శ్రీరస్తు.

శ్రీమదనంతనిగమనిగమాంతసిద్ధాంతపరమతత్త్వార్థప్రకాశకం-
లేఖన-పూజన-పఠన-శ్రవణస్మరణ-మనన-నిదిధ్యాసనాదిభిరఖిలకలికల్మషాంధకారనికరనిర్హరణపటుతరప్రచండభాస్కరాయమాణం-
శ్రీభూనీళావిలాసలోలశ్రీవైకుంఠనివాసశ్రీవిష్ణుపరబ్రహ్మవిచిత్రచరిత్రసంపూర్ణం-

వసిష్ఠ-పులస్త్య-వరప్రదానాధిగతపూర్వజన్మజ్ఞానేన-పరాశరమహర్షిణా-
స్వసుతాయ-స్వశిష్యాయ-మైత్రేయాయచ-ఉపదిష్టం-
సకలఋషిమండలమండనాయమానేన-బ్రహ్మతేజోనిధినా-పరమకృపాళునా-
భగవతా-శ్రీవేదవ్యాసమహర్షిణా-జగతీతలేప్రకాశితం-అష్టాదశపురాణరత్నమిదం-

శ్రీ-విష్ణుపురాణం.

శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాద్యర్థపరిజ్ఞానప్రముదితహృదయానాం-
విద్వజ్జనాభీష్టప్రదానవిజితకామధేనుకల్పవృక్షాణాం-
మహీమండనాయమానానాం-మహనీయకీర్తివిలసితదిఙ్మండలానాం-మహాత్మనాం-పఠనాద్యుపయోగాయ-
శ్రీవిష్ణుచిత్తీయా-శ్రీధరీయాత్మప్రకాశికాఖ్య-వ్యాఖ్యానద్వయసహితం-

శ్రీకృష్ణపాదకమలమకరందపానభృంగాయమాణహృదయేన-
కనకాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలే-విద్వత్సార్వభౌమస్య-సుబ్బరాయశాస్త్రిణస్తనయేన-

దంపూరి-వేంకటసుబ్బశాస్త్రిణా.

మీనాక్షీజానేః-యజ్ఞేశ్వరవిద్వచ్చూడామణేః-ఆత్మజేన-మధుర-సుబ్బాశాస్త్రిణాచ-
మామిడిపూడి-వేంకటకృష్ణాచార్యేణచ-
అనేకవ్యాఖ్యానమూలగ్రంథైస్సాకంసమ్యక్పరిశోధ్య పరిష్కృతం-

శ్రీమచ్చెన్నపుర్యాం-గోవిందప్పనాయకవీథ్యాం-ఏకనవతితమగృహేస్థాపితాయాం-
జ్ఞానసూర్యోదయముద్రాక్షరశాలాయాం-
తదధికారిణా-భువనగిరి-రంగయనామ్నా-వైశ్యచూడామణినా-
గగనగజాద్రిశశాంకాఖ్యశాలివాహనశకే-
కాళయుక్తినామసంవత్సరే-అధికజ్యేష్ఠమాసే-పూర్ణిమాయాం-గురువాసరే-
ముద్రాక్షరైర్ముద్రితంసత్-జగతివిజయతేతరాం.

శ్రీరస్తు.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశస్థ - కథానుక్రమసూచికా.

ద్వితీయాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

తృతీయాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

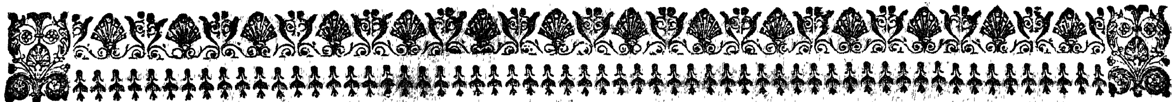
చతుర్థాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

పంచమాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

షష్ఠాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

శ్రీవిష్ణుపురాణస్థకథానుక్రమసూచికా.

సమాప్తాభూత్.

హరిః ఓం.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - ప్రథమాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీవిష్ణుచిత్తీయవ్యాఖ్యా.

శ్రీవిష్ణుచిత్తపదపంకజసంగమాయ చేతో మమ స్పృహయతే కిమతః పరేణ।
నో చేన్మమాపి యతిశేఖరభారతీనాం భావః కథం భవితుమర్హతి వాగ్విధేయః॥

ఓం. అథ భగవాన్ పరాశరః - శ్రీమతే మైత్రేయాయ లోకహితార్థం శ్రీవిష్ణుపురాణం - ప్రణేష్యన్ - ప్రణిపాతాదిభిరుపసన్నాయ సచ్ఛిష్యాయ సదాచారవతా తత్పృష్టేన గురుణా - స్వధర్మానుష్ఠానావిరుద్ధే - మనఃప్రసాదకే సమయే - పురాణాద్యాఖ్యేయమితి శాస్త్రదర్శనాత్ - పురాణప్రస్తావకం తత్ప్రశ్నం నిబధ్నాతి ॥ పరాశరమితి శ్లోకేన॥ పరాశరమితి॥ పరాన్ బాహ్యకుదృష్టీన్ సమ్యక్ప్రమాణతర్కైః శృణాతీతి పరాశరః తం - మునివరం సమ్యగ్జ్ఞానవంతం - కృతపౌర్వాహ్ణికక్రియం భగవత్సమారాధనాదినా విశేషతో విమలమనసం - పూర్వాహ్ణనిర్దేశేన చిత్తప్రసత్త్యుద్రేకో దర్శితః - పరిపప్రచ్ఛ పరితః పప్రచ్ఛ - పురాణార్థమితి శేషః కార్త్స్న్యేన అర్థవిశేషానభినివేశేన సామాన్యతో యన్మయమిత్యాదివక్ష్యమాణప్రకారేణ - అతః ప్రశ్నానురూపేణ ప్రతివచనమపి న క్వచిదాగ్రహేణ

శ్రీవిష్ణుపురాణప్రారంభః.

యస్మాదిదం జగదజాయత యత్ర తిష్ఠత్యంతే సమస్తమిదమస్తముపైతి యత్ర। తస్మై నమస్సదసదాదివికల్పశూన్యచైతన్యమాత్రవపుషే పురుషోత్తమాయ॥ ౧॥ విధేశ్చ విదుషామిష్టదాయినే తార్క్ష్యవాయినే। నమస్తురంగతుండాయ స్వాత్మనే జగదాత్మనే॥ ౨ ॥ అంశైః షడ్భిస్సమాకీర్ణమంగైర్వేదమివాపరమ్। పురాణం వైష్ణవం చక్రే యస్తం వందే పరాశరమ్॥ ౩ ॥ తత్త్వేన యశ్చిదచిదీశ్వరతత్స్వభావభోగాపవర్గతదుపాయగతీరుదారః। సందర్శయన్నిరమిమీత పురాణరత్నం తస్మై నమో మునివరాయ పరాశరాయ॥ ....

ఓం. పరాశరం మునివరం కృతపౌర్వాహ్ణికక్రియమ్। మైత్రేయః పరిపప్రచ్ఛ ప్రణిపత్యాభివాద్య చ॥ ౧॥

ఆత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీధరీయవ్యాఖ్యా.

సచ్చిదానందరూపాయ కృష్ణాయాక్లిష్టకారిణే। నమో వేదాంతవేద్యాయ గురవే బుద్ధిసాక్షిణే ॥ శ్రీబిందుమాధవం వందే పరమానందవిగ్రహమ్। తథా పురాణతత్త్వజ్ఞాన్ పరాశరముఖాన్ మునీన్ ॥ శ్రీవిద్వత్సుఖయోగిముఖ్యరచితవ్యాఖ్యాం నిరీక్ష్య స్ఫుటం తన్మార్గేణ సుబోధసంగ్రహవతీమాత్మప్రకాశాభిధామ్। శ్రీమద్విష్ణుపురాణసారవివృతిం కర్తా యతిః శ్రీధరస్స్వామీ సద్గురుపాదపద్మమధుపస్సాధుస్స్వసంసిద్ధయే ॥ శ్రీమద్విష్ణుపురాణస్య వ్యాఖ్యాస్స్వల్పాతివిస్తరాః। ప్రాచామాలోచ్య తద్వ్యాఖ్యా మయా ద్వైవం విధీయతే॥ ....

ఓం. అథ భగవాన్ పరాశరమునీశ్వరో మైత్రేయం నిమిత్తీకృత్య శ్రీవిష్ణుతత్త్వప్రతిపాదకం పురాణమారభతే। పరాశరమిత్యాదినా॥ పరాశరమితి ॥ స్వస్మిన్నేవ పరోక్షనిర్దేశో లోకోక్త్యా దేహాద్యనహంకారద్యోతనార్థం - ప్ర

కృతం- తేనాస్య పురాణస్య లైంగ్యాదివన్న క్వచిత్పక్షపాతిత్వం ॥ ౧ ॥ అథ మైత్రేయశ్చతుర్దశవిద్యావిభూషితపు
రాణాధిగమే త్రయోదశవిద్యాస్థానాధిగమలక్షణస్యాత్మనోఽధికారస్య - తత్ప్రసాదలబ్ధత్వానువాదేన- గురూంస్తు
వర్ణపురాణప్రవచనే ప్రోత్సాహయతి - త్వత్తోహీతిద్వయేన ॥ త్వత్త ఇతి ॥ ఖిలం ప్రహితం అనామ్నాతం పరిశిష్టా
ఖ్యం శ్రీసూక్తాదికం- తదఖిలమామ్నాతమేవ యథా స్యాత్ - తథా వేదాధ్యయనమధీతం అధిగతం ప్రాప్తం- ఖి
లభాగస్యాప్యధ్యయనం త్వత్త ఏవ ప్రాప్తమిత్యర్థః - యద్వా- అఖిలం కృత్స్నం యథాక్రమం స్వశాఖాధ్యయన
పూర్వకక్రమానతిక్రమేణ ॥ శ్లో ॥ అతః పూర్వం తు ఛందాంసి శుక్లేషు నియతః పఠేత్ । కృష్ణపక్షే తథాంగాని మాసా
న్విప్రోఽర్ధపంచమానిత్యాద్యుక్తక్రమానతిక్రమేణ చ ॥ ౨ ॥ త్వత్ప్రసాదాదితి ॥ అన్యే జనాః యే విద్విషః తే సర్వశాస్త్రే
షు త్వత్ప్రసాదాదకృతశ్రమం మాం న వక్ష్యంతి- కింతు త్వత్ప్రసాదాదేవ కృతసర్వశాస్త్రపరిచయం మాం సమావర్త
నానంతరం వక్ష్యంతి- అన్యే నేతి పదచ్ఛేదే మాం సర్వశాస్త్రేషు త్వత్ప్రసాదాదన్యేనోపాయేన అకృతశ్రమం వక్ష్యంతి-
కింతు త్వత్ప్రసాదేనైవ కృతశ్రమం వక్ష్యంతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ సోఽహమితి ॥ య ఏవం వేదాదిత్రయోదశవిద్యాస్థానాభి
జ్ఞః సోఽహం జగజ్జన్మాదిపురాణార్థం శ్రోతుమిచ్ఛామీత్యర్థః - అనేన బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయనార్థం వేదోపబృంహణా
ర్థం చ పురాణస్య గ్రహణాద్వైతద్యోగ్యత్రైవర్ణికానామేవాధికార ఉక్తో జ్ఞేయః పాపక్షయాద్యర్థం తు పురాణ
శ్రవణాదౌ స్త్రీశూద్రయోరప్యధికారః - తథోక్తం భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ అధ్యేతవ్యం న చాన్యేన బ్రాహ్మణం క్షత్రి
యం వినా । శ్రోతవ్యమేతచ్ఛూద్రేణ నాధ్యేతవ్యం కదాచన ॥ తస్మాచ్ఛూద్రైర్వినా విప్రాన్న శ్రోతవ్యం కదాచనే
తి- విలోమజానాం తు శ్రవణాదావనధికారః- సూతాదేస్తు విలోమజస్యాపి పురాణప్రవచనం ॥ శ్లో ॥ ధర్మ ఏష తు సూత
స్య సద్భిర్దృష్టః పురాతన ఇత్యాదివచనాదవిరుద్ధం- యథా జగద్బభూవేత్యుపక్రమ్యాశ్రమవాసినామిత్యంతేన ప్రష్ట
వ్యానర్థానాహ- అత్ర భగవతా భాష్యకారేణ బ్రహ్మస్వరూపవిశేషతద్విభూతిభేదప్రకారాః తదారాధనస్వరూ
పఫలవిశేషాశ్చ పృష్టా ఇతి ప్రష్టవ్యార్థవిశేషా ఉక్తాః - యథా జగదిత్యాది లయమేష్యతి యత్ర చేత్యంతం బ్రహ్మస్వరూ
పవిశేషప్రశ్నః- యత్ప్రమాణానీత్యాదినా చాతుర్యుగేత్యంతం విభూతిభేదప్రకారప్రశ్నః - ధర్మాంశ్చేత్యాద్యనుష్ఠా
నతదారాధనస్వరూపఫలవిశేషప్రశ్నౌ పృష్టౌ- బ్రహ్మస్వరూపస్య యతో వా ఇమానీత్యాదివాక్యసిద్ధత్వాత్తద్విశేష
ఏవాత్ర ప్రష్టవ్య ఇతి భాష్యకారేణ బ్రహ్మస్వరూపవిశేషప్రశ్న ఇత్యుక్తం - నను నారాయణానువాకాదిభిః స్వరూ
పస్య విశేషోఽపి నిర్ధారితః- సత్యం - అనేకానువాకవిప్రకీర్ణయోస్సామాన్యవిశేషయోరేకత్ర సమాహృత్య వచనే
హి వ్యక్తిర్భవతి - ఏతదేవ హి- పురాణాదికృత్యం వేదోపబృంహణం యథా బభూవ యథా భవిష్యతీతి సర్వసృష్టిషు కి
మేకప్రకారా సృష్టిరుతానేకప్రకారాభిన్నక్రమా వేతి ప్రశ్నః - అత్రోత్పత్తిలయయోః పృష్టత్వాత్స్థితిప్రశ్నో
ఽప్యభిప్రేతః- స్థితిసంయమకర్త్రేతి ప్రతివచనదర్శనాత్ ॥ ౪ ॥ యన్మయమితి ॥ యతశ్చైతచ్చరాచరమితి- నిమిత్తో

త్వత్తో హి వేదాధ్యయనమధీతమఖిలం గురో । ధర్మశాస్త్రాణి సర్వాణి తథాంగాని యథాక్రమమ్ ॥ ౨ ॥
త్వత్ప్రసాదాన్మునిశ్రేష్ఠ మామన్యే నాకృతశ్రమమ్ । వక్ష్యంతి సర్వశాస్త్రేషు ప్రాయశో యేఽపి తద్వి
దః ॥ ౩ ॥ సోఽహమిచ్ఛామి సర్వజ్ఞ శ్రోతుం త్వత్తో యథా జగత్ । బభూవ భూయశ్చ యథా మహాభాగ భవి
ష్యతి ॥ ౪ ॥ యన్మయం చ జగద్బ్రహ్మన్ యతశ్చైతచ్చరాచరమ్ । లీనమాసీద్యథా యత్ర లయమేష్య

ణిపత్య దండవత్ ప్రణమ్య- పాదగ్రహణాదివిధినా అభివాద్య చ ॥ ౧ ॥ బుభుత్సితమర్థం ప్రష్టుం తత్కృతమనుగ్ర
హమనువదతి- త్వత్త ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ త్వత్త ఇతి ॥ త్వత్తో వేదాధ్యయనమధీతం అభ్యస్తమిత్యర్థః ఓదనపాకం పచతీతి
వత్ ॥ ౨ ॥ త్వత్ప్రసాదాదితి ॥ అన్యే విద్వాంసో మాం- సర్వశాస్త్రేషు అకృతశ్రమం న వక్ష్యంతి- అపి తు తద్విదోఽపి కృ
తాభ్యాసం వక్ష్యంతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ సోఽహమితి ॥ పూర్వం యథా జగద్బభూవ పునశ్చ యథా భవిష్యతీతి జగతో జన్మప్రకా
రప్రశ్నః ॥ ౪ ॥ యన్మయమితి ॥ యన్మయమిత్యుపాదానప్రశ్నః- లీనమాసీద్యత్రేతి లయాధారప్రశ్నః ॥ ౫ ॥ యత

పాదానయోః పృష్టత్వాత్ - యన్మయమిత్యనేన సృష్ట్యాదికర్మభూతం జగత్కిమాత్మకమితి పృష్టం - తస్య చోత్తరం జగచ్చ స ఇతి-ఇదం తాదాత్మ్యం అంతర్యామిరూపేణాత్మతయావస్థానకృతం నతు వస్త్వైక్యకృతం - యన్మయమితి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వాత్ జగచ్చ స ఇతి సామానాధికరణ్యస్య యన్మయమిత్యత్ర మయట్ - న వికారార్థః-పృథక్ప్రశ్నవైయర్థ్యాత్ -నాపి ప్రాణమయాదివత్స్వార్థికః- జగచ్చ స ఇత్యుత్తరానుపపత్తేః-తథాహి విష్ణురేవేత్యుత్తరమభవిష్యత్ - ఉత్తరముక్తం భవేత్ -అతః ప్రాచుర్యార్థ ఏవ కృత్స్నం జగత్తదాత్మకతయా తత్ప్రచురమేవ- తస్మాద్యన్మయమిత్యస్య ప్రతివచనం- జగచ్చ స ఇతి సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబంధనం - అన్యథా బాధాయాం సామానాధికరణ్యాశ్రయణేన నిర్విశేషవస్తుప్రతిపాదనపరత్వే శాస్త్రస్యాభ్యుపగమ్యమానే సర్వాణ్యేతాని ప్రశ్నప్రతివచనాని న సంగచ్ఛేరన్- తద్వివరణరూపం చ కృత్స్నం శాస్త్రం - తత్ప్రక్షే హి ప్రపంచభ్రమస్య కిమధిష్ఠానం నిర్విశేషజ్ఞానమాత్రమితి ప్రశ్నప్రతివచనే స్యాతాం- జగచ్చ స ఇతి జగద్బ్రహ్మణోరేకద్రవ్యత్వేన సామానాధికరణ్యే చ బ్రహ్మణః కల్యాణగుణైకతానత్వం హేయప్రత్యనీకత్వం చ బాధ్యేత - సర్వాపభ్వాస్పదం చ బ్రహ్మ భవేత్ -తస్మాదాత్మశరీరభావ ఏవేదం సామానాధికరణ్యం ముఖ్యమితి వక్ష్యామః- న చ యతశ్చైతత్య కారణమాత్రవాచిత్వేఽపి యన్మయమిత్యస్యోపాదానకారణవిషయత్వాత్ గోబలీవర్దన్యాయేన యత ఇతి నిమిత్తకారణపరమితి వాచ్యం- తస్యాగతికవిషయత్వాత్ -అత్ర మయటః ప్రాచుర్యార్థత్వేన గత్యంతరోపపాదనాచ్చ స్వార్థికత్వే యజ్జగదితి ప్రశ్నస్య విష్ణుర్జగదిత్యుత్తరేకానుపపత్తిరితి చేత్ - తథాహి- బాధాయాం సామానాధికరణ్యమభిహితం స్యాత్ - తతశ్చ స్థాణురేవ న పురుష ఇతివత్, విష్ణురేవ న జగదిత్యర్థః స్యాత్ - తథా జగద్విష్ణురితి జగద్బ్రహ్మణోరైక్యోపదేశస్య న జగద్విష్ణురితి వైయ్యధికరణ్యమర్థః స్యాదితి శ్రుతివిరుద్ధా అశ్రుతబాధకల్పనా స్యాత్ -అర్థవత్త్వే సిధ్యతి-మయటః స్వార్థికత్వేన వైయర్థ్యం చాయుక్తం లీనమాసీద్యథా యత్ర యేన క్రమేణ యత్ర లీనం స కారణం॥౫॥యత్ప్రమాణానీతి॥పృథివ్యాదీని యత్ప్రమాణానీతి మహాభూతాదీనామియత్తాప్రశ్నః జగతః ప్రమితి సాధన ప్రశ్నశ్చ॥౬॥ సూర్యాదీనామితి॥మన్వంతరాణి మనూనాం కాలాః॥౭॥కల్పానితి॥కల్పాన్ బ్రహ్మాయుర్మితాన్ మహాకల్పాన్ చాతుర్యుగవికల్పితాన్ చతుర్యుగపరివృత్తికల్పితాన్ కల్పవిభాగాన్ మహాకల్పాంశాన్ పద్మాదీన్ బ్రహ్మదివసాన్-కల్పాంతః ప్రళయః-చాతుర్యుగం భావి వేదవిభజనం చతుర్యుగస్య పరిమాణమితి వా॥౮॥౯॥ధర్మానితి॥సర్వం అన్యద్యోగాది చ॥౧౦॥౧౧॥వాసిష్ఠనందనేత్యామంత్రణేన గురుప్రసాదాదేవ జ్ఞానమిత్యుక్త్యా చ పురాతనం వసిష్ఠవరదానవృత్తాంతం స్మారితో హృష్టః పరాశరో వక్ష్యమాణస్యార్థస్య శ్రద్ధేయ

తియత్ర చ॥ ౫॥ యత్ప్రమాణాని భూతాని దేవాదీనాం చ సంభవమ్। సముద్రపర్వతానాం చ సంస్థానం చ తథా భువః॥ ౬॥ సూర్యాదీనాం చ సంస్థానం ప్రమాణం మునిసత్తమ। దేవాదీనాం తథా వంశాన్మనూన్ మన్వంతరాణి చ॥ ౭॥ కల్పాన్ కల్పవిభాగాంశ్చ చతుర్యుగవికల్పితాన్। కల్పాంతస్య స్వరూపం చ యుగధర్మాంశ్చ కృత్స్నశః॥ ౮॥ దేవర్షిపార్థివానాం చ చరితం యన్మహామునే। వేదశాఖాప్రణయనం యథావద్వ్యాసకర్తృకమ్॥ ౯॥ ధర్మాంశ్చ బ్రాహ్మణాదీనాం తథా చాశ్రమవాసినామ్। శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం సర్వం త్వత్తో వాసిష్ఠనందన॥ ౧౦॥ బ్రహ్మన్ ప్రసాదప్రవణం కురుష్వ మయి మానసమ్। యేనాహమేతజ్జానీయాం త్వత్ప్రసాదాన్మహామునే॥ ౧౧॥ శ్రీపరాశర ఉవాచ॥ సాధు మైత్రేయ ధర్మజ్ఞ స్మారితోఽస్మి పురాతనమ్। పితుః పితా మే భగవాన్ వసిష్ఠో యదువాచ హ॥ ౧౨॥ విశ్వామిత్రప్రయుక్తేన

తి॥ ప్రమాణమియత్తా ప్రకాశకం వా-యత్ప్రమాణాని భూతాని యత్ప్రకాశ్యాని వేత్యర్థః- దేవాదీనాం చ సంభవమితి త్యనుసర్గప్రశ్నః॥ ౬॥౭ ॥ కల్పానితి ॥ కల్పాన్ బ్రహ్మాయుఃపరిమితాన్మహాకల్పాన్ -కల్పవికల్పాన్ బ్రహ్మాహస్సంజ్ఞితాన్-విభాగానితి పాఠేఽపి స ఏవార్థః- చతుర్యుగైరావర్తమానైర్వికల్పితాన్ విభక్తాన్॥౮ ॥౯॥ధర్మానితి॥ వాసిష్ఠః శక్తిః తస్య నందనః సుతః తస్య సంబుద్ధిః॥౧౦॥బ్రహ్మన్నితి॥ ప్రసాదప్రవణం ప్రసాదాభిముఖం- యేన ప్రసాదప్రవణేన చిత్తేన-జాతాత్ త్వత్ప్రసాదాదహమేతత్సర్వం జానీయాం॥౧౧॥౧౨॥వసిష్ఠస్తవ కదాకిము వా చేత్యపేక్షాయాం- తదు

త్వాసిద్ధమేతంవృత్తాంతమాఖ్యాతి॥ సాధ్వీత్యాదినా॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥ అలమితి॥ మన్యుంసత్త్రం॥౧౬॥౧౭ సోర్న్యాశేషస్వర్గాపవర్గసాధనధర్మజ్ఞానప్రతిబంధో జాయత ఇత్యాహ స్వర్గేతి॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥ పురాణేతి॥ సంహితాతుల్యత్వాత్సంహితా తస్యాః కర్తా- యథావద్వేత్స్యతే విభూతివిగ్రహగుణకర్మస్వభావాదిభిః దేవతాసంశయవిపర్యాసం యథావత్ జ్ఞాస్యసి॥ ౨౬॥ ప్రవృత్త ఇతి॥ ప్రవృత్తం కామ్యం కర్మ- నివృత్తం నిష్కామం జ్ఞానపూర్వకం- అస్తమలా అజ్ఞానవిపర్యాసరహితా॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ అథ భగవాన్ పరాశరః- యఏవం గురుప్రసాదాత్ప్రాప్తాత్కృతశాస్త్రార్థః- సోహం వదామీతి స్వస్య గురుత్వాధికారం సూచయన్ - ప్రశ్నే మజగత్కారణవస్తువిశేషస్తైన చ జగతః సంబంధప్రకారవిశేషశ్చ ప్రష్టః ప్రాధాన్యేన జిజ్ఞాసిత ఇతి జానన్ ప్రధానభూత ప్రశ్న ప్రతివ

రక్షసా భక్షితః పురా। శ్రుతస్తాతస్తతః క్రోధో మైత్రేయాసీత్ మమాతులః॥ ౧౩॥ తతోహం రక్షసాం సత్త్రం వినాశాయ సమారభమ్। భస్మీకృతాశ్చ శతశః తస్మిన్ సత్త్రే నిశాచరాః॥ ౧౪ ॥ తతస్సంక్షీయమాణేషు తేషు రక్షస్స్వశేషతః। మామువాచ మహాభాగో వసిష్ఠో మత్పితామహః॥ ౧౫॥ అలమత్యంతకోపేన తాత మన్యుమిమం జహి। రాక్షసా నాపరాధ్యంతి పితుస్తే విహితం హి తత్॥ ౧౬॥ మూఢానామేవ భవతి క్రోధో జ్ఞానవతాం కుతః। హన్యతే తాత కః కేన యతస్స్వకృతభుక్పుమాన్॥ ౧౭॥ సంచితస్యాపి మహతా వత్స క్లేశేన మానవైః। యశసస్తపసశ్చైవ క్రోధో నాశకరః పరః॥ ౧౮॥ స్వర్గాపవర్గవ్యాసేధకారణం పరమర్షయః। వర్జయంతి సదా క్రోధం తాత మా తద్వశో భవ॥ ౧౯॥ అలం నిశాచరైర్దగ్ధైర్దీనైరనపరాధిభిః। సత్త్రం తే విరమత్వేతత్క్షమాసారా హి సాధవః॥ ౨౦ ॥ ఏవం తాతేన తేనాహమనునీతో మహాత్మనా। ఉపసంహృతవాన్ సత్త్రం సద్యస్తద్వాక్యగౌరవాత్॥౨౧॥ తతః ప్రీతస్స భగవాన్ వసిష్ఠో మునిసత్తమః। సంప్రాప్తశ్చ తదా తత్ర పులస్త్యో బ్రహ్మణస్సుతః॥౨౨॥ పితామహేన దత్తార్ఘ్యః కృతాసనపరిగ్రహః। మామువాచ మహాభాగో మైత్రేయ పులహాగ్రజః॥ ౨౩ ॥ పులస్త్య ఉవాచ॥ వైరే మహతి యద్వాక్యాద్గురోరద్యాశ్రితా క్షమా। త్వయా తస్మాత్సమస్తాని భవాన్ శాస్త్రాణి వేత్స్యతి॥ ౨౪॥ సంతతేర్న మమచ్ఛేదః క్రుద్ధేనాపి యతః కృతః। త్వయా తస్మాన్మహాభాగ దదామ్యన్యం మహావరమ్॥ ౨౫॥ పురాణసంహితాకర్తా భవాన్ వత్స భవిష్యతి। దేవతాపారమార్థ్యం చ యథావద్వేత్స్యతే భవాన్॥ ౨౬ ॥ ప్రవృత్తే చ నివృత్తే చ కర్మణ్యస్తమలా మతిః। మత్ప్రసాదాదసందిగ్ధా తవ వత్స భవిష్యతి॥ ౨౭॥ తతశ్చ ప్రాహ భగవాన్ వసిష్ఠో మే పితామహః। పులస్త్యేన యదుక్తం తే సర్వమేతద్భవిష్యతి ॥ ౨౮॥ ఇతి పూర్వం వసిష్ఠేన పులస్త్యేన చ ధీమతా। యదుక్తం తత్స్మృతిం యాతి త్వత్ప్రశ్నాదఖిలం మమ ॥ ౨౯ ॥ సోహం వదామ్యశేషం తే మైత్రేయ పరిపృచ్ఛతే। పురాణసంహితాం సమ్యక్తాం నిబోధ యథాతథమ్॥౩౦॥ విష్ణోస్సకాశాదుద్భూతం జగత్తత్రైవ చ స్థితమ్। స్థితిసంయమకర్తాసౌ

క్తేరుపోద్ఘాతభూతకథామాహ విశ్వామిత్రప్రయుక్తేనేత్యాదినా॥ విశ్వామిత్రేతి॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ ౧౭॥౧౮॥ స్వర్గేతి॥ యశస్తపసో నాశకత్వాదేవ స్వర్గాపవర్గయోః స్వర్గమోక్షయోః వ్యాసేధః ప్రతిబంధః తస్య కారణం కోపః- హే తాత తద్వశో మా భవ॥౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ గుర్వాజ్ఞాకారిణాం శత్రుపక్షీయా అప్యనుకూలా భవంతీతి దర్శయన్నాహ॥ తత ఇత్యాదినా ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ వైర ఇతి॥ యద్యస్మాత్ స్వగురోర్వాక్యాత్ - క్షమా ఆశ్రితా॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬॥ ప్రవృత్త ఇతి॥ తస్మాత్ప్రవృత్తే నివృత్తే చ కర్మణి అస్తమలా జ్ఞానవిపర్యయశూన్యా మతిః భవిష్యతి- తే చ కర్మణీ స్మృతిప్రసిద్ధే॥ శ్లో॥ ఇహ చాముత్ర కామ్యం యత్ ప్రవృత్తమభిధీయతే- వైరాగ్యజ్ఞానపూర్వం యన్నివృత్తముపదిశ్యత ఇతి- తథా యథా శ్రోతుః సుఖేన ప్రతిపత్తయే॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ సంక్షేపతస్తావత్ ప్రశ్నోత్తరతయా పురాణార్థమాహ విష్ణోరితి శ్లోకేన ॥ విష్ణోరితి ॥ సకాశాత్ కాశః ప్రకాశః ఈక్షణమితి యావత్ తత్సహితాద్విష్ణోః జగదుద్భూతం॥

చనత్వేనసంక్షేపతః పురాణార్థమాహ॥ విష్ణోస్సకాశాదితి ॥ తథాహి- ముముక్షోః క్షేత్రజ్ఞస్య ॥ (శ్రు)॥ యతోవా ఇమానిభూతానిజాయంతే- తత్కారణంసాంఖ్యయోగాదిగమ్యం కారణంతుధ్యేయమిత్యాదిశ్రుతేః జగత్కారణవిశేషోజిజ్ఞాస్యః తేనసః జగతః సంబంధప్రకారవిశేషశ్చ - తత్ర హిశరీరశరీరిభావపర్యాయో నియమ్యనియామకత్వలక్షణోజ్ఞాతేజీవస్యపరస్మాద్భేదః పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచమత్వాజ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశానీశౌనిత్యో నిత్యానిత్యాదిభ్యః శ్రుతిభ్యః శ్రూయమాణస్వరూపతపవేతినిశ్చేతవ్యం- అన్యథాతస్యోపాధికత్వేఅవిద్యాపరికల్పితత్వేవాతయోర్నియమ్యనియామకభావోనస్యాత్ - నహిఘటాకాశోమహాకాశేననియమ్యతే- నియమనంహివ్యాప్యావస్థానం-నహిఘటాకాశేమహాకాశస్తిష్ఠతి - ఘటేఘటాకాశోమహాకాశశ్చేత్యాకాశద్వయోపలబ్ధిస్స్యాత్ - అవిద్యాపరికల్పితస్యననియమనంసంభవతి - నస్థాణౌపరికల్పితః చోరః కేనాపినియమ్యతే - కించభేదస్యోపాధికత్వేకల్పితత్వేవాబ్రహ్మవిద్యయాతత్త్వమసీతివాక్యార్థజ్ఞానేన ఉపాధ్యవిద్యయోః నాశాత్తత్కృతోభేదోజీవశబ్దార్థోనశ్యేదితిమోక్షస్యాపురుషార్థత్వాత్తత్సాధనేనకశ్చిత్ప్రవర్తేత - జీవస్యనిత్యత్వేశ్రుతివిరోధశ్చ - జీవపరయోస్సంబంధేనియమ్యనియంతృరూపేమోక్షస్య పురుషార్థతాసిద్ధ్యతి - నహిసంబంధః - శేషశేషిత్వాత్మా శేషభూతస్యజీవస్యశేషిణంపరంప్రతిశ్రూయమాణాసమాహితైవహిస్వరూపానురూపాకైంకర్యసంపత్తిః- సైవఖలుమోక్షస్యకాష్ఠా - అత్రజగత్కారణవిశేషప్రశ్నస్యోత్తరంవిష్ణోస్సకాశాదితి - సకాశాత్ కాశః ప్రకాశఃజ్ఞానం॥ (శ్రు)॥ సఐక్షతలోకాన్నుసృజాఇతి-తదైక్షత-బహుస్స్యామిత్యాద్యుక్తసంకల్పరూపప్రకాశసహితాదిత్యర్థః- అథవాసకాశశబ్దఃస్వరూపవచనః- ఆచార్యస్యసకాశాదిత్యాదివత్ - యథాబభూవ యథాభవిష్యతీత్యనయోరపీదమేవోత్తరం- భగవతః పూర్వసర్గప్రకారక్రమస్మృతిరూపసంకల్పేన-హ్యుత్తరోత్తరసర్గప్రవాహః ॥ (శ్రు)॥ ధాతాయథాపూర్వమకల్పయదితిశ్రుతేః - యథర్తుష్వృతులింగానీతిస్మృతేశ్చ - లీనమాసీదిత్యాదేరుత్తరం - తత్రైవచస్థితమిత్యుపాదానేకార్యస్య సంస్థితిర్హిలయః- స్థితిసంయమకర్తేతి - స్థితిరుభయవిధా ॥ (శ్రు)॥ యేనజాతానిజీవంతీత్యుక్తా- ప్రాణనలక్షణాఅంతరాత్మతయాస్థితిరేకా - లోకపాలసోమసూర్యాదిరూపేణబహిఃపోషకత్వాదిరూపాస్థితిరపరా-అగ్న్యంతకాదిరూపేణసంహారఃసంయమః - తత్రబహిస్స్థితిసంయమయోఃకర్తేత్యుక్తా

జగతోస్యజగచ్చసః॥ ౩౧॥ మిత్రాపుత్రవచోనిశమ్యసకలంస్మృత్వాత్మనస్తద్వరం సత్రంచైవనివారి

(శ్రు)॥ సఐక్షతలోకాన్నుసృజాఇతి-సోకామయతబహుస్స్యాం ప్రజాయేయేత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం - చిచ్ఛక్తిచ్ఛాశక్తిపర్యాయంయదీక్షణమాలోచనాత్మకం - తేనప్రకారేణజగదుద్భూతం - అనేనయథాబభూవేత్యస్యప్రశ్నస్యోత్తరం- తత్రైవచస్థితంప్రళయకాలఇతిలయాధారప్రశ్నస్యోత్తరం - చశబ్దాజ్జగతఃస్థితిరపితత్రైవేత్యుక్తం-అస్యజగతఃస్థితిసంయమయోరసావేవకర్తా-జన్మనోప్యుపలక్షణం-అనేనయతశ్చైతచ్చరాచరాత్మకంజగదిత్యస్యనిమిత్తప్రశ్నస్యోత్తరం - జగచ్చసఏవేత్యుపాదానప్రశ్నస్యోత్తరం - ఉపాదానకారణరూపత్వాత్కార్యస్య- అనేనైవవిష్ణోస్సర్వదాజగదుపాదానకర్తృత్వాదికథనేనవిష్ణౌరేవోద్భవిష్యతితత్రైవస్థాస్యతీత్యాదిసర్వప్రశ్నస్యోత్తరమర్థాద్ద్రష్టవ్యం- అత్రచయథాజగద్బభూవ - యథాపునర్భవిష్యతి యన్మయంజగత్ - యతశ్చ-యత్రపూర్వంలీనం- పునశ్చయత్రలయమేష్యతి - యత్ప్రమాణానిభూతానిదేవాదీనాంచసంభవమిత్యష్టప్రశ్నోత్తరంప్రథమాంశే - సముద్రపర్వతాదీనాం సంస్థానం - భువస్సంస్థానం - సూర్యాదీనాంచసంస్థానం - తేషాంపరిమాణంచేతిచతుఃప్రశ్నోత్తరం ద్వితీయాంశే- దేవాదీనాంతథావంశాన్మనూన్మన్వంతరాణిచ-వేదశాఖాప్రణయనంయథావద్వ్యాసకర్తృకమ్ ధర్మాంశ్చబ్రాహ్మణాదీనాంతథాచాశ్రమవాసినామ్ - ఇతిషట్ప్రశ్నోత్తరంతృతీయాంశే - దేవర్షిపార్థివాదీనాం చరితమితిప్రశ్నస్యోత్తరం- తద్వంశవిస్తారోక్తిపూర్వకంచతుర్థాంశే - తత్రచయదువంశే భూభారహరణార్థం అవతీర్ణస్యహరేశ్చరితంవిస్తరేణపంచమాంశే - కల్పాన్కల్పవికల్పాంశ్చకల్పాంతస్యస్వరూపంచేతిప్ర

ప్రాణనలక్షణాపి తిర్జగచ్చస ఇత్యుక్తా - ఇదమేవయన్మయమిత్యస్యజగద్బ్రహ్మణోః సంబంధప్రకారవిశేషప్రశ్నస్యాప్యుత్తరం - యద్వా శ్రుతిస్మృత్యాదిభిర్నియమనం సంయమః - తత్రైవచస్థితం - స్థితిసంయమయోః కర్తేతిచకారేణస్వరూపప్రశ్నోత్తరమేవ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

తదేవంసంక్షేపతఉక్తానాంప్రతివచనానాం వివరణతయా అవతార్యమాణస్య పురాణస్యారంభమవికారాయేత్యాదిభిస్సప్తభిః శ్లోకైఃపురాణప్రతిపాద్య స్వాభిమతదేవతానమస్కారపూర్వకంప్రతిజానీతే - తత్ర కారణత్వాభిధానతః ప్రసక్తంవికారిత్వంనిరస్యతి॥ అవికారాయేతి॥ అనేనాచేతనాద్వ్యావృత్తిః ॥ శ్రు ॥ నజాయతేమ్రియతఇత్యాదిశ్రుతేః- క్షేత్రజ్ఞస్యాపిసమమవికారిత్వమితి-తద్వ్యావృత్తిమాహ- శుద్ధాయేతి - శుద్ధిః క్లేశకర్మాదిరాహిత్యం - అశుద్ధాస్తేసమస్తాస్తి ర్వతిహివక్ష్యతి- ఈదృశీశుద్ధిర్ముక్తస్యాప్యస్తీతితద్వ్యావృత్తిమాహ- నిత్యాయేతి- శుద్ధత్వాకారేణనిత్యాయ-అవికారిత్వశుద్ధత్వనిత్యత్వాదీనినిత్యసూరిణామపిసాధారణానీత్యతఆహ - పరమాత్మన ఇతి - పరోయస్మాన్నాస్తిసః పరమః అపరాధీనః నియంతృతయాసర్వస్య వ్యాపనాదాత్మా - నిత్యసూరయస్తేనపరవంతః-అతః పదచతుష్టయేన ప్రాధాన్యాద్యచేతనబ్రహ్మసనకాదిభావనాయుక్తక్షేత్రజ్ఞముక్తనిత్యసూరిభ్యోవ్యావృత్తంపరమస్వరూపంశోధితం - అథజ్ఞానశక్త్యాదిపదసాధారణం - తద్వదేవసర్వవిలక్షణం స్వాసురూపంజ్యోతిర్మయం- ఆదిత్యవర్ణంహిరణ్మయః పురుషోదృశ్యతే - విద్యుతః పురుషాదధీత్యుపనిషత్సిద్ధంస్వరూపమాహ- సదైకరూపరూపాయేతి - ప్రథమోరూపశబ్దః స్వభావవాచీ - అథవా-సదైకరూపంతుల్యప్రకారం హేయప్రత్యనీకతయాకల్యాణైకతానతయాచస్వరూపతుల్యం - ద్వితీయోరూపశబ్దోవిగ్రహవాచీ - అథసర్వవ్యాప్తిలక్షణం ఐశ్వర్యంగుణంఖ్యాపయన్విశేష్యంనిర్దిశతి - విష్ణవఇతి - చిదచిద్వ్యాప్త్యా ప్రసక్తందోషంపరిహరతి - సర్వజిష్ణవఇతి - జయోహిపరస్యస్వవశేస్థాపనం - తాచ్ఛీల్యప్రత్యయేనవ్యాప్తిజయాస్స్వాభావికావితిదర్శయతి ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మశివయోస్తద్వి

తంససుమహాభాగోభవత్తారణమ్ । కృత్వావైష్ణవముత్తమంమునివరంమైత్రేయమధ్యాపయత్తత్త్వార్థప్రతిపాదనంప్రవదతాంసర్వార్థదంశృణ్వతామ్॥ ౩౨ ॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

☆☆☆☆ ఇతిసర్వపురాణానామాదిభూతేబ్రహ్మాండాఖ్యే మహాపురాణే ఉద్ధృతాయాం- ☆☆☆☆

❖❖❖❖ పారాశర్యసంహితాయాం-శ్రీవిష్ణుపురాణే-ప్రథమాంశే- ప్రథమోఽధ్యాయః. ❖❖❖❖

పరాశరః॥ అవికారాయశుద్ధాయనిత్యాయపరమాత్మనే । సదైకరూపరూపాయవిష్ణవేసర్వజిష్ణవే॥౧॥

శ్నత్రయస్యప్రథమాంశే సంక్షేపేణదత్తోత్తరస్య - యుగధర్మాంశ్చకృత్స్నశ ఇత్యస్యచ - తచ్ఛ్లోకోక్తస్యోత్తరంషష్ఠాంశఇతివివేకః॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ఇతిశ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం- ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమాంశే ప్రథమోఽధ్యాయః. ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

అథైతత్పురాణప్రతిపాద్యంవిష్ణోస్స్వరూపంపరాశరఃపరరూపేణప్రణమన్విస్తరేణపురాణార్థంవక్తుమాహ అవికారాయేత్యాదిసప్తభిః శ్లోకైః- తత్రతావత్పూర్వాధ్యాయాంతేపురాణార్థసంక్షేపశ్లోకేనజగదుపాదానకర్తృత్వాద్యుక్త్యాప్రాప్తంవికారాదిప్రసంగంవారయన్ప్రణమతి॥ అవికారాయేతి॥ లోకేహిక్రియాశ్రయత్వాత్కర్తావికారీదృష్టః రాగాదిధర్మవాంశ్చసాహంకారశ్చతద్వ్యావర్తయతి - అవికారాయేతిచతుర్భిః పదైః- ఉపాదానకారణమపిమృత్సువర్ణాదికం ఘటకటకాదినానాపరిణామైరనేకరూపంద్రుష్టం - తత్ వ్యావర్తయతి - ఏకరూపమేవరూపంయస్యతస్మై- సదేత్యస్యసర్వత్రఅన్వయః - తత్ర హేతుః సర్వజిష్ణవే అత్యైశ్వర్యేణసర్వాన్ జేతుంశీలంయస్యతస్మై- ఏవంభూతాయవిష్ణవేనమఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧॥ బ్రహ్మేతి త్రిమూర్తిరూపేణప్రణమతి॥నమ

భూతిత్వమాహ ॥ నమో హిరణ్యగర్భాయేతి ॥ స్వావతార చతుర్ముఖరుద్రరూపేణ హి సృష్ట్యాదికర్తృత్వం - తారా
య సంసారోత్తారకాయ - మోక్షప్రదాయ - వాసుదేవరూపేణ మోక్షప్రదత్వం - హరిశబ్దేన సత్యపి - వాసుదేవశబ్దో
హరేరవతారత్వజ్ఞాపనార్థః ॥ (శ్రు) ॥ తమేవం విదిత్వాతి మృత్యుమేతి నాన్యః పంథా విద్యతేయనాయ - మామేవ యే ప్ర
పద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే - సంసారపారం పరమీప్సమానై రారాధనీయో హరిరేక ఏవ - బ్రహ్మాణం శితి
కంఠం చ యాశ్చాన్యా దేవతాః స్మృతాః । ప్రతిబుద్ధా న సేవంతే యస్మాత్పరిమితం ఫలం - అంతవత్తు ఫలం తేషాం - ఇత్యా
దిభిర్భగవత ఏవ మోక్షప్రదత్వముక్తం - అత్ర హిరణ్యగర్భాదివద్ధరేర్నవిభూతిత్వం ॥ శ్లో ॥ నహి పాలనసామర్థ్య
మృతే సర్వేశ్వరం హరిమిత్యాదినా తస్య సర్వేశ్వరత్వస్యోక్తత్వాత్ ॥ ౨ ॥ వ్యక్తావ్యక్తయోరపి తద్రూపత్వమాహ ॥
ఏకానేకేతి ॥ కారణదశాయామేకసూక్ష్మావ్యక్తత్వాదీని - కార్యదశాయామనేకస్థూలవ్యక్తత్వాదీని - విష్ణవే త
ద్వ్యాపినే - ఉభయావస్థప్రకృతేః - స్వవశవర్తిత్వాత్ - తన్ముక్తిహేతవే ॥ ౩ ॥ అచిత్ప్రసంగాత్కాలరూపత్వ
మాహ ॥ సర్గస్థితీతి ॥ జగత్సర్గాదిమూలభూతో హి కాలః - న కాలేన వినా బ్రహ్మసృష్టినిష్పాదకత్వం వేదిత్యాదేః - జగ
న్మయః - ఉన్మేషనిమేషకలోన్మానసూర్యగమనాదినా పదార్థావచ్ఛేదకస్వరూపః - పరమాత్మనే - అకాలవశ్యాయ ॥
శ్లో ॥ కాలః పచతి భూతాని సర్వాణ్యేవ సహాత్మనా । కాలః పక్వో యమన్వేతి యస్తం వేద స వేదవిత్ ॥ కలాముహూర్తా
దిమయశ్చ కాలో న యద్విభూతేః పరిణామహేతురిత్యాదేః ॥ ౪ ॥ సమష్టిక్షేత్రజ్ఞరూపత్వమాహ ॥ ఆధారభూతమితి -
విశ్వస్య ప్రకృతిపరిణామస్య జీవకర్మనిమిత్తత్వేన తచ్ఛరీరతయా తదాధారత్వం - భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాః స్వ
ర్పితాః - యయేదం ధార్యతే జగదిత్యాది - అణీయాంసమణీయసాం ప్రకృతే రతిసూక్ష్మావస్థావిశేషాణామపి వ్యా
ప్త్యా తతోఽపి సూక్ష్మతరమవ్యక్తమక్షరే లీయత ఇత్యాది - సర్వభూతస్థం సర్వభూతేష్వాత్మతయావస్థితం - అచ్యుతం
తద్వికారరహితం - ఏవంరూపసమష్టిపురుషశరీరం పురుషోత్తమం ప్రణమ్యైకథయామీత్యన్వయః - యద్వా - సర్వభూత
స్థం సర్వాత్మసు స్థితం - అచ్యుతం జీవగతజ్ఞానసంకోచాదిరహితం ॥ ౫ ॥ వ్యష్టిరూపత్వమాహ ॥ జ్ఞానస్వరూపమితి ॥ త
త్తద్వృత్త్యా పరిచ్ఛిన్నానుకూలజ్ఞానైకస్వరూపం - అత్యంతనిర్మలం సర్వథామలరూపదుఃఖాజ్ఞానాదిరహితం - తమేవ
భ్రాంతిదర్శనతః అనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానాత్ - అర్థస్వరూపేణ దృశ్యస్వరూపేణ స్థితం - యద్వా - దేవమనుష్యాది

నమో హిరణ్యగర్భాయ హరయే శంకరాయ చ । వాసుదేవాయ తారాయ సర్గస్థిత్యంతకారిణే ॥ ౨ ॥
ఏకానేకస్వరూపాయ స్థూలసూక్ష్మాత్మనే నమః । అవ్యక్తవ్యక్తరూపాయ విష్ణవే ముక్తిహేతవే ॥ ౩ ॥
సర్గస్థితివినాశానాం జగతో యో జగన్మయః । మూలభూతో నమస్తస్మై విష్ణవే పరమాత్మనే ॥ ౪ ॥ ఆధార
భూతం విశ్వస్యాప్యణీయాంసమణీయసామ్ । ప్రణమ్య సర్వభూతస్థమచ్యుతం పురుషోత్తమమ్ ॥ ౫ ॥ జ్ఞా
నస్వరూపమత్యంతనిర్మలం పరమార్థతః । తమేవార్థస్వరూపేణ భ్రాంతిదర్శనతః స్థితమ్ ॥ ౬ ॥

ఇతి ॥ హిరణ్యగర్భాదిరూపాయ తైస్తైరూపైః సర్గస్థిత్యంతకారిణే - వాసుదేవాయ నమః - తదేవం సంసారప్రవర్తక
త్వముక్తం - తన్నివర్తకత్వేన ప్రణమతి - తారాయ భక్తానాం తారాయ ॥ ౨ ॥ కించ ॥ ఏకేతి ॥ ఏకమనేకం స్వరూప
యస్య స్థూలసూక్ష్మశ్చాత్మా స్వరూపం యస్య - విరుద్ధస్వరూపద్వయం తస్య కథమిత్యత్రాహ - అవ్యక్తవ్యక్తరూపా
య అవ్యక్తం కారణం వ్యక్తం కార్యం తదుభయరూపాయ - అతః అవ్యక్తరూపత్వాదేకరూపాయ సూక్ష్మరూపాయ
వ్యక్తరూపత్వాచ్చానేకరూపాయ స్థూలాత్మనే చేత్యర్థః - ఏవం సర్వాత్మకత్వేనోపాసకానాం ముక్తిహేతవే నమః ॥
౩ ॥ కార్యకారణత్వేనాభిన్నయోః ప్రణమతి ॥ సర్గేతి ॥ జగతః సర్గాదీనాం యో మూలభూతః జగన్మయశ్చ - అతో విష్ణ
వే సర్వవ్యాపినే - తథాపి పరమాత్మనే కార్యకారణాభ్యాం పరమ ఉత్కృష్ట ఆత్మా స్వరూపం యస్య - తత్సంగరహితా
యేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఆధారేతి ॥ ఆధారభూతమిత్యాదీనాం ప్రణమ్య కథయామీతి చతుర్థేనాన్వయః - అణీయసామ
ప్యణీయాంసం అతిసూక్ష్మతమం - సర్వభూతస్థం సర్వభూతేషు నియంతృత్వేన స్థితం - సర్వభూతాంతస్థత్వేప్యచ్యు
తం తైరపరిచ్ఛిన్నం ॥ ౫ ॥ జ్ఞానేతి ॥ అర్థస్వరూపేణ దృశ్యరూపేణ - భ్రాంతిదర్శనతః ద్రష్టృజీవభ్రాంతిజ్ఞానేన

తత్తదాకారవిశిష్టపిండమాత్రతయా ప్రతిభాసమానం॥ ౬॥ ఉక్తమర్థముపసంహరతి॥ విష్ణుమితి ॥ ప్రభుం సృష్ట్యాదిషు నైరపేక్ష్యేణ స్వఛందం- అజం అక్షరం కర్మాధీనజన్మనాశరహితం- అవ్యయం పూర్వోక్తమహావిభూతేరప్రచ్యుతం॥ ౭॥ అథ శ్రోతౄణామాదరార్థం స్వస్యాప్తతమగురుపరంపరాక్రమమాహ కథయామీతి ద్వాభ్యాం ॥ కథయామీతి॥ భగవానుత్పత్తిప్రళయాదితత్త్వజ్ఞః॥ శ్లో ॥ ఉత్పత్తించ వినాశంచ భూతానామాగతింగతిం - వేత్తి విద్యామవిద్యాంచ స వాచ్యో భగవానితీతి వచనాత్ - కుతః- అబ్జయోనిః యతో భగవదౌరసస్తచ్ఛిష్యశ్చ॥ శ్రు॥ యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇతి శ్రుతేః॥ ౮॥ ౯ ॥ అథ విస్తరేణ పురాణం వక్తుమారభతే- పరః పరాణామితి ॥ స్వరూపగుణరూపైశ్వర్యాదిభిః ఉత్కృష్టేభ్యోప్యుత్కృష్టః పరమః - స్వస్మాత్పరరహితః- పరమాత్మా ఆప్నోతీత్యాత్మా స్వయమాత్మాంతరరహితశ్చ- ఆత్మసంస్థితః స్వాధారః - రూపం సంస్థానం దేవాదిజాతిః వర్ణాః శుక్లాదిః ఆదిశబ్దేన క్రియా ద్రవ్యే గృహ్యేతే నిర్దేశః సంజ్ఞా ఏతైర్జాతిగుణక్రియాద్రవ్యనామాఖ్యైః కల్పనాహేతుభిర్విశేషణైః వివర్జితః- రూపవర్ణాదిపారేవ గోర్జాతిః॥ ౧౦॥ షడ్భావవికారైర్వర్జిత ఇత్యాహ - అపక్షయేత్యాదినా॥ అపక్షయ ఇతి॥ సదాస్తీతి వచనాత్ కాదాచిత్కాస్తిత్వవికారో నిరస్తః - ఏతత్పృత్తయా నభివ్యాప్తస్య కాలస్యాభావాత్ - అనేన కాలానవచ్ఛేద ఉక్తః॥ ౧౧॥ దేశానవచ్ఛేదం నామవిశేషనిర్వచనేన దర్శయతి॥ సర్వత్రేతి॥ శ్రు॥ నైనమూర్ధ్వం న తిర్యంచం న మధ్యే పరిజగ్రభత్ - అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థిత ఇత్యాదేః- సమస్తమత్ర వసతి-జాతిగుణప్రభాదివత్ -తదధీనధారణం భవతి॥ శ్రు॥ భర్తా సన్ భ్రియమాణో బిభర్తీతి

విష్ణుం గ్రసిష్ణుం విశ్వస్య స్థితిసర్గే తథా ప్రభుమ్। ప్రణమ్య జగతామీశమజమక్షరమవ్యయమ్ ॥ ౭ ॥
కథయామి యథా పూర్వం దక్షాద్యైర్మునిసత్తమైః। పృష్టః ప్రోవాచ భగవానబ్జయోనిః పితామహః॥
౮ ॥ తైశ్చోక్తం పురుకుత్సాయ భూభుజే నర్మదాతటే । సారస్వతాయ తేనాపి మహ్యం సారస్వతేన
చ ॥ ౯ ॥ పరః పరాణాం పరమః పరమాత్మాత్మసంస్థితః । రూపవర్ణాదినిర్దేశ విశేషణవివర్జితః॥
౧౦॥ అపక్షయవినాశాభ్యాం పరిణామర్ధిజన్మభిః। వర్జితశ్శక్యతే వక్తుం యస్సదాస్తీతి కేవలమ్॥ ౧౧॥
సర్వత్రాసౌ సమస్తంచ వసత్యత్రేతి వై యతః । తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిపఠ్యతే ॥ ౧౨ ॥

స్థితం॥ ౬॥ విష్ణుమితి॥ విష్ణుం గ్రసిష్ణుమిత్యనేన కాలరూపేణ- అతస్సర్గస్థిత్యంతకారిణమిత్యనేనాపౌనరుక్త్యం-అత ఏవ నమస్యస్వరూపభేదద్యోతనార్థం ప్రణమ్యేత్యస్యావృత్తిః- అక్షరం అచలం ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ పితామహేన దక్షాదిభ్యః ప్రోక్తం త్వయా కథం కథ్యతే తత్రాహ- తైశ్చోక్తమితి॥ ౯ ॥ అవ్యక్తాదిచతూరూపస్య పరమాత్మనో జగత్సృష్ట్యాదివక్తుం తతః ప్రాచీనం తత్స్వరూపమాహ - పర ఇత్యాదిచతుర్భిః॥ పర ఇతి॥ పరః పరాణాం॥ శ్రు ॥ ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మన ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః పరత్వేన ప్రతిపాదితానామింద్రియాదీనాం పరః ప్రాక్తనః - అత ఏవ పరమ ఉత్కృష్టః - పరమాత్మా - ఆత్మసంస్థితః యః ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినా జీవాంతర్యామిత్వేన స్థితః- అనన్యాధార ఇతి వా - రూపవర్ణాదినిర్దేశః తదేవ విశేషణం తేన వివర్జితః - రూపం శుక్లాది- వర్ణాః బ్రాహ్మణత్వాదిః- ఆదిశబ్దాజ్జాతిక్రియే - శుక్లో బ్రాహ్మణో గౌః పాచక ఇత్యాదినిర్దేశేన విశేషయితుమశక్యః- యద్వా-రూపాదినిర్దేశవివర్జితః రూపాద్యభావాత్ - అత ఏవ విశేషణైరపి వివర్జిత ఇత్యర్థః॥౧౦॥ షడ్భావవికారవర్జిత ఇత్యాహ॥ అపక్షయేతి॥ నను చ॥ శ్రు ॥ అసన్నేవ స భవతి - అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేత్ - అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద- సంతమేనం తతో విదురితి- అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్య ఇత్యాది శ్రుతేరస్తిత్వం తావదంగీకర్తవ్యం-తథా చ ద్వితీయో భావవికారః ప్రాప్త ఇత్యాశంక్యాహ- శక్యతే వక్తుం యస్సదాస్తీతి- సర్వదాస్తిత్వంచ న భావవికారః - కింతు జన్మానంతరాస్తిత్వమేవ-కాదాచిత్కత్వాత్ -అతో నాయం దోష ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ పరమాత్మైవ సః తత్ర ప్రవిద్భిర్వాసుదేవ ఇత్యుచ్యత ఇత్యాహ ॥ సర్వత్రేతి॥ సర్వత్రాసౌ వసతి సమస్తం చాస్మిన్వసతి-వై ప్రసిద్ధ-ం యతస్తతస్స వాసుదేవ ఇతి

శ్రుతేః- అగ్నిజలాదిభిర్నభఇవసర్వగతోపితద్గతదోషైరసంస్పృష్టోద్యోతత ఇత్యాహ- దేవఇతి॥ ౧౨॥ ఏషఏవ వేదాంతవేద్యంబ్రహ్మేత్యాహ॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ అక్షయంఅపక్షయరహితం - అవ్యయంపరిణామవివృద్ధ్యాద్యవస్థాంతరరహితం - అతఃఏకస్వరూపం- హేయమవిద్యాస్మితాదితత్ఫలంమలంయథోక్తం॥ శ్లో॥ కామఃక్రోధశ్చ మోహశ్చహర్షోమానోమదోగుణః।విషాదశ్చాష్టమః ప్రోక్తః ఇత్యేతేమానసామలాః - గుణాస్సత్త్వాదయః॥ ౧౩ ॥ వస్తుతోనవచ్ఛేదమాహ॥ తదేవేతి॥ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపవత్ - ఏతత్సర్వంతదేవ బ్రహ్మ- తథాతదేవసమష్టివ్యష్టిపురుషరూపేణ కాలరూపేణచస్థితం- చిదచిత్ప్రకారస్యబ్రహ్మణఏవవస్తుత్వాద్వస్త్వంతరాపరిచ్ఛేదః ॥ ౧౪ ॥ హేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణాశ్రయస్యబ్రహ్మణో వికారాదిపురుషార్థాదిదోషాశ్రయసర్వతాదాత్మ్యేతద్గతదోషాః ప్రసజ్యేరన్నిత్యాశంక్య - యస్యాత్మాశరీరమిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధశరీరాత్మభావేనతాదాత్మ్యంనతుస్వరూపేణేత్యాహ॥ పరస్యేతి॥ పురుషస్యకర్తృత్వభోక్తృత్వచేతనత్వాదినాప్రకృతింప్రతిప్రాధాన్యాత్ప్రథమ్యం॥ ౧౫ ॥ సర్వస్యబ్రహ్మరూపత్వవచనేనచోద్యంకథంపరిహృతమిత్యతఆహ॥ ప్రధానేతి॥ పద్యతఇతిపదంపరప్రాప్యత్వరూపం- యతఃప్రధానాదిరూపేభ్యః పరమంవిలక్షణం - తస్మాత్సూరయః శుద్ధంరూపభూతప్రధానాదిగతవికారాజ్ఞానాదిరహితం-పరమంజ్ఞానానందాదిభిఃసర్వోత్కృష్టంచపశ్యంతీత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ నను ప్రధానాదీనాం నానారూపత్వేనభే

తద్బ్రహ్మపరమంనిత్యమజమక్షయమవ్యయమ్ । ఏకస్వరూపంతుసదాహేయాభావాచ్చ నిర్మలమ్॥
౧౩॥ తదేవసర్వమేతచ్చ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపవత్ । తథాపురుషరూపేణ కాలరూపేణచస్థితమ్॥౧౪॥
పరస్యబ్రహ్మణోరూపంపురుషః ప్రథమంద్విజ। వ్యక్తావ్యక్తేతథైవాన్యేరూపేకాలస్తథాపరమ్॥ ౧౫ ॥
ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలానాంపరమంహియత్ । పశ్యంతిసూరయశ్శుద్ధంతద్విష్ణోఃపరమంపదమ్॥౧౬॥

విద్వద్భిరుచ్యతఇత్యర్థః - వసనాద్వాసనాచ్చవాసుః ద్యోతనాద్దేవః వాసుశ్చాసౌదేవశ్చేతివాసుదేవః॥శ్లో॥ వాసనాద్ద్యోతనాచ్చైవవాసుదేవంతతోవిదురితి- మోక్షధర్మనిరుక్తేః॥ ౧౨॥ సఏవోపనిషద్భిర్బ్రహ్మేత్యుచ్యతఇత్యాహ॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ యఃపరమాత్మారూపవర్ణాదిరాహిత్యేనజన్మాదిరాహిత్యేనలక్షితః సఏవ వాసుదేవఇతి బ్రహ్మేతిచోచ్యతే- నవస్త్వంతరంలక్షణభేదాభావాదిత్యాశయేనతదేవలక్షణమనువదతి- పరమంతన్నిత్యమిత్యాది - హేయమవిద్యాతత్కార్యంచతదభావాత్ నిర్మలం- తదుక్తంభాగవతే॥ శ్లో॥వదంతితత్తత్త్వవిదస్తత్త్వంయద్జ్ఞానమద్వయమ్। బ్రహ్మేతిపరమాత్మేతిభగవానితిశబ్ద్యతఇతి॥ ౧౩॥తదేవంశుద్ధస్వరూపంనిరూప్యతస్యైవస్వమాయాపిష్కృతవ్యక్తాదిచతూరూపస్యసర్వప్రపంచోపాదానత్వంనిమిత్తత్వంచాహ॥ తదేవేతి ॥ తదేవబ్రహ్మఏతత్సర్వంప్రపంచజాతం- కథంభూతంసత్ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపవత్ వ్యక్తంమహదాదిఅవ్యక్తంప్రధానంతత్స్వరూపవత్ తేనరూపేణస్థితంసత్ తథాపురుషరూపేణకాలరూపేణచస్థితంసత్ ॥ ౧౪॥ చతూరూపోద్భవప్రకారమాహ॥ పరస్యేతి॥ శ్రు॥ సఈక్షత సోకామయత ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తేక్షణాదికర్తాపురుషః - పరస్యబ్రహ్మణః - ప్రథమంరూపం - తథాచపురాణాంతరేవక్ష్యతి॥ శ్లో॥ తస్యైవయోనుగుణభుక్ బహుధైకఏవశుద్ధోప్యశుద్ధఇవమూర్తివిభాగభేదైః। జ్ఞానాన్వితస్సకలసత్త్వవిభూతికర్తాతస్మైనమోస్తుపురుషాయసదావ్యయాయేతి - తస్యైవశుద్ధస్యబ్రహ్మణోయోనుసమనంతరఃపురుషఇతి ఎతస్యార్థః- తథాచనారదీయేతంత్రే ॥ శ్లో॥ విష్ణోస్తుత్రీణిరూపాణిపురుషాఖ్యాన్యథోవిదుః । ప్రథమంమహతస్స్రష్టుః ద్వితీయంత్వండసంస్థితమ్। తృతీయంసర్వభూతస్థంతానిజ్ఞాత్వావిముచ్యతఇతి - భాగవతేచ॥ శ్లో॥ కాలవృత్త్యాతుమాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః । పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్తవీర్యవాన్- తతోభవన్మహత్తత్త్వమిత్యాది- వ్యక్తావ్యక్తేతథైవాన్యేరూపే- పురుషేక్షితమవ్యక్తంతతోజాతంవ్యక్తంచేతిద్వే అన్యేవిలక్షణేరూపే- జడత్వాత్ - కాలస్తథాపరంరూపం- సర్వేషాంక్షోభకత్వాత్ అంతేనిర్దిష్టః ॥ ౧౫ ॥ పరస్యబ్రహ్మణోరూపాణీత్యుక్త్యాప్రాప్తంతేషాముపాదేయత్వంవారయన్నాహ॥ ప్రధానేతి॥ సూరయోయత్పశ్యంతితదేవ

దాత్ బ్రహ్మణస్తద్గతవికారాదిదోషోమాభూత్ - జగదుపాదానభూతస్య బ్రహ్మణః కథంవికారాద్యప్రాప్తిరిత్యత ఆహ ॥ ప్రధానేతి ॥ ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలాఃరూపాణిప్రవిభాగశః పరస్పరంవికారిత్వభోక్తృత్వాదిస్వభావాసంకరేణస్థిత్యాదీనాంవ్యక్త్యాజ్ఞప్త్యాసద్భావేచ హేతవః-వ్యక్తిర్విశేషోవా- హేతుశబ్దోబ్రహ్మణస్తైభ్యోనియంతృత్వశేషిత్వాదినావిశేషప్రదర్శనార్థః॥ ౧౭ ॥ నను ప్రధానాదీనాంసృష్ట్యాదిహేతుత్వాద్విష్ణోఃకథంకారణత్వమత ఆహ॥ వ్యక్తమితి ॥ వ్యక్తాదీనాంతదధీనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిత్వేనతచ్ఛరీరత్వాత్ తద్విశిష్టస్య విష్ణోః కారణత్వంనానుపపన్నం- వ్యక్తంవిష్ణురిత్యాదివ్యక్తాదిశరీరకోవిష్ణురిత్యర్థః-నన్వవాప్తసమస్తకామస్య ప్రయోజనాభావాత్ - సృష్ట్యాదినోపపద్యత ఇత్యత ఆహ- క్రీడత ఇతి- క్రీడైవప్రయోజనమిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ అథసృష్టింవక్తుంప్రళయావసానేవస్థితానాంప్రధానపురుషాదీనాంస్వరూపమాహ అవ్యక్తమిత్యాదిపంచభిః॥ అవ్యక్తమితి॥యత్తదితిభగవద్రూపతయోక్తం- యదవ్యక్తంతత్ప్రకృతిః ప్రధానమిత్యాదిశబ్దైః ఉచ్యతేఋష్యాదిభిః- నసాంఖ్యాద్యభిమతం- నిత్యంసదసదాత్మకంచేతనాచేతనాత్మకత్వేననిత్యం- దారుణ్యగ్నిరితివక్ష్యతి॥ ౧౯॥ అక్షయమితి॥ అక్షయంఅకృత్స్నపరిణామి- అక్షయ్యమితిపాఠేక్షయానర్హం- నాన్యదాధారంఅకార్యత్వాదన్యత్రాసమవేతం - అత్రాన్యశబ్దస్యపుంలింగత్వేప్యద్డాదేశః సమాసేతదలోపశ్చాపార్షః- అమేయందేశకాలాదినా- అజరంకాలేననజీర్యతి - ధ్రువంస్పందరహితం- విశేషగుణరాహిత్యమాహ శబ్దేతి॥ ౨౦॥ త్రిగుణమితి॥ త్రిగుణంగుణత్రయాత్మకం- అనాదిప్రభవాప్యయం ఆదిఃకారణంప్రభవోజన్మఅప్యయోలయః తైర్విహీనం- అగ్రేసృష్టేః పూర్వకాలే - ప్రళయాదను ప్రాకృతప్రళయకాలాంతే- వ్యాప్తం గ్రస్తం- అంభసేవలవణం॥ ౨౧॥ వేదేతి॥ వేదవాదో వైదికన్యాయః తద్విదః- బ్రహ్మ

ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలాస్తుప్రవిభాగశః। రూపాణిస్థితిసర్గాంతవ్యక్తిసద్భావహేతవః॥ ౧౭॥ వ్యక్తంవిష్ణుస్తథావ్యక్తంపురుషఃకాలఏవచ। క్రీడతోబాలకస్యేవచేష్టాంతస్యనిశామయ ॥ ౧౮ ॥ అవ్యక్తంకారణంయత్తత్ప్రధానమృషిసత్తమైః। ప్రోచ్యతేప్రకృతిస్సూక్ష్మానిత్యంసదసదాత్మకమ్॥ ౧౯ ॥ అక్షయంనాన్యదాధారమమేయమజరంధ్రువమ్ । శబ్దస్పర్శవిహీనంతద్రూపాదిభిరసంయుతమ్॥ ౨౦॥ త్రిగుణంతజ్జగద్యోనిరనాదిప్రభవాప్యయమ్। తేనాగ్రేసర్వమేవాసీద్వ్యాప్తంవైప్రళయాద

విష్ణోఃపరమంరూపమిత్యర్థః॥ ౧౬॥ తర్హి ప్రధానాదిరూపైఃకింకార్యమిత్యత ఆహ ॥ ప్రధానేతి ॥ ప్రధానాదిరూపాణిజగతఃస్థితిసర్గనాశానాంవ్యక్తిసద్భావహేతవః వ్యక్తిరభివ్యక్తిఃప్రకాశః సద్భావః ఉత్పత్తిః తత్ర హేతవః కారణాని- కథం- ప్రవిభాగశః॥ శ్లో॥ చతుర్విభాగస్సంసృష్టౌ చతుర్ధాసంస్థితస్థితౌ। ప్రళయంచకరోత్యంతేచతుర్భేదోజనార్దనః। బ్రహ్మాదక్షాదయఃకాలస్తథైవాఖిలజంతవః। విష్ణుర్మన్వాదయఃకాలఇత్యాదినావక్ష్యమాణవిభాగప్రకారేణ॥ ౧౭॥ నన్వేవంభూత్వావిష్ణుస్సర్గాదౌకిమర్థంప్రవర్తతేతత్రాహ॥ వ్యక్తమితి ॥ విష్ణుఃవ్యక్తాదిరూపోభవతీతియత్తత్క్రీడతోబాలకస్యచేష్టామివజానీహి- తదుక్తం- లోకవత్తులీలాకైవల్యమితి॥ ౧౮॥ అథేదానీంతదేవరూపచతుష్టయంప్రపంచయిష్యన్ప్రథమంప్రధానంప్రపంచయతి అవ్యక్తమిత్యాదిపంచభిః॥ అవ్యక్తమితి॥ యదవ్యక్తంతదృషిసత్తమైఃప్రకృతిరితిప్రధానమితిచప్రోచ్యతే- నిత్యంసదైకరూపంవృద్ధ్యాదిహీనమిత్యర్థః- సదసదాత్మకంకార్యకారణశక్తియుక్తం ॥ ౧౯ ॥ అక్షయమితి॥ అక్షయంఅవినాశి - అక్షయ్యమితిపాఠాంతరేక్షయానర్హం- నాన్యదాధారం అనన్యాశ్రయం- మూలకారణత్వాత్ - నాన్యాధారమితివక్తవ్యే అన్యశబ్దాదత్వవిభక్త్యలోపావార్షౌ- అమేయంఇయత్తాశూన్యం- అజరంఅపక్షయశూన్యం- ధ్రువంనిశ్చలం॥ ౨౦॥ త్రిగుణమితి॥ త్రిగుణంగుణత్రయసామ్యరూపం- అనాదిజన్మశూన్యం - ప్రభవాప్యయంప్రభవంతీతిప్రభవాః కార్యాణి అపియంతిలీయంతేఅస్మిన్నితిఅప్యయం ప్రభవాణామప్యయంకార్యాణాంలయస్థానమిత్యర్థః- అగ్రేసృష్టేఃపూర్వం- ప్రళయాదను అతీతప్రళయాచ్చానంతరం- సర్వమేవకార్యభూతం తేనవ్యాప్తం అంతర్నిహితమాసీదిత్యర్థః॥ శ్రు ॥ తమఆసీత్త

నియతాః వేదార్థైకరుచయః- బ్రహ్మవాదినః బ్రహ్మైకకారణత్వవాదినః - ఏతముక్తమేవార్థం ప్రతి ప్రధానప్రతిపాదకం శ్లోకద్వయం పఠంతీత్యాహ- పఠంతీతి ‖ ౨౧ ‖ తమేవ శ్లోకద్వయం దర్శయతి‖ నాహరితి‖ శ్రోత్రాదిబుద్ధ్యానుపలభ్యం శబ్దాదిరాహిత్యాచ్ఛ్రోత్రాదిజన్యజ్ఞానేనాగమ్యం - ప్రధానమేవ ప్రాధానికం - స్వార్థికప్రత్యయః- బ్రహ్మ చ పుమాన్ సమష్టిపురుషశ్చ- ఏకమాసీత్ - తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే తమః పరో దేవ ఏకీభవతీత్యాదిశ్రుతేః- నాహో న రాత్రిరితి స్థూలకాలోపాధిభూతజ్యోతిరాదినిషేధే పితదాసీదితి నిర్దేశాత్ సూక్ష్మకాలోస్తీతి గమ్యతే‖ ౨౩‖ విష్ణోస్స్వరూపాదితి‖ అత్ర స్వరూపశబ్దో రూపవచనః స్వరూపాత్ రూపాత్ ఉదితే ఉద్భూతే - ఆర్షస్సంధిః- దితే ఇతి పదచ్ఛేదే విభక్తేరిత్యర్థః ‖ శ్రు‖ తస్మాత్తమస్సంజాయత ఇతి శ్రుతేః - తే రూపే వియుక్తే సృష్ట్యాద్యర్థం సంయోగవిరహితే యథా స్యాతాం తథా తస్యైవ యేనాన్యేన ధృతే తత్ తద్రూపాంతరం కాలసంజ్ఞం- అన్యే నేత్యార్షత్వాత్సాధుస్సంధిః‖ ౨౪‖ ప్రకృతావితి‖ ప్రకృతౌ సంస్థితం లీనం- ప్రతిసంచరః ప్రళయః ‖ ౨౫ ‖ కాలస్య ప్రకృతిపురుషసంయోజకత్వాత్ వ్యక్తోత్పత్త్యాదిప్రవాహహేతుత్వాచ్చ- వ్యక్తవన్న ప్రకృతౌ లయ ఇత్యాహ‖ అనాదిరితి‖ తతః కాలాత్ - కాలస్యానాద్యంతత్వాత్సర్గకాలనిరోధస్సంయమః జగన్నియమనానుప్రవేశో వా - ప్రకృ

ను ‖ ౨౧ ‖ వేదవాదవిదో బ్రహ్మనియతా బ్రహ్మవాదినః। పఠంతి చైతమేవార్థం ప్రధానప్రతిపాదకమ్‖ ౨౨‖ నాహో న రాత్రిర్న నభో న భూమిర్నాసీత్తమోజ్యోతిరభూన్న చాన్యత్ । శ్రోత్రాదిబుద్ధ్యానుపలభ్యమేకం ప్రాధానికం బ్రహ్మ పుమాంస్తదాసీత్‖ ౨౩ ‖ విష్ణోస్స్వరూపాత్పరతో హి తే ద్వే రూపే ప్రధానం పురుషశ్చ విప్ర । తస్యైవ తేన్యేన ధృతే వియుక్తే రూపాంతరం తద్ద్విజ కాలసంజ్ఞమ్‖ ౨౪ ‖ ప్రకృతౌ సంస్థితం వ్యక్తమతీతప్రళయే తు యత్ । తస్మాత్ప్రాకృతసంజ్ఞోయముచ్యతే ప్రతిసంచరః‖ ౨౫‖ అనాదిర్భగవాన్ కాలో నాంతోస్య ద్విజ విద్యతే। అవ్యుచ్ఛిన్నాస్తతస్త్వేతే సర్గస్థిత్యంతసంయమాః‖ ౨౬‖ గుణసామ్యే తతస్తస్మిన్ పృథక్పుంసి వ్యవస్థితే। కాలస్వరూపం తద్విష్ణోర్మైత్రేయ

మసా గూఢమగ్రే ప్రకేతమితి శ్రుతేః‖ ౨౧‖ అత్రార్థే విద్వత్సమ్మతిమాహ‖ వేదవాదవిద ఇతి‖ వేదవాదవిదః- వేదే వాదాః సిద్ధార్థపరాణి వాక్యాని తద్విదః- బ్రహ్మనియతాః తదర్థపరాః - బ్రహ్మవాదినః వేదప్రవచనశీలాః - ఏతమేవార్థముద్దిశ్య శ్రుత్యర్థసూచనపరం ప్రధానప్రతిపాదకం నాహో న రాత్రిరిత్యాదిశ్లోకం పఠంతి‖ ౨౨‖ నాహ ఇతి ‖ తదా నాహో న రాత్రిశ్చాసీత్ సూర్యాద్యభావాన్న తమః అగ్న్యాద్యభావాన్న జ్యోతిః న చాన్యత్కించిదభూత్ -శబ్దాద్యభావాత్ శ్రోత్రాదిజన్యజ్ఞానేనానుపలభ్యం- ప్రాధానికం ప్రధానమేవ ప్రాధానికం- బ్రహ్మ చ పుమాంశ్చేతి- త్రయమేవ-తదా ప్రళయే - ఆసీత్ - తథా చ శ్రుతిః- నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమిత్యాది‖ ౨౩‖ కాలస్వరూపం వివృణోతి- విష్ణోరిత్యాదిచతుర్భిః‖ విష్ణోరితి‖ పరత ఇత్యత్రార్షస్సంధిః- పరతో నిరుపాధేః విష్ణోస్స్వరూపాత్ - తే ప్రాగుక్తే- ప్రధానం పురుషశ్చేతి ద్వే రూపే- ఉదితే ఉద్భూతే - అన్యేవిలక్షణేమాయాకృతే- తేన్యేనేత్యార్షస్సంధిః - తస్య విష్ణోరేవాన్యేన రూపేణ తే ద్వే రూపే ధృతే సర్గకాలే సంయోజితే - వియుక్తే చ ప్రళయకాలే- యద్వా-వియుక్తే యథా తిష్ఠతః తథా ప్రళయకాలే ధృతే స్థాపితే- తయోరవియోగే ప్రళయాభావప్రసంగాత్ - తదేతత్కాలసంజ్ఞం రూపాంతరం కాలస్వరూపేణ‖ ౨౪ ‖ ప్రకృతిపురుషవియోజనం ప్రతిసంచరసమాఖ్యయోపపాదయతి‖ ప్రకృతావితి‖ అతీతగ్రహణం పూర్వప్రళయోపలక్షణార్థం- అతీతప్రళయే యద్వ్యక్తం ప్రకృతౌ సంస్థితం లీనం విశ్వమాసీత్ - తస్మాద్విశ్వస్య ప్రకృతౌ సంచరణాత్ ప్రవేశాత్ ప్రాకృతోయం మహాప్రళయ ఉచ్యతే- ఏతచ్చ ప్రకృతిపురుషయోరవియోగే హి న ఘటత ఇతి భావః‖ ౨౫ ‖ కాలశ్చ ప్రళయేప్యస్తీతి వక్తుం తస్యానాదినిధనత్వమాహ‖ అనాదిరితి‖ తత్ర కార్యాన్యథానుపపత్తిం ప్రమాణయతి- తతస్తు కారణాత్ - ఏతే సర్గస్థిత్యంతసంయమాః సర్గశ్చ స్థితిశ్చ తదంతే సంయమశ్చ- అవ్యుచ్ఛిన్నాః ప్రవాహరూపేణావిరతాః‖ ౨౬‖ గుణసామ్య ఇతి‖ తతః కారణాత్ తస్మిన్ ప్రళయే

తిపురుషరూపవత్కాలరూపమపిపరస్మిన్నంతర్హితం ॥ ౨౬ ॥ ప్రకృతేరవిశదసతతపరిణామగణితద్విపరార్ధకాలావసానే ప్రథమంసృష్టికాలోన్మేషమాహ॥ గుణసామ్య ఇతి॥ గుణసామ్యే సత్త్వాదిగుణసామ్యరూపే గుణసామ్యనిరూపణీయే తస్మిన్ ప్రధానే పుంసిచ- పృథక్ వ్యవస్థితే సతి పృథక్ వియుక్తేస్థితే సతి- తత్కాలరూపం పరివర్తతే సృజ్యజీవకర్మానుగుణసర్గానుకూలంభవతీత్యర్థః॥ ౨౭॥ అథసృష్ట్యర్థం ప్రధానపుంసోః క్షోభమాహ॥ తత ఇతి॥ ౨౮ ॥ ప్రధానమితి ॥ ఆత్మేచ్ఛయా బహుస్యామితి సంకల్పాత్మికయా - ప్రవిశ్య విషయీకృత్య- క్షోభయామాస- సర్గోన్ముఖౌచకార- ప్రధానస్యక్షోభోగుణవైషమ్యం ప్రవృత్త్యున్ముఖత్వంచ - పుంసోజ్ఞానవికాసః సంస్కారోద్బోధశ్చ - వ్యయావ్యయావ్యేతీతివ్యయః- అవ్యయః వ్యయరహితః- వికారికూటస్థావిత్యర్థః॥ ౨౯॥ ఈశ్వరః ప్రకృతిపురుషయోః క్షోభణేపిస్వయమవికారఇత్యాహ ॥ యథేతి ॥ యథాగంధః కించిద్వ్యాపారరహితోపిసన్నిధిమాత్రేణమనసః క్షోభాయసుఖదుఃఖాదివికారాయభవతి ॥ ౩౦ ॥ గంధదృష్టాంతేనతస్యనిమిత్తత్వమేవకిముత్యాశంకాయాముపాదానమపిస ఏవేత్యాహ ॥ సఏవేతి॥ క్షోభకస్సన్ ప్రధానపురుషాత్మకంస్వయమేవక్షోభయతి - నహిస్వస్మాద్బహిర్భూతంకులాలోమృత్పిండమివ॥ ఉత్త॥ తదాత్మానస్సర్గ స్వయమకురుత - ఆత్మకృతేస్సోభిధ్యాయశరీరాత్స్వాదిత్యాదిభ్యః నకేవలంజగదుపాదానం- కార్యభూతంజగదపిసఏవేత్యాహ- ససంకోచేతి - సంకోచవికాసాభ్యాంయుక్తః ప్రధానత్వేపిసి తస్సఏవ॥౩౧॥ వికాసేతి॥ తథావికాసాణుస్వరూపైః వ్యష్టిసమష్టిరూపైశ్చతథా బ్రహ్మాదిరూపైర్యుక్తః- సఏవవ్య

పరివర్తతే ॥ ౨౭ ॥ తతస్తుతత్పరం బ్రహ్మపరమాత్మా జగన్మయః। సర్వగస్సర్వభూతేశస్సర్వాత్మా పర
మేశ్వరః॥ ౨౮॥ ప్రధానపురుషౌచాపి ప్రవిశ్యాత్మేచ్ఛయాహరిః। క్షోభయామాససంప్రాప్తే సర్గకా
లేవ్యయావ్యయౌ॥ ౨౯॥ యథాసన్నిధిమాత్రేణగంధఃక్షోభాయజాయతే । మనసోనోపకర్తృత్వా
త్తథాసౌపరమేశ్వరః॥ ౩౦॥ సఏవక్షోభకోబ్రహ్మన్ క్షోభ్యశ్చపురుషోత్తమః। ససంకోచవికాసాభ్యాం
ప్రధానత్వేపిచస్థితః॥ ౩౧॥ వికాసాణుస్వరూపైశ్చ బ్రహ్మరూపాదిభిస్తథా । వ్యక్తస్వరూపశ్చతథావి

గుణసామ్యే ప్రధానేపురుషేచ- పృథక్తయావ్యవస్థితేసతి- తద్వైవతయోధారణార్థంకాలాఖ్యరూపంవర్తతే-అన్యథాప్రళయానివర్తనాదితిభావః - నాహోనరాత్రిరిత్య త్రసూర్యాద్యభావేనోపలక్షితస్థూలః కాలోనాస్తీత్యుక్తం- అత్రతుయావత్ప్రళయం ప్రకృతిపురుషవియోగధారకోవిష్ణోః స్వరూపభూతః కాలోవర్తత ఇత్యుచ్యతఇత్యవిరోధః- అనేనైవప్రళయే ప్రకృత్యావియుక్తస్తూష్ణీంలీనఇతి - సర్గకాలేచ ప్రకృతిమధిష్ఠాయసృష్ట్యాదికర్తాపురుషఇతి- పురుషస్వరూపమపివివృతం ద్రష్టవ్యం॥ ౨౭ ॥ ఇదానీంవ్యక్తస్వరూపంప్రపంచయిష్యన్ పరమేశ్వరాత్ప్రకృతిపురుషక్షోభకారణమాహ తతఇత్యాదిపంచభిః॥ తతఇతి॥తతఃసర్గకాలేసంప్రాప్తే-పరమేశ్వరోహరిః స్వేచ్ఛయాప్రధానంపురుషంచప్రవిశ్యక్షోభయామాసేతి ద్వయోరన్వయః- కథంభూతోహరిస్తత్రాహ - తద్బ్రహ్మేత్యాది అవ్యక్తాదిచతూరూపలక్షణః॥ ౨౮॥ ప్రధానమితి॥ కథంభూతౌ ప్రధానపురుషౌ- వ్యయావ్యయౌపరిణామ్యపరిణామినౌ- ఉపాదాననిమిత్తభూతావితియావత్ - ప్రళయకాలేపియుక్తావాత్మనితూష్ణీంస్థితౌ స్వాంశభూతౌ ప్రధానపురుషౌ స్వకాలశక్త్యుద్బోధయేచ్ఛాశక్త్యాసంయోజ్యసృష్ట్యున్ముఖౌచకారేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ప్రవిశ్యక్షోభయామాసేత్యుక్త్యాప్రాప్తంసక్రియత్వంవారయతి॥ యథేతి॥ సన్నిధిమాత్రేణగంధః మనసఃక్షోభాయజాయతే - నతూపకర్తృత్వాత్తదనుకూలక్రియాకారిత్వాత్ ॥ ౩౦ ॥ ననుప్రధానాదీనామపిస్వరూపావ్యతిరేకాత్ క్షోభ్యస్యాన్యస్యతత్కార్యస్యచాభావేకథంక్షోభకత్వంతత్రాహ సఏవేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ సఏవేతి॥ సంకోచః సామ్యంవికాసోగుణక్షోభః తాభ్యాముపలక్షితః- ప్రధానత్వేపిసఏవస్థితః- తదవస్థాద్వయోపేతం ప్రధానమపివిష్ణురేవేత్యర్థః॥౩౧॥ వికాసేతి॥ వికాసాణుస్వరూపైర్మహాభూతమహదాదిరూపైః- బ్రహ్మరూపాదిభిర్జీవభేదైరప్యుపలక్షితః - వ్యక్తస్వరూపశ్చసమష్టివ్యష్టిదేహాత్మకశ్చవిష్ణురేవేత్యర్థః॥ ౩౨॥ ఇదానీంమహదాదిక్రమేణవ్యక్తాఖ్యప్రపంచసృష్టి

త్రిస్వరూపైః మహదాదిస్వరూపశ్చ॥ ౩౨॥ సృష్టిమాహ॥ గుణసామ్యాదితి॥ తతః క్షోభానంతరం - క్షేత్రజ్ఞకర్తృప్రే
రితాద్గుణసామ్యాత్ - గుణశక్తిసామ్యరూపాత్ ప్రధానాత్ - వ్యజ్యంతే యేన గుణా ఇతి గుణవ్యంజనం మహత్తత్త్వం త
స్య సంభూతిః॥ ౩౩॥ ప్రధానతత్త్వమితి॥ ఉద్భూతం మహాంతం తం తత్ప్రధానం సమావృణోత్ - యద్వా ఉద్భూతమితి ప్ర
ధానవిశేషణం సాత్త్వికఇత్యాది- సాత్త్వికత్వాదికం ప్రదేశభేదేనోద్భూతం గుణత్రయం॥ ౩౪॥ ప్రధానతత్త్వేనేతి॥ స
మం బహిస్సమంతతః వైకారికః సాత్త్వికః - తైజసో రాజసః- భూతాదిస్తామసః - వైకారికపదేనావికారరూపస్య పరమ
సత్త్వస్య వ్యావృత్తిః॥ శ్లో॥ కామం దేవాశ్చ మునయః సత్త్వస్థా నృపసత్తమ। హీనాస్సత్త్వేన సత్త్వేన తతో వైకారి
కాస్స్మృతా ఇతి॥ మోక్షధర్మోక్తేః॥ ౩౫॥ త్రివిధ ఇతి॥ భూతేంద్రియాణాం హేతుస్స ఇత్యత్ర తామసాంశేన భూతా
నాం హేతుః- సాత్త్వికాంశేనేంద్రియాణాం- రాజసాంశేనోభయోరనుగ్రాహకః॥ ౩౬॥ భూతాదిరితి॥ తతో భూ
తాదిః వికుర్వాణః క్షుభ్యన్ అనభివ్యక్తవిశేషశబ్దగుణకం శబ్దతన్మాత్రం ససర్జ - శబ్దతన్మాత్రాచ్ఛబ్దవిశేషలక్ష
ణం స్థూలాకాశమభూదిత్యర్థః॥ ౩౭॥ శబ్దమాత్రమితి॥ శబ్దమాత్రం శబ్దతన్మాత్రం తథా ఆకాశం స్థూలాకాశం చ స
భూతాదిరావృణోత్ - ఏతేన పూర్వపూర్వతన్మాత్రముత్తరోత్తరతన్మాత్రం తద్విశేషం చ ఆవృణోదితి దర్శితం- ఆ
కాశః తన్మాత్రరూపః స్థూలాకాశమివ స్పర్శతన్మాత్రం చ ససర్జ ॥ ౩౮ ॥ బలవానితి॥ బలవానభవద్వాయుః- స్పర్శ

ష్ణుస్సర్వేశ్వరేశ్వరః ॥ ౩౨ ॥ గుణసామ్యాత్తతస్తస్మాత్ క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితాన్మునే। గుణవ్యంజనసంభూతి
స్సర్గకాలే ద్విజోత్తమ॥ ౩౩॥ ప్రధానతత్త్వముద్భూతం మహాంతం తత్సమావృణోత్। సాత్త్వికో రాజ
సశ్చైవ తామసశ్చ త్రిధా మహాన్॥ ౩౪॥ ప్రధానతత్త్వేన సమం త్వచా బీజమివావృతమ్। వైకారిక
స్తైజసశ్చ భూతాదిశ్చైవ తామసః ॥ ౩౫॥ త్రివిధోఽయమహంకారో మహత్తత్త్వాదజాయత। భూతేం
ద్రియాణాం హేతుస్స త్రిగుణత్వాన్మహామునే॥ యథా ప్రధానేన మహాన్ మహతా స తథావృతః॥ ౩౬॥
భూతాదిస్తు వికుర్వాణః శబ్దతన్మాత్రకం తతః। ససర్జ శబ్దతన్మాత్రాదాకాశం శబ్దలక్షణమ్ ॥ ౩౭॥ శ
బ్దమాత్రం తథాకాశం భూతాదిస్స సమావృణోత్। ఆకాశస్తు వికుర్వాణః స్పర్శమాత్రం ససర్జ హ॥
౩౮॥ బలవానభవద్వాయుస్తస్య స్పర్శో గుణో మతః। ఆకాశం శబ్దమాత్రం తు స్పర్శమాత్రం సమా

మాహ గుణసామ్యాదిత్యాదిబీజం బాహ్యదళైరిత్యంతేన॥ గుణసామ్యాదితి॥ తతః క్షోభానంతరం - తస్మాద్గుణసా
మ్యాత్ - క్షేత్రజ్ఞేన పురుషేణాధిష్ఠితాత్ - గుణానామభివ్యంజనం మహత్తత్త్వం వ్యజ్యంతే నేనేతి వ్యంజనం తస్య సం
భూతిః ఉద్భవః అభూత్ ॥ ౩౩॥ తద్యథా- మృదేవ పిండాద్యవాంతరకార్యావస్థామాపాద్యమానా ఘటాదేరుపాదా
నం - పిండాదికం తు నిమిత్తమాత్రం - ఘటాదావననుగమాద్వినాశిత్వాచ్చ - తథైవేశ్వరాధిష్ఠితం ప్రధానమేవ మ
హదాద్యవాంతరకార్యాణ్యుపాదానతయా వ్యాప్నువచ్చరమకార్యస్యోపాదానమితి దర్శయితుం పూర్వకా
ర్యేణోత్తరకార్యస్య వ్యాప్తిమాహ - ప్రధానతత్త్వమిత్యాదినా ॥ ప్రధానతత్త్వమితి ॥ ఉద్భూతం మహాంతం కర్మ
భూతం - తదుపాదానభూతం- ప్రధానతత్త్వం కర్తృభూతం- సమావృణోద్వ్యాప్నోత్ - ఏతదేవ వివృణోతి - సా
త్త్వికఇతి॥ ౩౪॥ ప్రధానతత్త్వేనేతి॥ సమం అన్యూనాతిరేకం యథా భవత్యేవం - త్వచా బీజం యథా ఆవృతం తథా సా
త్త్వికాదిస్త్రిధోద్గతో మహాన్ సమంతాదావృత ఇత్యర్థః - వైకారికస్సాత్త్వికః తైజసో రాజసః- భూతాదిస్తామస ఇ
తి స్వయమేవ వ్యాఖ్యాతం॥ ౩౫॥ త్రివిధ ఇతి॥ స చ భూతానామింద్రియాణాం చ హేతుర్దేవానామప్యుపలక్షణం॥ ౩౬॥
తామసాహంకారకార్యం ప్రపంచయతి భూతాదిరిత్యాదినవభిః॥ భూతాదిరితి ॥ వికుర్వాణః క్షుభ్యన్నిత్యర్థః - శబ్దత
న్మాత్రకం భూతసూక్ష్మరూపం - సగర్వమితిపాఠే స ఏవార్థః - శబ్దో లక్షణం వ్యావర్తకో గుణో యస్య తత్ - శబ్దలక్ష
ణం శబ్దాది తన్మాత్రాణ్యేవాకాశాదిమహాభూతేష్వనుస్యూతాన్యభివ్యక్తాని సంతి గుణత్వేన వర్తంత ఇత్యుచ్యంతే॥

మాత్రాదితి శేషః- స్పర్శః స్పర్శవిశేషః॥ ౩౯॥ తత ఇతి॥ వాయుస్తన్మాత్రరూపః - రూపమాత్రం ససర్జ వాయోః రూపతన్మాత్రసహితాద్వాయోస్స్పర్శతన్మాత్రరూపాత్ స్థూలం జ్యోతిరుత్పద్యత ఇత్యర్థః-అత్రేదమనుసంధేయం పూర్వపూర్వతన్మాత్రసహితాదేవోత్తరోత్తరతన్మాత్రస్యవిశేషోత్పత్తేః- న కేవలాత్ - తథా సతి వాయ్వాదిభూతవిశేషాణాం తత్తద్గుణాధిక్యయోగాత్కారణప్రక్రమేణ హి కార్యే గుణసంభవ ఇతి - అత్ర పురాణాంతరవచనం॥ శ్లో॥ ఆకాశం శబ్దతన్మాత్రం స్పర్శమాత్రం సమావిశత్ । రూపం తథైవావిశతః శబ్దస్పర్శగుణావుభౌ । శబ్దః స్పర్శశ్చరూపంచ రసమాత్రం సమావిశత్ । తస్మాచ్చతుర్గుణా హ్యేతే విశేషాశ్చేంద్రియగ్రాహ్యా ఇత్యాది॥ ౪౦॥ స్పర్శమాత్ర ఇతి॥ జ్యోతిః రూపతన్మాత్రం॥ ౪౧॥ సంభవంతీతి॥ తతోంభాంసి తతః రసతన్మాత్రాత్ పూర్వతన్మాత్రత్రయసహితాత్॥ ౪౨॥ వికుర్వాణానీతి॥ అంభాంసి రసతన్మాత్రాణి - సంఘాతః భూమిః సంహతశబ్దాదిసర్వగుణకత్వాత్ ॥ ౪౩॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మాద్గంధతన్మాత్రాత్పూర్వతన్మాత్రచతుష్టయసహితాత్ -తస్మిన్ వ్యోమాదావిశేషరహితశబ్దస్పర్శాదిగుణమాత్రం - తేన తస్మిన్ తత్తత్తన్మాత్రతా॥ ౪౪॥ తదేవాహ॥ తన్మాత్రాణీతి॥ అవిశేషాణి విశేషరహితాని-తతస్తేన- తే శబ్దాదయః అవిశేషసంజ్ఞాః॥ ౪౫॥ విశేషశబ్దార్థం వ్యాకుర్వన్ తత్తద్భావవిశేషమాహ॥ న శాంతా ఇతి॥ శాంతఘోరమూఢాఖ్యత్రిగుణజన్యవిశేషరహితత్వాదవిశేషిణః - ఉక్తం భూతసర్గం నిగమయతి - భూతతన్మాత్రేతి - భూతానాం తన్మాత్రాణాం చ సర్గః - అహంకారాత్తు తామసాత్ - అయముక్తక్రమేణ నత్వవ్యవధానేన - క్వచిత్ ॥ శ్రు॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః-ఆకాశాద్వాయుః ఇత్యాదిశ్రుతిదర్శనాదాకాశాదిభూతవిశేషాణాం పూర్వపూర్వం ప్రతి ప్రకృతిత్వమాహుః - తదష్టౌ ప్రకృతయః షోడశ వికృతయ ఇతి శ్రుతివిరుద్ధం - తేషామపి హి ప్రకృతిత్వే ప్రకృతీనామాధిక్యం వికృతీనాం న్యూనత్వం చ స్యాత్ - తస్మాదష్టౌ ప్రకృతయ ఇత్యాది శ్రుతివిరోధిన - ఆత్మన ఆకాశ ఇత్యాదిశ్రుతేరితి తైరర్థో వ్యాఖ్యేయః - వ్యాఖ్యాతశ్చాథ స్తాదస్మాభిరేవ పూర్వపూర్వతన్మాత్రం త్వవిశేషముత్తరోత్తరతన్మాత్రం చోత్పాదయతీత్యాచక్షాణైః - పృథివ్యా ఓషధయః ఇత్యోషధిప్రకృతిత్వేపి పృథివ్యా న తత్త్వప్రకృతిత్వమిత్యవిరోధః - తస్మాదుక్తప్రకారఏవ సృష్టిక్రమః॥ ౪౬॥ తైజసానీతి ॥ రాజసాహంకారకార్యాణీంద్రియాణీతి కేచిదాహుః - దేవాః మనస్సహితాని దశేంద్రియాణి వైకారికాస్సాత్త్వికాహంకారకార్యాణీత్యపరే - స్వపక్షమాహ - అత్ర దేవా ఇతీంద్రియాణాం దేవశబ్దవాచ్యత్వం తదధిష్ఠాతృదేవతాభిప్రాయేణ - తైజసాహంకారస్తు వైకా

వృణోత్ ॥ ౩౯ ॥ తతో వాయుర్వికుర్వాణో రూపమాత్రం ససర్జ హ । జ్యోతిరుత్పద్యతే వాయోస్తద్రూపగుణముచ్యతే॥ ౪౦॥ స్పర్శమాత్రస్తు వై వాయూ రూపమాత్రం సమావృణోత్ । జ్యోతిశ్చాపి వికుర్వాణం రసమాత్రం ససర్జ హ॥ ౪౧॥ సంభవంతి తతోంభాంసి రసాధారాణి తాని తు । రసమాత్రాణి చాంభాంసి రూపమాత్రం సమావృణోత్॥ ౪౨॥ వికుర్వాణాని చాంభాంసి గంధమాత్రం ససర్జిరే । సంఘాతో జాయతే తస్మాత్తస్య గంధో గుణో మతః॥ ౪౩॥ తస్మింస్తస్మింశ్చ తన్మాత్రా తేన తన్మాత్రతా స్మృతా॥ ౪౪॥ తన్మాత్రాణ్యవిశేషాణి అవిశేషాస్తతో హి తే॥ ౪౫॥ న శాంతా నాపి ఘోరాస్తే న మూఢాశ్చావిశేషిణః । భూతతన్మాత్రసర్గోయం అహంకారాత్తు తామసాత్ ॥ ౪౬॥ తైజసానీంద్రియాణ్యాహు

౩౮॥౩౯॥౩౯॥ తత ఇతి॥ తత్ జ్యోతిః రూపగుణముచ్యతే॥ ౪౦॥౪౧॥ సంభవంతీతి॥ తాని అంభాంసి రసాధారాణి॥ ౪౨॥ వికుర్వాణానీతి॥ సర్వగుణసంహతిమత్త్వాత్కాఠిన్యాద్వా సంఘాతః పృథివీ॥ ౪౩॥ శబ్దాదీనాం తన్మాత్రసంజ్ఞాం నిర్వక్తి॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మింస్తస్మిన్నాకాశాదౌ తత్తచ్ఛబ్దాదికమాత్రా సూక్ష్మరూపం తేన కారణేన శబ్దాదేస్తన్మాత్రతా స్మృతా॥ ౪౪॥ అవిశేషసంజ్ఞామపి తేషాం సాంఖ్యప్రసిద్ధాం నిర్వక్తి॥ తన్మాత్రాణీతి॥ ౪౫॥ అవిశేషత్వమాహ॥ న శాంతా ఇతి॥ ఉపసంహరతి- భూతతన్మాత్రేతి- భూతానాం తన్మాత్రాణాం సర్గ ఇత్యర్థః॥ ౪౬॥ రాజసం సాత్త్వికం చ సర్గమాహ॥ తైజసానీతి॥ తైజసాహంకారకార్యాణి బాహ్యేంద్రియాణి హ దశ - తదధిష్ఠాతారో దేవాస్తు ॥ శ్లో॥ ధి

కతామసయోఃస్వకార్యకరణే ప్రవర్తకఃసత్త్వతమసోఃకేవలంరజఃప్రవర్తకంతత్రేతివాయూక్తేః - అహంకారస్యేంద్రియాణిప్రతినిమిత్తత్వమేవభూతానామేవోపాదానత్వం- శ్రు - అన్నమయంహిసోమ్యమనఃఆపోమయః ప్రాణఃతేజోమయీవాగిత్యాదిశ్రుతేరితికేచిదాహుః - తదయుక్తం- అహంకారస్యైవోపాదానత్వేపిభూతానామాప్యాయకత్వేనాపితథానిర్దేశోపపత్తేః - అయమత్రేంద్రియసృష్టిక్రమః ॥ ౪౭ ॥ త్వగితి॥ వైకారికాహంకారాత్ - క్రమేణశబ్దతన్మాత్రాదిపంచకసహాయాత్ క్రమేణశ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియపంచకస్య సృష్టిః - తస్మాదేవతత్సహాయాత్ వాగాదికర్మేంద్రియపంచకస్యసృష్టిః - అసహాయాత్తుతస్మాన్మనసఃసృష్టిరితి - అవాప్త్యర్థంపుంసోవిషయజ్ఞానార్థం - బుద్ధియుక్తానిత్వగాదీనివిషయజ్ఞానార్థంభవంతీతి శేషః - అత్రబుద్ధిశబ్దేనాంతఃకరణస్యగ్రహణం- అత్రశ్లోకేక్రమోనవివక్షితః ॥ ౪౮ ॥ పాయ్వితి॥ పాయోర్విడ్విసర్గః - ఉపస్థస్యమూత్రరేతోవిసర్గః - విసర్గశిల్పగత్యుక్తీతిద్వంద్వైకవద్భావాన్నపుంసకత్వం॥ ౪౯ ॥ అథాండసృష్ట్యర్థంభూతానాంపంచీకరణమాహ॥ ఆకాశేతి॥ అత్రాకాశాదయఃశబ్దాభూతవిశేషపరాః - ఉత్తరోత్తరైఃఉత్తరత్రోత్తరత్ర ఉత్తరైరధికైరిత్యర్థః- ఏతదుక్తంభవతి - ఆకాశాదీనిమహాభూతాని ఉత్తరత్రోత్తరత్ర వాయ్వాదావధికైఃశబ్దాదిభిర్గుణైర్విశిష్టానిపరస్పరంయుక్తానిమిళితాని - తేనాకాశఏకగుణోవాయుర్ద్విగుణస్తేజస్త్రిగుణమాపశ్చతుర్గుణాఃపృథివీపంచగుణేతి ॥ ౫౦ ॥ శాంతాఇతి ॥ తేనపరస్పరంమేళనేన - ప్రత్యేకంవిశేషాఃశాంతాఘోరామూఢాః - స్వతశ్శాంతేభూమిజలే - ఘోరౌతేజోనిలౌ- మూఢఆకాశః- మేళనాత్సర్వేశాంతాఘోరామూఢాః- అయమత్రపంచీకరణప్రకారః- ఆకాశస్యైకమర్ధమాకాశత్వేనస్థితం - అన్యస్మిన్నర్ధేచతుర్ధాకృతేవాయ్వాదిచతుర్భేదభూతప్రవేశః- ఏవంభూతాంతరేషు- ఉక్తంహి॥ శ్లో॥ ఏవంజాతేషుభూతానిప్రత్యేకంస్యుర్ద్విధాతతః। చతుర్ధాభిన్నమేకైకంఅర్ధమర్ధంతథాస్థితం ॥ వ్యోమ్నోర్ధభాగాశ్చత్వారోవాయుతేజఃపయోభువామ్। అర్ధానియాని వాయోస్తువ్యోమతేజఃపయోభువా

దేవా వైకారికాదశ । ఏకాదశంమనశ్చాత్ర దేవా వైకారికాస్స్మృతాః॥ ౪౭ ॥ త్వక్చక్షుర్నాసికా
జిహ్వా శ్రోత్రమత్ర చ పంచమమ్। శబ్దాదీనామవాప్త్యర్థం బుద్ధియుక్తాని వై ద్విజ॥ ౪౮ ॥ పాయూపస్థౌ
కరౌ పాదౌ వాక్చ మైత్రేయ పంచమీ । విసర్గశిల్పగత్యుక్తికర్మ తేషాం చ కథ్యతే॥ ౪౯ ॥ ఆకాశవాయు
తేజాంసి సలిలం పృథివీ తథా । శబ్దాదిభిర్గుణైర్బ్రహ్మన్ సంయుక్తాన్యుత్తరోత్తరైః॥ ౫౦ ॥ శాంతా ఘో

గ్వాతార్క ప్రచేతోశ్వివహ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రకాః ఇతిశ్రీభాగవతోక్తాః - వైకారికాస్సాత్త్వికాహంకారజాః-ఏకాదశమింద్రియం మనోంతఃకరణం - తదపి వైకారికమితిసంబంధః - అత్ర చాంతఃకరణచేతనాహంకారసంకల్పాధ్యవసాయాఖ్యచతుర్వృత్తికేతత్తద్వృత్త్యధిష్ఠాతారోయేదేవాః క్షేత్రజ్ఞరుద్రచంద్రబ్రహ్మాణఃతేపి వైకారికాస్స్మృతాఇత్యర్థః॥ ౪౭ ॥ తేష్వజ్ఞానకర్మేంద్రియవిభాగమాహ॥ త్వగిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ త్వగితి ॥ త్వగాదీనిపంచబుద్ధియుక్తానిజ్ఞానేంద్రియాణి - స్పర్శాదీనామవాప్త్యర్థమితివక్తవ్యేక్రమావివక్షయాశబ్దాదీనామిత్యుక్తం॥ ౪౮ ॥ పాయూపస్థావితి ॥ పాయోఃపురీషోత్సర్గః - ఉపస్థస్యమూత్రవిసర్గః - కరయోఃశిల్పం - పాదయోఃగతిః - వాచఉక్తిః- విసర్గశిల్పగత్యుక్తీతిద్వంద్వైక్యం - విసర్గాదిపాయ్వాదీనాంకర్మ - అతస్తానికర్మేంద్రియాణి- విసర్గానందేత్యాదిపాఠస్సుగమః॥ ౪౯ ॥ పునస్తామసాహంకారకార్యైకంచిద్విశేషమాహ॥ ఆకాశేత్యాదిసార్ధేన ॥ ఆకాశేతి॥ ఉత్తరోత్తరైఃశబ్దాదీనాంమధ్యే - ఉత్తరఃపరోగుణఃకారణగుణాదుత్తరోధికోయేషాంతైః - సంయుక్తాని- తథాహి- ఆకాశస్యకారణగుణాభావాత్స్వకీయశ్శబ్దఏవైకోగుణః - వాయోస్తుస్వకీయస్స్పర్శః - ఆకాశానుగమాచ్ఛబ్దస్స్పర్శశ్చేతిద్వౌగుణౌ - ఏవంతేజసోరూపం- ఆకాశవాయ్వనుగమాచ్ఛబ్దఃస్పర్శశ్చేతిత్రయః -ఏవంసలిలస్యరసః- శబ్దస్పర్శరూపాణిచేతిచత్వారః - ఏవంపృథివ్యాగంధః- శబ్దాదయశ్చత్వారఇతిపంచగుణాః॥ ౫౦ ॥ శాంతాఇతి॥ అతఏవగుణవిశేషైశ్శాంతాస్సుఖదాః - ఘోరాదుఃఖదాః - మూఢామోహకరాశ్చభవంతి - తేనాకాశాదయోవిశేషసంజ్ఞా

మిత్యాది॥౫౧॥ అండోత్పత్త్యర్థంమహదాదీనాంపరస్పరాత్మకత్వమిత్యాహ॥ నానావీర్యా ఇతి॥ నానావీర్యత్వమతిద్రవాతికఠినత్వాదికం- సంహతింమేళనంవినా- అత ఏవాసమాగమ్య- సమిత్యైకీభావే-ఏకత్వమప్రాప్య- ప్రజాగ్రహణానండస్యాప్యుపలక్షణార్థం ॥ ౫౨॥ సమేత్యేతి॥ సమేత్యపరస్పరసమాశ్రయాదన్యోన్య సంయోగంసంశ్లేషంసమేత్యానంతరమశేషతఐక్యంప్రాప్య - ఏకసంఘాతలక్షణాఃచతుర్విధానంత ప్రజానిరంతరాండోత్పాదనతత్పరాః-పాతాంతరే ఏకఃసంఘాతః అండంలక్ష్యంసాధ్యంయేషాంతే ఏకసంఘాతలక్ష్యాః- యద్వా- ఏకసంఘాతలక్ష్యాఃఏకఃసంఘాతఇతిదృశ్యాః ॥ ౫౩ ॥ పురుషాధిష్ఠితత్వాదితి ॥ పురుషాధిష్ఠితత్వాత్ - పుణ్యపాపపరిష్వక్తజీవానుప్రవిష్టత్వాత్ -అవ్యక్తానుగ్రహేణ- అనుగ్రహోనుప్రవేశః- బీజస్యత్వగనుగ్రహేణాంకురారంభవత్ ఆప్యాయకత్వంవా॥౫౪॥ తదితి॥ సమం- సమత్వమండస్యహిభిత్త్యాద్యవయవానాంసమకాలత్వం- జలబుద్బుదవత్ - అనేనాస్థైర్యంచసూచితం- భూతానామేవ ప్రాధాన్యమిత్యాహ - భూతేభ్యఇతి - బ్రహ్మరూపస్య ప్రాకృతమిత్యేతాభ్యాంవిశేషణాభ్యాంస్వాసాధారణందివ్యరూపమప్రాకృతంస్థానంచాస్తీతిసూచితం ॥ ౫౫॥ అండభోక్తాచతుర్ముఖఏవకథంవిష్ణోఃస్థానమిత్యుచ్యతఇత్యత్రాహ- తత్రేతి॥ అవ్యక్తంప్రధానం- వ్యక్తంమహదాది- అసౌస్వయమేవప్రధానాదిపురుషాపదేశేనస్థితః॥ శ్లో ॥ ఏతౌద్వౌవిబుధశ్రేష్ఠౌప్రసాదక్రోధజౌస్మృతౌ-తదాదర్శితపంథానౌసృష్టిసంహారకారకౌ-నిమిత్తమాత్రంతావత్రేతిభారతవచనాత్ ॥ ౫౬॥ మేరురితి॥ తస్యబ్రహ్మణః- ఉల్బంగర్భవేష్టనమాంసం- తద్వేష్టనంజరాయుగర్భాశయః - ఉత్తరంవా॥ శ్రు ॥ ఉల్బాజ్జరాయురితిశ్రుతేః- స్వదేహభూతబ్రహ్మాండావయవభూతైర్మేర్వాద్యైస్సహ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇత్యర్థః॥ శ్రు ॥ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రఇతిశ్రు

రాశ్చమూర్ధాశ్చవిశేషాస్తైనతేస్మృతాః॥ ౫౧॥ నానావీర్యాఃపృథగ్భూతాస్తతస్తేసంహతింవినా । నాశక్నువన్ప్రజాఃస్రష్టుమసమాగమ్యకృత్స్నశః॥ ౫౨॥ సమేత్యాన్యోన్యసంయోగంపరస్పరసమాశ్రయాః । ఏకసంఘాతలక్ష్యాశ్చసంప్రాప్యైక్యమశేషతః॥ ౫౩॥ పురుషాధిష్ఠితత్వాచ్చాప్యవ్యక్తానుగ్రహేణచ । మహదాదివిశేషాంతాహ్యండముత్పాదయంతితే॥ ౫౪॥ తత్క్రమేణవివృద్ధంసజ్జలబుద్బుదవత్సమమ్ । భూతేభ్యోఽండంమహాబుద్ధేబృహత్తదుదకేశయమ్ ॥ ప్రాకృతంబ్రహ్మరూపస్యవిష్ణోఃస్థానమనుత్తమమ్ ॥ ౫౫॥ తత్రావ్యక్తస్వరూపోఽసౌవ్యక్తరూపోజగత్పతిః । విష్ణుర్బ్రహ్మస్వరూపేణస్వయమేవవ్యవస్థితః ॥ ౫౬ ॥ మేరురుల్బమభూత్తస్యజరాయుశ్చమహీధరాః । గర్భోదకంసముద్రాశ్చత

స్మృతాః॥౫౧॥ఏవంతావన్మహదాదికారణానాంసర్గముక్త్వాఇదానీంతైర్మిలితైర్బ్రహ్మాండసర్గమాహ నానావీర్యాఇత్యాదిభిర్దశభిః॥నానావీర్యాఇతి ॥ తతఉత్పత్త్యనంతరం- సంహతింవినాపృథగ్భూతాస్తేనానావీర్యాఅవకాశశోషణదహనాదిశక్తియుక్తాః - అతఃఅసమాగమ్యాన్యోన్య సాహాయ్యమప్రాప్య - ప్రజావిశిష్టభోగాయతనానిశరీరాణి - స్రష్టుం- నాశక్నువన్నిత్యన్వయః॥ ౫౨॥ తతః- సమేత్యేతి॥ కథంభూతాః ఏకస్సంఘాతోలక్ష్యస్సాధ్యోయేషాంతే - అతోగుణప్రధానభావేనైక్యంసంప్రాప్య॥ ౫౩॥ ఐక్యేహేతుః॥ పురుషాధిష్ఠితత్వాదితి ॥ పురుషేణఈశ్వరేణఅధిష్ఠితత్వాత్ - ప్రధానస్యానుగ్రహేణవిశిష్టపరిణామోన్ముఖత్వేన ॥ ౫౪॥ బ్రహ్మాండోత్పత్తేఃప్రయోజనమాహ తదిత్యాదిసార్ధేన॥ తదితి॥ సమంసమవృత్తం- తతోభూతేభ్యఃతదండంక్రమేణవివృద్ధంసత్ప్రాకృతంప్రకృతికార్యాత్మకంహిరణ్యగర్భరూపస్యవిష్ణోఃఅనుత్తమంశ్రేష్ఠంస్థానం॥ ౫౫॥ స్థానత్వమేవాహ॥ తత్రేతి॥ అవ్యక్తస్వరూపఃప్రకృతేఃపరః- మాయయావ్యక్తరూపః - స్వయమేవస్వాతంత్ర్యేణైవతత్రవ్యవస్థితః ॥ ౫౬ ॥ సజీవవదస్వాతంత్ర్యప్రవృత్తిరస్తీత్యాహ ॥ మేరురితి॥ సతుజీవవత్ కర్మవశాత్ - ఉల్బంవస్త్రాకారంగర్భవేష్టనం - తచ్చహివేష

ర్తేః ॥ ౫౭ ॥ యద్బ్రహ్మణా సహ సృష్టం - యచ్చ బ్రహ్మణా సృష్టం - తత్సర్వం తస్మిన్నండ ఏవేత్యాహ ॥ సాద్రీతి ॥ సజ్యోతిః జ్యోతిశ్చక్రసహితః - లోకసంగ్రహః లోకసమూహః ॥ ౫౮ ॥ వారీతి ॥ దశగుణైః దశగుణోత్తరైః ॥ ౫౯ ॥ అవ్యక్తేనేతి ॥ ప్రాకృతైరిత్యనేన ప్రకృతేరపి లక్షణయా గ్రహణం ఛత్రిన్యాయాత్ ॥ ౬౦ ॥ క్షేత్రజ్ఞబుద్ధిపూర్వకసర్గాదౌ క్షేత్రజ్ఞాంశస్యైవ గుణవశ్యత్వం - న తు విష్ణోరిత్యాహ ॥ జుషన్నితి ॥ బ్రహ్మభూత్వా రజోగుణం జుషన్ - తత్రాపి స్వయం సర్వేశ్వరః న గుణవశ్యః - అపి తు స్వసంకల్పేన క్షేత్రజ్ఞానేవ గుణవశ్యాన్ కరోతి ॥ ౬౧ ॥ సృష్టమితి ॥ కల్పవికల్పనా బ్రహ్మాహర్వ్యవహారః - సత్త్వం అప్రాకృతం శుద్ధసత్త్వగుణం బిభర్తీతి సత్త్వభృత్ ॥ శ్లో ॥ గుణాదిదోషాంశ్చ మునే వ్యతీత ఇత్యుక్తేః - కించ ॥ శ్లో ॥ సత్త్వాదయో న సంతీశే యత్ర చ ప్రాకృతా గుణాః - న హి తస్య గుణాస్సర్వే సర్వైర్మునిగణైరపి - వక్తుం శక్యా వియుక్తస్య సత్త్వాద్యైరఖిలైర్గుణైరిత్యాదిభ్యః ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ బ్రహ్మాదీనపదిశ్య - తేషు స్థిత్వా స్వయమేవ సృష్ట్యాదికం కరోతీత్యాహ ॥ సృష్టీతి ॥ సృష్టిస్థిత్యంతనిమిత్తాం బ్రహ్మవిష్ణుశివ ఇత్యేవం రూపాం సంజ్ఞాం తత్తద్రూపో భగవానేవ యాతీత్యర్థః - సర్గస్థిత్యంతకరణామితి వక్తవ్యే జీబః ప్రయోగ ఆర్షత్వాత్సాధుః - యద్వా కర్మణి వ్యుత్పత్త్యా సంజ్ఞాయమానా సంజ్ఞా త్వవస్థోచ్యతే - తథా చ సర్గాదిక్రియాకరణభూతాం బ్రహ్మాదిరూపామవస్థాం యాతీత్యర్థః కరణీమితి కరోతేః కరణే ల్యుట్ ప్రత్యయః ॥ ౬౬ ॥ తద్వత్సృష్ట

స్యాస్య సుమహాత్మనః ॥ ౫౭ ॥ సాద్రిద్వీపసముద్రాశ్చ సజ్యోతిర్లోకసంగ్రహః । తస్మిన్నండేఽభవద్విప్ర సదేవాసురమానుషః ॥ ౫౮ ॥ వారివహ్న్యనిలాకాశైస్తతో భూతాదినా బహిః । వృతం దశగుణైరండం భూతాదిర్మహతా తథా ॥ ౫౯ ॥ అవ్యక్తేనావృతో బ్రహ్మన్ తైస్సర్వైస్సహితో మహాన్ । ఏభిరావరణైరండం సప్తభిః ప్రాకృతైర్వృతమ్ ॥ నారికేళఫలస్యాంతర్బీజం బాహ్యదలైరివ ॥ ౬౦ ॥ జుషన్ రజోగుణం తత్ర స్వయం విశ్వేశ్వరో హరిః । బ్రహ్మభూత్వాస్య జగతో విసృష్టౌ సంప్రవర్తతే ॥ ౬౧ ॥ సృష్టం చ పాత్యనుయుగం యావత్కల్పవికల్పనా । సత్త్వభృద్భగవాన్ విష్ణురప్రమేయపరాక్రమః ॥ ౬౨ ॥ తమోద్రేకీ చ కల్పాంతే రుద్రరూపీ జనార్దనః । మైత్రేయాఖిలభూతాని భక్షయత్యతిభీషణః ॥ ౬౩ ॥ సంభక్ష్య సర్వభూతాని జగత్యేకార్ణవీకృతే । నాగపర్యంకశయనే శేతే సౌ పరమేశ్వరః ॥ ౬౪ ॥ ప్రబుద్ధశ్చ పునః సృష్టిం కరోతి బ్రహ్మరూపధృత్ ॥ ౬౫ ॥ సృష్టిస్థిత్యంతకరణాద్ బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్ । స సంజ్ఞాం యాతి

స్థసమార్గం జరాయుః - ఉత్తరం నా ॥ శ్రు ॥ ఉల్బం జరాయురితి శ్రుతేః ॥ ౫౭ ॥ సాద్రిద్వీపేతి ॥ జ్యోతిస్సూర్యాదిః లోకసంగ్రహః లోకసమూహః - తస్మిన్నండే అభవత్ - సాద్రయో ద్వీపాస్సముద్రాశ్చాభవన్నిత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥ అండస్యాంతస్స్థితిముక్త్వా తద్బాహ్యస్థితిమాహ ॥ వారీతి ॥ తతః కటాహరూపపృథివ్యావరణానంతరం - తద్బహిః త్రైలోక్యం వారివహ్న్యాదిభిః దశగుణముత్తరైరధికై రావృతం - పృథివ్యావరణాత్కోటియోజనప్రమాణాత్ దశగుణం తోయావరణం - తతో దశగుణం వహ్న్యావరణం - ఇత్యేవం దశగుణోత్తరాణి పృథివ్యాద్యావరణాని సప్త - ప్రకృత్యావరణం త్వష్టమమపరిమితం ॥ శ్లో ॥ వహ్న్యాదిభిరావరణైరష్టభిర్బహిరావృతమితి శుకోక్తేః ॥ ౫౯ ॥ అవ్యక్తేనేతి ॥ తతః ప్రకృతిం పృథక్కృత్య ప్రాకృతైస్సప్తభిరిత్యుక్తం ॥ ౬౦ ॥ తదేవం బ్రహ్మాండం స్వయం సృష్ట్వా తత్ర లీలయా ప్రవిష్టస్య పరమేశ్వరస్య గుణావతారైరవాంతరసృష్ట్యాదిలీలామాహ జుషన్నిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తిః ॥ జుషన్నితి ॥ విసృష్టౌ వివిధచరాచరాదిసృష్టౌ - సంప్రవర్తతే ॥ ౬౧ ॥ సృష్టమితి ॥ యావత్కల్పవికల్పనా బ్రహ్మాదీనామవసానం యావత్ - సత్త్వభృత్ సత్త్వగుణాధిష్ఠాతా ॥ ౬౨ ॥ తమోద్రేకీతి ॥ తమోద్రేకీత్యార్షస్సంధిః - తమ ఉద్రేకవానిత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥ సంభక్ష్యేతి ॥ పరమేశ్వరశ్శేతే ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ బ్రహ్మాద్యవతారమూలస్వరూపేణ బ్రహ్మాదిరూపాణి తద్వ్యతిరిక్తాని న భవంతీత్యాహ ॥ సృష్టిస్థిత్యంతకరణాదితి ॥ కరణీమితి పాఠే సృష్ట్యాదికరణం నిమిత్తం యస్యా

పాల్యసంహార్యానంతవస్తుత్వంతరేషుసంజ్ఞాంతరాభిధేయతయావర్తత ఇత్యాహ॥ స్రష్టేతి॥ స్రష్టారంబ్రహ్మాణం సృజ్యంచదక్షాదిగణం - సంహర్తారంరుద్రం - సంహార్యంచ త్రైలోక్యం-యుగపన్నిర్దిశ్య తద్రూపత్వవిధానాత్ - సృజ్యసంహార్య భూతాద్వస్తునఃస్రష్టృసంహర్త్రోః నవిశేష ఇతిప్రదర్శనమస్మిన్ శ్లోకేవిశేషః- తస్యక్షేత్రజ్ఞకర్మానుగుణంగుణనియంతృత్వమేవనభోక్తృత్వమిత్యాహ - స్వయంప్రభురితి ॥ ౬౭॥ ఉక్తస్యసర్వతాదాత్మ్యస్య హేతుమధ్యాయాదావుక్తంపునరపిదర్శయతి॥ పృథివ్యాపఇతి॥ ఏవంభూతంయజ్జగత్ తత్స ఏవేత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ ౬౮॥ తత్ర హేతుః॥ సఏవేతి॥ సర్వభూతాత్మావిశ్వరూపోయతఇతిసర్వభూతానామయమాత్మావిశ్వంచాస్యశరీరమితియతః - అతఃసర్వంసఏవేతి - తతోబ్రహ్మాదిభూతస్థంసర్గాదికం లీలావతారరూపిణోస్యైవోపకారకంయథా శరీరవ్యాపారఃశరీరిణోజీవస్యైవ ॥ ౬౯॥ ఉక్తమర్థంనిగమయతి॥ సఏవేతి॥ సృష్ట్యాదికర్తుఃస్వస్యైవసృజ్యత్వాద్యుపపాదనమశేషమూర్తిరితి - బ్రహ్మాదీనాంసతఃస్రష్టృత్వాదికంతత్రాహ - వరదఇతి - అయమాశ్రితేభ్యోబ్రహ్మాదిభ్యఃస్రష్టృత్వాదివరప్రదః॥ శ్లో॥ తదాదర్శితపంథానౌసృష్టిసంహారకారకౌ-మయైవతేనిహతాఇత్యాదేః - అత్ర అద్యతేఇతిపదద్వయంఅధ్యాహర్తవ్యం - వరేణ్యః వరణీయః ॥ ౭౦ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమేంశే- ద్వితీయోధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

లోకేరాగద్వేషసత్త్వాదిగుణకస్య శరీరిణఃపరిచ్ఛిన్నస్య కర్మవశ్యస్య తత్తత్సంబంధార్హస్యైవకులాలాదేఃకర్తృత్వందృష్టం - బ్రహ్మణస్తద్విలక్షణస్య కథంజగత్సర్గాదికర్తృత్వమిహోచ్యతఇతిచోదయతి॥ నిర్గుణస్యేతి॥ ౧॥

తిభగవానేకఏవజనార్దనః॥౬౬॥ స్రష్టాసృజతిచాత్మానంవిష్ణుఃపాల్యంచపాతిచ। ఉపసంహ్రియతే
చాంతేసంహర్తాచస్వయంప్రభుః ॥ ౬౭॥ పృథివ్యాపస్తథాతేజోవాయురాకాశఏవచ। సర్వేంద్రి
యాంతఃకరణంపురుషాఖ్యంహియజ్జగత్॥ ౬౮॥ సఏవసర్వభూతేశఃవిశ్వరూపోయతోవ్యయః। సర్గా
దికంతతోస్యైవభూతస్థముపకారకమ్॥ ౬౯॥ సఏవసృజ్యఃసచసర్గకర్తాసఏవపాత్యత్తి చపాల్యతే
చ। బ్రహ్మాద్యవస్థాభిరశేషమూర్తిర్విష్ణుర్వరిష్ఠోవరదోవరేణ్యః ॥ ౭౦॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథ
మేంశే - ద్వితీయోధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

శ్రీకృష్ణాయనమః॥మైత్రేయః॥ నిర్గుణస్యాప్రమేయస్య శుద్ధస్యాప్యమలాత్మనః। కథంసర్గాదిక

స్తాంసంజ్ఞాంయాతీత్యర్థః॥౬౬॥ స్రష్టేతి॥ స్రష్టృసృజ్యాదిభేదశ్చనతాత్త్వికఇత్యాహ - విష్ణురేవస్రష్టా॥ శ్రు॥ ఆత్మైవేదంసర్వమితిశ్రుతేః॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ననుకథంసఏవసర్గాదికర్తేత్యుచ్యతే - పిత్రాదీనాంస్రష్టృపాలకాదీనాం దృశ్యమానత్వాత్తత్రాహ ॥ సఏవేతి ॥ యతస్సహరిరేవసర్వభూతానామీశఃప్రవర్తకోవిశ్వరూపశ్చ- తతోహేతోఃభూతస్థంపితృపుత్రాదిషుస్థితంసర్గాదికమస్యహరేరేవోపకారకం- తత్ప్రయుక్తతద్విభూతేరేవవిస్తరాత్ - యథాఋత్విగ్భిఃకృతంయజమానస్యైవోపకారకంతద్వదిత్యర్థః ॥ ౬౯॥ ఉక్తంస్రష్టృసృజ్యాద్యైక్యముపసంహరన్వివక్షితమాహ॥ సఏవేతి॥ అత్తీతిచేతిచకారాద్యతఇతిచబ్రహ్మాద్యవస్థాభిస్సర్గాదికర్తాఅశేషమూర్తిస్సృజ్యాదిరూపఃఅతోవిష్ణురేవవరిష్ఠఃమహత్తమఃశ్రేష్ఠఃపరమార్థఇతియావత్ - వరదశ్చ-వరేణ్యశ్చ- వరణీయః-పరమానందరూపత్వాత్॥ ౭౦॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం-ప్రథమేంశే-ద్వితీయోధ్యాయః॥

తదేవంబ్రహ్మణస్సృష్ట్యాదికర్తృత్వముక్తంతత్రశంకతేనిర్గుణస్యేత్యనేనమైత్రేయః॥ నిర్గుణస్యేతి॥ నిర్గుణస్యసత్త్వాదిగుణరహితస్య - అప్రమేయస్యదేశకాలాద్యనవచ్ఛిన్నస్య- శుద్ధస్యాదేహస్యసహకారిశూన్యస్యేతివా- అమలాత్మనఃపుణ్యపాపసంస్కారశూన్యస్యరాగాదిశూన్యస్యేతివా - ఏవంభూతస్యబ్రహ్మణఃకథంసర్గాదికర్తృత్వమిష్యతే- ఏతద్విలక్షణస్యైవ- లోకేఘటాదిషుకర్తృత్వదర్శనాదిత్యర్థః॥ ౧॥ పరిహరతిశక్తయఇత్యాదినా

పరిహరతిశక్తయ ఇత్యాదిసార్ధేన॥ శక్తయఇతి॥ సర్వపదార్థానాంవహ్నేరౌష్ణ్యమివస్వాభావిక్యశ్శక్తయఇతి తర్కైరచింత్యాస్స్వసాధకప్రమాణగోచరాస్సంతి- అతో బ్రహ్మణోపి శ్రుతపరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచేత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధాజగత్సర్గాదినిమిత్తభూతాఃభావశక్తయఃస్వాభావికసామర్థ్యానిసంతి అతోలౌకికకర్తృవైలక్షణ్యేపిసర్గాదికర్తృత్వంయుక్తం - సర్గాద్యా ఇతిసృజ్యతేనయేతిసర్గః అకర్తరిచకారకఇతికరణేఘఞ్ప్రత్యయఃసృష్ట్యాదికరణభూతా ఇత్యర్థః - తపతాంశ్రేష్ఠేతిసంబుద్ధిః - అత్ర బ్రహ్మణః శరీరత్వమభ్యుపగమ్యశక్తిమత్త్వాత్కర్తృత్వముక్తం - పరమార్థతస్తుదివ్యమంగళవిగ్రహవత్త్వైవ - యద్వా- లోకేసత్త్వాదిగుణకంపరిచ్ఛిన్నంచమృదాద్యుపాదానందృష్టం - దేహాదియుక్తోరాగాదిమాన్కులాలాదిర్నిమిత్తం- బ్రహ్మణస్తుతద్వైలక్షణ్యాత్కథముపాదానత్వంనిమిత్తత్వంచేతి - ఆద్యముత్తరంతావత్ - లోకేనాయంనియమః- ద్రవ్యలక్షణేహినిర్గుణమేవాదిద్రవ్యంగుణానాముపాదానందృష్టం - పరిచ్ఛిన్న ఏవాకాశాదిఃశబ్దాదేః - అశరీర ఏవాత్మాస్వశరీరప్రేరణేనిమిత్తందృష్టః- రాగాదిరహితఏవస్ఖలనాదౌఅయత్న ఏవాయస్కాంతాదిర్లోహభ్రమణాదౌహేతుర్దృష్టః- ఇత్యేవంత్వదుక్తవ్యాప్తిభంగఇత్యభిప్రాయః- సర్వభావానాంస్వకార్యోత్పాదనశక్తయఃస్వప్రమాణసిద్ధత్వాదన్యానన్యత్వాదివికల్పైరవిచారణీయాస్సంతి - యథాగ్నేర్దాహకత్వశక్తిః - ఏవంబ్రహ్మణోజగత్సర్గాదిహేతవఃస్వాభావిక్యశ్శక్తయస్సంతీతి - యథాహుః॥ శ్లో॥ నచపర్యనుయోగోస్తివస్తుశక్తేఃకథంచన- అగ్నిర్దహతినాకాశంకాత్రపర్యనువేదనా - వేదశాస్త్రావిరోధినా- యస్తర్కేణేత్యాది॥ ౨॥ తన్నిబోధేతి॥ నారాయణాఖ్యఃసృష్టానారాయణోలోకపితామహఃబ్రహ్మే- బ్రహ్మరూపేణ॥ ౩॥ ఉత్పన్న ఇతి॥ ఉత్పన్నఇత్యుపచారేణోచ్యతే - సతునిత్యఏవ- అత్ర నారాయణత్వంహేతుః- స్వేచ్ఛయైవసర్వాత్మకత్వరూపత్వాత్ - తస్యకర్మాధీ

తృత్వంబ్రహ్మణోప్యుపపద్యతే॥ ౧॥ శ్రీ పరాశరః॥ శక్తయస్సర్వభావానాంఅచింత్యజ్ఞానగోచరాః।
యతోతో బ్రహ్మణస్తాస్తుసర్గాద్యాభావశక్తయః॥ భవంతితపతాంశ్రేష్ఠపావకస్యయథోష్ణతా॥ ౨॥
తన్నిబోధయథాసర్గేభగవాన్సంప్రవర్తతే। నారాయణాఖ్యోభగవాన్ బ్రహ్మాలోకపితామహః॥
౩॥ ఉత్పన్నఃప్రోచ్యతేవిద్వన్నిత్యఏవోపచారతః॥ ౪॥ నిజేనతస్యమానేనఆయుర్వర్షశతంస్మృతమ్।

ర్థేన పరాశరః॥ శక్తయఇతి॥ సర్వేషాంభావానాంమణిమంత్రాదీనాం - శక్తయః- అచింత్యజ్ఞానగోచరాఃఅచింత్యంతర్కానర్హంయద్జ్ఞానంకార్యాన్యథానుపపత్తిప్రమాణకంతస్యగోచరాస్సంతి - యద్వాఅచింత్యాఃభిన్నాభిన్నత్వాదివికల్పైశ్చింతయితుమశక్యాఃకేవలమర్థాపత్తిజ్ఞానగోచరాస్సంతి - యతఏవమతోబ్రహ్మణోపితాస్తథావిధాస్సర్గాద్యాస్సర్గాదిహేతుభూతాభావశక్తయస్స్వభావసిద్ధాశ్శక్తయస్సంత్యేవ - పావకస్యదాహకత్వశక్తివత్ అతోగుణాదిహీనస్యాప్యచింత్యశక్తిమత్త్వాత్ బ్రహ్మణస్సర్గాదికర్తృత్వంఘటత ఇత్యర్థః- తథాచశ్రుతిః - నతస్యకార్యంకరణంచవిద్యతేనతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే - పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే - స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ- మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమిత్యాది- యద్వైవంయోజనా - సర్వేషాంభావానాంపావకస్యోష్ణతాశక్తివదచింత్యజ్ఞానగోచరాశ్శక్తయస్సంత్యేవ - బ్రహ్మణః పునస్తాస్స్వభావభూతస్వరూపాదభిన్నాశ్శక్తయః॥ శ్రు॥ పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయత ఇత్యాదిశ్రుతేః - అతోమణిమంత్రాదిభిరగ్నేరౌష్ణ్యవన్నకేనచిద్విహంతుంశక్యతే- అతఏవతస్యనిరంకుశమైశ్వర్యం- తథాచశ్రుతిః॥ సవా అయమాత్మాసర్వస్యవశీసర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతిరిత్యాది - తపతాంశ్రేష్ఠేతిసంబోధయన్తవాపితపశ్శక్తిస్స్వసంవేద్యేతి సూచయతి - యతఏవం- తతోబ్రహ్మణోహేతోస్సర్గాద్యాభవంతి - నాత్రకాచిదనుపపత్తిరిత్యర్థః॥ ౨॥ తదేవం బ్రహ్మణస్సర్గాదికర్తృత్వముపపాద్య- ప్రస్తుతంబ్రాహ్మంసర్గమనువర్ణయితుమాహ॥ తన్నిబోధేతి॥ ౩॥ నను నారాయణాఖ్యఏవచేత్ బ్రహ్మాకథంతర్హిహిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇత్యాదిశ్రుతిభిస్తస్యోత్పత్తిరుచ్యతే

నశరీరపరిగ్రహోహిముఖ్యోత్పత్తిః కించ రాత్రౌ నారాయణే ప్రవేశేన నారాయణాఖ్యో బ్రహ్మా ప్రతికల్పముత్పన్న ఇత్యుపచారత ఉచ్యతే - పరార్ధకాలస్థాయిత్వే ననిత్యత్వాత్తస్య స్వేచ్ఛాగృహీతశరీరస్యాపి కాదాచిత్కత్వసామ్యాదుత్పన్నత్వోపచారః - రాత్రౌ నారాయణత్వం బ్రహ్మణః కౌర్మే ఉక్తం॥ శ్లో॥ తతోవతీర్య విశ్వాత్మా దేహమావిశ్య చక్రిణః - అవాప వైష్ణవీం నిద్రామేకీభూయాథ విష్ణునేతి ॥౪॥ నిజేనేతి॥ బ్రాహ్మేణ మానేన కాలపరిమాణేన సర్వసంసార్యాయుషోధికత్వాత్తస్యాయుః పరమిత్యుచ్యతే॥౫॥ కాలేత్యాది॥ కాలేతి॥ తేన కాలేన తస్య బ్రహ్మణః పరిణామోపపాదనం - నాశరూపస్య పరిణామస్యోపపాదనం నిర్వర్తనం - నిబోధ పరిమాణోపపాదనమితి పాఠే బ్రహ్మాదీనాం జీవనేయత్తాక్లృప్తిః॥౬॥ అన్యేషామితి॥ అన్యేషాంచైవ పరిణామోపపాదనమితి శేషః॥౭॥ కాలస్వరూపమాహ కాష్ఠేత్యాదినా॥ కాష్ఠేతి॥ మౌహూర్తికో విధిః ముహూర్తప్రకారః ॥౮॥ తావదితి॥ యద్యపి త్రింశన్ముహూర్తాః సావనోహోరాత్రః - శుక్లకృష్ణద్విపక్షాత్మకశ్చాంద్రో మాసః॥౯॥ తైరితి॥ అయనద్వయాత్మకశ్చ సౌరోబ్దః - తథాపి సౌరాబ్దైరేవ యుగవ్యవహారాద్దినమాసయోరపి సౌరత్వమేవాత్రోపలక్ష్యం ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥

తత్పరాఖ్యం తదర్ధంచ పరార్ధమభిధీయతే॥ ౫॥ కాలస్వరూపం విష్ణోశ్చ యన్మయోక్తం తవానఘ।
తేన తస్య నిబోధ త్వం పరిమాణోపపాదనమ్ ॥ ౬॥ అన్యేషాంచైవ జంతూనాం చరాణామచరాశ్చ యే।
భూభూభృత్సాగరాదీనామశేషాణాంచ సత్తమ॥౭॥ కాష్ఠా పంచదశాఖ్యాతా నిమేషా మునిసత్తమ। కా
ష్ఠా త్రింశత్కలా త్రింశత్కలా మౌహూర్తికో విధిః ॥ ౮ ॥ తావత్సంఖ్యైరహోరాత్రం ముహూ
ర్తైర్మానుషం స్మృతమ్। అహోరాత్రాణి తావంతి మాసః పక్షద్వయాత్మకః ॥ ౯॥ తైష్షడ్భిరయ
నం వర్షం ద్వేయనే దక్షిణోత్తరే। అయనం దక్షిణం రాత్రిర్దేవానాముత్తరం దినమ్॥౧౦॥ దివ్యైర్వ
ర్షసహస్రైస్తు కృతత్రేతాదిసంజ్ఞకమ్। చతుర్యుగం ద్వాదశభిస్తద్విభాగం నిబోధ మే॥ ౧౧॥ చత్వా
రి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్రమమ్। దివ్యాబ్దానాం సహస్రాణి యుగేష్వాహుః పురావిదః॥౧౨॥
తత్ప్రమాణైః శతైః సంధ్యా పూర్వా తత్రాభిధీయతే। సంధ్యాంశశ్చాపి తత్తుల్యో యుగస్యానంతరో

త్రాహ॥ ఉత్పన్న ఇతి॥ ఉపచారతః స్వేచ్ఛయా ఆవిర్భావస్యాప్యుత్పత్తిసాదృశ్యాదౌపచారికమేవ॥౪॥ తస్యాయుర్మానమాహ॥ నిజేనేతి॥ నిజేన స్వకీయేన వక్ష్యమాణేన వర్షశతం స్మృతం - పరాఖ్యం సర్వాతిశాయిత్వాత్ ॥౫॥ కాలేతి॥ తేన కాలేన తస్య బ్రహ్మణః అన్యేషాంచ పరిమాణస్య జీవనకాలస్యోపపాదనం సంపాదనం నిబోధ - పాఠాంతరే పరిణామస్యావసానస్యోపపాదనమిత్యర్థః॥౬॥ అన్యేషామితి॥ అచరాశ్చ యే తేషామపీతి శేషః॥ ౭॥ తదేవం నిమేషాదిక్రమేణ నిరూపయతి కాష్ఠేత్యాదినా॥ కాష్ఠేతి॥ అక్షిపక్ష్మనిక్షేపోపలక్షితః కాలో నిమేషః - పంచదశ నిమేషాః ఏకా కాష్ఠోక్తా - త్రింశత్కాష్ఠా ఏకా కలా - త్రింశత్కలా మౌహూర్తికో విధిః ముహూర్తమానప్రకారః॥౮॥ తావదితి॥ తావత్సంఖ్యైస్త్రింశత్సంఖ్యాకైర్ముహూర్తైః తావంతి త్రింశదహోరాత్రాణీతి లౌకికస్సావనో మాస ఉక్తః॥ పక్షద్వయాత్మక ఇతి చాంద్రో మాస ఉక్తః॥ శ్లో॥ దర్శావధిం మాసముశంతి చాంద్రమితి స్మృతేః ॥ ౯॥ సౌరైర్మాసైరయనప్రకారమాహ ॥ తైరితి॥ తచ్ఛబ్దేన చాంద్రైరదూరవిప్రకర్షాత్ సౌరా మాసా లక్ష్యంతే - సూర్యస్య మేషాద్యేకైకరాశిభాగస్సౌరో మాసః - తైష్షడ్భిరయనం - ద్వే అయనే ఇత్యార్షస్సంధిః - అతః పరం దివ్యమానమాహ - అయనమిత్యాదినా - దక్షిణాయనం దేవానాం రాత్రిః ఉత్తరాయణం దినం - ఏవంభూతైష్షష్ట్యుత్తరత్రిశతాహోరాత్రైర్దేవానాం వర్షమితి ద్రష్టవ్యం॥౧౦॥ వర్షైశ్చతుర్యుగమాహ॥ దివ్యైరితి॥ దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షసహస్రైశ్చతుర్యుగమిత్యన్వయః ॥ ౧౧ ॥ చత్వారీతి॥ యథాక్రమం - కృతయుగే చత్వారి సహస్రాణి - త్రేతాయాం త్రీణి - ద్వాపరే ద్వే సహస్రే - కలావేకం సహస్రమితి ॥ ౧౨ ॥ తత్ప్రమాణైరితి॥ తత్ప్రమాణైస్తేషాం సహస్రాణాం

దః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ చతుర్యుగాణామితి॥ సాధికా-కించిదూనత్రిచత్వారింశచ్ఛతాధికంపంచసహస్రందివ్యాబ్దానామధికం- అవశిష్టచతుర్యుగషట్కస్య దివ్యాబ్దసహస్రాణాంచతుర్దశాంశః- ప్రత్యేకంచతుర్యుగాణామేకసప్తతేరధిక ఇత్యర్థః- తేనసహితా సాధికా- సురాదీనాంఇంద్రసప్తర్షిమనుతత్పుత్రాణాం॥ ౧౮॥ మన్వంతరే దేవసంవత్సరసంఖ్యామాహ॥ అష్టావితి॥ అధికంవినేతివక్ష్యతితదత్రాపిసంబధ్యతే॥ ౧౯॥ తస్మిన్మానుషసంవత్సరసంఖ్యామాహ॥ త్రింశదితి॥ ౨౦॥ వింశతిరితి॥ అధికంవినామన్వంతరస్యమానుషైర్వత్సరైస్సంఖ్యేయంసంఖ్యాతమిత్యన్వయః॥ ౨౧॥ చతుర్దశగుణ ఇతి॥ బ్రాహ్మ ఇతి బ్రహ్మణోగ్రసనాద్బ్రాహ్మః- నిమిత్తంతత్ప్రయచ్ఛతీతి నైమిత్తికత్వంవక్ష్యతి॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ప

హీనః ॥ ౧౩ ॥ సంధ్యాసంధ్యాంశయోరంతర్యః కాలో మునిసత్తమ। యుగాఖ్యః స తు విజ్ఞేయః కృతత్రేతాదిసంజ్ఞితః॥ ౧౪॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరశ్చ కలిశ్చైతి చతుర్యుగమ్। ప్రోచ్యతే తత్సహస్రం చ బ్రహ్మణో దివసం మునే ॥ ౧౫ ॥ బ్రహ్మణో దివసే బ్రహ్మన్ మనవస్తు చతుర్దశ। భవంతి పరిమాణం చ తేషాం కాలకృతం శృణు॥ ౧౬ ॥ సప్తర్షయస్సురాశ్శక్రో మనుస్తత్సూనవో నృపాః। ఏకకాలే హి సృజ్యంతే సంహ్రియంతే చ పూర్వవత్ ॥ ౧౭ ॥ చతుర్యుగాణాం సంఖ్యాతా సాధికా హ్యేకసప్తతిః। మన్వంతరం మనోః కాలః సురాదీనాం చ సత్తమ॥ ౧౮ ॥ అష్టౌ శతసహస్రాణి దివ్యయా సంఖ్యయా స్మృతమ్। ద్విపంచాశత్తథాన్యాని సహస్రాణ్యధికాని తు ॥ ౧౯ ॥ త్రింశత్కోట్యస్తు సంపూర్ణాస్సంఖ్యాతాస్సంఖ్యయా ద్విజ। సప్తషష్టిస్తథాన్యాని నియుతాని మహామునే॥ ౨౦ ॥ వింశతిశ్చ సహస్రాణి కాలోయమధికం వినా। మన్వంతరస్య సంఖ్యేయం మానుషైర్వత్సరైర్ద్విజ॥ ౨౧॥ చతుర్దశగుణో హ్యేష కాలో బ్రాహ్మమహస్స్మృతమ్। బ్రాహ్మో నైమిత్తికో నామ తస్యాంతే ప్రతిసంచరః ॥ ౨౨ ॥ తదా హి దహ్యతే సర్వం త్రైలోక్యం భూర్భువాదికమ్ । జనం ప్రయాంతి తాపార్తా మహర్లోకనివాసినః ॥

యుత్ప్రమాణం చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకమిత్యుక్తం తత్ప్రమాణైస్తత్సంఖ్యైశ్శతైః పరిమితా యుగస్య పూర్వభావినీ సంధ్యోచ్యతే- తావానేవ యుగానంతరభావిసంధ్యాంశః- ఏతచ్చతుర్యుగవ్యవస్థార్థముక్తం- తథాచశుకః॥ శ్లో॥ సంధ్యాంశయోరంతరేణయః కాలశ్శతసంఖ్యయోః- తమేవాహుర్యుగంతద్జ్ఞా యత్ర ధర్మో విధీయత ఇతి- తదేవం యుగానాం దశసహస్రాణి వర్షాణి తత్పూర్వోత్తరభావినాం సంధ్యాంశానాం శతైర్ద్వేసహస్రే- ఏవం ద్వాదశభిర్వర్షసహస్రైశ్చతుర్యుగమితిసిద్ధం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ మన్వంతరమానం వక్తుమాహ॥ బ్రహ్మణ ఇతి॥ ౧౬ ॥ సప్తర్షయ ఇతి॥ తత్సూనవ ఏవ నృపాః- ఏకకాలే హి సృజ్యంతే అధికారిణః క్రియంతే - సంహ్రియంతే నిరధికారాః క్రియంత ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ చతుర్యుగాణామితి॥ సాధికేత్యత్ర శ్లోకాః॥ ద్విచత్వారింశతాయుక్తశతేనాభ్యధికాస్తథా। దివ్యాబ్దాః పంచసాహస్రా మాసా దశ దినాష్టకం- చతుర్యామా ముహూర్తౌ ద్వావష్టావపి కలాస్తతః। కాష్ఠాస్సప్తదశ ద్వావని మేషౌ తదనంతరం। దైవస్యైకనిమేషస్య సప్తమో భాగ ఇష్యతే। మానుషాబ్దాస్తు లక్షాణి సార్ధాష్టం దశ తత్పరం॥ సహస్రమష్టవింశత్యా యుతా చాబ్దచతుశ్శతీ। పంచవింశత్యహోరాత్రయుతా మాసాశ్చ షట్తథా। నాడ్యో ద్వాదశ తావత్యః కలాశ్చ తదనంతరం। ఏకవింశన్ముహూర్తాశ్చ కలా ద్వాదశ తత్పరం। పంచవింశతి కాష్ఠాశ్చ నిమేషా దశ సాధికా ఇతి॥ చతుర్యుగసహస్రస్య ప్రమాణస్య బ్రహ్మదినస్య చతుర్దశధావిభాగేన ప్రతిభాగమేకసప్తతిశ్చతుర్యుగాణి భవంతి- అవశిష్యతే చతుర్యుగషట్కం- తస్య చతుర్దశాంశో యథావద్గణితః ప్రతిమన్వంతరమేకసప్తతేరధిక ఇత్యర్థః- సురాదీనాంచ॥ శ్లో॥ సప్తర్షయస్సురాశ్శక్ర ఇత్యనేన పూర్వోక్తానాం మన్వంతరాధికారిణాం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తమేవ మన్వంతరకాలం మానుషాబ్దైర్గణయతి- త్రింశత్కోట్య ఇత్యాదివాక్యాభ్యాం॥ త్రింశత్కోట్య ఇతి॥ నియుతాని లక్షాణి॥ ౨౦ ॥ వింశతిరితి॥ పూర్వోక్తమధికం కాలం వినా॥ ౨౧ ॥ చతుర్దశగుణ ఇతి॥ బ్రాహ్మో నైమిత్తికః బ్రహ్మనిద్రానిమిత్తః- ప్రతిసంచరః ప్రళయః॥ ౨౨॥ తదేతి॥ భూర్భువాదికమిత్యార్షస్సంధిః ॥ ౨౩ ॥ ఏకార్ణవ

కార్ణవ ఇతి॥ త్రైలోక్యగ్రాసనమభగవదనుప్రవేశాతిశయాత్ బృంహితః - జ్ఞానబృంహిత ఇతిపాఠే త్రైలోక్యవికర్మవాసనాజ్ఞానబృంహితః - శ్రీజన్మరహస్యే - పరశురామాదివత్ బ్రహ్మణోఽవతారత్వవచనాద్భగవచ్చేష్టాయా ఏవోద్భూతత్వాచ్చతస్య భోగిశయనవచనమవిరుద్ధం - అవతారత్వేహి యోగిచింత్యత్వం యుజ్యతే - బలభద్రాదివత్ - అత్రాపి ॥ శ్లో॥ విష్ణుర్బ్రహ్మస్వరూపేణస్వయమేవవ్యవస్థిత ఇత్యుక్తం - యద్వా॥ శ్లో॥ యథాసుప్తావభగవానప్సుయ్యామేక ఏవహీత్యత్ర ఆప్సుయ్యావచనం భోగిశయ్యావ్యవధానసహం - యథాచ॥ శ్లో॥ క్షీరోదేవసతి ప్రభురిత్యత్ర క్షీరోదవాసః శ్రీమద్వాయతనదివ్యమంటపయోగపీఠాదివ్యవధానసహః ఏవం బ్రహ్మభోగిశయ్యాగత ఇత్యత్రాపినాభీసరోరుహవ్యవధానసహం - తథాచ శ్రీవిష్ణుధర్మే॥ శ్లో॥ ఏకార్ణవే జగత్యస్మిన్ బ్రహ్మణ్యమితతేజసి - కృష్ణనాభిహ్రదోద్భూతకమలోదరశాయిని - సంహృత్యవిశ్వంజలశాయినే చ నమోనమః కైటభనాశనాయ - స్వనాభిపద్మోదరశాయినే చ బ్రహ్మస్వరూపోపగతాయ దేవ - స్వనాభికమలోద్భూతకమలోదరశాయిన ఇతి చ - భగవతో జలశాయిత్వం బ్రహ్మణః పద్మోదరశాయిత్వం చోక్తం - తథాచ శ్రీహరివంశే - పూర్ణేయుగసహస్ర ఇత్యారభ్యకల్పతుయో బ్రహ్మణా సహ దేవానాం భగవదనుప్రవేశముక్త్వా ॥ శ్లో ॥ సహస్రశీర్షా పురుషో రుక్మవర్ణస్త్వతీంద్రియః సుష్వాపసలిలే తస్మిన్నితి భగవతస్సలిలశాయిత్వముక్త్వా॥ శ్లో॥ బ్రహ్మతు సలిలే తస్మిన్ జ్యోతిర్భూత్వావచారహ । నిశాయామివ ఖద్యోతః ప్రావృట్కాలే తతస్తత ఇతి బ్రహ్మణస్సలిలోపలక్షితే పద్మేశయనముక్తం॥ ౨౪ ॥ జనస్థైరితి॥ తాం బ్రాహ్మీం రాత్రిం నైరంతర్యేణ శేతే - సృజతే పునః - త్రైలోక్యమితి శేషః॥ ౨౫॥ ఉక్తమర్థం నిగమయతి । ఏవమితి॥ ఏవమిత్యనేన పూర్వోక్తా బ్రహ్మదివససంఖ్యా వివక్షితా - తస్య వర్షాణాం శతం పరమాయుస్తస్యాయుషః పరమితిసంజ్ఞేత్యర్థః॥ ౨౬॥ ఏకమితి॥ పరార్ధం పరస్యార్ధమిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమేంశే తృతీయోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

౨౩ ॥ ఏకార్ణవే తు త్రైలోక్యే బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః। భోగిశయ్యాంగతశ్శేతే త్రైలోక్యగ్రాసబృంహితః॥ ౨౪॥ జనస్థైర్యోగిభిర్దేవః చింత్యమానోఽబ్జసంభవః। తత్ప్రమాణాం హి తాం రాత్రిం తదంతే సృజతే పునః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం చ బ్రహ్మణో వర్షం ఏవం వర్షశతం తు తత్ । శతం హి తస్య వర్షాణాం పరమాయుర్మహాత్మనః॥ ౨౬॥ ఏకమస్యవ్యతీతం తు పరార్ధం బ్రహ్మణోఽనఘ। తస్యాంతేఽభూన్మహాకల్పః పాద్మ ఇత్యభివిశ్రుతః॥ ౨౭॥ ద్వితీయస్య పరార్ధస్య వర్తమానస్య వై ద్విజ। వారాహ ఇతి కల్పోఽయం ప్రథమః పరికీర్తితః॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రథమేంశే తృతీయోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋

తి॥ భోగీ శేషస్స ఏవ శయనం తద్గతస్సన్ శేతే - త్రైలోక్యగ్రాసేన బృంహితః సంవృద్ధ ఇవ - యథాహి కశ్చిద్బహుభోజ్యం సంపాద్య యావత్తృప్తి భుక్త్వా తత్సంపాదనరక్షణాదిక్లేశం హిత్వా సుఖం శేతే - తద్వదిత్యర్థః - జ్ఞానబృంహిత ఇతిపాఠే త్రైలోక్యస్థైర్జ్ఞానమయైర్జీవైర్బృంహితః ప్రాజ్ఞావస్థాయాం సమృద్ధజ్ఞానానంద ఇత్యర్థః॥ ౨౪ ॥ జనస్థైరితి॥ జనస్థైశ్చింత్యమానః - మహర్లోకస్థానామపి తదా త్రైవగతత్వాత్ - తత్ప్రమాణాం బ్రహ్మాహః పరిమితాం తాం రాత్రిం - నైరంతర్యేణ శేత ఇతి పూర్వేణ సంబంధః॥ ౨౫ ॥ ఏవమితి॥ ఏవంభూతైరహోరాత్రైః పక్షమాసాదికల్పనయా వర్షం॥ ౨౬॥ ఏకమితి॥ మహాకల్ప ఇతి అవాంతరకల్ప ఏవ పుష్కరప్రాదుర్భావాదిగుణైర్మహత్త్వాన్మహాకల్ప ఇత్యుచ్యతే॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమాంశే తృతీయోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

౧। ౨। అథపాద్మకల్పకథావిషయాద్బ్రహ్మప్రోక్తాత్పాద్మపురాణాదనంతరంవారాహకల్పవృత్తాంతవిషయమిదంవైష్ణవంపురాణమితిదర్శయితుం ప్రాక్పరార్ధే ప్రాంతేతంపాద్మంకల్పమనూద్యవారాహకల్పవృత్తాంతం ప్రస్తౌతి॥ అతీతకల్పేతి॥ తథోక్తంమాత్స్యే॥ శ్లో॥ ఏతదేవచవైబ్రాహ్మంపాద్మేకల్పేజగద్ధితం - సర్వభూతాత్మకంయత్తత్పాద్మమిత్యుచ్యతేబుధైః- వరాహకల్పవృత్తాంతమధికృత్యపరాశరః- యాన్ప్రాహధర్మానఖిలాంస్తదుక్తంవైష్ణవంవిదురితి- సత్త్వోద్రిక్తః భగవదనుప్రవేశాతిశయాత్ - తస్యైవవరాహావతారప్రసిద్ధేః॥ ౩। ౪। అత్ర బ్రహ్మనారాయణయోఃస్వరూపైక్యశంకాయాం మన్వాదయస్తయోర్భేదపరంనారాయణవిషయం శ్లోకముదాహరంతీత్యాహ॥ ఇమంచేతి ॥ ౫ ॥ తమేవశ్లోకందర్శయతి॥ ఆపఇతి॥ ప్రాదురాసీత్తమోనుదఇతిప్రక్రియోక్తేః పరమకారణభూతోభగవాన్ అవినాశిత్వేననర ఇత్యుచ్యతే- తత్సృష్టాః ఆపోనారాః - అప్శబ్దస్సృజ్యతత్త్వాంతరప్రదర్శనపరః॥ శ్లో॥ నరాజ్జాతానితత్త్వాని నారాణీతితతోవిదుః॥ తాన్యేవచాయనంతస్య తేననారాయణస్స్మృత ఇత్యాదిదర్శనాత్ - అస్యాయనమనుప్రవిష్టస్యశరీరం॥ శ్లో॥ యదంబువైష్ణవఃకాయఇతివక్ష్యతి- పూర్వంబ్రహ్మసృష్టేః ప్రాక్-కారణభూతేభగవతినారాయణశబ్దనిర్వచనాత్తస్యకార్యభూతాత్ బ్రహ్మణోభేదఇతిభావః॥ ౬। తోయాంతామితి॥ తోయాంతాంసమహీమితిపాఠాంతరం-తోయైరంతోనాశోయస్యాస్తాం - అనుమానాత్ - సోపశ్యత్పుష్కరపర్ణమితిపుష్కరపర్ణలింగదర్శనాత్ జ్ఞాత్వా - నారాయణమూర్తేరన్యాంమత్స్యకూర్మాదికాంస్వతనుంయథాపురాఅకరోత్ తథావారాహంరూపమాస్థితస్తోయంప్రవివేశేత్యన్వయః॥ ౭। ౮। వేదేతి॥ వేదయజ్ఞమయంరూపం

శ్రీకృష్ణాయనమః॥ శ్రీమైత్రేయః॥ బ్రహ్మానారాయణాఖ్యోసౌ కల్పాదౌభగవాన్యథా।ససర్జసర్వభూతానితన్మేవదమహామునే॥ ౧। శ్రీపరాశరః॥ ప్రజాస్ససర్జభగవాన్ బ్రహ్మానారాయణాత్మకః॥ ప్రజాపతిపతిర్దేవోయథాతన్మేనిశామయ॥ ౨। అతీతకల్పావసానేనిశాసుప్తోత్థితఃప్రభుః। సత్త్వోద్రిక్తస్తదాబ్రహ్మాశూన్యంలోకమవైక్షత ॥ ౩ ॥ నారాయణఃపరోఽచింత్యః పరేషామపిసప్రభుః। బ్రహ్మస్వరూపీభగవాన్ అనాదిఃసర్వసంభవః ॥ ౪ ॥ ఇమంచోదాహరంత్యత్ర శ్లోకంనారాయణంప్రతి॥ బ్రహ్మస్వరూపిణందేవం జగతఃప్రభవాప్యయమ్ ॥ ౫ ॥ ఆపోనారాఇతిప్రోక్తాఆపోవైనరసూనవః। అయనంతస్యతాఃపూర్వం తేననారాయణస్స్మృతః॥ ౬ ॥ తోయాంతస్థాంమహీంజ్ఞాత్వా జగత్యేకార్ణవేప్రభుః। అనుమానాత్తదుద్ధారంకర్తుకామఃప్రజాపతిః॥ ౭ ॥ అకరోత్సతనూమన్యాంకల్పాదిషు

పూర్వోపపత్తిస్తమేవబ్రాహ్మంసర్గంప్రసక్తానుప్రసక్తాంతరితంశ్రోతుకామోమైత్రేయఃపృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మేతి॥ ౧। ౨। ప్రతిజ్ఞాతంప్రజాసర్గంనిరూపయిష్యన్ - ప్రథమంతదాధారభూతాయాభూమేరుద్ధారంవక్తుమాహ॥ అతీతకల్పేత్యాదినా॥ అతీతకల్పావసానఇతి॥ నిశాయాంసుప్తిఃప్రస్వాపస్తస్మాదుత్థితః- సత్త్వోద్రిక్తః దృశ్యతేహినిద్రావసానేప్రబుద్ధానాంప్రసన్నకరణత్వలక్షణస్సత్త్వాతిశయః॥ ౩। నారాయణఇతి॥ సర్వసంభవః విశ్వస్రష్టా॥ ౪। బ్రహ్మణోనారాయణసంజ్ఞాం వ్యుత్పాదయతి ఇమంచేత్యాదినా॥ ఇమంచేతి॥ బ్రహ్మస్వరూపిణంనారాయణంప్రతి॥ ౫। ఆపఇతి॥ బ్రహ్మస్వరూపోస్మిన్న ర్థేనరః పురుషోత్తమః తస్మాజ్జాతాఆపోనారాః- తదుక్తం॥ శ్లో॥ తాస్వవాత్సీత్స ఏవసృష్టాసుసహస్రంపరివత్సరాన్- తేననారాయణోనామయథావః పురుషోద్భవాఇతి॥ ౬। తతః కిమతఆహ॥ తోయాంతేత్యాది ఈషత్పాదోనద్వ్యాఖ్యాం॥ తోయాంతస్థామితి॥ తోయస్యోపరిపుష్కరపర్ణంసృష్ట్వా తదధిష్ఠానానుమానాత్తోయస్యాంతర్మహీంజ్ఞాత్వా- తదుద్ధారంకర్తుమిచ్ఛన్నారాయణోన్యాంతనుంతదుద్ధారయోగ్యామకరోదిత్యన్వయః- పురాయథామత్స్యకూర్మాదికాంతనుంకల్పాదిషుతత్కార్యార్థమకరోత్ - తథాచశ్రుతిః-సోపశ్యత్పుష్కరపర్ణంతిష్ఠత్ -సోమన్యత-అస్తివైతత్ -యస్మిన్నిదమధితిష్ఠతీతి- సవరాహోరూపంకృత్వోపన్యమజ్జత్ -సపృథివీమధ ఆర్ఛత్ ఇత్యాది- అథవారాహంవపురాస్థితస్సంతోయంప్రవివేశేత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౭। ౮। వే

వేదయజ్ఞమయత్వేననిరూపణీయం- వేదవైదికధర్మైకభూతధార్యత ఇతి భావః - స్థితౌ స్థితః స్థితినిమిత్తమాస్థితః - స్థిరాత్మా రక్షణే స్థిరచిత్తః॥ ౯॥ జనలోకేతి॥ అభిష్టుతః సృష్ట్యర్థముద్బోధితమహిమా - స్తూయమానా హి దేవతా వీర్యేణ వర్ధత ఇతి న్యాయాత్ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ నమ ఇతి ॥ మాముద్ధర అస్మాత్ ప్రళయాబ్ధేః- త్వత్త ఉత్థితా ఉత్పన్నా ॥ ౧౨॥ త్వయేతి॥ త్వన్మయా త్వన్మయీ త్వదుపాదానా ॥ ౧౩ ॥ నమ ఇతి॥ పరమాత్మాత్మన్ పురుషాదిచతూరూపవిలక్షణస్వరూప- అవ్యయ- అనిరుద్ధాదయః పురుషాచ్యుతసత్యవాసుదేవాఖ్యాః॥ ౧౪ ॥ త్వమితి॥ బ్రహ్మేత్యాది బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపధర॥ ౧౫॥ సంభక్షయిత్వేతి॥ శేషే స్వపిషి॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ యత్కించిదితి॥ మనసా గ్రాహ్యం సుఖాది - చక్షురాదిభిర్గ్రాహ్యం రూపాది- బుద్ధ్యా పరిచ్ఛేద్యం వ్యాప్తిసంబంధజ్ఞానాదినా ప్రమాణాంతర పరిచ్ఛేద్యం॥ ౧౯॥ త్వన్మయేతి॥ మాధవీ మాధవస్యేయమితి మాధవీ॥ ౨౦ ॥ జయేతి॥ అఖిలజ్ఞానమయ సర్వజ్ఞ - స్థూలమయ స్థూలజగత్తన్మయ- వ్యక్తం మహదాది తన్మయ॥ ౨౧॥ పరాపరాత్మన్నితి॥ పరాపరాత్మన్ ఉత్కృష్టనికృష్టయోరాత్మభూ

యథాపురా। మత్స్యకూర్మాదికాం తద్వద్వారాహం వపురాస్థితః॥ ౮ ॥ వేదయజ్ఞమయం రూపమశే
షజగతః స్థితౌ। స్థితః స్థిరాత్మా సర్వాత్మా పరమాత్మా ప్రజాపతిః॥ ౯॥ జనలోకగతైస్సిద్ధైస్సనకాద్యైర
భిష్టుతః। ప్రవివేశ తదా తోయమాత్మాధారో ధరాధరః॥ ౧౦॥ నిరీక్ష్య తం తదా దేవీ పాతాళతలమాగత
మ్। తుష్టావ ప్రణతా భూత్వా భక్తినమ్రా వసుంధరా ॥ ౧౧ ॥ పృథివ్యువాచ॥ నమస్తే పుండరీకాక్ష శం
ఖచక్రగదాధర। మాముద్ధరాస్మాదద్య త్వం త్వత్తోఽహం పూర్వముత్థితా ॥ ౧౨ ॥ త్వయాహముద్ధృ
తా పూర్వం త్వన్మయాహం జనార్దన । తథాన్యాని చ భూతాని గగనాదీన్యశేషతః॥ ౧౩ ॥ నమస్తే పర
మాత్మాత్మన్ పురుషాత్మన్నమోఽస్తు తే। ప్రధానవ్యక్తభూతాయ కాలభూతాయ తే నమః ॥ ౧౪ ॥ త్వం
కర్తా సర్వభూతానాం త్వం పాతా త్వం వినాశకృత్ । సర్గాదిషు ప్రభో బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాత్మరూప
ధృక్ ॥౧౫॥ సంభక్షయిత్వా సకలం జగత్యేకార్ణవీకృతే । శేషే త్వమేవ గోవింద చింత్యమానో మనీషి
భిః॥ ౧౬॥ భవతో యత్పరం రూపం తన్న జానాతి కశ్చన। అవతారేషు యద్రూపం తదర్చంతి దివౌకసః॥
౧౭ ॥ త్వామారాధ్య పరం బ్రహ్మ యాతా ముక్తిం ముముక్షవః । వాసుదేవమనారాధ్య కో మోక్షం సమ
వాప్స్యతి॥ ౧౮॥ యత్కించిన్మనసా గ్రాహ్యం యద్గ్రాహ్యం చక్షురాదిభిః। బుద్ధ్యా చ యత్పరిచ్ఛేద్యం
తద్రూపమఖిలం తవ॥ ౧౯ ॥ త్వన్మయాహం త్వదాధారా త్వత్సృష్టా త్వత్సమాశ్రయా । మాధవీమితి
లోకోఽయమభిధత్తే తతో హి మామ్॥ ౨౦ ॥ జయాఖిలజ్ఞానమయ జయ స్థూలమయావ్యయ । జయానంత జ
యావ్యక్త జయ వ్యక్తమయ ప్రభో ॥ ౨౧ ॥ పరాపరాత్మన్ సర్వాత్మన్ జయ యజ్ఞపతేఽనఘ । త్వం యజ్ఞ

దేతి॥ వేదయజ్ఞమయం రూపమాస్థితః- యతః అశేషజగతః స్థితౌ స్థితః- వేదయజ్ఞాధీనత్వాజ్జగత్స్థితేః ॥ ౯ ॥ ౧౦॥ నిరీక్ష్యేతి॥ తదా- వసుంధరా తదధిష్ఠాత్రీ దేవీ- తం తుష్టావ॥ ౧౧॥ నమ ఇతి॥ అస్మాత్ పాతాళతలాత్ మాముద్ధర - త్వత్తో హేతోరహముత్థితా ఉత్పన్నా ఉద్గతా॥ ౧౨॥ త్వయేతి॥ కారణమపి మమ చ గగనాదీనాం చ త్వమేవేత్యాహ - త్వన్మయేతి- త్వన్మయా ఉపాదాననిమిత్తత్వాదికం సాధయంతీ ॥ ౧౩ ॥ పరబ్రహ్మస్వరూపేణ పూర్వోక్తపురుషాదిచతూరూపేణ ప్రణమతి॥ నమస్త ఇతి॥ ౧౪॥ త్వమితి॥ బ్రహ్మాదిరూపేణ సృష్ట్యాదికర్తా త్వమితి- పాతా పాలకః॥ ౧౫॥ సంభక్షయిత్వేతి॥ శేషే శయనం కరోషీతి శేషః॥౧౬॥౧౭॥ దివౌకసామపి ముముక్షూణామపి త్వమేవ భజనీయ ఇత్యాహ॥ త్వామితి॥ ఏవం బ్రహ్మమూర్తిం త్వామేవారాధ్య ముక్తిం ప్రాప్తాః॥ ౧౮ ॥ యత్కించిదితి॥ మనసా గ్రాహ్యం సంకల్ప్యం- బుద్ధ్యా చ యత్పరిచ్ఛేద్యం అధ్యవసాయ్యం॥ ౧౯॥ మమ త్వదధీనత్వం లోకే ప్రసిద్ధమేవేత్యాహ॥ త్వన్మయేతి॥ త్వత్సమాశ్రయా త్వచ్ఛరణ ఇత్యేతైర్హేతుభిః- తత ఆరభ్య మామయం లోకో మాధవీం త్వదీయామభిధత్తే॥ ౨౦॥ ౨౧॥ పరాపరాత్మన్నితి॥ పరాపరం కారణం కార్యం చ - ఉచ్చనీచం వా- తదాత్మక తద్రూప- యజ్ఞఫలదస్త్వం - వష

తే - వషట్కారః అస్తుశ్రౌషడిత్యాదిమంత్రః ॥ ౨౨ ॥ త్వమితి ॥ యజ్ఞపురుషః యజ్ఞాధిదేవతా - తారాః కృత్తికాద్యాః నక్షత్రాణి దేవగ్రహాః ॥ ౨౩ ॥ మూర్తామూర్తమితి ॥ మూర్తం అసర్వగతం ద్రవ్యం - దృశ్యం ప్రత్యక్షం ॥ ౨౪ ॥ ఏవమితి ॥ పరిఘుర్ఘురమితి వరాహజాతిధ్వన్యనుకృతిః - గర్జనం స్తోత్రానుమోదనప్రకారః ॥ ౨౫ ॥ తత ఇతి ॥ స్ఫుటం వికసితం - నీలోత్పలపత్రవత్ స్నిగ్ధశ్యామః ॥ ౨౬ ॥ ఉత్తిష్ఠతేతి ॥ తత్సంప్లవాంభ ఇతి పాఠాంతరం - తత్సంప్లవాంభః తదభిషేకజలం - భగవన్ముఖనిశ్వాసస్య వేదమయత్వాత్ తత్ప్రేరితశీకరస్పర్శాదతిపావనత్వం ॥ శ్రు ॥ తస్య వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ఇత్యాదిశ్రుతేః - అంభోఽభిషేచనం వా పవిత్రతాపదమితి ॥ ౨౭ ॥ ప్రయాంతీతి ॥ వరాహస్య ఖురాగ్రక్షతవిదీర్ణే రసాతలే సతి అధః అండకటాహే ప్రయాంతి స్మ - కృతశబ్దసంతతీతి క్రియావిశేషణం - తథా శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే గంగావ్యాప్తా పాతాళాన్యధికృత్యోక్తం ॥ శ్లో ॥ రౌక్ష్మభౌమాదధో యాతా రౌద్రం తేజః సుదారుణం । తత్రాప్యవిలయం యాతా వారాహం లోకమాగతా । వారాహాల్లోకే బ్రహ్మాండమధోర్ధ్వే భిన్నవాన్ హరిః । ఛిద్రేణ తేన సా దేవీ స్వాం యోనిం పునరాగతేతి ॥ ౨౮ ॥ ఉత్తిష్ఠత ఇతి ॥ రోమాంతరస్థా మునయ ఇతి జనలోకం యావత్తావద్రోమప్రసారణాదితి భావః - స్తువంతి స్మేతి శేషః ॥ ౨౯ ॥ తమితి ॥ తోషపరీతచేతసః తోషేణ ఆనందేన పరీతాని వ్యాప్తాని చేతాంసి మనాంసి యేషాం తే - అతినమ్రకంధరాః ప్రీతిభారేణ - ధీరతరోద్ధతేక్షణం నిర్భీశంకో

స్త్వం వషట్కారస్త్వమోంకారస్త్వమగ్నయః ॥ ౨౨ ॥ త్వం వేదాస్త్వం తదంగాని త్వం యజ్ఞపురుషో హరే । సూర్యాదయో గ్రహాస్తారా నక్షత్రాణ్యఖిలాని చ ॥ ౨౩ ॥ మూర్తామూర్తమదృశ్యం చ దృశ్యం చ పురుషోత్తమ । యచ్చోక్తం యచ్చ నైవోక్తం మయాత్ర పరమేశ్వర । తత్సర్వం త్వం నమస్తుభ్యం భూయో భూయో నమో నమః ॥ ౨౪ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఏవం సంస్తూయమానస్తు పృథివ్యా పృథివీధరః । సామస్వరధ్వనిః శ్రీమాన్ జగర్జ పరిఘుర్ఘురమ్ ॥ ౨౫ ॥ తతస్సముత్క్షిప్య ధరాం స్వదంష్ట్రయా మహావరాహః స్ఫుటపద్మలోచనః । రసాతలాదుత్పలపత్రసన్నిభః సముత్థితో నీల ఇవాచలో మహాన్ ॥ ౨౬ ॥ ఉత్తిష్ఠతా తేన ముఖానిలాహతం తత్సంభవాంభో జనలోకసంశ్రయాన్ । సనందనాదీనపకల్మషాన్మునీంశ్చకార భూయోఽపి పవిత్రతాపదమ్ ॥ ౨౭ ॥ ప్రయాంతి తోయాని ఖురాగ్రవిక్షతే రసాతలేఽధః కృతశబ్దసంతతి । శ్వాసానిలాస్తాః పరతః ప్రయాంతి సిద్ధా జనే యే నియతం వసంతి ॥ ౨౮ ॥ ఉత్తిష్ఠతస్తస్య జలార్ద్రకుక్షేర్మహావరాహస్య మహీం విగృహ్య । విధూన్వతో వేదమయం శరీరం రోమాంతరస్థా మునయస్స్తువంతి ॥ ౨౯ ॥ తం తుష్టువుస్తోషపరీతచేతసో లోకే జనే యే నివసంతి యోగినః । సనందనాద్యా హ్యతినమ్రకంధ

ట్కారః వషడితి మంత్రస్తద్వాచ్యో వా ॥ ౨౨ ॥ త్వమితి ॥ యజ్ఞపురుషో యజ్ఞమూర్తిః యజ్ఞారాధ్యో వా - తారాః అశ్విన్యాద్యాః - అన్యాని నక్షత్రాణి - విపరీతం వా - ఉభయథాపి ప్రయోగదర్శనాత్ ॥ ౨౩ ॥ మూర్తామూర్తమితి ॥ మూర్తం అసర్వగతం ద్రవ్యం - కఠినం వా - అస్పృశ్యమప్రత్యక్షం - తేన మో నమః - భూయో భూయ ఇత్యాదరార్థః ॥ ౨౪ ॥ ఏవమితి ॥ సామస్వర ఏవ ధ్వనిర్యస్య సః - ఇదానీం వారాహరూపమనుకృత్య పరిఘుర్ఘురం తద్ధ్వన్యనుకృతం - జగర్జ వ్యనదత్ ॥ ౨౫ ॥ తత ఇతి ॥ ఉత్క్షిప్య ఉద్ధృత్య - స్ఫుటే వికసితే పద్మే ఇవ లోచనే యస్య సః - ఉత్పలపత్రసన్నిభః ఉత్పలపత్రస్నిగ్ధశ్యామః ॥ ౨౬ ॥ ఉత్తిష్ఠతేతి ॥ నిష్కల్మషానపి తాన్మునీన్ భూయోఽపి పవిత్రతాపదం చకార - ప్రక్షాళయామాసేతి పాఠాంతరే - ప్రకర్షేణ క్షాళయామాస అతినిర్మలానకరోత్ ॥ ౨౭ ॥ ప్రయాంతీతి ॥ వరాహస్య ఖురాగ్రేణ విక్షతే విదీర్ణే రసాతలే సతి - తేన ద్వారేణ - అధః తోయాని ప్రయాంతి - కథం - కృతా శబ్దసంతతిః మహాఘోషో యథా భవతి తథా - సప్తమ్యంతపాఠే కృతా శబ్దసంతతిర్యస్మిన్ రసాతలే తస్మిన్నధః ప్రయాంతీత్యర్థః - శ్వాసానిలేన అస్తాః క్షిప్తాః - జనే జనలోకే ॥ ౨౮ ॥ ఉత్తిష్ఠత ఇతి ॥ విగృహ్య విశేషేణ గృహీత్వా - రోమాంతరస్థా మునయ ఇతి జనలోకం యావత్తావద్రోమప్రసారణాదితి భావః ॥ ౨౯ ॥ తమితి ॥ తోషేణ పరీతం వ్యాప్తం చేతో యేషాం తే - తారతరో

దారేక్షణమిత్యర్థః॥ ౩౦॥ జయేతి॥ ఈశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనాం- కేశవేతి॥ శ్లో॥ క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినాం। ఆవాం తవాంగే సంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామవానితి మహాభారతే - ప్రసూత్యాదీనాం త్వమేవ హేతుః- ఈశ్వరః నియంతా- పరమం చ యత్పదం ముక్తస్వరూపం- తచ్చ త్వత్తో నాన్యత్ -తత్పరమం పదం త్వమేవేత్యర్థః తస్య త్వదధీనత్వాత్ ॥ ౩౧ ॥ పాదేష్వితి॥ యజ్ఞా అగ్నిష్టోమాద్యాః- చితయః కంకచితాద్యాని చయనాని ఉత్తరక్రతుషూత్తరవేదిస్థానీయాని॥ ౩౨॥ విలోచన ఇతి॥ రాత్ర్యహనీ చంద్రార్కోపలక్షితౌ యాజ్ఞీయకాలౌ- సర్వాస్పదమితి పాఠే సర్వవర్ణాశ్రయత్వాత్సర్వాస్పదం బ్రహ్మ ప్రణవః- సటాః స్కంధరోమాణి॥ ౩౩॥ స్రుక్తుండేతి॥ ప్రాగ్వంశః పత్నీశాలాయాః ప్రాగ్దేశః సత్రం ఆసన్నోపాయచోదనాచోదితో యాగః - పూర్తం తటాకఖాతాది-ఇష్టం యజ్ఞాది॥ ౩౪॥ పదక్రమేతి॥ పదక్రమాభ్యాం ఆక్రాంతం వ్యాప్తం - అనంతం ఆదౌ చ స్థితం- శబ్దబ్రహ్మేత్యర్థః - అథ

శాధరాధరం తారతరోద్ధతేక్షణమ్॥ ౩౦ ॥ జయేశ్వరాణాం పరమేశ కేశవ ప్రభో సదా శంఖగదాసిచ
క్రభృత్। ప్రసూతినాశస్థితిహేతురీశ్వరస్త్వమేవ నాన్యత్పరమం చ యత్పదమ్॥ ౩౧॥ పాదేషు వేదా
స్తవ యూపదంష్ట్ర దంతేషు యజ్ఞాశ్చితయశ్చ వక్త్రే। హుతాశజిహ్వోఽసి తనూరుహాణి దర్భాః
ప్రభో యజ్ఞపుమాంస్త్వమేవ॥ ౩౨॥ విలోచనే రాత్ర్యహనీ మహాత్మన్సర్వాత్మకం బ్రహ్మ పరం శిరస్తే।
సూక్తాన్యశేషాణి సటాకలాపో ఘ్రాణం సమస్తాని హవీంషి దేవ ॥ ౩౩ ॥ స్రుక్తుండ సామస్వరధీరనాద
ప్రాగ్వంశకాయాఖిలసత్త్రసంధే। పూర్తేష్టధర్మశ్రవణోఽసి దేవ సనాతనాత్మన్భగవన్ప్రసీద॥
౩౪॥ పదక్రమాక్రాంతభువం భవంతమాదిస్థితం చాతురవిశ్వమూర్తే। విశ్వస్య విద్మః పరమేశ్వరోఽసి ప్ర

త్యుచ్చైః స్వచాసౌ వృద్ధతేక్షణశ్చ సన్నత దృష్టిః తం- ధీరతరోద్ధతేక్షణమితి పాఠే నిర్విశంకోదారేక్షణమిత్యర్థః॥ ౩౦॥ జయేతి॥ జయేశ్వరాణాం పరమేశ్వరః పరమితి పాఠే ఈశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనాం పరమేశ్వరః - అతో జగతః ప్రసూత్యాదీనాం త్వమేవ హేతుః- ఈశ్వరశ్చ నియంతా- యచ్చ పరమం పదం తదపి త్వత్తో నాన్యత్ త్వమేవ ప్రభో సదా పరం బ్రహ్మేత్యర్థః- పాఠాంతరం సుగమం॥ ౩౧॥ పరత్వేన స్తుత్వా ప్రస్తుతావతారరూపం యజ్ఞరూపకేణ స్తువంతి పాదేష్విత్యాదిత్రిభిః॥ పాదేష్వితి॥ యజ్ఞపుమాంస్త్వమేవేతి ప్రతిజ్ఞా- తత్సంపాదనం పాదేష్విత్యాదిభిః- చతుస్సంఖ్యత్వాత్, యజ్ఞాంగత్వాచ్చ వేదా యజ్ఞమయస్య తస్య పాదత్వేన నిరూప్యంతే- యూపవదున్నతా దంష్ట్రా యస్య సః తస్య సంబుద్ధిః హే యూపదంష్ట్ర - తవ దంతేషు- యజ్ఞాః పురోడాశాః- భక్షణార్థత్వాత్ - యజ్ఞా దంతత్వేన నిరూప్యంతే-చితయః శ్యేనచితం చిన్వీత కంకచితం చిన్వీతేత్యాది శ్రుత్యుక్తాః యజ్ఞస్థలాని- తాశ్చితయో వక్త్రస్థానీయాః- హవిర్నిక్షేపస్థానీయత్వాత్ -ఏవం సర్వత్ర కించిత్సామ్యమూహనీయం- హుతాశోఽగ్నిర్జిహ్వా యస్య సః - దర్భాః తవ తనూరుహాణి ॥ ౩౨ ॥ విలోచన ఇతి॥ రాత్ర్యహనీ తమః ప్రకాశధర్మకే తవ విలోచనే- నిమేషోన్మేషాభ్యాం తయోరపి తమః ప్రకాశధర్మకత్వాత్ - పరం బ్రహ్మ తవ శిరః ఉత్తమాంగం- సూక్తాని వైష్ణవాదీని సటాకలాపః స్కంధకేసరసందర్భః ఋక్సందర్భరూపత్వాత్ - సమస్తాని హవీంషి ఘ్రాణం ఘ్రాణేంద్రియః గంధవహత్వసామ్యాత్॥ ౩౩॥ స్రుగితి॥ స్రుక్తుండేత్యాదిచత్వారి సంబోధనాని- స్రుక్ జుహూః తుండం ముఖం యస్య - వరాహముఖాకారత్వాత్ స్రుచః- సామస్వర ఏవ ధీరో నాదో గంభీరో నాదో యస్య- ప్రాగ్వంశః అగ్నిశాలాయాః పూర్వభాగః॥ శ్లో॥ పూర్వభాగోఽగ్నిశాలాయాః ప్రాగ్వంశః పరికీర్తిత ఇతి వచనాత్ - ప్రాగ్వంశః కాయో మధ్యభాగో యస్య - అఖిలాని సత్రాణి ద్వాదశాహాదీని సంధయో యస్య - తేషాం త్రివృత్పంచదశాద్యహస్సంపత్తిరూపత్వాత్ - పూర్తం స్మార్తో ధర్మః ఇష్టం శ్రౌతధర్మః-తౌ శ్రవణే యస్య స త్వమపి సనాతనాత్మన్నిత్యమూర్తే॥ ౩౪ ॥ తదుపపాదయతి॥ పదక్రమేతి॥ పదక్రమేణ పాదవిక్షేపేణ ఆక్రాంతా వ్యాప్తా భూర్యేన తథాభూతం- భవంతం విశ్వస్యాదిస్థితిం జనకం పాలకం చ విద్మ ఇత్యన్వయః- అతః పరమేశ్వరోఽసి - నాథశ్చ త్వమేవాసి- నాథ్యతే ప్రార్థ్యత ఇతి నాథః అభిప్రేతమర్థం యా

రః అకారాదివర్ణాత్మకః - నాథః ప్రార్థ్యః - స్వామీ వా॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ పరమార్థ ఇతి॥ పరమార్థస్సత్యః - త్వద్వ్యతిరిక్తః పరమార్థో నాస్తి॥ (శ్రు)॥ బహుస్స్యాం - స బ్రహ్మా స శివస్స హరిస్సేంద్రస్సోఽక్షరః పరమస్స్వరాట్ - నేహ నానాస్తి - తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మా - సర్వగత్వాదనంతస్య - స ఏవానుప్రవిశ్య - సచ్చ త్యచ్చాభవత్ - హరిరఖిలాదిభిరుదీర్యతే - హరేర్న కించిద్వ్యతిరిక్తమస్తీత్యాదిభ్యః - తత్ర హేతుః - యేనోపాదానభూతేన త్వయైతచ్చరాచరం వ్యాప్తం - తస్య తవైవ చరాచరాత్మనో మహిమా - అతః త్వదాత్మకమేవేదం సర్వమితి - త్వదన్యః కోఽపి పరమార్థో నాస్తీతి భావః॥ ౩౮॥ యదేతదితి॥ యదేతజ్జగద్దృశ్యతే జ్ఞానాత్మనా త్వయాత్మతయా వ్యాప్తత్వాదేతత్తవ మూర్తం మూర్తిః - తస్మాదయోగినః త్వదాత్మకత్వానుభవసాధనయోగవిరహిణః ఏతత్కేవలదేవమనుష్యాదిరూపమితి భ్రాంతిజ్ఞానేన పశ్యంతి॥ ౩౯ ॥ వస్తుతస్త్వదాత్మకస్య జగతః కేవలదేవమనుష్యాదిరూపత్వేనదర్శనమేవ న పరం భ్రమః - జ్ఞానాకారాణామాత్మనాం దేవమనుష్యాద్యర్థాకారత్వదర్శనమపి భ్రమ ఇత్యాహ॥ జ్ఞానస్వరూపమితి॥ జ్ఞానస్వరూపం జ్ఞానాత్మకమిత్యర్థః - అత్ర జ్ఞానశబ్దేన జ్ఞానగుణసారత్వాత్ప్రత్యగాత్మోచ్యతే - నాయం శ్లోకః పరవిషయః యుష్మచ్ఛబ్దదర్శనాత్ - ప్రకృతిపురుషవివేక ఏవ నాస్తి - కుతస్త్వద్దర్శనమితి భావః॥ ౪౦ ॥ యే పునర్బుద్ధిమంతః జ్ఞానస్వరూపాత్మవిదః సర్వస్యహి భగవదాత్మకత్వానుభవసాధనయోగయోగ్యపరిశుద్ధమనసశ్చ - తే దేవమనుష్యాదిప్రకృతిపరిణామవిశేషరూపమఖిలం జగచ్ఛరీరాతిరిక్తజ్ఞానస్వరూపాత్మకం త్వచ్ఛరీరం చ పశ్యంతీత్యాహ॥ యేత్వితి॥ ౪౧॥ ప్రసీదే

సీద నాథోఽసి చరాచరస్య॥ ౩౫॥ దంష్ట్రాగ్రవిన్యస్తమశేషమేతద్భూమండలం నాథ విభావ్యతే తే। విగాహతః పద్మవనం విలగ్నం సరోజినీపత్రమివోఢపంకమ్॥ ౩౬॥ ద్యావాపృథివ్యోరతులప్రభావ యదంతరం తద్వపుషా తవైవ। వ్యాప్తం జగద్వ్యాప్తిసమర్థదీప్తే హితాయ విశ్వస్య విభో భవ త్వం॥ ౩౭॥ పరమార్థస్త్వమేవైకో నాన్యోఽస్తి జగతః పతే। తవైవ మహిమా యేన వ్యాప్తమేతచ్చరాచరమ్॥ ౩౮॥ యదేతద్దృశ్యతే మూర్తమేతద్జ్ఞానాత్మనస్తవ। భ్రాంతిజ్ఞానేన పశ్యంతి జగద్రూపమయోగినః॥ ౩౯॥ జ్ఞానస్వరూపమఖిలం జగదేతదబుద్ధయః। అర్థస్వరూపం పశ్యంతో భ్రామ్యంతే మోహసంప్లవే॥ ౪౦॥ యే తు జ్ఞానవిదశ్శుద్ధచేతసస్తేఽఖిలం జగత్। జ్ఞానాత్మకం ప్రపశ్యంతి త్వద్రూపం పరమేశ్వర॥ ౪౧ ॥ ప్రసీద

భనీయశ్చాసీత్యర్థః - పదక్రమాక్రాంతమనంతమాదిస్థితం త్వమేవేతి పాఠే - భో అక్షర - భో విశ్వమూర్తే - త్వయా పదక్రమైరాక్రాంతమనంతం విశ్వం - తస్మాత్త్వమేవ విశ్వస్యాదిస్థితం కారణం - పరమేశ్వరశ్చ నాథశ్చాసీతి వయం విద్మః అతః ప్రసీదేత్యన్వయః॥ ౩౫॥ కించ॥ దంష్ట్రాగ్రేతి॥ తే తవ దంష్ట్రాగ్రే విన్యస్తం స్థితమేవ భూమండలం - ఊఢపంకం ధృతపంకం - సరోజినీపత్రం సరోజపత్రమివ విభావ్యతే - కథంభూతం సరోజపత్రమివ - పద్మవనం విగాహతః ప్రవిశ్య విహరతః అర్థాత్ గజేంద్రస్య - తవైవ దంష్ట్రాగ్రే విలగ్నమిత్యర్థః॥ ౩౬ ॥ ద్యావాపృథివ్యోరితి॥ ద్యావాపృథివ్యోర్యదంతరం అంతరిక్షం తవైవ వపుషా వ్యాప్తం - జగద్వ్యాప్తౌ సమర్థా దీప్తయో యస్య భో తథాభూత - జగద్వ్యాపిసమస్తదీప్తే - ఇతి పాఠాంతరం సుగమం॥ ౩౭ ॥ తవ వపుషా వ్యాప్తమేవేత్యుక్తిప్రతీతవ్యాప్యవ్యాపకవాదేన పరమార్థమాహుః॥ పరమార్థ ఇతి॥ అన్యశ్చేన్నాస్తి కథం తర్హి త్వయా వ్యాప్తమిత్యుక్తం - తత్రాహుః - తవైవ మహిమా మాయా ప్రభావః - కోఽసౌ - యేన మహిమ్నా వ్యాప్తమేతచ్చరాచరం జగత్ స ఏవ॥ ౩౮ ॥ వ్యాప్త్యా జగతస్తవ వైలక్షణ్యమాహుః॥ యదేతదితి॥ తవ యదేతన్మూర్తం భూతాత్మకం జీవరూపం దృశ్యతే ఏతద్జ్ఞానాత్మనో జ్ఞానఘనస్య తవ జ్ఞానమయమేవ రూపం - జ్ఞానాత్మకం తవేతి వా పాఠః - అయోగినస్త్వజ్ఞాః భ్రాంతిజ్ఞానేన జగద్రూపం భూతమయం పశ్యంతీత్యర్థః॥ ౩౯ ॥ ఇదం వరాహరూపం త్వయా లీలయాకృతం జ్ఞానాత్మకమితి కిం వక్తవ్యం - యతో వస్తుతస్స్వరూపావ్యతిరేకాజ్జగదపి జ్ఞానమిత్యాహుః॥ జ్ఞానస్వరూపమితి॥ మోహమయసంప్లవే సంసారసాగరే॥ ౪౦॥ జ్ఞానాత్మకమేవ సర్వమిత్యత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి॥ యేత్వితి ॥ జ్ఞాయతే అనేనేతి జ్ఞానం వేదాంతపురాణాది - తద్వి

తి॥ భావాయజగతామితిపాఠే భావాయసద్భావాయ ॥ ౪౨ ॥ సత్త్వోద్రిక్తోసీతి॥ సత్త్వోద్రిక్తోసి అతఃపదోపకారకోసి॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ తస్యేతి॥ వితతత్వాత్ విస్తృతమృత్పిండాకారసంస్థానత్వాత్ - మృత్పిండతాహ్యప్సుమజ్జతి నతుశరావాద్యాకారా॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ప్రాగితి॥ ప్రభావేణసంకల్పేన - అమోఘవాంఛితః సత్యకామః॥ ౪౮॥ భూవిభాగమితి॥ భూరితి పాతాళానామప్యుపలక్షణం॥ ౪౯ ॥ బ్రహ్మరూపేతి ॥ చతుర్వక్త్రధరఇతి పాఠే బ్రహ్మరూపధరతయాచతుర్వక్త్రత్వంసువచం॥ ౫౦ ॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥ సృజ్యశక్తయః జీవానాం ప్రాచీనప్రకృతికర్మవాసనాః॥ ౫౧॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥ నిమిత్తమాత్రమేనంపరమపురుషంముక్త్వానాన్యత్కించిద్విశేషకారణమపేక్ష

సర్వసర్వాత్మన్వాసాయజగతామిమామ్। ఉద్ధరోర్వీమమేయాత్మన్ శంనోదేహ్యబ్జలోచన॥ ౪౨ ॥
సత్త్వోద్రిక్తోసిభగవన్ గోవిందపృథివీమిమామ్। సముద్ధరభవాయేశ శంనోదేహ్యబ్జలోచన॥ ౪౩ ॥ స
ర్గప్రవృత్తిర్భవతోజగతాముపకారిణీ। భవత్వేషానమస్తేస్తు శంనోదేహ్యబ్జలోచన ॥ ౪౪ ॥ శ్రీ
పరాశరః ॥ ఏవంసంస్తూయమానస్తు పరమాత్మామహీధరః। ఉజ్జహారక్షితింక్షిప్రం న్యస్తవాంశ్చమ
హాంభసి॥ ౪౫॥ తస్యోపరిజలౌఘస్యమహతీనౌరివస్థితా। వితతత్వాత్తుదేహస్యనమహీయాతిసంప్లవ
మ్॥ ౪౬ ॥ తతఃక్షితింసమాంకృత్వా పృథివ్యాంసోచినోద్గిరీన్। యథావిభాగంభగవాన్అనాదిఃపరమే
శ్వరః॥ ౪౭॥ ప్రాక్సర్గదగ్ధానఖిలాన్పర్వతాన్పృథివీతలే। అమోఘేనప్రభావేణ ససర్జామోఘ
వాంఛితః ॥ ౪౮॥ భూవిభాగంతతఃకృత్వా సప్తద్వీపాన్యథాతథమ్।భూరాద్యాంశ్చతురోలోకాన్
పూర్వవత్సమకల్పయత్॥ ౪౯॥ బ్రహ్మరూపధరోదేవస్తతోసౌరజసావృతః। చకారసృష్టింభగవాంశ్చ
తుర్వక్త్రధరోహరిః ॥ ౫౦ ॥ నిమిత్తమాత్రమేవాసౌ సృజ్యానాంసర్గకర్మణి। ప్రధానకారణీభూతా
యతోవైసృజ్యశక్తయః ॥ ౫౧ ॥ నిమిత్తమాత్రంముక్త్వైవంనాన్యత్కించిదపేక్షతే। నీయతేతపతాం

టః॥ ౪౧॥ ప్రసీదేతి॥ శ్రుతిశ్చ- సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ- ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వమిత్యాది - సర్వసర్వాత్మన్జడాజడ
స్వరూప- వసత్యస్మిన్నితివాసః తదర్థం- ఉర్వీముద్ధర- ఏవంకృత్వాశంసుఖంనః అస్మభ్యందేహి - అబ్జలోచనఅ
బ్జవత్సుప్రసన్నేలోచనేయస్యతస్యసంబుద్ధిః ॥ ౪౨ ॥ తవసాంప్రతమిదమేవయుక్తమాహుస్సత్త్వోద్రిక్తోసీత్యాది
ద్వాభ్యాం॥ సత్త్వోద్రిక్తఇతి॥ భవాయఉద్భవార్థం- అబ్జవచ్ఛ్రీనిలయభూతేలోచనేయస్యతత్సంబుద్ధిః॥ ౪౩॥ స
ర్గప్రవృత్తిరితి ॥ జగదుపకారాయవా అస్మత్సుఖంతదేవాస్మాభిః ప్రార్థ్యతఇతిత్వమేవజానాసీతిపునః సంబోధ
యంతి- దేవాఃసనందనాద్యాః యోగినః-అబ్జలోచన అబ్జేహృత్పుండరీకేలోచనందృష్టిర్యస్యభోహృదయసాక్షిన్ని
త్యర్థః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ తస్యేతి॥ వితతత్వాత్ సంప్లవంనిమజ్జనం॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ప్రాగితి॥ అమోఘవాంఛితస్సత్య
సంకల్పః॥ ౪౮॥ భూవిభాగమితి॥ యథాతథంయథావత్ - భూరాద్యాంశ్చతురోలోకాన్యథాపూర్వంసమకల్పయత్
సంకల్పేనైవసృష్టవాన్- పాతాళేనసహభూరాదీనాంచతుష్ట్వం - యద్వా - మహాలోకస్యాపిసంకర్షణముఖాన
లోష్మణాశూన్యతయానష్టప్రాయాంశ్చతురోలోకానిత్యుక్తం-తథాచశ్రుతిః- సూర్యాచంద్రమసౌధాతాయథా
పూర్వమకల్పయత్ - దివంచపృథివీం చాంతరిక్షమథోస్వః ఇతి - దివః పృథగుపాదానాత్ స్వఃశబ్దేనమహాలోకోగృ
హ్యతే॥ ౪౯॥ తదేవంభూమ్యుద్ధారాదిలోకరచనాపర్యంతామాహరేర్లీలోక్తా- అథతేనైవబ్రహ్మరూపేణకృతాందే
వాదిసృష్టిమాహ॥ బ్రహ్మరూపేతి॥ ౫౦॥ అసౌహరిః బ్రహ్మరూపధరః రజసావృతస్సృష్టింకరోతీత్యుక్తం- తత్రరజో
గుణస్యకర్మాసక్తిదుఃఖాదిహేతుత్వాత్ - బ్రహ్మణోనిత్యంకర్మదుఃఖిత్వాదిప్రాప్తిమాశంక్యాహ ॥ నిమిత్త
మాత్రమితి॥ అసౌహరిః బ్రహ్మరూపధరః - అయమర్థః- సృజ్యానాంసర్గే బ్రహ్మాదినిమిత్తమాత్రంపర్జన్యవత్ - స
న్నిధిమాత్రేణసాధారణకారణమేవ- నతుప్రతిసృజ్యంస్వయంవ్యాప్రియతే- యథాసన్నిధిమాత్రేణగంధఃక్షోభా
యజాయతఇత్యత్ర॥ ౫౧॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥ నిమిత్తంసమవధానేసతి కారణాత్మనాస్థితం - సృజ్యవస్తుస్వపరిణామ

శేవ స్తుదేవాది- స్వశక్త్యా స్వకర్మభిః వస్తుతాం తత్ర(రూ)పతాం - జీవకర్మాయత్తత్వాత్ విచిత్రసృష్టేః - తేషు ప్రధాన కారణతోక్తిరౌపచారికా॥ ౫౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమాంశే- చతుర్థోఽధ్యాయః

అథవై కృతసర్గం విస్తరేణ పృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ ౧॥ యద్గుణమితి॥ గుణాః సత్త్వాద్యాః - స్వభావః శీలం- రూపం ఆకారః॥ ౨॥ ౩॥ సృష్టిమితి॥ యథా పురా యథా పూర్వం - సర్గాదిషు తథా చింతయతః - అబుద్ధిపూర్వకః విశేషధ్యానరహితః- తమోమయ స్తమోగుణప్రచురః - సర్గః నగసర్గః॥ ౪॥ తమ ఇతి॥ అవిద్యాపర్యాయా స్తమః ప్రభృతయః- మహాత్మనః - ప్రాదుర్భూతాః॥ ౫॥ ఏతత్స్వభావకతయా వృక్షాదిరూపేణ చ పంచధా నగసర్గ ఇత్యాహ॥ పంచధేతి॥ జ్ఞానాల్పత్వప్రాచుర్యేణ వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణేషు తమ ఆదిస్వభావవ్యవస్థా- అప్రతిబోధనాదిలిన నగసర్గస్య తామసత్వే హేతుః-అప్రతిబోధవానితి వా పాఠః - బహిశ్శబ్దాదిషు- అంతస్సుఖాదిషు చ- అప్రకాశవాన్ ప్రకృష్టజ్ఞానరహితః - జలాద్యాదానక్షతభగ్న సంరోహణదోహళాదిభిర్వృక్షాదీనాం కించిత్ జ్ఞాతృత్వసిద్ధేః॥ శ్లో॥ అంత

శ్రేష్ఠ స్వశక్త్యా వస్తువస్తుతామ్॥ ౫౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రథమాంశే- చతుర్థోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ యథా ససర్జ దేవోఽసౌ దేవర్షిపితృదానవాన్। మనుష్యతిర్యగ్వృక్షాదీన్ భూవ్యోమసలిలౌకసః॥ ౧॥ యద్గుణం యత్స్వరూపం చ యత్స్వభావం జగద్ద్విజ। సర్గాదౌ సృష్టవాన్ బ్రహ్మా తన్మమాచక్ష్వ విస్తరాత్॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయ కథయామ్యేతత్ శృణుష్వ సుసమాహితః। యథా ససర్జ దేవోఽసౌ దేవాదీనఖిలాన్ విభుః॥ ౩॥ సృష్టిం చింతయత స్తస్య సర్గాదిషు యథా పురా। అబుద్ధిపూర్వకస్సర్గః ప్రాదుర్భూత స్తమోమయః॥ ౪॥ తమో మోహో మహామోహ స్తామిస్రో హ్యంధసంజ్ఞితః। అవిద్యా పంచపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మనః॥ ౫॥ పంచధావస్థితస్సర్గో

శక్త్యైవ వస్తుతాం స్థూలరూపతాం నీయతే - నిమిత్తాదన్యత్ స్థూలరూపపరిణామార్థం నాపేక్షతే - యథా తృణాదిబీజేషు సూక్ష్మాత్మనా స్థితం అంకురాది- పర్జన్యే సతి స్వపరిణామశక్త్యైవ యథా తథా పరిణమతే తద్వత్- అతో నోక్తదోషప్రసంగ ఇత్యర్థః॥ ౫౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమాంశే చతుర్థోఽధ్యాయః.

తతః క్షితిం సమాం కృత్వా పృథివ్యాం సోఽచినోద్గిరీన్ - యథావిభాగం యథాస్థానం ప్రాక్సర్గదగ్ధానఖిలాన్ పర్వతాంశ్చ బ్రహ్మరూపధరో దేవస్సృష్టిం చకారేత్యుక్తం - తత్ప్రకారం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి యథేత్యాదిద్వాభ్యాం మైత్రేయః॥ యథేతి॥ భూవ్యోమసలిలాన్యోకాంసి స్థానాని యేషాం తాన్ ॥ ౧॥ యద్గుణమితి॥ యద్గుణమిత్యాది గుణస్సత్త్వాదిః - స్వభావశ్శాంతఘోరత్వాదిః-రూపం ద్విపాచ్చతుష్పాదాద్యాకారం- యాదృగ్గుణశీలాకారమిత్యర్థః॥ ౨॥ ౩॥ అవిద్యాం వినా సృష్టేషు దేహేషు జీవానాం కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యసంభవాత్ ప్రథమమవిద్యావిభాగమాహ॥ సృష్టిమితి॥ అబుద్ధిపూర్వకః అనవధానమూలః - తమోమయః అవిద్యావృత్తిరూపః॥ ౪॥ తదేవాహ॥ తమ ఇతి॥ అంధసంజ్ఞితః అంధతామిస్రః - పంచపర్వాణి వృత్తివిశేషా యస్యాస్సా - తత్ర - తమో దేహాదావనాత్మన్యాత్మాభిమానః - మోహ స్తత్సంబంధిషు పుత్రాదిషు స్వామ్యహమస్మీత్యభిమానః - మహామోహశ్శబ్దాదిభోగస్పృహా - తామిస్రః తత్ప్రతిఘాతే క్రోధః- అంధతామిస్రో వినాశాదిశంకయా నిత్యం తద్రక్షణాద్యభినివేశః- ఏతే పంచ విపర్యయాః పాతంజలే క్లేశశబ్దేనోక్తాః అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశాః పంచ క్లేశా ఇతి॥ ౫॥ తదేవమవిద్యాయాముద్భూతాయాం సత్యాం - ప్రథమమత్యంతతమోమయం స్థావరసర్గమాహ పంచధేత్యాదిసార్ధేన॥ పంచధేతి॥ తస్య సృష్టిం ధ్యాయతః - నగాత్మకః స్థావరరూపస్సర్గః- పంచధావస్థితః॥ శ్లో॥ వృక్షగుల్మలతావీరుత్సమస్తాస్తృణజాతయ ఇతి॥ పంచమాంశే వక్ష్యమాణ పంచప్రకారో జాత ఇత్యర్థః - తస్య సామాన్యలక్షణం - అప్రతిబోధవాన్ కోఽహమితి పరా

స్సంజ్ఞాభవంత్యే తేసుఖదుఃఖసమన్వితా ఇత్యాదేశ్చసంవృతాత్మా తమసాసంవృతచైతన్యః॥ ౬॥ ముఖ్యా ఇతి॥ ముఖ్యాః తిర్యగాదిసర్గస్యాదౌ జాతాః॥ ౭॥ తమితి॥ అసాధకం కర్మానధికారాత్సంసారాద్యప్రవర్తకం॥ ౮॥ తస్యేతి॥ తిర్యక్స్రోతః వాయువత్తిర్యక్ప్రవృత్తిః - పాశ్వార్ఘాఖ్యాముత్పన్న ఇతి వా॥ ౯॥ పశ్వాదయ ఇతి॥ అవేదనః అవివేకినః - ఉత్పథగ్రాహిణః మాతృగమనాదిమార్గాగతాః - అజ్ఞానే సమ్యక్జ్ఞానాభావేపి సమ్యక్జ్ఞానమానినః॥ ౧౦॥ అహంకృతా ఇతి॥ అహంకృతాః అవలిప్తాః - అహంమానాస్తద్ధేతుశరీరాభిమానినః - అష్టావింశద్వధాత్మకాః అష్టావింశతిః శక్తివధాః వాయూక్తాః॥ శ్లో॥ ఏకాదశేంద్రియవధా నవధాంభాదయస్తథా - అష్టౌచ తారకాద్యాశ్చ తేషాం శక్తివధా మతా ఇతి - ఇంద్రియవైకల్యమేకాదశవిధం - బాధిర్యం - త్వగ్దోషః - ఆంధ్యం - వైరస్యం - నాసాధ్వంసః - మూకత్వం - కుణిత్వం - పంగుత్వం - వైక్లబ్యం - ఉదావర్తః - జడత్వం చేతి అంభాదినవతుష్టీనాం తారకాద్యష్టసిద్ధీనాంచ వైకల్యం సప్తదశవిధం - బుద్ధివధాఖ్యం వైకల్యం తిరశ్చాం ప్రాయికమిత్యర్థః - తత్రాష్టవిధాయాం ప్రకృత్యాం చిత్తలయాన్ముక్తోస్మీతి తుష్టిరంభాఖ్యా - సంన్యాసవేషోపాదానమాత్రాత్ కృతార్థోస్మీతి తుష్టిః సలిలాఖ్యా - కాలాంతరే సేత్స్యతీతి తుష్టిరోఘాఖ్యా - భాగ్యాదేవ సేత్స్యతీతి తుష్టిర్వృష్ట్యాఖ్యా - ఏతాః ప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యలక్షణా ఆధ్యాత్మికశ్చత

ధ్యాయతో ప్రతిబోధవాన్। బహిరంతశ్చాప్రకాశస్సంవృతాత్మా నగాత్మకః॥ ౬॥ ముఖ్యా నగా యత
శ్చోక్తా ముఖ్యసర్గస్తతస్స్మృతః॥ ౭॥ తం దృష్ట్వా సాధకం సర్గమమన్యత పరం పునః॥ ౮॥ తస్యాభిధ్యా
యతస్సర్గస్తిర్యక్స్రోతాభ్యవర్తత। యస్మాత్తిర్యక్ప్రవృత్తిస్సతిర్యక్స్రోతాస్తతస్స్మృతః॥ ౯॥
పశ్వాదయస్తేవిఖ్యాతాస్తమఃప్రాయాహ్యవేదినః। ఉత్పథగ్రాహిణశ్చైవ తేజ్ఞానే జ్ఞానమానినః॥
౧౦॥ అహంకృతా అహంమానా అష్టావింశద్వధాత్మకాః। అంతఃప్రకాశాస్తే సర్వేహ్యావృతాశ్చ పరస్ప

మర్శశూన్యః - బహిశ్శబ్దాదివిషయే అంతస్సుఖాదౌచ అప్రకాశః జ్ఞానశూన్యః - సంవృతాత్మా మూఢస్వభావః॥ ౬॥ ముఖ్యా ఇతి॥ ముఖమివ ప్రథమం బ్రహ్మణస్సర్గే భవంతీతి ముఖ్యాః - నగాః స్థావరాః - అత ఏవ పర్వతానాం స్థావరత్వేపి బ్రహ్మసర్గాత్ ప్రాగేవ వరాహేణ సృష్టత్వాత్ నాత్రానుప్రవేశ ఇతి పంచిత్యుక్తం - యద్వా - పర్వతానాం పక్షచ్ఛేదనిమిత్తమాగంతుకం - అతః స్థావరత్వం న స్వాభావికమితి నాత్రానుప్రవేశః॥ ౭॥ ముఖ్యసర్గాపరితోషేణ సర్గాంతరం ధ్యాయతస్తస్మాత్కించిదుత్కృష్టస్తిర్యక్సర్గో జాయత ఇత్యాహ॥ తం దృష్ట్వేత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ తమితి॥ అసాధకం పురుషార్థప్రవృత్తిశూన్యం దృష్ట్వా - అపరం సర్గం - అమన్యత దధ్యావిత్యర్థః - అమన్యత పరం పునరితి పాఠస్సాధుః॥ ౮॥ తస్యేతి॥ తిర్యక్స్రోతాభ్యవర్తతేత్యత్ర సంధిరార్షః - యస్మాత్తిర్యక్ప్రవృత్తిస్తిర్యగాహారసంచారేణ ప్రవృత్తిః ప్రకృష్టా వృత్తిః జీవనం యస్య సః॥ ౯॥ పశ్వాదయ ఇతి॥ పశ్వాదయ ఇత్యాదిశబ్దేన పక్ష్యాదిః తేషాం లక్షణం - తమః ప్రాయాస్తమోధికాః - అవేదినః అనుసంధానశూన్యాః - తథా చ శ్రుతిః - అథేతరేషాం పశూనామశనాయాపిపాసే ఏవాభివిజ్ఞానం న విజ్ఞాతం వదంతి న విజ్ఞాతం పశ్యంతి న విదుశ్శ్వస్తనం న లోకావితి - ఉత్పథగ్రాహిణః ఉన్మార్గవర్తినః - భక్ష్యాభక్ష్యాగమ్యాగమనాదివివేకరహితా ఇత్యర్థః - అజ్ఞానే విపర్యయజ్ఞానే సమ్యక్జ్ఞానాభిమానినః॥ ౧౦॥ అహంకృతా ఇతి॥ అహంకృతాః సాహంకారమేవ కృతం కర్మ యేషాం తే - అహంమానాస్సాహంకార ఏవ మానః అవబోధో యేషాం తే - అష్టావింశద్వధాత్మకాః అష్టావింశతివధస్వభావాః - అంతస్సుఖాదావేవ ప్రకాశః ప్రకృష్టం జ్ఞానం యేషాం తే - ఆవృతాశ్చ పరస్పరం అన్యోన్యాభిజాత్యస్వభావాద్యనభిజ్ఞాః - అష్టావింశతివధాస్సాంఖ్యోక్తాః॥ శ్లో॥ ఏకాదశేంద్రియవధాస్సహ బుద్ధివధైరశక్తిరుద్దిష్టాః - సప్తదశధా తు బుద్ధేర్విపర్యయాత్తుష్టిసిద్ధీనాం - ఆధ్యాత్మికాశ్చతస్రః ప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యాఖ్యాః - బాహ్యా విషయోపరమాత్పంచ నవతుష్టయోభిహితాః - ఊహశ్శబ్దోధ్యయనం దుఃఖవిఘాతాస్త్రయస్సుహృత్ప్రాప్తిః - దానం చ సిద్ధయోష్టౌ సిద్ధేః పూర్వోంకుశస్త్రివిధః - అయమర్థః -

ప్రస్తుష్టయః - అర్థస్యార్జనే రక్షణక్షయే భోగే భోగావైతృష్ణ్యే చ క్లేశాదిదోషదర్శనాత్ అర్థార్జనాదివిరక్తో
ముక్తోఽస్మీతి తుష్టయస్సు తారసుపారసునేత్రమారీచకోత్తమాంభాఖ్యాః పంచ బాహ్యాః - ఆర్జనరక్షణక్షయేషు క్లేశః -
భోగే త్వతృప్తిదోషః - భోగావైతృష్ణ్యే పాపాదిదోషః - అనుపదిష్టేఽర్థే బుద్ధ్యాదినా ఊహస్తారాఖ్యా సిద్ధిః - ప్రా
సంగికాచ్ఛబ్దశ్రవణాత్ లోకయాత్రాదర్శనాద్వా అర్థజ్ఞానం సుతారాఖ్యా - గురూపదేశేనైవ తతోఽధికార్థ
జ్ఞానం తారాయంత్యాఖ్యా - తాపత్రయజయలాభాస్తిస్రో మోదప్రముదితమోదమానాఖ్యాః - తత్రాధ్యాత్మిక
స్యాయుర్వేదేన జయః - ఆధిభౌతికస్య లౌకికైరుపాయైర్జయః - ఆధిదైవికస్య ప్రతిశ్రయాచ్ఛాదనప్రతిష్ఠాదానశ
య్యాకౌతుకమంగళాచరణాదినా జయః - మిత్రయోగవశాదర్థసిద్ధిరధిగమ్యాఖ్యా విద్వత్తపస్విశుశ్రూషాలభ్యా
ర్థసిద్ధిస్సదాప్రముదితాఖ్యేత్యష్టాసిద్ధయః నవతుష్టయ ఇంద్రియాశక్తయశ్చ మోక్షాంతరాయాః - ఉక్తం చ సాంఖ్యే॥
శ్లో॥ ఏకాదశేంద్రియవధాస్సహ బుద్ధివధైరశక్తిరుద్దిష్టాః - సప్తదశధా తు బుద్ధేర్విపర్యయాత్ తుష్టిసిద్ధీనాం - ఆధ్యా
త్మికాశ్చతస్రః ప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యాఖ్యాః - బాహ్యా విషయోపరమాత్పంచ నవతుష్టయోఽభిహితాః - ఊహశ్శ
బ్దోఽధ్యయనం దుఃఖవిఘాతాస్త్రయః సుహృత్ప్రాప్తిః - దానం చ సిద్ధయోఽష్టౌ సిద్ధేః పూర్వోఽంకుశస్త్రివిధ ఇతి - త్రివిధః
విపర్యయాశక్తితుష్టిరితి - సిద్ధేర్మోక్షస్య - అంకుశః - అంతరాయః అవృతాః పరస్పరం పితృపుత్రత్వాదిసంబంధానభిజ్ఞాః॥౧౧॥
తమితి॥ ఊర్ధ్వస్రోతాః అస్పృష్టభూమికః - సాత్త్వికోర్ధ్వమిత్యార్షస్సంధిః - ఊర్ధ్వమవర్తత ద్యులోకే అవర్త

రమ్॥ ౧౧॥ తమప్యసాధకం మత్వా ధ్యాయతోఽన్యస్తతోఽభవత్। ఊర్ధ్వస్రోతాస్తృతీయస్తు సాత్త్వి

ఇంద్రియవధా ఏకాదశ - అంధబధిరత్వాదిరూపాత్ వైకల్యాత్ స్వార్థగ్రహణాశక్తిరూపాః - తుష్టీనాం నవానాం
సిద్ధీనాం చాష్టానాం వైకల్యాత్ సప్తదశధా బుద్ధేర్వధః - తదేవమష్టావింశతివధాత్మకాః పశ్వాదయః - యద్యపి మనుష్యా
దీనామింద్రియాద్యశక్తయస్సంభవంతి తథాపి - తిరశ్చాం తదాధిక్యాదేవముక్తం - తత్ర నవతుష్టీరాహ - ఆధ్యాత్మి
కాః ప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యాఖ్యాశ్చతస్రస్తుష్టయః - తత్రాష్టవిధప్రకృత్యాం చిత్తలయాన్ముక్తోఽస్మీతి ప్రకృ
త్యాఖ్యా తుష్టిః - సంన్యాసవేషోపాదానమాత్రాత్ కృతార్థోఽస్మీతి తుష్టిరుపాదానాఖ్యా - కాలత ఏవ సేత్స్యతి - కిం
ధ్యానక్లేశేనేతి తుష్టిః కాలాఖ్యా - భాగ్యోదయాత్సేత్స్యతీతి తుష్టిర్భాగ్యాఖ్యా - ఏతాశ్చాత్మానమధికృత్య భవంతీ
త్యాధ్యాత్మికాః తుష్టయశ్చతస్రః - అర్థానామార్జనరక్షణవ్యయాదిదోషదర్శనేన శబ్దాది పంచవిషయోపర
మాత్పంచ తుష్టయో బాహ్యవిషయత్వాత్ బాహ్యాః - ఏవం నవతుష్టయోఽభిహితాః - అష్టౌ సిద్ధీరాహ - ఊహ ఇతి - ఉప
దేశానపేక్షమేవార్థోన్నయనమూహసిద్ధిః - ప్రాసంగికాచ్ఛబ్దశ్రవణాదర్థజ్ఞానం శబ్దసిద్ధిః - గురూపదేశాదేవత
తోఽధికార్థజ్ఞానమధ్యయనసిద్ధిః - దుఃఖత్రయవిఘాతాస్తిస్రస్సిద్ధయః - సుహృత్ప్రాప్తితోఽర్థసిద్ధిః - విద్వత్తపస్వి
శుశ్రూషాలభ్యార్థసిద్ధిః - ఇత్యేతా అష్టౌ సిద్ధయః - అయం చ ఇంద్రియాశక్తితుష్టిసిద్ధిరూపస్త్రివిధః - సిద్ధేర్ముక్తేః
పూర్వోఽంకుశః ప్రతిఘాత ఇతి - ఏవం శ్లోకత్రయస్యార్థః - ఆసాం చ తుష్టిసిద్ధీనాం అంభాఖ్యా సలిలా చేత్యాది పారిభాషి
కం సంజ్ఞాంతరం తత్తదవాంతరభేదశ్చ విస్తరభయాన్న లిఖ్యతే - అష్టావింశద్వధాత్మికా ఇతి వా పాఠః - తదా తు భాగ
వతోక్తాః నవ ద్విశఫాః - షడేకశఫాః - త్రయోదశ పంచనఖాః ఇత్యష్టావింశతిభేదాగ్రాహ్యాః - తదుక్తం॥ శ్లో॥ గౌర
జో మహిషః కృష్ణస్సూకరో గవయో రురుః - ద్విశఫాః పశవశ్చేమె అవిరుష్ట్రశ్చ సత్తమ। ఖరోఽశ్వోఽశ్వతరో గౌరశ్శరభశ్చ
మరీ తథా। ఏతే చైకశఫాః శుత్తశ్శృణు పంచనఖాన్పశూన్ - శ్వా సృగాలో వృకో వ్యాఘ్రో మార్జారశ్శశశల్యకౌ।
సింహః కపిర్గజః కూర్మో గోధా చ మకరాదయ ఇతి ॥ ౧౧ ॥ తిర్యక్సర్గాపరితోషేణ ధ్యాయతో దేవసర్గోఽభూది
త్యాహ తమప్యసాధకమిత్యాది త్రిభిః॥ తమితి॥ ఊర్ధ్వముపరి దేహాద్బహిరేవ స్రోత ఆహారగ్రహణం యస్య సః - అ
మృతదర్శనాదేవ తృప్తిః॥ తథా చ శ్రుతిః॥ న హ వై దేవా అశ్నంతి న పిబంత్యేతదేవామృతం దృష్ట్వా తృప్యంతీతి - సా

త॥ ౧౨ ॥ తఇతి॥ సుఖప్రీతిబహులాః-విషయానుభవదశా సుఖం-తజ్జనితానివృత్తిః ప్రీతిః - ప్రకాశాః ప్రకృష్టజ్ఞానాః
జ్ఞాననిరోధరహితాః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ తతఇతి॥ ముఖ్యసర్గః ఆదిర్యేషాం సంభవానాం సర్గాణాం తే తథోక్తాః॥౧౫॥ తథే
తి॥ సత్యాభిధ్యాయినః సదా సత్యసంకల్పస్య - అవ్యక్తాదిత్యేతచ్ఛరీరోపాదానప్రభృత్యాద్యాప్యాయనద్వారా - సర్వ
సర్గేష్వపిసమం॥ శ్లో॥ అవ్యక్తాజ్జాయతే చాస్య మనసా యద్యదిచ్ఛతి । వశీకృతత్వాత్త్రైగుణ్యాత్సాపేక్షత్వాత్స్వ
భావతఇతి వాయూక్తేః - సాధకః అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిరిత్యాదిప్రకారేణ యజ్ఞాదినా లోకసాధకః॥౧౬॥ యస్మాదితి॥
అవాగ్స్రోతసోఽవ్యవర్తంత వ్యవర్ధంత ఇతి పాఠాంతరం ॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ఇతీతి॥ షడత్రేతి నగాదయశ్చత్వారః అవిద్యా
వధతుష్టిసిద్ధిరూపో వాంతరీయకోనుగ్రహసర్గ ఏకః- అత్ర వాయుః - అష్టమోనుగ్రహస్సర్గస్స చతుర్ధా వ్యవస్థితః
విపర్యయేణాశక్త్యా చ సిద్ధ్యా తుష్ట్యా తథైవ చ - స్థావరేషు విపర్యాసాత్తైర్యగ్యోనిష్వశక్తితః - సిద్ధ్యాత్మనా మనుష్యే
షు తుష్ట్యా దేవేషు కృత్స్నశ ఇతి తస్య తస్య తత్త్వం విపర్యయాదితరేషామనుగ్రాహకత్వం - దేవసర్గాంతర్భూ
తః కుమారసర్గ ఇత్యేకే- సప్తాత్రేతి పాఠే నగాదయశ్చత్వారః మహదాదయస్త్రయ ఇతి - అథానుగ్రహకౌమార
ౌ వివరీతుముక్తాన్ సర్గాననువదతి - ప్రథమ ఇతి- బ్రహ్మస్వరూపేణావస్థితస్య పరబ్రహ్మణః- తుశబ్దైనైతత్సూచితం-

కోర్ధ్వమవర్తత ॥ ౧౨ ॥ తే సుఖప్రీతిబహులా బహిరంతశ్చ నావృతాః। ప్రకాశా బహిరంతశ్చ ఊ
ర్ధ్వస్రోతోద్భవాః స్మృతాః॥ ౧౩॥ తుష్టాత్మానస్తృతీయస్తు దేవసర్గస్తు సంస్మృతః। తస్మిన్సర్గే
భవత్ప్రీతిర్నిష్పన్నే బ్రహ్మణస్తదా॥ ౧౪॥ తతోన్యం స తదా దధ్యౌ సాధకం సర్గముత్తమమ్। అసా
ధకాంస్తు తాన్ జ్ఞాత్వా ముఖ్యసర్గాదిసంభవాన్ ॥ ౧౫ ॥ తథాభిధ్యాయతస్తస్య సత్యాభిధ్యాయిన
స్తతః। ప్రాదుర్భూతస్తదావ్యక్తాదర్వాక్స్రోతాస్తు సాధకః॥ ౧౬ ॥ యస్మాదర్వాగ్వ్యవర్తం
తతతోర్వాక్స్రోతసః స్మృతాః। తే చ ప్రకాశబహులాస్తమోద్రిక్తా రజోధికాః॥ ౧౭॥ తస్మాత్తే దుఃఖ
బహులా భూయోభూయశ్చ కారిణః। ప్రకాశా బహిరంతశ్చ మనుష్యాస్సాధకాస్తు తే॥ ౧౮ ॥ ఇత్యేతే

త్త్వికోర్ధ్వం సాత్త్వికం సుఖప్రకారాదికం ఊర్ధ్వమధికం యథాభవత్యేవమవర్తత॥ ౧౨ ॥ తదేవాహ॥ తఇతి॥
సుఖం విషయేంద్రియయోగజం - ప్రీతిః తన్నిమిత్తో హర్షస్తత్త్వాధిక్యాత్ - సుఖప్రీతిబహుళా యేషాం ॥ ౧౩॥ తుష్టా
త్మానఇతి॥ తస్మిన్సర్గే సుందరత్వాత్ప్రీతిరభవత్॥ ౧౪॥ తత్రాప్యపరితోషేణ మనుష్యసర్గం కృతవానిత్యాహ త
తోన్యమిత్యాదిచతుర్భిః॥ ౧౫॥ తథేతి॥ సత్యాభిధ్యాయినస్సత్యసంకల్పస్య - భగవద్ధ్యానశీలస్యేతి వా - అవ్యక్తాదితి
ముఖ్యాదిసర్గేష్వపి సమానం తేష్వపి తస్యానుస్యూతత్వాత్ - తథా చ వాయుః॥ శ్లో॥ అవ్యక్తాజ్జాయతే చాస్య మనసా
యద్యదిచ్ఛతి। వశీకృతత్వాద్త్రైగుణ్యాత్సాపేక్షత్వాత్స్వభావతఇతి ॥ ౧౬॥ యస్మాదితి॥ యస్మాదర్వాగధః ప్రవి
ష్టేనాహారేణ వ్యవర్ధంత॥౧౭॥తస్మాదితి॥ తస్మాత్తమసఉద్రేకాద్దుఃఖబహుళాః - రజోధికత్వాత్ భూయోభూయ
శ్చకర్మశీలాః- ప్రకాశబహుళత్వాత్ బహిరంతశ్చప్రకాశాః ప్రకృష్టజ్ఞానాః- సాధకాః కర్మజ్ఞానాధికారిత్వాత్॥
౧౮॥ ఇతీతి॥ షడత్రేతి - ద్వితీయాధ్యాయోక్తేస్సప్తషడేతే సర్గాః - తథాహి - ఇంద్రియదేవతాసర్గస్య బాహ్య
దేవతాసర్గస్య చ దేవతాసర్గత్వేనైక్యం -ఇంద్రియసర్గేణ సహ భేదశ్చ వివక్ష్యతే-అహంకారావిద్యాసర్గయోరబుద్ధి
భేదత్వాత్ - బుద్ధ్యాత్మకమహత్తత్త్వాంతర్భావః - భౌతికబ్రహ్మాండసర్గస్య చ భూతసర్గాంతర్భావః - ఏవం చ స
తి మహత్తత్త్వభూతేంద్రియసర్గాస్త్రయః - ముఖ్యతిర్యఙ్మనుష్యసర్గాశ్చత్రయః - ఇత్యేవం షడేతే సర్గాః కథి
తా ఇత్యర్థః - తానేవ కించిదవాంతరభేదవివక్షయాన్యథా వివృణ్వన్నాహ - ప్రథమో మహత ఇత్యాదినా - విరాట్స
మష్టిశరీరాభిమానినో బ్రహ్మణః మహత్తత్త్వం సమష్టిశరీరభూతో సౌ బ్రహ్మసర్గో విజ్ఞేయ ఇత్యర్థః - యద్వా - ప్ర

అహంకారస్య మహత్యంతర్భావః - భౌతికస్యాండస్య భూతసర్గేంతర్భావః॥ ౧౯॥౨౦॥ ౨౧॥౨౨॥౨౩॥ అష్టమ ఇతి॥ సాత్త్వికస్తామసశ్చ స ఇతి - తత్ర విపర్యయాశక్తీ తామస్యౌ సిద్ధితుష్టీ సాత్త్విక్యౌ - ఏతే ముఖ్యాదయః పంచ వైకృతాః వికృతికృతత్వాత్ - మహదాద్యాస్త్రయః ప్రాకృతాః - ప్రకృతికృతత్వాత్॥ ౨౪॥ ప్రాకృత ఇతి॥ ప్రాకృతో వైకృతశ్చేతి కౌమారో ద్వివిధః - సనత్కుమారాదిరూపో నీలలోహితకుమారరూపశ్చ - తత్ర ప్రథమః ప్రాకృతప్రళయావసరసృష్టత్వాత్ప్రాకృతః - ద్వితీయః కల్పాదౌ బ్రహ్మణా సృష్టత్వాద్వైకృతః - అతః కౌమారః ప్రాకృతో వైకృతశ్చ - ఏషు మహదాద్యాస్త్రయః - ప్రజాపతేర్విష్ణోస్స్వరూపేణావస్థితస్య - అన్యే బ్రహ్మరూపేణావస్థితస్యేతి విభాగః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ కర్మభిరితి॥ భావితాః వాసితాః బ్రహ్మరూపేణ వాసతా - ఖ్యాత్యా పూర్వజ్ఞానవాసనయా॥ ౨౮॥

కథితాస్సర్గాష్షడేతే మునిసత్తమ। ప్రథమో మహతస్సర్గో విజ్ఞేయో బ్రహ్మణస్తు సః॥ ౧౯॥ తన్మాత్రాణాం ద్వితీయశ్చ భూతసర్గస్తు సంస్మృతః। వైకారికస్తృతీయస్తు సర్గ ఐంద్రియకస్స్మృతః॥ ౨౦॥ ఇత్యేష ప్రాకృతస్సర్గస్సంభూతో బుద్ధిపూర్వకః। ముఖ్యసర్గశ్చతుర్థస్తు ముఖ్యా వై స్థావరాస్స్మృతాః॥ ౨౧॥ పంచమశ్చాపి యః ప్రోక్తః తైర్యగ్యోన్యస్స ఉచ్యతే। తతోర్ధ్వస్రోతసాం షష్ఠో దేవసర్గస్తు సంస్మృతః॥ ౨౨॥ తతోర్వాక్స్రోతసాం సర్గస్సప్తమస్స తు మానుషః॥ ౨౩॥ అష్టమోనుగ్రహస్సర్గస్సాత్త్వికస్తామసశ్చ సః। పంచైతే వైకృతాస్సర్గాః ప్రాకృతాస్తు త్రయస్స్మృతాః॥ ౨౪॥ ప్రాకృతో వైకృతశ్చైవ కౌమారో నవమస్స్మృతః। ఇత్యేతే వై సమాఖ్యాతా నవసర్గాః ప్రజాపతేః॥ ౨౫॥ ప్రాకృతా వైకృతాశ్చైవ జగతో మూలహేతవః। సృజతో జగదీశస్య కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి॥ ౨౬॥ మైత్రేయః॥ సంక్షేపాత్కథితస్సర్గో దేవాదీనాం త్వయా మునే। విస్తరాచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి త్వత్తో మునివరోత్తమ॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ కర్మభిర్భావితాః పూర్వైః కుశలాకుశలైస్తు తాః। ఖ్యాత్యా

త్మా పరమాత్మా తత్కర్తృకస్సర్గో విజ్ఞేయ ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ తన్మాత్రాణామితి॥ దేవతాసర్గభేదవివక్షయా ఇంద్రియసర్గ ఏవ వైకారిక ఇత్యుచ్యతే॥ ౨౦॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేష ప్రాకృతః ప్రకృతీనాం బ్రహ్మాండకారణానాం సర్గ ఇత్యర్థః - అబుద్ధిరవిద్యా ప్రకృతిస్తత్పూర్వకస్సంభూతః - యద్వా - బుద్ధిర్మహత్తత్త్వం తత్పూర్వకః తదాదిరిత్యర్థః॥ ౨౧॥ పంచమశ్చేతి॥ తిర్యగేవ యోనిర్యస్య స తిర్యగ్యోనిస్స ఏవ తైర్యగ్యోన్యః - స్వార్థే ష్యఞ్ - స పంచమస్సర్గ ఉచ్యతే - తతస్సాత్త్వికాద్దేవసర్గః పూర్వముక్తః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ఇదానీం సాత్త్వికతామసోభయస్వభావమపరం దేవసర్గమాహ॥ అష్టమ ఇతి॥ స చ వాయుప్రోక్తే వివృతః॥ శ్లో॥ అష్టమోనుగ్రహస్సర్గస్స చతుర్ధా వ్యవస్థితః। విపర్యయేణ వాశక్త్యా సిద్ధ్యా తుష్ట్యా తథైవ చ। స్థావరేషు విపర్యాసాత్తిర్యగ్యోనిష్వశక్తితః। సిద్ధ్యాత్మనా మనుష్యేషు తుష్ట్యా దేవేషు కృత్స్నశ ఇతి - విపర్యాసాః పంచ - తమో మోహ ఇత్యాదయః - అశక్తిరేకాదశేంద్రియవైకల్యలక్షణా - సిద్ధిరష్టవిధా - తుష్టిశ్చ నవవిధా ప్రోక్తా ప్రాగేవ ప్రపంచితా - స్థావరాదిష్వత్యంతవిపర్యాసాదిస్వభావేషు సత్త్వభావామగ్రాహకో దేవతాసర్గోనుగ్రహశబ్దేనోచ్యతే - స చ స్థావరేషు తిర్యక్షు చ తమఃపోషకత్వాత్తామసః - మనుష్యేషు సిద్ధితుష్ట్యనురూపసత్త్వోపబృంహకత్వాత్సాత్త్విక ఇత్యర్థః - పంచైతే ముఖ్యసర్గాదయో వైకృతాః వికృతీనాం సర్గాః - మహదాదయః ప్రాకృతాః॥ ౨౪॥ దేవతాసర్గాంతరమాహ॥ ప్రాకృత ఇతి॥ కౌమారః నీలలోహితరుద్రసనత్కుమారాదీనాం సర్గః - తత్ర సనత్కుమారాది సర్గో వైకృతః వికృతిభూతేన బ్రహ్మణా కృతత్వాత్ - రుద్రసర్గస్తు ప్రాకృతః ప్రకృతితః స్వయమేవ ఉద్భూతత్వాదితి కేచిత్ - తథా చ వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ ప్రాగసర్జ్జత్పుర్వం కుమారో నీలలోహిత ఇతి - అన్యే త్వాహుః - రుద్రసర్గో వికృత్యంతరజనకత్వాత్ ప్రాకృతః - సనత్కుమారాదీనాం నైష్ఠికానాం సర్గోపి వికృత్యంతరానుత్పాదకత్వాద్వైకృత ఇతి॥ ౨౫॥ ప్రాకృతా ఇతి॥ జగత్సృజత ఈశ్వరస్య జగతో మూలహేతవః - ఏతే నవసర్గాస్సమాఖ్యాతా ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ బ్రహ్మణశ్శరీరాద్వి

స్థావరాంతా ఇతి॥ అతః కర్మభేదాచ్చాతుర్విధ్యం ప్రజానాం పుణ్యతారతమ్యేన బ్రహ్మణో మనస్తను స్త్రీలింగేభ్య స్త్రీధాజన్మ వక్ష్యన్ ప్రథమం మనసో జన్మాహ - బ్రహ్మణ ఇతి - మానసాస్తు తా ఇతి పాఠాంతరం - తాః ప్రజాః కాశ్చిదితి శేషః॥ ౨౯॥ అథ శారీరం ప్రజాసర్గమాహ॥ తత ఇతి ॥ అంభస్సంజ్ఞ దేవాదిచతుష్టయం సిసృక్షుః స్వయమాత్మానమయూయుజత్ యోజితవాన్ - శరీరాంతరేణేతి శేషః॥ ౩౦॥ యుక్తాత్మన ఇతి॥ తమోమాత్రా తమోగుణాంశః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨॥ సిసృక్షురితి॥ అన్యదేహస్థః సాత్త్వికదేహస్థః॥౩౩॥౩౪॥ సత్త్వమాత్రాత్మికామితి॥ పితృవన్మన్యమానస్య ఆత్మానమితి శేషః - పార్శ్వాభ్యాం పితృజన్మ - ప్రజననాన్మనుష్యజన్మ॥ శ్లో॥ ముఖాదజనయద్దేవాన్ సపిత్ౄనుపపక్షతః । జఘనాదసురాన్ సర్వాన్ ప్రజననాదపి మానుషానితి మాత్స్యోక్తేః ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ జ్యోత్స్నేతి॥ జ్యోత్స్నాగమే

తయాహ్యనిర్ముక్తాః సంహారేప్యుపసంహృతాః॥ ౨౮॥ స్థావరాంతాస్సురాద్యాశ్చ ప్రజా బ్రహ్మంశ్చతుర్విధాః। బ్రహ్మణః కుర్వతస్సృష్టిం జజ్ఞిరే మానసాస్తు తాః॥ ౨౯॥ తతో దేవాసురపిత్ౄన్ మనుష్యాంశ్చ చతుష్టయమ్। సిసృక్షురంభాంస్యేతాని స్వమాత్మానమయూయుజత్ ॥ ౩౦ ॥ యుక్తాత్మనస్తమోమాత్రా హ్యుద్రిక్తాభూత్ప్రజాపతేః। సిసృక్షోర్జఘనాత్పూర్వమసురా జజ్ఞిరే తతః॥ ౩౧॥ ఉత్ససర్జ తతస్తాం తు తమోమాత్రాత్మికాం తనుమ్। సా తు త్యక్తా తనుస్తేన మైత్రేయాభూద్విభావరీ॥ ౩౨॥ సిసృక్షురన్యదేహస్థః ప్రీతిమాప తతస్సురాః। సత్త్వోద్రిక్తాస్సముద్భూతా ముఖతో బ్రహ్మణో ద్విజ ॥ ౩౩॥ త్యక్తా సాపి తనుస్తేన సత్త్వప్రాయమభూద్దినమ్। తతో హి బలినో రాత్రావసురా దేవతా దివా॥౩౪॥ సత్త్వమాత్రాత్మికామేవ తతోఽన్యాం జగృహే తనుమ్। పితృవన్మన్యమానస్య పితరస్తస్య జజ్ఞిరే ॥ ౩౫॥ ఉత్ససర్జ పిత్ౄన్ సృష్ట్వా తతస్తామపి స ప్రభుః। సా చోత్సృష్టాభవత్సంధ్యా దిననక్తాంతరస్థితిః॥ ౩౬॥ రజోమాత్రాత్మికామన్యాం జగృహే స తనుం తతః। రజోమాత్రోత్కటా జాతా మనుష్యా ద్విజసత్తమ॥ ౩౭॥ తామప్యాశు స తత్యాజ తనుం సద్యః ప్రజాపతిః। జ్యోత్స్నా సమభవచ్చాపి ప్రాక్సంధ్యా

రేణ సృష్టిం వక్ష్యమాణాం తావత్సనిమిత్తాం మానసీం సుగాదిసృష్టిం పూర్వోక్తామనువదతి కర్మభిరిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ కర్మభిరితి॥ పూర్వైః కర్మభిః భావితాః అధివాసితాః అతస్తాః ప్రజాస్సంహారే ఉపసంహృతా అపి తయాఖ్యాత్యా తత్కర్మానుసారిణ్యా బుద్ధ్యా - అనిర్ముక్తాః నితరామనిర్ముక్తాః - సంస్కారరూపేణ స్థితా ఏవ - జజ్ఞిర ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౮॥ స్థావరాంతా ఇతి॥ సురాద్యాస్సురనృతిర్యక్స్థావరా ఏవం చతుర్విధాః॥ ౨౯॥ ఇదానీం శరీరాత్సృష్టిమాహ - తత ఇత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తిః॥ తత ఇతి॥ దేవాదీంశ్చతుష్టయం చతుస్సంఖ్యాన్ - అంభాంసి అంభస్సంజ్ఞాన్ - సిసృక్షుః స్రష్టుమిచ్ఛుః - ఆత్మానం మనః అయూయుజత్ - సమాధత్తేత్యన్వయః॥ శ్రు॥ తాని వా ఏతాని చత్వార్యంభాంసి దేవా మనుష్యాః పితరోఽసురా ఇతి శ్రుతేః దేవాదీనామంభస్సంజ్ఞా॥౩౦॥ యుక్తాత్మన ఇతి॥ తమోమాత్రా వేశసృష్టాదృష్టవశాదుద్రిక్తాభూత్ ॥ ౩౧॥ ఉత్ససర్జేతి॥ తమోమాత్రాత్మికాం తనుమితి విశేషణాత్ - తమోమయం భావముత్ససర్జేత్యర్థః - ఏవముత్తరత్రాపి - విభావరీ రాత్రిః - శ్రుతిశ్చ - సా తమిస్రాభవదితి॥౩౨॥ సిసృక్షురితి॥ అన్యదేహస్థస్సాత్త్వికే భావే స్థితస్సన్ సిసృక్షుః ప్రీతిం సుఖమవాప - ముఖతః॥ శ్రు॥ స ముఖాద్దేవానసృజతేతి శ్రుతేః॥ ౩౩॥ త్యక్తేతి ॥ సత్త్వప్రాయం సత్త్వప్రకాశాత్మకం దినమభూత్ - రాత్రిరభూదిత్యాదికథనస్య ఉపయోగమాహ - తతో హీతి - యతస్తమోమయ్యా రాత్రిభూతాయాస్తనోర్జాతాః - తతో హ్యసురా రాత్రౌ బలినః - అతస్తత్ప్రజా రాత్రౌ కర్తవ్యేత్యర్థః - ఏవం దేవాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం॥౩౪॥ సత్త్వమాత్రాత్మికామితి॥ అన్యాం తనుం జగృహే - గృహీత్వా చాత్మానం జగత్పితృవన్మన్యమానస్య పార్శ్వాభ్యాం పితరో జాతాః - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ పితృవన్మన్యమానస్తు పుత్రాన్ ప్రాధ్యాయత ప్రభుః । స పిత్ౄనుపపక్షాభ్యాం రాత్ర్యహ్నోరంతరేఽసృజదితి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ తామితి॥ సద్య ఇత్యనేన తత్తద్బుద్ధివృత్తిమంతరేణ స్వతనుత్యాగో నాస్తీతి దర్శితం - జ్యోత్స్నా ప్రభాతం॥౩౮॥

ప్రాక్సంధ్యోపలక్షితే పూర్వాహ్ణే - సంధ్యాసమయే చరమసంధ్యోపలక్షితే అపరాహ్ణే - అతస్తే తదా పూజ్యాః॥
శ్రు॥ అపరాహ్ణః పితౄణామితి శ్రుతేః॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ క్షుదితి॥ అంధకారే స్థిత్వేతి శేషః॥ ౪౨॥ మైవమితి॥ రక్ష్య
తామేష ఇత్యత్ర ఇతిశబ్దస్యానుషంగః - జక్షణాజ్జక్షణాత్ ఉక్తేః - యక్షణం జక్షణమనుభక్షణం - అతో యక్షాః॥ ౪౩॥
అప్రియేణేతి॥ అస్య వేధసః శిరసః కేశాః అప్రియేణ హీనా భూత్వా శీర్యంత - సమారోహంత వ్యసర్పన్॥ ౪౪॥ సర్పణాది
తి॥ క్రోధాత్మనః క్రోధాత్మకాన్ - కపిశేన వర్ణేనోపలక్షితాః భూతాః - అభవన్నితి శేషః॥ ౪౫॥ ధ్యాయత ఇతి॥ ధ్యా
యతోంగాదితి పిబంతో జజ్ఞిరే వాచమితి చ పాఠాంతరం - ధ్యాయతేర్ధకారేణ అంగాదితి గకారేణ వాచమితి వకారే
ణ గంధర్వపదనిర్వచనం॥ ౪౬॥ ఏతానీతి॥ తచ్ఛక్తిచోదితః తేషాం సృజ్యానాం కర్మచోదితః వయాంసి పక్షిణః॥ ౪౭॥ అవ
య ఇతి॥ అవయః అవీన్॥ ౪౮॥ పద్భ్యామితి॥ మృగాన్ హరిణాన్ - అశ్వగర్దభసంకరో హ్యశ్వతరః॥ శ్లో॥ న్యంకుస్తు

యాభిధీయతే॥ ౩౮॥ జ్యోత్స్నాగమే తు బలినో మనుష్యాః పితరస్తథా। మైత్రేయ సంధ్యాసమయే తస్మా
దేతే భవంతి వై॥ ౩౯॥ జ్యోత్స్నా రాత్ర్యహనీ సంధ్యా చత్వార్యేతాని వై విభోః। బ్రహ్మణస్తు శరీరా
ణి త్రిగుణోపాశ్రయాణి తు॥ ౪౦॥ రజోమాత్రాత్మికామేవ తతోన్యాం జగృహే తనుమ్। తతః క్షుద్బ్ర
హ్మణో జాతా జజ్ఞే కోపస్తయా తతః॥ ౪౧॥ క్షుత్క్షామానంధకారేథ సోసృజద్భగవాన్ ప్రభుః। విరూ
పాః శ్మశ్రులా జాతాస్తేభ్యధావంస్తతః ప్రభుమ్॥ ౪౨॥ మైవం భో రక్ష్యతామేష యైరుక్తం రాక్షసా
స్తు తే। ఊచుః ఖాదామ ఇత్యన్యే యే తే యక్షాస్తు జక్షణాత్॥ ౪౩॥ అప్రియేణ తు తాన్ దృష్ట్వా కేశాః శీ
ర్యంత వేధసః। హీనాశ్చ శిరసో భూయః సమారోహంత తచ్ఛిరః॥ ౪౪॥ సర్పణాత్తేభవన్ సర్పా హీన
త్వాదహయః స్మృతాః। తతః క్రుద్ధో జగత్స్రష్టా క్రోధాత్మనో వినిర్మమే॥ వర్ణేన కపిశేనోగ్రా
భూతాస్తే పిశితాశనాః॥ ౪౫॥ ధయతోంగాత్సముత్పన్నా గంధర్వాస్తస్య తత్క్షణాత్। పిబంతో జజ్ఞిరే
గాం వై గంధర్వాస్తేన తే ద్విజ॥ ౪౬॥ ఏతాని సృష్ట్వా భగవాన్ బ్రహ్మా తచ్ఛక్తిచోదితః। తతస్స్వచ్ఛంద
తోన్యాని వయాంసి వయసోసృజత్॥ ౪౭॥ అవయో వక్షసశ్చక్రే ముఖతోజాన్ స సృష్టవాన్। సృష్టవాను
దరాద్గాశ్చ పార్శ్వాభ్యాం చ ప్రజాపతిః॥ ౪౮॥ పద్భ్యాం చాశ్వాన్ సమాతంగాన్ రాసభాన్ గవ

జ్యోత్స్నేతి॥ సంధ్యాసమయే సంధ్యయోపలక్షితే అపరాహ్ణ ఇత్యర్థః॥ శ్రు॥ అపరాహ్ణః పితౄణామపీతి శ్రుతేః - త
స్మాత్ జ్యోత్స్నాధర్మాత్ సంధ్యాసమయాచ్చ॥ ౩౯॥ జ్యోత్స్నా రాత్ర్యహనీతి॥ బ్రహ్మణస్తు శరీరాణీత్యుపాసకా
నాముపాసనార్థముక్తం॥ ౪౦॥ రజోమాత్రేతి॥ తయా క్షుధయా తతః వ్యాప్తస్సన్॥ ౪౧॥ క్షుదితి॥ అంధకారే స్థి
త్వా అసృజత్ - తం ప్రభుమభ్యధావన్ - భక్షయితుమితి శేషః॥ ౪౨॥ మైవమితి॥ తేషామేవ మధ్యే యే న్యే జక్షామః ఖా
దామ ఇత్యూచుః - తే జక్షణాద్భక్షణాధ్యవసాయాత్ యక్షాః - జక్షభక్షహసనయోః - జక్షా ఇతి వక్తవ్యే యకారః ప
రోక్షార్థః॥ శ్రు॥ పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవా ఇతి శ్రుతేః॥ ౪౩॥ అప్రియేణేతి॥ శీర్యంత అదీర్యంత అహీయంతేత్య
ర్థః - శిరసో హీనాస్సంతః పునస్తచ్ఛిరస్సమారూఢాః॥ ౪౪॥ సర్పణాదితి॥ సర్పణాచ్ఛిరస్సమారోహణాత్ క్రోధా
త్మానః క్రోధాత్మకాన్ విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః॥ ౪౫॥ ధయత ఇతి॥ గాం వాచం ధయతః పిబతః - గాయత ఇత్యర్థః -
గాం పిబంతో గాయంతో జజ్ఞిరే - తేన గంధర్వాః॥ ౪౬॥ ఏతానీతి॥ తచ్ఛక్తిచోదితః తేషాం సృజ్యానాం శక్తిభిః ప్రాక్క
ర్మరూపాభిః ప్రయుక్తస్సన్ - తత్తద్బుద్ధివృత్తిభిః ఏతాని సృష్ట్వా - స్వచ్ఛందతః తత్తత్కర్మవశాదేవోత్పన్నయా
స్వేచ్ఛయా - వయసో దేహావస్థావిశేషాత్ - వయాంసి పక్షిణః॥ ౪౭॥ అవయ ఇతి॥ అవయో మేషాన్ విభక్తివ్యత్యయ
ఆర్షః॥ ౪౮॥ పద్భ్యామితి॥ అశ్వతరాన్ సృమరాన్ న్యంకూన్ రురూన్ - కృష్ణసారాదివన్యమృగవిశేషానన్యాంశ్చ

శంబరాకారస్త్రికోణవిపులోన్నత ఇతి వైజయంతీ- జాతయః మృగజాతీః ॥౪౯॥ ఓషధ్య ఇతి ॥ ఓషధ్యః ఫలపాకాంతాః వ్రీహ్యాదయః - ఫలమూలిన్యః నిష్పావసూరణాద్యాః - త్రేతాయుగముఖే- యజన్య జ్ఞై త్రేతాయామితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - కల్పాదౌ త్రేతాయుగముఖే యజ్ఞాంగపశ్వాదిసృష్టిః ॥ త్రు ॥ తాని ధర్మాణి ప్రథమాన్యాసన్ - ధ్యాయతః కృత ఇత్యాదిన్యాసయోగ ఏవ కృతయుగే ॥౫౦॥౫౧॥ శ్వాపదా ఇతి ॥ శ్వాపదాః వ్యాఘ్రాద్యాః - ద్విఖురాః గవయాద్యాః - ఔదకాః నక్రాద్యాః- సరీసృపాః సర్పగోధాద్యాః ॥౫౨॥ గాయత్రమితి ॥ త్రివృత్పంచదశసప్తదశైకవింశస్తోమాఖ్యాః సామవృత్తివిశేషాః- రథంతరబృహద్వైరూపవైరాజాః సామవిశేషాః- అగ్నిష్టోమాదయః సోమసంస్థావిశేషాః ॥౫౩॥౫౪॥౫౫॥౫౬॥ ఉచ్చావచానీతి ॥ ఉచ్చావచాన్యుత్కృష్టనికృష్టాన్యనేకవిధాని - జీవానాం విషమసృష్టైః కర్మోపేతత్వాత్ తత్సర్గమనువదతి దేవాసురేతి ॥౫౭॥౫౮॥ నరకిన్నరరక్షాంసీతి ॥ విశేషేణ అయతే గచ్ఛతీతి వ్యయం జంగమం ఇతరత్ స్థాణు ॥ ౫౯ ॥ తదితి ॥ ఏవం సృజ్యమానానాం ప్రాణినాం గుణాకారస్వభావాస్తత్కర్మానుగుణ్యేన బ్రహ్మణా సృజ్యం

యోర్గామృగాన్ । ఉష్ట్రానశ్వతరాంశ్చ న్యంకూనన్యాంశ్చ జాతయః । ౪౯ । ఓషధ్యః ఫలమూలిన్యో రోమభ్యస్తస్య జజ్ఞిరే । త్రేతాయుగముఖే బ్రహ్మా కల్పస్యాదౌ ద్విజోత్తమ ॥ సృష్ట్వా పశ్వోషధీస్సమ్యక్ యుయోజ స తదాఽధ్వరే ।౫౦। గౌరజః పురుషో మేషశ్చాశ్వోఽశ్వతరగర్దభాః । ఏతాన్ గ్రామ్యాన్ పశూనాహురారణ్యాంశ్చ నిబోధ మే ॥ ౫౧ । శ్వాపదా ద్విఖురా హస్తీ వానరాః పక్షిపంచమాః । ఔదకాః పశవష్షష్ఠాః సప్తమాస్తు సరీసృపాః । ౫౨॥ గాయత్రం చ ఋచశ్చైవ త్రివృత్స్తోమం రథంతరమ్ ॥ అగ్నిష్టోమం చ యజ్ఞానాం నిర్మమే ప్రథమాన్ముఖాత్ । ౫౩॥ యజూంషి త్రైష్టుభం ఛందః స్తోమం పంచదశం తథా । బృహత్సామ తథోక్థ్యం చ దక్షిణాదసృజన్ముఖాత్ ॥౫౪॥ సామాని జగతీఛందః స్తోమం సప్తదశం తథా ॥ వైరూపమతిరాత్రం చ పశ్చిమాదసృజన్ముఖాత్ । ౫౫॥ ఏకవింశమథర్వాణమాప్తోర్యామాణమేవ చ । అనుష్టుభం చ వైరాజముత్తరాదసృజన్ముఖాత్ ॥౫౬॥ ఉచ్చావచాని భూతాని గాత్రేభ్యస్తస్య జజ్ఞిరే । దేవాసురపితౄన్ సృష్ట్వా మనుష్యాంశ్చ ప్రజాపతిః ॥ ౫౭॥ తతః పునస్ససర్జాదౌ సంకల్పస్య పితామహః । యక్షాన్ పిశాచాన్ గంధర్వాన్ తథైవాప్సరసాం గణాన్ । ౫౮ ॥ నరకిన్నరరక్షాంసి వయః పశుమృగోరగాన్ । అవ్యయం చ వ్యయం చైవ యదిదం స్థాణుజంగమమ్ ॥ ౫౯॥ తత్ససర్జ తదా బ్రహ్మా భగవానాదికృ

జాతయః తిర్యగ్జాతీః ॥ ౪౯॥ ఓషధ్య ఇతి ॥ తదేవం కల్పస్యాదావేవ పశూనోషధీశ్చ సృష్ట్వా- అనంతరం త్రేతాయుగముఖే ప్రాప్తే సమ్యగ్గ్రామ్యారణ్యవ్యవస్థయా తథాధ్వరే సాధనతయా యుయోజ - కృతయుగే యజ్ఞానామప్రవృత్తేః ॥౫౦॥ గ్రామ్యారణ్యభేదమేవాహ - గౌరిత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ ౫౧॥ శ్వాపదా ఇతి ॥ శ్వాపదాః వ్యాఘ్రాదయః- ద్విఖురాః గవాదయః - ఔదకాః కూర్మాదయః - సరీసృపాః సర్పగోధాదయః ॥ ౫౨॥ పూర్వాదిముఖేభ్యస్సృష్టిమాహ చతుర్భిః ॥ గాయత్రమితి ॥ గాయత్రం ఛందః- ఋచో ఋగ్వేదం- త్రివృత్ స్తోమం స్తోత్రసాధనభూతానాం ఋచాం సముదాయం - రథంతరం సామ - యజ్ఞానాం మధ్యే అగ్నిష్టోమం సోమయాగసంస్థావిశేషం ॥౫౩॥ యజూంషీతి ॥ యజూంషి యజుర్వేదం - ఉక్థ్యం నామ సంస్థాం ॥ ౫౪॥ సామానీతి ॥ సామాని సామవేదం - వైరూపం సామ- అతిరాత్రం సోమయాగసంస్థావిశేషం ॥ ౫౫॥ ఏకవింశమితి ॥ ఏకవింశతిస్తోమం - అథర్వాణం అథర్వవేదం- అప్తోర్యామాణం సోమసంస్థాం - అనుష్టుప్ఛందః - వైరాజం సామ ॥ ౫౬॥ సృష్టానాం సర్వేషాం భూతానాం కర్మస్వభావాదివక్తుం పూర్వోక్తామేవ సృష్టిం సప్రపంచమనువదతి ఉచ్చావచానీత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ ఉచ్చావచానీతి ॥ ఉచ్చావచాని ఉత్కృష్టనికృష్టాని దేవాసురాదీని ॥ ౫౭॥ ౫౮॥ నరకిన్నరరక్షాంసీతి ॥ నరకిన్నరభేదశ్చ ॥ శ్లో ॥ నరోఽశ్వజఘనేపి స్యాత్ కిన్నరోఽశ్వముఖః పునరిత్యభిధానోక్తేః- అవ్యయం చిరకాలావస్థాయి - ప్రవాహనిత్యం వా- వ్యయం తద్విపరీతం ॥ ౫౯॥ తదితి ॥ తేషాం మే

తేనసృష్టం త్రైగుణ్యమిత్యాహ - తేషామితి॥ ౬౦ ॥ హింస్రేతి ॥ తద్భావితాః తైర్హింస్రాదిభిః కర్మభిర్వాసితాః - హింస్రక్రూరాణ్యనృతాని అహింస్రమృదుసత్యానిచ మనోవాక్కాయకర్మాణి ప్రతిపద్యంతే - తజ్జన్యధర్మాధర్మాభ్యాం యేన వాసితౌ యః యత్కరోతీతి తత్తస్మై రోచతే ॥ ౬౧ ॥ ఇంద్రియార్థేష్వితి ॥ ఇంద్రియేషు తదర్థేషు చ నానాత్వం శ్రోత్రాదిత్వశబ్దాదిత్వవిభాగం - భూతేషు నానాత్వం భూసముద్రద్యులోకాదిభోగదేశవిభాగం - శరీరేషు నానాత్వం ద్విపాచ్చతుష్పాదాదిభోగాయతనవిభాగం - తేషాం వినియోగం అస్యజీవస్యాయం దేహః అయం లోకః అనేనేంద్రియేణేదం భోగ్యమిత్యేవంలక్షణం - ధాతైవ స్వాత్మత్రైగుణ్యవ్యధాత్ తేభ్య ఆదిష్టవాన్ - నానాత్వం వినియోగంచ ధాతైవ వ్యదధాత్స్వయమితి పాఠాంతరం॥ ౬౨॥ నామేతి॥ దేవాదిస్థావరాంతానాం భూతానాం - నామ - సురనరపశుమృగఖగవృక్షాదిజాత్యభిధానం - రూపం అనిమేషద్విపదచతుష్పదశాఖిత్వాది - కృత్యం హవిర్భోగయజ్ఞాధ్యయనస్థానప్రస్థానసహాద్యుపాదానత్వాదికం॥ శ్రుతి ॥ ఐంద్రం దధి - బ్రాహ్మణోఽగ్నిమాదధీత - ఖాదిరం యూపం ప్రవృంజీతేత్యాది - వేదశబ్దేభ్య ఏవజ్ఞాత్వా - నిర్మమే ॥ ౬౩॥ కించ॥ ఋషీణామితి॥ ఋషీణాం వసిష్ఠాదీనాం అన్యేషామింద్రహోతృద్రాదీనాంచ - తత్తల్లోకయాత్రా నియుక్తానాం తత్తత్క్రియోపాధికం నామ - అధ్వర్యు యజమానసంమార్జకాదికంచ వేదకృతం వేదశ్రుతమేవ తత్ర తత్ర సంకేతితవాన్ - వసిష్ఠేంద్రాదివ్యక్తీనామనిత్యత్వేపి తత్తత్ప్రవాహస్య నిత్యత్వాత్ తన్నామ్నాం వ్రీహ్యాదిపదానామివ శ్రౌతత్వ నిత్యత్వోపపత్తిః॥ ౬౪॥ ప్రవాహనిత్యత్వం దృష్టాంతేన దర్శయతి॥

ద్వ్యభుః। తేషాం యే యాని కర్మాణి ప్రాక్సృష్ట్యాం ప్రతిపేదిరే॥ తాన్యేవ తే ప్రపద్యంతే సృజ్యమానాః పునః పునః ॥ ౬౦॥ హింస్రాహింస్రే మృదుక్రూరే ధర్మాధర్మావృతానృతే। తద్భావితాః ప్రపద్యంతే తస్మాత్తత్తస్య రోచతే॥ ౬౧॥ ఇంద్రియార్థేషు భూతేషు శరీరేషు చ స ప్రభుః। నానాత్వం వినియోగంచ ధాతైవ వ్యసృజత్స్వయమ్॥ ౬౨॥ నామరూపంచ భూతానాం కృత్యానాంచ ప్రపంచనమ్। వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాంచ కారనః ॥ ౬౩॥ ఋషీణాం నామధేయాని యథా వేదశ్రుతానివై। తథా నియోగయోగ్యాని హ్యన్యేషామపి సోఽకరోత్ ॥ ౬౪॥ యథర్తుష్వృతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే। దృశ్యంతే

వంసృష్టానాం భూతానాం మధ్యే - యే ॥ ౬౦॥ తాన్యేవ కర్మాణ్యాహ॥ హింస్రేతి॥ హింస్రం మారకం - అహింస్రం తద్విపరీతం - శారీరం కర్మ - మృదుసదయం - క్రూరం తద్విపరీతం - మానసం కర్మ - ఋతం చానృతంచ వాచికం కర్మ - కించిద్ధింస్రమపి ధర్మ ఏవ యథాగ్నీషోమీయాదిపశ్వాలంభనం - అహింస్రమపి పరస్త్రీగమనాదికమధర్మః - మృదుకర్మాపి కించిదధర్మః యథా రాజ్ఞాం చోరాదిరక్షణం - క్రూరమపి కించిద్ధర్మః యథా రాజ్ఞాం దుష్టశాసనం - సత్యమపి కించిదధర్మః - యథా బ్రాహ్మణాదివధప్రాప్తౌ - తదనుకూలమనృతమపి బ్రాహ్మణాదిరక్షణే ధర్మః - అతో ధర్మాధర్మవిపరీతయోః పృథగ్గ్రహణం - తద్భావితాః హింస్రాదికర్మభిర్వాసితాః - తస్మాద్ద్వయోర్యద్వాసనావాసితః తస్మై తదేవ రోచతే ॥ ౬౧॥ ఇంద్రియార్థేష్వితి॥ ఏవం తద్వాసనానుసారేణైవేంద్రియార్థేషు నానాత్వం అమృతమన్నం ఫలం తృణమిత్యాది భోగవిషయవిభాగం - భూతేషు నానాత్వం - జలస్థలచరాదివిభాగం - శరీరేషు నానాత్వం ద్విపాచ్చతుష్పాదిత్యాదివిభాగం - వినియోగంచ అనేన జీవేనేదం కార్యమిత్యాది - తత్తత్కర్మానుసారేణ స్వయమేవాసృజత్ ॥ ౬౨॥ నామేతి॥ నామ ఇంద్రోఽగ్నిర్యమ ఇత్యాది - రూపంచ వజ్రహస్తత్వాది - కృత్యానాం వర్షదహనసంయమాదీనాం ప్రపంచనం తదవాంతరభేదం ॥ ౬౩॥ కించ ॥ ఋషీణామితి॥ ఋషీణాం వసిష్ఠాదీనాం నామాని॥ శ్రుతి ॥ తస్మాద్వాసిష్ఠో బ్రహ్మా కార్య ఇత్యాది - నియోగయోగ్యాని తత్తత్సూక్తమంత్రాదిదర్శనయోగ్యానిచ - వేదే యథా శ్రుతాని తథైవ కృతవాన్ ॥ ౬౪॥ నను దేవాదీనామనిత్యానాం కథం నిత్యేన వేదేనాభిధానమిత్యాశంక్య ప్రవాహనిత్యత్వం దృష్టాంతేన దర్శయతి॥ యథేతి ॥ యథా వసంతాదావృతౌ యాని ఋతులింగాని పుష్ప

థయతి॥ యథేతి॥ ఋతులింగాని పుష్పఫలాదీని - పర్యయే పునరావృత్తౌ - తాని తాని తత్తజ్జాతీయాన్యేవ - యుగాదిషు యుగకల్పాద్యవతారేషు॥ ౬౫॥ కరోతీతి॥ సిసృక్షాశక్తియుక్తః సృష్టిశక్తిభ్యాం యుక్తః - సృజ్యశక్తిః కర్మ॥ ౬౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - పంచమోధ్యాయః

అథ యజ్ఞాదిసాధకానాం మనుష్యాణాం వర్ణాశ్రమకర్మజీవికాగతిసృష్ట్యుక్తిః॥ అర్వాగితి॥ ౧|౨|౩| ౪|౫|౬| యజ్ఞనిష్పత్తయ ఇతి॥ శూద్రస్యాధ్యయనాగ్న్యాధానతత్సాధ్యయజ్ఞానధికారేపి నమస్కారైకమంత్రకపాకయజ్ఞాదౌ ద్విజశుశ్రూషాద్యధికారిత్వాచ్చాతుర్వర్ణ్యం యజ్ఞసాధనమిత్యుక్తం॥ ౭॥ ౮॥ నిష్పాద్యంత ఇతి॥ ప్రవచనరక్షణవాణిజ్యపరిచర్యాణాం ముఖాద్యంగసాధ్యత్వాత్ విప్రాదీనాం తత్తదంగసాధ్యక్రియోపజీవిత్వం స్వాధ్యాయస్వ

తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిషు॥ ౬౫॥ కరోత్యేవంవిధాం సృష్టిం సర్గాదౌ స పునః పునః। సిసృక్షాశక్తియుక్తోసౌ సృజ్యశక్తిప్రచోదితః॥ ౬౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- ప్రథమాంశే- పంచమోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ అర్వాక్స్రోతాస్తు కథితో భవతా యస్తు మానుషః। బ్రహ్మన్ విస్తరతో బ్రూహి బ్రహ్మా తమసృజద్యథా ॥ ౧॥ యథా చ వర్ణానసృజద్యద్గుణాంశ్చ మహామునే। యచ్చ తేషాం స్మృతం కర్మ విప్రాదీనాం తదుచ్యతామ్॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ సత్యాభిధ్యాయినః పూర్వం సిసృక్షోర్బ్రహ్మణో జగత్। అజాయంత ద్విజశ్రేష్ఠ సత్త్వోద్రిక్తా ముఖాత్ప్రజాః॥ ౩ ॥ వక్షసో రజసోద్రిక్తాస్తథా వై బ్రహ్మణోభవన్। రజసా తమసా చైవ సముద్రిక్తాస్తథోరుతః ॥ ౪ ॥ పద్భ్యామన్యాః ప్రజా బ్రహ్మా ససర్జ ద్విజసత్తమ। తమఃప్రధానాస్తాః సర్వాశ్చాతుర్వర్ణ్యమిదం తతః॥ ౫॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చ ద్విజసత్తమ। పాదోరువక్షస్స్థలతో ముఖతశ్చ సముద్గతాః ॥ ౬ ॥ యజ్ఞనిష్పత్తయే సర్వమేతద్బ్రహ్మా చకార వై। చాతుర్వర్ణ్యం మహాభాగ యజ్ఞసాధనముత్తమమ్ ॥ ౭॥ యజ్ఞైరాప్యాయితా దేవా వృష్ట్యుత్సర్గేణ తాః ప్రజాః। ఆప్యాయయంతే ధర్మజ్ఞ యజ్ఞాః కల్యాణహేతవః॥ ౮॥ నిష్పాద్యంతే

లాదీని - విపర్యయే తస్య తోః పునరావృత్తౌ - తాని తాని తజ్జాతీయాన్యేవ దృశ్యంతే - తథైవ యుగమన్వంతరకల్పాదిషు భావా దేవాదయః । ౬౫॥ ఉపసంహరతి॥ కరోతీతి॥ సిసృక్షా చ శక్తిశ్చ సర్గవిషయా- తాభ్యాం యుక్తః । ౬౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే- పంచమోధ్యాయః

విస్తరతో బ్రూహీతి యదుక్తం తదేవ వివృణోతి యథా చేతి॥ ౧|౨॥ ౩|౪॥ పద్భ్యామితి॥ తాశ్చతుర్విధాః ముఖాదిభ్యస్సృష్టాః ప్రజాః- ఇదం ప్రసిద్ధం- చాతుర్వర్ణ్యం చత్వారో వర్ణాః । ౫॥ ఏతదేవ విభాగేన స్పష్టయతి॥ బ్రాహ్మణా ఇతి॥ పాదోరువక్షస్స్థలతో ముఖతశ్చేతి బ్రాహ్మణాదిభిః ప్రాతిలోమ్యేన సంబంధః ॥ ౬॥ తత్సృష్టేః ప్రయోజనమాహ ॥ యజ్ఞనిష్పత్తయ ఇతి ॥ సర్వమేతద్యజ్ఞసాధనభూతం ఉత్తమం చాతుర్వర్ణ్యం చకారేత్యన్వయః - యద్యప్యవేద్యత్వాదభావః కర్మభిస్స్యాదితి సూత్రయన్ జైమినిః శూద్రస్యాధ్యయనాద్యభావాద్యజ్ఞాధికారం న మన్యతే - తథాపి ద్విజశుశ్రూషాద్వారేణ తత్సాధనత్వాత్॥ శ్లో॥ నమస్కారేణ మంత్రేణ పంచయజ్ఞాన్న హాపయేదితి స్మృతేః - పాకయజ్ఞాదిషు సాక్షాదధికారాచ్చ న విరోధః॥ ౭॥ యజ్ఞనిష్పాదనస్యోపయోగమాహ ॥ యజ్ఞైరితి॥ ఆప్యాయితాః తర్పితాః దేవాః వృష్ట్యుత్సర్గేణ తాః యజ్ఞకర్త్రీః ప్రజాః తర్పయంతి॥ శ్లో॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే। ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేరన్నం తతః ప్రజా ఇతి స్మృతేః- అతో యజ్ఞాః కల్యాణహేతవః॥ ౮॥ తేషు శ్రేష్ఠాః అధికారిణః దర్శయతి॥ నిష్పాద్యంత ఇతి॥ స్వధర్మేషు శ్రౌతేష్వభిరతైః - విశుద్ధాచరణం స్మృత్యాదివిహితం తదుపేతైః - పాతాంతరే విరుద్ధాచరణాదపేతైః నివృత్తైః సద్భిః విద్వద్భిః స్వర్గాపవర్గగామిభిః పిత్రాదిసదాచారా

కృచ్ఛాభ్యుక్తంస్వకర్మ - సన్మార్గః శిష్టాచారః ॥ ౯॥ స్వర్గాపవర్గావితి॥ మానుష్యం మనుష్యకర్మ - అభిరుచితం భౌమస్వర్గపాతాళాది॥ ౧౦॥ ప్రజా ఇతి॥ వ్యవస్థితా ఇతి పాఠే వ్యవస్థితా నియమే॥ ౧౧॥ యథేతి॥ యథేచ్ఛ ఆవాసః వాసస్థానం అత్ర మో వా - శుద్ధాంతఃకరణాః అహంకారఫలసంగహీనాః - శుద్ధాః స్నానాదినా॥౧౨॥ శుద్ధే చేతి॥ శుద్ధే అనుష్ఠానేన విరాగే శుద్ధజ్ఞానం శుద్ధజ్ఞానస్వరూపం॥ ౧౩॥ తత ఇతి ॥ తతస్త్రేతాముఖానంతరం - అల్పమల్పాల్పసారవదితి పాఠే - అల్పముద్భూతం జాతమల్పాల్పసారవత్ అత్యల్పసుఖం - ఘోరం బహుదుఃఖం ॥ ౧౪॥ అధర్మేతి॥ అధర్మబీజం అధర్మస్య కారణం - తమః క్రోధసముద్భవం క్రోధలోభయోర్హేతుం - అసాధకం అష్టసిద్ధివిరోధి - రాగాదికం - అయం కాలః ప్రజాసు పాతయతి క్షిపతీతి పూర్వేణాన్వయః - అధర్మబీజముద్భూతమితి చ పాఠః॥౧౫॥ తత ఇతి॥ సహజా సిద్ధిః ఔత్పత్తికం జ్ఞానం॥ శ్లో॥ కృతే తు మిథునోత్పత్తిస్సిద్ధిశ్చాపి రసోల్లసా। సకృద్వృష్టిమయీ చాన్యా గృహవృక్షాత్మికాపరా। పశ్చాత్సంకల్పసిద్ధిశ్చ కల్పవృక్షాత్మికాపరా। ప్రకామవృష్టిశ్చ కృష్టపచ్యసిద్ధిస్తథాష్టమీత్యష్టసిద్ధయః - రసోల్లాసా యోగాభ్యాసబలాత్స్వమూర్ధన్య సుధాంశుబింబస్రవదమృతతృప్తతా - యథా స్కాందే॥ శ్లో॥ రసస్య స్వత ఏవాంతరుల్లాసః స్యాత్కృతే యుగే- రసోల్లాసాఖ్యా సా సిద్ధిస్తయా హంతి క్షుధం నర ఇతి - స్త్రీనైరపేక్ష్యేణా

వర్ణైస్తైస్తు స్వధర్మాభిరతైస్సదా । విశుద్ధాచరణోపేతైస్సద్భిస్సన్మార్గగామిభిః ॥ ౯ ॥ స్వర్గాపవర్గౌ మానుష్యాత్ప్రాప్నువంతి మహామునే । యథాభిరుచితం స్థానం తద్యాంతి మనుజా ద్విజ॥ ౧౦॥ ప్రజాస్తా బ్రహ్మణా సృష్టాశ్చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థితాః । సమ్యక్ఛ్రద్ధాసమాచారప్రవణా మునిసత్తమ॥౧౧॥
యథేచ్ఛావాసనిరతాస్సర్వబాధావివర్జితాః । శుద్ధాంతఃకరణాశ్శుద్ధాస్సర్వానుష్ఠాననిర్మలాః । ౧౨॥ శుద్ధే చ తాసాం మనసి శుద్ధేంతస్సంస్థితే హరౌ । శుద్ధజ్ఞానం ప్రపశ్యంతి విష్ణ్వాఖ్యం యేన తత్పదమ్॥౧౩॥ తతః కాలాత్మకో యోసౌ స చాంశః కథితో హరేః । స పాతయత్యఘం ఘోరం అల్పమల్పాల్పసారవత్ ॥ ౧౪ ॥ అధర్మబీజభూతం తు తమోలోభసముద్భవమ్ । ప్రజాసు తాసు మైత్రేయ రాగాదికమసాధకమ్॥ ౧౫ ॥ తతస్సా సహజా సిద్ధిస్తాసాం నాతీవ జాయతే । రసోల్లాసాదయశ్చాన్యాస్సిద్ధయోష్టౌ భవంతి యాః॥

సువర్తిభిః॥ ౯॥ అతో ధర్మాధికారిత్వాన్మనుష్యం స్తౌతి ॥ స్వర్గాపవర్గావితి॥ యథాభిరుచితం స్థానం సత్యలోకాది॥ ౧౦ ॥ ప్రజా ఇతి॥ తదేవం చాతుర్విధ్యం వ్యవస్థితాః ప్రజాః సృష్టాః- సమ్యక్ శ్రద్ధయా యస్సమాచారస్తస్మిన్ప్రవణాః॥ ౧౧॥ చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థయా ధర్మానుష్ఠానఫలమాహ యథేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యథేతి॥ యథేచ్ఛయా ఆవాసః గిరికందరాదిస్థానం తస్మిన్నిరతాః - యతస్సర్వబాధాభిః శీతోష్ణాశనపిపాసాది బాధాభిః వివర్జితాః- శుద్ధాస్సత్కులీనాః॥౧౨॥ శుద్ధే చేతి॥ తాసాం శుద్ధజ్ఞానం భవతి - యేన జ్ఞానేన తత్పదం ప్రపశ్యంతి ॥ ౧౩॥ తదేవం ధర్మానుష్ఠానఫలముక్తం - ఇదానీం కాలవశేన తద్వైకల్యాత్ ప్రాణినామనిష్టప్రాప్తిమాహ॥ తత ఇత్యాదినా ॥ తత ఇతి॥ తతస్త్రేతాయుగే కించిదపక్రాంతేసతి - స ప్రసిద్ధః కాలాత్మకో యోసౌ హరేరంశః కథితః - సః అఘం పాపం - రాగాదికం విషయాభిలాష ద్వేష మాత్సర్యాదికం - అసాధకం పురుషార్థప్రతిబంధకం - తాసు ప్రజాసు - పాతయతి ప్రక్షిపతీతి ద్వయోరన్వయః - కథంభూతం - ఘోరం బహుదుఃఖప్రదం - అల్పాల్పసారవత్ అత్యల్పసుఖదం- యద్వా అత్యల్పబలం ఉత్పత్తిసమయ ఏవ దృతిమతా పుంసా జేతుం శక్యం॥౧౪॥ అనంతరం తు॥ అధర్మేతి॥ అధర్మస్య బీజభూతం - తమః అజ్ఞానం నివేశః లోభస్తృష్ణా తయోస్సముద్భవో యస్మాత్ ॥౧౫॥ తతః కిమిత్యత ఆహ॥ తత ఇతి॥ సహజా స్వాభావికీ - సిద్ధిః సర్వబాధావివర్జితా ఇత్యత్రోక్తా క్షుత్పిపాసాదిద్వంద్వజయలక్షణా - తాసాం న జాయతే - రసోల్లాసాదయస్సిద్ధయః స్కాందాదిప్రోక్తాః॥ శ్లో॥ రసస్య స్వత ఏవాంతరుల్లాసస్స్యాత్కృతే యుగే। రసోల్లాసాఖ్యకా సిద్ధిస్తయా హంతి క్షుధం నరః॥ స్త్ర్యాదీనాం నైరపేక్ష్యేణ సదా తృప్తాః ప్రజాస్తథా। ద్వితీయా సిద్ధిరుద్దిష్టా సా తృప్తిర్మునిసత్తమైః - ధర్మోత్తమం చ నాస్త్ర్యస్తా

నందో మిథునోత్పత్తిః - యథాత్రైవ ॥ శ్లో ॥ స్త్రియాదినైరపేక్ష్యేణ సదా తృప్తాః ప్రజాస్తథా । ద్వితీయా సిద్ధిరుద్దిష్టేతి - కామే చ - కృతే తు మిథునోత్పత్తిస్తథా సా తూద్రసోల్లసా - ప్రజాస్తృప్తాస్సదా సర్వాస్సర్వానందాశ్చ యోగిన ఇతి - సకృద్వృష్టిమాయా సకృద్వృష్ట్యా సస్యనిష్పత్తిః - గృహవృక్షాత్మికా ఇచ్ఛయా గృహవృక్షోద్గమః - సంకల్పసిద్ధిః సంకల్పేనాభిమతసిద్ధిః - కల్పవృక్షాత్మికా భరద్వాజాశ్రమవత్ - ప్రకామవృష్టిః నికామే నికామే వృష్టిః - అకృష్టపచ్యసిద్ధిః అకృష్టపచ్యభూమిత్వమితి పురాణేష్వష్టసిద్ధయో బహుధోక్తాః ॥౧౬॥ తాస్వితి ॥ ద్వంద్వం శీతోష్ణాది ॥౧౭॥ తత ఇతి ॥ ధాన్వం బహిర్నిర్జలం మరుదుర్గం - ధాన్వం పార్వతమితి చ పాఠః - కృత్రిమం క్రియానిర్వర్తం వనాది - పురాదిలక్షణం భృగూక్తం ॥ శ్లో ॥ నృపావాసః పురీ ప్రోక్తా విశాం పురమితీష్యతే । ఏకతో యత్ర తు గ్రామో నగరం చైకతః స్థితం । మిశ్రం తత్ఖర్వటం నామ నదీగిరిసమాశ్రయమితి - ఆదిశబ్దాచ్ఛిబిరపత్తనాది ॥౧౮॥ గృహాణీతి ॥ యథాన్యాయం వాస్తుశాస్త్రానతిక్రమేణ ॥౧౯॥ ప్రతీకారమితి ॥ వార్తా కృష్యాదిః హస్తసిద్ధిర్భృతిః ॥ ౨౦॥ తత్ర వార్తాయాం కృషిఫలం వివృణోతి ॥ వ్రీహయ ఇతి ॥ వ్రీహయః శాల్యాదయః - యవో దీర్ఘశూకః - గోధూమో నిష్కంచుకోఽదీర్ఘశూకః - అణవః క్షుద్రధాన్యాని - ప్రియంగుః కంగుః - ఉదారో దీర్ఘనాళః - కోరదూషః కోద్రవః - సతీనకః కాలాయః ॥౨౧॥ మాషా ఇతి ॥ మసూరో మంగళ్యకః - నిష్పావః వల్లీ - కులుత్థకః పాషాణభేదిసారః - ఆఢకీ తువరీ - చణకః హరిమంథ

౧౬ ॥ తాసు క్షీణాస్వశేషాసు వర్ధమానే చ పాతకే । ద్వంద్వాభిభవదుఃఖార్తాస్తా భవంతి తతః ప్రజాః ॥౧౭॥ తతో దుర్గాణి తాశ్చక్రుః ధాన్వం పార్వతమౌదకమ్ । కృత్రిమం చ తథా దుర్గం పురఖర్వటకాదియత్ ॥ ౧౮॥ గృహాణి చ యథాన్యాయం తేషు చక్రుః పురాదిషు । శీతాతపాదిబాధానాం ప్రశమాయ మహామునే ॥ ౧౯॥ ప్రతీకారమిమం కృత్వా శీతాదేస్తాః ప్రజాః పునః । వార్తోపాయం తతశ్చక్రుర్హస్తసిద్ధిం చ కర్మజామ్ ॥ ౨౦॥ వ్రీహయశ్చ యవాశ్చైవ గోధూమా అణవస్తిలాః । ప్రియంగవోహ్యుదారాశ్చ కోరదూషాస్సతీనకాః ॥ ౨౧॥ మాషా ముద్గా మసూరాశ్చ నిష్పావాస్సకులుత్థకాః । ఆ

సా తృతీయాభిధీయతే - చతుర్థీ తుల్యతా తాసామాయుషస్సుఖరూపయోః - ఐకాంతబలబాహుల్యం విశోకా నామ పంచమీ । పరమాత్మపరత్వేన తపోధ్యానాదినిష్ఠితా । షష్ఠీ చ కామచారిత్వం సప్తమీ సిద్ధిరుచ్యతే । అష్టమీ చ యథా ప్రోక్తా యత్ర క్వచనశాయితేతి ॥౧౬॥ తాస్వితి ॥ శీతోష్ణాదిద్వంద్వైరభిభవః తేన సంభూతైర్దుఃఖైరార్తాః పీడితాః ॥ ౧౭ ॥ తతశ్చోరాదిభయపరిహారార్థం దుర్గాది - శీతోష్ణాదిప్రతీకారార్థం గృహాః - జీవికార్థం కృషివాణిజ్యాదీని - చక్రురిత్యాహ - తతో దుర్గాణీత్యాదినా ॥ తత ఇతి ॥ కృత్రిమం పరిఘాద్యావృతం ప్రాకారాది - పురాదీనాం లక్షణం భృగుణోక్తం ॥ శ్లో ॥ నృపావాసః పురీ ప్రోక్తా విశాం పురముదీష్యతే । ఏకతో యత్ర తు గ్రామో నగరం చైకతః స్థితం । మిశ్రం తు ఖర్వటం నామ నదీకూలసమాశ్రయం । విప్రాశ్చ విప్రభృత్యాశ్చ యత్ర చైవ వసంతి వై । స తు గ్రామ ఇతి ప్రోక్తః శూద్రాణాం వాస ఏవ తు । పణ్యక్రియాదినిపుణైశ్చాతుర్వర్ణ్యజనైర్వృతం । అనేకజాతిసంబంధం నైకశిల్పిసమాకులం । సర్వదైవతసంబంధం నగరం త్వభిధీయత ఇతి ॥౧౮॥ గృహాణీతి ॥ గృహాణి విశ్వకర్మప్రోక్తాని శ్లో ॥ ధ్రువం ధన్యం జయం కాంతం విజయం విపులం తథా । సుపక్షం సుముఖం నందం ధనదం చ మనోరథమిత్యాదీని - యథాన్యాయమాయనిమిత్తాద్యనుసారేణ యథావాస్తుశాస్త్రం ॥౧౯॥ ప్రతీకారమితి ॥ వార్తోపాయం జీవికాసాధనం కృష్యాది - హస్తాభ్యాం సాధ్యాం సిద్ధిం వృత్తిం - తామేవాహ - కర్మజాం తత్కర్మనిమిత్తాం ॥ ౨౦॥ తత్ర కృషిఫలం ప్రపంచయతి - వ్రీహయశ్చేత్యాదిసార్ధద్వాభ్యాం ॥ వ్రీహయ ఇతి ॥ అణవః క్షుద్రాః శ్యామలయః - ప్రియంగుసహితం తృణం ధాన్యం వా ప్రియంగవః - ఉదారా దీర్ఘనాళాః - కోరదూషాః కోద్రవాః - సతీనకాః కలాయాః నీలపుష్పాః ॥ ౨౧॥ మాషా ఇతి ॥ మసూరాః మంగళ్యకాః - నిష్పావాః వల్ల్యః - కులుత్థకాః ముద్గసమపత్రాః పాషాణభేదిసారాః - ఆఢక్యస్తు

కాః - శణాః గోణ్యుపాదానత్వచః ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ శ్యామాకా ఇతి॥ శ్యామాకః తృణధాన్యం - నివారః సశూకో వ్రీహిః - జర్తిలా వనతిలాః - గవేధుకాః కుసుంభసదృశబీజాః - వేణుయవాః వంశబీజాని - మర్కటకాః ప్రియంగుభేదాః - నాగబలాఖ్యద్రుమబీజాని వా ॥ ౨౫ ॥ గ్రామ్యేతి॥ ఆసామోషధీనాం హేతుః వర్ధనః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ అహన్యహనీతి॥ యజ్ఞానాం పంచమహాయజ్ఞానాం అనుష్ఠానం - నిత్యం క్రియమాణాఘం పంచసూనాగృహస్థస్యేత్యాదినా మనూక్తం - అత్ర తు పూర్వం అల్పాల్పసారవదిత్యుక్తం - తస్య అఘస్య శాంతిదం నాశకరమిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ప్రవృత్తీతి॥ యజ్ఞప్రవృత్త్యా ప్రవృత్తిః సర్గః ప్రజాసర్గ ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ సంసిద్ధాయామితి॥ కృషిరూపాయాం వార్తాయాం సంసి

ఢక్యశ్చణకాశ్చైవ శణాస్సప్తదశస్మృతాః ॥ ౨౨ ॥ ఇత్యేతా ఓషధీనాం తు గ్రామ్యాణాం జాతయో మునే । ఓషధ్యో యాజ్ఞికాశ్చైవ గ్రామ్యారణ్యాశ్చతుర్దశ ॥ ౨౩ ॥ వ్రీహయస్సయవా మాషా గోధూమా అణవస్తిలాః । ప్రియంగుసప్తమా హ్యేతే అష్టమాస్తు కుళుత్థకాః ॥ ౨౪ ॥ శ్యామాకాస్త్వథ నీవారా జర్తిలాస్సగవేధుకాః । తథా వేణుయవాః ప్రోక్తాస్తద్వన్మర్కటకా మునే ॥ ౨౫ ॥ గ్రామ్యారణ్యాస్స్మృతా హ్యేతా ఓషధ్యస్తు చతుర్దశ । యజ్ఞనిష్పత్తయే యజ్ఞస్తథాసాం హేతురుత్తమః ॥ ౨౬ ॥ ఏతాశ్చ సహ యజ్ఞేన ప్రజానాం కారణం పరమ్ । పరాపరవిదః ప్రాజ్ఞాస్తతో యజ్ఞాన్వితన్వతే ॥ ౨౭ ॥ అహన్యహన్యనుష్ఠానం యజ్ఞానాం మునిసత్తమ । ఉపకారకరం పుంసాం క్రియమాణాఘశాంతిదమ్ ॥ ౨౮ ॥ యేషాం తు కాలసృష్టోఽసౌ పాపబిందుర్మహామతే । చేతస్సు వవృధే చక్రుస్తే న యజ్ఞేషు మానసమ్ ॥ ౨౯ ॥ వేదాన్వేద్యం తథా దేవాన్యజ్ఞకర్మాదికం చ యత్ । తత్సర్వం నిందమానాస్తే యజ్ఞవ్యాసేధకారిణః ॥ ౩౦ ॥ ప్రవృత్తిమార్గవ్యుచ్ఛిత్తికారిణో వేదనిందకాః । దురాత్మానో దురాచారా బభూవుః కుటిలాశయాః ॥ ౩౧ ॥ సంసిద్ధాయాం తు వార్తాయాం ప్రజాస్సృష్ట్వా ప్రజాపతిః । మర్యాదాం స్థాపయామాస యథా

పర్యః - చణకాః హరిమంథకాః - శణాః గోణ్యుపాదానత్వచః ॥ ౨౨ ॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేతాః గ్రామ్యాణాం కృషిసాధ్యానాం జాతయస్సప్తదశ - తాసు ॥ ౨౩ ॥ వ్రీహయ ఇతి॥ వ్రీహ్యాదిశ్యామాకాంతా గ్రామ్యా నవ యాజ్ఞికాః యజ్ఞసాధనభూతాః ॥ ౨౪ ॥ శ్యామాకా ఇతి॥ ఆరణ్యాః నీవారాద్యాః పంచ యజ్ఞసాధనభూతాః - యద్వా శ్యామాకా అప్యారణ్యాః - తృణధాన్యరూపత్వాత్ - నీవారా ఆరణ్యాః వ్రీహయః - జర్తిలా ఆరణ్యాస్తిలాః - గవేధుకాః కుసుంభాః - వేణుయవాః వంశబీజం - మర్కటకా ఆరణ్యాః ప్రియంగవః ॥ ౨౫ ॥ గ్రామ్యారణ్యా ఇతి॥ ఏతాశ్చతుర్దశ యజ్ఞనిష్పత్తయే స్మృతా ఇత్యన్వయః - యజ్ఞశ్చాసామోషధీనాం హేతుః కారణం వృష్టిరూపేణ ॥ ౨౬ ॥ ఏతా ఇతి॥ ప్రజానాం వృష్టిః కారణం వృద్ధిహేతుత్వాత్ - పరాపరవిదః యజ్ఞాః కారణం ప్రజాస్తత్కారణమిత్యేవంవిదః ॥ ౨౭ ॥ అహన్యహనీతి॥ అహన్యహని పంచమహాయజ్ఞానాం అనుష్ఠానం - పుంసాం గృహస్థానాం - ప్రత్యహం క్రియమాణస్య పంచసూనాలక్షణస్య పాపస్య శాంతిదం నాశకరం ॥ ౨౮ ॥ తదేవం బ్రహ్మణా సృష్టానాం యజ్ఞాంగభూతానామోషధీనాం కృష్యాదిప్రవృత్త్యా ప్రవాహనిత్యత్వముక్తం - యజ్ఞానాం చ దృష్టాదృష్టలక్షణం మహత్ఫలముక్తం - తథాప్యేతేషాం కైశ్చిదననుష్ఠానే పూర్వోక్తమేవ రాగాదికం కారణమాహ - యేషాం త్విత్యాది త్రిభిః ॥ యేషాం త్వితి ॥ ౨౯ ॥ వేదానితి॥ యజ్ఞానాం వ్యాసేధకారిణః ప్రతిహర్తారః ॥ ౩౦ ॥ అత ఏవ॥ ప్రవృత్తీతి॥ ప్రవృత్తిమార్గవ్యుచ్ఛిత్తికారిణః ప్రవృత్తిమార్గోచ్ఛేదకారిణః యజ్ఞాననుష్ఠానే దైవైరవర్షణాదన్నాభావేన ప్రజావృద్ధేరసిద్ధిః ॥ ౩౧ ॥ సంసిద్ధాయామితి॥ తదేవం ప్రజాస్సృష్ట్వా

ష్ఠాయాం ఓషధిద్వారా ప్రజాః సృష్ట్వా - యథాస్థానం అస్మిన్ దేశే అయం ధర్మ ఇతి - యథాగుణం రాగిణాం కామ్యం కర్మ - విరక్తానాం తు నివర్తకమిత్యాది వ్యవస్థాం స్థాపయామాస ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ప్రాజాపత్యమితి ॥ ప్రాజాపత్యం భృగ్వాది లోకః - బ్రాహ్మణానాం క్రియావతాం నిత్యనైమిత్తికక్రియావతాం ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ అష్టాశీతీతి ॥ గురువాసినాం బ్రహ్మచారిణాం ॥ ౩౬ ॥ సప్తర్షీణామితి ॥ న్యాసినాం సంన్యాసినాం దేవయానమార్గస్థః బ్రహ్మసంజ్ఞితస్సత్యలోకః ॥ ౩౭ ॥ యోగినామితి ॥ ఆశ్రమిష్వేవ యే ప్రతీకోపాసకా యోగినః తేషామమృతం విష్ణుపదాఖ్యం ధ్రువాదుపరిస్థానం - యతో గంగా ప్రవహతీతి వక్ష్యమాణం ॥ ౩౮ ॥ ఏకాంతిన ఇతి ॥ పరమం స్థానం పరమవ్యోమ ॥ ౩౯ ॥ భగవదుపాసకానామేవాపునరావృత్తిః ఇతరేషాం తు నివృత్తిరేవేత్యాహ ॥ గత్వేతి ॥ చంద్రసూర్యాదిగ్రహాణం తేషాం కాలనేతృత్వవిశేషాత్

స్థానం యథాగుణమ్ ॥ ౩౨ ॥ వర్ణానామాశ్రమాణాం చ ధర్మాన్ ధర్మభృతాం వర । లోకాంశ్చ సర్వవర్ణానాం సమ్యగ్ధర్మానుపాలినామ్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రాజాపత్యం బ్రాహ్మణానాం స్మృతం స్థానం క్రియావతామ్ । స్థానమైంద్రం తు క్షత్రియాణాం సంగ్రామేష్వనివర్తినామ్ ॥ ౩౪ ॥ వైశ్యానాం మారుతం స్థానం స్వధర్మనిరతాత్మనామ్ । గాంధర్వం శూద్రజాతీనాం పరిచర్యానువర్తినామ్ ॥ ౩౫ ॥ అష్టాశీతిసహస్రాణి యతీనామూర్ధ్వరేతసామ్ । స్మృతం తేషాం తు యత్ స్థానం తదేవ గురువాసినామ్ ॥ ౩౬ ॥ సప్తర్షీణాం చ యత్ స్థానం స్మృతం తద్వై వనౌకసామ్ । ప్రాజాపత్యం గృహస్థానాం న్యాసినాం బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్ ॥ ౩౭ ॥ యోగినామమృతం స్థానం స్వాత్మసంతోషకారిణామ్ ॥ ౩౮ ॥ ఏకాంతినస్సదా బ్రహ్మధ్యాయినో యోగినో హి యే । తేషాం తత్పరమం స్థానం యద్వై పశ్యంతి సూరయః ॥ ౩౯ ॥ గత్వా గత్వా నివర్తం

తాసాం వార్తాయాం చ కృష్యాదినా సంసిద్ధాయాం సత్యాం - యథాగుణం సత్త్వోద్రేకాద్యనుసారేణ - బ్రాహ్మణాదీనాం వర్ణానాం - గృహస్థాద్యాశ్రమాణాం చ - మర్యాదాం ధర్మవ్యవస్థాం - యథాస్థానం తత్తత్స్వధర్మానుష్ఠానానుసారేణ - లోకవ్యవస్థాం చ కృతవానిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ తదేవాహ వర్ణానామిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తిః ॥ ౩౩ ॥ ప్రాజాపత్యమితి ॥ క్రియావతాం నిత్యనైమిత్తికాగ్నిహోత్రాద్యనుష్ఠాతౄణాం - ప్రాజాపత్యం స్థానం పితృలోకః ॥ శ్రు ॥ కర్మణా పితృలోక ఇతి శ్రుతేః ॥ ౩౪ ॥ వైశ్యానామితి ॥ మారుతం స్థానం దేవలోకః ॥ ౩౫ ॥ అష్టాశీతిసహస్రాణీతి ॥ గురువాసినాం నైష్ఠికబ్రహ్మచారిణాం ॥ ౩౬ ॥ సప్తర్షీణామితి ॥ వనౌకసాం వానప్రస్థానాం - న్యాసినాం సంన్యాసినాం - బ్రాహ్మణానాం విశేషం వక్తుం పూర్వోక్తమేవ స్థానమనువదతి ప్రాజాపత్యమితి - బ్రహ్మసంజ్ఞితం సత్యలోకస్థానం - సంన్యాసాద్బ్రహ్మణః స్థానమితి వచనాత్ ॥ ౩౭ ॥ యోగినామితి ॥ యోగినాం జ్ఞానినాం ॥ ౩౮ ॥ తదేవ స్పష్టయతి ॥ ఏకాంతిన ఇతి ॥ ౩౯ ॥ భగవదుపాసకానామపి క్రమముక్త్యా తదేవ స్థానమిత్యాశయేనాహ ॥ గత్వేతి ॥

తద్విలక్షణానాం బ్రహ్మాదీనామప్యుపలక్షణం - చంద్రసూర్యాదయోఽపిస్వంస్వమధికారంగత్వా ప్రాప్య - అంతే ప్రళయకాలే నివర్తంతే తేస్వపదాద్భ్రశ్యంతి - ద్వాదశాక్షరాదినామంత్రేణ భగవదుపాసకాన నివర్తంతే నచపునరావర్తంతే. ఏతద్వ్యతిరిక్తాస్సర్వేఽపినివర్తంత ఏవ - ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జునేతి భగవదుక్తేః॥ ౪౦॥ తామిస్రాదీనాంస్వరూపంవక్ష్యతే॥ తామిస్రమితి॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

అథమిథునసృష్టింవక్తుంమానసశరీరసృష్టిరనువదతి తత ఇత్యాదినా॥ తతఇతి॥ కార్యైర్దేహైః - కరణైరింద్రియైః - హిరణ్యగర్భదేహభూతభూతోత్పన్నైర్దేహైరింద్రియైస్సహ - కాశ్చిన్మానస్యః ప్రజాజజ్ఞిరే - కేచిత్

తేచంద్రసూర్యాదయోగ్రహాః। అద్యాపిననివర్తంతే ద్వాదశాక్షరచింతకాః॥ ౪౦॥ తామిస్రమంధతామిస్రంమహారౌరవరౌరవౌ। అసిపత్రవనంఘోరంకాలసూత్రమవీచికమ్॥ ౪౧॥ వినిందకానాంవేదస్యయజ్ఞవ్యాఘాతకారిణామ్। స్థానమేతత్సమాఖ్యాతంస్వధర్మత్యాగినశ్చయే॥ ౪౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్రీపరాశరః॥ తతోఽభిధ్యాయతస్తస్యజజ్ఞిరేమానసాః ప్రజాః। తచ్ఛరీరసముత్పన్నైః కార్యైస్తత్కరణైస్సహ। క్షేత్రజ్ఞాస్సమవర్తంత గాత్రేభ్యస్తస్యధీమతః॥ ౧॥ తేసర్వేసమవర్తంతయేమయా

౪౦॥౪౧॥ వినిందకానామితి॥ స్వధర్మత్యాగినశ్చయే తేషామపీతి॥ ౪౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః. ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

అథయానసృష్టింవక్ష్యన్ - పూర్వోక్తాయాంమానససృష్టౌకంచిద్విశేషంవక్తుమాహ తత ఇత్యాదిత్రిభిః॥ తత ఇతి॥ ప్రాగనుక్తవిశేషోక్తిస్తతఇతి- అనుపూర్వసృష్టివత్ ప్రస్తావః - తత్రైవశంకతే - ననుమనసాసంకల్పమాత్రేణభూతోపాదానంవినాభౌతికానాం దేహానాంకథంజన్మ - కథంజడాత్తచ్ఛరీరాచ్చేతనానాంజీవానాంజన్మేతి- తత్రాహ- తచ్ఛరీరేతి - తస్యబ్రహ్మణశ్శరీరాత్సముత్పన్నైః కార్యైర్దేహైః కరణైరింద్రియైశ్చ సహమనసానిమిత్తభూతేనమానసాః ప్రజాజజ్ఞిరే - బ్రహ్మశరీరస్థభూతాన్యేవతద్దేహానాముపాదానకారణమిత్యర్థః - తథాధీమతశ్చేతనసమష్టిజీవస్యతస్యబ్రహ్మణఃజడేభ్యోఽపిగాత్రేభ్యః ఉత్పద్యమానైర్దేవైస్సహతత్సంకల్పమాత్రాత్ ఉద్బుద్ధసం

క్షేత్రజ్ఞాస్తస్య గాత్రేభ్యః అవయవేభ్యః కార్యకరణైస్సహానువర్తంత॥ ౧॥ తే సర్వ ఇతి॥ తే దేవాద్యాః స్థావరాంతా జీవాః త్రైగుణ్యవశీకృతాస్సమువర్తంత॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ నవ బ్రహ్మాణ ఇతి॥ పురాణే బ్రహ్మాండాదౌ॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ తథోక్త ఇతి॥ స్త్రీత్వం పురుషత్వం చ ద్విధాకరోత్ - పృథక్చకార - పుంస్త్వం చ ఏకాదశవిధం రూపభేదైః ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ తత ఇతి॥ ఆత్మసంభూతం అత ఏవ స్వాయంభువం - ఆత్మానమేవ తం - ప్రాజాప

ప్రాగుదీరితాః। దేవాద్యాస్స్థావరాంతాశ్చ త్రైగుణ్యవిషయే స్థితాః॥ ౨॥ ఏవంభూతాని సృష్టాని చరాణి స్థావరాణి చ ॥ ౩ ॥ యదాస్య తాః ప్రజాస్సర్వా న వ్యవర్ధంత ధీమతః। తదాన్యాన్మానసాన్పుత్రాన్సదృశానాత్మనోఽసృజత్ ॥ ౪ ॥ భృగుం పులస్త్యం పులహం క్రతుమంగిరసం తథా। మరీచిం దక్షమత్రించ వసిష్ఠం చైవ మానసాన్॥ ౫॥ నవ బ్రహ్మాణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతాః॥ ౬॥ ఖ్యాతిం భూతిం చ సంభూతిం క్షమాం ప్రీతిం తథైవ చ। సన్నతిం చ తథైవోర్జామనసూయాం తథైవ చ ॥ ౭॥ ప్రసూతిం చ తతస్సృష్ట్వా దదౌ తేషాం మహాత్మనామ్। పత్న్యో భవధ్వమిత్యుక్త్వా తేషామేవ తు దత్తవాన్ ॥ ౮॥ సనందనాదయో యే చ పూర్వం సృష్టాస్తు వేధసా। న తే లోకేష్వసజ్జంత నిరపేక్షాః ప్రజాః ప్రతి॥ ౯॥ సర్వే తే చాగతజ్ఞానా వీతరాగా విమత్సరాః। తేష్వేవం నిరపేక్షేషు లోకసృష్టౌ మహాత్మనః ॥ ౧౦॥ బ్రహ్మణోఽభూన్మహాన్ క్రోధస్త్రైలోక్యదహనక్షమః। తస్య క్రోధసముద్భూతజ్వాలామాలావిదీపితమ్॥ బ్రహ్మణోఽభూత్తదా సర్వం త్రైలోక్యమఖిలం మునే ॥ ౧౧ ॥ భ్రుకుటీకుటిలాత్తస్య లలాటాత్క్రోధదీపితాత్। సముత్పన్నస్తదా రుద్రో మధ్యాహ్నార్కసమప్రభః॥ ౧౨॥ అర్ధనారీనరవపుః ప్రచండోఽతిశరీరవాన్। విభజాత్మానమిత్యుక్త్వా తం బ్రహ్మాంతర్దధే తతః॥ ౧౩॥ తథోక్తోఽసౌ ద్విధా స్త్రీత్వం పురుషత్వం తథాకరోత్। బిభేద పురుషత్వం చ దశధా చైకధా చ సః॥ ౧౪॥ సౌమ్యాసౌమ్యైస్తథా శాంతాశాంతైః స్త్రీత్వం చ స ప్రభుః। బిభేద బహుధా దేవస్స్వరూపైరసితైస్సితైః॥ ౧౫॥ తతో బ్రహ్మాత్మసంభూతం

స్యాఽరావ్యష్టిషు క్షేత్రజ్ఞాస్సమవర్తంత ఆవిర్భూతా ఇత్యర్థః॥ ౧॥ తానేవాహ॥ తే సర్వ ఇతి॥ ౨॥ ౩॥ యాసాం సృష్టిః ప్రయోజనమాహ ॥ యదాస్యేతి ॥ న వ్యవర్ధంత పుత్రపౌత్రాదిరూపేణ ప్రవృద్ధిం న ప్రాప్తాః - తదాన్యాన్ యాన సృష్టిః ప్రవర్తకాన్ భృగ్వాదీన్ సృష్టవాన్॥ ౪॥ ౫॥ ఆత్మనస్సదృశానితి యదుక్తం తదేవ బ్రహ్మసమాఖ్యయా దర్శయతి॥ నవ బ్రహ్మాణ ఇతి॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ క్రోధాద్రుద్రసృష్టిం త్రైవమనుసృష్టించ వక్తుం బ్రహ్మణః క్రోధకారణం దర్శయన్నాహ॥ సనందనాదయ ఇతి ॥ ౯॥ సర్వ ఇతి॥ అథాగతజ్ఞానాః ప్రకృష్టజ్ఞానాః - సర్వే తే నాగతజ్ఞానా ఇతి పాఠాంతరే అనాగతే ఫలే జ్ఞానం యేషాం తే - ఏవం తేషు ప్రజాస్సృష్టౌ నిరపేక్షేషు సత్సు- మహాత్మనః సృష్టివిస్తారే ప్రవృత్తస్య॥ ౧౦॥ బ్రహ్మణ ఇతి॥ బ్రహ్మణః క్రోధోఽభూత్ - తస్య బ్రహ్మణః - క్రోధాత్సముద్భూతానాం జ్వాలానాం మాలాభిరభితో దీపితం త్రైలోక్యమిత్యన్వయః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ అర్ధనారీనరవపురితి॥ అర్ధాభ్యాం నారీనరశ్చ వపుర్యస్య సః- ప్రచండః అతి క్రోధనః - ఆత్మానం పురుషాకారం దేహం విభజ పృథక్కుర్వితి ఉక్త్వా - అంతర్దధే అంతర్ధానం గతః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ సౌమ్యాసౌమ్యైరితి॥ సౌమ్యాసౌమ్యైరిత్యస్య వివరణం శాంతాశాంతైరితి॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ తత ఏకాదశధా విభాగాత్ స్త్రీ

త్యేనిమిత్తే పూర్వం మనుం కృతవాన్ ॥ ౧౬ ॥ శతరూపామితి ॥ శతరూపాం అర్ధేన పురుషోఽభవత్ - అర్ధేన నారీ తస్యాంచేత్యుక్తాయాం బ్రహ్మపత్న్యాం శతరూపాయాం అంశభూతాం - బ్రహ్మాంశభూతో మనుర్జగృహే ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ కన్యాద్వయమితి ॥ ప్రజాపతిరాకూతిం రుచేర్దదౌ ॥ ౧౯ ॥ ప్రజాపతిరితి ॥ స రుచిర్జగ్రాహ - తయోరాకూతిరుచ్యోర్దంపత్యోః సదక్షిణో యజ్ఞః పుత్రో మిథునం జజ్ఞే - దంపత్యోర్మిథునం తత ఇతి చ పాఠః ॥ ౨౦ ॥ యజ్ఞస్యేతి ॥ స్వాయంభువే మనౌ మన్వంతరే ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ శ్రద్ధేతి ॥ శ్రద్ధా కామం తథా దర్పమితి పాఠే తథేత్యనేన క్రమప్రాప్తా లక్ష్మీర్లభ్యతే - యథాకామే ॥ శ్లో ॥ శ్రద్ధాయాస్తు సుతః కామో దర్పో లక్ష్మ్యాస్సుతః స్మృత ఇతి ॥ ౨౮ ॥ మేధేతి ॥ క్రియాయాం తామస్యాం దండః రాజస్యాం నయః సాత్త్వికస్యాం మానసోఽనౌద్ధత్యాత్మా వినయః ॥ ౨౯ ॥ బోధమితి ॥ లజ్జాయాస్తు శారీరో వినయః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ధర్మప్రసంగాద

పూర్వం స్వాయంభువం ప్రభుమ్ । ఆత్మానమేవ కృతవాన్ ప్రాజాపత్యే మనుం ద్విజ ॥ ౧౬ ॥ శతరూపాం చ తాం నారీం తపోనిర్ధూతకల్మషామ్ । స్వాయంభువో మనుర్దేవః పత్నీత్వే జగృహే విభుః ॥ ౧౭ ॥ తస్మాచ్చ పురుషాద్దేవీ శతరూపా వ్యజాయత । ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ ప్రసూత్యాకూతిసంజ్ఞితమ్ ॥ ౧౮ ॥ కన్యాద్వయం చ ధర్మజ్ఞ రూపౌదార్యగుణాన్వితమ్ । దదౌ ప్రసూతిం దక్షాయ ఆకూతిం రుచయే పురా ॥ ౧౯ ॥ ప్రజాపతిస్స జగ్రాహ తయోర్జజ్ఞే సదక్షిణః । పుత్రో యజ్ఞో మహాభాగ దంపత్యోర్మిథునాత్మనోః ॥ ౨౦ ॥ యజ్ఞస్య దక్షిణాయాం తు పుత్రా ద్వాదశ జజ్ఞిరే । యామా ఇతి సమాఖ్యాతా దేవాస్స్వాయంభువే మనౌ ॥ ౨౧ ॥ ప్రసూత్యాం చ తథా దక్షశ్చతస్రో వింశతిం తథా । ససర్జ కన్యాస్తాసాం తు సమ్యఙ్నామాని మే శృణు ॥ ౨౨ ॥ శ్రద్ధా లక్ష్మీర్ధృతిస్తుష్టిః పుష్టిర్మేధా క్రియా తథా । బుద్ధిర్లజ్జా వపుశ్శాంతిః సిద్ధిః కీర్తిస్త్రయోదశీ ॥ ౨౩ ॥ పత్న్యర్థం ప్రతిజగ్రాహ ధర్మో దాక్షాయణీః ప్రభుః । తాభ్యశ్శిష్టా యవీయస్యః ఏకాదశ సులోచనాః ॥ ౨౪ ॥ ఖ్యాతిస్సత్యథ సంభూతిః స్మృతిః ప్రీతిః క్షమా తథా । సన్నతిశ్చానసూయా చ ఊర్జా స్వాహా స్వధా తథా ॥ ౨౫ ॥ భృగుర్భవో మరీచిశ్చ తథా చైవాంగిరా మునిః । పులస్త్యః పులహశ్చైవ క్రతుశ్చర్షివరస్తథా ॥ ౨౬ ॥ అత్రిర్వసిష్ఠో వహ్నిశ్చ పితరశ్చ యథాక్రమమ్ । ఖ్యాత్యాద్యా జగృహుః కన్యా మునయో మునిసత్తమ ॥ ౨౭ ॥ శ్రద్ధా కామం చలా దర్పం నియమం ధృతిరాత్మజమ్ । సంతోషం చ తథా తుష్టిర్లోభం పుష్టిరసూయత ॥ ౨౮ ॥ మేధా శ్రుతం క్రియా దండం నయం వినయమేవ చ ॥ ౨౯ ॥ బోధం బుద్ధిస్తథా లజ్జా వినయం వపురాత్మజమ్ । వ్యవసాయం ప్రజజ్ఞే వై క్షేమం శాంతిరసూయత ॥ ౩౦ ॥ సుఖం సిద్ధిర్యశః కీర్తిరిత్యేతే ధర్మసూనవః । కామాద్రతిస్సుతం హర్షం ధర్మపౌత్రమసూయత ॥ ౩౧ ॥ హింసా భార్యా త్వధర్మస్య తయోర్జజ్ఞే తథా

థాం శేషే గతే సతి సాత్త్వికస్వభావం సుతం పూర్వమాత్మనస్స్వదేహాత్ సంభూతం - అత ఏవ ॥ శ్రు ॥ ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతేః ఆత్మానమేవ తం ప్రజాపాలనార్థమకరోదిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ శతరూపామితి ॥ తాం స్వదేహార్ధభూతాం నారీం పత్న్యర్థం జగృహే - తపసా నిర్ధూతకల్మషామితి చ దేవ ఇతి చ విభురితి చ సాపిండ్యదోషపరిహారార్థముక్తం ॥ ౧౭ ॥ తస్మాదితి ॥ వ్యజాయత ప్రాసూయత ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ప్రజాపతిరితి ॥ స రుచిస్తాం జగ్రాహ - తయోర్దక్షిణాసహితో యజ్ఞో నామ పుత్రో జజ్ఞే ॥ ౨౦ ॥ యజ్ఞస్యేతి ॥ స్వాయంభువే మనౌ మన్వంతరే - యామా ఇతి దేవాస్సమాఖ్యాతాః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ఆసాం నామాని కథయన్నేవ వివాహమాహ - శ్రద్ధేత్యాది పంచభిః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ధర్మపత్నీనాం త్రయోదశానాం పుత్రానాహ శ్రద్ధేత్యాది త్రిభిః ॥ శ్రద్ధేతి ॥ చలా లక్ష్మీః ॥ ౨౮ ॥ మేధేతి ॥ క్రియా త్రిగుణాత్మికా - అతస్తమోంశేన దండం - రజోంశేన నయం - సత్త్వాంశేన వినయమనౌద్ధత్యరూపం - అసూయత ॥ ౨౯ ॥ బోధమితి ॥ లజ్జా శారీరం వినయం - వపుస్సంజ్ఞా వ్యవసాయమాత్మజం ప్రజజ్ఞే - వై ॥ ౩౦ ॥ సుఖమితి ॥ కీర్తిర్యశస్సంజ్ఞం పుత్రమసూయత - రతిః కామస్య భార్యా ॥ ౩౧ ॥ తదేవం ధర్మభార్యాణాం వంశ ఉక్తః - అన్యాసాం తు దక్షకన్యానాం పు

ధర్మసర్గమాహ॥ హింసేతి॥ తయోః అధర్మహింసయోః అనృతంనికృతిశ్చ జజ్ఞే తాభ్యాంనికృత్యనృతాభ్యాం మాయాభయంవేదనానరకంచజజ్ఞే॥ ౩౨॥ మాయేతి॥ శ్లో॥ తస్మాదేతయోర్మిథునద్వయం భయాజ్జజ్ఞ ఇతిపాఠే ఏతయోర్మిథునయోర్మధ్యే - మాయామృత్యుంభయాజ్జజ్ఞే తయోర్జజ్ఞ ఇతిపాఠే-మాయామృత్యుం సుషువే భయాదితి శేషః॥ ౩౩॥ వేదనేతి॥ రౌరవాత్ భయంనరకమేవచేత్యుక్తాత్ నరకాత్॥ ౩౪॥ దుఃఖోత్తరా ఇతి॥ అధర్మలక్షణాః అధర్మోవంశమూలభూతో లక్షణంయేషాం తే తథోక్తాః - తేవ్యాధ్యాద్యాః - ఊర్ధ్వరేతసః చరమకార్యస్య దుఃఖాత్మకత్వాత్ కార్యాంతరానుత్పాదకాః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ జీవానాం సృజ్యత్వాదినా పారతంత్ర్యన్నిత్యసర్గాదౌ హేతుత్వమనుపపన్నమిత్యాశంక్యతత్పరిహారబుభుత్సయా తేషాం స్వరూపం పృచ్ఛతి॥ యేయమితి॥ ౩౯॥ విష్ణురేవసత్త్వాదిశక్త్యాధానద్వారా తైస్తైర్మన్వాదిరూపైః స్థిత్యాదికరోతీతిపరిహరతి॥ సర్గేతి॥ తైస్తైర్మన్వాదిరూపైః మన్వాదయః సత్త్వస్థాః - దక్షాదయో రాజసాః- వ్యాధయస్తామసాః॥ ౪౦

నృతమ్। కన్యాచనికృతిస్తాభ్యాం భయంనరకమేవచ॥ ౩౨॥ మాయాచవేదనాచైవ మిథునంత్విదమేతయోః। తయోర్జజ్ఞేథవై మాయా మృత్యుంభూతాపహారిణమ్॥ ౩౩॥ వేదనాస్వసుతంచాపి దుఃఖంజజ్ఞేథరౌరవాత్। మృత్యోర్వ్యాధిజరాశోక తృష్ణాక్రోధాశ్చజజ్ఞిరే॥ ౩౪॥ దుఃఖోత్తరాస్స్మృతాహ్యేతే సర్వేచాధర్మలక్షణాః। నైషాంభార్యాస్తిపుత్రోవా తేసర్వేహ్యూర్ధ్వరేతసః॥ ౩౫॥ రౌద్రాణ్యేతానిరూపాణి విష్ణోర్మునివరాత్మజ। నిత్యప్రళయహేతుత్వం జగతోస్య ప్రయాంతివై॥ ౩౬॥ దక్షోమరీచిరత్రిశ్చ భృగుశ్చాద్యాః ప్రజేశ్వరాః। జగత్యత్ర మహాభాగ నిత్యసర్గస్య హేతవః॥ ౩౭॥ మనవోమనుపుత్రాశ్చ భూపావీర్యధనాశ్చయే। సన్మార్గాభిరతాశ్శూరాస్తేనిత్యస్థితికారిణః॥ ౩౮॥ మైత్రేయః॥ యేయంనిత్యస్థితిర్బ్రహ్మన్ నిత్యసర్గస్తథేరితః। నిత్యాభావశ్చ తేషాంవై స్వరూపం మమకథ్యతామ్॥ ౩౯॥ శ్రీపరాశరః॥ సర్గస్థితివినాశాంశ్చ భగవాన్మధుసూదనః। తైస్తైరూపైరచింత్యాత్మా కరోత్యవ్యాహతోవిభుః॥ ౪౦॥ నైమిత్తికః ప్రాకృతికః తథైవాత్యంతికోద్విజ। నిత్య

త్రాణ॥ శ్లో॥ దేవౌధాతృవిధాతారౌ భృగోఃఖ్యాతిరసూయతేత్యాదినా ఉత్తరాధ్యాయత్ర యేవక్ష్యతి - తత్ర తావద్ధర్మోక్తౌ తత్ప్రతియోగితయా బుద్ధిస్థస్యాధర్మస్య వంశం - ప్రసక్తానుప్రసక్తేనచ నిత్యప్రళయమాహ హింసేత్యాదినా॥ హింసేతి॥ ధర్మోధర్మశ్చ బ్రహ్మణః పుత్రౌ॥ శ్లో॥ ధర్మస్తనాద్దక్షిణతో యత్ర నారాయణస్స్వయం। అధర్మః పృష్ఠతో యస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకర ఇతిశుకోక్తేః - నికృతిర్వంచనా - తాభ్యాం అనృతనికృతిభ్యాం భయంనరకంభయనరకాఖ్యంపుత్రద్వయంజజ్ఞే॥ ౩౨॥ మాయేతి॥ ఏతయోస్తుభయనరకయోర్యథాక్రమం మాయాచవేదనాచేతి మిథునంమిథునత్వసంపాదకంభార్యాద్వయంచ తాభ్యామేవజజ్ఞే ఇత్యర్థః - తయోః మాయావేదనయోర్మధ్యే- మాయా-మృత్యుం - జజ్ఞేజనయామాస- భయాదిన్యర్థసిద్ధం॥ ౩౩॥ వేదనేతి॥ వేదనాచదుఃఖంస్వసుతంస్వయోగ్యంసుతం - రౌరవాన్నరకాజ్జనయామాసేత్యర్థః॥ ౩౪॥ దుఃఖోత్తరా ఇతి॥ దుఃఖోత్తరాః దుఃఖోదర్కాః- యతః అధర్మలక్షణాః పాపరూపాః - యద్వా ప్రాచీనాధర్మజ్ఞాపకాః - తద్ఫలత్వాదేషాం వ్యాధీనాం ఊర్ధ్వరేతసః కార్యాంతరానుత్పాదకాః - చరమకార్యదుఃఖభోగాత్మకత్వాత్॥ ౩౫॥ రౌద్రాణీతి॥ రౌద్రాణి తామసాని- అతో జగతో నిత్యప్రళయహేతుత్వంప్రయాంతి॥ ౩౬॥ నిత్యప్రళయహేతుప్రసంగాత్ నిత్యస్థితినిత్యసర్గహేతూనాహ॥ దక్షఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ననుమన్వాదీనాంకాదాచిత్కానాంకథంనిత్యస్థిత్యాదిహేతుత్వమిత్యాశయేనపృచ్ఛతిమైత్రేయః॥ యేతి॥ నిత్యాభావఃనిత్యప్రళయః॥ ౩౯॥ సర్గ ఇతి॥ తైస్తైర్దక్షాదిమన్వాదిరూపైః భగవానేవసర్గాదీన్ కరోతి - అతోనోక్తదోషప్రసంగ ఇత్యర్థః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ బ్రాహ్మ ఇతి॥ యదాయదాజగతీపతి

అథ నిత్యప్రళయస్య స్వరూపం దర్శయిష్యన్ ప్రసంగాత్ ప్రళయస్య చాతుర్విధ్యమాహ - నైమిత్తిక ఇత్యాదినా॥ నైమిత్తిక ఇతి॥ ఆత్యంతిక ఇతి నైమిత్తికాదిలయేషు సుషుప్త్యవస్థాయామివ జీవస్య పరమాత్మని లయేఽపి కర్మక్షయాభావాత్ పునర్భవో విద్యతే - ఆత్యంతికే తు నిశ్శేషకర్మావిద్యాదినాశాన్న పునర్భవ ఇతి విశేషః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ సృష్టీతి॥ వైష్ణవ్యః విష్ణుసంకల్పానువర్తిన్యః - శక్తయః సత్త్వాద్యాః సదా అవిచ్ఛేదేన సర్వేఽపి జనః విష్ణుశక్తిప్రేరితః కాలభేదాద్విషయభేదాచ్చ సర్గాదికరోతి॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

నిత్యప్రళయహేతోరధర్మాదేః తామసస్య ప్రసంగాత్ భృగుసర్గమతిక్రమ్య పూర్వోక్తకౌమారసర్గం

శ్చ సర్వభూతానాం ప్రళయోఽయం చతుర్విధః॥ ౪౧॥ బ్రాహ్మో నైమిత్తికస్తత్ర యచ్ఛేతే జగతీపతిః। ప్రయాతి ప్రాకృతశ్చైవ బ్రహ్మాండం ప్రకృతౌ లయమ్॥ ౪౨॥ జ్ఞానాదాత్యంతికః ప్రోక్తో యోగినః పరమాత్మని। నిత్యస్సదైవ జాతానాం యో వినాశో దివానిశమ్॥ ౪౩॥ ప్రసూతిః ప్రకృతేర్యా తు సా సృష్టిః ప్రాకృతా స్మృతా। దైనందినీ తథా ప్రోక్తా యాఽన్తరప్రళయాదను॥ ౪౪॥ భూతాన్యనుదినం యత్ర జాయంతే మునిసత్తమ। నిత్యసర్గో హి స ప్రోక్తః పురాణార్థవిచక్షణైః॥ ౪౫॥ ఏవం సర్వశరీరేషు భగవాన్ భూతభావనః। సంస్థితః కురుతే విష్ణుః ఉత్పత్తిస్థితిసంయమాన్॥ ౪౬॥ సృష్టిస్థితివినాశానాం శక్తయస్సర్వదేహిషు। వైష్ణవ్యః పరివర్తంతే మైత్రేయాహర్నిశం సమాః॥ ౪౭॥ గుణత్రయమయం హ్యేతద్బ్రహ్మన్ శక్తిత్రయం మహత్। యోఽతియాతి స యాత్యేవ పరం నావర్తతే పునః॥ ౪౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్రీపరాశరః॥ కథితస్తామసస్సర్గో బ్రహ్మణస్తే మహామునే। రుద్రసర్గం ప్రవక్ష్యామి తన్మే నిగదతశ్శృణు॥ ౧॥ కల్పాదావాత్మనస్తుల్యం సుతం ప్రధ్యాయతస్తతః। ప్రాదురాసీత్ప్రభోరంకే కుమారో

శ్చేతే - తదా బ్రాహ్మో నైమిత్తికప్రళయః - యదా బ్రహ్మాండం ప్రకృతౌ లయం యాతి తదా ప్రాకృతప్రళయః॥ ౪౨॥ జ్ఞానాదితి॥ జ్ఞానాత్పరమాత్మని యోగినో లయ ఆత్యంతికః - సదైవ దీపజ్వాలావత్సంతత్యేన జాతానాం దివానిశం యో వినాశస్స నిత్యః॥ ౪౩॥ త్రివిధాం సృష్టిమాహ॥ ప్రసూతిరితి॥ ప్రకృతేస్సకాశాద్యా మహదాదిప్రసూతిః సా ప్రకృతిసృష్టిః - అంతరప్రళయాదను అవాంతరప్రళయానంతరం - యా చరాచరసృష్టిస్సా దైనందినీ॥ ౪౪॥ భూతానీతి॥ భూతానీత్యస్మదాదిసృష్టిప్రవాహః నిత్యసర్గ ఇత్యర్థః॥ ౪౫॥ ఆత్యంతికప్రళయవదాత్యంతికసృష్టేరభావాత్ సృష్టిస్త్రివిధైవేత్యుపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ౪౬॥ తర్హి విష్ణోస్సర్వశరీరేషు సర్వదా స్థితత్వాత్ కాలభేదనోత్పత్త్యాదయో న స్యుస్తదాహ॥ సృష్టీతి॥ తథా హి విష్ణుశక్తీనాం సత్త్వాదీనాం కాలభేదేన తత్ర సంచారాన్నాయం దోష ఇతి భావః॥ ౪౭॥ యస్మాత్త్రిగుణాత్మకవిష్ణుశక్తిత్రయపరివృత్త్యా సృష్ట్యాదిప్రవాహో భవతి - అతో గుణాతీతస్య న పునస్తత్ప్రవాహ ఇత్యాహ॥ గుణత్రయేతి॥ యోఽతియాతి అతిక్రామతి - స పరం పదం యాత్యేవ స పునర్నావర్తతే॥ శ్రు॥ న స పునరావర్తతే న స పునరావర్తత ఇతి శ్రుతేః॥ ౪౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

దక్షజామాతుర్ధర్మస్య వంశోత్పత్త్యాతత్ప్రతియోగితయా బుద్ధిస్థస్యాధర్మస్య నిత్యప్రళయహేతుం తామసం వంశముక్త్వా ఇదానీం తదనువాదపూర్వకం ప్రస్తుతం దక్షకన్యాస్వయమేవానువర్తయితుం తత్పరిణేతుర్నీలలోహితరుద్రస్య సర్గమాహ॥ కథితేతి॥ యద్యపి ఖ్యాతిస్సత్యధసంభూతిరిత్యుద్దేశక్రమేణ ఖ్యాతేరన్వయం ప్రథమం వక్తుం యుక్తం - తథాపి - తత్కథాయా అతివిస్తరత్వాదనంతరం వక్ష్యతి - యద్వా - పూర్వోక్తాత్తామసాత్ప్రద్రవ

తర్గతం తామసం రుద్రసర్గం ప్రపంచయితుం ప్రస్తౌతి ॥ కథితఇతి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ నామేతి ॥ రోదనద్రవణాభ్యాం రుద్ర నామనిరుక్తిః ॥ శ్లో ॥ రోదనాద్ద్రవణాచ్చైవ రుద్రనామ్నాభివిశ్రుత ఇతి వాయూక్తేః ॥ ౪ ॥ తతఇతి । నామాని రుద్రభవాదీని - స్థానాని సూర్యాదీని - పత్నీస్సువర్చలాదికాః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ చక్రే నామానీతి ॥ అత్ర వహ్నిర్వాయురితి పాఠక్రమో న వివక్షితః - అగ్నిదేవతాపత్నీపుత్రాణాం పశుపతిస్వాహాస్కందానాం పంచమస్థానే వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ సూర్యాదీనామితి ॥ సూర్యాదీనాం రుద్రమూర్తీనాం ॥ ౯ ॥ ఏషామితి ॥ సూతిః పుత్రాదిః - ప్రసూతిః పౌత్రాదిః ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఏవమితి ॥ సతీం సతీనామ్నీం ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ మైత్రే

నీలలోహితః ॥ ౨ ॥ రురోద సుస్వరం సోఽథ ప్రాద్రవద్ద్విజసత్తమ । కింరోదిషీతి తం బ్రహ్మా రుదంతం ప్రత్యువాచ వై ॥ ౩ ॥ నామ దేహీతి తం సోఽథ ప్రత్యువాచ ప్రజాపతిః । రుద్రస్త్వం దేవ నామ్నాసి మా రోదీర్ధైర్యమావహ ॥ ఏవముక్తః పునస్సోఽథ సప్తకృత్వో రురోద హ ॥ ౪ ॥ తతోఽన్యాని దదౌ తస్మై సప్తనామాని వై ప్రభుః । స్థానాని చైషామష్టానాం పత్నీః పుత్రాంశ్చ వై ప్రభుః ॥ ౫ ॥ భవం శర్వమథేశానం తథా పశుపతిం ద్విజ । భీమముగ్రం మహాదేవమువాచ స పితామహః ॥ ౬ ॥ చక్రే నామాన్యథైతాని స్థానాన్యేషాం చకార సః । సూర్యో జలం మహీ వాయుర్వహ్నిరాకాశమేవ చ ॥ దీక్షితో బ్రాహ్మణస్సోమ ఇత్యేతాస్తనవః క్రమాత్ ॥ ౭ ॥ సువర్చలా తథైవోషా సుకేశీ చాపరా శివా । స్వాహా దిశస్తథా దీక్షా రోహిణీ చ యథాక్రమమ్ ॥ ౮ ॥ సూర్యాదీనాం ద్విజశ్రేష్ఠ రుద్రాద్యైర్నామభిస్సహ । పత్న్యః స్మృతా మహాభాగ తదపత్యాని మే శృణు ॥ ౯ ॥ ఏషాం సూతిప్రసూతిభ్యామిదమాపూరితం జగత్ ॥ ౧౦ ॥ శనైశ్చరస్తథా శుక్రో లోహితాంగో మనోజవః । స్కందః స్వర్గోఽథ సంతానో బుధశ్చానుక్రమాత్సుతాః ॥ ౧౧ ॥ ఏవంప్రకారో రుద్రోఽసౌ సతీం భార్యామవిందత । ఉపయేమే దుహితరం దక్షస్యైవ ప్రజాపతేః ॥ ౧౨ ॥ దక్షకోపాచ్చ తత్యాజ సా సతీ స్వకలేబరమ్ । హిమవద్దుహితా సాభూన్మేనాయాం ద్విజసత్తమ ॥ ౧౩ ॥ ఉపయేమే పునశ్చోమామనన్యాం భగవాన్ హరః ॥ ౧౪ ॥ దేవౌ ధాతృవిధాతారౌ భృగోః ఖ్యాతిరసూయత ।

ర్గాదన్యోఽయం కుమారసర్గాంతర్భూతస్సాత్త్వికో రుద్రసర్గస్తమిమం శృణ్వితి సంబంధః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ నామేతి ॥ రుదన్ సామరాసీదితి రుద్రనామనిరుక్తిః ॥ శ్లో ॥ ఏవముక్తస్తు రురుదే చుక్రుశే చ సమంతతః । రోదనాద్ద్రవణాచ్చైవ రుద్రనామ్నేతి విశ్రుతా ఇతి వాయూక్తేః - హే దేవ నామ్నా త్వం రుద్రోఽసి రోదనాద్ద్రవణాచ్చేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ పరమేశ్వరస్యాపి సతో రోదనాదిశిశుత్వనాట్యం లోకసంగ్రహాయ - పితృపారతంత్ర్యద్యోతనార్థం - అతఏవాశ్చర్యాద్రోదనాదేర్నామహేతోః రుద్రాదినామోపాధిభేదోఽష్టానామిత్యుచ్యతే ॥ తతఇతి ॥ ౫ ॥ అన్యాని సప్తనామాని దదావిత్యుక్తం తాన్యేవాహ ॥ భవమితి ॥ తం భవాదినామానమువాచ తస్య భవాదినామాని కృతవానిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ తదేవాహ ॥ చక్రే నామానీతి ॥ రుద్రభవాదీనాం సూర్యాదీన్యష్టస్థానాని - తాన్యేవాభివ్యక్తిస్థానత్వాత్తనవః మూర్తయ ఇత్యుచ్యంతే - దీక్షితో బ్రాహ్మణ ఇతి స్వధర్మానుష్ఠాతరి క్షేత్రజ్ఞే పరమాత్మాభివ్యక్తేస్తన్మూర్తిత్వం ॥ శ్లో ॥ ఆత్మా తస్యాష్టమీ మూర్తిశ్శివస్య పరమాత్మనః । వ్యాపకేతరమూర్తీనాం విశ్వం తస్మాచ్ఛివాత్మకం ॥ స్థానేష్వేతేష్వేవ రుద్రం ధ్యాయంతి ప్రణమంతి చ ॥ తేషామష్టతనుర్దేవో దదాతి పరమం పదమితి వాయూక్తేః - సూర్యో జలం మహీ వాయుర్వహ్నిరితి క్రమో ద్రష్టవ్యః - తథా సతి సువర్చలాదీనాం పత్నీనాం యథాక్రమం సంబంధే వాయోశ్శివాపతిత్వం వహ్నేస్స్వాహేతి సిధ్యతి - వక్ష్యమాణపుత్రక్రమేఽపి వహ్నేః స్కందః పుత్ర ఇత్యుపపద్యతే - తతః వహ్నిర్వాయురితి పాఠక్రమో న వివక్షితః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ఏషామితి ॥ సూతిప్రసూతిభ్యాం పుత్రైః పౌత్రాదిభిశ్చ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఉక్తస్య రుద్రసర్గస్య ప్రస్తుతోపయోగమాహ ॥ ఏవంప్రకారఇతి ॥ సతీం నామ దక్షస్య కన్యాం ॥ ౧౨ ॥ దక్షకోపాదితి ॥ దక్షస్య కోపాత్ పిత్రా దక్షేణ స్వయజ్ఞే రుద్రావజ్ఞానోద్భూతత్వాదతస్తస్యాస్సంతతిర్నాభూదితి భావః ॥ ౧౩ ॥ ఉపయే

యశ్చోదయతి॥ క్షీరోదాదితి। ౧౬। పరిహరతి॥ నిత్యేతి॥ జగత్పితుః విష్ణోరనపాయిన్యేషా జగన్మాతృత్వేన తస్య నిత్యా - తస్యాశ్చ విష్ణోరివ ఆవిర్భావతిరోభావౌ స్తః - సా పూర్వం భృగోస్సుతాత్వేన ఆవిర్భూతా - పశ్చాదింద్రస్య దుర్వాససః శాపాత్తిరోభూతా అమృతమథనే ప్రాదుర్భూతా - అతో న విరోధః - యథేతి సర్వగతో విష్ణుర్యథా యత్స్వభావః ఇయమపి తథా తత్స్వభావేతి - విష్ణోస్సర్వగతత్వసత్యజ్ఞానాది స్వరూపకల్యాణగుణాదీనామతిదేశః - అథవా భగవాన్విభుత్వేన సర్వగతః ఇయంచ సర్వగతా ॥ ౧౭ ॥ తయోః సర్వాత్మకత్వమనపాయిత్వం చోపపాదయతి॥ అర్థ ఇతి॥ అర్థశ్శబ్దవాచ్యః - నీతిర్న్యాయశాస్త్రం - నయః న్యాయః - బుద్ధిరధ్యవసాయాత్మకమంతఃకరణం - తత్కార్యో నిశ్చయో బోధః - సత్క్రియా యాగాదిః - ధర్మస్తత్సాధ్యమదృష్టం ॥ ౧౮॥ స్రష్టేతి॥ అలంబుద్ధిస్తుష్టిః - తదభివ్యక్తసుఖం సంతోషః - శాశ్వతీతి లక్ష్మ్యా విశేషణం॥౧౯॥ ఇచ్ఛేతి॥ ఇచ్ఛా అపేక్షా - తజ్జన్యోऽభినివేశః కామః॥౨౦॥ పత్నీశాలేతి॥ ఇధ్మా సమిత్ ఆర్షత్వాట్టాప్॥ ౨౧॥ సామస్వరూపీతి॥ సగానో మంత్రః సామ - తద్గానవిశేషః ఉద్గీతిః॥ ౨౨॥౨౩॥౨౪॥ శశాంక ఇతి॥ వాయుః జగత్ప్రాణః - ధృతిః ధారణం జగచ్చేష్టా చ ప్రవహాది ప్రా

శ్రియం చ దేవదేవస్య పత్నీం నారాయణస్య యాం। ౧౫॥ మైత్రేయః॥ క్షీరోదాచ్ఛ్రీస్సముత్పన్నా శ్రూయతేऽమృతమంథనే। భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నేత్యేతదాహ కథం భవాన్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రీపరాశరః॥ నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోః శ్రీరనపాయినీ। యథా సర్వగతో విష్ణుస్తథైవేయం ద్విజోత్తమ। ౧౭॥ అర్థో విష్ణురియం వాణీ నీతిరేషా నయో హరిః। బోధో విష్ణురియం బుద్ధిర్ధర్మోऽసౌ సత్క్రియా త్వియమ్॥ ౧౮॥ స్రష్టా విష్ణురియం సృష్టిః శ్రీర్భూమిర్భూధరో హరిః। సంతోషో భగవాన్ లక్ష్మీస్తుష్టిర్మైత్రేయ శాశ్వతీ। ౧౯॥ ఇచ్ఛా శ్రీర్భగవాన్ కామో యజ్ఞోऽసౌ దక్షిణా తు సా। ఆజ్యాహుతిరసౌ దేవీ పురోడాశో జనార్దనః ॥ ౨౦ ॥ పత్నీశాలా మునే లక్ష్మీః ప్రాగ్వంశో మధుసూదనః। చితిర్లక్ష్మీర్హరిర్యూప ఇధ్మా శ్రీర్భగవాన్ కుశః ॥ ౨౧ ॥ సామస్వరూపీ భగవాన్ ఉద్గీతిః కమలాలయా। స్వాహా లక్ష్మీర్జగన్నాథో వాసుదేవో హుతాశనః ॥ ౨౨ ॥ శంకరో భగవాన్ విష్ణుః గౌరీ లక్ష్మీర్ద్విజోత్తమ। మైత్రేయ కేశవస్సూర్యస్తత్ప్రభా కమలాలయా ॥ ౨౩ ॥ విష్ణుః పితృగణః పద్మా స్వధా శాశ్వతపుష్టిదా। ద్యౌః శ్రీస్సర్వాత్మకో విష్ణురవకాశోऽతివిస్తరః॥ ౨౪ ॥ శశాంకః శ్రీధరః కాంతిః శ్రీస్తస్యైవానపాయి

ణ ఇతి॥ అనన్యాం భవైకనిష్ఠాం॥ ౧౪॥ దేవావితి॥ శ్రీమన్నారాయణస్య యా పత్నీ తాం శ్రియం చానూయత॥ ౧౫॥ క్షీరోదాదితి॥ ప్రశ్నస్స్పష్టార్థః॥ ౧౬॥ నిత్యైవేతి॥ ఉత్తరస్యాయం భావః - తస్యా ఉత్పత్తిమత్త్వే భవేదయం విరోధః - నిత్యాయా ఏవ సర్వగతాయాస్సర్వాత్మికాయాశ్చ విష్ణుశక్తేస్తస్యాః కార్యవశేన విష్ణోరివావిర్భావతిరోభావమాత్రం - అతః పూర్వం భృగుసుతారూపేణావిర్భూతాయాః దుర్వాససశ్శాపేన తిరోభూతాయాః పునః క్షీరాబ్ధావావిర్భావో న విరుధ్యత ఇతి - తదేవాహ నిత్యైవేత్యాదినా ఆ యావదుత్తరాధ్యాయపరిసమాప్తిః॥ ౧౭ ॥ లక్ష్మీనారాయణయోస్సర్వాత్మకత్వం తథా తథోపాసనార్థం ప్రపంచయతి - అర్థో విష్ణురిత్యాదినా యావదధ్యాయపరిసమాప్తిః॥ అర్థ ఇతి॥ వాణీ అర్థాభిధాయికా వాక్ - ఇయం శ్రీః - నీతిరేషా శ్రీః నయస్సామాద్యుపాయః - బోధోऽర్థప్రకాశః - బుద్ధిస్తదభివ్యంజికాభిధావృత్తిః - ధర్మోऽపూర్వం - సత్క్రియా యాగాదిః॥౧౮॥ స్రష్టేతి॥ భూధరో గిరిః - భూపతిర్వా - యదృచ్ఛాలాభైరలం ప్రత్యయస్సంతోషః - తత్కృతా నిర్వృతిస్తుష్టిః॥ ౧౯ ॥ ఇచ్ఛేతి ॥ ఇచ్ఛా ధనాదిస్పృహా - కామస్తద్భోగాభిలాషః॥ ౨౦ ॥ పత్నీశాలేతి॥ చితిరిష్టకాచయనం ॥ ౨౧ ॥ సామస్వరూపీతి ॥ సామస్వరూపీ రథంతరాది సామస్వరూపః - ఉద్గీతిస్తద్గానవ్యాపారః - హుతాశనో వాసుదేవః - స్వాహా తు లక్ష్మీః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ విష్ణురితి॥ ద్యౌః శ్రీః అవకాశో విష్ణుః॥౨౪॥ శశాంక ఇతి॥ ధృతిర్మేఘాదిధారణం జగచ్చేష్టా చ లక్ష్మీః - తత్కర్తా

కాదిరూపవాయుకృత్యం॥ ౨౫॥౨౬॥ యమ ఇతి॥ యమస్య పత్నీ ధూమోర్ణా- ఋద్ధిః కుబేరస్య॥౨౭॥ గౌరీతి॥ గౌరీ వరుణస్య పత్నీ- దేవసేనా స్కందభార్యా॥౨౮॥ అవష్టంభ ఇతి॥ అవష్టంభ ఆధారః బలం వా॥ ౨౯॥ జ్యోత్స్నేతి॥ జ్యోత్స్నా చంద్రప్రభా॥ ౩౦॥౩౧॥౩౨॥ తృష్ణేతి॥ దేయస్యాదిత్సా నిషిద్ధలిప్సా చ లోభః - లబ్ధే అపర్యాప్తధీస్తృష్ణా - రతిః ప్రియసంగమజాతా కాలప్రీతిః- తత్ప్రకర్షో రాగః॥ ౩౩॥౩౪॥ దేవేతి॥ అనయోరాభ్యాం పరం అన్యత్ - సర్వస్యోభయాత్మకత్వే పితృత్వాభిముఖ్యాతిశయవిశేషాదర్థవాణ్యాదీనాం తదాత్మకత్వముక్తం ॥ ౩౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే విష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమాంశే - అష్టమోధ్యాయః.

ఇదమితి॥ మరీచిః కాశ్యపపితా॥౧॥ దుర్వాసా ఇతి ॥ శంకరస్యాంశ ఇతి వక్ష్యమాణాఖ్యానాంత్యాదేహేతుని దేవ

వీ। ధృతిర్లక్ష్మీర్జగచ్చేష్టా వాయుస్సర్వత్రగో హరిః॥ ౨౫ ॥ జలధిర్ద్విజ గోవిందస్తద్వేలా శ్రీర్మహామతే। లక్ష్మీస్వరూపమింద్రాణీ దేవేంద్రో మధుసూదనః ॥ ౨౬ ॥ యమశ్చక్రధరస్సాక్షాద్ధూమోర్ణా కమలాలయా। ఋద్ధిః శ్రీః శ్రీధరో దేవస్స్వయమేవ ధనేశ్వరః ॥ ౨౭ ॥ గౌరీ లక్ష్మీర్మహాభాగా కేశవో వరుణస్స్వయమ్। శ్రీర్దేవసేనా విప్రేంద్ర దేవసేనాపతిర్హరిః ॥ ౨౮ ॥ అవష్టంభో గదాపాణిః శక్తిర్లక్ష్మీర్ద్విజోత్తమ। కాష్ఠా లక్ష్మీర్నిమేషోసౌ ముహూర్తోసౌ కలా తు సా॥ ౨౯ ॥ జ్యోత్స్నా లక్ష్మీః ప్రదీపోసౌ సర్వస్సర్వేశ్వరో హరిః। లతాభూతా జగన్మాతా శ్రీర్విష్ణుర్ద్రుమసంస్థితః ॥ ౩౦ ॥ విభావరీ శ్రీర్దివసో దేవశ్చక్రగదాధరః। వరప్రదో వరో విష్ణుర్వధూః పద్మవనాలయా ॥ ౩౧ ॥ నదస్వరూపీ భగవాన్ శ్రీర్నదీరూపసంస్థితా। ధ్వజశ్చ పుండరీకాక్షః పతాకా కమలాలయా ॥ ౩౨ ॥ తృష్ణా లక్ష్మీర్జగన్నాథో లోభో నారాయణః పరః। రతీ రాగశ్చ ధర్మజ్ఞ లక్ష్మీర్గోవింద ఏవ చ॥ ౩౩ ॥ కింవాతిబహునోక్తేన సంక్షేపేణేదముచ్యతే ॥ ౩౪ ॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు పున్నామా భగవాన్హరిః। స్త్రీనామ్నీ శ్రీశ్చ విజ్ఞేయా నానయోర్విద్యతే పరమ్॥ ౩౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - అష్టమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ఇదం చ శృణు మైత్రేయ యత్పృష్టోహమిహ త్వయా। శ్రీసంబంధం మయాప్యేతచ్ఛ్రుతమాసీన్మరీచితః॥ ౧ ॥ దుర్వాసాశ్శంకరస్యాంశశ్చచార పృథివీమిమామ్। స దదర్శ స్రజం ది

వాయుర్హరిః॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ యమ ఇతి ॥ ధూమోర్ణా యమస్య భార్యా- ధనేశ్వరః కుబేరః- ఋద్ధిస్తస్య పత్నీ॥ ౨౭॥ గౌరీతి ॥ వరుణస్య భార్యాపి గౌరీసంజ్ఞా॥౨౮॥ అవష్టంభ ఇతి ॥ అవష్టంభః పురుషకారః - శక్తిస్తత్సామర్థ్యం॥ ౨౯॥ జ్యోత్స్నేతి॥ జ్యోత్స్నా చంద్రప్రభా - ప్రదీపో హరిః - హరేరేవ విశేషణం సర్వస్సర్వేశ్వరశ్చేతి ద్రుమసంస్థితిరితి లతయా ఆశ్రయః॥ ౩౦॥ విభావరీతి ॥ వధూర్జాయా - వరః పతిః॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ తృష్ణేతి ॥ పునఃపునరుపాదిత్సా తృష్ణా - తత్ప్రాప్తావపర్యాప్తధీర్లోభః - రాగః కామః - తత్పత్నీ రతిః॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ దేవేతి ॥ అనయోరాభ్యాం పరం న విద్యతే ॥ ౩౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే అష్టమోధ్యాయః.

తదేవం మైత్రేయకృతాక్షేపపరిహారార్థం సర్వాత్మకత్వప్రపంచనేన విష్ణోరివ లక్ష్మ్యా అపి నిత్యత్వముక్తం- ఇదానీమపి భావతిరోభావాభ్యాం తదుక్తం విరోధం పరిహరన్నాహ - ఇదం చేత్యాదినా పూర్వం భృగుసుతా సత్యం తేన॥ ఇదం చేతి॥ శ్రీసంబంధం భృగుసుతాపి శ్రీర్యథా క్షీరాబ్ధౌ జాయత ఇత్యుచ్యతే- ఇదం చ శృణు- మయాప్యేవమేవ సందిహానేన మరీచేస్సకాశాదేతచ్ఛ్రుతమాసీత్॥౧॥ తత్ర ప్రథమం భృగుసుతాయాస్సత్యాస్తిరోధానే కారణం వక్తుమాహ॥ దుర్వాసా ఇతి॥ శంకరస్యాంశ ఇత్యనేన తస్య శక్రశాపే సామర్థ్యం అపరాధాసహిష్ణు

తః॥ ౨॥ ౩॥ ఉన్మత్తేతి॥ ఉన్మత్తవ్రతధృక్ యోగినోఽపి జడోన్మత్తపిశాచవద్వర్తంతే - అథవా సనత్కుమారశాపాదున్మత్తవ్రతధృత్॥ ౪॥౫॥ ౬॥౭॥ ౮॥౯॥ మదాంధేతి॥ గంధాకృష్టేనేతి పాఠాంతరం- కరిణాం కరస్య గంధాకృష్టత్వం తస్యైవ నాసాత్వాత్। ౧౦॥౧౧॥ ఐశ్వర్యేతి॥ స్తబ్ధః అవినమ్రోద్ధతః - అత్ర హేతుః శ్రియ ఇతి- శ్రియో ధామేతి వా పాఠః॥౧౨॥ ప్రసాద ఇతి॥ తేత్వయా॥ ౧౩॥౧౪॥ ౧౫॥ మద్దత్తేతి॥ ప్రణష్టలక్ష్మీకం తిరోహితలక్ష్మీకం అత్ర ప్రణష్టశబ్దస్య తిరోహితత్వమర్థః॥౧౬॥౧౭॥ మహేంద్ర ఇతి॥ అకల్మషం సాపరాధే శాపదోషాభావాత్। ౧౮॥ ౧౯॥ నాహమితి॥

వ్యాప్యృషి విద్యాధరీకరే॥ ౨ ॥ సంతానకానామఖిలం యస్యా గంధేన వాసితమ్। అతిసేవ్యమభూద్బ్రహ్మం స్తద్వనం వనచారిణామ్॥ ౩॥ ఉన్మత్తవ్రతధృద్విప్రస్తాం దృష్ట్వా శోభనస్రజం । తాం యయాచే వరారోహాం విద్యాధరవధూం తతః॥ ౪॥ యాచితా తేన తన్వంగీ మాలాం విద్యాధరాంగనా। దదౌ తస్మై విశాలాక్షీ సాదరం ప్రణిపత్య తమ్॥ ౫॥ తామాదాయాత్మనో మూర్ధ్ని స్రజమున్మత్తరూపధృత్। కృత్వా స విప్రో మైత్రేయ పరిబభ్రామ మేదినీమ్॥ ౬॥ స దదర్శ సమాయాంతం ఉన్మత్తైరావతే స్థితమ్। త్రైలోక్యాధిపతిం దేవం సహ దేవైశ్శచీపతిమ్॥ ౭॥ తామాత్మనస్స శిరసః స్రజమున్మత్తషట్పదామ్। ఆదాయామరరాజాయ చిక్షేపోన్మత్తవన్మునిః॥ ౮॥ గృహీత్వామరరాజేన స్రగైరావతమూర్ధని। న్యస్తా రరాజ కైలాసశిఖరే జాహ్నవీ యథా॥ ౯॥ మదాంధకారితాక్షోఽసౌ గంధాకృష్టేన వారణః। కరేణాఘ్రాయ చిక్షేప తాం స్రజం ధరణీతలే॥ ౧౦॥ తతశ్చుక్రోధ భగవాన్ దుర్వాసా మునిసత్తమః। మైత్రేయ దేవరాజానం క్రుద్ధశ్చైతదువాచ హ॥ ౧౧॥ ఐశ్వర్యమదదుష్టాత్మన్నతిస్తబ్ధోఽసి వాసవ। శ్రియో ధామ స్రజం యస్త్వం మద్దత్తాం నాభినందసి॥ ౧౨॥ ప్రసాద ఇతి నోక్తం తే ప్రణిపాతపురస్సరమ్। హర్షోత్ఫుల్లకపోలేన న చాపి శిరసా ధృతా॥ ౧౩॥ మయా దత్తామిమాం మాలాం యస్మాన్న బహుమన్యసే। త్రైలోక్యశ్రీరతో మూఢ వినాశముపయాస్యతి॥ ౧౪॥ మాం మన్యతే నైస్సదృశం నూనం శక్ర భవాన్ ద్విజైః। అతోఽవమానమస్మాసు మానినా భవతా కృతమ్॥ ౧౫॥ మద్దత్తా భవతా యస్మాత్ క్షిప్తా మాలా మహీతలే। తస్మాత్ప్రణష్టలక్ష్మీకం త్రైలోక్యం తే భవిష్యతి॥ ౧౬॥ యస్య సంజాతకోపస్య భయమేతి చరాచరమ్। తం త్వం మామతిగర్వేణ దేవరాజావమన్యసే ॥ ౧౭ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ మహేంద్రో వారణస్కంధాదవతీర్య త్వరాన్వితః। ప్రసాదయామాస తదా దుర్వాససమకల్మషమ్ ॥ ౧౮ ॥ ప్రసాద్యమానస్స తదా ప్రణిపాతపురస్సరమ్।

త్వం చోక్తం ॥ ౨ ॥ సంతానకానామితి ॥ సంతానో దేవతరుః - తదీయానాం పుష్పాణాం - స్రజం మాలాం - యస్యా గంధేన వాసితం తద్వనం వనచారిణామతిసేవ్యమభూత్ ॥ ౩ ॥ ఉన్మత్తవ్రతధృదితి ॥ ఉన్మత్తవ్రతధృత్ యోగినోఽపి జడోన్మత్తపిశాచా ఇవ వర్తంతే - తాం స్రజం - తాం విద్యాధరవధూం యాచితవానితి ద్వికర్మకో యాచిః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ తామితి ॥ తాం స్రజం మూర్ధ్ని కృత్వా - మేదినీం పరిబభ్రామేత్యన్వయః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ గృహీత్వేతి ॥ ఐరావతమూర్ధ్ని విన్యస్తా సా - కైలాసశిఖరే స్థితా జాహ్నవీవ రరాజ ॥ ౯ ॥ మదాంధకారితాక్ష ఇతి ॥ మదేనాంధకారితే సంజాతాంధకారే అక్షిణీ యస్యాసౌ - కరేణాఘ్రాయేతి కరిణాం కరస్యైవ ఘ్రాణత్వాత్ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఐశ్వర్యేతి ॥ అతిస్తబ్ధోఽతిగర్వితోఽసి - శ్రియో [illegible] వాసస్థానం ॥ ౧౨ ॥ ప్రసాద ఇతి ॥ తే త్వయా - హర్షేణోత్ఫుల్లౌ వికసితౌ కపోలౌ యస్య తథాభూతేన సతా త్వయా ॥ ౧౩ ॥ మయేతి ॥ త్రైలోక్యశ్రీః త్రైలోక్యైశ్వర్యం వినాశముపయాస్యతి - శీఘ్రమేవ నజ్క్ష్యతి ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ మద్దత్తేతి ॥ మద్దత్తమాలాయా బహుత్వకారణదోషాత్ గజనిక్షిప్తాయా ఉపేక్షితత్వాత్ భవతైవ క్షిప్తేత్యుక్తం - తస్మాన్మాలాయా ధరణీతలే ప్రక్షేపదోషాత్త్వదీయం త్రైలోక్యం ప్రణష్టలక్ష్మీకం దారిద్ర్యాభిభూతం భవిష్యతీతి ద్వితీయశ్శాపః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ మహేం

తేన్యే మునయః - యోత్తమావంతః॥ ౨౦॥ గౌతమాదిభిరితి॥ గౌతమో హ్యహల్యాధర్షకం త్వాం సర్వాంగభగో భవేతి శప్త్వా పునస్త్వత్ప్రసాదితః సర్వాంగనేత్రం చక్రే నైవం కారుణికోహమితి భావః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ నాహమితి॥ విడంబనా అవమానః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తత ఇతి॥ నిశ్శ్రీకత్వం భోగ్యవస్త్వభావ ఏవ - ఏవం చ ఓషధ్యాదిభోగ్యాభావం తత్సాధనయజ్ఞసత్త్వాద్యభావం చాహ - సంక్షీణౌషధివీరుధమిత్యాదినా॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ యత ఇతి॥ సత్త్వం ధైర్యం - సత్త్వగుణో వా - భూతిర్లక్ష్మీః - సత్త్వభూత్యోరితరేతరహేతుత్వం - గుణాః సత్యశౌచశీలాద్యాః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ భవతీతి॥ ప్రథితః ప్రసిద్ధః పుమాన్ - లంఘితోవజ్ఞాతః అపధ్వస్తమతిర్భవతి॥ ౩౧॥ విజితా ఇతి॥ నిశ్శ్రీకత్వాదిదోషసామ్యేపి గుణిత్వప్రకృతచ్యుతా దేవాః నిర్గుణత్వప్రకృతిస్థితైర్దైత్యైర్విజితాః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఉత్పత్తీతి॥ అహితుః

ప్రత్యువాచ సహాసాత్తం మువార్ణా సా మునిసత్తమః ॥ ౧౯ ॥ నాహం కృపాలుహృదయో న చ మాం భజతే క్షమా । అన్యే తే మునయశ్శక్ర మువార్ణా స సమవేహి మామ్ ॥ ౨౦ ॥ ....
గౌతమాదిభిరన్యైస్త్వం గర్వమారోపితో ముధా । అక్షాంతిసారసర్వస్వం దుర్వాససమవేహి మామ్॥ ౨౧॥ వసిష్ఠాద్యైర్దయాసారైః స్తోత్రం కుర్వద్భిరుచ్చకైః । గర్వం గతోసి యేనైవం మామప్యద్యావమన్యసే ॥ ౨౨ ॥ జ్వలజ్జటాకలాపస్య భృకుటీకుటిలం ముఖమ్ । నిరీక్ష్య కస్త్రిభువనే మమ యో న గతో భయమ్ ॥ ౨౩ ॥ నాహం క్షమిష్యే బహునా కిముక్తేన శతక్రతో । విడంబనామిమాం భూయః కరోష్యనునయాత్మికామ్ ॥ ౨౪॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ విప్రో దేవరాజోపి తం పునః । ఆరుహ్యైరావతం నాగం ప్రయయావమరావతీమ్॥ ౨౫॥ తతః ప్రభృతి నిశ్శ్రీకం సశక్రం భువనత్రయమ్ । మైత్రేయాసీదపధ్వస్తం సంక్షీణౌషధివీరుధమ్ ॥ ౨౬॥ న యజ్ఞాస్సంప్రవర్తంతే న తపస్యంతి తాపసాః । న చ దానాదిధర్మేషు మనశ్చక్రే తదా జనః॥ ౨౭॥ నిస్సత్త్వాస్సకలా లోకా లోభాద్యుపహతేంద్రియాః । స్వల్పేపి హి బభూవుస్తే సాభిలాషా ద్విజోత్తమ॥ ౨౮॥ యతస్సత్త్వం తతో లక్ష్మీస్సత్త్వం భూత్యనుసారి చ । నిశ్శ్రీకాణాం కుతస్సత్త్వం వినా తేన గుణాః కుతః ॥ ౨౯ ॥ బలశౌర్యాద్యభావశ్చ పురుషాణాం గుణైర్వినా । లంఘనీయస్సమస్తస్య బలశౌర్యవివర్జితః॥ ౩౦ ॥ భవత్యపధ్వస్తమతిర్లంఘితః ప్రథితః పుమాన్ । ఏవమత్యంతనిశ్శ్రీకే త్రైలోక్యే సత్త్వవర్జితే॥ ౩౧॥ దేవాన్ ప్రతి బలోద్యోగం చక్రుర్దైతేయదానవాః॥ ౩౨ ॥ లోభాభిభూతా నిశ్శ్రీకా దైత్యాస్సత్త్వవివర్జితాః । శ్రియా విహీనైర్నిస్సత్త్వైర్దేవైశ్చక్రుస్తతో రణమ్ ॥ ౩౩॥ విజితాస్త్రిదశా దైత్యైరింద్రాద్యాశ్శరణం యయుః । పితామహం మ

ద్రే ఇతి ॥ అకల్మషం సాపరాధశాపే దోషాభావాత్ ॥౧౮॥ ౧౯॥ నాహమితి ॥ అన్యే తే మునయః యే దయార్ణవః - అహం న తథా ॥ ౨౦ ॥ తదేవాహ ॥ గౌతమాదిభిరితి ॥ గౌతమాదిభిః స్వభార్యాధర్షణాద్యపరాధిని త్వయి దాక్షిణ్యేనానుగ్రహపరైః - ముధా వృథైవ - గర్వం ప్రాపితోసి - అక్షాంతిరేవ సారస్తపోబలం తదేవ సర్వస్వం యస్య తం మాం ॥ ౨౧ ॥ వసిష్ఠాద్యైరితి ॥ ఉచ్చకైరున్నతశిరోభిరుచ్చాసనోపవిష్టస్య తవ స్తోత్రం కుర్వద్భిరిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ మామపీత్యుక్తం స్పష్టయతి ॥ జ్వలజ్జటేతి ॥ ఏవం ముఖం నిరీక్ష్య యో భయం న గతః - సకః - న కోపీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ నాహమితి ॥ విడంబనాముపహాసం ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ తతః ప్రభృతీతి ॥ ధ్వస్తం నష్టప్రాయం ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ నిస్సత్త్వా ఇతి ॥ నిస్సత్త్వాః ధైర్యశూన్యాః అతో లోభాదిభిరుపహతేంద్రియాః - అతస్స్వల్పేప్యర్థే సాభిలాషాః ॥ ౨౮ ॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి ॥ యత ఇతి ॥ యత్ర సత్త్వం ధైర్యం - తత్ర లక్ష్మీః - సత్త్వం చ భూత్యనుసారి లక్ష్మ్యా ఏవానువర్తి - ఏవం ధైర్యలక్ష్మ్యోః పరస్పరావినాభూతత్వాచ్ఛ్రీనివృత్త్యా సత్త్వనివృత్తిమాహ ॥ నిశ్శ్రీకాణామితి ॥ తేన సత్త్వేన వినా గుణాః ఔదార్యసంతోషక్షమాశీలాద్యాః కుతః ॥ ౨౯ ॥ తతోనర్థపరంపరామాహ ॥ బలేతి ॥ లంఘనీయః అభిభావ్యః ॥ ౩౦ ॥ భవతీతి ॥ ప్రథితః ఖ్యాతః - పుమాన్ లంఘితస్సన్నపధ్వస్తమతిర్నష్టప్రజ్ఞో భవతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ లోభాభిభూతా ఇతి ॥ రణం యుద్ధం ॥ ౩౩ ॥ ఇంద్రాపరాధే నహి

స్త్వయం హేతురహితం॥ శ్రు॥ నచాస్య కశ్చిజ్జనితేత్యాది శ్రుతేః - హేతుం సర్వస్యోత్పత్త్యాదేః॥ ౩౬॥ ప్రధానేతి॥ అజయోరపి కార్యత్వం వికార్యత్వాత్ స్వరూపస్వభావాన్యథాభావేనచ॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ ఉత్తరం తీరం ఉత్తరం కూలం శాకద్వీపాశ్రితం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ నమామీతి॥ అవ్యయం అపక్షయాదివికారరహితం అభేదినం భేదానర్హం॥ ౪౦॥ నారాయణమితి॥ అణీయసామాత్మనాం॥ ౪౧॥ ౪౨॥ పర ఇతి॥ పరస్మాన్మ్యక్తాత్॥ ౪౩॥ సత్త్వాదయ ఇతి॥ అతస్సర్వభూతేభ్యశ్శుద్ధః॥ ౪౪॥ కలేతి॥ శక్తిః లక్ష్మీ విగ్రహపరిజనపరిచ్ఛదాదివిభూతిః॥ శ్లో॥ కలాముహూర్తాదిమయశ్చ కాలో నయద్విభూతేః పరిణామహేతురిత్యాదేః॥ ౪౫॥ ప్రోచ్యత ఇతి॥ ఉపచారతశ్శుద్ధో ముక్తః పూర్వం విద్యాంతర్గతత్వేనవ

హోభాగం హుతాశనపురోగమాః॥ ౩౪॥ యథావత్కథితో దేవైర్బ్రహ్మా ప్రాహ తతస్సురాన్। పరావరేశం శరణం వ్రజధ్వమసురార్దనమ్॥ ౩౫॥ ఉత్పత్తిస్థితినాశానామహేతుం హేతుమీశ్వరమ్। ప్రజాపతిపతిం విష్ణుమనంతమపరాజితమ్॥ ౩౬॥ ప్రధానపుంసోరజయోః కారణం కార్యభూతయోః। ప్రణతార్తిహరం విష్ణుం స వశ్శ్రేయో విధాస్యతి॥ ౩౭॥ శ్రీ పరాశరః॥ ఏవముక్త్వా సురాన్సర్వాన్బ్రహ్మా లోకపితామహః। క్షీరోదస్యోత్తరం తీరం తైరేవ సహితో యయౌ॥ ౩౮॥ స గత్వా త్రిదశైస్సర్వైస్సమవేతః పితామహః। తుష్టావ వాగ్భిరిష్టాభిః పరావరపతిం హరిమ్॥ ౩౯॥ బ్రహ్మోవాచ॥ నమామి సర్వం సర్వేశమనంతమజమవ్యయమ్। లోకధామ ధరాధారమప్రకాశమభేదినమ్॥ ౪౦॥ నారాయణమణీయాంసమశేషాణామణీయసామ్। సమస్తానాం గరిష్ఠం చ భూరాదీనాం గరీయసామ్॥ ౪౧॥ యత్ర సర్వం యతస్సర్వముత్పన్నం మత్పురస్సరమ్। సర్వభూతశ్చ యః ప్రోక్తః పరాణామపి యః పరః॥ ౪౨॥ పరః పరస్మాత్పురుషాత్పరమాత్మస్వరూపధృక్। యోగిభిశ్చింత్యతే యోఽసౌ ముక్తిహేతోర్ముముక్షుభిః॥ ౪౩॥ సత్త్వాదయో న సంతీశే యత్ర చ ప్రాకృతా గుణాః। స శుద్ధస్సర్వశుద్ధేభ్యః పుమానాద్యః ప్రసీదతు॥ ౪౪॥ కలాకాష్ఠానిమేషాదికాలసూత్రస్య గోచరే। యస్య శక్తిర్న శుద్ధస్య ప్రసీదతు స నో హరిః॥ ౪౫॥

త్రైలోక్యస్య నిశ్శ్రీకత్వం ప్రాప్తం - అత స్త్రైలోక్యం తద్వర్తితయా ప్రాప్నువదపి తద్విపక్షేషు దేవేష్వవనాతి ప్రభూతమితి - దైత్యానాం జయస్సంగచ్ఛతే - హుతాశనపురోగమా ఇతి॥ అగ్ని ర్దూతత్వాత్ పురోగమః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ ఉత్తరం తీరం ఉత్తరదేశేవ స్థితం తీరం - పరం కూలమితి వా॥ ౩౮॥ స ఇతి॥ ఇష్టాభిః పూజితాభిః - అపేక్షితార్థద్యోతనాభిరితి వా - పరావరాణాముత్కృష్ట నికృష్టానాం పతిం బ్రహ్మ తుష్టావ॥ ౩౯॥ నమామీతి॥ నమామీత్యస్యోత్తరశ్లోకేపి సంబంధః - సర్వం సర్వరూపం - సర్వేశ్వరంచ - లోకధామ ధరాధారం లోకానాం పృథివ్యాదీనాం ధామ్నాం మండలానాం ధరాణాం ప్రభావవతామింద్రాదీనామాధారం - ఇంద్రాదీనాం ప్రభావో యదాశ్రయ ఇత్యర్థః - అప్రకాశం ప్రకాశరహితే అప్రకాశ మిత్యర్థః - అభేదినమనిర్భేదం - స్వవ్యతిరిక్తప్రకారశూన్యమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ యత్రేతి॥ యత్ర సర్వమిత్యాది యచ్ఛబ్దానాం స ఆద్యః పుమాన్ప్రసీదత్వితి తృతీయేనాన్వయః - పరాణామక్షరాదీనామపి యః పరః పురుషః - తథాచ శ్రుతిః - ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః - మనసస్తు పరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్పరః - మహతః పరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషః పర ఇతి॥ ౪౨॥ పర ఇతి॥ తస్మాత్పరస్మాదవ్యక్తాత్తత్ప్రేరకాత్క్షరణాత్మనః పురుషాదపి యః పరః - యతః పరమాత్మైవ స్వరూపధృక్ మూర్తిధారీ - అత ఏవ యోగిభిశ్చింత్యతే యోఽసౌ॥ ౪౩॥ ౪౪॥ కలేతి॥ కలాకాష్ఠానిమేషాదికాలపవసూత్రం సూత్రవచ్చేష్టానియామకత్వాత్తస్య గోచరే విషయే - యస్య శక్తిర్లక్ష్మీర్న వర్తతే - స్వరూపాభిన్నత్వాన్నిత్యైవ సా కాలగోచరవర్తినీ న భవతీత్యర్థః - అత ఏవ తస్యాస్స్వరూపాభేదాచ్ఛుద్ధస్యేత్యుక్తం॥ ౪౫॥ నను యది లక్ష్మీస్తత్స్వరూపాభిన్నా కథం తర్హి లక్ష్మ్యాః పతిరిత్యుచ్యతే తత్రాహ॥ ప్రోచ్య

ర్థ్యభావాత్ యస్మాద్భేదోప్యుపచారత ఇత్యన్వయః - అత్ర హేతుః - ఆత్మాయస్సర్వదేహినామితి ॥౪౬॥ య ఇతి ॥ కారణం ప్రకృతిః - మహతః కారణత్వాత్ - కార్యం మహాన్ - కారణస్య ప్రకృతేరపి కారణం బ్రహ్మ - కార్యస్య మహతః కార్యమహంకారః ॥ ౪౭ ॥ కార్యకార్యస్యేతి ॥ కార్యకార్యస్య కార్యభూతమహతః కార్యస్యాహంకారస్య - కార్యం తన్మాత్రాపంచకం - తస్యాపి కార్యం భూతపంచకం - తత్కార్యస్యాండస్య కార్యం చతుర్ముఖః - తతశ్చ కార్యమిత్యనుషంగః - తత్కార్యం జగత్ - తత్సర్వం యస్స్వయమేవ - తం ప్రణతాస్స్మేత్యన్వయః ॥ ౪౮ ॥ కారణమితి ॥ కారణస్య జగత్కారణస్య చతుర్ముఖస్య కారణమండం - తస్య కారణం భూతపంచకం - తత్కారణం తన్మాత్రాపంచకం - తత్కారణానామహంకారమహత్ప్రకృతీనాం హేతుం కారణం - కారణావస్థం కార్యావస్థం చ సర్వం త్వమేవేత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ భోక్తారమితి ॥ భోజ్యం భోగ్యం శబ్దాది - సృజ్యం ఘటాది - కార్యం యాగాదిగత్యాది చ - పరం పదం పరమం ప్రాప్యస్థానం ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ యస్యేతి ॥ అయుతాంశోఽయుతాంశోఽయుతాంశః తస్యాయుతాంశోఽయః తస్యాం శక్తిస్థితా - మేరోరివాణుః - పాదోఽస్య

ప్రోచ్యతే పరమేశో హి యశ్శుద్ధోఽప్యుపచారతః । ప్రసీదతు స నో విష్ణురాత్మా యస్సర్వదేహినామ్ ॥ ౪౬ ॥
యః కారణం చ కార్యం చ కారణస్యాపి కారణమ్ । కార్యస్యాపి చ యః కార్యం ప్రసీదతు స నో హరిః ॥ ౪౭ ॥
కార్యకార్యస్య యత్కార్యం తత్కార్యస్యాపి యస్స్వయమ్ । తత్కార్యకార్యభూతో యస్తతశ్చ ప్రణతాస్స్మ తమ్ ॥ ౪౮ ॥ కారణం కారణస్యాపి తస్య కారణకారణమ్ । తత్కారణానాం హేతుం తం ప్రణతాస్స్మ సురేశ్వరమ్ ॥ ౪౯ ॥ భోక్తారం భోజ్యభూతం చ స్రష్టారం సృజ్యమేవ చ । కార్యకర్తృస్వరూపం తం ప్రణతాస్స్మ పరం పదమ్ ॥ ౫౦ ॥ విశుద్ధబోధవన్నిత్యమజమక్షయమవ్యయమ్ । అవ్యక్తమవికారం యత్తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౫౧ ॥ న స్థూలం న చ సూక్ష్మం యన్న విశేషణగోచరమ్ । తత్పదం పరమం విష్ణోః ప్రణమామ సదామలమ్ ॥ ౫౨ ॥ యస్యాయుతాయుతాంశాంశే విశ్వశక్తిరియం స్థితా । పరబ్రహ్మస్వరూపస్య

త ఇతి ॥ పరా చాసౌ మా చ లక్ష్మీస్తస్యా ఈశః పరమేశః - యశ్శుద్ధః కేవలః ఉపచారతో భేదవివక్షయా ప్రోచ్యతే ద్వితీయో యచ్ఛబ్దః ప్రసిద్ధౌ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ పూర్వశ్లోకార్థం ప్రపంచయతి ॥ కార్యకార్యస్యేత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ కార్యకార్యస్యేతి ॥ ప్రకృతికార్యస్య మహతో యత్కార్యమహంకారః - తస్య కార్యభూతస్సూక్ష్మవర్గః - తస్యాపి కార్యం మహాభూతవర్గః - తత్కార్యభూతం బ్రహ్మాండం - తస్య కార్యభూతో బ్రహ్మదక్షాదివర్గః - తతశ్చ పుత్రపౌత్రాదిప్రవాహభూతో యస్స్వయమేవ - తం ప్రణతాస్స్మేత్యన్వయః ॥ ౪౮ ॥ తథా ॥ కారణమితి ॥ కారణం పుత్రపౌత్రాదిప్రవాహస్రష్టా బ్రహ్మాది - తస్య కారణం బ్రహ్మాండం - తస్య కారణం మహాభూతాని - తత్కారణం భూతసూక్ష్మాణి - తత్కారణానామహంకారమహత్తత్త్వానాం హేతుం ప్రధానభూతం ప్రణతాస్స్మేత్యర్థః - ప్రకృతేర్గుణక్షోభాత్ ప్రథమం క్రియాశక్తిస్సూత్రముత్పద్యతే - తతో జ్ఞానశక్తిర్మహత్తత్త్వం - తతోఽహంకార ఇతి ప్రక్రియా - తత్కారణానామిత్యనేన బహువచనాంతేనాహంకారమహత్తత్త్వానాం గ్రహణం - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి త్రివృదేకమాదౌ సూత్రం మహానహమితి ప్రవదంతి జీవమితి - యద్వా ప్రకృత్యా సహ తత్కారణానామితి బహుత్వం సంపాద్య తద్ధేతుం ప్రకృతిప్రేరకమీశ్వరం ప్రణతాస్స్మేతి యోజనీయం ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ విశుద్ధమితి ॥ విశుద్ధం బోధం శుద్ధం జ్ఞానం - వృత్తిజ్ఞానం వ్యావర్తయన్ శుద్ధత్వం దర్శయతి - అవ్యక్తమితి ॥ వ్యక్తం విషయస్తద్రహితమవికారం చేతి - తదుపపాదయతి ॥ నిత్యమిత్యాదినా - అక్షయమనాధారం - తద్విష్ణోః పరమం పదం - ప్రణమామేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ యస్యానంతశక్తేరయుతాయుతాంశో మాయాశక్తిలేశః - తస్యాంశో రజోగుణః - తస్మిన్నియం విశ్వరచనాశక్తిస్స్థితా - తం ప్రణమామ ఇత్యస్యోత్తరశ్లోకత్ర

త్యాదిః విశ్వశక్తిః జగన్మయీ॥ ౫౩॥ యదితి॥ అక్షయమితి పదచ్ఛేదః॥ ౫౪॥ ౫౫॥ శక్తయ ఇతి॥ అభూతపూర్వస్య నభూతం పూర్వం యస్మాత్ తస్య - సహి సర్వస్మాత్పూర్వః - భూతపూర్వస్యేతి పాఠే భూతానాం పూర్వ ఇతి॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨ ॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫ ॥ ౬౬॥ తమితి॥ అపూర్వరూపసంస్థానం సమస్తలోకవిలక్షణవర్ణాంగసన్నివేశం॥ ౬౭॥ ప్రణమ్యేతి॥ ప్రణమ్య ప్రణతాః పూర్వం ప్రణతా అపి భక్త్యా పునః ప్రణమ్య॥ ౬౮॥ నమో నమ ఇతి॥ అవిశేష

ప్రణమామ స్తమవ్యయమ్॥ ౫౩॥ యద్యోగినస్సదోద్యుక్తాః పుణ్యపాపక్షయే క్షయమ్। పశ్యంతి ప్రణవే చింత్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ ౫౪॥ యన్న దేవా న మునయో న చాహం న చ శంకరః। జానంతి పరమేశస్య తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ ౫౫॥ శక్తయో యస్య దేవస్య బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాః। భవంత్యభూతపూర్వస్య తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ ౫౬॥ సర్వేశ సర్వభూతాత్మన్ సర్వ సర్వాశ్రయాచ్యుత। ప్రసీద విష్ణో భక్తానాం వ్రజ నో దృష్టిగోచరమ్॥ ౫౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య బ్రహ్మణస్త్రిదశాస్తతః। ప్రణమ్యోచుః ప్రసీదేతి వ్రజ నో దృష్టిగోచరమ్॥ ౫౮॥ యన్నాయం భగవాన్ బ్రహ్మా జానాతి పరమం పదమ్। తన్నతాస్మ జగద్ధామ తవ సర్వగతాచ్యుత॥ ౫౯॥ ఇత్యంతే వచసస్తేషాం దేవానాం బ్రహ్మణస్తథా। ఊచుర్దేవర్షయస్సర్వే బృహస్పతిపురోగమాః॥ ౬౦॥ ఆద్యో యజ్ఞః పుమానీడ్యో యః పూర్వేషాం చ పూర్వజః। తం నతాస్మ జగత్స్రష్టుః స్రష్టారమవిశేషణమ్॥ ౬౧॥ భగవన్ భూతభవ్యేశ యజ్ఞమూర్తిధరావ్యయ। ప్రసీద ప్రణతానాం త్వం సర్వేషాం దేహి దర్శనమ్॥ ౬౨॥ ఏష బ్రహ్మా సహాస్మాభిస్సహరుద్రైస్త్రిలోచనః। సర్వాదిత్యైస్సమం పూషా పావకోఽయం సహాగ్నిభిః॥ ౬౩॥ అశ్వినౌ వసవశ్చైవ సర్వే చైతే మరుద్గణాః। సాధ్యా విశ్వే తథా దేవా దేవేంద్రశ్చాయమీశ్వరః॥ ౬౪॥ ప్రణామప్రవణా నాథ దైత్యసైన్యపరాజితాః। శరణం త్వామనుప్రాప్తాస్సమస్తా దేవతాగణాః॥ ౬౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం సంస్తూయమానస్తు భగవాన్ శంఖచక్రధృత్। జగామ దర్శనం తేషాం మైత్రేయ పరమేశ్వరః॥ ౬౬॥ తం దృష్ట్వా తే తదా దేవాః శంఖచక్రగదాధరమ్। అపూర్వరూపసంస్థానం తేజసాం రాశిమూర్జితమ్॥ ౬౭॥ ప్రణమ్య ప్రణతాః పూర్వం సంతోషస్తిమితేక్షణాః। తుష్టువుః పుండరీకాక్షం పితామహపురోగమాః॥ ౬౮॥ దేవాః॥ నమో నమో విశేషస్త్వం త్వం బ్రహ్మా త్వం పినాకధృత్। ఇంద్రస్త్వమగ్నిః పవనో వరుణస్సవితా యమః॥ ౬౯॥ వసవో మరుతస్సాధ్యా విశ్వేదేవగణా భవాన్। యోఽయం తవాగ్రతో దేవ సమస్తో దేవతాగణః॥ సర్వమేవ జగత్స్రష్టా యతస్సర్వగతో భవాన్॥ ౭౦॥ ....
త్వం యజ్ఞస్త్వం వషట్కారస్త్వమోంకారః ప్రజాపతిః। వేత్తా వేద్యం చ సర్వాత్మంస్త్వన్మయం చాఖి

లేష్వనుషంగః॥ ౫౩॥ యదితి॥ పుణ్యపాపక్షయే తత్ప్రతిబంధాపగమే - ప్రణవే పశ్యంతి మహావాక్యవిషయత్వాత్తస్య॥ ౫౪॥ ౫౫॥ శక్తయ ఇతి॥ అభూతపూర్వస్య న భూతః పూర్వః కశ్చిదపి యస్మాదనాదేరిత్యర్థః॥ శ్రు॥ తస్మాన్న జాతః పరో అన్యోఽస్తి - య ఆవివేశ భువనాని విశ్వేతి శ్రుతేః॥ ౫౬॥ తదేవం స్తుత్వా ప్రార్థయంతే॥ సర్వేశేతి॥ ౫౭॥ ౫౮॥ యదితి॥ జగద్ధామ దిగంతప్రకాశకం - ఆశ్రయభూతమితి వా॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ప్రణతానాం ప్రసీదేత్యుక్తం - తానేవ ప్రణతానాహురేష బ్రహ్మేత్యాదిత్రిభిః॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ తమితి॥ అపూర్వం రూపసంస్థానం దైహికసన్నివేశో యస్య తం॥ ౬౭॥ ప్రణమ్యేతి॥ పూర్వం ప్రణతా అపి భక్త్యా పునః ప్రణమ్య తుష్టువుః॥ ౬౮॥ నమో నమ ఇతి॥ అవిశేషశ్శుద్ధః పరమాత్మా - బ్రహ్మాదిరూపస్త్వమేవ॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥

స్సర్వసమః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఆనీయేతి॥ ఓషధీనాం విచిత్రశక్తిత్వాత్ విచిత్రవస్తూత్పత్త్యర్థమానయనం॥ ౨౭॥ మథ్యతామితి॥ అమృతం మథ్యతాం మథనేనామృతముత్పాద్యతాం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ త ఇతి॥ అమితౌజసః తస్యేత్యన్వయః॥ ౩౬॥ తేనైవేతి॥ వహ్నినా అస్తంబలాహకైరితి పాఠే పుచ్ఛే వహ్ని

లం జగత్॥ ౨౧॥ త్వామాతాశ్శరణం విష్ణో ప్రయాతా దైత్యనిర్జితాః। వయం ప్రసీద సర్వాత్మంస్తేజసాప్యాయయస్వ నః॥ ౨౨॥ తావదార్తిస్తథా వాంఛా తావన్మోహస్తథాసుఖమ్। యావన్న యాతి శరణం త్వామశేషాఘనాశనమ్॥ ౨౩॥ త్వం ప్రసాదం ప్రసన్నాత్మన్ ప్రపన్నానాం కురుష్వ నః। తేజసాం నాథ సర్వేషాం స్వశక్త్యాప్యాయనం కురు॥ ౨౪॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం సంస్తూయమానస్తు ప్రణతైరమరైర్హరిః। ప్రసన్నదృష్టిర్భగవానిదమాహ స విశ్వకృత్॥ ౨౫॥ తేజసో భవతాం దేవాః కరిష్యామ్యుపబృంహణమ్। వదామ్యహం యత్క్రియతాం భవద్భిస్తదిదం సురాః॥ ౨౬॥ ఆనీయ సహితా దైత్యైః క్షీరాబ్ధౌ సకలౌషధీః। మంథానం మందరం కృత్వా యోక్త్రం కృత్వా చ వాసుకిమ్॥ ౨౭॥ మథ్యతామమృతం దేవాః సహాయే మయ్యవస్థితే॥ ౨౮॥ సామపూర్వం చ దైతేయాస్తత్ర సామాన్యకర్మణి। సామాన్యఫలభోక్తారో యూయం వాచ్యా భవిష్యథ॥ ౨౯॥ మథ్యమానే చ తత్రాబ్ధౌ యత్సముత్పద్యతేఽమృతమ్। తత్పానాద్బలినో యూయం అమరాశ్చ భవిష్యథ॥ ౩౦॥ తథా చాహం కరిష్యామి తే యథా త్రిదశద్విషః। న ప్రాప్స్యంత్యమృతం దేవాః కేవలం క్లేశభాగినః॥ ౩౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తా దేవదేవేన సర్వ ఏవ తతస్సురాః। సంధానమసురైః కృత్వా యత్నవంతోఽమృతే భవన్॥ ౩౨॥ నానౌషధీస్సమానీయ దేవదైతేయదానవాః। క్షిప్త్వా క్షీరాబ్ధిపయసి శరదభ్రామలత్విషి॥ ౩౩॥ మంథానం మందరం కృత్వా యోక్త్రం కృత్వా చ వాసుకిమ్। తతో మథితుమారబ్ధా మైత్రేయ తరసామృతమ్॥ ౩౪॥ విబుధాస్సహితాస్సర్వే యతః పుచ్ఛం తతః కృతాః। కృష్ణేన వాసుకేర్దైత్యాః పూర్వకాయే నివేశితాః॥ ౩౫॥ తే తస్య ముఖనిశ్వాసవహ్నినోపహతత్విషః। నిస్తేజసోఽసురాస్సర్వే బభూవురమితౌజసః॥ ౩౬॥ తేనైవ ముఖనిశ్వాసవాయునాస్తబలాహకైః। పుచ్ఛప్రదేశే వర్షద్భిస్తథా చాప్యాయితాస్సురాః॥ ౩౭॥ క్షీరోదమధ్యే భగవాన్ కూర్మరూపీ స్వయం హరిః। మందరాద్రేరధిష్ఠానం

త్వామితి॥ తేజసా ప్రభావాదినా - నః అస్మాన్ - ఆప్యాయయస్వ సంవర్ధయేత్యర్థః॥ ౨౨॥ తావదితి॥ ఆర్తిశ్శత్రుపీడా - అసుఖం దుఃఖం॥ ౨౩॥ త్వమితి॥ స్వశక్త్యా లక్ష్మ్యా॥ ౨౪॥ భగవానిదమాహేత్యాదేః శ్రీమద్భాగవతే శుకమహర్షిణోక్తోఽభిప్రాయః॥ శ్లో॥ ఏక ఏవేశ్వరస్తస్మిన్ సురకార్యే సురేశ్వర। విహర్తుకామస్తానాహ సముద్రోన్మథనాదిభిరితి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఆనీయేతి॥ క్షీరాబ్ధౌ క్షిప్త్వేతి శేషః- యోక్త్రం మంథానరజ్జుం కృత్వా॥ ౨౭॥ మథ్యతామితి॥ మథ్యతాం మథనేనామృతముత్పాద్యతామిత్యర్థః॥ ౨౮॥ సామపూర్వమితి॥ సామపూర్వముపపత్తిపూర్వకం - సామాన్యం సమానం యత్ఫలం తస్య భోక్తారో యూయం భవిష్యథేతి వాచ్యాః యుష్మాభిరితి శేషః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ యూయమితి సామాన్యవచనాచ్ఛంకమానాన్ ప్రత్యాహ॥ తథా చేతి॥ భో దేవాః త్రిదశద్విషః యుష్మద్విద్విషః- కేవలం క్లేశభాగినో యథా భవిష్యంతి తథాహం కరిష్యామి॥ ౩౧॥ ఇతీతి॥ అమృతే అమృతార్థం॥ ౩౨॥ నానౌషధీరితి॥ శరదభ్రస్యేవ అమలా త్విట్ దీప్తిర్యస్మిన్॥ ౩౩॥ మంథానమితి॥ అమృతం మథితుమారబ్ధాః ఆరభతేః కర్తరి క్తః ఆరబ్ధవంత ఇత్యర్థః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తేనైవేతి॥ యేనాసురాణాం దుస్సహో వహ్నిరుత్పాదితః - తేనైవ వాసుకేర్ముఖనిశ్వాసవాయునా- అస్తబలాహకైః క్షిప్తైర్మేఘైః॥ ౩౭॥ సహాయే మయ్యవస్థిత ఇతి యదుక్తం తత్సాహాయ్యమా

వాఅ స్తంసంక్షీణమిత్యర్థః బలాహాకై భగవతాస్పృష్టైః॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦ ॥౯౧॥ మథ్యమానఇతి॥ హవిర్ధామ హవిషఆశ్రయః॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ తతఇతి॥ ఆదౌభగవన్మనసఃజాతస్యచంద్రస్యద్వౌదేహౌ - తత్రైకోబ్ధిజఃశివశిరోభూషణం - అన్యస్త్వత్రినేత్రజోలోకయాత్రానియుక్తః - నాగాశ్చేతిచశబ్దాన్మహేశ్వరోపివిషంజగ్రాహ॥ ౯౭॥ తతఇతి॥ అమృతస్యపూర్ణామితితృతీయార్థేషష్ఠీ॥ ౯౮॥౯౯॥ తతఇతి॥ ద్రవరూపమేకంద్రవ్యమమృతం - జాతం- అన్యత్ సోమాత్మకం॥ ౧౦౦॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥౧౦౫॥౧౦౬॥ ౧౦౭॥౧౦౮॥౧౦౯॥౧౧౦॥

భ్రమతోభూన్మహామునే ॥ ౮౮ ॥ రూపేణాన్యేనదేవానాంమధ్యేచక్రగదాధరః । చకర్షనాగరా
జానందైత్యమధ్యేపరేణచ ॥ ౮౯॥ ఉపర్యాక్రాంతవాన్ శైలంబృహద్రూపేణకేశవః । తథాపరేణ
మైత్రేయయన్నదృష్టంసురాసురైః॥ ౯౦॥ తేజసానాగరాజానంతథాప్యాయితవాన్ హరిః । అన్యేన
తేజసా దేవానుపబృంహితవాన్ ప్రభుః ॥ ౯౧ ॥ మథ్యమానేతత స్తస్మిన్ క్షీరాబ్ధౌ దేవదానవైః । హవి
ర్ధామాభవత్పూర్వంసురభిస్సురపూజితా । ౯౨ । జగ్ముర్ముదంతదా దేవాదానవాశ్చమహామునే ।
వ్యాక్షిప్తచేతసశ్చైవబభూవు స్తిమితేక్షణాః॥ ౯౩॥ కిమేతదితిసిద్ధానాందివిచింతయతాంతతః। బభూ
వ వారుణీ దేవీమదాఘూర్ణితలోచనా॥ ౯౪॥ కృతావర్తాత్తత స్తస్మాత్ క్షీరోదాద్వాసయన్ జగత్ ।
గంధేనపారిజాతోభూద్దేవస్త్రీనందన స్తరుః ॥ ౯౫॥ రూపౌదార్యగుణోపేత స్తతశ్చాప్సరసాంగణః॥
క్షీరోదధేస్సముత్పన్నోమైత్రేయపరమాద్భుతః॥ ౯౬॥ తతశ్శీతాంశురభవజ్జగృహేతంమహేశ్వరః । జ
గృహుశ్చ విషంనాగాఃక్షీరోదాబ్ధిసముద్భవమ్ ॥ ౯౭ ॥ తతోధన్వంతరిర్దేవశ్శ్వేతాంబరధరస్స్వ
యమ్ । బిభ్రత్కమండలుంపూర్ణమమృతస్యసముత్థితః ॥ ౯౮॥ తతస్స్వస్థమనస్కాస్తేసర్వేదైతే
యదానవాః । బభూవుర్ముదితాస్సద్యోమైత్రేయమునిభిస్సహ॥ ౯౯॥ తతస్స్ఫురత్కాంతిమతీవికాసిక
మలేస్థితా । శ్రీర్దేవీపయస స్తస్మాదుత్థితాధృతపంకజా ॥ ౧౦౦॥ తాంతుష్టువుర్ముదాయుక్తాశ్శ్రీసూ
క్తేనమహర్షయః ॥ ౧౦౧ ॥ విశ్వావసుముఖా స్తస్యాగంధర్వాఃపురతోజగుః । ఘృతాచీప్రముఖాబ్ర
హ్మన్ ననృతుశ్చాప్సరోగణాః ॥ ౧౦౨॥ గంగాద్యాస్సరితస్తోయైస్స్నానార్థముపతస్థిరే । దిగ్గజాహే
మపాత్రస్థమాదాయవిమలంజలమ్ ॥ స్నాపయాంచక్రిరే దేవీంసర్వలోకమహేశ్వరీమ్ ॥ ౧౦౩॥ క్షీ
రోదోరూపధృక్తస్యైమాలామమ్లానపంకజామ్ । దదౌవిభూషణాన్యంగేవిశ్వకర్మాచకారహ॥ ౧౦౪॥
దివ్యమాల్యాంబరధరాస్నాతాభూషణభూషితా । పశ్యతాంసర్వదేవానాంయయౌవక్షస్స్థలంహ
రేః॥ ౧౦౫ ॥ తతోవలోకితాదేవాహరివక్షస్స్థలస్థయా । లక్ష్మ్యామైత్రేయసహసాపరాంనిర్వృతి
మాగతాః॥ ౧౦౬॥ ఉద్వేగంపరమంజగ్ముర్దైత్యావిష్ణుపరాఙ్ముఖాః । త్యక్తాలక్ష్మ్యామహాభాగవిప్ర

హ ॥ క్షీరోదమధ్య ఇత్యాదిచతుర్భిః॥ ౮౮ ॥ ౮౯ ॥ ౯౦ ॥ ౯౧ ॥ మథ్యమాన ఇతి ॥ హవిషఃక్షీరదధ్యాదేర్ధామ ఆశ్రయభూతా ॥ ౯౨ ॥ జగ్మురితి ॥ వ్యాక్షిప్తచేతసఃతల్లోభాకృష్టచేతసః ॥ ౯౩ ॥ కిమేతదితి ॥ వారుణీమదిరాదేవీ శ్రీదేవీ ॥ ౯౪ ॥ కృతావర్తాదితి ॥ మందరభ్రమణేనకృతః ఆవర్తః అంభస్సమావర్తో యస్మిన్ తస్మాత్ ॥ ౯౫ ౯౬ ॥ తతఇతి ॥ తంచంద్రంవిషంచమహేశ్వరో జగృహే - తచ్ఛేషం నాగాశ్చ జగృహుః - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ ప్రస్కన్నంపిబతఃపాణేర్యత్కించిజ్జగృహుస్సృతత్ । వృశ్చికాహివిషౌషధ్యో దందశూకాశ్చయేపర ఇతి॥ ౯౭ ॥ తతఇతి॥ అమృతస్య కమండలుం తేనైవ పూర్ణం బిభ్రత్సముత్థితః ॥ ౯౮ ॥ తతఇతి ॥ స్వస్థమనస్కాః స్వస్థమనసో బభూవుః ॥ ౯౯ ॥ ౧౦౦ ॥ తామితి ॥ శ్రీసూక్తేనహిరణ్యవర్ణామిత్యాదిపంచదశర్చేన ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ దివ్యేతి ॥ పశ్యతాం సర్వదేవానాం తాననాదృత్యేత్యర్థః ॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥౧౦౭॥౧౦౮॥౧౦౯॥౧౧౦॥ ౧౧౧॥౧౧౨॥

౧౪౨॥ ౧౪౩॥ ౧౪౪॥ ౧౪౫॥ ౧౪౬॥ ౧౪౭॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - నవమోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

అథ సంక్షేపేణ శ్రుతం భృగుసర్గం విస్తరతః శ్రోతుం పృచ్ఛతి॥ కథితమితి॥ ౧॥ భృగోరితి॥ పరిగ్రహః కళత్రం॥ ౨॥ ఆయతిరితి॥ తయో రాయతినియత్యోః సుతావుభౌ జాతౌ॥ ౩॥ తావేవాహ॥ ప్రాణశ్చేతి॥ ప్రాణో మృకండుశ్చ- తత్ర మృకండుతో మార్కండేయో జజ్ఞ ఇత్యన్వయః॥ ౪॥ ౫॥ అథ క్రమప్రాప్తం మరీచేస్సంభూత్యాం జాతం వంశమాహ॥ పత్నీ మరీచేరితి॥ అత్రాల్పసంతానో మరీచేః పుత్రః పౌర్ణమాస ఉక్తః - బహుసంతానాః కాశ్యపవివస్వదా

భూద్ధరణీత్వియమ్॥ ౧౪౩॥ రాఘవత్వేఽభవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని। అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీ॥ ౧౪౪॥ దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ। విష్ణోర్దేహానురూపాం వై కరోత్యేషాత్మనస్తనుమ్॥ ౧౪౫॥ యశ్చైతచ్ఛృణుయాజ్జన్మ లక్ష్మ్యా యశ్చ పఠేన్నరః। శ్రియో న విచ్యుతిస్తస్య గృహే యావత్కులత్రయమ్॥ ౧౪౬॥ పఠ్యతే యేషు చైవైషా గృహేషు శ్రీస్తవో మునే। అలక్ష్మీః కలహాధారా న తేష్వాస్తే కదాచన॥ ౧౪౭॥ ఏతత్తే కథితం సర్వం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి। క్షీరాబ్ధౌ శ్రీర్యథా జాతా పూర్వం భృగుసుతా సతీ॥ ౧౪౮॥ ఇతి సకలవిభూత్యవాప్తిహేతుస్స్తుతిరియమింద్రముఖోద్గతా హి లక్ష్మ్యాః। అనుదినమిహ పఠ్యతే నృభిర్యైర్వసతి న తేషు కదాచిదప్యలక్ష్మీః॥ ౧౪౯॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - నవమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

మైత్రేయః॥ కథితం మే త్వయా సర్వం యత్పృష్టోఽసి మహామునే। భృగుసర్గాత్ప్రభృత్యేష సర్గో మే కథ్యతాం పునః॥ ౧॥ శ్రీపరాశరః॥ భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నా లక్ష్మీర్విష్ణుపరిగ్రహః। తథా ధాతృవిధాతారౌ ఖ్యాత్యాం జాతౌ సుతౌ భృగోః॥ ౨॥ ఆయతిర్నియతిశ్చైవ మేరోః కన్యే మహాత్మనః। భార్యే ధాతృవిధాత్రోస్తే తయోర్జాతౌ సుతావుభౌ॥ ౩॥ ప్రాణశ్చైవ మృకండుశ్చ మార్కండేయో మృకండుతః। తతో వేదశిరా జజ్ఞే ప్రాణస్యాపి సుతం శృణు॥ ౪॥ ప్రాణస్య ద్యుతిమాన్పుత్ర అజావాంశ్చ తతోఽభవత్। తతో వంశో మహాభాగ విస్తరం భార్గవో గతః॥ ౫॥ పత్నీ మరీచేస్సంభూ

పునరితి॥ యదా హరిరాదిత్యో వామనోఽభూత్ - భార్గవో జామదగ్న్యః॥ ౧౪౩॥ రాఘవత్వ ఇతి॥ సీతా రావణాదిదుష్టనిగ్రహసాధనభూతా॥ ౧౪౪॥ ౧౪౫॥ ౧౪౬॥ పఠ్యత ఇతి॥ కలహాధారా కలహ ఆధారో యస్యాస్సా అలక్ష్మీః అశ్రీః కలహో వాపి తేషు న భవతీత్యర్థః॥ ౧౪౭॥ ౧౪౯॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - నవమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

కథితమితి॥ పునః భృగుసర్గాత్ప్రభృతి భృగుసుతానువాదపూర్వకం - భృగోర్వంశః కథ్యతాం - అన్యథా పూర్వాపరసంబంధాప్రతీతేరిత్యర్థః॥ ౧॥ అతో భృగోస్సుతాననువదతి॥ భృగోరితి॥ విష్ణోః పరిగ్రహః పత్నీ॥ ౨॥ ఆయతిరితి॥ తాభ్యాం తయోరాయతినియత్యోః ప్రత్యేకం॥ ౩॥ ప్రాణశ్చేతి॥ ప్రాణశ్చ మృకండుశ్చేత్యేవముభౌ జాతావిత్యన్వయః॥ ౪॥ ౫॥ తదేవం చతుర్వింశతిదక్షకన్యానాం మధ్యే శ్రద్ధాదీనాం త్రయోదశానాం ధర్మభార్యాణాం వంశాః కథితాః - అనంతరం ఖ్యాతిస్సత్యథ సంభూతిరిత్యుద్దిష్టానామేకాదశానాం భృగుమహాదేవమరీచ్యాదిభార్యాణాం మధ్యే ఖ్యాత్యాం భృగోర్వంశో నిరూపితః - సత్యాశ్చ భవభార్యాయా దక్షకోపాదప్రాగ్ధాయా ఏవ దేహత్యాగోక్త్యా తస్యా వంశో నాభూదిత్యర్థః - అతః క్రమప్రాప్తం మరీచేస్సంభూత్యాం జాతం వంశమాహ॥ పత్నీ మరీచేరితి॥ వంశసంకీర్తన ఇతి మరీచేరేవ కశ్యపోఽన్యః పుత్రః - తత్పుత్రా వివస్వదాదయః ఇత్యస్మిన్నేవాంశే అదితివంశసంకీర్తనే వక్ష్యతి - వివస్వతః శ్రాద్ధదేవాదయః - శ్రాద్ధదేవస్యేక్ష్వాకుప్రముఖా ఇత్యాదితత్పుత్రాః

ర్థా పుత్రపౌత్రాదీనస్మిన్నంశే వంశసంకీర్తనే ఆదిత్యోత్పత్తిప్రస్తావే తురీయేంశే సూర్యవంశప్రస్తావే చ వక్ష్యే॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ప్రీత్యామితి॥ తత్సుతః తస్య పులస్త్యస్యైవ సుతః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ రజ ఇతి॥ సప్తర్షయ ఇత్యేతే తృతీయే మన్వంతరే సప్తర్షయో భవిష్యంతి॥ ౧౩॥ సర్గప్రసంగాదగ్నిసర్గమాహ॥ యోఽసావితి॥ ౧౪॥ పావకమితి॥ యథాహ కూర్మే॥ శ్లో॥ నిర్మథ్యః పవమానస్స్యాద్వైద్యుతః పావకస్స్మృతః। యశ్చాసౌ తపతే సూర్యే శుచిరగ్నిరసౌ స్మృత ఇతి॥ జలాశినమితి శుచివిశేషణం॥ ౧౫॥ తేషామితి॥ పితృపుత్రత్రయం పితా పుత్రత్రయం చ - త్రయః పుత్రాః ప్రత్యేకం పంచదశపుత్రకాః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ పితర ఇతి॥ అగ్నిష్వాత్తా అయజ్వానోఽమూర్తాస్త్రయోగణాః బర్హిషదః యజ్వానః మూర్తిమంతశ్చత్వారః అగ్నిష్వాత్తసుతా మేనా॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే -

తిః పౌర్ణమాసమసూయత। విరజాః పర్వతశ్చైవ తస్య పుత్రౌ మహాత్మనః॥ వంశసంకీర్తనే పుత్రాన్ వదిష్యేఽహం తతో ద్విజ॥ ౬॥ స్మృతిశ్చాంగిరసః పత్నీ ప్రసూతా కన్యకాస్తథా। సినీవాలీం కుహూం చైవ రాకాం చానుమతిం తథా॥ ౭॥ అనసూయా తథైవాత్రేర్జజ్ఞే పుత్రానకల్మషాన్। సోమం దుర్వాససం చైవ దత్తాత్రేయం చ యోగినమ్॥ ౮॥ ప్రీత్యాం పులస్త్యభార్యాయాం దత్తోలిస్తత్సుతోఽభవత్। పూర్వజన్మని సోఽగస్త్యస్స్మృతస్స్వాయంభువేఽంతరే॥ ౯॥ కర్దమశ్చార్వరీవాంశ్చ సహిష్ణుశ్చ సుతత్రయమ్। క్షమా తు సుషువే భార్యా పులహస్య ప్రజాపతేః॥ ౧౦॥ క్రతోశ్చ సంనతిర్భార్యా వాలఖిల్యానసూయత। షష్టిః పుత్రసహస్రాణి ఋషీణామూర్ధ్వరేతసామ్॥ అంగుష్ఠపర్వమాత్రాణాం జ్వలద్భాస్కరతేజసామ్॥ ౧౧॥ ఊర్జాయాం చ వసిష్ఠస్య సప్తాజాయంత వై సుతాః॥ ౧౨॥ రజో గోత్రోర్ధ్వబాహుశ్చ సవనశ్చానఘస్తథా। సుతపాశ్శుక్ర ఇత్యేతే సర్వే సప్తర్షయోఽమలాః॥ ౧౩॥ యోఽసావగ్న్యభిమానీ స్యాత్ బ్రహ్మణస్తనయోఽగ్రజః। తస్మాత్స్వాహా సుతాన్లేభే త్రీనుదారౌజసో ద్విజ॥ ౧౪॥ పావకం పవమానం చ శుచిం చాపి జలాశినమ్॥ ౧౫॥ తేషాం తు సంతతావన్యే చత్వారింశచ్చ పంచ చ। కథ్యంతే వహ్నయశ్చైతే పితా పుత్రత్రయం చ యత్॥ ౧౬॥ ఏవమేకోనపంచాశద్వహ్నయః పరికీర్తితాః॥ ౧౭॥ పితరో బ్రహ్మణా సృష్టా వ్యాఖ్యాతా యే మయా తవ। అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదోఽనగ్నయస్సాగ్నయశ్చ యే॥ తేభ్యస్స్వధా సుతే జజ్ఞే మేనాం వైతరణీం తథా॥ ౧౮॥ తే ఉభే బ్రహ్మవాదిన్యౌ యోగిన్యౌ చాప్యుభే ద్విజ। ఉత్తమజ్ఞానసంపన్నే సర్వైస్సముదితైర్గుణైః॥ ౧౯॥ ఇత్యేషా దక్షకన్యానాం కథితాపత్యసంతతిః। శ్రద్ధావాన్ సంస్మరన్నేతామనపత్యోఽభిజాయతే॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే

విస్తరతో వంశసంకీర్తనే చతుర్థాంశే వక్ష్యతి - అత్ర స్వల్పత్వాత్పౌర్ణమాసాన్వయమాత్రముక్తమిత్యర్థః॥ ౬॥ స్మృతిశ్చేతి॥ తాః కన్యా నిదర్శితాః సినీవాలీతి॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ క్రతోశ్చేతి॥ అంగుష్ఠపర్వమాత్రాణాం అంగుష్ఠపర్వప్రమాణానాం - ప్రమాణే మాత్రచ్ప్రత్యయః - అష్టాశీతిసహస్రాణి ఋషీణామితి పాఠాంతరం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ రజ ఇతి॥ సప్తర్షయస్తృతీయే మన్వంతరే॥ ౧౩॥ యోఽసావితి॥ అగ్న్యభిమానీ అగ్న్యభిమానీ దేవస్స తు జ్వలనమాత్రదేహః బ్రహ్మణస్తనయోఽగ్రజః॥ శ్రు॥ ముఖాదగ్నిరజాయతేతి శ్రుతేః - ఉదారౌజసః అతితేజస్వినః॥ ౧౪॥ పావకమితి॥ జలాశినం సూర్యస్థత్వాత్ - తథా చ కూర్మే॥ శ్లో॥ నిర్మథ్యః పవమానస్స్యాద్వైద్యుతః పావకస్స్మృతః - యశ్చాసౌ తపతే సూర్యే శుచిరగ్నిరసౌ స్మృత ఇతి॥ పావకాదీన్ త్రీన్ సుతాన్ లేభ ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౫॥ తేషామితి॥ తేషాం త్రయాణాం పంచదశ పంచదశ పంచదశేతి పంచచత్వారింశద్వహ్నయః - పితా బ్రహ్మపుత్రః ఏకః - తత్పుత్రత్రయం పావకాది॥ ౧౬॥ ఏవమితి॥ ఏవమేకోనపంచాశదగ్నయః॥ ౧౭॥ పితర ఇతి॥ అగ్నిష్వాత్తా అనగ్నయః అయజ్వానః - బర్హిషదస్సాగ్నయో యజ్వానః॥ శ్రు॥ యే వా అయజ్వానో గృహమేధినస్తే పితరోఽగ్నిష్వాత్తాః - యే వై యజ్వానస్తే పితరో బర్హిషద ఇతి శ్రుతేః॥ ౧౮॥ తదేవావివాహాదికం నాభూదిత్యాహ॥ తే ఉభే ఇతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీధర

విష్ణుచిత్తీయం - ప్రథమాంశే - దశమోధ్యాయః.

మనోర్దౌహిత్రో వంశఉక్తః అథతత్పుత్రాన్వయంవక్తుమనువదతి॥ ప్రియవ్రతేతి॥ ౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥
ఏతదితి॥ పూర్వోక్తముత్తమత్వమాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూభృదాశ్రయకేతనమితిచ పాఠః - సర్వభూభృతా
మాశ్రయస్య సార్వభౌమస్య కేతనంస్థానం॥ ౯॥ ఉచ్చైరితి॥ ఉచ్చైర్మనోరథః ఉచ్చాసనాభిలాషః॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥

ప్రథమాంశే - దశమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌమనోస్స్వాయంభువస్యతు। ద్వౌపుత్రౌసుమహావీర్యౌధర్మజ్ఞౌ
కథితౌతవ॥ ౧॥ తయోరుత్తానపాదస్య సురుచ్యాముత్తమస్సుతః। అభీష్టాయామభూద్బ్రహ్మన్పితు
రత్యంతవల్లభః॥ ౨ ॥ సునీతిర్నామయారాజ్ఞస్తస్యాసీన్మహిషీద్విజ। సనాతిప్రీతిమాంస్తస్యాంతస్యా
శ్చాసీద్ధ్రువస్సుతః॥ ౩ ॥ రాజాసనస్థితస్యాంకం పితుర్భ్రాతరమాశ్రితమ్। దృష్ట్వోత్తమంధ్రువశ్చ
క్రేతమారోఢుంమనోరథమ్॥ ౪॥ ప్రత్యక్షంభూపతిస్తస్యాస్సురుచ్యానాభ్యనందత। ప్రణయేనాగ
తంపుత్రముత్సంగారోహణోత్సుకమ్॥ ౫॥ సపత్నీతనయందృష్ట్వా తమంకారోహణోత్సుకమ్। స్వపు
త్రంచతథారూఢం సురుచిర్వాక్యమబ్రవీత్॥ ౬॥ క్రియతేకింవృథావత్సమహానేషమనోరథః। అన్య
స్త్రీగర్భజాతేన హ్యసంభూయమమోదరే॥ ౭ ॥ ఉత్తమోత్తమమప్రాప్య మవివేకోభివాంఛసి।
సత్యంసుతస్త్వమప్యస్య కింతునత్వంమయాధృతః॥ ౮ ॥ ఏతద్రాజాసనంసర్వభూభృత్సంశ్రయ
కేతనమ్। యోగ్యంమమైవపుత్రస్య కిమాత్మాక్లిశ్యతేత్వయా॥ ౯ ॥ ఉచ్చైర్మనోరథస్తేయం మ
త్పుత్రస్యైవకింవృథా। సునీత్యామాత్మనోజన్మ కింత్వయానావగమ్యతే॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఉత్సృ
జ్యపితరంబాలస్తచ్ఛ్రుత్వామాతృభాషితమ్। జగామకుపితోమాతుర్నిజాయాద్విజమందిరమ్॥౧౧॥

స్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - దశమోధ్యాయః.

మనోఃకన్యాన్వయఃప్రోక్తఃపుత్రవంశోథనోచ్యతే। అత్రాధ్యాయత్రయేణాహధ్రువస్య చరితంమ
హత్॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ మనోఃద్వౌపుత్రౌద్వేకన్యేచ - తత్రకన్యయోర్వంశఉక్తః - ఇదానీంపుత్రద్వయా
నువాదపూర్వకంఉత్తానపాదవంశమాహ - ప్రియవ్రతేత్యాదినా॥ ౧ ॥ తయోరితి॥ తయోర్మధ్యేఉత్తానపాదస్య
సురుచిస్సునీతిరితిద్వేభార్యే- తస్యసురుచ్యాంఅభీష్టాయాంప్రేయస్యాముత్తమోనామపుత్రోభూత్॥ ౨॥౩॥ రాజా
సనేతి॥ రాజాసనస్థితస్యపితురంకం ఉత్సంగమాశ్రితం భ్రాతరముత్తమందృష్ట్వా - తమంకమారోఢుంధ్రువోమనో
రథంచక్రఇత్యన్వయః॥ ౪॥ ప్రత్యక్షమితి॥ సురుచ్యాఃప్రేయస్యాఃప్రత్యక్షంసమక్షం - తత్ప్రణయభంగభయాత్
ధ్రువంనాభ్యనందత॥ ౫ ॥ సపత్నీతనయమితి॥ తంధ్రువంపితురంకారోహణోత్సుకందృష్ట్వా - తథాస్వపుత్రంచత
దంకారూఢందృష్ట్వా- సురుచిరబ్రవీదిత్యన్వయః॥ ౬॥ సురుచ్యాదురుక్తిమసహమానోధ్రువః - స్త్రీజితంపితరంవిహా
య - మాతుస్సమీపంగత్వా-, దుఃఖితాయాస్తస్యా అనుమత్యాపురాన్నిర్గత్య - సప్తర్షీణాముపదేశేనమధువనే
భగవంతమారాధ్య- సర్వోత్తమంపదంప్రాప్త ఇతిక్రమేణకథయిష్యన్ - సురుచ్యాగర్వోక్తిమాహ॥ క్రియతేకిమి
త్యాదిచతుర్భిః॥ ౭॥ ఉత్తమోత్తమమితి॥ అవివేకఃఅమతిః॥ ౮॥ ఏతదితి॥ ఏతద్రాజాసనంసర్వభూభృతాంసంశ్రయ
స్యచక్రవర్తినఃకేతనంస్థానం - మత్పుత్రస్యైవయోగ్యం॥ ౯॥ ఉచ్చైరితి॥ నహిరాజపుత్రమాత్రలభ్యమేతత్ - కిం
తుమద్గర్భసంభవసౌభాగ్యలభ్యం - అతస్తవాయముత్కృష్టార్థమనోరథఃవృథైవేత్యతిగర్వితోక్తిః ॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥

౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ నిశ్వస్యేతి॥ తస్మిన్వృత్తాంతే కథితే సతి శ్వాసక్షామేక్షణా శ్వాసేన దుఃఖజనితేన కృశదృష్టిః॥ ౧౫॥
౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ స ఇతి॥ పూర్వాగతాన్ పూర్వమేవాత్మ

తం దృష్ట్వా కుపితం పుత్ర మీషత్ప్రస్ఫురితాధరమ్। సునీతిరంకమారోప్య మైత్రేయేదమభాషత॥ ౧౨॥
వత్సకః కోపహేతుస్తే కశ్చ త్వాం నాభినందతి। కోవజానాతి పితరం తవ యస్తేపరాధ్యతి॥ ౧౩॥
శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తస్సకలం మాత్రే కథయామాస తద్యథా। సురుచిః ప్రాహ భూపాల ప్రత్యక్షమ
తి గర్వితా॥ ౧౪॥ నిశ్వస్యేతి కథితే తస్మిన్పుత్రేణ దుర్మనాః। శ్వాసక్షామేక్షణా దీనా సునీతిర్వా
క్యమబ్రవీత్॥ ౧౫॥ సునీతిః॥ సురుచిస్సత్యమాహేదం స్వల్పభాగ్యోసి పుత్రక। న హి పుణ్యవతాం వత్స
సపత్నైరేవముచ్యతే॥ ౧౬॥ నోద్వేగస్తాత కర్తవ్యః కృతం యద్భవతా పురా। తత్కోపహర్తుం శ
క్నోతి దాతుం కశ్చాకృతం త్వయా॥ ౧౭॥ తత్త్వయా నాత్ర కర్తవ్యం దుఃఖం తద్వాక్యసంభవమ్॥ ౧౮॥
రాజాసనం తథా ఛత్రం వరాశ్వా వరవారణాః। యస్య పుణ్యాని తస్యైతే మత్వైతచ్ఛామ్య పుత్రక॥
౧౯॥ అన్యజన్మకృతైః పుణ్యైస్సురుచ్యాం సురుచిర్నృపః। భార్యేతి ప్రోచ్యతే చాన్యా మద్విధా పుణ్యవ
ర్జితా॥ ౨౦॥ పుణ్యోపచయసంపన్నస్తస్యాః పుత్రస్తథోత్తమః। మమ పుత్రస్తథా జాతస్స్వల్పపు
ణ్యో ధ్రువం భవాన్॥ ౨౧॥ తథాపి దుఃఖం న భవాన్ కర్తుమర్హతి పుత్రక। యస్య యావత్స తేనైవ
స్వేన తుష్యతి బుద్ధిమాన్॥ ౨౨॥ యది చేద్దుఃఖమత్యర్థం సురుచ్యా వచనాత్తవ। తత్పుణ్య ప్రచయే య
త్నం కురు సర్వఫలప్రదే॥ ౨౩॥ సుశీలో భవ ధర్మాత్మా మైత్రః ప్రాణిహితే రతః। నిమ్నం యథాపః
ప్రవణాః పాత్రమాయాంతి సంపదః॥ ౨౪॥ ధ్రువ ఉవాచ॥ అంబ యత్త్వమిదం ప్రాత్థ ప్రశమాయ వచో
మమ। నైతద్దుర్వచసా భిన్నే హృదయే మమ తిష్ఠతి॥ ౨౫॥ సోహం తథా యతిష్యామి యథా సర్వోత్తమో
త్తమమ్। స్థానం ప్రాప్స్యామ్యశేషాణాం జగతామభిపూజితమ్॥ ౨౬॥ సురుచిర్దయితా రాజ్ఞస్తస్యా
జాతోస్మి నోదరాత్। ప్రభావం పశ్య మేంబ త్వం వృద్ధస్యాపి తవోదరే॥ ౨౭॥ ఉత్తమస్స మమ భ్రాతా
యో గర్భేణ ధృతస్తయా। స రాజాసనమాప్నోతు పిత్రా దత్తం తథాస్తు తత్॥ ౨౮॥ నాన్యదత్తమభీప్సా
మి స్థానమంబ స్వకర్మణా। ఇచ్ఛామి తదహం స్థానం యన్న ప్రాప పితా మమ॥ ౨౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ని
ర్జగామ గృహాన్మాతురిత్యుక్త్వా మాతరం ధ్రువః। పురాచ్చ నిర్గమ్య తతస్తద్బాహ్యోపవనం యయౌ॥
౩౦॥ స దదర్శ మునీంస్తత్ర సప్త పూర్వాగతాన్ ధ్రువః। కృష్ణాజినోత్తరీయేషు విష్టరేషు సమాస్థితాన్

౧౨॥ వత్సేతి॥ యస్తే అపరాధ్యతి అపరాధం కరోతి - తవ పితరమవజానాతి స చైవంభూతః క ఇత్యర్థః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ నిశ్వ
స్యేతి॥ తస్మిన్ సురుచ్యా వచసి కథితే సతి - శ్వాసేనాత్యుష్ణేన క్షామే మ్లానే ఈక్షణే నేత్రే యస్యాస్సా॥ ౧౫॥ ౧౬॥ నే
తి॥ ఉద్వేగః క్లేశః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ రాజాసనమితి॥ ఏతన్మత్వావబుధ్య - శామ్య ఉపశమం భజ॥ ౧౯॥ అన్యజన్మకృతైరితి॥
సురుచ్యాం నృపతిస్సురుచిరతి ప్రీతిమాన్ - మద్విధా సాధ్వీషు కేవలం భార్యేతి ప్రోచ్యతే॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తథాపీతి॥ య
స్య యావద్దైవప్రాప్తం - స తేన స్వేనైవ దైవేన ప్రాప్తేన - తుష్యతి॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సుశీల ఇతి॥ మైత్రః మిత్రధర్మా -
ప్రవణాః నిమ్నదేశాభిముఖ్యస్సత్యః ఆపః - పాత్రం సద్గుణం నరం॥ ౨౪॥ అంబేతి॥ అంబ హే మాతః - మమ ప్రశమా
య - నోద్వేగస్తాత కర్తవ్య ఇత్యాది పంచశ్లోకరూపం యద్వచః ప్రాత్థ ప్రబ్రవీషి తదేతత్ - ఉద్భిన్నభాండే పయ
ఇవ మమ హృదయే న తిష్ఠతి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ సురుచిరితి॥ వృద్ధస్య వృద్ధిం ప్రాప్తస్యాపి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ నేతి॥ అన్యదత్తం నేచ్ఛామి -
కింతు స్వకర్మణా స్వకర్మసామర్థ్యేనైవ ఇచ్ఛామి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ స ఇతి॥ పూర్వాగతాన్ స్వానుగ్రహాయ తతః పూర్వ

నోస గృహోర్థమాగతాః - కృష్ణాజినోత్తరీయాణ్యేవ విష్టరాః తేషు ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ చతుఃపంచాబ్దేతి ॥ ఇతః ప్రాక్ చతుర్థే పంచమే వాబ్దే సంభూతః ॥ ౩౪ ॥ నేతి ॥ చింత్యం కుటుంబపోషణాది - ధ్రియతే జీవతి ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ఏతదితి ॥ యథా ప్రాప్యతే తథా కథ్యతాం - ఏతత్కథనమేవ సాహాయ్యం తత్ క్రియతాం ॥ ౪౨ ॥ భగవతి భక్త్యతిశయాద్ ధ్రువే కారుణ్యాచ్చ సర్వేఽపి ప్రతివదంతి ప్రణందంతి చ అనారాధితేత్యాదిస్సప్తభిః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ప్రాప్స్యసీతి ॥ మనసేతి ఇతః పూర్వమక్లిష్టమపి దదాతి - కింపునః క్లిష్టమితి ॥ ౪౯ ॥ ఆరాధ్య

౩౧ ॥ స రాజపుత్రస్తాన్సర్వాన్ ప్రణిపత్యాభ్యభాషత । ప్రశ్రయావనతస్సమ్యగభివాదనపూర్వకమ్ ॥ ౩౨ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ ఉత్తానపాదతనయం మాం నిబోధత సత్తమాః । జాతం సునీత్యాం నిర్వేదాద్యుష్మాకం ప్రాప్తమంతికమ్ ॥ ౩౩ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ చతుఃపంచాబ్దసంభూతో బాలస్త్వం నృపనందన । నిర్వేదకారణం కించిత్తవ నాద్యాపి విద్యతే ॥ ౩౪ ॥ న చింత్యం భవతః కించిద్ధ్రియతే భూపతిః పితా । న చైవేష్టవియోగాది తవ పశ్యామ బాలక ॥ ౩౫ ॥ శరీరే న చ తే వ్యాధిరస్మాభిరుపలక్ష్యతే । నిర్వేదః కిం నిమిత్తస్తే కథ్యతాం యది విద్యతే ॥ ౩౬ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతస్స కథయామాస సురుచ్యా యదుదాహృతమ్ । తన్నిశమ్య తతః ప్రోచుర్మునయస్తే పరస్పరమ్ ॥ ౩౭ ॥ అహో క్షాత్రం పరం తేజో బాలస్యాపి యదక్షమా । సపత్న్యా మాతురుక్తం యద్ధృదయాన్నాపసర్పతి ॥ ౩౮ ॥ భో భోః క్షత్రియదాయాద నిర్వేదాద్యత్త్వయాధునా । కర్తుం వ్యవసితం తన్నః కథ్యతాం యది రోచతే ॥ ౩౯ ॥ యచ్చ కార్యం తవాస్మాభిస్సాహాయ్యమమితద్యుతే । తదుచ్యతాం వివక్షుస్త్వమస్మాభిరుపలక్ష్యసే ॥ ౪౦ ॥ ధ్రువః ॥ నాహమర్థమభీప్సామి న రాజ్యం ద్విజసత్తమాః । తత్స్థానమేకమిచ్ఛామి భుక్తం నాన్యేన యత్పురా ॥ ౪౧ ॥ ఏతన్మే క్రియతాం సమ్యక్కథ్యతాం ప్రాప్యతే యథా । స్థానమగ్ర్యం సమస్తేభ్యస్స్థానేభ్యో మునిసత్తమాః ॥ ౪౨ ॥ మరీచిః ॥ అనారాధితగోవిందైర్నరైస్స్థానం నృపాత్మజ । న హి సంప్రాప్యతే శ్రేష్ఠం తస్మాదారాధయాచ్యుతమ్ ॥ ౪౩ ॥ అత్రిః ॥ పరః పరాణాం పురుషో యస్య తుష్టో జనార్దనః । స ప్రాప్నోత్యక్షయం స్థానమేతత్సత్యం మయోదితమ్ ॥ ౪౪ ॥ అంగిరాః ॥ యస్యాంతస్సర్వమేవేదమచ్యుతస్యావ్యయాత్మనః । తమారాధయ గోవిందం స్థానమగ్ర్యం యదీచ్ఛసి ॥ ౪౫ ॥ పులహః ॥ పరం బ్రహ్మ పరంధామ యోఽసౌ బ్రహ్మ తథా పరమ్ । తమారాధ్య హరిం యాతి ముక్తిమప్యతిదుర్లభామ్ ॥ ౪౬ ॥ క్రతుః ॥ యో యజ్ఞపురుషో యజ్ఞో యజ్ఞేశః పరమః పుమాన్ । తస్మింస్తుష్టే యదప్రాప్యం కిం తదస్తి జనార్దనే ॥ ౪౭ ॥ పులస్త్యః ॥ ఐంద్రమింద్రః పరం స్థానం యమారాధ్య జగత్పతిమ్ । ప్రాప యజ్ఞపతిం విష్ణుం తమారాధయ సువ్రత ॥ ౪౮ ॥ వసిష్ఠః ॥ ప్రాప్నోష్యారాధితే విష్ణౌ మనసా యద్యదిచ్ఛసి । త్రైలోక్యాంతర్గతం స్థానం కిము వత్సోత్తమోత్తమమ్ ॥ ౪౯ ॥ ధ్రువః ॥ ఆరాధ్యః కథితో దేవో భవద్భిః ప్రణతస్య మే । మయా తత్పరితోషాయ

మేవ తత్ర ఆగతాః - కృష్ణాజినముత్తరీయముపర్యాస్తరణమేషాం తేషు విష్టరేషు కుశాసనేషూపవిష్టాన్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ఉత్తానపాదతనయమితి ॥ నిర్వేదాద్దుఃఖాత్ ప్రాప్తం జానీధ్వం ॥ ౩౩ ॥ చతుఃపంచాబ్దేతి ॥ చత్వారః పంచ వా అబ్దా యస్య స చాసౌ సంభూతస్సమ్యగ్భూతః సౌకుమార్యేణ జాతః అల్పవయాః కోమలతనుశ్చేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ నేతి ॥ చింత్యం కుటుంబాదివిషయం భవతః కించిన్నాస్తి - యతః పితా ధ్రియతే జీవతి ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ అహో ఇతి ॥ అక్షమా మానభంగాసహనం ॥ ౩౮ ॥ భో భోః క్షత్రియదాయాదేతి ॥ క్షత్రియదాయాద క్షత్రియపుత్ర ॥ ౩౯ ॥ యదితి ॥ వివక్షుః కించిద్వక్తుమిచ్ఛుః - తత్సాహాయ్యం ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్సాహాయ్యం క్రియతాం - సాహాయ్యప్రకారమాహ - సమ్యక్కథ్యతామితి ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ప్రాప్నోషీతి ॥ మనసా యద్యదిచ్ఛసి బ్రహ్మలోకాది - తదపి ప్రాప్నోషి - కిము త్రైలోక్యాంతర్గతముత్తమోత్తమం స్థానం ప్రాప్నోషీతి కిము వక్తవ్యం ॥ ౪౯ ॥ శ్రీధరీయాయాం

ఇతి ॥ మమేతి అనుపనీతస్యాప్యాత్మనో యోగ్యం జప్యం పృచ్ఛతి ॥ ౫౦ ॥ యథేతి ॥ యథేతి జపాంగప్రశ్నః ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ చిత్తైకాగ్ర్యరూపో యోగో జపస్యాంగమితి స యోగం జప్యముపదిశంతి బాహ్యార్థాదిత్యాదిత్రిభిః ॥ బాహ్యార్థాదితి ॥ బాహ్యార్థాచ్చిత్తం త్యాజయేదితి హింసానృతాది నిషిద్ధత్యాగరూపో యమః- సర్వవిషయత్యాగరూపః ప్రత్యాహారశ్చోక్తః - నిశ్చలం కుర్వీతేత్యాసన ప్రాణాయామౌ -తదధీనత్వాచ్చిత్తస్థైర్యస్య - తస్మిన్నేవేతి శుభాశ్రయే ధారణా ॥ ౫౩ ॥ ఏవమితి ॥ ధృతాత్మనేతి యథార్హం శౌచాదిస్వీకృతయత్నేనేతి నియమః - ఏకాగ్రచిత్తేనేతి ధ్యానం - తన్మయేనేతి సమాధిః - ఇత్యష్టాంగయోగ ఉక్తః- తస్యైవ త్రైయయోగిన ఇతి హి యోగిత్వం వక్ష్యతి ॥ ౫౪ ॥ హిరణ్యగర్భేతి ॥ శ్లో ॥ హిరణ్మయస్య గర్భోఽభూద్ధిరణ్యస్యాపి గర్భజః । తస్మాద్ధిరణ్యగర్భం తం పురాణజ్ఞాః ప్రచక్షత ఇతి భారతే హిరణ్యగర్భశబ్దనిరుక్త్యా హిరణ్మయం బ్రహ్మాండం గర్భో యస్య స హిరణ్యగర్భః - స చాత్ర పురుషాదిసమభివ్యాహారాత్కాలాత్మా జ్ఞేయః-హిరణ్యగర్భః వ్యష్టిః-పురుషః సమష్టిరితి కేచిత్ -అత్ర ద్వాదశాక్షరమంత్రో వివక్షితః లైంగాదిషు ధ్రువస్య తన్మంత్రోపదేశ ప్రసిద్ధేః - స తు రహస్యోపదేష్టవ్యత్వాదత్ర యథాపాఠం న పఠితః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ దదావితి ॥ తథాత్వమితి-కులదేవతామంత్రో హి శీఘ్రం సిధ్యతి ॥ ౫౭ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమాంశే-ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యజ్జప్తవ్యం తదుచ్యతామ్ ॥ ౫౦ ॥ యథా చారాధనం తస్య మయా కార్యం మహాత్మనః । ప్రసాదసుముఖాస్తన్మే కథయంతు మహర్షయః ॥ ౫౧ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ రాజపుత్ర యథా విష్ణోరారాధనపరైర్నరైః ॥ కార్యమారాధనం తన్నో యథావచ్ఛ్రోతుమర్హసి ॥ ౫౨ ॥ బాహ్యార్థాదఖిలాచ్చిత్తం త్యాజయేత్ప్రథమం నరః । తస్మిన్నేవ జగద్ధామ్ని తతః కుర్వీత నిశ్చలమ్ ॥ ౫౩ ॥ ఏవమేకాగ్రచిత్తేన తన్మయేన ధృతాత్మనా ॥ జప్తవ్యం యన్నిబోధైతత్ తన్నః పార్థివనందన ॥ ౫౪ ॥ హిరణ్యగర్భపురుషప్రధానావ్యక్తరూపిణే ॥ ఓం నమో వాసుదేవాయ శుద్ధజ్ఞానస్వభావినే ॥ ౫౫ ॥ ఏతజ్జజాప భగవాన్ జప్యం స్వాయంభువో మనుః ॥ పితామహస్తవ పురా తస్య తుష్టో జనార్దనః ॥ ౫౬ ॥ దదౌ యథాభిలషితామృద్ధిం త్రైలోక్యదుర్లభామ్ । తథా త్వమపి గోవిందం తోషయైతత్సదా జపన్ ॥ ౫౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే-ప్రథమాంశే-ఏకాదశోఽధ్యాయః.

శ్లో ॥ కృష్ణారాధనమేవైకం పుంసస్సర్వఫలప్రదం । సర్వేశ్వరస్యైవ మేవోక్తే తదుపాయం బుభుత్సతే - ధ్రువః ॥ ఆరాధ్యః కథిత ఇత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ బాహ్యార్థాదితి ॥ బాహ్యార్థాద్విరక్త్యాదినా- అష్టాంగయోగసాధ్యచిత్తసమాధానపూర్వకమంత్ర జపముపదిశంతి - తత్ర ప్రథమం బాహ్యార్థాచ్చిత్తం త్యాజయేదితి త్యాగానుకూల ప్రాథమిక ప్రయత్నవిధానేన యథార్హం యమ నియమాసన ప్రాణాయామపూర్వక ప్రత్యాహార ఉక్తః - తస్మిన్నేవ నిశ్చలం కుర్వీతేతి ధారణోక్తా ॥ ౫౩ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమనేన ప్రకారేణ ఏకాగ్రచిత్తేనేతి పూర్వోక్తషడంగసాధ్యం ధ్యానముక్తం - తథా చ వక్ష్యతి ॥ శ్లో ॥ తద్రూపప్రత్యయే చైకా సంతతిశ్చాన్యనిస్పృహా । తద్ధ్యానం ప్రథమైరంగైః షడ్భిర్నిష్పాద్యతే నృపేతి - తన్మయేనేతి సమాధిరుక్తః - ధృతాత్మనేతి పునర్లయవిక్షేపప్రాప్తౌ తత్పరిహారాయ చిత్తస్థైర్యే ప్రయత్న ఉక్తః - తదుక్తం శ్రీమద్గీతాసు - యతో యతో నిశ్చలతి మనశ్చంచలమస్థిరమ్ । తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేదితి ॥ ౫౪ ॥ హిరణ్యగర్భేతి ॥ హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మా - పురుషో విష్ణుః- ప్రధీయతే ప్రక్షిప్యతే ప్రకృతౌ విశ్వమనేనేతి ప్రళయహేతుః ప్రధానసంజ్ఞః కాలః - అవ్యక్తస్తేషాం త్రయాణాం నియంతా - త్రిగుణా మాయా శక్తిః కారణమాత్మా- ఓం నమో వ్యక్తరూపాయేతి పాఠాంతరే వ్యక్తం విశ్వమేతాని రూపాణి సంతి యస్య తస్మై- ఏవమాదికేషు సత్స్వపి శుద్ధజ్ఞానాత్మకం స్వభావః అచ్యుత ఏవాస్తి యస్య తస్మై - ఓంకారప్రతిపాద్యాయ - నమ ఇతి మంత్రార్థః - మంత్రస్తు - ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయేతి ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే- ఏకాదశోఽధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ యత్రేతి॥ హరిమేధసః హరిః పాపహారీ స్వర్ణవచ్ఛుద్ధా మేధా యస్య స హరిమేధాః తస్య హరిమేధసః. ఛాందసత్వాదసిచ్ ప్రత్యయః॥ ౫॥ మరీచిమిశ్రైరితి॥ అమన్యత తదధ్యై॥ ౬॥ అనన్యచేతస ఇతి॥ సర్వభావగతః చిత్తవృత్తేస్సాకల్యేన విషయతయా విభూతః॥ ౭॥ మనసీతి॥ నశశాకేతి గరిమాఖ్యసిద్ధిరాసీదిత్యర్థః॥౮॥౯॥౧౦॥ ౧౧॥ యామా ఇతి॥ యామాస్స్వాయంభువమన్వంతరే దేవాః॥౧౨॥ కూశ్మాండా ఇతి॥ కూశ్మాండాః ఉపదేవభేదాః॥

శ్రీపరాశరః॥ నిశమ్య తదశేషేణ మైత్రేయ నృపతేస్సుతః। నిర్జగామ వనాత్తస్మాత్ప్రణిపత్య స తానృషీన్॥ ౧॥ కృతకృత్యమివాత్మానం మన్యమానస్తతో ద్విజ। మధుసంజ్ఞం మహాపుణ్యం జగామ యమునాతటమ్॥ ౨॥ పునశ్చ మధుసంజ్ఞేన దైత్యేనాధిష్ఠితం యతః। తతో మధువనం నామ్నా ఖ్యాతమత్ర మహీతలే॥ ౩॥ హత్వా చ లవణం రక్షో మధుపుత్రం మహాబలమ్। శత్రుఘ్నో మధురాం నామ పురీం యత్ర చకార వై॥ ౪॥ యత్ర వై దేవదేవస్య సాన్నిధ్యం హరిమేధసః। సర్వపాపహరే తస్మింస్తపస్తీర్థే చకార సః॥౫॥ మరీచిమిశ్రైర్మునిభిర్యథోద్దిష్టమభూత్తథా। ఆత్మన్యశేషదేవేశం స్థితం విష్ణుమమన్యత॥ ౬॥ అనన్యచేతసస్తస్య ధ్యాయతో భగవాన్ హరిః। సర్వభూతగతో విప్ర సర్వభావగతోఽభవత్॥ ౭॥ మనస్యవస్థితే తస్య విష్ణౌ మైత్రేయ యోగినః। న శశాక ధరా భారముద్వోఢుం భూతధారిణీ॥౮॥ వామపాదస్థితే తస్మిన్ ననామార్ధేన మేదినీ। ద్వితీయం చ ననామార్ధం క్షితేర్దక్షిణతః స్థితే॥ ౯ ॥ పాదాంగుష్ఠేన సంపీడ్య యదా స వసుధాం స్థితః। తదా సమస్తా వసుధా చచాల సహ పర్వతైః॥ ౧౦ ॥ నద్యో నదాస్సముద్రాశ్చ సంక్షోభం పరమం యయుః। తత్క్షోభాదమరాః క్షోభం పరం జగ్ముర్మహామునే॥ ౧౧ ॥ యామా నామ తదా దేవా మైత్రేయ పరమాకులాః। ఇంద్రేణ సహ సంమంత్ర్య ధ్యానభంగం ప్రచక్రముః॥౧౨

కూశ్మాండా వివిధై రూపైస్సహేంద్రేణ మహామునే। సమాధిభంగమత్యర్థమారబ్ధాః కర్తుమాతురాః॥ ౧౩॥ సునీతిర్నామ తన్మాతా సాస్రా తత్పురతః స్థితా। పుత్రేతి కరుణాం వాచమాహ మాయామయీ తదా॥౧౪॥ పుత్రకాస్మాన్నివర్తస్వ శరీరాత్యయదారుణాత్। నిర్బంధతో మయా లబ్ధో బహుభిస్త్వం మనోరథైః॥ ౧౫॥ దీనామేకాం పరిత్యక్తుమనాథాం న త్వమర్హసి। సపత్నీవచనాద్వత్స హ్యగతేస్త్వం

నిశమ్యేతి॥ తస్మాత్పురోపవనాన్నిర్జగామ॥౧॥౨॥౩॥౪॥యత్రేతి॥హరతీతి హరిః సర్వదుఃఖహారిణీ యద్విషయా మేధా హరిమేధాః తస్య హరిమేధసః॥ నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయోరితి సాంతత్వం॥ ౫ ॥ మరీచిమిశ్రైరితి॥ మరీచిమిశ్రైః మరీచిముఖ్యైః - యథోద్దిష్టముపదిష్టం - అమన్యత తదధ్యై॥ ౬॥ అనన్యచేతస ఇతి॥ సర్వభావగతః సర్వభావేన విశ్వరూపేణ తచ్చిత్తతాం గతః ప్రాప్తోఽభవత్॥ ౭॥ తతశ్చ తద్భారముద్వోఢుం భూర్నాశకన్నిత్యాహ॥ మనస్యవస్థిత ఇత్యాదిత్రిభిః॥ ౮॥ వామపాదేతి॥ వామేన పాదేన స్థితే తస్మిన్ మేదినీ అర్ధభాగతో ననామ- అవనతాభూత్ - దక్షిణతః దక్షిణేన పాదేన స్థితే తస్మిన్ - క్షితేర్ద్వితీయం దక్షిణమర్ధం ననామ॥౯॥ పాదాంగుష్ఠేనేతి॥ యదా సః పాదాంగుష్ఠేన చ వసుధాం మధ్యతస్సంపీడ్య ఆక్రమ్య స్థితః - తదా సమస్తా వసుధా చచాల॥ ౧౦॥ నద్య ఇతి॥ నద్యాదయః క్షోభం ప్రాప్తాః తత్ క్షోభాత్ నద్యాదీనాం క్షోభాత్ అమరాః ఇంద్రాదయః పరం క్షోభం జగ్ముః ప్రాప్తాః॥ ౧౧॥ తతో దేవైరనేకధా విఘ్నే క్రియమాణే తత్సమాధేరవ్యుత్థానలక్షణం అతిదార్ఢ్యమాహ యామా నామేత్యాదినా ఏవం సర్వానుమాయా స్విత్యేతత్ ప్రోక్తేన గ్రంథేన॥ ౧౨॥ కూశ్మాండా ఇతి॥ కూశ్మాండాః కేచిదుపదేవాః॥ ౧౩ ॥ సునీతిరితి॥ సాస్రా అశ్రుమతీ సతీ॥ ౧౪ ॥ పుత్రకేతి॥ శరీరస్యాత్యయేన దారుణాత్తీవ్రాత్ - నిర్బంధతః అస్మాత్తపో నిర్బంధాన్నివర్తస్వ॥ ౧౫॥ దీనామితి॥ సపత్నీవచనాత్ క్రుద్ధస్య మాం త్యక్తుం నార్హసి

౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ కృత్వేతి॥ నిర్బన్ధః అభినివేశః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ మత్ప్రీతిరితి॥ వయోవస్థాక్రియాక్రమం వయోవస్థానుచోదితం క్రియాక్రమం- నివర్త్యాస్మాదధర్మాత ఇతి॥ శ్లో॥ వృథాతీర్థం వృథాదానం వృథాజప్యం వృథాహుతమ్। సజీవతివృథా బ్రహ్మన్ యస్యమాతాసుదుఃఖితేతి పురాణవచనాత్ - మద్విరుద్ధాదకాలతపశ్చర్యారూపాదధర్మాన్నివర్తస్వేతిభావః-మత్ప్రీత్యా పరమంధర్మమితిపాఠే వయోవస్థాక్రియాక్రమరూపం పరమం ధర్మం మత్ప్రీత్యానువర్తస్వ - స్వధర్మోహిమాతాపితృగురుధర్మాన్నోత్కృష్యతే అపితుతత్పూర్వమేవోత్కృష్యతే॥ శ్లో॥ యదేతేహ్యనుజానీయుః కర్మలోకవిగర్హితమ్। సధర్మ ఇతిమన్తవ్యో నాత్రకార్యావిచారణేతి భారతోక్తేః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తామితి॥ పశ్యన్నపి వ్యాపారితచక్షురిన్ద్రియోపి ప్రయుక్తబాహ్యేన్ద్రియోపివా॥

గతిర్మమ॥ ౧౬॥ క్వచత్వం పంచవర్షీయః క్వచైతద్దారుణం తపః। నివర్త్యతాం మనఃకష్టాన్నిర్బన్ధాత్ఫలవర్జితాత్॥ ౧౭॥ కాలః క్రీడనకానాం తే తదంతే ధ్యయనస్య తే। తతస్సమస్తభోగానాం తదంతే చేష్యతే తపః॥ ౧౮॥ కాలః క్రీడనకానాం యస్తవ బాలస్య పుత్రక। తస్మింస్త్వమిచ్ఛంస్తపసే వినాశాయాత్మనోరతః॥ ౧౯॥ మత్ప్రీతిః పరమోధర్మో వయోవస్థాక్రియాక్రమమ్। అనువర్తస్వ మామోహాన్నివర్త్యాస్మాదధర్మతః॥ ౨౦॥ పరిత్యజతి వత్సాద్య యద్యేతన్న భవాంస్తపః। త్యక్ష్యామ్యహమపి ప్రాణాంస్తతో వై పశ్యతస్తవ॥ ౨౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తాం ప్రలాపవతీమేవం బాష్పావిలవిలోచనామ్। సమాహితమనా విష్ణౌ పశ్యన్నపి న దృష్టవాన్॥ ౨౨॥ వత్స వత్స సుఘోరాణి రక్షాంస్యేతాని భీషణే। వనేభ్యుద్యతశస్త్రాణి సమాయాంత్యపగమ్యతామ్॥ ౨౩॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ సాథ రక్షాంస్యావిర్బభుస్తతః। అభ్యుద్యతోగ్రశస్త్రాణి జ్వాలామాలాకులైర్ముఖైః॥ ౨౪॥ తతో నాదానతీవోగ్రాన్ రాజపుత్రస్య తే పురః। ముముచుర్దీప్తశస్త్రాణి భ్రామయంతో నిశాచరాః॥ ౨౫॥ శివాశ్చ శతశో నేదుస్సజ్వాలాకబలైర్ముఖైః। త్రాసాయ తస్య బాలస్య యోగయుక్తస్య సర్వతః॥ ౨౬॥ హన్యతాం హన్యతామేష భిద్యతాం భిద్యతామయమ్। భక్ష్యతాం భక్ష్యతాం చాయమిత్యూచుస్తే నిశాచరాః॥ ౨౭॥ తతో నానావిధాన్నాదాన్ సింహోష్ట్రమకరాననాః। త్రాసాయ రాజపుత్రస్య నేదుస్తే రజనీచరాః॥ ౨౮॥ రక్షాంసి తాని తే నాదాశ్శివాస్తాన్యాయుధాని చ। గోవిందాసక్తచిత్తస్య యయుర్నేంద్రియగోచరమ్॥ ౨౯॥ ఏకాగ్రచేతాస్సతతం విష్ణుమేవాత్మసంశ్రయమ్। దృష్టవాన్ పృథివీనాథపుత్రో నాన్యం కథంచన॥ ౩౦॥ తతస్సర్వాసు మాయాసు వినష్టాసు పునస్సురాః। సంక్షోభం పరమం జగ్ముస్తత్పరాభవశంకితాః॥ ౩౧॥ తే సమేత్య జగద్యోనిమనాదినిధనం హరిమ్। శరణ్యం శరణం యాతాస్తపసా తస్య తాపితాః॥ ౩౨॥ దేవా ఊచుః॥ దేవదేవ జగన్నాథ పరేశ పురుషోత్తమ। ధ్రువస్య తపసా తప్తాస్త్వాం వయం శరణం గతాః॥ ౩౩॥ దినే దినే కలాశేషైః శశాంకః పూర్యతే యథా। తథాయం తపసా దేవ

సీత్యర్థః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ మత్ప్రీతిరితి॥ యతో మత్ప్రీతిరుత్తోషణం పరమోధర్మః- అతః కాలః క్రీడనకానాంత ఇత్యాదినా సముక్తం వయోవస్థానురూపం క్రియాణాం క్రమమనువర్తస్వేత్యర్థః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తామితి॥ బాష్పైః ఏరశ్రుభిః ఆవిలేక్లిన్నే విలోచనే యస్యాస్తాం పశ్యన్నపి ఉన్మీలితనేత్రోపి నదృష్టవాన్ విష్ణౌ సమాహితమనస్కత్వాదితి భావః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ శివా ఇతి॥ శివాః ఫేరవాశ్చ జ్వాలా ఏవ కబళం గ్రాసః తత్సహితైర్ముఖైర్నేదుః నాదం చక్రుః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తత ఇతి॥ సింహోష్ట్రమకరాణామివ ఆననాని యేషాం తే॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ తత ఇతి॥ తస్మాద్ధ్రువః పరాభవః స్వపదప్రాపకత్వలక్షణః తస్మాచ్ఛంకితాస్సన్తః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥

౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ నేతి॥ కామం కామ్యం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ఇతీతి॥ ధిష్ణ్యాని స్థానాని॥ ౪౦॥ భగవానితి॥ తన్మయత్వేన ధ్రువస్య తదేకవిషయచిత్తత్వేన॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ శ్రుత్వేతి॥ ధ్యానదృష్టిహరింపురః యథాధ్యానంబహిర్దృష్టవాన్॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ కింవదామీతి॥ కింవదామికింవాక్యంవదామి - కేనోక్తేనఅర్థేన॥ ౪౭॥ ౪౮॥ శంఖప్రాంతేనేతి॥ విద్యాకోశశ్శంఖఇతిభగవచ్ఛాస్త్రే ఆ

ప్రయాత్యృద్ధిమహర్నిశమ్॥ ౩౪॥ ఔత్తానపాదితపసావయమిత్థంజనార్దన। భీతాస్త్వాంశరణంయాతాస్తపసస్తంనివర్తయ॥ ౩౫॥ నవిద్మఃకింసశక్రత్వంకింసూర్యత్వమభీప్సతి। విత్తపాంబుపసోమానాం సాభిలాషఃపదేషుకిమ్॥ ౩౬॥ తదస్మాకంప్రసీదేశ హృదయాచ్ఛల్యముద్ధర। ఉత్తానపాదతనయం తపసస్సన్నివర్తయ॥ ౩౭॥ శ్రీభగవానువాచ॥ నేంద్రత్వంనచసూర్యత్వం నైవాంబుపధనేశతామ్। ప్రార్థయత్యేషయంకామంతంకరోమ్యఖిలంసురాః॥ ౩౮॥ యాతదేవాయథాకామం స్వస్థానంవిగతజ్వరాః। నివర్తయామ్యహంబాలం తపస్యాసక్తమానసమ్॥ ౩౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తాస్తేనదేవేనప్రణమ్యత్రిదశాస్తతః। ప్రయయుస్స్వానిధిష్ణ్యానిశతక్రతుపురోగమాః॥ ౪౦॥ భగవానపిసర్వాత్మా తన్మయత్వేనతోషితః। గత్వాధ్రువమువాచేదం చతుర్భుజవపుర్హరిః॥ ౪౧॥ శ్రీభగవానువాచ॥ ఔత్తానపాదేభద్రంతే తపసాపరితోషితః। వరదోఽహమనుప్రాప్తోవరంవరయసువ్రత॥ ౪౨॥ బాహ్యార్థనిరపేక్షంతే మయిచిత్తంయదాహితమ్। తుష్టోఽహంభవతస్తేన తద్వృణీష్వవరంపరమ్॥ ౪౩॥ శ్రీపరాశరః॥ శ్రుత్వేత్థంగదితంతస్య దేవదేవస్యబాలకః। ఉన్మీలితాక్షోదదృశే ధ్యానదృష్టిహరింపురః॥ ౪౪॥ శంఖచక్రగదాశార్ఙ్గవరాసిధరమచ్యుతమ్। కిరీటినంసమాలోక్య జగామశిరసామహీమ్॥ ౪౫॥ రోమాంచితాంగస్సహసా సాధ్వసంపరమంగతః। స్తవాయదేవదేవస్యసచక్రే మానసంధ్రువః॥ ౪౬॥ కింవదామిస్తుతావస్య కేనోక్తేనాస్యసంస్తుతిః। ఇత్యాకులమతిర్దేవంతమేవశరణంయయౌ॥ ౪౭॥ ధ్రువ ఉవాచ॥ భగవన్యదిమేతోషం తపసాపరమంగతః। స్తోతుంత్వామహమిచ్ఛామి తత్ర ప్రజ్ఞాం ప్రయచ్ఛమే॥ ౪౮॥ అధికపాఠశ్లోకౌద్వౌ॥ (బ్రహ్మాద్యైర్వేదతత్త్వజ్ఞైర్జ్ఞాయతేయస్యనోగతిః। తంత్వాంకథమహందేవ స్తోతుంశక్ష్యామిబాలకః॥ త్వద్భక్తిప్రవణంహ్యేతత్పరమేశ్వరమన్మనః। స్తోతుంకామయతేపిష్ఠో తత్ర ప్రజ్ఞాం ప్రయచ్ఛమే॥) శ్రీపరాశరః॥ శంఖప్రాంతేనగోవిందస్తంపస్పర్శకృతాంజలిమ్। ఉత్తానపాదతనయం ద్విజవర్యజగత్పతిః॥ ౪౯॥ తతః

ఊనేదిన ఇతి॥ కళాలేశైరివశశాంకః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తదితి॥ శల్యంపరాభవశంకాలక్షణముద్ధరోత్పాటయ॥ ౩౭॥ నేతి॥ కామంవాంఛితమర్థం॥ ౩౮॥ యాతేతి॥ విగతజ్వరాః నిశ్శంకాః॥ ౩౯॥ ఇతీతి॥ స్వానిధిష్ణ్యాని పదాని॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ బాహ్యార్థేతి॥ యద్యస్మాదాహితం సమాహితం॥ ౪౩॥ ౪౪॥ శంఖచక్రేతి॥ చతుర్భుజేషు శంఖాదిధరం - కయూదా వరాసిధరం శ్రేష్ఠఖడ్గధరం - శిరసా మహీంజగామ దండవత్ప్రణతో బభూవ॥ ౪౫॥ రోమాంచితాంగ ఇతి॥ స్తవాయ స్తోత్రాయ మానసంచక్రే॥ ౪౬॥ కింవదామీతి॥ తతశ్చబ్రహ్మాదిభిరవిజ్ఞాతగతేరస్య స్తుతౌ విషయే బాలోఽహంకింవదామి - కేనసర్వాత్మకత్వేనోక్తేనాస్య కా స్తుతిర్భవేదితి వ్యాకులమతిస్తమేవశరణంయయౌ॥ ౪౭॥ ౪౮॥ శంఖప్రాంతేనేతి॥ సర్వవేదమయస్యశంఖస్య ప్రాంతేన వేదాంతభాగేనపరమేశ్వరతత్త్వప్రతిపాదకేన- బ్రహ్మమయేనకంబునాపస్పర్శేతి శ్రీశుకోక్తిః॥ ౪౯॥ తతఇతి॥ ప్రసన్నవదనః ప్రాప్తజ్ఞానత్వాచ్ఛోభతేఽస్యముఖం॥ శ్రు॥ యఏవంవేదేతి - బ్రహ్మవిదఇవసోమ్యతేముఖంభాతీతి శ్రుతేః - భూతానాంధాతారమచ్యుతంతుష్టావ - సర్వా

స్త్ర భూషణాద్యాయుధదర్శనాత్ ‖ ౪౯‖ ౫౦‖ భూమిరితి‖ భూమ్యాదిగ్రహణంతన్మాత్రాణామప్యుపలక్షణం- మనోగ్రహణందశేంద్రియాణాం - బుద్ధిర్మహాన్ - భూతాదిరహంకారః- ఆదిప్రకృతిః ప్రధానం‖ ౫౧ ‖ శుద్ధఇతి‖ శుద్ధఃస్వతః- అఖిలవ్యాపీ ప్రతిక్షేత్రంవ్యాపీజ్ఞానేనవావ్యాపీ - గుణాశినఇతిపాఠాంతరం- గుణాశీగుణభోక్తా ‖ ౫౨‖ ముక్తరూపమాహ‖ భూతాదీనామితి‖ పురుషోబద్ధః‖ ౫౩‖ తమితి‖ బ్రహ్మభూతంఅపహతపాప్మత్వాదిబ్రహ్మధర్మయుక్తం - అశేషజగతఃపరమితిపాఠాంతరంఅశేషజగతఃపరం‖ శ్రు‖ ససర్వాన్పాప్మనోపహత్య- సర్వేషాంచభూతానాం శ్రైష్ఠ్యం - స్వారాజ్య మాధిపత్యంచపర్యేతి - యఏవంవేద- సస్వరాడ్భవతి - ఆప్నోతిస్వారాజ్య మిత్యాదిశ్రుతేః‖ ౫౪‖ దివ్యరూపమాహ ‖ బృహత్త్వాదితి ‖ సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతానృపయత్ర ప్రతిష్ఠితా ఇత్యాదినాబృహత్త్వంబృంహణత్వంచోక్తం- మూర్తంబ్రహ్మమహాభాగేతిబ్రహ్మసంజ్ఞత్వం- సదైకరూపరూపాయేత్యవికారిత్వముక్తం- కళాముహూర్తేత్యాదినావిభూతేర్నిత్యత్వేసతి కాచింతావిగ్రహాదినిత్యత్వే‖౫౫‖దివ్యాత్మస్వరూపమాహ‖ సహస్రశీర్షేతి‖ అనేనపురుషస్యజ్ఞానశక్త్యోరానంత్యంతత ఏవవిభూతౌవ్యాప్తిశ్చప్రతిపాద్యతే - అత్రసహస్రశబ్దోనంతవచనః - శీర్షగ్రహణంసర్వాంగప్రత్యంగోపలక్షణం - అతోత్రశీర్షశబ్దఃశిరసోజ్ఞానకర్మేంద్రియాణామాధారతయాతత్కార్యాణాంజ్ఞానశక్తీనాముపలక్షకః - శీర్షంఛందసీతిశిరశ్శబ్దస్యశీర్షభావః - తథాచోక్తంబ్రాహ్మణేశిరశ్శబ్దనిర్వచనే - బోధనమననశ్రవణస్పర్శనదర్శనరసనఘ్రాణజ్ఞానానిశ్రితానిభవంతీత్యతశ్శిర ఇతి- అతోనేనపురుషస్య జ్ఞానశక్త్యోరానంత్యముక్తం - ఉక్తమర్థంప్రపంచయతి - సహస్రాక్షస్సహస్రపాదితి- సహస్రాక్షఇతిజ్ఞానస్యానంత్యముక్తం - సహస్రపాదితిశక్తేరానంత్యముక్తం - అత్రాక్షిశబ్దస్సర్వజ్ఞానేంద్రియాణాముపలక్షకః - పాదశబ్దస్సర్వకర్మేంద్రియాణాముపలక్షకః - అత్రహిఅంగప్రత్యంగాదీనామభావాత్తత్కార్యభూతజ్ఞానశక్త్యోరానంత్య మేవోచ్యతే - కుతః - నతస్యకార్యంకరణంచవిద్యత ఇతిశ్రుతేః - అయంహిభగవాన్సర్వైరేవేంద్రియైరేకైకేన వావినిమయేన వాదేహేనవాతదవయవేన వాస్వరూపేణ వాసర్వంసదాసర్వథాసాక్షాత్కరోతి - తథాచశ్రుతిః-అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతేత్యాదిః - యథాహుఃశ్రీవత్సాంకమిశ్రాః - సచాయంశలలీవశలలైస్సర్వతశ్శిరశ్చక్షురాదిభిర్వైరూప్యావహైరాచితఇత్యుక్తేః - కింతుయథా అపర్యంతచక్షుషోపర్యంతావయవాశ్చసర్వంద్రష్టుంకర్తుంచశక్నువంతితథాయమపీతి - పురుషశబ్దస్య- పూర్వమేవాహమిహాసమితి- తత్పురుష

> ప్రసన్నవదనస్తత్ర కాన్నృపనందనః। తుష్టావప్రణతోభూత్వా భూతధాతారమచ్యుతమ్ ‖ ౫౦ ‖
> ధ్రువః‖ భూమిరాపోనలోవాయుఃఖంమనోబుద్ధిరేవచ। భూతాదిరాదిప్రకృతిర్యస్యరూపంనతోస్మితమ్‖ ౫౧‖ శుద్ధస్సూక్ష్మోఖిలవ్యాపీప్రధానాత్పరతఃపుమాన్। యస్యరూపంనమస్తస్మైపురుషాయగుణాత్మనే‖ ౫౨‖ భూతాదీనాంసమస్తానాంగంధాదీనాంచశాశ్వతః। బుద్ధ్యాదీనాంప్రధానస్యపురుషస్యచయఃపరః‖ ౫౩‖ తంబ్రహ్మభూతమాత్మానమశేషజగతఃపతిమ్। ప్రపద్యేశరణంశుద్ధంత్వద్రూపంపరమేశ్వర‖౫౪‖ బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చయద్రూపంబ్రహ్మసంజ్ఞితమ్। తస్మైనమస్తేసర్వాత్మన్యోగిచింత్యావికారవత్‖ ౫౫ ‖ సహస్రశీర్షాపురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్। సర్వవ్యాపీభువ

శ్రయస్థిరస్థానాధిత్వాత్ ‖౫౦‖ భూమిరితి‖భూమ్యాదీనిసూక్ష్మరూపాణిదశ- మనఇత్యేకాదశేంద్రియోపలక్షణం-బుద్ధిర్మహత్తత్త్వం-భూతాదిరహంకారః-ఆదిప్రకృతిర్మూలప్రకృతిః-ఇత్యేవంచతుర్వింశతితత్త్వానియస్యరూపం-తంనతోస్మి‖౫౧‖శుద్ధ ఇతి ‖ ప్రధానాత్పరతస్తన్నియంతా- గుణాత్మనే గుణసాక్షిణే‖ ౫౨‖౫౩‖౫౪‖ బృహత్త్వాదితి ‖ బృహత్త్వాత్సర్వగతత్వాత్ - బృంహణత్వాత్సంవర్ధనత్వాత్ - వికారవన్నభవతీత్యవికారవత్- యోగిచింత్యంచతదవికారవచ్చ- యోగిచింత్యావికారవత్ - హేయోగిచింత్యేతిపృథక్పదంవా‖౫౫‖ బృహత్త్వంబృంహణత్వంచవివృణ్వన్పురుషసూక్తార్థేనస్తౌతి ‖ సహస్రశీర్షేతి ‖ సహస్రమిత్యపరిమితానాముపలక్షణం-సహస్రంఅపరిమితానిశీర్షా

స్య పురుషత్వం ॥ శ్లో ॥ పూరణాత్సదనాచ్చాపి తతోఽసి పురుషస్స్మృత ఇత్యాదిషు శ్రుతిస్మృతిషు బహుప్రకారం నిర్వచనం ద్రష్టవ్యం - భువః భవతీతి భూః అనేనాసద్వ్యావృత్తాని చిదచిదాత్మకాని సర్వాణి భూతాని లక్ష్యంతే - స్పర్శాదితి - దశాంగులం దశగుణం మహాప్రమాణమితి భావః - అత్యతిష్ఠత్ సర్వవ్యాపిత్వాత్ భువశ్చిదచిదాత్మకస్య జగతః స్పర్శాత్ స్పర్శం కృత్వా దశాంగులమత్యతిష్ఠత్ భవానిత్యన్వయః - స్పర్శాదితి ల్యబ్లోపే పంచమీ ॥ శ్రు ॥ తేనావృతం ఖం చ దివం మహీం చ - యచ్చ కించిజ్జగదిత్యాదిషు శ్రుతిషు వ్యాప్యాజ్జగతో వ్యాపకస్య పురుషస్య మహత్త్వం ప్రతిపాదితం ॥ ౫౬ ॥ న కేవలం వ్యోమవద్వ్యాపకత్వం సర్వశరీరిత్వం చేత్యాహ ॥ యద్భూతమితి ॥ త్వత్త ఇత్యాది విరాడవ్యక్తశరీరోఽనిరుద్ధః - తథా చ మోక్షధర్మే ॥ శ్లో ॥ ఈశ్వరో హి జగత్స్రష్టా విభుర్నారాయణో విరాట్ । తతో యజ్ఞశ్చ యష్టా చ పురాణః పురుషో విరాట్ । అనిరుద్ధ ఇతి ప్రోక్తో లోకానాం ప్రభవాప్యయ ఇతి చ - సంమ్రాట్ పరమపదప్రాప్తః ఫోక్షురః పరమస్స్వరాడితి విశేషణాత్ స్వరాట్ కేవలాత్మప్రాప్తః - యద్వా ॥ శ్లో ॥ అయం లోకస్తు వై సంమ్రాడంతరిక్షం విరాట్ స్మృతం । స్వరాడసౌ స్మృతో లోక ఇతి వాయూక్తేః - లోకా విరాడాదయః - అధిపూరుషః అధికారిపురుషో బ్రహ్మా - అథవా త్వామధికరణీకృత్య పురుషః ఆత్మసమష్టిరూపో హిరణ్యగర్భోఽజాయత ॥ ౫౭ ॥ అత్యరిచ్యతేతి ॥ స పురుషః - భువః అధః పాతాలే - తిర్యక్ సర్వద్వీపేషు - ఊర్ధ్వం స్వర్గాదౌ - అత్యరిచ్యత సంతానాత్మనా వృద్ధిః వ్యష్టిరూపేణ వా ॥ ౫౮ ॥ త్వద్రూపధారిణ ఇతి ॥ త్వద్రూపధారిణః త్వత్స్వరూపధారిణోఽధిపురుషస్య - అంతః - సర్వభూతం సర్వమిత్యర్థః - త్వత్సృష్టస్యాప్యంతర్జగత్ - కింపునస్తవేతి భావః - ఆత్మీయం సర్వమస్మిన్ యజ్ఞే పశుపురోడాశాదిరూపేణ హుతమితి సర్వహుతః - పృషదాజ్యం దధిమిశ్రమాజ్యం - పశుద్వైధా గ్రామ్యారణ్యభేదేన ॥ ౫౯ ॥

స్పర్శాదత్యతిష్ఠద్దశాంగులమ్ ॥ ౫౬ ॥ యద్భూతం యచ్చ వై భవ్యం పురుషోత్తమ తద్భవాన్ । త్వత్తో విరాట్స్వరాట్సంమ్రాట్ త్వత్తశ్చాప్యధిపూరుషః ॥ ౫౭ ॥ అత్యరిచ్యత సోఽధశ్చ తిర్యగూర్ధ్వం చ వై భువః । త్వత్తో విశ్వమిదం జాతం త్వత్తో భూతభవిష్యతీ ॥ ౫౮ ॥ త్వద్రూపధారిణశ్చాంతస్సర్వభూతమిదం జగత్ । త్వత్తో యజ్ఞస్సర్వహుతః పృషదాజ్యం పశుర్ద్విధా ॥ ౫౯ ॥ త్వత్తో ఋచోఽథ సామాని త్వత్తశ్ఛం

క్షియస్య విశ్వరూపస్య సః- సహస్రమక్షీణి యస్య సః- సహస్రం పాదా యస్య సః- భువస్పర్శాదితి ల్యబ్లోపే పంచమీ- దశాంగులమిత్యాధిక్యమాత్రపరం - సావరణం బ్రహ్మాండం స్పృష్ట్వాభివ్యాప్య తదతిక్రమ్య నిరవధిర్భవాంస్తిష్ఠత ఇతి ॥ స్పర్శశ్చాత్ర న సంయోగమాత్రం కింతు కారణత్వేన తద్వ్యాప్తిః ॥ ౫౬ ॥ కార్యాత్కారణస్యాధిక్యం యుక్తమితి పూర్వోక్తం సమర్థయతి - యద్భూతమిత్యాదినా ॥ యద్భూతమితి ॥ విరాట్ బ్రహ్మాండం- స్వరాట్ బ్రహ్మా - సంమ్రాట్ మనుః- అధిపూరుషః ఏషామధిష్ఠాతా మహాపురుషః ॥ ౫౭ ॥ అత్యరిచ్యతేతి ॥ యస్మాదేతే త్వత్తో జాతాః - తస్మాత్ భవాన్ భువోఽధశ్చ తిర్యక్చ ఊర్ధ్వం చాత్యరిచ్యత అతితిష్ఠోఽభూత్ - భూశబ్దోక్తస్య విశ్వస్య తత్కార్యత్వేన తదంతర్వర్తిత్వాత్ తతోఽనన్యత్వమాహ త్వత్తో విశ్వమితి - భూతం చ భవిష్యచ్చ భూతభవిష్యతీ ॥ ౫౮ ॥ త్వద్రూపేతి ॥ త్వద్రూపధారిణశ్చేతి చకారోఽప్యర్థే - తవైవ కారణభూతస్య స్వరూపం త్వద్రూపం ధారయతీతి - న తు పృథక్త్వం - యుతస్త్వద్రూపధారి బ్రహ్మాండం - తస్యాప్యంతస్సర్వమిదం జగత్తదంతర్భూతం - కిం వక్తవ్యం తవాంతర్భూతమితి - సర్వాణి భూతాని యస్మిన్ తజ్జగద్బ్రహ్మాండస్యాంతస్తిష్ఠతీత్యర్థః - సర్వభూతాదిదం జగదితి పాఠే సర్వాత్మకత్వద్రూపధారిణో బ్రహ్మాండాదంతరిదం జగత్తిష్ఠతీత్యర్థః - కించ త్వత్తో యజ్ఞః - స కథంభూతః సర్వేషాం చరుపురోడాశాదీనాం హుతం హవనమస్మిన్నితి సర్వహుతః నానాద్రవ్యక ఇత్యర్థః- త్వత్తో యజ్ఞాత్సర్వహుతాదితి పాఠే సర్వం హూయతే అస్మిన్నితి సర్వహుతః తస్మాద్యజ్ఞాదితి ల్యబ్లోపే పంచమీ - సర్వహుతం యజ్ఞముద్దిశ్య తత్సాధనం పృషదాజ్యాది త్వత్తో జాతమిత్యర్థః - పృషదాజ్యం దధిమిశ్రం ఘృతం - పశుర్ద్వైధా గ్రామ్యారణ్యభేదేన ॥ ౫౯ ॥

త్వత్త ఇతి॥ ఏకతోదతః మహిష్యాదయః॥ ౬౦॥ గావ ఇతి॥ తేషు మహిష్యాదిషు గవాదేః పృథగుక్తిః ప్రాశస్త్యాత్॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ప్రాణ ఇతి॥ ప్రాణోన్తస్సుషిరాజ్జాత ఇతిచ పాఠః ప్రాణః నస్సుషిరాన్నాసారంధ్రాత్ - ప్రాణోన్తస్సుషిరాదితి వా పాఠః తదా తత్ర వర్తమానాద్వాయోరిత్యర్థః ప్రాణః ప్రాణాఖ్యో వృత్తివిశేషః॥ ౬౩॥ ౬౪॥ న్యగ్రోధ ఇతి॥ సంయమే సంహారే॥ ౬౫॥ ౬౬॥ యథాహీతి॥ యథా కారణభూతా బాలత్వక్పత్రావస్థా కదళీ - స్వకార్యభూత స్థూలత్వక్పత్రాన్నాన్యా - సైవేయమితి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ఏవం కారణభూతస్త్వం కార్యభూతాద్విశ్వస్మాన్నాన్యః॥ శ్రు॥ బహుస్యాం - తదాత్మానం స్వయమకురుత - జ్యోతీంషి విష్ణురిత్యాదేః - అపిచ విశ్వస్మాత్ పృథగ్భూతస్త్రిపాద్రూపేణ త్వం దృశ్యసే॥ శ్లో॥ వ్యతిరిక్తం న యస్యాస్తి వ్యతిరిక్తోఖిలస్య యః॥ త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యాది॥ ౬౭॥ హ్లాదినీతి॥ సర్వసంస్థితౌ సర్వాధారే త్వయి - సంవిత్ హ్లాదినీ నిరవధికానందరూపా - సంధినీ అవిచ్ఛేదవతీ - ఏకా ఏకరూపా - హ్లాదతాపోభయమిశ్రా విచ్ఛిన్న పరిమితాహ్లాదకరీ కేవలతాపకరీ చ సంవిత్త్వయి నాస్తి - అత్ర హేతుః గుణవర్జిత ఇతి॥ ఇయంచ సంవిత్తత్కర్తృకా వా - తత్కర్మకా వా॥ శ్రు॥ విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ - తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి - రసో వై సః - రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతీత్యాది శ్రుతేః॥ ౬౮॥ పృథగ్భూతేతి॥ పృథగ్భూతైకభూతాయ కార్యకారణావస్థయోః - భూతభూతాయ పంచభూతశరీరాయ - ప్రభూతభూతభూతాయేతి చ పాఠః - ప్రభూతభూతభూతాయ ప్రభూతాని భూతాని బ్రహ్మాదయః ప్రాణినః తద్భూతాయ - భూతాత్మనే ఏవం వ్యాప్తాత్మనే - అథ వా

ఛందాంసి జజ్ఞిరే। త్వత్తో యజూంష్యజాయంత త్వత్తోశ్వాశ్చైకతోదతః॥ ౬౦॥ గావస్త్వత్తస్సముద్భూతాస్త్వత్తోజా అవయో మృగాః। త్వన్ముఖాద్బ్రాహ్మణా బాహోస్త్వత్తః క్షత్రమజాయత॥ ౬౧॥ వైశ్యాస్తథోరుజాశ్శూద్రాస్తవ పద్భ్యాం సముద్గతాః। అక్ష్ణోస్సూర్యోనిలః ప్రాణాచ్చంద్రమా మనసస్తవ॥ ౬౨॥ ప్రాణోంతస్సుషిరాజ్జాతో ముఖాదగ్నిరజాయత। నాభితో గగనం ద్యౌశ్చ శిరసస్సమవర్తత॥ ౬౩॥ దిశః శ్రోత్రాత్ క్షితిః పద్భ్యాం త్వత్తస్సర్వమభూదిదమ్॥ ౬౪॥ న్యగ్రోధస్సుమహానల్పే యథా బీజే వ్యవస్థితః। సంయమే విశ్వమఖిలం బీజభూతే తథా త్వయి॥ ౬౫॥ బీజాదంకురసంభూతో న్యగ్రోధస్సముచ్ఛ్రితః। విస్తారంచ యథా యాతి త్వయా సృష్టం తథా జగత్॥ ౬౬॥ యథా హి కదళీ నాన్యా త్వక్పత్రాదథ దృశ్యతే। ఏవం విశ్వస్య నాన్యత్వం త్వత్స్థాయీశ్వర దృశ్యతే॥ ౬౭॥ హ్లాదినీ సంధినీ సంవిత్త్వయ్యేకా సర్వసంస్థితౌ। హ్లాదతాపకరీ మిశ్రా త్వయి నో గుణవర్జితే॥ ౬౮॥ పృథగ్భూతైక

త్వత్త ఇతి॥ ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని - త్వత్తః అశ్వాః - ఏకతోదతశ్చ ఉభయతోదంతా ఏకతోదంతాశ్చ॥ ౬౦॥ తానాహ॥ గావ ఇతి॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ త్వత్తో జాతం విశ్వం భిన్నం న భవతీతి దృష్టాంతేనాహ॥ యథాహీతి॥ యథా హి త్వచః పత్రాదేశ్చ నాన్యా పృథగ్భూతా కదళీ న దృశ్యతే - ఏవం త్వక్పత్రస్థానీయాత్త్వత్తో విశ్వస్య నాన్యత్వం - యతస్త్వత్స్థాయి త్వయ్యేవ సద్రూపే స్థాతుం శీలమస్యేతి త్వత్స్థాయి తథాభూతమేవ సన్నేవ ఘటస్సర్పః పట ఇత్యేవం దృశ్యతే - న తు పృథక్ - భో ఈశ్వర సర్వజననియామక - ఏవం విశ్వస్య నాన్యస్త్వమితి పాఠాంతరేప్యయమేవార్థః॥ ౬౭॥ ఈశ్వరత్వస్యేవ జీవేశ్వర వైలక్షణ్యేన దర్శయన్నాహ॥ హ్లాదినీతి॥ హ్లాదినీ ఆహ్లాదకారిణీ - సంధినీ సంతతా - సంవిద్విద్యాశక్తిః - ఏకా ముఖ్యా అవ్యభిచారిణీ స్వరూపభూతేతి యావత్ - సర్వసంస్థితౌ సర్వస్య సమ్యక్ స్థితిర్యస్మిన్ సర్వాధిష్ఠానభూతే త్వయ్యేవ - న తు జీవేషు - యా తు గుణమయీ త్రివిధా సంవిత్సా త్వయి నాస్తి - తామేవాహ - హ్లాదతాపకరీ మిశ్రేతి - హ్లాదకరీ మనః ప్రసాదోత్థా సాత్త్వికీ - తాపకరీ విషయభోగాదిషు దుఃఖకరీ తామసీ - ఉభయమిశ్రా చ విషయజన్యా రాజసీ - తత్ర హేతుస్సర్వగుణైర్వర్జితే - తదుక్తం సర్వజ్ఞసూక్తౌ॥ శ్లో॥ హ్లాదిన్యా సంవిదాశ్లిష్టస్సచ్చిదానంద ఈశ్వరః। స్వావిద్యాసంవృతో జీవస్సంక్లేశనికరాకర ఇతి॥ ౬౮॥ ఐశ్వర్యమేవ విభూతిభిః ప్రపంచయతి॥ పృథగ్భూతేతి॥ పృథగ్భూతైకభూతాయ కార్యాత్మనా పృథగ్భూతాయ కారణాత్మనా చైకరూపా

భూతభూతాయభూతసూక్ష్మత్వేనావిర్భూతాయ - ప్రభూతభూతభూతాయమహాభూతత్వం ప్రాప్తాయ - భూతాత్మనేసర్వప్రాణిరూపాయనమ ఇతి॥ ౬౯॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తాదయఃప్రసిద్ధాః - విరాడాదయఃపూర్వమేవోక్తాః - వ్యక్తాదీనాంభవాన్నిత్యేనాన్వయః - కించపురుషేష్వంతఃకరణేవిభావ్యతేభవాన్॥ ౭౦॥ సర్వస్మిన్నితి॥ సర్వస్మిన్గగనాదౌ - సర్వభూతశ్శబ్దాదిస్త్వం॥ శ్లో॥ శబ్దఃఖేపౌరుషంనృషు - తేజశ్చాస్మివిభావసావిత్యాది - సర్వస్వరూపధరత్వాత్సర్వః - సర్వభూతః - బహుస్యామితిసర్వ రూపేణపరిణతః - సర్వంత్వత్తఃనిమిత్తత్వాదుపాదానత్వాచ్చ సర్వంత్వ

భూతాయభూతభూతాయ తేనమః। ప్రభూతభూతరూపాయతుభ్యంభూతాత్మనేనమః॥ ౬౯॥ వ్యక్తం ప్రధానపురుషౌవిరాట్సమ్రాట్స్వరాట్తథా। విభావ్యతేఽంతఃకరణేపురుషేష్వక్షయోభవాన్॥ ౭౦॥ సర్వస్మిన్సర్వభూతస్త్వం సర్వస్సర్వస్వరూపధృక్। సర్వంత్వత్తస్తతశ్చత్వం నమస్సర్వాత్మనేఽస్తుతే॥ ౭౧॥ సర్వాత్మకోఽసిసర్వేశ సర్వభూతస్థితోయతః। కథయామి తతఃకింతే సర్వంవేత్సిహృదిస్థితమ్॥ ౭౨॥ సర్వాత్మన్సర్వభూతేశ సర్వసత్త్వసముద్భవ। సర్వభూతోభవాన్వేత్తిసర్వసత్త్వమనోరథమ్॥ ౭౩॥ యోమేమనోరథోనాథ సఫలస్సత్వయాకృతః। తపశ్చతప్తంసఫలం యద్దృష్టోఽసి జగత్పతే॥ ౭౪॥ శ్రీభగవానువాచ॥ తపసస్తుఫలంప్రాప్తం యద్దృష్టోఽహంత్వయాధ్రువ। మద్దర్శనం హివిఫలం రాజపుత్రనజాయతే॥ ౭౫॥ వరంవరయతస్మాత్త్వం యథాభిమతమాత్మనః। సర్వంసంపద్యతేపుంసాం మయిదృష్టిపథంగతే॥ ౭౬॥ ధ్రువః॥ భగవన్సర్వభూతేశ సర్వస్యాస్తేభవాన్హృది। కిమజ్ఞాతంతవస్వామిన్ మనసాయన్మయేప్సితమ్॥ ౭౭॥ తథాపితుభ్యందేవేశ కథయిష్యామియన్మయా। ప్రార్థ్యతేదుర్వినీతేన హృదయేనాతిదుర్లభమ్॥ ౭౮॥ కింవాసర్వజగత్స్రష్టః ప్రసన్నేత్వయిదు

యా - భూతభూతాయ భూతసూక్ష్మాయ - ప్రభూత భూత రూపాయ ప్రభూత భూతాని మహాభూతాని తద్రూపాయ - భూతాత్మనేచరాచర ప్రాణిరూపాయ - తుభ్యంనమః॥ ౬౯॥ కించ॥ వ్యక్తమితి॥ పూర్వోక్తప్రధానరూపతయాంతఃకరణే యోగిభిః భవాన్ విభావ్యతేచింత్యతే - తథాపురుషేషు క్షేత్రజ్ఞేషు ఉపాధ్యభిమానేషు క్షీయమాణేష్వపిభవాన్ పరమాత్మా అక్షయోవిభావ్యతే॥ ౭౦॥ కించ॥ సర్వస్మిన్నితి॥ సర్వస్మిన్ దేవాదిశరీరే - సర్వభూతస్తత్క్షేత్రజ్ఞరూపస్త్వం - సర్వశ్చత్వం క్షేత్రరూపశ్చత్వమేవ - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞరూపత్వమేకస్యవిరుద్ధమిత్యాశంక్యాహ - సర్వస్వరూపధృక్ చేతనాచేతనరూపస్త్వమేవ॥ శ్రు॥ సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేతి శ్రుతేరిత్యర్థః - తదేతచ్చోపపాదయతి - సర్వంత్వత్తస్త్వత్తోహిసర్వంజాయతే - అతస్సర్వరూపస్త్వమేవ - ననుప్రథమకార్యం హిరణ్యగర్భాదికం మత్తోజాయతాం తత్పుత్రాదిద్వారా యదన్యజ్జాయతే తత్కథంమత్తోజాతంస్యాత్తత్రాహ - తతశ్చేతి - త్వత్తోజాతహిరణ్యగర్భాదేస్తత్పుత్రాదిరూపేణ త్వమేవ జాయసే - అతస్తద్వారాజాయమానంసర్వంత్వత్త ఏవేత్యర్థః - స్తుతింనిగమయతి - ఏవంసర్వాత్మనేతేనమోఽస్త్వితి॥ ౭౧॥ స్వమనోరథంసూచయన్నాహ॥ సర్వాత్మకోఽసీతి॥ ౭౨॥ ఏతదేవవివృణ్వన్నాహ॥ సర్వాత్మన్నితి॥ సర్వాత్మన్ సర్వేషామాత్మభూత - సర్వభూతానామీశ - సర్వేషాం సత్త్వానాం సముద్భవోయస్మాత్ హేసర్వప్రాణిజనక - సర్వభూతశ్చభవాన్ - అతస్సర్వేషాం సత్త్వానాం మనోరథం వేత్తి - నకేవలం మదీయమేవేత్యర్థః॥ ౭౩॥ య ఇతి॥ యోమేమనోరథస్త్వత్సంస్తుతివిషయః - సంస్తుతిశక్తిదానేన సత్వయాసఫలః కృతః - అతోమయా యదర్థం తపస్తప్తం తదపిసఫలం జాతమేవేతి జ్ఞాయతే - యతస్త్వం దృష్టోఽసి॥ ౭౪॥ తపస ఇతి॥ యత్త్వయాకాంక్షితంతపసఃఫలంతత్ ప్రాప్తమేవ - కింతత్ప్రార్థనేన - యతోమద్దర్శనం విఫలంనజాయతే॥ ౭౫॥ అపిచ॥ వరమితి॥ తస్మాత్ ప్రాప్తాదన్యత్ కిమపివరం మత్తస్సాలోక్యాదికం యదీప్సితం వృణీష్వేత్యర్థః॥ ౭౬॥ ౭౭॥ తథాపీతి॥ భగవన్మహాత్యాపిత్వత్సాలోక్యాపేక్షానాస్తి - తచ్చతే విదితమస్తి - తచ్చభవానంతర్యామీ జానాత్యేవ - తథాపి దుర్వినీతేన దుర్యాహృదయేన యత్ప్రార్థ్యతే తత్కథయిష్యామి॥ ౭౮॥ భక్తిరహితస్యాతి దుర్లభమపికథంభక్తేనవృతం అతిదుర్లభంస్యాదనతిదుర్లభ

త్యర్థః॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ అన్యేషామితి॥ స్వాయంభువస్యమనోర్యత్ స్థానంతత్ మధ్యకృత్వాదన్యేషాంపరంస్థానం ॥ ౮౭ ॥ తస్యేతి॥ తస్యమధ్యకస్యతే ఏతత్ స్వాయంభువమనోః స్థానం అపరంతుచ్ఛం॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦ ॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮॥ ౯౯॥

ర్లభమ్ । త్వత్ప్రసాదఫలంభుఙ్క్తే త్రైలోక్యంమఘవానపి॥ ౭౯॥ నైతద్రాజాసనంయోగ్యమజాతస్య మమోదరాత్ । ఇతిగర్వాదవోచన్మాం సపత్నీమాతురచ్యుత॥ ౮౦॥ ఆధారభూతంజగతస్సర్వేషాముత్తమోత్తమమ్। ప్రార్థయామి ప్రభోస్థానం త్వత్ప్రసాదాదతోవ్యయమ్॥ ౮౧॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యత్త్వయాప్రార్థితంస్థానంఏతత్ప్రాప్స్యతి వైభవాన్। త్వయాహంతోషితఃపూర్వమన్యజన్మని బాలక ॥ ౮౨ ॥ త్వమాసీర్బ్రాహ్మణఃపూర్వం మయ్యేకాగ్రమతిస్సదా । మాతాపిత్రోశ్చశుశ్రూషుర్నిజధర్మానుపాలకః॥ ౮౩ ॥ కాలేనగచ్ఛతామిత్రం రాజపుత్రస్తవాభవత్ । యావనేఖిలభోగాఢ్యో దర్శనీయోజ్జ్వలాకృతిః॥ ౮౪॥ తత్సంగాత్తస్యతామృద్ధిమవలోక్యాతిదుర్లభామ్ । భవేయంరాజపుత్రోహమితివాంఛాత్వయాకృతా॥ ౮౫॥ తతోయథాభిలషితా ప్రాప్తాతే రాజపుత్రతా। ఉత్తానపాదస్యగృహే జాతోసి ధ్రువదుర్లభే॥ ౮౬ ॥ అన్యేషాంతత్పరంస్థానం కులే స్వాయంభువస్యయత్ ॥ ౮౭॥ తస్యైతదపరంబాల యేనాహంపరితోషితః। మామారాధ్యనరోముక్తిమవాప్నోత్యవిలంబితమ్॥ ౮౮॥ మయ్యర్పితమనాబాల కిముస్వర్గాదికంపదమ్॥ ౮౯॥ త్రైలోక్యాదధికస్థానే సర్వతారాగ్రహాశ్రయః। భవిష్యతినసందేహో మత్ప్రసాదాద్భవాన్ ధ్రువ॥ ౯౦॥ సూర్యాత్సోమాత్తథాభౌమాత్సోమపుత్రాద్బృహస్పతేః । సితార్కతనయాదీనాంసర్వర్క్షాణాం తథాధ్రువ॥ ౯౧ ॥ సప్తర్షీణామశేషాణాం యేచవైమానికాస్సురాః। సర్వేషాముపరిస్థానం తవదత్తంమయాధ్రువ॥ ౯౨॥ కేచిచ్చతుర్యుగంయావత్కేచిన్మన్వంతరంసురాః। తిష్ఠంతి ధ్రువ తేదత్తామయావైకల్పసంస్థితిః॥ ౯౩॥ సునీతిరపి తేమాతా త్వదాసన్నాతినిర్మలా। విమానేతారకాభూత్వా తావత్కాలంనివత్స్యతి॥ ౯౪॥ యేచత్వాం మానవాః ప్రాతః సాయంచసుసమాహితాః। కీర్తయిష్యంతి తేషాంచ మహత్పుణ్యంభవిష్యతి॥ ౯౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవంపూర్వంజగన్నాథాద్దేవదేవాజ్జనార్దనాత్ ।వరంప్రాప్య ధ్రువస్థానమధ్యాస్తేసమహామతే ॥ ౯౬ ॥ స్వయంశుశ్రూషణాద్ధర్మ్యాత్

ఖ్యమేవ - ప్రసాదహీనస్య దుర్లభమపి ప్రసాదవతస్సులభమేవేత్యాహ - కింవేతి॥ ౭౯॥ బ్రహ్మాదిదుర్లభంత్వత్త్రైలోక్యంవిహాయ త్రైలోక్యాంతవర్తిస్థానం స్వప్రార్థ్యం సహేతుకమాహ - నైతదిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౮౦ ॥ ౮౧॥ యదితి॥ భగవద్వాక్యం - తదేవంవిధంస్థానంభవాన్ ప్రాప్స్యతి- పూర్వజన్మనియత్కృతం తదేవత్వయా ప్రాప్తుంశక్యం - అంతరాయేణతు కేనచిత్త్వంరాజపుత్రోసి - తత్రాప్యయంతవాపరితోషో మత్తోషణప్రభావాదేవాభూత్తతః కంచిత్కాలం రాజ్యభోగాన్ భుక్త్వా తతశ్చకల్పాంతంధ్రువపదేజనన్యాసహస్థిత్వాపశ్చాన్మోక్షమవాప్స్యసి- తదాహత్వమిత్యాదినా పుణ్యంభవిష్యతీత్యంతేన॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ అన్యేషామితి॥స్వాయంభువస్యాన్వయేజన్మ అన్యేషాం తాపసానాంపరంశ్రేష్ఠం॥ ౮౭ ॥ తస్యేతి॥ మామారాధ్యప్రాకృతోపి అవిళంబితం శీఘ్రమేవముక్తిమవాప్నోతి- త్వంతు యేన రాజపుత్రసంగత్యా ఐశ్వర్యకామేనాహంపరితోషితః- మామారాధ్యనరోముక్తిమవాప్నోతీత్యుక్తస్య తవమద్భక్తస్య మాధ్యేఏతదపరంశుభంజాతం॥ ౮౮॥ మయీతి॥ స్వర్గాదికంపదం ప్రాప్నోతీత్యత్రకింవక్తవ్యం॥ ౮౯॥ అధికస్థానేభవానపి దేవానామప్యలభ్యం స్థానం ప్రాప్నోతీత్యాహ॥ త్రైలోక్యాదితి॥ ౯౦॥ స్థానస్యాధిక్యమాహ॥ సూర్యాదితి॥ సోమపుత్రాద్బుధాత్ సితశ్శుక్రః- అర్కతనయశ్శనైశ్చరః॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ సునీతిరితి॥ సునీతిరపి తేమాతేతి త్వన్మాతృత్వాదేవ తత్రవిమానే నివత్స్యతీత్యర్థః॥

ధ్రువస్యేతి॥ సూనృతా సుశీలో భవేత్యాద్యభిహితహితహితసత్యవాక్యా॥౧౦౦॥ త్రైలోక్యేతి॥ స్థిరాయతి స్థిరోత్తర కాలం స్థిరైశ్వర్యం - యా పరం కేవలం కుక్షివివరే స్థితం ధ్రువం ధృత్వా ధ్రువధారణద్వారా త్రైలోక్యాశ్రయతాం ప్రాప్తం విష్ణుపదాఖ్యం పరం స్థానం ప్రాప॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

౧॥౨॥ అజీజనదితి॥ చాక్షుషస్య పుత్రః షష్ఠో మనుః ప్రజాపతేరిత్యర్థం పూర్వేణ సంబధ్యతే॥ ౩॥౪॥ ౫॥౬॥ అం

మాతాపిత్రోశ్చ వై తథా। ద్వాదశాక్షరమాహాత్మ్యాత్తపసశ్చ ప్రభావతః॥ ౯౭॥ తస్యాభిమానమృద్ధించ మహిమానం నిరీక్ష్య చ। దేవాసురాణామాచార్యః శ్లోకమత్రోశనా జగౌ॥ ౯౮ ॥ అహోఽస్య తపసో వీర్యమహోఽస్య తపసః ఫలమ్। యదేనం పురతః కృత్వా ధ్రువం సప్తర్షయః స్థితాః॥ ౯౯ ॥ ధ్రువస్య జననీ చేయం సునీతిర్నామ సూనృతా। అస్యాశ్చ మహిమానం కః శక్తో వర్ణయితుం భువి॥౧౦౦ త్రైలోక్యాశ్రయతాం ప్రాప్తం పరం యత్తత్ స్థిరాయతి। స్థానం ప్రాప్తా పరం ధృత్వా యా కుక్షివివరే ధ్రువమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ యశ్చైతత్కీర్తయేన్నిత్యం ధ్రువస్యారోహణం దివి। సర్వపాపవినిర్ముక్తః స్వర్గలోకే మహీయతే॥ ౧౦౨॥ స్థానభ్రంశం న చాప్నోతి దివి వా యది వా భువి। సర్వకల్యాణసంయుక్తో దీర్ఘకాలం స జీవతి॥౧౦౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- ప్రథమాంశే- ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ధ్రువాచ్ఛిష్టిం చ భవ్యం చ భవ్యాచ్ఛమ్భుర్వ్యజాయత। శిష్టేరాధత్త సుచ్ఛాయా పంచ పుత్రానకల్మషాన్॥ ౧॥ రిపుం రిపుంజయం విప్రం వృకలం వృకతేజసమ్। రిపోరాధత్త బృహతీ చాక్షుషం సర్వతేజసమ్॥ ౨॥ అజీజనత్పుష్కరిణ్యాం వారుణ్యాం చాక్షుషో మనుమ్। ప్రజాపతేరాత్మజాయాం వీరణస్య మహాత్మనః॥ ౩॥ మనోరజాయన్త దశ నడ్వలాయాం మహౌజసః। కన్యాయాం తపతాం శ్రేష్ఠ వైరాజస్య ప్రజాపతేః॥ ౪ ॥ ఊరుః పూరుః శతద్యుమ్నస్తపస్వీ సత్యవాక్ శుచిః। అగ్నిష్టోమోఽతిరాత్రశ్చ సుద్యుమ్నశ్చేతి తే నవ। అభిమన్యుశ్చ దశమో నడ్వలాయాం మహౌజసః॥ ౫ ॥ ఊరోరజనయత్పుత్రాన్ షడాగ్నేయీ మహాప్రభాన్। అంగం సుమనసం స్వాతిం క్రతుమంగిరసం శిబిమ్ ॥ ౬ ॥ అంగా

౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮॥ ౯౯॥ ధ్రువస్యేతి॥ సూనృతా పుణ్యోపచయం యత్నం కురుష్వేత్యాదిహితసత్యవాదినీ॥ ౧౦౦॥ త్రైలోక్యేతి॥ త్రైలోక్యాశ్రయతాం ప్రాప్తం యత్పరం విష్ణుపదాఖ్యం స్థానం - స్థిరాయతి స్థిరా నిత్యా ముక్తిరూపా ఆయతిరుత్తరకాలఫలం యస్మిన్ తథాభూతం స్థానం నివాసం ప్రాప్తా- ప్రాపేతి వా పాఠః- కథం ప్రాప్తా పరం శ్రేష్ఠం శ్రీవిష్ణుభక్తం కుక్షివివరే స్వల్పే ధృత్వా యా సునీతిః పరం స్థానం ప్రాప్తా - తస్యా మహిమానం వర్ణయితుం కః శక్త ఇత్యర్థః॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

ధ్రువాదితి॥ భవ్యాద్ధ్వాత్పరాత్ శంభునామ భార్యా శిష్టిం చ భవ్యం చ వ్యజాయత శిష్టేః ధ్రువపుత్రాత్ సుచ్ఛాయా నామ యోషిత్ పంచ పుత్రాన్ అధత్త జనయామాసేత్యర్థః- భార్యా శంభుర్వ్యజాయతేతి కేచిత్ - పఠంతి॥ ౧॥ ౨॥ అజీజనదితి॥ వారుణ్యాం వరుణసంతానజాయాం- వీరణస్య ప్రజాపతేరాత్మజాయాం పుష్కరిణ్యాం- చాక్షుషః రిపుపుత్రః - మనుం షష్ఠమన్వంతరాధిపం - జనయామాసేత్యన్వయః॥ ౩ ॥ మనోరితి॥ వైరాజస్య ప్రజాపతేః కన్యాయాం - నడ్వలాయాం - మనోర్మహౌజసో దశ పుత్రా అజాయంతేత్యన్వయః॥ ౪॥ ఊరురితి॥ నడ్వలాయాం మహౌజస ఇతి పునరుక్తిస్తు నడ్వలాయాం మహౌజసోఽయం దశ ఇత్యనువాదేన తద్విధానార్థా॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥

గాదితి॥ సునీథామృత్యుదుహితా॥ ౭॥౮॥౯॥ ౧౦॥౧౧॥ ౧౨॥౧౩॥ ౧౪॥ తత ఇతి॥ సామసాంత్వనం - కళమవ్యక్తమధురం॥౧౫॥౧౬॥ దీర్ఘసత్త్రేణేతి॥ తస్యాంశస్తే భవిష్యతీతి చ పాఠః తస్య యజ్ఞస్య అంశః షష్ఠాంశః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ దేహీతి॥ హవిషాం పరిణామః వృష్ట్యాది ద్వారకః - అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిరిత్యుక్తప్రకారేణ॥౨౫॥౨౬॥ తత ఇతి॥ అమర్షోఽతితిక్షా॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతీతి॥ దేవతావేదయజ్ఞనిందయా ధర్మాననుజ్ఞయా ఆత్మప్ర

త్సునీథాపత్యం వై వేనమేకమజాయత । ప్రజార్థమృషయస్తస్య మమంథుర్దక్షిణం కరమ్ ॥ ౭॥ వేనస్య పాణౌ మథితే సంబభూవ మహామునే । వైన్యో నామ మహీపాలో యః పృథుః పరికీర్త్యతే॥ ౮॥ యేన దుగ్ధా మహీ పూర్వం ప్రజానాం హితకారణాత్ ॥ ౯॥ మైత్రేయః॥ కిమర్థం మథితః పాణిః వేనస్య పరమర్షిభిః । యత్ర జజ్ఞే మహావీర్యస్స పృథుర్మునిసత్తమ॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ సునీథా నామ యా కన్యా మృత్యోః ప్రథమజాభవత్ । అంగస్య భార్యా సా దత్తా తస్యాం వేనో వ్యజాయత॥ ౧౧ ॥ స మాతామహదోషేణ తేన మృత్యోస్సుతాత్మజః । నిసర్గాదేవ మైత్రేయ దుష్ట ఏవ వ్యజాయత॥ ౧౨॥ అభిషిక్తో యదా రాజ్యే స వేనః పరమర్షిభిః । ఘోషయామాస స తదా పృథివ్యాం పృథివీపతిః॥౧౩॥ న యష్టవ్యం న దాతవ్యం న హోతవ్యం కథంచన । భోక్తా యజ్ఞస్య కస్త్వన్యో హ్యహం యజ్ఞపతిః ప్రభుః॥ ౧౪॥ తతస్తమృషయః పూర్వం సంపూజ్య పృథివీపతిమ్। ఊచుస్సామకళం వాక్యం మైత్రేయ సముపస్థితాః॥ ౧౫॥ ఋషయ ఊచుః॥ భో భో రాజన్ శృణుష్వ త్వం యద్వదామస్తవాంతికే। రాజ్యదేహోపభోగాయ ప్రజానాం చ హితం పరమ్॥ ౧౬॥ దీర్ఘసత్త్రేణ దేవేశం సర్వయజ్ఞేశ్వరం హరిమ్ । పూజయిష్యామ భద్రం తే తత్రాంశస్తే భవిష్యతి॥ ౧౭ ॥ యజ్ఞేన యజ్ఞపురుషో విష్ణుస్సంప్రీణితో నృప । అస్మాభిర్భవతః కామాన్సర్వానేవ ప్రదాస్యతి॥ ౧౮ ॥ యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరో యేషాం రాష్ట్రే సంపూజ్యతే హరిః । తేషాం సర్వేప్సితావాప్తిం దదాతి నృప భూభృతామ్॥ ౧౯ ॥ వేనః॥ మత్తః కోఽభ్యధికోఽన్యోఽస్తి కశ్చారాధ్యో మమాపరః । కోఽయం హరిరితి ఖ్యాతో యో వో యజ్ఞేశ్వరో మతః॥ ౨౦॥ బ్రహ్మా జనార్దనశ్శంభురింద్రో వాయుర్యమో రవిః। హుతభుగ్వరుణో ధాతా పూషా భూమిర్నిశాకరః॥ ౨౧॥ ఏతే చాన్యే చ యే దేవాశ్శాపానుగ్రహకారిణః । నృపస్య తే శరీరస్థాస్సర్వదేవమయో నృపః॥ ౨౨ ॥ ఏతద్‌జ్ఞాత్వా మయాజ్ఞప్తం యద్యథా క్రియతాం తథా । న దాతవ్యం న హోతవ్యం న యష్టవ్యం చ భో ద్విజాః॥ ౨౩॥ భర్తృశుశ్రూషణం ధర్మో యథా స్త్రీణాం పరో మతః । మమాజ్ఞాపాలనం ధర్మో భవతాం చ తథా ద్విజాః॥ ౨౪ ॥ ఋషయ ఊచుః॥ దేహ్యనుజ్ఞాం మహాభాగ మా ధర్మో యాతు సంక్షయమ్ । హవిషాం పరిణామోఽయం యదేతదఖిలం జగత్ ॥ ౨౫ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి విజ్ఞాప్యమానోఽపి స వేనః పరమర్షిభిః । యదా దదాతి నానుజ్ఞాం ప్రోక్తః ప్రోక్తః పునః పునః॥ ౨౬॥ తతస్తు ఋషయస్సర్వే కోపామర్షసమన్వితాః । హన్యతాం హన్యతాం పాప ఇత్యూచుస్తే పరస్పరమ్॥౨౭॥ యో యజ్ఞపురుషం విష్ణుమనాదినిధనం ప్రభుమ్ । వినిందత్యధమాచారో న స యోగ్యో భువః పతిః॥ ౨౮ ॥ ఇత్యుక్త్వా మంత్రపూతైస్తైః కుశైర్మునిగణా భృశమ్ । నిజఘ్నుర్నిహతం పూర్వం భగవన్నిందనాదినా॥ ౨౯॥ తతశ్చ మునయో రేణుం దదృశుస్సర్వతో ద్విజ । కిమే

౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ తత ఇతి॥ సామకళం సామ్నా కళం మధురం వాక్యమూచుః॥ ౧౫॥ భో భో రాజన్నితి ॥ రాజ్యదేహోపభోగాయ క్షేమాయ॥ ౧౬॥ దీర్ఘసత్త్రేణేతి॥ దీర్ఘసత్త్రేణ సహస్రసంవత్సరేణ - అంశష్షష్ఠో భాగః॥ శ్లో॥ పుణ్యాత్ షడ్భాగమాదత్తే న్యాయేన పరిపాలయన్నితి స్మృతేః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ఏతదితి॥ మయా యథా యదాజ్ఞప్తం తత్తథైవ క్రియతాం - తదేవాహ॥ న దాతవ్యమితి॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ దేహీతి॥ హవిషాం పరిణామో వృష్టిద్వారకః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ తత ఇతి॥ కోపశ్చ అమర్షశ్చ భగవన్నిందా జనితౌ తాభ్యాం సమన్వితాః॥ ౨౭॥

శంసయా చ స్వయమేవ హతత్వాత్ హంతుర్న దోష ఇతి భావః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ మథ్యమానాదితి॥ మథ్యతః మథ్యమానాత్ - ఖర్వాటః ఖలతిః - ఖర్వాటశ్చాతిహ్రస్వకః ఇతి చ పాఠః - ఖర్వటాస్య ఇతి పాఠే హ్రస్వవక్త్రః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ తత ఇతి॥ నిషాదా జాతా ఇత్యన్వయః॥ ౩౬॥ తేనేతి॥ తేన నిషాదరూపేణ ద్వారేణ తత్పాపం భగవన్నిందనాదిరూపం పాపం॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ఆద్యమితి॥ అజగవమేవాజగవం పినాకః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ పితామహ ఇతి॥ దేవైరాంగిరసైః షష్ఠమన్వంతరే దేవైర్భవిష్యద్భిః - స్థావరాణి హిమవదాద్యధిదైవతాని॥ ౪౪॥ హస్త ఇతి॥ చక్రం రే

కదితి చాసన్నాన్ పప్రచ్ఛుస్తే జనాంస్తదా॥ ౩౦॥ ఆఖ్యాతం చ జనైస్తేషాం చోరీభూతైరరాజకే। రాష్ట్రే తు లోకైరారబ్ధం పరస్వాదానమాతురైః॥ ౩౧॥ తేషాముదీర్ణవేగానాం చోరాణాం మునిసత్తమాః। సుమహాన్ దృశ్యతే రేణుః పరవిత్తాపహారిణామ్॥ ౩౨॥ తతస్సంమంత్ర్య తే సర్వే మునయస్తస్య మంత్రతః। మమంథురూరుం పుత్రార్థమనపత్యస్య యత్నతః॥ ౩౩॥ మథ్యమానాత్సముత్తస్థౌ తస్యోరోః పురుషః కిల। దగ్ధస్థూణాప్రతీకాశః ఖర్వటాస్యోతిహ్రస్వకః॥ ౩౪॥ కింకరోమీతి తాన్ సర్వాన్ విప్రానాహాత్వరాన్వితః। నిషీదేతి తమూచుస్తే నిషాదస్తేన సోభవత్॥ ౩౫॥ తతస్తత్సంభవా జాతా వింధ్యశైలనివాసినః। నిషాదా మునిశార్దూల పాపకర్మోపలక్షణాః॥ ౩౬॥ తేన ద్వారేణ తత్పాపం నిష్క్రాంతం తస్య భూపతేః। నిషాదాస్తే తతో జాతా వేనకల్మషనాశనాః॥ ౩౭॥ తతోస్య దక్షిణం హస్తం మమంథుస్తే తదా ద్విజాః॥ ౩౮॥ మథ్యమానే చ తత్రాభూత్పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్। దీప్యమానస్స్వవపుషా సాక్షాదగ్నిరివోజ్జ్వలన్॥ ౩౯॥ ఆద్యమాజగవం నామ ఖాత్పపాత తతో ధనుః। శరాశ్చ దివ్యా నభసః కవచం చ పపాత హ॥ ౪౦॥ తస్మిన్ జాతే తు భూతాని సంప్రహృష్టాని సర్వశః॥ ౪౧॥ సత్పుత్రేణ చ జాతేన వేనోపి త్రిదివం యయౌ। పున్నామ్నో నరకాత్త్రాతస్స తేన సుమహాత్మనా॥ ౪౨॥ తం సముద్రాశ్చ నద్యశ్చ రత్నాన్యాదాయ సర్వశః। తోయాని చాభిషేకార్థం సర్వాణ్యేవోపతస్థిరే॥ ౪౩॥ పితామహశ్చ భగవాన్ దేవైరాంగిరసైస్సహ। స్థావరాణి చ భూతాని జంగమాని చ సర్వశః॥ సమాగమ్య తదా వైన్యమభ్యషించన్నరాధిపమ్॥ ౪౪॥ హస్తే తు దక్షిణే చక్రం దృష్ట్వా తస్య పితామహః। విష్ణోరంశం పృథుం మత్వా పరితోషం పరం యయౌ॥ ౪౫॥ విష్ణుచిహ్నం కరే చక్రం సర్వేషాం చక్రవర్తినామ్। భవత్యవ్యాహతో యస్య ప్రభావస్త్రిదశైరపి॥ ౪౬॥ మహతా రాజరాజ్యేన పృథుర్వైన్యః

౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ మథ్యమానాదితి॥ మథ్యతశ్చేతి పాఠేపి మథ్యమానాదిత్యేవార్థః - దగ్ధస్థూణాప్రతీకాశః దగ్ధస్తంభతుల్యః - కృష్ణవర్ణ ఇతి యావత్ - ఖర్వటాస్యః హ్రస్వముఖః నిబిడనాసికవక్త్ర ఇత్యర్థః - ఖర్వటాక్ష ఇతి వా పాఠః - కేచిత్తు ఖర్వటాక్ష ఇతి పఠిత్వా గోః అక్షిణీ ఇవ అక్షిణీ యస్యేతి వ్యాచక్షతే॥ ౩౪॥ కింకరోమీతి॥ అత్యంతాసంభవే తథాభూతమభిషేక్తుం నిషీదేతి తమూచుః॥ ౩౫॥ తత ఇతి॥ పాపరూపం కర్మైవోపలక్షణం చిహ్నం యేషాం తే॥ ౩౬॥ తేనేతి॥ తేన ద్వారేణ నిషాదరూపేణ॥ ౩౭॥ ౩౮॥ మథ్యమాన ఇతి॥ అగ్నిరివేతి యథా కాష్ఠే మథ్యమానే ధూమరూపేణ తస్య మలే నిష్క్రాంతే పశ్చాదగ్నిరుత్పద్యతే - తథా నిషాదరూపేణ కల్మషే నిష్క్రాంతే పశ్చాదగ్నిరివ దేదీప్యమానః పృథురుత్పన్న ఇత్యర్థః॥ ౩౯॥ ఆద్యమితి॥ ఆద్యం శార్వం పినాకసంజ్ఞం ధనుః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ సత్పుత్రేణేతి॥ సత్పుత్రేణ తేన పృథునా స వేనః పున్నామ్నో నరకాత్త్రాతస్సన్ త్రిదివం యయౌ - తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః। తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువేతి వచనాత్॥ ౪౨॥ తమితి॥ సముద్రాదయః తదభిమానిన్యో దేవతాః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ హస్త ఇతి॥ చక్రమితి దుష్టరేఖాంతరానాకులం రేఖామయమప్రతిహతం చ చక్రం దృష్ట్వేత్యర్థః - తదుక్తం॥ శ్లో॥ యస్యాప్రతిహతం చక్రం అంశస్స్యాత్పరమేష్ఠిన ఇతి॥ ౪౫॥

మయం॥ ౪౫॥ ౪౬॥ మహాతేతి॥ రాజరాజ్యేన రాజ్ఞాంరాజత్వేన॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ఆపఇతి॥ ధ్వజభంగశ్చ నాభవత్ - వనేషుగచ్ఛతః పృథోః ఆనమ్రశాఖాగ్రా వృక్షా ఆసన్॥ ౪౯ ॥ అకృష్టపచ్యేతి॥ అకృష్టపచ్యా పృథివీ దోహానంతరం ప్రజాకృతకృష్యాదిం వినాపి సఫలా పృథివీ పృథుదుగ్ధక్షీరపరిణామాన్నధ్యాశ్రయత్వాత్ - పుటకే కోటరే॥ ౫౦ ॥ తస్యేతి॥ తస్య పృథోర్యజ్ఞే పైతామహే పితామహదైవత్యే॥ శ్లో॥ వైన్యస్య హి పృథోర్యజ్ఞే వర్తమానే మహాత్మనః। సుత్యాయామభవత్సూత ఇతి వాయూక్తైః- సూత్యాం సుత్యాయాం సోమాభిషవే జాతే - సూయతే సోమోస్యామితి సూతిః॥ ౫౧॥ ౫౨॥ స్తూయతామితి॥ ఔదార్యాదిగుణైరేష స్తూయతాం పరాక్రమాదికర్మ చాస్య స్తూయతాం॥ ౫౩॥ ౫౪ ॥ గుణా ఇతి॥ యశోహి గుణక్రియా ప్రసిద్ధిః॥ ౫౫॥ ౫౬॥ తత ఇతి॥ సద్గుణైరితి లోకేహి జనస్సద్గుణైః స్తుత్యో భవతి తస్మాన్మమ యా గుణాః శ్లాఘ్యాః సంపాద్యాః॥ ౫౭॥ తస్మాదితి॥ తదేవ ఔదార్యాది॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ సత్యవాగితి॥ హ్రీః అకార్యాల్లజ్జా॥ ౬౧॥

ప్రతాపవాన్। సోభిషిక్తో మహాతేజా విధివద్ధర్మకోవిదైః॥ ౪౭॥ పిత్రాపరాజితాస్తస్య ప్రజాస్తేనానురంజితాః। అనురాగాత్తతస్తస్య నామ రాజేత్యజాయత॥ ౪౮॥ ఆపస్తస్తంభిరే చాస్య సముద్రమభియాస్యతః। పర్వతాశ్చ దదుర్మార్గం ధ్వజభంగశ్చ నాభవత్॥ ౪౯॥ అకృష్టపచ్యా పృథివీ సిధ్యంత్యన్నాని చింతయా। సర్వకామదుఘా గావః పుటకే పుటకే మధు ॥ ౫౦ ॥ తస్య వై జాతమాత్రస్య యజ్ఞే పైతామహే శుభే। సూతస్సూత్యాం సముత్పన్నః సౌత్యేహని మహామతిః॥ ౫౧॥ తస్మిన్నేవ మహాయజ్ఞే జజ్ఞే ప్రాజ్ఞోథ మాగధః। ప్రోక్తౌ తదా మునివరైస్తావుభౌ సూతమాగధౌ॥ ౫౨ ॥ స్తూయతామేష నృపతిః పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్। కర్మైతదనురూపం చ పాత్రం స్తోత్రస్య వాం పరమ్॥ ౫౩॥ తతస్తావూచతుర్విప్రాన్ సర్వానేవ కృతాంజలీ। అద్య జాతస్య నో కర్మ జ్ఞాయతేస్య మహీపతేః॥ ౫౪॥ గుణా న చాస్య జ్ఞాయంతే న చాస్య ప్రథితం యశః। స్తోత్రం కిమాశ్రయం త్వస్య కార్యమస్మాభిరుచ్యతామ్॥ ౫౫॥ ఋషయ ఊచుః॥ కరిష్యత్యేష యత్కర్మ చక్రవర్తీ మహాబలః। గుణా భవిష్యా యే చాస్య తైరయం స్తూయతాం నృపః॥ ౫౬॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్స నృపతిస్తోషం తచ్ఛ్రుత్వా పరమం యయౌ। సద్గుణైః శ్లాఘ్యతామేతి తస్మాత్ శ్లాఘ్యా గుణా మమ॥ ౫౭॥ తస్మాద్యదద్య స్తోత్రేణ గుణనిర్వర్ణనం త్విమౌ। కరిష్యేతే కరిష్యామి తదేవాహం సమాహితః॥ ౫౮ ॥ యదిమావవర్జనీయం చ కించిదత్ర వదిష్యతః। తదహం వర్జయిష్యామీత్యేవం చక్రే మతిం నృపః॥ ౫౯॥ అథ తౌ చక్రతుః స్తోత్రం పృథోర్వైన్యస్య ధీమతః। భవిష్యైః కర్మభిస్సమ్యక్ సుస్వరౌ సూతమాగధౌ ॥ ౬౦ ॥ సత్యవాగ్దానశీలోయం సత్యసంధో నరేశ్వరః। హ్రీ

౪౬॥ మహాతేతి॥ రాజరాజ్యేన చక్రవర్తిత్వేన॥ ౪౭॥ పిత్రేతి॥ పిత్రా నానురంజితాః॥ ౪౮॥ ఆపఇతి॥ ధ్వజభంగశ్చ వనేషు గచ్ఛతో నాభవత్ ॥ ౪౯ ॥ అకృష్టపచ్యేతి॥ అకృష్టపచ్యా కృష్టం వినైవ సఫలా- పుటకం పర్ణాదిసంస్థానవిశేషః॥ ౫౦॥ తస్యేతి॥ సూత్యాం సూతిస్సోమాభిషవభూమిః తస్యాం - సౌత్యేహని॥ ౫౧॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్నేవదినే॥ ౫౨॥ స్తూయతామితి॥ వాం యువయోః॥ ౫౪॥ గుణా ఇతి॥ అస్మాభిరితి అస్మదోర్ద్వయోశ్చేతి బహుత్వం॥ ౫౫॥ కరిష్యతీతి॥ చక్రవర్తీ దక్షిణహస్తే తచ్చిహ్నస్య చక్రస్యోపలబ్ధేః - మహాబలశ్చ విష్ణ్వంశత్వాత్ - అతస్సర్వేష్యస్య సద్గుణాస్సత్కర్మాణి చ భవిష్యంత్యేవ - భవిష్యైరేవ సద్గుణకర్మభిః స్తూయతాం - అయంభావః॥ శ్లో॥ నియుజ్యతేథ మోదం ద్వైరుత్తమస్తు ప్రియోక్తిభిరితి న్యాయాత్ - అయం గుణకర్మస్తుత్యైవ సర్వకార్యం విజ్ఞాపనీయ ఇతి॥ ౫౬॥ పృథురపి హృష్యన్ అనేన స్తుతివిశేషేణ - మమాయమృషిభిరుపదేశః క్రియత ఇతి మత్వా - తథైవ కర్తుమధ్యవసితవానిత్యాహ॥ తతస్స ఇత్యాదిత్రిభిః॥ తత ఇతి ॥ మమ గుణాః శ్లాఘ్యాః శ్లాఘార్హాః స్తుతివిషయత్వాత్ తస్మాల్లభ్యా గుణా ఇతి పాఠే గుణాస్సద్గుణాః లభ్యాః ప్రాప్యాః॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ సత్యవాగితి॥ సత్యసంధస్సత్యప్రతిజ్ఞస్సత్యమర్యాదో వా

౬౨॥ సమ ఇతి॥ వ్యవహారస్థితో నృప ఇతి చ పాఠః - వ్యవహారస్థితః వ్యవహారదర్శనాయ ధర్మాసనస్థః॥ ౬౩॥ ౬౪॥ తత ఇతి॥ యజ్ఞైరియాజ దేవపూజామకరోత్ ॥ ౬౫॥ తమితి॥ తస్మిన్కాలే వేనపృథురాజ్యసంధౌ - తేన ఆగమనకారణం పృష్టాస్తమూచుః॥ ౬౬॥ అరాజక ఇతి॥ ఓషధీః ఓషధ్యః॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ తత ఇతి॥ ననాశ అపలాయత॥ నాశః పలాయనే మృత్యౌ మృతౌ చేతి వైజయంతీ ॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ త్వామితి॥ యోగసామర్థ్యేనాంత దేవబలం॥ శ్లో॥ ఆత్మానం ప్రథయిత్వేమా ధారయిష్యామ్యహం ప్రజా ఇతి శ్రీహరివంశే॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ సమస్తా ఇతి॥ క్షీరపరిణామినీః-

మాన్ మైత్రః క్షమాశీలో విక్రాంతో దుష్టశాసనః॥౬౧॥ ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ దయావాన్ ప్రియభాషితా। మాన్యాన్మానయితా యజ్వా బ్రహ్మణ్యస్సాధువత్సలః॥౬౨॥ సమశ్శత్రౌ చ మిత్రే చ వ్యవహారస్థితౌ నృపః॥౬౩॥ సూతేనోక్తాన్గుణానిత్థం స తథా మాగధేన చ। చకార హృది తాదృక్చ కర్మణా కృతవానసౌ॥౬౪॥ తతస్స పృథివీపాలః పాలయన్ పృథివీమిమామ్। ఇయాజ వివిధైర్యజ్ఞైర్మహద్భిర్భూరిదక్షిణైః॥౬౫॥ తం ప్రజాః పృథివీనాథముపతస్థుః క్షుధార్దితాః। ఓషధీషు ప్రణష్టాసు తస్మిన్కాలే హ్యరాజకే॥ తమూచుస్తేన రాః పృష్టాః తత్రాగమనకారణమ్ ॥ ౬౬ ॥ ప్రజా ఊచుః॥ అరాజకే నృపశ్రేష్ఠ ధరిత్ర్యా సకలౌషధీః। గ్రస్తాస్తతః క్షయం యాంతి ప్రజాస్సర్వాః ప్రజేశ్వర॥౬౭॥ త్వం నో వృత్తిప్రదో ధాత్రా ప్రజాపాలో నిరూపితః। దేహి నః క్షుత్పరీతానాం ప్రజానాం జీవనౌషధీః॥౬౮॥ శ్రీపరాశరః॥ తతోఽథ నృపతిర్దివ్యమాదాయాజగవం ధనుః। శరాంశ్చ దివ్యాన్కుపితస్సోఽన్వధావద్వసుంధరామ్॥ ౬౯॥ తతో ననాశ త్వరితా గౌర్భూత్వా తు వసుంధరా। సా లోకాన్ బ్రహ్మలోకాదీన్ సంత్రాసాదగమన్మహీ॥ ౭౦॥ యత్రయత్ర యయౌ దేవీ సా తదా భూతధారిణీ। తత్ర తత్ర చ సా వైన్యం దదర్శాభ్యుద్యతాయుధమ్॥ ౭౧॥ తతస్తం ప్రాహ వసుధా పృథుం పృథుపరాక్రమమ్। ప్రవేపమానా తద్బాణపరిత్రాణపరాయణా॥ ౭౨॥ పృథివ్యువాచ॥ స్త్రీవధే త్వం మహాపాపం కిం నరేంద్ర న పశ్యసి। యేన మాం హంతుమత్యర్థం ప్రకరోషి నృపోద్యమమ్ ॥ ౭౩ ॥ పృథురువాచ ॥ ఏకస్మిన్యత్ర నిధనం ప్రాపితే దుష్టకారిణి। బహూనాం భవతి క్షేమం తస్య పుణ్యప్రదో వధః॥ ౭౪॥ పృథివీ॥ ప్రజానాముపకారాయ యది మాం త్వం హనిష్యసి। ఆధారః కః ప్రజానాం తే నృపశ్రేష్ఠ భవిష్యతి॥ ౭౫ ॥ పృథుః॥ త్వాం హత్వా వసుధే బాణైర్మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్। ఆత్మయోగబలేనైవ ధారయిష్యామ్యహం ప్రజాః॥ ౭౬॥ తతః ప్రణమ్య వసుధా తం భూయః ప్రాహ పార్థివమ్। ప్రవేపితాంగీ పరమం సాధ్వసం సముపాగతా॥ ౭౭॥ ఉపాయతస్సమారబ్ధాస్సర్వే సిద్ధ్యంత్యుపక్రమాః। తస్మాద్వదామ్యుపాయం తే తం కురుష్వ యదీచ్ఛసి॥ ౭౮ ॥ సమస్తా యా మయా జీర్ణా నరనాథ మహౌషధీః। యదీచ్ఛసి ప్రదాస్యామి తాః క్షీరపరిణామినీః॥ ౭౯॥ తస్మాత్ప్రజాహితార్థాయ మమ ధర్మభృతాం వర। తం తు వత్సం ప్రయచ్ఛ త్వం క్షరేయం యత్ర వత్సలా॥౮౦॥ సమాం చ కురు సర్వత్ర యేన క్షీరం సమంతతః। వరౌషధీబీజభూతం వీరస

హ్రీమానకార్యే జుగుప్సావాన్ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ తమితి॥ తస్మిన్కాలే వేన పృథుమహారాజయోస్సంధౌ॥ ౬౬॥ అరాజక ఇతి॥ సకలౌషధీః సకలా ఓషధ్యః గ్రస్తాః॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ తత ఇతి ॥ సా మహీ బ్రహ్మలోకాదీన్ లోకాన్ ప్రతి ననాశ అపలాయత॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ త్వామితి॥ ఆత్మయోగబలేన పృథ్వీభావం ప్రాప్య ధారయిష్యామి - తథా చ హరివంశే॥ శ్లో॥ ఆత్మానం పృథయిత్వేమా ధారయిష్యామ్యహం ప్రజా ఇతి ॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ తస్మాదితి॥ క్షరేయం క్షీరరూపేణౌషధీః స్రవేయం ॥ ౮౦ ॥ సమామితి ॥ మాం చ సర్వత్ర స

క్షీరేణపరిణామినీః॥ ౭౯॥౮౦॥ సమామితి॥సమాంసమస్థలాంచమేనసమీకరణేనభావయోఽధుత్పాదయ॥౮౧॥తతఇతి॥ తేనరు
త్సారణేనవివర్తితాఃవిక్షిప్తాః - వివర్ధితాఇతిపాఠేఏకత్రపుంజీకృతాః - వివర్జితాఇతిపాఠే ఉత్సారణదేశేవివర్జి
తాఇతి॥౮౨॥ నహీతి॥ పూర్వ్వనిసర్గఇతిచపాఠఃపూర్వ్వనిసర్గేపూర్వావస్థాయాం - పురాపృథోఃపూర్వ్వకాలే॥౮౩॥
౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ సఇతి॥ సస్యంమనుష్యాణాంయోనింసస్యంపృథుర్దుదోహతత్రదోహేపృథురేవయజమానఃఋత్విక్
క్ప్సు॥౮౭॥౮౮॥ ప్రాణేతి॥ ప్రాణప్రదాతాఅభయదః॥శ్లో॥జనకశ్చోపనేతాచయశ్చవిద్యాంప్రయచ్ఛతి॰ అన్నదాతా
భయత్రాతాపంచైతేపితరస్స్మృతా ఇతివచనాత్॥౮౯॥ ౯౦॥ తత్తత్పాత్రమితి॥ పృథూపదేశాద్దేవాదిభిస్తత్తద్వ
ర్గైస్తత్తత్పాత్రముపాదాయభూస్తత్తత్పయోదుగ్ధా - దేవాద్యైర్యజమానస్థానీయైర్దశవర్గైః ఋత్విక్స్థా
నీయైస్సూర్య బృహస్పతిద్విమూర్ధజతునాభమేరువసురుచిధృతరాష్ట్రసువర్ణాంతకసాలాఖ్యదోగ్ధృవిశేషైః
ఇంద్రసోమవిరోచనసుమాలిహిమవచ్చిత్రరథతక్షకకుబేరయమప్లక్షాఖ్యవత్సవిశేషైః - సౌవర్ణంఛందోమయమా

ర్వత్రభావనమ్॥౮౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతఉత్సారయామాసశైలాఞ్శతసహస్రశః। ధనుఃకోట్యాతథా
వైన్యస్తేనశైలావివర్ధితాః॥ ౮౨ ॥ నహిపూర్వవిసర్గేవైవిషమేపృథివీతలే। ప్రవిభాగఃపురాణాం
వాగ్రామాణాంవాపురాభవత్॥ ౮౩॥ నసస్యానినగోరక్ష్యంనకృషిర్నవణిక్పథః। వైన్యాత్ప్రభృ
తిమైత్రేయసర్వస్యైతస్యసంభవః॥ ౮౪॥ యత్రయత్రసమంత్వస్యాభూమేరాసీన్నరాధిపః। తత్ర
తత్రప్రజానాంహినివాసంసమరోచయత్॥ ౮౫ ॥ ఆహారఃఫలమూలానాంప్రజానామభవత్తదా।
కృచ్ఛ్రేణమహతాసోపిప్రణష్టాస్వోషధీషువై॥౮౬॥ సకల్పయిత్వావత్సంతుమనుంస్వాయంభువంప్ర
భుమ్। స్వపాణౌపృథివీనాథోదుదోహపృథివీంపృథుః॥ సస్యబీజానిసర్వాణిప్రజానాంహితకామ్య
యా॥౮౭॥తేనాన్నేనప్రజాస్తాతవర్తంతేద్యాపినిత్యశః॥ ౮౮॥ ప్రాణప్రదాతాసపృథుర్యస్మాద్భూ
మేరభూత్పితా। తతస్తుపృథివీసంజ్ఞామవాపాఖిలధారిణీ॥ ౮౯ ॥ తతశ్చదేవైర్మునిభిర్దైత్యైరక్షో
భిరద్రిభిః। గంధర్వైరురగైర్యక్షైఃపితృభిస్తరుభిస్తథా॥ ౯౦ ॥ తత్తత్పాత్రముపాదాయ తత్త

మాంకురు - రూపేనసమస్థలత్వేన క్షీరంసర్వత్రభావయధారయామి॥ ౮౧॥ తత ఇతి॥ వివర్ధితాః ఏకైకత్రోచ్ఛ్రితరాశీ
కృతాః - వివర్జితా ఇతిపాఠే ఉత్సారణదేశే వివర్జితాఇత్యర్థః॥ ౮౨॥ నహీతి॥ పూర్వ్వవిసర్గే పృథూత్పత్తేఃపూ
ర్వసృష్టౌ॥౮౩॥౮౪॥౮౫॥ ఆహార ఇతి॥ తదాపృథోః పూర్వ్వంఅరాజకే - సోపి ఫలాహారః మహతాకృచ్ఛ్రేణ సంపా
ద్యోఽభవత్॥ ౮౬॥ స ఇతి॥ సపృథుస్తుప్రజాసంతానప్రవర్తకం మనుంవత్సంకృత్వా - స్వపాణిరూపపాత్రే సస్యబీ
జానిపృథివీందుదోహేత్యన్వయః॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ప్రాణప్రదాతేతి॥ ప్రాణదానాదభయదానాద్భూమేఃపితాభూత్ -
యథాహుః॥ శ్లో॥ జనకశ్చోపనేతాచ యశ్చవిద్యాఃప్రయచ్ఛతి। అన్నదాతాభయత్రాతా పంచైతే పితరస్స్మృతా
ఇతి॥ ౮౯॥ ౯౦॥ తత్తత్పాత్రమితి ॥ దేవాదిభిర్దశభిర్వర్గైస్తత్తత్స్వాభిమతం పాత్రముపాదాయ - తత్తత్స్వా
భిమతం పయో భూమిర్దుగ్ధా - తేషాం దేవాదీనాం - తదన్యోన్యస్తత్తజ్జాతీయాఏవ వత్సవిశేషా దోగ్ధృవిశేషాశ్చా
భవన్ - తమేవ దేవాదిషు దోగ్ధృవత్సాదిక్రమం హరివంశే వ్యాసాత్మ్యుదావపునరుక్తం సంక్షేపేణ వక్ష్యామః- దేవా
నామింద్రోవత్సః - మిత్రోదోగ్ధా - సౌవర్ణంపాత్రం - బలంక్షీరం - మునీనాం సోమోవత్సః - బృహస్పతి దోగ్ధా -
ఛందాంసిపాత్రం - తపోబ్రహ్మచక్షీరం - దైత్యానాం ద్విమూర్ధావత్సః - విరోచనోదోగ్ధా - ఆయసంపాత్రం- మా
యాక్షీరం - రాక్షసానాంసుమాలీవత్సః - జంతునామదోగ్ధా- కపాలంపాత్రం- రుధిరంక్షీరం-అద్రీణాం హిమవాన్
వత్సః - మేరుదోగ్ధా - శిలామయంపాత్రం - మహౌషధిఃక్షీరం - గంధర్వాణాం చిత్రరథోవత్సః - విశ్వావసుదో
గ్ధా - పద్మంపాత్రం- గంధఃక్షీరం - ఉరగాణాంతక్షకోవత్సః - ధృతరాష్ట్రోదోగ్ధా - అలాబుపాత్రం - విషంక్షీరం
యక్షాణాంకుబేరోవత్సః - సువర్ణోదోగ్ధా - మృణ్మయంపాత్రం- అంతర్ధానంక్షీరం- పితౄణాంయమోవత్సః- అ

యసంకాపాలం శైలం పద్మపత్ర మలాబ్వపక్వమృణ్మయం రాజతం పాలాశమితి తత్తత్పాత్రమాదాయ - బలం తపోమా యాం రుధిర మోషధీ రత్నం గంధం విషమంతర్ధానం స్వధాం పునః ప్రరోహణమితి క్షీరవిశేషం మాతృ న్వదిష్టా క్రమేణ దుగ్ధా - అత్ర నామభేదస్తు నామాంతరత్వేన బోధ్యః ॥ తేషామితి ॥ తేషాం దేవాదీనాం సూర్యాదీనామింద్రాదీ నాం చ తద్యోనయః తాని బలాదీని యోనయః కారణం॥ ౯౧॥ సైషేతి॥ ధాత్రీ మాతా - విధాత్రీ కర్త్రీ॥౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁

౧॥ ౨॥ ౩॥ ప్రాచీనాగ్రా ఇతి॥ ప్రాచీనాగ్రాః కుశాః యజ్ఞవిషయాః॥౪॥ సముద్రేతి॥ అత్ర దారశబ్దేన దారక్రియా లక్ష్యతే - కృతదారః కృతవివాహ ఇత్యర్థః - మహతస్తమసః పార ఇతి సవర్ణా విశేషణం - పుత్రోత్పత్తి ద్వారేణ తామిస్రాది నరకోత్తార హేతుభూతాయా మిత్యర్థః - సముద్రతనయాయాం సవర్ణాయాం కృతవివా

దుగ్ధం మునే వయః। వత్సదోగ్ధృవిశేషాశ్చ తేషాం తద్యోనయోఽభవన్॥ ౯౧ ॥ సైషా ధాత్రీ విధాత్రీ చ ధారణీ పోషణీ తథా। సర్వస్య జగతః పృథ్వీ విష్ణుపాదతలోద్భవా॥ ౯౨॥ ఎవం ప్రభావస్స పృథుః పుత్రో వేనస్య వీర్యవాన్। జజ్ఞే మహీపతిః పూర్వో రాజాభూజ్జనరంజనాత్ ॥ ౯౩ ॥ య ఇదం జన్మ వైన్యస్య పృథోః కీర్తయతే నరః। న తస్య దుష్కృతం కించిత్ఫలదాయి ప్రజాయతే॥౯౪॥ దుస్స్వప్నోపశమం నౄణాం శృణ్వతామేతదుత్తమమ్। పృథోర్జన్మ ప్రభావశ్చ కరోతి సతతం శుభమ్॥౯౫॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❁

శ్రీపరాశరః ॥ పృథోః పుత్రౌ తు ధర్మజ్ఞౌ జజ్ఞాతేఽంతర్ధివాదినౌ। శిఖండినీ హవిర్ధానమంతర్ధానా ద్వ్యజాయత॥౧॥ హవిర్ధానాత్ షడాగ్నేయీ ధిషణాజనయత్సుతాన్। ప్రాచీనబర్హిషం శుక్రం గయం కృష్ణం వ్రజాజినౌ॥ ౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిర్భగవాన్ మహానాసీత్ప్రజాపతిః। హవిర్ధాని మహారాజ యేన సంవర్ధితాః ప్రజాః॥౩॥ ప్రాచీనాగ్రాః కుశాస్తస్య పృథివ్యాం విస్తృతా మునే। ప్రాచీనబర్హిరభవత్ఖ్యాతో భువి మహాబలః॥ ౪॥ సముద్రతనయాయాం తు కృతదారో మహీపతిః। మహ

తకో దోగ్ధా - రాజతం పాత్రం - స్వధా క్షీరం - తరూణాం ప్లక్షో వత్సః - సాలవృక్షో దోగ్ధా - పాలాశం పాత్రం - ఛిన్న సంరోహణం క్షీరం - తదుక్తం హరివంశే॥ శ్లో॥ దేవామిత్రేంద్ర సౌవర్ణే బలం తు మునయ స్తథా। బృహస్పతీం దుదుహుర్దైత్యాః త్రిమూర్ధతః॥ విరోచనాయ సాభ్యాంచ మాయాం రక్షోగణా అపి। జంతునామసుమాలీ భ్యామస్థానర క్తం తతో ద్రయః॥ హిమాద్రి మేరుశైలైస్తు రత్నం గంధర్వజాతయః। వసుచిత్రరథాంభోజైర్గంధం తు భుజగాస్తతః॥ ధృతరాష్ట్రతక్షకాలాబుభ్యాం చ విషముల్బణం। యక్షాస్సువర్ణధనద మృత్తాంతర్ధిం పితృవ్రజః॥ అంతక ప్రేతరాడ్రాజతైస్స్వధాం హి మహీరుహాః। సాలప్లక్షపలాశైశ్చ ఛిన్నసంరోహణం ముహుః॥ స్వదోగ్ధృవత్సపాత్రైశ్చ తత్తద్దుదుహురుర్వరామితి॥ ౯౧॥ సేతి॥ ధాత్రీ మాతా - విధాత్రీ కర్త్రీ - ధారణీ ఆధారః - పోషణీ పోషకర్త్రీ॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం ప్రథమాంశే- త్రయోదశోఽధ్యాయః. ❖❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

పృథోరితి॥ అంతర్ధిరేవాంతర్ధానః తస్మాద్భార్యా శిఖండినీ హవిర్ధానం పుత్రమసూయత॥ ౧॥ హవిర్ధానాదితి॥ ఆగ్నేయీ అగ్నివంశజా ధిషణా నామ॥ ౨॥ ౩॥ ప్రాచీనాగ్రా ఇతి॥ ప్రాచీనాగ్రాః కుశాస్సర్వత్ర యజ్ఞానుష్ఠానాత్ - తదుక్తం॥ శ్లో॥ యస్యేదం దేవయజన మనుయజ్ఞం వితన్వతః। ప్రాచీనాగ్రైః కుశైరాసీదాస్తృతం వసుధాతలమితి॥ ౪॥ సముద్రతనయాయామితి॥ తపసః పారే సవర్ణాసంజ్ఞాయాం కృతదారః - తపస్తప్త్వా అనంతరం

షాః - కృతదారో మహీపతేరితి పాఠే మహీపతేరిత్యస్యోత్తరేణ సంబంధః ॥ ౫ ॥ సవర్ణేతి ॥ ప్రాచీనబర్హిషో మహీపతేః సాముద్రీ సవర్ణా ప్రచేతసో నామ పుత్రానాధత్త - ఋతే తమసః పారే తానితి వాన్వయః - తాని ప్రాదినరకనాశకానిత్యర్థః ॥ స్మృ ॥ శశ్వత్పుత్రేణ పితరో నాధ్యాయన్తి బహుశ్శంతమః ॥ శ్రు ॥ జ్యోతిర్హి పుత్రః-పరమే వ్యోమన్నితి చ శ్రుతేః ॥ ౬ ॥ అపృథగితి ॥ అపృథగ్ధర్మచరణాః ఏకవిధధర్మచరణా ఇతి దశానామప్యేకపత్నీభోగేవ ద్వేషః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ స్తవమితి ॥ యం స్తవం చక్రుః తం వక్తుమర్హసి ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ నతాస్మేతి ॥ వచసాం యత్ర ప్రతిష్ఠా - వాచ్యే హి వచసాం ప్రతిష్ఠా - ప్రవృత్తినిమిత్తమాత్రం హి సర్వం వస్తు

త స్తపసః పారే సవర్ణాయాం మహీపతే ॥ ౫ ॥ సవర్ణాధత్త సాముద్రీ దశ ప్రాచీనబర్హిషః । సర్వే ప్రచేతసో నామ ధనుర్వేదస్య పారగాః ॥ ౬ ॥ అపృథగ్ధర్మచరణాస్తేఽతప్యంత మహత్తపః । దశవర్షసహస్రాణి సముద్రసలిలేశయాః ॥ ౭ ॥ మైత్రేయః ॥ యదర్థం తే మహాత్మానస్తపస్తేపుర్మహామునే ॥ ప్రచేతసస్సముద్రాంభస్యేతదాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ పిత్రా ప్రచేతసః ప్రోక్తాః ప్రజార్థమమితాత్మనా । ప్రజాపతినియుక్తేన బహుమానపురస్సరమ్ ॥ ౯ ॥ ప్రాచీనబర్హిరువాచ ॥ బ్రహ్మణా దేవదేవేన సమాదిష్టోఽస్మ్యహం సుతాః । ప్రజాస్సంవర్ధనీయాస్తే మయా చోక్తం తథేతి తత్ ॥ ౧౦ ॥ తన్మమ ప్రీతయే పుత్రాః ప్రజావృద్ధిమతంద్రితాః । కురుధ్వం మాననీయా వస్సమ్యగాజ్ఞా ప్రజాపతేః ॥ ౧౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతస్తే తత్పితుః శ్రుత్వా వచనం నృపనందనాః । తథేత్యుక్త్వా చ తం భూయః పప్రచ్ఛుః పితరం మునే ॥ ౧౨ ॥ ప్రచేతస ఊచుః ॥ యేన తాత ప్రజావృద్ధౌ సమర్థాః కర్మణా వయమ్ । భవేమ తత్సమస్తం నః కర్మ వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౧౩ ॥ ప్రాచీనబర్హిః ॥ ఆరాధ్య వరదం విష్ణుమిష్టప్రాప్తిమసంశయమ్ । సమేతి నాన్యథా మర్త్యః కిమన్యత్కథయామి వః ॥ ౧౪ ॥ తస్మాత్ప్రజావివృద్ధ్యర్థం సర్వభూతేశ్వరం హరిమ్ । ఆరాధయత గోవిందం యది సిద్ధిమభీప్సథ ॥ ౧౫ ॥ ధర్మమర్థం చ కామం చ మోక్షం చాన్విచ్ఛతాం తథా । ఆరాధనీయో భగవాననాదిః పురుషోత్తమః ॥ ౧౬ ॥ యస్మిన్నారాధితే సర్గం చకారాదౌ ప్రజాపతిః । తమారాధ్యాచ్యుతం వృద్ధిః ప్రజానాం వో భవిష్యతి ॥ ౧౭ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యేవముక్తాస్తే పుత్రాః పిత్రా ప్రాచేతసా దశ । మగ్నాః పయోధిసలిలే తపస్తేపుస్సమాహితాః ॥ ౧౮ ॥ దశవర్షసహస్రాణి న్యస్తచిత్తా జగత్పతౌ । నారాయణే మునిశ్రేష్ఠ సర్వలోకపరాయణే ॥ ౧౯ ॥ తత్రైవ తే స్థితా దేవమేకాగ్రమనసో హరిమ్ । తుష్టువుర్యస్స్తుతః కామాన్స్తోతురిష్టాన్ప్రయచ్ఛతి ॥ ౨౦ ॥ మైత్రేయః ॥ స్తవం ప్రచేతసో విష్ణోస్సముద్రాంభసి యం స్థితాః । చక్రుస్తం మే మునిశ్రేష్ఠ సుపుణ్యం వక్తుమర్హసి ॥ ౨౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ శృణు మైత్రేయ గోవిందం యథాపూర్వం ప్రచేతసః । తుష్టువుస్తన్మయీభూతాస్సముద్రసలిలేశయాః ॥ ౨౨ ॥ ప్రచేతసః ॥ నతాస్స్మ సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వ

తాం పరిణీతవానిత్యర్థః - తమసః పార ఇతి పాఠే తమసో నరకస్య పారే నిమిత్తం పుత్రోత్పత్త్యా నరకతారణార్థమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సవర్ణేతి ॥ సవర్ణా దశ ప్రచేతసః అధత్త అసూయత ॥ ౬ ॥ అపృథగితి ॥ అపృథగ్ధర్మచరణాస్సమానధర్మచారిణః - ఏతచ్చ తేషాం వక్ష్యమాణైకభార్యాత్వం సంభావయితుముక్తం - సముద్రసలిలేశయాః తత్ర నిమ్నమగ్నాస్సంతః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ తే త్వయా ప్రజాస్సంవర్ధనీయా ఇత్యాదిష్టోఽస్మి ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ధర్మమితి ॥ అన్విచ్ఛతాం ధర్మాద్యనంతరం మోక్షమపీచ్ఛతాం ॥ ౧౬ ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్నారాధితే యమారాధ్యేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ఇతీతి ॥ ప్రచేతస ఏవ ప్రాచేతసాః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ స్తవమితి ॥ ప్రచేతసః - యం స్తవం చక్రుస్తం స్తవం వక్తుమర్హసి ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ శ్లో ॥ జగద్బీజతయా నతత్వాచ్చిత్రరూపతయా తతః । శుద్ధరూపప్రణామేన

జాతం వచసాం - నతు ప్రధానతయా వాచ్యం - యథా గుణజాత్యాదికం ॥ ౨౩ ॥ జ్యోతిరితి॥ జ్యోతిః అప్రాకృతజ్యోతిర్మయరూపం - ఆద్యం ఆదౌ భవం॥ (శ్రు) ॥ తమేవ భాన్తమిత్యాది (శ్రు)తేః- అనౌపమ్యం ఉపమైవ ఔపమ్యం తద్రహితం - అణు సూక్ష్మం- అనన్తమపారవత్ దేశకాలపరిచ్ఛేదరహితం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ భుజ్యత ఇతి॥ బీజభూతస్సన్ తస్యైతచ్చపాతః- బీజభూతః వృష్ట్యోషధిద్వారా॥ ౨౬॥ య ఇతి॥ ఘర్మ ఉష్ణమాతపః - శీతం హిమం ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯ ॥ ౩౦॥ పంచధేతి॥ పంచధా ప్రాణాదిరూపేణ - చేష్టాం ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసవ్యాయామరససమాధానోచ్చారణాత్మికాం- ఆకాశయోనిః ఆకాశాద్ధి వాయుః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ సమస్తేతి॥ స్థానమాలంబనం॥ ౩౩ ॥ గృహ్ణాతీతి॥ విషయః తురాతురః- తురం చ తూర్ణః- నిర్గత్య విషయగ్రహణాత్ - అతురం శ్రోత్రాది॥ ౩౪॥ గృహీతానితి॥ గృహీతార్థాన్ బాహ్యేంద్రియైః స్పృష్టానాత్మజ్ఞానవిషయాన్ కరోతి - అంతఃకరణభూతాయ మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాత్మనే॥ ౩౫॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ స

తీ। తమాద్యంతమశేషస్య జగతః పరమం ప్రభుమ్॥ ౨౩ ॥ జ్యోతిరాద్యమనౌపమ్యమణ్వనంతమపారవత్ । యోనిభూతమశేషస్య స్థావరస్య చరస్య చ॥ ౨౪ ॥ యస్యాహః ప్రథమం రూపమరూపస్య తతో నిశా । సంధ్యా చ పరమేశస్య తస్మై కాలాత్మనే నమః ॥ ౨౫ ॥ భుజ్యతేఽనుదినం దేవైః పితృభిశ్చ సుధాత్మకః । జీవభూతస్సమస్తస్య తస్మై సోమాత్మనే నమః॥ ౨౬ ॥ యస్తమో హంతి తీవ్రాత్మా ప్రభాభిర్భాసయన్నభః । ఘర్మశీతాంభసాం యోనిస్తస్మై సూర్యాత్మనే నమః ॥ ౨౭ ॥ కాఠిన్యవాన్యో బిభర్తి జగదేతదశేషతః। శబ్దాదిసంశ్రయో వ్యాపీ తస్మై భూమ్యాత్మనే నమః॥ ౨౮॥ యద్యోనిరూపం జగతాం బీజరూపం చ దేహినామ్ । తత్తోయరూపమీశస్య నమామో హరిమేధసః ॥ ౨౯ ॥ యో ముఖం సర్వదేవానాం హవ్యభుక్ కవ్యభుక్ తథా । పితౄణాం చ నమస్తస్మై విష్ణవే పావకాత్మనే॥ ౩౦॥ పంచధావస్థితో దేహే యశ్చేష్టాం కురుతేఽనిశమ్ । ఆకాశయోనిర్భగవాంస్తస్మై వాయ్వాత్మనే నమః॥ ౩౧॥ అవకాశమశేషాణాం భూతానాం యః ప్రయచ్ఛతి । అనంతమూర్తిమాన్ శుద్ధస్తస్మై వ్యోమాత్మనే నమః॥ ౩౨॥ సమస్తేంద్రియవర్గస్య యస్స్థానముత్తమమ్ । తస్మై శబ్దాదిరూపాయ నమః కృష్ణాయ వేధసే॥ ౩౩॥ గృహ్ణాతి విషయాన్నిత్యమింద్రియాత్మా తురాతురః । యస్తస్మై జ్ఞానమూలాయ నతాస్స్మ హరిమేధసే॥ ౩౪ ॥ గృహీతానింద్రియైరర్థానాత్మనే యః ప్రయచ్ఛతి । అంతఃకరణభూతాయ తస్మై విశ్వాత్మనే నమః॥ ౩౫॥ యస్మిన్ననంతే సకలం విశ్వం యస్మాత్తథోద్గతమ్ । లయస్థానం చ యస్తస్మై నమః ప్రకృతిధర్మిణే

ష్ఠో విష్ణుః ప్రచేతసామ్॥ తత్ర ప్రథమం జగత్కారణతయా ప్రణమంతి నతాస్స్మ ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ నతాస్స్మేతి ॥ ప్రతిష్ఠా తాత్పర్యమిత్యర్థః - ఆద్యంతం కరోతీత్యాద్యంతం - అత ఏవ పరమం చ ప్రభుం చ॥ ౨౩॥ ప్రధానశంకాం వ్యావర్తయతి॥ జ్యోతిరితి॥ అనౌపమ్యం సూర్యాద్యుపమానశూన్యం చిద్రూపమిత్యర్థః - అణు నాడీప్రచారచాతుర్యవత్ - అనంతం నిర్భేదం - అపారవదవధిశూన్యం॥ ౨౪॥ కాలరూపేణ ప్రణమంతి - యస్యాహరితి॥ ౨౫॥ విశ్వరూపేణ ప్రణమంతి - భుజ్యత ఇత్యాదిదశభిః॥ భుజ్యత ఇతి॥ జీవభూతః జీవనరూపః॥ ౨౬॥ య ఇతి॥ ఘర్మస్తాపశ్శీతం చ అంభశ్చ తేషాం యోనిః కారణం॥ ౨౭॥ కాఠిన్యవానితి॥ శబ్దాదీనాం పంచానామపి గుణానాం సంశ్రయః॥ ౨౮ ॥ యదితి॥ యోనిరూపం శోణితరూపేణ - బీజరూపం శుక్లరూపేణ॥ ౨౯ ॥ య ఇతి॥ యో హవ్యభుగ్దేవానాం ముఖం - కవ్యభుక్ పితౄణాం చ ముఖం॥ ౩౦॥ పంచధేతి॥ పంచధా ప్రాణాదిరూపేణ ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ప్రధానరూపేణ ప్రణమంతి॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ననంతే విశ్వం తిష్ఠతి - ప్రకృతేర్ధర్మాస్సత్త్వాదయో గుణాస్సంత్యస్యేతి ప్రకృ

కలం - తిష్ఠతీతి శేషః - ప్రకృతిధర్మిణే - ప్రకృతిరూపవతే॥ ౩౬॥ పురుషరూపమాహ॥ శుద్ధ ఇతి॥ ౩౭ ॥ ముక్తస్వరూపమాహ॥ అవికారమితి॥ బద్ధస్య జ్ఞానసంకోచ వికాసరూపో వికారో స్తితద్రహితత్వ మవికారత్వం - నిరంజనం ప్రకృతిసంబంధరహితం - పరంబ్రహ్మేతి ప్రధానాద్యపేక్షయా - పద్యత ఇతిపదం - పరమత్వం స్వరాట్త్వం॥ ౩౮ ॥ అహంకారాదిముక్తపర్యంతరూపవతః పరస్యస్వరూపమాహ॥ అదీర్ఘేతి॥ అనేనవ్యక్తావ్యక్తబద్ధముక్తేభ్యోవ్యావృత్తిః - ఛాయాకాంతిః - అతనుం నిరవయవం - అసక్తం అప్రతిహతం॥ ౩౯ ॥ అనాకాశమితి॥ అనాకాశం వివరరహితం॥ ౪౦॥ అనామేతి॥ అసుఖం అన్నపానాదిజన్యసుఖరహితం - అభయమిత్యాదినా బద్ధాద్వ్యావృత్తిః॥౪౧॥ అరజ ఇతి॥ అప్లుతంయదసంవృతమితిచ పాఠః - ప్లుతం గతిః తద్రహితం - పూర్వాపరే వస్తుని న స్తః తస్యనిత్యత్వాత్ - పరమం అక్షరం స్వరూపమితి శేషః॥ ౪౨॥ పరమితి॥ పరమేశిత్వగుణవదితిచ పాఠః-పరమేశిత్వ గుణవదితి ముక్తవ్యావృత్తిః - అసంశ్రయమితి నిత్యవ్యావృత్తిః - సర్వభూతం సర్వాత్మభూతం॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ఇతిశ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే- చతుర్దశోఽధ్యాయః.

నే॥ ౩౬॥ శుద్ధస్సంలక్ష్యతే భ్రాంత్యా గుణవానివ యోగుణః। తమాత్మరూపిణం దేవంనతాస్స్మ పురుషోత్తమమ్॥ ౩౭ ॥ అవికారమజంశుద్ధంనిర్గుణంయన్నిరంజనమ్। నతాస్స్మ తత్పరంబ్రహ్మవిష్ణోర్యత్పరమంపదమ్॥ ౩౮ ॥ అదీర్ఘహ్రస్వమస్థూలమనణ్వశ్యామలోహితమ్। అస్నేహచ్ఛాయమతనుమసక్తమశరీరిణమ్॥ ౩౯॥ అనాకాశమసంస్పర్శమగంధమరసంచయత్। అచక్షుశ్శ్రోత్రమచలమవాక్పాణిమమానసమ్॥ ౪౦॥ అనామగోత్రమసుఖమతేజస్కమహేతుకమ్। అభయం భ్రాంతిరహితమనిద్రమజరామరమ్॥ ౪౧॥ అరజోఽశబ్దమమృతమప్లవంయదసంవృతమ్। పూర్వాపరేన వై యస్మిం తద్విష్ణోః పరమంపదమ్॥ ౪౨॥ పరమీశిత్వగుణవత్సర్వభూతమసంశ్రయమ్। నతాస్స్మ తత్పరంవిష్ణోర్జిహ్వాదృగ్గోచరం నయత్॥ ౪౩ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవంప్రచేతసోవిష్ణుం స్తువంతస్తత్సమాధయః। దశవర్షసహస్రాణి తపశ్చేరుర్మహార్ణవే॥ ౪౪॥ తతః ప్రసన్నో భగవాంస్తేషామంతర్జలే హరిః। దదౌదర్శనమున్నిద్రనీలోత్పలదళచ్ఛవిః॥ ౪౫॥ పతత్రిరాజమారూఢమవలోక్య ప్రచేతసః। ప్రణిపేతుశ్శిరోభిస్తం భక్తిభారావనామితైః॥ ౪౬ ॥ తతస్తానాహభగవాన్ ప్రియతామీప్సితోవరః। ప్రసాదసుముఖోఽహంవోవరదస్సముపస్థితః॥ ౪౭ ॥ తతస్తమూచుర్వరదం ప్రణిపత్య ప్రచేతసః। యథాపిత్రా సమాదిష్టం ప్రజానాంవృద్ధికారణమ్॥ ౪౮ ॥ సచాపిదేవస్తందత్వా యథాభిలషితంవరమ్। అంతర్ధానంజగామాశు తేచనిశ్చక్రముర్జలాత్॥ ౪౯॥ ఇతిశ్రీ విష్ణుపురాణే- ప్రథమాంశే- చతుర్దశోఽధ్యాయః.

తిధర్మిణే తస్మై॥ ౩౬॥ పురుషరూపేణ ప్రణమంతి॥ శుద్ధ ఇతి॥ ౩౭॥ యస్యాహుః ప్రథమంరూపమిత్యనేన కాలరూపేణ - భుజ్యాన ఇత్యాదినా వ్యక్తరూపేణ - యస్మిన్నిత్యనేన ప్రధానరూపేణ - శుద్ధ ఇత్యనేన పురుషరూపేణ - ఇత్యేవం సృష్ట్యాద్యుపయోగి తత్తద్రూపవిభాగేన ప్రణమ్య - తతః పరం శుద్ధరూపం ప్రణమంతి- అవికారమిత్యాదిషడ్భిః- అవికారమితి॥ అవికారం అస్తీత్యాదివికారరహితం - అజంజన్మరహితం - శుద్ధం స్వభావత ఏవ నిర్మలం - నిరంజనమాగంతుకమలశూన్యం॥ ౩౮॥౩౯॥౪౦॥ అనామేతి॥ అనిద్రం నిరవద్యం॥ ౪౧॥ అరజ ఇతి॥ అప్లవం గతిశూన్యం- పూర్వాపరేదిక్కాలకృతే॥ ౪౨॥ పరమితి॥ పరంనిరుపాధికమపి ఈశిత్వగుణవత్స్వాభావిక షడ్గుణైశ్వర్యయుక్తం - మాయయా సర్వభూతమపి అసంశ్రయం నిరాధారం- అతఏవజిహ్వాయాదృశశ్చగోచరం నభవతి తంనతాస్స్మ॥ ౪౩॥ ఏవమితి॥ తస్మిన్నేవ సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం యేషాం తే తత్సమాధయః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ఇతిశ్రీధరస్వామి విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే- చతుర్దశోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ద్రుమక్షయమితి॥ రాజావృక్షాదీనాం॥౫॥ కోపమితి॥ యచ్ఛతనియచ్ఛత॥౬॥ రత్నభూతేతి॥ వార్క్షేయీ వృక్షజా- భవిష్యత్ ఇయం దశప్రచేతసాం పత్నీ దక్షస్య మాతాచ భవిష్యతీత్యాదికం - జానతా మయా - గోభిః రశ్మిభిః॥ ౭॥ మారిషేతి॥ నామ ప్రసిద్ధా-మారిషేతి నామ్నా ప్రసిద్ధా - వృక్షాణామితి వృక్షాణాం సంబంధినీ వార్క్షేయీతి నిర్మితా॥౮॥౯॥మమేతి॥ మమచేతి మమదౌహిత్రత్వాన్మమాంశేన సౌమ్యేన-శాంత్యాదిబహుళేన మాతృగుణేన - యుష్మత్తేజస్సంభవేనాగ్నేయాంశేన - క్రౌర్యశౌర్యాదిపితృగుణేనచయుక్తః- ప్రజాస్సంవర్ధయిష్యతి - సర్గస్యాగ్నీషోమాత్మకత్వాత్ ॥౧౦॥ కన్యాయా ఆభిజాత్యజ్ఞాపనాయ తజ్జన్మాహ కండురిత్యాదినా ॥ ౧౧॥ ౧౨॥

శ్రీపరాశరః॥ తపశ్చరత్సు పృథివీం ప్రచేతస్సు మహీరుహాః। అరక్ష్యమాణామావవ్రుర్బభూవాథ ప్రజాక్షయః॥౧॥ నాశకన్మారుతో వాతుం వృతం ఖమభవద్ద్రుమైః। దశవర్షసహస్రాణి న శేకుశ్చేష్టితుం ప్రజాః॥ ౨॥ తాన్ దృష్ట్వా జలనిష్క్రాంతాస్సర్వే క్రుద్ధాః ప్రచేతసః। ముఖేభ్యో వాయుమగ్నించ తేఽసృజన్ జాతమన్యవః॥ ౩॥ ఉన్మూలానథ తాన్ వృక్షాన్ కృత్వా వాయురశోషయత్ । తానగ్నిరదహద్ఘోరస్తదాభూద్ద్రుమసంక్షయః ॥ ౪॥ ద్రుమక్షయమథో దృష్ట్వా కించిచ్ఛిష్టేషు శాఖిషు। ఉపగమ్యాబ్రవీదేతాన్ రాజా సోమః ప్రజాపతీన్॥ ౫॥ కోపం యచ్ఛత రాజానశ్శృణుధ్వంచ వచో మమ। సంధానం వః కరిష్యామి సహ క్షితిరుహైరహమ్॥ ౬॥ రత్నభూతా చ కన్యేయం వార్క్షేయీ వరవర్ణినీ। భవిష్యజ్జానతా పూర్వం మయా గోభిర్వివర్ధితా॥ ౭ ॥ మారిషా నామ నామ్నైషా వృక్షాణామితి నిర్మితా। భార్యా వోఽస్తు మహాభాగా ధ్రువం వంశవివర్ధినీ॥ ౮॥ యుష్మాకం తేజసోఽర్ధేన మమ చార్ధేన తేజసః। అస్యాముత్పత్స్యతే విద్వాన్ దక్షో నామ ప్రజాపతిః॥౯॥ మమాంశేన చ సంయుక్తో యుష్మత్తేజోమయేన వై। తేజసాగ్నిసమో భూయః ప్రజాస్సంవర్ధయిష్యతి॥ ౧౦॥ కండుర్నామ మునిః పూర్వమాసీద్వేదవిదాంవరః। సురమ్యే గోమతీతీరే స తేపే పరమం తపః॥ ౧౧ ॥ తత్క్షోభాయ సురేంద్రేణ ప్రమ్లోచాఖ్యావ

తప ఇతి॥ ప్రచేతస్సు తపశ్చరత్సు సత్సు- తత్పితరి చ నారదాత్తత్త్వజ్ఞానం ప్రాప్య రాజ్యం త్యక్త్వా వనం గతే సతీతి ద్రష్టవ్యం- తదుక్తం॥శ్లో॥ ప్రాచీనబర్హిషం జాతం కర్మస్వాసక్తచేతసం। నారదోఽధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞః కృపాళుః ప్రత్యబోధయదిత్యాదినా పురంజనాఖ్యానేన- అరక్ష్యమాణాం పృథివీం కర్షణాద్యభావాన్మహీరుహా ఆవవ్రుః ఆవృతవంతః॥ ౧॥౨॥౩॥ వాయోరగ్నేస్సృష్టిప్రయోజనమాహ॥ ఉన్మూలానితి॥౪॥ ద్రుమక్షయమితి॥ సోమో వృక్షాధిపః - ప్రజాపతీనిత్యనేన కందమూలఫలాదిభిః ప్రజావృద్ధికారణానాం వృక్షాణాం దాహః- ప్రజాపాలకానాం యుష్మాకమనుచితమితి సోమోపాయః॥౫॥ కోపమితి॥ కోపం యచ్ఛత ఉపరమత॥ ౬॥ ఉపప్రదానేన సంధానం కరోతి॥ రత్నభూతేతి॥ వార్క్షేయీ వృక్షజా - భవిష్యజ్జానతా భవిష్యదియం యుష్మాకం పత్నీ భవిష్యతి- అస్యాం చ దక్షో జనిష్యతే - తద్వంశేన చ లోకం పూరయిష్యతీత్యాదిజానతా - మయా- గోభిస్సుధామయైరశ్మిభిః - సంవర్ధితా॥౭॥ మారిషేతి॥ నామ్నా మారిషాఖ్యా- వృక్షాణామేషేతి కన్యా- నామ ఏవం హి ప్రసిద్ధా - నిర్మితానిష్పన్నేత్యన్వయః॥ ౮॥ యుష్మాకమితి ॥ యుష్మాకం తపోమయస్య తీవ్రతేజసోఽర్ధేన చ - శాంతైర్మదీయైర్గోభిస్సంవృద్ధత్వాదస్యాః మమ తేజసోఽర్ధేన - దక్షోఽస్యాముత్పత్స్యతే॥౯॥ ఏవంచ॥ మమేతి ॥ సౌమ్యేన మమాంశేన - యుష్మత్తేజోమయేన చాగ్నినా-సంయుక్తః అగ్నీషోమాత్మకః అప్రధృష్యో భూత్వా- ప్రజాస్సంవర్ధయిష్యతీత్యర్థః॥౧౦॥ న చైవం శంకనీయం దశానాం కథమియమేకా భార్యా భవిష్యతీతి - యస్మాదియం కండోస్తపస్సంభూతేతి - వీర్యేణాస్య గర్భసంభూతా మహాప్రభావా చాయోనిజా చ దైవీ న తు మానుషీ- న హి బహూనామేకా పత్ని రస్సంభోగో విరుధ్యతే - విష్ణోః ప్రసాదాచ్చాస్యా బహవః పతయో న దూష్యంతీతి వర్ణయిష్యతి తస్యాః జన్మాహ - కండుర్నామేత్యాదినా యుష్మత్పత్నీ నృపాత్మజా ఇత్యంతేన ॥ ౧౧ ॥ తత్క్షోభాయేతి॥ తస్య క్షోభాయ చిత్తవికారేణ తపోనాశాయ ॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తస్యేతి॥ శ్లో॥ యాగౌరవంభయంప్రేమసద్భావంపూర్వనాయకే। నముంచత్యన్యచిత్తాపిసాజ్ఞేయాదక్షిణాబుధైః ॥ దక్షిణాయాభావోదాక్షిణ్యం - ప్రణయోయాచ్ఞా ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ఏకదేతి॥ ఉటజఃపర్ణశాలా॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తతఇతి॥ పరివృత్తంపరిణతం - సర్వధర్మజ్ఞేతిగతబహ్వబ్దకృత్యవిస్మరణోపాలంభః॥ ౨౬॥ బహూనామితి॥ తవబహూనాంవర్షాణాంగతానాంసతాం - అహఃపరిణామంగతమిత్యే తత్కస్యవి

రాప్సరాః। ప్రయుక్తాక్షోభయామాసతమృషింసాశుచిస్మితా॥౧౨॥ క్షోభితస్సతయాసార్ధంవర్షగణాన్యధికంశతమ్। అతిష్ఠన్మందరద్రోణ్యాంవిషయాసక్తమానసః॥౧౩॥ సాతంప్రాహమహాభాగగంతుమిచ్ఛామ్యహందివమ్। ప్రసాదసుముఖోబ్రహ్మన్ననుజ్ఞాందాతుమర్హసి॥ ౧౪ ॥ తయైవముక్తస్సమునిస్తస్యామాసక్తమానసః। దినానికతిచిద్భద్రే స్థీయతామిత్యభాషత ॥ ౧౫ ॥ ఏవముక్తాతతస్తేనసాగ్రంవర్షశతంపునః। బుభుజేవిషయాంస్తన్వీ తేనసార్ధంమహాత్మనా॥ ౧౬ ॥ అనుజ్ఞాందేహిభగవన్ వ్రజామిత్రిదశాలయమ్। ఉక్తస్తయేతిసపునస్స్థీయతామిత్యభాషత॥ ౧౭ ॥ పునర్గతేవర్షశతేసాధికేసాశుభాననా। యామీత్యాహదివంబ్రహ్మన్ ప్రణయాత్ స్మితశోభనమ్॥ ౧౮ ॥ ఉక్తస్తయైవసమునిరుపగృహ్యాయతేక్షణామ్। ప్రాహాస్యతాంక్షణంసుభ్రు చిరకాలంగమిష్యసి॥ ౧౯ ॥ తచ్ఛాపభీతాసుశ్రోణీసహతేనర్షిణాపునః। శతద్వయంకించిదూనంవర్షాణామన్వతిష్ఠత॥ ౨౦॥ గమనాయమహాభాగో దేవరాజనికేతనమ్। ప్రోక్తః ప్రోక్తస్తయాతన్వ్యాస్స్థీయతామిత్యభాషత॥ ౨౧॥ తస్యశాపభయాద్భీతా దాక్షిణ్యేనచదక్షిణా। ప్రోక్తాప్రణయభంగార్తివేదినీనజహౌమునిమ్॥౨౨॥ తయాచరమతస్తస్యమహర్షేస్తదహర్నిశమ్। నవంనవమభూత్ప్రేమ మన్మథావిష్టచేతసః॥ ౨౩॥ ఏకదాత్వరయాయుక్తోనిశ్చక్రామోటజాన్మునిః। నిష్క్రామంతంచకుత్రేతిగమ్యతేప్రాహసాశుభా॥ ౨౪ ॥ ఇత్యుక్తస్సతయాప్రాహపరివృత్తమహశ్శుభే। సంధ్యోపాస్తింకరిష్యామి క్రియాలోపోన్యథాభవేత్॥ ౨౫ ॥ తతఃప్రహస్యసుదతీసాతంప్రాహమహామునిమ్। కిమద్యసర్వధర్మజ్ఞపరివృత్తమహస్తవ॥ ౨౬ ॥ బహూనాంవిప్రవర్షాణాంపరిణామమహస్తవ। గతమేతన్నకురుతేవిస్మయంకస్యకథ్య

ఉక్త ఇతి॥ ఉపగృహ్య ప్రాహేత్యనేన సంభోగాతిరేకాదనురాగాతిరేకందర్శయతి - చిరకాలంగమిష్యసిగతానతి శీఘ్రంనాగమిష్యసీత్యర్థః - అనేన బహుతపోనాశకత్వేదృష్టేపి స్త్రియః- తల్లాలనవశీకృతస్య బ్రాహ్మణస్య స్త్రీవిషయేచ్ఛాదుస్త్యజేతిభావః॥ ౧౯॥ తచ్ఛాపభీతేతి॥ అన్వతిష్ఠత అనంతరమతిష్ఠదిత్యర్థః॥ ౨౦ ॥ గమనాయేతి॥ దేవరాజనికేతనంప్రతిగమనాయ॥ ౨౧ ॥ తస్యేతి॥ దక్షిణేతి॥ శ్లో॥ యాగౌరవంభయంప్రేమసద్భావంపూర్వనాయకే। నముంచత్యన్యసక్తాపిసాజ్ఞేయాదక్షిణాబుధైరితి - తస్యాఃభావోదాక్షిణ్యంతేన॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ ఏకదేతి॥ ఉటజాత్పర్ణశాలాయాః॥ ౨౪॥ ఇతీతి॥ పరివృత్తమత్యాసన్నంజాతం॥ ౨౫॥ తత ఇతి॥ విస్మయేనప్రహస్య - సర్వధర్మజ్ఞేతి సోపాలంభం సంబోధనం- అద్యత వాహః పరివృత్తంకిమితి॥ ౨౬॥ స్వలీలామహాత్మ్యంబ్రాహ్మణంవిచింత్య - స్త్రైణస్యవచః అన్యేషామతివిస్మయకరమిత్యపిస్వగతమనుభూయ - మునివచసోవిస్మయహేతుం స్వయమేవస్ఫుటయిష్యతి॥ బహూనామితి॥ ఏతద్బహుభిర్వర్షైః పరిణామంగతం - తవాతిదీర్ఘమహః కస్యవిస్మయంనకురుతే - తదిదంకథ్య

స్మయంనకురుతే- ఇదంకథ్యతాం॥౨౭॥౨౮॥ ఇయమితి॥ సద్భావఃసత్యం॥ ౨౯॥౩౦॥ తతఇతి॥ కఃకియాన్॥ ౩౧॥౩౨॥ ౩౩॥ వదిష్యామీతి॥ మార్గానువర్తినా రాగకృతముత్పథంత్యక్త్వా ప్రహిత్వా వివేకాత్ స్వధర్మానుసంధిత్సయాఽప రిహాసాన్తర్హేణ॥ ౩౪॥౩౫॥ తపాంసీతి॥ హతంబ్రహ్మవిస్మృతోవేదః॥౩౬॥ ఊర్మీతి॥ శ్లో॥ అశనాయాపిపాసేచ శోకమోహౌజరామృతీ- యుగశః ప్రాణధీదేహధర్మాస్తైహి షడూర్మయ ఇతి- ఆత్మజయఃమనోనియమః- అత్రైతికరణంద్రష్టవ్యం- ఏషాబ్రహ్మవిషయామతిః॥౩౭॥ వ్రతానీతి॥ వేదవేద్యంబ్రహ్మతత్ప్రాప్తికారణాని॥౩౮॥ వినింద్యేతి॥ ఆత్మనామనసా॥౩౯॥ గచ్ఛేతి॥ భావచేష్టితైఃభావాఖ్యైశ్చేష్టితైర్విలాసాద్యైః॥ ౪౦॥ నేతి॥ సప్తపదానిసహగచ్ఛతాంసతాంమైత్రం- కింపునశ్చిరకాలంత్వయాసహోషితస్యమమ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ యదేతి॥ మోహ

తామ్ ॥ ౨౭ ॥ కండురువాచ॥ ప్రాతస్త్వమాగతాభద్రే నదీతీరమిదంశుభమ్। మయాదృష్టాచతన్వంగీ ప్రవిష్టాచమమాశ్రమమ్॥ ౨౮ ॥ ఇయంహివర్తతేసంధ్యాపరిణామమహోగతమ్। అవహాసఃకిమర్థోఽయంసద్భావఃకథ్యతాంమమ॥ ౨౯ ॥ ప్రమ్లోచా॥ ప్రత్యూషస్యాగతాబ్రహ్మన్సత్యమేతన్నతన్మృషా। తద్వద్గతస్యకాలస్యగతాన్యబ్దశతానితే ॥ ౩౦॥ ....
సోమః॥ తతస్ససాధ్వసోవిప్రస్తాంపప్రచ్ఛాయతేక్షణామ్। కథ్యతాంభీరుకఃకాలస్త్వయామేరమతస్సహ॥౩౧॥ ప్రమ్లోచా॥సప్తోత్తరాణ్యతీతానినవవర్షశతానిచ। మాసాశ్చషట్తథైవాన్యత్సమతీతందినత్రయమ్॥ ౩౨॥ కండుః॥సత్యంభీరువదస్త్వైతత్పరిహాసోఽథవాశుభే। దినమేకమహంమన్యేత్వయాసార్ధమిహాస్థితమ్॥౩౩॥ ప్రమ్లోచా॥ వదిష్యామ్యనృతంబ్రహ్మన్కథమత్రతవాంతికే।విశేషేణాద్యభవతాపృష్టామార్గానువర్తినా॥౩౪॥ సోమః॥ నిశమ్యతద్వచస్తథ్యం సమునిర్నృపనందనాః। ధిగ్ధిఙ్మామిత్యతీవేత్థం నినిందాత్మానమాత్మనా॥ ౩౫॥ మునిః॥ తపాంసినష్టానిహతం బ్రహ్మబ్రహ్మవిదాంధనమ్। హృతోవివేకఃకేనాపి యోషిన్మోహాయనిర్మితా॥ ౩౬॥ ఊర్మిషట్కాతిగంబ్రహ్మ జ్ఞేయమాత్మజయేనమే। మతిరేషాహృతాయేనధిక్తంకామంమహాగ్రహమ్॥ ౩౭ ॥ వ్రతానివేదవేద్యాప్తికారణాన్యఖిలానిచ। నరకగ్రామమార్గేణసంగేనాపహృతానిమే॥ ౩౮॥ వినింద్యేత్థంసధర్మజ్ఞస్స్వయమాత్మానమాత్మనా। తామప్సరసమాసీనామిదంవచనమబ్రవీత్॥ ౩౯॥ గచ్ఛపాపేయథాకామంయత్కార్యంతత్కృతంత్వయా। దేవరాజస్యమత్క్షోభంకుర్వంత్యాభావచేష్టితైః॥౪౦॥ నత్వాంకరోమ్యహంభస్మ క్రోధతీవ్రేణవహ్నినా। సతాంసప్తపదంమైత్రముషితోఽహంత్వయాసహ॥ ౪౧ ॥ అథవాతవదోషఃకఃకింవాకుప్యామ్యహంతవ। మమైవదోషోనితరాంయేనాహమజితేంద్రియః॥ ౪౨ ॥ యయాశక్రప్రి

తాం॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇయమితి॥ సద్భావఃపరమార్థః॥ ౨౯ ॥ ప్రత్యూషసీతి॥ తద్వదేకదినవద్గతస్య కాలస్యాబ్దశతానిగతాని॥ ౩౦॥ తత ఇతి॥ తతః ధర్మలోపాపరాధేన ససాధ్వసోవిప్రస్తాంపృచ్ఛతిస్మ- కఃకాలః కియానేవ గతః కాలః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ సత్యమితి॥ ఇహాస్థితమత్రస్థితం॥ ౩౩ ॥ వదిష్యామీతి॥ ఏతావంతంకాలమతివిస్రంభాహాసతీకథమద్యానృతంవదిష్యామి - అద్యభవతాకర్మలోపశంకావ్యాకులేన పునస్స్వమార్గానువర్తినా పృష్టాసతీ ॥ ౩౪ ॥ నిశమ్యేతి॥ ధిగ్ధిఙ్మామితి గర్హాయాం ధిగిత్యన్వయః- తద్యోగే ద్వితీయా ॥ ౩౫ ॥ తపాంసీతి ॥ బ్రహ్మవిదాంవేదజ్ఞానాం- తపఏవధనంచమమహతంనష్టం ॥ ౩౬ ॥ ఊర్మిషట్కాతిగమితి॥ శ్లో॥ క్షుత్తృష్ణేలోభమోహౌచ జరామృత్యూషడూర్మయః ఇత్యేవంప్రోక్తంయదూర్మిషట్కంతదతిక్రమ్యస్థితంబ్రహ్మ- మయామనోజయేన జ్ఞేయమిత్యేవంకృతైషామతిర్యేనహృతా- తంధిక్॥౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ గచ్ఛేతి॥ ప్రేమభావగర్భైశ్చేష్టితైర్భ్రూభంగాదిభిర్మమక్షోభంకుర్వంత్యాత్వయా- దేవరాజస్య యత్కార్యం తత్కృతమిత్యన్వయః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨ ॥ అజితేంద్రి

మంజూషాం మోహనపంజరం మోహభాజనభూతాం- జుగుప్సితాం త్వాం ధిగిత్యన్వయః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ వృక్షేతి॥ వృక్షాణామగ్రం పల్లవాని స ఏవ గర్భః॥ ౫౦॥ ౫౧॥ అథ మారిషాజన్మానుపయుక్తమపి ప్రసంగాత్ స్వదుష్కృతప్రాయశ్చిత్తాదిరూపం భగవత్స్తోత్రాదికం కండుచరితశేషమాఖ్యాతి॥ స చాపీతి॥ ౫౨॥ తత్రేతి॥ బ్రహ్మపారమయం బ్రహ్మపారస్వరూపం॥ ౫౩॥ ౫౪॥ పారం పరమితి॥ పారం పరం సంసారాధ్వనః పరం పారం అంతః॥ శ్రు॥ సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి - యమధ్వనః పారమశంతి యోగిన ఇతి శ్రుతిపురాణాభ్యాం - యద్వా - పరంపరయా గురుసంప్రదాయావిచ్ఛేదేన ఉపదేశ్యం రహస్యం వస్తు - యథా ఛాందోగ్యే- తద్ధైతద్బ్రహ్మా ప్రజాపతయ ఉవాచ - ప్రజాపతిర్మనవే - మనుః ప్రజాభ్య ఇతి - ఏవం పరంపరాప్రాప్తమిమం రాజర్షయో విదురితి చ - అపారపా

యాభిర్న్యాకృతో మత్తపసోఽవ్యయః। త్వయా ధిక్త్వాం మహామోహమంజూషాం సుజుగుప్సితామ్॥ ౪౩ సోమః॥ యావదిత్థం స విప్రర్షిస్తాం బ్రవీతి సుమధ్యమామ్। తావద్గళత్స్వేదజలా సా బభూవాతివేపథుః॥ ౪౪॥ ప్రవేపమానాం సతతం స్విన్నగాత్రలతాం సతీమ్। గచ్ఛ గచ్ఛేతి సక్రోధమువాచ మునిసత్తమః॥ ౪౫॥ సా తు నిర్భర్త్సితా తేన వినిష్క్రమ్య తదాశ్రమాత్। ఆకాశగామినీ స్వేదం మమార్జ తరుపల్లవైః॥ ౪౬॥ వృక్షాద్వృక్షం యయౌ బాలా తదగ్రారుణపల్లవైః। నిర్మార్జమానా గాత్రాణి గళత్స్వేదజలాని వై॥ ౪౭॥ ఋషిణా యస్తదా గర్భస్తస్యా దేహే సమాహితః। నిర్జగామ స రోమాంచ స్వేదరూపీ తదంగతః॥ ౪౮॥ తం వృక్షా జగృహుర్గర్భమేకం చక్రే చ మారుతః। మయా చాప్యాయితో గోభిః స తదా వవృధే శనైః॥ ౪౯॥ వృక్షాగ్రగర్భసంభూతా మారిషాఖ్యా వరాననా। తాం ప్రదాస్యంతి వో వృక్షాః కోప ఏష ప్రశామ్యతామ్॥ ౫౦॥ కండోరపత్యమేవం సా వృక్షేభ్యశ్చ సముద్గతా। మమాపత్యం తథా వాయోః ప్రమ్లోచాతనయా చ సా॥ ౫౧॥ స చాపి భగవాన్కండుః క్షీణే తపసి సత్తమః। పురుషోత్తమాఖ్యమద్రీశం విష్ణోరాయతనం యయౌ॥ ౫౨॥ తత్రైకాగ్రమతిర్భూత్వా చకారారాధనం హరేః। బ్రహ్మపారమయం కుర్వఞ్జపమేకాగ్రమానసః। ఊర్ధ్వబాహుర్మహాయోగీ స్థిత్వాసౌ భూపనందనాః॥ ౫౩॥ ప్రచేతస ఊచుః॥ బ్రహ్మపారం మునేః శ్రోతుమిచ్ఛామః పరమం స్తవమ్। జపతా కండునా దేవో యేనారాధ్యత కేశవః॥ ౫౪॥ సోమః॥ పారం పరం విష్ణురపారపారః పరః

యస్యాపి స్వస్య చిత్తక్షోభే తవాగమనం నిమిత్తమతస్త్వామేవ పునర్భర్త్సయతి॥ యయేతి॥ యయా త్వయా సంభోగాదిభిర్మే తపసోఽవ్యయః కృతః - తాం త్వాం మహామోహస్య మంజూషాం పేటికాభూతాం ధిగిత్యన్వయః॥ ౪౩॥ యావదితి॥ గళంతి స్వేదజలాని ఘర్మబిందవో యస్యాః సా - అతిశయేన వేపథుః కంపో యస్యాః సా- తథాభూతా బభూవ॥ ౪౪॥ ప్రవేపమానామితి॥ గాత్రమేవ లతా కోమలత్వాదిగుణైః - స్విన్నా స్వేదయుక్తా గాత్రలతా యస్యాస్తాం॥ ౪౫॥ దేవస్త్రియః తస్యా గర్భసంభవం కండోస్సంభోగజం తద్గర్భస్య చ యోనిద్వారేణ నైవ నిస్సరణమాగర్భం స్వేదోద్గమముక్త్వా - తత్కన్యాయా వృక్షాదికన్యాత్వే హేతుమాహ - సా తు నిర్భర్త్సితేత్యాది షడ్భిః॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ఋషిణేతి॥ సమాహితః స్వన్యగాహితః నిషిక్తః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ తర్హి యోగభ్రష్టస్య కన్యేయమిత్యనాదరం వారయితుం పునః కండోర్యోగమాహ- స చాపీతి॥ సార్ధద్వ్యాఖ్యాం॥ ౫౨॥ తత్రేతి॥ బ్రహ్మశబ్దశ్చ పారశబ్దశ్చ ప్రచురో యస్మింస్తం బ్రహ్మపారమయం - యద్వా - బ్రహ్మణో వేదస్య పారో వేదాంతస్తన్మయం తత్పరిణామభూతం॥ ౫౩॥ బ్రహ్మపారమితి॥ ఆరాధ్యత ఆరాధితః॥ ౫౪॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ సంకీర్త్యతే తత్త్వం త్రిశ్లోక్యా ప్రార్థనాచ్చ చతుర్థతః। బ్రహ్మపారస్తవేనైవం కండోస్తుష్టో చిరాద్ధరిః॥ పారం పరమిత్యాది త్రిభిః శ్లోకైర్విష్ణోస్తత్త్వం సంకీర్త్యతే చతుర్థేన రాగాదిదోషశమః ప్రార్థ్యతే॥ పారం పరమితి॥ పారం పరం నిరతిశయమావృత్తిశూన్యం సంసారాధ్వనః పారమవధిః విష్ణుః॥ శ్రు॥ సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమితి శ్రుతేః - తథా న పా

రః పారతీరకర్మసమాప్తావితి ధాతోః యద్వృత్తం నైవ పార్యత ఇత్యాదౌ శక్త్యర్థే ప్రయోగదర్శనాత్ లక్షణయా పారః శక్తిః - అపారపారః అనంతశక్తిరిత్యర్థః ॥ శ్రు ॥ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయత ఇత్యాది శ్రుతేః - యద్వా - పారం యస్య నాస్తి సః అపారపారః అపరిమితపరిమాణ ఇతి వస్తు నిర్దేశః ॥ శ్రు ॥ న తే విష్ణో జాయమానో న జాతో దేవ మహిమ్నః పరమంతమాపేతి శ్రుతేః - అథవా - అపారస్యాసమాప్తస్య పూర్ణస్య యజ్ఞాదికర్మణః పారః స్వసంకీర్తనస్మరణాదినా పారయితా సమాపకః పూరకో వా ॥ శ్రు ॥ విష్ణుర్వై యజ్ఞస్య దురిష్టం పాతీత్యాది - విదుః కృష్ణం బ్రాహ్మణాస్తత్త్వతో యే తేషాం రాజన్ సర్వయజ్ఞాస్సమాప్తాః - సర్వం కరోతి నిశ్ఛిద్రం నామసంకీర్తనం తవేత్యాది చ - పరః పరేభ్యః కారణత్వ నిరతిశయానందత్వాదినా పరేభ్యః బ్రహ్మాదిభ్యః పరః - పరమార్థరూపీ బ్రహ్మాదివన్న వినాశి విగ్రహః అపి తు సర్వశక్త్యాశ్రయ పరమార్థదివ్య విగ్రహః పరమప్రయోజనానందస్వరూపో వా - బ్రహ్మపారః బ్రహ్మణః ప్రధానస్య పారః అవసానభూమిః - ఆర్షో లింగవ్యత్యయః - యద్వా స బ్రహ్మణః స వేదాన్ వైదికాన్ పాలయతీతి స బ్రహ్మపారః - రలయోరభేదః - పరపారభూతః ప్రధానాపేక్షయా పరస్సమష్టిపురుషః తస్య పారభూతః - ప్రధానపుంసోరజయోః కారణం - ఉభావేతౌ లీయేతే పరమాత్మనీతి వదర్శనాత్ - యద్వా పరేషాం పరస్పరభిన్నానాం వస్తూనాం పారభూతః అసంకరకృన్మర్యాదాభూతః ॥ శ్రు ॥ ఏష సేతుర్విధరణ ఇతి శ్రుతేః - పరః పరాణాం పరేభ్యో ముక్తేభ్యః జగద్యోనిత్వశేషిత్వాదిభ్యః పరః - పారపారః సర్వపారభూతః కాలః తస్యాపి పారః అవసానభూమిః - కాలం స పచత ఇతి - యద్వా పారాణాం పూరకాణాం వ్యోమాదివిభుద్రవ్యాణాం పారః పూరయితా - పృ పాలనపూరణయోరితి ధాతోః ణిజంతాత్ పచాద్యచ్ ॥ శ్రు ॥ తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి - అథవా పాలానాం పాలః - రలయోరభేదః ॥ శ్రు ॥ ఏష హీదం సర్వం గోపాయతీతి - న హి పాలనసామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిమితి చ ॥ ౫౫ ॥ స కారణమితి ॥ కారణతస్తత ఇతి షష్ఠ్యర్థే తసిః - చరమకార్యస్య దేహాదేః కారణం విరాట్ తస్య భూతానీత్యాదికా ప్రకృత్యంతా

పరేభ్యః పరమార్థరూపీ । స బ్రహ్మపారః పరపారభూతః పరః పరాణామపి పారపారః ॥ ౫౫ ॥
స కారణం కారణతస్తతోఽపి తస్యాపి హేతుః పరహేతుహేతుః । కార్యేషు చైవం సహ కర్మకర్తృరూపై

దురంతస్య సంసారాధ్వనః పారత్వాదపాగోదుప్ప్రాపః పారోఽన్తో యస్య సః - పారతీరకర్మసమాప్తావితి ధాతుః - తపోదీర్ఘేణ కాలేన ప్రాప్యస్సన్నిత్యత్రాహ - పరః పరేభ్య ఇతి - పరేభ్య ఆకాశాదిభ్యోఽపి పరః అనంత ఇత్యర్థః ॥ శ్రు ॥ మహతో మహీయానితి శ్రుతేః - అత ఏవ పరమార్థరూపీ సత్యరూపః - యద్వా - అర్థః ప్రయోజనం పరమపురుషార్థః పరమానందస్స ఏవ రూపీ మూర్తిమాన్ - అయం పురుషోత్తమ ఇత్యర్థః - నను తస్య దృష్టత్వే కథం పరమపురుషార్థస్వరూపతా కథం వా సోఽధ్వనః పారమాప్నోతీతి శ్రుతిస్తత్రాహ - స బ్రహ్మపారః బ్రహ్మ వేదస్తపో వా తత్సహితాస్తన్నిష్ఠాస్స బ్రహ్మాణస్తేషాం పారః ప్రాప్తుం శక్యః - తత్కుత ఇత్యత ఆహ - పరపారభూతః పరస్యానాత్మప్రపంచస్య పారభూతోఽవధిరూపః - తద్ధేతుః పరః పరాణామపీతి - ఆత్మఖ్యాపాదాత్మత్వే న ప్రతీతానామింద్రియాదీనాం పరః నిరుపాధిః పరమాత్మా ॥ శ్రు ॥ ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరమిత్యుపక్రమ్య పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిరితి శ్రుతేః - అయం భావః - గ్రామాదివద్గత్యా తత్ప్రాప్తిః దురంతసంసారపారత్వాత్ అపారపారత్వాత్ అనంతత్వాచ్చ అజ్ఞైస్తు న ప్రాప్యేత - కింత్వజానతాం అతిదూరీభూతోఽపి తపోవిశుద్ధచిత్తైర్వేదోత్పన్నజ్ఞానేన కృతానాత్మప్రపంచాపవాదతః ప్రాప్తుం శక్య ఇతి అత ఏవోపాధిపరిచ్ఛేదాభావాన్నిరంకుశాచింత్యపారమైశ్వర్యేణ - పారపారః - పారశ్చాసౌ పారశ్చేతి సమాసః - పృ పాలనపూరణయోరితి ధాతోః పార ఇతి రూపం - స్వభక్తానాం పాలనాత్పారః ఆపేక్షితైర్వరైః పూరణంచ పార ఇతి ద్వితీయ పారశబ్దస్యార్థః - యద్వా - పారాః పాలకాః పూరకాశ్చ యే ఇంద్రబ్రహ్మాదయః తేషామపి పాలకః పూరకశ్చేత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ తదేవం విశుద్ధరూపేణ స్తుత్వా సార్వాత్మ్యేన స్తౌతి ॥ స కారణమితి ॥ కారణత ఇతి షష్ఠ్యర్థే తసిః - విష్ణుః కారణస్యాపి కారణం - త

కారణమాలాసవిష్ణుః - కారణత స్తతోపి - కారణమిత్యనుషంగః - భూతాని - తస్యాపి హేతుః తన్మాత్రాణి - పరహేతు హేతుః - పరోహంకారః తద్ధేతుర్మహాన్ తద్ధేతుః ప్రకృతిరితి - ఏవంమహదాది దేహాంతకార్యేషుచ మహదాది కార్యమాలాపిస ఏవేత్యర్థః - అనేనోపాదానత్వముక్తం - కర్తృకత్వమాహ - సహేతి - సఇతిపదచ్ఛేదః - సఏవత త్క్రియారూపైస్తత్తత్కర్తృరూపైరాత్మీయైరిత్థంభూతస్సర్వ మవతి - హేతి ప్రసిద్ధౌ - అథవా - సహకర్మభిః కర్మసహితైస్తత్తత్కర్తృరూపైః॥ ౫౮॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మాప్రభుః వేదనిర్వాహకః - సబ్రహ్మభూరితిపాఠే బ్రహ్మణి వేదే ప్రతిపాద్యత్వేనావిర్భవతీత్యర్థః - బ్రహ్మసః వేదశ్చసః - సర్వభూతః అన్యదపి వేదాంగాదిరూపంశబ్దజాతం సఏవ - ప్రకృతసజాతీయవిశేషపరామర్శీహిసర్వశబ్దః - శబ్దమూర్తిధరస్యైతదితిహివక్ష్యతి - బ్రహ్మా - ద్వేబ్రహ్మణీతివక్ష్యమాణంజ్ఞానద్వయంతదప్యసౌ - యద్వా బ్రహ్మణః వేదద్రష్టుః విరించస్య తత్ప్రజానాం వేదార్థస్మర్తౄణాంమన్వాదీనాంచపతిః - పరస్వరూపమాహ - బ్రహ్మావ్యయమితి - బ్రహ్మావ్యయమితిచపాఠః - అవ్యయత్వాదినా ప్రధానాద్వ్యావృత్తిః - అజత్వేనబద్ధాత్ - తస్యకర్మాధీనశరీరగ్రహణలక్షణజన్మవత్త్వాత్ - నిత్యమజమితిమ

రశేషైరవతీహసర్వమ్॥ ౫౮॥ బ్రహ్మాప్రభుర్బ్రహ్మ ససర్వభూతో బ్రహ్మాప్రజానాంపతిరచ్యుతో

స్యాపికారణమిత్యేవం చరాచరకారణం - బ్రహ్మాండమారభ్య మూలకారణపర్యంత కారణమాలాత్మకః - యథోక్తం బ్రహ్మస్తుతౌ॥ శ్లో॥ కారణంకారణస్యాపి తస్యకారణకారణమిత్యాది - కార్యేషుచైవమిత్యనేన ప్రకృతికార్య మహత్తత్త్వమారభ్య చరమకార్యపర్యంత కార్యమాలాత్మకోవిష్ణురేవేత్యుక్తం - తదేవం సృష్టిక్రియాయాముపాదానకారణత్వేనచసార్వాత్మ్యముక్త్వా పాలనక్రియాయాం పాల్యకర్మరూపతయా తత్కర్తృతయాచసార్వాత్మ్యమాహ - సఇతి - హఇతినిపాతోవధారణార్థః - సవిష్ణురేవకర్మరూపైః పాలనీయైస్తత్పాలకైశ్చ కర్తృరూపైరశేషైస్స్వకీయైరుపలక్షితస్సన్ అవతి - యద్వా - అశేషైః కర్మకర్తృరూపైస్స్వైవమితికర్మకర్తృరూపమహాలాంతరాత్మత్వాదేః - తత్ర కర్తురీప్సితతమం కర్మేతికర్తుః క్రియయా గ్రామగమనాదికరణికయా భావనాఖ్యయా మదీప్సితతమం తదేవముఖ్యం కర్మేతిగృహ్యతే - గ్రామాదేస్తుయాథార్థ్యకర్మత్వైవ - నభావనాకర్మతా - అతఏవ ఆస్తేశేత ఇత్యాదిషు అకర్మకేష్వపి ప్రత్యయాంశే భావనాప్రతీతిర్భావ్యం వినాభావాచ్చసుఖకామ ఆసీతస్వార్థ్య కామశ్శయీతేత్యాది ప్రయోగాచ్చాసనేన సుఖంభావయేదిత్యేవమాదివచనవ్యక్తాసుఖాదేర్భావనాకర్మత్వమభ్యుపగమ్యతే - తదుక్తంభాట్టైః॥ శ్లో॥ అస్త్యేదావపికర్త్రర్థే భావ్యస్యైవహిభావనా। అన్యత్రాశేషభావాత్తునతథాసాప్రకాశత ఇతి॥ యద్యేవమకర్మకేష్వపి భావ్యంస్యాత్ - కస్తర్హి సకర్మకాకర్మకయోర్భేద ఇత్యాక్షిప్యపరిహారశ్చోక్తః॥ శ్లో॥ సాక్షాదవ్యభిచారేణ ధాత్వర్థోయత్రకర్మభాక్। సకర్మకస్స ధాతుస్స్యాత్పారంపర్యేత్వకర్మక ఇతి॥ అతోత్ర కర్మశబ్దేనేప్సితతమసుఖవాచినా మానుషానందమారభ్య బ్రహ్మానందపర్యంతపురుషార్థమాలారూపోవిష్ణురేవ - కర్తృశబ్దేనతత్సాధకమానుషమనుష్యగంధర్వ దేవగంధర్వాదిరూపేణాత్యంతికప్రళయాఖ్యమహానందపురుషార్థసాధకోపి విష్ణురేవేత్యుక్తం - తదేవం కార్యకారణకర్మరూపైస్సృష్టిప్రళయక్రియాప్రతియోగిభిస్తత్సంబంధిసార్వాత్మ్యముక్తం - తైరేవరూపైః పాలనక్రియాప్రతియోగిభిః తత్సంబంధిసార్వాత్మ్యమాహ - అశేషైరేతైరుపాయైస్సవిష్ణుస్సర్వమవతీతి ॥ ౫౮ ॥ ననుయదిశుద్ధం బ్రహ్మైవాసౌవిష్ణుస్తర్హి కథమశేషైరూపైరవతీత్యుచ్యతే - అథసార్వాత్మ్యకస్తర్హి సర్వభావవికారప్రాప్తేః కుతోత్రశుద్ధతేత్యాశంక్యాహ॥ బ్రహ్మేతి॥ సవిష్ణుశ్శుద్ధం బ్రహ్మైవసన్ సర్వభూతశ్చ - బ్రహ్మైవసర్వభూతానాం పతిశ్చపాలకః - నతుస్వరూపప్రచ్యుత్యా - యతోసావచ్యుతః ప్రసిద్ధః - అతస్సవిష్ణువ్యాపనశీలస్సార్వాత్మకోపిసన్న రంధ్రువంనిత్యమజమక్షయాద్యైరసంగి అపక్షయవృద్ధిపరిణామసంగరహితంచ బ్రహ్మైవాచింత్యస్వాధీనమా

క్తావ్యావృత్తిః - తస్య కదాచిజ్జన్మవత్త్వాత్ ॥ ౫౬ ॥ ఏవముక్తస్య బ్రహ్మగుణజాతస్య అనుక్తస్య చ సౌలభ్యాదేః అవతారే పౌష్కల్యం సూచయన్ శపథం కరోతి ॥ బ్రహ్మాక్షరమితి ॥ అసావితి పురుషోత్తమాఖ్య ద్రౌ పురస్థితం పురుషోత్తమమజం భగవంతమంగుళ్యా నిర్దిశ్యాహ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ఇయం చేతి ॥ ఏతస్యాః కథనే మమ కార్యగౌరవం యత్న గౌరవం - వః సుపుత్రత్వాదిఫలదం - కార్యం గౌరవమిత్యపాఠే యుష్మాభిర్గౌరవం కర్తవ్యమితి ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ భగవన్నితి ॥ విఫలా వైఫల్యమపుత్రత్వాది ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ వంశానామితి ॥ సూతిః సంతానః ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥

సౌ । బ్రహ్మాక్షరం నిత్యమజం స విష్ణురపక్షయాద్యైరఖిలైరసంగి ॥ ౫౬ ॥ బ్రహ్మాక్షరమజం నిత్యం యథాసౌ పురుషోత్తమః । తథా రాగాదయో దోషాః ప్రయాంతు ప్రశమం మమ ॥ ౫౭ ॥ సోమః ॥ ఏతద్బ్రహ్మపరాఖ్యం వై సంస్తవం పరమం జపన్ । అవాప పరమాం సిద్ధిం స సమారాధ్య కేశవమ్ ॥ ౫౮ ॥ (ఇమం స్తవం యః పఠతి శృణుయాద్వాపి నిత్యశః । స కామదోషైరఖిలైర్ముక్తః ప్రాప్నోతి వాంఛితమ్ ॥) ఇయం చ మారిషా పూర్వమాసీద్యా తాం బ్రవీమి వః । కార్యగౌరవమేతస్యాః కథనే ఫలదాయి వః ॥ ౬౦ ॥ అపుత్రా ప్రాగియం విష్ణుం మృతే భర్తరి సత్తమాః । భూపపత్నీ మహాభాగా తోషయామాస భక్తితః ॥ ౬౧ ॥ తయారాధితో విష్ణుః ప్రాహ ప్రత్యక్షతాం గతః । వరం వృణీష్వేతి శుభాం సా చ ప్రాహాత్మవాంఛితమ్ ॥ ౬౨ ॥ భగవన్ బాలవైధవ్యాద్వృథాజన్మాహమీదృశీ । మందభాగ్యా సముద్భూతా విఫలా చ జగత్పతే ॥ ౬౩ ॥ భవంతు పతయః శ్లాఘ్యా మమ జన్మని జన్మని । త్వత్ప్రసాదాత్తథా పుత్రః ప్రజాపతిసమోస్తు మే ॥ ౬౪ ॥ రూపసంపత్సమాయుక్తా సర్వస్య ప్రియదర్శనా । అయోనిజా చ జాయేయం త్వత్ప్రసాదాదధోక్షజ ॥ ౬౫ ॥ సోమః ॥ తయైవముక్తో దేవేశో హృషీకేశ ఉవాచ తామ్ । ప్రణామనమ్రాముత్థాప్య వరదః సముపస్థితః ॥ ౬౬ ॥ దేవః ॥ భవిష్యంతి మహావీర్యా అన్యస్మిన్నేవ జన్మని । ప్రఖ్యాతోదారకర్మాణో భవత్యాః పతయో దశ ॥ ౬౭ ॥ పుత్రం చ సుమహాత్మానమతివీర్యపరాక్రమమ్ । ప్రజాపతిగుణైర్యుక్తం త్వమేవాప్స్యసి శోభనే ॥ ౬౮ ॥ వంశానాం తస్య కర్తృత్వం జగత్యస్మిన్ భవిష్యతి । త్రైలోక్యమఖిలా సూతిస్తస్య చాపూరయిష్యతి ॥ ౬౯ ॥ త్వం చాప్యయోనిజా సాధ్వీ రూపౌదార్యగుణాన్వితా । మనఃప్రీతికరీ నౄణాం మత్ప్రసాదాద్భవిష్యసి ॥ ౭౦ ॥ ఇత్యుక్త్వాంతర్దధే దేవస్తాం విలోలవిలోచ

యయా సర్వాత్మతయా సవివర్తతే - అతో నాయం విరోధ ఇతి భావః ॥ ౫౬ ॥ ఉక్తం తత్త్వమనుస్మరన్ దోషోపశమం ప్రార్థయతే ॥ బ్రహ్మాక్షరమితి ॥ యదా నిర్వికారం బ్రహ్మైవాసౌ పురుషోత్తమః - తదా తదనుస్మరణేన తత్ప్రసాదాత్తత్స్వరూపావిర్భావాచ్చ - మమ రాగాదయః రాగ ఆదిః కారణం యేషాం క్రియాలోపయోగభంగాదిదోషాణాం తే - సర్వే దోషాః ప్రశమం ప్రకర్షేణ శమం ప్రయాంతు ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ఇదానీమస్యా బహుపతిత్వం భగవతైవ ప్రసాదీకృతమితి - నాస్యా యుష్మాకం వా కశ్చిద్దోష ఇతి వక్తుమాహ ॥ ఇయం చేత్యాదినా ॥ ఇయం చేతి ॥ కార్యగౌరవం సత్పుత్రలాభాఖ్యం - ఏతస్యాః కథనే సతి - వో యుష్మాకం ఫలదాయి వంశవిస్తారాఖ్యఫలం భవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥ అపుత్రేతి ॥ ప్రాక్ ప్రథమజన్మని భూపస్య పత్నీయం - తస్మిన్ భర్తరి మృతే సతి - విష్ణుం తోషయామాసేత్యన్వయః ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ భగవన్నితి ॥ వృథైవ జన్మ యస్యాః సా వృథాజన్మా - విఫలా అపుత్రా ॥ ౬౩ ॥ భవంత్వితి ॥ శ్లాఘ్యాః ప్రఖ్యాతకర్మాణః ॥ ౬౪ ॥ రూపేతి ॥ రూపేణ సంపదా చ సమాయుక్తా ॥ ౬౫ ॥ తయేతి ॥ ప్రణామేన నమ్రాం - జన్మభేదేన తయా బహుపతిప్రార్థనే కృతేపి - స్వభక్తానాం పునః పునర్జన్మాసహమానో విష్ణురేకస్మిన్నేవ జన్మని తం వరం దదౌ ॥ ౬౬ ॥ తదాహ దేవః ॥ భవిష్యంతీతి ॥ అన్యస్మిన్ననంతర ఏవ జన్మని ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ వంశానామితి ॥ సూతిస్సంతతిః ॥ ౬౯ ॥ త్వం

౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ స ఇతి॥ సృష్ట్యర్థమిత్యస్య యః పూర్వం బ్రహ్మణోఽభవదితి పూర్వశ్లోకేనాన్వయః॥ ౭౪॥ ౭౫॥ స సృష్ట్వేతి॥ చరాచరాదిరూపాన్ పుత్రాన్ మనసా సృష్ట్వా॥ ౭౬॥ దదావితి॥ పశ్చాద్వక్ష్యమాణహర్యశ్వాదిపుత్రనాశాదూర్ధ్వం - కాలస్య నయనే గ్రహచారాదివిషయత్వేన స్వభ్రమణేన చ జ్ఞాపనే నియుక్తాః అశ్విన్యాదితారాః॥ ౭౭॥ ౭౮ తత ఇతి॥ పూర్వేషాం దక్షాత్పూర్వేషాం॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ఉత్పత్తిరితి॥ నిత్యః ప్రవాహరూపేణ॥ ౮౨॥ యుగే యుగ ఇతి॥ యుజ్యన్తే తస్మిన్ సర్వే గ్రహాః ఏకస్థానం యాన్తీతి వ్యుత్పత్త్యా గ్రహయుగం కల్ప ఇతి జ్యోతిష ప్రసిద్ధేశ్చ కల్పమన్వన్తరాదికాలోఽత్ర యుగం - పురాణాన్తరే దక్షస్య స్వాయంభువే మన్వన్తరే జాతస్య పునశ్చాక్షుషే జన్మప్రసిద్ధేః కల్ప

నామ్। సా చేయం మారిషా జాతా యుష్మత్పత్నీ నృపాత్మజా॥ ౭౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్సోమస్య వచనాజ్జగృహుస్తే ప్రచేతసః। సంహృత్య కోపం వృక్షేభ్యః పత్నీం ధర్మేణ మారిషామ్॥ ౭౨॥ దశభ్యస్తు ప్రచేతోభ్యో మారిషాయాం ప్రజాపతిః। దక్షో జజ్ఞే మహాభాగో యః పూర్వం బ్రహ్మణోఽభవత్॥ ౭౩॥ స తు దక్షో మహాభాగస్సృష్ట్యర్థం సుమహామతే। పుత్రానుత్పాదయామాస ప్రజాసృష్ట్యర్థమాత్మనః॥ ౭౪॥ అవరాంశ్చ వరాంశ్చైవ ద్విపదోఽథ చతుష్పదః। ఆదేశం బ్రహ్మణః కుర్వన్ సృష్ట్యర్థం సముపస్థితః॥ ౭౫॥ స సృష్ట్వా మనసా దక్షః పఞ్చాశదసృజత్ స్త్రియః॥ ౭౬॥ దదౌ స దశ ధర్మాయ కశ్యపాయ త్రయోదశ। కాలస్య నయనే యుక్తాస్సప్తవింశతిమిందవే॥ ౭౭॥ తాసు దేవాస్తథా దైత్యా నాగా గావస్తథా ఖగాః। గన్ధర్వాప్సరసశ్చైవ దానవాద్యాశ్చ జజ్ఞిరే॥ ౭౮॥ తతః ప్రభృతి మైత్రేయ ప్రజా మైథునసంభవాః। సంకల్పాద్దర్శనాత్ స్పర్శాత్పూర్వేషామభవన్ ప్రజాః॥ తపోవిశేషైస్సిద్ధానాం తదాత్యన్తతపస్వినామ్॥ ౭౯॥ మైత్రేయః॥ అఙ్గుష్ఠాద్దక్షిణాద్దక్షః పూర్వం జాతశ్శ్రుతో మయా। కథం ప్రాచేతసో భూయస్స సంభూతో మహామునే॥ ౮౦॥ ఏష మే సంశయో బ్రహ్మన్ సుమహాన్ హృది వర్తతే। యద్దౌహిత్రశ్చ సోమస్య పునశ్శ్వశురతాం గతః॥ ౮౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఉత్పత్తిశ్చ నిరోధశ్చ నిత్యౌ భూతేషు సత్తమ। ఋషయోఽత్ర న ముహ్యన్తి యే చాన్యే దివ్యచక్షుషః॥ ౮౨॥ యుగే యుగే భవన్త్యేతే దక్షాద్యా మునిసత్తమ। పునశ్చైవ నిరుధ్యన్తే విద్వాంస్తత్ర న ముహ్యతి॥ ౮౩॥ కానిష్ఠ్యం జ్యైష్ఠ్యమప్యే

ష్వితి॥ సాధ్వీ పతివ్రతా॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ దశభ్య ఇతి॥ యః పూర్వం బ్రహ్మణః పుత్రోఽభవత్ స దక్షో మారిషాయాం జజ్ఞే॥ ౭౩॥ స ఇతి॥ సృష్ట్యర్థం ప్రాజాపత్యసృష్టివృద్ధ్యర్థం - ఆత్మనః ప్రజాసృష్ట్యర్థం సన్తానార్థం॥ ౭౪॥ అవరానితి॥ అవరాన్ నీచాన్ వరాన్ శ్రేష్ఠాన్ - అచరాంశ్చ చరాంశ్చైవేతి వా పాఠః॥ ౭౫॥ పశ్చాత్ హర్యశ్వాదిపుత్రనాశానన్తరం స్త్రియః కన్యాసృష్టిమసృజత్॥ ౭౬॥ తాసాం మధ్యే పఞ్చాశత్కన్యానాం వివాహార్థం వంశాంశ్చ ప్రదర్శనార్థముపక్షిపతి - దదావిత్యాది ద్వాభ్యాం॥ దదావితి॥ కాలస్య నయనే పరివర్తనే యుక్తాః నియుక్తాః కృత్తికాద్యాః - తదుక్తం॥ శ్లో॥ కృత్తికాదీని నక్షత్రాణీన్దోః పత్న్యస్తు భారతేతి॥ ౭౭॥ ౭౮॥ తత ఇతి॥ తతః ప్రభృతి తతో దక్షాత్ప్రభృతి - దక్షాత్పూర్వేషాం సంకల్పాదిమాత్రాత్ప్రజా అభవన్ - యద్యపి ప్రాచేతసాద్దక్షాత్పూర్వమపి మైథునసృష్టిరస్త్యేవ - తథాపి బాహుళ్యాత్ప్రవృత్త్యైతదుచ్యత ఇత్యవిరోధః॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ఏష ఇతి॥ సోమదుహితుర్మారిషాయాః పుత్రత్వాత్సోమస్య దౌహిత్రః పునశ్చ సప్తవింశతికన్యా ఇందవే దదావిత్యుక్తేశ్శ్వశురతాం చ గత ఇతి - అత ఏషోఽన్యస్సంశయ ఇత్యర్థః - యద్దౌహిత్రస్యేతి పాఠే దక్షకన్యాయామనసూయాయామత్రేస్సోమస్యోత్పత్తేర్దక్షస్య దౌహిత్రస్సోమస్తస్య దక్షశ్శ్వశురతాం పునర్గతః కథమితి॥ ౮౧॥ ఉత్పత్తిరితి॥ నిత్యః ప్రవాహరూపేణావిచ్ఛిన్నః॥ ౮౨॥ యుగే యుగ ఇతి॥ భవన్తి సుప్తప్రబుద్ధవదుద్భవన్తి - నిరుధ్యన్తే సుప్తవల్లీయన్త ఇత్యర్థః॥ యుగే యుగ ఇతి - యుజ్యన్తే తస్మిన్ గ్రహా ఏకస్థానం యాన్తీతి యుగం అత్ర కల్పమన్వన్తరాదిః కాలః॥ ౮౩॥ స్వా

వాసిభృగ్వాదిప్రజేశ్వరాంతర్గతత్వాచ్చ॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬ ॥ ౮౭ ॥ ౮౮ ॥ ౮౯॥ ౯౦ ॥ ౯౧॥ ౯౨ ॥ ౯౩॥ ఊర్ధ్వమితి॥ యథాప్రతిహతాగతిరిత్యత్ర అప్రతిహతేతి పదచ్ఛేదః ॥ ౯౪ ॥ ౯౫ ॥ ౯౬ ॥ ౯౭ ॥ ౯౮ ॥ ౯౯॥

షాంపూర్వంనాభూద్ద్విజోత్తమ । తపఏవగరీయోఽభూత్ప్రభావశ్చైవకారణమ్॥ ౮౪ ॥ మైత్రేయః॥ దేవానాందానవానాంచగంధర్వోరగరక్షసామ్ । ఉత్పత్తింవిస్తరేణేహమమబ్రహ్మన్ప్రకీర్తయ॥౮౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ప్రజాస్సృజేతివ్యాదిష్టఃపూర్వందక్షస్స్వయంభువా । యథాససర్జభూతానితథా శృణుమహామునే॥ ౮౬॥ మానసాన్యేవభూతానిపూర్వందక్షోఽసృజత్తదా । దేవానృషీన్సగంధర్వానసురాన్పన్నగాంస్తథా॥ ౮౭॥ యదాస్యసృజ్యమానస్యనవ్యవర్ధంతతాః ప్రజాః। తతస్సంచింత్యసమునిఃసృష్టిహేతోఃప్రజాపతిః॥ ౮౮॥ మైథునేనైవధర్మేణసిసృక్షుర్వివిధాః ప్రజాః । అసిక్నీముపయేమేఽథవీరణస్యప్రజాపతేః॥ సుతాంసుతపసాయుక్తాంమహతీంలోకధారిణీమ్॥ ౮౯॥ అథపుత్రసహస్రాణివైరణ్యాంపంచవీర్యవాన్ । అసిక్న్యాంజనయామాససర్గహేతోఃప్రజాపతిః॥ ౯౦॥ తాన్దృష్ట్వానారదోవిప్రసంవివర్ధయిషూన్ప్రజాః। సంగమ్యప్రియసంవాదోదేవర్షిరిదమబ్రవీత్ ॥౯౧ హేహర్యశ్వామహావీర్యాఃప్రజాయూయంకరిష్యథ। ఈదృశోలక్ష్యతేయత్నోభవతాంశ్రూయతామిదమ్॥ ౯౨ ॥ బాలిశాబతయూయంవైనాస్యాజానీథవైభువః । అంతరూర్ధ్వమధశ్చైవకథంస్రక్ష్యథవైప్రజాః॥౯౩॥ ఊర్ధ్వంతిర్యగధశ్చైవయథాప్రతిహతాగతిః । తథాకస్మాద్భువోనాంతంసర్వేద్రక్ష్యథబాలిశాః ॥ ౯౪ ॥ తేతుతద్వచనంశ్రుత్వాప్రయాతాస్సర్వతోదిశమ్। అద్యాపిననివర్తంతేసముద్రేభ్యఇవాపగాః॥ ౯౫॥ హర్యశ్వేష్వథనష్టేషుదక్షఃప్రాచేతసఃపునః । వైరిణ్యామథపుత్రాణాంసహస్రమసృజత్ప్రభుః॥౯౬॥వివర్ధయిషవస్తేతుశబలాశ్వాఃప్రజాఃపునః । పూర్వోక్తంవచనంబ్రహ్మన్నారదేనప్రచోదితాః॥ ౯౭॥ అన్యోన్యమూచుస్తేసర్వేసమ్యగాహమహామునిః । భ్రా

యంభువమన్వంతరే జాతస్య దక్షస్య పునశ్చాక్షుషమన్వంతరే ప్రచేతోభ్యో జన్మప్రసిద్ధేః - నచాత్యంతకనిష్ఠస్యైశ్వర్యత్వే పూజ్యపూజావ్యతిక్రమ ఆశంకనీయ ఇత్యాహ॥ కానిష్ఠ్యమితి॥ గరీయోగురుతరం తపశ్చప్రభావశ్చ జ్యేష్ఠకారణమభూత్ - నతువయోమాత్రమిత్యర్థః॥ ౮౪॥ దక్షసృష్టింవిస్తరేణ జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి ॥ దేవానామితి ॥ ఇహాస్మిన్ ప్రాచేతసే దక్షే యా దేవాదీనాముత్పత్తిః తాంవిస్తరేణప్రకీర్తయేత్యర్థః॥ ౮౫॥౮౬॥౮౭॥౮౮॥౮౯॥౯౦॥ తానితి॥ ప్రజాస్సృష్ట్వాభివర్ధయితుమిచ్ఛతస్తాన్ దృష్ట్వాభిసంగమ్యాబ్రవీత్ ॥ ౯౧॥ ౯౨॥ బాలిశా ఇతి॥ బాలిశాబతేత్యాదేరయంవాస్తవార్థః- బతేతిఖేదే - తేషాంతత్త్వవిమర్శనం వినాప్రజాసృష్ట్యాదిక్లేశప్రాప్తేః - అహో యూయం బాలిశా అజ్ఞాః - యతోఽస్యా భువస్సంసారాంకురప్రసవక్షేత్రస్య లింగశరీరస్యాధః ఉపక్రమమూర్ధ్వమవసానం అంతర్మధ్యంచ నజానీథ- అతో మోక్షమార్గమజ్ఞాత్వా కథంప్రజాస్స్రక్ష్యథ-వ్యర్థసంసారాపాదకం ప్రజాసర్గం కిమితికరిష్యథ॥ ౯౩॥ యూయంచవిశుద్ధబుద్ధిత్వాత్తత్త్వజ్ఞానాధికారిణ ఏవేత్యాహ ॥ ఊర్ధ్వమితి॥ ఊర్ధ్వంతిర్యగధశ్చ సర్వతస్తత్త్వవిచారే యథేదానీం సృజన్మని యుష్మాకంగతిః బుద్ధిరప్రతిహతా వర్తతే- తథా కస్మాద్భువో లింగశరీరస్యాంతం నద్రక్ష్యథ - లింగభాగపర్యంతతత్త్వజ్ఞానే కిమితియత్నంనకరిష్యథేత్యర్థః - తదుక్తంషష్ఠస్కంధే- నారదోక్తవివరణే॥ శ్లో॥ ఋభుక్షేత్రంజీవసంజ్ఞంయదనాదినిబంధనం । అదృష్ట్వాతస్య నిర్వాణంకిమసత్కర్మభిర్భవేదిత్యాది॥౯౪॥ తేత్వితి ॥ సర్వతోదిశంప్రయాతాస్తత్త్వజ్ఞతయా సర్వాసుదిక్షుస్వైరంవ్యచరన్ తపశ్చముక్త్వా - నాద్యాపినివర్తంతే॥ ౯౫॥ హర్యశ్వేష్వితి॥ నష్టేష్వయత్రక్వాపిగతేషు॥ ౯౬ ॥ వివర్ధయిషవ ఇతి॥ పూర్వోక్తంబాలిశేత్యాది వచనంప్రచోదితాః ప్రేరితాస్సంతః॥ ౯౭॥ అన్యోన్యమితి ॥ అన్యో

౧౦౦॥ తానితి॥ శ్లో॥ శబలాశ్వేషు నష్టేషు దక్షః క్రుద్ధోఽశపద్ద్విజాః। నారదం నాశమేహీతి గర్భవాసం వసేతి చ॥ తతో దక్షస్సుతాం ప్రాదాత్ ప్రియాం వై పరమేష్ఠినే। తస్మాత్స నారదో జజ్ఞే భూయశ్శాపభయాదృషిరితి॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ దదావితి॥ దాక్షాయణీనాం సంజ్ఞావంశౌ విస్తరేణ వక్తుం దదావిత్యనువాదః - సప్తవింశతీతి సులుక్॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪॥ అరుంధతీతి॥ ఏతా అరుంధత్యాదయః ప్రాచేతసస్య దక్షస్య సుతా దశ ధర్మపత్న్యః - పూర్వోక్తాః శ్రద్ధాద్యాస్త్రయోదశ తు స్వాయంభువస్య దక్షస్యేత్యవిరోధః॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ లంఘాయా ఇతి॥ నాగవీథిః దేవయానోత్తరవీథిః॥ ౧౦౭ ॥ ౧౦౮ ॥ ఏషాం ధర్మపుత్రాణాం మధ్యే వసుపుత్రా ఆపాదయోఽష్టౌ త్రయస్త్రింశద్దేవాంతః పాతిత్వేన ప్రసిద్ధా ఇత్యాహ॥ యేత్వితి॥ అనేకవసుప్రాణాః అనేకం వసుధనం రశ్మిర్వా ప్రాణో బలం యేషాం

తౄణాం పదవీం చైవ గంతవ్యా నాత్ర సంశయః॥ ౯౮॥ జ్ఞాత్వా ప్రమాణం పృథ్వ్యాశ్చ ప్రజాస్రక్ష్యామహే తతః। తేఽపి తేనైవ మార్గేణ ప్రయాతాస్సర్వతోదిశమ్॥ అద్యాపి న నివర్తంతే సముద్రేభ్య ఇవాపగాః॥ ౯౯ ॥ తతః ప్రభృతి వై భ్రాతా భ్రాతురన్వేషణే ద్విజ। ప్రయాతో నశ్యతి తథా తన్న కార్యం విజానతా॥ ౧౦౦॥ తాంశ్చాపి నష్టాన్విజ్ఞాయ పుత్రాన్దక్షః ప్రజాపతిః। క్రోధం చక్రే మహాభాగో నారదం తం శశాప చ॥ ౧౦౧॥ సర్గకామస్తతో విద్వాన్స మైత్రేయ ప్రజాపతిః। షష్టిం దక్షోఽసృజత్కన్యా వైరణ్యామితి నశ్శ్రుతమ్॥ ౧౦౨ ॥ దదౌ స దశ ధర్మాయ కశ్యపాయ త్రయోదశ। సప్తవింశతిం సోమాయ చతస్రోఽరిష్టనేమినే॥ ౧౦౩॥ ద్వే చైవ బహుపుత్రాయ ద్వే చైవాంగిరసే తథా। ద్వే కృశాశ్వాయ విదుషే తాసాం నామాని మే శృణు॥ ౧౦౪ ॥ అరుంధతీ వసుర్జామీ లంఘా భానుర్మరుద్వతీ। సంకల్పా చ ముహూర్తా చ సాధ్యా విశ్వా చ భామినీ॥ ధర్మపత్న్యో దశ త్వేతాస్తాస్వపత్యాని మే శృణు॥ ౧౦౫ ॥ విశ్వేదేవాస్తు విశ్వాయాస్సాధ్యా సాధ్యాన్వ్యజాయత। మరుద్వత్యాం మరుత్వంతో వసోస్తు వసవస్స్మృతాః॥ ముహూర్తాస్తు ముహూర్తాయాం జాతా భానోస్తు భానవః॥ ౧౦౬ ॥ లంఘాయాస్తు సుతో ఘోషో నాగవీథిస్తు జామిజః॥ ౧౦౭॥ పృథివీవిషయం సర్వమరుంధత్యాం వ్యజాయత। సంకల్పాయాం తు సర్వాత్మా జజ్ఞే సంకల్ప ఏవ చ ॥ ౧౦౮ ॥ యేత్వనేకవసుప్రాణా దేవా జ్యోతిఃపురోగ

న్యమూచుః - భ్రాతౄణాం జ్యేష్ఠానాం గురూణాం పదవీ మోక్షమార్గః॥ ౯౮॥ జ్ఞాత్వేతి॥ పృథివ్యాః ప్రమాణం లింగశరీరావసానం జ్ఞాత్వా - తతః పశ్చాత్పిత్రాజ్ఞప్తా అనేన లోకసంగ్రహార్థం ప్రజాస్స్రక్ష్యామహ ఇతి వాస్తవార్థః - కథారూపార్థః స్వ

తానితి॥ నారదశాపశ్చ భాగవతోక్తః॥ శ్లో॥ తస్మాల్లోకేషు తే మూఢ న భవేద్భ్రమతః పదమితి॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ఇదానీముక్తానువాదపూర్వకం సర్వాసాం దక్షకన్యానాం వంశాన్వక్తుమాహ - దదావిత్యాదినా॥ దదావితి॥ సప్తవింశతీతి ద్వితీయాలోప ఆర్షః - పూర్వోక్తాశ్శ్రద్ధాద్యాస్త్రయోదశ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ అరుంధతీతి॥ ధర్మపత్న్యః ధర్మస్య పత్న్యస్స్వాయంభువస్య దక్షస్య కన్యాః ఏతాః కన్యాస్త్వరుంధత్యా సహ ప్రాచేతసస్య దక్షస్యేత్యవిరోధః॥ ౧౦౫॥ ముహూర్తా ఇతి॥ ముహూర్తాః - ముహూర్తాభిమానినో దేవాః॥ ౧౦౬॥ లంఘాయా ఇతి॥ ఘోషస్తదభిమానీ దేవః - నాగవీథిః దేవయానోత్తరవీథ్యభిమానినీ దేవతా॥ ౧౦౭ ॥ పృథివీతి॥ పృథివ్యేవ విషయం స్థానం యస్య చరాచరస్య ప్రాణిజాతస్య తత్సర్వం - సర్వాత్మా సర్వవస్తువిషయః॥ ౧౦౮॥ వసూనామష్టానాం నామపూర్వకం వంశాన్వక్తుమాహ - యేత్విత్యాదినా విశ్వరూపో మహాతపా ఇత్యంతేన॥ యేత్వితి॥ అనేకం నానావిధం వసు తేజస్తదేవ ప్రాణో బలం యేషాం తే - అనేకవసుప్రాణా ఇతి వసూనాం నామనిరుక్త్యర్థముక్తం

తే - జ్యోతిః పురోగమాః అగ్నిముఖ్యాః వసూనామస్మి పావక ఇతిస్మృతేః॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ సోమస్యేతి॥ యేన వర్చసా జనో వర్చస్వీ జాయతే స వర్చోఽధిదైవతం॥ ౧౧౨॥ ధర్మస్యేతి॥ మనోహరాయాః ధర్మాదితి శేషః॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ అగ్నిపుత్ర ఇతి॥ అగ్నిపుత్రః పూర్వమగ్నేః పుత్రః - యద్వా తస్య కుమారస్య ఇంద్రాహతపృష్ఠదేశాజ్జాతో నైగమేషః - శాఖవిశాఖౌ స్కందసృష్టౌ॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ బృహస్పతేరితి॥ అసక్తా విరక్తా॥ ౧౧౮॥ విశ్వకర్మేతి॥ తస్యాం విశ్వకర్మా॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ అజైకపాదితి॥ అజైకపాదాది రుద్రచతుష్కం చ తస్యాం ప్రభాసభార్యాయామేవ జజ్ఞే విశ్వరూపాంతోఽత్ర వసుసంతానః॥ ౧౨౧॥ ఏవం రుద్రప్రసంగాత్ ప్రాగుక్తాన్ బ్రహ్మపుత్రాన్నీలలోహితాంశాన్ రుద్రాన్ హరాదినామభిర్నిర్దిశతి॥ హరశ్చేతి॥ అథవా ప్రభాసభార్యాసూనవస్త్రయో రుద్రాః - త్వష్టృసూనవోఽష్టౌ తదన్వయే పరిశిష్టా రుద్రా ఇతి॥ ౧౨౨॥ శతంత్వితి॥ శతం త్వేవమితి చ పాఠః - ఏవం రుద్రాణాం శతకం సమామ్నాతం - ఇదం శతకమీశ్వరసృష్టమితి కేచిత్ - అత్ర శతశబ్దోఽనంతవచ

వశాః। వసవోఽష్టౌ సమాఖ్యాతాస్తేషాం వక్ష్యామి విస్తరమ్॥ ౧౦౯॥ ఆపో ధ్రువశ్చ సోమశ్చ ధర్మశ్చైవానిలోఽనలః। ప్రత్యూషశ్చ ప్రభాసశ్చ వసవో నామభిః స్మృతాః॥ ౧౧౦॥ ఆపస్య పుత్రో వైతండశ్శ్రమః శ్రాంతో ధునిస్తథా। ధ్రువస్య పుత్రో భగవాన్ కాలో లోకప్రకాలనః॥ ౧౧౧॥ సోమస్య భగవాన్ వర్చా వర్చస్వీ యేన జాయతే॥ ౧౧౨॥ ధర్మస్య పుత్రో ద్రవిణో హుతహవ్యవహస్తథా। మనోహరాయాః శిశిరః ప్రాణోఽథ రమణస్తథా॥ ౧౧౩॥ అనిలస్య శివా భార్యా తస్యాః పుత్రః పురోజవః। అవిజ్ఞాతగతిశ్చైవ ద్వౌ పుత్రావనిలస్య తు॥ ౧౧౪॥ అగ్నిపుత్రః కుమారస్తు శరస్తంబే వ్యజాయత। తస్య శాఖో విశాఖశ్చ నైగమేషశ్చ పృష్ఠజాః॥ ౧౧౫॥ అపత్యం కృత్తికానాం తు కార్తికేయ ఇతి స్మృతః॥ ౧౧౬॥ ప్రత్యూషస్య విదుః పుత్రమృషిం నామ్నా తు దేవలమ్। ద్వౌ పుత్రౌ దేవలస్యాపి క్షమావంతౌ మనీషిణౌ॥ ౧౧౭॥ బృహస్పతేస్తు భగినీ వరస్త్రీ బ్రహ్మచారిణీ। యోగసిద్ధా జగత్కృత్స్నమసక్తా విచరత్యుత॥ ప్రభాసస్య తు భార్యా సా వసూనామష్టమస్య హ॥ ౧౧౮॥ విశ్వకర్మా మహాభాగస్తస్యాం జజ్ఞే ప్రజాపతిః। కర్తా శిల్పసహస్రాణాం త్రిదశానాం చ వర్ధకిః॥ ౧౧౯॥ భూషణానాం చ సర్వేషాం కర్తా శిల్పవతాం వరః। యస్సర్వేషాం విమానాని దేవాదీనాం చకార హ॥ మనుష్యాశ్చోపజీవంతి యస్య శిల్పం మహాత్మనః॥ ౧౨౦॥ అజైకపాదహిర్బుధ్న్యస్త్వష్టా రుద్రశ్చ బుద్ధిమాన్। త్వష్టుశ్చాప్యాత్మజః పుత్రో విశ్వరూపో మహాతపాః॥ ౧౨౧॥ హరశ్చ బహురూపశ్చ త్ర్యంబకశ్చాపరాజితః। వృషాకపిశ్చ శంభుశ్చ కపర్దీ రైవతస్తథా॥ ౧౨౨॥ మృగవ్యాధశ్చ శర్వశ్చ కపాలీ చ మహామునే। ఏకాదశైతే కథితా రుద్రాస్త్రిభువనేశ్వరాః॥ ౧౨౩॥ శతం త్వేకం సమామ్నాతం రుద్రాణామమితౌజసామ్। కాశ్య

జ్యోతిః పురోగమాః అగ్నిముఖాః॥ స్మృ॥ వసూనాం పావకశ్చాస్మీతి స్మృతేః॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ అగ్నిపుత్ర ఇతి॥ శరస్తంబే ముంజస్తంబే - తస్య పృష్ఠజాః అనుజాః - కుమారా గుహరూపాః - తదుక్తం సభాపర్వణి॥ శ్లో॥ తతోఽభవచ్చతుర్మూర్తిః క్షణేన భగవాన్ గుహ ఇత్యాది॥ ౧౧౫॥ అపత్యమితి॥ కుమార ఏవ కార్తికేయ ఇతి స్మృతః॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ బృహస్పతేరితి॥ బృహస్పతే భగినీ ప్రభాసస్య భార్యా - అసక్తా సంగవర్జితా॥ ౧౧౮॥ విశ్వకర్మేతి॥ తస్యాం విశ్వకర్మా జజ్ఞే॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ అజైకపాదితి॥ తస్యాం బృహస్పతే భగిన్యాం అజైకపాదాద్యాశ్చత్వారో జజ్ఞిరే॥ ౧౨౧॥ త్వష్టురనుజస్య రుద్రస్యైకాదశవిభాగమాహ - హరశ్చేత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౧౨౨॥ ౧౨౩॥ ఏషామేవైకాదశానాం ప్రత్యేకం శతం భేదానాహ॥ శతంత్వితి॥ రుద్రాణామేకం శతమామ్నాతం - యద్వా - ఏతద్విరూపాణాం రుద్రాణామానంత్యముచ్యతే - శతశబ్దస్యాపరిమితవాచకత్వాత్

తేనః॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪॥ అదితిరితి॥ అదిత్యాదయః కాశ్యపస్త్రియః - సురసాఖషేతిచ పాఠః॥ ౧౨౫॥ పూర్వేతి॥ పూర్వే మన్వంతరే ద్వితీయే స్వారోచిష మన్వంతరే - యే తుషితానామ దేవా ఆసన్ తే వైవస్వతే సప్తమే మన్వంతరే॥ ౧౨౬॥ ఉపస్థిత ఇతి॥ ఉపస్థితే ఆసన్నే - చాక్షుషస్య షష్ఠస్య మనోరంతరే పరస్పరం సమాగమ్య సమవాయీకృతా అన్యోన్యమూచురితి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౨౭॥ కథమూచురిత్యత్రాహ॥ ఆగచ్ఛతేతి॥ మన్వంతరే సప్తమే అదితింసంప్రవిశ్య ప్రసూయామః తన్నశ్శ్రేయ ఇతి॥ ౧౨౮॥ ఏతన్నిగమయతి॥ ఏవముక్త్వేతి॥ ౧౨౯॥౧౩౦॥ ౧౩౧॥ ౧౩౨॥ భగవతః ప్రతిమన్వంతరం ప్రతియుగంచావతారం తృతీయాంశే వక్ష్యతి - అదితివంశాదనంతర ప్రాప్తమపి దిత్యాది వంశం ప్రహ్లాదచరితాది విస్తరవివక్షయా అంతే వక్ష్యన్ మధ్యే స్వల్పత్వాత్ శిష్టదక్షకన్యావంశమాహ- యాస్సప్తవింశతిరితి॥ ౧౩౩॥ ౧౩౪॥ బహుపుత్రస్యేతి॥ చతస్రో విద్యుతః కపిలాతిరక్తపీతసితవర్ణాః॥

యస్యతుభార్యాయాస్తాసాంనామానిమేశృణు॥ ౧౨౪॥ అదితిర్దితిర్దనుశ్చైవహ్యరిష్టాసురసాఖషా।
సురభిర్వినతాచైవతామ్రా క్రోధవశా ఇలా॥ కద్రూర్మునిశ్చధర్మజ్ఞ తదపత్యాని మేశృణు॥ ౧౨౫॥
పూర్వమన్వంతరే శ్రేష్ఠా ద్వాదశాసన్సురోత్తమాః। తుషితానామ తేఽన్యోన్య మూచుర్వైవస్వతేం
తరే॥ ౧౨౬॥ ఉపస్థితేఽతియశసశ్చాక్షుషస్యాంతరే మనోః। సమవాయీకృతాస్సర్వే సమాగమ్యపర
స్పరమ్॥ ౧౨౭॥ ఆగచ్ఛత ద్రుతం దేవా అదితింసంప్రవిశ్య వై। మన్వంతరే ప్రసూయామస్తన్నశ్శ్రే
యో భవేదితి॥ ౧౨౮॥ ఏవముక్త్వా తు తే సర్వే చాక్షుషస్యాంతరే మనోః। మారీచాత్ కాశ్యపాజ్జాతా
స్తేదిత్యా దక్షకన్యయా॥ ౧౨౯॥ తత్ర విష్ణుశ్చ శక్రశ్చ జజ్ఞాతే పునరేవ హి। అర్యమా చైవ ధాతా చ త్వ
ష్టా పూషా తథైవ చ॥ ౧౩౦॥ వివస్వాన్ సవితా చైవ మిత్రో వరుణ ఏవ చ। అంశుర్భగశ్చాతి తేజా ఆది
త్యా ద్వాదశ స్మృతాః॥ ౧౩౧॥ చాక్షుషస్యాంతరే పూర్వమాసన్ యే తుషితాస్సురాః। వైవస్వతేంత
రే తే వై ఆదిత్యా ద్వాదశ స్మృతాః॥ ౧౩౨॥ యాస్సప్తవింశతిః ప్రోక్తాస్సోమపత్న్యోథ సువ్రతాః। తా
సామపత్యాన్యభవన్ దీప్తిమంత్యతి తేజసామ్॥ ౧౩౩॥ అరిష్టనేమిపత్నీనామపత్యానీహ షోడశ॥ ౧౩౪॥

అసంఖ్యాతాః॥ శ్రుతి॥ సహస్రాణి సహస్రశో యే రుద్రా అధిభూమ్యామితి శ్రుతేశ్చ॥ ౧౨౪॥ తదేవం ధర్మభార్యాణాం వంశా ఉక్తాః - ఇదానీం కాశ్యపాయ త్రయోదశేత్యుక్తానాం నామానిచ వంశాన్వక్తుమాహ - అదితిరిత్యాదినా॥ ౧౨౫॥ తత్ర తుషితా ఏవాదితేః పుత్రా జాతా ఇతి కథాపూర్వకమాహ॥ పూర్వేతి॥ పూర్వమన్వంతరే చాక్షుషే - తుషితానామ దేవా ఆసన్॥ ౧౨౬॥ ఉపస్థిత ఇతి॥ తే చాక్షుషస్య మనోరంతరే వర్తమానే - వైవస్వతమన్వంతరే భావినిసతి - పరస్పరం సమాగమ్యాన్యోన్య పార్శ్వంగత్వా సమవాయీకృతా మిళితాస్సంతోఽన్యోన్యమూచురితి ద్వయోరన్వయః - అతియశసః ప్రఖ్యాతకీర్తయః॥ ౧౨౭॥ కిమూచుస్తదాహ॥ ఆగచ్ఛతేతి॥ మన్వంతరే ప్రసూయామః ప్రసూయేమహి - కిమర్థమిత్యాహ - తదితి॥ తతో నశ్శ్రేయో భవేద్భద్రం భవిష్యతీతి॥ ౧౨౮॥ ఏవమితి॥ చాక్షుషస్య మనోరంతరే ఏవముక్త్వా వైవస్వతమన్వంతరే అదిత్యాం నిమిత్తభూతయా - కాశ్యపాజ్జాతా ఇత్యర్థః॥ ౧౨౯॥౧౩౦॥౧౩౧॥ ఏకోదరత్వాద్ద్వాదశాదిత్యా ఇత్యుపసంహరన్నాహ॥ చాక్షుషస్యేతి॥౧౩౨॥ఏవంతావదష్టౌ వసవ ఏకాదశ రుద్రా ద్వాదశాదిత్యా ఇత్యాది శ్రుతిక్రమేణ రుద్రానంతరమాదిత్యాదీనాముపస్థానాత్-

అదిత్యా వంశ ఉక్తః - ఇదానీమదితిర్దితిరితి కాశ్యపభార్యోద్దేశానుసారేణ దిత్యాది వంశక్రమం ప్రాప్తక్రమమపి - ప్రహ్లాదచరితాది బహువిస్తరత్వేన పశ్చాద్వక్ష్యన్నాదౌ తావదల్పత్వాద్దన్యాసాం దక్షకన్యానాం వంశానాహ - యాస్సప్తవింశతిః ప్రోక్తా ఇత్యాది సార్ధైః పంచభిః॥ యా ఇతి॥ తాసామతి తేజసాం దీప్తిమంత్యపత్యాన్యాసన్ దీప్తాన్యమిత తేజస ఇతి పాఠాంతరే అమిత తేజసః సోమాద్దీప్తాన్యాసన్నిత్యర్థః॥ ౧౩౩॥ చతస్రోఽరిష్టనేమిన ఇత్యుక్తానాం వంశమాహ॥ అరిష్టనేమీతి॥ ౧౩౪॥ ద్వే చైవ బహుపుత్రాయేత్యుక్తయోర్వంశమాహ॥ బహు

౧౩౫ ॥ ప్రత్యంగిరసజా ఇతి ॥ ప్రత్యంగిరసః ప్రత్యంగిరసాఖ్యాః ఋచః యాంకల్పయంతీత్యాద్యాస్త్రింశన్మంత్రాః ॥ ౧౩౬ ॥ భృశాశ్వస్యేతి ॥ ప్రహరణాః శస్త్రదేవతాః ॥ ౧౩౭ ॥ ఏత ఇతి ॥ స్వచ్ఛందజాః స్వేచ్ఛయా జాతాః నిరోధశ్చోత్పత్తిశ్చ నిరోధోత్పత్తీః ॥ ౧౩౮ ॥ యథేతి ॥ యుగేయుగే ప్రతియుగం కల్పమన్వంతరాది ॥ ౧౩౯ ॥ ౧౪౦ ॥ ౧౪౧ ॥ ౧౪౨ ॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ౧౪౬ ॥ ౧౪౭ ॥ ౧౪౮ ॥ ౧౪౯ ॥ ౧౫౦ ॥ విషాణేతి ॥ పరిణామితాః దం

బహుపుత్రస్య విదుషశ్చతస్రో విద్యుతస్స్మృతాః ॥ ౧౩౫ ॥ ప్రత్యంగిరసజాః శ్రేష్ఠా ఋచో బ్రహ్మర్షిసత్కృతాః ॥ ౧౩౬ ॥ భృశాశ్వస్య తు దేవర్షేర్దేవప్రహరణాస్సుతాః ॥ ౧౩౭ ॥ ఏతే యుగసహస్రాంతే జాయంతే పునరేవ హి । సర్వే దేవగణాస్తత్ర త్రయస్త్రింశత్ స్వఛందజాః ॥ తేషామపీహ సతతం నిరోధోత్పత్తిరుచ్యతే ॥ ౧౩౮ ॥ యథా సూర్యస్య మైత్రేయ ఉదయాస్తమయావిహ । ఏవం దేవనికాయాస్తే సంభవంతి యుగేయుగే ॥ ౧౩౯ ॥ దిత్యాః పుత్రద్వయం జజ్ఞే కశ్యపాదితి నశ్శ్రుతమ్ । హిరణ్యకశిపుశ్చైవ హిరణ్యాక్షశ్చ దుర్జయః ॥ ౧౪౦ ॥ సింహికా చాభవత్కన్యా విప్రచిత్తేః పరిగ్రహః ॥ ౧౪౧ ॥ హిరణ్యకశిపోః పుత్రాశ్చత్వారః ప్రథితౌజసః ॥ అనుహ్లాదశ్చ హ్లాదశ్చ ప్రహ్లాదశ్చైవ ధర్మవిత్ । సంహ్లాదశ్చ మహావీర్యా దైత్యవంశవివర్ధనాః ॥ ౧౪౨ ॥ తేషాం మధ్యే మహాభాగస్సర్వత్ర సమదృగ్వశీ । ప్రహ్లాదః పరమాం భక్తిం య ఉవాహ జనార్దనే ॥ ౧౪౩ ॥ దైత్యేంద్రదీపితో వహ్నిస్సర్వాంగోపచితో ద్విజ । న దదాహ చ యం పూర్వం వాసుదేవే హృది స్థితే ॥ ౧౪౪ ॥ మహార్ణవాంతస్సలిలస్థితస్య చలతో మహీ । చచాల సకలా యస్య పాశబద్ధస్య ధీమతః ॥ ౧౪౫ ॥ న భిన్నం వివిధైశ్శస్త్రైర్యస్య దైత్యేంద్రపాతితైః । శరీరమద్రికఠినైస్సర్వత్రాచ్యుతచేతసః ॥ ౧౪౬ ॥ విషానలోజ్జ్వలముఖా యస్య దైత్యప్రచోదితాః । నాంతాయ సర్పపతయో బభూవురురుతేజసః ॥ ౧౪౭ ॥ శైలైరాక్రాంతదేహోఽపి యస్స్మరన్ పురుషోత్తమమ్ । తత్యాజ నాత్మనః ప్రాణాన్ విష్ణుస్మరణదంశితః ॥ ౧౪౮ ॥ పతంతముచ్చాదవనిర్యముపేత్య మహామతిమ్ । దధార దైత్యపతినా క్షిప్తం స్వర్గనివాసినా ॥ ౧౪౯ ॥ యస్య సంశోషకో వాయుర్దేహే దైత్యేంద్రయోజితః । అవాప సంక్షయం సద్యశ్చిత్తస్థే మధుసూదనే ॥ ౧౫౦ ॥ విషాణభంగముద్యుక్తా మదహానిం చ దిగ్గజాః । యస్య వక్షస్స్థలే ప్రాప్తా దైత్యేంద్రపరిణామితాః ॥ ౧౫౧ ॥ య

పుత్రస్యేతి ॥ చతస్రో విద్యుతస్తు ॥ శ్లో ॥ వాతాయ కపిలా విద్యుదాతపాయాతిలోహితా । పీతా వర్షాయ విజ్ఞేయా దుర్భిక్షాయ సితా భవేదితి - జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధాః ॥ ౧౩౫ ॥ ద్వౌచైవాంగిరస ఇత్యుక్తయోర్వంశమాహ ॥ ప్రత్యంగిరసజా ఇతి ॥ అంగిరసం ప్రత్యాగతే ప్రత్యంగిరసేతాభ్యాం జాతాః ప్రత్యంగిరసాఖ్యా ఋచః - యాంకల్పయంతీత్యాది త్రింశన్మంత్రాభిమానినీదేవతాః ॥ ౧౩౬ ॥ ద్వౌ భృశాశ్వా యిత్యుక్తయోర్వంశమాహ ॥ భృశాశ్వస్యేతి ॥ దేవప్రహరణాః దేవశస్త్రదేవతాః ॥ ౧౩౭ ॥ ఏత ఇతి ॥ త్రయస్త్రింశత్ - అష్టౌ వసవ ఏకాదశ రుద్రా ద్వాదశాదిత్యాః ప్రజాపతిశ్చ వషట్కారశ్చేతి శ్రుత్యుక్తాః - స్వచ్ఛందతః స్వేచ్ఛయా జాయంత ఇతి స్వచ్ఛందజాః - నిరోధసహితా ఉత్పత్తిః నిరోధోత్పత్తిః ॥ ౧౩౮ ॥ ఉత్పత్తినిరోధయోరిచ్ఛాకథం స్యాదిత్యాహ ॥ యథా సూర్యస్యేతి ॥ యుగేయుగే ప్రతికల్పమన్వంతరాదిషు ॥ ౧౩౯ ॥ దితేర్వంశమాహ దిత్యా ఇత్యాదినా యావదేకవింశతితమాధ్యాయం దనోర్వంశోక్తిః ॥ ౧౪౦ ॥ సింహికేతి ॥ పరిగ్రహో భార్యా ॥ ౧౪౧ ॥ ౧౪౨ ॥ శ్లో ॥ ప్రహ్లాదో యం నృసింహైకభక్తిలోభాయ దేహినాం । ఆవహన్ శ్రవణౌత్సుక్యం తత్ప్రభావమసూచయత్ ॥ తేషాం మధ్య ఇత్యాదినా యావత్సమాప్తిః ॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ౧౪౬ ॥ ౧౪౭ ॥ శైలైరితి ॥ విష్ణోస్స్మరణేన దంశితస్సన్నద్ధః ॥ ౧౪౮ ॥

తైర్హంతుం ప్రేరితాః॥౧౫౧॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥ దైత్యేంద్రేతి॥ హాలాహలంవిషం॥ శ్లో॥ నదీహాలాహలానామ తజ్జంహాలాహలంవిష మిత్యాయుర్వేదే॥ ౧౫౪॥ ౧౫౫॥ ౧౫౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- విష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమాంశే- పంచదశోఽధ్యాయః.

కథిత ఇతి॥ మానవానాం స్వాయంభువమనువంశ్యానాం - ఉత్తానపాదాదీనాం - కారణమితి శాస్త్రతాత్పర్యార్థప్రశ్నోత్తరస్మారణం॥ ౧॥ తాదృశః సాధుస్స్వబంధుభిః కిన్నిమిత్తం జిఘాంసిత ఇతికౌతుకచ్ఛలేన విష్ణుభక్తచరితశుశ్రూషయాపృచ్ఛతి॥ యత్త్వేతదితి॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ నహి కౌతూహల మితి॥

స్యచోత్పాదితాకృత్యా దైత్యరాజపురోహితైః। బభూవ నాంతాయపురా గోవిందాసక్తచేతసః॥౧౫౨॥ శంబరస్య చమాయానాం సహస్రమతిమాయినః। యస్మిన్ ప్రయుక్తంచక్రేణ కృష్ణస్య వితథీకృతమ్॥ ౧౫౩॥ దైత్యేంద్రసూదోపహృతం యశ్చహాలాహలంవిషమ్। జరయామాసమతిమానవికారమమత్సరీ॥ ౧౫౪॥ సమచేతా జగత్యస్మిన్ యస్సర్వేష్వేవజంతుషు। యథాత్మని యథాపత్యే పరం మైత్రగుణాన్వితః॥ ౧౫౫॥ ధర్మాత్మా సత్యశౌచాదిగుణానామాకరః పరః। ఉపమానమశేషాణాం సాధూనాం యస్సదాభవత్॥ ౧౫౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ కథితో భవతా వంశో మానవానాం మహామునే। కారణంచాస్యజగతో విష్ణురేవసనాతనః॥ ౧॥ యత్త్వేతద్భగవానాహ ప్రహ్లాదం దైత్యసత్తమమ్। దదాహనాగ్నిర్నాస్త్రైశ్చ యుణ్ణస్తత్యాజ జీవితమ్॥ ౨॥ జగామవసుధాక్షోభం యత్రాబ్ధిసలిలస్థితే। బంధబద్ధే విచలతి విక్షిప్తాంగైస్సమాహతా॥ ౩॥ శైలైరాక్రాంతదేహోపి నమమారచయః పురా। త్వయైవాతీవమాహాత్మ్యం కథితం యస్యధీమతః॥ ౪॥ తస్యప్రభావమతులం విష్ణోర్భక్తిమతో మునే। శ్రోతుమిచ్ఛామి తస్యైతచ్చరితం త్వమితౌజసః॥౫॥ కింనిమిత్తమసౌ శస్త్రైర్విక్షిప్తో దితిజైర్మునే। కిమర్థంచాబ్ధిసలిలే విక్షిప్తో ధర్మతత్పరః॥౬॥ ఆక్రాంతః పర్వతైః కస్మాత్ కస్మాద్దష్టో మహోరగైః। క్షిప్తః కిమద్రిశిఖరాత్ కింవా పావకసంచయే॥ ౭॥ దిగ్దంతినాం దంతభాగైస్సచ కస్మాన్నిపీడితః। సంశోషకోనిలశ్చాస్య ప్రయుక్తః కిం మహాసురైః॥ ౮॥ కృత్యాంచ దైత్యగురవో యుయుజుస్తేతు కిం మునే। శంబరశ్చాపి మాయానాం సహస్రం కిం ప్రయుక్తవాన్॥ ౯॥ హాలాహలంవిషం ఘోరం దైత్యసూదైర్మహాత్మనః। కస్మాద్దత్తం వినాశాయ యజ్జీర్ణం తేన ధీమతా॥ ౧౦॥ ఏతత్సర్వం మహాభాగ ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః। చరితం శ్రోతుమిచ్ఛామి మహార్థస్యచ సూచకమ్॥ ౧౧॥ నహి కౌతూహలం తత్ర యద్దైత్యైర్నహతో హి సః। అనన్య మనసో విష్ణౌ కస్సమ

౧౪౯॥ ౧౫౦॥ విషాణేతి॥ దంతైః ప్రహర్తుం గజశిరా క్రమేణోద్యతాః॥ ౧౫౧॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥ దైత్యేంద్రేతి॥ యః దైత్యేంద్రస్య సూదైస్సూపకారైరుపహృతందత్తం - హాలాహలంవిషం - నచేదమప్రసిద్ధం॥ శ్లో॥ నదీహాలాహలానామ హైమవత్యతిదారుణా। జాతాత్తీరసంభూత విషంహాలాహలంస్మృతమ్॥ అవికారం రోమాంచ స్వేదవక్త్రశోషాది వికారశూన్యం యథాభవత్యేవం - జరయామాస॥ ౧౫౪॥ ౧౫౫॥ ౧౫౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

ఉక్తానువాదపూర్వకం ప్రహ్లాదచరితంపృచ్ఛతి మైత్రేయః॥ కథిత ఇతి॥ మానవానాముత్తానపాదధ్రువాదీనాం॥ ౧॥ యత్త్వితి॥ దదాహయంనాగ్నిః-అస్త్రైః యుణ్ణః ప్రహతోపి॥ ౨॥ జగామేతి॥ యత్రయస్మిన్ ప్రహ్లాదే బంధైర్బద్ధేపి విచలతీతి - తస్యవిక్షిప్తైరంగైస్సమాహతావసుధాక్షోభంజగామ - విక్షిప్తాంగస్సమాహిత ఇతిపాఠే తూత్తరేణాన్వయః - బంధబద్ధోవిచలతీతిపాఠే పృథగేతద్వాక్యం - శిష్టాః ప్రశ్నాః స్పష్టార్థాః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥

ఆశ్చర్యశ్రవణే హి కౌతూహలం - ఇదం తు విష్ణుభక్తస్య పరైరవధ్యత్వమనాశ్చర్యం - మహాభాగస్య బంధుభిః పీడనే నిమిత్తశుశ్రూషా విద్యతే ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ప్రహరంతీతి ॥ యః స్వపక్షజః తస్మిన్నితి శేషః ॥ ౧౫ ॥ తదితి ॥ చరితం వృత్తం ॥ ౧౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః

౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ అవాదయన్నితి ॥ అవాదయన్ వాద్యాని ॥ ౮ ॥ తత్రేతి ॥ అభ్రం అభ్రకాఖ్యః శిలావిశేషః - యద్వా ఆకాశగత్వాదభ్రమయత్వం - స్ఫటికాశ్మమయ ఇతి వా పాఠః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥

ఘోరే నిపాతనే ॥ ౧౨ ॥ తస్మిన్ ధర్మపరే నిత్యం కేశవారాధనోద్యతే । స్వవంశప్రభవైర్దైత్యైః కర్తుం ద్వేషోఽతిదుష్కరః ॥ ౧౩ ॥ ధర్మాత్మని మహాభాగే విష్ణుభక్తే విమత్సరే । దైతేయైః ప్రహృతం కస్మాత్తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౧౪ ॥ ప్రహరంతి మహాత్మానో విపక్షే చాపి నేదృశే । గుణైస్సమన్వితే సాధౌ కిం పునర్యస్స్వపక్షజః ॥ ౧౫ ॥ తదేతత్కథ్యతాం సర్వం విస్తరాన్మునిసత్తమ । దైత్యేశ్వరస్య చరితం శ్రోతుమిచ్ఛామ్యశేషతః ॥ ౧౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ మైత్రేయ శ్రూయతాం సమ్యక్చరితం తస్య ధీమతః । ప్రహ్లాదస్య సదోదారచరితస్య మహాత్మనః ॥ ౧ ॥ దితేః పుత్రో మహావీర్యో హిరణ్యకశిపుః పురా । త్రైలోక్యం వశమానిన్యే బ్రహ్మణో వరదర్పితః ॥ ౨ ॥ ఇంద్రత్వమకరోద్దైత్యః స చాసీత్సవితా స్వయమ్ । వాయురగ్నిరపాం నాథః సోమశ్చాసీన్మహాసురః ॥ ౩ ॥ ధనానామధిపస్సోఽభూత్స ఏవాసీత్స్వయం యమః । యజ్ఞభాగానశేషాంస్తు స స్వయం బుభుజేఽసురః ॥ ౪ ॥ దేవాస్స్వర్గం పరిత్యజ్య తత్త్రాసాన్మునిసత్తమ । విచేరురవనౌ సర్వే బిభ్రాణా మానుషీం తనుమ్ ॥ ౫ ॥ జిత్వా త్రిభువనం సర్వం త్రైలోక్యైశ్వర్యదర్పితః । ఉద్గీయమానో గంధర్వైర్బుభుజే విషయాన్ప్రియాన్ ॥ ౬ ॥ పానాసక్తం మహాత్మానం హిరణ్యకశిపుం తదా । ఉపాసాంచక్రిరే సర్వే సిద్ధగంధర్వపన్నగాః ॥ ౭ ॥ అవాదయన్ జగుశ్చాన్యే జయశబ్దం తథాపరే । దైత్యేశ్వరస్య పురతశ్చక్రుస్సిద్ధా ముదాన్వితాః ॥ ౮ ॥ తత్ర ప్రనృత్తాప్సరసి స్ఫటికాభ్రమయోఽసురః । పపౌ పానం ముదాయుక్తః ప్రాసాదే సుమనోహరే ॥ ౯ ॥ తస్య పుత్రో మహాభాగః ప్రహ్లాదో నామ నామతః । పపాఠ బాలపాఠ్యాని గురుగేహగతోఽర్భకః ॥ ౧౦ ॥ ఏకదా తు స ధర్మాత్మా జగామ గురుణా సహ । పానాసక్తస్య పురతః పితుర్దైత్యపతేస్తదా ॥ ౧౧ ॥ పాదప్రణామావనతం తముత్థాప్య పితా సుతమ్ । హిరణ్యకశిపుః ప్రాహ ప్రహ్లాదమమితౌజసమ్ ॥ ౧౨ ॥ పఠ్యతాం భవతా వత్స సారభూతం సుభాషితమ్ । కాలేనైతావతాయత్తం సదోద్యుక్తేన శిక్షితమ్ ॥ ౧౩ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ శ్రూయతాం తాత వక్ష్యామి సారభూతం తవాజ్ఞయా । స

౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ఇతి శ్రీనరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః.

౧ ॥ భగవద్ద్వేషపవతముక్తస్వపుత్రద్వేషేపి కారణమితి వక్ష్యన్ హిరణ్యకశిపోర్వృత్తాంతమాహ ॥ దితేః పుత్ర ఇత్యాదినా ॥ దితేః పుత్ర ఇతి ॥ శ్లో - భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యుర్మాభూన్మమ ప్రభో - ఇత్యాద్యనేకవరప్రార్థనే కృతే వృతైవ బ్రహ్మణా దత్తైర్వరైర్దర్పితస్సన్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ దేవా ఇతి ॥ తత్త్రాసాద్ధిరణ్యకశిపోర్భయాత్ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ పానాసక్తమితి ॥ మహాత్మానమ్ ప్రథయిష్యన్ ప్రభావం ॥ ౭ ॥ అవాదయన్నితి ॥ అవాదయన్ వాద్యాని చక్రుః జగుః గీతం చక్రుః ॥ ౮ ॥ తత్రేతి ॥ ప్రకృష్టం నృత్తం యాసాం తాః అప్సరసో యస్మిన్ తస్మిన్ ప్రాసాదే - స్ఫటికాభ్రమయే స్ఫటికశిలాభిరభ్రశిలాభిశ్చ రచితే - పీయత ఇతి పానం మదిరాది ॥ ౯ ॥ తదేవం తస్య పరమైశ్వ

౧౩॥ ౧౪॥ అనాదీతి॥ అనాదీత్యాదివిశేషణైరజతో వ్యావృత్తిః - అజమితి కర్మాధీనజన్మనః పురుషాత్ - అంతం సంహారం సంతనోతీత్యంతసంతానః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ శాస్తేతి॥ శాస్తా శాసితా - శాస్యతే శిష్యతే ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ నేతి॥ పదం స్వరూపం - నశబ్దగోచరే జాత్యాద్యభావాత్॥ శ్రు॥ యతో వాచో నివర్తంత ఇతి శ్రుతేః వక్తుమశక్యమితి వా॥ ౨౨॥ ౨౩॥ నేతి॥ ధాతా ధారకః - విధాతా నిర్మాతా॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ నిష్క్రామ్యతామితి॥ విపక్షపతి తస్తుతావితి చ పాఠః - విపక్షపతితస్య స్తుతౌ కేన యోజిత ఇతి నిర్వేదః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ కాల ఇతి॥ గాథాశ్లోకః॥ ౨౯॥

మాహితమనాభూత్వా యస్మై చేతస్యవస్థితమ్॥ ౧౪॥ అనాదిమధ్యాంతమజమవృద్ధిక్షయమచ్యుతమ్।
ప్రణతోస్మి సదానందం సర్వకారణకారణమ్॥ ౧౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏతన్నిశమ్య దైత్యేంద్రః కోపసంరక్త
లోచనః। విలోక్య తద్గురుం ప్రాహ స్ఫురితాధరపల్లవః॥ ౧౬॥ హిరణ్యకశిపుః॥ బ్రహ్మబంధో కిమేతత్తే
విపక్షస్తుతిసంహితమ్। అసారం గ్రాహితో బాలో మామవజ్ఞాయ దుర్మతే॥ ౧౭॥ గురుః॥ దైత్యేశ్వర
నకోపస్య వశమాగంతుమర్హసి। మమోపదేశజనితం నాయం వదతి తే సుతః॥ ౧౮॥ హిరణ్యకశిపుః॥ అ
నుశిష్టోసి కేనేదృగ్వత్స ప్రహ్లాద కథ్యతామ్। మయోపదిష్టం నేత్యేష ప్రబ్రవీతి గురుస్తవ॥ ౧౯॥ ప్రహ్లాదః॥
శాస్తా విష్ణురశేషస్య జగతో యో హృది స్థితః। తమృతే పరమాత్మానం తాత కః కేన శాస్యతే॥ ౨౦॥ హిరణ్య
కశిపుః॥ కోయం విష్ణుః సుదుర్బుద్ధే యం బ్రవీషి పునః పునః। జగతామీశ్వరస్యేహ పురతః ప్రసభం మమ॥
౨౧॥ ప్రహ్లాదః॥ న శబ్దగోచరే యస్య యోగిధ్యేయం పరం పదమ్। యతో విశ్వం స్వయం విశ్వం స విష్ణుః పర
మేశ్వరః॥ ౨౨॥ హిరణ్యకశిపుః॥ పరమేశ్వరసంజ్ఞోజ్ఞ కిమన్యో మయ్యవస్థితే। తథాపి మర్తుకామ
స్త్వం ప్రబ్రవీషి పునః పునః॥ ౨౩॥ ప్రహ్లాదః॥ న కేవలం తాత మమ ప్రజానాం స బ్రహ్మభూతో భవతశ్చ
విష్ణుః। ధాతా విధాతా పరమేశ్వరశ్చ ప్రసీద కోపం కురుషే కిమర్థమ్॥ ౨౪॥ హిరణ్యకశిపుః॥ ప్రవిష్టః కో
స్య హృదయే దుర్బుద్ధేరతిపాపకృత్। యేనేదృశాన్యసాధూని వదత్యావిష్టమానసః॥ ౨౫॥ ప్రహ్లాదః॥ న
కేవలం మద్ధృదయం స విష్ణురాక్రమ్య లోకానఖిలానవస్థితః। స మాం త్వదాదీంశ్చ పితస్సమస్తాన్ సమస్త
చేష్టాసు యునక్తి సర్వగః॥ ౨౬॥ హిరణ్యకశిపుః॥ నిష్క్రామ్యతామయం దుష్టః శాస్యతాం చ గురోర్గృ
హే। యోజితో దుర్మతిః కేన విపక్షపతిసంస్తుతౌ॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తస్స తదా దైత్యైర్నీ
తో గురుగృహం పునః। జగ్రాహ విద్యామనిశం గురుశుశ్రూషణోద్యతః॥ ౨౮॥ కాలేతీతేతిమహతి ప్రహ్లా
దమసురేశ్వరః। సమాహూయాబ్రవీద్గాథా కాచిత్పుత్రక గీయతామ్॥ ౨౯॥ ప్రహ్లాదః॥ యతః ప్రధా

ర్యముక్త్వా పుత్రద్వేషకారణం వక్తుమాహ॥ తస్య పుత్ర ఇత్యాదినా॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ అనాదిమధ్యాంతమితి॥ అనాదిమధ్యాంతం దేశతః కాలతశ్చ పరిచ్ఛేదరహితం - అజం జన్మశూన్యం - అవృద్ధిక్షయం వృద్ధ్యపక్షయశూన్యం - అచ్యుతం నాశశూన్యం - తత్ర హేతుః - సర్వకారణానాం కారణం ప్రణతోస్మి - అంతసంతానమితి పాఠే అంతయతీత్యంతస్సంహర్తా సంతన్యతే నేనేతి సంతానస్స్రష్టేతి కర్తారం - పాఠాంతరం సుగమం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ బ్రహ్మబంధో ఇతి॥ బ్రహ్మబంధో బ్రాహ్మణాధమ - తే త్వయా - విపక్షస్తుత్యా సంహితం సంబద్ధం - కిమేతద్గ్రాహితః శిక్షితః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ కోయమితి॥ ప్రసభం నిశ్శంకం॥ ౨౧॥ నేతి॥ యతో విశ్వం - స్వయం విశ్వం విశ్వరూపః స పరమేశ్వరో విష్ణుః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ నేతి॥ న కేవలం మమైవ - ప్రజానాం సర్వాసాం భవతశ్చ - ధాతా ధారయితా - విధాతా కర్తా చ - పరమేశ్వరశ్చ స ఏవ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ న కేవలమితి॥ ఆక్రమ్యాధిష్ఠాయావస్థితః - యునక్తి ప్రవర్తయతి॥ శ్రు॥ అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మేతి శ్రుతేః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ఇతీతి॥ జగ్రాహ విద్యాం గురోరుపకారార్థమేవ - అన్యథా తద్వృత్తిలోపప్రసంగాత్॥ ౨౮॥ కాల ఇతి॥ గాథా గద్యపద్యాది॥ ౨౯॥ యత ఇతి॥

యత ఇతి ॥ చరాచరం కార్యభూతం జగత్ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ విష్ణురితి ॥ మాక్రామంత్విత్యత్ర మామిత్యధ్యాహారః ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఇతీతి ॥ కుహకాః క్రూరాః ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ దంష్ట్రా ఇతి ॥ దంష్ట్రా విశీర్ణా ఇతి విషస్య ప్రాతిలోమ్యాత్ ॥ ౪౦ ॥ హేదిగ్గజా ఇతి ॥ సంకటేతి చతుర్దంతతయా పరస్పర నిబిడదంతయుక్తాః - రిపుపక్షేణ భిన్నం అస్మత్తో భేదినం - తస్య జనకస్య ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ అపృష్టోఽపి భగవన్మాహాత్మ్యజ్ఞాపనాయాహ ॥ దంతా

నపురుషోయతశ్చైతచ్చరాచరమ్ । కారణంసకలస్యాస్యసనోవిష్ణుః ప్రసీదతు ॥ ౩౦ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ దురాత్మావధ్యతామేషనానేనార్థోఽస్తిజీవతా । స్వపక్షహానికర్తృత్వాద్యః కులాంగారతాంగతః ॥ ౩౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యాజ్ఞప్తాస్తతస్తేనప్రగృహీతమహాయుధాః । ఉద్యతాస్తస్యనాశాయదైత్యాశ్శతసహస్రశః ॥ ౩౨ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ విష్ణుశ్శస్త్రేషుయుష్మాసుమయిచాసౌయథాస్థితః । దైతేయాస్తేనసత్యేనమాక్రామంత్వాయుధానివః ॥ ౩౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతస్తైశ్శతశోదైత్యైశ్శస్త్రౌఘైరాహతోఽపిసన్ । నావాపవేదనామల్పామభూచ్చైవపునర్నవః ॥ ౩౪ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ దుర్బుద్ధేవినివర్తస్వవైరిపక్షస్తవాదతః । అభయంతేప్రయచ్ఛామిమాతిమూఢమతిర్భవ ॥ ౩౫ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ భయంభయానామపహారిణిస్థితేమనస్యనంతేమమకుత్రతిష్ఠతి । యస్మిన్స్మృతేజన్మజరాంతకాదిభయానిసర్వాణ్యపయాంతితాత ॥ ౩౬ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ భోభోస్సర్పాదురాచారమేనమత్యంతదుర్మతిమ్ । విషజ్వాలాకులైర్వక్త్రైస్సద్యోనయతసంక్షయమ్ ॥ ౩౭ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తాస్తేనతేసర్పాః కుహకాస్తక్షకాదయః । అదశంతసమస్తేషుగాత్రేష్వతివిషోల్బణాః ॥ ౩౮ ॥ సత్వాసక్తమతిః కృష్ణేదశ్యమానోమహోరగైః । నవివేదాత్మనోగాత్రంతత్స్మృత్యాహ్లాదసంస్థితః ॥ ౩౯ ॥ సర్పా ఊచుః ॥ దంష్ట్రావిశీర్ణామణయస్స్ఫుటంతిఫణేషుతాపోహృదయేషుకంపః । నాస్యత్వచస్స్వల్పమపీహభిన్నం ప్రశాధిదైత్యేశ్వరకార్యమన్యత్ ॥ ౪౦ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ హేదిగ్గజాస్సంకటదంతమిశ్రా ఘ్నతైనమస్మద్రిపుపక్షభిన్నమ్ । తజ్జావినాశాయభవంతితస్యయథారణేఃప్రజ్వలితోహుతాశః ॥ ౪౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతస్సదిగ్గజైర్బాలోభూభృచ్ఛిఖరసన్నిభైః । పాతితోధరణీపృష్ఠేవిషాణైరప్యపీడ్యత ॥ ౪౨ ॥ స్మరతస్తస్యగోవిందమిభదంతాస్సహస్రశః । శీర్ణావక్షస్థలంప్రాప్యసప్రాహపితరంతతః ॥ ౪౩ ॥ దంతాగజానాంకులిశాగ్రనిష్ఠురాశ్శీర్ణాయదేతేనబలంమమైతత్ । మహావిపత్పాపవినాశనోఽయంజనార్దనానుస్మరణానుభావః ॥ ౪౪ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ జ్వాల్యతామసురావహ్నిరపసర్పతదిగ్గజాః । వాయోసమేధయాగ్నింత్వందహ్యతామేషపాపకృత్ ॥ ౪౫ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ మహాకాష్ఠచయచ్ఛన్నమసురేంద్రసుతంతతః । ప్రజ్వాల్యదానవావహ్నిందదహుఃస్వామిచోదితాః ॥ ౪౬ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ తాతైషవహ్నిఃపవనేరితోఽపినమాందహత్యత్రసమంతతోఽహమ్ । పశ్యామిపద్మాస్తరణాస్తృతానిశీతానిసర్వాణిదిశాం

యతః ప్రధానపురుషావావిర్భూతౌ ॥ ౩౦ ॥ దురాత్మేతి ॥ కులస్యాంగారకతాం దాహకతాం ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ భయమితి ॥ యస్మిన్స్మృత ఏవ జన్మాదీన్యపి భయాన్యపయాంతి - తస్మిన్మనసి నిత్యం స్థితే సతి భయం కుత్రేతి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఇతీతి ॥ అదశంత దష్టవంతః ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ దంష్ట్రా ఇతి ॥ ఏతత్కార్యమశక్యం - అన్యత్కార్యం ప్రశాధి వ్యాదిశ ॥ ౪౦ ॥ హేదిగ్గజా ఇతి ॥ సంకటైస్సంకీర్ణైర్దంతైర్మిశ్రా మిళితాస్సంతో ఘ్నత మారయత - అస్మద్రిపుపక్షైర్వైష్ణవైః సామాద్యుపాయేనాస్మత్తో భిన్నం పృథక్కృతం - తస్మాజ్జాతా అపి తస్య వినాశాయ క్వచిద్భవంతి - యథా అరణేర్జాతోఽపి హుతాశః అరణేర్నాశాయ ॥ ౪౧ ॥ తత ఇతి ॥ విషాణైర్దంతైః ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ పితురపి భగవద్భక్తిముత్పాదయితుం తత్స్మరణప్రభావమాహ ॥ దంతా ఇతి ॥ కులిశం వజ్రం తస్యాగ్రమివ నిష్ఠురాః దృఢతీక్ష్ణాః -

ఇతి॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ అథేతి॥ ద్విజాః శండామర్కాద్యాః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ నేతి॥ కృత్యా అభిచారజన్యో భూతవిశేషః॥ ౫౨॥ ౫౩॥ తత ఇతి॥ ఉపదేశాంతరే అధ్యాపనస్య విచ్ఛేదావసరే॥ ౫౪॥ శ్రూయతామితి॥ పరమార్థః పరమపురుషార్థః - లోభాదీత్యాదిశబ్దేనానాప్తత్వహేతుభ్రమవిప్రలంభాదిగ్రహణం॥ ౫౫॥ జన్మేతి॥ త్రిశ్లోక్యా దేహాత్మనోరనిత్యత్వనిత్యత్వే వదతి॥ ౫౬॥ తత ఇతి॥ దృశ్యతే చైతత్ జన్మాదిపంచకం॥ ౫౭॥ దేహినో దేహాత్ ప్రాగూర్ధ్వంచ సత్త్వాన్నిత్యతేత్యాహ॥ మృతస్యేతి॥ పునర్జన్మభావిదేహగ్రహణం స్యాదేవ - అన్యథా మృతస్య జన్మాభావే ఏతచ్చ వర్తమానజన్మ చ న స్యాత్ - అత్ర ప్రమాణం - అయం అధ్యేతృభిః ప్రత్యక్షం పశ్యమానః - స ఇతః ప్రయన్నేవ పునర్జాయతే - అథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తంతే మృత్వా పునర్మృత్యుమాపద్యంత ఇత్యాదిరాగమః - యదాగమేనోక్తం తచ్చ తథైవేత్యనుగ్రాహకం తర్కం చార్వాకాదీన్ ప్రత్యాహ నోపాదానమితి - ప్రతిప్రాణి ప్రతీయమానస్సుఖదుఃఖాది కార్యోద్భవః ప్రాగ్జన్మకృతసుకృతాది వి

ముఖాని॥ ౪౭॥ శ్రీపరాశరః॥ అథ దైత్యేశ్వరం ప్రోచుర్భార్గవస్యాత్మజా ద్విజాః। పురోహితా మహాత్మానస్సామ్నా సంస్తూయ వాగ్మినః॥ ౪౮॥ రాజన్నియన్త్యతాం కోపో బాలేఽత్ర తనయే నిజే। కోపో దేవనికాయేషు తత్ర తే సఫలో యతః॥ ౪౯॥ తథాతథైనం బాలం తే శాసితారో వయం నృప। యథా విపక్షనాశాయ వినీతస్తే భవిష్యతి॥ ౫౦॥ బాలత్వం సర్వదోషాణాం దైత్యరాజాస్పదం యతః। తతోఽత్ర కోపమత్యర్థం యోక్తుమర్హసి నార్భకే॥ ౫౧॥ న త్యక్ష్యతి హరేః పక్షమస్మాకం వచనాద్యది। తతః కృత్యాం వధాయాస్య కరిష్యామోఽనివర్తినీమ్॥ ౫౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవమభ్యర్థితస్తైస్తు దైత్యరాజః పురోహితైః। దైత్యైర్నిస్సారయామాస పుత్రం పావకసంచయాత్॥ ౫౩॥ తతో గురుగృహే బాలస్స వసన్ బాలదానవాన్। అధ్యాపయామాస ముహురుపదేశాంతరే గురోః॥ ౫౪॥ ప్రహ్లాదః॥ శ్రూయతాం పరమార్థో మే దైతేయా దితిజాత్మజాః। న చాన్యథైతన్మంతవ్యం నాత్ర లోభాదికారణమ్॥ ౫౫॥ జన్మ బాల్యం తతస్సర్వో జంతుః ప్రాప్నోతి యౌవనమ్। అవ్యాహతైవ భవతి తతోఽనుదివసం జరా॥ ౫౬॥ తతశ్చ మృత్యుమభ్యేతి జంతుర్దైత్యేశ్వరాత్మజాః। ప్రత్యక్షం దృశ్యతే చైతదస్మాకం భవతాం తథా॥ ౫౭॥ మృతస్య చ పునర్జన్మ భవత్యేతచ్చ నాన్యథా। ఆగమోఽయం తథా తచ్చ నోపాదా

మహతీర్విపదస్తన్మూలభూతాని పాపాని చ వినాశయతీతి చ తథా॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ అథేతి॥ భార్గవస్యాత్మజాశ్శండామర్కాదయః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ నేతి॥ నివర్తినీం హింస్రాం - అనివర్తినీమితి వా ఛేదః దుష్ప్రతీకారామిత్యర్థః॥ ౫౨॥ ౫౩॥ తత ఇతి॥ పితుర్విషయాసక్త్యా విష్ణుభక్తిర్న భవతి తేషాం తు భవిష్యతీతి బాలదానవాన్ గురోరుపదేశస్య అధ్యాపనస్యాంతరే విచ్ఛేదే తన్మధ్యే - ముహుర్ముహుస్స్వయమధ్యాపయామాస - ఉపదిదేశ॥ ౫౪॥ శ్రూయతామితి॥ హే దితిజాత్మజాః మద్భ్రాతరః- దైతేయాః అన్యే - పరమార్థస్తత్త్వం - శ్రూయతాం - మే మత్తః- ఏతత్ అన్యథా మిథ్యేత్యేవం న మంతవ్యం - యతోఽత్ర గురూపదేశ ఇవ మదుక్తౌ లోభాది కారణం నాస్తి॥ ౫౫॥ బాల్యాదారభ్య బంధముక్తయే విష్ణుభక్తిరేవ కర్తవ్యేతి వక్తుం ప్రవృత్తిమార్గే జన్మాదిసర్వావస్థాసు నిత్యం దుఃఖమేవేతి దర్శయన్నాహ - జన్మేత్యాది సర్వదుఃఖమయం జగదిత్యంతైశ్చతుర్దశభిః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ మృతస్యేతి॥ మృతస్య పునర్జన్మ భవతీత్యయమేవ - తదర్థప్రతిపాదకః ప్రమాణభూతః - శ్రుతిస్మృత్యాదిరూపః ఆగమోఽస్తి॥ శ్లో॥ యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే శరీరత్వాయ దేహినః। స్థాణుమన్యేఽనుసంయాంతి యథాకర్మ యథాశ్రుతమితి - జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చేత్యాది- ఏతదనుకూలతర్కమాహ - తచ్చ తథైవ మంతవ్యం - యస్మాజ్జీవాధిష్ఠితం శుక్లశోణితరూపముపాదానకారణం వినా దేహస్యోద్భవో న ఘటతే-

శిష్టం స్థాయినమాత్మానముపాదానకారణం వినా న స్యాదిత్యర్థః - ప్రత్యక్షమేవ ప్రమాణం నానుమానాగమాదీతిష దతః వాదినో యుక్తిపూర్వో వివాదః స్వశాస్త్రప్రణయనంచ వ్యాహతమితిభావః॥ ౪౮ ॥ నిత్యస్యాప్యాత్మనో నిత్యదేహాదికం గర్భాదిపునర్జన్మాప్తిపర్యంత సమస్తావస్థాయుక్తం దుఃఖహేతురితి వైరాగ్యాయాహ ॥ గర్భవాసాదీతి॥ ౪౯॥ నను అన్నపానాదీనాం సుఖహేతుత్వస్య దర్శనాత్కథం దుఃఖమేవేత్యుక్తమిత్యాశంక్య దుఃఖహేతావేవసుఖహేతుత్వభ్రమ ఇత్యాహ॥ క్షుత్తృష్ణేతి ॥ క్షుచ్ఛీతాదిదుఃఖశమకమన్నాగ్న్యాదిదుఃఖమేవసుఖసాధనంమన్యతే బాలః-హి హేతౌ-తదన్నాదికంయుదాద్యభావే పునరుద్గారాజీర్ణసంతాపాదిదుఃఖహేతురేవ ॥ ౫౦॥ దుఃఖహేతుత్వేనప్రసిద్ధేపిదుఃఖాంతరోపశమకత్వమాత్రేణసుఖహేతుత్వధీర్దృశ్యత ఇతినిదర్శనేనాహ॥ అత్యంతేతి॥ వ్యాయామఃఆయాసః ॥ ౫౧ ॥ తథాస్వపరదేహే శ్లేష్మాదిచయేదుఃఖదేపి కాంత్యాద్యారోపాత్ సుఖదత్వధియందర్శయతి ॥ క్వశరీరమితి ॥ కమనీయంకమనీయత్వం॥ ౫౨ ॥ కించనరకేపులమాంసాదికమాత్మనోన్యత్వేనభుజ్యతే - అత్రతుతత్సమూహందేహమాత్మత్వేనభోగ్యత్వేనచమన్యమానో నరకేప్రీయేత తరామిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ మాంసేతి ॥ ౫౩ ॥ క్షుత్తృష్ణేత్యాదిశ్లోకోక్తంవపృణోతి॥ అగ్నేరితి॥ అగ్నేఃప్రతియోగినాశీతేనసుఖకర్తృత్వంక్రియతే - నతుస్వతః - ఏవంతోయభక్తయోఃతృట్క్షుద్భ్యాం - తద్విలోమస్య తేషామగ్న్యాదీనాంప్రతియోగినఃశీతాదేః ఇతరైరగ్న్యాదిభిస్సుఖకర్తృత్వంక్రియతే - యద్వా- తద్విలోమస్యసుఖవిలోమస్య దుఃఖస్యక

నంవినోద్భవః ॥ ౪౮ ॥ గర్భవాసాదియావత్తు పునర్జన్మోపపాదనమ్। సమస్తావస్థకంతావద్దుఃఖమేవావగమ్యతామ్ ॥ ౪౯ ॥ క్షుత్తృష్ణోపశమంతద్వచ్ఛీతాద్యుపశమంసుఖమ్। మన్యతేబాలబుద్ధిత్వాద్దుఃఖమేవహితత్పునః॥ ౫౦ ॥ ....
అత్యంతస్తిమితాంగానాంవ్యాయామేనసుఖైషిణామ్। భ్రాంతిజ్ఞానావృతాక్షాణాంప్రహారోపిసుఖాయతే॥ ౫౧ ॥ క్వశరీరమశేషాణాంశ్లేష్మాదీనాంమహాచయః। క్వకాంతిశోభాసౌరభ్యకమనీయాదయోగుణాః ॥ ౫౨ ॥ మాంసాసృక్పూయవిణ్మూత్రస్నాయుమజ్జాస్థిసంహతౌ। దేహేచేత్ప్రీతిమాన్మూఢోభవితానరకేపిసః॥ ౫౩ ॥ అగ్నేశ్శీతేనతోయస్యతృషాభక్తస్యచక్షుధా। క్రియతేసుఖకర్తృ

త్వం తద్విలోమస్య చేతరైః ...

త్రుతిశ్చ ఇతినుపంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవంతీతి॥ ౪౮॥ తతఃకిమత ఆహ ॥ గర్భవాసాదీతి॥ పునర్జన్మనః ఉపపాదనం ప్రాప్తిః యావత్తావద్దుఃఖమేవ॥ ౪౯॥ అన్నపానాదిజనితంసుఖమస్తికుతోదుఃఖమేవేత్యుచ్యత ఇతిచేత్తత్రాహ॥ క్షుదితి॥ క్షుత్పిపాసాది దుఃఖోపశమం మూర్ఖో భ్రాంతః సుఖంమన్యతే - తదప్యన్నపానాదిప్రయాసాద్దుఃఖమేవ ॥ ౫౦ ॥ దుఃఖత్వేనప్రసిద్ధేపివ్యాయామప్రహారాదౌ సుఖభ్రమం దృష్టాంతత్వేనాహ॥ అత్యంతేతి॥ అత్యంతస్తిమితాంగానాం వాతాదిదోషేణాత్యంత జడీభూతగాత్రాణాం - వ్యాయామేన గమనాదినాశ్రమేణసుఖైషిణాంసుఖమిచ్ఛతాం - వ్యాయామేపి సుఖమివభవతి - భ్రాంతిజ్ఞానావృతాక్షాణాంచ- మోహాపిహితదృష్టీనాం కామినాం ప్రణయకుపితకామినీ కలనూపుర ఝణత్కారచరణప్రహారోపి సుఖవత్ప్రతిభాతి - తదేవ కామినాం సుఖంవదంతి చేతి॥ ౫౧ ॥ క్వేతి ॥ మహాచయః స్థూలసంఘాతః - కాంతిగౌరత్వాదిః అంగచ్ఛాయా - శోభా భూషణాదికృతా - సౌరభ్యంసౌగంధ్యం - కమనీయం సౌందర్యం - ఏవమాదయో గుణాగుణాశ్చక్వ ॥ ౫౨ ॥ మాంసేతి ॥ యదిదేహే మమకారాస్పదేతి ప్రీతిమాంస్తర్హి నరకేపి ప్రీతిమాన్భవిష్యతీతి - తస్యాపినారకిభోగ్యమాంససంఘాతత్వావిశేషాత్ ॥ ౫౩॥ కించ - నవస్తుతఃకించిత్సుఖసాధనమస్తి - సుఖసాధనస్యైవ కదాచిద్దుఃఖసాధనత్వదర్శనాదిత్యాహ॥ అగ్నేరితి ॥ శీతేన పూర్వభావినా అగ్నేస్సుఖకర్తృత్వందృశ్యతే - శీతాభావే గ్రీష్మే అగ్నేర్దుఃఖసాధనత్వం- ఏవంపూర్వభావిన్యా గ్రీష్మేతృషాతోయస్య- క్షుధాభక్తస్య అన్నస్య - తయోరభావేతోయాన్నయోరపి ప్రతికూలత్వాత్ - తద్విలోమస్యాగ్న్యాదిప్రతియోగినః శీతాదేః ఇతరైరగ్న్యాదిభిః - అ

తృణత్వమగ్న్యాదీనాం శీతాదీనామభావైః క్రియత ఇతి - ఏవమనియతత్వాదుభయమపి భ్రాంతం - యథావత్త్వేతి॥ శ్లో॥ తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తి న చ కించిత్సుఖాత్మకమితి ॥ ౮౪ ॥ ఏవంభృత్యధనాద్యపి దుఃఖదమిత్యాహ॥ కరోతీతి॥ పరిగృహ్యత ఇతి పరిగ్రహః ॥ ౮౫ ॥ తథా కళత్రాదిసంబంధ్యపీత్యాహ ॥ యావత ఇతి॥ సంబధ్యత ఇతి సంబంధః - సంబంధినోఽనస్థిరాః - తన్నాశశోకస్తు స్థిర ఇత్యర్థః ॥ ౮౬ ॥ కించ అజ్ఞానాం పరిగ్రహాదేః సన్నిధావసన్నిధౌ చ శోకస్సమ ఇత్యాహ॥ యద్యదితి ॥ యద్యద్గృహే వస్తు తస్య నాశదాహాకరణం కుతః స్యాదితి యత్ర తత్రావతిష్ఠతః స్వామినో మనసి తత్తిష్ఠతీత్యన్వయః - కరణమేనోపకరణం - గృహే తత్రైమేణ స్థితమపి ప్రేణ్ణాన్య థాశంకినో దుఃఖాయైవ సర్వం భవస్తీత్యర్థః - నాశదాహోపకరణమితి చ పాఠః - యత్ర తత్రావతిష్ఠత ఇతి చ పాఠః ॥ ౮౭ ॥ ఏవం బాల్యాదిషు ప్రత్యక్షం దుఃఖముక్త్వా జన్మాదిష్వపి తదేవానుమేయమిత్యాహ ॥ జన్మనీతి॥ జన్మాదిషు దుఃఖమనుమీయత ఇత్యన్వయః॥ ౮౮॥ గర్భే చేతి॥ సుఖలేశోఽపి యది తత్కథ్యతాం - తత్సుఖం నాస్తీత్యర్థః- తస్మాదేవ దుఃఖమయం జగత్ ॥ ౮౯॥ తస్మాద్భగవత్ప్రాప్తిలక్షణో మోక్షః ప్రార్థ్య ఇత్యాహ॥ తదేవమితి ॥ ౯౦ ॥ యదహారేవ విరజేదితి శ్రుత్యా ర్ఝుడి

త్వం తద్విజ్ఞోఽమస్య చేతరైః ॥ ౮౪ ॥ కరోతి హే దైత్య పుత్రా యావన్మాత్రం పరిగ్రహః । తావన్మాత్రం స ఏవాస్య దుఃఖం చేతసి యచ్ఛతి॥ ౮౫ ॥ యావతః కురుతే జంతుస్సంబంధాన్మనసః ప్రియాన్ । తావంతోఽస్య నిఖన్యంతే హృదయే శోకశంకవః ॥ ౮౬ ॥ యద్యద్గృహే తన్మనసి యత్ర కుత్రావతిష్ఠతః । నాశదాహోపహరణం కుతస్తత్రైవ తిష్ఠతి॥ ౮౭ ॥ జన్మన్యత్ర మహద్దుఃఖం మ్రియమాణస్య చాపి తత్ । యాతనాసు యమస్యోగ్రం గర్భసంక్రమణేషు చ ॥ ౮౮ ॥ గర్భే చ సుఖలేశోఽపి భవద్భిరనుమీయతే యది తత్కథ్యతామేవం సర్వం దుఃఖమయం జగత్ ॥ ౮౯॥ తదేవమతిదుఃఖానామాస్పదేఽత్ర భవార్ణవే । భవతాం కథ్యతే సత్యం విష్ణురేకః పరాయణమ్ ॥ ౯౦ ॥ మా జానీత వయం బాలా దేహీ దేహేషు

గ్నినా సంతాపే సతీత్యర్థః - అగ్నౌ సతి క్షుధస్సుఖహేతుత్వం - అన్యథా తేషామేవ దుఃఖహేతుత్వమిత్యర్థః - తద్విలోమ్యేనేతి పాఠేఽప్యయమేవార్థః॥ ౮౪॥ కించ - ధనాశ్వగజభృత్యాది పరిగ్రహోఽపి దుఃఖహేతురేవ - తత్పాలనాది బహుక్లేశావహత్వాదిత్యాహ ॥ కరోతీతి॥ ౮౫ ॥ కళత్రపుత్రాదిసంబంధో దుఃఖహేతురేవేత్యాహ ॥ యావత ఇతి ॥ శోకరూపాశ్శంకవః కీలకా నిఖన్యంతే నిపాత్యంతే - తేషామపగమే తన్నాశాదిశోకానపగమాదిత్యర్థః॥ ౮౬॥ ఏతత్ స్పష్టయతి ॥ యద్యదితి ॥ యద్యద్గృహే దావస్థిధనాది తదపి యత్ర కుత్ర దేశాంతరేఽప్యవతిష్ఠమానస్య మనసి నిత్యం చింతయతస్తిష్ఠతి - తస్య ధనాదేర్నాశః దాహః ఉపహరణం వా తత్రైవ గృహ ఏవ తిష్ఠతి - న తు మనసి స్మర్యమాణతయా స్థితస్య ధనాదేర్నాశాదిర్భవతి - కుతస్తత్రైవ తిష్ఠత ఇతి పాఠే గృహే మనసి చ తస్యైవ ధనాదేరవస్థానేఽపి గృహే తిష్ఠత ఏవ నాశాదికం భవతి - మానసే మనస్స్థితస్య న తు భవతీతి కుతః - అతో విచిత్రం - గృహే నష్టస్యాపి ధనాదియత్ర కుత్ర చిద్దేశాంతరే స్థితమపి పరిగ్రహిణం వ్యథయితుమేవ మనసి వాసనారూపేణ తిష్ఠతి - అతస్తద్వాసనాపరిత్యాగే వినాశో భవతి - న తద్వియోగమాత్రేణేతి భావః - పాఠాంతరేఽప్యయమేవ తాత్పర్యార్థః॥ ౮౭॥ ఏవం సర్వాస్వవస్థాస్వపి దుఃఖమనుసంధేయమిత్యాహ - జన్మనీత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౮౮ ॥ ౮౯ || తదేవం ప్రవృత్తిమార్గే దోషోక్త్యా విరక్తిముత్పాద్య విష్ణుసేవాం ప్రవర్తయన్నాహ ॥ తదేవమితి॥ ౯౦॥ తథాప్యస్మాకం బాలానాం తత్రానధికార ఇతి శంకాం వ్యావర్తయతి॥ మా జానీతేతి॥ వయం బాలాః అతోఽస్మాకం అత్రానధికార ఇతి యూయం మా జానీత - పరిణామభేదేన భిన్నేష్వపి బాల్యయువాదిదేహేషు దేహినః ప్రతిసంధానాద్దేహీ శాశ్వతో నిత్యః - అతో జరాద్యా ధర్మాః దేహస్యైవ నత్వాత్మనః - దేహాత్మవివేకశూన్యానామవిరక్తానామేవాత్రానాధికారః - తద్వివేకవతాం తు విరక్తానాం తత్సమనంతరమేవాధికారః - దేహాద్యవస్థా తు న కారణం॥ ౯౧ ॥ యదహ

తిభగవద్ జ్ఞానే యతితవ్యం న విలంబితవ్యమిత్యాహ॥ మా జానీతేతి॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ఏవమితి॥ దురాశా విషయేచ్ఛా,
పిపాసితః శ్రేయస్తృష్ణావానపి - పిపాసిత ఇత్యంతర్జలస్థరజకజాలికదృష్టాంతస్మారణం - తౌ హి పిపాసితావేవ ప
శ్చాత్పాస్యామీతి వస్త్రశోధనమత్స్యగ్రహణోత్కంఠౌ॥ ౭౪॥ ౭౫॥ తస్మాదితి॥ వృద్ధాద్యైరితి - వృద్ధం వార్ధ
కం భావే నిష్ఠా॥ ౭౬॥ తదితి॥ అస్మత్ప్రీతయే యుష్మాకమనిచ్ఛాయామపి॥ ౭౭॥ ఆయాస ఇతి॥ అహర్నిశమితి స్మరణ
స్య సదా కాల ఇత్యాహ యథా అపవిత్రః పవిత్రో వేతి॥ ౭౮॥ అథ శమదమాదిఫలా మైత్రీ కరుణా ముదితోపేక్షాశ్చతు
శ్శ్లోక్యాహ॥ సర్వభూతస్థిత ఇతి॥ సర్వాత్మస్వపి స్థితే విష్ణౌ సతి సర్వత్ర మిత్రధీః కార్యా॥ ౭౯॥ సర్వాత్మకత్వ
మేకస్య మానసం ధ్యాయి - తథాపి తాపత్రయదగ్ధేషు భూతేషు ద్వేషో న కార్యః కింతు కరుణైవ కార్యేత్యాహ॥ తాప
త్రయేణేతి॥ ౮౦॥ యది పుణ్యాధికాని భూతాని అహం తు క్షీణపుణ్యః - తదా తేషు ముదితా కార్యా - న తు ద్వేషః - ద్వే

శాశ్వతః। జరాయౌవనజన్మాద్యా ధర్మా దేహస్య నాత్మనః॥ ౭౧॥ బాలోఽహం తావదిచ్ఛాతో య
తిష్యే శ్రేయసే యువా। యువాహం వార్ధకే ప్రాప్తే కరిష్యామ్యాత్మనో హితమ్॥ ౭౨॥ వృ
ద్ధోఽహం మమ కార్యాణి సమస్తాని న గోచరే। కిం కరిష్యామి మందాత్మా సమర్థేన న యత్కృతమ్॥ ౭౩॥
ఏవం దురాశయాక్షిప్తమానసః పురుషః సదా। శ్రేయసోఽభిముఖం యాతి న కదాచిత్పిపాసితః॥ ౭౪॥
బాల్యే క్రీడనకాసక్తా యౌవనే విషయోన్ముఖాః। అజ్ఞా నయంత్యశక్త్యా చ వార్ధకం సముపస్థితమ్॥
౭౫॥ తస్మాద్బాల్యే వివేకాత్మా యతేత శ్రేయసే సదా। బాల్యయౌవనవృద్ధాద్యైర్దేహభావైర
సంయుతః॥ ౭౬॥ తదేతద్వో మయాఖ్యాతం యది జానీత నానృతమ్। తదస్మత్ప్రీతయే విష్ణుస్స్మర్యతాం
బంధముక్తిదః॥ ౭౭॥ ఆయాసస్స్మరణే కోఽస్య స్మృతో యచ్ఛతి శోభనమ్। పాపక్షయశ్చ భవతి స్మ
రతాం తమహర్నిశమ్॥ ౭౮॥ సర్వభూతస్థితే తస్మిన్ మతిర్మైత్రీ దివానిశమ్। భవతాం జాయతా
మేవం సర్వక్లేశాన్ ప్రహాస్యథ॥ ౭౯॥ తాపత్రయేణాభిహతం యదైతదఖిలం జగత్। తదా శోచ్యే
షు భూతేషు ద్వేషం ప్రాజ్ఞః కరోతి కః॥ ౮౦॥ అథ భద్రాణి భూతాని హీనశక్తిరహం పరమ్। ముదం

శేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేరితి భావః॥ ౭౧॥ కించిద్వివేకవతామప్యవిరక్తానాం శ్రేయసి ప్రవృత్తౌ కా
లప్రతీక్షయా వృథైవ జీవితం యాతీత్యాహ॥ బాలోఽహమిత్యాదిత్రిభిః॥ బాలోఽహమితి॥ ఇచ్ఛాతో విచరిష్యామీతి శే
షః॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ఏవమితి॥ దురాశయా విషయాసక్త్యా ఆక్షిప్తమానసః ఆకృష్టచిత్తః - పిపాసితః భోగతృష్ణాకులః - అ
నేన రజకాదిదృష్టాంతస్సూచితః - రజకో హి జాహ్నవీజలస్థోఽపీదం వస్త్రం ప్రక్షాళ్య పాస్యామీదం చేత్యేవం పిపాస
యా మ్రియతే - జాలికశ్చ ఇమం చాముం చాపరం మత్స్యం హృత్వా తతోఽయం పాస్యామీత్యేవం పిపాసిత ఏవ యథా
మ్రియతే తద్వదిత్యర్థః॥ ౭౪॥ అజ్ఞాస్తు పశువదాయుః క్షపయంతీత్యాహ॥ బాల్య ఇతి॥ సముపస్థితం ప్రాప్తం వా
ర్ధకం చాశక్త్యా నయంతే - న తు తథాపి శ్రేయో జిజ్ఞాసా తేషామిత్యర్థః॥ ౭౫॥ అతః శ్రేయసి విళంబో న కార్య ఇ
త్యాహ॥ తస్మాదితి॥ వివేకాత్మా వివేకచిత్తః - తమేవ వివేకం స్మారయతి॥ బాల్యేతి॥ ౭౬॥ తదేతదితి॥ యద్యపి యుష్మా
కమత్ర నాస్థా - తథాప్యస్మత్ప్రీతయే విష్ణుః స్మర్యతాం॥ ౭౭॥ యుష్మాకమపి విష్ణుభక్తావేవ ప్రవృత్తిర్యుక్తా - సుకర
త్వాన్మహాఫలత్వాచ్చేత్యాహ॥ ఆయాస ఇతి॥ ౭౮॥ విష్ణుభక్తౌ చ సర్వత్ర విష్ణుదృష్టిస్సర్వభూతమైత్రీ చ కారణమి
త్యాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతేష్వంతర్యామితయా స్థితే విష్ణౌ మతిర్భవతామస్తు - అత ఏవ తదధిష్ఠానభూతమాత్రే
మైత్రీ చాహర్నిశమస్తు - ఏవమనేన ప్రకారేణ రాగద్వేషాదికృతాన్ సర్వాన్ క్లేశాన్ ప్రహాస్యథేత్యర్థః॥ ౭౯॥ న
నుసర్వభూతేషు మైత్రీ దుష్కరా మదమత్సరాదిభిస్సంతప్యమానేషు చ ధనవిద్యాగర్వితేషు వృథైవ బద్ధవైరేషు చ
ద్వేషస్య దుష్పరిహారత్వాదిత్యాహ॥ తాపత్రయేణేత్యాదిత్రిభిః॥ తాపత్రయేణేతి॥ తాపత్రయేణ ఆధ్యాత్మికాది
దుఃఖత్రయేణ మదమత్సరాదినా - జగదేతదభిహతం - ఇతి యదా బుద్ధిస్తదా శోచ్యేషు కృపావిషయేషు తేషు భూతేషు
కః ప్రాజ్ఞో ద్వేషం కరోతి॥ ౮౦॥ అథ తథైవంవిధమతిః భూతాని భద్రాణి ధనవిద్యాదిసంపదా హృష్టాన్యహమేవ కేవ

ఙస్యాత్మపుణ్యహానిఫలత్వాదిత్యాహ॥ అథేతి ॥ ౮౧ ॥ బద్ధవైరాణీతి॥ యద్యాత్మానం ప్రతిబద్ధవైరాణి భూతాని ద్విషంతి- తథాప్యహో మోహేన వ్యాప్తానీతి తాని శోచ్యాని - తేషూపేక్షా కార్యా ॥ ౮౨ ॥ ఏతే మైత్ర్యాదిచిత్తప్రసాధనవికల్పాః భిన్నదృశాం మధ్యమాధికారిణాం మతమభ్యుపగమ్యోక్తాః - భిన్నదృశాం సాంఖ్యానాం - తేహి భిన్నం జగత్పశ్యంతి న భగవదాత్మకత్వేనాభిన్నం - ప్రసన్నచిత్తానాముత్తమాధికారిణాం తు మతం మత్తః సంక్షిప్తం శ్రూయతామిత్యాహ ॥ ఏత ఇతి॥ ౮౩॥ తదేవాహ॥ విస్తార ఇతి॥ ౮౪॥ సముత్సృజ్యేతి॥ ఆసురం భావం దేహాత్మాభిమానం॥ ౮౫॥ నిర్వృతిం విశినష్టి॥ నైవాగ్ని నేత్యాదిభిః॥ నైవాగ్ని నేతి॥ అగ్న్యాదిజం దుఃఖమాధిదైవికం॥ ౮౬॥ నేతి॥ మనుష్యాదిజం దుఃఖమాధిభౌతికం - ఆత్మదోషజం దుఃఖమాధ్యాత్మికం॥ ౮౭॥ తదాధ్యాత్మికం దుఃఖం ద్విధేత్యాహ॥ జ్వరేతి॥ జ్వరాదిశారీరం - ద్వేషాదిమానసం॥ ౮౮॥ నేతి॥ అన్యైరవిద్యాదిభిః॥ ౮౯॥ ఉపసంహరతి ॥ అపారేతి॥ అపారసంసారే

తథాపికుర్వీత హానిర్ద్వేషఫలం యతః॥ ౮౧ ॥ బద్ధవైరాణి భూతాని ద్వేషం కుర్వంతి చేత్తదా। శోచ్యాన్యహోఽతి మోహేన వ్యాప్తానీతి మనీషిణా ॥ ౮౨ ॥ ఏతే భిన్నదృశాం దైత్యా వికల్పాః కథితా మయా। కృత్వాఽభ్యుపగమం తత్ర సంక్షేపః శ్రూయతాం మమ॥ ౮౩ ॥ విస్తారస్సర్వభూతస్య విష్ణోస్సర్వమిదం జగత్। ద్రష్టవ్యమాత్మవత్తస్మాదభేదేన విచక్షణైః॥ ౮౪॥ సముత్సృజ్యాసురం భావం తస్మాద్యూయం యథా వయమ్। తథా యత్నం కరిష్యామో యథా ప్రాప్స్యామ నిర్వృతిమ్॥ ౮౫ ॥ నైవాగ్నినా న చార్కేణ నేందునా న చ వాయునా। పర్జన్యవరుణాభ్యాం వా న సిద్ధైర్నైవ రాక్షసైః॥ ౮౬॥ న యక్షైర్న చ దైత్యేంద్రైర్నోరగైర్న చ కిన్నరైః। న మనుష్యైర్న పశుభిర్దోషైర్నైవాత్మసంభవైః॥ ౮౭ ॥ జ్వరాక్షిరోగాతీసారప్లీహగుల్మాదికైస్తథా। ద్వేషేర్ష్యామత్సరాద్యైర్వా రాగలోభాదిభిః క్షయమ్॥ ౮౮ ॥ న చాన్యైర్నీయతే కైశ్చిన్నిత్యా యాఽత్యంతనిర్మలా। తామాప్నోత్యమలే న్యస్య కేశవే హృదయం నరః॥ ౮౯ ॥ అసారసంసారవివర్తనేషు మా యాత తోషం ప్రసభం బ్రవీమి। సర్వత్ర

లం ధనధాన్యార్జనహీనశక్తిరపి తథాపి ముదం ప్రీతిమేవ కుర్వీత - నతు ద్వేషం - యతో ద్వేషస్య ఫలం హానిరేవ - తథాహి - న్యాయవిదః ఇష్టసాధనజ్ఞానస్య రాగత ఉపాదానం ఫలం - అనిష్టసాధనజ్ఞానస్య ద్వేషతో హానిః ఫలమితి వర్ణయంతి - అతో హానిఫలో ద్వేషో న కార్య ఇత్యర్థః॥ ౮౧ ॥ బద్ధవైరాణీతి॥ యది చేన్నృథైవ బద్ధవైరాణి తస్మిన్ ద్వేషం కుర్వంతి - తదా మనీషిణా తాన్యతీవ మోహేన వ్యాప్తాని - శోచ్యాని అనుకంప్యాని - తేషు సర్వథా ద్వేషో న యుక్త ఇత్యర్థః॥ ౮౨॥ ఏతే చ ద్వేషోపశమప్రకారా మధ్యమాధికారిణామేవోక్తాః - నతూత్తమాధికారిణామిత్యాహ॥ ఏత ఇతి॥ భిన్నదృశాం భేదదృష్టీనాం - ఛిన్నదృశామితి వా పాఠః - తత్ర భేదదృష్టావంగీకారం కృత్వా ఏతే వికల్పా ద్వేషోపశమప్రకారాః కథితాః - ఉత్తమానాం తు పరమార్థసంక్షేపో మత్తః శ్రూయతాం ॥ ౮౩ ॥ తమేవాహ॥ విస్తార ఇతి॥ ౮౪॥ సముత్సృజ్యేతి ॥ ఆసురం భావం సమ్యగుత్సృజ్య - యూయం వయం చ యథా నిర్వృతిం యథా యేన ప్రకారేణ ప్రాప్స్యామః - తథా యత్నం కరిష్యామః॥ ౮౫॥ తామేవ నిర్వృతిం తత్ప్రయత్నం చ విశినష్టి - నైవాగ్ని నేత్యాది చతుర్భిః॥ ౮౬ ॥ ౮౭ ॥ ౮౮ ॥ నేతి॥ యాపి మోక్షాఖ్యా సా అగ్న్యాదినా అన్యైరపి కైశ్చిత్ క్షయం న నీయతే - తాం నిర్వృతిం కేశవే హృదయం న్యస్య ప్రాప్నోతీతి చతుర్థేనాన్వయః - తత్ర నైవాగ్ని నేత్యాధిదైవికైరుపఘాతైః క్షయో నివార్యతే - న మనుష్యైర్న పశుభిరిత్యాధిభౌతికైః- దోషైర్నైవాత్మసంభవైరితి శారీరమానసభేదేనాధ్యాత్మికైః - తత్ర శారీరైర్జ్వరాదిభిః-మానసైర్ద్వేషాదిభిః అన్యైశ్చ తన్మూలభూతైరవిద్యాకర్మాదిభిః యా క్షయం న ప్రాప్యతే - తాం నిర్వృతిం కేశవస్మృత్యా ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౮౯ ॥ సర్వోపదేశసారమాహ ॥ అసారేతి ॥ అసారో యః సంసారః తత్ర వివర్తనాని దేవమనుష్యతిర్యగాదిజన్మాని - తేషు తత్తద

తిచ పాఠః - బహుదేహపరివర్తనప్రదేశు స్వర్గాదిప్రదేశేషు సర్వత్ర విష్ణుబుద్ధిం కుర్వత ॥ ౯౦॥ తస్మిన్నితి॥ సర్వత్ర స న్నిహితాద్బ్రహ్మకల్పతరోర్మోక్షఫలలాభో నిస్సంశయః॥ ౯౧ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః ❖❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

తస్యేతి॥ చేష్టాముపదేశాత్మికామ్॥ ౧॥ హే సూదా ఇతి॥ దేశికః ఉపదేశకృత్॥ ౨॥ హాలాహలమితి॥ అవిజ్ఞాతం - జ్ఞాతే హి సపూర్వవత్పరిహరిష్యతీతి॥ ౩॥ ౪॥ ౫ ॥ అవికారమితి ॥ సర్పవిషహరత్వాత్ స్మృత్యుంజయత్వాచ్చ భుక్త్వా నిత్యజప్యస్యానంతనామ్నః ఖ్యాత్యా కీర్తనేన నిర్వీర్యం విషం - అవికారం అనుదితలాలోద్గమభ్రమాదివికృతి - జరయామాస॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ కిం దేవైరితి ॥ త్వం తథైవ తవ పితేవ లోకానామాశ్రయోఽభవిష్య

దైత్యాస్సమతాముపేత సమత్వమారాధనమచ్యుతస్య ॥ ౯౦ ॥ తస్మిన్ప్రసన్నే కిమిహాస్త్యలభ్యం ధర్మార్థకామైరలమల్పకాస్తే। సమాశ్రితాద్బ్రహ్మతరోరనంతాన్నిస్సంశయం ముక్తిఫలప్రపాతః॥ ౯౧ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్రీపరాశరః ॥ తస్యైతాం దానవాశ్చేష్టాం దృష్ట్వా దైత్యపతేర్భయాత్ । ఆచచక్షుస్స చోవాచ సూదానాహూయ సత్వరః॥౧॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ హే సూదా మమ పుత్రోఽసావన్యేషామపి దుర్మతిః । కుమార్గదేశికో దుష్టో హన్యతామవిలంబితమ్ ॥ ౨ ॥ హాలాహలం విషం చాస్య సర్వభక్ష్యేషు దీయతామ్ । అవిజ్ఞాతమసౌ పాపో వధ్యతాం మా విచార్యతామ్॥౩॥ శ్రీపరాశరః ॥ తే తథైవ దదుస్తస్మై ప్రహ్లాదాయ మహాత్మనే। విషదానం యథాజ్ఞప్తం పిత్రా తస్య మహాత్మనః॥ ౪ ॥ హాలాహలవిషం ఘోరమనంతోచ్చారణేన సః। అభిమంత్ర్య సహాన్నేన మైత్రేయ బుభుజే తదా॥ ౫॥ అవికారం స తద్భుక్త్వా ప్రహ్లాదస్స్వస్థమానసః। అనంతఖ్యాతినిర్వీర్యం జరయామాస దుర్విషమ్ ॥ ౬ ॥ తతస్సూదా భయత్రస్తా జీర్ణం దృష్ట్వా మహావిషమ్। దైత్యేశ్వరముపాగమ్య ప్రణిపత్యేదమబ్రువన్ ॥ ౭ ॥ దైత్యరాజ విషం దత్తమస్మాభిరతిభీషణమ్। జీర్ణం తచ్చ సహాన్నేన ప్రహ్లాదేన సుతేన తే॥ ౮॥ హిరణ్యకశిపుః॥ త్వర్యతాం త్వర్యతాం సద్యో హే హే దైత్యపురోహితాః।కృత్యాం తస్య వినాశాయ ఉత్పాదయత మా చిరమ్ ౯॥ శ్రీపరాశరః ॥ సకాశమాగమ్య తతః ప్రహ్లాదస్య పురోహితాః । సామపూర్వమథోచుస్తే ప్రహ్లాదం వినయాన్వితమ్॥ ౧౦॥ పురోహితాః॥ జాతస్త్రైలోక్యవిఖ్యాత ఆయుష్మన్బ్రహ్మణః కులే । దైత్యరాజస్య తనయో హిరణ్యకశిపోర్భవాన్॥ ౧౧॥ కిం దేవైః కిమనంతేన కిమన్యేన తవాశ్రయః । పితా సమస్త

చిత్తైర్భోగైస్తోషం మా యాత - కింతు సర్వభూతేషు సమతాం సమదర్శితాముపేత ప్రాప్నుత - తదేవాచ్యుతస్యారాధనం ॥ ౯౦ ॥ తతః కిమత ఆహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్ప్రసన్నే ప్రీతే సతి - న కించిద్దుర్లభం తథాపి తుచ్ఛత్వాత్ త్రివర్గో న ప్రార్థ్యః - మోక్షోఽపి న ప్రార్థ్యః - చూతమూలమాశ్రితస్యోపరి యథా తత్ఫలం పతతి తథైవ బ్రహ్మతరులక్షణాదనంతాత్సమ్యగాశ్రితాన్ముక్తిఫలప్రపాతస్యావశ్యం భావిత్వాదిత్యర్థః॥ ౯౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః. ❖❖❖❁

తస్యేతి ॥ చేష్టాముపదేశరూపామ్॥ ౧॥ హే సూదా ఇతి ॥ కుమార్గస్య దేశికః ఉపదేష్టా॥ ౨॥ హాలాహలమితి ॥ పూర్వం శస్త్రసర్పగజాదీన్ దృష్ట్వా అనేనాప్తమంత్రాదిప్రతీకారః కృతః - తస్మాదవిజ్ఞాతం యథా భవత్యేవం సర్వభక్ష్యేషు ఖండలడ్డుకాదిషు విషం దత్త్వా హన్యతామిత్యర్థః॥ ౩॥ ౪॥ హాలాహలవిషమితి ॥ అనంతస్యేతి నానాభక్ష్యభోజ్యాది సర్వమభిమంత్ర్య తస్మై నివేద్య తదిచ్ఛాప్రసాదరూపేణ నిత్యమసౌ భుంక్తే॥ ౫॥ అవికారమితి॥ తస్మాదనంతస్య ఖ్యాత్యా కీర్త్యా నిర్వీర్యత్వాదవికారం యథా భవత్యేవం జరయామాస॥ ౬॥ ౭॥ ౮ ॥ సర్వాస్మద్బ్రహ్మశక్తిరధికేతి మత్వా బ్రాహ్మణాన్నియుంక్తే॥ త్వర్యతామితి॥ ౯॥౧౦॥౧౧॥ కిం దేవైరితి॥ తవ తే పితా సమస్త

సి॥ ౧౨॥ తస్మాదితి॥ స్తవసంహితాం స్తవప్రబన్ధం - వాచ్యః పితేతి చ పాఠః - వాచ్యః స్తుత్యః॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ నాన్యథా వదేత్ - కశ్చిదపీతి శేషః - వద ఇతి వా పాఠః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ యత్త్వితి॥ బ్రహ్మకులం శ్లాఘ్యమిత్యాది యుష్మాభిర్యదుక్తం తత్సత్యం - కింతు కిమనంతేనేతి యదుక్తం ఏతద్వచోఽనర్థవత్ - ఈదృశం వచో యథాన్యాయం కో బ్రవీతీత్యన్వయః - కిమనంతేనేత్యుక్తం యుష్మాభిరీదృశమితి చ పాఠః॥ ౧౮॥ ఇతీతి॥ గౌరవయన్త్రితః గౌరవేణ యన్త్రితః నిరుద్ధవ్యాహారః - గురూణామపి భగవన్నిన్దకానామేషాం కిమనుసరణే నేత్యాశయేన ప్రహస్య కిమనంతేనేతి తదుక్తమనువదన్ సాధ్వితి సోపాలమ్భమాహ॥ ప్రహస్యేతి॥ ౧౯॥ అమర్షాత్ భూయోఽప్యనువదతి॥ సాధు భోః కిమనంతేన సాధు భో ఇతి॥ అనంతేన యత్స్యాత్ తచ్ఛ్రూయతాం॥ ౨౦॥ ధర్మేతి॥ ఇదం ధర్మాది చతుష్టయం యస్మాత్తస్మాదనన్తాత్ కింకిమితీదం వృథా వచః న కించిదిత్యర్థః - తస్మాత్కిం కిమిదం వృథా ఇతి చ పాఠః॥ ౨౧॥ మరీచిమిశ్రైరితి॥ మిశ్రశబ్దః పూజ్యవచనః - గురుత్వాద్బహువచనం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సంపదితి॥ ఐశ్వర్యాదీనాం సంపద్విముక్తిశ్చ ఏకతః ఆరాధనాదేవ లభ్యా - హరేరారాధనం సంపదాదీనాం మూలం విముక్తిశ్చైకతో లభ్యేతి చ పాఠః॥ ౨౪॥ ఉక్తమర్థం నిగమయతి॥ యత ఇతి॥ తేనాప్యనంతేన కింకిమిత్యేవం వచః కిమర్థముచ్యతే॥ ౨౫॥ కిం వేతి॥ కిం వేత్యా

లోకానాం త్వం తథైవ భవిష్యసి॥ ౧౨॥ తస్మాత్పరిత్యజైతాం త్వం పితుః స్తవసంహితామ్। శ్లాఘ్యః పితా సమస్తానాం గురూణాం పరమో గురుః॥ ౧౩॥ ప్రహ్లాదః॥ ఏవమేతన్మహాభాగాః శ్లాఘ్యమేతన్మహాకులమ్। మరీచేస్సకలేఽప్యస్మిన్ త్రైలోక్యే నాన్యథా వదేత్॥ ౧౪॥ పితా చ మమ సర్వస్మిన్ జగత్యుత్కృష్టచేష్టితః। ఏతదప్యవగచ్ఛామి సత్యమత్రాపి నానృతమ్॥ ౧౫॥ గురూణామపి సర్వేషాం పితా పరమకో గురుః। యదుక్తం భ్రాన్తిరత్రాపి స్వల్పాపి హి న విద్యతే॥ ౧౬॥ పితా గురుర్న సందేహః పూజనీయః ప్రయత్నతః। తత్రాపి నాపరాధ్యామీత్యేవం మే మనసి స్థితమ్॥ ౧౭॥ యత్త్వేతత్కిమనంతేనేత్యుక్తం యుష్మాభిరీదృశః। కో బ్రవీతి యథాయుక్తం కింతు నైతద్వచోఽర్థవత్॥ ౧౮॥ ఇత్యుక్త్వా సోఽభవన్మౌనీ తేషాం గౌరవయన్త్రితః। ప్రహస్య చ పునః ప్రాహ కిమనంతేన సాధ్వితి॥ ౧౯॥ సాధు భోః కిమనంతేన సాధు భో గురవో మమ। శ్రూయతాం యదనంతేన యది ఖేదం న యాస్యథ॥ ౨౦॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యాః పురుషార్థా ఉదాహృతాః। చతుష్టయమిదం యస్మాత్తస్మాచ్చ కిమిదం వృథా॥ ౨౧॥ మరీచిమిశ్రైర్దక్షాద్యైస్తథైవాన్యైరనంతతః। ధర్మః ప్రాప్తస్తథా చాన్యైరర్థః కామస్తథాపరైః॥ ౨౨॥ తత్తత్త్వవేదినో భూత్వా జ్ఞానధ్యానసమాధిభిః। అవాపుర్ముక్తిమపరే పురుషా ధ్వస్తబంధనాః॥ ౨౩॥ సంపదైశ్వర్యమాహాత్మ్యజ్ఞానసంతతికర్మణామ్। విముక్తేశ్చైకతో లభ్యం మూలమారాధనం హరేః॥ ౨౪॥ యతో ధర్మార్థకామాఖ్యం విముక్తిశ్చ ఫలం ద్విజాః। తేనాపి కింకిమిత్యేవమనంతేన కిము

లోకానాం సర్వలోకానామాశ్రయః॥ ౧౨॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ ఏతాం పితుః స్తవసంహితాం పరిత్యజ - కుతః - యతః తవ పితా సమస్తానాం గురూణాం పరమో గురుః - అత ఏవ శ్లాఘ్యః॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ కశ్చిదప్యన్యథా న వదేత్ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ పితేతి॥ నాపరాధ్యామి నాన్యథా కరోమి॥ ౧౭॥ యత్త్వితి॥ యథార్థైర్దోషైరేతదయుక్తం - తథా సర్వాన్ దోషాన్ కో బ్రవీతి - దోషానంత్యాన్న కోఽపి వక్తుం శక్నోతీత్యర్థః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ పురుషార్థచతుష్టయప్రాప్తిమేవోదాహరన్నాహ॥ మరీచిమిశ్రైరిత్యాదిచతుర్భిః॥ మరీచిమిశ్రైరితి॥ మిశ్రస్య పూజ్యప్రయోగాన్మరీచిముఖ్యైరిత్యర్థః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సంపదితి॥ ఏకతో లభ్యం పరదృష్టిమాత్రసులభం హరేరారాధనమేవ సంపదాదీనాం ముక్తేశ్చ మూలం కారణం॥ ౨౪॥ యత ఇతి॥ యతో ధర్మాదిఫలం తేనాప్యనంతేన కిమిత్యేవం కిమిద

వివచోఽపి సోఽపాలంభం-కింవాత్రేతి చ పాఠః ॥ ౨౬ ॥ బహునేతి ॥ వికర్తా పరిణమయితా ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ యదీతి ॥ మోహగ్రహం అజ్ఞానదురాగ్రహం ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ కృత్యయేతి ॥ అభ్యవపత్తిరనుగ్రహః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ యథేతి ॥ యథేత్యాదినా అపకారిష్వప్యుపకుర్వంతీతి వైష్ణవానామాచారః ప్రదర్శితః ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- విష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమాంశే- అష్టాదశోఽధ్యాయః.

చ్యతే ॥ ౨౫ ॥ కించాత్ర బహునోక్తేన భవంతో గురవో మమ । వదంతు సాధు వాసాధు వివేకోఽస్మాకమల్పకః ॥ ౨౬ ॥ బహునాత్ర కిముక్తేన స ఏవ జగతః పతిః । స కర్తా చ వికర్తా చ సంహర్తా చ హృది స్థితః ॥ ౨౭ ॥ స భోక్తా భోజ్యమప్యేవం స ఏవ జగదీశ్వరః । భవద్భిరేతత్ క్షంతవ్యం బాల్యాదుక్తం తు యన్మయా ॥ ౨౮ ॥ పురోహితాః ॥ దహ్యమానస్త్వమస్మాభిరగ్నినా బాల రక్షితః । భూయో న వక్ష్యసీత్యేవం నైవ జ్ఞాతోఽస్యబుద్ధిమాన్ ॥ ౨౯ ॥ యద్యస్మద్వచనాన్మోహగ్రాహం న త్యక్ష్యతే భవాన్ । తతః కృత్యాం వినాశాయ తవ స్రక్ష్యామ దుర్మతే ॥ ౩౦ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ కః కేన హన్యతే జంతుర్జంతుః కః కేన రక్ష్యతే । హంతి రక్షతి చైవాత్మా హ్యసత్సాధు సమాచరన్ ॥ ౩౧ ॥ కర్మణా జాయతే సర్వం కర్మైవ గతిసాధనమ్ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సాధుకర్మ సమాచరేత్ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తాస్తేన తే క్రుద్ధా దైత్యరాజపురోహితాః । కృత్యాముత్పాదయామాసుర్జ్వాలామాలోజ్జ్వలాననామ్ ॥ ౩౨ ॥ అతిభీమామసమాసాద్య పాదన్యాసక్షతక్షితిః । శూలేన సాధు సంక్రుద్ధా తం జఘానాశు వక్షసి ॥ ౩౩ ॥ తత్తస్య హృదయం ప్రాప్య శూలం బాలస్య దీప్తిమత్ । జగామ ఖండితం భూమౌ తత్రాపి శతధాభవత్ ॥ ౩౪ ॥ యత్రానపాయీ భగవాన్ హృద్యాస్తే హరిరీశ్వరః । భంగో భవతి వజ్రస్య తత్ర శూలస్య కా కథా ॥ ౩౫ ॥ అపాపే తత్ర పాపైశ్చ పాతితా దైత్యయాజకైః । తానేవ సా జఘానాశు కృత్యా నాశం జగామ చ ॥ ౩౬ ॥ కృత్యయా దహ్యమానాంస్తాన్విలోక్య స మహామతిః । త్రాహి కృష్ణేత్యనంతేతి వదన్నభ్యవపద్యత ॥ ౩౭ ॥ సర్వవ్యాపిన్ జగద్రూప జగత్స్రష్టర్జనార్దన । పాహి విప్రానిమానస్మాద్దుస్సహాన్మంత్రపావకాత్ ॥ ౩౮ ॥ యథా సర్వేషు భూతేషు సర్వవ్యాపీ జగద్గురుః । విష్ణురేవ తథా సర్వే జీవంత్వేతే పురోహితాః ॥ ౩౯ ॥ యథా సర్వగతం విష్ణుం మన్యమానోఽనపాయినమ్ । చింతయామ్యరిపక్షేఽపి జీవంత్వేతే తథా ద్విజాః ॥ ౪౦ ॥ యే హంతుమాగతా దత్తం యైర్విషం యైర్హుతాశనః । యైర్దిగ్గజైరహం క్షుణ్ణో దష్టః సర్పైశ్చ యైరహమ్ ॥ ౪౧ ॥ తేష్వహం మిత్రభావేన సమః పాపోఽస్మి న క్వచిత్ । తథా తేనాద్య సత్యేన జీవంత్వసురయాజకాః ॥ ౪౨ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తాస్తేన తే సర్వే సంస్పృష్టాశ్చ నిరామయాః । సముత్తస్థుర్ద్విజా భూయస్తమూచుః ప్రశ్రయాన్వితమ్ ॥ ౪౩ ॥ పురోహితాః ॥ దీర్ఘాయురప్రతిహతో బలవీర్యసమన్వితః । పుత్రపౌత్రధనైశ్వర్యైర్యుక్తో వత్స భవోత్తమః ॥ ౪౪ ॥ ఇత్యుక్త్వా తం తతో గత్వా యథావృత్తం పురోహితాః । దైత్యరాజాయ సకలమాచచక్షుర్మహామునే ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే- అష్టాదశోఽధ్యాయః.

ముచ్యతే ॥ ౨౫ ॥ సోఽపాలంభోక్తిం నిగమయతి ॥ కించేతి ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ దహ్యమాన ఇతి ॥ ఏవం విపక్షస్తుతియుక్తం వాక్యం భూయో న వక్ష్యసీతి మత్వా - పూర్వమస్మాభిస్త్వం రక్షితోఽసి - అబుద్ధిమాంస్త్వమితి తతో నైవ జ్ఞాతోఽసి ॥ ౨౯ ॥ యదీతి ॥ మోహగ్రాహమబుద్ధికృతం దురాగ్రహం ॥ ౩౦ ॥ క ఇతి ॥ అసత్సమాచరన్నాత్మైవ ఆత్మానం హంతి-సాధు సమాచరన్నాత్మానం రక్షతి చేత్యన్వయః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ అతిభీమేతి ॥ పాదయోర్న్యాసైః నిక్షేపైః క్షతా క్షితిర్యస్యాః సా ॥ ౩౩ ॥ తదితి ॥ ఖండితం భగ్నం సత్ భూమౌ జగామ అపతత్ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ కృత్యయేతి ॥ అభ్యవపద్యత శరణార్థం తదభిముఖం అధావదిత్యర్థః- ఇతః పరం స్పష్టమన్యత్ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే- అష్టాదశోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ నేతి॥ సమానఏవ సామాన్యః - సర్వగతోఽప్యచ్యుతోఽభక్తస్య శుద్ధైహృద్యావిర్భవతి - నాన్యస్యాశుద్ధే॥ ౪॥ తాం పాపదుఃఖాభావరూపామాత్మనోఽప్యచ్ఛుద్ధిం చతుశ్శ్లోక్యాహ॥ అన్యేషామిత్యాదినా॥ ౫॥ కర్మణేతి॥ తద్బీజజన్మ సా పరపీడైవ బీజం తస్య జన్మ సత్తా తస్య పీడయితురశుభం ఫలతి - తద్బీజజన్మేతి చ పాఠః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ నేతి॥ హంతుం నశక్యతే॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥

శ్రీపరాశరః॥ హిరణ్యకశిపుశ్శ్రుత్వా తాం కృత్యాం వితథీకృతామ్। ఆహూయ పుత్రం పప్రచ్ఛ ప్రభావస్యాస్య కారణమ్ ॥ ౧ ॥ హిరణ్యకశిపుః॥ ప్రహ్లాద సుప్రభావోఽసి కిమేతత్తే విచేష్టితమ్। ఏతన్మంత్రాదిజనితముతాహో సహజం తవ॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం పృష్టస్తదా పిత్రా ప్రహ్లాదోఽసురబాలకః। ప్రణిపత్య పితుః పాదావిదం వచనమబ్రవీత్॥ ౩॥ ప్రహ్లాదః॥ న మంత్రాదికృతస్తాత న చ నైసర్గికో మమ। ప్రభావ ఏష సామాన్యో యస్య యస్యాచ్యుతో హృది ॥ ౪ ॥ అన్యేషాం యో న పాపాని చింతయత్యాత్మనో యథా। తస్య పాపాగమస్తాత హేత్వభావాన్న విద్యతే॥ ౫॥ కర్మణా మనసా వాచా పరపీడాం కరోతి యః। తద్బీజం జన్మ ఫలతి ప్రభూతం తస్య చాశుభమ్॥ ౬॥ సోఽహం న పాపమిచ్ఛామి న కరోమి వదామి చ। చింతయన్ సర్వభూతస్థమాత్మన్యపి చ కేశవమ్॥ ౭ ॥ శారీరం మానసం దుఃఖం దైవం భూతభవం తథా। సర్వత్ర శుభచిత్తస్య తస్య మే జాయతే కుతః॥ ౮ ॥ ఏవం సర్వేషు భూతేషు భక్తిరవ్యభిచారిణీ। కర్తవ్యా పండితైర్జ్ఞాత్వా సర్వభూతమయం హరిమ్॥ ౯ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి శ్రుత్వా స దైత్యేంద్రః ప్రాసాదశిఖరే స్థితః। క్రోధాంధకారితముఖః ప్రాహ దైతేయకింకరాన్॥ ౧౦ హిరణ్యకశిపుః॥ దురాత్మా క్షిప్యతామస్మాత్ప్రాసాదాచ్ఛతయోజనాత్। గిరిపృష్ఠే పతత్వస్మిన్ శిలాభిన్నాంగసంహతిః॥ ౧౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్తం చిక్షిపుస్సర్వే బాలం దైతేయకింకరాః। పపాత సోఽప్యధః క్షిప్తో హృదయేనోద్వహన్ హరిమ్ ॥ ౧౨ ॥ పతమానం జగద్ధాత్రీ జగద్ధాతరి కేశవే। భక్తియుక్తం దధారైనముపసంగమ్య మేదినీ॥ ౧౩॥ తతో విలోక్య తం స్వస్థమవిశీర్ణాస్థిబంధనమ్। హిరణ్యకశిపుః ప్రాహ శంబరం మాయినాం వరమ్॥ ౧౪ ॥ హిరణ్యకశిపుః॥ నాస్మాభిశ్శక్యతే హంతుమయం దుర్వృత్తబాలకః। మాయాం వేత్తి భవాంస్తస్మాన్మాయయైనం నిషూదయ॥ ౧౫ ॥ శంబరః॥ సూదయామ్యేష దైత్యేంద్ర పశ్య మాయాబలం మమ। సహస్రమత్ర మాయానాం పశ్య కోటిశతం తథా॥ ౧౬ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్స ససృజే మాయాః ప్రహ్లాదే శంబరోఽసురః। వినాశమిచ్ఛన్ దుర్బుద్ధిస్సర్వత్ర సమదర్శిని॥ ౧౭ ॥ సమాహితమనా భూత్వా శంబరేఽపి విమత్సరః। మైత్రేయ సోఽపి ప్రహ్లాదస్సస్మార మధుసూదనమ్॥ ౧౮ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తతో భగవతా తస్య రక్షార్థం చక్రముత్తమమ్। ఆజగామ సమాజ్ఞ

౧॥ ప్రహ్లాదేతి॥ సహజం నైసర్గికం॥ ౨॥ ౩॥ నేతి॥ సామాన్యస్సమానః॥ ౪॥ కించ॥ అన్యేషామితి॥ అన్యేషాం యః పాపాని పాపఫలాని దుఃఖాని న చింతయతి - తస్య పాపాగమో దుఃఖాగమో నాస్తి॥ ౫ ॥ కర్మణేతి॥ యత స్తత్పీడాకరణమేవ బీజం - తస్మాద్యస్య జన్మ - యస్సైవ తదశుభం పాపం - తస్య కర్తుః ప్రభూతమత్యధికం అశుభఫలం ఫలతి - అతి దుఃఖఫలాత్మతయా వర్ధతే॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ఏవమితి॥ ఏవం సర్వభూతమయం హరిం జ్ఞాత్వా- సర్వేషు భూతేషు తద్భక్తిః కర్తవ్యా॥ ౯॥ ఇతీతి॥ క్రోధేనాంధకారితం జాతాంధకారీవ దుష్ప్రేక్ష్యం ముఖం యస్య ॥ ౧౦ ॥ శస్త్రాదివిషాగ్నికృత్యానాం మణిమంత్రాదిభిస్తంభనం సంభవతి - పతనే తు న కించిత్ప్రభవతీత్యాశయేన దైత్యాస్సాదిశతి॥ దురాత్మా క్షిప్యతామితి॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ వాస్తవైరుపాయైర్హంతుమశక్యత్వాత్తద్వధే మాయావినం నియుఙ్క్తే॥ నాస్మా

౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ మిత్రేష్వితి॥ మిత్రేషు సహజప్రాకృతకృత్రిమేషు సహజం మాతులేయాది - ప్రాకృతం స్వభూమ్యనంతరాచ్ఛత్రోరనంతరం - కృత్రిమం దానమానవశీకృతం - అరిశ్చ త్రివిధః - సహజో దాయాదాదిః - ప్రాకృతో భూమ్యనంతరాదిః - కృత్రిమః కృతాపకారః - మధ్యస్థాశ్చ త్రివిధాః - త్రిషు లోకేషు మిత్రాదిషు త్రిషు జనేషు - కాలేష్వితి పాఠే తు క్షయవృద్ధిస్థానకాలేషు - కథం వర్తేత - వృత్తయో హి వర్షణాదానానుప్రవేశమాధ్యస్థ్యైః పూర్ణత్వప్రియత్వసహిష్ణుత్వరూపాః సప్త - యథోక్తం॥ శ్లో॥ ఇంద్రస్యార్కస్య వాయోశ్చ యమస్య వరుణస్య చ । చంద్రస్య చ పృథివ్యాశ్చ నృపస్సప్తగుణోఽభవదితి॥ ౨౯॥ కథమితి॥ శ్లో॥ మంత్రీ బుద్ధిసహాయస్స్యాదమాత్యః కార్యసాహ్యకృత్ । దుర్గాధ్యక్షో ధనాధ్యక్షో ధాన్యాధ్యక్షశ్చ భూపతేః॥ సూతః పురోధా దైవజ్ఞః సప్తైతే మంత్రిణో మతాః। దుర్గాధ్యక్షో వనాధ్యక్షః - సూతః పురోధా ఇతి చ పాఠః - బాహ్యే అమాత్యాః శుల్కాధ్యక్షాదయః - ఆభ్యంతరాః అంతఃపురమహానసాద్యధికృతాః - శంకితాః జితదాసభూతాః - పాపగా వా - ఇతరే స్వామిహితైషిణః - ధర్మార్థకామభయపరీక్షాసు శుద్ధా వా॥ ౩౦॥ కృత్యాకృత్యేతి॥ కృత్యాః భేద్యాః - తేషామకృత్యత్వస్య అభేద్యత్వస్య విధానం॥ శ్లో॥ అలబ్ధవేతనో లుబ్ధో మానీ చాప్యవమానితః। క్రుద్ధశ్చ కోపితోఽకస్మాత్తథా భీతశ్చ భీషిత ఇతి భేద్యాః - జలప్రాకారమరుగిరివనాత్మకం పంచధా దుర్గం - అటవికాః వన్యా మ్లేచ్ఛాద్యాః తత్సాధనం - కంటకశ్చోరః క్షుద్రశత్రుర్వా - శోధనం

స్తం జ్వాలామాలి సుదర్శనమ్ ॥ ౧౯ ॥ తేన మాయాసహస్రం తచ్ఛంబరస్యాశుగామినా। బాలస్య రక్షతా దేహమేకైకం చ నిషూదితమ్॥ ౨౦॥ సంశోషకం తదా వాయుం దైత్యేంద్ర ఇదమబ్రవీత్। శీఘ్రమేష మమాదేశాద్దురాత్మా నీయతాం క్షయమ్॥ ౨౧ ॥ తథేత్యుక్త్వా తు సోఽప్యేనం వివేశ పవనో లఘుః। శీతోఽతిరూక్షశ్శోషాయ తద్దేహస్యాతిదుస్సహః ॥ ౨౨ ॥ తేనావిష్టమథాత్మానం స బుద్ధ్వా దైత్యబాలకః॥ హృదయేన మహాత్మానం దధార ధరణీధరమ్॥ ౨౩ ॥ హృదయస్థస్తతస్తస్య తం వాయుమతిశోషణమ్। పపౌ జనార్దనః క్రుద్ధస్స యయౌ పవనః క్షయమ్॥ ౨౪॥ క్షీణాసు సర్వమాయాసు పవనే చ క్షయం గతే। జగామ సోఽపి భవనం గురోరేవ మహామతిః॥ ౨౫॥ అహన్యహన్యథాచార్యో నీతిం రాజ్యఫలప్రదామ్। గ్రాహయామాస తం బాలం రాజ్ఞాముశనసా కృతామ్॥ ౨౬ ॥ గృహీతనీతిశాస్త్రం తం వినీతం స యదా గురుః। మేనే తదైనం తత్పిత్రే కథయామాస శిక్షితమ్॥ ౨౭ ॥ ఆచార్యః॥ గృహీతనీతిశాస్త్రస్తే పుత్రో దైత్యపతే కృతః। ప్రహ్లాదస్తత్త్వతో వేత్తి భార్గవేణ యదీరితమ్॥ ౨౮॥ హిరణ్యకశిపుః॥ మిత్రేషు వర్తేత కథమరివర్గేషు భూపతిః। ప్రహ్లాద త్రిషు కాలేషు మధ్యస్థేషు కథం చరేత్ ॥ ౨౯ ॥ కథం మంత్రిష్వమాత్యేషు బాహ్యేష్వాభ్యంతరేషు చ। చారేషు పౌరవర్గేషు శంకితేష్వితరేషు చ॥ ౩౦ ॥ కృత్యాకృత్య

భిరితి॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ తత ఇతి॥ సుదర్శనం శుద్ధజ్ఞానమయం॥ ౧౯॥ తేనేతి॥ అతస్తేన మాయాసహస్రం ఏకైకం చ ప్రత్యేకం వినాశితం॥ ౨౦ ॥ దృశ్యేషు వధోపాయేషు ప్రతిఘాతమసౌకర్యోఽతీతః అదృశ్యం వధోపాయం వాయుం న్యయుంక్తేత్యాహ॥ సంశోషకమితి ॥ ౨౧ ॥ తథేతి॥ లఘుశ్శీఘ్రం - లఘురితి పాఠే వేగవాన్ - శీతోఽతిరూక్షశ్చ శీతజ్వరప్రాయః॥ ౨౨॥ తేనేతి॥ తేనావిష్టం వ్యాప్తం - ధరణీధరం వాయుభక్షస్వరూపం॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ మిత్రేష్వితి॥ త్రిషు కాలేషు క్షయవృద్ధిత్యాగస్యకాలేషు॥ ౨౯ ॥ కథమితి॥ మంత్రిషు బుద్ధిసహాయేషు - అమాత్యేషు కార్యసహాయేషు - తదుక్తం॥ శ్లో॥ మంత్రీ బుద్ధిసహాయస్స్యాదమాత్యః కార్యసాహ్యకృదితి - బాహ్యేషు శుల్కాద్యధికృతేషు - ఆభ్యంతరేషు అంతఃపురమహానసాద్యధికృతేషు - చారేషు గూఢచారేషు - చారేషు వా - శంకితేషు - జిత్వా బలాద్దాసీకృతేషు - దూతేషు - ఇతరేష్వశంకితేషు వా॥ ౩౦॥ కృత్యాకృత్యవిధానమితి॥ సంధివిగ్రహయానాదిషు కుత్ర కిం కృత్యం కుత్ర కిమకృత్యం ఏవం ప్రకారః - యద్వా - కృత్యా భేద్యాస్తేషాం కృత్యవిధానం అభేద్యత్వకరణం - దుర్గం పార్వతౌదకాది - ఆటవికా మహారణ్యనివాసినః పులిందమ్లేచ్ఛాదయః - తేషాం సాధనం వశీకరణం - కంటకా

సాధనం॥ ౩౧॥ ఏతదితి॥ అన్యచ్చేతి ఔశనసోక్తం సప్తప్రకృత్యాదికం ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ మమేతి॥ న సదేతత్ శత్రుమిత్రాదిభేదవిషయత్వాదస్య॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ సర్వభూతాత్మక ఇతి॥ సర్వభూతాత్మకే సర్వజీవశరీరకే - జగన్మయే వ్యక్తావ్యక్తప్రపంచరూపే - పరమాత్మని - ఆత్మాంతరరహితే ॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ తదితి॥ దుష్టారంభాః రాజ్యాద్యర్థోద్యోగాః తేషాముక్తివిస్తరైరర్థశాస్త్రాద్యైః - అవిద్యాంతర్గతైః విద్యాయామంతర్గతానామపి విద్యాస్థానానాం తదితరైః - శోభనే పరమమంగళాత్మవిద్యావిషయే శాస్త్రే ॥ ౩౯ ॥ నన్వర్థశాస్త్రాదేః రాజ్యాద్యుపాయజ్ఞాపకత్వాత్ కథమవిద్యాస్థానత్వం తత్రాహ॥ విద్యేతి॥ అర్థశాస్త్రాదిజన్య విద్యాయాస్తు అల్పాస్థిరఫలసాధనత్వాద్విద్యాత్వం నాస్తీతి భావః॥ ౪౦ ॥ కా తర్హి విద్యా తత్రాహ॥ తత్కర్మేతి॥ యా విముక్తయే సా విద్యా - అర్థశాస్త్రాదివిద్యా శిల్పనైపుణం - యన్న బంధాయ అపి తు విద్యాంగత్వేన మోక్షాయ - తత్కర్మ - అపరం కర్మ ప్రవృత్తికర్మ॥ ౪౧ ॥ కర్మనిరూపణం ప్రాసంగికం - రాజ్యాదిదృష్టఫలార్థినాపి తత్సాధనే ధర్మే యతితవ్యం న నీతిశాస్త్రాదా

విధానం చ దుర్గాటవికసాధనమ్। ప్రహ్లాద కథ్యతాం సమ్యక్ తథా కంటకశోధనమ్॥ ౩౧ ॥ ఏతచ్చాన్యచ్చ సకలమధీతం భవతా యథా। తథా మే కథ్యతాం జ్ఞాతుం తవేచ్ఛామి మనోగతమ్॥ ౩౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ప్రణిపత్య తతః పాదౌ పితుః ప్రశ్రయభూషణః। ప్రహ్లాదః ప్రాహ దైత్యేంద్రం కృతాంజలిపుటస్థితః॥ ౩౩ ॥ ప్రహ్లాదః॥ మమోపదిష్టం సకలం గురుణా నాత్ర సంశయః। గృహీతం చ మయా కింతు న సదేతన్మతం మమ॥ ౩౪ ॥ సామ చోపప్రదానం చ భేదదండౌ తథైవ చ। ఉపాయాః కథితాః సర్వే మిత్రాదీనాం చ సాధనే॥ ౩౫ ॥ తానేవాహం న పశ్యామి మిత్రాదీంస్తాత మా క్రుధః। సాధ్యాభావే మహాబాహో సాధనైః కిం ప్రయోజనమ్॥ ౩౬॥ సర్వభూతాత్మకే తాత జగన్నాథే జగన్మయే। పరమాత్మని గోవిందే మిత్రామిత్రకథా కుతః॥ ౩౭ ॥ త్వయ్యస్తి భగవాన్ విష్ణుర్మయి చాన్యత్ర చాస్తి సః। యతస్తతోఽయం మిత్రం మే శత్రుశ్చేతి పృథక్కుతః॥ ౩౮ ॥ తదేభిరలమత్యర్థం దుష్టారంభోక్తివిస్తరైః। అవిద్యాంతర్గతైర్యత్నః కర్తవ్యస్తాత శోభనే॥ ౩౯ ॥ విద్యాబుద్ధిరవిద్యాయామజ్ఞానాత్తాత జాయతే। బాలోఽగ్నిం కిం న ఖద్యోతమసురేశ్వర మన్యతే ॥ ౪౦ ॥ తత్కర్మ యన్న బంధాయ సా విద్యా యా విము

శ్చోరాః గూఢశత్రవో వా - తేషాం శోధనం నిరాసనం॥ ౩౧॥ ఏతదితి॥ అన్యచ్చ సామభేదాది॥ ౩౨॥ ప్రణిపత్యేతి॥ ప్రశ్రయ ఏవ భూషణం యస్య సః॥ ౩౩ ॥ ౩౪॥ సామేతి॥ కుపితస్య స్తుత్యాదిభిః సాంత్వనం సామ - భూమిధనధాన్యాదిప్రదానముపప్రదానం ఐకమత్యేన స్థితానాం భయజననాదినా పృథక్కరణం భేదః - అర్థాపహారాదిర్దండ ఇత్యేతే ఉపాయాః॥ ౩౫॥ తానితి॥ మా క్రుధః క్రోధం మా కార్షీః॥ ౩౬ ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతాత్మకే సర్వేషాం భూతానామాత్మని - పరమాత్మని సర్వశేషిణి నియంతరి॥ ౩౭॥ తదేవాహ॥ త్వయ్యస్తీతి॥ పృథక్ భేదః కుతః॥ ౩౮ ॥ తదితి॥ దుష్టా రాగద్వేషాదిపూర్వకా యే ఆరంభా ఉద్యమాః తేషు ఉక్తివిస్తరైః నీతిశాస్త్రైరలం - దుష్టారంభేతి పాఠే దృష్టా ఐహికభోగార్థాః - శోభనే నిష్కామే కర్మణి ఆత్మవిద్యాయాం చ॥ ౩౯ ॥ నను॥ శ్లో॥ అంగాని వేదాశ్చత్వారో మీమాంసా న్యాయవిస్తరః। పురాణం ధర్మశాస్త్రం చ విద్యా హ్యేతాశ్చతుర్దశ॥ ఆయుర్వేదో ధనుర్వేదో గాంధర్వశ్చేతి తే త్రయః - అర్థశాస్త్రం చతుర్థం తు విద్యా అష్టాదశైవ త్వితి స్మృతేః - దండనీత్యాదికమపి విద్యేతి - అత్ర కథమవిద్యాంతర్గతైరిత్యుచ్యతే - తత్రాహ॥ విద్యాబుద్ధిరితి॥ బాలః ఖద్యోతమగ్నిం కిం న మన్యతే - అపి తు మన్యత ఏవేత్యర్థః॥ ౪౦ ॥ శోభనే యత్నః కర్తవ్య ఇతి యదుక్తం తదేవ శోభనం ధర్మాదికమాహ॥ తత్కర్మేతి॥ అపరమర్థశాస్త్రాద్యన్యత్కర్మ ఆయాసాయ శ్రమార్థమేవ - అన్యా విద్యా అర్థశాస్త్రాదిః శిల్పనైపుణం ఐంద్రజాలికాదిశిల్ప

విత్యాహ॥ తదేతదిత్యాదిభిః॥ తదేతదితి॥ తదేతత్ నీతిశాస్త్రాదిజన్యజ్ఞానాది - నిశామయశృణు ॥ ౪౨ ॥ నేతి॥ భావ్యం ప్రాక్కర్మతోభావి - ఉభయం రాజ్యం ధనంచ॥ ౪౩॥ సర్వఏవేతి॥ మహత్త్వమైశ్వర్యం॥ ౪౪॥ ౪౫॥ తస్మాదితి॥ సమత్వే భగవదాత్మకత్వేన సర్వస్య సమత్వబుద్ధౌ॥ ౪౬ ॥ దేవా ఇతి॥ భిన్నమివ తతః పృథగ్భూతమివ - అనంతఏవ తత్తద్రూపేణస్థిత ఇతి జ్ఞాపనమేవ సమ్యక్॥ (శ్రు)॥ నేహనానాస్తికించన - నతదస్తివినేతివ॥ ౪౭ ॥ ఏతదితి॥ ఆత్మవత్ అంతర్యామిణా పరమాత్మనా యుక్తం - మతుబంతమేతత్ - అత్ర హేతుః యతోఽయం విశ్వరూపధృదితి ॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨ ॥ ౫౩॥ ౫౪॥ తత ఇతి॥ సలిలార్ణవేఽర్ణవసలిలే ॥ ౫౫ ॥ ౫౬॥ ౫౭ ॥ ౫౮॥ ౫౯ ॥ ౬౦॥ ౬౧ ॥ ౬౨॥

క్తయో। ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాన్యా శిల్పనైపుణమ్॥ ౪౧ ॥ తదేతదవగమ్యాహమసారం సారముత్తమమ్। నిశామయ మహాభాగ ప్రణమ్య ప్రబ్రవీమి యత్ ॥ ౪౨ ॥ నచింతయతి కో రాజ్యం కో ధనం నాభివాంఛతి। తథాపి భావ్యమేవైతదుభయం ప్రాప్యతే నరైః॥ ౪౩ ॥ సర్వ ఏవ మహాభాగ మహత్త్వం ప్రతి సోద్యమః। తథాపి పుంసాం భాగ్యాని నోద్యమా భూతిహేతవః॥ ౪౪ ॥ జడానామవివేకానామశూరాణామపి ప్రభో। భాగ్యభోజ్యాని రాజ్యాని సంత్యనీతిమతామపి॥ ౪౫॥ తస్మాద్యతేత పుణ్యేషు య ఇచ్ఛేన్మహతీం శ్రియమ్। యతితవ్యం సమత్వే చ నిర్వాణమపి చేచ్ఛతా॥ ౪౬॥ దేవా మనుష్యాః పశవః పక్షివృక్షసరీసృపాః। రూపమేతదనంతస్య విష్ణోర్భిన్నమివ స్థితమ్ ॥ ౪౭ ॥ ఏతద్విజానతా సర్వం జగత్స్థావరజంగమమ్। ద్రష్టవ్యమాత్మవద్విష్ణుర్యతోఽయం విశ్వరూపధృత్॥ ౪౮॥ ఏవం జ్ఞాతే స భగవాననాదిః పరమేశ్వరః। ప్రసీదత్యచ్యుతస్తస్మిన్ ప్రసన్నే క్లేశసంక్షయః॥ ౪౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు కోపేన సముత్థాయ తదాసనాత్। హిరణ్యకశిపుః పుత్రం పదా వక్షస్యతాడయత్॥ ౫౦ ॥ ఉవాచ చ స కోపేన సామర్షః ప్రజ్వలన్నివ। నిష్పిష్య పాణినా పాణిం హంతుకామో జగద్యథా॥ ౫౧ ॥ హే విప్రచిత్తే హే రాహో హే బలైష మహార్ణవే। నాగపాశైర్దృఢం బద్ధ్వా క్షిప్యతాం మా విలంబథ॥ ౫౨॥ అన్యథా సకలా లోకాస్తథా దైతేయదానవాః। అనుయాస్యంతి మూఢస్య మతమస్య దురాత్మనః ॥ ౫౩ ॥ బహుశో వారితోఽస్మాభిరయం పాపస్తథాప్యరేః। స్తుతిం కరోతి దుష్టానాం వధ ఏవోపకారకః ॥ ౫౪॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్తే సత్వరా దైత్యా బద్ధ్వా తం నాగబంధనైః। భర్తురాజ్ఞాం పురస్కృత్య చిక్షిపుః సలిలార్ణవే॥ ౫౫॥ తతశ్చచాల చలతా ప్రహ్లాదేన మహార్ణవః। ఉద్వేలోఽభూత్పరం క్షోభముపేత్య చ స

విద్యా చ - కౌశలమాత్రమేవ - తుచ్ఛత్వాదిత్యర్థః॥ ౪౧॥ తదితి॥ తదేతద్రాజ్యాదిసాధ్యమసారం తుచ్ఛం జ్ఞాత్వా ఉత్తమం సాధ్యం యత్ప్రకర్షేణ బ్రవీమి తన్నిశామయేత్యన్వయః॥ ౪౨ ॥ కించ రాజ్యాదేశ్శ్రేష్ఠఫలత్వేపి తదర్థం పుణ్యే యత్నః కార్యః - న కేవలం దృష్టార్థోద్యమమాత్రే తస్య వ్యభిచారాదిత్యాహ - నేత్యాదిత్రిభిః॥ నేతి॥ భావ్యం ప్రాక్తనపుణ్యవశాద్భవితవ్యం ఏతదుభయం రాజ్యం ధనంచ ప్రాప్యతే॥ ౪౩॥ సర్వ ఏవేతి॥ మహత్త్వం రాజ్యధనాది విభూతిం ప్రతి - భాగ్యాన్యేవ భూతిహేతవః రాజ్యాదిశ్రేయో హేతవః - న తూద్యమాః॥ ౪౪॥ తైర్వినాపి రాజ్యాదేర్దృశ్యమానత్వాదిత్యాహ॥ జడానామితి॥ జడానామనుద్యమానాం- అవివేకానాం ఇష్టానిష్టవివేకశూన్యానాంచ- రాజ్యాదయస్సంతి॥ ౪౫॥ ౪౬॥ సమత్వదృష్ట్యా నిర్వాణమాహ॥ దేవా ఇతి॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯ ॥ ౫౦॥ ఉవాచేతి॥ సామర్షః అసహమానః॥ ౫౧॥ అయం తావత్సర్వైరుపాయైర్న హంతుం శక్యతే - ఉపేక్షితశ్చేత్సకలం విష్ణుభక్త్యా నాశయేత్ - అతో నాగపాశైర్బద్ధ్వా సముద్రే క్షిప్త్వా పర్వతైరాక్రమణీయః - తతః కాలేన మరిష్యతీత్యాశయేనాహ॥ హే విప్రచిత్త ఇతి॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ బహుశ ఇతి॥ దోషశాంతిహేతుత్వాత్ వధోఽపి దుష్టానాముపకారక ఏవ - యద్వా - దుష్టానాం పక్షే అయముపకారక ఏవ భవతి అతో హంతవ్యః దుష్టానాం వధ ఏవోపకారక ఇతి పాఠే దోషశాంతిహేతుత్వాత్,

వణితి॥ ఆహ్నికవేళాయామహ్నిక్రియమాణారాధనవేళాయాం ॥ ౬౩॥ ౬౪॥ నమఇతి॥ బ్రహ్మణ్యదేవాయతపోవేదాదిహితాయదేవాయ॥ ౬౫॥ బ్రహ్మత్వ ఇతి॥ స్థితౌస్వరూపేణావస్థితౌ॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ రూపమితి॥ ఆత్మాఅహంకారః - ఏతేషాంపరమార్థః ఏతేషాంసంబంధ్యవినాశిజీవాత్మా- ఏతద్వ్యాప్త్యైశ్వర్యంజగచ్ఛత్వం॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧॥ మయీతి॥ ఐశ్వర్య గుణసంసూచకీ ఉపాదాననిమిత్తత్వ లక్షణమైశ్వర్యం - గుణో జ్ఞానశక్త్యాదిః - తయోస్సూచికా॥ ౭౨॥ ౭౩ ॥ నహ్యనీశ్వరస్యాగుణస్యచ వ్యాప్తిస్సంభవతి అస్త్రభూషణరూపనిఖిలాధారంశుభాశ్రయాత్మ

మంతతః॥ ౫౬॥ భూలోకమఖిలందృష్ట్వా ప్లావ్యమానంమహాంభసా । హిరణ్యకశిపుర్దైత్యో నిదమాహమహామునే॥ ౫౭॥ దైతేయాస్సకలైశ్శైలైరత్రైవవరుణాలయే । నిశ్ఛిద్రైస్సర్వతస్సర్వైశ్చీయతామేషదుర్మతిః॥ ౫౮॥ నాగ్నిర్దహతి నైవాయం శస్త్రైశ్ఛిన్నో నచోరగైః । క్షయంనీతో నవాతేన నవిషేణనకృత్యయా॥ ౫౯ ॥ నమాయాభిర్నచైవోచ్చాత్పాతితో నచదిగ్గజైః । బాలోఽతిదుష్టచిత్తోఽయం నానేనార్థోఽస్తిజీవతా॥౬౦॥ తదేషతోయమధ్యే సమాక్రాంతో మహీధరైః । తిష్ఠత్వబ్దసహస్రాంతం ప్రాణాన్హాస్యతి దుర్మతిః॥౬౧॥ తతో దైత్యా దానవాశ్చ పర్వతైస్తం మహోదధౌ । ఆక్రమ్యచయనం చక్రుర్యోజనాని సహస్రశః॥ ౬౨॥ సచితః పర్వతైరంతస్సముద్రస్య మహామతిః । తుష్టావాహ్నికవేళాయామేకాగ్రమతిరచ్యుతమ్ ॥ ౬౩ ॥ ప్రహ్లాదః॥ నమస్తే పుండరీకాక్ష నమస్తే పురుషోత్తమ । నమస్తే సర్వలోకాత్మన్నమస్తే తిగ్మచక్రిణే॥ ౬౪॥ (నమస్తే వాసుదేవాయ నమస్తే కరుణాకర । నమస్తే విశ్వరూపాయ నమస్తే సర్వమూర్తయే) ॥ నమో బ్రహ్మణ్యదేవాయ గోబ్రాహ్మణహితాయచ । జగద్ధితాయ కృష్ణాయ గోవిందాయ నమోనమః॥ ౬౫॥ బ్రహ్మత్వే సృజతే సర్వం స్థితౌ పాలయతే పునః । రుద్రరూపాయ కల్పాంతే నమస్తుభ్యం త్రిమూర్తయే॥ ౬౬॥ దేవా యక్షాసురాస్సిద్ధా నాగగంధర్వకిన్నరాః । పిశాచా రాక్షసాశ్చైవ మనుష్యాః పశవస్తథా॥ ౬౭॥ పక్షిణస్స్థావరాశ్చైవ పిపీలికసరీసృపాః । భూమ్యాపోఽగ్నిర్నభో వాయుశ్శబ్దస్స్పర్శస్తథారసః॥౬౮॥ రూపంగంధో మనోబుద్ధిరాత్మా కాలస్తథా గుణాః । ఏతేషాం పరమార్థశ్చ సర్వమేతత్త్వమచ్యుత॥౬౯॥ విద్యావిద్యే భవాంస్సత్యమసత్యం త్వం విషామృతే । ప్రవృత్తంచ నివృత్తంచ కర్మవేదోదితం భవాన్॥ ౭౦॥ సమస్తకర్మభోక్తాచ కర్మోపకరణానిచ । త్వమేవ విష్ణో సర్వాణి సర్వకర్మఫలంచయత్॥ ౭౧ ॥ మయ్యన్యత్ర తథాశేషభూతేషు భువనేషుచ । తవైవ వ్యాప్తిరైశ్వర్యగుణసంసూచకీ ప్రభో॥ ౭౨॥ త్వాం యోగినశ్చింతయంతి త్వాం యజంతిచ యాజకాః । హవ్యకవ్యభుగేకస్త్వం పితృదేవస్వరూపధృత్॥ ౭౩ ॥ రూపం మహత్తే స్థితమత్ర విశ్వం తతశ్చ సూక్ష్మం జగదేతదీశ । రూపాణి సూక్ష్మాణి

వధోద్దిష్టానాముపకారకఏవ॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ దైతేయా ఇతి॥ వరుణాలయేసముద్రే - నిశ్ఛిద్రైర్నిరంతరైః- సర్వతైశ్చీయతాం - ఉపర్యుపరినిక్షిప్తైరాక్రమ్యతాం॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥౬౧॥ ౬౨॥ సఇతి॥ అహరహఃకర్తవ్యభజనాదిసమయే॥ ౬౩॥ ౬౪॥ నమఇతి ॥ బ్రహ్మణ్యానాందేవాయ॥ ౬౫॥ ౬౬ ॥ విశ్వరూపత్వేనస్తౌతి - దేవా ఇత్యాదిసప్తభిః॥ దేవా ఇతి॥ దేవా ఇత్యాదీనాంసర్వం త్వమేవేతి తృతీయేనాన్వయః - యక్షాశ్చాసురాశ్చ॥ ౬౭॥ ౬౮॥ రూపమితి॥ ఆత్మాహంకారః - గుణాస్సత్త్వాదయః - ఏతేషాంపరమార్థశ్చత్వంకారణం ॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ మయీతి॥ ఐశ్వర్యంసామర్థ్యాతిశయంగుణాంశ్చ సత్యసంకల్పాదీన్సంసూచయతీతి ఐశ్వర్య గుణసంసూచకీ - తవైవసచ్చిద్రూపస్యవ్యాప్తిః॥ ౭౨ ॥ అతఏవ॥ త్వామితి॥ త్వామేవయోగినశ్చింతయంతి త్వామేవయాజకాయజంతి - పితృరూపస్వరూపధృత్త్వమేవకవ్యభుక్-దేవస్వరూపధృత్త్వమేవహవ్యభుక్॥ ౭౩॥ ఉక్తంప్రాపంచికంరూపం- అపవర్గప్రదంశుద్ధస్వరూపమాహ॥ రూపమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ రూపమితి॥ విశ్వంవిశ్వరూపంసావరణంబ్రహ్మాండం - ఏతద్వ్యా

లక్ష్యమాణం దివ్యరూపమాహ ॥ రూపమితి ॥ తేనమహద్రూపం అస్తీత్యనుషంగః - మహత్త్వం స్వరూపతో గుణతశ్చ - ఏ తద్విశ్వం జగత్ సూక్ష్మం యత్ర తిష్ఠతి - యతశ్చ భవతి - యతశ్చ సూక్ష్మమితి చ పాఠః - రూపాణి సూక్ష్మాణి అవ్యక్తమహదాదీని - భూతభేదాః పృథివ్యాదయః - అంతరాత్మాఖ్య మాత్మతత్త్వం - ఏతాని చ యతో యత్ర - విశ్వమితి సంక్షేపోక్తిః - రూపాణీతి విస్తరోక్తిః ॥ ౭౪ ॥ దివ్యాత్మస్వరూపమాహ ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్పరమితి శేషః - పరమార్థరూపం పరమప్రయోజనరూపం - యత్పరమార్థరూపమితి చ పాఠః - రూపం స్వరూపం ॥ ౭౫ ॥ క్షేత్రజ్ఞరూపం ముక్తరూపం చాహ - సర్వభూతేష్విత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ సర్వభూతేష్వితి ॥ గుణాస్సత్త్వాదయః తదాశ్రయో యస్యాస్సా గుణాశ్రయా - అపరా ముక్తాపేక్షయా నికృష్టా ॥ ౭౬ ॥ యాతీతగోచరేతి ॥ ఈశ్వరాం స్వతంత్రాం ॥ శ్రు ॥ సస్వరాడ్భవతీతి శ్రుతేః - పరాముత్కృష్టాం ఏతచ్ఛక్తిద్వయం విష్ణుశక్తిః పరా ప్రోక్తేత్యాదినా వక్ష్యతే - తాం వందే చేశ్వరాం పరామితి చ పాఠః ॥ ౭౭ ॥ ఓం నమ ఇతి ॥ ఓమిత్యాదిమంత్రస్యార్థః తృతీయషష్ఠయోర్వక్ష్యతే - వ్యతిరిక్తం న యస్యాస్తి సర్వస్య తదాత్మకత్వాత్ - వ్యతిరిక్తోఖిలస్య యః కార్యభూతాజ్జగతో వ్యతిరిక్తః ॥ శ్రు ॥ అతో జ్యాయాంశ్చ - త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః - యస్యాయుతాయుతాంశాంశ ఇతి - వ్యతిరిక్తమిత్యాదినా వాసుదేవశబ్దార్థ ఉక్తః ॥ ౭౮ ॥ నమ ఇతి ॥ ఆదరాన్నమస్కారావృత్తిః సంకర్షణాదివ్యూహవిషయా వా - నామరూపం న యస్య

చ భూతభేదాస్తేష్వంతరాత్మాఖ్యమతీవసూక్ష్మమ్ ॥ ౭౪ ॥ తస్మాచ్చ సూక్ష్మాదివిశేషణానామగోచరే యత్పరమాత్మరూపమ్ । కిమప్యచింత్యం తవ రూపమస్తి తస్మై నమస్తే పురుషోత్తమాయ ॥ ౭౫ ॥ సర్వభూతేషు సర్వాత్మన్ యా శక్తిరపరా తవ । గుణాశ్రయా నమస్తస్యై శాశ్వతాయై పరేశ్వర ॥ ౭౬ ॥ యాతీతగోచరా వాచాం మనసాం చావిశేషణా । జ్ఞానిజ్ఞానపరిచ్ఛేద్యా తాం వందే చైశ్వరీం పరామ్ ॥ ౭౭ ॥ ఓం నమో వాసుదేవాయ తస్మై భగవతే సదా । వ్యతిరిక్తం న యస్యాస్తి వ్యతిరిక్తోఖిలస్య యః ॥ ౭౮ ॥ నమస్తస్మై నమస్తస్మై నమస్తస్మై మహాత్మనే । నామరూపం న యస్యాస్తి యోస్తిత్వేనోపలభ్య

గవద్బ్రహ్మాండాంతర్వర్తి విరాడ్రూపం - రూపం - మహత్తే స్థితమత్ర విశ్వమితి పాఠే నమహద్రూపం విశ్వం బ్రహ్మాండం - అత్ర స్థితం జగదేతత్ - తతశ్చ సూక్ష్మరూపమిత్యన్వయః - తతో సూక్ష్మాణి రూపాణి చతుర్భూతభేదాః జరాయుజాదిచతుర్విధాః దేహాః - తేష్వప్యంతరాత్మాఖ్యం క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞమతీవసూక్ష్మం రూపం ॥ ౭౪ ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాదపి పరం సూక్ష్మాదివిశేషణానామగోచరే అవిషయే వర్తమానం యత్కిమప్యచింత్యం రూపమస్తి - తస్మై పురుషోత్తమాఖ్యాయ తే రూపాయ నమః ॥ శ్లో ॥ యస్మాత్క్షరమతీతోహమక్షరాదపి చోత్తమః । అతోస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమ ఇతి స్మృతేః ॥ ౭౫ ॥ నన్వేవంభూతస్య కుతః స్థూలసూక్ష్మాద్యనేకరూపత్వమిత్యాశంక్య తదుత్పాదకం శక్తిద్వయం ప్రణమతి ॥ సర్వభూతేష్విత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ సర్వభూతేష్వితి ॥ అపరా జడశక్తిః ప్రకృత్యాఖ్యా ॥ ౭౬ ॥ యాతీతగోచరేతి ॥ వాచాం మనసాం చ యాతీతగోచరా అతీతోతిక్రాంతో గోచరో విషయో యయా సా - యస్మాదవిశేషణా జాతిగుణాదివిశేషణశూన్యా - జ్ఞానినాం క్షేత్రజ్ఞానాం యాని శబ్దాదివిషయాణి ప్రాదేశికాని జ్ఞానాని తైస్తైః పరిచ్ఛేద్యా సర్వతః ప్రసరద్భిర్నిర్ఝరోద్రేకైర్మహాసరోవత్సర్వగతత్వేనావగమ్యా - యద్వా - జ్ఞానీ జీవః జ్ఞానం బుద్ధిః ఉభయమపి పరిచ్ఛేద్యం బాహ్యదీపప్రకాశ్యం యస్యాస్సా - తస్యాస్సర్వావభాసకత్వాత్ - తామైశ్వరీమీశ్వరస్య తత్త్వభూతాం చ పరాం చిచ్ఛక్తిం వందే ॥ శ్రు ॥ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి శ్రుతేః ॥ ౭౭ ॥ అతః ఏవంభూతశక్తిద్వయేనాచింత్యనిరతిశయైశ్వర్యత్వాచ్ఛుద్ధత్వం స్థూలసూక్ష్మాద్యనేకరూపత్వం చ సంగచ్ఛత ఏవేతి ద్వాదశాక్షరమంత్రప్రతిపాద్యరూపేణ ప్రణమతి ॥ ఓం నమ ఇత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ ౭౮ ॥ నమ ఇతి ॥ నమస్తస్మై ఇతి త్రిభిః పునరుక్త్యా రూపం మహదితి శ్లోకోక్తచైతన్యోపాధిభూతైర్విశ్వరూపజగద్రూపభూత

జీవవన్నకర్మకృతం॥ ౭౯॥౮౦॥ ౮౧॥ నమోస్త్వితి ॥ యస్యాభిన్నం కార్యత్వాద్రూపవత్త్వాచ్చ॥ ౮౨॥ యత్రేతి ॥ ఓతం కుండ ఇదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ । బ్రహ్మన్సావిశ్వాభూతాని నావీవాంతస్సమాహితా॥ సూత్రే మణిగణా ఇవేతి చ॥ ౮౩॥ యత్రేతి ॥ యత్ర సర్వం స్థితం లీనమితి వా - యతస్సర్వముపాదానభూతాద్భవతి - అత ఏవ యస్సర్వం॥ ౮౪॥ సర్వగత్వాదితి ॥ సర్వతః సర్వత్రాత్మత్వేనయో వసతి అనాదిమధ్యాంత మిత్యాది విశేషణై రచితః జడాద్యైర్వ్యావృత్తః సచ్చిదానందస్వరూపః స ఏవాహమవస్థిత ఇత్యత్ర సర్వగత్వాదనంతస్యేతి హేతుశ్చోక్తః॥ ౮౫॥ అహమేవేతి ॥ స పరమాత్మా కిమాశ్రయ ఇత్యత్రాహ ॥ ఆత్మసంశ్రయ ఇతి - న కించిదాశ్రితః - స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః - నను బ్రహ్మణో జగదుత్పత్తిః శ్రూయతే యతో వా ఇమానీత్యాదినా - తత్కథముత్త ఇత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ బ్రహ్మసంజ్ఞోహమితి బ్రహ్మాత్మకత్వాదహమేవ బ్రహ్మసంజ్ఞః - అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ - అంతే ప్రళయే ॥ ౮౬ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - ఏకోనవింశోధ్యాయః. ✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲

తే॥ ౭౯ ॥ యస్యావతారరూపాణి సమర్చంతి దివౌకసః । అపశ్యంతః పరం రూపం నమస్తస్మై పరాత్మనే॥ ౮౦॥ యోంతస్తిష్ఠన్నశేషస్య పశ్యతీశశ్శుభాశుభమ్ । తం సర్వసాక్షిణం విష్ణుం నమస్యే పరమేశ్వరమ్॥ ౮౧ ॥ నమోస్తు విష్ణవే తస్మై యస్యాభిన్నమిదం జగత్ । ధ్యేయస్స జగతామాద్యస్స ప్రసీదతు మేవ్యయః॥ ౮౨॥ యత్రోతమేతత్ప్రోతం చ విశ్వమక్షరసంజ్ఞకే । ఆధారభూతస్సర్వస్య స ప్రసీదతు మే హరిః ॥ ౮౩ ॥ ఓం నమో విష్ణవే తస్మై నమస్తస్మై పునః పునః । యత్ర సర్వం యతస్సర్వం యస్సర్వం సంశ్రయశ్చ యః॥ ౮౪॥ సర్వగత్వాదనంతస్య స ఏవాహమవస్థితః । మత్తస్సర్వమహం సర్వం మయి సర్వం సనాతనే॥ ౮౫ ॥ అహమేవావ్యయో నిత్యః పరమాత్మాత్మసంశ్రయః । బ్రహ్మసంజ్ఞోహమేవాగ్రే తథాంతే చ పరః పుమాన్॥ ౮౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - ఏకోనవింశోధ్యాయః. ✲✲✲✲

రూపైః ప్రణామః - నామరూపం న యస్య తస్మై నమ ఇత్యనుషంగాచ్ఛుద్ధక్షేత్రజ్ఞరూపేణ ఏకోహమస్మీత్యేవోపలభ్యతే తస్మై మహాత్మనే నమ ఇతి బ్రహ్మరూపేణ ప్రణమతీతి ద్రష్టవ్యం॥ ౭౯ ॥ నన్వేవం కేవలశ్చేత్పరమేశ్వరః తర్హి తస్యావిషయత్వాదర్చనాదికం న ఘటత ఇత్యాశంక్యాహ॥ యస్యేతి॥ ౮౦ ॥ నన్వేవం పరమేశ్వర ఏవ చేదర్చనీయస్తర్హి రుద్రాదీనాం పూజ్యతా కథమిత్యాశంక్య తేషామంతర్యామీశ్వరరూపేణైవ యుజ్యత ఇత్యాశయేనాహ॥ యోంతరితి॥ ౮౧ ॥ జడస్యాపి జగతః పరమేశ్వరరూపేణోపాస్యత్వమస్తి కిం పునర్దేవతానామిత్యాశయేనాహ॥ నమోస్త్వితి॥ అభిన్నత్వే హేతుః జగతామాద్యః కారణమితి॥ ౮౨॥ తదుపపాదయన్నాహ ॥ యత్రేతి॥ యత్ర యస్మిన్ప్రోతం విశ్వం దీర్ఘతంతుషు పటవద్గ్రథితం - తిర్యక్తంతుషు పటవదేవానుస్యూతం అక్షరసంజ్ఞకే ప్రధాన మహదాదిరూపే॥ ౮౩॥ తదుక్తం సర్వాత్మత్వం సంక్షేపతః స్మరన్ ప్రణమతి॥ ఓమితి॥ యత్ర సర్వం ప్రళయే తస్మై నమః - యతః సర్వం సృష్టౌ తస్మై నమః - యః సర్వం స్థితౌ పునః తస్మై నమః - అత ఏవ తస్య యస్సంశ్రయః ఆధారాత్మా తస్మై నమ ఇత్యేవం నమస్యావస్థాభేదాత్ నమస్కారావృత్తిః ॥ ౮౪ ॥ తదేవం విష్ణోర్బ్రహ్మణశ్చ సర్వాత్మకత్వం భావయన్ సర్వస్యాపి బ్రహ్మత్వావిర్భావేన తదభేదం పశ్యన్నాహ - సర్వగత్వాదిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౮౫ ॥ అహమేవేతి॥ అగ్రే సృష్టేః పూర్వం - అంతే చ ప్రళయానంతరం॥ ౮౬ ॥ అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దనో నాన్యత్తతః కారణకార్యజాతం॥ ఈదృఙ్మనో యస్య న తస్య భూయో భవోద్భవా ద్వంద్వగదా భవంతి ॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామి విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - ఏకోనవింశోధ్యాయః॥ ✲✲✲✲✲✲✲

విశదవిశదతరవిశదతమక్రమేణ యోగకాష్ఠాం ప్రాప్త ఇత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఆత్మనోభేదేన స్వశరీరకత్వేన- విష్ణుశబ్దః కారణవాచీ - ఆత్మశబ్దః కార్యభూతస్వప్రకాశకవిష్ణువాచీ - తేనాప్యభేదః - తన్మయత్వం తత్ప్రాచుర్యం- అగ్ర్యముత్కృష్టం - స్వస్య తదాత్మకత్వవైశద్యమవాప - అతఏవాత్మానమచ్యుతం మేనే - తన్మయత్వమవాప్యాగ్ర్యమితిచ పాఠః॥ ౧॥ విసస్మారేతి॥ అథ యోగదశాయామాత్మనః తదాత్మకత్వేన ఆత్మానం భ్రాంత్యా వాసితం విసస్మార - స్వప్రకాశస్య యోగదశాయామావిర్భూతస్య చ స్వరూపస్య విస్మరణాయోగాత్ - స్వరూపవిస్మృతౌ తు వామదేవాదేరహం మనురభవమిత్యాదివచనవన్మత్తస్సర్వమిత్యాదివచనం న స్యాత్ - తర్హి కథమచింతయత్తత్రాహ- అహమేవావ్యయ ఇతి॥ ౨॥ ౩॥ యోగప్రభావాదితి॥ విష్ణుమయే విష్ణుప్రచురే - యోగాచ్చలతి సతి - ఉరగబంధమితి నపుంసకత్వమార్షత్వాత్ - ఉరగబంధైస్తైరితి వా పాఠః - చలత్యురగబంధమితి చ పాఠః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ దృష్ట్వేతి॥ ప్రహ్లాదోస్మీతి లోకదృష్ట్యా కేవలమౌపాధికరూపావచ్ఛిన్నమాత్మానం సస్మార - న తు పరమాత్మరూపతయా॥ ౭॥ ౮॥ ఓం నమ ఇతి॥ పరమార్థాయ అనాశి పరమార్థః - పరమార్థార్థేతి పాఠే అర్థశబ్దః ప్రయోజనవాచీ - స్థూలేత్యాది - సూక్ష్మమక్షరమవ్యక్తం కారణరూపం - స్థూలం క్షరం వ్యక్తం కార్యరూపం - కలాతీత - పంచేంద్రియాణి పంచవిషయాః పంచభూతాని చ కలాః - కలాతీతం ముక్తరూపం - నిరంజన - ఇదం చ ముక్తరూపం॥ శ్రు॥ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీతి శ్రుతేః॥ ౯॥ గుణాంజనేతి॥ గుణాంజన గుణాధారేతి సమష్టిగరూపం - యయోపంధార్యతే జగదితి- నిర్గుణాత్మన్॥ శ్లో॥ సత్త్వాదయో న సంతీశే యత్ర చ ప్రాకృతా గుణా ఇతి - గుణస్థిత - సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసావితి- మూర్తామూర్త - స్థూలసూక్ష్మప్రపంచరూప - మహామూర్తే విశ్వరూపాధ్యాయోక్తా మహామూర్తిః - వైశ్వా

శ్రీపరాశరః॥ ఏవం సంచింతయన్విష్ణుమభేదేనాత్మనో ద్విజ। తన్మయత్వమవాప్యాగ్ర్యం మేనే చాత్మానమచ్యుతమ్॥ ౧॥ విసస్మార తదాత్మానం నాన్యత్కించిదజానత। అహమేవావ్యయో నిత్యః పరమాత్మేత్యచింతయత్॥ ౨॥ తస్య తద్భావనాయోగాత్ క్షీణపాపస్య వై క్రమాత్। శుద్ధేంతఃకరణే విష్ణుస్తస్థౌ జ్ఞానమయోచ్యుతః॥ ౩॥ యోగప్రభావాత్ప్రహ్లాదే జాతే విష్ణుమయే సురే। చలంత్యురగబంధాస్తే మైత్రేయ త్రుటితాః క్షణాత్॥ ౪॥ భ్రాంతగ్రాహగణస్సోర్మిర్యయౌ క్షోభం మహార్ణవః। చచాల చ మహీ సర్వా సశైలవనకాననా॥ ౫॥ స చ తం శైలసంఘాతం దైత్యైర్న్యస్తమథోపరి। ఉత్క్షిప్య తస్మాత్సలిలాన్నిశ్చక్రామ మహామతిః॥ ౬॥ దృష్ట్వా చ స జగద్భూయో గగనాద్యుపలక్షితమ్। ప్రహ్లాదోస్మీతి సస్మార పునరాత్మానమాత్మనా॥ ౭॥ తుష్టావ చ పునర్ధీమాననాదిం పురుషోత్తమమ్। ఏకాగ్రమతిరవ్యగ్రో యతవాక్కాయమానసః॥ ౮॥ ప్రహ్లాదః॥ ఓం నమః పరమార్థార్థ స్థూలసూక్ష్మ క్షరాక్షర। వ్యక్తావ్యక్త కలాతీత సకలేశ నిరంజన॥ ౯॥ గుణాంజన గుణాధార నిర్గుణాత్మన్ గుణస్థిత।

౧॥ విసస్మారేతి॥ ఆత్మానం ప్రహ్లాదోహమితి విస్మృతవాన్॥ ౨॥ తస్యేతి॥ క్షీణపాపస్య ధ్వస్తసమస్తకర్మవాసనామలస్య॥ ౩॥ యోగప్రభావాదితి॥ త్రుటితాః ఛిన్నాః - భావే క్తః॥ ౪॥ భ్రాంతగ్రాహేతి॥ భ్రాంతో గ్రాహగణో యస్మిన్ - సోర్మిః ఊర్మిభిస్సహ వర్తమానః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ఓం నమ ఇతి॥ హే పరమార్థజ్ఞానరూప - హే అర్థదృశ్యరూప॥ శ్లో॥ జ్ఞానస్వరూపమత్యంతనిర్మలం పరమార్థతః। తదేవార్థస్వరూపేణ భ్రాంతిదర్శనతః స్థితమిత్యుక్తత్వాత్॥ స్థూల జాగ్రద్దృశ్యరూప - సూక్ష్మ స్వప్నదృశ్యరూప - క్షరాక్షర కార్యకారణరూప - అక్షరాత్పరేతి పాఠాంతరే అక్షరం ప్రధానం తస్మాదపి పరం యదనాధారం బ్రహ్మ తద్రూప॥ శ్రు॥ అక్షరాత్పరతః పర ఇతి శ్రుతేః - వ్యక్తావ్యక్త దృశ్యాదృశ్యరూప - కలాతీత నిరవయవ - సకల సావయవ - ఈశ నియామక - నిరంజన నిర్లేప॥ ౯॥ గుణాంజనేతి॥ గుణానన్క్తి స్వసత్తాప్రకాశాభ్యామనురంజయతీతి తథా గుణానామాధార - గుణేష్వస్థిత - పరస్థి

పరమూర్తిర్వా - సూక్ష్మమూర్తిర్వ్యూహః - స్ఫుటో విభవః అస్ఫుటం పరరూపం॥ ౧౦ ॥ కరాళేతి॥ కరాళత్వం సంహారాదిషు - సౌమ్యాత్మత్వం స్వతః - అవిద్యా కర్మ - భ్రాంతిజ్ఞానం వా - సదసద్రూప భావాభావరూప - సద్భావ సత్పదార్థ॥ శ్లో॥ ఓం తత్సదితి నిర్దేశః బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః - సద్భావే సాధుభావే చ సదితి - వస్తూనాం సదసద్భావం కరోతి జానాతీతి వా - సదసద్భావభావన॥ ౧౧ ॥ నిత్యానిత్యేతి॥ అనిత్యం ఘటాది - తదపేక్షయా నిత్యం గగనాది - నిష్ప్రపంచ ప్రపంచాన్నిర్గత - ప్రపంచోత్తీర్ణేత్యర్థః - ఏకానేక - కారణరూపేణైక - కార్యరూపైరనేక॥ ౧౨॥ ఉపసంహరతి॥ య ఇతి॥ స్థూలత్వాత్ ప్రకటః - సూక్ష్మత్వాదప్రకాశః - యస్స్థూలసూక్ష్మప్రకటాప్రకాశ ఇతి చ పాఠః - సర్వభూతః స్వేతరసర్వవస్తుశరీరః - న చ సర్వభూతః స్వేతర సమస్త వస్తువిలక్షణః - అవిశ్వహేతుః సృజ్యకర్మసాపేక్షత్వాత్ స్వతో విషమసృష్టేరహేతుః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫ ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮ ॥ ౧౯॥ ౨౦॥

మూర్తామూర్త మహామూర్తే సూక్ష్మమూర్తే స్ఫుటాస్ఫుట॥ ౧౦ ॥ కరాళసౌమ్యరూపాత్మన్ విద్యావిద్యామయాచ్యుత । సదసద్రూప సద్భావ సదసద్భావభావన॥ ౧౧ ॥ నిత్యానిత్యప్రపంచాత్మన్ నిష్ప్రపంచామలాశ్రిత । ఏకానేక నమస్తుభ్యం వాసుదేవాదికారణ॥ ౧౨ ॥ యస్స్థూలసూక్ష్మః ప్రకటప్రకాశో యస్సర్వభూతో న చ సర్వభూతః । విశ్వం యతశ్చైతదవిశ్వహేతోర్నమోఽస్తు తస్మై పురుషోత్తమాయ॥ ౧౩ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తస్య తచ్చేతసో దేవః స్తుతిమిత్థం ప్రకుర్వతః । ఆవిర్బభూవ భగవాన్ పీతాంబరధరో హరిః॥ ౧౪ ॥ ససంభ్రమస్తమాలోక్య సముత్థాయాకులాక్షరమ్ । నమోఽస్తు విష్ణవే త్యేతద్వ్యాజహారాసకృద్ద్విజ॥ ౧౫ ॥ ప్రహ్లాదః॥ దేవ ప్రపన్నార్తిహర ప్రసాదం కురు కేశవ । అవలోకనదానేన భూయో మాం పాలయావ్యయ ॥ ౧౬ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ కుర్వతస్తే ప్రసన్నోఽహం భక్తిమవ్యభిచారిణీమ్ । యథాభిలషితో మత్తః ప్రహ్లాద వ్రియతాం వరః ॥ ౧౭ ॥ ప్రహ్లాదః॥ నాథ యోనిసహస్రేషు యేషు యేషు వ్రజామ్యహమ్ । తేషు తేష్వచ్యుతా భక్తిరచ్యుతాస్తు సదా త్వయి ॥ ౧౮ ॥ యా ప్రీతిరవివేకానాం విషయేష్వనపాయినీ । త్వామనుస్మరతస్సా మే హృదయాన్మాపసర్పతు॥ ౧౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మయి భక్తిస్తవాస్త్యేవ భూయోఽప్యేవం భవిష్యతి । వరస్తు మత్తః ప్రహ్లాద వ్రియతాం యస్తవేప్సితః ॥ ౨౦ ॥ ప్రహ్లాదః॥ మయి ద్వేషానుబంధోఽభూత్సంస్తుతావుద్యతే తవ । మత్పితుస్తత్కృ

తేతి పాఠే పరమవ్యక్తం తత్రస్థితేత్యర్థః - భక్తానాం స్ఫుట - అన్యేషామస్ఫుట॥ ౧౦॥ కరాళేతి॥ కరాళసౌమ్యరూపాణామాత్మన్ - సదసద్రూపయోః కార్యకారణయోః సద్భావ ఉత్పత్తిర్యస్మాత్ - తావేవ సదసద్భావౌ భావయతి పాలయతీతి తథా॥ ౧౧॥ నిత్యేతి॥ అమలైర్జ్ఞానిభిరాశ్రితః - తస్య సంబుద్ధిః - పరమార్థత్వాదిష్వాదికారణేత్యంతేషు షట్త్రింశత్సంబోధనేషు తుభ్యం నమ ఇత్యనుషంగేణ ప్రత్యేకం ప్రత్యేకం వాక్యసమాప్తిః కర్తవ్యా ॥ ౧౨ ॥ య ఇతి॥ సర్వేషాం భూతానాం యః ప్రకటప్రకాశశ్చిద్రూపత్వాత్ - అవిశ్వహేతోః సర్వకారణవ్యతిరిక్త ॥ ౧౩ ॥ ౧౪॥ ససంభ్రమ ఇతి॥ విష్ణవ ఇతి సంధిరార్షః॥ ౧౫॥ దేవేతి॥ అవలోకనం ప్రత్యక్షదర్శనం తస్య దానేన ॥ ౧౬ ॥ ౧౭॥ నాథేతి॥ హే అచ్యుత - త్వయి మే అచ్యుతా ఏకాంతికా భక్తిరస్తు॥ ౧౮॥ ఏకాంతభక్తిః పరమప్రీత్యధీనేతి తాం ప్రీతిం ప్రార్థయతే॥ యేతి॥ యా యాదృశీ ప్రీతిర్విషయేషు తదాసక్తానాం - సా తాదృశీ ప్రీతిర్మే హృదయాన్మాపసర్పతు మాపయాతు - హృదయే సదా తిష్ఠత్విత్యర్థః - యద్వా - హే మా పలక్ష్మీపతే సా విషయప్రీతిస్త్వామనుస్మరతో మే హృదయాత్ సర్పతు నిర్గచ్ఛతు - తత్ప్రీతౌ సత్యాం త్వదనుస్మరణాయోగాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥

మయీతి ॥ మయి ద్వేషానుబంధ ఇత్యసహ్యోపచారః - మత్పితురితి తన్మాహేతుః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ అన్యానీతి ॥ త్వయి భక్తిమతో ద్వేషాదిత్యస్య శస్త్రాణి పాతితానీత్యాదినా సంబంధః - తత్సంభవం శస్త్రపాతాదినా సంభవం- అయం భాగవతాపచారః ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥

తం పాపం దేవ తస్య ప్రణశ్యతు ॥ ౨౧ ॥ శస్త్రాణి పాతితాన్యంగే క్షిప్తో యచ్చాగ్నిసంహతౌ । దంశితశ్చోరగైర్దత్తం యద్విషం మమ భోజనే ॥ ౨౨ ॥ బధ్వా సముద్రే యత్ క్షిప్తో యచ్చితోఽస్మి శిలోచ్చయైః ॥ ౨౩ ॥ అన్యాని చాప్యసాధూని యాని పిత్రా కృతాని మే ॥ త్వయి భక్తిమతో ద్వేషాదఘం తత్సంభవం చ యత్ । త్వత్ప్రసాదాత్ప్రభో సద్యస్తేన ముచ్యేత మే పితా ॥ ౨౪ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ప్రహ్లాద సర్వమేతత్తే మత్ప్రసాదాద్భవిష్యతి । అన్యం చ తే వరం దద్మి వ్రియతామసురాత్మజ ॥ ౨౫ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ కృతకృత్యోఽస్మి భగవన్ వరేణానేన యత్త్వయి । భవిత్రీ త్వత్ప్రసాదేన భక్తిరవ్యభిచారిణీ ॥ ౨౬ ॥ ధర్మార్థకామైః కిం తస్య ముక్తిస్తస్య కరే స్థితా । సమస్తజగతాం మూలే యస్య భక్తిః స్థిరా త్వయి ॥ ౨౭ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ యథా తే నిశ్చలం చేతో మయి భక్తిసమన్వితమ్ । తథా త్వం మత్ప్రసాదేన నిర్వాణం పరమాప్స్యసి ॥ ౨౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వాంతర్దధే విష్ణుస్తస్య మైత్రేయ పశ్యతః । స చాపి పునరాగమ్య వవందే చరణౌ పితుః ॥ ౨౯ ॥ తం పితా మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ పరిష్వజ్య చ పీడితమ్ । జీవసీత్యాహ వత్సేతి బాష్పార్ద్రనయనో ద్విజ ॥ ౩౦ ॥ ప్రీతిమాంశ్చాభవత్తస్మిన్ననుతాపీ మహాసురః । గురుపిత్రోశ్చకారైవం శుశ్రూషాం సోఽపి ధర్మవిత్ ॥ ౩౧ ॥ పితర్యుపరతిం నీతే నరసింహస్వరూపిణా । విష్ణునా సోఽపి దైత్యానాం మైత్రేయాభూత్పతిస్తతః ॥ ౩౨ ॥ తతో రాజ్యద్యుతిం ప్రాప్య కర్మశుద్ధికరీం ద్విజ । పుత్రపౌత్రాంశ్చ సుబహూనవాపైశ్వర్యమేవ చ ॥ ౩౩ ॥ క్షీణాధికారస్స యదా పుణ్యపాపవివర్జితః । తదా స భగవద్ధ్యానాత్పరం నిర్వాణమాప్తవాన్ ॥ ౩౪ ॥ ఏవం ప్రభావో దైత్యోఽసౌ మైత్రేయాసీన్మహామతిః । ప్రహ్లాదో భగవద్భక్తో యం త్వం మామనుపృచ్ఛసి ॥ ౩౫ ॥ యస్త్వేతచ్చరితం తస్య ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః । శృణోతి తస్య పాపాని సద్యో గచ్ఛంతి సంక్షయమ్ ॥ ౩౬ ॥ అహోరాత్రకృతం పాపం ప్రహ్లాదచరితం నరః । శృణ్వన్ పఠంశ్చ మైత్రేయ వ్యపోహతి న సంశయః ॥ ౩౭ ॥ పౌర్ణమాస్యామ

౨౧ ॥ ౨౨ ॥ బధ్వేతి ॥ శిలోచ్చయైః పర్వతైశ్చితోఽస్మ్యాక్రాంతోఽస్మి ॥ ౨౩ ॥ అన్యానీతి ॥ తేన పాపేన మే పితా ముచ్యేత ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ప్రీతిమానితి ॥ వైష్ణవానుభావదర్శనాత్ప్రీతిమాంశ్చ తదా తస్మిన్నభవత్ ॥ ౩౧ ॥ పితరీతి ॥ పునశ్చ కాలాంతరే బ్రహ్మశాపవశాదతిక్రోధేన తం హంతుముద్యతే తత్పితరి నృసింహరూపేణ విష్ణునా ఉపరతిం నీతే సతి - ప్రహ్లాదో దైత్యానాం పతిరభూత్ ॥ ౩౨ ॥ తదితి ॥ రాజ్యద్యుతిం రాజ్యలక్ష్మీం - కర్మశుద్ధికరీం భోగైః ప్రారబ్ధక్షయకరీం - ప్రాప్య ॥ ౩౩ ॥ క్షీణాధికార ఇతి ॥ క్షీణాధికారః క్షీణప్రారబ్ధకర్మా - జ్ఞానాత్పూర్వోత్తరైః పుణ్యపాపైశ్చ వర్జితః ॥ శ్రు ॥ పూర్వసర్వకర్మణాం వినాశాదశ్లేషాచ్చోత్తరేషాం తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇత్యాది శ్రుతేః - తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాదితి న్యాయాచ్చ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ అహోరాత్రకృతమితి ॥ అహోరాత్రం నిరంతరం యత్కృతం పాపం తత్సకృచ్ఛృణ్వన్నేవ పఠన్నేవ వా విశేషేణ సవాసనమపోహతి నిరస్యతి - న తు సంపూర్ణం శ్రుత్వా చైత్యైకదేశశ్రవణఫలోక్తిః ॥ ౩౭ ॥ పౌర్ణమాస్యామితి ॥ అమావాస్యాం అమావాస్యాయామిత్యర్థః - గోః ప్రదానం ప్రకర్షేణ దానం కురుతే - సూర్యగ్రహణే ఉభయతోముఖ్యాం సువర్ణశృంగాదిసంపూర్ణదక్షిణాదిసత్పాత్రాదిసత్

౩౯ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - వింశోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀
౧॥ ౨॥ ౩॥ శిష్టానాం కాశ్యపస్త్రీణాం వంశానాహ ॥ అభవన్నితి॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ స్వర్భానోరితి ॥ శ్రీహరివంశే - దనుపుత్రశతే ఉపదానవ వైశ్వానర గావుక్తౌ హస్తిశిరా ఇత్యుపదానవ్యా ఉపదానవ దుహితుర్నామ - హస్తిశిరా ఇతిచ పాఠః - ఉపదానవీత్యత్ర వృద్ధ్యభావశ్ఛాందసః॥ ౭॥ ఉభే ఇతి॥ మరీచిః కాశ్యపః దానవవిశేషో వా॥ ౮॥ ౯॥

మావాస్యామష్టమ్యామథవాపరః । ద్వాదశ్యాం వా తదాప్నోతి గోప్రదానఫలం నరః॥ ౩౮ ॥ ప్రహ్లాదం సకలాపత్సు యథా రక్షితవాన్హరిః । తథా రక్షతి యస్తస్య శృణోతి చరితం సదా ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - వింశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

శ్రీపరాశరః॥ ప్రహ్లాదపుత్ర ఆయుష్మాన్ శిబిర్బాష్కల ఏవ చ । విరోచనస్తు ప్రాహ్లాదిర్బలిర్జజ్ఞే విరోచనాత్ ॥ ౧ ॥ బలేః పుత్రశతం త్వాసీద్బాణజ్యేష్ఠం మహామునే । హిరణ్యాక్షసుతా బ్రహ్మన్సర్వ ఏవ మహాబలాః॥ ౨ ॥ ఝర్ఝరశ్శకునిశ్చైవ భూతసంతాపనస్తథా । మహానాభో మహాబాహుః కాలనాభస్తథాపరః॥ ౩॥ అభవన్దనుపుత్రాశ్చ ద్విమూర్ధా శంబరస్తథా । అయోముఖశ్శంకుశిరాః కపిలశ్శంకరస్తథా ॥ ౪ ॥ ఏకచక్రో మహాబాహుస్తారకశ్చ మహాబలః । స్వర్భానుర్వృషపర్వా చ పులోమా చ మహాస్వనః॥ ౫ ॥ ఏతే దనుసుతాః ఖ్యాతా విప్రచిత్తిశ్చ వీర్యవాన్॥ ౬ ॥ స్వర్భానోస్తు ప్రభా కన్యా శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ । ఉపదానవీ హయశిరాః ప్రఖ్యాతా వరకన్యకాః॥ ౭ ॥ వైశ్వానరసుతే చోభే పులోమా కాలకా తథా । ఉభే తత్ర మహాభాగే మారీచేస్తు పరిగ్రహః ॥ ౮ ॥ తాభ్యాం పుత్రసహస్రాణి షష్టిర్దానవసత్తమాః । పౌలోమాః కాలకేయాశ్చ మరీచితనయాస్స్మృతాః ॥ ౯॥ తతోఽపరే మహావీర్యా దారుణాస్త్వతినిర్ఘృణాః । సింహికాయామథోత్పన్నా విప్రచిత్తేస్సుతాస్తథా॥ ౧౦ ॥ త్ర్యంశశ్శల్యశ్చ బలవాన్నభశ్చైవ మహాబలః । వాతాపిర్నముచిశ్చైవ ఇల్వలః ఖసృమస్తథా॥ ౧౧॥ అంధకో నరకశ్చైవ కాలనాభస్తథైవ చ । స్వర్భానుశ్చ మహావీర్యో వక్త్రయోధీ మహాసురః ॥ ౧౨ ॥ ఏతే వై దానవశ్రేష్ఠా దనువంశవివర్ధనాః । ఏతేషాం పుత్రపౌత్రాశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః ॥ ౧౩ ॥ ప్రహ్లాదస్య తు దైత్యస్య నివాతకవచాః కులే । సముత్పన్నాస్సుమహతా తపసా భావితాత్మనః॥ ౧౪ ॥ షట్సుతాస్సుమహాసత్త్వాస్తామ్రాయాః పరికీర్తితాః । శుకీ శ్యేనీ చ భాసీ చ సుగ్రీవీ శుచిగృధ్రికాః॥ ౧౫ ॥ శుకీ

లాంగకలాపేన యత్ఫలం తత్ఫలం ఏతచ్చరితం పఠన్ ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ సదా శ్రవణస్య ఫలమాహ ॥ ప్రహ్లాదమితి ॥ కరుణం చరణానమ్రే దారుణం పితరి ద్రుహి । ప్రహ్లాదవరదం వందే నృసింహం ఘృణిభీషణం ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే- వింశోఽధ్యాయః॥

ప్రహ్లాదపుత్ర ఇతి॥ ప్రహ్లాదేః ప్రహ్లాదపుత్రః॥ ౧॥ బలేరితి ॥ బాణో జ్యేష్ఠో యస్మిన్ తత్ ॥ ౨॥ ఏవం తావద్దితేరదితేశ్చ వంశా ఉక్తాః - ఇదానీం క్రమప్రాప్తానాం అన్యాసాం కాశ్యపభార్యాణాం వంశాన్వక్ష్యన్ - దనోర్వంశమాహ - అభవన్నితి సార్ధైర్నవభిః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే ప్రఖ్యాతా ఇతి విశేషణేన హరివంశ మాత్స్యాదిషు దనోస్సుతశతే గణితే వైశ్వానరాదయశ్చ సూచితాః॥ ౬॥ స్వర్భానోరితి ॥ శర్మిష్ఠా వృషపర్వణః కన్యా- ఉపదానవీ చ హయశిరాశ్చ తస్యైవ కన్యే ఇతి కేచిత్ - అన్యదీయే ఇత్యన్యే॥ శ్లో॥ వైశ్వానరసుతా యాస్తు చతస్రశ్చారుదర్శనాః॥ ఉపదానవీ హయశిరాః పులోమా కాలకా తథేతి భాగవతాద్యుక్తేః॥ ౭॥ ౮॥ ౯ ॥ తత ఇతి॥ సింహికాయాం హిరణ్యకశిపోర్భగిన్యాం విప్రచిత్తేః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩ ॥ దనుసుతాన్ సింహావలోకనేన పునరాహ ॥ ప్రహ్లాదస్యేతి ॥ భావితాత్మనః ప్రహ్లాదస్యేత్యన్వయః॥ ౧౪॥ తామ్రాయా వంశమాహ- షడిత్యాదిత్రిభిః॥ షడితి॥ సుతాః కన్యాః తా ఏవాహ - శుకీతి - సుగ్రీవీ చ శుచిశ్చ గృధ్రికా చ తాః॥ ౧౫ ॥ శుకీతి ॥ ఉలూకప్రత్యులూకకాన్ - ఉలూకాన్ - ప్ర

౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ శుకీతి॥ ఉలూకః కౌశికః - ప్రత్యులూకః కాకః - భాసీభాసాంశ్చ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఏలాపుత్ర ఇతి॥ ఏతే కాద్రవేయాః సౌరసేయాశ్చ - అన్యే బహవః దందశూకాః విషోల్బణాః॥ ౨౨॥ గణమితి॥ తే చ సర్వే సర్పాః దంష్ట్రిణః - తత్ర కాద్రవేయసౌరసేయేభ్యోఽన్యాన్ సర్పాంస్తాం సాదానా స్థలజాన్పక్షిణశ్చ జలజాన్ దారుణాంశ్చ క్రోధవశంగణం క్రోధవశాయా వంశం విద్ధి - క్రోధవశో గణస్త్రిధా॥ శ్లో॥ బలో గణాత్ క్రోధవశాదహీంద్ర ఇతి భాగవతోక్తేః - రక్షోగణం క్రోధవశా స్వనామానమజీజనదితి మాత్స్యోక్తేశ్చ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ అథ వైవస్వతమన్వంతరే ప్రజాసర్గ ఉచ్యత ఇత్యాహ॥ వైవస్వత ఇతి॥ ౨౮॥ పూర్వమితి॥ గంధర్వాదీనాం పూర్వముత్పన్నాన్ ప్రాఙ్మన్వంతరస్థాన్ సప్తర్షీనేవ వర్తమాన వారుణయజ్ఞాది

తు జనయామాస ఉలూకప్రత్యులూకకాన్। శ్యేనీ శ్యేనాంస్తథా భాసీ భాసాన్ గృధ్రాంశ్చ గృధ్రకీ॥ ౧౬॥ శుచ్యౌదకాన్ పక్షిగణాన్ సుగ్రీవీ తు వ్యజాయత। అశ్వానుష్ట్రాన్ గర్దభాంశ్చ తామ్రా వంశః ప్రకీర్తితః॥ ౧౭॥ వినతాయాస్తు పుత్రౌ ద్వౌ విఖ్యాతౌ గరుడారుణౌ। సుపర్ణః పతతాం శ్రేష్ఠో దారుణః పన్నగాశనః॥ ౧౮॥ సురసాయాం సహస్రం తు సర్పాణామమితౌజసామ్। అనేకశిరసాం బ్రహ్మన్ ఖేచరాణాం మహాత్మనామ్॥ ౧౯॥ కాద్రవేయాస్తు బలినః సహస్రమమితౌజసః। సుపర్ణవశగా బ్రహ్మన్ జజ్ఞిరే నైకమస్తకాః॥ ౨౦॥ తేషాం ప్రధానా భద్రం తే శేషవాసుకితక్షకాః। శంఖశ్వేతౌ మహాపద్మః కంబలాశ్వతరావుభౌ॥ ౨౧॥ ఏలాపుత్రస్తథా కర్ణః కార్కోటకధనంజయౌ। ఏతే చాన్యే చ బహవో దందశూకా విషోల్బణాః॥ ౨౨॥ గణం క్రోధవశం విద్ధి తే చ సర్వే చ దంష్ట్రిణః। స్థలజాః పక్షిణోఽబ్జాశ్చ దారుణాః పిశితాశనాః॥ ౨౩॥ గాస్తు వై జనయామాస సురభిర్మహిషీస్తథా। ఇరా వృక్షలతావల్లీతృణజాతీశ్చ సర్వశః॥ ౨౪॥ ఖసా తు యక్షరక్షాంసి మునిరప్సరసస్తథా। అరిష్టా తు మహాసత్త్వాన్ గంధర్వాన్ సమజీజనత్॥ ౨౫॥ ఏతే కాశ్యపదాయాదాః కీర్తితాః స్థాణుజంగమాః। తేషాం పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః॥ ౨౬॥ ఏష మన్వంతరే సర్గో బ్రహ్మన్ స్వారోచిషే స్మృతః॥ ౨౭॥ వైవస్వతే చ మహతి వారుణే వితతే క్రతౌ। జుహ్వానస్య బ్రహ్మణో వై ప్రజాసర్గ ఇహోచ్యతే॥ ౨౮॥ పూర్వం యత్ర తు సప్తర్షీనుత్పన్నానేవ మానవాన్। పుత్రత్వే కల్పయామాస స్వయమేవ పితామహ

త్యులూకాన్ తత్ప్రతిపక్షాన్ కాకాంశ్చ - ఉలూకీతి వా పాఠః - ఉలూకాన్ ప్రత్యులూకాంశ్చ సైవాజనయదిత్యర్థః - న పునరులూకీసంజ్ఞా అన్యా - తస్యా అనిర్దిష్టత్వాత్॥ శ్లో॥ శుకీ శుకానజనయదులూకీ ప్రత్యులూకకానితి మాత్స్యోక్తేః॥ ౧౬॥ శుచీతి॥ శుచ్యౌదకాన్ శుచిరేవ శుచీ - సా ఔదకాన్ పక్షిగణానజాయత - సుగ్రీవీత్వశ్వాదీనజాయతేత్యర్థః - తామ్రాయా వంశః ప్రకీర్తిత ఇత్యుపసంహారః॥ ౧౭॥ వినతాయా ఇతి॥ గరుడం విశినష్టి సుపర్ణ ఇతి- పతతాం పక్షిణాం శ్రేష్ఠః॥ ౧౮॥ సురసాయామితి॥ సురసాయాం సహస్రం జజ్ఞ ఇతి శేషః॥ ౧౯॥ కద్ర్వా వంశమాహ॥ కాద్రవేయా ఇత్యాదిత్రిభిః॥ కాద్రవేయా ఇతి - నైకమస్తకాః అనేకఫణాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ క్రోధవశాయా వంశమాహ॥ గణమితి॥ క్రోధవశం గణం క్రోధవశాయా జాతం విద్ధీత్యర్థః - తదనుజాన్విశినష్టి తే స ర్వే చ దంష్ట్రిణో రాక్షసాస్సర్పాశ్చ॥ శ్లో॥ రక్షోగణం క్రోధవశా స్వనామానమజీజనత్। దంష్ట్రిణాం నియుతం తేషాం భీమసేనాత్ క్షయం గతమితి - మాత్స్యోక్తేః - బలో గణః క్రోధవశాదహీంద్ర ఇతి భాగవతోక్తేశ్చ - స్థలజాశ్చ అబ్జాశ్చ జలజాః - మాంసాశినో దారుణాః పక్షిగణాః తస్యాం జాతా ఇతి విద్ధీత్యన్వయః - సురభేరిరాయాః ఖసాయాశ్చ మునేశ్చారిష్టాయాశ్చ వంశానాం వంశానాహ - గాస్త్విత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ వైవస్వత ఇతి॥ వైవస్వతే హి మన్వంతరే - వారుణే వరుణకర్తృకే మహతి వితతే క్రతౌ జుహ్వానస్య హోతృత్వే నవర్తమానస్య బ్రహ్మణః ప్రజాసర్గః అన్యథోచ్యతే॥ ౨౮॥ తమేవాహ॥ పూర్వమితి॥ యత్ర వైవస్వతే మన్వంతరే పూర్వమన్వంతరోత్పన్నా

చ్ఛేదాయ యత్ర మన్వంతరే ప్రజాసర్గార్థం పుత్రత్వే కల్పయామాస - తత్ర ప్రజాసర్గ ఉచ్యత ఇతి పూర్వేణాన్వయః - పితృత్వే కల్పయామాసే ఇతిపాఠే గంధర్వాదీనాం పితృత్వే ప్రవృత్తత్వ ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ వరేణేతి॥ వరందదామి త్వాశ్వాసితవాన్॥ ౩౧॥ ౩౨॥ శక్రమితి॥ శౌచినీమాత్రోప్యుక్తశౌచవతీ - తత్ర హ్యుక్తం॥ శ్లో॥ సంధ్యాయాం నైవభోక్తవ్యం గర్భిణ్యా వరవర్ణిని। నస్థాతవ్యం నగంతవ్యం వృక్షమూలేషు సర్వదా॥ వర్జయేత్కలహం లోకే గాత్రభంగం తథైవచ। నోన్ముక్తకేశీతిష్ఠేచ్చ నాశుచిస్స్యాత్కదాచనేతి॥ శౌచినీధారయిష్యసీతిచపాఠః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ తస్యాశ్చేతి॥ ఊనే అసమాప్తకాలే॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యా

హః॥ గంధర్వభోగిదేవానాం దానవానాంచసత్తమ॥ ౨౯॥ దితిర్వినష్టపుత్రా వై తోషయామాస కాశ్యపమ్। తయాచారాధితస్సమ్యక్ కాశ్యపస్తపతాంవరః॥ ౩౦॥ వరేణచ్ఛందయామాస సాచవవ్రేతతో వరమ్। పుత్రమింద్రవధార్థాయ సమర్థమమితౌజసమ్॥ ౩౧॥ సచతస్యై వరం ప్రాదాద్భార్యాయై మునిసత్తమః। దత్వాచ వరమవ్యగ్రః కాశ్యపస్తామువాచహ॥ ౩౨॥ శక్రం పుత్రో నిహంతా తే యదిగర్భం శరచ్ఛతమ్। సమాహితాతిప్రయతా శుచినీ ధారయిష్యసి॥ ౩౩॥ ఇత్యేవముక్త్వా తాం దేవీం సంగతః కాశ్యపో మునిః। దధార సాపితం గర్భం సమ్యక్ఛౌచసమన్వితా॥ ౩౪॥ గర్భమాత్మవధార్థాయ జ్ఞాత్వా తం మఘవానపి। శుశ్రూషుస్తామథాగచ్ఛ ద్వినయాదమరాధిపః॥ ౩౫॥ తస్యాశ్చైవాంతరప్రేప్సు రతిష్ఠత్పాకశాసనః। ఊనే వర్షశతే చాస్యా దదర్శాంతరమాత్మవాన్॥ ౩౬॥ అకృత్వా పాదశౌచంతు దితిశ్శయన మావిశత్। నిద్రామాహారయామాస తస్యాః కుక్షిం ప్రవిశ్యసః॥ వజ్రపాణిర్మహాగర్భం తంచిచ్ఛేదాథసప్తధా॥ ౩౭॥ సపాట్యమానో వజ్రేణ ప్రరురోదాతిదారుణమ్। మారోదీరితితం శక్రః పునఃపునరభాషత॥ ౩౮॥ సోభవత్సప్తధా గర్భస్తమింద్రః కుపితః పునః। ఏకైకం సప్తధాచక్రే వజ్రేణారివిదారిణా॥ ౩౯॥ మరుతో నామ దేవాస్తే బభూవురతివేగినః। యదుక్తం వై మఘవతా తేనైవ మరుతోభవన్॥ దేవా ఏకోనపంచాశత్సహాయా వజ్రపాణినః॥ ౪౦॥ **

❀❀❀❀❀❀ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - ఏకవింశోధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀

నైవసప్తబుషీన్ గంధర్వాదీనాంపితామహో బ్రహ్మాపుత్రత్వే ప్రజాసర్గాధికారే కల్పయామాస - నత్వన్యాన్ ససర్జ - స్వయం తద్వ్యజైవ్యాపృతత్వాత్ - పితృత్వే కల్పయామాసేతిపాఠే గంధర్వాదీనాం పితృత్వే తత్సృష్టౌ న్యయుంక్తేత్యర్థః॥ ౨౯॥ అతః కాశ్యపాదిభ్యో దేవదానవాదయః పూర్వంజాతాః - వైవస్వతమన్వంతరే సప్తబుషిభ్యో జాతా ఇత్యుక్తం భవతి - ఏకోనపంచాశన్మరుతో దేవా అపిదితేః పుత్రా బభూవురితి కథాపూర్వకమాహ - దితిరిత్యాదియావత్సమాప్తిః॥ ౩౦॥ వరేణేతి॥ ఛందయామాస ప్రలోభితవాన్॥ ౩౧॥ ౩౨॥ శక్రమితి॥ సమాహితా శ్రీవిష్ణుధ్యానపరా - శుచినీ శౌచవతీ సతీ - శరచ్ఛతం యదిగర్భం ధారయిష్యసి - తర్హితవపుత్రశ్శక్రం నిహనిష్యతి - శౌచాదినియమవైకల్యే తు విష్ణుధ్యానశూన్యచిత్తాయాః దేవబంధురమరః పుత్రో భవిష్యతీతిగూఢాభిప్రాయః - శౌచాదినియమాశ్చ మాత్స్యే ప్రోక్తాః॥ శ్లో॥ సంధ్యాయాం నైవభోక్తవ్యం గర్భిణ్యా వరవర్ణిని। నస్థాతవ్యం నగంతవ్యం వృక్షమూలేషు సర్వదా॥ వర్జయేత్కలహం లోకే గాత్రభంగం తథైవచ। నోన్ముక్తకేశీతిష్ఠేచ్చ నాశుచిస్స్యాత్కదాచనేత్యాద్యాః - శ్రీమద్భాగవతేచ - నహింస్యాత్సర్వభూతాని నశపేన్నానృతం వదేదిత్యాద్యాః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ తస్యాశ్చేతి॥ అంతరం ప్రేప్సుః శౌచాదికాలం దిదృక్షుః॥ ౩౬॥ అంతరమేవాహ॥ అకృత్వేతి॥ ఆహారయామాసనీతవతీ॥ ౩౭॥ సఇతి॥ పాట్యమానః భిద్యమానః॥ ౩౮॥ ౩౯॥ మరుత ఇతి॥ యదుక్తం మారోదీరితి తేన మరుతోభవన్నిత్యక్షరసామ్యాన్నిరుక్తిః - వజ్రోపలక్షితః పాణిః వజ్రపాణిః సోస్యాస్తీతి వజ్రపాణీ తస్య - వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి ఇనిప్రత్యయః॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథ

ఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - ఏకవింశోధ్యాయః.

అథ పితామహః పృథోరభిషేకానన్తరం పూర్వసృష్టానామాధిపత్యవిభాగం తత్తన్మర్యాదాస్థాపనార్థమకరోదిత్యాహ॥ యదేతి॥ తతః కాలాదారభ్య॥ ౧॥ నక్షత్రేతి॥ రాజ్యే ఆధిపత్యే॥ ౨॥ రాజ్ఞామితి॥ విష్ణుమిన్ద్రానుజం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ఏత ఇతి॥ యే చాన్యే శాక్యపాద్యాః॥ ౧౬॥ ౧౭॥

శ్రీపరాశరః॥ యదాభిషిక్తస్స పృథుః పూర్వం రాజ్యే మహర్షిభిః। తతః క్రమేణ రాజ్యాని దదౌ లోకపితామహః॥ ౧॥ నక్షత్రగ్రహవిప్రాణాం వీరుధాం చాప్యశేషతః। సోమం రాజ్యేన్యధాత్ బ్రహ్మా యజ్ఞానాం తపసామపి॥ ౨॥ రాజ్ఞాం వైశ్రవణం రాజ్యే జలానాం వరుణం తథా। ఆదిత్యానాం పతిం విష్ణుం వసూనామథ పావకమ్॥ ౩॥ ప్రజాపతీనాం దక్షం తు వాసవం మరుతామపి। దైత్యానాం దానవానాం చ ప్రహ్లాదమధిపం దదౌ॥ ౪॥ పితౄణాం ధర్మరాజానం యమం రాజ్యేఽభ్యషేచయత్। ఐరావతం గజేన్ద్రాణామశేషాణాం పతిం దదౌ॥ ౫॥ పతత్రిణాం చ గరుడం నాగానామపి వాసుకిమ్। ఉచ్చైశ్శ్రవసమశ్వానాం వృషభం తు గవామపి॥ ౬॥ మృగాణాం చైవ సర్వేషాం రాజ్యే సింహం దదౌ ప్రభుః। శేషం తు దన్దశూకానాం మకరోత్పతిమవ్యయః॥ ౭॥ హిమాలయం స్థావరాణాం మునీనాం కపిలం మునిమ్। నఖినాం దంష్ట్రిణాం చైవ మృగాణాం వ్యాఘ్రమీశ్వరమ్॥ ౮॥ వనస్పతీనాం రాజానం ప్లక్షమేవాభ్యషేచయత్। ఏవమేవాన్యజాతీనాం ప్రాధాన్యేనాకరోత్ప్రభూన్॥ ౯॥ ఏవం విభజ్య రాజ్యాని దిశాపాలాననన్తరమ్। ప్రజాపతిపతిర్బ్రహ్మా స్థాపయామాస సర్వతః॥ ౧౦॥ పూర్వస్యాం దిశి రాజానం వైరాజస్య ప్రజాపతేః। దిశాపాలం సుధన్వానమాత్మజం సోఽభ్యషేచయత్॥ ౧౧॥ దక్షిణస్యాం దిశి తథా కర్దమస్య ప్రజాపతేః। పుత్రం శఙ్ఖపదం నామ రాజానం సోఽభ్యషేచయత్॥ ౧౨॥ పశ్చిమాయాం దిశి తథా రజసః పుత్రమచ్యుతమ్। కేతుమన్తం మహాత్మానం రాజానమభిషిక్తవాన్॥ ౧౩॥ తథా హిరణ్యరోమాణం పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః। ఉదీచ్యాం దిశి దుర్ధర్షం రాజానమభిషేచయత్॥ ౧౪॥ తైరియం పృథివీ సర్వా సప్తద్వీపా సకాననా। యథాప్రదేశమద్యాపి ధర్మతః పరిపాల్యతే॥ ౧౫॥ ఏతే సర్వే ప్రవృత్తస్య స్థితౌ విష్ణోర్మహాత్మనః। విభూతిభూతా రాజానో యే చాన్యే మునిసత్తమ॥ ౧౬॥ యే భవిష్యన్తి యే భూతాస్సర్వభూతేశ్వరా ద్విజ। తే సర్వే సర్వభూతస్య విష్ణోరంశసముద్భవాః॥ ౧౭॥ యే తు దేవాధిపతయో యే చ దైత్యాధిపాస్తథా। దానవానాం చ యే నాథా యే నాథాః పిశితాశినామ్॥ ౧౮॥ పశూనాం యే చ పతయః పతయో యే చ పక్షిణామ్। మనుష్యాణాం చ పతయో నాగానాం చాధిపాశ్చ యే॥ ౧౯॥ వృక్షాణాం పర్వతానాం చ గ్రహాణాం చాధిపాశ్చ యే। అతీతా వర్తమానాశ్చ యేఽభవి

మాంశే - ఏకవింశోధ్యాయః.

ఏవం తావద్దేవాదీనాం సృష్టిముక్త్వా - ఇదానీం తత్తదధిపతికథనముఖేన విష్ణోర్విభూతిం వక్తుమాహ॥ యదేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౧॥ నక్షత్రేతి॥ నక్షత్రాదీనాం తపోన్తానాం రాజ్యే సోమం దదౌ॥ నక్షత్రాదీనాం తపోన్తానాం రాజ్యే సోమం పతిమతనోదిత్యర్థః॥ ౨॥ రాజ్ఞామితి॥ రాజ్ఞాం రాజ్యే వైశ్రవణం కుబేరమన్వధాదిత్యనుషఙ్గః॥ ౩॥ ప్రజాపతీనామితి॥ మరుతామదితిపుత్రాణాం వాసవం త్వధిపతిం దదౌ॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ మృగాణామితి॥ సింహమీశ్వరం పతిం॥ శేషం తు నాగరాజానం మృగాణాం సింహమీశ్వర మితి చ పాఠః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ దిశాపాలాన్ దిక్పాలాన్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ పశ్చిమాయామితి॥ అచ్యుతమితి కేతుమతో విశేషణం॥ ౧౩॥ తథేతి॥ పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః పుత్రమిత్యనుషఙ్గః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ఉక్తానామనుక్తానాం చ - తత్తత్పతీనాం భగవద్విభూతిత్వమాహ - ఏత ఇత్యాదిసార్ధైః పఞ్చభిః॥

౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ నహీతి ॥ పాలనసామర్థ్యే న పరేశ్వరత్వం హేతుః॥ ౨౧॥ పాలనవత్సృష్టిసంహారయోరపి తస్యైవ సామర్థ్యమిత్యాహ ॥ సృజతీతి॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ఏకేనేతి ॥ అవ్యక్తమూర్తిమానవ్యక్తస్వరూపః- మరీచిమిశ్రాః మరీచిసహితాః॥ ౨౪॥ కాల ఇతి ॥ రజోగుణో యస్య స రజోగుణః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯ ॥ వినాశమితి ॥ సార్వకాలికీ ప్రతికల్పం భావినీ ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭ ॥ ఏతదుక్తం భవతీత్యాహ ॥ యత్కించిదితి ॥ సంభూతావితి నిమిత్తసప్తమీ- కార్యోత్పత్తినిమిత్తం హి కారణాధిష్ఠానేన హరేస్తత్తత్తనుత్వం॥ ౩౮॥

ష్యంతి చాపరే ॥ తే సర్వే సర్వభూతస్య విష్ణోరంశసముద్భవాః ॥ ౨౦ ॥ నహి పాలనసామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిమ్ । స్థితం స్థితౌ మహాప్రాజ్ఞ భవత్యన్యస్య కస్యచిత్ ॥ ౨౧ ॥ సృజత్యేష జగత్సృష్టౌ స్థితౌ పాతి సనాతనః । హంతి చైవాంతకత్వేన రజస్సత్త్వాదిసంశ్రయః ॥ ౨౨ ॥ చతుర్విభాగస్సంసృష్టౌ చతుర్ధా సంస్థితః స్థితౌ । ప్రలయం చ కరోత్యంతే చతుర్భేదో జనార్దనః॥ ౨౩॥ ఏకేనాంశేన బ్రహ్మాసౌ భవత్యవ్యక్తమూర్తిమాన్ । మరీచిమిశ్రాః పతయః ప్రజానామన్య భాగతః ॥ ౨౪ ॥ కాలస్తృతీయస్తస్యాంశస్సర్వభూతాని చాపరః । ఇత్థం చతుర్ధా సంసృష్టౌ వర్తతేసౌ రజోగుణః॥ ౨౫॥ ఏకాంశేన స్థితో విష్ణుః కరోతి పరిపాలనమ్ । మన్వాదిరూపీ చాన్యేన కాలరూపోపరేణ చ ॥ ౨౬ ॥ సర్వభూతేషు చాన్యేన సంస్థితః కురుతే స్థితిమ్ । సత్త్వం గుణం సమాశ్రిత్య జగతః పురుషోత్తమః॥ ౨౭॥ ఆశ్రిత్య తమసో వృత్తిమంతకాలే తథా ప్రభుః । రుద్రస్వరూపో భగవానేకాంశేన భవత్యజః ॥ ౨౮ ॥ అగ్న్యంతకాదిరూపేణ భాగేనాన్యేన వర్తతే । కాలస్వరూపో భాగోన్యస్సర్వభూతాని చాపరః ॥ ౨౯ ॥ వినాశం కుర్వతస్తస్య చతుర్ధైవం మహాత్మనః । విభాగకల్పనా బ్రహ్మన్ కథ్యతే సార్వకాలికీ ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మా దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజంతవః । విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః॥ ౩౧॥ విష్ణుర్మన్వాదయః కాలస్సర్వభూతాని చ ద్విజ । స్థితేర్నిమిత్తభూతస్య విష్ణోరేతా విభూతయః॥ ౩౨॥ రుద్రః కాలాంతకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జంతవః । చతుర్ధా ప్రలయాయైతా జనార్దనవిభూతయః ॥ ౩౩ ॥ జగదాదౌ తథా మధ్యే సృష్టిరా ప్రలయాద్ద్విజ । ధాత్రా మరీచిమిశ్రైశ్చ క్రియతే జంతుభిస్తథా॥ ౩౪॥ బ్రహ్మా సృజత్యాదికాలే మరీచిప్రముఖాస్తతః । ఉత్పాదయంత్యపత్యాని జంతవశ్చ ప్రతిక్షణమ్॥ ౩౫॥ కాలేన న వినా బ్రహ్మా సృష్టినిష్పాదకో ద్విజ । న ప్రజాపతయస్సర్వే న చైవాఖిలజంతవః॥ ౩౬॥ ఏవమేవ విభాగోయం స్థితావప్యుపదిశ్యతే । చతుర్ధా దేవదేవస్య మైత్రేయ ప్రలయే తథా॥ ౩౭ ॥ యత్కించిత్సృజ్యతే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ । తస్య సృజ్యస్య సంభూతౌ తత్సర్వం వై హరేస్తనుః॥ ౩౮ ॥ హంతి యావత్క్వచి

౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ నహీతి॥ నహి త్వేష ఏవ ముఖ్య ఇత్యర్థః॥ ౨౧॥ సృష్ట్యాదికర్తా స ఏవేత్యాహ॥ సృజత్యేష ఇతి॥ ౨౨॥ తదేవ సృష్ట్యాదికర్తృత్వం చతుర్ధా విభజతి చతుర్విభాగ ఇత్యాద్యష్టభిః ॥ చతుర్విభాగ ఇతి ॥ సంసృష్టౌ సమ్యక్సృష్టౌ - చతుర్విభాగస్సన్నితి క్వచిత్పాఠః॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ కాల ఇతి ॥ రజ ఏవ గుణో యస్య స రజోగుణః॥ ౨౫ ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ వినాశమితి॥ సార్వకాలికీ సర్వకల్పగతా॥ ౩౦॥ ఏతే బ్రహ్మాదయో దేవవిభూతయ ఇత్యాహ॥ బ్రహ్మేత్యాది త్రిభిః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩ ॥ బ్రహ్మాదిభగవద్విభూతీనాం కాలభేదేన ప్రవృత్తత్వమాహ - జగదాదావిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ కాలాఖ్యవిభూతేస్తు సర్వదా సృష్టినిమిత్తత్వమాహ ॥ న కాలేనేతి॥ ౩౬॥ ఏతదేవ స్థితిప్రలయయోరప్యతిదిశతి ॥ ఏవమేవేతి॥ ౩౭॥ ఉత్పాదయంత్యపత్యానీత్యపత్యగ్రహణం సృజ్యమాత్రోపలక్షణమితి దర్శయన్నాహ ॥ యత్కించిదితి॥ సత్త్వజాతేన ప్రాణిమాత్రేణ - పాలనేప్యేతద్ద్రష్టవ్యం ॥ ౩౮॥ ౩౯॥

౩౯॥ ఏవమితి ॥ సమస్తస్య దేవో జనార్దన ఇత్యన్వయః॥ ౪౦॥ త్రిగుణవశ్యం రూపం నిగమయతి సృష్టిస్థిత్యాదిభ్యో గుణప్రవృత్త్యేత్యర్థం తేన ॥ సృష్టీతి ॥ సృష్ట్యాదికాలేషు గుణప్రవృత్త్యా త్రిధాభూతః పూర్వముక్తప్రకారేణ చతుర్భేదో వర్తతే - పరమమిత్యాది - పరమం విరించాదిపదాత్ - అగుణం గుణమయ ప్రకృతివియుక్తం - మహత్ అవ్యక్తాత్ - సృష్టిస్థిత్యంతకాలేష్వితి వ పాఠః॥ ౪౧॥ తచ్చేతి ॥ జ్ఞానమయం జ్ఞానప్రచురం - వ్యాపి జ్ఞానేన - స్వసంవేద్యం స్వయంప్రకాశం - ఏవంభూతం యత్పదం - పద్యత ఇతి పదం ముక్తస్వరూపం - తచ్చతుష్ప్రకారం - తదపి తస్య పరమాత్మనః స్వరూపమిత్యన్వయః - అత్ర స్వరూపశబ్దో రూపవచనః - స్వం రూపం హి స్వరూపం॥ ౪౨॥ ౪౩॥ తస్య చాతుర్విధ్యం దర్శయితుముపక్రమతే మైత్రేయేత్యాదిభిః ॥ మైత్రేయేతి॥ యత్కారణం తత్సాధనం - యత్సాధయితుమభిమతం తత్సాధ్యం॥ ౪౪॥ యోగిన ఇతి ॥ పరమం బ్రహ్మ ముక్తస్వరూపం - సర్వం బ్రహ్మ మన్యమానా ఇతి వచనాత్ ప్రకృతిపురుషయోరపి బ్రహ్మత్వం - తదపేక్షయా ముక్తస్వరూపస్య పరమబ్రహ్మత్వం॥ ౪౫ ॥ సాధనాలంబనమితి ॥ సాధనాలంబనం జ్ఞానం యోగశాస్త్రజన్యం ప్రాణాయామాదిసాధనవిషయం జ్ఞానం - స ప్రథమో భేదః॥ ౪౬॥ యుంజత

కించిద్భూతం స్థావరజంగమమ్ । జనార్దనస్య తద్రౌద్రం మైత్రేయాంతకరం వపుః ॥ ౩౯॥ ఏవమేష జగత్స్రష్టా జగత్పాతా తథా జగత్ । జగద్భక్షయితా దేవస్సమస్తస్య జనార్దనః॥ ౪౦ ॥ సర్గస్థిత్యంతకాలేషు త్రిధైవం సంప్రవర్తతే । గుణప్రవృత్త్యా పరమం పదం తస్యాగుణం మహత్ ॥ ౪౧॥ తచ్చ జ్ఞానమయం వ్యాపి స్వసంవేద్యమనూపమమ్। చతుష్ప్రకారం తదపి స్వరూపం పరమాత్మనః॥ ౪౨॥ మైత్రేయః॥ చతుష్ప్రకారతాం తస్య జ్ఞానభూతస్య వై మునే । త్వమాచక్ష్వ యథాన్యాయం యదుక్తం పరమం పదమ్॥ ౪౩॥ శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయ కారణం ప్రోక్తం సాధనం సర్వవస్తుషు । సాధ్యంచ వస్త్వభిమతం యత్సాధయితుమాత్మనః॥ ౪౪ ॥ యోగినో ముక్తికామస్య ప్రాణాయామాదిసాధనమ్ । సాధ్యంచ పరమం బ్రహ్మ పునర్నావర్తతే యతః॥ ౪౫॥ సాధనాలంబనం జ్ఞానం ముక్తయే యోగినాం హి యత్ । స భేదః ప్రథమస్తస్య జ్ఞానభూతస్య వై మునే ॥ ౪౬ ॥ యుంజతః క్లేశముక్త్యర్థం సాధ్యం యద్బ్రహ్మ

ఉక్తం బ్రహ్మాదీనాం విష్ణువిభూతిత్వముపసంహరన్నాహ॥ ఏవమిత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౪౦॥ సర్గేతి ॥ గుణప్రవృత్త్యా గుణానాం క్షోభేన - త్రివిధం బ్రహ్మాదిరూపం - సృష్ట్యాదౌ సంప్రవర్తతే - తస్య తు పరమం పదమగుణం - తతో మహత్ పూర్ణం॥ ౪౧॥ స్వరూపప్రకారోపదేశార్థం చాతుర్విధ్యముపక్షిపతి ॥ తచ్చేతి॥ ౪౨ ॥ అగుణస్య జ్ఞానమయస్య చ నిర్భేదత్వాత్ కథం చాతుర్విధ్యమిత్యాశంక్య పృచ్ఛతి మైత్రేయః ॥ చతుష్ప్రకారతామితి ॥ ౪౩ ॥ నిర్గుణబ్రహ్మప్రాప్తేః ప్రాగేవ తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతసాధనాద్యాలంబనమనోవృత్త్యభివ్యంగ్యావస్థాభేదాత్ జ్ఞానస్య చాతుర్విధ్యం న స్వరూపేణేతి వక్తుమాహ - మైత్రేయేత్యాద్యష్టభిః ॥ మైత్రేయేతి ॥ సర్వేష్వపి వస్తుషు యత్కారణం తత్సాధనం ప్రోక్తం - యచ్చాత్మనస్సాధయితుమభిమతం వస్తు తత్సాధ్యం ప్రోక్తమిత్యన్వయః ॥ ౪౪ ॥ యోగిన ఇతి ॥ ప్రస్తుతముక్తికామస్య యోగినో ముక్తేః ప్రాణాయామాదిసాధనం ప్రాణాయామః ఆదిశ్చిత్తైకాగ్ర్యద్వారేణ కారణం యస్య దేహాత్మవివేకస్య తత్ప్రాణాయామాది ముక్తిసాధనం - దేహాత్మవివేకరూపత్వం పదార్థశుద్ధిం వినా మలక్లేశసంభవాత్ - సాధ్యంచ తత్పదలక్ష్యం పరబ్రహ్మ - నిత్యసుఖాత్మకత్వాత్ ॥ ౪౫॥ తతః కిమత ఆహ ॥ సాధనేతి ॥ సాధనం దేహాద్యాత్మవివేకతాత్త్వం పదార్థశుద్ధిః - తదాలంబనం శుద్ధత్వం పదార్థవిషయం యద్జ్ఞానం - స ఏవ చతుర్భేదజ్ఞానభూతస్య బ్రహ్మణః ప్రథమో భేదః ॥ ౪౬ ॥ యుంజత ఇతి॥ క్లేశముక్త్యర్థం యుంజతో యోగమభ్యస్యతో యోగినో యత్సాధ్యం బ్రహ్మ తద్విషయం సచ్చిదానందబ్రహ్మేతి తత్పదలక్ష్య

ఇతి॥ తదాలంబనవిజ్ఞానం సాంఖ్యజన్యం ప్రకృతివివిక్తాత్మవిషయం విశిష్టజ్ఞానం॥౪౭॥ ఉభయోరితి॥ అవిభాగేనసంయోగేనసాధ్యసాధనభావసంబంధేన-అద్వైతమయం సుధనరాదిద్వైతరహితాత్మవిషయతయా తత్ప్రచురంవిజ్ఞానం ధ్యానం॥ ౪౮॥ జ్ఞానత్రయస్యేతి॥ ఉక్తస్య జ్ఞానత్రయస్య సాధనజ్ఞానత్వాదిరూపోయోవిశేషః - తస్య నిరాకరణమపరామర్శః యస్య ద్వారందర్శితాత్మస్వరూపవత్ తత్ ఆత్మావలోకనరూపం జ్ఞానం చతుర్థో భాగ ఇత్యనుషంగః॥ ౪౯॥ వినిష్పన్నసమాధేరితరపరామర్శస్యాత్మావలోకనవిరోధిత్వాత్తన్నిరాకరణం ద్వారమిత్యుక్తం - దర్శితాత్మస్వరూపవదిత్యుక్తస్యాత్మావలోకనస్యవిషయమాత్మస్వరూపం దర్శయతి॥ నిర్వ్యాపారమితి॥ నిర్వ్యాపారం సాధనానుష్ఠానరహితం - అనాఖ్యేయంరూపవర్ణాదీనామగోచరస్వరూపం - వ్యాప్తిమాత్రం - మాత్రశబ్దోవధారణే వ్యాప్తమేవ అసంకుచితమిత్యర్థః - అనుపమమేవానౌపమం - అనౌపమమితిచ పాఠః - ఆత్మసంబోధవిషయం స్వజ్ఞానగమ్యం - సత్తామాత్రం అపక్షయాదిరహితం.సత్త్వైకగుణకం - అలక్షణం స్త్రీత్వాదిరహితంలింగజ్ఞానాగమ్యమితివా॥ ౫౦॥ ప్రశాంతమితి॥ ప్రశాంతంఅశనాయాదిషడూర్మిరహితం- శుద్ధం కర్మరహితం - దుర్విభావ్యం అరూపాదిమత్త్వాత్ అతర్క్యమితివా - విష్ణోరూపం బ్రహ్మసంజ్ఞితం - తద్జ్ఞానమేవముక్తం - ఆత్మ యోగినామంతిమప్రత్యయేనావశ్యంభావ్యం॥ ౫౧॥ అన్యథాపునరావృత్తిరిత్యాహ॥ తత్రేతి॥ తత్రనిర్వ్యాపారమిత్యాదినోక్తేనిజస్వరూపే అన్యజ్ఞానరోధేనాంతిమప్రత్యయబలాత్ యేలయముపాధివియోగం యాంతి -

యోగినః। తదాలంబనవిజ్ఞానంద్వితీయోంశో మహామునే ॥ ౪౭ ॥ ఉభయోస్త్వవిభాగేనసాధ్యసాధనయోర్హి యత్ । విజ్ఞానమద్వైతమయంతద్భాగోన్యోమయోదితః ॥ ౪౮ ॥ జ్ఞానత్రయస్యవైతస్య విశేషోయోమహామునే । తన్నిరాకరణద్వార.దర్శితాత్మస్వరూపవత్ ॥౪౯॥ నిర్వ్యాపారమనాఖ్యేయంవ్యాప్తిమాత్రమనూపమమ్ । ఆత్మసంబోధవిషయం సత్తామాత్రమలక్షణమ్॥ ౫౦॥ ప్రశాంతమభయంశుద్ధందుర్విభావ్యమసంశ్రయమ్ । విష్ణోర్జ్ఞానమయస్యోక్తం తద్జ్ఞానంబ్రహ్మసంజ్ఞితమ్॥ ౫౧॥ తత్రాజ్ఞానవిరోధేన యోగినోయాంతియేలయమ్ । సంసారకర్షణోప్తౌతే యాంతినిర్బీజతాం

ర్థః - విశేషేణజ్ఞానంవిజ్ఞానంద్వితీయోంశః ॥ ౪౭ ॥ ఉభయోరితి॥ ఉభయోస్త్వవిభాగేనపరస్పరైక్యేన బ్రహ్మైవాహమహమేవ బ్రహ్మేతివిశేషంయత్ జ్ఞానం - సోన్యస్తృతీయోభాగోమయోదితః॥ ౪౮॥ జ్ఞానత్రయస్యేతి॥ ఏతస్యతత్త్వంపదార్థతదైక్యవిషయస్య జ్ఞానత్రయస్యయోవిశేషోదేహాదివిలక్షణోహమితిసచ్చిదానందరూపంబ్రహ్మేతిబ్రహ్మైవాహమితిచయస్తత్రవిశేషాంశఃతస్య నిరాకరణంపరిత్యాగస్తద్ద్వారేణదర్శితంయన్నిర్విశేషమాత్మస్వరూపంతద్వత్తదేకాకారసమాధ్యవస్థంవిష్ణోర్జ్ఞానమయస్య పరమపదాఖ్యంజ్ఞానంచతుర్థముక్తమితితృతీయేనాన్వయః ॥ ౪౯ ॥ తదేవద్వాదశభిఃపదైర్విశినష్టి॥ నిర్వ్యాపారమితి॥ నిర్వ్యాపారంధ్యానాదిసర్వవ్యాపారశూన్యం - అతఏవానాఖ్యేయంనిర్దేశానర్హం - కింతువ్యాప్తిమాత్రంమనసోబ్రహ్మాకారతామాత్రరూపం - అనూపమంనిరుపమం - సర్వజ్ఞానవిలక్షణత్వాత్ - తదేవాహ- ఆత్మనస్సంబోధఃప్రకాశస్తద్విషయంస్వప్రకాశమిత్యర్థః తత్రాపిసత్తామాత్రమాత్మస్వరూపభూతసత్య జ్ఞానానందాదివిశేషశూన్యం - తత్ర హేతురలక్షణంలక్ష్యతేనేనేతి లక్షణంమనోవృత్తిస్తద్రహితం - తదుక్తంయోగప్రదీపే॥శ్లో॥ మనసోవృత్తిశూన్యస్య బ్రహ్మాకారతయాస్థితిః । యాసంప్రజ్ఞాతనామాసౌసమాధిరభిధీయతఇతి ॥ ౫౦ ॥ ప్రశాంతమితి॥ మనోవృత్త్యభావాదేవప్రశాంతంరాగాదిశూన్యం - అతఏవాభయం - ద్వైతాస్ఫూర్తేః - శుద్ధంనిర్విషయం - అతఏవదుర్విభావ్యమవితర్క్యం - నిర్విషయత్వాదేవాసంశ్రయమాశ్రయశూన్యం - అసంశ్రితమితిపాఠేపిస ఏవార్థః - వృత్తిప్రతియోగిత్వాదాశ్రయవిషయయోః - తదుక్తంకాపిలయోగే॥ శ్లో॥ ముక్తాశ్రయంయదానిర్విషయంవిరక్తంనిర్వాణమృచ్ఛతిమనస్సహసాయథార్చిః॥ ఆత్మానమత్రపురుషోవ్యవధానమేకమన్వీక్షతేప్రతినివృత్తగుణప్రవాహమితి॥ ౫౧॥ ఏవంభూతజ్ఞానస్వరూపేలీనాఃకృతార్థాభవంతీత్యాహ॥ తత్రేతి॥ తత్ర చతుర్థజ్ఞానస్వరూపేబ్రహ్మణి- అజ్ఞాననిరోధేనావిద్యా

ఆవిర్భూతస్వరూపా భవంతీత్యర్థః - కృష్యత ఇతి కర్షణం కేదారః - సంసార కేదారే ఉప్తాః సస్యావాపే విత్తుప్రరోహవద బీజతాం యాంతి ॥ ౫౨ ॥ అథ భగవతస్స్వరూపమాహ ॥ ఏవమిత్యాదినా ॥ ఏవమితి ॥ ముక్తస్యోక్తం నిర్వాణప్రాప్త్యాద్యతిదిశ్యతే ॥ (శ్రు) ॥ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీత్యాది శ్రుతేః - అస్య నిత్యశుద్ధత్వ సర్వాత్మత్వ పూర్ణత్వ హేయరాహిత్యాని ప్రకృతిబద్ధముక్తేభ్యో విశేషః ॥ ౫౩ ॥ తద్బ్రహ్మేతి ॥ యోగీ భగవద్యోగీ - అస్యాప్యంతిమ ప్రత్యయబలేన భగవతి లీనవృత్తిర్ద్రష్టవ్యా ॥ ౫౪ ॥ బ్రహ్మణః పూర్వోక్తం రూపద్వయం ప్రపంచయతి ॥ ద్వేరూపే ఇతి ॥ మూర్తం సశరీరం బ్రహ్మాదిజీవజాతం - అమూర్తమశరీరం ముక్తరూపం - అత ఏవాక్షరత్వం - సర్వభూతేష్వవస్థితే ॥ (శ్రు) ॥ దారుణ్యగ్నిః సచానంత్యాయ కల్పత ఇత్యాదేః ॥ ౫౫ ॥ అక్షరమితి ॥ ఇదం రూపద్వయం పరబ్రహ్మణః శక్తిరితి చోచ్యత ఇత్యాహ ॥ ఏకదేశేతి ॥ అత్ర ఏకదేశస్థితస్య విస్తారిణీతి విశేషణాభ్యాం ప్రభా ప్రభావతో వైలక్షణ్యం దర్శితం - అనేన పరస్మాద్బ్రహ్మణః ప్రభారూపస్య జగతో వైలక్షణ్యం సిద్ధం - భాష్యకారేణ ప్రకాశాదివత్తు నైవం పర ఇత్యస్మిన్ సూత్రే ప్రభా ప్రభావతోరర్థాంతరత్వం సమర్థితం - అత్ర జగచ్ఛబ్దేనాచిద్విశిష్టస్య జీవస్య ముక్తస్య చ గ్రహణం ॥ ౫౬ ॥ శక్తిభూతస్య బ్రహ్మాదిస్థావరాంతస్య జగతో జ్ఞానాదిషు తారతమ్యమస్తీత్యాహ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర దృష్టాంతే అగ్నౌ - తచ్ఛక్తేర్బ్రహ్మశక్తేర్జగతః జ్ఞానాదిబహుత్వస్వల్పతామయో భేదో విద్యత ఇత్యర్థః

ద్విజ ॥ ౫౨ ॥ ఏవం ప్రకారమమలం నిత్యం వ్యాపకమక్షయమ్ । సమస్తభేదరహితం విష్ణ్వాఖ్యం పరమం పదమ్ ॥ ౫౩ ॥ తద్బ్రహ్మ పరమం యోగీ పునర్నావర్తతే యతః । అపుణ్యపుణ్యోపరమః క్షీణక్లేశోఽతినిర్మలః ॥ ౫౪ ॥ ద్వే రూపే బ్రహ్మణస్తస్య మూర్తం చామూర్తమేవ చ । క్షరాక్షరస్వరూపే తే సర్వభూతేష్వవస్థితే ॥ ౫౫ ॥ అక్షరం తత్పరం బ్రహ్మ క్షరం సర్వమిదం జగత్ । ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా ॥ పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగత్ ॥ ౫౬ ॥ తత్రాప్యాసన్నదూరత్వాద్బహుత్వస్వల్పతామయః । జ్యోత్స్నాభేదోఽస్తి తచ్ఛక్తేస్తద్వన్మైత్రేయ విద్యతే ॥ ౫౭ ॥

నాశేన - మోలయమైక్యం యాంతి - తత్రాన్య జ్ఞానరోధేనేతి పాఠే పూర్వోక్తజ్ఞానత్రయవిశేషతిరస్కారేణేత్యర్థః - సంసారకర్షణోప్తాః సంసార ఏవ కృష్యత ఇతి కర్షణం క్షేత్రం తస్మిన్నుప్తైః బీజావాపః కర్మకరణం తస్మిన్ని ర్బీజతాం నిర్ఘర్షణతాం యాంతి - నిరహంకారైః జ్ఞానోత్తరకాలీనైః కర్మభిర్న్యాసైశ్చ న సంసరంతీత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ తర్హి యోగీ కిం భవతీత్యత ఆహ ॥ ఏవమిత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం ప్రకారం పరమం బ్రహ్మైవ యోగీ ప్రాప్నోతీతి శేషః ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ తత్ప్రాప్తిసాధనభూతోపాసనార్థమాహ ॥ ద్వేరూపే ఇతి ॥ మూర్తామూర్తే ఏవ దర్శయన్నాహ - క్షరాక్షరస్వరూపే ఇతి ॥ ౫౫ ॥ క్షరాక్షరే ఏవ రూపే వ్యాచష్టే ॥ అక్షరమితి ॥ క్షరం సర్వమిదం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్ - వక్ష్యతి హి ॥ శ్లో ॥ ఆశ్రయశ్చేతసో బ్రహ్మ ద్విధా తచ్చ స్వభావతః । భూప మూర్తమమూర్తం చ పరం చాపరమేవ చేతి - నన్వక్షరస్య పరబ్రహ్మణస్తద్విలక్షణం క్షరం రూపం కథం స్యాదిత్యాశంక్య దృష్టాంతేనోపపాదయతి - ఏకదేశేతి - ప్రాదేశికస్యాప్యగ్నేర్వా దేదాహకస్యాపి తద్విలక్షణా జ్యోత్స్నా ప్రభా యథా తత్ప్రకాశశక్తివిస్తారః - తథా బ్రహ్మశక్తికృతో విస్తారః ఇదమఖిలం బ్రహ్మాదిరూపం జగత్ ॥ ౫౬ ॥ అగ్నిదృష్టాంతేనైవ బ్రహ్మాదిజీవతారతమ్యమపి సంగచ్ఛత ఇత్యాహ ॥ తత్రాపీతి ॥ తత్రాపి దృష్టాంతభూతేఽగ్నావపి ॥ ఆసన్నత్వాత్ బహుత్వం దూరత్వాదల్పత్వమిత్యేవం రూపో యథా జ్యోత్స్నాయా భేదోఽస్తి - తథా బ్రహ్మశక్తేరపి క్షేత్రజ్ఞరూపాయాః బ్రహ్మాదిస్థావరాంతేషు క్షేత్రేష్వవిద్యావరణస్యాల్పత్వ బహుత్వవశాత్తారతమ్యం విద్యత ఇత్యర్థః - వక్ష్యతి చ ॥ శ్లో ॥ తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా । సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన లక్ష్యత ఇతి ॥ ౫౭ ॥ తదేవా

౫౭॥ బ్రహ్మేతి ॥ బ్రహ్మశివయోశ్శరీరత్వేన శక్తిత్వం - విష్ణోస్త్వంశావతారత్వేన - తతస్తేభ్యః దేవాః జ్ఞానశక్త్యాదినా న్యూనాః- ఏషామేతద్ జ్ఞానాది తారతమ్యం కర్మరూపావరణాల్పత్వబహుత్వకృతం - నతు స్వరూపకృతం॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ఉక్తం జగద్రూపం నిగమయతి ॥ తదేతదితి ॥ తదేతదక్షయమితి చ పాఠః అక్షయం॥ శ్లో ॥ అనంతస్య నతస్యాంత స్సంఖ్యానం చాపి విద్యతే- ఇతి జీవానామసంఖ్యేయత్వం వక్ష్యతి- అతః ప్రతిసర్గమన్యూనం - నిత్యం సత్తార్యత్వాత్ ॥ శ్లో॥ అవ్యుచ్ఛిన్నాస్తతస్త్వేతే సర్గస్థిత్యంతసంయమాః - ఇతి వచనాత్ ప్రవాహరూపేణ చ నిత్యం-ఆవిర్భావ తిరోభావౌ సంకోచవికాసౌ తావేవ జన్మనాశౌ॥ ౬౦ ॥ అథ విలక్షణం రూపాంతరం వక్తుం మూర్తామూర్తభేదేనోక్తం శక్తిశబ్దవాచ్యం రూపద్వయముపసంహరతి ॥ సర్వశక్తిమయో విష్ణురితి ॥ తదేవ రూపాంతరమాహ ॥ స్వరూపమిత్యారభ్య జాయతే మునఇత్యంతేన- స్వరూపం రూపం - యోగారంభేషు సమాధ్యుపక్రమభూతాసు చతుర్విధాసు ధారణాసు ధ్యానే చ॥ ౬౧॥ సాలంబన ఇతి ॥ సాలంబనః మూర్తవిషయత్వాత్ - మహాయోగః అస్త్రభూషణాంగవిశిష్ట దివ్యరూపవిషయం చతుర్విధధారణాజన్యం ధ్యానం - సబీజః సమంత్రానుసంధానః- సచ నిర్బీజయోగాఖ్యసమాధేరనంతరః - యత్ర రూపే॥ ౬౨॥ సపర ఇతి॥ సవిష్ణుః ఆసాం రూపత్వేనోక్తానాం సర్వశక్తీనాం పరః ఉత్కృష్టః - యదేతత్స్వరూపం బ్రహ్మణోపరమిత్యుక్తం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం రూపం తత్ బ్రహ్మణః విష్ణోః సమనంతరం అంతరంగమిత్యాహ- బ్రహ్మణస్సమనంతరమితి ఏవం చ పాఠః ఏతాని త్రీణ్యపి రూపాణి బ్రహ్మశబ్దవాచ్యాని తన్మయో హరిరిత్యాహ - సర్వబ్రహ్మమయో హరిరితి॥ ౬౩॥ తత్రేతి ॥ తత్ర హరౌ తత్ర సర్వమితి చ పాఠః - శిష్టం స్పష్టం ॥ ౬౪ ॥

బ్రహ్మా విష్ణుశివా బ్రహ్మన్ ప్రధానా బ్రహ్మశక్తయః । తతశ్చ దేవా మైత్రేయ న్యూనా దక్షాదయ
స్తథా॥ ౫౮॥ తతో మనుష్యాః పశవో మృగపక్షిసరీసృపాః । న్యూనాన్యూనతరాశ్చైవ వృక్షగుల్మా
దయస్తతః॥ ౫౯ ॥ తదేతదక్షరం నిత్యం జగన్మునివరాఖిలమ్ । ఆవిర్భావతిరోభావ జన్మనాశవికల్ప
వత్ ॥ ౬౦ ॥ సర్వశక్తిమయో విష్ణు స్స్వరూపం బ్రహ్మణోపరమ్ । మూర్తం యద్యోగిభిః పూర్వం
యోగారంభేషు చింత్యతే॥ ౬౧ ॥ సాలంబనో మహాయోగ స్సబీజో యత్ర సంస్థితః । మనస్యవ్యాహతే స
మ్యగ్యుంజతాం జాయతే మునే॥ ౬౨ ॥ సపరస్సర్వశక్తీనాం బ్రహ్మణస్సమనంతరః । మూర్తం బ్రహ్మ
మహాభాగ సర్వబ్రహ్మమయో హరిః॥ ౬౩ ॥ యత్ర సర్వమిదం ప్రోతమోతం చైవాఖిలం జగత్ । త
తో జాతం జగత్తస్మిన్ సజగచ్చాఖిలం మునే ॥ ౬౪ ॥ క్షరాక్షరమయో విష్ణు ర్బిభర్త్యఖిలమీశ్వరః ।

హ॥ బ్రహ్మేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౫౮॥ ౫౯ ॥ అస్య చ తారతమ్యస్యోపాధికత్వాత్ సర్వమిదం జగద్బ్రహ్మైవోపాసితవ్యమిత్యాహ॥ తదేతదితి॥ ఆవిర్భావతిరోభావాద్యాధిక్యన్యూనభావౌ జన్మనాశౌ చ ఉపాధివశాదేవం భూతవికల్పవదపి జగద్వస్తుతోఽక్షరం న్యూనాధికత్వశూన్యం నిత్యం చ బ్రహ్మైవేత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥ తదేవం స్థూలవిశ్వరూపోపాసనయా శుద్ధచిత్తస్య తత్కారణభూతపరమేశ్వరోపాసనం ప్రస్తౌతి॥ సర్వశక్తిమయ ఇతి ॥ సృష్ట్యాదిసర్వస్యాశ్రయో విష్ణుః - మూర్తం విశుద్ధోర్జితసత్వాత్మకం బ్రహ్మణ ఏవ పరం నవిద్యతే యస్మాత్ తదపరం శ్రేష్ఠం రూపం - తదేవాహ - యద్యోగిభిః సమాధేః పూర్వం యోగారంభేషు చింత్యతే॥ ౬౧ ॥ తచ్చింతా ప్రయోజనమాహ॥ సాలంబన ఇతి ॥ తస్మిన్మనస్యవ్యాహతే ఏకాగ్రే సతి - సాలంబనో వైష్ణవస్య బీజో మంత్రజపాదిసహితో మహాయోగో యుంజతాం యోగినాం సంస్థితః సుస్థిరసమాధిపర్యంతో జాయత ఇత్యన్వయః ॥ ౬౨ ॥ యత్రేత్యనేన యచ్ఛబ్దోక్తస్య హరేః సర్వశ్రేష్ఠత్వమాహ - సపర ఇత్యాది ద్వాభ్యాం॥ సపర ఇతి॥ బ్రహ్మణస్సర్వశక్తీనాం బ్రహ్మాదీనాం మధ్యే సపరః శ్రేష్ఠః - యతస్సమనంతరః అతినికటః యతో మూర్తేషా విభూతిం బ్రహ్మైవసః - తత్ర హేతుః సర్వబ్రహ్మమయః కృత్స్న బ్రహ్మరూపః - నతు బ్రహ్మాదివత్తదంశః॥ ౬౩ ॥ తత్ర హేతుమాహ॥ యత్రేతి॥ యస్మిన్నఖిలం జగదోతం ప్రోతం చ తంతుపటవత్సర్వతోఽనుస్యూతం - కుత ఇత్యత్రాహ - జగజ్జాతం తతో జగత్తస్మిన్ తిష్ఠతి - జగచ్చాఖిలం స ఏవ కారణాత్మత్వాత్కార్యస్య॥ ౬౪॥ తదేవం హరేశ్శ్రైష్ఠ్యముక్త్వా ఇదానీం తదుపాసనప్రకారముపక్షిపతి॥ క్షరా

సురాసురమయ ఇతి ॥ సురాసురరూపే పూర్వముక్తే - భూషణాస్త్రస్వరూపవదితి భూషణాస్త్రస్వరూపేణ యదుక్తం. సూక్ష్మరూపేణ తత్తదధిదేవతా భూతభూషణాస్త్ర స్వరూపవస్థం పురుషావ్యాకృతాదిమయమఖిలం బిభర్తీత్యర్థః ॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ప్రథమమాత్మనోఽభిమాన్యధిదైవతమాహ॥ ఆత్మానమితి ॥ శ్లో ॥ యథాన క్రియతే జ్యోత్స్నా మలప్రక్షాళనాన్మణేరిత్యాదినా శ్లోకేనాత్మనో మణిసామ్యముక్తం - గుణాద్యాలోక వదితిసూత్రకారేణాప్యుక్తం తేన తద్రూపేణ తద్ధారణంయుక్తం - ఆత్మానమిత్యేకవచనం జాత్యభిప్రాయం సమష్ట్యభిప్రాయం వా ॥ ౬౮ ॥ శ్రీవత్సేతి । శ్రీవత్సో రోమావర్తవిశేషః॥ శ్లో॥ శ్రీవత్సేనోరసి శ్రీమాన్ రోమావర్తేన రాజత - ఇతిహరివంశోక్తేః - సచలక్ష్మీనివాసస్థానం అమృతమయత్వాత్సర్వప్రదోహహేతుః - ప్రధానం ప్రధానాభిమానినీ - గదాబుద్ధ్యోః స్థిరత్వేన సామ్యం॥ ౬౯॥ భూతాదిమితి ॥ శబ్దగుణహేతుశ్శంఖః శబ్దాదిరూపభూతకారణాహంకారాభిమానీ॥ ౭౦ ॥ చలస్వరూపమితి ॥ మనసోపి శీఘ్రతరత్వాత్సుదర్శనస్య తన్నియంతృత్వం॥ ౭౧॥ పంచరూపేతి ॥ పంచరూపా ముక్తామాణిక్యమరకతేంద్రనీలవజ్రసవర్ణా - భూతహేతుసంఘాతః తన్మాత్రసముదాయః - భూతమాలాచ మహాభూతావళిశ్చ - సూక్ష్మస్థూలభూతమయీత్యర్థః - భూతహేతు సంఘాతభూతమాలేతిపాఠే తన్మాత్రసంఘాతః తదుద్భూతభూతమాలాచేత్యర్థః - కృష్ణశుక్లలోహితపీతశ్యామాః పృథివ్యాదయ ఇతిభూతమాలాయాశ్చ పాంచరూప్యం । ౭౨॥ యానీతి ॥ ఇంద్రియాణాంవిషయేషు ప్రేర్యమాణత్వాచ్ఛరసామ్యం॥ ౭౩ ॥ బిభర్తీతి ॥ అసివద్బ్రహ్మవి

పురుషావ్యాకృతమయం భూషణాస్త్రస్వరూపధృత్ ॥ ౬౫ ॥ మైత్రేయః ॥ భూషణాస్త్రస్వరూపస్థం యదేతదఖిలంజగత్ । బిభర్తి భగవాన్విష్ణుస్తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౬౬ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ నమస్కృత్వాప్రమేయాయ విష్ణవే ప్రభవిష్ణవే । కథయామి యథాఖ్యాతం వసిష్ఠేన మమాభవత్ ॥ ౬౭॥ ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపమగుణామలమ్ । బిభర్తి కౌస్తుభమణిస్వరూపం భగవాన్హరిః ॥ ౬౮॥ శ్రీవత్ససంస్థానధరమనంతేన సమాశ్రితమ్ । ప్రధానం బుద్ధిరప్యాస్తే గదారూపేణ మాధవే ॥ ౬౯॥ భూతాదిమింద్రియాదించ ద్విధాహంకారమీశ్వరః । బిభర్తి శంఖరూపేణ శార్ఙ్గరూపేణ చ స్థితమ్ ॥ ౭౦ ॥ చలస్వరూపమత్యంతం జవేనాంతరితానిలమ్ । చక్రస్వరూపంచ మనో ధత్తే విష్ణుః కరే స్థితమ్॥ ౭౧ ॥ పంచరూపా తు యా మాలా వైజయంతీ గదాభృతః । సా భూతహేతుసంఘాతో భూతమాలా చ వై ద్విజ॥ ౭౨ ॥ యానీంద్రియాణ్యశేషాణి బుద్ధికర్మాత్మకాని వై । శరరూపాణ్యశేషాణి తాని ధత్తే జనార్దనః ॥ ౭౩ ॥ బిభర్తి యచ్చాసిరత్నమచ్యుతోఽత్యంతనిర్మలమ్ । విద్యామయం తు తద్జ్ఞానమవి

సురమయ ఇతి ॥ కార్యకారణాత్మకో విష్ణుః పురుషావ్యాకృతమయం పురుషప్రకృత్యాత్మకమిదం జగత్ భూషణాస్త్రస్వరూపేణ బిభర్తి॥ ౬౫॥ అతిరహస్యత్వాత్ మైత్రేయః విశేషతో బుభుత్సుః పృచ్ఛతి॥ భూషణేతి॥ ౬౬॥ నమస్కృత్వేతి॥ ప్రభవిష్ణవే ప్రభవనశీలాయ - సకృచ్చింతనమాత్రేణ సర్వపురుషార్థదానసమర్థాయేత్యర్థః - యథామమ వసిష్ఠేనాఖ్యాతమభవత్ తథా కథయిష్యామి॥ ౬౭ ॥ ఆత్మానమితి॥ అస్య జగతః ఆత్మానం పురుషం శుద్ధం క్షేత్రజ్ఞం॥ ౬౮ ॥ శ్రీవత్సేతి॥ ప్రధానంచ శ్రీవత్ససంస్థానం సధానం తేన సమాశ్రితం తస్మిన్నధ్యాస్తే ఇత్యన్వయః - శ్రీవత్సస్వరూపంచ గారుడపురాణే ప్రోక్తం ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణావర్తవిచిత్రరోమ శ్రీవత్సచిహ్నం బవిభూషితాంగం । పీత్వ్యావిచిత్యమితి - బుద్ధిర్మహత్తత్త్వం. గదారూపేణాధ్యాస్తే ॥ ౬౯ ॥ భూతాదిమితి॥ భూతాదిం తామసమింద్రియాదిం రాజసంచ ద్వివిధాహంకారం - యథాక్రమం శంఖరూపేణ శార్ఙ్గరూపేణ చ స్థితం బిభర్తి॥ ౭౦ ॥ చలస్వరూపమితి॥ చలస్వరూపమత్యంతమతిశీఘ్రం - అతఏవ జవేనాంతరితః అతిక్రాంతోఽనిలః యేనతత్ - మనస్సాత్త్వికాహంకారాత్మకం చక్రస్వరూపం ధత్తే ॥ ౭౧ ॥ పంచరూపేతి॥ పంచరూపా ముక్తామాణిక్యమరకతేంద్రనీలవజ్రసమానవర్ణా హారేయా వైజయంత్యాఖ్యమాలా భూతానాం పంచతన్మాత్రాణాం సంఘాతః పఙ్క్తిః భూతమాలాచ మహాభూతపఙ్క్తిశ్చ సూక్ష్మస్థూలమయీత్యర్థః పాఠాంతరేప్యయమేవార్థః ॥ ౭౨॥ ౭౩ ॥ బిభర్తీతి॥ అవిద్యైవ జ్ఞానావ

ద్యాయాః సంసారచ్ఛేదకత్వం - తదసిరత్నం విద్యామయ అవిద్యామయజ్ఞానాధిదైవతమిత్యర్థః - అవిద్యా అజ్ఞానం తస్యాత్మతిరోధాయకత్వాచ్చర్మసామ్యం ॥ ౭౪ ॥ ఉక్తమర్థం నిగమయతి॥ ఇత్థమితి॥ ఉక్తార్థే అభియుక్తవచనం॥ శ్లో॥ భాస్వరం దివ్యవపుషమాస్పదం చాఖిలాత్మనాం । కౌస్తుభం పురతో విష్ణోర్భాస్వ...రాభమనుస్మరేత్ ॥ ప్రధానతత్త్వస్యాధారం స్వమం త్రైగుణ్యసుందరం । శ్రీవత్సం పురతో విష్ణోర్హేమప్రభమనుస్మరేత్ ॥ దేవస్య దక్షిణే పార్శ్వే హేతిరాజం సుదర్శనం । చలస్వరూపమత్యుగ్రం మనస్తత్త్వాధిదైవతం ॥ యాం వదంతి పురాణజ్ఞా భూతమాలాం మనీషిణః । ఆధారభూతాం భూతానామిత్యాది ॥ ౭౫ ॥ అస్త్రభూషణసంస్థానస్వరూపమితి॥ ఉక్తప్రకారాణామస్త్రభూషణానాం సంస్థానమాస్పదం స్వరూపం విగ్రహం - రూపవర్జితః కర్మనిమిత్తప్రాకృతరూపరహితః - మాయారూపః అనంతాశ్చర్యరూపః - శ్రేయసే దర్శనస్మరణనామసంకీర్తనాదినా జగతోఽభ్యుదయాయ - ధర్మసంస్థాపనార్థం చ - యథావక్ష్యతి - సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతా ఇత్యారభ్య న సా కర్మనిమిత్తజేత్యంతేన - న తే రూపం న చాకార ఇత్యాది చ॥ ౭౬॥ యథా అస్త్రభూషణరూపేణావస్థితం ప్రధానాదితత్త్వం బిభర్తి ఏవం జగచ్చ బిభర్తీత్యాహ॥ సవికారమితి॥ ౭౭॥ ప్రసంగాత్ విభూతివిస్తారమాహ॥ యావిద్యేతి ॥ ౭౮ ॥ కలేతి॥ హాయనైరితి ఇత్థంభూతలక్షణే తృతీయా॥ ౭౯॥ భూరితి॥ సప్తలోకాన్ బిభర్తీతి శేషః॥ ౮౦ ॥ లోకాత్మమూర్తిరితి॥ లోకా ఆత్మమూర్తిర్యస్య స లోకాత్మమూర్తిః॥ ౮౧ ॥ ౮౨॥ ఋచ ఇతి॥ ఇతిహాసో భారతాదిః- ఉపవేదాః ఆయుర్ధనుర్వేదగాంధర్వదండనీతయః వేదాంతేష్వితి పృథగ్గ్రహణం ప్రాశస్త్యాత్ ॥ ౮౩ ॥ వేదాంగానీతి॥ ఆఖ్యానాని సౌపర్ణాదీని - ఋక్సమూహవిశేషః సూక్తం - సూక్తసమూహోఽనువాకః- యజుస్సమూహశ్చ॥ ౮౪ ॥ కావ్యాలాపా ఇతి ॥ గీతకాని మాతృకా

ద్యా చ మర్త్యసంస్థితమ్॥ ౭౪॥ ఇత్థం పుమాన్ ప్రధానం చ బుద్ధ్యహంకారమేవ చ । భూతాని చ హృషీకేశే మనస్సర్వేంద్రియాణి చ ॥ విద్యావిద్యే చ మైత్రేయ సర్వమేతత్సమాశ్రితమ్॥ ౭౫ ॥ అస్త్రభూషణసంస్థానస్వరూపం రూపవర్జితః । బిభర్తి మాయారూపోఽసౌ శ్రేయసే ప్రాణినాం హరిః॥ ౭౬ ॥ సవికారం ప్రధానం చ పుమాంసం చాఖిలం జగత్ । బిభర్తి పుండరీకాక్షస్తదేవం పరమేశ్వరః॥ ౭౭ ॥ యా విద్యా యా తథావిద్యా యత్సద్యచ్చాసదవ్యయే । తత్సర్వం సర్వభూతేశే మైత్రేయ మధుసూదనే॥ ౭౮॥ కలాకాష్ఠానిమేషాదిదినర్త్వయనహాయనైః । కాలస్వరూపో భగవానపరో హరిరవ్యయః॥ ౭౯॥ భూర్లోకోఽథ భువర్లోకః స్వర్లోకో మునిసత్తమ । మహర్జనస్తపస్సత్యం సప్తలోకా ఇమే ప్రభుః॥ ౮౦॥ లోకాత్మమూర్తిస్సర్వేషాం పూర్వేషామపి పూర్వజః । ఆధారస్సర్వభూతానాం స్వయమేవ హరిస్స్థితః॥ ౮౧॥ దేవమానుషపశ్వాదిస్వరూపైర్బహుభిర్విభుః । స్థితస్సర్వేశ్వరోఽనంతో భూతమూర్తిరమూర్తిమాన్॥ ౮౨॥ ఋచో యజూంషి సామాని తథైవాథర్వణాని చ । ఇతిహాసోపవేదాశ్చ వేదాంతేషు తథోక్తయః ॥ ౮౩ ॥ వేదాంగాని సమస్తాని మన్వాదిగదితాని చ । శాస్త్రాణ్యశేషాణ్యాఖ్యానాన్యనువాకాశ్చ యే క్వచిత్ ॥ ౮౪॥ కావ్యాలాపాశ్చ యే కేచిద్గీతకాన్యఖిలాని చ । శబ్దమూ

రకః కోశః తత్ర సంస్థితం॥ ౭౪ ॥ ఉక్తమేవ భూషణాదిస్వరూపమనువదన్నేతద్ధారణప్రయోజనమాహ॥ ఇత్థమిత్యాదిసార్ధద్వాభ్యాం॥ ౭౫ ॥ అస్త్రేతి॥ అస్త్రభూషణసంస్థానస్వరూపం సమాహితమేతత్సర్వం బిభర్తీత్యన్వయః శ్రేయసే ఉపాసకానాం పురుషార్థసిద్ధయే॥ ౭౬ ॥ ఉక్తం భూషణాద్యుపాసనం నిగమయతి - సవికారమిత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౭౭ ॥ ౭౮॥ ఇదానీం హరేః సర్వాత్మదృష్టిదార్ఢ్యాయ తచ్ఛక్తికాలరూపేణ చ తత్తల్లోకతత్స్థభూతరూపేణ చ తదోబోధకశబ్దబ్రహ్మరూపేణ చ చతుర్థోపాసనార్థమాహ - కలాకాష్ఠేత్యాదిసప్తభిః ॥ ౭౯ ॥ భూరితి॥ సప్తలోకానిమానితి పాఠే వ్యాప్యేతి శేషః॥ ౮౦॥ లోకాత్మేతి॥ లోకాత్మికా మూర్తిర్యస్య స లోకాత్మమూర్తిః ॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ఋచ ఇతి॥ ఋగాదయో వేదాః - ఇతిహాసో భారతాదిః - ఉపవేదాః ఆయుర్వేదాదయః॥ ౮౩॥ వేదాంగానీతి॥ మన్వాదికృతాని ధర్మశాస్త్రాణి- ఆఖ్యానాని పురాణాని - అనువాకాః కల్పసూత్రాదయః ॥ ౮౪ ॥ ౮౫ ॥

ప్రబంధాదీని॥ ౮౫॥ ౮౬॥ అహంహరిరితి॥ అహమర్థః ప్రత్యగాత్మా - సోపిహరిః తచ్ఛరీరకఇత్యర్థః ॥౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- విష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమాంశే- ద్వావింశోధ్యాయః.

తీధరస్యైతద్వపుర్విష్ణోర్మహాత్మనః॥ ౮౫॥ యానిమూర్తాన్యమూర్తాని యాన్యత్రాన్యత్ర వాక్వచిత్ । సంతివై వస్తుజాతాని తానిసర్వాణితద్వపుః॥ ౮౬ ॥ అహంహరిస్సర్వమిదంజనార్దనో నాన్యత్తతః కారణకార్యజాతమ్ । ఈదృఙ్మనోయస్యనతస్యభూయో భవోద్భవాద్వంద్వగదాభవంతి॥౮౭॥ ఇత్యేషతేంశః ప్రథమః పురాణస్యాస్య వైద్విజ । యథావత్కథితోయస్మిన్ శ్రుతేపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౮౮॥ కార్తిక్యాంపుష్కరస్థానే ద్వాదశాబ్దేషుయత్ఫలమ్ । తదస్యశ్రవణేసర్వం మైత్రేయాప్నోతిమానవః॥ ౮౯ ॥ దేవర్షిపిత్రుగంధర్వయక్షాదీనాంచసంభవమ్ । భవంతిశృణ్వతఃపుంసో దేవాద్యావరదామునే॥ ౯౦ ॥ **

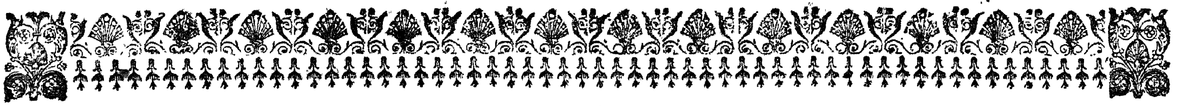
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - ద్వావింశోధ్యాయః.

కింబహునోక్తేనసర్వాణివస్తుజాతానితన్మూర్తిరేవేత్యాహ॥ యానీతి॥ ౮౬॥ ఉపదేశసర్వస్వంతత్ఫలంచాహ॥ అహమితి॥ భవతీతిభవః దేహంతస్మాదుద్భవంతీతి భవోద్భవాః- ద్వంద్వగదాః రాగద్వేషాదయో హృద్రోగాః నభవంతి - స్పష్టమన్యత్॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥

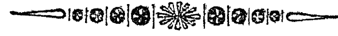
ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - ద్వావింశోధ్యాయః.

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

ప్రథమాంశస్సమాప్తః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - ద్వితీయాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

అథద్వితీయాంశే సృష్టివిశేషస్తత్ప్రసంగాత్సృష్టానాం నివాసశ్చోచ్యతే - తత్ర ప్రథమాంశేవశేషితం ప్రియవ్రతాన్వయంపృచ్ఛతి॥ భగవన్నితి॥ సర్గసంబంధిసృష్ట్యనుబంధంవస్తుయథాజగద్బభూవయన్మయమిత్యాదికం ॥ ౧ ॥ యోఽయమితి॥ సృష్టిసంబంధః సృష్ట్యా వాచకత్వేన సంబంధః - సృష్టివాచీహి ప్రథమోంశః ॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ఆగ్నీధ్ర ఇతి॥ నవమస్యపుత్ర ఇతిసంజ్ఞా॥ ౭॥ జ్యోతిష్మానితి॥ దశమోజ్యోతిష్మాన్ - సత్యనామాయథార్థనామా

మైత్రేయః॥ భగవన్సమ్యగాఖ్యాతం మమైతదఖిలంత్వయా । జగతస్సర్గసంబంధియత్పృష్టోసిగురో మయా ॥ ౧ ॥ యోఽయమంశోజగత్సృష్టిసంబంధోగదితస్త్వయా । తచ్చాహం శ్రోతుమిచ్ఛామిభూయోపిమునిసత్తమ॥ ౨ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌసుతౌస్వాయంభువస్యయౌ। తయోరుత్తానపాదస్య ధ్రువఃపుత్రస్త్వయోదితః॥ ౩॥ ప్రియవ్రతస్యనైవోక్తాభవతాద్విజసంతతిః । తామహం శ్రోతుమిచ్ఛామి ప్రసన్నోవక్తుమర్హసి॥ ౪ ॥ శ్రీపరాశరః॥ కర్దమస్యాత్మజాంకన్యాముపయేమేప్రియవ్రతః॥ సమ్రాట్కుక్షీచతత్కన్యేదశపుత్రాస్తథాపరే॥ ౫ ॥ మహాప్రజ్ఞామహావీర్యావినీతాదయితాఃపితుః । ప్రియవ్రతసుతాఃఖ్యాతాస్తేషాంనామానిమేశృణు ॥ ౬ ॥ ఆగ్నీధ్రశ్చాగ్నిబాహుశ్చవపుష్మాన్ద్యుతిమాంస్తథా । మేధామేధాతిథిర్భవ్యస్సవనఃపుత్రఏవచ॥ ౭ ॥ జ్యోతిష్మాన్దశమస్తేషాంసత్యనామాసుతోభవత్ । ప్రియవ్రతస్యపుత్రాస్తేప్రఖ్యాతాబలవీర్యతః॥ ౮ ॥ మేధాగ్నిబాహుపుత్రాస్తుత్రయోయోగపరాయణాః । జాతిస్మరామహాభాగానరాజ్యాయమనోదధుః॥ ౯ ॥ నిర్మమాస్సర్వకాలంతుసమస్తార్థేషువైమునే । చక్రుఃక్రియాంయథాన్యాయమఫలాకాంక్షిణోహితే ॥ ౧౦ ॥ ప్రియవ్రతోదదౌతేషాంసప్తానాంమునిసత్తమ । విభజ్యసప్తద్వీపానిమైత్రేయసుమహాత్మనామ్ ॥ ౧౧ ॥ జంబూద్వీపంమహాభాగసోగ్నీధ్రాయదదౌపితా । మేధాతిథేస్తథాప్రాదాత్ప్లక్షద్వీపమథాపరమ్॥ ౧౨॥ శాల్మలేచవపుష్మంతంనరేంద్రమభిషిక్తవాన్ । జ్యోతిష్మంతంకుశద్వీపేరాజానంకృతవాన్ప్రభుః॥ ౧౩॥ ద్యుతిమంతంచరాజానంక్రౌంచద్వీపేసమాదిశత్ । శాకద్వీపేశ్వరంచాపిభవ్యంచక్రేప్రియవ్రతః॥ ౧౪॥ పుష్కరాధిపతించక్రేసవనంచాపిసప్రభుః । జంబూద్వీపేశ్వరోయస్తుఆగ్నీధ్రోము

ద్వితీయాంశేచతుఃప్రశ్నః ప్రసంగేనానువర్ణ్యతే । భూమండలంసపాతాళం జ్యోతిశ్చక్రాదిలక్షణమ్॥ శ్రీధరీయోంశశ్లోకః॥ ఉక్తానువాదపూర్వకం ప్రియవ్రతవంశంపృచ్ఛతి ॥ భగవన్నిత్యాది చతుర్భిః ॥ భగవన్నితి ॥ సర్గసంబంధియథా జగద్బభూవేత్యాది - యత్పృష్టోసి॥ ౧॥ యోఽయమితి ॥ జగత్సృష్టౌ వ్యాఖ్యాయాం వాచకత్వేన సంబంధః॥ ౨॥ ప్రియవ్రతేతి॥ ధ్రువోవంశప్రవర్తకస్త్వయోక్తః॥౩॥౪॥ కర్దమస్యేతి॥ ఆత్మజామౌరసీంకన్యాం సంజ్ఞామితివా - దశపుత్రాః పుత్రసంజ్ఞాః॥ ౫॥ ౬॥ ౭ ॥ జ్యోతిష్మానితి ॥ తేషాంతు జ్యోతిష్మాన్ సత్యనామా అన్వర్థసంజ్ఞస్తేజస్వీత్యర్థః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ప్రియవ్రత ఇతి ॥ తేషాంవిరక్తవ్యతిరిక్తానాం - విభజ్యద్వీపానిదదౌ - రథచక్రనేమిభిః పరిఖాభూతగర్తజాతైస్సముద్రైర్ద్వీపానిస్వయంవిభక్తానికృత్వాదదావితిభాగవతోక్తరీత్యా ప్ర

జ్యోతిష్మత్త్వాత్॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తస్యేతి॥ ప్రజాపతిసమాః భృగ్వాదినవబ్రహ్మభిస్తుల్యాః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ జంబూద్వీపేతి॥ హిమాహ్వం భారతం - దక్షిణం హిమవతః - హిమవద్ధేమకూటనిషధైర్గిరిభిః స్వస్మాత్స్వస్మాద్దక్షిణానాం నీలశ్వేతశృంగిభిః ఉత్తరేషాం వర్షాణాం ఏతత్ వ్యపదేశః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ యదితి॥ గంధమాదనవర్షం మేరోః పశ్చిమం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ యానీతి॥ సిద్ధిర్భోగానాం - స్వాభావికీ న కృత్యాదిసాధ్యా॥ ౨౫॥ విపర్యయ ఇతి॥ విపర్యయః దుఃఖప్రాచుర్యాదిజరామృత్యుభయం - తత్ క్లిష్టాదాయురవధేః ప్రాక్ - నధర్మాధర్మా వర్ణాశ్రమనియమాభావేన కర్మాధికారాభావాత్॥ ౨౬॥ నేతి॥ అతః పూర్వోక్తాద్ధేతోః న యుగావస్థా - సా హి ధర్మాధర్మహ్రాసవృద్ధికృతా దేహాదిహ్రాసలక్షణేత్యేకవచనపాఠశ్చ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ అభిషిచ్యేతి॥ పులహస్యాశ్రమం సాలగ్రామం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తపసేతి॥ విటంకం దుకం - స చాత్ర మానానశనవ్రతస్థైశ్ని

నిసత్తమ॥ ౧౫ ॥ తస్య పుత్రా బభూవుస్తు ప్రజాపతిసమా నవ। నాభిః కింపురుషశ్చైవ హరివర్ష ఇలావృతః ॥ ౧౬ ॥ రమ్యో హిరణ్వాన్ షష్ఠస్తు కురుర్భద్రాశ్వ ఏవ చ। కేతుమాలస్తథైవాన్యః సాధుచేష్టో నృపోఽభవత్॥ ౧౭ ॥ జంబూద్వీపవిభాగాంస్తు తేషాం విప్ర నిశామయ। పిత్రా దత్తం హిమాహ్వం తు వర్షం నాభేస్తు దక్షిణమ్॥ ౧౮ ॥ హేమకూటం తథా వర్షం దదౌ కింపురుషాయ సః। తృతీయం నైషధం వర్షం హరివర్షాయ దత్తవాన్ ॥ ౧౯ ॥ ఇలావృతాయ ప్రదదౌ మేరుర్యత్ర తు మధ్యమః। నీలాచలాశ్రితం వర్షం రమ్యాయ ప్రదదౌ పితా॥ ౨౦॥ శ్వేతం యదుత్తరం తస్మాత్పిత్రా దత్తం హిరణ్వతే ॥ ౨౧॥ యదుత్తరం శృంగవతో వర్షం తత్కురవే దదౌ। మేరోః పూర్వేణ యద్వర్షం భద్రాశ్వాయ ప్రదత్తవాన్॥ గంధమాదనవర్షం తు కేతుమాలాయ దత్తవాన్॥ ౨౨॥ ఇత్యేతాని దదౌ తేభ్యః పుత్రేభ్యస్స నరేశ్వరః॥ ౨౩ ॥ వర్షేష్వేతేషు తాన్సర్వానభిషిచ్య స భూపతిః। సాలగ్రామం మహాపుణ్యం మైత్రేయ తపసే యయౌ॥ ౨౪ ॥ యాని కింపురుషాద్యాని వర్షాణ్యష్టౌ మహామునే। తేషాం స్వాభావికీ సిద్ధిస్సుఖప్రాయా హ్యయత్నతః॥ ౨౫ ॥ విపర్యయో న తేష్వస్తి జరామృత్యుభయం న చ। ధర్మాధర్మౌ న తేష్వాస్తాం నోత్తమాధమమధ్యమాః॥ ౨౬॥ న తేష్వస్తి యుగావస్థా దేహాదిహ్రాసలక్షణాః॥ ౨౭॥ హిమాహ్వయం తు వై వర్షం నాభేరాసీన్మహాత్మనః। తస్యర్షభోఽభవత్పుత్రో మేరుదేవ్యాం మహాద్యుతిః॥ ౨౮ ॥ ఋషభాద్భరతో జజ్ఞే జ్యేష్ఠః పుత్రశతస్య సః। కృత్వా రాజ్యం స్వధర్మేణ తథేష్ట్వా వివిధాన్మఖాన్॥ ౨౯॥ అభిషిచ్య సుతం వీరం భరతం పృథివీపతిః। తపసే స మహాభాగః పులహస్యాశ్రమం యయౌ॥ ౩౦॥ వానప్రస్థవిధానేన తత్రాపి కృతనిశ్చయః। తపస్తేపే యథాన్యాయం ఇయాజ చ మహీపతిః॥ ౩౧

ష్టవ్యం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ జంబూద్వీపేతి॥ జంబూద్వీపసంనివేశం చోత్తరాధ్యాయే వక్ష్యతి। హిమాహ్వం హిమవతో దక్షిణం భారతవర్షం నామ యథాసుఖం వాసస్థానం - తదుక్తం మాత్స్యే॥ శ్లో॥ వసంత్యేషంత్యేషు వర్షేషు ప్రజా యేషు చతుర్విధాః। ఋషిరిత్యేవ రమణే వర్షత్వం తేన తేషు చేతి॥ ౧౮ ॥ హేమకూటమితి॥ హేమకూటం హిమవత ఉత్తరం - హేమకూటగిరేర్దక్షిణం నైషధం॥ ౧౯॥ ఇలావృతాయేతి॥ హేమకూటాదుత్తరం నిషధగిరేర్దక్షిణం నైషధాదుత్తరమిలావృతం ప్రదదౌ - యత్ర మధ్యే మేరుస్తిష్ఠతి - ఇలావృతాదుత్తరతో నీలాచలః - తదాశ్రితం॥ ౨౦॥ శ్వేతమితి॥ తస్మాదుత్తరం శ్వేతం॥ ౨౧॥ యదితి॥ శ్వేతగిరేరుత్తరం వర్షం - గంధమాదనవర్షం మేరోః పశ్చిమం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ విపర్యయ ఇతి॥ విపర్యయో సుఖమకాలమృత్యుశ్చ - తేషు ధర్మాధర్మా నాస్తాం న స్తః - తేషాం భౌమస్వర్గత్వేన ధర్మాద్యధీనాభావాత్॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఋషభాదితి॥ స ఋషభో రాజ్యం కృత్వా తపస్తప్త్వా పులహస్యాశ్రమం సాలగ్రామక్షేత్రం యయావిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తపసేతి॥ ధమనిభిస్సిరాభిస్సంతతో వ్యాప్తః - తపసా కృశదేహత్వాత్ - విటంకం శుకసదృశమశ్మకబళం॥

లాపుయః కార్యః - వీరాధ్వానం మహాప్రస్థానం॥ ౩౨॥ తత ఇతి॥ ప్రాతిష్ఠతా ప్రాతిష్ఠమానేన॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ సుమతేరితి॥ తేజస ఇతి కస్యచిన్నామ॥ ౩౭॥ ప్రతిహర్తేతి॥ భువో ఇతి కస్యచిన్నామ - భువస్తస్మాదితి చ పాఠః॥ ౩౮॥ ౩౯॥ తస్యేతి॥ మహాంత ఇతి కస్యచిన్నామ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ విష్వగ్జ్యోతి ప్రధానా ఇతి॥ శతజిత్పుత్రాః॥ ౪౨॥ తేషామితి॥ భారతీ భరతస్యేయం భూరితి భారతీ కృతత్రేతాదిసంజ్ఞయయుగాఖ్యా కృతాదివ్యపదేశైర్యుగైరాఖ్యాయతా - చతుర్యుగైకసప్తతిరియం భారతీ భూర్భుక్తా - ఏకమన్వంతరం భుక్తేత్యర్థః - ఏకసప్తతిమితి కాలాధ్వనోరితి ద్వితీయా ప్రాప్తా - ఏకసప్తతిరితి ప్రథమా ప్రయోగ ఆర్షత్వాత్సాధుః - యద్వా యుగైకసప్తతిమితో యః కాలః తం కాలం భూర్భుక్తేతి యత్తచ్ఛబ్దయోరధ్యాహారః - కృతత్రేతాదిసర్గేణ యుగాఖ్యామేకసప్తతిమితి పాఠే కృత్వా

తపసా కర్శితోఽత్యర్థం కృశో ధమనిసంతతః। నగ్నో వీటాం ముఖే కృత్వా వీరాధ్వానమితో గతః॥ ౩౨ ॥
తతశ్చ భారతం వర్షమేతల్లోకేషు గీయతే। భరతాయ యతః పిత్రా దత్తం ప్రాతిష్ఠతా వనమ్॥ ౩౩॥
సుమతిర్భరతస్యాభూత్పుత్రః పరమధార్మికః। కృత్వా సమ్యక్ దదౌ తస్మై రాజ్యమిష్టమఖః పితా॥ ౩౪॥
పుత్రసంక్రామితశ్రీస్తు భరతస్స మహీపతిః। యోగాభ్యాసరతః ప్రాణాన్ సాలగ్రామేఽత్యజన్మునే॥ ౩౫॥
అజాయత చ విప్రోఽసౌ యోగినాం ప్రవరే కులే। మైత్రేయ తస్య చరితం కథయిష్యామి తే పునః॥ ౩౬॥
సుమతేస్తేజసస్తస్మాదింద్రద్యుమ్నో వ్యజాయత। పరమేష్ఠీ తతస్తస్మాత్ప్రతిహారస్తదన్వయః॥ ౩౭ ॥
ప్రతిహర్తేతి విఖ్యాత ఉత్పన్నస్తస్య చాత్మజః। భవస్తస్మాదథోద్గీథః ప్రస్తావస్తత్సుతో విభుః॥ ౩౮॥
పృథుస్తతస్తతో నక్తో నక్తస్యాపి గయస్సుతః। నరో గయస్య తనయస్తస్య పుత్రో విరోహణః॥ ౩౯ ॥
తస్య పుత్రో మహావీర్యో ధీమాంస్తస్మాదజాయత। మహాంతో హి తతశ్చాభూత్ భౌవనస్తస్య చాత్మజః॥ ౪౦॥
త్వష్టా త్వష్టుశ్చ విరజా రజస్తస్యాప్యభూత్సుతః। శతజిద్రజసస్తస్య జజ్ఞే పుత్రశతం మునే॥ ౪౧॥
విష్వగ్జ్యోతిః ప్రధానాస్తే యైరిమా వర్ధితాః ప్రజాః। తైరిదం భారతం వర్షం నవభేదమలంకృతమ్॥ ౪౨ ॥
తేషాం వంశప్రసూతైశ్చ భుక్తేయం భారతీ పురా। కృతత్రేతాదిసర్గేణ యు

శ్లో॥ తేషాం తు క్రీడమానానాముదపానేంగులీయకం। పపాత ధర్మరాజస్య విటస్తత్రైవ చాపతదితి॥ సంభవోక్తైః విటశబ్దేన కంచుకో గమ్యతే ఆస్యే కృత్వాశ్మకబళమితి శ్రీభాగవతోక్తైశ్చ తత్సాదృశ్యం లక్ష్యతే - వీరాధ్వానం మహాప్రస్థానం॥ ౩౨॥ తత ఇతి॥ తతశ్చ ఋషభాదనంతరం భరతేన పాలితత్వాత్ భారతమేతద్వర్షం గీయతే - ప్రాతిష్ఠతా ప్రస్థానం కుర్వతేత్యర్థః॥ ౩౩॥ సుమతిరితి॥ ఇష్టమఖః పూజితయజ్ఞస్సన్ - సమ్యగ్రాజ్యం కృత్వా - పశ్చాత్తస్మై పుత్రాయ తద్రాజ్యం దదౌ॥ ౩౪॥ పుత్రసంక్రామితశ్రీరితి॥ పుత్రే సంక్రామితా శ్రీ రాజ్యలక్ష్మీర్యేన సః॥ ౩౫॥ అజాయతేతి॥ పునః కథయిష్యామీత్యస్యాయం భావః - స్థూలత్వేన సంగ్రహాత్ప్రథమం తావత్ప్రస్తుతం భువనకోశం శృణు - తతః స్థూలే నిర్జితమానస్యాం శనైస్సూక్ష్మధియా నయేదితి భాగవతోక్తక్రమేణ గ్రహణయోగ్యం సూక్ష్మతత్త్వసంబంధం చ భరతస్య చరితం పశ్చాద్వక్ష్యామీతి॥ ౩౬ ॥ సుమతేరితి॥ తస్మాద్భరతాదనంతరం - సుమతేస్తేజసో వీర్యాదింద్రద్యుమ్నో జాతస్తదన్వయః ప్రతిహారః॥ ౩౭॥ ప్రతిహర్తేతి॥ ప్రతిహారస్య పుత్రః ప్రతిహర్తా॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ త్వష్టేతి॥ శతజిత్పుత్రశతం॥ ౪౧॥ విష్వగ్జ్యోతి ప్రధానా ఇతి॥ విష్వగ్జ్యోతిః ప్రధానో ముఖ్యో యేషాం తే - నవభేదం - నవభేదాంస్తృతీయేఽధ్యాయే వక్ష్యతి॥ ౪౨ ॥ నను పూర్వముత్తానపాదాదయోఽపి సార్వభౌమాః ఇదానీం ప్రియవ్రతాదయోఽపి సార్వభౌమా ఉచ్యంతే - తచ్చ సమకాలేన సంగచ్ఛతే - అతః క్రమో వక్తవ్యస్తత్రాహ॥ తేషామితి॥ తేషాం ప్రియవ్రతాన్వయప్రసూతానాం వంశప్రసూతైః పురా ప్రథమమియం భారతీ భూమిర్భుక్తా - పశ్చాదుత్తానపాదాదిభిః - కియంతం కాలమేతైర్భుక్తేత్యత్రాహ - కృతేతి - కృతత్రేతాదీనాం సర్గేణ ప్రవృత్త్యా యుగాఖ్యా చతుర్యుగైరాఖ్యాయతే - యా ఏకసప్తతిర్మన్వంతరాఖ్యః కాలః తావంతం కాలమిత్యర్థః - కృతత్రేతా

దిసత్వభావేన యుగైరాఖ్యాయామేకసప్తతిం కాలం భూభుజ్తైతి॥ ౮౩॥ ఏష ఇతి॥ పూర్వమన్వంతరాధిపే స్వాయంభువే మనావసతి - ఏషః ఏకసప్తతియుగావచ్ఛిన్నస్సర్గః స్వాయంభువః స్వాయంభువస్య మనోస్సంబంధీ ప్రియవ్రతాదిః॥ ౮౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁

౧॥ యావంత ఇతి॥ ద్వీపాపత్త్వాత్ ద్వీపాః - వర్షాణి కులాద్రివ్యవచ్ఛిన్నా ద్వీపాంశాః - వర్షశబ్దనిర్వచనం మాత్స్యే ఉక్తం॥ శ్లో॥ వసంత్యృషయస్తేషు ప్రజా మేషు చతుర్విధాః। ఋషిరిత్యేష రమణే వర్షత్వం తేన తేషు తదితి॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ భూమండలం వక్తుమాదౌ తదవయవద్వీపాద్యుత్పత్తిమాహ॥ జంబూప్లక్షాహ్వయావితి॥ ౫॥ ఏత ఇతి॥ సమంస్వస్వావరణీయద్వీపతుల్యవిస్తారం యథా తథా - ఏతే ఆవృతాః॥ ౬॥ ౭॥ చతురితి॥ సహస్రమేవ సాహస్రం - అశీతిరేవాశీతిః యోజనైశ్చతురధికాశీతి స్సాహస్రాణి యస్య స ఉచ్ఛ్రయశ్చతురాశీతిసాహస్రః - అస్యో

గాఖ్యాహ్యేకసప్తతిః॥ ౮౩॥ ఏష స్వాయంభువస్సర్గో యేనేదం పూరితం జగత్। వారాహే తు మునే కల్పే పూర్వమన్వంతరాధిపః॥ ౮౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- ద్వితీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః ❁❁

మైత్రేయః॥ కథితో భవతా బ్రహ్మన్ సర్గస్స్వాయంభువస్తు మే। శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం త్వత్తస్సకలం మండలం భువః॥ ౧॥ యావంతస్సాగరా ద్వీపాస్తథా వర్షాణి పర్వతాః। వనాని సరితః పుర్యో దేవాదీనాం మహామునే॥ ౨॥ యత్ప్రమాణమిదం సర్వం యదాధారం యదాత్మకమ్। సంస్థానమస్య చ మునే యథావద్వక్తుమర్హసి॥ ౩॥ శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయ శ్రూయతామేతత్సంక్షేపాద్గదతో మమ। నాస్య వర్షశతేనాపి వక్తుం శక్యో హి విస్తరః॥ ౪॥ జంబూప్లక్షాహ్వయౌ ద్వీపౌ శాల్మలశ్చాపరో ద్విజ। కుశః క్రౌంచస్తథా శాకః పుష్కరశ్చైవ సప్తమః॥ ౫॥ ఏతే ద్వీపాస్సముద్రైస్తు సప్త సప్తభిరావృతాః। లవణేక్షుసురాసర్పిర్దధిదుగ్ధజలైస్సమమ్॥ ౬॥ జంబూద్వీపస్సమస్తానామేతేషాం మధ్యసంస్థితః। తస్యాపి మేరుర్మైత్రేయ మధ్యే కనకపర్వతః॥ ౭॥ చతురాశీతిసాహస్రో యోజనై

దిసంజ్ఞేనేతి పాఠే ప్యేవమేవ యోజ్యం - యుగాఖ్యామేకసప్తతిమితి పాఠే తు స్ఫుటోఽయమర్థః॥ ౮౩॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి॥ ఏష ఇతి॥ వారాహేఽస్మిన్ కల్పే యదా స్వాయంభువః సర్వస్య ప్రథమమన్వంతరాధిపోఽభూత్ - తదా ఏష ప్రియవ్రతవంశ్యానాం రాజ్ఞాం సర్గః - తతస్స్వారోచిషాదౌ ఉత్తానపాదవంశ్యానామిత్యర్థః - అత ఏవోత్తానపాదవంశ్యస్య ప్రాచేతస దక్షస్య కన్యాయామాదిత్యానాం జన్మ వైవస్వతమన్వంతరే ప్రోక్తం- పూర్వమన్వంతరాధిపే ఇతి సప్తమ్యంతపాఠే ప్రథమమన్వంతరాధిపే స్వాయంభువే వర్తమానే స్వాయంభువస్స్వయంభువోంశభూతో యస్మాదేవ మనోః ప్రియవ్రతాదిసర్గః ప్రథమం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః - యద్వా - పూర్వోక్తసృష్టినిగమనమేతదేష ఇతి॥ ౮౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఉక్తానువాదేన భువనకోశం సవిశేషం బుభుత్సుః పృచ్ఛతి॥ కథిత ఇతి॥ స్వాయంభువోంశత్వాన్మనురేవ స్వాయంభూస్తదీయః ప్రియవ్రతాదిసర్గః - కథితః - తత్కథనే చ ద్వీపవర్షాదివిభాగోక్త్యా సూచితం భూమండలం శ్రోతుమిచ్ఛామి॥ ౧॥ యావంత ఇతి॥ దేవాదీనాం పుర్యో నగర్యః॥ ౨॥ యత్ప్రమాణమితి॥ ఏవమేతే ద్వాదశప్రశ్నాః ఏతేషాం చ వక్ష్యమాణైస్తత్సంఖ్యాసంస్థానాదిభిః యథాయోగముత్తరాణి ద్రష్టవ్యాని॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఏత ఇతి॥ జంబ్వాదిసప్తద్వీపాస్సప్తభిర్లవణాదిసంజ్ఞైస్సముద్రైస్సమం యథా భవత్యేవం సర్వత ఆవృతాః॥ ౬॥ ౭॥ చతురితి॥ అశీతిరేవ ఆశీతిః సహస్రమేవ సాహస్రం చతురధికాన్యాశీతిసాహస్రాణి ప్రమాణం యస్య స మేరోరుచ్ఛ్రాయః - లక్ష

చ్ఛ్రాయశ్చతురధికాశీతిసాహస్రయోజనఇత్యర్థః || ౮ || ప్రవిష్టఇతి || యోజనానాంషోడశసహస్రాణిభువిఖాతః || శ్లో || హస్తోంగుళివింశత్యా చతురన్వితయాచతుష్క — రోదండః | తద్విసహస్రం క్రోశో యోజనమేకంభవేచ్చతుష్క్రోశమితి - గణితే - అష్టభిర్యవమధ్యైః స్యాదంగుళమితిచ - ద్వాత్రింశత్సహస్రాణిమూర్ధ్నివ్యాసః || శ్లో || సర్వత్రహిసమవృత్తేవ్యాసస్త్రిగుణస్స్మృతోభవేత్పరిధిః ఇతిగణితజ్ఞః | మూలేభూమేరుపరిచతుర్దశయోజనసహస్రావధికే || ౯ భూపద్మస్యేతి || శ్లో || యత్తద్ధికర్ణికామూలమితిసత్సం ప్రకీర్తితం | తద్యోజనసహస్రాణాంసప్తతీనామథస్మృతమితివాయూక్తేః - మాత్స్యే చ మేరోస్సన్నివేశఉక్తః || శ్లో || వృత్తాకృతిప్రమాణశ్చచతురశ్రస్సముత్థితః | విస్తారాత్త్రిగుణశ్చాస్యపరిణాహోనుమండలఇతి || ౧౦ || హిమవానితి || వర్షపర్వతాః వర్షాణాంవిచ్ఛేదకాః పర్వతాః || ౧౧ || లక్షప్రమాణావితి || ఉక్తానాంషణ్ణాంమధ్యే మేరుమభితఃస్థితౌనీలనిషధౌలక్షప్రమాణదైర్ఘ్యౌ- మధ్య ఇతిపారేజంబూద్వీపస్యేతిశేషః - పరేచత్వారోలక్షోద్దశాంశేనదశసహస్రైణహీనాః - యథాహవారాహే || శ్లో || జంబూద్వీపప్రమాణేననిషధఃపరికీర్తితః | తస్మాచ్చదశభాగేన హేమకూటఃప్రహీయతే || వింశద్భాగేన హిమవాంస్తద్వదేవప్రహీయతే | ద్వీపస్యమండలీభావాద్ధ్రాసవృద్ధీప్రకీర్తితేఇతి || అన్యత్రచ || శ్లో || వృత్తభావాత్సముద్రస్యమహీమండలభావతః | ఆయామాత్పరిహీయంతేచతురశ్చసమాయతాఇతి || ఏవంనీలాదిష్వపిద్రష్టవ్యం || ౧౨ || ౧౩ || రమ్యకమితి || యథావైభారతంతథాధనురాకారమిత్యర్థః || శ్లో || ధనుస్సంస్థితేజ్ఞేయేద్వేవర్షేదక్షిణోత్తరే | దీర్ఘాణితత్రచత్వారిచతురశ్రమిళావృతమితివాయూక్తేః || ౧౪ || నవసాహస్రమితి || ఇలావృతంచతుస్త్రింశత్సహస్రయో

ర్యస్యచోచ్ఛ్రయః || ౮ || ప్రవిష్టఃషోడశాధస్తాద్ద్వాత్రింశన్మూర్ధ్నివిస్తృతః | మూలేషోడశసాహస్రో విస్తారస్తస్యసర్వతః || ౯ || భూపద్మస్యాస్యశైలోసౌకర్ణికాకారసంస్థితః || ౧౦ || హిమవాన్హేమకూటశ్చనిషధశ్చాస్యదక్షిణే | నీలశ్శ్వేతశ్చశృంగీచఉత్తరేవర్షపర్వతాః || ౧౧ || లక్షప్రమాణౌద్వౌమధ్యౌదశహీనాస్తథాపరే | సహస్రద్వితయోచ్ఛ్రాయాస్తావద్విస్తారిణశ్చతే || ౧౨ || భారతంప్రథమంవర్షంతతఃకింపురుషంస్మృతమ్ | హరివర్షంతథైవాన్యన్మేరోర్దక్షిణతోద్విజ || ౧౩ || రమ్యకంచోత్తరంవర్షంతస్యైవానుహిరణ్మయమ్ | ఉత్తరాఃకురవశ్చైవయథావైభారతంతథా || ౧౪ || నవసాహస్రమేకైకమేతేషాంద్విజసత్తమ | ఇళావృతంచతన్మధ్యేతన్మధ్యేమేరురుచ్ఛ్రితః || ౧౫ || మే

యోజనప్రమాణోమేరుః తస్యోచ్ఛ్రాయోబహిశ్చతురశీతియోజనసాహస్రో దృశ్యతే || ౮ || ప్రవిష్టఇతి || షోడశయోజనసాహస్రాణ్యధస్తాద్భూమ్యాం ప్రవిష్టఃఖాతః - ద్వాత్రింశద్యోజనసహస్రాణి మూర్ధ్నివిస్తృతః || ౯ || భూపద్మస్యేతి || అతఏవమూర్ధ్నివిస్తృతత్వాన్మూలే సంకుచితత్వాచ్చ భూమధ్యావస్థానాచ్చ భూరూపస్య పద్మస్య కర్ణికాకారేణసంస్థితః || ౧౦ || భారతవర్షమారభ్య మేరోర్దక్షిణోత్తరస్థితానాంషణ్ణాంవర్షాణాంమర్యాదాపర్వతానాహ || హిమవానితి || వర్షాణాంవ్యవచ్ఛేదకారకాః పర్వతాః || ౧౧ || లక్షప్రమాణావితి || లక్షప్రమాణౌద్వౌ ప్రాక్పశ్చిమతో దైర్ఘ్యేణనిషధనీలౌ - యద్యపి జంబూద్వీపస్య మండలాకారస్య లక్షయోజనప్రమాణత్వాత్ తన్మధ్యరేఖాయా ఏవముఖ్యంలక్షప్రమాణత్వం-నిషధనీలౌతు తన్మధ్యరేఖాతోదక్షిణతశ్చోత్తరతశ్చసప్తసహస్రయోజనాంతరితత్వాత్ కించిన్న్యూనౌ- తథాపిస్థూలదృష్ట్యాలక్షప్రమాణావిత్యుక్తం-అపరేతు హేమకూటాదయోదశహీనాః దశాంశహీనాః - హేమకూటశ్వేతౌనవతియోజనసహస్రప్రమాణౌ - హిమవచ్ఛృంగిణౌచాశీతియోజనసహస్రప్రమాణౌ - తదుక్తంవారాహే || శ్లో || ద్వీపస్యమండలీభావాద్ధ్రాసవృద్ధీప్రకీర్తితేఇతి || ౧౨ || ౧౩ || రమ్యాకమితి || యథావైభారతమితిద్వీపమండలప్రాంతవర్తిత్వాద్ధనురాకారంకురువర్షమిత్యర్థః || ౧౪ || నవసాహస్రమితి || ఏతేషాంభారతాదీనాంమధ్యే ఏకైకంవర్షంవిస్తరతోనవసాహస్రయోజనవిస్తారప్రమాణం - ఇళావృతంచనవసహస్రం - విస్తారసామ్యేపితత్రతద్విశేషమాహ || తన్మధ్యఇతి || తదాహవాయుః || శ్లో || ధనుస్సంస్థితే

జనవిస్తారం - భద్రాశ్వః కేతుమాలశ్చ ప్రాక్ప్రత్యక్త్వాత్ త్రింశద్యోజనమిత్యర్థసిద్ధం సహస్రం - సహస్రం మాల్యవద్గంధమాదనావితి వాయూక్తేః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ విష్కంభా ఇతి॥ మేరోః ధారకాః కీలా విష్కంభాః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ జంబూద్వీపస్యేతి॥ మహాగజేతి॥ శ్లో॥ పంచోన్నతిస్తు గజస్య దైర్ఘ్యమష్టౌ చ హస్తాః పరిణాహమానం। ఏకద్విప్రవృద్ధావథ మందభద్రౌ సంకీర్ణనాగోఽనియతప్రమాణ ఇతి వచనాత్॥ లౌకికగజస్య దశహస్తావరప్రమాణప్రసిద్ధేః। వాయునా చ జంబూఫలస్య తతోఽధికమానోక్తేః - మహాగజశబ్దోఽత్ర దివ్యగజవాచీ - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ అరత్నీనాం శతాన్యష్టావేకషష్ట్యధికాని తు - ఫలప్రమాణం సంఖ్యాతమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిరితి॥ ౨౦॥ రసేనేతి॥ సరిత్ప్రవర్తతే ప్రదక్షిణమితి శేషః తదుక్తం॥ శ్లో॥ మేరుం ప్రదక్షిణీకృత్య జంబూమూలం విశత్యథ ఇతి॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ వనమితి॥ విష్కంభాద్రిప్రస్థేషు చైత్రరథాదివనాని - తద్బహిస్సరాంసి - తద్బహిః కేసరాచలా ఇతి క్రమో వాయూక్తః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ మేరోరితి॥ మేరోరనంతరాంగేషు మేరోరనంతరం వర్షమిళావృతం తస్యాంగేష్వవయ

రోశ్చతుర్దిశం తత్ర నవసాహస్రవిస్తృతమ్। ఇళావృతం మహాభాగ చత్వారశ్చాత్ర పర్వతాః॥ ౧౬॥
విష్కంభా రచితా మేరోర్యోజనాయుతముచ్ఛ్రితాః। న వైస్సరోభిశ్చ సమంతాత్తే కేసరాచలాః॥ ౧౭॥
పూర్వేణ మందరో నామ దక్షిణే గంధమాదనః। విపులః పశ్చిమే పార్శ్వే సుపార్శ్వశ్చోత్తరే స్మృతః॥
౧౮॥ కదంబస్తేషు జంబూశ్చ పిప్పలో వట ఏవ చ। ఏకాదశశతాయామాః పాదపా గిరికేతవః॥ ౧౯॥
జంబూద్వీపస్య సా జంబూర్నామహేతుర్మహామునే। మహాగజప్రమాణాని జంబ్వాస్తస్యాః ఫలాని
వై॥ పతంతి భూభృతః పృష్ఠే శీర్యమాణాని సర్వతః॥ ౨౦॥ రసేన తేషాం ప్రఖ్యాతా తత్ర జంబూనదీతి వై।
సరిత్ప్రవర్తతే సా చ పీయతే తన్నివాసిభిః॥ ౨౧॥ న స్వేదో న చ దౌర్గంధ్యం న జరా నేంద్రియక్షయః।
తత్పానాత్స్వస్థమనసాం జనానాం తత్ర జాయతే॥ ౨౨॥ తీరమృత్తత్ర సంప్రాప్య సుఖవాయువిశోషి
తా। జాంబూనదాఖ్యం భవతి సువర్ణం సిద్ధభూషణమ్॥ ౨౩॥ భద్రాశ్వం పూర్వతో మేరోః కేతుమా
లం చ పశ్చిమే। వర్షే ద్వే తు మునిశ్రేష్ఠ తయోర్మధ్యమిళావృతమ్॥ ౨౪॥ వనం చైత్రరథం పూర్వే
దక్షిణే గంధమాదనమ్। వైభ్రాజం పశ్చిమే తద్వదుత్తరే నందనం స్మృతమ్॥ ౨౫॥ అరుణోదం మహాభద్రం
సితోదమథ మానసమ్। సరాంస్యేతాని చత్వారి దేవభోగ్యాని సర్వదా॥ ౨౬॥ సితాంభశ్చ కుముద్వాం
శ్చ కురరీ మాల్యవాంస్తథా। వైకంకప్రముఖా మేరోః పూర్వతః కేసరాచలాః॥ ౨౭॥ త్రికూటశ్శిశిర
శ్చైవ పతంగో రుచకస్తథా। నిషధాద్యా దక్షిణతస్తస్య కేసరపర్వతాః॥ ౨౮॥ శిఖివాసాస్సవైడూ
ర్యః కపిలో గంధమాదనః। జారుధిప్రముఖాస్తద్వత్పశ్చిమే కేసరాచలాః॥ ౨౯॥ మేరోరనంతరాంగే

జ్ఞేయో ద్వే వర్షే దక్షిణోత్తరే। దీర్ఘాణి తత్ర చత్వారి చతురశ్రమిళావృతమితి॥ ౧౫॥ మేరోరితి॥ కించాత్ర ఇళావృతే అన్యే చత్వారః పర్వతాః - మేరోశ్చతుర్దిశం॥ ౧౬॥ విష్కంభా ఇతి॥ విష్కంభాః - దార్ఢ్యార్థమవష్టంభాః ఈశ్వరేణ రచితాః అన్యథా మూలభాగాన్మూర్ధభాగస్య ద్విగుణవిస్తారాత్ గౌరవేణ భంగప్రసంగాత్॥ ౧౭॥ ౧౮॥ కదంబ ఇతి॥ తేష్వవష్టంభపర్వతేషు పూర్వాదిక్రమేణ చత్వారః పాదపాః ఏకాదశశతయోజనోచ్ఛ్రాయాః గిరేః కేతవో ధ్వజా ఇవ రచితాః॥ ౧౯॥ జంబూద్వీపస్యేతి॥ నామహేతుః నామప్రవృత్తిహేతుః - ఫలప్రమాణవిశేషో వాయునోక్తః॥ శ్లో॥ అరత్నీనాం శతాన్యష్టౌ ఏకషష్ట్యధికాని తు। ఫలప్రమాణం సంఖ్యాతమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిరితి॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ తీరమృదితి॥ సుఖస్పర్శేన వాయునా విశోషితా సతీ తీరమృత్ సరిత్తీరమృత్తికా - సిద్ధానాం భూషణం సువర్ణం భవతి॥ ౨౩॥ భద్రాశ్వమితి॥ తయోర్మధ్యమిత్యనువాదః తత్రస్థవిష్కంభాద్రిసానుషు చైత్రరథాదివనానామరుణోదాదిసరసాం కథనార్థః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఉక్తానాం వక్ష్యమాణానాం చ కేసరాచలానాం స్థానాన్యాహ॥ మేరోరితి॥ మేరోరనంతరాణి సన్నిహితాని యాన్యంగాని మూలసమీపస్థా

వేషు - మాల్యవన్నిషధగంధమాదననీలాఖ్యవర్షాద్రిషు తథా ఇలావృతస్యైవ వక్ష్యమాణయోః ప్రాక్సీమాభూతయోః జఠరదేవకూటయోః పశ్చాత్సీమాభూతయోః నిషధపారియాత్రయోశ్చావస్థితాః కేసరపర్వతాః - ఏషామంతస్థాః అన్యే శైలాః - ఏతేచ కేసరాచలత్వేన గణ్యంతే - తేషాంమాల్యవన్నిషధగంధమాదనానాంస్వశబ్దైర్నీలస్య తు కాలాంజనశబ్దేనచ కేసరేషూక్తత్వాత్ - పత్రాణిలోకపద్మస్య మర్యాదాశైలబాహ్యత ఇతివక్ష్యమాణత్వాచ్చ - జఠరాదీనామపి కేసరత్వంయుక్తం - ఏతేష్వవర్షాపేక్షయావర్షాద్రయః - పత్రాపేక్షయామర్యాదాద్రయః - మేర్వపేక్షయాకేసరాద్రయశ్చేత్యయమర్థోగంగాచతుర్భేదప్రస్తావపఠిష్యమాణవాయూక్త్యావ్యక్తీభవిష్యతి - ఏషాంకేసరాణాం ॥ శ్లో॥ కేసరాస్తుశతోచ్ఛ్రాయాస్సైశేతిపృథుళాయతాఇతివాయూక్తంమానంజ్ఞేయం॥ ౩౦॥ ౩ ॥ ౩౨॥ విష్ణుపాదవినిష్క్రాంతేతి॥ దివఃఆకాశాత్ జ్యోతిశ్చక్రభ్రామకప్రవహానిలేన చతుర్ధావిభక్తా బ్రహ్మపుర్యాః బహిశ్చతుర్దిక్షు మేరుశృంగేషు పతతి - తథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ విభజ్యమానసలిలా తైజసేనానిలేనసా। మేరోరంతరకూటేషు నిపపాతచతుర్ష్వపీతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ పూర్వేణేతి॥ శైలాచ్ఛైలమిత్యత్ర క్రమోక్తౌ వాయుః॥ శ్లో॥ శీతాంబుశిఖరభ్రష్టాసుముంజవరపర్వతే। నిపపాతమహాభాగాతస్మాదపికురర్యగం॥ తస్మాన్మాల్యవతంశైలమిత్యుపక్రమ్య - ఏవంశైలసహస్రాణిదారయంతీ మహానదీ - నిపపాతతదాసీతాజఠరేసిద్ధసేవితే - తస్మాదపిగతాశైలందేవకూటంతరంగిణీత్యాది ॥ ౩౫ ॥ తథైవేతి॥ అలకనందాంచాధికృత్య ॥ శ్లో॥ హేమకూటాత్తుకైలాసందేవావాసంతతోపిచ। హిమవత్యుత్తమనదీనిపపాతశిలోచ్చయ ఇత్యాది॥ శ్లో॥ కైలాసోహిమవాంశ్చైవమర్యాదాపర్వతావుభావితివాయూక్తేః। గంధమాదనస్యహిమవ

ముజఠరాదిష్వవస్థితాః। శంఖకూటోథ ఋషభోహంసోనాగస్తథాపరః॥ కాళాంజనాద్యాశ్చతథా
హ్యుత్తరే కేసరాచలాః॥ ౩౦॥ చతుర్దశసహస్రాణియోజనానాంమహాపురీ। మేరోరుపరిమైత్రేయ
బ్రహ్మణఃప్రథితాదివి॥ ౩౧ ॥ తస్యాస్సమంతతశ్చాష్ట దిశాసువిదిశాసుచ। ఇంద్రాదిలోకపాలా
నాంప్రఖ్యాతాఃప్రవరాఃపురః॥ ౩౨॥ విష్ణుపాదవినిష్క్రాంతాప్లావయిత్వేందుమండలమ్। సమంతా
ద్బ్రహ్మణఃపుర్యాంగంగాపతతివైదివః॥ ౩౩॥ సాతత్రపతితాదిక్షు చతుర్ధాప్రతిపద్యతే। సీతా
చాలకనందాచ చక్షుర్భద్రాచవైక్రమాత్॥ ౩౪ ॥ పూర్వేణశైలాచ్ఛైలంతు సీతాయాత్యంత
రిక్షగా। తతశ్చపూర్వవర్షేణ భద్రాశ్వేనైతిసార్ణవమ్॥ ౩౫ ॥ తథైవాలకనందాపి దక్షిణేనై

సీతాన్యేవజఠరాదీని పూర్వదక్షిణపశ్చిమోత్తరదేశవర్తితయా జఠరపార్శ్వదక్షిణవర్తిపృష్ఠనామసామ్యాత్తేష్వవస్థితాః - మేరోఃకర్ణికాయా ఇవ కేసరభూతాః మూలదేశేపరితఉపక్లిప్తా ఇతిశుకోక్తేః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తస్యా ఇతి॥ లోకపాలానాంపురఃసార్ధత్రిసహస్రయోజనాఃసమానపరిమితాఃలోకపాలానామష్టానాంయథాదిశంయథారూపం తురీయమానేనపురోప్యుపక్లుప్తా ఇతిశుకోక్తేః॥ ౩౨॥ విష్ణుపాదవినిష్క్రాంతేతి॥ తత్రగంగావిష్ణుపాదేతి త్రిధావిక్రమతోవిష్ణోర్వామపాదాంగుష్ఠనఖనిర్భిన్నోర్ధ్వాండకటాహవివరేణాధః ప్రవిష్టబాహ్యజలధారాహి - బ్రహ్మదత్తార్ఘ్యజలధర్మద్రవసంయుతా గంగాసాచవిష్ణోర్వామపాదాద్వినిష్క్రాంతాసతీదివోంతరిక్షాత్పతితా బ్రహ్మణఃపుర్యాంపతతి॥ ౩౩॥ సేతి॥ సాతత్రపతితాసతీచతుర్ధాభేదంప్రాప్నోతి-సితేతిచపాఠాంతరం॥ ౩౪ ॥ పూర్వేణేతి॥ శైలాచ్ఛైలంయాతీత్యత్ర శుకోక్తిః - సీతాతు బ్రహ్మసదనాత్ కేసరాచలాదిశిఖరేభ్యోధః ప్రస్రవంతీత్యాది - వాయునాచోక్తం - శీతాంబుశిఖరభ్రష్టేత్యుపక్రమ్యఏవంశైలసహస్రాణిదారయంతీమహానదీ- నిపపాతతదాసీతా జఠరేసిద్ధసేవితే - తస్మాదపాగతాశైలం దేవకూటం తరంగిణీత్యాది॥ ౩౫ ॥ తథైవేతి॥ తథైవాలకనందాపీతి॥ కేసరాచలాదిక్రమేణ నిషధహేమకూటానతిక్రమ్యేత్యర్థః - సప్తభేదాభూత్వేతి - తేచభేదాఃసూత్రైలప్రోక్తాః॥ శ్లో॥ నళినీహ్రాదినీచైవ పావనీచైవ ప్రాచ్యగాః। సీతాచచక్షుస్సింధుశ్చతిస్రస్తావైప్రతీచ్యగాః॥

త్వాదాద్రిత్వాద్ధిమవచ్ఛబ్దేనోక్తిః ॥ ౩౬ ॥ సేతి ॥ చతుఃప్రకారేణ ॥ శ్లో ॥ వైడూర్యాత్కపిలం శైలం కపిలాద్గంధమాదనం । ఎవం శైలసహస్రాణి దారయంతీ మహానదీత్యనేన నిషధమప్యత్ర సంసూచ్య - పారియాత్రే మహాశైలే నిపపాతాశుగామినీత్యాద్యుక్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ భద్రేతి ॥ భద్రాం ప్రకృత్య ॥ శ్లో ॥ త్రిశృంగం శృంగకలిలం మర్యాదాపర్వతం గతా । త్రిశృంగతః పరిభ్రష్టా జారుధిం పర్వతం గతేత్యాది । భారతవర్షే అలకనందాభేదాస్సప్తమాత్స్యే ఉక్తాః ॥ శ్లో ॥ నలినీ హ్లాదినీ చైవ పావనీ చైవ ప్రాచ్యగాః - సీతా చక్షుశ్చ సింధుశ్చ తిస్రస్తా వై ప్రతీచ్యగాః - సప్తమీ త్వన్వగాద్గంగా దక్షిణేన భగీరథమితి ॥ ౩౮ ॥ ఆనీలేతి ॥ పూర్వం కేసరేషూక్తౌ మాల్యవద్గంధమాదనౌ భద్రాశ్వకేతుమాలవర్షపర్వతౌ దక్షిణోత్తరౌ చతుస్త్రింశత్సహస్రాయామౌ - అత్ర వాయుః ॥ శ్లో ॥ చతుస్త్రింశత్సహస్రాణి గంధమాదనపర్వతః । ఉదగ్దక్షిణతశ్చైవ ఆనీలనిషధాయతః ॥ చత్వారింశత్సహస్రాణి పరివృద్ధో మహీతలాత్ । సహస్రమవగాఢశ్చ తావదేవ చ విస్తృతః । పూర్వేణ మాల్యవాన్ శైలస్తత్ప్రమాణః ప్రకీర్తిత ఇతి ॥ ౩౯ ॥ భారతా ఇతి ॥ మర్యాదాశైలబాహ్యత ఇతి మర్యాదాద్రయోష్టౌ జఠరాద్యాః - తేభ్యో బహిర్భద్రాశ్వాదీని చత్వారి పత్రాణి - తేషు చ మర్యాదాత్రిషు మాల్యవతః ప్రాచ్యాం జఠరః - తత్ప్రాచ్యాం దేవకూటః - ఏవం హిమవతో దక్షిణతః కైలాసః - తతో గంధమాదనః తౌ చ హిమవత్సమాయామౌ - తథా గంధమాదనవర్షాద్రేః పశ్చిమో నిషధః - తద్బహిః పారియాత్రః - ఏవం శృంగిణ ఉత్తరతస్త్రిశృంగః - తతో జారుధిః - అత్రార్థే ప్రాగ్దర్శితో వాయూక్తగంగాప్రవాహక్రమః ప్రమాణమ్ ॥

త్యభారతమ్ । ప్రయాతి సాగరం భూత్వా సప్తభేదా మహామునే ॥ ౩౬ ॥ సా చతుః పశ్చిమగిరీనతీత్య సకలాంస్తతః । పశ్చిమం కేతుమాలాఖ్యం వర్షం గత్వైతి చార్ణవమ్ ॥ ౩౭ ॥ భద్రా తథోత్తరగిరీనుత్తరాంశ్చ తథా కురూన్ । అతీత్యోత్తరమంభోధిం సమభ్యేతి మహామునే ॥ ౩౮ ॥ ఆనీలనిషధాయామౌ మాల్యవద్గంధమాదనౌ । తయోర్మధ్యగతో మేరుః కర్ణికాకారసంస్థితః ॥ ౩౯ ॥ భారతాః కేతుమాలాశ్చ భద్రాశ్వాః కురవస్తథా । పత్రాణి లోకపద్మస్య మర్యాదాశైలబాహ్యతః ॥ ౪౦ ॥ జఠరో హేమకూటశ్చ మర్యాదాపర్వతావుభౌ । తౌ దక్షిణోత్తరాయామావానీలనిషధాయతౌ ॥ ౪౧ ॥ గంధమాదనకైలాసౌ పూర్వవచ్చాయతావుభౌ । అశీతియోజనాయామావర్ణవాంతర్వ్యవస్థితౌ ॥ ౪౨ ॥ నిష

సప్తమీ త్వన్వగాద్గంగా దక్షిణేన భగీరథమితి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ఎవం తావద్దక్షిణోత్తరతో హిమాదిభిష్షడ్భిర్మర్యాదాగిరిభిర్విభక్తాని భారతాదిసప్తవర్షాణ్యుక్తాని - ఇలావృత మేరు మూర్ధరచనావిశేష గంగాగమనప్రకారాశ్చోక్తాః - ఇదానీం తు భద్రాశ్వం పూర్వతో మేరోః కేతుమాలం తు పశ్చిమ ఇతి పూర్వోక్తయోర్వర్షయోర్మర్యాదాపర్వతావాహ ॥ ఆనీలేతి ॥ ఉత్తరో నీలః దక్షిణో నిషధః తత్పర్యంత ఆయామో దైర్ఘ్యం యయోస్తావానీలనిషధాయామౌ - తతః పశ్చిమో మాల్యవాన్ పూర్వే గంధమాదనః - అథవా ఇలావృతమపరేణ పూర్వేణ చ మాల్యవద్గంధమాదనౌ ఆనీలనిషధాయతావితి శుకోక్తేః - కేచిత్త్వనయోర్వైపరీత్యమాహుః - తయోర్మధ్యగతో మేరుః ఇలావృతేన సహిత ఇతి ద్రష్టవ్యం - మేరోశ్చతుర్దిశం తత్ర నవసాహస్రవిస్తృతమిత్యుక్తత్వాదనేన చతుస్త్రింశద్యోజనసహస్రాయామతావిత్యుక్తం భవతి - తదాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ చతుస్త్రింశత్సహస్రాణి గంధమాదనపర్వతః । ఉదగ్దక్షిణతశ్చైవ ఆనీలనిషధాయత ఇత్యాది ॥ ౩౯ ॥ భారతా ఇతి ॥ లోకో జంబూద్వీపం తదేవ పద్మం తస్య పత్రాణి - భారతకురువర్షయోర్భద్రాశ్వకేతుమాలయోః పరస్పరం సమానత్వాదాభిముఖ్యేనావస్థానాచ్చ పత్రసాదృశ్యముక్తం ॥ ౪౦ ॥ ఇదానీం మేరోశ్చతుర్దిక్షు ద్వౌ ద్వౌ పరిధిపర్వతౌ ప్రమాణసంస్థానాభ్యాం దర్శయతి - జఠర ఇత్యాదిషడ్భిః ॥ జఠర ఇతి ॥ దేవకూటశ్చేతి చ పాఠః ఇలావృతవర్ష ఏవాంతర్విభాగహేతుత్వాన్మర్యాదావర్షపర్వతావితి చోక్తం - నవవర్షమర్యాదాపర్వతానాం పూర్వముక్తత్వాదన్యస్యాసంభవాత్ ॥ ౪౧ ॥ గంధమాదనకైలాసావితి ॥ అశీతియోజనఆయామో విస్తారో యయోస్తౌ - మాల్యవద్గంధమాదనయోర్మధ్యే అర్ణవాంతర్వ్యవస్థితౌ ॥ ౪౨ ॥

౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ఇత్యేత ఇతి। ఏతే జఠరాద్యా మర్యాదాపర్వతా ఉక్తాః - మేరోశ్చతుర్దిశం పత్రమూలేషు యేషాం ద్వౌ ద్వౌ స్థితావుక్తౌ। ౪౫। మేరోరితి। ద్రోణ్యః పుష్కరిణ్యః। శ్లో। శ్రీసరస్తామ్రవర్ణం చ కేసరం రమణీ తథేత్యాద్యాః - అవాప్తాష్టగుణైశ్వర్యాస్సిద్ధాః - చారణా దేవగాయనాః। ౪౬। సురమ్యాణీతి। కాననాని। శ్లో। శ్రీవనం కింశుకవనం నళం చ పనసం తథేత్యాదీని - పురాణి। శ్లో। హేమచిత్రం భూతవనం బ్రహ్మపార్శ్వం సునాభకమిత్యాదీని। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦। ౫౧। ౫౨। ౫౩। స్వస్థా ఇతి। దశద్వాదశేత్యనియమోక్తిః లైంగాద్యుక్తస్థానవిశేషాచ్చతుర్దశసహస్రపర్యంతమాయురస్తీతి లక్షయతి । ౫౪ । ౫౫ । ౫౬ । ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఉత్తరమితి। సముద్రస్య పురాతనస్య న తు సగరసుతఖాతస్య - భారతీ భరతస్య రాజ్ఞస్సంబంధినీ। ౧। నవయోజనే
ధః పారియాత్రశ్చ మర్యాదాపర్వతావుభౌ। మేరోః పశ్చిమదిగ్భాగే యథాపూర్వే తథా స్థితౌ। ౪౩।
త్రిశృంగో జారుధిశ్చైవ ఉత్తరే వర్షపర్వతౌ। పూర్వవచ్చాయతావేతావర్ణవాంతర్వ్యవస్థితౌ॥
౪౪। ఇత్యేతే మునివర్యోక్తా మర్యాదాపర్వతాస్తవ। జఠరాద్యాః స్థితా మేరోర్యేషాం ద్వౌ ద్వౌ చతు
ర్దిశమ్। ౪౫। మేరోశ్చతుర్దిశం యే తు ప్రోక్తాః కేసరపర్వతాః। సితాంతాద్యాశ్చ మునే తేషామతీవ హి
మనోరమాః। శైలానామంతరే ద్రోణ్యః సిద్ధచారణసేవితాః। ౪౬। సురమ్యాణి తథా తాసు కాననా
ని పురాణి చ। లక్ష్మీవిష్ణ్వగ్నిసూర్యాది దేవానాం మునిసత్తమ। ౪౭। తాస్స్వాయతనవర్యాణి జుష్టాని
సురకిన్నరైః। ౪౮। గంధర్వయక్షరక్షాంసి తథా దైతేయదానవాః। క్రీడంతి తాసు రమ్యాసు శైలద్రో
ణీష్వహర్నిశమ్। ౪౯। భౌమా హ్యేతే స్మృతాస్స్వర్గా ధర్మిణామాలయా మునే। నైతేషు పాప
కర్తారో యాంతి జన్మశతైరపి। ౫౦। భద్రాశ్వే భగవాన్విష్ణురాస్తే హయశిరా ద్విజ। వరాహః కే
తుమాలే తు భారతే కూర్మరూపధృత్। మత్స్యరూపశ్చ గోవిందః కురుష్వాస్తే సనాతనః। ౫౧। విశ్వరూ
పేణ సర్వత్ర సర్వస్స్వేశ్వరో హరిః। సర్వస్యాధారభూతోఽసౌ మైత్రేయాస్తేఽఖిలాత్మకః। ౫౨। యాని
కింపురుషాదీని వర్షాణ్యష్టౌ మహామునే। న తేషు శోకో నాయాసో నోద్వేగః క్షుద్భయాదికమ్। ౫౩। స్వ
స్థాః ప్రజా నిరాతంకాః సర్వదుఃఖవివర్జితాః। దశద్వాదశవర్షాణాం సహస్రాణి స్థిరాయుషః। ౫౪।
న తేషు వర్షతే దేవో భౌమాన్యంభాంసి తేషు వై। కృతత్రేతాదికా నైవ తేషు స్థానేషు కల్పనా। ౫౫।
సర్వేష్వేతేషు వర్షేషు సప్త సప్త కులాచలాః। నద్యశ్చ శతశస్తేభ్యః ప్రసూతా యా ద్విజోత్తమ। ౫౬।
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
శ్రీపరాశరః। ఉత్తరం యత్సముద్రస్య హిమాద్రేశ్చైవ దక్షిణమ్। వర్షం తద్భారతం నామ భార
తీ యత్ర సంతతిః। ౧। నవయోజనసాహస్రో విస్తారోఽస్య మహామునే। కర్మభూమిరియం స్వర్గమపవ

నిషధ ఇతి। పూర్వే జఠరదేవకూటౌ యథా ఆనీలనిషధాయతౌ తథైవ వ్యవస్థితౌ। ౪౩। త్రిశృంగ ఇతి। త్రిశృంగో జారుధిశ్చైవ ఉత్తరే యథా దక్షిణే తథా స్థితౌ - అష్టాభిరేతైః పరిస్తృతోఽగ్నిరివ పరితశ్చకాస్తి కాంచనగిరిరితి శుకోక్తిః। ౪౪। ౪౫। మేరోరితి। తేషాం శైలానామంతరే మధ్యే ద్రోణ్యః దరీవిశేషాస్సంతి - సిద్ధా అణిమాద్యైశ్వర్యయుక్తాశ్చారణా దేవగాయకాః తైస్సేవితాః। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦। ౫౧। ౫౨। ౫౩। స్వస్థా ఇతి। నీరోగాః - వర్షాణాం సహస్రాణి దశ వా ద్వాదశ వా స్థిరాయుష ఇతి వికల్పోక్తిరిలావృతాది దేశభేదవ్యవస్థయా । ౫౪ । నేతి। తేషు దేవో న వర్షతి - తతో భౌమాన్యేవాంభాంసి నిత్యం సంతి । ౫౫ । సర్వేష్వితి। కులాచలా ముఖ్యాః పర్వతాస్తేభ్యః ప్రసూతా యా నద్యః తాశ్చ శతశస్సంతి । ౫౬ । ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ద్వితీయాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

జంబూద్వీపస్య సంస్థానముక్తం వర్షవిభాగతః - తత్రాపి భారతం శ్రేష్ఠమాహ। ఉత్తరమితి। భారతీ భరతస్య సంబంధినీ సంతతిః । ౧ । నవయోజనేతి। తత్ర వర్షే యస్స్వాధనమనుష్ఠేయమన్యత్ర తదసంభవాదితి దర్శయ

తి॥ విస్తారః దక్షిణోత్తరతః - ఆయామస్తు హిమవత్పార్శ్వే హిమవతా సమః - దక్షిణతో దక్షిణతః కించిత్కించిన్న్యూనః॥ ౨॥ ౩॥ అతఇతి॥ అతో ముక్తిం ప్రయాంతి చేతి వచనమస్మిన్నాకరతే ముక్తిః స్యాదిత్యేతావదవ్యక్తం - నత్వన్యత్ర నిషిద్ధం - కర్మభూమేరన్యత్రాపి బ్రహ్మవిద్యాసాధ్యస్య మోక్షస్యోపపత్తేః - సూత్రకారేణ తదుపర్యపీత్యాదినా సూత్రేణ దేవాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారస్యోక్తత్వాత్॥ ౪॥ ఉక్తమర్థముపపాదయతి॥ ఇతఇతి॥ మధ్యమంతరిక్షాది - అంతః నరకః పూర్వం ఫలవచనం - అత్ర తదాధారలోకవచనమిత్యపునరుక్తం - నఖల్వితి - ఖలుశబ్దో హేతౌ - అన్యత్ర భూమౌ కింపురుషాదివర్షాష్టకే పుష్కరద్వీపే చ కర్మ న విధీయతే - అర్థాన్న నిషిధ్యతే చ - ప్లక్షాదిద్వీపపంచకే తు ఆపవర్గికేతరం కర్మ న విధీయతే - ఆపవర్గికకర్మణాం తత్రాప్యనుష్ఠానోక్తేః॥ శ్లో॥ యథోక్తకర్మకర్తృత్వాత్స్వాధికారక్షయాయ తే - యజంతః తు పయంత్యుగ్రమాదికారం ఫలప్రదమితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - దానాని చాత్ర దీయంతే పరలోకార్థమాదరాదిత్యుక్తైః భారతవిషయత్వాచ్చ॥ ౫॥ భారతస్యేతి॥ సముద్రవేలామారభ్య హిమవదంతమింద్రద్వీపాద్యా మధ్యే మధ్యే సగరసుతఖాతాంతరితాస్సహస్రయోజనవిస్తారా భారతవర్షావాంతరద్వీపా నవ - తేన సాగరసంవృతత్వం నవానాం - నత్వేకస్యైవాస్య నవమస్య భారతాఖ్యస్య॥ శ్లో॥ భారతస్యాస్య వర్షస్య నవభేదాన్నిబోధత - సాగరాంతరితా జ్ఞేయాస్తే త్వగమ్యాః పరస్పరమితి వాయూక్తేః॥ ౬॥ నాగద్వీపఇతి॥ అయంతుద్వీపో భారతాఖ్యః - యదుక్తం వారాహే - ఇంద్రః కశేరుస్తామ్రపర్ణో గభస్తిర్నాగస్సౌమ్యో గాంధర్వో వారుణో భారతశ్చేతి - సాగరసంవృతా ఇతి - ద్వీపాస్సాగరసంవృతా ఇతివా పాఠః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥

ర్గంచ గచ్ఛతామ్॥ ౨॥ మహేంద్రో మలయస్సహ్యశ్శుక్తిమానృక్షపర్వతః। వింధ్యశ్చ పారియాత్రశ్చ సప్తాత్ర కులపర్వతాః॥ ౩॥ అతస్సంప్రాప్యతే స్వర్గో హ్యతో ముక్తిం ప్రయాంతి చ। తిర్యక్త్వం నరకంచాపి యాంత్యతః పురుషా మునే॥ ౪॥ ఇతస్స్వర్గశ్చ మోక్షశ్చ మధ్యంచాంతశ్చ గమ్యతే। నఖల్వన్యత్ర మర్త్యానాం కర్మభూమౌ విధీయతే॥ ౫॥ భారతస్య తు వర్షస్య నవభేదాన్నిశామయ। ఇంద్రద్వీపః కశేరుశ్చ తామ్రపర్ణో గభస్తిమాన్॥ ౬॥ నాగద్వీపస్తథా సౌమ్యో గాంధర్వస్త్వథ వారుణః। అయంతు నవమస్తేషాం ద్వీపస్సాగరసంవృతః॥ ౭॥ యోజనానాం సహస్రంతు ద్వీపోయం దక్షిణోత్తరాత్। పూర్వే కిరాతా యస్యాంతే పశ్చిమే యవనాః స్థితాః॥ ౮॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా మధ్యే శూద్రాశ్చ భాగశః। ఇజ్యాయుద్ధవణిజ్యాద్యైర్వర్తయంతో వ్యవస్థితాః॥ ౯॥ శతద్రూచంద్రభాగాద్యా హిమవత్పాదనిస్సృతాః। వేదస్మృతిముఖాశ్చాన్యాః పారియాత్రోద్భవా మునే॥ ౧౦॥ నర్మదాసు

న్నాహ - కర్మభూమిరితి - స్వర్గమపవర్గంచ గచ్ఛతాం పుంసాం - ఉభయసాధనభూతానాం ప్రవృత్తినివృత్తికర్మణాం భూమిరియం - కింపురుషాదివర్షాష్టకే పుష్కరద్వీపే చ కర్మణ ఏవాభావాత్ - ప్లక్షాదిద్వీపపంచకే చ నివృత్తమేవ - నాన్యత్ - వక్ష్యతి హి॥ శ్లో॥ యథోక్తకర్మకర్తృత్వాత్స్వాధికారక్షయాయ హి - తత్ర తే తు కుశద్వీపే బ్రహ్మభూతం జనార్దనం - యజంతః తు పయంత్యుగ్రమాధికారం ఫలప్రదమితి॥ ౨॥ సమస్తపురుషార్థసాధనం గంగాదినదీనాం జన్మభూమయశ్శైలాశ్చాత్రైవ సంతీత్యాహ॥ మహేంద్ర ఇతి॥ ౩॥ తస్మాచ్ఛుభాశుభం సర్వమత్రత్యైరేవ కర్మణా ప్రాప్యత ఇత్యాహ॥ అతఇతి॥ అతోస్మాద్వర్షాత్స్వర్గః స్వర్గలోకః ప్రాప్యతే - క్రమముక్తిం చాస్మాత్ప్రయాంతి॥ ౪॥ ఇతఇతి॥ స్వర్గశ్చ భౌమ ఇళావృతాదిః - మోక్షశ్చ సద్యోముక్తిః - మధ్యమంతరిక్షలోకః - అంతః పాతాళాదిరితఏవ గమ్యతే - నాన్యతః - తత్సాధనస్యాత్రైవ సంభవాత్ - యస్మాదన్యత్ర భూమౌ వర్షాంతరాదౌ శాస్త్రీయ కర్మ న విధీయతే॥ ౫॥ ౬॥ నాగద్వీపఇతి॥ అయమితి సముద్రప్రాంతవర్తీ ద్వీపః సాగరసంవృతః సముద్రైక్షేకీభూతేన సాగరేణ సగరసుతఖాతేన సంవృత ఇతి జ్ఞేయం - సామాన్యతస్సగరసుతఖాతసాగరసంవృతత్వం సహస్రయోజనాంతరతః - ప్రత్యేకమన్యేషామస్త్యేవ - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ భారతస్యాస్య వర్షస్య నవభేదా

౧౪॥ తాస్వితి ॥ కామరూపో దేశః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ చత్వారీతి ॥ యుగాని ధర్మపాదవ్యవస్థయా యుగవ్యవస్థా॥ ౧౯॥ ౨౦॥ పురుషైరితి ॥ యజ్ఞపురుషో విష్ణురత్ర యజ్ఞరూప ఇజ్యతే - అన్యత్ర సోమవాయ్వాదిరూపః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ గాయంతీతి ॥ యే దేవాస్సురత్వాత్ సురత్వానంతరం - భారతే భూయః పురుషా మనుష్యాస్స్యుః - తే ధన్యాః॥ ౨౪॥ ఏతత్సమర్థయతి ॥ కర్మాణీతి ॥ అత్రాపి తే ధన్యా ఇత్యనుషంగః॥ ౨౫ ॥ జానీమేతి ॥ నేంద్రియావిప్ర

రసాద్యాశ్చ నద్యో వింధ్యవినిర్గతాః । తాపీపయోష్ణీనిర్వింధ్యాప్రముఖా ఋక్షసంభవాః ॥ ౧౧ ॥ గోదావరీ భీమరథీ కృష్ణవేణ్యాదికాస్తథా । సహ్యపాదోద్భవా నద్యస్స్మృతాః పాపభయాపహాః॥ ౧౨॥ కృతమాలా తామ్రపర్ణీ ప్రముఖా మలయోద్భవాః । త్రిసామా ఋషికుల్యాద్యా మహేంద్రప్రభవాస్స్మృతాః॥ ౧౩॥ ఋషికుల్యాకుమారాద్యాశ్శుక్తిమత్పాదసంభవాః । ఆసాం నద్యుపనద్యశ్చ సంత్యన్యాశ్చ సహస్రశః ॥ ౧౪ ॥ తాస్విమే కురుపాంచాలా మధ్యదేశాదయో జనాః । పూర్వదేశాదికాశ్చైవ కామరూపనివాసినః॥ ౧౫ ॥ ఆంధ్రాః కళింగా మగధా దాక్షిణాత్యాశ్చ కృత్స్నశః । తథాపరాంతాః సౌరాష్ట్రాశ్శూద్రాభీరాశ్చ బర్బరాః॥ ౧౬ ॥ మారుకా మాళవాశ్చైవ పారియాత్రనివాసినః । సౌవీరాస్సైంధవా హూణాస్సాల్వాః కోసలవాసినః॥ ౧౭ ॥ మద్రారామాస్తథాంబష్ఠాః పారసీకాదయస్తథా । ఆసాం పిబంతి సలిలం వసంతి సరితాం సదా॥ సమానతో మహాభాగ హృష్టపుష్టజనాకులాః॥ ౧౮॥ చత్వారి భారతే వర్షే యుగాన్యత్ర మహామునే । కృతం త్రేతా ద్వాపరశ్చ కలిశ్చాన్యత్ర న క్వచిత్ ॥ ౧౯ ॥ తపస్తప్యంతి యతయో జుహ్వతే చాత్ర యజ్వనః । దానాని చాత్ర దీయంతే పరలోకార్థమాదరాత్ ॥ ౨౦ ॥ పురుషైర్యజ్ఞపురుషో జంబూద్వీపే సదేజ్యతే । యజ్ఞైర్యజ్ఞమయో విష్ణురన్యద్వీపేషు చాన్యథా॥ ౨౧ ॥ అత్రాపి భారతం శ్రేష్ఠం జంబూద్వీపే మహామునే । యతో హి కర్మభూరేషా హ్యతోऽన్యా భోగభూమయః॥ ౨౨ ॥ అత్ర జన్మసహస్రాణాం సహస్రైరపి సత్తమ । కదాచిల్లభతే జంతుర్మానుష్యం పుణ్యసంచయాత్ ॥ ౨౩॥ గాయంతి దేవాః కిల గీతకాని ధన్యాస్తు యే భారతభూమిభాగే । స్వర్గాపవర్గాస్పదమార్గభూతే భవంతి భూయః పురుషాస్సురత్వాత్ ॥ ౨౪ ॥ కర్మాణ్యసంకల్పిత తత్ఫలాని సంన్యస్య విష్ణౌ పరమాత్మరూపే । అవాప్య తాం కర్మమహీమనంతే తస్మింల్లయం యే త్వమలాః ప్రయాంతి॥ ౨౫ ॥ జానీమ నైతత్క్వ వయం విలీనే స్వర్గప్రదే కర్మణి దే

న్నిబోధత । సాగరాంతరితా జ్ఞేయాస్తే త్వగమ్యాః పరస్పరమితి॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఋషికుల్యేతి॥ అత్ర క్రమాద్వివక్షయా శుక్తిమత్పాదనిస్సృతానాం పశ్చాన్నిర్దేశః॥ ౧౪॥ తాస్వితి॥ ఇమే కురుపాంచాలాదినానాదేశవర్తినో జనాస్తాసు నదీషు వసంతి - ఆసాం సరితాం జలం పిబంతి చేతి చతుర్థేనాన్వయః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ చత్వారీతి॥ కృతే యుగే చతుష్పాద్ధర్మః - త్రేతాయాం పాదన్యూనః - ద్వాపరే ద్విపాత్ - కలౌ పాదావశేష ఇత్యాది చతుర్యుగవ్యవస్థా న చేత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥ పురుషైరితి॥ యజ్ఞపురుషరూపో విష్ణురత్రేజ్యతే - అన్యద్వీపేషు ప్లక్షాదిష్వన్యథా సోమవాయుసూర్యాదిరూపః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ స్వర్గే దేవత్వప్రాప్తైరపి అత్ర మనుష్యత్వం దుర్లభమిత్యస్మిన్నర్థే దేవగీతం ప్రమాణయతి ॥ గాయంతీతి ॥ స్వర్గశ్చ అపవర్గశ్చ తయోః ఆస్పదం ప్రాప్యస్థానం తస్య మార్గభూతే భారతాఖ్యే భూమిభాగే యే పురుషా భవంతి - తే తు సురత్వాత్ - సురత్వం ప్రాప్తానస్మానప్యపేక్ష్య భూయోऽభ్యధికం ధన్యాస్సుకృతిన ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ అత్ర హేతుమాహ॥ కర్మాణీతి॥ తాం కర్మభూమిం ప్రాప్య - న సంకల్పితాని తాని ప్రసిద్ధాని దృష్టాదృష్టాని ఫలాని యేషాం తాన్యసంకల్పితతత్ఫలాని - నిష్కామాని - కర్మాణి విష్ణౌ సంన్యస్య - యే చామలాస్సంతస్తమేవాలయం స్థానం ప్రయాంతి - తమాలయమితి పాఠః - తస్మింల్లయమితి - పాఠాంతరే తస్మింల్లయమైక్యం ప్రయాంతి - తే ధన్యా ఇతి పూర్వేణ సంబంధః॥ ౨౫ ॥ యుష్మాకమపి స్వర్గభోగానంతరం భారతేఽ

హీనాః కర్మధ్యానాదియోగ్యపటుకరణాః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

క్షారోదేనేతి॥ తథాస్థితః వలయాకారత్వేన స్థితః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ తేష్వితి॥ చిరాత్పంచసహస్రాబ్దాంతే- తత్ ప్లక్షద్వీపం॥ ౯॥ ౧౦॥ అనుతప్తేతి॥ త్రిదివాక్లమేతి పాఠః - అక్లమాఖ్యా పంచమీనదీ॥ ౧౧॥

హబంధమ్। ప్రాప్స్యమథన్యాః ఖలు తే మనుష్యా యే భారతే నేంద్రియవిప్రహీనాః ॥ ౨౬ ॥ నవవర్షం తు మైత్రేయ జంబూద్వీపమిదం మయా। లక్షయోజనవిస్తారం సంక్షేపాత్కథితం తవ ॥ ౨౭ ॥ జంబూద్వీపం సమావృత్య లక్షయోజనవిస్తరః। మైత్రేయవలయాకారస్థితః క్షారోదధిర్బహిః ॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ క్షారోదేన యథా ద్వీపో జంబూసంజ్ఞోఽభివేష్టితః। సంవేష్ట్య క్షారముదధిం ప్లక్షద్వీపస్తథాస్థితః॥ ౧॥ జంబూద్వీపస్య విస్తారశ్శతసాహస్రసమ్మితః। స ఏవ ద్విగుణో బ్రహ్మన్ ప్లక్షద్వీప ఉదాహృతః॥ ౨॥ సప్తమేధాతిథేః పుత్రాః ప్లక్షద్వీపేశ్వరస్య వై। జ్యేష్ఠశ్శాంతహయో నామ శిశిరస్తదనంతరః॥౩॥ సుఖోదయస్తథానందశ్శివః క్షేమక ఏవ చ। ధ్రువశ్చ సప్తమస్తేషాం ప్లక్షద్వీపేశ్వరా హి తే॥ ౪॥ పూర్వం శాంతహయం వర్షం శిశిరం సుఖదం తథా। ఆనందం చ శివం చైవ క్షేమకం ధ్రువమేవ చ॥ ౫ ॥ మర్యాదాకారకాస్తేషాం తథాన్యే వర్షపర్వతాః। సప్తైవ తేషాం నామాని శృణుష్వ మునిసత్తమ ॥ ౬ ॥ గోమేధశ్చైవ చంద్రశ్చ నారదో దుందుభిస్తథా। సోమకస్సుమనాశ్శైలో వైభ్రాజశ్చైవ సప్తమః॥ ౭॥ వర్షాచలేషు రమ్యేషు వర్షేష్వేతేషు సత్తము। వసంతి దేవగంధర్వసహితాస్సతతం ప్రజాః॥ ౮॥ తేషు పుణ్యా జనపదాశ్చిరాచ్చ మ్రియతే జనః। నాధయో వ్యాధయో వాపి సర్వకాలసుఖం హి తత్॥ ౯ ॥ తేషాం నద్యశ్చ సప్తైవ వర్షాణాం తు సముద్రగాః। నామతస్తాః ప్రవక్ష్యామి శ్రుతాః పాపం హరంతి యాః॥౧౦॥ అనుతప్తా శిఖీ చైవ విపాపా త్రిదివా క్లమా। అమృతా సుకృతా చైవ సప్తైతాస్తత్ర నిమ్నగాః॥౧౧॥ ఏతే శైలాస్తథా నద్యః ప్రధానాః కథితాస్తవ। క్షుద్రనద్యస్తథా శైలా

న్మ భవిష్యతీతి చేత్తత్తు న జ్ఞాయత ఇత్యాహుః॥ జానీమేతి॥ స్వర్గప్రదే కర్మణి క్షీణే సతి కుత్ర దేహబంధం జ ప్రాప్స్యామ ఇతి న జానీమః - యే త్వద్య భారతే మనుష్యా జాతాః సంతి తే ఖలు నిశ్చితం ధన్యాః - అనాయాసేన మోక్షప్రాప్తేః - తదాహుః నేంద్రియవిప్రహీనాః - అంధపంగ్వాదయో యది న భవంతీతి - ఇంద్రియవత్త్వమాత్రేణ తత్ర వేత్తుః - న సంసారశంకాభావః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

అథ ప్లక్షాదికాన్ ద్వీపాన్ సప్తాబ్ధిపరిధత్రిభిః। వర్ణపూజ్యాదిభేదేన వర్ణయంత్యాకటాహతః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ ౧ ॥ అత్ర జంబూద్వీపో లవణాబ్ధిశ్చ విస్తారతో లక్షయోజనప్రమాణౌ - ఏవముత్తరోత్తరం ద్వీపాబ్ధియుగం - పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాద్ద్వీపాబ్ధియుగ్మాద్ద్విగుణం ద్రష్టవ్యం - ప్లక్షాదిద్వీపపంచకే చ ద్వీపవిస్తారప్రమాణైరుభయతస్సముద్రస్పర్శిభిర్మర్యాదాగిరిభిః విభక్తాన్యుభయతస్సముద్రస్పర్శీని - సప్తవర్షాణి - పుష్కరద్వీపే తు మధ్యతో వలయాకారేణ మానసోత్తరేణ విభక్తే ద్వే వర్షే - సర్వత్ర వర్షాధిపతిసంజ్ఞాభిరేవ వర్షాణాం సంజ్ఞా - శైలనద్యాదయశ్చ స్వస్వసంజ్ఞాభిరేవ సర్వత్ర స్పష్టం నిర్దిష్టాః - తదేవం స్థితే తత్ర తత్ర కించిద్వ్యాఖ్యాయతే॥ ౨॥ ప్లక్షద్వీపేశ్వరానాహ॥ సప్తేతి॥ ౩॥ ౪॥ తన్నామకవర్షక్రమమాహ॥ పూర్వమితి॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ తేష్వితి॥ జనః చిరాత్ - పంచవర్షసహస్రాంతే మ్రియతే॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ అపసర్పిణీతి॥ అపసర్పిణీ హ్రాస్వావస్థా

౧౨॥ అపసర్పిణీతి ॥ అపసర్పిణీ - ద్వాపరాదికల్యంతం ప్రజానామవరోహక్రమాద్ధ్రాసావస్థా - ఉత్సర్పిణీ - కృతాదిత్రేతాంతమారోహక్రమాద్వృద్ధ్యవస్థా - ఉత్సర్పిణీయుగార్ధం పశ్చాదపసర్పిణీ యుగార్ధమిత్యార్యభటోక్తిః - యుగావస్థా ధర్మపాదవ్యవస్థా - తేషు ప్లక్షద్వీపస్య వర్షేషు ॥ ౧౩॥ త్రేతేతి ॥ యుగాదికృత్యం త్రిపాద్ధర్మత్వం సస్యాదిమత్త్వం చ త్రేతాసామ్యం ॥ ౧౪॥ ౧౫॥ వర్ణాస్త్వితి ॥ తత్ర ప్లక్షద్వీపే ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కుముదశ్చేతి ॥ మహౌషధ్యః మృతసంజీవన్యాద్యాః - అయం ద్రోణాద్రిః హనుమతానీతః ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ యథోక్తా

స్తత్ర సంతి సహస్రశః ॥ తాః పిబంతి సదా హృష్టా నదీర్జనపదాస్తు తే॥ ౧౨॥ అపసర్పిణీ తేషాం వై న చైవోత్సర్పిణీ ద్విజ । న త్వేవాస్తి యుగావస్థా తేషు స్థానేషు సప్తసు ॥౧౩॥ త్రేతాయుగసమః కాలస్సర్వదైవ మహామునే॥ ౧౪॥ ప్లక్షద్వీపాదిషు బ్రహ్మన్ శాకద్వీపాంతికేషు వై । పంచవర్షసహస్రాణి జనా జీవంత్యనామయాః ॥ ధర్మాః పంచస్వథైతేషు వర్ణాశ్రమవిభాగశః॥౧౫॥ వర్ణాస్తు తత్ర చత్వారస్తాన్నిబోధ వదామి తే॥ ౧౬ ॥ ఆర్యకాః కురరాశ్చైవ విదిశ్యా భావినశ్చ తే । విప్రక్షత్రియవైశ్యాస్తే శూద్రాశ్చ మునిసత్తమ॥ ౧౭ ॥ జంబూవృక్షప్రమాణస్తు తన్మధ్యే సుమహాంస్తరుః । ప్లక్షస్తన్నామసంజ్ఞోఽయం ప్లక్షద్వీపో ద్విజోత్తమ॥౧౮॥ ఇజ్యతే భగవాంస్తత్ర తైర్వర్ణైరార్యకాదిభిః। సోమరూపీ జగత్స్రష్టా సర్వస్సర్వేశ్వరో హరిః॥ ౧౯ ॥ ప్లక్షద్వీపప్రమాణేన ప్లక్షద్వీపస్సమావృతః । తథైవేక్షురసోదేన పరివేషానుకారిణా॥ ౨౦॥ ఇత్యేతత్తవ మైత్రేయ ప్లక్షద్వీప ఉదాహృతః । సంక్షేపేణ మయా భూయః శాల్మలం మే నిశామయ॥ ౨౧॥ శాల్మలస్యేశ్వరో వీరో వపుష్మాంస్తత్సుతాన్ శృణు । తేషాం తు నామసంజ్ఞాని సప్తవర్షాణి తాని వై ॥ ౨౨॥ శ్వేతోఽథ హరితశ్చైవ జీమూతో రోహితస్తథా । వైద్యుతో మానసశ్చైవ సుప్రభశ్చ మహామునే॥ ౨౩॥ శాల్మలేన సముద్రోఽసౌ ద్వీపేనేక్షురసోదకః । విస్తారద్ద్విగుణేనాథ సర్వతస్సంవృతస్స్థితః॥ ౨౪॥ తత్రాపి పర్వతాస్సప్త విజ్ఞేయా రత్నయోనయః । వర్షాభివ్యంజకాస్తే తు తథా సప్తైవ నిమ్నగాః॥ ౨౫ ॥ కుముదశ్చోన్నతశ్చైవ తృతీయశ్చ బలాహకః । ద్రోణో యత్ర మహౌషధ్యః స చతుర్థో మహీధరః॥ ౨౬॥ కంకస్తు పంచమష్షష్ఠో మహిషస్సప్తమస్తథా । కకుద్మాన్ పర్వతవరస్సరిన్నామాని మే శృణు॥౨౭॥ యోనిస్తోయా వితృష్ణా చ చంద్రా శుక్లా విమోచనీ । నివృత్తిస్సప్తమీ తాసాం స్మృతాస్తాః పాపశాంతిదాః ॥ ౨౮ ॥ శ్వేతం చ హరితం చైవ జీమూతం రోహితం తథా । వైద్యుతం మానసం చైవ సుప్రభం చాతిశోభనమ్ ॥ సప్తైతాని తు వర్షాణి చాతుర్వర్ణ్యయుతాని వై॥ ౨౯॥ శాల్మలే యే తు వర్ణాశ్చ వసంత్యేతే మహామునే। కపిలాశ్చారుణాః పీతాః కృష్ణాశ్చైవ పృథక్పృథక్॥౩౦॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చైవ యజంతి తమ్। భగవంతం సమస్తస్య

ఉత్సర్పిణీ వృద్ధ్యవస్థా - భారతే హి కృతాదిత్రేతాంతం ప్రజా ఉత్తరోత్తరం వర్ధంతే - తతో ద్వాపరాదికలియుగాంతం హ్రసంతి తత్తేషాం నాస్తీత్యర్థః - యుగావస్థేతి ॥ శ్లో ॥ కృతాదీనాం వ్యవస్థేయం ధర్మపాదవ్యవస్థయేతి సూర్యసిద్ధాంతాదిప్రోక్తా యుగావస్థా చ తేషు నాస్తి ॥ ౧౩ ॥ త్రేతేతి ॥ త్రిపాద్ధర్మం సస్యాతిసమృద్ధిర్యుగాద్యనుష్ఠానమిత్యాదినా త్రేతాయుగసమః కాలః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ఆర్యకా ఇతి ॥ కురరాః కురవాశ్చేతి చ పాఠః॥ ౧౭॥ జంబూవృక్షేతి॥ తస్య ప్లక్షస్య నామ్నా సంజ్ఞా యస్య సః తన్నామసంజ్ఞః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కుముద ఇతి ॥ శ్లో ॥ విశల్యకరణీ చైవ మృతసంజీవనీ తథా । సావర్ణ్యకరణీ చాన్యా సంధినీ చ మహౌషధీ ॥ ఏవంభూతా మహౌషధ్యః యత్ర యస్మిన్ ద్రోణియో హనుమతానీయ ప్రతినీతః - స ద్రోణశ్చతుర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯॥ ౩౦॥ బ్రాహ్మ

తి ॥ యథోక్తం కర్మ నిత్యం నైమిత్తికం చ - స్వాధికారక్షయాయ చ స్వస్యాత్మజ్ఞానేన కర్మణ్యధికారం విధికైంకర్యం నివర్తయితుం - అధికారం ప్రాగ్జన్మజం కర్మ ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ క్రౌంచద్వీప ఇతి ॥ శ్లో ॥ క్రౌంచద్వీపే గిరిః క్రౌంచస్తస్య నామ్నా స ఉచ్యత ఇతి మాత్స్యే ॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ క్రౌంచశ్చేతి ॥ స్వాహినీ హయసన్నిభః బడబాముఖాభః ॥ ౫౦॥ దివావృదితి ॥ ద్విగుణా ఇతి - యే ద్వీపాః ద్వీపేషు స్థితా యే చ శైలాస్తే పరస్పరముత్తరోత్తరం ద్విగుణాః - పూర్వపూర్వద్వీపేభ్యః ఉత్తరోత్తరద్వీపాః ద్విగుణవిస్తారాః - ఏవం పూర్వపూర్వద్వీపశైలేభ్యః ఉత్తరోత్తరద్వీపశైలాః ద్విగుణవిస్తారాః - యథా ద్వీపేషు తే తథేతి - ద్వీపేషు యథా యావన్మానం తథా తావ

షుమాత్మానమవ్యయమ్ । వాయుభూతం మఖశ్రేష్ఠైర్యజ్వానో యజ్ఞసంస్థితిమ్ ॥ ౩౧॥ దేవానామత్ర సాన్నిధ్యమతీవ సుమనోహరే । శాల్మలిశ్చ మహావృక్షో నామ నిర్వృతికారకః ॥ ౩౨ ॥ ఏష ద్వీపస్సముద్రేణ సురోదేన సమంతతః । విస్తారాచ్ఛాల్మలస్యైవ సమేన తు సమావృతః ॥ ౩౩॥ సురోదకః పరివృతః కుశద్వీపేన సర్వతః । శాల్మలస్య తు విస్తారాద్ద్విగుణేన మహామునే ॥ ౩౪॥ జ్యోతిష్మతః కుశద్వీపే సప్తపుత్రాన్ శృణుష్వ తాన్ ॥ ౩౫॥ ఉద్భిదో వేణుమాంశ్చైవ స్వైరథో లంబనో ధృతిః । ప్రభాకరోథ కపిలస్తన్నామా వర్షపద్ధతిః ॥ ౩౬॥ తస్యాం వసంతి మనుజాస్సహ దైతేయదానవాః । తథైవ దేవగంధర్వయక్షకింపురుషాదయః ॥ ౩౭॥ వర్ణాస్తత్రాపి చత్వారో నిజానుష్ఠానతత్పరాః । దమినః శుష్మిణస్స్నేహా మందేహాశ్చ మహామునే ॥ ౩౮॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చానుక్రమోదితాః ॥ ౩౯ ॥ యథోక్తకర్మకర్తృత్వాత్స్వాధికారక్షయాయ తే ॥ తత్ర తే తు కుశద్వీపే బ్రహ్మరూపం జనార్దనమ్ । యజంతః క్షపయంత్యుగ్రమధికారఫలప్రదమ్ ॥ ౪౦ ॥ విద్రుమో హేమశైలశ్చ ద్యుతిమాన్ పుష్పవాంస్తథా । కుశేశయో హరిశ్చైవ సప్తమో మందరాచలః ॥ ౪౧ ॥ వర్షాచలాస్తు సప్తైతే తత్ర ద్వీపే మహామతే । నద్యశ్చ సప్త తాసాం తు శృణు నామాన్యనుక్రమాత్ ॥ ౪౨॥ ధూతపాపా శివా చైవ పవిత్రా సుమతిస్తథా । విద్యుదంభా మహీ చాన్యా సర్వపాపహరాస్త్విమాః ॥ ౪౩ ॥ అన్యాస్సహస్రశస్తత్ర క్షుద్రనద్యస్తథాచలాః । కుశద్వీపే కుశస్తంబస్సంజ్ఞయా తస్య తత్స్మృతమ్ ॥ ౪౪ ॥ తత్ప్రమాణేన స ద్వీపో ఘృతోదేన సమావృతః । ఘృతోదశ్చ సముద్రో వై క్రౌంచద్వీపేన సంవృతః ॥ ౪౫ ॥ క్రౌంచద్వీపో మహాభాగ శ్రూయతాం చాపరో మహాన్ । కుశద్వీపస్య విస్తారాద్ద్విగుణో యస్య విస్తరః ॥ ౪౬ ॥ క్రౌంచద్వీపే ద్యుతిమతః పుత్రాస్సప్త మహాత్మనః । తన్నామాని చ వర్షాణి తేషాం చక్రే మహీపతిః ॥ ౪౭॥ కుశలో మనుగశ్చోష్ణః పీవరోథాంధకారకః । మునిశ్చ దుందుభిశ్చైవ సప్తైతే తత్సుతా మునే ॥ ౪౮ ॥ తత్రాపి దేవగంధర్వసేవితాస్సుమనోరమాః । వర్షాచలా మహాబుద్ధే తేషాం నామాని మే శృణు ॥ ౪౯ ॥ క్రౌంచశ్చ వామనశ్చైవ తృతీయశ్చాంధకారకః । చతుర్థో రత్నశైలశ్చ స్వాహినీ హయసన్నిభః ॥ ౫౦॥ దివావృత్పంచమశ్చైవ తథాన్యః పుండరీకవాన్ । దుందుభిశ్చ మహాశైలో ద్విగుణాస్తే పరస్పరమ్ ॥ ద్వీపాద్ద్వీపే

శా ఇతి ॥ యజ్ఞానాం సంస్థితిర్యస్మిన్ తం యజ్ఞసంస్థితిం ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఉద్భిద ఇతి ॥ తేషాం నామాన్యేవ నామాని యస్య తన్నామా - వర్షపద్ధతిః - వర్షాణాం పఙ్క్తిః ॥ ౩౬॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ యథేతి ॥ స్వాధికారక్షయాయ సత్త్వశుద్ధ్యా అకర్త్రాత్మజ్ఞానేన కర్మాధికారనివృత్త్యర్థం - అధికారం అధిక్రియతే అనేనేత్యధికారః అహంకారః తం ఉగ్రం రాగద్వేషాదిహేతుం క్షపయంతి - ఏతచ్ఛాల్మలాదిషు పంచస్వపి ద్రష్టవ్యం - ధర్మాః పంచస్వితి పంచానాం సాధర్మ్యస్యోక్తత్వాత్ ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ క్రౌంచశ్చేతి ॥ ప్రథమశైలః క్రౌంచః తేనైవ ద్వీపోపి క్రౌంచః ॥ ౫౦ ॥ దివావృదితి ॥ సప్తమో మహాశైలః - పంచమశ్శైలశ్చ ఇతి పాఠే మహాశైల ఇతి ముందు భేషి శేషాణాం - పూర్వస్మాత్ పూర్వస్మాత్ పరస్పరముత్తరోత్తరం తే ద్వీపాద్విగుణాః - తేషు ద్వీపేషు యో

స్యానాస్తే శైలా ఇత్యర్థః - అస్యాయమర్థః - లక్షసంఖ్యామితే జంబూద్వీపే స్థితాః శైలాః ద్విసహస్రవిస్తారా ఉభయతోఽభిస్పృశః - ద్విలక్షాదిమితేష్లక్షద్వీపాదౌ తు చతుస్సహస్రాదివిస్తారా అభితోఽభిస్పృశ ఇతి ॥ ౫౧ ॥ ౫౨॥ ౫౩ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ క్రౌంచద్వీప ఇతి॥ దధ్నో మండస్సారః స ఏవోదకం యస్య తేన ॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ శాక ఇతి॥ ఖరమృదుస్పర్శోభయపార్శ్వపర్ణో వృక్షవిశేషః శాకః॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬ ॥ తాః పిబంతీతి॥ స్వర్గప్రదకర్మక్షయే తచ్ఛేషాన్మేదినీమభ్యేత్య జలదాదివర్షేషు యే స్థితా జాతాః జనపదా జనాః - తే - తా నదీః పిబంతి॥ ౬౭॥

షు యే శైలా యథా ద్వీపేషు తే తథా॥ ౫౧ ॥ వర్షేష్వేతేషు రమ్యేషు వర్షశైలవరేషు చ । నివసంతి నిరాతంకాస్సహ దేవగణైః ప్రజాః॥ ౫౨॥ పుష్కరాః పుష్కలా ధన్యాస్తిష్యాఖ్యాశ్చ మహామునే। బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూద్రాశ్చ క్రమ ఈరితాః॥ ౫౩ ॥ తత్ర నద్యో మైత్రేయ యాః పిబంతి శృణుష్వ తాః। సప్త ప్రధానాశ్శతశస్తథాన్యాః క్షుద్రనిమ్నగాః॥ ౫౪॥ గౌరీ కుముద్వతీ చైవ సంధ్యా రాత్రిర్మనోజవా। ఖ్యాతిశ్చ పుండరీకా చ సప్తైతా వర్షనిమ్నగాః॥ ౫౫॥ తత్రాపి విష్ణుర్భగవాన్ పుష్కరాద్యైర్జనార్దనః। యాగై రుద్రస్వరూపస్తు ఇజ్యతే యజ్ఞసన్నిధౌ॥ ౫౬ ॥ క్రౌంచద్వీపస్సముద్రేణ దధిమండోదకేన తు। ఆవృతస్సర్వతః క్రౌంచద్వీపతుల్యేన మానతః॥ ౫౭॥ దధిమండోదకశ్చాపి శాకద్వీపేన సంవృతః। క్రౌంచద్వీపస్య విస్తారాద్ద్విగుణేన మహామునే॥ ౫౮॥ శాకద్వీపేశ్వరస్యాపి భవ్యస్య సుమహాత్మనః। సప్తైవ తనయాస్తేషాం దదౌ వర్షాణి సప్త సః॥ ౫౯ ॥ జలదశ్చ కుమారశ్చ సుకుమారో మణీచకః। కుసుమోదస్సుమోదశ్చ సప్తమశ్చ మహాద్రుమః॥ ౬౦॥ తత్సంజ్ఞాన్యేవ తత్రాపి సప్త వర్షాణ్యనుక్రమాత్। తత్రాపి పర్వతాస్సప్త వర్షవిచ్ఛేదకారిణః॥ ౬౧॥ పూర్వస్తత్రోదయగిరిర్జలధారస్తథాపరః। తథా రైవతకశ్శ్యామస్తథైవాంభోగిరిర్ద్విజ॥ ఆంబికేయస్తథా రమ్యః కేసరీ పర్వతోత్తమః॥ ౬౨ ॥ శాకస్తత్ర మహావృక్షస్సిద్ధగంధర్వసేవితః। యత్పత్రవాతసంస్పర్శాదాహ్లాదో జాయతే పరమ్॥ ౬౩॥ తత్ర పుణ్యా జనపదాశ్చాతుర్వర్ణ్యసమన్వితాః। నద్యశ్చాత్ర మహాపుణ్యాస్సర్వపాపభయాపహాః॥ ౬౪॥ సుకుమారీ కుమారీ చ నలినీ వేణుకా తథా। ఇక్షుశ్చ ధేనుకా చైవ గభస్తిస్సప్తమీ తథా॥ ౬౫॥ అన్యాస్త్వయుతశస్తత్ర క్షుద్రనద్యో మహామునే। మహీధరాస్తథా సంతి శతశోఽథ సహస్రశః॥ ౬౬॥ తాః పిబంతి ముదా యుక్తా జలదాదిషు యే స్థితాః। వర్షేషు తే జనపదాస్స్వర్గాదభ్యేత్య మేదినీమ్॥ ౬౭॥ ధర్మహానిర్న తేష్వస్తి న సంఘర్షః పరస్పరమ్। మర్యాదావ్యుత్క్రమో వాపి తేషు దేశేషు సప్తసు ॥ ౬౮ ॥ మంగాశ్చ మాగధాశ్చైవ మానసా మందగాస్తథా। మంగా బ్రాహ్మణభూయిష్ఠా మాగధాః క్షత్రియాస్తు తే॥ వైశ్యాస్తు మానసాస్తేషాం శూద్రాస్తేషాం తు మందగాః॥ ౬౯ ॥ శాకద్వీపే తు తైర్విష్ణుస్సూర్యరూపధరో మునే। యథోక్తైరిజ్యతే సమ్యక్ కర్మభిర్నియతాత్మభిః ॥ ౭౦ ॥ శాకద్వీపస్తు మైత్రేయ క్షీరోదేన సమావృతః। శాకద్వీపప్రమాణేన వలయేనేవ వేష్టితః॥ ౭౧॥ క్షీరాబ్ధి

శైలాస్తేఽపి యథా ద్వీపాస్తథా ఉత్తరోత్తరం ద్విగుణా ఇత్యర్థః॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ క్రౌంచద్వీప ఇతి॥ దధ్నో మండస్సారః తదేవోదకం యస్మిన్ తేన॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ శాక ఇతి॥ శాకో నామ వృక్షవిశేషః యస్య పత్రాణ్యంతః ఖరస్పర్శాని బహిర్మృదుస్పర్శాని॥ శ్లో॥ అంతః ఖరా బహిస్స్నిగ్ధాః స్త్రియశ్శాకదళోపమా ఇతి వసిష్ఠోక్తేః॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬ ॥ తా ఇతి॥ స్వర్గాదభ్యేత్యేతి స్వర్గభోగానంతరం పుణ్యశేషేణ మేదినీమభ్యేత్య యే జలదాదిషు వర్షేషు స్థితా జాతాః జనపదా జనాస్తే తా నదీః పిబంతీత్యన్వయః॥ ౬౭॥ ధర్మహానిరితి॥ సంఘర్షః కలహః॥ ౬౮॥ మంగా ఇతి॥ బ్రాహ్మణభూయిష్ఠాః ప్రాయో వైశ్యేషు బ్రాహ్మణేష్వగ్ర్యాః శ్రేష్ఠాః॥ ౬౯॥ ౭౦॥

౧౮। ౧౯। ౨౦॥ ౨౧। ౨౨। పుష్కరఇతి॥ ధాతకీషండఇతిచతస్యైవరాజ్ఞోనామ। ౨౩। ఏకశ్చేతి॥ పుష్కరేమా
నసోత్తరాద్రేః వలయాకారత్వోక్త్యాస్థలాదిషువర్షాద్రయస్తిర్యగ్రేఖాకారా అభితోభిన్నస్వరూపోవర్షవిచ్ఛేదిన
ఇతిగమ్యతే। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭॥ ౨౮। ౨౯। మహావీతమితి॥ అంతతఃమానసాద్రేరంతఇత్యర్థః - ధాతకీసంజ్ఞ
మంతతఇతిచపాఠః। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। న్యగ్రోధఇతి॥ అస్యన్యగ్రోధస్యపుష్కరఇతినామ - తేనద్వీపోపి
పుష్కర ఇతిస్మర్యతే॥ శ్లో॥ న్యగ్రోధఃపుష్కరద్వీపేపుష్కరస్తేనసస్మృత ఇతిమాత్స్యోక్తేః - పుష్కరఃపుష్కలఇ
త్యర్థః॥ ౩౫। ౩౬। ఏవమితి॥ ద్వీపశ్చైవసముద్రశ్చజంబూద్వీపతదారోదౌసమానౌ -తద్ద్విగుణౌప్లక్షద్వీపేక్షుర
సోదౌ - ఏవమనంతరద్వీపాబ్ధ్యోఃపూర్వపూర్వద్వైగుణ్యమన్యోన్యసామ్యంచోహ్యం। ౩౭। పయాంసీతి॥పయాం
సిసమాని అవృద్ధిశోషాణి - చంద్రస్య తువృద్ధౌపూర్ణిమాయాముదయేచతేషాముత్క్షోభమాత్రం - నతువృద్ధిః - ఏవం

స్సర్వతోబ్రహ్మన్పుష్కరాఖ్యేనవేష్టితః। ద్వీపేనశాకద్వీపాత్తుద్విగుణేనసమంతతః॥ ౨౨॥ పుష్క-
రేసవనస్యాపిమహావీతోభవత్సుతః। ధాతకిశ్చతయోస్తత్రద్వేవర్షేనామచిహ్నితే॥ మహావీతంత
థైవాన్యద్ధాతకీషండసంజ్ఞితమ్॥ ౨౩॥ ఏకశ్చాత్రమహాభాగప్రఖ్యాతోవర్షపర్వతః। మానసోత్తర
సంజ్ఞోవైమధ్యతోవలయాకృతిః॥ ౨౪॥ యోజనానాంసహస్రాణిఊర్ధ్వంపంచాశదుచ్ఛ్రితః। తా
వదేవచవిస్తీర్ణస్సర్వతఃపరిమండలః॥ ౨౫॥ పుష్కరద్వీపవలయంమధ్యేనవిభజన్నివ। స్థితోసౌతేన
విచ్ఛిన్నంజాతంతద్వర్షయోర్ద్వయమ్॥ ౨౬॥ వలయాకారమేకైకంతయోర్వర్షంతథాగిరిః॥ ౨౭॥
దశవర్షసహస్రాణితత్రజీవంతిమానవాః। నిరామయావిశోకాశ్చరాగద్వేషవివర్జితాః॥ ౨౮॥ అ
ధమోత్తమౌనతేష్వాస్తాంనవధ్యవధకౌద్విజ। నేర్ష్యాసూయాభయంరోషోదోషోలోభాదికోనచ॥
౨౯॥ మహావీతంబహిర్వర్షంధాతకీసంజ్ఞికంతతః। మానసోత్తరశైలస్యదేవదైత్యాదిసేవితమ్॥ ౩౦
సత్యానృతేనతత్రాస్తాంద్వీపేపుష్కరసంజ్ఞితే। నతత్రనద్యఃశైలావాద్వీపేవర్షద్వయాన్వితే॥
౩౧॥ తుల్యవేషాస్తుమనుజాదేవైస్తత్రైకరూపిణః॥ ౩౨॥ వర్ణాశ్రమాచారహీనంధర్మాచరణ
వర్జితమ్। త్రయీవార్తాదండనీతిశుశ్రూషారహితంచతత్॥ ౩౩॥ వర్షద్వయేతుమైత్రేయ
భౌమస్స్వర్గోయముత్తమః। సర్వర్తుసుఖదఃకాలోజరారోగాదివర్జితః॥ పుష్కరేధాతకీషండేమ
హావీతేచవైమునే॥ ౩౪॥ న్యగ్రోధఃపుష్కరద్వీపేబ్రహ్మణఃస్థానముత్తమమ్। తస్మిన్నివసతిబ్రహ్మా
పూజ్యమానస్సురాసురైః॥ ౩౫॥ స్వాదూదకేనోదధినాపుష్కరఃపరివేష్టితః। సమేనపుష్కరస్యైవవి
స్తారాన్మండలాకృతేః॥ ౩౬॥ ఏవంద్వీపాస్సముద్రైస్తుసప్తసప్తభిరావృతాః। ద్వీపశ్చైవసముద్ర
శ్చసమానౌద్విగుణౌపరౌ॥ ౩౭॥ పయాంసిసర్వదాసర్వసముద్రేషుసమానివై। న్యూనాతిరిక్తతాతే

౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯॥ మహావీతమితి॥ తతః మానసోత్తరాద్రేః అంత ఇత్యర్థః॥
౩౦॥ ౩౧॥ తుల్యవేషా ఇతి॥ తుల్యవేశా ఇతిపాఠే వేశోభోగస్తుల్యసుఖా ఇత్యర్థః॥ ౩౨॥ వర్ణాశ్రమాచారహీన
మితి॥ నిత్యనైమిత్తికైరావశ్యకైర్వర్ణాశ్రమాచారైర్హీనం - ధర్మాచరణం కామ్యధర్మానుష్ఠానం తేనచవ
ర్జితం॥ ౩౩। ౩౪॥ న్యగ్రోధ ఇతి॥ న్యక్ నీచ్యక్ సన్ తతః భూమిం రుణద్ధీతి న్యగ్రోధః పుష్కరసంజ్ఞః॥ శ్రు॥ బృ
హత్పుష్కరమేవ - సప్రజాపతిరేకఃపుష్కరపర్ణే సమభవదితి శ్రుతేః॥ శ్లో॥ న్యగ్రోధఃపుష్కరద్వీపేపుష్కరస్తేన
సస్మృత - ఇతిమాత్స్యోక్తేః - యస్మిన్బృహత్పుష్కరం జ్వలనశిఖామలకనకపత్రాయుతాయుతం భగవతః కమ
లాసనస్యాధ్యాసనం పరికల్పితమితిశుకోక్తేః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఏవమితి॥ ద్వీపశ్చేతి॥ జంబూద్వీపశ్చ లవణసముద్రశ్చ స
మానౌ - లక్షయోజనవిస్తారౌ - తతఃపరౌతుద్వీపసముద్రావుత్తరోత్తరం ద్విగుణావిత్యర్థః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ స్థాలీస్థమి

చంద్రహ్రాసే తావతః క్షుభితస్య హ్రాసః - న తన్మూలాంబుక్షయః॥ ౮౮ ॥ స్థాలీస్థమితి॥ యథా పరిమితం జలం క్వాథే ఉద్రిచ్యతే - తదేవ శైత్యే హ్రసతి సమీభవతి ॥ ౮౯ ॥ అన్యూనానతిరిక్తా ఇతి॥ తథా శుక్లే కృష్ణే వా చంద్రస్యోదయేఽపి హ్రాసహ్రాసాద్యైకవింశతిహస్తమితా వృద్ధిః - అస్తమయే తావానేవ హ్రాసః॥ ౯౦॥ ౯౧॥ భోజనమితి॥ షడ్రసం భక్ష్యభోజ్యలేహ్యచోష్యపేయఖాద్యాత్మనా షడ్విధం రస్యం - మధురామ్లలవణతిక్తకటుకషాయాఖ్యరసద్రవ్యం వా ॥ ౯౨॥ స్వాదూదకస్యేతి॥ లోకస్య జననివాసభూతస్య సప్తద్వీపాత్మకస్య సంస్థితిః మర్యాదాభూతా స్వర్ణభూమిః - అలోకసంస్థితిరితి పదచ్ఛేదే లోకసంస్థానరహితా దర్పణాకారా - సా చ లోకాన్మేరోరభితః స్థితాత్ సప్తలక్షపంచకోటిమితాద్ద్విగుణా సచతుర్దశలక్షదశకోటికా॥ ౯౩॥ లోకాలోక ఇతి॥ తతో లోకాలోకాద్రిః - ఏవం సంహృత్య మేరోరేకతో లోకాలోకాంతం కోట్యో ద్వాదశ లక్షాణి సప్తషష్టిః - పంచాశత్సహస్రాణి చ - ఏతేన హ్యలోకపరిమాణం చ వ్యాఖ్యాతమితి భాగవతోక్త్యా కించిదూనసార్ధద్వాదశకోట్యాదికమలోకాఖ్యం॥ ౯౪ ॥ తత ఇతి॥ తత్రైవ తమోఽంతర్గతో౽.

పాం కదాచిన్నైవ జాయతే॥ ౮౮ ॥ స్థాలీస్థమగ్నిసంయోగాదుద్రేకి సలిలం యథా। తథేందువృద్ధౌ సలి
లమంభోధౌ మునిసత్తమ॥ ౮౯ ॥ అన్యూనానతిరిక్తాశ్చ వర్ధంత్యాపో హ్రసంతి చ। ఉదయాస్తమయే
ష్విందోః పక్షయోః శుక్లకృష్ణయోః॥ ౯౦॥ దశోత్తరాణి పంచైవ హ్యంగులానాం శతాని వై। అపాం వృ
ద్ధిక్షయౌ దృష్టౌ సాముద్రీణాం మహామునే॥ ౯౧ ॥ భోజనం పుష్కరద్వీపే తత్ర స్వయముపస్థితమ్। ష
డ్రసం భుంజతే విప్ర ప్రజాస్సర్వాస్సదైవ హి॥ ౯౨ ॥ స్వాదూదకస్య పరతో దృశ్యతే లోకసంస్థితిః। ద్వి
గుణా కాంచనీ భూమిస్సర్వజంతువివర్జితా॥ ౯౩॥ లోకాలోకస్తతశ్శైలో యోజనాయుతవిస్తృతః।
ఉచ్ఛ్రాయేణాపి తావంతి సహస్రాణ్యచలో హి సః॥ ౯౪ ॥ తతస్తమస్సమావృత్య తం శైలం సర్వతః స్థి

తం॥ యథా స్థాలీస్థం ప్రస్థాదిపరిమితమేవ సలిలం తీవ్రాగ్నిసంయోగాదుద్రేకి పరిణామవయవం సదుద్రేకయుక్తం భవతి అగ్నిసంయోగోపరమే చ యథాపూర్వం తిష్ఠతి - తథేందువృద్ధౌ పౌర్ణమాస్యామంభోరాశిసలిలమత్యంతముద్రిచ్యతే - అమావాస్యాయాం చ యథాపూర్వం తిష్ఠతి ॥ ౮౯ ॥ అన్యూనానతిరిక్తా ఇతి ॥ తథా శుక్లకృష్ణయోః పక్షయోః - ప్రత్యహమిందోరుదయే స్వనతిరిక్తా ఏవ ఆపః కించిత్కించిద్వర్ధంతే - ఇందోరస్తమయే చాన్యూనా ఏవ కించిత్కించిద్ధ్రసంతీత్యర్థః ॥ ౯౦ ॥ పరం వృద్ధిహ్రాసయోః ప్రమాణమాహ ॥ దశేతి ॥ సార్ధద్విచత్వారింశద్వితస్తిపరిమితా సాముద్రీణామపాం వృద్ధిక్షయౌ శాస్త్రతో దృష్టౌ - యద్వా తత్తీరస్థైరన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం శాస్త్రతో దృష్టౌ॥ ౯౧ భోజనమితి ॥ భుజ్యత ఇతి భోజనం - భక్ష్యభోజ్యాదిచతుర్విధమన్నం - పాకాదికం వినా స్వయమేవోపస్థితం భుంజతే రసాః స్వాద్వామ్లలవణతిక్తోష్ణకషాయా ఇతి ప్రసిద్ధాః షడ్రసా యస్మింస్తత్ ॥ ౯౨ ॥ స్వాదూదకస్యేతి ॥ అలోకసంస్థితిరితి ఛేదః - న విద్యతే లోకస్య జననివాసభూతస్య సంస్థితిర్యస్యాం సా - అత ఏవ సర్వైర్జంతుభిర్వివర్జితా - స సాగరసప్తద్వీపవత్యాః పూర్వోక్తాయా భూమేర్ద్విగుణా - శుద్ధోదకసముద్రాత్పరతః కాంచనీభూమి యోగిభిర్దృశ్యతే॥ ౯౩॥ లోకాలోక ఇతి ॥ తావంతి అయుతశబ్దవ్యవహారకారకాణి సహస్రాణి యోజనాయుతమేవోచ్ఛ్రిత ఇత్యర్థః - యద్వా తావంతి అయుతసంఖ్యాకాని - సహస్రాణీత్యర్థః - యస్మాత్సూర్యాదీనాం ధ్రువాపవర్గాణాం జ్యోతిర్గణానాం గభస్తయో వార్వాచీనాం త్రీఁల్లోకానావితన్వానా న కదాచిత్పరాచీనా భవితుముత్సహంతే తావదున్నహనాయామ ఇతి శుకోక్తేః - అత్రాయం గణనాక్రమః - పూర్వోక్తద్వీపాబ్ధిద్వైగుణ్యక్రమేణ మేరోస్సర్వతస్సప్తలక్షాధికపంచకోటిప్రమాణా సాబ్ధిసప్తద్వీపవతీభూమిః - తతో ద్విగుణా చతుర్దశలక్షోత్తరదశకోటిప్రమాణా కాంచనీ భూమిర్మేరోరేకతః - ఉభయతస్త్వష్టావింశతిలక్షాధికవింశతికోటిప్రమాణా - తదేవం సాబ్ధిద్వీపభూమ్యా సహ కాంచనీభూమిః - పంచత్రింశల్లక్షోత్తరపంచవింశతికోటిప్రమాణా సంపద్యతే - తతో లోకాలోకశైలోఽయుతయోజనవిస్తారస్సర్వతో వలయాకృతిః॥ ౯౪॥ తత ఇతి ॥ తతస్తం శైలం సర్వతస్తమ ఆవృత్య తిష్ఠతి - త

ద్వౌ చ తామసభూతౌ వాసభూతౌ - నగతోఽర్ధాత్తమసః పరస్తాత్పరితః ప్రతిదిశమండకటాహాదర్వాఙ్మహాపురుషనివాసభూతో వైకుంఠలోకః - తతః కటాహ ఇతి జ్ఞేయః - భాగవతే హరివంశే చ బ్రాహ్మణపుత్రానయనప్రస్తావే భగవత్స్థానస్య తథోపవర్ణితత్వాత్ ॥ ౯౫ ॥ పంచాశదితి॥ ఏవం మేరోరేకతః కటాహాంతం పంచవింశతికోటికం భూవిస్తారగర్భమన్యతశ్చ తథా - ఇత్థం సంహృత్య పంచాశత్కోటిర్భూర్విస్తారః - ఏవమూర్ధ్వాధః కటాహావధి చాండస్య [illegible] పంచాశత్కోటిః ॥ శ్లో ॥ సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుః పంచవింశతిరితి శుకోక్తేః - యద్వా - ఏకత ఏవ లోకమానాత్సార్ధత్రిలక్షాధ్యర్ధద్విక్కోట్యాత్మకాద్ద్విగుణ్యం కాంచనభూమేస్సప్తలక్షపంచకోట్యాత్మకం కృత్వా - శిష్టం సప్తదశకోట్యాదికం తమః కటాహాదిమానత్వేన యోజ్యం - పురాణ [illegible] వైరాగ్యోత్పాదనే భగవన్మాహాత్మ్యజ్ఞాపనే చ తాత్పర్యాన్న లోకసంఖ్యానే తేష్వాదరః - అతో యథాకథంచిదపి పంచాశత్కోటివిస్తారత్వం భువో జ్ఞేయం - అన్యే తు విస్తారశబ్దం వ్యాసార్ధపరం కృత్వా - మేరోరభితః పంచాశత్కోటిత్వం వర్ణయంతః భూమేః శతకోటివిస్తారత్వం ప్రాహుః - తథా చ వారాహే - భూమండలం తు శతకోటివిస్తారం సాండకటాహమితి - అయమేవ పక్షః స్కాందే శివరహస్యే విస్తారేణోక్తః శైవతంత్రాంతరే చ॥ శ్లో॥ కోటి [illegible] పంచాశల్లక్షాణి చ తతః పరం। పంచాశచ్చ సహస్రాణి సప్తద్వీపాస్ససాగరాః॥ తతో హిరణ్మయీ భూమిః దశకోట్యాయతా వరాననే। దేవానాం క్రీడనార్థాయ లోకాలోకస్తతః పరం॥ పర్వతో వలయాకారో యోజనాయుతవిస్తృతః। తస్మాద్బాహ్యం తమో ఘోరం దుష్ప్రేక్ష్యం జీవవర్జితం॥ పంచత్రింశత్స్మృతాః కోట్యో లక్షాణ్యేకోనవింశతిః। చత్వారింశత్సహస్రాణి యోజనానాం వరాననే॥ సప్తసాగరమానస్తు గర్భోదస్తదనంతరం। కోటియోజనమానస్తు కటాహస్సంవ్యవస్థిత ఇతి॥ అస్మింస్తు పక్షే సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుః పంచవింశతిరితి భాగవతశ్లోకస్థ సూర్యశబ్దస్తత్ప్రకాశ్యదేశపరో యోజ్యః॥ శ్లో॥ రవిచంద్రమసోర్యావన్మయూఖైరవభాస్యతే। ససముద్రసరిచ్ఛైలా తావతీ పృథివీ స్మృతేతి వక్ష్యమాణత్వాత్ ప్రకాశ్యపృథివీమానం పంచవింశతికోటికం తత్ప్రకాశకమేవ సూర్యం కల్పయిత్వా - తతః పరం యావదండకటాహం పంచవింశతిరిత్యేవార్థః - యద్వా - అండకటాహాంతః పంచాశత్కోటిః పృథివీ - బహిశ్చావరణభూతా తావతీతి - ఏవం శతకోటిత్వం వరాహపురాణానుసారాద్యోజ్యం - యద్వా - శాస్త్రీయాంగుళసిద్ధైర్యోజనైః పంచాశత్కోట్య ఏవ లౌకికాంగుళసిద్ధయోజనైశ్శతకోట్యస్స్యుః - యద్వా - కల్పభేదాదనయోః పక్షయోః అవిరోధః కల్ప్యః॥ ౯౬॥ సేయమితి॥ ధాత్రీ ఓషధిద్వారా పోషకరీ - విధాత్రీ కర్త్రీ - గుణాధికా పంచగుణత్వాత్ ॥ ౯౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁

తమ్। తమశ్చాండకటాహేన సమంతాత్పరివేష్టితమ్॥ ౯౫॥ పంచాశత్కోటివిస్తారా సేయముర్వీ మహామునే। సహైవాండకటాహేన సద్వీపాబ్ధిమహీధరా॥ ౯౬ ॥ సేయం ధాత్రీ విధాత్రీ చ సర్వభూతగుణాధికా। ఆధారభూతా సర్వేషాం మైత్రేయ జగతామితి॥ ౯౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్చ వింశతిసహస్రాధిక పంచవింశతిలక్షన్యూన పంచవింశతికోటిపరిమితం - ఏతేన హ్యలోకపరిమాణం చ వ్యాఖ్యాతమితి శుకోక్తేః॥ ౯౫॥ పంచాశత్కోటివిస్తారేతి॥ తదేవం పంచాశత్కోటియోజనవిస్తారా సేయముర్వీ - తతోఽండకటాహస్సర్వతస్సమవర్తులోఽంతః పంచాశత్కోటివిస్తారః॥ శ్లో॥ అండమధ్యగతస్సూర్యో ద్యావాభూమ్యోర్యదంతరం। సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుః పంచవింశతిరితి శుకోక్తేః - క్వచిత్క్వచిత్పురాణేషు విరోధో యది లక్ష్యతే। కల్పభేదాదిభిస్తత్ర వ్యవస్థా సద్భిరిష్యతే॥ సహైవాండకటాహేనేతి తన్మధ్యపరివర్తినేత్యర్థః॥ ౯౬॥ సేయమితి॥ ధాత్రీ పాలయిత్రీ - విధాత్రీ జనయిత్రీ - ఇత్యేతైః పాలనాదిభిస్సర్వేభ్యో భూతేభ్య ఆకాశాదిభ్యో గుణైరధికా శ్రేష్ఠేత్యర్థః॥ ౯౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః. ❁

విస్తార ఇతి॥ సప్తతిసహస్రోచ్ఛ్రాయత్వం సప్తభూమికప్రాసాదన్యాయేన॥ ౧॥ దశసాహస్రమితి॥ దశసహస్రం చ భూమితద్వివరమానవిభాగశ్చ వరాహస్యోక్తః॥ శ్లో॥ తదంతరపుటాస్సప్త నాగాసురసమాశ్రయాః। యోజనానాం చాయుతాని సప్త తత్త్వార్థచింతకైః॥ సహస్రయోజనాన్యేషాం దశాన్యంతరనేమయః। ప్రత్యేకశోంతరాణ్యేషాం సహస్రాణి నవాధ్వనామితి॥ అధ్వనాం యోజనానామిత్యర్థః - అత్ర విశేషో వాయూక్తః॥ శ్లో॥ పృథివ్యా ముదకం సా చ పృథ్వ్యేషాముపరిస్థితా। ఆకాశం చాపరస్మాధః పునర్భూమిః పునర్జలమితి॥ మహాఖ్యం సుమహాతలం॥ ౨॥ శుక్లేతి॥ తచ్ఛ వాలుకామయం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఆహ్లాదకారిణ ఇతి॥ నాగాభరణేతి ఆభియత ఇత్యాభరణం నాగైర్భిర్యమాణాసు భూషాసు - యద్వా - భూషాశబ్దాద్యలంకారాః నిత్యాః ఫణామణిప్రభృతయో వా - నాగాభరణభూషాస్వితి చ పాఠః॥ ౬॥ దైత్యదానవకన్యాభిరితి॥ విముక్తస్య విషయరాగవిముక్తస్య॥ ౭॥ దివేతి॥ రశ్మిప్రవేశవచనాత్ ద్వారసద్భావోఽనుమేయః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ పాతాలానామితి॥ తస్య మూలదేశే త్రింశద్యోజనసాహస్రాంతర ఆస్తే యా వై కలా భగవతస్తామసీ సమాఖ్యాతానంత ఇతి॥ భాగవతోక్తిః - తామసీ - సంహారహేతుభూతతమోధిష్ఠాత్రీ అత ఏవాస్య వదనాత్ కాలాగ్నిరుద్రనిష్క్రమణముత్తరత్రోచ్యతే॥ ౧౩॥ య ఇతి॥ స్వస్తికం ఫణాస్థరేఖాదిహ్నా విశే

శ్రీపరాశరః॥ విస్తార ఏష కథితః పృథివ్యా భవతో మయా। సప్తతిస్తు సహస్రాణి ద్విజోచ్ఛ్రాయోఽపి కథ్యతే॥ ౧॥ దశసాహస్రమేకైకం పాతాలం మునిసత్తమ। అతలం వితలం చైవ నితలం చ గభస్తిమత్॥ మహాఖ్యం సుతలం చాగ్ర్యం పాతాలం చాపి సప్తమమ్॥ ౨॥ శుక్లకృష్ణారుణాః పీతాః శర్కరాః శైలకాంచనాః। భూమయో యత్ర మైత్రేయ వరప్రాసాదశోభితాః॥ ౩॥ తేషు దానవదైతేయజాతయశ్శతసంఘశః। నివసంతి మహానాగజాతయశ్చ మహామునే॥ ౪॥ స్వర్లోకాదపి రమ్యాణి పాతాలానీతి నారదః। ప్రాహ స్వర్గసదాం మధ్యే పాతాలేభ్యో గతో దివి॥ ౫॥ ఆహ్లాదకారిణశ్శుభ్రాః మణయో యత్ర సుప్రభాః। నాగాభరణభూషాసు పాతాలం కేన తత్సమమ్॥ ౬॥ దైత్యదానవకన్యాభిరితశ్చేతశ్చ శోభితే। పాతాలే కస్య న ప్రీతిర్విముక్తస్యాపి జాయతే॥ ౭॥ దివార్కరశ్మయో యత్ర ప్రభాం తన్వంతి నాతపమ్। శశిరశ్మిర్న శీతాయ నిశి ద్యోతాయ కేవలమ్॥ ౮॥ భక్ష్యభోజ్యమహాపానముదితైరతిభోగిభిః। యత్ర న జ్ఞాయతే కాలో గతోఽపి దనుజాదిభిః॥ ౯॥ వనాని నద్యో రమ్యాణి సరాంసి కమలాకరాః। పుంస్కోకిలాభిలాపాశ్చ మనోజ్ఞాన్యంబరాణి చ॥ ౧౦॥ భూషణాన్యతిశుభ్రాణి గంధాఢ్యం చానులేపనమ్। వీణావేణుమృదంగానాం స్వనాస్తూర్యాణి చ ద్విజ॥ ౧౧॥ ఏతాన్యన్యాని చోదారభాగ్యభోగ్యాని దానవైః। దైత్యోరగైశ్చ భుజ్యంతే పాతాలాంతరగోచరైః॥ ౧౨॥ పాతాలానామధశ్చాస్తే విష్ణోర్యా తామసీ తనుః। శేషాఖ్యా యద్గుణాన్వక్తుం న శక్తా దైత్యదానవాః॥ ౧౩॥ యోఽనంతః పఠ్యతే సిద్ధైర్దేవో దేవర్షిపూజి

సప్తభూమికవిస్తారప్రాసాదవదధో భువః। సప్తపాతాలపంక్తిస్తు వర్ణ్యతే నంతమస్తకే॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౧॥ దశసాహస్రమితి॥ దశసాహస్రమితి ప్రత్యేకం సహస్రయోజనోచ్ఛ్రితా భూమికా-తతో నవసహస్రోచ్ఛ్రితమేకైకం పాతాలం - భూమివివరమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ సహస్రయోజనాన్యేషాం దశాన్యంతరభూమయః। ప్రత్యేకశోంతరాణ్యేషాం సహస్రాణి నవాధ్వనామితి వరాహస్యోక్తేః - మహాఖ్యం మహాతలం॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ స్వర్లోకాదితి॥ పాతాలేభ్యో దివమాగతస్సన్ స్వర్గసదాం దేవానాం మధ్యే ప్రాహ॥ ౫॥ ఆహ్లాదకారిణ ఇతి॥ శుభ్రాశ్శుద్ధా మణయో నాగైరాహ్రియమాణాసు భూషాసు - యత్ర పాతాలే - తత్పాతాలం - కేన సమం - న కేనాపి సమం - నిరుపమమిత్యర్థః॥ ౬॥ దైత్యదానవకన్యాభిరితి॥ విముక్తస్య వీతరాగస్యాపి॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ వనానీతి॥ పుంస్కోకిలానామభిలాపాః కూజితాని చ॥ ౧౦॥ భూషణానీతి॥ తూర్యాణి నృత్తగీతవాద్యాని॥ ౧౧॥ ఏతానీతి॥ ఉదారైర్భాగ్యైః పుణ్యైః భోగ్యాని - పాతాలానామంతరం మధ్యం గోచరో విషయో యేషాం తైః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ య ఇతి॥ స్వస్తికం ఫణస్థరేఖా

షః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ కల్పాంతఇతి॥ సంకర్షణాత్మకఃసంకర్షణాధిష్ఠితః॥ ౧౯ ॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥ వీర్య ముత్సాహః - ప్రభావశ్శక్తిః - స్వరూపంతత్త్వం- రూపమాకారః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ యస్యేతి॥ గాళితంవస్త్ర శోధితం - లంభితంహరిచందనమితిపాఠేలంభితంసమాలంభనీకృతం అంగరాగీకృతమిత్యర్థః - దిక్షోదవాసతాంది శాంక్షోదవాసతాంఅధివాసనచూర్ణత్వం - దిక్షూదవాసతామితిపాఠేజలాధివాసనచూర్ణత్వమితి॥ ౨౫ ॥ యమి తి॥ నిమిత్తైగ్రహచారోత్పాతశకునాదౌశుభాశుభసూచకైపఠితం- నిమిత్తపఠితమితిచపాఠః॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ఇతిశ్రీవి ష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - పంచమోధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

తః। యస్సహస్రశిరావ్యక్తస్స్వస్తికామలభూషణః॥ ౧౪॥ ఫణామణిసహస్రేణయస్సవిద్యోతయన్దిశః। సర్వాన్కరోతినిర్వీర్యాన్హితాయజగతోసురాన్ ॥ ౧౫ ॥ మదాఘూర్ణితనేత్రోసౌయస్సదైవైకకుండలః। కిరీటస్రగ్ధరోభాతిసాగ్నిశ్శ్వేతఇవాచలః ॥ ౧౬ ॥ నీలవాసామదోత్సిక్తశ్శ్వేతహారోపశోభితః। సాభ్రగంగాప్రపాతోసౌకైలాసాద్రిరివోన్నతః॥ ౧౭॥ లాంగలాసక్తహస్తాగ్రోబిభ్రన్ముసలముత్తమమ్। ఉపాస్యతేస్వయంకాంత్యాయోవారుణ్యాచమూర్తయా ॥ ౧౮ ॥ కల్పాంతేయస్యవక్త్రేభ్యోవిషానలశిఖోజ్జ్వలః। సంకర్షణాత్మకోరుద్రోనిష్క్రమ్యాత్తిజగత్త్రయమ్ ౧౯ ॥సబిభ్రచ్ఛేఖరీభూతమశేషంక్షితిమండలమ్। ఆస్తేపాతాళమూలస్థశ్శేషోశేషసురార్చితః॥౨౦॥ తస్యవీర్యంప్రభావశ్చ స్వరూపంరూపమేవచ। నహివర్ణయితుంశక్యంజ్ఞాతుంవాత్రిదశైరపి॥ ౨౧ ॥ యస్యైషాసకలాపృథ్వీఫణామణిశిఖారుణా। ఆస్తేకుసుమమాలేవకస్తద్వీర్యంవదిష్యతి ॥ ౨౨ ॥ యదావిజృంభతేనంతోమదాఘూర్ణితలోచనః। తదాచలతిభూరేషాసాద్రితోయాసకాననా॥ ౨౩॥ గంధర్వాప్సరసస్సిద్ధాఃకిన్నరోరగచారణాః। నాంతంగుణానాంగచ్ఛంతితేనానంతోయమవ్యయః॥ ౨౪॥ యస్యనాగవధూహస్తైర్లేపితంహరిచందనమ్। ముహుశ్శ్వాసానిలాపాస్తంయాతిదిక్షూదవాసతామ్॥ ౨౫ ॥ యమారాధ్యపురాణర్షిర్గర్గోజ్యోతీంషితత్త్వతః। జ్ఞాతవాన్సకలంచైవనిమిత్తఫలితంఫలమ్॥ ౨౬ ॥ తేనేయంనాగవర్యేణశిరసావిధృతామహీ। బిభర్తిమాలాంలోకానాంసదేవాసురమానుషామ్॥ ౨౭ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - పంచమోధ్యాయః ❈❈❈❈❈❈❈❈❀

హ్నాదిశేషఃవ్యక్తంస్వస్తికమేవామలంభూషణంయస్యసః॥ ౧౪॥ ౧౫ ॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ లాంగలాసక్తేతి॥ కాంత్యాశ్రియా - వారుణ్యామదిరాధిష్ఠాతృదేవతయా॥౧౮॥ ౧౯॥ సఇతి॥ శేఖరీభూతంమకుటవద్ధృతం॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥ వీర్యం బలం ప్రభావఃప్రతాపః - స్వరూపంతత్త్వం - రూపమాకారః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ యస్యేతి॥ లేపితంచర్చితం అనులిప్తం - యస్యశ్వాసానిలైరపాస్తంవిక్షిప్తం - దిక్షుఉదవాసతాంయాతి - ఉదకంవాసయతీత్యుదవాసఃప లాదిః - తత్తాంతత్కారణమూర్ణతాంయాతీత్యర్థః-దిక్ష్వధివాసతామితిపాఠే అధివాసనాచూర్ణత్వం - దిక్షోదవాసతామితిపాఠే దిక్షుక్షోదవాసతాంయాతిహరిద్రాదిరజస్స్థానీయంభవతీత్యర్థః - దిక్పటవాసతా మితివాపాఠః॥ ౨౫॥ యమితి॥ జ్యోతీంషిగ్రహనక్షత్రాదీని - నిమిత్తే ఉత్పాతశకునాదౌ ఫలితం శుభాశుభలక్షణం ఫలంచ జ్ఞాతవాన్॥ ౨౬॥ తేనేతి॥ సదేవాసురమానుషాం సురాసురమనుష్యైస్సహితాంలోకానాంపాతాళాదీనాంమాలాం శ్రేణిం తేననాగవర్యేణశిరసావిధృతాసతీయంమేదినీబిభర్తి - లోకానామాధారభూతాయాభూమేరపిసఆధార ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - పంచమోధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

ఉక్తా పుణ్యభోగభూమిః - అథ పాపభోగభూమిరుచ్యతే ॥ తతశ్చేతి ॥ సలిలస్య తమోగతోదకస్యాధః ॥ ౧ ॥ రౌరవ ఇతి ॥ రౌరవసూకరౌ రురువరాహకృతపీడాత్మకౌ - నిఖాతవద్యత్ర రుధ్యతే స రోధః - తాలప్రమాణత్వత నంతప్తకాంచనేన ఛేదనంచ యత్ర స తాళః - కరపత్రాదినా తీక్ష్ణశస్త్రేణ యత్ర ఛేదనం స విశసనః ॥ శ్లో ॥ ముక్తస్తతోఽన్యవహ్నిస్థశ్శ్వేతే సంప్రాప్య నిర్వృతిమిత్యుక్తో మహాజ్వాలః - తైలకుంభేషు పాకః తప్తకుంభః - ఛిత్వా ఛిత్వా తప్తక్షారే క్షేపణం లవణః - లోహితస్య రుధిరస్య శోషణం యత్ర స విలోహితః ॥ ౨ ॥ రుధిరాంభ ఇతి ॥ తప్తరుధిరమయోదకో దేశో రుధిరాంభః - రుధిరమయీ దుస్తరా నదీ వైతరణీ - యత్ర కృమిముఖైర్దశ్యతే స కృమిశః - యత్ర కృమయో భుజ్యంతే స కృమిభోజనః - కార్ష్ణాయసశంకునిరంతరే యత్ర సంచార్యతే స కృష్ణః - అతిశీతాత్మా దారుణః ॥ ౩ ॥ తథేతి ॥ సందంశైర్యత్ర జిహ్వోత్పాటనం స సందంశః - యథోక్తం ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాట్యంతే తథా జిహ్వాస్సందంశైర్భృశదారుణైః । ఆక్రోశకానాం దుష్టానాం సదైవాబద్ధభాషిణాం ॥ శస్త్రధారాస్తథైవైతా మృణాళప్రస్తరం నరః । మన్యతే నారకైశ్శస్త్రైర్విభిన్నో ద్విజసత్తమ ॥ హిమఖండచయచ్ఛన్నో నివాతం మన్యతే నరః । విముక్తో నారకాచ్ఛీతాదప్రకాశం తమస్తమః । కృమికీటజలూకాదితీక్ష్ణదంష్ట్రాగ్రవిక్షతాః ॥ భ్రామ్యంతే చాంధతామిస్రే వృథామాంసాశినో హి యే ॥ కాలసూత్రేణ భిద్యంతే చ క్రూరా ధాన్తమానవాః । పాదాంగుళిస్థేన సదా హ్యా పాదతలమస్తకం ॥ ఏకీభూతశరీరశ్చావీచిరేవ చేతి ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ కూటసాక్షీతి ॥ సాక్ష్యం జానన్నప్యవదన్నన్యథా వా వదన్ యః స కూటసాక్షీ - తథా యో ధర్మాధికృతస్సన్ అసమ్యక్ అన్యథార్థం వదతి - సాక్షివాదాదన్యత్ నర్మాదివ్యతిరిక్తమనృతం ॥ ౭ ॥ భ్రూణహేతి ॥ భ్రూణో గర్భః - సూత్రప్రవచనాధ్యాయీ వా - యథాహ బోధాయనః - ఉపనీతమాత్రో వ్రతచారీ - వేదానాం కించిదధీత్య బ్రాహ్మణః - ఏకాం శాఖామధీత్య శ్రోత్రియః - అంగాధ్యాయ్యనూచానః - కల్పాధ్యాయీ ఋషికల్పః - సూత్రప్రవచనాధ్యాయీ భ్రూణః - చతుర్వేద ఋషిః - అత ఊర్ధ్వం దేవ ఇతి ॥ ౮ ॥ సురాప ఇతి ॥ సువర్ణస్య విప్రసంబంధినో హేమమాత్రస్య షోడశమాషమానస్య వా హేమ్నః - సంసర్గం అబ్రాహ్మణ సహశయ్యాసనాదినా - సకృద్యాజనాదినా వా ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సమాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్సద్యః పతతి తత్సమ ఇతి స్మృతేః ॥ ౯ ॥

శ్రీపరాశరః ॥ తతశ్చ నరకా విప్ర భువోఽధస్సలిలస్య చ । పాపినో యేషు పచ్యంతే తాన్ శృణుష్వ మహామునే ॥ ౧ ॥ రౌరవస్సూకరో రోధస్తాలో విశసనస్తథా । మహాజ్వాలస్తప్తకుంభో లవణోఽథ విలోహితః ॥ ౨ ॥ రుధిరాంభో వైతరణిః కృమిశః కృమిభోజనః । అసిపత్రవనం కృష్ణో లాలాభక్షశ్చ దారుణః ॥ ౩ ॥ తథా పూయవహః పాపో వహ్నిజ్వాలో హ్యధశ్శిరాః । సందంశః కృష్ణసూత్రశ్చ తమశ్చావీచిరేవ చ ॥ ౪ ॥ శ్వభోజనశ్చాప్రతిష్ఠో హ్యవీచిశ్చ తథాపరః । ఇత్యేవమాదయశ్చాన్యే నరకా భృశదారుణాః ॥ ౫ ॥ యమస్య విషయే ఘోరాశ్శస్త్రాగ్నిభయదాయినః । పతంతి యేషు పురుషాః పాపకర్మరతాస్తు యే ॥ ౬ ॥ కూటసాక్షీ తథా సమ్యక్పక్షపాతేన యో వదేత్ । యశ్చాన్యదనృతం వక్తి స నరో యాతి రౌరవమ్ ॥ ౭ ॥ భ్రూణహా పురహంతా చ గోఘ్నశ్చ మునిసత్తమ । యాంతి తే నరకం రోధం యశ్చోచ్ఛ్వాసనిరోధకః ॥ ౮ ॥ సురాపో బ్రహ్మహా హర్తా సువర్ణస్య చ సూకరమ్ । ప్రయాంతి నరకం యశ్చ తైస్సంసర్గముపైతి వై ॥ ౯ ॥

క్షారతే కృతపుణ్యానాముక్తా భోగప్రదా భువః । తత్రైవ కృతపాపానాం యాతనా భూరథోచ్యతే ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః ॥ తతశ్చేతి ॥ సలిలస్య చేతి తమోగతోదకస్య చాధః - బ్రహ్మాండగర్భోదకాదూర్ధ్వమేవ - దిశి దక్షిణస్యామధస్తాద్భువో మేరుపరిష్టాచ్చాండజలాశయస్యేతి శుకోక్తేః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ కూటసాక్షీతి ॥ జానన్నప్యన్యథా వదన్ కూటసాక్షీ - యశ్చ ధర్మాధికృతస్సన్ అసమ్యక్ అన్యాయం వదేత్ - యశ్చాన్యదనృతం వక్తి ॥ ౭ ॥ భ్రూణహేతి ॥ భ్రూణహా గర్భహంతా - పురహంతా పురవిలుంపకః ॥ ౮ ॥ సురాప ఇతి ॥ తైస్సంసర్గమితి ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేణ సంసర్గం పతితేన సమాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్సద్యః పతతి తత్సమ ఇతి స్మృతిప్రసిద్ధం సంసర్గం ॥ ౯ ॥

రాజన్యేతి॥ రాజన్యవైశ్యయోరగస్త్యౌ - సవనగతౌ హి తు క్షత్రియవైశ్యావిత్యాదిస్మృతేః - రాజభటాన యుద్ధస్థాన్॥ ౧౦॥ సాధ్వీవిక్రయకృదితి॥ సాధ్వీ భార్యా - బంధపాలః కారాగృహాధికారీ - కేసరీ అశ్వః॥ శ్లో॥ తప్తలోహే పతత్యశ్వవణిక్తథా బంధనరక్షితా। భార్యావిక్రయకర్తా చ యశ్చ భక్తం పరిత్యజేదితి వాయుః - బ్రహ్మహా ముచ్యతే యేన తేన హయవిక్రయాదితి స్మృతేః - భక్తం శరణాగతం॥ ౧౧॥ స్నుషామితి॥ అవమంతా అలీకనిర్భర్త్సకకర్తా - ఆక్రోష్టా గురూణాం విప్రాణాం చాధిక్షేప్తా - శప్తా వా॥ ౧౨॥ వేదేతి॥ వేదదూషయితా నిందకో విస్మర్తా చ - అగమ్యా మాతులాన్యంత్యజాత్యాద్యాః॥ ౧౩॥ చోర ఇతి॥ సదాచారాదిసిద్ధసహయధర్మమర్యాదాః॥ ౧౪॥ దేవద్విజేతి॥ దురిష్టం వికలాంగయాగః - అభిచారో వా॥ ౧౫॥ పితృదేవాతిథీనితి॥ పిత్రాదీన్ వర్జయిత్వా ఆదావశనం పర్యశనం॥ ౧౬॥ కరోతీతి॥ కర్ణినః శరవిశేషాః॥ ౧౭॥ అసత్ప్రతిగృహీతేతి॥ అసత్కృష్ణాజినమేషాది - అసతః మ్లేచ్ఛాదికాద్వా - అయాజ్యాః శూద్రాద్యాః పతితవ్రాత్యా వా॥ శ్లో॥ అపవిత్రైర్వయస్యైర్మంత్రం దైవజ్ఞత్వం ప్రపద్యతే। స పంక్తిదూషకః పాపో జ్ఞేయో నక్షత్రసూచకః॥ నక్షత్రజీవీ వా॥ ౧౮॥ వేగీతి॥ వేగీ సాహసికః - మృష్టాన్నభుక్ - ఏక ఏవ స్వాదుభుక్॥ ౧౯॥ లాక్షేతి॥ లాక్షాజతు - రసాః క్షీరమధ్వాద్యాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ రంగోపజీవీతి॥ రంగోపజీవీ నటమల్లాదివృత్తిః - కైవర్తో ధీవరవృత్తిః - జీవతి భర్తరి జారజః కుండః - తదన్నభోజీ కుండాశీ - అశ్రితమృద్భాండభోజీ వా గరదః విషదః - సూచీ రాజగామీ పైశునః॥ శ్లో॥ మహిషీత్యుచ్యతే భార్యా భగేనోపార్జితం ధనం। ఉపజీవతి యస్తస్యాస్స వై మాహిషికస్స్మృత ఇతి॥ లులాయీ ఆజీవో వా - లోభాదినా అపర్వసు పర్వక్రియాకర్తా పర్వకారీ - పర్వసు తైలస్త్రీమాంసాదిభోగకర్తా

రాజన్యవైశ్యహంతా యస్తథైవ గురుతల్పగః। తప్తకుంభే స్వసాగామీ హంతి రాజభటాంశ్చ యః॥ ౧౦॥
సాధ్వీవిక్రయకృద్బంధపాలః కేసరివిక్రయీ। తప్తలోహే పతంత్యేతే యశ్చ భక్తం పరిత్యజేత్॥ ౧౧॥
స్నుషాం సుతాం వాపి గత్వా మహాజ్వాలే నిపాత్యతే। అవమంతా గురూణాం యో యశ్చాక్రోష్టా నరాధమః॥ ౧౨॥
వేదదూషయితా యశ్చ వేదవిక్రయికశ్చ యః। అగమ్యగామీ యశ్చ స్యాత్తే యాంతి లవణం ద్విజ॥ ౧౩॥
చోరో విలోహే పతతి మర్యాదాదూషకస్తథా॥ ౧౪॥ దేవద్విజపితృద్వేష్టా రత్నదూషయితా చ యః। స యాతి కృమిభక్షే వై కృమిశే చ దురిష్టకృత్॥ ౧౫॥
పితృదేవాతిథీంస్త్యక్త్వా పర్యశ్నాతి నరాధమః। లాలాభక్షే స యాత్యుగ్రే శరకర్తా చ వేధకే॥ ౧౬॥
కరోతి కర్ణినో యశ్చ యశ్చ ఖడ్గాదికం నరః। ప్రయాంత్యేతే విశసనే నరకే భృశదారుణే॥ ౧౭॥
అసత్ప్రతిగృహీతా తు నరకే యాత్యధోముఖే। అయాజ్యయాజకశ్చైవ తథా నక్షత్రసూచకః॥ ౧౮॥
వేగీ పూయవహే చైకో యాతి మృష్టాన్నభుఙ్నరః॥ ౧౯॥ లాక్షామాంసరసానాం చ తిలానాం లవణస్య చ। విక్రేతా బ్రాహ్మణో యాతి తమేవ నరకం ద్విజ॥ ౨౦॥
మార్జారకుక్కుటఛాగశ్వవరాహవిహంగమాన్। లాలయన్నరకం యాతి తమేవ ద్విజసత్తమ॥ ౨౧॥ (అపూపవిక్రయీ చైవ తథా పుస్తకవిక్రయీ।) రంగోపజీవీ కైవర్తః కుండాశీగ

రాజన్యేతి॥ రాజభటాన్ రాజ్ఞాం భటాన్ దూతాన్॥ ౧౦॥ సాధ్వీతి॥ సాధ్వీ భార్యా తస్యాః విక్రయకృత్ విక్రయకర్తా - బంధపాలః కారాగృహరక్షకః - కేసరివిక్రయీ అశ్వవిక్రేతా - భక్తం దాసం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ దేవద్విజేతి॥ దురిష్టకృత్ అభిచారకర్తా॥ ౧౫॥ పితృదేవాతిథీనితి॥ పర్యశ్నాతి పరిత్యజ్యాదౌ భుంక్తే॥ ౧౬॥ కరోతీతి॥ కర్ణినో బాణవిశేషాన్॥ ౧౭॥ అసత్ప్రతిగృహీతేతి॥ నక్షత్రసూచకః నక్షత్రజీవీ॥ ౧౮॥ వేగీతి॥ పుత్రాదీన్ వంచయిత్వా ఏక ఏవ మృష్టాన్నభుక్ - వేగీ సాహసకారీ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ మార్జారేతి॥ తమేవ పూయవహమేవ॥ ౨౧॥ రంగోపజీవీతి॥ రంగోపజీవీ నటమల్లాదివృత్తిః - కైవర్తో ధీవరవృత్తిః - పత్యౌ జీవతి జారాజ్జాతః కుండః తదన్నభోజీ కుండాశీ - సూచీ పిశునః - మాహిషకో మహిషోపజీవీ - యద్వా - శ్లో॥ మహిషీత్యుచ్యతే భార్యా భగేనోపార్జితం ధనం। ఉపజీవతి యస్తస్యాస్స వై మాహిషికస్స్మృత ఇతి స్మృతిప్రోక్తః - పర్వకారీ ధనాదిలోభేన అపర్వస్వమా

కీవా॥ ౨౨॥ అగారదాహీతి॥ శాకునిః పక్ష్యాదిజీవః- నిమిత్తశకునాజీవో వా॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ధనేతి॥ మర్యాదాభేదినః గ్రామాదిసీమోల్లంఘినః - కుహకం శాఠ్యం- ఇంద్రజాలాది వా ॥ ౨౫ ॥ అసిపత్రవనమితి॥ ఔరభ్రకః మేషాజీవీ॥ ౨౬॥ యాంతీతి॥ అపాకో దాహ్యమృత్పిండేష్టకాదిగర్భ ఇంధనచయః॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥ దివేతి॥ స్కందంతి శుక్లం అవకిరంతి- చశబ్దాత్పుత్రైరధ్యాపితాశ్చ పాత్యంతే- క్రమేణేతి శేషః - పాతకినస్తత్తదుక్తం నరకం పూర్వం భుక్త్వా తచ్ఛేషేణ సర్వనరకాన్ పర్యాయేణ భుంజత ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ నారకిణాం సుఖినో దేవాన్ దృష్ట్వా క్లేశోఽధికః స్యాదిత్యాహ ॥ అధశ్శిరోభిరితి॥ దేవాశ్చేతి॥ ౩౩॥ నారకాన్ పశ్యతాం దేవానామపి పుణ్యక్షయే పాపాన్నరకేష్వపతిష్యామ ఇతి నిత్యం సాశంకత్వాత్ స్వర్గే నాతిసుఖం స్యాత్ - స్వర్గేఽపి పాతభీతస్యేతి హి వక్ష్యతి - ఏవం పాపినోఽనుభూతనానావిధనరకాస్తచ్ఛేషేణ తామసాదిగుణసంకరతారతమ్యేన నవధా భిన్నాని స్థావరాదిజన్మాని యావన్మోక్షం క్రమేణారోహంతీత్యాహ - స్థావరా ఇత్యాదిశ్లోకద్వయేన ॥ స్థావరా ఇతి॥ అబ్జాః యాదాంసి - ధార్మికాః మనుష్యాః

రదస్తథా। సూచీమాహిషికశ్చైవ పర్వకారీచ యో ద్విజ ॥ ౨౨ ॥ అగారదాహీ మిత్రఘ్నశ్శాకుని
గ్రామయాజకః। రుధిరాంధే పతంత్యేతే సోమవిక్రయిణశ్చ యే ॥ ౨౩ ॥ మధుహా గ్రామహంతా చ
యాతి వైతరణీం నరః॥ ౨౪ ॥ ధనయౌవనమత్తాశ్చ మర్యాదాభేదినో హి యే। తే కృష్ణం యాంత్యశౌచా
శ్చ కుహకాజీవినశ్చ యే॥ ౨౫॥ అసిపత్రవనం యాతి వనచ్ఛేదీ వృథైవ యః। ఔరభ్రకో మృగవ్యాధా వ
హ్నిజ్వాలే పతంతి వై॥ ౨౬॥ యాంత్యేతే ద్విజ తత్రైవ యశ్చాపాకేషు వహ్నిదః॥ ౨౭॥ వ్రతేషు లో
పకో యశ్చ స్వాశ్రమాత్ప్రచ్యుతశ్చ యః। సందంశయాతనామధ్యే పతతస్తావుభావపి ॥ ౨౮ ॥ దివా
స్వప్నే స్కందంతి యే నరా బ్రహ్మచారిణః। పుత్రైరధ్యాపితా యే చ తే పతంతి శ్వభోజనే ॥ ౨౯॥ ఏ
తే చాన్యే చ నరకాశ్శతశోఽథ సహస్రశః। యేషు దుష్కృతకర్మాణః పచ్యంతే యాతనాగతాః॥ ౩౦ ॥ త
థైవ పాపాన్యేతాని తథాన్యాని సహస్రశః। భుజ్యంతే యాని పురుషైర్నరకాంతరగోచరైః॥ ౩౧॥ వ
ర్ణాశ్రమవిరుద్ధం చ కర్మ కుర్వంతి యే నరాః। కర్మణా మనసా వాచా నిరయేషు పతంతి తే॥ ౩౨॥ అధశ్శి
రోభిర్దృశ్యంతే నారకైర్దివి దేవతాః। దేవాశ్చాధోముఖాన్ సర్వానధః పశ్యంతి నారకాన్ ॥ ౩౩ ॥
స్థావరాః కృమయోఽబ్జాశ్చ పక్షిణః పశవో నరాః। ధార్మికాస్త్రిదశాస్తద్వన్మోక్షిణశ్చ యథాక్ర

కామ్యాదిక్రియాప్రవర్తకః- పర్వగామీతి పాఠే పర్వసు స్త్రీగామీ॥ ౨౨॥ అగారదాహీతి ॥ శాకునిః పక్షిజీవీ - శుభాశుభనిమిత్తశకునోపజీవీ వా - గ్రామయాజకః గ్రామార్థం యష్టా అంగారదాహీతి చ పాఠః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ధనేతి॥ మర్యాదాభేదినః- క్షేత్రాదిసీమాతిక్రమకారిణః - కుహకం పరవంచనం - ఇంద్రజాలాదికం వా - ఆజీవో వృత్తిర్యేషాం తే॥ ౨౫॥ అసిపత్రవనమితి ॥ యజ్ఞార్థం సమిత్పత్రాదికార్యం వినా వృథైవ వనచ్ఛేదీ అసిపత్రవనమేతి- ఔరభ్రకో మేషోపజీవీ - మృగవ్యాధశ్చ॥ ౨౬॥ యాంతీతి ॥ మృగవ్యాధశ్చ అపాకేషు వహ్నిదశ్చ వహ్నిజ్వాలే పతంతి- అపాకః దాహ్యమృద్భాండేష్టకాదేః- ఏతే పూర్వోక్తా వక్ష్యమాణాః పాపినస్తత్తత్సాధారణనరకభోగానంతరం వహ్నిజ్వాలనరకం యాంతీత్యర్థః - శేషధర్మోత్తరాదిషు పాపాధిక్యాత్పాపినాం క్రమేణానేకనరకప్రాప్తిరుక్తా॥ ౨౭॥ ౨౮॥ దివేతి॥ స్కందంతి రేతోఽవకిరంతి ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ వర్ణాశ్రమేతి ॥ వర్ణాశ్రమవిరుద్ధం నృత్తగీతాదివ్యసనరూపం కర్మ - నిరయేషు తత్తన్నరకేషు॥ ౩౨॥ నరకస్థానాం దుఃఖాతిశయం దర్శయితుం స్వర్గస్థదేవదర్శనం దేవానాం వైరాగ్యార్థం నారకదర్శనం చాహ॥ అధశ్శిరోభిరితి॥ ౩౩॥ పాపినాం నరకభోగానంతరం స్థావరాద్యుత్తరోత్తరముత్కృష్టాసు నానావిధయోనిషు జన్మక్రమమాహ॥ స్థావరా ఇతి॥ అబ్జా మత్స్యాదయః

ష్వేవ కేచిత్ - మోక్షిణోఽబ్రహ్మలోకస్థాః ॥ ౩౪ ॥ సహస్రేతి ॥ సహస్రభాగప్రథమాః - ప్రాథమ్యముత్తరోత్తరాపేక్షయా సహస్రతమభాగభూతాస్సహస్రభాగాః - తఏవ ప్రథమాః ఉత్తరోత్తరాపేక్షయా - ద్వితీయత్వముత్తరత్వం - పూర్వే పూర్వే సత్వ ఏతే స్థావరాద్యాస్సహస్రతమభాగాస్సంతః ఉత్తరోత్తరం ద్వితీయానుక్రమాస్స్యుః - స్థావరాది పూర్వపూర్వ జాతీయాద్ద్వితీయముత్తరోత్తరం జన్మాతిక్రామంతి - ఏతదుక్తం భవతి - పూర్వపూర్వజన్మసుస్థితేషు జంతుషు కతిచిదేవ ఉత్తరోత్తరం జన్మవిందంతీతి - తథాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ యస్సహస్రతమో భాగః స్థావరాణాం భవేదిహ । పార్థివాః కృమయస్తావత్సంస్వేదాత్సంభవంతి తే ॥ సంస్వేదజానాం భాగేన సాహస్రేణేహ సంమితాః । ఔదకా జంతవ ఇత్యుపక్రమ్య - యస్సహస్రతమో భాగో భవేత్తు ద్విపదామిహ । ధార్మికాస్తే భవిజ్ఞేయాః పునర్భాగేన ధార్మికాః ॥ సాహస్రేణైవ భాగేన ధార్మికేభ్యో దివంగతాః । యస్సహస్రతమో భాగో ధార్మికాణాం భవేద్దివి ॥ సమ్మితాస్తేన భాగేన మోక్షిణస్తావదేవహి । ఏవం సుదుర్లభాశ్శాంతా ధార్మికాస్స్వర్గవాసిన ఇతి ॥ అయంచ క్రమః ప్రాయికః ॥ శ్లో ॥ తిర్యగ్యోనిగతః కశ్చిన్మృచ్యతే నారకీపరః । అనుగ్రహప్రకారస్య క్రమోయమవివక్షిత ఇతి వాయూక్తేః ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణాపి మానుష్యం ప్రాప్యతే పుణ్యగౌరవాత్ । విచిత్రాగతయః పుంసాం కర్మణాం గురులాఘవైరిత్యాదిత్యపురాణోక్తేశ్చ ॥ ఇదంచ స్థావరాది శ్లోకద్వయం మోక్షదౌర్లభ్య ప్రతిపాదనపరం - నతుజీవేయత్తాక్రమపరం - స్వర్గనరకాదిస్థానాం జీవానామానంత్యాత్ - యావన్ముక్తిసమాశ్రయా ఇతి - ముక్తాస్తు ద్వితీయానుక్రమా న భవంతీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ కృతాది కాలతద్ధర్మాధిక్యేపి స్వర్గివన్నారకిణోప్యనంతా ఇత్యాహ ॥ యావంత ఇతి ॥ ౩౬ ॥ పాపానాం మధ్యే యస్య యద్యథా ప్రాయశ్చిత్తం శ్రుతావుక్తం - తస్య తత్తథానుస్మృత్యమ్ ॥ ౩౪ ॥ సహస్రభాగప్రథమాః ద్వితీయాస్త్వనుక్రమాస్తథా । సర్వే హ్యేతే మహాభాగ యావన్ముక్తిసమాశ్రయాః ॥ ౩౫ ॥ యావంతో జంతవస్స్వర్గే తావంతో నరకౌకసః । పాపకృద్యాతి నరకం ప్రాయశ్చిత్తపరాఙ్ముఖః ॥ ౩౬ ॥ పాపానామనురూపాణి ప్రాయశ్చిత్తాని యద్యథా । తథాతథైవ సంస్మృ

ఏతేష్వేవ పుణ్యవిశేషేణ కేచిన్మోక్షిణశ్చ ముముక్షవో యథాక్రమం భవంతీతి శేషః ॥ ౩౪ ॥ తేషాంచ పూర్వపూర్వబాహుళ్యముత్తరోత్తరమల్పత్వంచాహ ॥ సహస్రేతి ॥ ద్వితీయానుక్రమాః ద్వితీయోనుక్రమః ఉద్దేశో యేషాం ద్వితీయస్థానేనుక్రాంతా యే కృమయః తే సహస్రభాగప్రథమాః సహస్రాణాం భాగాః ప్రథమాః ప్రథమం నిర్దిష్టాః యేషాం తే - కృమిభ్యః సహస్రగుణమధికాః స్థావరాః నతు సహస్రతమభాగాః కృమయ ఇత్యర్థః - ద్వితీయానుక్రమాదితి పంచమ్యంతపాఠేపి ద్వితీయస్థానేనుక్రాంతాత్ కృమివర్గాత్సహస్రగుణాః స్థావరా ఇత్యేవార్థః - తథాసర్వేహ్యేత ఇతి యథా స్థావరస్థానాంతన్నిర్దేష్టవ్యాస్సహస్రగుణమధికాః ఏవం పశ్వాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం - మోక్షం సమ్యగాశ్రయంత ఇతి మోక్షసమాశ్రయా ముముక్షవో జ్ఞాననిష్ఠాః - తత్పర్యంతమేవం పూర్వపూర్వాదుత్తరోత్తరస్యాన త్వేన జన్మక్రమః - తతః పరం ముక్తిః - ఎతచ్చ సంసారే భ్రాంత జీవ బాహుళ్యకథనం మోక్షస్య దుర్లభతాసూచనార్థం అయంచ నవధా నిర్దిష్టో జన్మక్రమః ప్రాయిక ఏవ - తదుక్తమాదిత్యపురాణే ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణాపి మానుష్యం ప్రాప్యతే పుణ్యగౌరవాత్ । విచిత్రాగతయః పుంసాం కర్మణాం గురులాఘవైరితి ॥ ౩౫ ॥ తదేవం నారకాస్సర్వేతద్భోగానంతరం స్థావరాదిక్రమేణ పాపక్షయాత్పుణ్యవశాచ్చకదాచిత్త్రిదశా భవంతీత్యుక్తం - ఇదానీం త్రిదశా అపి సర్వే పుణ్యక్షయాత్ పశవశ్చ కదాచిన్నారకా భవంతీతి వైరాగ్యార్థమాహ ॥ యావంత ఇతి ॥ నరకౌకసో భవంతీతి శేషః - ఇదానీం పాపినోపి నరకపరిహారోపాయమాహ - పాపకృదితి - ప్రాయశ్చిత్తం యోనకరోతి - స ఏవ నరకం యాతి - నతు కృతప్రాయశ్చిత్తః ॥ ౩౬ ॥ తచ్చ ప్రాయశ్చిత్తం కర్మభక్తిజ్ఞానరూపేణ త్రివిధం - తత్ర పాపతారతమ్యేన కర్మాత్మకం ప్రాయశ్చిత్తమాహ ॥ పాపానామితి ॥ యత్పాపం మహదల్పం వా యథా జ్ఞాత్వా వా పాపమజ్ఞాత్వా వా పాపం కృతం - తథాతథైవ తదనురూపాణి ప్రాయశ్చిత్తాని వేదార్థం సంస్మృత్య ప్రో

ప్రాయశ్చిత్తాన్యుక్తానీత్యాహ॥ పాపానామితి ॥ ౩౭ ॥ పాప ఇతి॥ గురూణి ప్రాయశ్చిత్తాని సాక్షాత్కర్తారః ప్రాణాంతికాదీని - గురుణి పాపే - మతిపూర్వకమత్యంతమావృత్తే - స్వల్పాని రహస్యప్రాయశ్చిత్తాదీని - అల్పే సకృదజ్ఞానకృతా ప్రకాశానుమతిమాత్రాదికే - తత్ర హ్యజ్ఞానకృతే బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకే ద్వాదశవార్షికం - జ్ఞానకృతే తద్ద్విగుణం - ఆవృత్తౌ తద్ద్విగుణం - అత్యంతావృత్తౌ తద్ద్విగుణమితి - సాక్షాత్కర్తారః - అనుగ్రాహకస్యైవ తత్పాదోనం - ప్రయోజకస్యార్ధం - అనుమంతుః సార్ధపాదః - ప్రోక్తాన్యహకాదీనాం చ తతోఽపరమిత్యాదిక్రమః - తత్ర చ మహాపాతకానామజ్ఞానకృతానాం ద్వాదశవార్షికం కర్తుః శోధకం సంవ్యవహార్యత్వకరం చ - మత్యాకృతానాం తు స్మృత్యుక్తం ప్రాణాంతికం వ్యవహార్యత్వకరం నరకహరం చ - ద్వాదశవార్షికం తు ద్విగుణమపి కామకృతానాం పాతకానాం కర్తుః వ్యవహార్యత్వకరం - న తు నరకహరం - ఏవమాదిపాపస్య ప్రాయశ్చిత్తస్య చ గురులఘుభావాది తారతమ్యవిదస్తద్విదః ॥ ౩౮ ॥ అథ మన్వాదిభిరుక్తానాం ప్రాయశ్చిత్తానాం తత్తత్పాపమాత్రనివర్తకత్వాత్ - యస్సకృత్పాపం కుర్యాత్ - కుర్యాదేనస్తతోఽపరమితి శ్రుత్యుక్తాయాః పునస్తత్పాపప్రవృత్తేరనివారకత్వాచ్చ - తాన్యపేక్ష్య - సర్వేషామంహసాం మహీయసామల్పీయసాం చ దేశకాలాద్యవిశేషేణాత్యంతోచ్ఛేదకత్వాదత ఏవ పునః పాపప్రవృత్తినివారకత్వాత్ మోక్షాదిఫలప్రదత్వాచ్చ - తేభ్యోఽశేషేభ్యోఽమీభిః తేభ్యః పరం ప్రకృష్టం ప్రాయశ్చిత్తవిశేషం సర్వోపనిషచ్ఛ్రుతిస్మృతిపురాణసంమతమాహ ॥ ప్రాయశ్చిత్తానీతి॥ తపః ఉపవాసాది - కర్మ యజ్ఞదానాది అనుస్మరణం - అనుర్హీనార్థే - స్వస్య శేషత్వానుసంధానపూర్వకం స్మరణం - యథోక్తం॥ శ్లో॥ ఆత్మదాస్యం హరేస్స్వామ్యం స్వభావం చ సదా స్మరేతి - పరం ॥ శ్లో ॥ క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతా - తద్యథేషీకాతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేతేత్యాదేః - ఇదమనుస్మరణం కీర్తనస్యాప్యుపలక్షణం - అనంతరం - క్వజపో వా మజ్ఞవేతి కీర్తనస్య ప్రశంసనాత్ ॥ ౩౯ ॥ నను భగవతః స్మరణకీర్తనయోః॥ శ్లో॥ పాపక్షయశ్చ భవతి స్మరతాం తమహర్నిశమిత్యాదిషు వచనేష్వావృత్తయోః పాపక్షయహేతుత్వం గమ్యతే - అవశేనాపి యన్నామ్ని - సకృత్స్మృతోఽపీత్యాదిషు స్మరణకీర్తనయోః సకృత్కృతయోరేవ - తత్ర కథమవిరోధ ఇత్యాశంక్యాహ॥ కృతే పాప ఇతి ॥ ఏకం సకృత్కృతం - కృతానాం సర్వాంహసాం - సకృత్కృతం స్మరణాది - కరిష్యమాణానాం తావదావర్త్యమానం పూర్వాంహసాం సంస్కారనాశద్వారేణ పునరుత్పత్తిప్రతిబంధితయా ప్రాయశ్చిత్తమిత్యవిరోధః - న చాత్రానుతప్తానామావృత్తిరనుతప్తానాం తు సకృదిత్యవిరోధో వక్తవ్యః - అనుతప్తస్యైవ సర్వత్ర ప్రాయశ్చిత్తాధికారాత్ - న చేదం స్మరణమనుతాపాదిసహకారాత్పాపస్య నివర్తకం - కింతు వస్తుసామర్థ్యాత్ - తిమిరస్యేవ తరణిః - తస్మాదత్రానుతాపస్యోపాదానం - నాధికారివిశేషణతా ॥ ౪౦ ॥ కించాత్ర కాలాద్యపి నాపేక్ష్యమిత్యాహ॥ ప్రాతరితి॥ సద్య ఇతి॥

త్య ప్రోక్తాని పరమర్షిభిః॥ ౩౭ ॥ పాపే గురూణి గురుణి స్వల్పాన్యల్పే చ తద్విదః। ప్రాయశ్చిత్తాని మై
త్రేయ జగుస్స్వాయంభువాదయః॥ ౩౮॥ ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి తపః కర్మాత్మకాని వై। యాని తే
షామశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణం పరమ్॥ ౩౯॥ కృతే పాపేఽనుతాపో వై యస్య పుంసః ప్రజాయతే। ప్రా
యశ్చిత్తం తు తస్యైకం హరిసంస్మరణం పరమ్॥ ౪౦॥ ప్రాతర్నిశి తథా సంధ్యామధ్యాహ్నాదిషు సంస్మ

క్తాని॥ ౩౭॥ అనురూపత్వమాహ ॥ పాప ఇతి॥ ౩౮॥ కర్మమయైః ప్రాయశ్చిత్తైర్నిశ్శేషం సర్వపాపక్షయాభావాత్ దుష్కరత్వాచ్చ సర్వోత్కృష్టం సుకరం చ శ్రీకృష్ణభక్తిరూపం సర్వప్రాయశ్చిత్తమాహ ॥ ప్రాయశ్చిత్తానీతి॥ తపాంసి కృచ్ఛ్రాదీని కర్మాణి చ దానపూజాజపాదీని తదాత్మకాని యాని ప్రాయశ్చిత్తాని - తేభ్యస్సర్వేభ్యః కృష్ణస్యానుస్మరణం పరం శ్రేష్ఠం॥ ౩౯॥ శ్రేష్ఠత్వమేవాహ ॥ కృత ఇతి॥ పాపే కృతే యస్య పుంసోఽనుతాపః ప్రకర్షేణ జాయతే - తస్యైవ మన్వాద్యుక్తానాం తపోదానాదీనాం మధ్యే ఏకం కించిత్పాపానురూపం ప్రాయశ్చిత్తం - అననుతప్తస్య తేష్వనధికారాత్ - హరిసంస్మరణం తు పరం॥ ౪౦ ॥ అనుతాపమనపేక్ష్యాపి నిశ్శేషపాపక్షయహేతుత్వాత్ - అవశేనాపి యన్నామ్ని కీర్తితే ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - దేశకాలాదికమనపేక్ష్య సద్యః పాపక్షయహేతు

వచనాత్సకృదేవేతిగమ్యతే - అతస్సద్యఇత్యనేనవిరోధాత్ప్రాతరాదిషునావృత్తిరితిమంతవ్యం- నరఇతిచజాత్యాశ్రమాద్యనాదరోక్తేః దేశకర్తృశౌచాద్యనపేక్షోచలక్ష్యః ॥ శ్లో ॥ చక్రాయుధస్యనామానిసదాసర్వత్రకీర్తయేత్ । నాశౌచంకీర్తనేతస్యేత్యాదివచనాత్ ॥ ౪౧ ॥ నకేవలమిదంపాపస్యైవనాశకంకింతుసంసారస్యాపీత్యాహ ॥ విష్ణుసంస్మరణాదితి॥ తస్యముక్తిసాధనభూతభగవత్స్మరణవతః॥ ౪౨ ॥ నిత్యకర్మాణ్యపిభగవచ్చింతాయుక్తానిముక్తిదానీత్యాహ॥ వాసుదేవఇతి॥ యథాప్రణయనంనిత్యయాగాంగమపిగోదోహనపాత్రేణకృతంపశుఫలప్రదం - తథానిత్యమపిజపాదికర్మభగవచ్చిత్తేనకృతంముక్త్యైభవతీతియుక్తం ॥ ౪౩ ॥ ఏవంముక్తిబీజభగవత్సంకీర్తనవతామపిదేవేంద్రత్వాదిపదంవిఘ్నఇత్యాహ॥ క్వనాకపృష్ఠేతి॥ శాశ్వతఫలప్రదస్యహరికీర్తనస్యస్వర్గాదిపదంనశ్వరత్వాదననురూపమిత్యర్థః॥ ౪౪ ॥ యస్మాదేవంసకృత్కీర్తనాది- కృతస్యపాపస్యక్షపణం - తస్మాదావృత్తకీర్తనాదిస్సంస్కారఃపాపహేతుమస్సంస్కారనాశక ఇత్యాహ ॥ తస్మాదితి ॥ ఇదంసంకీర్తనంశ్రవణస్యాప్యుపలక్షణం - వక్ష్యతిచ - హంతికలుషంశ్రోత్రంసయాతోహరిరితి - ఏవంశ్రవణాదేస్సకృచ్ఛ్రుతేప్రీణాత్యవఘాతవద్దృష్టఫలత్వాభావాచ్చ - ప్రాక్కృతపాపక్షయార్థంనావృత్తికల్పనాన్యాయ్యా - అనాదిగిరిగుహోదరస్థమోహార

ర్ణ । నారాయణమవాప్నోతిసద్యఃపాపక్షయంనరః॥ ౪౧ ॥ విష్ణుసంస్మరణాత్ క్షీణసమస్తక్లేశసంచయః । ముక్తింప్రయాతిస్వర్గాప్తిస్తస్యవిఘ్నోనుమీయతే॥ ౪౨॥ వాసుదేవేమనోయస్యజపహోమార్చనాదిషు । తస్యాంతరాయోమైత్రేయదేవేంద్రత్వాదికంఫలమ్॥ ౪౩ ॥ క్వనాకపృష్ఠగమనం పునరావృత్తిలక్షణమ్ । క్వజపోవాసుదేవేతిముక్తిబీజమనుత్తమమ్॥ ౪౪ ॥ తస్మాదహర్నిశంవిష్ణుంసం

త్వాచ్చ - హరిసంస్మరణంశ్రేష్ఠమిత్యాహ ॥ ప్రాతరితి ॥ ప్రాతర్వానిశివాసంధ్యాయాంవా మధ్యాహ్నేవా - ఆదిశబ్దాద్దేశవయోవస్థాదినియమం వారయతి - నర ఇతి ఆశ్రమాదినియమంచ దేశకాలాదినియమంవినైవ యథాకథంచిన్నారాయణంసంస్మరన్నేవ సద్యస్తత్క్షణంపాపక్షయమవాప్నోతి - నతుసంస్మరణంకృత్వా - ఏతదుక్తంభవతి - ద్వాదశాబ్దాదికంహిదేశకాలాధికారినియమాద్యపేక్షం యథావదనుష్ఠితం - కాలాంతరేపాపక్షయహేతుః - ఇదంతునతథా - అతస్సర్వశ్రేష్ఠమితి - అయంభావః - శాస్త్రగమ్యంహిఫలం యథాశాస్త్రందేశకాలాదినియమేన యథోక్తైనైవాధికారిణానుష్ఠితాత్ప్రాదనాన్నిష్పాద్యతే - హరిసంస్మరణఫలంతు వస్తుసామర్థ్యప్రభావాన్న దేశకాలాదినియమమపేక్షత ఇతి - తథాచవిష్ణుధర్మాదిషు వస్తుశక్తిమేవపురస్కృత్యోక్తం॥ శ్లో ॥ చక్రాయుధస్య నామాని సదాసర్వత్రకీర్తయేత్ । నాశౌచంకీర్తనేతస్య సపవిత్రకరోయత ఇతి - హరిహరతిపాపానిదుష్టచిత్తైరపిస్మృతః । అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టో దహత్యేవహిపావక ఇతి - అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానాదుత్తమశ్లోకనామయత్ । సంకీర్తితమఘంపుంసో దహేదేధోయథానల ఇత్యాది - నచైవంసతిద్వాదశాబ్దాదేరానర్థక్యం శంకనీయం - నామాదౌశ్రద్ధాశూన్యానాంతత్రైవప్రవృత్తిసిద్ధేః- స్పష్టంచైతద్భాగవతార్థదీపికాయామస్మాభిః ప్రపంచితమిత్యుపరమ్యతే॥ ౪౧॥ కించ హరిసంస్మరణం ద్వాదశాబ్దాదివత్ నతుపాపక్షయమాత్రకారణంకింతుముక్తేరపిహేతురిత్యాహ॥ విష్ణుసంస్మరణాదితి ॥ క్షీణః సమస్తక్లేశానాంపాపమూలానాం రాగాదీనాంసంచయస్సమూహోయస్యసః - నరోముక్తిమవాప్నోతి - స్వర్గప్రాప్తిస్తుతుచ్ఛత్వాత్తస్యవిఘ్నప్రాయేత్యర్థః॥ ౪౨ ॥ కించజపహోమాది సాద్గుణ్యార్థమపిసంస్మరణాదికం ముక్తావేవపర్యవస్యతీత్యాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ తస్యమోక్షంప్రాప్స్యతః పుంసోజపహోమార్చనాదిసాధ్యం దేవేంద్రత్వాదికంఫలంఅతితుచ్ఛత్వాదంతరాయోవిఘ్న ఎవ॥ ౪౩ ॥ తదేవాహ ॥ క్వేతి ॥ నాకపృష్ఠస్స్వర్లోకస్తద్గమనమపిపునరావృత్తికళంకిత్వాత్ వాసుదేవేతిజపస్యకీర్తనస్యనిత్యపరమానందఫలస్యానురూపం - కింపునర్దేవేంద్రత్వాదికమిత్యర్థః - అత్రచహరిస్మరణజపయోర్గ్రహణంశ్రవణాది నవవిధభక్త్యుపలక్షణార్థం - వక్ష్యతిహి - హంతికలుషంశ్రోత్రంసమాయాతోహరిరిత్యాది ॥ ౪౪ ॥ అతోమోక్షఫలం విష్ణుస్మరణంస

స్యైవణీపస్య ఉత్తరపాపానుదయార్థంయావద్బ్రహ్మాపరోక్ష్యమావృత్తిః కార్యా - పునస్తమోనుదయాయదీపస్యైవయావదర్కోదయం - నచైవంసుకరేనామకీర్తనాదౌసతిమహాకారే ద్వాదశవార్షికాదౌ పురుషాణామప్రవృత్తేః మన్వాదివాక్యానామననుష్ఠానలక్షణో బాధ ఇతిశంకనీయం - భగవత్పరాఙ్ముఖానాంగురుషు ప్రాయశ్చిత్తేషు సశ్రద్ధానాంప్రవృత్తేః - కించ - ఇదంస్మరణాద్యశ్రద్ధయాకృతమపి ప్రాయశ్చిత్తంభవతి - యథాశిశుపాలాదేః ॥ శ్లో॥ హరిర్హరతిపాపాని దుష్టచిత్తైరపిస్మృతః॥ ఇత్యాదివచనాత్ స్మరణాదినాపాపక్షయేసత్యపి బలభద్రయుధిష్ఠిరార్జునాదీనాంవిదుషామపితీర్థయాత్రాద్యనుష్ఠానమవిద్వద్భక్తాదిలోకసంగ్రహార్థం - అస్మిన్ప్రకరణేహరివిష్ణునారాయణాద్యనేకనామ్నాం ప్రయోగాత్తేషాంపాపహరత్వమోక్షప్రదత్వప్రతిపాదనాచ్చసర్వాణ్యపినామాని సర్వపురుషార్థసాధనానీతిమంతవ్యం - నతువాసుదేవ ఇత్యేకమేవనామ - తథాచ శ్రీవిష్ణుధర్మే ॥ శ్లో॥ ఏకస్యైవసమస్తస్యబ్రహ్మణోద్విజసత్తమ । నామ్నాంబహుత్వంలోకానాముపకారకరంశృణ్విత్యుపక్రమ్య - వాసుదేవాచ్యుతాదిశ్లోకైః కేషాంచిన్నామ్నాంమోక్షప్రదత్వమభిధాయపశ్చాదన్యేషాంధర్మకామాదిషుపృథగ్వినియోగముక్త్వా॥ శ్లో॥ యద్వాభిరోచతేనామ్నాంతత్సర్వార్థేషుకీర్తయేత్ । సర్వార్థసిద్ధిమాప్నోతినామ్నామేకార్థతాయతఇతిసర్వేషాం నామ్నాంసర్వపురుషార్థసాధకత్వస్యోక్తత్వాత్ ॥ ౪౫ ॥ అథస్వర్గాదేరంతరాయత్వముపపాదయితుంనిరుపాధిక సుఖరూపభగవద్వ్యతిరిక్తస్యసర్వస్య వస్తునః సుఖాత్మకత్వందుఃఖాత్మకత్వంచకర్మకృతం - నస్వాభావికం - అతోఽస్థిరమనియతంచేత్యాహ ॥ మనః ప్రీతికర ఇతి॥ సుఖదుఃఖసాధనేస్వర్గనరకే - తేనపుణ్యపాపయోరేవసుఖదుఃఖసాధనత్వాత్తయోరుపచారాత్స్వర్గనరకశబ్దవాచ్యే ॥ ౪౬ ॥ అనియతత్వందర్శయతి॥ వస్త్వేకమితి॥ వస్తు అన్నపానాది - ఏకమేవవస్తు అనేకపురుషాపేక్షయాదుఃఖాద్యాత్మకంభవతి - తస్మాద్వస్తువస్త్వాత్మకంకుతః - సుఖదుఃఖాద్యేకాంతరూపేణవస్తునోవస్తుత్వంకుతః - ఏవమనేకపురుషాపేక్షయాదుఃఖాద్యాత్మకత్వమవ్యవస్థితమిత్యుక్తం॥ ౪౭॥ ఏకస్మిన్నపిపురుషేనవ్యవస్థితమిత్యాహ॥ తదేవేతి॥ ౪౮॥ ఉపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ సుఖదుఃఖాత్మకత్వంసర్వస్య వస్తునః కర్మకృతం - నస్వరూపకృతం - అతః కర్మవశాన్నైతదపైతీత్యర్థః - తత్తద్విషయేషుపుణ్యపాపజన్యోమనోవృత్తివిశేషః సుఖదుఃఖేఇత్యాహ - మానసఇతి - యత్రవిషయజ్ఞానేపుణ్యమానుకూల్యంజనయతితత్సుఖం - యత్రపాపం ప్రాతికూల్యంజనయతితద్దుఃఖమితివివేకః॥ ౪౯ ॥ మనోవృత్తిః ప్రసంగాద్విషయసంగినీబంధాయా

స్మరన్పురుషోమునే । నయాతినరకంసద్యస్సంక్షీణాఖిలపాతకః॥ ౪౫ ॥ మనఃప్రీతికరస్స్వర్గోనరకస్తద్విపర్యయః । నరకస్వర్గసంజ్ఞేవై పాపపుణ్యేద్విజోత్తమ॥ ౪౬॥ వస్త్వేకమేవదుఃఖాయసుఖాయేర్ష్యోద్భవాయచ । కోపాయచయతస్తస్మాద్వస్తువస్త్వాత్మకంకుతః॥ ౪౭ ॥ తదేవప్రీతయేభూత్వా పునర్దుఃఖాయజాయతే । తదేవకోపాయయతః ప్రసాదాయచజాయతే ॥ ౪౮ ॥ తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తినచకించిత్సుఖాత్మకమ్ । మనసఃపరిణామోఽయంసుఖదుఃఖాదిలక్షణమ్ ॥ ౪౯ ॥ జ్ఞానమేవపరంబ్ర

ర్వాన్నరకం నయాతీతికిముకర్తవ్యమిత్యుపసంహరతి ॥ తస్మాదితి॥ ౪౫ ॥ తదేవంహరిభక్తిరూపం సులభం సర్వేషాం సర్వప్రాయశ్చిత్తముక్తం - ఇదానీం విదుషామేవ యోగ్యం బ్రహ్మజ్ఞానాత్మకం సర్వప్రాయశ్చిత్తమురరీకృత్య బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య పూర్వోక్తస్యస్వర్గనరకతత్సంపాదనాదిసర్వప్రపంచస్యమిథ్యాత్వమాహ - మనఃప్రీతికరస్స్వర్గ ఇత్యాదిసార్ధైః పంచభిః ॥ మనః ప్రీతికర ఇతి ॥ తద్విపర్యయః మనోదుఃఖకరః - అతః స్వప్నగతమనఃప్రీతిదుఃఖకరవస్తువత్ స్వర్గనరకౌమిథ్యైవేతిభావః - మిథ్యాభూతస్వర్గనరకహేతుత్వాత్ పాపపుణ్యేఅపిమిథ్యైవేత్యాశయేనాహ - నరకేతి॥ ౪౬॥ ఆయుర్వైఘృతమితివత్సాధనే సాధ్యవదుపచారాత్పాపపుణ్యేఏవనరకస్వర్గసంజ్ఞే ఇత్యుక్తం - సుఖదుఃఖసాధనానాంస్రక్చందనవనితాదీనామప్యసత్యత్వమాహ॥ వస్త్వేకమేవేతి॥ వస్తుస్రక్చందనాది-వస్త్వాత్మకంనియతస్వభావంకుతః - దేశకాలభోక్తృభేదేనానియతస్వభావత్వాన్నపరమార్థతస్సుఖదుఃఖ సాధనం కించిదస్తీత్యర్థః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ తస్మాదితి ॥ మనసః పరిణామస్స్వప్నమనోరథాదివన్మనోవిలాసమాత్ర ఇత్య

భవతి - విషయనివృత్తౌ మోక్షౌ ఇత్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞానం మనసః పరిణామః - తదేవ పరం బ్రహ్మ - తత్ప్రాప్తిహేతురిత్యర్థః॥ శ్లో॥ మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్షయోరితి వక్ష్యతి - జ్ఞానాత్మకమితి మనోవృత్తిజనితపుణ్యపాపనిమిత్తమిదం సర్వం - యథాహ॥ శ్లో॥ కర్మానురంజితో భుఙ్క్తే పరిణామం స్వచేతస ఇతి॥ ౫౦॥ విద్యావిద్యే చేతి॥ విద్యావిద్యే జ్ఞానకర్మణీ - మోక్షసాధనభూతం జ్ఞానం విద్యా - అనభిసంహితఫలం కర్మ అవిద్యా - తే చ జ్ఞానమేవ మనోవృత్తిరూప జ్ఞానసాధ్యే ఇత్యర్థః॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః ❀❀❀

కథితమితి॥ కథితమిత్యాది భువనశేషస్య జ్యోతిశ్చక్రస్య చ ప్రశ్నః॥ ౧॥ ౨॥ రవీతి॥ తావతీ భూర్లోకాఖ్యా॥ ౩॥ యావదితి॥ యావత్ప్రమాణా అభితః కటాహద్వయస్పృక్ - విస్తారపరిమండలాత్ - వ్యాసాత్ వృత్తపరిధిమానాచ్చ - నభః భువర్లోకాఖ్యం - వ్యాసమండలతః తావద్విస్తారాత్పంచాశత్కోటి - వృత్తపరిధిస్సార్ధశతకోటికం - స్వ

హ్యజ్ఞానం బన్ధాయ చేష్యతే। జ్ఞానాత్మకమిదం సర్వం న జ్ఞానాద్విద్యతే పరమ్॥ ౫౦ ॥ విద్యావిద్యే చ మైత్రేయ జ్ఞానమేవోపధారయ॥ ౫౧ ॥ ఏవమేతన్మయాఖ్యాతం భవతో మండలం భువః। పాతాలాదీని సర్వాణి తథైవ నరకాన్ ద్విజ॥ ౫౨ ॥ సముద్రాః పర్వతాశ్చైవ ద్వీపా వర్షాణి నిమ్నగాః। సంక్షేపాత్సర్వమాఖ్యాతం కిం భూయః శ్రోతుమిచ్ఛసి॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః ❀

మైత్రేయః॥ కథితం భగవన్ బ్రహ్మన్ మమైతదఖిలం త్వయా। భువర్లోకాదికాన్ లోకాన్ శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం మునే॥ ౧॥ తథైవ గ్రహసంస్థానప్రమాణాని యథా తథా। సమాచక్ష్వ మహాభాగ మహ్యం త్వం పరిపృచ్ఛతే॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ రవిచంద్రమసోర్యావన్మయూఖైరవభాస్యతే। ససముద్రసరిచ్ఛైలా తావతీ పృథివీ స్మృతా॥ ౩॥ యావత్ప్రమాణా పృథివీ విస్తారపరిమండలాత్। నభస్తావత్ప్రమాణం

ర్థః॥ ౪౯॥ కిం తర్హి సత్యమిత్యత్రాహ॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞానాత్మకం పరం బ్రహ్మైవ పరమార్థ ఇతి శేషః - ఏవం చేత్కుతోఽస్య బన్ధమోక్షావిత్యత్రాహ - జ్ఞానమితి - అవిద్యయా అహంకారాదిరూపేణ ప్రతీతం జ్ఞానమేవ బన్ధాయేష్యతే - చశబ్దాద్జ్ఞానమేవ విద్యయా తన్నిరాసేన మోక్షాయ ప్రతిపద్యత ఇత్యర్థః - న చాభ్యసనీయం నిరసనీయం వా - అహంకారాది తద్వ్యతిరిక్తమస్తీత్యాహ జ్ఞానాత్మకమితి॥ ౫౦॥ తదధ్యాసాపవాదహేతు విద్యావిద్యే అపి అతః పృథఙ్న విద్యేతే ఇత్యత్రాహ॥ విద్యావిద్యే చేతి॥ తదేవమవిద్యా - విద్యా తత్కర్తృకఫలాదిరహితాత్మానుసంధానం - యావదజ్ఞానం తావత్సర్వప్రాయశ్చిత్తం - అపరోక్షజ్ఞానే తు న పాపశంకా - న చ ప్రాయశ్చిత్తం॥ శ్రుతిః॥ యథా వై పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యంతే - న కర్మణా లిప్యతే పాపకేనేత్యాది శ్రుతేః - యద్వా మనః ప్రీతికరః స్వర్గ ఇత్యాదేరేవం సంబంధః - యద్యపి స్వర్గనరకౌ ధర్మాధర్మప్రాప్యౌ విధివత్సుఖదుఃఖభూయిష్ఠౌ మయోక్తౌ - తథాపి న తత్ప్రాప్తిపరిహారయోరతీవ యత్నః కార్యః - తత్సాధనానాం చ అపరమార్థత్వాత్ - పరం బ్రహ్మ చైకం సత్యం - అతస్తత్ప్రాప్త్యై మనీషిభిర్జ్ఞానాభ్యాస ఏవ యత్నః కార్య ఇతి॥ ౫౧॥ తదేవం నరకప్రసంగప్రాప్తం పరిసమాప్య ప్రకృతమేవోపసంహరన్నాహ - ఏవమిత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః ❀❀❀

నమో భగవతే తస్మై పరాశరమహర్షయే। యత్ప్రసాదేన సర్వాత్మా వాసుదేవస్స్మృతో మయా॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౧॥ తథైవేతి॥ గ్రహాణాం సంస్థానం కస్యోపరి కో గ్రహోఽస్తీతి - తేషాం సన్నివేశం - ప్రమాణాని తేషామంతరాంతరయోజనసంఖ్యాః॥ ౨॥ భూర్లోకమానేనైవ భువర్లోక ఇతి వక్తుం తన్మానం తావదాహ॥ రవీతి॥ పృథివీ స్మృతేతి భూర్లోకః స్మృత ఇత్యర్థః॥ ౩॥ యావదితి॥ విస్తారో లోకాలోకావధిః - పరిమండలం వృత్తసంస్థానం - తయోర్ద్వంద్వైక్యం - తస్మాత్ - వ్యాసమండలతః విస్తారమండలాఖ్యం - నభో భువర్లోకాఖ్యం - వ్యా

లోకావధేస్సూర్యస్య లక్షోచ్ఛ్రితత్వోక్త్యా భువర్లోకో లక్షోత్సేధ ఇత్యప్యర్థాదుక్తమ్ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ఋషిభ్య ఇతి ॥ మేఢిః ఖలమధ్యనిఖాతస్తంభః ॥ ౧౦ ॥ త్రైలోక్యమితి ॥ ఇజ్యాఫలస్య యాగఫలస్య - భూః భోగభూమిః - ఏషా ఇదం త్రైలోక్యం - ఇజ్యా చాత్ర భారతవర్షే కర్తవ్యా - ఉపాసనాయోగాదిక్రియాతత్ఫలం తు సర్వలోకేష్వపి స్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యోగేశ్వరాణాం గతిమాహురంతర్బహిస్త్రిలోక్యా ఇతి వచనాత్ ॥ ౧౧ ॥ ధ్రువాదితి ॥ కల్పవాసినః కల్పావధికాయుషో మన్వంతరాద్యధికారిణ ఇంద్రాద్యాః స్వాధికారనివృత్తౌ కాలప్రతీక్షయా మహర్లోకే తిష్ఠంతి ॥ శ్లో ॥ వినివృత్తాధికారాస్తు మహర్లోకనివాసిన ఇతి శైవోక్తేః - కల్పాధికారిణశ్చాత్ర సంస్థితా ద్విజపుంగవా ఇతి కూర్మోక్తేశ్చ - పునస్తాననూద్య తల్లోకోచ్ఛ్రాయోఽభిధీయతే ఏకేతి ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ చతుర్గుణోత్తర ఇతి ॥ చతుర్గుణోత్తర ఇతి కోటిద్వయం ప్రకృత్యోక్తత్వాత్ జనలోకాదష్టకోట్యుత్తరే వ్యోమ్ని తపః - షడ్గుణేనేత్యత్రాపి తపసో ద్వాదశకోట్యుచ్ఛ్రాయే సత్యం - ఇత్థం త్రయోవింశతిః కోట్యః - ధ్రువాదూర్ధ్వం - సత్యమారభ్యాండకటాహాంతం కించిదూనం కోటిద్వయం జ్ఞేయం - బ్రహ్మలోక ఏవ భగవతః పురీ రుద్రాదీనాం చ తదుపరి తనుస్తతోఽండకటాహశ్చ -

వైవ్యాసమండలతో ద్విజ ॥ ౪ ॥ భూమేర్యోజనలక్షే తు మైత్రేయ రవిమండలమ్ । లక్షే దివాకరస్యాపి మండలం శశినః స్థితమ్ ॥ ౫ ॥ పూర్ణే శతసహస్రే తు యోజనానాం నిశాకరాత్ । నక్షత్రమండలం కృత్స్నముపరిష్టాత్ప్రకాశతే ॥ ౬ ॥ ద్విలక్షే చోత్తరే బ్రహ్మన్ బుధో నక్షత్రమండలాత్ । తావత్ప్రమాణభాగే తు బుధస్యాప్యుశనాః స్థితః ॥ ౭ ॥ అంగారకోఽపి శుక్రస్య తత్ప్రమాణే వ్యవస్థితః । లక్షద్వయేన భౌమస్య స్థితో దేవపురోహితః ॥ ౮ ॥ సౌరిర్బృహస్పతేశ్చోర్ధ్వం ద్విలక్షే సమవస్థితః । సప్తర్షిమండలం తస్మాల్లక్షమేకం ద్విజోత్తమ ॥ ౯ ॥ ఋషిభ్యస్తు సహస్రాణాం శతాదూర్ధ్వం వ్యవస్థితః । మేఢీభూతస్సమస్తస్య జ్యోతిశ్చక్రస్య వై ధ్రువః ॥ ౧౦ ॥ త్రైలోక్యమేతత్కథితముత్సేధేన మహామునే । ఇజ్యాఫలస్య భూరేషా ఇజ్యా చాత్ర ప్రతిష్ఠితా ॥ ౧౧ ॥ ధ్రువాదూర్ధ్వం మహర్లోకో యత్ర తే కల్పవాసినః । ఏకాయోజనకోటీ సా యత్ర తే కల్పవాసినః ॥ ౧౨ ॥ ద్వే కోట్యౌ తు జనో లోకో యత్ర తే బ్రహ్మణస్సుతాః । సనందనాద్యాః కథితా మైత్రేయామలచేతసః ॥ ౧౩ ॥ చతుర్గుణోత్తరే చోర్ధ్వం జనలోకాత్తపస్స్మృ

పృథివ్యోర్లోకాలోకపరిచ్ఛిన్నయోరంతరాళవర్తీ భువర్లోకోఽపి తావానేవేత్యర్థః - యథాహ శుకః - ఏతావానేవ భూవలయస్య సన్నివేశః ప్రమాణలక్షణతో వ్యాఖ్యాతః - ఏతేనైవ హి దివో మండలమానం తద్విద ఉపదిశంతి - యథా ద్విదళయోర్నిష్పావాదీనాం తదంతరేణాంతరిక్షం తదుపసంధితమితి ॥ ౪ ॥ స్వర్లోకమాహ భూమేరిత్యాదిషడ్భిః ॥ ౫ ॥ పూర్ణ ఇతి ॥ శతసహస్రే లక్షే పూర్ణే ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ సౌరిరితి ॥ సౌరిశ్శనైశ్చరః ॥ ౯ ॥ ఋషిభ్య ఇతి ॥ మేఢీభూతః ధాన్యాక్రమణే పశూనామాశ్రయో ఖలమధ్యనిఖాతస్తంభో మేఢిః తద్వత్ స్థితః ॥ ౧౦ ॥ త్రైలోక్యమితి ॥ ఉత్సేధేన ఉచ్ఛ్రాయేణ పంచదశలక్షప్రమాణేన - ఇజ్యాదిఫలస్య యాగాదికర్మఫలస్య భూరేషా త్రైలోక్యరక్షణా - త్వర్థే చకారః - ఇజ్యా త్వత్ర భారతవర్ష ఏవ ప్రతిష్ఠితా సమాప్తా - ఉక్తం హి ॥ శ్లో ॥ యతో హి కర్మభూరేషా హ్యతోఽన్యా భోగభూమయ ఇతి ॥ అతోఽత్ర లబ్ధజన్మనా పుంసా నిత్యం ధర్మే యతితవ్యమితి భావః ॥ ౧౧ ॥ ధ్రువాదితి ॥ కల్పదినపర్యంతమేవ మహర్లోకే వసంతి - కల్పాంతే జనలోకం యాంతీతి కల్పవాసినో భృగ్వాదయః ॥ శ్లో ॥ త్రైలోక్యం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా । యాంత్యూష్మణా మహర్లోకాజ్జనం భృగ్వాదయోఽర్దితా ఇతి శుకోక్తేః - తస్యోచ్ఛ్రాయమాహ - ఏకేతి - యత్రేత్యాదేః పునరుక్తిస్తదుచ్ఛ్రాయవిధానార్థా - సుగమం పాఠం ॥ ౧౨ ॥ ద్వే ఇతి ॥ మహర్లోకానంతరముచ్ఛ్రాయేణ ద్వే కోటీ జనో లోకః - యత్ర తే కథితాః ప్రఖ్యాతాస్సనందనాద్యాస్సంతి ॥ ౧౩ ॥ చతుర్గుణోత్తర ఇతి ॥ జనలోకచతుర్గుణోత్తరే అష్టకోట్యుచ్ఛ్రాయే ఆకాశే వ్యాప్తస్త

యత్తు ॥ శ్లో ॥ జనలోకాత్తపోలోకశ్చతస్రః కోటయస్స్మృతాః । ప్రాజాపత్యాద్బ్రహ్మలోకః కోటిషట్కంతుసస్మృత ఇతిపురాణాంతరవచనం - తత్తు తత్తల్లోకాంతరాళవిషయం - ఇదంతు చతుర్గుణోత్తరే షడ్గుణేనేత్యాదివచనం తత్తల్లోకాంతరాళస్యలోకోచ్ఛ్రాయఘనస్యచ సంహత్య మానోక్తిపరమిత్యవిరోధః ॥ ౧౪ ॥ షడ్గుణేనేతి ॥ అపునర్మారకాః సత్యలోకం ప్రాప్తాః హీనపునస్సంసరంతి ॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యన్నా నపునరిమం మానవమావర్తం తేనావర్తంత ఇతి శ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మణాసహ తేసర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే । పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమితి స్మృతేశ్చ ॥ ఆబ్రహ్మభవనాదిత్యాది శ్రుత్యుక్తమావర్తనంచ చతుర్ముఖాద్యుపాసనేన తత్తల్లోకప్రాప్తివిషయం కల్ప్యం ॥ శ్లో ॥ తేషామేషాం కేచన బ్రహ్మలోకాదూర్ధ్వస్సాన్యే సంతి తత్రైవలోకాః । విష్ణోరన్యే సంతిలోకా విశాలాస్తాంస్తాన్లోకాంస్తానుపాస్య వ్రజంతీతి పురాణాంతరవచనాత్ ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కృతాకృతకయోరితి ॥ శూన్యః నిర్జనః ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ దశోత్తరేణేతి ॥ అసావంబుపరీతోండః ॥ ౨౩॥ వహ్నిశ్చేతి ॥ ప్రధానస్యానంత్యాద్దశోత్తరత్వమప్యస్తీతి శతేపంచాశన్న్యాయాద్దశోత్తరాణి సప్తేత్యుపపన్నం - యద్వా - కటాహాదీనిమహ

తః । వైరాజాయత్ర తే దేవాః స్థితా దాహవివర్జితాః ॥ ౧౪ ॥ షడ్గుణేన తపోలోకాత్సత్యలోకో విరాజతే । అపునర్మారకాయత్ర బ్రహ్మలోకో హి సంస్మృతః ॥ ౧౫ ॥ పాదగమ్యంతు యత్కించిద్వస్త్వస్తి పృథివీమయమ్ । సభూర్లోకస్సమాఖ్యాతో విస్తారోస్య మయోదితః ॥ ౧౬ ॥ భూమిసూర్యాంతరంయత్తు సిద్ధాదిమునిసేవితమ్ । భువర్లోకస్తు సోప్యుక్తో ద్వితీయో మునిసత్తమ ॥ ౧౭ ॥ ధ్రువసూర్యాంతరం యత్తు నియుతాని చతుర్దశ । స్వర్లోకస్సోపి గదితో లోకసంస్థానచింతకైః ॥ ౧౮ ॥ త్రైలోక్యమేతత్కృతకం మైత్రేయ పరిపఠ్యతే । జనస్తపస్తథా సత్యమితి చాకృతకం త్రయమ్ ॥ ౧౯ ॥ కృతాకృతకయోర్మధ్యే మహర్లోక ఇతి స్మృతః । శూన్యో భవతి కల్పాంతే యోత్యంతం న వినశ్యతి ॥ ౨౦ ॥ ఏతే సప్త మహాలోకా మైత్రేయ కథితాస్తవ । పాతాళాని చ సప్తైవ బ్రహ్మాండస్యైష విస్తరః ॥ ౨౧ ॥ ఏతదండకటాహేన తిర్యక్చోర్ధ్వమధస్తథా । కపిత్థస్య యథా బీజం సర్వతో వై సమావృతమ్ ॥ ౨౨ ॥ దశోత్తరేణ

పోలోకస్స్మృతః ॥ ౧౪॥ షడ్గుణేనేతి ॥ జనలోకాపేక్షయైవ షడ్గుణేన ద్వాదశకోట్యుచ్ఛ్రాయేణ తపోలోకానంతరం సత్యలోకః - నతు తపోలోకాత్ షడ్గుణేనేతి మంతవ్యం - తథాసత్యష్టాచత్వారింశత్కోట్యుచ్ఛ్రాయత్వేన బ్రహ్మాండే తస్యావకాశాభావాత్ - అపునర్మారకాః పునర్మృత్యుశూన్యాః - సత్యలోకపదకత్ర్యాదిభేదేన బ్రహ్మాధిష్ఠాన్యత్పరం వైకుంఠలోకాదిజ్ఞేయం - ఏవంచ భూతలాదూర్ధ్వం పంచదశలక్షోత్తరాస్త్రయోవింశతికోట్యో భవంతి - సత్యలోకాదూర్ధ్వం పంచదశలక్షోనకోటిద్వయాదండకటాహ ఇతి జ్ఞేయం ॥ ౧౫॥ మహర్లోకాదీనాముత్సేధప్రమాణముక్తం - భూతలాదిలోకత్రయస్య ప్రత్యేకముత్సేధవ్యవస్థామాహ - పాదగమ్యమిత్యాది త్రిభిః ॥ పాదగమ్యమితి ॥ చరణసంచారయోగ్యం గిరిశిఖరాదియావత్తావదుత్సేధో భూర్లోక ఇత్యర్థః - విస్తారోస్య మయోదితః - సర్వతో లోకాలోకావధిః - పంచవింశతికోటిప్రమాణః ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ధ్రువసూర్యాంతరమితి ॥ నియుతాని లక్షాణి ॥ ౧౮ ॥ త్రైలోక్యమితి ॥ త్రైలోక్యం కృతకం - ప్రతికల్పం కార్యత్వాత్ - జనలోకాదిత్రయమకృతకం - ప్రతికల్పమకార్యత్వాత् ॥ ౧౯ ॥ కృతాకృతకయోరితి ॥ మహర్లోకస్య కృతకాకృతకత్వే హేతుమాహ - శూన్య ఇతి - జనైశ్శూన్యః ॥ ౨౦॥ ౨౧ ఏతదితి ॥ ఏతచ్చతుర్దశభువనాత్మకం జగదండకటాహేన సమావృతం - తదేవ పృథివ్యావరణం - సచ కటాహః కోటియోజనవిస్తారః ॥ శ్లో ॥ సప్తసాగరమానస్తు గతోదస్తదనంతరం । కోటియోజనమానస్తు కటాహస్సువ్యవస్థిత ఇతి - స్వచ్ఛందభైరవతంత్రోక్తేః ॥ ౨౨ ॥ దశోత్తరేణేతి ॥ కటాహాదశోత్తరేణ దశగుణేన - అంబుపరిధానః పయసా వేష్టితః

దంతానిసప్తావరణాని - తత్రకటాహస్యదశోత్తరత్వవచనంఛత్రిన్యాయాత్ ॥ ౨౪॥ మహాంతమితి॥ అనంతస్యేతియత స్తస్యానంతస్య- అంతఃకాలతోనాశః - సంఖ్యానంయోజనేయత్తాదిశ్చ- నాస్తి॥ ౨౫ ॥ తదితి॥ అతోనంతమసంఖ్యాతప్రమాణంచతత్ప్రధానమిత్యన్వయః॥ ౨౬॥ అండానాంచేతి॥ తత్రప్రధానే సంతీతిశేషః॥ ౨౭॥ దారుణీతి ॥ చేతనాత్మాజ్ఞాతృస్వరూపః - ఆత్మవేదనఃస్వయంప్రకాశః - దారుణీత్యాదినాదుర్వివేచత్వముక్తం॥ ౨౮॥ ప్రధానమితి॥ సర్వభూతాత్మభూతయాసర్వభూతవ్యాపిన్యా - విష్ణుశక్త్యావిష్ణుసంకల్పేన - సంశ్రయధర్మిణౌ అన్యోన్యసంశ్లిష్టౌ ధృతౌధృతౌసంశ్రయధర్మిణావితిచపాఠః॥ ౨౯ ॥ తయోరితి॥ సైవశక్తిః- పృథగ్భావఃమోక్షః - సంశ్రయోబంధః- తయోఃకారణం- పురుషస్యబంధమోక్షహేతురిత్యర్థః - క్షోభకారణభూతాగుణవైషమ్యాన్ముఖ్యహేతుః ॥ ౩౦॥ యథేతి॥ యథావాయుర్జలేస్థితంకణికాశతం - అసక్తంనిర్లేపం- యథాబిభర్తి - తథావిష్ణోస్సాశక్తిః - ప్రధానపు

పయసామైత్రేయాండంచతద్వృతమ్ । సర్వోంబుపరిధానోసావహ్నినావేష్టితోబహిః॥ ౨౩॥ వహ్నిశ్చవాయునావాయుర్మైత్రేయనభసావృతః। భూతాదినానభస్సోపిమహతాపరివేష్టితః। దశోత్తరాణ్యశేషాణిమైత్రేయైతానిసప్తవై॥ ౨౪॥ మహాంతంచసమావృత్య ప్రధానంసముపస్థితమ్। అనంతస్యనతస్యాంతస్సంఖ్యానంవాపివిద్యతే॥ ౨౫॥ తదనంతమసంఖ్యాతప్రమాణంచాపివైయతః। హేతుభూతమశేషస్యప్రకృతిస్సాపరామునే॥ ౨౬॥ అండానాంచసహస్రాణాంసహస్రాణ్యయుతానిచ । ఈదృశానాంతథాతత్రకోటికోటిశతానిచ॥ ౨౭॥ దారుణ్యగ్నిర్యథాతైలంతిలేతద్వత్పుమానపి। ప్రధానేవస్థితోవ్యాపీచేతనాత్మాత్మవేదనః॥ ౨౮॥ ప్రధానంచపుమాంశ్చైవసర్వభూతాత్మభూతయా। విష్ణుశక్త్యామహాబుద్ధేవృతౌసంశ్రయధర్మిణౌ॥ ౨౯ ॥ తయోస్సైవపృథగ్భావకారణంసంశ్రయస్యచ । క్షోభకారణభూతాచసర్గకాలేమహామతే॥ ౩౦ ॥ యథాసక్తంజలేవాతోబిభర్తికణికాశతమ్ । శక్తిస్సా

దశోత్తరాణీసప్తేతిచ త్రిన్యాయేనోక్తం - పృథివ్యావరణస్య దశోత్తరత్వాభావాత్ ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ శ్లో ॥ ఏతద్భగవతోరూపం స్థూలంతేవ్యాహృతంమయా। మహ్యాదిభిశ్చావరణైరష్టభిర్బహిరావృతమితి ॥ శుకాద్యుక్తైరష్టమస్యావరణంప్రసిద్ధం - తదాహ॥ మహాంతంచేతి॥ ఉత్పత్తివినాశాభ్యాంపరిచ్ఛిన్నానిచపృథివ్యాదిసప్తావరణాని- ప్రధానంతునతథేత్యాహ- అనంతస్యేతి - సర్వగతస్యాంతోనాశోనాస్తి- సంఖ్యానంవాదశగుణాత్మకం॥ ౨౫॥ తదితి॥ యతస్తదనంతంనిత్యం - అసంఖ్యాతప్రమాణంచేతినవిద్యతేసంఖ్యాతంప్రమాణంయస్య తత్తథాభూతంచ - వైప్రసిద్ధం - నాహోనరాత్రిరిత్యాదిశ్రుతిపురాణేషు- అతఃకార్యస్యసమస్తస్య హేతుభూతంపరాప్రకృతిశ్చ అనాదిమత్త్వాత్ ॥ ౨౬॥ సర్వగత్వంవ్యనక్తి॥ అండానాంచేతి॥ ౨౭ ॥ తతశ్చపురుషాధిష్ఠితమేవజగతోహేతురిత్యాహ॥ దారుణీతి॥ కాష్ఠేయథాతత్ప్రకాశకస్సన్నప్యగ్నిరవస్థితః - తిలేచతైలంయథావ్యాప్తం- ఆత్మవేదనస్స్వప్రకాశః॥ ౨౮॥ తయోరపిపరమేశ్వరాధిష్ఠితత్వమాహ - ప్రధానంచేత్యాదివ్యాఖ్యాం ॥ ప్రధానంచేతి॥ విష్ణోస్స్వరూపభూతయాశక్త్యాసచ్ఛక్త్యావృతావధిష్ఠితా - సంశ్రయధర్మిణౌనియమ్యనియంతృభావేనస్థితౌ॥ ౨౯॥ తయోరితి॥ సైవకాలాత్మనాస్థితాసతీ - తయోఃప్రళయకాలేపృథగ్భావస్య కారణం - స్థితికాలేసంశ్రయస్యచకారణం - సర్గకాలేక్షోభకారణభూతాచేత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఏవంచప్రధానపురుషద్వారాతత్కార్యభూతజగదాశ్రయత్వేపివిష్ణుశక్తేర్నిర్లిప్తత్వందృష్టాంతేనాహ॥ యథేతి॥ జలేస్థితంకణికాశతంపరమాణుస్తోమం- అసక్తంయథాభవత్యేవవాతోబిభర్తి - తథాప్రధానపురుషాత్మకంజగత్ తత్రావస్థితత్వాదాత్మన్యసక్తమేవవిష్ణుశక్తిర్బిభర్తి - యథాశైత్యంజలేవాతోబిభర్తికణికాగతమితి - పాఠాంతరే జలస్థితంశైత్యంకణికాద్వారేణాగతంయథావాతోబిభర్తి - తథాజలస్థానీయప్రధాన

రుషాత్మకం సర్వం తద్గతదోషైరస్పృష్టం బిభర్తి - అనేన శ్లోకేన ధారణాదావక్లేశోఽపి దర్శితః ॥ ౩౧ ॥ యథా చేతి ॥ కార్యభూతా వృక్షా యల్లక్షణాః - తల్లక్షణేన తద్ధర్మకేణ పార్థివత్వవృక్షత్వచూతత్వాదిధర్మవతా ద్రవ్యేణ ఉపాదానకారణీభూతేన యథానుగతాః - ఏవం సత్త్వాదిగుణమయా మహదాద్యాస్తాదృశా దేవాద్యాకృతాజ్జాయంతే ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ బీజేతి ॥ యథా నాపచయస్తరోః - అనేకబీజవృక్షకారణభావేఽపి యథా వృక్షస్య న వినాశః - కేనాప్యవయవేన - ఏవం దేవాదిసర్వసర్గేఽపి పంచభూతానాం న క్షయః ॥ ౩౫ ॥ జగదుపాదానకారణత్వేఽపి భగవతః స్వశరీరభూతప్రధానాంశనిష్ఠతయా వికారాణాం కాలాదివత్స్వరూపేణ పరిణామిత్వం నాస్తీత్యాహ ॥ సన్నిధానాదితి ॥ ౩౬ ॥ ఆత్మనాం దేవాదిభేదేనోత్పత్తిరపి తత్కర్మానురూపభగవత్సంకల్పాయత్తేత్యాహ ॥ వ్రీహీతి ॥ వ్రీహిబీజే మూలనాళాదయః కారణభూతవ్రీహిద్రవ్యరూపేణ స్థితాః పరిణామశక్తిమంతః క్షేత్రకర్షణోప్తిజలసేకాదిప్రరోహహేతుసామగ్రీమాసాద్య మూలనాళాద్యవస్థారూపా యథాఽఽవిర్భవంతి - ఏవమాత్మానస్స్వకర్మశక్తిసహితవిష్ణుశక్తిరూపసామగ్రీమాసాద్య దేవాదిరూపేణావిర్భవంతి ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ఏవం విష్ణోర్జగత్కారణత్వముక్తం - స ఏవ పరం

పి తథా విష్ణోః ప్రధానపురుషాత్మకమ్ ॥ ౩౦ ॥ యథా హి పాదపో మూలస్కంధశాఖాదిసంయుతః । ఆదిబీజాత్ప్రభవతి బీజాన్యన్యాని వై తతః ॥ ౩౧ ॥ ప్రభవంతి తతస్తేభ్యస్సంభవంత్యపరే ద్రుమాః । తేఽపి తల్లక్షణద్రవ్యకారణానుగతా మునే ॥ ౩౨ ॥ ఏవమవ్యాకృతాత్పూర్వం జాయంతే మహదాదయః । విశేషాంతాస్తతస్తేభ్యస్సంభవంత్యసురాదయః । తేభ్యశ్చ పుత్రాస్తేషాం చ పుత్రాణామపరే సుతాః ॥ ౩౪ ॥ బీజవృక్షప్రరోహేణ యథా నాపచయస్తరోః । భూతానాం భూతసర్గేణ నైవాస్త్యపచయస్తథా ॥ ౩౫ ॥ సన్నిధానాద్యథాకాశకాలాద్యాః కారణం తరోః । తథైవాపరిణామేన విశ్వస్య భగవాన్హరిః ॥ ౩౬ ॥ వ్రీహిబీజే యథా మూలం నాళం పత్రాంకురౌ తథా । కాండం కోశస్తథా పుష్పం క్షీరం తద్వచ్చ తండులమ్ ॥ ౩౭ ॥ తుషాః కణాశ్చ సంతో వై యాంత్యావిర్భావమాత్మనః । ప్రరోహహేతుసామగ్ర్యమాసాద్య మునిసత్తమ ॥ ౩౮ ॥ తథా కర్మస్వనేకేషు దేవాద్యాస్సమవస్థితాః । విష్ణుశక్తిం సమాసాద్య ప్రరోహముపయాంతి వై ॥ ౩౯ ॥ స చ విష్ణుః పరం బ్రహ్మ యతస్సర్వమిదం జగత్ । జగచ్చ యో యత్ర చేదం యస్మింశ్చ

పురుషస్థం శైత్యస్థానీయం జగత్ - కణికాస్థానీయమహదాదిద్వారేణాగతం వాతస్థానీయా విష్ణోశ్శక్తిర్బిభర్తీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేన ప్రపంచయన్ సర్వేషాం కారణానాం మూలకారణానుగతిమాహ - యథా చేత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ యథా చేతి ॥ శ్లోకద్వయస్యాప్యేకాన్వయః అన్యాని బీజాని తతః పాదపాత్ప్రకర్షేణ భవంతి - తేభ్యో బీజేభ్యోఽన్యే ద్రుమా భవంతి తద్బీజేభ్యశ్చాపరే ద్రుమాః - తల్లక్షణం పూర్వద్రుమసజాతీయం యచ్చూతాదిద్రవ్యం తదేవ కారణం - తేనానుగతా వ్యాప్తాః ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ఏవమితి ॥ విశేషాంతాః పృథివ్యంతాః ॥ ౩౪ ॥ బహుకార్యోత్పాదకానామపి దేవాదీనామపక్షయాభావదృష్టాంతేనాహ ॥ బీజవృక్షేతి ॥ ౩౫ ॥ సర్వకారణభూతస్యాపి హరేర్నిర్వికారత్వం దృష్టాంతేనాహ ॥ సన్నిధానాదితి ॥ ఉపాదానత్వేఽపి హరేః ప్రకృతిద్వారేణైవ - న స్వరూపేణేతి భావః ॥ ౩౬ ॥ ఏవమవ్యాకృతాత్పూర్వం జాయంత ఇత్యాదివాక్యప్రాప్తామసద్వాదశంకాం దృష్టాంతేన వారయన్నాహ - వ్రీహీత్యాదిత్రిభిః - వ్రీహీతి ॥ శ్లోకత్రయస్యాప్యేకాన్వయః వ్రీహిబీజే సంత ఏవ మూలనాళాదయః - ఆత్మనః స్వస్య - ప్రరోహహేతుసామగ్ర్యం అభివ్యక్తకారణసాకల్యం భూమిజలాదిసంయోగం ఆసాద్య ప్రాప్య - యథా ఆవిర్భావం యాంతి - తథా అనేకేషు కర్మసు వాసనారూపస్థితా దేవాదీనామపి పూర్వం దేహాస్సూక్ష్మభూతప్రకారేణ సంత ఏవ - విష్ణుశక్తిం కాలకర్మాదిభావాపన్నాం ప్రాప్యావిర్భావం యాంతి - నపునరసత్త్వం తమసంత ఏవ జాయంతే ॥ శ్రుతిః ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి శ్రుతేరిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ నను ఏవం కారణం బ్రహ్మైవ

బ్రహ్మేత్యాహ॥ సచేతి॥ ౪౦ ॥ అత్ర యద్వ్యతిరిక్తైర్విష్ణుః పఠ్యమానశ్శ్రుతే కారణవాక్యేషు సత్ బ్రహ్మాదిశబ్దవాచ్యమపి సఏవేత్యాహ॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ పరంపదం ప్రాప్యం - ఏతచ్చరాచరం జగత్ - అవిశేషేణ యస్య యదీయమిత్యర్థః॥ ౪౧॥ సఏవేతి॥ జగచ్చ సఇత్యనన్యత్వోపపాదనం - సఏవ మూలప్రకృతిరితి॥ ౪౨॥ తత్ప్రాప్త్యుపాయో యాగాదిస్తత్సాధనం చ సఏవేత్యాహ॥ కర్తా క్రియాణామితి॥ తత్కర్మతస్యానుష్ఠానం - తస్య క్రతోః॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- ద్వితీయాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

వ్యాఖ్యాతమితి॥ ఏతద్బ్రహ్మాండసంస్థానం మయా తవ వ్యాఖ్యాతం॥ ౧ ॥ యోజనానామితి॥ భాస్కరస్య దేహవ్యాప్తో రథభాగో నవసాహస్రః - వక్ష్యమాణగంధర్వాదిపరివారావకాశార్థో రథాంశశ్చ సహస్రమాత్రః - ఇత్థం దశసాహస్రో రథః॥ శ్లో॥ మండలం భాస్కరస్యాథ యోజనాగ్రాన్నిబోధత। నవయోజనసాహస్రో విస్తారో భాస్కరస్యత్వితి॥ దశయోజనసాహస్రో విస్తారాయామతోరథ ఇతిచ। తేజోమయతయా దూరతో మండలత్వేన దృశ్యమానస్య తద్దేహస్య నవసాహస్రస్య తద్రథస్య చ దశసహస్రతయా వాయూక్తేః ఈషాదండః ద్విగుణః వింశతియోజనసహస్రః॥ ౨॥ సార్ధకోటిరితి॥ అధికానిచ పంచాశత్సహస్రయోజనాని - ఆమేరోర్మానసోత్తరపర్యంతం స్థితస్యేషాదండస్యావివక్షితత్వాత్ - తత్ర మేరుమధ్యోపరి - షోడశసహస్రోచ్ఛ్రిత గగనస్థోత్తరాగ్రమానసోత్తరోపర్యర్ధాత్ ఉచ్ఛ్రితాంతరిక్షావస్థిత దక్షిణాగ్రమహాక్షే - చక్రం హిరణ్మయేన నల్వేనేతి మాత్స్యోక్తమానం సంవత్సరాత్మకమ్

లయమేవ్యతి ॥ ౪౦ ॥ తద్బ్రహ్మపరమం ధామ సదసత్తత్పరంపదమ్। యస్యసర్వమభేదేన జగదేతచ్చరాచరమ్॥ ౪౧॥ సఏవ మూలప్రకృతిర్వ్యక్తరూపీ జగచ్చసః। తస్మిన్నేవ లయం సర్వం యాతి తత్రచ తిష్ఠతి॥ ౪౨ ॥ కర్తా క్రియాణాం సచ ఇజ్యతే క్రతుస్సఏవ తత్కర్మఫలంచ తస్య। స్రుగాదియత్సాధనమప్యశేషం హరేర్నకించిద్వ్యతిరిక్తమస్తి॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

శ్రీ పరాశరః॥ వ్యాఖ్యాతమేతద్బ్రహ్మాండసంస్థానం తవ సువ్రత। తతః ప్రమాణసంస్థానే సూర్యాదీనాం శృణుష్వమే॥ ౧॥ యోజనానాం సహస్రాణి భాస్కరస్య రథో నవ। ఈషాదండస్తథైవాస్య ద్విగుణో మునిసత్తమ॥ ౨॥ సార్ధకోటిస్తథా సప్తనియుతాన్యధికాని వై। యోజనానాం తు తస్యాక్షస్తత్ర చక్రం

శ్రుతిషు ప్రసిద్ధం నతు విష్ణుస్తత్రాహ॥ సచేతి॥ విష్ణుః పరం బ్రహ్మైవ - తత్కృత ఇత్యపేక్షాయాం॥ శ్లో॥ విష్ణోస్సకాశాదుద్భూతం జగత్తత్రైవసంస్థితమిత్యాదినా పూర్వోక్తవిష్ణుస్వరూపమనువదతి - యతస్సర్వమితి॥ ౪౦ ॥ బ్రహ్మవిష్ణోరేవ స్వరూపమిత్యాహ ॥ తద్బ్రహ్మేతి ॥ తచ్ఛ్రుతిప్రసిద్ధం బ్రహ్మ - తస్య విష్ణోః పరమం ధామ స్వరూపం - యతస్సదసతోః పరంపదం యత్తస్యచాభేదేన సర్వమేతజ్జగద్భవతి॥౪౧॥ తతో విష్ణుబ్రహ్మణోర్లక్షణాభేదాద్బ్రహ్మైవ విష్ణుర్మూలకారణం చేత్యాహ ॥ సఏవేతి॥ అతస్సఏవ సర్వకారణమిత్యర్థః॥౪౨॥ సర్వకర్మఫలం తత్సాధనాదిరూపశ్చ సఏవేతి దర్శయన్నుక్తం సర్వాత్మత్వం నిగమయతి ॥ కర్తేతి॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

శ్లో ॥ శ్రీగోపాలసముద్రస్థ విద్వజ్జనకృపాబలాత్। యోజితం చైకదేశేన టీకయా సహవైష్ణవం ॥ విస్తృతం విస్తరేణేవం జ్యోతిశ్చక్రం విచక్షణైః। మయాతు మందబోధాయ సంక్షేపేణోపవర్ణ్యతే ॥ ఇమా శ్రీధరీయశ్లోకా ॥ ౧॥ యోజనానామితి ॥ ఈషాదండః అక్షయుగయోస్సంధానార్థో దండః ద్విగుణః అష్టాదశయోజనసహస్రః॥ ౨॥ సార్ధకోటిరితి ॥ మేరుమానసాచలయోర్యావదంతరం తావదేవాక్షస్యమానం - తస్యాక్షస్యాగ్రో మేరోరుపర్యర్ధాని కృతో మానసోత్తరైకదేశే పరభాగః - యత్ర ప్రోతం రవిరథచక్రం తైలయంత్రచక్రవన్మానసోత్తరగిరావుపరి భ్రమతీతి

కాలచక్రతయోపాస్యం ప్రతిష్ఠితం॥ ౩॥ త్రినాభిమతీతి॥ త్రినాభీత్యాదేర్మార్గాతోన్యక్తిర్వ్యాఖ్యా॥ శ్లో॥ అహస్త్రినాభిస్సూర్యస్యైకచక్రస్యవైస్మృతం। అరాస్సంవత్సరాఃపంచ నేమ్యష్షడృతవస్మృతా ఇతి- వాయూక్తిస్తు॥ శ్లో॥ అహస్త్రినాభిస్సూర్యస్య అరాఃపంచర్తవస్మృతాః। నేమ్యష్షడ్తవ స్తస్యేతి - యద్వా - చాతుర్మాస్యైస్త్రినాభి హేమంతశిశిరయోరైక్యంకృత్వా పంచభిఃపంచారంషడృతుభిష్షణ్ణేమి - తథాహియాస్కేననిరుక్తం త్రినాభిచక్రం త్వృతుస్సంవత్సరోగ్రీష్మోవర్షా హేమంత ఇతిసంవత్సరంసర్వ ము త్రాభిస్తౌతి - పంచారేచక్ర ఇతిపంచర్తుతయా పంచర్తవస్సంవత్సరస్యేతిచ బ్రాహ్మణం - హేమంతశిశిరయోస్సమాసేన- షడరఆహురర్పితమితి - షడృతుతయా అరాఃప్రసృతానాభిమతీచ - అక్షయాత్మకేనిత్య ప్రవాహే - చక్రమితివాశేష ప్రత్యర్థే ప్రథమా - ప్రాగుక్తేసం వత్సరాత్మకేకాలచక్రేకృత్స్నంకాలాయత్తంజగత్ప్రతిష్ఠితం - త్రినాభిపంచారత్వాదికంహిచక్రవిశేషణం- ద్వా దశప్రధయశ్చక్రమేకంత్రీణినతానీతిపంచారేచక్ర ఇతిశ్రుతేః - యద్వాపూర్వశ్లోకోక్తసంవత్సరాదికాలాత్మకత యోపాస్యేరవిరథచక్రేకృత్స్నంకాలచక్రంపరివర్తనశీలంకాలావయవబృందంస్థితం॥ ౪॥ లక్షప్రమాణమిత్యాది ప్రస్తావస్య ప్రమాణంతదేవతస్య రథస్యయుగఖండయోస్సంహత్యమానం - సార్ధపంచచత్వారింశత్సహ స్రంతస్యయుగమిత్యర్థః - యుగస్యఖండయోఃపృథగుక్తిర్వినియోగభేదాత్ - తథాహి - మేరుమానసోత్తరావధి వ్యాప్తమహాక్షోపరితదానుకూల్యే నయనాశవత్స్థిత ఉదగ్దక్షిణాయన కాష్ఠయోరంతరాళ మండలేషురథస్యాక ర్షణవికర్షణార్థం ధ్రువగృహీత వాతరశ్మిబద్ధఃషవిందనాడీవత్సంచారీ హ్రస్వాక్షః - తదుపరిబద్ధోదశసహస్రో రథోపతిష్ఠతే - హ్రస్వాక్షమధ్యమారభ్యరథద్విగుణ ఈషాదండఃప్రత్యఙ్ముఖోజ్ఞేయః॥ శ్లో॥ ద్విగుణోస్య రథోపస్థః

ప్రతిష్ఠితమ్॥ ౩॥ త్రినాభిమతిపంచారేషణ్ణేమిన్యక్షయాత్మకే। సంవత్సరమయేకృత్స్నంకాలచక్రం
ప్రతిష్ఠితమ్॥ ౪॥ హయాశ్చసప్తఛందాంసి తేషాంనామానిమేశృణు। గాయత్రీచబృహత్యుష్ణిగ్జగతీ

శ్రీశుకోక్తిః॥ ౩॥ చక్రమేవోపాసనార్థంపిశిష్యన్నాహ॥ త్రినాభిమతీతి। నాభిస్తంబః యత్రాక్షః ప్రోతః సచత్రి మేఖలః అహోరూపత్వాత్ - త్రినాభిత్వేనోపాస్యత్వాత్ - మేఖలారూపాస్తిస్రోనాభయః పూర్వాహ్ణమధ్యా హ్నాపరాహ్ణాః తదుక్తే - పంచారే - పంచ - సంవత్సరపరివత్సరాదయోవక్ష్యమాణా అరాశ్శలాకాయస్యతస్మిన్ - షణ్ణేమిని - షట్ ఋతవోనేమయః ప్రాంతవలయానితద్వతి - కాలాత్మకత్వాత్ - అక్షయాత్మకే- సంవత్సరమయే సంవత్సరాధారత్వాత్ సంవత్సరత్వేనోపాస్యత్వాచ్చతన్మయత్వం - తదుక్తంమాత్స్యే॥ శ్లో॥ అహస్త్రినాభిస్సూ ర్యస్యహ్యేకచక్రస్యవైస్మృతం। అరాస్సంవత్సరాఃపంచ నేమ్యష్షడృతవస్మృతా ఇతి - తస్మిన్ కాలచక్రంకాలో పలక్షణభూతంకృత్స్నంజ్యోతిశ్చక్రం - ప్రతిష్ఠితమాశ్రితం - సూర్యరథచక్రంతు మహాక్షే - ఇయంచాత్రరథప్ర క్రియా - భూతలాద్యోజనలక్షేసూర్యః - పంచదశలక్షే ధ్రువః - చతురశీతిసహస్రయోజనోచ్ఛ్రాయో మేరుః - అర్ధలక్షోచ్ఛ్రాయో మేరోశ్చపరిషోడశసహస్రోచ్ఛ్రాయోవాయుస్కంధేసప్తలక్షోత్తరసార్ధకోటిప్రమాణోర విరథస్యాక్షోమానసోత్తరప్రోతైకచక్రస్తిర్యగ్వితతోస్తి- యుగంచాక్షసమప్రమాణందక్షిణార్ధబద్ధసప్తాశ్వంతత్స మానార్ధంచాక్షవదేవాస్తి- తస్మింశ్చాక్షేచక్రప్రాంతనిబద్ధమూలోహ్రస్వాక్షోవాయురశ్మియుక్తోధ్రువా ధారోస్తి-యుగంచదక్షిణార్ధేవాయురశ్మిసంబద్ధంతథైవాస్తి- ప్రవహాదివాయువశాచ్చద్వాదశరాశ్యాత్మకంజ్యో తిశ్చక్రంప్రత్యహంమేరుంప్రదక్షిణంకుర్వన్నపిస్వగత్యారాశ్యభిముఖముఖమపికించిత్కించిత్ప్రచలతి- తత్రదక్షిణా యనాదిషుధ్రువగృహీతవాయుపాశప్రసరణాపకర్షణాభ్యాం రవేర్గతివైచిత్ర్యద్యథాయథమహోరాత్రా ణి హ్రస్వదీర్ఘసమానిభవంతి - ఏవంచంద్రాదీనామపిజ్యోతిశ్చక్రవశాత్ ప్రత్యహంమేరుంప్రదక్షిణంకుర్వతా మపినక్షత్రాభిముఖీస్వకీయాగతిరస్త్యేవ - అశ్విన్యాంద్యష్టానాం భరణ్యాదౌదర్శనాత్ - ఏతచ్చతత్రతత్రస్వా ఖ్యాయాంస్పష్టీభవిష్యతి॥౪॥ తత్రప్రాగ్గచ్ఛతస్సూర్యస్యగాయత్ర్యాదిఛందోరూపేణోపాస్యాన్ హయానాహ॥

ఈషాదండః ప్రమాణత ఇతిమాత్స్యోక్తేః - ఈషాగ్రే తిర్యఙ్బద్ధమధ్యం హ్రస్వాక్షసమదైర్ఘ్యం యుగం యుగస్య
వామార్ధం సప్తాశ్వబంధనే వినియుక్తం॥ శ్లో॥ అసంగైస్తురగైర్యుక్తం యతశ్చక్రం తతస్థితైరితి లైంగోక్తేః - సప్తా
శ్వరూపచ్ఛందాంసి వహంతో వామతోరవిమితి లైంగ్య వాయవ్యోక్తేశ్చ రథోత్తరభాగస్థయుగార్ధం తు మేర్వాసన్నం
తద్వాయురశ్మిద్వారాధ్రువాధారం - ఏవం తేన యుగార్ధేన సహ హ్రస్వాక్షోత్తరభాగోపి మేర్వాసన్నో ధ్రువర
శ్మిబంధస్తద్వారాధ్రువాధారః - ఏతేన హ్రస్వాక్షశ్చ రథస్యోత్తరభాగస్థయుగాగ్రం చ ఉభయం దీర్ఘాక్షోపరిస్థి
తత్ర్యశీతిశతమండలరేఖామార్గేణ సంచరద్రథదక్షిణభాగస్వస్వాగ్రద్వయనిబద్ధరశ్మిభ్యాం ధ్రువేణోదగయనే
మేర్వభిముఖమాకృష్యతే - దక్షిణాయనే మహాక్షోపర్యవమానసోత్తరాభిముఖం శిథిలీకృత్య వికృష్యతే - తేన మహా
క్షోపరియంత్రిత హ్రస్వాక్షస్థబింబస్య దక్షిణోత్తరగతిర్నాన్యథేత్యుక్తం భవతి - యల్లైంగ్య మాత్స్య వాయవ్యేషు॥
శ్లో॥ యుగాక్షకోటి సంబద్ధౌ ద్వౌ రశ్మీ స్యందనస్యతు। ధ్రువేణ భ్రమతో రశ్మీ వికృష్య యుగయోస్తువై॥ యుగాక్షకో
టిస్థౌ తస్య దక్షిణే స్యందనస్యతు। ధ్రువేణ ప్రగృహీతౌ తౌ యా రశ్మీ నయతో రవిం॥ భ్రమతో మండలాని స్యుః ఖేచరస్య
రథస్యతు। భ్రమంతమనుగచ్ఛేతే ధ్రువం రశ్మీ తు తావుభౌ॥ హ్రసత స్తస్య రశ్మీ తు మండలేషూత్తరాయణే। వర్ధేతే
దక్షిణే చైవ భ్రమతో మండలానితు॥ ఆకృష్యేతే యదా తౌ తు ధ్రువేణాధిష్ఠితౌ తదా। సోభ్యంతరగతస్సూర్యో భ్ర
మతే మండలానితు॥ ధ్రువేణ ముచ్యమానాభ్యాం రశ్మిభ్యాం పునరేవతు। తథైవ బాహ్యతస్సూర్యో భ్రమతే మండ
లానితు॥ ఏవం సర్వాధారభూతో మహాక్షోపి ధ్రువేణ రశ్మ్యంతరేణ భ్రామ్యమాణశ్చక్రం భ్రామయన్ప్రత్యగ్భ్ర
మతి - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ చక్రమక్షే నిబద్ధం తు ధ్రువే చాక్షస్సమాహితః। సహచక్రో భ్రమత్యక్షస్సహాక్షో భ్ర
మతి ధ్రువః॥ ద్వితీయేక్ష ఇతి ద్వితీయశబ్దేన సన్నిహిత హ్రస్వాక్షాపేక్షయా తత్ర చక్రం ప్రతిష్ఠితమితి ప్రాగుక్తవిని
యోగో మహాక్షః స్మర్యతే॥ హయాశ్చేత్యాది॥ చశబ్దేన ప్రాగ్వినియుక్తాముత్తరయుగార్ధాదితరస్మిన్ద్వితీయేరథ
వామయుగార్ధే ఛందోమయత్వేనోపాస్యాస్సప్తాశ్వాశ్చసంస్థితా ఇత్యనుషంగాత్తద్యోగ్య యుగార్ధపదం లభ్య
తే - అత్రేయం పరిపాటీ జ్ఞాతవ్యా - జంబూద్వీపమధ్యే మేరుః - తదుపరి పంచదశలక్షే ధ్రువః - మేరోరుపరి షోడశస
హస్రే మహాక్షస్య మూలం - తస్యాగ్రం సచక్రం మానసాద్రౌ పర్యర్ధలక్షేంతరిక్షే - మహాక్షే త్ర్యశీతిశతమండ
లరేఖాస్తత్తద్దినే రవిబింబభ్రమణ గోచరాకాశప్రదేశ వృత్తోపాధిభూతా దక్షిణోత్తర కాష్ఠయోరంతరాళభవా
మండలాఖ్యాః మేరుం మధ్యబిందుం కృత్వా తత్రైకభాగభ్రమాకాశే తత్తద్దినబింబభ్రమణముత్పద్యతే - యావద్ద
క్షిణోత్తరకాష్ఠం త్ర్యశీత్యధిక శతదినగమ్యత్వాదయనస్య తావంతి మండలాని స్యుః - తత్రాక్షే రథో దశసహస్రమి
తో రవిబింబాదిశబ్దవ్యపదేశ్యో మహాక్షోపరిసంచారిణా హ్రస్వాక్షేణ సంయుతః ప్రత్యఙ్ముఖః - సచ జ్యోతిశ్చక్ర భ్రా
మక ప్రవహానిలాఖ్య ధ్రువరశ్మివశాద్గ్రహతారాగణైస్సహిత ఏవ ప్రత్యహం ప్రత్యఙ్ముఖమేకపాదం మేరుం ప్రదక్షి
ణయన్నేవ హ్రస్వాక్షయుగోత్తరకోట్యగ్రబద్ధ ధ్రువగృహీత వాతరశ్మిద్వయాకర్షణ వికర్షణవశాన్నక్షత్రచ
క్రమార్గేణ చ కించిత్కించిత్ ప్రాగ్లంబమాన ఏవోదగ్దక్షిణాయనయోః స్వావత్కాష్ఠాంతమాకృష్యతే వికృష్యతే చ
అశ్విన్యాం దృష్టగ్రహస్యానంతరం కాలాంతరే తత్పురతస్థితభరణ్యాదౌ స్థితిదర్శనాత్కించిత్ప్రాగ్గతిశ్చ రశ్మ్యం
తరవశాత్స్వస్వచారానుగుణాత్సిద్ధా - ఏవం దక్షిణోత్తరచ్ఛాయాదర్శనాముదగ్దక్షిణగతిశ్చ సిద్ధా - తారాచక్రం
నామ తత్తత్కాలపరిదృశ్యవ్యోమావచ్ఛేదకం చత్రాకారమశ్విన్యాదిసప్తవింశతిధిష్ణ్యవిభక్తాకాశక్షేత్రకం జ్యో
తిర్మండలం మేరుమధ్యస్థధ్రువనాభికం తత్పునర్ద్వాదశధా కల్పిత మేషాది రాశ్యాత్మనా విభక్తం సపాదమశ్విన్యా
దిఋక్షద్వయక్షేత్రం హి మేషాదిరేకైకో రాశిః - తత్ర ధనుర్మకరసంధౌ మానసోత్తరాసన్నే దక్షిణపరమకాష్ఠా
యాముత్తరాయణోపక్రమః - ఏవం మిథునకర్కిసంధౌ మేర్వాసన్న ఉదక్కాష్ఠాం తే దక్షిణాయనారంభః - తచ్చభ

పంచమషష్ఠసప్తమశ్లోకానాం విష్ణుచిత్తీయ వ్యాఖ్యా

చక్రం కించిద్దక్షిణనమ్రముదనున్నతం ప్రాయం పూర్వాభిముఖం ప్రదక్షిణం నిబద్ధాశ్విన్యాదినక్షత్రకల్పితరాశికం తత్ర హస్తోత్తరాషాఢాద్వితీయపాదాది సార్ధత్రయోదశర్క్షక్షేత్రముత్తరమయనమేకార్ధే - అర్ధాన్తరే తు పునర్వస్వంత్యపాదాదిసార్ధత్రయోదశర్క్షక్షేత్రం దక్షిణం - మీనమేషసంధిరుదగ్విషువన్మధ్యం కన్యాతులాసంధిర్దక్షిణం విషువం - ఏవం మహోక్షే ప్యారోహావరోహాభ్యాం ద్వేఅయనే రాశిషట్కం సార్ధత్రయోదశర్క్షం చ కల్ప్యం - యథా మహోక్షే దక్షిణోత్తరచలనం తదను రూపం భచక్రం చ తత్సమాంతరితే తిర్యఙ్ముఖనిబద్ధం జ్ఞేయం - తథా రాశిద్వయం ఏకషష్టిమండలం చ భుక్తం చేద్భచక్రే పి షష్ఠాంశో రాశిద్వయాత్మకం సార్ధచతుర్నక్షత్రం ప్రాగ్గత్యా భోక్తవ్యమిత్యాద్యూహ్యం - తత్తద్దేశే చ క్రాంత్యర్ధస్య దర్శనాదర్శనాభ్యాం రాశిషట్కస్యోదితతాస్తమితతా చ - తత్ర ప్రాయశో మీనమేషౌ హ్రస్వౌ - వృషభకుంభౌ తతో ధికౌ - నక్రమిథునే కించిద్దీర్ఘే - సింహవృశ్చికౌ దీర్ఘతరౌ - కర్కిచాపౌ దీర్ఘతమౌ - సమే కన్యాతులే - తత్రాకాక్రాంతరాశ్యంశమారభ్య షడ్రాశేస్తత్ర దర్శనకాల ఏవ తత్రదేశే అహః - ఇతరషట్కదర్శనకాలో రాత్రిః - తద్రాశిప్రమాణాధీనౌ దినరాత్రివృద్ధిహ్రాసావిత్యాది జ్యోతిశ్శాస్త్రస్థితిశ్చ పురాణసమ్మతా జ్ఞేయా॥ ౫।౬।౭॥ ఉదయాదిస్థానవిభాగప్రదర్శనాయాహ॥ మానసేతి॥ పూర్వత ఇతి మానసోత్తరే మేరౌ చ పురీణాం దిక్చతుష్కం బ్రహ్మాపేక్షయా నిత్యనిబద్ధం జ్ఞేయం - బ్రహ్మణో హ్యుదఙ్ముఖస్థితస్య పురోదేశః పూర్వోభూత్ - పశ్చాద్భాగః ప్రతీచీ - దక్షిణహస్తదేశో దక్షిణా - ఇతరహస్తప్రదేశ ఉత్తరేతి - తదుక్తం మాత్స్యేన - దీర్ఘహస్తప్రకృతిరితి॥ ౮॥ ౯॥ కాష్ఠాం గత ఇతి॥ లోకపాలోపరిష్టాత్తు భ్రమతో దక్షిణాయనః

త్రిష్టుబేవ చ। అనుష్టుప్పంక్తిరిత్యుక్తాశ్ఛందాంసి హరయో రవేః॥ ౫॥ చత్వారింశత్సహస్రాణి ద్వితీయో క్షో వివస్వతః। పంచాన్యాని తు సార్ధాని స్యందనస్య మహామతే॥ ౬॥ అక్షప్రమాణముభయోః ప్రమాణం తద్యుగార్ధయోః। హ్రస్వో తు స్తద్యుగార్ధేన ధ్రువాధారో రథస్య తు॥ ద్వితీయే క్షే తతశ్చక్రం సంస్థితం మానసాచలే॥ ౭॥ మానసోత్తరశైలస్య పూర్వతో వాసవీ పురీ। దక్షిణే తు యమస్యాన్యా ప్రతీచ్యాం వరుణస్య చ। ఉత్తరేణ చ సోమస్య తాసాం నామాని మే శృణు॥ ౮॥ వస్వౌకసారా శక్రస్య యామ్యా సంయమనీ తథా। పురీ సుఖా జలేశస్య సోమస్య చ విభావరీ॥ ౯॥ కాష్ఠాం గతో దక్షిణతః క్షిప్తేషురివ సర్పతి।

షాయాశ్చేతి॥ పంక్తిరిత్యేతానిచ్ఛందాంసి రవేర్హరయో హయాః గత్యధీనత్వాత్॥ ౫॥ కాలచక్రస్య అక్షాంతరమాహ॥ చత్వారింశదితి॥ పంచాన్యాని తు సార్ధాని చత్వారింశత్సహస్రాణి సార్ధపంచచత్వారింశత్సహస్రమిత్యర్థః॥ ౬॥ మహాక్షప్రమాణం యుగే ప్యతిదిశతి॥ అక్షప్రమాణమితి॥ అశ్వయోజనాధారో దండో యుగం - అక్షస్య ప్రమాణం తదేవ యుగార్ధయోస్సహంత్య ప్రమాణం - యుగప్రమాణమితి వక్తవ్యే యుగార్ధయోరిత్యుక్తం - తత్రాయం భావః - యస్మిన్నుభయతో శ్వాబధ్యంతే తద్యుగమీషాగ్రయుక్తమర్ధస్థానాదుభయతస్సమం భవతి - అత్ర త్వేకత ఏవ సప్తాశ్వాః - నతూభయతః॥ శ్లో॥ అసంగైస్తురగైర్యుక్తో యతశ్చక్రం తతో రథ ఇతి లైంగ్యోక్తేః - అతో శ్వయుక్తిభాగే యుగస్య దైర్ఘ్యం అన్యతో హ్రస్వత్వమితి శంకా మాభూదిత్యేవముక్తం - యుగార్ధయోరుభయోస్సమయోస్సంహత్యా తత్ప్రమాణమిత్యుక్తం చాతు యుగయోరేకప్రమాణమితి - హ్రస్వాక్షస్యోపయోగం దర్శయన్నాహ - హ్రస్వోక్ష ఇతి - సార్ధపంచచత్వారింశత్సహస్రో హ్రస్వో క్షః - తస్య రథస్య యుగార్ధేన సహ వాయురశ్మిభిర్బద్ధో ధ్రువాధారో స్తి - తథా చ నుకః - తస్మిన్నక్షే కృతమూలో ద్వితీయోక్షు స్తురీయమానేన సంమితస్తైలయంత్రాక్షవద్ధ్రువే కృతోపరిభాగ ఇతి - మాత్స్యే చ॥ శ్లో॥ యుగాక్షకోటిస్థా తస్య దక్షిణే స్యందనస్య తు। ధ్రువేణ ప్రగృహీతౌ తౌ తౌ రశ్మీ నయతో రవిమితి - అనంతరోక్తహ్రస్వాక్షాపేక్షయా ద్వితీయో ఉక్తా ఇత్యన్వయః॥ ౭॥ మేరోశ్చతుర్దిశముదయాద్యుపలక్షణభూతం పురచతుష్టయమాహ॥ మానసోత్తరేతి॥ పూర్వత ఇత్యాది భారతవర్షస్థానమపేక్ష్యోచ్యతే - పూర్వాదివిభాగస్య సూర్యదర్శనాద్యపేక్షత్వేనానియమస్య వక్ష్యమాణత్వాత్॥ ౮॥ వస్వౌకసారేతి॥ యామ్యా యమపురీ॥ ౯॥ తత్ర తావదైంద్రీం పురీమవధిం కృత్వా సూర్యస్యోదయాస్తమయాదికం వక్ష్యన్ ఉత్తరాయణాంతే త్వం

ఇతి లైంగోక్తేః ఇంద్రాదిపురోపరి గగనే భ్రమన్ దక్షిణకాష్ఠాం గతో జ్యోతిశ్చక్రప్రాంతం గత్వా శీఘ్రం భ్రమతి-
కులాలచక్రప్రాంతస్థో జంతురివ॥ ౧౦॥ అహోరాత్రేతి॥ అహ్నో రాత్రేశ్చ వ్యవస్థానకారణం రవిర్జనైర్దృ
శ్యాదృశ్యత్వాత్ - దేవయానోఽర్చిరాదిముక్తిమార్గపర్వత్వాత్ - ఛాందోగ్యే - తేఽర్చిషమేవాభిసంభవంత్యర్చిషో
ఽహః అహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తాన్ మాసేభ్యః సంవత్సరం సంవత్స
రాదాదిత్యం ఆదిత్యాచ్చంద్రమసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయత్యేష వై దేవ
యానః పంథా ఇతి - అత్ర చోక్తశ్శ్లోకః - అర్చిరహర్వర్ధమానపక్షోదగయనే యోషడర్కస్య మాసాస్తేభ్యో వాయుస్త
తశ్చంద్రాస్తటిచ్చ పురుషః శక్రధాత్రోశ్చ లోకాన్ నేతారో విద్యుతోఽమానవో యతిపురుషో వైద్యుతస్తేభ్య ఊ
ర్ధ్వం బ్రహ్మజ్ఞానామానవో స్మాత్పరమితి కథయంత్యుత్తరం మార్గమేతం॥ ౧౧॥ దివసస్యేతి॥ దివసస్యేత్యాదిశ్లోకచతు
ష్టయస్యాయం భావః - యథా లక్షోచ్ఛ్రిత ఏవ వ్యోమ్ని స్థితః స్తీక్ష్ణాతపస్సూర్యః ఖితో ద్వితీయయామగమ్య దేశభాసక
స్సన్ భ్రమతి - తథా స్థిత ఏవ స్వాధస్స్థదేశ్యానాం మధ్యాహ్నకృత్ - తత్సమ్ముఖసమసూత్రస్థభచక్రార్ధవ్యవహి
తోత్తరదేశ్యానామర్ధరాత్రకృత్ - తథా తద్దినభ్రమచక్రపాదవ్యవహితపశ్చిమదేశస్థైర్దూరత్వాద్భూలగ్న
ఇవాసీనదృశ్యమాన ఉదేతీతి వ్యపదేశ్యః - తావద్దూరస్థప్రాక్స్థైర్దూరే భవన్ భూలగ్న ఇవాదృశ్యమానోఽస్తమే
తీతి వ్యపదేశ్యః - ఉదయాస్తమయౌ చ దూరత్వాన్న స్తః - యథా మేరుః స్వాధస్స్థైరున్నతస్సన్ దూరస్థైర్భూలగ్న
ఇవ దృశ్యః - ఏవం లక్షోచ్ఛ్రితైస్తీక్ష్ణరశ్మేర్మేరుం ప్రదక్షిణయత ఏవ ద్రష్టృవశాన్మధ్యాహ్నాదివ్యవహార ఇతి - తదు
దాహృతం వాయునా॥ శ్లో॥ మధ్యమశ్చామరావత్యాం యావద్భవతి భాస్కరః। వైవస్వతే సంయమనే ఉదయం స్తత్ర
దృశ్యతే॥ సుఖాయామర్ధరాత్రస్థో విభాయామస్తమేతి చేత్యాది - అతో దూరత్వాదేవ అదర్శనమస్తమయః న తు
మేరువ్యవహితేః - మేరోర్వ్యవధాయకత్వే తు నవకోటిమితం మానసోత్తరపరిధిమహోరాత్రేణ భ్రమతో భా
నోర్ద్వాత్రింశత్సహస్రసమ్మితమేరుణాచ్ఛాద్యమార్గస్య క్షణమాత్రగమ్యత్వాన్నిత్యం రాత్రేరల్పత్వప్రసంగో
నిత్యమైశాన్యవాయవ్యయోరేవోదయాస్తమయప్రసంగో దక్షిణకాష్ఠాయామాగ్నేయనైరృత్యోరుదయాస్త
మయసిద్ధ్యర్థం ప్రత్యహమాచ్ఛాదకాంతరకల్పనాప్రసంగశ్చ - అతో దూరత్వాదేవాదర్శనం - తథాహ వాయుః॥
శ్లో॥ విదూరభావాదర్కస్య ప్రోద్యతస్య విరశ్మితా। రక్తతా చ విరశ్మిత్వాద్రక్తత్వాచ్చాప్యనుష్ణతా॥ లేఖాయామాస్థి
తస్సూర్యో యత్ర తత్ర చ దృశ్యతే। ఊర్ధ్వం శతసహస్రాత్తు యోజనానాం న దృశ్యతే॥ మాత్స్యే చ॥ శ్లో॥ విదూరభా
వాదర్కస్య భూమేర్లేఖాగతస్య చ। హీయంతే రశ్మయో యస్మాత్తేన రాత్రౌ న దృశ్యతే॥ లేఖా తద్దినభ్రమణవృత్త
చతుర్థాంశే ద్రష్టుః పూర్వాపరయోః కల్పితా రేఖా యత్ర భూలగ్న ఇవ గ్రహాద్యదృశ్యః శతసహస్రశబ్దశ్చ భాను

మైత్రేయ భగవాన్ భానుర్జ్యోతిషాం చక్రసంయుతః॥ ౧౦॥ అహోరాత్రవ్యవస్థానకారణం భగ
వాన్ రవిః। దేవయానః పరః పంథా యోగినాం క్లేశసంక్షయే॥ ౧౧॥ దివసస్య రవిర్మధ్యే సర్వకాలం వ్యవ-

తం - ఉత్తరాం దిశం గతస్య దక్షిణతః పరావృత్తిమాహ॥ కాష్ఠామితి॥ దక్షిణతో యాం కాష్ఠాం గతః - దక్షిణాయనం
ప్రవిష్టస్సన్ - క్షిప్త ఇషుర్యథా కరాచ్ఛీఘ్రం గచ్ఛతి॥ ౧౦॥ అహోరాత్రేతి॥ తతశ్చ ఇంద్రప్రభృతిషు తాసు పు
రీషు సంసారిణామహోరాత్రవ్యవస్థానకారణం రవిర్భవతి - క్లేశాదీనాం రోగాదీనాం సంక్షయే సతి - యోగినాం
క్రమముక్తిభాజాం దేవయానః పరః శ్రేష్ఠః అపునరావృత్తికరః పంథాశ్చ స ఏవ భవతి॥ శ్రు॥ సూర్యద్వారేణ తే
విరజాః ప్రయాంతి - స తావత్ క్షీయన్న సావాదిత్యం గచ్ఛతీతి శ్రుతేః - స తావత్ క్షీయతే॥ ౧౧॥ యేన ప్రకారేణా
హోరాత్రాదివ్యవస్థాకారణం రవిర్భవతి తదాహ దివసస్యేత్యాదిపంచభిః॥ దివసస్యేతి॥ యథాస్మిన్ ద్వీపే భా
రతవర్షే మధ్యాహ్నే లక్షయోజనోచ్ఛ్రితో వ్యోమ్ని ప్రస్ఫుటశుక్లాతపేన రవిః ప్రకాశవన్ వర్తతే - తథా సర్వకాల
ముదయాస్తమయాదిష్వపి - సర్వద్వీపేషు నీచైర్భూలగ్నవద్దర్శనస్య మందాతపత్వాదీనాం చ దూరత్వాది నిబంధనా

భ్రమణపరిధిభూగోళకాంశోపలక్షణం - యద్భాగవతే - యదా హ్యైంద్ర్యాః పుర్యాః ప్రచలతి పంచదశభిర్ఘటికాభి ర్యామ్యాం సపాదకోటిద్వయం యోజనానాం సార్ధద్వాదశలక్షాణి సాధికాని చోపయాతి - ఏవం తతో వారుణీం సౌమ్యామైంద్రీం చ పునః - తథాన్యే చ గ్రహాః సోమాదయో నక్షత్రైః సహ జ్యోతిశ్చక్రే సమభ్యుద్యంతి సహ వాభినిమ్లోచంతీతి - తేన సముద్రతీరస్థానాం ద్రష్టౄణాం సముద్రసలిలమధ్యాదివోద్యన్నన్యేషాం తు భువం భిత్త్వేవోద్యన్నస్తం యాత్యాదృశ్యః పరం నతు పరమార్థతోఽన మృత్వనుస్తమయాదివార్కస్య॥ శ్రు॥ నవా ఏష న కదాచనాస్తమేతి నోదేతీతి శ్రుతేః - విభ్రాజమానస్సరిరస్య మధ్యాత్ - అద్భ్యో వా ఏష ప్రాతరుదేత్యపస్సాయం ప్రవిశతీతి మంత్రబ్రాహ్మణాని తు సముద్రవేలాస్థితద్రష్టృప్రతిభాసానువాదేన ఆదిత్యస్తుతిపరాణి - గోళకాకారభువముపర్యధోభావేన ప్రదక్షిణయతో జ్యోతిశ్చక్రస్యార్ధం తత్స్థగ్రహాంశ్చ భూమ్యర్ధమేవ చ్ఛాదయతి - తేనోదయాస్తమయవైచిత్ర్యవ్యవస్థితిం వదంతో జ్యోతిర్విదోఽపి పౌరాణికరీత్యోదయాస్తమయవ్యవస్థోపపత్తేః - భూమేర్గోళకాకారత్వానుపపత్తిశ్చ నిరస్యాః - భువో హి గోళకాకారత్వే సముద్రజలానాం పరితో విస్రుమరత్వప్రసంగః సరిత్ప్రవాహాదినియమభంగప్రసంగశ్చ - అతో జ్యౌతిషం ప్రతీత్యనుగుణగణితప్రధానం నాత్ర ప్రమాణం॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ అర్థైతామేవ దిక్చక్రార్ధవ్యాప్తిముదాహరతి॥ శక్రాదీనామితి॥ పురేణ దిగుపలక్ష్యా - విదిక్కోణేన చ విదిక్ - శక్రాద్యన్యతమస్య పురోపరిస్థితస్తత్పురదిశం తదభితస్స్థితం దిగ్ద్వయం అనంతరం విదిగ్ద్వయం చ స్పృశతి - ఏవమాగ్నేయాదివిదిక్స్థః తాం విదిశం తదభితస్థితం దిగ్ద్వయం అనంతరం విదిగ్ద్వయం చ భాసయతి - అష్టదిఙ్మండలార్ధం భాసయతీత్యర్థః - తద్యథా - ఇంద్రపుర్యాముర్ధ్వం తిష్ఠన్ తత్ర మధ్యాహ్నమీశకోణస్థానాం తృతీయయామాంతమగ్నికోణస్థానామాద్యయామాంతం యామ్యపురస్థానాముదయం సౌమ్యపురస్థానామస్తమయం కరోతి - ఏవమగ్నివికోణస్థస్తత్రస్థానాం

స్థితః। సర్వద్వీపేషు మైత్రేయ నిశార్ధస్య చ సన్ముఖః॥ ౧౨॥ ఉదయాస్తమయౌ చైవ సర్వకాలం తు సన్ముఖే
దిశాస్వశేషాసు తథా మైత్రేయ విదిశాసు చ॥ ౧౩॥ యైర్యత్ర దృశ్యతే భాస్వాన్ స తేషాముదయస్స్మృ
తః। తిరోభావం చ యత్రైతి తత్రైవాస్తమయో రవేః॥ ౧౪॥ నైవాస్తమయమర్కస్య నోదయస్సర్వ
దా సతః। ఉదయాస్తమయాఖ్యం హి దర్శనాదర్శనం రవేః॥ ౧౫॥ శక్రాదీనాం పురే తిష్ఠన్ స్పృశ

న్త్యాత్ - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ విదూరభావాదర్కస్య హ్యుద్యతస్య విరశ్మితా। రక్తతా చ విరశ్మిత్వాద్రక్తత్వాచ్చాప్యనుష్ణతేతి - యథా యస్మిన్ ద్వీపవర్షాదౌ మధ్యాహ్నే వర్తతే తథా తతః తత్సమానసూత్రస్థద్వీపాంతరాదిషు జాయమానస్య నిశార్ధస్యార్ధరాత్రస్య సన్ముఖో భవతి॥ ౧౨॥ ఉదయేతి॥ ఉదయాస్తమయే చ సర్వకాలం భవతః - తే చ పరస్పరం సంముఖసమానసూత్రస్థే భవతః॥ ౧౩॥ అత్ర హేతుమాహ॥ యైర్యత్రేతి॥ ౧౪॥ నేతి॥ ముఖ్యౌ ఉదయాస్తమయౌ సర్వదా మధ్యాహ్న ఏవ సత ఇత్యుక్తేస్తస్య నస్త ఏవ - అతో రవేరుదయాస్తమయాఖ్యం దర్శనాదర్శనమాత్రమేవ॥ ౧౫॥ దర్శనాదర్శనయోరవధిమాహ॥ శక్రాదీనామితి॥ ఇంద్రాద్యన్యతమస్య పురే మధ్యాహ్నే తిష్ఠన్ తదేకం పురమభితః పురద్వయం చేత్యేవం త్రీన్ కోణాంతన్మధ్యవర్తినీర్ద్వే పురే తత్థైర్నోదయాదివ్యవస్థాభిః స్పృశతి॥ భూవలయస్యార్ధే ప్రతపన్ దృశ్యతే తావదహః - అర్ధే తు న దృశ్యతే తావతీ రాత్రిరిత్యర్థః - తథాహి - ఇంద్రపురే మధ్యాహ్నే యదా తిష్ఠతి - తదా సౌమ్యపురస్థానాం అస్తమయః - ఈశకోణస్థానాం తృతీయో యామః - అగ్నికోణస్థానాం ప్రథమయామః - యామ్యస్థితానాముదయః - ఏవం యదా యామ్యే మధ్యాహ్నే తిష్ఠతి - తదా ఐంద్ర్యేఽస్తమయః - అగ్నికోణే తృతీయో యామః - నిఋతికోణే ప్రథమో యామః - వారుణే ఉదయః - యదా చ వారుణే మధ్యాహ్నే తిష్ఠతి - తదా యామ్యేఽస్తమయః - నిఋతికోణే తృతీయో యామః - వాయవ్యే చ ప్రథమో యామః - సౌమ్యే ఉదయః - యదా చ సౌమ్యే మధ్యాహ్నః - తదా వారుణేఽస్తమయః - వాయవ్యే తృతీయో యామః - ఈశానకోణే ప్రథమః - ఐంద్రే ఉదయః - ఏవమగ్నికోణేఽపి యదా మధ్యాహ్నః - తదా ఈశానకోణేఽస్తమయః - ఇతి

మధ్యాహ్నం యేషాం ప్రపుర్యో రాద్యతృతీయయా యామాంతే నిఋతికోణయోరుదయాస్తమయౌ చ కరోతి - ఏవం సర్వదిక్ష్వపి యోజ్యం॥ ౧౬॥ ఉదిత ఇతి॥ గావో రశ్మయః॥ ౧౭॥ ఉదయేతి॥ తద్వృద్ధిహ్రాసనసమీపదూరకృతదర్శనాదర్శనాభ్యాం ఉదయేన పూర్వా దిక్ - అస్తమయేనాపరా దిక్ - అత ఏవోద్యంతం భాస్వంతం పశ్యతాం వామదక్షిణభాగస్థితత్వాత్ సర్వేషాముత్తరో మేరుర్లోకాలోకశ్చ దక్షిణస్స్యాత్॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తస్మాదితి॥ తస్మాద్దిశ్యుత్తరస్యాం నిత్యోత్తరస్య మేరోరుపరిదిగ్భాగే బ్రహ్మసభాప్రభయా సదా దివాత్వం - తత్రార్కప్రభాసంచారాభావాన్నిత్యరాత్రిత్వోపచారః॥ ౨౦॥ అథోదయాస్తమయనిర్ణయప్రసక్తసంధ్యానుష్ఠేయాగ్నిహోత్రీయాసంసృష్టహోమప్రథమాహుతిశేషం యస్యై దేవ్యై పుణ్యై గృహే వసత ఇత్యాది బ్రాహ్మణమనుగృహ్ణాతి ప్రభా వివస్వత ఇత్యాదినా॥ ప్రభేతి॥ సూర్యప్రభాయాశ్చతుర్థాంశో నిశ్యగ్నిం విశతి॥ శ్లో॥ ప్రభా హి సౌరీ పాదేనేతి వాయుః॥

త్యేవం పురత్రయమ్। వికోణౌ ద్వౌ వికోణస్థస్త్రీన్ కోణాన్ ద్వే పురే తథా॥ ౧౬ ॥ ఉదితో వర్ధమానాభిరామధ్యాహ్నాత్తపన్రవిః। తతః పరం హ్రసంతీభిర్గోభిరస్తం నిగచ్ఛతి ॥ ౧౭ ॥ ఉదయాస్తమయాభ్యాం చ స్మృతే పూర్వాపరే దిశౌ। యావత్పురస్తాత్తపతి తావత్పృష్ఠే చ పార్శ్వయోః॥ ౧౮ ॥ ఋతేమరగిరేశ్శైరోరుపరి బ్రహ్మణస్సభామ్। యే యే మరీచయోఽర్కస్య ప్రయాంతి బ్రహ్మణస్సభామ్। తే తే నిరస్తాస్తద్భాసా ప్రతీపముపయాంతి వై॥ ౧౯ ॥ తస్మాద్దిశ్యుత్తరస్యాం వై దివారాత్రిస్సదైవ హి। సర్వేషాం ద్వీపవర్షాణాం మేరురుత్తరతో యతః॥ ౨౦ ॥ ప్రభా వివస్వతో రాత్రావస్తం గచ్ఛతి భాస్క-

ద్రపురే తృతీయే నాయామః - యామ్యే ప్రథమః - నిఋతికోణే ఉదయ ఇత్యాది యోజ్యం॥ ౧౬ ॥ ఏవం మేరోః పరిభ్రమన్ సూర్యోఽర్ధం భూవలయం ప్రకాశయన్ - దర్శనాదర్శనాద్యపేక్షయా అహోరాత్రవ్యవస్థానకారణమిత్యుక్తో భవతి - సన్నిధానవ్యవధానకృతమేవ తస్య రశ్మీనాం వృద్ధిహ్రాసతీవ్రమందత్వాదికమపీత్యాహ॥ ఉదిత ఇతి॥ గోభిః రశ్మిభిః॥ ౧౭॥ దిగ్విభాగోఽప్యుదయాస్తమయనిమిత్త ఏవేత్యాహ॥ ఉదయేతి॥ యత్రోదయస్స్యాదేతి సా తస్య పూర్వా దిక్ - యత్రాస్తమేతి సా అపరా ప్రతీచీ - తథా చ శ్రుతిః - తస్మాదసావాదిత్యస్సర్వాః ప్రజాః ప్రత్యఙ్ఙేతి తస్మాత్సర్వ ఏవ మన్యతే మాం ప్రత్యుదగాదితి - పురస్తాదుద్యంతం సూర్యం పశ్యతశ్చ దక్షిణవామపార్శ్వభాగౌ దక్షిణోత్తరే దిశావితి దర్శయన్ రశ్మివిస్తారవిధిమాహ॥ యావదితి॥ చతుర్దిక్షు లోకాలోకాచలపర్యంతం తపతీత్యర్థః॥ ౧౮॥ మేరౌ తు విశేషమాహ॥ ఋత ఇతి॥ బ్రహ్మసభావర్జం మేరోరుపర్యపి సర్వత్ర తపతి- న తు బ్రహ్మసభాం భాసయతి - తత్ర హేతుమాహ - యే యే మరీచయ ఇతి॥ ౧౯॥ మేరోస్సర్వతో విశేషాంతరమాహ॥ తస్మాదితి॥ యతోఽయస్మాత్సర్వేషాం ద్వీపానాం వర్షాణాం చ మేరురుత్తరత ఏవ స్థితః - తస్మాన్మేరోరుత్తరస్యాం దిశి సదా దివాపి అన్యేషాం దినేఽపి నిత్యం రాత్రిరేవ - అయం భావః - మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వంతం సూర్యం యే యత్ర పశ్యంతి సైవ తేషాం ప్రాచీ - తేషాం చ వామభాగ ఏవ మేరుః - అతస్సర్వేషాం సర్వదా మేరురుత్తరత ఏవ - దక్షిణభాగే చ లోకాలోకాచలః తస్మాదుత్తరస్యాం దిశి సదా రాత్రిః - దక్షిణస్యాం చ దినమితి - యద్వా - భారతాదివర్షస్థానాం సమ్ముఖసూర్యముద్యంతం పశ్యతాం ఉత్తరస్యాం దిశి వామభాగే మేరోరేకతస్సదా దినమన్యతశ్చ సదా రాత్రిః - దక్షిణభాగే సదా మేరోర్దినమేవేత్యర్థాదుక్తం భవతి॥ ౨౦॥ ఉదయాస్తమయనిర్ణయప్రసంగాత్తత్కాలానుష్ఠేయాగ్నిహోత్రమిశ్రలింగమంత్రవిధివిశేషం బ్రాహ్మణోక్తం - అగ్నిసూర్యయోః పరస్పరానుప్రవేశముపాసనార్థమాహ- ప్రభేత్యాది త్రిభిః- శ్లోకత్రయస్యాప్యేకాన్వయః॥ ప్రభేతి॥ వహ్నేః పాదశ్చతుర్థోంశో దినే భానుం విశతి - తతస్తావన్మాత్రప్రవేశాద్భానోరుష్ణత్వే హ్యదాహకత్వం - వహ్నేశ్చాదాహకత్వమవిరుద్ధం - తథా చ॥ శ్రు॥ అగ్నిర్జ్యోతిర్జ్యోతిస్సూర్యస్స్వాహేత్యేవ సాయం హోతవ్యం - సూర్యో జ్యోతిర్జ్యోతిరగ్నిస్స్వాహేతి ప్రాతరిత్యేతద్విధిదశావిశేషః శ్రూయతే - అగ్నిం వావాదిత్యస్సాయం ప్రవిశతి - తస్మాదగ్నిర్దూరాన్నక్తం దదృశే - ఉద్యంతం వా

త్రైః - వహ్నిపాదస్తథైతిస్వోక్తైశ్చ॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥ అథాహోరాత్రసంధిప్రసంగేన తదనుకారిచ్ఛాయాతపసంధిస్థ వసతీవరీసంజ్ఞితజలగ్రహణశేషం యద్వై దివా భవతీత్యాదిబ్రాహ్మణమనుగృహ్ణాతి - దక్షిణోత్తరేత్యాదిసార్ధద్విశ్లోక్యా॥దక్షిణోత్తరేతి॥తమః ప్రాకాశ్యేత్యత్ర క్రమేణాన్వయః- తేన మేరోర్దక్షిణభూమ్యర్ధేఽరవౌ తిష్ఠతి తమశ్శీలవతీ రాత్రిరంభో విశతి - తదా తత్రత్యానామహస్స్యాత్ - ఉదగ్భూమ్యర్ధే స్థితే త్వర్కే ప్రకాశకత్వశీలమహరపో విశతి - దక్షిణస్థానాం తదా రాత్రిస్స్యాత్॥ ౨౪॥ ఆతామ్రా హీతి॥ దివా దినే - నక్తం రాత్రౌ॥ ౨౫॥ ఏవమితి॥ ఏవమహోరాత్రం కుర్వన్ పుష్కరమధ్యేన మానసోత్తరశిఖరేణ మేదిన్యాః రవిరథచక్రభ్రమణోపలక్షిత మానసోత్తరమధ్యపరిధికాయాస్త్రింశాంశస్యైకముహూర్తగతిః - తద్వాయూక్తం॥ శ్లో॥ నవకోట్యః ప్రసంఖ్యాతా యోజనైః పరిమండలం। తథా శతసహస్రాణి చత్వారింశచ్చ పంచ చ। అహోరాత్రాత్పతంగస్య గతిరేషా విధీయతే। పూర్ణాశతసహస్రాణామేకత్రింశత్తు సా స్మృతా। పంచాశత్తు తథాన్యాని సహస్రాణ్యధికాని చ। మౌహూర్తికీ గతిర్హ్యేషా సూర్యస్య తు విధీయతే। మధ్యేన పుష్కరస్యాథ భ్రమతో దక్షిణాయనే। ఏవముదక్కాష్ఠాయాం శాకద్వీపోత్తరాంతపరిధిత్రింశాంశః విషువే క్షీరోదోత్తరాంతపరిధిత్రింశాంశో ద్వా మౌహూర్తికీ గతిర్వాయుప్రోక్తాది ప్రసిద్ధా జ్ఞేయా॥ ౨౬ ॥ కులాలచక్రపర్యంత ఇతి॥ కులాలచక్రప్రాంతస్థ జంతురివ జ్యోతిశ్చక్రపర్యంతస్థోఽర్కో మేదినీం ప్రాగుక్తాం మానసాద్రిపరిధికాం దక్షిణకాష్ఠాత్మికాం విముంచన్ దక్షిణకాష్ఠాంత్యదినాపేక్షయా విషమమహోరాత్రం చ కుర్వన్ ఉత్తరోత్తరం మార్గం చ గచ్ఛన్ మకరాదిరాశిషట్కం మహాత్సుస్థం తథా ప్రాగ్గత్యా భవ

రే। విశత్యగ్నిమతో రాత్రావగ్నిర్దూరాత్ప్రకాశతే॥ ౨౧॥ వహ్నేః ప్రభా తథా భానుం దినేష్వావిశతి ద్విజ। అతీవ వహ్నిసంయోగాత్తతస్సూర్యః ప్రకాశతే॥ ౨౨॥ తేజసీ భాస్కరాగ్నేయే ప్రకాశోష్ణస్వరూపిణీ। పరస్పరానుప్రవేశాదాప్యాయేతే దివానిశమ్॥ ౨౩॥ దక్షిణోత్తరభూమ్యర్ధే సముత్తిష్ఠతి భాస్కరే। అహోరాత్రం విశత్యంభస్తమః ప్రాకాశ్యశీలవత్॥ ౨౪॥ ఆతామ్రా హి భవంత్యాపో దివా నక్తప్రవేశనాత్। దినం విశతి చైవాంభో భాస్కరేఽస్తముపేయుషి। తస్మాచ్ఛుక్లా భవంత్యాపో నక్తమహ్నః ప్రవేశనాత్॥ ౨౫॥ ఏవం పుష్కరమధ్యేన యదా యాతి దివాకరః। త్రింశద్భాగం తు మేదిన్యాస్తదా మౌహూర్తికీ గతిః॥ ౨౬ ॥ కులాలచక్రపర్యంతో భ్రమన్నేష దివాకరః। కరోత్యహస్త

వాదిత్యమగ్నిరనుసమారోహతి - తస్మాద్ధూమ ఏవాగ్నేర్దివా దదృశే ఇతి॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥ అహోరాత్రప్రసంగాత్తయోరప్సుప్రవేశముపాసనార్థమాహ॥ దక్షిణేతి॥ మేరోర్దక్షిణభూమ్యర్ధే భాస్కరే సముత్తిష్ఠతి సతి-తమశ్శీలా రాత్రిరంభః ప్రవిశతి - మేరోరుత్తరభూమ్యర్ధే చ భాస్కరే సముత్తిష్ఠతి సతి - రాత్రౌ ప్రాకాశ్యశీలయుక్తమహః అంభో విశతీత్యర్థః - ప్రాకాశ్యం ప్రకాశకత్వం॥ ౨౪॥ ఏతదేవోపపాదయత్యాతామ్రా హీతి సార్ధేన శ్లోకేన॥ ఆతామ్రా హీతి॥ ఆతామ్రాః ఈషత్తామ్రాః- దివా దినే- నక్తప్రవేశనాత్ - రాత్రేః ప్రవేశాదిత్యర్థః॥ అస్తముపేయుషి అస్తంగతే సతి - నక్తం రాత్రౌ - తథా చ శ్రుతిః - యద్వై దివా భవత్యపో రాత్రిః ప్రవిశతి - తస్మాత్తామ్రా ఆపో దివా దదృశే - యన్నక్తం భవత్యపోఽహః ప్రవిశతి - తస్మాచ్చంద్రా ఆపో నక్తం దదృశే ఇతి॥ ౨౫॥ ఏవం మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వతో రవేర్మౌహూర్తగమ్యం మార్గం కథయన్నుత్తరాయణవిషువద్దక్షిణాయనగతిభిరహోరాత్రాణాం దైర్ఘ్యసామ్యలఘుత్వాని నిరూపయతి- ఏవమిత్యాదినా ఉషావ్యుష్ట్యైరిత్యంత ప్రోక్తేన గ్రంథేన॥ ఏవమితి॥ పుష్కరద్వీపమధ్యేన రథచక్రాధారభూత మానసోత్తరపరిమండలోపలక్షితాయా మేదిన్యాస్త్రింశత్తమం భాగం రవిర్యదా యాతి - తదా సా మౌహూర్తసంబంధినీ గతిః - తదాహ వాయుః॥ శ్లో॥ నవకోట్యస్సమాఖ్యాతా యోజనాః పరిమండలం। తథా శతసహస్రాణి చత్వారింశచ్చ పంచ చ। అహోరాత్రాత్పతంగస్య గతిరేషా విధీయతే। పూర్ణాశ్శతసహస్రాణామేకత్రింశత్తు తాః స్మృతాః। పంచాశత్తు తథాన్యాని సహస్రాణ్యధికాని చ। మౌహూర్తికీ గతిర్హ్యేషా సూర్యస్య తు విధీయత ఇతి॥ ౨౬ ॥ కులాలచక్రపర్యంత ఇతి॥ రవేః కులాలచక్రసంబంధాభావాత్

క్రార్ధం చ యాతి - అయనస్యోత్తరస్యేతి దేవదినోపక్రమత్వాత్ మకరప్రాథమ్యం - ధ్రువేణ హి ప్రవహానిలేన నిత్యం ప్రత్యగ్భ్రామ్యమాణ జ్యోతిశ్చక్రస్థమర్కబింబం ధ్రువరశ్మిగృహీతే మహాక్షే ప్రోతస్య తు యుగకోటియం త్రిత తదితర ధ్రువరశ్మిద్వయాకర్షణ వికర్షణవశాత్తదయనానుగుణముదగ్దక్షిణతో వా ఏకైకాం మండలరేఖా మాభ్యంతరగాం బాహ్యాం వా ఆరోహావరోహాభ్యాం తదితర భ్రమణేన వృత్తమాభ్యంతరం మేర్వాసన్నం బాహ్యం మానసోత్తరాసన్నం వా సంపాదయత్తత్రైవ నతు తచ్చక్రే చకించిత్ప్రాగ్లంబనేన చలనాభ్యాసేన సపాదద్వితారాత్మక మేకైకం రాశిం ప్రాక్ప్రత్యశీతి శతసావనదినైః స్తావద్వారం భ్రమన్మహాక్షే చ పరాం కాష్ఠాం సపద్ధ్వచక్రే చ సార్ధత్రయోదశ ఋక్షాత్మకం రాశిషట్కం సౌరషణ్మాసైర్భుంక్తే - ఏవం షట్షష్టిత్రిశతాహోరాత్రైర్ద్వ్యా యనషడృతుద్వాదశమాసరాశిరూపకాల ఏకస్సౌరోబ్దస్స్యాత్ - తత్ర తు షట్షష్టిత్రిశతవారం ప్రత్యగ్భ్రమణో దయాస్తమయాః మహాక్షే చైకవారమారోహావరోహః సౌరథస్య ఏకవారం చ భచక్రే వైలోమ్యేన ప్రాగ్గత్యా సప్త వింశతినక్షత్రాత్మకద్వాదశరాశిచక్రభోగరూపమర్కస్యైకం విలోమభ్రమణం బహువారం ప్రత్యగ్భ్రమ త్కులాలచక్రస్థస్య తద్విలోమం భ్రమతః కీటస్యేవ స్యాత్ - ఏవం చక్రవశాన్నిత్యం ప్రత్యగ్గతిః స్వతంత్రప్రాగ్గ తిశ్చ సర్వేషాం గ్రహాణాం భౌమాదేస్తు కదాచిద కార్యద్వారత్వాద్వక్రాఖ్యగతిః ప్రత్యగపి స్యాత్ - చంద్రాదీనాంచా ర్కాసక్తాత ద్రశ్మ్యభిభూతేర స్తమయోర్కమండల ప్రవేశాఖ్యః తద్విప్రకర్షాదుదయ ఇత్యాది శ్రుతిపురాణావిరు ద్ధం జ్యోతిశ్శాస్త్రం జ్ఞేయం - ఇదం తు సౌరాబ్దస్య షట్షష్టిత్రిశతాహోరాత్రత్వం - సాంప్రతం హి కలౌ సశ తచతుష్కచతుస్సహస్రాబ్దానాం సపాదపంచషష్టిత్రిశతదినస్య సౌరాబ్దస్య ప్రత్యక్షాదిప్రసిద్ధేః ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ త్రిష్వితి ॥ వైషువతీం కాష్ఠయోర్మధ్యగాం తత స్తత్ర విషువాద్యే దినే అహోరాత్రేశ్చ సామ్యం - తత్ర హి మేష స్థార్కోదయాన్మేషాదిషడ్రాశ్యుదయకాలః త్రింశన్నాడ్యో దినం - ఏవం తులాదిషడ్రాశ్యుదయకాలో రాత్రిః - విషువాంతరేపి వైపరీత్యేన త్రింశన్నాడీత్వం విషువసంధేః పరం యావద్రాశిత్రయం భానోర్దినం త్రింశన్నాడీభ్యో వర్ధతే కర్క్యాదియావత్తులం తద్వృద్ధస్య హ్రాసః - తులాదౌ త్రింశతో హ్రాసః నక్రాదౌ తద్ధ్రాసస్య పూర్తిర్యావన్మేషమితి ॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కులాలచక్రపర్యంత ఇతి ॥ దక్షిణప్రక్రమే తత్కాష్ఠాగమనే ॥ ౩౨॥ అతివేగతయేతి ॥ ప్రకృష్టాం భూమిం మహావృత్తరూపాం చక్రార్ధమేదినీం ॥ ౩౩ ॥ ఏతదేవోదాహరణ ప్రపంచయతి- సూర్యో

థారాత్రిం విముంచన్మేదినీం ద్విజ ॥ ౨౭॥ అయనస్యోత్తరస్యాదౌ మకరం యాతి భాస్కరః । తతః కుంభం
చ మీనం చ రాశేరాశ్యంతరం ద్విజ ॥ ౨౮॥ త్రిష్వేతేష్వథ భుక్తేషు తతో వైషువతీం గతిమ్ । ప్రయాతి సవి
తా కుర్వన్నహోరాత్రం తతస్సమమ్ ॥ ౨౯॥ తతో రాత్రిః క్షయం యాతి వర్ధతేను దినం దినమ్ ॥ ౩౦॥ తత
శ్చ మిథునస్యాంతే పరాం కాష్ఠాముపాగతః । రాశిం కర్కటకం ప్రాప్య కురుతే దక్షిణాయనమ్ ॥ ౩౧॥ కు
లాలచక్రపర్యంతే యథా శీఘ్రం ప్రవర్తతే । దక్షిణప్రక్రమే సూర్యస్తథా శీఘ్రం ప్రవర్తతే ॥ ౩౨॥
అతివేగతయా కాలం వాయువేగగతిశ్చరన్ । తస్మాత్ప్రకృష్టాం భూమిం తు కాలేనాల్పేన గచ్ఛతి ॥ ౩౩॥
సూర్యో ద్వాదశభిశ్శైఘ్ర్యాన్ముహూర్తైర్దక్షిణాయనే । త్రయోదశార్ధమృక్షాణామహ్నా తు చ

కులాలచక్రపర్యంతే స్థితో జంతుర్యథేత్యర్థః - తద్వద్దక్షిణాయనే జ్యోతిశ్చక్రపర్యంతే భ్రమన్నేకైకముహూర్తేన మేదిన్యాస్త్రింశద్భాగం విముంచన్నతిక్రామన్నుత్తరాయణమారభ్యాహశ్చ రాత్రిం చ పూర్వవైపరీత్యేన కరోతి ॥ ౨౭॥ తదేవ ప్రత్యహమనువృద్ధ్యా రాత్రిహ్రాసేన చ దర్శయన్నాహ- అయనస్యేత్యాది సార్ధద్వాభ్యాం ॥ ౨౮ త్రిష్వితి ॥ వైషువతీం ఉత్తరాయణమధ్యమేషరాశివిషువత్తత్సంబంధినీం గతిం ॥ ౨౯ ॥ తత ఇతి ॥ తతో విషువదనంతరం ॥ ౩౦॥ దక్షిణాయనే తు అహ్నో హ్రాసం రాత్రేశ్చ వృద్ధిం దర్శయితుమాహ - తతశ్చేత్యాది సార్ధైశ్చతుర్భిః ॥ తతశ్చేతి ॥ పరాం కాష్ఠాముత్తరాయణస్యాంతం ॥ ౩౧ ॥ కులాలచక్రపర్యంత ఇతి ॥ కులాలచక్రపర్యంతే స్థితో జంతుర్యథేత్యర్థః ॥ ౩౨॥ అతివేగతయేతి ॥ కాలం కాలోపలక్షితం మార్గం ॥ ౩౩ ॥ సూర్య ఇతి ॥ ఋక్షాణాం త్రయోద

ద్వాదశభిరిత్యాదినా॥ ౩౪॥ కులాలచక్రమధ్యస్థ ఇతి ॥ చక్రమధ్యస్థః నాభినేమ్యోరంతరాళస్థః॥ ౩౫॥ తస్మాదితి॥
అల్పాం అభ్యంతరవృత్తార్ధరూపాం భూమిం గచ్ఛతి - ఉత్తరాయణపశ్చిమం ప్రాంతదినం దక్షిణాద్యాహశ్చసమం
దినరాత్రివ్యవహారస్య కార్యత్వాత్ - తావన్ముహూర్తైస్తావంతి నక్షత్రాణి రవిశ్చరతీత్యుపచారః - తద్దర్శ
నాదర్శనకాలాభ్యాం తావత్సంఖ్యనక్షత్రోదయ ఇత్యర్థః - ప్రాక్స్వరాశిషట్కస్థభచక్రార్ధోదయకాలస్య ది
నత్వాత్తస్య ద్వాదశ ముహూర్తత్వం తద్వ్యత్యయాదష్టాదశ ముహూర్తత్వం రాత్రేరుదక్కాష్ఠాయాం దిన
నిశోర్మానవ్యత్యయః - మధ్యేత్వనుపాతాద్వృద్ధిహ్రాసౌ - ఇమావాధికౌ వృద్ధిహ్రాసౌ పురాణప్రణేతృనివాసభూ
తకురునైమిశకాశ్మీరాదిదేశవిషయౌ - యద్దేశే విషువద్దినమధ్యాహ్నే ద్వాదశాంగుళస్య శంకోస్సార్ధాష్టాంగుళి
ప్రమాణచ్ఛాయా స్యాత్ సర్వదేశేష్వపి విషువత ఉదక్కాష్ఠాస్థితేఽర్కే కర్కస్య పురస్థరాశిషట్కోదయకాలబా
హుళ్యాద్దినదైర్ఘ్యం - తత్పాశ్చాత్యరాశిషట్కోదయకాలాల్పతయా రాత్ర్యల్పత్వం - తద్వైపరీత్యం దక్షిణ
కాష్ఠాస్థే॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ అత ఇతి ॥ కులాలచక్రస్య మృత్పిండ ఇవ జ్యోతిశ్చక్రస్య మధ్యస్థో ధ్రువః కులాలచక్రం
నాభౌ యథా మందం భ్రమతి తథా భ్రమతి॥ ౩౯ ॥ అతో ధ్రువో భ్రమన్నపి నాభిం త్యజతీత్యాహ ॥ కులాలచక్రనా
భిస్త్వితి॥ ౪౦॥ నక్షత్రముహూర్తవశాదుక్తమేవాహోరాత్రవైచిత్ర్యం రాశివశాత్ప్రపంచయతి - ఉభ
యోరిత్యాదినా॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ఏతచ్చాహోరాత్రగతివైషమ్యం ద్వాదశరాశ్యుదయకాలైరనేకరూపం భ్రమతో
ఽర్కస్య రాశ్యుదయకాలవైషమ్యకృతమిత్యాహ - ఏకప్రమాణమిత్యాదినా ॥ ఏకప్రమాణమితి ॥ సమస్తా రాశ

రతే ద్విజ । ముహూర్తైస్తావదృక్షాణి నక్తమష్టాదశైశ్చరన్॥ ౩౪ ॥ కులాలచక్రమధ్యస్థో యథా మం
దం ప్రసర్పతి । తథోదగయనే సూర్యస్సర్పతే మందవిక్రమః॥ ౩౫ ॥ తస్మాద్దీర్ఘేణ కాలేన భూమిమ
ల్పాం తు గచ్ఛతి । అష్టాదశముహూర్తం తు ఉత్తరాయణపశ్చిమమ్॥ ౩౬॥ అహో భవతి తచ్చాపి త
పతే మందవిక్రమః॥ ౩౭ ॥ త్రయోదశార్ధమహ్నా వ ఋక్షాణాం చరతే రవిః । ముహూర్తైస్తావదృ
క్షాణి రాత్రౌ ద్వాదశభిశ్చరన్॥ ౩౮॥ అతో మందతరం నాభ్యాం చక్రం భ్రమతి వై యథా । మృత్పిండ
ఇవ మధ్యస్థో ధ్రువో భ్రమతి వై తథా॥ ౩౯॥ కులాలచక్రనాభిస్తు యథా తత్రైవ వర్తతే। ధ్రువస్తథా
హి మైత్రేయ తత్రైవ పరివర్తతే॥ ౪౦॥ ఉభయోః కాష్ఠయోర్మధ్యే భ్రమతో మండలాని చ । దివా న
క్తం చ సూర్యస్య మందా శీఘ్రా చ వై గతిః॥ ౪౧॥ మందాహ్ని యస్మిన్నయనే శీఘ్రా నక్తం తదా గతిః ।
శీఘ్రా నిశి యదా చాస్య తదా మందా గతిర్దివా॥ ౪౨॥ ఏకప్రమాణమేవైష మార్గం యాతి దివాకరః।

శార్ధం సార్ధత్రయోదశనక్షత్రోపలక్షితం జ్యోతిశ్చక్రార్ధమిత్యర్థః - తావదృక్షాణి సార్ధత్రయోదశన
క్షత్రాణి నక్తం రాత్రౌ అష్టాదశభిశ్చరన్ - ఇదం చ ద్వాదశాష్టాదశముహూర్తాశ్చ అహోరాత్రయోర్దేశ
విశేషాపేక్షయోక్తం న సర్వత్రేతి జ్ఞేయం॥ ౩౪ ॥ ఉత్తరాయణే త్వహోరాత్రయోః పూర్వవైపరీత్యం స్పష్టయతి -
కులాలచక్రమధ్యస్థ ఇత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ కులాలచక్రమధ్యస్థ ఇతి ॥ మధ్యస్థో నాభినేమ్యంతరాళస్థః॥ ౩౫॥ తస్మా
దితి ॥ ఉత్తరాయణే పశ్చిమమంత్యదినం॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ధ్రువస్య తు తథా గతివైషమ్యం నాస్తీత్యత ఆహ॥ అత
ఇతి ॥ కులాలచక్రం నాభ్యాం మందతరం యథా భ్రమతి - అత స్తత్రస్థో మృత్పిండోఽపి యథా మందతరమేవ భ్రమతి - త
థా జ్యోతిశ్చక్రనాభిస్థో ధ్రువశ్చ॥ ౩౯॥ కులాలచక్రనాభిరితి ॥ యథా నాభిస్తత్రైవ పరివర్తతే - నాభిస్థో మృత్పిం
డస్తత్స్థానం న త్యజతి తథైవ ధ్రువః పరిభ్రమన్నపి తత్స్థానం న త్యజతీత్యర్థః॥ ౪౦॥ ఏవం తావన్నక్షత్రముహూర్తభే
దేనాహోరాత్రవైచిత్ర్యముక్తం - ఇదానీం తదేవ రాశిభోగవశాత్ప్రపంచయన్నాహ - ఉభయోరిత్యాదిప
ద్యైః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ అహోరాత్రగమ్యస్య సమానత్వేఽపి రాశిప్రమాణభేదాత్తద్వైచిత్ర్యం ఘటత ఇత్యాహ - ఏక

ఘుఇతిద్వితీయార్థః ప్రథమా॥ ౪౩॥ ౪౪ ॥ ౪౫॥ దినాదేరితి॥ తద్భోగేనవ్రాశివ్యాప్తచక్రప్రదేశస్యపరివర్తన రూపేణభోగేన - తదైవమస్యాంచభచక్రసంస్థానవైషమ్యాత్ ద్రష్టృదృష్ట్యాక్రాంతదేశభేదాచ్చ - తద్గతివైలక్షణ్యం - ఇదంత్విహాద్దేశతః సుజ్ఞానంయద్ద్రష్టుస్సర్వాష్టిరఖితో విషువద్వృత్తపాదాంతగం గ్రహంగోచరయతి తే నవిషువవృత్తార్ధదృష్టేర్దినరాత్రిసామ్యంతతోఽధికాల్పయోర్వ్యాప్యసామ్యవృత్తయోర్దృశ్యాంశస్యవిషువత్పాద తుల్యస్వపాదాపేక్షయాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాందినహ్రాసవృద్ధీఇతిఅగ్నిశదిశోరుదయోపపత్తిశ్చ ॥ ౪౬॥ ౪౭॥ అథ దినరాత్రిసంధిప్రసక్త్యా రాత్రిర్వాఉషా - అహర్వ్యుష్టిరితి శ్రుత్యుక్తనామ్నా దినరాత్రీవ్యవహరన్నుపాసనార్థంసంధ్యాం ప్రస్తౌతి॥ ఉషాఇతి॥ ౪౮॥ రక్షాంసిహవాపురోనువాక ఇత్యాదిస్వాధ్యాయబ్రాహ్మణమనుసృత్యాహ॥ సంధ్యాకాలేత్విత॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఓంకారబ్రహ్మసంయుక్తమితి॥ బ్రహ్మత్రయీసారం వ్యాహృతిత్రయం॥ ౫౨ అగ్నిహోత్రఇతి॥ సూర్యోజ్యోతిరితిప్రాతర్హోమమంత్రప్రతీకోక్తిస్సంధ్యయోర్వామోరుపాస్త్యనంతర

అహోరాత్రేణయోభుంక్తేసమస్తారాశయోద్విజ ॥ ౪౩ ॥ షడేవరాశీన్యోభుంక్తేరాత్రావ
న్యాంశ్చషడ్దివా॥ ౪౪ ॥ రాశిప్రమాణజనితాదీర్ఘహ్రస్వాత్మతాదివా। తథానిశాయాంరాశీనాం
ప్రమాణైర్లఘుదీర్ఘతా ॥ ౪౫ ॥ దినాదేర్దీర్ఘహ్రస్వత్వంతద్భోగేనైవజాయతే। ఉత్తరేప్ర
క్రమేశీఘ్రానిశిమందాగతిర్దివా॥ ౪౬॥ దక్షిణేత్వయనేచైవవిపరీతావివస్వతః॥ ౪౭॥ ఉషారాత్రి
స్సమాఖ్యాతావ్యుష్టిశ్చాప్యుచ్యతేదినమ్। ప్రోచ్యతేచతయోస్సంధ్యాఉషావ్యుష్ట్యోర్యదంతరమ్॥ ౪౮॥
సంధ్యాకాలేతుసంప్రాప్తేరౌద్రేపరమదారుణే। మందేహారాక్షసాఘోరాస్సూర్యమిచ్ఛంతిఖాది
తుమ్॥ ౪౯॥ ప్రజాపతికృతశ్శాపస్తేషాంమైత్రేయరక్షసామ్। అక్షయత్వంశరీరాణాంమరణంచదినే
దినే ॥ ౫౦ ॥ తతస్సూర్యస్యతైర్యుద్ధంభవత్యత్యంతదారుణమ్। తతోద్విజోత్తమాస్తోయంసంక్షిపంతి
మహామునే॥ ౫౧ ॥ ఓంకారబ్రహ్మసంయుక్తంగాయత్ర్యాచాభిమంత్రితమ్। తేనదహ్యంతితేపా
పావజ్రభూతేనవారిణా ॥ ౫౨ ॥ అగ్నిహోత్రేహూయతేయాసమంత్రాప్రథమాహుతిః। సూ

ప్రమాణమేవేతి॥ రాశయః రాశీనిత్యర్థః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ రాశిప్రమాణవైచిత్ర్యస్యాహోరాత్రవైచిత్ర్య హేతుత్వమాహ॥ దినాదేరితి॥ తద్భోగేనైవ - అయమర్థః - జ్యోతిశ్చక్రస్యద్వాదశోంశస్సపాదద్వినక్షత్రదేశాత్మకఏకైకశోరాశిః - తత్రప్రాయశః మీనమేషౌహ్రస్వౌ - వృషభకుంభౌతతః కించిదధికౌ - మకరమిథునేతతః కించిద్దీర్ఘౌ - సింహవృశ్చికౌదీర్ఘతరౌ - కర్కటకచాపౌదీర్ఘతమౌ - సమేకన్యాతులే - తత్రార్కాక్రాంతరాశ్యంశమారభ్యషడ్రాశిక్షేత్రదర్శనకాలోదినం - ఇతరరాశిషట్కదర్శనకాలోరాత్రిః - తథాచరాశిప్రమాణాధీనౌ దినరాత్రివృద్ధిహ్రాసావిత్యాదిజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రక్రియాపురాణావిరుద్ధాత్రానుసంధేయేతి - శివాహ్నియస్మిన్నయనఇత్యనేనోక్తంగతివైచిత్ర్యంవిశేషతోదర్శయతి - ఉత్తరఇతి ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ అహోరాత్రప్రసంగాత్తయోస్సంధ్యాకార్యంసంధ్యాప్రస్తావాదికంవక్తుమాహ - ఉషేత్యాదినాపాలనోద్యత ఇత్యంతేన - తతశ్శ్రుతిప్రయుక్తౌ ఉషావ్యుష్టిశబ్దౌప్రస్తుతరాత్రిదివసపరావిత్యాహ॥ ఉషేతి॥ శ్రు॥ రాత్రిర్వాఉషా - అహర్వ్యుష్టిరితిశ్రుతేః॥ ౪౮॥ తత్రసంధ్యోపాస్తిమకుర్వతస్సూర్యహత్యాదోషస్స్యాదితి - సంధ్యార్థవాదపూర్వకంసంధ్యోపాస్త్యాదికమాహసంధ్యాకాలేత్విత్యాదిచతుర్భిః॥ ౪౯ ॥ ప్రజాపతికృతఇతి॥ ప్రజాపతిదత్తోవరోపిదుఃఖఫలత్వాచ్ఛాపఇత్యుచ్యతే - తథాచశ్రుతిః - రక్షాంసిహవాపురోనువాకేతపోగ్రమతిష్ఠంతతాన్ ప్రజాపతిర్వరేణోపామంత్రయత తానివరమవృణీతాదిత్యోనోయోద్ధా ఇతితాన్ప్రజాపతిరబ్రవీద్యోధయధ్వమిత్యాది॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఓంకారబ్రహ్మసంయుక్తమితి॥ దహ్యంతిదహ్యంతేద్విజైః ప్రక్షిప్తేనవారిణా॥ ౫౨॥ రవేర్విజయముక్త్వాహోమాద్దీప్తిప్రకర్ష

మగ్నిహోత్రం విధాతుం॥ ౫౩॥ ఓంకార ఇతి॥ త్రిధామా వ్యాహృతిదేవతాగ్నివాయుసూర్యత్రయాశ్రయః॥౫౪॥ వైష్ణవోంశ ఇతి॥ తస్య వైష్ణవాంశస్య ఓంకారః ప్రేరకః కార్యోన్ముఖత్వాత్ బోధకోయస్య తత్ప్రేరకం - యద్వా తదోంకారాఖ్యం బ్రహ్మ - తస్య జ్యోతిషః ప్రేరకం॥ ౫౫॥ తేనేతి॥ అఘాని పాపయుక్తాని॥ ౫౬॥ తస్మాదితి॥ స హంతి సూర్యమిత్యస్య తదకరణజపాపతయా ఘాతసంధ్యోపాస్తిరవశ్యకార్యేత్యేవార్థః॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ సంధ్యాకాలేయత్తాజ్ఞానార్థమన్వాహ॥ కాష్ఠేతి॥ ౫౯ ॥ హ్రాసవృద్ధీతి॥ అహర్భాగైర్ముహూర్తైస్సహ దివసానాం హ్రాసవృద్ధీ - అహ్నిత్రింశన్నాడీభ్యో వివృద్ధే తత్పంచదశాంశో ముహూర్తో వర్ధతే - క్షీణే క్షీయతే - ఏవం రాత్రా చేత్యర్థః - ఉక్తంచ అహ్నః పంచదశాంశో రాత్రేశ్చైవ ముహూర్త ఇతి సంజ్ఞిత - సంధ్యా ముహూర్తస్తు అర్ధోదయాంతఅర్ధాస్తమయాదిశ్చ ద్వినాడీమాత్ర ఏవ - యథాహ గర్గః॥ శ్లో॥ ద్వినాడికా భవేత్సంధ్యా యావజ్జ్యోతిః ప్రదర్శనం. వరాహమిహిరశ్చ॥ శ్లో॥ అర్ధాస్తమితానుదితాత్సూర్యాదస్పష్టభం నభో యావత్ - తావత్సంధ్యాకాల ఇతి॥౬౦॥ లేఖాప్రభృతీతి॥ లేఖాశబ్దేనోదయోలక్ష్యః॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩ ॥ అపరాహ్ణ ఇతి॥ ముహూర్తాస్త్రయ ఏవ చ సాయాహ్న ఇతి పూర్వేణాన్వయః - ఇదంచ దశపంచముహూర్తా హి పంచదశ ముహూర్తేహ్ని ప్రాతరాదిపంచాంశ

ర్యోజ్జ్యోతిస్సహస్రాంశుస్తయా దీప్యతి భాస్కరః॥ ౫౩॥ ఓంకారో భగవాన్విష్ణుస్త్రిధామా వచసాంపతిః। తదుచ్చారణతస్తే తు వినాశం యాంతి రాక్షసాః॥ ౫౪॥ వైష్ణవోంశః పరస్సూర్యో అంతర్జ్యోతిరసంప్లవమ్। అభిధాయక ఓంకారస్తస్య తత్ప్రేరకం పరమ్॥ ౫౫ ॥ తేన తత్ప్రేరితం జ్యోతిరోంకారేణాథ దీప్తిమత్। దహత్యశేషరక్షాంసి మందేహాఖ్యాన్యఘాని వై॥ ౫౬॥ తస్మాన్నోల్లంఘనం కార్యం సంధ్యోపాసనకర్మణః। స హంతి సూర్యం సంధ్యాయా నోపాస్తిం కురుతే హి యః॥ ౫౭॥ తతః ప్రయాతి భగవాన్బ్రాహ్మణైరభిరక్షితః। వాలఖిల్యాదిభిశ్చైవ జగతః పాలనోద్యతః॥ ౫౮ ॥ కాష్ఠా నిమేషా దశ పంచ చైవ త్రింశచ్చ కాష్ఠా గణయేత్కలాం తామ్। త్రింశత్కలాశ్చైవ భవేన్ముహూర్తస్తైస్త్రింశతా రాత్ర్యహనీ సమేతే॥ ౫౯॥ హ్రాసవృద్ధీ త్వహర్భాగైర్దివసానాం యథాక్రమమ్। సంధ్యా ముహూర్తమాత్రా వై హ్రాసవృద్ధౌ సమా స్మృతా॥ ౬౦ ॥ లేఖాప్రభృత్యథాదిత్యే త్రిముహూర్తగతే తు వై। ప్రాతః స్మృతస్తతః కాలో భాగశ్చాహ్నః స పంచమః॥ ౬౧ ॥ ప్రాతః కాలాత్ స్మృతస్తస్మాత్ త్రిముహూర్తస్తు సంగవః। మధ్యాహ్నస్త్రిముహూర్తస్తు తస్మాత్కాలాత్తు సంగవాత్॥ ౬౨ ॥ తస్మాన్మాధ్యాహ్నికాత్కాలాదపరాహ్ణ ఇతి స్మృతః। త్రయ ఏవ ముహూర్తాస్తు కాలభాగః స్మృతో బుధైః॥ ౬౩ ॥ అపరాహ్ణే వ్యతీతే తు కాలః సాయాహ్న ఉచ్యతే। దశ పంచ ముహూర్తా వై

మాహ॥ అగ్నిహోత్ర ఇతి॥ సూర్యో జ్యోతిరితి ప్రాతరగ్నిహోత్రమంత్రప్రతీకోక్తిః॥౫౩॥ ఓంకార ఇతి॥ త్రిధా దామా త్రీణి ధామాని ఋగ్యజుస్సామాని యస్య సః - అత ఏవ వచసాం వేదానాంపతిః - తథా చ శ్రుతిః - సైషా త్రయ్యేవ విద్యా తపతి య ఏషోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష ఇతి॥౫౪॥ ఓంకారోచ్చారణాద్రాక్షసనాశహేతుమాహ - వైష్ణవోంశ ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ వైష్ణవోంశ ఇతి॥ అసంప్లవం నిర్వికారం॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ సంధ్యాకాలనిర్ణయమాహ - కాష్ఠేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౫౯॥ హ్రాసవృద్ధీతి॥ అహర్భాగైః ప్రాతరాదిభిస్సహ - దివసానాం హ్రాసవృద్ధౌ తద్భాగానామపి హ్రాసవృద్ధ్యోరవశ్యంభావిత్వాత్ - సంధ్యాతు ముహూర్తమాత్రా అర్ధోదయాత్పూర్వం ప్రాతస్సంధ్యానాడీద్వయప్రమాణా - అర్ధాస్తమయానంతరం నాడీద్వయప్రమాణా చేత్యర్థః॥ ౬౦॥ ప్రాతరాద్యహర్భాగానాం వృద్ధిహ్రాసావుక్త్వా తేషాం ధ్రువభూతం వైషువతం మానమాహ॥ లేఖేత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః - లేఖాప్రభృతీతి॥ అర్ధోదయోత్ర లేఖా తామారభ్య॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ అపరాహ్ణ ఇతి॥ తాం లేఖామారభ్య ప్రత్యేకం ముహూర్తత్రయేణ ప్రాతరాదిరేకైకః కాలః - తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ ముహూర్తానాం త్రయః ప్రాతస్తావా

కల్పనమితి శేషః దశపంచ ముహూర్తాహ్న ఇతిచ పాఠః - దశపంచ ముహూర్తాశ్చేతిపాఠేవిషువేపంచదశధ్రు వభూతా ముహూర్తాః అయనయోస్తువృద్ధిహ్రాసయోగినో ముహూర్తాస్త్రయ ఏవేతిసంగ్రహాభావోక్తిః॥ ౭౪॥ దశపంచ ముహూర్తమితి ॥ విషువదినాహర్మాననాడీత్రింశచ్చతుర్వింశత్యంత హ్రాసోయామ్యేయనే - సౌమ్యేతు షట్త్రింశదంతంవృద్ధిరిత్యర్థః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ శరదితి॥ శరన్మధ్యంతులారంభఃవసంతమధ్యంమేషారంభః- సవిషువన్మ ధ్యమార్గః॥ ౭౭॥ ౭౮ ॥ అథసూర్యగతిప్రసక్త్యాతత్సాధ్య పంచాబ్దమయయుగజ్ఞాపనాయాన్యాహ॥ త్రింశదితి॥ త్రింశన్ముహూర్తేన సావన దినేనసౌరదినంలక్ష్యం - పక్షశ్చాత్రసౌరోర్ధమాసః - సౌరపంచాబ్దత్వాద్యుగస్యఋతు రేకషష్టిస్సావనదినం॥ శ్లో॥ ఏకషష్టిరహోరాత్రంఋతు రేకోవిభావ్యతఇతి వాయూక్తేః॥ ౭౯ ॥ ౮౦॥ సంవ త్సరాదయఇతి॥ చతుర్మాసైశ్చాంద్రసావనసౌరనాక్షత్రమానజైః॥ శ్లో ॥ దర్శాద్దర్శశ్చాంద్ర స్త్రింశద్దివసస్తు సావనోమాసః। సౌరోర్కరాశిభోగాత్ నాక్షత్రశ్చేందుమండలాద్గదిత ఇత్యుక్తైః॥ వికల్పితావిభక్తా విశేషితాస్సం తోయుగంస్యురితి - సర్వకాలస్యప్రతిపర్యాయమయంనిశ్చయః - అయమర్థఃమాఘశుక్లప్రతిపత్సూర్యోదయకాలే యుగప్రవృత్తి క్రాంతానాంచతుర్విధానామపిమాసానాం పంచాబ్దాంతేయస్మాద్యుగపత్సమాప్తిరూపోయోగః తత్ స్థ కాలోయుగం - లక్షణయాశుక్లాద్యబ్దపంచకంయుగం - యథా ఆశ్వయుజమాఘయోరేవసర్వగ్రహయోగేపిసర్వంకృతాదికం యుగం - ఏతావదహోరాత్రైర్యుగైస్తేషుఏకన్నక్షత్రరాశిస్థైర్ అస్యాంతిథౌ ఏతన్నక్షత్రస్థేవా చంద్రేయం సంవత్సరఆరభ్యతఇతిపంచాబ్దానాంచతుర్మాసాపేక్షవిభాగత్వాద్యుక్తంచతుర్మాసవికల్పితత్వం - సౌరాబ్దపంచ

ముహూర్తాస్త్రయమేవచ॥ ౭౪ ॥ దశపంచ ముహూర్తంవై అహర్వైషువతంస్మృతమ్॥ ౭౫ ॥
వర్ధతేహ్రసతేచైవఅయనేదక్షిణోత్తరే। అహస్తుగ్రసతేరాత్రింరాత్రిర్గ్రసతివాసరమ్ ॥ ౭౬ ॥
శరద్వసంతయోర్మధ్యే విషువంతువిభావ్యతే। తులామేషగతేభానౌసమరాత్రిదినంతుతత్॥ ౭౭॥ క
ర్కటావస్థితేభానౌదక్షిణాయనముచ్యతే।ఉత్తరాయణమప్యుక్తంమకరస్థేదివాకరే॥౭౮॥త్రింశన్ము
హూర్తం కథితమహోరాత్రంతుయన్మయా। తానిపంచదశబ్రహ్మన్పక్షఇత్యభిధీయతే॥ ౭౯ ॥
మాసఃపక్షద్వయేనోక్తోద్వౌమాసౌచార్కజావృతుః। ఋతుత్రయంచాప్యయనం ద్వేయనేవర్షసం
జ్ఞితే॥ ౮౦॥సంవత్సరాదయఃపంచచతుర్మాసవికల్పితాః। నిశ్చయస్సర్వకాలస్యయుగమిత్యభిధీయతే॥ ౮౧
సంవత్సరస్తుప్రథమోద్వితీయఃపరివత్సరః। ఇద్వత్సరస్తృతీయస్తుచతుర్థశ్చానువత్సరః। వత్సరఃపంచ

శ్చైవచసంగవః॥ మధ్యాహ్న స్త్రిముహూర్తస్స్యాదపరాహ్ణశ్చతాదృశః। సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తోథపర్వణా ర్కమసంగ్రహాత ఇతి॥ ఏతేచ త్రిముహూర్తాః పంచభాగాః - దశపంచముహూర్తాహ్ని పంచ దశ ముహూర్తే త్రింశన్నాడికాహ్నిభవంతి - అన్యథాతుముహూర్తాస్త్రయ ఏవ క్రమేణహ్రాసగోచరాభవంతీతి శేషః॥ ౭౪॥ ఏత త్ప్రపంచయతి దశపంచముహూర్తమిత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ శరదితి॥ శరద్వసంతయోర్మధ్యఇతి॥ ఆశ్వ యుక్కార్తికౌహిశరత్ తయోర్మధ్యేతులాఖ్యంవిషువంభవతి - చైత్రవైశాఖౌవసంతస్తయోర్మధ్యే మేషా ఖ్యంవిషువమిత్యర్థః॥౭౭॥౭౮॥అథసూర్యగతిప్రసంగాత్కృతసంవత్సరాదిపంచకంవక్ష్యమాహ- త్రింశదిత్యాదిసా ర్ధైశ్చతుర్భిఃఅత్రశ్లోకద్వయస్యైకోభిప్రాయ॥ త్రింశదితి॥ లోకప్రసిద్ధసావనైర్దినైస్తుమాసైఃప్రసిద్ధాఅహోరా త్రప్రకర్షాదర్కజాఏవదినాదయోలక్ష్యంతే - అర్కగత్యైవతేషాంనయనాద్యభిధానాత్॥ ౭౯॥ ౮౦ ॥ సంవత్సరా దయ ఇతి॥చతుర్మాసవికల్పితా ఇతి ॥ శ్లో ॥ దర్శాద్దర్శశ్చాంద్ర స్త్రింశద్దివసస్తుసావనోమాసః - సౌరోర్కరాశి భోగాన్నాక్షత్రశ్చేందుమండలాత్కథిత ఇత్యేవంలక్షణైశ్చాంద్రసావనసౌరనాక్షత్రైశ్చతుర్భిర్మాసైర్విశే షితయావికల్పితాః - పంచసంవత్సరాదయః- ఏకంయుగం॥ శ్లో ॥ సావనంచాపిసౌరంచచాంద్రంనాక్షత్రమేవచ - చ త్వార్యేతానిమాసానియైర్యుగంప్రవిభజ్యతఇతి - వృద్ధగార్గ్యోక్తేః - సర్వకాలస్య మలమాసాదేర్నిశ్చయః నిబద్

కమరొహియుగసౌరమాసాష్షష్టిః - సావనాఏకషష్టిః - చాంద్రా ద్విషష్టిః - నాక్షత్రాః సప్తషష్టిః - సౌరేణ త్రిం శదృతవః - దశాయనాని - ఖానుభోగ్యనక్షత్రాణి పంచత్రింశచ్ఛతమిత్యాది జ్ఞేయం - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ శతా న్యష్టాదశ త్రింశమదయా భాస్కరస్య తు। ఋతవస్త్రింశతస్సౌరా అయనానిద శైవతు॥ పంచత్రింశచ్ఛతం భానిష ష్టిర్మాసాశ్చభాస్కరాత్। సౌరం సౌమ్యం చ విజ్ఞేయం నాక్షత్రం సావనం తథా॥ మానాన్యేతాని చత్వారి యైః పురా ణం భవిష్యతి। పురాణం పునర్యుగాంతరావృత్తిః - యథాపూర్వమిత్యర్థః - వృద్ధగర్గశ్చ॥ శ్లో॥ యదా మాఘస్య శు క్లస్య ప్రతిపద్యుత్తరాయణం। సహోదయం శ్రవిష్ఠాభిస్సోమార్కౌ ప్రతిపద్యతః॥ ప్రథమస్సోగ్నిదైవత్యో నామ్నా సంవత్సరస్స్మృతః। యదా మాఘస్య శుక్లస్య త్రయోదశ్యాముదగ్రవిః॥ యుక్తే చంద్ర ధనిష్ఠాభ్యాం వాసవం ప్రతిప ద్యతే। ద్వితీయస్సోఽర్కదైవత్యః ప్రోచ్యతే పరివత్సరః॥ కృష్ణే మాఘస్య దశమీ వాసవాదౌ దివాకరే। తదా తృతీయం సంప్రాహురిదావత్సరకం బుధాః॥ సప్తమీమాఘశుక్లస్య వాసవాదౌ దివాకరే। చతుర్థమింద్రదైవత్యం తమా హురనువత్సరం॥ యద్యుత్తరాయణం కృష్ణే చతుర్థ్యాంతపసో భవేత్। ఇద్వత్సరస్స విజ్ఞేయః పంచమో మృత్యుదైవ తః॥ నియతం పంచమస్యాంతే తత్రైవ స్యాత్సహోదయః। సావనం చాపి సౌరం చ చాంద్రం నాక్షత్రమేవ చ॥ చత్వా ర్యేతాని మానాని యైర్యుగం ప్రవిభజ్యతే। లగడాచార్యశ్చ॥ శ్లో॥ మాఘశుక్లప్రవృత్తస్య తౌషకృష్ణసమాపినః। యుగ స్య పంచవర్షస్య కాలజ్ఞానం ప్రచక్షతే॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ అథ కాలాంతరవిషయం వీథీత్రయముక్తం స్యాహ॥ యస్త్వేత స్యేతి॥ ౭౩॥ దక్షిణమితి॥ తన్మధ్యశృంగం॥ ౭౪॥ తదేతి॥ ఉభయం శ్రింశన్నాడీకం విషువే అహోరాత్రం త్రిశ్చ - యత్తు మానసోత్తరే దక్షిణవీథీక్షీరోదమధ్యే విషువం శాకద్వీపోత్తరాం తే చోదక్కాష్ఠేతి వాయుప్రోక్తే ప్రపంచితమత్ర సూ చితం తత్తు తపస్తపస్యావిత్యాదినా మాఘశ్రావణయోరయనద్వయం వత్సరాణాం - ప్రథమే కృత్తికాభాగ ఇతి వైశా ఖకార్తికయోః విషువద్వయం చ పంచసంవత్సరకల్పనానుగుణం యత్కాలే ప్రత్యక్షసంవాదితత్కాలవిషయం జ్ఞే యం॥ శ్లో॥ పర్యాగచ్ఛత్పతంగో సౌ మాఘజ్యేష్ఠోత్తమే హని। మధ్యేన పుష్కరస్యాథ భ్రమతే దక్షిణాయనే॥ దక్షి ణాద్వినివృత్తోసౌ విషువస్థో యదా రవిః। క్షీరోదస్య సముద్రస్య ఉత్తరాం తాం దిశం చరేత్॥ శ్రావణే చోత్తరాం కాష్ఠాం చిత్రభానుర్యదా వ్రజేత్। శాకద్వీపస్య షష్ఠస్య ఉత్తరాంతాం దిశం చ రేదితి వాయూక్తిలింగాత్ - యత్తు జ్యోతిస్సి ద్ధాంతసిద్ధముజ్జయిన్యాముదక్కాష్ఠాలంకాయాం విషువద్వీథీ దక్షిణౌ తావతీ దక్షిణకాష్ఠేతి వీథీత్రయం - యత్తు మేష తులాదివిషువద్వయనక్రకర్కాద్యయనద్వయసంవాది ప్రాక్కాలవిషయం - యథా పత్రింశచ్ఛతే కలిగతా బ్దే తదాసీత్ - సంప్రతి తు చతుశ్చత్వారింశద్బ్రశతేన క్రకర్కితులామేషప్రవేశాత్ ప్రాగేవ ద్వాదశే దినే అయనవి షువే ప్రత్యక్షే దృశ్యేతే అత స్తద్గణితానుగోధాత్ ఇతః పరం క్వాపి అయనాదిపరివృత్తిః కదాచిద్భవేదిత్యనుమీయతే యేన త్రిశృంగవీథీసంవాదస్స్యాత్ తస్మాన్నాక్షే యదాయనవర్షారంభః తత్కాలవర్షవిషయత్రిశృంగవీ

మాశ్చాత్ర కాలో యం యుగసంజ్ఞితః॥ ౭౨ ॥ యస్త్వేతస్యోత్తరైశైలశ్శృంగవానితి విశ్రుతః। త్రీణి తస్య తు శృంగాణి యైస్సోఽయం శృంగవాన్ స్మృతః॥ ౭౩॥ దక్షిణం చోత్తరం చైవ మధ్యమం వైషువం తథా। శరద్వ సంతయోర్మధ్యే తద్భానుః ప్రతిపద్యతే। మేషాదౌ చ తులాదౌ చ మైత్రేయ విషువం స్మృతమ్ ॥ ౭౪ ॥ తదా తుల్యమహోరాత్రం కరోతి తిమిరాపహః। దశపంచ ముహూర్తం వై తదేతదుభయం స్మృ

యహేతుః - తథా హి - యదా శుక్లప్రతిపది ఏకస్మిన్నక్షత్రే చంద్రేణ సహాస్థితే నార్కస్య సంక్రాంతిర్భవతి - తదా చ తుర్విధా మాసా యుగపత్ప్రవర్తంతే - తదా చ సౌరమానేన వర్షే షష్టిదినాని హ్రసంతి - చాంద్రమానేన షష్టిదినాని వ ర్ధంతే - ఏవం ప్రతివర్షం చంద్రార్కయోర్వర్షావధానతారతమ్యే తత్పంచవర్షాత్మకే యుగే సౌరాష్షష్టిర్మాసాః సావనా ఏకషష్టిశ్చాంద్రా ద్విషష్టిర్నాక్షత్రాస్సప్తషష్టిః - తన్మధ్యే చ మలమాసద్వయం భవతీత్యేవం సర్వకా లనిశ్చయో భవతి ॥ ౭౧ ॥ సంవత్సర ఇతి ॥ తతశ్చ వర్షషష్టే తత్రైవ చంద్రార్కయోగాద్యుగమిత్యభిధీయత ఇత్య ర్థః॥ ౭౨॥ అథ శృంగవతస్సంస్థానపూర్వకం విషువత్కాలం లక్షయతి యస్త్వేతస్యేత్యాది సార్ధైస్త్రిభిః॥ ౭౩॥ ౭౪॥

థీత్రయసంచారోక్తస్యేతికల్ప్యం - మార్గశీర్షస్య హి వర్షాదిత్వం కేచిదభ్యధుః ॥ శ్లో ॥ ఆదాయ మార్గశీర్షాది ద్వౌద్వౌ మాసావృతుర్మత ఇత్యాహ కాత్యాయనః - అమరసింహశ్చ ॥ శ్లో ॥ మార్గాదీనాం యుగైః క్రమాత్ - ద్వౌ ద్వౌ మార్గాదిమాసౌ స్యాదృతురితి చ హేమంతాది శరదంతమృతూన్ మార్గాది కార్తికాంతం మాసాంశ్చానుక్రమ్యాభ్యధత్త - అగ్రంహాయనస్యేత్యాగ్రహాయణీ మృగశిరః తద్యోగాద్యత్పౌర్ణమాస్యాగ్రహాయణీ స ఆగ్రహాయణికో మాస ఇతి సమాఖ్యా నిరుక్తితశ్చ - ఇతి త్రిధా త్రివీధీవ్యవస్థా - ఇదానీంతు వర్షస్య మార్గాదిత్వం వ్రతాద్యర్థం - ద్వౌద్వౌ మాఘాది మాసౌ స్యాదృతురితి చ పాఠాంతరమతః మాఘాదిత్వం పంచాబ్దయుగతత్ఫలాదిజ్ఞానార్థం ॥ శ్రు ॥ ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యత్ఫల్గునీపూర్ణమాస ఇతి శ్రుతం తు ఫల్గున్యాదిత్వం యాగాద్యర్థం - తథా ॥ శ్రు ॥ ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యచ్చిత్రాపూర్ణమాసః - మధుశ్చ మాధవశ్చేత్యాది శ్రుత్యుపలక్షితత్వం వర్షస్య చైత్రశుక్లప్రతిపదాది బహుశ్రుతిస్మృతి జ్యోతిశ్శాస్త్ర పురాణలోకాచారాది ప్రసిద్ధం సర్వవ్యవహారార్థమితి శాస్త్రన్యాయగణిత ప్రత్యక్షాది నిశ్చితో వివేకః - యదుక్తం లైంగవాయవ్యయోః ॥ శ్లో ॥ ఆగమాదనుమానాచ్చ ప్రత్యక్షాదుపపత్తితః । పరీక్ష్య నిపుణం బుద్ధ్యా శ్రద్ధాతవ్యం విపశ్చితా ॥ చక్షుషా లక్షితం లేఖ్యం గణితం బుధసత్తమాః । పంచైతే హేతవో విప్రా జ్యోతిర్గణవిచింతనే ॥ ౭౫ ॥ ప్రథమ ఇతి ॥ శ్రు ॥ ముఖం వా ఏతన్నక్షత్రాణాం యత్కృత్తికాః - కృత్తికాః ప్రథమం విశాఖే ఉత్తమమిత్యాది ప్రాక్కాలవిషయ శ్రుతిమూలా విషువద్ద్వయోక్తిః - కృత్తికాద్యంశే మేషాంతే - విశాఖానాం చతుర్థాంశే వృశ్చికాద్యంశే ॥ ౭౬ ॥ విశాఖానామితి ॥ కృత్తికాశిరసి మేషాంతే - విశాఖా తృతీయాంశం తులాంతం ॥ ౭౭ ॥ తద్వైవేతి ॥ అయం చంద్రార్కయోరుభయోరపి విషువావస్థితిరూపో మహావిషువాఖ్యః పుణ్యో దానకాలః - ప్రాచీనవిషువసంవాదీ నేదానీంతనసంవాదీ అతః కాలాంతరేపి తత్కాలీన చంద్రార్కోభయ విషువద్విశేషసంస్థానస్యోపలక్షణమిదం - యథా ఇతః ప్రాజ్మీనాంతకన్యాంతయోశ్చంద్రార్కస్థితి దానకాల ఇత్యర్థః - ఇమం విజానీయాదసంశయం - గణితేనేమం కాలం బుద్ధ్వా తత్ర దానం దద్యాత్ ॥ ౭౮ ॥ బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి ॥ ఏతద్ధి దానార్థం జాతం వివృతం ముఖం దేవానాం - అత్ర కాలే దత్తం దేవానాం ముఖే దత్తమివ సాక్షాత్ప్రీణనమిత్యర్థః - ముఖమేతత్తు దైవతమితి వాయూక్తేః - విషువేతత్కాలీన మధ్యవీథీ ప్రదేశే ॥ ౭౯ ॥ దానప్రసంగాద్వ్యా

తమ్ ॥ ౭౫ ॥ ప్రథమే కృత్తికాభాగే యదా భాస్వాంస్తదా శశీ । విశాఖానాం చతుర్థేంశే మునే తిష్ఠత్యసంశయమ్ ॥ ౭౬ ॥ విశాఖానాం యదా సూర్యశ్చరత్యంశం తృతీయకమ్ । తదా చంద్రం విజానీయాత్కృత్తికాశిరసి స్థితమ్ ॥ ౭౭ ॥ తదైవ విషువాఖ్యోయం కాలః పుణ్యోభిధీయతే । తదా దానాని దేయాని దేవేభ్యః ప్రయతాత్మభిః ॥ ౭౮ ॥ బ్రాహ్మణేభ్యః పితృభ్యశ్చ ముఖమేతత్తు దానజమ్ । దత్తదానస్తు విషువే కృతకృత్యోభిజాయతే ॥ ౭౯ ॥ అహోరాత్రార్ధమాసౌ తు కలాః కాష్ఠాః క్షణాస్తథా । పౌర్ణమా

తదేతి ॥ మేషతులయోః ప్రథమదినేపి ఉభయం అహశ్చ రాత్రిశ్చ ॥ ౭౫ ॥ ఇదానీం మహావిషువాఖ్యం కాలం తత్ప్రశస్త్యం చాహ ప్రథమ ఇత్యాది చతుర్భిః ॥ ప్రథమ ఇతి ॥ ప్రథమే కృత్తికాభాగే మేషాంతే - విశాఖానాం చతుర్థేంశే వృశ్చికోపక్రమే - తదా శశీ అసంశయం యది తిష్ఠతి - తదా చంద్రార్కయోర్ద్వయోరపి షడ్రాశి వ్యవధానేన విషువావస్థితిరూపం మహావిషువమితి ॥ ౭౬ ॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః ॥ విశాఖానామితి ॥ విశాఖానాం తృతీయకమంశం కృత్తికాశిరసి మేషాంతం చంద్రం యది జానీయాత్తర్హి సోపి తథైవ మహావిషువాఖ్యః పుణ్యకాలః ॥ ౭౭ ॥ ౭౮ ॥ బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి ॥ అయం చ విషువాఖ్యః కాలః కదాచిదేవ భవతి - న సర్వదా - తస్మాదతివిశిష్టమేతత్తు దానజం ముఖం దానార్థం జాతం వివృతం దేవాదీనాం ముఖం ॥ శ్లో ॥ ముఖమేతత్తు దైవతమితి వాయూక్తేః - అస్మిన్కాలే దత్తం సాక్షాద్దేవాదీనాం ముఖే దత్తం భవతీత్యర్థః ॥ ౭౯ ॥ పుణ్యకాలప్రసంగాద్యుగాదిపుణ్యకాలజ్ఞానార్థమహోరాత్రవిభాగస్సమ్యగ్జ్ఞాతవ్య ఇత్యాహ అహోరాత్రేత్యాదిసార్ధేన ॥ అహోరాత్రేతి ॥ సదృష్టచంద్రా సినీవాలీ నదృష్ట

గాదిపుణ్యకాలాశ్చాహోరాత్రాదిజ్ఞేయ ఇత్యాహ ॥ అహోరాత్రేతి ॥ ౮౦ ॥ తపఇతి॥ శ్లో॥ తపఇత్యుక్తాపూ
ర్వంమాఘాద్యాహ్యాయనక్లృప్తిః ప్రాచీనా - ఆశ్లేషార్ధాద్దక్షిణముత్తరమయనంరవేర్ధనిష్ఠాద్యం - ఆసీత్ కదాపి
నూనంయేనోక్తంచైవపూర్వశాస్త్రేషు - సాంప్రతమయనంసవితుః కర్కటకాద్యం మృగాదితశ్చోద్యమితి వరాహ
మిహిరోక్తిలింగాత్ ॥ ౮౧॥ లోకాలోక ఇతి॥ పితృయానదక్షిణావధిభూతాగస్త్యభ్రమణవృత్తలక్షకస్య లోకాలో
కస్యోపరిప్రసంగాత్ లోకపాలస్థానోక్తిః - మాత్స్యేహి ॥ శ్లో ॥ లోకపాలాస్థితాహ్యేతే లోకాలోకే చతుర్దిశం॥
ఉత్తరం యదగస్త్యస్య శృంగం దేవర్షిపూజితం॥ ౮౨॥ ౮౩ ॥ ౮౪॥ ఉత్తరమితి॥ అజవీథిఅశ్విన్యాదిత్రిత్రినక్షత్రల
క్షితనవవీథీమయ్యామ్యావీథీత్రయేప్రథమామూలాదిత్రినక్షత్రాశ్రితా - నాగగజైరావతవృషభగోజరద్గవజమృగ
దహనాఖ్యాః - అశ్విన్యాద్యాః కైశ్చిత్త్రిభాః క్రమాద్వీథయః కథితాస్మైతిజ్యోతిశ్శాస్త్రోక్తైః ॥ శ్లో॥ మూలాషా
ఢోత్తరాషాఢా అజవీథ్యభిశబ్దితా । శ్రవణంచశ్రవిష్ఠాచమార్గీశతభిషక్తథా ॥ వైశ్వానరీభద్రపదా రేవతీచేతికీ
ర్తితేతివాయుమాత్స్యోక్తేశ్చ ఏతేనఅగస్త్యాజవీథ్యోర్మధ్యదేశస్యోపిపితృయానమేవ - కింతుతత్రస్థాపిదక్షిణా

సీతువిజ్ఞేయాఅమావాస్యాతథైవచ॥సినీవాలీకుహూశ్చైవ రాకాచానుమతిస్తథా॥౮౦॥తపస్తపస్యౌ
మధుమాధవౌచశుక్రశ్శుచిశ్చాయనముత్తరంస్యాత్ । నభోనభస్యౌచ ఇషస్తథోర్జస్సహస్సహస్యౌ
వితిదక్షిణంస్యాత్ ॥౮౧॥ లోకాలోకస్తుయశ్శైలః ప్రాగుక్తోభవతోమయా । లోకపాలాస్తుచత్వార
స్తత్రతిష్ఠంతిసువ్రతాః॥౮౨॥ సుధన్వాశంఖపాశ్చైవకర్దమస్యాత్మజౌద్విజ । హిరణ్యరోమాచైవా
న్యశ్చతుర్థః కేతుమానపి॥౮౩॥నిర్ద్వంద్వానిరభిమానానిస్తంద్రానిష్పరిగ్రహాః। లోకపాలాస్థితా
హ్యేతేలోకాలోకేచతుర్దిశమ్॥౮౪॥ఉత్తరంయదగస్త్యస్యఅజవీథ్యాశ్చదక్షిణమ్। పితృయానస్సవై

చంద్రాకుహూరిత్యమావాస్యాభేదౌ - పూర్ణచంద్రారాకాకళాహీనచంద్రా అనుమతిరితిపౌర్ణమాసీభేదౌ॥
౮౦ ॥ ఋతుత్రయంచాప్యయనమిత్యుక్తం అయనద్వయంవివిచ్యాహ॥ తపఇతి॥ మాఘాదిద్విద్విమాసైకఋతుత్ర
యముత్తరాయణం- శ్రావణాదిద్విద్విమాసైకఋతుత్రయందక్షిణాయనమిత్యర్థః॥ ౮౧ ॥ ఏతస్యస్థూలదృష్ట్యై
వోక్తంలోకాలోకోత్తరశృంగాదగస్త్యస్థానాత్పితృయానాదికంవక్ష్యన్ - ప్రథమంతావద్బుద్ధిస్థాన్ లోకాలోక
స్థాన్లోకపాలానాహలోకాలోకఇత్యాదిత్రిభిః॥ ౮౨॥ ౮౩॥ నిర్ద్వంద్వాఇతి॥ తదుక్తంమాత్స్యే॥ శ్లో ॥ లోకపా
లాస్థితాహ్యేతేలోకాలోకచతుర్దిశం। ఉత్తరంయదగస్త్యస్యశృంగందేవర్షిపూజితమితి॥ ౮౪ ॥ తత్పితృయా
నమాహ ఉత్తరమిత్యాదిసార్ధైఃపంచభిః॥ ఉత్తరమితి॥ తత్ర జ్యోతిశ్చక్రే వీథిక్రమోవాయునోక్తః॥ శ్లో॥ సర్వగ్ర
హాణాంత్రీణ్యేవస్థానానిద్విజసత్తమాః। స్థానంచాజభవంచైవతథైరావతముత్తమం॥ వైశ్వానరందక్షిణతోనిర్దిష్ట
మిహతత్త్వతఇతి - తదేవమధ్యమోత్తరదక్షిణమార్గత్రయంప్రత్యేకంవీథిత్రయేణత్రిధాభిద్యతే - తథాహి - త్రి
భిస్త్రిభిరశ్విన్యాదినక్షత్రైః నాగవీథిగజవీథి ఐరావతీచేత్యుత్తరమార్గే వీథీత్రయం - ఆర్షవీథిగోవీథిజరద్గవవీథీ
చేతిమధ్యమమార్గేవీథీత్రయం - అజవీథిమృగవీథివైశ్వానరవీథీచేతిదక్షిణమార్గేవీథీత్రయం - తదుక్తంతత్రైవ॥
శ్లో॥ అశ్వినీకృత్తికాయామ్యానాగవీథీతిశబ్దితా। రోహిణ్యార్ద్రామృగశిరోగజవీథ్యభిధీయతే॥ పుష్యాశ్లేషాతథా
దిత్యావీథీచైరావతీస్మృతా। ఏతాస్తువీథయస్తిస్ర ఉత్తరోమార్గఉచ్యతే। తథాద్వేచాపిఫల్గున్యౌ మఘాచైవా
ర్షభీమతా। హస్తశ్చిత్రాతథాస్వాతీగోవీథీతిచశబ్దితా। జ్యేష్ఠావిశాఖానూరాధావీథీప్రోక్తాజరద్గవీ। ఏతాస్తువీ
థయస్తిస్రఃమధ్యమోమార్గఉచ్యతే। మూలాషాఢోత్తరాషాఢాచాజవీథ్యభిశబ్దితా। శ్రవణంచధనిష్ఠాచమార్గీ
శతభిషక్తథా। వైశ్వానరీభాద్రపదే రేవతీచైవకీర్తితా। ఏతాస్తువీథయస్తిస్రో దక్షిణోమార్గ ఉచ్యతే। యా
మ్యాభరణీ - ఆదిత్యా అదితిదేవతాపునర్వసుః - మార్గీమృగవీథిః - ఏవంస్థితేఅగస్త్యాదుత్తరమజవీథ్యాశ్చదక్షిణం

వైశ్వానరవీథీపితృయానతయానగ్రాహ్యా॥ ౮౫ ॥ తత్రేతి॥ తత్రపితృయానే- భూతారంభఃకృతంకృతిఃకార్యంయ
స్యతద్బ్రహ్మకర్మకాండం స్తువంతః ఋత్విగ్ద్వారా యజ్ఞోద్యుక్తాః కర్మప్రారభంతే॥ ౮౬॥ ౮౭॥ జాయమానా
ఇతి॥ పూర్వేపితరః - పశ్చిమానాంస్వపుత్రాణాం - పశ్చిమాఃపుత్రాశ్చ- పూర్వేషాంస్వపుత్రీభూయస్థితానాం - ని
ధనేషుకులేషు అధికారికర్మవశాచ్ఛ్రుత్యాదిసంప్రదాయాయభూయోజాయంతే - నిలయేష్వితిచపాఠః - యథా
హ వాయుః॥ శ్లో॥ ప్రాప్తేత్రేతాయుగేచైవపునస్సప్తర్షయస్త్విహ। ప్రవర్తయంతితాన్వర్ణానాశ్రమాంశ్చ
పృథక్పృథక్॥ తేషామేవాన్వయేధీరా ఉత్పద్యంతేపునఃపునః। జాయమానఃపితాపుత్రే పుత్రఃపితరిచైవహ॥ ఏవ
మావర్తమానాస్తేద్వాపరేషుపునఃపునః। కల్పానాంభాష్యవిద్యానాంజ్ఞానశాస్త్రకృతశ్చయేఇతి॥ ౮౮ ॥ ఏవమితి॥
దక్షిణోమార్గోధూమాదిశ్ఛాందోగ్యోక్తః - యథా - అథయఇమేగ్రామ ఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతేతేధూ
మమభిసంభవంతి - ధూమాద్రాత్రింరాత్రేరపరపక్షం అపరపక్షాద్యాన్షడ్దక్షిణైతిమాసాం స్తాన్నైతేసంవత్సరమ
భిప్రాప్నువంతి - మాసేభ్యఃపితృలోకం పితృలోకాదాకాశమాకాశాచ్చంద్రమసమేష వై సోమోరాజాసదేవా
నామన్నంతందేవాభక్షయంతితస్మిన్ యావత్సంపాతముషిత్వాథైతమేవాధ్వానంపునర్నివర్తంతఇతి॥ అత్రచో
క్తశ్శ్లోకః॥ ధూమోరాత్రింబహుళమయనేదక్షిణేకర్మణ్య మాసానాపద్యంతేపితృపదమథవ్యోమచంద్రందివశ్చ। ప్ర
త్యావృత్తాగగనపవనౌధూమమభ్రంచమేఘంవృష్ట్యబ్భిర్జాతపుష్పవనితేదక్షిణోమార్గఏషః॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥

పంథా వైశ్వానరపథాద్బహిః॥ ౮౫ ॥ తత్రాసతేమహాత్మానఋషయోయేఽగ్నిహోత్రిణః। భూ
తారంభకృతంబ్రహ్మశంసంతోఋత్విగుద్యతాః। ప్రారభంతేలోకకామాస్తేషాంపంథాస్సదక్షిణః॥
౮౬॥ చలితంతేపునర్బ్రహ్మస్థాపయంతియుగేయుగే। సంతత్యాతపసాచైవమర్యాదాభిశ్శ్రుతేనచ॥ ౮౭
జాయమానాస్తుపూర్వేతే పశ్చిమానాంగృహేషువై। పశ్చిమాశ్చైవపూర్వేషాంజాయంతేనిధనేష్వి
హ॥ ౮౮ ॥ ఏవమావర్తమానాస్తేతిష్ఠంత్యాభూతసంప్లవాత్। సవితుర్దక్షిణంమార్గంశ్రితాహ్యా
చంద్రతారకమ్॥ ౮౯॥ నాగవీథ్యుత్తరంయచ్చసప్తర్షిభ్యశ్చదక్షిణమ్। ఉత్తరస్సవితుఃపంథా దేవయా
నస్తుసస్మృతః ॥ ౯౦ ॥ తత్రతేవశినస్సిద్ధా విమలాబ్రహ్మచారిణః। సంతతింతేజుగుప్సంతితస్మాన్మృ
త్యుర్జితశ్చతైః ॥ ౯౧ ॥ అష్టాశీతిసహస్రాణి మునీనామూర్ధ్వరేతసామ్। ఉదక్పంథానమర్యమ్ణః

పితృయానంకింత్వగస్త్యనికటవర్తినోవైశ్వానరపథాద్బహిఃవైశ్వానరవీథింవర్జయిత్వా మృగవీథిమాత్రంపితృ
యానమిత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥ తత్రాసతఇతి ॥ భూతారంభఃప్రజోత్పాదనంకృతంకృతిఃకార్యంయస్యతద్బ్రహ్మశంసం
తఃప్రవృత్తంకర్మవిధాయవేదభాగంస్తువంతః - ఋత్విగుద్యతాఃయుగాంతేయజ్ఞవిచ్ఛేదేసతి ఋత్విగ్భాగేనయ
జ్ఞానుష్ఠానాయోద్యతాః - కర్మాణిప్రారభంతఇత్యర్థః॥ ౮౬॥ చలితమితి॥ చలితంవిచ్ఛిన్నసంప్రదాయం- బ్రహ్మ
వేదం - స్థాపయంతి - సంతత్యావంశప్రవర్తనేన - మర్యాదాభిర్వర్ణాశ్రమాదివ్యవస్థాభిః - శ్రుతేనశాస్త్రప్రవ
ర్తనేన ॥ ౮౭ ॥ జాయమానాఇతి॥ పూర్వేపితరఃపశ్చిమానాంపుత్రాణాం - పశ్చిమాఃపుత్రాశ్చపూర్వేషాంస్వపు
త్రత్వేనోత్పన్నానాంపితౄణాం - నిధనేషుగృహేషు - కేనచిదంశేనస్వాధికారవశాజ్జాయంతే॥ శ్రు॥ పితాపుత్రే
ణపితృమాన్యోనియోనావితిశ్రుతేః - తథాచవాయుః॥ శ్లో॥ ప్రాప్తేత్రేతాయుగేచైవపునస్సప్తర్షయస్త్విహ॥
ప్రవర్తయంతితాన్వర్ణానాశ్రమాంశ్చపృథక్పృథక్। తేషామేవాన్వయేధీరా ఉత్పద్యంతేపునఃపునః। జాయమా
నఃపితాపుత్రేపుత్రఃపితరిచైవహి। ఏవమావర్తమానాస్తేద్వాపరేషుపునఃపునః। కల్పానాంభాష్యవిద్యానాంజ్ఞా
నశాస్త్రకృతశ్చయేఇతి॥ ౮౮॥ ఏవమితి॥ సవితుర్దక్షిణంధూమాదిమార్గంశ్రితాః॥ శ్రుతిశ్చ- అథయేగ్రామఇష్టా
పూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే - తేధూమమభిసంభవంతి - ధూమాద్రాత్రిం - రాత్రేరపరపక్షమిత్యాది॥ ౮౯ ॥ దేవ
యానమాహనాగవీథీత్యాదిషడ్భిః॥ నాగవీథ్యుత్తరమితి॥ ఉత్తరమార్గస్యోత్తరావీథిస్తస్యా ఉత్తరం - సప్తర్షిప
ర్యంతం - దేవయానఃపంథాః॥ ౯౦॥ తత్రేతి॥ వశినఃజితేంద్రియాః॥ ౯౧॥ అష్టాశీతిసహస్రాణీతి॥ అర్యమ్ణస్సవితురు

౯౨ ॥ తదితి ॥ భూతారంభవివర్జనాన్నివర్తకశ్రుత్యాశ్రయణాత్ ॥ ౯౩ ॥ ౯౪ ॥ ఆభూతసంప్లవం బ్రహ్మాదీనాం స్థి
యావత్స్థితిస్తిరమృతత్వాఖ్యానంతమదజ్ఞాగర్స్థానాం ముక్తిరిత్యాహ ॥ ఆభూతసంప్లవం స్థానమమృతత్వమితి ॥ త్రై
లోక్యస్థితికాల ఏవ ఇహామృతాపునర్మారపర్యాయః ॥ ౯౫ ॥ బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యామితి ॥ బ్రహ్మహత్యాశ్వ
మేధాభ్యాం క్రియాభ్యాం పాపపుణ్యాపూర్వభావయతః పుంసః అయం ఫలభోగావధిః - ఏవమాకల్పం బ్రహ్మ
హా నరకమశ్వమేధీ స్వర్గం భుఙ్క్త ఇత్యర్థః ॥ ౯౬ ॥ ౯౭ ॥ అథ విష్ణుపదం విష్ణుపదీం చ ప్రసంజయతి ॥ ఊర్ధ్వోత్తరమి
తి ॥ ఋషిభ్య ఉత్తరస్యాం దిశ్యూర్ధ్వం చ ధ్రువాధారో విష్ణుపదాఖ్యం స్థానం భూమ్యపేక్షయా తృతీయం - తచ్చ
వైరాజస్య హృదయనాడీస్థానీయత్వాద్విష్ణోర్నివాసః - అతోత్ర విష్ణుపదే స్వర్గాధికసౌఖ్యాత్ సత్యలోకాదర్వాచీ
నత్వాచ్చ మోక్షోక్తిః క్రమముక్త్యర్థా - తత్స్థాః క్రమాద్బ్రహ్మలోకమేత్య బ్రహ్మణా సహ ముచ్యంతే - విష్ణుప
దస్థితాస్తత్ర లబ్ధజ్ఞానా ముచ్యంతే న తు తస్మాత్కైవల్యం స్థానమిత్యర్థః ॥ ౯౮ ॥ ౯౯ ॥ ౧౦౦ ॥ ధర్మధ్రువాద్యా

శ్రితాన్యాభూతసంప్లవాత్ ॥ ౯౨ ॥ తే సంప్రయోగాల్లోభస్య మైథునస్య చ వర్జనాత్ । ఇచ్ఛాద్వే
షాప్రవృత్త్యా చ భూతారంభవివర్జనాత్ ॥ ౯౩ ॥ పునశ్చ కామసంయోగాచ్ఛబ్దాదేర్దోషదర్శ
నాత్ । ఇత్యేభిః కారణైశ్శుద్ధాస్తేఽమృతత్వం హి భేజిరే ॥ ౯౪ ॥ ఆభూతసంప్లవం స్థానమమృతత్వం విభా
వ్యతే । త్రైలోక్యస్థితికాలోయమపునర్మార ఉచ్యతే ॥ ౯౫ ॥ బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం పాప
పుణ్యకృతోఽవధిః ॥ ఆభూతసంప్లవాంతం తత్ఫలముక్తం తయోర్ద్విజ ॥ ౯౬ ॥ యావన్మాత్రే ప్రదేశే తు
మైత్రేయావస్థితో ధ్రువః । క్షయమాయాతి తావత్తు భూమేరాభూతసంప్లవాత్ ॥ ౯౭ ॥ ఊర్ధ్వో
త్తరమృషిభ్యస్తు ధ్రువో యత్ర వ్యవస్థితః । ఏతద్విష్ణుపదం దివ్యం తృతీయం వ్యోమ్ని భాస్వరమ్ ॥ ౯౮ ॥
నిర్ధూతదోషపంకానాం యతీనాం సంయతాత్మనామ్ । స్థానం తత్పరమం విప్ర పుణ్యపాపపరిక్షయే ॥
౯౯ ॥ అపుణ్యపుణ్యోపరమే క్షీణాశేషాప్తిహేతవః । యత్ర గత్వా న శోచంతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥
౧౦౦ ॥ ధర్మధ్రువాద్యాస్తిష్ఠంతి యత్ర వై లోకసాక్షిణః । తత్సార్ష్ట్యోత్పన్నయోగేద్ధాస్తద్విష్ణోః

దక్పంథానముత్తమమాగతం ॥ ౯౨ ॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః ॥ తదితి ॥ లోభస్యాసంప్రయోగాత్తృష్ణావియోగాది
చ్ఛాద్వేషాభ్యామప్రవృత్త్యా చ కర్మాకరణేన చ - అకామసంయోగాద్విషయభ్రంశాభావాత్ - అమృతత్వమమృత
ద్వారాసంభూతచిరకాలావస్థాయిత్వం భేజిరే ॥ ౯౩ ॥ ౯౪ ॥ తదాహ ॥ ఆభూతసంప్లవం స్థానమితి ॥ బ్రహ్మణః పర్యం
తలయస్థానం నంతదేవామృతత్వముపచారాదుచ్యతే - ఉపచారబీజమాహ త్రైలోక్యేతి - అపునర్మారః పునర్మృ
త్యురహితః - క్రమముక్తిస్థానత్వాదితి భావః ॥ ౯౫ ॥ ఆభూతసంప్లవస్థానోక్తిప్రసంగాత్ అన్యదప్యాహ ॥ బ్రహ్మహ
త్యాశ్వమేధాభ్యామితి ॥ బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం యత్పాపం యత్పుణ్యం చ తత్కృతస్తన్నిమిత్తోవధిర్యతేత
స్మిన్ఫలమితి విధిః - ఫలభోగకాలః - తమేవాహ ఆభూతసంప్లవాంతమితి - భూతసంప్లవరూపో యోంతః ప్రళయః తత్ప
ర్యంతం - తయోః పాపపుణ్యయోః ఫలముక్తమిత్యర్థః - యద్బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాముపలక్షితం పాపం పు
ణ్యం చ తత్కృతః పుంసోయం ఫలభోగకాల ఇత్యర్థః - పాపపుణ్యకృతోవధిరితి పాఠే - అవధిరితి ఛేదేపి తావానేవా
ర్థః ॥ ౯౬ ॥ ౯౭ ॥ సప్తర్షిభ్యో దక్షిణతో దేవయానస్థితిముక్త్వా తదూర్ధ్వోత్తరతో విష్ణుపదస్థితిమాహ - ఊర్ధ్వే
త్యాదియావత్సమాప్తిః ॥ ఊర్ధ్వోత్తరమితి ॥ ఊర్ధ్వం చ తదుత్తరం చ సప్తర్షిభ్య ఉత్తరస్యాం దిశి ఊర్ధ్వం - యత్ర
ధ్రువస్తిష్ఠతి - ధ్రువస్యాశ్రయభూతవిష్ణుపదాఖ్యభూమ్యపేక్షయా దివ్యం తృతీయం స్థానమిత్యర్థః - తద్ధి వైరాజ
స్య హృదయనాడీస్థానం తతస్తదంతర్యామిణో విష్ణోః స్థానం ॥ ౯౮ ॥ అతః క్రమముక్తిస్థానమపి తత్ప్రాప్త్యుత్తమత్వేనవ
ర్ణయతి నిర్ధూతదోషేత్యాదిపంచభిః ॥ ౯౯ ॥ అపుణ్యపుణ్యోపరమ ఇతి ॥ క్షీణాః అశేషాస్తే నానాదేహప్రాప్తి
హేతవో యేషాం తే ॥ ౧౦౦ ॥ ధర్మధ్రువాద్యా ఇతి ॥ తత్సార్ష్ట్యే తేన విష్ణునా సమానైశ్వర్యేణ ఇంద్రియాదివశీ

ఇతి॥ తస్య విష్ణోః సాష్ట్యర్ణం సమానైశ్వర్యతా - ఇంద్రియాదివశీకరణైశ్వర్యాద్ధి యోగర్ధిః॥ శ్లో॥ ఐశ్వర్యాద్విహితో యోగో యోగాదైశ్వర్యమిష్యతే। యోగైశ్వర్యమృతే మోక్షః కథంచిన్నోపపద్యత ఇతి హరివంశోక్తేః॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ దివీవేతి॥ చక్షుస్సూర్యః ప తేన తద్విష్ణోరితి మంత్రద్వయార్థస్సూచితః॥౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ ౧౦౭॥ తద్విష్ణోః పదం సర్వస్య హేతురాశ్రయశ్చేత్యుక్తం - పావనం చేత్యాహ తతః ప్రభవతీత్యాదినా॥ తత ఇతి॥ తతో విష్ణుపదమార్గాత్ - గంగాహి॥ శ్లో॥ త్రివిక్రమపదోద్భిన్నబ్రహ్మాండసుషిరోద్భవా। తథాచ వామనపురాణే॥ శ్లో॥ తతః ప్రతాపవాన్ బ్రహ్మన్ బృహద్విష్ణుస్వమంఘ్రిరంబరే। బ్రహ్మాండోదరమాహత్య నరలోకం జగామసః॥ విష్ణుస్వమంఘ్రిణా ప్రసరతా కటాహో హేమ్ని భేదితే। అంబరాద్విష్ణుమాయాథ సమార్థ కుటిలా తతః॥ విష్ణుస్వమంఘ్రివజ్రోరుదండాద్గాంగతా వై నదీ తదా। బాహ్యతోయమహాధారా దశపాపవినాశినీత్యాది॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే చ॥ శ్లో॥ బ్రహ్మాండస్తాడితస్తేన భిద్యతామగమత్ప్రభో। బ్రహ్మాండం బాహ్యతోయేన దశపాపహృతావృతం॥ తేన భిన్నేన తత్తోయం వివేశాండం మహీపతే। పురాణాంతరేషు బ్రహ్మణః కమండలుజలేన హరిచరణే క్షాళితే గంగోద్భూతేతి - అన్యత్రతు ధర్మ ఏవ బ్రహ్మాజ్ఞయా ద్రవీభూత ఇతి - అతస్త్రైవిక్రమే పాదే బ్రహ్మకమండలుజలేన క్షాళ్యమానే తదపర్యాప్తో తత్పూర్త్యర్థం ధర్మో ద్రవీభూతేత్యావ్య పూర్ణో బ్రహ్మాండకటాహభేదే బాహ్యోదకధారా తచ్ఛిద్రేణ విష్ణుపాదస్పర్శినీ గాంగతా గంగాసీదిత్యవిరోధః॥ ౧౦౮॥ అథ ధ్రువాదిపాతాళాంతమవతీర్ణ గంగాప్రశంసా॥ వా

పరమం పదమ్॥ ౧౦౧॥ యత్రోతమేతత్ప్రోతం చ యద్భూతం సచరాచరమ్। భావ్యం చ విశ్వం మైత్రేయ తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥ ౧౦౨॥ దివీవ చక్షురాతతం వితతం యన్మహాత్మనామ్। వివేకజ్ఞానదృష్టం చ తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥౧౦౩॥ యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితో భాస్వాన్ మేఢీభూతస్స్వయం ధ్రువః। ధ్రువేచ సర్వజ్యోతీంషి జ్యోతిష్ష్వంభోముచో ద్విజ॥ ౧౦౪॥ మేఘేషు సంగతా వృష్టిర్వృష్టేస్సృష్టేశ్చ పోషణమ్। ఆప్యాయనం చ సర్వేషాం దేవాదీనాం మహామునే॥ ౧౦౫॥ తతశ్చాజ్యాహుతిద్వారా పోషితాస్తే హవిర్భుజః। వృష్టేః కారణతాం యాంతి భూతానాం స్థితయే పునః॥ ౧౦౬॥ ఏవమేతత్పదం విష్ణోస్తృతీయమమలాత్మకమ్। ఆధారభూతం లోకానాం త్రయాణాం వృద్ధికారణమ్॥ ౧౦౭॥ తతః ప్రభవతి బ్రహ్మన్ సర్వపాపహరా సరిత్। గంగా దేవాంగనాంగానామనులేపనపింజరా॥౧౦౮॥ వామపాదాంబు

కారసామర్థ్యే నోత్పన్నో యో యోగస్సమాధిస్తేన ఋద్ధాదీప్తాః॥ శ్లో॥ ఐశ్వర్యాద్విహితో యోగో యోగాదైశ్వర్యముచ్యతే। యోగైశ్వర్యమృతే మోక్షః కథంచిన్నోపపద్యత ఇతి హరివంశోక్తేః॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ దివీవేతి॥ దివి ఆతతం సర్వప్రకాశకం సూర్యరూపం చక్షురివ మహాత్మనాం వితతం సర్వావభాసకత్వేన ప్రతీతం - వివేకజ్ఞానేన ప్రపంచవైలక్షణ్యసుజ్ఞానేన దృష్టం చ - అపరిచ్ఛిన్నతయా జ్ఞాతమిత్యర్థః - అనేన తద్విష్ణోరితి మంత్రద్వయార్థస్సూచితః॥ ౧౦౩ యత్రోతమేతత్ప్రోతం చేత్యనేన విశ్వస్య కారణమాశ్రయశ్చేత్యుక్తం - ఇదానీం ధ్రువాశ్రయత్వేన తద్ద్వారా విశ్వపోషకత్వమాహ - యస్మిన్నిత్యాదిచతుర్భిః॥ యస్మిన్నితి॥ భాస్వాన్ తేజస్వీ - అంభోముచః మేఘాః॥ ౧౦౪॥ మేఘేష్వితి॥ వృష్టేర్హేతోరోషధిద్వారా సృష్టేః పోషణం వృద్ధిః - ఆప్యాయనం తృప్తిః॥ ౧౦౫॥ తతశ్చేతి॥ సృష్టేః కారణతాం యాంతీతి - ఏతదుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయంతు వః। పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాప్స్యథేతి॥ ౧౦౬॥ ౧౦౭॥ విశ్వపావనత్వం విష్ణుపదస్య దర్శయన్నాహ - తత ఇత్యాదినా॥ తత ఇతి॥ తతో విష్ణుపదస్థానాత్ప్రకర్షేణ గంగా భవతి - త్రివిక్రమపదోద్భిన్నబ్రహ్మాండసుషిరోద్భవత్వాత్ - తతః ప్రాగేవ జాతాపి తత ఆరభ్య దేవాదిసేవ్యత్వేన ప్రకటీభవతీత్యర్థః - తదేవాహ - దేవాంగనానామంగానాం జలకేళిషు క్షాళితాని యాన్యనులేపనాని కుంకుమాదీని తైః పింజరా పిశంగీభూతా॥ ౧౦౮॥ వామపాదేతి॥ విష్ణోర్వా

ముపాదేతి॥ ౧౦౯ ॥ తత ఇతి॥ విష్ణోః పదే పరమ ఇత్యాదిమంత్రో గృహ్యతే- ఊహ్యమానజటాజల ఇతి సప్తర్షీణాం అఘమర్షణస్నానసుఖాధిక్యోక్తిః॥ ౧౧౦॥౧౧౧॥ మేరుపృష్ఠ ఇతి॥ శశిబింబాన్నిష్క్రాంతా సూర్యమార్గాన్మేరుం గతేత్యర్థః॥ శ్లో॥ విష్ణోః పాదాచ్ఛింశుమారాత్ ధ్రువాచ్చ సోమాత్సూర్యాన్మేరుతః పాచ్చ విష్ణోః - సమాగతా శివమూర్ధ్ని హిమాద్రిమిత్యాదివ్యాసోక్తేః॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩ ॥ ౧౧౪॥ శంభోరితి॥ శర్కరాః నద్యంతస్సూక్ష్మశిలాః తాభిః సాగరాస్థీని ప్లావయిత్వా॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯ ॥ శ్రుతేతి॥ శ్రుతాఖిలషితేత్యాదావాసక్తిభూయస్త్వాత్ఫలభూయస్త్వం - యథోత్తరం దశగుణం- యథా బ్రహ్మాండపురాణే॥ శ్లో॥ శ్రుతాం గంగేతి యైర్భక్త్యా సకృద్దూరస్థితైరపి। తత్రైవ తారయేన్మర్త్యాన్ కరుణార్ద్రా భవార్ణవాత్ ॥ కదా ద్రక్ష్యామి తాం గంగాం కదా స్నానమహం లభే। ఇతి పుంసాభిలషితా కులాని దశ తారయేత్ ॥ యథా కథంచిద్దైవవర్షాభక్తితశ్చిన్మయీ సకృత్ । గంగా తారయతే తేషాం కులానాం శతమంహసః ॥ యైస్తు స్పృష్టా విశిష్టాంగా గంగా భక్త్యా సకృన్నరైః। కులానాం తు సహస్రం వై తేషాం తారయతే భవాత్ ॥ పీతా ధర్మద్రవీ మర్త్యైర్యైర్గంగా భక్తితస్సకృత్ । తేషాం కులానామయుతం భవాత్తారయతే ధ్రువం ॥ యైః పుణ్యవాహినీ గంగా సకృద్భక్త్యావగాహితా। తేషాం కులానాం లక్షం తు భవాత్తారయతే శివా ॥ యైర్దినం సేవితా భక్త్యా గంగాపుణ్యజలా నరైః। కులానాం దశలక్షం తు తేషాం తారయతే భవాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ గంగేతి॥ గంగా గంగేతి ద్విరుక్తిః ప్రతిసంధ్యం చ త్రిరావృత్తివిధ్యర్థా - బ్రహ్మాండేపి॥ శ్లో॥ గంగా గంగేతి గంగేతి యైస్త్రిసంధ్యం త్రిరీరితం। సుదూరస్థైశ్చ తత్పాపం హంతి జన్మత్రయార్జితం॥ తథా॥ సహస్రయోజనస్థోపి త్రిసంధ్యం త్రిస్సమాహితః। గంగా గంగేతి యో బ్రూయాత్స గచ్ఛేత్పరమాం గతిం ॥ నామోపలక్షణం స్మరణస్యాపి ॥ వా-

జాంగుష్ఠనఖస్రోతోవినిర్గతామ్। విష్ణోర్బిభర్తి యాం భక్త్యా శిరసాహర్నిశం ధ్రువః॥ ...... ౧౦౯॥
తతస్సప్తర్షయో యస్యాః ప్రాణాయామపరాయణాః। తిష్ఠంతి వీచిమాలాభిరుహ్యమానజటా జలే॥
౧౧౦॥ వార్యోఘైస్సంతతైర్యస్యాః ప్లావితం శశిమండలమ్। భూయోధికతరాం కాంతిం వహత్యేతదహః
క్షయే॥ ౧౧౧॥ మేరుపృష్ఠే పతత్యుచ్చైర్నిష్క్రాంతా శశిమండలాత్। జగతః పావనార్థాయ యా
ప్రయాతి చతుర్దిశమ్॥ ౧౧౨ ॥ సీతా చాలకనందా చ చక్షుర్భద్రా చ సంస్థితా। ఏకైవ యా చతుర్భే-
దా దిగ్భేదగతిలక్షణా॥ ౧౧౩॥ భేదం చాలకనందాఖ్యం యస్యాశ్శర్వోపి దక్షిణమ్। దధార శిరసా ప్రీత్యా
వర్షాణామధికం శతమ్॥ ౧౧౪ ॥ శంభోర్జటాకలాపాచ్చ వినిష్క్రాంతాస్థిశర్కరాః। ప్లావయి-
త్వా దివం నిన్యే యా పాపాన్ సగరాత్మజాన్॥ ౧౧౫॥ స్నాతస్య సలిలే యస్యాస్సద్యః పాపం ప్రణశ్యతి।
అపూర్వపుణ్యప్రాప్తిశ్చ సద్యో మైత్రేయ జాయతే॥ ౧౧౬॥ దత్తాః పితృభ్యో యత్రాపస్తనయైశ్శ్ర-
ద్ధయాన్వితైః। సమాశతం ప్రయచ్ఛంతి తృప్తిం మైత్రేయ దుర్లభామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ యస్యామిష్ట్వా మ-
హాయజ్ఞైర్యజ్ఞేశం పురుషోత్తమమ్। ద్విజభూపాః పరామృద్ధిమవాపుర్దివి చేహ చ॥ ౧౧౮॥ స్నానాద్వి-
ధూతపాపాశ్చ యజ్జలైర్యతయస్తథా। కేశవాసక్తమనసః ప్రాప్తా నిర్వాణముత్తమమ్ ॥ ౧౧౯ ॥
శ్రుతాభిలషితా దృష్టా స్పృష్టా పీతావగాహితా। యా పావయతి భూతాని కీర్తితా చ దినే దినే॥ ౧౨౦

ముపాదాంబుజం అంబుజసదృశో వామపాదస్తస్యాంగుష్ఠనఖాత్ స్రోతోరూపేణ వినిర్గతాం॥ ౧౦౯॥ తత ఇతి॥ సప్తర్షయో యస్యా జలే అఘమర్షణం కుర్వంతస్తిష్ఠంతి - ఊహ్యమానా ఇతస్తతశ్చాల్యమానా జటా యేషాం తే॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ సీతా చేతి॥ దిగ్భేదగతిలక్షణాదిత్యుచతసృషు భేదేన యా గతిస్సైవ చతుర్భేదలక్షణం యస్యాస్సా॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪ ॥ శంభోరితి॥ అస్థిశర్కరా అస్థిచూర్ణాని - పాపాన్ బ్రహ్మదండహతానపి॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ దత్తా ఇతి॥ సమాశతం వర్షశతం॥ ౧౧౭ ॥ ౧౧౮ ॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦ ॥ ౧౨౧ ॥ ప్రస్తుతం విష్ణుపదం నిగమయతి॥

నానాంసహస్రైస్సుగంగాంయస్స్మరతేనరః। అపిదుష్కృతకర్మాసౌలభతేపరమాంగతిమితి॥ మాత్స్యోక్తేః॥౧౨౧॥ యతఇతి॥ యతఇతిప్రకృతవిష్ణుపదమాహాత్మ్యోపసంహారః - త్రయాణామితిపాతాళ వ్యాప్తిశ్చోక్తా-సాగరోద్ధారార్థా - తుశబ్దోల్పమాహాత్మ్యనద్యంతరోత్పత్తిస్థానాత్ సరశ్శైలరుద్రమాదేః వైలక్షణ్యంవిష్ణుపదస్య వదన్ గంగాముత్కర్షయతి - గంగాయానద్యంతరసామ్యదర్శినోదోషస్మృతేః॥ శ్లో॥ గంగాయాంవైష్ణవీశక్తావపరబ్రహ్మవిభావనాం। నకుర్వంతిచయేమర్త్యాననైతైస్తుసహసంవసేత్ ॥ నదీతినావమంతవ్యేతిహిభవిష్యద్వాక్యం॥ ౧౨౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే- అష్టమోఽధ్యాయః.

అథధ్రువప్రసంగాత్తద్ద్వారాసర్వాధారంతారాపుంజకల్పితావయవంశింశుమారాకృతిభగవతోరూపమాహ॥ తారామయమితి॥ ౧॥ ౨ ॥ సూర్యాచంద్రమసావితి॥ వాతానీకమయైఃవాతస్కంధమయైఃఊర్ధ్వంక్రమాత్ సప్తస్థానస్థమేఘార్కేందునక్షత్రగ్రహసప్తర్షిధ్రువాశ్రయైః॥ శ్లో॥ ఆవహఃప్రవహశ్చైవతథైవానువహఃపరః। సంవహోవివహశ్చైవతదూర్ధ్వంస్యాత్పరావహః॥తథాపరివహశ్చోర్ధ్వం వాయోర్వైసప్తనేమయఇతిమార్కోక్తేః॥ ౩॥ శింశుమారేతి॥ జ్యోతిషాంరూపమిత్యన్వయః - ధామ్నాంతేజసాంలోకానాంచాయనంఆశ్రయోనారాయణ

గంగాగంగేతియన్నామయోజనానాంశతేష్వపి। స్థితైరుచ్చారితంహంతి పాపంజన్మత్రయార్జితమ్॥ ౧౨౧॥ యతస్సాపావనాయాలంత్రయాణాంజగతామపి। సముద్భూతాపరంతత్తుతృతీయంభగవత్పదమ్ ౧౨౨॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే- అష్టమోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః। తారామయంభగవతశ్శింశుమారాకృతిప్రభోః। దివిరూపంహరేర్యత్తుతస్యపుచ్ఛేస్థితోధ్రువః॥౧॥ సైషభ్రమన్భ్రామయతిచంద్రాదిత్యాదికాన్గ్రహాన్। భ్రమంతమనుతంయాంతినక్షత్రాణిచచక్రవత్॥౨॥ సూర్యాచంద్రమసౌతారానక్షత్రాణిగ్రహైస్సహ। వాతానీకమయైర్బంధైర్ధ్రువేబద్ధానితానివై॥ ౩ ॥ శింశుమారాకృతిప్రోక్తంయద్రూపంజ్యోతిషాందివి। నారాయణో

యత ఇతి ॥ యతఃస్థానాత్సముద్భూతా - ప్రాకట్యంప్రాప్తా - తద్భగవత్పదమితి॥ ౧౨౨॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః.

విష్ణుపదంధ్రువాదీనాం సర్వేషామాశ్రయఃసృష్ట్యాదికారణంచేత్యుక్తం - యస్మిన్ప్రతిష్ఠితోభాస్వాన్ మేఢీభూతస్స్వయంధ్రువ ఇత్యాదినా - తదేవకేనప్రకారేణేత్యపేక్షాయాంతత్ప్రకారంవక్తుమధ్యాయారంభః॥ తారామయమితి॥ తారామయంనక్షత్రపుంజాత్మకం - శింశుమారాకృతిశింశుమారస్సరటగోధాద్యాకారః సత్త్వవిశేషః తస్యాకృతిరివాకృతిర్యస్యతత్ - భగవతోరూపం - తస్యప్రదక్షిణావర్తకుండలీభూతస్యోన్నమితపుచ్ఛాగ్రేధ్రువస్థిత ఇత్యర్థః॥ ౧॥ సైష ఇతి॥ సోచిలోపేచేత్పాదపూరణమితి సులోపః - సఏషధ్రువః శింశుమారవశేన భ్రమన్ గ్రహాన్భ్రామయతి - నక్షత్రాణిచతంభ్రామయంతంధ్రువమనుయాంతి॥ ౨ ॥ తత్ర హేతుమాహ - సూర్యాచంద్రమసావితి॥ నక్షత్రాణ్యశ్విన్యాదీని - ఇతరాస్తారకాః- బుధాదిగ్రహైస్సహ - వాతసమూహామయైర్బంధైర్బధ్యంతే ఎభిరితిబంధాఃపాశాఃతైర్ధ్రువేబద్ధానియతః - అతస్తమనుయాంతీత్యర్థః- వాతాశ్చమార్కేణోక్తాః॥ శ్లో॥ ఆవహఃప్రవహశ్చైవతథైవానువహఃపరః। సంవహోవివహశ్చైవతదూర్ధ్వంస్యాత్పరావహః। తథాపరివహశ్చోర్ధ్వంవాయోర్వైసప్తనేమయ ఇతి - స్థానానితేషాముక్తాని॥ శ్లో॥ మధ్యేభూమేఘయోర్వాయురావహఃప్రవహస్తతః। మేఘభాస్కరయోస్సూర్యశశినోరుద్వహస్థితః। చంద్రనక్షత్రగణయోస్సంవహోవివహస్తతః। నక్షత్రగ్రహమధ్యస్థోగ్రహస్సప్తర్షిమధ్యగః। వహస్తతఃపరివహస్సప్తర్షిధ్రువమధ్యగః। ఇత్యేవంవాయవస్సప్తవహంతిభువనత్రయమితి॥ ౩॥ శింశుమారస్యాశ్రయందర్శయన్నాహ॥ శింశుమారేతి॥ జ్యోతిషాంనక్షత్రాణాం ధామ్నాంచసూర్యాదిస్థానానాందివి శింశుమారాకృతియద్రూపంప్రోక్తం - తస్యహృది

ణః తస్య హృద్యాధారభూతస్తిష్ఠతి॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ తదాధారమితి॥ తదాధారం భాన్వాధారం॥ ౭॥ ౮॥ ఉక్తం వర్షణప్రకారం ప్రపంచయతి॥ వివస్వానంశుభిరితి॥ నాళైర్మార్గైః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ కృత్తికాదిష్వితి॥ కృత్తికామృగశిరః ప్రభృత్యయుగ్మనక్షత్రేష్వర్కే స్థితే॥ ౧౫॥ యుగ్మర్క్షేష్వితి॥ ఏవం రోహిణ్యార్ద్రాదిషు యుగ్మేష్వర్కే స్థితే అర్కాక్రాంతనక్షత్రే రేవవృష్టివ్యవహారలింగాత్ పూర్వాషాఢగతో భానురిత్యాదేః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ య

యనంతధామ్నాంతస్యాధారస్స్వయం హృది॥ ౪ ॥ ఉత్తానపాదపుత్రస్తు తమారాధ్య జగత్పతిమ్ । స తారాశింశుమారస్య ధ్రువః పుచ్ఛే వ్యవస్థితః॥ ౫ ॥ ఆధారశ్శింశుమారస్య సర్వాధ్యక్షో జనార్దనః । ధ్రువస్య శింశుమారశ్చ ధ్రువే భానుర్వ్యవస్థితః॥ ౬॥ తదాధారం జగచ్చేదం సదేవాసురమానుషమ్॥ ౭॥ యేన విప్ర విధానేన తన్మమైకమనాశ్శృణు । వివస్వానష్టభిర్మాసైరాదాయాపో రసాత్మికాః । వర్షత్యేవ తతశ్చాన్నం అన్నాదప్యఖిలం జగత్॥ ౮॥ వివస్వానంశుభిస్తీక్ష్ణైరాదాయ జగతో జలమ్ । సోమే ముంచత్యథేందుశ్చ వాయునాడీమయైర్ద్విజ । నాళైర్విక్షిపతేఽభ్రేషు ధూమాగ్న్యనిలమూర్తిషు॥ ౯॥ న భ్రశ్యంతి యతస్తేభ్యో జలాన్యభ్రాణి తాన్యతః । అభ్రస్థాః ప్రపతంత్యాపో వాయునా సముదీరితాః । సంస్కారం కాలజనితం మైత్రేయాసాద్య నిర్మలాః॥ ౧౦॥ సరిత్సముద్రభౌమాస్తు తథాపః ప్రాణిసంభవాః । చతుష్ప్రకారా భగవానాదత్తే సవితా మునే॥ ౧౧॥ ఆకాశగంగాసలిలం తథాదాయ గభస్తిమాన్ । అనభ్రగతమేవోర్వ్యాం సద్యః క్షిపతి రశ్మిభిః॥ ౧౨॥ తస్య సంస్పర్శనిర్ధూతపాపపంకో ద్విజోత్తమ । న యాతి నరకం మర్త్యో దివ్యస్నానం హి తత్స్మృతమ్॥ ౧౩॥ దృష్టసూర్యం హి యద్వారి పతత్యభ్రైర్వినా దివః॥ ఆకాశగంగాసలిలం తద్గోభిః క్షిప్యతే రవేః ॥ ౧౪ ॥ కృత్తికాదిషు ఋక్షేషు విషమేష్వంబు యద్దివః । దృష్టార్కపతితం జ్ఞేయం తద్గాంగం దిగ్గజోజ్ఝితమ్ ॥ ౧౫ ॥ యుగ్మర్క్షేషు చ యత్తోయం పతత్యర్కోజ్ఝితం దివః। తత్సూర్యరశ్మిభిస్సర్వం సమాదాయ నిరస్యతే॥ ౧౬॥ ఉభయం పుణ్యమత్యర్థం నృణాం పాపహరం ద్విజ । ఆకాశగంగాసలిలం దివ్యం స్నానం మహామునే॥ ౧౭॥ యత్తు మేఘైస్సముత్సృష్టం వారి తత్ప్రాణినాం ద్విజ । పుష్ణాత్యోషధయస్సర్వా జీవనాయామృతం హి తత్॥ ౧౮॥ తేన వృద్ధిం పరాం నీతస్సలిలేనౌ

స్థితస్స్వయం నారాయణ ఏవ తారారూపస్తస్యాధార ఇత్యన్వయః - ధామేతి సాంతరే జ్యోతిషాం ధామమయ ద్రూపం ప్రోక్తం - తన్నారాయణాశ్రయం కథమిత్యత ఆహ - హృదిస్థస్సర్వస్స్వయం నారాయణస్తస్యాధార ఇతి॥ ౪ ॥ ఉత్తానపాదేతి॥ స తూత్తానపాదపుత్రో ధ్రువః తం జగత్పతిం నారాయణం ఆరాధ్య - తారామయస్య శింశుమారస్య పుచ్ఛే స్థితః॥ ౫॥ తదేవ స్పష్టయతి - ఆధారశ్శింశుమారస్యేత్యాదినా ॥ ౬ ॥ తదాధారమితి ॥ తదాధారం భాన్వాశ్రయం॥ ౭॥ తదేవాహ యేనేత్యాదిసార్ధేన॥ ౮॥ సూర్యాదన్ననిష్పాదక వృష్టికారణమాహ - వివస్వానంశుభిరిత్యాదిచతుర్భిః॥ ౯॥ ధూమాగ్న్యనిలాత్మనాయోనామపి మేఘానాం జలాధారత్వేన అభ్రసమాఖ్యా మోపపాదయతి॥ న భ్రశ్యంతీతి॥ సంస్కారం మాధుర్యరూపమతిశయం॥ ౧౦॥ అభ్రగర్భావస్థానాత్పూర్వమాపో నానారసా ఇత్యాహ॥ సరిదితి॥ సరిత్సముద్రగతా భూమిగతాశ్చేత్యర్థః - ప్రాణిసంభవాః ప్రాణిదేహస్థాః॥ ౧౧॥ ప్రసంగాద్వృష్టివిశేషం దివ్యస్నానమాహ- ఆకాశగంగేత్యాదిషడ్భిః॥ ౧౨॥ ౧౩ ॥ ౧౪॥ కృత్తికాదిష్వితి॥ కృత్తికామృగశీర్షాదివిషమనక్షత్రేష్వర్కే దృష్టార్కమనభ్రం యదంబు పతతి॥ ౧౫॥ యుగ్మర్క్షేష్వితి॥ ఏవం- యుగ్మర్క్షేషు రోహిణ్యార్ద్రాదిసమనక్షత్రేష్వర్కే ఇతి జ్ఞేయం - సూర్యాక్రాంతనక్షత్రే రేవవ్యవహారదర్శనాత్॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ప్రాసంగికం పరిసమాప్య పూర్వోక్తమేవ వృష్టిమనువర్తయతి - యత్త్విత్యాదిత్రిభిః॥ ౧౮॥ తేనేతి॥ సాధకః దృష్టాదృష్టహేతుః

త్రిప్యతి॥ ఓషధయః ఓషధీః॥ ౧౮॥ తేనేతి॥ సాధకః శరీరోత్పత్తిపోషణయోః॥ ౧౯॥ తేనేతి॥ తేన ఓషధిగణేన- తైర్యజ్ఞైః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ హృదీతి॥ బిభర్తి-శింశుమారం॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - నవమోఽధ్యాయః.

అథ భానురథస్య దినభ్రమవృత్తసంఖ్యామాహ॥ త్ర్యశీతీతి॥ కాష్ఠయోరంతరం ఉదగ్దక్షిణసీమయోర్మధ్యస్థవిషయత్వాత్ దేశః త్ర్యశీతిశతధాభిన్నః- ఆరోహణావరోహాభ్యాం భానోరబ్దేన యా గతిస్స్యాత్ - గమ్యత ఇతి గతిః- మహోఽయంహిత తద్వృత్తరేఖాంతరాళముదగయనే అనుదినం మేర్వభిముఖో రథో యావత్కాష్ఠాంతమారోహతి- యామ్యాయనే తు తాన్యేవ మండలాంతరాళాని ప్రత్యహం మానసోత్తరాభిముఖోఽవరోహతి యావత్కాష్ఠం- ఏవం చ భానోరేకాబ్దసాధ్యా ద్వాదశరాశిభోగాత్మికా షష్ట్యుత్తరత్రిశతవారభ్రమేణ గతిస్స్యాత్ సర్వోత్తరమేరుపతితగంగాప్రవాహాణాం తద్దక్షిణాబ్ధిప్రవేశోక్త్యా మేరోరున్నతినిశ్చయాన్మహోత్తుస్య చ భూమేరుపరి లక్ష్మి ఉచ్ఛ్రితత్వాద్రథస్య ఉదగారోహో దక్షిణావరోహశ్చ యుక్తః- తథా యదింద్ర ప్రాగుదఙ్న్యగితి అధరాదుదక్తాదితి చ యామ్యదిశో రథపోత్తరత్వం శ్రూయతే॥ ౧॥ సరథ ఇత్యాది॥ గ్రామణ్యో యక్షాః॥ ౨॥ ధాతేతి॥ రథకృద్గ్రామణీః రథకృ

షధీగణః। సాధకః ఫలపాకాంతః ప్రజానాం ద్విజ జాయతే॥ ౧౯॥ తేన యజ్ఞాన్యథాప్రోక్తాన్మానవాశ్శాస్త్రచక్షుషః। కుర్వంత్యహరహస్తైశ్చ దేవానాప్యాయయంతి చ॥ ౨౦॥ ఏవం యజ్ఞాశ్చ వేదాశ్చ వర్ణాశ్చ ద్విజపూర్వకాః। సర్వే దేవనికాయాశ్చ పశుభూతగణాశ్చ యే॥ ౨౧॥ వృష్ట్యా ధృతమిదం సర్వమన్నం నిష్పాద్యతే యయా। సాపి నిష్పాద్యతే వృష్టిస్సవిత్రా మునిసత్తమ॥ ౨౨॥ ఆధారభూతస్సవితుర్ధ్రువో మునివరోత్తమ। ధ్రువస్య శింశుమారోఽసౌ సోఽపి నారాయణాశ్రయః॥ ౨౩॥ హృది నారాయణస్తస్య శింశుమారస్య సంస్థితః। తద్భర్తా సర్వభూతానామాదిభూతస్సనాతనః॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - నవమోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ త్ర్యశీతిమండలశతం కాష్ఠయోరంతరం ద్వయోః। ఆరోహణావరోహాభ్యాం భానోరబ్దేన యా గతిః॥ ౧॥ స రథోఽధిష్ఠితో దేవైరాదిత్యైః ఋషిభిస్తథా। గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ గ్రామణీసర్పరాక్షసైః॥ ౨॥ ధాతా క్రతుస్థలా చైవ పులస్త్యో వాసుకిస్తథా। రథభృద్గ్రామణీర్హేతిస్తుంబు

ప్రజానాం జాయతే॥ ౧౯॥ ౨౦॥ అధ్యాయార్థముపసంహరతి- ఏవమిత్యాదిచతుర్భిః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ హృదీతి॥ తస్య శింశుమారస్య హృది స్థితో నారాయణః తద్ద్వారా సర్వభూతానాం భర్తా ధారకః- బిభర్తి సర్వభూతానామితి పాఠే కర్మణి షష్ఠీ॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - నవమోఽధ్యాయః.

అథ ప్రతిమాసం సూర్యరథపరిభ్రమాధికారిణో వక్ష్యన్నుత్తరాయణదక్షిణాయనయోరనులోమప్రతిలోమం యగంతవ్యాని క్రాంతివృత్తాన్యాహ॥ త్ర్యశీతీతి॥ ఉత్తరదక్షిణకాష్ఠయోర్మధ్యం త్ర్యశీత్యుత్తరశతం మండలం భానోర్గతిగంతవ్యం క్రమః- ఆరోహణావరోహాభ్యామితి- యుగాక్షకోటిబద్ధౌ వాయుపాశౌ ధ్రువో యదా కర్షతి తదోత్తరాయణే ప్రత్యహమభ్యంతరైకైకమండలప్రవేశే రథస్యారోహణం భవతి - యదా తు తౌ పాశౌ ధ్రువః ప్రసారయతి తేషు దక్షిణాయనేష్వేషు మండలేషు ప్రతిలోమం బహిరేకైకమండలం ప్రవిశతో రథస్యావరోహణం భవతి - తదుక్తం మాత్స్యే॥ శ్లో॥ ఆకృష్యేతే యదా తౌ తు ధ్రువేణ సమధిష్ఠితౌ। తదా సోఽభ్యంతరం సూర్యో భ్రమతే మండలాని తు॥ ధ్రువేణ ముచ్యమానేతు పురా రశ్మియుగే యదా। తదైవ బాహ్యతస్సూర్యో భ్రమతే మండలానీతి॥ ౧॥ స ఇతి॥ దేవైరాదిత్యైః ఆదిత్యా ఏవ దేవాస్తైః- గ్రామణీర్యక్షః॥ ౨॥ తానేవాహ ధాత్రాదిభిః ప్రతిమాసం సప్త

న్నామయక్షః - హేతిః రాక్షసః - రథకృదితిచపాఠః॥ ౩॥ ౪॥ అర్యమేతి॥ రథౌజాయక్షః - ప్రహేతిః రాక్షసః కచ్ఛనీరః సర్పః నారదో గంధర్వః - కచ్ఛనీరశ్చేతిపాఠః॥ ౫॥ ౬॥ మిత్ర ఇతి॥ రథస్వనోయక్షః॥ ౭॥ వరుణ ఇతి॥ వరుణో వసిష్ఠో నాగశ్చేతిపాఠః - గ్రీష్మర్తౌ తక్షకో నాగ ఏవ చేతి లైంగోక్తేః - రథః రాక్షసః - రథచిత్రో యక్షః॥ ౮॥ ఇంద్ర ఇతి॥ స్రోతః యక్షః - సర్పః సకారాంతోయం శబ్దో రాక్షసనామ - విశ్వావసు స్రోతః - సర్పాశ్చర్క ఇతిచపాఠః॥ ౯॥ వివస్వానితి॥ ఉగ్రసేనో గంధర్వః - ఆపూరణో యక్షః - వ్యాఘ్రో రాక్షసః॥ ౧౦॥ పూషేతి॥ వసురుచిర్గంధర్వః - వాతో రాక్షసః - ధనంజయస్సర్పః - సుషేణో యక్షః॥ ౧౧॥ విశ్వావసురితి॥ విశ్వావసుర్గంధర్వః ఐరావతస్సర్పః - సేనజిత్ యక్షః - ఆపః రాక్షసః॥ ౧౨॥ అంశేతి॥ తార్క్ష్యః యక్షః - మహాపద్మః సర్పః - విద్యుత్ రాక్షసః॥ ౧౩॥ క్రతురితి॥ ఊర్ణాయుర్గంధర్వః - సూర్యః కార్కోటక ఇతిపాఠః - సూర్యః రాక్షసః - అరిష్టనేమిర్యక్షః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ త్వష్టేతి॥ కంబళస్సర్పః - బ్రహ్మోపేతః రాక్షసః - బ్రహ్మోపేత ఇతిచపాఠః - ఋతజిద్యక్షః-

తుశ్చైవ సప్తమః॥ ౩॥ ఏతే వసంతి వై చైత్రే మధుమాసే సదైవహి। మైత్రేయ స్యందనే భానోస్సప్తమాసాధికారిణః॥ ౪॥ అర్యమా పులహశ్చైవ రథౌజాః పుంజికస్థలా। ప్రహేతిః కచ్ఛవీరశ్చ నారదశ్చ రథే రవేః॥ ౫॥ మాధవే నివసంత్యేతే శుచిసంజ్ఞే నిబోధ మే॥ ౬॥ మిత్రోత్రిస్తక్షకో రక్షః పౌరుషేయోథ మేనకా। హాహారథస్వనశ్చైవ మైత్రేయైతే వసంతి వై॥ ౭॥ వరుణో వసిష్ఠో రంభా చ సహజన్యా హుహూ రథ। రథచిత్రస్తథా శుక్రే వసంత్యాషాఢసంజ్ఞికే॥ ౮॥ ఇంద్రో విశ్వావసుస్స్రోతా ఏలాపుత్రస్తథాంగిరాః। ప్రమ్లోచా చ నభస్యేతే సర్పశ్చార్కే వసంతి వై॥ ౯॥ వివస్వానుగ్రసేనశ్చ భృగురాపూరణస్తథా। అనుమ్లోచా శంఖపాలో వ్యాఘ్రో భాద్రపదే తథా॥ ౧౦॥ పూషా వసురుచిర్వాతో గౌతమోథ ధనంజయః। సుషేణోన్యో ఘృతాచీ చ వసంత్యాశ్వయుజే రవౌ॥ ౧౧॥ విశ్వావసుర్భరద్వాజః పర్జన్య ఐరావతౌ తథా। విశ్వాచీ సేనజిచ్చాపః కార్తికే చాధికారిణః॥ ౧౨॥ అంశకాశ్యపతార్క్ష్యాస్తు మహాపద్మస్తథోర్వశీ। చిత్రసేనస్తథా విద్యున్మార్గశీర్షాధికారిణః॥ ౧౩॥ క్రతుర్భగస్తథోర్ణాయుస్స్ఫూర్జః కార్కోటకస్తథా। అరిష్టనేమిశ్చైవాన్యా పూర్వచిత్తిర్వరాప్సరాః॥ ౧౪॥ పౌషమాసే వసంత్యేతే సప్త భాస్కరమండలే। లోకప్రకాశనార్థాయ విప్రవర్యాధికారిణః॥ ౧౫॥ త్వష్టా

సప్తానుక్రామతి - ధాతేత్యాదినా విష్ణుశక్త్యుపబృంహితా ఇత్యంతేన॥ ధాతేతి॥ ధాతా సూర్యః - రథభృత్సంజ్ఞో గ్రామణీః - హేతిః రాక్షసః॥ ౩॥ ఏత ఇతి॥ చైత్ర ఏవ మధుమాసస్తస్మిన్॥ ౪॥ అర్యమేతి॥ రథౌజాః యక్షః - ప్రహేతిః రాక్షసః - కచ్ఛవీరస్సర్పః॥ ౫॥ మాధవ ఇతి॥ మాధవే వైశాఖే - శుచిసంజ్ఞేతి జ్యేష్ఠో వివక్షితః॥ ౬॥ మిత్ర ఇతి॥ పౌరుషేయో రాక్షసః - రథస్వనో యక్షః॥ ౭॥ వరుణ ఇతి॥ వరుణస్సూర్యః - రంభా చ సహజన్యేతి పాఠే ఫాల్గునే వత్స్యమాణ రంభా వ్యావృత్త్యర్థం సహజన్యేతి సంజ్ఞాంతరేణ తస్యా విశేషణం - రథచిత్ర ఇతి చ తదా యక్షసర్పయోరేకం నామ - వరుణో వసిష్ఠో నాగశ్చ సహజన్యా హుహూ రథ ఇతి పాఠే నాగసంజ్ఞస్సర్పః - రథః రాక్షసః ఆషాఢసంజ్ఞక ఇతి వ్యాఖ్యానాదాషాఢ ఏవాత్ర శుక్రః - పూర్వోక్తశుచిసంజ్ఞో జ్యేష్ఠ ఇతి జ్ఞేయం॥ ౮॥ ఇంద్ర ఇతి॥ ఇంద్రస్సూర్యః - నభసి శ్రావణే - సర్పః రాక్షసః - అర్కే సూర్యరథే॥ ౯॥ వివస్వానితి॥ ఉగ్రసేనో గంధర్వః - ఆపూరణో యక్షః - వ్యాఘ్రో రాక్షసః॥ ౧౦॥ పూషేతి॥ వసురుచిర్గంధర్వః - వాతో రాక్షసః - ధనంజయస్సర్పః - సుషేణో యక్షః॥ ౧౧ విశ్వావసురితి॥ విశ్వావసుసంజ్ఞ ఏవాపరో గంధర్వః - పర్జన్యస్సూర్యః - ఐరావతస్సర్పః - సేనజిత్సంజ్ఞికా యక్షరాక్షసౌ - సేనజిచ్చాప ఇతి పాఠే త్వాపో రాక్షసః॥ ౧౨॥ అంశకాశ్యపతార్క్ష్యాస్త్వితి॥ అంశస్సూర్యః - తార్క్ష్యో యక్షః - మహాపద్మస్సర్పః - చిత్రసేనో గంధర్వః - విద్యుద్రాక్షసః॥ ౧౩॥ క్రతురితి॥ క్రతుః ఋషిః - భగస్సూర్యః - ఊర్ణాయుర్గంధర్వః - స్ఫూర్జో రాక్షసః - కార్కోటకస్సర్పః - అరిష్టనేమిర్యక్షః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ త్వష్టేతి॥

ధృతరాష్ట్రో గంధర్వః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ విష్ణురితి॥ అశ్వతరస్సర్పః - సూర్యవర్చాః గంధర్వః - సత్యజిద్యక్షః - శ్రావణకార్తికయోర్ద్వావిశ్వావసూ గంధర్వౌ॥ ౧౮॥ మాసేష్వితి॥ ఏతే చ సప్తగణాః కూర్మే విభజ్యోక్తాః॥ శ్లో॥ ధాతార్యమా చ మిత్రశ్చ వరుణశ్చేంద్ర ఏవ చ। వివస్వానథ పూషా చ పర్జన్యశ్చాంశ ఏవ చ॥ భగస్త్వష్టా చ విష్ణుశ్చ ఆదిత్యా ద్వాదశ స్మృతాః॥ పులస్త్యః పులహశ్చాత్రిర్వసిష్ఠోథాంగిరా భృగుః॥ గౌతమశ్చ భరద్వాజః కాశ్యపః క్రతురేవ చ। జమదగ్నిః కౌశికశ్చ మునయో బ్రహ్మవాదినః॥ రథకృచ్చ తథౌజాశ్చ గ్రామణీశ్చ రథస్వనః। చిత్రస్సోతాః పూరణశ్చ సుషేణస్సేనజిత్తథా॥ తార్క్ష్యశ్చారిష్టనేమిశ్చ ఋతజిత్సత్యజిత్తథా॥ ఏతే యక్షాః - అథ హేతిః ప్రహేతిశ్చ పౌరుషేయో వధస్తథా। సర్పో వ్యాఘ్రస్తథాపశ్చ వాతో విద్యుద్దివాకరః॥ బ్రహ్మోపేతశ్చ విప్రేంద్రో యజ్ఞోపేతశ్చ రాక్షసాః। వాసుకిః కచ్ఛనీరశ్చ తక్షకో నాగపుంగవః॥ ఏలాపుత్రశ్శంఖపాలస్తథైరావతసంజ్ఞితః। ధనంజయో మహాపద్మస్తథా కర్కోటకో ద్విజాః॥ కంబలోశ్వతరశ్చైవ వహంత్యేనం యథాక్రమం। తుంబురుర్నారదో హాహాహూహూర్విశ్వావసుస్తథా॥ ఉగ్రసేనో వసురుచిర్విశ్వావసురథాపరః। చిత్రసేనస్తథోర్ణాయుర్ధృతరాష్ట్రో ద్విజోత్తమాః॥ సూర్యవర్చా ద్వాదశైతే గంధర్వా గాయతాం వరాః। కృతస్థలాప్సరోవర్యా తథాన్యా పుంజికస్థలా॥ మేనకా సహజన్యా చ ప్రమ్లోచా చ ద్విజోత్తమాః॥ అనుమ్లోచా ఘృతాచీ చ విశ్వాచీ చోర్వశీ తథా॥ అన్యా చ పూర్వచిత్తిస్స్యాదన్యా చైవ తిలోత్తమా॥ రంభా చేతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ సోయమితి॥ హిమోష్ణవారిశబ్దైర్వృష్టిశబ్దః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే - ఏష గణో హేమంతాదిస్వకాలే హిమాదేః స్వభక్తానాం పాపక్షయాదేశ్చ హేతుర్భవతి॥ శ్లో॥ ఏతే తపంతి వర్షంతి భాంతి పాంతి స్రవంతి చ। భూతానామశుభం కించిద్వ్యపోహంతీహ కీర్తితా॥ ఇతి లైంగ వాయవ్యోక్తేః॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - దశమోధ్యాయః. ***

థజమదగ్నిశ్చ కంబలోథ తిలోత్తమా। బ్రహ్మోపేతోథ ఋతజిద్ధృతరాష్ట్రశ్చ సప్తమాః॥ ౧౬॥ మాఘమాసే వసంత్యేతే సప్త మైత్రేయ భాస్కరే। శ్రూయతాం చాపరే సూర్యే ఫాల్గునే నివసంతి యే॥ ౧౭॥ విష్ణురశ్వతరో రంభా సూర్యవర్చాశ్చ సత్యజిత్। విశ్వామిత్రస్తథా రక్షో యజ్ఞోపేతో మహామునే॥ ౧౮॥ మాసేష్వేతేషు మైత్రేయ వసంత్యేతే తు సప్తకాః। సవితుర్మండలే బ్రహ్మన్ విష్ణుశక్త్యుపబృంహితాః॥ ౧౯॥ స్తువంతి మునయస్సూర్యం గంధర్వైర్గీయతే పురః। నృత్యంత్యప్సరసో యాంతి సూర్యస్యానునిశాచరాః॥ ౨౦॥ వహంతి పన్నగా యక్షైః క్రియతేభీశుసంగ్రహః॥ ౨౧॥ వాలఖిల్యాస్తథైవైనం పరివార్య సమాసతే॥ ౨౨॥ సోయం సప్తగణస్సూర్యమండలే మునిసత్తమ। హిమోష్ణవారివృష్టీనాం హేతుస్స్వసమయం గతః॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - దశమోధ్యాయః ❀❀❀

త్వష్టా సూర్యః - కంబలస్సర్పః - బ్రహ్మోపేతో రాక్షసః - ఋతజిద్యక్షః - ధృతరాష్ట్రో గంధర్వః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ విష్ణురితి॥ విష్ణుస్సూర్యః - అశ్వతరస్సర్పః - సూర్యవర్చాః గంధర్వః - సత్యజిత్ యక్షః - యజ్ఞోపేతో రాక్షసః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తేషాం వ్యాపారవిశేషానాహ స్తువంతీత్యాదిసార్ధేన॥ ౨౦॥ వహంతీతి॥ వహంతీతి వహనానుకూలతయా రథం సన్నహ్యంతీత్యర్థః - సన్నహ్యంతి రథం నాగా ఇతి శుకోక్తేః - అభీశుసంగ్రహః రశ్మిసంయోజనం॥ ౨౧॥ నిత్యసేవకానాహ॥ వాలఖిల్యా ఇతి॥ ౨౨॥ సప్తానాం సాధారణం కర్మాహ॥ సోయమితి॥ సోయం సప్తగణః హిమోష్ణవారివృష్టీనాం హేతుః - స్వసమయాగత ఇతి పాఠే స్వస్వకాలే హేమంతగ్రీష్మాదౌ ఆగతస్సన్ హిమవృష్ట్యాదీనాం హేతురిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - దశమోధ్యాయః. **

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ సర్వశక్తిరితి॥ సర్వశక్తిః సంపూర్ణశక్తిః - యత్తపతి యచ్చ జగతోంహో హినస్తి - సైషా విష్ణోః పరా సర్వశక్తిః ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞితా త్రయీత్యన్వయః॥ ౭॥ సైషేతి॥ జగతః పాలనోద్యతః స్థిత్యాం స్థితో విష్ణుః సైవశక్తిః - శక్తిశక్తిమతోరభేదాత్సామానాధికరణ్య నిర్దేశః - ఋగ్యజుస్సామశరీరో విష్ణుస్సవితురంతస్తిష్ఠతి - అతో రవేః ప్రాధాన్యం॥ ౮॥ ౯॥ ఋచ ఇతి॥ ఋచస్తువంతి రవౌ స్థితం విష్ణుమితి శేషః॥ ౧౦॥ అంశ ఇతి॥ అంశశ్శక్తిశ్శబ్దాశ్శరీరపర్యాయః - శబ్దమూర్తిధరస్సైవ తద్రూపమితి హ్యుక్తం - అంశ ఏషేతి చ పాఠః॥ ౧౧॥ సా వైష్ణవీ త్రయీమయీ శక్తిర్న కేవలం రవేరేవాంతస్స్థా - కింతు బ్రహ్మాదీనామపీత్యాహ॥ న కేవలమితి॥ ౧౨॥ సర్గాదావితి॥ తస్మాత్ అంతహేతురుద్రసంబంధాత్ - తస్య సామ్నః॥ ౧౩॥ ఉపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ సాత్త్వికీ శు

మైత్రేయః॥ యదేతద్భగవానాహ గణస్సప్తవిధో రవేః। మండలే హిమవార్యుష్ణకారణం తన్మయా శ్రుతమ్॥ ౧॥ వ్యాపారశ్చాపి కథితో గంధర్వోరగరక్షసామ్। ఋషీణాం వాలఖిల్యానాం తథైవాప్సరసాం గురో॥ ౨॥ యక్షాణాంచ రథే భానోర్విష్ణుశక్తిధృతాత్మనామ్। కించాదిత్యస్య యత్కర్మ తన్నాత్రోక్తం త్వయా మునే॥ ౩॥ యది సప్తగణో వారి హిమముష్ణం చ వర్షతి। తత్కిమత్ర రవేర్యేన వృష్టిస్సూర్యాదితీర్యతే॥ ౪॥ వివస్వానుదితో మధ్యే యాత్యస్తమితి కిం జనః। బ్రవీత్యేతత్సమం కర్మ యది సప్తగణస్య తత్॥ ౫॥ శ్రీపరాశరః। మైత్రేయ శ్రూయతామేతద్యద్భవాన్ పరిపృచ్ఛతి। యథా సప్తగణేప్యేకః ప్రాధాన్యేనాధికో రవిః॥ ౬॥ సర్వశక్తిః పరా విష్ణోః ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞితా। సైషా త్రయీ తపత్యంహో జగతశ్చ హినస్తి యత్॥ ౭॥ సైషా విష్ణుస్స్థితస్స్థిత్యాం జగతః పాలనోద్యతః। ఋగ్యజుస్సామభూతోంతస్సవితుర్ద్విజ తిష్ఠతి॥ ౮॥ మాసి మాసి రవిర్యో యస్తత్ర తత్ర హి సా పరా। త్రయీమయీ విష్ణుశక్తిరవస్థానం కరోతి హి॥ ౯॥ ఋచస్తువంతి పూర్వాహ్ణే మధ్యాహ్నే చ యజూంష్యథ। బృహద్రథంతరాదీని సామాన్యహ్నః క్షయే రవిమ్॥ ౧౦॥ అంగమేషా త్రయీ విష్ణోః ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞితా। విష్ణుశక్తిరవస్థానం సదాదిత్యే కరోతి సా॥ ౧౧॥ న కేవలం రవేశ్శక్తిర్వైష్ణవీ సా త్రయీమయీ। బ్రహ్మాథ పురుషో రుద్రస్త్రయమేతత్త్రయీమయమ్॥ ౧౨॥ సర్గాదౌ ఋఙ్మయో బ్రహ్మా స్థితౌ విష్ణుర్యజుర్మయః। రుద్రస్సామమయోంతాయ తస్మాత్తస్యాశుచిర్ధ్వనిః॥ ౧౩॥ ఏవం సా సాత్త్వికీ శక్తిర్వైష్ణవీ యా త్ర

ఉక్తానువాదపూర్వకం రవేర్విశేషం మైత్రేయః పృచ్ఛతి - యదేతదిత్యాదిపంచభిః - నన్వాదిత్యస్యాపి వృష్ట్యాదిషు కారణత్వముక్తమేవ వివస్వానష్టభిర్మాసైరిత్యాదినా అత ఆహ॥ యదితి॥ సోయం సప్తవిధో గణః - హిమోష్ణవృష్ట్యాదీనాం హేతుః - సాధారణస్యోక్తత్వాదిత్యర్థః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ అత్ర విశేషో పునర్మైత్రేయశ్శంకతే॥ యదీతి॥ ౪॥ నను సాధారణత్వాదేవ రవేరపి తత్కర్మ భవత్యేవ తత్రాహ॥ వివస్వానితి॥ ౫॥ విష్ణుశక్త్యధిష్ఠానాతిశయాద్రవిప్రాధాన్యేన సర్వోప్యయం వ్యవహారో యుక్త ఇతి పరిహారమాహ - మైత్రేయేత్యాదినా॥ ౬॥ యద్యస్మాద్యా పరా సర్వార్థప్రకాశికా విష్ణోస్త్రయీరూపా శక్తిస్సైవ స్వకారవిరూపేణ తపతి - అంహశ్చ పాపముపాసితా సతీ హినస్తి - అతః ప్రాధాన్యేనాధికో రవిః - సైషా త్రయ్యేవ విద్యా తపతీతి శ్రుతేః - సర్వశక్తిరితి పాఠే సర్వా శక్తిస్సమగ్రా శక్తిరిత్యర్థః॥ ౭॥ అతస్తస్యా విష్ణునా అభేదమేవాభిప్రేత్యాహ॥ సైషేతి॥ జగతః స్థిత్యాం స్థితస్సన్ పాలనాయోద్యతో విష్ణుర్నామ శక్తిరేవేత్యన్వయః॥ ౮॥ ౯॥ ఋచ ఇతి॥ ఋచస్తువంతీత్యత్ర శ్రుతిః - ఋచః పూర్వాహ్ణే దివి దేవ ఈయతే - యజుర్వేదే తిష్ఠతి మధ్యే అహ్నః - సామవేదేనాస్తమయే మహీయతే ఇత్యాది॥ ౧౦॥ అంగమితి॥ అంగం మూర్తిః॥ ౧౧॥ నేతి॥ న కేవలం రవేరేవ సా శక్తిరధిష్ఠాత్రీ - కింతు బ్రహ్మాదీనామపీత్యాహ॥ బ్రహ్మేతి॥ పురుషో విష్ణుః - త్రయీమయం త్రయీప్రధానం తదధిష్ఠితమిత్యర్థః॥ ౧౨॥ సర్గాదావితి॥ యస్మాత్సామశక్త్యా రుద్రోంతం కరోతి - తస్మాన్నాశకరత్వాత్తస్య సామ్నో ధ్వనిరశుచిః - అశుచిదేశకాలాదివద్వేదాంతరస్యానధ్యాయత్వాపాదక ఇత్యర్థః - న సామధ్వనావృగ్యజుషీ ఇతి గౌతమస్మృతేః॥ ౧౩॥ అత్ర సప్తగణసంస్థాధిష్ఠైవ సప్తగణోస్థితం

త్రయీమయీ - వైష్ణవీశక్తిః ఆత్మసప్తగణస్థం స్వశరీరభూతసప్తవర్గాంతర్గతం భాస్వంతమధితిష్ఠతి భాస్వత్యతిశయేనతిష్ఠతి॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ప్రాధాన్యాదస్యైపిస్తుత్యాదిద్వారేణముపాసతఇత్యాహ॥ స్తువంతిచైనమితి॥ ౧౬॥ ౧౭ నేతి॥ శక్తిరూపధృక్ విష్ణురధిష్ఠాతాస్థాయీ - నోదేతి - నాస్తమేతి - అధిష్ఠేయాత్సంచారిణోగణాద్భిన్నత్వాత్ ॥ ౧౮॥ స్తంభస్థేతి॥ ఛాయాదర్శనసంయోగంఛాయాయాః ప్రతిబింబస్య ఆదర్శనస్యదర్పణస్యచసంయోగం॥ ౧౯ ఏవమితి॥ తతఃదర్పణస్థానీయాత్సూర్యపదాధికారిణః - తత్రసూర్యపదే - మాసానుమాసం మాసాన్మాసాంతరం ప్రతిమాసమిత్యర్థః - పుంఖానుపుంఖమితివత్ - యద్వా మాసేషు ద్వాదశసు అనుమాసే అధికమాసేచ - తేనయన్మాసోధికస్తన్మాసోక్తసప్తగణావృత్తిస్స్యాత్॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ పిత్రాద్యాప్యాయనప్రకారమాహ॥ సూర్యరశ్మిరితి॥ తర్పితఃశుక్లప్రతిపదాదిక్రమాత్పూరితః - పీయతేప్రతిపదాదిపానంహిక్షయహేతుః - అతష్షోడశకలస్యకృష్ణప్రతిపదమారభ్య ఏకైకాకలామరైఃపీయతే - ప్రథమాంపిబతేవహ్నిరిత్యాదిస్మృతేః॥ ౨౨॥ పీతమితి॥ అతఃకృష్ణచతుర్దశ్యంతేద్వికలత్వం - కృష్ణపక్షక్షయేదర్శేపిబంతి - ఏకకలావర్జం - తేషాందేవపిత్రాణాంతథా ఉక్తప్రకా

యీమయీ। ఆత్మసప్తగణస్థంతంభాస్వంతమధితిష్ఠతి॥ ౧౪॥ తయాచాధిష్ఠితస్సోపిజాజ్వలీతిస్వరశ్మిభిః। తమస్సమస్తజగతాంనాశంనయతిచాఖిలమ్॥ ౧౫॥ స్తువంతిచైనంమునయోగంధర్వైర్గీయతేపురః। నృత్యంత్యప్సరసోయాంతితస్యచానునిశాచరాః॥ ౧౬॥ వహంతిపన్నగాయక్షైఃక్రియతేభీశుసంగ్రహః। వాలఖిల్యాస్తథైవైనంపరివార్యసమాసతే॥ ౧౭॥ నోదేతానాస్తమేతాచకదాచిచ్ఛక్తిరూపధృక్। విష్ణుర్విష్ణోఃపృథక్తస్యగణస్సప్తవిధోవ్యయమ్॥ ౧౮॥ స్తంభస్థదర్పణస్యేవయోయమాసన్నతాంనరః। ఛాయాదర్శనసంయోగంససంప్రాప్నోత్యథాత్మనః॥ ౧౯॥ ఏవంసావైష్ణవీశక్తిర్నైవాపైతితతోద్విజ। మాసానుమాసంభాస్వంతమధ్యాస్తేతత్రసంస్థితమ్॥ ౨౦॥ పితృదేవమనుష్యాదీన్ససదాప్యాయయన్ప్రభుః। పరివర్తత్యహోరాత్రకారణంసవితాద్విజ॥ ౨౧॥ సూర్యరశ్మిస్సుషుమ్నాయస్తర్పితస్తేనచంద్రమాః। కృష్ణపక్షేమరైశ్శశ్వత్పీయతేవైసుధామయః॥ ౨౨॥ పీతంతంద్వికలంసోమంకృష్ణపక్షక్షయేద్విజ। పిబంతిపితరస్తేషాంభాస్కరాత్తర్పణంతథా॥ ౨౩॥ ఆదత్తైరశ్మిభిర్యంతుక్షితిసంస్థంర

భాస్వంతంసూర్యం అతిశయేనాధితిష్ఠతి॥ ౧౪॥ తయేతి॥ జాజ్వలీతి అతిశయేన ప్రకాశయతి॥ ౧౫॥ అతస్తస్య ప్రాధాన్యాత్పూర్వోక్తైస్సప్తవ్యాపారైః ఋషిముఖ్యాస్తం సేవంతఇత్యాహ - స్తువంతీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ఋగ్యజుస్సామభూతాత్రయీశక్తిస్సవితుర్ద్విజతిష్ఠతి। విష్ణుశక్తిరవస్థానంపదాదిత్యేకరోతిసా॥ నకేవలంరవేశ్శక్తిరిత్యాదిషుత్రయీశక్తిరూపస్యవిష్ణోః ప్రతిమాసంభిన్నేష్వాగమాపాయిష్వసూర్యేష్వవస్థానోక్తేస్సూర్యాదివత్ప్రతిమాసంవిష్ణోరప్యాగమాపాయిత్వం ప్రతీతంవారయతి॥ నేతి॥ నోదేతాఉదయంనగతః- నాస్తమేతా అస్తంచనగతః- అధిష్ఠాతా విష్ణుఃప్రతిమాసమాగమాపాయీ నభవతి - కింతుతదధిష్ఠేయస్సప్తమయస్సప్తభిస్సంపాద్యోయం సర్వోప్యాగమాపాయీగణః తతఃపృథగేవ॥ ౧౮॥ ఏతదేవస్పష్టయతి - స్తంభస్థేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ స్తంభస్థేతి॥ స్తంభేనజాతస్యదర్పణస్యసాన్నిధ్యం యోయోజనఃప్రాప్నోతి - ససర్వోపిక్రమేణ ఆత్మనః ఛాయాదర్శనసంయోగంప్రతిబింబాపేనసంబంధంయథాప్రాప్నోతి॥ ౧౯॥ ఏవమితి॥ ఏవం స్తంభస్థానీయసూర్యేవస్థితాసాదర్పణస్థానీయావైష్ణవీశక్తిస్తతస్థానాన్నైవాపగచ్ఛతి - తత్రస్థైవసామాసానుమాసంప్రతిమాసంతత్రసంస్థితం ఆగంతృజనస్థానీయంభాస్వంతమధ్యాస్తే అధితిష్ఠతి॥ ౨౦॥ ఏవంవిష్ణుశక్త్యధిష్ఠితస్యరవేఃపిత్రాదితర్పకత్వమాహ॥ పితృదేవేతి॥ ఆప్యాయయన్ తర్పయన్ - పరివర్తతేపరిభ్రమతీత్యర్థః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ తత్రదేవపితృతర్పణప్రకారమాహ॥

రేణ॥ ౨౩॥ మనుష్యాదితర్పణమాహ ॥ ఆదత్త ఇతి ॥ భూతానాం మనుష్యాదీనాం ॥ ౨౪॥ ౨౫ ॥ దేవపితృమర్త్యా-
నాం తృప్తిం కాలతో విశినష్టి ॥ పక్షేతి ॥ శుక్లైః పూర్ణాం కృష్ణే పిబంతి దేవా ఇతి తేషాం శుక్లపక్షే తృప్తిః - ఐకమాసికీం
పూర్వదర్శాదుత్తరదర్శం యావత్ - యద్వా దేవానాం దర్శపూర్ణమాసయోరిష్టిః పితౄణాం దర్శ ఏవేష్టి-
ర్మనుష్యాణాం నిత్యభుక్తైశ్చ తత్తత్సాధనహవిర్నిష్పత్తిః సూర్యసాధ్యేతి దినపత్యాదిత్యతృప్తిః - తస్మాదహరహర్మ-
నుష్యా ఇత్యాది శ్రుతేః - అర్కః ప్రయచ్ఛతీతి పునః కీర్తనాత్ గ్రహాంతరకృతవృష్ట్యాదిఫలమపి తత్తద్గ్రహానుగ్రా-
హకరశ్మిద్వారా అర్క ఏవ ప్రయచ్ఛతీత్యుక్తం స్యాత్ - యథాహ కామేః ॥ శ్లో ॥ హరికేశస్తు యః ప్రోక్తో రశ్మిర్నక్షత్ర-
పోషకః । విశ్వకర్మా తథా రశ్మిర్బుధం పుష్ణాతి సర్వదా ॥ విశ్వవ్యచా సూర్యరశ్మిస్సితం పుష్ణాతి నిత్యదా । సంయద్వసు-
రితి ఖ్యాతో యస్స పుష్ణాతి లోహితం ॥ బృహస్పతిం ప్రపుష్ణాతి రశ్మిరర్వావసుః ప్రభో । శనైశ్చరం ప్రపుష్ణాతి సప్తమస్తు స్వ-
రాహ్వయ ఇతి ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.
౧॥ ౨॥ అర్కస్యైవేతి ॥ వారిగర్భసముద్భవాః జలమయాః ॥ శ్లో ॥ వారిగర్భసముద్భూతో రథస్సాశ్వస్ససా-
రథిరిత్యాదిత్యపురాణే ॥ ౩ ॥ క్షీణమితి ॥ క్షీణం అల్పీభూతశుక్లకలం - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ దేవైస్సంపీయమానస్య శుక్లావ-
ర్ధంతి వై కలాః । సోమస్య కృష్ణపక్షాదౌ భాస్కరాభిముఖస్య తు ॥ ప్రక్షీయంతే పరే భాగే పీయమానాః కలాః క్రమాది-
త్యాది - ఆప్యాయయతి శుక్లకలా వర్ధయతి ॥ శ్లో ॥ సుషుమ్నాప్యాయమానస్య శుక్లా వర్ధంతి వై కలా ఇతి ॥ ౪ ॥ క్ర-

సంరవిః । తముత్సృజతి భూతానాం పుష్ట్యర్థం సస్యవృద్ధయే ॥ ౨౪ ॥ తేన ప్రీణాత్యశేషాణి భూతాని భగ-
వాన్రవిః । పితృదేవమనుష్యాదీనేవమాప్యాయయత్యసౌ ॥ ౨౫ ॥ పక్షతృప్తిం తు దేవానాం పితౄణాం
చైకమాసికీం । శశ్వత్తృప్తిం చ మర్త్యానాం మైత్రేయార్కః ప్రయచ్ఛతి ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే
ద్వితీయాంశే ఏకాదశోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః ॥ రథస్త్రిచక్రస్సోమస్య కుందాభాస్తస్య వాజినః । వామదక్షిణతో యుక్తా దశ తేన చరత్య-
సౌ ॥ ౧ ॥ వీథ్యాశ్రయాణి ఋక్షాణి ధ్రువాధారేణ వేగినా । హ్రాసవృద్ధిక్రమస్తస్య రశ్మీనాం సవితుర్యథా ॥
౨ ॥ అర్కస్యేవ హి తస్యాశ్వాస్సకృద్యుక్తా వహంతి తే । కల్పమేకం మునిశ్రేష్ఠ వారిగర్భసముద్భవాః ॥
౩ ॥ క్షీణం పీతం సురైస్సోమమాప్యాయయతి దీప్తిమాన్ । మైత్రేయైకకలం సంతం రశ్మినైకేన భా-
స్కరః ॥ ౪ ॥ క్రమేణ యేన పీతోఽసౌ దేవైస్తేన నిశాకరమ్ । ఆప్యాయయత్యనుదినం భాస్కరో వారితస్క-

ఆదత్త ఇత్యాదివ్యాఖ్యాం ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ వృష్టికృతాయాం తృప్తౌ విశేషమాహ ॥ పక్షతృప్తిమితి ॥ శశ్వత్తృప్తిం తద్దిన-
తృప్తిం - స్వకృతవృష్టినిష్పన్నైరన్నైస్సకృద్భుక్తైః పక్షమాసాహోరాత్రపరిమితాం తృప్తిం దేవపితృమర్త్యా-
నామర్కః కరోతీత్యర్థః - అత ఏవ శ్రుతిః - తస్మాదహరహర్మనుష్యా అశనమిచ్ఛంతేఽర్ధమాసే దేవా ఇజ్యంతే
మాసి పితృభ్యః క్రియత ఇతి ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం -
ద్వితీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఉక్త్వా చతుర్భిరధ్యాయైరష్టమాద్యై రవిస్థితిః ॥ అథ సోమాదిసంస్థోక్త్యా తత్ప్రపంచోపసంహృతిః ॥ శ్రీధరీయో-
యం శ్లోకః ॥ రథ ఇతి ॥ కుందాభాః శ్వేతాః - రవిరథాద్విశేషమాహ - వామతో దక్షిణతశ్చ యుక్తాః - తస్య రథస్యా-
శ్వాః దశేతి - తేన రథేన ॥ ౧ ॥ వీథ్యాశ్రయాణీతి ॥ నాగవీథ్యాద్యాశ్రయాణి అశ్విన్యాదినక్షత్రాణి ప్రాగ్గత్యా చ-
హ్రాసవృద్ధిక్రమ ఇతి - ఉదితో వర్ధమానాభిరామధ్యాహ్నాదిత్యత్ర సవితూ రశ్మీనాం యథోక్తస్తథా తస్యాపి ॥ ౨ ॥
౩ ॥ క్షీణస్య సోమస్య పునః పూర్ణస్య సతో దేవాదితర్పకత్వమాహ - క్షీణమిత్యాదిచతుర్భిః ॥ క్షీణమితి ॥ పంచదశ్యాం
కలాయాం దర్శే పితృభిః పీతాయాం - షోడశకలాయా అవశిష్టత్వాదేకకలం సంతమిత్యుక్తం - ఏకేన రశ్మినా సుషు-
మ్నాఖ్యేన ॥ ౪ ॥ క్రమేణేతి ॥ యేన క్రమేణ ప్రతిపత్ప్రభృతి దేవైర్వహ్న్యాదిభిరసౌ పీతః తేనైవ క్రమేణ ప్ర-

మేణేతి ॥ యేన క్రమేణేతి కృష్ణపక్షే యత్ శీతాంశుబింబస్య యద్భాగేయావాన్ హ్రాసః శుక్లే తద్భాగే తావత్యేవ వృద్ధిరితి తత్ప్రకారః అలక్షితం హరాన్ ॥ ౫ ॥ సంభృతమితి ॥ సుధామృతమితి సుఖం ధీయతే పీయత ఇతి సుధా సైవామృతం ॥ ౬ ॥ ౭ కలాద్వయావశిష్ట ఇతి ॥ ప్రవిష్ట ఇతి తద్రశ్మ్యభిభవాత్ప్రవిష్ట ఇవ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ సోమమితి ॥ కలాత్మకే పంచదశే ంశే కించిచ్ఛిష్టేఽపరాహ్ణే - జఘన్యం పశ్చాద్ద్వికలం సోమం పితృగణాః పర్యుపాసతే ॥ ౧౧ ॥ పిబంతీతి ॥ కించిచ్ఛిష్టా యా పంచదశీ కళా తాం కళాం పితరః పిబంతి - న షోడశీమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ నిస్సృతమితి ॥ ఆదిత్యరశ్మిద్వారా నిస్సృతం తత్సుధామృతం పీత్వేతి శేషః ॥ ౧౩ ॥ కించ తస్మాదాపూర్యమాణపక్షే యజంత ఇతి శ్రుతేః - అపరపక్షే పితౄణామితి స్మృతేశ్చ శుక్లకృష్ణయోర్దేవాన్ పితౄంశ్చ యాగద్వారేణాప్యాయయతీత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ ౧౪ ॥ వీరుధ ఇతి ॥ ప్రకాశస్య భావః ప్రాకాశ్యం ప్రాకాశ్యమాహ్లాదనం చేతి ద్వంద్వైకత్వం ప్రాకాశ్యాహ్లాదనేన చేతి చ పాఠః ॥ ౧౫

రః ॥ ౫ ॥ సంభృతం చార్ధమాసేన తత్సోమస్థం సుధామృతం । పిబంతి దేవా మైత్రేయ సుధాహారా యతోఽమరాః ॥ ౬ ॥ త్రయస్త్రింశత్సహస్రాణి త్రయస్త్రింశచ్ఛతాని చ । త్రయస్త్రింశత్తథా దేవాః పిబంతి క్షణదాకరమ్ ॥ ౭ ॥ కళాద్వయావశిష్టస్తు ప్రవిష్టః సూర్యమండలమ్ । అమాఖ్యరశ్మౌ వసతి అమావాస్యా తతస్స్మృతా ॥ ౮ ॥ అప్సు తస్మిన్నహోరాత్రే పూర్వం విశతి చంద్రమాః । తతో వీరుత్సు వసతి ప్రయాత్యర్కం తతః క్రమాత్ ॥ ౯ ॥ ఛినత్తి వీరుధో యస్తు వీరుత్సంస్థే నిశాకరే । పత్రం వా పాతయత్యేకం బ్రహ్మహత్యాం స విందతి ॥ ౧౦ ॥ సోమం పంచదశే భాగే కించిచ్ఛిష్టే కళాత్మకే । అపరాహ్ణే పితృగణా జఘన్యం పర్యుపాసతే ॥ ౧౧ ॥ పిబంతి ద్వికలాకారశిష్టా తస్య కలా తు యా । సుధామృతమయీ పుణ్యా తామిందోః పితరో మునే ॥ ౧౨ ॥ నిస్సృతం తదమావాస్యాం గభస్తిభ్యస్సుధామృతమ్ । మాసతృప్తిమవాప్యాగ్ర్యాం పితరస్సంతి నిర్వృతాః । సౌమ్యా బర్హిషదశ్చైవ అగ్నిష్వాత్తాశ్చ తే త్రిధా ॥ ౧౩ ॥ ఏవం దేవాన్ సితే పక్షే కృష్ణపక్షే తథా పితౄన్ । వీరుధశ్చామృతమయైశ్శీతైరప్పరమాణుభిః ॥ ౧౪ ॥ వీరుదోషధినిష్పత్త్యా మనుష్యపశుకీటకాన్ । ఆప్యాయయతి శీతాంశుః ప్రకాశాహ్లాదనేన చ ॥ ౧౫ ॥ వాయ్వగ్నిద్రవ్యసంభూతో రథశ్చంద్రసుతస్య చ । పిశంగైస్తురగైర్యుక్తస్సోఽష్టాభిర్వాయువేగిభిః ॥ ౧౬ ॥ స

త్రిదినం నిశాకరం ఆప్యాయయతి - అలక్షితం వారితస్కరవద్ధరతీతి తథా - ఏవం గృహీతేన వారిణా సోమమాపూరయతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సంభృతమితి ॥ సుధారూపమమృతం మృత్యుభేషజం ॥ ౬ ॥ త్రయస్త్రింశదితి ॥ క్షణదాకరం సోమం ॥ ౭ ॥ పితౄణాం సోమపానప్రకారమాహ - కళాద్వయేత్యాది సార్ధైష్షడ్భిః ॥ ౮ ॥ సూర్యమండలప్రవేశక్రమమాహ ॥ అప్స్వితి ॥ ౯ ॥ ప్రసంగాద్దర్శే వీరుధాం ఛేదకర్తారం నిందతి ॥ ఛినత్తీతి ॥ ౧౦ ॥ సోమమితి ॥ తదేవం దర్శాహోరాత్రే అప్సు చ వీరుత్సు చ ప్రవేశాదుపక్షీణప్రాయే కలాత్మకే పంచదశే భాగే కించిచ్ఛిష్యతి - తజ్జఘన్యం పశ్చాత్పంచదశ్యవశిష్టం సోమమపరాహ్ణే పితృగణాః పర్యుపాసతే పానార్థం పరితస్సేవంతే ॥ ౧౧ ॥ పిబంతీతి ॥ తతశ్చ తస్యేందోః ద్వికలాకారశిష్టా ద్వికలో య ఆకారస్తత్ర శిష్టా పంచదశీ యా కలా - తాం పితరః పిబంతి - న తు షోడశీం - ద్వికలం సోమమితి పాఠే - ద్వికలం పర్యుపాస్య - శిష్టామేవ కలాం పిబంతీత్యర్థః - ద్విలవమితి పాఠే - లవస్సూక్ష్మః కలావయవః - ద్విలవపరిమితకలం ఉపాస్య తాం శిష్టాం కలాం పంచదశీం పిబంతీత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ నిస్సృతమితి ॥ అమావాస్యాం అమావాస్యాయాం - తత్సోమస్య గభస్తిభ్యో నిస్సృతం సుధామృతం - పీత్వేతి శేషః ॥ ౧౩ ॥ తదేవమమృతద్వారా సౌమ్యాదీనాం తర్పణముక్త్వా తన్నిష్పాదితాన్నాదినాపి తేషాం తర్పణమాహ - ఏవమిత్యాది ద్వాభ్యాం ఏవమితి ॥ సితే పక్షే దేవానాప్యాయయతి - దేవానాం శుక్లపక్షే యజనాత్ ॥ శ్రు ॥ తస్మాదాపూర్యమాణపక్షేషు యజంత ఇతి శ్రుతేః - అపరపక్షేణ పితౄణామితి స్మృతేః - అప్పరమాణుభిరపాం సూక్ష్మైరంశైః ॥ ౧౪ ॥ వీరుధ ఇతి ॥ వీరుధో లతాద్యాః ఓషధయస్సస్యాని తాసాం నిష్పత్త్యా - ప్రకాశేన యదాహ్లాదనం తేన చ ॥ ౧౫ ॥ తదేవం సోమస్య రథాదిప్రకారముక్త్వా బుధాదీనామప్యాహ - వాయ్వగ్నీత్యాదినా - ప్రవహస్తేన సస్మృత ఇత్యంతేన - వాయ్వ

౧౬॥ సవరూథ ఇతి ॥ శ్లో॥ వరూథో రథగుప్తిర్యా తిరోధత్తే రథస్థితం। రథస్యాధస్థితం కాష్ఠమనుకర్షో నిగద్యతే॥ ఇతి ఉపాసంగో రథోపస్థ ఇతి ॥ ౧౭॥ ౧౮ ॥ అష్టాభిరితి ॥ రాశౌ వర్షాంతే తిష్ఠతీతి తత్ర గ్రహ రాశిచారోపలక్షణం॥ ౧౯॥ ౨౦॥ స్వర్భానోరితి ॥ స్తోకపాండుస్తు ధూసరః - అవిరతమవిచ్ఛేదం - సదా యావత్కల్పం॥ ౨౧॥ ఆదిత్యాదితి॥ అర్కేందోరుపరి తృతీయద్యుస్థానే చరన్నపి రాహుశ్చంద్రస్యార్కస్య వా గ్రహణకాలే అధోగత్వా భూచ్ఛాయాత్మకతమోమయం బింబం గృహీత్వా తేన తౌ రాహుర్మేఘవచ్ఛాదయం స్తత్కాలపివద్దృశ్యత్వమేతి - యథాకామార్గాదిషు॥ శ్లో॥ స్వర్భానోస్తు గృహస్థానం తృతీయం యత్తమోమయం। తుల్యస్తయోస్తు స్వర్భానుర్భూత్వాధస్తాత్ప్రసర్పతీత్యాది॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ గ్రహేతి॥ ధిష్ణ్యాని స్థానాని- ఉచితచారేణ॥ శ్లో॥ సౌరోంగిరాశ్చ శుక్రశ్చ జ్ఞేయా మందప్రచారిణః। సూర్యసోమౌ బుధశ్చైవ శీఘ్రగా ఇత్యాదిరూపేణోక్తస్వస్వగత్యా సహ - ప్రత్యఙ్ముఖం భ్రమంతి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ శింశుమార ఇతి॥ యః ప్రోక్తస్తారామయమిత్యత్ర తత్పుచ్ఛే ధ్రువస్థిత ఇతి లక్షణం యస్యోక్తం తస్య

వరూథస్యానుకర్షేణ యుక్తో భూసంభవైర్హయైః। సోపాసంగపతాకస్తు శుక్రస్యాపి రథో మహాన్॥ ౧౭
అష్టాభిః కాంచనః శ్రీమాన్ భౌమస్యాపి రథో మహాన్। పద్మరాగారుణైరశ్వైస్సంయుక్తో వహ్నిసంభవైః॥ ౧౮॥ అష్టాభిః పాండురైర్యుక్తైర్వాజిభిః కాంచనో రథః। తస్మింస్తిష్ఠతి వర్షాంతే రాశౌ రాశౌ బృహస్పతిః॥ ౧౯ ॥ ఆకాశసంభవైరశ్వైశ్శబలైస్స్యందనం యుతమ్। సమారుహ్య శనైర్యాతి మందగామీ శనైశ్చరః॥ ౨౦ ॥ స్వర్భానోస్తురగా హ్యష్టౌ భృంగాభా ధూసరం రథమ్। సకృద్యుక్తాస్తు మైత్రేయ వహంత్యవిరతం సదా॥ ౨౧॥ ఆదిత్యాన్నిస్సృతో రాహుస్సోమం గచ్ఛతి పర్వసు। ఆదిత్యమేతి సోమాచ్చ పునస్సౌరేషు పర్వసు॥ ౨౨॥ తథా కేతురథస్యాశ్వా అష్టౌ వై వాతరంహసః। పలాలధూమవర్ణాభా లాక్షారసనిభారుణాః॥ ౨౩॥ ఏతే మయా గ్రహాణాం వై తవాఖ్యాతా రథా నవ। సర్వే ధ్రువే మహాభాగ ప్రబద్ధా వాయురశ్మిభిః॥ ౨౪॥ గ్రహర్క్షతారాధిష్ణ్యాని ధ్రువే బద్ధాన్యశేషతః। భ్రమంత్యుచితచారేణ మైత్రేయానిలరశ్మిభిః। ౨౫ ॥ యావంత్యశ్చైవ తారాస్తాస్తావంతో వాతరశ్మయః। సర్వే ధ్రువే నిబద్ధాస్తే భ్రమంతో భ్రామయంతి తమ్॥ ౨౬ ॥ తైలపీడా యథా చక్రం భ్రమంతో భ్రామయంతి వై। తథా భ్రమంతి జ్యోతీంషి వాతవిద్ధాని సర్వశః ॥ ౨౭ ॥ అలాతచక్రవద్యాంతి వాతచక్రేరితాని తు। యస్మాజ్జ్యోతీంషి వహతి ప్రవహస్తేన స స్మృతః॥ ౨౮ ॥ శింశుమారస్తు యః ప్రోక్తస్స ధ్రు

స్మింద్రవ్యేతి॥ పిశంగైః కపిలైః॥ ౧౬ ॥ సవరూథ ఇతి ॥ తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ వరూథో రథగుప్తిస్స్యాత్తిరోధత్తే రథస్థితం। రథస్యాధస్థితం కాష్ఠమనుకర్షో నిగద్యత ఇతి- ఉపాసంగో రథోపస్థః పతాకా ప్రసిద్ధా తత్సహితః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ఆకాశసంభవైరితి ॥ శబలైశ్చిత్రవర్ణైః॥ ౨౦॥ స్వర్భానోరితి ॥ స్వర్భానో రాహోః- భృంగాభాః కృష్ణాః- ధూసరమీషత్పాండురం- అవిరతమనుపరమం॥ ౨౧॥ ఆదిత్యాదితి ॥ సోమం చంద్రం గచ్ఛతి॥ ౨౨॥ రథేతి॥ పలాలం బుసం తద్ధూమవర్ణాభా దీప్తిర్యేషాం తే - లాక్షారసవదరుణాశ్చ॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ గ్రహేతి ॥ గ్రహర్క్షతారాణాం ధిష్ణ్యాని మండలాని - ఉచితచారేణ స్వస్వోచితగత్యా॥ ౨౫॥ ౨౬॥ తైలపీడా ఇతి॥ తైలపీడాస్స్వయం భ్రమంతో యథా తైలచక్రం భ్రామయంతి - వాతవిద్ధాని ప్రవహాఖ్యవాయుప్రేరితాని॥ ౨౭॥ అలాతచక్రవదితి ॥ యస్మాజ్జ్యోతీంషి ప్రకర్షేణ వహతి- తేన స వాయుః ప్రవహస్స్మృతః- ప్రవహస్యైవ భేదా వాయుస్కంధాస్సర్వే ధ్రువే నిబద్ధాస్త ఇతి॥ ౨౮॥ వస్తుతః ధ్రువాద్యాధారభూతం శింశుమారం నవమాధ్యాయోపక్షిప్తమేవోపాసనార్థం విశేషవతో వక్ష్య

సన్నివేశం శృణు॥ ౨౯॥ యదహ్నేతి ॥ యదహ్నేతి నిత్యద్రష్టవ్యతోక్తిః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ హృదీతి॥ సక్థినీ ఊరూ॥ ౩౨॥ ౩౩॥ పుచ్ఛ ఇతి ॥ అగ్న్యాదిదేవతారూపం తారాచతుష్కం పుచ్ఛస్థం ధ్రువవన్నిత్యం దృశ్యతే - న తు శింశుమారగాత్రాంతర్గతత్వేచదస్తమేతి - ధ్రువసహాయాయిత్వాత్ ॥ ౩౪॥ ఇత్యేష ఇతి ॥ ఉక్తస్య భువనకోశస్యానుక్తం భగవదాత్మకత్వం వస్తునః అనువాదః - ఇత్యేషయిః॥ ౩౫॥ వర్షాణాం చేతి ॥ అథ చిదచిన్మిశ్రే జగతి చిదంశః స్వసంవేద్యస్వరూపభేదో జ్ఞానైకాకారోఽవినాశిత్వేనాస్తిశబ్దవాచ్యః - అచిదంశస్తు చిదంశకర్మనిమిత్తపరిణామభేదోఽవినాశీతి నాస్తిశబ్దవాచ్యః - ఉభయమపి పరబ్రహ్మభూతవాసుదేవశరీరతయా తదాత్మకమిత్యేతద్రూపం సంక్షేపేణోచ్యత ఇత్యాహ - సంక్షేపః శ్రూయతామితి॥ ౩౬॥ యదితి ॥ తత్ర యదంబ్విత్యనేన శ్లోకేనాంబునో విష్ణోః కాయత్వేన తత్పరిణామభూతం బ్రహ్మాండమపి తస్య కాయః - తస్య చ విష్ణురాత్మేతి సకలశ్రుతిగతతాదాత్మ్యోపదేశోపబృంహణరూపస్య జ్యోతీంషీత్యాదినా వక్ష్యమాణస్య సామానాధికరణ్యస్య శరీరాత్మభావ ఏవ నిబంధనమిత్యాహ - తతః అంబునః॥ ౩౭ తద్దేవతాదాత్మ్యం సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశతి ॥ జ్యోతీంషీతి॥ అత్రాస్త్యాత్మకం నాస్త్యాత్మకం చ జగదంతర్గతం వస్తు - విష్ణోః కాయతయా విష్ణ్వాత్మకమిత్యుక్తం॥ ౩౮ ॥ ఇదమస్త్యాత్మకమిదం నాస్త్యాత్మకమిత్యత్ర హేతురయుమిత్యాహ ॥ జ్ఞానస్వరూప ఇతి ॥ అయమర్థః - అశేషక్షేత్రజ్ఞాత్మనావస్థితస్య భగవతో జ్ఞానమేవ స్వాభావికం రూ

వోఽయత్ర తిష్ఠతి। సన్నివేశం చ తస్యాపి శృణుష్వ మునిసత్తమ॥ ౨౯ ॥ యదహ్నా కురుతే పాపం దృష్ట్వా తం నిశి ముచ్యతే। యావత్యశ్చైవ తారాస్తాః శింశుమారాశ్రితా దివి। తావంత్యేవ తు వర్షాణి జీవంత్యభ్యధికాని తు॥ ౩౦ ॥ ఉత్తానపాదస్తస్యాధో విజ్ఞేయో హ్యుత్తరో హనుః। యజ్ఞోఽధరశ్చ విజ్ఞేయో ధర్మో మూర్ధానమాశ్రితః॥ ౩౧ ॥ హృది నారాయణశ్చాస్తే అశ్వినౌ పూర్వపాదయోః। వరుణశ్చార్యమా చైవ పశ్చిమే తస్య సక్థినీ॥ ౩౨॥ శిశ్నే సంవత్సరస్తస్య మిత్రోఽపానం సమాశ్రితః॥ ౩౩ ॥ పుచ్ఛేఽగ్నిశ్చ మహేంద్రశ్చ కాశ్యపోఽథ తతో ధ్రువః। తారకా శింశుమారస్య నాస్తమేతి చతుష్టయమ్॥ ౩౪ ॥ ఇత్యేష సన్నివేశోఽయః పృథివ్యా జ్యోతిషాం తథా। ద్వీపానాముదధీనాం చ పర్వతానాం చ కీర్తితః ॥ ౩౫॥ వర్షాణాం చ నదీనాం చ యే చ తేషు వసంతి వై। తేషాం స్వరూపమాఖ్యాతం సంక్షేపః శ్రూయతాం పునః॥ ౩౬ ॥ యదంబు వైష్ణవః కాయస్తతో విప్ర వసుంధరా। పద్మాకారా సముద్భూతా పర్వతాబ్ధ్యాదిసంయుతా॥ ౩౭ ॥ జ్యోతీంషి విష్ణుర్భువనాని విష్ణుర్వనాని విష్ణుర్గిరయో దిశశ్చ। నద్యస్సముద్రాశ్చ స ఏవ సర్వం యదస్తి యన్నాస్తి చ విప్రవర్య॥ ౩౮॥ జ్ఞానస్వరూపో భగవాన్యతోఽసావశేషమూర్తిర్న తు వస్తుభూ

మాహ ॥ శింశుమారస్త్వితి॥ ౨౯॥ తద్దర్శనఫలమాహ - యదహ్నేత్యాదిసార్ధేన॥ ౩౦॥ తత్సన్నివేశమాహ - ఉత్తానపాద ఇత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ ఉత్తానపాద ఇతి ॥ ఉత్తానపాదయజ్ఞాదయో నక్షత్రరూపా దేవాస్తదవయవత్వేనోచ్యంతే - యజ్ఞోఽధరో హనురిత్యనుషంగః॥ ౩౧॥ హృదీతి ॥ సక్థినీ ఊరూ॥ ౩౨॥ ౩౩॥ పుచ్ఛ ఇతి ॥ తారకామయస్య శింశుమారస్య పుచ్ఛే స్థితమగ్న్యాది చతుష్టయం నాస్తమేతి - అత్యున్నతపుచ్ఛస్థితమంతర్ధానాభావాన్నిత్యం దృశ్యతే - న్యస్తమితి పాఠే తస్య పుచ్ఛే చతుష్టయమేతన్న్యస్తం విహితమిత్యర్థః - శ్రుతిశ్చ - అగ్నిః పుచ్ఛస్య ప్రథమం కాండం తత ఇంద్రస్తతః ప్రజాపతిరభయం చతుర్థమితి॥ ౩౪ ॥ ఉక్తం భువనకోశముపసంహరంస్తస్య విష్ణ్వాత్మతాం దర్శయన్నాహ - ఇత్యేష ఇత్యాదినా యావత్సమాప్తి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ యదితి॥ యదంబు వైష్ణవః కాయః విష్ణోః శేవమూర్తిః - తతోఽంబునః గర్భోదకాత్ పద్మాకారా మేరుకర్ణికాకారా సర్వతస్సమువర్తులా నానాపర్వతవిభక్తానేకద్వీపవర్షా - వసుంధరా సముద్భూతా - సాపి తన్మూర్తిరేవ - న తతః పృథగితి సంక్షేపార్థః॥ ౩౭॥ ఏతదుపలక్షణీకృత్య సర్వస్యాపి తదాత్మతామాహ ॥ జ్యోతీంషీతి ॥ యదస్తి యన్నాస్తి చ భావాభావరూపేణ ప్రతీతం వస్తు తత్సర్వం స ఏవ॥ ౩౮॥ నన్వేకస్యానేకత్వం విరుద్ధమిత్యాశంక్యానేకత్వస్యావాస్తవత్వమాహ ॥ జ్ఞానేతి ॥ జ్ఞానమేవ స్వరూపం తత్త్వం యస్య స ఏవాసౌ భగవాన్యతః అతః అశేషమూర్తిః ప్రపంచమూర్తిరసౌ - న తు వస్తుభూతః

పం - న దేవమనుష్యాదివస్తురూపం - యత ఏవం - అత ఏవావిద్రూపదేవమనుష్యశైలాబ్ధిధరాదయః తద్విజ్ఞాన విజృంభితాః తస్యజ్ఞానైకాకారస్య సతో దేవాద్యాకారేణ స్వాత్మవైవిధ్యానుసంధానమూలాః దేవాద్యాకారానుసంధానమూలకర్మమూలా ఇత్యర్థః - యతశ్చాచిద్వస్తు తత్ప్రజ్ఞకర్మానుగుణపరిణామాస్పదం - తతస్తన్నాస్తిశబ్దాభిధేయం - ఇతరదస్తిశబ్దాభిధేయమిత్యర్థాదుక్తం॥ ౩౯ ॥ తదేతదేవవివృణోతి ॥ యదాతుశుద్ధమితి ॥ యదైతద్‌జ్ఞానైకాకారమాత్మవస్తు దేవాద్యాకారేణ స్వాత్మనివైవిధ్యానుసంధానమూలసర్వకర్మక్షయాన్నిర్దోషం పరిశుద్ధం నిజరూపిభవతి - తదా దేవాద్యాకారైక్యకృత్యాత్మకల్పనామూలకర్మఫలభూతాస్తద్భోగార్థావస్తుషువస్తుభేదా నభవంతి నోదేవాదిషు వస్తుష్వాత్మతయాభిమతేషు భోగ్యభూతా దేవమనుష్యశైలాబ్ధిధరాదివస్తుభేదాః తేమూలభూతకర్మసువినష్టేషు నభవంతీత్యచిద్వస్తునః కాదాచిత్కావస్థావిశేషయోగితయా నాస్తిశబ్దాభిధేయత్వమితరస్యసర్వదా నిజసిద్ధజ్ఞానైకరూపత్వేనాస్తిశబ్దాభిధేయత్వమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ ప్రతిక్షణమన్యథాభూతతయా కాదాచిత్కావస్థాయోగినో చిద్వస్తునో నాస్తిశబ్దాభిధేయత్వమేవేత్యాహ ॥ వస్త్వస్తీతి ॥ అస్తిశబ్దాభిధేయోహ్యాదిమధ్యపర్యంతహీనస్సతతైకరూపః పదార్థః - సతతైకరూపశ్చేతిచ పాఠః - తస్య నకదాచిదపి నాస్తిబుద్ధ్యనర్హత్వాత్ - అచిద్వస్తుకించిత్క్వచిదపి తథాభూతం నదృష్టచరం - తతః కిమిత్యత్రాహ యచ్చాన్యథాత్వమితి - యద్వస్తుప్రతిక్షణమన్యథాత్వం యాతి తదుత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యా పూర్వపూర్వావస్థాం జహాతీతి తస్య పూర్వావస్థస్యోత్తరావస్థాయాం నప్రతిసంధానమస్తి - అతస్సర్వదాతస్య నాస్తిశబ్దాభిధేయత్వమేవ॥ ౪౧॥ తథాహ్యుపలభ్యత ఇత్యాహ ॥ మహీఘటత్వమితి ॥ చూర్ణం సూక్ష్మం - రజః సూక్ష్మతరం - అణుస్సూక్ష్మతమః - స్వకర్మణా దేవమనుష్యాదిభావేన స్తిమితాత్మనిశ్చయైః - స్వభోగ్యభూతమచిద్వస్తు ప్రతిక్షణమన్యథా భూతమాలక్ష్యతే అనుభూయతే - ఏవం సతి కిమప్యచిద్వస్తు అస్తిశబ్దార్హం ఆదిమధ్యపర్యంతహీనం సతతైకరూపమాలక్షితమ

తః। తతో హి శైలాబ్ధిధరాదిభేదాన్ జానీహి విజ్ఞానవిజృంభితాని॥ ౩౯॥ యదాతుశుద్ధం నిజరూపి సర్వం కర్మ
క్షయే జ్ఞానమపాస్తదోషమ్। తదా హి సంకల్పతరోః ఫలాని భవంతి నో వస్తుషు వస్తుభేదాః॥ ౪౦॥ వస్త్వ
స్తి కిం కుత్రచిదాదిమధ్యపర్యంతహీనం చ సదైకరూపమ్। యచ్చాన్యథాత్వం ద్విజ యాతి భూయో న తత్తథా
తత్ర కుతో హి తత్త్వమ్॥ ౪౧॥ మహీ ఘటత్వం ఘటతః కపాలికా కపాలికా చూర్ణరజస్తతోఽణుః। జనైః

తమార్థభూతో భవతి - కథం తర్హి ప్రపంచస్యతన్మూర్తిత్వం తత్రాహ - తతో హీతి - తస్మాద్ జ్ఞానస్వరూపాజ్జాతాన్ శైలాదిభేదాన్ విజ్ఞానేధిష్ఠానే విజృంభితాని మాయయా విలసితాని రూపాణి జానీహి॥ ౩౯॥ అత్ర హేతుమాహ ॥ యదాత్వితి॥ యదాతుప్రతిబంధకకర్మక్షయే సర్వమప్యేతజ్జగచ్ఛుద్ధం కేవలం నిజరూపి నిజమాత్మైవ రూపం యస్య తత్తథా - నిరస్తాహంభావనాదిదోషం జ్ఞానమేవభవతి - తదా సంకల్పతరోః ఫలభూతా వస్తుషు పృథివ్యాదిషు ఉచ్చావచ భేదా నస్ఫురంతి ॥ (శ్రు) ॥ యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కంపశ్యేదితి (శ్రు)తేః - అత స్తత్త్వజ్ఞానబాధితత్వాన్న ప్రపంచో వాస్తవ ఇత్యర్థః॥ ౪౦॥ శ్లో ॥ ఆదావంతే చ యన్నాస్తి వర్తమానేపి తత్తథేత్యాదిన్యాయేన ఆగమాపాయిత్వాత్పరిణామిత్వాచ్చ నవస్తుత్వమస్యేత్యాహ ॥ వస్త్వితి ॥ యచ్చాన్యథాత్వం పరిణామాంతరం యాతి - తద్వస్తుభూయోన తథా యథాపూర్వమభవతి - తత్ర తథాభూతే కాదాచిత్కే స్వరూపాత్ప్రచ్యుతే చ వస్తుని శుక్తిరజితాదివత్తత్త్వం పరమార్థత్వం కుతః॥ ౪౧॥ అన్యథాత్వమేవోదాహరన్మిథ్యాత్వమాహ ॥ మహీతి ॥ మహీపిండాదిద్వారా ఘటత్వం ప్రాప్తాలక్ష్యతే - ఘటత్వాదనంతరంచ కపాలికాలక్ష్యతే - కపాలికాసతీ చూర్ణం రజశ్చదృశ్యతే - తతశ్చాణురతిసూక్ష్మోలక్ష్యతే - స్వకర్మణా ప్రతిబంధకేన స్తిమితో మందీభూత ఆత్మనిశ్చయో యేషాం తైః - పరిణామపరంపరాయాం కిం వస్త్వాలక్ష్యతే - నకించిత్ - పూర్వరూపప్రచ్యుతేరిత్యర్థః - తథాచ

స్తీతి - నహ్యస్తీత్యభిప్రాయః॥ ౪౨॥ యస్మాదేవంతస్మాత్ జ్ఞానస్వరూపాత్మవ్యతిరిక్తం అచిద్వస్తుకదాచిత్క్వ చిత్ కేవలాస్తిశబ్దవాచ్యంనభవతీత్యాహ ॥ తస్మాన్నవిజ్ఞానమితి ॥ ఆత్మాతు సర్వత్రజ్ఞానైకాకారతయా దేవాది భేదప్రత్యనీకస్వరూపోపి దేవాదిశరీరప్రవేశహేతుభూతస్వకృతవివిధకర్మమూలదేవాదిభేదభిన్నాత్మబుద్ధిభిస్తై స్తైనరూపేణ బహుధానుసంహిత ఇతి - తద్భేదానుసంధానం నాత్మస్వరూపప్రయుక్తమిత్యాహ- విజ్ఞానమేకమితి॥ ౪౩॥ ఆత్మస్వరూపంతు కర్మరహితం - అత ఏవమలరూపప్రకృతిస్పర్శరహితం - తతశ్చతత్ప్రయుక్తశోకమోహలోభాద్యశేషహేయగుణాసంగి - ఉపచయాపచయానర్హతయైకం - తత ఏవసదైకరూపం - తచ్చ వాసుదేవశరీరమితితదాత్మకం - అతదాత్మకస్య కస్యచిదప్యభావాదిత్యాహ ॥ జ్ఞానంవిశుద్ధమితి॥ ౪౪ ॥ చిదంశస్సదైకరూపతయా సర్వదాస్తిశబ్దవాచ్యః- అచిదంశస్తుక్షణపరిణామిత్వేనసర్వదానాశగర్భ ఇతి సర్వదానాస్తిశబ్దాభిధేయః - ఏవంరూపం చిదచిదాత్మకం జగద్వాసుదేవశరీరంతదాత్మకమితి జగద్యాథాత్మ్యం సమ్యగుక్తమిత్యాహ॥ సద్భావ ఏవమితి ॥ సద్భావ ఏవమితిచపాఠః - ఏషోభవతఇతిపాఠేత్వార్షత్వాత్సులోపాభావః- అత్రసత్యమసత్యమితి యదస్తియన్నాస్తీతిప్రక్రాంతస్యోపసంహారః - ఏతద్ జ్ఞానైకాకారతయాసమంశబ్దగోచరస్వరూపభేదమేవాచిన్మిశ్రంభువనాశ్రితం దేవమనుష్యాదిరూపేణసమ్యగ్వ్యవహారార్హభేదంయద్వర్తతే-తత్ర హేతుఃకర్మైవేత్యుక్తమిత్యాహ - ఏతత్తుయదితి॥ ౪౫॥ తదేవవివృణోతి॥ యజ్ఞఃపశురితి॥ కర్మాశ్రితమార్గదృష్టం యజ్ఞపశ్వాదిరూపంకర్మైవాశ్రితోమార్గః తత్రదృష్టం దేవమనుష్యాదిరూపం - తేషాంకర్మణాం భూరాదిభోగాశ్చఫలాని ॥ ౪౬ ॥ జగద్యాథాత్మ్యజ్ఞానప్రయోజనం మోక్షోపాయేయత్నమిత్యాహ॥ యచ్చైతదితి ॥ జ్ఞాత్వైవమితి కర్మ

స్వకర్మసంఖ్యావసితాత్మనిశ్చయైరాలక్ష్యతే బ్రూహికిమత్రవస్తు ॥ ౪౨ ॥ తస్మాన్నవిజ్ఞానమృతేస్తికించి
త్క్వచిత్కదాచిద్ద్విజవస్తుజాతమ్ । విజ్ఞానమేకంనిజకర్మభేదవిభిన్నచిత్తైర్బహుధాభ్యుపేతమ్॥
౪౩॥ జ్ఞానంవిశుద్ధంవిమలంచనిత్యమశేషశోకాదినిరస్తసంగమ్ । ఏకస్సదైకంపరమఃపరేశస్సవాసుదే
వోనయతోన్యదస్తి॥ ౪౪ ॥సద్భావఏషోభవతోమయోక్తోజ్ఞానంయథాసత్యమసత్యమన్యత్ । ఏతత్తు
యత్సంవ్యవహారభూతంతత్రాపిచోక్తంభువనాశ్రితంతే॥ ౪౫ ॥ యజ్ఞఃపశుర్వహ్నిరశేషఋత్విక్సో
మస్సురాస్స్వర్గమయశ్చకామః । ఇత్యాదికర్మాశ్రితమార్గదృష్టంభూరాదిభోగాశ్చఫలానితేషాం
౪౬ ॥ యచ్చైతద్భువనగతంమయాతవోక్తంసర్వత్రవ్రజతిహితత్రకర్మవశ్యః । జ్ఞాత్వైవత ధ్రు

శ్రుతిః - వాచారంభణం వికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవసత్యమితి॥ ౪౨॥ తస్మాదితి ॥ నిజానాంకర్మణాంభేదేన విభిన్నంచిత్తంయేషాంతైః- విజ్ఞానమేవ నానావస్తురూపేణాభ్యుపేతం॥ ౪౩॥ వృత్తిజ్ఞానంవ్యావృత్తయన్నాహ॥ జ్ఞానమితి ॥ విశుద్ధంవిషయభోగశూన్యం విమలం రాగాదిశూన్యమత ఏవస్వతోవికారం- అశేషాణాంచిత్తాద్యుపాధీనాంచశోకాదిభిః నిరస్తస్సంగోయస్యతథాభూతం - జ్ఞానంసదైకమేవ సఏవచ - పరమస్సర్వోత్తమః -పరమేశ్వరో వాసుదేవః - యతోవ్యతిరిక్తంకించిదపినాస్తి॥ ౪౪॥ ఉపసంహరతి ॥ సద్భావ ఇతి ॥ సద్భావఃపరమార్థః - ఏషోభవత ఇతి సులోపాభావ ఆర్షః - ననుచాన్యస్యాసత్యత్వేకిమర్థమేతద్భువనాద్యాశ్రితంబహుధాణితంతత్రాహ- ఏతత్త్వితి ॥ ఏతత్తుయదేతద్జ్ఞానవ్యతిరిక్తంతత్సర్వంసంవ్యవహారభూతంసమ్యక్ప్రమాత్రోపయోగివ్యవహారభూతం స్థితంనతుస్వతస్సత్త్వం - తత్రాపిచవిశేషతస్తుభ్యం యద్భువనాశ్రితముక్తం॥ ౪౫॥ యజ్ఞ ఇతి॥ యజ్ఞఃపశురిత్యాదికర్మాశ్రితమార్గదృష్టంచోక్తం - భూరాదిభోగాశ్చతత్ఫలానీత్యుక్తం॥ ౪౬ ॥ తత్తువైరాగ్యోత్పాదనేనస్వధర్మానుష్ఠానద్వారాశ్రీవాసుదేవప్రాప్త్యర్థమిత్యాహ ॥ యచ్చైతదితి ॥ కర్మవశ్యోజీవోనానాయోనీర్వ్రజతీతిజ్ఞాత్వావిరక్తస్సన్ - ధ్రువంనిత్యమచలం పరిపూర్ణమతస్సర్వదైకరూపం వాసుదేవం యేనోపాయేన స్వకీ

ఫలస్యాస్థిరత్వం జ్ఞాత్వా - ధ్రువత్వాదివాసుదేవవిశేషణం - తముపాసనాదీ॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే. విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

౧॥ విష్ణ్వాధారమితి ॥ చిదచిదాత్మకం జగద్యథా విష్ణ్వాత్మకం తథోక్తం - యథాదిదంశో నిజసిద్ధజ్ఞానైకాకారత్వేనావినాశిత్వాత్పరమార్థః తథా ప్రాధాన్యేనోక్తః॥ ౨॥ అథ భగవత్ప్రాప్త్యుపాయస్య జ్ఞానయోగస్య తదంతరాయపరిహారయోశ్చోదాహరణభూతం భరతచరితం ప్రాక్ప్రస్తుతం విస్తరేణ శ్రోతుం మైత్రేయః పృచ్ఛతి॥ యత్త్వితి॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ అహింసాదిష్వితి ॥ అహింసాదిషు గుణేషు యోగాంగేషు వక్ష్యమాణేషు॥ ౮॥ ౯॥ ఇతీతి ॥ స్వప్నాంతరేషు స్వప్నమధ్యేషు - ఏతద్యజ్ఞేశేత్యాదినామ ఏతన్నామ - తదర్థం చ - కేవలమచింతయత్.-

సమచలం సదైకరూపం తత్కుర్యాద్ద్విశతిహీయేన వాసుదేవమ్॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

భువనకోశస్సమాప్తః.

మైత్రేయః॥ భగవన్సమ్యగాఖ్యాతం యత్పృష్టోసి మయాఖిలమ్। భూసముద్రాదిసరితాం సంస్థానం గ్రహసంస్థితిః॥ ౧॥ విష్ణ్వాధారం యథా చైతత్త్రైలోక్యం సమవస్థితమ్। పరమార్థశ్చ మే ప్రోక్తో యథాజ్ఞానం ప్రధానతః॥ ౨॥ యత్తు తద్భగవానాహ భరతస్య మహీపతేః। శ్రోతుమిచ్ఛామి చరితం తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౩॥ భరతస్స మహీపాలస్సాలగ్రామేవసత్కిల। యోగయుక్తస్సమాధాయ వాసుదేవే మనస్సదా॥ ౪॥ పుణ్యదేశప్రభావేన ధ్యాయతశ్చ సదా హరిమ్। కథం ను నాభవన్ముక్తిర్యదభూత్సద్విజః పునః॥ ౫॥ విప్రత్వే చ కృతం తేన యద్భూయస్సుమహాత్మనా। భరతేన మునిశ్రేష్ఠ తత్సర్వం వక్తుమర్హసి॥ ౬॥ శ్రీపరాశరః॥ సాలగ్రామే మహాభాగో భగవన్న్యస్తమానసః। స ఉవాస చిరం కాలం మైత్రేయ పృథివీపతిః॥ ౭॥ అహింసాదిష్వశేషేషు గుణేషు గుణినాం వరః। అవాప పరమాం కాష్ఠాం మనసశ్చాపి సంయమే॥ ౮॥ యజ్ఞేశాచ్యుత గోవింద మాధవానంత కేశవ। కృష్ణ విష్ణో హృషీకేశ వాసుదేవ నమోస్తు తే॥ ౯॥ ఇతి రాజాహ భరతో హరేర్నామాని కేవలమ్। నాన్యజ్జగాద మైత్రేయ కించిత్స్వప్నాంతరేష్వపి। ఏతత్పదం తదర్థం చ వినా నాన్యదచింతయత్॥ ౧౦॥ సమిత్పుష్పకుశాదా

మార్జదినా తద్భుజనతత్ప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన విశతి - తదేవ కుర్యాదిత్యర్థః॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్లో॥ ఏవం తావద్ధరేస్స్థూలే విశ్వరూపే నిరూపితే। తేన శుద్ధమతిస్తస్య సూక్ష్మరూపం బుభుత్సతే॥ తత్కుర్యాద్ద్విశతిహీయేన వాసుదేవమిత్యుక్తే తత్ప్రవేశోపాయభూతజ్ఞానయోగాశ్రయం ప్రథమాధ్యాయే హాపతిష్ఠతమేవ భరతచరితముక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి - భగవన్నిత్యాదిషడ్భిః॥ ౧॥ విష్ణ్వాధారమితి॥ ప్రధానత ఇతి ప్రధానమిత్యర్థః - సార్వవిభక్తికత్వాత్తసిల్ ప్రత్యయస్య॥ ౨॥ యత్త్వితి ॥ భరతస్య చరితం కథయిష్యామీతి యద్భవానుక్తవాన్ - తన్మమేదానీం హరేస్స్థూలరూపశ్రవణధ్యానాదినా శుద్ధచిత్తస్యాఖ్యాతుమర్హసీత్యర్థః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ కథం ను నాభవన్ముక్తిరిత్యస్యోత్తరత్వేన తస్మిన్జన్మని జాతం యోగభ్రంశం వక్తుం తస్య ప్రాచీనం యోగమనువదతి - సాలగ్రామ ఇత్యాదిపంచభిః॥ సాలగ్రామ ఇతి॥ భగవతి న్యస్తం మానసం యేన సః॥ ౭॥ అహింసాదిష్వితి॥ అహింసాదిషు యమనియమాదిషు - తత్సాధ్యే చ మనస్సంయమే సమాధౌ - పరమాం కాష్ఠాం ఉత్కర్షమవాప॥ ౮॥ పుల్ధానసమయేతు॥ యజ్ఞే [illegible]చ్యుతేతి॥ ౯॥ ఇతీతి॥ యజ్ఞేశాచ్యుతేతి భగవన్నామైవాహ - నాన్యద్వాచా జగాద - మనసా చ ఏతద్భగవన్నా[illegible]ర్థం చ కేవలమచింతయత్ - నాన్యత్కిమపి వేద॥ ౧౦॥ సమిదితి॥ సమిత్పుష్ప

ఏతద్వినా నాన్యత్ ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఏషేతి ॥ క్షతకర్బురా క్షతైర్విచిత్రసంస్థానా॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ కాలేనేతి ॥ కాలం మరణం॥ ౩౧॥ మృగమేవేతి ॥ తన్మయత్వేన చిత్తవృత్తేస్తత్ప్రచుర్యేణ॥ ౩౨॥ తతశ్చేతి ॥ జంబూమార్గే గంగాతీర్థవిశేషే॥ ౩౩ ॥

నం చక్రే దేవక్రియాకృతే । నాన్యాని చక్రే కర్మాణి నిస్సంగో యోగతాపసః॥ ౧౧॥ జగామ సోఽభిషేకార్థమేకదా తు మహానదీమ్ । సస్నౌ తత్ర తదా చక్రే స్నానస్యానంతరక్రియామ్॥ ౧౨॥ అథాజగామ తత్తీర్థం జలం పాతుం పిపాసితా । ఆసన్నప్రసవా బ్రహ్మన్నేకైవ హరిణీ వనాత్ ॥ ౧౩॥ తతస్సముభవత్తత్ర పీతప్రాయే జలే తయా । సింహస్య నాదస్సుమహాన్ సర్వప్రాణిభయంకరః॥ ౧౪॥ తతస్సా సహసా త్రాసాదాప్లుతా నిమ్నగాతటమ్ । అత్యుచ్చారోహణేనాస్యా నద్యాం గర్భః పపాత సః॥ ౧౫॥ తమూహ్యమానం వేగేన వీచిమాలాపరిప్లుతమ్ । జగ్రాహ స నృపో గర్భాత్ప్రతితం మృగపోతకమ్॥ ౧౬॥ గర్భప్రచ్యుతిదుఃఖేన ప్రోత్తుంగాక్రమణేన చ । మైత్రేయ సాపి హరిణీ పపాత చ మమార చ॥ ౧౭॥ హరిణీం తాం విలోక్యాథ విపన్నాం నృపతాపసః । మృగపోతం సమాదాయ పునరాశ్రమమాగతః॥ ౧౮ ॥ చకారానుదినం చాసౌ మృగపోతస్య వై నృపః । పోషణం పుష్యమాణశ్చ స తేన వవృధే మునే॥ ౧౯॥ చచారాశ్రమపర్యంతం తృణాని గహనేషు సః । దూరం గత్వా చ శార్దూలత్రాసాదభ్యాయయౌ పునః ॥ ౨౦ ॥ ప్రాతర్గత్వాతిదూరం చ సాయమాయాత్యథాశ్రమమ్ । పునశ్చ భరతస్యాభూదాశ్రమస్యోటజాజిరే॥ ౨౧॥ తస్య తస్మిన్ మృగే దూరసమీపపరివర్తిని । ఆసీచ్చేతస్సమాసక్తం న యయావన్యతో ద్విజ॥ ౨౨ ॥ విముక్తరాజ్యతనయః ప్రోజ్ఝితాశేషబాంధవః । మమత్వం స చకారోచ్చైస్తస్మిన్ హరిణబాలకే॥ ౨౩ ॥ కిం వృకైర్భక్షితో వ్యాఘ్రైః కిం సింహేన నిపాతితః । చిరాయమాణే నిష్క్రాంతే తస్యాసీదితి మానసమ్॥ ౨౪॥ ఏషా వసుమతీ తస్య ఖురాగ్రక్షతకర్బురా॥ ౨౫ ॥ ప్రీతయే మమ యాతోఽసౌ క్వ మమైణకపోతకః । విషాణాగ్రేణ మద్బాహుకండూయనపరో హి సః । క్షేమేణాభ్యాగతోఽరణ్యాదపి మాం సుఖయిష్యతి॥ ౨౬॥ ఏతే లూనశిఖాస్తస్య దశనైరచిరోద్గతైః । కుశాః కాశా విరాజంతే వటవస్సామగా ఇవ॥ ౨౭॥ ఇత్థం చిరగతే తస్మిన్ స చక్రే మానసం మునిః । ప్రీతిప్రసన్నవదనః పార్శ్వస్థే చాభవన్మృగే ॥ ౨౮ ॥ సమాధిభంగస్తస్యాసీత్తన్మయత్వాదృతాత్మనః । సంత్యక్తరాజ్యభోగర్ద్ధిస్వజనస్యాపి భూపతేః॥ ౨౯॥ చపలే చపలం తస్మిన్ దూరగం దూరగామిని । మృగపోతేఽభవచ్చిత్తం స్థైర్యవత్తస్య భూపతేః॥ ౩౦ ॥ కాలేన గచ్ఛతా సోఽథ కాలం చక్రే మహీపతిః । పితేవ సాస్రం పుత్రేణ మృగపోతేన వీక్షితః॥ ౩౧ ॥ మృగమేవ తదాద్రాక్షీత్త్యజన్ప్రాణానసావపి । తన్మయత్వేన మైత్రేయ నాన్యత్కించిదచింతయత్॥ ౩౨ ॥ తతశ్చ తత్కాలకృతాం భావనాం ప్రాప్య తాదృశీమ్ । జంబూమార్గే మహారణ్యే జజ్ఞే జాతిస్మరో మృగః॥ ౩౩ ॥ జాతిస్మరత్వాదుద్విగ్నస్సంసారస్య ద్విజోత్తమ । విహాయ మా

శాదీనామాదానం దేవపూజార్థం - చక్రే నాన్యాని కర్మాణి - యోగయుక్తస్తాపసః ॥ ౧౧ ॥ హరిణసంగాద్యోగభ్రంశగతిం వక్ష్యం స్తత్సంగం ప్రస్తౌతి ॥ జగామేత్యాదినా నివృత్తిం యయావిత్యంతేన ॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ప్రాతరితి ॥ ఉటజాజిరే పర్ణశాలాంగణే॥ ౨౧॥ కృపయా పుష్యమాణే తస్మిన్ తస్య జాతామాసక్తిం ప్రపంచయతి ॥ తస్యేత్యాదినా ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఏషేతి ॥ ఖురాగ్రక్షతైః కర్బురా కృష్ణవర్ణా॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ సమాధిభంగ ఇతి ॥ తన్మయత్వే ఆదృతస్సాదరః ఆత్మా చిత్తం యస్య॥ ౨౯॥ చపలఇతి ॥ మృగపోతే స్థైర్యవత్ అనపాయి॥ ౩౦॥ కాలేనేతి ॥ కాలం చక్రే మృత్యుం ప్రాప॥ ౩౧॥ ౩౨॥ తతశ్చేతి ॥ తత్కాలకృతాం భావనాం అంతకాలే మృగచింతాం - జంబూమార్గే కాలాంజనగిరౌ - కాలాంజనాం త్యక్త్వా జగామేతి

౩౪ ॥ శుష్కైరితి ॥ కర్మణః - కర్మాత్ర మృగస్నేహః తద్భావనా చ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ సర్వేతి ॥ విజ్ఞానం శిల్పాదిజ్ఞానం ప్రకృతేః పరం దేహాదిరూపేణ స్థితాయాః ప్రకృతేర్విలక్షణం జ్ఞానైకాకారమపశ్యత్ ॥ ౩౭ ॥ ఆత్మన ఇతి ॥ ఆత్మనోఽధిగతజ్ఞానః అధిగతాత్మజ్ఞానః - దేవమనుష్యాది దేహస్థాని సర్వభూతాని తత్తదాకారవిలక్షణజ్ఞానైకాకారతయా స్వాత్మనోఽవిశేషేణాపశ్యత్ ॥ ౩౮ ॥ నేతి ॥ ప్రాగేవాధ్యయనజన్యఫలస్య జ్ఞానస్య నిసర్గాదేవ సిద్ధేర్వ్రత్యోపి వేదం నాపపాఠేత్యాద్యుక్తిర్యుక్తా ॥ శ్లో ॥ ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మ కారణముచ్యత ఇతి వచనాదస్య చ యోగారూఢత్వేన సిద్ధాత్మాపరోక్షస్య యజ్ఞాదికర్మాననుష్ఠానం చ యుక్తం - నైతావతా వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రవతః కర్మత్యాగో యుక్తః - తత్ప్రాప్తిహేతుర్జ్ఞానం చ కర్మ చేత్యాదివచనాత్ ॥ ౩౯ ॥ వ్యక్తేతి ॥ జడవాక్యం జడస్యేవ వాక్యం హాసావహం - అసంస్కారం వ్యాకరణాననుశిష్టం అగుణం శ్లేషప్రాసాదిగుణహీనం - గ్రామ్యవాక్యస్య వ్రీడాజుగుప్సామంగళ్యదాయిన ఉక్త్యా శ్రితం ॥ ౪౦ ॥ అపధ్వస్తవపురితి ॥ అపధ్వస్తం పంకాదిదూషితం - క్లిన్నదంతాంతరః అశోధితదశనమధ్యః ॥ ౪౧ ॥ సంమానేతి ॥ సంమానేత్యాది శ్లోకద్వయం హిరణ్యగర్భవచనం - యోగినో హ్యన్యైస్సంమాన్యత్వే అహమధికోఽస్మీత్యభిమాని సుఖభోగేనైవ యోగసుకృతం చరితార్థం స్యాత్ - ఏవమవమానజేన దుఃఖేన పాపం చ క్షీయతే ॥ ౪౨ ॥ తస్మాదితి ॥ సతాం ధర్మమదూషయన్నితి యద్యసౌ జడతామనభివ్యంజయన్ కర్మాణి నానుతిష్ఠేత్ - తదా ఇతరో జనస్తద్వత్కర్మాణ్యననుతిష్ఠన్ ప్రత్యవాయాత్ నరకే పతేత్ - తస్మాద్యథావమన్యేరన్ తథా జాడ్యేన చరేత్ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ భుంక్త ఇతి ॥ కుల్మాషః ఈషత్పక్వో మాషయావకాదిః - వాట్యో మాషముద్గాభక్ష్యవిశేషః - కణస్స్యాత్ క్షుద్రతండులః - యద్యదితి - కాలసంయమః అపమృత్యునిరోధకం - దేహ

తరం భూయస్సాలగ్రామముపాయయౌ ॥ ౩౪ ॥ శుష్కైస్తృణైస్తథా పర్ణైస్స కుర్వన్నాత్మపోషణమ్ । మృగత్వహేతుభూతస్య కర్మణో నిష్కృతిం యయౌ ॥ ౩౫ ॥ తత్ర చోత్సృష్టదేహోఽసౌ జజ్ఞే జాతిస్మరో ద్విజః । సదాచారవతాం శుద్ధే యోగినాం ప్రవరే కులే ॥ ౩౬ ॥ సర్వవిజ్ఞానసంపన్నస్సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వవిత్ । అపశ్యత్స చ మైత్రేయ ఆత్మానం ప్రకృతేః పరమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఆత్మనోఽధిగతజ్ఞానాద్దేవాదీని మహామునే । సర్వభూతాన్యభేదేన దదర్శ స తదాత్మనః ॥ ౩౮ ॥ న పపాఠ గురుప్రోక్తాం కృతోపనయనశ్శ్రుతిమ్ । న దదర్శ చ కర్మాణి శాస్త్రాణి జగృహే న చ ॥ ౩౯ ॥ వ్యక్తోఽపి బహుశః కించిజ్జడవాక్యమభాషత । తదప్యసంస్కారగుణం గ్రామ్యవాక్యోక్తిసంశ్రితమ్ ॥ ౪౦ ॥ అపధ్వస్తవపుస్సోఽథ మలినాంబరధృగ్ద్విజః । క్లిన్నదంతాంతరస్సర్వైః పరిభూతస్స నాగరైః ॥ ౪౧ ॥ సమ్మాననా పరాం హానిం యోగర్ద్ధేః కురుతే యతః । జనేనావమతో యోగీ యోగసిద్ధిం చ విందతి ॥ ౪౨ ॥ తస్మాచ్చరేత వై యోగీ సతాం ధర్మమదూషయన్ । జనా యథావమన్యేరన్ గచ్ఛేయుర్నైవ సంగతిమ్ ॥ ౪౩ ॥ హిరణ్యగర్భవచనం విచింత్యేత్థం మహామతిః । ఆత్మానం దర్శయామాస జడోన్మత్తాకృతిం జనే ॥ ౪౪ ॥ భుంక్తే కుల్మాషవాట్యాది శాకం వన్యం ఫలం కణాన్ । యద్యదాప్నోతి సుబహు తదత్తే కా

కోక్తేః - విష్ణుసేవానుష్ఠానాజ్జాతిస్మరో మృగో జాతః ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ నేతి ॥ న దదర్శ చ కర్మాణి నివృత్తవర్ణాశ్రమాద్యభిమానత్వాత్ ॥ ౩౯ ॥ వ్యక్తేతి ॥ అసంస్కారగుణం సంస్కారో వ్యాకరణోక్తః గుణో యథోచితప్రియహితత్వాదిః తద్రహితం యథాభవత్యేవ అభాషత ॥ ౪౦ ॥ అపధ్వస్తవపురితి ॥ అపధ్వస్తవపుః మలీమసదేహః - క్లిన్నాని ఆలాపేనీలాని దంతాంతరాణి దంతరంధ్రాణి యస్య సః ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ తస్మాదితి ॥ సతాం వర్త్మ త్వదూషయన్ అవమానార్థమపి నిషిద్ధమకుర్వన్ ॥ ౪౩ ॥ హిరణ్యగర్భవచనమితి ॥ సంమానేత్యాదిశ్లోకద్వయం హిరణ్యగర్భోక్తయోగశాస్త్రం విచింత్య ॥ ౪౪ ॥ భుంక్త ఇతి ॥ కుల్మాషః కించిత్పక్వమాషయావకాదిః - స్యాద్యావకస్తు కుల్మాష ఇత్యమరసింహః - వాట్యో మాషాదివికారః ఆంధ్రసౌధ్రః - సుబహు అసంకోచం - యద్యదాప్నోతి తత్తద్భుంక్తే తైలింపతి దేహాభ్యంగం ప్రాణలింపన్నేవానాసక్తస్సన్ భుంక్త ఇత్యర్థః - తథా చ స్మృతిః ॥ శ్లో ॥ శరీరం వ్రణ

ఖాదకంభక్ష్యం యద్యదాప్నోతి - తదల్పమపిసంతోషాత్సుబహుమన్యమానః - అత్తి ఆత్తిభుంక్తే ఇతియావత్ ఆత్మ వైపదమార్జనం - తదత్త్యే కాంతసంయమితిచపాఠః॥ ౪౫॥ పితరీతి ॥ భ్రాతృవ్యాః భ్రాతృజాః॥ ౪౬॥ సమాక్షేతి॥ జడకారీజడవత్కర్తా - కర్తవ్యోపమాన ఇతి శేషః - ఆహారవేతనః ఆహారమాత్ర భృతికః సర్వేషాం కర్మకరో బభూవ॥ ౪౭॥ తంతాదృశమితి ॥ అసంస్కారం మృజాదిరహితం - నతూపనయనాదిరహితం - విప్రాకృతిపి చేష్టితంశిఖాయజ్ఞోపవీతస్నానసంధ్యోపాసనాదిశిష్టాచారమాత్రవంతం॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ తంతాదృశమితి ॥ క్షత్తా సారథిః ద్వాస్స్థోవా - విష్టిఃకర్మకర్తృకారఫలదంబలాత్కర్మ - తద్యోగ్యం॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ గృహీత ఇతి ॥ విష్టివానిమిత్తేన॥ ౫౬॥ యయావితి ॥ జడగతిర్మందగతిః॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ కిమితి॥ ఆయాససహోయానాసికిం ఆ

లసంయమమ్॥ ౪౫ ॥ పితర్యుపరతేసోథ భ్రాతృభ్రాతృవ్యబాంధవైః। కారితః క్షేత్రకర్మాది కదన్నాహారతోషితః॥ ౪౬ ॥ సమాక్షుపీనావయవో జడకారీచకర్మణి। సర్వలోకోపకరణం బభూవాహారవేతనః॥ ౪౭॥ తంతాదృశమసంస్కారవిప్రాకృతివిచేష్టితమ్। క్షత్తాసౌవీరరాజస్య కాళ్యై పశుమయోజయత్ ॥ ౪౮ ॥ రాత్రౌ తంసమలంకృత్య వైశసస్యవిధానతః। అధిష్ఠితంమహాకాళీజ్ఞాత్వాయోగేశ్వరంతథా ॥ ౪౯ ॥ తతఃఖడ్గంసమాదాయ నిశితంనిశిసాతదా। క్షత్తారం క్రూరకర్మాణం అచ్ఛినత్కంఠమూలతః। స్వపార్షదయుతాదేవీ పపౌరుధిరముల్బణమ్॥ ౫౦ ॥ తతస్సౌవీరరాజస్య ప్రయాతస్యమహాత్మనః। విష్టికర్తాథమన్యేత విష్టియోగ్యోయమిత్యపి॥ ౫౧ ॥ తంతాదృశంమహాత్మానం భస్మచ్ఛన్నమివానలమ్। క్షత్తాసౌవీరరాజస్య విష్టియోగ్యమమన్యత॥ ౫౨॥ సరాజాశిబికారూఢో గంతుంకృతమతిర్ద్విజ। బభూవేక్షుమతీతీరే కపిలర్షేర్వరాశ్రమమ్॥ ౫౩ ॥ శ్రేయఃకిమత్రసంసారే దుఃఖప్రాయేనృణామితి। ప్రష్టుంతంమోక్షధర్మజ్ఞం కపిలాఖ్యంమహామునిమ్॥ ౫౪॥ ఉవాహశిబికాంతస్య క్షత్తుర్వచనచోదితః। నృణాంవిష్టిగృహీతానామన్యేషాంసోపిమధ్యగః॥ ౫౫ ॥ గృహీతోవిష్టినావిప్ర సర్వజ్ఞానైకభాజనమ్। జాతిస్మరోసౌపాపస్య క్షయకామ ఉవాహతామ్ ॥ ౫౬॥ యయౌజడగతిస్సోథ యుగమాత్రావలోకనమ్। కుర్వన్మతిమతాంశ్రేష్ఠస్తేత్వన్యే త్వరితంయయుః॥ ౫౭ ॥ విలోక్యనృపతిస్సోపి విషమాంశిబికాగతిమ్। కిమేతదిత్యాహసమం గమ్యతాంశిబికావహాః॥ ౫౮ ॥ పునస్తథైవశిబికాం విలోక్యవిషమాంహసన్। నృపఃకిమేతదిత్యాహ భవద్భిర్గమ్యతేన్యథా॥ ౫౯ ॥ భూపతేర్వదతస్తస్య శ్రుత్వేత్థంబహుశోవచః। శిబికోద్వాహకాః ప్రోచురయం యాతీత్యసత్వరమ్॥ ౬౦॥ రాజోవాచ ॥ కింశ్రాంతోస్యల్పమధ్వానంత్వయోఢాశిబికామమ। కిమా

వత్తద్యదన్నంచ వ్రణలేపవత్। వ్రణశోధనవత్స్నానంవస్త్రంచవ్రణపట్టవదితి- కాలసంయమం కాలక్షపణమాత్రం యథాభవతితథా - తదృతే కాలసంయమమితిపాఠే తస్యాభావే కాలసంయమం కాలనియమంవినాదివానక్తంవాయదృచ్ఛాప్రాప్తం యత్కిమపి భుంక్తే ఇత్యర్థః॥ ౪౫॥ పితరీతి ॥ భ్రాతృవ్యాః భ్రాతృపుత్రాః॥ ౪౬॥ సమాక్షేతి॥ జడవత్కరోతీతిజడకారీ- ఆహారో వేతనం భృతిర్యస్యసః॥౪౭॥ ఇదానీంతస్యాత్మవిత్త్వంప్రఖ్యాపయితుమాహ॥ తంతాదృశమిత్యాదినా యావదంశసమాప్తిః॥ తంతాదృశమితి ॥ క్షత్తాపృషత రాజస్యేతిచ పాఠః ॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦ ॥ ౫౧॥ తంతాదృశమితి ॥ క్షత్తాద్వాస్స్థఃసారథిర్వా - విష్టిర్నిర్మూల్యంకర్మతత్రయోగ్యం - శిబికావాహనాదౌక్షమత్వాత్ అసంస్కృతవిప్రాకృతిత్వాచ్చ- స్మర్యతేహి ॥ శ్లో ॥ సాయంప్రాతస్తథాసంధ్యాం యోవిప్రోనహ్యుపాసతే। తానేతాన్ధార్మికోరాజా శూద్రకర్మసుయోజయేదితి॥ ౫౨ ॥ సఇతి ॥ శిబికాందారుమయంబహుపురుషవాహ్యంయానం - తామారూఢోభూత్వాకపిలస్యవరాశ్రమంగంతుంకృతమతిస్సన్ రాజా శిబికావహ పురుషాగమనం ప్రతీక్షమాణః ఇక్షుమత్యానద్యాస్తీరేబభూవ॥ ౫౩ ॥ తద్గమనప్రయోజనమాహ ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬॥ యయావితి ॥జడగతిర్మందగతిస్సన్ ॥ ౫౭॥ విలోక్యేతి॥ కిమేతద్వైషమ్యంగమ్యతే - సమంయథాభవతితథాగమ్యతామిత్యాహ॥ ౫౮॥ ౫౯॥ భూపతేరితి ॥ అయమసత్వరంమందంయాతీతిప్రోచుః॥౬౦॥ కిమితి ॥ కింశ్రాంతోసిత్వం-

యాససహ ఏవాసి - తత్ర హేతుః పీవాన్నిరీక్ష్యస ఇతి- అపుష్టత్వాన్నలోపాభావః॥౬౧॥ నాహమితి॥ పీవత్వాదీని నాహమర్థస్య- కింతు శరీరస్యేత్యభిప్రాయః- ఆయాసో భారోద్వహనాజ్జో దేహక్లేశః- తేన కర్మశక్తిః శ్రాంతిః॥౬౨॥ అభిప్రాయమజానన్ పృచ్ఛతి॥ ప్రత్యక్షమితి॥౬౩॥ ప్రతివక్తి॥ ప్రత్యక్షం భవతేతి॥ మమ యద్రూపం త్వయా ప్రత్యక్షం దృష్టం తద్వద - నాహం దృష్టః- అచాక్షుషత్వాదాత్మన ఇత్యభిప్రాయః- తస్య పీనత్వశ్రాంత్యాదికం బలాబలరూపం విశేషణం పశ్చాద్వాచ్యం - సుతరాం దుర్వచం - విశేష్యస్య ధర్మిణ ఏవాప్రత్యక్షత్వాదితి భావః॥ ౬౪॥ త్వయేతి॥ వచనముత్తరమితి శేషః ॥ ౬౫ ॥ భూమావితి॥ అవస్థా స్థితిః ॥ ౬౬ ॥ వక్షఃస్థలమితి॥ మమ అహమర్థస్య కింకృతో భారః - అతో నాహం వోఢేత్యభిప్రాయః॥ ౬౭॥ నాపి త్వం వాహ్య ఇత్యాహ॥ శిబికాయామితి॥ త్వదుపలక్షితం త్వయాత్మత్వేన లక్షితం భ్రాంత్యా దృష్టం- దేహం శిబికాయాం స్థితం - తత్ర దేహే స్థితస్త్వం- అహమప్యస్మిన్ దేహే- అత ఇదమాత్మనో వాహ్యత్వం వాహకత్వం చాన్యథా మిథ్యోచ్యతే॥౬౮॥ యద్యహం త్వయా నోహ్యే- కేన తర్హీత్యత ఆహ॥ అహం త్వం చేతి॥ భూతైః దేహత్వేన పరిణతైః - భూతసంఘాతస్య చ గమనాదివ్యాపారభేదో గుణకృత ఇత్యాహ - గుణప్రవాహేతి॥ గుణపరిణామరూపతీవ్రస్రోతోవేగపతితం స్రోతో యాతి- తృణమివ వాయూదకాదిభిః దుర్బలమివ పుష్టాశ్వాః - అంతఃకరణపర్యంతం సంఘాతం తత్తద్గుణాగమనాసనేచ్ఛాద్వేషాదిరూపేణ బహుధా ప్ర

యాససహో న త్వం పీవానసి నిరీక్ష్యసే ॥ ౬౧ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ నాహం పీవాన్న చైవోఢా శిబికా భవతో మయా । న శ్రాంతోఽస్మి న చాయాసః సోఢవ్యోఽస్తి మహీపతే॥ ౬౨ ॥ రాజా ॥ ప్రత్యక్షం దృశ్యసే పీవానద్యాపి శిబికా త్వయి । శ్రమశ్చ భారోద్వహనే భవత్యేవ హి దేహినామ్॥ ౬౩॥ బ్రాహ్మణః ॥ ప్రత్యక్షం భవతా భూప యద్దృష్టం మమ తద్వద । బలవానబలశ్చేతి వాచ్యం పశ్చాద్విశేషణమ్॥ ౬౪॥ త్వయోఢా శిబికా చేతి త్వయ్యద్యాపి చ సంస్థితా । మిథ్యైతదత్ర తు భవాన్ శృణోతు వచనం మమ॥ ౬౫ ॥ భూమౌ పాదయుగం త్వాస్తే జంఘే పాదద్వయాశ్రితే । ఊర్వోర్జంఘాద్వయావస్థౌ తదాధారం తథోదరమ్॥ ౬౬ ॥ వక్షఃస్థలం తథా బాహూ స్కంధౌ చోదరసంస్థితౌ । స్కంధాశ్రితేయం శిబికా మమ భారోఽత్ర కిం కృతః ॥ ౬౭ ॥ శిబికాయాం స్థితం చేదం దేహం త్వదుపలక్షితమ్ । తత్ర త్వమహమప్యత్ర ప్రోచ్యతే చేదమన్యథా ॥౬౮॥ అహం త్వం చ తథాన్యే చ భూతైరుహ్యామ పార్థివ । గుణప్రవాహప

యతోఽల్పమేవాధ్వానం త్వయా శిబికా ఊఢా ఆనీతా - కించ - కిం త్వం ఆయాససహో నాసి - యతః పీవాన్ స్థూలో బలవాన్ నిరీక్ష్యసే దృశ్యసే - పీవానితి నలోపాభావ ఆర్షః॥ ౬౧॥ నేతి॥ నాహం పీవేతి స్థౌల్యశిబికోద్వహనప్రయాసానాం దేహధర్మాణాం ఆత్మసంబంధో నాస్తీత్యర్థః - తత్ర శ్రమః కర్మణ్యశక్తిః - ఆయాసః క్లేశః॥ ౬౨॥ రాజా లోకవ్యవహారముద్భావయన్నాహ ॥ ప్రత్యక్షం దృశ్యస ఇతి॥ ౬౩॥ బ్రాహ్మణస్తు లోకప్రతీతే మిథ్యాభిప్రాయేణాహ॥ ప్రత్యక్షమితి॥ ప్రత్యక్షం భవతా యద్దృష్టం - దేహో వా జీవో వా పరమాత్మా వా ప్రథమం వద - విశేషణం పశ్చాద్వాచ్యం - విశేష్యాశ్రయత్వాద్విశేషణస్య॥ ౬౪॥ దేహపక్షే తావదాత్మనో భారాభావమాహ॥ త్వయేత్యాదిత్రిభిః॥ సంస్థితా సంస్థితిః॥ ౬౫॥ భూమావితి॥ ఊర్వోర్జంఘాద్వయే అవస్థా అవస్థానం॥ ౬౬ వక్షఃస్థలమితి॥ పాదాదివ్యతిరేకేణ దేహస్యానిరూప్యత్వాత్ పాదాదీనామేవోత్తరోత్తరం ప్రత్యాధారత్వం- అతో దేహస్యైవ తావద్భారోదుర్వచః - మమ తు తత్సాక్షిణో భారః కింనిమిత్తం స్యాదిత్యర్థః॥ ౬౭ ॥ యచ్చోక్తం త్వయోఢా శిబికా మమేతి తదపి మిథ్యేత్యాహ॥ శిబికాయామితి॥ త్వదుపలక్షితం త్వయా భ్రాంత్యైవాత్మత్వేన దృష్టం శరీరమేవ శిబికాయాం స్థితం - న తు త్వం అతస్తత్ర తస్యాం శిబికాయాం- అహమప్యత్ర భూమావితి తదపి అన్యథా మిథ్యైవ ప్రోచ్యతే॥ ౬౮॥ జీవపక్షే వ్యాహాఽహం త్వం చేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ అహం త్వం చేతి॥ సర్వేష్వపి జీవేష్వవిద్యాసంచితకర్మాధీనస్సత్త్వాది గుణప్రవాహః తద్వారా చ భూతవర్గో దేహాకారో యాతి- తదేవం భూతైరేవ దేహాకారపరిణతైస్తదభిమానినో వయమిహ సర్వే జీవాస్తత్తత్ఫలోపభోగదేశమూహ్యామ ప్రాప్యామహే - తత్రో

వర్తయంతి - అత్ర - ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణీత్యాద్యనుసంధేయం॥ ౧౯ ॥ గుణాశ్చ ప్రాచీనకర్మాయత్తప్రవృత్తయ ఇత్యాహ ॥ కర్మవశ్యా ఇతి ॥ కర్మ చావిద్యామూలమిత్యాహ - అవిద్యేతి - అనాత్మసు దేవాదిదేహేష్వాత్మబుద్ధిరవిద్యా - తచ్చావిద్యామూలం కర్మ బ్రహ్మాదిసర్వజంతుసాధారణమిత్యాహ - తచ్చాశేషేషు జంతుష్వితి - ఏవమాత్మనో దృశ్యత్వం వాహకత్వం చ నాస్తీత్యుక్తం ॥ ౨౦ ॥ అథ పీవత్వాదివిశేషణం నాస్తీత్యాహ ॥ ఆత్మేతి ॥ శుద్ధః కర్మరహితః పూయశోణితాద్యస్పృష్టశ్చ - అక్షరః అవినాశీ - శాంతః అశనాయాద్యూర్మిషట్కరహితః - నిర్గుణః సత్త్వాద్యగుణః - అత్ర హేతుః ప్రకృతేః పర ఇతి - అతః ప్రవృద్ధ్యపచయౌ నాస్య - హేత్వంతరమాహ - ఏకస్యేతి - ఏకస్యాసంఘాతరూపస్య - సంఘాతరూపస్య హి దేహాదేర్వృద్ధిహ్రాసౌ - నాసంఘాతరూపస్య గగనపరమాణ్వాదేః - అహంత్వం చ తథాన్యే చేతివత్ యథా మయి తథా సర్వేష్వాత్మసు సాధారణమేతద్రూపమిత్యాహ - అఖిలజంతుష్వితి - ఉక్తమఖిలజంతుషు ద్రష్టవ్యమితి - యద్వా - అఖిలజంతుష్వేకస్యేతి సంబంధః - జంతుశబ్దో దేహవిశిష్టాత్మవాచీ - జంతుష్వాత్మాంశ ఏక ఏవేత్యర్థః - దేహానాం సంఘాతత్వాత్ ప్రత్యేకమనేకత్వం॥ ౨౧॥ ౨౨॥ మత్తోన్యస్మిన్ స్కంధస్థితః శిబికాభారో మమ చేత్స్యాత్ స తవాపి స్యాత్ - సర్వజీవానాం చ స్యాత్ - సర్వే భారాస్సర్వేషాం స్యురితి వా హ్యతిప్రసంగం వాహకాతిప్రసంగం చాహ॥ భూపాదేత్యాదిద్వయేన॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ అతో మమ భారోద్వహనాభావాత్ తత్కృతా శ్రాంతిశ్చ నేత్యాహ ॥ యదేతి ॥ కరణైః కరణేభ్యః ॥ ౨౫॥ కించ పార్థివత్వావిశేషాత్ తజ్జాతీయకాష్ఠాదావివ దేహే మమకారోపి న యుక్తః కిముతాహంకార ఇత్యాహ॥ యద్ద్రవ్యేతి॥ భూతసంగ్రహాః దేహాః - మమత్వేనోపబృంహిత ఇతి వచనాద్దేహే మమత్వమప్యుపబృంహితం ఆరోపితం - న

తతో భూతవర్గోఽపి యాత్యయమ్॥ ౧౯॥ కర్మవశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీపతే। అవిద్యాసంచితం కర్మ తచ్చాశేషేషు జంతుషు॥ ౨౦॥ ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరశ్శాంతో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః। ప్రవృద్ధ్యపచయౌ నాస్య చైకస్యాఖిలజంతుషు॥ ౨౧॥ యదా నోపచయస్తస్య నైవాపచయస్తథా। తదా పీవానసీతి త్వం కయా యుక్త్యా త్వయేరితమ్॥ ౨౨ ॥ భూపాదజంఘాకట్యూరుజఠరాదిషు సంస్థితే। శిబికేయం యదా స్కంధే తదా భారస్సమస్త్వయా॥ ౨౩॥ తథాన్యైర్జంతుభిర్భూప శిబికోత్థా న కేవలమ్। శైలద్రుమగృహోత్థోఽపి పృథివీసంభవోఽపి వా॥ ౨౪॥ యదా పుంసః పృథగ్భావః ప్రాకృతైః కారణైర్నృప। సోఢవ్యస్తు తదాయాసః కథం వా నృపతే మయా॥ ౨౫॥ యద్ద్రవ్యా శిబికా చేయం తద్ద్రవ్యో భూత

నావయోర్వాహ్యవాహకభావ ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ పరమాత్మపక్షే తు త్వదుక్తం పీవత్వాదికం అత్యంతనిర్యుక్తికమిత్యాహ॥ ఆత్మేతి॥ శుద్ధో దేహాదివ్యతిరిక్తః - అక్షరోఽచలః - శాంతో రాగాదిశూన్యః - నిర్గుణస్సత్త్వాదిగుణశూన్యః - ప్రకృతేరపి పరశ్చ - అతోస్యాఖిలజంతుషు ఏకస్య పరిపూర్ణస్య ప్రవృద్ధ్యపచయౌ న స్తః॥ ౨౧ ॥ యథేతి ॥ తదా పీవేతి భాషణమయుక్తమిత్యర్థః॥ ౨౨॥ తదేవం మమ దేహాదివ్యతిరిక్తత్వాత్ భారో నాస్తీత్యుక్తం - ఇదానీం మద్వ్యతిరిక్తే స్కంధే స్థితో భారో యది మమ స్యాత్తర్హి సర్వేషామపి కిం న స్యాత్ - యది దేహధియాపి శిబికయా భారో మమోచ్యతే తర్హి పర్వతాదేర్భారోఽపి కిం నోచ్యత ఇత్యాహ॥ భూపాదేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ భూపాదేతి॥ భూపాదాదిషు స్థితే స్కంధే స్థితేయం శిబికా మమ యది భారస్స్యాత్తదా భారస్త్వయా సమస్స్యాత్ - తవ చాన్యేషాం చ సాధారణస్స్యాదిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ అత ఏవ చ మయా సోఢవ్య ఆయాసోఽపి నాస్తీత్యాహ ॥ యదేతి॥ ౨౫॥ కించ శిబికాయాస్త్వదాదిసర్వదేహానాం భౌతికత్వే సమానే - కిం తవేయం శిబికా - త్వం వా శిబికాయాః - కిమహం తవ - కిం త్వం వా

వ్రతస్సదితిదర్శయతి॥ ౭౬॥ ౭౭॥ భోభో ఇతి॥ జాల్మో జడః॥ ౭౮॥ కోభవానిత్యేతద్వివృణోతి॥ యోభవానితి॥ య ఇతి జాతికులాదిప్రశ్నః - నిమిత్తం ప్రయోజనం - ఆగమనే కారణం ఉత్పాదకం॥ ౭౯॥ కోభవానిత్యస్య ప్రశ్నస్య సోఽహమిత్యుత్తరమేవ వక్తవ్యం జాత్యాదేరనాత్మధర్మత్వమభిప్రేత్య యస్త్వమితి ప్రష్టుమహమేవ ఇతి ప్రతివక్తుం చ న శక్యమిత్యాహ॥ శ్రూయతామితి॥ నిమిత్తప్రశ్నోత్తరం ఉపభోగేతి - పుంసస్సర్వదేశేష్వాగతిస్సుఖాదిభోగాయ॥ ౮౦॥ ఏతద్వివృణోతి॥ సుఖేతి॥ తౌ ధర్మాద్యుద్భవౌ సుఖాదిభోగౌ యస్మాత్ ప్రతినియతదేశదేహకాలభోగ్యౌ - తస్మాత్తౌ భోక్తుం జీవో దేహదేశాంతరాదిం యాతి॥ ౮౧॥ కారణప్రశ్నోత్తరం॥ సర్వత్రేతి॥ సర్వత్ర జన్మాదావపి॥ ౮౨॥ ౮౩॥ సోఽహమితివక్తుం న శక్యత ఇత్యుత్తరస్యాభిప్రాయమజానానశ్చోదయతి - యత్త్వేతదిత్యాదిసార్ధేన॥ యత్త్వేతదితి॥ ఏతత్స్వరూపమితి శేషః॥ ౮౪॥ య ఇతి॥ య ఆత్మా కర్తృభోక్తృరూపేణ స్ఫురణ సదాస్తి - సోఽహమితి శబ్దేన కథం వక్తుం న శక్యతే - న హి విరర్థకోఽహంశబ్దః - న చ నిర్విశేషణోఽహమర్థః - ఆత్మా శుద్ధ ఇత్యాదివిశేషణోక్తేః - తస్మాత్సోఽహమిత్యుక్తానుపపత్తిః - యో భవానితి ప్రష్టుం చ నానుపపత్తిరితి భావః - అనాత్మని ఖల్వహమితి శబ్దో న ప్రయుజ్యతాం - ఆత్మని తు తస్య ప్రయోగే కో దోష ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ ఆత్మనీతి॥ ౮౫॥ ఉత్తరమాహ॥

సంగ్రహః॥ భవతోఽఖిలస్యాస్య మమత్వేనోపబృంహితః॥ ౭౬॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవముక్త్వా భవన్మౌనీ స వహన్ శిబికాం ద్విజ। సోఽపి రాజావతీర్యోర్వ్యాం తత్పాదౌ జగృహే త్వరన్॥ ౭౭॥ రాజా॥ భోభో విసృజ్య శిబికాం ప్రసాదం కురు మే ద్విజ। కథ్యతాం కో భవానత్ర జాల్మరూపధరః స్థితః॥ ౭౮॥ యో భవాన్ యన్నిమిత్తం వా యదాగమనకారణమ్। తత్సర్వం కథ్యతాం బ్రహ్మన్ మహ్యం శుశ్రూషవే త్వయా॥ ౭౯॥ బ్రాహ్మణః॥ శ్రూయతాం సోఽహమిత్యేతద్వక్తుం భూప న శక్యతే। ఉపభోగనిమిత్తం తు సర్వత్రాగమనక్రియా॥ ౮౦॥ సుఖదుఃఖోపభోగౌ తు తౌ దేశాద్యుపపాదితౌ। ధర్మాధర్మోద్భవౌ భోక్తుం జంతుర్దేహాదిమృచ్ఛతి॥ ౮౧॥ సర్వస్యైవ హి భూపాల జంతోః సర్వస్య కారణమ్। ధర్మాధర్మౌ యతః కస్మాత్కారణం పృచ్ఛ్యతే త్వయా॥ ౮౨॥ రాజోవాచ॥ ధర్మాధర్మౌ న సందేహః సర్వకార్యేషు కారణమ్। ఉపభోగనిమిత్తం చ దేహాద్దేహాంతరాగమః॥ ౮౩॥ యత్త్వేతద్భవతా ప్రోక్తం సోఽహమిత్యేతదాత్మనః। వక్తుం న శక్యతే శ్రోతుం తన్మమేచ్ఛా ప్రవర్తతే॥ ౮౪॥ యోఽస్తి సోఽహమితి బ్రహ్మన్ కథం వక్తుం న శక్యతే। ఆత్మన్యేష న దోషాయ శబ్దోఽహమితి యో ద్విజ॥ ౮౫॥ బ్రాహ్మణః॥ శబ్దోఽహమితి

దోషాయేతి - గుణప్రధానాభావే నియామకం నాస్తీత్యాశయేనాహ॥ యద్ద్రవ్యేతి॥ భూతసంగ్రహో దేహః॥ ౭౬॥ ౭౭॥ భోభో ఇతి॥ జాల్మరూపధరః జడవేషధృత్॥ ౭౮॥ కోభవానితి తద్వివృణ్వన్నాహ॥ య ఇతి॥ యో యజ్జాతీయః - యన్నిమిత్తం యేన ప్రయోజనేన తవేహాగమనం - యచ్చాగమనే కారణం హేతుః - తత్సర్వం కథ్యతాం॥ ౭౯॥ కోభవానిత్యస్యోత్తరం వక్తుం న శక్యమిత్యాహ॥ శ్రూయతామితి॥ యన్నిమిత్తమిత్యస్యోత్తరమాహ - ఉపభోగేతి॥ ౮౦॥ ఉపభోగస్య దేశాంతరాదిగమనప్రయోజనత్వం స్ఫుటయతి॥ సుఖదుఃఖేతి॥ నియతదేశకాలాదిభోక్తృత్వం చ సుఖదుఃఖయోర్ధర్మాధర్మవశాదిత్యాహ॥ ధర్మాధర్మేతి॥ ౮౧॥ యదాగమనకారణమిత్యస్యోత్తరమాహ॥ సర్వత్రేతి॥ యతస్సర్వత్ర సుఖదుఃఖతత్సాధనాదౌ ధర్మాధర్మావేవ సర్వస్య కారణం అతో మమాగమనే విశేషతః కారణం త్వయా కస్మాత్పృచ్ఛ్యత ఇత్యర్థః॥ ౮౨॥ రాజా తదాగమనప్రశ్నద్వయోత్తరమంగీకుర్వన్ ప్రథమప్రశ్నోత్తరమాక్షిపతి॥ ధర్మాధర్మావిత్యాదిత్రిభిః॥ ౮౩॥ యత్త్వితి॥ సోఽహమిత్యేతదహంశబ్దార్థత్వమాత్మనో వక్తుం న శక్యత ఇతి యత్త్వేతద్భవతా ప్రోక్తం - తచ్ఛ్రోతుమిత్యన్వయః॥ ౮౪॥ ఖపుష్పాదితుల్యశ్చేతి వాత్మాస్తి తర్హి వక్తుం న శక్యేత తత్త్వావన్నాస్తీత్యాహ॥ యోఽస్తీతి॥ యది చ గురౌ హుంకారత్వం కారాదివదాత్మన్యహంశబ్దో దోషాయ స్యాత్తదా వక్తుం న శక్యతే - తచ్చ నాస్తీత్యాహ॥ ఆత్మనీతి॥ ౮౫॥ బ్రాహ్మణస్త్వాత్మన్యహంశబ్దప్రయో

శబ్దోఽహమితి॥ ఏషోఽహంశబ్దోఽనాత్మని దోషాయేతియదుక్తం తత్సత్యం - అహంతా హి ప్రత్యక్త్వం - తేన ప్రత్యక్త్వేనావభాసమాన ఏవాత్మా - న దేహాదిః - అతోఽయమహమితి వక్తుం శక్యోఽపి సోఽహమితి వక్తుం యోఽభవానితి ప్రష్టుం చ న శక్యతే - తస్య శుద్ధ్యాదివిశేషణాంతరసద్భావేఽపి జాత్యాదిధర్మాసద్భావాదితి - ఆత్మవిజ్ఞానమహంబుద్ధిః శబ్దః అహమితి శబ్దః - ఏవం తావద్దేహాదివిలక్షణాత్మపక్షపరిగ్రహేణ సోఽహమితి ప్రశ్న ప్రతివచనం వక్తుం న శక్యమిత్యుక్తం॥ ౯౬॥ ఇదానీం దేహాదేరాత్మత్వం నిరాకరోతి - జిహ్వేత్యాది త్రిభిః॥ జిహ్వేతి॥ హే నృప - జిహ్వైవ అహమితి బ్రవీతీతి కిం మన్యసే - తన్న ఏతే నాహం - బహుత్వాన్నాహమర్థః - అహమర్థస్యైకత్వేన ప్రతీతేః - కించ - యతో జిహ్వాదిని శబ్దనిష్పత్తికారణాని - అతో న కర్తృభావమనుభవంతి - కర్తాఽఖిలస్వాత్మా - అనేన న్యాయేనాహం స్పృశామి స్మరామీత్యాదిషు బాహ్యాంతరకరణానామాత్మత్వనిరాసః॥ ౯౭॥ శంకాంతరమాహ॥ కిం హేతుభిరితి॥ అథవా వాగేవేంద్రియరూపా జిహ్వాద్యైః కరణైః స్వాతంత్ర్యేణాహమితి బ్రవీతి - తేన సైవాత్మేతి మతం - తచ్చ న - తస్యా అపి కరణత్వేన స్వాతంత్ర్యాభావాత్ - ఆత్మత్వే చ వాచః స్థౌల్యాభావాత్ పీవానసీత్యాత్మధర్మత్వేన పీవత్వోక్తివ్యాహతేః - మమ వాగితి భేదవ్యవహారానుపపత్తేశ్చ - కేచిచ్ఛబ్ద ఏవార్థ ఇతి వైయాకరణపక్షపరిగ్రహేణ జిహ్వాదికారకైర్వాణీ స్వాత్మానమహమితి వదతి - యథా ఘటశబ్ద ఏవ ఘట ఇత్యుచ్యత ఇతి వర్ణయంతి - తత్రాప్యుక్త ఏవ దోషః - అనేన న్యాయేన స్పర్శరూపాదీనాం బుద్ధిసుఖేచ్ఛాదీనాం చ కర్తృత్వనిషేధః॥ ౯౮॥ పిండ ఇతి॥ ఏవం జిహ్వాద్యాధారశిరఃపాయుపాణ్యాదిసముదాయో దేహోఽప్యనాత్మా - జాగరేఽనుమదేహ ఇతి పృథగ్జ్ఞానాత్ స్వప్నసుషుప్త్యోరాత్మని భాసమానేఽపి దేహస్యాన్యథాభానాదభానాచ్చ - స్వర్గకామాదిశ్రుతిసిద్ధశరీరవిలక్షణాత్మప్రసిద్ధివిరోధాచ్చ - యద్వా పిండః పుంసః పృథక్ - శిరఃపాణ్యాదిరూపేణానేక ఇతి - యతః అహమర్థశ్చైక ఇతియోజనాంతరం - తస్మాద్దేహేంద్రియాదీనామనాత్మత్వాత్తేషు కుత్రాహంశబ్దం కరోమీత్యాహ - తత ఇతి॥ ౯౯ ॥ నను దేహాద్వ్యతిరిక్తస్యాహంశబ్దో వాచకోఽస్త్విత్యాశంక్య తస్య సర్వభూతేషు స్థితస్య జ్ఞానైకాకారతయా ఏకప్రకారత్వాచ్ఛుద్ధత్వాదేశ్చ సాధారణ్యాద్వ్యావర్తకజాత్యాదిధర్మాభావాచ్చ కో భవాన్ సోఽహమితి ప్రశ్న ప్రతివచనే

దోషాయ నాత్మన్యేవ తథైవైతత్ । అనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం శబ్దో వా భ్రాంతిలక్షణః॥ ౯౬ ॥ జిహ్వా బ్రవీత్యహమితిదంతోష్ఠౌ తాలుకే నృప । ఏతే నాహం యతస్సర్వే వాఙ్నిష్పాదనహేతవః॥ ౯౭॥ కిం హేతుభిర్వదత్యేషా వాగేవాహమితి స్వయమ్ । అతః పీవానసీత్యేతద్వక్తుమిత్థం న యుజ్యతే॥ ౯౮॥ పిండః పృథగ్యతః పుంసశ్శిరఃపాణ్యాదిలక్షణః । తతోఽహమితి కుత్రైతాం సంజ్ఞాం రాజన్ కరోమ్యహమ్॥ ౯౯ ॥ య

తస్య ప్రత్యవాయాభావమంగీకృత్యాహంశబ్దస్యాత్మవాచకత్వాసంభవాదశక్యత్వముక్తమిత్యాహ॥ శబ్దోఽహమిత్యాదినా॥ శబ్దోఽహమితి॥ అహమిత్యేష శబ్ద ఆత్మని దోషాయ న భవతీతి యదుక్తం తత్తథైవ - కింత్వహంశబ్దాదనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం స్యాదహంశబ్దశ్చానాత్మని భ్రాంతిలక్షణో మూలస్స్యాత్ - అహంశబ్దస్య మిథ్యాత్వవిషయత్వాదనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం దోషాయ స్యాదిత్యర్థః॥ ౯౬॥ తథాహి॥ జిహ్వేతి॥ అహం బ్రవీమీత్యాదిషు యుష్మదర్థవిలక్షణే అహంశబ్దప్రయోక్తర్యహంశబ్దః ప్రయుజ్యతే - తత్ప్రయోక్తా చ కిం జిహ్వాదివాగింద్రియం వా క్షేత్రజ్ఞో వా॥ ౯౭ తత్ర జిహ్వాదేరనాత్మత్వమాహ॥ కిమితి॥ హేతుభిర్జిహ్వాదిభిస్సహకృతా కిం వాగేవ స్వయమహమితి వదతాం మతం తథాపి వాగింద్రియమహం న భవామి - అత ఇత్థమేతద్వక్తుం న యుజ్యతే - ఇంద్రియస్యాపి కారణత్వాదేవేత్యర్థః॥ ౯౮॥ దేహపక్షేఽప్యనాత్మత్వమాహ॥ పిండ ఇతి॥ పిండో దేహః పుంసః ఆత్మనః పృథగేవ దృశ్యత్వాద్ఘటవదిత్యర్థః॥ ౯౯॥ క్షేత్రజ్ఞపక్షేఽప్యాహ యదీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యదీతి॥ మత్తోఽన్యస్సజాతీయః - పరో విజాతీయో వా యది కోఽప్య

నిరర్థకే ఇత్యాహ - యద్యన్యోఽస్తీత్యాదిద్వయేన ॥ యద్యన్యోఽస్తీతి ॥ నాత్రాత్మనాం వ్యక్త్యైక్యం ప్రతిపాద్యతే. కుతః - యద్యన్యోఽస్తి పరః కోఽపి మత్త ఇతి స్వస్మాద్వ్యతిరిక్తమాత్మానమభ్యుపగమ్య తస్యాన్యత్వనిషేధాత్ - ఏకస్మిన్నర్థే పరశబ్దాన్యశబ్దయోః ప్రయోగాయోగాత్ - అన్యశబ్దః పరస్యాపి జ్ఞానైకాకారత్వాదన్యాకారత్వప్రతిషేధార్థః - ఏతదుక్తం భవతి - యది మద్వ్యతిరిక్తః కోఽప్యాత్మా మదాకారభూతజ్ఞానాకారాదన్యాకారస్స్యాత్ - తదాహమేవమాకారః అయం చాన్యాదృశాకార ఇతి శక్యేత వ్యపదేష్టుం - న త్వేవమస్తి - సర్వేషాం జ్ఞానైకాకారత్వేన సమత్వాజ్జాతికులాదేః అనాత్మధర్మత్వాచ్చ - ప్రకారైక్యే చైకత్వవ్యవహారో ముఖ్య ఏవ - సమానధర్మా సమానధర్మేత్యస్మిన్నర్థే సమానధర్మా నేకధర్మేతి ప్రయోగదర్శనాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకో వ్రీహిస్సునిష్పన్నస్సుపుష్టం కురుతే ప్రజా ఇతి చ దర్శనాత్ - అతో నాయమౌపచారికః ప్రయోగః - ప్రకారైకత్వస్య నిమిత్తస్య విద్యమానత్వాత్ అత్ర పూర్వశ్లోకే నాత్మభేదనిర్దేశముఖేన తేషామనేకాకారత్వం నిషిద్ధం - ఉత్తరశ్లోకే నైకాకారతా విధీయతే - ఆత్మైకత్వపక్షే నిత్యానిత్యానాం చేతనాచేతనానాం అహం త్వం చ తథాన్యే చేత్యాదీనాం విరోధః - సమానాకారత్వం చ నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మేత్యాదిమూక్తం - తస్మాదాత్మనాం వైషమ్యాభావాత్ప్రశ్నప్రతివచనే నయుక్తే ఇత్యర్థః ॥ ౯౦ ॥ ౯౧ ॥ ఏవం తావద్దేహాదీనాం పృథగుపలబ్ధికారణత్వానేకత్వాదిభిరనాత్మత్వముక్తం - ఇదానీమనిత్యత్వేనానాత్మత్వమాహ - త్వం రాజేత్యాదినా అధ్యాయశేషేణ ॥ త్వం రాజేతి ॥ అత్ర శిబికాగ్రహణం యద్ద్రవ్యా శిబికేతి వదనిత్యత్వే నాత్మత్వే చ దృష్టాన్తార్థం - ఏతద్రాజశిబికాదికం సర్వం న సత్ అనిత్యం - అతో నాత్మేత్యభిప్రాయః ॥ ౯౨ ॥ దృష్టాన్తం నిరూపయతి ॥ వృక్ష ఇతి ॥ ఇయం శిబికా జీవద్దశాయాం వృక్షః - ఛిన్నో దారు - పశ్చాత్సంయోజితా శిబికా - తత్ర శిబికావస్థాయాం వృక్షదారుసంజ్ఞే క్వ గతే - వృక్షత్వాద్యవస్థానాశాన్నష్టే ఇత్యర్థః ॥ ౯౩ ॥ ఏతదుపపాదయతి ॥ వృక్షారూఢ ఇతి ॥ జనో వృక్షారూఢ ఇతి న వదతి - దారుణ్యారూఢ ఇతి చ - కింతు శిబికాగతం బ్రవీతి ॥ ౯౪ ॥ శిబికా చాస్థిరేత్యాహ ॥ శిబికేతి ॥ రచనాస్థితిసంస్థితో దారుసంఘాతః శిబికా - సా తద్భేదే అన్విష్యతాం - నష్టేత్యర్థః ॥ ౯౫ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం శలాకాః పృథగ్భావే ఛత్రం విమృశ్యతాం - త్వమహమర్థతయా లోకాభిమతేష్వ

ద్యన్యోఽస్తి పరః కోఽపి మత్తః పార్థివసత్తమ । తదైషోఽహమయం చాన్యో వక్తుమేవమపీష్యతే ॥ ౯౦ ॥ యదా సమస్తదేహేషు పుమానేకో వ్యవస్థితః । తదా హి కో భవాన్ సోఽహమిత్యేతద్విఫలం వచః ॥ ౯౧ ॥ త్వం రాజా శిబికా చేయమిమే వాహాః పురస్సరాః । అయం చ భవతో లోకో న సదేతన్నృపోచ్యతే ॥ ౯౨ ॥ వృక్షాద్దారు తతశ్చేయం శిబికా త్వదధిష్ఠితా । క్వ వృక్షసంజ్ఞా వా తస్యా దారుసంజ్ఞాథ వా నృప ॥ ౯౩ ॥ వృక్షారూఢో మహారాజో నాయం వదతి తే జనః । న చ దారుణి సర్వస్త్వాం బ్రవీతి శిబికాగతమ్ ॥ ౯౪ ॥ శిబికా దారుసంఘాతో రచనాస్థితిసంస్థితః । అన్విష్యతాం నృపశ్రేష్ఠ తద్భేదే శిబికా త్వయా ॥ ౯౫ ॥ ఏవం ఛ

స్తి - తదా తద్వ్యవచ్ఛేదేన ఏషోఽహమితి వక్తుం యుజ్యతే ॥ ౯౦ ॥ కించ ॥ యదేతి ॥ యదా తు సర్వదేహేష్వేక ఏవాత్మా సాక్షితయా వ్యవస్థితః - తదా కో భవానితి బహుషు నిర్ధారణరూపం తవ ప్రశ్నవచః - సోఽహమిత్యన్యవ్యావృత్త్యా మమ ప్రతివచశ్చ విఫలం ॥ ౯౧ ॥ నను శిబికాద్యచేతనభేదస్య వాహ్యవాహకాదిచేతనభేదస్య చ దృశ్యమానత్వాత్కథమాత్మనస్సజాతీయవిజాతీయభేదో నాస్తీత్యాశంక్య తద్భేదస్య మిథ్యాత్వమాహ - త్వం రాజేత్యాదినా ॥ త్వం రాజేతి ॥ లోకః పరిజనః - ఇత్యేతత్సర్వం సన్నోచ్యతే - అపి త్వసదేవ ॥ ౯౨ ॥ అత్ర తావచ్ఛిబికాకారణరూపస్య వృక్షాదేరసత్త్వమాహ ॥ వృక్ష ఇతి ॥ సరసో వృక్షః - తతశ్ఛిన్నం శుష్కం కాష్ఠం దారు - తతశ్చతురశ్రరచితేయం శిబికా తథా చ వృక్షదారుసంజ్ఞయోరభావాద్వ్యభిచారిత్వేన వృక్షదారుణోర్మిథ్యాత్వమిత్యర్థః ॥ ౯౩ ॥ శిబికావస్థాయాం వృక్షదారుసంజ్ఞానివృత్తిం తద్వ్యవహారనివృత్త్యోపపాదయతి ॥ వృక్షారూఢ ఇతి ॥ ౯౪ ॥ శిబికావస్థాయా అపి మిథ్యాత్వమాహ ॥ శిబికేతి ॥ రచనాస్థిత్యా సంస్థితో దారుసంఘాతః శిబికా - దారుభేదే కాష్ఠవిభాగే కృతే శిబికా క్వ గతేతి త్వయా తాత్త్వికేనాన్విష్యతాం ॥ ౯౫ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం ఛత్రారంభకాణాం శలాకానాం విభాగే - న త్వం న వా

నిత్యేషు శరీరేష్వప్యేష న్యాయః ॥ ౯౬ ॥ పుమాంస్త్రీతి ॥ ఆత్మతయాభిమతేషు దేహేషు లోకసంజ్ఞా - న తు శాస్త్రన్యాయదృష్ట్యాత్మనస్సంజ్ఞా ॥ ౯౭ ॥ పుమానితి ॥ పుమానాత్మా - న దేవాదిరూపః - తే దేవత్వాదయః ॥ ౯౮ ॥ వస్త్వితి ॥ ఇత్థం స ప్రతియోగికం పితృపుత్రత్వాదికం యత్ - తత్సంకల్పనామయం సంకల్పనా ఉత్పత్తిః తన్మయం తత్ప్రచురం అతో నసత్ ॥ ౯౯ ॥ అత్రాబిద్వస్తుని అవస్త్వసచ్ఛబ్దౌ న తుచ్ఛత్వమిథ్యాత్వపరౌ - అపితు వినాశిత్వపరావిత్యాహ ॥ యత్త్వితి ॥ యత్తు కాలభేదేన పరిణామోపాధ్యాదిభిః కృతామన్యసంజ్ఞాం న యాతి - తద్వస్తు - తత్కింద్వృశ్యేషు - న కించిదిత్యర్థః - యచ్చావస్త్విత్యుక్తం తన్న తుచ్ఛం మిథ్యా వా - కాలాంతరేణేతి వచనాత్ - ఏవం విధినిషేధయోర్దేశకాలైక్యే హి విరోధః - అత్ర తు కాలభేదాదవిరోధః ॥ ౧౦౦ ॥ అస్థిరమసదిత్యుక్తం తన్నిదర్శయతి ॥ త్వం రాజేతి ॥ రాజత్వాదేర్లోకాద్యుపాధికత్వాదవ్యవస్థితత్వం ॥ ౧౦౧ ॥ అథ పిండః పృథగిత్యాదినా సంక్షేపేణోక్తమర్థముపపాదయన్ దేహాత్మవివేకం ప్రకరణార్థముపసంహరతి ॥ త్వం కిమేతదితి ॥ అంధతమసే జీవనమూలనేచ నిరవయవత్వేనాత్మనః ప్రత్యక్తయాహమితి భాసమానత్వాత్ - ఇదం బుద్ధిబోధ్యమద్యశ్యాపరభాగం చ శిర ఆదినాత్మా - న చ తస్యాత్మనోఽవయవః ॥ ౧౦౨ ॥ సమస్తావయవేభ్య ఇతి ॥ తస్మాత్తేభ్యః పృథగాత్మా వ్యవస్థిత ఇత్యర్థః - నిపుణో భూత్వేతి పాఠః - యథోక్తం యామునాచార్యైః ॥ శ్లో ॥ అహంబుద్ధ్యా పరాగర్థాత్ప్రత్యగర్థో హి భిద్యత ఇతి ॥ ౧౦౩ ప్రకృతం ప్రశ్నప్రతివచనవైయర్థ్యముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ తత్త్వే ఆత్మస్వరూపే - పృథక్కరణం పృథక్కా-

త్రశలాకానాం పృథగ్భావో విమృశ్యతామ్ । క్వ యాతం ఛత్రమిత్యేష న్యాయస్త్వయి తథా మయి ॥ ౯౬ ॥
పుమాంస్త్రీగౌరజో వాజీ కుంజరో విహగస్తరుః । దేహేషు లోకసంజ్ఞేయం విజ్ఞేయా కర్మహేతుషు ॥ ౯౭ ॥
పుమాన్న దేవో న నరో న పశుర్న చ పాదపః । శరీరాకృతిభేదాస్తు భూపైతే కర్మయోనయః ॥ ౯౮ ॥ వస్తు
రాజేతి యల్లోకే యచ్చ రాజభటాదికమ్ । తథాన్యచ్చ నృపేత్థం తన్న సత్సంకల్పనామయమ్ ॥ ౯౯ ॥ య
త్తు కాలాంతరేణాపి నాన్యసంజ్ఞాముపైతి వై । పరిణామాదిసంభూతాం తద్వస్తు నృప తచ్చ కిమ్ ॥ ౧౦౦ ॥
త్వం రాజా సర్వలోకస్య పితుః పుత్రో రిపో రిపుః । పత్న్యాః పతిః పితా సూనోః కిం త్వాం భూప వదామ్య
హమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ త్వం కిమేతచ్ఛిరః కిన్ను గ్రీవా తవ తథోదరమ్ । కిము పాదాదికం త్వం వై తవైతత్కిం మహీ
పతే ॥ ౧౦౨ ॥ సమస్తావయవేభ్యస్త్వం పృథగ్భూయ వ్యవస్థితః । కోఽహమిత్యత్ర నిపుణో భూత్వా చింతయ
పార్థివ ॥ ౧౦౩ ॥ ఏవం వ్యవస్థితే తత్త్వే మయాహమితి భాషితుమ్ । పృథక్కరణనిష్పాద్యం శక్యతే నృప

హమిత్యర్థః ॥ ౯౬ ॥ నను తర్హి వ్యవహారస్య కిం మూలమిత్యపేక్షాయాం వాచారంభణమిత్యాహ ॥ పుమాంస్త్రీతి ॥ కర్మైవ హేతుర్యేషాం తేషు దేహేషు - ఇయం లోకే సంజ్ఞా - న త్వాత్మని ॥ ౯౭ ॥ తస్య సాక్షితయా సర్వత్రైకరూప్యాదిదర్శయన్నాహ ॥ పుమానితి ॥ ౯౮ ॥ అతో లోకవ్యవహారాస్పదం వస్తు సంకల్పమాత్రవిలసితమిత్యాహ ॥ వస్త్వితి ॥ ౯౯ ॥ ఏతదేవ పరమార్థవస్తువైలక్షణ్యేన స్పష్టీకరోతి ॥ యత్త్వితి ॥ పరిణామాదినా జాతం సంజ్ఞాంతరం కాలాంతరేణాపి యన్న ప్రాప్నోతి - తత్పరమార్థవస్తు - తచ్చాత్ర కిం న కించిత్ - రాజాదీనామపి బాల్యయౌవనాదిపరిణామాదవస్తుత్వమిత్యర్థః - తదుక్తం మహీఘటత్వమిత్యాది ॥ ౧౦౦ ॥ వర్తమానకాలేప్యనవస్థితరూపత్వాన్మిథ్యాత్వమాహ ॥ త్వం రాజేతి ॥ ౧౦౧ ॥ నను రాజాదిరూపస్య ప్రతియోగిభేదేనావస్థితత్వేపి శిరఃపాణ్యాదిమానహమేకరూప ఏవేత్యత్రాహ ॥ త్వమితి ॥ అవయవావయవిభావస్యాన్యన్నిరుక్తేస్తదపి వక్తుమశక్యమితి భావః ॥ ౧౦౨ ॥ నను తథాపి యూథవనాదివదవయవసమూహరూపోఽహం వస్తుభూతః కిం న స్యాదిత్యత్రాహ ॥ సమస్తేతి ॥ అవయవానాముపచయేపి ద్రష్టృత్వేన పృథగైకరూప్యేణ త్వం వ్యవస్థితః - ద్రష్టుశ్చ స్వప్రకాశతయా శబ్దాదిగోచరత్వాసంభవాత్ స్వమేవ స్వానుభవేన చింతయేత్యాహ - కోఽహమిత్యత్రేతి ॥ ౧౦౩ ॥ అతో మయాయముక్తం సోఽహమిత్యేతద్వక్తుం న శక్యత ఇతి తత్త్వోక్తిముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమభిన్నే తత్త్వే వ్యవస్థితే సతి - పృథక్కరణేనాన్యవ్యవచ్ఛే-

రః - దేవాదిజాతిచరణాది పృథక్కారస్య దేహగతత్వేనానాత్మధర్మత్వాదాత్మాంతరేభ్యః పృథక్కరణనిష్పాద్యం సోఽహమితివచనంభాషితుంనశక్యం - సర్వసాధారణాకారోఽహమితివక్తుం శక్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౦౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

పూర్వాధ్యాయేన దేహాదివ్యతిరిక్త ఆత్మేత్యుక్తం - అనంతరేణ సఏవ పరమపురుషార్థ ఇత్యుచ్యతే॥ నిశమ్యేతి॥ పరమార్థసమన్వితం పరమార్థతయావక్ష్యమాణేనాత్మనా సమన్వితం - తద్విషయం॥ ౧॥ భగవన్నితి॥ పరమార్థమయం ఆత్మయాథాత్మ్య ప్రతిపాదకత్వేన పరమప్రయోజనరూపం - భ్రమంతి పరమపురుషార్థశుశ్రూషయాపర్యాకులాభవంతి॥ ౨॥ ఉక్తమనువదన్నేనం ప్రశంసతి॥ఏతదితి॥యస్య ప్రకృతేర్వివేకేవిజ్ఞానమస్తి తద్వివేకవిజ్ఞానం॰ యదేతదశేషేషుజంతుష్వనువృత్తం- వివేకవిజ్ఞానమాత్మతత్త్వం- తత్ప్రకృతేఃపరంవిలక్షణం మహచ్చ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఏతస్మిన్నితి॥ ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరఇత్యాదివచనాత్ - పరమార్థార్థితాంగతం - పరమప్రయోజనశ్రవణేనార్థితాంగతం- పరమార్థార్థితాంగతమితిచ పాఠః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ సఏవేతి॥ యత్త్వేతదితి ఏతదాత్మతేకథమ్॥ ౧౦౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁

శ్రీపరాశరః॥ నిశమ్యతస్యేతివచఃపరమార్థసమన్వితమ్। ప్రశ్రయావనతోభూత్వాతమాహనృపతిర్ద్విజమ్॥ ౧॥ రాజోవాచ॥ భగవన్యత్త్వయాప్రోక్తంపరమార్థమయంవచః। శ్రుతేతస్మిన్భ్రమంతీవమనసోమమవృత్తయః॥ ౨॥ ఏతద్వివేకవిజ్ఞానంయదశేషేషుజంతుషు। భవతాదర్శితంవిప్రతత్పరంప్రకృతేర్మహత్॥ ౩॥ నాహంవహామిశిబికాంశిబికానమయిస్థితా। శరీరమన్యదస్మత్తోయేనేయంశిబికాధృతా॥ ౪॥ గుణప్రవృత్త్యాభూతానాంప్రవృత్తిఃకర్మచోదితా। ప్రవర్తంతేగుణాశ్చైతేకింమమేతిత్వయోదితమ్॥ ౫॥ ఏతస్మిన్పరమార్థజ్ఞమమశ్రోత్రపథంగతే। మనోవిహ్వలతామేతిపరమార్థార్థితాంగతమ్॥ ౬॥ పూర్వమేవమహాభాగంకపిలర్షిమహంద్విజ। ప్రష్టుమభ్యుద్యతోగత్వాశ్రేయఃకిన్న్వత్రసంశ్రవః॥ ౭॥ తదంతరేచభవతాయదిదంవాక్యమీరితమ్। తేనైవపరమార్థార్థీత్వయిచేతఃప్రధావతి॥ ౮॥ కపిలర్షిర్భగవతస్సర్వభూతస్యవైకిల। విష్ణోరంశోజగన్మోహనాశాయోర్వీముపాగతః॥ ౯ ॥ సఏవభగవాన్నూనమస్మాకంహితకామ్యయా। ప్రత్యక్షతామత్రగతోయ

దేననిష్పాద్యముచ్చార్యమేషోఽహమిత్యుత్తరంకథంభాషితుంశక్యమిత్యర్థః॥ ౧౦౪ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్లో॥ నాహమిత్యాదివాక్యేనప్రమాణాసంభవేగతే। ప్రమేయాసంభవేశంకీభూపోఽథపరిపృచ్ఛతి॥ ౧॥ నాహంవహామీత్యాదివాక్యశ్రవణతఃప్రమాణాసంభావనాయాంనివృత్తాయామపినానాదర్శనప్రసిద్ధశ్రేయసాంపరమార్థత్వేసత్యాత్మైవపరమార్థ ఇత్యస్య ప్రమేయస్యాసంభావనయాపృచ్ఛతిభగవన్నిత్యాదిదశభిః॥ ౨ ॥ తర్హిమమయాకింసందిగ్ధముక్తం - యేనతవమనసోవృత్తయోభ్రమంతీత్యతఆహ॥ ఏతదితి॥ యదేతద్భవతావివేకవిజ్ఞానందర్శితం - తత్ప్రకృతేఃపరంమహద్బ్రహ్మైవదర్శితం - నతుత్వద్వాక్యేసందేహఃకశ్చిదస్తీత్యర్థః॥ ౩॥ తద్వాక్యమేవానువదంస్తత్రసందేహోద్భావం దర్శయన్నాహ - నాహంవహామీతి॥ ౪॥ ౫॥ ౬ ॥ నచాత్రమమానధికారితయాసమ్యగ్బోధానుత్పత్తిః - ఇతః ప్రాగేవతత్త్వజిజ్ఞాసయాగురూపసత్తౌప్రవృత్తత్వాదితిస్వవృత్తంకథయన్నాహ॥ పూర్వమేవేతి॥ అత్రసంసారే - కిం శ్రేయఃసంశ్రవఇతికపిలమృషింగత్వాప్రష్టుమభ్యుద్యతోఽస్మి॥ ౭ ॥ ౮॥ ౯ ॥ సఏవేతి॥ యత్త్వేతద్భవతోచ్యతే తేన సఏవ ప్రత్యక్షతాంగత ఇతిమన్యే - అన్యస్యైవంవిధోక్తేరసంభవాదితి భా

త్వం పరమార్థార్థితాంగతం॥ ౧౦॥ ౧౧॥ శ్రేయః కిన్నివృతి నృపేణ పూర్వముక్తత్వాత్ - శ్రేయః పరమార్థయోరత్యంత వైలక్షణ్యాత్తయోః కతరత్పృచ్ఛసీతి వికల్పయతి॥ భూపేతి॥ అపరమార్థార్థాన్యపరమార్థవస్తూని - ఆర్షత్వాదర్థశబ్దస్య నపుంసకత్వం॥ ౧౨॥ ధనాదియోగాంతముత్తరోత్తరోత్కృష్టం శ్రేయస్సప్తకం దర్శయతి - దేవతేత్యాదిత్రిభిః॥ దేవతారాధనమితి॥ తత్ప్రాప్తిలక్షణం తేషాం ధనాదీనాం ప్రాప్తిరూపం॥ ౧౩॥ కర్మయజ్ఞాత్మకమితి॥ ఫలే అనభిసంహితే సతి తదేవ కర్మముఖ్యం శ్రేయః॥ ౧౪॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా ధ్యేయ ఇతి శ్రేయః - తద్ధ్యానం శ్రేయ ఇత్యర్థః - తస్యైవ జీవస్యైవ పరమాత్మనా సంయోగః ఐక్యం - శ్రేయో యత్పరమాత్మనేతి చ పాఠః॥ ౧౫॥ శ్రేయాంసీతి॥ అనేకాని శాస్త్రోక్తాని స్వోత్ప్రేక్షితాని చ - అత్ర లోకే - ఏతే పదార్థాః న పరమార్థాః న పరమ ప్రయోజనం - పరమార్థస్తు మే మత్తః శ్రూయతాం॥ ౧౬॥ ధనాదీనాం శ్రేయస్త్వం క్రమేణ నిరాకరోతి॥ ధర్మాయేతి॥ కామప్రాప్త్యుపలక్షణః కామప్రాప్తిహేతుః - ధనం ధర్మకామార్థం త్యాజ్యత్వాత్ న స్వయం పరమార్థః - యదర్థం సర్వం యచ్చ నాన్యార్థం స పరమార్థః - స త్వాత్మైవేతి భావః॥ ౧౭॥

థైతద్భవతోచ్యతే॥ ౧౦॥ తన్మహ్యం ప్రణతాయ త్వం యచ్ఛ్రేయః పరమం ద్విజ। తద్వదాఖిలవిజ్ఞానజలవీచ్యుదధిర్భవాన్॥ ౧౧॥ బ్రాహ్మణ ఉవాచ॥ భూప పృచ్ఛసి కిం శ్రేయః పరమార్థం ను పృచ్ఛసి। శ్రేయాంస్యపరమార్థాని యాన్యశేషాణి భూపతే॥ ౧౨॥ దేవతారాధనం కృత్వా ధనసంపదమిచ్ఛతి। పుత్రానిచ్ఛతి రాజ్యంచ శ్రేయస్తత్ప్రాప్తిలక్షణమ్॥ ౧౩॥ కర్మయజ్ఞాత్మకం శ్రేయస్స్వర్లోకఫలదాయి యత్। శ్రేయః ప్రధానంచ ఫలే తదేవానభిసంహితే॥ ౧౪॥ ఆత్మా ధ్యేయస్సదా భూప యోగయుక్తైస్తథా పరమ్। శ్రేయస్తస్యైవ సంయోగశ్శ్రేయో యత్పరమాత్మనః॥ ౧౫॥ శ్రేయాంస్యేవమనేకాని శతశోఽథ సహస్రశః। సంత్యత్ర పరమార్థాస్తు న త్వేతే శ్రూయతాం చ మే॥ ౧౬॥ ధర్మాయ త్యజతే కిం ను పరమార్థో ధనం యది। వ్యయశ్చ క్రియతే యస్మాత్కామప్రాప్త్యుపలక్షణః॥ ౧౭॥

వః॥ ౧౦॥ తదితి॥ అఖిలాని యాని విజ్ఞానాని తాన్యేవ జలవీచయో యస్మిన్ స ఉదధిః పరమజ్ఞానార్ణవో భవాన్ - అతః పరమార్థరూపం శ్రేయో వదేత్యర్థః॥ ౧౧॥ అత్ర శాస్త్రాంతరసంమతేభ్యశ్శ్రేయోభ్యః - ఆత్మతత్త్వమేవ పరమార్థ ఇతి నిశేతుం శ్రేయః పరమార్థయోర్భేదం వికల్పపూర్వకమాహ॥ భూపేతి॥ నువికల్పే - శ్రేయాంస్యపరమార్థార్థాన్యశేషాణ్యేవ భూపత ఇతి పాఠే - న విద్యతే పరమార్థభూతోఽర్థో ఏషు తాని తథా॥ ౧౨॥ తాన్యేవ శ్రేయాంస్యుత్తరోత్తరముత్కృష్టాని సప్తోపన్యస్యతి - దేవతేత్యాది త్రిభిః॥ దేవతారాధనమితి॥ యోహి ధనం రాజ్యం పుత్రంచేచ్ఛతి - తస్య తదేవ శ్రేయ ఇత్యన్వయః॥ ౧౩॥ కర్మయజ్ఞాత్మకమితి॥ ఫలే అనభిసంహితే అసంకల్పితే - తద్యజ్ఞాదికర్మైవ ప్రధానం ముఖ్యం శ్రేయః - సంకల్పితే తు యజ్ఞాదిసాధ్యం స్వర్గాదికమేవ శ్రేయ ఇత్యర్థః॥ ౧౪॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా ధ్యేయ ఇతి శ్రేయః - ఆత్మధ్యానం శ్రేయ ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥ శ్రేయాంసీతి॥ శ్రేయాంస్యేవమనేకానీతి - తదుక్తం శ్రీభాగవతే॥ శ్లో॥ ధర్మమేకే యశశ్చాన్యే కామం సత్యం దమం శమం। అన్యే వదంతి స్వార్థం వై ఐశ్వర్యం త్యాగభోజనం॥ కేచిద్యజ్ఞతపోదానవ్రతాని నియమాన్యమాన్। ఆద్యంతవంత ఏవైషాం లోకాః కర్మవినిర్మితాః॥ దుఃఖోదర్కాస్తమోనిష్ఠాః క్షుద్రానందాశ్శుచార్పితా ఇత్యాదినా॥ ౧౬॥ ధనాదీనామపరమార్థత్వముపపాదయతి - ధర్మాయేత్యాదినా సంక్షేప శ్రూయతాం మమేత్యంతేన॥ ధర్మాయేతి॥ కామప్రాప్తిరుపలక్షణం నిమిత్తం యస్య ధనవ్యయస్య సః - ధర్మకామసాధనత్వాద్ధనస్య పరమపురుషార్థతా నాస్తీత్యర్థః॥ ౧౭॥

పుత్రశ్చేదితి॥ సోఽప్యన్యస్యస్వపితుః పరమార్థః- తత్పితాసః అన్యస్యస్వపితుః పరమార్థః- ఏవం పుత్రస్యపిత్రర్థత్వా
జ్జగతి న పరమార్థోఽస్తి॥౧౮॥ ఏతదుపపాదయతి॥ ఏవం న పరమార్థోఽస్తీతి॥ అశేషేణ పుత్రాది కార్యాణి కారణానాం
హి జనకానాం పరమార్థః తస్మాన్న పరమార్థః- అన్యార్థో హి పరమార్థః॥ ౧౯ ॥ రాజ్యాది ప్రాప్తిరితి॥ రాజ్యాది
ప్రాప్తిః పరమార్థో యది- తత స్తర్హి- అత్ర లోకే- రాజ్యాదయః పరమార్థా భవంతి- న భవంతి చ నశ్యంతి చ- కథమ
స్థిరా రాజ్యాదయః పరమార్థా ఇతి భావః- ఏతదస్థిరత్వం పుత్రాదిష్వపి సమానం॥౨౧॥ ధర్మస్యనశ్వరత్వమనుమానే
న దర్శయతి॥ ఋగితి॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ తదేవేతి॥ తదేవయజ్ఞకర్మైవ చేన్నేత్యధ్యాహార్యః- న హి పరమార్థోఽన్య
స్యసాధనం॥౨౫॥ ధ్యానమితి॥ పరమార్థార్థశబ్దితం ధ్యానం న పరమప్రయోజనభూతవస్తుశబ్దవాచ్యం- యత స్తత్పరే
భ్యః ఘటాదిభ్యో భేదం కరోతీతి భేదకారి - విశద విశదతరాద్యవస్థా భేదం స్వస్య కరోతి - నైవమవస్థా భేదేన వై
షమ్యం పరమార్థస్య - యద్వా భేదకారి స్మృతిప్రత్యయత్వేన క్షణభంగురత్వాత్ - న తు పరమార్థో భంగురః॥
౨౬॥ పరమాత్మేతి॥ ఇష్యత ఇతీతి శేషః - యోగస్తాదాత్మ్యం - అన్యథోత్తరార్థేనాసంగతేః - ఏతదైక్యమి
థ్యా - తత్ర హేతుః అన్యదితి - పూర్వేషు ధనాదిషు నశ్వరత్వాదివ - యోగే తు స్వరూపాభావః॥ ౨౭ ॥ ఉపసంహ

పుత్రశ్చేత్పరమార్థస్స్యాత్సోఽప్యన్యస్య నరేశ్వర। పరమార్థభూతస్సోఽన్యస్య పరమార్థో హి తత్పి
తా॥ ౧౮॥ ఏవం న పరమార్థోఽస్తి జగత్యత్ర నరాధిప। పరమార్థో హి కార్యాణి కారణానామశేషతః॥
౧౯॥ రాజ్యాదిప్రాప్తిరత్రోక్తా పరమార్థతయా యది। పరమార్థా భవంత్యత్ర న భవంతి చ వై త
తః॥ ౨౦॥ ఋగ్యజుస్సామనిష్పాద్యం యజ్ఞకర్మ మతం తవ। పరమార్థభూతం తత్రాపి శ్రూయతాం
గదతో మమ॥ ౨౧ ॥ యత్తు నిష్పాద్యతే కార్యం మృదా కారణభూతయా। తత్కారణానుగమనాజ్జ్ఞాయ
తే నృప మృణ్మయమ్॥ ౨౨ ॥ ఏవం వినాశిభిర్ద్రవ్యైస్సమిదాజ్యకుశాదిభిః। నిష్పాద్యతే క్రియా యా తు
సా భవిత్రీ వినాశినీ॥ ౨౩॥ అనాశీ పరమార్థశ్చ ప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే। తత్తు నాశి న సందేహో నాశి
ద్రవ్యోపపాదితమ్॥ ౨౪ ॥ తదేవాఫలదం కర్మ పరమార్థో యతో మతః। ముక్తిసాధనభూతత్వాత్ప
రమార్థో న సాధనమ్॥ ౨౫॥ ధ్యానం చైవాత్మనో భూప పరమార్థార్థశబ్దితమ్। భేదకారి పరేభ్యస్త
త్పరమార్థో న భేదవాన్ ॥ ౨౬ ॥ పరమాత్మాత్మనోర్యోగః పరమార్థ ఇతీష్యతే। మిథ్యైతదన్య

పుత్రస్యాపరమార్థతామాహ - పుత్రశ్చేదిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ పుత్రశ్చేదితి॥ యస్య పుత్రః పరమార్థాఖ్యస్స పితా
ప్యన్యస్య పుత్రత్వాత్పరమార్థభూతః సోఽప్యన్యస్య తత్పితాప్యన్యస్యేత్యేవం పరమార్థః కోఽపి నాస్తీత్యతిప్రసంగః-
యస్మాత్కార్యాణి జన్యాని పుత్రాదీని కారణానాం జనకానాం పరమార్థః - తస్మాదశేషతః పరమార్థస్స్యాత్॥
౧౮॥ ౧౯॥ రాజ్యాది ప్రాప్తిరితి అత్ర పక్షే పరమార్థా భవంతి న భవంతి చేతి కాక్వా ఉపయోజ్యం - ఆగమాపాయి
త్వాద్రాజ్యాదికం న పరమార్థ ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ యజ్ఞాదిసాధ్యస్య స్వర్గాదేరపి అనిత్యతాం సాధయన్న పరమా
ర్థతామాహ - ఋగిత్యాదిచతుర్భిః॥ ఋగితి॥ యజ్ఞకర్మేతి యజ్ఞైరాప్తుమిష్టతమం స్వర్గాదికం పరమార్థ
భూతం యది మతమిత్యర్థః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ఏవమితి॥ యా క్రియా నిష్పాద్యత ఇతి క్రియాద్వారా అపూర్వం స్వర్గాది
కం యన్నిష్పాద్యం - తద్వినాశి భవేదిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ తదేవేతి॥ ముక్తిసాధనభూతత్వాదఫలదమిత్యేతన్నాస్తి-
తతశ్చాన్యార్థత్వాత్పరమార్థో న భవతీత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ ధ్యానమితి॥ పరేభ్యో దేహాదిభ్యో వివిచ్యాత్మనశ్చిత్త్రాలం
బనభూతస్య ధ్యేయత్వాద్ధ్యానం భేదకారి - పరమార్థస్తు న భేదవాన్॥ శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః॥
౨౬॥ పరమాత్మాత్మనోరితి॥ జీవపరమాత్మనోరైక్యోపాసనయా తాదాత్మ్యలక్షణో యోగః పరమార్థ ఇత్యేతద
పిమతం మిథ్యైవ - తథాహి - తయోర్భిన్నయోరభిన్నయోర్వా యోగస్స్యాత్ - భిన్నత్వే గవాశ్వయోరివ నైక్య
సంభవః - అభిన్నత్వే చ బింబప్రతిబింబయోరివ ఉపాధివ్యుదాసమాత్రం వినా యోగశబ్దార్థో నాస్తీత్యర్థః॥ ౨౭ ॥

రతి॥ తస్మాదితి ॥ ఏతాని ధనాదీని శ్రేయాంస్యేవ - నతు పరమార్థః - పరమార్థస్తు శ్రూయతాం ॥౨౭॥ పరమార్థమాహ ॥ ఏక ఇతి ॥ ఏకః దేహవాన్ అనేకోపచయరూపః - వ్యాపీ జ్ఞానేన సర్వవ్యాపనస్వభావః - దేవమనుష్యాదీనాం విషమేషు దేహేషు స్థితోఽపి సమః పరస్పరం చ సమః - శుద్ధః స్వతో నిర్మలః - నిర్గుణః సత్త్వాది రహితః - తత్ర హేతుః ప్రకృతేః పరః - జన్మాది షడ్భావవికారరహితః - ఆత్మా చేతనః - సర్వగతః నాశకానామగ్నిజలాదీనాం సౌక్ష్మ్యేణ వ్యాపకః - అతో దాహాదిరహితః - అవ్యయః అఖిలః ॥౨౮॥ పరమేతి ॥ పరమజ్ఞానమయః ప్రకృష్టజ్ఞానస్వరూపః - పరజ్ఞానమయ ఇతి చ పాఠః - పరశబ్దేన విషయజ్ఞానం వ్యావర్త్యతే - సుఖసంవిత్స్వరూప ఇత్యర్థః - అసద్భిర్వినాశిభిః దేవాదినామరూపైః కాలత్రయేఽప్యయుక్తః - విభుర్దేహేంద్రియాణాం స్వామీ - స్వతః స్వరాడితి వా ॥౩౦॥ ఏవమేకో వ్యాపీత్యాదినా - ఆత్మస్వరూపముక్తం - ఇదానీం తస్య దేవాదిరూపేషు ఆత్మపరదేహేషు సతోఽప్యేకప్రకారం యద్విజ్ఞానం విజ్ఞానరూపం అసౌ పరమార్థ ఇత్యాహ ॥ తస్యేతి ॥ దేవాదిదేహస్థితస్యాత్మనస్తద్రూపేణ భిన్నత్వప్రతీతిర్భ్రాంతిరిత్యాహ - ద్వైతిన ఇతి ॥౩౧॥ ఆత్మానోఽహంస్వరూపేణ పరస్పరం భిన్నాః నతు దేవాదిరూపేణ తేషాం తద్రూపత్వస్యోక్తత్వాత్ - కేచిదత్రాత్మనాం స్వరూపభేదో నిషిధ్యత ఇత్యాహుః - తదయుక్తం - తస్యాత్మపరదేహేషు - అహం త్వం చ తథాన్యే చ - తత్ర త్వమహమప్యత్ర - త్వం చాన్యే చేత్యాద్యాత్మబహుత్వవచనవిరోధాత్ - శ్రుతిస్మృతిసూత్రన్యాయవిరోధాచ్చ - యది దేవాదిరూపేణాత్మనాం న భేదః - కథం తర్హి దేవోఽయం మనుష్యోఽయమితి వైషమ్యేణ వ్యవహార ఉపపద్యతే - తత్రాహ ॥ వేణురంధ్రేతి ॥ యథా వేణోరనేకరంధ్రవర్తినాం వాయ్వంశానాం వాయుత్వేనైకాకారాణాం రంధ్రభేదనిష్క్రమణకృతః షడ్జాదిసంజ్ఞాభేదః - ఏవమాత్మనాం జ్ఞానైకాకారాణాం దేవాదిదేహప్రవేశకృతో దేవాదివ్యవహారః - నతు తాద్రూప్యకృతః - అభేదవ్యాపినః - అభేదేన వాయుత్వాకారేణ వ్యాపినః - అత్ర పరమార్థశబ్దేనాత్మైవోచ్యతే ॥ శ్లో ॥ పరమాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః । తైరేవ విగతః శుద్ధః పరమాత్మా నిగ

ద్రవ్యం హి నైతి తద్ద్రవ్యతాం యతః ॥ ౨౬ ॥ తస్మాచ్ఛ్రేయాంస్యశేషాణి నృపైతాని న సంశయః । ప-
రమార్థస్తు భూపాల సంక్షేపాచ్ఛ్రూయతాం మమ ॥ ౨౭ ॥ ఏకో వ్యాపీ సమః శుద్ధో నిర్గుణః ప్రకృతేః
పరః । జన్మవృద్ధ్యాదిరహిత ఆత్మా సర్వగతోఽవ్యయః ॥ ౨౮ ॥ పరమజ్ఞానమయోఽసద్భిర్నామజాత్యాది-
భిర్విభుః । న యోగవాన్న యుక్తోఽభూన్నైవ పార్థివ యోక్ష్యతే ॥ ౩౦ ॥ తస్యాత్మపరదేహేషు సతోఽప్యే-
కమయం హి యత్ । విజ్ఞానం పరమార్థోఽసౌ ద్వైతినోఽతథ్యదర్శినః ॥ ౩౧ ॥ వేణురంధ్రవిభేదేన భేదష్ష

తస్మాదితి ॥ తస్మాచ్ఛ్రేయాంస్యేతాన్యపేక్షితకారణాని భవంతి - నతు పరమార్థరూపాణి - పరమార్థస్త్వాత్మైవేత్యన్వయః ॥౨౭॥ ఏక ఇతి ॥ సహ్యేక ఏవ ప్రతిదేహం భిన్నః - వ్యాపీ సాక్షితయా సర్వవ్యాపకః - సమ ఏకరూపః - నతు జ్ఞానాదిపరిణామైరనేకరూపః - శుద్ధః కర్తృత్వాదికాలుష్యశూన్యః - నిర్గుణః నతు బుద్ధ్యాదిగుణైర్యుక్తః - ప్రకృతేః పరః తదుపాధిశూన్యః - అతో జన్మవృద్ధ్యాదిభిర్దేహాదివికారైరసంస్పృష్టః - అత ఏవ చ సర్వగతః నతు దేహపరిమాణః - అతః అమధ్యమపరిమాణత్వాదవ్యయః ॥౨౮॥ పరమేతి ॥ పరమజ్ఞానమయః నిత్యజ్ఞానరూపః - నతు క్షణికజ్ఞానాత్మా - అసద్భిరవిద్యామయైర్నామజాత్యాదిభిః - వర్తమానభూతభవిష్యత్కాలేషు - న యోగవాన్ యోగశూన్యః - అతో విభురీశ్వరః - స్వతంత్ర ఇత్యర్థః ॥౩౦॥ నను ప్రతిదేహమాత్మనో భేదవికారాదిప్రతీతేః కథమేకత్వసర్వగతత్వాది - తత్రాహ ॥ తస్యేతి ॥ ఆత్మపరదేహేషు తత్తదహంకారావచ్ఛిన్నతయా సర్వత్ర సతోఽప్యేకాకారం యద్విశిష్టం స్వప్రకాశమపరిచ్ఛిన్నం జ్ఞానం - స ఏవ పరమార్థః - భేదప్రతీతేరుపాధినిబంధనత్వాత్ - ద్వైతినో ద్వైతవాదినోఽపరమార్థదర్శినః ॥౩౧॥ ఏతద్దృష్టాంతేనోపపాదయతి - వేణురంధ్రేత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ వేణురంధ్రేతి ॥ అభేదస్య వ్యాపినో వాయోర్యథా వేణురంధ్రోపాధిభేదేన షడ్జర్షభగాంధారస్వరాది వ్యంజన

ద్యత ఇత్యాదిదర్శనాత్ ॥ ౩౨॥ ఉక్తమర్థంవివృణ్వన్ ఉపసంహరతి ॥ ఏకస్వరూపేతి ॥ ఏకస్వరూపభేదః ॥ శ్లో ॥ తస్యాత్మ పరదేహేషుసతోప్యేకమయంహియత్ ॥ విజ్ఞానం - పరజ్ఞానమయ ఇత్యాదినోక్తజ్ఞానైకస్వరూపస్యాత్మనోభేదః దేవాదిరూపః - బాహ్యకర్మావృతిప్రజః బాహ్యకర్మావరణజాతః - ఫలాభిసంధియుక్తంభగవత్యసమర్పితంచ బాహ్యంకర్మ - ఆత్మనస్స్వరూప బహిర్భూతంవా - యథావక్ష్యతి ॥ శ్లో ॥ అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా ॥ శ్లో ॥ తయాతిరోహితత్వాచ్చశక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా । సర్వభూతేషుభూపాలతారతమ్యేనవర్తత ఇతి - దేవాదిభేదశ్చాయం యుగపదనేకేషామేకస్యచ - కాలభేదేన - అపధ్వస్తే ఆవరణే కర్మావరణే - సదేవాదిభేదో నభవతి - దేవాదిభేదోపధ్వస్త ఇతిచపాఠః - యథాహశౌనకః ॥ శ్లో ॥ కర్మిణాంకర్మభేదేన దేవభేదాదయోయతః । కర్మక్షయాదశేషాణాం భేదానాంసంక్షయస్తత ఇతి ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఇత్యుక్త ఇతి ॥ ఇత్యుక్తే ఏవమాత్మనోద్వైతమ్యాభావ ఉక్తే - తుష్ణీంభావసాధిధర్మకత్వభ్రాంత్యాత్మనోద్వైతంచింతయానంమౌనినంవాచానచోదయంతంమహీపతిమభిప్రాయజ్ఞోపి ప్రశ్నిద్వస్తు ద్వైతమ్యాభావవిషయాం కథామువాచ ॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪ ॥ అవాప్తేతి ॥ జ్ఞానతంత్రం అధ్యాత్మశాస్త్రం - అద్వైతవాసనానేతి తర్కయా

జ్ఞాదిసంజ్ఞితః । అభేదవ్యాపినోవాయోస్తథాతస్యమహాత్మనః ॥ ౩౨ ॥ ఏకత్వంరూపభేదస్తుబాహ్యకర్మప్రవృత్తిజః । దేవాదిభేదేపధ్వస్తే నాస్త్యేవావరణేహిసః ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశేచతుర్దశోధ్యాయః. ✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥✥

శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తేమౌనినంభూయశ్చింతయానంమహీపతిమ్ । ప్రత్యువాచాథవిప్రోసావద్వైతాంతర్గతాంకథామ్ ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ శ్రూయతాంనృపశార్దూలయద్గీతమృభుణాపురా । అవబోధంజనయతానిదాఘస్యమహాత్మనః ॥ ౨ ॥ ఋభుర్నామాభవత్పుత్రో బ్రహ్మణఃపరమేష్ఠినః । విజ్ఞాతతత్త్వసద్భావోనిసర్గాదేవభూపతే ॥ ౩ ॥ తస్యశిష్యోనిదాఘోభూత్పులస్త్యతనయఃపురా । ప్రాదాదశేషవిజ్ఞానంసతస్మైపరయాముదా ॥ ౪ ॥ అవాప్తజ్ఞానతంత్రస్యనతస్యాద్వైతవాసనామ్ ॥

త్వాత్తత్తన్నాదసంజ్ఞితోభేదస్తథాతస్యమహతోపరిచ్ఛిన్నస్యాత్మనస్సతః ॥ ౩౨ ॥ ఏకత్వమితి ॥ ఏకత్వం పరమాత్మనః - తస్యరూపభేదస్తు - ఏకస్వరూపభేదస్త్వితిపాఠే - ఏకస్వరూపస్యజ్ఞానమయైకాకారస్య ఆత్మనః భేదస్తు దేవమనుష్యాదిలక్షణోబాహ్యకర్మప్రవృత్తిజః బాహ్యానామాత్మనః పృథగ్భూతానాం దేహేంద్రియాదీనాంయత్కర్మ తస్యప్రవృత్తిః ఫలంతతోజాతః - పాఠాంతరే బాహ్యాదీనాంకర్మభిః ఆవృతిరావరణం తేనప్రజాయత ఇతి బాహ్యకర్మావృతిప్రజో భేదః - నతుస్వతంత్రహేతుః - యస్మాద్దేవాదిభేదే ఆపధ్వస్తే భిద్యతే నేనేతి భేదః అహంకారః - దేవాదిభేదహేతావహంకారావరణే సుషుప్తాదావినష్టే సభేదోనాస్త్యేవ - దేవాదిభేదమధ్యాస్త ఇతిపాఠే బాహ్యకర్మాచరణనిమిత్తో రూపభేదోహంకారఏవదేవాదిభేదమధ్యాస్తే అధికృత్యవర్తతే - స్వతస్తుభేదోనాస్త్యేవ - యస్మాదావరణేపత్యేవభేదః - నాన్యథేత్యర్థః ॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామి విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాంద్వితీయాంశే చతుర్దశోధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్లో ॥ ప్రమాణతర్కతస్సమ్యక్ జ్ఞానమేయవినిశ్చితే । బుద్ధ్యసంభావనోచ్ఛిత్త్యై నిదాఘాఖ్యానమీర్యతే ॥ ఇత్యుక్తఇతి ॥ ఇత్యుక్తేప్రమాణోపపత్తిభ్యామాత్మైక్యే నిరూపితేపి - విపరీతభావనాదైర్ఘ్యాద్బుధ్యసంభావనయామౌనినంతూష్ణీం చింతయానం మహీపతింప్రత్యువాచ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ఋభుర్నామేతి ॥ నిసర్గాత్స్వభావాదేవవిజ్ఞాతః తత్త్వస్యసద్భావోయాథార్థ్యంయేనసః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ అవాప్తేతి ॥ దృష్టాదృష్టయోరాసక్త్యాతస్యాద్వైత వాస

మాస - న తస్యాద్వైతవాసనేతి చ పాఠః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ దివ్యవర్షేతి ॥ అవలోకకః అవలోకయితుమ్॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ సక్త్వితి ॥ యావకః యవవికారః॥ ౧౨॥ కదన్నానీతి ॥ మృష్టం రుచ్యం మధురం వా - సంయావః యవగోధూమవికారో రజ్జురూపో భక్ష్యః - ద్రప్సం దధిఘనేతరత్ - ఫాణితం వికృతగౌళీ॥ ౧౩॥ హే హే శాలినీతి॥ శాలినీ శాలా గృహం తద్వతీ గృహిణీత్యర్థః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ అపీతి ॥ తృప్తిః క్షుత్పిపాసాదినివృత్తిః - తుష్టిరలంబుద్ధిః - మనసః క్షోభాభావః స్వాస్థ్యం అపి తే మనసః స్వాస్థ్యమితి చ పాఠః॥ ౧౭ ॥ క్వేతి ॥ క్వనివాస ఇతి బహువ్రీహిః- యత్ర సాయంగృహ ఇతివత్॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ క్షుత్తృష్ణే ఇతి ॥ బుభుక్షాపిపాసయోరిచ్ఛాత్వేనాంతఃకరణధర్మత్వేపి దేహధర్మత్వాఖ్యా దేహస్థధాతుక్షయత్వాదౌపచారికీ - అశనాయాపిపాసే ప్రాణస్య - శోకమోహౌ మనస ఇతి శ్రు-

సఋభుస్తర్కయామాస నిదాఘస్య నరేశ్వర॥ ౫॥ దేవికాయాస్తటే వీరనగరం నామ వై పురమ్ । సమృద్ధమతిరమ్యం చ పులస్త్యేన నివేశితమ్॥ ౬॥ రమ్యోపవనపర్యంతే స తస్మిన్ పార్థివోత్తమ । నిదాఘో నామ యోగజ్ఞః ఋభుశిష్యోవసత్పురా॥ ౭॥ దివ్యే వర్షసహస్రే తు సమతీతేస్య తత్పురమ్ । జగామ స ఋభుః శిష్యం నిదాఘమవలోకకః ॥ ౮ ॥ స తస్య వైశ్వదేవాంతే ద్వారాలోకనగోచరే । స్థితస్తేన గృహీతార్ఘ్యో నిజవేశ్మ ప్రవేశితః॥ ౯॥ ప్రక్షాళితాంఘ్రిపాణిం తు కృతాసనపరిగ్రహమ్। ఉవాచ స ద్విజశ్రేష్ఠో భుజ్యతామితి సాదరమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఋభుః ॥ భో విప్రవర్య భోక్తవ్యం యదత్ర భవతో గృహే । తత్కథ్యతాం కదన్నేషు న ప్రీతిస్సతతం మమ॥ ౧౧॥ నిదాఘః ॥ సక్తుయావకవాట్యానామపూపానాం చ మే గృహే । యద్రోచతే ద్విజశ్రేష్ఠ తత్త్వం భుంక్ష్వ యథేచ్ఛయా॥ ౧౨॥ ఋభుః ॥ కదన్నాని ద్విజైతాని మృష్టమన్నం ప్రయచ్ఛ మే। సంయావపాయసాదీని ద్రప్సఫాణితవంతి చ॥ ౧౩॥ నిదాఘః॥ హే హే శాలిని మద్గేహే యత్కించిదతిశోభనమ్ । భక్ష్యోపసాధనం మృష్టం తేనాస్యాన్నం ప్రసాదయ॥ ౧౪॥ ఇత్యుక్తా తేన సా పత్నీ మృష్టమన్నం ద్విజస్య యత్ । ప్రసాదితవతీ తద్వై భర్తుర్వచనగౌరవాత్ ॥ ౧౫॥ తం భుక్తవంతమిచ్ఛాతో మృష్టమన్నం మహామునిమ్ । నిదాఘః ప్రాహ భూపాల ప్రశ్రయావనతస్స్థితః॥ ౧౬॥ నిదాఘః ॥ అపి తే పరమా తృప్తిరుత్పన్నా తుష్టిరేవ చ । అపి తే మానసం స్వస్థమాహారేణ కృతం ద్విజ॥ ౧౭॥ క్వనివాసో భవాన్ విప్ర క్వ చ గంతుం సముద్యతః। ఆగమ్యతే చ భవతా కుతస్తచ్చ ద్విజోచ్యతామ్॥ ౧౮॥ ఋభుః ॥ క్షుద్యస్య తస్య భుక్తేన్నే తృప్తిర్బ్రాహ్మణ జాయతే। న మే క్షుదభవత్తృప్తిం కస్మాన్మాం ద్విజ పృచ్ఛసి॥ ౧౯॥ వహ్నినా పార్థివే ధాతౌ క్షపితే క్షుత్సముద్భవః । భవత్యంభసి చ క్షీణే నృణాం తృడపి జాయతే॥ ౨౦॥ క్షుత్తృష్ణే దేహధర్మాఖ్యే న మమైతే యతో ద్విజ । తతః క్షుత్సంభవాభావాత్తృప్తిర

నాం న తర్కయామాస॥ ౫॥ దేవికాయా ఇతి ॥ దేవికాయా నద్యాస్తటే॥ ౬॥ రమ్యేతి ॥ రమ్యా ఉపవనపర్యంతా యస్మిన్ - యోగజ్ఞః కర్మప్రవీణః॥ ౭ ॥ దివ్యవర్షేతి ॥ తుమున్ణ్వులౌ క్రియాయాం క్రియార్థాయామితి ణ్వుల్ - యువోరనాకావిత్యకాదేశః - అవలోకక ఇతి రూపం - అవలోకితుమిత్యర్థః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ తచ్చిత్తపరిజ్ఞానార్థమాహ - భో విప్రవర్యేత్యాదినా॥ ౧౧॥ సక్త్వితి॥ యావకో యవవికారః - వాట్యం వాటీభవం కందమూలఫలాది॥ ౧౨॥ కదన్నానీతి ॥ మృష్టం మధురం - సంయావో గోధూమాదివికారస్తంతుసన్నిభః - ద్రప్సం దధిఘనేతరదిత్యమరః - ఫాణితం వికృతిగౌడీతి హలాయుధః॥ ౧౩॥ హే హే శాలినీతి ॥ శాలిని శ్లాఘ్యే ప్రియే - భక్ష్యస్యోపసాధనం ఉపస్కరణం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ అపీతి ॥ తృప్తిః క్షుత్తృష్ణోపశాంతిః - తుష్టిస్సంతోషః- స్వాస్థ్యం ప్రకృతిస్థం॥ ౧౭॥ క్వేతి॥ క్వనివాసస్తవేతి శేషః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ క్షుత్తృష్ణే ఇతి ॥ దేహధర్మాఖ్యే దేహస్య ధర్మాభ్యాం పార్థివాప్యధాతుక్షయాభ్యాం ఆఖ్యాయమానే - తే చ తద్ద్వారా ప్రాణధర్మాః ॥ శ్రు॥ అశనాయాపిపాసే ప్రాణస్యేతి శ్రుతేః - మమ ప్రాణవ్యతి

తౌ ప్రాణధర్మతోక్తిశ్చ - ప్రాణస్యాంతఃకరణక్రియాశక్తిత్వేనతదభేదాత్ - తృప్తిగ్రహణంతుష్ట్యాదే రుపలక్షణం॥ ౨౧॥ మనస ఇతి ॥ ఏతద్ధర్మత్రయంమేసదాస్తీత్యుపచారః- వస్తుతస్తుమనసఏవస్వస్థతాదయోధర్మాః తస్మాద్యస్యచేతసఇమేధర్మాః - తచ్చేతఇమాంశ్చిత్తధర్మాన్పృచ్ఛ॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ పుమానితి ॥ నాత్రపుంసోఽగగనవత్పరమమహత్త్వేనగమనాగమనాదినిషిధ్యతే - తథాసతి సర్వగతవ్యాపిపదయోః పౌనరుక్త్యాత్ - పూర్వత్రగమనానుమిత్యాపరిమితత్వాభ్యుపగమాత్సూత్రవిరోధాచ్చ - నపరమమహత్త్వమాత్మనః - అయమర్థః - సర్వగతః సర్వత్రదేవాదిదేహావస్థితోఽయమాత్మావ్యాపీ నిరవయవత్వేనాతిసూక్ష్మత్వాత్సర్వాచేతనవ్యాపనశీలః - అతోఽస్య నిరవయవత్వేన ఆకాశవదతిసౌక్ష్మ్యాత్స్వతో గమనాగమనేన భవతః - యథైవ సర్వగతానామమూర్తానాం - జాతిగుణాదీనాం స్వతఃక్రియానాస్తి - కింత్వాశ్రయద్వారాదేశాంతరప్రవృత్తిః- ఏవమమూర్తస్యాత్మనోఽపిచేతనద్వారాదేశాంతరప్రాప్తిః - యథాసవాహనస్యవంగోః - యథోక్తం పూర్వత్ర ॥ శ్లో ॥ అహంత్వంచతథాన్యేచ భూతైరుహ్యామపార్థివ । ఉపభోగనిమిత్తంచ సర్వత్రాగమనక్రియా ఇత్యాది - ఏవం పూర్వాపరావిరోధాదయమేవార్థః - అస్యతవైతద్వచఃకథమర్థవదిత్యన్వయః॥ ౨౪ ॥ అతస్స్వతోగమనాదినసంభవతి- దేహ ఏవగమనాదికర్తేత్యభిప్రాయేణాహ ॥ సోహమితి ॥ యథాహంనగమనాదికర్తా - ఏవంత్వంచాన్యేచాత్మానః - నన్వస్తిహ్యహంగచ్ఛామీతిప్రత్యయః తత్రాహ - నచత్వమితి - యస్త్వయాగమనాదికర్తృత్వేనాభిమతోదేహః - నసత్వం - ఏవముత్తరయోః॥ ౨౫॥ మృష్టమితి ॥ మృష్టంనామృష్టమితిచపాఠః - మృష్టంమేదేయంనామృష్టమితిమయాభిహితే - మృష్టామృష్టాదిభేదః స్వాభావిక ఇతివా - అథౌపాధిక ఇతివా - కిముత్తరమయంవక్ష్యతీతితవజిజ్ఞాసాకృతా-నతుతయోస్స్వాభావికత్వధియేత్యర్థః- తత్రాపిమృష్టామృష్టవిషయే శ్రూయతాం అస్వాభావిక

పినాస్త్యేవమేసదా॥ ౨౧ ॥ మనసస్స్వస్థతాతుష్టిశ్చిత్తధర్మావిమౌద్విజ । చేతసోయస్యతత్పృచ్ఛ
పుమానేభిర్నయుజ్యతే॥ ౨౨॥ క్వనివాసస్తవేత్యుక్తంక్వగంతాసిచయత్త్వయా। కుతశ్చాగమ్యతేత
త్రత్రితయేపినిబోధమే॥ ౨౩॥ పుమాన్సర్వగతోవ్యాపీ ఆకాశవదయంయతః । కుతఃకుత్రక్వగంతా
సీత్యేతదప్యర్థవత్కథమ్॥ ౨౪॥ సోహంనగంతానాగంతానైకదేశనికేతనః । త్వంచాన్యేచనచత్వం
చత్వంనాన్యేనాహమప్యహమ్॥ ౨౫ ॥ మృష్టంనమృష్టమిత్యేషాజిజ్ఞాసామేకృతాతవ । కింవక్ష్యసీతిత

తిక్తస్య ఏతేనస్తః - క్షున్నిమిత్తదుఃఖాభావసామ్యాత్తృప్తిరస్త్యేవేత్యుపచారః - తతఃక్షుత్సంభవాభావాత్తృప్తిరస్త్యేవమేసదేతిపాఠేప్యర్థః॥ ౨౧॥ మనసఇతి ॥ మనసస్స్వస్థతాతుష్టిశ్చేతియత్పృష్టం-ఇమౌతుచిత్తధర్మౌ- అతోయస్యచేతసశ్చిత్తస్యఇమౌధర్మౌ - తచ్చిత్తమేవపృచ్ఛ - నత్వహంపుమాన్ప్రశ్నార్హః - యతఃపుమానేభిః ప్రాణచిత్తధర్మైస్తృప్తితుష్టిస్వాస్థ్యైర్నయుజ్యతే॥ ౨౨॥ ౨౩॥ పుమానితి ॥ వాయువత్క్రమేణసర్వగతత్వంవ్యావర్తయితుంవ్యాపీత్యుక్తం॥ ౨౪॥ సోహమితి ॥ నకేవలమహమేవైవంభూతః - కింతుత్వంచాన్యేచ సర్వేపి- ననుమమచాన్యేషాంచతవచపరిచ్ఛేదగమనాదిప్రతీతేఃకథంప్రత్యక్షవిరుద్ధముచ్యతే- తత్రాహ - నచత్వమితి- యస్త్వం లౌకికఃపరిచ్ఛిన్నఃప్రతీయసేసఏషత్వంనభవసి - యేచాన్యేప్రాదేశికాఃప్రతీయంతేతథావిధాస్తేఅన్యేనభవంతి - అహమపియాదృశస్త్వయాదృష్టఃనతాదృశోహం - కింతుఅహమిత్యాదివ్యవహారగోచరఃపరమాత్మైవ ॥శ్రు॥ ఆత్మైవేదగ్ంసర్వమితిశ్రుతేః - అతఃపూర్వోక్తేనప్రత్యక్షవిరోధః ॥ ౨౫ ॥ యద్యేవం తర్హిమృష్టమేవాన్నంత్వయాకిమర్థంయాచితంతత్రాహ ॥ మృష్టమితి ॥ ఏవంమయోక్తేత్వంకింవక్ష్యసీతి - జిజ్ఞాసాకృతా - కింమృష్టామృష్టప్రస్తావే మయాకృతే - తయోరవస్తుత్వోక్తిద్వారాకిమప్యాత్మతత్త్వంశ్రితంవక్ష్యసీనవేతిపరీక్షాచకృతా - నతుమృష్టార్థితా

త్వమితి భావః ॥ ౨౬ ॥ తదేవాహ - కిమస్వాద్విత్యాదిద్వయేన ॥ కిమస్వాద్వితి ॥ భుంజానస్య కిమన్నం నియమేనాస్వాదు -
అథవా కిమన్నం మృష్టం - న కించిదపీతి భావః - తదేవోపపాదయతి మృష్టమేవేతి - అమృష్టమేవ యదాయతః మృష్టం - త
న్మృష్టమేవ చోద్వేగకారకం - అమృష్టమిత్యేకస్యోభయరూపత్వమస్వాభావికత్వే హేతుః - యథాహి క్షుధితస్య
అమృష్టం కల్మాషాదికం మృష్టం రుచ్యం జాయతే - క్షుదభావే మృష్టాన్నం యావపాయసాదేరప్యుద్విజతే - అతో భో
క్తురవస్థావశాదన్నాదేః రుచ్యత్వారుచ్యత్వే నియతే - అతో మృష్టామృష్టభేదో న స్వాభావిక ఇతి భావః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ త
ర్హి తాదృగన్నం కిం త్వయా భుక్తమిత్యాశంక్య కర్మానీతేన తాదృగన్నేన తాదృగ్దేహ ఏవ స్థైర్యార్థం లిప్యత ఇతి - నాత్మే
త్యాహ ॥ మృణ్మయమితి ॥ ౨౯ ॥ యవేతి ॥ భుక్తస్య యవాద్యన్నస్య స్థూలోంశో మలమూత్రభూతో నిర్గచ్ఛతి - సూ
క్ష్మాంశో మాంసాదిధాతుస్స్యాత్ - సూక్ష్మతరో మనః పోషక ఇతి ద్యోతయితుం పరమాణుశబ్దః - యథాహ ఛాందోగ్యే - అ
న్నమశితం త్రేధా విధీయత ఇత్యాది ॥ ౩౦ ॥ ఉపసంహరతి ॥ తదేతదితి ॥ ఏతత్ ఆత్మనో దేహవ్యతిరిక్తత్వాదికమర్థ
జాతం జ్ఞాత్వా - మృష్టామృష్టవిచారీత్యుపలక్షణం - మృష్టమిదమమృష్టమిదం - దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యాదికర్మకృ
తభేదావలంబి యన్మనః - తదాత్మనాం జ్ఞానైకాకారత్వేన సమత్వావలంబి కార్యం - అనుసంహితం హి సామ్యం ముక్త
యే భవతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ఉక్తమర్థం స్పష్టయతి ॥ ఏకమేవమితి ॥ ఏకముక్తప్రకారేణ ఇదమాత్మస్వరూపం

త్రాపి శ్రూయతాం ద్విజసత్తమ ॥ ౨౬ ॥ కిమస్వాద్వథవా మృష్టం భుంజతోఽస్తి ద్విజోత్తమ । మృష్టమేవ
యదామృష్టం తదేవోద్వేగకారకమ్ ॥ ౨౭ ॥ అమృష్టం జాయతే మృష్టం మృష్టాదుద్విజతే జనః । ఆదిమ
ధ్యావసానేషు కిమన్నం రుచికారకమ్ ॥ ౨౮ ॥ మృణ్మయం హి గృహం యద్వన్మృదాలిప్తం స్థిరం భవేత్ । పా
ర్థివోఽయం తథా దేహః పార్థివైః పరమాణుభిః ॥ ౨౯ ॥ యవగోధూమముద్గాదిఘృతం తైలం పయో దధి ।
గుడం ఫలాదీని తథా పార్థివాః పరమాణవః ॥ ౩౦ ॥ తదేతద్భవతా జ్ఞాత్వా మృష్టామృష్టవిచారి యత్ ।
తన్మనస్సమతాలంబి కార్యం సామ్యం హి ముక్తయే ॥ ౩౧ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ ఇత్యాకర్ణ్య వచస్తస్య పరమా
ర్థాశ్రితం నృప । ప్రణిపత్య మహాభాగో నిదాఘో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౩౨ ॥ ప్రసీద మద్ధితార్థాయ క
థ్యతాం కస్త్వమాగతః । నష్టో మోహస్తవాకర్ణ్య వచాంస్యేతాని మే ద్విజ ॥ ౩౩ ॥ ఋభుః ॥ ఋభు
రస్మి తవాచార్యః ప్రజ్ఞాదానాయ తే ద్విజ । ఇహాగతోఽహం యాస్యామి పరమార్థస్తవోదితః ॥ ౩౪ ॥

యోక్తం - తద్భేదస్యావాస్తవత్వాత్ ॥ ౨౬ ॥ తదేవాహ - కిమిత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః ॥ కిమి
తి ॥ కిమస్వాదు అమృష్టం అథవా కిం మృష్టమన్నం నియతమస్తి - భుంజానస్య పుంసః న కించిదస్తి - తదేవాహ - యన్మృ
ష్టం తదేవ యథా తృప్తస్య ఉద్వేగకారకమమృష్టం భవతి - అతి క్షుధితస్యామృష్టమేవ యావకాది మృష్టం జాయతే ॥
తథైవ - యదా మృష్టాదపి జనః కదాచిదుద్విజతే - తదా ఆదిమధ్యావసానేషు రుచికారకం మృష్టం కిమన్నమస్తి - న కిం
చిదిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ తర్హి కిమితి త్వయా మృష్టమేవ భుక్తం తత్రాహ ॥ మృణ్మయం హీతి ॥ పార్థివైః పరమాణు
భిః సూక్ష్మైరంశైరాలిప్త ఉపబృంహితో భవతి - ప్రారబ్ధకర్మోపస్థాపితం మృష్టమపి దేహనిర్వాహమాత్రోపయోగి
తయా మృష్టం భుక్తం - న తు మృష్టబుద్ధ్యేతి భావః ॥ ౨౯ ॥ దేహధారణే చ తుల్యా ఏవ సర్వే మృష్టామృష్టాః పరమాణవ ఇ
త్యాహ ॥ యవేతి ॥ ౩౦ ॥ త్వయాప్యనయైవ దృష్ట్యా భోక్తవ్యమిత్యాహ ॥ తదేతదితి ॥ మృష్టామృష్టవిచారణశీలం యన్
మనః - తత్సమతాలంబనశీలం కార్యం - యతో మృష్టం భుంజానస్యాపి మనసస్సామ్యం ముక్తయే భవతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥
ఋభురితి ॥ ప్రజ్ఞాదానాయేతి వాసుదేవస్సర్వమిత్యాకారక ప్రజ్ఞాప్రదానాయేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాంత

జ్ఞానైకాకారత్వేన ఏకం సమం విద్ధి - న భేది దేవాదిభేదరహితం - క్షుత్పిపాసాదిభేదరహితం చ విద్ధి - కించ చేతనాచేతనాత్మకం సకలం జగత్ ॥ శ్లో ॥ వాసనాద్వాసుదేవస్య వాసితం తే జగత్త్రయం । సర్వభూతనివాసోఽసి వాసుదేవ నమోఽస్తు తే ఇత్యేవం వసనాద్వాసుదేవపదాభిధేయస్య పరమాత్మనః స్వరూపం శరీరం విద్ధి - పరస్య బ్రహ్మణో రూపం పురుషః - తాని సర్వాణి తద్వపుః - తత్సర్వం వై హరేస్తనుః - యస్యాత్మా శరీరమిత్యాది - ఆత్మస్వరూపనిరూపణప్రకరణనిగమే - తన్మనస్సమతాలంబి కార్యం సామ్యం హి ముక్తయే ఇతి వచనాదేవ ఏకమిదం విద్ధీత్యాదిష్వాత్మనాం ముక్తౌ త్వం జ్ఞానైకాకారతయా సమత్వమేవ - న తు స్వరూపైక్యమిత్యవగంతవ్యం - చిదచిదాత్మకస్య జగతో వాసుదేవశరీరత్వవచనాదాత్మపరమాత్మనోశ్చ భేదో మహర్షిణాభిప్రేత ఇత్యనుసంధేయం॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః

ఉక్తస్యాత్మసామ్యస్య దర్శనం చిరకాలయోగసాధ్యమిత్యనంతరాధ్యాయేనోచ్యతే - ఋభురిత్యాదినా - ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ నరాధిపఇతి ॥ నరాధిపోఽత్ర కతమ ఇతి నైకస్మిన్నప్యాత్మని నరాధిపత్వాదివిశేషం పశ్యామీతి భావః॥ ౬॥ భావాపరిజ్ఞానాదాహ ॥ యోఽయమితి ॥ పరిలోకః పరిజనః॥ ౭॥ ఏతౌ హీతి ॥ అయమయమితి హస్తముద్రయా దర్శితౌ - నమయా గజత్వేన రాజత్వేన చ ఏతావాత్మానౌ దృష్టౌ - అహం తు నిర్వాణజ్ఞానమయావేతౌ పశ్యామీతి భావః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఉపరీతి ॥ ఆరోహణక్రియయైవోత్తరం దర్శయన్ తదతిక్రమదోషం పరిహరతి॥

ఏకమేవమిదం విద్ధి న భేది సకలం జగత్ । వాసుదేవాభిధేయస్య స్వరూపం పరమాత్మనః॥ ౩౫॥ తథేత్యుక్త్వా నిదాఘేన ప్రణిపాతపురస్సరమ్ । పూజితః పరయా భక్త్యా ఇచ్ఛాతః ప్రయయావృభుః॥ ౩౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

బ్రాహ్మణః ॥ ఋభుర్వర్షసహస్రే తు సమతీతే నరేశ్వర । నిదాఘజ్ఞానదానాయ తదేవ నగరం యయౌ॥ ౧॥ నగరస్య బహిస్సోఽథ నిదాఘం దదృశే మునిః। మహాబలపరీవారే పురం విశతి పార్థివే॥ ౨॥ దూరే స్థితం మహాభాగం జనసమ్మర్దవర్జకమ్। క్షుత్క్షామకంఠమాయాంతమరణ్యాత్ససమిత్కుశమ్॥ ౩॥ దృష్ట్వా నిదాఘం స ఋభురుపగమ్యాభివాద్య చ । ఉవాచ కస్మాదేకాంతే స్థీయతే భవతా ద్విజ॥ ౪॥ నిదాఘః ॥ భోభో విప్ర జనసమ్మర్దో మహానేష నరేశ్వరః । ప్రవివిక్షుః పురం రమ్యం తేనాత్ర స్థీయతే మయా॥ ౫॥ ఋభుః ॥ నరాధిపోఽత్ర కతమః కతమశ్చేతరో జనః । కథ్యతాం మే మహాభాగ త్వం మహాభిజ్ఞో మతో మమ॥ ౬॥ నిదాఘః ॥ యోఽయం గజేంద్రమున్మత్తమద్రిశృంగసముచ్ఛ్రితం । అధిరూఢో నరేంద్రోఽయం పరిలోకస్తథేతరః॥ ౭॥ ఋభుః ॥ ఏతౌ హి గజరాజానౌ యుగపద్దర్శితౌ మమ । భవతా న విశేషేణ పృథక్చిహ్నోపలక్షితౌ॥ ౮ ॥ తత్కథ్యతాం మహాభాగ విశేషో భవతానయోః । జ్ఞాతుమిచ్ఛామ్యహం కోఽత్ర గజః కో వా నరాధిపః॥ ౯॥ నిదాఘః ॥ గజో యోఽయమధో బ్రహ్మన్నుపర్యస్యైష భూపతిః । వాహ్యవాహకసంబంధం కో న జానాతి వై ద్విజ॥ ౧౦॥ ఋభుః ॥ జానామ్యహం యథా బ్రహ్మంస్తథా మామవబోధయ । అధశ్శబ్దనిగద్యం కిం కించోర్ధ్వమభిధీయతే॥ ౧౧ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ ఇత్యుక్తస్సహసారుహ్య నిదాఘః ప్రాహ తం ఋభుమ్ । శ్రూయతాం కథయామ్యేష యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥ ౧౨॥ ఉపర్యహం యథా రాజా త్వ

ర్ష్వ తేతి ప్రశ్రుతేః॥ ౩౪॥ తదేవాహ ॥ ఏకమితి॥ న భేది భేదవన్న భవతి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః

ఋభురితి ॥ వర్షసహస్రే సమతీతే నిదాఘజ్ఞానదానాయ యయావితి వదన్నాత్మైక్యభూతజ్ఞానస్య చిరకాలబహూపదేశాపేక్షితయా అతిదుర్లభతాం దర్శయతి॥ ౧॥ ౨॥ దూరేస్థితమితి ॥ అస్పృశ్యస్పర్శాశంకయా జనసమ్మర్దవర్జకం - క్షుధా క్షామః కృశః కంఠో యస్య తం॥ ౩॥ దృష్ట్వేతి ॥ ఆచార్యత్వం స్వీయం ప్రచ్ఛాదయితుం అభివాద్య॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ య ఇతి ॥ పరిలోకః పరిజనః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨ ॥ ఉపరీతి ॥ తమపర్యాణో వాహః

ష్టాన్త ఇతి ॥ ౧౩ ॥ త్వమితి ॥ కతమస్త్వమహన్తథేతి ఆత్మనో దేహరూపభేదాత్మైవకః - త్వమహంశబ్దయోరర్థో దేహాద్విలక్షణ ఇతి భావః ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ నాన్యస్యేతి ॥ అద్వైతం దేవాద్యద్వైతరాహిత్యమ్ ॥ ౧౬ ॥ తవేతి ॥ శుశ్రూషణాదృతః శుశ్రూషణేనాదృతవాన్ - పిండః పృథగ్యతః పుంసః శిరః పాణ్యాదిలక్షణ ఇతి ప్రక్రమాత్ - శుశ్రూషణాత్ హృత ఇతి పాఠే శుశ్రూషణేన వశీకృతః - ఆదృత ఇతి కర్తరి రూపమ్ ॥ ౧౭ ॥ తదేతదితి ॥ తత్తస్మాత్ - అద్వైతం దేవాదిభేదరహితం జ్ఞానైకాకారం తదేతదాత్మస్వరూపం అభ్యాసం తే సంక్షేపేణోపదిష్టమ్ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ సర్వభూతానీతి ॥ సర్వభూతాని సర్వాన్ ఆత్మనః సురనరత్వాదిభేదరాహిత్యేన స్వాత్మనో భేదేన సమత్వేనాపశ్యత్ - న త్వైకత్వేన - తథా సతి సర్వభూతాన్యాత్మన ఇతి పదద్వైయర్థ్యప్రసంగః - తథా - బ్రహ్మ - అభేదేన తాదాత్మ్యేన - అపశ్యత్ ॥ ౨౦ ॥ తథేతి ॥ ఆత్మేతి తూపగచ్ఛంతి గ్రాహయంతి చేతి సూత్రాత్ సర్వగతం తత్తత్కార్యానుగుణ్యేన తత్తద్దేవాదిదేహగతమాత్మతత్త్వముక్తప్రకారం జానన్ - తుల్యాత్మరిపుబాంధవో భవ ॥ ౨౧ ॥ సితనీలేతి ॥ ఏకస్సన్ జ్ఞానైకాకారో నైకరూపస్సన్ దేవాదిదేహప్రవేశాత్తత్తద్రూపేణ భ్రాన్త్యా పృథక్పృథగ్దృశ్యతే ॥ ౨౨ ॥ అథ సకలం జగద్వాసుదేవాభిధేయస్య స్వరూపం పరమాత్మన ఇతి పూర్వాధ్యాయోక్తం సర్వస్య భగవదాత్మకత్వం నిగమయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ యదిహాస్తి కించిత్ తత్సమస్తమేకోఽచ్యుత ఏవ తదాత్మకమిత్యర్థః - తస్మాత్తతః పరముత్కృష్టం అన్యద్వ్యతిరిక్తం చ నాస్తి - తతోన్యదుత్కృష్టం నాస్తి వా - సర్వాత్మనాం పూర్వోక్తం జ్ఞానాకారం తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే తస్యాహం నాధికరణ్యేనాహంత్వమాదీనాం సర్వేషాం జ్ఞానమేవాకార ఇత్యుపసంహారః - దేవాద్యాకారభేదేన ఆత్మసు భేదమోహం పరిత్యజేత్యాహ - సోహమితి - న త్వాత్మస్వరూపభేదోఽసిద్ధ్యతే - తథా సతి దేహాతిరిక్తోపదేశ్యస్వరూపేణ అహం త్వం సర్వమేతదాత్మస్వరూపమితి భేదనిర్దేశో న ఘటతే - దేహాత్మవివేకవిషయశ్చాయముపదేశః - కుతః - పిండః పృథగ్యతః పుంసః శిరః పాణ్యాదిలక్షణ ఇ

మధఃకుంజరో౽జయథా । అవబోధాయ తే బ్రహ్మన్ దృష్టాన్తో దర్శితో మయా ॥ ౧౩ ॥ ఋభుః ॥ త్వం రాజేవ ద్విజశ్రేష్ఠ స్థితో౽హం గజవద్యది । తదేవం త్వం మమాచక్ష్వ కతమస్త్వమహం తథా ॥ ౧౪ ॥ ఇత్యుక్తస్త్వరితస్తస్య ప్రగృహ్య చరణావుభౌ । నిదాఘః ప్రాహ భగవానాచార్యస్త్వమృభుర్ధ్రువమ్ ॥ ౧౫ ॥ నాన్యస్యాద్వైతసంస్కారసంస్కృతం మానసం తథా । యథాచార్యస్య తేన త్వాం మన్యే ప్రాప్తమహం గురుమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఋభుః ॥ తవోపదేశదానాయ పూర్వశుశ్రూషణాదృతః । గురుస్నేహాదృభుర్నామ నిదాఘ సముపాగతః ॥ ౧౭ ॥ తదేతదుపదిష్టం తే సంక్షేపేణ మహామతే । పరమార్థసారభూతం యత్తదద్వైతమశేషతః ॥ ౧౮ ॥ ఏవముక్త్వా యయౌ విద్వాన్ నిదాఘం స ఋభుర్గురుః । నిదాఘోప్యుపదేశేన తేనాద్వైతపరో౽భవత్ ॥ ౧౯ ॥ సర్వభూతాన్యభేదేన దదృశే స తదాత్మనః । తథా బ్రహ్మపరో ముక్తిమవాప పరమాం ద్విజః ॥ ౨౦ ॥ తథా త్వమపి ధర్మజ్ఞ తుల్యాత్మరిపుబాంధవః । భవ సర్వగతం జానన్నాత్మానమవనీపతే ॥ ౨౧ ॥ సితనీలాదిభేదేన యథైకం దృశ్యతే నభః । భ్రాన్తదృష్టిభిరాత్మాపి తథైకస్సన్ పృథక్పృథక్ ॥ ౨౨ ॥ ఏకస్సమస్తం యదిహాస్తి కించిత్తదచ్యుతో నాస్తి పరం తతో౽న్యత్ । సో౽హం స చ త్వం స చ సర్వమేతదాత్మస్వరూపం త్యజ భేదమోహమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఇతీరితస్తేన స రా

థం పరిహరతి - దృష్టాన్తో దర్శిత ఇతి ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ఇత్యుక్త ఇతి ॥ తదేవం త్వం మమాచక్ష్వ కతమస్త్వమహం తథేతి సాక్షేపోక్త్యా - న త్వం త్వం నాన్యో నాహమప్యహమితి పూర్వం యదుక్తం త్వమహమిత్యాదిభేదో మిథ్యేతి తదేవం స్మారితస్సన్ - తస్య చరణౌ ప్రగృహ్య క్షమాపయన్ నిదాఘ ఆహ - ధ్రువం త్వం మమాచార్య ఇతి ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ తథేతి ॥ సర్వగతం సర్వత్రాధిష్ఠానత్వేన అనుగతమ్ ॥ ౨౧ ॥ అప్రత్యక్షస్యాప్యాత్మని ప్రత్యక్షం భేదభ్రమం ఆకాశదృష్టాన్తేన సంభావయన్నుపదిష్టమర్థం నిగమయతి - సితనీలేత్యాది ద్వాభ్యామ్ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ఇతీరిత ఇతి ॥ జాతిస్మరణేనాప్తబోధో౽పి పూర్వభరతజన్మస్మరణేన సహితతదవసరభేదేన యదుపదిష్టం జ్ఞానం తదేవ యోగ

తిప్రక్రమాత్॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఇతీతి॥ సారవృత్తంసారభూతంవృత్తం- సంసరణేప్యాత్మమోహం నైతి - ముక్తియోగ్యశ్చ ముక్తిసామ్రాజ్యయోగ్యశ్చభవతీత్యన్వయః॥ ౨౫ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - షోడశోధ్యాయః

జవర్యస్తత్యాజభేదంపరమార్థదృష్టిః। సచాపిజాతిస్మరణాప్తబోధస్తత్రైవజన్మన్యపవర్గమాప॥
౨౪॥ ఇతిభరతనరేంద్రసారవృత్తంకథయతియశ్చశృణోతిభక్తియుక్తః। సవిమలమతిరేతినాత్మమోహంభవతిచసంసరణేషుముక్తియోగ్యః॥ ౨౫ ॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - షోడశోధ్యాయః.

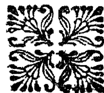
శ్రీభ్రంశహేతుభూతప్రారబ్ధకర్మావసానే సత్యస్మిన్ జన్మన్యావిర్భూతమతస్తత్రైవ జన్మన్యపవర్గమాప॥ ౨౪॥ తచ్చరితవక్తృశ్రోతౄరపి తదేవఫలమాహ॥ ఇతీతి॥ ౨౫॥

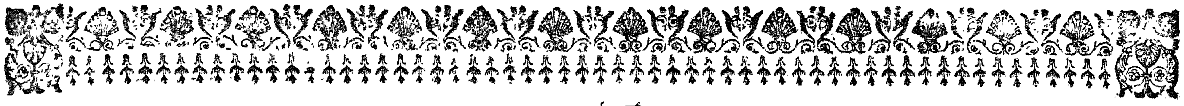
ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం -
శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - షోడశోధ్యాయః.

శ్లో॥ పరానందపదాంభోజ శ్రీధర శ్రీధరో హరిః। పురాణే వైష్ణవే వ్యాఖ్యాం ద్వితీయాంశస్య చాకరోత్॥

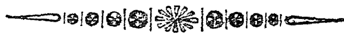
ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

ద్వితీయాంశస్సమాప్తః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - తృతీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

ఉక్తః ప్రథమేంశే ప్రజాసర్గః - ద్వితీయేతు తచ్ఛేషప్రియవ్రతవంశప్రసక్తః సృష్టానామావాసభూతో లోకసన్నివేశః- అథతృతీయచతుర్థయోర్వైదికః మనువ్యాసాదిప్రవర్తితో ధర్మః తత్స్థాపకః క్షత్రవంశశ్చక్రమాదుచ్యతే- అత్రాంశద్వయోక్తార్థానువాదపూర్వకమన్వంతరాదిపృచ్ఛతి॥ కథితేతి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ అతీతేతి॥ అతీతానాగతయోరేవ వర్తమానస్యాంతర్భావాన్న పృథగుక్తిః ఇహవారాహే కల్పే॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ స్వాయంభువమితి॥ స్వాయంభువం కథితం ప్రథమాంశే - తత్ర హి తస్య మనోర్వంశ్యాః ప్రియవ్రతాద్యా ఉక్తాః - దేవాశ్చ యామాఖ్యా ద్వాదశ - ఇంద్రస్తు విశ్వభుగాఖ్యః॥ శ్లో॥ తేషామింద్రస్తదాహ్యాసీత్ విశ్వభుక్ప్రథమస్స్మృతః ఇతి వాయూక్తేః- ఋషయో మరీచ్యాద్యాః॥ ౮॥ అత ఇతి॥ తత్సుతాః మనుపుత్రాః - అన్యతృతీయయోర్దేవగణానాం ద్వాదశకత్వోక్తేర్ద్వితీయేపి ద్వాదశకత్వం జ్ఞేయం॥ శ్లో॥ ద్వితీయే చ తృతీయే చ ద్వాదశ ద్వౌగణౌ స్మృతావితి వాయూక్తేః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧.

మైత్రేయః ॥ కథితా గురుణా సమ్యగ్భూసముద్రాదిసంస్థితిః । సూర్యాదీనాం చ సంస్థానం జ్యోతిషామపి విస్తరాత్ ॥ ౧॥ దేవాదీనాం తథా సృష్టిః ఋషీణాం చాపి వర్ణితా । చాతుర్వర్ణ్యస్య చోత్పత్తిస్తిర్యగ్యోనిగతస్య చ॥ ౨ ॥ ధ్రువప్రహ్లాదచరితం విస్తరాచ్చ త్వయోదితమ్ । మన్వంతరాణ్యశేషాణి శ్రోతుమిచ్ఛామ్యనుక్రమాత్ ॥ ౩॥ మన్వంతరాధిపాంశ్చైవ శక్రదేవపురోగమాన్ । భవతా కథితానేతాన్ శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం గురో॥ ౪॥ శ్రీపరాశరః॥ అతీతానాగతానీహ యాని మన్వంతరాణి వై। తాన్యహం భవతస్సమ్యక్కథయామి యథాక్రమమ్॥ ౫॥ స్వాయంభువో మనుః పూర్వం పరస్స్వారోచిషస్తథా। ఉత్తమస్తామసశ్చైవ రైవతశ్చాక్షుషస్తథా॥ ౬॥ షడేతే మనవోఽతీతాస్సాంప్రతంతు రవేస్సుతః। వైవస్వతోఽయం యస్యైతత్సప్తమం వర్తతేఽంతరమ్॥ ౭ ॥ స్వాయంభువంతు కథితం కల్పాదావంతరం మయా । దేవాస్తత్ర ఋషయశ్చైవ యథావత్కథితా మయా॥ ౮ ॥ అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి మనోస్స్వారోచిషస్య తు । మన్వంతరాధిపాన్సమ్యగ్దేవర్షీంస్తత్సుతాంస్తథా॥ ౯ ॥ పారావతాస్సతుషితా దేవాస్స్వారోచిషేంతరే । విపశ్చిత్తత్ర దేవేంద్రో మైత్రేయాసీన్మహాబలః॥ ౧౦॥ ఊర్జస్తంబస్తథా ప్రాణో దత్తోల్లిఋషభస్తథా। నిస్వరశ్చార్వరీవాంశ్చ తత్ర సప్తర్షయోఽభవన్॥

శ్లో॥ ఉక్తాంశద్వయతస్సర్గో భూతానాం భూవిభాగతః। స్థితిహేతుర్మనువ్యాససద్ధర్మాదిరథోచ్యతే ॥ అంశద్వయోక్తానువాదపూర్వకం మన్వంతరాణి పృచ్ఛతి॥ కథితేత్యాదిచతుర్భిః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ అతీతేతి॥ ఇహ వర్తమానకాలే చ యన్మన్వంతరం తచ్చ కథయామి॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ స్వాయంభువమితి॥ కల్పస్యాదావుపక్రమే - స్వాయంభువమన్వంతరం - తత్తు కథితం ప్రథమాంశే - దేవాస్తత్ర యామాఖ్యా ద్వాదశ - ఋషయో మరీచ్యాద్యాః - చశబ్దాత్ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రా ఉక్తాః - ఇంద్రస్తు విశ్వభుక్సంజ్ఞః॥ శ్లో॥ తేషామింద్రస్తథాహ్యాసీద్విశ్వభుక్ప్రథమస్స్మృత ఇతి వాయూక్తేః॥ ౮॥ అత ఊర్ధ్వమితి॥ దేవర్షీన్ దేవానృషీంశ్చ- తత్సుతాన్ మనోః పుత్రాన్॥ ౯॥ పారావారా ఇతి ॥ పారావతా ఇతి చ పాఠః - విపశ్చిత్సంజ్ఞో దేవేంద్రః॥ ౧౦॥ ఊర్జస్తంబ ఇతి ॥ దత్తోల్లిరితి

౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ వసిష్ఠేతి ॥ వసిష్ఠతనయాః రజోగాత్రాద్యాస్సప్తోక్తాః ప్రథమాంశే॥ ౧౫॥ ౧౬ ॥ శిబిరితి ॥ శత యజ్ఞోపలక్షణ ఇతి శతాశ్వమేధకర్తృత్వేనోపలక్షితం సహస్రాక్షత్వవజ్రిత్వాదికం చిహ్నం సర్వేషామింద్రాణాం సమం॥ శ్లో॥ సర్వమన్వంతరేంద్రాస్తే విజ్ఞేయాస్తుల్యలక్షణా ఇతి వాయూక్తేః ॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ స్వారోచిష ఇతి ॥ ఆదిసర్గే ప్రథమషష్ఠమనోరన్వయస్యోక్తత్వాత్ - ఇహ స్వారోచిషాది చతుష్కస్యాన్వయమాహ - ప్రియవ్రతాన్వయా ఇతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ విష్ణుశక్తిరితి॥

౧౧ ॥ చైత్రకింపురుషాద్యాశ్చ సుతాస్స్వారోచిషస్య తు । ద్వితీయమేతద్వ్యాఖ్యాతమంతరం శృణు చోత్తమమ్॥ ౧౨॥ తృతీయేప్యంతరే బ్రహ్మన్నుత్తమో నామ యో మనుః । సుశాంతిర్నామ దేవేంద్రో మైత్రేయాసీత్సురేశ్వరః ॥ ౧౩ ॥ సుధామానస్తథా సత్యాశ్శివాశ్చాథ ప్రతర్దనాః । వశవర్తినశ్చ పంచైతే గణా ద్వాదశకాస్స్మృతాః॥ ౧౪ ॥ వసిష్ఠతనయాస్తత్ర సప్త సప్తర్షయోఽభవన్ । అజః పరశుదివ్యాద్యాస్తథోత్తమమనోస్సుతాః ॥ ౧౫ ॥ తామసస్యాంతరే దేవాస్సుపారా హరయస్తథా । సత్యాశ్చ సుధియశ్చైవ సప్తవింశతికా గణాః॥ ౧౬ ॥ శిబిరింద్రస్తథా చాసీచ్ఛతయజ్ఞోపలక్షణః । సప్తర్షయశ్చ యే తేషాం సప్త నామాని మే శృణు॥ ౧౭ ॥ జ్యోతిర్ధామా పృథుః కావ్యశ్చైత్రోఽగ్నిర్ధనకస్తథా । పీవరశ్చర్షయో హ్యేతే సప్త తత్రాపి చాంతరే ॥ ౧౮ ॥ నరః ఖ్యాతిః కేతురూపో జానుజంఘాదయస్తథా । పుత్రాస్తు తామసస్యాసన్ రాజానస్సుమహాబలాః॥ ౧౯ ॥ పంచమే చాపి మైత్రేయ రైవతో నామ నామతః । మనుర్విభుశ్చ తత్రేంద్రో దేవాంశ్చైవాంతరే శృణు॥ ౨౦॥ అమితాభా భూతరయా వైకుంఠాస్సుమేధసః । ఏతే దేవగణాస్తత్ర చతుర్దశ చతుర్దశ॥ ౨౧॥ హిరణ్యరోమా వేదశ్రీరూర్ధ్వబాహుస్తథాపరః । వేదబాహుస్సుధామా చ పర్జన్యశ్చ మహామునిః ॥ ఏతే సప్తర్షయో విప్ర తత్రాసన్ రైవతేఽన్తరే॥ ౨౨ ॥ బలబంధుశ్చ సంభావ్యస్సత్యకాద్యాశ్చ తత్సుతాః । నరేంద్రాస్సుమహావీర్యా బభూవుర్మునిసత్తమ॥ ౨౩॥ స్వారోచిషశ్చోత్తమశ్చ తామసో రైవతస్తథా । ప్రియవ్రతాన్వయా హ్యేతే చత్వారో మనవస్స్మృతాః॥ ౨౪॥ విష్ణుమారాధ్య తపసా స రాజర్షిః ప్రియవ్రతః । మన్వంతరాధిపానేతాన్ లబ్ధవానాత్మవంశజాన్॥ ౨౫ ॥ షష్ఠే మన్వంతరే చాసీచ్చాక్షుషాఖ్యస్తథా మనుః । మనోజవస్తథైవేంద్రో దేవానపి నిబోధ మే॥ ౨౬॥ ఆప్యాః ప్రసూతా భవ్యాశ్చ పృథుకాశ్చ దివౌకసః । మహానుభావా లేఖాశ్చ పంచైతే హ్యష్టకా గణాః॥ ౨౭॥ సుమేధా విరజాశ్చైవ హవిష్మానుత్తమో మధుః । అతినామా సహిష్ణుశ్చ సప్తాసన్నితి చర్షయః॥ ౨౮ ॥ ఊరుః పూరుశ్శతద్యుమ్నప్రముఖాస్సుమహాబలాః । చాక్షుషస్య మనోః పుత్రాః పృథివీపతయోఽభవన్॥ ౨౯॥ వివస్వతస్సుతో విప్ర శ్రాద్ధదేవో మహాద్యుతిః । మనుస్సంవర్తతే ధీమాన్ సాంప్రతం సప్తమేఽన్తరే॥ ౩౦॥ ఆదిత్యవసురుద్రాద్యా దేవాశ్చాత్ర మహామునే । పురందరస్తథైవాత్ర మైత్రేయ త్రిదశేశ్వరః॥ ౩౧॥ వసిష్ఠః కాశ్యపోఽథాత్రిర్జమదగ్నిస్సగౌతమః । విశ్వామిత్రభరద్వాజౌ సప్త సప్తర్షయోఽత్ర తు ॥ ౩౨ ॥ ఇక్ష్వాకుశ్చ నృగశ్చైవ ధృష్టశ్శర్యాతిరేవ చ । నరిష్యంతశ్చ విఖ్యాతో నాభాగోఽరిష్ట ఏవ చ॥ ౩౩॥ కరూషశ్చ పృషధ్రశ్చ వసుమాన్ లోకవిశ్రుతః । మనోర్వైవస్వతస్యైతే నవ పుత్రాస్సుధార్మికాః॥ ౩౪ ॥ విష్ణుశ్శక్తిరనౌప

తి చ పాఠః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ సుధామాన ఇతి॥ ద్వాదశకాః ద్వాదశనామైకైకశో గణా ఇత్యేవం పంచైతే గణాస్స్మృతాః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తామసస్యేతి ॥ సప్తవింశతికాః సప్తవింశతిగణాః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ తదేవం స్వాయంభువాదిమన్వంతరేషు మనవస్తత్పుత్రా దేవా ఇంద్రస్సప్తర్షయ ఇత్యేవం పంచకమనుక్రాంతం - ఇదానీం ప్రథితమన్వంతరే తేషాం మన్వాదీ

విష్ణుశక్తిర్విష్ణోరంశః - దేవత్వేన మన్వాదిజగద్రక్షకేణ యజ్ఞాదిదేవతారూపేణాధితిష్ఠతి - మన్వాదీనితి శేషః॥ ౩౫॥ అంశేనేతి॥ తస్య విష్ణోరంశేన స్వాయంభువేంతరే యజ్ఞో జజ్ఞే - తస్యేతి పుంలింగనిర్దేశః పాఠాంతరే కథంజజ్ఞ ఇత్యత్రాహ- ఆకూత్యామితి॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ విష్ణుత్వమేవ వివృణోతి॥ సర్వేచేతి॥ ౪౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

౧॥ సూర్యస్యేతి అష్టమమనోః ప్రసంగాద్యమాదీనాంచ జన్మేతిహాసః॥ ౨ ॥ అసహంతీతి॥ ఛాయా ప్రతికృతిః ఛాయావదత్యంతసదృశీం కాంచిత్ స్త్రియంకృత్వా శుశ్రూషణే న్యయుఙ్క్త॥ ౩॥ ౪॥ ఛాయాసంజ్ఞేతి॥ ఛాయారూపా సంజ్ఞా - స్వపుత్రపక్షపాతినీమపితాయామాత్మానం పదాజిఘాంసతే - యమాయ - తవపాదః పతత్వితి యదా శాపం దదౌ

మ్యాసత్త్వోద్రిక్తాస్థితౌ స్థితా। మన్వంతరేష్వశేషేషు దేవత్వేనాధితిష్ఠతి॥ ౩౫॥ అంశేన తస్యాజజ్ఞేసౌ యజ్ఞస్స్వాయంభువేంతరే। ఆకూత్యాం మానసో దేవ ఉత్పన్నః ప్రథమేంతరే॥ ౩౬॥ తతః పునస్సవై దేవః ప్రాప్తే స్వారోచిషేంతరే। తుషితాయాం సముత్పన్నో హ్యజితస్తుషితైస్సహ ॥ ౩౭॥ ఔత్తమే చాంతరే చాపి తుషితస్తు పునస్సవై। సత్యాయామభవత్సత్యస్సత్యైస్సహ సురోత్తమైః॥ ౩౮ ॥ తామసస్యాంతరే చాపి సంప్రాప్తే పునరేవహి। హర్యాయాం హరిభిస్సార్ధం హరిరేవ బభూవహ॥ ౩౯॥ రైవతేప్యంతరే దేవస్సంభూత్యాం మానసోభవత్। సంభూతో మానసైస్సార్ధం దేవైర్దేవవరో హరిః॥ ౪౦ ॥ చాక్షుషస్యాంతరే దేవో వైకుంఠః పురుషోత్తమః। వికుంఠాయామసౌ జజ్ఞే వైకుంఠైర్దైవతైస్సహ॥ ౪౧ ॥ మన్వంతరేత్ర సంప్రాప్తే తథా వైవస్వతే ద్విజ। వామనః కాశ్యపాద్విష్ణురదిత్యాం సంబభూవహ॥ ౪౨॥ త్రిభిః క్రమైరిమాన్లోకాన్జిత్వాయేన మహాత్మనా। పురందరాయ త్రైలోక్యందత్తం నిహతకంటకమ్॥ ౪౩॥ ఇత్యేతాస్తనవస్తస్య సప్తమన్వంతరేషు వై। సప్తచైవాభవన్విప్ర యాభిస్సంవర్ధితాః ప్రజాః॥ ౪౪॥ యస్మాద్విష్టమిదం సర్వం తస్యశక్త్యా మహాత్మనః। తస్మాత్స ప్రోచ్యతే విష్ణుర్విశేర్ధాతోః ప్రవేశనాత్॥ ౪౫॥ సర్వేచ దేవా మనవస్సమస్తాస్సప్తర్షయో యే మనుసూనవశ్చ। ఇంద్రశ్చ యోయం త్రిదశేశభూతో విష్ణోరశేషాస్తు విభూతయస్తాః॥ ౪౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - ప్రథమోధ్యాయః

మైత్రేయః ॥ ప్రోక్తాన్యేతాని భవతా సప్తమన్వంతరాణి వై। భవిష్యాణ్యపి విప్రర్షే మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౧॥ శ్రీపరాశరః ॥ సూర్యస్య పత్నీ సంజ్ఞాభూత్తనయా విశ్వకర్మణః। మనుర్యమో యమీ చైవ తదపత్యాని వై మునే॥ ౨॥ అసహంతీ తు సా భర్తుస్తేజశ్ఛాయాం యుయోజ వై। భర్తుశ్శుశ్రూషణేరణ్యం స్వయంచ తపసే యయౌ ॥ ౩ ॥ సంజ్ఞేయమిత్యథార్కశ్చ ఛాయాయామాత్మజత్రయమ్। శనైశ్చరం మనుంచాన్యం తపతీంచాప్యజీజనత్ ॥ ౪ ॥ ఛాయాసంజ్ఞా దదౌ శాపం యమాయ కుపి

తాం అధిష్ఠాతారం విష్ణోరంశావతారమాహ - విష్ణుశక్తిరిత్యాదియావత్సమాప్తిః॥ విష్ణుశక్తిరితి ॥ దేవత్వేన యజ్ఞాదిదేవతారూపేణ విష్ణోస్స్వరూపభూతాశక్తిః ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪ ॥ విష్ణోర్మన్వాద్యధిష్ఠాతృత్వం తేషాం విష్ణుశక్త్యావేశాద్విభూతిమత్త్వం విష్ణునామనిరుక్త్యా దర్శయతి - యస్మాదిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యస్మాదితి॥ ప్రవేశనాత్ ప్రవేశనార్థాత్వాదిత్యర్థః॥ ౪౫॥ ౪౬ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

౧॥ అష్టమోపి మనుస్సూర్యస్యైవపుత్ర ఇతివక్తుమితిహాసమాహ - సూర్యస్యేత్యాదినా ॥ సూర్యస్యేతి ॥ మమః శ్రాద్ధదేవః॥ ౨॥ అసహంతీతి ॥ ఛాయాం ప్రతిబింబతుల్యాం స్వసదృశీమన్యాం స్త్రియంకృత్వా భర్తృశుశ్రూషణార్థం యుయోజన్యయుఙ్క్త - స్వయంతు తపస్తప్తుం యయౌ॥ ౩॥ ౪ ॥ ఛాయాసంజ్ఞేతి ॥ ఛాయైవ సంజ్ఞారూపేణ

తదా జనన్యాః శాపోऽపసంభవతీత్యన్యేయమితి సా బుద్ధిరాసీత్ ॥ ౫॥ ౬॥ వాజీతి ॥ రేతసోऽన్త ఇతి రేవన్తః తన్నామకః ॥
౭॥ ౮॥ భ్రమమితి ॥ భ్రమః శాణాదీనాం తైక్ష్ణ్యకారణం కషణశాణాచక్రమ్ ॥ ౯॥ ౧౦॥ త్వష్టేతి ॥ శిబికా పుష్పకా
ఖ్యా ॥ శ్లో ॥ విమానయోऽధిపో ధనదో వ్యానదత్పుష్పకే స్థిత ఇతి హరివంశోక్తేః - ఆయుధవిశేషో వా ॥ ౧౧॥ శక్తిమితి ॥ వ్యవ
ర్ధయత్ వ్యరచయత్ వ్యకల్పయదితి చ పాఠః ॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ సావర్ణిరితి ॥ తతః తస్మిన్ మనౌ ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ దీప్తి
మానితి ॥ వ్యాసాదీనాం బ్రహ్మపరోక్ష్యే సత్యప్యాధికారికకర్మణా తు యావదధిష్ఠాతవ్యత్వాత్ పునస్సప్తర్షిత్వేऽప్యవి
రోధః - యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామితి న్యాయాత్ ॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥

తాయదా । తదాన్యేయమసౌ బుద్ధిరిత్యాసీద్యమసూర్యయోః ॥ ౫॥ తతో వివస్వానాఖ్యాతే తయైవారణ్యసంస్థితామ్ । సమాధిదృష్ట్యా దదృశే తామశ్వాం తపసి స్థితామ్ ॥ ౬॥ వాజిరూపధరస్సోऽథ తస్యాం దేవావథాశ్వినౌ । జనయామాస రేవంతం రేతసోऽన్తే చ భాస్కరః ॥ ౭॥ ఆనీయ చ పునస్సంజ్ఞాం స్వస్థానం భగవాన్రవిః । తేజసశ్శమనం చాస్య విశ్వకర్మా చకార హ ॥ ౮॥ భ్రమమారోప్య సూర్యం తు తస్య తేజోనిశాతనమ్ । కృతవానష్టమం భాగం స వ్యశాతయదవ్యయమ్ ॥ ౯ ॥ యత్తస్మాద్వైష్ణవం తేజశ్శాతితం విశ్వకర్మణా । జాజ్వల్యమానమపతత్తద్భూమౌ మునిసత్తమ ॥ ౧౦ ॥ త్వష్టైవ తేజసా తేన విష్ణోశ్చక్రమకల్పయత్ । త్రిశూలం చైవ శర్వస్య శిబికాం ధనదస్య చ ॥ ౧౧॥ శక్తిం గుహస్య దేవానామన్యేషాం చ యదాయుధమ్ । తత్సర్వం తేజసా తేన విశ్వకర్మా వ్యవర్ధయత్ ॥ ౧౨ ॥ ఛాయాసంజ్ఞాసుతో యోऽసౌ ద్వితీయః కథితో మనుః । పూర్వజస్య సవర్ణోऽసౌ సావర్ణిస్తేన కథ్యతే ॥ ౧౩ ॥ తస్య మన్వంతరం హ్యేతత్సావర్ణికమథాష్టమమ్ । తచ్ఛృణుష్వ మహాభాగ భవిష్యత్కథయామి తే ॥ ౧౪ ॥ సావర్ణిస్తు మనుర్యోऽసౌ మైత్రేయ భవితా తతః । సుతపాశ్చామితాభాశ్చ ముఖ్యాశ్చాపి తదా సురాః ॥ ౧౫ ॥ తేషాం గణస్తు దేవానామేకైకో వింశకస్స్మృతః । సప్తర్షీనథ వక్ష్యామి భవిష్యాన్మునిసత్తమ ॥ ౧౬॥ దీప్తిమాన్గాలవో రామః కృపో ద్రౌణిస్తథాపరః । మత్పుత్రశ్చ తథా వ్యాస ఋశ్యశృంగశ్చ సప్తమః ॥ ౧౭॥ విష్ణుప్రసాదాదనఘః పాతాలాంతరగోచరః । విరోచనసుతస్తేషాం బలిరింద్రో భవిష్యతి ॥ ౧౮॥ విరజాశ్చార్వరీవాంశ్చ నిర్మోకాద్యాస్తథాపరే । సావర్ణేస్తు మనోః పుత్రా భవిష్యంతి నరేశ్వరాః ॥ ౧౯॥ నవమో దక్షసావర్ణిర్భవిష్యతి మునే మనుః ॥ ౨౦॥ పారా మరీచిగర్భాశ్చ సుధర్మాణశ్చ తే త్రిధా । భవిష్యంతి తథా దేవా హ్యేకైకో ద్వాదశో గణః ॥ ౨౧ ॥ తేషామింద్రో మహావీర్యో భవిష్యత్యద్భుతో ద్విజ ॥ ౨౨ ॥ సవనో ద్యుతిమాన్భవ్యో వసుర్మేధాతిథిస్తథా । జ్యోతిష్మాన్సప్తమస్సత్యస్తత్రైతే చ మహర్షయః ॥ ౨౩॥ ధృతకేతుర్దీప్తికేతుః పంచహస్తో నిరామయః । పృథుశ్రవాద్యాశ్చ తథా దక్షసావర్ణికాత్మజాః ॥ ౨౪॥ దశమో బ్రహ్మసావర్ణిర్భవిష్యతి మునే మనుః । సుధామానో వి

స్థితా ఛాయాసంజ్ఞా - సా హి కదాచిచ్ఛాయాసంజ్ఞా స్వపుత్రపక్షపాతయా యమే పాదప్రహారోద్యతే సతి తవ పాదః పతత్వితి శాపం దదౌ - తదా చ తస్యా నిర్దయత్వమాలక్ష్య నేయం సంజ్ఞా కింత్వన్యేతి యమసూర్యయోర్బుద్ధిర్జాతా ॥ ౫॥ ౬॥ వాజిరూపధర ఇతి ॥ తతశ్చ సూర్యేణ త్వం మమ పత్నీ భవితుం నార్హసి - కా త్వం సత్యం కథయేతి పృష్టయా - నాహం సంజ్ఞా కింతు తస్య ఛాయేత్యాఖ్యాతే - సూర్యస్సంజ్ఞా క్వ వర్తత ఇతి విచింత్య జ్ఞానదృష్ట్యోత్తరకురుష్వరణ్యే బడబారూపిణీం తపస్యన్తీం సంజ్ఞాం జ్ఞాత్వా - వాజిరూపేణ తాముపేత్య - తస్యాం అశ్వినౌ రేవంతం చ జనయామాస - రేతసోऽన్తే చ రేవంతమితి రేవంతనామానమిత్యర్థః ॥ ౭॥ ౮॥ భ్రమమితి ॥ భ్రమం ఆరోప్య తస్య తేజో వశాతనం చకార ॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨ ॥ ఛాయేతి ॥ పూర్వజస్య శ్రాద్ధదేవస్య సవర్ణో న సూర్యసుతత్వాత్ స్వరూపత్వాచ్చ సావర్ణిః ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ తేషామితి ॥ అద్భుతసంజ్ఞ ఇంద్రః ౨౨ ।

౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సుక్షేత్ర ఇతి॥ సుక్షేత్రాదయో మనుపుత్రాః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ చాక్షుషా ఇతి॥ చాక్షుషాద్యాగణాస్సప్తకాః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ చతుర్యుగాంత ఇతి॥ చతుర్యుగాంత ఇత్యాదినా మన్వంతరాధికారికృత్యోక్తిః - తాన్ కలియుగాంతే అనధ్యయనోత్సన్నసంప్రదాయాన్ వేదాన్ కృతారంభే భువ్యంశేనావతీర్య ప్రవర్తయంతి॥ ౪౬॥ కృతేకృత ఇతి॥ మనుస్తు ప్రాచీనాః స్మృతీః స్వాయంభువదక్షాదికృతాః ప్రవర్తయతి॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ తావదితి॥ బ్రహ్మరూపధరః బ్రహ్మశరీ

రుథాశ్చ శతసంఖ్యాస్తథామరాః॥ ౨౫॥ తేషామింద్రశ్చ భవితా శాంతిర్నామ మహాబలః। సప్తర్షయో భవిష్యంతి యే తదా తాన్ శృణుష్వ మే॥ ౨౬॥ హవిష్మాన్ సుకృతస్సత్యస్తపోమూర్తిస్తథాపరః। నాభాగో ప్రతిమౌజాశ్చ సత్యకేతుస్తథైవ చ॥ ౨౭॥ సుక్షేత్రశ్చోత్తమౌజాశ్చ భూరిషేణాదయో దశ। బ్రహ్మసావర్ణిపుత్రాస్తు రక్షిష్యంతి వసుంధరామ్॥ ౨౮॥ ఏకాదశశ్చ భవితా ధర్మసావర్ణికో మనుః॥ ౨౯॥ విహంగమాః కామగమా నిర్వాణరుచయస్తథా। గణాస్త్వేతే తథా ముఖ్యా దేవానాం హి భవిష్యతామ్॥ ఏకైకస్త్రింశకస్తేషాం గణశ్చేంద్రశ్చ వై వృషా॥ ౩౦॥ నిశ్చరశ్చాగ్నితేజాశ్చ వపుష్మాన్ ఘృణిరారుణిః। హవిష్మాననఘశ్చైవ భావ్యాస్సప్తర్షయస్తదా॥ ౩౧॥ సర్వత్రగస్సుధర్మా చ దేవానీకాదయస్తథా। భవిష్యంతి మనోస్తస్య తనయాః పృథివీశ్వరాః॥ ౩౨॥ రుద్రపుత్రస్తు సావర్ణిర్భవితా ద్వాదశో మనుః। ఋతుధామా చ తత్రేంద్రో భవితా శృణు మే సురాన్॥ ౩౩॥ హరితా రోహితా దేవాస్తథా సుమనసో ద్విజ। సుకర్మాణస్సురాపాశ్చ దశకాః పంచ వై గణాః॥ ౩౪॥ తపస్వీ సుతపాశ్చైవ తపోమూర్తిస్తపోరతిః। తపోధృతిర్ద్యుతిశ్చాన్యస్సప్తమస్తు తపోధనః। సప్తర్షయస్త్విమే తస్య పుత్రానపి నిబోధ మే॥ ౩౫॥ దేవవానుపదేవశ్చ దేవశ్రేష్ఠాదయస్తథా। మనోస్తస్య మహావీర్యా భవిష్యంతి సుతా నృపాః॥ ౩౬॥ త్రయోదశో రౌచ్యనామా భవిష్యతి మునే మనుః॥ ౩౭॥ సుత్రామాణస్సుధర్మాణస్సుకర్మాణస్తథామరాః। త్రయస్త్రింశద్విభేదాస్తే దేవానాం యత్ర వై గణాః॥ ౩౮॥ దివస్పతిర్మహావీర్యస్తేషామింద్రో భవిష్యతి॥ ౩౯॥ నిర్మోహస్తత్త్వదర్శీ చ నిష్ప్రకంప్యో నిరుత్సుకః। ధృతిమానవ్యయశ్చాన్యస్సప్తమస్సుతపా మునిః। సప్తర్షయస్త్విమే తస్య పుత్రానపి నిబోధ మే॥ ౪౦॥ చిత్రసేనవిచిత్రాద్యా భవిష్యంతి మహీక్షితః॥ ౪౧॥ భౌమశ్చతుర్దశశ్చాత్ర మైత్రేయ భవితా మనుః। శుచిరింద్రస్సురగణాస్తత్ర పంచ శృణుష్వ తాన్॥ ౪౨॥ చాక్షుషాశ్చ పవిత్రాశ్చ కనిష్ఠా భ్రాజితాస్తథా। వాచావృద్ధాశ్చ వై దేవాస్సప్తర్షీనపి మే శృణు॥ ౪౩॥ అగ్నిబాహుశ్శుచిశ్శుక్రో మాగధోగ్నీధ్ర ఏవ చ। యుక్తస్తథా జితశ్చాన్యో మనుపుత్రానతశ్శృణు॥ ౪౪॥ ఊరుగంభీరబుద్ధ్యాద్యా మనోస్తస్య సుతా నృపాః। కథితా మునిశార్దూల పాలయిష్యంతి యే మహీమ్॥ ౪౫॥ చతుర్యుగాంతే వేదానాం జాయతే కిల విప్లవః। ప్రవర్తయంతి తానేత్య భువం సప్తర్షయో దివః॥ ౪౬॥ కృతే కృతే స్మృతేర్విప్ర ప్రణేతా జాయతే మనుః। దేవా యజ్ఞభుజస్తే తు యావన్మన్వంతరం తు తత్॥ ౪౭॥ భవంతి యే మనోః పుత్రా యావన్మన్వంతరం హి తైః। తదన్వయోద్భవైశ్చైవ తావద్భూః పరిపాల్యతే॥ ౪౮॥ మనుస్సప్తర్షయో దేవా భూపాలాశ్చ మనోస్సుతాః। మన్వంతరే భవంత్యేతే శక్రశ్చైవాధికారిణః॥ ౪౯॥ చతుర్దశభిరేతైస్తు గతైర్మన్వంతరైర్ద్విజ। సహస్రయుగపర్యంతః కల్పో నిశ్శేష ఉచ్యతే॥ ౫౦॥

౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సుక్షేత్ర ఇతి॥ సుక్షేత్రాదయో బ్రహ్మసావర్ణిపుత్రాః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఉక్తానాం మన్వాదీనాం కృత్యవిభాగమాహ॥ చతుర్యుగాంత ఇత్యాదిచతుర్భిః॥ చతుర్యుగాంత ఇతి॥ దివస్స్వర్గాదేత్య అంశేనావతీర్య - తానేవ వేదానధ్యాపనాదినా ప్రవర్తయంతీతి॥ ౪౬॥ కృతేకృత ఇతి॥ స్మృతేః॥ ప్రణేతా స్వాయంభువదక్షాదికృతస్యైవ ధర్మశాస్త్రస్య ప్రవర్తకో భవతీత్యర్థః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ తావదితి॥ దివా బ్రహ్మరూపధరో భగ

రమధిష్ఠాయ॥ ౨౦॥ త్రైలోక్యమితి ॥ స్వమాయాసంస్థితః॥ శ్లో ॥ ఆత్మమాయామయీందివ్యాంయోగనిద్రాంసమా
స్థితః ॥ సంకల్పజ్ఞానంవామాయా ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ మనవఇతి ॥ సాత్త్వికోంశః భగవతః సాత్త్వికతనుః॥ ౨౪॥ చతుర్యు
గ ఇతి ॥ చతుర్యుగేపిన కేవలం మన్వంతరే॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ వేదమితి ॥ చతుర్భేదం ఋగాదిరూపేణ శాఖాశతై
ర్బహుళమిత్యన్వయః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ భూతమితి ॥ ఉపసంహరతి తదత్రేతి - సర్వభూతాద్భగవతోవ్యతిరిక్తం
నాస్తీత్యేషసద్భావోత్రప్రకరణే ప్రకరణాంతరేచ కథితః॥ ౩౧॥ ౩౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచి
త్తీయే - తృతీయాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

జ్ఞాతమితి ॥ జగద్విష్ణురితి తదాత్మకత్వముక్తం - విష్ణావితిలయస్థిత్యోః స్థానత్వం - విష్ణుత ఇతి కారణత్వం॥ ౧॥
౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ వీర్యమితి ॥ వీర్యం ఉత్సాహః - తేజః తపోయోగాది జనితఃప్రభావః - బలంధారణాశక్తిః॥ ౬॥ ౭॥ ౮

తావత్ప్రమాణాచనిశాతతోభవతిసత్తమ। బ్రహ్మరూపధరశ్శేతే శేషాహావంబుసంప్లవే॥ ౨౧ ॥ త్రై
లోక్యమఖిలంగ్రస్త్వా భగవానాదికృద్విభుః। స్వమాయాసంస్థితోవిప్రసర్వభూతోజనార్దనః॥ ౨౨ ॥
తతఃప్రబుద్ధోభగవాన్యథాపూర్వంతథాపునః। సృష్టింకరోత్యవ్యయాత్మాకల్పేకల్పేరజోగుణః॥౨౩॥
మనవోభూభుజస్సేంద్రా దేవాస్సప్తర్షయస్తథా। సాత్త్వికాంశస్థితికరోజగతోద్విజసత్తమ॥ ౨౪॥
చతుర్యుగేప్యసౌవిష్ణుస్స్థితివ్యాపారలక్షణః। యుగవ్యవస్థాం కురుతేయథామైత్రేయతచ్ఛృణు॥
౨౫॥ కృతేయుగేపరంజ్ఞానంకపిలాదిస్వరూపధృత్। దదాతిసర్వభూతాత్మాసర్వభూతహితేరతః॥౨౬॥
చక్రవర్తిస్వరూపేణత్రేతాయామపిసప్రభుః। దుష్టానాంనిగ్రహంకుర్వన్పరిపాతిజగత్త్రయమ్॥
౨౭ ॥ వేదమేకంచతుర్భాగంకృత్వాశాఖాశతైర్విభుః। కరోతిబహుళంభూయో వేదవ్యాసస్వరూప
ధృత్॥ ౨౮ ॥ వేదాంస్తుద్వాపరేవ్యస్యకలేరంతేపునర్హరిః। కల్కిస్వరూపీదుర్వృత్తాన్మార్గేస్థాప
యతిప్రభుః॥౨౯॥ ఏవమేషజగత్సర్వంకరోతిపరిపాతిచ। హంతిచాంతేష్యనంతాత్మానాస్త్యస్మాద్వ్య
తిరేకియత్ ॥ ౩౦ ॥ భూతంభవ్యంభవిష్యద్వా సర్వభూతాన్మహాత్మనః। తదత్రాన్యత్రవావిప్రస
ద్భావఃకథితస్తవ। ౩౧॥ మన్వంతరాణ్యశేషాణికథితానిమయాతవ। మన్వంతరాధిపాశ్చైవకిము
న్యత్కథయామితే॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.
మైత్రేయః ॥ జ్ఞాతమేతన్మయాత్వత్తోయథాసర్వమిదంజగత్। విష్ణుర్విష్ణౌవిష్ణుతశ్చనపరంవిద్యతేత
తః॥ ౧॥ ఏతత్తుశ్రోతుమిచ్ఛామివ్యస్తావేదామహాత్మనా। వేదవ్యాసస్వరూపేణయథాతేనయుగేయు
గే ॥ ౨ ॥ యస్మిన్యస్మిన్యుగేవ్యాసో యోయఆసీన్మహామునే। తంతమాచక్ష్వభగవన్శాఖాభేదాంశ్చ
మేవద॥ ౩॥ శ్రీపరాశరః ॥ వేదద్రుమస్యమైత్రేయశాఖాభేదాస్సహస్రశః। నశక్యావిస్తరాద్వక్తుం
సంక్షేపేణశృణుష్వతమ్॥ ౪॥ ద్వాపరేద్వాపరేవిష్ణుర్వ్యాసరూపీమహామునే। వేదమేకంసుబహు
ధాకురుతేజగతేహితః ॥ ౫॥ వీర్యంతేజోబలంచాల్పంమనుష్యాణామవేక్ష్యచ। హితాయసర్వభూతా
నాంవేదభేదాన్కరోతిసః॥ ౬ ॥ యయాసకురుతేతన్వావేదమేకంపృథక్ప్రభుః। వేదవ్యాసాభిధానా
తుసాసామూర్తిర్మధుద్విషః॥ ౭॥ యస్మిన్మన్వంతరేవ్యాసాయేయేతాంస్తాన్నిబోధమే। యథాచ

వాక్ - రాత్రౌ నారాయణరూపేణ శేషాహౌ శేషసంజ్ఞేనాగే శేతే॥ ౨౧॥ ౨౨॥ సర్వకల్పమన్వంతరయుగాదిస్థి
తిం సప్రపంచమాహ - తతఃప్రబుద్ధ ఇత్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తిః॥ ౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥
౩౨॥ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే- ద్వితీయోఽధ్యాయః.
జ్ఞాతమితి ॥ యథాసర్వంజగద్విష్ణురేవ - నతతఃపరంవిద్యతే - యథాచవిష్ణావేవతిష్ఠతి - విష్ణుతశ్చయథాజాతం
తథాత్వత్తోమయాజ్ఞాతం॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫ ॥ వీర్యమితి ॥ వీర్యముత్సాహం - తేజఃప్రాగల్భ్యం - బలంచపఠన

౯। వేదవ్యాసా ఇతి॥ వ్యతీతాః నివృత్తాధికారాః - అష్టావింశతీత్యార్షస్సులోపః ॥ ౧౦ ॥ ద్వాపర ఇతి॥ ద్వితీయే మనుర్వ్యాసః॥ శ్లో॥ బ్రహ్మా మనుమువాచేదం వేదాన్వ్యస్య ప్రజాపత ఇతి వాయూక్తేః॥౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫ తత ఇతి ॥ ఉత్తమాదిచతుష్కస్య పురాణాంతరప్రసిద్ధాని హర్యాత్మాదినామాంతరాణి॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ఏక ఇతి॥ ద్వాపరాదిషు ద్వాపరమాదిర్యేషాం తాని ద్వాపరాదీని ద్వాపరసంధ్యంశేష్విత్యర్థః - ద్వాపరాంతే వేదవిభాగప్రసిద్ధేః॥ శ్లో॥ ద్వాపరే తు పరావృత్తే మనోస్స్వాయంభువేంతరే। బ్రహ్మా మనుమువాచేదం వేదాన్వ్యస్య ప్రజాపత ఇతి వాయూక్తేః - శంతనుసమకాలం ద్వైపాయనోత్పత్తిప్రసిద్ధేశ్చ॥౨౦॥ ౨౧॥ అథ వేదవిభాగాన్వక్ష్యన్ ప్రథమం పరతత్త్వప్రాప్త్యుపాయతయోపాస్యమితి దర్శయితుం ప్రణవాత్మకం శబ్దబ్రహ్మ ప్రణమతి॥ ధ్రువమిత్యాదిద్వయేన॥ ధ్రువమితి॥ ధ్రువం అవినాశి - ఓమిత్యేవవ్యవస్థితం వేదవిభాగేష్వవిభక్తం అవికృతంచ యత్ప్రణవాఖ్యమేకాక్షరం బ్రహ్మ తత్ బృహత్త్వబృంహణత్వాభ్యాం బ్రహ్మేత్యభిధీయతే॥ శ్రు॥ యస్మాదుచ్చార్యమాణ ఏవ బృంహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే పరం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః॥ ౨౨॥ బృహత్త్వబృంహణత్వే ఉపపాదయతి॥ ప్ర

భేదశ్శాఖానాం వ్యాసేన క్రియతే మునే॥ ౮ ॥ అష్టావింశతికృత్వో వై వేదో వ్యస్తో మహర్షిభిః। వైవస్వతేంతరే తస్మిన్ ద్వాపరేషు పునః పునః॥ ౯॥ వేదవ్యాసా వ్యతీతా యే అష్టావింశతిసత్తమ। చతుర్ధా యైః కృతో వేదో ద్వాపరేషు పునః పునః॥ ౧౦ ॥ ద్వాపరే ప్రథమే వ్యస్తస్స్వయం వేదస్స్వయంభువా। ద్వితీయే ద్వాపరే చైవ వేదవ్యాసః ప్రజాపతిః॥ ౧౧ ॥ తృతీయే చోశనా వ్యాసశ్చతుర్థే చ బృహస్పతిః। సవితా పంచమే వ్యాసష్షష్ఠే మృత్యుస్స్మృతః ప్రభుః ॥ ౧౨ ॥ సప్తమే చ తథైవేంద్రో వసిష్ఠశ్చాష్టమే స్మృతః॥ సారస్వతశ్చ నవమే త్రిధామా దశమే స్మృతః॥౧౩॥ ఏకాదశే తు త్రివృషా భరద్వాజస్తతః పరః। త్రయోదశే చాంతరిక్షో ధర్మీ చాపి చతుర్దశే॥ ౧౪॥ త్రయ్యారుణిః పంచదశే షోడశే తు ధనంజయః। కృతంజయస్సప్తదశే సంజయోఽష్టాదశస్స్మృతః॥ ౧౫ ॥ తతో వ్యాసో భరద్వాజో భరద్వాజాత్తు గౌతమః। గౌతమాదుత్తమో వ్యాసో హర్యాత్మా యోఽభిధీయతే॥ ౧౬ ॥ అథ హర్యాత్మనోఽవేనస్స్మృతో వాజిశ్రవాస్తు యః। సోమశుష్మాయణస్తస్మాత్తృణబిందురితి స్మృతః॥౧౭॥ ఋక్షోఽభూద్భార్గవస్తస్మాద్వాల్మీకిర్యోఽభిధీయతే। తస్మాదస్మత్పితా శక్తిర్వ్యాసస్తస్మాదహం మునే॥ ౧౮॥ జాతుకర్ణోఽభవన్మత్తః కృష్ణద్వైపాయనస్తతః। అష్టావింశతిరిత్యేతే వేదవ్యాసాః ప్రకీర్తితాః॥ ౧౯ ॥ ఏకో వేదశ్చతుర్ధా తు తైః కృతో ద్వాపరాదిషు॥ ౨౦॥ భవిష్యే ద్వాపరే చాపి ద్రౌణిర్వ్యాసో భవిష్యతి। వ్యతీతే మమ పుత్రే స్మిన్ కృష్ణద్వైపాయనే మునే ॥ ౨౧ ॥ ధ్రువమేకాక్షరం బ్రహ్మ ఓమిత్యేవ వ్యవస్థితమ్। బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే॥౨౨॥ ప్రణవావస్థితం నిత్యం భూర్భువస్స్వరితీర్యతే। ఋ

సామర్థ్యం అల్పమవేత్య॥౬॥౭॥౮॥౯॥ వేదవ్యాసా ఇతి ॥ అష్టావింశతి వ్యాసా అతీతా నివృత్తా అధికారాత్ప్రచ్యుతా ఇత్యర్థః॥౧౦॥ ద్వాపర ఇతి॥ ప్రజాపతిః మనుః॥శ్లో॥ బ్రహ్మా మనుమువాచేదం వేదాన్వ్యస్య ప్రజాపతే ఇతి వాయూక్తేః॥ ౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ఏకాదశ ఇతి॥ ఏకాదశే తు త్రిశిఖః - ధర్మశ్చాపి చతుర్దశ ఇతి చ పాఠః॥౧౪॥ త్రయ్యారుణిరితి॥ కృతంజయస్సప్తదశే తదూర్ధ్వం చ రణంజయ ఇతి చ పాఠః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ జాతుకర్ణ ఇతి॥ శంతనుసమకాలం సత్యవత్యాం కృష్ణద్వైపాయనోత్పత్తిప్రసిద్ధేశ్చ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ అథ వేదవిభాగం వక్ష్యన్ ప్రథమం తావత్ప్రణవావస్థాద్బ్రహ్మణో వేదానామావిర్భావం దర్శయితుమాహ ॥ ధ్రువమితి ॥ వేదాదీనాం ప్రకృతిభూతం ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ పూర్వం వ్యవస్థితం అవినాశితయా స్థితం - తస్య బ్రహ్మసమాఖ్యాయాం హేతుమాహ - బృహత్త్వాదపరిచ్ఛిన్నత్వాత్ బృంహణత్వాదితి వేదానాం కారణత్వాచ్చ - తదోంకారాక్షరం బ్రహ్మేత్యభిధీయతే॥ శ్రు॥ యస్మాదుచ్చార్యమాణ ఏవ బృహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే బ్రహ్మేతి శ్రుతేః॥ ౨౨॥ బృంహణత్వమేవ దర్శయన్ బ్రహ్మ ప్ర

ణవావస్థితమితి ॥ వ్యాహృతిత్రయం ఋగ్వాదిచతుష్టయంచ ప్రణవావస్థితమీర్యత ఇతియత్ - తస్మాచ్ఛబ్దాత్మనే తస్మై బ్రహ్మణేనమ ఇత్యన్వయః - ప్రణవస్య కారణావస్థాయామంతర్గతవ్యాహృత్యాదికత్వేన బృహత్త్వం - కార్యావస్థాయాం వ్యాహృతివేదరూపేణపరిణామాత్ బృంహణత్వమితి భావః ॥ ౨౩ ॥ అథప్రణవం కారణతయా ప్రధానతాదాత్మ్యేనస్తువన్ప్రణమతి-జగత ఇత్యాదినా బహుధాత్మకమిత్యంతేన ॥ జగత ఇతి ॥ ప్రళయోత్పత్త్యావితి ప్రధానాద్ధిజగదుత్పత్తిః - తస్మిన్లయః-తస్మాత్తయోస్తత్కారణం ॥ ౨౪ ॥ అగాధేతి ॥ జగత్సంమోహనాలయంపాపినాంసంమోహనతమోగుణాలయం - సంప్రకాశప్రవృత్తిభ్యాం సత్త్వరజః కార్యాభ్యాం జ్ఞాన కర్మభ్యాం పురుషార్థస్య సాధనం ॥ ౨౫ ॥ సాంఖ్యేతి ॥ నిష్ఠాప్రతిష్ఠా - పురుషవివేకోపాయతయా శమదమాత్మనాం యోగినాంగతిః శమదమాదిప్రాప్త్యుపాయః ॥ ౨౬ ॥ ప్రధానమితి ॥ ఆత్మనోయోనిః ఆత్మా పరమాత్మా తస్యయోనిః - ఉపనిషత్స్వవ్యక్తాక్షరాంతైశ్శబ్దైర్యద్బహుధాత్మకం బహువిధంశబ్ద్యతే - తస్మైప్రధానాత్మనేశబ్దబ్రహ్మణేనమః - కార్యదశాయాం మహదాదిరూపేణవాబహుధాత్మకం - ఉక్తైర్గుణైః పూజితత్వాత్సుశబ్దప్రయోగః ॥ ౨౭ ॥ అథప్రణవంభగవద్రూపత్వేనస్తువన్ప్రణమతి ॥ పరబ్రహ్మణ ఇతి ॥ పరబ్రహ్మత్వంచ వాసుదేవరూపత్వాత్ ॥ ౨౮ ॥ ఏతదితి ॥ ఆ

> గ్యజుస్సామాథర్వాణంయత్తస్మైబ్రహ్మణేనమః ॥ ౨౩ ॥ జగతః ప్రళయోత్పత్త్యోర్యత్తత్కారణసంజ్ఞితమ్ । మహతఃపరమంగుహ్యంతస్మైసుబ్రహ్మణేనమః ॥ ౨౪ ॥ అగాధాపారమక్షయ్యంజగత్సంమోహనాలయమ్ । స్వప్రకాశప్రవృత్తిభ్యాంపురుషార్థప్రయోజనమ్ ॥ ౨౫ ॥ సాంఖ్యజ్ఞానవతాంనిష్ఠాగతిశ్శమదమాత్మనామ్ । యత్తదవ్యక్తమమృతం ప్రవృత్తిబ్రహ్మశాశ్వతమ్ ॥ ౨౬ ॥ ప్రధానమాత్మయోనిశ్చగుహావాసంచకథ్యతే । అవిభాగంతథాశుక్రమక్షయంబహుధాత్మకమ్ ॥ ౨౭ ॥ పరమబ్రహ్మణేతస్మైనిత్యమేవనమోనమః । యద్రూపంవాసుదేవస్యపరమాత్మస్వరూపిణః ॥ ౨౮ ॥ ఏతద్బ్రహ్మత్రిధా

కారంతద్బ్రహ్మత్వేనోపాస్యత్వమిత్యభిప్రేత్యప్రణమతి ॥ ప్రణవేతి ॥ ప్రణవే ప్రణవరూపేణావస్థితంతదేవబ్రహ్మభూతవ్యాహృతిరూపమీర్యతే ॥ శ్రుతి ॥ భూరిత్యేవఋగ్వేదో భువఇతి యజుర్వేదస్సువరితిసామవేదఇతిశ్రుతేః - అథర్వాణంచ వేదోయస్మాత్ జాతంవదంతీతి శేషః - తస్మైప్రణవాత్మనే బ్రహ్మణేనమః ॥ శ్రుతి ॥ ఓమితిబ్రహ్మ- ఓమితీదగ్సర్వమిత్యాదిశ్రుతేః ॥ ౨౩ ॥ తస్యైవసాంగ్యాత్మ్యేనోపాస్యత్వాత్పూర్వజగదాత్మకప్రధానరూపేణ ప్రణమతి - జగత ఇత్యాదిచతుర్భిః ॥ జగత ఇతి ॥ ప్రళయోత్పత్త్యోశ్చయత్కారణసంజ్ఞం ప్రధానం - తస్మై సుబ్రహ్మణేసుపూజితాయగుణైర్మహదాద్యుపబృంహకాయనమ ఇత్యన్వయః - తదేవవిశినష్టి - తత్ మహతః ప్రథమకార్యస్యాపి పరమంతతో గుహ్యంసూక్ష్మం ॥ ౨౪ ॥ అగాధాపారమితి ॥ అగాధమపారంఅనాదిసర్వగతంచాతఏవాక్షయ్యంక్షయానర్హంజగత్సంమోహనస్యతమోగుణస్యాలయం - కించస్వప్రకాశప్రవృత్తిభ్యాంపురుషస్యమోక్షభోగోభోగఫలక్షణస్సపవర్గ ప్రయోజనంయస్యతత్తథా ॥ ౨౫ ॥ తదేవాహ ॥ సాంఖ్యజ్ఞానవతామితి ॥ సాంఖ్యజ్ఞానవతాంమూలప్రకృత్యుపాసకానాంనిష్ఠా ప్రాప్యంస్థానం - శమఃచిత్తస్యోపరమః దమోబాహ్యేంద్రియోపరమః సఏవాత్మా స్వభావో యేషాంతేషాంగతిః ప్రకృతిపురుషవివేకహేతురిత్యర్థః - యత్తదవ్యక్తమవ్యతీంద్రియమపిఅమృతమవినాశి - ప్రవృత్తిబ్రహ్మసక్రియంబ్రహ్మ - శాశ్వతంసంకోచవికాసాభ్యాంసర్వదావర్తమానం ॥ ౨౬ ॥ ప్రధానమితి ॥ ప్రధీయతేఽస్మింత్సర్వమితిప్రధానం - ఆత్మయోనిస్స్వతస్సిద్ధం - గుహాసంసారకారణత్వాత్ అవిద్యా - తస్యాఃఆవాసం - అవిద్యాంతర్గతమితివా- అవిభాగమనిర్భేదం - శుక్రందీప్తిమత్ - అక్షయమపక్షయశూన్యం - బహుధాత్మకం గుణక్షోభాన్నానాకార్యాత్మకం ॥ ౨౭ ॥ తదేవంప్రధానరూపేణప్రణమ్యతదాశ్రయేశ్వరరూపేణ ప్రణమతి - పరమబ్రహ్మణ ఇత్యాదినా ॥ పరమబ్రహ్మణఇతి ॥ తస్మైపరమాత్మనేబ్రహ్మణేనమః - తస్యపరబ్రహ్మత్వే హేతుమాహ- యద్రూపమితి ॥ శ్రుతి ॥ తస్యాశ్శిఖాయామధ్యేపరమాత్మావ్యవస్థితః - ఓమితిబ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతేః ॥ ౨౮ ॥ పరమాత్మస్వరూపిణో వాసుదే

శాద్యవయవరూపేణ త్రిధాభిన్నం - అవయవిరూపేణచాభిన్నం - ఏతత్ ప్రణవరూపం బ్రహ్మ స ప్రభుర్వాసుదేవః - తద్రూపత్వాత్ తద్వాచకత్వాచ్చ సచ సర్వభూతేష్వాత్మతయావస్థితోఽప్యభేదః ఏకః ప్రభుత్వాదకలుషశ్చ స్వాధిష్ఠితాభిర్భిన్నాభిర్మూర్తిభిరేవభిద్యతే॥ ౨౯॥ అతస్సర్వాత్మత్వాత్సఏవ ఋగాదిమూర్తిరిత్యాహ ॥ స ఋఙ్మయ ఇతి ॥ సారః ఋగాది ప్రతిపాద్యశ్చతుర్విధః పురుషార్థః తదాత్మా - శరీరిణాం క్షేత్రజ్ఞానాం॥ ౩౦॥ భగవతః సర్వాత్మత్వం నిగమయతి॥ సభిద్యత ఇతి॥ సః అవ్యస్తవేదమయస్సన్ ఋగ్వేదాద్యాత్మనాభిద్యతే - సఏవ శాఖాప్రణేతృభూతశ్చ వ్యాసాదిభూత్వా వేదం సశాఖం బహుభిరవాంతరశాఖాభేదైః భిన్నంచ కరోతి - సమస్తశాఖాశ్చ సఏవ॥ ౩౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

ఆద్య ఇతి ॥ ఆద్యస్సర్గాదౌ చతుర్ముఖేనావిభక్తపఠితః - చతుష్పాదః ఋగాదిరూపేణ - శతసాహస్రేతి అనంతశాఖాసముదాయరూపః - తతస్తస్మాద్దశగుణోఽయం యజ్ఞః ప్రావర్తత - దశగుణో దశవిధః స ఏష యజ్ఞః - పంచవిధోఽగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాని పశుబంధస్సోమ ఇతి- తథా- పంచవా ఏతే మహాయజ్ఞా ఇత్యుపక్రమ్య దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతిచ శ్రుతావైతానికా గార్హ్యాశ్చ దశయజ్ఞాః ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యం దేశః ఫలం కాలో జ్ఞానం కర్మచ కారకం । శ్రద్ధావస్థాకృతిర్నిష్ఠా త్రైగుణ్యాస్సర్వ ఏవహీతి- భాగవతోక్తగుణదశకవాన్వా - అత్ర పక్షే గుణశబ్దోంగవచనః॥ ౧॥ తత ఇతి ॥ చతుర్ధా ఋగాదిరూపేణ॥ ౨॥

భేదవాన్ భేదమపి స ప్రభుః । సర్వభూతేష్వభేదోఽసౌ భిద్యతే భిన్నబుద్ధిభిః॥ ౨౯॥ స ఋఙ్మయస్సామమయ
స్సర్వాత్మా స యజుర్మయః । ఋగ్యజుస్సామసారాత్మా స ఏవాత్మా శరీరిణామ్॥ ౩౦॥ స భిద్యతే వేద
మయస్స వేదం కరోతి వేదైర్బహుభిస్సశాఖమ్ । శాఖాప్రణేతా స సమస్తశాఖాజ్ఞానస్వరూపో భగవాన
నంతః॥ ౩౧ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ఆద్యో వేదశ్చతుష్పాదశ్శతసాహస్ర సమ్మితః। తతో దశగుణః కృత్స్నో యజ్ఞోఽయం సర్వకామధుక్॥ ౧ ॥ తతోఽత్ర మత్సుతో వ్యాసః అష్టావింశతిమేంతరే। వేదమేకం చతుష్పాదం చతుర్ధా వ్యభజ

త్ప్రభుః ...

వస్యరూపమిత్యేతత్ స్పష్టయతి ॥ ఏతదితి ॥ యత్ ప్రణవాఖ్యం బ్రహ్మ ఏకాక్షరత్వేనాభేదమపి భూరాదివ్యాహృతిత్రయేణ త్రిధాభిద్యత ఇతి త్రిధా భేదం ॥ తదేతత్ స ప్రభురీశ్వరో వాసుదేవ ఏవ - సహి సర్వభూతేష్వప్యభేదో భేదశూన్యోఽభిన్నాభిర్బుద్ధిభిర్భిద్యతే - దృశ్యతే భిన్నబుద్ధిభిరితి పాఠాంతరే తు అభిన్నబుద్ధిభిః అవిషయదృష్టిభిః సర్వభూతేష్వభేదోఽసౌ దృశ్యత ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ అత ఏవ ॥ స ఇతి ॥ స - ఏవ ఋగాదిమయో ఋగ్వేదాదిరూపః - ఋగాదిసారాత్మా చ ప్రణవరూపః - శరీరిణాం దేవాదివిభాగకర్తౄణాం ఆత్మా చ॥ ౩౦॥ స ఇతి ॥ స ఏవ సర్వాత్మత్వాద్వేదమయస్సన్ ఏవ భిద్యతే - స ఏవ వ్యాసరూపో భూత్వా బహుభిర్వేదైః సశాఖం వేదం కరోతి - అవాంతరశాఖాప్రణేతా పైలాదిరూపస్స ఏవ - సమస్తశాఖారూపశ్చ స ఏవ - యతో జ్ఞానస్వరూపోఽసౌ భగవాంశ్చానంతశ్చ - అనంతోఽనంతవేదశాఖాత్మకత్వాత్ తత్ప్రణేతృత్వం చ తస్యైవోపపద్యతే - నాన్యస్యేత్యర్థః - అత ఏవ చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమితి॥ ౩౧ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

ఆద్య ఇతి ॥ ఆద్యః ఈశ్వరాదుద్భూతో వేదశ్చతుష్పాదః ఋగాది చతుర్వేద సమూహాత్మకః - అత ఏవ శతసాహస్ర సంమితః అపరిమిత ఇత్యర్థః - తతః ప్రవృత్తోఽయం కృత్స్నోఽపి యజ్ఞో దశగుణః ॥ శ్రు ॥ స ఏష యజ్ఞః పంచవిధోఽగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాని పశుస్సోమ ఇతి శ్రుతేః - పంచవిధ ఏవ ప్రకృతివికృతిభేదేన దశవిధ ఇత్యర్థః - యద్వా - యాగబాహ్యైః పంచమహాయజ్ఞైస్సహ దశవిధః॥ ౧॥ తత ఇతి ॥ అత్ర అస్మిన్ మన్వంతరే. అష్టా

యథేతి ॥ తథామయా షడ్వింశేవ్యస్తాః ॥ ౩ ॥ తదితి ॥ అనేన వర్తమానేన నారాయణాంశేన ద్వైపాయనేన నిదర్శనభూతేన సమస్తేషు చతుర్యుగేషు వేదపారగైరేవ శాఖాభేదాః రచితానవధారయేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ రోమహర్షణేతి ॥ శ్లో ॥ ఆర్షంబహువిధాఖ్యానం దేవర్షిచరితాశ్రయం - ఇతిహాస ఇతి ప్రోక్తం భవిష్యద్భూతకర్మగం ॥ ౧౦ ॥ ఏక ఇతి ॥ యాజుర్వేదికాధ్వర్యుక్రియాబాహుల్యాద్యజనసాధనత్వాచ్చయజుః ప్రాచుర్యాత్సర్వోఽపి వేదోయజురిత్యుక్తం ॥ శ్లో ॥ యచ్ఛిష్టంతు యజుర్వేదే తేనయజ్ఞమయుంజత - యజనాద్ధి యజుర్వేద ఇతిశాస్త్రస్య నిశ్చయ ఇతివాయూక్తేః - అధ్వర్యూద్గాతృహోతృబ్రహ్మాఖ్య చతుర్హోతృకం కర్మచాతుర్హోత్రం తచ్చతుర్ధాకృతే వేదేభూత్ తేనకర్మణాయజ్ఞమకరోత్ ప్రావర్తయత్ ॥ ౧౧ ॥ ఏతదేవప్రపంచయతి ॥ ఆధ్వర్యవమితి ॥ బ్రహ్మత్వం చాప్యథర్వభిరితి అత్రాపిశబ్దేనత్రయీసముచ్చీయతే - బ్రహ్మత్వశబ్దేనబ్రహ్మత్విర్జ్యంపురోహితకృత్యంచోచ్యతే :- నమోబ్రహ్మణ ఇతిత్రిః సకృత్వా బ్రహ్మణేనమస్కరోతీతిశ్రుతేః - పురోహితస్య బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వాత్ - అయమర్థః - అథకేన బ్రహ్మత్వంక్రియత ఇతి త్రయ్యావిద్యయేతి బ్రాహ్మణాద్యజ్ఞం వ్యాఖ్యాస్యామః- సత్రిభిర్వేదైః విధీయత ఇతిసూత్రాచ్చ బ్రహ్మకృత్యం త్రిభిర్వేదైశ్చక్రే - తథాథర్వణోక్తం రాజ్ఞాం శాంతికపౌష్టికాభిచారికాదిపురోహితకృత్యమథర్వభిశ్చక్రే ఇతితంచతుర్థేత్యుక్తం ॥ ౧౨ ॥

త్ప్రభుః ॥ ౨ ॥ యథాచ తేన తేవ్యస్తా వేదవ్యాసేనధీమతా । వేదాస్తథాసమస్తైస్తైర్వ్యస్తావ్యాసైస్తథామయా ॥ ౩ ॥ తదనేనైవ వేదానాంశాఖాభేదాన్ద్విజోత్తమ । చతుర్యుగేషురచితాన్సమస్తేష్వవధారయ ॥ ౪ ॥ కృష్ణద్వైపాయనంవ్యాసం విద్ధినారాయణంప్రభుమ్ । కోన్యోహిభువి మైత్రేయమహాభారతకృద్భవేత్ ॥ ౫ ॥ తేనవ్యస్తాయథావేదామత్పుత్రేణమహాత్మనా । ద్వాపరేహ్యత్రమైత్రేయతన్మే శృణుయథార్థతః ॥ ౬ ॥ బ్రహ్మణాచోదితోవ్యాసో వేదాన్వ్యస్తుంప్రచక్రమే । అథశిష్యాన్సజగ్రాహచతురోవేదపారగాన్ ॥ ౭ ॥ ఋగ్వేదగ్రాహకంపైలంజగ్రాహసమహామతిః ॥ వైశంపాయననామానంయజుర్వేదస్యచాగ్రహీత్ ॥ ౮ ॥ జైమినింసామవేదస్యతథైవాథర్వవేదవిత్ ॥ సుమంతుస్తస్యశిష్యోభూద్వేదవ్యాసస్యధీమతః ॥ ౯ ॥ రోమహర్షణనామానంమహాబుద్ధింమహామునిమ్ । సూతంజగ్రాహశిష్యంసఇతిహాసపురాణయోః ॥ ౧౦ ॥ ఏకఆసీద్యజుర్వేదస్తంచతుర్ధావ్యకల్పయత్ । చాతుర్హోత్రమభూద్యస్మింస్తేనయజ్ఞమథాకరోత్ ॥ ౧౧ ॥ ఆధ్వర్యవంయజుర్భిస్తుఋగ్భిర్హౌత్రంతథామునిః । ఔద్గాత్రంసామభిశ్చక్రేబ్రహ్మత్వంచాప్యథర్వభిః ॥ ౧౨ ॥ తతస్సఋచఉ

వింశతితమేయుగఇత్యర్థః - చతుష్పాదమేకం సంతం వేదంచతుర్ధాచతుర్వేదరూపేణ వ్యభజత్ - ప్రభురీశ్వరావతారరూపః ॥ ౨ ॥ యథాచేతి ॥ తైః పూర్వైర్వ్యాసైర్వికృతిమయాశ్చషడ్వింశేవ్యస్తాః ॥ ౩ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాదనేనైవవర్తమానకృష్ణద్వైపాయనకృతేన వేదాదివిభాగేననిదర్శనభూతేనసర్వేష్వపిచతుర్యుగేషు వేదానాం శాఖాభేదాః పూర్వైర్వ్యాసైరపికృతాన్జానీహి ॥ ౪ ॥ తదేవంతస్యముఖ్యత్వముక్తం - తత్ర హేతుమాహ ॥ కృష్ణద్వైపాయనమితి ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ వేదపారగాన్ వేదస్యపారంగంతుంసమర్థాన్ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ రోమహర్షణనామానమితి ॥ ఇతిహాసపురాణయోరితి ॥ శ్లో ॥ ఆర్షంహిబహుధాఖ్యానం దేవర్షిచరితాశ్రయం । ఇతిహాసమితిప్రోక్తంభవిష్యద్భూతధర్మయుక్ ॥ పురాణస్యసర్గాదిపంచలక్షణం సర్గాద్యవాంతరభేదవివక్షయాదశలక్షణం చేతిజ్ఞేయం ॥ ౧౦ ॥ ఏకఆసీదితి ॥ యాజుర్వేదికాధ్వర్యుక్రియాబాహుళ్యాత్ - ప్రధానకర్మణశ్చయాజనస్యతద్విహితత్వాద్యజుషః ప్రాధాన్యాదేవముక్తం- తథాచ వాయుః ॥ శ్లో ॥ యచ్ఛిష్టంతుయజుర్వేదే తేనయజ్ఞమయుంజత । యజనాద్ధియజుర్వేద ఇతిశాస్త్రస్యనిశ్చయఇతి - చాతుర్హోత్రంచతుర్హోతృ ఉపలక్షితం - చత్వార ఋత్విజశ్చతుర్హోతారః తైరనుష్ఠేయం కర్మచాతుర్హోత్రంతద్యస్మిన్నభూత్ తద్వేదం- తేనచతుర్ధావికల్పితేనయజ్ఞం ప్రవర్తితవాన్ ॥ ౧౧ ॥ తదేవాహ ॥ ఆధ్వర్యవమితి ॥ ౧౨ ॥ చతుర్ధావిభాగమేవాహ ॥ తతఇతి ॥ తతో వేదరాశేః

చాతుర్విధ్యం ప్రపంచయతి॥ తతస్సఇతి॥ తతో వేదసముదాయాత్॥ ౧౩॥ రాజ్ఞామితి॥ యథాస్థితి శాస్త్రమర్యాదానతిక్రమేణ॥ ౧౪॥ సోయమితి॥ తతఃపృథక్కృతేభ్యః- అనంతశాఖాత్మకవేదపాదపకాననం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ బోధ్యేతి॥ తస్యా బాష్కలసంహితాయాః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ వేదమిత్రఇతి॥ తామింద్రప్రమితిసంహితాం శాకల్యః పంచధాకృత్వా ముద్గలాదిభ్యోదాత్॥ ౨౧॥ ౨౨॥ సంహితేతి॥ తామేవ శాకల్యసబ్రహ్మచారీ శాకపూణిః త్రిధాకృత్వా క్రౌంచాదిభ్యోదాత్ - వేదశబ్దనిర్వచనరూపం నిరుక్తాఖ్యం వేదాంగంచ స్వకృత్వా నిరుక్తాఖ్యాయాదాత్॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఇతీతి॥ తామేవాన్యశ్శాకల్యసబ్రహ్మచారీ బాష్కలిస్త్రిస్రః సంహితాః కృతవాన్ తస్యశిష్యాః కాలాయన్యాదయః తేభ్యోదాదిత్యర్థః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- తృతీయాంశే- చతుర్థోధ్యాయః.

ర్ద్ధృత్యఋగ్వేదం కృతవాన్మునిః। యజూంషిచ యజుర్వేదం సామవేదంచ సామభిః॥ ౧౩॥ రాజ్ఞాంత్వథర్వవేదేన సర్వకర్మాణి స ప్రభుః। కారయామాస మైత్రేయ బ్రహ్మత్వంచ యథాస్థితి॥ ౧౪॥ సోయమేకో మహావేదతరుస్తేన పృథక్కృతః। చతుర్ధాచ తతో జాతం వేదపాదపకాననమ్॥ ౧౫॥ బిభేద ప్రథమం విప్ర పైలో ఋగ్వేదపాదపమ్। ఇంద్రప్రమితయే ప్రాదాద్బాష్కలాయచ సంహితే॥ ౧౬॥ చతుర్ధాస బిభేదాథ బాష్కలోద్విజసంహితామ్। బోధ్యాదిభ్యో దదౌ తాస్తు శిష్యేభ్యస్సమహామతిః॥ ౧౭॥ బోధ్యాగ్నిమాఢకౌ తద్వద్యాజ్ఞవల్క్యపరాశరౌ। ప్రతిశాఖాస్తు శాఖాయాస్తస్యాస్తే జగృహుర్మునే॥ ౧౮॥ ఇంద్రప్రమితిరేకాంతు సంహితాం స్వసుతం తతః। మాండూకేయం మహాభాగం మైత్రేయాధ్యాపయత్తదా॥ ౧౯॥ తస్య శిష్యప్రశిష్యేభ్యః పుత్రశిష్యక్రమాద్యయౌ॥ ౨౦॥ వేదమిత్రస్తు శాకల్యస్సంహితాం తామధీతవాన్। చకార సంహితాః పంచ శిష్యేభ్యః ప్రదదౌచ తాః॥ ౨౧॥ తస్య శిష్యాశ్చ యేపంచ తేషాం నామాని మేశ్శృణు। ముద్గలో గోముఖశ్చైవ వాత్స్యశ్శాలీయ ఏవచ॥ శైశిరః పంచమశ్చాసీన్మైత్రేయ సుమహామతిః॥ ౨౨॥ సంహితాత్రితయంచక్రే శాకపూర్ణస్తథేతరః। నిరుక్తమకరోత్తద్వచ్చతుర్థం మునిసత్తమ॥ ౨౩॥ క్రౌంచో వైతాళికిస్తద్వద్బలాకశ్చ మహామునిః। నిరుక్తశ్చతుర్థోభూద్వేదవేదాంగపారగః॥ ౨౪॥ ఇత్యేతాః ప్రతిశాఖాభ్యో హ్యనుశాఖా ద్విజోత్తమ। బాష్కలిశ్చాపరాస్తిస్రస్సంహితాః కృతవాన్ ద్విజ। శిష్యః కాలాయనిర్గార్గ్యస్తృతీయశ్చ కథాజపః॥ ౨౫॥ ఇత్యేతే బహ్వృచాః ప్రోక్తాస్సంహితా యైః ప్రకీర్తితాః॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- తృతీయాంశే- చతుర్థోధ్యాయః.

యజూంషిచేత్యుద్ధృత్యేత్యనుషంగః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ బిభేదేతి॥ ప్రథమమృగ్వేదం పైలో ద్విధా బిభేద॥ ౧౬॥ ౧౭॥ బోధ్యాగ్నిమాఢకావితి॥ తస్యాః బాష్కలశాఖాయాః ప్రతిశాఖా అవాంతరశాఖాః- బోధ్యాగ్నిమాఠరావితిచ పాఠః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ వేదమిత్ర ఇతి॥ శాకల్యస్తామింద్రప్రమితిసంహితామధీతవాన్- తత స్తస్యాః పంచసంహితాః సచకార- తాశ్చ ముద్గలాదిభ్యః ప్రదదౌ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ సంహితాత్రితయమితి॥ తథాన్యశ్శాకల్యస బ్రహ్మచారీ శాకపూర్ణిః తస్యా ఏవ సంహితాయాః త్రితయంచక్రే- తథా నిరుక్తంచ వేదశబ్దార్థనిర్వచనరూపం వేదాంగంచక్రే॥ ౨౩॥ క్రౌంచ ఇతి॥ తచ్చతుష్టయాధ్యేతారశ్చ తచ్ఛిష్యా యథాసంఖ్యం క్రౌంచాదయశ్చత్వారః॥ ౨౪॥ ఇత్యేతా ఇతి॥ బాష్కలిశ్చాన్యశ్శాకల్యస బ్రహ్మచారీ తస్యా ఏవ ఇంద్రప్రమితిశాఖాయాః తిస్రస్సంహితాశ్చక్రే- తదధ్యేతారస్తచ్ఛిష్యాః కాలాయనిప్రముఖాస్త్రయః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- తృతీయాంశే- చతుర్థోధ్యాయః.

యజుర్వేదేతి ॥ సప్తవింశతిం యజుషః ప్రధానశాఖాః - బ్రహ్మాండోక్తః షడశీతిపక్షః తత్ప్రతిశాఖావివక్షయా - తాశ్చ కాణ్వాదిశుక్లయజుః పంచదశకంచ సంహత్యఏకశతమధ్వర్యుశాఖా ఆపస్తంబోక్తాస్స్యుః ॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ఋషిరితి ॥ అద్యాస్మిన్దివసే ॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ యద్గురుణా కార్యం తత్తస్య పుత్రశిష్యాదిభిరపి కార్యమితిభావేనాహ ॥ శిష్యానితి ॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦ ॥ యాజ్ఞవల్క్య ఇతి ॥ మమాపి త్వయాలం నార్థోఽస్తీత్యర్థః - మయా యాయదధీతం తదిదమితి ॥ ౧౧॥ ఇత్యుక్త్వేతి ॥ ఇత్యుక్త్వా - సరూపాణి మూర్తాని ॥ ౧౨॥ యజూంషీతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యవ్యతిరిక్తశిష్యైశ్ఛర్దితం విప్రరూపేణ గృహీతుమనుచితమితి తిత్తిరీభూతా జగృహుః ॥ ౧౩॥ బ్రహ్మహత్యావ్రతమితి ॥ చీర్ణమాచరితం - అధ్వర్యవః యజుశ్శాఖాధ్యాయినః యజుశ్శాఖాధ్యయనాదధ్వర్యుత్వం - యజూంషి వైశంపాయనాదధీతా

శ్రీపరాశరః ॥ యజుర్వేదతరోశ్శాఖాస్సప్తవింశన్మహామునిః । వైశంపాయననామాసౌ వ్యాసశిష్య
శ్చకార వై ॥ ౧ ॥ శిష్యేభ్యః ప్రదదౌ తాశ్చ జగృహుస్తేప్యనుక్రమాత్ ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ తస్యా
భూద్బ్రహ్మరాతసుతో ద్విజ । శిష్యః పరమధర్మజ్ఞో గురువృత్తిపరస్సదా ॥ ౩॥ ఋషిర్యోఽద్య మహామేరో
స్సమాజే నాగమిష్యతి । తస్య వై సప్తరాత్రాత్తు బ్రహ్మహత్యా భవిష్యతి ॥ ౪ ॥ పూర్వమేవం మునిగణై
స్సమయోఽయం కృతో ద్విజ । వైశంపాయన ఏకస్తు తం వ్యతిక్రాంతవాంస్తదా ॥ ౫॥ స్వస్రీయం బాలకం
సోఽథ పదా స్పృష్టమఘాతయత్ ॥ ౬॥ శిష్యానాహ చ భోః శిష్యా బ్రహ్మహత్యాపహం వ్రతం । చరధ్వం మ
త్కృతే సర్వే న విచార్యమిదం తథా ॥ ౭॥ అథాహ యాజ్ఞవల్క్యస్తం కిమేభిర్భగవన్ ద్విజైః । క్లేశితై
రల్పతేజోభిశ్చరిష్యేఽహమిదం వ్రతమ్ ॥ ౮॥ తతః క్రుద్ధో గురుః ప్రాహ యాజ్ఞవల్క్యం మహామునిం । ము
చ్యతాం యత్త్వయాధీతం మత్తో విప్రావమానక ॥ ౯ ॥ నిస్తేజసో వదస్యేతాన్ యస్త్వం బ్రాహ్మణ
పుంగవాన్ । తేన శిష్యేణ నార్థోఽస్తి మమాజ్ఞాభంగకారిణా ॥ ౧౦॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తతః ప్రాహ భ
క్త్యైతత్తే మయోదితమ్ । మమాప్యలం త్వయాధీతం యన్మయా తదిదం ద్విజ ॥ ౧౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యు
క్త్వా రుధిరాక్తాని సరూపాణి యజూంషి సః । ఛర్దయిత్వా దదౌ తస్మై యయౌ చ స్వేచ్ఛయా మునిః ॥ ౧౨॥
యజూంష్యథ విసృష్టాని యాజ్ఞవల్క్యేన వై ద్విజ । జగృహుస్తిత్తిరా భూత్వా తైత్తిరీయాస్తు తే తతః ॥
౧౩ ॥ బ్రహ్మహత్యావ్రతం చీర్ణం గురుణా చోదితైస్తు యైః । చరకాధ్వర్యవస్తే తు చరణాన్మునిసత్త
మ ॥ ౧౪ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి మైత్రేయ ప్రాణాయామపరాయణః । తుష్టావ ప్రణతస్సూర్యం య

యజుర్వేదతరోరితి ॥ సప్తవింశత్సప్తవింశతిః ॥ ౧॥ ౨॥ తైత్తిరీయశాఖోత్పత్తిహేతుం తస్యాన్యం శిష్యమాహ - యాజ్ఞవల్క్యశ్చేతి ॥ ౩॥ తేన ఛర్దితైర్యజుర్భిస్తైత్తిరీయశాఖా బభూవేత్యాఖ్యానపూర్వకమాహ - ఋషిరిత్యాదినా తైత్తిరీయాస్తు తే తత ఇత్యంతేన ॥ ౪॥ ౫॥ స్వస్రీయమితి ॥ స్వస్రీయం స్వసుస్సుతం - పదా స్పృష్టమఘాతయత్ - అఘాతయదితి చ పాఠః - ప్రమాదాత్పాదేన స్పృష్టమాత్రాదేవాసౌ మమారేత్యర్థః ॥ ౬॥ శిష్యానితి ॥ ప్రమాదాద్బాలవధే బ్రహ్మహత్యావ్రతం కుర్యాః ఉత నేతి న విచార్యం - కింతు సాక్షాద్బ్రహ్మవధ ఇవ యథాతథైవ తద్వ్రతం మదర్థం చరతేత్యర్థః ॥ ౭॥ ౮॥ తత ఇతి ॥ విప్రావమానక విప్రావమంతః ॥ ౯॥ ౧౦॥ యాజ్ఞవల్క్య ఇతి ॥ మమాపి త్వయా గురుణాలం - త్వత్తో మయా యదధీతం తదిదమితి ముఖేంగుళిప్రక్షేపేణ వమనమనుకరోతి ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ యజూంషీతి ॥ ఛర్దితానాం యజుషాం విప్రరూపేణ గ్రహణస్యాయుక్తత్వాత్తిత్తిరాః పక్షిణో భూత్వా మునయస్తాని జగృహుః - తతో హేతోస్తే మునయస్తైత్తిరీయాః ప్రసిద్ధాః ॥ ౧౩ ॥ బ్రహ్మహత్యేతి ॥ తతోఽన్యేషాం చరకాధ్వర్యుసమాఖ్యాం నిరుక్తి - బ్రహ్మహత్యావ్రతమితి - బ్రహ్మహత్యానివృత్త్యర్థం వ్రతం - యైః చరణాత్ కర్మాచరణాత్ చీర్ణం - యజుశ్శాఖాధ్యాయిత్వాత్తేషాం చరకాధ్వర్యుసమాఖ్యా - చరకాధ్వర్యవస్తే త్విత్యపపాఠః ॥ ౧౪॥ తతోఽసావార్యం స్తుత్వా తత్ప్రసాదలబ్ధైర్యజుర్భిః కాణ్వాదిశాఖాః కృతవానితి దర్శయన్నాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపీత్యాదినా

స్తే॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ నమఇతి॥ అగ్నిషోమాత్మత్వమాతపవృష్టిహేతుత్వాత్ - కారణాత్మనే ॥ శ్రు॥ యాభిరాదిత్య స్తపతీత్యాదిప్రక్రియయా - సౌషుమ్నం సోమపోషకమమృతం॥ ౧౭॥ కలేతి॥ కాలసంజ్ఞాత్మనే కాలస్యసంజ్ఞాపనాయ - కాలసంజ్ఞాత్మన ఇతిచపాఠః - పరమాక్షరం ప్రణవః - ఓమితి ప్రస్తుత్య ఏతత్పరమమక్షరమితి శ్రుతేః ॥ ౧౮ ॥ బిభర్తీతి ॥ ధృత్యాత్మనే ధారయిత్రే ధృత్యాత్మన ఇతిచపాఠః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ స్పృష్టఇతి॥ పవిత్రకరణాత్మాయేతిపాఠే అదంతత్వమార్షం॥ ౨౩॥ నమఇతి॥ సవితా ప్రేరకః - షూ ప్రేరణ ఇతిధాతోస్సవితేతిరూపనిష్పత్తిః సూర్యోజనకః - సూయతే రాఇతినిరుక్తిః - వివస్వాన్ తమసోవివాసకః॥ ౨౪॥ హిరణ్మయమితి॥ హిరణ్మయం అతిహిత రమణీయ తేజోమయం కేతవః ప్రజ్ఞానరూపాః అమృతాః నిత్యాః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥
ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - పంచమోఽధ్యాయః. ************************

జూంష్యఖిలశం స్తతః॥ ౧౫॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ నమస్సవిత్రే ద్వారాయ ముక్తేరమితతేజసే । ఋగ్యజుస్సామభూతాయ త్రయీధామ్నేచ తే నమః॥ ౧౬॥ నమోఽగ్నీషోమభూతాయ జగతః కారణాత్మనే। భాస్కరాయ పరం తేజస్సౌషుమ్నరుచిబిభ్రతే॥ ౧౭॥ కలాకాష్ఠానిమేషాదికాలజ్ఞానాత్మనే నమః। ధ్యేయాయ విశ్వరూపాయ పరమాక్షరరూపిణే॥ ౧౮॥ బిభర్తి యస్సురగణానాప్యాయ్యేందుం స్వరశ్మిభిః। స్వధామృతేన చ పితౄంస్తస్మై తృప్త్యాత్మనే నమః॥ ౧౯॥ హిమాంబుఘర్మవృష్టీనాం కర్తా హర్తా చ యః ప్రభుః। తస్మై త్రికాలభూతాయ నమస్సూర్యాయ వేధసే॥ ౨౦॥ అపహంతి తమో యశ్చ జగతోస్య జగత్పతిః। సత్త్వధామధరో దేవో నమస్తస్మై వివస్వతే॥ ౨౧॥ సత్కర్మయోగ్యో న జనో నైవాపశ్చ కారణమ్। యస్మిన్ననుదితే తస్మై నమో దేవాయ భాస్వతే॥ ౨౨॥ స్పృష్టో యదంశుభిర్లోకః క్రియాయోగ్యోఽభిజాయతే। పవిత్రకారణాత్మాయ తస్మై శుద్ధాత్మనే నమః॥ ౨౩॥ నమస్సవిత్రే సూర్యాయ భాస్కరాయ వివస్వతే। ఆదిత్యాయాదిభూతాయ దేవాదీనాం నమో నమః॥ ౨౪॥ హిరణ్మయం రథం యస్య కేతవోఽమృతవాజినః। వహంతి భువనాలోకచక్షుషం తం నమామ్యహమ్॥ ౨౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యేవమాదిభిస్తేన స్తూయమానస్స వై రవిః। వాజిరూపధరః ప్రాహ వ్రియతామితి వాంఛితమ్॥ ౨౬॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తదా ప్రాహ ప్రణిపత్య దివాకరమ్। యజూంషి తాని మే దేహి యాని సంతి న మే గురౌ॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవముక్తో దదౌ తస్మై యజూంషి భగవాన్ రవిః। అయాతయామసంజ్ఞాని యాని వేత్తి న తద్గురుః॥ ౨౮॥ యజూంషి యైరధీతాని తాని విప్రైర్ద్విజోత్తమ। వాజినస్తే సమాఖ్యాతాస్సూర్యోఽశ్వస్సోఽభవద్యతః॥ ౨౯॥ శాఖాభేదాస్తు తేషాం వై దశ పంచ చ వాజినామ్। కణ్వాద్యాస్తు మహాభాగా యాజ్ఞవల్క్యప్రకీర్తితాః॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - పంచమోఽధ్యాయః ****

త్సమాప్తిః॥ ౧౫॥ నమఇతి॥ త్రయీధామ్నే వేదత్రయాత్మకదీప్తియుక్తాయ॥ శ్రు॥ సైషా త్రయ్యేవవిద్యాతపతీతి శ్రుతేః॥ ౧౬॥ నమఇతి॥ అగ్నీషోమభూతాయ - అతో జగతః కారణాత్మనే - అగ్నీషోమాత్మకత్వాజ్జగతః - తదేవాహ భాస్కరాయేతి - తాపకరత్వాదగ్నిరూపాంగత్వం - సౌషుమ్నం సోమాప్యాయకం తేజోబిభ్రతఇతిచ సోమరూపత్వముక్తం - ఉక్తంచ॥ శ్లో॥ సూర్యరశ్మిస్సుషుమ్నో యస్తర్పితస్తేన చంద్రమా ఇతి॥ ౧౭॥ కలేతి॥ కలాకాష్ఠానిమేషాదికాలో జ్ఞాయతే యేన తథాభూత ఆత్మా స్వరూపం యస్య తస్మై పరమాక్షరరూపిణే ॥ శ్రు॥ అక్షరాత్పరతః పర ఇతి శ్రుతేః పరమాక్షరం పరబ్రహ్మ తత్స్వరూపాయ॥ ౧౮॥ బిభర్తీతి॥ తృప్త్యాత్మనే తర్పకాయ - ధృత్యాత్మన ఇతి వా పాఠే ధారయిత్రే॥ ౧౯॥ ౨౦॥ అపహంతీతి ॥ సత్త్వధామధరః సత్త్వమూర్తిధరః - వివస్వతే తమోవినాశకాయ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ భక్త్యుద్రేకేణ పూర్వోక్తైస్సర్వపర్యాయైర్నమస్కరోతి ॥ నమస్సవిత్ర ఇతి॥ ౨౪॥ హిరణ్మయమితి॥ హిరణ్మయం తేజోమయం - కేతవః ప్రజ్ఞారూపాః - ఛందోమయా అశ్వాః - శ్రుతిశ్చ ఉదుత్యమితి మంత్రార్థస్సూచితః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ఏవమితి ॥ తస్యగురుః వైశంపాయనో యాని సమ్యఙ్న వేత్తి - వ్యాసేనానుపదిష్టత్వాత్॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీధరస్వామి విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - పంచమోఽధ్యాయః ***********

౧॥ సుమంతురితి॥ తాం జైమినిసంహితాం - తత్పుత్రపౌత్రౌ ఏకైకాం అయోగపద్యేన స్వపితురధీతవంతావిత్యాహ - సహస్రేతి॥ ఏవం సుత్వనః పుత్రః సుకర్మాపి స్వపితురధీత్య సహస్రం సంహితాభేదం చకార॥ శ్లో॥ పుత్రమధ్యాపయామాస సుమంతుమథ జైమినిః। సుమంతుశ్చాపి సుత్వానం పుత్రమధ్యాపయన్మునిః। సుకర్మాణం సుతం సుత్వానితి వాయూక్తేః॥ ౩॥ హిరణ్యనాభ ఇతి॥ తస్య పౌష్పింజేర్వక్ష్యమాణాలోకాక్ష్యాద్యాః పంచశతం శిష్యాః - ఉదీచ్యాస్సామగాః స్మృతాః॥ ౪॥ ౫॥ లోకాక్షిరితి॥ తద్భేదైః పౌష్పింజిశిష్యభేదైః - బహులీకృతాః ఖ్యాపితాః॥ ౬॥ హిరణ్యనాభేతి॥ కృతో నామ రాజా ప్రాచ్యసామగేష్వన్యతమః॥ ౭॥ ౮॥ అథర్వవేదమితి॥ సుమంతుర్వ్యాసశిష్యః॥ ౯॥ దేవదర్శస్యేతి॥ అథర్వవేదే దేవదర్శసంహితాశ్చతస్రో మోదాద్యైః గృహీతాః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ సైంధవాదితి॥ ముంజికేశసంహితయోః శిష్యావన్వేష్యౌ - యయోర్భేదేషు సుబహూపయోగాః పంచ భేదాః నక్షత్రకల్పాద్యాః కల్పశబ్దో వేదాదిభిః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే - తథా వాయుః॥ శ్లో॥ నక్షత్రకల్పో వైతానస్సంహితానాం తథావిధిః। చ

శ్రీపరాశరః॥ సామవేదతరోశ్శాఖా వ్యాసశిష్యస్స జైమినిః। క్రమేణ యేన మైత్రేయ బిభేద శృణు తం మమ॥ ౧॥ సుమంతుస్తస్య పుత్రోభూత్సుత్వా తస్యాప్యభూత్సుతః। అధీతవంతావేకైకాం సంహితాం తౌ మహామతీ॥ ౨॥ సహస్రసంహితాభేదం సుకర్మా తత్సుతస్తతః। చకార తం చ తచ్ఛిష్యౌ జగృహాతే మహావ్రతౌ॥ ౩॥ హిరణ్యనాభః కౌసల్యః పౌష్పింజిశ్చ ద్విజోత్తమ। ఉదీచ్యాస్సామగాశ్శిష్యాస్తస్య పంచశతం స్మృతాః॥ ౪॥ హిరణ్యనాభాత్తావత్యస్సంహితా యైర్ద్విజోత్తమైః। గృహీతాస్తేపి చోచ్యంతే పండితైః ప్రాచ్యసామగాః॥ ౫॥ లోకాక్షిః కౌముదిశ్చైవ కక్షీవాన్ లాంగలిస్తథా। పౌష్పింజిశిష్యాస్తద్భేదైస్సంహితా బహులీకృతాః॥ ౬॥ హిరణ్యనాభశిష్యస్తు చతుర్వింశతిసంహితాః। ప్రోవాచ కృతనామాసౌ శిష్యేభ్యస్సుమహామతిః॥ ౭॥ తైశ్చాపి సామవేదోసౌ శాఖాభిర్బహులీకృతః। అథర్వణామథో వక్ష్యే సంహితానాం సముచ్చయమ్॥ ౮॥ అథర్వవేదం స మునిస్సుమంతురమితద్యుతిః। శిష్యమధ్యాపయామాస కబంధం సోపి తద్ద్విధా। కృత్వా తు దేవదర్శాయ తథా పథ్యాయ దత్తవాన్॥ ౯॥ దేవదర్శస్య శిష్యాస్తు మేధో బ్రహ్మబలిస్తథా। శౌల్కాయనిః పిప్పలాదస్తథాన్యో ద్విజసత్తమ॥ ౧౦॥ పథ్యస్యాపి త్రయశ్శిష్యాః కృతా యైర్ద్విజసంహితాః। జాబాలిః కుముదాదిశ్చ తృతీయశ్శౌనకో ద్విజ॥ ౧౧॥ శౌనకస్తు ద్విధా కృత్వా దదావేకాం తు బభ్రవే। ద్వితీయాం సంహితాం ప్రాదాత్సైంధవాయ చ సంజ్ఞినే॥ ౧౨॥ సైంధవాన్ముంజికేశశ్చ భినద్వేదం ద్విధా పునః। నక్షత్రకల్పో వేదానాం సంహితా

శ్లో॥ ఋగ్యజుశ్శాఖోపశాఖాస్తత్సంఖ్యాశ్చ ప్రపంచితాః। సామాథర్వపురాణోక్తశాఖాసంఖ్యా తు కథ్యతే॥ ౧॥ సుమంతురితి॥ తస్య జైమినిపుత్రస్య సుమంతోస్సుత్వా నామ పుత్రోభూత్ - తౌ జైమినేః పుత్రపౌత్రౌ - జైమినినా కృతామేకైకాం స్వే స్వే కాలే అధీతవంతౌ॥ ౨॥ సహస్రేతి॥ తత్సుతస్సుత్వనస్సుతస్సుకర్మా - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ పుత్రమధ్యాపయామాస సుమంతుమథ జైమినిః। సుమంతుశ్చాపి సుత్వానం పుత్రమధ్యాపయన్మునిః। సుకర్మాణం సుతం సుత్వేతి॥ ౩॥ తస్య శిష్యౌ నామతః నిర్దిశన్ తయోరన్యతరస్య హిరణ్యనాభస్య చ శిష్యానాహ॥ హిరణ్యనాభ ఇతి॥ కౌసల్యోపి హిరణ్యనాభనామకః - పౌష్పింజిశ్చాపరః - తస్య హిరణ్యనాభస్య పంచశతాని శిష్యాః॥ ౪॥ హిరణ్యనాభాదితి॥ తావత్యః పంచశతాని - తేపి చ కాలాంతరే విదేశవాసాత్ ప్రాచ్యాస్సామగా ఉచ్యంతే॥ ౫॥ పౌష్పింజిశిష్యానాహ॥ లోకాక్షిరితి॥ తద్భేదైః తేషాం శిష్యప్రశిష్యాదిభిః॥ ౬॥ ౭॥ తైరితి॥ తైశ్చాపి కృతనామ్నశ్శిష్యైః అథర్వణామితి చ పాఠః॥ ౮॥ ౯॥ దేవదర్శః స్వసంహితాం చతుర్ధా చక్రే - తాశ్చ మేధాదయశ్చత్వారో జగృహురిత్యాహ॥ దేవదర్శస్యేతి॥ ౧౦॥ పథ్యస్యేతి॥ పథ్యకృతాస్తిస్రస్సంహితా జాబాల్యాదయో జగృహుః - తైశ్చాన్యాస్సంహితాః కృతాః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ సైంధవాదితి॥ సైంధవముంజికేశసంహితాభేదా నక్షత్రకల్పాదయః పంచ - తత్ర నక్షత్రకల్పో నక్షత్రపూజావిధిః - వేదానాం సంహితానాం చ కల్ప ఇతి శేషః - తత్ర వేదకల్పో బ్రహ్మ

ర్థోఽంగిరసాంకల్పశ్శాంతికల్పశ్చపంచమః । శ్రేష్ఠాస్త్వథర్వణామేతే సంహితానాంవికల్పకా ఇతి - నక్షత్రకల్పో జ్యోతిషామంశః - వైతానకల్పో వేదకల్పో బ్రహ్మత్వాదియజ్ఞవిధిః - సంహితాకల్పో మంత్రభాగవిధిః ॥ ౧౩ ॥ చతుర్థ ఇతి ॥ ఆంగిరసః కల్పః అభిచారాదివిధిః - శాంతికల్పోఽష్టాదశమహాశాంత్యాదివిధిః ॥ ౧౪ ॥ ఆఖ్యానైరితి ॥ ఆఖ్యానైర్భారతాదీతిహాసైః - ఉపాఖ్యానైస్తత్ప్రసక్తైః ఋభునిదాఘకథాద్యైః గాథాః పితృపృథివీగీతాద్యాః - కల్పశుద్ధిర్వారాహాదికల్పవృత్తాంతనిర్ణయః - పితృకల్పః మంత్రకల్పవిధిర్వా - ఏతైస్సహ సర్గాది పంచలక్షణాం పురాణసంహితామష్టాదశపురాణానాం సంక్షేపరూపాం వ్యాసశ్చక్రే - యథోక్తం మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ పురాణం సర్వశాస్త్రాణాం ప్రథమం బ్రహ్మణా స్మృతం । అనంతరం చ వక్త్రేభ్యో వేదాస్తస్య వినిర్గతాః । పురాణమేకమేవాసీచ్ఛతకోటిప్రవిస్తరమితి - ధర్మసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మమేవ కృతే చాద్యం పురాణం శ్రుతిసంమితం । అష్టాదశవిధం తచ్చ కృతం కోటిప్రభేదతః । తస్మాత్ త్రేతాయుగే ప్రోక్తం శతమేకాదశోత్తరం । పురాణం సంహితాకర్తా ద్వాపరే వ్యాసపవహీతి - పునర్మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ తదర్థోఽత్ర చతుర్లక్షః సంక్షేపేణ నివేశితః । పురాణాని దశాష్టౌ చ సాంప్రతం తదిహోచ్యత ఇతి - అయమర్థః - కృతయుగే వేదాత్పూర్వం బ్రహ్మణా దృష్టస్య శతకోటిప్రవిస్తరస్య పురాణస్కంధస్య బ్రాహ్మసంజ్ఞస్య త్రేతాయాం పునః బ్రహ్మణ్యష్టాదశర్షిభిః గ్రంథకోట్యా సంక్షిప్య బ్రాహ్మపాద్మాద్యష్టాదశపురాణాత్మనా విభక్తస్యైకాదశాధికశతసంహితస్య పునర్ద్వాపరాంతే తస్య సారం వేదవ్యాసశ్చతుర్లక్ష్యా సంక్షిప్యాష్టాదశపురాణసంహితాం కృత్వా రోమహర్షణం సూతమధ్యాపయదితి ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ సుమతిరితి ॥ సుమతిరిత్యాది - తస్య రోమహర్షణస్య ॥ ౧౭ ॥ కాశ్యప ఇతి ॥ కాశ్యపః అకృతవ్రణః కాశ్యపోఽప్యకృతవ్రణ ఇతి వాయూక్తేః - తిసృణాం కాశ్యపాదికృతానాం సంహితానాం చతుర్థీ రోమహర్షణికాఖ్యా యా వ్యాసేన సంక్షిప్తా రోమహర్షణేనాధీతా స్వశిష్యేభ్యః ప్రతిపాదితా రోమహర్షణినోగ్రశ్రవసాపి శౌనకాదిభ్యః ఖ్యాపితా - తథా మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ చతుర్లక్షమిదం ప్రోక్తం వ్యాసేనాద్భుతకర్మణా । మత్పిత్రే మమ పిత్రా తు మయా తుభ్యం నివేదితమితి - ఏవం తన్మూలాస్సర్వాః పురాణసంహితాః కలౌ చతుర్భేదాః ॥ శ్లో ॥ సర్వాస్తా హి చతుష్పాదాః సర్వాస్తాశ్చైకవాదికాః । పాఠాంతరపృథగ్భూతా వేదశాఖా యథా తథేతి వాయూక్తేః - కౌర్మే తు స్వస్య స్వేనైవ చతుర్భేదత్వముక్తం ॥ శ్లో ॥ ఇదం తు పంచదశమం పురాణం కౌర్మముత్తమం । చతుర్ధా సంస్థితం పుణ్యం సంహితానాం ప్రభేదత ఇతి ॥ ౧౮ ॥ చతుష్టయేనేతి ॥ పురాణసంహితానామేతే

నాంతత్త్రైవ చ ॥ ౧౩ ॥ చతుర్థస్స్యాదాంగిరసశ్శాంతికల్పస్తు పంచమః । శ్రేష్ఠాస్త్వథర్వణామేతే సంహితానాం వికల్పకాః ॥ ౧౪ ॥ ఆఖ్యానైశ్చాప్యుపాఖ్యానైర్గాథాభిః కల్పశుద్ధిభిః । పురాణసంహితాం చక్రే పురాణార్థవిశారదః ॥ ౧౫ ॥ ప్రఖ్యాతో వ్యాసశిష్యోఽభూత్సూతో వై రోమహర్షణః । పురాణసంహితాం తస్మై దదౌ వ్యాసో మహామతిః ॥ ౧౬ ॥ సుమతిశ్చాగ్నివర్చాశ్చ మిత్రాయుశ్శాంసపాయనః । అకృతవ్రణోఽథ సావర్ణిః షట్ఛిష్యాస్తస్య చాభవన్ ॥ ౧౭ ॥ కాశ్యపస్సంహితాకర్తా సావర్ణిశ్శాంసపాయనః । రోమహర్షణికా చాన్యా తిసృణాం మూలసంహితా ॥ ౧౮ ॥ చతుష్టయేనాప్యేతేన సంహి

తత్వం చాప్యథర్వభిరితి పూర్వోక్తవైతానవైతానికబ్రహ్మత్వాదివిధిః - సంహితాకల్పో మంత్రవిధిః ॥ ౧౩ ॥ చతుర్థ ఇతి ॥ అంగిరసః కల్పోఽభిచారవిధిః - శాంతికల్పః అశ్వగజాద్యష్టాదశమహాశాంతివిధిః ॥ ౧౪ ॥ ఆఖ్యానైరితి ॥ ఆఖ్యానాదిభిస్సహ పురాణం చక్రే వ్యాస ఇత్యన్వయః - తత్ర చ ॥ శ్లో ॥ స్వయం దృష్టార్థకథనం ప్రాహురాఖ్యానకం బుధాః । శ్రుతస్యార్థస్య కథనముపాఖ్యానం ప్రచక్షతే । గాథాస్తు పితృపృథివీగీతాఖ్యాః - కల్పశుద్ధిః కల్పాదినిర్ణయః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ సుమతిశ్చేతి ॥ సుమత్యాదయస్తస్య రోమహర్షణస్య షట్ శిష్యాస్తత్కృతాః షట్సంహితా జగృహుః ॥ ౧౭ ॥ కాశ్యప ఇతి ॥ అకృతవ్రణ ఏవ కాశ్యపః ॥ శ్లో ॥ కాశ్యపోఽప్యకృతవ్రణ - ఇతి వాయూక్తేః ॥ రోమహర్షణికా చాన్యా రోమహర్షణేన పునః సంక్షేపతః కృతా ॥ ౧౮ ॥ చతుష్టయేనేతి ॥ ఏతాసాం కాశ్యపాదికృతానాం సంహితానాం చతు

న చతుష్టయేన మూలభూతేన తదర్థం స్మృత్వా పురుషభేద కాలభేదానుగుణ్యేన మహాన్తం వైష్ణవం పురాణం కృతమిత్యర్థః - ఏతత్సంహితాచతుష్టయమూలత్వం సర్వపురాణానాం సాధారణం॥ ౧౯॥ బ్రాహ్మం పురాణం ప్రశంసతి॥ ఆద్యమితి॥ ఆద్యం మూలభూతం - పురాణసంఖ్యామాహ - అష్టాదశేతి॥ ౨౦॥ తాన్యేవానుక్రామతి॥ బ్రాహ్మమితి॥ పురాణానాం సర్వేషాం చతుర్భేదత్వముక్తం - వైష్ణవం తు షడ్భేదం - తేన పురాణాన్తరేషు వైష్ణవస్య దశసహస్రాష్టసహస్రత్వాద్యుక్తిః సంహితాభేదమానవిషయా కల్ప్యా - యథా లైంగే॥ శ్లో॥ ప్రసాదాద్వైష్ణవం చక్రే పురాణం వై పరాశరః। షట్ప్రకారం సమస్తార్థసూచకం జ్ఞానసంచయం। దశసాహస్రసంమితం సర్వవేదార్థసంయుతం॥ శైవమాత్స్యయోస్తు - వైష్ణవం చాష్టసాహస్రమితం - క్వచిద్దేశే నవసహస్రముచ్యతే - క్వచిచ్చతుర్వింశతిసహస్రం - క్వచిద్ద్వావింశతిసహస్రం - ఇదం తు షట్సహస్రమస్మాభిర్వ్యాఖ్యాయమానం - సర్గాదిపంచకం పురాణానాం సామాన్యలక్షణం - వైశేషికం తు మాత్స్యే ఉక్తం - యథా॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణాభిహితం పూర్వం యావన్మాత్రం మరీచయే। బ్రాహ్మం తద్దశసాహస్రం పురాణం పరికీర్త్యతే। ఏతదేవ చ వై బ్రాహ్మం పాద్మకల్పే జగద్ధితం। పాద్మం తత్పంచపంచాశత్సహస్రాణి నిగద్యతే। వారాహకల్పవృత్తాంతమధికృత్య పరాశరః। యాన్ప్రాహ ధర్మానఖిలాంస్తద్యుక్తం వైష్ణవం విదుః। విష్ణ్వాఖ్యమష్టసాహస్రం తత్పురాణం విదుర్బుధాః। శ్వేతకల్పప్రసంగేన ధర్మాన్వాయురిహాబ్రవీత్। యత్ర తద్వాయవీయం స్యాద్రుద్రమాహాత్మ్యసంయుతం। చతుర్వింశత్సహస్రాణి పురాణం శైవముచ్యతే। యత్రాధికృత్య గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధో యత్ర తద్భాగవతముచ్యతే। సారస్వతస్య మునయో యచ్ఛ్రుధ్యేయనరామరాః। అష్టాదశసహస్రాణి తద్భాగవతముచ్యతే। యత్రాహ నారదో ధర్మాన్ బృహత్కల్పాశ్రయానిహ। పంచవింశత్సహస్రాణి నారదీయం తదుచ్యతే। యత్రాధికృత్య శకునిం ధర్మాధర్మవిచారణా। తద్వాత్రింశత్సహస్రం వై మార్కండేయమిహోచ్యతే॥ ౨౧॥ ఆగ్నేయమితి॥ తాపావసానే భృగుణా ఋషిణా సంప్రకాశితా। చయనానాం సముత్పత్తిరిష్టకాగణనం తథా - క్రతుసంఖ్యాదితః కృత్వా ఆగ్నేయం తదిహోచ్యతే। ఆగ్నేయం చాష్టసాహస్రం సర్వక్రతుఫలప్రదం। శతానీకేన పృష్టేన వ్యాసశిష్యేణ ధీమతా। సౌరా ధర్మా అశేషేణ వ్యాఖ్యాతాస్తు సుమంతునా। ఏకత్రింశత్సహస్రాణి భవిష్యాఖ్యం సుభాషితం। యత్ర వై వైష్ణవా ధర్మా వసిష్ఠేన మహాత్మనా। అంబరీషస్య వై ప్రోక్తాస్సర్గో బ్రాహ్మస్తథైవ చ। పురాణం బ్రహ్మకైవర్తం తద్ద్వాదశసహస్రకం। యత్తదీశానకల్పస్య వృత్తాంతమధికృత్య చ। నందినా లైంగమిత్యుక్తం ఏకాదశసహస్రకం॥ ౨౨॥ వారాహమితి॥ మహావరాహస్య పునర్మాహాత్మ్యమధికృత్య చ। విష్ణునాభిహితం క్షోణ్యాస్తద్వారాహమిహోచ్యతే। మానవస్య ప్రసంగేన కల్పస్య మునిసత్తమాః। చతుర్వింశత్సహస్రాణి తత్పురాణమిహోచ్యతే। యత్ర మాహేశ్వరాన్ధర్మానధికృత్య చ షణ్ముఖః। కల్పే తాత్పురుషే రుద్రచరితైరుపబృంహితం। స్కాందం నామ పురాణం తత్సహస్రశతసంమితం। త్రివిక్రమస్య మాహాత్మ్యమధికృత్య చతుర్ముఖః। త్రివర్గం చ త్రిదైవత్యం వామనం పరికీర్త్యతే। చతుర్దశసహస్రాణి శ్వేతకల్పానుగం శివం। యత్ర ధర్మార్థకామానాం మోక్షస్య చ రసాతలే। మాహాత్మ్యం కథయామాస కూర్మరూపీ జనార్దనః। ఇంద్రద్యుమ్న ప్రసంగేన

తానామిదం మునే॥ ౧౯॥ ఆద్యం సర్వపురాణానాం పురాణం బ్రాహ్మముచ్యతే। అష్టాదశపురాణాని పురాణజ్ఞాః ప్రచక్షతే॥ ౨౦ ॥ బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ శైవం భాగవతం తథా। తథాన్యం నారదీయం చ మార్కండేయం చ సప్తమమ్॥ ౨౧॥ ఆగ్నేయమష్టమం చైవ భవిష్యన్నవమం స్మృతమ్। దశమం బ్రహ్మకైవర్తం లైంగమేకాదశం స్మృతమ్॥ ౨౨॥ వారాహం ద్వాదశం చైవ స్కాందం చాత్ర త్రయోదశమ్। చతుర్దశం వామనం చ కౌర్మం పంచదశం తథా। మాత్స్యం చ గారుడం చైవ బ్రహ్మాండం చ త

ష్టయేనాపి మూలభూతేన తత్సారోద్ధారాత్మకమిదం విష్ణుపురాణం - మునే మైత్రేయ - మయా కృతమితి శేషః॥ ౧౯॥ [illegible]కాం వ్యాసకృతాన్యేవాష్టాదశపురాణాన్యాహ॥ ఆద్యమిత్యాదిసార్ధైశ్చతుర్భిః॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩॥

ఋషిభ్యశ్శక్రసన్నిధౌ। కౌర్మంతత్ షట్సహస్రాణిలక్ష్మీకల్పానుసంగికం। శ్రుతీనాంయత్రకల్పాదౌ ప్రవృత్త్యర్థంజనార్దనః। మత్స్యరూపీచమనవేనరసింహోపవర్ణనం। అధికృత్యాబ్రవీత్సప్తకల్పవృత్తంసహస్రతం। తన్మాత్స్యమితిజానీధ్వంసహస్రాణిచతుర్దశ। యదాచగారుడేకల్పే విశ్వాండంగరుడోద్భవం। అధికృత్యాబ్రవీద్విష్ణుర్గారుడంతదిహోచ్యతే। బ్రహ్మాబ్రహ్మాండమాహాత్మ్యమధికృత్యాబ్రవీత్పునః। తచ్చద్వాదశసాహస్రం బ్రహ్మాండంద్విశతాధికం। భవిష్యాణాంచకల్పానాం శ్రూయతేయత్రవిస్తరః। తద్బ్రహ్మాండంపురాణంతుబ్రహ్మణాసముదాహృతమిత్యాది॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ సర్గేచేతి॥ అశేషేషు పురాణేషు సర్గప్రతిసర్గాదిషు కర్తృత్వేన భగవాన్విష్ణుఃకథ్యతే - సర్గాదేస్తత్కర్తృకత్వాత్ - యతోవాఇమానీత్యాది శ్రుతేః॥ శ్లో॥ విష్ణుర్బ్రహ్మశివోవిష్ణుర్విష్ణురాదిత్య ఏవచ। సర్వంవిష్ణుమయం బ్రహ్మన్నితిపౌరాణికంవచః॥ ఏవమేవపురాణేషు దశస్వష్టసు నాన్యథా। అన్యథాయేప్రపద్యంతే నారకాస్తేభవంతివై॥ ఇత్యాదిత్యపురాణం॥ ౨౬॥ పురాణానాం వేదోపబృంహకత్వేన ధర్మవేదవహేతుత్వాత్ ధర్మస్య విద్యాస్థానేష్వంతర్భావందర్శయతి॥ అంగానీతి॥ ఇతిహాసస్యపురాణేంతర్భావః॥ శ్లో॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదంసముపబృంహయేదిత్యాదిత్యవచనాత్ ॥ ౨౭ ॥ ఆయుర్వేదఇతి॥ ఆయుర్వేదాదిచతుష్కస్యదృష్టప్రాధాన్యేన కేవలవిద్యాస్థానత్వాన్నధర్మస్థానత్వమితి తస్య పృథగుక్తిః॥ శ్లో॥ ఆయుర్వేదోవైద్యశాస్త్రంగాంధర్వోగీతిశాసనం। అర్థశాస్త్రందండనీతిఃధనుర్వేదోస్త్రశాసనం॥ చత్వారఉపవేదాస్తఇతివైజయంతీ॥ ౨౮॥ జ్ఞేయాఇతి॥ వేదప్రసంగాత్తద్దర్శిన ఋషయోవంశభేదాత్త్రిధోక్తాః జ్ఞేయా ఇత్యాదినా - ఋషిప్రకృతయః ఋషిస్వభావాః॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ భేదహేతుః మనుష్యాణాం వీర్యబలాద్యల్పత్వం॥ ౩౦॥ సర్వేతి॥ ప్రాజాపత్యాబ్రహ్మదృష్టా - తద్వికల్పాః తస్యాఃవిభాగభూతా ఇమే అధీయమానాః శాఖాభేదాః అనిత్యాఇవప్రతిద్వాపరంకించిద్భిన్నపాఠతయాశాఖాంతరతాంనీతాస్సంతఃసమంతాన్నిత్యాఏవతథాతథాదృశ్యం

తఃపరమ్॥ ౨౩॥ సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చవంశమన్వంతరాణిచ। సర్వేష్వేతేషుకథ్యంతేవంశానుచరితంచయత్॥ ౨౪॥ యదేతత్తవమైత్రేయపురాణంకథ్యతేమయా। ఏతద్వైష్ణవసంజ్ఞంవైపాద్మస్యసమనంతరమ్॥ ౨౫॥ సర్గేచప్రతిసర్గేచవంశమన్వంతరాదిషు। కథ్యతేభగవాన్విష్ణురశేషేష్వేవసత్తమ॥ ౨౬ ॥ అంగానిచతురోవేదా మీమాంసాన్యాయవిస్తరః। పురాణంధర్మశాస్త్రంచ విద్యాహ్యేతాశ్చతుర్దశ॥ ౨౭॥ ఆయుర్వేదోధనుర్వేదోగాంధర్వశ్చైవతేత్రయః। అర్థశాస్త్రంచతుర్థంచ విద్యాహ్యష్టాదశైవతాః॥ ౨౮ ॥ జ్ఞేయాబ్రహ్మర్షయఃపూర్వంతేభ్యోదేవర్షయః పునః। రాజర్షయఃపునస్తేభ్యోఋషిప్రకృతయస్త్రయః॥ ౨౯ ॥ ఇతిశాఖాస్సమాఖ్యాతాశ్శాఖాభేదాస్తథైవచ। కర్తారశ్చైవశాఖానాంభేదహేతుస్తవోదితః॥ ౩౦ ॥ సర్వమన్వంతరేష్వేవంశాఖాభేదాస్సమాస్మృతాః॥ ౩౧॥ ప్రాజాపత్యాశ్రుతిర్నిత్యాతద్వికల్పాస్త్వమేద్విజ॥ ౩౨॥ ఏ

సర్వపురాణానాం సామాన్యేనాభిధేయమాహ॥ సర్గశ్చేతి॥ ప్రతిసర్గః ప్రళయః॥ ౨౪॥ ఉద్దిష్టేషు పురాణేషు కిమేతత్పురాణమిత్యపేక్షాయామాహ॥ యదేతదితి॥ ౨౫॥ అస్యవైష్ణవసంజ్ఞాయాం హేతుమాహ॥ సర్గేచేతి॥ ౨౬॥ పురాణానాంధర్మప్రతిపాదకవేదోపబృంహకత్వేన ధర్మవిద్యాస్థానేష్వంతర్భావమాహ॥ అంగానీతి॥ అంగాని శిక్షాదీనిషట్॥ ౨౭॥ ధర్మవిద్యాస్థానవ్యతిరిక్తం దృష్టార్థప్రధానమన్యద్విద్యాస్థానచతుష్టయమాహ॥ ఆయుర్వేదఇతి॥ ౨౮॥ శాఖాప్రణేతృభేదమాహ॥ జ్ఞేయాఇతి॥ ౨౯॥ ఉపసంహరతి॥ ఇతీతి॥ భేదహేతుశ్చపుంసాంప్రజ్ఞాహ్రాసః॥ ౩౦ ౩౧ ॥ శాఖాయాఃపురుషప్రణీతత్వే వేదస్యపౌరుషేయత్వంస్యాదిత్యాశంక్యాహ॥ ప్రాజాపత్యేతి॥ కల్పాదౌ ప్రజాపతినాదృష్టోవేదోనిత్యఏవ- ఇమేతుశాఖాభేదాస్తస్యైవవికల్పాఃఅధ్యయనాదిసౌకర్యార్థమవాంతరభేదాః

తే॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

అథ శ్రుత్యాద్యుక్తో ధర్మో భగవదారాధనధియానుష్ఠితో నిశ్శ్రేయసాయేత్యేతదర్థం యమభటసంవాదం ప్రస్తౌతి॥ యథావదితి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ అయమేవేతి॥ అయమేవ ప్రశ్నః నకులేన భీష్మం ప్రతిపృష్టః ఆ తస్స నకులాయాహేత్యన్వయః ॥ ౮ ॥ స కాళింగకో మునిః త్వయా పృష్టమిమమర్థం మయా పృష్టః సన్ మాం ప్రత్యువాచేత్యాహ॥ పురేతి॥ ౯॥ స్వస్య తం ప్రత్యస్యార్థస్య ప్రశ్నకారణం తస్య సత్యవాదిత్వమిత్యాహ॥ తేనేతి॥ ఇదమిత్థమిదానీం దేశాంతరే వర్తతే ఏతచ్చేత్థం భవిష్యతీతి వ్యవహితం విప్రకృష్టంచ తేన యదాఖ్యాతం తత్తథాభూత్॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥ ఏవం తస్య ప్రత్యయితత్వేన త్వయా పృష్టమేతదర్థరూపం మయా పృష్టః ప్రత్యువాచేత్యాహ॥ ఏకదేతి॥ కిం ప్రత్యువాచేత్యపేక్షాయామాహ॥ స్మృత్వేతి॥ ౧౨॥ జాతిస్మరేణేతి॥ తేన జాతిస్మరేణ యో మే యమకింకర సంవాదః కథితోభూత్ - తం సంవాదం తస్య మునేర్వచః స్మృత్వా తే బ్రవీమీత్యన్వయః॥ ౧౩॥ స్వపురుషమితి॥ స్వపురుష మి

షం తవోదితం సర్వం యత్పృష్టోహమిహ త్వయా। మైత్రేయ వేదసంబంధం కిమన్యత్కథయామి తే ॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ యథావత్కథితం సర్వం యత్పృష్టోసి మయా గురో। శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం చైకం తద్భవాన్ప్రబ్రవీతు మే ॥ ౧ ॥ సప్తద్వీపాని పాతాళవిధిశ్చ సుమహామునే। సప్తలోకాశ్చ యేంతస్థా బ్రహ్మాండస్యాస్య సర్వతః॥ ౨ ॥ స్థూలైస్సూక్ష్మైస్తథా సూక్ష్మసూక్ష్మైస్సూక్ష్మతరైస్తథా। స్థూలాత్స్థూలతరైశ్చైవ సర్వం ప్రాణిభిరావృతమ్॥ ౩॥ అంగుళస్యాష్టమో భాగో న సోస్తి మునిసత్తమ। న సంతి ప్రాణినో యత్ర కర్మబంధనిబంధనాః॥ ౪ ॥ సర్వే చైతే వశం యాంతి యమస్య భగవన్ కిల। ఆయుషోంతే తతో యాంతి యాతనాస్తత్ప్రచోదితాః॥ ౫ ॥ యాతనాభ్యః పరిభ్రష్టా దేవాద్యాస్వథ యోనిషు। జంతవః పరివర్తంతే శాస్త్రాణామేష నిర్ణయః॥ ౬ ॥ సోహమిచ్ఛామి తచ్ఛ్రోతుం యమస్య వశవర్తినః। న భవంతి నరా యేన తత్కర్మ కథయామలమ్॥ ౭ ॥ శ్రీపరాశరః॥ అయమేవ మునే ప్రశ్నో నకులేన మహాత్మనా। పృష్టః పితామహః ప్రాహ భీష్మో యత్తచ్ఛృణుష్వ మే ॥ ౮ ॥ శ్రీభీష్మః॥ పురా మమాగతో వత్స సఖా కాళింగకో ద్విజః। స మామువాచ పృష్టో వై మయా జాతిస్మరో మునిః॥ ౯॥ తేనాఖ్యాతమిదం సర్వమిత్థం చైతద్భవిష్యతి। తథా చ తదభూద్వత్స యథోక్తం తేన ధీమతా॥ ౧౦ ॥ స చ పృష్టో మయా భూయశ్శ్రద్దధానేన వై ద్విజః। యద్యదాహ న తద్దృష్టం అన్యథా హి మయా క్వచిత్ ॥ ౧౧ ॥ ఏకదా తు మయా పృష్టమేతద్యద్భవతోదితమ్। ప్రాహ కాళింగకో విప్రస్స్మృత్వా తస్య మునేర్వచః॥ ౧౨ ॥ జాతిస్మరేణ కథితో రహస్యః పరమో మమ। యమకింకరయోర్యోభూత్సంవాదస్తం బ్రవీమి తే॥ ౧౩ ॥ స్వపు

నత్వపూర్వాః పురుషైః ప్రకృతా ఇత్యర్థః॥౩౨॥౩౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే- షష్ఠోధ్యాయః.

శ్లో॥ వేదరాశిరపారోసౌ వృత్తశ్శాఖావిభాగతః। తన్నిర్ణీతః పరో ధర్మో వర్ణాదీనామథోచ్యతే ॥ ఉక్తమనువదన్ సర్వవేదసారం పరం ధర్మం పృచ్ఛతి॥ యథావదిత్యాది సప్తభిః॥౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥ అయమేవేతి॥ అయమేవ ప్రశ్నః ప్రష్టవ్యోర్థః - నకులేన భీష్మం ప్రతిపృష్టః - తతశ్చ భీష్మస్తస్మై యత్ప్రాహ తచ్ఛృణుష్వేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ పురేతి॥ మమ సఖా కాళింగకః కళింగదేశ్యః జాతిస్మరో మునిరాగతస్సన్॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ఏకదాత్వితి॥ ప్రసక్తానుప్రసక్తతయా మయా యదేతన్నకులభవతా పృష్టం తదుత్తరతయా చ స కాళింగో యమకింకరసంవాదమాహ-తదా జాతిస్మరేణాతిరహస్యో యమకింకరసంవాదో మమ యః కథితోభూత్తం సంవాదం తస్య మునేర్వాక్యం స్మృత్వా తుభ్యం బ్రవీమీత్యన్వయః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ తమేవాహ స్వపురుషమిత్యాదినా సోన్యలోక్య ఇత్యంతేన ఏకవింశతిశ్లోకేన॥ స్వపురుష

త్యాది కాళింగవచనం - పరిహరేత్యాదియమవచనం - ప్రభుభిస్స్వప్రభావభంగస్థానం న ప్రకాశ్యమితినీత్యా విష్ణునామసూచ్చైరుచ్చారితేషు నారకిణోపి తచ్ఛ్రవణాదినా నరకార్ణముచ్యేరన్ తేన స్వాధికారహానిరితి భీత్యా చ కర్ణమూలే కథనం - రాజదారాన్మాగా ఇతివచనవద్రహస్యకథనీయత్వాచ్చ - యమస్య వైష్ణవేష్వప్రభుత్వే ప్రమాణం॥ శ్లో॥ ద్రవంతి దైత్యాః ప్రణమంతి దేవతాః - ప్రభవో భగవద్భక్తానామదృశానామిత్యాదేః॥ ౧౪॥ అత్ర హేతుమాహ॥ అహమితి॥ ధాత్రా ఈశ్వరేణ - హితాహితే హితప్రవర్తనే అహితనివర్తనే చ॥ ౧౫॥ విష్ణుత్వవివరణముఖేన అఖిలైశ్వర్యమేవదర్శయతి॥ కటకేతి॥ అభేదం భేదరహితం తాదాత్మ్యవత్ - యథా కారణభూతం కనకం కార్యభూతకటకాదితాదాత్మ్యేపి ఏకమిష్యతే - ఏవం కారణభూతో హరిః కార్యభూతసురపశుమనుజాదిభేదైర్భిన్నోపి తదాత్మభూత ఏక ఉదీర్యతే - కారణత్వేన సర్వత్రైకస్యైవ వ్యాప్య స్థితత్వాత్స ఏవేశ్వర ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ అథ తస్య సంహర్తృత్వమాహ ॥ క్షితీతి ॥ అనిలాంతే ఉత్థాపకానిలావసానే - కలుషం కాలుష్యం - ఈశ్వరసంకల్పకృతగుణవైషమ్యేణోత్థాపితాస్సురాదయస్తస్య గుణకాలుష్యస్య నాశేతమశ్శరీరేణ తేన సనాతనేనైకతాం యాంతి॥ ౧౭ ॥ హరిమితి ॥ పరమార్థతః నిరుపాధికం - అగ్నిదృష్టాంతో భక్తసంసర్గిణామపి పరిహారార్థః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥ కలిక

రుషమభివీక్ష్య పాశహస్తం వదతి యమః కిల తస్య కర్ణమూలే । పరిహర మధుసూదనప్రపన్నాన్ ప్రభురహమన్యనృణాం న వైష్ణవానామ్॥ ౧౪ ॥ అహమమరగణార్చితేన ధాత్రా యమ ఇతి లోకహితాహితే నియుక్తః। హరిగురువశగోస్మి న స్వతంత్రః ప్రభవతి సంయమనే మమాపి విష్ణుః॥ ౧౫॥ కటకముకుటకర్ణికాదిభేదైః కనకమభేదమపీష్యతే యథైకం । సురపశుమనుజాదికల్పనాభిర్హరిరఖిలాభిరుదీర్యతే తథైకః॥ ౧౬॥ క్షితితలపరమాణవోనిలాంతే పునరపి యాంతి యథైకతాం ధరిత్ర్యా। సురపశుమనుజాదయస్తథాంతే గుణకలుషేణ సనాతనేన తేన॥ ౧౭॥ హరిమమరగణార్చితాంఘ్రిపద్మం ప్రణమతి యః పరమార్థతో హి మర్త్యః। తమపగతసమస్తపాపబంధం వ్రజ పరిహృత్య యథాగ్నిమాజ్యసిక్తమ్॥ ౧౮ ॥ ఇతి యమవచనం నిశమ్య పాశీ యమపురుషస్తమువాచ ధర్మరాజమ్। కథయ మమ విభోస్సమస్తధాతుర్భవతి హరేః ఖలు యాదృశోస్య భక్తః॥ ౧౯ ॥ యమః॥ న చలతి నిజధర్మవర్ణతో యస్సమమతిరాత్మసుహృద్విపక్షపక్షే। న హరతి న చ హంతి కించిదుచ్చైస్సితమనసం తమవైహి విష్ణుభక్తమ్॥ ౨౦॥

మితి॥ పాశహస్తం పాపిజనానయనాయ మర్త్యలోకం గంతుముద్యతం వీక్ష్య - విష్ణుభక్తాన్ పరిహృత్యాన్యానానయేత్యాద్యతిరహస్యం కర్ణమూలే యమోవదత్॥ ౧౪॥ న వైష్ణవానాం ప్రభురిత్యత్ర హేతుమాహ ॥ అహమితి ॥ ప్రజాసంయమనాద్యమ ఇతి సంజ్ఞయా లోకస్య హితాహిత శుభాశుభఫలదానార్థం ధాత్రా నియుక్తోప్యహం హరిరేవ గురుస్తద్వశవర్త్యస్మి - న తు స్వతంత్రః - మమాపి సంయమనే దండే విష్ణుః ప్రభుర్భవతి॥ ౧౫॥ కుత ఇత్యపేక్షాయాం తస్య సర్వాత్మత్వేన సర్వేశ్వరత్వాదిత్యాహ ॥ కటకేతి ॥ యథా కనకం కటకముకుటకర్ణభూషణాదిభేదైరుపలక్షితమపి కనకాత్మనా సర్వానుగతమభేదమేకమిష్యతే - తథైక ఏవ జగత్కారణభూతో హరిస్సురాదిస్వరూపైరుదీర్యతే - ప్రశమే చ సురాదీనాం హరావేవ లయాత్ ॥ ౧౬॥ స ఏవ సర్వాత్మేతి దృష్టాంతేనాహ ॥ క్షితీతి ॥ గుణానాం కలుషేణ క్షోభేణ మేషురాదయో జాతాః తే గుణక్షోభోపరమే తేనైవైకతాం యాంతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ హరిమితి ॥ అతస్సర్వేశ్వరత్వాదమరాణాం గణైరర్చితాంఘ్రిపద్మం హరిం యః పరమార్థతః సర్వాత్మత్వేన ప్రణమతి - తం పరిహృత్య వ్రజ- యద్వా పరమార్థతస్తత్త్వతోపగతస్సమస్తపాపబంధః యస్యేత్యన్వయః- ప్రణమతీతి శ్రవణాదీనామప్యుపలక్షణం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ న చలతీతి ॥ ఉచ్చైరతిశయేన స్థితం స్వచ్ఛం రాగాదిరహితం మనో యస్య తం విష్ణుభక్తం విద్ధి - మనసస్స్వచ్ఛత్వవిజ్ఞేయత్వాత్తస్య జ్ఞాపకచిహ్నాన్యాహ - న చలతీతి - విష్ణోరియమాజ్ఞేత్యేవం హి క్రియమాణస్స్వధర్మో విష్ణుం ప్రీణయంస్సత్వశుద్ధిద్వారా తద్భక్తిహేతుః - అతస్స్వధర్మనిష్ఠా తద్భక్తిచిహ్నం-శుద్ధసత్వస్య చ రాగాద్యభావాదాత్మనః సుహృత్సు విపక్షపక్షేపి చ సమమతిత్వం పరస్వహరణాదినివృత్తిశ్చ భవతీతి తదపి తస్య చిహ్నం॥ ౨౦॥ తస్యైవ ప్రప

షేతి ॥ కలికలుషం కలికాలుష్యం రాగద్వేషాది - తదేవ మలం ॥ ౨౧ ॥ స్ఫటికేతి ॥ సకలదోషప్రతిభటకల్యాణగుణాత్మకే భగవతి మనసి స్థితే నృణాం మత్సరాదిదోషో న భవతీత్యర్థః - నహీత్యాది - నసతీతి శేషః ॥ ౨౨ ॥ విమలమతిరితి ॥ యస్య హృది వాసుదేవః - స నిరస్తనిఖిలదోషః కల్యాణగుణయుక్తశ్చ భవతీత్యర్థః - మానో గర్వః మాయా శాఠ్యం ॥ ౨౩ ॥ భగవద్ధ్యానపరో భక్తశ్చ పురుషేణ సౌమ్యత్వాదిగుణేన జ్ఞాతుం శక్య ఇత్యాహ ॥ వసతీతి ॥ సౌమ్యరూపః ॥ స్తబ్ధోస్యత తమాదేశమప్రాప్త్యః - బ్రహ్మవిద ఇవ సౌమ్య తే ముఖం భాతీత్యాదివత్ - బాలసాలతరురాత్మనశ్చారుతయైవ క్షితేరంతస్థమతిరమ్యం రసం సారం సూచయతి ॥ ౨౪ ॥ హృదీతి ॥ తదఘం ధ్యాతుః పాపం - అఘవిఘాతకర్త్రా భగవతా భిన్నం విదీర్ణం భవతి - అర్కే సత్యపి కథమంధకారం ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ పరహింసాదివాదోషేణాభక్తస్య హృది భగవదసంనిధిర్జ్ఞాతుం శక్య ఇత్యాహ హరతీత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హరతీతి ॥ నిష్ఠురాణి పరుషాణి ॥ ౨౮ ॥ నేతి ॥ న యజతి సంతం విష్ణుం నార్చయతి - న దదాతి తద్భక్తాయ ॥ ౨౯ ॥ పరమేతి ॥ అవేహి నాస్య భక్తమితి భక్తపదేన నఞః సంబంధః అభక్తమవేహీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ అశుభమతిరితి ॥ అనార్యమమంగళం - కుశీలం దుశ్శీలం - సంగో విషయసంగః - తైర్మత్తః - పు

కలికలుషమలేన యస్య నాత్మా విమలమతేర్మలినీకృతస్తమేనమ్ । మనసి కృతజనార్దనం మనుష్యం సతతమవేహి హరేరతీవ భక్తమ్ ॥ ౨౧ ॥ స్ఫటికగిరిశిలామలః క్వ విష్ణుర్మనసి నృణాం క్వ చ మత్సరాదిదోషః । న హి తుహినమయూఖరశ్మిపుంజే భవతి హుతాశనదీప్తిజః ప్రతాపః ॥ ౨౨ ॥ విమలమతిరమత్సరః ప్రశాంతః శుచిచరితోఽఖిలసత్త్వమిత్రభూతః । ప్రియహితవచనోఽస్తమానమాయో వసతి సదా హృది తస్య వాసుదేవః ॥ ౨౩ ॥ వసతి హృది సనాతనే చ తస్మిన్ భవతి పుమాన్ జగతోఽస్య సౌమ్యరూపః । క్షితిరసమతిరమ్యమాత్మనోఽంతః కథయతి చారుతయైవ సాలపోతః ॥ ౨౪ ॥ హృది యది భగవాననాదిరాస్తే హరిరసిశంఖగదాధరోఽవ్యయాత్మా । తదఘమఘవిఘాతకర్తృభిన్నం భవతి కథం సతి చాంధకారమర్కే ॥ ౨౫ ॥ యమనియమవిధూతకల్మషాణామనుదినమచ్యుతసక్తమానసానామ్ । అపగతమదమానమత్సరాణాం వ్రజ భట దూరతరేణ మానవానామ్ ॥ ౨౬ ॥ కనకమపి రహస్యవేక్ష్య బుద్ధ్యా తృణమివ యస్సమవైతి వై పరస్వమ్ । భవతి చ భగవత్యనన్యచేతాః పురుషవరం తమవేహి విష్ణుభక్తమ్ ॥ ౨౭ ॥ హరతి పరధనం నిహంతి జంతూన్వదతి తథానృతనిష్ఠురాణి యశ్చ । అశుభజనితదుర్మదస్య పుంసః కలుషమతేర్హృది తస్య నాస్త్యనంతః ॥ ౨౮ ॥ న సహతి పరసంపదం వినిందాం కలుషమతిః కురుతే సతామసాధుః । న యజతి న దదాతి యశ్చ సంతం మనసి న తస్య జనార్దనోఽధమస్య ॥ ౨౯ ॥ పరమసుహృది బాంధవే కలత్రే సుతతనయాపితృమాతృభృత్యవర్గే । శఠమతిరుపయాతి యోఽర్థతృష్ణాం తమధమచేష్టమవేహి నాస్య భక్తమ్ ॥ ౩౦ ॥ అశుభమతిరసత్ప్రవృత్తిసక్తస్సతతమనార్యవిశీలసంగమత్తః । అనుదినకృతపాపబంధసక్తః పురు

టీ: కలికలుషేత్యాదినా ॥ కలికలుషేతి ॥ ఆత్మా బుద్ధిః ॥ ౨౧ ॥ స్ఫటికేతి ॥ స్ఫటికగిరేశ్శిలేవామలః - తుహినమయూఖశ్చంద్రస్తస్య రశ్మీనాం పుంజే - మత్సరాద్యభావో విష్ణుభక్తచిహ్నమిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ విమలమతిరితి ॥ శుచిశుద్ధం చరితం యస్య - అఖిలానాం సత్త్వాదీనాం మిత్రం మిత్రభూతః - అస్తైర్నిరస్తైర్మానమాయే గర్వదంభౌ యేన ॥ ౨౩ ॥ ప్రసన్నరూపతా చ విష్ణుభక్తచిహ్నమిత్యాహ ॥ వసతీతి ॥ ముఖప్రసాదాదిచిహ్నం తదంతస్థం పరమానందమయం విష్ణుం సూచయతీత్యత్ర సన్నిదర్శనమాహ - క్షితీతి - చారుతయా కోమలతయా - సాలపోతో బాలసాలవృక్షః - ఆత్మనోంతస్స్థితం క్షితిరసం కథయత్ సూచయతీత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ హృదీతి ॥ తత్తర్హి అఘం అఘవిఘాతకర్త్రా భిన్నం విదీర్ణం భవతి - యుక్తశ్చ విఘాతకసన్నిధౌ తద్విరోధినాశ ఇత్యాహ - కథమర్కే సత్యంధకారం భవతీతి ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ అథాభక్తస్య చిహ్నాన్యాహ ॥ హరతీత్యాదిచతుర్భిః ॥ ౨౮ ॥ నసహతీతి ॥ సంతమప్యర్థం యో న దదాతి ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ అశుభమతిరితి ॥ అనార్యైః విశీలైః దీర్ఘకాలస్సంగస్తేన మ

రుపపేశః అవివేకీ - అనార్యకుశీలసంగమత్త ఇతిచ పాఠః ॥ ౩౧ ॥ భక్తస్యలక్షణాంతరమాహ ॥ సకలమితి ॥ ౩౨ ॥ కమలనయనేతి ॥ ఈరయంతీతి వచనాదర్థజ్ఞానమంతరేణాపి నామోచ్చారణమాత్రమేవ పాపహరమితి సూచితం - ఈరణం శ్రవణాదేరప్యుపలక్షణం ॥ ౩౩ ॥ వసతీతి ॥ యస్య మనసి హరిర్వసతి - తస్య యావద్దృష్టిపాతం చక్రం పరిభ్రమతి అతస్తద్దృష్టిపాతేత త్ప్రతిహతవీర్యబలస్య తవ మమవా గతిర్నాస్తి - అన్యలోక్యః అన్యలోకార్హః న త్వస్మల్లోకార్హః - న ఖలు భాగవతా యమవిషయం గచ్ఛంతీతి చ వచనాత్ ॥ ౩౪ ॥ ఇతీతి ॥ తేనయమభటేన ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ కింకరా ఇతి ॥ యస్యాత్మా కేశవాలంబన ఇత్యాత్మనివేదనోక్తిః ॥ శ్లో ॥ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనం । అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్యమాత్మనివేదనమితి భక్తేర్నవవిధత్వోక్తేః - ఏవముక్తశ్రవణాదినవవిధాంతరంగా వక్ష్యమాణ సదాచారోప లక్షణా భగవదేకచిత్తతా స్వరూపలక్షణా భగవతి నిరుపాధిక ప్రీతిరూపా భక్తిరేవ యమవశ్యత్వనివారకేత్యధ్యాయార్థః - అథవా అస్మిన్నధ్యాయే జాతిస్మరో నామక శ్చిన్మునిః తదుక్తిమూలా కాళింగోక్తిః భీష్మేణ నకులాయోచ్యతే - తత్రైవం యోజనా - పురామమేత్యాదినా మమవాచేత్యంతం భీష్మవచనం - పృష్టో వై మయేత్యారభ్య అన్యథా హి మయా క్వచిదిత్యంతం కాళింగవాక్యం - తత్ర వత్సేతి భీష్మస్య సంబోధనం - ద్విజః జాతిస్మరః - ఏకదాత్విత్యాది శ్లోకో భీష్మవాక్యం - జాతిస్మరేణ కథిత ఇత్యాది మయాపి చోక్తమిత్యంతం కాళింగవాక్యం - మమ కథితమిదం చ తేనేత్యత్ర తచ్ఛబ్దేన జాతిస్మరస్య పరామర్శః ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః ☆ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

మనసో న హి వాసుదేవభక్తః ॥ ౩౧ ॥ సకలమిదమహం చ వాసుదేవః పరమపుమాన్ పరమేశ్వరస్స ఏకః ।
ఇతి మతిరచలా భవత్యనంతే హృదయగతే వ్రజ తాన్విహాయ దూరాత్ ॥ ౩౨ ॥ కమలనయన వాసుదేవ విష్ణో ధరణిధరాచ్యుత శంఖచక్రపాణే । భవ శరణమితీరయంతి యే వై త్యజ భట దూరతరేణ తానపాపాన్ ॥ ౩౩ ॥ వసతి మనసి యస్య సోఽవ్యయాత్మా పురుషవరస్య న తస్య దృష్టిపాతే । తవ గతిరథవా మమాస్తి చక్రప్రతిహతవీర్యబలస్య సోఽన్యలోక్యః ॥ ౩౪ ॥ కాళింగః ॥ ఇతి నిజభటశాసనాయ దేవో రవితనయస్స కిలాహ ధర్మరాజః । మమ కథితమిదం చ తేన తుభ్యం కురువర సమ్యగిదం మయాపి చోక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥
భీష్మః ॥ నకులైతన్మమాఖ్యాతం పూర్వం తేన ద్విజన్మనా । కళింగదేశాదభ్యేత్య ప్రీయతా సుమహాత్మనా ॥
౩౬ ॥ మయాప్యేతద్యథాన్యాయ్యం సమ్యగ్వత్స తవోదితమ్ । యథా విష్ణుమృతే నాన్యత్త్రాణం సంసారసాగరే ॥ ౩౭ ॥ కింకరా దండపాశౌ వా న యమో న చ యాతనాః । సమర్థాస్తస్య యస్యాత్మా కేశవాలంబనస్సదా ॥ ౩౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఏతన్మునే సమాఖ్యాతం గీతం వైవస్వతేన యత్ । త్వత్ప్రశ్నానుగతం సమ్యక్కిమన్యత్కథయామి తే ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః ❁

త్తః - అనార్యవిశీలేతి అనార్యకుశీలేతి చ పాఠే నీచైర్దుశ్శీలైశ్చ జనైస్సంగేన మత్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ సర్వత్రేశ్వరదృష్టిరేకాంతభక్తచిహ్నమిత్యాహ ॥ సకలమితి ॥ ౩౨ ॥ తన్నామకీర్తనం తదేకశరణతా ద్వ్యైకాంతభక్తిచిహ్నమిత్యాహ ॥ కమలనయనేతి ॥ ౩౩ ॥ దూరతరేణత్యజేతి యదుక్తం తత్ర హేతుమాహ ॥ వసతీతి ॥ తస్య దృష్టిపాతం యావత్తావ ద్విష్ణోశ్చక్రం పరిభ్రమతి - అతస్తచ్చక్రప్రతిహతం వీర్యం బలం చ యస్య తవ వా మమ వా తావతి దేశే పాపిష్ఠం జనమానేతుమపి గతిర్నాస్తి - స పునరన్యలోక్యః వైకుంఠలోకార్హః - న త్వస్మల్లోకార్హ ఇతి ॥ ౩౪ ॥ ఇతీతి ॥ తేన భటేన మహ్యం కథితం - కురువర భీష్మ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ కింకరా ఇతి ॥ కేశవాలంబనః కేశవాశ్రయః ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః ☆❁❁❁

పూర్వం భగవదాజ్ఞారూపశ్రుతిస్మృత్యుక్తవర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానం భక్తిలక్షణముక్తం - ఇదానీం తదేవ చతుర్వర్గసాధనమిత్యుచ్యతే భగవన్నిత్యాద్యధ్యాయనవకేన॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ వర్ణాశ్రమేతి॥ ఆచారవతేత్యత్రాచారగ్రహణం యజ్ఞాదేః కర్మణోప్యుపలక్షణం॥ ౯॥ ననువర్ణాశ్రమధర్మో యది దేవతావిషయః కథమస్య భగవదారాధనత్వమిత్యత్రాహ॥ యజన్నితి॥ సర్వభూతస్సర్వాత్మభూతః॥ శ్లో॥ యేయజంతి పితౄన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్ సహుతాశనాన్। సర్వభూతాంతరాత్మానం విష్ణుమేవ యజంతి తే ఇతిస్మృతేః॥ శ్లో॥ యేప్యన్యదేవతాభక్తా యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః। తేపి మామేవ కౌంతేయ యజంత్యవిధిపూర్వకమితి చ - గౌశ్చైవ ద్విజముఖ్యశ్చేత్యాదిచ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ వర్ణాశ్రమేష్వితి॥ తేష్వతిష్ఠతానను

మైత్రేయః॥ భగవన్ భగవాన్ దేవస్సంసారవిజిగీషుభిః। సమాఖ్యాహి జగన్నాథో విష్ణురారాధ్యతే యథా॥ ౧॥ ఆరాధితాచ్చ గోవిందాదారాధనపరైర్నరైః। యత్ప్రాప్యతే ఫలం శ్రోతుం తచ్చేచ్ఛామి మహామునే॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ యత్పృచ్ఛతి భవానేతత్సగరేణ మహాత్మనా। ఔర్వః ప్రాహ యథా పృష్టస్తస్మై నిగదతశ్శృణు॥ ౩॥ సగరః ప్రణిపత్యైనమౌర్వం పప్రచ్ఛ భార్గవమ్। విష్ణోరారాధనోపాయసంబంధం మునిసత్తమ॥ ౪॥ ఫలం చారాధితే విష్ణౌ యత్పుంసామభిజాయతే। స చాహ పృష్టో యత్తేన తస్మైత్రేయాఖిలం శృణు॥ ౫॥ ఔర్వః॥ భౌమం మనోరథం స్వర్గం స్వర్గివంద్యం చ యత్పదమ్। ప్రాప్నోత్యారాధితే విష్ణౌ నిర్వాణమపి చోత్తమమ్॥ ౬॥ యద్యదిచ్ఛతి యావచ్చ ఫలమారాధితేచ్యుతే। తత్తదాప్నోతి రాజేంద్ర భూరి స్వల్పమథాపి వా॥ ౭॥ యత్తు పృచ్ఛసి భూపాల కథమారాధ్యతే హి సః। తదిదం సకలం తుభ్యం కథయామి నిబోధ మే॥ ౮॥ వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరః పుమాన్। విష్ణురారాధ్యతే పంథా నాన్యస్తత్తోషకారకః॥ ౯॥ యజన్ యజ్ఞాన్ యజత్యేనం జపత్యేనం జపన్నృప। ఘ్నంస్తథాన్యాన్ హినస్త్యేనం సర్వభూతో యతో హరిః॥ ౧౦॥ తస్మాత్సదాచారవతా పురుషేణ జనార్దనః। ఆరాధ్యతే స్వవర్ణోక్తధర్మానుష్ఠానకారిణా॥ ౧౧॥ బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యశ్శూద్రశ్చ పృథివీపతే। స్వధర్మతత్పరో విష్ణుమారాధయతి నాన్యథా॥ ౧౨॥ పరాపవాదం పైశున్యమనృతం చ న భాషతే। అన్యోద్వేగకరం యశ్చ తోష్యతే తేన కేశవః॥ ౧౩॥ పరదారపరద్రవ్యపరహింసాసు యో రతిమ్। న కరోతి పుమాన్ భూప తోష్యతే తేన కేశవః॥ ౧౪॥ న తాడయతి నో హంతి ప్రాణినో నాసదీహతే। యో మనుష్యో మనుష్యేంద్ర తోష్యతే తేన కేశవః॥ ౧౫॥ దేవద్విజగురూణాం యశ్శుశ్రూషాసు సదోద్యతః। తోష్యతే తేన గోవిందః పురుషేణ నరేశ్వర॥ ౧౬॥ యథాత్మని జపుత్రేషు సర్వభూతేషు యస్తథా। హితకామో హరిస్తేన సర్వదా తోష్యతే సుఖమ్॥ ౧౭॥ యస్య రాగాదిదోషేణ న దుష్టం నృప మానసమ్। విశుద్ధచేతసా విష్ణుస్తోష్యతే తేన సర్వదా॥ ౧౮॥ వర్ణాశ్రమేషు యే ధర్మాశ్శాస్త్రోక్తా నృపసత్త

శ్లో॥ విష్ణుభక్తస్య చిహ్నం యో నిజధర్మః పురోదితః। తమేవాతిస్ఫుటం వక్తుం నవాధ్యాయో అభిధీయతే॥ భగవన్నితి॥ యథా యేనోపాయేన విష్ణురారాధ్యతే॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ భౌమమితి॥ స్వర్గివంద్యం బ్రహ్మలోకాదిపదం॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ వర్ణాశ్రమేతి॥ నాన్యః విష్ణ్వారాధనలక్షణశ్రుతిస్మృతివిహితస్వధర్మత్యాగేన కేవలతద్వ్రతధారణశ్రవణకీర్తనాదిః తత్తోషకారకో న భవతీత్యర్థః॥ ౯॥ యజన్నితి॥ యజ్ఞాన్ యష్టవ్యాన్ ఇంద్రాదీన్ యజన్ ఏనం విష్ణుం యజతి॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ పరాపవాదమితి॥ పరస్యాపవాదస్సమక్షం నిందా - పైశున్యం పరోక్షం పరదోషసూచనం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ పైశున్యపరాపవాదాదినివృత్తైరపి సత్త్వశోధకః స్వధర్మోమూల

తిష్ఠతి ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ దానమితి ॥ నిత్యోదకీ స్నానతర్పణాదికృత్ - అగ్నిపరిగ్రహం స్మార్తస్యోపాసనాగ్నేః శ్రౌతాగ్నిత్రయస్య చ పరిగ్రహం ॥ ౨౨ ॥ వృత్త్యర్థమితి ॥ ప్రతిగ్రహః ప్రతిగ్రాహ్యాయాగపాదిః - శుక్లార్థాత్ న్యాయార్జితశుక్లధనాత్ విప్రాదేః స్వవృత్త్యుపాత్తం సర్వేషామేవ శుక్లం ॥ శ్లో ॥ క్రమాగతం ప్రీతిదాయం ప్రాప్తం చ సహ భార్యయా । అవిశేషేణ సర్వేషాం ధనం శుక్లముదాహృతమితి విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ శ్రుతశౌర్యతపఃకన్యాయాజ్యశిష్యాన్వయాగతం - ధనం సప్తవిధం శుక్లమితి నారదః - న్యాయతః కాలపురుషదానాదినిషిద్ధప్రతిగ్రహాదివృత్తిం వినా - ఆపది శుద్ధాద్రాజాదేర్గ్రాహ్యం ॥ శ్లో ॥ రాజాంతేవాసియాజ్యేభ్యః సీదన్నిచ్ఛేద్ధనం క్షుధేతి ॥ శ్లో ॥ న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాల్లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః ఇతి స్మృతేశ్చ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ గ్రాణ్ణీతి ॥ ఋతావభిగమః - చతుర్థీప్రభృత్యా షోడశమిత్యాది ॥ శ్లో ॥ షోడశర్తునిశాః స్త్రీణాం తస్మిన్ యుగ్మాసు సంవిశేత్ । బ్రహ్మచార్యేవ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రస్తు వివర్జయేదితి చ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ శస్త్రాజీవ ఇతి ॥ తత్రాపి వృత్తిద్వయేపి - పృథివీపాలనం ప్రథమే ముఖ్యే కల్పే - వర్తత ఇతి శేషః ॥ ౨౭ ॥ ధరిత్రీతి ॥ అంశాః షష్ఠతురీయార్ధత్రిపాదాఖ్యాః - తత్ర రాజ్ఞో దేశస్థితైః కృతస్య షష్ఠోంశస్స్యాత్ - అహం త్వాం రక్షామీత్యభయప్రదానే పాదః - తద్రక్షార్థమన్నదానేర్ధం - సత్కృత్యాన్నదానే త్రిపాదం ॥ శ్లో ॥ ధర్మషష్ఠాంశభాగీ స్యాత్ ప్రజాధర్మేణ పాలయన్నితి - భారతే ॥ శ్లో ॥ యథా చతుర్థం ధర్మస్య రక్షితా లభతే ఫలమ్ । పాపస్యాపి తథా మూఢ భాగం ప్రాప్నోత్యరక్షితా । రక్షిష్యామీతి చోక్త్వా తేన చ శక్నోషి రక్షితుమితి హరివంశే అర్జునం ప్రతి బ్రాహ్మణవచనం ॥ శ్లో ॥ యస్యాన్నపానపుష్టాంగః కురుతే ధర్మసంచయం । అన్నప్రదాతుస్తస్యార్ధం కర్తుశ్చార్ధం న సంశయ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అన్నదాతుస్త్రయో భాగాః కర్తా పాదేన లిప్యత ఇతి వచనాంతో

మ । తేషు తిష్ఠన్నరో విష్ణుమారాధయతి నాన్యథా ॥ ౧౯ ॥ సగరః ॥ తదహం శ్రోతుమిచ్ఛామి వర్ణధర్మానశేషతః । తథైవాశ్రమధర్మాంశ్చ ద్విజవర్య బ్రవీహి తాన్ ॥ ౨౦ ॥ ఔర్వః ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాం చ యథాక్రమమ్ । త్వమేకాగ్రమతిర్భూత్వా శృణు ధర్మాన్మయోదితాన్ ॥ ౨౧ ॥ దానం దద్యాద్యజేద్దేవాన్ యజ్ఞైస్స్వాధ్యాయతత్పరః । నిత్యోదకీ భవేద్విప్రః కుర్యాచ్చాగ్నిపరిగ్రహమ్ ॥ ౨౨ ॥ వృత్త్యర్థం యాజయేచ్చాన్యానన్యానధ్యాపయేత్తథా । కుర్యాత్ప్రతిగ్రహాదానం శుక్లార్థాన్న్యాయతో ద్విజః ॥ ౨౩ ॥ సర్వభూతహితం కుర్యాన్నాహితం కస్యచిద్ద్విజః । మైత్రీ సమస్తభూతేషు బ్రాహ్మణస్యోత్తమం ధనమ్ ॥ ౨౪ ॥ గ్రాణ్ణి రత్నే చ పారక్యే సమబుద్ధిర్భవేద్ద్విజః ॥ ఋతావభిగమః పత్న్యాం శస్యతే చాస్య పార్థివ ॥ ౨౫ ॥ దానాని దద్యాదిచ్ఛాతో ద్విజేభ్యః క్షత్రియోపి హి । యజేత వివిధైర్యజ్ఞైరధీయీత చ పార్థివ ॥ ౨౬ ॥ శస్త్రాజీవో మహీరక్షా ప్రవరా తస్య జీవికా ॥ తత్రాపి ప్రథమే కల్పే పృథివీపరిపాలనమ్ ॥ ౨౭ ॥ ధరిత్రీపాలనేనైవ కృతకృత్యా నరాధిపాః । భవంతి

కారణమతస్తమేవాదరార్థం పునరప్యాహ ॥ వర్ణాశ్రమేష్వితి ॥ ౧౯ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్ అహం శ్రోతుమిచ్ఛామి ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ తత్ర బ్రాహ్మణస్యావశ్యకాన్ ధర్మానాహ ॥ దానమితి ॥ నిత్యోదకీ స్నానతర్పణాదికర్మకృత్ - నిత్యముదకపాత్రత్యాగీ వా - యథాధికారమౌపాసనాగ్నేః త్రేతాగ్నీనాం చ పరిగ్రహం ॥ ౨౨ ॥ జీవితార్థం ధనార్జనాదినియమానాహ ॥ వృత్త్యర్థమితి ॥ ప్రతిగ్రహాదానం ప్రతిగ్రాహ్యస్య ధనాదేరాదానం - శుక్లార్థాత్ శుక్లః శుద్ధః న్యాయార్జితోర్థో యస్య తస్మాద్విప్రాదేః - తత్రాపి న్యాయతః యథోపయోగమయాజనాదికం చ త్యక్త్వా ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ గ్రాణ్ణీతి ॥ గ్రాణ్ణి పాషాణే ॥ ౨౫ ॥ క్షత్రియస్యావశ్యకాన్ స్మృత్యర్థాంశ్చ ధర్మానాహ ॥ దానానీత్యాదిచతుర్భిః ॥ ౨౬ ॥ శస్త్రాజీవ ఇతి ॥ శస్త్రాజీవో యుద్ధజీవికా ॥ ౨౭ ॥ ధరిత్రీతి ॥ భవంతి నృప తేరంశాః ॥ శ్లో ॥ షు

౪౦|| ౨౮|| ౨౯|| ౩౦|| ౩౧|| ద్విజాతీతి|| శూద్రస్య కర్మ ద్విజాతిసంశ్రితం తచ్ఛుశ్రూషారూపం - తాదర్థ్యం తచ్ఛేషత్వం చ తేన ద్విజశుశ్రూషాదిజన్యధనేన ఆత్మపోషణం ముఖ్యం - ఆపది తు వాణిజ్యేన తక్షాదికారువృత్త్యోత్పన్నధనేన వా|| శ్లో|| శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా తయాజీవన్ వణిగ్భవేదిత్యాదిస్మృతేః|| ౩౨|| దానంచేతి|| పాకయజ్ఞైః అల్పయజ్ఞైః వైశ్వదేవాద్యైర్నమస్కారైకమన్త్రైః లౌకికానాం పాకయజ్ఞశబ్ద ఇత్యాపస్తంబః|| శ్లో|| నమస్కారేణ మన్త్రేణ పంచయజ్ఞాన్న హాపయేదితి యాజ్ఞవల్క్యః|| ౩౩|| భృత్యాదీతి|| పరిగ్రహః అన్యైరస్వీకృతానాం తృణకాష్ఠాదీనాం స్వీకారః స తు సర్వేషాం వర్ణానాం సాధారణః|| ౩౪|| ౩౫|| ౩౬|| ౩౭|| క్షాత్రమితి|| ఆపది తు బ్రాహ్మణస్య క్షాత్రం కర్మోక్తం - రాజన్యస్య వైశ్యం కర్మ - శౌద్రం కర్మ వైశ్యోక్తం వైశ్యస్యోక్తం - ఏతయోర్బ్రాహ్మణరాజన్యయోర్న చోక్తం|| ౩౮|| సామర్థ్య ఇతి|| ఉభాభ్యాం బ్రాహ్మణరాజన్యాభ్యాం - సామర్థ్యే సతి శక్తౌ సత్యాం తదాపత్కర్మ - త్యాజ్యం - శక్తస్యానుకల్పాశ్రయః అశక్తస్య ముఖ్యకల్పనిబంధశ్చ కర్మసంకరః-

నృపతేరంశో యతో యజ్ఞాదికర్మణామ్ || ౨౮ || దుష్టానాం శాసనాద్రాజా శిష్టానాం పరిపాలనాత్ |
ప్రాప్నోత్యభిమతాన్ లోకాన్ వర్ణసంస్థాం కరోతి యః|| ౨౯ || పశుపాల్యంచ వాణిజ్యం కృషించ మ
నుజేశ్వర | వైశ్యాయ జీవికాం బ్రహ్మా దదౌ లోకపితామహః|| ౩౦|| తస్యాప్యధ్యయనం యజ్ఞో దానం
ధర్మశ్చ శస్యతే | నిత్యనైమిత్తికాదీనాం అనుష్ఠానంచ కర్మణామ్ || ౩౧ || ద్విజాతిసంశ్రయం కర్మ తాద
ర్థ్యం తేన పోషణమ్ | క్రయవిక్రయజైర్వాపి ధనైః కారూద్భవేన వా|| ౩౨|| దానంచ దద్యాచ్ఛూద్రో
పి పాకయజ్ఞైర్యజేత చ | పిత్ర్యాదికంచ వై సర్వం శూద్రః కుర్వీత తేన వై || ౩౩ || భృత్యాదిభరణా
ర్థాయ సర్వేషాంచ పరిగ్రహః | ఋతుకాలాభిగమనం స్వదారేషు మహీపతే|| ౩౪|| దయా సమస్త
భూతేషు తితిక్షా నాతిమానితా | సత్యం శౌచమనాయాసో మంగళం ప్రియవాదితా || ౩౫ || మైత్ర్య
స్పృహా తథా తద్వదకార్పణ్యం నరేశ్వర | అనసూయా చ సామాన్యా వర్ణానాం కథితా గుణాః|| ౩౬||
ఆశ్రమాణాంచ సర్వేషామేతే సామాన్యలక్షణాః | గుణాంస్తథాపి ధర్మాంశ్చ విప్రాదీనామిమాన్ శృ
ణు|| ౩౭|| క్షాత్రం కర్మ ద్విజస్యోక్తం వైశ్యకర్మ తథాపది | రాజన్యస్య చ వైశ్యోక్తం శౌద్రకర్మ న
చైతయోః|| ౩౮|| సామర్థ్యే సతి తత్త్యాజ్యముభాభ్యామపి పార్థివ | తదేవాపది కర్తవ్యం న కుర్యా
త్కర్మసంకరమ్|| ౩౯|| ఇత్యేతే కథితా రాజన్ వర్ణధర్మా మయా తవ| ధర్మానాశ్రమిణాం సమ్య

ణ్యాత్ షడ్భాగమాదత్తే న్యాయేన పరిపాలయన్నిత్యాదిశ్రుతేః|| ౨౮|| ౨౯|| వైశ్యస్యాప్యాహ|| పశుపాల్యమిత్యాదిద్వాభ్యాం|| ౩౦|| ౩౧|| శూద్రస్యాప్యాహ|| ద్విజాతీత్యాదిద్వాభ్యాం|| ద్విజాతీతి|| ద్విజాతిసంశ్రయం త్రైవర్ణికశుశ్రూషాదిలక్షణం కర్మ తాదర్థ్యం తత్పారతంత్ర్యంచ స్వధర్మః తేన పోషణం తచ్ఛుశ్రూషాలబ్ధద్రవ్యేన కుటుంబభరణం - తదసంభవే క్రియాదిజన్యైర్ధనైః - తస్యాప్యసంభవే దాత్రాదికారుకర్మోద్భవేన ధనేన పోషణం|| ౩౨|| దానంచేతి|| పాకయజ్ఞైర్వైశ్వదేవాద్యైః|| శ్లో|| నమస్కారేణ మన్త్రేణ పంచయజ్ఞాన్న హాపయేదిత్యాదిస్మృతేః|| పిత్ర్యాదికంచ శ్రాద్ధాది- తేనైవ ద్విజశుశ్రూషాలబ్ధద్రవ్యేణైవ కుర్వీత||౩౩|| సర్వసాధారణాన్ ధర్మానాహ|| భృత్యాదీత్యాదికైస్సార్ధైస్త్రిభిః|| భృత్యాదీతి|| పరిగ్రహః అర్థసంపాదనమిత్యాద్యాస్సర్వేషాం సామాన్యగుణా ఇతి తృతీయేనాన్వయః||౩౪||దయేతి||శ్లో||శరీరం పీడ్యతే యేన సుశుభేనాపి కర్మణా | అత్యంతం తం న కర్తవ్యమనాయాసస్స ఉచ్యత ఇత్యుక్తో నాయాసః- మంగళం తిలపుష్పాదిధారణం||౩౫|| మైత్రీతి|| అకార్పణ్యం అలుబ్ధత్వం- సామాన్యగుణాస్సామాన్యధర్మాః|| ౩౬|| ౩౭|| క్షాత్రమితి || శౌద్రం కర్మ న చైతయోరితి అనేన వైశ్యస్య తదభ్యనుజ్ఞాతమితి గమ్యతే- శూద్రస్య చాపద్ధర్మాః ప్రాగేవోక్తాః||శ్లో||క్రయవిక్రయజైర్వాపి ధనైః కారూద్భవేన చేతి||౩౮||౩౯||

వృత్త్యోర్వ్యతికరో వా॥౩౯॥౪౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- తృతీయాంశే- అష్టమోఽధ్యాయః.

౧॥ శౌచాచారవతేతి॥ వ్రతాని ప్రాజాపత్యాదీని మధుమాంసాదివర్జనాదీని చ- కృతబుద్ధినా అవహితబుద్ధినా॥ ౨॥ ౩॥ స్థిత ఇతి॥ అసతి ఆసీనే గురౌ॥ ౪॥ ౫॥ అవగాహేదితి॥ కాల్యం ప్రాతః॥ ౬ ॥ గృహీతేతి॥ గృహీతగ్రాహ్యవేదః అర్థజ్ఞానపర్యంతం గృహీతస్వశాఖః స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య ఇతి - స్థాణురయం భారవహః కిలాభూత్ అధీత్య వేదం న విజానాతి యోఽర్థం - యోఽర్థజ్ఞ ఇహ సకలం భద్రమశ్నుతే - నాకమేతి జ్ఞానవిధూతపాప్మేతి శ్రుతేః- గురోర్నిష్కృతిరత్ర దక్షిణా॥ ౭॥ విధినేతి॥ విధినా స్వగృహ్యోక్తప్రకారేణ - స్వకర్మణా యాజనాదివృత్త్యా॥ ౮॥ నివాపేనేతి॥ నివాపః పితృదానం॥ ౯॥ బలీతి॥ నిజకర్మసమార్జితాన్ ప్రాతిస్వికకర్మసాధితాన్ ప్రాజాపత్యాదీన్ - సర్వ ఏతే పుణ్యలోకా భవంతీతి శ్రుతౌ- య ఏతానవ్యగ్రో యథోపదేశం కురుతే నిత్యస్స్వర్గః పుష్టశ్చేతి స్మృతౌ చ నిత్యానాం ప్రత్యవాయవ్యతిరేకం ఫలాంతరస్య చోక్తేః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ అనికేతా ఇతి॥ యత్ర సాయం స్యాత్ తత్రైవ గృహం స్థితిర్యేషాం తే జ్ఞానినః- ప్రతిష్ఠా ఆశ్రయః - యోనిః మాతా - అన్నాదినా దేహపోషకత్వాత్ ॥౧౩॥

బ్రువతో మే నిశామయ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- తృతీయాంశే- అష్టమోఽధ్యాయః ❁❁❁❁

ఔర్వః ॥ బాలః కృతోపనయనో వేదాహరణతత్పరః। గురుగేహే వసేద్భూప బ్రహ్మచారీ సమాహితః॥ ౧॥ శౌచాచారవతా తత్ర కార్యం శుశ్రూషణం గురోః। వ్రతాని చరతా గ్రాహ్యో వేదశ్చ కృతబుద్ధినా॥ ౨ ॥ ఉభే సంధ్యే రవిం భూప తథైవాగ్నిం సమాహితః। ఉపతిష్ఠేత్తథా కుర్యాద్గురోరప్యభివాదనమ్॥ ౩ ॥ స్థితే తిష్ఠేద్వ్రజేద్యాతే నీచైరాసీత చాసతి। శిష్యో గురోర్నృపశ్రేష్ఠ ప్రతికూలం న సంచరేత్॥ ౪ ॥ తేనైవోక్తః పఠేద్వేదం నాన్యచిత్తః పురస్స్థితః। అనుజ్ఞాతం చ భిక్షాన్నమశ్నీయాద్గురుణా తతః॥ ౫ ॥ అవగాహేదపః పూర్వమాచార్యేణావగాహితాః। సమిజ్జలాదికం చాస్య కాల్యం కాల్యముపానయేత్॥ ౬ ॥ గృహీతగ్రాహ్యవేదశ్చ తతోఽనుజ్ఞామవాప్య వై। గార్హస్థ్యమావిశేత్ప్రాజ్ఞో నిష్పన్నగురునిష్కృతిః॥ ౭ ॥ విధినావాప్తదారస్తు ధనం ప్రాప్య స్వకర్మణా। గృహస్థకార్యమఖిలం కుర్యాద్భూపాల శక్తితః॥ ౮॥ నివాపేన పితౄనర్చన్ యజ్ఞైర్దేవాంస్తథాతిథీన్। అన్నైర్మునీంశ్చ స్వాధ్యాయైరపత్యేన ప్రజాపతిమ్॥ ౯ ॥ బలికర్మణా చ భూతాని వాత్సల్యేనాఖిలం జగత్। ప్రాప్నోతి లోకాన్ పురుషో నిజకర్మసమార్జితాన్॥౧౦॥ భిక్షాభుజస్తు యే కేచిత్పరివ్రాడ్బ్రహ్మచారిణః। తేఽప్యత్రైవ ప్రతిష్ఠంతే గార్హస్థ్యం తేన వై పరమ్॥ ౧౧ ॥ వేదాహరణకార్యేణ తీర్థస్నానాయ చ ప్రభో। అటంతి వసుధాం విప్రాః పృథివీదర్శనాయ చ॥ ౧౨॥ అనికేతా హ్యనాహారా యత్ర సాయంగృహాస్తు యే। తేషాం గృహస్థః సర్వేషాం ప్రతిష్ఠా యోనిరేవ చ॥ ౧౩ ॥ తేషాం స్వాగతదానాది వక్తవ్యం

౪౦॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే- అష్టమోఽధ్యాయః.

౧॥ శౌచాచారవతేతి॥ శ్లో॥ ప్రాజాపత్యం తథా సౌమ్యమాగ్నేయం వైశ్వదేవికమిత్యేవం ప్రోక్తాని వేదవ్రతాని మధుమాంసవర్జనాదీని చరతా వేదో గ్రాహ్యః॥ ౨॥ ౩॥ స్థిత ఇతి ॥ అసతి ఆసీనే గురౌ॥ ౪॥ తేనేతి॥ తేనైవోక్తః పఠేత్ న తు శిష్య మధ్యాపనాయ గురుం నియుంజీత॥ ౫॥ అవగాహేదితి॥ కాల్యం కాల్యం ప్రాతః ప్రాతః - తత్తత్కాలోచితమితి వా॥ ౬॥ గృహీతేతి ॥ నిష్పన్నగురునిష్కృతిః దత్తగురుదక్షిణః॥ ౭॥ విధినేతి॥ స్వకర్మణా అధ్యాపనాదినా॥ ౮॥ నివాపేనేతి॥ నివాపేన పిండదానాదినా॥ ౯॥ ౧౦॥ భిక్షాభుజ ఇతి॥ ప్రతిష్ఠంతే ప్రతిష్ఠాం యాంతి ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ అనికేతా ఇతి ॥ అనికేతాః అగృహాః - అనాహారాః అపరిగ్రహాః - యత్ర సాయం తత్ర గృహం నివాసో యేషాం తే యోగినః - ప్రతిష్ఠా ఆశ్రయః - యోనిః స్వమాతా - సస్నేహమన్నపానాదినా పోషకత్వాత్ ॥ ౧౩ ॥ తేషామితి॥

౧౪॥ ౧౫॥ అతిథిం ప్రత్యవజ్ఞాదినకార్యమిత్యాహ॥ అవజ్ఞానమితి॥ పరితాపో దానానుశయః - ఉపఘాతస్తాడనాదిః॥ ౧౬॥ యస్త్వితి॥ తద్వర్ణోక్తనిత్యాకరణజప్రత్యవాయరూపాత్తల్లోకప్రాప్తిప్రతిబంధాన్ముక్తః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ పర్ణేతి॥ అత్ర కేశశ్మశ్రురోమవచనః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ దేవతేతి॥ నాస్త్యాగతస్యతిథిః ఏకదినమపీత్యతిథిః ధర్మాద్యర్థీనూతనోఽతిథిః అజ్ఞాతపూర్వః - అన్యేభ్యాగతాః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ త్రైవర్గికానితి॥ త్రైవర్గికాః ధర్మార్థకామసాధనభూతాః ఆరంభాః లౌకికవైదికోద్యోగాః త్యక్త్వా ముక్త్యర్థం బ్రహ్మజ్ఞానే నిష్ఠా కార్యా- బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతీతి శ్రుతేః- సన్న్యాసస్యచ మోక్షమార్గత్వాత్ తదశక్తస్యచ జపతీర్థయాత్రాది చానుష్ఠితం ప్రణవాత్మకో వేదః ప్రణవం ధ్యాయేదితి - ప్రణవో బ్రహ్మభూయాయ కల్పత ఇతిచ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ఏకేతి॥ శ్లో॥ అష్టౌ మాసాన్ విహారాస్తు యతేరుక్తా మనీషిభిః। వారాణసీం ప్రవిష్టస్య విద్యతే న హి సంచర ఇతి వచనాచ్చ॥ ౨౮॥ ప్రాణయాత్రేతి॥ ప్రశస్తవర్ణాః అభిశస్తపతితవర్జితాః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కృత్వేతి॥ ప్రాజాపత్యేష్ట్యనంతరం అగ్నిహోత్రం స్వశరీర సంస్థితం కృత్వా ఆత్మన్యారోప్యేత్యర్థః - శారీరమగ్నిం జాఠరాగ్నిభూతం ప్రాణాదియుక్తం

మధురం నృప। గృహాగతానాం దద్యాచ్చ శయనాసనభోజనమ్॥ ౧౪॥ అతిథిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ప్రతినివర్తతే। స దత్త్వా దుష్కృతం తస్మై పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతి॥ ౧౫॥ అవజ్ఞానమహంకారో దంభశ్చైవ గృహే సతః। పరితాపోపఘాతౌ చ పారుష్యం చ న శస్యతే॥ ౧౬॥ యస్తు సమ్యక్కరోత్యేవం గృహస్థః పరమం విధిమ్। సర్వబంధవిముక్తోఽసౌ లోకానాప్నోత్యనుత్తమాన్॥ ౧౭॥ వయఃపరిణతౌ రాజన్ కృతకృత్యో గృహాశ్రమీ। పుత్రేషు భార్యాం నిక్షిప్య వనం గచ్ఛేత్సహైవ వా॥ ౧౮॥ పర్ణమూలఫలాహారః కేశశ్మశ్రుజటాధరః। భూమిశాయీ భవేత్తత్ర మునిస్సర్వాతిథిర్నృప॥ ౧౯॥ చర్మకాశకుశైః కుర్యాత్పరిధానోత్తరీయకే। తద్వత్త్రిషవణం స్నానం శస్తమస్య నరేశ్వర॥ ౨౦॥ దేవతాభ్యర్చనం హోమస్సర్వాభ్యాగతపూజనమ్। భిక్షాబలిప్రదానం చ శస్తమస్య నరేశ్వర॥ ౨౧॥ వన్యస్నేహేన గాత్రాణామభ్యంగశ్చాస్య శస్యతే। తపశ్చ తస్య రాజేంద్ర శీతోష్ణాదిసహిష్ణుతా॥ ౨౨॥ యస్త్వేతాం నియతశ్చర్యాం వానప్రస్థశ్చరేన్మునిః। స దహత్యగ్నివద్దోషాన్ జయేల్లోకాంశ్చ శాశ్వతాన్॥ ౨౩॥ చతుర్థశ్చాశ్రమో భిక్షోః ప్రోచ్యతే యో మనీషిభిః। తస్య స్వరూపం గదతో మమ శ్రోతుం నృపార్హసి॥ ౨౪॥ పుత్రద్రవ్యకళత్రేషు త్యక్తస్నేహో నరాధిప। చతుర్థమాశ్రమస్థానం గచ్ఛేన్నిర్ధూతమత్సరః॥ ౨౫॥ త్రైవర్గికాంస్త్యజేత్సర్వానారంభానవనీపతే। మిత్రాదిషు సమో మైత్రస్సమస్తేష్వేవ జంతుషు॥ ౨౬॥ జరాయుజాండజాదీనాం వాఙ్మనఃకర్మభిః క్వచిత్। యుక్తః కుర్వీత న ద్రోహం సర్వసంగాంశ్చ వర్జయేత్॥ ౨౭॥ ఏకరాత్రస్థితిర్గ్రామే పంచరాత్రస్థితిః పురే। తథా తిష్ఠేద్యథా ప్రీతిర్ద్వేషో నాప్యభిజాయతే॥ ౨౮॥ ప్రాణయాత్రానిమిత్తం చ వ్యంగారే భుక్తవజ్జనే। కాలే ప్రశస్తవర్ణానాం భిక్షార్థం పర్యటేద్గృహాన్॥ ౨౯॥ కామః క్రోధస్తథా దర్పః లోభమోహాదయశ్చ యే। తాంస్తు దోషాన్ పరిత్యజ్య పరివ్రాణ్ణిర్మమో భవేత్॥ ౩౦॥ అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్త్వా యశ్చరతే మునిః। తస్యాపి సర్వభూతేభ్యో న భయం విద్యతే క్వచిత్॥ ౩౧॥ కృత్వాగ్నిహోత్రం స్వశ

తేషాం గృహాగతానాం- స్వాగతదానాది స్వాగతోక్తిపూర్వకం వక్తవ్యం - మధురం ప్రియం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ అవజ్ఞానమితి॥ పరితాపః వృథాదత్తమిత్యనుతాపః - ఉపఘాతః ప్రతిఘాతః తాడనం వా - పారుష్యం నిష్ఠురతా॥ ౧౬॥ యస్త్వితి॥ సర్వైర్బంధైః పాశైర్విముక్తస్సన్॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ప్రాణయాత్రేతి॥ భుక్తవంతో జనా యస్మిన్ కాలే - ప్రశస్తాశ్శ్రేష్ఠాస్త్రయో వర్ణాస్తేషాం॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కృత్వేతి॥ స్వశరీరసంస్థం ప్రాణాగ్నిహోత్రం కృత్వా చితాగ్నీనాం లోకాన్ వ్రజతి - తత్కారణప్రకారమాహ॥

ఉద్దిశ్య ముఖే కుండస్థానీయే అగ్నౌ హోత్రబుద్ధ్యా భిక్షాన్నరూపైః హవిర్భిః యః జుహోతి - ప్రాణోగ్నిరేవేదమత్తి చాన్నం నాహం భోక్తేత్యనుసంధాయ - స చితాగ్నినాం అగ్నిచితాం లోకాన్ వ్రజతి - తృతీయాంత పాఠే - చితాగ్నినా జ్ఞానాగ్నినా దర్శితాన్ లోకాన్ వ్రజతి॥ అయమవిద్వద్విషయశ్లోకః॥ ౩౨॥ ఉత్తరస్తు బ్రహ్మవిద్విషయః॥ మోక్షాశ్రమమితి॥ మోక్షాశ్రమం పారివ్రాజ్యం సుసంకల్పితబుద్ధియుక్తః - సుష్ఠుసంపాదితబుద్ధియోగయుక్తః॥ లోక్యత ఇతి లోకః బ్రహ్మైవ లోకో బ్రహ్మలోకః బ్రహ్మణో లోక ఇతి వా విగ్రహః ద్విజాతిరితి విప్రస్యైవ సన్న్యాసేధికారోక్తేః॥ శ్లో॥ గతిస్తుర్యాశ్రమేణాస్తి బాహుజోరుజయోః క్వచిత్ - తుర్యాశ్రమే గతిః ప్రోక్తా ముఖజానాం స్వయంభువేతి దత్తాత్రేయ - బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజేద్గృహాదితి సంవర్తయమబోధాయనోక్తేశ్చ ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - నవమోధ్యాయః.

కథితమితి॥ పుంసః క్రియాం షోడశసంస్క్రియారూపాం - గర్భాధానపుంసవనసీమంతోన్నయనవిష్ణుబలిజాతకర్మనామకరణోపనిష్క్రమణాన్నప్రాశనచౌలోపనయనవేదవ్రతచతుష్టయసమావర్తనవివాహాః షోడశ సంస్కారాః॥ ౧॥ ౨॥ యదితి॥ నిత్యనైమిత్తికాశ్రితమితి కామ్యస్యాప్యుపలక్షణం॥ ౩॥ జాతస్యేతి॥ జాతకర్మగ్రహణమాధానపుంసవనాదీనామప్యుపలక్షణం॥ ౪॥ ౫॥ దధ్నేతి॥ నాందీ ఉత్సవః తత్ప్రధానా నాందీముఖాః - దైవేన కరాగ్రేణ॥ ౬॥ ప్రాజాపత్యేనేతి॥ ప్రాజాపత్యేన కనిష్ఠికాయా మూలేన - తదుక్తం॥ శ్లో॥ కనిష్ఠదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రం

రీరసంస్థం శారీరమగ్నిం స్వముఖే జుహోతి। విప్రస్తు భైక్ష్యోపగతైర్హవిర్భిశ్చితాగ్నినాం స వ్రజతి స్మ లోకాన్ ॥ ౩౨ ॥ మోక్షాశ్రమం యశ్చరతే యథోక్తం శుచిస్సుసంకల్పితబుద్ధియుక్తః। అనింధనం జ్యోతిరివ ప్రశాంతం స బ్రహ్మలోకం శ్రయతే ద్విజాతిః॥ ౩౩॥ ఇతి - తృతీయాంశే - నవమోధ్యాయః.

సగరః॥ కథితం చాతురాశ్రమ్యం చాతుర్వర్ణ్యక్రియాస్తథా। పుంసః క్రియామహం శ్రోతుమిచ్ఛామి ద్విజసత్తమ॥ ౧॥ నిత్యాం నైమిత్తికాం కామ్యాం క్రియాం పుంసామశేషతః। సమాఖ్యాహి భృగుశ్రేష్ఠ ధర్మజ్ఞో హ్యసి మే మతః॥ ౨ ॥ ఔర్వః॥ యదేతదుక్తం భవతా నిత్యనైమిత్తికాశ్రితమ్। తదహం కథయిష్యామి శృణుష్వైకమనా మమ॥ ౩॥ జాతస్య జాతకర్మాదిక్రియాకాండమశేషతః। పుత్రస్య కుర్వీత పితా శ్రాద్ధం చాభ్యుదయాత్మకమ్॥ ౪॥ యుగ్మాంస్తు ప్రాఙ్ముఖాన్విప్రాన్ భోజయేన్మనుజేశ్వర। యథాతృప్తిస్తథా కుర్యాద్దైవం పిత్ర్యం ద్విజన్మనామ్॥ ౫॥ దధ్నా యవైస్సబదరైర్మిశ్రాన్ పిండాన్ముదా యుతః। నాందీముఖేభ్యస్తీర్థేన దద్యాద్దైవేన పార్థివ॥ ౬॥ ప్రాజాపత్యేన వా సర్వముపచా

శారీరమగ్నిం ప్రాణాదిసహితముద్దిశ్య స్వముఖే కుండస్థానీయే భిక్షాప్రాప్తైర్హవిర్భిర్జుహోతి - ప్రాణాదిసహితో జాఠరాగ్నిరేవ భోక్తా - నాహం - ఇత్యనుసంధానేన యోపి ప్రభుంక్తే - సోగ్నిచితాన్ లోకాన్ వ్రజతీతి ఉపాసనాఫలోక్తేః - చింతాగ్నినామితి పాఠే చింతయా ఏవమనుసంధానేన రూపేణ జ్ఞానేన అగ్నిస్థానీయేన దర్శితాన్ లోకాన్ వ్రజతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ మోక్షాశ్రమమితి॥ బ్రహ్మలోకం బ్రహ్మస్వరూపం లోకం - వ్రజతీత్యుపాసనపరమఫలోక్తేః - ద్విజాతిరితి పూర్వశ్లోకోక్తస్య విప్రస్యైవ నిర్దేశః॥ శ్లో॥ గతిస్తుర్యాశ్రమేణాస్తి బాహుజోరుజయోః క్వచిత్। తుర్యాశ్రమగతిః ప్రోక్తా ముఖజానాం స్వయంభువేతి దత్తాత్రేయోక్తేః॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - నవమోధ్యాయః.

కథితమితి॥ చత్వార ఆశ్రమా ఏవ చాతురాశ్రమ్యం తద్ధర్మాః కథిత ఇత్యర్థః - పుంసః క్రియాం షోడశసంస్కారరూపాం॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ జాతస్యేతి॥ జాతస్య పుత్రస్య జాతకర్మాదిక్రియాకాండం చ జన్మనః ప్రాచీనం గర్భాధానపుంసవనానవలోభనవిష్ణుబలిసీమంతోన్నయనాదిక్రియాసమూహం చ పితా కుర్వీతేత్యర్థః - తదుక్తం - గర్భాధానమృతౌ పుంసవనం స్పందనాత్పురేతి॥ ౪॥ ౫॥ దధ్నేతి॥ దైవేన తీర్థేన కరాగ్రేణ॥ ౬॥ ప్రాజాపత్యేనేతి॥ ప్రాజాప

కరస్యతు। ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదైవతీర్థాన్యనుక్రమాదితిమనుః॥ వృద్ధికాలాః కన్యాపుత్రవివాహాద్యత్రవక్ష్యమాణాః॥౭॥ తతశ్చేతి॥ దశమఇతిస్మృత్యుక్తకాలోపలక్షణమ్॥ శ్లో॥ అహన్యేకాదశేనామ॥ శ్లో॥ నామధేయందశమ్యాంచ కేచిదిచ్ఛంతిపార్థివ। ద్వాదశ్యామథవారాత్ర్యంమాసేపూర్ణేతథాపరఇతిస్మృతేః॥ దేవపూర్వంకులదేవతానామసంబంధంనామకుర్యాదితిశంఖోక్తేః నరాఖ్యంపుంవాచిశర్మవర్మాదిసంయుతంశర్మవర్మగుప్తదాసయుక్తం-యథా - విష్ణుశర్మా - ఇంద్రవర్మా - చంద్రగుప్తః - హరిదాసఇతి - దేవశబ్దఋషిపిత్రాదిస్వపూజ్యవాచివా॥౮॥ ౯॥ నార్థహీనమితి అశస్తంవ్రీడాకరం॥ ౧౦॥ నేతి॥ నాతిదీర్ఘంద్వ్యక్షరంచతురక్షరంవాప్రవణాక్షరం సుసంధిలఘూత్తరం॥ ౧౧॥ తతఇతి॥ అనంతరాః॥ ఉపనిష్క్రమణాద్యుపనయనాంతాః॥ ౧౨॥ గృహీతేతి॥ గురుదక్షిణాం గురుత్వనిమిత్తాందక్షిణాం - ఉపకుర్వాణస్తుగృహీతవిద్యస్సమావృత్యగృహీస్యాత్ వైఖానసోయతిర్వాస్యాత్॥౧౩॥ బ్రహ్మచర్యేణేతి॥ నైష్ఠికస్సన్ బ్రహ్మచర్యాశ్రమేణవాయావదాయుఃకాలంనయేత్ - కించయావజ్జీవమయమేవమమాశ్రమఇతిపూర్వంసంకల్పితంచేత్తత్రైవతిష్ఠేత్ - నత్వాశ్రమాంతరంగచ్ఛేత్ - తత్రాపివిరక్తస్సత్యాంయతిఃస్యాదేవ॥ శ్రు॥ యదహరేవవిరజేత్తదహరేవప్రవ్రజేదితిశ్రుతేః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ వర్ణైరితి॥ ఏకగుణామితియవీ

రంప్రదక్షిణమ్। ప్రకుర్వీతతథాశేషవృద్ధికాలేషుభూపతే॥ ౭॥ తతశ్చనామకుర్వీతపితైవదశమేహని। దేవపూర్వంనరాఖ్యంహిశర్మవర్మాదిసంయుతమ్॥ ౮॥ శర్మేతిబ్రాహ్మణస్యోక్తంవర్మేతిక్షత్రసంశ్రయమ్। గుప్తదాసాత్మకంనామప్రశస్తంవైశ్యశూద్రయోః॥ ౯॥ నార్థహీనంనచాశస్తంనాపశబ్దయుతంతథా। నామంగళ్యంజుగుప్స్యంవానామకుర్యాత్సమాక్షరమ్॥౧౦॥ నాతిదీర్ఘంనాతిహ్రస్వంనాతిగుర్వక్షరాన్వితమ్। సుఖోచ్చార్యంతుతన్నామకుర్యాద్యత్ప్రవణాక్షరమ్॥ ౧౧॥ తతోనంతరసంస్కారసంస్కృతోగురువేశ్మని। యథోక్తవిధిమాశ్రిత్యకుర్యాద్విద్యాపరిగ్రహమ్॥ ౧౨॥ గృహీతవిద్యోగురవేదత్త్వాచగురుదక్షిణామ్। గార్హస్థ్యమిచ్ఛన్ భూపాలకుర్యాద్దారపరిగ్రహమ్॥ ౧౩॥ బ్రహ్మచర్యేణవాకాలంకుర్యాత్సంకల్పపూర్వకమ్। గురోశ్శుశ్రూషణంకుర్యాత్తత్పుత్రాదేరథాపి వా॥ ౧౪॥ వైఖానసోవాపిభవేత్పరివ్రాడథవేచ్ఛయా। పూర్వంసంకల్పితంయాదృక్తాదృక్కుర్యాన్మహీపతే॥ ౧౫॥ వర్ణైరేకగుణాంభార్యాముద్వహేత్త్రిగుణస్స్వయమ్। నాతికేశామకేశాం వా

త్యేనకనిష్ఠికాయామూలేన - తదుక్తం॥ శ్లో॥ కనిష్ఠదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రంకరస్యచ। ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతీర్థాన్యనుక్రమాదితి - అశేషేషువృద్ధికాలేషుకన్యాపుత్రవివాహేష్వితిత్రయోదశాధ్యాయేవక్ష్యమాణేషు॥ ౭॥ తతశ్చేతి॥ దశమేహనీత్యన్యేషామపికాలానాముపలక్షణం - తదాహుః॥ శ్లో॥ నామధేయందశమ్యాంచకేచిదిచ్ఛంతిపార్థివ। ద్వాదశ్యామథవారాత్ర్యంమాసేపూర్ణేతథాపరేఇత్యాది - దేవపూర్వం కులదేవతానామపూర్వకం - కులదేవతానామసంబంధనామకుర్యాదితిశంఖస్మృతేః - యద్వా - దేవఇవస్వపూజ్యాఃపిత్రాదిస్తన్నామపూర్వకమిత్యర్థః - నరాఖ్యంపురుషవాచకంప్రతిశర్మవర్మాదిసంయుక్తంచసోమవర్మాఇంద్రగుప్తఃశివదాసఇత్యాది॥౮॥ ౯॥ నార్థహీనమితి॥ అశస్తందేశభాషాయాంలజ్జావహం - సమాక్షరంకుర్యాత్॥ ౧౦॥ నాతిదీర్ఘమితి॥ ప్రవణాక్షరంలఘూత్తరాక్షరంకుర్యాత్॥ ౧౧॥ తతఇతి॥ అనంతరసంస్కారైర్నిష్క్రమణాన్నప్రాశనచౌలోపనయనాఖ్యైస్సంస్కృతస్సన్ - యథోక్తంగురుశుశ్రూషాదిలక్షణంవిధిమాశ్రిత్య॥ ౧౨॥ ౧౩॥ బ్రహ్మచర్యేణేతి॥ గార్హస్థ్యానిచ్ఛాయాంబ్రహ్మచర్యేణకాలంనయేదితి॥ ౧౪॥ వైఖానసఇతి॥ వైఖానసోవానప్రస్థఃఇచ్ఛయాఆశ్రమాదాశ్రమాంతరంగచ్ఛేత్ - యావజ్జీవంమమాయమేవాశ్రమఇతియదిపూర్వంసంకల్పితంతర్హితత్రైవతిష్ఠేత్ - ఏతచ్చదృఢవైరాగ్యాభావేద్రష్టవ్యం-దృఢవైరాగ్యేతుభవేదేవ॥ శ్రు॥ యదహరేవవిరజేత్తదహరేవప్రవ్రజేదితిశ్రుతేః॥ ౧౫॥ వర్ణైరితి॥ వర్ణైరేకగుణామితిన్యూనత్వమాత్రోపలక్షణం - అన్యథాతుసాంగవేదాధ్యయ

యస్యోపలక్షణం॥ శ్లో॥ అష్టవర్షాభవేద్గౌరీ నవవర్షాతురోహిణీ। దశవర్షాభవేత్కన్యా అతఊర్ధ్వంరజస్వలేతి॥ పాఠాంతరే॥ శ్లో॥ అష్టవర్షాభవేత్కన్యా నవవర్షాతురోహిణీ। దశవర్షాభవేద్గౌరీహ్యతఊర్ధ్వంరజస్వలేతి॥ కన్యాయాద్దశవర్షాత్పరమవివాహ్యత్వస్మరణాత్-అసపిండాంయవీయసీమితిస్మృతేశ్చ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ నేతి॥ వ్యంగినీమితి- వ్యంగినీంనింద్యాం - వ్యంగమాతాపితృజాం - వ్యంగాఖ్యత్వగ్దోషమాతాపితృజాంవా - శ్మశ్రురేవవ్యంజనంపుంస్త్వచిహ్నం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ నేతి॥ కరాళందంతురం॥ ౨౨॥ పంచమీమితి॥ స్వమాతుః ప్రపితామహస్యకూటస్థస్య పంచమస్య సంతానాంతరజా - తావత్సంఖ్యజనవ్యవహితా కన్యామాతృపక్షాత్పంచమీ - తథాపశ్చ ప్రపితామహస్య కూటస్థస్య సప్తమస్య సంతానాంతరజా - తావత్సంఖ్యజనవ్యవహితాపితృపక్షాత్సప్తమీ- ఇదంచ పంచమీసప్తమీభ్యామర్వాఙ్నిషేధపరం - నతుతతో వివాహవిధిపరం॥ శ్లో॥ పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం

నాతికృష్ణాంనపింగళామ్ ॥ ౧౬ ॥ నిసర్గతోధికాంగాం వాన్యూనాంగాంవాపినోద్వహేత్ । నావిశుద్ధాంసరోమాంవాకులజాంవాతిరోగిణీమ్॥ ౧౭ ॥ నదుష్టాందుష్టవాక్యాంవావ్యంగినీంపితృమాతృతః। నశ్మశ్రువ్యంజనవతీంనచైవపురుషాకృతిమ్॥ ౧౮॥ నఘుర్ఘురస్వరాంక్షామాంతథాకాకస్వరాంనచ। నానిబంధేక్షణాంతద్వద్వృత్తాక్షీంనోద్వహేద్బుధః॥ ౧౯ ॥ యస్యాశ్చరోమశేజంఘేగుల్ఫౌయస్యాస్తథోన్నతౌ। గండయోఃకూపరౌయస్యాహసంత్యాస్తాంచనోద్వహేత్ ॥౨౦॥ నాతిరూక్షచ్ఛవింపాండుకరజామరుణేక్షణామ్। ఆపీనహస్తపాదాంచనకన్యాముద్వహేద్బుధః॥ ౨౧ ॥ నవామనాంనాతిదీర్ఘాంనోద్వహేత్సంహతభ్రువమ్। నచాతిచ్ఛిద్రదశనాంనకరాళముఖీంనరః॥ ౨౨॥ పంచమీంమా

నాదివ్యాసక్తస్య త్రింశద్వర్షాదూర్ధ్వంవివాహోయదిభవేత్ ॥శ్లో॥దశవర్షాభవేత్కన్యా అతఊర్ధ్వంరజస్వలేతి నిందితరజస్వలోద్వాహోపత్తేః॥ ౧౬॥ నిసర్గత ఇతి ॥ అవిశుద్ధాంశూద్రాదిసంవర్ధితాం - అకులజాందుష్కులజాం॥ ౧౭॥ నేతి॥ దుష్టవాక్యాం పాపాదివిరుద్ధబహుభాషిణీం - పితృతో మాతృతో వావ్యంగినీం- వ్యంగమత్రకుష్ఠాది - కుష్ఠీం - మాతాపితృజామిత్యర్థః - శ్మశ్రువ్యంజనవతీం శ్మశ్రూణాంవ్యంజనంపుంస్త్వాభివ్యంజకంచిహ్నంతద్వతీం॥ ౧౮॥ నేతి॥ అనిబంధేక్షణాం ఘనైః పక్ష్మభిరసంవృతనేత్రాం - వృత్తాక్షీం వర్తులనేత్రాం॥౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ నేతి॥ సంహతభ్రువంసంహతే సంలగ్నే భ్రువౌయస్యాస్తాం కరాళముఖీం దంతురాస్యాం॥ ౨౨॥ పంచమీతి॥ పంచమీతియతస్సుతానాం శాఖాభేదస్సకూటస్థః - తత్ర మాతృపక్షాత్పరం మాతుః ప్రపితామహోకూటస్థాపత్యాత్, తతస్సోదరప్రభృతిశాఖాంతరే జనచతుష్టయమతీత్యపంచమీం - తథావరప్రపితామహాచ్ఛాఖాంతరే తావజ్జనవ్యవధానవతీం- పితృపక్షాత్సప్తమీముద్వహేత్ - ఏవంచసతి ॥ శ్లో ॥ పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతఃపితృతస్తథేతి యాజ్ఞవల్క్యవచనం - కూటస్థప్రభృతిగణనేనసమానార్థమేవ - యత్తుపైఠీనసివచనంతన్మాతృతఃపంచపితృతః పురుషానతీత్యోద్వహేత్ - యచ్చ సర్వపురాణప్రసిద్ధం కృష్ణార్జునప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాదీనాం మాతులపితృష్వస్సృసుతోద్వహనం తద్దేశభేదే సదాచారప్రాప్తం - తదపి సదాచారకల్ప్యశ్రుతిమూలత్వాత్ - మాతులస్యోపయోభాగస్తే పైతృష్వసేయోవపామివేత్యేవమాదివైదికలింగమూలత్వాచ్చ యథా దేశాచారం వ్యవస్థాపనీయం - దేశజాతికులధర్మాశ్చామ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణమితిగౌతమాదిస్మృతేః - నచస్మృతివిరోధః - తాసాంసగోత్రమాతులవిషయత్వాత్ - తదాహశాతాతపః॥ శ్లో॥ మాతులస్యసుతామూఢ్వామాతృగోత్రాంతథైవచ। సమానప్రవరాంచైవత్యక్త్వాచాంద్రాయణంచరేదితి॥ మాతృగోత్రాంసగోత్రాంమాతులసుతాంవివాహ్యచాంద్రాయణంచరేదితి - ఏవమాదిషుమాతృసగోత్రామితివిశేషణాత్ - యత్ర పుత్రికాకరణవిషయే మాతృసగోత్రమాతులః తస్మాత్తైవ వివాహ్యేతిగమ్యతే - అన్యత్ర తు॥ శ్లో॥ ఏకత్వం సాగతాభర్తుఃపిండేగోత్రేచసూతకే। స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నారీవివాహాత్సప్తమేపదే ఇత్యాది - మాతృస్వభర్త్రైక్యేసతి మాతులసుతాయాః మాతృసగోత్రత్వాభావా ద్వివా

మాతృతః పితృతస్తథేతి స్మృతేః ॥ ౨౩ ॥ బ్రాహ్మ ఇతి ॥ బ్రాహ్మాదివివాహానాం స్వరూపం స్మృతిషు ద్రష్టవ్యం ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - దశమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁

౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ బ్రాహ్మ ఇతి ॥ బ్రాహ్మాత్ సూర్యోదయాత్ ప్రాక్ తృతీయో ముహూర్తః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ తత ఇతి ॥ మైత్రం మిత్రదైవత్యం వాయుకృత్యం మలోత్సర్గాదికం నైరృత్యాం దిశి గ్రామాత్ - తదసంభవే స్వావసథాద్దూరే ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ఆత్మచ్ఛాయామితి ॥ ఆత్మచ్ఛాయామిత్యాది - ప్రతీతిశేషః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ఉదఙ్ముఖ

తృపత్నౌ చ పితృపత్నౌ చ సప్తమీమ్ । గృహస్థశ్చోద్వహేత్కన్యాం న్యాయేన విధినా నృప ॥ ౨౩ ॥ బ్రాహ్మో దైవస్తథైవార్షః ప్రాజాపత్యస్తథాసురః । గాంధర్వరాక్షసౌ చాన్యౌ పైశాచశ్చాష్టమో మతః ॥ ౨౪ ॥ ఏతేషాం యస్య యో ధర్మో వర్ణస్యోక్తో మహర్షిభిః । కుర్వీత దారగ్రహణం తేనాన్యం పరివర్జయేత్ ॥ ౨౫ ॥ సధర్మచారిణీం ప్రాప్య గార్హస్థ్యం సహితస్తయా । సముద్వహేద్దదాత్యేతత్సమ్యగూఢం మహత్ఫలమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - దశమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁

సగరః ॥ గృహస్థస్య సదాచారం శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం మునే । లోకాదస్మాత్పరస్మాచ్చ యమాతిష్ఠన్న హీయతే ॥ ౧ ॥ ఔర్వః ॥ శ్రూయతాం పృథివీపాల సదాచారస్య లక్షణమ్ । సదాచారవతా పుంసా జితౌ లోకావుభావపి ॥ ౨ ॥ సాధవః క్షీణదోషాస్తు సచ్ఛబ్దః సాధువాచకః । తేషామాచరణం యత్తు సదాచారస్స ఉచ్యతే ॥ ౩ ॥ సప్తర్షయోఽథ మనవః ప్రజానాం పతయస్తథా । సదాచారస్య వక్తారః కర్తారశ్చ మహీపతే ॥ ౪ ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ మనసా మతిమాన్నృప । విబుధశ్చింతయేద్ధర్మమర్థం చాప్యవిరోధినమ్ ॥ ౫ ॥ అపీడయా తయోః కామముభయోరపి చింతయేత్ । దృష్టాదృష్టవినాశాయ త్రివర్గే సమదర్శనః ॥ ౬ ॥ పరిత్యజేదర్థకామౌ ధర్మపీడాకరౌ నృప । ధర్మమప్యసుఖోదర్కం లోకవిద్విష్టమేవ చ ॥ ౭ ॥ తతః కాల్యం సముత్థాయ కుర్యాన్మూత్రం నరేశ్వర ॥ ౮ ॥ నైరృత్యామిషువిక్షేపమతీత్యాభ్యధికం భువః । దూరాదావసథాన్మూత్రం పురీషం చ విసర్జయేత్ ॥ ౯ ॥ పాదావసేచనోచ్ఛిష్టే ప్రక్షిపేన్న గృహాంగణే ॥ ౧౦ ॥ ఆత్మచ్ఛాయాం తరుచ్ఛాయాం గోసూర్యాగ్న్యనిలాంస్తథా । గురుద్విజాతీంశ్చ బుధో న మేహేత కదాచన ॥ ౧౧ ॥ న కృష్టే సస్యమధ్యే వా గోవ్రజే జనసంసది । న వర్త్మని న నద్యాదితీర్థేషు పురుషర్షభ ॥ ౧౨ ॥ నాప్సు నైవాంభసస్తీరే శ్మశానే న సమాచరేత్ । ఉత్సర్గం వై పురీషస్య మూత్రస్య చ విసర్జనమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఉదఙ్ముఖో దివా మూత్రం విపరీతముఖో నిశి । కుర్వీతానాపది ప్రాజ్ఞో

హానవిరుధ్యత ఇత్యాది వైదికీ - ప్రకృతమనుసరామః ॥ ౨౩ ॥ న్యాయ్యేన ధర్మవివాహేన తమేవ దర్శయితుం అష్టౌ వివాహానాహ ॥ బ్రాహ్మ ఇతి ॥ స్మృతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మో వివాహ ఆహూయ దీయతే శక్త్యలంకృతా । యజ్ఞస్థ ఋత్విజే దైవ ఆదాయార్షస్తు గోద్వయం ॥ సహోభౌ చరతాం ధర్మం ప్రాజాపత్యో విధిస్స్మృతః । ఆసురో ద్రవిణాదానాద్గాంధర్వస్సమయాన్వితః ॥ రాక్షసో యుద్ధహరణాత్పైశాచః కన్యకాచ్ఛలాదితి ॥ ౨౪ ॥ ఏతేషామితి ॥ తదాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ ఆద్యా వివాహాశ్చత్వారో ధర్మ్యాః శ్రేయః ప్రదాయకాః ॥ అశుల్కా బ్రాహ్మణార్హాశ్చ నాశయంతి ద్వయోర్మలమితి ॥ గాంధర్వరాక్షసౌ చైవ హ్యాసురో వైశ్యశూద్రయోః । స పాపిష్ఠో వివాహానాం పైశాచః కథితోఽష్టమ ఇతి ॥ ౨౫ ॥ సధర్మచారిణీమితి ॥ సముద్వహేద్బిభృయాత్ - ఊఢం ధృతం పత్ ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - దశమోఽధ్యాయః. ✫❁❁❁❁❁

౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ బ్రాహ్మ ఇతి ॥ బ్రాహ్మే సూర్యోదయాత్ ప్రాక్ తృతీయే ముహూర్తే - అర్థం చ ధర్మస్యావిరోధినం ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ పరిత్యజేదితి ॥ అసుఖోదర్కమసుఖోత్తరఫలం ॥ ౭ ॥ తత ఇతి ॥ కాల్యముషసి మైత్రం మిత్రాధిష్ఠితపాయుకృత్యం మలోత్సర్గాదికమ్ ॥ ౮ ॥ నైరృత్యామితి ॥ గ్రామాన్నైరృత్యాం - తదసంభవే స్వగృహోద్దూరం - మూత్రాద్యుత్సర్గం కుర్యాత్ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ఆత్మచ్ఛాయామితి ॥ గురుద్విజాతీన్ ప్రతి తదభిముఖో న మేహేతేత్యర్థః ॥

ఇతి ॥ దివేతి సంధ్యయోరప్యుపలక్షణం॥ శ్లో॥ దివాసంధ్యాసు కర్ణస్థ యజ్ఞసూత్ర ఉదఙ్ముఖ ఇత్యాదిస్మృతేః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ వల్మీకేతి ॥ లేపసంభవాం మూత్రాదిలేపగతాం॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ఏకేతి॥ పూర్వం గంధలేపక్షయకరం శౌచం కృత్వా అథైకాదిసంఖ్యాస్మృత్యుక్తశౌచం అథ పాదశౌచమథాచమనమథ సంధ్యావందనాదికమితి క్రమః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సోమసంస్థా ఇతి॥ సోమసంస్థాదయో గౌతమోక్తాః - ఔపాసనాష్టకాపార్వణశ్రాద్ధశ్రావణ్యాగ్రహాయణీచైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తపాకయజ్ఞసంస్థాః - అగ్న్యాధేయమగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసావాగ్రహాయణం చాతుర్మాస్యాదినిరూఢపశుబంధః సౌత్రామణీతి సప్తహవిర్యజ్ఞసంస్థాః - అగ్నిష్టోమోత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యః షోడశీ వాజపేయోతిరాత్రో ప్తోర్యామ ఇతి సప్తసోమసంస్థా ఇతి - యతః ఏతాస్సంస్థాః ధనే సంస్థితా ధనాయత్తా ఇతి - అతో ధనార్జనే యతేత॥ ౨౪॥ నదీతి॥ మనుష్యైరఖాతో హ్రదాదిః దేవఖాతః॥ ౨౫॥ కూపేష్వితి॥ భువి కూపతటభూమౌ - భు

మూత్రోత్సర్గం చ పార్థివ॥ ౧౪॥ తృణైరాస్తీర్య వసుధాం వస్త్రప్రావృతమస్తకః। తిష్ఠేన్నాతిచి
రం తత్ర నైవ కించిదుదీరయేత్॥ ౧౫ ॥ వల్మీకమూషికోత్ఖాతాం మృదం నాంతర్జలాం తథా। శౌచావశి
ష్టాం గేహాచ్చ నాదద్యాల్లేపసంభవామ్॥ ౧౬॥ అణుప్రాణ్యుపపన్నాం చ హలోత్ఖాతాం చ పార్థివ।
పరిత్యజేన్మృదశ్చైతాస్సకలాశ్శౌచసాధనే॥ ౧౭॥ ఏకా లింగే గుదే తిస్రః దశ వామకరే నృప। హస్త
ద్వయే చ సప్త స్యాన్మృదశ్శౌచోపపాదికాః॥ ౧౮॥ అచ్ఛేనాగంధఫేనేన జలేనాబుద్బుదేన చ। ఆచామే
చ్చ మృదం భూయస్తదాదద్యాత్సమాహితః॥ ౧౯॥ నిష్పాదితాంఘ్రిశౌచస్తు పాదావభ్యుక్ష్య వై పునః।
త్రిః పిబేత్సలిలం తేన తథా ద్విః పరిమార్జయేత్॥ ౨౦॥ శీర్షణ్యాని తతః ఖాని మూర్ధానం చ సమాలభే
త్। బాహూ నాభిం చ తోయేన హృదయం చాపి సంస్పృశేత్॥ ౨౧ ॥ స్వాచాంతశ్చ తతః కుర్యాత్పుమా
న్కేశప్రసాధనమ్। ఆదర్శాంజనమాంగల్యదూర్వాద్యాలంబనాని చ॥ ౨౨॥ తతస్స్వవర్ణధర్మేణ
వృత్త్యర్థం చ ధనార్జనమ్। కుర్వీత శ్రుతిసంపన్నో యజేచ్చ పృథివీపతే॥ ౨౩ ॥ సోమసంస్థా హవి
స్సంస్థాః పాకసంస్థాశ్చ సంస్థితాః। ధనే యతో మనుష్యాణాం యతేతాతో ధనార్జనే॥ ౨౪ ॥ నదీనదత
టాకేషు దేవఖాతజలేషు చ। నిత్యక్రియార్థం స్నాయీత గిరిప్రస్రవణేషు చ॥ ౨౫ ॥ కూపేషూద్ధృ

౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ వల్మీకేతి ॥ లేపసంభవాం భిత్తిసంభవాం॥ ౧౬॥ అణ్వితి ॥ అణుభిః ప్రాణిభిరుపపన్నాం ౧౭॥ ౧౮॥ అచ్ఛేనేతి ॥ ఆచామేత్ శౌచం కుర్యాదిత్యర్థః- యద్వా ఆచామేదిత్యాచమనం ప్రస్తుత్య తస్య పూర్వాంగమాహ - మృదమితి - అన్యాం మృదమాదద్యాత్॥ ౧౯॥ నిష్పాదితేతి ॥ తయా మృదా నిష్పాదితమంఘ్రిశౌచం యేన సః - తేన సలిలేన ముఖం ద్విః పరిమార్జయేత్॥ ౨౦॥ శీర్షణ్యానీతి ॥ శీర్షణ్యాని శిరస్స్థాని ఖాని ఇంద్రియచ్ఛిద్రాణి ఆలభేత స్పృశేత్ - అజపన్నితి పాఠే మౌనీ భూత్వేత్యర్థః - అత్ర చ విశేషో దక్షోక్తః ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ త్రిః పిబేదంబువీక్షితం। సంవృత్యాంగుష్ఠమూలేన ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతో ముఖం। సంహతాభిస్త్రిభిః పూర్వమాస్యం తు సముపస్పృశేత్। అంగుష్ఠప్రదేశిన్యా ఘ్రాణం పశ్చాదనంతరం। అంగుష్ఠానామికాభ్యాం చ చక్షుశ్శ్రోత్రే పునః పునః। కనిష్ఠాంగుష్ఠతో నాభిం హృదయం తు తలేన వై। సర్వాభిస్తు శిరః పశ్చాద్బాహూ చాగ్రేణ సంస్పృశేత్ ॥ ౨౧॥ అథ ప్రాతస్స్నానస్య మూలకారణభూతశౌచోక్త్యైవోక్తప్రాయత్వాత్ నిత్యోదకీ భవేద్విప్ర ఇతి చ పూర్వం సంక్షేపేణోక్తత్వాత్సంధ్యోపాసనహోమాదీనాం చ సూర్యోదయాస్తమయప్రసంగేన ప్రాగేవోక్తత్వాత్తదుపరితనం కర్మకాండమాహ - స్వాచాంతశ్చేత్యాదినా॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ సోమసంస్థా ఇతి ॥ సోమసంస్థా అగ్నిష్టోమాద్యాః - హవిస్సంస్థా అగ్న్యాధేయాద్యాః - యదాహ గౌతమః - అష్టకాపార్వణశ్రాద్ధశ్రావణ్యాగ్రయణీచైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తపాకయజ్ఞసంస్థాః - అగ్న్యాధేయమగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసావాగ్రయణం చాతుర్మాస్యాని నిరూఢపశుబంధస్సౌత్రామణీతి సప్తహవిర్యజ్ఞసంస్థాః - అగ్నిష్టోమోత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యష్షోడశీ వాజపేయోతిరాత్రోప్తోర్యామ ఇతి సప్తసోమసంస్థా ఇతి ॥ ౨౪ ॥ మాధ్యాహ్నికస్నానతర్పణాన్యాహ - నదీనదేత్యాదినా॥ నదీనదేతి॥ దేవఖాతః అమనుష్యకర్తృకో హ్రదః ॥ ౨౫॥ కూపేష్వితి॥ కలశాభిరుద్ధృతేన తోయేన తత్తటభూమౌ స్నాయాత్ - గమ

వ్యసంభవే తత్ర తటభువి స్థాతుం శక్త్యసంభవే - తేనోద్ధృతతోయేన గృహే స్నాయాత్॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ నమ ఇతి॥ బ్రహ్మభాస్వతే వేదైః ప్రకాశమానాయ - సవిత్రే ప్రేరకాయ॥ ౪౦ ॥ తత ఇతి॥ గృహార్చనం గృహస్యార్చనం - అభీష్టసురపూజనం కుర్యాదిత్యేవ - అపూర్వమిత్యస్మాత్ప్రాక్ నిర్వపేద్వైశ్వదేవం చేత్యర్థం పఠితవ్యం - తస్యార్థః - దేవపూజనాత్పరం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి వైశ్వదేవం హవిర్నిరూప్యతే - న దేవయజ్ఞాదికర్మ కుర్యాత్॥ ౪౧ ॥ తత్కథమిత్యత్రాహ॥ అపూర్వమితి॥ పూర్వమస్య ప్రకృతిభూతం హోమాంతరం నాస్తీత్యపూర్వం - హోమాంతరప్రకృతికత్వాభావాత్ - అగ్నిహోత్రం అగ్నౌ దర్విహోమం వైశ్వదేవయజ్ఞాఖ్యం బ్రహ్మహుత్యాదిపంచాహుతికం - అపూర్వో దర్విహోమో

తతో యో న స్నానం కుర్వీత వా భువి । స్నాయీతోద్ధృతతోయేన హ్యథవా భువ్యసంభవే॥ ౨౬ ॥ శుచివస్త్రధరస్స్నాతో దేవర్షిపితృతర్పణమ్ । తేషామేవ హి తీర్థేన కుర్వీత సుసమాహితః॥ ౨౭ ॥ త్రిరపః ప్రీణనార్థాయ దేవానామపవర్జయేత్ । తథర్షీణాం యథాన్యాయం సకృచ్చాపి ప్రజాపతేః ॥ ౨౮॥ పితౄణాం ప్రీణనార్థాయ త్రిరపః పృథివీపతే । పితామహేభ్యశ్చ తథా ప్రీణయేత్ప్రపితామహాన్॥ ౨౯॥ మాతామహాయ తత్పిత్రే తత్పిత్రే చ సమాహితః । దద్యాత్పైత్రేణ తీర్థేన కామ్యం చాన్యచ్ఛృణుష్వ మే॥ ౩౦॥ మాత్రే ప్రమాత్రే తన్మాత్రే గురుపత్న్యై తథా నృప । గురవే మాతులాదీనాం స్నిగ్ధమిత్రాయ భూభుజే॥ ౩౧॥ ఇదం చాపి జపేదంబు దద్యాదాత్మేచ్ఛయా నృప॥ ఉపకారాయ భూతానాం కృతదేవాదితర్పణమ్॥ ౩౨ ॥ దేవాసురాస్తథా యక్షా నాగాగంధర్వరాక్షసాః । పిశాచాగుహ్యకాస్సిద్ధాః కూశ్మాండాస్తరవః ఖగాః॥ ౩౩ ॥ జలేచరా భూనిలయా వాయ్వాధారాశ్చ జంతవః॥ తృప్తిమేతేన యాంత్వాశు మద్దత్తేనాంబునాఖిలాః॥ ౩౪॥ నరకేషు సమస్తేషు యాతనాసు చ యే స్థితాః । తేషామాప్యాయనాయైతద్దీయతే సలిలం మయా ॥ ౩౫ ॥ యే బాంధవాఽబాంధవా యే హ్యన్యజన్మని బాంధవాః । తే తృప్తిమఖిలా యాంతు యే చాస్మత్తోంబుకాంక్షిణః॥ ౩౬॥ యత్ర క్వచన సంస్థానాం క్షుత్తృష్ణోపహతాత్మనామ్ । ఇదమాప్యాయనం యాతు మయా దత్తం తిలోదకమ్॥ ౩౭ ॥ కామ్యోదకప్రదానం తే మయైతత్కథితం నృప । యద్దత్త్వా ప్రీణయత్యేతన్మనుష్యస్సకలం జగత్ । జగదాప్యాయనోద్భూతం పుణ్యమాప్నోతి చానఘ॥ ౩౮ ॥ దత్త్వా కామ్యోదకం సమ్యగేతేభ్యశ్శ్రద్ధయా ద్విజః । ఆచమ్య చ తతో దద్యాత్సూర్యాయ సలిలాంజలిమ్॥ ౩౯॥ నమో వివస్వతే బ్రహ్మభాస్వతే విష్ణుతేజసే । జగత్సవిత్రే శుచయే సవిత్రే కర్మదాయినే॥ ౪౦॥ తతో గృహార్చనం కుర్యాదభీష్టసురపూజనమ్ । జలాభిషేకైః పుష్పైశ్చ ధూపాద్యైశ్చ నివేదనైః॥ ౪౧॥ అపూర్వమగ్నిహోత్రం చ కుర్యాత్ప్రాగ్బ్రహ్మణే

నాద్యశక్త్యా తత్తటభూమిస్నానాసంభవే కూపాద్యుద్ధృతేన శీతోదకేన స్వగృహే స్నాయాత్ - తత్రాప్యశక్తః ఉష్ణోదకేన - తత్రాప్యశక్తో మంత్రస్నానాదికం కుర్యాదితి స్మృతిభ్యో జ్ఞేయం॥ ౨౬॥ ౨౭॥ త్రిరప ఇతి॥ త్రిరప ఇతి భూర్దేవాన్ భువర్దేవాన్ సువర్దేవాన్ తర్పయామీత్యేవం త్రిరపవర్జయేత్ దద్యాత్ - తథర్షీణామపి భూర్భువస్సువః ప్రయోగేణ త్రిరపో దద్యాత్ - ప్రజాపతిం తర్పయామీతి సకృత్ ॥ ౨౮ ॥ పితౄణామితి॥ పితౄణామపి భూరాది ప్రయోగేణ సాధారణపితౄణాం తత్ప్రయోగం వినా స్వపితౄణాం చేత్యర్థః॥ ౨౯॥ మాతామహాయేతి॥ పైత్రేణ తర్జనీమూలేన - కామ్యం ఫలవిశేషార్థం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ నమ ఇతి॥ బ్రహ్మభాస్వతే వేదైః ప్రకాశమానాయ - బ్రహ్మన్నితి షాష్ఠే హి బ్రహ్మణ భాస్వదాది రూపాయ తుభ్యం నమ ఇత్యన్వయః జగత్సవిత్రే విశ్వజనకాయ - కర్మదాయినే కర్మప్రవర్తకాయ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ అపూర్వమితి॥ అపూర్వం నాస్త్యప్రకృతికమగ్నిహోత్రం అగ్నౌ హోమం బ్రహ్మాదిపంచాహుతికం దేవయజ్ఞాఖ్యం దర్విహోమం కుర్యాదిత్య

జుహోతిచోదనంస్వాహాకారప్రధానఇత్యాపస్తంబః॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ అథభూతయజ్ఞః ॥ తచ్ఛేషమితి ॥ పృథ్వీపర్జన్యా
దిబలిః మణికే ఉదధానే ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ వాయవేవాయవఇతి ॥ వాయవేవాయవఇతి వీప్సయా ప్రతిదిశం
వాయుబలిః - దిశాంచబలిః ప్రాచ్యైదిశఇత్యాది - బ్రహ్మాదిబలిత్రయంమధ్యే - తదుత్తరతో విశ్వేదేవాదిబలిద్వ
యం - పరంవిశ్వపతేర్బలిః - దక్షిణతః పితృబలిః - వాయవ్యే యక్ష్మబలిః - అయంక్రమః పారస్కరగృహ్యే ద్రష్టవ్యః - త
థాచ పారస్కరగృహ్యం - కాణ్వానాం వైశ్వదేవాదన్నాత్పర్యుక్ష్యస్వాహాకారైః జుహుయాత్ బ్రహ్మణే ప్రజా
పతయేగృహ్యాభ్యః కాశ్యపాయానుమతయఇతి భూతగృహేభ్యో మణికే త్రీన్ పర్జన్యాయాద్భ్యః పృథివ్యై ధాత్రే వి
ధాత్రేచ ద్వార్యయోః ప్రతిదిశం వాయవే దిశాంచమధ్యేచ త్రీన్ బ్రహ్మణేఅంతరిక్షాయసూర్యాయవిశ్వేభ్యో
దేవేభ్యో విశ్వేభ్యశ్చభూతేభ్యః తేషాముత్తరతఉషసేభూతానాంచపతయే పరంపితృభ్యః స్వధానమఇతిదక్షిణతః
పాత్రంనిర్ణిజ్యోత్తరాపరస్యాందిశినినయేద్యక్ష్మైతత్తఇత్యుద్ధృత్యాన్నం బ్రాహ్మణాయావనేజ్యదద్యాద్దాంతత
ఇతీతి॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ యేషామితి ॥ సిద్ధిః సామగ్రీ ॥ ౫౩ ॥ భూతానీతి ॥ భూతనికాయభూతం ప్రాణి
నాం శరీరభూతం ॥ ౫౪ ॥ చతుర్దశ ఇతి ॥ చతుర్దశోగణః దేవామనుష్యాః పితర ఇత్యాదినా ప్రాగుక్తః - అష్టవి

స్పృహ ॥ ౪౨ ॥ ప్రజాపతింసముద్దిశ్యదద్యాదాహుతిమాదరాత్ । గృహ్యేభ్యఃకాశ్యపాయాథతతోఽను
మతయేక్రమాత్ ॥ ౪౩ ॥ తచ్ఛేషంమణికేపృథ్వీపర్జన్యేభ్యఃక్షిపేత్తతః । ద్వారేధాతుర్విధాతుశ్చ
మధ్యేచబ్రహ్మణఃక్షిపేత్ ॥ ౪౪ ॥ గృహస్యపురుషవ్యాఘ్ర దిగ్దేవానపిమేశృణు ॥ ౪౫ ॥ ఇంద్రాయ
ధర్మరాజాయవరుణాయతథేందవే । ప్రాచ్యాదిషుబుధోదద్యాద్ధుతశేషాత్మకంబలిమ్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రా
గుత్తరేచదిగ్భాగేధన్వంతరిబలింబుధః । నివేదయేద్వైశ్వదేవంకర్మకుర్యాదతఃపరమ్ ॥ ౪౭ ॥ వా
యవ్యాంవాయవేదిక్షుసమస్తాసుతథాదిశామ్ । బ్రహ్మణేచాంతరిక్షాయభానవేచక్షిపేద్బలిమ్ ॥ ౪౮ ॥
విశ్వేదేవాన్విశ్వభూతాంస్తథావిశ్వపతీన్పితౄన్ । యక్ష్మాణంచసముద్దిశ్యబలిందద్యాన్నరేశ్వర ॥
౪౯ ॥ తతోఽన్యదన్నమాదాయభూమిభాగేశుచౌబుధః । దద్యాదశేషభూతేభ్యస్స్వేచ్ఛయాతత్సమా
హితః ॥ ౫౦ ॥ దేవామనుష్యాఃపశవోవయాంసిసిద్ధాశ్చయక్షోరగదైత్యసంఘాః । ప్రేతాఃపిశాచాస్త
రవస్సమస్తాయేచాన్నమిచ్ఛంతిమయాత్రదత్తం ॥ ౫౧ ॥ పిపీలికాకీటపతంగకాద్యాబుభుక్షితాఃకర్మ
నిబంధబద్ధాః । ప్రయాంతుతేతృప్తిమిదంమయాన్నంతేభ్యోవిసృష్టంసుఖినోభవంతు ॥ ౫౨ ॥ యేషాంన
మాతానపితానబంధుర్నైవాన్నసిద్ధిర్నతథాన్యదస్తి । తత్తృప్తయేఽన్నంభువిదత్తమేతత్తేయాంతుతృ
ప్తింముదితాభవంతు ॥ ౫౩ ॥ భూతానిసర్వాణితథాన్నమేతదహంచవిష్ణుర్నయతోఽన్యదస్తి । తస్మా
దహంభూతనికాయభూతమన్నంప్రయచ్ఛామిభవాయతేషామ్ ॥ ౫౪ ॥ చతుర్దశోభూతగణోయఏష

ర్థః - అపూర్వో దర్విహోమో జుహోతిచోదనస్వాహాకారప్రధానఇత్యాపస్తంబోక్తేః ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ భూతయ
జ్ఞమాహ - తచ్ఛేషమిత్యాదినా ॥ తచ్ఛేషమితి ॥ మణికే తదౌపాసనసన్నిధౌ - గృహస్యమధ్యే బ్రహ్మణఇత్యన్వయః
౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ప్రాగుత్తరేచేతి ॥ ధన్వంతరిబలింబుధోనివేదయేదిత్యన్వయః - తదేవం గార్హ్యదేవేభ్యో బలిహ
రణముక్తం - తదితరసమస్తదేవతాబలిమాహ - వైశ్వదేవమిత్యాదినా సంతిమానవాఇత్యంతేన - విశ్వే గార్హ్యవ్య
తిరిక్తాస్సర్వే యజనీయా యస్మిన్ తద్వైశ్వదేవాఖ్యం బలిం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ వాయవ్యామితి ॥ సమస్తాసుది
క్షు వాయవ్యాం వాయవఇతి వాయుమేవోద్దిశ్య బలింక్షిపేత్ - తతః ప్రాచ్యైదిశేదక్షిణాయైదిశఇతిదిశాంబలిం
క్షిపేత్ ॥ శ్లో ॥ వాయవ్యంవాయవేదిక్షుసమస్తాసుతతోదిశామితి - పాఠాంతరేతు - వాయవ్యంవాయవే - దిక్షుచది
శాంబలింక్షిపేదిత్యన్వయః ॥ ౪౮ ॥ విశ్వేదేవానితి ॥ విశ్వేదేవాంశ్చోద్దిశ్యస్వస్వగృహ్యోక్తవిధానేనబలిందద్యాత్ ॥
౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ యేషామితి ॥ యేషామన్నంప్రీత్యాదినాస్తి - [illegible] అన్నసిద్ధిఃపాకసాధనంవా స్తీత్యా
ర్థః ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ చతుర్దశఇతి ॥ చతుర్దశసంఖ్యాకో భూతగణో య ఏషః - దేవాః మనుష్యా ఇత్యాదికః [illegible] గాంత

థం దైవత్యం - తైర్యగ్యోన్యంచ పంచధాభవతి - మానుష్యంచైకవిధం - సమాసతో భౌతికస్సర్గ ఇతి ॥ శ్లో ॥ సిద్ధగుహ్యకగంధర్వయక్షరాక్షసపన్నగాః । విద్యాధరాః పిశాచాశ్చ నిర్దిష్టా దేవయోనయ ఇతి - సరీసృపా వానరాశ్చ పశవో మృగపక్షిణః । తిర్యంచ ఇతి కథ్యంతే పంచైతాః ప్రాణిజాతయ ఇతి - మనుష్యా ఏకజాతిరితి ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ తత ఇతి ॥ నాడికాయాశ్చతుర్థాంశో గోదోహః ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ అకించనమితి ॥ అసంభోజ్యాతిథిం భుంజన్ భోక్తుకామమితి పాఠః - అసంపూజ్యాతిథిం భుంజన్ భుక్తమితి చ పాఠః - భుక్తమన్నం భుంజన్నితి ॥ ౬౨ ॥ స్వాధ్యాయేతి ॥ చరణం వేదావాంతరశాఖాః - పూర్వాచారో వా ॥ ౬౩ ॥ పిత్రర్థమితి ॥ పిత్రర్థం నిత్యశ్రాద్ధార్థం పాంచయజ్ఞికం పంచయజ్ఞకారిణం ॥ ౬౪ ॥ అన్నాగ్రమితి ॥ అగ్రం భోజనాద్యనుచ్ఛిష్టం ॥ శ్లో ॥ గ్రాసమాత్రం భవేద్భిక్షా అగ్రం గ్రాసచతుష్టయం । అగ్రాన్యేవ తు చత్వారి హంతకారం ప్రచక్షత ఇతి - నిర్వపామీతి పాకాత్సిద్ధం నిర్వాపభూతం మనుష్యేభ్యో హంతేతి మంత్రేణ శ్రోత్రియాయ దేయమన్నం హంతకారాఖ్యం ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ఇతీతి ॥ ఏతే అతిథయః అజ్ఞాతకులనామా నమిత్యుక్తశ్చ శ్రోత్రియశ్చ పరివ్రాట్ బ్రహ్మచారివర్గశ్చ వేదాహరణకార్యేణేతి ప్రాగుక్తాశ్చైత్యైతాంశ్చతురో వర్గాన్ పూజయేత్ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ తత ఇతి ॥ పరిణీతా పితృగృహే

స్తత్ర స్థితా యేఽఖిలభూతసంఘాః । తృప్త్యర్థమన్నం హి మయా నిసృష్టం తేషామిదం తే ముదితా భవంతు ॥ ౫౫ ॥ ఇత్యుచ్చార్య నరో దద్యాదన్నం శ్రద్ధాసమన్వితః । భువి భూతోపకారాయ గృహీ సర్వాశ్రయో యతః ॥ ౫౬ ॥ శ్వచండాలవిహంగానాం భువి దద్యాత్తతో నరః । యే చాన్యే పతితాః కేచిదపుత్రా భువి మానవాః ॥ ౫౭ ॥ తతో గోదోహమాత్రం వై కాలం తిష్ఠేద్గృహాంతరే । అతిథిగ్రహణార్థాయ తదూర్ధ్వం వా యథేచ్ఛయా ॥ ౫౮ ॥ అతిథిం తత్ర సంప్రాప్తం పూజయేత్స్వాగతాదినా । తథాసనప్రదానేన పాదప్రక్షాళనేన చ ॥ ౫౯ ॥ శ్రద్ధయా చాన్నదానేన ప్రియప్రశ్నోత్తరేణ చ । గచ్ఛతశ్చానుయానేన ప్రీతిముత్పాదయేద్గృహీ ॥ ౬౦ ॥ అజ్ఞాతకులనామానమన్యతస్సముపాగతమ్ । పూజయేదతిథిం సమ్యక్ నైకగ్రామనివాసినమ్ ॥ ౬౧ ॥ అకించనమసంబంధమన్యదేశాదుపాగతమ్ । అసంభోజ్యాతిథిం భుంజన్ భోక్తుకామం ప్రజత్యధః ॥ ౬౨ ॥ స్వాధ్యాయగోత్రచరణమపృష్ట్వా చ తథా కులమ్ । హిరణ్యగర్భబుద్ధ్యా తం మన్యేతాభ్యాగతం గృహీ ॥ ౬౩ ॥ పిత్రర్థం చాపరం విప్రమేకమప్యాశయేన్నృప । తద్దేశ్యం విదితాచారసంభూతిం పాంచయజ్ఞికమ్ ॥ ౬౪ ॥ అన్నాగ్రం చ సముద్ధృత్య హంతకారోపకల్పితమ్ । నిర్వాపభూతం భూపాల శ్రోత్రియాయోపపాదయేత్ ॥ ౬౫ ॥ దద్యాచ్చ భిక్షాత్రితయం పరివ్రాడ్బ్రహ్మచారిణామ్ । ఇచ్ఛయా చ బుధో దద్యాద్విభవే సత్యవారితమ్ ॥ ౬౬ ॥ ఇత్యేతేఽతిథయః ప్రోక్తాః ప్రాగుక్తా భిక్షవశ్చ యే । చతురః పూజయిత్వైతాన్ నృప ఋణాత్ప్రముచ్యతే ॥ ౬౭ ॥ అతిథిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ప్రతినివర్తతే । స తస్మై దుష్కృతం దత్త్వా పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతి ॥ ౬౮ ॥ ధాతా ప్రజాపతిశ్శక్రో వహ్నిర్వసుగణోఽర్యమా । ప్రవిశ్యాతిథిమేతే వై భుంజతేఽన్నం నరేశ్వర ॥ ౬౯ ॥ తస్మాదతిథిపూజాయాం యతేత సతతం నరః । స కేవలమఘం భుంక్తే యో భుంక్తే హ్యతిథిం వినా ॥ ౭౦ ॥ తతస్స్వ

ఉక్తః - తత్ర స్థితా యేఽఖిలభూతసంఘాస్తత్తదవాంతరవిశేషాః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ తత ఇతి ॥ గోదోహనమాత్రం ఘటికాయాశ్చతుర్థాంశం ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ స్వాధ్యాయేతి ॥ చరణమాచరణం శాఖావిశేషమపృష్ట్వా ॥ ౬౩ ॥ పిత్రర్థం చేతి ॥ పిత్రర్థం నిత్యశ్రాద్ధార్థం ఆశయేత్ - విదితః ఆచారస్సంభూతిశ్చ కులం యస్య సః తం పాంచయజ్ఞికం పంచయజ్ఞకారిణం ॥ ౬౪ ॥ అన్నాగ్రమితి ॥ అన్నాగ్రం భోజనాద్యనుచ్ఛిష్టం - అత్రచోక్తం ॥ శ్లో ॥ గ్రాసమాత్రం భవేద్భిక్షా అగ్రం గ్రాసచతుష్టయం । అగ్రాన్యేవ తు చత్వారి హంతకారం ప్రచక్షత ఇతి - మనుష్యేభ్యో హంతేతి మంత్రేణ మనుష్యయజ్ఞార్థం ప్రదేయమన్నం హంతకారార్థం నిర్వాపభూతం పృథక్కృత్య స్థాపితం ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేతే అతిథయః - అజ్ఞాతకులనామా చ శ్రోత్రియశ్చ పరివ్రాట్ బ్రహ్మచారివర్గశ్చేత్యేతత్ర ప్రోక్తాస్త్రయః - వేదాహరణకార్యేణేతి ప్రాగుక్తాంశ్చైత్యైతాంశ్చతురో వర్గాన్ పూజయేత్ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥

స్థితాస్సువాసినీ చరమం పశ్చాత్ గృహీభుంజీతేతి శేషః॥ ౭౧॥ ౭౨॥ అస్నాతేతి॥ అసంస్కృతం వైశ్వదేవాదినా॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ నేతి॥ అసంస్కృతం వైశ్వదేవాదినా॥ ౮౧॥ ౮౨॥ నేతి॥ ఆసంది వేత్రాదిమయం చతుష్పాదమాసనం - నాన్యమాసనమారోపయేదితి విష్ణుస్మృతేః - అదేశే కుత్సితస్థానే - ఆకాశే అనావృతే అకాల ఇతి వా పాఠః అకాలే సంధ్యాదిసమయే - నాంతరాభోజనం కుర్యాదితి - అగ్నయే అగ్రమితి పరిశిష్టస్యాన్నస్యాగ్రం మంత్రం వినాగ్నౌ ప్రక్షిపేదితి విధిః॥ ౮౩॥ ౮౪॥ తద్వదితి॥ హారీతకం అపక్వలేహ్యాది భేదః॥ ౮౫॥ నేతి॥ శేషం స్నేనాపి ఖాదిత శేషం॥ శ్లో॥ ఖాదితార్ధం పునః ఖాదన్ మోదకాని ఫలాని వా - దంపత్యోర్భుక్తశేషం వా భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ఇతి స్మృతేః - నాశేషమితి పాఠే నిశ్శేషం నాశ్నీయాత్॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ అనింద్యమితి॥ అనింద్యమనిషిద్ధం పంచగ్రాసం భక్షయేదితి శేషః - మహామౌనమితి క్రియావిశేషణం॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ అగ్నిరితి॥

వాసినీం దుఃఖితాం గర్భిణీం వృద్ధబాలకాన్। భోజయేత్సంస్కృతాన్నేన ప్రథమం చరమం గృహీ॥ ౭౧॥ అభుక్తవత్సు చైతేషు భుంజన్ భుంక్తే సుదుష్కృతమ్। మృతశ్చ గత్వా నరకం శ్లేష్మభుగ్జాయతే నృప॥ ౭౨॥ అస్నాతాశీ మలం భుంక్తే అజపః పూయశోణితమ్। అసంస్కృతాన్నభుఙ్మూత్రం బాలాదేః ప్రథమం శకృత్॥ ౭౩॥ అహోమాహామీ చ క్రిమీన్ భుంక్తే అదత్త్వా విషమశ్నుతే॥ ౭౪॥ తస్మాచ్ఛృణుష్వ రాజేంద్ర యథా భుంజీత వై గృహీ। భుంజతశ్చ యథా పుంసః పాపబంధో న జాయతే॥ ౭౫॥ ఇహ చారోగ్యమతులం బలవృద్ధిస్తథా నృప। భవత్యనిష్టశాంతిశ్చ వైరిపక్షాభిచారతః॥ ౭౬॥ స్నాతో యథావత్కృత్వా చ దేవర్షిపితృతర్పణమ్। ప్రశస్తరత్నపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతో గృహీ॥ ౭౭॥ కృతే జపే హుతే వహ్నౌ శుద్ధవస్త్రధరో నృప। దత్త్వాతిథిభ్యో విప్రేభ్యో గురుభ్యస్సంశ్రితాయ చ। పుణ్యగంధధరశ్శస్తమాల్యధారీ నరేశ్వర॥ ౭౮॥ నైకవస్త్రధరో నార్ద్రపాణిపాదో నరేశ్వర। విశుద్ధవదనః ప్రీతో భుంజీత న విదిఙ్ముఖః॥ ౭౯॥ ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వాపి న చైవాన్యమనా నరః। అన్నం ప్రశస్తం పథ్యం చ ప్రోక్షితం ప్రోక్షణోదకైః॥ ౮౦॥ న కుత్సితాహృతం నైవ జుగుప్సావదసంస్కృతమ్। దత్త్వా తు భుంక్తే శిష్టేభ్యః క్షుధితేభ్యస్తథా గృహీ॥ ౮౧॥ ప్రశస్తశుద్ధపాత్రే తు భుంజీతాకుపితో నృప॥ ౮౨॥ నాసందిసంస్థితే పాత్రే నాదేశే చ నరేశ్వర। నాకాలే నాతిసంకీర్ణే దత్త్వాగ్రం చ నరోऽగ్నయే॥ ౮౩॥ మంత్రాభిమంత్రితం శస్తం న చ పర్యుషితం నృప। అన్యత్ర ఫలమూలేభ్యశ్శుష్కశాకాదికాత్తథా॥ ౮౪॥ తద్వద్ధారీతకేభ్యశ్చ గుడభక్ష్యేభ్య ఏవ చ। భుంజీతోద్ధృతసారాణి న కదాచిన్నరేశ్వర॥ ౮౫॥ న శేషం పురుషోऽశ్నీయాదన్యత్ర జగతీపతే। మధ్వంబుదధిసర్పిర్భ్యస్సక్తుభ్యశ్చ వివేకవాన్॥ ౮౬॥ అశ్నీయాత్తన్మయో భూత్వా పూర్వం తు మధురం రసమ్। లవణామ్లౌ తథా మధ్యే కటుతిక్తాదికాంస్తతః॥ ౮౭॥ ప్రాగ్ద్రవం పురుషోऽశ్నీయాన్మధ్యే చ కఠినాశనమ్। అంతే పునర్ద్రవాశీ చ బలారోగ్యే న ముంచతి॥ ౮౮॥ అనింద్యం భక్షయేన్నిత్యం వాగ్యతోऽన్నమకుత్సయన్। పంచగ్రాసం మహామౌనం ప్రాణాద్యాప్యాయనాయ తత్॥ ౮౯॥ భుక్త్వా సమ్యగథాచమ్య ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోऽపి వా। యథావత్పునరాచామేత్పాణీ ప్రక్షాల్య మూలతః॥ ౯౦॥ స్వస్థః ప్రశాంతచిత్తస్తు కృతాసనపరిగ్రహః। అభీష్టదేవతానాం తు కుర్వీత స్మరణం నరః॥ ౯౧॥ అగ్నిరాప్యాయయేద్ధాతుం పార్థివం పవనేరితః। దత్తావకాశం నభసా జరయత్వస్తు

తత ఇతి॥ స్వవాసినీ కృతవివాహా పితృగృహస్థ కన్యా - చరమం పశ్చాద్గృహీ భుంజీత॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ప్రాఙ్ముఖ ఇతి॥ ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా భుంజీత॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ నేతి॥ ఆసంది దారుమయం త్రిపాదాది - అదేశే అయోగ్యస్థానే - అకాలే సంధ్యాదిసమయే - ఆకాశ ఇతి పాఠే అనావృతే - అగ్రమగ్నయే దత్త్వా పరిశిష్టస్యాన్నస్య అగ్రం కించిదగ్నౌ క్షిప్త్వా॥ ౮౩॥ ౮౪॥ తద్వదితి॥ హారీతకేభ్యః అపక్వలేహ్యాదిభ్యః - గుడభక్ష్యేభ్యో మోదకాదిభ్యః॥ ౮౫॥ ౮౬॥ అశ్నీయాదితి॥ తన్మయో భూత్వా అన్నైదత్తచిత్తస్సన్॥ ౮౭॥ ౮౮॥ అనింద్యమితి॥ అనింద్యం అనిషిద్ధమన్నం॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ అగ్నిరితి॥ అగ్నిః పవనప్రేరితస్సన్ నభసా దత్తావకాశమన్నం

పార్థివం ధాతుం దేహం అన్నరసేనాప్యాయయన్నన్నం జరయత్విత్యశేషః॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ అగస్తిరితి॥ తస్యా
న్నస్య పరిణామసంభవం ఆరోగ్యం మమ దేహే యచ్ఛతు - మే సుఖం చాస్త్విత్యన్వయః॥ ౯౫॥ విష్ణురితి॥ అత్తం భు
క్తం॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮॥ ౯౯॥ ౧౦౦॥ సర్వకాలమితి॥ విభ్రమః ఉన్మాదాదివైచిత్ర్యం - ఆతురత్వం రోగభావః.
ఆశౌచభావః ఆశౌచసద్భావః॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ పునరితి॥ వైశ్వదేవప్రత్యామ్నాయత్వేనామంత్ర
కం పత్నీ బలిం హరేత్॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ అతిథిమితి॥ ప్రహ్వత్వం నమ్రభావః॥ ౧౦౭॥ దివేతి॥ సూర్యోఢస్తు సంప్రా
ప్తో యస్సూర్యేఽస్తంగతేఽతిథిః॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯॥ అన్నేతి॥ ప్రస్తరస్తృణాదిశయనం॥ ౧౧౦॥ కృతేతి॥ అపి దారుమయీం

మే సుఖమ్ ॥ ౯౨ ॥ అన్నం బలాయ మే భూమేరపామగ్న్యనిలస్య చ। భవత్వేతత్పరిణతం మమాస్త్వ
వ్యాహతం సుఖమ్ ॥ ౯౩ ॥ ప్రాణాపానసమానానాముదానవ్యానయోస్తథా। అన్నం పుష్టికరం
చాస్తు మమాప్యవ్యాహతం సుఖమ్ ॥ ౯౪ ॥ అగస్తిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తం మయాన్నం జరయత్వశే
షమ్। సుఖం చ మే తత్పరిణామజాతం యచ్ఛత్వరోగం మమ చాస్తు దేహే॥ ౯౫॥ విష్ణుస్సమస్తేంద్రియదే
హదేహీ ప్రధానభూతో భగవాన్యథైకః। సత్యేన తేనాత్తమశేషమన్నమారోగ్యదం మే పరిణామమే
తు॥ ౯౬॥ విష్ణురత్తా తథైవాన్నం పరిణామశ్చ వై తథా। సత్యేన తేన మే భుక్తం జీర్యత్వన్నమిదం తథా॥
౯౭॥ ఇత్యుచ్చార్య స్వహస్తేన పరిమృజ్య తథోదరమ్। అనాయాసప్రదాయీని కుర్యాత్కర్మాణ్యతం
ద్రితః॥ ౯౮॥ సచ్ఛాస్త్రాదివినోదేన సన్మార్గాదవిరోధినా। దినం నయేత్తతస్సంధ్యాముపతిష్ఠేత్సమా
హితః॥ ౯౯ ॥ దినాంతసంధ్యాం సూర్యేణ పూర్వామృక్షైర్యుతాం బుధః। ఉపతిష్ఠేద్యథాన్యాయ్యం స
మ్యగాచమ్య పార్థివ॥ ౧౦౦॥ సర్వకాలముపస్థానం సంధ్యయోః పార్థివేష్యతే। అన్యత్ర సూతకా
శౌచవిభ్రమాతురభీతితః॥ ౧౦౧॥ సూర్యేణాభ్యుదితో యశ్చ త్యక్తస్సూర్యేణ వా స్వపన్। అన్యత్రా
తురభావాత్తు ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః॥ ౧౦౨॥ తస్మాదనుదితే సూర్యే సముత్థాయ మహీపతే। ఉపతి
ష్ఠేన్నరస్సంధ్యామస్వపంశ్చ దినాంతజామ్॥ ౧౦౩॥ ఉపతిష్ఠంతి వై సంధ్యాం యే న పూర్వాం న పశ్చిమామ్।
వ్రజంతి తే దురాత్మానస్తామిస్రం నరకం నృప॥ ౧౦౪॥ పునః పాకముపాదాయ సాయమప్యవనీపతే। వై
శ్వదేవనిమిత్తం వై పత్న్యా సార్ధం బలిం హరేత్॥ ౧౦౫ ॥ తత్రాపి శ్వపచాదిభ్యస్తథైవాన్నవిస
ర్జనమ్ ॥ ౧౦౬ ॥ అతిథిం చాగతం తత్ర స్వశక్త్యా పూజయేద్బుధః। పాదశౌచాసనప్రహ్వస్వాగతో
క్త్యా చ పూజితమ్। తతశ్చాన్నప్రదానేన శయనేన చ పార్థివ ॥ ౧౦౭ ॥ దివాతిథౌ తు విముఖే గతే య
త్పాతకం నృప। తదేవాష్టగుణం పుంసాం సూర్యోఢే విముఖే గతే॥ ౧౦౮ ॥ తస్మాత్స్వశక్త్యా రాజేంద్ర
సూర్యోఢమతిథిం నరః। పూజయేత్పూజితే తస్మిన్పూజితాస్సర్వదేవతాః॥ ౧౦౯ ॥ అన్నశాకాంబుదా
నేన స్వశక్త్యా ప్రీణయేత్పుమాన్। శయనప్రస్తరమహీప్రదానైరథవాపి తమ్॥ ౧౧౦ ॥ కృతపాదాది

జరయతు - తతశ్చాన్నకపాదికేన పార్థివం ధాతుమాప్యాయయత్విత్యపి పంచభూతానుగ్రహప్రార్థనం॥ ౯౨॥ అ
న్నమితి॥ మే మత్సంబంధినః భూమ్యాదీనామన్నం బలాయాస్తు॥ ౯౩॥ ౯౪॥ అగస్తిరితి॥ అరోగం రోగాభావం॥ ౯౫॥
విష్ణురితి॥ అత్తం భుక్తం॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮॥ ౯౯॥ దినాంతేతి॥ దినాంతే సంధ్యామిత్యర్థః॥ శ్లో॥ ప్రాతస్సంధ్యాం స
నక్షత్రాముపాసీత యథావిధి। సాదిత్యాం పశ్చిమాం సంధ్యామర్ధాస్తమితభాస్కరామితి॥ ౧౦౦॥ సర్వకాలమితి॥
సూతకం పుత్రజన్మాది - ఆశౌచం శావం - విభ్రమః ఉన్మాదాదివైచిత్ర్యం - ఆతురం రోగావస్థా - భీతిశ్చైతేభ్యోఽన్యత్ర॥
౧౦౧ ॥ సూర్యేణేతి॥ యస్మిన్సుప్తే సూర్య ఉదేతి స సూర్యేణాభ్యుదితః - యస్మిన్సుప్తేఽస్తం యాతి స సూర్యేణ త్య
క్తః - సూర్యోదయాస్తమయయోః స్వపన్ ప్రాయశ్చిత్తీయతే పాతకీ భవతీత్యర్థః॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ పున
రితి॥ వైశ్వదేవనిమిత్తం వైశ్వదేవాఖ్యకర్మసిద్ధ్యర్థం తత్స్థానే యే భూతా ఇత్యేవమంత్రం వినా బలిం హరేత్॥ ౧౦౫॥
౧౦౬॥ ౧౦౭ ॥ దివేతి॥ సూర్యేణాస్తం గచ్ఛతా ఊఢః ప్రాపిత ఇత్యాదిత్యాస్తమయానంతరమాగత ఇత్యర్థః॥
౧౦౮॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦ ॥ కృతేతి॥ శయ్యాం ఖట్వాం - అస్ఫుటితామపి దీర్ఘాం - గజదంతాదిమయీం తదసంభవే దా

అనిషిద్ధ(దు)మకృతాం॥ ౧౧౧ ॥ ౧౧౨ ॥ ౧౧౩॥ ఋతావితి॥ పున్నామరూక్షాణిదశ బృహస్పత్యుక్తాని॥ శ్లో॥ పాపూ
ష్ణతుష్కం రౌద్రంచయామ్యంత్వాష్ట్రత్రికంజలం। వైశ్వేంద్ర వాసవంపౌష్ణం స్త్రీలింగాన్యుదాహృతాః॥ సౌ
మ్య వారుణమూలాని నపుంసక దినానితు॥ శేషాఃపుంలింగతాంయాతాఇతి॥ జ్యేష్ఠాయుగ్మాసుషష్ఠ్యాదియుగ్మరాత్రి
ష్వత త్రాపి జ్యేష్ఠాసుయథోత్తరంశుభాస్విత్యర్థః - చతుర్థీప్రభృత్యాషోడశీమిత్యాది ॥ ౧౧౪॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬ ॥
స్నాతఇతి॥ కామోరిరంసా- రాగః ప్రీతిః॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ నేతి॥ అన్యయోనౌగవాదియోనౌఔషధం
రసాయనాది - ద్విజదేవాదెగాశ్రయాణి దాలయస్థోవ్యవాయీనస్యాత్ ॥ ౧౨౧ ॥ చైత్యేతి॥ చత్వరాదిష్వపినవ్యవా
యీ॥ ౧౨౨॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪ ॥ పరదారానితి ॥ తేషు పరదారేషు వ్యవాయినామస్థిబంధోనాస్తి తేహ్యనస్థి క్రి

శౌచశ్చభుక్త్వాసాయంతతోగృహీ। గచ్ఛేచ్ఛయ్యామస్ఫుటితామపిదారుమయీంనృప॥ ౧౧౧ ॥ నా
విశాలాంనవైభగ్నాంనాసమాంమలినాంనచ। నచజంతుమయీంశయ్యామధితిష్ఠేదనాస్తృతామ్॥
౧౧౨॥ ప్రాచ్యాందిశిశిరశ్శస్తంయామ్యాయామథవానృప। సదైవస్వపతఃపుంసోవిపరీతంతురోగద
మ్॥ ౧౧౩॥ ఋతావుపగమశ్శస్తస్స్వపత్న్యామవనీపతే। పున్నామర్క్షేశుభేకాలేజ్యేష్ఠాయుగ్మా
సురాత్రిషు॥ ౧౧౪॥ నాస్నాతాంతుస్త్రియంగచ్ఛేన్నాతురాంనరజస్వలామ్। నానిష్టాంనప్రకుపితాం
నాప్రశస్తాంనగుర్విణీమ్॥ ౧౧౫ ॥ నాదక్షిణాంనాన్యకామాంనాకామాంనాన్యయోషితమ్। క్షుత్క్షా
మాంనాతిభుక్తాంవాస్వయంచైభిర్గుణైర్యుతః॥ ౧౧౬ ॥ స్నాతస్స్రగ్గంధధృక్ప్రీతోనాధ్మాతః
క్షుధితోఽపివా। సకామస్సానురాగశ్చవ్యవాయంపురుషోవ్రజేత్॥ ౧౧౭॥ చతుర్దశ్యష్టమీచైవ అ
మావాస్యాథపూర్ణిమా। పర్వాణ్యేతానిరాజేంద్రరవిసంక్రాంతిరేవచ॥ ౧౧౮ ॥ తైలస్త్రీమాం
సభోగీచసర్వేష్వేతేషువైపుమాన్। విణ్మూత్రభోజనంనామప్రయాతినరకంమృతః॥ ౧౧౯ ॥ అశే
షపర్వస్వేతేషుతస్మాత్సంయమిభిర్బుధైః। భావ్యంసచ్ఛాస్త్రదేవేజ్యాధ్యానజప్యపరైర్నరైః॥ ౧౨౦
నాన్యయోనావయోనౌవానోపయుక్తౌషధస్తథా। దేవద్విజగురూణాంచ వ్యవాయీనాశ్రయే భవే
త్॥ ౧౨౧॥ చైత్యచత్వరతీర్థేషునైవగోష్ఠేచతుష్పథే। నైవశ్మశానోపవనేసలిలేషుమహీపతే॥
౧౨౨ ॥ ప్రోక్తపర్వస్వశేషేషు నైవభూపాలసంధ్యయోః। గచ్ఛేద్వ్యవాయంమనసా నమూత్రో
చ్చారపీడితామ్॥ ౧౨౩॥ పర్వస్వభిగమోనింద్యోదివాపాపప్రదోనృప। భువిరోగావహోనౄణాం
అప్రశస్తోజలాశయే॥ ౧౨౪॥ పరదారాన్నగచ్ఛేతమనసాపికథంచన। కిమువాచాస్థిబంధోపి తేషునాస్తివ్య

వాయినామపి॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ ఋతావుపగమశ్శస్తఇత్యాదినాఅష్టమాధ్యాయోక్తమేవోపగమమనూద్య
గుణావిధీయంతే యావత్సమాప్తిః॥ ఋతావితి ॥ పున్నామర్క్షాణిదశ - అత్రోక్తం బార్హస్పత్యైః॥ శ్లో॥ సా
పాచ్చతుష్కంరౌద్రంచయామ్యంత్వాష్ట్రత్రికంజలం। వైశ్వేంద్రవైష్ణవంపౌష్ణంస్త్రీలింగాన్యుదాహృతాః
సౌమ్యవారుణమూలానినపుంసకదినాన్యపి। శేషాఃపుంలింగతాంప్రాప్తాస్తారాస్సురశచీపత ఇతి - తత్ర పుంనామ
ర్క్షాఃఅశ్వినీరోహిణీకృత్తికాపునర్వసూపుష్య హస్తానూరాధా శ్రవణపూర్వాభాద్ర పదోత్తరాభాద్రపదాఖ్యే
కాలే - ఋతుదర్శనాత్పరాసుషష్ఠాద్యాసుయుగ్మాసురాత్రిష్వత త్రాపిజ్యేష్ఠా ఉత్తరోత్తరాసుశుభాసు॥ ౧౧౪॥
నేతి॥ ఆద్యానామననుకూలాం॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬ ॥ స్నాతఇతి॥ అధ్మాతః అతితృప్తః - సకామః రిరంసుః - సానురాగ
స్త్రీప్రియాంప్రీతిమాన్ - వ్యవాయంసురతం॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ నేతి॥ అన్యయోనౌదేవద్విజగురూణా
మాశ్రమే॥ ౧౨౧॥ ౧౨౨॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪ ॥ పరదారానితి॥ తేషు పరదారేషు వ్యవాయినామస్థిసంబంధోపినాస్తి

మికీటాదిజన్మానస్పృశతి॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.

౧॥ సదేతి॥ ఓషధిః విష్ణుక్రాంతాదూర్వాద్యాః గారుడాని రత్నాని చ విషఘ్నాని మరకతాదీని॥ ౨॥ ప్రసిద్ధేతి॥ ప్రసిద్ధా అలంకృతాః అమలాః కేశా యస్య॥ ౩॥ కించిదితి॥ కించిత్కించిదపి॥ ౪॥ నేతి॥ కూలచ్ఛాయా జలౌఘక్షతదేశచ్ఛాయా॥ ౫॥ విద్విష్టేతి॥ విద్విష్టాదిభిః మైత్రీం న కుర్యాత్ కీటకః కీటకవత్పీడకః దరిద్రః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ నేతి॥ న కృష్ణీయాత్ న నిష్కుషేత్ శ్వాసకాసౌ చాసంవృతముఖోఽపి సర్జయేత్॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ నగ్నామితి॥ శుక్లశోణితమయత్వేనాగ్నిషోమీయస్య కాయస్యాగ్న్యంశే ఊష్మణి ప్రాణేన సహ గతే యస్సోమాంశో రసః తద్గ్రాహజః శవగంధో హి సోమజః॥ శ్లో॥ అగ్నిరూష్మా రసస్సోమః శరీరం తన్మయం యత ఇతి వచనాత్ స వైదికః॥ ౧౨॥ చతుష్పథమితి॥

వాయినామ్॥ ౧౫॥ స్మృతో నరకమభ్యేతి హీయతేఽత్రాపి చాయుషః। పరదారరతిః పుంసాముభయత్రాపి భీతిదా॥ ౧౬॥ ఇతి మత్వా స్వదారేషు ఋతుమత్సు బుధో వ్రజేత్। యథోక్తదోషహీనేషు సకామేష్వనృతావపి॥ ౧౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఔర్వః॥ దేవగోబ్రాహ్మణాన్ సిద్ధవృద్ధాచార్యాంస్తథార్చయేత్। ద్వికాలం చ నమేత్సంధ్యామగ్నీనుపచరేత్తథా॥ ౧॥ సదానుపహతే వస్త్రే ప్రశస్తాశ్చ తథౌషధీః। గారుడాని చ రత్నాని బిభృయాత్ప్రయతో నృప॥ ౨॥ ప్రస్నిగ్ధామలకేశశ్చ సుగంధశ్చారువేషధృత్। సితాస్సుమనసో హృద్యా బిభృయాచ్చ నరస్సదా॥ ౩॥ కించిత్పరస్వం న హరేన్నాల్పమప్యప్రియం వదేత్। ప్రియం చ నానృతం బ్రూయాన్నాన్యదోషానుదీరయేత్॥ ౪॥ నాన్యస్త్రియం తథా వైరం రోచయేత్పురుషర్షభ। న దుష్టం యానమారోహేత్కూలచ్ఛాయాం న సంశ్రయేత్॥ ౫॥ విద్విష్టపతితోన్మత్తబహువైరాతికీటకైః। బంధకీవర్ధకీభర్తృక్షుద్రానృతకథైస్సహ॥ ౬॥ తథాతివ్యయశీలైశ్చ పరివాదరతైశ్శఠైః। బుధో మైత్రీం న కుర్వీత నైకః పంథానమావ్రజేత్॥ ౭॥ నావగాహేజ్జలౌఘస్య వేగమగ్రే నరేశ్వర। ప్రదీప్తం వేశ్మ న విశేన్నారోహేచ్ఛిఖరం తరోః॥ ౮॥ న కుర్యాద్దంతసంఘర్షం న కృష్ణీయాచ్చ నాసికామ్। నాసంవృతముఖో జృంభేచ్ఛ్వాసకాసౌ వివర్జయేత్॥ ౯॥ నోచ్చైర్హసేత్సశబ్దం చ న ముంచేత్పవనం బుధః। నఖాన్న ఖాదయేచ్ఛింద్యాన్న తృణం న మహీం లిఖేత్॥ ౧౦॥ న శ్మశ్రు భక్షయేల్లోష్టం న మృద్నీయాద్విచక్షణః। జ్యోతీంష్యమేధ్యశస్తాని నాభివీక్షేత చ ప్రభో॥ ౧౧॥ నగ్నాం పరస్త్రియం చైవ సూర్యం చాస్తమయోదయే। న హుంకుర్యాచ్ఛవం చైవ శవగంధో హి సోమజః॥ ౧౨॥ చతుష్పథం చైత్యతరుం శ్మశానోపవనాని చ।

కేవలమనస్థిక్రిమికీటాదిషు యోనిషు తే పరదారగామినః పరివర్తంత ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.

అథ గృహస్థాదీనాం దృష్టాదృష్టప్రధానసదాచారప్రపంచః॥ ౧॥ సదేతి॥ ప్రశస్తా ఓషధీః విష్ణుక్రాంతాదూర్వాద్యాః॥ ౨॥ ప్రస్నిగ్ధేతి॥ ప్రస్నిగ్ధాః అమలాః కేశా యస్య॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ విద్విష్టేతి॥ బహుభిర్వైరం యస్య - అతికీటకః అత్యంతం కీటవత్పీడకః - కీకటైరితి పాఠే స ఏవార్థః - బంధకీ అసతీ॥ ౬॥ తథేతి॥ విద్విష్టాదిభిర్మైత్రీం న కుర్యాత్॥ ౭॥ ౮॥ నేతి॥ దంతసంఘర్షం న కుర్యాత్ దంతాన్న సంఘర్షయేత్ - నాసికాం న కృష్ణీయాత్ నోత్కిరేత్ - అసంవృతముఖో న జృంభేత్ జృంభణాది న కుర్యాత్॥ ౯॥ ౧౦॥ నేతి॥ అశుచిర్జ్యోతీంషి న వీక్షేత - అమేధ్యశస్తానీతి పాఠే అమేధ్యాన్యశస్తాని చ సదా నాభివీక్షేత॥ ౧౧॥ నగ్నామితి॥ శవం చ తద్గంధం చ న హుంకుర్యాత్ న జుగుప్సేత్ - తద్గంధో హీతి - అగ్నిషోమాత్మకరసోష్మమయదేహస్యాగ్న్యంశే ఊష్మణి ప్రాణేన సహ గతే అవశిష్టసోమాంశస్య రసస్య దాహోత్థః సోమజో హి శవగంధః - తదుక్తం॥ శ్లో॥ అగ్నిరూష్మా రసస్సోమశ్శరీరం తన్మయం యత ఇతి॥ ౧౨॥ చతుష్ప

పూజితో వృక్షశ్చైత్యతరుః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ అపసవ్యమితి ॥ విపరీతాన్ మంగల్యపూజ్యాన్ న ప్రదక్షిణయేత్ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ శ్లేష్మేతి ॥ శింఘాణో నాసికామలః ॥ ౨౯ ॥ యోషిత ఇతి ॥ నాధికుర్యాత్ యోషిదధికారం న కుర్యాత్ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥

దుష్టస్త్రీసన్నికర్షం చ వర్జయేన్నిశి సర్వదా ॥ ౧౩ ॥ పూజ్యదేవద్విజజ్యోతిశ్ఛాయాం నాతిక్రమేద్బుధః । నైకశ్శూన్యాటవీం గచ్ఛేన్న చ శూన్యగృహే వసేత్ ॥ ౧౪ ॥ కేశాస్థికంటకామేధ్యబలిభస్మతుషాంస్తథా । స్నానార్ద్రధరణీం చైవ దూరతః పరివర్జయేత్ ॥ ౧౫ ॥ నానార్యానాశ్రయేత్కాంశ్చిన్న జిహ్మం రోచయేద్బుధః । ఉపసర్పేచ్చ న వ్యాళాంశ్చిరం తిష్ఠేన్న చోత్థితః ॥ ౧౬ ॥ అతీవ జాగరస్వప్నే తద్వత్స్నానాసనే బుధః । న సేవేత తథా శయ్యాం వ్యాయామం చ నరేశ్వర ॥ ౧౭ ॥ దంష్ట్రిణశ్శృంగిణశ్చైవ ప్రాజ్ఞో దూరేణ వర్జయేత్ । అవశ్యాయం చ రాజేంద్ర పురోవాతాతపౌ తథా ॥ ౧౮ ॥ న స్నాయాన్న స్వపేన్నగ్నో న చైవోపస్పృశేద్బుధః । ముక్తకచ్ఛశ్చ నాచామేద్దేవార్చాం చ వివర్జయేత్ ॥ ౧౯ ॥ హోమదేవార్చనాద్యాసు క్రియాస్వాచమనే తథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజవాచనికే జపే ॥ ౨౦ ॥ నాసమంజసశీలైస్తు సహాసీత కదాచన । సద్వృత్తసన్నికర్షో హి క్షణార్ధమపి శస్యతే ॥ ౨౧ ॥ విరోధం నోత్తమైర్గచ్ఛేన్నాధమైశ్చ సదా బుధః । వివాహశ్చ వివాదశ్చ తుల్యశీలైర్నృపేష్యతే ॥ ౨౨ ॥ నారభేత కలిం ప్రాజ్ఞశ్శుష్కవైరం చ వర్జయేత్ । అత్యల్పహానిస్సోఢవ్యా వైరేణార్థాగమం త్యజే ॥ ౨౩ ॥ స్నాతో నాంగాని నిర్మార్జేత్స్నానశాట్యా న పాణినా । న చ నిర్ధూనయేత్కేశాన్నాచామేచ్చైవ నోత్థితః ॥ ౨౪ ॥ పాదేన నాక్రమేత్పాదం న పూజ్యాభిముఖం నయేత్ । శయ్యాసనే గురోరగ్రే భజేత వినయాన్వితః ॥ ౨౫ ॥ అపసవ్యం న గచ్ఛేచ్చ దేవాగారచతుష్పథాన్ । మాంగళ్యపూజ్యాంశ్చ తథా విపరీతాన్న దక్షిణమ్ ॥ ౨౬ ॥ సోమార్కాగ్న్యంబువాయూనాం పూజ్యానాం చ న సంముఖమ్ । కుర్యాత్ష్ఠీవనవిణ్మూత్రసముత్సర్గం చ పండితః ॥ ౨౭ ॥ తిష్ఠన్న మూత్రయేత్తద్వత్పంథానం నైవ మూత్రయేత్ । శ్లేష్మవిణ్మూత్రరక్తాని సర్వదైవ న లంఘయేత్ ॥ ౨౮ ॥ శ్లేష్మశింఘాణకోత్సర్గో నాన్నకాలే ప్రశస్యతే । బలిమంగళజప్యాదౌ న హోమే న మహాజనే ॥ ౨౯ ॥ యోషితో నావమన్యేత న చాసాం విశ్వసేద్బుధః । న చైవేర్ష్యాభవేత్తాసు నాధికుర్యాత్కదాచన ॥ ౩౦ ॥ మాంగళ్యపుష్పరత్నాదిపూజ్యాననభివాద్య చ । నిష్క్రామేన్న గృహాత్ప్రాజ్ఞస్సదాచారపరో నరః ॥ ౩౧ ॥ చతుష్పథాన్నమస్కుర్యాత్కాలే హోమపరో భవేత్ । దీనానభ్యుద్ధరేత్సాధూనుపాసీత బహుశ్రుతాన్ ॥ ౩౨ ॥ దేవర్షిపూజకస్సమ్యక్పితృపిండోదకప్రదః । సత్కర్తా చాతిథీనాం యస్సలోకానుత్తమాన్ వ్రజేత్ ॥ ౩౩ ॥ హితం మితం ప్రియం కాలే వశ్యాత్మా యోఽభిభాషతే । స యాతి లోకానాహ్లాదహేతుభూతాన్నృపాక్షయాన్ ॥ ౩౪ ॥ ధీమాన్ హ్రీమాన్ క్షమాయుక్తో హ్యాస్తికో వినయాన్వితః । విద్యాభిజనవృద్ధానాం యాతి లో

క్షమితి ॥ చైత్యతరుం బద్ధవేదికం పూజ్యం వృక్షం ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ నేతి ॥ జిహ్మం కౌటిల్యం న రోచయేత్ నేచ్ఛేత - నాన్యం గాహయేదితి వా - వ్యాళాన్ దుష్టగజాన్ సర్పాన్వా నోపసర్పేత్ - తత్సంముఖం నోపసర్పేత్ - తత్సంముఖే చోత్థితః చిరం న తిష్ఠేత్ ॥ ౧౬ ॥ అతీవేతి ॥ అతీవ జాగరాదీన్న సేవేత నాభ్యసేత్ ॥ ౧౭ ॥ దంష్ట్రిణ ఇతి ॥ అవశ్యాయం హిమం ॥ ౧౮ ॥ నేతి ॥ నైవోపస్పృశేత్ నాచామేత్ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ నేతి ॥ కలిం కలహం ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ పాదేనేతి ॥ నీచాసనం గురోరగ్ర ఇతి చ పాఠః - పూజ్యానామభిముఖం పాదం న నయేత్ ॥ ౨౫ ॥ అపసవ్యమితి ॥ అపసవ్యమప్రదక్షిణం - విపరీతాన్ అమంగళ్యాదీన్ ప్రదక్షిణం న కుర్యాత్ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ శ్లేష్మేతి ॥ శింఘాణకం క్షుతం ॥ ౨౯ ॥ యోషిత ఇతి ॥ ఈర్ష్యా అసహిష్ణుతా తాసు న స్యాత్ - యోషిద్ధికారం న కుర్యాత్ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥

౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ సదాచారేతి ॥ పాపేఽప్యపకృత్యేఽపి అపాపః అద్రోగ్ధా పరుషవక్తర్యపి ప్రియవాదీ ॥ ౪౧॥ యఇతి॥ అనుభావైః సత్యాదిగుణైః ॥ శ్రు ॥ సత్యేనోత్తభితా భూమిరితి శ్రుతేః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః

౧॥ యుగ్మానితి ॥ సవ్యక్రమాత్ ప్రదక్షిణక్రమాత్ ॥ ౨ ॥ దధ్యక్షతైరితి ॥ కాయేన ప్రాజాపత్యేన॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ పితృపూజేతి ॥ వృద్ధావభ్యుదయశ్రాద్ధే ప్రేతకర్మ ప్రేతదేహస్నాపనదహనాది - క్రియావిధిః పిండోదకదానాదిః॥ ౭ ॥ ప్రేతదేహమితి ॥ స్నానసాధనైః ॥ ౮ ॥ యత్రేతి ॥ అముకశబ్దస్తత్తద్గోత్రనామోపలక్షకః॥

కానుత్తమాన్॥ ౩౫॥ అకాలగర్జితాదౌ తు పర్వస్వాశౌచకాదిషు । అనధ్యాయం బుధః కుర్యాదుపరాగాదికే తథా॥ ౩౬॥ శమం నయతి యః క్రుద్ధాన్ సర్వబంధురమత్సరీ । భీతాశ్వాసనకృత్సాధుః స్వర్గస్తస్యాల్పకం ఫలమ్॥ ౩౭ ॥ వర్షాతపాదికే ఛత్రీ దండీ రాత్ర్యటవీషు చ । శరీరత్రాణకామో వై సోపానత్కః సదా వ్రజేత్॥ ౩౮॥ నోర్ధ్వం న తిర్యగ్దూరం వా నిరీక్షన్ పర్యటేద్బుధః । యుగమాత్రం మహీపృష్ఠం నరో గచ్ఛేద్విలోకయన్॥ ౩౯॥ దోషహేతూనశేషాంశ్చ వశ్యాత్మా యో నిరస్యతి । తస్య ధర్మార్థకామానాం హానిర్నాల్పాపి జాయతే॥ ౪౦ ॥ సదాచారరతః ప్రాజ్ఞో విద్యావినయశిక్షితః॥ పాపేఽప్యపాపః పరుషేఽప్యభిధత్తే ప్రియాణి యః । మైత్రీద్రవాంతఃకరణస్తస్య ముక్తిః కరే స్థితా॥ ౪౧॥ యే కామక్రోధలోభానాం వీతరాగా న గోచరే। సదాచారస్థితాస్తేషామనుభావైర్ధృతా మహీ॥ ౪౨ తస్మాత్సత్యం వదేత్ప్రాజ్ఞో యత్పరప్రీతికారణమ్ । సత్యం యత్పరదుఃఖాయ తత్ర మౌనపరో భవేత్ ॥ ౪౩॥ ప్రియముక్తం హితం నైతదితి మత్వా న తద్వదేత్ । శ్రేయస్తత్ర హితం వాచ్యం యద్యప్యత్యంతమప్రియమ్ ॥ ౪౪ ॥ ప్రాణినాముపకారాయ యదేవేహ పరత్ర చ । కర్మణా మనసా వాచా తదేవ మతిమాన్వదేత్॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

ఔర్వః॥ సచైలస్య పితుః స్నానం జాతే పుత్రే విధీయతే । జాతకర్మ తథా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమభ్యుదయం చ యత్॥ ౧॥ యుగ్మాన్ దేవాంశ్చ పిత్ర్యాంశ్చ సమ్యక్సవ్యక్రమాద్ద్విజః । పూజయేద్భోజయేచ్చైవ తన్మనా నాన్యమానసః ॥ ౨ ॥ దధ్యక్షతైః సబదరైః ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోఽపి వా । దేవతీర్థేన వై పిండాన్ దద్యాత్కాయేన వా నృప॥ ౩॥ నాందీముఖః పితృగణస్తేన శ్రాద్ధేన పార్థివ। ప్రీయతే తత్తు కర్తవ్యం పురుషైః సర్వవృద్ధిషు॥ ౪॥ కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశేషు చ వేశ్మనః । నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా॥ ౫ ॥ సీమంతోన్నయనే చైవ పుత్రాదిముఖదర్శనే । నాందీముఖం పితృగణం పూజయేత్ప్రయతో గృహీ॥ ౬ ॥ పితృపూజాక్రమః ప్రోక్తో వృద్ధావేష సమాసతః । శ్రూయతామవనీపాల ప్రేతకర్మక్రియావిధిః॥ ౭॥ ప్రేతదేహం శుభైః స్నానైః స్నాపితం స్రగ్విభూషితమ్। దగ్ధ్వా గ్రామాద్బహిః స్నాత్వా సచైలాః సలిలాశయే॥ ౮ ॥ యత్ర తత్రస్థితాయైతదముకాయేతి

౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ సదాచారేతి ॥ విద్యావృద్ధానాం వినయో విశిష్టో న్యాయస్తేన శిక్షితః పాపేఽప్యపాపః పరుష ఇతి అపకారిణ్యుపకర్తా పరుషభాషిణ్యపి ప్రియభాషీ॥ ౪౧॥ యఇతి ॥ యే కామాదీనాం న గోచరాః ఆస్పదం న భవంతీత్యర్థః. అనుభావైః స్వత్యాదిప్రభావైః॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥ఉపదేశసారం సంక్షిప్యాహ ప్రాణినామితి॥ ౪౫॥ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-తృతీయాంశే-ద్వాదశోఽధ్యాయః.

అథ జాతకర్మాదిప్రపంచః సచేలస్యేత్యాదినా॥౧॥యుగ్మానితి॥ సవ్యక్రమాత్ ప్రదక్షిణక్రమేణ॥౨॥దధ్యక్షతైరితి॥ కాయేన ప్రాజాపత్యేన॥౩॥౪॥౫॥సీమంతేతి॥ ప్రవాసాదభ్యేత్య పుత్రపౌత్రాదిముఖదర్శనే చ॥౬॥౭॥ప్రేతదేహమితి॥స్నానైః స్నానీయైః స్నానసాధనైః॥౮ ॥ యత్ర తత్రేతి॥ అముకాయేతి మృతస్య గోత్రనామోపలక్షణం ॥

౯॥ ప్రవిష్టాఇతి॥ గోప్రవేశకాలేవా నక్షత్రదర్శనేవా ప్రవేశః - కటకర్మశవసంబంధమాశౌచకృత్యం - ప్రస్తర స్తృణాదిశయ్యా॥ ౧౦॥ దాతవ్యఇతి॥ అనుదినంయావదాశౌచం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ యోగ్యా ఇతి॥ సర్వక్రియాః సంధ్యోపాసనాదికాః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ బాలఇతి॥ ఇచ్ఛాతఇతివిశేషణాత్ అకామతస్తుజలాదిభిర్మృతానాంయథోక్తమాశౌచాదికార్యమేవ॥ శ్లో॥ యదికశ్చిత్ ప్రమాదేన మ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః। తత్రాశౌచంవిధాతవ్యం కర్తవ్యాచోదకక్రియేతి స్మృతేః॥ ౧౭॥ మృతబంధోరితి॥ మృతోబంధుర్యత్ర కులేతన్మృతబంధు- తస్యకులస్య॥ ౧౮॥ విప్రస్యేతి॥ ఏతత్ప్రాగుక్తందశాహాశౌచం॥ ౧౯॥ అయుజఇతి॥ అంతే అశౌచానంతరదినే - ఆద్యమేకాదశే

వాదినః। దక్షిణాభిముఖాదద్యుర్బాంధవాస్సలిలాంజలిమ్॥ ౯॥ ప్రవిష్టాశ్చసమంగోభిర్గ్రామం నక్షత్రదర్శనే। కటకర్మతతఃకుర్యుర్భూమౌప్రస్తరశాయినః॥ ౧౦॥ దాతవ్యోఽను దినంపిండః ప్రేతాయభువిపార్థివ। దివాచభక్తంభోక్తవ్యమమాంసంమనుజర్షభ॥ ౧౧॥ దినానితానిచేచ్ఛాతః కర్తవ్యంద్విజభోజనమ్। ప్రేతస్తృప్తింతథాయాతిబంధువర్గేణభుంజతా॥ ౧౨॥ ప్రథమేఽహ్నితృతీయేఽహ్నిసప్తమేనవమేతథా। వస్త్రత్యాగబహిస్స్నానేకృత్వాదద్యాత్తిలోదకమ్॥ ౧౩॥ చతుర్థేఽహ్ని తతఃకుర్యాదస్థిసంచయనంనృప। తదూర్ధ్వమంగసంస్పర్శస్సపిండానామపీష్యతే॥ ౧౪॥ యోగ్యాస్సర్వక్రియాణాంతుసమానసలిలాస్తథా। అనులేపనపుష్పాదిభోగాదన్యత్రపార్థివ॥ ౧౫॥ శయ్యాసనోపభోగశ్చసపిండానామపీష్యతే। భస్మాస్థిచయనాదూర్ధ్వంసంయోగోనతుయోషితామ్॥ ౧౬॥ బాలేదేశాంతరస్థేచపతితేచమునౌమృతే। సద్యశ్శౌచంతథేచ్ఛాతోజలాగ్న్యుద్బంధనాదిషు॥ ౧౭॥ మృతబంధోర్దశాహానికులస్యాన్నంనభుజ్యతే। దానంప్రతిగ్రహోయజ్ఞస్స్వాధ్యాయశ్చనివర్తతే॥ ౧౮॥ విప్రస్యైతద్ద్వాదశాహంరాజన్యస్యాప్యశౌచకమ్। అర్ధమాసంతువైశ్యస్యమాసంశూద్రస్యశుద్ధయే॥ ౧౯॥ అయుజోభోజయేత్కామంద్విజానంతేతతోదినే। దద్యాద్దర్భేషుపిండంచప్రేతాయో

౯॥ ప్రవిష్టాఇతి॥ కటకర్మప్రేతకృత్యమాశౌచం - ప్రస్తరస్తృణాదిశయ్యా॥ ౧౦॥ దాతవ్యఇతి॥ అనుదినంయావదాశౌచం-భక్తమోదనం - అమాంసమిత్యుక్తేమాంసవ్యతిరిక్తానుజ్ఞా॥ ౧౧॥ దినానీతి॥ ద్విజభోజనంవిప్రభోజనం - భోక్తౄణాంవిప్రాణామిచ్ఛాతఃకార్యం - యద్వా బంధుభోజనమేవ విప్రభోజనం॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ యోగ్యాఇతి॥ సపిండసమానజలభేదఃకూర్మోక్తః॥ శ్లో॥ సపిండతాతుపురుషేసప్తమేవినివర్తతే। సమానోదకభావస్తుజన్మనామ్నోరవేదనఇతి॥ సర్వక్రియాణామౌపాసనపంచయజ్ఞాదీనాం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ బాలఇతి॥ దేశాంతరగతేచ- దేశాంతరలక్షణం స్మృత్యుక్తం॥ శ్లో॥ మహానద్యంతరంయత్రగిరిర్వావ్యవధాయకః। వాచోయత్రవిభిద్యంతేతద్దేశాంతరమిష్యతఇతి - ఏతచ్చ మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయం ద్రష్టవ్యం॥ శ్లో॥ పితరౌచేన్మృతౌస్యాతాందూరస్థోఽపిహిపుత్రకః। శ్రుత్వాతద్దినమారభ్యదశాహంసూతకీభవేదితి - మునౌయతౌ - ఇచ్ఛాతఇతివిశేషణాదకామతస్తుజలాదిభిర్మృతానాంయథోక్తమాశౌచాదికార్యమేవ॥ శ్లో॥ యదికశ్చిత్ ప్రమాదేనమ్రియతేఽగ్న్యుదకాదిభిః। తస్యాశౌచంవిధాతవ్యంకర్తవ్యానోదకక్రియేతి॥ ౧౭॥ మృతబంధోరితి॥ మృతోబంధుర్యస్యతత్కులస్యసపిండస్యాన్నందశాహానినభోక్తవ్యం॥ ౧౮॥ విప్రస్యేతి॥ విప్రస్యైతద్దశాహమాశౌచం॥ ౧౯॥ ఆద్యైకోద్దిష్టశ్రాద్ధమాహ॥ అయుజఇతి॥ ఏకంవాత్రీన్వాఇత్యేవంవిషమసంఖ్యాన్ - అంతే ఆశౌచాంతే - ఆద్యఇతిపాఠే ఆశౌచానంతరమాద్యేఽహని

హనీతి స్మృతేః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ మృతాహనీతి॥ ఆహ్వానాదీత్యాదిశబ్దాదగ్నౌకరణాదిగ్రాహ్యం - దైవనియోగో వైశ్వదేవికవిప్రామంత్రణం॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ప్రశ్నశ్చేతి॥ అభిరమ్యతామితి యజమానేన ప్రష్టవ్యం ద్విజైశ్చాభిరతాః స్మ ఇతి ప్రతివక్తవ్యం॥ ౨౫॥ ఏకోద్దిష్టేతి॥ తస్మిన్ కాలే సంవత్సరకాలే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ తత ఇతి॥ శ్రాద్ధధర్మైః పార్వణాద్యైః - తత్పూర్వాన్ సపూర్వో యేషాం తాన్ సపిండీకృతప్రముఖాన్॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥

చ్ఛిష్టసన్నిధౌ॥ ౨౦॥ వార్యాయుధప్రతోదాస్తు దండశ్చ ద్విజభోజనాత్। స్పృష్టవ్యోఽనంతరం వర్ణైః శుద్ధ్యేరంస్తే తతః క్రమాత్॥ ౨౧॥ తతస్స్వవర్ణధర్మా యే విప్రాదీనాముదాహృతాః। తాన్ కుర్వీత పుమాన్ జీవేన్నిజధర్మార్జనైస్తథా॥ ౨౨॥ మృతాహని చ కర్తవ్యమేకోద్దిష్టమతః పరమ్। ఆహ్వానాది క్రియా దైవనియోగరహితం హి తత్॥ ౨౩॥ ఏకోఽర్ఘ్యస్తత్ర దాతవ్యస్తథైవైకపవిత్రకమ్। ప్రేతాయ పిండో దాతవ్యో భుక్తవత్సు ద్విజాతిషు॥ ౨౪॥ ప్రశ్నశ్చ తత్రాభిరతిర్యజమానద్విజన్మనామ్। అక్షయ్యమముకస్యేతి వక్తవ్యం విరతౌ తథా॥ ౨౫॥ ఏకోద్దిష్టమయో ధర్మ ఇత్థమావత్సరాత్ స్మృతః। సపిండీకరణం తస్మిన్ కాలే రాజేంద్ర తచ్ఛృణు॥ ౨౬॥ ఏకోద్దిష్టవిధానేన కార్యం తదపి పార్థివ। సంవత్సరేఽథ షష్ఠే వా మాసి వా ద్వాదశేఽహ్ని తత్॥ ౨౭॥ తిలగంధోదకైర్యుక్తం తత్ర పాత్రచతుష్టయమ్॥ ౨౮॥ పాత్రం ప్రేతస్య తత్రైకం పైత్రం పాత్రత్రయం తథా। సేచయేత్పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం నృప త్రిషు॥ ౨౯॥ తతః పితృత్వమాపన్నే తస్మిన్ ప్రేతే మహీపతే। శ్రాద్ధధర్మైరశేషైస్తు తత్పూర్వానర్చయేత్పితౄన్॥ ౩౦॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రో వా భ్రాతా వా భ్రాతృసంతతిః। సపిండసంతతిర్వాపి క్రియార్హో నృప జాయతే॥ ౩౧॥ తేషామభావే సర్వేషాం సమానోదకసంతతిః। మాతృపక్షసపిండేన సంబంధా యే జలేన వా॥ ౩౨॥ కులద్వయేఽపి చోచ్ఛిన్నే స్త్రీభిః కార్యా నృప క్రియా। పితృమాతృసపిండైస్తు సమానసలిలైస్తథా॥ ౩౩॥ సంఘాతాంతస్థితైర్వాపి కా

త్యర్థః॥ శ్లో॥ ఆద్యమేకాదశేఽహనీతి స్మృతేః॥ ౨౦॥ వారీతి॥ ద్విజభోజనానంతరం వర్ణైర్విప్రాదిభిరనుక్రమాత్ వార్యాదయః స్పృష్టవ్యాః - తతశ్శుద్ధ్యేరన్నిత్యన్వయః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ మృతాహనీతి॥ అతః పరం ద్వితీయాదిమాసేషు. ఆహ్వానమావాహనం - ఆదిశబ్దాదగ్నౌకరణం - దైవనియోగో వైశ్వదేవికవిప్రామంత్రణం - తద్రహితం - అయుజో భోజయేదిత్యుక్తత్వాత్॥ ౨౩॥ ఏక ఇతి॥ బహుష్వపి ప్రేతేషు భుక్తవత్సు ప్రేతాయైకః పిండో దాతవ్యః॥ ౨౪॥ ప్రశ్నశ్చేతి॥ ప్రశ్నశ్చాభిరతిః అభిరమ్యతామితి యజమానోక్తిః - ద్విజైరభిరతాః స్మ ఇతి ప్రతివక్తమిత్యర్థః - అక్షయ్యమముకస్యేతి పురాణైకోద్దిష్టవిషయం - ఉపతిష్ఠత అక్షయ్యస్థానే - విప్రవిసర్జనే అభిరమ్యతామితి వదేత్ - బ్రూయుః తేఽభిరతాః స్మేతి॥ ౨౫॥ ఏకోద్దిష్టేతి॥ తస్మిన్ కాలే పూర్వసంవత్సరే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ పాత్రచతుష్టయవినియోగమాహ॥ పాత్రం ప్రేతస్యేతి॥ పైత్రం పిత్రాదీనాం పాత్రత్రయం॥ ౨౯॥ తత ఇతి॥ శ్రాద్ధధర్మైః స్వధాకారాదిభిః తత్పూర్వాన్ సః పూర్వో యేషాం తాన్ త్రీనర్చయేత్ - చతుర్థస్తు నివర్తతే॥ (శ్రు)॥ తస్మాద్దా తృతీయాత్పురుషాన్నామ గృహ్ణీయాదితి శ్రుతేః॥ ౩౦॥ ముఖ్యానుకల్పే క్రియాకర్తౄనాహ - పుత్ర ఇత్యాదినా ర్థైః స్త్రీభిః॥ ౩౧॥ తేషామితి॥ పిండేన సంబంధాస్సపిండాః - జలేన సంబంధాః సమానోదకాః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ సంఘాతేతి॥ సంఘాతాంతస్థితైః సహాధ్యాయి సహాయప్రముఖైః - యద్వా సంఘాతః సార్థః యాత్రికాః సార్థమృతస్య సార్థాంత

తత్సంఘాతేతి॥ తత్సంఘాతః తస్య మృతస్య సార్థః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ పూర్వా ఇతి॥ పూర్వాః క్రియాస్త్విత్యత్ర పూర్వశబ్దేన మధ్యమానామపి గ్రహణం॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

౧॥ ౨॥ మాసి మాసీతి॥ అథోక్తక్రియాణాం కాలః - అష్టకాసు హేమంతశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షాణామష్టమీష్వష్టకాః ఇత్యాశ్వలాయనోక్తమాసపంచకే కృష్ణపక్షసప్తమ్యాద్యాస్తిస్రస్తిస్రోఽష్టకా ఇత్యుక్తాసు॥ ౩॥ శ్రా

ర్యాః ప్రేతస్యైతాః క్రియాః। ఉత్సన్నబంధురిక్థాద్వా కారయేదవనీపతిః॥ ౩౪॥ పూర్వాః క్రియా మధ్యమాశ్చ తథా చైవోత్తరాః క్రియాః। త్రిప్రకారాః క్రియా హ్యేతాస్తాసాం భేదం శృణుష్వ మే॥ ౩౫॥ ఆదాహవార్యాయుధాదిస్పర్శాద్యంతాస్తు యాః క్రియాః। తాః పూర్వా మధ్యమా మాసి మాస్యేకోద్దిష్టసంజ్ఞితాః॥ ౩౬॥ ప్రేతే పితృత్వమాపన్నే సపిండీకరణాదను। క్రియంతే యాః క్రియాః పైత్ర్యః ప్రోచ్యంతే తా నృపోత్తరాః॥ ౩౭॥ పితృమాతృసపిండైస్తు సమానసలిలైస్తథా। సంఘాతాంతర్గతైర్వాపి రాజ్ఞా వా ధనహారిణా॥ ౩౮॥ పూర్వాః క్రియాస్తు కర్తవ్యాః పుత్రాద్యైరేవ చోత్తరాః। దౌహిత్రైర్వా నృపశ్రేష్ఠ కార్యాస్తత్తనయైస్తథా॥ ౩౯॥ మృతాహని చ కర్తవ్యాః స్త్రీణామప్యుత్తరాః క్రియాః। ప్రతిసంవత్సరం రాజన్నేకోద్దిష్టవిధానతః॥ ౪౦॥ తస్మాదుత్తరసంజ్ఞాయాః క్రియాస్తాః శృణు పార్థివ। యదా యదా చ కర్తవ్యా విధినా యేన చానఘ॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

ఔర్వః॥ బ్రహ్మేంద్రరుద్రనాసత్యసూర్యాగ్నివసుమారుతాన్। విశ్వేదేవాన్పితృగణాన్వయాంసి మనుజాన్పశూన్॥ ౧॥ సరీసృపానృషిగణాన్యచ్చాన్యద్భూతసంజ్ఞితమ్। శ్రాద్ధం శ్రద్ధాన్వితః కుర్వన్ప్రీణయత్యఖిలం జగత్॥ ౨॥ మాసి మాస్యసితే పక్షే పంచదశ్యాం నరేశ్వర। తథాష్టకాసు కుర్వీత కామ్యాన్కాలాన్ శృణుష్వ మే॥ ౩॥ శ్రాద్ధార్హమాగతం ద్రవ్యం విశిష్టమథవా ద్విజమ్। శ్రాద్ధం కుర్వీత విజ్ఞాయ వ్యతీపాతేఽయనే తథా॥ ౪॥ విషువే చాపి సంప్రాప్తే గ్రహణే శశిసూర్యయోః। సమస్తేష్వపి భూపా

ర్తైః క్రియాః కార్యా ఇత్యర్థః - ఉత్సన్నా బంధవో యస్య తస్య ప్రేతస్య రిక్థాద్ధనాత్॥ ౩౪॥ కర్తవ్యావస్థాం వక్తుం క్రియాస్త్రైవిధ్యమాహ - పూర్వా ఇత్యాదిత్రిభిః॥ ౩౫॥ ఆదాహేతి॥ ఆసమంతాద్దహ్యంతే అస్మిన్నిత్యాదాహః శ్మశానం తేన ప్రేతదాహో లక్ష్యతే - ఆదాహశ్చ వార్యాయుధాదిస్పర్శశ్చాద్యంతౌ యాసాం తాః ఆదాహాద్యా ఆశౌచావధికాః పూర్వాః క్రియా ఇత్యర్థః తత్ర పూర్వాః క్రియాః పితృమాతృసపిండాదిభిర్యథార్హం కర్తవ్యాః - ఉత్తరాస్తు పుత్రాద్యైః - మధ్యమాస్తు యథాసంభవముభయైరనియమేన కర్తవ్యా ఇతి గమ్యతే॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

యదా యదా చ కర్తవ్యా ఇత్యుపక్షిప్తానుత్తరక్రియాయాః కాలాన్వక్ష్యన్నాదౌ తావచ్ఛ్రాద్ధప్రశంసామాహ॥ బ్రహ్మేంద్రేతి॥ ౧॥ ౨॥ మాసి మాసీతి॥ మాసి మాస్యసితే పక్షే యస్మిన్కస్మింశ్చిద్దినే కృష్ణపక్షే శ్రాద్ధం తత్పంచదశ్యాం దర్శే శ్రాద్ధం కుర్వీతేత్యర్థః॥ శ్లో॥ అమావాస్యాష్టకా వృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ ఇత్యాదిష్వమావాస్యాకృష్ణపక్షయోః పృథగుక్తేః - తథాష్టకాస్వితి హేమంతశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షాణామష్టమీష్వష్టకా ఇత్యాశ్వలాయనోక్తాసు॥ ౩॥ శ్రాద్ధార్హమితి॥ శ్రాద్ధార్హం ద్రవ్యం విశిష్టం వా ద్విజమాగతం విజ్ఞాయ కుర్వీతేత్యన్వయః॥ ౪॥ విషువే చేతి॥ సమస్తేషు రాశిష్వర్కే గచ్ఛతి సతి - సర్వసంక్రాంతీనాం శ్రాద్ధకాలత్వోక్తేః -

౫ ॥ నక్షత్రేతి ॥ ఇచ్ఛాశ్రాద్ధాని కామ్యశ్రాద్ధాని ॥ ౬ ॥ అమావాస్యేతి ॥ మైత్రమనూరాధా ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ వాసవేతి ॥ వాసవం ధనిష్ఠా - అజైకపాదర్క్షం పూర్వాభాద్రపదం వారుణం శతభిషక్ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ గీతమితి ॥ ఐలః పురూరవాః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ఏతా ఇతి ॥ త్రిష్వతిసృషు ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ గాయంతీతి ॥ వర్షామఘాస్వితి నభస్యకృష్ణపక్షే

పాలర్క్షాశివ్వర్కేఽచగచ్ఛతి ॥ ౫ ॥ నక్షత్రగ్రహపీడాసుదుష్టస్వప్నావలోకనే । ఇచ్ఛాశ్రాద్ధానికుర్వీత నవసస్యాగమే తథా ॥ ౬ ॥ అమావాస్యా యదా మైత్రవిశాఖాస్వాతియోగినీ । శ్రాద్ధైః పితృగణాస్తృప్తింతదాప్నోత్యష్టవార్షికీమ్ ॥ ౭ ॥ అమావాస్యా యదా పుష్యే రౌద్రేఽథర్క్షే పునర్వసౌ । ద్వాదశాబ్దంతదా తృప్తిం ప్రయాంతి పితరోఽర్చితాః ॥ ౮ ॥ వాసవాజైకపాదర్క్షే పితౄణాం తృప్తిమిచ్ఛతామ్ । వారుణే చాప్యమావాస్యా దేవానామపి దుర్లభా ॥ ౯ ॥ నవస్వృక్షేష్వమావాస్యా యదైతేష్వవనీపతే । తదా తు తృప్తిదం శ్రాద్ధం పితౄణాం శృణు చాపరమ్ ॥ ౧౦ ॥ గీతం సనత్కుమారేణ యథైలాయ మహాత్మనే । పృచ్ఛతే పితృభక్తాయ ప్రశ్రయావనతాయ చ ॥ ౧౧ ॥ సనత్కుమారః ॥ వైశాఖమాసస్య చ యా తృతీయా నవమ్యసౌ కార్తికశుక్లపక్షే । నభస్యమాసస్య తు కృష్ణపక్షే త్రయోదశీ పంచదశీ చ మాఘే ॥ ౧౨ ॥ ఏతా యుగాద్యాః కథితాః పురాణైరనంతపుణ్యాస్తిథయశ్చతస్రః । ఉపప్లవే చంద్రమసో రవేశ్చ త్రిష్వష్టకాస్వప్యయనద్వయే చ ॥ ౧౩ ॥ పానీయమప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మనుష్యః । శ్రాద్ధం కృతం తేన సమాసహస్రం రహస్యమేతత్పితరో వదంతి ॥ ౧౪ ॥ మాఘాసితే పంచదశీ కదాచిదుపైతి యోగం యది వారుణేన । ఋక్షేణ కాలస్స పరః పితౄణాం నహ్యల్పపుణ్యైర్నృప లభ్యతే హ ॥ ౧౫ ॥ కాలే ధనిష్ఠా యది నామ తస్మిన్భవేత్తు భూపాల తదా పితృభ్యః । దత్తం జలాన్నం ప్రదదాతి తృప్తిం వర్షాయుతం తత్కులజైర్మనుష్యైః ॥ ౧౬ ॥ తత్రైవ చేద్భాద్రపదాస్తు పూర్వాః కాలే యదా తత్క్రియతే పితృభ్యః । శ్రాద్ధం పరాం తృప్తిముపైత్యనేన యుగం సహస్రం పితరస్స్వపంతి ॥ ౧౭ ॥ గంగాం శతద్రూమథ యామునాం విపాశాం సరస్వతీం నైమిశగోమతీం వా । తత్రావగాహ్యార్చనమాదరేణ కృత్వా పితౄణాం దురితాని హంతి ॥ ౧౮ ॥ గాయంతి చైతత్పితరః కదా ను వర్షామఘాతృప్తిమవా

ఽనువేపిను వే చేతి పృథగుక్తిః ఫలాధిక్యార్థే విజ్ఞేయం ॥ ౫ ॥ నక్షత్రేతి ॥ ఇచ్ఛాశ్రాద్ధాని కామ్యాని ॥ ౬ ॥ అమావాస్యేతి ॥ మైత్రమనూరాధా ॥ ౭ ॥ అమావాస్యేతి ॥ రౌద్రమార్ద్రా ॥ ౮ ॥ వాసవేతి ॥ వాసవం ధనిష్ఠా - అజైకపాదర్క్షం పూర్వాభాద్రపదం - వారుణం శతభిషక్ - ఏతేషు అమావాస్యా పితౄణాం దేవానాం చ తృప్తిం కర్తుమిచ్ఛతాం పుంసాం దుర్లభా - పరమతృప్తిహేతుత్వాత్ - తృప్తిమిచ్ఛతీతి వా పాఠః ॥ ౯ ॥ ఏతత్పరమతృప్తిహేతుత్వం మైత్రాదిషు నవస్వప్యృక్షేషు అమావాస్యాయోగే తుల్యమిత్యాహ ॥ నవస్వితి ॥ ౧౦ ॥ గీతమితి ॥ ఐళాయ పురూరవసే ॥ ౧౧ ॥ వైశాఖేతి ॥ మాఘే పంచదశీ కృష్ణపక్ష ఇత్యనుషంగః ॥ ౧౨ ॥ ఏతా ఇతి ॥ ఏతా యుగాదయః - త్రిష్వష్టకాస్వితి సప్తమ్యాదిషు త్రిషు దివసేషు అష్టకాసంజ్ఞేష్విత్యర్థః - తదుక్తం కార్మే ॥ శ్లో ॥ మార్గశీర్షే తథా పౌషే మాఘే ఫాల్గునయోరపి । తిస్రోఽష్టకాః కృష్ణపక్షే సప్తమ్యాదిషు సూరిభిరితి ॥ ౧౩ ॥ పానీయమితి ॥ సమాసహస్రం వర్షాణాం సహస్రం ॥ ౧౪ ॥ మాఘాసిత ఇతి ॥ మాఘాసిత ఇత్యుక్త్వా పూర్వోక్తైరేవ శతభిషగ్ధనిష్ఠాపూర్వాభాద్రపదాఖ్యైర్నక్షత్రైర్యుక్తా అమావాస్యాతిశ్రేష్ఠేత్యుచ్యతే - పూర్వం తు సర్వాప్యమావాస్యా తైర్యుక్తా శ్రేష్ఠేత్యుక్తమితి విశేషః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ గంగామితి ॥ పితౄణాం సమర్చనం కృత్వా - ఆత్మనో దురితాని హంతి ॥ ౧౮ ॥ గాయంతీతి ॥ వర్షామఘా

మఘాయుక్తత్రయోదశీని దేశః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ అపీతి॥ జాయేత్ జాయేత॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ అసమర్థ ఇతి॥ ధాన్యమవికృతంవికృతంచ ఆమమపక్వం॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ యతఇతి॥ గవాహ్నికంగోరేకాహతుష్టికరణంతృణాది ౨౮॥ సర్వాభావఇతి॥ కక్షమూల ప్రదర్శకః నైర్ధన్యప్రకటనార్థముత్క్షిప్తభుజః॥ ౨౯॥ నేతి॥ ధనంజీవనధనం-అన్యద్ధాన్యాది॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ భావాభావప్రయోజనంశక్త్యావయంప్రయోజ్యాః ప్రయోగః అసంభవేత్వయమితిశక్త్యైశక్తిప్రయుక్తంకృత్యం॥ ౩౧॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - చతుర్దశో ధ్యాయః ❋

౧॥ త్రిణాచికేతఇతి॥ ద్వితీయకాఠకస్థాఅనువాకవిశేషాః త్రిణాచికేతాః తదధ్యాయీ తదర్థానుష్ఠాయీ చ త్రిణాచికేతః - మధువాతా ఇతి ఋక్త్రయాధ్యాయీ తత్స్వరతశ్చ త్రిమధుః - ఛాందోగ్యోక్తమధువిద్యానిష్ఠో వా-

ప్యభూవ। మాఘాసితాంతేశుభతీర్థతోయైర్యాస్యామతృప్తింతనయాదిదత్తైః॥౧౯॥ విత్తంచవిత్తం చనృణాంవిశుద్ధంశస్తశ్చకాలఃకథితోవిధిశ్చ। పాత్రంయథోక్తంపరమాచభక్తిర్నృణాంప్రయచ్ఛంత్యభివాంఛితాని॥ ౨౦॥ పితృగీతాంస్తథైవాత్రశ్లోకాంస్తాఞ్ఛృణుపార్థివ। కృత్వాతథైవభవతాశ్రావ్యంతత్రధృతాత్మనా॥ ౨౧॥ అపిధన్యఃకులేజాయేదస్మాకంమతిమాన్నరః। అకుర్వన్విత్తశాఠ్యంయఃపిండాన్నోనిర్వపిష్యతి॥ ౨౨॥ రత్నంవస్త్రంమహాయానంసర్వభోగాదికంవసు। విభవేసతివిప్రేభ్యోయోఽస్మానుద్దిశ్యదాస్యతి॥ ౨౩॥ అన్నేనవాయథాశక్త్యాకాలేఽస్మిన్భక్తినమ్రధీః। భోజయిష్యతివిప్రాగ్ర్యాంస్తన్మాత్రవిభవోనరః॥ ౨౪॥ అసమర్థోఽన్నదానస్యధాన్యమామంస్వశక్తితః। ప్రదాస్యతిద్విజాగ్రేభ్యస్స్వల్పాల్పాంవాపిదక్షిణామ్॥ ౨౫॥ తత్రాప్యసామర్థ్యయుతఃకరాగ్రాగ్రస్థితాంస్తిలాన్। ప్రణమ్యద్విజముఖ్యాయకస్మైచిద్భూపదాస్యతి॥ ౨౬॥ తిలైస్సప్తాష్టభిర్వాపిసమవేతంజలాంజలిమ్। భక్తినమ్రస్సముద్దిశ్యభువ్యస్మాకంప్రదాస్యతి॥ ౨౭॥ యతఃకుతశ్చిత్సంప్రాప్యగోభ్యోవాపిగవాహ్నికమ్। అభావేప్రీణయన్నస్మాఞ్ఛ్రద్ధాయుక్తఃప్రదాస్యతి॥ ౨౮॥ సర్వాభావేవనంగత్వాకక్షమూలప్రదర్శకః। సూర్యాదిలోకపాలానామిదముచ్చైఃపఠిష్యతి॥ ౨౯॥ నమేఽస్తివిత్తంనధనంనచాన్యచ్ఛ్రాద్ధోపయుక్తంస్వపితౄన్నతోఽస్మి। తృప్యంతుభక్త్యాపితరోమయైతౌకృతౌభుజౌవర్త్మనిమారుతస్య॥ ౩౦॥ ఔర్వః॥ ఇత్యేతత్పితృభిర్గీతంభావాభావప్రయోజనమ్। యఃకరోతికృతంతేనశ్రాద్ధంభవతిపార్థివ॥ ౩౧॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే- తృతీయాంశే- చతుర్దశో ధ్యాయః ❋

ఔర్వః॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేచ్ఛ్రాద్ధేయద్గుణాంస్తాన్నిబోధమే॥ ౧॥ త్రిణాచికేతస్త్రిమధుస్త్రి

తృప్తిమితిభాద్రపదాపరపక్షసుఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధేతృప్తిమవాప్స్యత్యర్థః॥౧౯॥ విత్తంచేతి॥ విత్తంవిశుద్ధంప్రశస్తద్రవ్యంచిత్తంచవిత్తశాఠ్యహీనం॥ ౨౦॥ ఏతదేవపితృగీతాసుస్పష్టీకరోతి - పితృగీతానిత్యాదియావత్సమాప్తిః॥ పితృగీతానితి॥ అత్రచిత్తవిత్తాదిప్రపంచకప్రాశస్త్యే - పితృగీతాన్ శ్లోకాన్ శృణు॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ అసమర్థఇతి॥ ధాన్యమామమపక్వం॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ యతఃకుతశ్చిదితి॥ గవాహ్నికంగోజాతేరేకాహతృప్తికరతృణాదికం॥ ౨౮॥ సర్వాభావఇతి॥ కక్షమూలప్రదర్శకః నిర్ధనత్వప్రకటనార్థముత్క్షిప్తభుజః॥ ౨౯॥ నేతి॥ నమేఽస్తివిత్తంహిరణ్యాది- నచాన్యద్ధనంజీవధనం - తృప్త్యర్థంమయామారుతస్యవర్త్మన్యాకాశేభుజావుత్క్షిప్తౌ॥ ౩౦॥ ఇతీతి॥ భావాభావప్రయోజనం విత్తస్యభావే అభావేచప్రయోజనం పితృతృప్తికారణమితియావత్॥ ౩౧॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే- చతుర్దశో ధ్యాయః ❋

అథ పార్వణప్రయోగంవక్ష్యతి॥ ఆదౌతావచ్ఛ్రాద్ధార్హాన్బ్రాహ్మణానాహ బ్రాహ్మణానిత్యాదిత్రిభిః॥ బ్రాహ్మణానితి॥ యద్గుణాన్యద్గుణైర్యుక్తాన్॥ ౧॥ త్రిణాచికేతఇతి॥ అయంవావయఃపవత ఇత్యాదయో ద్వితీయకాఠకస్థాః త్రయోఽనువాకాః త్రిణాచికేతాః తదధ్యాయీ తదనుష్ఠాతాచ త్రిణాచికేతః - మధువాతా ఇతి త్ర్య

బ్రహ్మమేతుమామిత్యనువాకత్రయాధ్యాయీ తద్వ్రతశ్చ త్రిసుపర్ణః - యోగీ బ్రహ్మాధ్యాయీ - మూర్ధానందివ ఇత్యాదిఋగ్విశేషగీతం ఆజ్యదోహమిత్యాదిపరిభాషితసామవిశేషో జ్యేష్ఠసామ - తద్యథావత్ గాయతీతి జ్యేష్ఠసామగః ఋతనిధనాదిపరిభాషావిశేషితం మూర్ధానందివ ఇత్యాది ఋగ్విశేషగీతం సామ జైమినీయానాంతు ఉదుత్యం చిత్రమిత్యృచోత్పన్నం సామ త్రేధా సభ్యావసథ్యా చ పంచాగ్నయః సావిత్రనాచికేతచాతుర్హోత్రైశ్చ వా తేషాముపాసకః - వేదాంతోక్తపంచాగ్నివిద్యాయుక్తో వా॥ ౨ ౩॥ ఏతానితి॥ పూర్వోక్తానసంబంధినస్త్రిణాచికేతాదీన్ - ప్రథమం నియోజయేత్ నిమంత్రయేత్ - తేషామభావే అనంతరాన్ తద్గుణాన్ సంబంధినోఽపి ఋత్విగాదీన్ అనుకల్పేషు॥ ౪॥ మిత్రధ్రుగితి॥ నిసర్గాత్ కునఖీ కృష్ణదంతశ్చ॥ ౫॥ అభిశస్త ఇతి॥ సత్యేనాసత్యేన వా మహాపాతకీనాభిశస్తః॥ ౬॥ పరపూర్వేతి॥ పరపూర్వా పునర్భూః - ఉజ్ఝకః అకారణాత్॥ ౭॥ తథేతి॥ దేవలకః రుద్రభద్రకాళ్యాద్యుపజీవకః - కేతనం నిమంత్రణం॥ ౮॥ ౯॥ తత ఇతి॥ ద్విజైస్సహానకుర్వీత - ద్విజాశ్చ నకుర్వీరన్నిత్యర్థః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ తస్మా

సుపర్ణష్షడంగవిత్। వేదవిచ్ఛ్రోత్రియో యోగీ తథా వై జ్యేష్ఠసామగః॥ ౨॥ ఋత్విక్స్వస్రీయ
దౌహిత్రజామాతృశ్వశురా స్తథా। మాతులోఽథ తపోనిష్ఠః పంచాగ్న్యభిరత స్తథా। శిష్యాస్సంబంధిన
శ్చైవ మాతాపితృపరశ్చ యః॥ ౩॥ ఏతాన్నియోజయేచ్ఛ్రాద్ధే పూర్వోక్తాన్ ప్రథమం నృప। బ్రాహ్మ
ణాన్ పితృతుష్ట్యర్థమనుకల్పేష్వనంతరాన్॥ ౪॥ మిత్రధ్రుక్కునఖీ క్లీబశ్శ్యావదంత స్తథా ద్విజః॥
కన్యాదూషయితా వహ్నివేదోజ్ఝస్సోమవిక్రయీ॥ ౫॥ అభిశస్త స్తథా స్తేనః పిశునో గ్రామయాజకః॥
భృతకాధ్యాపక స్తద్వద్భృతకాధ్యాపితశ్చ యః॥ ౬॥ పరపూర్వాపతిశ్చైవ మాతాపిత్రో స్తథో
జ్ఝకః। వృషలీసూతిపోష్టా చ వృషలీపతిరేవ చ॥ ౭॥ తథా దేవలకశ్చైవ శ్రాద్ధే నార్హంతి కేతనమ్॥
౮॥ ప్రథమేఽహ్ని బుధశ్శస్తాన్ శ్రోత్రియాదీన్నిమంత్రయేత్। కథయేచ్చ తథైవైషాం నియోగాన్ పితృ
దైవికాన్॥ ౯॥ తతః క్రోధవ్యవాయాదీనాయాసం చ ద్విజైస్సహ। యజమానో న కుర్వీత దోష స్తత్ర
మహానయమ్॥ ౧౦॥ శ్రాద్ధే నియుక్తో భుక్త్వా వా భోజయిత్వా నియుజ్య చ। వ్యవాయీ రేతసో గర్తే
మజ్జయత్యాత్మనః పితౄన్॥ ౧౧॥ తస్మాత్ప్రథమమత్రోక్తం ద్విజాగ్ర్యాణాం నిమంత్రణమ్। అని

ధ్యాయీ తద్వ్రతశ్చ త్రిమధుః - బ్రహ్మమేతుమామిత్యనువాకత్రయాధ్యాయీ తద్వ్రతశ్చ త్రిసుపర్ణః - షడంగాని యస్య తం వేదం యో వేత్తి షడంగవిత్. వేదవిత్ వేదార్థవిచారకః శ్రోత్రియః తదనుష్ఠాతా - మూర్ధానందివ ఇత్యాదిఋగ్విశేషగీతమాజ్యదోహమిత్యాదిసామ జ్యేష్ఠసామ - తద్యథావద్గాయతీతి జ్యేష్ఠసామగః॥ ౨॥ ఋత్విగితి॥ ఆహవనీయాది త్రయం సభ్యావసథ్యౌ చేతి పంచాగ్నయః - తేష్వభిరతః - యద్వా వేదాంతోక్తద్యుపర్జన్యపృథివీ పురుషయోషిద్రూప పంచాగ్నివిద్యోపాసకః॥ ౩॥ ఏతేషు ముఖ్యానుకల్పభేదమాహ॥ ఏతానితి॥ పూర్వోక్తాంస్త్రిణాచికేతాన్ ప్రథమే ముఖ్యకల్పే నియోజయేత్ - అనంతరాన్ ఋత్విగాదీన్ అనుకల్పేషు॥ ౪॥ ఏతేషామసంభవే అనిషిద్ధగ్రహణార్థం నిషేధానాహ - మిత్రధ్రుగిత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ మిత్రధ్రుగితి॥ కునఖీ నిసర్గతో వికృతనఖః శ్యావదంతః నిసర్గాదేవ కృష్ణదంతః - వహ్నివేదోజ్ఝః అగ్నివేదత్యాగీ॥ ౫॥ అభిశస్త ఇతి॥ అభిశస్తః సత్యేనాసత్యేన వా మహాపాతకేనాభియుక్తః - గ్రామయాజకః గ్రామార్థం యజ్వా॥ ౬॥ పరపూర్వేతి॥ పరపూర్వా పునర్భూః తస్యాః పతిః - ఉజ్ఝకః ఉపేక్షకః - వృషలీసూతిపోష్టా శూద్రాపత్యపోషకః॥ ౭॥ తథేతి॥ దేవలకో దేవోపజీవీ - తదుక్తం॥ శ్లో॥ దేవార్చనపరో యస్తు విత్తార్థం వత్సరత్రయం। స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హిత ఇతి - కేతనం నిమంత్రణం॥ ౮॥ ప్రథమ ఇతి॥ పితృదైవికాన్ నియోగాన్ పిత్రర్థే క్షణః కార్యః విశ్వేదేవార్థ ఇతి చ పృథక్ కథయేత్॥ ౯॥ ౧౦॥ తత్ర మహాన్ దోష ఇత్యుక్తం తమేవాహ॥ శ్రాద్ధే నియుక్త ఇతి॥ ౧౧॥ తస్మాదితి॥ ద్వి

ఇతి ॥ యతీన్ నియతేంద్రియాన్ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ తథేతి ॥ తంత్రం సకృదనుష్ఠానం పితృమాతామహవర్గశ్రాద్ధయోర్వైశ్వదేవమేకమేవేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ప్రాఙ్ముఖానితి ॥ ఉభయాత్మకాన్ పితృమాతామహవర్గాన్ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ జుహుయాదితి ॥ వ్యంజనం శాకాది- క్షారం మరీచ లవణాది ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥

మంత్ర్యద్విజాన్ గేహమాగతాన్ భోజయేద్యతీన్ ॥ ౧౨ ॥ పాదశౌచాదినా గేహమాగతాన్ భోజయేద్ద్విజాన్ ॥ ౧౩ ॥ పవిత్రపాణిరాచాంతానాసనేషూపవేశయేత్ । పితౄణామయుజో యుగ్మాన్ దేవానామిచ్ఛయా ద్విజాన్ ॥ ౧౪ ॥ దేవానామేకమేకం వా పితౄణాం చ నియోజయేత్ ॥ ౧౫ ॥ తథా మాతామహశ్రాద్ధం వైశ్వదేవసమన్వితమ్ । కుర్వీత భక్తిసంపన్నస్తంత్రం వా వైశ్వదైవికమ్ ॥ ౧౬ ॥ ప్రాఙ్ముఖాన్ భోజయేద్విప్రాన్ దేవానాముభయాత్మకాన్ । పితృమాతామహానాం చ భోజయేచ్చాప్యుదఙ్ముఖాన్ ॥ ౧౭ ॥ పృథక్తయోః కేచిదాహుః శ్రాద్ధస్య కరణం నృప । ఏకత్రైకేన పాకేన వదంత్యన్యే మహర్షయః ॥ ౧౮ ॥ విష్టరార్థం కుశాన్ దత్త్వా సంపూజ్యార్ఘ్యవిధానతః । కుర్యాదావాహనం ప్రాజ్ఞో దేవానాం తదనుజ్ఞయా ॥ ౧౯ ॥ యవాంబునా చ దేవానాం దద్యాదర్ఘ్యం విధానవిత్ । స్రగ్గంధధూపదీపాంశ్చ దత్త్వా తేభ్యో యథావిధి ॥ ౨౦ ॥ పితౄణామపసవ్యం చ సర్వమేవోపకల్పయేత్ । అనుజ్ఞాం చ తతః ప్రాప్య దత్త్వా దర్భాన్ ద్విధాకృతాన్ ॥ ౨౧ ॥ మంత్రపూర్వం పితౄణాం తు కుర్యాదావాహనం బుధః । తిలాంబునా చాపసవ్యం దద్యాదర్ఘ్యాదికం నృప ॥ ౨౨ ॥ కాలే తత్రాతిథిం ప్రాప్తం అన్నకామం నృపాధ్వగమ్ । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతః కామం తమపి భోజయేత్ ॥ ౨౩ ॥ యోగినో వివిధై రూపైర్నరాణాముపకారిణః । భ్రమంతి పృథివీమేతామవిజ్ఞాతస్వరూపిణః ॥ ౨౪ ॥ తస్మాదభ్యర్చయేత్ ప్రాప్తం శ్రాద్ధకాలేతిథిం బుధః । శ్రాద్ధక్రియాఫలం హంతి నరేంద్రాపూజితోతిథిః ॥ ౨౫ ॥ జుహుయాద్వ్యంజనక్షారవర్జమన్నం తతోనలే । అనుజ్ఞాతో ద్విజైస్తైస్తు త్రికృత్వః పురుషర్షభ ॥ ౨౬ ॥ అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వాహేత్యాదౌ నృపాహుతిః । సోమాయ వై పితృమతే దాతవ్యా తదనంతరమ్ ॥ ౨౭ ॥ వైవస్వతాయ చైవాన్యా తృతీయా దీయతే తతః । హుతావశిష్టమల్పాన్నం విప్రపాత్రేషు నిర్వపేత్ ॥ ౨౮ ॥ తతోన్నం మృష్టమత్యర్థమభీష్టమతిసంస్కృతమ్ । దత్త్వా జుషధ్వమిచ్ఛాతో వాచ్యమేతదనిష్ఠురమ్ ॥ ౨౯ ॥ భోక్తవ్యం తైశ్చ తచ్చిత్తైర్మౌనిభిః సుముఖైః సుఖమ్ । అక్రుధ్యతా చాత్వరతా దేయం తేనాపి భక్తితః ॥ ౩౦ ॥ రక్షోఘ్నమంత్రపఠనం భూమేరాస్తరణం తిలైః । కృత్వా ధ్యేయాః స్వపితరస్త ఏవ ద్విజసత్తమాః ॥ ౩౧ ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । మమ తృప్తిం ప్రయాంత్వద్య విప్రదేహేషు సంస్థితాః ॥ ౩౨ ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । మమ

జాగ్ర్యాణాం స్వధర్మనిష్ఠానాం - యతీంశ్చ ద్విజాన్ భోజయేత్ - తాన్ పూర్వేద్యురనిమంత్ర్యాపి తస్మిన్ కాలే గృహమాగతాన్ భోజయేత్ ॥ ౧౨ ॥ పాదేతి ॥ తాంశ్చ సర్వాన్ పాదశౌచాదినోపచారేణ భోజయేత్ ॥ ౧౩ ॥ పవిత్రపాణిరితి ॥ పితౄణామయుజః అయుగ్మాన్ - దేవానాం యుగ్మాన్ ఇచ్ఛయా - యథాశక్తి యోజయేత్ ॥ ౧౪ ॥ దేవానామితి ॥ ఉభయేషామేకమేకం వా ॥ ౧౫ ॥ తథేతి ॥ తంత్రం పితృమాతామహశ్రాద్ధయోరేకమేవ వైశ్వదైవికమనుష్ఠానమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ప్రాఙ్ముఖానీతి ॥ ఉభయాత్మకాన్ పితృమాతామహశ్రాద్ధద్వయార్థాన్ ॥ ౧౭ ॥ పృథగితి ॥ తయోః పితృమాతామహవర్గయోః ॥ ౧౮ ॥ విష్టరార్థమితి ॥ తదనుజ్ఞయా దేవాత్మద్విజానుజ్ఞయా ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ పితౄణామితి ॥ ద్విధాకృతాన్ ద్విగుణభుగ్నానాసనార్థం దత్త్వా ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ జుహుయాదితి ॥ వ్యంజనం శాకాది - క్షారం మరీచ్యాది - తద్వర్జం ॥ ౨౬ ॥ అగ్నయ ఇతి ॥ కవ్యవాహనాయ స్వధేతి చ పాఠః ॥ ౨౭ ॥ వైవస్వతాయేతి ॥ వైవస్వతాయ యమాయాంగిరస్వత ఇతి ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥

౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧॥ పితామహాయేతి॥ లేపభాజశ్చతుర్థాదీన్॥ శ్లో॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిండభాగిన ఇతి స్మృతేః॥ ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ఆపాదేతి॥ ఆపాదేతి వైశ్వదేవతంత్రపక్షే పూర్వం వైశ్వదేవికాన్ ద్విజానర్చయేత్ - తతః పితృవర్గం తతో మాతామహవర్గం విసర్జనం తు ప్రథమం పితౄణాం - తతో మాతామహాదీనాం - తేషామిత్యర్థః॥ ౪౮ ॥ విసర్జయేదితి॥ తతస్సంమాన్య అభ్యర్థితాన్ దేవాన్ విసర్జయేత్ దౌహిత్రో ద్వైశ్యస్య పితరో హి స ప్తగణాః కన్యాసంతతిప్రధానాః॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ త్రీణీతి॥ కుతపః దివసస్యాష్టమో ముహూర్తః - అన్యే చ కుతపాస్సంతి॥ శ్లో॥ మధ్యాహ్నః ఖడ్గపాత్రం చ దానం చా

తృప్తిం ప్రయాంత్వద్య హోమాప్యాయితమూర్తయః॥ ౩౩॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహాః। తృప్తిం ప్రయాంతు పిండేన మయా దత్తేన భూతలే॥ ౩౪॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహాః తృప్తిం ప్రయాంతు మే భక్త్యా యన్మయైతదుదాహృతమ్॥ ౩౫॥ మాతామహస్తృప్తిముపైతు తస్య తథా పితా తస్య పితా తు యోఽన్యః। విశ్వే చ దేవాః పరమాం ప్రయాంతు తృప్తిం ప్రణశ్యంతు చ యాతుధానాః॥ ౩౬ ॥ యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తావ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర। తత్సంనిధానాదపయాంతు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే॥ ౩౭ ॥ తృప్తేషు తేషుః కిరేదన్నం విప్రేషు భూతలే। దద్యాదాచమనార్థాయ తేభ్యో వారి సకృత్సకృత్॥ ౩౮ ॥ సుతృప్తైస్తైరనుజ్ఞాతస్సర్వేణాన్నేన భూతలే। సతిలేన తతః పిండాన్ సమ్యగ్దద్యాత్సమాహితః॥ ౩౯॥ పితృతీర్థేన సలిలం తథైవ సతిలాంజలిమ్। మాతామహేభ్యస్తేనైవ పిండాంస్తీర్థేన నిర్వపేత్॥ ౪౦ ॥ దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు పుష్పధూపాదిపూజితమ్। స్వపిత్రే ప్రథమం పిండం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ॥ ౪౧॥ పితామహాయ చైవాన్యం తత్పిత్రే చ తథాపరమ్। దర్భమూలే లేపభాజః ప్రీణయేల్లేపఘర్షణైః॥ ౪౨ ॥ పిండైర్మాతామహాంస్తద్వద్గంధమాల్యాదిసంయుతైః। పూజయిత్వా ద్విజాగ్ర్యాణాం దద్యాదాచమనం తతః॥ ౪౩ ॥ పితృభ్యః ప్రథమం భక్త్యా తన్మనస్కో నరేశ్వర। సుస్వధేత్యాశిషా యుక్తాం దద్యాచ్ఛక్త్యా చ దక్షిణామ్॥ ౪౪॥ దత్త్వా చ దక్షిణాం తేభ్యో వాచయేద్వైశ్వదేవికాన్। ప్రీయంతామితి యే విశ్వేదేవాస్తేన ఇతీరయేత్॥ ౪౫ ॥ తథేతి చోక్తే తైర్విప్రైః ప్రార్థనీయాస్తదాశిషః। పశ్చాద్విసర్జయేద్దేవాన్ పూర్వం పైత్ర్యాన్ మహీపతే॥ ౪౬ ॥ మాతామహానామప్యేవం సహ దేవైః క్రమస్స్మృతః। భోజనే చ స్వశక్త్యా చ దానే తద్వద్విసర్జనే॥ ౪౭॥ ఆపాదశౌచనాత్పూర్వం కుర్యాద్దేవద్విజన్మసు। విసర్జనం తు ప్రథమం పితృమాతామహేషు వై॥ ౪౮॥ విసర్జయేత్ప్రీతివచస్సంమానాభ్యర్థితాంస్తతః। నివర్తేతాభ్యనుజ్ఞాత ఆద్వారాత్తాననువ్రజేత్॥ ౪౯॥ తతస్తు వైశ్వదేవాఖ్యం కుర్యాన్నిత్యక్రియాం బుధః। భుంజీయాచ్చ సమం పూజ్యభృత్యబంధుభిరాత్మనః॥ ౫౦॥ ఏవం శ్రాద్ధం బుధః కుర్యాత్పైత్రం మాతామహం తథా। శ్రాద్ధైరాప్యాయితా దద్యుస్సర్వకామాన్ పితామహాః॥ ౫౧ ॥ త్రీణి శ్రాద్ధే పవిత్రాణి దౌహిత్రః కుతప

౩౭॥ ౩౮॥ సుతృప్తైరితి॥ సర్వేణ వ్యంజనాదిసహితేనాన్నేన పిండాన్ దద్యాత్॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ పితామహాయేతి॥ పిండార్థమాస్తృతదర్భమూలే లేపభాజశ్చతుర్థాదీన్ ప్రీణయేత్॥ శ్లో॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిండభాగిన ఇతి స్మృతేః॥ ౪౨॥ ౪౩ ॥ పితృభ్య ఇతి॥ పితృభ్య ఇతి మాతామహోపేతేభ్యః పితృభ్యః ప్రథమం దక్షిణాం దద్యాత్ - వైశ్వదేవికేభ్యస్తతః పితృపూర్వమేవ॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ దత్తమేవస్పష్టయతి॥ ఆపాదశౌచనాదితి॥ విశ్వేదేవతంత్రపక్షే పాదప్రక్షాళనాత్ ప్రభృతి సర్వం దేవార్థానాం ద్విజన్మనాం ప్రథమం కుర్యాత్ - తతః పితృవర్గాణాం తతో మాతామహవర్గాణాం - విసర్జనం తు ప్రథమం పితౄణాం - తతో మాతామహానాం - తతో దేవానామిత్యర్థః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ తతస్త్వితి॥ పూజ్యాః మాన్యాస్తైశ్చ భృత్యైశ్చ బంధుభిశ్చ సహ భుంజీత॥ ౫౦॥ ౫౧॥ త్రీణీతి॥ దౌహిత్రో దుహితుస్సుతః - కుతపోఽష్టమో ముహూర్తః - దౌహిత్రమితి పాఠే దౌహిత్రం ఖడ్గమృగవిశేషః - తదుక్తం పా

జాపికంబళాః। రూప్యందర్భాస్తిలాగావో దౌహిత్రశ్చాష్టమః స్మృతః॥ పాపంకుత్సితమిత్యాహుస్తస్యసంతాపకా
రిణః। అష్టావేతేయతస్తస్మాత్కుతపా ఇతివిశ్రుతాః॥ రజతస్యకథాకీర్తనం - ఆదిశబ్దేనరజతపాత్రాదిగృహ్యతే॥
౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ సోమాధారఇతి॥ సోమాధారఇతి అధికారిదేవతాగ్నిష్వాత్తాద్యావసురుద్రాదిత్యరూపాస్సంతి - తే
త్వస్మదాదినిమంత్రితవిప్రానావిశ్యతన్ముఖేన శ్రాద్ధం భుక్త్వాతృప్తాస్సంతో నిత్యం స్వయోగాప్యాయితసోమద్వా
రాస్మదాదిపితౄన్ తత్తల్లోకస్థాన్ తర్పయంతి - కర్తౄంశ్చాస్మదాదీన్ కామైర్వర్ధయంతి - తేచాధికారిపితృ
గణాస్సప్తచత్వారోఽమూర్తిమంతో త్రయః యేషాంమూర్తయః తేపియోగబలేనసోమమాప్యాయయంతి - సోమో
ప్యస్మదాదిపితౄణామాధారః పోషకశ్చ - తేషాంచయోగనిష్ఠాః ప్రియా ఇతిశ్రాద్ధేయోగినిమంత్ర్యాః - తేనాస్మా
కంపితృగణాః సోమాధారాః ప్రాగేవోక్తాః - సచసోమోఽధికారిపితౄణాంయోగేనధార్యః - తేహి ప్రజాసర్గేని
యుక్తత్వాత్ అగ్నీషోమాత్మకస్యజగతః సోమాంశాధిక్యభావనయా సృష్టింపుష్ణంతి - ఏవమన్యేపియోగినః - తథా
హరివంశే భీష్మంప్రతి శంతనోరుక్తిః॥ శ్లో॥ ఆదిదేవసుతాస్తాత పితరోదివిదేవతాః। తాన్యజస్వమహాభాగ పితౄ
శ్రాద్ధైరతంద్రితః॥ తేహిశ్రేయోవిధాస్యంతిసర్వకామఫలప్రదాః। త్వయైవారాధ్యమానాస్తే నామగోత్రాది
కీర్తనైః॥ అస్మానాప్యాయయిష్యంతిస్వర్గస్థానపిభారత। శ్రాద్ధేషుయే ప్రదాస్యంతిత్రీన్పిండాన్నామగోత్ర
తః॥ సర్వేషుప్రవర్తమానాస్సర్వాన్ పితౄన్ పితామహాన్। భావయిష్యంతిసతతం శ్రాద్ధదానేనపూజితాఇతి॥ త
త్రైవదేవాన్ ప్రతిబ్రహ్మా॥ శ్లో॥ శ్రాద్ధైరాప్యాయితాశ్చైవ తేపితరస్సోమమవ్యయం। ఆపీయమానంయుష్మాభిర్వ
ర్ధయిష్యంతినిత్యదా॥ శ్రాద్ధైరాప్యాయితస్సోమో లోకానాప్యాయయిష్యతి। శ్రాద్ధానిపుష్టికామాశ్చయేకరిష్యం
తిమానవాః॥ తేభ్యఃపుష్టింప్రజాశ్చైవదాస్యంతిపితరస్సదేతి॥ తత్రైవ॥ శ్లో॥ ఏతేహిపితరస్తాతయోగినాంయో
గవర్ధనాః। ఆప్యాయయంతియేపూర్వం సోమంయోగబలేనవై॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధానిదేయాని యోగినాంద్విజసత్త
మేతి॥ వాయుప్రోక్తేచ॥ శ్లో॥ శ్రాద్ధైః ప్రీతాఃపునస్సోమంపితరోయోగమాస్థితాః। ఆప్యాయయంతియోగేనత్రై
లోక్యం తేనజీవతీతి॥౨౫॥౨౬॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే-శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- తృతీయాంశే- పంచదశోఽధ్యాయః. ❀

స్తిలః। రజతస్యకథాదానంతథాసందర్శనాదికమ్॥ ౨౨॥ వర్జ్యానికుర్వతాశ్రాద్ధం క్రోధోఽధ్వగ
మనంత్వరా। భోక్తురప్యత్రరాజేంద్ర త్రయమేతన్నశస్యతే॥ ౨౩॥ విశ్వేదేవాస్సపితరస్తథామాతా
మహాన్నృప। కులంచాప్యాయతేపుంసాంసర్వం శ్రాద్ధంప్రకుర్వతామ్॥ ౨౪॥ సోమాధారఃపితృగణో
యోగాధారశ్చచంద్రమాః। శ్రాద్ధేయోగినియోగస్తుతస్మాద్భూపాలశస్యతే॥ ౨౫॥ సహస్రస్యాపి
విప్రాణాంయోగీచేత్పురతఃస్థితః। సర్వాన్భోక్తౄంస్తారయతియజమానంతథానృప॥ ౨౬॥ ఇతి
శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః. **

త్స్యపురాణే॥ శ్లో॥ అమావాస్యాగతేసోమేయాచఖాదతిగోస్తృణం। దుహితానామసాతస్యాః పుత్రందౌహిత్రము
చ్యతే॥ యద్వా॥ శ్లో॥ దౌహిత్రఃప్రోచ్యతేఖడ్గలలాటాఖ్యస్సజాయతే। తస్యఖడ్గస్యయత్పాత్రం తద్దౌహిత్రముదా
హృతమితి॥ రజతస్యకథాచకీర్తనందర్శనాదికంచపవిత్రం॥ శ్లో॥ పవిత్రంరాజతంతత్రపితౄణాంపాత్రముచ్యతే।ర
జతస్యకథాదానందర్శనంనామచోచ్యతేతి మత్స్యవాయూక్తేః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ సోమాధారఇతి॥ శ్రాద్ధదేవ
తాభూతాహివసురుద్రాదిత్యపితృగణస్సోమాధారః- సోమోపజీవిత్వాత్ - యోగాధారశ్చంద్రమాః- తేషామేవపి
తౄణాం యోగబలేనపునశ్చంద్రస్యాప్యాయకత్వాత్ - దేహస్థచంద్రస్యాప్యాయనంచయోగినాం యోగబలేన
ప్రసిద్ధం - తస్మాచ్ఛ్రాద్ధేయోగినిమంత్రణం ప్రసిద్ధమిత్యర్థః - తథాచ హరివంశే॥ శ్లో॥ ఏతేస్మత్పితరస్తాతయో
గినాంయోగవర్ధనాః। ఆప్యాయయంతియేపూర్వంసోమంయోగబలేనవై॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధానిదేయానియోగినాంద్వి
జసత్తమేతి వాయూక్తాచ॥ శ్లో॥ శ్రాద్ధైఃప్రీతాపునస్సోమంపితరోయోగమాస్థితాః। ఆప్యాయయంతియోగేన త్రైలోక్యం
తేనజీవితమితి॥౨౫॥౨౬॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్యే-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-తృతీయాంశే-పంచదశోఽధ్యాయః. ❀

హవిష్యేతి ॥ హవిష్యాన్నేనైకం మాసం తృప్తిం - మత్స్యేన ద్వౌ - మాంసేన త్రీన్ మాసాన్ - అత్ర మాంసం హారిణాది - త్రీన్ మాసాన్ హారిణేన తృప్తిరితి మనూక్తేః ఛాగలః అజః - రురుర్మృగః కృష్ణసారః ॥ ౧ ॥ ఔరభ్రేతి ॥ ఉరభ్రః ఊర్ణాయుః - గవ్యం పయః - పాయసం వా ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరం తు గవ్యేన పయసా పాయసేన వేతి స్మృతేః - గవ్యం మాంసమిత్యన్యే - సంవత్సరం గవ్యేన ప్రీతిర్భూయాదతో మాహిషేణైతేన గ్రామ్యారణ్యానాం పశూనాం మాంసం మేధ్యం వ్యాఖ్యాతమిత్యాపస్తంబోక్తేః - మాంసవృద్ధ్యా ఏకాద్యేకోత్తరం మాసాంతం మాంసవృద్ధ్యా తృప్తిః ॥ శ్లో ॥ కృష్ణగ్రీవో రక్తశిరాః శ్వేతపక్షో విహంగమః - స వై వార్ధ్రీణసః ప్రోక్త ఇత్యేషా నైగమీ శ్రుతిరితి ॥ అపిబత్త్రిః త్రియతీణాం వృద్ధం శ్వేతమజాపతిం । వార్ధ్రీణసం తు తత్ప్రాహుర్యాజ్ఞికాః శ్రాద్ధకర్మణీతి చ ॥ ౨ ॥ ఖడ్గమాంసమితి ॥ కాలశాకం కైటర్యం ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ప్రశాంతికా ఇతి ॥ ప్రశాంతికః కాలయవాఖ్యం ధాన్యం ॥ ౫ ॥ యవా ఇతి ॥ కోవిదారః కోద్రవః యుగపత్రాఖ్యవృక్షః ॥ ౬ ॥ అకృతేతి ॥ రాజమాషః - అణుః క్షుద్రధాన్యవిశేషః మసూరః ॥ ౭ ॥ అలాబుమితి ॥ గృంజనం పలాండుశ్చ లశునజాతివిశేషః - పిండమూలకం కందవిశేషః - గాంధారకం సుగంధిశాలివిశేషః - ఆరనాళమిత్యన్యే కరంభం భ్రష్టనిస్తుషధాన్యచూర్ణం - లవణం లవణోత్కటం ॥ ౮ ॥ ఆరక్తా ఇతి ॥ నిర్యాసః హింగ్వాదిః ॥ ౯ ॥ న

ఔర్వః ॥ హవిష్యమత్స్యమాంసైస్తు శశస్య నకులస్య చ । సౌకరచ్ఛాగలైణేయరౌరవైర్గవయేన చ ॥ ౧ ॥
ఔరభ్రగవ్యైశ్చ తథా మాసవృద్ధ్యా పితామహాః । ప్రయాంతి తృప్తిం మాంసైస్తు నిత్యం వార్ధ్రీణసామిషైః ॥ ౨ ॥ ఖడ్గమాంసమతీవాత్ర కాలశాకం తథా మధు । శస్తాని కర్మణ్యత్యంతతృప్తిదాని నరేశ్వర ॥ ౩ ॥ గయాముపేత్య యః శ్రాద్ధం కరోతి పృథివీపతే । సఫలం తస్య తజ్జన్మ జాయతే పితృతుష్టిదమ్ ॥ ౪ ॥ ప్రశాంతికాస్సనీవారాశ్శ్యామాకా ద్వివిధాస్తథా । వన్యౌషధిప్రధానాస్తు శ్రాద్ధార్హాః పురుషర్షభ ॥ ౫ ॥ యవాః ప్రియంగవో ముద్గా గోధూమా వ్రీహయస్తిలాః । నిష్పావాః కోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ ౬ ॥ అకృతాగ్రయణం యచ్చ ధాన్యజాతం నరేశ్వర । రాజమాషానణూంశ్చైవ మసూరాంశ్చ వివర్జయేత్ ॥ ౭ ॥ అలాబుం గృంజనం చైవ పలాండుం పిండమూలకమ్ । గాంధారకకరంభాణి లవణాన్యౌషరాణి చ ॥ ౮ ॥ ఆరక్తాశ్చైవ నిర్యాసాః ప్రత్యక్షలవణాని చ । వర్జ్యాన్యేతాని వై శ్రాద్ధే యచ్చ వాచా న శస్యతే ॥ ౯ ॥ నక్తాహృతమనుచ్ఛిష్టం తృప్యతే న చ యత్ర గౌః । దుర్గంధి ఫేనిలం చాం

అథ శ్రాద్ధే ప్రదేయద్రవ్యప్రశంసా - శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః ॥ హవిష్యేతి ॥ హవిష్యేణ వ్రీహ్యాద్యన్నేన మత్స్యాదీనాం దశానాం మాంసైశ్చ ప్రత్యేకం మాసవృద్ధ్యా పితరస్తృప్తిం ప్రయాంతి - తద్యథా - హవిష్యేణైకం మాసం - మత్స్యమాంసేన ద్వౌ మాసావితి - ఏవమేకాదశమాసాంతం - వార్ధ్రీణసామిషైస్తు నిత్యం తృప్యంతీత్యర్థః - ఛాగలోఽబస్తః - ఐణేయః హారిణః - రురుః పృషతః తదీయం మాంసం రౌరవం - గోసదృశ ఆరణ్యః పశుః గవయః - ఉరభ్రో మేషః తదీయమౌరభ్రం - గవ్యమత్ర పయః - పాయసం వా ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరం తు గవ్యేన పయసా పాయసేన చేతి స్మృతేః - మాంసప్రాయపాఠాత్ గవ్యం మాంసమేవేత్యన్యే - వార్ధ్రీణసః స్మృతిప్రసిద్ధః ॥ శ్లో ॥ త్రిః పిబం త్వింద్రియక్షీణం వృద్ధం శ్వేతమజాపతిం । వార్ధ్రీణసం తం ప్రాహుర్యాజ్ఞికాః శ్రాద్ధకర్మణి ॥ యద్వా ॥ శ్లో ॥ కృష్ణగ్రీవో రక్తశిరాః శ్వేతపక్షో విహంగమః । స వై వార్ధ్రీణసః ప్రోక్త ఇత్యేషా నైగమీ శ్రుతిరితి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ప్రశాంతికా ఇతి ॥ ప్రశాంతికా అరణ్యవ్రీహిసదృశాః శ్వేతశూకాః - శ్యామాకా ద్వివిధాః శ్వేతాః కృష్ణాశ్చ ॥ ౫ ॥ యవా ఇతి ॥ ప్రియంగవః - నిష్పావాః వల్లాః - కోవిదారాః యుగపత్రాఖ్యాః వృక్షాః పైప్పలాని వక్ష్యంతే ॥ ౬ ॥ అథవర్జ్యాన్యాహ - అకృతేత్యాదిపర్యుషితం తథైవ్యం తేన ॥ ౭ ॥ అలాబుమితి ॥ గృంజనం మూలభేదః - లశునభేద ఇత్యేకే - పలాండుః లశునభేదః - పిండమూలం కందాకారమూలకం - తస్మాదేవ విశేషణాద్దీర్ఘాకారమూలకాభ్యనుజ్ఞా - గాంధారకం ఆరనాళకం - శాలిభేద ఇత్యేకే - కరంభం భ్రష్టనిస్తుషధాన్యచూర్ణం - ధాన్యభేద ఇత్యేకే - ఔషరాణి ఊషరోద్భవాని ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ నక్తాహృతమితి ॥ అనుచ్ఛిష్టమవ్యవహృతం - నవోదకమితియావత్ - అనుత్సృష్టమితి

త్రాహృతమితి ॥ అనుచ్ఛిష్టమభినవోదకం - యద్వా వివత్సాయాః పయః ॥ ౧౦ ॥ క్షీరమితి ॥ శఫః ఖురః ॥ ౧౧ ॥ షండేతి ॥ అపవిద్ధః గురుద్విజాతిబహిష్కృతః - నగ్నః వేదధర్మత్యాగీ ॥ ౧౨ ॥ ఉదక్యేతి ॥ అశౌచశ్శౌచహీనః - మృతహారశ్శవోద్ధారవృత్తిః ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదితి ॥ పరిశ్రితే సంవృతే ॥ ౧౪ ॥ నఖాదినేతి ॥ అభిషవైః నిష్పీడితరసైః తండులజలైర్వా న ఖాదినేత్యత్ర భుంజత ఇత్యనుషంగః ॥ ౧౫ ॥ శ్రద్ధేతి ॥ యదన్నం యన్నామగోత్రాన్ పిత్రాదీనుద్దిశ్య దత్తం - తల్లోకాంతరస్థానామపి తత్తల్లోకతత్తజ్జాత్యుచితాహారత్వేన పరిణతం సత్ సంభోగార్థమేవ స్యాత్ - తద్యథా - తే పితరః స్వర్గిణో జాతాశ్చేత్ తత్ర తదమృతం స్యాత్ - మనుష్యాశ్చేదన్నం - తిర్యంచశ్చేత్ తృణాది ॥ ౧౬ ॥ శ్రూయత ఇతి ॥ కలాపో హిమవత్పార్శ్వే కశ్చిద్గ్రామవిశేషః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ అపి న ఇతి ॥ త్రయోదశీం త్రయోదశ్యాం - వర్షాసు భాద్రపదే - మఘాసు మఘానక్షత్రే మఘాయుక్తనభస్యకృష్ణత్రయోదశ్యామిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ గౌరీమితి ॥ ఉద్వహేత్ ప్రాపయేద్దద్యాదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ లోహితో యస్తు వర్ణేన ముఖే పుచ్ఛే చ పాండురః - శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం స నీలో వృష ఉచ్యతే ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - షోడశోఽధ్యాయః ❀❀❀

బు శ్రాద్ధయోగ్యం న పార్థివ ॥ ౧౦ ॥ క్షీరమేకశఫానాం యదౌష్ట్రమావికమేవ చ । మార్గం చ మాహిషం చైవ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ ౧౧ ॥ షండాపవిద్ధచండాలపాపిపాషండరోగిభిః । కృకవాకుశ్వనగ్నవానరగ్రామసూకరైః ॥ ౧౨ ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచమృతహారైశ్చ వీక్షితే । శ్రాద్ధే సురా న పితరో భుంజతే పురుషర్షభ ॥ ౧౩ ॥ తస్మాత్పరిశ్రితే కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం శ్రద్ధాసమన్వితః । ఉర్వ్యాం చ తిలవిక్షేపాద్యాతుధానాన్నివారయేత్ ॥ ౧౪ ॥ నఖాదినా చోపపన్నం కేశకీటాదిభిర్నృప । న చైవాభిషవైర్మిశ్రమన్నం పర్యుషితం తథా ॥ ౧౫ ॥ శ్రద్ధాసమన్వితైర్దత్తం పితృభ్యో నామగోత్రతః । యదాహారాస్తు తే జాతాస్తదాహారత్వమేతి తత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రూయతే చాపి పితృభిర్గీతా గాథా మహీపతే । ఇక్ష్వాకోర్మనుపుత్రస్య కలాపోపవనే తథా ॥ ౧౭ ॥ అపి నస్తే భవిష్యంతి కులే సన్మార్గశీలినః । గయాముపేత్య యే పిండాన్ దాస్యంత్యస్మాకమాదరాత్ ॥ ౧౮ ॥ అపి నస్స కులే జాతో యో నో దద్యాత్త్రయోదశీమ్ । పాయసం మధుసర్పిర్భ్యాం వర్షాసు చ మఘాసు చ ॥ ౧౯ ॥ గౌరీం వాప్యుద్వహేత్కన్యాం నీలం వా వృషముత్సృజేత్ । యజేత వాశ్వమేధేన విధివద్దక్షిణావతా ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - షోడశోఽధ్యాయః

పాఠే అపరిత్యక్తమపాద్యుదకం - యత్ర గౌర్న తృప్యతి తదతిస్వల్పమంబు - శ్రాద్ధే తు న గ్రాహ్యం ॥ ౧౦ ॥ క్షీరమితి ॥ మార్గం మృగక్షీరం ॥ ౧౧ ॥ షండేతి ॥ అపవిద్ధో మహాజనబహిష్కృతః - కృకవాకుః కుక్కుటః - నగ్నః ఉత్తరాధ్యాయే వక్ష్యమాణః ॥ ౧౨ ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచేతి ॥ మృతహారః శవనిర్హరణవృత్తిః ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదితి ॥ పరిశ్రితే పరివృతే దేశే ॥ ౧౪ ॥ నఖాదినేతి ॥ కేశాదిభిరుపపన్నం ఉపహతం - అభిషవైర్నిష్పీడితరసైః పూత్యాదినా చోపపన్నమితి చ పాఠః ॥ ౧౫ ॥ శ్రద్ధాసమన్వితైరితి ॥ యదన్నం పిత్రాద్యనుద్దిశ్య దత్తం తదన్నం తత్పితరో యదాహారా యాదృశాహారయోగ్యా జాతాః తాదృశాహారత్వముపైతి - యది దేవా జాతాః తదా తదన్నమమృతం భూత్వా తాన్ ప్రీణయతి - యది మనుష్యాః తదన్నం భూత్వా - యది పశవః తర్హి తృణాదిరూపం భూత్వా తాన్ తర్పయతీత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ శ్రూయత ఇతి ॥ కలాపో నామ హిమవత్పార్శ్వే గ్రామవిశేషః తస్యోపవనే ఇక్ష్వాకోః ఇక్ష్వాకుం ప్రతి - పితృభిర్గీతం కలాపోపవనే పురేతి చ పాఠః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ అపి న ఇతి ॥ వర్షాసు మఘాసు త్రయోదశీం భాద్రపదే తు మఘాత్రయోదశ్యామిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ గౌరీమితి ॥ శ్లో ॥ గౌరీం దదన్నాకపృష్ఠం వైకుంఠం యాతి రోహిణీం । కన్యాం దదద్ బ్రహ్మలోకం రౌరవం తు రజస్వలామితి - సంవర్తోక్తేః - గౌరీం దశవర్షాం కన్యాం ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్షా భవేత్కన్యా నవవర్షా తు రోహిణీ । దశవర్షా భవేద్గౌరీ అత ఊర్ధ్వం రజస్వలేతి స్మృతేః - ఉద్వహేత్ ప్రాపయేత్ దద్యాదిత్యర్థః - నీలః స్మృత్యుక్తః ॥ శ్లో ॥ లోహితో యస్తు వర్ణేన ముఖే పుచ్ఛే చ పాండరః । శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం స నీలో వృష ఉచ్యత ఇతి ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - షోడశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ త్రయీతి॥ త్రయీ నవస్త్రాదివదావరణమాత్రం కింతు సంవరణం సర్వదుఃఖనివారకం అతస్తత్త్యాగీ నగ్నః నతు దిగంబర ఇత్యర్థః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ తథాపీతి॥ యాథాత్మ్యముక్తీనాం నగోచర ఇత్యన్వయః॥ ౧౩॥ త్వముర్వీతి॥ సమస్తమంతఃకరణం మనోబుద్ధ్యహంకారాః॥ ౧౪॥ ఏకమితి॥ స్థానకాలవిభేదవత్ స్థానకాలవిశేషాభ్యాం యుక్తం- ఏతదితి జగన్నిర్దిశ్యతే - ఏవంభూతం జగత్తవైకం వపురిత్యర్థః - జగత్సర్వం శరీరం తే తవ బ్రహ్మాత్మనే నమః ఇత్యన్వయః అత్రాత్మశబ్దో రూపవచనః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ నాతిజ్ఞానేతి॥ యస్మి

శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాహ భగవానౌర్వస్సగరాయ మహాత్మనే। సదాచారం పురా సమ్యఙ్మైత్రేయ పరిపృచ్ఛతే॥ ౧॥ మయాప్యేతదశేషేణ కథితం భవతో ద్విజ। సముల్లంఘ్య సదాచారం కశ్చిన్నాప్నోతి శోభనమ్॥ ౨॥ మైత్రేయః॥ షండాపవిద్ధప్రముఖాః కథితా భగవంస్త్వయా। ఉదక్యాద్యాశ్చ మే సర్వే నగ్నమిచ్ఛామి వేదితుమ్॥ ౩॥ కో నగ్నః కింసమాచారో నగ్నసంజ్ఞాం నరో లభేత్। నగ్నస్వరూపమిచ్ఛామి యథావత్కథితం త్వయా। శ్రోతుం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ న హ్యస్త్యవిదితం తవ॥ ౪॥ శ్రీపరాశరః॥ ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞేయం త్రయీ వర్ణావృతిర్ద్విజ। ఏతాముజ్ఝతి యో మోహాత్స నగ్నః పాతకీ స్మృతః॥ ౫॥ త్రయీ సమస్తవర్ణానాం ద్విజ సంవరణం యతః। నగ్నో భవత్యుజ్ఝితాయామతస్తస్యాం న సంశయః॥ ౬॥ ఇదం చ శ్రూయతామన్యద్యద్భీష్మాయ మహాత్మనే। కథయామాస ధర్మజ్ఞో వసిష్ఠోఽస్మత్పితామహః॥ ౭॥ మయాపి తస్య గదతః శ్రుతమేతన్మహాత్మనః। నగ్నసంబంధి మైత్రేయ యత్పృష్టోఽహమిహ త్వయా॥ ౮॥ దేవాసురమభూద్యుద్ధం దివ్యమబ్దశతం పురా। తస్మిన్పరాజితా దేవా దైత్యైర్హ్రాదపురోగమైః॥ ౯॥ క్షీరోదస్యోత్తరం కూలం గత్వాతప్యంత వై తపః। విష్ణోరారాధనార్థాయ జగుశ్చేమం స్తవం తథా॥ ౧౦॥ దేవాః॥ ఆరాధనాయ లోకానాం విష్ణోరీశస్య యాం గిరమ్। వక్ష్యామో భగవానద్య తయా విష్ణుః ప్రసీదతు॥ ౧౧॥ యతో భూతాన్యశేషాణి ప్రసూతాని మహాత్మనః। యస్మింశ్చ లయమేష్యంతి కస్తం సంస్తోతుమీశ్వరః॥ ౧౨॥ తథాప్యరాతివిధ్వంసధ్వస్తవీర్యా భయార్థినః। త్వాం స్తోష్యామస్తవోక్తీనాం యాథార్థ్యం నైవ గోచరే॥ ౧౩॥ త్వముర్వీ సలిలం వహ్నిర్వాయురాకాశమేవ చ। సమస్తమంతఃకరణం ప్రధానం తత్పరః పుమాన్॥ ౧౪॥ ఏకం తవైతద్భూతాత్మన్మూర్తామూర్తమయం వపుః। ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం స్థానకాలవిభేదవత్॥ ౧౫॥ తత్రేశం తవ యత్పూర్వం త్వన్నాభికమలోద్భవమ్। రూపం సర్గోపకారాయ తస్మై బ్రహ్మాత్మనే నమః॥ ౧౬॥ శక్రార్కరుద్రవస్వశ్విమరుత్సోమాదిభేదవత్। వయమేకం స్వరూపం తే తస్మై దేవాత్మనే నమః॥ ౧౭॥ దంభప్రాయమసంబోధితితిక్షాదమవర్జితమ్। యద్రూపం తవ గోవింద తస్మై దైత్యాత్మనే నమః॥ ౧౮॥ నాతిజ్ఞానవహా య

శ్లో॥ ఏవం నవభిరధ్యాయైస్త్రయీధర్మః ప్రపంచితః। తత్పరిత్యాగనిందార్థముక్తమధ్యాయముత్తరం॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ఋగితి॥ వర్ణానామావృతిః పరిధానం॥ ౫॥ త్రయీతి॥ కించ ప్రావరణమపి సైవ - అతస్తత్పరిత్యాగీ నగ్న ఇత్యర్థః - పరిధానోత్తరీయశూన్య ఏవ నగ్నో విజ్ఞేయ ఇత్యత ఆహ - త్రయీ సంవరణం ప్రావరణం యత ఇతి॥ ౬॥ ఏతదేవ స్పష్టీకర్తుమితిహాసమాహ - ఇదం చేత్యాదినా॥ ౭॥ ౮॥ దేవాసురమితి॥ దేవాశ్చ సురాశ్చ యోద్ధారో యస్మింస్తద్దేవాసురం యుద్ధం॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ యత ఇతి॥ ప్రసూతాని జాతాని - ప్రభూతానీతి పాఠే వృద్ధిం ప్రాప్తాని॥ ౧౨॥ అతః॥ తథాపీతి॥ యద్యపి తవ యాథార్థ్యం తత్త్వముక్తీనాం వచసాం గోచరే నైవ వర్తతే- తథాప్యరాతికృతేన విధ్వంసేన పరాభవేన ధ్వస్తం వీర్యం ప్రభావో యేషాం తే వయమభయార్థినః - తతో యథామతి త్వాం స్తోష్యామః॥ ౧౩॥ తత్ర తావద్విశ్వరూపేణ స్తువంతి త్వముర్వీత్యాదినా సర్వాత్మనే నమ ఇత్యంతేన॥ త్వముర్వీతి॥ సమస్తం మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాఖ్యం చతుర్విధమంతఃకరణం॥ ౧౪॥ ఏకమితి॥ స్థానేత్యత్ర దేశకాలతో నానాభేదాస్పదమప్యేతద్విశ్వమేకమభిన్నం తవ రూపమిత్యన్వయః॥ ౧౫॥ తత్రేతి॥ పూర్వం ప్రథమం సర్గోపకారాయ యత్తవ రూపం తస్మై నమః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ దంభప్రాయమితి॥ అసంబోధి వివేకశూన్యం॥ ౧౮॥ నేతి॥ యస్మిన్నృత

ణాం నాడ్యోహినాధికజ్ఞానవాహిన్యః - స్తిమితతేజసి స్తబ్ధవివేకే - నాట్య ఇతిపాఠే యస్మిన్ యత్స్వరూపేనృత్తాదిస్తబ్ధవివేకే - జనానాతిజ్ఞానధరాస్సంతీత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ స్వర్గేతి॥ స్వర్గస్థానాంధర్మిణాం సుకృతీనాం ధర్మఫలస్య సుఖాదేర్యదుపకరణం ప్రాపకం - ధర్మాఖ్యంరూపం॥ ౨౧॥ హర్షేతి॥ గతిమత్ గమనశీలం - గమనాదిష్వసంసర్గి అస్ఖలితం॥ ౨౨॥ అతితీక్ష్ణేతి॥ ఉపభోగసహం ఉపభోగసమర్థం॥ ౨౩॥ అవబోధేతి॥ అదోషం రాగాదిరహితం - ఋషిరూపస్యాత్మనే - విష్ణురూపాయ వ్యాస్తరూపాయ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ప్రవృత్త్యేతి॥ కరణాత్మకం అనుష్ఠానాత్మకం - నరాత్మనే మనుష్యరూపాయ॥ ౨౭॥ అష్టావింశదితి॥ అష్టావింశద్వధః ప్రథమాంశ ఉక్తః॥ ౨౮॥ యజ్ఞాంగభూతమితి॥ షడ్భిర్వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగిరిభేదైః - దృషదుపలాదీనామపి యజ్ఞాంగత్వమస్తి - ముఖ్యాత్మనే ముఖ్యాత్మత్వంచ తత్రైవోక్తం॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ప్రధానేతి॥ ప్రధానేత్యాదినా సమష్టిపురుషరూపముచ్యతే - కారణకారణాయ

స్మిన్నాడ్యస్తిమితతేజసి। శబ్దాదిలోభియత్తస్మై తుభ్యం యత్యాత్మనే నమః॥ ౧౯ ॥ క్రౌర్యం మాయా
మయం ఘోరం యచ్చ రూపం తవాసితమ్। నిశాచరాత్మనే తస్మై నమస్తే పురుషోత్తమ॥ ౨౦॥ స్వర్గస్థధ
ర్మితద్ధర్మఫలోపకరణం తవ। ధర్మాఖ్యంచ తథా రూపం నమస్తస్మై జనార్దన॥ ౨౧॥ హర్షప్రా
యమసంసర్గిగతిమద్గమనాదిషు। సిద్ధాఖ్యం తవ యద్రూపం తస్మై సిద్ధాత్మనే నమః॥ ౨౨ ॥ అతితీక్ష్ణా
యనం క్రూరముపభోగసహం హరే। ద్విజిహ్వం తవ యద్రూపం తస్మై నాగాత్మనే నమః ॥ ౨౩ ॥ అవ
బోధి చ యచ్ఛాంతమదోషమపకల్మషమ్। ఋషిరూపాత్మనే తస్మై విష్ణురూపాత్మనే నమః॥ ౨౪॥ భక్షు
యత్యథ కల్పాంతే భూతాని యదవారితమ్। త్వద్రూపం పుండరీకాక్ష తస్మై కాలాత్మనే నమః॥ ౨౫॥ సం
భక్ష్య సర్వభూతాని దేవాదీన్యవిశేషతః। నృత్యత్యంతే చ యద్రూపం తస్మై రుద్రాత్మనే నమః॥ ౨౬॥
ప్రవృత్త్యా రజసో యచ్చ కర్మణాం కరణాత్మకమ్। జనార్దన నమస్తస్మై త్వద్రూపాయ నరాత్మనే॥ ౨౭॥
అష్టావింశద్వధోపేతం యద్రూపం తామసం తవ। ఉన్మార్గగామి సర్వాత్మం స్తస్మై పశ్వాత్మనే నమః॥
౨౮॥ యజ్ఞాంగభూతం యద్రూపం జగతస్సిద్ధిసాధనమ్। వృక్షాదిభేదైః షడ్భేదితస్మై ముఖ్యాత్మనే నమః॥
౨౯॥ తిర్యఙ్మనుష్యదేవాదివ్యోమశబ్దాదికంచ యత్। రూపం తవాదేస్సర్వస్య తస్మై సర్వాత్మనే నమః॥
౩౦॥ ప్రధానబుద్ధ్యాదిమయాదశేషాద్యదన్యదస్మాత్పరమం పరాత్మన్। రూపం తవాద్యం న యదన్యతు

ల్యరూపే స్తిమితతేజసి మందసత్వే - హృదయనాడ్యో నాతిజ్ఞానవహాః శ్రేష్ఠజ్ఞానవాహిన్యో నభవంతి - నాట్యస్తిమితేతిపాఠే నాట్యం నృత్తాదిః స్తిమితతేజసి స్తబ్ధవివేకే - యస్మిన్ యత్స్వరూపే జనానోత్కృష్టజ్ఞానధరాస్సంతీత్యర్థః॥ ౧౯ క్రౌర్యమితి ॥ అసితం తమోమయం రూపం॥ ౨౦॥ స్వర్గస్థధర్మీతి॥ స్వర్గస్థోభవిష్యతి దేహాంతరే యో ధర్మీ యజమానః తస్య యస్స్వధర్మో యాగాదిస్తస్య యత్ఫలం సుఖం తస్యోపకరణం ప్రాపకం - తవ యద్ధర్మాఖ్యం అపూర్వసంజ్ఞం రూపం - తస్మై నమః॥ ౨౧॥ హర్షప్రాయమితి॥ అసంసర్గి సంగశూన్యం - సిద్ధాహి జలాగ్న్యాదిషు స్థితా అపి తైర్న యుజ్యంతే॥ ౨౨॥ ౨౩॥ అవబోధీతి॥ అదోషం రాగాదిశూన్యం॥ ౨౪॥ భక్షయతీతి॥ కాలాత్మకం రూపం యత్ భూతాని భక్షయత్యేవ॥ ౨౫ ॥ సంభక్ష్యేతి॥ రుద్రాత్మకం రూపం సర్వభూతాని సంభక్ష్య నృత్యతీతి తయోర్భేదో దర్శితః॥ ౨౬ ॥ ప్రవృత్త్యేతి ॥ రజసః ప్రవృత్త్యా యత్కర్మణాం కరణాత్మకం కర్తృస్వభావం - తస్మై నరాత్మనే మనుష్యాత్మనే నమః॥ ౨౭॥ అష్టావింశద్వధోపేతమితి॥ అష్టావింశద్వధోపేతమితి ఏకాదశేంద్రియవధాః నవతుష్టివధాః అష్టసిద్ధివధా ఇత్యష్టావింశద్వధాః ప్రాగేవ వ్యాఖ్యాతాః॥ ౨౮॥ యజ్ఞాంగభూతమితి॥ షడ్భేదీతి ॥ శ్లో ॥ వృక్షగుల్మలతావీరుత్సుస్తాస్తృణజాతయః। గిరయ ఇత్యేతైః షడ్భిర్భేదైర్యుక్తం॥ ౨౯॥ తిర్యఙ్మనుష్యేతి॥ సర్వస్యాదేః కారణభూతస్య తవ యద్రూపం తిర్యఙ్మనుష్యాదీత్యన్వయః॥ ౩౦॥ విశ్వరూపేణ ప్రణవ్య శుద్ధరూపేణ ప్రణమతి॥

కారణమవ్యక్తం తస్య కారణం పురుషః - అవ్యక్తమక్షరే లీయత ఇతి శ్రుతేః ॥ ౩౧ ॥ ముక్తస్వరూపమాహ ॥ శుక్లేతి ॥ ప్రకృత్యపేక్షయా శుద్ధో బద్ధః తదపేక్షయా ముక్తోతిశుద్ధః ॥ ౩౨ ॥ పరస్వరూపమాహ ॥ యన్నేతి ॥ యస్మాదన్యద్వ్యతిరిక్తం నాస్తి పృథక్సిద్ధమతదాత్మకం యస్మాద్వ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ అన్యథా అన్యతరపదవైయర్థ్యాదితి గమయతి ॥ సకలమితి ॥ సకలం సచేతనమిదం జగత్ - పరమపదం తత్ర స్థానాన్యశ్చ యస్య స్వరూపం స పరమపదాత్మవాన్ - అనేనశ్లోకేనోభయవిభూతిమత్త్వముక్తమిత్యనుసంధేయం - అశేషబీజత్వమశేషరూపత్వే హేతుః ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - సప్తదశోధ్యాయః.

ల్యంతస్మై నమః కారణకారణాయ ॥ ౩౧ ॥ శుక్లాదిదీర్ఘాదిఘనాదిహీనమగోచరం యచ్చ విశేషణానామ్ । శుద్ధాతిశుద్ధం పరమర్షిదృశ్యం రూపాయ తస్మై భగవన్నతాః స్మ ॥ ౩౨ ॥ యన్నశ్శరీరేషు యదన్యదేహేష్వశేషవస్తుష్వజమవ్యయం యత్ । యస్మాచ్చ నాన్యద్వ్యతిరిక్తమస్తి బ్రహ్మస్వరూపాయ నతాః స్మ తస్మై ॥ ౩౩ ॥ సకలమిదమజస్య యస్య రూపం పరమపదాత్మవతః సనాతనస్య । తమనిధనమశేషబీజభూతం ప్రభుమమలం ప్రణతాః స్మ వాసుదేవమ్ ॥ ౩౪ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ స్తోత్రస్యాస్యావసానే తే దదృశుః పరమేశ్వరమ్ । శంఖచక్రగదాపాణిం గరుడస్థం సురా హరిమ్ ॥ ౩౫ ॥ తమూచుస్సకలా దేవాః ప్రణిపాతపురస్సరమ్ । ప్రసీద నాథ దైత్యేభ్యస్త్రాహి నశ్శరణార్థినః ॥ ౩౬ ॥ త్రైలోక్యయజ్ఞభాగాశ్చ దైత్యైర్హ్రాదపురోగమైః । హృతా నో బ్రహ్మణోప్యాజ్ఞాముల్లంఘ్య పరమేశ్వర ॥ ౩౭ ॥ యద్యప్యశేషభూతస్య వయం తే చ తవాంశకాః । తథాప్యవిద్యాభేదేన భిన్నం పశ్యామహే జగత్ ॥ ౩౮ ॥ స్వవర్ణధర్మాభిరతా వేదమార్గానుసారిణః । న శక్యాస్తే రయో హంతుమస్మాభిస్తపసాన్వితాః ॥ ౩౯ ॥ తముపాయమశేషాత్మన్నస్మాకం దాతుమర్హసి । యేన తానసురాన్ హంతుం భవేమ భగవన్ క్షమాః ॥ ౪౦ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తో భగవాంస్తేభ్యో మాయామోహం శరీరతః । సముత్పాద్య దదౌ విష్ణుః ప్రాహ చేదం సురోత్తమాన్ ॥ ౪౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మాయామోహోయమఖిలాన్ దైత్యాంస్తాన్ మోహయిష్యతి । తతో వధ్యా భవిష్యంతి వేదమార్గబహిష్కృతాః ॥ ౪౨ ॥ స్థితౌ స్థితస్య మే వధ్యా యావంతః పరిపంథినః । బ్రహ్మణో హ్యధికారస్య దేవ దైత్యాదికాస్సురాః ॥ ౪౩ ॥ తద్గచ్ఛత న భీః కార్యా మాయామోహోయమగ్రతః । గచ్ఛన్నద్యోపకారాయ భవతాం భవితా సురాః ॥ ౪౪ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తాః ప్రణిపత్యైనం యయుర్దేవా యథాగతమ్ । మాయామోహోపి తైస్సార్ధం యయౌ యత్ర మహాసురాః ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - సప్తదశోధ్యాయః

ప్రధానేతి ॥ అస్మాదశేషాజ్జడవర్గాదుత్కృష్టం పరమం అత ఏవ నాన్యతుల్యం తస్మై నమః ॥ ౩౧ ॥ అనన్యతుల్యత్వం స్పష్టయతి శుక్లాదీత్యాది త్రిభిః ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ సకలమితి ॥ పరమపదాత్మవతః పరమపదేన బ్రహ్మణైవ ఆత్మవతో మూర్తిమతశ్చైతన్యఘనస్యేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ తమితి ॥ శరణార్థినోస్మాన్ దైత్యేభ్యస్త్రాహీతి తమూచురిత్యన్వయః ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ స్థితావితి ॥ హే సురాః - బ్రహ్మణోధికారస్య యే యావంతః పరిపంథినః - తే న వేధా మమ వధ్యా ఇత్యన్వయః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - సప్తదశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ధర్మ ఇతి॥ అత్రైవధర్మే॥ ౬॥ ౭॥ ఏవమితి॥ ఏవం ప్రకారైర్నైకతమ్యుక్తిసహమిత్యాదినా వివరిష్యమాణైః యుక్తిచోదనచర్చితైః తర్కాగమకృతవిచారైః - యుక్తిదర్శనతర్కితైరితి పాఠే యుక్తిః యోగ్యతా - దర్శనం ప్రత్యక్షం - తర్కితం తర్కణః॥ ౮॥ ధర్మాయేతి॥ ధర్మాయేత్యాది నైకధైకాంతం వికల్పోదాహరణసప్తకం - సప్తధాహ్యనేకాంతవాదినామార్హతానాం సప్తభంగీస్యాద్వాదః - స్యాదస్తి స్యాదస్తి చ నాస్తి చ స్యాదనిర్వచనీయం స్యాదస్తి చానిర్వచనీయం స్యాన్నాస్తి చానిర్వచనీయం స్యాదస్తి చ నాస్తి చానిర్వచనీయమితి॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ పునశ్చేతి॥ పునశ్చేతి బౌద్ధమతారంభః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ విజ్ఞానమయమితి॥ తత్ర విజ్ఞానమయమితి యోగాచారాణామాత్మఖ్యాతిపక్షోక్తిః॥ ౧౮॥ జగదితి॥ జగదేతదనాధారమితి నిరధిష్ఠానభ్రాంతిజ్ఞానతదర్థాభిమాధ్యమికానాం శూన్యఖ్యాతిపక్షోక్తిః॥ ౧౯॥ ఏవమితి॥ బుధ్యతేత్యావృత్తిర్బుద్ధత్వనిరుక్త్యర్థా॥ ౨౦॥ ౨౧॥

శ్రీపరాశరః॥ తపస్యభిరతాన్సోథ మాయామోహో మహాసురాన్। మైత్రేయ గత్వా దదృశే నర్మదాతీరసంశ్రయాన్॥ ౧॥ తతో దిగంబరో ముండో బర్హిపింఛధరో ద్విజ। మాయామోహోసురాన్ శ్లక్ష్ణమిదం వచనమబ్రవీత్॥ ౨॥ మాయామోహః॥ భో దైత్యపతయో బ్రూత యదర్థం తప్యతే తపః। ఐహికార్థం ను పారత్ర్యం తపసః ఫలమిచ్ఛథ॥ ౩॥ అసురాః॥ పారత్ర్యఫలలాభాయ తపశ్చర్యా మహామతే। అస్మాభిరియమారబ్ధా కిం వా తేత్ర వివక్షితమ్॥ ౪॥ మాయామోహ ఉవాచ॥ కురుధ్వం మమ వాక్యాని యది ముక్తిమభీప్సథ। అర్హధ్వమేతం ధర్మం చ ముక్తిద్వారమసంయుతమ్॥ ౫॥ ధర్మో విముక్తేరర్హోయం నైతస్మాదపరో వరః। అత్రైవావస్థితాస్స్వర్గం విముక్తిం వా గమిష్యథ॥ ౬॥ అర్హధ్వం ధర్మమేతం చ సర్వే యూయం మహాబలాః॥ ౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం ప్రకారైర్బహుభిర్యుక్తిదర్శనచర్చితైః। మాయామోహేన తే దైత్యా వేదమార్గాదపాకృతాః॥ ౮॥ ధర్మాయైతదధర్మాయ సదేతన్న సదిత్యపి। విముక్తయే త్విదం నైతద్విముక్తిం సంప్రయచ్ఛతి॥ ౯॥ పరమార్థోయమత్యర్థం పరమార్థో న చాప్యయమ్। కార్యమేతదకార్యం చ నైతదేవం స్ఫుటం త్విదమ్॥ ౧౦॥ దిగ్వాససామయం ధర్మో ధర్మోయం బహువాససామ్॥ ౧౧॥ ఇత్యనేకాంతవాదం చ మాయామోహేన నైకధా। తేన దర్శయతా దైత్యాస్స్వధర్మం త్యాజితా ద్విజ॥ ౧౨॥ అర్హతైతం మహాధర్మం మాయామోహేన తే యతః। ప్రోక్తాస్తమాశ్రితా ధర్మమార్హతాస్తేన తేభవన్॥ ౧౩॥ త్రయీధర్మసముత్సర్గం మాయామోహేన తేసురాః। కారితాస్తన్మయా హ్యాసంస్తథాన్యే తత్ప్రబోధితాః॥ ౧౪॥ తైరప్యన్యే పరే తైశ్చ తైరప్యన్యే పరే చ తైః। అల్పైరహోభిస్సంత్యక్తా తైర్దైత్యైః ప్రాయశస్త్రయీ॥ ౧౫॥ పునశ్చ రక్తాంబరధృత్ మాయామోహో జితేంద్రియః। అన్యానాహాసురాన్ గత్వా హ్యల్పం మధురాక్షరమ్॥ ౧౬॥ స్వర్గార్థం యది వో వాంఛా నిర్వాణార్థమథాసురాః। తదలం పశుఘాతాదిదుష్టధర్మైర్నిబోధత॥ ౧౭॥ విజ్ఞానమయమేవైతదశేషమవగచ్ఛత। బుధ్యధ్వం మే వచస్సమ్యగ్బుధైరేవముదీరితమ్॥ ౧౮॥ జగదేతదనాధారం భ్రాంతిజ్ఞానార్థతత్పరమ్। అనాదిదుష్టమత్యర్థం భ్రామ్యతే భవసంకటే॥ ౧౯॥ ఏవం బుధ్యత బుధ్యధ్వం బుధ్యతైవ

౧॥ తత ఇతి॥ శ్లక్ష్ణం మృదు॥ ౨॥ భో దైత్యపతయ ఇతి॥ ఐహికార్థం ఇహైవ లోకే భోగ్యం - నవిత కేవా - పారత్ర్యం పరలోకభోగ్యం వేత్యర్థః॥ ౩॥ ౪॥ కురుధ్వమితి॥ ఏతం ధర్మం మయా వక్ష్యమాణం॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ఏవమితి॥ ఏవం ప్రకారైర్వాక్యైర్యుక్తిదర్శనం సుష్కుతర్కవాదః తేన చర్చితైః - వర్ధితైరితి వా పాఠః॥ ౮॥ ముక్తివాదమేవ సప్తభిర్దర్శయన్నాహ - ధర్మాయేత్యాది సార్ధద్వాభ్యాం॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ఇతీతి॥ ఇత్యనేకాంతవాదం నైకధా బహుప్రకారేణ దర్శయతా తేన మాయామోహేన తే దైత్యాః ధర్మం త్యాజితాః - తదుపదేశేన ధర్మం తత్యజురిత్యర్థః॥ ౧౨॥ అర్హతేతి॥ అర్హతాస్తేనేతి చ పాఠః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తదేవమార్హతమతేన దైత్యవిమోహనముక్తం - అథ బౌద్ధమతేనాహ - పునశ్చేత్యాదిసప్తభిః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ఏవమితి॥ బుధ్యత బుధ్యధ్వమి

౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ నైతి॥ అధర్మమయీ-హింసాధర్మాయ చేష్యత ఇతి వాక్యం నిర్యుక్తికం - నేష్యత ఇతి పాఠే ఏతదగ్నీషోమీయపశుహింసావిధివాక్యం నయుక్తిసహం - యతో న హింస్యాత్సర్వాణిభూతానీతి శ్రుత్యైవ హింసా ధర్మాయ నేష్యతే॥ ౨౬॥ యజ్ఞైరితి॥ శమ్యాదీతి - తద్వనం స్వర్గాంగత్వేపి సకంటకశమ్యాదికాష్ఠభక్షకాత్తస్మాదింద్రాన్మృపుతత్పత్రమిహైవ ఖాదన్ ఛాగో వరం - వరశ్శ్రేష్ఠే త్రిషు క్లీబం మనాక్ప్రియ ఇత్యమరసింహః॥ ౨౭॥ నిహతస్యేతి॥ యజ్ఞే నిహతస్య పశోరపి స్వర్గసిద్ధిస్తద్ధింసా న దోషాయేతి తర్హ్యన్యస్య పశోస్సాధాద్వరం స్వపితురేవ యజ్ఞే వధః - యదీష్యత ఇతి పాఠే యస్మాదేవం శ్రుత్యేష్యతే తస్మాత్పితా కిం న హన్యత ఇత్యన్వయః॥ ౨౮॥ తృప్తయ ఇతి॥ అన్యేన భుక్తమన్నం అన్యస్య తృప్త్యై జాయత ఇతి కృత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చేత్పిత్రాదిః తర్హి ప్రోషితాః శ్రమావహమన్నం న వహేయుః - గ్రామస్థేన కేనచిద్భుక్తమన్నం ప్రోషితస్య తృప్తిం దద్యాత్ - దద్యాచ్ఛ్రాద్ధమితి సమ్యక్పాఠః॥ ౨౯॥ జనశ్రద్ధేయమితి॥ తస్మాదేతద్యాగాదికం యుక్తిహీనం ప్రాకృతజనశ్రద్ధేయమిత్యవగమ్యాత్రోపేక్షా శ్రేయసే॥ ౩౦॥ నన్వపౌరుషేయత్వాద్వేదవాక్యం ప్రమాణం అతస్తదుక్తం యజ్ఞాద్యేవానుష్ఠేయం - నతు త్వదుక్తమిత్యాశం

మితీరయన్। మాయామోహస్సదైతేయాన్ ధర్మమత్యాజయద్ద్విజ॥ ౨౦॥ నానాప్రకారవచనం
స తేషాం యుక్తియోజితమ్। తథా తథావదద్ధర్మం తత్యజుస్తే యథా యథా॥ ౨౧॥ తేప్యన్యేషాం తథై
వోచురన్యైరన్యే తథోదితాః। మైత్రేయ తత్యజుర్ధర్మం వేదస్మృత్యుదితం పరమ్॥ ౨౨॥ అన్యాన
ప్యన్యపాషండప్రకారైర్బహుభిర్ద్విజ। దైతేయాన్ మోహయామాస మాయామోహోతిమో
హకృత్॥ ౨౩॥ అల్పేనైవ హి కాలేన మాయామోహేన తేసురాః। మోహితాస్తత్యజుస్సర్వాం త్ర
యీమార్గాశ్రితాం కథామ్॥ ౨౪॥ కేచిద్వినిందాం వేదానాం దేవానామపరే ద్విజ। యజ్ఞకర్మకలా
పస్య తథాన్యే చ ద్విజన్మనామ్॥ ౨౫॥ నైతద్యుక్తిసహం వాక్యం హింసా ధర్మాయ చేష్యతే। హవీంష్య
నలదగ్ధాని ఫలాయేత్యర్భకోదితమ్॥ ౨౬॥ యజ్ఞైరనేకైర్దేవత్వమవాప్యేంద్రేణ భుజ్యతే। శమ్యా
ది యది చేత్కాష్ఠం తద్వరం పత్రభుక్పశుః॥ ౨౭॥ నిహతస్య పశోర్యజ్ఞే స్వర్గప్రాప్తిర్యదీష్యతే।
స్వపితా యజమానేన కిన్ను తస్మాన్న హన్యతే॥ ౨౮॥ తృప్తయే జాయతే పుంసో భుక్తమన్యేన చేత్తతః। ద
ద్యాచ్ఛ్రాద్ధం శ్రమాయాన్నం న వహేయుః ప్రవాసినః॥ ౨౯॥ జనశ్రద్ధేయమిత్యేతదవగమ్య తతోత్ర
వః। ఉపేక్షా శ్రేయసే వాక్యం రోచతాం యన్మయేరితమ్॥ ౩౦॥ నహ్యాప్తవాదా నభసో నిపతంతి మ

త్యాదిబుద్ధ్యై తేరావృత్తిర్జార్థనివర్తనార్థా॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ అన్యానితి॥ అన్యపాషండప్రకారైర్లోకాయతికాదిమతైర్న కేవలం త్రయీం తత్యజుః అపితు వేదాదీనాం చ నిందాం చక్రురితి శేషః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ నిందామేవ తద్విజృంభితామాహ - నైతదిత్యాదినా॥ నైతదితి॥ పరపీడాదిరూపా హింసా ధర్మాయ చేష్యత ఇతి తద్వాక్యం యుక్తిసహం న భవతీత్యర్థః - హింసా ధర్మాయ నేష్యత ఇతి పాఠే యుక్తిసహం నైతదిత్యత్ర హేతుః - యస్మాన్న హింస్యాత్సర్వాణి భూతానీతి నిషిద్ధ్యతే - హింసా ధర్మాయ నేష్యతే అతో హింసా ధర్మాయేత్యేతద్వాక్యం యుక్తిసహం న భవతీత్యర్థః॥ ౨౬॥ యజ్ఞైరితి॥ శమ్యాదిసమిద్రూపం కాష్ఠం అగ్నౌ హుతం చేదింద్రేణ భుజ్యతే - తద్వరం తర్హి తతోపి శ్రేష్ఠః పశుః ఛాగాదిః - తథా సౌ శమ్యాదికోమలం పత్రం భుజ్క్తే నతు సకంటకం జ్వలత్కాష్ఠమిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ తృప్తయ ఇతి॥ అన్యేన శ్రాద్ధభుక్తమన్నం అన్యస్య పుంసస్తృప్తయే జాయతే చేత్తతః ప్రవాసినశ్శ్రమైకఫలమన్నం న వహేయుః - కింతు తత్తృప్తయే గ్రామస్థితః పుత్రాదిః శ్రాద్ధం దద్యాత్॥ ౨౯॥ జనశ్రద్ధేయమితి॥ తతో యుక్తం కేవలం ప్రాకృతజనశ్రద్ధేయమేతద్యజ్ఞాది - అతోత్రయ్యుస్మాకముపేక్షైవ యుక్తా॥ ౩౦॥ నన్వపౌరుషేయేణ సత్యేన వేదేన విహితేర్థే కథముపేక్షా యుజ్యతే తత్రాహ॥ నహీతి॥ వేదానామాప్తవాక్యత్వమాపాద్యోచ్యతే - తథాహి - న తావద్వేదస్యాపౌరుషేయత్వం ఘటతే - స్వరవర్ణానుపూర్వ్యాదివిశిష్టం వాక్యం హి వేదః - న చ నిత్యత్వే సర్వగతత్వే చ వర్ణానాముచ్చారణాతిరిక్తమస్వరాదివ్యతిరేకేణ స్వతః క్రమాదిసంభవః - తస్మాదాప్తవాక్యం వేద ఇత్యంగీకర్తవ్యా

శ్చ వేదస్యాపౌరుషేయత్వమేవ నోపపన్నమిత్యాహ ॥ నహీతి ॥ ఆప్తవాదాః ప్రమాణవాక్యాని ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మచారీతి ॥ ఆశ్రమిత్వం బ్రహ్మచర్యాదిభిః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే ఆదిభరతస్తు నైష్ఠిక ఇతి తత్రైవ దర్శితః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥

హాసురాః । యుక్తిమద్వచనం గ్రాహ్యం మయాన్యైశ్చ భవద్విధైః ॥ ౩౧ ॥ మాయామోహేన తే దైత్యాః ప్రకారైర్బహుభిస్తథా । వ్యుత్థాపితా యథా నైషాం త్రయీం కశ్చిదరోచయత్ ॥ ౩౨ ॥ ఇత్థమున్మార్గయాతేషు తేషు దైత్యేషు తేఽమరాః । ఉద్యోగం పరమం కృత్వా యుద్ధాయ సముపస్థితాః ॥ ౩౩ ॥ తతో దేవాసురం యుద్ధం పునరేవాభవద్ద్విజ । హతాశ్చ తేఽసురా దేవైః సన్మార్గపరిపంథినః ॥ ౩౪ ॥ స్వధర్మకవచం తేషామభూద్యః ప్రథమం ద్విజ । తేన రక్షాభవత్పూర్వం నేశుర్నష్టే చ తత్ర తే ॥ ౩౫ ॥ తతో మైత్రేయ తన్మార్గవర్తినో యేఽభవన్ జనాః । నగ్నాస్తైస్తైర్యతస్త్యక్తం త్రయీసంవరణం యథా ॥ కృతాశ్చ తేఽసురా దేవైర్నానా వేదవినిందకాః ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థస్తథాశ్రమీ । పరివ్రాడ్వా చతుర్థోఽత్ర పంచమో నోపపద్యతే ॥ ౩౭ ॥ యస్తు సంత్యజ్య గార్హస్థ్యం వానప్రస్థో న జాయతే । పరివ్రాడ్వాపి మైత్రేయ స నగ్నః పాపకృన్నరః ॥ ౩౮ ॥ నిత్యానాం కర్మణాం విప్ర యస్య హానిరహర్నిశమ్ । అకుర్వన్విహితం కర్మ శక్తః పతతి తద్దినే ॥ ౩౯ ॥ ప్రాయశ్చిత్తేన మహతా శుద్ధిమాప్నోత్యనాపది । పక్షం నిత్యక్రియాహానేః కర్తా మైత్రేయ మానవః ॥ ౪౦ ॥ సంవత్సరం క్రియాహానిర్యస్య పుంసోఽభిజాయతే । తస్యావలోకనాత్సూర్యో నిరీక్ష్యః సాధుభిః సదా ॥ ౪౧ ॥ స్పృష్టే స్నానం సచేలం స్యాచ్ఛుద్ధిహేతుర్మహామతే । పుంసో భవతి తస్యోక్తా న శుద్ధిః పాపకర్మణః ॥ ౪౨ ॥ దేవర్షిపితృభూతాని యస్య విప్రస్య వేశ్మని । ప్రయాంత్యనర్చితాన్యత్ర లోకే తస్మాన్న పాపకృత్ ॥ ౪౩ ॥ దేవాదినిశ్వాసహతం శరీరం యస్య వేశ్మ చ । న తేన సంకరం కుర్యాద్గృహాసనపరిచ్ఛదైః ॥ ౪౪ ॥ సంభాషణానుప్రశ్నాదిసహాస్యాం చైవ కుర్వతః । జాయతే తుల్యతా పుంసస్తేనైవ ద్విజ వత్సరమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథ భుంక్తే గృహే తస్య కరోత్యాస్యాం తథాసనే । శేతే వాప్యేకశయనే సద్యస్తత్సమో భవేత్ ॥ ౪౬ ॥ దేవతాపితృభూతాని తథానభ్యర్చ్య యోఽతిథీన్ । భుంక్తే స పాతకం భుంక్తే నిష్కృతిస్తస్య కీదృశీ ॥ ౪౭ ॥ బ్రాహ్మణాద్యాస్తు యే వర్ణాః స్వధర్మాదన్యతోముఖమ్ । యాంతి తే నగ్నసంజ్ఞాం తు హీనకర్మస్వవస్థితాః ॥ ౪౮ ॥ చతుర్ణాం యత్ర వర్ణానాం మైత్రేయాత్యంతసంకరః । తత్రాస్యా సాధువృత్తీనాముపఘాతాయ జాయతే ॥ ౪౯ ॥ అనభ్యర్చ్య ఋషీన్ దేవాన్ పితృభూతాతిథీంస్తథా । యో భుంక్తే తస్య సల్లాపాత్ పతంతి నరకే నరాః ॥ ౫౦ ॥ తస్మాదేతాన్నరో నగ్నాంస్త్రయీసంత్యాగదూషితాన్ । సర్వదా వర్జయేత్ప్రాజ్ఞ ఆలాపస్పర్శనాదిషు ॥ ౫౧ ॥ శ్రద్ధావద్భిః కృతం యత్నాద్దేవాన్ పితృపితామహాన్ । న ప్రీణయతి తచ్ఛ్రాద్ధం యద్యేభిరవలోకితమ్ ॥ ౫౨ ॥ శ్రూయతే చ పురా రాజా ఖ్యాతః శతధ

ఆప్తవాదాశ్చాకస్మాదాకాశాన్న నిపతంతి- కింతు ఆప్తైః ప్రయుక్తా ఏవ నిపతంతి - అతః పౌరుషేయత్వే అస్మదాగమానాం వేదానాంచ సమానే యుక్తిమద్వచనం ప్రమాణీకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ సంభాషణేతి ॥ వత్సరం తేన సహాస్యాం కుర్వతాం తత్సామ్యం జాయతే ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ పాషండాలాపదోషం దర్శయితుమితిహాసమాహ - శ్రూయతే చేత్యాది.

౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ స్మర్యతామితి॥ చా
టుప్రీతిచేష్టాస్మర్యతామితి॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ నిర్విణ్ణచిత్తఇతి॥ మరుప్రపతనంగిరితటాత్పాతః ॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥

సుభ్రూవి। పత్నీచతస్యశైబ్యాభూత్పతిధర్మపరాయణా॥౫౩॥ పతివ్రతామహాభాగాసత్యశౌచదయా
న్వితా। సర్వలక్షణసంపన్నాసంపన్నావినయేనచ॥౫౪॥ సతురాజాతయాసార్ధందేవదేవంజనార్ద
నమ్। ఆరాధయామాసవిభుంపరమేణసమాధినా॥ ౫౫॥ హోమైర్జప్యైస్తథాదానైరుపవాసైశ్చ
భక్తితః। పూజాభిశ్చానుదివసంతన్మనానాన్యమానసః॥ ౫౬॥ ఏకదాతుసమంస్నాతౌతౌతుభార్యాప
తీజలే। భాగీరథ్యాస్సముత్తీర్ణౌకార్తిక్యాంసముపోషితౌ। పాషండినముపాయాంతంసంముఖంతా
వపశ్యతామ్॥ ౫౭ ॥ చాపాచార్యస్యతస్యాసౌసఖారాజ్ఞోమహాత్మనః। అతస్తద్గౌరవాత్తేనసఖాలాప
మథాకరోత్॥ ౫౮ ॥ నతుసావాగ్యతాదేవీతస్యపత్నీపతివ్రతా। ఉపోషితాస్మీతిరవింతస్మిన్దృష్టేద
దర్శహ॥ ౫౯॥ సమాగమ్యయథాన్యాయ్యందంపతీతౌయథావిధి। విష్ణోఃపూజాదికంసర్వంకృతవంతౌ
ద్విజోత్తమ॥ ౬౦ ॥ కాలేనగచ్ఛతారాజామమారాసౌసపత్నజిత్। అన్వారురోహసాదేవీచితాస్థం
భూపతింపతిమ్॥౬౧॥ సతుతేనాపచారేణశ్వాజజ్ఞేవసుధాపతిః। ఉపోషితేనపాషండసల్లాపోయత్కృ
తోభవేత్॥ ౬౨॥ సాపిజాతిస్మరాజజ్ఞేకాశీరాజసుతాశుభా। సర్వవిజ్ఞానసంపూర్ణాసర్వలక్షణపూ
జితా॥ ౬౩ ॥ తాంపితాదాతుకామోభూద్వరాయవినివారితః। తయైవతన్వ్యావిరతోవివాహారంభ
తోనృపః॥ ౬౪ ॥ తతస్సాదివ్యయాదృష్ట్యాదృష్ట్వాశ్వానంనిజంపతిమ్। విదిశాఖ్యంపురంగత్వాతదవస్థం
దదర్శతమ్॥ ౬౫ ॥ తందృష్ట్వైవమహాభాగంశ్వానభూతంపతింతథా। దదౌతస్మైసదాహారంసత్కా
రప్రవణంశుభా॥ ౬౬ ॥ భుంజన్దత్తంతయాసోన్నమతిమృష్టమభీప్సితమ్। స్వజాతిలలితంకుర్వన్బ
హుచాటుచకారవై॥ ౬౭॥ అతీవవ్రీడితాబాలాకుర్వతాచాటుతేనసా। ప్రణామపూర్వమాహేదందయి
తంతంకుయోనిజమ్॥ ౬౮॥ స్మర్యతాంతన్మహారాజదాక్షిణ్యాల్లపితంత్వయా। యేనశ్వయోనిమాప
న్నోమమచాటుకరోభవాన్॥ ౬౯ ॥ పాషండినంసమాభాష్యతీర్థస్నానాదనంతరమ్। ప్రాప్తోసికు
త్సితాంయోనింకింనస్మరసితత్ప్రభో ॥ ౭౦ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తయైవంస్మారితేతస్మిన్పూర్వజాతికృతేత
దా। దధ్యౌచిరమథావాపనిర్వేదమతిదుర్లభమ్॥ ౭౧॥ నిర్విణ్ణచిత్తస్సతతోనిర్గత్యనగరాద్బహిః॥
మరుప్రపతనంకృత్వాసార్గాలీంయోనిమాగతః॥ ౭౨ ॥ సాపిద్వితీయేసంప్రాప్తేవీక్ష్యదివ్యేనచక్షు
షా। జ్ఞాత్వాసృగాలంతంద్రష్టుంయయౌకోలాహలంగిరిమ్ ॥ ౭౩ ॥ తత్రాపిదృష్ట్వాతంప్రాహసా
ర్గాలీంయోనిమాగతమ్। భర్తారమతిచార్వంగీతనయాపృథివీపతేః॥ ౭౪॥ పత్న్యువాచ॥ అపిస్మ
రసిరాజేంద్రశ్వయోనిస్థస్యయన్మయా। ప్రోక్తంతేపూర్వచరితంపాషండాలాపసంశ్రయమ్॥ ౭౫॥
పునస్తయోక్తస్సజ్ఞాత్వాసత్యంసత్యవతాంవరః। కాననేసనిరాహారస్తత్యాజస్వకళేబరమ్ ॥ ౭౬ ॥

యావత్సమాప్తిః॥౫౩॥౫౪॥౫౫॥౫౬॥౫౭॥౫౮॥౫౯॥౬౦॥౬౧॥౬౨॥౬౩॥౬౪॥౬౫॥౬౬॥ భుంజన్నితి॥ చాటుప్రీతిచేష్టా॥
౬౭॥౬౮॥౬౯॥౭౦॥౭౧॥నిర్విణ్ణచిత్తఇతి॥మరుప్రపతనం గిరితటాత్ ప్రపతనం - సార్గాలీంజంబుకసంబంధినీం॥ ౭౨॥

౭౫|౭౬| భూయ ఇతి|| వృకః వనశ్వా|౭౭| ౭౮| ౭౯| ౮౦| ౮౧| [illegible] || బలిః కరః- పుణ్యఫలమత్ ఉపహారపిండశ్చ| ౮౨| ౮౩| ౮౪| ౮౫| ౮౬| ౮౭| ౮౮| ౮౯| ౯౦|| ౯౧|| ౯౨| ౯౩|| తత ఇతి|| ఐంద్రాన్ లోకానతీత్య కామదుహాల్లోకానవాపేత్యన్వయః||౯౪|| స్వర్గేతి|| దాంపత్యం [illegible] పూర్వోక్తాం సంశుద్ధిం ప్రాప్య ఫలం స్వర్గాక్షయత్వం ప్రాప్తమిత్యన్వయః || ౯౫|| ౯౬|| ౯౭|| [illegible] || పాషండాన్ భోజయంతి తదన్నం భుంజత ఇతి పాషండభోజినః|| ౯౯ || ౧౦౦ || పాషండిన ఇతి|| [illegible] || శ్లో|| భ్రష్టః స్వధర్మాత్పాషండో

భూయస్తతో వృకో జజ్ఞే గత్వా తం నిర్జనే వనే। స్మారయామాస [illegible] పూర్వవృత్తమనిందితా॥౭౭॥ నత్వం వృకో మహాభాగ రాజా శతధనుర్భవాన్। శ్వా భూత్వా త్వం సృగాలోభూర్వృకత్వం సాంప్రతం గతః॥ ౭౮॥ స్మారితేన యదా త్యక్తస్తేనాత్మా గృధ్రతాం గతః। అపాపా సా పునశ్చైనం బోధయామాస మానినీ॥ ౭౯ ॥ నరేంద్ర స్మర్యతామాత్మా హ్యలం తే గృధ్రచేష్టయా। పాషండాలాపజాతోఽయం దోషో యద్గృధ్రతాం గతః॥ ౮౦॥ తతః కాకత్వమాపన్నం సమనంతరజన్మని। ఉవాచ తన్వీ భర్తారముపలభ్యాత్మయోగతః॥ ౮౧॥ అశేషభూభృతః పూర్వం వశ్యా యస్మై బలిం దదుః। స త్వం కాకత్వమాపన్నో జాతోఽద్య బలిభుక్ప్రభో॥ ౮౨॥ ఏవమేవ బకత్వేఽపి స్మారితస్స పురాతనమ్। తత్యాజ భూపతిః ప్రాణాన్మయూరత్వమవాప చ॥ ౮౩ ॥ మయూరత్వే తతస్సా వై చకారానుగతిం శుభా। దత్తైః ప్రతిక్షణం భోజ్యైః బాలా తజ్జాతిభోజనైః॥ ౮౪ ॥ తతస్తు జనకో రాజా వాజిమేధం మహాక్రతుమ్। చకార తస్యావభృథే స్నాపయామాస తం తదా॥ ౮౫ ॥ స్నాత్వా స్వయం చ తన్వంగీ స్మారయామాస తం పతిమ్। యథాసౌ శ్వసృగాలాద్యా యోనీర్జగ్రాహ పార్థివః॥ ౮౬ ॥ స్మృతజన్మక్రమస్సోఽథ తత్యాజ స్వకలేబరమ్। జజ్ఞే స జనకస్యైవ పుత్రోఽసౌ సుమహాత్మనః॥ ౮౭ ॥ తతస్సా పితరం తన్వీ వివాహార్థమచోదయత్। స చాపి కారయామాస తస్యా రాజా స్వయంవరమ్॥ ౮౮॥ స్వయంవరే కృతే సా తం సంప్రాప్తం పతిమాత్మనః। వరయామాస భూయోఽపి భర్తృభావేన భామినీ॥ ౮౯॥ బుభుజే చ తయా సార్థం స భోగాన్నృపనందనః। పితర్యుపరతే రాజ్యం విదేహేషు చకార సః॥ ౯౦ ॥ ఇయాజ యజ్ఞాన్సుబహూన్దదౌ దానాని చార్థినామ్। పుత్రానుత్పాదయామాస యుయుధే చ సహారిభిః॥ ౯౧ ॥ రాజ్యం భుక్త్వా యథాన్యాయ్యం పాలయిత్వా వసుంధరామ్। తత్యాజ స ప్రియాన్ప్రాణాన్సంగ్రామే ధర్మతో నృపః॥ ౯౨॥ తతశ్చితాస్థం తం భూయో భర్తారం సా శుభేక్షణా। అన్వారురోహ విధివద్యథాపూర్వం ముదాన్వితా॥ ౯౩॥ తతోఽవాప తయా సార్థం రాజపుత్ర్యా స పార్థివః। ఐంద్రానతీత్య వై లోకాఁల్లోకాన్కామదుహోఽక్షయాన్॥ ౯౪॥ స్వర్గాక్షయత్వమతులం దాంపత్యమతిదుర్లభమ్। ప్రాప్తం పుణ్యఫలం ప్రాప్య సంశుద్ధిం తాం ద్విజోత్తమ॥ ౯౫॥ ఏష పాషండసంభాషదోషః ప్రోక్తో మయా ద్విజ। తథాశ్వమేధావభృథస్నానమాహాత్మ్యమేవ చ ॥ ౯౬ ॥ తస్మాత్పాషండిభిః పాపైరాలాపస్పర్శనం త్యజేత్। విశేషతః క్రియాకాలే యజ్ఞాదౌ చాపి దీక్షితః ॥ ౯౭॥ క్రియాహానిర్గృహే యస్య మాసమేకం ప్రజాయతే। తస్యావలోకనాత్సూర్యం ప్రపశ్యేన్మతిమాన్నరః ॥ ౯౮ ॥ కింపునర్యైస్తు సంత్యక్తా త్రయీ సర్వాత్మనా ద్విజ। పాషండభోజిభిః పాపైర్వేదవాదవిరోధిభిః ॥ ౯౯ ॥ సహాలాపస్తు సంసర్గస్సహాస్యా చాతిపాపినీ। పాషండిభిర్దురాచారైస్తస్మాత్తాన్పరివర్జయేత్॥ ౧౦౦॥ పాషండినోవి

౭౩| ౭౪| ౭౫|| ౭౬| ౭౭| ౭౮| ౭౯| ౮౦ | ౮౧| ౮౨| ౮౩| ౮౪| ౮౫| ౮౬| ౮౭| ౮౮| ౮౯| ౯౦|| ౯౧|| ౯౨| ౯౩| ౯౪| ౯౫|| ౯౬| ౯౭| ౯౮|| కింపునరితి|| పాషండభోజిభిః పాషండాన్నభోజిభిః|| ౯౯| ౧౦౦ || పాషండిన ఇతి|| పాషండాదీనాం లక్షణం || శ్లో || భ్రష్టస్స్వధర్మాత్పాషండో వికర్మస్థో నిషిద్ధకృత్ । యస్స్వధర్మాత్

...కర్మస్థో నిషిద్ధకృత్ । యస్య ధర్మధ్వజో నిత్యం సురధ్వజ ఇవోచ్ఛ్రితః ॥ ధర్మధ్వజః దండకమండలాదిః ధర్మచిహ్నం ॥ శ్లో॥ ప్రచ్ఛన్నాని చ పాపాని బైడాలం నామ తద్వ్రతం ॥ తద్వ్రతం తస్య వ్రతం ॥ శ్లో॥ ప్రియం వక్తి పురోఽన్యత్ర విప్రియం కురుతే భృశం । వ్యక్తాపరాధచేష్టశ్చ శఠోఽయం కథితో బుధైః ॥ సందేహకృద్ధేతుభిర్యః సత్కర్మసు స హైతుకః । అర్వాగ్దృష్టిర్నైష్కృతికః స్వార్థసాధనతత్పరః ॥ శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవృత్తిరుదాహృత ఇతి॥ ౧౦౧ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ పుంసామితి ॥ మోఘాశినః దేవాతిథిపితృపూజానుపయుక్తాన్నభోజినః॥ ౧౦౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాన్ శఠాన్ । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ ౧౦౧

దూరతస్తైస్తు సంపర్కస్త్యాజ్యశ్చాప్యతిపాపిభిః । పాషండిభిర్దురాచారైస్తస్మాత్తాన్ పరివర్జయేత్ ॥ ౧౦౨ ॥ ఏతే నగ్నాస్తవాఖ్యాతా దృష్ట్వా శ్రాద్ధోపఘాతకాః । యేషాం సంభాషణాత్పుంసాం దినపుణ్యం ప్రణశ్యతి ॥ ౧౦౩ ॥ ఏతే పాషండినః పాపా న హ్యేతానాలపేద్బుధః । పుణ్యం నశ్యతి సంభాషాదేతేషాం తద్దినోద్భవమ్॥ ౧౦౪॥ పుంసాం జటాధరణమౌండ్యవతాం వృథైవ మోఘాశినామఖిలశౌచనిరాకృతానామ్ । తోయప్రదానపితృపిండబహిష్కృతానాం సంభాషణాదపి నరా నరకం ప్రయాంతి ॥ ౧౦౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

...యో నిత్యం సురధ్వజ ఇవోచ్ఛ్రితః । ప్రచ్ఛన్నాని చ పాపాని బైడాలం నామ తద్వ్రతమ్ ॥ తద్వాన్ బైడాలవ్రతికః ॥ ప్రియం వక్తి పురోఽన్యత్ర విప్రియం కురుతే భృశమ్ । వ్యక్తాపరాధచేష్టస్య శఠోఽయం కథితో బుధైః ॥ సందేహకృద్ధేతుభిర్యస్సత్కర్మసు స హైతుకః । అర్వాగ్దృష్టిర్నైష్కృతికః స్వార్థసాధనతత్పరః॥ శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవృత్తిరుదాహృత ఇతి॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ఏత ఇతి ॥ దృష్ట్వా శ్రాద్ధోపఘాతకా ఇతి చ పాఠః॥ ౧౦౩॥ ఏత ఇతి॥ న హ్యేతానాలపేత్ - ఏతైస్సంభాషణం న కుర్యాత్ ॥ ౧౦౪ ॥ ప్రస్తుతముపసంహరతి ॥ పుంసామితి ॥ వృథైవేతి విశేషణాదథర్వశిరః ప్రోక్తశ్రౌతపాశుపతవ్రతాద్యంగభూతజటాధారణమనుమన్యతే - మోఘాశినాం దేవతాతిథిపిత్రాదిపూజానుపయుక్తాన్నభోజినాం - అఖిలేన బాహ్యాభ్యంతరశౌచేన నిరాకృతానాం వర్జితానాం - తోయప్రదానాదిభ్యో బహిస్తత్స్వకీర్తిరిక్తమేవ కృతం కర్మ యేషాం ॥ ౧౦౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం -

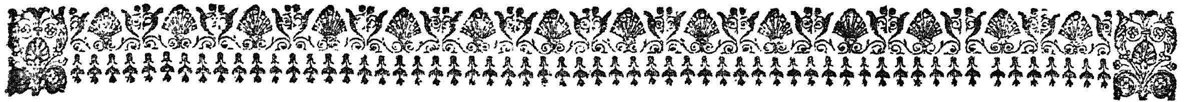
శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

తృతీయాంశస్సమాప్తః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - చతుర్థాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

శ్రీవిష్ణుచిత్తీయవ్యాఖ్యా.

తృతీయేంశే భగవతః స్థితిహేతుభూతమన్వాదిరూపభేదానామధికారభేద ఉక్తః - విశేషతశ్చ జగతః స్థితిహేతు వర్ణాశ్రమధర్మాః సదాచారశ్చోక్తః - చతుర్థాంశేతు తద్ధ్యాపకధార్మికసోమసూర్యోద్భవక్షత్రవంశస్తదనుచరితంచోచ్యతే॥ ౧॥ ౨॥ మైత్రేయేతి॥ వీరః ఉత్సాహీ - శూరః పరాభిభావీ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ బ్రహ్మణ ఇతి॥ అదితిర్హ్యజనిష్ట దక్షయా దుహితా తవ తాం దేవా అన్వజాయంతేత్యాది శ్రుతిసమ్మతత్వాత్ బ్రహ్మదక్షాదిక్రమ ఉక్తః - నతు బ్రహ్మమరీచ్యాదిః॥ ౬॥ ౭॥ ఇష్టించేతి॥ ఇక్ష్వాక్వాదిపుత్రోత్పత్తేః పూర్వమిష్టించకార - తస్మాత్ - ఇక్ష్వాక్వాద్యుత్పత్తేః ప్రాగిళాజన్మ॥ శ్లో॥ అకరోత్ పుత్రకామస్తు మనురిష్టిం ప్రజాపతిః। అనుత్పన్నేషు నవసు పుత్రే

మైత్రేయః॥ భగవన్ యన్నరైః కార్యం సాధుకర్మణ్యవస్థితైః। తన్మహ్యం గురుణాఖ్యాతం నిత్యనైమిత్తికాత్మకమ్॥ ౧॥ వర్ణధర్మాస్తథాఖ్యాతా ధర్మా యే చాశ్రమేషు వై। శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం వంశాన్ రాజ్ఞాం త్వం బ్రూహి మే గురో॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ గద్యం॥ మైత్రేయ శ్రూయతామయమనేకయజ్వవీరధీరశూరభూపాలాలంకృతో బ్రహ్మాదిర్మానవో వంశః॥ ౩॥ తస్య వంశస్యానుపూర్వీమశేషపాపప్రణాశనాయ మైత్రేయ తాం శృణు॥ ౪॥ సకలజగతామాదిరనాదిభూతస్స ఋగ్యజుస్సామాదిమయో భగవాన్ విష్ణుః - తస్య బ్రహ్మణో మూర్తం స్వరూపం హిరణ్యగర్భాఖ్యో బ్రహ్మాండభూతో భగవాన్ బ్రహ్మా వై ప్రాగ్బభూవ॥ ౫॥ బ్రహ్మణశ్చ దక్షిణాంగుష్ఠజన్మా దక్షః ప్రజాపతిః - దక్షస్యాప్యదితిః - అదితేర్వివస్వాన్ వివస్వతో మనుః॥ ౬॥ మనోరిక్ష్వాకునృగధృష్టశర్యాతినరిష్యంతనాభాగదిష్టకరూశపృషధ్రాఖ్యా నవపుత్రా బభూవుః॥ ౭॥ ఇష్టించ మిత్రావరుణయోర్మనుః పుత్రకామ

ఆత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీధరీయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఉక్తాస్తృతీయే మన్వాద్యా ధర్మాశ్చైవ ప్రకీర్తితాః। తద్ధర్మపాలనద్రాజవంశస్తుర్యే నిగద్యతే॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ఉక్తమనువదన్ రాజవంశం పృచ్ఛతి॥ భగవన్నిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ భగవన్నితి॥ గురుణా త్వయాఖ్యాతం॥ ౧॥ ౨॥ మైత్రేయేతి॥ శూరః పరాభిభావీ - వీరస్తూత్సాహీ॥ తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ బ్రహ్మాద్యం యో మనోర్వంశమహన్యహని సంస్మరేత్। తస్య వంశసముచ్ఛేదో న కదాచిద్భవిష్యతి॥ ౩॥ ౪॥ తస్యేత్యత ఆహ॥ సకలేతి॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ఇష్టించేతి॥ పుత్రోత్పత్తేః పూర్వమిష్టించకార - తదుక్తం వాయునా॥ శ్లో॥ అకరోత్ పుత్రకామస్తు మనురిష్టిం ప్రజా

ష్వేతేషు సవ్రతేతి వాయూక్తేః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨ ॥ జాతేచేతి॥ నకించిన్మయః కర్మకృత దేవాదిరూప తత్కృతజ్ఞాన సంకోచాదిరహితః ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬ ॥ పృషధ్ర ఇతి ॥ సూచీకటాహన్యాయేన అల్పత్వాత్ ప్రథమంపృషధ్రాదివంశోక్తిః బలంధనోత్పత్తేః పశ్చాన్నాభాగస్య వైశ్యత్వప్రాప్తిః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥

శ్చకార ॥ ౮ ॥ తత్రాపహ్నుతే హోతురపచారాదిళా నామ కన్యా బభూవ॥ ౯॥ సైవ చ మిత్రావరుణయోః ప్రసాదాత్సుద్యుమ్నో నామ మనోః పుత్రో మైత్రేయాసీత్ ॥ ౧౦ ॥ పునశ్చేశ్వరకోపాత్ స్త్రీసతీ సోమసూనోర్బుధస్యాశ్రమసమీపే బభ్రామ॥ ౧౧॥ సానురాగశ్చ తస్యాం బుధః పురూరవసమాత్మజముత్పాదయామాస ॥ ౧౨ ॥ జాతే చ తస్మిన్నమిత తేజోభిః పరమఋషిభిః ఇష్టిమయః ఋఙ్మయో యజుర్మయస్సామమయోఽథర్వణమయః సర్వమయో మనోమయో జ్ఞానమయో విజ్ఞానమయోఽన్నమయోఽమృతమయో భగవాన్ యజ్ఞపురుషస్వరూపీ సుద్యుమ్నస్య పుంస్త్వమభిలషద్భిర్యథావదిష్టస్తత్ప్రసాదాదిళా పునరపి సుద్యుమ్నోఽభవత్॥ ౧౩ ॥ తస్యాప్యుత్కలగయవినతాన స్త్రయః పుత్రా బభూవుః॥ ౧౪॥ సుద్యుమ్నస్తు స్త్రీపూర్వత్వాత్ రాజ్యభాగం న లేభే॥ ౧౫ ॥ తత్పిత్రా తు వసిష్ఠవచనాత్ప్రతిష్ఠానం నామ నగరం సుద్యుమ్నాయ దత్తం తచ్చాసౌ పురూరవసే ప్రాదాత్॥ ౧౬॥ పృషధ్రస్తు మనుపుత్రో గురుగోవధాత్ శూద్రత్వమగమత్॥ ౧౭॥ కరూశాత్కారూశాః క్షత్రియా మహాబలపరాక్రమా బభూవుః॥ ౧౮॥ దిష్టపుత్రస్తు నాభాగో వైశ్యతామగమత్ । తస్మాద్బలంధనః పుత్రోఽభూత్ ॥౧౯॥ బలంధనాద్వత్సప్రీతిరుదారకీర్తిః॥౨౦॥ వత్సప్రీతేః ప్రాంశురభవత్॥౨౧॥ ప్రజాపతిశ్చ ప్రాంశోరేకోఽభవత్॥ ౨౨॥ తతశ్చ ఖనిమిత్రః॥ ౨౩॥ తస్మాచ్చక్షుపః॥ ౨౪॥ చక్షుపాచ్చాతిబలపరాక్రమో వింశోఽభవత్॥ ౨౫॥ తతో వివింశకః॥ ౨౬॥ తస్మాచ్చ ఖనినేత్రః॥ ౨౭॥ తతశ్చాతివిభూతిః॥ ౨౮॥ అతివిభూతేరతిబలపరాక్రమః కరంధమః పుత్రోఽభవత్॥౨౯॥ తస్మాదప్యవిక్షిత్॥ ౩౦॥

పతిః। అనుత్పన్నేషు నవసు పుత్రేష్వితేషు సవ్రతేతి॥ ౮॥ తత్ర తు ప్రథమం స్త్రీత్వేనోత్పన్నత్వాత్ - జ్యేష్ఠోఽపి సుద్యుమ్నో రాజ్యార్హో నాభూదితి దర్శయన్నాహ - తత్రేత్యాదినా రాజ్యభాగం న లేభ ఇత్యంతేన॥ తత్రేతి॥ తత్ర తస్మిన్ కర్మణి మనుపత్న్యా కన్యార్థం ప్రార్థితస్య హోతురపచారాత్ కన్యాపత్యసంకల్పాదపహ్నుతే వికలే జాతే కన్యాభూత్ ॥ శ్లో॥ తత్ర శ్రద్ధా మనోః పత్నీ హోతారం సమయాచత । దుహిత్రర్థముపాగమ్య ప్రణిపత్య పయోవ్రతా ॥ తేన హోత్రపచారేణ కన్యేళా నామ సాభవదితి శుకోక్తేః॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ పునశ్చేతి॥ ఈశ్వరకోపాదితి ॥ కదాచిదిలావృతవనే రమణీయే భవేన సహ రహసి రమమాణా భవానీ భవం ద్రష్టుమాగతాన్ మునీనాలక్ష్య కుపితా సతీ కస్మింశ్చిన్నికుంజే సలజ్జమలీయత - అథ తే మునయో రతిప్రసంగం దృష్ట్వా సహసా నిర్గతేషు భవో భవానీమనునయన్ కోపాచ్ఛాపమదాత్ ఇతః పరమత్రయః పుమాన్ ప్రవేక్ష్యతి స స్త్రీ భవిష్యతీతి - ఏవం స్థితే కదాచిన్మృగయాసక్తస్సుద్యుమ్నస్తదజానన్ తత్ర ప్రవిష్టస్స్త్రీ బభూవ - తదేళా పునశ్చ స్త్రీసతీ బుధస్యాశ్రమే బభ్రామ॥ ౧౧॥ సానురాగ ఇతి॥ సానురాగశ్చ తస్యాం బుధః పురూరవసమాత్మజముత్పాదయామాసేతి వదతా సూర్యవంశే సోమవంశప్రవేశో దర్శితః॥ ౧౨॥ జాతేచేతి ॥ సమాయామవశాదృగాదిమయః వస్తుతస్తు నకించిన్మయః॥ ౧౩॥ ౧౪ ॥ సుద్యుమ్న ఇతి ॥ స్త్రీపూర్వత్వాత్ - పూర్వం స్త్రీత్వాదిత్యర్థః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ రాజ్యభాగం న లేభ ఇత్యాహ॥ పృషధ్రస్త్వితి ॥ వసిష్ఠేన గోపాలనే నియుక్తః పృషధ్రో రాత్రౌ గోవ్రజే శార్దూలం ప్రవిష్టం జిఘాంసుః ప్రమాదాద్గాం జఘాన - తతశ్చ తేన గురుణా శూద్రో భవేతి శప్తశ్శూద్రతామవాప॥ ౧౭ ॥ అల్పాతిక్రమే సుకరత్వాత్ - కరూశాదీనాం వంశానాహ - కరూశాదిత్యాదినా॥౧౮॥ దిష్టపుత్ర ఇతి॥ బలంధనజన్మానంతరం నాభాగః కర్మణా వైశ్యతామగాత్ - అతో బలంధనస్య తు క్షత్రియత్వం గతం॥౧౯॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥

౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨ ॥ అమాద్యదితి ॥ పరివేష్టారః భోజయితారః॥ ౩౩ ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦ ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫ ॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦ ॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ స ఇతి ॥ బ్రహ్మలోకంజగామేతి బ్రహ్మలోకస్సత్యలోకః నతు మేరుస్థః - యతో రైవతే బ్రహ్మణోఽంతికే స్థిత్యైవ మేరుస్థో బ్రహ్మా దేవైస్సహోష్టావింశద్వాపరగాంతే కృష్ణావతారార్థం క్షీరోదమగమదితి పంచమాంశే వక్ష్యతి- అతః సత్యలోకస్థ హిరణ్యగర్భాంశోఽస్యో బ్రహ్మా మేరుస్థ ఇతి నవిరోధః॥ ౬౭॥ ౬౮॥ తచ్చేతి ॥ పరివృత్తయః పరివర్తాః - ఏతే దత్తిలాదిషు ద్రష్టవ్యాః- త్రిమార్గపరివర్తైరితి చిత్రదక్షిణవార్తికాఖ్యాః త్రిమార్గాః తద్విషయో కాలవిశేషయం త్రితగానక్రియాభ్యాం అ

అవిక్షితోఽప్యతిబలపరాక్రమః పుత్రో మరుత్తోనామాభవత్ । యస్యేమావద్యాపి శ్లోకౌ గీయేతే॥ ౩౧॥
మరుత్తస్య యథా యజ్ఞస్తథా కస్యాభవద్భువి । సర్వం హిరణ్మయం యస్య యజ్ఞవస్త్వతిశోభనమ్॥ ౩౨॥
అమాద్యదింద్రస్సోమేన దక్షిణాభిర్ద్విజాతయః । మరుతః పరివేష్టారః సదస్యాశ్చ దివౌకసః॥ ౩౩॥ స మరుత్తశ్చక్రవర్తీ నరిష్యంతనామానం పుత్రమవాప॥ ౩౪॥ తస్మాచ్చ దమః॥ ౩౫॥ దమస్య పుత్రో రాజవర్ధనో జజ్ఞే॥ ౩౬॥ రాజవర్ధనాత్ సువృద్ధిః॥ ౩౭॥ సువృద్ధేః కేవలః॥ ౩౮॥ కేవలాత్ సుధృతిరభూత్॥ ౩౯॥ తతశ్చ నరః॥ ౪౦॥ తస్మాచ్చంద్రః॥ ౪౧॥ తతః కేవలోఽభూత్॥ ౪౨॥ కేవలాద్బంధుమాన్॥ ౪౩॥ బంధుమతో వేగవాన్॥ ౪౪॥ వేగవతో బుధః॥ ౪౫॥ తతశ్చ తృణబిందుః॥ ౪౬॥ తస్యాప్యేకా కన్యా ఇలబిలా నామ॥ ౪౭॥ తంచాలంబుసా నామ వరాప్సరాస్తృణబిందుం భేజే॥ ౪౮ ॥ తస్యామప్యస్య విశాలో జజ్ఞే యః పురీం వైశాలీం నామ నిర్మమే॥ ౪౯ ॥ హేమచంద్రశ్చ విశాలస్య పుత్రోఽభవత్॥ ౫౦ ॥ తస్మాచ్చంద్రః॥ ౫౧॥ తత్తనయో ధూమ్రాక్షః॥ ౫౨॥ తస్యాపి సృంజయోఽభూత్॥ ౫౩ ॥ సృంజయాత్సహదేవః॥ ౫౪॥ తతశ్చ కృశాశ్వో నామ పుత్రోఽభూత్॥ ౫౫॥ సోమదత్తః కృశాశ్వాజ్జజ్ఞే యో దశాశ్వమేధానాజహార॥ ౫౬॥ తత్పుత్రో జనమేజయః॥ ౫౭॥ జనమేజయాత్సుమతిః॥ ౫౮ ॥ ఏతే వైశాలికా భూభృతః॥ ౫౯॥ శ్లోకోఽప్యత్ర గీయతే॥ ౬౦॥ తృణబిందోః ప్రసాదేన సర్వే వైశాలికా నృపాః । దీర్ఘాయుషో మహాత్మానో వీర్యవంతోఽతిధార్మికాః॥ ౬౧॥ శర్యాతేః కన్యా సుకన్యా నామాభవత్ । యాముపయేమే చ్యవనః॥ ౬౨॥ ఆనర్తనామా పరమధార్మికశ్శర్యాతిపుత్రోఽభూత్॥ ౬౩ ॥ ఆనర్తస్యాపి రేవత నామా పుత్రో జజ్ఞే । యోఽసావానర్తవిషయం బుభుజే । పురీం చ కుశస్థలీమధ్యువాస॥ ౬౪॥ రేవతస్యాపి రైవతః పుత్రః । కకుద్మీ నామ ధర్మాత్మా భ్రాతృశతస్య జ్యేష్ఠోఽభవత్॥ ౬౫॥ తస్య చ రేవతీ నామ కన్యాఽభవత్॥ ౬౬॥ స తామాదాయ కస్యేయమర్హతీతి భగవంతమబ్జయోనిం ప్రష్టుం బ్రహ్మలోకం జగామ॥ ౬౭॥ తావచ్చ బ్రహ్మణోఽంతికే హాహాహూహూసంజ్ఞాభ్యాం గంధర్వాభ్యామతితానం నామ దివ్యం గాంధర్వమగీయత॥ ౬౮॥ తచ్చ త్రిమార్గపరివృత్తైరనేకయుగపరివృత్తితిష్ఠన్నపి రైవతశ్శృ

౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అమాద్యదితి ॥ అమాద్యత్ సోమపానాదితృప్త్యా హృష్టోఽభూత్ ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨ ॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ తావదితి ॥ అతితానం గేయవిశేషః - యద్వా తానాని గీతగాననామాని - యథాహ ॥ శ్లో ॥ సప్తస్వరాస్త్రయో గ్రామా మూర్ఛనాస్త్వేకవింశతిః । తానాస్త్వేకోనపంచాశదిత్యేతత్స్వరమండలమితి ॥ దివ్యం దివిభవం గాంధారగ్రామోద్భవం ॥ శ్లో ॥ భూలోకాజ్జాయతే షడ్జో భువర్లోకాచ్చ మధ్యమః । స్వర్గాన్నాన్యత్ర గాంధారో నారదస్య మతం యథేతి॥ ౬౮॥ తచ్చేతి ॥ త్రిమార్గపరివర్తైః త్రయో మార్గా దత్తిలాది ప్రోక్తాః చిత్రా దక్షిణా ధాత్రీతి - ఏషాం పరివర్తైరావర్తనైః అనేకైషాం యుగానాం పరివృ

నేకయుగపరివృత్తిరితి కాలాధ్వనోరితి ద్వితీయా పరివృత్తిరితి చ పాఠః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ సాం ప్రతమితి॥ అష్టావింశతితమం చతుర్యుగం॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ నహీతి॥ స్వరూపం జ్ఞానానందాదిలక్షణం - స్వభావం - పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయత ఇత్యాద్యుక్తం ప్రభావం - సారః విశ్వధారణనియమనాదిక్షమం బలం॥ ౩౩॥ కలేతి॥ కలాముహూర్తేత్యనేన త్రిపాదస్యామృతం దివి - యత్ర పూర్వే సాధ్యాస్సంతి దేవాః - దివ్యం స్థానమజరమిత్యాది శ్రుతిస్మృతిసిద్ధస్య పరమపదస్యాకాలకాల్యత్వముచ్యతే - అజన్మనాశస్య కర్మనిమిత్తశరీరగ్రహణతద్వియోగరహితస్య - సదైకమూర్తేః సదైకరూపరూపస్య - సదైకమూర్తేరితి చ పాఠః - అనామరూపస్య కర్మకృతదేవాదినామరూపాస్పృష్టస్య॥ ౩౪॥ యస్యేతి॥ యస్మాచ్చ మధ్య ఇతి ప్రవృత్తసంహర్త్రోర్మధ్యే స్థితిహేతుభూతః పురుషః స్వయం పరస్మాద్యస్మాద్బ్రహ్మాదివత్ ప్రాదుర్భూతః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥

ణ్వన్ముహూర్తమివ మేనే॥ ౧౯॥ గీతావసానే భగవంతమబ్జయోనిం ప్రణమ్య రైవతః కన్యాయోగ్యం వరమపృచ్ఛత్॥ ౨౦॥ తం చాహ భగవాన్ కథయ యోఽభిమతస్తే వర ఇతి॥ ౨౧॥ పునశ్చ ప్రణమ్య భగవతే తస్మై యథాభిమతానాత్మనస్స వరాన్ కథయామాస క ఏషాం భగవతోఽభిమత ఇతి యస్మై కన్యాం ప్రయచ్ఛామీతి॥ ౨౨॥ తతః కించిదవనతశిరాః సస్మితం భగవానబ్జయోనిః ప్రాహ॥ ౨౩॥ య ఏతే భగవతోఽభిమతా నైతేషాం సాంప్రతమపత్యాపత్యసంతతిరప్యవనితలేఽస్తి॥ ౨౪॥ బహూని తవాత్ర తత్ గాంధర్వం శృణ్వతశ్చతుర్యుగాణ్యతీతాని॥ ౨౫॥ సాంప్రతం మహీతలేఽష్టావింశతితమమస్య మనోశ్చతుర్యుగమతీతప్రాయం వర్తతే॥ ౨౬॥ ఆసన్నో హి కలిః॥ ౨౭॥ అన్యస్మై కన్యారత్నమిదం భవతైకాకినా దేయమ్॥ ౨౮॥ భవతోఽపి పుత్రమిత్రమంత్రిభృత్యకళత్రబంధుబలకోశాదయస్సమస్తాః కాలేనైతేనాత్యంతమతీతాః॥ ౨౯॥ తతః పునరప్యుత్పన్నసాధ్వసస్స రాజా భగవంతం ప్రణమ్య పప్రచ్ఛ॥ ౩౦॥ భగవన్నేవమవస్థితే మయేయం కస్మై దేయేతి॥ ౩౧॥ తతస్స భగవాన్ కించిదవనమ్రకంధరః కృతాంజలిర్భూత్వా సర్వలోకగురురంభోజయోనిరాహ॥ ౩౨॥ బ్రహ్మోవాచ॥ న హ్యాదిమధ్యాంతమజస్య యస్య విద్మో వయం సర్వమయస్య ధాతుః। న చ స్వరూపం న పరం ప్రభావం న చైవ సారం పరమేశ్వరస్య॥ ౩౩॥ కలాముహూర్తాదిమయశ్చ కాలో న యద్విభూతేః పరిణామహేతుః। అజన్మనాశస్య సమస్తమూర్తేరనామరూపస్య సనాతనస్య॥ ౩౪॥ యస్య ప్రసాదాదహమచ్యుతస్య భూతః ప్రజాసృష్టికరోఽంతకారీ। క్రోధాచ్చ రుద్రః స్థితిహేతుభూతో యస్మాచ్చ మధ్యే పురుషః పరస్మాత్॥ ౩౫॥ మద్రూపమాస్థాయ సృజత్యజో యః స్థితౌ చ యోఽసౌ పురుషస్వరూపీ। రుద్రస్వరూపేణ చ యోఽత్తి విశ్వం ధత్తే తథానంతవపుస్సమస్తమ్॥ ౩౬॥ శక్రాదిరూపీ పరిపాతి విశ్వమర్కేందురూపశ్చ తమో హినస్తి।

తిర్యథా భవతి - తథా అనేకయుగావృత్తిపర్యంతం తిష్ఠన్నపి తచ్ఛృణ్వన్ ముహూర్తమివ మేన ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ తత ఇతి॥ అవనతశిరాశ్చింతయావనమ్రముఖః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ సాంప్రతమితి॥ అస్యైవైవస్వతస్య మనోరష్టావింశతితమం యుగం గతప్రాయం॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఏకాకినా దేయమిత్యత్ర హేతుమాహ॥ భవతోఽపీతి॥ ౨౯॥ తత ఇతి॥ కన్యాయా వరాలాభాదుత్పన్నం సాధ్వసం యస్య సః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అత్ర శ్లోకాః॥ బ్రహ్మ॥ రామాయ కన్యాం దేహీతి వక్ష్యన్నాదౌ కనీయసే। వర్ణయసి కథం దేయేత్యాశంక్యాహ॥ న హ్యాదిమధ్యాంతమిత్యాదిదశభిః॥ నహీతి॥ యస్యేత్యాదియచ్ఛబ్దానాం స విష్ణుర్ధరిత్ర్యామవతీర్ణ ఇత్యనేనాన్వయః - న చైవ సారం బలం న విద్మః॥ ౩౩॥ కలేతి॥ యస్య విభూతేరవతారాదిరూపాయాః॥ ౩౪॥ యస్యేతి॥ యస్యాచ్యుతస్య ప్రసాదాత్ ప్రజాసృష్టిరూపాదహం బ్రహ్మా ప్రజాసృష్టికరో భూతః జాతోఽస్మి - యస్య చ - క్రోధాత్తమోవృష్టిరూపాత్ - రుద్రోఽంతకారీ - జాతః - యస్మాచ్చ మధ్యే స్థితః స్థితిహేతుభూతః పురుషో విష్ణ్వాఖ్యో జాతః॥ ౩౫॥ తదేవ కించిత్సృష్ట్యాదిభిః క్రియతే ఇత్యాహ॥ మద్రూపమితి॥ అనంతవపుశ్శేషమూర్తిః॥ ౩౬॥ శక్రేతి॥ పంచమహాభూతరూపేణ స్థితి

చేష్టామితి ॥ విశ్వస్థితిసంస్థితః విశ్వస్థిత్యై సంస్థితః - విష్టభ్యాహమిత్యాది॥ ౧౮॥ యస్సృజ్యత ఇతి ॥ సర్గకృద్భిః విశ్వాత్మనా ఆత్మనైవ సృజ్యత ఇత్యన్వయః - ఆత్మనేతి ప్రకృత్యాతృతీయా - విశ్వాత్మభూతః స్వయమేవ సృజ్యత ఇత్యర్థః - ఏవముత్తరతయోరపి - త్రయస్య సృజ్యాదేః స్రష్టా దేశ్చ పృథక్ పృథఙ్నయస్యాస్తి చేతిపాఠే ఏతదనాత్మకం నాస్తీత్యర్థః - నతదస్తి వినాయత్స్యాదితి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ కుశస్థలీతి ॥ కుశస్థలీతి పూర్వం వేలాస్థితా సతీ కుశస్థలీకృష్ణేన సముద్రాల్లబ్ధద్వాదశయోజనస్థలేన సహ ద్వారకీకృతా॥ ౨౧॥ తస్మా ఇతి ॥ మాయామనుజాయ సంకల్పభూత మనుజాయ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

పాకాయయోగ్నిత్వముపైతి లోకాన్ బిభర్తి పృథ్వీవపురవ్యయాత్మా॥ ౧౭॥ చేష్టాం కరోతి శ్వసనస్వరూపీ లోకస్య తృప్తిం చ జలాన్నరూపీ। దదాతి విశ్వస్థితిసంస్థితస్తు సర్వావకాశం చ నభస్స్వరూపీ॥ ౧౮॥ యస్సృజ్యతే సర్గకృదాత్మనైవ యః పాల్యతే పాలయితా చ దేవః। విశ్వాత్మనా సంహ్రియతేన్తకారీ పృథక్త్రయస్యాస్య చ యోవ్యయాత్మా॥ ౧౯॥ యస్మిన్ జగద్యో జగదేతదాద్యో యశ్చాశ్రితోస్మిన్ జగతి స్వయంభూః। స సర్వభూతప్రభవో ధరిత్ర్యాం స్వాంశేన విష్ణుర్నృప తేవతీర్ణః॥ ౨౦॥ కుశస్థలీ యా తవ భూప రమ్యా పురీ పురాభూదమరావతీవ। సా ద్వారకా సంప్రతి తత్ర చాస్తే స కేశవాంశో బలదేవనామా॥ ౨౧॥ తస్మై త్వమేనాం తనయాం నరేంద్ర ప్రయచ్ఛ మాయామనుజాయ జాయాం। శ్లాఘ్యో వరోసౌ తనయా తవేయం స్త్రీరత్నభూతా సదృశో హి యోగః॥ ౨౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతీరితోసౌ కమలోద్భవేన భువం సమాసాద్య పతిః ప్రజానాం। దదర్శ హ్రస్వాన్ పురుషానశేషానల్పౌజసః స్వల్పవివేకవీర్యాన్॥ ౨౩॥ కుశస్థలీం తాం చ పురీముపేత్య దృష్ట్వాన్యరూపాం ప్రదదౌ స కన్యాం। సీరాయుధాయ స్ఫటికాచలాభవక్షఃస్థలాయాతులధీర్నరేంద్రః॥ ౨౪॥ ఉచ్చైః ప్రమాణామితి తామవేత్య స్వలాంగలాగ్రేణ స తాలకేతుః। వినామయామాస తతశ్చ సాపి బభూవ సద్యో వనితా యథాన్యా॥ ౨౫॥ తాం రేవతీం రైవతభూపకన్యాం సీరాయుధోసౌ విధినోపయేమే। దత్వా చ కన్యాం స నృపో జగామ హిమాచలం వై తపసే ధృతాత్మా॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే చతుర్థాంశే-ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ యావచ్చ బ్రహ్మలోకాత్తు కకుద్మీ రైవతో నాభ్యేతి తావత్పుణ్యజనసంజ్ఞా రాక్షసాస్తామస్య పురీం కుశస్థలీం నిజఘ్నుః॥ ౧॥ తచ్చాస్య భ్రాతృశతం పుణ్యజనత్రాసాద్దిశో భేజే॥ ౨॥ తదన్వయాశ్చ క్షత్రియాస్సర్వదిక్ష్వభవన్॥ ౩॥ ధృష్టస్యాపి ధార్ష్టకం క్షత్రమభవత్॥ ౪॥ నాభాగస్యాత్మజో నా

హేతుత్వమాహ - పాకాయేతి సార్ధేన॥ ౧౭ ॥ ౧౮॥ స్రష్టృసృజ్యాది భేదమపనుదన్నాహ - య ఇత్యాది ద్వాభ్యాం॥ య ఇతి ॥ పృథక్త్రయస్యేతి స్రష్టృపాలకసంహర్తృరూపస్య సృజ్యాదిత్రయస్య యః పృథక్ శుద్ధచిద్రూపః - పృథఙ్నయస్యాస్తీతి పాఠే యస్మాత్పృథగన్యన్నాస్తీత్యర్థః విశ్వాత్మక ఇతి చ పాఠః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ఇతీతి॥ అల్పౌజసః స్వల్పసామర్థ్యాన్॥ ౨౩॥ కుశస్థలీమితి ॥ దృష్ట్వాన్యరూపామితి - కుశస్థలీ పూర్వం సముద్రవేలాయామాసీదిదానీం సముద్రస్యాంతస్స్వకృత్తద్వాదశయోజనభూమ్యా సహైకీకృత్య నానారత్నమయానేకభూమికవిచిత్రనవలక్షమహాప్రాసాద హైమస్ఫాటికానేకప్రాకార పారిజాతవనాదిభిః పరిశోభితా విశ్వకర్మనిర్మితా పూర్వరూపా॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థాంశే ప్రథమోధ్యాయః

తపసే జగామేత్యుక్తం - తత్ర హేతుమాహ ॥ యావచ్చేతి ॥ పాపిన ఏవ విరుద్ధలక్షణయా పుణ్యజనసంజ్ఞాః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ధృష్టస్యాపి ధార్ష్టకం క్షత్రమభవదితి చ పాఠః॥ ౪॥ నాభాగస్యేతి ॥ నభవస్యాత్మజో నాభాగసంజ్ఞో భవతి

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ఏతేక్షత్రప్రసూతా ఇతి॥ రథీతరాణాం ప్రవరాః వంశ్యాః కేనచిత్సంబంధేనాంగిరోగణప్రవిష్టత్వాత్ తత్రజత్వాచ్చ బ్రహ్మక్షత్రతాంగతాః- ఏతేషాంహి తపసైవ బ్రహ్మత్వం॥ యథా వాయుః॥ శ్లో॥ విశ్వామిత్రో నరపతిః మాంధాతా సంకృతిః కపిః। వాధ్ర్యశ్వః పురుకుత్సశ్చ భార్గ్యశ్వో గృత్సమదః ప్రభుః॥ ఆర్ష్టిషేణో జమీఢశ్చ భాగో గార్గ్యస్తథైవచ। కక్షీవాంశ్చ విరూపశ్చ ముద్గలో హారితస్తథా॥ రథీతరశ్చ కణ్వశ్చ విష్ణువృద్ధాదయో నృపాః। క్షత్రోపేతా ద్విజా హ్యేతే తపసా చ పరాంగతా ఇతి॥ ౧౦॥ క్షువత ఇతి॥ క్షువతః క్షుతం కుర్వతః ఇతి ఇక్ష్వాకునామ నిరుక్తిః క్షువత ఇతి చ పాఠః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥ ఇదంచాన్యత్తస్య పురంజయస్య కకుత్స్థ ఇతి నామ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ భోభో ఇతి॥ ప్ర

భాగసంజ్ఞోభవత్॥ ౫॥ తస్యాప్యంబరీషః॥ ౬॥ అంబరీషస్యాపి విరూపోభవత్॥ ౭॥ విరూపాత్పృషదశ్వో జజ్ఞే॥ ౮॥ తతశ్చ రథీతరః॥ ౯॥ అత్రాయం శ్లోకః॥ ఏతే క్షత్రప్రసూతా వై పునశ్చాంగిరసాస్స్మృతాః రథీతరాణాం ప్రవరాః క్షత్రోపేతా ద్విజాతయ ఇతి॥ ౧౦॥ క్షుతవతశ్చ మనోరిక్ష్వాకుర్ఘ్రాణతః పుత్రో జజ్ఞే॥ ౧౧॥ తస్య పుత్రశతప్రధానాః వికుక్షినిమిదండాఖ్యాస్త్రయః పుత్రాః॥ ౧౨॥ శకునిప్రముఖాః పంచాశత్పుత్రా ఉత్తరాపథరక్షితారో బభూవుః॥ ౧౩॥ చత్వారింశదష్టౌ చ దక్షిణాపథభూపాలాః॥ ౧౪॥ స చేక్ష్వాకురష్టకాయాముత్పాద్య శ్రాద్ధార్హం మాంసమానయేతి వికుక్షిమాజ్ఞాపయామాస॥ ౧౫॥ తథేతి గృహీతాజ్ఞో వనమభ్యేత్యానేకాన్మృగాన్ హత్వా శ్రాంతోతిక్షుత్పరీతో వికుక్షిరేకం శశమభక్షయత్। శేషంచ మాంసమానీయ పిత్రే నివేదయామాస॥ ౧౬॥ ఇక్ష్వాకుణా ఇక్ష్వాకుకులాచార్యస్తత్ప్రోక్షణాయ వసిష్ఠశ్చోదితః ప్రాహ తదలమనేనామేధ్యేనామిషేణ - దురాత్మనానేన త్వత్పుత్రేణైతన్మాంసముపహతం - యతోనేన శశోభక్షితః॥ ౧౭॥ తతశ్చాసౌ వికుక్షిర్గురుణైవముక్తః శశాదసంజ్ఞామవాప పిత్రా చ పరిత్యక్తః॥ ౧౮॥ పితర్యుపరతే చాసావఖిలామేతాం పృథివీం ధర్మతశ్శశాస॥ ౧౯॥ శశాదస్య పురంజయో నామ పుత్రోభవత్॥ ౨౦॥ తస్యేదంచాన్యత్॥ ౨౧॥ పురాహి త్రేతాయాం దైవాసురమతిభీషణం యుద్ధమాసీత్॥ ౨౨॥ తత్ర చాతిబలిభిరసురైరమరాః పరాజితాః తే భగవంతం విష్ణుమారాధయాంచక్రుః॥ ౨౩॥ ప్రసన్నశ్చ దేవానామనాదినిధనః సకలజగత్పరాయణో నారాయణః ప్రాహ॥ ౨౪॥ జ్ఞాతమేతన్మయా యుష్మాభిర్యదభిలషితం తదర్థమిదం శ్రూయతాం॥ ౨౫॥ పురంజయో నామ శశాదస్య రాజర్షేస్తనయః క్షత్రియప్రవరః తచ్ఛరీరే హమంశేన స్వయమేవావతీర్య తానశేషానసురాన్నిహనిష్యామి - తద్భవద్భిః పురంజయోసురవధార్థముద్యోజ్యః కార్యతామితి॥ ౨౬॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా ప్రణమ్య భగవంతం విష్ణుమమరాః పురంజయసకాశమాజగ్ముః- ఊచుశ్చైనం॥ ౨౭॥

చపాఠః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ అత్రాయం శ్లోకః॥ ఏతేక్షత్రప్రసూతా ఇతి॥ శ్లో॥ రథీతరస్యాప్రజస్య భార్యాయాం తంతవే ఋషిః। అంగిరాజనయామాస బ్రహ్మవర్చస్వినస్సుతానితి శుకోక్తేః॥ రథీతరస్య క్షేత్రే ఆంగిరసో వీర్యాజ్జాతత్వాత్తే రథీతరాణాం ప్రవరాః గోత్రజాస్సంతః పునశ్చాంగిరసాస్స్మృతాః - తత ఏతే క్షత్రోపేతా ద్విజాతయః॥ ౧౦॥ క్షుతవత ఇతి॥ క్షుతవతః క్షుతం కుర్వతః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ఇక్ష్వాకునామ వికుక్షేరేవ శశాదసంజ్ఞామవాపేతి వక్ష్యన్ కథామాహ॥ స చేక్ష్వాకురితి॥ ఉత్పాద్యేతి సిద్ధోపాదానం వినాస్వయం మృగాన్ హత్వేత్యర్థః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ పురంజయ ఏవ కకుత్స్థసంజ్ఞాం ప్రాప్త ఇతీతిహాసమాహ - ఇదంచేత్యాదినా సంజ్ఞామవాపేత్యంతేన॥ ఇదంచేతి॥ ఇదంచాన్యత్తస్య నామేతి శేషః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ప్రసన్న ఇతి॥ సకలమఖిలం జగదేక పరాయణం పరమయనం యస్య నారాయణస్య॥ ౨౪॥ ౨౫॥ పురంజయ ఇతి॥ సర్వాంతర్యామిత్వాదవతీర్య ప్రవిశ్యానుగత

యభంగః యాచ్ఞాభంగః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ ఏవమన్విచ్ఛితం అనుమతం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ యఇతి॥ ఏకవింశతిభిరిత్యేతత్సంఖ్యేయపరం॥ ౪౦॥ తస్యచేతి॥ విప్లుష్టాదగ్ధాః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ సుప్తానితి॥ నైవోత్థాపయామాసయుక్తత్వాత్ శ్రమకంఠత్వాన్నిద్రాభంగభయాద్వా॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ సఇతి॥ సచరాజామమార॥ ౫౮॥ జాతఇతి॥ కంధాస్యతీతి స్తనాభావాత్॥ ౫౯॥ యావత్స్వాయుర్ ఇతి॥ యావత్తావచ్ఛసాకల్యే॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥

భోభోః క్షత్రియవర్యాస్మాభిరభ్యర్థితేన భవతాస్మాకమరాతివధోద్యతానాం కర్తవ్యం సాహాయ్యమిచ్ఛామః। తద్భవతాస్మాకమభ్యాగతానాం ప్రణయభంగో న కార్య ఇత్యుక్తః పురంజయః ప్రాహ॥ ౨౮॥ త్రైలోక్యనాథో యోయం రాజా యుష్మాకమింద్రః శతక్రతుః - అస్య యద్యహం స్కంధాధిరూఢో యుష్మదరాతిభిస్సహ యోత్స్యే తదహం భవతాం సహాయస్స్యాం॥ ౨౯॥ ఇత్యాకర్ణ్య సమస్తదేవైరింద్రేణ చ బాఢమిత్యేవ సమన్విచ్ఛితం॥ ౩౦॥ తతశ్చ శతక్రతోర్వృషభరూపధారిణః కకుత్స్థితోతిసమన్వితో భగవతశ్చరాచరగురోరచ్యుతస్య తేజసాప్యాయితో దేవాసురసంగ్రామే సమస్తానేవాసురాన్నిజఘాన॥ ౩౧॥ యతశ్చ వృషభకకుత్స్థేన తేన రాజ్ఞా దైతేయబలం నిషూదితం తతస్స కకుత్స్థసంజ్ఞామవాప॥ ౩౨॥ కకుత్స్థస్యాప్యనేనాః పుత్రోభవత్॥ ౩౩॥ పృథురనేనసః॥ ౩౪॥ పృథోర్విష్టరాశ్వః॥ ౩౫॥ తస్యాపి చాంద్రో యువనాశ్వః॥ ౩౬॥ చాంద్రస్య తస్య యువనాశ్వస్య చ శాబస్తః యః పురీం శాబస్తీం నివేశయామాస॥ ౩౭॥ శాబస్తస్య బృహదశ్వః॥ ౩౮॥ తస్యాపి కువలయాశ్వః॥ ౩౯॥ యోసావుదంకస్య మహర్షేరపకారిణం ధుంధునామానమసురం వైష్ణవేన తేజసాప్యాయితః పుత్రసహస్రైరేకవింశతిభిః పరివృతో జఘాన। ధుంధుమారసంజ్ఞాం చావాప॥ ౪౦॥ తస్య చ సమస్తా ఏవ పుత్రాః ధుంధుముఖనిశ్వాసాగ్నినా విప్లుష్టా వినేశుః॥ ౪౧॥ దృఢాశ్వచంద్రాశ్వకపిలాశ్వాస్త్రయః కేవలమవశేషితాః॥ ౪౨॥ దృఢాశ్వాద్ధర్యశ్వః॥ ౪౩॥ తస్మాచ్చ నికుంభః॥ ౪౪॥ నికుంభస్యామితాశ్వః॥ ౪౫॥ తతశ్చ కృశాశ్వః॥ ౪౬॥ తస్మాచ్చ ప్రసేనజిత్॥ ౪౭॥ ప్రసేనజితో యువనాశ్వోభవత్॥ ౪౮॥ తస్య చాపుత్రస్యాతినిర్వేదాత్॥ ౪౮॥ తస్య చాపుత్రస్యాతినిర్వేదాత్ మునీనామాశ్రమమండలే నివసతః కృపాళుభిస్తైర్మునిభిరపత్యోత్పాదనాయేష్టిః కృతా॥ ౪౯॥ తస్యాం చ మధ్యరాత్రే నివృత్తాయాం మంత్రపూతజలపూర్ణం కలశం వేదిమధ్యే నివేశ్య తే మునయః సుషుపుః॥ ౫౦॥ సుప్తేషు చ తేష్వతీవ తృట్పరీతస్స భూపాలస్తమాశ్రమం వివేశ॥ ౫౧॥ సుప్తాంశ్చ తానృషీన్నైవోత్థాపయామాస॥ ౫౨॥ తతస్స కలశజలమపరిమేయమాహాత్మ్యం మంత్రపూతం పపౌ॥ ౫౩॥ ప్రబుద్ధాశ్చ ఋషయః పప్రచ్ఛుః కేనైతన్మంత్రపూతం వారిపీతం॥ ౫౪॥ అత్ర హి పీతే రాజ్ఞో యువనాశ్వస్య పత్నీ మహాబలపరాక్రమసంపన్నం పుత్రం జనయిష్యతీతి తద్వచనమాకర్ణ్య స రాజా అజ్ఞానతో మయా పీతమిత్యాహ॥ ౫౫॥ గర్భశ్చ యువనాశ్వస్యోదరే భవత్ క్రమేణ చ వవృధే॥ ౫౬॥ ప్రాప్తసమయశ్చ దక్షిణాంగుష్ఠేన కుక్షిమవనీపతేర్నిర్భిద్య నిశ్చక్రామ॥ ౫౭॥ న చ రాజా మమార॥ ౫౮॥ జాతో నామైష కంధాస్యతీతి తే మునయః ప్రోచుః॥ ౫౯॥ అథాగమ్య

ఇత్యర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ యఇతి॥ ఏకవింశతిపుత్రసహస్రైరిత్యర్థః॥ ౪౦॥ తస్యేతి॥ ప్లుష్టాః దగ్ధాస్సంతో మృతాః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ నికుంభస్యేతి॥ నికుంభాచ్చ భీతాశ్వ ఇతి చ పాఠః॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ తస్యామితి॥ నివృత్తాయాం సమాప్తాయాం॥ ౫౦॥ ౫౧॥ సుప్తానితి॥ సుప్తాంశ్చ తాన్నైవోత్థాపయామాస - గతాయాసం న ప్రబోధయేదితి నిషేధాత్॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ అత్రేతి॥ అత్రాస్మిన్ జలే పీతే సతి॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ జాతఇతి॥ కంధాస్యతీతి స్తనాభావాత్॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥

౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ అథేతి ॥ లలితం క్రీడితం॥ ౭౩॥ ౭౪॥ వయమితి ॥ నివేష్టుకామః ఉద్వోఢుకామః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ నివేష్టుకామ ఇతి ॥ ప్రణయం యాచ్ఞాం మా విభాఙ్క్షీః భగ్నం మా కృథాః॥ ౭౭॥ ౭౮॥ శతార్ధేతి॥ అతిదుఃఖాత్ప్రార్థనాభఙ్గభయరూపాద్బిభేమీతి యత్ తస్మాత్ కన్యాం ప్రయచ్ఛ॥ ౭౯॥ ఇతీతి॥ శాపతః శాపాత్ కారణాత్ తస్మాత్ మునేర్బిభ్యత్ ॥౮౦॥ నరేంద్రేతి॥ కింనలబ్ధా కింనలస్స్యకేకవర్ణేలుట్ నలబ్ధమితిపాఠే మయా కింనలబ్ధం

దేవరాజోబ్రవీత్ - మమాయం ధాస్యతీతి॥ ౬౦ ॥ తతో మాంధాతృనామా సోభవత్ వక్త్రే చాస్య ప్రదేశినీం దేవేంద్రేణ న్యస్తాం తాం పపౌ॥ ౬౧॥ తాంచాస్వాద్య స ఏకాహ్నా వివృద్ధిమాస్వాద్యాహ్నా వసవ్యవర్ధత॥ ౬౨ సతుమాంధాతా చక్రవర్తీ సప్తద్వీపాం మహీం బుభుజే॥ ౬౩॥ భవతి చాత్ర శ్లోకః॥ ౬౪ ॥ యావత్సూర్య ఉదేతిస్మ యావచ్చ ప్రతితిష్ఠతి । సర్వం తద్యౌవనాశ్వస్య మాంధాతుః క్షేత్రముచ్యతే॥ ౬౫॥ మాంధాతా శశబిందోర్దుహితరమిందుమతీముపయేమే॥ ౬౬ ॥ పురుకుత్సమంబరీషం ముచుకుందం చ తస్యాం పుత్రత్రయముత్పాదయామాస ॥ ౬౭ ॥ పంచాశద్దుహితరస్తస్యామేవ తస్య నృపతేర్బభూవుః॥ ౬౮ ॥ ఏతస్మిన్నంతరే బహ్వృచస్సౌభరిర్నామ ఋషిరంతర్జలే ద్వాదశాబ్దం కాలమువాస ॥ ౬౯ ॥ తత్ర చాంతర్జలే సంమదో నామాతిబహుప్రజోతిప్రమాణో మీనాధిపతిరాసీత్॥ ౭౦ ॥ తస్య పుత్రపౌత్రదౌహిత్రాః పృష్ఠతోగ్రతః పార్శ్వేతః పక్షపుచ్ఛశిరసాం చోపరి భ్రమంతస్తేనైవ సహాహర్నిశం అతినిర్వృతా రేమిరే ॥ ౭౧ ॥ స చాపత్యస్పర్శోపచీయమానహర్ష ప్రకర్షో బహుప్రకారం తస్య ఋషేః పశ్యతః స్వైః పుత్రపౌత్రదౌహిత్రాదిభిస్సహానుదినం సుతరాం రేమే॥ ౭౨॥ అథాంతర్జలావస్థితస్సౌభరిరేకాగ్రతాసమాధానమపహాయానుదినం తస్య మత్స్యస్యాత్మజపౌత్రదౌహిత్రాదిభిస్సహాతిరమణీయం లాలితమవేక్ష్యాచింతయత్ ॥ ౭౩॥ అహో ధన్యోయమీదృశమప్యనభిమతం యోన్యంతరమవాప్యైభిరాత్మజపౌత్రదౌహిత్రాదిభిస్సహ రమమాణోతీవాస్మాకం స్పృహాముత్పాదయతి॥ ౭౪ ॥ వయమప్యేవం పుత్రాదిభిస్సహ రమిష్యామ ఇత్యేవమభిసమీక్ష్య స తస్మాదంతర్జలాన్నిష్క్రమ్య సంతానాయ నివేష్టుకామః కన్యార్థం మాంధాతారం రాజానమగచ్ఛత్ ॥౭౫॥ ఆగమనశ్రవణసమనంతరం చోత్థాయ తేన రాజ్ఞా సమ్యగర్ఘ్యాదినా పూజితః కృతాసనపరిగ్రహః సౌభరిరువాచ రాజానం॥ ౭౬॥ సౌభరిః॥ నివేష్టుకామోస్మి నరేంద్ర కన్యాం ప్రయచ్ఛ మే మా ప్రణయం విభాఙ్క్షీః। న హ్యర్థినః కార్యవశాదుపేతాః కకుత్స్థవంశే విముఖాః ప్రయాంతి॥ ౭౭ ॥ అన్యేపి సంత్యేవ నృపాః పృథివ్యాం మాంధాత రేషాం తనయాః ప్రసూతాః। కింత్వర్థినామర్థితదానదీక్షాకృతవ్రతం శ్లాఘ్యమిదం కులం తే॥ ౭౮॥ శతార్ధసంఖ్యాస్తవ సంతి కన్యాస్తాసాం మమైకాం నృపతే ప్రయచ్ఛ । యత్ప్రార్థనాభఙ్గభయాద్బిభేమి తస్మాదహం రాజవరాతిదుఃఖాత్ ॥౭౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి ఋషివచనమాకర్ణ్య స రాజా జరాజర్జరితదేహం తమృషిమవలోక్య ప్రత్యాఖ్యానకాతరస్తస్మాచ్చ శాపతో బిభ్యత్ - కించిదధోముఖశ్చిరం దధ్యౌ॥ ౮౦ ॥

౬౩॥ ౬౪॥ యావదితి॥ యావదితి సాకల్యే యావచ్ఛబ్దః - మేరోస్సర్వతస్సూర్యోదయాస్తమయోపలక్షితం సర్వమపి మాంధాతృక్షేత్రమిత్యర్థః॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ మాంధాతృకన్యానాం వంశమత్యాశ్చర్యం వక్ష్యన్నాదౌ సౌభరిచరితమాహ - బహ్వృచ ఇత్యాదినా యావదుత్తరాధ్యాయః॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ అథేతి ॥ లాలితం క్రీడాసుఖం॥ ౭౩॥ ౭౪॥ వయమితి॥ నివేష్టుకామః ఉద్వోఢుకామః॥ ౭౫॥ ౭౬ ॥ నివేష్టుకామ ఇతి ॥ మే ప్రణయం మా విభాఙ్క్షీః మమ ప్రేమభఙ్గం మా కార్షీః॥ ౭౭॥ ౭౮॥ శతార్ధేతి॥ యద్యస్మాత్ప్రార్థనాభఙ్గభయరూపాత్ అతిదుఃఖాద్బిభేమి - తస్మాదవిచారయన్నేవ త్వం మహ్యం కాంచన కన్యాం ప్రయచ్ఛేత్యన్వయః॥ ౭౯॥ ౮౦॥ నరేంద్రేతి॥ యస్మై కస్మైచిత్త్వయా వశ్యం దేయా యా కన్యా తయైవ యద్యస్మాకం కృతార్థతా స్యాత్ - తర్హి త్వయా కిం న లబ్ధం తవాప్యస్మిన్నర్థే పూర్ణో మహాలాభ ఇత్యర్థః - లబ్ధేతి పాఠే తర్హి కిం న లబ్ధా కిం నామ న లభసే - సర్వే కామాస్త్వయా

కృతార్థోఽస్మీత్యర్థః॥ ౮౧॥ ౮౨॥ భగవన్నితి॥ భగవద్వాచా మనోరథానామగోచరవర్తినీ అత్యంతదుర్లభా కథమప్యేషా సంజాతా దైవాత్॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ మయేతి॥ ఛందే ఇచ్ఛాయాం పరిపంథానం ప్రాతికూల్యం ప్రమదాః ప్రమదో హర్షః॥ ౯౧॥ ౯౨॥ వృత ఇతి॥ కలిః కలహః॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥

సౌభరిరువాచ॥ శ్లో॥ నరేంద్ర కస్మాత్సముపైషి చింతామసహ్యముక్తం న మయాత్ర కించిత్। యావశ్యదేయా తనయా తయైవ కృతార్థతా నో యది కిం న లబ్ధమ్॥ ౮౧॥ అథ తస్య భగవతః శాపభీతః సప్రశ్రయస్తమువాచాసౌ రాజా॥ ౮౨॥ రాజా॥ భగవన్నస్మత్కులస్థితిరియం య ఏవ కన్యాభిరుచితోఽభిజనవాన్వరస్తస్మై కన్యా ప్రదీయతే- భవద్వాచా చాస్మన్మనోరథానామప్యగోచరవర్తినీ కథమప్యేషా సంజాతా - తదేవమవస్థితే న విద్మః కిం కుర్మ ఇత్యేతన్మయా చింత్యత ఇత్యభిహితే చ తేన భూభుజా మునిరచింతయత్॥ ౮౩॥ అయమన్యోఽస్మత్ప్రత్యాఖ్యానోపాయః - వృద్ధోఽయమనభిమతః స్త్రీణాం కిముత కన్యానామిత్యమునా సంచింత్యైతదభిహితం- ఏవమస్తు తథా కరిష్యామీతి సంచింత్య మాంధాతారమువాచ॥ ౮౪॥ యద్యేవం తదాదిశ్యతామస్మాకం ప్రవేశాయ కన్యాంతఃపురవర్షవరః - యది కన్యైవ కాచిన్మామభిలషతి తదాహం దారసంగ్రహం కరిష్యామి - అన్యథా చేత్తదలమస్మాకమేతేనాతీతకాలారంభేణేత్యుక్త్వా విరరామ॥ ౮౫॥ తతశ్చ మాంధాత్రా మునిశాపశంకితేన కన్యాంతఃపురవర్షవరః సమాజ్ఞప్తః॥ ౮౬॥ తేన సహ కన్యాంతఃపురం ప్రవిశన్నేవ భగవానఖిలసిద్ధగంధర్వేభ్యోఽతిశయేన కమనీయం రూపమకరోత్॥ ౮౭॥ ప్రవేశ్య చ తమృషిమంతఃపురవర్షవరస్తాః కన్యాః ప్రాహ॥ ౮౮॥ భవతీనాం జనయితా మహారాజస్సమాజ్ఞాపయతి॥ ౮౯॥ అయమస్మాన్ బ్రహ్మర్షిః కన్యార్థీ సమభ్యాగతః॥ ౯౦॥ మయా చాస్య ప్రతిజ్ఞాతం యద్యస్మత్కన్యా యా కాచిద్భగవంతం వరయతి తత్కన్యాచ్ఛందే నాహం పరిపంథానం కరిష్యామీత్యాకర్ణ్య సర్వా అపి తాః కన్యాః సానురాగాః సమన్మథాః కరేణవ ఇవేభయూథపతిం తమృషిమహమహమికయా వరయాంబభూవుః ఊచుశ్చ॥ ౯౧॥ శ్లో॥ అలం భగిన్యో హమిమం వృణోమి వృణోమ్యహం నైష తవానురూపః। మమైవ భర్తా విధినైష సృష్టః సృష్టాహమస్యోపశమం ప్రయాహి॥ ౯౨॥ వృతో మయాయం ప్రథమం మయాయం గృహం విశన్నేవ విహన్యసే కిమ్। మయా మయేతి క్షితిపాత్మజానాం తదర్థమత్యంతకలిర్బభూవ॥ ౯౩॥ యదా తు సర్వాభిరతీవహార్దాద్వృతస్స కన్యాభిరనింద్యకీర్తిః। తదా స కన్యాధికృతో నృపాయ యథావదాచష్ట వినమ్రమూర్తిః॥ ౯౪॥ శ్రీపరాశరః॥ తదవగమ్య కిమేతత్కథమేతత్కిం కరోమి కిం మయాభిహితమిత్యాకులమతిరనిచ్ఛన్నపి కథమపి రాజానుమేనే॥ ౯౫॥ కృతానురూపవివాహశ్చ మహర్షిస్సకలా ఏవ తాః కన్యాస్స్వమాశ్రమమనయత్॥

లబ్ధాపవేత్యర్థః॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ యదీతి॥ వర్షవరః షండః కన్యారక్షీ వర్షధర ఇతి చ పాఠః॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ మయేతి॥ తర్హి కన్యాయాశ్ఛందే ఇచ్ఛాయాం సత్యాం- నాహం పరిపంథానం ప్రాతికూల్యం కరిష్యామీత్యేవమాదిగ్రంథేష్వితిశబ్దః కాకాక్షివదుభయతోఽన్వేతవ్యః॥ ౯౧॥ అహంపూర్వమహంపూర్వమితి సంరంభక్రియయా అహమితి వార్తా మే వా హ- అలంభగిన్య ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౯౨॥ వృత ఇతి॥ కిం విహన్యసే కిమితి విఘాతం కరిష్యసీత్యర్థః- యద్వా మయా కిమితి విహన్యసే హనిష్యస ఇతి పరుషోక్తిః- కలిః కలహః॥ ౯౩॥ యదేతి॥ అతీవహార్దాత్ స్నేహాత్॥ ౯౪॥ ౯౫

౯౬॥ తత్రేతి॥ శిల్పకల్పః శిల్పిశాస్త్రం॥ ౯౭॥ ౯౮॥ తతశ్చేతి॥ నందనమహానిధిః నందనాఖ్యో నిధివిశేషః - నిధీనాం శేవధిభేదాః పద్మశంఖాదయో నిధయః। మహాపద్మశ్చ పద్మశ్చ శంఖో మకరకచ్ఛపౌ। ముకుందనందనీలాశ్చ వర్చశ్చేతి నిధయో నవ॥ ఇతి వైజయంతీ॥ ౯౯॥ తత ఇతి॥ అనుగతాః అనుచరాః॥ ౧౦౦॥ ౧౦౧॥ ప్రవిశ్య చేతి॥ ప్రవృత్తేన స్నేహేన నయనయోరంబుగర్భో యస్య స తథోక్తః॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥

౯౬॥ తత్ర చాశేషశిల్పకల్పప్రణేతారం ధాతారమివాన్యం విశ్వకర్మాణమాహూయ సకలకన్యకానామేకైకస్యాః ప్రోత్ఫుల్లపంకజాః కూజత్కలహంసకారండవాదివిహంగమాభిరామజలాశయాః సోపవనాః సోపధానాః సావకాశాః సాధుశయ్యాపరిచ్ఛదాః ప్రాసాదాః క్రియంతామిత్యాదిదేశ॥ ౯౭॥ తచ్చ తథైవానుష్ఠితమశేషశిల్పవిశేషాచార్యస్త్వష్టా దర్శితవాన్॥ ౯౮॥ తతశ్చ పరమర్షిణా సౌభరిణాజ్ఞప్తస్తేషు గృహేష్వనపాయీ నందనమహానిధిరాసాంచక్రే॥ ౯౯॥ తతోఽనవరతభక్ష్యభోజ్యలేహ్యాద్యుపభోగైరాగతానుగతభృత్యాదీనహర్నిశమశేషగృహేషు తాః క్షితీశదుహితరో భోజయామాసుః॥ ౧౦౦॥ ఏకదా తు దుహితృస్నేహాకృష్టహృదయః స మహీపతిః కిమతిదుఃఖితాస్తా ఉత సుఖితా వేతి విచింత్య తస్య మహర్షేరాశ్రమసమీపముపేత్య స్ఫురదంశుమాలాం స్ఫటికమణిమయప్రాసాదమాలామతిరమ్యోపవనజలాశయాం దదర్శ॥ ౧౦౧॥ ప్రవిశ్య చైకం ప్రాసాదమాత్మజాం పరిష్వజ్య కృతాసనపరిగ్రహః ప్రవృత్తస్నేహనయనాంబుగర్భోఽబ్రవీత్॥ ౧౦౨॥ అయి పుత్రి భవత్యాః సుఖముత కించిదసుఖమపి తే మహర్షిః స్నేహవానుత న సంస్మర్యతేఽస్మద్గృహవాస ఇత్యుక్తా తత్తనయా పితరమాహ॥ ౧౦౩॥ తాతాతిరమణీయోఽత్ర ప్రాసాదోఽతిమనోజ్ఞముపవనమతికలవాక్యవిహంగాభిరుతాః ప్రోత్ఫుల్లపద్మాకరజలాశయా మనోఽనుకూలభక్ష్యభోజ్యానులేపనవస్త్రభూషణాదిభోగో మృదూని శయనాని సర్వసంపత్సమవేతమేతద్గార్హస్థ్యం॥ ౧౦౪॥ తథాపి కేన వా జన్మభూమిర్న స్మర్యతే॥ ౧౦౫॥ త్వత్ప్రసాదాదిదమశేషమతిశోభనం॥ ౧౦౬॥ కింత్వేకం మమైతద్దుఃఖకారణం - యదస్మద్గృహాన్మహర్షిరయమస్మద్భర్తా న నిష్క్రామతి - మమైవ కేవలమయమతిప్రీత్యా సమీపపరివర్తీ నాన్యాసామస్మద్భగినీనాం॥ ౧౦౭॥ ఏవం చ మమ సోదర్యో దుఃఖితా ఇత్యేవమతిదుఃఖకారణమిత్యుక్తస్తయా ద్వితీయం ప్రాసాదముపేత్య తనయాం పరిష్వజ్యోపవిష్టస్తథైవ పృష్టవాన్॥ ౧౦౮॥ తయాపి సర్వమేవ ప్రాసాదాద్యుపభోగసుఖం భృశమాఖ్యాతం మమైవ కేవలమతిప్రీత్యా భర్తా పార్శ్వపరివర్తీ నాన్యాసామస్మద్భగినీనామిత్యేవమాది శ్రుత్వా సమస్తప్రాసాదేషు రాజా ప్రవిశ్య తనయాస్తథైవాపృచ్ఛత్॥ ౧౦౯॥ సర్వాభిశ్చ తాభిస్తథైవాభిహితః పరితోషవిస్మయనిర్భరవివశహృదయో భగవంతం సౌభరిమేకాంతావస్థితముపేత్య కృతపూజోఽబ్రవీత్॥ ౧౧౦॥ దృష్టస్తే భగవన్సుమహానేష సిద్ధిప్రభావః - నైవంవిధమన్యస్య కస్యచిదస్మాభిర్విభూతిభిర్విలసితముపలక్షితం - కియదేతద్భగవతస్తపసః ఫలమిత్యభిపూజ్య తమృషిం తత్రైవ తేన ఋషివర్యేణ సహ కంచిత్కాలమభిమతోపభోగాన్ బుభుజే స్వపురం

౯౬॥ తత్రేతి॥ కూజద్భిః కలహంసాదివిహంగమైః అభిరామా జలాశయా యాసు తాః - ఉపధానైః సహితాః సోపధానాః. ఉపబర్హణసహితాః సాధుశయ్యాశ్చ పరిచ్ఛదాః ఉపకరణపరివారసహితాః ప్రాసాదాశ్చ క్రియంతామిత్యాదిష్టవాన్॥ ౯౭॥ తచ్చేతి॥ తచ్చ తథైవానుష్ఠితం దర్శితవాన్॥ ౯౮॥ తతశ్చేతి॥ ఆసాంచక్రే ఆసాంచకార॥ ౯౯॥ ౧౦౦॥ ఏకదేతి॥ స్ఫురంత్యంశుమాలా యస్యాః సా తాం॥ ౧౦౧॥ ప్రవిశ్యేతి॥ ప్రవృత్తేన స్నేహేన నయనే అంబుగర్భే యస్య - నయనయోరంబుగర్భ ఇతి వా సాంబుగర్భనయన ఇత్యేవార్థః॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯॥ సర్వాభిరితి॥ పరితోషవిస్మయాభ్యాం నిర్భరేణ వివశం హృదయం యస్య సః - కృతా పూజా యేన సః॥ ౧౧౦॥ పూజామే

౧౧౨॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ పద్భ్యామితి॥ ప్రసూతాః జాతాపత్యాః॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯॥ స ఇతి॥ లిప్సాలబ్ధుమిచ్ఛా॥ ౧౨౦॥ ౧౨౧॥ సుతేతి॥ తేషాంస్వపరిగ్రహేణ - తేషాంస్వం పుత్రపౌత్రాది - తత్పరిగ్రహేణ - విస్తారమేష్యతీత్యన్వయః॥ ౧౨౨॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪॥ సోహమితి॥ జనస్యభార్యాదేః॥ ౧౨౫॥ సర్వస్యేతి॥ సితాసితంబద్ధముక్తరూపేణస్థితం - యద్వా - యుగభేదేనసితాసితవర్ణం॥ ౧౨౬॥ ౧౨౭॥ సమస్తభూతాదితి॥ సమస్తంభూతం

చాజగామ॥ ౧౧౧॥ కాలేనగచ్ఛతాతస్యతాసు రాజతనయాసుపుత్రశతంసార్ధమభవత్॥ ౧౧౨॥ అనుదినానురూఢస్నేహప్రసరశ్చసతత్రాతీవమమతాకృష్టహృదయోభవత్ ॥ ౧౧౩ ॥ అప్యేతేస్మత్పుత్రాఃకలభాషిణఃపద్భ్యాంగచ్ఛేయుః - అప్యేతేయౌవనినోభవేయుః - అపికృతదారానేతాన్పశ్యేయం - అప్యేషాంపుత్రాభవేయుః - అప్యేతత్పుత్రాన్పుత్రసమన్వితాన్పశ్యేయమిత్యాదిమనోరథాననుదినంకాలసంపత్తివృద్ధానవేక్ష్యైతచ్చింతయామాస॥ ౧౧౪॥ అహోఅమేమోహస్యాతివిస్తారః॥ ౧౧౫॥ శ్లో॥ మనోరథానాంనసమాప్తిరస్తివర్షాయుతేనాప్యథవాపిలక్షైః। పూర్ణేషుపూర్ణేషుపునర్నవానాముత్పత్తయస్సంతిమనోరథానామ్॥ ౧౧౬ ॥ పద్భ్యాంగతాయౌవనినశ్చజాతాదారైశ్చసంయోగమితాఃప్రసూతాః। దృష్టాస్సుతాస్తత్తనయప్రసూతిం ద్రష్టుంపునర్వాంఛతిమేంతరాత్మా॥ ౧౧౭ ॥ ద్రక్ష్యామితేషామపిచేత్ప్రసూతింమనోరథోమేభవితాతతోన్యః। పూర్ణేపితస్యాప్యపరస్యజన్మనివార్యతేకేనమనోరథస్య॥ ౧౧౮ ॥ ఆమృత్యుతోనైవమనోరథానామంతోస్తివిజ్ఞాతమిదంమయాద్య। మనోరథాసక్తిపరస్యచిత్తంనజాయతేవైపరమార్థసంగి॥ ౧౧౯ ॥ సమేసమాధిర్జలవాసమిత్రమత్స్యస్యసంగాత్సహసైవనష్టః। పరిగ్రహస్సంగకృతోమయాయంపరిగ్రహోత్థాచమమాపిలిప్సా॥ ౧౨౦॥ దుఃఖంయదేవైకశరీరజన్మశతార్ధసంఖ్యాతమిదంప్రసూతమ్। పరిగ్రహేణక్షితిపాత్మజానాంసుతైరనేకైర్బహుళీకృతంతత్॥ ౧౨౧॥ సుతాత్మజైస్తత్తనయైశ్చభూయోభూయశ్చతేషాంస్వపరిగ్రహేణ। విస్తారమేష్యత్యతిదుఃఖహేతుఃపరిగ్రహోవైమమతాభిధానః॥ ౧౨౨॥ చీర్ణంతపోయత్తుజలాశ్రయేణతస్యర్ధిరేషాతపసోంతరాయః। మత్స్యస్యసంగాదభవచ్చయోమేసుతాదిరాగోముషితోస్మితేన॥ ౧౨౩॥ నిస్సంగతాముక్తిపదంయతీనాంసంగాదశేషాఃప్రభవంతిదోషాః। ఆరూఢయోగోవినిపాత్యతేధఃసంగేనయోగీకిముతాల్పసిద్ధిః॥ ౧౨౪॥ సోహంచరిష్యామితథాత్మనోర్థేపరిగ్రహగ్రాహగృహీతబుద్ధిః। యథాహిభూయఃపరిహీనదోషోజనస్యదుఃఖైర్భవితానదుఃఖీ॥ ౧౨౫॥ సర్వస్యధాతారమచింత్యరూపమణోరణీయాంసమతిప్రమాణమ్। సితాసితంచేశ్వరమీశ్వరాణామారాధయిష్యేతపసైవవిష్ణుమ్॥ ౧౨౬॥ తస్మిన్నశేషౌజసిసర్వరూపిణ్యవ్యక్తవిస్పష్టతనావనంతే। మమాచలంచిత్తమపేతదోషంసదాస్తువిష్ణావభవాయభూయః॥ ౧౨౭ ॥ సమస్తభూతాదమలాదనం

వాహ - దృష్టఇత్యాదినా॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ మమతాకృష్టత్వమేవాహ- అప్యేతఇత్యాదినా-అప్యేతఇతి॥ కాలసంపత్తివృద్ధాన్ కాలేకాలేతత్తన్మనోరథసంపత్త్యావపిపునర్వృద్ధాన్॥ ౧౧౪॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬ ॥ పద్భ్యామితి॥ ప్రసూతాఃజాతాపత్యాః॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ ౧౨౧॥ ౧౨౨॥ చీర్ణమితి॥తస్యతపసఋద్ధిః అంతరాయోవిఘ్నః - ముషితోవంచితః॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪॥ ౧౨౫ ॥ సర్వస్యేతి॥ అతిప్రమాణంస్వప్రకాశత్వేనప్రమాణమతిక్రమ్యస్థితం - మహతోమహీయాంసమితివా - సితంశుద్ధం ప్రతిబింబరూపంసితాంశేనాసితం॥ ౧౨౬॥ తస్మిన్నితి॥ ఈశ్వరరూపేణాశేషౌజసిసర్వశక్తౌ - అవ్యక్తంకారణం - విస్పష్టంకార్యం - తదుభయంతనుర్యస్యతస్మిన్॥ ౧౨౭॥ సమ

జగద్రూపం యస్య సః - తస్మాత్ సమస్తభూతాత్ - అన్యదతదాత్మకం కించిదపి నాస్తి॥ ౧౨౮॥ ౧౨౯॥ ౧౩౦॥ భగవతీతి॥ భగవత్యాసజ్య భగవదారాధనమిత్యనుసంధాయ॥ ౧౩౧॥ ౧౩౨॥ ౧౩౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

౧॥ ౨॥ యతోఽఙ్గిరస ఇతి॥ అథహారీతానాం త్ర్యార్షేయా ఆఙ్గిరసాంబరీషయౌవనాశ్వా ఇతి ప్రవరపాఠాత్॥ ౩॥ రసాతల ఇతి॥ మౌనేయాః కాశ్యపత్న్యాం మునేః తనయాః॥ ౪॥ తైశ్చేతి॥ జలశయనం క్షీరాబ్ధౌ శేష

తాత్పర్యేశ్వరాదన్యదనాదిమధ్యాత్ । యస్మాన్న కించిత్తమహం గురూణాం పరం గురుం సంశ్రయమేమి విష్ణుమ్॥ ౧౨౮॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాత్మానమాత్మన్యేవాభిధాయాసౌ సౌభరిరపహాయ స్వపుత్రగృహాసనపరిచ్ఛదాదికమశేషమర్థజాతం సకలభార్యాసమవేతో వనం ప్రవివేశ॥ ౧౨౯॥ తత్రాప్యనుదినం వైఖానసనిష్పాద్యమశేషక్రియాకలాపం నిష్పాద్య క్షపితసకలపాపః పరిపక్వమనోవృత్తిరాత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య భిక్షురభవత్॥ ౧౩౦॥ భగవత్యాసజ్యాఖిలకర్మకలాపమజమవికారమమరణాదిధర్మమవాప పరమనంతం పరవతామచ్యుతపదం॥ ౧౩౧॥ ఇత్యేతన్మాంధాతృదుహితృసంబంధాద్వ్యాఖ్యాతం॥ ౧౩౨॥ యశ్చైతత్సౌభరిచరితమనుస్మరతి పఠతి పాఠయతి శృణోతి శ్రావయతి అవధారయతి లిఖతి లేఖయతి శిక్షయతి అధ్యాపయతి ఉపదిశతి తస్యాష్టౌ జన్మాన్యసన్మతిరపధర్మః వాఙ్మనసోరసన్మార్గానుసరణమశేషహేయేషు వా మమత్వం న భవతీతి॥ ౧౩౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః. ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❁

అతశ్చ మాంధాతుః పుత్రసంతతిరభిధీయతే॥ ౧॥ అంబరీషస్య మాంధాతృతనయస్య యువనాశ్వః పుత్రోఽభవత్॥ ౨॥ తస్మాద్ధారితః - యతోఽఙ్గిరసో హారీతాః॥ ౩॥ రసాతలే చ మౌనేయా నామ గంధర్వా బభూవుః షట్కోటిసంఖ్యాతాస్తైరశేషాణి నాగకులాన్యపహృతప్రధానరత్నాధిపత్యాన్యక్రియంత॥ ౪॥ తైశ్చ గంధర్వవీర్యావధూతైరురగేశ్వరైర్భగవానశేషదేవేశస్తవశ్రవణోన్మీలితోన్నిద్రపుండరీకన

స్తేతి॥ యస్మాద్వ్యతిరిక్తమన్యన్న కించిదస్తి తమహం సంశ్రయమేమి శరణం వ్రజామి॥ ౧౨౮॥ ౧౨౯॥ తత్రేతి॥ భిక్షుర్యతిరభవత్॥ ౧౩౦॥ భగవతీతి॥ భగవత్యాసజ్య ఈశ్వరే సమర్ప్య - అనంతం దిగ్దేశాద్యనవచ్ఛిన్నం - పరవతాం పరం - ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా ఇత్యాదిశ్రుత్యా ఇంద్రియాదయః పరవంత ఉక్తాః - తేషాం పరం పురుషం - పురుషాన్న పరం కించిదితి శ్రుతేః - తదేవాచ్యుతపదం విష్ణోస్స్వరూపమవాప॥ ౧౩౧॥ రాజవంశే ప్రస్తుతే అన్యాసంగతిమాశంక్యాహ - ఇత్యేతదితి॥ ౧౩౨॥ ౧౩౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

అత ఇతి॥ అతశ్చ అతః పరం॥ ౧॥ ౨॥ తస్మాదితి॥ యతో హారీతాద్ధారీతా అఙ్గిరసో ద్విజాః - హారీతగోత్రప్రవరాః - హారీతనామార్షేయత్వం - ఆఙ్గిరసాంబరీషయౌవనాశ్వేతి ప్రవరణం॥ ౩॥ అథ మాంధాతుః పుత్రస్య పురుకుత్సస్య వంశం వక్తుం కథాం ప్రస్తౌతి॥ రసాతల ఇత్యాదినా వరం దదురిత్యంతేన॥ రసాతల ఇతి॥ మౌనేయాః కాశ్యపపత్న్యాం మునేః పుత్రాశ్చిత్రసేనాద్యాః - ఉక్తం చాదిత్యపురాణే॥ శ్లో॥ చిత్రసేనోఽశ్వసేనశ్చ ఊర్ణాయురవమస్తథా । ధృతరాష్ట్రశ్చ గోమాంశ్చ సూర్యవర్చాస్తథైవ చేత్యాది॥ అపహృతాని ప్రధానరత్నాన్యాధిపత్యం చ యేషాం తథాభూతాన్యక్రియంత కృతాని॥ ౪॥ తైరితి॥ గంధర్వాణాం వీర్యేణ బలేనావధూతైర్నిరాకృతైః భగవాన్ స్తూయమానః స్తవశ్రవణోన్మీలితే ఉన్నిద్రపుండరీకే ఇవ నయనే యస్య సః - జలశయనః క్షీరాబ్ధిశాయీ ఐకపద్యపాఠేతు- జలేక్షీరాబ్ధౌ శయానరూపాయా లీలానిద్రాయా అవసానే విబుద్ధస్సు భగవన్నస్మాకమేతేభ్యో గంధర్వేభ్యో భ

తల్పం॥౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ కృతానుస్మరణభుజః నర్మదాం స్మృత్వా అన్నాదిభుంజానస్య ౧౪॥౧౫॥ ౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥ త్రయ్యారుణేరితి॥ పరిణీయమానవిప్రకన్యాహరణ క్రుద్ధస్వపితృశాపాచ్చండాలతాంగతః - వసిష్ఠధేనుం హత్వా వృథాజిఘాంసేతి త్రిభిర్దోషైస్త్రిశంకుః - యథా - శ్రీహరివంశే॥ శ్లో॥ పితుశ్చాపరితోషేణ గురుదోగ్ధ్రీవధేన చ। అప్రోక్షితోపయోగాచ్చ త్రివిధస్తే వ్యతిక్రమః॥ ఏవం త్రీణ్యస్య శంకూని తాని దృష్ట్వా మహాయశాః। త్రిశంకురితి హోవాచ త్రిశంకుస్తేన స స్మృత ఇతి॥౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦

యనోఽజలశయనః నిద్రావసానవిబుద్ధః ప్రణిపత్యాభిహితః - భగవన్నస్మాకమేతేభ్యో గంధర్వేభ్యో భయముత్పన్నం కథముపశమమేష్యతీతి॥ ౫ ॥ ఆహ భగవాననాదినిధనః పురుషోత్తమో యోఽసౌ యౌవనాశ్వస్య మాంధాతుః - పురుకుత్సనామా పుత్రస్తమహమనుప్రవిశ్య తానశేషదుష్టగంధర్వానుపశమం నయిష్యామీతి॥ ౬ ॥ తదాకర్ణ్య భగవతే జలశాయినే కృతప్రణామాః పునర్నాగలోకమాగతాః పన్నగాధిపతయో నర్మదాం చ పురుకుత్సానయనాయ చోదయామాసుః॥ ౭॥ సా చైనం రసాతలం నీతవతీ॥౮॥ రసాతలగతశ్చాసౌ భగవత్తేజసాప్యాయితాత్మవీర్యః సకలగంధర్వాన్నిజఘాన॥౯॥ పునశ్చ స్వపురమాజగామ॥ ౧౦ ॥ సకలపన్నగపతయశ్చ నర్మదాయై వరం దదుః। యస్తేఽనుస్మరణసమవేతం నామ గ్రహణం కరిష్యతి - న తస్య సర్పవిషభయం భవిష్యతీతి॥ ౧౧॥ అత్ర చ శ్లోకః॥ ౧౨॥ నర్మదాయై నమః ప్రాతర్నర్మదాయై నమో నిశి। నమోఽస్తు నర్మదే తుభ్యం త్రాహి మాం విషసర్పతః॥ ౧౩ ॥ ఇత్యుచ్చార్యాహర్నిశమంధకారప్రవేశే వా సర్పైర్న దశ్యతే। న చాపి కృతానుస్మరణభుజో విషమపి భుక్తముపఘాతాయ భవతి॥ ౧౪॥ పురుకుత్సాయ చ సంతతివిచ్ఛేదో న భవిష్యతీత్యురగపతయో వరం దదుః॥ ౧౫ ॥ పురుకుత్సో నర్మదాయాం త్రసదస్యుమజీజనత్॥ ౧౬॥ త్రసదస్యుతస్సంభూతోఽనరణ్యః తం రావణో దిగ్విజయే నిజఘాన॥ ౧౭॥ అనరణ్యస్య పృషదశ్వః - పృషదశ్వస్య హర్యశ్వః పుత్రోఽభవత్॥ ౧౮॥ తస్య చ హస్తః పుత్రోఽభవత్॥ ౧౯॥ తతశ్చ వసుమనాస్తస్యాపి త్రిధన్వా త్రిధన్వనస్త్రయ్యారుణిః॥ ౨౦॥ త్రయ్యారుణేస్సత్యవ్రతః - యోఽసౌ త్రిశంకుసంజ్ఞామవాప॥ ౨౧॥ స చండాలతాముపగతశ్చ॥ ౨౨॥ ద్వాదశవార్షిక్యామనావృష్ట్యాం విశ్వామిత్రకళత్రాపత్యపోషణార్థం చండాలప్రతిగ్రహపరిహరణాయ జాహ్నవీతీరన్యగ్రోధే మృగమాంసమనుదినం బబంధ॥ ౨౩॥ స తు పరితుష్టేన విశ్వామిత్రేణ సశరీరస్స్వర్గమారోపితః॥ ౨౪॥ త్రిశంకోర్హరిశ్చంద్రః - తస్మాద్రోహితాశ్వః - తతశ్చ హరితః - హరిత

యం కథముపశమమేష్యతీత్యభిహితః॥ ౫॥ ఆహేతి॥ భగవాన్మాంధాతుర్యః పుత్రస్తమహమనుప్రవిశ్య గంధర్వానుపశమం నయిష్యామీత్యాహేత్యన్వయః॥ ౬॥ తదితి॥ నర్మదాం స్వభగినీం పురుకుత్సస్య భార్యాం॥ శ్లో॥ నర్మదా భ్రాతృభిర్దత్తా పురుకుత్సాయ యోరగైః। తయా రసాతలం నీతో భుజగేంద్రప్రయుక్తయేతి శుకోక్తేః॥ ౭ ॥ ౮ ॥ రసాతలేతి॥ ఆప్యాయిత ఆత్మా దేహో వీర్యం బలం చ యస్య॥ ౯॥౧౦॥ ౧౧॥ తన్నామగ్రహణప్రకారమాహ- అత్ర చేతి- అత్ర చ శ్లోకః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ నర్మదాయై నమః ప్రాతర్నర్మదాయై నమో నిశి॥ నమోఽస్తు నర్మదే తుభ్యం త్రాహి మాం విషసర్పతః॥ ఇత్యుచ్చార్యాహర్నిశం అహని చ నిశాయాం చైవముచ్చార్య వర్తమానః - యద్వా అంధకారగర్భగృహప్రవేశే ఇత్యుచ్చార్య ప్రవిశన్ సర్పైర్న దశ్యత ఇత్యర్థః - కృతానుస్మరణభుజః నర్మదాం స్మృత్వా అన్నాదికం భుంజానస్య॥ ౧౪॥౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ త్రయ్యారుణేరితి॥ హృది నిఖాతశంకువద్వ్యథాజనకైః పిత్రాజ్ఞాలంఘన వసిష్ఠధేనువధాప్రోక్షణమాంసభక్షణరూపైస్త్రిభిర్దోషైస్త్రిశంకుసంజ్ఞామవాప॥ ౨౧ ॥ చండాలతామితి॥ పరిణీయమానవిప్రకన్యాపహరణాత్ క్రుద్ధేన స్వపిత్రా శప్తః చండాలతాం చోపగతః - తదుక్తం హరివంశే॥ శ్లో॥ పితుశ్చాపరితోషేణ గురుదోగ్ధ్రీవధేన చ। అప్రోక్షణప్రయోగాచ్చ త్రివిధస్తే వ్యతిక్రమః॥ ఏవం త్రీణ్యస్య శంకూని తాని దృష్ట్వా మహాయశాః। త్రిశంకురితి హోవాచ త్రిశంకుస్తేన స స్మృత ఇతి॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥

౩౧॥ అలమలమితి॥ అసద్గ్రాహేణ వృథానిర్బంధేన॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ వత్సేతి॥ జీవన్మృతః॥ శ్లో॥ స్వధర్మాద్యః పరిభ్రష్టో విప్రైర్యశ్చ బహిష్కృతః। సజీవన్నేవ లోకేస్మిన్మృత ఇత్యభిధీయత ఇతి స్మృతేః - అనుమృతైః పునర్మృతైః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ సగర ఇతి॥ చక్రం ఆజ్ఞా - బలం వా॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - తృతీయోధ్యాయః.

స్యాపి చంచుః - చంచోర్విజయవసుదేవౌ రురుకో విజయాత్ - రురుకస్య వృకః॥ ౨౫॥ వృకస్య బాహుః - యోసౌ హైహయతాళజంఘాదిభిః పరాజితోంతర్వత్న్యా మహిష్యా సహ వనం వివేశ॥ ౨౬॥ తస్యాశ్చ సపత్న్యా గర్భస్తంభనాయ గరో దత్తః॥ ౨౭॥ తేనాస్యా గర్భస్సప్తవర్షాణి జఠర ఏవ తస్థౌ॥ ౨౮॥ స చ బాహుర్వృద్ధభావాదౌర్వాశ్రమసమీపే మమార॥ ౨౯॥ సా తస్య భార్యా చితాం కృత్వా తమారోప్యానుమరణకృతనిశ్చయాభూత్॥ ౩౦॥ అథైనామతీతానాగతవర్తమానాదివేదీ భగవానౌర్వః స్వాశ్రమాన్నిర్గత్యాబ్రవీత్॥ ౩౧॥ అలమలమనేనాసద్గ్రాహేణ అఖిలభూమండలపతిరతివీర్యపరాక్రమో నేకయజ్ఞకృదరాతిపక్షక్షయకర్తా తవోదరే చక్రవర్తీ తిష్ఠతి॥ ౩౨॥ మైవమతిసాహసాధ్యవసాయినీ భవేత్యుక్తే చ సా తస్మాదనుమరణనిర్బంధాద్విరరామ॥ ౩౩॥ తేనైవ చ భగవతా సా స్వాశ్రమమానీయత॥ ౩౪॥ కతిపయదినాభ్యంతరే చ సహైవ తేన గరేణాతితేజస్వీ బాలకో జజ్ఞే॥ ౩౫॥ తస్యౌర్వో జాతకర్మాదికాః క్రియా నిష్పాద్య సగర ఇతి నామ చకార॥ ౩౬॥ కృతోపనయనం చైనమౌర్వో వేదశాస్త్రాణ్యశేషాణ్యస్త్రం చాగ్నేయం భార్గవాఖ్యమధ్యాపయామాస॥ ౩౭॥ ఉత్పన్నబుద్ధిశ్చ స మాతరమపృచ్ఛత్॥ ౩౮॥ అంబ కథయ కథమత్ర వయం క్వ తాతోస్మాకమిత్యేవమాదిపృచ్ఛంతం తం మాతా సర్వమేవావోచత్॥ ౩౯॥ తతశ్చ పితృరాజ్యాపహరణామర్షితో హైహయతాలజంఘాదివధాయ ప్రతిజ్ఞామకరోత్॥ ౪౦॥ ప్రాయశశ్చ హైహయతాళజంఘాన్॥ ౪౧॥ జఘాన శకయవనకాంభోజపారదపహ్లవాహన్యమానాస్తత్కులగురుం వసిష్ఠం శరణం యయుః॥ ౪౨॥ అథైతాన్వసిష్ఠో జీవన్మృతకాన్కృత్వా సగరమాహ॥ ౪౩॥ వత్సాలమేభిర్జీవన్మృతకైరనుమృతైః॥ ౪౪॥ ఏతే హి త్వయైవ త్వత్ప్రతిజ్ఞాపరిపాలనాయ నిజధర్మద్విజసంగపరిత్యాగం కారితాః॥ ౪౫॥ తథేతి తద్గురువచనమభినంద్య తేషాం వేషాన్యత్వమకారయత్॥ ౪౬॥ యవనాన్ముండితశిరసోర్ధముండాన్ శకాన్ ప్రలంబకేశాన్ పారదాన్ పహ్లవాంశ్శ్మశ్రుధరాన్ నిస్స్వాధ్యాయవషట్కారానేతానన్యాంశ్చ క్షత్రియాంశ్చకార॥ ౪౭॥ తే చాత్మధర్మపరిత్యాగాద్బ్రాహ్మణైః పరిత్యక్తాః మ్లేచ్ఛతాం యయుః॥ ౪౮॥ సగరోపి స్వమధిష్ఠానమాగత్యాస్ఖలితచక్రస్సప్తద్వీపవతీమిమాముర్వీం ప్రశశాస॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - తృతీయోధ్యాయః.

వృకస్యేతి॥ అంతర్వత్న్యా గర్భిణ్యా॥ ౨౬॥ తస్యా ఇతి॥ గరో విషం॥ ౨౭॥ ౨౮॥ స చేతి॥ వృద్ధభావాత్ వృద్ధత్వాత్॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ వత్సేతి॥ అనుమృతైః పునర్మృతైః - త్వయా పునర్హతైరలమిత్యర్థః॥ ౪౪॥ జీవన్మృతత్వం వివృణోతి - ఏతే హీతి॥ శ్లో॥ యస్స్వధర్మాత్పరిభ్రష్టో వృద్ధైశ్చైవ బహిష్కృతః। సజీవన్నేవ లోకేస్మిన్మృత ఇత్యభిధీయత ఇత్యాదిస్మృతేః॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ సగర ఇతి॥ అస్ఖలితమప్రతిహతం చక్రం సైన్యమాజ్ఞా చ యస్య సః॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యా- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - తృతీయోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ సఇతి॥ అసద్వృత్తోఽసదాచారః ॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తతశ్చేతి॥ అవనేర్యోజనమవనిమారభ్యాధస్తాద్యోజనం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ తతఇతి॥ కించిదితిఅనాదరాదవలోకితాః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అథేతి॥ బ్రహ్మదండః బ్రాహ్మణశాపః - స్వర్గ్యాతానాంమృతా

శ్రీపరాశరః॥ కాశ్యపదుహితా సుమతిర్విదర్భరాజతనయా కేశినీచ ద్వే భార్యే సగరస్యాస్తాం॥ ౧ ॥ తాభ్యాంచాపత్యార్థమౌర్వః పరమేణ సమాధినారాధితో వరమదాత్॥ ౨॥ ఏకా వంశకరమేకంపుత్రమపరా షష్టింపుత్రసహస్రాణి జనయిష్యతి - యస్యా యదభిమతం తదిచ్ఛయా గృహ్యతామిత్యుక్తే కేశిన్యేకం వరయామాస॥ ౩॥ సుమతిః పుత్రసహస్రాణి షష్టింవవ్రే॥ ౪॥ తథేత్యుక్తే అల్పైరహోభిః కేశినీపుత్రమేకమసమంజసనామానం వంశకరమసూత॥ ౫ ॥ కాశ్యపతనయాయాస్తు సుమత్యాః షష్టిః పుత్రసహస్రాణ్యభవన్॥ ౬॥ తస్మాదసమంజసాదంశుమాన్నామకుమారో జజ్ఞే॥ ౭ ॥ సత్వసమంజసో బాలో బాల్యాదేవాసద్వృత్తోఽభూత్॥ ౮ ॥ పితాచాస్యాచింతయత్ - అయమతీతబాల్యస్సుబుద్ధిమాన్భవిష్యతీతి॥ ౯॥ అథతత్రాపివయస్యతీతే అసచ్చరితమేవైనంపితాతత్యాజ॥ ౧౦॥ తాన్యపిషష్టిః పుత్రసహస్రాణి అసమంజసచరితమేవానుచక్రుః॥ ౧౧ ॥ తతశ్చాసమంజసచరితానుసారిభిస్సాగరైరపధ్వస్తయజ్ఞాదిసన్మార్గే జగతి దేవాస్సకలవిద్యామయమసంస్పృష్టమశేషదోషైర్భగవతః పురుషోత్తమస్యాంశభూతంకపిలంప్రణమ్య తదర్థమూచుః॥ ౧౨॥ భగవన్నేభిఃసగరతనయైరసమంజసచరితమనుగమ్యతే॥ ౧౩॥ కథమేభిరసద్వృత్తమనుసరద్భిర్జగద్భవిష్యతీతి॥ ౧౪ ॥ అత్ర జగత్పరిత్రాణాయచభగవతోఽత్రశరీరగ్రహణమిత్యాకర్ణ్య భగవానల్పైరేవాహోభిర్వినఙ్క్ష్యంతీత్యుక్తవాన్॥ ౧౫॥ అత్రాంతరేచసగరోఽశ్వమేధమారభత॥ ౧౬ ॥ తత్ర చపుత్రైరధిష్ఠితమస్యాశ్వంకోఽప్యపహృత్య భువోబిలంప్రవివేశ॥ ౧౭॥ తతశ్చతత్తనయాః - అశ్వఖురగతినిర్బంధేనవసుధాతలమేకైకంయోజనం - అవనేశ్చనిచఖ్నుః॥ ౧౮॥ పాతాలేచాశ్వంపరిభ్రమంతమవనిపతితనయాస్తేదదృశుః॥ ౧౯॥ నాతిదూరావస్థితంచ భగవంతమపఘనే శరత్కాలేఽర్కమివ తేజోభిరనవరతమూర్ధ్వమధశ్చాశేషదిశశ్చోద్భాసయమానంకపిలర్షిమపశ్యన్॥ ౨౦॥ తతశ్చోద్యతాయుధాదురాత్మానోఽయమస్మదపకారీయజ్ఞవిఘ్నకారీహన్యతాంహన్యతామిత్యవోచన్నభ్యధావంశ్చ॥ ౨౧ ॥ తతస్తేనాపిభగవతాకించిదీషత్పరివర్తితలోచనేనావలోకితాఃస్వశరీరసముత్థేనాగ్నినాదహ్యమానా వినేశుః॥ ౨౨ ॥ సగరోఽప్యవగమ్యాశ్వానుసారతత్పుత్రబలమశేషంపరమర్షిణాకపిలేనతేజసాదగ్ధం - తతోంశుమంతమసమంజసపుత్రమాహూయాశ్వానయనాయయుయోజ॥ ౨౩॥ సతుసగరతనయఖాతమార్గేణకపిలముపగమ్యభక్తినమ్రస్తథాతుష్టావ॥ ౨౪॥ అథైనంభగవానాహ॥ ౨౫॥ గచ్ఛైనంపితామహాయాశ్వంప్రాపయవరంవృణీష్వచపుత్ర పౌత్రస్తేస్వర్గాద్గంగాంభువమానయిష్యతీతి॥ ౨౬ ॥ అథాంశుమానపిబ్రహ్మదండహతానామస్మత్పితౄణాంస్వర్గాయోగ్యానాంస్వర్గప్రాప్తికరంవర

౧॥ తాభ్యామితి॥ సమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణ॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ పితేతి॥ అతీతబాల్యోనివృత్తబాలభావః॥ ౯॥ ౧౦॥ తానీతి॥ తచ్చరితంతదేవమవృత్తమనుచక్రుః అనుసృతవంతః॥ ౧౧॥ తతశ్చేతి॥ అపధ్వస్తావినాశితాయజ్ఞాదయస్సన్మార్గాయస్మిన్॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తత్రేతి॥ అధిష్ఠితంసంరక్షితం॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯ ॥ నేతి॥ అపఘనేనివృత్తమేఘే॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ తతఇతి॥ ఈషత్పరివర్తితేలోచనేయేన తేనకపిలేన - కించిదవలోకితాస్సంతః ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ గచ్ఛేతి॥ హేపుత్రక - తవపౌత్రోగంగామానేష్యతీతి॥ ౨౬॥ అథేతి॥ పితౄణాంపితృవ్యాణా

నాం॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ యదితి॥ యన్న కేవలమిత్యాది - అభిసంధిపూర్వకస్నానాద్యేవన కేవలముపకారకం కింత్వపేత ప్రాణస్యోత్కృష్టశరీరస్థమస్థ్యస్థిచర్మాదిజలేనాభిసంహితమపి పతితంశరీరిణం స్వర్గంనయతీతియత్ - ఏతన్మాహాత్మ్యం ఏతద్గంగాజలస్య మాహాత్మ్యమితిపూర్వేణాన్వయః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ సాగరంచేతి॥ సాగరం సగరస్యైవార్థితం॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తత్పుత్రశ్చేతి॥ అక్షహృదయం ద్యూతాదిమసంఖ్యాజ్ఞానం॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ మ్రియమాణఇతి॥ కరాళందంతురం॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ పరినిష్ఠితేతి॥ దేయమితిఇతిహేతౌ - తద్భోజనం॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ యస్మాదితి॥ లోలుపతా అత్యంతేచ్ఛా॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥

మస్మాకంభగవాన్ప్రయచ్ఛత్విత్యాహ॥ ౨౭॥ తదాకర్ణ్యతంచాహభగవాన్కపిలర్షిః - ఉక్తమేవైతన్మయాపౌత్రస్తే త్రిదివాద్గంగాంభువమానయిష్యతీతి॥ ౨౮॥ తదంభసాచసంస్పృష్టేష్వస్థిభస్మసు తేస్వర్గమారోక్ష్యంతి॥ ౨౯॥ భగవద్విష్ణుపాదాంగుష్ఠవినిర్గతస్యజలస్యహ్యేతన్మాహాత్మ్యం॥ ౩౦॥ యన్నకేవలమభిసంధిపూర్వకంస్నానాద్యుపభోగేషూపకారకం - కింత్వనభిసంధితమప్యస్యప్రేతప్రాణస్యాస్థిచర్మస్నాయుకేశాద్యుత్సృష్టంశరీరజంయదపిపతితంసద్యఃశరీరిణం స్వర్గంనయతీత్యుక్తః - ప్రణమ్యభగవతేశ్వమాదాయపితామహయజ్ఞమాజగామ॥ ౩౧॥ సగరోప్యశ్వమాసాద్యతంయజ్ఞంసమాపయామాస॥ ౩౨॥ సాగరంచస్వాత్మజప్రీత్యాపుత్రత్వేకల్పితవాన్॥ ౩౩॥ తస్యాప్యంశుమతోదిలీపఃపుత్రోఽభవత్॥ ౩౪॥ దిలీపస్యాపిభగీరథఃయోఽసౌగంగాంస్వర్గాదిహానీయ భాగీరథీసంజ్ఞాంచకార॥ ౩౫॥ భగీరథాత్సుహోత్రస్తస్యాపినాభాగస్తతోంబరీషస్తత్పుత్రస్సింధుద్వీపస్సింధుద్వీపాదయుతాయుః॥ ౩౬॥ తత్పుత్రశ్చఋతుపర్ణోనళసహాయోఽక్షహృదయజ్ఞోఽభూత్॥ ౩౭॥ ఋతుపర్ణపుత్రస్సర్వకామః॥ ౩౮॥ తత్తనయస్సుదాసః॥ ౩౯॥ సుదాసాత్సౌదాసోమిత్రసహోనామ॥ ౪౦॥ సచాటవ్యాంమృగయార్థమటన్వ్యాఘ్రద్వయమపశ్యత్॥ ౪౧॥ తాభ్యాంచ తద్వనమపగతమృగంకృతంమత్వైకంతయోర్బాణేనజఘాన॥ ౪౨॥ మ్రియమాణశ్చాసావతిభీషణాకృతిరతికరాళవదనోరాక్షసోఽభూత్॥ ౪౩॥ ద్వితీయోపిప్రతిక్రియాంతేకరిష్యామీత్యుక్త్వాంతర్ధానంజగామ॥ ౪౪॥ కాలేనగచ్ఛతాససౌదాసోయజ్ఞమయజయత్॥ ౪౫॥ పరినిష్ఠితయజ్ఞేచాచార్యేవసిష్ఠేనిష్క్రాంతేతద్రక్షోవసిష్ఠరూపమాస్థాయ యజ్ఞావసానే మమనరమాంసభోజనందేయంతత్సంస్క్రియతాంక్షణాదాగమిష్యామీత్యుక్త్వానిష్క్రాంతః॥ ౪౬॥ భూయస్సూదవేషంకృత్వారాజాజ్ఞయామానుషమాంసంసంస్కృత్యరాజ్ఞేన్యవేదయత్॥ ౪౭॥ అసావపిహిరణ్యపాత్రస్థితమాంసమాదాయవసిష్ఠాగమనప్రతీక్షోభవత్॥ ౪౮॥ ఆగతాయవసిష్ఠాయచనివేదితవాన్॥ ౪౯॥ సచాప్యచింతయత్ అహోఽస్యరాజ్ఞోదౌశ్శీల్యంయేనైతన్మాంసమస్మాకంప్రయచ్ఛతికిమేతద్ద్రవ్యజాతమితిధ్యానపరోఽభవత్॥ ౫౦॥ అపశ్యచ్చతన్మానుషమాంసం॥ ౫౧॥ అతః క్రోధకలుషీకృతచేతారాజనిశాపముత్ససర్జ॥ ౫౨॥ యస్మాదభోజ్యమేతదస్మద్విధానాంతపస్వినాం అవగచ్ఛన్నపిభవాన్మహ్యందదాతితస్మాత్తవైవాత్రలోలుపతాభవిష్యతీతి॥ ౫౩॥ అనంతరంచతేనాపిభగవతైవాభిహితోఽస్మీత్యుక్తేకింకిమిత్యర్థః - బ్రహ్మదండో బ్రాహ్మణవధోద్యమస్తేనహతానామిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ యదితి॥ ప్రేతప్రాణస్యశరీరజమస్థికేశాద్యపియత్తదుత్సృష్టంప్రక్షిప్తంఅనభిసంధితమపిశరీరిణంస్వర్గంనయతీత్యుక్తః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ సాగరంచేతి॥ స్వాత్మజైఃఖననేనవృద్ధిం ప్రాప్తఇతిస్వాత్మజప్రీత్యాపుత్రత్వేకల్పితవాన్పుత్రబుద్ధింకృతవానిత్యర్థః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తదితి॥ నళస్యసహాయఃద్యూతాదౌగణనాదినిపుణః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ సౌదాసస్యైవ కల్మాషపాదసంజ్ఞాంవక్తుంకథామాహ - సచాటవ్యామిత్యాదినాకల్మాషపాదసంజ్ఞాగమవాపేత్యంతేన॥ ౪౧॥ తాభ్యామితి॥ అపగతమృగంనివృత్తమృగం - తయోర్వ్యాఘ్రయోర్మధ్యే॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ యస్మాదితి॥ లోలుపేతిపాఠేబుద్ధిరితిశేషః - రాక్షసోభవిష్యసీత్యర్థః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ సమాధీ

అసావితి॥ నోర్వ్యాం న చాకాశే చిక్షేప - సస్యాంబుదరక్షణార్థం॥ ౫౬॥ తేన చేతి॥ క్రోధానలశ్రితేన క్రోధాగ్నితప్తేన - కల్మాషః కృష్ణపాండురః॥ ౫౭॥ వసిష్ఠేతి॥ షష్ఠే కాలే భోజనకాలే తృతీయదినాంతే। ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ నేతి॥ స్త్రీధర్మః సురతం॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ తత ఇతి॥ స్మారయామాస తం బ్రాహ్మణ్యాః శాపం॥ ౬౭॥

మైవాభిహితమితి పునరపి సమాఘ్రాతస్తౌ॥ ౫౪॥ సమావిధిజ్ఞానావగతార్థశ్చానుగ్రహం తస్మై చకార నా
త్యంతికమేతద్ద్వాదశాబ్దం తవ భోజనం భవిష్యతీతి॥ ౫౫॥ అసావపి ప్రగృహ్యాథ్యోదకాంజలిం మునిశాప
ప్రదానాయోద్యతో భగవన్నయమస్మద్గురుర్నార్హస్యేనం కులదేవతాభూతమాచార్యం శప్తుమితి
మదయంత్యా స్వపత్న్యా ప్రసాదితః సస్యాంబుదరక్షణార్థం తచ్ఛాపాంబు నోర్వ్యాం న చాకాశే చి
క్షేప - కింతు తేనైవ స్వపాదౌ సిషేచ॥ ౫౬॥ తేన చ క్రోధాగ్న్యాశ్రితేనాంబునా దగ్ధచ్ఛాయౌ తత్పా
దౌ కల్మాషతాముపగతౌ - తతస్స కల్మాషపాదసంజ్ఞామవాప॥ ౫౭॥ వసిష్ఠశాపాచ్చ షష్ఠే షష్ఠే కాలే
రాక్షసస్వభావమేత్యాటవ్యాం పర్యటన్ అనేకశో మానుషానభక్షయత్॥ ౫౮॥ ఏకదా తు కంచిన్ము
నిమృతుకాలే భార్యాసంగతం దదర్శ॥ ౫౯॥ తయోశ్చ తమతిభీషణం రాక్షసరూపమవేక్ష్య త్రాసాద్దం
పత్యోః ప్రధావితయోః బ్రాహ్మణం జగ్రాహ॥ ౬౦॥ తతస్సా బ్రాహ్మణీ బహుశస్తమభియాచితవతీ॥
౬౧॥ ప్రసీదేక్ష్వాకుకులతిలకభూతస్త్వం మహారాజో మిత్రసహో న రాక్షసః॥ ౬౨॥ నార్హ
సి స్త్రీధర్మసుఖాభిజ్ఞో మయ్యకృతార్థాయామిమమస్మద్భర్తారం హంతుమిత్యేవం బహుప్రకారం
తస్యాం విలపంత్యాం - వ్యాఘ్రః పశుమివారణ్యేఽభిమతం తం బ్రాహ్మణమభక్షయత్॥ ౬౩॥ తతశ్చా
తికోపసమన్వితా బ్రాహ్మణీ తం రాజానం శశాప॥ ౬౪॥ యస్మాదేవం మయ్యతృప్తాయాం త్వయాయం
మత్పతిర్భక్షితః తస్మాత్త్వమపి కామోపభోగప్రవృత్తోంతం ప్రాప్స్యసీతి॥ ౬౫॥ శప్త్వా చైవం సాగ్నిం
వివేశ॥ ౬౬॥ తతస్తస్య ద్వాదశాబ్దపర్యయే విముక్తశాపస్య స్త్రీవిషయాభిలాషిణో మదయంతీ తం
స్మారయామాస॥ ౬౭॥ తతః పరమసౌ స్త్రీభోగం తత్యాజ॥ ౬౮॥ వసిష్ఠశ్చాపుత్రేణ రాజ్ఞా పుత్రార్థ
మభ్యర్థితో మదయంత్యాం గర్భాధానం చకార॥ ౬౯॥ యదా చ సప్తవర్షాణ్యసౌ గర్భో న జజ్ఞే తతస్తం
గర్భమశ్మనాసా దేవీ జఘాన॥ ౭౦॥ పుత్రశ్చాజాయత॥ ౭౧॥ తస్య చాశ్మక ఇత్యేవ నామాభవత్॥ ౭౨

తి॥ సమార్థో విజ్ఞానావగతార్థః రాక్షసకృతమేతన్నాస్యాపరాధ ఇతి విజ్ఞాతార్థః - 'ఆత్యంతికం యావజ్జీవం న భవిష్యతి - కింతు ద్వాదశాబ్దపర్యంతమేవైతత్ మాంసభోజనం భవిష్యతీతి - శాపసంకోచాత్మకమనుగ్రహం చకారేత్యర్థః॥ ౫౫॥ అసావితి॥ భగవన్నయమస్మద్గురురిత్యాద్యుపపత్త్యా స్వపత్న్యా మదయంత్యా ప్రసాదితస్సన్ - వసిష్ఠశాపాద్వినివృత్తస్సస్యాంబుదరక్షణార్థం - శాపోదకం నోర్వ్యాం న చాకాశే చిక్షేప - ఉర్వ్యాం ప్రక్షేపే సస్యనాశస్స్యాత్ - ఆకాశే ప్రక్షేపే చాంబుదనాశస్స్యాదితి - న తత్రోక్షిప్తవాన్ - కింతు తేనోదకేన స్వపాదావేవ సిషేచ॥ ౫౬॥ తేనేతి॥ క్రోధోగ్నిస్తేనాశ్రితేనాంభసా సిక్తేన తస్య పాదౌ కల్మాషతాం కృష్ణపాండురతాం ప్రాప్తౌ॥ తదనేన మిత్రస్య కళత్రస్యోక్తిసహనాత్ - మిత్రసహత్వమపి తస్య వ్యాఖ్యాతం ద్రష్టవ్యం॥ ౫౭॥ వసిష్ఠేతి॥ షష్ఠే భోజనకాలే తృతీయదినాంతే॥ ౫౮॥ తదేవం సౌదాసస్య మిత్రసహకల్మాషపాదసంజ్ఞే వ్యాఖ్యాతే - ఇదానీం తస్య రక్షః పుత్రోనాభూదితి వక్తుం కథాం ప్రస్తౌతి - ఏకదేత్యాదినా స్త్రీసంభోగం తత్యాజేత్యంతేన॥ ౫౯॥ తయోరితి॥ తయోః తేన తయోర్దంపత్యోః ప్రధావితయోః పలాయితయోః మధ్యే బ్రాహ్మణం జగ్రాహ॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ నేతి॥ స్త్రీధర్మస్సంభోగః తత్సుఖాభిజ్ఞః - అభిమతం పశుం వ్యాఘ్ర ఇవ బ్రాహ్మణమభక్షయత్॥ ౬౩॥ ౬౪॥ యస్మాదితి॥ అంతం మృత్యుం॥ ౬౫॥ ౬౬॥ తత ఇతి॥ ద్వాదశాబ్దవిపర్యయే తదంతే - తం బ్రాహ్మణ్యాశ్శాపం స్మారయామాస॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥

౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ య ఇతి॥ నిఃక్షత్రే క్రియమాణే జామదగ్న్యేనేతి శేషః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ యథేతి॥ ప్రాపయేయమాత్మానమితి శేషః ప్రాపయేయమితిచ పాఠః - అనిర్దేశ్యవపుషిసమస్తవిలక్షణపదార్థైశ్చర్యజగద్బీజశుభాశ్రయవపుషి - సత్తామాత్రాత్మని అపక్షయాదిరహితతయా యస్సదాస్తీతి కేవలమిత్యుక్తే - పరమాత్మని ఆత్మానం యుయోజ - బ్రహ్మణే త్వా మహసే - యత్పురుషేణ హవిషా - అహమేవాహం మాం జుహోమి స్వాహేతిచ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ యేనేతి॥ త్రయ ఇత్యాది త్రయలోకాః పాత్విన్యాది గతయః - అతిసంహితాః - అతీతాః - అనుసంహితా ఇతి పాఠే ఆత్మసాత్కృతాః - విష్ణ్వాలయాత్ - యద్వా త్రయో లోకాః త్రైలోక్యం - అభిసంహితాః ప్రాప్తాః - సర్వవిశిష్టః పరమాత్మా హి ముక్తప్రాప్యః - ఇమాంల్లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్ సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి - సర్వం హి పశ్యః పశ్యతి - సర్వమాప్నోతి - సర్వశ ఇత్యాదేః - ధృతాధ్యానేన - సత్యేన త్రివిధశపథేన॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥

అశ్మకస్య మూలకో నామ పుత్రోఽభవత్॥ ౨౩ ॥ యోఽసౌ పరశురామేణ నిఃక్షత్రే క్ష్మాతలేఽస్మిన్ క్రియమాణే స్త్రీభిర్వివస్త్రాభిః - పరివార్య పరిరక్షితః - తతస్తం నారీకవచముదాహరంతి॥ ౨౪ ॥ మూలకాద్దశరథః - తస్మాదిలిబిలిః - తతశ్చ విశ్వసహః॥ ౨౫॥ తస్మాచ్చ ఖట్వాంగః - యోఽసౌ దేవాసురాణాం సంగ్రామే దేవైరభ్యర్థితోఽసురాన్ జఘాన॥ ౨౬ ॥ స్వర్గే చ కృతప్రియైర్దేవైర్వరగ్రహణాయ చోదితః ప్రాహ॥ ౨౭॥ యద్యవశ్యం వరో గ్రాహ్యస్తన్మమాయుః కథ్యతామితి॥ ౨౮॥ అనంతరంచ తైరుక్తమేకముహూర్తప్రమాణం తవాయురిత్యుక్తోఽథాస్ఖలితగతినా విమానేన లఘిమ్నా యుక్తో మర్త్యలోకమాగమ్యేదమాహ॥ ౨౯ ॥ యథా న బ్రాహ్మణేభ్యస్సకాశాదాత్మాపి మే ప్రియతరః - న చ స్వధర్మోల్లంఘనం మయా కదాచిదప్యనుష్ఠితం - న చ సకలదేవమానుషపశుపక్షివృక్షాదికేష్వచ్యుతవ్యతిరేకవతీ దృష్టిర్మమాభూత్ - తథా తమేవ దేవం మునిజనానుస్మృతం భగవంతమస్ఖలితగతిః ప్రాప్నుయామిత్యశేషదేవగురౌ భగవత్యనిర్దేశ్యవపుషి సత్తామాత్రాత్మన్యాత్మానం పరమాత్మని వాసుదేవాఖ్యే యుయోజ - తత్రైవ చ లయమవాప॥ ౩౦॥ శ్లో॥ అత్రాపి శ్రూయతే శ్లోకో గీతస్సప్తర్షిభిః పురా । ఖట్వాంగేన సమో నాన్యః కశ్చిదుర్వ్యాం భవిష్యతి ॥ ౩౧ ॥ యేన స్వర్గాదిహాగమ్య ముహూర్తం ప్రాప్య జీవితమ్ । త్రయోఽనుసంధితా లోకా బుద్ధ్యా సత్యేన చైవ హి॥ ౩౨॥ ఖట్వాంగాద్దీర్ఘబాహుః పుత్రోఽభవత్॥ ౩౩॥ తతో రఘురభవత్॥ ౩౪॥ తస్మాదప్యజః॥ ౩౫॥ అజాద్దశరథః॥ ౩౬॥ తస్యాపి భగవానబ్జనాభో జగతః స్థిత్యర్థమాత్మాంశేన రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నరూపేణ చతుర్ధా పుత్రత్వమయాసీత్॥ ౩౭॥ రామోఽపి బాల్య ఏవ విశ్వామిత్రయజ్ఞరక్షణాయ గచ్ఛంస్తాటకాం జఘాన॥ ౩౮॥ యజ్ఞే చ మారీచమిషువాతాహతం సముద్రే చిక్షేప॥ ౩౯॥ సుబాహుప్రముఖాంశ్చ క్షయమనయత్॥ ౪౦ ॥ దర్శనమాత్రేణైవాహల్యామపాపాం చకార॥ ౪౧ ॥ జనకగృహే చ మాహేశ్వరం చాపమనాయాసేన బభంజ॥ ౪౨॥ సీతాం చాయోనిజాం జనకరాజతనయాం వీర్యశుల్కాం లేభే॥ ౪౩ ॥ సకలక్షత్రక్షయకా

౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ అంతరమితి॥ దేవైర్దత్తేన విమానేన లఘిమ్నా యుక్తః శీఘ్రం మర్త్యలోకమాగత్య॥ ౨౯ ॥ బ్రాహ్మణప్రియత్వాది స్వపూర్వవృత్తమతిరమ్యమనుస్మరన్నేవం భూతస్య మమేదానీం భగవత్సమాధినా తత్పదప్రాప్తిరేవానురూపేతి - తత్సమాధిమేవాధ్యవస్యన్నాహ - యథా న బ్రాహ్మణేభ్య ఇత్యాదినా లయమవాపేత్యంతేన॥ ౩౦॥ ౩౧॥ యేనేతి॥ బుద్ధ్యా జ్ఞానేన సత్యేన పరమార్థరూపేణ త్రయో లోకా అనుసంధితా అనుసృతాః వాసుదేవాత్మనైవ దృష్టా ఇత్యర్థః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తస్యేతి॥ అయాసీత్ ప్రాప్తోఽభూత్॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ సీతామితి। వీర్యం పరాక్రమ ఏవ శుల్కం మూల్యం యస్యాస్తాం - సీతాం భార్యాం లేభే॥ ౪౩॥ సక

౯౭। ౯౮। ౯౯। ౧౦౦। ౧౦౧। ౧౦౨॥ యఇతి॥ కోసలనగరేత్యాదినా తద్వాసిన ఉచ్యంతే॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవి

రిణమశేషహైహయకులధూమకేతుం చ పరశురామమపాస్తవీర్యబలావలేపం చకార॥ ౯౪॥ పితృవచనాచ్చాగణితరాజ్యాభిలాషో భ్రాతృభార్యాసమేతో వనం ప్రవివేశ॥ ౯౫॥ విరాధఖరదూషణాదీన్ కబంధవాలినౌ చ జఘాన॥ ౯౬॥ బద్ధ్వా చాంభోనిధిమశేషరాక్షసకులక్షయం కృత్వా దశాననాపహృతాం తద్వధాపహృతకళంకామప్యనలప్రవేశశుద్ధామశేషదేవసంస్తూయమానశీలాం జనకరాజకన్యామయోధ్యామానిన్యే॥ ౯౭॥ తతస్తయోరభిషేకమంగళం మైత్రేయ వర్షశతేనాపి వక్తుం న శక్యతే - సంక్షేపేణ శ్రూయతాం॥ ౯౮॥ లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నవిభీషణసుగ్రీవాంగదజాంబవద్ధనుమత్ప్రభృతిభిస్సముత్ఫుల్లవదనైశ్ఛత్రచామరాదియుతైస్సేవ్యమానో బ్రహ్మేంద్రాగ్నియమనిరృతివరుణవాయుకుబేరేశానప్రభృతిభిస్సర్వామరైర్వసిష్ఠవామదేవవాల్మీకిమార్కండేయవిశ్వామిత్రభరద్వాజాగస్త్యప్రభృతిభిర్మునివరైః ఋగ్యజుస్సామాథర్వైః సంస్తూయమానో నృత్తగీతవాద్యాద్యఖిలమంగళవాద్యైర్వీణావేణుమృదంగభేరీపటహశంఖకాహళగోముఖప్రభృతిభిస్సునాదైస్సమస్తభూభృతాం మధ్యే సకలలోకరక్షణార్థం యథోచితమభిషిక్తో దాశరథిః కోసలేంద్రో రఘుకులతిలకో జానకీప్రియో భ్రాతృత్రయప్రియః సింహాసనగతస్త్వేకాదశాబ్దసహస్రాణి రాజ్యమకరోత్ ॥ ౯౯॥ భరతోఽపి గంధర్వవిషయసాధనాయ గచ్ఛన్ సంగ్రామే గంధర్వకోటీస్తిస్రో జఘాన॥ ౧౦౦॥ శత్రుఘ్నేనాప్యతిబలపరాక్రమో మధుపుత్రో లవణో నామ రాక్షసేశ్వరో నిహతః - మధురా చ నివేశితా॥ ౧౦౧॥ ఇత్యేవమాద్యతిబలపరాక్రమవిక్రమణైరతిదుష్టనిబర్హణాదశేషస్య జగతో నిష్పాదితస్థితయో రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నాః పునరపి దివమారూఢాః॥ ౧౦౨॥ యేఽపి తేషు భగవదంశేష్వనురాగిణః కోసలనగరజానపదాస్తేఽపి తన్మనసస్తత్సాలోక్యమవాపుః॥ ౧౦౩॥ అతిదుష్టసంహారిణః రామస్యాపి కుశలవౌ ద్వౌ పుత్రౌ - లక్ష్మణస్యాంగదచంద్రకేతూ - తక్షకపుష్కలౌ భరతస్య - సుబాహుశూరసేనౌ శత్రుఘ్నస్య॥ ౧౦౪॥ కుశస్యాతిథిః - అతిథేరపి నిషధః పుత్రోఽభూత్॥ ౧౦౫॥ నిషధస్యాప్యనలస్తస్యాపి నభః నభసః పుండరీకః తత్తనయః క్షేమధన్వా తస్య చ దేవానీకస్తస్యాప్యహీనగుః అహీనగోరపి రురుః తస్య చ పారియాత్రః పారియాత్రాద్దలః బలాచ్ఛలః తస్యాప్యుక్థః ఉక్థాద్వజ్రనాభః తస్మాచ్ఛంఖణః తస్మాద్యుషితాశ్వస్తతశ్చ విశ్వసహో జజ్ఞే॥ ౧౦౬॥ తస్మాద్ధిరణ్యనాభః మహాయోగీశ్వరాజ్జైమినేః శిష్యాద్యాజ్ఞవల్క్యాద్యోగమవాప॥ ౧౦౭॥ హిరణ్యనాభస్య పుత్రః పుష్యః తస్మాద్ధ్రువసంధిః తతస్సుదర్శనస్తస్మాదగ్నివర్ణః తతశ్చ శీఘ్రగస్తస్యాపి మరుః పుత్రోఽభవత్॥ ౧౦౮॥ యోఽసౌ యోగమాస్థాయాద్యాపి కలాపగ్రామమాశ్రిత్య తిష్ఠతి॥ ౧౦౯॥ ఆగామియుగే సూర్యవంశక్షత్రప్రవర్తయితా భవిష్యతి॥ ౧౧౦॥ తస్యాత్మజః ప్రసుశ్రుతః తస్మాత్ సుసంధిస్తతశ్చామర్షః తస్య చ సహస్వాన్ తతశ్చ విశ్వభవః॥ ౧౧౧॥ తస్మాచ్చ బృహద్బలః - యోఽర్జునతనయేనాభిమన్యునా భారతయుద్ధే క్షయమనీయత॥ ౧౧౨॥ శ్లో॥ ఏతే హీక్ష్వాకుభూపాలాః ప్రాధాన్యేన మయేరితాః। ఏతేషాం చరితం శృణ్వన్ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౧౧౩॥ పఠత్యేషాంతు చరితం యో వై శ్రద్ధాసమన్వితః। సర్వాన్ కామానవాప్యేహ హ్యాం

లేతి॥ ధూమకేతుం వినాశనం - వీర్యం ప్రభావః - బలం శక్తిః - అపాస్తో వీర్యబలనిమిత్తోఽవలేపో మదో యస్య తథాభూతం చకార॥ ౯౪॥ పితృవచనాదితి॥ భ్రాతృభార్యాసమన్వితో లక్ష్మణసీతాసహితః॥ ౯౫॥ ౯౬॥ బద్ధ్వేతి॥ తద్వధేన రావణవధేన అపహృతః కళంకః ఖేదో యస్యాస్తాం - అపిశబ్దశ్చార్థే॥ ౯౭॥ ౯౮॥ ౯౯॥ ౧౦౦॥ ౧౦౧॥ ఇతీతి॥ అతిబలపరాక్రమైః యాని విక్రమణాని చరితాని తైః॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥

ష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ తదితి॥ కర్మాంతరం కర్మావకాశః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ తచ్ఛాపాదితి॥ తేజసి వీర్యే - వసిష్ఠతేజః లింగశరీరం వసిష్ఠతేజ ఇతి చ పాఠః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ నిమేరితి॥ నృపరాజదేహస్థితిర్యజ్ఞసమాప్త్యర్థా - అరాజకత్వపరిహారార్థా చ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ దేవైరితి॥ ఛందితః ప్రరోచితః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ జననా

తేస్వర్గే మహీయతే॥ ౧౧౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ఇక్ష్వాకుతనయో యోఽసౌ నిమిర్నామా స తు సహస్రం సంవత్సరం సత్రమారేభే॥ ౧॥ వసిష్ఠం చ హోతారం వరయామాస॥ ౨॥ తమాహ వసిష్ఠః - అహమింద్రేణ పంచవర్షశతం యాగార్థం ప్రథమం వృతః॥ ౩॥ తదనంతరం చ ప్రతిపాల్యతామాగతస్తవాపి ఋత్విగ్భవిష్యామీత్యుక్తే స పృథివీపతిర్న కించిదుక్తవాన్॥ ౪॥ వసిష్ఠోఽప్యనేన సమన్విచ్ఛితమిత్యమరపతేర్యాగమకరోత్॥ ౫॥ సోఽపి తత్కాలమేవాన్యైర్గౌతమాదిభిర్యాగమకారయత్॥ ౬॥ సమాప్తే చామరపతేర్యాగే త్వరమాణో వసిష్ఠో నిమియజ్ఞం కరిష్యామీత్యాజగామ॥ ౭॥ తత్కర్మకర్తృత్వం చ తత్ర గౌతమస్య దృష్ట్వాథ స్వపతే తస్మై రాజ్ఞే మాం ప్రత్యాఖ్యాయైతదనేన గౌతమాయ కర్మాంతరం సమర్పితం యస్మాత్తస్మాదయం విదేహో భవిష్యతీతి శాపం దదౌ॥ ౮॥ ప్రబుద్ధశ్చాసావవనిపతిరపి ప్రాహ॥ ౯॥ యస్మాన్మామసంభాష్యాజానత ఏవ శయానస్య శాపోత్సర్గమసౌ దుష్టగురుశ్చకార - తస్మాత్తస్యాపి దేహః పతిష్యతీతి ప్రతిశాపం దత్త్వా దేహమత్యజత్॥ ౧౦॥ తచ్ఛాపాచ్చ మిత్రావరుణయోస్తేజసి వసిష్ఠచేతః ప్రవిష్టం॥ ౧౧॥ ఊర్వశీదర్శనాదుద్భూతబీజప్రపాతయోస్తయోస్సకాశాద్వసిష్ఠో దేహమపరం లేభే॥ ౧౨॥ నిమేరపి తచ్ఛరీరమతిమనోహరగంధతైలాదిభిరుపసంస్క్రియమాణం నైవ క్లేదాదికం దోషమవాప - సద్యోమృతమివ తస్థౌ॥ ౧౩॥ యజ్ఞసమాప్తౌ చ భాగగ్రహణాయ దేవానాగతానృత్విజ ఊచుః - యజమానాయ వరో దీయతామితి॥ ౧౪॥ దేవైశ్ఛందితోఽసౌ నిమిరాహ॥ ౧౫॥ భగవంతోఽఖిలసంసారదుఃఖహంతారః॥ ౧౬॥ న హ్యేతాదృగన్యద్దుఃఖమస్తి - యచ్ఛరీరాత్మనోర్వియోగే భవతి॥ ౧౭॥ తదహమిచ్ఛామి సకలలోకలోచనేషు వస్తుం న పునః శరీరగ్రహణం కర్తుమిత్యేవముక్తైర్దేవైరసావశేషభూతానాం నేత్రేష్వవతారితః॥ ౧౮॥ తతో భూతాన్యున్మేషనిమేషం చక్రుః॥ ౧౯॥ అపుత్రస్య చ తస్య భూభుజః - శరీరమరాజకభీరవస్తే మునయోఽరణ్యాం మమంథుః॥ ౨౦॥ తతశ్చ కుమారో జజ్ఞే॥ ౨౧॥ జననాజ్జనకసంజ్ఞాను

౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

నిమేర్విదేహసంజ్ఞాం వక్తుం కథామాహ - ఇక్ష్వాకుతనయో యోఽసావిత్యాదినా ఉన్మేషం చక్రురిత్యంతేన॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ తదనంతరమితి॥ తదనంతరమాగత్య తవాపి ఋత్విగ్భవిష్యామి - తావత్ప్రతిపాల్యతాం ప్రతీక్ష్యతామిత్యుక్తే నిమిర్ధర్మవిలంబమసహమానో వసిష్ఠభయాచ్చ న కించిదుక్తవాన్॥ ౪॥ వసిష్ఠ ఇతి॥ సమన్విచ్ఛితమనుమతమితి॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ తదితి॥ మాం ప్రత్యాఖ్యాయేతి మత్కర్మసమాప్తిపర్యంతం త్వయాన్యత్ర న గంతవ్యమిత్యేవం మామనివార్యైవ అనేన కర్మాంతరం కర్మణ్యంతరమన్యస్యావకాశో దత్తః - తస్మాదయం విదేహో గతదేహో భవిష్యతీతి శాపం దదౌ॥ ౮॥ ౯॥ యస్మాదితి॥ మామసంభాష్యేతి త్వయా కిమిత్యేవమాశు ప్రతీక్ష్యైవైష్యైః కర్మ కారితమిత్యాద్యపృష్ట్వా॥ ౧౦॥ తచ్ఛాపాదితి॥ తేజసి వీర్యే వసిష్ఠస్య చేతః చైతన్యం లింగశరీరం వా ప్రవిష్టం - తేజ ఇతి పాఠే స ఏవార్థః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ మృతాదపి నిమేర్దేహాద్రాజవంశప్రవృత్తిం వక్తుం తద్దేహధారణప్రకారమాహ॥ నిమేరపీతి॥ ౧౩॥ ౧౪॥ దేవైరితి॥ ఛందితః పుత్రార్థమిచ్ఛాం కారిత ఆహ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తదితి॥ అవతారితః అవస్థితిం కారితః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తత్పుత్రస్య జనక ఇత్యాదిసంజ్ఞాత్రయం నిర్వక్తుమాహ॥ అపుత్రస్యేతి॥ ౨౦॥ ౨౧॥ జననాదితి॥ జననాదావిర్భావలక్ష

౨౧ ఇతి॥జననాత్ జనకసంజ్ఞా॥ ౨౨॥ అభూదితి॥ఏవంవై దేహామిథిసంజ్ఞాదయః॥౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తస్యేతి॥సీరే హలె॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కృతావితి॥సంతిష్ఠతెసమాప్యతే॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానె-శ్రీ విష్ణుచిత్తీయె - చతుర్థాంశే - పంచమోధ్యాయః॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

౧॥ కీర్త్యతఇతి॥అద్యాపీత్యనెనపురాణోక్తకాలేనఃపరీక్షుద్వంశః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥

వాప॥ ౨౨॥ అభూద్విదేహాయాష్యపీతెతివైదెహః - మథనాన్మిథిరితి॥ ౨౩॥ తస్యోదావసుః పుత్రో భవత్॥ ౨౪॥ ఉదావసోర్నందివర్ధనః - తత్పుత్రః సుకేతుః - తస్మాచ్చదేవరాతః - తతశ్చబృహదుక్థః - తస్యచమహావీర్యః - తస్యాపిసుధృతిః॥ ౨౫॥ తతశ్చధృష్టకేతురజాయత॥ ౨౬॥ ధృష్టకేతోర్హర్యశ్వః - తస్యచమనుః - మనోః ప్రతికః - తస్మాత్కృతిరథః - తస్యదేవమీఢః - తస్యాపివిబుధః - విబుధస్యాపి మహాధృతిః - తతశ్చ కృతరాతః - తతోమహారోమా - తస్యస్వర్ణరోమా - తస్యపుత్రో హ్రస్వరోమా - హ్రస్వరోమ్ణః సీరధ్వజోభవత్॥ ౨౭॥ తస్యపుత్రార్థంయజ్ఞభువంకృషతఃసీరేసీతాసముత్పన్నాదుహితాచ॥ ౨౮॥ సీరధ్వజస్యభ్రాతాసాంకాశ్యాధిపతిఃకుశధ్వజనామాసీత్॥ ౨౯॥ సీరధ్వజస్యాపత్యంభానుమాన్ - భానుమతశ్శతద్యుమ్నః - తస్యచశుచిః- తస్మాచ్చోర్జనామాపుత్రోజజ్ఞె॥ ౩౦॥ తస్యాపిశతధ్వజః - తతఃకృతిః - తతోరంజనః - తత్పుత్రః పురుజిత్ - తతోరిష్టనేమిః- తస్మాచ్ఛ్రుతాయుః - శ్రుతాయుషస్సుపార్శ్వః - తస్మాత్సృంజయః - తతఃక్షేమావీ- క్షేమావినఃఅనేనాః- తస్మాద్భౌమరథః - తస్యచసత్యరథః - తస్మాదుపగుః - ఉపగోరుపగుప్తః - తత్పుత్రఃస్వాగతః - తస్మాచ్చస్వానంగః- తస్యచస్వాపనః - తస్మాచ్చసువర్చాః - తస్యాపిసుభాషః -తతస్సుశ్రుతః - తస్మాజ్జయః- జయపుత్రో విజయః - విజయస్యఋతః - ఋతాత్సునయః - సునయాద్వీతహవ్యః- తస్మాద్ధృతిః-ధృతెర్బహులాశ్వః - తస్యపుత్రఃకృతిః॥౩౧॥ కృతౌసంతిష్ఠత్యయంజనకవంశః॥ ౩౨॥ ఇత్యేతెమైథిలాః॥ ౩౩॥ ప్రాయేణైతెఆత్మవిద్యాశ్రయిణోభూపాలాభవంతి॥౩౪॥ ఇతిశ్రీ విష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే- పంచమోధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

మైత్రేయః॥ శ్లో॥సూర్యస్యవంశ్యాభగవన్కథితాభవతామమ। సోమస్యాప్యఖిలాన్వంశ్యాన్ శ్రోతుమిచ్ఛామిపార్థివాన్॥ ౧॥ కీర్త్యన్తేస్థిరకీర్తీనాంయెషామద్యాపిసంతతిః। ప్రసాదసుముఖస్తాన్మె బ్రహ్మన్నాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ శ్రూయతాంమునిశార్దూలవంశః ప్రథితతెజసః।సోమస్యానుక్రమాత్ఖ్యాతాయత్రోర్వీపతయోభవన్॥ ౩॥ అయంహివంశోతిబలపరాక్రమద్యుతిశీలచేష్టావద్భిరతిగుణాన్వితైర్నహుషయయాతికార్తవీర్యార్జునాదిభిర్భూపాలైరలంకృతః - తమహంకథయామిశ్రూయతాం॥ ౪॥ అఖిలజగత్స్రష్టుర్భగవతోనారాయణస్యనాభిసరోసముద్భవాబ్జయోనేః బ్రహ్మణఃపుత్రోత్రిః॥ ౫॥ అత్రేస్సోమః॥౬॥ తంచభగవానబ్జయోనిఃఅశేషౌషధీద్విజనక్షత్రాణామాధిపత్యేభ్యషేచియత్॥ ౭॥సచరాజసూయమకరోత్॥౮॥ తత్ప్రభావాదత్యుత్కృష్టాధిపత్యాధిష్ఠాతృ

కాత్॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కృతావితి॥ సంతిష్ఠతిసంతిష్ఠతెసమాప్తింయాతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ప్రాయేణేతి॥ ఆత్మవిద్యాశ్రయిణోబ్రహ్మవిదః॥ ౩౪॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-చతుర్థాంశె - పంచమోధ్యాయః.❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

౧॥ ౨॥ ౩॥ అయమితి॥ అతిశయితంబలంసైన్యంశారీరంవాపరాక్రమోవిక్రమఃద్యుతిస్తెజశ్శీలమాచారఃచేష్టాఃత్యాగాదిభోగలీలాః - అతిబలపరాక్రమాదియుక్తైరలంకృతః॥ ౪॥ అఖిలెతి॥ భగవతోనారాయణస్యనాభిసరోనాభిహ్రద స్తత్సంభవమబ్జంయోనిఃకారణంయస్యతస్యబ్రహ్మణోత్రిః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ తదితి॥ అత్యుత్కృష్టానామో

తస్యేతి ॥ పార్ష్ణిగ్రాహః అనుచరః - సహాయ ఇతి యావత్ ॥౧౨॥ అంగిరస ఇతి॥ రుద్రః బృహస్పతేస్సాహాయ్యమకరోత్ - బృహస్పతేరాంగిరసత్వాత్ ॥౧౩॥౧౪॥ బృహస్పతేరితి॥ శక్రోఽభవత్ సహాయః॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥ నైతత్క్షేత్రే బీజావాపో హార్య ఉదరే ॥౨౧॥ సేతి॥ అతిపతివ్రతేతి పదేన గర్భో బలాదాహిత ఇతి గమ్యతే - ఇషీకా కాశః ॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥ అద్యేతి॥ అలీకలజ్జా మిథ్యాలజ్జా॥౨౯॥ యథేతి॥ మంథరా వక్రప్రవృత్తయా స్తబ్ధా వా ॥౩౦

త్వాచ్చైనం మద ఆవివేశ ॥౯॥ మదావలేపాచ్చ సకలదేవగురోర్బృహస్పతేస్తారాం నామ పత్నీం జహార ॥౧౦॥ బహుశశ్చ బృహస్పతిచోదితేన భగవతా బ్రహ్మణా చోద్యమానస్సకలైశ్చ దేవర్షిభిర్యాచ్యమానోఽపి న ముమోచ ॥౧౧॥ తస్య చంద్రస్య చ బృహస్పతేర్ద్వేషాదుశనా పార్ష్ణిగ్రాహోఽభూత్ ॥౧౨॥ అంగిరసశ్చ సకాశాదుపలబ్ధవిద్యో భగవాన్ రుద్రో బృహస్పతేస్సాహాయ్యమకరోత్ ॥౧౩॥ యతశ్చోశనా తతో జంభకుంభాద్యాః సమస్తా ఏవ దైత్యదానవనికాయా మహాంతముద్యమం చక్రుః ॥౧౪॥ బృహస్పతేరపి సకలదేవసైన్యయుతస్సహాయః శక్రోఽభవత్ ॥౧౫॥ ఏవం చ తయోరతీవోగ్రసంగ్రామస్తారానిమిత్తస్తారకామయో నామాఽభూత్ ॥౧౬॥ తతశ్చ సమస్తశస్త్రాణ్యసురేషు రుద్రపురోగమా దేవాః దేవేషు చాశేషదానవా ముముచుః ॥౧౭॥ ఏవం దేవాసురాహవసంక్షోభక్షుబ్ధహృదయమశేషమేవ జగద్బ్రహ్మాణం శరణం జగామ ॥౧౮॥ తతశ్చ భగవానబ్జయోనిరప్యుశనసం శంకరమసురాన్ దేవాంశ్చ నివార్య బృహస్పతయే తారామదాపయత్ ॥౧౯॥ తాం చాంతఃప్రసవామవలోక్య బృహస్పతిరప్యాహ ॥౨౦॥ నైష మమ క్షేత్రే భవత్యాన్యస్య సుతో ధార్యస్సముత్సృజైనమలమలమతిధార్ష్ట్యేనేతి ॥౨౧॥ సా చ తేనైవముక్తాతిపతివ్రతా భర్తృవచనానంతరం తమిషీకాస్తంబే గర్భముత్ససర్జ ॥౨౨॥ స చోత్సృష్టమాత్ర ఏవాతితేజసా దేవానాం తేజాంస్యాచిక్షేప ॥౨౩॥ బృహస్పతిమిందుం చ తస్య కుమారస్యాతిచారుతయా సాభిలాషౌ దృష్ట్వా దేవాస్సముత్పన్నసందేహాస్తారాం పప్రచ్ఛుః ॥౨౪॥ సత్యం కథయాస్మాకమితి - సుభగే సోమస్యాథవా బృహస్పతేరయం పుత్ర ఇతి ॥౨౫॥ ఏవం తైరుక్తా సా తారా హ్రియా కించిన్నోవాచ ॥౨౬॥ బహుశోఽప్యభిహితా యదాసౌ దేవేభ్యో నాచచక్షే తతస్స కుమారస్తాం శప్తుముద్యతః ప్రాహ ॥౨౭॥ దుష్టేంబ కస్మాన్మమ తాతం నాఖ్యాసి ॥౨౮॥ అద్యైవ తేఽవ్యలీకలజ్జావత్యాస్తథా శాస్తిమహం కరోమి ॥౨౯॥ యథా చ నైవమద్యాప్యతిమంథరవచనా భవిష్యసీతి ॥౩౦॥ అథాహ భగవాన్ పితామహః తం కుమారం సన్నివార్య స్వయమపృచ్ఛత్తాం తారాం ॥౩౧॥ కథయ వత్సే కస్యాయమాత్మజః సోమస్య వా బృహస్పతేర్వా ఇత్యుక్తా లజ్జమానాహ - సోమస్యేతి ॥౩౨॥ తతః ప్రస్ఫురదుచ్ఛ్వసితామలకపోలకాంతిర్భగవానుడుపతిః కుమారమాలింగ్య సాధు సాధు వత్స ప్రా

షధిప్రభృతీనామాధిపత్యేన సర్వాధిష్ఠాతృత్వాచ్చ ॥౯॥ బృహస్పతేః పత్న్యాం తారాయాం సోమస్య బుధః పుత్రోఽభూదితి వక్ష్యన్ తత్కథామాహ - మదావలేపాచ్చేత్యాదినా బుధ ఇతి నామ చక్ర ఇత్యంతేన ॥౧౦॥ ౧౧ ॥ తస్యేతి ॥ పార్ష్ణిగ్రాహస్సహాయః ॥౧౨॥ అంగిరస ఇతి॥ గురుపుత్రత్వాద్బృహస్పతేశ్శ్రీరుద్రస్తత్సాహాయ్యమకరోత్ ॥౧౩॥ యత ఇతి॥ యతశ్చోశనాః యేషాం పక్షే శ్రః ॥౧౪॥ బృహస్పతేరితి॥ బృహస్పతేశ్శక్రస్సహాయోఽభవత్ ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥ తామితి॥ అంతఃప్రసవాం గర్భిణీం॥౨౦॥౨౧॥ సేతి॥ పతివ్రతా అత ఏవ తమిందునాహితం గర్భం భర్తృవచనాదుత్ససర్జ ఇషీకాస్తంబే ॥౨౨॥ స చేతి॥ ఆచిక్షేప అపహృతవాన్ ॥౨౩॥ బృహస్పతిమితి॥ మాతా భస్త్రా పితుః పుత్ర ఇత్యాదివచనాత్పితురేవ పుత్రః - అతోఽస్య కః పితేతి తారామపృచ్ఛన్ ॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥ యథేతి॥ అద్యాప్యవ్యభిచారిణీ దుష్టా సతీ యథా నైవం మంథరవచనా స్తబ్ధవాక్ భవిష్యసీతి॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥ తత

౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ పురూరవాస్త్వితి ॥ అతిరూపస్వినమితి అతిరూపమేవస్వంధనంతదస్యాస్తీతి॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ సఇతి ॥ అతిశయితాఃసకలలోకస్త్రీణాం కాంత్యాదిగుణాఃయయాతాం - తథాచరూపకే॥శ్లో॥ మన్మథాప్యాయితచ్ఛాయాశోభా కాంతిరుదాహృతా । సౌకుమార్యంమృదుత్వంచలావణ్యందీప్తిరుచ్యతే ॥ తాత్కాలికోవిశేషస్తువిలాసోంగక్రియాదిష్వితి॥ ౩౭॥ ఉభయమితి॥ తన్మనస్కంఉభయమనస్కంపరస్పరమనస్కమిత్యర్థః॥ ౩౮॥ రాజేతి॥ ప్రాగల్భ్యంనిస్సాధ్వసత్వం॥ ౩౯॥ సుభ్ర్వితి॥అనురాగముద్వహ - మయీతి శేషః - లజ్జావఖండితంలజ్జయామంథరంసగద్గదమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ శయనేతి॥ ఉరణకః మేషః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥

జ్ఞోసీతిబుధఇతితస్యచనామచక్రే। ౩౩ ॥ తథాఖ్యాతమేవైతత్ సచయథేళాయామాత్మజంపురూరవసముత్పాదయామాస॥౩౪॥ పురూరవాస్త్వతిదానశీలోతియజ్వాతితేజస్వీ - యంసత్యవాదినమతిరూపస్వినంమనస్వినం మిత్రావరుణశాపాన్మానుషే లోకేమయావస్తవ్యమితి కృతమతిరుర్వశీదదర్శ॥ ౩౫॥ దృష్టమాత్రేచతస్మిన్నపహాయమానమశేషమపాస్యస్వర్గసుఖాభిలాషంతన్మనస్కాభూత్వాతమేవోపతస్థే॥ ౩౬॥ సోపిచతామతిశయితసకలలోకస్త్రీకాంతిసౌకుమార్యలావణ్యగతివిలాసహాసాదిగుణామవలోక్యతదాయత్తచిత్తవృత్తిర్బభూవ॥ ౩౭॥ ఉభయమపితన్మనస్కమనన్యదృష్టిపరిత్యక్తసమస్తాన్యప్రయోజనమభూత్॥ ౩౮ ॥ రాజాతుప్రాగల్భ్యాత్తామాహ॥ ౩౯ ॥ సుభ్రుత్వామహమభికామోస్మిప్రసీదానురాగముద్వహేత్యుక్తాలజ్జావఖండితమూర్వశీతంప్రాహ ॥ ౪౦ ॥ భవత్యేవంయదిమేసమయపరిపాలనంభవాన్కరోతీత్యాఖ్యాతేపునరపితామాహ॥ ౪౧ ॥ ఆఖ్యాహిమేసమయమితి॥ ౪౨॥ అథపృష్టాపునరప్యబ్రవీత్॥ ౪౩॥ శయనసమీపేమమోరణకద్వయంపుత్రభూతంనాపనేయం॥ ౪౪॥ భవాంశ్చమయానగ్నోద్రష్టవ్యః॥ ౪౫॥ ఘృతమాత్రంచమమాహారఇతి॥ ౪౬॥ ఏవమేవేతిభూపతిరప్యాహ॥ ౪౭॥ తయాసహసచావనిపతిరలకాయాంచైత్రరథాదివనేష్వమలపద్మషండేషుమానసాదిసరస్స్వతిరమణీయేషురమమాణ ఏకషష్టివర్షాణ్యనుదినప్రవర్ధమానప్రమోదోనయత్॥ ౪౮॥ ఊర్వశీచతదుపభోగాత్ప్రతిదినప్రవర్ధమానానురాగాఅమరలోకవాసేపినస్పృహాంచకార ॥ ౪౯ ॥ వినాచోర్వశ్యాసురలోకోప్సరసాం సిద్ధగంధర్వాణాంచ నాతిరమణీయోభవత్॥

ఇతి॥ స్ఫురతోరుచ్ఛ్వసితయోర్వికసితయోరమలయోఃకపోలయోఃకాంతిర్యస్యసః॥ ౩౩ ॥ తథేతి॥ సచబుధోయథేళాయాంపురూరవసముత్పాదయామాసతత్తథాప్రాగేవోక్తం॥౩౪॥ పురూరవసస్తూర్వశ్యామాయుఃప్రముఖాష్షట్పుత్రాజాతాఇతివక్తుంకథామాహ - పురూరవాస్త్విత్యాదినాయావత్సమాప్తిః॥పురూరవాఇతి- అతిరూపస్వినమతిరూపమేవస్వంధనమస్యాస్తీతిఅతిరూపస్వినం॥ ౩౫ ॥ దృష్టమాత్రఇతి॥ మానంగర్వమపహాయతమేవోపతస్థేఅభజత్॥ ౩౬॥ సఇతి ॥ అతిశయితాఃసకలలోకస్త్రీణాంకాంత్యాదయోగుణాయయాతాం- కాంత్యాదిలక్షణంధనికేనోక్తం॥ శ్లో॥మన్మథాప్యాయితచ్ఛాయాశోభా కాంతిరుదాహృతా। సౌకుమార్యంమృదుత్వంచలావణ్యందీప్తిరుచ్యతే॥తాత్కాలికోవిశేషస్తువిలాసోగతిరిష్యతఇతి॥ ౩౭॥ ఉభయమితి॥ ఏవముభయమపితన్మిథునంతన్మనస్కమనోన్యాసక్తచిత్తమభూత్ - నాస్త్యన్యాదృష్టిర్యస్య - పరిత్యక్తంసమస్తమన్యత్ప్రయోజనంయేనతత్॥ ౩౮॥ రాజేతి॥ ప్రాగల్భ్యాత్ నిస్సాధ్వసత్వాత్॥ ౩౯ ॥ సుభ్ర్వితి॥ లజ్జావఖండితంలజ్జయాఅవఖండితంమంథరంయథాభవతితథా - తంప్రాహ లజ్జావకుంఠితమితిపాఠాంతరంస్పష్టార్థం॥ ౪౦॥ శాపావసానేయదిమాంగంధర్వానేష్యంతితదాసమయభంగాపరాధమారోప్యగమిష్యామీతిసమయముపక్షిపతి॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯ ॥ గంధర్వైస్తత్సమయలంఘనేనిమిత్తేనతస్యావర్శ్యానిర్గమసమయం దర్శయన్నాహ - వినాచోర్వశ్యేత్యాదినా సదదశే

౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ తదితి॥ అపవృత్తసమయా నివృత్తసమయా॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥
తతశ్చేతి॥ హే జాయే మనసి ఘోరే తిష్ఠ వచసి మయా వాక్యమిశ్రణం కురు - అనేన అయే జాయే మనసా తిష్ఠ ఘోరే వచాంసి
మిశ్రీకృణవావహై ఇత్యాద్యష్టాదశం చ తయోస్సంవాదసూక్తం స్మారితం॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥

౫౦॥ తతశ్చోర్వశీపురూరవసోస్సమయవిద్భిర్విశ్వావసుగంధర్వైస్సమవేతైర్నిశి శయనాభ్యాశాదేకము
రణకం జహార॥ ౫౧॥ తస్యాకాశే నీయమానస్యోర్వశీ శబ్దమశృణోత్॥ ౫౨॥ ఏవమాహ చ - మమా
నాథాయాః పుత్రః కేనాప్యపహ్రియతే - కం శరణముపయామీతి॥ ౫౩॥ తదాకర్ణ్య రాజా మాం న
గ్నం దేవీ వీక్ష్యతీతి న యయౌ॥ ౫౪॥ అథాన్యమప్యురణకమాదాయ గంధర్వా యయుః॥ ౫౫॥ తస్యా
ప్యపహ్రియమాణస్యాకర్ణ్య శబ్దమాకాశే పునరప్యనాథాస్మ్యహమభర్తృకా కాపురుషాశ్రయేత్యా
ర్తరావిణీ బభూవ॥ ౫౬॥ రాజాప్యమర్షవశాదంధకారమేతదితి ఖడ్గమాదాయ దుష్ట దుష్ట హతోఽసీతి
వ్యాహరన్నభ్యధావత్॥ ౫౭॥ తావచ్చ గంధర్వైరప్యతీవోజ్జ్వలా విద్యుజ్జనితా॥ ౫౮॥ తత్ప్రభయా
చోర్వశీ రాజానమపగతాంబరం దృష్ట్వాపవృత్తసమయా తత్క్షణాదేవాపక్రాంతా॥ ౫౯॥ పరిత్యజ్య తా
వప్యురణకౌ గంధర్వాస్సురలోకముపగతాః॥ ౬౦॥ ....
రాజాపి చ తౌ మేషావాదాయాతిహృష్టమనాః స్వశయనమాయాతో నోర్వశీం దదర్శ॥ ౬౧॥ తాం చా
పశ్యన్వ్యపగతాంబర ఏవోన్మత్తరూపో బభ్రామ॥ ౬౨॥ కురుక్షేత్రే చాంభోజసరస్యన్యాభిశ్చతసృభి
రప్సరోభిస్సమవేతామూర్వశీం దదర్శ॥ ౬౩॥ తతశ్చోన్మత్తరూపో జాయే హే తిష్ఠ మనసి ఘోరే తిష్ఠ వచ
సి కపటికే హే తిష్ఠేత్యేవమనేకప్రకారం సూక్తమవోచత్॥ ౬౪॥ ఆహ చోర్వశీ॥ ౬౫॥ మహారాజాలమనే
నావివేకచేష్టితేన॥ ౬౬॥ అంతర్వత్న్యహమబ్దాంతే భవతాత్ర గంతవ్యం కుమారస్తే భవిష్యతి - ఏ
కాం చ నిశామహం త్వయా సహ వత్స్యామీత్యుక్తః - ప్రహృష్టస్స్వపురం జగామ॥ ౬౭॥ తాసాం చా
ప్సరసామూర్వశీ కథయామాస॥ ౬౮॥ అయం స పురుషోత్కృష్టో యేనాహమేతావంతం కాలమనురా
గాకృష్టమానసా సహోషితేతి॥ ౬౯॥ ఏవముక్తాస్తాశ్చాప్సరస ఊచుః॥ ౭౦॥ సాధు సాధ్వస్య రూప
మప్యనేన సహాస్మాకమపి సర్వకాలమాస్యా భవేదితి॥ ౭౧॥ అబ్దే చ పూర్ణే స రాజా తత్రాజగామ॥ ౭౨
కుమారం చాయుషమస్మై చోర్వశీ దదౌ॥ ౭౩॥ దత్త్వా చైకాం నిశాం తేన రాజ్ఞా సహోషిత్వా పంచపు

త్ర్యం తేన॥ ౫౦॥ తత ఇతి॥ శయనాభ్యాశాత్పర్యంకప్రాంతాత్॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ తది
తి॥ అపవృత్తసమయా నివృత్తపరిభాషాసంబంధా - అపక్రాంతా నిర్గతా॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ అథ పునస్తత్ర త్రే
తాగ్నిసాధ్యకర్మమార్గేణోర్వశీప్రాప్తిం కథయన్నాహ - తాం చాపశ్యన్నిత్యాదినా॥ ౬౨॥ కురుక్షేత్ర ఇతి॥ అం
భోజయుక్తే సరసి॥ ౬౩॥ తత ఇతి॥ హే జాయే మనసి ఘోరే మనసా ఘోరే వచసి వాక్యమిశ్రణార్థం క్షణమాత్రం తిష్ఠే
త్యనేకధా విలాపాత్మకం సూక్తమవోచత్ - అసూక్తమితి పాఠే విలాపాద్యసూక్తం యథా భవత్యేవమాహేత్యర్థః।
ఏవ తేన - హే జాయే మనసా తిష్ఠ ఘోరే వచాంసి మిశ్రాణి కృణవావహై - ఇత్యష్టాదశ తయోస్సంవాదాత్మికా సూక్తిః
పురూరవసో వాక్యాని సూచితాని॥ ౬౪॥ ఆహేతి॥ ఆహ చోర్వశీత్యనేన చోర్వశ్యాః ప్రతివచనాని - పురూరవా మా కృ
థా మా ప్రవృత్తో మా త్వా వృకాసో అశివాస ఉక్షన్ - న వై స్త్రైణాని సఖ్యాని సంతి సాలావృకాణాం హృదయా
న్యేతానీత్యాదీని సూచితాని॥ ౬౫॥ ౬౬॥ అంతర్వత్నీతి॥ అంతర్వత్నీ గర్భిణ్యహమిదానీం మత్సంభోగాసంభవాదబ్
దాంతే త్వయాగంతవ్యమిత్యాద్యుక్తస్తేన సామ్నా ప్రహృష్టస్స్వపురం జగామ॥ ౬౭॥ ౬౮॥ అయమితి॥ పురుషో
త్కృష్టో నరశ్రేష్ఠః॥ ౬౯॥ ౭౦॥ సాధ్వితి॥ సహాస్యా సహావస్థితిరస్మాకం భవేదితి ప్రార్థనా॥ ౭౧॥ ౭౨॥ కుమార
మితి॥ ఆయుషమాయుర్నామానం॥ ౭౩॥ దత్త్వేతి॥ ఉషిత్వా వాసం కృత్వా - పంచపుత్రోత్పత్త్యై ఇతి తాసాం చ త

౭౨॥౭౩॥౭౪॥౭౫॥౭౬॥౭౭॥౭౮॥౭౯॥౮౦॥౮౧॥౮౨॥౮౩॥౮౪॥౮౫॥౮౬॥౮౭॥౮౮॥౮౯॥ పఠత ఇతి॥ గాయత్రీం పఠతః అక్షరసంఖ్యాని తదక్షరసంఖ్యాన్యంగుళాని అరణిరభవత్ చతుర్వింశత్యంగుళారణిః కార్యేతి విధిః॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

త్రోత్పత్తయే గర్భమవాప॥ ౭౪ ॥ ఉవాచ చైనం రాజానమస్మత్ప్రీత్యా మహారాజాయ సర్వ ఏవ గంధర్వా వరదాస్సంవృత్తాః వ్రియతాం చ వర ఇతి॥ ౭౫॥ ఆహ చ రాజా॥ ౭౬॥ విజితసకలారాతిరవిహతేంద్రియసామర్థ్యో బంధుమానమితబలకోశః - నాన్యదస్మాకమూర్వశీసాలోక్యాత్ ప్రాప్తవ్యమస్తి తదహమనయా సహోర్వశ్యా కాలం నేతుమభిలషామీత్యుక్తే గంధర్వా రాజ్ఞేఽగ్నిస్థాలీం దదుః॥ ౭౭ ॥ ఊచుశ్చైనమగ్నిమామ్నాయానుసారీ భూత్వా త్రిధా కృత్వోర్వశీసలోకతామనోరథముద్దిశ్య సమ్యగ్యజేథాః - తతోఽవశ్యమభిలషితమవాప్స్యసీత్యుక్తస్తామగ్నిస్థాలీమాదాయ జగామ ॥ ౭౮॥ అంతరాటవ్యామచింతయత్ - అహో మేఽతీవ మూఢతా కిమహమకరవం ॥ ౭౯ ॥ వహ్నిస్థాలీ మయైషానీతా నోర్వశీతి॥ ౮౦॥ అథైనామటవ్యామేవాగ్నిస్థాలీం తత్యాజ స్వపురం చ జగామ॥ ౮౧॥ వ్యతీతేఽర్ధరాత్రే వినిద్రశ్చాచింతయత్ ॥౮౨॥ మమోర్వశీసాలోక్యప్రాప్త్యర్థమగ్నిస్థాలీ గంధర్వైర్దత్తా సా చ మయాటవ్యాం పరిత్యక్తా॥ ౮౩ ॥ తదహం తత్ర తదాహరణాయ యాస్యామీత్యుత్థాయ తత్రాప్యుపగతో నాగ్నిస్థాలీమపశ్యత్॥ ౮౪॥ శమీగర్భం చాశ్వత్థమగ్నిస్థాలీస్థానే దృష్ట్వాచింతయత్ ॥౮౫॥ మయాత్రాగ్నిస్థాలీ నిక్షిప్తా సా చాశ్వత్థశ్శమీగర్భోఽభూత్ ॥౮౬॥ తదేనమేవాహమగ్నిరూపమాదాయ స్వపురమభిగమ్యారణిం కృత్వా తదుత్పన్నాగ్నేరుపాస్తిం కరిష్యామీతి॥ ౮౭॥ ఏవమేవ స్వపురముపగతోఽరణిం చకార॥౮౮॥ తత్ప్రమాణం చాంగులైః కుర్వన్ గాయత్రీమపఠత్ ॥౮౯॥ పఠతశ్చాక్షరసంఖ్యాన్యేవాంగులాన్యరణ్యభవత్ ॥ ౯౦ ॥ తత్రాగ్నిం నిర్మథ్యాగ్నిత్రయమామ్నాయానుసారీ భూత్వా జుహావ॥ ౯౧ ॥ ఊర్వశీసాలోక్యం ఫలమభిసంధితవాన్॥ ౯౨॥ తేనైవ చాగ్నివిధినా బహువిధాన్ యజ్ఞానిష్ట్వా గాంధర్వలోకానవాప్యోర్వశ్యా సహావియోగమవాప॥ ౯౩॥ ఏకోఽగ్నిరాదావభవత్ - ఏకేన త్వత్ర మన్వంతరే త్రేతా ప్రవర్తితా॥౯౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

స్తృణాం సంచితానాం సచీనాం స్వభూతిత్వాత్ పంచభిరూపైః పంచానాం పుత్రాణాం ఉత్పత్తయే గర్భమవాపేతి గమ్యతే అస్మాకమప్యనేన సహాస్యాభవేదితి ప్రార్థనాలింగాత్॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬ ॥ విజితేతి॥ అన్యత్ప్రాప్తవ్యం నాస్తీత్యత్ర హేతుః - విజితసకలారాతిరిత్యాది - ఊర్వశీసాలోక్యమగ్నిసాధ్యకర్మైకఫలమిత్యగ్నిస్థాలీం దదుః॥ ౭౭॥ ఊచురితి॥ గార్హపత్యాహవనీయదక్షిణాగ్నిరూపేణ త్రిధా కృత్వా॥ ౭౮ ॥ శమీగర్భాదగ్నిం మంథతీత్యాదివిధిమవతారయన్నాహ - అంతరాటవ్యామిత్యాదినా॥ ౭౯॥ వహ్నిస్థాలీతి॥ వహ్నిస్థాలీ మయైషాభిలషితా నోర్వశీతి॥ ౮౦ ॥ అథేతి॥ యద్యపి గంధర్వైః ఇయమూర్వశీతి సప్రలోభితః - కింత్వగ్నిం త్రిధా కృత్వా యజస్వేత్యేవోక్తం - తథాపి సంమోహవశాదూర్వశీత్యేవ తామగ్నిస్థాలీమానయన్నేయమూర్వశీతి బుద్ధ్వా తత్యాజేతి॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮ ॥ ౮౯ ॥ పఠత ఇతి॥ గాయత్రీం పఠతస్తస్యాముఖ్యార్థత్తదక్షరసంఖ్యాంగులిప్రమాణైవారణిర్జాతా - తస్మాచ్చతుర్వింశత్యంగుళా కార్యేత్యుక్తం భవతి॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ఏక ఇతి॥ త్రేతాగ్నిత్రయం॥ ౯౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

౧। తథేతి॥ అల్పత్వాత్ప్రథమమమావసోర్వంశోక్తిః- ఏవంనహుషస్యాప్యనంతరాధ్యాయే॥ ౨। ౩। ౪। ౫। ౬॥ ౭। ౮। ౯। ౧౦॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫॥ ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦॥ పుత్రీతి॥ ఆత్మజాయా ఆత్మనో భార్యా॥ ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫॥ నూనమితి॥ మాతృసాత్కృతః మాతుస్సంబంధీ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తచ్చేతి॥ అస్త్ర

శ్రీపరాశరః॥ తస్యాప్యాయుర్ధీమానమావసుర్విశ్వావసుశ్శ్రుతాయుశ్శతాయురయుతాయురితి సంజ్ఞాః షట్పుత్రా అభవన్॥ ౧॥ తథామావసోర్భీమనామా పుత్రోభవత్॥ ౨॥ భీమస్య కాంచనః - కాంచనాత్సుహోత్రః - తస్యాపి జహ్నుః॥ ౩ ॥ యోసౌ యజ్ఞవాటమఖిలం గంగాంభసా ప్లావితమవలోక్య క్రోధసంరక్తలోచనో భగవంతం యజ్ఞపురుషం ఆత్మని పరమేణ సమాధినా సమారోప్యాఖిలమేవ గంగామపిబత్॥ ౪॥ అథైనం దేవర్షయః ప్రసాదయామాసుః॥ ౫॥ దుహితృత్వే చాస్య గంగామనయన్॥ ౬॥ జహ్నోశ్చ సుమంతుర్నామ పుత్రోభవత్॥ ౭॥ తస్యాప్యజకస్తతో బలాకాశ్వస్తస్మాత్కుశస్తస్యాపి కుశాంబకుశనాభాధూర్తరజసోవసుశ్చేతి చత్వారః పుత్రా బభూవుః॥ ౮ ॥ తేషాం కుశాంబః శక్రతుల్యో మే పుత్రో భవేదితి తపశ్చకార॥ ౯॥ తం చోగ్రతపసమవలోక్య మా భవత్వన్యోస్మత్తుల్యవీర్య ఇత్యాత్మనైవాస్యేంద్రః పుత్రత్వమగచ్ఛత్॥ ౧౦ ॥ స గాధిర్నామ పుత్రః కౌశికోభవత్॥ ౧౧ ॥ గాధిశ్చ సత్యవతీం కన్యామజనయత్॥ ౧౨॥ తాం చ భార్గవః ఋచీకో వవ్రే॥ ౧౩ ॥ గాధిరప్యతిరోషణాయాతివృద్ధాయ బ్రాహ్మణాయ దాతుమనిచ్ఛన్నేకతశ్శ్యామకర్ణానామిందువర్చసామనిలరంహసామశ్వానాం సహస్రం కన్యాశుల్కమయాచత॥ ౧౪॥ తేనాపి ఋషిణా వరుణసకాశాదుపలభ్యాశ్వతీర్థోత్పన్నం తాదృశమశ్వసహస్రం దత్తం॥ ౧౫॥ తతస్తామృచీకః కన్యాముపయేమే॥ ౧౬ ॥ ఋచీకశ్చ తస్యాశ్చరుమపత్యార్థం చకార॥ ౧౭ ॥ తత్ప్రసాదితశ్చ తన్మాత్రే క్షత్రవరపుత్రోత్పత్తయే చరుమపరం సాధయామాస॥ ౧౮ ॥ ఏష చరుర్భవత్యా అయమపరశ్చరుస్త్వన్మాత్రా సమ్యగుపయోజ్య ఇత్యుక్త్వా వనం జగామ॥ ౧౯॥ ఉపయోగకాలే చ తాం మాతా సత్యవతీమాహ॥ ౨౦ ॥ పుత్రి సర్వ ఏవాత్మపుత్రమతిగుణమభిలషతి - నాత్మజాయాభ్రాతృగుణేష్వతీవాదృతో భవతీతి॥ ౨౧ ॥ అతోర్హసి మమాత్మీయం చరుం దాతుం - మదీయం చరుం ఆత్మనోపయోక్తుం॥ ౨౨ ॥ మత్పుత్రేణ హి సకలభూమండలపరిపాలనం కార్యం - కియద్వా బ్రాహ్మణస్య బలవీర్యసంపదేత్యుక్తా సా స్వచరుం మాత్రే దత్తవతీ॥ ౨౩ ॥ అథ వనాదాగత్య సత్యవతీమృషిరపశ్యత్॥ ౨౪ ॥ ఆహ చైనామతిపాపే కిమిదమకార్యం భవత్యా కృతం అతిరౌద్రం తే వపుర్లక్ష్యతే॥ ౨౫॥ నూనం త్వయా త్వన్మాతృసాత్కృతశ్చరురుపయుక్తః- న యుక్తమేతత్॥ ౨౬ ॥ మయా హి తత్ర చరౌ సకలైశ్వర్యవీర్యశౌర్యబలసంపదారోపితా - త్వదీయచరావప్యఖిలశాంతిజ్ఞానతితిక్షాది బ్రాహ్మణగుణసంపత్॥ ౨౭॥ తచ్చ విపరీతం కుర్వంత్యాస్తవాతిరౌద్రాస్త్రధార

తస్యేతి॥ తస్యాపి పురూరవసోపి॥ ౧॥ అతివితతత్వాదాయుర్వంశం పశ్చాద్వక్ష్యతి - ఏవం నహుషాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం - అల్పత్వాదమావసోర్వంశం తావదాహ - తథేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౨। ౩। ౪ ॥ అథేతి॥ జహ్నుం దేవా ఋషయశ్చ ప్రసాదయామాసుః - తతస్తాం ముమోచేతి శేషః॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥తం చేతి॥ఆత్మనా స్వయమేవ ఇంద్రః పుత్రత్వమగమత్॥౧౦॥తదేవాహ సగాధిరితి॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥ తేనేతి॥ తేనాపి ఋచీకేనోపలభ్య ప్రాప్య॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥తదితి॥ తయా సత్యవత్యా ప్రసాదితశ్చ- తన్మాత్రే గాధిభార్యాయై॥౧౮॥ఏష ఇతి॥ఉపయోజ్యః భక్ష్య ఇత్యుక్త్వా కుశాద్యర్థం వనం జగామ॥౧౯॥౨౦॥పుత్రీతి॥ఆత్మనో జాయాయా భ్రాతుర్గుణేషు జనస్య నాతీవాదరః॥౨౧॥౨౨॥మత్పుత్రేణేతి॥ కియదితి కిం ప్రయోజనమిత్యుక్తా సతీ - స్వచరుం మాత్రే దత్తవతీ-మాతుశ్చరుం స్వయం భక్షితవతీ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ నూనమితి॥ త్వన్మాతృసాత్కృతః త్వన్మాతుస్సంబంధీ॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ తచ్చేతి॥ అస్త్రధారణం అస్త్రవిద్యాయాః

భాగణం అస్త్రవిద్యాంతగమనం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ భగవన్నితి॥ కామమితిఇచ్ఛానుమతౌ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ విశ్వామిత్రేతి॥ భార్గవ ఏవేతి జమదగ్నిసోదరత్వాత్ భార్గవః శునశ్శేఫః - యథాహ॥ శ్లో॥ ఔర్వస్యర్షిచికస్య పుత్రః సత్యవత్యాం మహాయశాః। జమదగ్నిస్సుతోవిద్వాన్ జజ్ఞే వేదవిదాంవరః॥ మధ్యమశ్చ శునశ్శేఫ ఇత్యాది- అయంచ విశ్వామిత్రస్య స్వస్త్రీయః - పుత్రవద్దేవైర్దత్తత్వాద్దేవరాతః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ తేషామితి॥ ఋష్యంతరేష్వితి ఋష్యంతరేషు వివాహ్యాః - సమానప్రవరేష్వవివాహ్యాః - ఇదం సర్వగోత్రాణాం ప్రాయేణ సమానం॥ శ్లో॥ ఏక ఏవ ఋషిర్యావత్ప్రవరేష్వనువర్తతే। తావత్సమానగోత్రత్వమన్యత్రత్వంగిరోగణాదితి సూత్రకారోక్తేః॥ ౩౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ గృత్సమదస్యేతి॥ ప్రవర్తయితా జనకః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ సహేతి॥ సంసిద్ధికార్యకరణః వశీకృత ప్రకృ

ణపాలననిష్ఠః క్షత్రియాచారః పుత్రో భవిష్యతి- తస్యాశ్చోపశమరుచి బ్రాహ్మణాచార ఇత్యేకస్మైర్వ
వసా తస్య పాదౌజగ్రాహ॥ ౨౮॥ ప్రణిపత్యచైనమాహ॥ ౨౯॥ భగవన్మయైతదజ్ఞానాదనుష్ఠితం- ప్ర
సాదం మేకురు - మైవంవిధః పుత్రో భవతు - కామమేవంవిధః పౌత్రో భవత్విత్యుక్తో మునిరప్యాహ॥ ౩౦
ఏవమస్త్వితి॥ ౩౧॥ అనంతరంచ సా జమదగ్నిమజీజనత్॥ ౩౨॥ తన్మాతా చ విశ్వామిత్రం జనయామాస॥
౩౩॥ సత్యవత్యపి కౌశికీ నామ నద్యభవత్॥ ౩౪॥ జమదగ్నిరిక్ష్వాకువంశోద్భవస్య రేణోస్తనయాం రే
ణుకాముపయేమే॥ ౩౫॥ తస్యాంచాశేషక్షత్రహంతారం పరశురామసంజ్ఞం భగవతస్సకలలోకగురో
ర్నారాయణస్యాంశం జమదగ్నిరజీజనత్॥ ౩౬॥ విశ్వామిత్రపుత్రస్తు భార్గవ ఏవ శునశ్శేఫో దేవైర్ద
త్తః - తతశ్చ దేవరాతనామాభవత్॥ ౩౭॥ తతశ్చాన్యే మధుచ్ఛందోధనంజయకృతదేవాష్టకకచ్ఛప
హారీతాఖ్యా విశ్వామిత్రపుత్రా బభూవుః॥ ౩౮॥ తేషాంచ బహూని కౌశికగోత్రాణి ఋష్యంతరేషు
వివాహ్యాన్యభవన్॥ ౩౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే-చతుర్థాంశే-సప్తమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ పురూరవసో జ్యేష్ఠః పుత్రో యస్త్వాయుర్నామా స రాహోర్దుహితరముపయేమే॥౧॥
తస్యాంచ పంచపుత్రానుత్పాదయామాస॥ ౨॥ నహుషక్షత్రవృద్ధరంభరజిసంజ్ఞాస్తథైవానేనాః పం
చమః పుత్రోభూత్॥ ౩॥ క్షత్రవృద్ధాత్సుహోత్రః పుత్రోభవత్॥ ౪॥ కాశ్యకాశగృత్సమదాస్త్ర
యస్తస్య పుత్రా బభూవుః॥ ౫॥ గృత్సమదస్య శౌనకశ్చాతుర్వర్ణ్యప్రవర్తయితాభూత్॥ ౬॥ కా
శ్యస్య కాశేయః కాశిరాజః - తస్మాద్రాష్ట్రః - రాష్ట్రస్య దీర్ఘతపాః పుత్రోభవత్॥ ౭॥ ధన్వంతరి
స్తు దీర్ఘతపసః పుత్రోభవత్॥ ౮॥ స హి సంసిద్ధకార్యకరణస్సకలసంభూతిష్వశేషజ్ఞానవిదాభగవతా

పారగమనంతస్నిష్ఠః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ భగవన్నితి॥ కామమిత్యనేనేచ్ఛానుమతిః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ విశ్వామిత్రేతి॥ భార్గవశునశ్శేఫో దేవైర్దత్తో దత్త ఇతి కౌశికగోత్రస్య దేవరాతప్రవరత్వముక్తం॥ ౩౭॥ తతశ్చేతి॥ మధుచ్ఛందః ప్రభృతయస్తు విశ్వామిత్రస్యౌరసాః పుత్రాః॥ ౩౮॥ తేషామితి॥ ప్రవరభేదాద్బహూని కౌశికగోత్రాణి ఋష్యంతరేషు ప్రవరాంతరేషు వివాహ్యాని-ఏవంచైతత్ప్రాయేణ గోత్రాంతరేష్వపి తుల్యం॥ శ్లో॥ ఏక ఏవ ఋషిర్యత్ర ప్రవరేష్వనువర్తతే। తావత్సమానగోత్రత్వమన్యత్రత్వంగిరోగణాదితి సూత్రకారోక్తేః॥ ౩౯॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-చతుర్థాంశే-సప్తమోధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ గృత్సమదస్యేతి॥ చాతుర్వర్ణ్యప్రవర్తయితా చతుర్వర్ణోత్పాదకః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ స
హేతి॥ సంసిద్ధకార్యకరణం జరాదిరహితేంద్రియాః - సంయతదేహేంద్రియ ఇతి వా - అతీతసంభూతౌ క్షీరోదాదుత్పత్తౌ

తిః అజరదేహోంద్రిమోవా - అతీతసంభూతౌ క్షీరోదాదుత్పత్తౌ॥ ౯॥ కాశీరాజేతి॥ అష్టధా అష్టాంగం - యథాహ బాహటః॥ శ్లో॥ కాయబాలగ్రహోర్ధ్వాంగశల్యదంష్ట్రా జరావిషైః। అష్టావంగాని తస్యాహుశ్చికిత్సా యేషు సంస్థితేతి॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - అష్టమోధ్యాయః.

రజేరితి॥ సారః స్థైర్యం॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఏవమితి॥ ప్రణతిరనతిక్రమణీ నారాయణేన చాతీతసంభూతౌ తస్మై వరో దత్తః॥ ౯॥ కాశీరాజగోత్రేవతీర్య త్వమష్టధా సమ్యగాయుర్వేదం కరిష్యసి - యజ్ఞభాగభుగ్భవిష్యసీతి॥ ౧౦॥ తస్య చ ధన్వంతరేః పుత్రః కేతుమాన్ - కేతుమతో భీమరథః - తస్యాపి దివోదాసః - తస్యాపి ప్రతర్దనః॥ ౧౧॥ స చ భద్రశ్రేణ్యవంశవినాశనాదశేషశత్రవో౽నేన జితా ఇతి శత్రుజిదభవత్॥ ౧౨॥ తేన చ ప్రీతిమతాత్మపుత్రో వత్సవత్సేత్యభిహితో వత్సో౽భవత్॥ ౧౩॥ సత్యపరతయా ఋతధ్వజసంజ్ఞామవాప॥ ౧౪॥ తతశ్చ కువలయనామానమశ్వం లేభే - తతః కువలయాశ్వ ఇత్యస్యాం పృథివ్యాం ప్రథితః॥ ౧౫॥ తస్య చ వత్సస్య పుత్రో౽లర్కనామాభవత్ - యస్యాయమద్యాపి శ్లోకో గీయతే॥ ౧౬॥ షష్టివర్షసహస్రాణి షష్టివర్షశతాని చ। అలర్కాదపరో నాన్యో బుభుజే మేదినీం యువా॥ ౧౭॥ తస్యాప్యలర్కస్య సన్నతినామాభవదాత్మజః॥ ౧౮॥ సన్నతేస్సునీథః - తస్యాపి సుకేతుః - తస్మాచ్చ ధర్మకేతుర్జజ్ఞే॥ ౧౯ ॥ తతశ్చ సత్యకేతుః - తస్మాద్విభుః - తత్తనయః స్వవిభుః - తతశ్చ సుకుమారస్తస్యాపి ధృష్టకేతుః - తతశ్చ వీతిహోత్రః - తస్మాద్భార్గః - భార్గస్య భార్గభూమిః - తతశ్చాతుర్వర్ణ్యప్రవృత్తిరిత్యేతే కాశేయా భూభృతః కథితాః॥ ౨౦॥ రజేస్తు సంతతిశ్శ్రూయతాం॥ ౨౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - అష్టమోధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ రజేస్తు పంచపుత్రశతాన్యతులబలవీర్యపరాక్రమసారాణ్యాసన్ ॥ ౧ ॥ దేవాసురసంగ్రామారంభే చ పరస్పరవధేప్సవో దేవాశ్చాసురాశ్చ బ్రహ్మాణముపేత్య పప్రచ్ఛుః ॥ ౨ ॥ భగవన్నస్మాకమత్ర విరోధే కతమః పక్షో జేతా భవిష్యతీతి॥ ౩॥ అథాహ భగవాన్॥ ౪॥ యేషామర్థే రజిరాత్తాయుధో యోత్స్యతి తత్పక్షో జేతేతి॥ ౫॥ అథ దైత్యైరుపేత్య రజిరాత్మసాహాయ్యదానాయాభ్యర్థితః ప్రాహ॥ ౬ ॥ యోత్స్యే భవతామర్థే యద్యహం మమ రజయాద్భవతామింద్రో భవిష్యామీత్యాకర్ణ్యైతత్తైరభిహితం॥ ౭॥ నవయమన్యథా వదిష్యామో౽న్యథా కరిష్యామో౽స్మాకమింద్రః ప్రహ్లాదస్తదర్థమేవాయముద్యమ ఇత్యుక్త్వా గతేష్వసురేషు దేవైరప్యసావవనిపతిరేవమేవోక్తస్తేనాపి చ తథైవోక్తే దేవైరింద్రస్త్వం భవిష్యసీతి సమన్విచ్ఛితం ॥ ౮ ॥ రజినాపి దేవసైన్యసహాయేనానేకైర్మహా

వరో దత్తః॥ ౯॥ కాశీరాజేతి॥ అష్టధా అష్టభాగం - యథాహ బాహటః॥ శ్లో॥ కాయబాలగ్రహోర్ధ్వాంగశల్యదంష్ట్రా జరావిషైః। అష్టావంగాని తస్యాహుశ్చికిత్సా యేషు సంస్థితేతి॥ ౧౦ ॥ ప్రతర్దనస్యైవ శత్రుజిద్వత్స ఇత్యాదికాశ్చతస్రస్సంజ్ఞా నిర్వక్తి స చేత్యాదినా ప్రథిత ఇత్యంతేన॥ ౧౧॥ ౧౨ ॥ తేన చేతి॥ దివోదాసేన ప్రేమతో౽సౌ వత్సవత్సేత్యుపలాలనేనాభిహితస్తతో వత్ససంజ్ఞో౽భూత్॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬ ॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- చతుర్థాంశే- అష్టమోధ్యాయః.

ఆయుః పుత్రస్య క్షత్రవృద్ధస్య వంశముక్త్వా తద్భ్రాతూ రజేర్వంశమాహ - రజేరితి ॥ ౧ ॥ తేషాం చ వంశో నాభూదింద్రేణ హతత్వాదితి కథాపూర్వమాహ - దేవాసురేత్యాదినా నాహ్నోతీత్యంతేన॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ నేతి॥ నవయం కార్యసిద్ధ్యర్థమన్యథా మిథ్యా వదిష్యామః - సిద్ధే చ కార్యే పూర్వప్రతిజ్ఞాతమన్యథా న కరిష్యామః - అతః ప్రహ్లాద ఏవాస్మాకమింద్రః తస్యేంద్రత్వసాధనార్థమేవాస్మదుద్యమ ఇతి - నిష్కపటముక్త్వా గతేషు॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ భయ

యా- ప్రణతాద్రాజ్యం న గ్రాహ్యమితి రాజధర్మః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ స్వర్యాతఇతి॥ ఆచారాత్ పితృదాయాదన్యా
యాత్॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ యదీతి॥ పురోధసాపియజమానచోదితే నైవకామ్యంకర్మకర్తవ్యం నత్వన్యథా-
తదిచ్ఛాయా అజ్ఞాతత్వాదిత్యభిప్రేత్యాహ॥ యద్యేవమితి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ పూర్వంతుక్షత్రవృ
ద్ధాత్సుహోత్రోగృత్సమదాద్ద్విజాతివంశకృదుక్తః- ఇహతుప్రతిక్షత్రఃక్షత్రైకవంశకృదుచ్యతే క్షత్రవృద్ధసు
తఃప్రతిక్షత్రోభవదిత్యాదినా॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- చతు
ర్థాంశే- నవమోధ్యాయః.

స్త్రైస్తదశేషమసురబలంనిషూదితం॥ ౯॥ అథజితారిపక్షశ్చదేవేంద్రోరజిచరణయుగళమాత్మనఃశిర
సానిపీడ్యాహ॥ ౧౦॥ భయత్రాణాదన్నదానాద్భవానస్మత్పితాశేషలోకానాముత్తమోత్తమోభ
వాన్- యస్యాహంపుత్రస్త్రిలోకేంద్రః॥ ౧౧॥ సచాపిరాజాప్రహస్యాహ॥ ౧౨॥ ఏవమస్త్వేవమ
స్త్వనతిక్రమణీయాహివైరిపక్షాదప్యనేకవిధచాటువాక్యగర్భాప్రణతిరిత్యుక్త్వాస్వపురంజగామ॥
౧౩॥ శతక్రతురపీంద్రత్వంచకార॥ ౧౪॥ స్వర్యాతేతురజానారదర్షిచోదితారజపుత్రాశ్శతక్రతు
మాత్మపితృపుత్రంసమాచారాద్రాజ్యంయాచితవంతః॥ ౧౫॥ అప్రదానేనచవిజిత్యేంద్రమతిబలినః
స్వయమింద్రత్వంచక్రుః॥ ౧౬॥ తతశ్చబహుతిథేకాలేహ్యతీతేబృహస్పతిమేకాంతేదృష్ట్వాఽపహృత
త్రైలోక్యయజ్ఞభాగఃశతక్రతురువాచ॥ ౧౭॥ బదరీఫలమాత్రమప్యర్హసిమమాప్యాయనాయపు
రోడాశఖండందాతుమిత్యుక్తోబృహస్పతిరువాచ॥ ౧౮॥ యద్యేవంత్వయాహంపూర్వమేవచోదిత
స్స్యాంతన్మయాత్వదర్థంకిమకర్తవ్యమిత్యల్పైరేవాహోభిస్త్వాంనిజంపదంప్రాపయిష్యామీ
త్యభిధాయతేషామనుదినమాభిచారకంబుద్ధిమోహాయశక్రస్యతేజోభివృద్ధయేజుహోవ॥ ౧౯॥ తేచాపి
తేనబుద్ధిమోహేనాభిభూయమానాబ్రహ్మద్విషోధర్మత్యాగినోవేదవాదపరాఙ్ముఖాబభూవుః॥ ౨౦
తతస్తానపేతధర్మాచారానింద్రోజఘాన॥ ౨౧॥ పురోహితాప్యాయితతేజాశ్చశక్రఃదివమాక్రమ
త్॥ ౨౨॥ ఏతదింద్రస్యస్వపదచ్యవనాదారోహణంశ్రుత్వాపురుషఃస్వపదభ్రంశందౌరాత్మ్యంచనా
ప్నోతి॥ ౨౩॥ రంభస్త్వనపత్యోభవత్॥ ౨౪॥ క్షత్రవృద్ధసుతఃప్రతిక్షత్రోభవత్॥ ౨౫॥ తత్పుత్ర
స్సంజయః- తస్యాపిజయః-తస్యాపివిజయః- తస్మాచ్చజజ్ఞేకృతః॥ ౨౬॥ తస్యచహర్యధనః- హర్యధన
సుతస్సహదేవఃతస్మాదదీనస్తస్యచజయత్సేనః- తతశ్చసంకృతిః- తత్పుత్రఃక్షత్రధర్మా- ఇత్యేతేక్ష
త్రవృద్ధస్యవంశ్యాః॥ ౨౭॥ తతోనహుషవంశంప్రవక్ష్యామి॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- చతుర్థాం
శే- నవమోధ్యాయః.

త్రాణాదన్నదానాదితి॥ శ్లో॥ జనకశ్చోపనేతాచయశ్చవిద్యాంప్రయచ్ఛతి। అన్నదాతాభయత్రాతాపంచైతేపిత
రస్స్మృతాఇతివచనాత్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఏవమితి॥ అనేకవిధంచాటుప్రియంవాక్యంతద్గర్భాతత్సహితాప్రణతిరాత్మ
నివేదనరూపాఅనతిక్రమణీయా- వైరిణాప్రణతేనయదుక్తంతదనుమంతవ్యమేవ- కింపునస్త్వాదృశేనేత్యర్థః॥ ౧౩॥
౧౪॥ స్వర్యాతఇతి॥ స్వర్యాతేమృతే - ఆత్మపితృపుత్రంస్వపితుఃపుత్రతాంప్రాప్తం- సమాచారాత్ పితృస్వంపు
త్రాణాంభవతీతిన్యాయాత్॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తతశ్చేతి॥ బహుతిథేదీర్ఘకాలే॥ ౧౭॥ ౧౮॥ యదీతి॥ యద్యేవమిత్యస్యా
యంభావః- స్వబుద్ధ్యైవత్వంరజేఃపుత్రతామగాః- తదైవచేదహమేతజ్జ్ఞాపితస్స్యాంతర్హిమయాతదప్యన్యథాకా
ర్యమేవేతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ పూర్వమాయుషఃపుత్రస్యక్షత్రవృద్ధస్యసుహోత్రవంశఉక్తః-ఇదానీంత
స్యైవంశాంతరమాహ- క్షత్రవృద్ధసుతః- ప్రతిక్షత్రఇత్యాదినాయావస్సమాప్తిః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీధరస్వా
మివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - నవమోధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ యదుమితి॥ వ్యజాయత అసూత॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ విశ్వాచ్యేతి॥ విశ్వాచీ అప్సరాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ యదేతి॥ పాపకం రాగద్వేషాది॥ ౨౫॥ ౨౬॥

శ్రీపరాశరః॥ యతియయాతిసంయాత్యాయాతివియాతికృతిసంజ్ఞా నహుషస్య షట్పుత్రా మహాబలపరాక్రమా బభూవుః॥ ౧॥ యతిస్తు రాజ్యం నైచ్ఛత్॥ ౨॥ యయాతిస్తు భూభృదభవత్॥ ౩॥ ఉశనసశ్చ దుహితరం దేవయానీం వార్షపర్వణీం చ శర్మిష్ఠాముపయేమే॥ ౪॥ అత్రానువంశశ్లోకో భవతి॥ ౫॥ యదుం చ తుర్వసుం చైవ దేవయానీ వ్యజాయత। ద్రుహ్యుం చానుం చ పూరుం చ శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ॥ ౬॥ కావ్యశాపాచ్చ కాలేనైవ యయాతిర్జరామవాప॥ ౭॥ ప్రసన్నశుక్రవచనాచ్చ స్వజరాం సంక్రామయితుం జ్యేష్ఠం పుత్రం యదుమువాచ॥ ౮॥ వత్స త్వన్మాతామహశాపాదియమకాలేనైవ జరా మాముపస్థితా - తామహం తస్యైవానుగ్రహాద్భవతస్సంచారయామి॥ ౯॥ ఏకం వర్షసహస్రమతృప్తోఽస్మి విషయేషు - త్వద్వయసా విషయానహం భోక్తుమిచ్ఛామి॥ ౧౦॥ నాత్ర భవతా ప్రత్యాఖ్యానం కర్తవ్యమిత్యుక్తస్స యదుర్నైచ్ఛత్తాం జరామాదాతుమ్॥ ౧౧॥ తం చ పితా శశాప - త్వత్ప్రసూతిర్న రాజ్యార్హా భవిష్యతీతి॥ ౧౨॥ అనంతరం చ తుర్వసుం ద్రుహ్యుమనుం చ పృథివీపతిర్జరాగ్రహణార్థం స్వయౌవనప్రదానాయ చాభ్యర్థయామాస॥ ౧౩॥ తైరప్యేకైకేన ప్రత్యాఖ్యాతస్తాంశ్శశాప॥ ౧౪॥ అథ శర్మిష్ఠాతనయమశేషకనీయాంసం పూరుం తథైవాహ॥ ౧౫॥ స చాతిప్రవణమతిః సబహుమానం పితరం ప్రణమ్య మహాప్రసాదోఽయమస్మాకమిత్యుదారమభిధాయ జరాం జగ్రాహ॥ ౧౬॥ స్వకీయం చ యౌవనం స్వపిత్రే దదౌ॥ ౧౭॥ సోఽపి పౌరవం యౌవనమాసాద్య ధర్మావిరోధేన యథాకామం యథాకాలోపపన్నం యథోత్సాహం విషయాంశ్చచార॥ ౧౮॥ సమ్యక్చ ప్రజాపాలనమకరోత్॥ ౧౯॥ విశ్వాచ్యా దేవయాన్యా చ సహోపభోగం భుక్త్వా కామానామంతం ప్రాప్స్యామీత్యనుదినం తన్మనస్కో బభూవ॥ ౨౦॥ అనుదినం చోపభోగతః కామానతిరమ్యాన్మేనే॥ ౨౧॥ తతశ్చైనమగాయత॥ ౨౨॥ శ్లో॥ న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి। హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే॥ ౨౩॥ యత్పృథివ్యాం వ్రీహియవం హిరణ్యం పశవః స్త్రియః। ఏకస్యాపి న పర్యాప్తం తస్మాత్తృష్ణాం పరిత్యజేత్॥ ౨౪॥ యదా న కురుతే భావం సర్వభూతేషు పాపకమ్। సమదృష్టేస్తదా పుంసః సర్వాస్సుఖమయా దిశః॥ ౨౫॥ యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిర్యా న జీర్యతి జీర్యతః। తాం తృష్ణాం సంత్యజేత్ప్రాజ్ఞస్సుఖేనైవాభిపూర్యతే॥ ౨౬॥ జీర్యంతి జీర్యతః కేశా దంతా జీర్యంతి జీర్యతః। ధనాశా జీవితాశా చ జీర్యతోఽపి న జీర్యతః॥ ౨౭॥ పూర్ణం వర్షసహస్రం మే విషయాసక్తచేతసః। తథాప్యనుదినం తృష్ణా మమ తేషూపజాయతే॥ ౨౮॥

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ యదుమితి॥ వ్యజాయత ప్రాసూత॥ ౬॥ దేవయాన్యాస్స్వపుత్ర్యా దాసీత్వేన సమర్పితాయాం వృషపర్వణః కన్యాయాం శర్మిష్ఠాయాం యయాతేరపత్యోత్పాదనం దేవయాన్యా కథితం శ్రుత్వా కుపితస్య కావ్యస్య శాపేనాకాలే జరాం యయాతిరవాప - పునశ్చ ప్రసాదితేన శుక్రేణోక్తం యత్ర సంక్రామయిష్యసి తత్ర స్థాస్యతీయం జరా - తదీయం చ తారుణ్యం త్వయి స్థాస్యతీతి తదిదమాహ - కావ్యశాపేనేత్యాదినా అతిరమ్యాన్మేన ఇత్యంతేన॥ ౭॥ ౮॥ వత్సేతి॥ భవంతం సంచారయామి॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ స ఇతి॥ చచార బుభుజే॥ ౧౮॥ ౧౯॥ విశ్వాచ్యేతి॥ విశ్వాచ్యా అప్సరసా॥ ౨౦॥ ౨౧॥ అథ నిర్వేదాత్తన్నివృత్తిప్రకారమాహ - తతశ్చైనమగాయతేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౨౨॥ నేతి॥ కృష్ణవర్త్మా అగ్నిః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ కథం తర్హి విషయసుఖవర్జ్యా ప్రీతిస్స్యాదిత్యత్రాహ - యదేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యదేతి॥ పాపకం భావం రాగద్వేషాదిమయం॥ ౨౫॥ ౨౬॥ తృష్ణావశ్యం సుమతిభిస్సుత్యాజ్యా న తు స్వయమేవ కదాచిదుపరమేదిత్యాహ - జీర్యంతీత్యాదిత్రిభిః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥

౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥ ౩౧॥౩౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - దశమోఽధ్యాయః.
౧॥ యదువంశస్య సర్వోత్కృష్టత్వమాహ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యదోర్వంశే ముముక్షుభిః కేవలమోక్షార్థిభిః అంశేన లీలాగృహీతపరిచ్ఛిన్నమూర్తివ్యవహితత్వాదంశ ఇతి వ్యపదేశ్యేన స్వరూపేణ - అత ఏవ పరం బ్రహ్మ నరాకృతీత్యభిహితం॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ అనష్టేతి॥ అనష్టద్రవ్యతా భవదిత్యుపలక్షణం - అద్యాపి తన్నామోక్త్యా నష్టలాభః ॥ శ్లో॥ అనష్టద్రవ్యతా చైవ తవ నామాభికీర్తనాత్ । భవిష్యతీతి శ్రీవిష్ణుధర్మే - నతస్య ద్రవ్యనాశస్స్యాత్ నష్టం ప్రతిలభేత సః ఇతి - శ్రీహరివంశే చ ॥ శ్లో॥ కార్తవీర్యార్జునో నామ రాజా బాహుసహస్రవాన్ । తస్య స్మరణమాత్రేణ విద్వాన్నష్టద్రవ్యం లభేత వై ఇతి మన్త్రశాస్త్రే చ॥౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥

తస్మాదేతామహం త్యక్త్వా బ్రహ్మణ్యాధాయ మానసం। నిర్ద్వన్ద్వో నిర్మమో భూత్వా చరిష్యామి మృగైస్సహ॥ ౨౯॥ శ్రీ పరాశరః॥ పూరోస్సకాశాదాదాయ జరాం దత్త్వా చ యౌవనమ్। రాజ్యేభిషిచ్య పూరుం చ ప్రయయౌ తపసే వనం॥ ౩౦॥ దిశి దక్షిణపూర్వస్యాం తుర్వసుం చ సమాదిశత్। ప్రతీచ్యాం చ తథా ద్రుహ్యుం దక్షిణాయాం తతో యదుం॥ ౩౧॥ ఉదీచ్యాం చ తథైవానుం కృత్వా మండలినో నృపాన్। సర్వపృథ్వీపతిం పూరుం సోఽభిషిచ్య వనం యయౌ॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - దశమోఽధ్యాయః.
శ్రీ పరాశరః॥ అతఃపరం యయాతేః ప్రథమపుత్రస్య యదోర్వంశమహం కథయామి॥ ౧॥ యత్రాశేషలోకనివాసో మనుష్యసిద్ధగంధర్వయక్షరాక్షసగుహ్యకకింపురుషాప్సరోరగవిహగదైత్యదానవాదిత్యరుద్రవస్వశ్వి మరుద్దేవర్షిభిర్ముముక్షుభిర్ధర్మార్థకామమోక్షార్థిభిశ్చ తత్తత్ఫలలాభాయ సదాభిష్టుతోఽపరిచ్ఛేద్యమాహాత్మ్యాంశేన భగవాననాదినిధనో విష్ణురవతతార॥ ౨॥ అత్ర శ్లోకః॥ ౩॥ యదోర్వంశం నరశ్శ్రుత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే। యత్రావతీర్ణం కృష్ణాఖ్యం పరం బ్రహ్మ నరాకృతి ॥ ౪ ॥ సహస్రజిత్క్రోష్టునలనహుషసంజ్ఞాశ్చత్వారో యదుపుత్రా బభూవుః॥ ౫ ॥ సహస్రజిత్పుత్రశ్శతజిత్॥ ౬॥ తస్య హైహయ హేహయ వేణుహయాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః॥ ౭॥ హైహయపుత్రో ధర్మస్తస్యాపి ధర్మనేత్రః తతః కుంతిః కుంతేస్సహజిత్॥ ౮॥ తత్తనయో మహిష్మాన్ యోఽసౌ మాహిష్మతీం పురీం నివాసయామాస॥ ౯ ॥ తస్మాద్భద్రశ్రేణ్యస్తతో దుర్దమస్తస్మాద్ధనకః ధనకస్య కృతవీర్యకృతాగ్నికృతధర్మకృతౌజసశ్చత్వారః పుత్రా బభూవుః॥ ౧౦॥ కృతవీర్యాదర్జునస్సప్తద్వీపాధిపతిర్బాహుసహస్రో జజ్ఞే॥ ౧౧ ॥ యోఽసౌ భగవదంశమత్రికులప్రసూతం దత్తాత్రేయాఖ్యమారాధ్య బాహుసహస్రమధర్మసేవానివారణం స్వధర్మసేవిత్వం రణే పృథివీంజయం ధర్మతశ్చానుపాలనమరాతిభ్యోఽపరాజయమఖిలజగత్ప్రఖ్యాతపురుషాచ్చ మృత్యుమిత్యేతాన్ వరానభిలషితవాన్ - లేభే చ॥ ౧౨॥ తేనేయమశేషద్వీపవతీ పృథివీ సమ్యక్పరిపాలితా॥౧౩॥ దశయజ్ఞసహస్రాణ్యసావయజత్॥ ౧౪॥ తస్య చ శ్లోకోఽద్యాపి గీయతే ॥ ౧౫ ॥ ననూనం కార్తవీర్యస్య గతిం యాస్యంతి పార్థివాః। యజ్ఞైర్దానైస్తపోభిర్వా ప్రశ్రయేణ శ్రుతేన చ॥ ౧౬॥ అనష్టద్రవ్యతా చ తస్య రాజ్యేఽభవత్॥ ౧౭॥ ఏవం చ పంచాశీతివర్షసహస్రాణ్యవ్యాహతారోగ్యశ్రీబలపరాక్రమో రాజ్యమకరోత్॥ ౧౮॥ మాహిష్మత్యాం దిగ్విజయాభ్యాగతో నర్మదాజలావగాహనక్రీడాతిపానమదాకులేనాయత్నేనైవ తేనాశేషదేవదైత్యగంధర్వేశజయోద్భూతమదావలేపోఽపి రావణః పశురివ బద్ధ్వా స్వనగరైకాంతే స్థాపితః॥౧౯॥ యశ్చ పంచాశీతివర్షసహస్రోపలక్షణకాలావసానే భగవన్నారాయణాంశేన పరశురామేణోప

౩౦॥౩౧॥౩౨॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - దశమోఽధ్యాయః.
౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥ ౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥

౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- చతుర్థాంశే- ఏకాదశోఽధ్యాయః

౧॥ ౨॥ తత్తనయ ఇతి॥ చతుర్దశమహారత్నశ్చ ఇత్యత్ర చతుర్దశరత్నాని ధర్మసంహితోక్తాని॥ శ్లో॥ చక్రం రథో మణిః ఖడ్గం చర్మరత్నంచ పంచమం। కేతుర్నిధిశ్చ సప్తైవ ప్రాణహీనాని చక్షతే॥ భార్యాపురోహితశ్చైవ సేనానీరథకృచ్చయః। పత్త్యశ్వకలభాశ్చేతి ప్రాణినస్సప్తకీర్తితాః॥ చతుర్దశేతి రత్నాని సర్వేషాంచక్రవర్తినామితి - ఏతాని స్వజాతిశ్రేష్ఠాన్యత్ర రత్నసంజ్ఞాని॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తచ్చేతి॥ అధిష్ఠానం నివాసం॥ ౧౬ ॥ తస్మిన్నితి॥ విధురమాతరం ॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥

సంహృతః॥ ౨౦॥ తస్య చ పుత్రశతప్రధానాః పంచపుత్రా బభూవుః - శూరశూరసేనవృషసేనమధుజయధ్వజసంజ్ఞాః॥ ౨౧॥ జయధ్వజాత్తాళజంఘః పుత్రోఽభవత్॥ ౨౨ ॥ తాళజంఘస్య తాళజంఘాఖ్యం పుత్రశతమాసీత్ ॥ ౨౩॥ ఏషాం జ్యేష్ఠో వీతిహోత్రః తథాన్యో భరతః॥ ౨౪॥ భరతాద్వృషః॥ ౨౫॥ వృషస్య పుత్రో మధురభవత్ ॥ ౨౬॥ తస్యాపి వృష్ణిప్రముఖం పుత్రశతమాసీత్ ॥ ౨౭ ॥ యతో వృష్ణిసంజ్ఞామేతద్గోత్రమవాప॥ ౨౮॥ మధుసంజ్ఞాహేతుశ్చ మధురభవత్ ॥ ౨౯ ॥ యాదవాశ్చ యదునామోపలక్షణాదితి॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః. ☆❖❖❖❖❖❖❖

శ్రీపరాశరః॥ క్రోష్టోస్తు యదుపుత్రస్యాత్మజో ధ్వజినీవాన్॥ ౧ ॥ తతశ్చ స్వాతిః - తతో రుశంకుః - రుశంకోశ్చిత్రరథః॥ ౨॥ తత్తనయశ్శశిబిందుః చతుర్దశమహారత్నశ్చక్రవర్త్యభవత్॥ ౩॥ తస్య చ శతసహస్రం పత్నీనామభవత్॥ ౪॥ దశలక్షసంఖ్యాశ్చ పుత్రాః॥ ౫॥ తేషాం చ పృథుశ్రవాః పృథుకర్మా పృథుకీర్తిః పృథుయశాః పృథుజయః పృథుదానః షట్పుత్రాః ప్రధానాః॥ ౬॥ పృథుశ్రవసశ్చ పుత్రః పృథుతమః॥ ౭॥ తస్మాదుశనాః - యో వాజిమేధానాం శతమాజహార॥ ౮॥ తస్య చ శితపుర్నామ పుత్రోఽభవత్॥ ౯॥ తస్యాపి రుక్మకవచః - తతః పరావృత్ ॥ ౧౦ ॥ తస్య పరావృతో రుక్మేషుపృథుజ్యామఘపలితహరితసంజ్ఞాస్తస్య పంచాత్మజా బభూవుః॥ ౧౧॥ తస్యాయమద్యాపి జ్యామఘస్య శ్లోకో గీయతే॥ ౧౨॥ భార్యావశ్యాస్తు యే కేచిద్భవిష్యంత్యథవా మృతాః। తేషాం తు జ్యామఘశ్శ్రేష్ఠశ్శైబ్యాపతిరభూన్నృపః ॥ ౧౩ ॥ అపుత్రా తస్య సా పత్నీ శైబ్యా నామ తథాప్యసౌ। అపత్యకామోఽపి భయాన్నాన్యాం భార్యామవిందత ॥ ౧౪ ॥ స త్వేకదా ప్రభూతరథతురగగజసమ్మర్దాతిదారుణే మహాహవే యుధ్యమానః సకలమేవారిచక్రమజయత్॥ ౧౫ ॥ తచ్చారిచక్రమపాస్తపుత్రకళత్రబంధుబలకోశం స్వమధిష్ఠానం పరిత్యజ్య దిశః ప్రతివిద్రుతం॥ ౧౬॥ తస్మింశ్చ విద్రుతేతి త్రాసలోలాయతలోచనయుగళం త్రాహి త్రాహి మాం తాతాంబ భ్రాతరిత్యాకులవిలాపవిధురం స రాజకన్యారత్నమద్రాక్షీత్॥ ౧౭॥ తద్దర్శనాచ్చ తస్యామనురాగానుగతాంతరాత్మా స నృపోఽచింతయత్॥ ౧౮ ॥ సాధ్విదంమమాపత్యరహితస్య వంధ్యాభర్తుస్సాంప్రతం విధినాపత్యకారణం కన్యారత్నముపపాదితం ॥ ౧౯ ॥ తదేతత్స

౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః

౧॥ ౨॥ తత్తనయ ఇతి॥ చతుర్దశ మహాంతి రత్నాని యస్య సః - రత్నాని చాత్ర సజాతిశ్రేష్ఠాని సంహితోక్తాని॥ శ్లో॥ చక్రం రథో మణిః ఖడ్గం చర్మరత్నంచ పంచమం। కేతుర్నిధిశ్చ సప్తైవ ప్రాణహీనాని చక్షతే॥ భార్యాపురోహితశ్చైవ సేనానీరథకృచ్చయః। పత్త్యశ్వాః కలభాశ్చైవ ప్రాణినస్సప్తకీర్తితాః॥ చతుర్దశ మహారత్నాని సర్వేషాం చక్రవర్తినామితి॥ ౩॥ తస్యేతి॥ శతసహస్రం లక్షం॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧ ॥ జ్యామఘస్యాపుత్రస్య ఏకభార్యస్య భార్యాభయమేవ పుత్రప్రదం జాతమితి వక్ష్యమాణకథామాహ- తస్యాయమద్యాపీత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తచ్చేతి॥ స్వమధిష్ఠానం నివాసం ॥ ౧౬॥ తస్మిన్నితి ॥ అతిత్రాసేన లోలమాయతం లోచనయుగళం యస్యాస్తత్ -ఆకులవిలాపం చ తద్విధురం॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తదితి॥ తదేతద్బంధుభిర్యుక్తం సముద్వహామి పరిణేష్యా

౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ నేతి॥ పుత్రేణేతి ఉపలక్షితేతి శేషః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ యఇతి॥ అనాగతంపుత్రముద్దిశ్యేతి శేషః అనగతమితిచ పాఠః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అనంతరమితి॥ అతిశుద్ధేతిశుభగ్రహషడ్వర్గశుభయుక్తేక్షితశ్చలగ్నం రాశ్యుదయకాలః- తదర్ధం హోరా- రాశేస్త్ర్యంశో ద్రేక్కాణః- నవమో భాగో నవాంశకః- అవయవశబ్దాద్ద్వాదశాంశత్రింశాంశశ్చ గ్రాహ్యాః- అత్రాహుః॥ శ్లో॥ ద్రేక్కాణహోరానవభాగసంజ్ఞాస్త్రింశాంశకాద్వాదశసంజ్ఞితాశ్చ। క్షేత్రంచయద్యస్యసతస్యవర్గో హోరేతిలగ్నంభవనస్యచార్ధమితి॥ లగ్నాద్యవయవవతికాలే ఉక్తైనకృతోయః పుత్రజన్మవిషయస్యాలాపస్యగుణః ఆలాపగుణః వాక్యగుణః తస్మాత్- పుత్రజన్మాలాపగుణాదితి

ముద్వహేతి॥ ౨౦॥ అథవైనాంస్యందనమారోప్యస్వమధిష్ఠానంనయామి॥ ౨౧॥ తథైవదేవ్యాశైబ్యయాహమనుజ్ఞాతస్త్వముద్వహేతి॥ ౨౨॥ అథైనాంరథమారోప్యస్వనగరమగచ్ఛత్॥ ౨౩॥ విజయినంచరాజానమశేషపౌరభృత్యపరిజనామాత్యసమేతాశైబ్యాద్రష్టుమధిష్ఠానద్వారమాగతా॥ ౨౪॥ సాచావలోక్యరాజ్ఞఃసవ్యపార్శ్వవర్తినీంకన్యామీషదుద్భూతామర్షస్ఫురదధరపల్లవారాజానమవోచత్॥ ౨౫॥ అతిచపలచిత్తాత్రస్యందనేకేయమారోపితేతి॥ ౨౬॥ అసావప్యనాలోచితోత్తరవచనోతిభయాత్తామాహ- స్నుషామమేయమితి॥ ౨౭॥ అథైనంశైబ్యోవాచ॥ ౨౮॥ శ్లో॥ నాహంప్రసూతాపుత్రేణనాన్యాపత్న్యభవత్తవ। స్నుషాసంబంధతాహ్యేషాకతమేనసుతేనతే॥ ౨౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాత్మేర్ష్యాకోపకలుషితవచనముషితవివేకోభయాద్దురుక్తపరిహారార్థమిదమవనిపతిరాహ॥ ౩౦॥ యస్తేజనిష్యత్యాత్మజస్తస్యాయమనాగతస్యైవభార్యానిరూపితేత్యాకర్ణ్యోద్భూతమృదుహాసాతథేత్యాహ॥ ౩౧॥ ప్రవివేశచరాజ్ఞాసహాధిష్ఠానం॥ ౩౨॥ అనంతరంచాతిశుద్ధలగ్నహోరాంశకావయవోక్తకృతపుత్రజన్మలాభగుణాద్వయసఃపరిణామముపగతాపిశైబ్యాస్వల్పైరేవాహోభిర్గర్భమవాప॥ ౩౩॥ కాలేనచకుమారమజీజనత్॥ ౩౪॥ తస్యచవిదర్భఇతిపితానామచక్రే॥ ౩౫॥ సచతాంస్నుషాముపయేమే॥ ౩౬॥ తస్యాంచాసౌక్రథకైశికసంజ్ఞౌపుత్రావజనయత్॥ ౩౭॥ పునశ్చతృతీయంరోమపాదసంజ్ఞంపుత్రమజీజనత్ యోనారదాదవాప్తజ్ఞానవాన్భవిష్యతీతి॥ ౩౮॥ రోమపాదాద్బభ్రుః-బభ్రోర్ధృతిః-ధృతేఃకైశికః-కైశికస్యాపిచేదిఃపుత్రోభవత్- యస్యసంతతౌచైద్యాభూపాలాః॥ ౩౯॥ క్రథస్యస్నుషాపుత్రస్యకుంతిరభవత్॥ ౪౦॥ కుంతేర్ధృష్టిః-ధృష్టేర్నిధృతిః-నిధృతేర్దశార్హః-తతశ్చవ్యోమః-తస్యాపిజీమూతః-తతశ్చవికృతిః-తతశ్చభీమరథః-తస్మాన్నవరథః-తస్యాపిదశరథః-తతశ్చశకునిస్తత్తనయఃకరంభిః-కరంభేర్దేవరాతోభవత్॥ ౪౧॥ తస్మాద్దేవక్షత్రః- త

మి॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ విజయినమితి॥ అధిష్ఠానద్వారంపురద్వారం॥ ౨౪॥ సేతి॥ ఈషదుద్భూతేనామర్షేణస్ఫురన్ అధరపల్లవోయస్యాస్సా॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ఆత్మనో రాజ్ఞ ఈర్ష్యాకోపాభ్యాంకలుషితం క్షుభితంచయస్యావచనంతేనముషితోవివేకోయస్యసః- దురుక్తమసంభావితార్థంవాక్యంతస్యపరిహారార్థం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అనంతరంచేతి॥అనంతరంశైబ్యాగర్భమవాపేత్యన్వయః- తత్ర హేతుః- అతిశుద్ధాశ్శుభాయేలగ్నహోరాంశకావయవాస్తేషూక్తేనఅస్తుదేవతావాక్యేనకృతోయఃపుత్రజన్మలాభస్తస్యగుణఃసాఫల్యంతస్మాత్- అస్తుదేవతాఖ్యాహికాశ్చిదేవతానిత్యంతత్కాలోచితశుభాశుభమస్త్విత్యేవమనుమోదమానాస్తిష్ఠంతి- అతశ్చాతిశుద్ధలగ్నాదికాలేరాజ్ఞాయదుక్తమస్తిభవిష్యత్యాత్మజఇత్యాది- తస్యాపితాభిరస్త్విత్యపత్యాభ్యనుజ్ఞానాత్ శైబ్యాగర్భమవాపేత్యర్థః- తత్ర రాశేరుదయోలగ్నం- రాశేరర్ధంహోరా- రాశేర్నవమోభాగోంశః- అవయవశబ్దేనరాశేస్తు ద్వాదశాంశాగృహ్యంతే- ఏతేషుహిప్రశస్తంయదుక్తంకృతంవా తత్సఫలంభవతి- తదుక్తంవరాహమిహిరేణ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ క్రథస్యేతి॥ స్నుషాపుత్రస్యపూర్వవ్యాఖ్యయాస్నుషాయాస్సుత్యాః

చ పాఠః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ సత్వతాదితి॥ ఏతే సాత్వతా వక్ష్యమాణాః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే చతుర్థాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

౧॥ భజమానస్యేతి॥ తద్ద్వైమాత్రాః నిమ్యాదిసాపత్న్యాః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ యథైవేత్యాది॥ బభ్రుః శ్రేష్ఠో మనుష్యాణాం దేవైర్దేవావృధస్సమ ఇతి - దూరేస్థితౌ యథా శృణుమః తథైవ పునః స్థితౌ ప్రత్యక్షయామః॥ ౫॥ పురుషా ఇత్యాది॥ బభ్రోర్దేవావృధాదపీతి హేతౌ పంచమీ - తాభ్యాముపదిష్టమార్గేణ యే అమృతత్వమనుప్రాప్తాస్తే ఉక్తసంఖ్యాః పురుషాః - బభ్రుదేవావృధావపీతి పాఠేపి హేతౌ ప్రథమా - బభ్రోర్దేవావృధాదపీత్యేవ హరివంశాదిషు పాఠాత్॥ ౬॥ మహాభోజ ఇతి॥ మార్తికావతాః మృత్తికావత్యాఖ్యపురస్థాః - మార్తికావతా ఇతి చ పాఠః॥

స్యాపి మధుః - మధోః కురువంశః - కురువంశాదనుః అనోః పురుహోత్రః - పృథివీపతిరభవత్॥ ౪౨ - తతశ్చాంశుస్తస్మాచ్చ సత్వతః॥ ౪౩॥ సత్వతాదేతే సాత్వతాః॥ ౪౪॥ ఇత్యేతాం జ్యామఘస్య సంతతిం సమ్యక్ శ్రద్ధాసమన్వితః శ్రుత్వా పుమాన్ మైత్రేయ స్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ భజనభజమానదివ్యాంధకదేవావృధమహాభోజవృష్టిసంజ్ఞాస్సత్వతస్య పుత్రా బభూవుః॥ ౧॥ భజమానస్య నిమికృకణవృష్ణయస్తథాన్యే ద్వైమాత్రాః శతజిత్సహస్రజిదయుతజిత్సంజ్ఞాస్త్రయః॥ ౨॥ దేవావృధస్యాపి బభ్రుః పుత్రోఽభవత్॥ ౩॥ తయోశ్చాయం శ్లోకో గీయతే॥ ౪॥ యథైవ శృణుమో దూరాత్సంపశ్యామస్తథాంతికాత్। బభ్రుః శ్రేష్ఠో మనుష్యాణాం దేవైర్దేవావృధస్సమః॥ ౫॥ పురుషాః షట్చ షష్టిశ్చ సహస్రాణి తథాష్ట యే। తేఽమృతత్వమనుప్రాప్తా బభ్రోర్దేవావృధాదపి॥ ౬॥ మహాభోజస్త్వతిధర్మాత్మా తస్యాన్వయే భోజాః మృత్తికావరపురనివాసినో మార్తికావరా బభూవుః॥ ౭॥ వృష్ణేస్సుమిత్రో యుధాజిచ్చ పుత్రావభూతాం॥ ౮॥ తతశ్చానమిత్రః - తథానమిత్రాన్నిఘ్నః॥ ౯॥ నిఘ్నస్య ప్రసేనసత్రాజితౌ॥ ౧౦॥ తస్య తు సత్రాజితో భగవానాదిత్యః సఖాభవత్॥ ౧౧॥ ఏకదా త్వంభోనిధితీరసంశ్రయస్సూర్యం సత్రాజిత్తుష్టావ - తన్మనస్కతయా చ భాస్వానభిష్టూయమానోఽగ్రతస్తస్థౌ॥ ౧౨॥ తతస్త్వస్పష్టమూర్తిధరం చైనమాలోక్య సత్రాజిత్ సూర్యమాహ॥ ౧౩॥ యథైవ వ్యోమ్ని వహ్నిపిండోపమం త్వామహమపశ్యం - తథైవాద్యాగ్రతో గతమప్యత్ర భగవతా కించిన్న ప్రసాదకృతం విశేషముపలక్షయామీత్యేవముక్తే భగవతా మార్గ్యేణ నిజకంఠాదున్ముచ్య స్యమంతకం నామ మహామణివరమవతార్యైకాంతే న్యస్తం॥ ౧౪॥ తతస్తమాతామ్రోజ్జ్వలం హ్రస్వవపుషమీషదాపింగళనయనమాదిత్యమద్రాక్షీత్॥ ౧౫॥ కృతప్రణిపాతస్తవాదికం చ స

౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ సత్వతాదితి॥ సత్వతాదేవైతే వక్ష్యమాణాస్తద్వంశ్యాస్సాత్వతాః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

భజనేతి॥ సత్వతస్య భజనాదయస్సప్తపుత్రాః॥ ౧॥ భజమానస్యేతి ద్వైమాత్రాస్తేషాం నిమ్యాదీనాం త్రయాణాం ద్వైమాత్రాస్సపత్నీపుత్రాః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ యథేతి॥ యదా దూరాద్దూరతస్థితం యథా శృణుమః అంతికాత్సమీపే స్థితమపి ప్రత్యక్షతః తథైవ సంపశ్యామః - సత్వతః కించిన్న్యూనం అతో బభ్రుః శ్రేష్ఠః మనుష్యాణాం దేవావృధః పునర్దేవైస్సమ ఇతి॥ ౫॥ పురుషా ఇతి॥ బభ్రోర్దేవావృధాదపి తాభ్యాముపదిష్టమార్గేణ క్రమాత్ షట్షష్ట్యాదయః పురుషాస్తచ్ఛిష్యాస్తే అమృతత్వం ముక్తిం ప్రాప్తాః - బభ్రుదేవావృధావపీతి పాఠే బభ్రుం దేవావృధం చాసాద్యేత్యర్థః - అర్థస్స ఏవ॥ ౬॥ మహాభోజ ఇతి॥ మృత్తికావరం నామ పురం తత్రస్థా రాజానో మార్తికావరాః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ సత్రాజితః ప్రసంగాత్స్యమంతకోపాఖ్యానమాహ - తస్య త్విత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥

౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ప్రతిదినమితి॥ శ్లో॥ మాషో దశార్ధగుంజః షోడశమాషో నిగద్యతే కర్షః - కర్షైష్షడ్భిస్సువర్ణస్తైరేవ పలం చతుర్భిస్తు - తులా పలశతం జ్ఞేయా భారస్స్యాద్వింశతిస్తులేత్యుక్తత్వాత్ ॥ ౨౫॥ తదితి॥ ఉపసర్గో రోగాదిః - వ్యాళాస్సర్పాదయః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ అనాగచ్ఛతీతి॥ కర్ణాకర్ణికయా కర్ణపరంపరయా॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥

త్రాజితమాహ - భగవానాదిత్యస్సహస్రదీధితిః వరమస్మత్తోఽభిమతం వృణీష్వేత్యుక్తః॥ ౧౬॥ స చ తదేవ మణిరత్నమయాచత॥ ౧౭॥ స చాపి తస్మై తద్దత్త్వా దీధితిపతిర్వియతి స్వధిష్ణ్యమారురోహ॥ ౧౮॥ సత్రాజితోఽప్యమలమణిరత్నసనాథకంఠతయా సూర్య ఇవ తేజోభిరశేషదిగంతరాణ్యుద్భాసయన్ ద్వారకాం వివేశ॥ ౧౯॥ ద్వారకావాసీ జనస్తు తమాయాంతమవేక్ష్య భగవంతమాదిపురుషం పురుషోత్తమమవనిభారావతరణాయాంశేన మానుషరూపధారిణం ప్రణిపత్యాహ॥ ౨౦॥ భగవన్ భవంతం ద్రష్టుం నూనమయమాదిత్య ఆయాత ఇత్యుక్తో భగవానువాచ॥ ౨౧॥ భగవాన్నాయమాదిత్యః సత్రాజితోఽయమాదిత్యదత్తం స్యమంతకాఖ్యం మహామణిరత్నం బిభ్రదత్రోపయాతి॥ ౨౨॥ తదేనం విస్రబ్ధాః పశ్యతేత్యుక్తాస్తే తథైవ దదృశుః॥ ౨౩॥ స చ తం స్యమంతకమణిమాత్మనివేశనే చక్రే॥ ౨౪॥ ప్రతిదినం తన్మణిరత్నమష్టౌ కనకభారాన్ స్రవతి॥ ౨౫॥ తత్ప్రభావాచ్చ సకలస్యైవ రాష్ట్రస్యోపసర్గానావృష్టివ్యాళాగ్నితోయమభిక్షాదిభయం న భవతి॥ ౨౬॥ అచ్యుతోఽపి తద్దివ్యం రత్నముగ్రసేనస్య భూపతేర్యోగ్యమేతదితి లిప్సాం చక్రే॥ ౨౭॥ గోత్రభేదభయాచ్ఛక్తోఽపి న జహార॥ ౨౮॥ సత్రాజిదప్యచ్యుతో మామేతద్యాచయిష్యతీత్యవగమ్య రత్నలోభాద్భ్రాత్రే ప్రసేనాయ తద్రత్నమదాత్॥ ౨౯॥ తచ్చ శుచినా ధ్రియమాణమశేషమేవ సువర్ణస్రవాదికం గుణజాతముత్పాదయతి - అన్యథా ధారయంతమేవ హంతీత్యజానన్నసావపి ప్రసేనస్తేన కంఠసక్తేన స్యమంతకేనాశ్వమారుహ్యాటవ్యాం మృగయామగచ్ఛత్॥ ౩౦॥ తత్ర చ సింహాద్వధమవాప॥ ౩౧॥ సాశ్వం చ తం నిహత్య సింహోఽప్యమలమణిరత్నమాస్యాగ్రేణాదాయ గంతుమభ్యుద్యతః ఋక్షాధిపతినా జాంబవతా దృష్టో ఘాతితశ్చ॥ ౩౨॥ జాంబవానప్యమలమణిరత్నమాదాయ స్వబిలం ప్రవివేశ॥ ౩౩॥ సుకుమారసంజ్ఞాయ బాలకాయ చ క్రీడనకమకరోత్॥ ౩౪॥ అనాగచ్ఛతి తస్మిన్ ప్రసేనే కృష్ణో మణిరత్నమభిలషితవాన్ స చ ప్రాప్తవాన్ నూనమేతదస్యైవ కర్మేత్యఖిల ఏవ యదులోకః పరస్పరం కర్ణాకర్ణ్యకథయత్॥ ౩౫॥ విదితలోకాపవాదవృత్తాంతశ్చ భగవాన్ సర్వయదుసైన్యపరివారపరివృతః ప్రసేనాశ్వపదవీమనుససార॥ ౩౬॥ దదర్శ చాశ్వసమేతం ప్రసేనం సింహేన వినిహతం॥ ౩౭॥ అఖిలజనమధ్యే సింహపదదర్శనకృతపరిశుద్ధిః సింహపదమనుససార॥ ౩౮॥ ఋక్షపతినిహతం చ సింహమప్యల్పే భూమిభాగే దృష్ట్వా తతశ్చ తద్రత్నగౌరవాదృక్షస్యాపి పదాన్యనుయయౌ॥ ౩౯॥ గిరితటే చ సకలమేవ తద్యదుసైన్యమవస్థాప్య తత్పదానుసారీ ఋక్షబిలం ప్రవివేశ॥ ౪౦॥

౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ సచేతి॥ స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం॥ ౧౮॥ సత్రాజిత ఇతి॥ అమలేన మణిరత్నేన మణ్యుత్తమేన సనాథకంఠతయా అలంకృతకంఠత్వేన - సత్రాజిత ఇత్యనంతోఽప్యస్తి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సచేతి॥ ఆత్మనివేశనే చక్రే స్వగృహే స్థాపయామాస॥ ౨౪॥ ప్రతిదినమితి॥ భారప్రమాణం గణితోక్తం॥ శ్లో॥ మాషో దశార్ధగుంజః షోడశమాషో నిగద్యతే కర్షః - కర్షైష్షడ్భిస్సువర్ణస్తైరేవ పలం చతుర్భిస్తు - తులాం పలశతం ప్రాహుర్భారస్స్యాద్వింశతిస్తులా ఇతి॥ ౨౫॥ తదితి॥ ఉపసర్గాః స్ఫోటకాదయః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ అనాగచ్ఛతీతి॥ కర్ణాకర్ణి కర్ణపరంపరయా - కర్ణాకర్ణీతి పాఠే కర్ణే కర్ణే ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ అఖిలేతి॥ సింహపదదర్శనేన కృతా పరిశుద్ధిర్యస్య సః - సింహేనైవ ప్రసేనో హత ఇతి నిశ్చయేన నిరభియోగోఽపి మణిహేతోస్సింహపదమనుససార॥

౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ తత ఇతి॥ బలప్రాణపుష్టిరితి ప్రాప్తవిధ్యర్థవాద ఇతి కేచిత్॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ సురేతి॥ నరావరభూతైః నరేభ్యో నికృష్టైః నరావయవైరితిపాఠే నృతుల్యైః నృతుల్యావయవా హి వానరఋక్షాద్యాః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥

అంతః ప్రవిష్టశ్చ ధాత్ర్యాః సుకుమారకముల్లాళయంత్యాః వాణీం శుశ్రావ॥ ౪౧॥ శ్లో॥ సింహః ప్రసేనమవధీత్సింహో జాంబవతా హతః। సుకుమారక మా రోదీస్తవ హ్యేష స్యమంతకః॥ ౪౨॥ ఇత్యాకర్ణ్యోపలబ్ధస్యమంతకోఽన్తః ప్రవిష్టః కుమారక్రీడనకీకృతం చ ధాత్ర్యా హస్తే తేజోభిర్జాజ్వల్యమానం స్యమంతకం దదర్శ॥ ౪౩॥ తం చ స్యమంతకాభిలషితచక్షుషమపూర్వపురుషమాగతం సమవేక్ష్య ధాత్రీ త్రాహి త్రాహీతి వ్యాజహార॥ ౪౪॥ తదార్తరవశ్రవణానంతరం చామర్షపూర్ణహృదయః స జాంబవానాజగామ॥ ౪౫॥ తయోశ్చ పరస్పరముద్ధతామర్షయోర్యుద్ధమేకవింశతిదినాన్యభవత్॥ ౪౬॥ తే చ యదుసైనికాస్తత్ర సప్తాష్టదినాని తన్నిష్క్రాంతిముదీక్షమాణాస్తస్థుః॥ ౪౭॥ అనిష్క్రమణే చ మధురిపురసావవశ్యమత్ర బిలేఽత్యంతం నాశమవాప్తో భవిష్యత్యన్యథా తస్య జీవతః కథమేతావంతి దినాని శత్రుజయే వ్యాక్షేపో భవిష్యతీతి కృతాధ్యవసాయాః ద్వారకామాగమ్య హతః కృష్ణ ఇతి కథయామాసుః॥ ౪౮॥ తద్బాంధవాశ్చ తత్కాలోచితమఖిలముత్తరక్రియాకలాపం చక్రుః॥ ౪౯॥ తతశ్చాస్య యుధ్యమానస్యాతిశ్రద్ధాదత్తవిశిష్టోపపాత్రయుక్తాన్నతోయాదినా శ్రీకృష్ణస్య బలప్రాణపుష్టిరభూత్॥ ౫౦॥ ఇతరస్యానుదినమతిగురుపురుషభేద్యమానస్య అతినిష్ఠురప్రహారపాతపీడితాఖిలావయవస్య నిరాహారతయా బలహానిరభూత్॥ ౫౧॥ నిర్జితశ్చ భగవతా జాంబవాన్ ప్రణిపత్య వ్యాజహార॥ ౫౨॥ సురాసురగంధర్వయక్షరాక్షసాదిభిరప్యఖిలైర్భగవాన్న జేతుం శక్యః - కిము తావదవనిగోచరైరల్పవీర్యైర్నరైర్నరావయవభూతైశ్చ తిర్యగ్యోన్యనుసృతిభిః కిం పునరస్మద్విధైః అవశ్యం భగవతాస్మత్స్వామినా రామేణేవ నారాయణస్య సకలజగత్పరాయణస్యాంశేన భగవతా భవితవ్యమిత్యుక్తస్తస్మై భగవానఖిలావనీభారావతరణార్థమవతరణమాచచక్షే॥ ౫౩॥ ప్రీత్యభివ్యంజితకరతలస్పర్శనేనైనమపగతయుద్ధఖేదం చకార॥ ౫౪॥ స చ ప్రణిపత్య పునరప్యేనం ప్రసాద్య జాంబవతీం నామ కన్యాం గృహాగతాయార్ఘ్యభూతాం గ్రాహయామాస॥ ౫౫॥ స్యమంతకమణిరత్నమపి ప్రణిపత్య తస్మై ప్రదదౌ॥ ౫౬॥ అచ్యుతోఽప్యతిప్రణతాత్తస్మాదగ్రాహ్యమపి తన్మణిరత్నమాత్మసంశోధనాయ జగ్రాహ॥ ౫౭॥ సహ జాంబవత్యా స ద్వారకామాజగామ॥ ౫౮॥ భగవదాగమనోద్భూతహర్షోత్కర్షస్య ద్వారకావాసిజనస్య కృష్ణావలోకనాత్తత్క్షణమేవాతిపరిణతవయసోఽపి నవయౌవనమివాభవత్॥ ౫౯॥ దిష్ట్యా దిష్ట్యేతి సకల

౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ఉల్లాళనమేవాహ॥ సింహః ప్రసేనమితి॥ ౪౨॥ ఇతీతి॥ ఉపలబ్ధో విజ్ఞాతః స్యమంతకో యేన - శమంతకమితి చ పాఠాంతరం - జాజ్వల్యమానం ప్రకాశమానం॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ తే చేతి॥ తన్నిష్క్రాంతిం కృష్ణనిర్గమనం॥ ౪౭॥ అనిష్క్రమణ ఇతి॥ వ్యాక్షేపో విళంబః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ తత్ర ప్రసంగాచ్ఛ్రాద్ధప్రశంసనమాహ॥ తతశ్చాస్య యుధ్యమానస్యేతి॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ సురేతి॥ కిము తావదవనిగోచరైర్నరైస్తత్రాపి నరావయవభూతైర్విశేషభూతైస్తిర్యగ్ధామృగైర్జేతుం న శక్యః - కింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః - అఖిలమవనేర్భారమేవ భారః స్యావతారణముపాకరణం కృతం కరిష్యమాణం చ స్వావతారప్రయోజనమాఖ్యాతవాన్॥ ౫౩॥ ప్రీతీతి॥ యథా హి తైలాదిస్నేహోక్తకరతలసంమర్దనేన శ్రాంతస్య శ్రమోఽపనీయతే తథా స్వయం ప్రీత్యాభ్యంజితస్య కరతలస్య స్పర్శనేనైవ జాంబవంతం విగతయుద్ధశ్రమం చకారేత్యర్థః॥ ౫౪॥ స ఇతి॥ ఏనం గ్రాహయామాస - కన్యాం దత్తవానిత్యర్థః॥ ౫౫॥ స్యమంతకేతి॥ స్యమంతకమపి పారిబర్హతయా దదౌ॥ ౫౬॥ అచ్యుత ఇతి॥ ఆత్మనస్సంశోధనాయ మిథ్యాభియోగమార్జనాయ - అన్యథా హి క్వచిన్మణిం నిధాయాగత ఇతి దుర్జనశంకాయా దుర్నివారత్వాత్॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ దిష్ట్యేతి॥ దిష్ట్యా

౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ తదితి॥ అభ్యుపపత్త్యా ఉద్యమః సహకరిష్యామః॥ ౫౯॥ జతుగృహేతి॥ కృష్ణః సర్వజ్ఞస్స్వన్నాగతశ్చేత్ నూనం జీవంతి పాండవా ఇతి దుర్యోధనస్తదన్వేషణవధాదౌ న ప్రయత్నస్స్యాత్ - అతస్తత్ప్రయత్న శిథిలీకరణాయ సులోచితకృత్యకరణార్థం చ తత్ర గతః॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ తదితి॥ అపహాసనా పరిభవః॥ ౬౩॥ తయేతి॥ ప్రసేనానంతరం పుత్రస్య మిథ్యాభిశంసినో దుష్టస్య సత్రాజితో విహతత్వాత్ తద్రత్నమస్మద్గ్రాహ్యమేవ స్యాదితి పరితుష్టాంతఃకరణోఽపి శ్రీకృష్ణః అమర్షేణ క్రోధేన తామ్రే నయనే యస్య తథాభూతస్సన్ సత్యభామామాహ॥ ౬౪॥

యాదవాః స్త్రియశ్చ సభాజయామాసుః ॥ ౫౦ ॥ భగవానపి యథానుభూతమశేషం యాదవసమాజే యథావదాచచక్షే ॥ ౫౧॥ స్యమంతకం చ సత్రాజితాయ దత్త్వా మిథ్యాభిశస్తిపరిశుద్ధిమవాప॥ ౫౨॥ జాంబవతీం చాంతఃపురే నివేశయామాస॥ ౫౩ ॥ సత్రాజితోఽపి మయాస్యాభూతమలినమారోపితమితి జాతసంత్రాసాత్ స్వసుతాం సత్యభామాం భగవతే భార్యార్థం దదౌ॥ ౫౪॥ తాం చాక్రూరకృతవర్మశతధన్వప్రముఖా యాదవాః ప్రాగ్వరయాంబభూవుః॥ ౫౫॥ తతస్తత్ప్రదానాదవజ్ఞాతమేవాత్మానం మన్యమానాః సత్రాజితే వైరానుబంధం చక్రుః॥ ౫౬॥ అక్రూరకృతవర్మప్రముఖాశ్చ శతధన్వానమూచుః॥ ౫౭॥ అయమతీవ దురాత్మా సత్రాజితః- యోఽస్మాభిర్భవతా చ ప్రార్థితోఽప్యాత్మజామస్మాన్ భవంతం చావిగణయ్య కృష్ణాయ దత్తవాన్॥ ౫౮ ॥ తదలమనేన జీవతా ఘాతయిత్వైనం తన్మహారత్నం స్యమంతకాఖ్యం త్వయా కిం న గృహ్యతే వయమభ్యుపపత్స్యామో యద్యచ్యుతస్తవోపరి వైరానుబంధం కరిష్యతీత్యేవముక్తస్తథేత్యసావప్యాహ॥ ౫౯॥ జతుగృహదగ్ధానాం పాండుతనయానాం విదితపరమార్థోఽపి భగవాన్ దుర్యోధనప్రయత్నశైథిల్యకరణార్థం పార్థానుకూల్యకరణాయ వారణావతం గతః॥ ౬౦॥ గతే చ తస్మిన్ సుప్తమేవ సత్రాజితం శతధన్వా జఘాన మణిరత్నం చాదదాత్॥ ౬౧ ॥ పితృవధామర్షపూర్ణా చ సత్యభామా శీఘ్రం స్యందనమారూఢా వారణావతం గత్వా భగవతేఽహం ప్రతిపాదితేత్యక్షాంతిమతా శతధన్వనాస్మత్పితా వ్యాపాదితః - తచ్చ స్యమంతకమణిరత్నమపహృతం యస్యావభాసనేనాపహృతతిమిరం త్రైలోక్యం భవిష్యతి॥ ౬౨॥ తదియం త్వదీయాపహాసనా తదాలోచ్య యదత్ర యుక్తం తత్ క్రియతామితి కృష్ణమాహ॥ ౬౩॥ తయా చైవముక్తః పరితుష్టాంతఃకరణోఽపి కృష్ణః సత్యభామామమర్షతామ్రనయనః ప్రాహ॥ ౬౪॥ సత్యే సత్యం మమైవైషాపహాసనా - నాహమేతాంత

దిష్ట్యా భద్రమిత్యానందేన సభాజయామాసుః అపూజయన్॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ తదేవం స్యమంతకహరణప్రసంగేన జాంబవత్యా వివాహముక్త్వా సత్యభామావివాహమాహ॥ సత్రాజితోఽపీతి॥ అభూతమలినం నిర్నిమిత్తం మృషా యశః॥ ౫౪॥ సత్రాజితస్య కృష్ణాభియోగఫలం వక్తుమాహ తాం చేత్యాదినా మణిరత్నం చాదదాదిత్యంతేన॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ తదితి॥ అభ్యుపపత్త్యా సుస్నేహో సాహాయ్యం కరిష్యామః॥ ౫౯ ॥ కృష్ణే సంనిహితే సత్రాజితవధాసంభవాత్ కృష్ణస్య ప్రయాణమాహ॥ జతుగృహేతి॥ దుర్యోధనేతి - యది సర్వజ్ఞః కృష్ణో నాగచ్ఛేత్ తర్హి పాండవా శ్వాపి గతా నూనం జీవంతీతి సంభావనయా దుర్యోధనస్తదన్వేషణం విధాయ వధాదౌ ప్రయత్నం కుర్యాత్ - అతస్తత్ప్రయత్నశైథిల్యార్థం కులోచితవ్యవహారం కర్తుం కృష్ణో వారణావతాఖ్యం పురం గత ఇత్యర్థః॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ఇదానీమర్థనిమిత్తాన్నహానాననర్థాన్దర్శయన్ కృష్ణస్య పునరపి మిథ్యాభియోగప్రసంగం వక్తుమాహ - పితృవధామర్షేత్యాదినా హారికాదికం నాభూదిత్యంతేన॥ ౬౨॥ తదితి॥ అపహాసనా పరిభవః॥ ౬౩॥ తయేతి॥ అర్థలుబ్ధస్యాజ్ఞాలంఘినస్సత్రాజితస్య హృతత్వాత్తస్యాపుత్రత్వేన తన్మరణే సత్యభామాగామిత్వాచ్చ పరితుష్టాంతఃకరణోఽపి॥ ౬౪॥ సత్యేతి॥ మమైవైషాపహాస

౭౫॥ నహీతి॥ వాక్యపరికరః వాక్యప్రపంచః॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ కృతోద్యమావితి॥ పార్ష్ణిపూరణం పార్ష్ణిగ్రాహకృత్యేనుగ్రహః॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪ ॥ నహీతి॥ రిపుచక్రం రిపుబలం - అమరవరాణామపి మధ్యే నకశ్చిద్యోద్ధుం సమర్థ ఇత్యన్వయః॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮

స్యదురాత్మనస్సహిష్యే ॥ ౭౫ ॥ నహ్యనుల్లంఘ్య వరపాదపం తత్కృతనీడాశ్రయిణో విహంగమా వర్త్యంతే - తదలమమునాస్మత్సురతః శోకప్రేరితవాక్యపరికరేణేత్యుక్త్వా ద్వారకామభ్యేత్యైకాంతే బలదేవం వాసుదేవః ప్రాహ॥ ౭౬॥ మృగయాగతం ప్రసేనమటవ్యాం మృగపతిర్జఘాన॥ ౭౭॥ సత్రాజితోప్యధునా శతధన్వనా నిధనం ప్రాపితః॥ ౭౮ ॥ తదుభయవినాశాత్తన్మణిరత్నమావాభ్యాం సామాన్యం భవిష్యతి॥ ౭౯ ॥ తదుత్తిష్ఠారుహ్యతాం రథః - శతధన్వనిధనాయోద్యమం కుర్విత్యభిహితస్తథేతి సమన్విచ్ఛితవాన్॥ ౮౦॥ కృతోద్యమౌ చ తావుభావుపలభ్య శతధన్వా కృతవర్మాణముపేత్య పార్ష్ణిపూరణకర్మనిమిత్తమచోదయత్॥ ౮౧॥ ఆహ చైనం కృతవర్మా॥ ౮౨॥ నాహం బలదేవవాసుదేవాభ్యాం సహ విరోధాయాలమిత్యుక్తశ్చాక్రూరమచోదయత్॥ ౮౩॥ అసావప్యాహ॥ ౮౪ ॥ నహి కశ్చిద్భగవతా పాదప్రహారపరికంపితజగత్త్రయేణ సురరిపువనితావైధవ్యకారిణా ప్రబలరిపుచక్రాప్రతిహతచక్రేణ చక్రిణా మదముదితనయనావలోకనారిబలనిశాతనేనాతిగురువైరివారణాపకర్షణావికృతమహిమోరుసీరేణ సీరిణా చ సహ సకలజగద్వంద్యానామమరవరాణామపి యోద్ధుం సమర్థః॥ ౮౫॥ కిముతాహం తదన్యశ్శరణమభిలష్యతామిత్యుక్తశ్శతధనురాహ॥ ౮౬॥ యద్యస్మత్పరిత్రాణాసమర్థం భవానాత్మానమవగచ్ఛతి - తదయమస్మత్తస్తావన్మణిః సంగృహ్య రక్ష్యతామితి॥ ౮౭॥ ఏవముక్తః సోప్యాహ॥ ౮౮॥ యద్యంత్యాయామప్యవస్థాయాం న కస్మైచిద్భవాన్ కథయిష్యతి తదహమేతం గ్రహీష్యామీతి॥ ౮౯॥ తథేత్యుక్తే చాక్రూరస్తన్మణిరత్నం జగ్రాహ॥ ౯౦ ॥ శతధనురప్యతులవేగాం శతయోజనవాహినీం బడబామారుహ్యాపక్రాంతః॥ ౯౧॥ శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పవలాహకాశ్వచతుష్టయయుక్తరథస్థితో బలదేవవాసుదేవౌ తమనుప్రయాతౌ ॥ ౯౨ ॥ సా చ బడబా శతయోజనప్రమాణమార్గమతీతా పునరపి వాహ్యమానా మిథిలావనోద్దేశే ప్రాణానుత్ససర్జ॥ ౯౩॥ శతధనురపి తాం పరిత్యజ్య పదాతిరేవాద్రవత్॥ ౯౪॥ కృష్ణోపి బలభద్రమాహ॥ ౯౫॥ తావదత్ర స్యందనే భవతా స్థేయమహమేనమధమాచారం పదాతిరేవ పదాతిమనుగమ్య యావద్ఘాతయామి - అత్ర హి భూభాగే దృష్టదోషాస్సభయా అతో నైతేశ్వా భవతేమం భూమిభాగముల్లంఘనీయాః॥ ౯౬ ॥ తథేత్యుక్త్వా బలదేవో రథ ఏవ తస్థౌ॥ ౯౭ ॥ కృష్ణోపి ద్విక్రోశమాత్రం భూమిభాగమనుసృత్య దూరస్థితస్యైవ చక్రం క్షిప్త్వా శతధనుషశ్శిరశ్చిచ్ఛేద॥ ౯౮॥ తచ్ఛరీరాంబరాదిషు చ బహుప్రకారమన్విచ్ఛన్నపి స్యమంతకమణిం నావాప యదా తదోపగమ్య బలభద్రమాహ॥ ౯౯॥ వృథైవాస్మాభిః శతధనుర్ఘాతితః న ప్రాప్తమఖిలజగత్సారభూతం తన్మహారత్నం స్యమంతకాఖ్యమిత్యాకర్ణ్యోద్భూతకోపో బలదేవో వాసుదేవమాహ॥ ౧౦౦॥

నా॥ ౭౫॥ అత్ర హేతుః॥ నహ్యనులంఘ్యేతి॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ నహీతి॥ భగవతా చక్రిణా సీరిణా చ సహ - అమరవరాణామపి మధ్యే - కశ్చిద్యోద్ధుం న సమర్థ ఇత్యన్వయః - త్రివిక్రమాద్యవతారేషు పాదప్రహారేణ పరికంపితం జగత్త్రయం యేన సః - సురరిపువనితానాం తద్భర్తృవధేన వైధవ్యకారిణా - ప్రబలానాం రిపూణాం చక్రే సైన్యే అప్రతిహతం చక్రం యస్య తేన చక్రిణా - మదముదితనయనాభ్యామవలోకనేనైవ వైరిబలం నిశాతయతీతి తథా తేన - అతిగురవో గరిష్ఠా వైరిణ ఏవ వారణాస్తేషామపకర్షణే ఆవిష్కృతో మహిమా యేన తథావిధ ఉరుస్సీరో హలో యస్య తేన సీరిణా చ॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥

౯౯। ౧౦౦॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ వర్షేతి॥ సంప్రత్యాయ్య విశ్వాస్య॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ సవనేతి॥ సవనం యజ్ఞః - ఏవంప్రకారమవధ్యతాపాదకం॥ ౧౦౯॥ ద్విషష్టీతి॥ మారికా జనమారికా॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ భగవానితి॥ ఏతత్కిమిత్యన్వయః॥ ౧౧౪॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ ౧౨౧॥

ధిక్త్వాం యస్త్వమేవమర్థలిప్సుః ఏతచ్చ తే భ్రాతృత్వాన్మయా క్షాంతం - తదయం పంథాః స్వేచ్ఛయా గమ్యతాం - న మే ద్వారకయా న త్వయా న చాశేషబంధుభిః కార్యమలమలమేభిర్మమాగ్రతోఽలీకశపథైః ఇత్యాక్షిప్య తత్కథాం కథంచిత్ ప్రసాద్యమానోఽపి న తస్థౌ॥ ౧౦౧॥ స విదేహపురీం ప్రవివేశ॥ ౧౦౨॥ జనకరాజశ్చార్ఘ్యపూర్వకమేనం గృహం ప్రవేశయామాస॥ ౧౦౩॥ స తత్రైవ చ తస్థౌ॥ ౧౦౪॥ వాసుదేవోఽపి ద్వారకామాజగామ॥ ౧౦౫॥ యావచ్చ జనకరాజగృహే బలభద్రోఽవతస్థే - తావద్ధార్తరాష్ట్రో దుర్యోధనస్తత్సకాశాద్గదాశిక్షామశిక్షయత్॥ ౧౦౬॥ వర్షత్రయాంతే చ బభ్రూగ్రసేనప్రభృతిభిర్యాదవైర్న తద్రత్నం కృష్ణేనాపహృతమితి కృతావగతిభిర్విదేహనగరీం గత్వా బలదేవః సంప్రత్యాయ్య ద్వారకామానీతః॥ ౧౦౭॥ అక్రూరోఽప్యుత్తమమణిసముద్భూతసువర్ణేన భగవద్ధ్యానపరోఽనవరతం యజ్ఞానియాజ॥ ౧౦౮॥ సవనగతౌ హి క్షత్రియవైశ్యౌ నిఘ్నన్ బ్రహ్మహా భవతీత్యేవంప్రకారం దీక్షాకవచం ప్రవిష్ట ఏవ తస్థౌ॥ ౧౦౯॥ ద్విషష్టివర్షాణ్యేవం తన్మణిప్రభావాత్తత్రోపసర్గదుర్భిక్షమారికామరణాదికం నాభూత్॥ ౧౧౦॥ అథాక్రూరపక్షీయైర్భోజైః శత్రుఘ్నే సాత్వతస్య ప్రపౌత్రే వ్యాపాదితే భోజైస్సహాక్రూరో ద్వారకామపహాయాపక్రాంతః॥ ౧౧౧॥ తదపక్రాంతిదినాదారభ్య తత్రోపసర్గదుర్భిక్షవ్యాలానావృష్టిమారికాద్యుపద్రవా బభూవుః॥ ౧౧౨॥ అథ యాదవా బలభద్రోగ్రసేనసమవేతా మంత్రమమంత్రయన్॥ ౧౧౩॥ భగవానురగారికేతనః కిమిదమేకదైవ ప్రచురోపద్రవాగమనమేతదాలోచ్యతామిత్యుక్తేఽంధకనామా యదువృద్ధః ప్రాహ॥ ౧౧౪॥ అస్యాక్రూరస్య పితా శ్వఫల్కో యత్ర యత్రాభూత్తత్ర తత్ర దుర్భిక్షమారికానావృష్ట్యాదికం నాభూత్॥ ౧౧౫॥ కాశీరాజస్య విషయే త్వనావృష్ట్యాం చ శ్వఫల్కో నీతః తతస్తత్క్షణాదేవ దేవో వవర్ష॥ ౧౧౬॥ కాశీరాజపత్న్యాశ్చ గర్భే కన్యారత్నం పూర్వమాసీత్॥ ౧౧౭॥ సా చ కన్యా పూర్ణేఽపి ప్రసూతికాలే నైవ నిశ్చక్రామ॥ ౧౧౮॥ ఏవం చ తస్య గర్భస్య ద్వాదశవర్షాణ్యనిష్క్రామతో యయుః॥ ౧౧౯॥ కాశీరాజశ్చ తామాత్మజాం గర్భస్థామాహ॥ ౧౨౦॥ పుత్రి కస్మాన్న జాయసే నిష్క్రమ్యతామాస్యం తే ద్రష్టుమిచ్ఛామి - ఏతాం చ మాతరం కిమితి చిరం క్లేశయిష్యసీత్యుక్తా గర్భస్థైవ వ్యాజహార॥ ౧౨౧॥ తాత యద్యేకైకాం గాం దినే దినే బ్రాహ్మణాయ ప్రయచ్ఛసి - తదహమన్యైస్త్రిభిర్వర్షైరస్మాద్గర్భాత్తతోఽవశ్యం నిష్క్రమిష్యామీత్యేతద్వచనమాకర్ణ్య రాజా దినే దినే బ్రాహ్మణాయ గాం ప్రాదాత్॥ ౧౨౨॥ సాపి తావతా కాలేన జాతా॥ ౧౨౩॥ తతస్తస్యాః పితా గాందినీతి నామ చకార॥ ౧౨౪॥ తాం చ గాందినీం కన్యాం శ్వఫల్కాయోపకారిణే గృహమాగతాయార్ఘ్యభూతాం ప్రాదాత్॥ ౧౨౫॥ తస్యా

౯౭॥ ౯౮॥ ౯౯॥ ౧౦౦॥ ధిగితి॥ కథాం కథ్యమానాం వార్తామాక్షిప్య తిరస్కృత్య॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ప్రాసంగికమాహ॥ యావచ్చేతి॥ ౧౦౬॥ వర్షేతి॥ మహాభాగస్యాప్యక్రూరస్య తస్మిన్మణావభిలాషణమపి రామస్య సర్వజ్ఞస్యాపి తన్నిమిత్తమవిశ్వాస ఇత్యాద్యుక్తిరర్థదోషప్రదర్శనేన వైరాగ్యార్థా - సంప్రత్యాయ్య విశ్వాస్య॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯॥ ద్విషష్టీతి॥ మారికా జనమారిణీ॥ ౧౧౦॥ అథాక్రూరప్రదర్శితస్యమంతకరత్నేన శంకితాభియోగనిరాసం వక్తుం కథాం ప్రస్తౌతి॥ అథాక్రూరపక్షీయైరిత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ భగవానితి॥ ఉరగారిర్గరుడస్స ఏవ కేతనం యస్య సః॥ ౧౧౪॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ ౧౨౧॥ ౧౨౨॥

౧౨౨॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪॥ ౧౨౫॥ ౧౨౬॥ ౧౨౭॥ ౧౨౮॥ ౧౨౯॥ తత్ర చేతి॥ తత్ర బభూవురిత్యన్వయః॥ ౧౩౦॥ ౧౩౧॥ ౧౩౨॥ ౧౩౩॥ ౧౩౪॥ ౧౩౫॥ అయమితి॥ క్రత్వంతరం తు క్రతుభేదం॥ ౧౩౬॥ అనల్పేతి॥ ఉపాదానం జీవికాద్రవ్యం॥ అచీకరత్ కారితవాన్॥ ౧౩౭॥ ౧౩౮॥ ౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ౧౪౧॥ ౧౪౨॥ ఏతావన్మాత్రమితి॥ ఏతావన్మాత్రమప్య

ప్యయమక్రూరః శ్వఫల్కాజ్జజ్ఞే॥ ౧౨౬॥ తస్యైవంగుణమిథునాదుత్పత్తిః॥ ౧౨౭॥ తత్కథమస్మిన్నపక్రాంతే అత్ర దుర్భిక్షమారికాద్యుపద్రవా న భవిష్యంతి॥ ౧౨౮॥ తదయమత్రానీయతామలమతిగుణవత్యపరాధాన్వేషణేనేతి యదువృద్ధస్యాంధకస్యైతద్వచనమాకర్ణ్య కేశవోగ్రసేనబలభద్రపురోగమైర్యదుభిః కృతాపరాధతితిక్షుభిరభయం దత్వా శ్వఫల్కపుత్రః స్వపురమానీతః॥ ౧౨౯॥ తత్ర చాగతమాత్ర ఏవ తస్య స్యమంతకమణేః ప్రభావాదనావృష్టిమారికాదుర్భిక్షవ్యాలాద్యుపద్రవోపశమా బభూవుః॥ ౧౩౦॥ కృష్ణశ్చింతయామాస॥ ౧౩౧॥ స్వల్పమేతత్కారణం యదయం గాందిన్యాం శ్వఫల్కేనాక్రూరో జనితః॥ ౧౩౨॥ సుమహాంశ్చాయమనావృష్టిదుర్భిక్షమారికాద్యుపద్రవప్రతిషేధకారీ ప్రభావః॥ ౧౩౩॥ తన్నూనమస్య సకాశే స మహామణిః స్యమంతకాఖ్యస్తిష్ఠతి॥ ౧౩౪॥ తస్య హ్యేవంవిధాః ప్రభావాః శ్రూయంతే॥ ౧౩౫॥ అయమపి చ యజ్ఞాదనంతరమన్యత్క్రత్వంతరం తస్యానంతరమన్యద్యజ్ఞాంతరం చాజస్రమవిచ్ఛిన్నం యజతీతి॥ ౧౩౬॥ అనల్పోపాదానం చాస్యాసంశయమత్రాసౌ మణివరస్తిష్ఠతీతి కృతాధ్యవసాయోఽన్యత్ప్రయోజనముద్దిశ్య సకలయాదవసమాజమాత్మగృహ ఏవాచీకరత్॥ ౧౩౭॥ తత్ర చోపవిష్టేష్వఖిలేషు యదుషు పూర్వం ప్రయోజనముపన్యస్య పర్యవసితే చ తస్మిన్ ప్రసంగాంతరపరిహాసకథామక్రూరేణ సహ కృత్వా జనార్దనస్తమక్రూరమాహ॥ ౧౩౮॥ దానపతే జానీమ ఏవ వయం యథా శతధన్వనా తదిదమఖిలజగత్సారభూతం స్యమంతకం రత్నం భవతః సమర్పితం - తదశేషరాష్ట్రోపకారకం భవత్సకాశే తిష్ఠతి - తిష్ఠతు - సర్వ ఏవ వయం తత్ప్రభావఫలభుజః - కింత్వేష బలభద్రోఽస్మానాశంకితవాన్ - తదస్మత్ప్రీతయే దర్శయస్వేత్యభిధాయ జోషం స్థితే భగవతి వాసుదేవే సరత్నః సోఽచింతయత్॥ ౧౩౯॥ కిమత్రానుష్ఠేయమన్యథా చేద్బ్రవీమ్యహం తత్కేవలాంబరతిరోధానమన్విష్యంతో రత్నమేతే ద్రక్ష్యంతి అతివిరోధో న క్షమ ఇతి సంచింత్య తమఖిలజగత్కారణభూతం నారాయణమాహాక్రూరః॥ ౧౪౦॥ భగవన్మమైతత్ స్యమంతకరత్నం శతధనుషా సమర్పితం - అపగతే చ తస్మిన్నద్య శ్వః పరశ్వో వా భగవాన్ యాచయిష్యతీతి కృతమతిరతికృచ్ఛ్రేణైతావంతం కాలమధారయం॥ ౧౪౧॥ తస్య చ ధారణక్లేశేనాహమశేషోపభోగేష్వసంగిమానసో వేద్మి స్వసుఖకలామపి॥ ౧౪౨॥ ఏతావన్మాత్రమప్యశేషరాష్ట్రోపకారీ ధారయితుం న శక్నోతి భవాన్మన్యత ఇత్యాత్మనా న చోదిత

౧౨౩॥ ౧౨౪॥ ౧౨౫॥ ౧౨౬॥ తస్యేతి॥ శ్వఫల్కగాందిన్యోర్మహాత్మోక్తిస్తత్పుత్రాక్రూరమహిమాప్రశంసనార్థా॥ ౧౨౭॥ ౧౨౮॥ ౧౨౯॥ ౧౩౦॥ కృష్ణ ఇతి॥ కృష్ణశ్చింతయామాసేతి - సర్వజ్ఞస్యైవ కృష్ణస్య లింగదర్శనాదినా మణిసంభావనోక్తిః లోకరీత్యనువృత్తిమాత్రార్థా - న తు తత్త్వతః - భగవతారిష్టదర్శనాదికమపి న తాత్త్వికమిత్యుక్తం- కించ ప్రాగుదాహృతం మునివాసనివాసే కింను అరిష్టదర్శనమిత్యాదినా- తస్మాత్సర్వప్రకారేణ పరప్రత్యయోత్పాదనేన దుర్యశః పరిహార్యమిత్యేవంపరం సర్వమిదం ద్రష్టవ్యం॥ ౧౩౧॥ ౧౩౨॥ ౧౩౩॥ ౧౩౪॥ ౧౩౫॥ ౧౩౬॥ అనల్పేతి॥ అనేన హేతునా అనల్పోపాదానమనల్పస్యాతుయస్య ఉపాదానం నిర్వాహభూతం జీవికాద్రవ్యం మణివరస్తిష్ఠతీతి నిశ్చిత్యాన్యత్ప్రయోజనం వివాహాదికార్యముద్దిశ్యాచీకరత్ కారయామాస॥ ౧౩౭॥ తత్రేతి॥ యదుద్దిశ్య యాదవాః స్వమాహూతాస్తత్ప్రయోజనం పూర్వముపన్యస్య యుక్తమిదం న వేత్యాదిపృష్ట్వా॥ ౧౩౮॥ ౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ౧౪౧॥ తస్యేతి॥ స్వసుఖస్య కలామంశమపి న వేద్మి॥ ౧౪౨॥ ఏతావన్మాత్రమితి॥ ఆత్మనా స్వయం న చోదితవాన్ - నాహమేతద్ధారయి

పరిమాణం - రత్నమితి శేషః - రత్నధారణమాత్రేణాప్యయమశేషరాష్ట్రోపకారం న కరోతీతి కృష్ణో మన్యత ఇత్యక్రూరోక్తిః స్వదోషాపహ్నవార్థా॥ ౧౪౩॥ ౧౪౪॥ తత ఇతి॥ సముద్గః సంపుటః॥ ౧౪౫॥ ౧౪౬॥ ౧౪౭॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥ ౧౫౦॥ ౧౫౧॥ బలేతి॥ గోచక్రేతి - శకటస్య హి చక్రానడుహోరంతరావస్థితః - జంతుః యథా క్లిశ్యతి తద్వదిత్యర్థః॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥ ౧౫౪॥ ౧౫౫॥ ౧౫౬॥ ౧౫౭॥ ౧౫౮॥ ౧౫౯॥ ౧౬౦॥ ౧౬౧॥ ఇతీతి॥ మిథ్యాభిశస్తిశోధనాయ స్యమంతకకథాశ్రవణాసక్తేన సింహః ప్రసేనమవధీదిత్యాదిశ్లోకేషు సంధేయః - తథా చ బ్రాహ్మే॥ శ్లో॥ వాసుదేవాభిశస్తిస్తు నిశాకరమరీచిషు। స్థితా చతుర్థ్యామద్యాపి మనుష్యానాపతేచ్చ సా॥ అతశ్చతుర్థ్యాం చంద్రం తు ప్రమాదాద్వీక్ష్య సంయుతః। పఠేద్ధ్వాత్రియకం వాక్యం ప్రాఙ్ముఖో వాప్యుదఙ్ముఖ ఇతి॥ ౧౬౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపు

వాన్॥౧౪౩॥ తదిదం స్యమంతకరత్నం గృహ్యతామిచ్ఛయా యస్యాభిమతం తస్య సమర్ప్యతామ్॥౧౪౪॥ తతః స్వోదరవస్త్రనిగోపితమతిలఘుకనకసముద్గకగతం ప్రకటీకృతవాన్॥ ౧౪౫ ॥ తతశ్చ నిష్క్రామ్య స్యమంతకమణిం తస్మిన్ యదుకులసమాజే ముమోచ॥ ౧౪౬॥ ముక్తమాత్రే చ తస్మిన్నతికాంత్యా తదఖిలమాస్థానముద్ద్యోతితమ్॥౧౪౭॥ అథాహాక్రూరః - స ఏష మణిః శతధన్వనాస్మాకం సమర్పితః- యస్యాయం స ఏనం గృహ్ణాత్వితి॥ ౧౪౮ ॥ తమాలోక్య సర్వయాదవానాం సాధు సాధ్వితి విస్మితమనసాం వాచోఽశ్రూయంత॥౧౪౯॥ తమాలోక్యాతీవ బలభద్రో మమాయమచ్యుతేనైవ సామాన్యస్సమన్విచ్ఛిత ఇతి కృతస్పృహోఽభూత్ ॥ ౧౫౦ ॥ మమైవాయం పితృధనమిత్యతీవ చ సత్యభామాపి స్పృహయాంచకార॥ ౧౫౧॥ బలసత్యావలోకనాత్కృష్ణోఽప్యాత్మానం గోచక్రాంతరావస్థితమివ మేనే॥ ౧౫౨॥ సకలయాదవసమక్షం చాక్రూరమాహ॥ ౧౫౩॥ ఏతద్ధి మణిరత్నమాత్మసంశోధనాయ ఏతేషాం యదూనాం మయా దర్శితం - ఏతచ్చ మమ బలభద్రస్య చ సామాన్యం పితృధనం చైతత్సత్యభామాయా నాన్యస్యైతత్॥ ౧౫౪॥ ఏతచ్చ సర్వకాలం శుచినా బ్రహ్మచర్యాదిగుణవతా ధ్రియమాణమశేషరాష్ట్రస్యోపకారకం- అశుచినా ధ్రియమాణమాధారమేవ హంతి॥ ౧౫౫॥ అతోఽహమస్య షోడశస్త్రీసహస్రపరిగ్రహాదసమర్థో ధారణే కథమేతత్సత్యభామా స్వీకరోతి॥ ౧౫౬॥ ఆర్యబలభద్రేణాపి మదిరాపానాద్యశేషోపభోగపరిత్యాగః కార్యః॥ ౧౫౭॥ తదలం యదులోకోఽయం బలభద్రః- అహం చ సత్యా చ త్వాం దానపతే ప్రార్థయామః॥ ౧౫౮॥ తద్భవానేవ ధారయితుం సమర్థః॥ ౧౫౯ ॥ త్వద్ధృతం చాస్య రాష్ట్రస్యోపకారకం తద్భవానశేషరాష్ట్రనిమిత్తమేతత్పూర్వవద్ధారయత్వన్యన్న వక్తవ్యమిత్యుక్తో దానపతిస్తథేత్యాహ జగ్రాహ చ తన్మహారత్నం॥౧౬౦॥ తతః ప్రభృత్యక్రూరః ప్రకటేనైవ తేనాతిజాజ్వల్యమానేనాత్మకంఠావసక్తేనాదిత్య ఇవాంశుమాలీ చచార॥ ౧౬౧ ॥ ఇత్యేతద్భగవతో మిథ్యాభిశస్తిక్షాళనం యస్స్మరతి న తస్య కదాచిదల్పాపి మిథ్యాభిశస్తిర్భవతి - అవ్యాహతాఖిలేంద్రియశ్చాఖిలపాపమోక్షమవా

శుం శక్నోమి త్వమిదం ధారయస్వేతి భిత్వాహం నోక్తవాన్॥ ౧౪౩॥౧౪౪॥ తత ఇతి॥ కనకసముద్గకం స్వర్ణకరండకం॥ ౧౪౫॥ ౧౪౬॥ ౧౪౭॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥ ౧౫౦॥ ౧౫౧॥ బలేతి॥ గోచక్రాంతరావస్థితమితి- గచ్ఛతశ్శకటస్య చక్రబలీవర్దమధ్యపతితజంతుర్యథోభయత్ర సంబాధాత్ క్లిశ్యతే తథాత్మానం మేనే॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥ ౧౫౪॥ ఏతచ్చేతి॥ ఆధారం ధారయితారమేవ హంతి॥ ౧౫౫॥ ౧౫౬॥ ౧౫౭॥ ౧౫౮॥ ౧౫౯॥ ౧౬౦॥ తత ఇతి॥ తతః ప్రభృతి - ప్రకటేనేతి - అయం భావః - కృష్ణానుమత్యైవాక్రూరస్తన్మణిరత్నం దధార- తథాపి స్వభక్తేఽక్రూరే కృష్ణేన స్థాపితమిత్యేవంభూతాభియోగపరిహారాయ గుప్తమధారయత్ - అనేనైవాభిప్రాయేణ శ[illegible]న్వనాసౌ సమర్ప్యమాణే యద్యం త్వావస్థాయామన్యస్మై న కథయిష్యసి తర్హి గృహీష్యామీత్యుక్తవాన్ - న హి సర్వజ్ఞస్య శ్రీకృష్ణస్య గోపనార్థం - యాజ్ఞికవచధారణం చ యాదవభయాదేవ న తు శ్రీకృష్ణభయాత్ - అన్యథా [illegible]నా సహ రామకృష్ణాదిసమాజప్రవేశాది న సంగచ్ఛేత - అత్రాక్రూరే మహాభాగవతే మణిస్పృహాదికల్పనమతిమందమిత్యుపేక్షణీయం॥ ౧౬౧॥ ౧౬౨॥ ఇతి

శాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

అనమిత్రస్య పౌత్రస్సత్రాజిత్ తత్ప్రసంగాత్స్యమంతకాఖ్యానముక్తం - ఇదానీమనమిత్రస్యైవ సంతానాంతరముచ్యతే ॥ అనమిత్రస్యేతి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ సాత్వతపుత్రస్య వృష్ణేరేవ సంతానాంతరం వక్తుం ప్రస్తుతేనానమిత్రేణాపి తానుహత్వసంబంధం స్మారయతి - అనమిత్రస్యైవాన్వయే వృష్ణిరితి ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ తథేతి ॥ ఉపమద్గ్వాద్యా అక్రూరసాపత్న్యాః ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ అంధకస్య సత్వతాత్మజస్య ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ భజమానాదితి ॥ తదగ్రజత్ భజమానాద్వంశాంతరం ॥ ౨౨ ॥ విదూరథాదితి ॥ శూరో దేవమీఢాఖ్యః ॥

ప్నోతి ॥ ౧౬౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః ॥ అనమిత్రస్య పుత్రశ్శినిర్నామాభవత్ ॥ ౧ ॥ తస్యాపి సత్యకః - సత్యకాత్సాత్యకిర్యుయుధానాపరనామా ॥ ౨ ॥ తస్మాదపి సంజయః - తత్పుత్రశ్చ కుణిః - కుణేర్యుగంధరః ॥ ౩ ॥ ఇత్యేతే శైనేయాః ॥ ౪ ॥ అనమిత్రస్యైవాన్వయే వృష్ణిః - తస్మాచ్ఛ్వఫల్కః - తత్ప్రభావః కథిత ఏవ ॥ ౫ ॥ శ్వఫల్కస్యాన్యః కనీయాన్ చిత్రకో నామ భ్రాతా ॥ ౬ ॥ శ్వఫల్కాదక్రూరో గాందిన్యామభవత్ ॥ ౭ ॥ తథోపమద్గుః ॥ ౮ ॥ ఉపమద్గోః మృదామృదవిశ్వారిమేజయగిరిక్షత్రోపక్షత్రశత్రుఘ్నారిమర్దనధర్మదృగ్దృష్టధర్మగంధమోజవాహప్రతివాహాఖ్యాః పుత్రాస్సుతారాఖ్యా కన్యా చ ॥ ౯ ॥ దేవవానుపదేవశ్చాక్రూరపుత్రౌ ॥ ౧౦ ॥ పృథువిపృథుప్రముఖాశ్చిత్రకస్య పుత్రా బహవో బభూవుః ॥ ౧౧ ॥ కుకురభజమానశుచికంబళబర్హిషాఖ్యాస్తథాంధకస్య చత్వారః పుత్రాః ॥ ౧౨ ॥ కుకురాద్ధృష్టః - తస్మాచ్చ కపోతరోమా - తతశ్చ విలోమా - తస్మాదపి తుంబురుసఖోఽభవదనుసంజ్ఞశ్చ ॥ ౧౩ ॥ అనోరానకదుందుభిః - తతశ్చాభిజిత్ - అభిజితః పునర్వసుః ॥ ౧౪ ॥ తస్యాప్యాహుకః పుత్ర ఆహుకీ చ కన్యా ॥ ౧౫ ॥ ఆహుకస్య దేవకోగ్రసేనౌ ద్వౌ పుత్రౌ ॥ ౧౬ ॥ దేవవానుపదేవస్సహదేవో దేవరక్షితా చ దేవకస్య చత్వారః పుత్రాః ॥ ౧౭ ॥ తేషాం వృకదేవోపదేవా దేవరక్షితా శ్రీదేవా శాంతిదేవా సహదేవా దేవకీ చ సప్త భగిన్యః ॥ ౧౮ ॥ తాశ్చ సర్వా వసుదేవ ఉపయేమే ॥ ౧౯ ॥ ఉగ్రసేనస్యాపి కంసన్యగ్రోధసునామానకాహ్వశంకుసుభూమిరాష్ట్రపాలయుద్ధతుష్టిసుతుష్టిమత్సంజ్ఞాః పుత్రా బభూవుః ॥ ౨౦ ॥ కంసా కంసవతీ సుతనూ రాష్ట్రపాలికాహ్వాశ్చోగ్రసేనస్య తనూజాః కన్యాః ॥ ౨౧ ॥ భజమానాచ్చ విదూరథః పుత్రోఽభవత్ ॥ ౨౨ ॥ విదూరథాచ్ఛూరః - శూరాచ్ఛమీ - శమినః ప్రతిక్షత్రః - తస్మాత్స్వయంభోజః - తతశ్చ హృదికః ॥ ౨౩ ॥ తస్యాపి కృతవర్మశతధనుర్దేవార్హదేవగర్భాద్యాః పుత్రా బభూవుః ॥ ౨౪ ॥ దేవగర్భస్యాపి శూరః ॥ ౨౫ ॥ శూరస్యాపి మారిషా నామ పత్న్యభవత్ ॥ ౨౬ ॥ తస్యాం చాసౌ దశ పుత్రానజనయత్ వసుదేవపూర్వాన్ ॥ ౨౭ ॥ వసుదేవస్య జాతమాత్రస్యైవ తద్గృహే భగవదంశావతారమవ్యాహతదృ

శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

సత్వతస్సుతో వృష్ణిస్సాత్వతః తత్పౌత్రస్యానమిత్రస్య ప్రసేనసత్రాజితావిత్యేకో వంశ ఉక్తః - తత్ప్రసంగాచ్చ స్యమంతకాఖ్యానముక్తం - ఇదానీమనమిత్రస్యైవ వంశాంతరమాహ - అనమిత్రస్యేత్యాదినా శైనేయా ఇత్యంతేన ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ఇతీతి ॥ శినేర్వంశ్యాశ్శైనేయాః ॥ ౪ ॥ తస్యైవ పునర్వంశాంతరమాహ - అనమిత్రస్యేత్యాదినా బహవో భవన్నిత్యంతేన ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ పృథ్వితి ॥ చిత్రకస్య శ్వఫల్కస్య భ్రాతుః పృథుప్రముఖాః పుత్రాః ॥ ౧౧ ॥ కుకురేతి ॥ అంధకస్య సత్వతపుత్రస్య కుకురాదయః ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ కంసేతి ॥ కంసా కంసవతీత్యాద్యా ఉగ్రసేనస్య తనూజాః కన్యాః ॥ ౨౧ ॥ భజమానస్య సత్వతపుత్రస్య నిమికృకణవృష్ణయ ఇత్యాదినా పూర్వమేకో వంశ ఉక్తః ఇదానీం తస్యైవ వంశాంతరమాహ - భజమానాచ్చేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ వసుదేవస్యేతి ॥ తద్గృహే దేవమీఢాఖ్యస్య శూరస్య గృహే ఆనకాః పటహాః దుందుభ

౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ భగవానితి॥ అప్రసన్నోఽపీతి వస్తుస్వభావోక్తిః॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ష్ట్యాపశ్యద్భిర్దేవైర్దివ్యానకదుందుభయో వాదితాః॥ ౨౮॥ తతశ్చాసావానకదుందుభిసంజ్ఞామవాప॥ ౨౯॥ తస్య చ దేవభాగదేవశ్రవాష్టకకకుచ్చక్రవర్తధారకసృంజయశ్యామశమికగండూషసంజ్ఞా నవ భ్రాతరోఽభవన్॥ ౩౦॥ పృథా శ్రుతదేవా శ్రుతకీర్తిః శ్రుతశ్రవా రాజాధిదేవీ చ వసుదేవాదీనాం పంచ భగిన్యోఽభవన్॥ ౩౧॥ శూరస్య కుంతిర్నామ సఖాభవత్॥ ౩౨॥ తస్మై చాపుత్రాయ పృథామాత్మజాం విధినా శూరో దత్తవాన్॥ ౩౩॥ తాం చ పాండురువాహ॥ ౩౪॥ తస్యాం చ ధర్మానిలేంద్రైర్యుధిష్ఠిరభీమసేనార్జునాఖ్యాస్త్రయః పుత్రాః సముత్పాదితాః॥ ౩౫॥ పూర్వమేవానూఢాయాశ్చ భగవతా భాస్వతా కానీనః కర్ణో నామ పుత్రోఽజన్యత॥ ౩౬॥ తస్యాశ్చ సపత్నీ మాద్రీ నామాభూత్॥ ౩౭॥ తస్యాం చ నాసత్యదస్రాభ్యాం నకులసహదేవౌ పాండోః పుత్రౌ జనితౌ॥ ౩౮॥ శ్రుతదేవాం తు వృద్ధధర్మా నామ కారూశ ఉపయేమే॥ ౩౯॥ తస్యాం చ దంతవక్త్రో నామ మహాసురో జజ్ఞే॥ ౪౦॥ శ్రుతకీర్తిమపి కేకయరాజ ఉపయేమే॥ ౪౧॥ తస్యాం సంతర్దనాదయః కైకేయాః పంచ పుత్రా బభూవుః॥ ౪౨॥ రాజాధిదేవ్యామావంత్యౌ విందానువిందౌ జజ్ఞాతే॥ ౪౩॥ శ్రుతశ్రవసమపి చేదిరాజో దమఘోష నామోపయేమే॥ ౪౪॥ తస్యాం చ శిశుపాలముత్పాదయామాస॥ ౪౫॥ స వా పూర్వముదారవిక్రమో దైత్యానామాదిపురుషో హిరణ్యకశిపురభవత్॥ ౪౬॥ యశ్చ భగవతా సకలలోకగురుణా నారసింహేన ఘాతితః॥ ౪౭॥ పునరప్యక్షయవీర్యశౌర్యసంపత్పరాక్రమగుణస్సమాక్రాంతసకలత్రైలోక్యైశ్వర్యప్రభావో దశాననో నామాభూత్॥ ౪౮॥ బహుకాలోపభుక్తభగవత్సకాశావాప్తశరీరపాతోద్భవపుణ్యఫలో భగవతా రాఘవరూపిణా సోఽపి నిధనముపపాదితః॥ ౪౯॥ పునశ్చేదిరాజస్య దమఘోషస్యాత్మజశ్శిశుపాలనామాభవత్॥ ౫౦॥ శిశుపాలత్వేఽపి భగవతో భూభారావతరణాయావతీర్ణాంశస్య పుండరీకనయనాఖ్యస్యోపరి ద్వేషానుబంధమతితరాం చకార॥ ౫౧॥ భగవతా చ స నిధనముపనీతః - తత్రైవ పరమాత్మభూతే మనస ఏకాగ్రతయా సాయుజ్యమవాప॥ ౫౨॥ భగవాన్యది ప్రసన్నో యథాభిలషితం దదాతి - తథా అప్రసన్నోఽపి నిఘ్నన్ దివ్యమనుపమం స్థానం ప్రయచ్ఛతి॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ శ్లో॥ హిరణ్యకశిపుత్వే చ రావణత్వే చ విష్ణునా। అవాప నిహతో భోగానప్రాప్యానమరైరపి॥ ౧॥ న లయం తత్ర తేనైవ నిహతస్స కథం పునః। సంప్రాప్తశ్శిశుపాలత్వే సాయుజ్యం శాశ్వతే హరౌ॥ ౨॥ ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం సర్వధర్మభృతాం వర। కౌతూహలపరేణైతత్పృష్టో మే వక్తుమ

యో భేర్యః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ పూర్వమేవేతి॥ కానీనః కన్యకావస్థాయాం జాతః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ పునరితి॥ అక్షయా వీర్యాదిగుణా యస్య సః - వీర్యం బలం - శౌర్యముత్సాహః - పరాక్రమః ప్రభావః సమాక్రాంతా అభిభూతాస్సకలాస్త్రైలోక్యైశ్వర్యా యేన తథాభూతః ప్రభావో యస్య సః॥ ౪౮॥ బహుకాలేతి॥ బహుకాలముపభుక్తం భగవత్సకాశాదవాప్తశరీరపాతోద్భవం పుణ్యఫలం యేన సః॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ భగవద్ద్వేషానుబంధో తత్సాయుజ్యముపపాదయతి॥ భగవానితి॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ఏతదితి॥ కౌతూహలపరేణ మయా పృష్టస్సన్మహ్యం వక్తుమర్హసి॥ ౩॥ సనకాద్యనుగ్రహాజ్జన్మత్ర

౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥ తత్ర త్వితి॥ త్వంకారాణీకరోతీతి త్వంకారకం తస్య కారణం తత్ప్రవృత్తినిమిత్తం॥ ౧౧॥ తతశ్చేతి॥ ఋషిప్రోక్తనామనిర్వచనానాదరేణ నిందనార్థతయా ముపేక్షయా చ భగవన్నామ్నాముచ్చారణమకరోదితి సంకీర్తనోక్తిః॥౧౨॥ తచ్చేతి॥ తచ్చేతి మూర్తిధ్యానోక్తిః॥౧౩॥౧౪॥ తావదితి॥ లయం సాయుజ్యం॥౧౫॥

హాఽసి॥ ౩॥ శ్రీపరాశరః॥ దైత్యేశ్వరస్య వధాయాఖిలలోకోత్పత్తిస్థితివినాశకారిణా పూర్వం తనుగ్రహణం కుర్వతా నృసింహరూపమావిష్కృతం॥౪॥ తత్ర చ హిరణ్యకశిపోర్విష్ణురయమిత్యేతన్న మనస్యభూత్॥ ౫॥ నిరతిశయపుణ్యసముద్భూతమేతత్సత్త్వజాతమితి॥ ౬॥ రజోద్రేకప్రేరితైకాగ్రమతిస్తద్భావనాయోగాత్ - తతోఽవాప్తవధహేతుకీం నిరతిశయామేవాఖిలత్రైలోక్యాధిక్యకారిణీం దశాననత్వే భోగసంపదమవాప॥ ౭॥ నతు స తస్మిన్ననాదినిధనే పరబ్రహ్మభూతే భగవత్యనాలంబిని కృతే మనసస్తల్లయమవాప॥ ౮॥ ఏవం దశాననత్వేఽప్యనంగపరాధీనతయా జానకీసమాసక్తచేతసా భగవతా దాశరథిరూపధారిణా హతస్య తద్రూపదర్శనమేవాసీత్ నాయమచ్యుత ఇత్యాసక్తిర్విపద్యతోఽంతఃకరణే మానుషబుద్ధిరేవ కేవలమస్యాభూత్॥ ౯॥ పునరప్యచ్యుతవినిపాతమాత్రఫలమఖిలభూమండలశ్లాఘ్యచేదిరాజకులే జన్మ అవ్యాహతైశ్వర్యం శిశుపాలత్వేఽప్యవాప॥ ౧౦॥ తత్ర త్వఖిలానామేవ స భగవన్నామ్నాం త్వంకారకారణమభవత్॥౧౧॥ తతశ్చ తత్కాలకృతానాం తేషామశేషాణామేవాచ్యుతనామ్నామనవరతమనేకజన్మసు వర్ధితవిద్వేషానుబంధిచిత్తో వినిందనసంతర్జనాదిషూచ్చారణమకరోత్॥ ౧౨॥ తచ్చ రూపముత్ఫుల్లపద్మదళామలాక్షిమత్యుజ్జ్వలపీతవస్త్రధార్యమలకిరీటకేయూరహారకటకాదిశోభితముదారచతుర్బాహుశంఖచక్రగదాధరమతిప్రరూఢవైరానుభావాదటనభోజనస్నానాసనశయనాదిష్వశేషావస్థాంతరేషు నైన్యత్రోపయయావస్యాత్మచేతసః॥౧౩॥ తతస్తమేవాక్రోశేషూచ్చారయంస్తమేవ హృదయేన ధారయన్నాత్మవధాయ యావత్ భగవద్ధస్తచక్రాంశుమాలోజ్జ్వలమక్షయతేజస్స్వరూపం బ్రహ్మభూతం అపగతద్వేషాదిదోషం భగవంతమద్రాక్షీత్ ॥ ౧౪ ॥ తావచ్చ భగవచ్చక్రేణాశు వ్యాపాదితః తత్స్మరణదగ్ధాఖిలాఘసంచయో భగవతాంతముపనీతః తస్మిన్నేవ లయముపయయౌ॥ ౧౫॥ ఏతత్తవాఖిలం మయాభిహితం॥౧౬॥ అయం హి భగవాన్ కీర్తితశ్చ సంస్మృతశ్చ ద్వేషానుబంధేనాపి అఖిలసురాసురాదిదుర్లభం ఫలం ప్రయచ్ఛతి కిముత సమ్యగ్భక్తిమతామితి॥ ౧౭ ॥

యోఽనంతరం భగవత్ప్రాప్తిరితి ముఖ్యో హేతుః తదనుసారి హేత్వంతరమప్యాహ - దైత్యేశ్వరస్యేత్యాదినా కిముత భక్తిమతామిత్యంతేన॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ రజోద్రేకేతి॥ రజోద్రేకేత్యార్షస్సంధిః - బ్రహ్మశాపవశాదేవ రజస ఉద్రేకేణ అన్యథాగ్రాహిణ్యైకాగ్ర్యమతిర్యస్య సః - న తద్భావనారూపాద్యోగాత్ - తతోఽవాప్తో వధ ఏవ హేతుర్యస్యాం తాం. అఖిలత్రైలోక్యాధిక్యకారిణీం నిరతిశయాం భోగసంపదమవాపేత్యన్వయః॥ ౭॥ నేతి॥ అతస్తస్మిన్మనసోఽనాలంబినికృతే అవిషయీకృతే పరబ్రహ్మభూతే తల్లయం సాయుజ్యం నావాప్య॥౮॥ ఏవమితి॥ ఏవం దశాననత్వేఽపి అస్య వధ్యమానస్యాంతఃకరణే మనుష్యబుద్ధిరేవాభూత్ - న త్వచ్యుతోఽయమిత్యాసక్తిః॥౯॥ పునరితి॥ అచ్యుతాద్వినిపాతమాత్రఫలం శ్రేష్ఠం జన్మ ఐశ్వర్యం చ కేవలం శిశుపాలత్వే చ ప్రాప్తః॥ ౧౦॥ అంతే తస్య మోక్షం సహేతుకమాహ - తత్ర త్విత్యాదినా॥ తత్ర త్వితి॥ భగవన్నామ్నాం త్వంకారస్తుచ్ఛీకారస్తత్ర కారణమభవత్ - అధిక్షేప కారణభూతో జాత ఇత్యర్థః. ఏతేన తన్నామశ్రవణాసక్తిరుక్తా॥౧౧॥ తతశ్చేతి॥ తర్జనం భర్జనం - నిందనాద్యర్థమేవ తత్కాలకృతానాం దేవకీనందనః కంసధ్వంసీత్యాదినామ్నాం నిత్యముచ్చారణమకరోదిత్యర్థః - తదనేన కీర్తనావర్తిరుక్తా॥౧౨॥ మూర్తిధ్యాననిష్ఠామాహ॥ తచ్చ రూపమితి॥ ఉత్ఫుల్లపద్మదళామలాక్షమిత్యాదివిశేషణయుక్తం రూపం బుద్ధితశ్చేతసో నాన్యత్ర యయావిత్యన్వయః॥ ౧౩॥ తదేవం విశుద్ధచిత్తస్యాతిద్వేషాదేరపగమాత్ బ్రహ్మరూపసాక్షాత్కారేణ ధ్వస్తాశేషపాపస్య మోక్షోఽభూదిత్యాహ॥ తత ఇతి॥ ఆక్రోశేషు తిరస్కారోక్తిషు భగవతా హస్తస్థితం యచ్చక్రం తస్యాంశుమాలాభిరుజ్జ్వలం॥౧౪॥

౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥ ౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥ ౩౧॥౩౨॥౩౩॥౩౪॥౩౫॥౩౬॥౩౭॥౩౮॥౩౯॥

వసుదేవస్యత్వానకదుందుభేఃపౌరవీరోహిణీమదిరాభద్రాదేవకీప్రముఖాబహ్వ్యఃపత్న్యోఽభవన్ ॥
౧౮॥ బలభద్రశఠసారణదుర్మదాదీన్పుత్రాన్రోహిణ్యామానకదుందుభిరుత్పాదయామాస॥౧౯॥
బలదేవోఽపిరేవత్యాంపిశఠోల్ముకౌపుత్రావజనయత్ ॥ ౨౦ ॥ సార్ష్టిమార్ష్టిశిశుసత్యసత్యధృతిప్ర
ముఖాస్సారణాత్మజాః॥ ౨౧॥ భద్రాశ్వభద్రబాహుదుర్దమభూతాద్యాఃరోహిణ్యాఃకులజాః॥౨౨॥
నందోపనందకృతకాద్యామదిరాయాస్తనయాః॥ ౨౩॥ భద్రాయాశ్చోపనిధిగదాద్యాః ॥ ౨౪॥ వై
శాల్యాంచకౌశికమేకమేవాజనయత్ ॥ ౨౫॥ ఆనకదుందుభేర్దేవక్యామపికీర్తిమత్సుషేణోదాయు
భద్రసేనఋజుదాసభద్రదేవాఖ్యాఃషట్పుత్రాజజ్ఞిరే॥ ౨౬॥ తాంశ్చసర్వానేవకంసోఘాతితవాన్॥
౨౭॥ అనంతరంచసప్తమంగర్భమర్ధరాత్రేభగవత్ప్రహితాయోగనిద్రారోహిణ్యాజఠరమాకృ
ష్యనీతవతీ॥ ౨౮॥ కర్షణాచ్చాసావపిసంకర్షణాఖ్యామగమత్ ॥ ౨౯ ॥ తతశ్చసకలజగన్మహాతరు
మూలభూతోభూతభవిష్యదాదిసకలసురాసురమునిజనమనసామప్యగోచరోఽబ్జభవప్రముఖైరనలము
ఖైఃప్రణమ్యావనిభారహరణాయప్రసాదితోభగవాననాదిమధ్యనిధనోదేవకీగర్భమవతతారవాసుదే
వః॥ ౩౦ ॥ తత్ప్రసాదవివర్ధమానోరుమహిమాచయోగనిద్రానందగోపపత్న్యాయశోదాయాగ
ర్భమధిష్ఠితవతీ॥ ౩౧ ॥ సుప్రసన్నాదిత్యచంద్రాదిగ్రహమవ్యాలాదిభయంస్వస్థమానసమఖిలమే
వైతజ్జగదపాస్తాధర్మమభవత్ - తస్మింశ్చపుండరీకనయనేజాయమానే ॥ ౩౨ ॥ జాతేనచతేనాఖిల
మేవైతత్సన్మార్గవర్తిజగదక్రియత ॥ ౩౩ ॥ భగవతోఽప్యత్రమర్త్యలోకేఽవతీర్ణస్యషోడశసహ
స్రాణ్యేకోత్తరశతాధికానిభార్యాణామభవన్॥ ౩౪ ॥ తాసాంచరుక్మిణీసత్యభామాజాంబవతీచారు
హాసినీప్రముఖాహ్యష్టౌపత్న్యఃప్రధానాబభూవుః॥ ౩౫॥ తాసుచాష్టావయుతానిలక్షంచపుత్రాణాం
భగవానఖిలమూర్తిరనాదిమానజనయత్ ॥ ౩౬ ॥ తేషాంచప్రద్యుమ్నచారుదేష్ణసాంబాదయస్త్ర
యోదశప్రధానాః॥ ౩౭॥ ప్రద్యుమ్నోఽపిరుక్మిణస్తనయాంరుక్మవతీంనామోపయేమే॥౩౮॥ తస్యామని
రుద్ధోజజ్ఞే॥ ౩౯॥ అనిరుద్ధోఽపిరుక్మిణఏవపౌత్రీంసుభద్రాంనామోపయేమే॥ ౪౦॥ తస్యామస్యవజ్రోజ
జ్ఞే॥ ౪౧॥ వజ్రస్యప్రతిబాహుఃతస్యాపిసుచారుః॥ ౪౨॥ ఏవమనేకశతసహస్రపురుషసంఖ్యస్యయదు
కులస్యపుత్రసంఖ్యావర్షశతైరపివక్తుంనశక్యతే॥ ౪౩॥ యతోహిశ్లోకావిమావత్రచరితార్థౌ॥౪౪॥

౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ శిశుపాలజన్మోక్త్యాప్రసక్తానుప్రసక్తంసమాప్యప్రస్తుతంవంశమాహ - వసుదేవస్యత్విత్యాదినా ॥
౧౮॥ తస్యరోహిణ్యాంవంశమాహ - బలభద్రేత్యాదినారోహిణ్యాఃకులజాఇత్యంతేన॥ ౧౯॥ ౨౦॥ సార్ష్టీతి ॥ మా
ర్ష్టిప్రముఖాస్తస్యబలభద్రస్యైవాత్మజాఇతిక్వచిత్పాఠః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ భద్రాయాఇతి ॥ యాద్యాఇతిచపా
ఠః॥ ౨౪॥ వైశాల్యామితి॥ శైబ్యాంచేతిపాఠః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ వసుదేవపుత్రస్యైవసతోబలభద్రస్యప్రాసక్తాం
రోహిణీపుత్రతాంసమర్థయితుమాహ॥ అనంతరంచేతి॥ దేవకీజఠరాదాకృష్యరోహిణీజఠరంప్రత్యానీతవతీ॥ ౨౮॥
ఏతదేవసంకర్షణసమాఖ్యయోపపాదయతి॥ సంకర్షణాచ్చేతి ॥ ౨౯ ॥ తతశ్చేతి ॥ సకలజగదేవమహాతరుస్తస్య
మూలభూతః - భూతావర్తమానాఅతీతాశ్చభవిష్యంతశ్చ ఆదిశబ్దాత్తత్తల్లోకవర్తినో మహాంతఃసకలాస్సురాసుర
మునిజనాస్తేషాంమనసామప్యగోచరః - అబ్జభవప్రముఖైఃబ్రహ్మముఖ్యైఃఅనలముఖైర్దేవైఃప్రసాదితోవాసుదేవో
దేవ్యాగర్భమవతతార॥౩౦॥ తత్ప్రసాదేతి॥ తత్ప్రసాదేనవివర్ధమానః ఉరుమహిమాసకలజగన్మోహనసర్వపూ
జ్యాదిలక్షణోయస్యాస్సాయోగనిద్రా॥ ౩౧॥ సుప్రసన్నేతి॥ తథాచతస్మిన్జాయమానేప్రసన్నాదిత్యచంద్రాది
లక్షణంజగదభవదిత్యన్వయః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫ ॥ తాస్వితి॥ ఆదిమాన్నభవతీత్యనాదిమాన్॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥

౪౦॥ ౪౧॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ దేవాసురఇతి॥ దేవాసురేయుద్ధే॥౪౭॥౪౮॥ విష్ణురితి॥ ప్రమాణే ప్రతికార్యనిర్ణయే॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - పంచదశోధ్యాయః.

ఇతీతి॥ ఏషయదోర్వంశస్తేసమాసతఃకథితః॥ ౧॥ ౨॥ ౩ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - షోడశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ప్రచేతసఇతి॥ ద్రుహ్యువంశ్యః ప్రచేతసః పుత్రః మ్లేచ్ఛానామాధిపత్యమకరోత్॥ ౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - సప్తదశోధ్యాయః.

తిస్రఃకోట్యస్సహస్రాణామష్టాశీతిశతానిచ। కుమారాణాంగృహాచార్యాశ్చాపయోగేషుయేరతాః॥ సంఖ్యానంయాదవానాంకఃకరిష్యతిమహాత్మనామ్। యత్రాయుతానామయుతలక్షేణాస్తేసదాహుకః॥ ౪౬॥ దేవాసురేహతాయేతుదైతేయాస్సుమహాబలాః। ఉత్పన్నాస్తేమనుష్యేషుజనోపద్రవకారిణః॥ ౪౭॥ తేషాముత్సాదనార్థాయభువిదేవాయదోఃకులే। అవతీర్ణాఃకులశతంయత్రైకాభ్యధికంద్విజ॥ ౪౮॥ విష్ణుస్తేషాంప్రమాణేచప్రభుత్వేచవ్యవస్థితః। నిదేశస్థాయినస్తస్యవవృధుస్సర్వయాదవాః॥ ౪౯ ॥ ఇతిప్రసూతింవృష్ణీనాం యశ్శృణోతినరస్సదా। ససర్వైఃపాతకైర్ముక్తోవిష్ణులోకం ప్రపద్యతే॥ ౫౦ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - పంచదశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ఇత్యేషసమాసతస్తేయదోర్వంశఃకథితః॥౧॥అథతుర్వసోర్వంశమవధారయ॥౨॥ తుర్వసోర్వహ్నిరాత్మజఃవహ్నేర్భార్గః-భార్గాద్భానుః-తతశ్చత్రయీసానుః-తస్మాచ్చకరందమః - తస్యాపిమరుత్తః॥౩॥సోనపత్యోభవత్॥౪॥తతశ్చపౌరవందుష్యంతంపుత్రమకల్పయత్॥౫॥ఏవంయయాతిశాపాత్తద్వంశఃపౌరవమేవవంశంసమాశ్రితవాన్॥౬॥ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణేచతుర్థాంశేషోడశోధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ద్రుహ్యోస్తుతనయోబభ్రుః॥౧॥ బభ్రోస్సేతుః॥ ౨॥ సేతుపుత్ర ఆరబ్ధనామా॥ ౩ ॥ ఆరబ్ధస్యాత్మజోగాంధారః - గాంధారస్యఘర్మః - ఘర్మాత్ ఘృతః - ఘృతాద్దుర్దమః - తతఃప్రచేతాః॥ ౪॥ ప్రచేతసఃపుత్రశ్శతధర్మాఃబహులానాంమ్లేచ్ఛానాముదీచ్యానామాధిపత్యమకరోత్॥ ౫ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - సప్తదశోధ్యాయః

౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ యతఇతి॥ చరితార్థాయథార్థా॥ ౪౪ ॥ తిస్రఇతి॥ చాపయోగేషుచాపశిక్షాసుయేరతాఃతేచాపాచార్యాః॥ ౪౫॥ సంఖ్యానమితి॥ ఏకైకశ్చబహూనాంశిక్షయతీతితతోప్యధికాఃశిష్యాః - నిష్పన్నవిద్యాతిబలాశ్చతతోప్యధికతరా ఇత్యానంత్యం - యత్రసదాఆహుకోత్రయదురాజః॥ ౪౬ ॥ ఏవంయాదవానామసంఖ్యేయత్వేదుర్జయత్వేచహేతుమాహ- దేవాసురఇత్యాదిత్రిభిః॥దేవాసురఇతి॥ దేవాసురేయుద్ధేదైవైర్హతాఇత్యర్థః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ విష్ణురితి॥ ప్రమాణేకార్యనిర్ణయకత్వే - ప్రభుత్వేపాలకత్వేచ - నిదేశేఆజ్ఞాయాంస్థాతుంశీలంయేషాంతేవవృధుఃపుత్రధనాదిభిర్వృద్ధింప్రాప్తాః॥ ౪౯॥ ౫౦ ॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - పంచదశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఏవమితి॥ తద్వంశఃతస్యతుర్వసోర్వంశః॥ ౬ ॥ ఇతిశ్రీధరస్వావిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- చతుర్థాంశే - షోడశోధ్యాయః

తదేవందేవయాన్యాః పుత్రయోర్వంశముక్త్వాశర్మిష్ఠాయాఃజ్యేష్ఠపుత్రస్య ద్రుహ్యోర్వంశమాహ॥ ద్రుహ్యోస్త్విత్యాదినా- ద్రుహ్యోస్త్వితి॥ ఉదంతస్య ద్రుహ్యుశబ్దస్య అదంతత్వేచప్రయోగోవర్తతేదశమాధ్యాయే॥ ౧॥ ౨॥ సేతుపుత్రఇతి॥ అంధనామేతిచపాఠః॥ ౩॥ ౪ ॥ ప్రచేతసఇతి॥ మ్లేచ్ఛానామాధిపత్యమకరోదితితదాధిపత్యేనయయాతిశాపోదర్శితః॥ ౫ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే- సప్తదశోధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। యస్యేతి॥ బాలేయం బలేః క్షేత్రజం। ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। జయద్రథ ఇతి॥ బ్రహ్మక్షత్రాన్తరాళసంభూత్యాం ప్రాతిలోమ్యేన బ్రహ్మక్షత్రసంకరజాతాయాం పత్న్యాం జయాఖ్యం పుత్రమజీజనత్ అతో విజయాదయః సూతాః। ౨౩। ౨౪। ౨౫॥ ౨౬। ౨౭॥ య ఇతి॥ పృథాపవిద్ధం పృథయా కుంత్యా అపవిద్ధం పరిత్యక్తం॥ శ్లో॥ మాతాపితృభ్యాముత్సృష్టం తయోరన్యతరేణ వా। యం పుత్రం ప్రతిగృహ్ణీయాత్ అపవిద్ధః స ఉచ్యత ఇతి స్మృతేః॥ ౨౮। ౨౯। ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః. ✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲

శ్రీపరాశరః॥ యయాతేశ్చతుర్థపుత్రస్యానోస్సభానలచక్షుఃపరమేషుసంజ్ఞాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః॥ ౧। సభానలపుత్రః కాలానలః॥ ౨॥ కాలానలాత్సృంజయః॥ ౩। సృంజయాత్పురంజయః॥ ౪। పురంజయాజ్జనమేజయః॥ ౫॥ తస్మాన్మహాశాలః॥ ౬। తస్మాచ్చ మహామనాః॥ ౭। తస్మాదుశీనరతితిక్షూ ద్వౌ పుత్రావుత్పన్నౌ। ౮। ఉశీనరస్యాపి శిబినృగనవకృమివర్మాఖ్యాః పంచ పుత్రాః బభూవుః॥ ౯॥ పృషదర్భసువీరకేకయమద్రకాశ్చత్వారశ్శిబిపుత్రాః॥ ౧౦। తితిక్షోరపి రుశద్రథః పుత్రోఽభూత్। ౧౧। తస్యాపి హేమః - హేమస్యాపి సుతపాః - సుతపసశ్చ బలిః॥ ౧౨। యస్య క్షేత్రే దీర్ఘతమసాంగవంగకళింగసుహ్మపౌండ్రాఖ్యం బాలేయం క్షత్రమజన్యత॥ ౧౩॥ తన్నామసంతతిసంజ్ఞాశ్చ పంచవిషయా బభూవుః॥ ౧౪। అంగాదనపానస్తతో దివిరథస్తస్మాద్ధర్మరథః॥ ౧౫। తతశ్చిత్రరథః రోమపాదసంజ్ఞః॥ ౧౬। యస్య దశరథో మిత్రం జజ్ఞే। ౧౭। యస్యాజపుత్రో దశరథశ్శాంతాం నామ కన్యామనపత్యస్య దుహితృత్వే యుయోజ॥ ౧౮। రోమపాదాచ్చతురంగః - తస్మాత్పృథులాక్షః॥ ౧౯ ॥ తతశ్చంపః - యశ్చంపాం నివేశయామాస॥ ౨౦। చంపస్య హర్యంగో నామాత్మజోఽభూత్ ॥ ౨౧॥ హర్యంగాద్భద్రరథః భద్రరథాద్బృహద్రథః-బృహద్రథాద్బృహత్కర్మా-బృహత్కర్మణశ్చ బృహద్భానుః-తస్మాచ్చ బృహన్మనాః - బృహన్మనసో జయద్రథః॥ ౨౨॥ జయద్రథో బ్రహ్మక్షత్రాంతరాళసంభూత్యాం పత్న్యాం విజయం నామ పుత్రమజీజనత్ ॥ ౨౩॥ విజయశ్చ ధృతిం పుత్రమవాప॥ ౨౪॥ తస్యాపి ధృతవ్రతః పుత్రోఽభూత్ ॥ ౨౫॥ ధృతవ్రతాత్సత్యకర్మా॥ ౨౬॥ సత్యకర్మణస్త్వతిరథః॥ ౨౭। యో గంగాం గతో మంజూషాగతం పృథాపవిద్ధం కర్ణం పుత్రమవాప॥ ౨౮। కర్ణాద్వృషసేనః - ఇత్యేతదంతా అంగవంశ్యాః॥ ౨౯॥ అతశ్చ పూరువంశం శ్రోతుమర్హసి॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః ****

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। యస్యేతి॥ యస్య బలేః క్షేత్రే భార్యాయాం - అతో బలిక్షేత్రజత్వాత్ బాలేయం ॥ ౧౩ ॥ తన్నామసంతతిసంజ్ఞా ఇతి॥ అంగవంగాదినామానో యాస్సంతతయస్తత్సంజ్ఞా ఏవ సంజ్ఞా యేషాం తే- విషయా దేశా బభూవుః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ రోమపాదసంజ్ఞశ్చిత్రరథః॥ ౧౬ । యస్యేతి ॥ దశరథో యస్య మిత్రం జజ్ఞే॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తత ఇతి॥ చంపాం పురీం॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ జయద్రథ ఇతి ॥ ప్రాతిలోమ్యేన బ్రహ్మక్షత్రయోరంతరాళే సంకరే సంభూతిర్జన్మ యస్యాస్తస్యాం సూతాయామిత్యర్థః॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ య ఇతి॥ బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాత్సూత ఇతి స్మృతేః - అతో విజయస్య సూతత్వాత్తద్వంశ్యః కర్ణః సూతత్వేన ప్రసిద్ధః మంజూషాగతం కాష్ఠపంజరస్థం - పృథయా కుంత్యా అపవిద్ధం కన్యాత్వాల్లజ్జయా పరిత్యక్తం- కర్ణం పుత్రమవాప ॥ శ్లో ॥ మాతాపితృభ్యాముత్సృష్టం తయోరన్యతరేణ వా । యం పుత్రం ప్రతిగృహ్ణీయాదపవిద్ధస్స ఉచ్యత ఇతి స్మృతేః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- చతుర్థాంశే-అష్టాదశోఽధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ మాతేత్యాది॥ భస్త్రా చర్మధృతిః తత్స్థానీయా మాతా. వృతా నిక్షిప్తం ద్రవ్యం న వృతేః - కింతు నిక్షేప్తురేవ ఏవం జనయితురేవ పుత్రః - న మాతుః - స ఏవ సః - తద్బీజోపాదానరూపత్వాద్దేహస్య - అతస్స్వపుత్రం భరేతి భరతనామనిరుక్తిః॥ ౧౨॥ రేతోధా ఇతి॥ పురా బీజక్షేత్రిణోః పుత్రవిషయే వివాదే యమసభాయాం పుత్రం రేతోధాః గర్భస్యాధాతైవ నయతి స్మ స్వీయ క్షేత్రే - న తు క్షేత్రీ - అస్య చ గర్భస్య త్వమాధాతా - అతస్త్వమాయం పుత్ర ఇతి సత్యమాహ శకుంతలా॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ దీర్ఘతమస ఇతి - బృహస్పతేరగ్రజస్యోచథ్యస్య పత్న్యా మమతాఖ్యాయా గర్భే ఉచథ్యనిషిక్తే దీర్ఘతమస్సంజ్ఞమునౌ తిష్ఠత్యేవ బృహస్పతి

శ్రీపరాశరః॥ పూరోర్జనమేజయః - తస్యాపి ప్రచిన్వాన్ - ప్రచిన్వతః ప్రవీరః - ప్రవీరాన్మనస్యుః - మనస్యోశ్చాభయదః - తస్యాపి సుద్యుస్సుద్యోర్బహుగతః - తస్యాపి సంయాతిస్సంయాతేరహంయాతిస్తతో రౌద్రాశ్వః॥ ౧॥ ఋతేపుకక్షేపుస్థండిలేపుకృతేపుజలేపుధర్మేపుధృతేపుస్థలేపుసన్నతేపువనేపునామానో రౌద్రాశ్వస్య దశపుత్రా బభూవుః॥ ౨॥ ఋతేపోరంతినారః పుత్రోభూత్॥ ౩॥ సుమతిమప్రతిరథం ధ్రువం చాప్యంతినారః పుత్రానవాప॥ ౪॥ అప్రతిరథస్య కణ్వః పుత్రోభూత్॥ ౫॥ తస్యాపి మేధాతిథిః॥ ౬॥ యతః కాణ్వాయనా ద్విజా బభూవుః॥ ౭॥ అప్రతిరథస్యాపరః పుత్రోభూదైలీనః॥ ౮॥ ఐలీనస్య దుష్యంతాద్యాశ్చత్వారః పుత్రా బభూవుః॥ ౯॥ దుష్యంతాచ్చక్రవర్తీ భరతోభూత్॥ ౧౦॥ యన్నామహేతుర్దేవైశ్శ్లోకో గీయతే॥ ౧౧॥ మాతా భస్త్రా పితుః పుత్రో యేన జాతస్స ఏవ సః। భరస్వ పుత్రం దుష్యంత మావమంస్థాశ్శకుంతలామ్॥ ౧౨॥ రేతోధాః పుత్రో నయతి నరదేవ యమక్షయాత్। త్వం చాస్య ధాతా గర్భస్య సత్యమాహ శకుంతలా॥ ౧౩॥ భరతస్య పత్నీత్రయే నవ పుత్రా బభూవుః॥ ౧౪॥ నైతే మమానురూపా ఇత్యభిహితాస్తన్మాతరః పరిత్యాగభయాత్తత్పుత్రాన్ జఘ్నుః॥ ౧౫॥ తతోస్య వితథే పుత్రజన్మని పుత్రార్థినో మరుత్సోమయాజినో దీర్ఘతమసః పార్ష్ణ్యపాస్తబృహస్పతివీర్యాదు

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ యన్నామహేతురితి॥ దుష్యంతో మృగయార్థమరణ్యం గతో విశ్వామిత్రాన్మేనకాయాముత్పన్నాం శకుంతలాం కణ్వాశ్రమే సంగమ్య - గాంధర్వేణ తాముద్వాహ్య - తస్యాం గర్భమాధాయ స్వపురం గతః - తత్సర్వం విసస్మార - తాం చ జాతపుత్రాం కణ్వప్రహితే తేన తచ్ఛిష్యేణానీతామపి శ్వాసాదస్వీకుర్వంతం దుష్యంతం ప్రతి దైవైరుక్తోయం శ్లోకః॥ ౧౧॥ మాతేతి॥ భస్త్రా చర్మమయీ ఆవృతిః తత్స్థానీయా మాతా. వీర్యధారణమాత్రేణాతో న తస్యాః పుత్రః - కింతు నిషేక్తుః పితురేవ - కించ యేన పిత్రా జాతస్స ఏవ పుత్రస్తదంశభూతబీజోత్పాదనాత్ - శ్రుతిశ్చ - పతిర్జాయాం ప్రవిశతి గర్భో భూత్వా స మాతరం - తస్యాం పునర్నవో భూత్వా దశమే మాసి జాయతే - ఆత్మా వై పుత్రనామాసీత్యాది - అతస్స్వపుత్రం భరత భర బిభృహి - శకుంతలాం నిర్దోషాం మావమంస్థా ఇతి భరతనామనిరుక్తిః॥ ౧౨॥ కించ - రేతోధా ఇతి॥ కించ రేతోధాః - రేతస్సేక్తా సంతతికర్తా పుత్రో యమక్షయాన్నరకసకాశాత్తత్ర స్థాపితరం స్వర్గం నయతి - ఉన్నయతీతి పాఠే ఉద్ధరతీత్యర్థః - మత్పుత్రో న వేతి సంశయం మాకృథా ఇత్యాహ - త్వమేవ చాస్య గర్భస్య ధాతా ఆధారకర్తేతి సత్యమాహ శకుంతలా - రేతోధాః పుత్రం నయతీతి పాఠే బీజక్షేత్రిణోః పుత్రవిషయవివాదే ధర్మసభాయాం స్థితం పుత్రం రేతోధా వీర్యాధాతైవ న్యాయతో నిర్జిత్య తతో నయతి - న తు క్షేత్రీత్యర్థః - ఏవం చానుశాసనికే పర్వణి వ్యాఖ్యాతం - శేషం పూర్వవత్ - అత్ర పూర్వశ్లోకస్యైవ భరతనామనిరుక్తిపరత్వాన్నామప్రవృత్తిహేతుః శ్లోకో గీయత ఇత్యేకవచనమవిరుద్ధం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ నేతి॥ నైతే మమానురూపా మత్సదృశా భవంతీతి భరతేనోక్తాస్తేషాం పుత్రాణాం మాతరో జీవత్సు తేష్వైవ సాదృశ్యానుసంధానేన వ్యభిచారశంకయా అస్మాన్ పరిత్యక్ష్యతీతి భయాత్పుత్రాన్ జఘ్నుః హతవత్యః॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ వితథే వ్యర్థే సతి - అత్రైవమితిహాసః - బృహస్పతేరవరజస్య ఉచథ్యస్య మమతాఖ్యా పత్నీ గర్భిణ్యాసీత్ - తస్యాం బృహస్పతిః కామాభిభూతో వీర్యం

శ్చ కామాభిభూతః స్వవీర్యం న్యషించత్ తద్గర్భస్థేనోచథ్యేన స్వపాదపశ్చాద్భాగేన మాతుర్యోనేర్నిష్కాసితం భువి పతితం - తతస్స తు గర్భస్థో బృహస్పతినాంధో భవేతి శప్తో దీర్ఘతమా జాతః - తం తు భువి పతితం బృహస్పతివీర్యజం బాలం వీక్ష్య తౌ పితరౌ మమతాబృహస్పతీ ద్వాభ్యామావాభ్యాం జనితత్వాద్ద్వాజమిమం త్వం భర బిభృహీత్యన్యోన్యముక్త్వా తం పుత్రం త్యక్త్వా యద్గతౌ అతో భరద్వాజాఖ్యః సః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సుహోత్రాదితి॥ య ఇదం హస్తినపురం య ఇదం ధర్మక్షేత్రం యోఽయం సాంప్రతమితి చ నిర్దేశైః ...గైః పరీక్షిద్రాజ్యకాలే హస్తినపురాసన్న కురుక్షేత్రే తే నేదం పురాణముక్తమితి గమ్యతే॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥

చథ్యపత్న్యాం మమతాయాం సముత్పన్నో భరద్వాజాఖ్యః పుత్రో మరుద్భిర్దత్తః॥ ౧౬॥ తస్యాపి నామనిర్వచనశ్లోకః పఠ్యతే॥ ౧౭॥ మూఢే భర ద్వాజమిమం భర ద్వాజం బృహస్పతే । యాతౌ యదుక్త్వా పితరౌ భరద్వాజస్తతస్త్వయమితి॥ ౧౮॥ భరద్వాజస్స తస్య వితథే పుత్రజన్మని మరుద్భిర్దత్తః తతో వితథసంజ్ఞామవాప॥ ౧౯॥ వితథస్యాపి మన్యుః పుత్రోఽభవత్॥ ౨౦॥ బృహత్క్షత్రమహావీర్యనరగర్గా అభవన్మన్యుపుత్రాః॥ ౨౧॥ నరస్య సంకృతిస్సంకృతేర్గురుప్రీతిరంతిదేవౌ॥ ౨౨॥ గర్గాచ్ఛినిః - తతశ్చ గార్గ్యాశ్శైన్యాః క్షత్రోపేతా ద్విజాతయో బభూవుః॥ ౨౩॥ మహావీర్యాచ్చ దురుక్షయో నామ పుత్రోఽభవత్॥ ౨౩॥ తస్య త్రయ్యారుణిః పుష్కరిణః కపిశ్చ పుత్రత్రయమభూత్॥ ౨౫॥ తచ్చ పుత్రత్రితయమపి పశ్చాద్విప్రతాముపజగామ॥ ౨౬॥ బృహత్క్షత్రస్య సుహోత్రః॥ ౨౭॥ సుహోత్రాద్ధస్తీ - య ఇదం హస్తినపురమావాసయామాస॥ ౨౮॥ అజమీఢద్విజమీఢపురుమీఢాస్త్రయో హస్తినస్తనయాః॥ ౨౯॥ అజమీఢాత్కణ్వః॥ ౩౦॥ కణ్వాన్మేధాతిథిః॥ ౩౧॥ యతః కణ్వాయనా ద్విజాః॥ ౩౨॥ అజమీఢస్యాన్యః పుత్రో బృహదిషుః॥ ౩౩॥ బృహదిషోర్బృహద్ధనుర్బృహద్ధనుషశ్చ బృహత్కర్మా తతశ్చ జయద్రథస్తస్మాదపి విశ్వజిత్॥ ౩౪॥ తతశ్చ సేనజిత్॥ ౩౫॥ రుచిరాశ్వకాశ్యదృఢహనువత్సహనుసంజ్ఞాస్సేనజితః పుత్రాః॥ ౩౬॥ రుచిరాశ్వపుత్రః పృథుసేనః - పృథుసేనాత్పారః॥ ౩౭॥ పారాన్నీలః॥ ౩౮॥ తస్యైకశతం పుత్రాణాం॥ ౩౯॥ తేషాం ప్రధానః కాంపిల్యాధిపతిః సమరః॥ ౪౦॥ సమరస్యాపి పారసుపారసదశ్వాస్త్రయః పుత్రాః॥ ౪౧॥ సుపారాత్పృథుః - పృథోస్సుకృతేర్విభ్రాజః॥ ౪౨॥ త

వ్యసృజత్ - తచ్చ గర్భం ప్రావిశత్ - గర్భస్థేన స్థానసంకోచభయాత్పార్ష్ణిప్రహారేణాపాస్తం బహిః పతితమమోఘవీర్యతయా బృహస్పతేర్భరద్వాజనామా పుత్రోఽభవత్ - గర్భస్థశ్చ బృహస్పతినా అస్మాదేవాపరాధాదంధో భవేతి శప్తో దీర్ఘతమా నామాభవత్॥ ౧౬॥ తస్యేతి॥ తత్ర భరద్వాజనామనిరుక్తిపరస్తత్పుత్రోత్పత్త్యభిధానరూపోఽయం శ్లోకో దైవైః పఠితః॥ ౧౭॥ మూఢ ఇతి॥ హే మూఢే హే మూఢమతే ద్వాజం ద్వాభ్యామావాభ్యాం జాతమిమం పుత్రం భర రక్ష - ఏవం బృహస్పతినోక్తా మమతా తమాహ - హే బృహస్పతే ద్వాజం ద్వాభ్యాం జాతమిమం ఏకాకినీ కిమిత్యహం రక్షిష్యామి - త్వమిమం భర స్వేతి - పరస్పరముక్త్వా యస్మాత్పితరౌ మమతాబృహస్పతీ తతో యాతౌ - తతో భరద్వాజాఖ్యోఽయం - యద్దుఃఖాదితి పాఠాంతరే ఏవం వివదమానౌ యద్దుఃఖాద్యన్నిమిత్తాద్దుఃఖాత్పితరౌ యాతావిత్యర్థః॥ ౧౮॥ భరద్వాజ ఇతి॥ స తదేవం ద్వాభ్యాం పరిత్యక్తో మరుద్భిర్భృతః - మరుత్స్తోమాఖ్యేన చ యాగేనారాధితైర్మరుద్భిస్తస్య వితథే పుత్రజన్మని సతి దత్తత్వాద్వితథసంజ్ఞాం చావాప॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ గర్గాదితి॥ గర్గవంశ్యాచ్ఛినివంశ్యత్వాచ్చ గార్గ్యాశ్శైన్యాశ్చేతి సమాఖ్యాతాః క్షత్రియా ఏవ సంతః కేనచిత్కారణేన బ్రాహ్మణాశ్చ బభూవుః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ అజమీఢాదితి॥ అజమీఢస్య కణ్వాదిరేకో వంశః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అజమీఢస్యేతి॥ బృహదిషుప్రముఖోఽన్యః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ తేషామితి॥ కాంపిల్యం నగరం తస్యాధిపతిః॥ ౪౦॥ ౪౧

౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ య ఇతి ॥ శుకదుహితరం వ్యాసపుత్రదుహితరం - యథాహ హరివంశే వాయవ్యే చ ॥ శ్లో ॥ పరాశరకులోత్పన్నః శుకో నామ మహాయశాః। వ్యాసాదరణ్యాం సంభూతో విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్ ॥ స తస్యాం పితృకన్యాయాం పీవర్యాం జనయిష్యతి। కృష్ణం గౌరం ప్రభుం శంభుం తథా భూరిశ్రుతం జయం॥ కన్యాం కీర్తిమతీం షష్ఠీం యోగినీం యోగమాతరం। బ్రహ్మదత్తస్య జననీం మహిషీం త్వణుహస్య చేతి॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ య ఇతి॥ ప్రాచ్యసామగానాం చతుర్వింశతిసంహితాః యశ్చకార। ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ శరద్వత ఇతి॥ శరద్వాన్ గౌతమః తస్మాత్॥ ౬౩॥ ౬౪॥

తశ్చాణుహః॥౪౩॥ యశ్శుక్రదుహితరం కీర్తిం నామోపయేమే॥౪౪॥ అణుహాద్బ్రహ్మదత్తః॥౪౫॥ తతశ్చ విష్వక్సేనస్తస్మాదుదక్సేనః॥ ౪౬॥ భల్లాభస్తస్య చాత్మజః॥ ౪౭ ॥ ద్విజమీఢస్య తు యవీనరసంజ్ఞః పుత్రః॥ ౪౮ ॥ తస్యాపి ధృతిమాన్ - తస్మాచ్చ సత్యధృతిస్తతశ్చ దృఢనేమిః - తస్మాచ్చ సుపార్శ్వస్తతస్సుమతిస్తతశ్చ సన్నతిమాన్॥ ౪౯॥ సన్నతిమతః కృతః పుత్రోఽభూత్॥ ౫౦॥ యం హిరణ్యనాభో యోగమధ్యాపయామాస॥ ౫౧॥ యశ్చతుర్వింశతి ప్రాచ్యసామగానాం సంహితాశ్చకార॥ ౫౨॥ కృతాచ్చోగ్రాయుధః॥ ౫౩॥ యేన ప్రాచుర్యేణ నీపక్షయః కృతః॥ ౫౪॥ ఉగ్రాయుధాత్క్షేమ్యః క్షేమ్యాత్సుధీరస్తస్మాద్రిపుంజయస్తస్మాచ్చ బహురథ ఇత్యేతే పౌరవాః॥౫౫॥ అజమీఢస్య నళినీ నామ పత్నీ - తస్యాం నీలసంజ్ఞః పుత్రోఽభవత్॥౫౬॥ తస్మాదపి శాంతిశ్శాంతేస్సుశాంతిస్సుశాంతేః పురంజయః - తస్మాచ్చ ఋక్షః॥౫౭॥ తతశ్చ హర్యశ్వః॥౫౮॥ తస్మాన్ముద్గలసృంజయబృహదిషుయవీనరకాంపిల్యసంజ్ఞాః పంచానామేవ తేషాం విషయాణాం రక్షణాయాలమేతే మత్పుత్రా ఇతి పిత్రాభిహితాః పాంచాలాః॥౫౯॥ ముద్గలాచ్చ మౌద్గల్యాః క్షత్రోపేతా ద్విజాతయో బభూవుః॥౬౦॥ ముద్గలాద్బ్రహ్మిష్ఠః॥౬౧॥ హర్యశ్వాద్దివోదాసోఽహల్యా చ మిథునమభూత్॥ ౬౨॥ శరద్వతశ్చాహల్యాయాం శతానందోఽభవత్॥ ౬౩॥ శతానందాత్సత్యధృతిర్ధనుర్వేదాంతగో జజ్ఞే॥౬౪॥ సత్యధృతేర్వరాప్సరసమూర్వశీం దృష్ట్వా రేతస్స్కన్నం శరస్తంబే పపాత॥౬౫॥ తచ్చ ద్విధాగతమపత్యద్వయం కుమారః కన్యా చాభవత్॥౬౬॥ తౌ చ మృగయాముపయాతశ్శంతనుర్దృష్ట్వా కృపయా జగ్రాహ॥౬౭॥ తతః కుమారః కృపః కన్యా చాశ్వత్థామ్నో జననీ కృపీ ద్రోణాచార్యస్య పత్న్యభవత్॥౬౮॥ దివోదాసస్య పుత్రో మిత్రాయుః॥౬౯॥ మిత్రాయోశ్చ్యవనో నామ రాజా॥౭౦॥ చ్యవనాత్సుదాసస్సుదాసాత్సౌదాసః సౌదాసాత్సహదేవస్తస్యాపి సోమకః॥౭౧॥ సోమకాజ్జంతుః పుత్రశతజ్యేష్ఠోఽభవత్॥ ౭౨॥ తేషాం యవీయాన్ పృషతః పృషతాద్ద్రుపదస్తస్మాచ్చ ధృష్టద్యుమ్నస్తతో ధృష్టకేతుః॥౭౩॥ అజమీఢస్యాన్యో ఋక్షనామా పుత్రోఽభవత్॥ ౭౪॥ తస్య సంవరణః॥ ౭౫॥ సంవరణా

౪౨॥ ౪౩॥ య ఇతి ॥ శుక్రస్య వ్యాసపుత్రస్య దుహితరముపయేమే - తథా చ హరివంశే - వాయవీయే చ॥ శ్లో॥ పరాశరకులోత్పన్నః శుకో నామ మహాయశాః। వ్యాసాదరణ్యాం సంభూతో విధూమోఽగ్నిరివ జ్వలన్ ॥ స తస్యాం పితృకన్యాయాం అపత్యాని జనిష్యతి। కృష్ణం గౌరం ప్రభుం శంభుం తథా భూరిశ్రుతం జయం॥ కన్యాం కీర్తిమతీం షష్ఠీం యోగినీం యోగమాతరం। బ్రహ్మదత్తస్య జననీం మహిషీం త్వణుహస్య చేతి॥ ౪౪ ॥౪౫॥ ౪౬ ॥ భల్లాభ ఇతి ॥ భల్లాశః భల్లాటః ఇతి చ పాఠః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ యేనేతి ॥ నీపాః క్షత్రియవిశేషాస్తేషాం క్షయః కృతః॥ ౫౪॥ ౫౫॥ అజమీఢస్యేతి ॥ అజమీఢస్య నీలప్రభృతిరపరో వంశః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ తస్మాదితి ॥ పంచానాం విషయాణాం మదీయానాం దేశానాం శబ్దాదివిషయాణాం వా॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ శరద్వతశ్చేతి ॥ శరద్వతశ్చ గౌతమాత్॥ ౬౩ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ అజమీఢస్యేతి ॥ అజమీఢస్య ఋక్షాచ్చాపరో వంశః ॥

౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ బృహద్రథాదితి॥ జరయా రాక్షస్యా॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

పరిక్షిత ఇతి॥ పరిక్షితః కురుపుత్రాత్॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫-

తుక్కురుః॥ ౭౬॥ య ఇదం ధర్మక్షేత్రం కురుక్షేత్రం చకార॥ ౭౭॥ సుధనుర్జహ్నుపరిక్షిత్ప్రముఖాః కురోః పుత్రా బభూవుః॥ ౭౮॥ సుధనుషః పుత్రస్సుహోత్రస్తస్మాచ్చ్యవనశ్చ్యవనాత్కృతకః॥ ౭౯॥ తతశ్చోపరిచరో వసుః॥ ౮౦॥ బృహద్రథప్రత్యగ్రకుశాంబకుచేలమాత్స్యప్రముఖా వసోః పుత్రాస్సప్తాజాయంత॥ ౮౧॥ బృహద్రథాత్కుశాగ్రః - కుశాగ్రాద్వృషభః - వృషభాత్పుష్పవాన్ - తస్మాత్సత్యహితస్తస్మాత్సుధన్వా తస్య చ జంతుః॥ ౮౨॥ బృహద్రథాచ్చాన్యశ్శకలద్వయజన్మా జరయా సంధితో జరాసంధనామా॥ ౮౩॥ తస్మాత్సహదేవస్సహదేవాత్సోమపస్తతశ్చ శ్రుతిశ్రవాః॥ ౮౪॥ ఇత్యేతే మయా మాగధా భూపాలాః కథితాః॥ ౮౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః ***

పరిక్షితశ్చ జనమేజయశ్రుతసేనోగ్రసేనభీమసేనాశ్చత్వారః పుత్రాః॥ ౧॥ జహ్నోస్తు సురథో నామాత్మజో బభూవ॥ ౨॥ తస్యాపి విదూరథః॥ ౩॥ తస్మాత్సార్వభౌమస్సార్వభౌమాజ్జయత్సేనస్తస్మాదారాధితస్తతశ్చాయుతాయురయుతాయోరక్రోధనః॥ ౪॥ తస్మాద్దేవాతిథిః॥ ౫॥ తతశ్చ ఋక్షోఽన్యోఽభవత్॥ ౬॥ ఋక్షాద్భీమసేనస్తతశ్చ దిలీపః॥ ౭॥ దిలీపాత్ప్రతీపః॥ ౮॥ తస్యాపి దేవాపిశంతనుబాహ్లీకసంజ్ఞాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః॥ ౯॥ దేవాపిర్బాల ఏవారణ్యం వివేశ॥ ౧౦॥ శంతనుస్తు మహీపాలోఽభూత్॥ ౧౧॥ అయం చ తస్య శ్లోకః పృథివ్యాం గీయతే॥ ౧౨॥ యం యం కరాభ్యాం స్పృశతి జీర్ణం యౌవనమేతి సః। శాంతిం చాప్నోతి యేనాగ్ర్యాం కర్మణా తేన శంతనుః॥ ౧౩॥ తస్య చ శంతనో రాష్ట్రే ద్వాదశవర్షాణి దేవో న వవర్ష॥ ౧౪॥ తతశ్చాశేషరాష్ట్రవినాశమవేక్ష్యాసౌ రాజా బ్రాహ్మణానపృచ్ఛత్ - తస్మాదస్మాకం రాష్ట్రే దేవో న వర్షతి - కో మమాపరాధ ఇతి॥ ౧౫॥ తతశ్చ తమూచుర్బ్రాహ్మణాః॥ ౧౬॥ అగ్రజస్య తే హీయమవనిస్త్వయా సంభుజ్యతే - అతః పరివేత్తా త్వమిత్యుక్తస్స రాజా పునస్తానపృచ్ఛత్॥ ౧౭॥ కిం మయాత్ర విధేయమితి॥ ౧౮॥ తతస్తే పునరప్యూచుః॥ ౧౯॥ యావద్దేవాపిర్న పతనాదిభిర్దోషైరభిభూయతే - తావదేతత్తస్యార్హం రాజ్యం॥ ౨౦॥ తదలమేతేన తుతస్మైదీయతామిత్యుక్తే తస్య మంత్రిప్రవరేణాశ్మరావిణా తత్రారణ్యే తపస్వినో వేదవాదవిరోధవక్తారః ప్రయుక్తాః॥ ౨౧॥ తైరస్యాప్యతిఋజుమతేర్మహీపతిపుత్రస్య బుద్ధిర్వేదవాదవిరోధమార్గాను-

౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ బృహద్రథాదితి॥ శకలద్వయరూపజన్మ యస్య - జరానామ రాక్షసీ తయా సంధితః॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యాయాం శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

కురోః పుత్రాణాం మధ్యే సుధనుషః వంశ ఉక్తః - అథ కురుపుత్రస్యైవ పరిక్షితో వంశమాహ- పరిక్షితశ్చేతి॥ ౧॥ కురుపుత్రస్యైవ జహ్నోర్వంశమాహ॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ తతశ్చేతి॥ అన్యః పూర్వోక్తాద్దేవాజమీఢపుత్రాదృక్షాదన్యః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ దేవాపేస్తువంశో నాభూదిత్యాశయేనాహ॥ దేవాపిరితి॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ యం యమితి॥ యం యం జీర్ణం పాణినా స్పృశతి స యౌవనమేతి - శం తనోతీతి శంతను నామ నిరుక్తిః॥ ౧౩॥ ప్రసంగాత్పరివేత్తృవేదవిందయోర్దోషం దర్శయన్నాహ - తస్య చేత్యాదినా వవర్ష భగవాన్పర్జన్య ఇత్యంతేన॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ తదితి॥ అశ్మరావిణా అశ్మరావినామ్నా॥ ౨౧॥ తైరితి॥ ఋజుమతేరయోగ్యవదుక్తార్థగ్రాహిణః॥

౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ అసావితి॥ వేదవాదవిరోధయుక్తిభిః తేషాం వచో యథా దూషితం భవతి తథానేకప్రకారం తానాహ - దేవాపేస్తత్కాలమేవ పాతిత్యం యోగసిద్ధ్యా ఆగామికృతయుగే క్షత్రవంశకర్తృత్వేన వక్ష్యమాణత్వాత్ యద్దేవాపిః శంతనవే పురోహితమితి మంత్రప్రస్తుతతరయా కల్పాంతరవిషయో నేతవ్యః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ సత్యవతీతి॥ భుజిష్యా దాసీ తస్యాం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ పాండోరితి॥ పూర్వం యదువంశ్యశూరదుహితృకుంతీప్రసంగాత్పాండవజన్మోక్తం - ఇదానీం పురువంశ్యశంతనుపుత్రసంతతిప్రాప్తత్వాత్ పునర్విస్మృత్యోక్తం - మహత్త్వాదర్జునసంతానోఽంతే ప్రోక్తః॥ ౪౦॥ ౪౧॥

హౌరిణ్యక్రియత॥ ౨౨॥ రాజా చ శంతనుర్ద్విజవచనోత్పన్నపరిదేవనశోకస్తాన్ బ్రాహ్మణానగ్రతః కృత్వా అగ్రజస్య ప్రదానాయారణ్యం జగామ॥ ౨౩॥ తదాశ్రమముపగతాశ్చ తమవనతమవనీపతిపుత్రం దేవాపిముపతస్థుః॥ ౨౪॥ తే బ్రాహ్మణా వేదవాదానుబంధీని వచాంసి రాజ్యమగ్రజేన కర్తవ్యమిత్యర్థవంతి తమూచుః॥ ౨౫॥ అసావపి దేవాపిర్వేదవాదవిరోధయుక్తిదూషితమనేకప్రకారం తానాహ॥ ౨౬॥ తతస్తే బ్రాహ్మణాః శంతనుమూచుః॥ ౨౭॥ ఆగచ్ఛ హే రాజన్నలమత్రాతినిర్బంధేన - ప్రశాంత ఏవాసావనావృష్టిదోషః - పతితోఽయమనాదికాలమభిహితవేదవచనదూషణోచ్చారణాత్॥ ౨౮॥ పతితే చాగ్రజే నైవ తే పరివేత్తృత్వం భవతీత్యుక్తః శంతనుః స్వపురమాగమ్య రాజ్యమకరోత్॥ ౨౯॥ వేదవాదవిరోధవచనోచ్చారణదూషితే చ తస్మిన్ దేవాపౌ తిష్ఠత్యపి జ్యేష్ఠభ్రాతర్యఖిలసస్యనిష్పత్తయే వవర్ష భగవాన్ పర్జన్యః॥ ౩౦॥ ....

బాహ్లీకాత్సోమదత్తః పుత్రోఽభూత్॥ ౩౧॥ సోమదత్తస్యాపి భూరి భూరిశ్రవ శల్యసంజ్ఞాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః॥ ౩౨॥ శంతనోరప్యమరనద్యాం జాహ్నవ్యాముదారకీర్తిరశేషశాస్త్రార్థవిద్భీష్మః పుత్రోఽభూత్॥ ౩౩॥ సత్యవత్యాం చ చిత్రాంగదవిచిత్రవీర్యౌ ద్వౌ పుత్రావుత్పాదయామాస శంతనుః॥ ౩౪॥ చిత్రాంగదస్తు బాల ఏవ చిత్రాంగదేనైవ గంధర్వేణాహవే నిహతః॥ ౩౫॥ విచిత్రవీర్యోఽపి కాశీరాజతనయే అంబాంబాలికే ఉపయేమే॥ ౩౬॥ తదుపభోగాతిఖేదాచ్చ యక్ష్మణా గృహీతః స పంచత్వమగమత్॥ ౩౭॥ సత్యవతీనియోగాచ్చ మత్పుత్రః కృష్ణద్వైపాయనో మాతుర్వచనమనతిక్రమణీయమితి కృత్వా విచిత్రవీర్యక్షేత్రే ధృతరాష్ట్రపాండూ తత్ప్రహితభుజిష్యాయాం విదురం చోత్పాదయామాస॥ ౩౮॥ ధృతరాష్ట్రోఽపి గాంధార్యాం దుర్యోధనదుశ్శాసనప్రధానం పుత్రశతముత్పాదయామాస॥ ౩౯॥ పాండోరప్యరణ్యే మృగశాపోపహతప్రజాజననసామర్థ్యస్య ధర్మవాయుశక్రైర్యుధిష్ఠిరభీమసేనార్జునాః కుంత్యాం - నకులసహదేవౌ చ అశ్విభ్యాం మాద్ర్యాం పంచ పుత్రాః సముత్పాదితాః॥ ౪౦॥ తేషాం చ ద్రౌపద్యాం పంచైవ పుత్రా బభూవుః॥ ౪౧॥ యుధిష్ఠిరాత్ప్రతివింధ్యః - భీమసేనాచ్ఛ్రుతసేనః - శ్రుతకీర్తిరర్జునాత్ శతానీకో నకులాత్ - శ్రుతకర్మా సహదేవాత్॥ ౪౨॥ అన్యే చ పాండవానామాత్మజాస్తద్యథా॥ ౪౩॥ యౌధేయీ యుధిష్ఠిరాద్దేవకం పుత్రమవాప॥ ౪౪॥ హిడింబా ఘటోత్కచం భీమసేనాత్పుత్రం లేభే॥ ౪౫॥ కాశీ చ భీమసేనాదేవ సర్వగం సుతమవాప॥

౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ శంతనువంశం వితతత్వాత్పశ్చాద్వక్ష్యన్ బాహ్లీకవంశం తావదాహ - బాహ్లీకాదితి॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తదితి॥ యక్ష్మణా యక్ష్మరోగేణ॥ ౩౭॥ సత్యవతీనియోగాచ్చేతి॥ భుజిష్యాయాం దాస్యాం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ పాండోరితి॥ పూర్వం యదువంశ్యశూరదుహితృకుంతీప్రసంగాదుక్తమపి పాండవానాం జన్మ పునస్స్వస్థానే పూరువంశే శంతనుసంతత్యా వచ్యత ఇతి న పౌనరుక్త్యదోషః॥ ౪౦॥ ౪౧॥

౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ మణలూరుపతీతి॥ పుత్రికాధర్మేణ॥ శ్లో॥ అస్యాం యో జాయతే పుత్రస్స మే పుత్రో భవిష్యతీతి - పారిభాషితదానేన॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ య ఇతి॥ ఆయతిర్ధనాగమః॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - వింశోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ యోఽసావితి॥ శౌనకోపదేశః విష్ణుధర్మోక్తభక్తిజ్ఞానయోగవిధిః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ బ్రహ్మక్షత్రస్యేతి॥ సంస్థానం సమాప్తిం॥ ౧౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యా.

౪౬॥ సహదేవాచ్చ విజయాసుహోత్రం పుత్రమవాప॥ ౪౭॥ రేణుమత్యాం చ నకులోఽపి నిరమిత్రమజీజనత్॥ ౪౮॥ అర్జునస్యాప్యులూప్యాం నాగకన్యాయామిరావాన్నామ పుత్రోఽభవత్॥ ౪౯॥ మణలూరుపతిపుత్ర్యాం పుత్రికాధర్మేణ బభ్రువాహనం నామ పుత్రమర్జునోఽజనయత్॥ ౫౦॥ సుభద్రాయాం చార్భకత్వేఽపి యోఽసావతిబలపరాక్రమస్సమస్తారాతిరథజేతా సోఽభిమన్యురజాయత॥ ౫౧॥ అభిమన్యోరుత్తరాయాం పరిక్షీణేషు కురుష్వశ్వత్థామప్రయుక్తబ్రహ్మాస్త్రేణ గర్భ ఏవ భస్మీకృతో భగవతస్సకలసురాసురవందితచరణయుగళస్యాత్మేచ్ఛయా కారణమానుషరూపధారిణోఽనుభావాత్పునర్జీవితమవాప్య పరిక్షిజ్జజ్ఞే॥ ౫౨॥ యోఽయం సాంప్రతమేతద్భూమండలమఖండితాయతిధర్మేణ పాలయతీతి॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - వింశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ అతః పరం భవిష్యానహం భూపాలాన్ కీర్తయిష్యామి॥ ౧॥ యోఽయం సాంప్రతమవనీపతిః పరిక్షిత్తస్యాపి జనమేజయశ్రుతసేనోగ్రసేనభీమసేనాశ్చత్వారః పుత్రా భవిష్యంతి॥ ౨॥ జనమేజయస్యాపి శతానీకో భవిష్యతి॥ ౩॥ యోఽసౌ యాజ్ఞవల్క్యాద్వేదమధీత్య కృపాదస్త్రాణ్యవాప్య విషమవిషయవిరక్తచిత్తవృత్తిశ్చ శౌనకోపదేశాదాత్మజ్ఞానప్రవీణః పరం నిర్వాణమవాప్స్యతి॥ ౪॥ శతానీకాదశ్వమేధదత్తో భవితా॥ ౫॥ తస్మాదప్యధిసీమకృష్ణః॥ ౬॥ అధిసీమకృష్ణాన్నిచక్నుః॥ ౭॥ యో గంగయాపహృతే హస్తినపురే కౌశాంబ్యాం నివత్స్యతి॥ ౮॥ తస్యాప్యుష్ణః పుత్రో భవితా॥ ౯॥ ఉష్ణాద్విచిత్రరథః॥ ౧౦॥ తతశ్శుచిరథః॥ ౧౧॥ తస్మాద్వృష్ణిమాంస్తతస్సుషేణస్తస్యాపి సునీథస్సునీథాన్నృపచక్షుస్తస్మాదపి సుఖిబలస్తస్య చ పారిప్లవస్తతశ్చ సునయస్తస్యాపి మేధావీ॥ ౧౨॥ మేధావినో రిపుంజయస్తతో మృదుస్తస్మాచ్చ తిగ్మస్తస్మాద్బృహద్రథః బృహద్రథాద్వసుదానః॥ ౧౩॥ తతోఽపరశ్శతానీకః॥ ౧౪॥ తస్మాచ్చోదయన ఉదయనాద్వహీనరస్తతశ్చ దండపాణిస్తతో నిమిత్రః॥ ౧౫॥ తస్మాచ్చ క్షేమకః॥ ౧౬॥ అత్రాయం శ్లోకః॥ ౧౭॥ బ్రహ్మక్షత్రస్య యో యోనిర్వంశో దేవర్షిసత్కృతః। క్షేమకం ప్రాప్య రాజా

౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ మణలూరుపతిపుత్ర్యామితి॥ మణలూరు నామ నగరం తత్పతేః పుత్ర్యాం - పుత్రికాధర్మేణ॥ శ్లో॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యామలంకృతాం। అస్యాం యో జాయతే పుత్రస్స మే పుత్రో భవేదితి - కన్యాదానపరిభాషానిబంధేన॥ ౫౦॥ ౫౧॥ అభిమన్యోరితి॥ పరిక్షీణేషు కురుష్వితి భగవదనుభావజీవితపరిక్షీణనామనిరుక్తౌ హేతుః॥ ౫౨॥ య ఇతి॥ అఖండితాఽఽయతిః ఉత్తరోత్తరకాలీనా సంపద్యథా భవతి తథా - పాలయతి - ఏతేన పరిక్షిద్రాజ్యసమకాలం పురాణమేతత్పరాశరేణ మైత్రేయాయ ప్రోక్తమితి గమ్యతే॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - వింశోఽధ్యాయః.

౧॥ య ఇతి॥ అస్యాపి పరిక్షితః కురుపుత్రపరిక్షిత ఇవ జనమేజయాదిసంజ్ఞా ఏవ చత్వారః పుత్రాః॥ ౨॥ ౩॥ యోఽసావితి॥ శౌనకోపదేశాద్విష్ణుధర్మోత్తరలక్షణాత్॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ య ఇతి॥ కౌశాంబ్యాం పుర్యాం॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ తత ఇతి॥ జనమేజయపుత్రాత్పూర్వోక్తాదపరశ్శతానీకః శిష్టం స్పష్టం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ బ్రహ్మక్షత్రస్యేతి॥ సంస్థానం సంస్థితిం॥ ౧౮॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యా

ఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః.

౧॥ బృహద్బలస్యేతి॥ బృహద్బలోఽభిమన్యుహతఇతిచతుర్థాధ్యాయాంతఉక్తః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే-చతుర్థాంశే- ద్వావింశోఽధ్యాయః.

౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥ ౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥ ౧౧॥౧౨॥ ఇతీతి॥ తేషాంవర్షసంఖ్యాతుకలౌస్వల్పాయుష్ట్యసూచనేఽపరక్త్యర్థా॥ ౧౩॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే -శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- చతుర్థాంశే -త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

నంసంస్థానంప్రాప్స్యతేకలావితి॥ ౧౮॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ అతశ్చేక్ష్వాకవోభవిష్యాఃపార్థివాఃకథ్యంతే॥ ౧॥ బృహద్బలస్యపుత్రోబృహత్క్షణః॥ ౨॥ తస్మాదురుక్షయస్తస్మాచ్చవత్సవ్యూహస్తతశ్చప్రతివ్యోమస్తస్మాదపిదివాకరః॥ ౩॥ తస్మాత్సహదేవస్సహదేవాద్బృహదశ్వస్తత్సూనుర్భానురథస్తస్యచప్రతీతాశ్వస్తస్యాపిసుప్రతీకస్తతశ్చమరుదేవస్తతస్సునక్షత్రస్తస్మాత్కిన్నరః॥ ౪॥ కిన్నరాదంతరిక్షస్తస్మాత్సుపర్ణస్తతశ్చామిత్రజిత్॥ ౫ ॥ తతశ్చబృహద్భాజస్తస్యాపిధర్మీధర్మిణఃకృతంజయః॥ ౬॥ కృతంజయాద్రణంజయః॥ ౭॥ రణంజయాత్సంజయస్తస్మాచ్ఛాక్యశ్శాక్యాచ్ఛుద్ధోదనస్తస్మాద్రాహులస్తతఃప్రసేనజిత్॥ ౮ ॥ తతశ్చక్షుద్రకస్తతశ్చకుండకస్తస్మాదపిసురథః॥ ౯॥ తత్పుత్రశ్చసుమిత్రః॥ ౧౦॥ ఇత్యేతేచేక్ష్వాకవోబృహద్బలాన్వయాః॥౧౧॥అత్రానువంశశ్లోకః॥౧౨॥ఇక్ష్వాకూణామయంవంశస్సుమిత్రాంతోభవిష్యతి। యతస్తంప్రాప్యరాజానంసంస్థాంప్రాప్స్యతివైకలౌ॥ ౧౩॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే- చతుర్థాంశే- ద్వావింశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ మాగధానాంబార్హద్రథానాంభావినామనుక్రమంకథయిష్యామి॥ ౧ ॥ అత్రహివంశే మహాబలపరాక్రమాజరాసంధప్రధానాబభూవుః॥౨॥ జరాసంధస్యపుత్రస్సహదేవః॥ ౩॥ సహదేవాత్సోమాపిస్తస్యాపిశ్రుతశ్రవాస్తస్యాప్యయుతాయుస్తతశ్చనిరమిత్రస్తత్తనయస్సునేత్రస్తస్మాదపిబృహత్కర్మా॥ ౪ ॥ తతశ్చసేనజిత్తతశ్చశ్రుతంజయస్తతోవిప్రస్తస్యచపుత్రశ్శుచినామాభవిష్యతి॥ ౫॥తస్యాపిక్షేమ్యస్తతశ్చసువ్రతస్సువ్రతాద్ధర్మస్తతస్సుశ్రవాః॥౬॥ తతోదృఢసేనః॥౭॥ తస్మాత్సుబలః॥ ౮॥ సుబలాత్సునీతోభవితా॥ ౯॥ తతస్సత్యజిత్॥ ౧౦ ॥ తస్మాద్విశ్వజిత్ ॥ ౧౧ ॥ తస్యాపిరిపుంజయః॥ ౧౨॥ ఇత్యేతేబార్హద్రథాభూపతయోవర్షసహస్రమేకంభవిష్యంతి॥ ౧౩॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః

ఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః.

౧॥ బృహద్బలస్యేతి ॥ బృహద్బలోభారతయుద్ధేఅభిమన్యునాహతఇతి॥యఃపూర్వంచతుర్థాధ్యాయాంతేకథితస్తస్యపుత్రోబృహత్క్షణఃశిష్టంస్పష్టం॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ద్వావింశోఽధ్యాయః.

మాగధానామితి॥ బార్హద్రథానామితిఉపరిచరస్యవసోఃపుత్రఃప్రాగుక్తోయఃపూర్వోబృహద్రథస్తద్వంశ్యానాంభావినామనుక్రమంకథయిష్యామీత్యర్థః॥ ౧ ॥ ౨ ॥ తత్రజరాసంధాదీంశ్చతురఃపూర్వోక్తానపికథాసంగత్యర్థమనువదన్నయుతాయుఃప్రభృతీన్భావినఃకథయతి - జరాసంధపుత్రఇత్యాదినాయావత్సమాప్తిః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩ ॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః

౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥ తతశ్చే
తి॥ కౌటిల్యో వాత్స్యాయనవిష్ణుమిత్రగుప్తాదిపర్యాయశ్చాణక్యః సముద్ధరిష్యతీదున్మూలయిష్యతి॥౨౬॥౨౭॥ కౌటిల్య
ఇతి॥ చంద్రగుప్తం నందస్యైవ శూద్రాయాం మురాయాం జాతం మౌర్యాణాం ప్రథమం॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥౩౩॥

శ్రీపరాశరః॥ యోఽయం రిపుంజయో నామ బార్హద్రథోఽంత్యః తస్యామాత్యః మునికో నామ భవిష్యతి॥౧॥
స చైనం స్వామినం హత్వా స్వపుత్రం ప్రద్యోతనామానమభిషేక్ష్యతి॥ ౨॥ తస్యాపి బలాకనామా పుత్రో
భవితా॥ ౩॥ తతశ్చ విశాఖయూపః॥ ౪॥ తత్పుత్రో జనకః॥ ౫॥ తస్య చ నందివర్ధనః॥ ౬॥ తతో నందీ॥
౭॥ ఇత్యేతేఽష్టత్రింశదుత్తరమబ్దశతం పంచ ప్రద్యోతాః పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౮॥ తతశ్చ శిశునాభః॥ ౯॥
తత్పుత్రః కాకవర్ణో భవితా॥ ౧౦॥ తస్య చ పుత్రః క్షేమధర్మా॥ ౧౧॥ తస్యాపి క్షతౌజాః॥ ౧౨॥
తత్పుత్రో విధిసారః॥ ౧౩॥ తతశ్చాజాతశత్రుః॥౧౪॥ తస్మాదర్భకః॥౧౫॥ తస్మాచ్చోదయనః॥౧౬॥
తస్మాదపి నందివర్ధనః॥ ౧౭॥ తతో మహానందీ॥ ౧౮॥ ఇత్యేతే శైశునాభా భూపాలాస్త్రీణి వర్షశ
తాని ద్విషష్ట్యధికాని భవిష్యంతి॥ ౧౯॥ మహానందినస్తతః శూద్రాగర్భోద్భవోఽతిలుబ్ధోఽతిబలో మహా
పద్మనామా నందః పరశురామ ఇవాపరోఽఖిలక్షత్రాంతకారీ భవిష్యతి॥ ౨౦॥ తతః ప్రభృతి శూద్రా భూ
పాలా భవిష్యంతి॥ ౨౧॥ స చైకచ్ఛత్రామనుల్లంఘితశాసనో మహాపద్మః పృథివీం భోక్ష్యతే॥ ౨౨॥ త
స్యాప్యష్టౌ సుతాః సుమాల్యాద్యా భవితారః॥ ౨౩॥ తస్య మహాపద్మస్యానుపృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౨౪॥ మ
హాపద్మపుత్రాశ్చైకం వర్షశతమవనీపతయో భవిష్యంతి॥౨౫॥ తతశ్చ నవ చైతాన్నందాన్ కౌటిల్యో
బ్రాహ్మణస్సముద్ధరిష్యతి॥ ౨౬॥ తేషామభావే మౌర్యాః పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౨౭॥ కౌటిల్య ఏవ చంద్ర
గుప్తముత్పన్నం రాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి॥ ౨౮॥ తస్యాపి పుత్రో బిందుసారో భవిష్యతి॥ ౨౯॥ తస్యాప్యశోక
వర్ధనస్తతస్సుయశాస్తతశ్చ దశరథస్తతశ్చ సంయుతస్తతశ్శాలిశూకస్తస్మాత్సోమశర్మా తస్యాపి సోమ
శర్మణశ్శతధన్వా॥ ౩౦॥ తస్యానుబృహద్రథనామా భవితా॥ ౩౧॥ ఏవమేతే మౌర్యా దశ భూపతయో
భవిష్యంతి - అబ్దశతం సప్తత్రింశదుత్తరం॥ ౩౧॥ తేషామంతే పృథివీం దశ శుంగా భోక్ష్యంతి॥ ౩౨॥ పు
ష్యమిత్రస్సేనాపతిస్స్వామినం హత్వా రాజ్యం కరిష్యతి॥ ౩౩॥ తస్యాత్మజోఽగ్నిమిత్రః॥ ౩౪॥ తస్మా
త్సుజ్యేష్ఠస్తతో వసుమిత్రస్తస్మాదప్యుదంకస్తతః పులిందకస్తతో ఘోషవసుస్తస్మాదపి వజ్రమిత్రస్తతో
భాగవతః॥ ౩౫॥ తస్మాద్దేవభూతిః॥ ౩౬॥ ఇత్యేతే శుంగా ద్వాదశోత్తరం వర్షశతం పృథివీం భోక్ష్యంతి॥
౩౭॥ తతః కణ్వానేషా భూర్యాస్యతి॥ ౩౮॥ దేవభూతింతు శుంగరాజానం వ్యసనినం తస్యైవామా

ఏవం తావచ్ఛుద్ధో భవిష్యన్మాగధవంశో వర్ణితః - ఇదానీం తమేవ వంశం కలివశేన విజాతీయసంకరాదిసులిష్ట
సం వైరాగ్యార్థం నిరూపయతి - యోఽయమిత్యాదినా సర్వే పృథివ్యాం భూభృతో భవిష్యంతీత్యంతేన॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥
౫॥ ౬॥ ౭॥ ఇతీతి॥ ప్రద్యోతాః ప్రద్యోతసంజ్ఞాః - రాజ్యవర్షసంజ్ఞా చ - ఆయురాద్యల్పత్వదర్శనేన వైరాగ్యార్థం॥
౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥ స చేతి॥ ఏకాదిదశగుణోత్తరేషు త్రయోద
శస్థానేషు మహాపద్మసంజ్ఞా॥ శ్లో॥ తచ్చ కోటిశ్శతగుణా పద్మం శతగుణం పునః। నిఖర్వం తద్దశగుణం మహాపద్మమతీష్య
తే॥ మహత్పద్మం యస్యేతి విగ్రహేణ తావత్సంఖ్యసైన్యస్య ధనస్య వా పతిర్మహాపద్మః - ఏకమేవచ్ఛత్రం యస్యా
స్తాం పృథివీం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తతశ్చేతి॥ నందానితి॥ నందం చ తత్పుత్రాంశ్చేత్యర్థః - కౌటిల్యో వాత్స్యా
యనవిష్ణుగుప్తాదిపర్యాయశ్చాణక్యస్సముద్ధరిష్యతి ఉన్మూలయిష్యతి॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ కౌటిల్య ఇతి॥ చంద్రగుప్తముత్ప
న్నం నందస్యైవ భార్యాయాం మురాసంజ్ఞాయాం జాతం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తేషామితి॥ పుత్రా వై కాష్ఠా
కానాం దశ శుంగాః॥౩౨॥ ప్రథమం కథం శుంగా భోక్ష్యంతీత్యత్రాహ॥ పుష్యమిత్ర ఇతి॥ పుష్యమిత్రశ్శుంగానాం ప్రథ
మః॥ ౩౩॥ తస్యేతి॥ తతోఽగ్నిమిత్రాదయ ఇతి॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ శుంగాధీనాం కథం కణ్వానేషా భూర్యా

౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ఏవమితి॥ ఏవమేతే త్రింశత్ ఆంధ్రా ఇతి శేషః॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ తతశ్చేతి॥ ఏతే ఆభీరాద్యాః అష్టషష్టిర్నృపాః పృథివీం నవత్యధికాని త్రయోదశవర్షశతాని భోక్ష్యంతి॥ ౫౩॥ ౫౪॥ తేష్వితి॥ భూపతయః అమూర్ధాభిషిక్తాః॥ ౫౫॥ తేషామితి॥ తేషాం వంశ్యో వింధ్యశక్తిః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ తతశ్చేతి॥ కోసలాయాం అయోధ్యాయాం॥ ౫౯॥ ౬౦॥ మాగధాయామితి॥ మాగధాయాం పుర్యాం - విశ్వస్ఫాటికః క్షత్ర మనుష్యాల్ కైవర్తాదీన్ రాజ్యే స్థాపయిష్యతి॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥

త్యః కణ్వో వసుదేవ నామా తం నిహత్య స్వయమవనిం భోక్ష్యతి ॥ ౩౯ ॥ తస్య పుత్రో భూమిత్రస్తస్యాపి నారాయణః॥ ౪౦॥ నారాయణాత్మజస్సుశర్మా॥ ౪౧ ॥ ఏతే కాణ్వాయనాశ్చత్వారః పంచచత్వారింశద్వర్షాణి భూపతయో భవిష్యంతి ॥ ౪౨ ॥ సుశర్మాణం తు కాణ్వం తద్భృత్యో బలిపుచ్ఛక నామా హత్వాంధ్రజాతీయో వసుధాం భోక్ష్యతి॥ ౪౩॥ తతశ్చ కృష్ణనామా తద్భ్రాతా పృథివీపతిర్భవిష్యతి॥ ౪౪॥ తస్యాపి పుత్రశ్శాంతకర్ణిస్తస్యాపి పూర్ణోత్సంగస్తత్పుత్రశ్శాతకర్ణిస్తస్మాచ్చ లంబోదరస్తస్మాచ్చ పిలకస్తతో మేఘస్వాతిస్తతః పటుమాన్॥ ౪౫॥ తతశ్చారిష్టకర్మా తతో హాలాహలః॥ ౪౬ ॥ హాలాహలాత్పలలకస్తతః పులిందసేనస్తతస్సుందరస్తతశ్శాతకర్ణిస్తతశ్శివస్వాతిస్తతశ్చ గోమతిపుత్రస్తత్పుత్రోఽలిమాన్॥ ౪౭॥ తస్యాపి శాంతకర్ణిస్తతశ్శివశ్రీస్తతశ్చ శివస్కంధస్తస్మాదపి యజ్ఞశ్రీస్తతో ద్వియజ్ఞస్తస్మాచ్చంద్రశ్రీః॥ ౪౮॥ తస్మాత్పులోమాపిః॥ ౪౯॥ ఏవమేతే త్రింశచ్చత్వార్యబ్దశతాని షట్పంచాశదధికాని పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౫౦॥ ఆంధ్రభృత్యాస్సప్తాభీర ప్రభృతయః దశ గర్దభినశ్చ భూభుజో భవిష్యంతి॥ ౫౧॥ తతష్షోడశ భూపతయో భవితారః॥ ౫౨ ॥ తతశ్చాష్టౌ యవనాశ్చతుర్దశ తురుష్కా ముండాశ్చ త్రయోదశ ఏకాదశ మౌనా ఏతే వై పృథివీపతయః పృథివీం దశవర్షశతాని నవత్యధికాని భోక్ష్యంతి॥ ౫౩॥ తతశ్చ మౌనా ఏకాదశ భూపతయోఽబ్దశతాని త్రీణి పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౫౪॥ తేషూత్సన్నేషు పునః కైంకిలా యవనా భూపతయో భవిష్యంత్యమూర్ధాభిషిక్తాః॥ ౫౫ ॥ తేషామపత్యం వింధ్యశక్తిస్తతః పురంజయస్తస్మాద్రామచంద్రస్తస్మాద్ధర్మవర్మా తతో వంగస్తతో భూనందనస్తతస్సునందీ తద్భ్రాతా నందియశాశ్శుక్రః ప్రవీర ఏతే వర్షశతం షడ్వర్షాణి భూపతయో భవిష్యంతి॥ ౫౬ ॥ తతస్తత్పుత్రాస్త్రయోదశైతే బాహ్లీకాశ్చ త్రయః॥ ౫౭ ॥ తతః పుష్యమిత్రాః పటుమిత్రాస్త్రయోదశైకలాశ్చ సప్తాంధ్రాః॥ ౫౮॥ తతశ్చ కోసలాయాం తు నవ చైవ భూపతయో భవిష్యంతి॥ ౫౯॥ నైషధాస్తు త ఏవ॥ ౬౦॥ మగధాయాం తు విశ్వస్ఫటికసంజ్ఞోఽన్యాన్ వర్ణాన్ కరిష్యతి ॥ ౬౧ ॥ కైవర్తపటుపులిందబ్రాహ్మణాన్ రాజ్యే స్థాపయిష్యతి॥ ౬౨॥ ఉత్సాద్యాఖిలక్షత్రజాతిం నవ నాగాః పద్మవత్యాం నామ పుర్యామనుగంగాప్రయాగం గయాయాద్గుప్తాంశ్చ మాగధా భోక్ష్యంతి॥ ౬౩ ॥ కోసలాంధ్రపుండ్రతామ్రలిప్తసమతటపురీంచ దేవరక్షితో రక్షితా॥ ౬౪॥ కలింగమాహిషమహేంద్రభౌమాన్ గుహా భోక్ష్యంతి॥ ౬౫

స్యతీత్యత ఆహ॥ దేవభూతిమితి॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪ ॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ఏవమితి॥ ఏతే ఆంధ్రాస్త్రింశత్॥ ౫౦॥ ఆంధ్రేతి॥ ఆభీరప్రభృతయ ఆభీరాద్యాః॥ ౫౧॥ తత ఇతి॥ ఏతేన వ్యతిరిక్తాః - ఏకోనాని చతుర్దశాబ్దశతాని పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౫౨ ॥ ఆభీరాద్యైస్సహ గణితానామేవమాంధ్రాణాం పృథగ్రాజ్యత్వాత్తద్రాజ్యాబ్దసంఖ్యావిశేషమాహ॥ తతశ్చేతి ॥ ౫౩॥ ౫౪॥ తేష్వితి॥ కింకలా నామ పురీ తత్ర భవాః కైంకిలాః - అమూర్ధాభిషిక్తాః అక్షత్రియాః॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ తత ఇతి॥ ఏకలాః ఖండమండలపతయః॥ ౫౮ ॥ తానేవ ప్రపంచయతి తతశ్చ కోసలాయామిత్యాదినా అల్పప్రసాదా ఇత్యంతేన॥ తతశ్చేతి॥ కోసలాయామయోధ్యాయాం॥ ౫౯॥ నైషధా ఇతి॥ నైషధాః నిషధదేశాధిపతయః॥ ౬౦॥ మగధాయామితి॥ మగధాయాం పుర్యాం॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥

౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ సింధ్వితి॥ దావికో దేవికాతటభవో దేశః॥౬౯॥ ౭౦॥ అల్పప్రసాదా ఇతి॥ ఉదితాస్తమిత ప్రాయాః క్షణికకల్పాః॥౭౧॥ తైశ్చేతి ॥ రాజాశ్రయశుష్మిణః రాజాశ్రయేణైవశుష్మిణః బలినః- నతుధర్మేణ॥ ౭౨ తతశ్చేతి॥అల్పాల్పేత్యాది - ధర్మార్థయోరల్పాల్పహ్రాసరూపేణక్షయాజ్జగతో యుగపన్నాశః॥౭౩॥౭౪॥౭౫॥౭౬ ౭౭॥౭౮॥ ఉన్నతాంబుతేతి॥ ఉన్నతాంబుతా ఉన్నతస్థలేసులభసుభగజలవత్త్వం పృథ్వీహేతుః పృథ్వీస్వీకారే హేతుః నతుపుణ్యభూమిత్వం - ఉన్నతామ్రేతేతిపాఠేప్రభూతచూతాదిద్రుమవత్త్వం॥ ౭౯॥౮౦॥౮౧॥౮౨॥౮౩॥౮౪॥౮౫॥ ౮౬॥౮౭॥ దానమేవేతి ॥ దానమేవధర్మహేతుః - నతుయాగాదిః॥౮౮॥౮౯॥౯౦॥౯౧॥౯౨॥౯౩॥౯౪॥౯౫॥౯౬॥౯౭॥ శ్రౌతస్మార్తే చేతి ॥ అష్టగుణాఃఅణిమాద్యాః ॥ శ్లో ॥ అణిమాలఘిమా ప్రాప్తిః ప్రాకామ్యేశిత్వవశ్యతాః।యత్ర కా

నైషధనైమిషకకాలకోశకాన్ జనపదాన్ మణిధాన్యకవంశా భోక్ష్యంతి॥ ౬౬॥ త్రైరాజ్యముషికజనపదాన్ కనకాహ్వయో భోక్ష్యతి॥౬౭॥ సౌరాష్ట్రావంతిశూద్రాభీరాన్ నర్మదామరుభూవిషయాంశ్చ వ్రాత్యద్విజాభీరశూద్రాద్యా భోక్ష్యంతి ॥ ౬౮ ॥ సింధుతటదావికోర్వీచంద్రభాగాకాశ్మీరవిషయాంశ్చ వ్రాత్యమ్లేచ్ఛశూద్రాదయో భోక్ష్యంతి॥ ౬౯ ॥ ఏతేచతుల్యకాలాస్సర్వే పృథివ్యాంభూభుజో భవిష్యంతి॥ ౭౦ ॥ అల్పప్రసాదా బృహత్కోపాస్సార్వకాలమనృతాధర్మరుచయః స్త్రీబాలగోవధకర్తారః పరస్వాదానరుచయో ల్పసారాస్తమిస్రప్రాయా ఉదితాస్తమితప్రాయా అల్పాయుషో మహేచ్ఛాహ్యల్పధర్మాలుబ్ధాశ్చభవిష్యంతి॥ ౭౧ ॥ తైశ్చవిమిశ్రాజనపదాస్తచ్ఛీలానువర్తినో రాజాశ్రయశుష్మిణో మ్లేచ్ఛాచారాశ్చవిపర్యయేణవర్తమానాః ప్రజాఃక్షపయిష్యంతి॥ ౭౨ ॥ తతశ్చానుదినమల్పాల్పహ్రాసవ్యవచ్ఛేదాద్ధర్మార్థయోర్జగతస్సంక్షయో భవిష్యతి॥ ౭౩ ॥ తతశ్చార్థఏవాభిజనహేతుః॥౭౪॥బలమేవాశేషధర్మహేతుః॥౭౫॥ అభిరుచిరేవదాంపత్యసంబంధహేతుః॥ ౭౬॥ స్త్రీత్వమేవోపభోగహేతుః॥౭౭॥ అనృతమేవవ్యవహారజయహేతుః॥౭౮॥ ఉన్నతాంబుతైవపృథివీహేతుః॥౭౯॥ బ్రహ్మసూత్రమేవవిప్రత్వహేతుః॥౮౦॥ రత్నతామూలమేవవృద్ధిహేతుః॥౮౧॥ లింగధారణమేవాశ్రమహేతుః॥౮౨॥ అన్యాయఏవవృత్తిహేతుః॥౮౩॥దౌర్బల్యమేవావృత్తిహేతుః॥౮౪॥ అభయప్రగల్భోచ్చారణమేవపాండిత్యహేతుః॥౮౫॥ అనాఢ్యతైవసాధుత్వహేతుః॥ ౮౬॥ స్నానమేవప్రసాధనహేతుః॥౮౭॥దానమేవధర్మహేతుః॥౮౮॥ స్వీకరణమేవవివాహహేతుః॥ ౮౯ ॥ సద్వేషధార్యేవపాత్రం॥౯౦॥ దూరాయతనోదకమేవతీర్థహేతుః॥౯౧॥ కపటవేషధారణమేవమహత్త్వహేతుః॥౯౨॥ ఇత్యేవమనేకదోషోత్తరేతుభూమండలేసర్వవర్ణేష్వేవయోయోబలవాన్సనభూపతిర్భవిష్యతి॥ ౯౩ ॥ ఏవంచాతిలుబ్ధకరహారాసహాశ్శైలానామంతరద్రోణీః ప్రజాస్సంశ్రయిష్యంతి॥ ౯౪॥ మధుశాకమూలఫలపత్రపుష్పాద్యాహారాశ్చభవిష్యంతి॥ ౯౫॥ తరువల్కలపర్ణచీరప్రావరణాశ్చాతిబహుప్రజాశ్శీతవాతాతపవర్షసహాశ్చభవిష్యంతి॥ ౯౬॥ నచకశ్చిత్త్రయోవింశతివర్షాణిజీవిష్యతిఅనవరతంచాత్ర కలియుగేక్షయమాయాత్యఖిలఏవైషజనః॥ ౯౭ ॥ శ్రౌతస్మార్తేచధర్మే

౬౮॥ సింధుతటేతి ॥ దావికోర్వీ దేవికానామనదీతద్భవాభూః॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ తేషాంస్వభావాన్ధర్మాంశ్చాహాల్పప్రసాదా ఇత్యాదినా జనఃక్షయముపైష్యతీత్యంతేన॥అల్పప్రసాదా ఇతి॥ తమిస్రప్రాయాః హర్షవిషాదరహితాః॥ ౭౧॥ తైశ్చేతి ॥ రాజాశ్రయేణైవశుష్మిణో బలినః నతుధర్మేణ॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮ ॥ ఉన్నతేతి ॥ ఉన్నతాంబుతా ఉన్నతేగిరితటే అంబుమత్త్వం - ఉన్నతామ్రేతేతిపాఠే ప్రవృద్ధచూతద్రుమత్వం రత్నధాతుతైవేతిపాఠే రత్నధాతుతా శ్రేష్ఠతామ్రాదిమత్త్వమేవ నతుపుణ్యతీర్థాదిమత్త్వం ॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ దానమేవేతి ॥ దానమేవధర్మహేతుః నతుయాగాదిః॥ ౮౮॥ ౮౯ ॥ సదితి ॥ సద్వేషధారీ డాంభికః॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭ ॥ తతఃకల్క్యవతారేణకృతయుగప్రవృత్తిమాహ

మావసాయిత్వం మహిమేతి గుణాష్టకం ॥ ౯౮ ॥ ౯౯ ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ యథా చన్ద్రశ్చేతి ॥ చన్ద్రాదిగ్రహాణాం సర్వగ్రహోపలక్షణార్థం - చతుర్యుగాన్తేన త్వేషాం గ్రహాణామీనాన్తస్థితేః - సర్వగ్రహయోగే హియుగం - యద్వా. ఏషాం గ్రహాణాం చతుర్ణామేవ యోగే కృతం - తదర్థం - ఖిలుగ్రహబాహుల్యమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రార్కజీవజ్ఞసితాః కుజార్కీ చ యథాక్రమమ్ । సత్త్వం రజస్తమోఽపీతి - గోచారోక్తైః - తథా తిష్యే బృహస్పతిరితి పాఠే పుష్యయోగే వార్థః - ప్రతిద్వాదశాబ్దం గురోః కర్కటకస్థే కర్కటకమాసే అమావాస్యాయాం బహువారం యోగస్యాస్య సంభవాత్ తథా హ్యేకరాశౌ సమేష్యన్తీతి సహప్రవేశోక్తైర్నాతిప్రసంగదోషః ॥ ౧౦౨ ॥ రాజవంశం నిగమయతి ॥ అతీతా ఇతి ॥ ౧౦౩ ॥ యావదితి ॥ పంచశతోత్తరం వర్షసహస్రం - పాఠాన్తరే - పరిక్షిత్సమకాలం మాగధం సోమమారభ్య రిపుంజయాన్తం మాగధానాం సహస్రాబ్దత్వస్యోక్తత్వాత్ అనన్తరం ప్రద్యోతశిశునాగానాం పంచశతాబ్దత్వస్యోక్తత్వాత్ సార్ధసహస్రస్యోక్తస్య వ్యాఖ్యాతం - వాయూక్తేపి పరిక్షిన్నన్దాన్తరం సార్ధసహస్రమేవేత్యుక్తం - అతఏవ ప్రయాస్యన్తియదేత్యాదిశ్లోకస్యాయమర్థః - నన్దాత్ప్రభృత్యేవ ప్రసరతి కలౌ కాలే - యద్యైతే పూర్వాషాఢాం ప్రయాస్యన్తి తదా కలేరధర్మస్య వృద్ధిః - పూర్వోక్తకృతశబ్దస్య ధర్మపరత్వవత్ లక్షణయా నన్దాన్తం క్షత్రియకులమితివచనాత్ ఇహాపి శూద్రాద్యాధిపత్యోక్తేశ్చ అతః పాపస్యైవ వృద్ధిః - నతు నియతమానస్య కలేః - అతః కలౌ నన్దోత్తరకాలీనేషు పూర్వాషాఢాపర్యాయేషుస్థితా మహర్షయః పాపవృద్ధియోజకా ఇతి న క్షత్ర ఋషిచా

విప్లవమత్యన్తముపగతే - క్షీణప్రాయే చ కలావశేషజగత్స్రష్టుశ్చరాచరగురోరాదిమధ్యాన్తరహితస్య బ్రహ్మమయస్యాత్మరూపిణో భగవతో వాసుదేవస్యాంశశ్శంబళగ్రామప్రధానబ్రాహ్మణస్య విష్ణుయశసో గృహేఽష్టగుణర్ధిసమన్వితః కల్కిరూపీ జగత్యత్రావతీర్య సకలమ్లేచ్ఛదస్యుదుష్టాచరణచేతసామశేషాణామపరిచ్ఛిన్నశక్తిమాహాత్మ్యః క్షయం కరిష్యతి - స్వధర్మేషు చాఖిలమేవ సంస్థాపయిష్యతి ॥ ౯౮ ॥ అనన్తరం చాశేషకలేరవసానే నిశావసానే విబుద్ధానామివ తేషామేవ జనపదానామమలస్ఫటికదళశుద్ధా మతయో భవిష్యన్తి ॥ ౯౯ ॥ తేషాం చ బీజభూతానామశేషమనుష్యాణాం పరిణతానామపి తత్కాలకృతాపత్యప్రసూతిర్భవిష్యతి ॥ ౧౦౦ ॥ తాని చ తదపత్యాని కృతయుగానుసారీణ్యేవ భవిష్యన్తి ॥ ౧౦౧ ॥ అత్రోచ్యతే ॥ శ్లో ॥ యథా చన్ద్రశ్చ సూర్యశ్చ తథా తిష్యో బృహస్పతిః । ఏకరాశౌ సమేష్యన్తి తదా భవతి వై కృతమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ అతీతా వర్తమానాశ్చ తథైవానాగతాశ్చ యే । ఏతే వంశేషు భూపాలాః కథితా మునిసత్తమ ॥ ౧౦౩ ॥ యావత్పరిక్షితో జన్మ యావన్నన్దాభిషేచనమ్ । ఏతద్వర్షసహ

శ్రౌతస్మార్తే చేత్యాదినా ॥ శ్రౌతస్మార్తే చేతి ॥ అష్టగుణర్ధిభిః సమన్వితః ॥ శ్లో ॥ అణిమా లఘిమా ప్రాప్తిః ప్రాకామ్యం వశితేశితా । యత్రకామావసాయిత్వం మహిమేతి గుణాష్టకమ్ ॥ అన్యే త్వేవం గుణాష్టకమాహుః ॥ శ్లో ॥ అణిమా చైవ మహిమా లఘిమా గరిమా తథా । ఈశిత్వం చ వశిత్వం చ ప్రాప్తిః ప్రాకామ్యమష్టధేతి ॥ ౯౮ ॥ ౯౯ ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ కదా కృతయుగం భవిష్యతీత్యపేక్షాయామాహ ॥ అత్రోచ్యత ఇతి ॥ యథా చన్ద్రశ్చేతి ॥ తిష్యః పుష్యః పుష్యనక్షత్రే చన్ద్రార్కబృహస్పతియోగః కృతం భవిష్యతీత్యర్థః - యద్యపి ప్రతిద్వాదశాబ్దం కర్కటకస్థే గురౌ అమావాస్యాయామేతేషాం త్రయాణాం పుష్యర్క్షే యోగస్స్యాత్ - తథా హ్యేకరాశౌ సమేష్యన్తీతి సహప్రవేశోక్తైర్నాతిప్రసంగదోషః ॥ ౧౦౨ ॥ ఉక్తం రాజవంశం నిగమయతి ॥ అతీతా ఇతి ॥ ౧౦౩ ॥ తత్ర తత్ర క్షత్రవంశాదిమాహ ॥ యావదితి ॥ ఏతద్వర్షసహస్రం పంచాశదధికం శుద్ధక్షత్రవంశోపేతం జ్ఞేయం - తతః ప్రద్యోతనాదివంశాన్తరసంచారస్యోక్తత్వాదిత్యర్థః - నతు కాలమాత్రసంఖ్యేయం తథా సతి పరిక్షిత్సమకాలం మాగధం సోమమారభ్య రిపుంజయాన్తం మాగధానాం సహస్రాబ్దవర్తిత్వాత్ అనన్తరం ప్రద్యోతశిశునాభానాం చ పంచశతాబ్దవర్తిత్వాత్ సార్ధసహస్రోక్తిత్వ

గతే లోక్తిరేషా న తు కాలావచ్ఛేదోక్తిః॥ ౧౦౪॥ సప్తర్షీణాం త్వితి॥ శకటాకారతారాసప్తకం మునిమండలం ప్రాగగ్రే తత్ర మండలే - ఏషాం స్థానీయః ప్రాచ్యాం మరీచిః - తతః పశ్చాన్నత్రయుగంధరాకారో వసిష్ఠః సభార్యః - తతః పశ్చాదీషదున్నత ఏషాం మూలస్థానీయోఽంగిరాః - తదాసన్నపశ్చిమచతుష్కస్యైశాన్యే అత్రిః - అత్రేర్యామ్యః పులస్త్యః పులస్త్యాత్పశ్చిమః పులహః - తదుదీచ్యశ్చతుష్కవాయవ్యే క్రతుః - వసిష్ఠాద్యామ్యా సూక్ష్మతారా అరుంధతీ తత్ర మండలే ఉక్తం చ పూర్వభాగే మరీచిర్భగవానపరభాగే స్థితో వసిష్ఠోఽస్మాత్పరతోఽంగిరాః తతోఽత్రిస్తస్యాసన్నః పులస్త్యః పులహః క్రతుర్భగవానాసన్నానుక్రమేణ పూర్వాద్యాస్తారా వసిష్ఠమునివరముపాశ్రితారుంధతి నాధ్వస్థితేతి ఏవం స్థితే - యౌ పూర్వావుదయే ప్రథమం దృశ్యౌ పులస్త్యక్రతుసంజ్ఞౌ మునీ శకటస్య పశ్చాత్యౌ తథాపి పూర్వావుదితౌ దృశ్యేతే - మధ్యే గగనమధ్యే - తయోః తాభ్యాం సమం సమదక్షిణోత్తరరేఖాయాం యదశ్విన్యాద్యన్యతమం నక్షత్రం సమాజవేనావతిష్ఠతే - తేన నక్షత్రేణ తే యుక్తాః శతాబ్దం తిష్ఠంతి - తేషాం ప్రత్యృక్షం శతాబ్దస్థిత్యుక్తిః కలిగతాబ్దజ్ఞానోద్దేశార్థా॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ యస్మిన్ కృష్ణ ఇతి॥ యస్మిన్ శ్రీకృష్ణః దివం జగామ తస్మిన్నహని తత్క్షణ ఏవ కలియుగం ప్రతిపన్నం॥ ౧౧౩॥ భగవద్ధ్యానకాలత్వేన కలేః ప్రస్తావాత్ తత్సంఖ్యా ప్ర

స్రంతు జ్ఞేయం పంచాశదుత్తరమ్॥ ౧౦౪॥ సప్తర్షీణాం తు యౌ పూర్వౌ దృశ్యేతే హ్యుదితౌ దివి। తయో
స్తు మధ్యే నక్షత్రం దృశ్యతే యత్సమం నిశి॥ ౧౦౫॥ తేన సప్తర్షయో యుక్తాస్తిష్ఠంత్యబ్దశతం నృణామ్।
తే తు పారీక్షితే కాలే మఘాస్వాసన్ ద్విజోత్తమ॥ ౧౦౬॥ తదా ప్రవృత్తశ్చ కలిర్ద్వాదశాబ్దశతాత్మకః॥
౧౦౭॥ యదైవ భగవాన్విష్ణోరంశో యాతో దివం ద్విజ। వసుదేవకులోద్భూతస్తదైవాత్రాగతః కలిః॥
౧౦౮॥ యావత్స పాదపద్మాభ్యాం పస్పర్శేమాం వసుంధరామ్। తావత్పృథ్వీం పరిష్వంగే సమర్థో నా
భవత్కలిః॥ ౧౦౯॥ గతే సనాతనస్యాంశే విష్ణోస్తత్ర భువో దివమ్। తత్యాజ సానుజో రాజ్యం ధర్మపుత్రో
యుధిష్ఠిరః॥ ౧౧౦॥ విపరీతాని దృష్ట్వా చ నిమిత్తాని హి పాండవః। యాతే కృష్ణే చకారాథ సోఽభిషేకం ప
రిక్షితః॥ ౧౧౧॥ ప్రయాస్యంతి యదా చైతే పూర్వాషాఢాం మహర్షయః। తదా నందాత్ప్రభృత్యే
ష గతివృద్ధిం గమిష్యతి॥ ౧౧౨॥ యస్మిన్ కృష్ణో దివం యాతస్తస్మిన్నేవ తదాహని। ప్రతిపన్నం కలియుగం
తస్య సంఖ్యాం నిబోధ మే॥ ౧౧౩॥ త్రీణి లక్షాణి వర్షాణాం ద్విజ మానుష్యసంఖ్యయా। షష్టిశ్చైవ సహ

హస్యైవ వ్యాఖ్యానప్రసంగాత్॥ ౧౦౪॥ ప్రసంగాత్ కలేః ప్రవృత్తిం వృద్ధిం చ నిరూపయితుం తత్తత్ జ్ఞానోపలక్షణమాహ॥ సప్తర్షీణాం త్వితి॥ అగ్రే శకటాకారతారాసప్తకం సప్తర్షిమండలం తత్రైవ మండలే అగ్రస్థానీయః ప్రాచ్యాం మరీచిః - తతః పశ్చాత్ నత్రయుగంధరాకారో వసిష్ఠస్సభార్యః - తతః పశ్చాదీషదున్నత ఏషాం మూలస్థానీయోఽంగిరాః తదాసన్నపశ్చిమతారాచతుష్టయస్యైశాన్యేఽత్రిః - అత్రేర్యామ్యః పులస్త్యః - పులస్త్యస్య పశ్చిమే పులహః - తదుదీచ్యశ్చతుష్కవాయవ్యే క్రతుః - ఏవం స్థితే యౌ పూర్వౌ ఉదయే ప్రథమం దృశ్యేతే - శకటస్థానస్య పశ్చాత్పులస్త్యక్రతుసంజ్ఞౌ తయోస్తు పూర్వయోశ్చ మధ్యే సమం దక్షిణోత్తరరేఖాయాం సమదేశావస్థితం యదశ్విన్యాద్యన్యతమం నక్షత్రం దృశ్యతే॥ ౧౦౫॥ తేనేతి॥ తేన నక్షత్రేణ సప్తర్షయః యుక్తా నృణామబ్దశతం తిష్ఠంతి॥ ౧౦౬॥ తదేతి॥ సంధ్యాంశాభ్యాం సహ దివ్యద్వాదశాబ్దశతాత్మకః సంధ్యారూపేణ పూర్వమేవ ప్రవిష్టోఽపి తదా ప్రకర్షేణ ప్రవిష్టః సంధ్యారూపమతిక్రమ్య స్వేనైవ రూపేణ ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః॥ ౧౦౭॥ ఏతదేవ స్ఫుటయతి॥ యదైవేతి॥ యదైవ కలిరాగతః సంధ్యామతిక్రమ్య - స్వరూపేణాగతః॥ ౧౦౮॥ సంధ్యారూపేణ తు పూర్వమేవ కలిప్రవేశం సూచయన్నాహ॥ యావదితి॥ ప్రవిష్టోఽపి పృథివ్యాః పరిష్వంగే కలిస్సమర్థో నాభూత్॥ ౧౦౯॥ పాఖ్యాత్కలిప్రవేశే యుధిష్ఠిరనిర్గమనాది ప్రవృత్తమిత్యాహ - గత ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ కలేః ప్రవేశముక్త్వా వృద్ధికాలమాహ॥ ప్రయాస్యంతీతి॥ యది పూర్వాషాఢాం మహర్షయః గమిష్యంతి - తదా ప్రద్యోతాత్ప్రభృతి వృద్ధిం గచ్ఛతీత్యర్థః॥ ౧౧౨॥ ప్రవేశకాలస్తు పూర్వోక్త ఏవేత్యాహ - యస్మిన్నితి॥ తస్మిన్నేవాహనీతి - తస్మిన్ క్షణే ప్రతిపన్నం ప్రవిష్టం॥ ౧౧౩॥ సంధ్యాం

థమాంశోక్తాపీహానూద్యతే ॥ త్రీణీలక్షాణీతి ॥ అత్ర సంధ్యాదివివర్జితా కలిసంఖ్యోక్తా - పరిక్షిత్కాలే కలిసంధ్యాదిత్వాత్ - శతాని తానీత్యత్ర తు దివ్యద్వాదశాబ్దశతమితి సంధ్యాదిసహితా సంఖ్యోక్తా ॥ ౧౧౪ ॥ ౧౧౫ ॥ ౧౧౬ ॥ బహుత్వాదితి ॥ ప్రతికులం నామ్నామానంత్యపౌనరుక్త్యాభ్యాం పరిసంఖ్యా పరితః సంఖ్యా నోక్తా ॥ ౧౧౭ ॥ ౧౧౮ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏతేనేతి ॥ కృతత్రేతాద్వాపరాణీతి యుగత్రయం భుక్తివచనం - కలేరల్పతుత్రత్వాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ ౧౨౧ ॥ ౧౨౨ ॥ ౧౨౩ ॥ ౧౨౪ ॥ ౧౨౫ ॥ ౧౨౬ ॥ ౧౨౭ ॥ ౧౨౮ ॥ ౧౨౯ ॥ ౧౩౦ ॥ రాజ్యముక్త్యోరింద్రియజయసాధ్యత్వే కిం ముక్తిం హిత్వా

ప్రాణీ భవిష్యత్యేష వై కలిః ॥ ౧౧౪ ॥ శతాని తాని దివ్యానాం సప్త పంచ చ సంఖ్యయా । నిశ్శేషేణ గతే తస్మిన్ భవిష్యతి పునః కృతమ్ ॥ ౧౧౫ ॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చ ద్విజసత్తమ । యుగే యుగే మహాత్మానః సమతీతాః సహస్రశః ॥ ౧౧౬ ॥ బహుత్వాన్నామధేయానాం పరిసంఖ్యా కులే కులే । పౌనరుక్త్యాద్ధి సామ్యాచ్చ న మయా పరికీర్తితా ॥ ౧౧౭ ॥ దేవాపిః పౌరవో రాజా పురుశ్చేక్ష్వాకువంశజః । మహాయోగబలోపేతౌ కలాపగ్రామసంశ్రితౌ ॥ ౧౧౮ ॥ కృతే యుగే త్విహాగత్య క్షత్రప్రావర్తకౌ హి తౌ । భవిష్యతో మనోర్వంశబీజభూతౌ వ్యవస్థితౌ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏతేన క్రమయోగేన మనుపుత్రైర్వసుంధరా । కృతత్రేతాద్వాపరాణి యుగాని త్రీణి భుజ్యతే ॥ ౧౨౦ ॥ కలౌ తే బీజభూతాస్తు కేచిత్తిష్ఠంతి వై మునే । యథైవ దేవాపిపురూ సాంప్రతం సమధిష్ఠితౌ ॥ ౧౨౧ ॥ ఏష తూద్దేశతో వంశస్తవోక్తో భూభుజాం మయా । నిఖిలో గదితుం శక్యో నైష వర్షశతైరపి ॥ ౧౨౨ ॥ ఏతే చాన్యే చ భూపాలా యైరత్ర క్షితిమండలే । కృతం మమత్వం మోహాంధైర్నిత్యం హేయకళేబరే ॥ ౧౨౩ ॥ కథం మమేయమచలా మత్పుత్రస్య కథం మహీ । మద్వంశస్యేతి చింతార్తా జగ్మురంతమిమే నృపాః ॥ ౧౨౪ ॥ తేభ్యః పూర్వతరాశ్చాన్యే తేభ్యస్తేభ్యస్తథాపరే । భవిష్యాశ్చైవ యాస్యంతి తేషామన్యే చ యేఽప్యను ॥ ౧౨౫ ॥ విలోక్యాత్మజయోద్యోగయాత్రావ్యగ్రాన్నరాధిపాన్ । పుష్పప్రహాసైః శరది హసంతీవ వసుంధరా ॥ ౧౨౬ ॥ మైత్రేయ పృథివీగీతాన్ శ్లోకాంశ్చాత్ర నిబోధ మే । యానాహ ధర్మధ్వజినే జనకాయాసితో మునిః ॥ ౧౨౭ ॥ పృథివీ ॥ కథమేష నరేంద్రాణాం మోహో బుద్ధిమతామపి । యేన ఫేనసధర్మాణోఽప్యతివిశ్వస్తచేతసః ॥ ౧౨౮ ॥ పూర్వమాత్మజయం కృత్వా జేతుమిచ్ఛంతి మంత్రిణః । తతో భృత్యాంశ్చ పౌరాంశ్చ జిగీషంతే తథా రిపూన్ ॥ ౧౨౯ ॥ క్రమేణానేన జేష్యామో వయం పృథ్వీం ససాగరామ్ । ఇత్యాసక్తధియో మృత్యుం న పశ్యంత్యవిదూరగమ్ ॥ ౧౩౦ ॥ సముద్రావరణం యాతి భూమండలమథో వశమ్ । కియదా

శౌత్యక్త్వా కలేర్వర్షసంఖ్యామాహ ॥ త్రీణీతి ॥ ౧౧౪ ॥ శతానీతి ॥ నిశ్శేషేణ సమస్తేన సంధ్యాంశసహితేన తు - తాని ప్రసిద్ధాని దివ్యాబ్దానాం సంఖ్యయా సప్తపంచశతాని ద్వాదశ దివ్యాబ్దశతాని ఏష ఏక కలిః - తత స్తస్మిన్ గతే పునః కృతయుగం భవిష్యతి ॥ ౧౧౫ ॥ ఉత్తరం రాజవంశప్రకారమాహ ॥ బ్రాహ్మణా ఇతి ॥ ౧౧౬ ॥ విస్తరేణ కిం నోచ్యంత ఇత్యత ఆహ ॥ బహుత్వాదితి ॥ ప్రతికులం నామ్నామానంత్యాత్ - ప్రాయశః సమాననామతయా పౌనరుక్త్యాచ్చ - పరితస్తే మయా న కీర్తితా ॥ ౧౧౭ ॥ కలావుత్పన్నస్య రాజవంశస్య పునః ప్రవృత్తిమాహ ॥ దేవాపిరితి ॥ ౧౧౮ ॥ కృత ఇతి ॥ క్షత్రస్య ప్రకర్షేణ ఆవర్తకౌ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏతేనేతి ॥ కలౌ తు క్షత్రియాణామల్పత్వాదం తేతదుత్పాదనాచ్చ త్రీణి యుగాని భుజ్యత ఇత్యుక్తం ॥ ౧౨౦ ॥ ౧౨౧ ॥ ౧౨౨ ॥ రాజవంశస్యైవ రాజవంశప్రవర్తకత్వోక్తైః వైరాగ్యతాత్పర్యమాహ ॥ ఏతే చేతి ॥ ౧౨౩ ॥ మోహమేవాహ ॥ కథం మమేయమిత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ౧౨౪ ॥ ౧౨౫ ॥ ౧౨౬ ॥ ఏత దేవ భూమిగీతైః ప్రపంచయన్నాహ - మైత్రేయేత్యాది దశభిః ॥ ౧౨౭ ॥ కథమితి ॥ ఫేనసధర్మాణః అచిరవినాశినః ॥ ౧౨౮ ॥ పూర్వమితి ॥ పూర్వమాత్మజయం కృత్వేతి - ఇంద్రియభోగలంపటానాం మంత్రిభృత్యాదిజయాసంభవాత్ ॥ ౧౨౯ ॥ ౧౩౦ ॥ సముద్రేతి ॥ ఏవం చ సర్వమాత్మసాత్కుర్వతో యద్యపి భూమండలం వశం యాతి - తథాప్యాత్మజయాత్సాధ్యం కియదేతత్ఫలం

అల్పేన రాజ్యేనేత్యాహ॥ సముద్రేతి ॥ ౧౩౧॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ యాం భువముత్సృజ్య నాదాయైవ పితామహాద్యా యాతాః పితా చ గతః॥ ౧౩౨॥ ౧౩౩॥ పృథ్వీతి॥ పృథ్వీ మమేయమితి భిన్నవక్తృవాక్యభంగ్యః- తత్ర భూరేషా మమేత్యేకః ఇయం మమేత్యన్యః - అపరో మమేయం శాశ్వతీతి వదన్నేవ యో యో రాజా మృతో లోకాంతరే జాతస్తస్య తస్యాపీహ ప్రాక్స్మరణాదయం భూమావమేతి బుద్ధిరాసీత్ - మృతేన్యత్రేతి పాఠే - అన్యత్ర ప్రాచీనే రాజ్ఞి మృతేఽర్థాన్యో యో బభూవ రాజా - తస్యాప్యేవం కుబుద్ధిరాసీత్॥ ౧౩౪॥ దృష్ట్వేత్యాదితస్యాన్వయః పరః- మాం త్యక్త్వా మృతం దృష్ట్వాపి యస్తతః పరో నృపస్స్యాత్ - తస్య హృదమత్ప్రభవం భూవిషయం మమత్వం కథమాస్పదం కరోతి॥ ౧౩౫॥ పృథ్వీతి॥ ఇత్యేవం మమత్వకారిషు మమాతిహాసో భవతి - దయాం చాభ్యుపైతి మామితి శేషః - దయాముపైమీతి వా పాఠః ॥ ౧౩౬ ॥ ౧౩౭॥ ౧౩౮॥ ౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ఇక్ష్వాక్వితి॥ నిష్ఠాం నాశం॥ ౧౪౧॥ ౧౪౨॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪౪॥ ౧౪౫॥ యఇతి॥ సంకల్పా

త్మజయస్యైతన్ముక్తిరాత్మజయే ఫలమ్॥ ౧౩౧ ॥ ఉత్సృజ్య పూర్వజా యాతా యాం నాదాయ గతః పితా। తాం మామతీవ మూఢత్వాజ్జేతుమిచ్ఛంతి పార్థివాః॥ ౧౩౨॥ మత్కృతే పితృపుత్రాణాం భ్రాతౄణాం చాపి విగ్రహాః। జాయంతేత్యంతమోహేన మమత్వాదృతచేతసామ్॥ ౧౩౩॥ పృథ్వీ మమేయం సకలా మమైషా మదన్వయస్యాపి చ శాశ్వతీయమ్। యో యో మృతో హ్యత్ర బభూవ రాజా కుబుద్ధిరాసీదితి తస్య తస్య॥ ౧౩౪ ॥ దృష్ట్వా మమత్వాదృతచిత్తమేకం విహాయ మాం మృత్యువశం వ్రజంతమ్। తస్యాన్వయస్థస్య కథం మమత్వం హృద్యాస్పదం మత్ప్రభవం కరోతి॥ ౧౩౫ ॥ పృథ్వీ మమైషాశు పరిత్యజైనాం వదంతి యే దూతముఖైః స్వశత్రూన్। నరాధిపాస్తేషు మమాతిహాసః పునశ్చ మూఢేషు దయాభ్యుపైతి ॥ ౧౩౬ ॥ శ్రీ పరాశరః॥ ఇత్యేతే ధరణీగీతాః శ్లోకా మైత్రేయ యైః శ్రుతాః। మమత్వం విలయం యాతి తపత్యర్కే యథా హిమమ్॥ ౧౩౭ ॥ ఇత్యేష కథితః సమ్యఙ్మనోర్వంశో మయా తవ। యత్ర స్థితిప్రవృత్తస్య విష్ణోరంశాంశకా నృపాః॥ ౧౩౮॥ శృణోతి య ఇమం భక్త్యా మనోర్వంశమనుక్రమాత్ । తస్య పాపమశేషం వై ప్రణశ్యత్యమలాత్మనః ॥ ౧౩౯ ॥ ధనధాన్యర్ద్ధిమతులాం ప్రాప్నోత్యవ్యాహతేంద్రియః। శ్రుత్వైవమఖిలం వంశం ప్రశస్తం శశిసూర్యయోః ॥ ౧౪౦ ॥ ఇక్ష్వాకుజహ్నుమాంధాతృసగరావిక్షితాన్ రఘూన్ । యయాతినహుషాద్యాంశ్చ జ్ఞాత్వా నిష్ఠాముపాగతాన్॥ ౧౪౧ ॥ మహాబలాన్మహావీర్యాననంతధనసంచయాన్ । కృతాన్ కాలేన బలినా కథాశేషాన్నరాధిపాన్॥ ౧౪౨॥ శ్రుత్వా న పుత్రదారాదౌ గృహక్షేత్రాదికే తథా ద్రవ్యాదౌ వా కృతప్రజ్ఞో మమత్వం కురుతే నరః॥ ౧౪౩॥ తప్తం తపో యైః పురుషప్రవీరైరుద్బాహుభిర్వర్షగణాననేకాన్ । ఇష్ట్వా సుయజ్ఞైర్బలినోతివీర్యాః కృతాస్తు కాలేన కథావశేషాః॥ ౧౪౪ ॥ పృథుస్సమస్తాన్విచచార లోకానవ్యాహతో యో విజితారిచక్రః । స కాలవాతాభిహతః ప్రణష్టః క్షిప్తం యథా శాల్మలితూలమగ్నౌ ॥ ౧౪౫ ॥ యః కార్తవీర్యో బుభుజే సమ

అనిత్యం రాజ్యం - తస్మాదాత్మజయే సతి ముక్తిరేవాత్యంతికం ఫలం భవతి॥ ౧౩౧॥ అనిత్యతామేవాహ॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ పూర్వజాః పితామహాద్యాః॥ ౧౩౨॥ కించ వైరాదిదోషాదప్యనుపాదేయం రాజ్యమిత్యాహ॥ మత్కృత ఇతి॥ ౧౩౩॥ పృథ్వీ మమేయమితి॥ బహూనాం మతోద్రేకవాక్యాన్యేవం వ్యర్థాని- మృతేన్యత్ర పూర్వస్మిన్ రాజ్ఞి మృతే- యో యో రాజా బభూవ - తస్య తస్యేయం కుబుద్ధిరాసీత్ ॥ ౧౩౪ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ బంధుపుత్రాదిరాజ్యాసక్తం మృతం దృష్ట్వా తత్పుత్రాదేః పునస్తత్రాసక్తిరప్యతివిచిత్రమిత్యాహ- తస్యేతి - తస్య హృది భూవిషయం మమత్వం కథమాస్పదం కరోతి - కథం తిష్ఠేత్॥ ౧౩౫॥ పృథ్వీతి ॥ తేషు భూతేషు మూఢేషు మమాతిహాసో భవిష్యతి॥ ౧౩౬॥ అస్యాంశస్య శ్రవణఫలమాహ - శృణోతీత్యాదినా ॥ శృణోతీతి ॥ పుణ్యకీర్తీనాం రాజ్ఞాం శ్రవణాత్ పాపక్షయః ధనధాన్యలాభశ్చ భవతి॥ ౧౩౭॥ ౧౩౮॥ ౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ఇక్ష్వాక్వితి ॥ నిష్ఠాం అంతం॥ ౧౪౧॥ మహాబలానితి ॥ అనంతో ధనసంచయో యేషాం తాన్॥ ౧౪౨॥ శ్రుత్వేతి ॥ తన్నాశానుసంధానాన్మమతానివృత్తిశ్చేత్యర్థః ॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫॥

వికల్పహేతుః సంకల్పస్య మనసః వికల్పః సంశయః తస్య హేతుః కిమేవంవిధః కశ్చిదాసీన్న వేతి సంశయస్య నిమిత్తం॥ ౧౪౬॥ దశాననేతి॥ భస్మాపి కథం న జాతం కథం న తిష్ఠతి - యద్వా - తేషామైశ్వర్యం నిశ్శేషదగ్ధత్వాత్ భస్మావస్థమపి న జాతం। ఇదం కథమిత్యాశ్చర్యే॥ ౧౪౭॥ కథాశరీరత్వమితి॥ ఆత్మని అహంత్వాశ్రయే దేహేపి కిముత మమత్వాస్పదే పుత్రకళత్రక్షేత్రాదౌ॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥ య ఇతి॥ పూర్వే అధిపా ఇవ వర్తమానా భవిష్యాశ్చ నష్టా భవిష్యంతీత్యభిధేయాః॥ ౧౫౦॥ ఉక్తమర్థం సంక్షిపన్నాహ॥ ఏతద్విదిత్వేతి॥ ౧౫౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

స్తార్ద్వీపాః సమాక్రమ్య హతారిచక్రాః। కథాప్రసంగేష్వభిధీయమానాస్స ఏవ సంకల్పవికల్పహేతుః॥ ౧౪౬॥ దశాననావిక్షితరాఘవాణామైశ్వర్యముద్భాసితదిఙ్ముఖానామ్। భస్మాపి శిష్టం న కథం క్షణేన భ్రూభంగపాతేన ధిగంతకస్య॥ ౧౪౭॥ కథాశరీరత్వమవాప యద్వై మాంధాతృనామా భువి చక్రవర్తీ - శ్రుత్వాపి తత్కో హి కరోతి సాధుర్మమత్వమాత్మన్యపి మందచేతాః॥ ౧౪౮॥ భగీరథాద్యాస్సగరః కకుత్స్థో దశాననో రాఘవలక్ష్మణౌ చ। యుధిష్ఠిరాద్యాశ్చ బభూవురేతే సత్యం న మిథ్యా క్వ ను తే న విద్మః॥ ౧౪౯॥ యే సాంప్రతం యే చ నృపా భవిష్యాః ప్రోక్తా మయా విప్రవరోగ్రవీర్యాః। ఏతే తథాన్యే చ తథాభిధేయాః సర్వే భవిష్యంతి యథైవ పూర్వే॥ ౧౫౦॥ ఏతద్విదిత్వా న నరేణ కార్యం మమత్వమాత్మన్యపి పండితేన। తిష్ఠంతు తావత్తనయాత్మజాయాః క్షేత్రాదయో యే చ శరీరిణోఽన్యే॥ ౧౫౧॥ ******

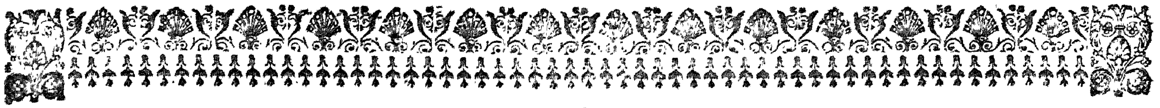
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

య ఇతి॥ సంకల్పవికల్పహేతుః - సంకల్పాత్మకస్య మనసో వికల్పహేతుః - ఏవంభూతః కశ్చిదాసీద్వా న వేతి సంశయనిమిత్తమేవ భవతి - చిరకాలాతీతత్వాత్ తత్సద్భావేపి సందేహ ఇత్యర్థః॥ ౧౪౬॥ దశాననేతి॥ ఉద్భాసితాని దిశాం ముఖాని యైస్తేషాం రావణాదీనాం క్షణమాత్రప్రవృత్తేనాంతకస్య భ్రూభంగపాతేన భస్మాపి కథం నావశిష్టం - నిశ్శేషమేవ కథం వినష్టాః - అతో ధిగైశ్వర్యమిత్యర్థః - రావణాదిగ్రహణం లోకదృష్టిమాత్రేణ వైరాగ్యార్థం॥ ౧౪౭॥ కథాశరీరత్వమితి॥ ఆత్మని దేహేపి - కిముత పుత్రక్షేత్రాదౌ॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥ య ఇతి॥ యథా పూర్వే తథాన్యేప్యభిధేయాః భవిష్యంతి కథామాత్రశేషా భవిష్యంతీత్యర్థః॥ ౧౫౦॥ ఉక్తమర్థం సంక్షిప్యాహ॥ ఏతద్విదిత్వేతి॥ ౧౫౧॥

ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం -

చతుర్థాంశే - చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

చతుర్థాంశస్సమాప్తః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ విష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - పంచమాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

నృపాణామితి ॥ ఉక్తశ్చతుర్థేంశే లోకజ్ఞాపకధర్మప్రవర్తకః క్షత్రవంశః ॥ ౧ ॥ అంశావతార ఇతి ॥ విష్ణోః వ్యాపకస్య నారాయణస్య - అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థిత ఇతి శ్రుతేః ॥ ౨ ॥ చకారేతి ॥ భగవాన్ పురుషోత్తమః పరవ్యూహవిభవాదిషు సర్వత్ర స్వరూపరూపగుణాదిభిః పరిపూర్ణ ఏవసన్ ఇచ్ఛాగృహీత పరిచ్ఛిన్న దేవమనుష్యాదిదేహతయా అంశ ఇతి అంశాంశ ఇతి చ వ్యపదిశ్యతే - కృష్ణాద్యవతారేష్వపి విశ్వరూపదర్శనాద్యతిమానుషప్రవృత్తౌ సర్వైశ్వర్యస్య వ్యక్తత్వాత్ ॥ ౩ ॥ మైత్రేయేతి ॥ సంభూతిశ్చరితం చ సంభూతిచరితం ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ కంస ఇతి ॥ వరరథం కల్యాణరథం - వధూశ్చ వరశ్చ వరౌ తయోః రథ ఇతి వా ॥ ౬ ॥ అథేత్యాది ॥ అత్ర వాక్ఛబ్దేనాశరీరీ వక్తా లక్ష్యతే - ఆభాష్య సాదరమితి సమాసపదం - ఆభాష్యార్థే - యథా సాదరః స్యాత్తథా తం సమాభాష్య అమంత్ర్య ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ నహంతవ్యేతి ॥ అస్యోదరోద్భవానిత్యార్షః సంధిః - యద్వా - అస్యత వేత్యన్వయః అథవా - అస్యాను ఉదరోద్భ

మైత్రేయః ॥ నృపాణాం కథితస్సర్వో భవతా వంశవిస్తరః । వంశానుచరితం చైవ యథావదనువర్ణితమ్ ॥ ౧ ॥ అంశావతారో బ్రహ్మర్షే యోయం యదుకులోద్భవః । విష్ణోస్తం విస్తరేణాహం శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః ॥ ౨ ॥ చకార యాని కర్మాణి భగవాన్ పురుషోత్తమః । అంశాంశేనావతీర్యోర్వ్యాం తత్ర తాని మునే వద ॥ ౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ మైత్రేయ శ్రూయతామేతద్యత్పృష్టోహమిహ త్వయా । విష్ణోరంశాంశసంభూతిచరితం జగతో హితమ్ ॥ ౪ ॥ దేవకస్య సుతాం పూర్వం వసుదేవో మహామునే । ఉపయేమే మహాభాగాం దేవకీం దేవతోపమామ్ ॥ ౫ ॥ కంసస్తయోర్వరరథం చోదయామాస సారథిః - వసుదేవస్య దేవక్యాః సంయోగే భోజనందనః ॥ ౬ ॥ అథాంతరిక్షే వాగుచ్చైః కంసమాభాష్య సాదరమ్ । మేఘగంభీరనిర్ఘోషం సమాభాష్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౭ ॥ యామేతాం వహసే మూఢ సహ భర్త్రా రథే స్థితామ్ । అస్యాస్తవాష్టమో గర్భః ప్రాణానపహరిష్యతి ॥ ౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యాకర్ణ్య సముత్పాట్య ఖడ్గం కంసో మహాబలః । దేవకీం హంతుమారబ్ధో వసుదేవోబ్రవీదిదమ్ ॥ ౯ ॥ న హంతవ్యా మహాభాగ దేవకీ భవతా

శ్లో ॥ అథాతః పంచమాంశశ్రీకృష్ణలీలానువాదయః । బిందుమాధవతో మాయయథామతి వితన్యతే ॥ ఉక్తానువాదపూర్వకం శ్రీకృష్ణావతారప్రకారం తచ్చరిత్రాది చ పృచ్ఛతి నృపాణామిత్యాదిత్రిభిః మైత్రేయః ॥ ౧ ॥ అంశావతార ఇతి ॥ విష్ణోరంశావతారః పరబ్రహ్మణః అపరిచ్ఛేదాకారేణావతారః - విస్తరేణేతి యదర్థం యథా చ యేన ప్రకారేణ సావతారో జాత ఇత్యాద్యశేషతః శ్రోతుమిచ్ఛామి ॥ ౨ ॥ తచ్చరితాని చ విస్తరేణ వదేత్యాహ ॥ చకారేతి ॥ పరబ్రహ్మణోంశ ఇవాంశః క్షీరాబ్ధిశాయీ తస్యాంశ ఇవాంశో యోనరాకారః తేనావతీర్య తత్ర యాని చకార తాని వదేత్యన్వయః ॥ ౩ ॥ మైత్రేయేతి ॥ సంభూతిశ్చ చరితం చేతి ద్వంద్వైక్యం ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ కంస ఇతి ॥ వరరథకల్యాణార్థరథం కోటిస్థిత్వా సారథిరివ స్థితః చోదయామాసేత్యర్థః - సంయోగే వైవాహికే సంబంధే ॥ ౬ ॥ అథేతి ॥ అంతరిక్షే అశరీరవాగాభాష్య సాదరమాభాష్యేవ క్తవ్యే యథా సాదరస్స్యాత్తథా ఉచ్చైః సమాభాష్య సంబోధ్య మేఘస్య గంభీరో నిర్ఘోషో యథా భవత్యేవ ఇదం వక్ష్యమాణవాక్యం అబ్రవీదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ఇతీతి ॥ ఆరబ్ధః - కర్తరి క్తః హంతుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ నహంతవ్యేతి ॥ అస్యోదరోద్భవానిత్యార్షస్సంధిః - అస్యాః కళత్రస్యేతి వా - అస్యత వేతి వా - యద్వా అసుతే

వాః ఇతి వా - అంగాదంగాదితి శ్రుతేః - పుమాన్ పుంసోఽధికే శుక్ల ఇత్యాదిస్మృతివచనాచ్చ॥ ౧౦॥ తథేతి॥ తథేత్యం
గీకృత్య కంసః దేవకీం నఘాతయామాస - స్వార్థేణిచ్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ అగ్నిరిత్యాది॥ నారాయణో గురురితి గు
రుః గురురహర్తా - అత్ర గురుశబ్దః కారణవాచీ॥ శ్లో॥ అగ్నేరపత్యం ప్రథమం హిరణ్యం భూర్వైష్ణవీ సూర్యసుతాశ్చ
గావః। లోకాస్త్రయస్తేన భవంతి దత్తా యః కాంచనం గాం చ మహీం చ దద్యాత్॥ ఇతి సంవర్తస్మృతేః॥ ౧౪॥ ౧౫॥
తదంశభూత ఇతి॥ తదంశభూతః తచ్ఛరీరభూతః - ఉత్తరత్ర - రూపం విష్ణోర్మహాత్మనః - సర్వం విష్ణుమయం జగదిత్యాది
దర్శనాత్॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ గ్రహర్క్షేతి॥ ఋక్షాణి నక్షత్రాణి - తారకా అశ్విన్యాదయః॥ ౨౦॥ ౨౧

నఘ। సమర్పయిష్యే సకలాన్గర్భానస్యోదరోద్భవాన్॥ ౧౦ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేత్యాహ తతః కం
సో వసుదేవం ద్విజోత్తమ। నఘాతయామాస చ తాం దేవకీం సత్యగౌరవాత్॥ ౧౧॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు
భూరిభారావపీడితా। జగామ ధరణీ మేరౌ సమాజం త్రిదివౌకసామ్॥ ౧౨॥ స బ్రహ్మకాన్సురాన్సర్వాన్
ప్రణిపత్యాథ మేదినీ। కథయామాస తత్సర్వం ఖేదాత్కరుణభాషిణీ॥ ౧౩ ॥ భూమిః॥ అగ్నిస్సువర్ణ
స్య గురుర్గవాం సూర్యః పరో గురుః। మమాప్యఖిలలోకానాం గురుర్నారాయణో గురుః॥ ౧౪॥ ప్రజా
పతిపతిర్బ్రహ్మా పూర్వేషామపి పూర్వజః। కలాకాష్ఠానిమేషాత్మా కాలశ్చావ్యక్తమూర్తిమాన్॥
౧౫॥ తదంశభూతస్సర్వేషాం సమూహో వస్సురోత్తమాః॥ ౧౬॥ ఆదిత్యా మరుతస్సాధ్యా రుద్రా వ
స్వశ్వివహ్నయః। పితరో యే చ లోకానాం స్రష్టారోఽత్రిపురోగమాః॥ ౧౭ ॥ ఏతే తస్యాప్రమేయస్య విష్ణో
రూపం మహాత్మనః॥ ౧౮ ॥ యక్షరాక్షసదైతేయపిశాచోరగదానవాః। గంధర్వాప్సరసశ్చైవ రూపం వి
ష్ణోర్మహాత్మనః॥ ౧౯॥ గ్రహర్క్షతారకాచిత్రగగనాగ్నిజలానిలాః। అహం చ విషయాశ్చైవ సర్వం
విష్ణుమయం జగత్॥ ౨౦ ॥ తథాప్యనేకరూపస్య తస్య రూపాణ్యహర్నిశమ్। బాధ్యబాధకతాం యాం
తి కల్లోలా ఇవ సాగరే॥ ౨౧॥ తత్సాంప్రతమమీ దైత్యాః కాలనేమిపురోగమాః। మర్త్యలోకం సమాక్ర
మ్య బాధంతేఽహర్నిశం ప్రజాః॥ ౨౨ ॥ కాలనేమిర్హతో యోఽసౌ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా। ఉగ్రసేనసు
తః కంసస్సంభూతస్స మహాసురః॥ ౨౩ ॥ అరిష్టో ధేనుకః కేశీ ప్రలంబో నరకస్తథా। సుందోఽసురస్తథాత్యు
గ్రో బాణశ్చాపి బలేస్సుతః॥ ౨౪॥ తథాన్యే చ మహావీర్యా నృపాణాం భవనేషు యే। సముత్పన్నా దురా

వణ ఇతి ధాతో రస్యేతి హీయ్లోపే రూపం - మయా సమర్పితాన్యత్ర క్వాపి యథేచ్ఛం క్షిపేత్యర్థః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ అతశ్చా
రిభయాత్కంసే దేవకీప్రసూతిప్రతీక్షయా స్థితే సతి - భారపీడితయా ధరణ్యా ప్రార్థితైర్దేవైస్సంస్తుత్య ప్రసాదితో
విష్ణుః షడ్గర్భాదిపూర్వమవతతారేతి వక్తుమాహ॥ ఏతస్మిన్నేవేత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తిః॥ ఏతస్మిన్నితి॥ ధ
రణీ గోరూపేణ జగామేతి జ్ఞేయం గౌర్భూత్వా శ్రమ ఖేతి శుకోక్తేః॥ ౧౨॥ స బ్రహ్మకానితి॥ తత్సర్వం దైత్యభారపీడాది॥
౧౩॥ అగ్నిరితి ॥ అగ్నిరిత్యాదేరయమర్థః - యథాగ్నిస్సువర్ణస్య గురుర్జనకః॥ శ్లో ॥ అగ్నేరపత్యం ప్రథమం సువ
ర్ణం భూర్వైష్ణవీ సూర్యసుతాశ్చ గావ ఇతి స్మృతేః - అతో యథా అగ్నిస్సువర్ణస్య మలదహనేన రక్షకః సువర్ణం యథా
చ గవాం సూర్యః పరో గురుః - అతస్తాః పర్జన్యరూపేణ పుష్ణాతి గావో రశ్మయో వా - అథ తస్తాన్యథావర్ధయతి తథా
మమాపి నారాయణో గురుః - యతోఽసావఖిలలోకానాం గురుః స ఏవ నారాయణో భారహర్తా పాలకశ్చ - తథాపి సా
క్షాద్విష్ణోస్తాం మహాసామర్థ్యోద్భవతాం చ తదంశత్వాద్భవంతో మయా భారాపహరణాయ ప్రార్థ్యంత ఇతి॥ ౧౪॥
ప్రజాపతిపతిరితి॥ కాలశ్చ తదంశభూతస్తచ్ఛక్తిత్వాత్॥ ౧౫॥ తదంశభూత ఇతి॥ సర్వేషాం వః యుష్మాకం చ సమూహస్త
దంశభూతః - విశ్వరూపత్వాత్తస్య॥ ౧౬॥ ఏతదేవ ప్రపంచయతి - ఆదిత్యా ఇత్యాది సార్ధైస్త్రిభిః ఆదిత్యా ఇతి॥ వసవశ్చా
శ్వినౌ చ వహ్నయశ్చేతి విగ్రహః॥ ౧౭॥ ఏత ఇతి॥ మహాత్మనో విశ్వరూపస్య విష్ణోరూపం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ గ్రహేతి॥ గ్రహాదిభిశ్చి
త్రమితి గగనవిశేషణాదేవ తేషామపి తద్రూపతోక్తా - అహం చ భూః - విషయాశ్శబ్దాదయః॥ ౨౦॥ ఏతస్యైవ రూపం చేత్స
ర్వం కుతోఽన్యోన్యవిరోధస్తత్రాహ ॥ తథాచేతి॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ననుకాలనేమిః ప్రాగేవ హతస్తత్రాహ॥ కాలనేమిరితి॥ ౨౩॥

౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ అక్షౌహిణ్య ఇతి॥ శ్లో॥ అక్షౌహిణ్యాః సప్తతిరష్టశతాన్యేకవింశతిసహస్రం। ద్విరదాస్తథా రథాస్త్రి పంచగుణాః సురగాః సనరాః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ విభూతయ ఇత్యాది॥ తాసామేవాధిక్యన్యూనతాః పరస్పరం బాధ్యబాధకత్వేన వర్తంతే - బాధ్యబాధకత్వే హేతురిత్యర్థః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ద్వేవిద్యే ఇత్యాది శ్లోకద్వయమేకం వాక్యం॥ ద్వే విద్యే ఇతి॥ అనామ్నాయ ఆమ్నాయాపరిచ్ఛేద్య - ద్వే విద్యే ఇతి శబ్దజన్యం వివేకజన్యం చ జ్ఞానముచ్యతే॥ శ్లో॥ ఆగమోత్థం వివేకాచ్చద్ద్విధా జ్ఞానం తథోచ్యతే। శబ్దబ్రహ్మాగమమయం పరం బ్రహ్మ వివేకజమితి హి వక్ష్యతి॥ బ్రహ్మపరం బ్రహ్మవిషయం శబ్దబ్రహ్మాగమోత్థం జ్ఞానం - పరం చైవ బ్రహ్మవివేకజం జ్ఞానం - బ్రహ్మవిషయవివేకజశబ్దబ్రహ్మవిషయాగమజజ్ఞానాత్మికే పరాపరే ద్వే విద్యే త్వమిత్యన్వయః- త్వద్రూపే ఇత్యర్థః- తే ఉపనిషత్ప్రసిద్ధే మూర్తామూర్తాత్మికే ద్వే బ్రహ్మణీ ప్రకృతిపురుషౌ చ భవత ఏవ రూపే - అణీయోతిస్థూలాత్మన్- అణీయసామతిస్థూలానాం చాత్మభూత - అథవా - అనామ్నాయ ఇత్యాదిర క్రతురితివదధ్యయనాదివిధిరవశ్యం భవతో రూపే నిరూపకే మూర్తామూర్తాత్మికే మూర్తామూర్తబ్రహ్మవిషయతయా తదాత్మికే శబ్దబ్రహ్మపరబ్రహ్మరూపే ద్వే బ్రహ్మశబ్దవాచ్యే - మూర్తామూర్తాత్మికే పరాపరరూపే ద్వే విద్యే త్వం - తే ఏవ భవతో రూపే ఇత్యన్వయః॥ ౩౫॥ ౩౬॥

త్మానస్తాన్న సంఖ్యాతుముత్సహే॥ ౨౫॥ అక్షౌహిణ్యోత్ర బహుళా దివ్యమూర్తిధరాస్సురాః। మహాబలానాం దృప్తానాం దైత్యేంద్రాణాం మమోపరి॥ ౨౬॥ తద్భూరిభారపీడార్తా నశక్నోమ్యమరేశ్వరాః। బిభర్తుమాత్మానమహమితి విజ్ఞాపయామి వః॥ ౨౭॥ క్రియతాం తన్మహాభాగా మమ భారావతారణమ్। యథా రసాతలం నాహం గచ్ఛేయమతివిహ్వలా॥ ౨౮॥ ఇత్యాకర్ణ్య ధరావాక్యమశేషైస్త్రిదశేశ్వరైః। భువో భారావతారార్థం బ్రహ్మా ప్రాహ ప్రచోదితః॥ ౨౯॥ బ్రహ్మా॥ యథాహ వసుధా సర్వం సత్యమేవ దివౌకసః। అహం భవో భవంతశ్చ సర్వే నారాయణాత్మకాః॥ ౩౦॥ విభూతయస్తు యాస్తస్య తాసామేవ పరస్పరమ్। ఆధిక్యన్యూనతా బాధ్యబాధకత్వేన వర్తతే॥ ౩౧॥ తదాగచ్ఛత గచ్ఛామః క్షీరాబ్ధేస్తటముత్తమమ్। తత్రారాధ్య హరిం తస్మై సర్వం విజ్ఞాపయామ వై॥ ౩౨॥ సర్వథైవ జగత్యర్థే స సర్వాత్మా జగన్మయః। సత్త్వాంశేనావతీర్యోర్వ్యాం ధర్మస్య కురుతే స్థితిమ్॥ ౩౩॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ తత్ర సహ దేవైః పితామహః। సమాహితమనాశ్చైవం తుష్టావ గరుడధ్వజమ్॥ ౩౪॥ బ్రహ్మా॥ ద్వే విద్యే త్వమనామ్నాయ పరా చైవాపరా తథా। త ఏవ భవతో రూపే మూర్తామూర్తాత్మికే ప్రభో॥ ౩౫॥ ద్వే బ్రహ్మణీ త్వణీయోతిస్థూలాత్మన్సర్వ సర్వవిత్। శబ్దబ్రహ్మ ప

౨౪॥ ౨౫॥ అక్షౌహిణ్య ఇతి॥ అక్షౌహిణీ సంఖ్యా భారతోక్తా॥ శ్లో॥ అక్షౌహిణీప్రసంఖ్యాతు రథానాం దంతినాం తథా॥ ఏకవింశతిసాహస్రం శతాన్యష్టౌ చ సప్తతిః॥ జ్ఞేయం శతసహస్రం తు సహస్రాణి తథా నవ। నరాణామపి పంచాశచ్ఛతాని త్రీణి చైవ హి॥ పంచషష్టిసహస్రాణి తథాశ్వానాం శతాని చ। దశోత్తరాణి షట్ ప్రాహురేవమక్షౌహిణీం బుధా ఇతి॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతీతి॥ అశేషైస్త్రిదశేశ్వరైస్సహ ధరాయా వాక్యమాకర్ణ్య ధరయైవ ప్రచోదితో బ్రహ్మా ప్రాహ॥ ౨౯॥ ౩౦॥ విభూతయ ఇతి॥ ఆధిక్యం బాధకత్వేన న్యూనతా చ బాధ్యత్వేన వర్తత ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ద్వే విద్యేతి॥ అనామ్నాయ స్సాక్షాద్వేదస్యాప్యవిషయభూతః॥ తత్సంబుద్ధిః॥ ద్వే విద్యే వేదితవ్యే పరా చైవాపరా చేతి శ్రుతిప్రోక్తే పరాపరబ్రహ్మవిషయే ద్వే విద్యే త్వం - తే ఏవ తద్విషయభూతే పరాపరే బ్రహ్మణీ మూర్తామూర్తాత్మికే భవతో రూపే॥ ౩౫॥ ఏతదేవ స్ఫుటయతి॥ ద్వే బ్రహ్మణీ త్వేతి॥ ద్వే బ్రహ్మణీ భవతో రూపే ఇత్యన్వయః - ఏతదేవం సంబోధనద్వారేణ దర్శయతి॥ అణీయస్సూక్ష్మతమ - అతిస్థూలాత్మన్ విరాడ్రూప - అత ఏవ సర్వ విశ్వరూప - సర్వవిత్సర్వజ్ఞ - యత్ జ్ఞాపకం శబ్దబ్రహ్మ - యచ్చ జ్ఞాప్యం పరబ్రహ్మ - తే ద్వే పరబ్రహ్మాత్మక

కర్మప్రతిపాదక ఋగ్వేదాద్యాగమోఽపి త్వద్రూపమిత్యాహ - ఋగ్వేద ఇత్యాదినా ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ బ్రహ్మప్రతిపాదకోపనిషద్భాగోఽపి త్వద్రూపమిత్యాహ ॥ ఆత్మేతి ॥ అత్ర ప్రథమేనాత్మశబ్దేన జీవపరావుచ్యేతే - ద్వితీయేన సూక్ష్మశరీరం - దేహః స్థూలశరీరం - గుణవత్ అవ్యక్తం - ఏవముభయాత్మోభయదేహావ్యక్తవిషయం విచారమాచరద్యదుపనిషద్వాక్యం తచ్చ త్వత్తో నాన్యత్ ॥ ౩౯ ॥ యథాత్మానం దేహానధికృత్య వర్తమానతయాధ్యాత్మనః జీవస్య స్వరూపం త్వత్తో నాన్యత్ తద్వన్ముక్తోఽపి త్వద్రూపమిత్యాహ త్వమవ్యక్తమిత్యాదినా ॥ త్వమవ్యక్తమితి ॥ అవ్యక్తం బాహ్యేంద్రియాగోచరం - అనిర్దేశ్యమితరసజాతీయతయా - అచింత్యం మనసా - అనామ దేవమనుష్యాది నామరహితం - అవర్ణం పీతశుక్లాదివర్ణహీనం - శుద్ధం క్లేశకర్మాదినిర్ముక్తం - పరం పదం ముక్తస్వరూపం - గుణప్రవృత్త్యాపరం పదం - తస్యా గుణం మహదితి హ్యుక్తం - పరవిషయో వాయం శ్లోకః - శుద్ధం నిత్యం పరం పదమితి చ పాఠః ॥ ౪౦ ॥ అథ పరమేవాహ ॥ శృణోషీత్యాదినా ॥ అచక్షురూపః అచక్షురరూపశ్చ - చక్షుస్స్వరూపరహితో వా - బహురూపరూపః స్వేచ్ఛాగృహీతబహువిధరూపః - అనేన కరణనిరపేక్షం సర్వకార్యసామర్థ్యముక్తం - అపాణిపాద ఇత్యాది శ్రుతేః ॥ ౪౧ ॥ అణోరితి ॥ అణోర్జీవాదణీయాంసం - అసత్స్వరూపం దృశ్యరూపరహితం - ధీర్యస్య యస్యోపాసకస్య - ధీః వరేణ్యరూపా - త్వత్తోఽన్యన్న బిభర్తి న విషయీకరోతి - తస్య త్వాం పశ్యతః - అగ్ర్యా ఆత్యంతికీ - అజ్ఞాననివృత్తిః కర్మనివృత్తిః - యద్వా - పూర్వార్ధమేకం వాక్యం - తస్య స్పష్టోఽర్థః - ధీర్యస్య యస్య - ధీః సంకల్పః - సర్వం బిభర్తి

రం చైవ బ్రహ్మ బ్రహ్మమయస్య యత్ ॥ ౩౬ ॥ ఋగ్వేదస్త్వం యజుర్వేదస్సామవేదస్త్వథర్వ చ । శి
క్షా కల్పో నిరుక్తం చ ఛందో జ్యోతిషమేవ చ ॥ ౩౭ ॥ ఇతిహాసపురాణే చ తథా వ్యాకరణం ప్రభో । మీమాం
సా న్యాయకం తద్వద్ధర్మశాస్త్రాణ్యధోక్షజ ॥ ౩౮ ॥ ఆత్మాత్మదేహగుణవద్విచారాచారి యద్వచః । త
దప్యాద్యపతే నాన్యదధ్యాత్మాత్మస్వరూపవత్ ॥ ౩౯ ॥ త్వమవ్యక్తమనిర్దేశ్యమచింత్యానామవర్ణ
వత్ । అపాణిపాదరూపం చ శుద్ధం నిత్యం పరాత్పరమ్ ॥ ౪౦ ॥ శృణోష్యకర్ణః పరిపశ్యసి త్వమచక్షురే
కో బహురూపరూపః । అపాదహస్తో జవనో గృహీతా త్వం వేత్సి సర్వం న చ సర్వవేద్యః ॥ ౪౧ ॥ అణోర
ణీయాంసమసత్స్వరూపం త్వాం పశ్యతోఽజ్ఞాననివృత్తిరగ్ర్యా । ధీరస్య ధీరస్య బిభర్తి నాన్యద్వరే

ణ్యభవతో రూపే ఇత్యన్వయః ॥ ౩౬ ॥ తత్ర కర్మవిషయం శబ్దబ్రహ్మత్వమిత్యాహ - ఋగ్వేద ఇత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ పరబ్రహ్మవిషయమపి శబ్దబ్రహ్మత్వమేవేత్యాహ ॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మాత్మశబ్దాభ్యాం జీవపరమాత్మానౌ - దేహశబ్దేన స్థూలసూక్ష్మశరీరే - గుణవచ్ఛబ్దేన తత్కారణమవ్యాకృతం - ఏతేషాం విచారమాచరతీతి తథా - ఏవం విచారే క్రియమాణే - యదధ్యాత్మస్వరూపం త్వంపదలక్ష్యం - ఆత్మస్వరూపం చ తత్పదలక్ష్యం తద్బ్రహ్మఫలభూతమస్తి యస్మిన్ వచసి తత్తథాభూతముపనిషద్వాక్యం - తత్త్వత్తోఽన్యన్న భవతి - భో ఆద్యపతే బ్రహ్మాదిస్వామిన్ - యద్వా - ఋగ్వేదాదిపదైరేతైరుపనిషద్రూపత్వస్యాప్యుక్తత్వాదనేన శ్లోకేన సాంఖ్యయోగాద్యనుసారి తత్తథాచార్యోపదేశవచోరూపం ప్రోచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యేయం ॥ ౩౯ ॥ శబ్దబ్రహ్మరూపతామిత్యుక్త్వా పరబ్రహ్మరూపతామాహ ॥ త్వమితి ॥ అవ్యక్తం చక్షురాద్యగోచరం అనిర్దేశ్యం వాచామగోచరం - అచింత్యం మనసామప్యగోచరం - అచింత్యం చ తదనామవర్ణవచ్చ - పాణిపాదవర్జితస్వరూపం చ - నిత్యం చ - పరాదవ్యక్తాత్పరం - నామరూపాదిశూన్యత్వాదింద్రియవాఙ్మనసామపి అవిషయభూతం యద్బ్రహ్మ విదుర్యోగినః తదపి త్వమేవేత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ ఈశ్వరరూపతామాహ ॥ శృణోషీత్యాది త్రిభిః ॥ శృణోషీతి ॥ బహూని రూపాణి రూపం యస్య సః - అపాదో జవనో వేగవాన్ - అహస్తో గృహీతా ॥ శ్రుతిః ॥ అపాణిపాదో జవనో గృహీతా పశ్యత్యచక్షుస్స శృణోత్యకర్ణః । స వేత్తి వేద్యం న చ తస్యాస్తి వేత్తా తమాహురగ్ర్యం పురుషం మహాంతమితి ॥ ౪౧ ॥ ఈశ్వరమచ్యుతం బ్రహ్మస్వరూపం పశ్యతః తద్దర్శిత్వాన్మోక్షస్స్యాదిత్యాహ ॥ అణోరితి ॥ త్వామచింత్యశక్తిమీశ్వరం అణోరణీయాంసం నిరుపాధిత్వేనాతిసూక్ష్మతమం అత ఏవాసత్స్వరూపమివ స్థితం - యద్వా - అస

తస్మాత్త్వత్తోన్యన్నాస్తీతి॥ ౪౨ ॥ త్వమితి॥ నాభిరాధారః- అంతరాణ్యంతస్థాని - యదణోరణీయః - యద్భూతంభవ్యం - ప్రకృతేఃపరస్తాత్పుమాన్యః - తత్సర్వంత్వమేకఏవ॥ ౪౩॥ ఏకఇత్యాది॥ చతుర్ధా త్రేతౌపాసనాత్మనా- వైద్యుతజాఠరనిర్మంథ్య బాడబాత్మనా వా- మోహయతాశో జగతో వర్చస్తేజః - విభూతింఅణిమాదిందదాతిసోపిత్వం- త్రేధాపదం - త్రివిక్రమత్వే త్రిషులోకేషుపదంనిదధాసి - యద్వా- సర్వేషాంలోకానాంవిచక్రమేథోదేవానధోవా చమితిశ్రుత్యుక్తప్రకారేణ - అథవా ఔపాసనార్థంగిరిత్రయోపన్నిధస్తైసమారోహణేవిష్ణుపదేగయశిరసీతిహీనైరుక్తాః॥౪౪॥౪౫॥ఏకమితి॥అగ్ర్యముత్కృష్టంఏకమద్వయంతవపరమంపదంయత్తదపిత్వమేవేతి॥యద్వా-తవపరమంపదంయత్తదేకంకేవలమగ్ర్యమప్రాకృతం॥౪౬॥ చేతనాచేతనయోః కార్యకారణభావావస్థాద్వయమపిత్వమేవేత్యాహ॥ వ్యక్తేతి॥ యద్వా॥ శ్లో॥ సమష్టింవిదురవ్యక్తంవ్యష్టిర్వ్యక్తమిహోచ్యతఇతివా॥ అథవా - సమష్టిర్వాసుదేవః - వ్యష్టిస్సంకర్షణాదిః - సర్వజ్ఞస్సర్వదృగితిచపాఠః - సర్వజ్ఞస్సర్వదృగితి- సర్వశ్చాసౌజ్ఞశ్చ - సర్వదృక్సర్వద్రష్టా - యద్వాకరణైస్సర్వతశ్చజ్ఞాతా- సర్వశక్తిజ్ఞానబలర్ధిమాన్ - సామాన్యవిశేషవిషయంజ్ఞానంసర్వజ్ఞానం॥ ౪౭॥౪౮॥నిరవద్యఇతి॥పరఃప్రాప్తేః ప్రాప్తేఃపరః-దుష్ప్రాపఇత్యర్థః-నిరధిష్ఠఃనిరాధారః- క్రమఃఅప్రతిబంధమహిమా

ణ్యరూపాత్పరతఃపరాత్మన్॥ ౪౨॥ త్వంవిశ్వనాభిర్భువనస్యగోప్తా సర్వాణిభూతానితవాంతరాణి।
యద్భూతభవ్యంయదణోరణీయఃపుమాంస్త్వమేకఃప్రకృతేఃపరస్తాత్ ॥ ౪౩ ॥ ఏకశ్చతుర్ధాభగ
వాన్హుతాశోవర్చోవిభూతింజగతోదదాతి। త్వంవిశ్వతశ్చక్షురనంతమూర్తే త్రేధాపదంత్వంనిద
ధాసిధాతః॥ ౪౪॥ యథాగ్నిరేకోబహుధాసమిధ్యతే వికారభేదైరవికారరూపః। తథాభవాన్సర్వగ
తైకరూపీరూపాణ్యశేషాణ్యనుపుష్యతీశ॥ ౪౫॥ ఏకంతవాగ్ర్యంపరమంపదంయత్పశ్యంతిత్వాంసూర
యోజ్ఞానదృశ్యమ్। త్వత్తోనాన్యత్కించిదస్తిస్వరూపంయద్వాభూతంయచ్చభవ్యంపరాత్మన్॥ ౪౬॥
వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపస్త్వంసమష్టివ్యష్టిరూపవాన్। సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్సర్వశక్తిజ్ఞానబలర్ధిమాన్॥ ౪౭ ॥
అన్యూనశ్చాప్యవృద్ధిశ్చస్వాధీనోనాదిమాన్వశీ। క్లమతంద్రీభయక్రోధకామాదిభిరసంయుతః॥ ౪౮॥
నిరవద్యఃపరఃప్రాప్తేర్నిరధిష్ఠోక్షరఃక్రమః। సర్వేశ్వరఃపరాధారోధామ్నాంధామాత్మకోక్షయః ॥

తః ప్రపంచస్యాత్మరూపంపశ్యతఃతద్దర్శనోద్గాఢాత్యంతికీఅజ్ఞాననివృత్తిర్భవతి - కథంభూతస్యేత్యతఆహ- ధీరస్యేతి - హేప్రభోపరతఃఅవ్యక్తాత్పరాత్మన్ - అస్యధీరస్యవిపశ్చితోధీవరేణ్యరూపాత్పరమానందమూర్తేస్త్వత్తోన్యన్నభిభర్తి న ధ్యాయతి - తస్యవాసనాజ్ఞాననివృత్త్యా మోక్షోభవతీత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ననుమాయారూపాలంబస్యకథంప్రకృతేఃపరత్వంతత్రాహ॥ త్వమితి॥ విశ్వస్యనాభిరాశ్రయః - అంతరాణిమధ్యస్థితాని- యద్యస్మాత్త్వత్తోభూతంభవ్యంచ - ఏవంభూతోపిపుమానీశ్వరస్త్వం అణోరణీయఃప్రకృతేఃపరస్మాత్స్థితంబ్రహ్మైవ - నతుప్రచ్యుతబ్రహ్మభావః- మాయాయాఃస్వాశ్రయానావరకత్వాదితిభావః॥ ౪౩॥ భువనస్యగోప్తేతియదుక్తంతత్ప్రపంచయతి॥ ఏకశ్చతుర్ధేతి॥ శ్రౌతాస్త్రయోగ్నయః - ఔపాసనాగ్నిశ్చైకః - ఇత్యేవంచతుర్ధా - యద్వా॥ శ్లో॥ ఇదంనోజాఠరశ్చాగ్నిర్వైద్యుతోబాడబస్తథా॥ ఇత్యేవంచతుర్ధా - యద్వా - వైద్యుతనిర్మంథ్యసౌరజాఠరరూపేణచతుర్ధా - వర్చస్తేజః - విభూతిం సంపదంచ దదాతి - త్రేధాపదం భూర్భువస్స్వర్లోకేషు త్రివిక్రమావతారే నిదధాసి - త్రేధావిష్ణురురుగాయో విచక్రమ ఇతి శ్రుతేః ॥ ౪౪ ॥ అనంతమూర్తేరితియదుక్తంతత్ప్రపంచయతి - యథాగ్నిరిత్యాదిత్రిభిః॥ యథాగ్నిరితి॥ అనుపుష్యతివర్ధయతి ॥ ౪౫ ॥ ౪౬॥ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూప ఇతి ॥ వ్యక్తంమహదాది అవ్యక్తంప్రధానంతత్స్వరూపస్త్వం - అతః సమష్టిః వ్యాపీ విరాట్ - వ్యష్టిస్తద్విశేషశ్చతుర్విధోభూతగ్రామః - తత్స్వరూపవాన్ - సర్వజ్ఞస్సామాన్యేన - సర్వవిద్విశేషతః॥ ౪౭॥ తదేవంసర్వకార్యరూపత్వేపికార్యదోషరాహిత్యంవదన్నచింత్యైశ్వర్యమాహ - అన్యూనఇత్యాదిత్రిభిః ॥ అన్యూనఇతి ॥ వశీసకలజగన్నియంతా క్లమఃశ్రమః - తంద్రీ ఆలస్యం॥ ౪౮ ॥ నిరవద్యః నిర్మలః - నిరధిష్ఠః ప్రతికూల

త్పాదః - ప్రవృత్తిసర్గతాయనేము క్రమఇతిసూత్రే - ప్రవృత్తిరప్రతిబంధః - సర్గః ఉత్పాదః - తాయనంస్థితిరితిదర్శనాత్ - క్రమఇతికర్తరిద్వయోరర్థయోవ్యుత్పత్తిః - సర్వేశ్వరగపరాధార - సర్వేషామీశ్వర - పరేషామాధార - సర్వేషామీశ్వరాణాంపరాధారేతివా - ధామ్నాంధామాత్మకజ్యోతిషాం జ్యోతిః పాఠాంతరే సర్వేశ్వరేత్యాది సంబుద్ధిః|| ౪౯|| సకలేత్యాది|| ఆవరణాని ప్రకృత్యాదీని - కర్మాణి వా - నిరాలంబనభావనా శరణ్యాభావన - మహావిభూతిసంస్థాన త్రిపాద్విభూతౌ సంస్థానం స్థితిర్యస్యేత్యర్థోక్తః|| ౫౦|| నాకారణాదిత్యాది|| కారణం ప్రయోజనం సుఖం - అకారణమప్రయోజనం దుఃఖం - కారణాకారణంమిశ్రం - ఏతమక్తం భవతి - న నారకివదధర్మఫలానుభవాయతవశరీరగ్రహణం - నచ స్వర్గివద్ధర్మఫలానుభవార్థం - నాపి మనుష్యాదివదుభయఫలానుభవార్థం - కింతు - కేవలం ధర్మత్రాణాయేతి - యద్వా - కస్య సుఖస్యారణత్వాత్ ప్రాపకత్వాత్కారణం ధర్మః - తద్విరుద్ధమకారణమధర్మః - తదుభయం కారణాకారణం - ఏభ్యః క్రమాత్ తిర్యగ్దేవనరాణాంజన్మ - తవతు నైవం - అకర్మవశ్యత్వాత్ - కింతు కేవలమిచ్ఛయాధర్మత్రాణాయేతి|| శ్లో|| ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహః|| శ్లో|| నసాకర్మనిమిత్తజేతి చవక్ష్యతి|| ౫౧|| ౫౨|| ౫౩|| ౫౪|| ౫౫ || సూక్ష్మేతి|| ప్రధానస్య ప్రకృతేః బుద్ధీంద్రియవతః పుంసశ్చ ప్రధానశేషీభూత తేన మూలభూతాదవ్యక్తాత్పరాత్మా - తత్ప్రధానేతిపాఠే అవ్యక్తస్య బుద్ధ్యాద్యంతఃకరణస్య చక్షురాదేర్వాగాదేశ్చ ప్రధానమూలభూతః జీవాదుత్కృష్ట - ప్రధానమూలమితి పాఠే ప్రధానమూలభూతస్త్వ

౪౯|| సకలావరణాతీతనిరాలంబనభావన। మహావిభూతిసంస్థాననమస్తేపురుషోత్తమ|| ౫౦ || నాకారణాత్కారణాద్వా కారణాకారణాన్నచ। శరీరగ్రహణం వాపి ధర్మత్రాణాయ కేవలమ్||౫౧|| శ్రీపరాశరః|| ఇత్యేవంసంస్తవం శ్రుత్వా మనసా భగవానజః। బ్రహ్మణమాహ ప్రీతేన విశ్వరూపం ప్రకాశయన్|| ౫౨ || శ్రీభగవానువాచ|| భోభో బ్రహ్మంస్త్వయా మత్తస్సహ దేవైర్యదిష్యతే। తదుచ్యతామశేషంచ సిద్ధమేవావధార్యతామ్|| ౫౩|| శ్రీపరాశరః|| తతో బ్రహ్మా హరేర్దివ్యం విశ్వరూపమవేక్ష్య తత్। తుష్టావభూయో దేవేషు సాధ్వసావనతాత్మసు|| ౫౪|| బ్రహ్మా|| నమోనమస్తేస్తు సహస్రకృత్వస్సహస్రబాహో బహువక్త్రపాద। నమోనమస్తే జగతః ప్రవృత్తివినాశసంస్థానకరాప్రమేయ|| ౫౫|| సూక్ష్మాతిసూక్ష్మాతిబృహత్ప్రమాణ గరీయసామప్యతిగౌరవాత్మన్। ప్రధానబుద్ధీంద్రియ

శూన్యః - నిరధిష్ఠ ఇతిపాఠే అధిష్ఠానశూన్య ఇత్యర్థః - పరాధారః బ్రహ్మాదీనామాశ్రయః - ధామ్నాం తేజసాం సూర్యాదీనాంధామాత్మకః ప్రకాశాత్మకరూపః|| ౪౯|| సకలేతి|| సకలావరణాతీత అన్నమయాదిరూపపంచకోశాద్యసంస్పృష్ట - అతో నిరాలంబనభావననిరుపాధిత్వాన్నిర్విషయేణ చిత్తేన విభావ్య - మహావిభూతి విశ్వప్రపంచాత్మికా సంస్థానం సన్నివేశః యస్య తథాభూత|| ౫౦|| ననుకుతోమయావరణాతీతత్వం మత్స్యకూర్మాద్యనేకదేహావృతత్వాదిత్యతఆహ|| నేతి|| అకస్య దుఃఖస్య అరణాత్ ప్రాపణాత్ అకారణమధర్మః - కస్య సుఖస్య అరణాత్ ప్రాపణాత్కారణం ధర్మః - తదుభయం కారణాకారణం విమిశ్రం - ఏతేభ్యో హి యథాక్రమం తిర్యక్సురనరాదీనాం జన్మ ప్రసిద్ధం - తవతు నైవం జన్మ - కింతు ధర్మత్రాణాయైవ - నరస్య పరమానందరూపస్య కర్మపారతంత్ర్యాభావాత్ - యద్వా - న విద్యతే అకమేషామితి నాకాః దేవాః తేషామారణాదాక్రోశాత్కస్యపరబ్రహ్మణ ఆరణాద్వా కారణాకారణాత్తదుభయాక్రోశాద్వా - తే శరీరగ్రహణం న భవతి - కింతు జనతాకృపయా ధర్మత్రాణాయ కేవలం - నహి స్వేచ్ఛాధృత విశుద్ధోర్జితసత్త్వవిగ్రహే ఆవరణం స్యాదిత్యర్థః|| ౫౧|| ౫౨|| భోభో బ్రహ్మన్నితి|| యదిష్యతేఅపేక్ష్యతే|| ౫౩|| తత ఇతి || సాధ్వసం భయం తేనావనతశరీరేషు సత్సు|| ౫౪ || నమోనమ ఇతి || ప్రవృత్తిః సృష్టిః - సంస్థా సంస్థితిః|| ౫౪|| సూక్ష్మాతిసూక్ష్మేతి || అతిబృహత్ప్రమాణం యస్య - అతిగౌరవయుక్త ఆత్మా మూర్తిర్యస్య - ప్రధానం ప్రకృతిః - బుద్ధిర్మహత్తత్త్వం - ఇంద్రియవానహంకారః - తేషాం ప్రధానః పురుషః స ఏవ మూలం జగతాం

మిత్యర్థః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ఏవమితి॥ కేశౌ తేజసీ - కం అత్మా తస్మిన్ శేత ఇతి కేశః - మోక్షధర్మే కేశవనామనిర్వచనే॥ శ్లో॥ సూర్యస్య తపతో లోకానగ్నేస్సోమస్య చైవహి। అంశవో యే ప్రకాశంతే మమ తే కేశసంజ్ఞితా ఇతి॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ వసుదేవస్యేతి॥ తస్యాయమితి పాఠే తస్యాయమిత్యార్షస్సంధిః॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ హిరణ్యకశిపోరితి॥ షడ్గర్భాః ప్రాగ్జన్మనామ్నా కీర్తిమత్సుషేణాద్యాః - తేహి పూర్వం హిరణ్యకశిపో భ్రాతుః కాలనేమ్యసురస్య పుత్రాస్సంతః హిరణ్యకశిపుమనాదృత్య బ్రహ్మోపచరణాత్కుపితేన తేన భావిజన్మని పిత్రైవ పునర్నిహనిష్యతీతి శప్తాః సముద్రశాయితా ఇతి శ్రీహరివంశే - తేన హిరణ్యకశిపోః పుత్రా ఇత్యుపచారః - గర్భానయోజయత్ దేవకీజఠరే గర్భత్వేనాయోజయత్॥ ౭౦॥ యోగనిద్రేతి॥ యోగనిద్రా యోగ ఏవ నిద్రా - భగవతః సమాధివిశేషో యో

వత్త్ప్రధానమూలాత్పరాత్మ భగవన్ ప్రసీద॥ ౫౬॥ ఏషా మహీ దేవ మహీప్రసూతైర్మహాసురైః పీడిత
శైలబంధా। పరాయణం త్వాం జగతాముపైతి భారావతారార్థమపారసార॥ ౫౭॥ ఏతే వయం వృ
త్రరిపుస్తథాయం నాసత్యదస్రౌ వరుణస్తథైవ। ఇమే చ రుద్రా వసవస్ససూర్యాస్సమీరణాగ్నిప్రముఖా
స్తథాన్యే॥ ౫౮॥ సురాస్సమస్తాస్సురనాథ కార్యమేభిర్మయా యచ్చ తదీశ సర్వమ్। ఆజ్ఞాపయాజ్ఞాం
పరిపాలయంతస్తవైవ తిష్ఠామ సదాస్తదోషాః॥ ౫౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం సంస్తూయమానస్తు భగవాన్
పరమేశ్వరః। ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ మహామునే॥ ౬౦॥ ఉవాచ చ సురానేతౌ మత్కేశౌ వసు
ధాతలే। అవతీర్య భువో భారక్లేశహానిం కరిష్యతః॥ ౬౧॥ సురాశ్చ సకలాస్స్వాంశైరవతీర్య మహీతలే।
కుర్వంతు యుద్ధమున్మత్తైః పూర్వోత్పన్నైర్మహాసురైః॥ ౬౨॥ తతః క్షయమశేషాస్తే దైతేయా ధర
ణీతలే। ప్రయాస్యంతి న సందేహో మద్దృక్పాతవిచూర్ణితాః॥ ౬౩॥ వసుదేవస్య యా పత్నీ దేవకీ దేవ
తోపమా। తత్రాయమష్టమో గర్భో మత్కేశో భవితా సురాః॥ ౬౪॥ అవతీర్య చ తత్రాయం కంసం
ఘాతయితా భువి। కాలనేమిం సముద్భూతమిత్యుక్త్వాంతర్దధే హరిః॥ ౬౫॥ అదృశ్యాయ తతస్తస్మై ప్ర
ణిపత్య మహామునే। మేరుపృష్ఠం సురా జగ్మురవతేరుశ్చ భూతలే॥ ౬౬॥ కంసాయ చాష్టమో గర్భో దే
వక్యా ధరణీధరః। భవిష్యతీత్యాచచక్షే భగవాన్ నారదో మునిః॥ ౬౭॥ కంసోపి తదుపశ్రుత్య నారదా
త్కుపితస్తతః। దేవకీం వసుదేవం చ గృహే గుప్తావధారయత్॥ ౬౮॥ వసుదేవేన కంసాయ తేనైవోక్తం
యథా పురా। తథైవ వసుదేవోపి పుత్రమర్పితవాన్ ద్విజ॥ ౬౯॥ హిరణ్యకశిపోః పుత్రాష్షడ్గర్భా ఇ
తి విశ్రుతాః। విష్ణుప్రయుక్తా తాన్నిద్రా క్రమాద్గర్భానయోజయత్॥ ౭౦॥ యోగనిద్రా మహామా

రణత్వాత్తస్మాదపి పరమాత్మన్ తన్నియంతృస్వరూప॥ ౫౬॥ ఏవం స్తుత్వా ప్రస్తుతమాహ॥ ఏషేతి॥ మహీప్రసూతైర్మహద్భిరసురైః పీడితో విశ్లథీకృతః శైలబంధః పర్వతమూలబంధో యస్యాస్సా - అపారసార అపరిమితబల॥ ౫౭॥ అస్మాభిశ్చ తవ యత్సాహాయ్యం కార్యం తదాజ్ఞాపయేత్యాహ - ఏతే వయమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ఏత ఇతి॥ నాసత్యదస్రావశ్వినౌ॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ఏవమితి॥ ఉజ్జహారోద్ధృత్య దర్శితవాన్॥ ౬౦॥ ఉవాచేతి॥ అయం భావః॥ మమ దుష్కరం చేదస్మాభిః కార్యం సాహాయ్యం స్యాత్ - న త్విదమస్తి - భూభారహరణాదౌ మహత్యపి కార్యే మత్కేశమాత్రస్యైవ సమర్థత్వాదితి - నను కేశమాత్రావతార ఇతి న మంతవ్యం - మద్దృక్పాతవిచూర్ణితా ఇతి - కృష్ణాష్టమ్యామహముత్పత్స్య ఇత్యాదిషు సాక్షాత్స్వావతారస్యోక్తేః - సితకృష్ణకేశధారణమపి శోభార్థమేవ - మిశ్రకేశ్యప్సరోవత్ - న తు జరామరస్యార్థపలితత్వం సంభవతి॥ శ్లో॥ కాష్ఠాముహూర్తాదిమయశ్చ కాలో న యద్విభూతేః పరిణామహేతురిత్యుక్తత్వాత్॥ మత్కేశౌ వసుధాతలేవతీర్య భువో భారనిమిత్తస్య క్లేశస్య హానిం కరిష్యతః॥ ౬౧॥ తథాపి యుద్ధాదిక్రీడార్థం సురానాజ్ఞాపయత్॥ సురాశ్చేతి॥ ౬౨॥ తైర్యోద్ధుమశక్తావయమితి న భేత్తవ్యమిత్యాహ॥ తతః క్షయమితి॥ ౬౩॥ వసుదేవస్యేతి॥ అయం కృష్ణవర్ణో మత్కేశః - రామలీలానాముపలక్షణమేతత్॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ కంస ఇతి॥ గుప్తౌ సురక్షితౌ॥ ౬౮॥ వసుదేవేనేతి॥ తేనైవ పురా యథోక్తం॥ శ్లో॥ సమర్పయిష్యే సకలాన్ పుత్రానస్యోదరో

గః - అయం నిద్రాయత ఇత్యన్యేషాం వ్యామోహకత్వాదస్య నిద్రాత్వం - సైవ విచిత్రకార్యకారిత్వాన్మహామాయా జ్ఞానవిరోధిత్వాదవిద్యా॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩ ॥ గోకుల ఇతి ॥ తస్యాః సంభూతిసమమితి క్రియాపి శేషణం - గర్భాధాన ప్రసవకాలావిరోధేన నేయ ఇత్యర్థః - ప్రాగేవ హి వసుదేవనిషిక్తగర్భాయాః పశ్చాద్గోకులం గతాయా రోహిణ్యాః జఠరే సప్తమాసావస్థితం వాయురూపం గర్భమపసార్య తత్ర దేవకీగర్భం సప్తమాసికం సంక్రామయేతి హరివంశే ఉక్తం - తస్యా ఉదరం నేయ ఇత్యన్వయః॥ ౭౪॥ సప్తమ ఇతి ॥ రోధోపరోధతః రుద్ధ్యతే స్మిన్నితి రోధః రోధస్థానం ॥ ౭౫ ౭౬॥ ౭౭॥ ప్రావృట్కాల ఇతి ॥ నభసి శ్రావణే మాసి నవమ్యాం కృష్ణాష్టమ్యా నిశాశేషే నవమ్యా వ్యాప్తిర్భావః॥ ౭౮ ౭౯॥ ౮౦॥ తత ఇతి ॥ శతధృక్ సహస్రదృక్ శతసహస్రాదిశబ్దా బహ్వర్థవాచినోపి దృశ్యంతే॥ ౮౧॥ త్వం చేతి॥ స్థానైః యోగపీఠాఖ్యైః యత నైర్విన్ధ్యజాలంధరాద్యైః॥ ౮౨॥ ౮౩॥ య ఇతి ॥ ఆర్యాదినామాష్టకం దుర్గామంత్రవి

యా వైష్ణవీ మోహితం యయా । అవిద్యయా జగత్సర్వం తామాహ భగవాన్ హరిః॥ ౭౦ ॥ శ్రీ భగవాన్॥
నిద్రే గచ్ఛ మమాదేశాత్పాతాళతలసంశ్రయాన్ । ఏకైకత్వేన షడ్గర్భాన్ దేవకీజఠరం నయ ॥ ౭౧ ॥
హతేషు తేషు కంసేన శేషాఖ్యోంశస్తతో మమ । అంశాంశేనోదరే తస్యాస్సప్తమస్సంభవిష్యతి ॥ ౭౨ ॥
గోకులే వసుదేవస్య భార్యాన్యా రోహిణీ స్థితా । తస్యాస్స సంభూతిసమం దేవి నేయస్త్వయోదరమ్॥ ౭౩॥
సప్తమో భోజరాజస్య భయాద్రోధోపరోధతః। దేవక్యాః పతితో గర్భ ఇతి లోకో వదిష్యతి॥ ౭౪॥ గర్భ
సంకర్షణాత్సోథ లోకే సంకర్షణేతి వై । సంజ్ఞామవాప్స్యతే వీరశ్శ్వేతాద్రిశిఖరోపమః॥ ౭౫॥ తతో
హం సంభవిష్యామి దేవకీజఠరే శుభే । గర్భం త్వయా యశోదాయా గంతవ్యమవిలంబితమ్॥ ౭౬॥ ప్రా
వృట్కాలే చ నభసి కృష్ణాష్టమ్యామహం నిశి । ఉత్పత్స్యామి నవమ్యాం తు ప్రసూతిం త్వమవాప్స్యసి॥ ౭౭॥
యశోదాశయనే మాం తు దేవక్యాస్త్వామనిందితే । మచ్ఛక్తిప్రేరితమతిర్వసుదేవో నయిష్యతి॥ ౭౮ ॥
కంసశ్చ త్వాముపాదాయ దేవి శైలశిలాతలే । ప్రక్షేప్స్యత్యంతరిక్షే చ సంస్థానం త్వమవాప్స్యసి॥ ౭౯ ॥
తతస్త్వాం శతధృక్ఛక్రః ప్రణమ్య మమ గౌరవాత్ । ప్రణిపాతానతశిరా భగినీత్వే గ్రహీష్యతి ॥ ౮౦ ॥
త్వం చ శుంభనిశుంభాదీన్ హత్వా దైత్యాన్సహస్రశః। స్థానైరనేకైః పృథివీమశేషాం మండయిష్యసి॥
౮౧॥ త్వం భూతిస్సన్నతిః క్షాంతిః కాంతిర్ద్యౌః పృథివీ ధృతిః। లజ్జా పుష్టిరుషా యా తు కాచిదన్యా త్వమేవ సా॥
౮౨॥ యే త్వామార్యేతి దుర్గేతి వేదగర్భాంబికేతి చ । భద్రేతి భద్రకాళీతి క్షేమదా భాగ్యదేతి చ ॥౮౩॥

ధ్యవానితి॥ ౬౯॥ ౭౦॥ కథం సా విష్ణునా ప్రయుక్తా కిం వా తస్యాః కార్యమిత్యపేక్షాయామాహ॥ యోగనిద్రేత్యాదినా యావత్సమాప్తి॥ యోగనిద్రే ఇతి॥ యోగస్వానాత్మానుభూతిలక్షణో బాహ్యానుభవాద్వ్యావృత్తో నిద్రేవ నిద్రా - సైవ బ్రహ్మాదీనపి మోహయంతీ మహామాయా - సైవ జీవానాం జ్ఞానమాచ్ఛాదయంతీ - అవిద్యయా అవిద్యారూపేణ జగత్సర్వమావృత్య - యయా స్వశక్త్యా మోహితం సుఖ్యాభిర్వేశ్యతత్కృతం - తామాహేత్యర్థః॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩ ॥ గోకుల ఇతి॥ సంభూతే స్సమానమనురూపం యథా భవతి ఏవం నేయః - ప్రాగేవ వసుదేవాహితగర్భాయా రోహిణ్యాః పశ్చాద్గోకులం గతాయాస్సప్తమే మాసి వాయుభూతం తం గర్భమపసార్య దేవకీజఠరాత్సప్తమాసగర్భం అలక్ష్యమాణక్షయతస్యా ఉదరం నేయమిత్యర్థః॥ ౭౪॥ సప్తమ ఇతి॥ రోధోపరోధతః కారాగారనిరోధాత్ ॥ ౭౫॥ గర్భసంకర్షణాదితి॥ సంకర్షణ ఇతి సంజ్ఞామవాప్స్యతీ॥ ౭౬॥ తత ఇతి॥ త్వయా యశోదాయా గర్భం ప్రతి గంతవ్యం॥ ౭౭॥ ప్రావృట్కాల ఇతి॥ నభసి శ్రావణే మాసి - నిశ్యర్ధరాత్రే - అష్టమ్యామహముత్పత్స్యామి - అర్ధరాత్రానంతరం నవమ్యాం ప్రవిష్టాయాం త్వం॥ ౭౮॥ యశోదాశయన ఇతి॥ యశోదాశయనే మాం నేష్యతి - త్వాం దేవక్యాశ్శయనే॥ ౭౯॥ తథాపి త్వయా న భేత్తవ్యమిత్యాహ॥ కంసశ్చేతి॥ ౮౦॥ తాం ప్రోత్సాహయతి - తతస్త్వామిత్యాదిస ప్తభిః॥ తతస్త్వామితి॥ శతశో ధ్రోపరిమితవచనః - సహస్రదృగిత్యర్థః॥ ౮౧ ॥ త్వం చేతి॥ స్థానైర్యోగపీఠాద్యాయతనైర్విన్ధ్యజాలంధరాద్యైః॥ ౮౨॥ తస్యా విభూతిమాహ॥ త్వం భూతిరితి॥ కాచిదన్యా స్త్రీజాతియా సాపి త్వమేవ॥౮౩॥౮౪॥౮౫॥ సురేతి॥ సురాద్య

శేషోద్ధారార్థం‖ ౧౪‖ ప్రాతరితి ‖ మత్ప్రసాదాదితి ‖ నహిశక్తైః శక్తిమంతమంతరేణ సామర్థ్యమితిభావః ‖ ౧౫‖ సురేతి ‖ సురాణాంసామ్యపహారస్తస్య తదధికారవిశేషభ్రాదేః - సర్వేషాం‖ ౧౬‖ తేనసర్వఇతి ‖ తేన సర్వేకామాః అసందిగ్ధా అవ్యభిచరితా వాప్తయస్స్యుః - అత్రసంశయోనాస్తి‖ ౧౭ ‖ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿

యథోక్తమితి ‖ షడ్గర్భాఖ్యానాం గర్భే దేవక్యా ఉదరే నిక్షేపం అన్యస్య శేషాఖ్యస్య సప్తమగర్భస్య తజ్జఠరాత్కర్షణం‖ ౧‖ సప్తమ ఇతి ‖ గర్భ ఇతో రోహిణీం ప్రాప్తే దేవక్యా గర్భం హరిః ప్రవివేశ‖ ౨‖ ౩‖ ౪‖ ౫‖ ౬‖ ప్రకృతిరితి ‖ బ్రహ్మగర్భా అస్మద్గర్భా - యద్వా - బ్రహ్మశబ్దో మహద్వాచీ - యా పురాభవత్ సా త్వమిత్యన్వయః - జగద్ధాతుః సంబంధినీ వేదగర్భా వాణీ ప్రణవః‖ ౭‖ ౮‖ ౯‖ జ్యోత్స్నేతి ‖ జ్యోత్స్నా ప్రాక్సంధ్యా - సత్సన్నతిస్సన్నతిః శుశ్రూషా - నీతిః నీతిశాస్త్రం - తత్సాధ్యో న్యాయో నయః‖ ౧౦‖ కామగర్భేతి‖ కామః కామ్యోర్థః - తుష్టి

ప్రాణశ్చైవాపరాహ్ణేన స్తోష్యంత్యానమ్రమూర్తయః । తేషాం హి ప్రార్థితం సర్వం మత్ప్రసాదాద్భవిష్యతి‖ ౧౫ ‖ సురాసురాణాం సోపహారైశ్చ భక్త్యా భోజ్యైశ్చ పూజితా । నృణామశేషకామాంస్త్వం ప్రసన్నా సంప్రదాస్యసి‖ ౧౬‖ తే సర్వే సర్వదా భద్రే మత్ప్రసాదాదసంశయమ్ । అసందిగ్ధా భవిష్యంతి గచ్ఛ దేవి యథోదితమ్‖ ౧౭ ‖ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ✿

శ్రీపరాశరః ‖ యథోక్తం సా జగద్ధాత్రీ దేవదేవేన వై తథా । షడ్గర్భగర్భవిన్యాసం చక్రే చాన్యస్య కర్షణమ్‖ ౧ ‖ సప్తమే రోహిణీం గర్భే ప్రాప్తే గర్భం తతో హరిః । లోకత్రయోపకారాయ దేవక్యాః ప్రవివేశ హ‖ ౨‖ యోగనిద్రా యశోదాయాస్తస్మిన్నేవ తథా దినే । సంభూతా జఠరే తద్వద్యథోక్తం పరమేష్ఠినా‖ ౩‖ తతో గ్రహగణస్సమ్యక్ప్రచచార దివి ద్విజ । విష్ణోరంశే భువం యాతే ఋతవశ్చాబభుశ్శుభాః‖ ౪‖ న సేహే దేవకీం ద్రష్టుం కశ్చిదప్యతితేజసా । జాజ్వల్యమానాం తాం దృష్ట్వా మనాంసి క్షోభమాయయుః‖ ౫ ‖ అదృష్టాః పురుషైః స్త్రీభిర్దేవకీం దేవతాగణాః । బిభ్రాణాం వపుషా విష్ణుం తుష్టువుస్తామహర్నిశమ్‖ ౬‖ దేవతాః ‖ ప్రకృతిస్త్వం పరా సూక్ష్మా బ్రహ్మగర్భాభవత్పురా । తతో వాణీ జగద్ధాతుర్వేదగర్భాసి శోభనే‖ ౭ ‖ సృజ్యస్వరూపగర్భాసి సృష్టిభూతా సనాతనే । బీజభూతా తు సర్వస్య యజ్ఞగర్భా భవస్త్రయీ‖ ౮‖ ఫలగర్భా త్వమేవేజ్యా వహ్నిగర్భా తథారణిః । అదితిర్దేవగర్భా త్వం దైత్యగర్భా తథా దితిః‖ ౯‖ జ్యోత్స్నా వాసరగర్భా త్వం జ్ఞానగర్భాసి సన్నతిః । నయగర్భా పరా నీతిర్లజ్జా త్వం ... యోద్వహా‖ ౧౦ ‖ కామగర్భా తథేచ్ఛా త్వం తుష్టిస్సంతోషగర్భిణీ ।

ప్రహోరైర్యథాధికారం ... పూజితా పరిపత్తిర్తైస్సర్వైః‖ ౧౬‖ త ఇతి ‖ తే సర్వే త్వయా ప్రసన్నయా నస్తాః కామాః ... అవ్యభిచరితా భవిష్యంతి - అతో నసంశయం గచ్ఛేః‖ ౧౭‖ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ✿✿✿

యథోక్తమితి ‖ షడ్గర్భాఖ్యానాం ... గర్భే విన్యాసం క్రమేణ నిక్షేపం - అన్యస్య సప్తమగర్భస్య దేవక్యా ఉదరాద్రోహిణ్యా జఠరం ప్రతి కర్షణం చక్రే‖ ౧‖ సప్తమ ఇతి ‖ దేవక్యా గర్భం హరిః ప్రవివేశేత్యన్వయః‖ ౨‖ యోగనిద్రేతి ‖ పరమేష్ఠినా పరమేశ్వరేణ‖ ౩‖ ౪‖ ౫‖ అదృష్టా ఇతి ‖ తత్రస్థైః పురుషైః స్త్రీభిశ్చ అదృష్టాస్సంతః తుష్టువుః‖ ౬‖ ప్రకృతిరితి ‖ యా పురా బ్రహ్మగర్భా బ్రహ్మప్రతిబింబధారిణీ ప్రకృతిరభవత్ - సా త్వమిత్యన్వయః- ఏవం సర్వత్ర‖ ౭‖ ౮‖ ౯‖ జ్యోత్స్నేతి ‖ జ్యోత్స్నా ప్రకాశః సన్నతిః · సతాం నతిః సుమనసత్తిరిత్యర్థః - నయో న్యాయస్సామాదిర్గర్భే యస్యాస్సా నీతిర్నీతిశాస్త్రం స్వం - లజ్జా అనౌద్ధత్యేన వృత్తిః‖ ౧౦ ‖ కామగర్భేతి ‖

స్తృప్తిః - తజ్జన్యోహర్షస్సంతోషః - మేధాధారణాశక్తిః - ధృతిర్ధీః ప్రతిష్ఠా - స్థైర్యమలౌల్యం॥ ౧౧॥ గ్రహర్క్షేతి॥ హేతురేవ హైతుకీ - ఏతా ఇతి - ఏతాః ప్రకృత్యాదయోవిభూతయః - అన్యాశ్చ॥ ౧౨॥ తథేతి॥ అసంఖ్యాజగద్ధాత్రీ చతవజఠరే - ఇదం ప్రకృత్యాదిభిః తత్త్వానామనాధికరణ్యనిబంధనం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ నామకర్మేతి॥ నామాదేః ప్రమాణానాంపరిచ్ఛేదాగోచరత్వమనవధిత్వం - ప్రమాణానీతిపాఠేయస్యవిభూత్యాదేః జ్ఞాపకానీత్యర్థః॥ ౧౯॥ త్వమితి॥ జ్యోతిరంబరఇతి - అత్రజ్యోతిశ్శబ్దేన॥ (శు)॥ అదితిర్ద్యౌరదితిరంతరిక్షమితిమంత్రోక్తాదితిరుచ్యతే - సురభ్యదితిశ్యాం ప్రలోభితః కాశ్యపోవరుణస్యగాంజహార - తతఃసుప్తేన బ్రహ్మణాగోపోభవేతిశప్తోసౌ వసుదేవత్వం గతోగవాధ్యక్షోభూత్ - అదితిర్దేవకీ - సురభిఃరోహిణీతిహి హరివంశకథా॥ ౨౦॥ ప్రసీదేతి॥ ప్రీత్యాధారయ - మాతుః ప్రీత్యాహిగర్భస్యగుణపోషః॥ ౨౧॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః

మేధాచబోధగర్భాసి స్థైర్యగర్భోద్వహాధృతిః॥ ౧౧॥ గ్రహర్క్షతారకాగర్భా ద్యౌరస్యఖిలహైతుకీ
ఏతావిభూతయోదేవితథాన్యాశ్చసహస్రశః॥ ౧౨॥ తథాసంఖ్యాజగద్ధాత్రీ సాంప్రతంజఠరేతవ। స
ముద్రాద్రినదీద్వీపవనపట్టణభూషణా। గ్రామఖర్వటఖేటాఢ్యాసమస్తాపృథివీశుభే॥ ౧౩॥ సమస్తవ
హ్నయోంభాంసిసకలాశ్చసమీరణాః। మహోరగాస్తథాయక్షా రాక్షసాః ప్రేతగుహ్యకాః॥ ౧౪॥
గ్రహర్క్షతారకాచిత్రవిమానశతసంకులమ్। అవకాశమశేషస్యయద్దదాతినభస్స్థలమ్॥ ౧౫॥ భూ
ర్లోకశ్చభువర్లోకస్స్వర్లోకోథమహర్జనః। తపశ్చబ్రహ్మలోకశ్చబ్రహ్మాండమఖిలంశుభే॥ ౧౬॥
తదంతరేస్థితాదేవా దైత్యగంధర్వచారణాః। మహోరగాస్తథాయక్షా రాక్షసాః ప్రేతగుహ్యకాః॥
౧౭॥ మనుష్యాఃపశవశ్చాన్యేయేచజీవాయశస్విని। తైరంతస్థైరనంతోసౌసర్వగస్సర్వభావనః॥ ౧౮॥

రూపకర్మస్వరూపాణినపరిచ్ఛేదగోచరే। యస్యాఖిలప్రమాణానిసవిష్ణుర్గర్భగస్తవ॥ ౧౯॥ త్వం
స్వాహాత్వంస్వధావిద్యాసుధాత్వంజ్యోతిరంబరే। త్వంసర్వలోకరక్షార్థమవతీర్ణామహీతలే॥ ౨౦॥
ప్రసీదదేవిసర్వస్యజగతశ్శంశుభేకురు। ప్రీత్యాతంధారయేశానంధృతంయేనాఖిలంజగత్॥ ౨౧॥ ఇతిశ్రీ
విష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ ఏవంసంస్తూయమానాసాదేవైర్దేవమధారయత్। గర్భేణపుండరీకాక్షంజగతస్త్రాణకా
రణమ్॥ ౧॥ తతోఖిలజగత్పద్మబోధాయాచ్యుతభానునా। దేవకీపూర్వసంధ్యాయామావిర్భూతంమ

కామఃకామితార్థోగర్భేయస్యాస్సా-ఫలావ్యభిచారిణీచ్ఛాచత్వమిత్యర్థః-తుష్టిఃఅలంబుద్ధిః- తోషస్తన్నిమిత్తఃసంతోషఃగర్భేస్థియస్యాస్సా - త్వం - స్థైర్యమలౌల్యం - ధృతిర్బుద్ధిస్థిరతా॥ ౧౧॥ గ్రహర్క్షేతి॥ అఖిలహైతుకీ - వృష్ట్యాదిద్వారాసర్వస్యహేతురేవహైతుకీ - ఏతాః ప్రకృతిస్త్వమిత్యాదినోక్తాః ప్రతినియతైకైకవస్తుగర్భాస్తవవిభూతయః॥ ౧౨॥ ఇదానీంతుపృథివ్యాదిసమస్తప్రపంచగర్భః శ్రీవిష్ణుస్తవగర్భేస్థితఃస్తువంతః ప్రాహుః - సాంప్రతమిత్యాదినాయావత్సమాప్తిః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ రూపేతి॥ రూపంతత్తత్ - కర్మవిలాసః స్వరూపంమూర్తిః - నామకర్మేతివాపాఠః॥ యస్యరూపాదీని అఖిలాని ప్రమాణాని బాలత్వమహత్త్వాది పరిమాణాని పరిచ్ఛేదస్యనిర్ధారణస్యగోచరేవిషయేనవర్తంతే - పాఠాంతరేయస్యనామాదీన్యఖిలానాం ప్రమాణానాంపరిచ్ఛేద్యానినభవంతి - సవిష్ణుస్తవగర్భగః గర్భం ప్రాప్తః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ప్రసీదేతి॥ ప్రీత్యాధారయ - నఖలుగర్భసామాన్యతోదృష్ట్వావిషాదంమాకురు॥ ౨౧॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం పంచమాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

౨॥ తతఇతి॥ అఖిలంజగదేవపద్మంతస్యబోధాయవికాసాయ- అచ్యుతరూపేణభానునా- దేవక్యేవపూర్వసంధ్యాత

౧॥ ౨॥ తజ్జన్మేతి॥ ఆహ్లాది ఆహ్లాదకం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ య ఇతి॥ అఖిలవిశ్వరూపః అఖిలజగద్రూపః - గర్భేపిగర్భస్థితోపి - మాయయా ఆశ్చర్యరూపయా శక్త్యా॥ ౧౨॥ ఉపసంహరేతి॥ దితిజన్మజః దితిజన్మా దైత్యః తస్మాజ్జాతః - ద్రుమిడాఖ్యేన దైత్యేనోగ్రసేనస్య వేషధరేణ తద్భార్యాయాం చార్యేణోత్పాదితః కంస ఇతి హరివంశోక్తేః॥ ౧౩॥ స్తుత ఇతి॥ పూర్వం స్వాయంభువే మన్వంతరే - యువయోః పృశ్నిసుతపస్త్వే పృశ్నిగర్భః - పశ్చాదదితికాశ్యపయోర్వామనః - దేవకీవసుదేవత్వే కృష్ణ ఇతి జాతోహం - ఇత్థం భాగవతోక్తం - కృష్ణస్య చతుర్భుజరూపోపసంహారోక్త్యా కంసవధాంతం ద్విభుజత్వోపలబ్ధిః - పరమార్థతస్తు చతుర్భుజత్వమేవ నరకశిశుపాల పౌండ్రకవధాదిషు ప్రసిద్ధేః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ వర్షతామితి॥ అత్యుల్బణమతిశబ్దం॥ ౧౭॥ యమునామితి॥ జానుమా

హాత్మనా॥ ౨॥ తజ్జన్మదినమత్యర్థమాహ్లాద్యమలదిఙ్ముఖమ్। బభూవ సర్వలోకస్య కౌముదీ శశినో యథా॥ ౩॥ సంతస్సంతోషమధికం ప్రశమం చండమారుతాః। ప్రసాదం నిమ్నగా యాతా జాయమానే జనార్దనే॥ ౪॥ సింధవో నిజశబ్దేన వాద్యం చక్రుర్మనోహరమ్। జగుర్గంధర్వపతయో ననృతుశ్చాప్సరోగణాః॥ ౫॥ ససృజుః పుష్పవర్షాణి దేవా భువ్యంతరిక్షగాః। జజ్వలుశ్చాగ్నయశ్శాంతా జాయమానే జనార్దనే॥ ౬॥ మందం జగర్జుర్జలదాః పుష్పవృష్టిముచో ద్విజ। అర్ధరాత్రేఖిలాధారే జాయమానే జనార్దనే॥ ౭॥ ఫుల్లేందీవరపత్రాభం చతుర్బాహుముదీక్ష్య తమ్। శ్రీవత్సవక్షసం జాతం తుష్టావానకదుందుభిః॥ ౮॥ అభిష్టూయ చ తం వాగ్భిః ప్రసన్నాభిర్మహామతిః। విజ్ఞాపయామాస తదా కంసాద్భీతో ద్విజోత్తమ॥ ౯॥ వసుదేవః॥ జాతోసి దేవదేవేశ శంఖచక్రగదాధరమ్। దివ్యరూపమిదం దేవ ప్రసాదేనోపసంహర॥ ౧౦॥ అద్యైవ దేవ కంసోయం కురుతే మమ ఘాతనమ్। అవతీర్ణ ఇతి జ్ఞాత్వా త్వమస్మిన్మమమందిరే॥ ౧౧॥ దేవకీ॥ యోనంతరూపోఖిలవిశ్వరూపో గర్భేపి లోకాన్వపుషా బిభర్తి। ప్రసీదతామేష స దేవదేవో యో మాయయావిష్కృతబాలరూపః॥ ౧౨॥ ఉపసంహర సర్వాత్మన్రూపమేతచ్చతుర్భుజమ్। జానాతు మావతారం తే కంసోయం దితిజన్మజః॥ ౧౩॥ శ్రీభగవాన్॥ స్తుతోహం యత్త్వయా పూర్వం పుత్రార్థిన్యా తదద్య తే। సఫలం దేవి సంజాతం జాతోహం యత్తవోదరాత్॥ ౧౪॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా భగవాంస్తూష్ణీం బభూవ మునిసత్తమ। వసుదేవోపి తం రాత్రావాదాయ ప్రయయౌ బహిః॥ ౧౫॥ మోహితాశ్చాభవంస్తత్ర రక్షిణో యోగనిద్రయా। మథురాద్వారపాలాశ్చ వ్రజత్యానకదుందుభౌ॥ ౧౬॥ వర్షతాం జలదానాం చ తోయమత్యుల్బణం నిశి। సంవృత్యానుయయౌ శేషః ఫణైరానకదుందుభిమ్॥ ౧౭॥ యమునాం చాతిగంభీరాం నానావర్తశతాకులామ్। వసుదేవో వహన్విష్ణుం జా

స్యామావిర్భూతం॥ ౨॥ తజ్జన్మేతి॥ ఆహ్లాది బభూవ - అమలాని దిశాం ముఖాని యస్మిన్ తత్ - కౌముదీ జ్యోత్స్నా. యజ్జన్మదినమితి చ పాఠః॥ ౩॥ ౪॥ సింధవ ఇతి॥ సింధవస్సముద్రాః నద్యోపి॥ ౫॥ ససృజురితి॥ శాంతాః సౌమ్యాః ప్రదక్షిణావర్తాః॥ ౬॥ మందమితి॥ జగర్జుః గర్జితం చక్రుః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ జాతోసీతి॥ తవ భయం నాస్త్యేవ - తథాపి మయి ప్రసాదేన హేతునా ఉపసంహర॥ ౧౦॥ అద్యైవేతి॥ కురుత ఇతి వర్తమాననిర్దేశో వర్తమానసామీప్య ఇతి - త్వాం చతుర్భుజేన రూపేణావతీర్ణం జ్ఞాత్వా॥ ౧౧॥ య ఇతి॥ అఖిలవిశ్వరూపః సకలజగద్రూపీ॥ ౧౨॥ ఉపసంహరేతి॥ దితిజన్మజ ఇతి - దితిజన్మా దైత్యః తస్మాజ్జాతః - ద్రుమిళాఖ్యేన దైత్యేనోగ్రసేనవేషధారిణా తద్భార్యాయాం కంస ఉత్పాదిత ఇతి హరివంశోక్తం జ్ఞేయం - దితిజాత్మజ ఇతి పాఠేప్యేవమేవ॥ ౧౩॥ స్తుత ఇతి॥ పూర్వం స్వాయంభువేంతరే॥ ౧౪॥ ఇత్యుక్త్వేతి॥ తూష్ణీం బభూవేతి ప్రాకృతబాలభావోస్త్వేవ - కంసవధపర్యంతం పిత్రోః ప్రార్థనయా చతుర్భుజోపసంహారః కృత ఇతి గమ్యతే॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ యమునాం చేతి॥ విష్ణుం వహన్నితి తద్వహనాదేవ జానుమాత్రజలాం కృత్వా యయావిత్యర్థః - అయమేవ చ హేతుః సర్వద్వారకవాటబంధవివృతావపి ద్రష్టవ్యః॥ శ్లో॥

త్ర వహామిత్యత్ర హేతుత్వం వహన్ విష్ణుమితి॥ ౧౮॥ కంసస్యేతి॥ నందాదీన్ దదర్శ - స్వయం తైరదృష్టః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ప్రజహాసేతి॥ యస్త్వాం వధిష్యతి స జాత ఇత్యన్వయః॥ ౨౭॥ సర్వస్వభూత ఇతి॥ పురా కాలనేమిత్వే॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

కంస ఇతి॥ తతోద్విగ్నేత్యార్షః సంధిః॥ ౧॥ హే ప్రలంబేతి॥ హే ప్రలంబేత్యాది యుష్మాభిరన్యైశ్చ శ్రూయతామిత్యన్వయః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ మద్రాష్ట్ర ఇతి॥ ఆపో ముక్తాః అముక్తా ఇతి చ్ఛేదః॥ ౭॥ కిముర్వ్యామితి॥ తే సర్వే సన్నతిమి

నుహూత్ర వహాంయయౌ॥ ౧౮॥ కంసస్య కరదానాయ తత్రైవాభ్యాగతాంస్తటే। నందాదీన్ గోపవృద్ధాంశ్చ యమునాయాం దదర్శ సః॥ ౧౯॥ తస్మిన్ కాలే యశోదాపి మోహితా యోగనిద్రయా। తామేవ కన్యాం మైత్రేయ ప్రసూతా మోహితే జనే॥ ౨౦॥ వసుదేవోఽపి విన్యస్య బాలమాదాయ దారికామ్। యశోదాశయనాత్తూర్ణమాజగామామితద్యుతిః॥ ౨౧॥ దదృశే చ ప్రబుద్ధా సా యశోదా జాతమాత్మజమ్। నీలోత్పలదళశ్యామం తతోఽత్యర్థం ముదం యయౌ॥ ౨౨॥ ఆదాయ వసుదేవోఽపి దారికాం నిజమందిరే। దేవకీశయనే న్యస్య యథాపూర్వమతిష్ఠత॥ ౨౩॥ తతో బాలధ్వనిం శ్రుత్వా రక్షిణః సహసోత్థితాః। కంసాయావేదయామాసుర్దేవకీప్రసవం ద్విజ॥ ౨౪॥ కంసస్తూర్ణముపేత్యైనాం తతో జగ్రాహ బాలికామ్। ముంచ ముంచేతి దేవక్యా సన్నకంఠ్యా నివారితః॥ ౨౫॥ చిక్షేప చ శిలాపృష్ఠే సా క్షిప్తా వియతి స్థితా। అవాప రూపం సుమహత్సాయుధాష్టమహాభుజమ్॥ ౨౬॥ ప్రజహాస తథైవోచ్చైః కంసం చ రుషితాబ్రవీత్। కిం మయా క్షిప్తయా కంస జాతో యస్త్వాం వధిష్యతి॥ ౨౭॥ సర్వస్వభూతో దేవానామాసీన్మృత్యుః పురా స తే। తదేతత్సంప్రధార్యాశు క్రియతాం హితమాత్మనః॥ ౨౮॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ దేవీ దివ్యస్రగ్గంధభూషణా। పశ్యతో భోజరాజస్య స్తుతా సిద్ధైర్విహాయసా॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే పంచమాంశే తృతీయోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ కంసస్తతోద్విగ్నమనాః ప్రాహ సర్వాన్ మహాసురాన్। ప్రలంబకేశిప్రముఖానాహూయాసురపుంగవాన్॥ ౧ ॥ కంసః॥ హే ప్రలంబ మహాబాహో కేశిన్ ధేనుక పూతనే। అరిష్టాద్యాస్తథైవాన్యైః శ్రూయతాం వచనం మమ॥ ౨ ॥ మాం హంతుమమరైర్యత్నః కృతః కిల దురాత్మభిః। మద్వీర్యతాపితాన్ వీరో న త్వేతాన్ గణయామ్యహం॥ ౩॥ కిమింద్రేణాల్పవీర్యేణ కిం హరేణైకచారిణా। హరిణా వాపి కిం సాధ్యం ఛిద్రేష్వసురఘాతినా॥ ౪ ॥ కిమాదిత్యైః కిం వసుభిరల్పవీర్యైః కిమగ్నిభిః। కిం వాన్యైరమరైః సర్వైర్మద్బాహుబలనిర్జితైః॥ ౫॥ కిం న దృష్టోఽమరపతిర్మయా సంయుగమేత్య సః। పృష్ఠేనైవ వహన్ బాణానపగచ్ఛన్న వక్షసా॥ ౬॥ మద్రాష్ట్రే వారితా వృష్టిర్యదా శక్రేణ కిం తదా। మద్బాణభిన్నైర్జలదైరాపో ముక్తా యథేప్సితాః॥ ౭ ॥ కిముర్వ్యామవనీపాలా మద్బాహుబలభీర

తాః కృష్ణవాహే వసుదేవ ఆగతే స్వయం వ్యశీర్యంత యథా తమో రవావితి శుకోక్తేః॥ ౧౮॥ కంసస్యేతి॥ అభిముఖమాగతాన్ నందాదీన్ తైరదృష్టస్సన్ దదర్శ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ వసుదేవ ఇతి॥ యశోదాశయనే బాలం విన్యస్య తత్కన్యామాదాయ ఆజగామ - అమితద్యుతిః మహాబుద్ధిః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ఆదాయేతి॥ యథాపూర్వం పాదయోః శృంఖలాం ప్రతిముచ్యాతిష్ఠత్॥ ౨౩॥ ౨౪॥ కంస ఇతి॥ సన్నకంఠ్యా గద్గదకంఠ్యా నివారితోఽపి తాం కన్యాం జగ్రాహ॥ ౨౫॥ చిక్షేపేతి॥ వియతి ఆకాశే స్థితా సుమహద్రూపం చాప॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సర్వస్వభూత ఇతి॥ పురా కాలనేమిజన్మని॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

కంస ఇతి॥ తతోద్విగ్నమనాః తతం వితతం ఉద్విగ్నం ఉద్వేగః వితతోద్వేగయుక్తచిత్త ఇత్యర్థః- తదేతి పాఠస్సుగమః॥ ౧॥ హే ప్రలంబేతి॥ యుష్మాభిరరిష్టాద్యైశ్చ మమ వచః శ్రూయతాం॥ ౨॥ మామితి॥ కిలేతి ప్రసిద్ధౌ॥ ౩॥ కిమింద్రేణేతి॥ ఏకచారిణా తాపసేన- ఛిద్రేష్వనవధానాదిసమయేషు॥ ౪॥ ౫॥ కిం న దృష్ట ఇతి॥ పృష్ఠేనైవ వహన్ పలాయమానః॥ ౬॥ మద్రాష్ట్ర ఇతి॥ కిమాపోఽముక్తా ఇతి చ్ఛేదః - నాపో ముక్తా ఇతి వా పాఠః॥ ౭॥ కిముర్వ్యామితి॥

స్యత్ర। ఆసన్నతిమితిపదచ్ఛేదః - నసర్వ ఇతి వా పాఠః - గురుం శ్వశురం ॥౮॥౯॥౧౦॥ తదితి ॥ యజ్వానః యజ్వానః దీర్ఘాభావ ఆర్షః - వధాన్నిరన్నా దేవానంక్ష్యంతీతి దేవాపకారః ॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥ తదలమితి ॥ తద్భావినః భవితవ్యతాదృశమరణాః ॥౧౬॥ ౧౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ దత్తోహీతి ॥ వార్షికః సాంవత్సరికః - నాత్ర స్థేయమిత్యాదినా మహోధనానాం దుష్టనృపసమీపస్థితిర్దోషాయ - తద్గన్తవ్యా మితి స్వసుతరక్షణాభిప్రాయోఽప్యుక్తిః సూచితా ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥

వః। నసర్వేసన్నం భయం రాజా జరాసంధస్య మే గురుమ్ ॥ ౮ ॥ అమరేషు మమావజ్ఞా జాయతే దైత్యపుంగవాః। హాస్యం మే జాయతే వీరాస్తేషు యత్నపరేష్వపి ॥ ౯ ॥ తథాపి ఖలు దుష్టానాం తేషామప్యధికం మయా। అపకారాయ దైత్యేంద్రా యతనీయం దురాత్మనామ్ ॥ ౧౦ ॥ తద్యే యశస్వినః కేచిత్పృథివ్యాం యే చ యజ్వనః। కార్యో దేవాపకారాయ తేషాం సర్వాత్మనా వధః ॥ ౧౧ ॥ ఉత్పన్నశ్చాపి మే మృత్యుర్భూతపూర్వస్స వై కిల। ఇత్యేతద్బాలికా ప్రాహ దేవకీగర్భసంభవా ॥ ౧౨ ॥ తస్మాద్బాలేషు చ పరో యత్నః కార్యో మహీతలే। యత్రోద్రిక్తం బలం బాలే స హంతవ్యః ప్రయత్నతః ॥ ౧౩ ॥ ఇత్యాజ్ఞాప్యాసురాన్కంసః ప్రవిశ్యాత్మగృహం తతః। ముమోచ వసుదేవం చ దేవకీం చ నిరోధతః ॥ ౧౪ ॥ కంసః॥ యువయోర్ఘాతితా గర్భా వృథైవైతే మయాధునా। కోఽప్యన్య ఏవ నాశాయ మమ గర్భస్సముద్యతః ॥ ౧౫ ॥ తదలం పరితాపేన నూనం తద్భావినో హి తే। అర్భకా యువయోర్దోషాచ్చాయుషో యద్వియోజితాః ॥ ౧౬ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాశ్వాస్య విముక్త్వా చ కంసస్తౌ పరిశంకితః। అంతర్గృహం ద్విజశ్రేష్ఠ ప్రవివేశ తతః స్వకమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ విముక్తో వసుదేవోఽపి నందస్య శకటం గతః। ప్రహృష్టం దృష్టవాన్నందం పుత్రో జాతో మమేతి వై ॥ ౧ ॥ కంసేన బాలఘాతాయ॥ వసుదేవోఽపి తం ప్రాహ దిష్ట్యా దిష్ట్యేతి సాదరమ్। వార్ధకేఽపి సముత్పన్నస్తనయోఽయం తవాధునా ॥ ౨ ॥ దత్తో హి వార్షికస్సర్వో భవద్భిర్నృపతేః కరః। యదర్థమాగతాస్తస్మాన్నాత్ర స్థేయం మహాధనైః ॥ ౩ ॥ యదర్థమాగతాః కార్యం తన్నిష్పన్నం కిమాస్యతే। భవద్భిర్గమ్యతాం నంద తచ్ఛీఘ్రం నిజగోకులమ్ ॥ ౪ ॥ మమాపి బాలకస్తత్ర రోహిణీప్రభవో హి యః। స రక్షణీయో భవతా యథాయం తనయో నిజః ॥ ౫ ॥ ఇత్యుక్తాః ప్రయయుర్గోపా నందగోపపురోగమాః। శకటారోపితైర్భాండైః కరం దత్త్వా మహాబలాః ॥ ౬ ॥ వసతాం గోకులే తేషాం పూతనా బాలఘాతినీ। సుప్తం కృష్ణముపాదాయ రాత్రౌ తస్మై స్తనం దదౌ ॥ ౭ ॥ యస్మై యస్మై స్తనం రాత్రౌ పూతనా సంప్రయచ్ఛతి। తస్య తస్య క్షణేనాంగం బాలకస్యోపహన్యతే ॥ ౮ ॥ కృష్ణస్తు తత్స్తనం గాఢం కరాభ్యామతిపీడితమ్। గృహీ

గురుం శ్వశురం జరాసంధమ్మ్రుతే కిం సర్వే సన్నతిం నయామి తాః - తే సర్వే సన్నతిమితి పాఠే ఆసన్నతిమితిచ్ఛేదః ॥౮॥౯॥౧౦ తదితి ॥ యశస్వినో దాననిష్ఠాః - దేవాపకారాయేతి తేషాం వధే హవిర్దాతౄణామభావాత్ దేవానాం వృత్తినాశాత్ అపకారస్స్యాత్ ॥ శ్రు ॥ తస్మాదితః ప్రదానం దేవా ఉపజీవంతీతి శ్రుతేః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తదితి ॥ తత్పూర్వోక్తమరణం భావి యేషాం తే తద్భావినః॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

విముక్త ఇతి ॥ కంసేన బాలఘాతాయ సర్వే దైత్యాః ప్రహితా ఇతి జానన్ వసుదేవోఽపి నందాదీన్ గోకులరక్షార్థం ప్రస్థాపయితుం నందస్య శకటం శకటావమోచనస్థానం గతః ॥ ౧॥ ౨ ॥ కృతకార్యైరర్థనిష్ఠైర్దుష్టరాజసన్నిధౌ న స్థేయమిత్యుపదిశన్నాహ ॥ దత్తోహీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౩॥ యదర్థమితి ॥ కిమాస్యతే కిమత్ర స్థీయతే॥ ౪ ॥ మమేతి ॥ రోహిణ్యాం ప్రభవో యస్యసః - నిజ ఇతి స్వీయత్వేనాభిమత ఇతి గూఢాభిప్రాయః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ కృష్ణస్త్వి

౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ వామనఇతి॥ త్రిభిర్విక్రమైః పదన్యాసైః క్రమేణాక్రాంత త్రైలోక్యః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ముఖమితి॥ ప్రబాహూకూర్పరాదధోభాగౌ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఏవమితి॥ స్వస్త్యయనం క్షేమప్రాపణంకర్మ బాలపర్యంకికా బాలాధోఽల్పపర్యంకః - తలముపరిభాగః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - పంచమోధ్యాయః.

౧॥ తస్యేతి॥ విధ్వస్తకుంభభాండం - కుంభాఃఘటాః - భాండానిగర్గర్యాద్యుపకరణాని - కుప్యభాండమితి పాఠే స్వర్ణరజతేతరద్రవ్యమయభాండమిత్యర్థః - శకటంమురావిష్టం॥ శ్లో॥ తదాశకటరూపేణదైత్యస్తామాశ్రిత్యాప్రాణసహితంపపాక్రోధసమన్వితః॥ ౯॥ సాతిముక్తమహారావావిచ్ఛిన్నస్నాయుబంధనా। పపాతపూతనాభూమౌ మ్రియమాణాతిభీషణా॥ ౧౦॥ తన్నాదశ్రుతిసంత్రస్తాః ప్రబుద్ధాస్తే వ్రజౌకసః। దదృశుఃపూతనోత్సంగేకృష్ణం తాంచనిపాతితామ్॥ ౧౧॥ ఆదాయకృష్ణంసంత్రస్తాయశోదాపి ద్విజోత్తమ। గోపుచ్ఛభ్రామణేనాథ బాలదోషమపాకరోత్॥ ౧౨॥ గోకరీషముపాదాయనందగోపోపిమస్తకే। కృష్ణస్యప్రదదౌరక్షాంకుర్వంశ్చైతదుదీరయన్॥ ౧౩॥ నందగోపః॥ రక్షతుత్వామశేషాణాంభూతానాం ప్రభవోహరిః। యస్యనాభిసముద్భూతపంకజాతభవంజగత్॥ ౧౪॥ యేనదంష్ట్రాగ్రవిధృతాధారయత్యవనిర్జగత్। వరాహరూపధృగ్దేవస్సత్వాంరక్షతుకేశవః॥ ౧౫॥ నఖాంకురవినిర్భిన్నవైరివక్షస్థలోవిభుః। నృసింహరూపీసర్వత్ర రక్షతుత్వాంజనార్దనః॥ ౧౬॥ వామనోరక్షతుసదాభవంతంయఃక్షణాదభూత్। త్రివిక్రమఃక్రమాక్రాంతత్రైలోక్యఃస్ఫురదాయుధః॥ ౧౭॥ శిరస్తేపాతుగోవిందఃకంఠంరక్షతుకేశవః। గుహ్యంసజఠరంవిష్ణుర్జంఘేపాదౌజనార్దనః॥ ౧౮॥ ముఖంబాహూప్రబాహూచమనస్సర్వేంద్రియాణిచ। రక్షత్వవ్యాహతైశ్వర్యస్తవనారాయణోవ్యయః॥ ౧౯॥ శార్ఙ్గచక్రగదాపాణేశ్శంఖనాదహతాఃక్షయమ్। గచ్ఛంతుప్రేతకూశ్మాండరాక్షసాయేతవాహితాః॥ ౨౦॥ త్వాంపాతుదిక్షువైకుంఠోవిదిక్షుమధుసూదనః। హృషీకేశోంబరేభూమౌరక్షతుత్వాంమహీధరః॥ ౨౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవంకృతస్వస్త్యయనోనందగోపేనబాలకః। శాయితశ్శకటస్యాధోబాలపర్యంకికాతలే॥ ౨౨॥ తేచగోపామహద్దృష్ట్వాపూతనాయాఃకళేబరమ్। మృతాయాఃపరమంత్రాసంవిస్మయంచతదాయయుః॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - పంచమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ కదాచిచ్ఛకటస్యాధశ్శయానోమధుసూదనః। చిక్షేపచరణావూర్ధ్వంస్తన్యార్థీప్రరురోదహ॥ ౧॥ తస్యపాదప్రహారేణశకటంపరివర్తితమ్। విధ్వస్తకుంభభాండంతద్విపరీతంపపాత

తి॥ కేవలంతస్యాస్తన్యమపత్యమివప్రాణసహితంపపౌ॥ ౯॥ సేతి॥ విచ్ఛిన్నంస్నాయులక్షణం అస్థిబంధనం యస్యాస్సా - ప్రథమంమాయాస్వరూపేణ సౌమ్యరూపేణప్రవిష్టా - ఇదానీంమ్రియమాణాసా అతిభీషణాసతీపపాతేత్యర్థః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ గోకరీషమితి॥ గోకరీషం గోమయచూర్ణం॥ ౧౩॥ రక్షత్వితి॥ ప్రకర్షేణభవంత్యస్మాదితి ప్రభవః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ వామనఇతి॥ క్రమాఃపాదవిన్యాసాః తైరాక్రాంతం త్రైలోక్యంయేనసః - స్ఫురంత్యాయుధానియస్యసః - త్రివిక్రమక్రమైత్రైకపద్యపాఠేతుత్రిభిర్విక్రమైః క్రమేణాక్రాంతం త్రైలోక్యంయేనతథాభూతోయః క్షణాదభూదిత్యర్థః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ముఖమితి॥ ప్రబాహూకూర్పరస్యాధోభాగౌ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఏవమితి॥ కృతంస్వస్త్యయనం శాంతికరంకర్మయస్యసః - బాలపర్యంకికా బాలోచితస్వల్పశయ్యాతస్యాస్తలేతదుపరి - శాయితశ్శకటస్యాధఇతి శకటోచ్చాటనప్రస్తావః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - పంచమోధ్యాయః.

౧॥ తస్యేతి॥ విధ్వస్తకుంభభాండం విశీర్ణకుంభాద్యుపకరణం - కుప్యభాండమితి పాఠే కుప్యం స్వర్ణరజత

తోమురజతి హరివంశే॥ ౨॥ ౩॥ గోపా ఇతి॥ కేన కేనేత్యత్రాపి ప్రోచురిత్యన్వయః - విస్మయావిష్టాః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ యశోదేత్యాది॥ అర్చనార్థం శకటే ఆరోపితాః భగ్నభాండకపాలికా యయా సా॥ ౭॥ గర్గశ్చేతి॥ గర్గః యదుపురోధాః - గోపానాం సంఛన్నః తైరజ్ఞాతః॥ ౮॥ జ్యేష్ఠమితి॥ మతిమతాం మునీనాం॥ ౯॥ స్వల్పేనేతి॥ రంగిణౌ సంచారిణౌ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ గోవాటమధ్య ఇతి॥ గోవాటం గోష్ఠం॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥

వై॥ ౨॥ తతో హాహాకృతస్సర్వో గోపగోపీజనో ద్విజ। ఆజగామాథ దదృశే బాలముత్తానశాయినమ్॥ ౩॥ గోపాః కేనేతి కేనేదం శకటం పరివర్తితమ్। తత్రైవ బాలకాః ప్రోచుర్బాలేనానేన పాతితమ్॥ ౪॥ రుదతా దృష్టమస్మాభిః పాదవిక్షేపపాతితమ్। శకటం పరివృత్తం వై నైతదన్యస్య చేష్టితమ్॥ ౫॥ తతః పునరతీవాసన్ గోపా విస్మయచేతసః। నందగోపోఽపి జగ్రాహ బాలమత్యంతవిస్మితః॥ ౬॥ యశోదా శకటారూఢభగ్నభాండకపాలికాః। శకటం చార్చయామాస దధిపుష్పఫలాక్షతైః॥ ౭॥ గర్గశ్చ గోకులే తత్ర వసుదేవప్రచోదితః। ప్రచ్ఛన్న ఏవ గోపానాం సంస్కారానకరోత్తయోః॥ ౮॥ జ్యేష్ఠం చ రామమిత్యాహ కృష్ణం చైవ తథాపరమ్। గర్గో మతిమతాం శ్రేష్ఠో నామ కుర్వన్ మహామతిః॥ ౯॥ స్వల్పేనైవ తు కాలేన రంగిణౌ తౌ తదా వ్రజే। ఘృష్టజానుకరౌ విప్ర బభూవతురుభావపి॥ ౧౦॥ కరీషభస్మదిగ్ధాంగౌ భ్రమమాణావితస్తతః। న నివారయితుం సేహే యశోదా తౌ న రోహిణీ॥ ౧౧॥ గోవాటమధ్యే క్రీడంతౌ వత్సవాటం గతౌ పునః। తదహర్జాతగోవత్సపుచ్ఛాకర్షణతత్పరౌ॥ ౧౨॥ యదా యశోదా తౌ బాలావేకస్థానచరావుభౌ। శశాక నో వారయితుం క్రీడంతావతిచంచలౌ॥ ౧౩॥ దామ్నా మధ్యే తతో బద్ధ్వా బబంధ తముదూఖలే। కృష్ణమక్లిష్టకర్మాణమాహ చేదమమర్షితా॥ ౧౪॥ యది శక్నోషి గచ్ఛ త్వమతిచంచలచేష్టిత। ఇత్యుక్త్వాథ నిజం కర్మ సా చకార కుటుంబినీ॥ ౧౫॥ వ్యగ్రాయామథ తస్యాం స కర్షమాణ ఉలూఖలమ్। యమళార్జునమధ్యేన జగామ కమలేక్షణః॥ ౧౬॥ కర్షతా వృక్షయోర్మధ్యే తిర్యగ్గతముదూఖలమ్। భగ్నావుత్తుంగశాఖాగ్రౌ తేన తౌ యమళార్జునౌ॥ ౧౭॥ తతః కటకటాశబ్దసమాకర్ణనతత్పరః। ఆజగామ వ్రజజనో దదర్శ చ మహాద్రుమౌ॥ ౧౮॥ నవోద్గతాల్పదంతాంశుసితహాసం చ బాలకమ్। తయోర్మధ్యగతం దామ్నా బద్ధం గాఢం తథోదరే॥ ౧౯॥ తతశ్చ దామోదరతాం స యయౌ దామబంధనాత్॥ ౨౦॥ గోపవృద్ధాస్తతస్సర్వే నందగోపపురోగమాః। మం

వ్యతిరిక్తం ద్రవ్యం॥ ౨॥ ౩॥ గోపా ఇతి॥ కేన కేనేతి సంభ్రమార్థే ద్విరుక్తిః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ యశోదేతి॥ శకటారూఢాః శకటే స్థాపితాః భగ్నానాం భాండానాం కపాలికాః॥ ౭॥ గర్గశ్చేతి॥ గోపానాం ప్రచ్ఛన్న ఇత్యత్ర శుకోక్తిరనుసంధేయా - గర్గో హి గోకులమాగతో నందేన బాలయోర్నామకరణార్థం యదా ప్రార్థితస్తదా తేనోక్తం - అహం తావద్యదుకులాచార్యః ప్రఖ్యాతః - త్వం చ వసుదేవస్య ప్రేష్ఠస్సఖా - అశరీరవాగికావాక్యాభ్యాం చ దేవక్యాః పుత్రః స్వస్య శత్రుః క్వచిజ్జాత ఇతి కంసోఽమన్యత - కించ - స తు మమ యాదవపురోధసా నామకర్మాదికృతం జ్ఞాత్వా దేవకీపుత్ర ఏవ కథంచిద్గోకులం ప్రాప్తో నందస్య పుత్రతయాభిమత ఇతి జాతశంకః కంసో యది హన్యాత్తర్హి మహానర్థస్స్యాదితి - తదా నందేనోక్తం - మదీయే గోష్ఠే పైరవిజ్ఞాతస్సన్ రహసి ద్విజోచితం సంస్కారమాత్రం కుర్వితి - తదేతదుక్తం॥ శ్లో॥ ప్రచ్ఛన్న ఏవ గోపానాం సంస్కారానకరోత్తయోరితి॥ ఉత్తరత్ర మహామతిరితి చ॥ ౮॥ ౯॥ స్వల్పేనైవేతి॥ చత్వరరంగిణౌ ... ఘృష్టజానుకరావితి - జానుభ్యాం కరాభ్యాం భువం సంఘృష్య సంచరంతావిత్యర్థః॥ ౧౦॥ కరీషభస్మేతి॥ కరీషభస్మభ్యాం దిగ్ధాంగౌ లిప్తగాత్రౌ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ వ్యగ్రాయామితి॥ యమళయోః యుగ్మభూతయోరర్జునవృక్షయోర్మధ్యేన॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తత ఇతి॥ కటకటేతి శబ్దానుకృతిః॥ ౧౮॥ నవోద్గతేతి॥ నవోద్గతానామల్పానాం దంతానామంశుభిః సితస్మితః హాసో యస్య తం బాలకం దదర్శేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౯॥ ౨౦॥

౨౧॥ స్థానేనేతి ॥ స్థానేన స్థిత్యా ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ బృందావనమితి ॥ ఇతః బృహద్వనాఖ్యాత్ - భౌమమహోత్పాతః చరస్థిరేషు వికృతిః - సప్తరాత్ర పాకః- తత్పాకకాలాత్ ప్రాక్ తద్భూమిత్యాగినాం న దోష ఇతి శ్రూయతే ॥ ౨౪॥ ఇతీతి ॥ కులం కుటుంబం ॥ ౨౫॥ తత ఇతి ॥ కాలయంతః చారయంతః గోధనమితి శేషః ॥ ౨౬ ॥ ద్రవ్యావయవేతి ॥ ద్రవ్యావయవనిర్ధూతం వ్రీహ్యన్నదధ్యాది ద్రవ్యావయవా నిర్ధూతా ఆకీర్ణా యత్ర - క్రోధికరణ చేతి సూత్రం ॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥ ౨౯॥ స ఇతి ॥ శకటీవాటః అల్పశకటీ శ్రేణీ ప్రాంతే యస్య సః - వ్రతతివాచీ వా వాటశబ్దః - చంద్రార్ధాకారత్వం యమునానురోధాత్ శకటీవాటపర్యంత ఇతి చ పాఠః ॥ ౩౦॥ వత్సపాలావితి ॥ ఏకస్థానస్థితౌ లీలాస్థానస్థితౌ ॥ ౩౧॥ బర్హీతి ॥ ఆపీడః శేఖరః - గోపవేణుకృతాతోద్యపత్రవాద్యకృతస్వనౌ - గోపోచిత వేణుభిరేవ రచిత మురజాదికృత్యౌ పణవమయవాద్యైః కృతస్వనౌ చ ॥ ౩౨॥ కాకపక్షధరావితి ॥ కాకపక్షశ్శిఖా - పావకీ శాఖి విశాఖాఖ్యౌ స్కందాంశౌ ॥

త్రయామాసురుద్విగ్నా మహోత్పాతాతిభీరవః ॥ ౨౧॥ స్థానేనేహ న నః కార్యం వ్రజామోన్యన్మహావనమ్ । ఉత్పాతా బహవో హ్యత్ర దృశ్యంతే నాశహేతవః ॥ ౨౨ ॥ పూతనాయా వినాశశ్చ శకటస్య విపర్యయః । వినా వాతాదిదోషేణ ద్రుమయోః పతనం తథా ॥ ౨౩ ॥ బృందావనమితః స్థానాత్తస్మాద్గచ్ఛామ మా చిరమ్ । యావద్భౌమమహోత్పాతదోషో నాభిభవేద్వ్రజమ్ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి కృత్వా మతిం సర్వే గమనే తే వ్రజౌకసః । ఊచుస్స్వం స్వం కులం శీఘ్రం గమ్యతాం మా విలంబథ ॥ ౨౫ ॥ తతః క్షణేన ప్రయయుశ్శకటైర్గోధనైస్తథా । యూథశో వత్సపాలాశ్చ కాలయంతో వ్రజౌకసః ॥ ౨౬ ॥ ద్రవ్యావయవనిర్ధూతం క్షణమాత్రేణ తత్తదా । కాకభాససమాకీర్ణం వ్రజస్థానమభూద్ద్విజ ॥ ౨౭ ॥ బృందావనం భగవతా కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా । శుభేన మనసా ధ్యాతం గవాం వృద్ధిమభీప్సతా ॥ ౨౮ ॥ తతస్తత్రాతిరూక్షేపి ఘర్మకాలే ద్విజోత్తమ । ప్రావృట్కాల ఇవోద్భూతం నవశష్పం సమంతతః ॥ ౨౯ ॥ స సమావాసితస్సర్వో వ్రజో బృందావనే తతః । శకటీవాటపర్యంతశ్చంద్రార్ధాకారసంస్థితిః ॥ ౩౦ ॥ వత్సపాలౌ చ సంవృత్తౌ రామదామోదరౌ తతః । ఏకస్థానస్థితౌ గోష్ఠే చేరతుర్బాలలీలయా ॥ ౩౧ ॥ బర్హిపత్రకృతాపీడౌ వన్యపుష్పావతంసకౌ । గోపవేణుకృతాతోద్యపత్రవాద్యకృతస్వనౌ ॥ ౩౨ ॥ కాకపక్షధరౌ బాలౌ కుమారావివ పావకీ । హసంతౌ చ రమంతౌ చ చేరతుస్స్మ మహావనమ్ ॥ ౩౩ ॥ క్వచిద్వహంతావన్యోన్యం క్రీడమానౌ తథాపరైః । గోపపుత్రైస్సమం వత్సాంశ్చారయంతౌ విచేరతుః ॥ ౩౪ ॥ కాలేన గచ్ఛతా తౌ తు సప్తవర్షౌ మహావ్రజే । సర్వస్య జగతః పాలౌ వత్సపాలౌ బభూవతుః ॥ ౩౫ ॥ ప్రావృ

౨౧॥ స్థానేనేతి ॥ ఇహ బృహద్వనే స్థానేన వాసేన ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ బృందావనమితి ॥ భౌమః భూమివిశేషవాసనిమిత్తః మహోత్పాతరూపో దోషః ॥ ౨౪॥ ఇతీతి ॥ కులం కుటుంబాది ॥ ౨౫॥ తత ఇతి ॥ కాలయంతశ్చాలయంతః ॥ ౨౬॥ ద్రవ్యావయవేతి ॥ ద్రవ్యాణాం దధ్యాదీనాం అన్నాదీనాం చావయవైశ్శేషైర్నిర్ధూతం నిరూపితం - కాకాదిభిశ్చ సమాకీర్ణమభూత్ ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ తత ఇతి ॥ నవముద్భూతం శష్పం బాలతృణం ఉద్భూతం ॥ ౨౯॥ స ఇతి ॥ శకటీవాటః అల్పశకటవృత్తిః పర్యంతో యస్య సః - చంద్రార్ధాకారా సంస్థితిస్సన్నివేశో యస్య సః ॥ ౩౦॥ వత్సపాలావితి ॥ ఏకస్మిన్నేవ క్రీడాస్థానే స్థితౌ ॥ ౩౧॥ బర్హిపత్రేతి ॥ బర్హిపత్రకృతాపీడౌ మయూరపింఛకృతశేఖరౌ - వన్యపుష్పావతంసకౌ వన్యపుష్పమయకర్ణాభరణౌ - గోపోచితవేణుభిరేవ కృతాతోద్యౌ సంపాదితమృదంగాదివాద్యకృత్యౌ చ తౌ పత్రమయైర్వాద్యైః - కృతస్వనౌ కృతవిచిత్రనానాధ్వనీ ॥ ౩౨॥ కాకపక్షేతి ॥ కాకపక్షధరౌ శిఖాధరౌ - పావకీ స్కందస్యాంశౌ విశాఖావివ ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ కాలేనేతి ॥ ఏవం తౌ వత్సపాలౌ సంతౌ - కాలేన గచ్ఛతా సప్తవర్షౌ గోపాలనేన మర్థే బభూవతురిత్యర్థః ॥ ౩౫॥ ప్రావృట్కాలీనాం గోపాలక్రీడాం వర్ణయిష్యన్ ప్రావృషం వర్ణయతి - ప్రా

౩౩‖ ౩౪‖ ౩౫‖ ౩౬‖ ప్రరూఢేతి‖ శక్రగోపః అరుణః కీటవిశేషః - మారకతీ మరకతమయీ‖ ౩౭‖ ఊహురితి‖ ఊ
హుః జగ్ముః - వహతిరత్ర ప్రాపణే‖ ౩౮‖ నేతి‖ సద్వాదివాదః వైదికవాదః - మూర్ఖాః వేదబాహ్యకుదృష్టయః‖ ౩౯
నిర్గుణేనేతి‖ అవివేకనృపతిపరిగ్రహే నిర్గుణేన పురుషేణేవ‖ ౪౦‖ మేఘపృష్ఠ ఇతి‖ దుర్వృత్తే అపకారిణి - కులీన
స్య అభిజాతస్య వృత్తచేష్టా సచ్చరితముపకారాదికం లబ్ధపరభాగం ఔజ్జ్వల్యం యాతి - యద్వా దుర్వృత్తే తలక్షణం దృష్ట్వా
సజ్జనచేష్టేవ‖ ౪౧‖ ౪౨‖ మార్గా ఇతి‖ అర్థాంతరం స్వావివక్షితాదన్యమర్థం‖ ౪౩‖ ఉన్మత్తేతి‖ సారంగశ్చాతకః
ఋశ్యో వా‖ ౪౪‖ క్వచిదితి‖ గేయతానరతౌ - తానో నామ గాయతోన్యస్యాన్యేన వేణ్వాదికృత్యశ్రుత్యాద్యనుగ్ర
హః‖ ౪౫‖ ౪౬‖ పర్ణశయ్యాస్వితి‖ నిద్రాంతరైషిణౌ నిద్రార్థినావ కాలార్థినౌ‖ ౪౭‖ గాయతామితి‖ కేకా
గతౌ తారధ్వన్యనుగతౌ - తదుక్తం‖ శ్లో‖ తారంతుపంచద్యాత్సువనతృతీయం శిరోగతం తచ్చ సదా ప్రయోజ్యం‖ మయూర
హంసాన్యభృతస్వరాణాం తుల్యేన నాదేన శిరస్స్థితేనేతి‖ ౪౮‖ ౪౯‖ వికాలే చేతి‖ వికాలే చ రాత్రావపి‖ ౫౦‖

ట్కాలస్తతోతీవ మేఘౌఘస్థగితాంబరః। బభూవ వారిధారాభిరైక్యం కుర్వన్దిశామివ‖ ౩౬‖ ప్రరూ
ఢనవశష్పాఢ్యా శక్రగోపాచితా మహీ। తథా మారకతీవాసీత్పద్మరాగవిభూషితా‖ ౩౭‖ ఊహురు
న్మార్గవాహీని నిమ్నగాంభాంసి సర్వతః। మనాంసి దుర్వినీతానాం ప్రాప్య లక్ష్మీం నవామివ‖ ౩౮‖ న రే
జేంతరితశ్చంద్రో నిర్మలో మలినైర్ఘనైః। సద్వాదివాదో మూర్ఖాణాం ప్రగల్భాభిరివోక్తిభిః‖ ౩౯‖
నిర్గుణేనాపి చాపేన శక్రస్య గగనే పదమ్। అవాప్యతావివేకస్య నృపస్యేవ పరిగ్రహే‖ ౪౦‖ మేఘపృ
ష్ఠే బలాకానాం రరాజ విమలా తతిః। దుర్వృత్తే వృత్తచేష్టేవ కులీనస్యాతిశోభనా‖ ౪౧‖ న బబంధాంబ
రే స్థైర్యం విద్యుదత్యంతచంచలా। మైత్రీవ ప్రవరే పుంసి దుర్జనేన ప్రయోజితా‖ ౪౨‖ మార్గా బ
భూవురస్పష్టాస్తృణశష్పచయావృతాః। అర్థాంతరమనుప్రాప్తాః ప్రజడానామివోక్తయః‖ ౪౩‖ ఉ
న్మత్తశిఖిసారంగే తస్మిన్కాలే మహావనే। కృష్ణరామౌ ముదా యుక్తౌ గోపాలైశ్చేరతుస్సహ‖ ౪౪‖ క్వచి
ద్గోభిస్సమం రమ్యం గేయతానరతావుభౌ। చేరతుః క్వచిదత్యర్థం శీతవృక్షతలాశ్రితౌ‖ ౪౫‖ క్వచిత్క
దంబస్రక్చిత్రౌ మయూరస్రగ్విరాజితౌ। విలిప్తౌ క్వచిదాసాతాం వివిధైర్గిరిధాతుభిః‖ ౪౬‖ పర్ణశ
య్యాసు సంసుప్తౌ క్వచిన్నిద్రాంతరైషిణౌ। క్వచిద్గర్జతి జీమూతే హాహాకారరవాకులౌ‖ ౪౭‖ గాయ
తామన్యగోపానాం ప్రశంసాపరమౌ క్వచిత్। మయూరకేకానుగతౌ గోపవేణుప్రవాదకౌ‖ ౪౮‖ ఇ
తి నానావిధైర్భావైరుత్తమప్రీతిసంయుతౌ। క్రీడంతౌ తౌ వనే తస్మిన్ చేరతుస్తుష్టమానసౌ‖ ౪౯‖ వి
కాలే చ సమం గోభిర్గోపబృందసమన్వితౌ। విహృత్యాథ యథాయోగం వ్రజమేత్య మహాబలౌ‖ ౫౦‖

వృడిత్యాద్యష్టభిః‖ ప్రావృట్కాల ఇతి‖ మేఘౌఘైః స్థగితం ఛాదితమంబరం యస్య సః‖ ౩౬‖ ప్రరూఢేతి‖ శక్రగో
పైః ఇంద్రగోపాఖ్యైః లోహితకీటైః ఆచితా వ్యాప్తా - మారకతీ గరుడనీలరత్నమయీవ పద్మరాగైః లోహితైః విభూ
షితా‖ ౩౭‖ ఊహురితి‖ ఊహుః అవహన్‖ ౩౮‖ ౩౯‖ ౪౦‖ మేఘపృష్ఠ ఇతి‖ మూర్ఖే కులీనస్య వృత్తచేష్టా నిష్క
పటా వృత్తిరివ‖ ౪౧‖ న బబంధేతి‖ అంబరే మహత్యపి - విద్యుత్ స్థైర్యం న బబంధ న చకార - ప్రయోజితా కృతా‖ ౪౨
మార్గా ఇతి‖ అస్పష్టాః సందిగ్ధాః - ప్రజడానాం మందానాం అన్యద్వివక్షతాం మన్యద్బ్రువతాముక్తయో యథా అ
ర్థాంతరం ప్రాప్తాః సంతః సందిగ్ధాః స్యుస్తద్వత్ యద్వా ప్రకృష్టానాం జడానాం బాలోన్మత్తపిశాచవదిత్యుక్తైః -
నిరంతరం నిశ్చలసమాధినా జడవద్వర్తమానానాం నిరతిశయబ్రహ్మానందసుఖితానాం యోగినాముక్తయ ఇవ - తేహి
వివక్షితమర్థమర్థాంతరాభిధానేన నిగూఢమివ వదంతీతి స్పష్టార్థః - ప్రగల్భానామితి పాఠే స్వేవమేవార్థః‖ ౪౩
తదుక్తప్రావృషమనుమన్య తత్కాలోచితాం క్రీడామాహ‖ ఉన్మత్తేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః‖ ఉన్మత్తేతి‖ ఉన్మత్తాశ్శి
ఖినో మయూరాస్సారంగాశ్చ భ్రమరా యస్మిన్- అస్య ప్రవేశభావాదితి శుకోక్తేః‖ ౪౪‖ ౪౫‖ ౪౬‖ ౪౭‖ ౪౮‖ ౪౯‖ ౫౦‖

౫౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁

ఏకదాత్వితి॥ వినారామం - సహితస్య నాగహ్రదప్రవేశం నానుమన్యేత॥ ౧॥ స ఇతి॥ ఫేనస్య శౌక్ల్యాద్ధసంతీమివేత్యుత్ప్రేక్షా- హసంతీమంగారశకటికామివేత్యుపమా వా- అత్ర జ్వాలావత్కల్లోలః భస్మవత్ఫేనః॥ ౨॥ తస్యాశ్చేతి॥ శ్రితం తప్తం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ అస్మిన్నితి॥ యో మయేత్యాది - మయా మద్విభూతిభూతేన తార్క్ష్యేణ త్యక్తః - నష్టః నదృష్టః - సోఽస్మిన్మత్స్యానుజిఘృక్షుసౌభరిశాపభీతతార్క్ష్యేణాప్రవేశే వసతి - అయమర్థో భాగవతే ద్రష్టవ్యః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ తదితి॥ కదంబోఽసావమృతమానయతా తార్క్ష్యేణాక్రాంతత్వాన్నదగ్ధ ఇతి పురాణాంతరసిద్ధం॥ ౧౦॥ ఇత్థమితి॥ పరితః క్రియత ఇతి పరికరో వస్త్రం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ నాగపత్న్యశ్చేతి॥ హారిహారేత్యా

గోపైస్సమానైస్సహితౌ క్రీడంతావమరావివ। ఏవం తావూషతుస్తత్ర రామకృష్ణౌ మహామతీ॥ ౫౧॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్రీపరాశరః॥ ఏకదా తు వినా రామం కృష్ణో బృందావనం యయౌ। విచచార వృతో గోపైర్వన్యపుష్పస్రగుజ్జ్వలః॥ ౧॥ స జగామాథ కాళిందీం లోలకల్లోలశాలినీమ్। తీరసంలగ్నఫేనౌఘైర్హసంతీమివ సర్వతః॥ ౨॥ తస్యాశ్చాతిమహాభీమం విషాగ్నిశ్రితవారిణమ్। హ్రదం కాళీయనాగస్య దదర్శాతివిభీషణమ్॥ ౩॥ విషాగ్నినా ప్రసరతా దగ్ధతీరమహీరుహమ్। వాతాహతాంబువిక్షేపస్పర్శదగ్ధవిహంగమమ్॥ ౪॥ తమతీవ మహారౌద్రం మృత్యువక్త్రమివాపరమ్। విలోక్య చింతయామాస భగవాన్మధుసూదనః॥ ౫॥ అస్మిన్వసతి దుష్టాత్మా కాళీయోఽసౌ విషాయుధః। యో మయా నిర్జితస్త్యక్త్వా దుష్టో గచ్ఛేత్పయోనిధిమ్॥ ౬॥ తేనేయం దూషితా సర్వా యమునా సాగరంగమా। న నరైర్గోధనైశ్చాపి తృషార్తైరుపభుజ్యతే॥ ౭॥ తదస్య నాగరాజస్య కర్తవ్యో నిగ్రహో మయా। నిస్త్రాసాస్తు సుఖం యేన చరేయుర్వ్రజవాసినః॥ ౮॥ ఏతదర్థం తు లోకేఽస్మిన్నవతారః కృతో మయా। యదేషాముత్పథస్థానాం కార్యా శాంతిర్దురాత్మనామ్॥ ౯॥ తదేతం నాతిదూరస్థం కదంబమురుశాఖినమ్। అధిరుహ్య పతిష్యామి హ్రదేఽస్మిన్ననిలాశినః॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్థం విచింత్య బధ్వా చ గాఢం పరికరం తతః। నిపపాత హ్రదే తత్ర నాగరాజస్య వేగతః॥ ౧౧॥ తేనాతిపతతా తత్ర క్షోభితస్స మహాహ్రదః। అత్యర్థం దూరజాతాంస్తు సమసించన్మహీరుహాన్॥ ౧౨॥ తే హి దుష్టవిషజ్వాలాతప్తాంబుపవనోక్షితాః। జజ్వలుః పాదపాస్సద్యో జ్వాలావ్యాప్తదిగంతరాః॥ ౧౩॥ ఆస్ఫోటయామాస తదా కృష్ణో నాగహ్రదే భుజమ్। తచ్ఛబ్దశ్రవణాచ్చాశు నాగరాజోఽభ్యుపాగమత్॥ ౧౪॥ ఆతామ్రనయనః కోపాద్విషజ్వాలాకులైర్ముఖైః। వృతో మహావిషైశ్చాన్యైరురగైరనిలాశనైః॥ ౧౫॥ నాగపత్న్యశ్చ శతశో హారిహారోపశోభితాః। ప్రకంపితతనుక్షేపచలత్కుండలకాం

౫౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- పంచమాంశే- షష్ఠోఽధ్యాయః. ❁

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ అగాధే హ్రదే స్థితస్య సర్పస్య హ్రదక్షోభణమృతే నిగ్రహాయోగాత్ తత్క్షోభక్రియాయాం మద్వ్యవస్యతి॥ తదేతమితి॥ స తు కదంబోఽమృతమానయతా గరుడేనాక్రాంతత్వాన్న దహ్యత ఇతి పురాణాంతరప్రసిద్ధిః॥ ౧౦॥ ఇత్థమితి॥ పరితః క్రియతే పరిధీయత ఇతి పరికరం వస్త్రం - తద్గాఢం బధ్వా - వేగతః వేగాత్॥ ౧౧॥ తేనేతి॥ సమసించత్ సమ్యక్ సిషేచ॥ ౧౨॥ త ఇతి॥ అహిదుష్టవిషజ్వాలాభిస్తప్తం యదంబు తస్య క్షేపణేన పవనోక్షితాస్సిక్తాస్సంతో జజ్వలుః - జ్వాలాభిర్వ్యాప్తం దిశామంతరమవకాశో యైః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ఆతామ్రేతి॥ విషజ్వాలాభిరాకులైర్వ్యాప్తైః ఫణైరుపలక్షితః అభ్యుపాగమదితి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౫॥ నాగపత్న్యశ్చేతి॥ హారిభిర్మనోహరైర్హారైరుపశోభితాః - ప్రకంపితానాం తనూనాం క్షేపేణోత్క్షేపేణ చలద్భిః కుండలైః కాంతిశో

[illegible]నాహారాదిభూషితత్వోక్తేః వ్యక్తవాక్యోక్తేశ్చ తాసాం మనుష్యసమపూర్వకాయత్వం విజ్ఞేయం॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తమితి॥ లాలసాః వ్యాకులాః పశ్యతేతి చుక్రుశుః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ హాహేతి॥ విహ్వలః పరవశః॥ ౨౧॥ నందగోప ఇతి॥ కృష్ణదర్శనలాలసాః - అత్ర లాలసపదమౌత్సుక్యపరం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ గోప్య ఇతి॥ కాతరా అధీరాః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ యత్రేతి॥ యత్ర న హరిః తేనాపి మాతుర్వాసేన జననీగృహేణాపి రతిరస్తి చేద్విస్మయః- కృష్ణరహితే మాతృగృహేపి ప్రీతిర్నాస్తీత్యర్థః॥ ౨౯॥ ఉత్ఫుల్లేతి॥ కథం భవిష్యథ కథమపి భవితుం న శక్ష్యథేత్యర్థః॥ ౩౦॥ అత్యర్థేతి॥ అత్యర్థమత్యంతం॥ ౩౧॥ భోగేనేతి॥ అస్మద్విలోకనే సతీతి శేషః॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ త్రాసవిధురా త్రాసనిశ్చేష్టా॥

తయోః॥ ౧౬॥ తతః ప్రవేష్టితస్సర్పైస్స కృష్ణో భోగబంధనైః। దదంశుస్తేపి తం కృష్ణం విషజ్వాలాకులైర్ముఖైః॥ ౧౭॥ తం తత్ర పతితం దృష్ట్వా సర్పభోగైర్నిపీడితం। గోపా వ్రజముపాగమ్య చుక్రుశుశ్శోకలాలసాః॥ ౧౮॥ గోపాః॥ ఏష మోహం గతః కృష్ణో మగ్నో వై కాళియహ్రదే। భక్ష్యతే నాగరాజేన తమాగచ్ఛత పశ్యత॥ ౧౯॥ తచ్ఛ్రుత్వా తత్ర తే గోపా వజ్రపాతోపమం వచః। గోప్యశ్చ త్వరితా జగ్ముః యశోదాప్రముఖా హ్రదమ్॥ ౨౦॥ హాహా క్వాసావితి జనో గోపీనామతివిహ్వలః। యశోదయా సమం భ్రాంతో ద్రుతప్రస్ఖలితం యయౌ॥ ౨౧॥ నందగోపశ్చ గోపాశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః। త్వరితం యమునాం జగ్ముః కృష్ణదర్శనలాలసాః॥ ౨౨॥ దదృశుశ్చాపి తే తత్ర సర్పరాజవశంగతమ్। నిష్ప్రయత్నీకృతం కృష్ణం సర్పభోగవివేష్టితమ్॥ ౨౩॥ నందగోపోపి నిశ్చేష్టో న్యస్య పుత్రముఖే దృశమ్। యశోదా చ మహాభాగా బభూవ మునిసత్తమ॥ ౨౪॥ గోప్యస్త్వన్యా రుదంత్యశ్చ దదృశుశ్శోకకాతరాః। ప్రోచుశ్చ కేశవం ప్రీత్యా భయకాతర్యగద్గదమ్॥ ౨౫॥ గోప్యః॥ సర్వా యశోదయా సార్ధం విశామోత్ర మహాహ్రదమ్। సర్పరాజస్య నో గంతుమస్మాభిర్యుజ్యతే వ్రజమ్॥ ౨౬॥ దివసః కో వినా సూర్యం వినా చంద్రేణ కా నిశా। వినా వృషేణ కా గావో వినా కృష్ణేన కో వ్రజః॥ ౨౭॥ వినాకృతా న యాస్యామః కృష్ణేనానేన గోకులమ్। అరమ్యం నాతిసేవ్యం చ వారిహీనం యథా సరః॥ ౨౮॥ యత్ర నేందీవరశ్యామకాయకాంతిరయం హరిః। తేనాపి మాతుర్వాసేన రతిరస్తీతి విస్మయః॥ ౨౯॥ ఉత్ఫుల్లపంకజదళస్పష్టకాంతివిలోచనమ్। అపశ్యంతో హరిం దీనాః కథం గోష్ఠే భవిష్యథ॥ ౩౦॥ అత్యంతమధురాలాపహృతాశేషమనోరథమ్। న హీనపుండరీకాక్షం యాస్యామో నందగోకులమ్॥ ౩౧॥ భోగేనావేష్టితస్యాపి సర్పరాజస్య పశ్యత। స్మితశోభిముఖం గోప్యః కృష్ణస్యాస్మద్విలోకనే॥ ౩౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి గోపీవచశ్శ్రుత్వా రౌహిణేయో మహా

భాయాసాంతాః॥ ౧౬॥ తత ఇతి॥ భోగః దేహస్స ఏవ బంధనం సాధనత్వాత్ బంధనం తత్ప్రదర్శితం తైః ప్రవేష్టితః కుండలీకృతైర్దేహైరావేష్టిత ఇత్యర్థః - దదంశుః దష్టవంతః॥ ౧౭॥ తమితి॥ శోకేన లాలసాస్సాభిలాషాః ఉత్సుకా ఇత్యర్థః॥ ౧౮॥ కథం చుక్రుశురిత్యత్రాహ॥ ఏష ఇతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ హాహేతి॥ ద్రుతం ప్రస్ఖలితం చ యథా భవత్యేవం యయౌ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ నందగోప ఇతి॥ యశోదా చ నిశ్చేష్టా బభూవ॥ ౨౪॥ గోప్య ఇతి॥ శోకేన కాతరా వివశాః- భయకాతర్యాభ్యాం గద్గదం యథా భవత్యేవం ప్రోచుః॥ ౨౫॥ యత్ప్రోచుస్తదాహ॥ సర్వా ఇత్యాదిసప్తభిః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ వినాకృతా ఇతి॥ కృష్ణేన వినాకృతాః విరహీకృతాః న యాస్యామః॥ ౨౮॥ యత్రేతి॥ యత్రాయం హరిర్నాస్తి - తేన మాతుర్వాసేన జననీగృహేణాపి - రతిర్భవతీతి విస్మయో హ్యాశ్చర్యం - కృష్ణరహితేన మాతుర్గృహేణ సుఖం నాస్త్యేవేత్యర్థః॥ ౨౯॥ ఉత్ఫుల్లేతి॥ కథం భవిష్యథ స్థాస్యథ॥ ౩౦॥ అత్యంతేతి॥ అత్యంతమధురైరాలాపైర్హృతమశేషం మనోరథరూపం ధనం యేన సః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ శ్లోకద్వయమేకం వాక్యం - త్రాసవిధురా మృత్యుభయశూన్యా

౩౩॥ నందం చేతి॥ ఆత్మసంజ్ఞయా అనన్యవేద్యేన సంకేతేన॥ ౩౪॥ కిమిదమితి॥ కిం త్వమాత్మానమనంతమీశ్వరం యన్న వేత్సి - తేన సర్పదష్టత్వమూర్ఛాదిరయం మానుషో భావో ఽత్యంతం వ్యజ్యతే - కిమిదమిత్యన్వయః॥ ౩౫॥ త్వమేవేతి॥ అరాణాం నాభిరివ త్వమస్య జగతః సంశ్రయః॥ ౩౬ ॥ ౩౭॥ జగత్యర్థమితి ॥ తవాంశాస్తవ విభూతయః॥ ౩౮ ॥ మనుష్యేత్యాది॥ మనుష్యదేహగ్రహణాత్మికాం లీలాం భజతా త్వయా హేతుభూతేన సురాశ్చ గోపవేషా జాతాస్త్వల్లీలామనుకుర్వంతః ఆసతే॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ఇతీతి॥ స్మితభిన్నేతి॥ యోద్ఘాటనాత్ స్మితోదయః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ప్రాణా ఇతి॥ నికుట్టనైః ప్రహారైః॥ ౪౫॥ మూర్ఛామితి॥ భ్రాంతి రేచక దండపాతాః నృత్తోక్తాః పాదన్యాసవిశేషాః - యథాహ భరతః॥ శ్లో॥ అంతర్భ్రమరికా జ్ఞేయా భ్రమరీ బాహ్యపూర్వికా। అలగ్నభ్రమరీ చ స్యాదుచితభ్రమరీ తథా॥ చిత్రభ్రమరికా చైవ చక్రభ్రమరికా తథా। తిర్యగ్భ్రమరికా చేతి భ్రమాస్సప్త ప్రకీర్తితాః॥ పార్శ్వాత్పార్శ్వంతు

హాబలః। గోపాంశ్చ త్రాసవిధురాన్విలోక్య స్తిమితేక్షణాన్॥ ౩౩॥ నందం చ దీనమత్యర్థం న్యస్తదృష్టిం సుతాననే। మూర్ఛాకులాం యశోదాం చ కృష్ణమాహాత్మసంజ్ఞయా ॥ ౩౪ ॥ కిమిదం దేవదేవేశ భావో ఽయం మానుషస్త్వయా। వ్యజ్యతే ఽత్యంతమాత్మానం కిమనంతం న వేత్సి యత్ ॥ ౩౫ ॥ త్వమేవ జగతో నాభిరరాణామివ సంశ్రయః। కర్తాపహర్తా పాతా చ త్రైలోక్యం త్వం త్రయీమయః॥ ౩౬॥ సేంద్రై రుద్రాగ్నివసుభిరాదిత్యైర్మరుదశ్విభిః। చింత్యసే త్వమచింత్యాత్మన్ సమస్తైశ్చైవ యోగిభిః ॥ ౩౭॥ జగత్యర్థం జగన్నాథ భారావతరణేచ్ఛయా। అవతీర్ణో ఽసి మర్త్యేషు తవాంశశ్చాహమగ్రజః॥ ౩౮॥ మనుష్యలీలాం భగవన్ భజతా భవతా సురాః। విడంబయంతస్త్వల్లీలాం సర్వ ఏవ సహాసతే॥ ౩౯॥ అవతార్య భవాన్పూర్వం గోకులేతు సురాంగనాః। క్రీడార్థమాత్మనః పశ్చాదవతీర్ణో ఽసి శాశ్వత ॥ ౪౦ అత్రావతీర్ణయోః కృష్ణ గోపా ఏవ హి బాంధవాః। గోప్యశ్చ సీదతః కస్మాదేతాన్బంధూనుపేక్షసే ॥ ౪౧ ॥ దర్శితో మానుషో భావో దర్శితం బాలచాపలమ్। తదయం దమ్యతాం కృష్ణ దుష్టాత్మా దశనాయుధః ౪౨ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇతి సంస్మారితః కృష్ణః స్మితభిన్నోష్ఠసంపుటః। ఆస్ఫోట్య మోచయామాస స్వం దేహం భోగిబంధనాత్ ॥ ౪౩ ॥ ఆనమ్య చాపి హస్తాభ్యాముభాభ్యాం మధ్యమం శిరః। ఆరుహ్యాభుగ్నశిరసః ప్రణనర్తోరువిక్రమః॥ ౪౪ ॥ ప్రాణాః ఫణే ఽభవంశ్చాస్య కృష్ణస్యాంఘ్రినికుట్టనైః। యత్రోన్నతిం చ కురుతే ననామాస్య తతశ్శిరః ॥ ౪౫ ॥ మూర్ఛాముపాయయౌ భ్రాంత్యా నాగః కృష్ణస్య రేచకైః। దండపాత

మతుర్ముద్యతానిత్యర్థః - ఆత్మసంజ్ఞయా స్వసంకేతేన కృష్ణమాహ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ తదేవ స్పష్టయతి ॥ కిమిదమిత్యాద్యష్టభిః ॥ కిమిదమితి ॥ ఆత్మానం కిం న వేత్సి నానుసంధత్సే యదిత్యుత్తరేణాన్వేతి॥ ౩౫॥ త్వమేవేతి ॥ యద్యస్మాత్త్వమస్య జగతః నాభిః తత్సంశ్రయః ఆధారః అరాణాం నాభిరివ - యస్మిన్సర్వే ప్రతిష్ఠితా రథనాభావివారా ఇతి విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిరితి చ శ్రుతేః॥ ౩౬॥ ౩౭ ॥ జగత్యర్థమితి ॥ జగత్యర్థం భూమేర్హితార్థం॥ ౩౮ ॥ మనుష్యలీలామితి మనుష్యలీలాం భజతా భవతా హేతుభూతేన గోపవేషాస్సురా ఏతే త్వల్లీలాం విడంబయంతో ఽనుకుర్వంతః త్వయా సహ క్రీడమానా వర్తంతే॥ ౩౯॥ అవతార్యేతి ॥ తథా సురాంగనాశ్చ భవానేవావతారితవాన్ ఆత్మనః క్రీడార్థం ॥ ౪౦ అత్రేతి ॥ అవసన్నానస్మద్బంధూనేతాన్నోపేక్షస్వ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ఆనమ్యేతి ॥ అభుగ్నశిరసః అనమ్రమూర్ధ్నః ఆభుగ్నశిరస ఇతి వా ఛేదః అవనతఫణస్యేత్యర్థః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ మూర్ఛామితి ॥ కృష్ణస్య భ్రాంత్యా నృత్యతో భ్రమేణ మూర్ఛాం నాగః ప్రాప్తః - దండవత్పాతో దండపాతః తీవ్రప్రహారః తద్వత్ నిపాతేన - రేచకైర్ముఖనాసికారంధ్రైః బహురుధిరం వవామ ఛర్దితవాన్ - పాఠాంతరే దండవత్పాదనిపాతేనేతి స ఏవార్థః - యద్వా భ్రాంతి రేచక దండపాతాఖ్యాః నృత్తోక్తాః పాదన్యాసవిశేషాః - యథాహ భరతః ॥ శ్లో ॥ అంతర్భ్రమరికా జ్ఞేయా భ్రమరీ బాహ్యపూర్వికా। అలగ్నభ్రమరీ చ స్యాదుచితభ్రమరీ తథా ॥ చిత్రభ్రమరికా చైవ చక్రభ్రమరికా తథా । నిపాతభ్రమరీ చేతి

గమనం స్ఖలితైశ్చలితైః పదైః। వివిధైశ్చైవ పాదైశ్చ పాదరేచక ఉచ్యతే ॥ పార్ష్ణిర్యస్య స్థితా భూమావూర్ధ్వమ
గ్రతలం తథా। అంగుళ్యశ్చాంచితాస్సర్వాస్స పాదస్త్వంచితః స్మృతః॥ పృష్ఠతో హ్యంచితం కృత్వా పాదమగ్రతలేన తు।
ద్రుతం నిపాతయేద్భూమౌ తాడితా నూపురపాదికా ॥ చరణం నూపురం కృత్వా పురతస్సంప్రసారయేత్ । క్షిప్రమావిద్ధక
రణం దండపాతా తు సా స్మృతేతి॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ కోప ఇతి ॥ స్థితిపాలనం లోకమర్యాదాస్థాప
నం - శ్రూయతామథ - అథాస్మద్వచనం శ్రూయతాం॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ క్వేతి॥ సమోత్కృష్టయోః ప్రీతిద్వేషౌ
కార్యౌ - స త్వీదృశే నికృష్ట ఇతి భావః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ తవేత్యాది॥ కిన్ను స్తోష్యామీతి భావః- అష్టాగు

నిపాతేన వమానురుధిరం బహు॥ ౪౬॥ తం విభుగ్నశిరోగ్రీవమాస్యేభ్యస్స్రుతశోణితమ్। విలోక్య కరు
ణం జగ్ముస్తత్పత్న్యో మధుసూదనమ్ ॥ ౪౭ ॥ నాగపత్న్యః ॥ జ్ఞాతోసి దేవదేవేశ సర్వజ్ఞస్త్వమనుత్తమః।
పరంజ్యోతిరచిత్యం యత్తదంశః పరమేశ్వరః॥ ౪౮ ॥ న సమర్థాస్సురా స్తోతుం యమనన్యభవం విభుమ్ ।
స్వరూపవర్ణనం తస్య కథం యోషిత్కరిష్యతి ॥ ౪౯॥ యస్యాఖిలమహీవ్యోమజలాగ్నిపవనాత్మకమ్ ।
బ్రహ్మాండమల్పకాల్పాంశ స్తోష్యామస్తం కథం వయమ్॥ ౫౦॥ యతంతో వ విదుర్నిత్యం యత్స్వరూపం హి
యోగినః। పరమార్థమణోరల్పం స్థూలాత్స్థూలం నతాః స్మ తమ్ ॥ ౫౧ ॥ న యస్య జన్మనే ధాతా యస్య
చాంతాయ నాంతకః। స్థితికర్తా న చాన్యోస్తి యస్య తస్మై నమస్సదా॥ ౫౨॥ కోపస్స్వల్పోపి తేనాస్తి స్థి
తిపాలనమేవ తే। కారణం కాళియస్యాస్య దమనే శ్రూయతాం వచః॥ ౫౩॥ స్త్రియోనుకంప్యాస్సాధూ
నాం మూఢా దీనాశ్చ జంతవః। యతస్తతోస్య దీనస్య క్షమ్యతాం క్షమతాం వర ॥ ౫౪ ॥ సమస్తజగదాధా
రో భవానల్పబలః ఫణీ। త్వత్పాదపీడితో జహ్యాన్ముహూర్తార్ధేన జీవితమ్॥ ౫౫॥ క్వ పన్నగోల్పవీర్యో
యం క్వ భవాన్భువనాశ్రయః। ప్రీతిద్వేషౌ సమోత్కృష్టగోచరౌ భవతోవ్యయ॥ ౫౬ ॥ తతః కురు జ
గత్స్వామిన్ప్రసాదమవసీదతః। ప్రాణాంస్త్యజతి నాగోయం భర్తృభిక్షా ప్రదీయతామ్ ॥ ౫౭ ॥ భువ
నేశ జగన్నాథ మహాపురుష పూర్వజ। ప్రాణాంస్త్యజతి నాగోయం భర్తృభిక్షాం ప్రయచ్ఛ నః ॥ ౫౮ ॥
వేదాంతవేద్య దేవేశ దుష్టదైత్యనిబర్హణ। ప్రాణాంస్త్యజతి నాగోయం భర్తృభిక్షా ప్రదీయతామ్॥
౫౯ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తే తాభిరాశ్వస్య క్లాంతదేహోపి పన్నగః। ప్రసీద దేవదేవేతి ప్రాహ వా
క్యం శనైశ్శనైః॥ ౬౦ ॥ కాళియః॥ తవాష్టగుణమైశ్వర్యం నాథ స్వాభావికం పరమ్। నిరస్తాతిశయం యస్య

భ్రమాస్సప్త ప్రకీర్తితాః॥ పార్శ్వాత్ పార్శ్వస్య గమనం స్ఖలితైశ్చలితైః పదైః। వివిధై
శ్చైకపాదస్య పాదరేచక ఉచ్యతే। నూపురం చరణం కృత్వా పురతస్సంప్రసారయేత్।
క్షిప్రమావిద్ధకరణం దండపాతేతి సా స్మృతేతి ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ జ్ఞాతోసీతి ॥ న విద్యతే ఉత్తమో యస్మాదనుత్తమః - ప
రంజ్యోతిస్స్వప్రకాశం యద్బ్రహ్మ యశ్చ తస్యాంశః పరమేశ్వరః - తచ్చ స చ త్వమితి జ్ఞాతోసి॥ ౪౮॥ ఏవం చేన్మదీయం త
త్త్వం వర్ణయతేతి చేత్తత్రాహ ॥ నేత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ నేతి ॥ అనన్యేషు భవతీత్యనన్యభవః తం - తస్య స్వరూపవ
ర్ణనం యోషిన్మాదృక్కథం కరిష్యతి॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ నేతి ॥ యస్య స్థితికర్తా చాన్యో నాస్తి - విష్ణ్వంతరాభావా
త్॥ ౫౨॥ ఏవం స్తుత్వా తద్రక్షాం ప్రార్థయతే ॥ కోప ఇతి ॥ కోపేన చేదస్య దమనం స్యాత్ తర్హి కోపాధిక్యేన వధో
పి యుక్తస్స్యాత్ - లోకరక్షణార్థే తు దమనే దమనానంతరం తు మైవ యుక్తేత్యర్థః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ క్వేతి॥ న చ ద్వే
షస్యాయం విషయ ఇత్యాహుః॥ ప్రీతిద్వేషావితి॥ యథా ప్రీతిస్సమగోచరా తథా ద్వేష ఉత్కృష్టగోచరః- న తు దీనే ద్వే
షో యుక్తః॥ ౫౬॥ తత ఇతి॥ తతస్తస్మాదేవ హేతోః అవసీదతః అవసన్నస్య దీనస్య ప్రసాదమేవ కురు- న చాత్రాతివిలంబః
కార్య ఇత్యాహుః - ప్రాణానితి॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ఇత్యుక్త ఇతి॥ తాభిః భర్తృభిక్షా ప్రదీయతామిత్యుక్తే కృష్ణస్యాం
ఘ్రికుట్టనాదిశైథిల్యమిచాలత్యుతే - స కించిదాశ్వస్య న హానిష్యతీతి విశ్వస్య కాళియః శనైర్వాక్యం ప్రాహ॥ ౬౦॥ తవే
తి॥ యస్య తవాష్టగుణం పరం నిరతిశయం చైశ్వర్యం - తస్యాష్టగుణైశ్వర్యైకి మహాం స్తోష్యామి - నైకదేశమపి స్తోతుం స

ణాయస్యేతదష్టగుణమైశ్వర్యం - తేచాణిమాదయః - స్వాభావికత్వాదివిశేషణైస్సనకాదివ్యావృత్తిః ॥ ౬౧ ॥ త్వం పరఇత్యాది ॥ ప్రకృతేఃపరఃపుమాంస్త్వం - పరస్మాద్వ్యష్టేః పరః ముక్తః సత్త్వం - పరంత్వత్తః పరాత్మకమింద్రియాదేరుత్కృష్టం ప్రధానమపిత్వత్తోభవతి-పరస్మాత్పరమోయస్త్వం ఉక్తాద్బద్ధముక్తప్రధానరూపాత్పరస్మాత్పరమోయస్సత్త్వం - తస్యతవకింస్తోష్యామీతి - పరంత్వత్తః పరాత్మకేతిపాఠే - హేపరాత్మక ఉత్కృష్టస్వరూప - త్వత్తఃపరంప్రధానంప్రవర్తతే - పరస్మాద్వ్యష్టేఃముక్తఃసత్త్వమితి శేషః త్వంపరస్త్వంపరస్మాద్వ్యష్టేః పరంత్వత్తః పరాత్మకమితిచపాఠః ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ఏకావయవేతి ॥ కల్పనావయవాత్మా సంకల్పసిద్ధావయవాత్మా - ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహ ఇతియావత్ ॥ ౬౪ ॥ సదసద్రూపిణ ఇతి॥ సదసద్రూపిణః మూర్తామూర్తరూపవతః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬॥ ౬౭ ॥ ౬౮॥ హృదీత్యాది ॥ యద్రూపంధ్యానేనసంకల్ప్య - భావమయానిపుష్పాణ్యహింసాదీని॥ శ్లో॥ అహింసాప్రథమంపుష్పంపుష్పమింద్రియనిగ్రహః । సర్వభూతదయాపుష్పం క్షమాపుష్పంవిశిష్యతే ॥ శమః పుష్పందమఃపుష్పం ధ్యానపుష్పంచసప్తమం । సత్యంచైవాష్టమంపుష్పమేభిస్తుష్యతికేశవఇతివచనాత్ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥

తస్యస్తోష్యామికిన్న్వహమ్ ॥ ౬౧ ॥ త్వంపరస్త్వంపరస్యాద్యఃపరంత్వత్తఃపరాత్మక । పరస్మాత్పరమోయస్త్వంతస్య స్తోష్యామికిన్న్వహమ్ ॥ ౬౨ ॥ యస్మాద్బ్రహ్మాచరుద్రశ్చచంద్రేంద్రమరుదశ్వినః । వసవశ్చసహాదిత్యైస్తస్య స్తోష్యామికిన్న్వహమ్ ॥ ౬౩॥ ఏకావయవసూక్ష్మాంశోయస్యైతదఖిలంజగత్ । కల్పనావయవస్యాంశస్తస్య స్తోష్యామికిన్న్వహమ్॥ ౬౪ ॥ సదసద్రూపిణోయస్య బ్రహ్మాద్యాస్త్రిదశేశ్వరాః । పరమార్థంనజానంతితస్య స్తోష్యామికిన్న్వహమ్ ॥ ౬౫ ॥ బ్రహ్మాద్యైరర్చ్యతేయస్తు గంధపుష్పానులేపనైః । నందనాదిసముద్భూతైస్సోఽర్చ్యతే వాకథంమయా ॥ ౬౬ ॥ యస్యావతారరూపాణిదేవరాజస్సదార్చతి । నవేత్తిపరమంరూపంసోఽర్చ్యతేవాకథంమయా ॥ ౬౭ ॥ విషయేభ్యస్సమావృత్యసర్వాక్షాణిచయోగినః । యమర్చయంతిధ్యానేనసోఽర్చ్యతేవాకథంమయా॥ ౬౮॥ హృదిసంకల్ప్యయద్రూపంధ్యానేనార్చంతియోగినః । భావపుష్పాదినానాథస్సోఽర్చ్యతేవాకథంమయా ౬౯ ॥ సోఽహంతేదేవదేవేశ నార్చనాదౌ స్తుతౌనచ । సామర్థ్యవాన్కృపామాత్రమనోవృత్తిఃప్రసీదమే ॥ ౭౦ ॥ సర్పజాతిరియంక్రూరాయస్యాంజాతోఽస్మికేశవ । తత్స్వభావోఽయమత్రాస్తినాపరా

సమర్థఇతిభావః॥ ౬౧॥ నిరతిశయైశ్వర్యమేవదర్శయన్నాహ॥ త్వమితి ॥ త్వంపరఃపరోత్కృష్టః - ఏతదేవాహ పరస్యహిరణ్యగర్భస్యాద్యోజనకస్త్వం - యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వమితి శ్రుతేః - తత్ర హేతుః - పరమవ్యక్తం త్వత్తః ప్రవర్తతే- హేపరాత్మకతత్పరకేశ్వరరూప - తత్కుతఇత్యత్రాహ- పరస్మాదింద్రియాదేః- పరమోయః త్వం॥ శ్రు॥ఇంద్రియేభ్యఃపరాహ్యర్థాఅర్థేభ్యశ్చపరంమనః। మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మామహాన్పరః॥మహతఃపరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషఃపరః।పురుషాన్నపరంకించిత్సాకాష్ఠాసాపరాగతిరితిశ్రుతేరిత్యర్థః॥ పాఠాంతరాణ్యస్యపునఃసర్వైఃపఠితత్వాస్సులభతయావ్యాఖ్యేయాని॥౬౨॥పరత్వమేవప్రపంచయన్నాహ॥యస్మాదిత్యాదిసప్తభిః॥౬౩॥ ఏకావయవేతి॥ యదియస్యైకావయవస్యసూక్ష్మాంశోఖిలమిదంజగత్ -ననుచిదాత్మకస్యజడంజగత్కథమంశస్స్యాదిత్యత్రాహ - కల్పనేతి - ఉపాసనార్థంకల్పనామయాఅవయవాయస్య - పాదోఽస్యవిశ్వాభూతానీతిశ్రుతేః॥ ౬౪॥ సదితి॥ సదసద్రూపిణఃకార్యకారణాత్మకస్య॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥౬౮॥ పూర్వశ్లోకార్థప్రపంచః॥ హృదీతి॥భావపుష్పాదినామనోమయపుష్పధూపదీపాద్యుపచారేణ - యద్వా - భావేనఅహింసాదిమయేనపుష్పాదినా - తదుక్తం॥ శ్లో॥ అహింసాప్రథమంపుష్పంపుష్పమింద్రియనిగ్రహః । సర్వభూతదయాపుష్పంక్షమాపుష్పంవిశిష్యతే ॥ శమఃపుష్పంతపఃపుష్పంధ్యానంపుష్పంతథైవచ । సత్యంచైవాష్టమంపుష్పం । మైత్రేస్తుష్యతికేశవఇతి॥ ౬౯॥ తదేవంస్తుత్వాతత్ప్రసాదంప్రార్థయతే ॥ సోహమితి ॥ కృపామాత్రా కేవలకరుణామయామనోవృత్తిర్యస్యతథాభూతస్త్వం ప్రసీద - క్రియామాత్రేతిపాఠే కేవలంత్వదర్చాదిక్రియాయాం మనోరథఏవనతుసామర్థ్యంయస్యేత్యర్థః॥ ౭౦ ॥ త్వంసం

౭౪॥ తథేతి॥ నసోఢవ్య ఇతి - అయం దండః కుహ్వోపి వరస్త్వత్తో మామేతి - మయా సోఢవ్యః - నసోఢవ్యో మయా దండస్త్వత్తో మామేత్యయం వర ఇతి చ పాఠః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ గత ఇతి॥ గోపా నందాద్యా వృద్ధాః॥ ౮౧ ॥ కృష్ణమితి॥ అన్యే శ్రీదామాదిసవయసః॥ ౮౨॥ గీయమాన ఇతి॥ చరితైర్హేతుభిః॥ ౮౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

థోనుమామచ్యుత ॥ ౭౧ ॥ సృజ్యతే భవతా సర్వం తథా సంహ్రియతే జగత్ । జాతిరూపస్వభావాశ్చ సృజ్యంతే సృజతా త్వయా ॥ ౭౨ ॥ యథాహం భవతా సృష్టో జాత్యా రూపేణ చేశ్వర । స్వభావేన చ సాధుత్వం తథేదం చేష్టితం మయా ॥ ౭౩ ॥ యద్యన్యథా ప్రవర్తేయం దేవదేవ తతో మయి । న్యాయ్యో దండనిపాతో వై తవైవ వచనం యథా ॥ ౭౪ ॥ తథాప్యజ్ఞే జగత్స్వామిన్ దండం పాతితవాన్మయి । స శ్లాఘ్యోయం వరో దండస్త్వత్తో మే నాన్యతో వరః ॥ ౭౫ ॥ హతవీర్యో హతవిషో దమితోహం త్వయాచ్యుత । జీవితం దీయతామేకమాజ్ఞాపయ కరోమి కిమ్ ॥ ౭౬ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ నాత్ర స్థేయం త్వయా సర్ప కదాచిద్యమునాజలే । సపుత్రపరివారస్త్వం సముద్రసలిలం వ్రజ ॥ ౭౭ ॥ మత్పదాని చ తే సర్ప దృష్ట్వా మూర్ధని సాగరే । గరుడః పన్నగరిపుస్త్వయి న ప్రహరిష్యతి ॥ ౭౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వా సర్పరాజం తం ముమోచ భగవాన్హరిః । ప్రణమ్య సోపి కృష్ణాయ జగామ పయసాం నిధిమ్ ॥ ౭౯ ॥ పశ్యతాం సర్వభూతానాం సభృత్యసుతబాంధవః । సమస్తభార్యాసహితః పరిత్యజ్య స్వకం హ్రదమ్ ॥ ౮౦ ॥ గతే సర్పే పరిష్వజ్య మృతం పునరివాగతమ్ । గోపా మూర్ధని హార్దేన సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః ॥ ౮౧ ॥ కృష్ణమక్లిష్టకర్మాణమన్యే విస్మితచేతసః । తుష్టువుర్ముదితా గోపా దృష్ట్వా శివజలాం నదీమ్ ॥ ౮౨ ॥ గీయమానస్స గోపీభిశ్చరితైస్సాధుచేష్టితైః । సంస్తూయమానో గోపైశ్చ కృష్ణో వ్రజముపాగమత్ ॥ ౮౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ గాః పాలయంతౌ చ పునస్సహితౌ బలకేశవౌ । భ్రమమాణౌ వనే తస్మిన్ రమ్యం తాళవనం గతౌ ॥ ౧ ॥ తత్తు తాళవనం దివ్యం ధేనుకో నామ దానవః । మృగమాంసకృతాహారస్సదాధ్యాస్తే ఖరాకృతిః ॥ ౨ ॥ తత్తు తాళవనం పక్వఫలసంపత్సమన్వితమ్ । దృష్ట్వా స్పృహాన్వితా గోపాః ఫలాదానేబ్రువన్వచః ॥ ౩ ॥ గోపాః ॥ హే రామ హే కృష్ణ సదా ధేనుకేనైష రక్ష్యతే । భూప్రదేశో యతస్తస్మాత్పక్వానీమాని సంతి వై ॥ ౪ ॥ ఫలాని పశ్య తాళానాం గంధామోదితదింశ్శి వై । వయమేతాన్యభీప్సామః పాత్యంతాం య

ద్య ఏవ న త్వనుకంప్యః క్రూరత్వాదితి చేత్తత్రాహ ॥ సర్పజాతిరిత్యాదిషడ్భిః॥ ౭౧॥ సృజ్యత ఇతి ॥ జాతిరూపస్వభావాః జాతిస్సర్పత్వాదిః - రూపం ఫణిత్వాది - స్వభావః క్రౌర్యాదిః॥ ౭౨॥ యథేతి ॥ సాధుత్వమత్ర త్వదాదిష్టవర్ణాచరణం తదేవ మయా కృతం - నాన్యదిత్యర్థః॥ ౭౩॥ యదీతి ॥ తవైవ వచనం శ్రుతిస్మృత్యాది - యథా ॥ శ్లో ॥ పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం । ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగ ఇత్యాది॥ ౭౪॥ తథేతి ॥ త్వత్తో దండోపి వరః శ్లాఘ్యత్వాత్ - త్వదన్యతో వరోపి న శ్లాఘ్యః - నసోఢవ్యో మయా దండస్త్వత్తో మామేత్వయం వర ఇతి పాఠే దండమిషేణాయం వరః త్వత్తో మాముపైతి - దుష్టస్వభావనివృత్తేః॥ ౭౫॥ తదేవాహ॥ హతవీర్య ఇతి॥ ౭౬॥ ౭౭॥ మత్పదానీతి॥ యద్భయాత్త్వమత్ర వససి - స గరుడస్సాగరే రమణీయకద్వీపే స్థితమపి త్వాం న భక్షయిష్యతి॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ గత ఇతి॥ గోపా నందాద్యాః - హార్దేన ప్రీత్యా నిషిచుః॥ ౮౧॥ కృష్ణమితి॥ అన్యే శ్రీదామాద్యాస్సవయసో గోపాస్తుష్టువుః॥ ౮౨॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ తత్త్వితి ॥ ఫలానామాదానే స్పృహాన్వితాస్సంతః అబ్రువన్॥ ౩॥ ౪॥ ఫలానీతి॥ గంధామోదితదింశి గంధేనామోదితాః సురభీకృతా దిశో యైస్తాని - ఫలాని పశ్య - గంధామోదితదిశానీతి పాఠాంతరే టాబంతో దిశాశబ్దః -

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭ ॥ పద్భ్యామితి॥ తాభ్యాం తయోరిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ గృహీత్వేతి॥ తం గృహీత్వా - తృణరాజని తాలే॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః॥

౧॥ ౨॥ క్ష్వేళమానావితి॥ క్ష్వేళంతౌ సింహవన్నాదం కుర్వంతౌ - విచిన్వంతౌ వాసయోగ్యాన్ దేశానన్విచ్ఛంతౌ॥ ౩॥ నిర్యోగేతి॥ నిర్యోగపాశః నియమనరజ్జుః॥ ౪ ॥ సువర్ణేతి॥ రూషితాంబరౌ రంజితవస్త్రౌ - మహేంద్రాయుధసంకాశావిత్యంబుదవిశేషణం - మహేంద్రాయుధేన ప్రకాశమానావిత్యర్థః॥ ౫॥ ౬॥ ౭ ॥ తత ఇతి॥ ఆందోళి

దిరోచతే॥ ౫॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇతి గోపకుమారాణాం శ్రుత్వా సంకర్షణో వచః। ఏతత్కర్తవ్యమిత్యుక్త్వా పాతయామాస తాని వై॥ కృష్ణశ్చ పాతయామాస భువి తాని ఫలాని వై॥ ౬॥ ఫలానాం పతతాం శబ్దమాకర్ణ్య సుదురాసదః। ఆజగామ స దుష్టాత్మా కోపాద్దైతేయగర్దభః॥ ౭॥ పద్భ్యాముభాభ్యాం స తదా పశ్చిమాభ్యాం బలం బలీ। జఘానోరసి తాభ్యాం చ స చ తేనాభ్యగృహ్యత॥ ౮॥ గృహీత్వా భ్రామయామాస సోఽమ్బరే గతజీవితమ్। తస్మిన్నేవ స చిక్షేప వేగేన తృణరాజని॥ ౯॥ తతః ఫలాన్యనేకాని తాలాగ్రాన్నిపతన్ ఖరః। పృథివ్యాం పాతయామాస మహావాతో ఘనానివ॥ ౧౦॥ అన్యానథ సజాతీయానాగతాన్ దైత్యగర్దభాన్। కృష్ణశ్చిక్షేప తాలాగ్రే బలభద్రశ్చ లీలయా॥ ౧౧॥ క్షణేనాలంకృతా పృథ్వీ పక్వైస్తాలఫలైస్తదా। దైత్యగర్దభదేహైశ్చ మైత్రేయ శుశుభేఽధికమ్॥ ౧౨॥ తతో గావో నిరాబాధాస్తస్మింస్తాలవనే ద్విజ। నవశష్పం సుఖం చేరుర్యన్న భుక్తమభూత్పురా॥ ౧౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః॥

శ్రీపరాశరః ॥ తస్మిన్ రాసభదైతేయే సానుగే వినిపాతితే। సౌమ్యం తద్గోపగోపీనాం రమ్యం తాలవనం బభౌ॥ ౧॥ తతస్తౌ జాతహర్షౌ తు వసుదేవసుతావుభౌ। హత్వా ధేనుకదైతేయం భాండీరవటమాగతౌ॥ ౨॥ క్ష్వేళమానౌ ప్రగాయంతౌ విచిన్వంతౌ చ పాదపాన్। చారయంతౌ చ గా దూరే వ్యాహరంతౌ చ నామభిః॥ ౩॥ నిర్యోగపాశస్కంధౌ తౌ వనమాలావిభూషితౌ। శుశుభాతే మహాత్మానౌ బాలశృంగావివర్షభౌ॥ ౪॥ సువర్ణాంజనచూర్ణాభ్యాం తౌ తదా రూషితాంబరౌ। మహేంద్రాయుధసంయుక్తౌ శ్వేతకృష్ణావివాంబుదౌ॥ ౫॥ చేరతుర్లోకసిద్ధాభిః క్రీడాభిరితరేతరమ్। సమస్తలోకనాథానాం నాథభూతౌ భువం గతౌ॥ ౬॥ మనుష్యధర్మాభిరతౌ మానయంతౌ మనుష్యతామ్। తజ్జాతిగుణయుక్తాభిః క్రీడాభిశ్చేరతుర్వనమ్॥ ౭॥ తతస్త్వాందోళికాభిశ్చ నియుద్ధైశ్చ మహాబలౌ। వ్యాయామం చక్రతుస్తత్ర క్షే-

మేషాం గంధేన ఆమోదవత్యో దిశాస్తానీత్యర్థః॥ ౫॥ ఇతీతి ॥ పాతయామాస - బాహుభ్యామితి విజ్ఞేయం - బాహుభ్యాం తాళాంస్తాన్ పరికంపయన్నితి శుకోక్తేః॥ ౬॥ ౭॥ పద్భ్యామితి ॥ తాభ్యాం తయోః పాదయోః స చ ధేనుకః తేన రామేణ అభ్యగృహ్యత గృహీతః॥ ౮॥ గృహీత్వేతి ॥ గృహీత్వా ధేనుకం స రామః తృణరాజని తాలే చిక్షేప॥ ౯ ॥ తత ఇతి ॥ మహావాతేరితాని వేతి పాఠాంతరే వాశబ్ద ఉపమార్థః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఇతి శ్రీశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః॥

౧॥ తత ఇతి ॥ భాండీరాఖ్యం వటం॥ ౨॥ క్ష్వేళమానావితి ॥ క్ష్వేళమానౌ సింహవన్నదంతౌ - క్ష్వేళా తు సింహనాదస్స్యాదిత్యభిధానాత్ - విచిన్వంతౌ వృక్షారోహక్రీడార్థం అన్విచ్ఛంతౌ - దూరే స్థితౌ సంతౌ చారయంతౌ గాః - వ్యాహరంతౌ నామభిః ఆహ్వయంతౌ॥ ౩॥ నిర్యోగేతి ॥ నిర్యుజ్యంతే నిషిధ్యంతే దుహ్యమానా గావః ఏభిరితి నిర్యోగాః పాదబంధనరజ్జవః - అదృశ్యగవాకర్షణార్థా వా - తాశ్చ స్కంధయోర్యయోస్తౌ నిర్యోగపాశస్కంధౌ - బాలశృంగావివ వయోవిశేషోపలక్షణౌ॥ ౪॥ సువర్ణేతి॥ రూషితాంబరౌ రంజితవస్త్రౌ - మహేంద్రాయుధమింద్రధనుః తత్సంయుక్తావంబుదావివ॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ తత ఇతి ॥ ఆందోళికాభిః గోపహస్తమయడోలారోహణైః - వృక్షశాఖాదిషు

కాభిః ద్వయో గోపయోర్హస్తద్వయమయాందోళికాభిః - నియుద్ధైర్బాహుయుద్ధైర్వ్యాయామం శ్రమం॥ ౮ ॥ తల్లిప్సురితి॥ తల్లిప్సుః తౌ జిఘృక్షుః॥ ౯॥ ౧౦॥ తయోరితి॥ ఛిద్రాంతర ప్రేప్సుః ప్రమాదావసరం ప్రతీక్షమాణః॥ ౧౧॥ హరిణేతి॥ హరిణాక్రీడనం హరిణవదాక్రీడనం ఉత్ప్లుతిః - ద్వయోర్యుగపదుత్ప్లుతయోరలసః జితః - పటుర్జేతా - తత్ర జితో జేతారం వహన్ భాండీరం గత్వా పునరుత్ప్లుతిస్థానం నయేదితి పణబంధః॥ ౧౨॥ శ్రీదామ్నేతి॥ తత్ర ప్రలంబః శ్రీదామపక్షీయః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కృష్ణకృష్ణేతి॥ హ్రియామి హ్రియే - గోపాలచ్ఛద్మరూపిణా కృత్రిమగోపాలరూపిణా॥ ౨౦॥ యదత్రేతి॥ అత్ర దానవే॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ స్మరేత్యాది॥ జగద్బీజ - కారణా

క్షణీయైస్తథాశ్మభిః॥ ౮॥ తల్లిప్సురసురస్తత్ర హ్యుభయో రమమాణయోః। ఆజగామ ప్రలంబాఖ్యో గోపవేషతిరోహితః॥ ౯॥ సోఽవగాహత నిశ్శంకస్తేషాం మధ్యమమానుషః। మానుషం వపురాస్థాయ ప్రలంబో దానవోత్తమః॥ ౧౦ ॥ తయోశ్ఛిద్రాంతరప్రేప్సురవిషహ్యమమన్యత। కృష్ణం తతో రౌహిణేయం హంతుం చక్రే మనోరథమ్॥ ౧౧॥ హరిణాక్రీడనం నామ బాలక్రీడనకం తతః। ప్రకుర్వంతో హి తే సర్వే ద్వౌ ద్వౌ యుగపదుత్థితౌ॥ ౧౨॥ శ్రీదామ్నా సహ గోవిందః ప్రలంబేన తథా బలః। గోపాలైరపరైశ్చాన్యే గోపాలాః పుప్లువుస్తతః॥ ౧౩॥ శ్రీదామానం తతః కృష్ణః ప్రలంబం రోహిణీసుతః। జితవాన్ కృష్ణపక్షీయైర్గోపైరన్యే పరాజితాః॥ ౧౪॥ తే వాహయంతస్త్వన్యోన్యం భాండీరం వటమేత్య వై। పునర్నివవృతుస్సర్వే యే యే తత్ర పరాజితాః॥ ౧౫॥ సంకర్షణం తు స్కంధేన శీఘ్రముత్క్షిప్య దానవః। స భస్థః ప్రలంజగామాశు సచంద్ర ఇవ వారిదః॥ ౧౬॥ అసహన్ రౌహిణేయస్య స భారం దానవోత్తమః। వవృధే స మహాకాయః ప్రావృషీవ బలాహకః॥ ౧౭॥ సంకర్షణస్తు తం దృష్ట్వా దగ్ధశైలోపమాకృతిమ్। స్రగ్దామలంబాభరణం ముకుటాటోపమస్తకమ్। రౌద్రం శకటచక్రాక్షం పాదన్యాసచలత్క్షితిమ్॥ ౧౮॥ అభీతమనసా తేన రక్షసా రోహిణీసుతః। హ్రియమాణస్తతః కృష్ణమిదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౯ ॥ కృష్ణకృష్ణ హ్రియామ్యేష పర్వతోదగ్రమూర్తినా। కేనాపి పశ్య దైత్యేన గోపాలచ్ఛద్మరూపిణా॥ ౨౦॥ యదత్ర సాంప్రతం కార్యం మయా మధునిషూదన। తత్కథ్యతాం ప్రయాత్యేష దురాత్మాతిత్వరాన్వితః॥ ౨౧

శ్రీపరాశరః॥ తమాహ రామం గోవిందస్స్మితభిన్నోష్ఠసంపుటః। మహాత్మా రౌహిణేయస్య బలవీర్యప్రమాణవిత్॥ ౨౨॥ శ్రీకృష్ణః॥ కిమయం మానుషో భావో వ్యక్తమేవావలంబ్యతే। సర్వాత్మన్ సర్వగుహ్యానాం గుహ్యగుహ్యాత్మనా త్వయా॥ ౨౩॥ స్మరాశేషజగద్బీజకారణం కారణాగ్రజ। ఆత్మానమేకం తద్వ

డోలాక్రీడాదిభిర్వా - స్యందోళికాభిశ్చేతి పాఠాంతరే నియుద్ధైర్బాహుయుద్ధైః - వ్యాయామం శ్రమం॥ ౮॥ తల్లిప్సురితి॥ తల్లిప్సుస్తజ్జిఘృక్షుః - గోపవేషేణ తిరోహితః అసుర ఇత్యవివక్షితః॥ ౯॥ స ఇతి॥ అవగాహత ప్రావిశదిత్యర్థః॥ ౧౦॥ తయోరితి॥ ఛిద్రాంతరప్రేప్సుః ప్రమాదావసరం ప్రతీక్షమాణః - అవిషహ్యమద్వేష్యం॥ ౧౧॥ హరిణేతి॥ హరిణాక్రీడనం ఉత్ప్లుత్యోత్ప్లుత్య గమనం - యత్ర ద్వయోః - యస్త్వరతో యాతి స జేతా - ఇతరస్తు జితః - అత్ర చ జితో జేతారం వహన్ భాండీరకం వటం నీత్వా పునరుత్ప్లుతిస్థానం నయేదితి పణబంధః॥ ౧౨ ॥ శ్రీదామ్నేతి॥ పుప్లువుః ఉత్ప్లుతవంతః॥ ౧౩॥ శ్రీదామానమితి॥ అన్యే శ్రీదామపక్షీయాః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ సంకర్షణస్త్వితి॥ దగ్ధశైలోపమా తత్సదృశీ ఆకృతిర్యస్య తం - స్రగ్భిర్గ్రథితం స్థూలం దామ తదేవ లంబాభరణం యస్య తం - ముకుటేన ఆటోపం సంరంభయుక్తం మస్తకం యస్య తం రౌద్రం ఘోరం - శకటచక్రే ఇవాక్షిణీ యస్య తం - పాదన్యాసేన చలంతీ క్షితిర్యస్మాత్తం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కృష్ణకృష్ణేతి॥ హ్రియామి హ్రియే - కర్మణి పరస్మైపదమార్షం - పర్వతవదుదగ్రా ఉన్నతా మూర్తిర్యస్య తేన॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తమితి॥ పూర్వం కాళీయభోగావృతం మాం కిమాత్మానం పరమేశ్వరం న వేత్సి - తత్త్వం సంస్మర - స్వయమిదానీం ముహ్యతీతి విస్మయాత్ స్మితేన భిన్నమోష్ఠసంపుటం యస్య సః॥ ౨౨॥ కిమయమితి॥ సర్వాత్మన్ సర్వరూప - సర్వగుహ్యానాం సర్వేషాం సూక్ష్మాణాం గుహ్యకారణభూత - అత ఏవ గుహ్యాత్మనా ప్రశయోన్మేషవశిష్యమాణసూక్ష్మరూపేణ॥ ౨౩॥ ఏతత్ప్రపంచ

నామరూపాదిభూతే - జగతి జగదవస్థాయాం - తద్విశేషాణాం వేచపకారాణాం వావస్థాయాం చ - యత్తదేకం కారణమాత్మా
నం కిం న వేత్సి||౨౪||౨౫||౨౬||౨౭||౨౮||౨౯||అత్తమితి|| అత్తం చర్వితం - కాస్తం ఛర్దితం యద్వా కేన వాయునా స్తంభ బా
గ్నిగతత్వేనార్కరశ్మినాడీమయేన క్షిప్తం - అయమర్థః - స వాయునా బడబాగ్నినాపీతం సముద్రాంబు ఘనీభూయ హి
మతాం గతం - తేన వాయునాడీమయార్కరశ్మినా సోమద్వారా హిమవతో హిమాద్రౌ క్షిప్తం - గ్రీష్మే పునరాదిత్యాం
శుసంయోగాద్విలీనం సత్ యథా జలతాం యాతీతి - అయమేవార్థః సరిత్సముద్రేత్యాదినా పూర్వముక్తః|| ౩౦|| ఏవ
మిత్యాది|| సంహరణాత్తం సంహరణకాలే అత్తం తవైవ సర్గాయ సముద్యతస్య త్వత్త ఏవ సర్గాయ సముద్యతే సతి||౩౧

చ్చ జగత్యేకార్ణవే చ యత్ || ౨౪ || కిం న వేత్సి యథాహం చ త్వం చైకం కారణం భువః | భారావతారణా
ర్థాయ మర్త్యలోకముపాగతౌ ||౨౫|| నభశ్శిరస్తేంబుమయాశ్చ కేశాః పాదౌ క్షితిర్వక్త్రమనంతవహ్నిః|
సోమో మనస్తే శ్వసితం సమీరణో దిశశ్చతస్రోవ్యయ బాహవస్తే|| ౨౬|| సహస్రవక్త్రో భగవాన్మహాత్మా
సహస్రహస్తాంఘ్రిశరీరభేదః| సహస్రపద్మోద్భవయోనిరాద్యస్సహస్రశస్త్వాం మునయో గృణంతి ||
౨౭|| దివ్యం హి రూపం తవ వేత్తి నాన్యో దేవైరశేషైరవతారరూపమ్ | తదర్చ్యతే వేత్సి న కిం యదంతే త్వ
య్యేవ విశ్వం లయమభ్యుపైతి||౨౮|| త్వయా ధృతేయం ధరణీ బిభర్తి చరాచరం విశ్వమనంతమూర్తే |
కృతాదిభేదైరజ కాలరూపో నిమేషపూర్వో జగదేతదత్సి || ౨౯|| అత్తం యథా బాడబవహ్నినాంబు హిమ
స్వరూపం పరిగృహ్య కాస్తమ్ | హిమాచలే భానుమతోంశుసంగాజ్జలత్వమభ్యేతి పునస్తదేవ|| ౩౦|| ఏవం
త్వయా సంహరణేత్తమేతజ్జగత్సమస్తం త్వదధీనకం పునః | తవైవ సర్గాయ సముద్యతస్య జగత్త్వమభ్యే
త్యనుకల్పమీశ|| ౩౧|| భవానహం చ విశ్వాత్మన్నేకమేవ హి కారణమ్ | జగతోస్య జగత్యర్థే భేదేనావాం

యున్నాహ స్మరేత్యాది ద్వాభ్యాం|| స్మరేతి|| అశేషజగద్బీజకారణం - సర్వజగన్మూలస్యాపి కారణం - ఆత్మానం - స్మ
ర - తత్ర హేతుః కారణస్యాగ్రజ అగ్రే వ్యక్తస్యాపి ప్రవర్తకతయా పూర్వం స్థిత - తద్వచ్చ తథైవ - జగత్యేకార్ణ
వే ప్రళయావస్థే సతి - యదేకమవశిష్యతే - తదేవాహమిత్యాత్మానం స్మర|| ౨౪|| ౨౫|| విరాడ్రూపేణ స్తౌతి|| నభ
ఇతి|| ౨౬|| తదాధారవిశ్వరూపేణ స్తౌతి || సహస్రవక్త్ర ఇతి || సహస్రమపరిమితా హస్తాంఘ్రిశరీరాణాం భేదా య
స్య సః - శరీరముదరం - సహస్రం పద్మోద్భవా బ్రహ్మాణః యే తేషాం యోనిర్జనకః|| ౨౭|| దివ్యమితి || తవ దివ్యరూపమే
తద్విశ్వరూపమన్యో న వేత్తి - న వేత్సి నానుసంధత్సే కిం|| ౨౮|| త్వయేతి|| అత్సి గ్రససే|| ౨౯ || జగత్ప్రళయోద్భవహే
తుత్వం దృష్టాంతేనాహ - అత్తమిత్యాది ద్వాభ్యాం - అత్తమితి - సాముద్రమంబు బాడబాఖ్యేన వహ్నినా అత్తం జగ్ధం - తే
న వాయునా బాడబాగ్నిగతేనార్కరశ్మినాడీమయేన అస్తం హిమాచలే క్షిప్తం - హిమస్వరూపం పరిగృహ్య స్థితం సత్ -
గ్రీష్మే భానుమతో రవేరంశుభిస్సంగాత్పునర్జలత్వం ప్రాప్నోతి యథా - అయమర్థః|| శ్లో|| సరిత్సముద్రభౌమాస్తు
తథాపః ప్రాణిసంభవాః | చతుఃప్రకారా భగవానాదత్తే సవితా మునే|| వివస్వానష్టభిర్మాసైరాదాయ జగతో జలం|
సోమే ముంచత్యథేందుశ్చ వాయునాడీమయైర్దివి || హిమోష్ణవారివృష్టీనాం హేతుస్స్వసమయం గత || ఇత్యాదిపూ
ర్వోక్తరీత్యా నద్యాదిరూపేణాగతం జలం జలధౌ స వాయునా బడబాగ్నినా పీతం ఘనీభవద్ధిమతాం గతం తేన వాయునాడీ
మయరశ్మివా చంద్రద్వారా హిమవతి హిమాద్రౌ క్షిప్తం గ్రీష్మే పునస్తపతాతపనాతపేన విలీయమానం జలతాం యాతి
యథా|| ౩౦|| ఏవమితి|| ఏవం తథైవ త్వయా సంహరణే సంహార కాలే - బడబాగ్నిస్థానీయేన రుద్రాదిరూపేణాత్తం భ
క్షితం - జగత్త్వదధీనం త్వయ్యేవ హిమాద్రిస్థానీయే పరమపురుషే కారణాత్మనా క్షిప్తం యావత్ప్రళయం స్థితం సత్ - అ
థ పునర్హిరణ్యగర్భాత్మనా సర్గోద్యతస్య తవ సూర్యస్థానీయస్య సృజ్యసంస్కారేచ్ఛాసంబంధాత్పునర్విరాడాత్మక
స్థూలజగద్రూపత్వం ప్రతికల్పమేతి - అత్ర వాక్యార్థోపమాలంకారః - యథాహ దండీ || శ్లో|| వాక్యార్థేనైవ వా
క్యార్థః కోపి యద్యుపమీయతే| ఏకానేకేవశబ్దత్వాత్సా వాక్యార్థోపమా మతేతి|| ౩౧ || ఏవంభూతః పరమేశ్వర

౩౨॥ తదితి॥ మానుష్యమేవేతి - స్తుత్యుద్బోధితదివ్యశక్తిరపిమానుష్యమవలంబ్యైవమనుష్యమూర్త్యైదానవంజహి॥ ౩౩॥ ఇతీతి॥ విహాస్యేతిఉద్బోధితస్వరూపానుసంధానచిహ్నం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ సఇతి ॥ నిష్క్రాసితమస్తిష్కఃనిర్గమితమస్తకస్నేహః॥౩౬॥౩౭॥౩౮॥ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీ విష్ణుచిత్తీయే-పంచమాంశే- నవమోధ్యాయః

౧॥ అథవర్ణ్యమానశరద్దృష్టాంతవ్యాజేనాత్మవిద్యామాహఅవాపురిత్యాదినా॥ అవాపురితి॥ శఫర్యఃక్షుద్రమత్స్యాః॥ ౨॥ మయూరాఇతి॥మానమనుక్తిర్మౌనివృత్తిశ్చ॥ ౩॥ఉత్సృజ్యేతి॥ జలసర్వస్వంకృత్స్నంజలం- అహంమానాదిజడభావంచ - మలంకార్ష్ణ్యంరాగాదిచ - సితంశుభ్రంశుద్ధంచ - విగ్రహంవిరోధంవిగ్రహంజ్ఞానినోయథేతిచపాఠః॥ ౪॥ ౫॥ కుముదైరితి॥ యోగ్యతాలక్షణంయోగ్యతాత్మకంసంబంధంయయుః - యోగ్యోహినిర్మలజలస్యసితకుముదానాంచసంబంధః- అమలాత్మనామమలమనసాం॥ ౬॥ తారకేతి॥ తారకావిమలే తారకాభిర్విమలే - అఖండవ్యవస్థితౌ॥

౩౨॥ తత్సర్వ్యతామమేయాత్మంస్త్వయాత్మా జహిదానవమ్। మానుష్యమేవావలంబ్య బంధూనాం క్రియతాంహితమ్॥ ౩౩॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతిసంస్మారితోవిప్రకృష్ణేనసుమహాత్మనా। విహాస్యపీడయామాసప్రలంబంబలవాన్బలః॥ ౩౪॥ ముష్టినాసోహనన్మూర్ధ్నికోపసంరక్తలోచనః। తేనచాస్యప్రహారేణబహిర్యాతేవిలోచనే॥ ౩౫॥ సనిష్క్రాసితమస్తిష్కోముఖాచ్ఛోణితముద్వమన్। నిపపాతమహీపృష్ఠేదైత్యవర్యోమమారచ॥ ౩౬॥ ప్రలంబంనిహతందృష్ట్వాబలేనాద్భుతకర్మణా।ప్రహృష్టాస్తుష్టువుర్గోపాస్సాధుసాధ్వితిచాబ్రువన్॥ ౩౭॥ సంస్తూయమానోగోపైస్తురామోదైత్యేనిపాతితే।ప్రలంబే సహకృష్ణేనపునర్గోకులమాయయౌ॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - నవమోధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ తయోర్విహరతోరేవంరామకేశవయోర్వ్రజే।ప్రావృడ్వ్యతీతావికసత్సరోజాచాభవచ్ఛరత్॥ ౧॥ అవాపుస్తాపమత్యర్థంశఫర్యఃపల్వలోదకే। పుత్రక్షేత్రాదిసక్తేనమమత్వేనయథాగృహీ ॥ ౨ ॥ మయూరామానమాతస్థుః పరిత్యక్తమదావనే। అసారతాంపరిజ్ఞాయసంసారస్యేవయోగినః॥ ౩॥ ఉత్సృజ్యజలసర్వస్వంవిమలాస్సితమూర్తయః। తత్యజుశ్చాంబరంమేఘాగృహంవిజ్ఞానినోయథా॥ ౪॥ శరత్సూర్యాంశుతప్తానియయుశ్శోషంసరాంసిచ। బహ్వాలంబమమత్వేనహృదయానీవదేహినామ్॥ ౫ ॥ కుముదైశ్శరదంభాంసియోగ్యతాలక్షణంయయుః॥ అవబోధైర్మనాంసీవసమత్వమమలాత్మనామ్॥ ౬॥ తారకావిమలేవ్యోమ్నిరరాజాఖండమండలః। చంద్రశ్చరమదేహాత్మాయోగీ

స్త్వమేవ - నాహమితిచేత్తత్రాహ ॥ భవానహంచేతి॥ ౩౨॥ తదితి ॥ యద్యపిదైత్యేనినిజరూపమావిష్కృతం- తథాపిబంధుసౌఖ్యాయ అనేనైవరూపేణసహంతవ్యఇత్యాహ ॥ మానుష్యమేవేతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ సఇతి॥ నిష్క్రాసితంనిష్క్రామితంమస్తిష్కంమస్తకస్నేహోయస్యసః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- పంచమాంశే - నవమోధ్యాయః

శ్లో॥ గోవర్ధనమహాదీని శరత్కామోవిశద్వర్ణయన్। శరదంవర్ణయత్యాదావధ్యాత్మాభోపమానతః॥

శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ తదేవంహరేః ప్రావృట్ క్రీడాంవర్ణయిత్వా- గోవర్ధనపూజాతదుద్ధరణాద్యాం శరత్క్రీడాంవర్ణయిష్యన్ శరదంతావద్వైరాగ్యజ్ఞానగర్భాభివర్ణయతి ॥ తయోరిత్యాదిపంచదశభిః॥ తయోరితి॥ వికసంతిసరోజానియస్యాంసా॥ ౧॥ అవాపురితి ॥ శఫర్యఃక్షుద్రమత్స్యాః - పల్వలోదకేస్వల్పగతోదకే॥ ౨ ॥ మయూరాఇతి॥ పరిత్యక్తోమదోదర్పోయైస్తే॥ ౩॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ జలముదకంజడమహంకారాదితదేవసర్వస్వంహిత్వా- విమలాః మలః కార్ష్ణ్యాది - రాగశ్చ - తద్రహితాస్సితమూర్తయశ్శుభ్రరూపాశ్శుద్ధసత్వాశ్చ - విజ్ఞానినః ఆత్మజ్ఞాః॥ ౪॥ ౫॥ కుముదైరితి ॥ శరదంభాంసిస్వచ్ఛాని - కుముదైస్సితైః - యోగ్యతాలక్షణమన్యోన్యానురూపాత్మకం సంబంధం- యయుః - అమలాత్మనాంవీతరాగాణాంమనాంస్యవబోధైస్తత్త్వమయైర్జ్ఞానైరివ॥ ౬॥ తారకావిమలఇతి॥

మండలః పౌర్ణమాస్యాం - చరమదేహో త్మా చరమదేహస్యాత్మా ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ పూర్వమితి ॥ అంతరాయా విఘ్నాః ॥ ౯ ॥ నిభృత ఇతి ॥ క్రమావాప్తమహాయోగః క్రమేణ మంత్రస్పర్శభావాభావాఖ్యయోగచతుష్కానంతరం లబ్ధమహాయోగః ॥ ౧౦ ॥ సర్వత్రేతి ॥ సర్వత్ర దేశే - శత్రుమిత్రాదిషు చ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ప్రాణాయామ ఇత్యాది ॥ ప్రాణాయామో హి కృతపూరకైర్యోగిభిః ఆకుంభకరేచకప్రధానాభిర్వాయునయనక్రియాభిరభ్యస్యతే ॥ శ్లో ॥ పూరకః పూరణం వాయోః కుంభకస్థాపనం క్వచిత్ । బహిర్నిస్సరణం తస్య రేచకః పరికీర్తిత ఇతి వచనాత్ - అయమర్థః - సరసాం యోగిస్థానీయానాం ప్రాణాయామస్సస్యార్థం కుల్యాదిభిః పూర్వం కృతపూరకైః శ్వాసస్థానీయైరంభోభిః కారణైః పశ్చాత్థాపన రేచకాదిక్రియాభిరభ్యస్యతేవ ॥ ౧౫ ॥ విమలేతి ॥ మహః ఉత్సవః ॥ ౧౬ ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ ఉత్సుకానుద్వ

సాధుకులే యథా ॥ ౭ ॥ శనైశ్శనైస్తీరం తత్యజుశ్చ జలాశయాః । మమత్వం క్షేత్రపుత్రాదిరూఢముచ్చైర్యథా బుధాః ॥ ౮ ॥ పూర్వం త్యక్తైస్సరోంభోభిర్హంసా యోగం పునర్యయుః । క్లేశైః కుయోగినోశేషైరంతరాయహతా ఇవ ॥ ౯ ॥ నిభృతో భవదత్యర్థం సముద్రస్తిమితోదకః । క్రమావాప్తమహాయోగో నిశ్చలాత్మా యథా యతిః ॥ ౧౦ ॥ సర్వత్రాతిప్రసన్నాని సలిలాని తథాభవన్ । జ్ఞాతే సర్వగతే విష్ణౌ మనాంసీవ సుమేధసామ్ ॥ ౧౧ ॥ బభూవ నిర్మలం వ్యోమ శరదా ధ్వస్తతోయదమ్ । యోగాగ్నిదగ్ధక్లేశౌఘం యోగినామివ మానసమ్ ॥ ౧౨ ॥ సూర్యాంశుజనితం తాపం నిన్యే తారాపతిశ్శమమ్ । అహంమానోద్భవం దుఃఖం వివేకస్సుమహానివ ॥ ౧౩ ॥ నభసోబ్దంభువః పంకం కాలుష్యం చాంభసశ్శరత్ । ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యః ప్రత్యాహార ఇవాహరత్ ॥ ౧౪ ॥ ప్రాణాయామ ఇవాంభోభిస్సరసాం కృతపూరకైః । అభ్యస్యతేనుదివసం రేచకాకుంభకాదిభిః ॥ ౧౫ ॥ విమలాంబరనక్షత్రే కాలే చాభ్యాగతే వ్రజే । దదర్శేంద్రమహారంభాయోద్యతాంస్తాన్ వ్రజౌకసః ॥ ౧౬ ॥ కృష్ణస్తానుత్సుకాన్ దృష్ట్వా గోపానుత్సవ

తారకాభిరుపలక్షితే వ్యోమ్ని విమలే - అఖండమండలః పూర్ణప్రకాశః పూర్ణిమాప్రాంతే చంద్రో రరాజ - యథాత్తైర్విద్యాచారాదిభిరమలే సాధూనాం కులే పూర్ణబ్రహ్మప్రకాశో యోగీ చరమదేహ ఆత్మా యస్య సః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ పూర్వమితి ॥ అంతరాయహతాః విఘ్నాభిహతాః - కుయోగినో యోగభ్రష్టాః - అవిద్యాదిభిః క్లేశైః యథా పునర్యుజ్యంతే తద్వత్ ॥ ౯ ॥ నిభృత ఇతి ॥ నిభృతో నిర్వికారః స్తిమితోదకో నిశ్చలాంబుః - యమనియమాదిక్రమేణావాప్తమహాయోగస్సంప్రజ్ఞాతసమాధిలక్షణో యేన సః అతో నిశ్చలాత్మా యతిః - యథా ॥ ౧౦ ॥ సర్వత్రేతి ॥ సర్వత్ర నద్యాదౌ - సర్వత్ర శత్రుమిత్రాదిషు - సుమేధసాం మనాంసీవ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ నభస ఇతి ॥ నభ ఆకాశాత్ అబ్దాన్ పంకకాలుష్యాణి శరదహరత్ - యథా ఇంద్రియార్థేభ్యశ్శబ్దాదిభ్యః ఇంద్రియాణి శ్రోత్రాదీని - ప్రత్యాహారః తద్వియోజన ప్రయత్నో హరతి ॥ ౧౪ ॥ ప్రాణాయామ ఇతి ॥ సరసామంభోభిః కృతపూరకైః రేచకైరాకుంభకాదిభిః ప్రాణాయామోభ్యస్యత ఇవేతి - అభ్యస్యతేతి పాఠే అభ్యస్త ఇవేత్యర్థః - తథా కుల్యాదిజలైరాపూర్య కుంభకీకృత వాయువత్కించిత్కాలం తథైవావస్థాప్య పునర్యథాకాలం కేదారాద్యర్థం ప్రణాళికయా నిస్సార్యంత ఇతి ప్రాణాయామసామ్యం - రేచకాకుంభకాదిభిరిత్యాదిశబ్దబహువచనాభ్యాం తదావృత్తిరుక్తా - పూరకాదిలక్షణం చ యోగశాస్త్రోక్తం ॥ శ్లో ॥ పూరకః పూరణం వాయోః కుంభకస్థాపనం క్వచిత్ । వాయోర్బహిర్నిస్సరణం రేచకః పరికీర్తిత ఇతి ॥ ౧౫ ॥ విమలేతి ॥ ఇంద్రస్య మహః పూజోత్సవః తదారంభాయ ఉద్యతాన్ ముద్యుక్తాన్ కృష్ణో దదర్శ ॥ ౧౬ ॥ కృష్ణ ఇతి ॥

ర్తాః - ఉత్సవలాలసాః ఉత్సవకామాః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ భౌమమిత్యాది॥ పర్జన్యో హి భూగతం జలం సూర్యరశ్మిభిరాత్తం తతో మేఘేషు ముద్గతం తైర్జగద్భూత్యై వర్షతి॥ ౨౩॥ తస్మాదితి॥ ప్రావృషి గతాయామితి శేషః - శరదః ప్రస్తుతత్వాత్ - యత్తు నభసి నభస్యే వా ద్వాదశ్యామింద్రమహారంభ ఇతి గార్గ్యాదినోక్తం - తత్తు గోవర్ధనోద్ధారోత్తరకాలవిషయం కల్ప్యం ఏతద్ధరివంశే కృష్ణం ప్రతీంద్రోక్తిః॥ శ్లో॥ యే చేమే వార్షికా మాసాశ్చత్వారో విహితా మమ। ఏషాం తేఽర్ధం ప్రదాస్యామి శరత్కాలం హి పశ్చిమం॥ అద్య ప్రభృతి మాసౌ ద్వౌ జ్ఞాస్యంతి మమ మానవాః। వర్షార్ధే చ ధ్వజే నిత్యం తతః పూజామవాప్స్యసీతి॥ యత్తు హరివంశ ఏవ॥ శ్లో॥ తతః ప్రవర్తితే పుణ్యా శరత్సు ప్రోత్థితే త్వయీత్యాదీంద్రవాక్యం తద్భగవత్ప్రబోధానంతరశరచ్ఛేషప్రసంగార్థం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ కర్షకాణామితి॥ అస్మాకమిత్యాది - గౌరితి జాత్యభిప్రాయమేకవచనం - సా పరవృత్తిరితి పాఠే పరావృత్తిర్యా పాశుపాల్యవృత్తిః - త్రిభిర్భేదైరుపలక్షితేయం వార్తా॥ ౨౯॥ విద్యయేతి॥ పూజ్యా మాన్యా॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కృష్యంతా ఇ

లాలసాః। కౌతూహలాదిదం వాక్యం ప్రాహ వృద్ధాన్మహామతిః॥ ౧౭॥ కోఽయం శక్రమహో నామ యేన వో హర్ష ఆగతః। ప్రాహ తం నందగోపశ్చ పృచ్ఛంతమతిసాదరమ్॥ ౧౮॥ నందగోపః॥ మేఘానాం పయసాం చేశో దేవరాజశ్శతక్రతుః। తేన సంచోదితా మేఘా వర్షంత్యంబుమయం రసమ్॥ ౧౯॥ తద్వృష్టిజనితం సస్యం వయమన్యే చ దేహినః। వర్తయామోపయుంజానాస్తర్పయామశ్చ దేవతాః॥ ౨౦॥ క్షీరవత్య ఇమా గావో వత్సవత్యశ్చ నిర్వృతాః। తేన సంవర్ధితైస్సస్యైస్తుష్టాః పుష్టా భవంతి వై॥ ౨౧॥ నాసస్యా నాతృణా భూమిర్న బుభుక్షార్దితో జనః। దృశ్యతే యత్ర దృశ్యంతే వృష్టిమంతో బలాహకాః॥ ౨౨॥ భౌమమేతత్పయో దుగ్ధం గోభిస్సూర్యస్య వారిదైః। పర్జన్యస్సర్వలోకస్యోద్భవాయ భువి వర్షతి॥ ౨౩॥ తస్మాత్ప్రావృషి రాజానస్సర్వే శక్రం ముదాయుతాః। మఖైస్సురేశమర్చంతి వయమన్యే చ మానవాః॥ ౨౪॥ శ్రీపరాశరః॥ నందగోపస్య వచనం శ్రుత్వేత్థం శక్రపూజనే। రోషాయ త్రిదశేంద్రస్య ప్రాహ దామోదరస్తదా॥ ౨౫॥ న వయం కృషికర్తారో వాణిజ్యాజీవినో న చ। గావోఽస్మద్దైవతం తాత వయం వనచరా యతః॥ ౨౬॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దండనీతిస్తథాపరా। విద్యాచతుష్టయం చైతద్వార్తామాత్రం శృణుష్వ మే॥ ౨౭॥ కృషిర్వణిజ్యా తద్వచ్చ తృతీయం పశుపాలనమ్। విద్యా హ్యేకా మహాభాగ వార్తా వృత్తిత్రయాశ్రయా॥ ౨౮॥ కర్షకాణాం కృషిర్వృత్తిః పణ్యం విపణిజీవినామ్। అస్మాకం గౌః పరా వృత్తిర్వార్తాభేదైరియం త్రిభిః॥ ౨౯॥ విద్యయా యో యయా యుక్తస్తస్య సా దైవతం మహత్। సైవ పూజ్యార్చనీయా చ సైవ తస్యోపకారికా॥ ౩౦॥ యో యస్య ఫలమశ్నన్వై పూజయత్యపరం నరః। ఇహ చ ప్రేత్య చైవాసౌ న తదాప్నోతి శోభనమ్॥ ౩౧॥ కృష్యంతా ప్రథితా సీమా సీమాంతం చ పునర్వ

ఉత్సుకాను ద్యుక్తాః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ నను సూర్యః స్వరశ్మిభిర్భౌమం రసమాకృష్య వర్షతీతి ప్రసిద్ధం - నేంద్రః - తత్రాహ॥ భౌమమితి॥ దుగ్ధమాత్తం - పర్జన్యః ఇంద్రః - స హి భూగతం సూర్యస్య రశ్మిభిరాత్తం మేఘేషు ప్రసారితం జగతః ఉద్భవాయ వర్షతి॥ శ్రు॥ యాభిరాదిత్యస్తపతి రశ్మిభిస్తాభిః పర్జన్యో వర్షతీతి శ్రుతేః॥ ౨౩॥ తస్మాదితి॥ ప్రావృషి గతాయామితి శేషః శరత్కాలే శక్రపూజాయాః ప్రస్తుతత్వాత్॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఆన్వీక్షికీతి॥ ఆన్వీక్షికీ తర్కవిద్యా - త్రయీ వేదత్రయాత్మికా - వార్తా వక్ష్యమాణా - దండనీతిరర్థశాస్త్రం - ఏతద్విద్యాచతుష్టయం సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం దృష్టాదృష్టార్థసాధనం॥ ౨౭॥ కృషిరితి॥ తత్ర వార్తాఖ్యాస్యైకా విద్యా కృష్యాదివృత్తిత్రయాశ్రయా॥ ౨౮॥ కర్షకాణామితి॥ గౌః గావః - ఏవమియం వార్తా త్రిభిర్భేదైస్స్థితా॥ ౨౯॥ తతః కిమత ఆహ॥ విద్యయేతి॥ పూజ్యా మాన్యా - అర్చనీయా గంధపుష్పాక్షతాదిభిః॥ ౩౦॥ విపక్షే దోషమాహ॥ యో యస్యేతి॥ ౩౧॥ కించ - నాస్మాకం కర్షకాణామివ శక్రపూజా యుక్తా - భిన్నస్థానత్వాదిత్యాశయేనాహ॥ కృష్యాం

తి॥ దేశస్థితిరియం - సేతిగిరయః పరావృశ్యంతే - గతిశబ్దసమభివ్యాహారాత్ స్త్రీత్వమేకత్వంచ కృష్యంతాః ప్రథితాః సీమాః - సాచాస్మాకంపరాగతిరితిచపాఠః॥ ౩౨॥ నద్వారేతి॥ ద్వారబంధైర్గృహైరావరణం యేషాం తే తథోక్తాః గ్రామస్థాః - యద్వా - ఆవరణగృహైకవాసావణిజః - గృహక్షేత్రిణ ఇతి గృహకేదారాదిక్షేత్రసంచారనియతాః కర్షకాః - అయమన్వయః - యథాగిరౌ బర్హిలేన తృణజలాదిమత్ప్రదేశేషు స్వైరంచక్రవతా శకటేన చరంతో వయం సుఖినః - నతథా ద్వారబంధావరణాః - నతథా గృహక్షేత్రిణ ఇతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ మంత్రయజ్ఞేతి॥ మంత్రయజ్ఞపరాః మంత్రప్రకాశితదేవతాయజ్ఞపరాః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ సర్వఘోషస్యేతి॥ సందోహః సమ్యగ్దుగ్ధం॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥

నమ్। వనాంతా గిరయస్సర్వే తేచాస్మాకం పరాగతిః॥ ౩౨॥ నద్వారబంధావరణా నగృహక్షేత్రిణస్తథా। సుఖినస్త్వఖిలే లోకే యథా వై చక్రచారిణః॥ ౩౩॥ శ్రూయంతే గిరయశ్చైవ వనేస్మిన్ కామరూపిణః। తత్తద్రూపం సమాస్థాయ రమంతే స్వేషు సానుషు॥ ౩౪॥ యదా చైతే పరాధ్యంతే తేషాం యే కాననౌకసః। తదా సింహాదిరూపైస్తాన్ ఘాతయంతి మహీధరాః॥ ౩౫॥ గిరియజ్ఞస్త్వయం తస్మాద్గోయజ్ఞశ్చ ప్రవర్త్యతామ్। కిమస్మాకం మహేంద్రేణ గావశ్శైలాశ్చ దేవతాః॥ ౩౬॥ మంత్రయజ్ఞపరా విప్రాః సీరయజ్ఞాశ్చ కర్షకాః। గిరిగోయజ్ఞశీలాశ్చ వయమద్రివనాశ్రయాః॥ ౩౭॥ తస్మాద్గోవర్ధనశ్శైలో భవద్భిర్వివిధార్హణైః। అర్చ్యతాం పూజ్యతాం మేధ్యాన్ పశూన్ హత్వా విధానతః॥ ౩౮॥ సర్వఘోషస్య సందోహో గృహ్యతాం మా విచార్యతామ్। భోజ్యంతాం తేన వై విప్రాస్తథా యే చాభివాంఛకాః॥ ౩౯॥ తత్రార్చితే కృతే హోమే భోజితేషు ద్విజాతిషు। శరత్పుష్పకృతాపీడాః పరిగచ్ఛంతు గోగణాః॥ ౪౦॥ ఏతన్మమ మతం గోపాస్సంప్రీత్యా క్రియతే యది। తతః కృతా భవేత్ప్రీతిర్గవామద్రేస్తథా మమ॥ ౪౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా నందాద్యాస్తే వ్రజౌకసః। ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖా గోపాస్సాధు సాధ్విత్యథా బ్రువన్॥ ౪౨॥ శోభనం తే మతం వత్స యదేతద్భవతోదితమ్। తత్కరిష్యామహే సర్వం గిరియజ్ఞః ప్రవర్త్యతామ్॥ ౪౩॥ తథా చ కృతవంతస్తే గిరియజ్ఞం వ్రజౌకసః। దధిపాయసమాంసాద్యైర్దదుశ్శైలబలిం తతః॥ ౪౪॥ ద్విజాంశ్చ భోజయామాసుశ్శతశోథ సహస్రశః॥ ౪౫॥ గావశ్శైలం తతశ్చక్రురర్చితాస్తాః ప్రదక్షిణమ్। వృషభాశ్చాతినర్దంతస్సతోయా జలదా ఇవ॥ ౪౬॥

తేతి॥ కృష్యం కృషేః కర్మణి యత్ - కృష్యం క్షేత్రం - తదంతేపి మర్యాదాసాధారణప్రచారణభూమిః - సీమాయా అంతేచ వనం అస్మన్నివాసస్థానం - వనానామంతేచ గిరయః - తేచ గిరయోస్మాకం వనచారిణాం పరాగతిః - స్వైరవిహారస్థానత్వాత్॥ ౩౨॥ తదేవాహ॥ నద్వారేతి॥ నవిద్యతే ద్వారబంధః కవాటాదిరావరణంచ యేషాం - నద్వారబంధశ్చావరణంచ కుడ్యాదికం యేషామితి వా - నచ నియతం గృహం క్షేత్రం యేషాం తే - వయంతు సర్వత్ర ప్రభూతతృణోదకాదిమతి గిరివనాదౌ యథేష్టం విహరంతస్సర్వస్మిన్ జనే సుఖినః - యథా వై చక్రచారిణః చక్రోపలక్షితేన శకటేన చరంతః అనియతావాసా యత్ర సాయంగృహాఖ్యా మునయః తథా - తతో గృహక్షేత్రాద్యభిమానవతాం పణ్యకృష్యాదిజీవితానామివ నాస్మాకమింద్రేణ కించిత్కార్యమితి భావః॥ ౩౩॥ కించ ఇంద్రాదిపూజాదరైరస్మాభిర్యది గిరయోవజ్ఞాస్యంతే - తర్హి మహాననర్థస్స్యాదిత్యాహ॥ శ్రూయంత ఇత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౩౪॥ యదేతి॥ యే వనౌకసః - ఏతే - యదా తేషాం గిరీణాముపరాధ్యంతే అవజ్ఞాలక్షణముపరాధం కుర్వంతి - తదా తాన్ హింస్రసింహవ్యాఘ్రసర్పాదిరూపేణ మారయంతి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ మంత్రయజ్ఞేతి॥ మంత్రయజ్ఞపరాః కేవలం మంత్రోక్తదేవతార్చనపరా విప్రాః - నతు ప్రత్యక్షదేవతాః పశ్యంతి - వయంతు గిరిగోయజ్ఞశీలాః ప్రత్యక్షదేవతాః గిరయో గావశ్చ తద్యజనశీలాః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ సర్వేతి॥ గోపాలపల్ల్యాం - సర్వస్యాపి ఘోషస్య సందోహః సమ్యగ్దోహేన దుగ్ధం గృహ్యతాం॥ ౩౯॥ తత్రేతి॥ పరిగచ్ఛంతు ప్రదక్షిణం కుర్వంతు॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ గిరిమూర్ధనీతి॥ ఇంద్రవైలక్షణ్యార్థం శైలాభిమా

౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౭॥ ౪౮॥ అంతర్ధానమితి॥ తతః గోవర్ధనాత్॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - దశమోఽధ్యాయః ✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿

౧॥ ౨॥ నందగోప ఇతి॥ ఆధ్మాతః ఉపబృంహితః॥ ౩॥ ఆజీవ ఇతి॥ ఆజీవ్యో జీవనోపాయః గోపత్వస్య చ కారణం యాః తా గావః॥ ౪॥ అహమితి॥ వాయ్వంబునోరుత్సర్గేణ సంబద్ధం॥ ౫॥ ౬॥ తత ఇత్యాది॥ ధారాణాం వేగవద్వర్షపూరణేన ధరణ్యాదికమేకమభవత్॥ ౭॥ విద్యుల్లతేతి॥ ఘనం నిరంతరం - ధారాసారమపాత్యత - ఆర్షత్వాల్లింగవ్యత్యయః॥ ౮॥ అంధకారీకృత ఇతి॥ ఆప్యం అప్మయం॥ ౯॥ గావస్త్వితి॥ ధూతాః కంపితాః - త్రికం పృష్ఠవంశాధరే

గిరిమూర్ధని కృష్ణోఽపి శైలోఽహమితి మూర్తిమాన్। బుభుజేఽన్నం బహుతరం గోపవర్యాహృతం ద్విజ॥౪౭॥ స్వేనైవ కృష్ణో రూపేణ గోపైస్సహ గిరేశ్శిరః। అధిరుహ్యార్చయామాస ద్వితీయామాత్మనస్తనుమ్॥ ౪౮॥ అంతర్ధానం గతే తస్మిన్ గోపా లబ్ధ్వా తతో వరాన్। కృత్వా గిరిమఖం గోష్ఠం నిజమభ్యాయయుః పునః॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- పంచమాంశే - దశమోఽధ్యాయః ****************************

శ్రీపరాశరః॥ మఖే ప్రతిహతే శక్రో మైత్రేయాతిరుషాన్వితః। సంవర్తకం నామ గణం తోయదానామథాబ్రవీత్॥ ౧॥ భో భో మేఘా నిశమ్యైతద్వచనం గదతో మమ। ఆజ్ఞానంతరమేవాశు క్రియతామవిచారితమ్॥ ౨॥ నందగోపస్సుదుర్బుద్ధిర్గోపైరన్యైస్సహాయవాన్। కృష్ణాశ్రయబలాధ్మాతో మఖభంగమచీకరత్॥ ౩॥ ఆజీవో యః పరస్తేషాం గావస్తస్య చ కారణమ్। తా గావో వృష్టివాతేన పీడ్యంతాం వచనాన్మమ॥ ౪ ॥ అహమప్యద్రిశృంగాభం తుంగమారుహ్య వారణమ్। సాహాయ్యం వః కరిష్యామి వాయ్వంబూత్సర్గయోజితమ్॥ ౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాజ్ఞప్తాస్తతస్తేన ముముచుస్తే బలాహకాః। వాతవర్షం మహాభీమమభావాయ గవాం ద్విజ ॥ ౬॥ తతః క్షణేన పృథివీ కకుభోఽంబరమేవ చ। ఏకం ధారామహాసారపూరణేనాభవన్మునే॥ ౭ ॥ విద్యుల్లతాకశాఘాతత్రస్తైరివ ఘనైర్ఘనమ్। నాదాపూరితదిక్చక్రైర్ధారాసారమపాత్యత॥౮॥ అంధకారీకృతే లోకే వర్షద్భిరనిశం ఘనైః। అధశ్చోర్ధ్వం చ తిర్యక్చ జగదాప్యమివాభవత్॥౯॥ గావస్తు తేన పతతా వర్షవాతేన వేగినా। ధూతాః ప్రాణాన్ జహుః

నిదేవతారూపేణాత్మానం ప్రదర్శ్య శైలోఽహమితి బ్రువన్ గోపవర్యైరాహృతం దత్తం బహ్వన్నం బుభుజే॥౪౭॥ స్వేనైవేతి॥ గోపానాం భక్త్యుద్రేకార్థం గోపమధ్యే నిజరూపేణైవ తాం మూర్తిమర్చయామాస॥ ౪౮॥ అంతర్ధానమితి॥ గోపాః తతశ్శైలదేవాద్వరాన్ లబ్ధ్వా - అంతర్ధానం గతే సతి తస్మిన్ - నిజం గోష్ఠమభ్యాయయుః॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - దశమోఽధ్యాయః ❋❋❋

మఖ ఇతి॥ సంవర్తకం సంహారకం॥ ౧॥ ౨॥ నందగోప ఇతి॥ కృష్ణాశ్రయ ఏవ బలం తేన ఆధ్మాతః ఉత్సిక్తః - అచీకరత్ కారితవాన్॥ ౩॥ ఆజీవ ఇతి॥ తేషామాజీవనహేతుః - యాశ్చ గావస్తస్య కారణం - తా గావః పీడ్యంతాం॥ ౪॥ అహమితి॥ వాయ్వంబునోరుత్సర్గేణ యోజితం అనుబంధం - సాహాయ్యం సహకారిత్వం - తథా వాయునాశాయ ధారణాం॥ ౫॥ ౬॥ తత ఇతి॥ ఉదకధారాణాం మహానాసారః అజస్రసంపాతః తేన పూరణేన - ధరణ్యాదికమేకమభవత్॥ ౭॥ విద్యుదితి॥ విద్యుల్లతైవ కశా తయా ఘాతం తత్రస్తైరివ నాదేన గర్జితేన ఆపూరితం దిశాం చక్రం సమూహో యైస్తైః ఘనైః ఘనం నిబిడం యథా భవత్యేవం ధారాణాం సారం శ్రేష్ఠం వర్షమపాత్యత - యద్వా - ధారా అపాత్యత - ఆసారం సమంతాత్ ప్రసరణం యథా భవత్యేవమిత్యర్థః- యథా లోకే కశాత్రస్తైర్దండైరాక్రోశద్భిః కటాదిసర్వస్వం నిపాత్యతే - తద్వదిత్యుత్ప్రేక్షా॥ ౮॥ అంధకారీకృత ఇతి॥ ఆప్యమప్మయమిదం జగదభవత్॥ ౯॥ గావ ఇతి॥ ధూతాః కంపితాః - త్రికః కటిః సక్థిరూరుశ్శిరోధరా గ్రీవా ఏతేన సన్నా ఆకుంచితా యాసాం తాః - గా

త్రికంఇత్యమరః - సక్థి ఊరుః ॥ ౧౦॥ క్రోడేనేతి - క్రోడః కుక్షిః ॥ ౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ సునివాతేష్వితి ॥ నిర్భయైః ప్రవిశ్య తాంగిరిపాతాన్న భేతవ్యమిత్యన్వయః ॥౧౮॥౧౯॥ కృష్ణఇతి ॥ వ్రజౌకేత్యదంతత్వమార్షం- వ్రజైకవాసిభిరితి వా పాఠః ॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥ తత ఇతి ॥ మిథ్యాప్రతిజ్ఞః - వ్యర్థప్రతిజ్ఞః ॥ ౨౩॥౨౪॥ ముమోచేతి ॥ వ్రజౌకసైరిత్యదంతత్వమార్షం ॥౨౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే- ఏకాదశోఽధ్యాయః ❁

స్సన్నత్రికసక్థిశిరోధరాః ॥ ౧౦ ॥ క్రోడేన వత్సానాక్రమ్య తస్థురన్యా మహామునే । గావోఽపి వత్సాశ్చ కృతా వారిపూరేణ చాపరాః ॥౧౧॥ వత్సాశ్చ దీనవదనా వాతకంపితకంధరాః । త్రాహి త్రాహీత్యల్పశబ్దాః కృష్ణమూచురివాతురాః ॥ ౧౨ ॥ తతస్తద్గోకులం సర్వం గోగోపీగోపసంకులమ్ । అతీవార్తం హరిర్దృష్ట్వా మైత్రేయాచింతయత్తదా ॥౧౩॥ ఏతత్కృతం మహేంద్రేణ మఖభంగవిరోధినా । తదేతదఖిలం గోష్ఠం త్రాతవ్యమధునా మయా ॥ ౧౪॥ ఇమమద్రిమహం ధైర్యాదుత్పాట్యోరుశిలాఘనమ్ । ధారయిష్యామి గోష్ఠస్య పృథుచ్ఛత్రమివోపరి ॥ ౧౫॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇతి కృత్వా మతిం కృష్ణో గోవర్ధనమహీధరమ్ । ఉత్పాట్యైకకరేణైవ ధారయామాస లీలయా ॥ ౧౬॥ గోపాంశ్చాహ హసన్ శౌరిస్సముత్పాటితభూధరః । విశధ్వమత్ర త్వరితాః కృతం వర్షనివారణమ్ ॥ ౧౭॥ సునివాతేషు దేశేషు యథాజోషమిహాస్యతామ్ । ప్రవిశ్య తాం న భేతవ్యం గిరిపాతాచ్చ నిర్భయైః ॥ ౧౮॥ ఇత్యుక్తాస్తేన తే గోపా వివిశుర్గోధనైస్సహ । శకటారోపితైర్భాండైర్గోప్యశ్చాసారపీడితాః ॥౧౯॥ కృష్ణోఽపి తం దధారైవ శైలమత్యంతనిశ్చలమ్ । వ్రజైకవాసిభిర్హర్షవిస్మితాక్షైర్నిరీక్షితః ॥౨౦॥ గోపగోపీజనైర్హృష్టైః ప్రీతివిస్తారితేక్షణైః । సంస్తూయమానచరితః కృష్ణశ్శైలమధారయత్ ॥౨౧॥ సప్తరాత్రం మహామేఘా వవర్షుర్నందగోకులే । ఇంద్రేణ చోదితా విప్ర గోపానాం నాశకారిణా ॥ ౨౨॥ తతో ధృతే మహాశైలే పరిత్రాతే చ గోకులే । మిథ్యాప్రతిజ్ఞో బలభిద్వారయామాస తాన్ఘనాన్ ॥ ౨౩ ॥ వ్యభ్రే నభసి దేవేంద్రే వితథాత్మవచస్యథ । నిష్క్రమ్య గోకులం హృష్టం స్వస్థానం పునరాగమత్ ॥ ౨౪ ॥ ముమోచ కృష్ణోఽపి తదా గోవర్ధనమహాచలమ్ । స్వస్థానే విస్మితముఖైర్దృష్టస్తైస్తు వ్రజౌకసైః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః. **

శ్రీపరాశరః ॥ ధృతే గోవర్ధనే శైలే పరిత్రాతే చ గోకులే । రోచయామాస కృష్ణస్య దర్శనం పాకశాసనః ॥ ౧॥ సోఽధిరుహ్య మహానాగమైరావతమమిత్రజిత్ । గోవర్ధనగిరౌ కృష్ణం దదర్శ త్రిదశేశ్వరః ॥ ౨॥ చారయంతం మహావీర్యం గాస్తు గోపవపుర్ధరమ్ । కృత్స్నస్య జగతో గోపం వృతం గోపకుమారకైః ॥ ౩ ॥

వః ప్రాణాజహుః మూర్ఛాం ప్రాప్తా ఇత్యర్థః ॥ ౧౦॥ క్రోడేనేతి ॥ క్రోడేన కుక్ష్యా ఆక్రమ్య ఆచ్ఛాద్య ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఏతదితి ॥ మఖభంగాద్విరోధినా ప్రతికూలేన ॥ ౧౪॥ ఇమమితి ॥ ధైర్యాత్ ప్రాగల్భ్యాత్ ఉరుశిలాఘనం విశాలాభిశ్శిలాభిర్ఘనం సాంద్రం ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ సునివాతేష్వితి ॥ యథాజోషం యథాసుఖం - నిర్భయైర్వర్షాదిభయశూన్యైరిహ గిరిమూలగర్తే ప్రవిశ్య తాం - మద్ధస్తాద్గిరిః పతిష్యతీతి న భేతవ్యం భయం న కార్యం ॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కృష్ణ ఇతి ॥ వ్రజ ఏవైకత్ర వసంతీతి వ్రజైకవాసినః - వ్రజౌకవాసిన ఇతి పాఠే తు ఓకశ్శబ్దస్య అదంతత్వమార్షం ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ తత ఇతి ॥ బలభిదింద్రః ॥ ౨౩॥ వ్యభ్ర ఇతి ॥ వితథే ఆత్మవచసి ప్రయత్నప్రతిజ్ఞే యస్య ॥ ౨౪ ముమోచేతి ॥ వ్రజౌకసైర్వ్రజౌకోభిః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే- ఏకాదశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ధృత ఇతి ॥ రోచయామాస ఐచ్ఛత్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ చారయంతమితి ॥ గాః చారయంతం గోపం గోప్తారం ॥ ౩॥

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ కృష్ణకృష్ణేతి ॥ నైతదితిపతదాగమనంఅన్యథావిరోధధియా॥ ౬॥ ౭ ॥ మఖభంగేతి ॥ కదనంగోకులవధః ॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ గోభిశ్చేతి ॥ గోభిర్గోలోకస్థాభిః - ఇహ త్రాతాభిర్గోభిరేకకులత్వాత్ త్రాతాభిరిత్యుక్తం॥ ౧౧ ॥ సత్వామితి ॥ సోహంత్వాముపేంద్రత్వే - ఉపఉపరి - సత్యలోకోపరిభాగస్థగోలోకేశ్వరత్వే - అభిషేక్ష్యామి- యథోక్తంహరివంశే॥ శ్లో॥ మమోపరియథేంద్రస్త్వంస్థాపితోగోభిరీశ్వరః। ఉపేంద్రఇతిలోకేత్వాంగాస్యంతిదివిదేవతాఇతి - అతోగవామింద్రో గోవిందోభవిష్యసి॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦

రుడంపదదర్శోచ్చైరంతర్ధానగతంద్విజ। కృతచ్ఛాయంహరేర్మూర్ధ్నిపక్షాభ్యాంపక్షిపుంగవమ్॥
౪॥ అవరుహ్యసనాగేంద్రాదేకాంతేమధుసూదనమ్। శక్రస్సస్మితమాహేదంప్రీతివిస్తారితేక్షణః॥ ౫॥
ఇంద్రః॥ కృష్ణకృష్ణశృణుష్వేదంయదర్థమహమాగతః। త్వత్సమీపంమహాబాహో నైతచ్చింత్యం
త్వయాన్యథా॥ ౬ ॥ భారావతరణార్థాయపృథివ్యాఃపృథివీతలే। అవతీర్ణోఖిలాధారత్వమేవపర
మేశ్వర॥ ౭॥ మఖభంగవిరోధేనమయాగోకులనాశకాః। సమాదిష్టామహామేఘాస్తైశ్చేదంకదనంకృత
మ్॥ ౮ ॥ త్రాతాస్తాశ్చత్వయాగావస్సముత్పాట్యమహీధరమ్। తేనాహంతోషితోవీరకర్మణాత్య
ద్భుతేనతే॥ ౯॥ సాధితంకృష్ణదేవానామహంమన్యేప్రయోజనమ్। త్వయాయమద్రిప్రవరఃకరేణైక
నయుద్ధృతః॥ ౧౦॥ గోభిశ్చచోదితఃకృష్ణత్వత్సకాశమిహాగతః। త్వయాత్రాతాభిరత్యర్థంయుష్మత్స
త్కారకారణాత్॥ ౧౧ ॥ సత్వాంకృష్ణాభిషేక్ష్యామిగవాంవాక్యప్రచోదితః। ఉపేంద్రత్వేగవామిం
ద్రోగోవిందస్త్వంభవిష్యసి॥ ౧౨॥ శ్రీపరాశరః॥ అథోపవాహ్యాదాదాయఘంటామైరావతాద్గజాత్ ।
అభిషేకంతయాచక్రేపవిత్రజలపూర్ణయా॥ ౧౩॥ క్రియమాణేభిషేకేతుగావఃకృష్ణస్యతత్క్షణాత్।
ప్రస్నవోద్భూతదుగ్ధార్ద్రాంసద్యశ్చక్రుర్వసుంధరామ్॥ ౧౪॥ అభిషిచ్యగవాంవాక్యాదుపేంద్రం
వైజనార్దనమ్। ప్రీత్యాసప్రశ్రయంవాక్యంపునరాహశచీపతిః॥ ౧౫॥ గవామేతత్కృతంవాక్యం
తథాన్యదపిమేశృణు। యద్బ్రవీమిమహాభాగభారావతరణేచ్ఛయా ॥ ౧౬ ॥ మమాంశఃపురుషవ్యా
ఘ్రపృథివ్యాంపృథివీధర। అవతీర్ణోర్జునోనామసంరక్ష్యోభవతాసదా॥ ౧౭॥ భారావతరణేసాహ్యం
సతేవీరఃకరిష్యతి। సంరక్షణీయోభవతాయథాత్మామధుసూదన॥ ౧౮॥ శ్రీభగవాన్॥ జానామిభార
తేవంశేజాతంపార్థంతవాంశతః। తమహంపాలయిష్యామియావత్స్థాస్యామిభూతలే॥ ౧౯॥ యావ
న్మహీతలేశక్రస్థాస్యామ్యహమరిందమ। నతావదర్జునంకశ్చిద్దేవేంద్రయుధిజేష్యతి॥ ౨౦ ॥ కంసోనా
మమహాబాహుర్దైత్యోరిష్టస్తథాసురః। కేశీకువలయాపీడోనరకాద్యాస్తథాపరే॥ ౨౧॥ హతేషుతే

౪॥ ౫॥ కృష్ణకృష్ణేతి॥ త్వత్సమీపమహమాగతోయదర్థం తవాభిషేకార్థం తదిదంశృణుష్వ - అన్యథావిరోధబుద్ధ్యేతి నచింత్యం॥౬॥ కార్యంవిజ్ఞాపయిష్యన్ ప్రథమం తావత్ కృష్ణైశ్వర్యమభినందతిభారావతరణార్థాయేత్యాది చతుర్భిః॥ ౭॥ మయిగోకులవధాయోద్యతేపి తత్త్రక్షణాత్ అహంతోషితోస్మీత్యాహ ॥ మఖభంగేతి ॥ కదనంవిమర్దః॥౮॥౯॥౧౦॥ ప్రస్తుతంవిజ్ఞాపయతి॥ గోభిశ్చేతి॥గోలోకస్థాభిః కామధేనుభిః।త్వయాతత్సంతతిత్రాణాత్త్రాతాభిః॥ ౧౧॥ సఇతి॥ ఉపేంద్రత్వేసత్యలోకోపరిస్థితగోలోకైశ్వర్యే-తథాచేంద్రవాక్యంహరివంశే॥ శ్లో॥మమోపరియథేంద్రస్త్వంస్థాపితోగోభిరీశ్వరః। ఉపేంద్రఇతిలోకేత్వాంగాస్యంతిదివిదేవతాఇతి॥ అతోగవామింద్రఇతినిరుక్త్యాగోవిందస్త్వంభవిష్యసి॥౧౨॥ అథేతి॥ ఉపవాహ్యాద్రాజవాహాత్॥౧౩॥ క్రియమాణఇతి॥ ప్రస్నవస్తన్యనోద్గమః తేనోద్భూతం యద్దుగ్ధంతేనార్ద్రాం॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ భారేతి॥ సాహ్యంసాహాయ్యం- సచయథాత్మా అహంతథాసంరక్షణీయః॥ ౧౮॥జానామీతి॥ యావత్స్థాస్యామిభూతలఇత్యుక్త్యాభావినమాభీరేభ్యఃపరాభవంసూచయతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥

౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః ❁

౧॥ ౨॥ బాలక్రీడేతి ॥ బాలక్రీడా పూతనావధాది - కర్మ అద్రిధారణాది॥ ౩ ॥ ౪ ॥ సత్యం సత్యమితి ॥ పాదాభ్యాం॥ ౫॥ ప్రీతిరితి ॥ ఏకస్మిన్ సర్వేషాం ప్రీతిశ్చామానుషత్వశంకాహేతుః॥ ౬ ॥ బాలత్వమితి ॥ అతివీర్యత్వమితి బాలత్వవిశేషణం - అశోభనమితి జన్మవిశేషణం॥ ౭॥ దేవో వేతి ॥ సర్వథా దేవాదిష్వన్యతమ ఏవాస్మాకం బాంధవోఽసి - న గోపాలమాత్రం - కిం విచారేణాత్ర సంశయః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ నాహమితి ॥ అహం వో బాంధవః కేవలం గోపః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ వినేతి ॥ కలపదం అవ్యక్తమధురాక్షరం - గేయం - తారమంద్రకృతక్రమం తారమం

షు దేవేంద్ర భవిష్యతి మహాహవః। తత్ర విద్ధి సహస్రాక్ష భారావతరణం కృతమ్॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం గచ్ఛ న సంతాపం పుత్రార్థే కర్తుమర్హసి। నార్జునస్య రిపుః కశ్చిన్మమాగ్రే ప్రభవిష్యతి॥ ౨౩॥ అర్జునార్థే త్వహం సర్వాన్యుధిష్ఠిరపురోగమాన్। నివృత్తే భారతే యుద్ధే కుంత్యై దాస్యామ్యవిక్షతాన్॥ ౨౪॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తస్సంపరిష్వజ్య దేవరాజో జనార్దనమ్। ఆరుహ్యైరావతం నాగం పునరేవ దివం యయౌ॥ ౨౫॥ కృష్ణోఽపి సహితో గోభిర్గోపాలైశ్చ పునర్వ్రజమ్। ఆజగామాథ గోపీనాం దృష్టిపూతేన వర్త్మనా॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః. ✲✲❁❁❁❁❁❁❁

శ్రీపరాశరః ॥ గతే శక్రే తు గోపాలాః కృష్ణమక్లిష్టకారిణమ్। ఊచుః ప్రీత్యా ధృతం దృష్ట్వా తేన గోవర్ధనాచలమ్॥ ౧॥ వయమస్మాన్మహాభాగ భగవన్మహతో భయాత్। గావశ్చ భవతా త్రాతా గిరిధారణకర్మణా॥ ౨॥ బాలక్రీడేయమతులా గోపాలత్వం జుగుప్సితమ్। దివ్యం చ భవతః కర్మ కిమేతత్తాత కథ్యతామ్ ౩॥ కాళియో దమితస్తోయే ధేనుకో వినిపాతితః। ధృతో గోవర్ధనశ్చాయం శంకితాని మనాంసి నః॥ ౪॥ సత్యం సత్యం హరేః పాదౌ శపామోఽమితవిక్రమ। యథావద్వీర్యమాలోక్య న త్వాం మన్యామహే నరమ్॥ ౫॥ ప్రీతిస్సస్త్రీకుమారస్య వ్రజస్య త్వయి కేశవ। కర్మ చేదమశక్యం యత్సమస్తైస్త్రిదశైరపి॥ ౬॥ బాలత్వం చాతివీర్యత్వం జన్మ చాస్మాస్వశోభనమ్। చింత్యమానమమేయాత్మన్ శంకాం కృష్ణ ప్రయచ్ఛతి॥ ౭॥ దేవో వా దానవో వా త్వం యక్షో గంధర్వ ఏవ వా। కిమస్మాకం విచారేణ బాంధవోఽసి నమోఽస్తు తే॥ ౮॥ శ్రీపరాశరః ॥ క్షణం భూత్వా త్వసౌ తూష్ణీం కించిత్ప్రణయకోపవాన్। ఇత్యేవముక్తస్తైర్గోపైః కృష్ణోఽప్యాహ మహామతే॥ ౯॥ శ్రీభగవాన్ ॥ మత్సంబంధేన వో గోపాః యది లజ్జా న జాయతే। శ్లాఘ్యో వాహం తతః కిం వో విచారేణ ప్రయోజనమ్॥ ౧౦ ॥ యది వోఽస్తి మయి ప్రీతిః శ్లాఘ్యోఽహం భవతాం యది। తదాత్మబంధుసదృశీ బుద్ధిర్వః క్రియతాం మయి॥ ౧౧॥ నాహం దేవో న గంధర్వో న యక్షో న చ దానవః। అహం వో బాంధవో జాతో నైతచ్చింత్యమితోఽన్యథా॥ ౧౨॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇతి శ్రుత్వా హరేర్వాక్యం బద్ధమౌనాస్తతో వనమ్। యయుర్గోపా మహాభాగ తస్మిన్ ప్రణయకోపిని॥ ౧౩॥ కృష్ణస్తు విమలం వ్యోమ శరచ్చంద్రస్య చంద్రికామ్। తదా కుముదినీం ఫుల్లామామోదితదిగంతరామ్॥ ౧౪॥ వనరాజిం తథా కూజద్భృంగమాలామనోహరామ్। విలోక్య సహ గోపీభిర్మనశ్చక్రే రతిం ప్రతి॥ ౧౫॥ వినా రామేణ మధు

హతేష్వితి॥ మహాహవో భారతయుద్ధం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ అర్జునార్థ ఇతి॥ అవిక్షతాన్ శస్త్రక్షతశూన్యాన్॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కృష్ణ ఇతి॥ కృష్ణదర్శనోత్సుక్యేన గోపీభిస్తన్మార్గేక్షణాద్గోపీనాం దృష్టిపూతేన వర్త్మనేత్యుక్తం॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః. ✲❁❁❁❁

శ్లో ॥ గోపీభిస్సహ కృష్ణస్య రాసకేళిర్మహాత్మనః। అంతర్ధానం పునస్తస్య దర్శనం చాత్ర వర్ణ్యతే ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫ ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥

ద్రా ఉచ్చోపాంశుధ్వనిధమార్గ - నానామాత్రకృతక్రమ మితి పాఠే ద్రుతమధ్యవిలంబితాఖ్య త్రిమాత్రలయకృత
స్వరక్రమం - నానాతంత్రీకృతక్రమమితిపాఠేవీణాంగధ్వనివన్నియతనిబద్ధస్వరక్రమం॥ ౧౬॥ ౧౭॥ శనైశ్శనైరితి॥ త
స్యలయానుగం ద్రుతమధ్యవిళంబితాఖ్యత్రిలయాత్మకతాళవిశ్రాంతికాలానుగుణం॥ శ్లో॥ తాళాంతరాళవర్తీయః
కాలోసౌలయనాల్లయ ఇతివచనాత్ - దత్తావధానాకృతావధానా॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కాచిదితి॥ కాచిదావసథస్యేత్యనే
నగోప్యాః కామద్వారా భగవతిలయ ఉచ్యతే - తన్మయత్వేనఆత్మనస్తత్తాదాత్మ్యేన॥ ౨౦॥ తచ్చిత్తేతి॥ తచ్చిత్తేన త
ద్గతేనచిత్తేనజాతవిమలాహ్లాదేనక్షీణపుణ్యచయా - వైకల్యందుఃఖాసంభేదః - అనేనపూర్వసంచితప్రారబ్ధనిశ్శేషక
ర్మక్షయోభోగాదుక్తః॥ ౨౧॥ చింతయంతీతి॥ పరబ్రహ్మస్వరూపిణిస్వరూపిపరబ్రహ్మణిపరబ్రహ్మస్వరూపిణమితిపా
ఠేపరబ్రహ్మభూతమితి - నిరుచ్ఛ్వాసతయా ప్రియానుభవరూపధ్యానాదంతర్మగ్నమనసితదవినాభూత ప్రాణాదేర
ప్యంతర్గతత్వాన్నిరుచ్ఛ్వాసత్వం - దశమ్యావస్థయా ప్రియమితి కామశాస్త్రే వల్లభసాయుజ్యముక్తం - ద్వేషాచ్చైద్యా
దేరివకామాద్గోపీనాంసాయుజ్యముపపన్నం॥ ౨౨॥ గోపీపరివృత ఇతి॥ రాసారంభేతి - రాసోనామ - అన్యోన్యవ్యతిషక్త
హస్తంగాయతాంస్త్రీపుంసాంమండలీభూయభ్రమణనృత్తంరాసః - ఉక్తంచ॥ శ్లో॥ అనేకనర్తకీయోజ్యంచిత్రతా
ళలయాన్వితం। ఆచతుష్షష్టియుగళా ద్రాసకం మసృణోద్ధతమితి॥ ౨౩॥ గోప్యశ్చేతి - అన్యదేశంగత ఇతివిప్రలంభశ్శృం
గారోక్తిః - సంభోగపోషార్థా - కృష్ణచేష్టాస్వాయత్తమూర్తయ ఇతిలీలోక్తిః - యథాహభరతః॥ శ్లో॥ ప్రియానుక
రణంలీలామధురాంగవిచేష్టితైరితి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కృష్ణోహమితి॥ లలితం వ్రజామీతి॥ శ్లో॥ సుకుమారాంగవిన్యాసో మసృణో
లలితంభవేదితి॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥ వ్యగ్రా ఉత్సుకాః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ధ్వజవజ్రేతి॥ ధ్వజవజ్రాంకుశాబ్జకృత

శరమతీవవనితాప్రియమ్। జగౌకలపదంశౌరిస్తారమంద్రకృతక్రమమ్॥ ౧౬॥ రమ్యంగీతధ్వనిం శ్రు
త్వాసంత్యజ్యావసథాంస్తదా। ఆజగ్ముస్త్వరితా గోప్యో యత్రాస్తే మధుసూదనః॥ ౧౭॥ శనైశ్శనై
ర్జగౌగోపీ కాచిత్తస్యలయానుగమ్। దత్తావధానా కాచిచ్చ తమేవ మనసాస్మరత్॥ ౧౮॥ కాచిత్కృ
ష్ణేతికృష్ణేతి ప్రోక్త్వా లజ్జాముపాయయౌ। యయౌ చ కాచిత్ప్రేమాంధా తత్పార్శ్వమవిలంబితమ్॥
౧౯॥ కాచిచ్చావసథస్యాంతే స్థిత్వా దృష్ట్వా బహిర్గురుమ్। తన్మయత్వేన గోవిందం దధ్యౌ మీలితలో
చనా॥ ౨౦॥ తచ్చిత్తవిమలాహ్లాదక్షీణపుణ్యచయా తథా। తదప్రాప్తిమహాదుఃఖవిలీనాశేషపాతకా॥
౨౧॥ చింతయంతీ జగత్సూతిం పరబ్రహ్మస్వరూపిణమ్। నిరుచ్ఛ్వాసతయా ముక్తిం గతాన్యా గోపకన్యకా॥
౨౨॥ గోపీపరివృతో రాత్రిం శరచ్చంద్రమనోరమామ్। మానయామాస గోవిందో రాసారంభరసోత్సుకః॥
౨౩॥ గోప్యశ్చ బృందశః కృష్ణచేష్టాస్వాయత్తమూర్తయః। అన్యదేశంగతే కృష్ణే చేరుర్బృందావనాం
తరమ్॥ ౨౪॥ కృష్ణే నిబద్ధహృదయా ఇదమూచుః పరస్పరమ్॥ ౨౫॥ కృష్ణోహమేష లలితం వ్రజామ్యా
లోక్యతాం గతిః। అన్యా బ్రవీతి కృష్ణస్య మమ గీతిర్నిశమ్యతామ్॥ ౨౬॥ దుష్ట కాళీయ తిష్ఠాత్ర కృష్ణోహ
మితిచాపరా। బాహుమాస్ఫోట్య కృష్ణస్య లీలయా సర్వమాదదే॥ ౨౭॥ అన్యా బ్రవీతి భో గోపా నిశ్శం
కైః స్థీయతామితి। అలం వృష్టిభయేనాత్ర ధృతో గోవర్ధనో మయా॥ ౨౮॥ ధేనుకోయం మయా క్షిప్తో
విచరంతు యథేచ్ఛయా। గావో బ్రవీతి చైవాన్యా కృష్ణలీలానుసారిణీ॥ ౨౯॥ ఏవం నానాప్రకారాసు
కృష్ణచేష్టాసు తాస్తదా। గోప్యో వ్యగ్రాస్సమం చేరూ రమ్యం బృందావనాంతరమ్॥ ౩౦॥ విలోక్యైకా భు
వం ప్రాహ గోపీ గోపవరాంగనా। పులకాంచితసర్వాంగీ వికాసినయనోత్పలా॥ ౩౧॥ ధ్వజవజ్రాంకు

౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ధ్వజవజ్రేతి॥ ధ్వజవజ్రాంకుశాబ్జాంకరేఖావంతి
ధ్వజాదిలక్షణాయా రేఖాస్తద్యుక్తానికృష్ణస్యపాదాని - అలిహేసఖ్యః - బహువచనార్థేచైకవచనం - లీలయాలం

రేఖావంతి- అలిః హే సఖ్యః- ఆర్షో వచనవ్యత్యయః॥ ౩౨॥ కాపీతి॥ ఘనాని మదమంథరత్వాదల్పాంతరాణి- అల్పతనూని స్త్రీత్వాత్ హ్రస్వాన్యపృథూని చ॥ ౩౩॥ పుష్పాపచయమితి॥ అగ్రాక్రాంతమాత్రాణి ప్రపదమాత్రాక్రాంతాని॥ ౩౪ అత్రేతి॥ మృదితస్థలనిపతితపుష్పాదిలింగదర్శనేన అనుమానం॥ ౩౫॥ పుష్పబంధనేతి॥ మానో గర్వః॥ ౩౬॥ అనుయాతేతి॥ పురతో యాతి గచ్ఛతి కృష్ణే తం ప్రాప్తుం ద్రుతం గంతవ్యే సతి నిమ్నపాదాగ్రసంస్థితిర్యానుయాతా ఇయమన్యేత్యన్వయః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ హస్తసంస్పర్శేతి॥ ఏషా అన్యా హస్తసంస్పర్శమాత్రేణ సత్కారాంతరరహితేన విమానితా- అత్ర హేతుః- నైరాశ్యాదిత్యాది॥ ౩౯॥ నూనమితి॥ రతోచితం స్థానమన్వేష్టుం త్వరే- అన్విష్య పునస్తేంతికమేష్యామీతి- నూనం కృష్ణేన కాచిదుక్తా- అత్ర లింగం యేనేత్యాది॥ ౪౦॥ ౪౧॥ నివృత్తా ఇతి॥ జగుః తద్గానం హి తదపరోక్షుదంస వేషాం॥ ౪౨

శాబ్జాంకరేఖావంత్యాళి పశ్యత। పదాన్యేతాని కృష్ణస్య లీలాలలితగామినః॥ ౩౨॥ కాపి తేన సమాయాతా కృతపుణ్యా మదాలసా। పదాని తస్యాశ్చైతాని ఘనాన్యల్పతనూని చ॥ ౩౩॥ పుష్పాపచయమత్రోచ్చైశ్చక్రే దామోదరో ధ్రువమ్। యేనాగ్రాక్రాంతమాత్రాణి పదాన్యత్ర మహాత్మనః॥ ౩౪ ॥ అత్రోపవిశ్య వై తేన కాచిత్పుష్పైరలంకృతా। అన్యజన్మని సర్వాత్మా విష్ణురభ్యర్చితస్తయా॥ ౩౫॥ పుష్పబంధనసమ్మానకృతమానామపాస్య తామ్। నందగోపసుతో యాతో మార్గేణానేన పశ్యత॥ ౩౬ ॥ అనుయాతైనమత్రాన్యా నితంబభరమంథరా। యా గంతవ్యే ద్రుతం యాతి నిమ్నపాదాగ్రసంస్థితిః॥ ౩౭॥ హస్తన్యస్తాగ్రహస్తేయం తేన యాతి తథా సఖి। అనాయత్తపదన్యాసా లక్ష్యతే పదపద్ధతిః॥ ౩౮॥ హస్తసంస్పర్శమాత్రేణ ధూర్తేనైషా విమానితా। నైరాశ్యాన్మందగామిన్యా నివృత్తం లక్ష్యతే పదమ్॥ ౩౯॥ నూనముక్తా త్వరామీతి పునరేష్యామి తేంతికమ్। తేన కృష్ణేన యేనైషా త్వరితా పదపద్ధతిః॥ ౪౦ ॥ ప్రవిష్టో గహనం కృష్ణః పదమత్ర న లక్ష్యతే। నివర్తధ్వం శశాంకస్య నైతద్దీధితిగోచరే॥ ౪౧॥ నివృత్తాస్తాస్తదా గోప్యో నిరాశాః కృష్ణదర్శనే। యమునాతీరమాసాద్య జగుస్తచ్చరితం తథా॥ ౪౨ ॥ తతో దదృశు

కృతం యథా భవత్యేవం॥ ౩౨॥ కాపీతి॥ ఘనగీతస్య ఘనాని మంథరగతిత్వాదల్పాంతరాణి- అల్పతనూని అదీర్ఘాణ్యస్థూలాని చ - ఏతాని స్త్రీపదత్వే లింగాని॥ ౩౩॥ పుష్పాపచయమితి॥ ఉచ్చైః ఊర్ధ్వభూయస్థిత్వా - పుష్పాపచయం చక్రే- తత్ర లింగం - యేనేతి - అగ్రేణ ప్రపదేనైవ ఆక్రాంతమాత్రం ఈషద్భూస్పర్శో యేషాం తాని పదాని॥ ౩౪॥ కృష్ణజానుమధ్యోపవేశచిహ్నం దృష్ట్వాహుః॥ అత్రోపవిశ్యేతి॥ ౩౫॥ పుష్పబంధనేతి॥ పుష్పబంధనరూపేణ సంమానేన కృతో మానో గర్వో యయా తాం॥ ౩౬॥ తస్య పృష్ఠతోన్యస్యాః పదాని దృష్ట్వా కల్పయంతి॥ అనుయాతేతి॥ నితంబభరేణ మంథరాపి యా కృష్ణేన సహ గంతవ్యే గమనే కర్తవ్యే సతి - ద్రుతం యాతి- తత్ర లింగం- నిమ్నైః పాదాగ్రైః సంస్థితిర్యస్యాః సా॥ ౩౭॥ హస్తన్యస్తేతి॥ హస్తన్యస్తాగ్రహస్తో హస్తాగ్రం యస్యాః సేయం తేన సహ యాతి- తత్ర లింగమనాయత్తః అస్వాధీనః పదన్యాసో యస్యాం తథాభూతా హి పదపంక్తిర్లక్ష్యతే॥ ౩౮ ॥ హస్తసంస్పర్శమాత్రేణేతి॥ హస్తగ్రహణమాత్రం కృత్వా సమాధానశతైర్నైషా విమానితా అవజ్ఞయా త్యక్తా - తత్ర లింగం - నైరాశ్యాత్ మందగామిన్యా నిరాశతయా మందం గచ్ఛంత్యా - నివృత్తం ప్రతిలోమం పదం లక్ష్యతే॥ ౩౯ ॥ నూనముక్తేతి॥ త్వమత్రోపతిష్ఠ - తత్ర కశ్చిద్రాక్షసోస్తి తం హంతుమహం త్వరామి శీఘ్రం యాస్యామి పునశ్చ తవాంతికమాగచ్ఛామీతి - నూనమియం తేనోక్తా - యేనైషా కృష్ణస్య పదానాం పద్ధతిః పంక్తిః త్వరితా శీఘ్రనిమ్నాగ్రా లక్ష్యతే॥ ౪౦ ॥ అన్వేషణార్థాసాం నివృత్తిమాహ॥ ప్రవిష్ట ఇత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ప్రవిష్ట ఇతి॥ గహనం నిబిడం దుర్గమం వనం ప్రవిష్టః - అత ఏవ శశాంకరశ్మిప్రవేశాభావాత్తస్య పదమత్ర న లక్ష్యతే॥ ౪౧ ॥ నివృత్తా ఇతి॥ తదా నివృత్తాస్తతో యమునాతీరం ప్రాక్తనం రాసస్థానం శీఘ్రమాగత్య- కృష్ణోపనయే తచ్చరితం జగుః॥ ౪౨॥ సప్రేమప్రముదా గానమాకర్ణ్యాగతే కృష్ణే - తద్దర్శనోత్స

౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥౪౭॥౪౮॥ రాసేతి॥ ఏకస్థానస్థిరాత్మనాకృష్ణపార్శ్వఏవైకస్మిన్స్థానేస్థిరచిత్తేన-అతఏవకృష్ణపార్శ్వమనుజ్ఝతాగోపీజనేన-రాసార్థంమండలీభావేనబంధోపినాభూత్-రాసమండలబద్ధోపికృష్ణఇతిపాఠేస్వయమభితోమండలీభూయస్థితేనగోపీజనేనకృష్ణోనైకస్థానోభూత్-గోపీమండలాంతఃశీఘ్రసంచారాత్తత్తత్పార్శ్వస్థఇవాభవదిత్యర్థః॥౪౯॥ హస్తేనేతి॥హరిరేకాంహస్తేనగృహ్ణాతిసాతస్యకరస్పర్శసుఖనిమీలితాక్షీభవతి-తామన్యస్యాఃస్వకరస్పర్శపరవశాయాఃహస్తేనహస్తంయోజయతి-ఏవంచాపరస్యాఃతాదృశ్యాహస్తేనేతి-హరిహస్తస్పర్శసుఖవశాత్కృష్ణేనగృహీతహస్తాహమేవేతిసర్వాసాంబుద్ధిముత్పాదయన్నేకమూర్తిరేవహరిరగృహీతహస్తాఏవరాసమండలంచకార-హరిరేవమేతాభిఃరాసమండలంబబంధేతిరాసవిత్సంప్రదాయః-అన్యేతుద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యేహరిరేకైకమూర్తిరాతస్థావిత్యాహుః॥౫౦॥ తతఇతి॥ అనుయాతేతి-శరద్వర్ణనాదిరూపంకవికృతంగేయంయత్ తస్యయాగీతిస్సానుయాతాయేనరాసేన॥౫౧॥౫౨॥౫౩॥౫౪॥గోపీతి॥గోపీకపోలపులకోద్గమసస్యాయస్వేదాంబుమద్ధరిభుజద్వయాం

రాయాంతంవికాసిముఖపంకజమ్। గోప్యస్తైర్లోక్యగోప్తారంకృష్ణమక్లిష్టచేష్టితమ్॥ ౪౩ ॥ కాచిదాలోక్యగోవిందమాయాంతమతిహర్షితా। కృష్ణకృష్ణేతికృష్ణేతిప్రాహనాన్యదుదీరయేత్॥ ౪౪॥ కాచిద్భ్రూభంగురంకృత్వాలలాటఫలకంహరిమ్। విలోక్యనేత్రభృంగాభ్యాంపపౌతన్ముఖపంకజమ్॥౪౫॥ కాచిదాలోక్యగోవిందంనిమీలితవిలోచనా। తస్యైవరూపంధ్యాయంతీయోగారూఢేవసాబభౌ॥౪౬॥ తతఃకాంచిత్ప్రియాలాపైఃకాంచిద్భ్రూభంగవీక్షితైః। నిన్యేనునయమన్యాంచకరస్పర్శేనమాధవః॥ ౪౭ ॥ తాభిఃప్రసన్నచిత్తాభిర్గోపీభిస్సహసాదరమ్। రరాసరాసగోష్ఠీభిరుదారచరితోహరిః॥ ౪౮ ॥ రాసమండలబంధోపికృష్ణపార్శ్వమనుజ్ఝతా। గోపీజనేననైవాభూదేకస్థానస్థిరాత్మనా॥౪౯॥ హస్తేనగృహ్యచైకైకాంగోపీనాంరాసమండలే। చకారతత్కరస్పర్శనిమీలితదృశంహరిః॥ ౫౦॥ తతఃప్రవవృతేరాసశ్చలద్వలయనిస్వనః। అనుయాతశరత్కావ్యగేయగీతిరనుక్రమాత్॥౫౧॥ కృష్ణశ్శరచ్చంద్రమసంకౌముదీంకుముదాకరమ్। జగౌగోపీజనస్త్వేకంకృష్ణనామపునఃపునః॥ ౫౨ ॥ పరివృత్తిశ్రమేణైకాచలద్వలయలాపినీమ్। దదౌబాహులతాంస్కంధేగోపీమధునిఘాతినః ॥ ౫౩ ॥ కాచిత్ప్రవిలసద్బాహుంపరిరభ్యచుచుంబతమ్। గోపీగీతస్తుతివ్యాజాన్నిపుణామధుసూదనమ్॥౫౪॥ గోపీకపోలసంశ్లేషము

పమాహ ॥ తతఇత్యాదిచతుర్భిః॥౪౩॥ ౪౪॥ కాచిద్భ్రూభంగురమితి॥ ప్రణయకోపేనవక్రీకృతాభ్యాంభ్రూభ్యాంభంగురంఆకుంచితంలలాటఫలకంకృత్వా - హరింవిలోక్య - నేత్రరూపాభ్యాంభృంగాభ్యాంతస్యముఖపంకజంపపౌ॥ ౪౫॥ కాచిదితి ॥ కాచిద్గోవిందమాలోక్యవివృతేననేత్రద్వారేణతంప్రవిశ్యవివృతేననేత్రద్వారేణైవపునర్యాస్యతీతినిమీలితలోచనాసతీధ్యాయంతీబభౌ॥ ౪౬॥ తస్యానునయపూర్వకంతాభీరాసక్రీడామాహ ॥ తతఃకాంచిదిత్యాదినాక్షుపితాహితఇత్యంతేన ॥ తతఇతి ॥ అనునయంనిన్యేసాంత్వయామాస॥ ౪౭॥ ౪౮॥ రాసమండలబంధోపీతి ॥ కృష్ణస్యపార్శ్వమనుజ్ఝతా అత్యజతా - ఏకస్మిన్స్థానేకృష్ణసమీపఏవఅహమహమికయాస్థిరాత్మనానిశ్చలచిత్తేనగోపీజనేనరాసోచితమండలబంధోపినైవాభూత్॥ ౪౯॥ కుతః పునః క్రీడా ॥ తథాచహరిర్యథారాసమండలంకృతవాంస్తదాహ ॥ హస్తేనగృహ్యేతి ॥ హరిరేకాంగోపీంహస్తేనగృహీత్వాఏకత్రస్థాపితవాన్ - సాపితత్కరస్పర్శసుఖేననిమీలితదృగాసీత్తాంచఅన్యస్యాస్స్వకరస్పర్శసుఖపరవశాయాహస్తంగ్రాహయామాస - తామప్యేవమన్యస్యాహస్తమిత్యేకైకాంహస్తేనగృహీత్వారాసమండలంచకార - తాశ్చసర్వాహరిహస్తస్పర్శసుఖపరవశాఃప్రత్యేకంహరిణైవగృహీతహస్తామాత్మానంమేనిరే॥ ౫౦॥ తతఇతి ॥ చలతాంవలయానాంనిస్వనోయస్మిన్సః - అనుయాతశరత్కావ్యగేయగీతిరితి - శరద్వర్ణనాదిరూపంయత్కావ్యేషుగేయంతస్యయాగీతిఃసాఅనుయాతాఅనుసృతాయస్మిన్సఃరాసఃప్రవృత్తఃప్రవవృతే॥ ౫౧॥ తదేవాహ ॥ కృష్ణశ్శరచ్చంద్రమసమితి॥ ౫౨॥ పరివృత్తేతి ॥ చలద్భిర్వలయైర్లాపినీంముఖరాం॥ ౫౩॥ ౫౪॥ గోపీతి ॥ పులకోద్గమఏవసస్యంతదర్థం- స్వేదరూపస్యాంబునోఘనతాంమేఘభావంగతౌపరిర

ఘనతాంయయా - అనేనేతరేతరానురాగ ఉక్తః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ గతఇతి ॥ వలనేఅవృత్తౌ ప్రతిలోమానులోమాభ్యాం గతి ప్రవృత్తినివృత్తిభ్యాం ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ సఇతి ॥ కైశోరకం కౌమారకం - మానయన్ సంభావయన్ ॥ ౬౦ ॥ అథకృష్ణస్య సర్వవ్యాపనాదీశ్వరత్వేనాపహతపాప్మత్వాత్ గోపీసంభోగపిజీవవన్న లేపఇత్యాహ - తద్భర్తృష్వితిద్వయేన - ఆత్మస్వరూపరూపః జీవస్వరూపశరీరః - అత్ర పూర్వశ్లోకేనాస్య సర్వచేతనశరీరత్వముక్తం - ఉత్తరేణ సర్వాచేతనశరీరత్వం ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

౧ ॥ ౨ ॥ లేలిహానఇతి ॥ సనిష్పేషం సశబ్దం - ఆవిద్ధం వక్రితం ॥ ౩ ॥ ఉదగ్రేతి ॥ ఉదగ్రః అతిశయితః కకుదాభోగః ప్రమాణంచ యస్య ఉదగ్రకకుదాభోగప్రమాణ ఇతిచ పాఠః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥

భిర్గమ్యహారేభుజౌ । పులకోద్గమసస్యాయ స్వేదాంబుఘనతాంగతౌ ॥ ౫౫ ॥ రాసగేయంజగౌకృష్ణో యావత్తారతరధ్వనిః । సాధుకృష్ణేతికృష్ణేతి తావత్తాద్విగుణంజగుః ॥ ౫౬ ॥ గతేనుగమనంచక్రుర్వలనే సంముఖంయయుః । ప్రతిలోమానులోమాభ్యాం భేజుర్గోపాంగనాహరిమ్ ॥ ౫౭ ॥ సతథాసహగోపీభీరరాసమధుసూదనః । యథాబ్దకోటిప్రతిమః క్షణస్తేనవినాభవత్ ॥ ౫౮ ॥ తావార్యమాణాః పతిభిః పితృభిర్భ్రాతృభిస్తథా । కృష్ణంగోపాంగనారాత్రౌ రమయంతిరతిప్రియాః ॥ ౫౯ ॥ సోపికైశోరకవయోమానయన్మధుసూదనః । రేమే తాభిరమేయాత్మా క్షపాసుక్షపితాహితః ॥ ౬౦ ॥ తద్భర్తృషుతథా తాసుసర్వభూతేషుచేశ్వరః । ఆత్మస్వరూపరూపోసౌ వ్యాపీ వాయురివస్థితః ॥ ౬౧ ॥ యథాసమస్తభూతేషు నభోగ్నిః పృథివీజలమ్ । వాయుశ్చాత్మా తథైవాసౌ వ్యాప్యసర్వమవస్థితః ॥ ౬౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ ప్రదోషార్ధేకదాచిత్తు రాసాసక్తేజనార్దనే । త్రాసయన్సమదోగోష్ఠమరిష్టస్సముపాగమత్ ॥ ౧ ॥ సతోయతోయదచ్ఛాయస్తీక్ష్ణశృంగోర్కలోచనః । ఖురాగ్రపాతైరత్యర్థం దారయన్ధరణీతలమ్ ॥ ౨ ॥ లేలిహానస్సనిష్పేషంజిహ్వయోష్ఠౌపునఃపునః । సంరంభావిద్ధలాంగూలః కఠినస్కంధబంధనః ॥ ౩ ॥ ఉదగ్రకకుదాభోగః ప్రమాణాద్దురతిక్రమః । విణ్మూత్రలిప్తపృష్ఠాంగో గవాముద్వేగకారకః ॥ ౪ ॥ ప్రలంబకంఠోతిముఖస్తరుఖాతాంకితాననః । పాతయన్సగవాంగర్భాన్దైత్యోవృషభరూపధృక్ ॥ ౫ ॥ సూదయంస్తాపసానుగ్రోవనాన్యటతియస్సదా ॥ ౬ ॥ తతస్తమతిఘోరాక్ష

భ్యగోప్యా హరిభుజచుంబనేక్రియమాణే - హరేఃభుజయోః స్వేదః తస్యాః కపోలేరోమోద్గమమువర్ధయదిత్యన్యోన్యానురాగోక్తిః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ గతఇతి ॥ వలనేఆవృత్తౌ - ప్రతిలోమానులోమాభ్యామితిగమనేఅనులోమగత్యా - వలనేప్రతిలోమగత్యేత్యర్థః ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ సఇతి ॥ కైశోరకం కౌమారంవయోమానయన్ తదవస్థోచితంచాపలమనుకుర్వన్నేవ ॥ ౬౦ ॥ ననుధర్మస్థాపనాయావతీర్ణోభగవాన్ కథంగోపాంగనాః పాపేప్రవర్తయన్స్వయమపి పాపంచకారేత్యత్రాహ ॥ తద్భర్తృష్వితి ॥ నతావద్గోపీనాంపాపమస్తి - స్వభక్తాహితక్షపణస్యతస్యతద్దోషక్షపణోచితసమర్థత్వాత్ - నచతస్యదోషః తద్భర్త్రాదిసర్వవ్యాపీపరమాత్మరూపత్వాత్ ॥ ౬౧ ॥ సర్వవ్యాపిత్వమేవ దృష్టాంతేనాహ ॥ యథేతి ॥ ౬౨ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామి విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

ప్రదోషార్ధ ఇతి ॥ ప్రదోషార్ధేసంధ్యావసానే - అరిష్టోనామవృషభాకృతిర్దైత్యస్సమదోగోష్ఠంత్రాసయన్సముపాగతః ॥ ౧ ॥ సతోయేతి ॥ అర్కఇవలోచనేయస్యసః ॥ ౨ ॥ లేలిహానఇతి ॥ సనిష్పేషంససంఘర్షణంయథాభవత్యేవమోష్ఠౌ జిహ్వయాలేలిహానస్సంరంభాదావిద్ధమున్నమితంలాంగూలంయేనసః కఠినంస్కంధబంధనంయస్యసః ॥ ౩ ॥ ఉదగ్రేతి ॥ ఉదగ్రస్యఉచ్ఛ్రితస్యకకుదోగళపృష్ఠస్యాభోగోవిస్తారోయస్యసః - ఉచ్ఛ్రితరాత్ ప్రమాణాత్ అన్యైర్దురతిక్రమః ॥ ౪

ఆసన్నమితి ॥ గ్రాహవత్ గ్రాహఇవ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

కకుద్మతీతి ॥ కకుద్మతివృషభే ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కంసాయేతి ॥ గర్భపరివర్తః అపత్యవ్యత్యయః ॥ ౩ ॥ శ్రుత్వేతి ॥ దేవదర్శనాత్ దేవానామివదర్శనంయస్యతస్మాత్ ॥ ౪ ॥ సఇతి ॥ ఉపాలభ్యవిగర్హ్య ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥

మువేత్యాతిభయాతురాః । గోపాగోపస్త్రియశ్చైవకృష్ణకృష్ణేతిచుక్రుశుః ॥ ౭ ॥ సింహనాదంతతశ్చక్రే తలశబ్దంచ కేశవః । తచ్ఛబ్దశ్రవణాచ్చాసౌ దామోదరముఖోయయౌ ॥ ౮ ॥ అగ్రన్యస్తవిషాణాగ్రః కృష్ణకుక్షికృతేక్షణః । అభ్యధావతదుష్టాత్మాకృష్ణంవృషభదానవః ॥ ౯ ॥ ఆయాంతందైత్యవృషభం దృష్ట్వాకృష్ణోమహాబలః । నచచాలతతస్థానాదవజ్ఞాస్మితలీలయా ॥ ౧౦ ॥ ఆసన్నంచైవజగ్రాహ గ్రాహవన్మధుసూదనః । జఘానజానునాకుక్షౌవిషాణగ్రహణాచలమ్ ॥ ౧౧ ॥ తస్యదర్పబలంభంక్త్వాగృహీతస్యవిషాణయోః । అపీడయదరిష్టస్యకంఠంక్లిన్నమివాంబరమ్ ॥ ౧౨ ॥ ఉత్పాట్యశృంగమేకంతు తేనైవాతాడయత్తతః । మమారసమహాదైత్యోముఖాచ్ఛోణితముద్వమన్ ॥ ౧౩ ॥ తుష్టువుర్నిహతేతస్మిన్దైత్యేగోపాజనార్దనమ్ । జంభేహతేసహస్రాక్షంపురాదేవగణాయథా ॥ ౧౪ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః. **

శ్రీపరాశరః ॥ కకుద్మతిహతేఽరిష్టేధేనుకేవినిపాతితే । ప్రలంబేనిధనంనీతేధృతేగోవర్ధనాచలే ॥ ౧ ॥ దమితేకాళియేనాగేభగ్నేతుంగద్రుమద్వయే । హతాయాంపూతనాయాంచశకటేపరివర్తితే ॥ ౨ ॥ కంసాయనారదః ప్రాహయథావృత్తమనుక్రమాత్ । యశోదాదేవకీగర్భపరివర్తాద్యశేషతః ॥ ౩ ॥ శ్రుత్వాతత్సకలంకంసో నారదాద్దేవదర్శనాత్ । వసుదేవంప్రతితదాకోపంచక్రేసుదుర్మతిః ॥ ౪ ॥ సోఽతికోపాదుపాలభ్యసర్వయాదవసంసది । జగర్హయాదవాంశ్చైవకార్యంచైతదచింతయత్ ॥ ౫ ॥ యావన్నబలమారూఢౌరామకృష్ణౌసుబాలకౌ । తావదేవమయావధ్యావసాధ్యౌరూఢయౌవనౌ ॥ ౬ ॥ చాణూరోఽత్రమహావీర్యోముష్టికశ్చమహాబలః । ఏతాభ్యాంమల్లయుద్ధేనమారయిష్యామిదుర్మతీ ॥ ౭ ॥ ధనుర్మహామహాయాగవ్యాజేనానీయతౌవ్రజాత్ । తథాతథాయతిష్యామియాస్యేతేసంక్షయంయథా ॥ ౮ ॥ శ్వఫల్కతనయంశూరమక్రూరంయదుపుంగవమ్ । తయోరానయనార్థాయప్రేషయిష్యామిగోకులమ్ ॥ ౯ ॥ బృందావనచరంఘోరమాదేక్ష్యామిచకేశినమ్ । తత్రైవాసావతిబలస్తావుభౌఘాతయిష్యతి ॥ ౧౦ ॥ గజఃకువలయాపీడోమత్సకాశమిహాగతౌ । ఘాతయిష్యతివాగోపౌవసుదేవసుతావుభౌ ॥ ౧౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యాలోచ్యసదుష్టాత్మాకంసోరామజనార్దనౌ । హంతుంకృతమతిర్వీరమక్రూరంవాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧౨ ॥ కంసః ॥ భోభోదానపతేవాక్యంక్రియతాంప్రీతయేమమ । ఇతః

౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ అగ్రేతి ॥ అగ్రే పురతోన్యస్తేవిషాణాగ్రేయేన - కృష్ణస్యకుక్షౌకృతమీక్షణంయేన ॥ ౯ ॥ ఆయాంతమితి ॥ అవజ్ఞయాస్మితంసైవలీలాతయా ॥ ౧౦ ॥ ఆసన్నమితి ॥ విషాణగ్రహణాదచలంసంతంజఘాన ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-పంచమాంశే-చతుర్దశోఽధ్యాయః. ❁

శ్లో ॥ వసతోగోకులేచిత్రంకర్మకృష్ణస్యవర్ణితం । అథాహమధురాకృత్యంప్రస్తోతుంనారదాగమం ॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః ॥ తదేవంగోకులేరాసక్రీడావినోదైః కంసవధాదిదేవకార్యంహరిణావిస్మృతమివాలక్ష్యతత్స్మరణప్రసంగాయనారదాగమనమాహ ॥ కకుద్మతీతి ॥ కకుద్మతివృషభాకృతౌదైతేయే ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కంసాయేతి ॥ యశోదాదేవక్యోర్గర్భయోఃఅపత్యయోః పరివర్తాది ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ సఇతి ॥ వసుదేవముపాలభ్యనిర్భర్త్స్యజగర్హనిందితవాన్ ॥ ౫ ॥ కంసస్యమనోరథప్రకారమాహ ॥ యావదిత్యాదిషడ్భిః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ స్వాభిప్రా

౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥ యథా చేతి॥ఉపహార్యః ఉపాయనీకృత్య - సమానయం త్వాశు చోపహార్యత థాత థేతి చ పాఠః॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః. ***

కేశీతి ॥ బృందావనం కృష్ణాసన్న భాగం॥ ౧॥ సఇతి ॥ ద్రుతైరుత్ప్లుతిభిర్వి క్రాంతావాక్రాంతౌ చంద్రార్కమార్గౌ యేన॥ ౨॥ తస్యేతి ॥ భయసంవిగ్నాః భయేనచలితాః॥ ౩ ॥ ౪ ॥ అలమితి ॥ కేశిన స్త్రాసేనాలం - గోపజాతిష్వైర్భవద్భిర్వీరాణాం వీర్యం కిం విలోప్యతే - గోపజాతీయత్వవిశేషణ మేషాం వీర్యహేతుః॥౫॥ కిమనేనేతి॥ఆటోపస్సంభ్ర

స్యందనమారుహ్య గమ్యతాం నందగోకులమ్॥ ౧౩॥ వసుదేవసుతౌ తత్ర విష్ణోరంశసముద్భవౌ। నాశాయ కిల సంభూతౌ మమ దుష్టౌ ప్రవర్ధతః॥ ౧౪॥ ధనుర్మహో మమాప్యత్ర చతుర్దశ్యాం భవిష్యతి। ఆనేయౌ భవతా గత్వా మల్లయుద్ధాయ తత్ర తౌ॥ ౧౫॥ చాణూరముష్టికౌ మల్లౌ నియుద్ధకుశలౌ మమ। తాభ్యాం సహానయోర్యుద్ధం సర్వలోకోఽత్ర పశ్యతు॥ ౧౬॥ గజః కువలయాపీడో మహామాత్ర ప్రచోదితః। స వా హనిష్యతే పాపౌ వసుదేవాత్మజౌ శిశూ॥ ౧౭॥ తౌ హత్వా వసుదేవం చ నందగోపం చ దుర్మతిమ్। హనిష్యే పితరం చైనముగ్రసేనం సుదుర్మతిమ్॥ ౧౮ ॥ తతస్సమస్తగోపానాం గోధనాన్యఖిలాన్యహమ్। విత్తం చాపహరిష్యామి దుష్టానాం మద్వధైషిణామ్॥౧౯॥ త్వామృతే యాదవాశ్చైతే ద్విషో దానపతే మమ। ఏతేషాం చ వధాయాహం యతిష్యేఽనుక్రమాత్తతః॥ ౨౦ ॥ తదా నిష్కంటకం సర్వం రాజ్యమేతదయాదవమ్। ప్రశాధిష్యే త్వయా తస్మాన్మత్ప్రీత్యై వీర గమ్యతామ్॥ ౨౧ ॥ యథా చ మాహిషం సర్పిర్దధి చాప్యుపహార్య వై। గోపాస్సమానయంత్వాశు తథా వాచ్యాస్త్వయా చ తే॥ ౨౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాజ్ఞప్తస్తదాఽక్రూరో మహాభాగవతో ద్విజ। ప్రీతిమానభవత్కృష్ణం శ్వో ద్రక్ష్యామీతి సత్వరః॥ ౨౩॥ తథేత్యుక్త్వా చ రాజానం రథమారుహ్య శోభనమ్। నిశ్చక్రామ తతః పుర్యా మధురాయా మధుప్రియః॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః. **************************

శ్రీపరాశరః ॥ కేశీ చాపి బలోదగ్రః కంసదూతప్రచోదితః। కృష్ణస్య నిధనాకాంక్షీ బృందావనముపాగమత్॥ ౧ ॥ స ఖురక్షతభూపృష్ఠస్సటాక్షేపధుతాంబుదః। ద్రుతవిక్రాంతచంద్రార్కమార్గో గోపానుపాద్రవత్॥ ౨॥ తస్య హేషితశబ్దేన గోపాలా దైత్యవాజినః। గోప్యశ్చ భయసంవిగ్నా గోవిందం శరణం యయుః॥ ౩॥ త్రాహి త్రాహీతి గోవిందః శ్రుత్వా తేషాం తతో వచః। సతోయజలదధ్వానగంభీరమిదముక్తవాన్॥ ౪॥ అలం త్రాసేన గోపాలాః కేశినః కిం భయాతురైః। భవద్భిర్గోపజాతీయైర్వీరవీర్యం విలోప్యతే॥ ౫ ॥ కిమనేనాల్పసారేణ హేషితాటోపకారిణా। దైతేయబలవాహ్యేన వల్గతా దు

యమావేదయః కంసోఽక్రూరమాదిశతి॥ భోభో ఇత్యాదిదశభిః॥౧౩॥ వసుదేవేతి॥ ప్రవర్ధతః ప్రకర్షేణ వర్ధేతే॥౧౪ ౧౫॥౧౬॥ గజ ఇతి॥ మహామాత్రేణ హస్తిపకేన ప్రచోదితః॥ ౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥౨౩ ॥ తథేతి॥ మధుప్రియః మధువంశ్యానాం ప్రియః॥౨౪॥ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం పంచమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

కేశీతి ॥ బలోదగ్రః బలేనోద్ధతః - కంసస్య దూతేన ప్రచోదితః స్వస్థానాదేవ ప్రచోదితః - నతు కంసేనాహూయ స్వయం ప్రేషితః - అసురకార్యవాదిస్వార్థస్య తావద్విలంబాసహనాదేవేత్యర్థః॥ ౧॥ సఇతి ॥ ఖురైః క్షతం భూపృష్ఠం యేన - సటానాం కేసరాణాం క్షేపేణ ధూననేన ధుతా విచాలితా అంబుదా యేన - ద్రుతం విక్రాంతౌ చంద్రార్కమార్గౌ యేన॥ ౨॥ ౩॥ త్రాహి త్రాహీతి ॥ సతోయస్య జలదస్య ధ్వానో గర్జితం తద్వద్గంభీరం యథా భవత్యేవ ముక్తవాన్॥ ౪॥ అలమితి ॥ కిం వీరవీర్యం విలోప్యతే - యద్వా - స్వామిని సన్నిహితే సత్యపి యది పరిజనో భయాతురః స్యాత్ - తదా స స్వామీ స్వల్పవీర్య ఇత్యన్యేషాం బుద్ధిస్స్యాత్ అతో మదీయైర్భవద్భిర్భీరుతయా - వీరవీర్యం వీరస్య మమ వీర్యం - కిం విలోప్యతే కిమితి విలోపం క్రియత ఇత్యర్థః॥౫॥కిమనేనేతి॥ హేషితమేవాటోపః తత్కారిణా - దైతేయబల

మః - దైతేయశ్చాసౌ బలబాహ్యశ్చ - బలబాహ్యః బలహీనః - వల్గతా నృత్యతా॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ బాహుమితి ॥ ఆభోగినం పరిణాహినం॥ ౯॥ ౧౦॥ కృష్ణస్యేతి ॥ ఆసంభూతేరావృద్ధేః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ద్విపాదే ఇతి - ద్వౌ పాదౌ యయోః - అర్ధరూపే పృష్ఠే పుచ్ఛే చ యయోస్తే - ద్విపాదపృష్ఠపుచ్ఛార్ధే ఇత్యేకపద్యపాఠశ్చ - శ్రవణేతి - ఏకశబ్దః శ్రవణపదాత్ప్రాగ్యోజ్యః - ఏకా శ్రవణాక్షినాసికా యయోస్తే శ్రవణైకాక్షినాసికే॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తత ఇతి॥ అనురాగేణ మనోరమం యథా భవతి తథా॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ యుద్ధోత్సుక ఇతి ॥ యుద్ధోత్సుకః యుద్ధదర్శనోత్సుకః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥

ష్టవాజినా॥ ౬॥ ఏహ్యేహి దుష్టకృష్ణోఽహం పూష్ణస్త్వివ పినాకధృత్ । పాతయిష్యామి దశనాన్వదనాదఖిలాంస్తవ ॥ ౭ ॥ ఇత్యుక్త్వాస్ఫోట్య గోవిందః కేశినస్సంముఖం యయౌ । వివృతాస్యశ్చ సోఽప్యేనం దైతేయాశ్వ ఉపాద్రవత్ ॥ ౮ ॥ బాహుమాభోగినం కృత్వా ముఖే తస్య జనార్దనః । ప్రవేశయామాస తదా కేశినో దుష్టవాజినః ॥ ౯ ॥ కేశినో వదనం తేన విశతా కృష్ణబాహునా । శాతితా దశనాః పేతుస్సితాభ్రావయవా ఇవ॥ ౧౦॥ కృష్ణస్య వవృధే బాహుః కేశిదేహగతో ద్విజ । వినాశాయ యథా వ్యాధిరాసంభూతేరుపేక్షితః॥ ౧౧॥ విపాటితోష్ఠో బహులం సఫేనం రుధిరం వమన్ । సోఽక్షిణీ వివృతే చక్రే విశ్లిష్టే ముక్తబంధనే॥ ౧౨॥ జఘాన ధరణీం పాదైశ్శకృన్మూత్రం సముత్సృజన్ । స్వేదార్ద్రగాత్రశ్శ్రాంతశ్చ నిర్యత్నస్సోఽభవత్తదా॥ ౧౩॥ వ్యాదితాస్యమహారంధ్రస్సోఽసురః కృష్ణబాహునా । నిపాతితో ద్విధా భూమౌ వైద్యుతేన యథా ద్రుమః॥ ౧౪॥ ద్విపాదే పృష్ఠపుచ్ఛార్ధే శ్రవణైకాక్షినాసికే । కేశినస్తే ద్విధా భూతే శకలే ద్వే విరేజతుః॥ ౧౫॥ హత్వా తు కేశినం కృష్ణో గోపాలైర్ముదితైర్వృతః । అనాయస్తతనుస్స్వస్థో హసంస్తత్రైవ తస్థివాన్॥ ౧౬॥ తతో గోప్యశ్చ గోపాశ్చ హతే కేశిని విస్మితాః । తుష్టువుః పుండరీకాక్షమనురాగమనోరమమ్॥ ౧౭॥ అథాహాంతర్హితో విప్ర నారదో జలదే స్థితః । కేశినం నిహతం దృష్ట్వా హర్షనిర్భరమానసః॥ ౧౮॥ సాధు సాధు జగన్నాథ లీలయైవ యదచ్యుత । నిహతోఽయం త్వయా కేశీ క్లేశదస్త్రిదివౌకసామ్॥ ౧౯॥ యుద్ధోత్సుకోఽహమత్యర్థం నరవాజిమహాహవమ్ । అభూతపూర్వమన్యత్ర ద్రష్టుం స్వర్గాదిహాగతః॥ ౨౦ ॥ కర్మాణ్యత్రావతారే తే కృతాని మధుసూదన । యాని తైర్విస్మితం చేతస్తోషమేతేన మే గతమ్ ॥ ౨౧ ॥ తురంగస్యాస్య శక్రోఽపి కృష్ణ దేవాశ్చ బిభ్యతి । ధుతకేసరజాలస్య హ్రేషతోఽభ్రావలోకినః॥ ౨౨॥ యస్మాత్త్వయైష దుష్టాత్మా హతః కేశీ జనార్దన । తస్మాత్కేశవనామ్నా త్వం లోకే ఖ్యాతో భవిష్యసి॥ ౨౩ ॥ స్వస్త్యస్తు తే గమిష్యామి కంసయుద్ధేఽధునా పునః । పరశ్వోఽహం సమేష్యా

వాహ్యేన దైత్యైర్బలాదాక్రమ్య అశ్వోయమారుహ్యతే - అతో దైత్యహంతౄణామస్మాకం కిమనేన భవేదిత్యర్థః - వల్గతా త్రికమవనమ్య గచ్ఛతా - తదుక్తం - వల్గితం చ నతత్రికమితి॥ ౬॥ ఏహ్యేహీతి॥ పూష్ణో దంతానపి నాకధృత్ వీరభద్ర ఇవ - పూష్ణోరివేతి పాఠే - పూషణశ్చరుః- ఐంద్రాపౌష్ణశ్చరురిత్యాదిషు పూషణ ఏవ ఏకతమరూపేణైంద్రసాహిత్యరూపేణ దేవతాభేదరూపభేదాత్ ద్వివచనం॥ ౭॥ ౮॥ బాహుమితి॥ ఆభోగినం విసారిణం॥ ౯॥ కేశిన ఇతి॥ శాతితాః ఆహతాః॥ ౧౦॥ కృష్ణస్యేతి ॥ ఆసంభూతేః వృద్ధిపర్యంతం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ వ్యాదితాస్యేతి ॥ వ్యాదితం వివృతమాస్యం యస్య - వైద్యుతేనాశనినా ॥ ౧౪ ॥ ద్విపాదే ఇతి ॥ ద్వౌ పాదౌ యయోః - పృష్ఠపుచ్ఛే అర్ధరూపే యయోః - ఏకశబ్దః శ్రవణపదాత్ ప్రాగ్యోజ్యః- తథా చ ఏకైకా శ్రవణాక్షినాసికా యయోస్తే తథోక్తే శకలే- ఏకకర్ణాక్షినాసికే ఇతి పాఠాంతరం తు సుష్ఠు॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ యుద్ధోత్సుక ఇతి॥ యుద్ధోత్సుకః యుద్ధదర్శనోత్సుకః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తురంగస్యేతి ॥ ధుతం కంపితం కేసరాణాం జాలం సమూహో యేన తస్య - హ్రేషతః హేషారవం కుర్వతః॥ ౨౨॥ యస్మాదితి ॥ కేశివధాత్కేశవ ఇత్యత్ర సాదృశ్యనామనిరుక్తిః॥ ౨౩ ॥ స్వస్త్యస్త్వితి ॥ అధునాగమిష్యామీతి పర

౨౩ ॥ స్వస్త్యస్త్వితి ॥ అధునాగమిష్యామీత్యన్వయః ॥ ౨౪ ॥ ఉగ్రసేనేతి ॥ కర్తా భవిష్యసి ॥ ౨౫ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర భారావతరణే - ఆయుష్మత్ప్రణీతానీతి పదచ్ఛేదః - యామోషధీమివాయుష్మన్నితివన్మంగళాశాసనోక్తిః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ నారదఇతి ॥ నేత్రేతి - నేత్రైః పానక్రియాణామేకో విషయః ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

౧ ॥ చింతయామాసేతి ॥ మయామత్తః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ పాపమితి ॥ సంకల్పనామయం అదితిదేవక్యాద్యారాధనసంకల్పానురూపం హి భగవతో దేవమనుష్యాదిసజాతీయం ఇదం రూపమిదం విభవావతారసాధారణం. యథాహ - యే యథా మాం ప్రపద్యంతే - ఇతి హృదయోపాసనేపి ఉపాసకసంకల్పాధీనాంగ ప్రత్యంగరూపాదిమత్త్వముక్తం - హృదిసంకల్పశ్యయద్రూపమిత్యాదినా - అథవా సంకల్పనామయమితి స్వసంకల్పకృతమితి - ఇచ్ఛాగృహీతేత్యాది - యథోక్తం హృద్యోగే ॥ శ్లో ॥ బహిరారాధనార్థం తు యా మూర్తిరవతిష్ఠతే । తదాకారం విచింత్యాథ యజేత్సర్వేశ్వరం హరిమితి ॥ ౪ ॥ వినిర్జగ్మురితి ॥ ధామధామ్నాం తేజసాం స్థానం - తేజో వా ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ఇష్ట్వేతి ॥ అనంతాదిం - అద్యంతరహితం ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ సర్వాత్మేతి ॥ సర్వస్యాత్మా - సర్వభూతేష్వవస్థితః - వ్యోమవద్వితత్య వ్యాపీ - నాగ్నివాయ్వాదివద్విచ్ఛిద్యతే ॥

మిత్వయా కేశినిషూదన ॥ ౨౪ ॥ ఉగ్రసేనసుతే కంసే సానుగే వినిపాతితే । భారావతారకర్తా త్వం పృథివ్యాః పృథివీధర ॥ ౨౫ ॥ తత్రానేకప్రకారాణి యుద్ధాని పృథివీక్షితామ్ । ద్రష్టవ్యాని మయాయుష్మత్ప్రణీతాని జనార్దన ॥ ౨౬ ॥ సోహం యాస్యామి గోవింద దేవకార్యం మహత్కృతమ్ । త్వయైవ విదితం సర్వం స్వస్తి తేస్తు వ్రజామ్యహమ్ ॥ ౨౭ ॥ నారదే తు గతే కృష్ణస్సహ గోపైస్సభాజితః । వివేశ గోకులం గోపీనేత్రపానైకభాజనమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః ❋❋❋❋

శ్రీపరాశరః ॥ అక్రూరోపి వినిష్క్రమ్య స్యందనేనాశుగామినా । కృష్ణసందర్శనాకాంక్షీ ప్రయయౌ నందగోకులమ్ ॥ ౧ ॥ చింతయామాస చాక్రూరో నాస్తి ధన్యతరో మయా । యోహమంశావతీర్ణస్య ముఖం ద్రక్ష్యామి చక్రిణః ॥ ౨ ॥ అద్య మే సఫలం జన్మ సుప్రభాతాభవన్నిశా । యదున్నిద్రాబ్జపత్రాక్షం విష్ణోర్ద్రక్ష్యామ్యహం ముఖమ్ ॥ ౩ ॥ పాపం హరతి యత్పుంసాం స్మృతం సంకల్పనామయమ్ । తత్పుండరీకనయనం విష్ణోర్ద్రక్ష్యామ్యహం ముఖమ్ ॥ ౪ ॥ వినిర్జగ్ముర్యతో వేదా వేదాంగాన్యఖిలాని చ । ద్రక్ష్యామి తత్పరం ధామ ధామ్నాం భగవతో ముఖమ్ ॥ ౫ ॥ యజ్ఞేషు యజ్ఞపురుషః పురుషైః పురుషోత్తమః । ఇజ్యతే యోఖిలాధారస్తం ద్రక్ష్యామి జగత్పతిమ్ ॥ ౬ ॥ ఇష్ట్వా యమింద్రో యజ్ఞానాం శతేనామరరాజతామ్ । అవాప తమనంతాదిమహం ద్రక్ష్యామి కేశవమ్ ॥ ౭ ॥ న బ్రహ్మా నేంద్రరుద్రాశ్వివస్వాదిత్యమరుద్గణాః । యస్య స్వరూపం జానంతి ప్రత్యక్షం యాతి మే హరిః ॥ ౮ ॥ సర్వాత్మా సర్వవిత్సర్వస్సర్వభూ

శ్వః కంసయుద్ధే పునస్త్వయాహం సమేష్యామి ॥ ౨౪ ॥ ఉగ్రసేనేతి ॥ పృథివ్యాః భారహర్తా త్వం భవిష్యసి ॥ ౨౫ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర భారావతారకరణే - ఆయుష్మతా త్వయా ప్రణీతానీతి లోకోక్తిః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ నారదఇతి ॥ ఇత్థం మనోరమైః కర్మభిః సభాజితస్సత్కృతః - గోపీనేత్రాణాం పానస్యాదరవీక్షణస్య ఏకమేవ భాజనం విషయః కృష్ణః గోకులం వివేశ ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః ❋❋❋

అక్రూరఇతి ॥ శ్రీకృష్ణో యదా గోకులం వివేశ తదా అక్రూరోపి మధురాయా వినిష్క్రమ్య గోకులం ప్రయయౌ ॥ ౧ ॥ పథి గచ్ఛతః అక్రూరస్య మనోరథానాహ ॥ చింతయామాసేత్యాదినా - మామక్రూరేతి వక్ష్యతీత్యంతేన ॥ చింతయామాసేతి ॥ మయా సదృశో ధన్యతరో నాస్తి ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ పాపమితి ॥ సంకల్పనామయం ధ్యానమాత్రాలంబనమపి ॥ ౪ ॥ వినిర్జగ్మురితి ॥ ధామ్నాం తేజోమయానాం పరం ధామ ఆశ్రయం - ముఖావయవేషు లోచనవదనేషు సూర్యసోమాగ్నీనామాశ్రితత్వాత్ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ఇష్ట్వేతి ॥ నాస్త్యంతశ్చ ఆదిశ్చ యస్య తం అనంతాదిం ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ సర్వాత్మేతి ॥ వక్ష్యతి వదిష్య

౯|| ౧౦|| ౧౧|| యోనంతఇతి || శేఖరేతి- శేఖరసంనివేశేనస్థితాం - సఃరామః|| ౧౨|| పితృపుత్రేతి || అత్ర పిత్రాదిరూపేణపరిణతా - గుణత్రయీ - విచిత్రకార్యకరత్వేనమాయేత్యుచ్యతే|| ౧౩|| తరతీతి || సైవభగవత్స్వరూపతిరోధాయకత్వాదన్యథాజ్ఞానజనకత్వాచ్చావిద్యేత్యుచ్యతే|| ౧౪|| యజ్వభిరితి || సాత్వతైర్భగవచ్ఛాస్త్రనిష్ఠైః||౧౫|| ౧౬|| ౧౭|| ఇత్థమితి || భక్తినమ్రాత్మమానసః భక్తిప్రహ్వశరీరాంతఃకరణః - కించిత్సూర్యేవిరాజతిఅస్తాసన్నే||౧౮|| సఇతి|| ఆదోహనేదోహస్థానే|| ౧౯|| ప్రఫుల్లేతి || ఆయామతుంగోరస్స్థలంవిశాలపీనోరస్కమిత్యర్థః|| ౨౦|| ౨౧|| బిభ్రాణమితి || సేందునీలాచలాభం- సితాంభోజావతంసకత్వాత్|| ౨౨|| ౨౩|| ప్రాంశుమితి || ఉత్తుంగబాహ్వంసంపీనబా

తేష్వవస్థితః। యోహ్యచింత్యోవ్యయో వ్యాపీసవత్స్యతిమయాసహ|| ౯|| మత్స్యకూర్మవరాహాశ్వసింహరూపాదిభిఃస్థితిమ్। చకారజగతోయోజస్సోద్యమామాలపిష్యతి|| ౧౦|| సాంప్రతంచజగత్స్వామీకార్యమాత్మహృదిస్థితమ్। కర్తుంమనుష్యతాంప్రాప్తస్స్వేచ్ఛాదేహధృదవ్యయః||౧౧|| యోనంతఃపృథివీంధత్తేశేఖరస్థితిసంస్థితామ్। సోవతీర్ణోజగత్యర్థేమామక్రూరేతివక్ష్యతి|| ౧౨ || పితృపుత్రసుహృద్భ్రాతృమాతృబంధుమయీమిమామ్। యన్మాయాంనాలముత్తర్తుంజగత్తస్మైనమోనమః||౧౩|| తరత్యవిద్యాం వితతాం హృదియస్మిన్నివేశితే। యోగమాయామమేయాయతస్మైవిద్యాత్మనేనమః|| ౧౪|| యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషోవాసుదేవశ్చసాత్వతైః। వేదాంతవేదిభిర్విష్ణుః ప్రోచ్యతేయోనతోస్మితమ్||౧౫|| యథాయత్రజగద్ధామ్నిధాతర్యేతత్ప్రతిష్ఠితమ్। సదసత్తేనసత్యేనమయ్యసౌయాతుసౌమ్యతామ్ || ౧౬|| స్మృతేసకలకల్యాణభాజనంయత్రజాయతే। పురుషస్తమజంనిత్యంవ్రజామిశరణంహరిమ్|| ౧౭ || శ్రీపరాశరః|| ఇత్థంసంచింతయన్విష్ణుంభక్తినమ్రాత్మమానసః। అక్రూరోగోకులంప్రాప్తఃకించిత్సూర్యేవిరాజతి|| ౧౮|| సదదర్శతదాకృష్ణమాదావాదోహనేగవామ్। వత్సమధ్యగతంఫుల్లనీలోత్పలదళచ్ఛవిమ్|| ౧౯|| ప్రఫుల్లపద్మపత్రాక్షంశ్రీవత్సాంకితవక్షసమ్। ప్రలంబబాహుమాయామతుంగోరస్స్థలమున్నసమ్||౨౦||సవిలాసస్మితాధారంబిభ్రాణంముఖపంకజమ్। తుంగరక్తనఖంపద్భ్యాంధరణ్యాంసుప్రతిష్ఠితమ్|| ౨౧|| బిభ్రాణంవాససీపీతేవన్యపుష్పవిభూషితమ్। సేందునీలాచలాభంతంసితాంభోజావతంసకమ్|| ౨౨|| హంసకుందేందుధవళంనీలాంబరధరంద్విజ। తస్యానుబలభద్రంచదదర్శయదునందనమ్|| ౨౩ || ప్రాంశుముత్తుంగబాహ్వంసంవికాసిముఖపంకజమ్। మేఘమాలాపరివృతంకైలాసాద్రిమివాపరమ్|| ౨౪|| తౌదృష్ట్వావికసద్వక్త్రసరోజస్సమహామతిః। పులకాంచితసర్వాం

తీతి|| ౯|| మత్స్యేతి || అశ్వసింహరూపాదిభిః - అశ్వోహయగ్రీవః - సింహోనృసింహః - మమాలపిష్యతీతిఅక్రూరేతితాతేత్యాభాషిష్యతే|| ౧౦|| ౧౧|| యఇతి || శేఖరస్యైవస్థిత్యాసన్నివేశేనస్థితాంపృథివీంయోధత్తేసశేషఃఅవతీర్ణఃబలదేవరూపేణ అక్రూరేతిమాంవక్ష్యతి||౧౨|| పునఃమాయాప్రతిబంధనివృత్తయేతమేవప్రణమతి|| పితృపుత్రేత్యాదిత్రిభిః|| ౧౩|| తరతీతి || అవిద్యామాత్మచ్ఛాదికాం శాంభవీంమాయాం అహంకారమమకారాది మోహకరీం ధ్యానేన హృదిహృత్పుండరీకేయస్మిన్నివేశితేసతితరతి|| ౧౪|| యజ్వభిరితి || యజ్వభిఃకర్మనిష్ఠైః యజ్ఞపురుష ఇతి - సాత్వతైరుపాసకైః వాసుదేవఇతి - వేదాంతవేదిభిర్జ్ఞాననిష్ఠైర్విష్ణురితి - తత్తత్స్వోపాధికశబ్దైర్యః ప్రోచ్యతే- తం ప్రణతోస్మి|| ౧౫|| అథకంసస్య ప్రియోయమితిమయ్యసూయామకుర్వన్ప్రసన్నోభవత్వితి ప్రార్థ్యతే || యథేతి || సదసత్కార్యకారణాత్మకంసాధ్వసాధువృత్తోపేతంవా ఏతజ్జగత్ యత్రధామ్నిఆశ్రయేప్రతిష్ఠితంతేన సత్యేనసర్వాధారతయాసర్వసాక్షిత్వేన మయిసౌమ్యతాంప్రసన్నతాంయాతు||౧౬|| సత్యపరాధేతత్సర్వంక్షమ్యతామిత్యాశయేనాహ || స్మృతఇతి|| ౧౭|| ఇత్థమితి || భక్త్యానమ్రః ఆత్మా బుద్ధిర్మానసంచ యస్యసః|| ౧౮|| సఇతి || ఆదోహనేదోహావసానే|| ౧౯|| ప్రఫుల్లేతి|| ఆయామంవిస్తారవత్తుంగమురస్స్థలంయస్యతం||౨౦|| ౨౧|| ౨౨|| ౨౩|| ౨౪||

హ్వాంసం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తదేతదితి ॥ ధామ తేజః - పరమం పదం పరమం ప్రాప్యం - పద్యత ఇతి పదం - భగవద్వాసుదేవాంశత్వాత్॥ ౨౬॥ సాఫల్యమితి ॥ అంగం ఫలవదపి స్యాదిత్యాశంసా॥ ౨౭॥ భగవత్పాణిపద్మస్య శుద్ధిశౌర్యౌదార్యాణ్యాహ - అప్యేష ఇత్యాది శ్లోకత్రయేణ॥ అప్యేష ఇతి ॥ శ్రీమదితి హస్తపద్మవిశేషణం - యస్యేతి చ తస్యైవ నిర్దేశః - అనాశదోషా నాశదోషాభ్యాం హీనా అనాశదోషేతి చ పాఠః॥ ౨౮ ॥ యేనేతి ॥ చక్రం బలం - అపేతచక్రమితి క్రియావిశేషణం - అపాస్య చక్రమితి చ పాఠః॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ అప్యేష ఇతి - అదోషదుష్టం మాం కంసపరిగ్రహేణ దోషాస్పదీభూతమపి కర్తా కరిష్యతీత్యన్వయః - అవమానేత్యాది వాక్యాంతరం॥ ౩౧ ॥ భగవాన్ సర్వజ్ఞత్వాన్మాం నిరాగసం జ్ఞాత్వా స్వీకరిష్యతీత్యాహ - జ్ఞానాత్మకస్యేతి ॥ జీవస్య జ్ఞానాత్మకత్వేపి రజస్తమోమూలరాగాది దోషతిరోహితస్వరూపత్వాత్ తతో భగవంతం వ్యావర్తయతి - అమలసత్త్వేత్యాదినా సదాస్ఫుటస్య అతిరోహితస్వరూపస్య॥ ౩౨॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః

గస్తదా క్రూరో భవన్మునే॥ ౨౫॥ తదేతత్పరమం ధామ తదేతత్పరమం పదమ్। భగవద్వాసుదేవాంశో ద్విధా యోయం వ్యవస్థితః॥ ౨౬ ॥ సాఫల్యమక్ష్ణోర్యుగమేతదత్ర దృష్టే జగద్ధాతరి యాతముచ్చైః। అప్యంగమేతద్భగవత్ప్రసాదాద్దత్తాంగసంగే ఫలవన్మమ స్యాత్॥ ౨౭॥ అప్యేష పృష్ఠే మమ హస్తపద్మం కరిష్యతి శ్రీమదనంతమూర్తిః। యస్యాంగులిస్పర్శహతాఖిలాఘైరవాప్యతే సిద్ధిరపాస్తదోషా ॥ ౨౮॥ యేనాగ్నివిద్యుద్రవిరశ్మిమాలాకరాళమత్యుగ్రమపాస్య చక్రమ్। చక్రం ఘ్నతా దైత్యపతేర్హృతాని దైత్యాంగనానాం నయనాంజనాని॥ ౨౯ ॥ యత్రాంబు విన్యస్య బలిర్మనోజ్ఞానవాప భోగాన్వసుధాతలస్థః। తథామరత్వం త్రిదశాధిపత్యం మన్వంతరం పూర్ణమపేతశత్రుః॥ ౩౦॥ అప్యేష మాం కంసపరిగ్రహేణ దోషాస్పదీభూతమదోషదుష్టమ్। కర్తావమానోపహతం ధిగస్తు తజ్జన్మ యత్సాధుబహిష్కృతస్య॥ ౩౧॥ జ్ఞానాత్మకస్యామలసత్త్వరాశేరపేతదోషస్య సదాస్ఫుటస్య। కిం వా జగత్యత్ర సమస్తపుంసామజ్ఞాతమస్యాస్తి హృది స్థితస్య॥ ౩౨ ॥ తస్మాదహం భక్తివినమ్రచేతా వ్రజామి సర్వేశ్వరమీశ్వరాణామ్। అంశావతారం పురుషోత్తమస్య హ్యనాదిమధ్యాంతమజస్య విష్ణోః॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః

౨౫॥ ౨౬॥ సాఫల్యమితి ॥ భగవతాస్మాంగసంగే కృతే సతి తత్ప్రసాదాదేతన్మమాంగమపి ఫలవత్స్యాదిత్యాశంసా ॥ ౨౭॥ అప్యేష ఇతి ॥ యస్య హస్తస్యాంగులిస్పర్శేన హతాఖిలాఘైరితి పవిత్రతోక్తా॥ ౨౮॥ యేనేతి ॥ యేన హస్తేన చక్రమపాస్య ప్రక్షిప్య - దైత్యపతేః కాలనేమిప్రభృతీనాం చక్రం సైన్యం ఘ్నతా మారయతా - దైత్యాంగనానాం నయనాంజనాని తద్భర్తృవధాదేవ హృతానీతి శౌర్యాతిశయోక్తిః॥ ౨౯ ॥ యత్రేతి ॥ యత్రాంబు విన్యస్యేతి హస్తస్యౌదార్యముక్తం - వసుధాతలస్థితః॥ ౩౦॥ అప్యేష ఇతి ॥ అదోషదుష్టమపి మాం దోషాస్పదీభూతం మత్వా యద్యవమానోపహతం కర్తా కరిష్యతి॥ ౩౧॥ ఏవమాశంక్య సర్వజ్ఞస్య పరావమంతృత్వం స్వయమేవ న సంభవతీత్యాహ॥ జ్ఞానాత్మకస్యేతి ॥ జీవస్య జ్ఞానాత్మకత్వేపి రజస్తమోమలావృతత్వాన్న సర్వజ్ఞతా - ఈశ్వరస్య తు తన్నాస్తీత్యాహ॥ అమలసత్త్వరాశేరితి ॥ అమలసత్త్వరాశేః శుద్ధసత్త్వమయస్య న చ జీవవద్రాగాద్యభిమానదోష ఇత్యాహ ॥ అపేతదోషస్యేతి ॥ న చ చక్షురాద్యపేక్షస్య జీవస్యేవ కాదాచిత్కం జ్ఞానమీశ్వరస్యేత్యాహ ॥ సదాస్ఫుటస్యేతి ॥ న చ జీవస్యేవోపాధిపరిచ్ఛేదాదసర్వజ్ఞత్వమిత్యాహ ॥ సమస్తపుంసాం హృదిస్థితస్యేతి ॥ అతోత్ర కిం నామ తస్యాజ్ఞాతమస్తి॥ ౩౨॥ తస్మాన్నిశ్శంకస్సన్నహం వ్రజామీత్యాహ ॥ తస్మాదితి॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ౩॥ సహేతి॥ కృతసంవాదనాదికః కృతసంవాదాదికః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ కరిష్యఇతి॥ ఔపయికం యుక్తం॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ దృష్ట్వేతి॥ శ్లథద్వలయత్వం విరహకార్శ్యాత్॥ ౧౩॥ ౧౪॥ విలాసేతి॥ విలాసవాక్యపానేషు- గ్రామ్యగోపీషు అవిదగ్ధగోపీషు॥ ౧౫॥ ౧౬॥ భావగర్భేతి॥ భావగర్భస్మితమితి వాక్యవిశేషణం- నా

శ్రీపరాశరః॥ చింతయన్నితి గోవిందముపగమ్య స యాదవః। అక్రూరోఽస్మీతి చరణౌ ననామ శిరసా హరేః॥ ౧॥ సోఽప్యేనం ధ్వజవజ్రాబ్జకృతచిహ్నేన పాణినా। సంస్పృశ్యాకృష్య చ ప్రీత్యా సుగాఢం పరిషస్వజే॥ ౨॥ కృతసంవందనౌ తేన యథావద్బలకేశవౌ। తతః ప్రవిష్టౌ సంహృష్టౌ తమాదాయాత్మమందిరమ్॥ ౩॥ సహ తాభ్యాం తదాఽక్రూరః కృతసంవందనాదికః। భుక్తభోజ్యో యథాన్యాయ్యమాచచక్షే తతస్తయోః॥ ౪॥ యథా నిర్భర్త్సితస్తేన కంసేనానకదుందుభిః। యథా చ దేవకీ దేవీ దానవేన దురాత్మనా॥ ౫॥ ఉగ్రసేనే యథా కంసస్స దురాత్మా చ వర్తతే। యం చైవార్థం సముద్దిశ్య కంసేన తు విసర్జితః॥ ౬॥ తత్సర్వం విస్తరాచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ దేవకీసుతః। ఉవాచాఖిలమప్యేతద్ జ్ఞాతం దానపతే మయా॥ ౭॥ కరిష్యే తన్మహాభాగ యదత్రౌపయికం మతమ్। విచింత్యం నాన్యథైతత్తే విద్ధి కంసం హతం మయా॥ ౮॥ అహం రామశ్చ మథురాం శ్వో యాస్యావస్సహ త్వయా। గోపవృద్ధాశ్చ యాస్యంతి హ్యాదాయోపాయనం బహు॥ ౯॥ నిశేయం నీయతాం వీర న చింతాం కర్తుమర్హసి। త్రిరాత్రాభ్యంతరే కంసం నిహనిష్యామి సానుగమ్॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ సమాదిశ్య తతో గోపానక్రూరోఽపి చ కేశవః। సుష్వాప బలభద్రశ్చ నందగోపగృహే తతః॥ ౧౧॥ తతః ప్రభాతే విమలే కృష్ణరామౌ మహాద్యుతీ। అక్రూరేణ సమం గంతుముద్యతౌ మథురాం పురీమ్॥ ౧౨॥ దృష్ట్వా గోపీజనస్సాస్రః శ్లథద్వలయబాహుకః। నిశశ్వాసాతిదుఃఖార్తః ప్రాహ చేదం పరస్పరమ్॥ ౧౩॥ మథురాం ప్రాప్య గోవిందః కథం గోకులమేష్యతి। నగరస్త్రీకలాలాపమధు శ్రోత్రేణ పాస్యతి॥ ౧౪॥ విలాసవాక్యపానేషు నాగరీణాం కృతాస్పదమ్। చిత్తమస్య కథం భూయో గ్రామ్యగోపీషు యాస్యతి॥ ౧౫॥ సారం సమస్తగోష్ఠస్య విధినా హరతా హరిమ్। ప్రహృతం గోపయోషిత్సు నిర్ఘృణేన దురాత్మనా॥ ౧౬॥ భావగర్భస్మితం వాక్యం విలాసలలితా గతిః। నాగరీణామతీవైత

చింతయన్నితి॥ యాదవో అక్రూరోఽస్మీతి యాదవత్వోక్త్యా స్వస్య తత్సంబంధితాం విజ్ఞాపయన్ స్వనామోక్తిపూర్వకం- ప్రణనామ॥ ౧॥ సఇతి॥ పరిషస్వజే ఆలింగితవాన్॥ ౨॥ రామం చ ననామేతి దర్శయతి కృతసంవందనౌ తేనేతి॥ ౩॥ సహేతి॥ కృతం సంవందనాదికం సంభాషాదిర్యేన- యథాన్యాయ్యం సంమానపూర్వకం- భుక్తం భోజ్యం భోజనార్హం సంస్కృతమన్నాదిర్యేన సః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ కరిష్యఇతి॥ ఔపయికం ఉపయోగి॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ సమాదిశ్యేతి॥ రాజాదేశనివేదనేన గోపాన్ సమాదిశ్య - నందగోపగృహే సుష్వాపేత్యనేన నందే పితృత్వవ్యవహారనివృత్తిం సూచయతి॥ ౧౧॥ తత ఇతి॥ గంతుముద్యతౌ అనేన చ నందే పితృత్వవ్యవహారనివృత్తిః- మథురాం గంతుముద్యతౌ దృష్ట్వా గోపీజనః ప్రాహేత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ ౧౨॥ దృష్ట్వేత్యాదినా సోఽపి రేణుర్నలక్ష్యత ఇత్యంతేన గోపీవిరహాలాపోక్తిః॥ దృష్ట్వేతి॥ సాస్రః అశ్రునేత్రః- శ్లథద్వలయాః బాహవో హస్తా యస్యేతి విరహదుఃఖకార్శ్యముక్తం॥ ౧౩॥ మథురామితి॥ కథమేష్యతి న కథంచిత్ - తత్ర హేతుమాహ నగరేతి సార్ధేన నగరస్త్రీణాం కలః అవ్యక్తమధురాక్షరో య ఆలాపః స ఏవ మధు తద్యస్మాత్పాస్యతి॥ ౧౪॥ విలాసవాక్యేతి॥ విలాసవాక్యాని నయనాభినయరూపవిలాసయుక్తాని వాక్యాని తేషాం పానేషు- శృంగారాదిరసవత్త్వాత్ అమృతమాధుర్యవత్త్వాత్ వాక్యానాం అత్యాదరేణ శ్రోత్రద్వారా పేయత్వం సిద్ధం- చిత్తస్య తద్విషయే కృతాస్పదత్వాత్ పాతృత్వం చ సిద్ధం సదా- అతస్తచ్చిత్తం భూయో గ్రామ్యగోపీషు కథం యాస్యతి- న కథమపి యాస్యతీత్యర్థః॥ ౧౫॥ సంప్రతి విధినా వయం హతాః స్మ ఇత్యాహుః॥ సారమితి॥ సమస్తగోష్ఠస్య సారభూతం హరిం హరతా అత ఏవ నిర్ఘృణేన దురాత్మనా విధినా గోపయోషిత్సు ప్రహృతం॥ ౧౬॥ భా

గరీణామేతద్వాక్యాదికం- అతీవప్రూజితం నైవంభూతమస్మదీయం వాక్యాదికం - అతిక్రాంతమితి వా॥ ౧౭॥ గ్రామ్య ఇతి ॥ గ్రామ్యః గ్రామే భవః- యతః యంత్రితః - అగ్రామ్యత్వాదపూర్వత్వేన నాగరీణాం విలాసాదిలోభనీయం భవతి॥ ౧౮॥ ఏష ఏష ఇతి ॥ అక్రూరకేణేతి కుత్సాయాం కప్రత్యయః - అత్ర వ్రజే నిరాశేన నిరనురాగేణ॥ ౧౯ ॥ కిమిత్యాది ॥ అయం స్వయం నిరనురాగోఽస్తు - అనురాగపరమపి జనం కిం న వేత్తి యేనానురక్తానామస్మాకమక్ష్ణోరాహ్లాదకరం హరిమన్యత్ర నయతి ॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ గురూణామిత్యాది ॥ త్వర్యతామస్య వారణ ఇతి నో గురూణామగ్రతో వక్తుం న క్షమమితి కిం బ్రవీథ కిం కిమర్థం - విరహాగ్నినా దగ్ధానాం గురవః కిం కరిష్యంతి॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సుప్రభాతేతి ॥ మధురా ఆవాసో యాసాం తాః మధురావాసాః॥ ౨౪॥ ధన్యా ఇతి ॥ యే అనివారితా ఇతో యాంతి - యా అనివారితా ఇతో యాంతి - తే ధన్యాః - తాః ధన్యాః- తే హి పథి కృష్ణం పశ్యంతః- తా హి పథి కృష్ణం పశ్యంత్యః - పులకాంచితం స్వదేహముద్వహిష్యంతి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ అనురాగేణేతి ॥ హరౌ అస్మాసు శైథిల్యం వ్రజతి సతి - అస్మాకం కంకణేషు వలయాన్యపి శైథిల

త్కటాక్షేక్షితమేవ చ॥ ౧౭॥ గ్రామ్యో హరిరయం తాసాం విలాసనిగడైర్యుతః। భవతీనాం పునః పార్శ్వం కయా యుక్త్యా సమేష్యతి ॥ ౧౮ ॥ ఏష ఏష రథమారుహ్య మధురాం యాతి కేశవః। క్రూరేణాక్రూరకేణాత్ర నిర్ఘృణేన ప్రతారితః॥ ౧౯॥ కిం న వేత్తి నృశంసోఽయమనురాగపరం జనమ్। యేనైవమక్ష్ణోరాహ్లాదం నయత్యన్యత్ర నో హరిమ్॥ ౨౦॥ ఏష రామేణ సహితః ప్రయాత్యత్యంతనిర్ఘృణః। రథమారుహ్య గోవిందస్త్వర్యతామస్య వారణే॥ ౨౧॥ గురూణామగ్రతో వక్తుం కిం బ్రవీథ న నః క్షమమ్। గురవః కిం కరిష్యంతి దగ్ధానాం విరహాగ్నినా॥ ౨౨॥ నందగోపముఖా గోపా గంతుమేతే సముద్యతాః। నోద్యమం కురుతే కశ్చిద్గోవిందవినివర్తనే॥ ౨౩॥ సుప్రభాతాద్య రజనీ మధురావాసయోషితామ్। పాస్యంత్యచ్యుతవక్త్రాబ్జం యాసాం నేత్రాళిపంక్తయః॥ ౨౪॥ ధన్యాస్తే పథి యే కృష్ణమితో యాంత్యనివారితాః। ఉద్వహిష్యంతి పశ్యంతస్స్వదేహం పులకాంచితమ్॥ ౨౫॥ మధురానగరీపౌరనయనానాం మహోత్సవః। గోవిందావయవైర్దృష్టైరతీవాద్య భవిష్యతి॥ ౨౬॥ కో ను స్వప్నః సభాగ్యాభిర్దృష్టస్తాభిరధోక్షజమ్। విస్తారికాంతినయనా యా ద్రక్ష్యంత్యనివారితాః॥ ౨౭॥ అహో గోపీజనస్యాస్య దర్శయిత్వా మహానిధిమ్। ఉత్కృత్తాన్యద్య నేత్రాణి విధినాకరుణాత్మనా ॥ ౨౮ ॥ అనురాగేణ శైథిల్యమస్మాసు

వగర్భేతి ॥ భావాదేర్లక్షణం తు ॥ శ్లో ॥ బాహ్యార్థాలంబనే యస్తు వికారో మానసో భవేత్। భావః స కథ్యతే సద్భిస్తస్యోత్కర్షో రసో మతః ॥ విలాసో నేత్రజో జ్ఞేయో విలాసో నయనాంతజ ఇతి - నాగరీణామేతద్వాక్యాదికం అతీవానందజనకం॥ ౧౭॥ గ్రామ్య ఇతి ॥ అతస్తాసాం విలాసరూపైర్నిగడైర్యుతో యుక్తః - యత ఇతి పాఠే యతః సంయతో బద్ధ ఇత్యర్థః॥ ౧౮॥ ఏష ఏష ఇతి ॥ ఏష ఏష ఇతి విస్మయాద్వీప్సా - సంధిశ్ఛాందసః - అక్రూరకేణేతి కుత్సితః నృశంసః క్రూరః॥ ౧౯॥ అత్ర ప్రజ్ఞానం॥ కిం న వేత్తీతి - నోఽస్మాకం - అక్ష్ణోరాహ్లాదం హరిమన్యత్ర నయతి యేన హేతునా - తత్కిం తర్హి కిమనురాగపరం జనం న వేత్తి - యది క్వాప్యనురాగరసాభిజ్ఞో భవేత్ తర్హి తద్వియోగదుఃఖం జానన్నేవం న కుర్యాదితి భావః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ధన్యా ఇతి ॥ యే జనా ఇతః కేనాప్యనివారితాస్సంతో యాంతి తే ధన్యాః - యస్మాత్పథి యాంతం కృష్ణం పశ్యంతః స్వదేహం పులకవ్యాప్తముద్వహిష్యంతీత్యర్థః॥ ౨౫॥ మధురేతి॥ మధురానగర్యాం పౌరస్త్రీనయనానాం॥ ౨౬॥ కోన్వితి ॥ విస్తారిణీ కాంతిమంతి నయనాని యాసాం తాః॥ ౨౭॥ అహో ఇతి॥ మహానిధితుల్యం శ్రీకృష్ణం దర్శయిత్వా - నేత్రాణ్యుత్కృత్తాని ఉద్ధృతప్రాయాణి - విరహదుఃఖాద్వస్త్వంతరదర్శనస్పృహారుచ్యాదినివృత్తైః॥ ౨౮॥ కించ॥ అనురాగేణేతి ॥ అస్మాసు శైథిల్యం వ్రజతా హరేరనురాగేణ సహాస్మత్కరేషు వలయాన్యపి శైథిల్యముపయాంతి - కృష్ణానురాగావిషయభూతత్వాదస్మాకం త్యక్త్వా వలయాన్యపి తమేవానుగమిష్యంతీత్యర్థః॥ వ్రజత ఇతి పాఠాంతరే- అస్మాస్వనురాగేణ శైథిల్యం ప్రయాతః అనురాగం శిథిలం కుర్వతః

ముపయాంతి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ అథేతి - ఆహ్నికార్హణంనిత్యంమాధ్యాహ్నికారాధనం॥ ౩౪ ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬ ॥ తతఇతి ॥ సర్వవిజ్ఞానమయంసర్వస్యవిజ్ఞానప్రచురం - సర్వజ్ఞమిత్యర్థః॥ ౪౭॥ సన్మాత్రరూపిణ ఇతి ॥ సన్మాత్రరూపిణే - మాత్రచాసత్తావిరోధ్యపక్షయాదీనాంవ్యావృత్తిః - సత్త్వవిరోధినాంనిత్యత్వాదీనాం నైకరూపైకస్వరూపాయ కార్యావస్థాయామనేకరూపాయ - కారణావస్థాయామేకరూపాయ॥ ౪౮॥ సర్వరూపాయేతి ॥ విజ్ఞానపారాయవిజ్ఞానస్యపర్యవసానాయ - అస్మాత్పరంజ్ఞేయంనాస్తి

వ్రజతాహరేః। శైథిల్యముపయాంత్యాశుకరేషువలయాన్యపి॥ ౨౯ ॥ అక్రూరఃక్రూరహృదయశ్శీఘ్రం ప్రేరయతేహయాన్ । ఏవమార్తాసుయోషిత్సుకృపాకస్యనజాయతే॥ ౩౦॥ ఏషకృష్ణరథస్యోచ్చైశ్చక్రరేణుర్నిరీక్ష్యతామ్ । దూరీభూతోహరిర్యేనసోపిరేణుర్నలక్ష్యతే॥ ౩౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యేవమతిహార్దేనగోపీజననిరీక్షితః । తత్యాజవ్రజభూభాగంసహరామేణకేశవః॥ ౩౨॥ గచ్ఛంతోజవనాశ్వేనరథేనయమునాతటమ్ । ప్రాప్తామధ్యాహ్నసమయేరామాక్రూరజనార్దనాః॥ ౩౩॥ అథాహకృష్ణమక్రూరోభవద్భ్యాంతావదాస్యతామ్ । యావత్కరోమికాళింద్యాఆహ్నికార్హణమంభసి॥ ౩౪ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేత్యుక్తస్తతస్స్నాతస్స్వాచాంతస్సమహామతిః । దధ్యౌబ్రహ్మపరంవిప్రప్రవిష్టోయమునాజలే॥ ౩౫॥ ఫణాసహస్రమాలాఢ్యంబలభద్రందదర్శసః । కుందమాలాంగమున్నిద్రపద్మపత్రాయతేక్షణమ్॥ ౩౬ ॥వృతంవాసుకిరంభాద్యైర్మహద్భిఃపవనాశిభిః। సంస్తూయమానముద్గంధివనమాలావిభూషితమ్॥ ౩౭ ॥ దధానమసితేవస్త్రేచారురూపావతంసకమ్। చారుకుండలినంభాంతమంతర్జలతలేస్థితమ్॥ ౩౮॥ తస్యోత్సంగేఘనశ్యామమాతామ్రాయతలోచనమ్ । చతుర్బాహుముదారాంగంచక్రాద్యాయుధభూషణమ్॥ ౩౯॥ పీతేవసానంవసనేచిత్రమాల్యోపశోభితమ్ । శక్రచాపతటిన్మాలావిచిత్రమివతోయదమ్॥ ౪౦ ॥ శ్రీవత్సవక్షసంచారుస్ఫురన్మకరకుండలమ్ । దదర్శకృష్ణమక్లిష్టంపుండరీకావతంసకమ్॥ ౪౧ ॥ సనందనాద్యైర్మునిభిస్సిద్ధయోగైరకల్మషైః । సంచింత్యమానంతత్రస్థైర్నాసాగ్రన్యస్తలోచనైః॥ ౪౨॥ బలకృష్ణౌతథాక్రూరఃప్రత్యభిజ్ఞాయవిస్మితః । అచింతయద్రథాచ్ఛీఘ్రంకథమత్రాగతావితి॥ ౪౩॥ వివక్షోస్స్తంభయామాసవాచంతస్యజనార్దనః । తతోనిష్క్రమ్యసలిలాద్రథమభ్యాగతఃపునః॥ ౪౪॥ దదర్శతత్రచైవోభౌరథస్యోపరినిష్ఠితౌ । రామకృష్ణౌయథాపూర్వంమనుష్యవపుషాన్వితౌ॥ ౪౫॥ నిమగ్నశ్చపునస్తోయేసదదర్శచతథైవతౌ। సంస్తూయమానౌగంధర్వైర్మునిసిద్ధమహోరగైః॥ ౪౬॥ తతోవిజ్ఞాతసద్భావస్సతుదానపతిస్తదా । తుష్టావసర్వవిజ్ఞానమయమచ్యుతమీశ్వరమ్॥ ౪౭॥ అక్రూరః॥ సన్మాత్రరూపిణేచింత్యమహిమ్నేపరమాత్మనే । వ్యాపినేనైకరూపైకస్వరూపాయనమోనమః॥ ౪౮॥ సర్వరూపాయతేచింత్యహవిర్భూతాయతేనమః। న

అతోవలయాన్యపిశిథిలాయంత ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ అక్రూరఇతి ॥ క్రూరహృదయోనిర్ఘృణఃతత్ర హేతుః - ఏవమార్తాస్వితి॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ఇత్యేవమితి ॥ వ్రజభూభాగంవ్రజప్రాంతం॥ ౩౨॥ గచ్ఛంతఇతి ॥ జవనా వేగయుక్తా అశ్వా యస్మిన్ తేనరథేన॥ ౩౩॥ అథేతి ॥ ఆహ్నికార్హణంమాధ్యాహ్నికస్నానదేవపూజాది - భవద్భ్యాంతావదత్రైవాస్యతాం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఇతి అక్రూరస్యోక్త్యాతస్యమనసిబాలావేతావుదజలేయ దుష్టకంససకాశంమయానీతావితిశంకామాలక్ష్య - జలేస్వకీయమైశ్వర్యంరూపంతాభ్యాందర్శితం - అసౌదృష్ట్వాతుష్టావేత్యాహ ॥ ఫణాసహస్రేత్యాదినాయావత్సమాప్తిః ॥ ఫణాసహస్రేతి ॥ ఫణానాంసహస్రస్యమాలయాపంక్త్యాఆఢ్యంయుక్తం - కుందానాంమాలేవఅతిశ్వేతమంగంయస్యతం॥ ౩౬॥ వృతమితి ॥ వాసుకిరంభాద్యైర్వృతం॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯ ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪ ॥ ౪౫॥ ౪౬॥ తత ఇతి ॥ విజ్ఞాతస్సద్భావః పరమార్థోయేనసః - సర్వేషాంయద్విజ్ఞానంతన్మయం॥ ౪౭ సన్మాత్రేతి ॥ నైకరూపోనేకరూపస్సచాసావేకరూపశ్చతస్మైకార్యకారణరూపాయ॥ ౪౮॥ సర్వరూపాయేతి ॥ హ

త్యర్థః - అవిజ్ఞాతపారాయేతి వా పాఠః॥ ౪౯॥ భూతాత్మేతి ॥ భూతాత్మా శబ్దాదిసహిత పంచభూతశరీరకః - పంచ భూతానామాత్మేతి వా- ఏవమేకాదశేంద్రియాత్మా ఏష్వేవ బుద్ధ్యహంకారయోరంతర్భావః- ప్రధానాత్మా అవ్యక్తాత్మా - ఆత్మా సమష్టివ్యష్టిముక్తరూపః - పరమాత్మా ఆనందమయః - పంచధేతి త్రివిధం బ్రహ్మైతదితివత్॥ ౫౦॥ ప్రసీదేతి ॥ ఉక్తప్రకారేణ క్షరాక్షరమయ - బ్రహ్మేతి - ఆఖ్యా సంజ్ఞా - సైవ కల్పనా॥ ౫౧ ॥ అనాఖ్యేయేతి ॥ అనాఖ్యేయస్వరూపాత్మా అనంతతయా సామస్త్యేనాభిధాతుమశక్యం స్వరూపం నిరూపకగుణగణో యస్యాత్మనః సోఽనాఖ్యేయస్వరూపాత్మా తత్సంబుద్ధిః అనాఖ్యేయప్రయోజన ఉభయవిభూత్యానందాత్మకం ప్రయోజన మానంత్యాదాఖ్యాతుమశక్యం యస్య తథా భూత - అనాఖ్యేయాభిధానం అనంతనామధేయత్వాత్పరమకారణత్వాచ్చ ॥౫౨॥ కర్మోపాధికనామరూప వ్యాకరణావిషయత్వే న జీవవత్సురపశుమనుజాదికల్పనా నేత్యాహ ॥ నయత్రేతి ॥ శబ్దజాతిగుణక్రియాద్రవ్యైర్వస్తునోఽవిశేషణం కల్పనా॥ శ్రు॥ ఆకాశో హ వై నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదంతరా తద్బ్రహ్మేతి శ్రుతిః- తేనామరూపే అంతరా నామరూపాస్పృష్టం యత్ తద్బ్రహ్మేతి॥ ౫౩ ॥ తథాపి జగదుపకారాయోపాసకానుగ్రహాయ చ స్వేచ్ఛాగృహీతదేవాదివివిధరూపనామా - బ్రహ్మాదిభిస్తత్తన్నామభిః స్తూయస ఇత్యాహ - న కల్పనామితి ॥ కృష్ణాది నామగ్రహణం భగవదవతారాదివ్యన్యేషామపి నామ్నాముపలక్షణం- మోక్షధర్మే చతుర్ముఖస్యానిరుద్ధోపాసనముక్తం॥ శ్లో॥ యస్యావతారరూపాణి సమర్చంతి దివౌకస ఇతి చాస్మిన్ పురాణే॥౫౪॥ సర్వార్థా ఇతి॥ యైరేతైర్దేవాద్యైర్వికల్పనాభూతైరర్థైర్విశ్వం భవతి - తే సర్వార్థాస్త్వం - వికారహీనమేతదాత్మవస్తు చ త్వం - అతో విశ్వాత్మాత్వమితి సర్వ

మోఽవిజ్ఞాతపారాయ పరాయ ప్రకృతేః ప్రభో॥ ౪౯ ॥ భూతాత్మా చేంద్రియాత్మా చ ప్రధానాత్మా తథా భవాన్ । ఆత్మా చ పరమాత్మా చ త్వమేకః పంచధా స్థితః॥౫౦॥ ప్రసీద సర్వ సర్వాత్మన్ క్షరాక్షరమయేశ్వర । బ్రహ్మవిష్ణుశివాఖ్యాభిః కల్పనాభిరుదీరితః॥ ౫౧॥ అనాఖ్యేయస్వరూపాత్మన్ననాఖ్యేయప్రయోజన । అనాఖ్యేయాభిధానం త్వాం నతోఽస్మి పరమేశ్వర॥ ౫౨॥ న యత్ర నాథ విద్యంతే నామజాత్యాదికల్పనాః । తద్బ్రహ్మ పరమం నిత్యమవికారి భవానజ॥ ౫౩ ॥ న కల్పనామృతేఽర్థస్య సర్వస్యాధిగమో యతః । తతః కృష్ణాచ్యుతానంతవిష్ణుసంజ్ఞాభిరీడ్యసే॥ ౫౪॥ సర్వార్థాస్త్వమజ వికల్పనాభిరేతైర్దేవాద్యైర్భవతి హి యైరనంతవిశ్వమ్ । విశ్వాత్మా త్వమితి వికారహీనమేతత్సర్వస్మిన్న హి భవతోఽస్తి కిం

అచింత్య - మహిభూతాయ ॥ శ్రు ॥ యత్పురుషేణ హవిషేతి శ్రుతేః - అవిజ్ఞాతః పారః అంతో యస్య తస్మై - ప్రకృతేః పరాయ తామతిక్రమ్య స్థితాయ ॥ శ్రు ॥ ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాదితి శ్రుతేః ॥ ౪౯ ॥ భూతాత్మేతి ॥ భూతాత్మా భూతరూపః - ఇంద్రియాత్మా ఇంద్రియరూపః - ప్రధానాత్మా ప్రకృతిరూపః - ఆత్మా భూతాదితయోపాధిః పురుషః - పరమాత్మా నిరుపాధిః॥ ౫౦॥ ప్రసీదేతి ॥ సర్వ సమస్తభూతరూప- సర్వస్యాత్మన్ - అత ఏవ క్షరాక్షరమయేశ్వర క్షరాక్షరనియామక ॥ తదుక్తం గీతాసు॥ శ్లో॥ క్షరస్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే। ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః॥ యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వర ఇతి॥ కల్పనాభిః ॥ గుణోపాధిభిర్బ్రహ్మాదిసంజ్ఞాభిః ఉదీరితః॥ ౫౧॥ వస్తుతస్తు- అనాఖ్యేయస్వరూపాత్మన్నితి॥ అనాఖ్యేయస్వరూపాత్మన్ నిర్దేశానర్హస్వరూప ఆత్మా స్వభావో యస్య - అనాఖ్యేయం స్వరూపం తత్త్వమాత్మా మూర్తిశ్చ యస్యేతి వా- అనాఖ్యేయం ప్రయోజనం యస్య - ఆప్తకామత్వేన లీలావ్యతిరేకేణ సృష్ట్యాది ప్రయోజనస్యానాఖ్యేయత్వాత్ - యద్వా - అనాఖ్యేయం ప్రయోజనం నిర్గుణానందస్తద్రూప- అనాఖ్యేయాని అభిధానాని యస్య తం అనంతనామధేయత్వాదనంతనామత్వాద్వా॥ ౫౨॥ తత్ర నామత్వే హేతుమాహ॥ నయత్రేతి॥ ౫౩॥ అథ గుణోపాధికకృష్ణాచ్యుతానంతవిష్ణ్వాదినామత్వమాహ ॥ నకల్పనామితి॥ ౫౪॥ రూపానంత్యేనానంతనామత్వం ప్రపంచయన్నాహ ॥ సర్వార్థాస్త్వమిత్యా

స్మి? భవతోఽన్యన్న కించిదస్తీతి యోజనా ॥౫౪॥ త్వం బ్రహ్మేతి ॥ భిన్నార్థైః భిన్నకార్యైః శక్తిభేదైః బ్రహ్మాదిరూపభేదైః ॥౫౫॥ విశ్వమితి ॥ సూర్యగభస్తిరూపో భూత్వా వృష్టిద్వారా విశ్వం సృజతి - ప్రపంచశ్చ తే శేషభూతః - సదితి పదం యస్య వాచకం తత్సదితి వాచకం - అక్షరం యస్య పరం రూపం ఓం తత్సదితి హి గీతం - జ్ఞానాత్మనే జ్ఞానస్వరూపాయ - సదసతే చిదచిదధిష్ఠాత్రే - తస్మై రూపాయ నమ ఇత్యన్వయః ॥౫౭॥ ఓమితి ॥ ఓం నమో వాసుదేవాయేత్యాదిః చతుర్వ్యూహమంత్రః ॥౫౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ తత్కిమితి ॥ తత్కిం మే తేన అస్థానే తత్త్వావాదేన కిం - మే పరసేవకస్య - బిభేమి విలంబే కంసః కుప్యేదితి - పరపిండోపజీవినాం జన్మ ధిక్ - యత్ప్రాకృతత్వాత్తేఽపి భగవతి నసంభాషితుం లభ్యతే ॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥

చిదన్యత్ ॥ ౫౪ ॥ త్వం బ్రహ్మా పశుపతిరర్యమా విధాతా ధాతా త్వం త్రిదశపతిస్సమీరణోఽగ్నిః । తోయేశో ధనపతిరంతకస్త్వమేకో భిన్నార్థైర్జగదభిపాసి శక్తిభేదైః ॥ ౫౫ ॥ విశ్వం భవాన్ సృజతి సూర్యగభస్తిరూపో విశ్వేశ తే గుణమయోఽయమతః ప్రపంచః । రూపం పరం సదితి వాచకమక్షరం యద్ జ్ఞానాత్మనే సదసతే ప్రణతోఽస్మి తస్మై ॥ ౫౭ ॥ ఓం నమో వాసుదేవాయ నమస్సంకర్షణాయ చ । ప్రద్యుమ్నాయ నమస్తుభ్యమనిరుద్ధాయ తే నమః ॥ ౫౮ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ ఏవమంతర్జలే విష్ణుమభిష్టూయ స యాదవః । అర్చయామాస సర్వేశం ధూపపుష్పైర్మనోమయైః ॥ ౧ ॥ పరిత్యక్తాన్యవిషయో మనస్తత్ర నివేశ్య సః । బ్రహ్మభూతే చిరం స్థిత్వా విరరామ సమాధితః ॥ ౨ ॥ కృతకృత్యమివాత్మానం మన్యమానో మహామతిః । ఆజగామ రథం భూయో నిర్గమ్య యమునాంభసః ॥ ౩ ॥ దదర్శ రామకృష్ణౌ చ యథాపూర్వమవస్థితౌ । విస్మితాక్షస్తదాఽక్రూరస్తం చ కృష్ణోఽభ్యభాషత ॥ ౪ ॥ శ్రీకృష్ణః ॥ నూనం తే దృష్టమాశ్చర్యమక్రూర యమునాజలే । విస్మయోత్ఫుల్లనయనో భవాన్ సంలక్ష్యతే యతః ॥ ౫ ॥ అక్రూరః ॥ అంతర్జలే యదాశ్చర్యం దృష్టం తత్ర మయాచ్యుత । తదత్రాపి హి పశ్యామి మూర్తిమత్పురతః స్థితమ్ ॥ ౬ ॥ జగదేతన్మహాశ్చర్యరూపం యస్య మహాత్మనః । తేనాశ్చర్యపరేణాహం భవతా కృష్ణ సంగతః ॥ ౭ ॥ తత్కిమేతేన మధురాం యామ్యామో మధుసూదన । బిభేమి కంసాద్ధిగ్జన్మ పరపిండోపజీవినామ్ ॥ ౮ ॥ ఇత్యుక్త్వా చోదయామాస స హయాన్వాతరంహసః । సంప్రాప్తశ్చాపి సాయాహ్నే సోఽక్రూరో మధురాం పురీమ్ ॥ ౯ ॥ విలోక్య మధురాం కృష్ణం రామం చాహ స యాదవః । పద్భ్యాం యాతం మహావీర్యౌ రథేనైకో విశామ్యహమ్ ॥ ౧౦ ॥ గంతవ్యం వసుదేవస్య నో భవద్భ్యాం తథా గృహమ్ । యువయోర్హి కృతే వృద్ధస్స కంసేన నిరస్యతే ॥ ౧౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రవివేశాథ సోఽక్రూరో మధురాం పురీమ్ । ప్రవిష్టౌ రామకృష్ణౌ చ రాజమార్గముపాగతౌ ॥ ౧౨ ॥ స్త్రీభిర్నరైశ్చ సా

దిత్రిభిః ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ విశ్వమితి ॥ సూర్యగభస్తిరూప ఇతి సూర్యరశ్మిరూపేణ వర్షణాయ భవాంశ్చరాచరం విశ్వం సృజతి - సదితి పదం వాచకం యస్య తదక్షరం తవ పరం రూపం ॥ ౫౭ ॥ చతుర్వ్యూహరూపం ప్రణమతి ॥ ఓం నమ ఇతి ॥ ౫౮ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ దదర్శేతి ॥ విస్మితే అక్షిణీ యస్య స తథాఽభవత్ ॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ జగదితి ॥ తేనాశ్చర్యపరేణ భగవతైవ అహమంతర్జలే చాత్ర చ సంగతోఽస్మి - అతో జలప్రవిశేషేణాశ్చర్యం కిం పృచ్ఛసీత్యర్థః ॥ ౭॥ రథస్థితం మాం జలే స్థితః స్వం కథం దృష్టవానసి మోహయంత మేవాహ ॥ తత్కిమేతేనేతి ॥ పరమేశ్వరేణ సాక్షాద్దృష్టేఽపి విలంబే పతితః కంసః కుప్యేదితి కంసాద్బిభేమి - అతః పరపిండేన నైవేద్యదత్తమన్నముపజీవంతి యే - తేషాం జన్మ ధిక్ ॥ ౮॥ ఇతీతి ॥ వాతస్యేవ రంహో వేగో యేషాం తాన్ ॥ ౯॥ విలోక్యేతి ॥ కృష్ణమాయామోహితస్స కంసభయాదివ తౌ శిశూ యన్నాహ ॥ పద్భ్యామితి ॥ పద్భ్యాం యువాం యాతం ఆగచ్ఛతం ॥ ౧౦॥ గంతవ్యమితి ॥ యువయోః కృతే యుష్మన్నిమిత్తం - నిరస్యతే ఆక్షిప్యతే ॥ ౧౧॥ ౧౨॥

౧౧|| ౧౨|| ౧౩|| భ్రమమాణావితి || రంగకారకం కుసుంభాదినా వస్త్రాణాం రంజనం రంగః రాగ ఇతి కేనచిదనవహితేన వ్యాఖ్యాతం - రంజేరుపధాలోపస్మరణాత్ - తస్మాదార్షత్వాత్సాధుత్వమితి|| ౧౪|| కంసస్యేతి || విస్మయః విశిష్టః స్మయః దర్పః || ౧౫|| ౧౬|| ౧౭|| ౧౮|| ౧౯|| ౨౦|| ౨౧|| తత ఇతి || ఏతాని చారూణీతి కతిచిత్పూర్వం దత్వా - పునరేతాన్యతి చారూణీతి విలోభయన్ దదౌ|| ౨౨|| ౨౩|| మాలాకారాయేతి || శ్రీః మత్సంశ్రయేతి స్వస్య లక్ష్మీపతిత్వం భక్తస్య ప్రకటయతి|| ౨౪|| బలహానిరితి || యావద్దినాని యావత్సూర్యః|| ౨౫|| ౨౬|| ధర్మ ఇతి || సార్వకాలం సర్వకాలసంబంధి - యుష్మదితి బహుత్వం తద్బంధుబహుత్వవివక్షయా|| ౨౭|| ౨౮|| ౨౯ || ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

నందంలోచనైరభివీక్షితౌ| జగ్మతుర్లీలయా వీరౌ మత్తౌ బాలగజావివ|| ౧౩ || భ్రమమాణౌ తతో దృష్ట్వా రజకం రంగకారకమ్| అయాచేతాం సురూపాణి వాసాంసి రుచిరాణి తౌ|| ౧౪|| కంసస్య రజకస్సోఽథ ప్రసాదారూఢవిస్మయః| బహూన్యాక్షేపవాక్యాని ప్రాహోచ్చై రామకేశవౌ|| ౧౫ || తతస్తలప్రహారేణ కృష్ణస్తస్య దురాత్మనః| పాతయామాస రోషేణ రజకస్య శిరో భువి|| ౧౬ || హత్వాదాయ చ వస్త్రాణి పీతనీలాంబరౌ తతః| కృష్ణరామౌ ముదా యుక్తౌ మాలాకారగృహం గతౌ|| ౧౭ || వికాసినేత్రయుగళో మాలాకారోఽతివిస్మితః| ఏతౌ కస్య సుతౌ యాతౌ మైత్రేయాచింతయత్తదా|| ౧౮ || పీతనీలాంబరధరౌ తౌ దృష్ట్వాతిమనోహరౌ| స తర్కయామాస తదా భువం దేవావుపాగతౌ|| ౧౯|| వికాశిముఖపద్మాభ్యాం తాభ్యాం పుష్పాణి యాచితః| భువం విష్టభ్య హస్తాభ్యాం పస్పర్శ శిరసా మహీమ్|| ౨౦|| ప్రసాదపరమౌ నాథౌ మమ గేహముపాగతౌ| ధన్యోఽహమర్చయిష్యామీత్యాహ తౌ మాల్యజీవనః|| ౨౧|| తతః ప్రహృష్టవదనస్తయోః పుష్పాణి కామతః| చారూణ్యేతాన్యథైతాని ప్రదదౌ స ప్రలోభయన్|| ౨౨|| పునః పునః ప్రణమ్యోభౌ మాలాకారో నరోత్తమౌ| దదౌ పుష్పాణి చారూణి గంధవంత్యమలాని చ|| ౨౩|| మాలాకారాయ కృష్ణోఽపి ప్రసన్నః ప్రదదౌ వరాన్| శ్రీస్త్వాం మత్సంశ్రయా భద్ర న కదాచిత్త్యజిష్యతి || ౨౪ || బలహానిర్న తే సౌమ్య ధనహానిరథాపి వా| యావద్దినాని తావచ్చ న నశిష్యతి సంతతిః|| ౨౫ || భుక్త్వా చ విపులాన్భోగాంస్త్వమంతే మత్ప్రసాదతః| మమానుస్మరణం ప్రాప్య దివ్యం లోకమవాప్స్యసి|| ౨౬|| ధర్మే మనశ్చ తే భద్ర సార్వకాలం భవిష్యతి| యుష్మత్సంతతిజాతానాం దీర్ఘమాయుర్భవిష్యతి|| ౨౭|| నోపసర్గాదికం దోషం యుష్మత్సంతతిసంభవః| అవాప్స్యతి మహాభాగ యావత్సూర్యో భవిష్యతి|| ౨౮|| శ్రీపరాశరః || ఇత్యుక్త్వా తద్గృహాత్కృష్ణో బలదేవసహాయవాన్| నిర్జగామ మునిశ్రేష్ఠ మాలాకారేణ పూజితః || ౨౯ || ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః. **************

౧౩|| భ్రమమాణావితి || రజకః వస్త్రాణాం నేజకః - స్వతః తాని వస్త్రాణి ధాతుభిః రంజయన్ రంగకారకః|| ౧౪|| కంసస్యేతి|| ప్రసాదారూఢవిస్మయః రాజ్ఞః ప్రసాదేన గర్వమారూఢః|| ౧౫|| ౧౬|| ౧౭|| ౧౮|| ౧౯|| ౨౦ || ప్రసాదపరమావితి || ప్రసాదపరమౌ అనుగ్రహపరౌ|| ౨౧|| తత ఇతి || కామతః తదిచ్ఛాతః పుష్పాణి దత్వా - పునశ్చ తాని చారూణి అథైతాని తతోఽపి చారూణీతి ప్రలోభయన్ అనురాగం జనయన్ - ప్రదదౌ|| ౨౨|| ౨౩|| మాలాకారాయేతి|| మత్సంశ్రయా మమ వక్షసి స్థితా శ్రీః త్వాం న త్యజిష్యతి - సర్వసంపత్ప్రదైరనుగ్రహకటాక్షైర్నిత్యం త్వామవలోకయిష్యతీత్యర్థః|| ౨౪ || బలహానిరితి || యావద్దినాని యావత్సూర్యః తావత్ || ౨౫|| ౨౬|| ౨౭|| ౨౮|| ౨౯ || ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

౧॥ తామితి॥ లలితంసవిలాసం॥ ౨॥ సకామేనేతి ॥ బలాత్కృతావశీకృతా॥ ౩॥ కాంతేతి ॥ అనులేపనకర్మణిగంధవస్తుసాధనేనియుక్తాం॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ భక్తిచ్ఛేదేతి॥ భక్తిచ్ఛేదేనపత్రభంగిరచనయా॥ ౮॥ తతఇతి॥ ఉల్లాఘనంఋజూకరణంఉత్పాట్యఉన్నమయ్యగ్రంథిభేదంకృత్వా - తోలయామాసతోలనంకంపనం॥ ౯॥ చకర్షేతి॥ పద్భ్యాంచకర్షపాదయోఃపద్భ్యామాక్రాంతవాన్॥ ౧౦॥ విలాసేతి॥ ప్రేమగర్భభరాలసంఅంతర్గర్భితప్రేమాతిశయమంథరం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఆయాస్యఇతి ॥ ప్రహసన్ ప్రసాదేనహాసంకుర్వన్ - అస్మదనుగ్రహమనురాగంమత్వాఇయంముహ్యతీతిరామంప్రత్యుచ్చైర్జహాస॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ఆయాగమితి॥ ఆయాగంఆభిముఖ్యేనయాగోద్దేశ్యం॥

శ్రీపరాశరః॥ రాజమార్గేతతఃకృష్ణస్సానులేపనభాజనామ్ । దదర్శకుబ్జామాయాంతీంనవయౌవనగోచరామ్॥ ౧॥ తామాహలలితంకృష్ణఃకస్యేదమనులేపనమ్ । భవత్యానీయతేసత్యంవదేందీవరలోచనే॥ ౨॥ సకామేనేవసాప్రోక్తాసానురాగాహరింప్రతి । ప్రాహసాలలితంకుబ్జాతద్దర్శనబలాత్కృతా॥ ౩ ॥ కాంతకస్మాన్నజానాసికంసేనవినియోజితామ్ । నైకవక్రేతివిఖ్యాతామనులేపనకర్మణి॥ ౪॥ నాన్యపిష్టంహికంసస్య ప్రీతయేహ్యనులేపనమ్ । భవామ్యహమతీవాస్యప్రసాదధనభాజనమ్॥ ౫॥ శ్రీకృష్ణః॥ సుగంధమేతద్రాజార్హంరుచిరంరుచిరాననే । ఆవయోర్గాత్రసదృశందీయతామనులేపనమ్॥ ౬॥ శ్రీపరాశరః॥ శ్రుత్వైతదాహసాకుబ్జాగృహ్యతామితిసాదరమ్ । అనులేపనంచప్రదదౌగాత్రయోగ్యమథోభయోః॥ ౭ ॥ భక్తిచ్ఛేదానులిప్తాంగౌ తతస్తౌపురుషర్షభౌ । సేంద్రచాపౌవ్యరాజేతాంసితకృష్ణావివాంబుదౌ॥ ౮॥ తతస్తాంచుబుకేశౌరిరుల్లాపనవిధానవిత్ । ఉత్పాట్యతోలయామాసద్వ్యంగుళేనాగ్రపాణినా॥ ౯ ॥ చకర్షపద్భ్యాంచతదాఋజుత్వంకేశవోఽనయత్ । తతస్సాఋజుతాంప్రాప్తాయోషితామభవద్వరా॥ ౧౦॥ విలాసలలితంప్రాహప్రేమగర్భభరాలసమ్ । వస్త్రేప్రగృహ్యగోవిందంమమగేహంవ్రజేతివై॥ ౧౧ ॥ ఏవముక్తస్తయాశౌరీరామస్యాలోక్యచాననమ్ । ప్రహస్యకుబ్జాంతామాహనైకవక్రామనిందితామ్॥ ౧౨॥ ఆయాస్యేభవతీగేహమితితాంప్రహసన్హరిః । విససర్జజహాసోచ్చైరామస్యాలోక్యచాననమ్॥ ౧౩ ॥ భక్తిచ్ఛేదానులిప్తాంగౌనీలపీతాంబరౌతుతౌ । ధనుశ్శాలాంతతోయాతౌచిత్రమాల్యోపశోభితౌ॥ ౧౪ ॥ ఆయాగంతద్ధనూరత్నంతా

రాజమార్గఇతి॥ సానులేపనభాజనాంఅనులేపనభాజనసహితాంకుబ్జాం॥ ౧॥ ౨॥ సకామేనేతి ॥ తస్యదర్శనేనబలాత్కృతాఆకృష్టచిత్తాసతీప్రాహ॥ ౩॥ కాంతేతి॥ అనులేపనకర్మణిగంధవస్తుసాధనేకంసేననియుక్తాం॥ ౪॥ నేతి ॥ అన్యేనపిష్టంఅన్యేనసంమర్దితంగంధవస్తుకంసస్యప్రీతయేనభవతి - అతోఽహమతీవాస్యకంసస్యప్రసాదధనభాజనంప్రీతిధనస్యపాత్రభూతా॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ భక్తిచ్ఛేదేతి॥ కుంకుమాదివర్ణైఃకపోలవక్షస్థ్సలభుజాదిషుపత్రభంగరచనాభక్తిభేదః - భక్తిభేదవిధినానులిప్తాంగౌ - అతఏవచిత్రవర్ణానులేపనేనస్వాంగకాంత్యాచతయోరింద్రచాపసహితసితకృష్ణాంబుదసాదృశ్యం॥ ౮॥ అనులేపనార్పణఫలంసద్యఏవదర్శితమిత్యాహ॥ తతఇత్యాదిసార్ధేన॥ తతఇతి ॥ ఉల్లాపనమృజూకరణం - పాఠాంతరేఉల్లాఘనమరోగీకరణం - తత్ప్రకారజ్ఞఃశౌరిః - మధ్యమతర్జనీరూపద్వ్యంగుళ్యుపలక్షితేనఅగ్రపాణినాపాణ్యగ్రేణ - చుబుకేముఖస్యాధస్తాదుత్పాట్యోద్ధృత్య - తోలయామాసఉచ్చాలితవాన్॥ ౯॥ చకర్షేతి॥ స్వపద్భ్యాంచపాదయోస్తాంచకర్షఆక్రాంతవాన్ - ఏవంతామృజుత్వమనయత్॥ ౧౦॥ విలాసేతి॥ విలాసేనకటాక్షస్మితాదినాలలితంయథాభవత్యేవంప్రాహ ॥ లాలిత్యమేవాహ - ప్రేమగర్భభరాలసంఅంతర్గర్భితప్రేమాతిశయేనమంథరంయథాభవత్యేవం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఆయాస్యఇతి ॥ కంసంహత్వాబంధూనాంసౌఖ్యంవిధాయభవత్యాగేహమాయాస్యఇతితాంప్రస్థాపితవాన్ - అసూయయైవస్త్రీణాంకామాతురత్వందృష్ట్వైవజహాస॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ఆయాగమితి॥ ఆయాగమాభిముఖ్యేనప్రాప్తయాగంపూజాయాముద్దేశ్యం - పాఠాంతరే - ఆరోగంఆసమంతాత్ యోజ్యం - బహుభిర్వాహ్యమిత్యర్థః - తద్ధనూరత్నంశ్రేష్ఠంధనుఃకావ్యస్తీతిపృ

౧౫॥ ౧౬॥ అనుయుక్తావితి॥ అనుయుక్తౌ అభియుక్తౌ॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ నియుద్ధ ఇతి॥ నాన్యథా న తు దాస్యామి॥ ౨౦॥
౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ తమితి॥ ఉపాకృతాన్ కల్పితాన్॥ ౨౪॥ ౨౫॥ మల్లప్రాశ్నికేతి॥ ప్రాశ్నికాః పరీక్షకాః॥ ౨౬॥ ౨౭॥
నందగోపేతి॥ రాజమంచప్రాంతే వ్యవస్థితౌ రహసి స్వైరాలాపార్థం॥ ౨౮॥ నాగరీయోషితామితి॥ పుత్రగర్ధినీ-
గృధు అభికాంక్షాయామిత్యస్మాద్ధాతోర్ణినిః పుత్రవత్సలా॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥

ఖ్యాం పృష్టైస్తు రక్షిభిః॥ ఆఖ్యాతే సహసా కృష్ణో గృహీత్వాపూరయద్ధనుః॥ ౧౫॥ తతః పూరయతా తేన భ
జ్యమానం బలాద్ధనుః। చకార సుమహచ్ఛబ్దం మథురా యేన పూరితా॥ ౧౬॥ అనుయుక్తౌ తతస్తౌ తు భ
గ్నే ధనుషి రక్షిభిః। రక్షిసైన్యం నిహత్యోభౌ నిష్క్రాంతౌ కార్ముకాలయాత్॥ ౧౭॥ అక్రూరాగమ
వృత్తాంతముపలభ్య మహద్ధనుః। భగ్నం శ్రుత్వా చ కంసోఽపి ప్రాహ చాణూరముష్టికౌ॥ ౧౮॥ కంసః॥ గో
పాలదారకౌ ప్రాప్తౌ భవద్భ్యాం తౌ మమాగ్రతః। మల్లయుద్ధేన హంతవ్యౌ మమ ప్రాణహరౌ హి తౌ॥
౧౯॥ నియుద్ధే తద్వినాశేన భవద్భ్యాం తోషితో హ్యహమ్। దాస్యామ్యభిమతాన్ కామాన్ నాన్యథైతౌ
మహాబలౌ॥ ౨౦॥ న్యాయతోఽన్యాయతో వాపి భవద్భ్యాం తౌ మమాహితౌ। హంతవ్యౌ తద్వధాద్రా
జ్యం సామాన్యం వాం భవిష్యతి॥ ౨౧॥ ఇత్యాదిశ్య స తౌ మల్లౌ తతశ్చాహూయ హస్తిపమ్। ప్రోవాచోచ్చై
స్త్వయా మల్లసమాజద్వారి కుంజరః॥ ౨౨॥ స్థాప్యః కువలయాపీడస్తేన తౌ గోపదారకౌ। ఘాతనీయౌ ని
యుద్ధాయ రంగద్వారముపాగతౌ॥ ౨౩॥ తమప్యాజ్ఞాప్య దృష్ట్వా చ సర్వాన్ మంచానుపాకృతాన్। ఆ
సన్నమరణః కంసః సూర్యోదయముదైక్షత॥ ౨౪॥ తతః సమస్తమంచేషు నాగరః స తదా జనః। రాజమం
చేషు చారూఢాః సహ భృత్యైర్నరాధిపాః॥ ౨౫॥ మల్లప్రాశ్నికవర్గశ్చ రంగమధ్యసమీపగః। కృతః
కంసేన కంసోఽపి తుంగమంచే వ్యవస్థితః॥ ౨౬॥ అంతఃపురాణాం మంచాశ్చ తథాన్యే పరికల్పితాః। అన్యే చ
వారముఖ్యానామన్యే నాగరయోషితామ్॥ ౨౭॥ నందగోపాదయో గోపా మంచేష్వన్యేష్వవస్థితాః।
అక్రూరవసుదేవౌ చ మంచప్రాంతే వ్యవస్థితౌ॥ ౨౮॥ నాగరీయోషితాం మధ్యే దేవకీ పుత్రగర్ధినీ। అం
తకాలేఽపి పుత్రస్య ద్రక్ష్యామీతి ముఖం స్థితా॥ ౨౯॥ వాద్యమానేషు తూర్యేషు చాణూరే చాతివల్గతి। హా
హాకారపరే లోకే హ్యాస్ఫోటయతి ముష్టికే॥ ౩౦॥ ఈషద్ధసంతౌ తౌ వీరౌ బలభద్రజనార్దనౌ। గోప
వేషధరౌ బాలౌ రంగద్వారముపాగతౌ॥ ౩౧॥ తతః కువలయాపీడో మహామాత్రప్రచోదితః। అభ్యధా
వత్స వేగేన హంతుం గోపకుమారకౌ॥ ౩౨॥ హాహాకారో మహాన్ జజ్ఞే రంగమధ్యే ద్విజోత్తమ। బలదే
వోఽనుజం దృష్ట్వా వచనం చేదమబ్రవీత్॥ ౩౩॥ హంతవ్యో హి మహాభాగ నాగోఽయం శత్రుచోదితః॥ ౩౪
ఇత్యుక్తః సోఽగ్రజేనాథ బలదేవేన వై ద్విజ। సింహనాదం తతశ్చక్రే మాధవః పరవీరహా॥ ౩౫॥ కరేణ కర
మాకృష్య తస్య కేశినిషూదనః। భ్రామయామాస తం శౌరిరైరావతసమం బలే॥ ౩౬॥ ఈశోఽపి సర్వ
జగతాం బాలలీలానుసారతః। క్రీడిత్వా సుచిరం కృష్ణః కరిదంతపదాంతరే॥ ౩౭॥ ఉత్పాట్య వామదంతం
తు దక్షిణేనైవ పాణినా। తాడయామాస యంతారం తస్యాసీచ్ఛతధా శిరః॥ ౩౮॥ దక్షిణం దంతముత్పా
ట్య బలభద్రోఽపి తత్క్షణాత్। సరోషస్తేన పార్శ్వస్థాన్ గజపాలానపోథయత్॥ ౩౯॥ తతస్తూత్ప్లుత్య
వేగేన రౌహిణేయో మహాబలః। జఘాన వామపాదేన మస్తకే హస్తినం రుషా॥ ౪౦॥ స పపాత హతస్తేన

పృష్టై రక్షిభిః తస్మిన్నాఖ్యాతే సతి॥ ౧౫॥ ౧౬॥ అనుయుక్తావితి॥ అనుయుక్తౌ ఆక్షిప్తౌ అవరుద్ధావితి వా॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥
౨౦॥ న్యాయత ఇతి॥ న్యాయతః మల్లశాస్త్రోక్తమార్గేణ - అన్యాయతః తదతిక్రమేణ వా - సామాన్యం సమానం॥ ౨౧॥
౨౨॥ ౨౩॥ తమితి॥ ఉపాకృతాన్ ఉపకల్పితాన్॥ ౨౪॥ ౨౫॥ మల్లప్రాశ్నికవర్గ ఇతి॥ మల్లప్రాశ్నికాః మల్లయుద్ధే
నియుక్తా యుక్తపరీక్షకాః తేషాం వర్గః సమూహః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ నాగరీతి॥ పుత్రగర్ధినీ పుత్రస్నేహాభికాంక్షి
ణీ - పుత్రస్య ముఖం ద్రక్ష్యామీతి స్థితా॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥

౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ అయంహీతి ॥ అఖిలజన్మనఃఅఖిలస్యజన్మయస్మిన్నితివిగ్రహః॥ ౫౦॥ ఇతీతి॥ తతాపతప్తం॥ ౫౧॥ ౫౨॥ విస్తారితేతి॥ రాజాంతఃపురయోషితాం - సమూహఇతి శేషః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ శ్రీవత్సాంకమితి॥ మహద్ధామమహతోలక్ష్మ్యాదేర్ధామ॥ ౫౬॥ ౫౭ ॥ వల్గతేతి॥ వల్గతేత్యాదిహేతౌతృతీయా - హాస్యమనాదరకృతం॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ఇత్థమితి॥ బద్ధకక్ష్యైఃదృఢీకృతపరికరైః॥ ౬౩॥

బలభద్రేణలీలయా। సహస్రాక్షేణవజ్రేణతాడితఃపర్వతోయథా ॥ ౪౧ ॥ హత్వాకువలయాపీడం
హస్త్యారోహప్రచోదితమ్। మదాసృగనులిప్తాంగౌహస్తిదంతవరాయుధౌ॥ ౪౨ ॥ మృగమధ్యేయథా
సింహౌగర్వలీలావలోకినౌ। ప్రవిష్టౌసుమహారంగంబలభద్రజనార్దనౌ॥ ౪౩ ॥ హాహాకారోమహాన్
జజ్ఞేమహారంగేత్వనంతరమ్। కృష్ణోఽయంబలభద్రోఽయమితిలోకస్యవిస్మయః॥ ౪౪॥ సోఽయంయేనహతా
ఘోరాపూతనాబాలఘాతినీ। క్షిప్తంతుశకటంయేనభగ్నౌతుయమళార్జునౌ॥ ౪౫॥ సోఽయంయఃకాళి
యంనాగంమమర్దారుహ్యబాలకః। ధృతోగోవర్ధనోయేనసప్తరాత్రంమహాగిరిః॥ ౪౬॥ అరిష్టోధేను
కఃకేశీలీలయైవమహాత్మనా। నిహతాయేనదుర్వృత్తాదృశ్యతామేషసోఽచ్యుతః॥ ౪౭॥ అయంచాస్యమ
హాబాహుఃబలభద్రోఽగ్రతోఽగ్రజః। ప్రయాతిలీలయాయోషిన్మనోనయననందనః॥ ౪౮॥ అయం
సకథ్యతేప్రాజ్ఞైఃపురాణార్థవిశారదైః। గోపాలోయాదవంవంశంమగ్నమభ్యుద్ధరిష్యతి॥ ౪౯॥ అ
యంహిసర్వలోకస్యవిష్ణోరఖిలజన్మనః। అవతీర్ణోమహీమంశోనూనంభారహరోభువః॥ ౫౦॥ ఇత్యే
వంవర్ణితేపౌరైరామేకృష్ణేచతత్క్షణాత్। ఉరస్తతాపదేవక్యాఃస్నేహస్నుతపయోధరమ్॥ ౫౧॥
మహోత్సవమివాసాద్యపుత్రాననవిలోకనాత్। యువేవవసుదేవోఽభూద్విహాయాభ్యాగతాంజరా
మ్॥ ౫౨॥ విస్తారితాక్షియుగళోరాజాంతఃపురయోషితామ్। నాగరస్త్రీసమూహశ్చద్రష్టుంనవిరరా
మతమ్॥ ౫౩ ॥ సఖ్యఃపశ్యతకృష్ణస్యముఖమత్యరుణేక్షణమ్। గజయుద్ధకృతాయాసస్వేదాంబుకణికా
చితమ్ ॥ ౫౪ ॥ వికాసిశరదంభోజమవశ్యాయజలోక్షితమ్। పరిభూయస్థితంజన్మసఫలంక్రియతాందృ
శః॥ ౫౫॥ శ్రీవత్సాంకంమహద్ధామబాలస్యైతద్విలోక్యతామ్। విపక్షక్షపణంవక్షోభుజయుగ్మంచభా
మిని॥ ౫౬॥ కింనపశ్యసిదుగ్ధేందుమృణాళధవళాకృతిమ్। బలభద్రమిమంనీలపరిధానముపాగతమ్॥ ౫౭॥
వల్గతాముష్టికేనైవచాణూరేణతథాసఖి। క్రీడతోబలభద్రస్యహరేర్హాస్యంవిలోక్యతామ్ ॥ ౫౮ ॥
సఖ్యఃపశ్యతచాణూరంనియుద్ధార్థమయంహరిః। సముపైతినసంత్యత్రకింవృద్ధాయుక్తకారిణః॥ ౫౯॥
క్వయౌవనోన్ముఖీభూతసుకుమారతనుర్హరిః। క్వవజ్రకఠినాభోగశరీరోఽయంమహాసురః॥ ౬౦ ॥ ఇ
మౌసులలితైరంగైర్వర్తేతేనవయౌవనౌ। దైతేయమల్లాశ్చాణూరప్రముఖాస్త్వతిదారుణాః॥ ౬౧॥
నియుద్ధప్రాశ్నికానాంతుమహానేషవ్యతిక్రమః। యద్బాలబలినోర్యుద్ధంమధ్యస్థైస్సముపేక్ష్యతే ॥
౬౨ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్థంపురస్త్రీలోకస్యవదతశ్చాలయన్భువమ్। వవల్గబద్ధకక్ష్యోఽంతర్జనస్యభగ

హత్వేతి॥ మదాసృగనులిప్తాంగౌగజస్యమదరక్తాభ్యాం ఉక్షితగాత్రౌ - గజస్యదంతావేవవరాయుధేయయోస్తౌ॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ విస్తారితేతి॥ రాజాంతఃపురయోషితాంసమూహఇతి శేషః॥ ౫౩॥ స్త్రీణాంచవిస్మయోక్తిమాహ ॥ సఖ్యఇత్యాదినవభిః ॥ సఖ్యఇతి ॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః- గజయుద్ధకృతేనాయాసేనస్వేదాంబుకణికాభిరాచితంవ్యాప్తం - అవశ్యాయజలోక్షితం హిమవార్యలంకృతం - శరత్కాలీనమంభోజం - పరిభూయస్వశోభాధిక్యేనతిరస్కృత్యస్థితం - ముఖంపశ్యత - తేనదృశోజన్మసఫలంక్రియతాం॥ ౫౪॥ ౫౫॥ శ్రీవత్సాంకమితి॥ మహద్ధామమహతోలక్ష్మ్యాదేరాశ్రయభూతంవక్షః-విపక్షక్షపణంభుజయుగ్మంచవిలోక్యతాం॥ ౫౬॥ ౫౭॥ వల్గతేతి॥ వల్గతాప్రనృత్యతా॥ ౫౮॥ ౫౯॥ క్వేతి॥ వజ్రవత్కఠినమాభోగంవిశాలంశరీరంయస్యసః॥ ౬౦॥ ౬౧॥ నియుద్ధేతి॥ సముపేక్ష్యతేననివార్యతే॥ ౬౨॥ ఇత్థమితి॥ బద్ధకక్ష్యః దృఢీకృతపరికరస్సన్-జనస్యాంతఃరంగమధ్యే-వవల్గననర్త॥ ౬౩॥

౬౪॥ ౬౫॥ సంనిపాతేతి॥ సన్నిపాతైః ఆదావన్యోన్యం హస్తసంఘట్టైః - అవధూతైః అపహస్తాఖ్యైన బహిర్హస్తేన సంశ్లిష్టాంగమోచనైః - ప్రక్షేపణైః ఆకృష్య నిరసనైః - కీలపాతః కూర్పరేణ ఘాతః - వజ్రపాతః అరత్నిద్వయస్వస్తికాంతరితాన్యగాత్రఘాతః మధ్యమానామికాంతర్గతాంగుష్ఠముష్టివిశేషఘాతో వా॥ ౬౬॥ పాదోద్ధూతైరితి॥ పాదేన పరస్యోద్ధూతైః - ప్రమృష్టైః సర్వాంగగ్రహణాన్నిపాత్య నిష్పేషణైః - ప్రసృష్టైరితి పాఠే ఉత్పాట్య నిరసనైః॥ ౬౭॥ అశస్త్రమితి॥ బలప్రాణౌ మనస్తనుశక్తీ - సమాజోత్సవసన్నిధౌ సోత్సవసమాజసన్నిధౌ॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ జయేతి॥ జయ - న తావతాలం - జహి చ॥ ౭౩॥ ౭౪॥ భ్రామయిత్వేతి॥ శతగుణం శతకృత్వః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥

ర్హరిః॥ ౬౩॥ బలభద్రోపి చాస్ఫోట్య వవల్గ లలితం తథా। పదే పదే తథా భూమిర్యన్న శీర్ణా తత్
దద్భుతమ్॥ ౬౪॥ చాణూరేణ తతః కృష్ణో యుయుధేమితవిక్రమః। నియుద్ధకుశలో దైత్యో బలభద్రేణ
ముష్టికః॥ ౬౫॥ సన్నిపాతావధూతైస్తు చాణూరేణ సమం హరిః। ప్రక్షేపణైర్ముష్టిభిశ్చ కీలవజ్రనిపాతనైః॥
౬౬॥ పాదోద్ధూతైః ప్రసృష్టైశ్చ తయోర్యుద్ధమభూన్మహత్॥ ౬౭॥ అశస్త్రమతిఘోరం తత్త
యోర్యుద్ధం సుదారుణమ్। బలప్రాణవినిష్పాద్యం సమాజోత్సవసన్నిధౌ॥ ౬౮॥ యావద్యావచ్చ
చాణూరో యుయుధే హరిణా సహ। ప్రాణహానిమవాపాగ్ర్యాం తావత్తావల్లవాల్లవమ్॥ ౬౯॥ కృ
ష్ణోపి యుయుధే తేన లీలయైవ జగన్మయః। ఖేదాచ్చాలయతా కోపాత్ నిజకేసరశేఖరమ్॥ ౭౦॥ ....
బలక్షయం వివృద్ధిం చ దృష్ట్వా చాణూరకృష్ణయోః। వారయామాస తూర్యాణి కంసః కోపపరాయణః॥ ౭౧॥
మృదంగాదిషు తూర్యేషు ప్రతిషిద్ధేషు తత్క్షణాత్। ఖే సంగతాన్యవాద్యంత దేవతూర్యాణ్యనేకశః॥
౭౨॥ జయ గోవింద చాణూరం జహి కేశవ దానవమ్। అంతర్ధానగతా దేవాస్తమూచురతిహర్షితాః॥
౭౩॥ చాణూరేణ చిరం కాలం క్రీడిత్వా మధుసూదనః। ఉత్పాట్య భ్రామయామాస తద్వధాయ కృతో
ద్యమః॥ ౭౪॥ భ్రామయిత్వా శతగుణం దైత్యమల్లమమిత్రజిత్। భూమావాస్ఫోటయామాస గగనే గత
జీవితమ్॥ ౭౫॥ భూమావాస్ఫోటితస్తేన చాణూరః శతధాభవత్। రక్తస్రావమహాపంకాం చకార చ త
దా భువమ్॥ ౭౬॥ బలదేవోపి తత్కాలం ముష్టికేన మహాబలః। యుయుధే దైత్యమల్లేన చాణూరేణ య
థా హరిః॥ ౭౭॥ సోప్యేనం ముష్టినా మూర్ధ్ని వక్షస్యాహత్య జానునా। పాతయిత్వా ధరాపృష్ఠే నిష్పి
పేష గతాయుషమ్॥ ౭౮॥ కృష్ణస్తోసలకం భూయో మల్లరాజం మహాబలమ్। వామముష్టిప్రహారేణ
పాతయామాస భూతలే॥ ౭౯॥ చాణూరే నిహతే మల్లే ముష్టికే వినిపాతితే। నీతే క్షయం తోసలకే సర్వే
మల్లాః ప్రదుద్రువుః॥ ౮౦॥ వవల్గతుస్తతో రంగే కృష్ణసంకర్షణావుభౌ। సమానవయసో గోపాన్ బలా
దాకృష్య హర్షితౌ॥ ౮౧॥ కంసోపి కోపరక్తాక్షః ప్రాహోచ్చైర్వ్యాయతాన్నరాన్। గోపావే

౬౪॥ ౬౫॥ సంనిపాతేతి॥ సంనిపాతః పరస్పరసంశ్లేషః - అవధూతమవాక్పాతనం - తైః ప్రక్షేపణైః ప్రకృష్టాకృష్యనిరసనైః - ముష్టిభిః ముష్టిప్రహారైః - కీలనిపాతనం కూర్పరేణ ఘాతః - వజ్రనిపాతనం అరత్నిద్వయేన ఘాతః - తైః కీలవజ్రనిపాతిభిరితి పాఠే కీలవద్వజ్రవచ్చ నిపాతో యేషామితి ముష్టివిశేషణం॥ ౬౬॥ పాదోద్ధూతైరితి॥ పాదోద్ధూతైః పద్భ్యాముత్క్షేపణైః - ప్రసృష్టైః సర్వావయవవిశేషపిండీకరణైః॥ ౬౭॥ అశస్త్రమితి॥ బలేన శౌర్యేణ ప్రాణేన దేహశక్త్యా చ వినిష్పాద్యం॥ ౬౮॥ యావదితి॥ ప్రాణహానిం బలక్షయలక్షణాం అగ్ర్యామాద్యాం- ప్రాగదృష్టామిత్యర్థః - లవాల్లవం కించిత్కించిత్॥ ౬౯॥ కృష్ణ ఇతి॥ కోపతః కోపాచ్చ - నిజశేఖరే స్వశిరోభూషణే స్థితం కేసరం చాలయతా ధున్వతా తేన చాణూరేణ॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ భ్రామయిత్వేతి॥ శతగుణమితి॥ శతగుణం శతవారం॥ ౭౫॥ ౭౬॥ బలదేవోపి తత్కాలమితి॥ తత్కాలం తస్మిన్నేవ కాలే॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ వవల్గతురితి॥ వవల్గతుః నృత్యం చక్రతుః॥

౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ కంసఇతి॥ వ్యాయతాఃకృతశ్రమాః॥ ౮౨॥౮౩॥ వల్గంతీతి॥ గావఃయత్కించనఅస్తివసుతత్సర్వం॥ నిగృహ్యతాం॥ ౮౪॥౮౫॥౮౬॥౮౭॥౮౮॥ గౌరవేణేతి॥ కృష్యమాణేనదేహేనపరిఘాకృతా॥ ౮౯॥ ౯౦॥౯౧॥౯౨॥౯౩॥ ప్రసీదేత్యాది॥సీదతాందేవానాంయోవరోదత్తఃసఆవయోఃప్రసాదేనజననరూపేణకృతోద్ధారఃనివృత్తార్థః॥ ౯౪॥౯౫॥

తౌసమాజౌఘాన్నిష్క్రమ్యైతౌబలాదితః॥ ౮౨॥ నందోపిగృహ్యతాంపాపోనిగళైరాయసైరిహ।
అవృద్ధార్హేణదండేనవసుదేవోపివధ్యతామ్॥ ౮౩॥ వల్గంతిగోపాఃకృష్ణేనయేచేమేసహితాఃపురః।
గావోనిగృహ్యతామేషాంయచ్చాస్తివసుకించన॥ ౮౪॥ ఏవమాజ్ఞాపయానంతుప్రహస్యమధుసూదనః।
ఉత్ప్లుత్యారుహ్యతంమంచంకంసంజగ్రాహవేగతః॥ ౮౫॥ కేశేష్వాకృష్యవిగళత్కిరీటమవనీతలే।సకం
సంపాతయామాసతస్యోపరిపపాతచ॥ ౮౬॥ అశేషజగదాధారగురుణాపతతోపరి। కృష్ణేనత్యాజితః
ప్రాణానుగ్రసేనాత్మజోనృపః॥ ౮౭॥ మృతస్యకేశేషుతదాగృహీత్వామధుసూదనః। చకర్ష దే
హంకంసస్యరంగమధ్యేమహాబలః॥ ౮౮॥ గౌరవేణాతిమహతాపరిఘాతేనకృష్యతా। కృతాకంసస్యదే
హేనవేగేనేవమహాంభసః॥ ౮౯॥ కంసేగృహీతేకృష్ణేనతద్భ్రాతాభ్యాగతోరుషా। సునామాబలభ
ద్రేణలీలయైవనిపాతితః॥౯౦॥తతోహాహాకృతంసర్వమాసీత్తద్రంగమండలమ్। అవజ్ఞయాహతందృష్ట్వా
కృష్ణేనమథురేశ్వరమ్॥౯౧॥ కృష్ణోపివసుదేవస్యపాదౌజగ్రాహసత్వరః। దేవక్యాశ్చమహాబాహుర్బ
లదేవసహాయవాన్॥ ౯౨॥ ఉత్థాప్యవసుదేవస్తందేవకీచజనార్దనమ్। స్మృతజన్మోక్తవచనౌతావేవ
ప్రణతౌస్థితౌ॥ ౯౩॥ శ్రీవసుదేవః॥ ప్రసీదసీదతాందత్తోదేవానాంయోవరఃప్రభో।తథావయోఃప్ర
సాదేనకృతోద్ధారస్సకేశవ॥ ౯౪॥ ఆరాధితోయద్భగవానవతీర్ణోగృహేమమ। దుర్వృత్తనిధనా
ర్థాయతేననఃపావితంకులమ్॥౯౫॥ త్వమంతస్సర్వభూతానాంసర్వభూతేష్వవస్థితః। ప్రవర్తతే
సమస్తాత్మంస్త్వత్తోభూతభవిష్యతీ॥౯౬॥ యజ్ఞైస్త్వమిజ్యసేచింత్యసర్వదేవమయాచ్యుత। త్వమేవ
యజ్ఞోయష్టాచయజ్వనాంపరమేశ్వరః॥ ౯౭॥ సముద్భవస్సమస్తస్యజగతస్త్వంజనార్దన॥ ౯౮॥ సా

౮౧॥ కంస ఇతి॥ వ్యాయతాఃసర్వతఃస్థితాఃసమాజౌఘాఃసమాజానామనేకేషాంసమూహాః॥ ౮౨॥ ౮౩॥
వల్గంతీతి॥ వసుధనం॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ అశేషేతి॥ అశేషస్యజగతః ఆధారేణాభివ్యాప్యధారణేనగురుణా॥ ౮౭॥
౮౮॥ గౌరవేణేతి॥ కృష్యతాఆకృష్యమాణేన తేనదేహేనపరిఘాకృతా॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ఉత్థాప్యేతి॥ స్మృ
తజన్మోక్తవచనావితి॥ శ్లో॥ స్తుతోహంయత్త్వయాపూర్వంపుత్రార్థిన్యాతదద్యతే। సఫలందేవిసంజాతంజాతో
హంయత్తవోదరాదితి॥ భగవతాజన్మసమయేయదుక్తంవచనంతత్స్మృతం యాభ్యాంతౌ॥౯౩॥ ప్రసీదేతి॥ అస్య
శ్లోకస్యవ్యాఖ్యానద్వయానుసారతః పాఠత్రయంవర్తతే - తథాహి॥ శ్లో॥ ప్రసీదసీదతాందత్తో దేవానాంయోవరః
ప్రభో। తథావయోఃప్రసాదేనకృతోద్ధారస్సకేశవ॥ ప్రసీదసీదతాందత్తోదేవానాంచవరఃప్రభో। తథావయోః ప్ర
సాదేనకృతోద్ధారోసికేశవ॥ ప్రసీదసీదతాందత్తోదేవానాంయోవరః ప్రభో। తథావయోఃప్రసాదశ్చకృతోద్ధారస్స
కేశవ॥ హేకేశవ - సీదతాంప్రాణినాంప్రసీద - దేవానాంచవరోభూభారహరణలక్షణోవరోదత్తః - తథావయో
శ్చయువయోఃపుత్రోభవిష్యామీతి - ప్రసాదేనపుత్రత్వేనత్వత్వాకృతోద్ధారోసి - కృతః ఉద్ధారఃసంసారాదుద్ధరణం
యేనతథాభూతోసివా - పాఠాంతరేఆవయోఃనౌ - యఃకృతఃప్రసాదఃపుత్రోభవిష్యామీత్యేవంప్రతిజ్ఞాలక్షణః - స
చకృతోద్ధారఃకృతావిష్కారః - స్ఫుటీకృతఇతియావత్ - ఏవమన్యేషామపిసీదతాంప్రసన్నోభవేత్యర్థః॥ ౯౪ ॥ కిం
చ॥యదుశాపాభిభూతంచాస్మత్కులంపవిత్రీకృతమిత్యాహ॥ఆరాధితఇతి॥ కించ॥ మదారాధనంనిమిత్తీకృత్యదుర్వృ
త్తానాంనిధనాయత్వంమద్గృహేఅవతీర్ణోసి॥ ౯౫ ॥ ఏతావతానచైవత్వంమత్పుత్రఃపరమేశ్వరత్వాదిత్యాశయే
నాహ॥ త్వమంతరిత్యాదివ్యాఖ్యా॥౯౬॥౯౭॥౯౮॥ సాపహ్నవమితి॥ యత్త్వేతన్మమచదేవక్యాశ్చమనః - త్వయా

త్వమితి ॥ అంతః అవసానం ప్రవర్తతే అత్ర లబ్ధ్వపక్షితః ॥ ౯౬ ॥ ౯౭ ॥ ౯౮ ॥ సాపహ్నవమితి ॥ త్వయి ఈశ్వరే పుత్రప్రీత్యా సాపహ్నవం సస్నేహం మనో జాయత ఇతి యత్ మమ తదత్యంతహాస్యత్వావహం ॥ ౯౯ ॥ త్వమితి ॥ త్వాం క్వమానుషకస్యేతి పాఠే - మానుషకస్య - కుత్సాయాంకః - పుత్రేతి వక్ష్యతీ వదంతీ జిహ్వా క్వ సత్ర ॥ ౧౦౦ ॥ జగదితి ॥ మాయా మోహినీ భగవచ్ఛక్తిః ॥ ౧౦౧ ॥ యస్మిన్నితి ॥ కోష్ఠోత్సంగశయనః గర్భావస్థాయాం కోష్ఠే శేతే బాల్యే తూత్సంగే ॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ కర్మాణీతి ॥ యస్య కర్మాణి రుద్రాదీనామప్యసాధ్యాని ప్రత్యక్షితాని - సత్త్వం జగదర్థం పుత్రతయాస్మాన్ ప్రాప్తోసీతీదం పరిగతం జ్ఞాతం - హి హేతౌ - హి యస్మాన్మోహో విగతః - యానీతి పాఠే తానీతి వ తస్మాదిత్యధ్యాహృత్య యోజ్యం ॥ ౧౦౫ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే వింశోధ్యాయః. ❁

తావితి ॥ మాయాం యోగమాయాం ॥ ౧ ॥ ఉవాచేతి - మేనయా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ తదితి ॥ అతిక్రమకృతం ఇదం

సాపహ్నవం మమ మనో యదేతత్త్వయి జాయతే। దేవక్యాశ్చాత్మజప్రీత్యా తదత్యంతవిడంబనా ॥ ౯౯ ॥ త్వం కర్తా సర్వభూతానాం అనాది నిధనో భవాన్। త్వాం మనుష్యస్య కస్యైషా జిహ్వా పుత్రేతి వక్ష్యతి ॥ ౧౦౦ ॥ జగదేతజ్జగన్నాథ సంభూతమఖిలం యతః। కయా యుక్త్యా వినా మాయాం సోస్మత్తస్సంభవిష్యతి ॥ ౧౦౧ ॥ యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితం సర్వం జగత్ స్థావరజంగమమ్। స కోష్ఠోత్సంగశయనో మానుషో జాయతే కథమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ స త్వం ప్రసీద పరమేశ్వర పాహి విశ్వం అంశావతారకరణైర్న మమాసి పుత్రః। ఆబ్రహ్మపాదపమిదం జగదేతదీశ త్వత్తో విమోహయసి కిం పురుషోత్తమాస్మాన్ ॥ ౧౦౩ ॥ మాయావిమోహితదృశా తనయో మమేతి కంసాద్భయం కృతమపాస్తభయాతితీవ్రమ్। నీతోసి గోకులమరాతిభయాకులేన వృద్ధిం గతోసి మమ నాస్తి మమత్వమీశ ॥ ౧౦౪ ॥ కర్మాణి రుద్రమరుదశ్విశతక్రతూనాం సాధ్యాని యాస్యనభవంతి నిరీక్షితాని। త్వం విష్ణురీశ జగతాముపకారహేతోః ప్రాప్తోసి నః పరిగతో విగతో హి మోహః ॥ ౧౦౫ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - వింశోధ్యాయః. ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁

శ్రీ పరాశరః ॥ తౌ సముత్పన్నవిజ్ఞానౌ భగవత్కర్మదర్శనాత్। దేవకీవసుదేవౌ తు దృష్ట్వా మాయాం పునర్హరిః। మోహాయ యదుచక్రస్య వితతాన స వైష్ణవీమ్ ॥ ౧ ॥ ఉవాచ చాంబ హే తాత చిరాదుత్కంఠితేన మే। భవంతౌ కంసభీతేన దృష్టౌ సంకర్షణేన చ ॥ ౨ ॥ కుర్వతాం యాతి యః కాలో మాతాపిత్రోరపూజనమ్। తత్ఖండమాయుషో వ్యర్థమసాధూనాం హి జాయతే ॥ ౩ ॥ గురుదేవద్విజాతీనాం మాతాపిత్రోశ్చ పూజనమ్। కుర్వతాం సఫలః కాలో దేహినాం తాత జాయతే ॥ ౪ ॥ తత్ క్షంతవ్యమిదం సర్వం అతిక్రమ

త్మజ ఇతి ప్రీత్యా సాపహ్నవం భ్రాంతియుక్తం జాయతే - తదత్యంతవిడంబనా జనాపహాస్యైవ ॥ ౯౯ ॥ ఏతదేవస్పష్టయతి త్వం కర్తేత్యాదిత్రిభిః ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ యస్మిన్నితి ॥ కోష్ఠోత్సంగశయనః ఉదరాంతర్వర్తీ భూత్వా ॥ ౧౦౨ ॥ తదేవం పరమేశ్వర ఇతి జ్ఞాత్వా ప్రార్థయతే ॥ స త్వమితి ॥ అంశావతారకరణైః విశ్వం పాహి - జగదేతత్త్వత్తో భవతి ॥ ౧౦౩ ॥ మాయావిమోహితేన మయా త్వయ్యేతావంతం కాలం పుత్రబుద్ధిః కృతా - అధునా తు సా బుద్ధిర్మిథ్యైవేత్యాహ ॥ మాయావిమోహితదృశేతి ॥ ౧౦౪ ॥ మమత్వాభావే హేతుమాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ యస్య తవ కర్మాణి రుద్రాదీనామపి సాధ్యాని న భవంతి - నిరీక్షితాని ప్రత్యక్షతో దృష్టాని చ న భవంతి - అచింత్యాద్భుతకర్మత్వాత్త వేతి భావః - యద్వా - నిరీక్షితాని ప్రత్యక్షీకృతాని - అతః - స త్వం సాక్షాద్విష్ణురేవ - జగతాముపకారాయ నః అస్మాకం పుత్రత్వమిషేణ ప్రాప్తోసీతి పరిగతః సమ్యక్ జ్ఞాతోసి - అతః మోహో విగతః వినష్టః ॥ ౧౦౫ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - వింశోధ్యాయః. ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁

తావితి ॥ సార్ధశ్లోకస్యైకాన్వయః - తయోర్మోహాయ యదుచక్రస్య చ మోహాయ - మాయాం వితత విస్తారితవాన్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కుర్వతామితి ॥ అపూజనం ప్రజా విరుద్ధం కుర్వతామిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥

సర్వం తత్ క్షంతవ్యం - అతిక్రమకారణమాహ ॥ కంసవీర్యేతి॥౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ యయాతీతి ॥ కిం నృపై రాజ్ఞప్తైః॥ ౧౨॥ ఇతీతి । కార్యమానుషః ధర్మసంస్థాపనాదికార్యేణ మానుషః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ విదితేతి ॥ మోక్షే ధీర్జ్ఞానమన్యత్ర విజ్ఞానం శిల్పశాస్త్రయోః - ఇత్యమరః - క్రమః పారంపర్యం॥౧౮॥ కాశ్యం వారాణసీజాతం ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ సరహస్యమితి ॥ రహస్యం అస్త్రమంత్రోపనిషత్ - సంగ్రహః అస్త్రప్రయోగసంస్థానాపద్యుపదేశః - అధీయతాం అధీతవంతౌ - ఆర్షత్వాత్సాధుః॥ ౨౧ ॥ సాందీపనిరితి ॥ అసంభావ్యం అన్యేషు - కర్మ శస్త్రాస్త్రాణాం శీఘ్రధారణ శీఘ్రప్రయోగాదికం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ స ఇతి ॥ అతీంద్రియం దివ్యం ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯॥

కృతం పితః । కంసవీర్యప్రతాపాభ్యామావయోః పరవశ్యయోః॥ ౫॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వాథ ప్రణమ్యోభౌ యదువృద్ధాననుక్రమాత్ । యథావదభిపూజ్యాథ చక్రతుః పౌరమాననమ్॥౬॥ కంసపత్న్యస్తతః కంసం పరివార్య హతం భువి । విలేపుర్మాతరశ్చాస్య దుఃఖశోకపరిప్లుతాః॥ ౭॥ బహుప్రకారమస్వస్థాః పశ్చాత్తాపాతురో హరిః । తాస్సమాశ్వాసయామాస స్వయమస్రవిలేక్షణః॥ ౮॥ ఉగ్రసేనం తతో బంధాన్ముమోచ మధుసూదనః । అభ్యషించత్తథైవైనం నిజరాజ్యే హతాత్మజమ్॥ ౯॥ రాజ్యేఽభిషిక్తః కృష్ణేన యదుసింహస్సుతస్య సః । చకార ప్రేతకార్యాణి యే చాన్యే తత్ర ఘాతితాః॥౧౦॥ కృతౌర్ధ్వదైహికం చైనం సింహాసనగతం హరిః । ఉవాచాజ్ఞాపయ విభో యత్కార్యమవిశంకితః ॥ ౧౧ ॥ యయాతిశాపాద్వంశోఽయమరాజ్యార్హోఽపి సాంప్రతమ్ । మయి భృత్యే స్థితే దేవానాజ్ఞాపయతు కిం నృపైః ॥ ౧౨ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా సోఽస్మరద్వాయుమాజగామ చ తత్క్షణాత్ । ఉవాచ చైనం భగవాన్ కేశవః కార్యమానుషః॥ ౧౩॥ గచ్ఛేంద్రం బ్రూహి వాయో త్వమలం గర్వేణ వాసవ । దీయతాముగ్రసేనాయ సుధర్మా భవతా సభా॥ ౧౪॥ కృష్ణో బ్రవీతి రాజార్హమేతద్రత్నమనుత్తమమ్ । సుధర్మాఖ్యసభాయుక్తమస్యాం యదుభిరాసితుమ్॥ ౧౫ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తః పవనో గత్వా సర్వమాహ శచీపతిమ్ । దదౌ సోఽపి సుధర్మాఖ్యాం సభాం వాయోః పురందరః ॥ ౧౬ ॥ వాయునా చాహృతాం దివ్యాం తే సభాం యదుపుంగవాః । బుభుజుస్సర్వరత్నాఢ్యాం గోవిందభుజసంశ్రయాః॥ ౧౭॥ విదితాఖిలవిజ్ఞానౌ సర్వజ్ఞానమయావపి । శిష్యాచార్యక్రమం వీరౌ ఖ్యాపయంతౌ యదూత్తమౌ॥ ౧౮॥ తతస్సాందీపనిం కాశ్యమవంతీపురవాసినమ్ । విద్యార్థం జగ్మతుర్బాలౌ కృతోపనయనక్రమౌ ॥ ౧౯ ॥ వేదాభ్యాసకృతప్రీతీ సంకర్షణజనార్దనౌ । తస్య శిష్యత్వమభ్యేత్య గురువృత్తిపరౌ హి తౌ ॥ దర్శయాంచక్రతుర్వీరావాచారమఖిలే జనే॥ ౨౦ ॥ సరహస్యం ధనుర్వేదం ససంగ్రహమధీయతామ్ । అహోరాత్రైశ్చతుష్షష్ట్యా తదద్భుతమభూద్ద్విజ॥ ౨౧॥ సాందీపనిరసంభావ్యం తయోః కర్మాతిమానుషమ్ । విచింత్య తౌ తదా మేనే ప్రాప్తౌ చంద్రదివాకరౌ॥౨౨॥ సాంగాంశ్చ చతురో వేదాన్ సర్వశాస్త్రాణి చైవ హి । అస్త్రగ్రామమశేషం చ ప్రోక్తమాత్రమవాప్య తౌ॥ ౨౩ ॥ ఊచతుర్వ్రియతాం యా తే దాతవ్యా గురుదక్షిణా॥ ౨౪॥ సోఽప్యతీంద్రియమాలోక్య తయోః కర్మ మహామతిః । అయాచత మృతం పుత్రం ప్రభాసే లవణార్ణవే॥౨౫॥ గృహీతాస్త్రౌ తతస్తౌ తు సార్ఘ్యహస్తో మహోదధిః । ఉవాచ న మయా పుత్రో హృ

ఇతీతి ॥ పౌరమాననం పౌరాణాం సంమాననం॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ కృతౌర్ధ్వదైహికమితి ॥ హతానాం కృతమౌర్ధ్వదైహికం శ్రాద్ధాది యేన తం॥ ౧౧॥౧౨॥ ఇత్యుక్త్వేతి ॥ కార్యమానుషః కార్యేణ నిమిత్తేన - మానుషః॥ ౧౩॥ గచ్ఛేంద్రమితి॥ వక్తవ్యమాహ - అలంగర్వేణేత్యాదిపాదోనద్వాభ్యాం ॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ తత ఇతి ॥ కాశ్యం కాశ్యాం వారాణస్యాం జాతం॥ ౧౯॥ ౨౦॥ సరహస్యమితి ॥ సరహస్యం - అస్త్రమంత్రోపనిషత్సహితం - సంగ్రహశ్శస్త్రప్రయోగః - తత్సహితమధీతవంతౌ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ సోఽపీతి॥ అతీంద్రియమన్యత్రాదృష్టపూర్వం॥

౩౦॥ తమితి ॥ యథాపూర్వశరీరిణం - కృత్వేతి శేషః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ఉపేత్యేతి ॥ త్రయోవింశతిభిః త్రయోవింశత్యా॥ ౩॥ ౪॥ తత ఇతి ॥ అజసా శీఘ్రం॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ జిత ఇతి ॥ తేన జరాసంధేన ఆత్మానం అజితం అపి జితమిత్యేవ మేనే॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ న తదిత్యాది - జరాసంధవ

తస్యాందీపసేరితి॥ ౨౬॥ దైత్యః పంచజనో నామ శంఖరూపస్స బాలకమ్। జగ్రాహ యోఽస్తి సలిలే మమైవాసురసూదన ॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తోఽన్తర్జలం గత్వా హత్వా పంచజనం చ తమ్। కృష్ణో జగ్రాహ తస్యాస్థిప్రభవం శంఖముత్తమమ్॥ ౨౮ ॥ యస్య నాదేన దైత్యానాం బలహానిరజాయత। దేవానాం వవృధే తేజో యాత్యధర్మశ్చ సంక్షయమ్॥ ౨౯॥ తం పాంచజన్యమాపూర్య గత్వా యమపురం హరిః। బలదేవశ్చ బలవాఞ్జిత్వా వైవస్వతం యమమ్॥ ౩౦॥ తం బాలం యాతనాసంస్థం యథాపూర్వశరీరిణమ్। పిత్రే ప్రదత్తవాన్కృష్ణో బలశ్చ బలినాం వరః॥ ౩౧॥ మథురాం చ పునః ప్రాప్తావుగ్రసేనేన పాలితామ్। ప్రహృష్టపురుషస్త్రీకాముభౌ రామజనార్దనౌ॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే పంచమాంశే ఏకవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ జరాసంధసుతే కంస ఉపయేమే మహాబలః। అస్తిం ప్రాప్తిం చ మైత్రేయ తయోర్భర్తృహణం హరిమ్॥ ౧ ॥ మహాబలపరీవారో మగధాధిపతిర్బలీ। హంతుమభ్యాయయౌ కోపాత్ జరాసంధస్సయాదవమ్॥ ౨॥ ఉపేత్య మథురాం సోఽథ రురోధ మగధేశ్వరః। అక్షౌహిణీభిస్సైన్యస్య త్రయోవింశతిభిర్వృతః॥ ౩ ॥ నిష్క్రమ్యాల్పపరీవారావుభౌ రామజనార్దనౌ। యుయుధాతే సమం తస్య బలినౌ బలిసైనికైః॥ ౪ ॥ తతో రామశ్చ కృష్ణశ్చ మతిం చక్రతురంజసా। ఆయుధానాం పురాణానామాదానే మునిసత్తమ॥ ౫॥ అనంతరం హరేశ్శార్ఙ్గం తూణీ చాక్షయసాయకౌ। ఆకాశాదాగతౌ విప్ర తథా కౌమోదకీ గదా॥ ౬॥ హలం చ బలభద్రస్య గగనాదాగతం మహత్। మనసోఽభిమతం విప్ర సౌనందం ముసలం తథా॥ ౭॥ తతో యుద్ధే పరాజిత్య ససైన్యం మగధాధిపమ్। పురీం వివిశతుర్వీరావుభౌ రామజనార్దనౌ॥ ౮ ॥ జితే తస్మిన్సుదుర్వృత్తే జరాసంధే మహామునే। జీవమానే గతే కృష్ణస్తం నామన్యత నిర్జితమ్॥ ౯॥ పునరప్యాజగామాథ జరాసంధో బలాన్వితః। జితశ్చ రామకృష్ణాభ్యామపక్రాంతో ద్విజోత్తమ॥ ౧౦॥ దశ చాష్టౌ చ సంగ్రామానేవమత్యంతదుర్మదః। యదుభిర్మాగధో రాజా చక్రే కృష్ణపురోగమైః॥ ౧౧ ॥ సర్వేష్వేతేషు యుద్ధేషు యాదవైస్స పరాజితః। అపక్రాంతో జరాసంధస్స్వల్పసైన్యైర్బలాధికః॥

౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦ ॥ తమితి ॥ యథాపూర్వశరీరిణం - పూర్వం తస్య యాదృశం శరీరమాసీత్తాదృశశరీరయుక్తం స్వమాయయా నిర్మాయ దదౌ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః

జరాసంధేతి ॥ అస్తిప్రాప్తిసంజ్ఞే జరాసంధసుతే - తయోర్భర్తృహణం కంసహంతారం॥ ౧॥ మహాబలేతి॥ మగధాధిపతిర్జరాసంధః - సయాదవం - యాదవసహితం॥ ౨॥ ఉపేత్యేతి ॥ సైన్యస్య త్రయోవింశత్యాక్షౌహిణీభిర్వృతః॥ ౩॥ నిష్క్రమ్యేతి ॥ తస్య బలిభిస్సైనికైస్సహ॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ జిత ఇతి ॥ తం నిర్జితం - నామన్యత - పునస్తదాగమనస్యావశ్యంభావిత్వాత్ - పాఠాంతరే - తేనైవ నిర్జితమాత్మానం - అమన్యతేత్యర్థః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨

న జితమితియత్ తద్యాదవానాంనసామర్థ్యం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ సామచేతి ॥ క్వచిద్యవనాదా ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥
ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ద్వావింశోఽధ్యాయః ✿✿✿✿✿✿✿✿✿

గార్గ్యమితి॥ షండఇత్యుపహాసోనపత్యత్వాత్ ॥ ౧॥ తతఇతి ॥ దక్షిణాపథంవిద్యాద్దక్షిణదేశం॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ప్రయయావితి ॥ ఛిన్నయానఃత్యక్తయానః- దినేదినే శ్రాంతంశ్రాంతంయానంత్యక్త్వా అన్యేనాక్రాంతేన ప్రయయావిత్యర్థః॥ ౮॥ కృష్ణోపీత్యాది ॥ ప్రాగేవక్షీణంమాగధస్యబలంస కాలయవనోబలిత్వాద్ధంతా అతోస్యబలంయాదవైర్దుర్ధర్షం-యాదవబలంచానేనక్షపితంచేత్ మాగధస్యగమ్యంసాధ్యంభవిష్యతి - అతోద్విధా వ్యసనమాయా

౧౨॥ నతద్బలంయాదవానాంవిజితంయదనేకశః। తత్తుసన్నిధిమాహాత్మ్యంవిష్ణోరంశస్యచక్రిణః॥౧౩॥
మనుష్యధర్మశీలస్యలీలాసాజగతీపతేః। అస్త్రాణ్యనేకరూపాణియదరాతిషుముంచతి॥ ౧౪ ॥ మన
సైవజగత్సృష్టింసంహారంచకరోతియః। తస్యారిపక్షక్షపణేకియానుద్యమవిస్తరః॥౧౫॥ తథాపియోమ
నుష్యాణాంధర్మస్తమనువర్తతే। కుర్వన్బలవతాసంధింహీనైర్యుద్ధంకరోత్యసౌ॥ ౧౬॥ సామచో
పప్రదానంచతథాభేదంచదర్శయన్। కరోతిదండపాతంచక్వచిదేవపలాయనమ్॥ ౧౭॥ మనుష్యదే
హినాంచేష్టామిత్యేవమనువర్తతే। లీలాజగత్పతేస్తస్య ఛందతఃపరివర్తతే ॥ ౧౮ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపు
రాణే - పంచమాంశే - ద్వావింశోఽధ్యాయః ✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿

శ్రీపరాశరః॥ గార్గ్యంగోష్ఠ్యాంద్విజంస్యాలష్షండ ఇత్యుక్తవాన్ద్విజ। యదూనాంసన్నిధౌసర్వేజహ
సుర్యాదవాస్తదా॥ ౧॥ తతఃకోపపరీతాత్మాదక్షిణాపథమేత్యసః। సుతమిచ్ఛంస్తపస్తేపేయదుచక్ర
భయావహమ్॥ ౨॥ ఆరాధయన్మహాదేవంలోహచూర్ణమభక్షయత్ । దదౌవరంచతుష్టోస్మైవర్షే
తుద్వాదశేహరః॥ ౩ ॥ సంతోషయామాసచతంయవనేశోహ్యనాత్మజః। తద్యోషిత్సంగమాచ్చాస్య
పుత్రోభూదళిసన్నిభః॥ ౪॥ తంకాలయవనంనామరాజ్యేస్వేయవనేశ్వరః। అభిషిచ్యవనంయాతోవ
జ్రాగ్రకఠినోరసమ్॥ ౫॥ సతువీర్యమదోన్మత్తఃపృథివ్యాంబలినోనృపాన్ । అపృచ్ఛన్నారదస్తస్మైకథ
యామాసయాదవాన్॥౬॥ మ్లేచ్ఛకోటిసహస్రాణాంసహస్రైస్సోభిసంవృతః। గజాశ్వరథసంపన్నై
శ్చకారపరమోద్యమమ్॥ ౭ ॥ ప్రయయాసవ్యవచ్ఛిన్నంఛిన్నయానోదినేదినే। యాదవాన్ప్రతిసా
మర్షోమైత్రేయమథురాంపురీమ్॥ ౮॥ కృష్ణోపిచింతయామాసక్షపితంయాదవంబలమ్।యవనేనరణేగ

తి॥ నవిజితంజరాసంధైనేతిశేషః॥ ౧౩॥ ననుచక్రిణస్సన్నిధిమాత్రమాహాత్మ్యం తన్నభవతి - స్వయమేవానేకవిధాస్త్రప్రయోగాత్తత్రాహ॥ మనుష్యధర్మశీలస్యేతి - మనుష్యధర్మశీలస్యసాలీలేతి॥౧౪॥ లీలాత్వమేవప్రపంచయతి॥ మనసైవేతియావత్సమాప్తిః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ మనుష్యేతి ॥ ఛందతః - ఇచ్ఛాతఃలీలాపరివర్తతే॥ ౧౮ ॥
ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే- ద్వావింశోఽధ్యాయః *****

క్వచిత్పలాయనంకరోతీత్యుక్తస్యపలాయనస్య - ప్రస్తావాయకాలయవనోత్పత్త్యాదిప్రకారమాఖ్యాయికయావర్ణయతి - గార్గ్యమిత్యాదినామథురాంయయావిత్యంతేన ॥ గార్గ్యమితి ॥ గార్గ్యస్యానపత్యత్వాత్తంషణ్డఇత్యుక్తవాన్ - స్యాలోపహసన్॥౧॥ ౨॥ ఆరాధయన్నితి ॥ సగార్గ్యోమహాదేవమారాధయన్నాయసచూర్ణంవ్రతరూపేణభక్షయత్॥ ౩॥ సంతోషయామాసేతి ॥ తంచైవంలబ్ధవరమాగతంజ్ఞాత్వా - అనాత్మజోపుత్రో యవనేశస్స్వభార్యాయాం - పుత్రోత్పాదనాయప్రార్థయిష్యన్తంసంతోషయామాస - అళిసన్నిభఃభృంగవత్కృష్ణవర్ణః॥ ౪॥ తమితి ॥ వజ్రాగ్రాత్ కఠినోరసం ॥ ౫॥ ౬॥ ౭ ॥ ప్రయయావితి ॥ సఃఛిన్నయానఅతిశ్రాంతం- గజాశ్వాదివాహనం - త్యక్త్వా-వాహనాంతరేణ - పూర్వమేవతత్రస్థాపితేనవ్యవచ్ఛిన్నంయథాభవత్యేవంమథురాంప్రయయావిత్యర్థః॥ ౮॥ కృష్ణోపీతి ॥ శ్లోకద్వయమేకంవాక్యం - ఏకతః కాలయవనే - అన్యతశ్చమాగధే ప్రాప్తవతి -

తమితి చింతయామాసేత్యన్వయః - అథవా- యవనేన క్షపితం యాదవబలం మాగధస్య గమ్యం చ భవిష్యతి- యద్యపి మాగధస్య బలం ప్రాగేవ క్షీణం- తథాపి తత్సహాయో యవనో బలీ హంతైతదితి- ఏతత్ ఏతస్మాత్ కారణాత్ ద్వివిధం వ్యసనమాయాతమితి చింతయామాసేతి - హంతేతి విషాదే॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ మయీతి॥ ప్రమత్తే అనవహితే - ప్రవసితే ప్రోషితే॥ ౧౨॥ ౧౩॥ మహోద్యానామితి॥ వప్రః ప్రాకారమూలధిష్ణ్యం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ బహిరితి॥ బహిరావాసితే సైన్యే కాలయవనేనేతి శేషః॥ ౧౬॥ స ఇతి॥ స జ్ఞాత్వా నారదోక్తలక్షణైః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ముచుకుంద ఇతి॥ వృద్ధగార్గ్యవచః॥ శ్లో॥ వధార్థం ద్వాపరస్యాంతే సముత్పత్స్యతి కేశవ ఇత్యాది॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥

వ్యం మాగధస్య భవిష్యతి॥ ౯॥ మాగధస్య బలం క్షీణం స కాలయవనో బలీ। హంతైతదేవమాయాతం యదూనాం వ్యసనం ద్విధా॥ ౧౦॥ తస్మాద్దుర్గం కరిష్యామి యదూనామరిదుర్జయమ్। స్త్రియోఽపి యత్ర యుధ్యేయుః కిం పునర్వృష్ణిపుంగవాః॥ ౧౧॥ మయి మత్తే ప్రమత్తే వా సుప్తే ప్రవసితేఽపి వా। యాదవాభిభవం దుష్టా మా కుర్వంత్వరయోఽధికాః॥ ౧౨॥ ఇతి సంచింత్య గోవిందో యోజనానాం మహోదధిమ్। యయాచే ద్వాదశ పురీం ద్వారకాం తత్ర నిర్మమే॥ ౧౩॥ మహోద్యానాం మహావప్రాం తటాకశతశోభితామ్। ప్రాసాదగృహసంబాధామింద్రస్యేవామరావతీమ్॥ ౧౪॥ మథురావాసినం లోకం తత్రానీయ జనార్దనః। ఆసన్నే కాలయవనే మథురాం చ స్వయం యయౌ॥ ౧౫॥ బహిరావాసితే సైన్యే మథురాయా నిరాయుధః। నిర్జగామ చ గోవిందో దదర్శ యవనశ్చ తమ్॥ ౧౬॥ స జ్ఞాత్వా వాసుదేవం తం బాహుప్రహరణం నృపః। అనుయాతో మహాయోగిచేతోభిః ప్రాప్యతే న యః॥ ౧౭॥ తేనానుయాతః కృష్ణోఽపి ప్రవివేశ మహాగుహామ్। యత్ర శేతే మహావీర్యో ముచుకుందో నరేశ్వరః॥ ౧౮॥ సోఽపి ప్రవిష్టో యవనో దృష్ట్వా శయ్యాగతం నృపమ్। పాదేన తాడయామాస మత్వా కృష్ణం సుదుర్మతిః॥ ౧౯॥ ఉత్థాయ ముచుకుందోఽపి దదర్శ యవనం నృపః॥ ౨౦॥ దృష్టమాత్రశ్చ తేనాసౌ జజ్వాల యవనోఽగ్నినా। తత్క్రోధజేన మైత్రేయ భస్మీభూతశ్చ తత్క్షణాత్॥ ౨౧॥ స హి దేవాసురే యుద్ధే గతో హత్వా మహాసురాన్। నిద్రార్తః సుమహాకాలం నిద్రాం వవ్రే వరం సురాన్॥ ౨౨॥ ప్రోక్తశ్చ దేవైః సంసుప్తం యస్త్వాముత్థాపయిష్యతి। దేహజేనాగ్నినా సద్యః స తు భస్మీభవిష్యతి॥ ౨౩॥ ఏవం దగ్ధ్వా స తం పాపం దృష్ట్వా చ మధుసూదనమ్। కస్త్వమిత్యాహ సోఽప్యాహ జాతోఽహం శశినః కులే। వసుదేవస్య తనయో యదోర్వంశసముద్భవః॥ ౨౪॥ ముచుకుందోఽపి తత్రాసౌ వృద్ధగార్గ్యవచోఽస్మరత్॥ ౨౫॥ సంస్మృత్య ప్రణిపత్యైనం సర్వం సర్వేశ్వరం హరిమ్। ప్రాహ జ్ఞాతో భవాన్విష్ణోరంశస్త్వం పరమేశ్వర॥ ౨౬॥ పురా గార్గ్యేణ కథితమష్టావింశతిమే యుగే। ద్వాపరాంతే హరేర్జన్మ యదువంశే భవిష్యతి॥ ౨౭॥ స త్వం ప్రాప్తో న సందేహో

శ్రీకృష్ణశ్చింతయామాస- కథం యవనేన- రణే యుద్ధే- తేన క్షపితం- క్షీణప్రాయం- యాదవబలం- సైన్యం- మాగధస్య గమ్యం- సాధ్యం భవిష్యతీతి- మాగధేన చేత్ ప్రథమం రణః క్రియతే చ- తర్హి- మాగధస్య రణే మాగధేన సహ యుద్ధే- క్షీణం యాదవబలం- సైన్యం- స కాల ఇతి- యవనో బలీ హంతా- హనిష్యతి- తద్దైవం ద్విధా ఉభయతోఽపి యదూనాం వ్యసనం- ప్రాప్తం॥ ౯॥ ౧౦॥ తస్మాద్దుర్గం కరిష్యామీతి॥ ౧౧॥ మయీతి॥ కించ- మయి మత్తే మద్యాదినా ప్రమత్తే- అనవహితే- ప్రవసితే- అన్యత్ర గతే॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥ ద్వాదశ యోజనాని సముద్రం యాచితవాన్॥ ౧౩॥ మహోద్యానామితి॥ మహాన్ వప్రో యస్యాః- ప్రాసాదగృహసంబాధాం- ప్రాసాదైః గృహైశ్చ సంకీర్ణాం- ప్రాకారగృహసంబాధామితి చ పాఠః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ బహిరితి॥ ఆవాసితే పురముపరుధ్య నివేశితే॥ ౧౬॥ స ఇతి॥ స యవనః- తం వాసుదేవం- నారదోక్తైర్లక్షణైః జ్ఞాత్వా- అనుయాతః- అన్వధావత- కథంభూతం- మహాయోగినామపి చేతోభిరపి యో న ప్రాప్యతే తం॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ దృష్టమాత్రశ్చేతి॥ తత్క్రోధజేనేతి॥ తత్క్రోధోద్దీపితేన స్వదేహజేనేత్యర్థః॥ ౨౧॥ తస్య భస్మీభావే కారణమాహ - స హీతి ద్వాభ్యాం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ స త్వమితి॥ హరేర్జన్మ భవిష్యతీతి గా

౨౯॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥ బుద్ధిరితి॥ ప్రాణేశోఽవ్యష్టివర్గః - పుమాన్-సమష్టిపురుషః పుంసః పరతరమితి పరస్వరూపమాహ॥ ౩౩॥౩౪॥౩౫॥౩౬॥౩౭॥౩౮॥౩౯॥౪౦॥౪౧॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥ తత ఇతి॥ నిజక్రియాసూతిస్స్వకర్మజం॥౪౫॥౪౬॥సోహమితి॥ పరమపదం పరమప్రాప్యం- యతః పరమపదం న కించిత్ తం త్వామిత్యన్వయః-పరిణతధామ్ని నిరతిశయతేజసి॥౪౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- పంచమాంశే- త్రయోవింశోఽధ్యాయః॥ ********************

మర్త్యానాముపకారకృత్॥ ౨౮ ॥ తథా హి సుమహత్తేజో నాలం సోఢుమహం తవ । తథా హి సజలాంభోదనాదధీరతరం తవ । వాక్యం నమతి చైవోర్వీ యుష్మత్పాదప్రపీడితా ॥ ౨౯ ॥ దేవాసురమహాయుద్ధే దైత్యసైన్యమహాభటాః । న సేహుర్మమ తేజస్తే త్వత్తేజో న సహామ్యహమ్ ॥ ౩౦ ॥ సంసారపతితస్యైకో జంతోస్త్వం శరణం పరమ్ । ప్రసీద త్వం ప్రపన్నార్తిహర నాశయ మేఽశుభమ్॥ ౩౧ త్వం పయోనిధయశ్శైలాస్సరితస్త్వం వనాని చ । మేదినీ గగనం వాయురాపోఽగ్నిస్త్వం తథా మనః॥ ౩౨॥ బుద్ధిరవ్యాకృతప్రాణాః ప్రాణేశస్త్వం తథా పుమాన్ । పుంసః పరతరం యచ్చ వ్యాప్యజన్మవికారవత్॥ ౩౩॥ శబ్దాదిహీనమజరమమేయం క్షయవర్జితమ్ । అవృద్ధినాశం తద్బ్రహ్మ త్వమాద్యంతవివర్జితమ్. ౩౪॥ త్వత్తోఽమరాస్సపితరో యక్షగంధర్వకిన్నరాః । సిద్ధాశ్చాప్సరసస్త్వత్తో మనుష్యాః పశవః ఖగాః ॥ ౩౫॥ సరీసృపా మృగాస్సర్వే త్వత్తస్సర్వే మహీరుహాః। యచ్చ భూతం భవిష్యం చ కించిదత్ర చరాచరమ్. ౩౬॥ మూర్తామూర్తం తథా చాపి స్థూలం సూక్ష్మతరం తథా। తత్సర్వం త్వం జగత్కర్తా నాస్తి కించిత్త్వయా వినా॥ ౩౭॥ మయా సంసారచక్రేఽస్మిన్ భ్రమతా భగవన్సదా । తాపత్రయాభిభూతేన న ప్రాప్తా నిర్వృతిః క్వచిత్ ॥ ౩౮॥ దుఃఖాన్యేవ సుఖానీతి మృగతృష్ణాజలాశయాః। మయా నాథ గృహీతాని తాని తాపాయ మేఽభవన్॥ ౩౯॥ రాజ్యముర్వీ బలం కోశో మిత్రపక్షస్తథాత్మజాః। భార్యా భృత్యజనో యే చ శబ్దాద్యా విషయాః ప్రభో॥ ౪౦॥ సుఖబుద్ధ్యా మయా సర్వం గృహీతమిదమవ్యయమ్ । పరిణామే తదేవేశ తాపాత్మకమభూన్మమ॥ ౪౧॥ దేవలోకగతిం ప్రాప్తో నాథ దేవగణోఽపి హి । మత్తస్సాహాయ్యకామోఽభూచ్ఛాశ్వతీ కుత్ర నిర్వృతిః॥ ౪౨॥ త్వామనారాధ్య జగతాం సర్వేషాం ప్రభవాస్పదమ్। శాశ్వతీ ప్రాప్యతే కేన పరమేశ్వర నిర్వృతిః॥ ౪౩॥ త్వన్మాయామూఢమనసో జన్మమృత్యుజరాదికాన్। అవాప్య తాపాన్పశ్యంతి ప్రేతరాజమనంతరమ్॥ ౪౪॥ తతో నిజక్రియాసూతిం నరకేష్వతిదారుణమ్। ప్రాప్నువంతి నరా దుఃఖమస్వరూపవిదస్తవ॥ ౪౫॥ అహమత్యంతవిషయీ మోహితస్తవ మాయయా । మమత్వగర్వగర్తాంతర్భ్రమామి పరమేశ్వర॥ ౪౬॥ సోఽహం త్వాం శరణమపారమప్రమేయం సంప్రాప్తః పరమపదం యతో న కించిత్ । సంసారభ్రమపరితాపతప్తచేతా నిర్వాణే పరిణతధామ్ని సాభిలాషః ॥ ౪౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః **

ర్గ్యేణ కథితో హరిస్త్వమేవేతి॥౨౮॥ అత్ర లింగాన్యాహ - తథాహీతి సార్ధద్వాభ్యాం॥౨౯॥౩౦॥ సంసారేతి॥ త్వం ప్రపన్నార్తిహరః అతో మమాశుభం నాశయ॥౩౧॥౩౨॥ బుద్ధిరితి॥ త్వం వ్యాపి సర్వకార్యానుగతం- అజన్మవికారవత్- జన్మాఖ్యవికారశూన్యం॥ ౩౩ ॥ శబ్దేతి॥ ఆద్యంతవివర్జితం దేశతః కాలతోఽప్యపరిచ్ఛిన్నం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥౩౮ దుఃఖాన్యేవేతి ॥ యథా జలాశయాః - మృగతృష్ణామూఢైః గృహ్యంతే- తథా దుఃఖాన్యేవ సుఖబుద్ధ్యా గృహీతాని॥౩౯॥౪౦॥౪౧॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥ తత ఇతి ॥ తతో నరకేషు - నిజక్రియాసూతిస్స్వకర్మజం దుఃఖం ప్రాప్నువంతి- అస్వరూపవిదః తవ స్వరూపమజానంతః॥౪౫॥ అహమితి॥ మమత్వం చ- తన్నిమిత్తో గర్వశ్చ స ఏవ గర్తః- తన్మధ్యే భ్రమామి॥౪౬॥ సోహమితి॥ పరమపదరూపం- త్వాం యతస్త్వత్తో న కించిద్వ్యతిరిక్తమస్తి తం త్వాం-పరమపరమితి పాఠే- త్వత్తః పరమపరం చ కించిన్నాస్తి- యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిదితి శ్రుతేః - తం త్వాం - పరిణతధామ్ని పరిపక్వయోగినామాశ్రయే నిర్వాణే॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే- త్రయోవింశోఽధ్యాయః॥

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ తతఇతి ॥ ప్రాప్తమాసన్నం॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯ ॥ సఇతి ॥ కైశ్చిద్వృద్ధైః కాంశ్చిద్యవీయసః కైశ్చిత్సమైః॥ ౧౦॥ ప్రియాణీతి ॥ గోప్యశ్చమధ్యస్థాః - అపరారామకాంతాః॥ ౧౧॥ గోప్యఇతి ॥ అపరాః కృష్ణకాంతాగోప్యః పప్రచ్ఛుః॥ ౧౨॥ అస్మదితి ॥ సౌభాగ్యమేవమానం - అస్మచ్చేష్టామపహసన్నితి నాగరీగర్వహేతుః - చేష్టావహసనమితిపాఠేప్యవహసనంగర్వహేతుః॥ ౧౩॥ కచ్చిదితి ॥ గీతానుగమనం గీతస్య అనుగమనం - అప్యసావిత్యుత్కంఠాచకారోఽధ్యాహార్యః॥ ౧౪॥ అథవేతి ॥ అథవేతి నిర్వేదః - భవిష్యతి జీవనం కాలయాత్రావా - ఇదం చిత్తసమాధానం - వినేతి స్నేహానుతాపః॥ ౧౫॥ పితేతి ॥ కిం కిమర్థం - సంత్యక్తః - అకృతజ్ఞావాంధవజః ప్రధానః॥ ౧౬॥ తథాపీతి॥

శ్రీపరాశరః॥ ఇత్థం స్తుతస్తదా తేన ముచుకుందేన ధీమతా । ప్రాహేశస్సర్వభూతానామనాదినిధనో హరిః॥ ౧॥ శ్రీభగవాన్॥ యథాభివాంఛితాన్ దివ్యాన్ గచ్ఛ లోకాన్నరాధిప । అవ్యాహతపరైశ్వర్యో మత్ప్రసాదోపబృంహితః ॥ ౨ ॥ భుక్త్వా దివ్యాన్ మహాభోగాన్ భవిష్యసి మహాకులే । జాతిస్మరో మత్ప్రసాదాత్తతో మోక్షమవాప్స్యసి॥ ౩ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తః ప్రణిపత్యేశం జగతామచ్యుతం నృపః । గుహాముఖాద్వినిష్క్రాంతస్స దదర్శాల్పకాన్నరాన్॥ ౪ ॥ తతః కలియుగం మత్వా ప్రాప్తం తప్తుం నృపస్తపః । నరనారాయణస్థానం ప్రయయౌ గంధమాదనమ్॥ ౫॥ కృష్ణోఽపి ఘాతయిత్వారిముపాయేన హి తద్బలమ్ । జగ్రాహ మథురామేత్య హస్త్యశ్వస్యందనోజ్జ్వలమ్ ॥ ౬ ॥ ఆనీయ చోగ్రసేనాయ ద్వారవత్యాం న్యవేదయత్ । పరాభిభవనిశ్శంకం బభూవ చ యదోః కులమ్॥ ౭॥ బలదేవోఽపి మైత్రేయ ప్రశాంతాఖిలవిగ్రహః । జ్ఞాతిదర్శనసోత్కంఠః ప్రయయౌ నందగోకులమ్॥ ౮ ॥ తతో గోపాశ్చ గోప్యశ్చ యథాపూర్వమమిత్రజిత్ । తథైవాభ్యవదత్ప్రేమ్ణా బహుమానపురస్సరమ్॥ ౯॥ స కైశ్చిత్సంపరిష్వక్తః కాంశ్చిచ్చ పరిషస్వజే । హాస్యం చక్రే సమం కైశ్చిద్గోపైర్గోపీజనైస్తథా ॥౧౦॥ ప్రియాణ్యనేకాన్యవదన్గోపాస్తత్ర హలాయుధమ్ । గోప్యశ్చ ప్రేమకుపితాః ప్రోచుస్సేర్ష్యమథాపరాః॥౧౧॥ గోప్యః పప్రచ్ఛురపరా నాగరీజనవల్లభమ్ । కచ్చిదాస్తే సుఖం కృష్ణశ్చలప్రేమలవాత్మకః॥౧౨॥ అస్మచ్చేష్టామపహసన్న కచ్చిత్పురయోషితామ్ । సౌభాగ్యమానమధికం కరోతి క్షణసౌహృదః॥ ౧౩॥ కచ్చిత్స్మరతి నః కృష్ణో గీతానుగమనం కలమ్ । అప్యసౌ మాతరం ద్రష్టుం సకృదప్యాగమిష్యతి ॥ ౧౪ ॥ అథవా కిం తదాలాపైః క్రియంతామపరాః కథాః । యస్యాస్మాభిర్వినా తేన వినాస్మాకం భవిష్యతి॥ ౧౫ ॥ పితా మా

౧॥ కృతానాం కామ్యానాం కర్మణాం ఫలమాదౌ భుంక్త్వా జన్మాంతరే మోక్షం దదామీత్యాహ॥ యథాభివాంఛితానిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౨॥ ౩॥ మమ పత్త్వశుద్ధ్యభావాద్భగవతా నముక్తిర్దత్తేతి మత్వా - తపస్తప్తుం యయావిత్యాహ - ఇత్యుక్త ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౪॥ ౫॥ కృష్ణ ఇతి ॥ ఉపాయేన ముచుకుందం ద్రష్టుం కృష్ణః - ఏకపవగిరిగుహాం గత్వా - యవనం ఘాతయిత్వా - ద్వారకామాగతః॥ ౬॥ ౭॥ తథా రామోఽప్యేకాకీ గోకులం గత్వా కాలిందీకర్షణాదికం కృత్వా గత ఇతి వక్ష్యన్నాహ - బలదేవోఽపీత్యాదినా యావదుత్తరాధ్యాయపరిసమాప్తిః ॥ బలదేవోఽపీతి ॥ జ్ఞాతీనాం దర్శనే - సోత్కంఠః - చాతుర్యవాన్॥ ౮॥ ౯॥ సఇతి ॥ యథాన్యాయం జ్యేష్ఠైస్సంపరిష్వక్తః - కనిష్ఠాన్ - పరిషస్వజే - సమైర్హాస్యం చక్రే॥ ౧౦॥ ప్రియాణీతి ॥ హలాయుధం ప్రతి కాశ్చిద్గోప్యో రామవల్లభాః - ప్రేమకుపితాః ప్రోచుః - ఏతా ఏవాపరాస్సేర్ష్యం ప్రోచుః॥ ౧౧॥ కృష్ణవల్లభానాం ప్రశ్నమాహ - గోప్య ఇత్యాదిసప్తభిః ॥ గోప్యఇతి చలప్రేమలవః - ఆత్మా స్వభావో యస్య సః॥ ౧౨॥ తదేవాహ ॥ అస్మదితి ॥ అస్మాకం గ్రామ్యాణాం - చేష్టామపహసన్ తేన సౌభాగ్యమానం సౌభాగ్యగర్వం అధికం కచ్చిన్న కరోతి - ప్రాయశః కరోతీతి సేర్ష్యః ప్రశ్నః॥ ౧౩॥ విదగ్ధమన్యా ఊచుః ॥ కచ్చిదితి ॥ గీతానుగమనం స్వగీతానుసరణం - అస్మద్గానం - కలం - మధురం కచ్చిత్స్మరతీత్యర్థః - ప్రణయకోపాదాహుః - అప్యసౌ మాతరమితి॥ ౧౪॥ సనిర్వేదమూచుః - అథవేతి - యస్య యథాస్మాభిర్వినాత్ర స్థితిః తథా - అస్మాకమపి తేన వినాత్ర దుఃఖేనాపి స్థితిర్భవిష్యత్యేవేత్యర్థః॥ ౧౫॥ శోకతప్తా ఊచుః ॥ పితా మాతేతి॥ అకృతజ్ఞేషు - ధ

తథాపీతిప్రత్యాశా॥ ౧౭॥ దామోదర ఇతి॥ దుర్దర్శ ఇతినైరాశ్యోక్తిః॥ ౧౮ ॥ ఆమంత్రితశ్చేతి॥ అత్ర భావసంకరస్యబీజం హరిణాహృతచేతస్త్వం- అత్రకృష్ణరతిరూపస్థాయీభావః- తత్సంచారిభావస్తునిర్వేదాదిః॥ ౧౯॥ ౨౦ ౨౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - చతుర్వింశోధ్యాయః.

౧॥ నిష్పాదితేతి॥ కార్యేణదేవానాం॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ విచరన్నితి॥ తర్షంతృష్ణాం॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮ ॥ ౯॥ గృహీత్వేతి॥ నాయాసినాయాసీతికోపాద్వీప్సా - గమ్యతాంశక్తిరస్తిచేత్॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ అవతంసేతి॥

తాతథాభ్రాతాభర్తాబంధుజనశ్చకిమ్ । సంత్యక్తస్తత్కృతేస్మాభిరకృతజ్ఞధ్వజోహిసః॥ ౧౬ ॥ తథాపికచ్చిదాలాపమిహాగమనసంశ్రయమ్ । కరోతికృష్ణోవక్తవ్యంభవతారామనానృతమ్ ॥ ౧౭ ॥ దామోదరోసౌగోవిందఃపురస్త్రీసక్తమానసః । అపేతప్రీతిరస్మాసుదుర్దర్శఃప్రతిభాతినః॥ ౧౮॥ ఆమంత్రితశ్చకృష్ణేతిపునర్దామోదరేతిచ । జహసుస్సస్వరంగోప్యోహరిణాహృతచేతసః॥ ౧౯॥ సందేశైస్సామమధురైఃప్రేమగర్భైరగర్వితైః । రామేణాశ్వాసితాగోప్యఃకృష్ణస్యాతిమనోహరైః॥ ౨౦॥ గోపైశ్చపూర్వవద్రామఃపరిహాసమనోహరాః । కథాశ్చకార రేమేచసహతైర్వ్రజభూమిషు॥ ౨౧ ॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - చతుర్వింశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ వనేవిచరతస్తస్యసహగోపైర్మహాత్మనః। మానుషచ్ఛద్మరూపస్య శేషస్యధరణీధృతః॥
౧॥ నిష్పాదితోరుకార్యస్యకార్యేణోర్వీప్రచారిణః । ఉపభోగార్థమత్యర్థంవరుణఃప్రాహవారుణీమ్॥
౨॥ అభీష్టాసర్వదాయస్యమదిరేత్వంమహౌజసః । అనంతస్యోపభోగాయతస్యగచ్ఛముదేశుభే॥
౩॥ ఇత్యుక్తావారుణీతేనసన్నిధానమథాకరోత్ । బృందావనసముత్పన్నకదంబతరుకోటరే॥
౪ ॥ విచరన్బలదేవోపిమదిరాగంధముత్తమమ్ । ఆఘ్రాయమదిరాతర్షమవాపాథవరాననః॥
౫॥ తతఃకదంబాత్సహసామద్యధారాంసలాంగలీ । పతంతీంవీక్ష్యమైత్రేయప్రయయౌపరమాంముదమ్॥
౬॥ పపౌచగోపగోపీభిస్సముపేతోముదాన్వితః । ప్రగీయమానోలలితంగీతవాద్యవిశారదైః॥
౭॥ సమత్తోత్యంతఘర్మాంభఃకణికామౌక్తికోజ్జ్వలః । ఆగచ్ఛయమునేస్నాతుమిచ్ఛామీత్యాహవిహ్వలః॥
౮ ॥ తస్యవాచంనదీసాతుమత్తోక్తామవమత్యవై । నాజగామతతః క్రుద్ధోహలంజగ్రాహలాంగలీ॥
౯ ॥ గృహీత్వాతాంహలాంతేనచకర్షమదవిహ్వలః । పాపేనాయాసినాయాసిగమ్యతామిచ్ఛయాన్యతః॥
౧౦॥ సాకృష్టాసహసాతేనమార్గంసంత్యజ్యనిమ్నగా । యత్రాస్తేబలభద్రోసౌప్లావయామాసతద్వనమ్॥
౧౧ శరీరిణీతదాభ్యేత్యత్రాసవిహ్వలలోచనా । ప్రసీదేత్యబ్రవీద్రామంముంచమాంముసలాయుధ॥
౧౨

జఇవదృశ్యః - ప్రసిద్ధఇత్యర్థః॥ ౧౬॥ ఆశాబద్ధాఊచుః ॥ తథాపీతి॥ ౧౭॥ నైరాశ్యాత్పరస్పరమూచుః॥దామోదరఇతి ॥ అసావితిరామంలక్షీకృత్య - కృష్ణాకృష్టచిత్తతయాదామోదరోగోవిందఇతిచతమేవవదంతి- అస్మాసు - అపేతప్రీతిరతోదుర్దర్శః - ప్రతిభాతీతినైరాశ్యోక్తిః॥ ౧౮॥ రామమేవాలక్ష్యోచుః - పునశ్చకృష్ణవార్తాంప్రష్టుం ॥ ఆమంత్రితఇతి ॥ హేకృష్ణదామోదరేతిసరామఏవామంత్రితః - తాభిఃయతోహరిణాహృతచేతసః- తతస్సహసాస్వయంకృష్ణనామ్నారామసంబోధలక్షణం - సంమోహంజ్ఞాత్వాసస్వరముచ్చైర్జహసుః॥౧౯॥సందేశైరితి॥సామ్నాప్రియోక్త్యామధురైస్సందేశైరాశ్వాసితాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - చతుర్వింశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ విచరన్నితి ॥ మదిరాయాస్తర్షం - పానేచ్ఛాం॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ సఇతి ॥ అత్యంతంఘర్మాంభఃకణికాస్స్వేదమౌక్తికానితైరుజ్జ్వలః - స్నాతుమిచ్ఛామీత్యువాచేతిశేషః॥ ౮॥ ౯॥ గృహీత్వేతి ॥ కోపాత్తదపరాధస్మరణార్థా- నాయాసినాయాసీతిద్విరుక్తిః- యదిశక్నోషితర్హి - ఇచ్ఛయాస్వచ్ఛందతః - గమ్యతామిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥

అవతంసేత్యాద్యయచ్ఛతేత్యంతమేకంవాక్యం - ఉత్పలంమహోత్పలం - యథాహారివంశేలక్ష్మీవచనం॥ శ్లో॥ జాతరూపమయంచైకంకుండలంవజ్రభూషణం। ఆదిపద్మంచపద్మాక్షదివ్యంశ్రవణభూషణం॥ దేహీమాంప్రతిగృహ్ణీష్వ పౌరాణీంభూషణక్రియాం। సంగృహ్యతమలంకారంతాశ్చతిస్రః స్త్రియోబభావితి ॥ తదేవమత్ర వారుణీ కాంతిలక్ష్మ్యైస్తిస్రశ్శక్తయోరామస్యదేవ్య ఇత్యుక్తం॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - పంచవింశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

౧॥ ౨॥ దదౌచేతి॥ జరాసంధప్రచోదితఇతి - శిశుపాలోహిజరాసంధస్యదత్తపుత్రః - కృష్ణస్తుద్వేష్యః అతస్తత్ప్రీత్యైశిశుపాలాయ - దదౌ - వాచాదదౌ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ శ్వఇతి॥ విపక్షభారంవిపక్షయుద్ధకృత్యం॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥

తతస్తస్యాస్సువచనమాకర్ణ్యసహలాయుధః। సోఽబ్రవీదవజానాసిమమశౌర్యబలేనది॥ సోఽహంత్వాం హలపాతేననయిష్యామిసహస్రధా॥ ౧౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వాఽతిసంత్రాసాత్తయానద్యా ప్రసాదితః। భూభాగేప్లావితేతస్మిన్ముమోచయమునాంబలః॥ ౧౪॥ తతస్స్నాతస్యవై కాంతి రజాయతమహాత్మనః॥౧౫॥ అవతంసోత్పలంచారుగృహీత్వైకంచకుండలమ్। వరుణప్రహితాంచాస్మైమాలామమ్లానపంకజామ్॥ సముద్రాభేతథావస్త్రేనీలేలక్ష్మీరయచ్ఛత॥ ౧౬॥ కృతావతంసస్సతదాచారుకుండలభూషితః। నీలాంబరధరస్స్రగ్వీశుశుభేకాంతిసంయుతః॥ ౧౭॥ ఇత్థంవిభూషితోరేమేతత్రరామస్తథావ్రజే। మాసద్వయేనయాతశ్చసపునర్ద్వారకాంపురీమ్॥౧౮॥ రేవతీంనామతనయాంరైవతస్య మహీపతేః। ఉపయేమేబలస్తస్యాంజజ్ఞాతేనిశితోల్ముకౌ॥ ౧౯ ॥ ఇతి - పంచవింశోఽధ్యాయః. ❀❀

శ్రీపరాశరః ॥ భీష్మకఃకుండినేరాజా విదర్భవిషయేఽభవత్ । రుక్మీతస్యాభవత్పుత్రోరుక్మిణీచవరాననా॥ ౧॥ రుక్మిణీంచకమేకృష్ణస్సాచతంచారుహాసినీ। నదదౌయాచతేచైనాంరుక్మీద్వేషేణచక్రిణే॥ ౨॥ దదౌచశిశుపాలాయజరాసంధప్రచోదితః। భీష్మకోరుక్మిణాసార్ధంరుక్మిణీమురువిక్రమః ॥ ౩ ॥ వివాహార్థంతతస్సర్వేజరాసంధముఖాన్నృపాః। భీష్మకస్యపురంజగ్ముశ్శిశుపాలప్రియైషిణః॥ ౪॥ కృష్ణోఽపిబలభద్రాద్యైర్యదుభిఃపరివారితః। ప్రయయౌకుండినంద్రష్టుంవివాహంచైద్యభూభృతః॥ ౫ ॥ శ్వోభావినివివాహేతుతాంకన్యాంహృతవాన్హరిః। విపక్షభారమాసజ్యరామాదిష్వథబంధుషు॥ ౬ ॥ తతశ్చపౌండ్రకశ్శ్రీమాన్దంతవక్త్రోవిదూరథః। శిశుపాలజరాసంధసాల్వాద్యాశ్చమహీభృతః॥ ౭ ॥ కుపితాస్తేహరింహంతుంచక్రురుద్యోగముత్తమమ్। నిర్జితాశ్చసమాగమ్యరామాద్యైర్యదుపుంగవైః॥ ౮ ॥ కుండినంనప్రవేక్ష్యామిహ్యహత్వాయుధికేశవమ్। కృత్వాప్రతిజ్ఞాంరుక్మీచ హంతుంకృష్ణమను

౧౧॥ ౧౨॥ తతఇతి॥ శౌర్యబలే - శౌర్యం - బలంచ - మమావజానాసి॥౧౩॥ ౧౪॥ తతఇతి॥ కాంతిః - లక్ష్మీః॥ ౧౫॥ అవతంసేతి॥ అవతంసోత్పలంఏకస్యకర్ణస్యాభరణార్థం - ఉత్పలం - అన్యస్యచైకంకుండలంగృహీత్వాతథాచ హరివంశే - లక్ష్మీవాక్యం॥ శ్లో॥ జాతరూపమయంచైకంకుండలంరత్నభూషితం। ఆదిపద్మంచపద్మాక్షదివ్యంశ్రవణభూషణం॥ దేహీమాంప్రతిగృహ్ణీష్వపౌరాణీంభూషణక్రియామితి॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ అథశ్రీకృష్ణస్యవివాహార్థంపుత్రాంశ్చవక్ష్యన్నాదౌతావజ్జ్యేష్ఠస్యరామస్య - పూర్వోక్తంవివాహార్థమనుస్మరతి॥ రేవతీమితి॥౧౯ ॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - పంచవింశోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀

౧॥ ౨॥ దదావితి॥ రుక్మిణీంచకన్యాంఅదౌచేదిరాజాయదదావితివాచాదత్తవానిత్యర్థః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ శ్వఇతి॥ పూర్వాహ్ణేహిరంబికాపూజార్థంనిర్గతాంతాంహృతవాన్హరిః - విపక్షభారంవిపక్షైస్సహకార్యంయుద్ధాదిసంరంభంరామాదిష్వాసజ్యసమారోప్య॥ ౭॥ ౮॥ కుండినమితి॥ కుండినంనప్రవేక్ష్యామీతిప్రతిజ్ఞాంకృత్వా- రుక్మీకృ

౯౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - షడ్వింశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ షష్ఠేహ్నీతి । కాలశంబరః - కాళఃకృష్ణః - కాళశ్చాసౌశంబరశ్చ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ మాయావతీతి ॥ మాయా మోహనవిద్యాః॥ ౧౪॥ ప్రసజ్జంతీమితి ॥ ప్రసజ్జంతీం ప్రకర్షేణానురజ్జం

ద్రుతః॥ ౯ ॥ హత్వా బలం స నాగాశ్వం పత్తిస్యందనసంకులమ్ । నిర్జితః పాతితశ్చోర్వ్యాం లీలయైవ స చక్రిణా॥ ౧౦॥ నిర్జిత్య రుక్మిణం సమ్యగుపయేమే చ రుక్మిణీమ్ । రాక్షసేన వివాహేన సంప్రాప్తాం మధుసూదనః॥ ౧౧॥ తస్యాం జజ్ఞే చ ప్రద్యుమ్నో మదనాంశస్సువీర్యవాన్ । జహార శంబరో యం వై యో జఘాన చ శంబరమ్॥ ౧౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - షడ్వింశోధ్యాయః *************

శ్రీమైత్రేయః॥ శంబరేణ హృతో వీరః ప్రద్యుమ్నస్స కథం మునే । శంబరస్స మహావీర్యః ప్రద్యుమ్నేన కథం హతః॥ ౧ ॥ యస్తేనాపహృతః పూర్వం స కథం నిజఘాన తమ్ । ఏతద్విస్తరతః శ్రోతుమిచ్ఛామి సకలం గురో॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ షష్ఠేహ్ని జాతమాత్రం తు ప్రద్యుమ్నం సూతికాగృహాత్ । మమైష హంతేతి మునే హృతవాన్ కాలశంబరః॥ ౩॥ హృత్వా చిక్షేప చైవైనం గ్రాహోగ్రే లవణార్ణవే । కల్లోలజనితావర్తే సుఘోరే మకరాలయే॥ ౪ ॥ పాతితం తత్ర చైవైకో మత్స్యో జగ్రాహ బాలకమ్ । న మమార చ తస్యాపి జఠరాగ్నిప్రదీపితః॥ ౫॥ మత్స్యబంధైశ్చ మత్స్యోసౌ మత్స్యైరన్యైస్సహ ద్విజ । ఘాతితో సురవర్యాయ శంబరాయ నివేదితః॥ ౬॥ తస్య మాయావతీ నామ పత్నీ సర్వగృహేశ్వరీ । కారయామాస సూదానామాధిపత్యమనిందితా॥ ౭॥ దారితే మత్స్యజఠరే సా దదర్శాతిశోభనమ్ । కుమారం మన్మథతరోర్దగ్ధస్య ప్రథమాంకురమ్॥ ౮ ॥ కోయం కథమయం మత్స్యజఠరే ప్రవివేశితః । ఇత్యేవం కౌతుకావిష్టాం తన్వీం ప్రాహాథ నారదః॥ ౯॥ అయం సమస్తజగతః స్థితిసంహారకారిణః । శంబరేణ హృతో విష్ణోస్తనయస్సూతికాగృహాత్॥ ౧౦ ॥ క్షిప్తస్సముద్రే మత్స్యేన నిగీర్ణస్తే గృహం గతః । నరరత్నమిదం సుభ్రు విస్రబ్ధా పరిపాలయ॥ ౧౧ ॥ శ్రీపరాశరః॥ నారదేనైవముక్తా సా పాలయామాస తం శిశుమ్ । బాల్యాదేవాతిరాగేణ రూపాతిశయమోహితా॥ ౧౨ ॥ స యదా యౌవనాభోగభూషితోభూన్మహామతే । సాభిలాషా తదా సాపి బభూవ గజగామినీ॥ ౧౩॥ మాయావతీ దదౌ తస్మై మాయాస్సర్వా మహామునే । ప్రద్యుమ్నాయానురాగాంధా తన్న్యస్తహృదయేక్షణా॥ ౧౪॥ ప్రసజ్జంతీం తు తాం ప్రాహ స కార్ష్ణిః కమలేక్షణా

ష్ణమనుద్రుతః అన్వధావత॥ ౯॥ హత్వేతి ॥ పాతిత ఏవ కేవలం - న తు హతః - రుక్మిణీభ్రాతృత్వాత్ । ౧౦॥ నిర్జిత్యేతి ॥ రాక్షసేన రాక్షసో యుద్ధహరణాదితి స్మృతిప్రసిద్ధేన॥ ౧౧॥ తస్యామితి ॥ మదనాంశః కామస్యాంశభూతః - అత ఏవ పూర్వవైరమనుస్మరన్ శంబరో జహార - యః ప్రద్యుమ్నశ్చ - తం జఘాన హతవాన్॥ ౧౨॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - షడ్వింశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ షష్ఠేహ్నీతి ॥ కాలశంబరః - మృత్యుతుల్యశంబరః॥ ౩॥ హృత్వేతి ॥ గ్రాహైరుగ్రే భయంకరే॥ ౪॥ పాతితమితి ॥ న మమార - భగవద్వీర్యజాతత్వాత్ - కామాంశత్వాచ్చ - న హి కామో జలాదిభిస్సంహ్రియతే॥ ౫ ॥ మత్స్యబంధైరితి ॥ మత్స్యబంధైః మత్స్యఘాతిభిః॥ ౬ ॥ తస్యేతి ॥ మాయావతీ నామ పత్నీ - మాయారూపేణ తస్య పత్నీత్యేవం మోహోత్పాదనతః తత్పత్నీతి వ్యవహారః యద్వా - నామపత్నీ నామమాత్రేణ పత్నీత్యుచ్యతే - వస్తుతస్త్వనిందితా పతివ్రతా కామస్య భార్యేత్యర్థః - ఏతచ్చాగ్రే స్ఫుటీభవిష్యతి॥ ౭॥ దారిత ఇతి ॥ దగ్ధస్య రుద్రకోపాగ్నినా॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ క్షిప్త ఇతి ॥ విస్రబ్ధా ప్రణయయుక్తా సతీ - పరిపాలయ ఏతేన తవ ధృతా కామోయమితి సూచితం॥ ౧౧ ౧౨॥ స ఇతి ॥ యౌవనాభోగేన తారుణ్యవిస్తారేణ - భూషితో యదాభూత్॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ప్రసజ్జంతీమితి ॥ ప్రసజ్జంతీం

తీం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ హత్వేతి॥ సప్తమాయా వ్యతిక్రమ్య శంబరప్రయుక్తాః వ్యతిక్రమ్య - ప్రయయుజే ప్రయుక్తవాన్॥ ౧౯॥ ౨౦॥ అంతఃపురఇతి॥ కృష్ణసంకల్పాః కృష్ణోయమితి భ్రాంతాః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ అస్మిన్నితి॥ ప్రద్యుమ్నః ప్రద్యుమ్న ఇతిచికీర్షితసంజ్ఞః అస్మిన్వయసి వర్తేతేతి శేషః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - సప్తవింశోఽధ్యాయః ************

౧॥ ౨॥ అన్యాఇతి॥ మిత్రవిందా సత్యా జాంబవతీ రోహిణీ సుశీలా సత్యభామా లక్ష్మణాఖ్యాస్సప్త ప్రధానాః - ఆసాం కాళింద్యాదీని క్రమాద్విశేషణాని - ఇయం లక్ష్మణా చతుర్థేంశే చారుహాసినీత్యుక్తా॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮

ణామ్। మాతృత్వమపహాయాద్య కిమేవం వర్తసేఽన్యథా॥ ౧౫॥ సా తస్మై కథయామాస న పుత్రస్త్వం మమేతి వై। తనయం త్వామయం విష్ణోర్హృతవాన్ కాలశంబరః॥ ౧౬॥ క్షిప్తస్సముద్రే మత్స్యస్య సంప్రాప్తో జఠరాన్మయా। సా హి రోదితి తే మాతా కాంతాద్యాప్యతివత్సలా॥ ౧౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తశ్శంబరం యుద్ధే ప్రద్యుమ్నస్స సమాహ్వయత్। క్రోధాకులీకృతమనా యుయుధే చ మహాబలః॥ ౧౮॥ హత్వా సైన్యమశేషం తు తస్య దైత్యస్య యాదవః। సప్తమాయా వ్యతిక్రమ్య మాయాం ప్రయుయుజేఽష్టమీమ్॥ ౧౯॥ తయా జఘాన తం దైత్యం మాయయా కాలశంబరమ్। ఉత్పత్య చ తయా సార్ధమాజగామ పితుః పురమ్॥ ౨౦॥ అంతఃపురే నిపతితం మాయావత్యా సమన్వితమ్। తం దృష్ట్వా కృష్ణసంకల్పా బభూవుః కృష్ణయోషితః॥ ౨౧॥ రుక్మిణీ సాభవత్ప్రేమ్ణా సాస్రదృష్టిరనిందితా। ధన్యాయాః ఖల్వయం పుత్రో వర్తతే నవయౌవనే॥ ౨౨॥ అస్మిన్వయసి పుత్రో మే ప్రద్యుమ్నో యది జీవతి। సభాగ్యా జననీ వత్స సా త్వయా కా విభూషితా॥ ౨౩॥ అథవా యాదృశః స్నేహో మమ యాదృగ్వపుస్తవ। హరేరపత్యం సువ్యక్తం భవాన్ వత్స భవిష్యతి॥ ౨౪॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏతస్మిన్నంతరే ప్రాప్తస్సహ కృష్ణేన నారదః। అంతఃపురచరాం దేవీం రుక్మిణీం ప్రాహ హర్షయన్॥ ౨౫॥ ఏష తే తనయస్సుభ్రు హత్వా శంబరమాగతః। హృతో యేనాభవద్బాలో భవత్యాస్సూతికాగృహాత్॥ ౨౬॥ ఇయం మాయావతీ భార్యా తనయస్యాస్య తే సతీ। శంబరస్య న భార్యేయం శ్రూయతామత్ర కారణమ్॥ ౨౭॥ మన్మథే తు గతే నాశం తదుద్భవపరాయణా। శంబరం మోహయామాస మాయారూపేణ రూపిణీ॥ ౨౮॥ వివాహాద్యుపభోగేషు రూపం మాయామయం శుభమ్। దర్శయామాస దైత్యస్య తస్యేయం మదిరేక్షణా॥ ౨౯॥ కామోఽవతీర్ణః పుత్రస్తే తస్యేయం దయితా రతిః। విశంకా నాత్ర కర్తవ్యా స్నుషేయం తవ శోభనే॥ ౩౦॥ తతో హర్షసమావిష్టౌ రుక్మిణీకేశవౌ తదా। నగరీ చ సమస్తా సా సాధు సాధ్విత్యభాషత॥ ౩౧॥ చిరం నష్టేన పుత్రేణ సంగతాం ప్రేక్ష్య రుక్మిణీమ్। అవాప విస్మయం సర్వో ద్వారవత్యాం తదా జనః॥ ౩౨॥ ఇతి- సప్తవింశోఽధ్యాయః ☆

శ్రీపరాశరః॥ చారుదేష్ణం సుదేష్ణం చ చారుదేహం చ వీర్యవాన్। సుషేణం చారుగుప్తం చ భద్రచారుం తథాపరమ్॥ ౧॥ చారువిందం సుచారుం చ చారుం చ బలినాం వరమ్। రుక్మిణ్యజనయత్పుత్రాన్ కన్యాం చారుమతీం తథా॥ ౨॥ అన్యాశ్చ భార్యాః కృష్ణస్య బభూవుస్సప్త శోభనాః। కాళిందీ మిత్రవిందా చ సత్యా చాగ్నజితీ తథా॥ ౩॥ దేవీ జాంబవతీ చాపి రోహిణీ కామరూపిణీ। మద్రరాజసుతా చాన్యా సుశీలా శీల

శాఖాతస్సృజమానాం - అపహాయ హిత్వా॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ అంతఃపురఇతి॥ అతిసాదృశ్యాత్ కృష్ణోయమితి సంకల్పో మనోవృత్తిర్యాసాం తాః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ వివాహేతి॥ మదిరేక్షణా - మదిరేవ - మదకరమీక్షణం యస్యాస్సా॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - సప్తవింశోఽధ్యాయః ******************************

చారుదేష్ణమితి॥ వీర్యవానితి - వీర్యవంతమిత్యర్థః - ప్రద్యుమ్నః - ప్రాగేవోక్తః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ దేవీతి॥ జాం

౯॥ ౧౦॥ అనక్షజ్ఞ ఇతి ॥ తథా తథాపి - వ్యసనం ఆసంగః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ తత ఇతి ॥ గ్లహం పణం - తదర్థేన కోటిగ్లహార్థేన తథేత్యనుక్త్వా ద్యూతేనాపాతయత్ ॥ ౧౮॥ ౧౯॥ త్వయేతి ॥ త్వయోక్తస్య పణబంధస్య ఉభయానుమత్యాభావ్యతయా వినాప్యన్యతరజయశ్చేదితరస్యాపి స ఏవ జయః కిం న స్యాదితి భావః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ జితమితి॥ అనుక్త్వా - గ్లహానుజ్ఞావచనమకృత్వాప్యక్షపాతనాదినా కర్మణా తద్వచనం కృతం భవతి - అనుమతిమూలక్రియా

మండనా ॥ ౪ ॥ సత్రాజితీ సత్యభామా లక్ష్మణా చారుహాసినీ । షోడశాసన్ సహస్రాణి స్త్రీణామన్యాని చక్రిణః॥౫॥ ప్రద్యుమ్నోఽపి మహావీర్యో రుక్మిణస్తనయాం శుభామ్। స్వయంవరే తాం జగ్రాహ సా చ తం తనయం హరేః ॥ ౬ ॥ తస్యామస్యాభవత్పుత్రో మహాబలపరాక్రమః । అనిరుద్ధో రణే రుద్ధో వీర్యోదధిరరిందమః॥ ౭ ॥ తస్యాపి రుక్మిణః పౌత్రీం వరయామాస కేశవః । దౌహిత్రాయ దదౌ రుక్మీ తాం స్పర్ధన్నపి చక్రిణా॥ ౮ ॥ తస్యా వివాహే రామాద్యా యాదవా హరిణా సహ । కల్యాణార్థం తతస్సర్వే యయో చాన్యే భూభృతస్తథా॥ రుక్మిణో నగరం జగ్ముర్నామ్నా భోజకటం ద్విజ॥౯॥ వివాహే తత్ర నిర్వృత్తే ప్రద్యుమ్నస్య మహాత్మనః । కళింగరాజప్రముఖా రుక్మిణం వాక్యమబ్రువన్ ॥ ౧౦ ॥ అనక్షజ్ఞో హలీ ద్యూతే తథాస్య వ్యసనం మహత్ । తజ్జయామో బలం కస్మాద్ద్యూతేనైనం మహాబలమ్॥ ౧౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేతి తానాహ నృపాన్ రుక్మీ బలమదాన్వితః । సభాయాం సహ రామేణ చక్రే ద్యూతం చ వై తదా॥౧౨॥ సహస్రమేకం నిష్కాణాం రుక్మిణా విజితో బలః । ద్వితీయేఽపి పణే చాన్యత్ సహస్రం రుక్మిణా జితః ॥ ౧౩ ॥ తతో దశసహస్రాణి నిష్కాణాం పణమాదదే । బలభద్రోఽజయత్తాని రుక్మీ ద్యూతవిదాం వరః॥ ౧౪ ॥ తతో జహాస స్వనవత్ కళింగాధిపతిర్ద్విజ । దంతాన్విదర్శయన్మూఢో రుక్మీ చాహ మదోద్ధతః॥ ౧౫॥ అవిద్యోఽయం మయా ద్యూతే బలభద్రః పరాజితః । మృషైవాక్షావలేపాంధో యోఽవమేనేఽక్షకోవిదాన్॥౧౬॥ దృష్ట్వా కళింగరాజానం ప్రకాశదశనాననమ్ । రుక్మిణం చాపి దుర్వాక్యం కోపం చక్రే హలాయుధః॥౧౭॥ తతః కోపపరీతాత్మా నిష్కకోటిం సమాదదే। గ్లహం జగ్రాహ రుక్మీ చ తదర్థేఽక్షానపాతయత్ ॥౧౮॥ అజయద్బలదేవస్తం ప్రాహోచ్చైర్విజితం మయా। మయేతి రుక్మీ ప్రాహోచ్చైరళీకోక్తైరలం బల॥౧౯॥ త్వయోక్తోఽయం గ్లహస్సత్యం న మయైషోఽనుమోదితః। ఏవం త్వయా చేద్విజితం విజితం న మయా కథమ్॥౨౦॥ శ్రీపరాశరః॥ అథాంతరిక్షే వాగుచ్చైః ప్రాహ గంభీరనాదినీ। బలదేవస్య తం కోపం వర్ధయంతీ మహాత్మనః॥౨౧॥ జితం బలేన ధర్మేణ రుక్మిణా భాషితం మృషా। అనుక్త్వాపి వచః కించిత్కృతం భవతి కర్మణా

ఉపపత్త్యైవ రోహిణీసంజ్ఞా - అతో న సంఖ్యాధిక్యం - అత ఏవ తస్యా ఋతుజాతిత్వాత్ కామరూపిణీతి విశేషణం- కేచిద్రోహిణీ నామ పట్టమహిషీతుల్యాన్యేతి ప్రాహుః- తథా నో పరిష్టాత్తయోస్స్వం తానబోధోక్తిరుపపత్స్యతే॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭ తస్యాపీతి ॥ శౌరిణా స్పర్ధమానోఽపి రుక్మీ దదౌ॥ ౮॥ స్పర్ధాఫలం వక్తుమాహ॥ తస్యా వివాహ ఇత్యాదినా యావత్సమాప్తి॥ ౯॥ ౧౦॥ అనక్షజ్ఞ ఇతి ॥ తథా తథాపి అస్య ద్యూతే మహద్వ్యసనమస్తి॥౧౧॥ ౧౨॥౧౩॥ తత ఇతి ॥ బలభద్రో దశసహస్రాణి పణమాదదే - తాని చ రుక్మ్యజయత్ ॥ ౧౪॥ తత ఇతి ॥ స్వనవత్ సశబ్దం యథా భవతి తథా జహాస ॥ ౧౫॥ అవిద్య ఇతి ॥ ద్యూతే - అవిద్యః - జ్ఞానశూన్యః - మృషైవ - అక్షావలేపాంధః అక్షే- అవలేపేన గర్వేణ - అంధః మూఢః॥ ౧౬॥ దృష్ట్వేతి ॥ ప్రకాశదశనం - వివృతదంతమాననం యస్య తం దుష్టాని వాక్యాని యస్య తం॥ ౧౭॥ తత ఇతి ॥ గ్లహం - పణం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ మయాజితమిత్యత్ర- రుక్మీ హేతుమాహ ॥ త్వయోక్తోఽయమితి॥ ౨౦॥ యదుక్తం రుక్మిణా న మయైషోఽనుమోదిత ఇతి తత్రాహ ॥ అథేతి ॥ అశరీరిణీ వాక్॥ ౨౧॥ జితమితి ॥ అనుక్త్వాపి - అనుమోదవచనమనుక్త్వాపి కర్మణైవాక్షపాతనాదిరూపేణానుమోదనం కృతం భవతి - అన్యథా - అనుమోదనోత్తరకాలీనస్య

సప్తానదర్శనాదనుమతిస్సిద్ధైవేతి భావః॥ ౨౨॥ తత ఇతి॥ అష్టాపదేనద్యూతఫలకేన॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఆకృష్యేతి॥ పఞ్చరూపం పంచవర్ణవిచిత్రితమితిచ పాఠః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - అష్టావింశోధ్యాయః.

ఇదానీంభౌమవధప్రసంగేన హరేః సహస్రభార్యాలాభంవక్తుం ఇంద్రాగమనాదికమాహ॥ ద్వారవత్యామితి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ యుష్మదితి॥ సంభూతిస్సత్తా॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ సంచింత్యేతి॥ సత్యభామాసమారోపణంతస్యాఃభూమ్యంశత్వాత్ తత్పుత్రంత్వదనుజ్ఞయా హనిష్యామీతివగదానాం తదనుజ్ఞయా భౌమం

ణా॥ ౨౨॥ తతోబలస్సముత్థాయకోపసంరక్తలోచనః। జఘానాష్టాపదేనైవరుక్మిణంసమహాబలః॥ ౨౩॥
కళింగరాజంచాదాయవిస్ఫురంతంబలాద్బలః। బభంజదంతాన్కుపితోయైః ప్రకాశైర్జహాసనః॥ ౨౪॥
ఆకృష్య చమహాస్తంభం జాతరూపమయంబలః। జఘాన తాన్యేతత్పక్షే భూభృతఃకుపితోభృశమ్॥ ౨౫॥
తతోహాహాకృతంసర్వంపలాయనపరంద్విజ। తద్రాజమండలంభీతంబభూవకుపితేబలే॥ ౨౬॥
బలేననిహతందృష్ట్వారుక్మిణంమధుసూదనః। నోవాచకించిన్మైత్రేయరుక్మిణీబలయోర్భయాత్॥ ౨౭॥
తతోనిరుద్ధమాదాయ కృతదారంద్విజోత్తమ। ద్వారకామాజగామాథ యదుచక్రంచ కేశవః॥ ౨౮॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - అష్టావింశోధ్యాయః. * * * * * * * * * * * * * * * * *

శ్రీపరాశరః॥ ద్వారవత్యాంస్థితేకృష్ణేశక్రస్త్రిభువనేశ్వరః। అజగామాథమైత్రేయమత్తైరావతపృష్ఠగః॥ ౧॥ ప్రవిశ్యద్వారకాంసోథ సమేత్యహరిణాతతః। కథయామాసదైత్యస్య నరకస్యవిచేష్టితమ్॥ ౨॥ త్వయానాథేనదేవానాంమనుష్యత్వేపితిష్ఠతా। ప్రశమంసర్వదుఃఖానినీతానిమధుసూదన॥ ౩॥ తపస్విన్యసనార్థాయసోరిష్టోధేనుకస్తథా। ప్రవృత్తోయస్తథాకేశీ తే సర్వేనిహతాస్త్వయా॥ ౪॥ కంసఃకువలయాపీడోపూతనాబాలఘాతినీ। నాశంనీతాస్త్వయాసర్వేయేన్యేజగదుపద్రవాః॥ ౫॥ యుష్మద్దోర్దండసంభూతిపరిత్రాతేజగత్త్రయే। యజ్వయజ్ఞాంశసంప్రాప్త్యాతృప్తింయాంతిదివౌకసః॥ ౬॥ సోహంసాంప్రతమాయాతోయన్నిమిత్తంజనార్దన। తచ్ఛ్రుత్వాతత్ప్రతీకారప్రయత్నంకర్తుమర్హసి॥ ౭॥ భౌమోయంనరకోనామ ప్రాగ్జ్యోతిషపురేశ్వరః। కరోతిసర్వభూతానాముపఘాతమరిందమ॥ ౮॥ దేవసిద్ధసురాదీనాంనృపాణాంచజనార్దన। హృత్వాతుసోసురఃకన్యారురుధేనిజమందిరే॥ ౯॥ ఛత్రంయత్సలిలస్రావితజ్జహారప్రచేతసః। మందరస్యతథాశృంగంహృతవాన్మణిపర్వతమ్॥ ౧౦॥ అమృతస్రావిణీదివ్యేమన్మాతుఃకృష్ణకుండలే। జహారసోసురోదిత్యా వాంఛత్యైరావతంగజమ్॥ ౧౧॥ దుర్నీతమేతద్గోవింద మయాతస్యనివేదితమ్। యదత్రప్రతికర్తవ్యంతత్స్వయంపరిమృశ్యతామ్॥ ౧౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతిశ్రుత్వాస్మితంకృత్వాభగవాన్దేవకీసుతః। గృహీత్వావాసవంహస్తేసముత్తస్థౌవరాసనాత్॥ ౧౩॥ సంచింత్యాగతమారుహ్యగరుడంగగనేచరమ్। సత్యభామాంసమా

...పాతనాదేఃకర్మణోసంభవాత్॥ ౨౨॥ తత ఇతి॥ అష్టాపదేన - అక్షద్యూతఫలకేన॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఆకృష్యేతి - జాతరూపమయంస్వర్ణమయంమహాంతంస్తంభం - సభామంటపస్థమాకృష్య తేనజఘాన॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - అష్టావింశోధ్యాయః.

ఇదానీంభౌమవధప్రసంగేనహరేస్సహస్రశోభార్యాలాభంవక్తుమింద్రాగమనాదికమాహ - ద్వారవత్యామిత్యాదినాపరిమృశ్యతామిత్యంతేన॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ యుష్మదితి॥ యజ్వనాంయజ్ఞాంశాఃయజ్ఞభాగాః - తేషాంసంప్రాప్త్యా॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ అమృతస్రావిణీఇతి॥ కృష్ణకుండలేజహార॥ ౧౧॥ దుర్నీతమితి॥ దుర్నీతంఅన్యాయం॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥ సంప్రతికార్యార్థంమాముపసర్పతి - కృతకార్యస్తుపారిజాతార్థంమయాయోత్స్యతఇతిస్మితంకృత్వా॥ ౧౩॥ సంచింత్యేతి॥ సంచింత్యాగతం - స్మృతిమాత్రేణోపగతం - సత్యభామాంసమారోప్యేత్యత్ర హరివం

హాంతుం తథా నారదదత్తపారిజాతపుష్పప్రీతరుక్మిణీమ్యాత్ క్రుద్ధసత్యభామాసాంత్వనే తుభ్యం తం తరుమేవ దాస్యామీతి హరివంశోక్తాం ప్రతిజ్ఞాం చ కర్తుం॥౧౪॥౧౫॥ ప్రాగ్జ్యోతిషపురస్యేతి॥ మౌరవైః మురసంజ్ఞరక్షఃకృతైః॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥ త్వమితి॥ కర్తా నిమిత్తకారణం - వికర్తా విశేషేణ కర్తా పోషకః - ప్రభవోద్భవః ప్రభవస్య జన్మన ఉపాదానం తవ సంబంధి కిం స్తూయతే॥ ౨౬॥౨౭॥౨౮॥ ప్రసీదేతి॥ అదోషాయ ధర్మస్థాపనాయ॥౨౯॥౩౦

రోప్య యయౌ ప్రాగ్జ్యోతిషం పురమ్॥ ౧౪॥ ఆరుహ్యైరావతం నాగం శక్రోపి త్రిదివం యయౌ। తతో జగామ కృష్ణశ్చ పశ్యతాం ద్వారకౌకసామ్॥ ౧౫॥ ప్రాగ్జ్యోతిషపురస్యాసీత్సమంతాచ్ఛతయోజనమ్। ఆచితా మౌరవైః పాశైః క్షురాంతైర్భూర్ద్విజోత్తమ॥ ౧౬॥ తాంశ్చిచ్ఛేద హరిః పాశాన్క్షిప్త్వా చక్రం సుదర్శనమ్। తతో మురస్సముత్తస్థౌ తం జఘాన చ కేశవః॥ ౧౭॥ మురస్య తనయాంత్సప్త సహస్రాంస్తాంస్తతో హరిః। చక్రధారాగ్నినిర్దగ్ధాంశ్చకార శలభానివ॥ ౧౮॥ హత్వా మురం హయగ్రీవం తథా పంచజనం ద్విజ। ప్రాగ్జ్యోతిషపురం ధీమాంస్త్వరావాంత్సముపాద్రవత్॥ ౧౯॥ నరకేణాస్య తత్రాభూన్మహాసైన్యేన సంయుగమ్। కృష్ణస్య యత్ర గోవిందో జఘ్నే దైత్యాంత్సహస్రశః॥ ౨౦॥ శస్త్రాస్త్రవర్షం ముంచంతం తం భౌమం నరకం బలీ। క్షిప్త్వా చక్రం ద్విధా చక్రే చక్రీ దైతేయచక్రహా॥౨౧॥ హతే తు నరకే భూమిర్గృహీత్వాదితికుండలే। ఉపతస్థే జగన్నాథం వాక్యం చేదమథాబ్రవీత్॥ ౨౨॥ పృథ్వీ॥ యదాహముద్ధృతా నాథ త్వయా సూకరమూర్తినా। త్వత్స్పర్శసంభవః పుత్రస్తదాయం మయ్యజాయత॥ ౨౩॥ సోయం త్వయైవ దత్తో మే త్వయైవ వినిపాతితః। గృహాణ కుండలే చేమే పాలయాస్య చ సంతతిమ్॥ ౨౪॥ భారావతరణార్థాయ మమైవ భగవానిమమ్। అంశేన లోకమాయాతః ప్రసాదసుముఖః ప్రభో॥ ౨౫॥ త్వం కర్తా చ వికర్తా చ సంహర్తా ప్రభవోప్యయః। జగతాం త్వం జగద్రూపస్స్తూయతేచ్యుత కిం తవ॥ ౨౬॥ వ్యాపీ వ్యాప్యం క్రియా కర్తా కార్యం చ భగవాన్యథా। సర్వభూతాత్మభూతస్య స్తూయతే తవ కిం తథా॥ ౨౭॥ పరమాత్మా చ భూతాత్మా త్వమాత్మా చాప్యయో భవాన్। యథా తథా స్తుతిర్నాథ కిమర్థం తే ప్రవర్తతే॥ ౨౮॥ ప్రసీద సర్వభూతాత్మన్నరకేణ తు యత్కృతమ్। తత్క్షమ్యతామదోషాయ త్వత్సుతస్త్వన్నిపాతితః॥ ౨౯॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేతి చోక్త్వా ధరణీం భగవాన్భూతభావనః। రత్నాని నరకావాసాజ్జగ్రాహ మునిసత్తమ॥ ౩౦॥ కన్యాపురే స కన్యానాం షోడశాతులవిక్రమః। శతాధికాని దదృశే సహస్రాణి మహామునే॥౩౧॥ చతుర్దంష్ట్రాన్గజాంశ్చోగ్రాన్షట్సహస్రాంశ్చ దృష్టవాన్। కాంభోజానాం తథాశ్వానాం నియుతాన్యేకవింశతిమ్॥ ౩౨॥ తాః కన్యాస్తాంస్తథా నాగాంస్తానశ్వాన్ద్వారకాపురీమ్। ప్రాపయామాస గోవిందస్సద్యో నరకకింకరైః॥ ౩౩॥

శ్లోక్తం కారణం ద్రష్టవ్యం - నారదానీతే పారిజాతకుసుమే - రుక్మిణ్యై దత్తే తద్విదిత్వా ప్రకుపితాం సత్యభామాం-సాంత్వయతా భగవతోక్తం - తుభ్యం పారిజాతతరుమేవాహరిష్యామీతి॥ తదర్థం తాం నిన్యే ఇతి॥౧౪॥౧౫॥ ప్రాగ్జ్యోతిషేతి॥ క్షురాంతైః క్షురధారావత్తీక్ష్ణైః-మౌరవైః- మురసంజ్ఞేన రాక్షసేన నిర్మితైః- ఆచితా వ్యాప్తా భూరాసీదితి॥౧౬॥౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ నరకేణేతి॥ మహాసైన్యం యస్య తేన॥౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ త్వమితి॥ త్వం కర్తా- ఉత్పాదకః - వికర్తా - విశేషేణ వృద్ధ్యాదీనాం కర్తా - పోషకః - ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః - ఉపాదానకారణం- అప్యయంత్యస్మిన్నిత్యప్యయః - లయస్థానం - అత ఏవ జగద్రూపశ్చ త్వం - అతస్తవ ప్రభావాదికం మయా కథం స్తూయతే స్తోతుం శక్యతే॥ ౨౬॥ అతశ్చ స్తోతుం న శక్యమిత్యాహ - వ్యాపీతి ద్వాభ్యాం॥౨౭॥ ౨౮॥ ప్రసీదేతి॥ కించ - అదోషాయ-దోషనివృత్త్యర్థం త్వత్పుత్రోపి త్వయైవ నిపాతితః- వధదండేన నిష్పాపః కృతః- కిమత్ర మయా ప్రార్థ్యమితి భావః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ చతుర్దంష్ట్రానితి॥ షట్సహస్రాన్ షట్సహస్రాణి సంఖ్యా యేషాం తాన్ - నియుతాని - లక్షాణి॥

౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- పంచమాంశే- ఏకోనత్రింశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ప్రణేతరితి॥ గుణాత్మకకల్యాణగుణాత్మక॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ సర్గేతి॥ కర్తౄణాం పతిః కర్తౄణాం బ్రహ్మాదీనాం పతిః॥ ౧౦॥ దేవా ఇతి॥ దేవా ఇత్యాదినా తృణజాత ఇత్యంతేన భగవతో దేవతిర్యగాదిచతుర్విధచేతనాత్మకత్వముచ్యతే॥ ౧౧॥ ౧౨॥ స్థూలా ఇతి॥ స్థూలా ఇత్యాదినా పుంగలాశ్రయా ఇత్యంతేన తస్యైవ తద్దేహాత్మకత్వముచ్యతే - యే కేచిత్పుంగలాశ్రయాః దేహభేదాః తే సర్వే భవానిత్యన్వయః - పుంగలో జీవః - యథాహాభియుక్తా॥ శ్లో॥ అహంకారోభిమానశ్చ కర్తా మంతా చ స స్మృతః। ఆత్మా చ పుంగలో జీవో యతస్సర్వాః ప్రసూతయ ఇతి॥ శ్లో॥ పురాణాద్గళనాద్దేహే పుంగలా పరమాణవ ఇత్యాహతాః॥ ౧౩॥ మాయేతి॥ అజ్ఞాతపరమార్థా అజ్ఞాతః పరమార్థో

దదృశే వారుణంఛత్రం తథైవ మణిపర్వతమ్। ఆరోపయామాస హరిర్గరుడే పతగేశ్వరే॥ ౩౪॥ ఆరుహ్య చ స్వయం కృష్ణస్సత్యభామాసహాయవాన్। అదిత్యాః కుండలే దాతుం జగామ త్రిదశాలయమ్॥ ౩౫॥
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ఏకోనత్రింశోధ్యాయః ****************************

శ్రీపరాశరః॥ గరుడో వారుణం ఛత్రం తథైవ మణిపర్వతమ్। సభార్యం చ హృషీకేశం లీలయైవ వహన్ యయౌ॥ ౧॥ తతశ్శంఖముపాధ్మాసీత్స్వర్గద్వారగతో హరిః। ఉపతస్థుస్తదా దేవాస్సార్ఘ్యహస్తా జనార్దనమ్॥ ౨॥ స దేవైరర్చితః కృష్ణో దేవమాతుర్నివేశనమ్। సితాభ్రశిఖరాకారం ప్రవిశ్య దదృశేదితిమ్॥ ౩॥ స తాం ప్రణమ్య శక్రేణ సహ తే కుండలోత్తమే। దదౌ నరకనాశం చ శశంసాస్యై జనార్దనః॥ ౪॥ తతః ప్రీతా జగన్మాతా ధాతారం జగతాం హరిమ్। తుష్టావాదితిరవ్యగ్రా కృత్వా తత్ప్రవణం మనః॥ ౫॥ అదితిః॥ నమస్తే పుండరీకాక్ష భక్తానామభయంకర। సనాతనాత్మన్ సర్వాత్మన్ భూతాత్మన్ భూతభావన॥ ౬॥ ప్రణేతర్మనసో బుద్ధేరింద్రియాణాం గుణాత్మక। త్రిగుణాతీత నిర్ద్వంద్వ శుద్ధసత్వ హృదిస్థిత॥ ౭॥ సితదీర్ఘాదినిశ్శేషకల్పనాపరివర్జిత। జన్మాదిభిరసంస్పృష్టస్వప్నాదిపరివర్జిత॥ ౮॥ సంధ్యా రాత్రిరహో భూమిర్గగనం వాయురంబు చ। హుతాశనో మనో బుద్ధిర్భూతాదిస్త్వం తథాచ్యుత॥ ౯॥ సర్గస్థితివినాశానాం కర్తా కర్తృపతిర్భవాన్। బ్రహ్మవిష్ణుశివాఖ్యాభిరాత్మమూర్తిభిరీశ్వర॥ ౧౦॥ దేవా దైత్యాస్తథా యక్షా రాక్షసాస్సిద్ధపన్నగాః। కూష్మాండాశ్చ పిశాచాశ్చ గంధర్వా మనుజాస్తథా॥ ౧౧॥ పశవశ్చ మృగాశ్చైవ పతంగాశ్చ సరీసృపాః। వృక్షగుల్మలతా బహ్వ్యస్సమస్తాస్తృణజాతయః॥ ౧౨॥ స్థూలా మధ్యాస్తథా సూక్ష్మాస్సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతరాశ్చ యే। దేహభేదా భవాన్ సర్వే యే కేచిత్పుంగలాశ్రయాః॥ ౧౩॥ మాయా తవేయమజ్ఞాతపరమార్థాతిమోహినీ। అ

౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- పంచమాంశే-ఏకోనత్రింశోధ్యాయః *

౧॥ తత ఇతి - ఉపాధ్మాసీత్ - పూరితవాన్॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ తత ఇతి॥ తత్ప్రవణం - తదేకాగ్రం॥ ౫॥ నమ ఇతి॥ సనాతనాత్మన్ - నిత్యమూర్తే - సర్వాత్మన్ - సర్వాంతర్యామిన్ - భూతాత్మన్ - భూతరూప - భూతభావన - మహాభూతోత్పాదక॥ ౬॥ ప్రణేతరితి॥ ప్రణేతా - కర్తా - గుణాత్మకేత్యనేన తమసా భూతభావిత్వం- సత్వేన మనః ప్రణేతృత్వం - రజసా చ - బుద్ధేరింద్రియాణాం చ ప్రణేతృత్వం సమర్థ్యతే - వస్తుతస్తు - త్రిగుణాతీత - అతో నిర్ద్వంద్వ - ఏవంభూతతయా శుద్ధసత్వానాం జ్ఞానినాం హృదిస్థిత॥ ౭॥ సితేతి॥ సితదీర్ఘాదిభిర్వర్ణపరిమాణాద్యాభిర్విశేషాభిః కల్పనాభిః - పరివర్జిత - జన్మాదిభిర్వికారైః అసంస్పృష్ట - స్వప్నాద్యవస్థాభిః - పరివర్జిత॥ ౮॥ ౯॥ సర్గస్థితీతి॥ బ్రహ్మాదిసంజ్ఞాభిస్స్వమూర్తిభిః - త్వమేవ సృష్ట్యాదీనాం కర్తా-కర్తృపతిః - అవాంతరసృష్ట్యాదికర్తౄణాం దక్షాదీనాం పతిః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ స్థూలా ఇతి॥ పూర్యంతి గళంతి చేతి పుంగలాః - వృద్ధ్యపక్షయభాజో యే - అవయవాశ్రయా దేహభేదాః - యదాహుః॥ శ్లో॥ పూరణాద్గళనాద్దేహే పుంగలాః పరమాణవ ఇతి॥ ౧౩॥ అథమా

బ్రహ్మాద్యాస్సాహితోఽస్య అజ్ఞాతపరమార్థాః - అతిమోహినీ ఇయం త్రిగుణాత్మికా మాయా తవత్వదీయా॰ మాయాకార్యమాహ ॥ అనాత్మనీతి ॥ అస్యార్థస్య పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౪॥ అస్వ ఇతి ॥ అస్వే స్వమితిభావః జ్ఞానముపజాయత ఇతియత్ - ఏతత్తవత్వదీయాయాః సంసారమాతుర్మాయాయాః చేష్టితం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ బ్రహ్మాద్యా ఇతి॥ మాయైవ మహావర్తః తత్కృతో మోహ ఏవాంధతమసం తేనావృతాః॥ ౧౭ ॥ ఆరాధ్యేతి॥ కామానభీప్సంత ఇతియత్ తత్తవమాయైవ మాయాచేష్టితమిత్యర్థః॥౧౮॥౧౯॥ కాపీనేతి ॥ కౌపీనాచ్ఛాదనప్రాయా తద్బహులా తద్విషయేత్యర్థః స్వదోషోద్భవః॥ ౨౦॥ తదితి॥ మాయయా మోహో మాయామోహః జ్ఞానసద్భావభూతసమ్యగ్జ్ఞానస్వరూప - జ్ఞానసద్భావభూతమితిపాఠే స్వయమజ్ఞానమపి విజ్ఞానతయావభాసమానమజ్ఞానమితి॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ అదిత్యేతి ॥ ప్రహస్య హాసేన మోహయిత్వా - అరణిః జన్మభూః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ మత్ప్రసాదాదితి ॥ సవర్ణకాలమ

నాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం యయా మూఢో నిరుధ్యతే॥౧౪॥ అస్వే స్వమితిభావోఽత్ర యత్పుంసాముపజాయతే॥ అహం మమేతి భావోయత్ ప్రాయేణైవాభిజాయతే।సంసారమాతుర్మాయాయాస్తవైతన్నాథచేష్టితమ్॥౧౫॥యైస్స్వధర్మపరైర్నాథ నరైరారాధితో భవాన్। తేతరంత్యఖిలామేతాం మాయామాత్మవిముక్తయే॥౧౬॥ బ్రహ్మాద్యాస్సకలా దేవా మనుష్యాః పశవస్తథా। విష్ణుమాయామహావర్తమోహాంధతమసావృతాః ॥ ౧౭ ॥ ఆరాధ్య త్వామభీప్సంతే కామానాత్మభవక్షయమ్। యదేతే పురుషా మాయా సైవేయం భగవంస్తవ॥ ౧౮॥ మయా త్వం పుత్రకామిన్యా వైరిపక్షజయాయ చ। ఆరాధితో న మోక్షాయ మాయావిలసితం హి తత్॥ ౧౯॥ కౌపీనాచ్ఛాదనప్రాయా వాంఛాకల్పద్రుమాదపి। జాయతే యదపుణ్యానాం సోఽపరాధస్స్వదోషజః॥ ౨౦॥ తత్ప్రసీదాఖిలజగన్మాయామోహకరావ్యయ। అజ్ఞానం జ్ఞానసద్భావభూతం భూతేశ నాశయ॥ ౨౧॥ నమస్తే చక్రహస్తాయ శార్ఙ్గహస్తాయ తే నమః। నందకహస్తాయ తే విష్ణో శంఖహస్తాయ తే నమః॥ ౨౨॥ ఏతత్పశ్యామి తే రూపం స్థూలచిహ్నోపలక్షితమ్। న జానామి పరం యత్తే ప్రసీద పరమేశ్వర॥ ౨౩ ॥ శ్రీపరాశరః॥ అదిత్యైవం స్తుతో విష్ణుః ప్రహస్యాహ సురారణిమ్। మాతా దేవి త్వమస్మాకం ప్రసీద వరదా భవ॥ ౨౪ ॥ అదితిః॥ ఏవమస్తు యథేచ్ఛా తే త్వమశేషైస్సురాసురైః। అజేయః పురుషవ్యాఘ్ర మర్త్యలోకే భవిష్యసి॥ ౨౫॥ తతః కృష్ణస్య పత్నీ చ శక్రేణ సహితాదితిమ్। సత్యభామా ప్రణమ్యాహ ప్రసీదేతి పునఃపునః॥ ౨౬ ॥ అదితిః॥ మత్ప్రసాదాన్న తే సుభ్రు జరా వైరూప్యమేవ వా। భవిష్యత్యనవద్యాంగి సుస్థిరం నవయౌవనమ్॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ అదిత్యా తు కృతానుజ్ఞో దేవరాజో జనార్దనమ్। యథావత్పూజయామాస బహుమానపురస్సరమ్॥ ౨౮॥ శచీ చ సత్యభామాయై పారిజాతస్య పుష్పకమ్। న దదౌ మానుషీం మత్వా స్వయం పుష్పైరలంకృతా॥ ౨౯॥ తతో దదర్శ కృష్ణోఽపి సత్యభామాసహాయవాన్। దేవోద్యానాని హృద్యాని నందనాదీని సత్తమ॥ ౩౦॥ దదర్శ చ సుగంధాఢ్యం మంజరీపుంజధారిణమ్। నిత్యాహ్లాదకరం తామ్రబాలపల్లవశోభితమ్॥ ౩౧॥ మథ్యమానేఽమృతే జాతం జాతరూపోపమత్వచమ్। పారిజాతం జగన్నాథః కేశవః కేశిసూదనః॥ ౩౨॥ తుతోష పరమప్రీ

యా స్వరూపానువాదపూర్వకం తన్నివృత్తిం ప్రార్థయతే- మాయాతవేయమిత్యాదినా నాశయేత్యంతేన॥మాయేతి॥ అజ్ఞాతపరమార్థానాం జీవానామతిమోహినీ ॥ మోహమేవాహ ॥ అనాత్మనీతి ॥ ౧౪ ॥ ఏతదేవస్పష్టయతి॥ అస్వే స్వమితి ॥ అహం మమేతి ॥ సంసారస్య మాతుర్జనన్యాః తవమాయాయాశ్చేష్టితం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ బ్రహ్మాద్యా ఇతి ॥ విష్ణుమాయయా మోహో మహాంత ఆవర్తాః తత్త్ర్రద్దే హి - అహం మమాభిమానాస్తేషు మోహాంధతమసం కర్తృత్వభోక్తృత్వాభినివేశరూపం - తేనావృతాః॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥ కాపీనేతి ॥ స్వదోషజః స్వకర్మజః॥౨౦॥తదితి॥జ్ఞానసద్భావభూతం విద్వానహమిత్యభిమానాత్మకం॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ అదిత్యేతి ॥ ప్రహస్య- హాసేన మోహయిత్వా- సురారణిం- సురాణాం జన్మభూమిం - మాతరం॥ ౨౪॥ అదితిః ॥ మోహితా సత్యువాచ ఏవమస్త్వితి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥

నవద్యాంగీభవిష్యసి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ యదీతి ॥ నిష్కుటో గృహోద్యానం॥ ౩౪॥౩౫॥
౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ అవశ్యమితి ॥ యాస్యతి కరిష్యతి॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥

త్వా తరురాజమనుత్తమమ్ । తందృష్ట్వా ప్రాహ గోవిందం సత్యభామా ద్విజోత్తమ ॥ కస్మాన్న ద్వార
కామేవ నీయతే కృష్ణ పాదపః॥౩౩॥ యది చేత్త్వద్వచః సత్యం త్వమత్యర్థం ప్రియేతి మే। మద్గేహనిష్కు
టార్థాయ తదయం నీయతాం తరుః॥ ౩౪ ॥ న మే జాంబవతీ తాదృగభీష్టా న చ రుక్మిణీ । సత్యే యథా త్వ
మిత్యుక్తం త్వయా కృష్ణాసకృత్ప్రియమ్॥ ౩౫॥ సత్యం తద్యది గోవింద నోపచారకృతం మమ । తదస్తు పా
రిజాతోయం మమ గేహవిభూషణమ్॥ ౩౬ ॥ బిభ్రతీ పారిజాతస్య కేశపక్షేణ మంజరీమ్ । సపత్నీనామ
హం మధ్యే శోభేయమితి కామయే॥ ౩౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తస్స ప్రహస్యైనాం పారిజాతం గరుత్మ
తి । ఆరోపయామాస హరిస్తమూచుర్వనరక్షిణః॥ ౩౮ ॥ భో శచీ దేవరాజస్య మహిషీ తత్పరిగ్రహమ్।
పారిజాతం న గోవింద హర్తుమర్హసి పాదపమ్॥ ౩౯ ॥ ఉత్పన్నో దేవరాజాయ దత్తస్సోపి దదౌ పునః।
మహిష్యై సుమహాభాగ దేవ్యై శచ్యై కుతూహలాత్ ॥౪౦॥ శచీవిభూషణార్థాయ దేవైరమృతమం
థనే। ఉత్పాదితోయం న క్షేమీ గృహీత్వైనం గమిష్యసి॥ ౪౧ ॥ దేవరాజో ముఖప్రేక్షీ యస్యాస్తస్యాః
పరిగ్రహమ్। మౌఢ్యాత్ప్రార్థయసే క్షేమీ గృహీత్వైనం హి కో వ్రజేత్ ॥ ౪౨ ॥ అవశ్యమస్య దే
వేంద్రో నిష్కృతిం కృష్ణ యాస్యతి । వజ్రోద్యతకరం శక్రమనుయాస్యంతి చామరాః॥ ౪౩॥ తదలం సక
లైర్దేవైర్విగ్రహేణ తవాచ్యుత । విపాకకటు యత్కర్మ తన్న శంసంతి పండితాః॥ ౪౪॥ శ్రీపరాశరః॥
ఇత్యుక్తే తైరువాచైతాన్ సత్యభామాతికోపినీ । కా శచీ పారిజాతస్య కో వా శక్రస్సురాధిపః॥ ౪౫ ॥ సా
మాన్యస్సర్వలోకస్య యద్యేషోమృతమంథనే। సముత్పన్నస్తరుః కస్మాదేకో గృహ్ణాతి వాసవః॥ ౪౬॥ య
థా సుధా యథైవేందుర్యథా శ్రీర్వనరక్షిణః । సామాన్యస్సర్వలోకస్య పారిజాతస్తథా ద్రుమః॥
౪౭ ॥ భర్తృబాహుమహాగర్వాద్రుణద్ధ్యేనమథో శచీ। తత్కథ్యతామలం క్షాంత్యా సత్యా హారయ
తి ద్రుమమ్॥ ౪౮ ॥ కథ్యతాం చ ద్రుతం గత్వా పౌలోమ్యా వచనం మమ । సత్యభామా వదత్యేతదితి గర్వో
ద్ధతాక్షరమ్॥ ౪౯॥ యది త్వం దయితా భర్తుర్యది వశ్యః పతిస్తవ । మద్భర్తుర్హరతో వృక్షం తత్కా
రయ నివారణమ్॥ ౫౦॥ జానామి తే పతిం శక్రం జానామి త్రిదశేశ్వరమ్। పారిజాతం తథాప్యేనం మాను
షీ హారయామి తే॥ ౫౧ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తా రక్షిణో గత్వా శచ్యాః ప్రోచుర్యథోదితమ్ । శ్రుత్వా
చోత్సాహయామాస శచీ శక్రం సురాధిపమ్॥ ౫౨ ॥ తతస్సమస్తదేవానాం సైన్యైః పరివృతో హరిమ్ ।
ప్రయయౌ పారిజాతార్థమింద్రో యోద్ధుం ద్విజోత్తమ॥ ౫౩ ॥ తతః పరిఘనిస్త్రింశగదాశూలవరా
యుధాః। బభూవుస్త్రిదశాస్సజ్జాశ్శక్రే వజ్రకరే స్థితే॥ ౫౪॥ తతో నిరీక్ష్య గోవిందో నాగరాజోపరిస్థిత
మ్ । శక్రం దేవపరీవారం యుద్ధాయ సముపస్థితమ్॥ ౫౫॥ చకార శంఖనిర్ఘోషం దిశశ్శబ్దేన పూరయన్।
ముమోచ శరసంఘాతాన్ సహస్రాయుతశశ్శితాన్॥ ౫౬ ॥ తతో దిశో నభశ్చైవ దృష్ట్వా శరశతైశ్చిత

౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ యదీతి ॥ నిష్కుటార్థాయ - గృహోద్యానార్థం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ బిభ్రతీతి ॥ కేశప
క్షేణ - కేశప్రకరేణ - సపత్నీనాం మధ్యే - శోభేయమితి కామయే॥ ౩౭॥ ఇత్యుక్త ఇతి॥ ఔత్సుక్యాత్ - స్త్రియో నర్థం
జనయంతీతి ప్రహస్య॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ అవశ్యమితి ॥ నిష్కృతిం యాస్యతి - ప్రతీకారం కరిష్యతి॥ ౪౩॥
తదలమితి ॥ విపాకకటు - పరిణామే నర్థకరం॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ యదీతి ॥ సురానుత్థాప్య - నివా
రణం - కారయ॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ తత ఇతి ॥ సజ్జాస్సన్నద్ధాః॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬ ॥ తత ఇతి ॥ అస్త్రం మన్త్రాభి

౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ శిబికాంచేతి॥ దృష్టహతౌజసం దృష్ట్యా దేవహతౌజసం॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ త్రైలోక్యేతి॥ స్రగాభోగా ఆభుజ్యత ఇత్యాభోగః స్రక్ ఆభోగో యస్యాస్సా స్రగాభోగా॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ఇతీతి॥ హే చండి ఉగ్రే - ఖేదోక్తివిస్తరైః మత్ఖేదవిషయైరుక్తివిస్తరైః అలం॥ ౭౭॥ ౭౮॥ యస్మాదితి॥ సకలం జగత్ యస్మాద్భవతి- యస్మిన్ భవతి- య

మ్। ముముచుస్త్రిదశాస్తస్మై హ్యస్త్రశస్త్రాణ్యనేకశః॥ ౫౭॥ ఏకైకమస్త్రం శస్త్రం చ దేవైర్ముక్తం సహస్రశః। చిచ్ఛేద లీలయైవేశో జగతాం మధుసూదనః॥ ౫౮॥ పాశం సలిలరాజస్య సమాకృష్యోరగాశనః। చకార ఖండశశ్చంచ్వా బాలపన్నగదేహవత్॥ ౫౯॥ యమేన ప్రహితం దండం గదావిక్షేపఖండితమ్। పృథివ్యాం పాతయామాస భగవాన్ దేవకీసుతః॥ ౬౦॥ ....

శిబికాం చ ధనేశస్య చక్రేణ తిలశో విభుః। చకార శౌరిరర్కం చ దృష్టిదృష్టహతౌజసమ్॥ ౬౧॥ నీతోఽగ్నిశ్శీతతాం బాణైర్ద్రావితా వసవో దిశః। చక్రవిచ్ఛిన్నశూలాగ్రా రుద్రా భువి నిపాతితాః॥ ౬౨॥ సాధ్యా విశ్వేఽథ మరుతో గంధర్వాశ్చైవ సాయకైః। శార్ఙ్గిణా ప్రేరితైరస్తా వ్యోమ్ని శాల్మలితూలవత్॥ ౬౩॥ గరుత్మానపి తుండేన పక్షాభ్యాం చ నఖాంకురైః। భక్షయంస్తాడయన్ దేవాన్ దారయంశ్చ చచార వై॥ ౬౪॥ తతశ్శరసహస్రేణ దేవేంద్రమధుసూదనౌ। పరస్పరం వవర్షాతే ధారాభిరివ తోయదౌ॥ ౬౫॥ ఐరావతేన గరుడో యుయుధే తత్ర సంకులే। దేవైస్సమస్తైర్యుయుధే శక్రేణ చ జనార్దనః॥ ౬౬॥ భిన్నేష్వశేషబాణేషు శస్త్రేష్వస్త్రేషు చ త్వరన్। జగ్రాహ వాసవో వజ్రం కృష్ణశ్చక్రం సుదర్శనమ్॥ ౬౭॥ తతో హాహాకృతం సర్వం త్రైలోక్యం ద్విజసత్తమ। వజ్రచక్రకరౌ దృష్ట్వా దేవరాజజనార్దనౌ॥ ౬౮॥ క్షిప్తం వజ్రమథేంద్రేణ జగ్రాహ భగవాన్ హరిః। న ముమోచ తదా చక్రం శక్రం తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥ ౬౯॥ ప్రణష్టవజ్రం దేవేంద్రం గరుడక్షతవాహనమ్। సత్యభామాబ్రవీద్వీరం పలాయనపరాయణమ్॥ ౭౦॥ త్రైలోక్యేశ న తే యుక్తం శచీభర్తుః పలాయనమ్। పారిజాతస్రగాభోగా త్వాముపస్థాస్యతే శచీ॥ ౭౧॥ కీదృశం దేవరాజ్యం తే పారిజాతస్రగుజ్జ్వలామ్। అపశ్యతో యథాపూర్వం ప్రణయాభ్యాగతాం శచీమ్॥ ౭౨॥ అలం శక్ర ప్రయాసేన న వ్రీడాం గంతుమర్హసి। నీయతాం పారిజాతోఽయం దేవాస్సంతు గతవ్యథాః॥ ౭౩॥ పతిగర్వావలేపేన బహుమానపురస్సరమ్। న దదర్శ గృహం యాతాముపచారేణ మాం శచీ॥ ౭౪॥ స్త్రీత్వాదగురుచిత్తాహం స్వభర్తృశ్లాఘనాపరా। తతః కృతవతీ శక్ర భవతా సహ విగ్రహమ్॥ ౭౫॥ తదలం పారిజాతేన పరస్వేన హృతేన మే। రూపేణ గర్వితా సా తు భర్త్రా కా స్త్రీ న గర్వితా॥ ౭౬॥

శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తో వై నివవృతే దేవరాజస్తయా ద్విజ। ప్రాహ చైనామలం చండి సఖ్యుః ఖేదోక్తివిస్తరైః॥ ౭౭॥

ఇంద్రః॥ న చాపి సర్గసంహారస్థితికర్తాఖిలస్య యః। జితస్య తేన మే వ్రీడా జాయతే విశ్వరూపిణా॥ ౭౮॥ యస్మాజ్జగత్సకలమేతదనాదిమధ్యాద్యస్మిన్ యతశ్చ న భవిష్యతి సర్వభూతాత్। తేనో

మంత్రితరం- శస్త్రం తదితరత్॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ సాధ్యా ఇతి॥ అస్తాః నిరస్తాః॥ ౬౩॥ గరుత్మానితి॥ తుండేన వక్త్రేణ- భక్షయన్- పక్షాభ్యాం తాడయన్- నఖాంకురైర్దారయన్॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ సోల్లుంఠనమాహ - త్రైలోక్యేశేత్యాదిత్రిభిః॥ త్రైలోక్యేశేతి॥ పారిజాతస్య స్రజో మాలాః - తాభిః వ్యాప్తా॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ఏవం సతి కిమర్థం తర్హి నిగ్రహః కృతస్తత్రాహ - పతీత్యాదిత్రిభిః॥ పతీతి॥ పత్యా యో గర్వస్తన్నిమిత్తేన - అవలేపేన - మదేన - పతిగర్వావలేపేన॥ ౭౪॥ ౭౫॥ తదలమితి॥ పతిగర్వావలేపం- శచ్యా దోషముద్భావ్య - స్వభర్తృశ్లాఘనాపరాహమితి వదంత్యాః - స్వస్యా అపి తయా సామ్యమాపన్నం పరిహరతి రూపేణ గర్వితేతి॥ ౭౬॥ ఇత్యుక్త ఇతి॥ చండి - ఉగ్రే - సఖ్యుః మిత్రభూతస్య మమ ఖేదహేతుభిరుక్తివిస్తరైరలం॥ ౭౭॥ న వ్రీడాం గంతుమర్హసీతి యదుక్తం తత్రాహ॥ న చాపీతి త్రిభిః॥ ౭౮॥ యస్మాదితి॥ యస్మాదుపాదానకారణభూతాత్-

తోనభవిష్యతి- ఇత్థముద్ధవాదికారణేన తేన॥ ౨౯॥ సకలభువనేతి॥ మూర్తిః రూపం - అల్పాల్పసూక్ష్మా అతిసూక్ష్మతరా॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - త్రింశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁

సంస్తుత ఇతి॥ భావగంభీరం సూచితార్థగహనం॥ ౧॥ దేవరాజ ఇతి॥ అపరాధం కృతం కృతాపరాధమిత్యర్థః॥ ౨॥ ౩ వజ్రం చేతి॥ తవైవయోగ్యమితి శేషః॥ ౪॥ విమోహయసీతి॥ నైవసూక్ష్మవిదః సూక్ష్మరూపం నవిద్మః॥ ౫॥ య ఇతి॥ శల్యనిష్కర్షం కంటకోద్ధారం॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ తథేతి॥ ప్రసక్తైరనుబద్ధైః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ తత ఇతి॥ ముఖదర్శనం అభిముఖదర్శనం - అమానుషాః ప్రాచీనాః - దదృశుః జాతవంతః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ కన్యాశ్చేతి॥ పరిగ్రహాస్స్వ

త్స్వవ ప్రశ్రయపాలనకారణేన ప్రీత్యా కథం భవతి దేవ నిరాకృతస్య॥ ౨౯॥ సకలభువనసూతిమూర్తిరల్పాల్పసూక్ష్మా విదితసకలవేదైర్జ్ఞాయతే యస్య నాన్యైః। తమజమకృతమీశం శాశ్వతం స్వేచ్ఛయైనం జగదుపకృతిమర్త్యం కో విజేతుం సమర్థః॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- పంచమాంశే- త్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ సంస్తుతో భగవానిత్థం దేవరాజేన కేశవః। ప్రహస్య భావగంభీరమువాచేంద్రం ద్విజోత్తమ॥ ౧॥ శ్రీకృష్ణః॥ దేవరాజో భవానింద్రో వయం మర్త్యా జగత్పతే। క్షంతవ్యం భవతైవేదమపరాధకృతం మమ॥ ౨॥ పారిజాతతరుశ్చాయం నీయతాముచితాస్పదమ్। గృహీతోఽయం మయా శక్ర సత్యావచనకారణాత్॥ ౩॥ వజ్రం చేదం గృహాణ త్వం యదత్ర ప్రహితం త్వయా। తవైవైతత్ప్రహరణం శక్ర వైరివిదారణమ్॥ ౪॥ ఇంద్రః॥ విమోహయసి మామీశ మర్త్యోఽహమితి కిం వదన్। జానీమస్త్వాం భగవతో నతు సూక్ష్మవిదో వయమ్॥ ౫॥ యోఽసి సోఽసి జగత్త్రాణప్రవృత్తౌ నాథ సంస్థితః। జగతశ్శల్యనిష్కర్షం కరోష్యసురసూదన॥ ౬॥ నీయతాం పారిజాతోఽయం కృష్ణ ద్వారవతీం పురీమ్। మర్త్యలోకే త్వయా త్యక్తే నాయం సంస్థాస్యతే భువి॥ ౭॥ దేవదేవ జగన్నాథ కృష్ణ విష్ణో మహాభుజ। శంఖచక్రగదాపాణే క్షమస్వైతద్వ్యతిక్రమమ్॥ ౮॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేత్యుక్త్వా చ దేవేంద్రమాజగామ భువం హరిః। ప్రసక్తైస్సిద్ధగంధర్వైస్స్తూయమానస్సురర్షిభిః॥ ౯॥ తతశ్శంఖముపాధ్మాయ ద్వారకోపరి సంస్థితః। హర్షముత్పాదయామాస ద్వారకావాసినాం ద్విజ॥ ౧౦॥ అవతీర్యాథ గరుడాత్సత్యభామాసహాయవాన్। నిష్కుటే స్థాపయామాస పారిజాతం మహాతరుమ్॥ ౧౧॥ యమభ్యేత్య జనస్సర్వో జాతిం స్మరతి పౌర్వికీమ్। వాస్యతే యస్య పుష్పోత్థగంధేనోర్వీ త్రియోజనమ్॥ ౧౨॥ తతస్తే యాదవాస్సర్వే దేహబంధానమానుషాన్। దదృశుః పాదపే తస్మిన్కుర్వంతో ముఖదర్శనమ్॥ ౧౩॥ కింకరైస్సముపానీతం హస్త్యశ్వాదితతో ధనమ్। విభజ్య ప్రదదౌ కృష్ణో బాంధవానాం మహామతిః॥ ౧౪॥ కన్యాశ్చ కృష్ణో జగ్రాహ నరకస్య పరిగ్రహాన్॥

జగదభూత్ - నభవిష్యతి చేత్యర్థః॥ ౨౯॥ సకలభువనేతి॥ అకృతమీశం స్వతస్సిద్ధమీశం - ఈశ్వరం - నతు కర్మనిమిత్తమైశ్వర్యం తస్యేత్యర్థః - జగదుపకృతయే - స్వేచ్ఛయా మర్త్యం - మర్త్యావతారం॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - త్రింశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁

౧॥ ౨॥ పారిజాతేతి॥ ఉచితాస్పదం- యథోచితం స్థానం॥ ౩॥ ౪॥ విమోహయసీతి॥ యథాదృష్టమాత్రరూపం త్వాం జానీమః - నతు తవ సూక్ష్మరూపవిదః॥ ౫॥ యోఽసీతి॥ శల్యనిష్కర్షం- కంటకోద్ధారం॥ ౬॥ నీయతామితి॥ నచ మమాప్యాత్యంతికోఽయం పారిజాతవియోగ ఇత్యాహ॥ మర్త్యలోక ఇతి॥ ౭॥ ౮॥ తథేతి॥ ప్రసక్తైః - అనుషక్తైః - అనుగచ్ఛద్భిః - సిద్ధాదిభిః - స్తూయమానః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ యమితి॥ పౌర్వికీం- పూర్వజన్మసంబంధినీం॥ ౧౨॥ తత ఇతి॥ అమానుషాన్ - స్వదేహాన్ - దేవాకారాన్ - దదృశుః తత్ర జాతిస్మరత్వాత్॥ ౧౩॥ ౧౪॥ కన్యా ఇతి॥ ప

భూతాః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - పంచమాంశే - ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.
౧ ॥ ౨ ॥ తనయా ఇతి ॥ అత్రాష్టప్రధానమహిషీమధ్యే శైబ్యానుప్రవేశః ప్రఖ్యాతపుత్రవతీప్రస్తావాత్ ॥ ౩ ॥ ౪
అన్యాసాం చేతి ॥ అత్ర అయుతసహస్రశతశబ్దైః ప్రత్యేకమష్టశబ్దః సంబధ్యతే ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ అనిరుద్ధ ఇతి ॥ రణే రుద్ధ ఇత్యత్ర
అరుద్ధ ఇతి పదచ్ఛేదః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ఉషేతి ॥ యత్ర ఉపవనే - తదాశ్రయాం భర్తృక్రీడావిషయాం ॥ ౧౧ ॥

౧౫ ॥ తతః కాలే శుభే ప్రాప్తే ఉపయేమే జనార్దనః । తాః కన్యా నరకేణాసంత్సర్వతో యాస్సమాహృ
తాః ॥ ౧౬ ॥ ఏకస్మిన్నేవ గోవిందః కాలే తాసాం మహామునే । జగ్రాహ విధివత్పాణీన్ పృథగ్గేహేషు ధ
ర్మతః ॥ ౧౭ ॥ షోడశ స్త్రీసహస్రాణి శతమేకం తతోఽధికమ్ । తావంతి చక్రే రూపాణి భగవాన్ మధుసూ
దనః ॥ ౧౮ ॥ ఏకైకమేవ తాః కన్యా మేనిరే మధుసూదనః । మమైవ పాణిగ్రహణం మైత్రేయ కృతవాని
తి ॥ ౧౯ ॥ నిశాసు చ జగత్స్రష్టా తాసాం గేహేషు కేశవః । ఉవాస విప్ర సర్వాసాం విశ్వరూపధరో హరిః ॥
౨౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ఏకత్రింశోఽధ్యాయః
శ్రీపరాశరః ॥ ప్రద్యుమ్నాద్యా హరేః పుత్రా రుక్మిణ్యాం కథితాస్తవ । భానుభౌమేరికాద్యాంశ్చ సత్య
భామా వ్యజాయత ॥ ౧ ॥ దీప్తిమత్తామ్రపక్షాద్యా రోహిణ్యాం కథితా హరేః । బభూవుర్జాంబవత్యాం
చ సాంబాద్యా బాహుశాలినః ॥ ౨ ॥ తనయా భద్రవిందాద్యా నాగ్నజిత్యాం మహాబలాః । సంగ్రామజి
త్ప్రధానాస్తు శైబ్యాయాం చ హరేస్సుతాః ॥ ౩ ॥ వృకాద్యాశ్చ సుతా మాద్ర్యాం గాత్రవత్ప్రము
ఖాన్ సుతాన్ । అవాప లక్ష్మణా పుత్రాన్ కాలింద్యాశ్చ శ్రుతాదయః ॥ ౪ ॥ అన్యాసాం చైవ భార్యాణాం
సముత్పన్నాని చక్రిణః । అష్టాయుతాని పుత్రాణాం సహస్రాణి శతం తథా ॥ ౫ ॥ ప్రద్యుమ్నః ప్రథమస్తే
షాం సర్వేషాం రుక్మిణీసుతః । ప్రద్యుమ్నాదనిరుద్ధోఽభూద్వజ్రస్తస్మాదజాయత ॥ ౬ ॥ అనిరుద్ధో రణే రుద్ధో
బలేః పౌత్రీం మహాబలః । ఉషాం బాణస్య తనయాముపయేమే ద్విజోత్తమ ॥ ౭ ॥ యత్ర యుద్ధమభూద్ఘోరం
హరిశంకరయోర్మహత్ । ఛిన్నం సహస్రం బాహూనాం యత్ర బాణస్య చక్రిణా ॥ ౮ ॥ మైత్రేయః ॥
కథం యుద్ధమభూద్బ్రహ్మన్నుషార్థే హరకృష్ణయోః । కథం క్షయం చ బాణస్య బాహూనాం కృతవాన్
హరిః ॥ ౯ ॥ ఏతత్సర్వం మహాభాగ మమాఖ్యాతుం త్వమర్హసి । మహత్కౌతూహలం జాతం కథాం శ్రో
తుమిమాం హరేః ॥ ౧౦ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఉషా బాణసుతా విప్ర పార్వతీం సహ శంభునా । క్రీడంతీముపలక్ష్యో
చ్చైః స్పృహాం చక్రే తదాశ్రయామ్ ॥ ౧౧ ॥ తతస్సకలచిత్తజ్ఞా గౌరీ తామాహ భామినీమ్ । అలమత్య
ర్థతాపేన భర్త్రా త్వమపి రంస్యసే ॥ ౧౨ ॥ ఇత్యుక్తా సా తయా చక్రే కదేతి మతిమాత్మనః । కో వా భ

తిగ్రహణవివాహార్థమవరుద్ధాః - కన్యాః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకా
శాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ఏకత్రింశోఽధ్యాయః.
పూర్వోక్తపుత్రానువాదపూర్వకం హరేస్సర్వాన్ పుత్రానాహ ॥ ప్రద్యుమ్నాద్యా ఇత్యాదిపంచభిః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥
తనయా ఇతి ॥ శైబ్యాయాం మిత్రవిందాయాం ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ అనిరుద్ధస్య వివాహాంతరం తావద్వక్తుం - ప్రద్యుమ్నాద్య
నువాదః ॥ ప్రద్యుమ్న ఇతి ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యస్మిన్ వివాహే - యుద్ధం సమభూత్ - యత్ర యుద్ధే - బాణ
స్య బాహూనాం సహస్రం చక్రిణాచ్ఛిన్నం ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ఉషేతి ॥ తదాశ్రయాం - స్వభర్త్రా సహ క్రీడావిష
యాం స్పృహాం చక్రే ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తా తయా గౌర్యా - సా ఉషా భర్త్రా రతిరాత్మనః - కదా స్యాదితి

౧౨॥ ౧౩॥ వైశాఖేతి॥ అభిభవం ప్రధర్షణం॥ ౧౪॥ తస్యామితి॥ ఉషాస్వప్నే ఉషాయాః స్వప్నే అభిభవంచ క్రే ౧౫॥౧౬॥ బాణస్యేతి॥ తస్యాః ఉషాయాః- కోయం పుమానితి శేషః॥౧౭॥౧౮॥ విదితార్థామితి॥ యథోదితం దేవ్యాతథైవ విదితార్థాం తాం- తత్ప్రాప్తౌ తస్య కాంతస్య ప్రాప్తౌ- యో హ్యుపాయస్తం కురుష్వేత్యాహేత్యన్వయః॥౧౯॥౨౦॥ ౨౧॥౨౨॥ అపాస్యేతి॥ మనుష్యేషు సాజాత్యాద్దృష్టిః యదుషు సమవేషత్వేన చ॥౨౩॥ కృష్ణరామావితి॥ కృష్ణరామయోస్తు కించిత్సాదృశ్యాత్ తద్దర్శనేన సా లజ్జయా జడేవాసీత్॥౨౪॥ దృష్టమాత్ర ఇతి॥ స్వప్నలబ్ధే కాంతే దృష్టమాత్రే తస్మిన్నా గాధిక్యాల్లజ్జా నిరాకృతా॥౨౫॥ సోయమితి॥ సోయం సోయమితి ప్రత్యభిజ్ఞా విస్మయాభ్యాం వీప్సా- యోగగామినీ యోగవిద్యయా గగనగామినీ॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- పంచమాంశే- ద్వాత్రింశోధ్యాయః.*

తాం మమేత్యాహ పునస్తామాహ పార్వతీ॥ ౧౩॥ పార్వతీ॥ వైశాఖశుక్లద్వాదశ్యాం స్వప్నే యోభిభవం తవ। కరిష్యతి స తే భర్తా రాజపుత్రి భవిష్యతి॥ ౧౪॥ శ్రీపరాశరః॥ తస్యాం తిథావుషా స్వప్నే యథా దేవ్యా సమీరితమ్। తథైవాభిభవం చక్రే కశ్చిద్రాగం చ తత్ర సా॥ ౧౫॥ తతః ప్రబుద్ధా పురుషమపశ్యంతీ సముత్సుకా। క్వ గతోసీతి నిర్లజ్జా మైత్రేయోక్తవతీ సఖీమ్॥ ౧౬॥ బాణస్య మంత్రీ కుంభాండః చిత్రరేఖా చ తత్సుతా। తస్యాస్సఖ్యభవత్సా చ ప్రాహ కోయం త్వయోచ్యతే॥ ౧౭॥ యదా లజ్జాకులా నాస్యై కథయామాస సా సఖీ। తదా విశ్వాసమానీయ సర్వమేవాభ్యవాదయత్॥ ౧౮॥ విదితార్థాంతు తామాహ పునశ్చోషా యథోదితమ్। దేవ్యా తథైవ తత్ప్రాప్తౌ యో హ్యుపాయః కురుష్వ తమ్॥ ౧౯॥ చిత్రలేఖా॥ దుర్విజ్ఞేయమిదం వక్తుం ప్రాప్తుం వాపి న శక్యతే। తథాపి కించిత్కర్తవ్యముపకారం ప్రియే తవ॥ ౨౦॥ సప్తాష్టదినపర్యంతం తావత్కాలః ప్రతీక్ష్యతామ్। ఇత్యుక్త్వాభ్యంతరం గత్వా ఉపాయం తథాకరోత్॥ ౨౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతః పటే సురాన్ దైత్యాన్ గంధర్వాంశ్చ ప్రధానతః। మనుష్యాంశ్చాభిలిఖ్యాస్యై చిత్రలేఖా వ్యదర్శయత్॥ ౨౨॥ అపాస్య సా తు గంధర్వాంస్తథోరగసురాసురాన్। మనుష్యేషు దదౌ దృష్టిం తేష్వప్యంధకవృష్ణిషు॥ ౨౩॥ కృష్ణరామావిలోక్యాసీత్సుభ్రూర్లజ్జాజడేవ సా। ప్రద్యుమ్నదర్శనే వ్రీడాదృష్టిం నిన్యేన్యతో ద్విజ॥ ౨౪॥ దృష్టమాత్రే తతః కాంతే ప్రద్యుమ్నతనయే ద్విజ। దృష్ట్వాత్యర్థవిలాసిన్యా లజ్జా క్వాపి నిరాకృతా॥ ౨౫॥ సోయం సోయమితీత్యుక్తే తయా సా యోగగామినీ। చిత్రలేఖాబ్రవీదేనాముషాం బాణసుతాం తదా॥ ౨౬॥ చిత్రలేఖా॥ అయం కృష్ణస్య పౌత్రస్తే భర్తా దేవ్యా ప్రసాదితః। అనిరుద్ధ ఇతి ఖ్యాతః ప్రఖ్యాతః ప్రియదర్శనః॥ ౨౭॥ ప్రాప్నోషి యది భర్తారమిమం ప్రాప్తం త్వయాఖిలమ్। దుష్ప్రవేశా పురీ పూర్వం ద్వారకా కృష్ణపాలితా॥ ౨౮॥ తథాపి యత్నాద్భర్తారమానయిష్యామి తే సఖి। రహస్యమేతద్వక్తవ్యం న కస్యచిదపి త్వయా॥ ౨౯॥ అచిరాదాగమిష్యామి సహస్వ విరహం మమ। యయౌ ద్వారవతీం చోషాం సమాశ్వాస్య తతస్సఖీమ్॥ ౩౦॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- పంచమాంశే- ద్వాత్రింశోధ్యాయః ************************************

మతిం చక్రే॥ ౧౩॥ వైశాఖేతి॥ అభిభవం- ఆక్రమ్య సంభోగం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ సముత్సుకా ఔత్సుక్యాత్ - కాంత భ్రాంత్యా - క్వ గతోసీతి - సఖీమేవోక్తవతీ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ యదేతి॥ అభ్యవాదయత్ - అభిముఖ్యేన యథావృత్తముషామేవావాదయత్ - కథనమకారయత్॥ ౧౮॥ విదితార్థామితి॥ దేవ్యా యథోదితం తే భర్తా భవిష్యతీతి తథైవ తత్ప్రాప్తౌ తస్య భర్తుః ప్రాప్తౌ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ అపాస్యేతి॥ మనుష్యేషు కాంతసాజాత్యాద్దృష్టిం దదౌ తేష్వప్యంధకవృష్ణిషు కాంతసమానవేషత్వాత్॥౨౩॥ కృష్ణరామావితి॥ కృష్ణరామౌ తు - శ్వశురప్రద్యుమ్నసదృశావిలోక్య - లజ్జయా జడేవాసీత్ :- ప్రద్యుమ్నదర్శనే తు తస్య కాంతసాదృశ్యేన - శ్వశురత్వం నిశ్చయాద్వ్రీడయా దృష్టిమన్యతో నిన్యే॥ ౨౪॥ ౨౫॥ సోయమితి॥ యోగబలాదాకాశగామినీ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీధరస్వామిభిః విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే- ద్వాత్రింశోధ్యాయః.

బాణ ఇతి ॥ అగ్రే అనిరుద్ధవృత్తాంతాత్ప్రాక్ ॥ ౧ ॥ కచ్చిదితి ॥ భారాయజాతైః కింభుజైః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ తత ఇతి ॥ దేవవచనాద్ధృష్టః - ధ్వజభంగదర్శనాద్ధర్షాంతరం యయౌ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ద్వారవత్యామితి ॥ అనిరుద్ధేత్యార్షః సంధిః ॥ ౧౦ ॥ తమితి ॥ నామరైరితి - పారిజాతనిమిత్తం బద్ధవైరైరమరైరనిరుద్ధో హృతస్స్యాదితి శంకా హరివంశోక్తా ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ తద్భస్మేతి ॥ తాపకృష్ణాంగసంగమాత్ - అవాప బలదేవోఽపి శ్రమమామీలితేక్షణ ఇతి పాఠః - తాపః కృష్ణాంగసంగమాత్ శమమితి పాఠే అపిశబ్దోఽనసంగతః ॥ ౧౫ ॥ తత ఇతి ॥ కృష్ణస్పర్శజ్వరో వైష్ణ

శ్రీపరాశరః ॥ బాణోఽపి ప్రణిపత్యాగ్రే మైత్రేయాహ త్రిలోచనమ్ । దేవ బాహుసహస్రేణ నిర్విణ్ణోఽస్మ్యాహవం వినా ॥ ౧ ॥ కచ్చిన్మమైషాం బాహూనాం సాఫల్యజనకో రణః । భవిష్యతి వినా యుద్ధం భారాయ మమ కిం భుజైః ॥ ౨ ॥ శ్రీశంకరః ॥ మయూరధ్వజభంగస్తే యదా బాణ భవిష్యతి । పిశితాశిజనానందం ప్రాప్స్యసే త్వం తదా రణమ్ ॥ ౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతః ప్రణమ్య వరదం శంభుమభ్యాగతో గృహమ్ । స భగ్నం ధ్వజమాలోక్య హృష్టో హర్షం పునర్యయౌ ॥ ౪ ॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు యోగవిద్యాబలేన తమ్ । అనిరుద్ధమథానిన్యే చిత్రలేఖా వరాప్సరాః ॥ ౫ ॥ కన్యాంతఃపురమభ్యేత్య రమమాణం సహోషయా । విజ్ఞాయ రక్షిణో గత్వా శశంసుర్దైత్యభూపతేః ॥ ౬ ॥ వ్యాదిష్టం కింకరాణాం తు సైన్యం తేన మహాత్మనా । జఘాన పరిఘం ఘోరమాదాయ పరవీరహా ॥ ౭ ॥ హతేషు తేషు బాణోఽపి రథస్థస్తద్వధోద్యతః । యుధ్యమానో యథాశక్తి యదువీరేణ నిర్జితః ॥ ౮ ॥ మాయయా యుయుధే తేన స తదా మంత్రిచోదితః । తతస్తం పన్నగాస్త్రేణ బబంధ యదునందనమ్ ॥ ౯ ॥ ద్వారవత్యాం క్వ యాతోఽసావనిరుద్ధేతి జల్పతామ్ । యదూనామాచచక్షే తం బద్ధం బాణేన నారదః ॥ ౧౦ ॥ తం శోణితపురం నీతం శ్రుత్వా విద్యావిదగ్ధయా । యోషితా ప్రత్యయం జగ్ముర్యాదవా నామరైరితి ॥ ౧౧ ॥ తతో గరుడమారుహ్య స్మృతమాత్రాగతం హరిః । బలప్రద్యుమ్నసహితో బాణస్య ప్రయయౌ పురీమ్ ॥ ౧౨ ॥ పురప్రవేశే ప్రమథైర్యుద్ధమాసీన్మహాత్మనః । యయౌ బాణపురాభ్యాశం నీత్వా తాన్ సంక్షయం హరిః ॥ ౧౩ ॥ తతస్త్రిపాదస్త్రిశిరా జ్వరో మాహేశ్వరో మహాన్ । బాణరక్షార్థమభ్యేత్య యుయుధే శార్ఙ్గధన్వనా ॥ ౧౪ ॥ తద్భస్మస్పర్శసంభూతతాపః కృష్ణాంగసంగమాత్ । అవాప బలదేవోఽపి శ్రమమామీలితేక్షణః ॥ ౧౫ ॥ తతస్స యుధ్యమానస్తు సహ దేవే

అథ యుద్ధే బాణబాహుచ్ఛేదం వక్ష్యన్ శంభోరపి తత్సంమతమితి దర్శయన్నాహ - బాణోఽపీత్యాదిచతుర్భిః ॥ బాణోఽపీతి ॥ అగ్రే - అనిరుద్ధాగమనాత్ప్రాక్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ మయూరధ్వజేతి ॥ పిశితాశినో - మాంసభుజో జనాః - పిశాచాదీనానందయతీతి తథా ॥ ౩ ॥ తత ఇతి ॥ శంభోర్వాక్యం శ్రుత్వా - హృష్టో గృహమాగతస్స మయూరచిహ్నధ్వజభంగసంభవమాలోక్య పునర్హర్షం యయౌ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ వ్యాదిష్టమితి ॥ తేన బాణేన వ్యాదిష్టం సైన్యం - పరవీరహా - అనిరుద్ధో జఘాన ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ద్వారవత్యామితి ॥ అనిరుద్ధేత్యత్ర ఆర్షస్సంధిః - అనిరుద్ధః క్వ యాత ఇతి జల్పతామిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ తమితి ॥ నారదవాక్యాద్దేవయోగవిద్యానిపుణయా చిత్రలేఖయా నీతం శోణితపురే వర్తమానం శ్రుత్వా - అమరైర్న నీత ఇతి ప్రత్యయం నిశ్చయం జగ్ముః - పారిజాతహరణోపరాజితైరమరైః ప్రాయశో నీతస్స్యాదితి శంకాం జహురిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ పురప్రవేశ ఇతి ॥ ప్రమథైః రుద్రపార్షదైః ॥ ౧౩ ॥ తత ఇతి ॥ త్రిపాద్భస్మప్రహరణస్త్రిశిరా రక్తలోచన ఇతి మంత్రలింగాత్ ॥ ౧౪ ॥ తద్భస్మేతి ॥ తస్య జ్వరస్య ప్రహరణభూతం యద్భస్మ తస్య స్పర్శాత్సంభూతస్తాపో యస్య - బలదేవస్య - తథాభూతోఽపి - తేన తాపేనైవామీలితాక్షోఽపి - కృష్ణాంగసంగమాత్తదాలింగనాచ్ఛ్రమం ప్రాప్తవాన్ - పాఠాంతరే తద్భస్మస్పర్శాత్సంభూతతాపం యత్కృష్ణస్యాంగం తస్య సంగమాత్ స్పర్శాద్బలదేవోఽపి శ్రమం తాపమవాపేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ తత ఇతి ॥ తతస్స మాహేశ్వరో జ్వరో విష్ణోర్దేహం ప్రవిశ్య - తేన సహా

వేనజ్వరేణకృష్ణదేహాన్నిరాకృతః॥౧౬॥౧౭॥ తతశ్చేతి ॥ లయంసౌఖ్యంననాశం॥ శ్లో॥ యువాంజ్వరౌజ్వరపతేఃపీడాయాంమారణేప్రభూ । పీడనేతుభవానస్తుమారణేమామకోజ్వరఇతి హరివంశేభగవదుక్తేః॥ ౧౮ ॥ మమేతి ॥ మమత్వయేత్యనేనకృష్ణజ్వరయుద్ధస్మరణం జ్వరశాంతికరముక్తం - అత్రమంత్రరూపం శ్లోకాంతరం ఆద్యంతవంతః కవయ ఇత్యాది ॥ ఆద్యంతవంతః జగతామాద్యంతకర్తారః॥ ౧౯ ॥ తతఇతి ॥ ఆద్యంతవతః ఆద్యంతకర్తౄన్ అగ్నీన్ పురరక్షకాన్ రుద్రానుచరాన్॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ జృంభేతి ॥ జృంభో గాత్రపారవశ్యం ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥ బలభద్రఇతి ॥ ప్రభ్రశ్యేతిధర్మతఃయుద్ధధర్మాత్ప్రభ్రశ్యాపలాయత॥ ౨౯ ॥ ఆకృష్యేతి ॥ బలేనచక్రిణాముసలేనబాణైశ్చపీడితంస్వబలంబాణోదదర్శేత్యన్వయః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ సమస్యతోరితి ॥ సమస్యతోఃకృష్ణబాణయోర్మధ్యే

నశార్ఙ్గిణా । వైష్ణవేనజ్వరేణాశుకృష్ణదేహాన్నిరాకృతః॥౧౬॥ నారాయణభుజాఘాతపరిపీడనవిహ్వలమ్ । తంవీక్ష్యక్షమ్యతామస్యేత్యాహదేవఃపితామహః॥ ౧౭॥ తతశ్చక్షాంతమేవేతి ప్రోక్త్వాతంవైష్ణవంజ్వరమ్ । ఆత్మన్యేవలయంనిన్యేభగవాన్మధుసూదనః॥ ౧౮ ॥ జ్వరః॥మమత్వయాసమంయుద్ధంయేస్మరిష్యంతిమానవాః। విజ్వరాస్తేభవిష్యంతీత్యుక్త్వాచైనంయయౌజ్వరః ॥ ౧౯ ॥ తతోఽగ్నీన్భగవాన్ పంచ జిత్వానీత్వాతథాక్షయమ్ । దానవానాంబలంకృష్ణశ్చూర్ణయామాసలీలయా॥ ౨౦॥ తతస్సమస్తసైన్యేనదైతేయానాంబలేస్సుతః । యుయుధేశంకరశ్చైవ కార్తికేయశ్చశౌరిణా॥ ౨౧ ॥ హరిశంకరయోర్యుద్ధమతీవాసీత్సుదారుణమ్ । చుక్షుభుస్సకలాలోకాశ్శస్త్రాస్త్రాంశుప్రతాపితాః॥ ౨౨॥ ప్రళయోఽయమశేషస్యజగతోనూనమాగతః। మేనిరేత్రిదశాస్తత్రవర్తమానేమహారణే॥ ౨౩॥ జృంభకాస్త్రేణగోవిందోజృంభయామాసశంకరమ్। తతఃప్రణేశుర్దైతేయాఃప్రమథాశ్చసమంతతః॥ ౨౪ ॥ జృంభాభిభూతస్తుహరోరథోపస్థఉపావిశత్ । నశశాకతతోయోద్ధుంకృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా ॥ ౨౫ ॥ గరుడక్షతవాహశ్చప్రద్యుమ్నాస్త్రేణపీడితః । కృష్ణహుంకారనిర్ధూతశక్తిశ్చాపయయౌగుహః॥ ౨౬॥ జృంభితేశంకరేనష్టేదైత్యసైన్యేగుహేజితే । నీతేప్రమథసైన్యేచసంక్షయంశార్ఙ్గధన్వనా॥ ౨౭॥ నందినాసంగృహీతాశ్వమధిరూఢోమహారథమ్। బాణస్తత్రాయయౌయోద్ధుంకృష్ణకార్ష్ణిబలైస్సహ ॥ ౨౮ ॥ బలభద్రోమహావీర్యోబాణసైన్యమనేకధా । వివ్యాధబాణైః ప్రభ్రశ్యధర్మతశ్చాపలాయత॥ ౨౯॥ ఆకృష్యలాంగలాగ్రేణముసలేనాశుతాడితమ్ । బలంబలేనదదృశేబాణోబాణైశ్చచక్రిణా॥ ౩౦॥ తతఃకృష్ణేనబాణస్యయుద్ధమాసీత్సుదారుణమ్॥ ౩౧ ॥ సమస్యతోరిషూన్దీప్తాన్

యుధ్యమానః - తదానీమేవవైష్ణవేనజ్వరేణ - తద్దేహాద్బహిర్నిస్సారితః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తతఇతి ॥ లయం - సౌఖ్యం - నిన్యే - నతునాశం- భగవతైవజ్వరద్వయకార్యావస్థాపనాత్ - తదుక్తంహరివంశే ॥ శ్లో ॥ యువాంజ్వరౌజ్వరపతేఃపీడాయాంమారణేప్రభూ। పీడనేతుభవానస్తుమారణేమామకోజ్వరఇతి॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తతఇతి ॥ అగ్నీన్ ఆహవనీయగార్హపత్యదక్షిణాగ్నిసభ్యావసథ్యాన్ - నీత్వాద్యంతవతః క్షయమితిచపాఠః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ హరిశంకరయోరితి ॥ శస్త్రాస్త్రాణామంశుభిః - ప్రకర్షేణతాపితాస్సంతః॥ ౨౨॥ ప్రళయఇతి ॥ ప్రళయోనూనమాగతఇతిమేనిరే॥ ౨౩ ॥ జృంభకాస్త్రేణేతి ॥ ప్రణేశుః - పలాయితాః॥ ౨౪ ॥ జృంభాభిభూతఇతి ॥ జృంభాభిభూతఃఆలస్యవ్యాప్తః - రథోపస్థేరథపృష్ఠే॥ ౨౫ ॥ గరుడేతి ॥ కృష్ణస్యహుంకారేణ - నిర్ధూతాఅభిశస్తాశక్తిరాయుధంయస్యసః - గుహశ్చ-అపయయౌఅపక్రాంతః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ బలభద్రఇతి ॥ ప్రభ్రష్టంప్రభ్రశ్యమానం - సైన్యంఅపలాయతపలాయనమకరోత్ ॥ ౨౯॥ ఆకృష్యేతి ॥ పీడితం - ప్రతాపితం - చక్రిణాచబాణైస్తాడితం - స్వబలంబాణోదదృశే - దదర్శ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧॥ సమస్యతోరితి ॥ సమస్యతోరిత్యాదిసార్ధమేకంవాక్యం- కాయత్రాణం - కవచం - తచ్ఛేదకానిషూంశ్చపగస్య

కృష్ణః బాణప్రహితాన్యస్త్రాణి బాణాంశ్చిచ్ఛేద॥ ౩౨॥౩౩॥ భిద్యమానేష్వితి॥ ప్రాచుర్యేణాస్త్రే చ సీదతి॥౩౪॥౩౫॥ ముంచత ఇతి॥ కోటరీ విద్యారూపా దైతేయకులదేవతా గౌర్యాః శక్తిః - తథా మాధురే హరివంశే॥ శ్లో॥ దిగ్వాససా దేవవచనాత్ ప్రాతిష్ఠత్తత్ర కోటరీ। లంబమానా మహాభాగా గౌరీదేవ్యాస్తథాష్టమీతి॥ గోమంతహరివంశే చ॥ శ్లో॥ శశాంకచైనాం భగవాన్ యశ్చమాం భక్తిసంయుతః। ద్వాదశాబ్దం నమస్కుర్యాత్తేనాభూద్వ్యక్షఫలం మహత్॥ త్వన్నమస్కరణాత్తస్య తత్సర్వం నశ్యతాంతదా - సదా దిగంబరా భూయాస్తిష్ఠ వాగచ్ఛ వా గ్రత ఇతి॥ ౩౬॥ ౩౭॥ క్రమేణేతి॥ అసురేతి. అసురక్షిప్తశస్త్రౌఘక్షపణే ఆదృతం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ దేవేతి॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు మధ్యే దేవాదిశరీరగ్రహణాత్మికా తత్చేష్టావిశిష్టా తవ లీలేయం॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥౪౫॥ ౪౬॥ త్వయేతి॥ మత్తోఽవిభిన్నమాత్మానమిత్యత్ర అవిభిన్నమితి చ్ఛేదః - యోఽహం స త్వమితివత్ జగచ్చేదం సదేవాసురమానుషమిత్యుక్తత్వాదితరత్రైత్రజ్ఞపదస్య బ్రహ్మాత్మకత్వే నైవైక్యముచ్యతే - న తు స్వరూపతః॥౪౭॥౪౮॥ అవిద్యేతి॥ భిన్నదర్శినః అబ్రహ్మాత్మకత్వేన భిన్నద

ర్శాయత్రాణవిభేదినః। కృష్ణశ్చిచ్ఛేద బాణైస్తాన్ బాణేన ప్రహితాన్ శితాన్॥ వివ్యాధ కేశవం బాణో
బాణం వివ్యాధ చక్రధృత్॥ ౩౨॥ ముముచాతే తథాస్త్రాణి బాణకృష్ణౌ జిగీషయా। పరస్పరక్షతికరౌ లా
ఘవాదనిశం ద్విజ॥ ౩౩॥ భిద్యమానేష్వశేషేషు శరేష్వస్త్రే చ సీదతి। ప్రాచుర్యేణ తతో బాణం హం
తుం చక్రే హరిర్మనః॥ ౩౪॥ తతోఽర్కశతసంభూతతేజసా సదృశద్యుతి। జగ్రాహ దైత్యచక్రారిర్హ
రిశ్చక్రం సుదర్శనమ్॥ ౩౫॥ ముంచతో బాణనాశాయ తతశ్చక్రం మధుద్విషః। నగ్నా దైతేయవిద్యా
భూత్కోటరీ పురతో హరేః॥ ౩౬॥ తామగ్రతో హరిర్దృష్ట్వా మీలితాక్షః సుదర్శనమ్। ముమోచ బాణ
ముద్దిశ్య ఛేత్తుం బాహువనం రిపోః॥ ౩౭॥ క్రమేణ తత్తు బాహూనాం బాణస్యాచ్యుతచోదితమ్। ఛేదం చ
క్రేఽసురాపాస్తశస్త్రౌఘక్షపణాదృతమ్॥ ౩౮॥ ఛిన్నే బాహువనే తత్తు కరస్థం మధుసూదనః। ముము
క్షుర్బాణనాశాయ విజ్ఞాతస్త్రిపురద్విషా॥ ౩౯॥ సముపేత్యాహ గోవిందం సామపూర్వముమాపతిః।
విలోక్య బాణం దోర్దండచ్ఛేదాసృక్స్రావవర్షిణమ్॥ ౪౦॥ శంకర ఉవాచ॥ కృష్ణ కృష్ణ జగన్నాథ జా
నే త్వాం పురుషోత్తమమ్। పరేశం పరమాత్మానమనాదినిధనం హరిమ్॥ ౪౧॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు శరీర
గ్రహణాత్మికా। లీలేయం సర్వభూతస్య తవ చేష్టోపలక్షణా॥ ౪౨॥ తత్ప్రసీదాభయం దత్తం బాణస్యా
స్య మయా ప్రభో। తత్త్వయా నానృతం కార్యం యన్మయా వ్యాహృతం వచః॥ ౪౩॥ అస్మత్సంశ్రయదృ
ప్తోఽయం నాపరాధీ తవావ్యయ। మయా దత్తవరో దైత్యస్తతస్త్వాం క్షమయామ్యహమ్॥ ౪౪॥ శ్రీపరా
శరః॥ ఇత్యుక్తః ప్రాహ గోవిందః శూలపాణిముమాపతిమ్। ప్రసన్నవదనో భూత్వా గతామర్షోఽసురం
ప్రతి॥ ౪౫॥ శ్రీభగవాన్॥ యుష్మద్దత్తవరో బాణో జీవతామేష శంకర। త్వద్వాక్యగౌరవాదేతన్మ
యా చక్రం నివర్తితమ్॥ ౪౬॥ త్వయా యదభయం దత్తం తద్దత్తమఖిలం మయా। మత్తోఽవిభిన్నమాత్మా
నం ద్రష్టుమర్హసి శంకర॥ ౪౭॥ యోఽహం స త్వం జగచ్చేదం సదేవాసురమానుషమ్। మత్తో నాన్యదశే
షం యత్తత్త్వం జ్ఞాతుమిహార్హసి॥ ౪౮॥ అవిద్యామోహితాత్మానః పురుషా భిన్నదర్శినః। వదంతి భే

రం సమస్యతోః క్షిపతోః - కృష్ణబాణయోర్మధ్యే - కృష్ణస్తు బాణేన ప్రయుక్తాన్ - బాణైశ్చిచ్ఛేద॥ ౩౨॥ ౩౩॥ భిద్యమానేష్వితి॥ అస్త్రే తు ప్రాచుర్యేణ సీదతి॥౩౪॥ తత ఇతి॥ అర్కశతసంభూతస్య యత్తేజస్తత్సదృశీ ద్యుతిర్యస్య తత్ - దైత్యచక్రారిః దైత్యచక్రఘాతుకః - సుదర్శనాఖ్యం చక్రం - జగ్రాహ॥ ౩౫॥ ముంచత ఇతి॥ కోటరీ నామ దైతేయవిద్యా - తన్మంత్రమయీ కులదేవతా॥ ౩౬॥ ౩౭॥ క్రమేణేతి॥ సురైరపాస్తస్య - క్షిప్తస్య - శస్త్రస్తోమస్య - క్షపణే ఆదృతం సాదరం బాహువనం - యద్వా - అసురైరపాస్తస్య క్షిప్తస్య శస్త్రౌఘస్య క్షపణే ఆదృతమితి సుదర్శనస్య విశేషణం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ త్వయేతి॥ మత్తః అవిభిన్నమితి ఛేదః॥౪౭॥౪౮॥ ౪౯॥౫౦

శీనః॥౪౯॥౫౦॥౫౧॥౫౨॥౫౩॥ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః

౧॥ యచ్చాన్యదకరోదితి॥ దివ్యచేష్టావిఘాతకృత్ దివ్యానాంశర్వాదీనాంచేష్టావిఘాతకృత్॥ ౨॥ ౩॥ పౌండ్రకఇతి॥ పౌండ్రకః పుండ్రదేశేశః॥ ౪॥ సఇతి॥ అచీకరత్ అకారయత్॥ ౫॥ దూతంచేతి॥ ఇత్యుక్త్వా దూతంచ ప్రేషయామాసేతి - ఇత్యుక్తో దూతేనోక్తఇతి - తం త్వరేణేతి - శబ్దోయోజ్యః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ శరణమితి॥ శరణమిత్యాది ప్రణతిం వ్రజేత్యస్యోత్తరం - సమభ్యేత్య తే శరణం హిం సాంకతాఽస్మి - శీర్ణాద్ధిశత్రోర్నభయోభ

దంపశ్యంతిచావయోరంతరంహర॥ ౪౯॥ ప్రసన్నోఽహంగమిష్యామిత్వంగచ్ఛవృషభధ్వజ॥౫౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ కృష్ణః ప్రాద్యుమ్నిర్యత్రతిష్ఠతి। తద్బంధఫణినో నేశుర్గరుడానిల శోషితాః॥ ౫౧॥ తతోఽనిరుద్ధమారోప్యసపత్నీకంగరుత్మతి। ఆజగ్ముర్ద్వారకాంరామకార్ష్ణిదామోదరాః పురీమ్॥ ౫౨॥ పుత్రపౌత్రైః పరివృతస్తత్ర రేమే జనార్దనః। దేవీభిస్సతతంవిప్ర భూభారతరణేచ్ఛయా॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀

మైత్రేయః॥ చక్రేకర్మమహచ్ఛౌరిర్బిభ్రాణోమానుషీంతనుమ్। జిగాయశక్రంశర్వంచసర్వాన్దేవాంశ్చలీలయా॥ ౧॥ యచ్చాన్యదకరోత్కర్మదివ్యచేష్టావిఘాతకృత్। తత్కథ్యతాంమహాభాగపరంకౌతూహలంహిమే॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ గదతోమమవిప్రర్షే శ్రూయతామిదమాదరాత్। నరావతారేకృష్ణేనదగ్ధావారాణసీయథా॥౩॥ పౌండ్రకోవాసుదేవస్తువాసుదేవోభవద్భువి। అవతీర్ణస్త్వమిత్యుక్తోజనైరజ్ఞానమోహితైః॥ ౪॥ సమేనేవాసుదేవోఽహమవతీర్ణోమహీతలే। నష్టస్మృతిస్తతస్సర్వంవిష్ణుచిహ్నమచీకరత్॥ ౫॥ దూతంచప్రేషయామాసకృష్ణాయసుమహాత్మనే। త్యక్త్వాచక్రాదికంచిహ్నంమదీయంనామచాత్మనః॥ ౬॥ వాసుదేవాత్మకంమూఢత్యక్త్వాసర్వమశేషతః। ఆత్మనోజీవితార్థాయతతోమేప్రణతింవ్రజ॥ ౭॥ ఇత్యుక్తస్సంప్రహస్యైనందూతంప్రాహజనార్దనః। నిజచిహ్నమహంచక్రంసముత్స్రక్ష్యేత్వయీతివై॥ ౮॥ వాచ్యశ్చపౌండ్రకోగత్వాత్వయాదూతవచోమమ। జ్ఞాతస్త్వద్వాక్యసద్భావోయత్కార్యంతద్విధీయతామ్॥ ౯॥ గృహీతచిహ్నవేషోఽహమాగమిష్యామితేపురమ్। ఉత్స్రక్ష్యామిచతచ్చక్రంనిజచిహ్నమసంశయమ్॥ ౧౦॥ ఆజ్ఞాపూర్వంచయదిదమాగచ్ఛేతిత్వయోదితమ్। సంపాదయిష్యేశ్వస్తుభ్యంసమాగమ్యావిలంబితమ్॥ ౧౧॥ శరణంతేస

౫౧॥౫౨॥ ౫౩॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః ❖

౧॥ యచ్చాన్యదితి॥ దివ్యానాందివిభవానాందేవానాంచేష్టా - పరాక్రమః - తద్విఘాతకృత్॥౨॥ ౩॥ పౌండ్రకఇతి॥ పౌండ్రకః - పౌండ్రదేశజః - అజ్ఞానమోహితైః - ప్రాకృతైర్జనైః - వాసుదేవోఽవతీర్ణస్త్వమిత్యుక్తః॥౪॥ సఇతి॥ సత్యమేవాహంవాసుదేవఇతిసమేనే॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ఇత్యుక్తఇతి॥ సముత్స్రక్ష్యే - త్వయీతిబుద్ధిసన్నిహితం పౌండ్రకమభిసంధాయోక్తంచక్రంక్షిప్త్వాహంహరిష్యామీతిభావః॥౮॥ ఏతత్స్పష్టయన్నాహ॥ వాచ్యశ్చేత్యాదిచతుర్భిః॥ వాచ్యశ్చేతి॥ త్వద్వాక్యస్యసద్భావోయాథార్థ్యం॥ ౯॥ గృహీతేతి॥ నిజచిహ్నంమమచిహ్నంచక్రం - త్వయ్యుత్స్రక్ష్యామిప్రయోక్ష్యే॥ ౧౦॥ ౧౧॥ శరణమితి॥ తే శరణం - తవపురంసమభ్యేత్య - త్వత్తోయథా

యుంభవేదితి భావగర్భం॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ స్రగ్ధరమితి॥ సువర్ణరచితధ్వజం సుపర్ణరచనోపేతధ్వజం॥౧౭
కిరీటేతి॥ కృత్రిమమపి మత్స్వరూపం సత్యమివ భాతీతి భావగమ్భీరం జహాస॥౧౮॥ యుయుధ ఇతి॥ హస్త్యశ్వబలినా హ
స్త్యశ్వైర్బలవతా॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ఇత్యుచ్చార్యేతి॥ చక్రేణ విదారితః - గదయా పాతితః॥ ౨౪॥
తత ఇతి॥ అపచితిః పూజా॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥ స వవ్ర ఇత్యాది॥ పితృహన్తుః - జాయమానో మాతురాగర్భో
హన్తీత్యాదిమన్త్రలిఙ్గాత్ పిత్రోరరణ్యోర్హన్తురగ్నేః కృష్ణస్య కృష్ణవర్ణజ్వాలత్వేనాభిచారేధ్యేయస్య సమదీయ
స్యశత్రోః నాశాయ కృత్యా సముత్తిష్ఠత్విత్యర్థః- అనన్తరమేతద్విష్ణోరితి తస్యైవాగ్నేర్వినాశనీతి- యద్వా- మే పితృ
హన్తుః కృష్ణస్య వధాయ కృత్యా సముత్తిష్ఠత్వితి॥ ౩౧॥ ఏవం భవిష్యతీతి॥ తస్యైవాగ్నేర్వినాశనీతి తస్య దక్షిణాగ్నేరే

మభ్యేత్యకర్తాస్మి నృపతే తథా। యథా త్వత్తో భయం భూయో న మే కిఞ్చిద్భవిష్యతి॥౧౨॥ శ్రీపరాశరః॥
ఇత్యుక్తేపగతే దూతే సంస్మృత్యాభ్యాగతం హరిః। గరుత్మన్తమథారుహ్య త్వరితస్తత్పురం యయౌ॥౧౩॥
తతస్తు కేశవోద్యోగం శ్రుత్వా కాశీపతిస్తదా। సర్వసైన్యపరీవారః పార్ష్ణిగ్రాహ ఉపాయయౌ॥
౧౪॥ తతో బలేన మహతా కాశీరాజబలేన చ। పౌణ్డ్రకో వాసుదేవోఽసౌ కేశవాభిముఖం యయౌ॥౧౫॥
తం దదర్శ హరిర్దూరాదుదారస్యన్దనే స్థితమ్। చక్రహస్తం గదాశార్ఙ్గబాహుం పాణిగతామ్బుజ
మ్॥ ౧౬॥ స్రగ్ధరం పీతవసనం సుపర్ణరచితధ్వజమ్। వక్షఃస్థలే కృతం చాస్య శ్రీవత్సం దదృశే హరిః॥ ౧౭॥
కిరీటకుణ్డలధరం నానారత్నోపశోభితమ్। తం దృష్ట్వా భావగమ్భీరం జహాస గరుడధ్వజః॥ ౧౮॥ యుయు
ధే చ బలేనాస్య హస్త్యశ్వబలినా ద్విజ। నిస్త్రింశాసిగదాశూలశక్తికార్ముకశాలినా॥ ౧౯॥ క్షణేన శా
ర్ఙ్గనిర్ముక్తైః శరైరరివిదారణైః। గదాచక్రనిపాతైశ్చ సూదయామాస తద్బలమ్॥ ౨౦॥ కాశీరాజ
బలం చైవం క్షయం నీత్వా జనార్దనః। ఉవాచ పౌణ్డ్రకం మూఢమాత్మచిహ్నోపలక్షితమ్॥ ౨౧॥ శ్రీ
భగవాన్॥ పౌణ్డ్రకోక్తం త్వయా యత్తు దూతవక్త్రేణ మాం ప్రతి। సముత్సృజేతి చిహ్నాని తత్తే సమ్పాద
యామ్యహమ్॥ ౨౨॥ చక్రమేతత్సముత్సృష్టం గదేయం తే విసర్జితా। గరుత్మానేష చోత్సృష్టస్సమా
రోహతు తే ధ్వజమ్॥౨౩॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుచ్చార్య విముక్తేన చక్రేణాసౌ విదారితః। పాతితో గదయా
భగ్నో ధ్వజశ్చాస్య గరుత్మతా॥ ౨౪॥ తతో హాహాకృతే లోకే కాశీపుర్యధిపో బలీ। యుయుధే వాసుదేవే
న మిత్రస్యాపచితౌ స్థితః॥ ౨౫॥ తతశ్శార్ఙ్గధనుర్ముక్తైశ్ఛిత్త్వా తస్య శిరశ్శరైః। కాశీపుర్యాం స చిక్షే
ప కుర్వఁల్లోకస్య విస్మయమ్॥ ౨౬॥ హత్వా తం పౌణ్డ్రకం శౌరిః కాశీరాజం చ సానుగమ్। పునర్ద్వారవ
తీం ప్రాప్తో రేమే స్వర్గగతో యథా॥ ౨౭॥ తచ్ఛిరః పతితం తత్ర దృష్ట్వా కాశీపతేః పురే। జనః కిమేతది
త్యాహ ఛిన్నం కేనేతి విస్మితః॥ ౨౮॥ జ్ఞాత్వా తం వాసుదేవేన హతం తస్య సుతస్తతః। పురోహితేన సహి
తస్తోషయామాస శఙ్కరమ్॥ ౨౯॥ అవిముక్తే మహాక్షేత్రే తోషితస్తేన శఙ్కరః। వరం వృణీష్వేతి తదా
తం ప్రోవాచ నృపాత్మజమ్॥ ౩౦॥ స వవ్రే భగవన్ కృత్యా పితృహన్తుర్వధాయ మే। సముత్తిష్ఠతు కృ
ష్ణస్య త్వత్ప్రసాదాన్మహేశ్వర॥ ౩౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం భవిష్యతీత్యుక్తే దక్షిణాగ్నేరనన్తరమ్। మ

మే భయం భూయో న భవిష్యతి - తథా కర్తాస్మి - కరిష్యామి - త్వాం హనిష్యామీత్యర్థః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥
౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ యుయుధ ఇతి॥ హస్తిభిరశ్వైశ్చ - బలినా - నిస్త్రింశాద్యాయుధైశ్చ - శాలినా - శ్లాఘ్యేన॥ ౧౯॥
౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ తత ఇతి॥ అపచితౌ - ఆనృణ్యే - స్థితస్సన్ యుయుధే॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తచ్ఛిర ఇతి॥ కిమే
తత్కేన వా ఛిన్నమిత్యాహ॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ స ఇతి॥ పితృహన్తుర్వధాయ కృత్యా సముత్తిష్ఠత్వితి వవ్రే న తు హన్
తుమితి - కిఞ్చ - మత్పితృహన్తుః కృష్ణస్య త్వత్ప్రసాదాత్ - మే వధాయ - తద్వధసాధనాయ కృత్యా సముత్తిష్ఠత్విత్యర్థ
శ్చ ప్రతీయతే॥ ౩౧॥ ఏవమితి॥ శఙ్కరేణాప్యేవం భవిష్యతీతి తస్యాస్సముత్థానమాత్రమేవానుమతమితి న విరోధః॥ ౩౨

వవినాశనీతి అనేన కృత్యాయాః క్రౌర్యముచ్యతే - తస్యైవాత్మవినాశనీతి పాఠే తస్యైవాభిచరత ఏవ॥ ౩౨॥౩౩॥౩౪॥ ౩౫॥ జహీతి ॥ జహీత్యుత్సృష్టం చక్రం అతః క్రీడాసక్తేన భగవతా॥ ౩౬॥ ౩౭॥ చక్రప్రతాపేతి ॥ ననాశ - పలాయయాంబభూవ - నాశః పలాయనే వృత్త్యావితి వైజయంతీ ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩ ॥ ౪౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - చతుస్త్రింశోఽధ్యాయః.

౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ సుయోధనస్యేతి ॥ కృతక్షణాం కృతావసరాం - ఆదత్తవాన్ ఆత్తవాన్ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥

మహాకృత్యా సముత్తస్థౌ తస్యైవాత్మవినాశనీ॥ ౩౨॥ తతో జ్వాలాకరాలాస్యా జ్వలత్కేశకపాలికా। కృష్ణ కృష్ణేతి కుపితా కృత్యా ద్వారవతీం యయౌ॥ ౩౩॥ తామవేక్ష్య జనస్త్రాసాద్విచలల్లోచనో మునే। యయౌ శరణ్యం జగతాం శరణం మధుసూదనమ్॥ ౩౪ ॥ కాశీరాజసుతేనేయమారాధ్య వృషభధ్వజమ్। ఉత్పాదితా మహాకృత్యేత్యవగమ్యాథ చక్రిణా॥ ౩౫ ॥ జహి కృత్యామిమాముగ్రాం వహ్నిజ్వాలాజటాలకామ్। చక్రముత్సృష్టమక్షేషు క్రీడాసక్తేన లీలయా॥ ౩౬॥ తదగ్నిమాలాజటిలజ్వాలోద్గారాతిభీషణామ్। కృత్యామనుజగామాశు విష్ణుచక్రం సుదర్శనమ్॥ ౩౭ ॥ చక్రప్రతాపనిర్దగ్ధా కృత్యా మాహేశ్వరీ తదా। ననాశ వేగినీ వేగాత్తదప్యనుజగామ తామ్ ॥ ౩౮ ॥ కృత్యా వారాణసీమేవ ప్రవివేశ త్వరాన్వితా। విష్ణుచక్రప్రతిహతప్రభావా మునిసత్తమ॥ ౩౯ ॥ తతః కాశీబలం భూరి ప్రమథానాం తథా బలమ్। సమస్తశస్త్రాస్త్రయుతం చక్రస్యాభిముఖం యయౌ॥ ౪౦॥ శస్త్రాస్త్రమోక్షచతురం దగ్ధ్వా తద్బలమోజసా। కృత్యాగర్భామశేషాం తాం తదా వారాణసీం పురీమ్॥ ౪౧ ॥ సభూభృద్భృత్యపౌరాం తు సాశ్వమాతంగమానవామ్। అశేషగోష్ఠకోశాం తాం దుర్నిరీక్ష్యాం సురైరపి॥ ౪౨॥ జ్వాలాపరిష్కృతాశేషగృహప్రాకారచత్వరామ్। దదాహ తద్ధరేశ్చక్రం సకలామేవ తాం పురీమ్ ॥ ౪౩ ॥ అక్షీణామర్షమత్యుగ్రం సాధ్యసాధనసస్పృహమ్। తచ్చక్రం ప్రస్ఫురద్దీప్తి విష్ణోరభ్యాయయౌ కరమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - చతుస్త్రింశోఽధ్యాయః. ********************************

మైత్రేయః ॥ భూయ ఏవాహమిచ్ఛామి బలభద్రస్య ధీమతః। శ్రోతుం పరాక్రమం బ్రహ్మన్ తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥౧॥ యమునాకర్షణాదీని శ్రుతాని భగవన్మయా। తత్కథ్యతాం మహాభాగ యదన్యత్కృతవాన్ బలః॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః ॥ మైత్రేయ శ్రూయతాం కర్మ యద్రామేణాభవత్కృతమ్। అనంతేనాప్రమేయేన శేషేణ ధరణీధృతా॥ ౩॥ సుయోధనస్య తనయాం స్వయంవరకృతక్షణామ్। బలాదాదత్తవాన్ వీరః సాంబో జాంబవతీసుతః॥ ౪॥ తతః క్రుద్ధా మహావీర్యాః కర్ణదుర్యోధనాదయః। భీష్మద్రో

తత ఇతి ॥ జ్వలత్కేశం కపాలం శిరో యస్యాః సా॥ ౩౩॥ తామితి ॥ త్రాసేన విచలంతి లోచనాని యస్య స తథోక్తః॥ ౩౪ ౩౫॥ జహీతి ॥ వహ్నిజ్వాలా ఏవ జటారూపాః సంశ్లిష్టాః - అలకాః యస్యాః సా - తాం జహీతి చక్రముత్సృష్టం॥ ౩౬॥ తదితి ॥ అగ్నిమాలాభిః జటిలాశ్చ తాః జ్వాలానాముద్గారైః - అతిభీషణా చ తాం- తదగ్నిమాలాజటిలంజ్వాలోద్గారాతిభీషణమితి - పాఠాంతరే చక్రవిశేషణం॥ ౩౭॥ చక్రేతి ॥ ననాశ అపలాయత॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ సభూభృదితి ॥ భూభృద్భృత్యై రాజభృత్యైః పౌరైశ్చ సహితాం ॥ ౪౨॥ ౪౩॥ అక్షీణేతి - అక్షీణామర్షం - అగతక్రోధం - అత ఏవాత్యుగ్రం - కృత్యావారాణసీదాహాదేస్సాధ్యస్య సాధనేన సస్పృహం పునః కార్యాంతరసాధనాయ సాపేక్షమిత్యర్థః ౪౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-పంచమాంశే-చతుస్త్రింశోఽధ్యాయః

౧॥౨॥౩॥ యథా సకలబలజనకోశాదిసహితాం- వారాణసీం విష్ణుచక్రం- తదాహ- తథైవ సర్వసహితం హస్తినాపురం బలభద్రో గంగాయాం ప్రక్షేప్తుముద్యత ఇతి వక్తుం తత్ప్రస్తావమాహ - సుయోధనస్యేత్యాదినా విపిశుగజసాహ్వయమిత్యంతేన ॥ సుయోధనస్యేతి ॥ స్వయంవరే కృతక్షణాం స్వయంవరకృతక్షణాం లబ్ధావసరాం॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥

౭॥ బలదేవ ఇతి॥ పురం న వివేశ అపేక్షితాసిద్ధ్యవిరోధార్థం॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ఉగ్రసేన ఇతి॥ విడంబనైః హాసార్హైః
విడంబితైః ఇతి పాఠే ఉగ్రసేనేన విడంబితైరస్మచ్ఛత్రైరలం॥ ౧౪॥౧౫॥ ప్రణతిరితి॥ పూర్వం కృతాస్మాకం యా ప్రణతిః
సా - అధునా - న నామ - న కృతాస్తు - భృత్యతః భృత్యభూతాదుగ్రసేనాత్ ॥ ౧౬॥ గర్వమితి॥ నీతిర్యత్ప్రీత్యా నావ
లోకితేతి నీచేష్వపి యుష్మాసు ప్రీత్యా యుష్మాకమనుచితమవమానం కృత్వా సమానాసనభోజనైరస్మత్సామ్యం న యద్భిర
స్మాభిరేవ నీతిరుపేక్షితా - ప్రీతిర్యత్ప్రీత్యేతి పాఠే - అస్మాభిః సమానాసనభోజనైః యుష్మాకం కృతా ప్రీతిఃపభిః ప్రీత్యా
కృతేతి నావలోకితా - కింతు భీత్యేతి॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ అహో ఇతి॥ అస్మాకం యాదవానాం మ
హీపత్వం కాలజం కస్మింశ్చిత్కాలే జాతం నాన్వయాగతమితి - యేనావలేపేన లంఘనమతిక్రమం - యద్వా - యే క

ర్ణాదయశ్చ సాంబం బబంధుర్యుధి నిర్జితమ్॥౫॥ తచ్ఛ్రుత్వా యాదవాస్సర్వే క్రోధం దుర్యోధనాదిషు।
మైత్రేయ చక్రుః కృష్ణశ్చ తాన్నిహంతుం మహోద్యమమ్॥ ౬॥ తాన్నివార్య బలః ప్రాహ మదలోలక
లాక్షరమ్। మోక్ష్యంతి తే మద్వచనాద్యాస్యామ్యేకో హి కౌరవాన్॥ ౭॥ శ్రీపరాశరః॥ బలదేవస్తతోదృ
ష్ట్వా నగరం నాగసాహ్వయమ్। బాహ్యోపవనమధ్యేఽభూన్న వివేశ చ తత్పురమ్॥ ౮॥ బలమాగతమా
జ్ఞాయ భూపా దుర్యోధనాదయః। గామర్ఘ్యముదకం చైవ రామాయ ప్రత్యవేదయన్॥౯॥ గృహీత్వా
విధివత్సర్వం తతస్తానాహ కౌరవాన్।ఆజ్ఞాపయత్యుగ్రసేనస్సాంబమాశు విముంచత॥౧౦॥ తతస్తద్వచ
నం శ్రుత్వా భీష్మద్రోణాదయో నృపాః। కర్ణదుర్యోధనాద్యాశ్చ చుక్షుభుర్ద్విజసత్తమ॥ ౧౧॥ ఊ
చుశ్చ కుపితాస్సర్వే బాహ్లీకాద్యాశ్చ కౌరవాః। అరాజ్యార్హం యదోర్వంశమవేక్ష్య ముసలాయుధ॥
౧౨॥ భో భోః కిమేతద్భవతా బలభద్రేరితం వచః। ఆజ్ఞాం కురుకులోత్థానాం యాదవః కః ప్రదాస్యతి॥
౧౩॥ ఉగ్రసేనోఽపి యద్యాజ్ఞాం కౌరవాణాం ప్రదాస్యతి। తదలం పాండరైశ్ఛత్రైర్నృపయోగ్యైర్వి
డంబితైః॥ ౧౪॥ తద్గచ్ఛ బలమావా త్వం సాంబమన్యాయచేష్టితమ్। విమోక్ష్యామో న భవతో నోగ్రసే
నస్య శాసనాత్॥ ౧౫॥ ప్రణతిర్యా కృతాస్మాకం మాన్యానాం కుకురాంధకైః। న నామ సా కృతా కేయ
మాజ్ఞా స్వామిని భృత్యతః॥ ౧౬ ॥ గర్వమారోపితా యూయం సమానాసనభోజనైః। కో దోషో భవతాం
నీతిర్యత్ప్రీత్యా నావలోకితా॥ ౧౭ ॥ అస్మాభిరర్ఘో భవతో యోఽయం బల నివేదితః। ప్రేమ్ణైతన్నై
తదస్మాకం కులాద్యుష్మత్కులోచితమ్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా కురవస్సాంబం ముంచామో న
హరేస్సుతమ్। కృతైకనిశ్చయాస్తూర్ణం వివిశుర్గజసాహ్వయమ్॥ ౧౯ ॥ మత్తః కోపేన చాఘూర్ణ
స్తతోఽధిక్షేపజన్మనా। ఉత్థాయ పార్ష్ణ్యా వసుధాం జఘాన స హలాయుధః॥ ౨౦॥ తతో విదారితా పృథ్వీ
పార్ష్ణిఘాతాన్మహాత్మనః। ఆస్ఫోటయామాస తదా దిశశ్శబ్దేన పూరయన్ ॥ ౨౧ ॥ ఉవాచ చాతితా
మ్రాక్షో భ్రుకుటీకుటిలాననః ॥ ౨౨ ॥ అహో మదావలేపోఽయమసారాణాం దురాత్మనామ్। కౌర

వానితి॥ మదేన గోలం చపలం కలాక్షరం యథా భవత్యేవం ప్రాహ॥౭॥ బలదేవ ఇతి ॥ తత్పురం న వివేశ - సోఽస్త్యనంగీకా
రేరణే తైర్యోద్ధుం తత్పురం చ - గంగాయాం ప్రక్షేప్తుమిచ్ఛన్॥౮॥ బలమితి॥ ఉదకం చ - పాద్యం చ - రామాయ దత్తవంతః॥
౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ఉగ్రసేన ఇతి ॥ విడంబితైరస్మదనుసరణేన ధృతైః- యదూనాం నృపార్హైః ఛత్రైరలం- తాన్య
పహరిష్యామ ఇతి భావః॥౧౪॥౧౫॥ ప్రణతిరితి॥ అస్మాకం మాన్యానాం- యాదవైః ప్రణతిరత్ర న కృతా చేత్తథా వాస్తు నామ
కేయమాజ్ఞా - స్వామినో వయం- యాదవాస్త్వస్మద్భృత్యాః- తత ఆజ్ఞా న యుక్తా- కింతు విజ్ఞాపయతీతి వక్తవ్యమితి భావః
౧౬॥ గర్వమితి ॥ నీతిర్యత్ప్రీత్యా నావలోకితేతి- హీనానాం మతిమా మానః కార్య ఇత్యేవంభూతా రాజనీతిః- యుష్మాసు
ప్రీత్యా - నావలోకితా- అస్మాభిర్న విచారితా- అతోఽస్మాకమేవాయం దోష ఇతి భావః॥ ౧౭॥౧౮॥ ఇత్యుక్త్వేతి॥ న ముం
చామ ఇతి కృతైకనిశ్చయాః- కృతైకమత్యాః॥౧౯॥ మత్త ఇతి॥అధిక్షేపజన్మనా- తత్తిరస్కారకృతేన॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥అహో
ఇతి ॥ అసారాణాం - బలహీనానాం కౌరవాణాం - మహీపతిత్వం - స్వతః - అస్మాకం తు కాలజమాగంతుకం- పత్ర

రవాః ఆజ్ఞాం న మన్యంతే న బహుమన్యంతే- కింతు లంఘనం మన్యంతే॥ ౨౩॥ అద్యాపీతి సూచితమైశ్వర్యం దర్శయతి- ఉగ్రసేన ఇత్యాదినా - ఉగ్రసేన ఇతి॥ ఏషాం నృపశతోచ్ఛిష్టే నృపాసనే తుష్టిః ధిగేతాన్॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇత్యుక్త్వేతి॥ కర్షణాధోముఖం కర్షణార్థమధోముఖం॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - పంచత్రింశోఽధ్యాయః. ✻❀❀❀❀❀❀

మైత్రేయేతి॥ ఏతద్బలం - యమునాకర్షణాదిరూపం - అన్యద్ద్వివిదవధాది ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥

వాణాం మహీపత్వమస్మాకం కిల కాలజమ్। ఉగ్రసేనస్య యేనాజ్ఞాం మన్యంతేఽద్యాపి లంఘనమ్॥ ౨౩ ॥ ఉగ్రసేనస్సమధ్యాస్తే సుధర్మాం న శచీపతిః। ధిఙ్మానుషశతోచ్ఛిష్టే తుష్టిరేషాం నృపాసనే॥ ౨౪॥ పారిజాతతరోః పుష్పమంజరీర్వనితాజనః। బిభర్తి యస్య భృత్యానాం సోఽప్యేషాం నో మహీపతిః ॥ ౨౫ ॥ సమస్తభూభృతాం నాథ ఉగ్రసేనస్స తిష్ఠతు। అద్య నిష్కౌరవాముర్వీం కృత్వా యాస్యామి తత్పురీమ్॥ ౨౬॥ కర్ణం దుర్యోధనం ద్రోణమద్య భీష్మం సబాహ్లికమ్। దుశ్శాసనాదీన్ భూరిం చ భూరిశ్రవసమేవ చ॥ ౨౭॥ సోమదత్తం శలం చైవ భీమార్జునయుధిష్ఠిరాన్। యమౌ చ కౌరవాంశ్చాన్యాన్ హత్వా సాశ్వరథద్విపాన్॥ ౨౮ ॥ వీరమాదాయ తం సాంబం సపత్నీకం తతః పురీమ్। ద్వారకాముగ్రసేనాదీన్ గత్వా ద్రక్ష్యామి బాంధవాన్॥ ౨౯ ॥ అథ వా కౌరవావాసం సమస్తైః కురుభిస్సహ। భాగీరథ్యాం క్షిపామ్యాశు నగరం నాగసాహ్వయమ్॥ ౩౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా మదరక్తాక్షః కర్షణాధోముఖం హలమ్। ప్రాకారవప్రదుర్గస్య చకర్ష ముసలాయుధః॥ ౩౧॥ ఆఘూర్ణితం తత్సహసా తతో వై హాస్తినం పురమ్। దృష్ట్వా సంక్షుబ్ధహృదయాశ్చుక్రుశుస్సర్వకౌరవాః ॥ ౩౨ ॥ రామ రామ మహాబాహో క్షమ్యతాం క్షమ్యతాం త్వయా। ఉపసంహ్రియతాం కోపః ప్రసీద ముసలాయుధ॥ ౩౩॥ ఏష సాంబస్సపత్నీకస్తవ నిర్యాతితో బలాత్। అవిజ్ఞాతప్రభావానాం క్షమ్యతామపరాధినామ్॥ ౩౪॥ శ్రీపరాశరః॥ తతో నిర్యాతయామాసుస్సాంబం పత్నీసమన్వితమ్। నిష్క్రమ్య స్వపురాత్తూర్ణం కౌరవా మునిపుంగవ॥ ౩౫॥ భీష్మద్రోణకృపాదీనాం ప్రణమ్య వదతాం ప్రియమ్। క్షాంతమేవ మయేత్యాహ బలో బలవతాం వరః॥ ౩౬ ॥ అద్యాప్యాఘూర్ణితాకారం లక్ష్యతే తత్పురం ద్విజ। ఏష ప్రభావో రామస్య బలశౌర్యోపలక్షణః॥ ౩౭ ॥ తతస్తు కౌరవాస్సాంబం సంపూజ్య బలినా సహ। ప్రేషయామాసురుద్వాహధనభార్యాసమన్వితమ్ ॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - పంచత్రింశోఽధ్యాయః ******************************

శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయైతద్బలం తస్య బలస్య బలశాలినః। కృతం యదన్యత్తేనాభూత్తదపి శ్రూయతాం త్వయా॥ ౧॥ నరకస్యాసురేంద్రస్య దేవపక్షవిరోధినః। సఖాభవన్మహావీర్యో ద్వివిదో వానరర్షభః ॥ ౨॥ వైరానుబంధం బలవాన్ స చకార సురాన్ ప్రతి। నరకం హతవాన్ కృష్ణో దేవరాజేన చోదితః ॥ ౩ ॥ కరిష్యే సర్వదేవానాం తస్మాదేతత్ప్రతిక్రియామ్। యజ్ఞవిధ్వంసనం కుర్వన్ మర్త్యలోకక్షయం తథా॥

పాదజం- అద్యాపీంద్రాదీనాజ్ఞాపయతో యే ఆజ్ఞాం న మన్యంతే - నాద్రియంతే - కింతు తల్లంఘనమేవ మన్యంతే॥ ౨౩॥ అద్యాపీత్యస్యాభిప్రాయం వివృణోతి - ఉగ్రసేన ఇతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సోమదత్తమితి॥ యమౌ నకులసహదేవౌ॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇత్యుక్త్వేతి॥ కర్షణాయాధోముఖం - ప్రాకారవప్రదుర్గస్య - మూలదేశ ఇతి శేషః ప్రాకారవప్రే విన్యస్య చకర్ష ముసలాయుధ ఇతి పాఠే సుగమోఽర్థః॥ ౩౧॥ ఆఘూర్ణితమితి॥ ఆఘూర్ణితం విచలితం॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ఏష ఇతి॥ నిర్యాతితః సమర్పితః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭ ॥ తత ఇతి॥ ఉద్వాహధనేన - పారిబర్హేణ భార్యయా చ సమన్వితం ప్రేషయామాసుః॥ ౩౮॥ ప్రస్థాపితవంతః॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - పంచత్రింశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

౧॥ మైత్రేయ శ్రూయతామితి యదుక్తం తదేవ వివృణోతి॥ నరకస్యేతి॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮॥

దదాహేతి ॥ గ్రామాంతరాణి గ్రామవిశేషాన్ ॥ ౬॥ ౭॥ తేనేతి ॥ ఉద్వేలో వేలామతిక్రాంతః జాయతే ॥ ౮ ॥ ౯ ॥
తేనేతి ॥ విప్రకృతంవినాశితం॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ఉద్గీయమానఇతి ॥ లలనామౌళయః విలాసినీశ్రేష్ఠాః - అశోకద్రుమోమా-
మాలికిరీటేచూడాయామశోకే కేశసంహతావితినిఘంటుః - తదాలలనోపలక్షితాశోకవనాంతస్థః॥ ౧౨॥ తతఇతి ॥
విడంబనం భ్రూనేత్రాదివికారః - సమ్ముఖస్యేతిపాఠః ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ తతఇతి ॥ క్షీణజీవితఇత్య
నేనాస్యామృతప్రాశనాద్దీర్ఘజీవిత్వంమహద్ధిక్కారాన్నష్టమిత్యుక్తం ॥ శ్లో ॥ ఆయుశ్శ్రియంయశోవిత్తంలోకానా
శిషఏవచ । హంతి శ్రేయాంసిసర్వాణిపుంసోమహదతిక్రమ ఇతిశ్రీశుకోక్తేః ॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥
ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - షట్త్రింశోఽధ్యాయః.

౪॥ తతోవిధ్వంసయామాస యజ్ఞాన జ్ఞానమోహితః । బిభేదసాధుమర్యాదాంక్షయంచక్రే చదేహి
నామ్॥ ౫॥ దదాహసవనాన్దేశాన్పురగ్రామాంతరాణిచ । క్వచిచ్చపర్వతాక్షేపైర్గ్రామాదీన్
సమచూర్ణయత్ ॥ ౬॥ శైలానుత్పాట్యతోయేషు ముమోచాంబునిధౌ తథా । పునశ్చార్ణవమధ్యస్థః
క్షోభయామాససాగరమ్॥ ౭॥ తేనవిక్షోభితశ్చాబ్ధిరుద్వేలోద్విజజాయతే । ప్లావయంస్తీరజాన్గ్రా
మాన్పురాదీనతివేగవాన్॥ ౮ ॥ కామరూపీమహారూపంకృత్వాసస్యాన్యశేషతః । లుఠన్భ్రమణస
మ్మర్దైస్సంచూర్ణయతివానరః॥ ౯॥ తేనవిప్రకృతంసర్వంజగదేతద్దురాత్మనా । నిస్స్వాధ్యాయవష
ట్కారంమైత్రేయాసీత్సుదుఃఖితమ్॥ ౧౦॥ ఏకదారైవతోద్యానేపపౌపానంహలాయుధః । రేవతీచ
మహాభాగాతథైవాన్యావరస్త్రియః॥ ౧౧ ॥ ఉద్గీయమానోవిలసల్లలనామౌళిమధ్యగః । రేమేయదు
కులశ్రేష్ఠఃకుబేరఇవనందనే॥ ౧౨॥ తతస్సవానరోభ్యేత్యగృహీత్వాసీరిణోహలమ్ । ముసలంచచకా
రాస్యసంముఖంచవిడంబనమ్॥ ౧౩ ॥ తథైవయోషితాంతాసాంజహాసాభిముఖంకపిః । పానపూర్ణాం
శ్చకరకాన్చిక్షేపాహత్యవైతదా॥ ౧౪॥ తతఃకోపపరీతాత్మా భర్త్సయామాసతంహలీ । తథాపిత
మవజ్ఞాయచక్రేకిలకిలధ్వనిమ్ ॥ ౧౫ ॥ తతస్స్మయిత్వాసబలోజగ్రాహముసలంరుషా । సోపిశైలశి
లాంభీమాంజగ్రాహప్లవగోత్తమః॥ ౧౬॥ చిక్షేపసచతాంక్షిప్తాం ముసలేనసహస్రధా । బిభేదయా
దవశ్రేష్ఠస్సాపపాతమహీతలే॥ ౧౭ ॥ అథతన్ముసలంచాసౌసముల్లంఘ్యప్లవంగమః। వేగేనాగత్యరో
షేణకరేణోరస్యతాడయత్ ॥ ౧౮ ॥ తతోబలేనకోపేనముష్టినామూర్ధ్నితాడితః । పపాతరుధిరో
ద్గారీద్వివిదఃక్షీణజీవితః॥ ౧౯॥ పతతాతచ్ఛరీరేణగిరేశ్శృంగమశీర్యత । మైత్రేయశతధావజ్రివజ్రే
ణేవవిదారితమ్॥ ౨౦॥ పుష్పవృష్టింతతోదేవారామస్యోపరిచిక్షిపుః । ప్రశశంసుస్తతోభ్యేత్యసాధ్వేత
త్తేమహత్కృతమ్॥ ౨౧॥ అనేనదుష్టకపినాదైత్యపక్షోపకారిణా । జగన్నిరాకృతంవీరదిష్ట్యాసక్షయ
మాగతః॥ ౨౨॥ ఇత్యుక్త్వాదివమాజగ్ముర్దేవాహృష్టాస్సగుహ్యకాః॥ ౨౩॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవంవిధా
న్యనేకానిబలదేవస్యధీమతః । కర్మాణ్యపరిమేయానిశేషస్యధరణీభృతః॥ ౨౪॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే-
పంచమాంశే - షట్త్రింశోఽధ్యాయః.

౯॥ ౧౦॥ ఏకదేతి ॥ రైవతకోద్వారకాయాః - పూర్వతోగిరిః - తత్సంబంధిన్యుద్యానే॥ ౧౧॥ ఉద్గీయమానఇతి॥ విల
సల్లలనాః - విలాసిన్యః - తాసాంమౌళయః - శ్రేష్ఠాః - తాసాంమధ్యగః॥ ౧౨॥ తతఇతి॥ విడంబనం - భ్రూవిక్షేపదం
తదర్శనాదిక్రియాం॥ ౧౩॥ తథైవేతి ॥ పీయతఇతిపానం - మదిరాతత్పూర్ణాన్ - కరకాన్ కలశాన్॥ ౧౪॥ ౧౫॥
౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ పతతేతి ॥ అశీర్యత - విశీర్ణమభవత్ ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిర
చితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - షట్త్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవమితి ॥ దుష్టక్షితీశానాం వధమిత్యనుషంగః॥ ౧॥ ౨॥ కృత్వేతి ॥ శాపేతి ॥ ఉపసంహారే శాపో వ్యాజమాత్రం స్వేచ్ఛైవ హేతుః - యథోక్తం ॥ శ్లో ॥ భవితవ్యం తథా తద్ధి దృష్టమేతత్ మహాత్మనే త్యాదినా ॥ కులం స్వం ॥ ౩॥ ఉత్సృజ్యేత్యాది ॥ మానుష్యం మర్త్యదేహం - సాంశః సంకర్షణాదిః - విష్ణుమయం విష్ణుప్రచురం - తత్తేజస్తద్విభూతితత్పరికరసూరిపూర్ణమిత్యర్థః - నిజం స్థానం పరమవ్యోమపరమపదాదిశబ్దవాచ్యం స్వాసాధారణం - యథాహాసలే. దివ్యం స్థానమజరం చాప్రమేయమిత్యాది - అత్ర మానుష్యమితి విశేషణాత్ - ఊర్ధ్వంగచ్ఛన్ వ్యావృత్య లోకాన్ స్వలక్ష్మ్యై ఇత్యుక్త్వా - అనంతరం దివం ప్రాప్తమిత్యాదినా వసుప్రభృతిభిర్దేవైః ప్రత్యుద్గమనాదికముక్త్వా - తతో రాజన్ భగవానుగ్రధన్వేత్యాదినా స్వస్థాన ప్రవేశమభిధాయ - భుజైశ్చతుర్భిస్సముపేతం మమేదమితి మౌసలోక్తప్రకారేణ స్వాసాధారణదివ్యవిగ్రహవత ఏవ గమనం జ్ఞాతవ్యం॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ తత ఇతి ॥ భావికార్యం భవిష్యత్ఫలకర్మ - తేన ప్రచోదితాః ॥ ౭॥ ౮॥ దివ్యజ్ఞానేతి ॥ దివ్యజ్ఞానోపపన్నాః దివ్యస్య భగవదిచ్ఛాదేర్జ్ఞానోపపన్నాః - యథాహాసల ఏవ॥ శ్లో ॥ భవితవ్యం తథా తద్ధి దృష్టమేతన్మహాత్మనా । ఉపేక్షితం చ కృష్ణేన శక్తేనాపి వ్యపోహితుమిత్యాదికమతశ్శాపో మనీషిణామిత్యంతం॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ తదితి॥ ఏరకా త్రిధారః తృణభేదః॥ ౧౨॥ ముసలస్యేతి॥ తోమరమత్ర బాణశల్యం॥ ౧౩॥ తది

శ్రీపరాశరః॥ ఏవం దైత్యవధం కృష్ణో బలదేవసహాయవాన్ । చక్రే దుష్టక్షితీశానాం తథైవ జగతః కృతే॥ ౧ ॥ క్షితేశ్చ భారం భగవాన్ ఫల్గునేన సమన్వితః । అవతారయామాస విభుస్సమస్తాక్షౌహిణీవధాత్ ॥ ౨॥ కృత్వా భారావతరణం భువో హత్వాఖిలాన్నృపాన్ । శాపవ్యాజేన విప్రాణాముపసంహృతవాన్ కులమ్॥ ౩॥ ఉత్సృజ్య ద్వారకాం కృష్ణస్త్యక్త్వా మానుష్యమాత్మనః । సాంశో విష్ణుమయం స్థానం ప్రవివేశ మునే నిజమ్॥ ౪ ॥ మైత్రేయః॥ స విప్రశాపవ్యాజేన సంజహ్రే స్వకులం కథమ్। కథం చ మానుషం దేహముత్ససర్జ జనార్దనః॥ ౫॥ శ్రీపరాశరః॥ విశ్వామిత్రస్తథా కణ్వో నారదశ్చ మహామునిః । పిండారకే మహాతీర్థే దృష్టా యదుకుమారకైః॥ ౬॥ తతస్తే యౌవనోన్మత్తా భావికార్యప్రచోదితాః । సాంబం జాంబవతీపుత్రం భూషయిత్వా స్త్రియం యథా ॥ ౭ ॥ ప్రశ్రితాస్తాన్మునీనూచుః ప్రణిపాతపురస్సరమ్ । ఇయం స్త్రీ పుత్రకామా వై బ్రూత కిం జనయిష్యతి॥ ౮ ॥ శ్రీపరాశరః॥ దివ్యజ్ఞానోపపన్నాస్తే విప్రలబ్ధాః కుమారకైః । మునయః కుపితాః ప్రోచుర్ముసలం జనయిష్యతి॥ ౯ ॥ సర్వయాదవసంహారకారణం భువనోత్తమమ్ । యేనాఖిలకులోత్సాదో యాదవానాం భవిష్యతి॥ ౧౦॥ ఇత్యుక్తాస్తే కుమారాస్తు ఆచచక్షుర్యథాతథమ్ । ఉగ్రసేనాయ ముసలం జజ్ఞే సాంబస్య చోదరాత్ ॥ ౧౧ ॥ తదుగ్రసేనో ముసలమయశ్చూర్ణమకారయత్ । జజ్ఞే తదేరకాచూర్ణం ప్రక్షిప్తం తైర్మహోదధౌ॥ ౧౨॥ ముసలస్యాథ లోహస్య చూర్ణితస్య తు యాదవైః । ఖండం చూర్ణితశేషం తు తతో యత్తోమరాకృతి॥ ౧౩ ॥ తదప్యంబునిధౌ క్షి

ఏవమితి ॥ దుష్టక్షితీశానాం వధం చక్రే॥ ౧ ॥ క్షితేరితి ॥ ఫల్గునేన సమన్వితః - తత్సారథ్యేన చ క్షితేర్భారమవతారయామాస॥ ౨॥ ౩॥ ఉత్సృజ్యేతి ॥ మానుష్యం - మనుష్యనాట్యం - సాంశః బలప్రద్యుమ్నాదిసహితః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ తత ఇతి॥ భావికార్యం యాదవసంహారః- తేన ప్రచోదితాః॥ ౭॥ ౮॥ దివ్యజ్ఞానేతి॥ దివ్యమలౌకికం జ్ఞానం తేనోపపన్నాః విప్రలబ్ధాః ప్రతారితాః॥ ౯॥ ౧౦॥ ఇత్యుక్తా ఇతి ॥ ఉగ్రసేనాయాచచక్షుః - న తు శ్రీకృష్ణాయ॥ ౧౧॥ తదితి ॥ ఉగ్రసేనోఽపి - శ్రీకృష్ణమవిజ్ఞాప్యైవ స్వయం తదాయసముసలం చూర్ణమకారయత్ - అనేన చ వినాశకాలే తేషాం కృష్ణవైముఖ్యం సూచితం- తచ్చ చూర్ణం మహోదధౌ క్షిప్తం తద్వేలాయాం లగ్నం - ఏరకా- ధారాత్రయోపేతః తృణభేదో జజ్ఞే ఏకేన ముసలేన బహూనాం పరస్పరం ప్రహరణాసంభవాచ్చూర్ణద్వారా తదేవ బహుధా పరిణతమితి భావః॥ ౧౨॥ ముసలస్యేతి ॥ తోమరాకృతి తదగ్రసదృశం॥ ౧౩॥ తదితి ॥ అంబునిధౌ క్షిప్తం తదపి ఖండం మత్స్యో జగ్రాహ - తతో జాలిభిః మత్స్యఘాతిభిః ఘాతితస్య మత్స్యస్యోదరాత్ - జరాసంజ్ఞో లుబ్ధో వ్యాధః జగ్రాహ - తత్ర జరందధిష్ఠాత్య

తి ॥ జరోనామలుబ్ధకః ॥ ౧౪ ॥ విజ్ఞాతేతి ॥ విధినాసమీహితంస్వసంకల్పేనకృతం ॥ ౧౫ ॥ దేవైశ్చేతి ॥ దూతఃవాయుః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ భారావతరణార్థాయేతి ॥ అవతీర్ణోఽవర్షాణామధికంశతమత్రస్థితఇతిశేషః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ భువఇతి ॥ భవతోభారోనాద్యాప్యవతారితఇతిశేషః - ఏతద్గమనం ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ జరాసంధాదయఇతి ॥ క్షితేర్భారహేతవోయేన్యేజరాసంధాదయోనిహతాః - తేభ్యఃయదూనాంసంబంధిశిశురపినాపచితోయుద్ధే - కుభారఇతిపాఠే - తేభ్యోప్యధికోయదూనాంసంబంధికుభారఃభూభారఃనక్షీయతే ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ భగవానితి ॥ గ్రహతుల్యవైకృతందివ్యఉత్పాతః - ఉల్కానిపాతనిర్ఘాతపరివేషాదిరాంతరిక్షః - చరస్థిరజోభౌమః ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥

ప్తంమత్స్యేజగ్రాహజాలిభిః । ఘాతితస్యోదరాత్తస్యలుబ్ధోజగ్రాహతజ్జరాః ॥ ౧౪ ॥ విజ్ఞాతపరమార్థోఽపిభగవాన్మధుసూదనః । నైచ్ఛత్తదన్యథాకర్తుంవిధినాయత్సమీహితమ్ ॥ ౧౫ ॥ దేవైశ్చప్రహితోవాయుః ప్రణిపత్యాహకేశవమ్ । రహస్యేవమహంయాతః ప్రహితోభగవన్సురైః ॥ ౧౬ ॥ వస్వశ్వినమరుదాదిత్యరుద్రసాధ్యాదిభిస్సహ । విజ్ఞాపయతిశక్రస్త్వాంతదిదంశ్రూయతాంవిభో ॥ ౧౭ ॥ భారావతరణార్థాయవర్షాణామధికంశతమ్ । భగవానవతీర్ణోఽత్రత్రిదశైస్సహచోదితః ॥ ౧౮ ॥ దుర్వృత్తానిహతాదైత్యాభువోభారోవతారితః । త్వయాసనాథాస్త్రిదశాభవంతుత్రిదివేసదా ॥ ౧౯ ॥ తదతీతంజగన్నాథవర్షాణామధికంశతమ్ । ఇదానీంగమ్యతాంస్వర్గోభవతాయదిరోచతే ॥ ౨౦ ॥ దేవైర్విజ్ఞాప్యతేదేవతథాత్రైవరతిస్తవ । తత్స్థీయతాంయథాకాలమాఖ్యేయమనుజీవిభిః ॥ ౨౧ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ యత్త్వమాత్థాఖిలందూతవేద్మ్యేతదహమప్యుత । ప్రారబ్ధఏవహిమయాయాదవానాంపరిక్షయః ॥ ౨౨ ॥ భువోనాద్యాపిభారోయంయాదవైరనిబర్హితైః । అవతార్యకరోమ్యేతత్సప్తరాత్రేణసత్వరః ॥ ౨౩ ॥ యథాగృహీతమంభోధేర్దత్వాహంద్వారకాభువమ్ । యాదవానుపసంహృత్యయాస్యామిత్రిదశాలయమ్ ॥ ౨౪ ॥ మనుష్యదేహముత్సృజ్యసంకర్షణసహాయవాన్ । ప్రాప్తఏవాస్మిమంతవ్యోదేవేంద్రేణతథామరైః ॥ ౨౫ ॥ జరాసంధాదయోయేన్యేనిహతాభారహేతవః । క్షితేస్తేభ్యస్సుబాలోపియదూనాంనాపచీయతే ॥ ౨౬ ॥ తదేతంసుమహోభారమవతార్యక్షితేరహమ్ । యాస్యామ్యమరలోకస్యపాలనాయబ్రవీహితాన్ ॥ ౨౭ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తోవాసుదేవేనదేవదూతఃప్రణమ్యతమ్ । మైత్రేయదివ్యయాగత్యాదేవరాజాంతికంయయౌ ॥ ౨౮ ॥ భగవానప్యథోత్పాతాన్దివ్యభౌమాంతరిక్షజాన్ । దదర్శద్వారకాపుర్యాంవినాశాయదివానిశమ్ ॥ ౨౯ ॥ తాన్దృష్ట్వాయాదవానాహపశ్యధ్వమతిదారుణాన్ । మహోత్పాతాన్ఛమాయైషాంప్రభాసంయామమాచిరమ్ ॥ ౩౦ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఏవముక్తేతుకృష్ణేనయాదవప్రవరస్తతః । మహాభాగవతఃప్రాహప్రణిపత్యోద్ధవోహరిమ్ ॥ ౩౧ ॥ భగవన్యన్మయాకార్యంతదాజ్ఞాపయసాంప్రతమ్ । మన్యేకులమిదంసర్వంభగవాన్సంహరిష్య

దేవతాంశోయదువంశ్యఏవవ్యాధత్వంప్రాప్తఇతిహరివంశేప్రసిద్ధం ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ తదితి ॥ అధికంపంచవింశత్యాధికం - శరచ్ఛతంవ్యతీయాయ - పంచవింశాధికమితిశుకోక్తేః ॥ ౨౦ ॥ దైవైరితి ॥ యథాకాలంస్వకార్యసిద్ధ్యానత్యాం ॥ ౨౧ ॥ యదితి ॥ బ్రహ్మశాపమిషేణమయైవప్రారబ్ధః ॥ ౨౨ ॥ కిమర్థంయాదవక్షయఃప్రారబ్ధస్తత్రాహ ॥ భువఇతి ॥ అనిబర్హితైఃఅసంహృతైః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ మనుష్యదేహమితి ॥ ప్రాప్తఏవాస్మీతిమంతవ్యః ॥ ౨౫ ॥ జరాసంధేతి ॥ యదూనాంబాలోపికుమారోపి - తేభ్యోనాపచీయతే - న్యూనోనభవతి ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ భగవానితి ॥ భగవానపిస్వయమేవసృష్టానుత్పాతాన్దదర్శ - తత్రదివ్యాఉత్పాతాః - గ్రహయుద్ధాదయః - భౌమాః - భూకంపాదయః - ఆంతరిక్షాః - దిగ్దాహోల్కాపాతాదయః ॥ ౨౯ ॥ ద్వారకాయాంమరణే - ఆధికారికదేవాంశానాంయాదవానామేవముక్తిస్స్యాదితి - విశిష్టలోకావాప్తిసాధనంప్రభాసంగతుంప్రరోచయన్నాహ ॥ తానితి ॥ ఏషాముత్పాతానాంశమాయఉపశమనార్థంప్రభాసంయామగచ్ఛామ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬

౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ఇత్యుక్తఇతి ॥ అనుమోదితః తత్త్వోపదేశపాదుకాప్రదానాదినానుగృహీతః - యాదవత్వే ఽపి భగవత్పాంచరాత్రప్రదర్శనార్థం సాత్వతవిద్యాసంతానాయోద్ధవో రాజసంతానాయ వజ్రశ్చ శేషితౌ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ నివారయామాసేతి ॥ మాధ్యస్థ్యాత్తైః శక్యో యుధ్యమానాన్నివారయామాస - తే చ తం. అరీణాం స్వవిపక్షాణాం సహాయం ప్రాప్తం మేనిరే - అతస్తమనాదృత్యాన్యోన్యం చ జఘ్నుః ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ జఘానేతి ॥ ఆతతాయీ వధోద్యతః॥ ౫౦ ॥ ౫౧॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭ ॥

తి॥౩౨॥ నాశాయాస్య నిమిత్తాని కులస్యాచ్యుత లక్షయే॥ ౩౩॥ శ్రీభగవాన్॥ గచ్ఛ త్వం దివ్యయా గత్యా మత్ప్రసాదసముత్థయా। యద్బదర్యాశ్రమం పుణ్యం గంధమాదనపర్వతే॥ నరనారాయణస్థానే తత్పవిత్రం మహీతలే॥ ౩౪ ॥ మన్మనా మత్ప్రసాదేన తత్ర సిద్ధిమవాప్స్యసి। అహం స్వర్గం గమిష్యామి హ్యుపసంహృత్య వై కులమ్॥ ౩౫ ॥ ద్వారకాం చ మయా త్యక్తాం సముద్రః ప్లావయిష్యతి। మద్వేశ్మ చైకం ముక్త్వా తు భయాన్మత్తో జలాశయే॥ తత్ర సన్నిహితశ్చాహం భక్తానాం హితకామ్యయా॥ ౩౬ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తః ప్రణిపత్యైనం జగామాశు తపోవనమ్। నరనారాయణస్థానం కేశవేనానుమోదితః॥ ౩౭॥ తతస్తే యాదవాః సర్వే రథానారుహ్య శీఘ్రగాన్। ప్రభాసం ప్రయయుః సార్ధం కృష్ణరామాదిభిర్ద్విజ॥ ౩౮॥ ప్రభాసం సమనుప్రాప్తాః కుకురాంధకవృష్ణయః। చక్రుస్తత్ర మహాపానం వాసుదేవేన చోదితాః॥ ౩౯ ॥ పిబతాం తత్ర చైతేషాం సంఘర్షేణ పరస్పరమ్। అతివాదేంధనో జజ్ఞే కలహాగ్నిః క్షయావహః॥ ౪౦॥ మైత్రేయః॥ స్వం స్వం వై భుంజతాం తేషాం కలహః కిన్నిమిత్తకః। సంఘర్షో వా ద్విజశ్రేష్ఠ తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౪౧॥ శ్రీపరాశరః॥ మృష్టం మదీయమన్నం తే న మృష్టమితి జల్పతామ్॥ మృష్టామృష్టకథా జజ్ఞే సంఘర్షకలహౌ తతః॥ ౪౨॥ తతశ్చాన్యోన్యమభ్యేత్య క్రోధసంరక్తలోచనాః॥ జఘ్నుః పరస్పరం తే తు శస్త్రైర్దైవబలాత్కృతాః॥ ౪౩ ॥ క్షీణశస్త్రాశ్చ జగృహుః ప్రత్యాసన్నామథైరకామ్॥ ౪౪ ॥ ఏరకా తు గృహీతా వై వజ్రభూతేవ లక్ష్యతే। తయా పరస్పరం జఘ్నుః సంప్రహారే సుదారుణే॥ ౪౫ ॥ ప్రద్యుమ్నసాంబప్రముఖాః కృతవర్మాథ సాత్యకిః। అనిరుద్ధాదయశ్చాన్యే పృథుర్విపృథురేవ చ ॥ ౪౬ ॥ చారువర్మా చారుకశ్చ తథాక్రూరాదయో ద్విజ। ఏరకారూపిభిర్వజ్రైస్తే నిజఘ్నుః పరస్పరమ్॥ ౪౭ ॥ నివారయామాస హరిర్యాదవాంస్తే చ కేశవమ్। సహాయం మేనిరేఽరీణాం ప్రాప్తం జఘ్నుః పరస్పరమ్ ॥ ౪౮ ॥ కృష్ణోఽపి కుపితస్తేషామేరకాముష్టిమాదదే। వధాయ సోఽపి ముసలం ముష్టిర్లోహమభూత్తదా॥ ౪౯ ॥ జఘాన తేన నిశ్శేషాన్యాదవానాతతాయినః। జఘ్నుస్తే సహసాభ్యేత్య తథాన్యేఽపి పరస్పరమ్॥ ౫౦ ॥ తతశ్చార్ణవమధ్యేన జైత్రోఽసౌ చక్రిణో రథః। పశ్యతో దారుకస్యాథ ప్రాయాదశ్వైర్ధృతో ద్విజ॥ ౫౧॥ చక్రం గదా తథా శార్ఙ్గం తూణౌ శంఖోఽసిరేవ చ। ప్రదక్షిణం హరిం కృత్వా జగ్మురాదిత్యవర్త్మనా॥ ౫౨॥ క్షణేన నాభవత్కశ్చిద్యాదవానామఘాతితః। ఋతే కృష్ణం మహాత్మానం దారుకం చ మహామునే॥ ౫౩॥ చంక్రమ్యమాణౌ తౌ రామం వృక్షమూలే కృతాసనమ్। దదృ

ఇత్యుక్తఇతి ॥ అనుమోదితః - తత్త్వజ్ఞానోపదేశేనానుగృహీతః ॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯ ॥ పిబతామితి ॥ సంఘర్షేణ స్పర్ధయా - అతివాదః - అధిక్షేపః - స ఏవేంధనం - ఉద్దీపకో యస్య సః - కలహరూపోఽగ్నిః జజ్ఞే ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ తత ఇతి ॥ దైవబలాత్కృతాః - కృష్ణవిమోహితాః॥ ౪౩॥ క్షీణశస్త్రా ఇతి ॥ ఏరకాం - ముసలచూర్ణజాతాం - శ్రీకృష్ణేన - పురైవ - ప్రభాసప్రాంతే - ఉత్పాదితత్వాత్ ప్రత్యాసన్నాం॥ ౪౪॥ ఏరకేతి ॥ సంప్రహారే యుద్ధే॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ నివారయామాసేతి ॥ తేనివార్యమాణా యాదవాః - కేశవం - అరీణాం - స్వప్రతిపక్షాణాం - సహాయం - ప్రాప్తం - మేనిరే - అతస్తద్వాక్యమనాదృత్య పరస్పరం జఘ్నుః॥ ౪౮॥ కృష్ణ ఇతి ॥ సోఽప్యేరకాముష్టిః - తదా పునర్లోహమయముసలమివాసీత్॥ ౪౯॥ జఘానేతి ॥ ఆతతాయినః - స్వవధే ప్రవృత్తాన్॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ చంక్రమ్యమా

నిర్యాణమితి॥ యోగేన దేహత్యాగో లోకసంగ్రహార్థః॥ ౫౮॥౫౯॥౬౦॥ ౬౧॥౬౨॥౬౩॥౬౪ ॥ సచేతి॥ ద్వారవత్యాం స్థితమితి శేషః॥ ౬౫॥ భగవానపీతి ॥ సర్వభూతేష్వస్థితమత ఏవ వాసుదేవాత్మకం బ్రహ్మ ఆత్మన్యధారయత్ - ఆత్మానం బ్రహ్మ అభావయదిత్యర్థః॥ ౬౬॥ సంమానయన్నితి ॥ ద్విజవచః విప్రశాపవచః - దుర్వాససా యదువాచ తచ్చ సంమానయన్ - పాదం లుబ్ధకదృశ్యం స్వస్తికాసనేన జానుని కృత్వా యోగం చక్రే - శ్రీకృష్ణో హి పాయసోచ్ఛిష్టేన సర్వాంగం లింపేతి దుర్వాససో వచనాత్ విప్రోచ్ఛిష్టం పాదేన న ప్రష్టవ్యమితి పాదవర్జం సర్వాంగం లిప్తే పాదౌ న లిప్తావితి క్రుద్ధేన దుర్వాససా తత్రైవ పాదే విద్ధో భవేతి శప్త ఇత్యుక్తం భారతే॥ ౬౭॥ ఆయయావితి॥ ముసలావశేషలోహం ఏకసాయకే న్యస్తం తోమరం యస్య స తథోక్తః - అతు గాధిక్యమార్షం॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ తత ఇతి ॥ గచ్ఛ త్వమిత్యాదినా లోకసంగ్రహార్థం యోగేన స్వదేహం త్యజన్నపి భగవానాత్మనో నిరతిశయమైశ్వర్యం ప్రకటయితుం పునర్మహామ

శాతే ముఖాచ్చాస్య నిష్క్రాంతం చ మహోరగమ్॥ ౫౩ ॥ నిష్క్రమ్య స ముఖాత్తస్య మహాభోగో భు
జంగమః । ప్రయయావర్ణవం సిద్ధైః పూజ్యమానస్తథోరగైః॥ ౫౫ ॥ తతోఽర్ఘ్యమాదాయ తదా జలధి
స్సంముఖం యయౌ । ప్రవివేశ తతస్తోయం పూజితః పన్నగోత్తమైః॥ ౫౬ ॥ దృష్ట్వా బలస్య నిర్యాణం దా
రుకం ప్రాహ కేశవః । ఇదం సర్వం సమాచక్ష్వ వసుదేవోగ్రసేనయోః॥౫౭॥ నిర్యాణం బలభద్రస్య యా
దవానాం తథా క్షయమ్ । యోగే స్థిత్వాహమప్యేతత్పరిత్యక్ష్యే కళేబరమ్॥ ౫౮॥ వాచ్యశ్చ ద్వారకా
వాసీ జనస్సర్వస్తథాహుకః । యథేమాం నగరీం సర్వాం సముద్రః ప్లావయిష్యతి ॥౫౯॥ తస్మాద్భవద్భి
స్సర్వైస్తు ప్రతీక్ష్యో హ్యర్జునాగమః । న స్థేయం ద్వారకామధ్యే నిష్క్రాంతే తత్ర పాండవే॥ ౬౦ ॥
తేనైవ సహ గంతవ్యం యత్ర యాతి స కౌరవః॥ ౬౧॥ గత్వా చ బ్రూహి కౌంతేయమర్జునం వచనాన్మమ ।
పాలనీయస్త్వయా శక్త్యా జనోఽయం మత్పరిగ్రహః॥ ౬౨॥ త్వమర్జునేన సహితో ద్వారవత్యాం తథా
జనమ్ । గృహీత్వా యాహి వజ్రశ్చ యదురాజో భవిష్యతి॥ ౬౩ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తో దారుకః కృ
ష్ణం ప్రణిపత్య పునఃపునః । ప్రదక్షిణం చ బహుశః కృత్వా ప్రాయాద్యథోదితమ్॥ ౬౪॥ స చ గత్వా తదా
చష్ట ద్వారకాయాం తథార్జునమ్ । ఆనినాయ మహాబుద్ధిర్వజ్రం చక్రే తథా నృపమ్ ॥ ౬౫ ॥ భగవానపి
గోవిందో వాసుదేవాత్మకం పరమ్ । బ్రహ్మాత్మని సమారోప్య సర్వభూతేష్వధారయత్ ॥ నిష్ప్రపంచే మ
హాభాగ సంయోజ్యాత్మానమాత్మని । తుర్యావస్థస్సలీలం చ శేతే స్మ పురుషోత్తమః॥౬౬॥ సమ్మానయన్ద్వి
జవచో దుర్వాసా యదువాచ హ । యోగయుక్తోఽభవత్పాదం కృత్వా జానుని సత్తమ॥ ౬౭ ॥ ఆయయా
స జరా నామ తదా తత్ర స లుబ్ధకః। ముసలావశేషలోహైకసాయకన్యస్తతోమరః॥ ౬౮ ॥ స తత్పాదం
మృగాకారమవేక్ష్యారాదవస్థితః । తలే వివ్యాధ తేనైవ తోమరేణ ద్విజోత్తమ॥ ౬౯ ॥ తతశ్చ దదృశే త
త్ర చతుర్బాహుధరం నరమ్ । ప్రణిపత్యాహ చైవైనం ప్రసీదేతి పునఃపునః॥ ౭౦॥ అజానతా కృతమిదం
మయా హరిణశంకయా । క్షమ్యతాం మమ పాపేన దగ్ధం మాం త్రాతుమర్హసి॥ ౭౧॥ శ్రీపరాశరః॥ త

ణావితి ॥ చంక్రమ్యమాణౌ - తత్ర తత్ర భ్రమంతౌ॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪ ౬౫ ॥ భగవానితి ॥ ఆత్మని సమారోప్య - బ్రహ్మైవాహమితి ధ్యాత్వా - తమాత్మానం సర్వభూతేష్వధారయత్ - సర్వభూతాన్యప్యహమేవేతి దధ్యావిత్యర్థః - ఏతచ్చాప్రచ్యుత బ్రహ్మభావే భవతి - లోకసంగ్రహమాత్రం ప్రష్టవ్యం॥ ౬౬॥ సంమానయన్నితి ॥ దుర్వాసా యదువాచ - తద్విజవచస్సంమానయన్ - జానుని పాదం కృత్వా - స్వస్తికాసనే ఉపవిశ్య - యోగయుక్తోఽభవత్ - ఏవం కిల భారతే - కదాచిత్తమున్మత్తవేషం - దుర్వాససం అతిథిం - భగవాన్ పూజయామాస - తదాజ్ఞయా - స్వాంగం - పాదవర్జం తముచ్ఛిష్టేనాలింపత్ - తదా కుపితస్స ప్రాహ - తవ పాదతలం మర్మ భవిష్యతీతి తద్వాక్యం సంమానయితుం తథోపవిష్ట ఇతి ॥ ౬౭ ॥ ఆయయావితి ॥ ముసలావశేషలోహమేవ ఏకస్మిన్ సాయకే న్యస్తం - తోమరం తదాకారం - శల్యం యేన సః ॥ ౬౮॥ ౬౯ ॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥

పిలుబ్ధకంసశరీరమేవస్వర్గమగమయదిత్యభిప్రేతం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ గతఇతి॥ గతఇత్యాదిశ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః- తస్మిన్ లుబ్ధకేస్వర్గంగతేసతిభగవాన్ శ్రీకృష్ణః- బ్రహ్మభూతఇత్యాద్యుక్తవిశేషణవిశిష్టే ఆత్మనిస్వస్మిన్నాత్మానం మనస్సంయోజ్య - త్రివిధాంసాత్త్వికరాజసతామసరూపేణ త్రివిధాంగతిమతీత్య॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - సప్తత్రింశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ యస్మిన్నితి॥ కాలకాయఃకలినాంగః - కాలకామ ఇతిపాఠే కృష్ణోపేక్షావసరప్రతీక్షః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ పార్థఇతి॥ పంచనదాఖ్యోదేశః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ తతఇతి॥ లోప్త్రం చౌర్యధనం లోప్త్రాపహృతచేతసఇతిచపాఠః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥

తత్తంభగవానాహనతేస్తుభయమణ్వపి। గచ్ఛత్వంమత్ప్రసాదేనలుబ్ధస్వర్గం సురాస్పదమ్ ॥౨౨॥

శ్రీపరాశరః॥ విమానమాగతంసద్యస్తద్వాక్యసమనంతరమ్।ఆరుహ్య ప్రయయౌస్వర్గంలుబ్ధకస్తత్ప్రసాదతః॥ ౨౩ ॥ గతేతస్మిన్ సభగవాన్ సంయోజ్యాత్మానమాత్మని। బ్రహ్మభూతేవ్యయేచింత్యే వాసుదేవమయేమలే॥ ౨౪ ॥ అజన్మన్యమరేవిష్ణావప్రమేయేఖిలాత్మని। తత్యాజమానుషందేహమతీత్య త్రివిధాంగతిమ్॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - సప్తత్రింశోధ్యాయః ***************

శ్రీపరాశరః॥ అర్జునోపితదాన్విష్య రామకృష్ణకళేబరే। సంస్కారంలంభయామాసతథాన్యేషామనుక్రమాత్॥ ౧॥ అష్టౌమహిష్యఃకథితా రుక్మిణీప్రముఖాస్తుయాః। ఉపగూహ్యహరేర్దేహంవివిశుస్తా హుతాశనమ్॥ ౨॥ రేవతీచాపిరామస్య దేహమాశ్లిష్యసత్తమా। వివేశజ్వలితంవహ్నింతత్సంగాహ్లాదశీతలమ్॥ ౩॥ ఉగ్రసేనస్తుతచ్ఛ్రుత్వాతథైవానకదుందుభిః। దేవకీరోహిణీచైవవివిశుర్జాతవేదసమ్ ॥ ౪ ॥ తతోర్జునఃప్రేతకార్యం కృత్వాతేషాంయథావిధి। నిశ్చక్రామజనంసర్వంగృహీత్వావజ్రమేవచ॥ ౫॥ ద్వారవత్యావినిష్క్రాంతాఃకృష్ణపత్న్యస్సహస్రశః। వజ్రంజనంచకౌంతేయః పాలయన్ శనకైర్యయౌ॥౬॥ సభాసుధర్మాకృష్ణేనమర్త్యలోకేసముజ్ఝితే। స్వర్గంజగామమైత్రేయపారిజాతశ్చపాదపః॥ ౭॥ యస్మిన్ దినేహరిర్యాతోదివంసంత్యజ్యమేదినీమ్। తస్మిన్నేవావతీర్ణోయం కాలకాయోబలీకలిః॥౮॥ ప్లావయామాసతాంశూన్యాంద్వారకాంచమహోదధిః। వాసుదేవగృహంత్వేకంనప్లావయతిసాగరః॥ ౯॥ నాతిక్రాంతుమలం బ్రహ్మంస్తదద్యాపిమహోదధిః। నిత్యంసన్నిహితస్తత్రభగవాన్ కేశవోయతః॥ ౧౦ ॥ తదతీవమహాపుణ్యంసర్వపాతకనాశనమ్। విష్ణుక్రీడాన్వితంస్థానందృష్ట్వాపాపాద్విముచ్యతే॥ ౧౧॥ పార్థఃపంచనదేదేశేబహుధాన్యధనాన్వితే। చకారవాసంసర్వస్యజనస్యమునిసత్తమ॥ ౧౨॥ తతోలోభస్సమభవత్పార్థేనైకేనధన్వినా। దృష్ట్వాస్త్రియోనీయమానాదస్యూనాంనిహతేశ్వరాః ॥ ౧౩॥ తతస్తేపాపకర్మాణోలోభోపహతచేతసః। ఆభీరామంత్రయామాసుస్సమేత్యాత్యంతదుర్మదాః॥ ౧౪॥ అయమేకోర్జునోధన్వీస్త్రీజనంనిహతేశ్వరమ్। నయత్యస్మానతిక్రమ్యధిగేతద్భవతాంబలమ్॥ ౧౫॥ హత్వాగర్వసమారూఢోభీష్మద్రోణజయద్రథాన్। కర్ణాదీంశ్చనజానాతిబలం గ్రామనివాసినామ్॥ ౧౬॥ యష్టిహస్తానవేక్ష్యాస్మాన్ ధనుష్పాణిస్సదుర్మతిః। సర్వానేవావజానాతికింవోబాహుభిరున్నతైః॥ ౧౭ ॥ తతోయష్టిప్రహరణాదస్యవోలోష్టధారి

గతఇతి॥ త్రివిధాంగతిం - త్రిగుణాత్మికాం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - సప్తత్రింశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ రేవతీతి॥ తత్సంగేనయ ఆహ్లాదః తేనశీతలప్రాయం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭ ॥ యస్మిన్నితి॥ అవతీర్ణః ఆవిర్భూతః- కాలకాయః- కలినామా॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ పార్థఇతి ॥ పంచనదేదేశేపంచనదాఖ్యదేశే ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ తతఇతి॥ యష్టిప్రహరణాః దండాయుధాః లోష్టధారిణః లోష్టప్రహరణాః॥

తతఇతి ॥ ముష్టఃముషితఃమాయయాశక్తిహాసనాత్ ॥ ౨౯ ॥ తద్ధనురితి ॥ ఏకపదే ఏకక్షణే ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ అవీరజోనుగమనమితి ॥ అవిశబ్దేన అజజాతిర్లక్ష్యతే అవిఃఖరాదిజాతిర్వా అవిశబ్దస్యోణాదిక ఈ కారః సంజ్ఞాయాం ॥ ౩౭ ॥ సాంతానికాదయఇతి ॥ సాంతానికఃసంతానార్థముద్వోఢుమిచ్ఛుః - ఆదిశబ్దేనయత్యమా

ణః। సహస్రశోభ్యధావంతతంజనంనిహతేశ్వరమ్ ॥ ౧౮ ॥ తతోనిర్భర్త్స్యకౌంతేయః ప్రాహాభీరాన్ హసన్నివ। నివర్తధ్వమధర్మజ్ఞాయదినస్థముమూర్షవః ॥ ౧౯ ॥ అవజ్ఞాయవచస్తస్యజగృహుస్తేతదా ధనమ్। స్త్రీధనంచైవమైత్రేయవిష్వక్సేనపరిగ్రహమ్ ॥ ౨౦ ॥ తతోర్జునోధనుర్దివ్యంగాండీవమజరంయుధి। ఆరోపయితుమారేభేనశశాకచవీర్యవాన్ ॥ ౨౧ ॥ చకారసజ్యంకృచ్ఛ్రాచ్చతచ్చాభూచ్ఛిథిలంపునః। నసస్మారతతోస్త్రాణిచింతయన్నపిపాండవః ॥ ౨౨ ॥ శరాన్ముమోచచైతేషుపార్థోవైరిష్వమర్షితః। త్వగ్భేదంతేపరంచక్రురస్తాగాండీవధన్వనా ॥ ౨౩ ॥ వహ్నినాయేక్షయాదత్తాశ్శరాస్తేపిక్షయంయయుః। యుధ్యతస్సహగోపాలైరర్జునస్యభవత్క్షయే ॥ ౨౪ ॥ అచింతయచ్చకౌంతేయఃకృష్ణస్యైవహితద్బలమ్। యన్మయాశరసంఘాతైస్సకలాభూభృతోహతాః ॥ ౨౫ ॥ మిషతఃపాండుపుత్రస్యతతస్తాఃప్రమదోత్తమాః। ఆభీరైరపకృష్యంతకామంచాన్యాఃప్రదుద్రువుః ॥ ౨౬ ॥ తతశ్శరేషుక్షీణేషుధనుష్కోట్యాధనంజయః। జఘానదస్యూంస్తేచాస్యప్రహారాన్జహసుర్మునే ॥ ౨౭ ॥ ప్రేక్షతస్తస్యపార్థస్యవృష్ణ్యంధకవరస్త్రియః। జగ్మురాదాయతేమ్లేచ్ఛాస్సమస్తామునిసత్తమ ॥ ౨౮ ॥ తతస్సుదుఃఖితోజిష్ణుఃకష్టంకష్టమితిబ్రువన్। అహోభగవతానేనముష్టోస్మీతిరురోదవై ॥ ౨౯ ॥ తద్ధనుస్తానిశస్త్రాణిసరథస్తేచవాజినః। సర్వమేకపదేనష్టందానమశ్రోత్రియేయథా ॥ ౩౦ ॥ అహోతిబలవద్దైవంవినాతేనమహాత్మనా। యదసామర్థ్యయుక్తేపినీచవర్గేజయప్రదమ్ ॥ ౩౧ ॥ తౌబాహూసచమేముష్టిస్స్థానంతత్సోస్మిచార్జునః। పుణ్యేనైవవినాతేనగతంసర్వమసారతామ్ ॥ ౩౨ ॥ మమార్జునత్వంభీమస్యభీమత్వంతత్కృతంధ్రువమ్। వినాతేనయదాభీరైర్జితోహంరథినాంవరః ॥ ౩౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్థంవదన్యయౌజిష్ణురింద్రప్రస్థంపురోత్తమమ్। చకారతత్రరాజానంవజ్రంయాదవనందనమ్ ॥ ౩౪ ॥ సదదర్శతతోవ్యాసంఫల్గునఃకాననాశ్రయమ్। తముపేత్యమహాభాగంవినయేనాభ్యవాదయత్ ॥ ౩౫ ॥ తంవందమానంచరణావవలోక్యమునిశ్చిరమ్। ఉవాచవాక్యంవిచ్ఛాయఃకథమద్యత్వమీదృశః ॥ ౩౬ ॥ అవీరజోనుగమనంబ్రహ్మహత్యాకృతాథవా। దృఢాశాభంగదుఃఖీవభ్రష్టచ్ఛాయోసిసాంప్రతమ్ ॥ ౩౭ ॥ సాంతానికాదయోవాతేయాచమానానిరాకృతాః। అగమ్యస్త్రీరతిర్వాత్వంయేనాసివిగతప్ర

౧౮ ॥ తతఇతి ॥ ముమూర్షవోయదినస్థనభవథతర్హినివర్తధ్వం ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ చకారేతి ॥ అస్త్రాణి - తత్తన్మంత్రాన్ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ వహ్నినేతి ॥ ఖాండవదాహే - అగ్నినాదత్తాః - భవత్క్షయే - ఉద్ధవనాశే ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ తతఇతి ॥ ధనుష్కోట్యాచాపాగ్రేణదండేనైవజఘాన - జహసుః - దండప్రహారే అర్జునాదపితేషామేవవైదగ్ధ్యాత్ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ తతఇతి ॥ ముష్టఃవంచితోస్మి ॥ ౨౯ ॥ తదితి ॥ ఏకపదే - ఏకస్మిన్నేవక్షణే - అశ్రోత్రియే - వేదవర్జితే ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ సఇతి ॥ ఇంద్రప్రస్థాత్ - గజాహ్వయం - గచ్ఛన్ - అర్జునః - క్వచిత్కాననాశ్రయం - వ్యాసం - దదర్శ ॥ ౩౫ ॥ తమితి ॥ కథమీదృశః - అత్యంతంవిచ్ఛాయోసి - నిశ్శ్రీకోసీతిచిరమువాచ - పృచ్ఛ్యమానేపిదుఃఖవశాత్తస్మిన్ - ప్రతివక్తుమశక్నువతి చిరంపునరువాచేత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ పునరేవనిశ్శ్రీకత్వేహేతూన్ బహూన్ కల్పయన్నాహ - అవీరరజఇత్యాదిపంచభిః ॥ అవీరరజోనుగమనమితి ॥ అవీనాంరజః - అనుపృష్ఠతః - కింగమనం కృతం - ఉపలక్షణంచైతన్నిషిద్ధానామజఖరాదిరజసాం అనుగమనస్య - అయంమాంరక్షిష్యతీతి - కస్యచిద్యాదృఢాశాతస్యా భంగేనవా - దుఃఖం ॥ ౩౭ ॥ సాంతానికాదయఇతి ॥ సాంతానికః - సంతానార్థముద్వోఢుకామః - ధనార్థీ - ఆదిశ

ణాదయో గృహ్యంతే - యథాహ మనుః॥ శ్లో॥ సాంతానికం యక్ష్యమాణమధ్వగం సార్వవేదసం । గుర్వర్థపితృమాత్రర్థస్వాధ్యాయార్థ్యుపతాపిన ఇతి॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ స్పృష్ట ఇతి॥ ఘటవారి ఘటాన్నీయమానాచ్ఛలితాదుచ్ఛలద్వారి॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ఈశ్వరేణేతి॥ ఇతరేణైవ మహతా - మహతా సతాపి ఇతరేణేవ ప్రాకృతేనేవ స్మితాదికం కుర్వతా తృణమయాః తృణకృతాః పురుషాః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ నిర్యౌవనేతి॥ నాహమేక ఏవ నిర్యౌవనాదికః - యౌవనశబ్దేన శక్తిర్లక్ష్యతే - ఛాయా కాంతిః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఆనీయమానమితి॥ కృష్ణ హే వ్యాస॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪

భః॥ ౩౮॥ భక్తప్రదాయినీ ప్రేభ్యో హ్యపృష్ట మేకోఽథవా భవాన్ । కిం వా కృపణవిత్తాని హృతాని భవతా
ర్జున॥ ౩౯॥ కచ్చిన్న శూర్పవాతస్య గోచరత్వం గతోఽర్జున । దుష్టచక్షుర్హతో వాపి నిశ్శ్రీకః కథ
మన్యథా॥ ౪౦॥ స్పృష్టో నఖాంభసా వాథ ఘటవార్యుక్షితోపి వా । కేన త్వం వాసి విచ్ఛాయో హ్యూనైర్వా
యుధి నిర్జితః॥ ౪౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతః పార్థో వినిశ్వస్య శ్రూయతాం భగవన్నితి । ప్రోక్త్వా య
థావదాచష్టే వ్యాసాయాత్మపరాభవమ్॥ ౪౨॥ అర్జునః॥ యద్బలం యచ్చ తత్తేజో యద్వీర్యం యః ప
రాక్రమః । యా శ్రీశ్ఛాయా చ నస్సోఽస్మాన్పరిత్యజ్య హరిర్గతః॥ ౪౩॥ ఈశ్వరేణాపి మహతా స్మితపూ
ర్వాభిభాషిణా । హీనా వయం మునే తేన జాతాస్తృణమయా ఇవ॥ ౪౪॥ అస్త్రాణాం సాయకానాం చ
గాండీవస్య తథా మమ । సారతా యాభవన్మూర్తిస్స గతః పురుషోత్తమః॥ ౪౫॥ యస్యావలోకనాద
స్మాన్ శ్రీర్జయస్సంపదున్నతిః । న తత్యాజ స గోవిందస్త్యక్త్వాస్మాన్భగవాన్గతః॥ ౪౬॥ భీష్మద్రో
ణాంగరాజాద్యాస్తథా దుర్యోధనాదయః । యత్ప్రభావేన నిర్దగ్ధాస్స కృష్ణస్త్యక్తవాన్భువమ్॥ ౪౭॥
నిర్యౌవనా గతశ్రీకా నష్టచ్ఛాయేవ మేదినీ । విభాతి తాత నైకోఽహం విరహే తస్య చక్రిణః॥ ౪౮॥ యస్య ప్ర
భావాద్భీష్మాద్యైర్మయ్యగ్నౌ శలభాయితమ్ । వినా తేనాద్య కృష్ణేన గోపాలైరస్మి నిర్జితః॥ ౪౯॥ గాం
డీవః త్రిషు లోకేషు ఖ్యాతిం యదనుభావతః । గతస్తేన వినాభీరలగుడైస్స తిరస్కృతః॥ ౫౦॥ స్త్రీసహ
స్రాణ్యనేకాని మన్నాథాని మహామునే । యతతో మమ నీతాని దస్యుభిర్లగుడాయుధైః॥ ౫౧॥ ఆనీయ
మానమాభీరైః కృష్ణ కృష్ణావరోధనమ్ । హృతం యష్టిప్రహరణైః పరిభూయ బలం మమ॥ ౫౨॥ నిశ్శ్రీక
తా న మే చిత్రం యజ్జీవామి తదద్భుతమ్ । నీచావమానపంకాంకీ నిర్లజ్జోఽస్మి పితామహ॥ ౫౩॥ వ్యాస ఉ
వాచ॥ అలం తే వ్రీడయా పార్థ న త్వం శోచితుమర్హసి । అవేహి సర్వభూతేషు కాలస్య గతిరీదృశీ॥ ౫౪॥
కాలో భవాయ భూతానామభవాయ చ పాండవ । కాలమూలమిదం జ్ఞాత్వా భవ స్థైర్యపరోఽర్జున॥ ౫౫॥
నద్యస్సముద్రా గిరయస్సకలా చ వసుంధరా । దేవా మనుష్యాః పశవస్తరవశ్చ సరీసృపాః॥ ౫౬॥ సృష్టాః

బ్దాన్మనూక్తా అన్యే యక్ష్యమాణాదయో గృహ్యంతే॥ యథాహ మనుః॥ శ్లో॥ సాంతానికం యక్ష్యమాణం అధ్వగం సార్వవేదసం । గుర్వర్థపితృమాత్రర్థస్వాధ్యాయార్థ్యుపతాపిన ఇతి॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ స్పృష్ట ఇతి॥ తోయపూర్ణే - ఘటే నీయమానే - తత ఉచ్ఛలతా - ఉచ్ఛలత్తోయేన - ఉక్షితః సిక్తః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ యదితి॥ బలం శక్తిః - తేజః ప్రాగల్భ్యం - ప్రభావః వీర్యం - పరాక్రమో విక్రమః - శ్రీస్సంపత్ - ఛాయా కాంతిః॥ ౪౩॥ ఈశ్వరేణేతి॥ ఇతరేణేవ - ప్రాకృతేన - మిత్రేణేవ - మృగాదినిషేధార్థం - క్షేత్రే మునిర్మితాస్తృణమయాః ధన్విన ఇవ వయం జాతాః - ఇతరేణేవ మహతేతి చ పాఠః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ భీష్మేతి॥ అంగరాజాద్యాః కర్ణాద్యాః॥ ౪౭॥ నిర్యౌవనేతి॥ నిర్గతం యౌవనం - సస్యాదిప్రసవసామర్థ్యం యస్యాస్సా నిర్యౌవనా॥ ౪౮॥ యస్యేతి॥ అగ్నౌ శలభాయితం - పతంగవదాచరితం॥ ౪౯॥ ౫౦॥ స్త్రీసహస్రాణీతి॥ అహం నాథః - పాలకో యేషాం తాని - యతతః - యతమానం మమ మామనాదృత్య॥ ౫౧॥ ఆనీయమానమితి॥ కృష్ణ హే వ్యాస॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ సృష్టా ఇతి॥ కాలాత్య

౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ తస్మాదితి॥ భావాస్సర్వే కాలేష్వభ్యుదయకాలేషు॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ రంభేతి॥ స్తుతిగానసహితా - ప్రశంసా తద్రహితా॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫

కాలేన కాలేన పునర్యాస్యంతి సంక్షయమ్। కాలాత్మకమిదం సర్వం జ్ఞాత్వా శమమవాప్నుహి॥ ౫౭॥ కాలస్వరూపీ భగవాన్ కృష్ణః కమలలోచనః। యచ్చార్థ కృష్ణమాహాత్మ్యం తత్తథైవ ధనంజయ॥ ౫౮॥ భారావతరకార్యార్థమవతీర్ణస్స మేదినీమ్। భారాక్రాంతా ధరా యాతా దేవానాం సమితిం పురా॥ ౫౯॥ తదర్థమవతీర్ణోఽసౌ కాలరూపీ జనార్దనః। తచ్చ నిష్పాదితం కార్యమశేషా భూభుజో హతాః॥ ౬౦॥ వృష్ణ్యంధకకులం సర్వం తథా పార్థోపసంహృతమ్। న కించిదన్యత్కర్తవ్యం తస్య భూమితలే ప్రభోః॥ అతో గతస్స భగవాన్ కృతకృత్యో యథేచ్ఛయా॥ ౬౧॥ సృష్టిం సర్గే కరోత్యేష దేవదేవః స్థితౌ స్థితిమ్। అంతేఽంతాయ సమర్థోఽయం సాంప్రతం వై యథాగతః॥ ౬౨॥ తస్మాత్పార్థ న సంతాపస్త్వయా కార్యః పరాభవే। భవంతి భావాః కాలేషు పురుషాణాం యతస్సృతిః॥ ౬౩॥ త్వయైకేన హతా భీష్మద్రోణకర్ణాదయో రణే। తేషామర్జున కాలోత్థః కిం న్యూనాభిభవో న సః॥ ౬౪॥ విష్ణోస్తస్య ప్రభావేన యథా తేషాం పరాభవః। కృతస్తథైవ భవతో దస్యుభ్యస్స పరాభవః॥ ౬౫॥ స దేవేశశ్శరీరాణి సమావిశ్య జగత్స్థితిమ్। కరోతి సర్వభూతానాం నాశం చాంతే జగత్పతిః॥ ౬౬॥ భగోదయే తే కౌంతేయ సహాయోఽభూజ్జనార్దనః। తథాంతే తద్విపక్షాస్తే కేశవేన విలోకితాః॥ ౬౭॥ కశ్శ్రద్దధ్యాత్సగాంగేయాన్ హన్యాస్త్వం కౌరవానితి। ఆభీరేభ్యశ్చ భవతః కశ్శ్రద్దధ్యాత్పరాభవమ్॥ ౬౮॥ పార్థైతత్సర్వభూతస్య హరేర్లీలావిచేష్టితమ్। త్వయా యత్కౌరవా ధ్వస్తా యదాభీరైర్భవాంజితః॥ ౬౯॥ గృహీతా దస్యుభిర్యాశ్చ భవాంఛోచతి తాః స్త్రియః। తదప్యహం యథావృత్తం కథయామి తవార్జున॥ ౭౦॥ అష్టావక్రః పురా విప్రో జలవాసరతోఽభవత్। బహూన్ వర్షగణాన్ పార్థ గృణన్ బ్రహ్మ సనాతనమ్॥ ౭౧॥ జితేష్వసురసంఘేషు మేరుపృష్ఠే మహోత్సవః। బభూవ తత్ర గచ్ఛంత్యో దదృశుస్తం సురస్త్రియః॥ ౭౨॥ రంభాతిలోత్తమాద్యాస్తు శతశోఽథ సహస్రశః। తుష్టువుస్తం మహాత్మానం ప్రశశంసుశ్చ పాండవ॥ ౭౩॥ ఆకంఠమగ్నం సలిలే జటాభారవహం మునిమ్। వినయావనతాశ్చైనం ప్రణేముస్స్తోత్రతత్పరాః॥ ౭౪॥ యథా యథా ప్రసన్నోఽసౌ తుష్టువుస్తం తథా తథా। సర్వాస్తాః కౌరవశ్రేష్ఠ తం వరిష్ఠం ద్విజన్మనామ్॥ ౭౫॥ అష్టావక్రః॥ ప్రసన్నోఽహం మహాభాగా భవతీనాం యదిష్యతే। మత్తస్తద్వ్రియతాం సర్వం ప్రదాస్యామ్యతిదుర్లభమ్॥ ౭౬॥ రంభాతిలోత్తమాద్యాస్తం వైదిక్యోఽప్సరసోఽబ్రువన్। ప్రసన్నే త్వయ్యపర్యాప్తం కిమస్మాకమితి ద్విజ॥ ౭౭॥ ఇతరాస్త్వబ్రువన్ విప్ర ప్రసన్నో భగవాన్ యది। తదిచ్ఛామః పతిం ప్రాప్తుం విప్రేంద్ర పురుషోత్తమమ్॥ ౭౮॥ వ్యాసః॥ ఏవం భవిష్యతీత్యుక్త్వా హ్యుత్తతార జలాన్మునిః। తముత్తీర్ణం చ దదృశుర్విరూపం వక్రమష్టధా॥ ౭౯॥ తం దృష్ట్వా గూహమానానాం యాసాం హాసస్స్ఫు-

కేం కాలాధీనం॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ యథైకస్మాత్త్వత్తో భీష్మాదీనాం పరాభవః కాలకృతః - తథైవ న్యూనేభ్యః - ఆభీరేభ్యస్తవాపి కాలోద్భవోఽయం పరాభవ ఇత్యుపపాదయతి - త్వయైకేనేత్యాదిషడ్భిః॥ ౬౪॥ ౬౫॥ స ఇతి॥ సర్వభూతానాం శరీరాణి సమావిశ్య - జగత్స్థితిం నాశం చ ఏక ఏవ కరోతి॥ ౬౬॥ భగోదయ ఇతి॥ భగోదయే భాగ్యస్యోదయే - తదంతే భాగ్యనాశే॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ తాసాం చ స్త్రీణాం దస్యుభిర్హరణమష్టావక్రశాపప్రాప్తం - కేన వారయితుం శక్యమిత్యాఖ్యాయికాం కథయన్నాహ - గృహీతా ఇత్యాదినా దస్యుహస్తం గమిష్యథేత్యంతేన॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ రంభేతి॥ తుష్టువుః - ప్రగీతైర్వాక్యైః ప్రశశంసుః॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ రంభేతి॥ వైదిక్యః వేదప్రసిద్ధాః॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ఏవమితి॥ ఉత్తతార - బహిర్నిర్గతః॥ ౭౯॥ తమితి॥ గూహమానానాం హాసం ప్రచ్ఛాదయంతీనాం॥

౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ భవతామితి ॥ తేజఃపరాభిభవాసహిష్ణుత్వం - మాహాత్మ్యమస్త్రమంత్రాదిజంసామర్థ్యం॥ ౮౬॥ ౮౭॥ విజ్ఞాయేతి॥ విబుధాఃవిద్వాంసః - సంతితాదృశాఃతాదృశాభవంతి॥౮౮॥ తస్మాదితి ॥ తంత్రంపరిచ్ఛదం॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ఇత్యుక్తఇతి ॥ దృష్టంప్రత్యక్షితంవ్యాసోక్త్యాశ్రుతంచ సర్వం॥ ౯౧॥ ౯౨॥ శ్రీకృష్ణలీలాంనిగమయతి ॥ ఇత్యేతదితి॥ ౯౩॥ భగవచ్చరిత్రశ్రవణాదిఫలమాహ ॥ యశ్చైతచ్చరితమితి॥ ౯౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - అష్టత్రింశోధ్యాయః.

టోభవత్ । తాశ్శాపమునిఃకోపమవాప్యకురునందన॥ ౮౦॥ యస్మాద్వికృతరూపంమాంమత్వావహాసావమాననా । భవతీభిఃకృతాతస్మాదేతంశాపందదామివః॥ ౮౧॥ మత్ప్రసాదేనభర్తారంలబ్ధ్వాతుపురుషోత్తమమ్ । మచ్ఛాపోపహతాస్సర్వాదస్యుహస్తంగమిష్యథ॥ ౮౨॥ వ్యాసః ॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్యమునిస్తాభిఃప్రసాదితః । పునస్సురేంద్రలోకంవైప్రాహభూయోగమిష్యథ॥౮౩॥ వ్యాసః॥ఏవంతస్యమునేశ్శాపాదష్టావక్రస్యచక్రిణమ్ । భర్తారంప్రాప్యతాయాతాదస్యుహస్తంసురాంగనాః॥౮౪॥ తత్త్వయానాత్రకర్తవ్యశ్శోకోల్పోపిహిపాండవ । తేనైవాఖిలనాథేన సర్వంతదుపసంహృతమ్॥ ౮౫॥ భవతాంచోపసంహారఆసన్నస్తేనపాండవ । బలంతేజస్తథావీర్యంమాహాత్మ్యంచోపసంహృతమ్ ॥ ౮౬ ॥ జాతస్యనియతోమృత్యుఃపతనంచతథోన్నతేః । విప్రయోగావసానస్తు సంయోగస్సంచయేక్షయః॥ ౮౭॥ విజ్ఞాయనబుధాశ్శోకంనహర్షముపయాంతియే । తేషామేవేతరేచేష్టాంశిక్షంతస్సంతితాదృశాః ॥౮౮॥ తస్మాత్త్వయానరశ్రేష్ఠజ్ఞాత్వైతద్భ్రాతృభిస్సహ । పరిత్యజ్యాఖిలంతంత్రంగంతవ్యంతపసేవనమ్॥ ౮౯ ॥తద్గచ్ఛధర్మరాజాయనివేద్యైతద్వచోమమ । పరశ్వోభ్రాతృభిస్సార్ధంయథాయాసితథాకురు॥ ౯౦ ॥ ఇత్యుక్తోభ్యేత్యపార్థాభ్యాంయమాభ్యాంచసహార్జునః । దృష్టంచైవానుభూతంచసర్వమాఖ్యాతవాంస్తథా॥౯౧॥వ్యాసవాక్యంచతేసర్వేశ్రుత్వార్జునముఖేరితమ్ । రాజ్యేపరీక్షితంకృత్వాయయుఃపాండుసుతావనమ్ ॥ ౯౨ ॥ ఇత్యేతత్తవమైత్రేయవిస్తరేణమయోదితమ్ । జాతస్యయద్యదోర్వంశేవాసుదేవస్యచేష్టితమ్॥ ౯౩॥ యశ్చైతచ్చరితంతస్యకృష్ణస్యశృణుయాత్సదా । సర్వపాపవినిర్ముక్తోవిష్ణులోకంసగచ్ఛతి ॥ ౯౪ ॥ **

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - అష్టత్రింశోధ్యాయః.

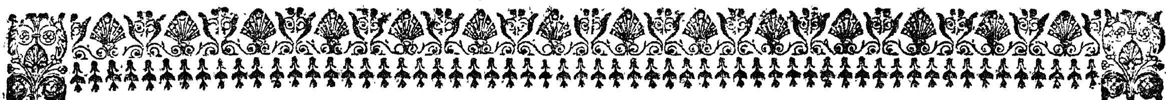
౮౦॥ ౮౧॥ మత్ప్రసాదేనేతి ॥ శాపంవివృణోతి ॥ మచ్ఛాపేతి॥౮౨॥ ఇతీతి ॥ ప్రసాదయంతీస్తాః - పునస్సురేంద్రలోకంగమిష్యథేతి - ప్రాహపునరితి॥౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ భవతామితి ॥ మాహాత్మ్యంగౌరవం॥౮౬॥ జాతస్యేతి ॥ ఉచ్చైస్సకాశాత్పతనంచసంచయానంతరంక్షయశ్చ॥ ౮౭॥ విజ్ఞాయేతి ॥ తాదృశాః - హర్షశోకవిహీనాస్సంతి ॥ ౮౮ ॥ తస్మాదితి ॥ తంత్రంరాజ్యపరికరం॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ఇతీతి ॥ దృష్టంయదుకులక్షయాది - అనుభూతంస్వపరాభవాది ॥ ౯౧ ౯౨॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేతదితి శ్రీకృష్ణలీలాంనిగమయతి॥ ౯౩॥ శ్రవణాదిఫలంప్రకటయతి ॥ యశ్చేతి॥ ౯౪॥

ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - అష్టత్రింశోధ్యాయః.

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

పంచమాంశస్సమాప్తః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - షష్ఠాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

వ్యాఖ్యాతేతి॥ ప్రథమాంశే సర్గ ఉక్తః - ద్వితీయాదిషు వంశమన్వంతరవంశానుచరితరూపా స్థితిరుక్తా॥౧॥ శ్రోతుమితి॥ అథ కల్పాంతే ఉపసంహృతిం మహాప్రళయసంజ్ఞాముపసంహృతించ శ్రోతుమిచ్ఛామి॥౨॥ మైత్రేయేతి॥ ప్రాకృతే - ప్రళయ ఇతి శేషః - ద్విపరార్థక ఇతి వక్ష్యమాణే యథోపసంహృతిర్జాయతే తథా - యథావత్ పరమార్థతః శ్రూయతాం॥౩॥ అహోరాత్రమితి॥ మానుషో మాసః పితౄణామహోరాత్రం - అబ్దో దేవానాం - దివ్యే చతుర్యుగసహస్రే ద్వే బ్రహ్మణోఽహోరాత్రం॥౪॥౫॥ చతుర్యుగానీతి॥ స్వరూపతః పరిమాణధర్మాధర్మాదిభిః యథోక్తం హరివంశే॥ శ్లో॥ కృతే ధర్మశ్చతుష్పాత్స్యాదధర్మః పాదభాక్ తథా। ద్వాభ్యామధర్మః పాదాభ్యాం త్రిభిర్ధర్మస్తతః స్థితః॥ ద్వాభ్యాం ధర్మః స్థితః పశ్చాత్ వ్యధర్మస్త్రిభిరుచ్ఛ్రితః। కలావధర్మశ్చతుష్పాత్స్యాద్ధర్మః పాదశేషగ ఇతి॥ అయమర్థః॥ కృతే కృతయుగ ఆదౌ పాదభాక్ - అథ కృతాంతే క్రమేణాధర్మః పాదభాగ్భవతి - తతస్త్రేతాయాం॥౬॥ ఆద్య ఇతి॥ బ్రహ్మణా చతుర్ముఖశరీరకేణ భగవతా॥ శ్లో॥ భోగిశయ్యాగతః శేతే త్రైలోక్యగ్రాసబృంహిత ఇతి వచనాత్॥ ఆద్యంతయోర్యుగయోః సృష్టిసంహారాదేవ విశేషః॥౭॥౮॥౯॥ వర్ణాశ్రమేతి॥ వర్ణా

మైత్రేయః॥ వ్యాఖ్యాతా భవతా సర్గవంశమన్వంతరస్థితిః। వంశానుచరితం చైవ విస్తరేణ మహామునే॥
౧॥ శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం త్వత్తో యథావదుపసంహృతిమ్। మహాప్రళయసంజ్ఞాంచ కల్పాంతే చ మహా
మునే॥౨॥ శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయ శ్రూయతాం మత్తో యథావదుపసంహృతిః। కల్పాంతే ప్రాకృ
తే చైవ ప్రళయో జాయతే యథా॥౩॥ అహోరాత్రం పితౄణాం తు మాసోఽబ్దస్త్రిదివౌకసామ్। చతు
ర్యుగసహస్రే తు బ్రహ్మణో ద్వే ద్విజోత్తమ॥౪॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ కలిశ్చేతి చతుర్యుగమ్। దివ్యై
ర్వర్షసహస్రైస్తు తద్ద్వాదశభిరుచ్యతే॥౫॥ చతుర్యుగాణ్యశేషాణి సదృశాని స్వరూపతః। ఆద్యం
కృతయుగం ముక్త్వా మైత్రేయాంత్యం తథా కలిమ్॥౬॥ ఆద్యే కృతయుగే సర్గో బ్రహ్మణా క్రియతే య
థా। క్రియతే చోపసంహారస్తథాంతే చ కలౌ యుగే॥౭॥ మైత్రేయః॥ కలేః స్వరూపం భగవన్ విస్తరా
ద్వక్తుమర్హసి। ధర్మశ్చతుష్పాద్భగవాన్ యస్మిన్ విప్లవమృచ్ఛతి॥౮॥ శ్రీపరాశరః॥ కలేః స్వరూ
పం మైత్రేయ యద్భవాన్ శ్రోతుమిచ్ఛతి। తన్నిబోధ సమాసేన వర్తతే యన్మహామునే॥౯॥ వర్ణా

శ్లో॥ సచ్చిదానందరూపాయ కృష్ణాయాక్లిష్టకారిణే। నమో వేదాంతవేద్యాయ గురవే బుద్ధిసాక్షిణే॥ ప్రథమాంశారంభోక్తమర్థమనువదన్ బుభుత్సితమర్థం పృచ్ఛతి మైత్రేయః - వ్యాఖ్యాతేత్యాదిద్వాభ్యాం॥౧॥ శ్రోతుమిచ్ఛామీతి॥ యథావత్ - ఉపసంహృతిమాత్యంతికప్రళయమిత్యర్థః॥౨॥ మైత్రేయేతి॥ కల్పాంతే బ్రహ్మణో దినాంతే ప్రాకృతే మహాప్రళయే॥౩॥ కల్పప్రమాణం దర్శయన్నాహ॥ అహోరాత్రమితి॥ మనుష్యాణాం - మాసః - పితౄణామహోరాత్రం - మనుష్యాణామబ్దః - దేవానామహోరాత్రం - ద్వే చతుర్యుగసహస్రే బ్రహ్మణోఽహోరాత్రం॥౪॥ చతుర్యుగస్య ప్రమాణమాహ॥ కృతమితి॥౫॥ చతుర్యుగస్వరూపమాహ॥ చతుర్యుగాణీతి॥౬॥ ఆద్యంతయోర్వైసాదృశ్యహేతుమాహ॥ ఆద్య ఇతి॥౭॥ అపర్యవసిత ఏవ పూర్వప్రశ్నే ఉత్తరే లబ్ధావసరోఽన్యత్పృచ్ఛతి॥ కలేరితి॥ విప్లవం నాశం॥౮॥ ఉత్తరమాహ॥ కలేస్స్వరూపమిత్యాదినా ఆ అధ్యాయసమాప్తేః॥౯॥ వర్ణా

శ్రమేత్యాదిస్మార్తధర్మప్రవృత్తివిషయం. సామఋగ్యజురితి శ్రౌతప్రవృత్తివిషయత్రయీప్రతిపాద్యాగ్నిహోత్రాదిధర్మవినిష్పాదనం యస్యాః ప్రవృత్తేః హేతుః ప్రయోజనం సా తథోక్తా. సా చ నేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ వివాహా ఇతి ॥ దాంపత్యక్రమః దంపత్యోర్ధర్మః. దంపతీ ఏవ దాంపత్యం. వహ్నిదేవాత్మకః వహ్నౌ దేవయజ్ఞక్రియాత్మకః. క్రమోనష్ఠానం ॥ ౧౧ ॥ యత్ర కుత్రేతి ॥ వర్ణేభ్యః వర్ణానాం. ధనీ యోగ్యః న తు వృత్తవిద్యాదిమాన్ ॥ ౧౨ ॥ యేనేతి ॥ యేన కేన చ శ్రుతిస్మృతిభ్యామననుకల్పితయోక్తేన. యోగేన ప్రకారేణ. దీక్షితో భవతి ॥ ౧౩ ॥ సర్వమేవేతి ॥ దేవతాశ్చ సర్వాః అవైదికీ కాళ్యాదిః. సర్వః సర్వస్య చాశ్రమః బ్రహ్మచర్యవైరాగ్యాదిరహితస్యాపి ॥ ౧౪ ॥ ఉపవాస ఇతి ॥ ఆయాసః తీర్థయాత్రాదికాయక్లేశః. ఉపవాసాదిస్స్వభిరుచితానుష్ఠానానుష్ఠితో ధర్మో భవతి ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ సువర్ణమణీతి ॥ కేశైః ప్రశస్తైః. సువర్ణాదిభూషణసహపాఠాత్ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ య ఇతి ॥ స్వామిత్వహేతురితి. బహ్వర్థదానాదినా సంబంధ ఏవ స్వామిత్వహేతుః భావీ. న త్వభిజనః. స్వామిత్వహేతుసంబంధో భవితాభిజన ఇతి పాఠే స్వామిత్వహేతుర్వసుదానాదిసంబంధః స ఏవాభిజనః. న తు మహాకులీనత్వం. హీనవర్ణో౽ప్యర్థదో మహాకులీనవత్సేవ్య ఇత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ గృహాంతా ఇతి ॥ బుద్ధేస్స్వార్థ్యం ధనార్జనం. న త్వాత్మజ్ఞానాది. తచ్చ ధనం గృహనిర్మాణార్థం. న తు

శ్రమాచారవతీ ప్రవృత్తిర్న కలౌ నృణామ్ । న సామఋగ్యజుర్ధర్మవినిష్పాదనహైతుకీ ॥ ౧౦ ॥ వివాహా న కలౌ ధర్మ్యా న శిష్యగురుసంస్థితిః । న దాంపత్యక్రమో నైవ వహ్నిదేవాత్మకః క్రమః ॥ ౧౧ ॥ యత్ర కుత్ర కులే జాతో బలీ సర్వేశ్వరః కలౌ । సర్వేభ్య ఏవ వర్ణేభ్యో యోగ్యః కన్యావరోధనే ॥ ౧౨ ॥ యేన కేన చ యోగేన ద్విజాతిర్దీక్షితః కలౌ । యైవ సైవ చ మైత్రేయ ప్రాయశ్చిత్తం కలౌ క్రియా ॥ ౧౩ ॥ సర్వమేవ కలౌ శాస్త్రం యస్య యద్వచనం ద్విజ । దేవతాశ్చ కలౌ సర్వాః సర్వస్సర్వస్య చాశ్రమః ॥ ౧౪ ॥ ఉపవాసస్తథాయాసో విత్తోత్సర్గస్తపః కలౌ । ధర్మో యథాభిరుచితైరనుష్ఠానైరనుష్ఠితః ॥ ౧౫ ॥ విత్తేన భవితా పుంసాం స్వల్పేనాఢ్యమదః కలౌ । స్త్రీణాం రూపమదశ్చైవ కేశైరేవ భవిష్యతి ॥ ౧౬ ॥ సువర్ణమణిరత్నాదౌ వస్త్రే చోపక్షయం గతే । కలౌ స్త్రియో భవిష్యంతి తదా కేశైరలంకృతాః ॥ ౧౭ ॥ పరిత్యక్ష్యంతి భర్తారం విత్తహీనం తథా స్త్రియః । భర్తా భవిష్యతి కలౌ విత్తవానేవ యోషితామ్ ॥ ౧౮ ॥ యో వై దదాతి బహుళం స్వం స స్వామీ సదా నృణామ్ । స్వామిత్వహేతుస్సంబంధో న చాభిజనతా తథా ॥ ౧౯ ॥ గృహాంతా ద్రవ్యసంఘాతా ద్రవ్యాంతా చ తథా మతిః । అర్థాశ్చాత్మోపభోగ్యాంతా భవిష్యం

శ్రమేతి ॥ వర్ణానామాశ్రమాణాం చ. య ఆచారస్తదనుసారిణీ నృణాం ప్రవృత్తిర్న భవతి. సామాదివేదోక్తకర్మనిష్పాదనం హేతుర్యస్యాస్సా తథాభూతా చ న భవతి. కింతు అర్థకామప్రయోజనైవేత్యర్థః. యజుః కర్మేతి చ పాఠః ॥ ౧౦ ॥ వివాహా ఇతి ॥ బ్రాహ్మాదిషు వివాహేషు యస్య యో విహితః స ఏవ తస్యేతి వ్యవస్థా నాస్తీత్యర్థః. శిష్యగుర్వోశ్చ. సంస్థితిశ్శుశ్రూషానుగ్రహరూపా నాస్తి దాంపత్యే యః క్రమః. పరస్పరనియమః వహ్నిదేవపూజాదిషు క్రమశ్చ నాస్తి ॥ ౧౧ ॥ యత్ర కుత్రేతి ॥ సర్వేశ్వరో నియంతా దండధర ఇతి యావత్ స త్వేవ. సర్వవర్ణేభ్యః కన్యాయా అవరోధనే. ధనేశ్వర ఏవ కన్యాయా యోగ్యో భవిష్యతి. కన్యావరోధనీతి పాఠే సవర్ణత్వాదినియమం వినా. సర్వేభ్య ఏవ వర్ణేభ్యః ధనీ ధనవాన్. కన్యావరో యోగ్యో భవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ యేనేతి ॥ యేన కేనాప్యుపాయేన నిషిద్ధద్రవ్యాదినాపి దీక్షితస్స్యాత్ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ఉపవాస ఇతి ॥ విధిక్రమం వినా యథాభిరుచితైరనుష్ఠానైః కృత ఉపవాసాదిర్ధర్మస్స్యాత్. ఆయాసః కృచ్ఛ్రాదిరపి ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ య ఇతి ॥ యః కోపి బహుధనం దదాతి స స్వామీ. ఉత్తమానామపి తత్ర హేతుః. ద్రవ్యదానాదినా యస్సంబంధః స ఏవ స్వామిత్వే హేతుర్భావీ. న త్వభిజనసత్కులత్వం. స్వామిత్వహేతుసంబంధో భవితాభిజన ఇతి పాఠే. స్వామిత్వే హేతునా. బహుధనదానాదినా యస్సంబంధః స ఏవాభిజనో మహాకులీనత్వం భవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ గృహాంతా ఇతి ॥ ద్రవ్యాణాం. సంఘా

యోగాధానాద్యర్థం - తేచార్థాగృహరూపాస్స్వదేహభోగార్థాః - నత్వతిథ్యాదిభోగార్థాః॥ ౨౦॥ స్త్రియ ఇతి॥ లలితేషుపురుషేషుస్పృహాయాసాంతాస్తథోక్తాః॥ ౨౧॥ అభ్యర్థితా ఇతి॥ అభ్యర్థితాపి అభ్యర్థితా అపి - అత్ర ఆర్షస్సంధిః - దేవాపియంనపశ్యంతీతివత్ - పణఃకపర్దికాశీతిః - పంచగుంజాతులితంస్వర్ణంవా॥ ౨౨॥ సమానపౌరుషమితి॥ సమానపౌరుషమిత్యపరవర్ణాశ్శూద్రాదయః విప్రాస్స్వసమానతేజస్కా ఇతి మన్యంత ఇత్యర్థః - సమానపరుషమితిపాఠే సగర్వనిష్ఠురంచ చేత ఇతి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ కందమూలేతి॥ ఘాతయిష్యంతి క్లేశయిష్యంతి॥ ౨౫॥ దుర్భిక్షమితి॥ ప్రమోదః ఉల్లాసః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ వేదాదానమితి॥ అకృతవ్రతాః వేదవ్రతరహితాః॥

తికలౌ యుగే॥ ౨౦॥ స్త్రియః కలౌ భవిష్యంతి స్వైరిణ్యో లలితస్పృహాః। అన్యాయోపాత్తవిత్తేషు పురుషాస్స్పృహయాళవః॥ ౨౧॥ అభ్యర్థితాపి సుహృదా స్వార్థమేవ నిరీక్ష్యతే। పణార్ధార్ధార్ధమాత్రేపి కరిష్యంతి తథా స్పృహామ్॥ ౨౨॥ సమానపౌరుషం చేతో భావి విప్రేషు వై కలౌ। క్షీరప్రదానసంబంధి భావి గోషు చ గౌరవమ్॥ ౨౩॥ అనావృష్టిభయప్రాయాః ప్రజాః క్షుద్భయకాతరాః। భవిష్యంతి తదా సర్వే గగనాసక్తదృష్టయః॥ ౨౪॥ కందమూలఫలాహారాస్తాపసా ఇవ మానవాః। ఆత్మానం ఘాతయిష్యంతి హ్యనావృష్ట్యాదిదుఃఖితాః॥ ౨౫॥ దుర్భిక్షమేవ సతతం తథా క్లేశమనీశ్వరాః। ప్రాప్స్యంతి వ్యాహతసుఖప్రమోదా మానవాః కలౌ॥ ౨౬॥ అస్నానభోజినో నాగ్నిదేవతాతిథిపూజనమ్। కరిష్యంతి కలౌ ప్రాప్తే న చ పిండోదకక్రియామ్॥ ౨౭॥ లోలుపా హ్రస్వదేహాశ్చ బహ్వన్నాదనతత్పరాః। బహుప్రజాల్పభాగ్యాశ్చ భవిష్యంతి కలౌ స్త్రియః॥ ౨౮॥ ఉభాభ్యామపి పాణిభ్యాం శిరఃకండూయనం స్త్రియః। కుర్వంత్యో గురుభర్తౄణామాజ్ఞాం భేత్స్యంత్యనాదరాః॥ ౨౯॥ స్వపోషణపరాః క్షుద్రా దేహసంస్కారవర్జితాః। పరుషానృతభాషిణ్యో భవిష్యంతి కలౌ స్త్రియః॥ ౩౦॥ దుశ్శీలా దుష్టశీలేషు కుర్వంత్యస్సతతం స్పృహామ్। అసద్వృత్తా భవిష్యంతి పురుషేషు కులాంగనాః॥ ౩౧॥ వేదాదానం కరిష్యంతి వటవశ్చాకృతవ్రతాః। గృహస్థాశ్చ న హోష్యంతి న దాస్యంత్యుచితాన్యపి॥ ౩౨॥ వానప్రస్థా భవిష్యంతి

తాస్సంచయా అపి - గృహ ఏవాంతస్సమాప్తిర్యేషాం తే తథా - బహుధనాదిసంగ్రహోఽపి గృహనిర్మాణాదిష్వేవోపక్షీణా భవిష్యంతి - నతు ధర్మోపయోగిన ఇత్యర్థః - నృణాం మతిశ్చ ద్రవ్యాంతా ద్రవ్యార్జనమాత్రనిష్ఠా - న త్వాత్మజ్ఞానోపయోగినీ - అర్థాశ్చ - భోగ్యాః స్రక్చందనాదయః - ఆత్మోపభోగ్యాంతాః - స్వభోగమాత్రపర్యవసాయినః - నత్వతిథిదేవతార్థా భవిష్యంతి॥ ౨౦॥ స్త్రియ ఇతి॥ స్వైరిణ్యః - పుంశ్చల్యః - తత్ర హేతుః - లలితే - సుందరే - స్పృహా యాసాం తాః॥ ౨౧॥ అభ్యర్థితా ఇతి॥ పణం - వరాటికా - తదర్ధం వా - కాచః - తదర్ధార్ధమాత్రేపి విషయే - స్వార్థస్పృహాం నకరిష్యంతి - కపర్దికాంశకమపి న త్యక్ష్యంతీత్యర్థః - పణః కపర్దికాశీతిః - పంచగుంజాతులితస్వర్ణం వా పణః తత్రాపీతి ద్రష్టవ్యం - కరిష్యంతి కలింద్విజేతి పాఠే కలింకలహం॥ ౨౨॥ సమానేతి॥ సమానపౌరుషం - అస్మాసు విప్రేషు చ పురుషత్వం సమానం - తదస్మత్తో విప్రేషు కో విశేష ఇత్యనాదరయుక్తం చిత్తం శూద్రాదేర్భవిష్యతీత్యర్థః - సమానపరుషమితిపాఠే - సగర్వనిష్ఠురం చేత్యర్థః - క్షీరేతి - మహిష్యాదిష్వపి క్షీరప్రదానతో గోష్వపి సత్కారో భవిష్యతి॥ ౨౩॥ అనావృష్టీతి॥ క్షుద్భయేన కాతరాః వ్యాకులాః - ప్రజాః - మేఘప్రతీక్షయా గగనే ఆసక్తదృష్టయో భవిష్యంతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ దుర్భిక్షమితి॥ అనీశ్వరా నిర్ధనాః - వ్యాహతం - సుఖం - ప్రమోదో హర్షశ్చ యేషాం తే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఉభాభ్యామితి॥ అనాదరాః - ఆదరశూన్యాః॥ ౨౯॥ స్వపోషణపరా ఇతి॥ పరుషమనృతం భాషితుం శీలం యాసాం తాః॥ ౩౦॥ దుశ్శీలా ఇతి॥ దుష్టశీలేష్వసద్వృత్తేషు స్పృహాం కుర్వంత్యోఽసద్వృత్తా వ్యభిచారిణ్యో భవిష్యంతి॥ ౩౧॥ ఆశ్రమాణాం విప్లవమాహ॥ వేదాదానమితి॥ అకృతవ్రతాః - వేదవ్రతవిహీనాః - వటవో బ్రహ్మచారిణః - వేదాదానం వేదాధ్యయనం - కరిష్యంతి॥ ౩౨॥ వానప్రస్థా ఇతి॥ వానప్రస్థాః

౩౨ ॥ వానప్రస్థా ఇతి॥ వనవాసినః వానప్రస్థాః ॥ ౩౩ ॥ అరక్షితార ఇతి॥ శుల్కవ్యాజేన శుల్కమితి వ్యపదిశ్య శుల్కవ్యతిరిక్తైర్దండైశ్చ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ పలితేతి॥ వింశతిం నాతిజీవంతి - కలేరంతే త్రయోవింశతిమితి చతుర్థోక్తం జీవనమితః పూర్వం॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪ ॥౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥

గ్రామ్యాహారపరిగ్రహాః। భిక్షవశ్చాపి మిత్రాదిస్నేహసంబంధయంత్రణాః॥ ౩౩॥ అరక్షితారో హర్తారశ్శుల్కవ్యాజేన పార్థివాః। హారిణో జనవిత్తానాం సంప్రాప్తే తు కలౌ యుగే॥ ౩౪॥ యో యోశ్వరథనాగాఢ్యస్స స రాజా భవిష్యతి। యశ్చ యశ్చాబలస్సర్వస్స స భృత్యః కలౌ యుగే॥ ౩౫॥ వైశ్యాః కృషివాణిజ్యాదిసంత్యజ్య నిజకర్మ యత్। శూద్రవృత్త్యా ప్రవర్త్స్యంతి కారుకర్మోపజీవినః॥ ౩౬॥ భైక్ష్యవ్రతపరాశ్శూద్రాః ప్రవ్రజ్యాలింగినోఽధమాః। పాషండసంశ్రయాం వృత్తిమాశ్రయిష్యంతి సత్కృతాః॥ ౩౭॥ దుర్భిక్షకరపీడాభిరతీవోపద్రుతా జనాః। గోధూమాన్నయవాన్నాఢ్యాన్ దేశాన్ యాస్యంతి దుఃఖితాః॥ ౩౮ ॥ వేదమార్గే ప్రలీనే చ పాషండాఢ్యే తతో జనే। అధర్మవృద్ధ్యా లోకానామల్పమాయుర్భవిష్యతి॥ ౩౯॥ అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యమానేషు వై తపః। నరేషు నృపదోషేణ బాల్యే మృత్యుర్భవిష్యతి ॥ ౪౦ ॥ భవితా యోషితాం సూతిః పంచషట్సప్తవార్షికీ। నవాష్టదశవర్షాణాం మనుష్యాణాం తథా కలౌ॥ ౪౧॥ పలితోద్భవశ్చ భవితా తథా ద్వాదశవార్షికః। నాతిజీవతి వై కశ్చిత్కలౌ వర్షాణి వింశతిః॥ ౪౨॥ అల్పప్రజ్ఞా వృథాలింగా దుష్టాంతఃకరణాః కలౌ। యతస్తతో వినంక్ష్యంతి కాలేనాల్పేన మానవాః॥ ౪౩॥ యదా యదా హి మైత్రేయ హానిర్ధర్మస్య లక్ష్యతే। తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా విచక్షణైః॥ ౪౪॥ యదా యదా హి పాషండవృద్ధిర్మైత్రేయ లక్ష్యతే। తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా మహాత్మభిః॥ ౪౫॥ యదా యదా సతాం హానిర్వేదమార్గానుసారిణామ్। తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా విచక్షణైః॥ ౪౬॥ ప్రారంభాశ్చావసీదంతి యదా ధర్మభృతాం నృణామ్। తదానుమేయం ప్రాధాన్యం కలేర్మైత్రేయ పండితైః॥ ౪౭॥ యదా యదా న యజ్ఞానామీశ్వరః పురుషోత్తమః। ఇజ్యతే పురుషైర్యజ్ఞైస్తదా జ్ఞేయం కలేర్బలమ్ ॥ ౪౮॥ న ప్రీతిర్వేదవాదేషు పాషండేషు యదా రతిః। కలేర్వృద్ధిస్తదా ప్రాజ్ఞైరనుమేయా విచక్షణైః॥ ౪౯॥ కలౌ జగత్పతిం విష్ణుం సర్వస్రష్టారమీశ్వరమ్। నార్చయిష్యంతి మైత్రేయ పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౦ ॥ కిం దేవైః కిం ద్విజైర్వేదైః కిం శౌచేనాంబుజన్మనా। ఇత్యేవం విప్ర వక్ష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౧ ॥ స్వల్పాంబువృష్టిః పర్జన్యస్సస్యం స్వల్పఫలం తథా। ఫలం తథాల్పసారం చ విప్ర ప్రాప్తే కలౌ యుగే॥ ౫౨॥ శాణీప్రాయాణి వస్త్రాణి

లకులనాసనః - గ్రామ్యాహారపరిగ్రహా భవిష్యంతి - న తు వన్యాహారపరిగ్రహాః - భిక్షవస్సన్న్యాసినః పితృభ్రాతృదీక్షా విహాయ - అన్యాన్ మిత్రాదీన్ - సంపాద్య - తేషు స్నేహబంధేన - యంత్రణం తద్వశత్వం యేషాం తే తథాభూతా భవిష్యంతి॥ ౩౩॥ అరక్షితార ఇతి॥ పార్థివాః - అరక్షితారః - ప్రజాపాలనమకుర్వంత ఏవ హర్తారః - కరగ్రాహిణః - తథా వణిగ్జనవిత్తానాం చ - అపహారిణో భవిష్యంతి॥ ౩౪॥ ౩౫॥ వైశ్యా ఇతి॥ శూద్రవృత్త్యా - సేవయా - ప్రవర్త్స్యంతి - ప్రకర్షేణ వర్త్స్యంతి - వా సంకరిష్యంతి - వర్తిష్యంత ఇత్యర్థః - కారూణాం - అంబుష్ఠాదీనాం కర్మ - కటక్రియాది - తేనోపజీవితుం శీలం యేషాం తే॥ ౩౬॥ ౩౭॥ దుర్భిక్షేతి॥ గోధూమాద్యన్నాఢ్యాన్ - దేశాన్ - యాస్యంతి॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ భవితేతి॥ మనుష్యాణాం - పుంసాం - సూతిః॥ ౪౧॥ పలితేతి॥ వింశతివర్షాణ్యతిక్రమ్య - న జీవంతి॥ ౪౨॥ ౪౩॥ కలేః ప్రాబల్యే లింగాన్యాహ॥ యదా యదేత్యాది పంచభిః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ కిం దేవైరితి॥ అంబుజన్మనా - వారిణా కృతేన శౌచేన కిం॥ ౫౧ ॥ స్వల్పేతి॥ అల్పసారం నిర్వీర్యం॥ ౫౨॥ శాణీతి॥ శాణీ-

శాణీ ప్రాయాణీతి॥ శాణశ్శాణీవా శణవికారః - శాటీతిపాఠే హ్రస్వస్థూలః॥౫౩॥౫౪॥ శ్వశ్రూశ్వశురేతి॥ హారిభా-
ర్యాః హారిణ్యః హృద్యా భార్యాః - బహువ్రీహి ర్వా హారిణ్యో భార్యా యేషాం తే - తే సుహృదః - భర్తౄణాం జారా-
ణాం చ రమ్యా భార్యా హి సుహృదః॥౫౫॥౫౬॥౫౭॥౫౮॥ నిస్స్వాధ్యాయేతి॥ క్వచిత్క్వచిత్కటాదౌ॥౫౯॥ తత్రేతి॥ తత్ర కలౌ-
అల్పేనైవ యత్నేన హరిసంకీర్తనాదినా - అనుత్తమం పుణ్యస్కంధం పుణ్యరాశిం కరోతి పురుషః - యః పుణ్యస్కంధః క్రియ-
తే - సత్కృతయుగే తపసా హి క్రియతే॥౬౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే ప్రథమోధ్యాయః॥

వ్యాసశ్చేతి॥ అత్ర వస్తుని అల్పయత్నేన పుణ్యస్కంధప్రాప్తౌ॥ ౧॥ కస్మిన్నితి॥ పుణ్యవాదః పుణ్యవిషయవిచా-
రః॥ ౨॥ సందేహనిర్ణయార్థాయేతి॥ సంశయం సంశయితమర్థం ప్రష్టుం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ మగ్నఇతి॥ శూద్రస్సాధురితి.

శమీప్రాయా మహీరుహాః। శూద్రప్రాయాస్తథా వర్ణా భవిష్యంతి కలౌ యుగే॥ ౫౩॥ అణుప్రా-
యాణి ధాన్యాని చాజ్యప్రాయం తథా పయః। భవిష్యంతి కలౌ ప్రాప్తే హ్యౌశీరం చానులేపనమ్॥ ౫౪॥
శ్వశ్రూశ్వశురభూయిష్ఠా గురవశ్చ నృణాం కలౌ। శ్యాలాద్యా హారిభార్యాశ్చ సుహృదో మునిసత్తమ॥
౫౫॥ కస్య మాతా పితా కస్య యథాకర్మానుగః పుమాన్। ఇతి చోదాహరిష్యంతి శ్వశురానుగతా నరాః॥
౫౬॥ వాఙ్మనఃకాయగైర్దోషైరభిభూతాః పునః పునః। నరాః పాపాన్యనుదినం కరిష్యంత్యల్పమేధసః॥
౫౭॥ నిస్సత్త్వానామశౌచానాం నిర్హ్రీకాణాం తథా నృణామ్। యద్యద్దుఃఖాయ తత్సర్వం కలికాలే భవి-
ష్యతి॥ ౫౮॥ నిస్స్వాధ్యాయవషట్కారే స్వధాస్వాహావివర్జితే। తదా ప్రవిరలో ధర్మః క్వచిల్లో-
కే నివత్స్యతి॥ ౫౯॥ తత్రాల్పేనైవ యత్నేన పుణ్యస్కంధమనుత్తమమ్। కరోతి యః కృతయుగే క్రియ-
తే తపసా హి సః॥౬౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - ప్రథమోధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్రీపరాశరః॥ వ్యాసశ్చాహ మహాబుద్ధిర్యదత్రైవ హి వస్తుని। తచ్ఛ్రూయతాం మహాభాగ గదతో మ-
మ తత్త్వతః॥ ౧ ॥ కస్మిన్కాలేల్పకో ధర్మో దదాతి సుమహత్ఫలమ్। మునీనాం పుణ్యవాదోభూత్ కై-
శ్చాసౌ క్రియతే సుఖమ్॥ ౨॥ సందేహనిర్ణయార్థాయ వేదవ్యాసం మహామునిమ్। యయుస్తే సంశ-
యం ప్రష్టుం మైత్రేయ మునిపుంగవాః॥ ౩॥ దదృశుస్తే మునిం తత్ర జాహ్నవీసలిలే ద్విజ। వేదవ్యాసం మ-
హాభాగమర్ధస్నాతం సుతం మమ॥ ౪॥ స్నానావసానం తే తస్య ప్రతీక్షంతో మహర్షయః। తస్థుస్తీరే మ-
హానద్యాస్తరుషండముపాశ్రితాః॥ ౫॥ మగ్నోథ జాహ్నవీతోయాదుత్థాయాహ సుతో మమ। శూద్ర

శణసూత్రమయీ పట్టికా - దృతికా వా - తత్తుల్యాని వస్త్రాణి॥ ౫౩ ॥ అణుప్రాయాణీతి॥ ఉశీరం - సురభితృణవిశే-
షః॥ ౫౪॥ శ్వశ్రూశ్వశురేతి॥ శ్యాలాః - పత్నీభ్రాతరః - హారిణ్యో మనోహరాః భార్యా యేషాం తే - తథావిధే-
ష్వేవ నృషు - సఖ్యం భవతి॥ ౫౫॥ కస్యేతి॥ కర్మానుగః - స్వకర్మాధీనః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ నిస్సత్త్వానామితి॥ యద్యద్వస్తు
తత్సర్వం దుఃఖార్థమేవ భవిష్యతి॥ ౫౮॥ నిస్స్వాధ్యాయేతి॥ క్వచిన్నిష్కుటాదౌ ॥ ౫౯ ॥ కలేరేకం మహాంతం గుణ-
మాహ॥ తత్రేతి॥ అల్పేనైవ యత్నేన హరికీర్తనాదినా - పుణ్యస్కంధం - పుణ్యరాశిం - నరః కరోతి - స హి కృతయు-
గే తపసా మహతా - క్రియతే - య ఇతి పాఠే - యః కోపి - అతిమలినోపీత్యర్థః - అతోన్యైర్నైవ గుణేన కలిస్సర్వశ్రేష్ఠ ఇ-
త్యర్థః - కరోతి యం కృతయుగే - క్రియతే తపసా హి సః - ఇతి పాఠస్సుగమః॥ ౬౦ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్ర-
కాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - ప్రథమోధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

నికృష్టోపి కలిరల్పాయాసేన మహాఫలప్రద ఇతి ప్రసంగాన్నికృష్టయోః స్త్రీశూద్రయోరపి గుణాధిక్యం వక్తుమితి-
హాసం ప్రస్తౌతి - వ్యాస ఇత్యాదినా॥ వ్యాసశ్చేతి॥ వస్తుని - అర్థే॥ ౧॥ కస్మిన్నితి॥ వాదో విచారః - కైశ్చాపి - జాతిభిః -
అసౌ ధర్మః - సుఖమనాయాసేన క్రియతే॥ ౨॥ సందేహేతి॥ సంశయవిషయభూతమర్థం ప్రష్టుం యయుః॥ ౩॥ ౪ ॥
స్నానావసానమితి॥ స్నానావసానం స్నానసమాప్తిం - ప్రతీక్షమాణాః - తరూణాం షండం సమూహం - ఉపాశ్రితాః -
తస్థుః - స్థితాః॥ ౫॥ మగ్న ఇతి॥ ఉన్మజ్య ఉత్థాయ - తేషాం మునీనాం శృణ్వతాం - కలిస్సాధుశ్శూద్రస్సాధురిత్యేవం వచో
మమ సుతః - వ్యాసః - ఆహేత్యన్వయః - తదేవం మునిభిః అపృష్టైనైవ వ్యాసేన కస్మిన్కాలేల్పకో ధర్మో దదాతి - సు

లిః సాధురితివచనం॥౬॥ సాధుసాధ్వితి॥ సాధుసాధుశూద్రధన్యోఽసీత్యుక్తిః హృదయసన్నిధేః ప్రత్యుక్తిరివభాతీతి॥౭॥ నిమగ్నశ్చేతి॥ తాభ్యోయోషిద్భ్యః- కలౌ సాధుత్వం శూద్రే ధన్యత్వం యోషితాం ధన్యతరత్వం చేతి తద్గుణతారతమ్యాద్విరమ్యత్రిధోక్తిః॥౮॥౯॥౧౦॥ తమితి॥ తేన ప్రాగ్వివక్షితేనార్థేన అలమస్తు తన్నివృత్తిరస్తు॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ఇత్యుక్త ఇతి॥ ప్రహస్యేతి ధిగస్త్విత్యవత్ స్వప్రశ్నోత్తరం దత్తమప్యబుధ్వా పునః పృచ్ఛతో మునీన్ ప్రతి హాసః॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ ధ్యాయన్నితి॥ కృతే చిత్తశుద్ధిసంభవాద్ధ్యానేన ఫలప్రాప్తిః- త్రేతాయాం తదభావేఽపి విత్తశుద్ధ్యా యజ్ఞైః ఫలసిద్ధిః- ద్వాపరే తయోరభావేఽప్యాచారశుద్ధ్యార్చనేన సిద్ధిః- సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమిత్యాదివచనాత్ - కలౌ తు తేషామభావేఽపి భగవన్నామసంకీర్తనేనైవ ఫలసిద్ధిరితి కలేస్సాధుత్వం॥౧౭॥ ఏతదేవ వివృణోతి॥ ధర్మేతి॥ స్వల్పాయాసేన సంకీర్తనాదినా॥౧౮॥ వ్రతచర్యేతి॥ వ్రతచర్యేత్యాది శూద్రసాధుత్వస్యోపోద్ఘాతః॥౧౯॥౨౦॥ అసమ్యక్కరణ ఇతి॥ ఇచ్ఛైవ ప్రాప్తిక

షాస్సాధుః కలిస్సాధురిత్యేవం శృణ్వతాం వచః। తేషాం మునీనాం భూయశ్చ మమజ్జ స నదీజలే॥ ౬॥ సాధుసాధ్వితి చోత్థాయ శూద్ర ధన్యోఽసి చాబ్రవీత్॥ ౭॥ నిమగ్నశ్చ సముత్థాయ పునః ప్రాహ మహామునిః। యోషితస్సాధు ధన్యాస్తాస్తాభ్యో ధన్యతరోఽస్తి కః॥ ౮॥ తతస్స్నాత్వా యథాన్యాయమాచాంతం చ కృతక్రియమ్। ఉపతస్థుర్మహాభాగం మునయస్తే సుతం మునేః॥ ౯॥ కృతసంవందనాంశ్చాహ కృతాసనపరిగ్రహాన్। కిమర్థమాగతా యూయమితి సత్యవతీసుతః॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ తమూచుస్సంశయం ప్రష్టుం భవంతం వయమాగతాః। అలం తేనాస్తు తావన్నః కథ్యతామపరం త్వయా॥౧౧॥ కలిస్సాధ్వితి యత్ప్రోక్తం శూద్రస్సాధ్వితి యోషితః। యదాహ భగవాన్సాధు ధన్యాశ్చేతి పునః పునః॥౧౨॥ తత్సర్వం శ్రోతుమిచ్ఛామో న చేద్గుహ్యం మహామునే। తత్కథ్యతాం తతో హృత్స్థం సంపృచ్ఛామస్త్వాం ప్రయోజనమ్॥౧౩॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తో మునిభిర్వ్యాసః ప్రహస్యేదమథాబ్రవీత్। శ్రూయతాం భో మునిశ్రేష్ఠా యదుక్తం సాధు సాధ్వితి॥ ౧౪॥ వ్యాసః॥ యత్కృతే దశభిర్వర్షైస్త్రేతాయాం హాయనేన తత్। ద్వాపరే తచ్చ మాసేన హ్యహోరాత్రేణ తత్కలౌ॥ ౧౫॥ తపసో బ్రహ్మచర్యస్య జపాదేశ్చ ఫలం ద్విజాః। ప్రాప్నోతి పురుషస్తేన కలిస్సాధ్వితి భాషితమ్॥ ౧౬॥ ధ్యాయన్కృతే యజన్యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చయన్। యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవమ్॥ ౧౭॥ ధర్మోత్కర్షమతీవాత్ర ప్రాప్నోతి పురుషః కలౌ। అల్పాయాసేన ధర్మజ్ఞాస్తేన తుష్టోఽస్మ్యహం కలేః॥ ౧౮॥ వ్రతచర్యాపరైర్గ్రాహ్యా వేదాః పూర్వం ద్విజాతిభిః। తతస్స్వధర్మసంప్రాప్తైర్యష్టవ్యం విధివద్ధనైః॥౧౯॥

మహత్ఫలమిత్యేతత్ప్రశ్నోత్తరతయా కలేస్సాధుత్వముక్తం॥౬॥ కైశ్చాసౌ క్రియతే సుఖమిత్యేతన్నిర్ణయార్థం శూద్రస్య స్త్రీణాం చ ధన్యత్వమాహ॥ సాధుసాధ్వితి॥ సాధుసాధు - శూద్ర ధన్యోఽసీతి బుద్ధిసన్నిధానాత్ప్రత్యుక్తమివోక్తం॥ ౭॥ నిమగ్నశ్చేతి॥ తాభ్యో యోషిద్భ్యః ధన్యతరః కః ప్రాణ్యస్తి - న కోఽపీత్యర్థః - అతస్తా ఏవ ధన్యతరాః - అత్ర చ కలేస్సాధుత్వం - శూద్రస్య సాధుత్వం ధన్యత్వం - యోషితాం ధన్యతరత్వం - సాధుత్వం చేతి - యథోత్తరం గుణాధిక్యం- తత్ర గంగాయామఘమర్షణే - భగవద్ధ్యానపూతే చిత్తే - ప్రతీతమితి- ఉన్మజ్యోన్మజ్య - పదత్రయోక్త్యా దర్శితం - ఉన్మజ్యేతి చ పాఠః॥ ౮॥ ౯ ॥ కృతసంవందనానితి॥ కృతం సంవందనం యైస్తాన్ - కృతసంవందనాన్॥ ౧౦ ॥ తమితి॥ తేన తావదలమస్తు తత్తావదాస్తామిత్యర్థః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఇత్యుక్త ఇతి ॥ హృదిస్థప్రశ్నస్యైవోత్తరం దత్తమప్యవిజ్ఞాయ పృచ్ఛంతీతి ప్రహస్యేదమబ్రవీత్॥ ౧౪॥ తదేవ స్ఫుటయతి। యత్కృతే దశభిరిత్యాదిద్వాభ్యాం- యత్కృతే దశభిరితి ॥ కృతే కృతయుగే హాయనేన వర్షేణ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ అల్పేన కాలేన ధర్మస్సిధ్యతీత్యాహ ధ్యాయన్కృత ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౧౭॥ ధర్మేతి॥ అల్పాయాసేనేతి కలేస్సాధుత్వముక్తం॥ ౧౮॥ శూద్రస్యాల్పాయాసేన పురుషార్థసిద్ధిం వక్తుం - త్రైవర్ణికానాం తత్ప్రాప్తిక్లేశమాహ- వ్రతచర్యాపరైరిత్యాదిచతుర్భిః॥ వ్రతచర్యాపరైరితి। వ్రతచర్యోపహారణైరితి పాఠే - ఉపహరణముపహారః - గురవే సర్వలాభార్పణైరిత్యర్థః॥ ౧౯॥ వృథే

రేణుస్యేతది చ్ఛా ప్రాప్తికరం ఇచ్ఛయా ప్రాప్యం న॥ ౨౧॥ అత్ర హేతుః॥ పారతంత్ర్యమితి॥ పారతంత్ర్యం విధిపారతంత్ర్యం॥ ౨౨॥ ద్విజశుశ్రూషయైవేతి॥ పాకయజ్ఞాధికారవాన్ - శూద్రస్యాప్యమంత్రకపక్వహోమాదిష్వధికారః అస్మై సాధుచరితమితి శేషః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ స్వధర్మస్యేతి॥ స్వధర్మస్యేతి స్త్రీసాధుత్వస్య ప్రస్తావః - నరైః పుంభిః॥ ౨౫॥ తస్యేతి॥ గహనం క్లేశః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ నేతి॥ తానేవేతి పురుషో యథా ప్రాజాపత్యాదికాన్ ప్రాప్నోతి తథా యోషిత్తానేవ ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౪౦॥ ఇ-

వృథాకథా వృథాభోజ్యం వృథేజ్యా చ ద్విజన్మనామ్। పతనాయ తతో భావ్యం తైస్తు సంయమిభిస్సదా॥ ౨౦
అసమ్యక్కరణే దోషస్తేషాం సర్వేషు వస్తుషు। భోజ్యపేయాదికం చైషాం నేచ్ఛాప్రాప్తికరం ద్విజాః॥ ౨౧॥ పారతంత్ర్యం సమస్తేషు తేషాం కార్యేషు వై యతః। జయంతి తే నిజాన్ లోకాన్ క్లేశేన మహతా ద్విజాః॥ ౨౨॥ ద్విజశుశ్రూషయైవైష పాకయజ్ఞాధికారవాన్। నిజాన్ జయతి వై లోకాన్ శూద్రో ధన్యతరస్తతః॥ ౨౩॥ భక్ష్యాభక్ష్యేషు నాస్యాస్తి పేయాపేయేషు వై యతః। నియమో మునిశార్దూలాస్తేనాసౌ సాధ్వితీరితః॥ ౨౪॥ స్వధర్మస్యావిరోధేన నరైర్లబ్ధం ధనం సదా। ప్రతిపాదనీయం పాత్రేషు యష్టవ్యం చ యథావిధి॥ ౨౫॥ తస్యార్జనే మహాన్ క్లేశః పాలనే చ ద్విజోత్తమాః। తథా సద్వినియోగే చ విజ్ఞాతం గహనం నృణామ్॥ ౨౬॥ ఏవమన్యైస్తథా క్లేశైః పురుషా ద్విజసత్తమాః। నిజాన్ జయంతి వై లోకాన్ ప్రాజాపత్యాదికాన్ క్రమాత్॥ ౨౭॥ యోషిచ్ఛుశ్రూషణాద్భర్తుః కర్మణా మనసా గిరా। తద్ధితా శుభమాప్నోతి తత్సాలోక్యం యతో ద్విజాః॥ ౨౮॥ నాతిక్లేశేన మహతా తానేవ పురుషో యథా। తృతీయం వ్యాహృతం తేన మయా సాధ్వితి యోషితః॥ ౨౯॥ ఏతద్వః కథితం విప్రా యన్నిమిత్తమిహాగతాః। తత్పృచ్ఛత యథాకామం సర్వం వక్ష్యామి వస్స్ఫుటమ్॥ ౩౦॥ ఋషయస్తే తతః ప్రోచుర్యత్ప్రష్టవ్యం మహామునే। అస్మిన్నేవ చ తత్ప్రశ్నే యథావత్కథితం త్వయా॥ ౩౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతః ప్రహస్య తానాహ కృష్ణద్వైపాయనో మునిః। విస్మయోత్ఫుల్లనయనాంస్తాపసాంస్తానుపాగతాన్॥ ౩౨॥ మయైష భవతాం ప్రశ్నో జ్ఞాతో దివ్యేన చక్షుషా। తతో హి వః ప్రసంగేన సాధు సాధ్వితి భాషితమ్॥ ౩౩॥ స్వల్పేన హి ప్రయత్నేన ధర్మస్సిధ్యతి వై కలౌ। నరైరాత్మగుణాంభోభిః క్షాళితాఖిలకిల్బిషైః॥ ౩౪॥ శూద్రైశ్చ ద్విజశుశ్రూషాతత్పరైర్ద్విజసత్తమాః। తథా స్త్రీభిరనాయాసాత్పతిశుశ్రూషయైవ హి॥ ౩౫॥ తతస్త్రితయమప్యేతన్మమ ధన్యతరం మతమ్। ధర్మసంపాదనే క్లేశో ద్విజాదీనాం కృతాదిషు॥ ౩౬॥ భవద్భిర్యదభిప్రేతం తదేతత్కథితం మయా। అపృష్టేనాపి ధర్మజ్ఞాః కిమన్యత్క్రియతాం ద్విజాః॥ ౩౭॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్సంపూజ్య తే వ్యాసం ప్రశశంసుః పునః పునః। యథాగతం ద్విజా జగ్ముర్వ్యాసోక్తికృత

తి॥ వృథాకథా - శ్రీకృష్ణకీర్తనరహితా - వృథాభోజ్యం - హరేరనివేదితం - వృథేజ్యా - డంభలోభాదిపూర్వికా॥ ౨౦॥ అసమ్యగితి॥ ఇచ్ఛయా ప్రాప్తికరం - ప్రాప్యం న భవతి - కింతు - చోదనయా॥ ౨౧॥ ౨౨॥ శూద్రస్య - తాదృక్క్లేశాభావేన ధన్యత్వముక్తమిత్యాహ - ద్విజశుశ్రూషయేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౨౩॥ ౨౪॥ స్త్రీణామనాయాసేన శ్రేయః ప్రాప్త్యా ధన్యత్వం - వక్తుం పురుషాణాం తత్ప్రాప్తౌ క్లేశమాహ - స్వధర్మస్యేత్యాది త్రిభిః॥ ౨౫॥ తస్యేతి॥ ఏవం నృణాం మహాన్ క్లేశః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ యోషితాం తాదృక్క్లేశో నాస్తీత్యాహ॥ యోషిదిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౨౮॥ నాతిక్లేశేనేతి॥ పురుషో యథా మహతా క్లేశేన ప్రాజాపత్యాదికాన్ - లోకాన్ - ప్రాప్నోతి తథా తానేవ లోకాన్నాతిక్లేశేన యోషిత్ ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తత ఇతి॥ ఇదానీమనుక్తమేతైర్జ్ఞాతమితి పునః ప్రహస్యాహ - అపృష్టేనైవ వ్యాసేన కథమేవం నిర్ణయః కృత ఇతి విస్మయోత్ఫుల్లనయనే యేషాం తాన్॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ఉక్తమర్థం నిగమయతి॥ స్వల్పేనేత్యాదిచతుర్భిః॥ స్వల్పేనేతి॥ ఆత్మనో హరేః - గుణా ఏవాంభాంసి - తైః అభిక్షాళితమఖిలం - కిల్బిషం - యేషాం తైః - కర్తృభిః ధర్మస్సిధ్యతి॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ భవద్భిరితి॥ యదభిప్రేతం - జ్ఞాతుమిష్టం॥

తి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

౧॥ బ్రాహ్మ ఇతి ॥ ప్రాకృతో ద్విపరార్ధక ఇతి జల్పనాత్ పరార్ధద్వయాత్మకే బ్రహ్మాయుషి పూర్ణే ప్రకృతౌ తత్కార్యస్య లయః ప్రాకృతః॥ ౨॥ ౩॥ స్థానాత్ స్థానమితి ॥ శ్లో ॥ ఏకం దశ శతమస్మాత్సహస్రమయుతం తతః పరం లక్షం । ప్రయుతం కోటిమథార్బుదమబ్జం ఖర్వం తతో నిఖర్వం చ । తస్మాన్మహాసరోజం శంకుం సరితాంపతిం తతో మధ్యం । అంతం పరార్ధమాహుర్యథోత్తరం దశగుణం హి తద్జ్ఞాః॥ ఏవం ద్విపరార్ధమానుషవత్సరేతు మహాసంహారః॥ ౪॥ ౫॥ నిమేషయిత్యాది ॥ యః ప్రాగుక్తో నిమేషః అసౌ మాత్రేత్యుచ్యతే- మాత్రాప్రమాణత్వాత్ - ఏకమాత్రా

నిశ్చయాః ॥ ౩౭ ॥ భవతోఽపి మహాభాగ రహస్యం కథితం మయా ॥ అత్యంతదుష్టస్య కలేరయమేకో మహాన్ గుణః॥ ౩౮॥ యచ్చాహం భవతా పృష్టో జగతాముపసంహృతిమ్ । ప్రాకృతామంతరాళాం చ తామప్యేష వదామి తే॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః ******************

శ్రీపరాశరః॥ సర్వేషామేవ భూతానాం త్రివిధః ప్రతిసంచరః। నైమిత్తికః ప్రాకృతికః తథైవాత్యంతికో లయః ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మో నైమిత్తికస్తేషాం కల్పాంతే ప్రతిసంచరః । ఆత్యంతికస్తు మోక్షాఖ్యః ప్రాకృతో ద్విపరార్ధకః॥ ౨॥ మైత్రేయః ॥ పరార్ధసంఖ్యాం భగవన్ మమాచక్ష్వ యయా తు సః। ద్విగుణీకృతయా జ్ఞేయః ప్రాకృతః ప్రతిసంచరః॥ ౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ స్థానాత్ స్థానం దశగుణమేకస్మాద్గణ్యతే ద్విజ । తతోఽష్టాదశమే భాగే పరార్ధమభిధీయతే॥ ౪ ॥ పరార్ధద్విగుణం యత్తు ప్రాకృతస్స లయో ద్విజ । తదాఽవ్యక్తేఽఖిలం వ్యక్తం స్వహేతౌ లయమేతి వై॥ ౫॥ నిమేషో మానుషో యోఽసౌ మాత్రా మా

౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯ ॥ పునః ప్రాసంగికం పరిసమాప్య ప్రస్తుతమనుసంధత్తే - యచ్చాహమితి ॥ అంతరాళాం బ్రహ్మణో దినే దినే - భవాం ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యాయాం - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

సర్వేషామితి ॥ ప్రతిసంచరః ప్రళయః॥ ౧॥ బ్రాహ్మ ఇతి ॥ ప్రాకృతో ద్విపరార్ధక ఇతి - ద్విగుణే - పరార్ధే - బ్రహ్మాయుస్సమాప్తౌ భగవతః - ప్రకృతౌ - తత్కార్యస్య లయః - ప్రాకృతః॥ ౨॥ ప్రథమాంశే పరార్ధమానముక్తమేవ తథాపి కింతదేవ మానం పరార్ధస్య-ఉత ప్రకారాంతరమప్యస్తీత్యాశయేన పునః పృచ్ఛతి ॥ పరార్ధేతి॥ ౩॥ ప్రకారాంతరమప్యస్తీత్యాహ ॥ స్థానాత్స్థానమితి ॥ యథాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ కోటికోటిసహస్రాణి పరార్ధమితి కీర్త్యతే। పరార్ధద్విగుణం చాపి పరమాహుర్మనీషిణః॥ స్థానం దశగుణం విద్యాదేకం దశ శతం తతః। సహస్రమయుతం తస్మాన్నియుతం ప్రయుతం తతః ॥ అర్బుదం న్యర్బుదం చైవ బృందం చైవ తతః పరమ్ । ఖర్వం చైవ నిఖర్వం చ శంఖం పద్మం తథైవ చ ॥ సముద్రో మధ్యమంతశ్చ పరార్ధం పరమేవ చ । ఏవమష్టాదశైతాని పదాని గణనావిధౌ ॥ కల్పసంఖ్యా ప్రవృత్తిస్తు పరార్ధో బ్రహ్మణస్స్మృతః। తావచ్ఛేషోఽస్య కాలస్య తదంతే ప్రతిసృజ్యత ఇతి ॥ ఏకం దశగుణం దశ - దశ దశగుణం శతం - శత దశగుణం సహస్రమిత్యేవమేకస్థానాదీనాం మానతో వృద్ధ్యా - అష్టాదశస్థానే పరార్ధం భవతి - కల్పాశ్చాత్ర సంఖ్యేయాః॥ శ్లో ॥ కల్పసంఖ్యాప్రవృత్తిస్తు పరార్ధో బ్రహ్మణస్స్మృత ఇతి వాయూక్తేః ॥ తతశ్చ కల్పానాం- కోటికోటిసహస్రాణి పరార్ధం - తద్ద్విగుణం పరం - బ్రహ్మాయురిత్యుక్తం భవతి - యత్తూక్తం ప్రథమాంశే ॥ శ్లో ॥ నిజేన తస్య మానేన హ్యాయుర్వర్షశతం స్మృతం। తత్పరాఖ్యం తదర్ధం తు పరార్ధమభిధీయతే॥ ఏవం తు బ్రహ్మణోఽపి వర్షమేవం వర్షశతం స్మృతమిత్యాది - తస్మిన్పక్షే కల్పానాం షట్త్రింశత్సహస్రాణి బ్రహ్మణ ఆయురిత్యుక్తం స్యాత్ - అనయోశ్చ పక్షయోర్మహాకల్పభేదేన వ్యవస్థా - యద్వా - యథోక్తకల్పశబ్దేన - లక్షణయా తదంశభూత దివ్యమానుషవర్షాదిభిః పరార్ధమానేన విరోధ ఇతి సంపాదనీయం॥ ౪॥ ౫॥ నైమిత్తికం లయం ప్రపంచయిష్యన్నిమేషాదిక్రమేణ ప్రథమాంశోక్తమేవ కల్పప్రమాణమనుసారయతి - నిమేష ఇత్యాదిస ప్తభిః॥ నిమేష ఇతి ॥ మాత్రైవ మాత్రా సైవ ప్రమాణం యస్య సః ఏకమాత్రలఘ్వక్షరోచ్చారణమాత్రకాలసమ్మితో నిమేషః॥ శ్లో ॥ నిమేషకాలతుల్యో హి మాత్రాలఘ్వక్షరం చ యదితి॥

త్రలఘ్వక్షరోచ్చారణకాలసమ్మితో హ్యసౌ॥ ౬॥ ౭॥ ఉన్మానేనేతి॥ తులయామితస్యాంభసోర్ధత్రయోదశపలాని- అర్ధం త్రయోదశం యేషాం తాని అర్ధత్రయోదశ - సార్ధద్వాదశేత్యర్థః - సా నాడికా ఉపచారాత్ - తైర్నాడికా జ్ఞాతవ్యేత్యర్థః - కథమిత్యాహ - హేమేతి - మాషః పంచగుంజామానం - జలస్యైతత్సార్ధం పలద్వాదశకం మగధదేశ్యం ప్రస్థం పూరయతి - స చ ప్రస్థశ్చతుర్గుణస్స్యాన్నాడీజ్ఞాపక ఇతి శేషః - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ ఉన్మానేనాంభసశ్చాపి పలాన్యర్ధత్రయోదశ। మాగధేన తు మానేన జలప్రస్థోఽభిధీయతే॥ ఏతే చాప్యుదకప్రస్థాశ్చత్వారో నాడికాఘటః। హేమమాషైః కృతచ్ఛిద్రశ్చతుర్భిశ్చతురంగులైరితి॥ ఏవం చతుర్మాషసువర్ణరచితచతురంగుళసూచీకృతాధశ్ఛిద్రాద్బాధకజలపూర్ణాత్పంచాశత్పలపరిమాణాద్ఘటాత్తచ్ఛిద్రేణ పంచాశత్పలం జలం యావతా కాలేన నిస్సరతి తావత్కాలో నాడీత్యుక్తం భవతి - అథవా - అహోరాత్రే జలస్య పూరణం నిస్సరణం వా షష్టివారం యథా స్యాత్ తథా తత్పాత్రమానం కార్యం - అన్యే తు - చతుర్మాషహేమనిర్మితయా చతురంగుళయా సూచ్యా కృతచ్ఛిద్రే సార్ధద్వాదశపలే తామ్రపాత్రే తత్ప్రమాణం జలం తచ్ఛిద్రేణ యావతా కాలేన ప్రవిశతి స కాల ఏకా నాడికా - తాని పలాని మాగధమానేన జలప్రస్థ ఇతి వర్ణయంతి - కృతచ్ఛిద్రైరితి చ పఠంతి - తత్రాయమన్వయః - సా నాడికా - చతుర్భిర్హేమమాషైః కృతచ్ఛిద్రైర్నిష్పన్నాన్యంభసోర్ధత్రయోదశపలానీతి॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥

త్రాప్రమాణతః। తైః పంచదశభిః కాష్ఠా త్రింశత్కాష్ఠాః కలా స్మృతా॥ ౬॥ నాడికా తు ప్రమాణేన సా కలా దశ పంచ చ॥ ౭॥ ఉన్మానేనాంభసస్సా తు పలాన్యర్ధత్రయోదశ। మాగధేన తు మానేన జలప్రస్థస్తు స స్మృతః॥ హేమమాషైః కృతచ్ఛిద్రశ్చతుర్భిశ్చతురంగులైః॥ ౮॥ నాడికాభ్యామథ ద్వాభ్యాం ముహూర్తో ద్విజసత్తమ। అహోరాత్రం ముహూర్తాస్తు త్రింశన్మాసో దినైస్తథా॥ ౯॥ మాసైర్ద్వాదశభిర్వర్షమహోరాత్రం తు తద్దివి। త్రిభిర్వర్షశతైర్వర్షం షష్ట్యా చైవాసురద్విషామ్॥ ౧౦॥ తైస్తు ద్వాదశసాహస్రైశ్చతుర్యుగముదాహృతమ్। చతుర్యుగసహస్రం తు కథ్యతే బ్రహ్మణో దినమ్॥ ౧౧॥ స కల్పస్తత్ర మనవశ్చతుర్దశ మహామునే। తదంతే చైవ మైత్రేయ బ్రాహ్మో నైమిత్తికో లయః॥ ౧౨॥ తస్య స్వరూపమత్యుగ్రం మైత్రేయ గదతో మమ। శృణుష్వ ప్రాకృతం భూయస్తవ వక్ష్యామ్యహం లయమ్॥ ౧౩॥ చతుర్యుగసహస్రాంతే క్షీణప్రాయే మహీతలే। అనావృష్టిరతీవోగ్రా జాయతే శతవార్షికీ॥ ౧౪॥ తతో యాన్యల్పసారాణి తాని సత్త్వాన్యశేషతః। క్షయం యాంతి ము

బ్రహ్మాండోక్తైః॥ ౬॥ ౭॥ నాడికాజ్ఞానోపాయమాహ - ఉన్మానేనేత్యాదిసార్ధేన॥ ఉన్మానేనేతి॥ అంభసః - ఉన్మానేన - ఉన్మీయతే అనేనేత్యున్మానం - పాత్రం - అర్ధోనాని త్రయోదశ - సార్ధద్వాదశేత్యర్థః - ఉన్మానరూపేణ ఘటితాని - సార్ధద్వాదశపలాని సా నాడికా - సార్ధద్వాదశపలతామ్రనిర్మితపాత్రాన్నాడికా జ్ఞాతవ్యేత్యర్థః - కిం ప్రమాణం తత్పాత్రం కార్యం తత్రాహ - మాగధేనేతి॥ మాగధేన ప్రమాణేన జలప్రస్థస్తు స స్మృత ఇతి - సార్ధద్వాదశపలజలేన హి - మగధదేశ్యః ప్రస్థః పూర్యతే - తావత్ప్రమాణం పాత్రం కార్యమిత్యర్థాత్సిద్ధం - నను తథాపి పాత్రే కథం నాడికాజ్ఞానం - క్రియాపరిచ్ఛేద్యత్వాత్కాలస్యేత్యాశంక్య - క్రియాసిద్ధయే - ప్రస్థం విశినష్టి - హేమేతి - మాషః పంచగుంజః హేమమాషైశ్చతుర్భిః - చతురంగులశలాకారూపేణ కృతైః - కృతచ్ఛిద్రః - తదుక్తం భవతి - సార్ధద్వాదశపలతామ్రమయం - మాగధప్రస్థసమ్మితం - ఊర్ధ్వాయతం - పాత్రం - చతుర్మాషచతురంగులహేమశలాకయా కృతచ్ఛిద్రం - జలే స్థాపితం - తేన ఛిద్రేణ - యావతా కాలేన పూర్యతే - తావత్కాలో నాడికేతి - తథా చ శుకః॥ శ్లో॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురంగులైః। స్వర్ణమాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ ప్రస్థం జలప్లుతమితి॥ ౮॥ నాడికాభ్యామితి॥ తథా త్రింశతా దినైః మాస ఇత్యర్థః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ నైమిత్తికలయప్రకారమాహ - తస్య స్వరూపమిత్యాదినా యావదధ్యాయపరిసమాప్తిః॥ ౧౩॥ చతుర్యుగేతి॥ క్షీణప్రాయే - మర్త్యాదిభిః॥ ౧౪॥

౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తతఇతి॥ క్షయాయరుద్రరూపధరోభూత్వా॥ ౧౬॥ తతఇతి॥ సప్తరశ్మయః॥ శ్లో॥ సుషుమ్నోహరికేశశ్చవిశ్వకర్మాతథైవచ। విశ్వవ్యచాస్స్వధాసంయద్వసురర్వాగ్వసుస్తథేత్యుక్తాః॥ ౧౭॥౧౮॥ ౧౯॥ తతఇతి॥ భాస్కరాః ఆరోగో భ్రాజ ఇత్యాదయః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ పాతాళానీతి॥ బభస్తి భక్షయతి భస భక్షణదీప్త్యోః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అంబరీషమివేతి॥ అంబరీషం భర్జనభాండం॥ ౨౭॥ తతఇతి॥ కృతాధికారాః మన్వాదయః - దశావృత్త్యా సప్తపాతాళాని త్రయోలోకా ఇతి దశ - తేష్వావృత్త్యా వృత్త్యభావేన - యద్వా - తాపదశాయాం ఆవృత్త్యా పరైషిణః పరస్థానైషిణః అథవా త్రైలోక్యే యే కృతాధికారా మన్వాద్యాః తే కృతాధికారాః భోగాత్ప్రక్షీణతద్దేశభోగ్యకర్మాణః సంతో మహర్లోకం ప్రాప్య - తస్మాదపి తత్తాపాత్తల్లోకవాసిభిస్సహ సశరీరా జనలోకం యాంతి - తేషాం మధ్యే యేఽపరైషిణః పరం ప్రాప్తుమిచ్ఛవస్తే దశవారావృత్త్యా వక్ష్యమాణతపస్సత్య ప్రాప్తిద్వారా తతః పరమీశ్వరం విశంతి - అన్యే త్రైలోక్యసజీవాః స్వాత్మని సంలీయంతే - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ పితృభిర్మనుభిశ్చైవ సార్ధం సప్తర్షిభిస్తథా। యజ్వానశ్చైవ యేప్యన్యే తద్భక్తాశ్చైవ తైస్సహ॥ మహర్లోకం గమిష్యంతి ఇత్యుక్త్వా త్రైలోక్యమీశ్వరాః॥

నిశ్శేషపార్థివాన్యనుపీడనాత్ ॥ ౧౫॥ తతస్స భగవాన్విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః। క్షయాయ యతతే కర్తుమాత్మస్థాస్సకలాః ప్రజాః॥ ౧౬॥ తతస్స భగవాన్విష్ణుర్భానోస్సప్తసు రశ్మిషు। స్థితః పిబత్యశేషాణి జలాని మునిసత్తమ॥ ౧౭॥ పీత్వాంభాంసి సమస్తాని ప్రాణిభూమిగతాన్యపి। శోషం నయతి మైత్రేయ సమస్తం పృథివీతలమ్॥ ౧౮॥ సముద్రాన్సరితశ్శైలనదీప్రస్రవణాని చ। పాతాళేషు చ యత్తోయం తత్సర్వం నయతి క్షయమ్॥ ౧౯॥ తతస్తస్యానుభావేన తోయాహారోపబృంహితాః। త ఏవ రశ్మయస్సప్త జాయంతే సప్త భాస్కరాః॥ ౨౦॥ అధశ్చోర్ధ్వం చ తే దీప్తాస్తతస్సప్త దివాకరాః। దహంత్యశేషం త్రైలోక్యం సపాతాళతలం ద్విజ॥ ౨౧॥ దహ్యమానం తు తైర్దీప్తైస్త్రైలోక్యం ద్విజ భాస్కరైః। సాద్రినద్యర్ణవాభోగం నిస్స్నేహమభిజాయతే॥ ౨౨॥ తతో నిర్దగ్ధవృక్షాంబు త్రైలోక్యమఖిలం ద్విజ। భవత్యేషా చ వసుధా కూర్మపృష్ఠోపమాకృతిః॥ ౨౩॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరోఽనలః। శేషాహిశ్వాససంభూతః పాతాళాని దహత్యధః॥ ౨౪॥ పాతాళాని సమస్తాని స దగ్ధ్వా జ్వలనో మహాన్। భూమిమభ్యేత్య సకలం హినస్తి వసుధాతలమ్॥ ౨౫॥ భువర్లోకం తతస్సర్వం స్వర్లోకం చ సుదారుణః। జ్వాలామాలామహావర్తస్తత్రైవ పరివర్తతే॥ ౨౬॥ అంబరీషమివాభాతి త్రైలోక్యమఖిలం తదా। జ్వాలావర్తపరీవారముపక్షీణచరాచరమ్॥ ౨౭॥ తతస్తాపపరీతాస్తు లోకద్వయ

౧౫॥ తతఇతి॥ క్షయాయ - రుద్రరూపధరస్సన్ - ఆత్మస్థాః - స్వస్మిన్లీనాః - ప్రజాః కర్తుం యతతే ప్రయతతే॥ ౧౬॥ తతఇతి॥ సప్తరశ్మయః - పూర్వోక్తాః॥ శ్లో॥ సుషుమ్నో హరికేశశ్చ విశ్వకర్మా తథైవ చ। విశ్వవ్యచాస్స్వధాసంయద్వసురర్వాగ్వసుస్తథేతి॥ ౧౭॥ పీత్వేతి॥ ప్రాణిగతాని - రక్తవసాదీని - భూమిగతాని తటాకాదిస్థితాని॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తతఇతి॥ భాస్కరాస్సప్త॥ శ్రు॥ ఆరోగో భ్రాజః పటరః పతంగః స్వర్ణరో జ్యోతిషీమాన్ విభాసఇతి - సప్తసూర్యా ఇతి శ్రుత్యుక్తాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ దహ్యమానమితి॥ ఆభోగో విస్తారః - నిస్స్నేహమతిరూక్షం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ పాతాళానీతి॥ హినస్తి భస్మీకరోతి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తతఇతి॥ తతఇత్యాదిశ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః॥ దశావృత్త్యా గభస్తిగతస్వీయనియోగదశాయాః తత్కృత్యఫలభోగావస్థాయాః - ఆవృత్త్యా పరివృత్త్యా - పరైషిణః ఊర్ధ్వలోకైషిణః అన్యే త్వాహుః - త్రైలోక్యేపి యే కృతాధికారా - మన్వాద్యాః - తే కృతాధికారాః - భోగప్రక్షీణకర్మాణస్సంతః - మహర్లోకం ప్రాప్య - తస్మాదపి తత్తాపాః - తద్వాసిభిస్సహ - సగణం జనం - యాంతి - తేషాం మన్వాదీనాం మధ్యే - యే పరైషిణః - పరవస్తు ప్రాప్తుమిచ్ఛంతః - తే దశవారమావృత్త్యా - అక్రమ్యతద్వాప్తిద్వారా తతః పరమీశ్వరం విశంతి - అన్యే తు త్రైలోక్యస్థాజీవాః ఆత్మని సంలీయంతే - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ పితృభిర్మనుభిశ్చైవ సా

మహర్లోకం పరిత్యజ్య గణాస్తేఽపి చతుర్దశ॥ సశరీరాశ్చయాంత్యన్యే జనలోకం సహానుగైః। ఏవం దేవాస్సపితర ఋషయో మానవాశ్చయే॥ మిత్రైస్సహోర్ధ్వం గచ్ఛంతి వ్యావర్తంతే చ తైస్సహ। జనలోకాత్సురాస్సర్వే దశకల్పాః పునఃపునః॥ పర్యాయకాలే సంప్రాప్తే సంభూతాని ధనేష్విహ। అవశ్యభావినార్థేన సంబంధ్యంతే తథాతు తే॥ నివర్తంతే తథావృత్త్యా తేషాం సద్యోనని స్తరః॥ మహర్జనం చాపి జనాస్తపం చ హ్యేకాంతతస్తాని భవంతి సత్యే। మన్వంతరాణాం పరివర్తనాని ముంచంతి సత్యేన తపోవరాణి॥ తపోభియోగాద్విషయప్రహాణాద్విశంతి తేపీశ్వరమేవ దేవమితి॥ అథాత్మని మహాతేజాస్సర్వమాధాయ సర్వకృత్। తతస్సరాత్రింస్స్వపితి తమస్యేకార్ణవే జల ఇతి॥ కృతాధికారా గచ్ఛంతీతి చ పాఠః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

నివాసినః। కృతాధికారా గచ్ఛంతి మహర్లోకం మహామునే॥ ౨౮॥ తస్మాదపి మహాతాపతప్తా లోకాస్తతః పరమ్। గచ్ఛంతి జనలోకం తే దశావృత్త్యా పరైషిణః॥ ౨౯॥ తతో దగ్ధ్వా జగత్సర్వం రుద్రరూపీ జనార్దనః। ముఖనిశ్వాసజాన్మేఘాన్కరోతి మునిసత్తమ॥ ౩౦॥ తతో గజకులప్రఖ్యాస్తటిత్వంతోఽతినాదినః। ఉత్తిష్ఠంతి తథా వ్యోమ్ని ఘోరాస్సంవర్తకా ఘనాః॥ ౩౧॥ కేచిన్నీలోత్పలశ్యామాః కేచిత్కుముదసన్నిభాః। ధూమ్రవర్ణా ఘనాః కేచిత్కేచిత్పీతాః పయోధరాః॥ ౩౨॥ కేచిద్రాసభవర్ణాభా లాక్షారసనిభాస్తథా। కేచిద్వైడూర్యసంకాశా ఇంద్రనీలనిభాః క్వచిత్॥ ౩౩॥ శంఖకుందనిభాశ్చాన్యే జాత్యంజననిభాః పరే। ఇంద్రగోపనిభాః కేచిత్తతశ్శిఖినిభాస్తథా॥ ౩౪॥ మనశ్శిలాభాః కేచిద్వై హరితాళనిభాః పరే। చాషపత్రనిభాః కేచిదుత్తిష్ఠంతే మహాఘనాః॥ ౩౫॥ కేచిత్పురవరాకారాః కేచిత్పర్వతసన్నిభాః। కూటాగారనిభాశ్చాన్యే కేచిత్స్థలనిభా ఘనాః॥ ౩౬॥ మహారావా మహాకాయాః పూరయంతి నభస్స్థలమ్। వర్షంతస్తే మహాసారాస్తమగ్నిమతిభైరవమ్॥ శమయంత్యఖిలం విప్ర త్రైలోక్యాంతరధిష్ఠితమ్॥ ౩౭॥ నష్టే చాగ్నౌ చ సతతం వర్షమాణా హ్యహర్నిశమ్। ప్లావయంతి జగత్సర్వమంభోభిర్మునిసత్తమ॥ ౩౮॥ ధారాభిరతిమాత్రాభిః ప్లావయిత్వాఖిలాం భువమ్। భువర్లోకం తథైవోర్ధ్వం ప్లావయంతి హి తే ద్విజ॥ ౩౯॥ అంధకారీకృతే లోకే నష్టే స్థావరజంగమే। వర్షంతి తే మహామేఘా వర్షాణామధికం శతమ్॥ ౪౦॥ ఏవం భవతి కల్పాంతే సమస్తం మునిసత్తమ। వాసుదేవస్య మాహాత్మ్యాన్నిత్యస్య పరమాత్మనః॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

ధైర్యస్సప్తర్షిభిస్తథా। యజ్వానశ్చైవ యేప్యన్యే తద్భక్తాశ్చైవ తైస్సహ॥ మహర్లోకం గమిష్యంతి త్యక్త్వా త్రైలోక్యమీశ్వరాః। మహర్లోకం పరిత్యజ్య గణాస్తేవై చతుర్దశ॥ సశరీరాశ్చయాంత్యన్యే జనలోకం సహానుగైః। ఏవం దేవాస్సపితర ఋషయో మానవాశ్చయే॥ మిత్రైస్సహోర్ధ్వం గచ్ఛంతి వ్యావర్తంతే చ తైస్సహ। జనలోకాత్సురాస్సర్వే దశకల్పాః పునఃపునః॥ పర్యాయకాలే సంప్రాప్తే సంభూతాని ధనేష్విహ। అవశ్యభావినార్థేన సంబధ్యంతే తథాతు తే॥ నివర్తంతే తథావృత్త్యా తేషాం సద్యోనని స్తరః॥ మహర్జనం చాపి జనాస్తపం చ హ్యేకాంతతస్తాని భవంతి సత్యే। మన్వంతరాణాం పరివర్తనాని ముంచంతి సత్యేన తపోవరాణి॥ తపోభియోగాద్విషయప్రహాణాద్విశంతి తేపీశ్వరమేవ దేవమ్॥ అథాత్మని మహాతేజాస్సర్వమాధాయ సర్వకృత్। తతోఽహోరాత్రింస్స్వపితి తమస్యేకార్ణవే జల ఇతి॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ మనశ్శిలేతి॥ చాషో నీలపక్షశకునిః॥ ౩౫॥ కేచిదితి॥ కూటాగారం గృహవిశేషః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం షష్ఠాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ఏకార్ణవ ఇతి॥ బ్రహ్మరూపధర ఇతి ప్రథమాంశే వ్యాఖ్యాతం - ననూ తత్ర తత్ర బ్రహ్మాదీనాం శుభాశ్రయత్వం నిషిధ్యతే - తత్కథమత్ర బ్రహ్మరూపధరస్య ముముక్షుభిశ్చిన్త్యమానత్వం - ఉచ్యతే - ధారణాసిద్ధ్యర్థం తత్ర శుభాశ్రయ ఉక్తః - నిష్పన్నసమాధీనాం తు జగద్రూపతయా భగవదనుసంధానమవిరుద్ధం - యథా - మత్తస్సర్వమహం సర్వం - అహం మనురభవమిత్యాది - కించ పరశురామకల్క్యాదివదనుప్రవేశావతారత్వాచ్చ న విరోధః॥ ౪॥ ౫॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మమాయామయీం మూలప్రకృత్యభిమానిదేవతాం - యోగనిద్రాం యోగరూపాం నిద్రాం - ఏతద్వివృణోతి - ఆత్మానం చింతయన్నితి యావత్॥ ౬॥ నిమిత్తం తత్రేతి॥ తత్ర బ్రహ్మణో దినాంతే॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ అనావృష్ట్యాదీతి॥ సమస్తేషు లోకేషు పాతాలేషు చ - సంక్షాలనే నాశే కృతే॥ ౧౨॥ మహదాదేరితి॥ తస్మిన్ ప్రాకృతే ప్రతిసంచరే మహదాదేర్విశేషాంతస్య వికారస్య సంక్షయే చ ప్రవృత్తే ప్రస్తుతే ఆప ఇత్యాది॥ ప్రలయత్వాయ - ప్రకృష్టో లయో యస్యాస్సా ప్రలయా - తద్భావాయ॥ ౧౪॥ ప్రణష్ట ఇతి॥ అత్ర తన్మాత్రగ్రహణం విశేషస్యాప్యుపలక్షణం॥ ౧౫॥ సర్వమితి॥ సలిలేన ఓఘేన - ఆలోకాంతాత్ లోకాంతం యావత్ - ఆలోకస్తేజో వా॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

శ్రీపరాశరః॥ సప్తర్షిస్థానమాక్రమ్య స్థితేఽంభసి మహామునే। ఏకార్ణవం భవత్యేతత్ త్రైలోక్యమఖిలం తతః॥౧॥ ముఖనిశ్వాసజో విష్ణోర్వాయుస్తాన్ జలదాంస్తతః। నాశయన్ వాతి మైత్రేయ వర్షాణామపరం శతమ్॥ ౨॥ సర్వభూతమయోఽచింత్యో భగవాన్ భూతభావనః। అనాదిరాదిర్విశ్వస్య పీత్వా వాయుమశేషతః॥ ౩॥ ఏకార్ణవే తతస్తస్మిన్ శేషశయ్యాగతః ప్రభుః। బ్రహ్మరూపధరశ్శేతే భగవానాదికృద్ధరిః॥౪॥ జనలోకగతైస్సిద్ధైస్సనకాద్యైరభిష్టుతః। బ్రహ్మలోకగతైశ్చైవ చింత్యమానో ముముక్షుభిః॥ ౫ ॥ ఆత్మమాయామయీం దివ్యాం యోగనిద్రాం సమాస్థితః। ఆత్మానం వాసుదేవాఖ్యం చింతయన్ మధుసూదనః॥ ౬॥ ఏష నైమిత్తికో నామ మైత్రేయ ప్రతిసంచరః। నిమిత్తం తత్ర యచ్ఛేతే బ్రహ్మరూపధరో హరిః॥ ౭ ॥ యదా జాగర్తి సర్వాత్మా స తదా చేష్టతే జగత్। నిమీలత్యేతదఖిలం మాయాశయ్యాంగతేఽచ్యుతే॥ ౮ ॥ పద్మయోనేర్దినం యత్తు చతుర్యుగసహస్రవత్। ఏకార్ణవీకృతే లోకే తావతీ రాత్రిరిష్యతే॥౯॥ తతః ప్రబుద్ధో రాత్ర్యంతే పునస్సృష్టిం కరోత్యజః। బ్రహ్మస్వరూపధృగ్విష్ణుర్యథా తే కథితం పురా॥ ౧౦ ॥ ఇత్యేష కల్పసంహారోఽవాంతరప్రలయో ద్విజ। నైమిత్తికస్తే కథితః ప్రాకృతం శృణ్వతః పరమ్॥ ౧౧॥ అనావృష్ట్యాదిసంపర్కాత్ కృతే సంక్షాలనే మునే। సమస్తేష్వేవ లోకేషు పాతాలేష్వఖిలేషు చ॥ ౧౨॥ మహదాదేర్వికారస్య విశేషాంతస్య సంక్షయే। కృష్ణేచ్ఛాకారితే తస్మిన్ ప్రవృత్తే ప్రతిసంచరే॥౧౩॥ ఆపో గ్రసంతి వై పూర్వం భూమేర్గంధాత్మకం గుణమ్। ఆత్తగంధా తతో భూమిః ప్రలయత్వాయ కల్పతే॥ ౧౪॥ ప్రణష్టే గంధతన్మాత్రే భవత్యుర్వీ జలాత్మికా। ఆపస్తదా ప్రవృద్ధాస్తు వేగవత్యో మహాస్వనాః॥ ౧౫ ॥ సర్వమాపూరయంతీదం తిష్ఠంతి విచరంతి చ। సలిలేనోర్మిమాలేన ఆలోకాంతాస్సమంతతః॥ ౧౬॥ అపామపి గుణో యస్తు జ్యోతిషా పీయతే తు సః। నశ్యం

తదేవం నైమిత్తికం త్రైలోక్యప్రలయం నిరూప్య తత్కాలీనాం స్థితిం నిరూపయన్నాహ - సప్తర్షిస్థానమిత్యాదినా - అనావృష్ట్యేత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ఏకార్ణవ ఇతి॥ శేష ఏవ శయ్యా - తాం గతశ్శేతే॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ యదేతి॥ స యదా జాగర్తి - తదా జగచ్చేష్టతే - సృష్ట్యున్ముఖం భవతి॥ ౮ ॥ కియంతం కాలం శేతే కదా వా ప్రబుధ్యతే - స జగత్పతిరిత్యత్రాహ - పద్మయోనేరిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨ ॥ మహదాదేరితి॥ మహదాదేర్విశేషాంతస్య - సంక్షయే నిమిత్తే ప్రతిసంచరే ప్రవృత్తే ఇత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ ఆప ఇతి॥ ఆత్తః - అపహృతో గంధో యస్యాస్సా ఆత్తగంధేతి పాఠేప్యేవమేవార్థః - ప్రలయత్వాయ లీనత్వాయ సలిలే నైవ లోకా వ్యాప్తా ఆసన్నితి యేనాన్వయః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ సర్వమితి॥ సలిలేనైవోర్మిమతా వ్యాప్తా లోకాస్సమంతత ఇతి చ పాఠః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

౧౯॥ ౨౦॥౨౧॥ ప్రశామ్యతీతి॥ అజ్యోతిరితిపదచ్ఛేదః - తచ్చ వాయువిశేషణం - జ్యోతిర్విరోధీ॥ ౨౨॥ తతఇతి॥తుములంసశబ్దం-ఆత్మనఃసంభవంఖం॥౨౩॥౨౪॥అరూపమితి॥నచమూర్తిమత్ నిరవయవం॥౨౫॥౨౬॥తతఇతి॥అహంకారావచ్ఛిన్నతయావపరిమాణనిషేధాయోగాత్ భూతాదిశబ్దేనత్రివిధాహంకారస్యగ్రహణం॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥ ఉర్వీత్యాది॥ ఉర్వీమహాంశ్చ - అంతఃఅండస్యాంతఃస్థితస్యజగతః ప్రాంతేచరమకోట్యాం ప్రథమకోట్యాంచ- తథా- బాహ్యతఃఅండాద్బహిరపితథాపృథివ్యేకప్రాంతేమహానితరప్రాంతే॥ ౨౯ ॥ ఏవమితి॥ అయమావరణలయవిషయఃశ్లోకః - మహదాదయఃసప్తక్రమాదహంకారాదీనాంప్రకృతయఃస్మృతాః - తాఃప్రత్యాహారేతుపరస్పరం - స్వంస్వంకారణం - ఏవంపూర్వోక్తలయక్రమేణ - ప్రవిశంతి॥ ౩౦॥ ఏతదేవప్రపంచయతి॥ యేనేతి॥ ఏవంభూతమిదమండంయేనావృతం-

త్యాపస్తతస్తాశ్చరసతన్మాత్రసంక్షయాత్॥ ౧౭॥ తతశ్చాపోహృతరసాజ్యోతిష్ట్వం ప్రాప్నువంతి వై। అగ్న్యవస్థేతుసలిలే తేజసాసర్వతోవృతే॥౧౮॥సచాగ్నిస్సర్వతోవ్యాప్య చాదత్తేతజ్జలంతథా। సర్వమాపూర్యతేర్చిర్భిస్తదాజగదిదంశనైః॥ ౧౯ ॥ అర్చిర్భిస్సంవృతేతస్మింస్తిర్యగూర్ధ్వమధస్తదా। జ్యోతిషోపిపరంరూపంవాయురత్తి ప్రభాకరమ్॥ ౨౦॥ ప్రలీనేచతతస్తస్మిన్వాయుభూతేఖిలాత్మని। ప్రణష్టేరూపతన్మాత్రే హృతరూపోవిభావసుః॥ ౨౧॥ ప్రశామ్యతితదాజ్యోతిర్వాయుర్దోధూయతే మహాన్। నిరాలోకేతథాలోకే వాయ్వవస్థేచతేజసి॥ ౨౨॥ తతస్తుమూలమాసాద్య వాయుస్సంభవమాత్మనః। ఊర్ధ్వంచాధశ్చతిర్యక్చ దోధవీతిదిశోదశ॥ ౨౩॥ వాయోరపిగుణంస్పర్శమాకాశో గ్రసతేతతః। ప్రశామ్యతితతో వాయుఃఖంతుతిష్ఠత్యనావృతమ్॥౨౪॥అరూపరసమస్పర్శమగంధంనచమూర్తిమత్। సర్వమాపూరయచ్చైవసుమహత్తత్ప్రకాశతే॥౨౫॥పరిమండలంచసుషిరమాకాశంశబ్దలక్షణమ్॥ శబ్దమాత్రంతదాకాశంసర్వమావృత్యతిష్ఠతి॥ ౨౬ ॥ తతశ్శబ్దగుణంతస్యభూతాదిర్గ్రసతేపునః। భూతేంద్రియేషుయుగపద్భూతాదౌసంస్థితేషువై॥అభిమానాత్మకోహ్యేషభూతాదిస్తామసస్స్మృతః॥౨౭॥ భూతాదింగ్రసతేచాపిమహాన్వై బుద్ధిలక్షణః॥ ౨౮ ॥ ఉర్వీ మహాంశ్చజగతః ప్రాంతేంతర్బాహ్యతస్తథా॥ ౨౯ ॥ ఏవంసప్తమహాబుద్ధేః క్రమాత్ప్రకృతయస్స్మృతాః। ప్రత్యాహారేతుతాస్సర్వాః ప్రవిశంతిపరస్పరమ్॥ ౩౦ ॥ యేనేదమావృతంసర్వమండమప్సుప్రలీయతే। సప్తద్వీపసముద్రాంతంసప్త

౧౯॥ అర్చిర్భిరితి॥ ప్రభాకరంప్రకాశకరంరూపంవాయురత్తిగ్రసతే॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ప్రశామ్యతీతి॥ తదా - అజ్యోతిః జ్యోతిర్యుక్తః - వాయుఃదోధూయతే - ప్రచలతి॥ ౨౨॥ తతఇతి॥ తుములంసశబ్దం - ఆత్మనస్సంభవం- కారణమాకాశం - ఆసాద్యపూర్వాద్యాఃదశదిశోపిదోధవీతికంపయతి॥ ౨౩॥౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ తతఇతి॥ భూతాదిర్గ్రసతఇత్యనేనాత్రనతామసమాత్రస్య గ్రహణం - కింతుతమఃప్రధానత్వేనసామాన్యతోహంకారమాత్రస్య - అతఏవభూతానామింద్రియాణాంచయుగపత్తత్ర లయోక్తిర్దేవానామప్యుపలక్షణం - అభిమానవిషయాణాంభూతాదీనాంలీనత్వాత్ - కేవలాభిమానాత్మకస్యచావరణైకస్వభావత్వాదేవభూతాదిస్తమఃప్రధానస్స్మృతఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ భూతాదిమితి॥ బుద్ధిలక్షణః - సత్వప్రధానత్వాత్॥ ౨౮॥ యథాసృష్టిక్రమప్రాతిలోమ్యేనపృథివ్యాదేర్మహత్తత్త్వపర్యంతోలయఉక్తః- తథా ఆవరణేష్వప్యయమేవలయక్రమఇతివక్తుం బ్రహ్మాండాంతర్వర్తినఃకార్యస్యజగతఃకోటిందర్శయతి - ఉర్వీమహాంశ్చేతి - బ్రహ్మాండస్యాంతర్యథాజగతః - పృథివీమహత్తత్త్వంచ - ప్రాంతే- ఆద్యంతసీమ్నోర్భవతః - తథాబ్రహ్మాండాద్బాహ్యతోపి॥ ౨౯॥ తతఃకిమతఆహ - ఏవమితి॥ యథాచరమసృష్టాంపృథివీమారభ్య - ప్రథమసృష్టమహత్తత్త్వపర్యంతంప్రాతిలోమ్యేన స్వస్వకారణేలయమేష్యంతి - కారణభూతా అపి యాః పృథివ్యాద్యాః - సప్తప్రకృతయః - తాఅపి - ప్రత్యాహారే - పరస్పరం - స్వంస్వంకారణం ప్రవిశంతి॥ ౩౦॥ తదాహ - యేనేత్యాదిత్రిభిః॥ యేనేతి॥ యేనసప్తద్వీపాదికమావృతమాసీత్తదండకటాహరూపాపృథ్వీ - స్వావరణరూపాస్వప్సుప్ర

తత్పృథివ్యావరణమప్సు లీయతే॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ఇత్యేషా ప్రకృతిరితి॥ వ్యక్తావస్థమపి ప్రకృతిద్రవ్యమేవ- న ద్రవ్యాంతరం - తస్మాద్వ్యక్తమవ్యక్తే లీయతే - తస్యా ఇతి పాఠే స్వరూపమిత్యనుషంగః॥ ౩౫॥ ఏక ఇతి॥ ఏకశ్శుద్ధః ప్రకృతివదనేకత్వానర్హః వైచిత్ర్యానర్హశ్చ - అనేకత్వబోధకవైచిత్ర్యహేతుసత్త్వాదిగుణమయత్వాభావాత్ - అత ఏకాక్షరో నిత్యశ్చ - తత్ర హేతుమాహ - సర్వవ్యాపీతి - సూక్ష్మత్వాత్ప్రకృతేరపి వ్యాపనస్వభావః - సోపి పుమాన్ పరమాత్మనోంశః - యథా ప్రకృతిః - అత్ర లయస్థానత్వేన ప్రకృతేః ప్రకృతత్వాత్ ప్రసంగాత్ పురుష పరమాత్మనోః ప్రస్తావః॥ ౩౬॥ పరమాహ॥ నసంతీతి॥ నన్వంశత్వ వచనాత్ పురుషస్య పరమాత్మైకద్రవ్యత్వం స్యాత్ - నైవం - సమస్తహేయరహితం - స సర్వభూతప్రకృతిం వికారాన్ - విష్ణుస్సమస్తేంద్రియదేహదేహీ - క్షేత్రజ్ఞః - శక్తిస్స్వవేష్టితా - నిత్యో నిత్యానాం - పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా - ఉత్తమః పురుషస్త్వన్య ఇత్యాదిభిస్తయోరత్యంతవైలక్షణ్యస్యోక్తత్వాత్ - కథమంశత్వమిత్యాశంక్య ప్రకాశాదివన్నైవంపర ఇత్యాదినా సూత్రకారః ప్రకాశజాతిగుణదేహవదాత్మనోపి శరీరభూతస్యతిష్ఠతః పరమాత్మైకదేహత్వాదంశత్వముపపాదితవాన్ - సత్తామాత్రాత్మక ఇతి వికారనిషేధః - జ్ఞేయో - నారాయణం మహాజ్ఞేయమిత్యాదినా - ఆత్మనః పరే - యస్యాత్మా శరీరమితి శరీరత్వేనోక్తత్వాత్ బద్ధాన్ముక్తాచ్చాత్మనోత్యంతవిలక్షణే - ప్రకాశతద్వతోరివ జగద్బ్రహ్మణోశ్శరీరశరీరిభావస్స్వాభావికః - నజీవవత్కర్మకృతః - తత్పురుషస్య విశ్వమాజానమగ్రే - వేదాత్మశక్తిం స్వాచ్ఛరీరాదిత్యాదేః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ప్రకృతిరిత్యాది॥ ప్రకృతేః పరమాత్మనిలయః పురుషలయద్వారా - అవ్యక్తమక్షరే లీయతే - అక్షరం తమసి లీయతే - తమః పరే దేవ ఏకీభవతీతి శ్రుతేః॥ ౩౯॥ పరమాత్మేతి॥ విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయతే - విష్ణునామా స ఏవ పరమేశ్వరో వేదేషు వేదాంతేషు చ సద్బ్రహ్మాదిశబ్దైర్గీయతే॥ ౪౦॥ ప్ర

లోకం సపర్వతమ్॥ ౩౧॥ ఉదకావరణం యత్తు జ్యోతిషా పీయతే తు తత్। జ్యోతిర్వాయౌ లయం యాతి యాత్యాకాశే సమీరణః॥ ౩౨॥ ఆకాశం చైవ భూతాదిర్గ్రసతే తం తథా మహాన్। మహాంతమేభిస్సహితం ప్రకృతిర్గ్రసతే ద్విజ॥ ౩౩॥ గుణసామ్యమనుద్రిక్తమన్యూనం చ మహామునే। ప్రోచ్యతే ప్రకృతిర్హేతుః ప్రధానం కారణం పరమ్॥ ౩౪॥ ఇత్యేషా ప్రకృతిస్సర్వా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ। వ్యక్తస్వరూపమవ్యక్తే తస్మాన్మైత్రేయ లీయతే॥ ౩౫॥ ఏకశ్శుద్ధోక్షరో నిత్యస్సర్వవ్యాపీ తథా పుమాన్। సోప్యంశస్సర్వభూతస్య మైత్రేయ పరమాత్మనః॥ ౩౬॥ న సంతి యత్ర సర్వేశే నామజాత్యాదికల్పనాః। సత్తామాత్రాత్మకే జ్ఞేయే జ్ఞానాత్మన్యాత్మనః పరే॥ ౩౭॥ తద్బ్రహ్మ పరమం ధామ పరమాత్మా స చేశ్వరః। స విష్ణుస్సర్వమేవేదం యతో నావర్తతే యతిః॥ ౩౮॥ ప్రకృతిర్యా మయాఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ। పురుషశ్చాప్యుభావేతౌ లీయేతే పరమాత్మని॥ ౩౯॥ పరమాత్మా చ సర్వేషామాధారః పరమేశ్వరః। విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయతే॥ ౪౦॥ ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ ద్వివిధం కర్మ వైదికమ్। తా

లీయత ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ప్రకృతిస్వరూపం దర్శయన్ తత్కార్యం తస్మిన్ లయముపసంహరతి- గుణసామ్యమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౩౪॥ ఇతీతి॥ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ- కార్యకారణరూపా॥ ౩౫॥ ప్రకృతిపురుషయోరపి పరమాత్మనిలయం వక్తుం తయోస్తదంశత్వమాహ- ఏక ఇతి॥ సర్వవ్యాపీ ప్రకృతేస్తత్కార్యస్య చాధిష్ఠాతా- సోపీత్యపిశబ్దాత్ ప్రకృతిరపి- సర్వభూతస్య - ప్రకృత్యాదిసర్వాత్మకస్య పరమాత్మనః - అంశః॥ ౩౬॥ కః పునః పరమాత్మేత్యత్రాహ - న సంతీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ నసంతీతి॥ ఆత్మనః - పురుషాత్పరే॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ప్రకృతిరితి॥ పరమాత్మని పురుషోత్తమే లీయేతే- లీనావవతిష్ఠేతే॥ ౩౯॥ తస్య తు నాస్తి లయ ఇత్యాహ॥ పరమాత్మేతి॥ సర్వేషామాధారః తస్మాత్స ఏవ పరమః- ఈశ్వరః పురుషోత్తమ ఇత్యర్థః॥ ౪౦॥ తత్ప్రాప్త్యర్థమేవ సర్వసాధనజాతమిత్యాహ - ప్రవృత్తం చేతి॥ ౪౧॥

వ్యక్తమితి॥ కథమింద్రాదియాగైరస్యేజ్యత్వమిత్యత్రాహ - సర్వమూర్తిరితి॥ ౪౧॥ ౪౨॥ జ్ఞానాత్మేతి॥ జ్ఞానాత్మా జ్ఞానస్వరూపః - జ్ఞానమూర్తిః జ్ఞానాత్మికా మూర్తిర్విగ్రహో యస్య - నివృత్తే మార్గే - జ్ఞానయోగేన జ్ఞానయోగప్రధానేన కర్మణేజ్యతే - ముక్తిఫలప్రదః నివృత్తిమార్గేణేష్ట ఏవ॥ ౪౩॥ హ్రస్వేతి॥ హ్రస్వాదిశబ్దైరభిధేయం యత్ కించిద్వస్తు - వాచామవిషయం చిద్వస్తు - తత్సర్వం విష్ణుః తదాత్మకం॥ ౪౪॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తాదిసామానాధికరణ్యే హేతుర్విశ్వాత్మా విశ్వరూపధర ఇతి - పురుషః కార్యకారణరూపోభయావస్థః - పరమాత్మా ముక్తః వ్యక్తం స ఏవ చావ్యక్తమితి చ పాఠః॥ ౪౫ ॥ వ్యక్తేత్యాది॥ ఉక్తస్యైవానువాదో గుణాంతరవిధ్యర్థః - అవ్యాహతాత్మని అవికృతస్వరూపే॥ ౪౬॥ ౪౭॥ వ్యక్త ఇతి॥ ప్రకృత్యాం పురుషే లీనాయామితి శేషః - తథా తత్ర స్థితే తథాభూతే పురుషే తత్ర పరమాత్మని స్థితే - ద్వయోర్యుగపల్లయపక్షే గ్రంథస్సుగమః - వ్యక్త ఇతి పునర్లయానువాదః పరమాత్మనో రాత్ర్యాదికల్పనాపిత్యర్థః॥ ౪౮॥ నైవేతి॥ నిత్యస్య పరమాత్మన ఇతి - అత్ర స్వరూపనిత్యత్వస్య బ్రహ్మాదీనామపి సాధారణ్యాద్విగ్రహవత్త్వస్య నిత్యత్వమభిప్రేతం - స చైకరూపరూపాయేత్యాదిభిర్విగ్రహనిత్యత్వస్య ప్రతిపాదనాత్॥ ౪౯॥ ౫౦॥
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

ఖ్యాముఖాఖ్యాం పురుషైస్సవర్ణమూర్తిస్స ఇజ్యతే॥ ౪౧॥ ఋగ్యజుస్సామభిర్మార్గైః ప్రవృత్తైరిజ్యతే హ్యసౌ। యజ్ఞేశ్వరో యజ్ఞపుమాన్ పురుషైః పురుషోత్తమః॥ ౪౨॥ జ్ఞానాత్మా జ్ఞానయోగేన జ్ఞానమూర్తిస్స చేజ్యతే। నివృత్తే యోగిభిర్మార్గే విష్ణుర్ముక్తిఫలప్రదః॥ ౪౩॥ హ్రస్వదీర్ఘప్లుతైర్యత్తు కించిద్వస్త్వభిధీయతే। యచ్చ వాచామవిషయం తత్సర్వం విష్ణురవ్యయః॥ ౪౪॥ వ్యక్తస్స ఏవ చావ్యక్తస్స ఏవ పురుషోత్తమః। పరమాత్మా చ విశ్వాత్మా విశ్వరూపధరో హరిః॥ ౪౫॥ వ్యక్తావ్యక్తాత్మికా తస్మిన్ ప్రకృతిస్సంప్రలీయతే। పురుషశ్చాపి మైత్రేయ వ్యాపిన్యవ్యాహతాత్మని॥ ౪౬॥ ద్విపరార్ధాత్మకః కాలః కథితో యో మయా తవ। తదహస్తస్య మైత్రేయ విష్ణోరీశస్య కథ్యతే॥ ౪౭॥ వ్యక్తే చ ప్రకృతౌ లీనే ప్రకృత్యాం పురుషే తథా। తత్ర స్థితే నిశా చాస్య తత్ప్రమాణా మహామునే॥ ౪౮॥ నైవాహస్తస్య న నిశా నిత్యస్య పరమాత్మనః। ఉపచారస్తథాప్యేష తస్యేశస్య ద్విజోచ్యతే॥ ౪౯॥ ఇత్యేష తవ మైత్రేయ కథితః ప్రాకృతో లయః। అత్యంతికమథో బ్రహ్మన్ నిబోధ ప్రతిసంచరమ్॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

కైః కథమిజ్యత ఇత్యత్రాహ - ఋగిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ఋగితి॥ ప్రవృత్తైరవిరక్తైః - పురుషైః - ఋగ్వేదాదివిహితైః - కర్మభిర్మార్గభూతైః - ఇజ్యతే॥ ౪౨ ॥ జ్ఞానాత్మేతి॥ యోగిభిః కర్మభిర్విశుద్ధచిత్తైః నివృత్తే మార్గే స్థితైరితి శేషః - జ్ఞానయోగేనేజ్యత ఇత్యర్థః॥ ౪౩॥ జ్ఞానయోగస్వరూపమాహ - హ్రస్వదీర్ఘేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౪౪ ॥ ౪౫॥ స సర్వం విష్ణురేవ - న తు తస్మాద్వ్యతిరిక్తమస్తీత్యత్ర హేతుమాహ - వ్యక్తావ్యక్తాత్మికేతి॥ ౪౬ ॥ విష్ణోస్సర్వోత్కర్షప్రతిపత్త్యర్థం సర్వాతిశాయినీమహోరాత్రకల్పనామాహ - ద్విపరార్ధాత్మక ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౪౭ వ్యక్తే చేతి॥ తథా తత్ర పురుషే పరమేశ్వరే స్థితే సతి - ప్రకృత్యాం చ తత్ర స్థితాయామిత్యర్థః॥ ౪౮ ॥ ఏతచ్చ న వాస్తవమిత్యాహ॥ నైవేతి॥ ఉపచారస్సర్వోత్కర్షప్రతిపత్తయే ఉచ్యతే క్రియత ఇత్యర్థః॥ ౪౯॥ ప్రాకృతం లయముపసంహరన్ - ఆత్యంతికం లయముపక్షిపతి॥ ఇతీతి ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ శిరోరోగేతి॥ ప్రతిశ్యాయః పీనసః - శ్వయథుః శోఫః॥ ౩॥ ౪ ॥ కామక్రోధేతి ॥ ద్వేషః అప్రీతిః - మోహో మూర్ఛా - విషాదః సత్త్వసంక్షయః - శోకః ప్రియవిరహజః - ఈర్ష్యా పరసంపదక్షమా॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ గర్భేతి॥ నారకజం నరకజం - స్యాన్నారకస్తు నరక ఇత్యమరః॥ ౯॥ సుకుమారేతి॥ ఉల్బం గర్భవేష్టనచర్మ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ జాయమానఇతి॥ ప్రాజాపత్యేన బ్రహ్మణా నియుక్తేన - గాత్రసంకోచకేన - తస్మాజ్జ్యాయాంసగర్భః కనీయాంసం సూతి యోనిమజానానో హీనస్తి బ్రహ్మణాహి సకృత ఇతి శ్రుతేః॥ ౧౪ ॥ అధోముఖఇతి॥ సూతిమారుతైః

శ్రీపరాశరః॥ ఆధ్యాత్మికాది మైత్రేయ జ్ఞాత్వా తాపత్రయం బుధః। ఉత్పన్నజ్ఞానవైరాగ్యః ప్రాప్నోత్యాత్యంతికం లయమ్॥ ౧॥ ఆధ్యాత్మికోఽపి ద్వివిధశ్శారీరో మానసస్తథా। శారీరో బహుభిర్భేదైర్భిద్యతే శ్రూయతాం చ సః॥ ౨ ॥ శిరోరోగప్రతిశ్యాయజ్వరశూలభగందరైః। గుల్మార్శశ్శ్వయథుశ్వాసచ్ఛర్ద్యాదిభిరనేకధా॥ ౩॥ తథాక్షిరోగాతీసారకుష్ఠాంగామయసంజ్ఞితైః। భిద్యతే దేహజస్తాపో మానసం శ్రోతుమర్హసి॥ ౪॥ కామక్రోధభయద్వేషలోభమోహవిషాదజః। శోకాసూయావమానేర్ష్యామాత్సర్యాదిమయస్తథా॥ ౫॥ మానసోఽపి ద్విజశ్రేష్ఠ తాపో భవతి నైకధా। ఇత్యేవమాదిభిర్భేదైస్తాపో హ్యాధ్యాత్మికస్స్మృతః॥ ౬ ॥ మృగపక్షిమనుష్యాద్యైః పిశాచోరగరాక్షసైః। సరీసృపాద్యైశ్చ నృణాం జాయతే చాధిభౌతికః॥ ౭ ॥ శీతవాతోష్ణవర్షాంబువైద్యుతాదిసముద్భవః। తాపో ద్విజవరశ్రేష్ఠైః కథ్యతే చాధిదైవికః॥ ౮॥ గర్భజన్మజరాజ్ఞానమృత్యునారకజం తథా। దుఃఖం సహస్రశో భేదైర్భిద్యతే మునిసత్తమ ॥ ౯ ॥ సుకుమారతనుర్గర్భే జంతుర్బహుమలావృతే। ఉల్బసంవేష్టితో భుగ్నపృష్ఠగ్రీవాస్థిసంహతిః॥ ౧౦॥ అత్యమ్లకటుతీక్ష్ణోష్ణలవణైర్మాతృభోజనైః। అత్యంతతాపైరత్యర్థం వర్ధమానాతివేదనః॥ ౧౧॥ ప్రసారణాకుంచనాదౌ నాంగానాం ప్రభురాత్మనః। శకృన్మూత్రమహాపంకశాయీ సర్వత్ర పీడితః॥ ౧౨॥ నిరుచ్ఛ్వాసస్సచైతన్యస్స్మరన్ జన్మశతాన్యథ। ఆస్తే గర్భేఽతిదుఃఖేన నిజకర్మనిబంధనః॥ ౧౩॥ జాయమానః పురీషాసృఙ్మూత్రశుక్లావిలాననః। ప్రాజాపత్యేన వాతేన పీడ్యమానాస్థిబంధనః॥౧౪॥ అధోముఖో వై క్రియతే ప్రబలైస్సూతిమారుతైః। క్లేశాన్నిష్క్రాంతిమాప్నోతి జఠరా

ఆధ్యాత్మికాదీతి ॥ ఆత్యంతికలయో నామ సర్వాత్మనః - అజ్ఞానతత్కార్యనాశాత్మకో మోక్షః - ఆత్మానం దేహసంఘాతం చ నిమిత్తీకృత్య భవతీత్యాధ్యాత్మికః॥ ౧॥ తం ప్రపంచయతి- ఆధ్యాత్మిక ఇత్యాదిపంచభిః॥ ౨॥ శిరోరోగేతి ॥ ప్రతిశ్యాయః పీనసః- శ్వయథుః శోఫః ॥ ౩ ॥ తథేతి ॥ అంగామయో వాతరోగాదిః ॥ ౪ ॥ కామక్రోధేతి ॥ విషాదో దుఃఖం - శోకోఽనుశోచనం - అసూయా గుణేషు దోషారోపః - ఈర్ష్యా క్షమారాహిత్యం - మాత్సర్యం పరోత్కర్షాసహిష్ణుత్వమసహనం॥ ౫॥ ౬ ॥ భూతాని నిమిత్త్వేనాధికృత్య భవతీత్యాధిభౌతికః - తమాహ ॥ మృగేతి ॥ మృగాదిభిర్యో జాయతే స ఆధిభౌతికః॥ ౭॥ కేవలం దైవమేవాధికృత్య భవతీత్యాధిదైవికః- తమాహ ॥ శీతవాతేతి॥ ౮ ॥ ఏతదేవ తాపత్రయమాగర్భాద్యవస్థాభేదేన సహస్రశః ప్రపంచయతి - గర్భేత్యాదినా ఇతి సంసారదుఃఖాణీత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన ॥ ౯ ॥ తత్ర గర్భదుఃఖమాహ - సుకుమారేత్యాది చతుర్భిః ॥ సుకుమారేతి ॥ ఉల్బం - గర్భవేష్టనమాంసం - భుగ్నం - చక్రీభూతం - పృష్ఠాది యస్య సః ॥ ౧౦ ॥ అత్యమ్లేతి ॥ అత్యంతం అమ్లాదిభిర్వర్ధమానా అతి వేదనా యస్య ॥ ౧౧ ॥ ప్రసారణేతి ॥ అంగానాం ఆత్మనోంగానాం ప్రసారణాదౌ న ప్రభుః - అసమర్థః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ జన్మదుఃఖమాహ - జాయమాన ఇత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ జాయమానఇతి ॥ పురీషాదిభిరావిలం - [illegible] ఆననం యస్య సః- ప్రాజాపత్యేన ప్రజాపతియుక్తేన గర్భసంకోచేన - తస్మాజ్జ్యాయాంస్స గర్భః కనీయాంసం సూతి యోనిమజానానో హీనస్తి బ్రహ్మణాహి సకృత ఇతి శ్రుతేః ॥ ౧౪ ॥ అధోముఖ ఇతి ॥ సూతిమారుతైః -

ప్రసూత్యర్థం గర్భే ప్రేరకైః॥ ౧౫॥ ౧౬ ॥ కంటకైరితి॥ తున్నాంగః వ్యథితదేహః - పూతివ్రణాద్దుర్గంధవ్రణాత్ పతనేరిత్యర్థః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ జన్మేతి॥ కండూయనే నేత్యాదినోక్తాని జన్మనోనంతరాణి. కీటదంశాదిభిః బాలభావే యదాప్నోతి తదప్యనేకమితి శేషః॥ ౨౦ ॥ కామాంధత్వాదాధిక్యాద్యౌవనే అజ్ఞానజం దుఃఖం విశిష్యాహ - అజ్ఞానేత్యాదినా॥ ౨౧॥ కేనేతి ॥ కార్యం కారణజన్యం॥ ౨౨॥ కోధర్మ ఇతి ॥ క్వ వా కస్మిన్ వా వర్తేత తత్ప్రవర్తనం చ కథమితి న జానాతీతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ అజ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞానం తమసో వికారః తేనాజ్ఞానినాం తదనుగుణ కార్యారంభేషు ప్రవృత్తయో భవంతి - అతో వైదిక కర్మలోపాః ప్రవర్తంతే॥ ౨౫॥ ౨౬॥ జరేతి ॥ వలిస్నాయుసిరావృత ఇతి వలిస్త్వక్తరంగః - రక్తవహా నాడీ సిరా - సైవ బంధనీ స్నాయుః॥ ౨౭ ॥ దూరేతి ॥ దూర ప్రణష్టనయనః అధిక ప్రణష్టనయనశక్తిః వ్యోమాంతర్గత తారకః దృగ్గోళక కాకాశ నిమగ్న కనీనికః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦ ॥ అనాయత్తైరితి ॥ అనాయత్తైః

న్మాతురాతురః ॥ ౧౫ ॥ మూర్ఛామవాప్య మహతీం సంస్పృష్టో బాహ్యవాయునా । విజ్ఞానభ్రంశమాప్నోతి జాతశ్చ మునిసత్తమ॥ ౧౬॥ కంటకైరివ తున్నాంగః క్రకచైరివ దారితః । పూతివ్రణాన్నిపతితో ధరణ్యాం క్రిమికో యథా॥ ౧౭॥ కండూయనేపి చాశక్తః పరివర్తేప్యనీశ్వరః । స్నానపానాదికాహారమప్యాప్నోతి పరేచ్ఛయా॥ ౧౮॥ అశుచిప్రస్తరే సుప్తః కీటదంశాదిభిస్తథా । భక్ష్యమాణోపి నైవైషాం సమర్థో వినివారణే॥ ౧౯॥ జన్మదుఃఖాన్యనేకాని జన్మనోనంతరాణి చ । బాలభావే యదాప్నోతి హ్యాధిభౌతాదికాని చ॥ ౨౦॥ అజ్ఞానతమసాచ్ఛన్నో మూఢాంతఃకరణో నరః। న జానాతి కుతః కోహం క్వాహం గంతా కిమాత్మకః॥ ౨౧॥ కేన బంధేన బద్ధోహం కారణం కిమకారణమ్ । కిం కార్యం కిమకార్యం వా కిం వాచ్యం కిం చ నోచ్యతే ॥ ౨౨ ॥ కో ధర్మః కశ్చ వాధర్మః కస్మిన్వర్తేథ వా కథమ్ । కిం కర్తవ్యమకర్తవ్యం కిం వా కిం గుణదోషవత్॥ ౨౩ ॥ ఏవం పశుసమైర్మూఢైరజ్ఞానప్రభవం మహత్ । అవాప్యతే నరైర్దుఃఖం శిశ్నోదరపరాయణైః ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞానం తామసో భావః కార్యారంభప్రవృత్తయః । అజ్ఞానినాం ప్రవర్తంతే కర్మలోపాస్తతో ద్విజ॥ ౨౫ ॥ నరకం కర్మణాం లోపాత్ఫలమాహుర్మనీషిణః । తస్మాదజ్ఞానినాం దుఃఖమిహ చాముత్ర చోత్తమమ్॥ ౨౬ ॥ జరాజర్జరదేహశ్చ శిథిలావయవః పుమాన్ । విచలచ్ఛీర్ణదశనో వలిస్నాయుసిరావృతః॥ ౨౭॥ దూరప్రణష్టనయనో వ్యోమాంతర్గతతారకః । నాసావివరనిర్యాతలోమపుంజశ్చలద్వపుః॥ ౨౮ ॥ ప్రకటీభూతసర్వాస్థిర్నతపృష్ఠాస్థిసంహతిః । ఉత్సన్నజఠరాగ్నిత్వాదల్పాహారోల్పచేష్టితః॥ ౨౯॥ కృచ్ఛ్రాచ్చంక్రమణోత్థానశయనాసనచేష్టితః । మందీభవచ్ఛ్రోత్రనేత్రస్స్రవల్లాలావిలాననః॥ ౩౦॥ అనాయత్తైస్సమస్తైశ్చ కరణైర్మరణోన్ముఖః। తత్క్షణేప్య

ప్రసూత్యర్థం గర్భే ప్రేరకైః॥ ౧౫ ॥ జన్మాంతర దుఃఖాన్యాహ మూర్ఛామిత్యాదిచతుర్భిః॥ ౧౬ ॥ కంటకైరితి ॥ తున్నాంగః - వ్యథితగాత్రః - క్రకచైః - దారణయంత్రైః పూతివ్రణాద్దుర్గంధవ్రణతుల్యాద్యోనేః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ యౌవనదుఃఖాన్యాహ - అజ్ఞానేన్యాదిచతుర్భిః అజ్ఞానేతి॥ అజ్ఞానమికాహామమోహా దృభినివేశః - తేన తమసాచ్ఛన్నః - అంధీభూతః - కార్యాకార్యే - లౌకికే కర్తవ్యాకర్తవ్యే - వైదికే॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ అజ్ఞానస్వరూపం తత్ఫలం చ దర్శయతి - అజ్ఞానమిత్యాదిద్వాభ్యాం అజ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞానం తామసో భావః - యతోజ్ఞానినాం విహితేష్వపి కార్యారంభేష్వప్రవృత్తయో విహిత కార్యారంభేషు ప్రవృత్తయశ్చస్యుస్తతః కర్మలోపాః ప్రవర్తంతే॥ ౨౫ ॥ నరకమితి ॥ తతః కర్మలోపాత్ - నరకప్రాప్తిరితి - ఉత్తమం - అధికం దుఃఖం ॥ ౨౬ ॥ స్థావిర దుఃఖాన్యాహ - జరాజర్జరేత్యాదిదశభిః ॥ జరాజర్జరేతి॥ వలిః లంబమాన త్వక్ సిరా రక్తవహాదిః - సైవ స్నాయుః - అస్థిబంధనీ ॥ ౨౭ ॥ దూరేతి ॥ దూరే - దూరస్థే - అర్థే ప్రణష్టం నయనం - గ్రహణాసమర్థం చక్షుర్యస్య సః - వ్యోమ్ని చక్షుర్గోళాకాశే - అంతర్గతే - అభిమగ్నే తారకే - కనీనికే యస్య సః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ అనాయత్తైరితి॥ అనాయత్తైః

ప్రవృత్త్యక్షమైః॥ ౩౧॥ సకృదితి॥ కాసః శ్లేష్మా॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦ ॥ నిరుద్ధేతి॥ దోషః వాతాదిః ఉదానేతి॥ శ్లో॥ ఉరస్థ్సానముదానస్య నాసానాభిగళాంశ్చరేత్। వాక్ప్రవృత్తిప్రయత్నోర్జాబలవర్ణస్మృతిక్రియః॥ అస్యగళసంచారిత్వాదుదానః కంఠదేశస్థ ఇత్యాచారః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ కరంభేతి॥ భజ్యమానకరంభసమవాలుకా-కరంభాదిభీషణవస్తుభిర్యుతా-యాతనాదుస్సహాః॥ ౪౫॥౪౬॥౪౭॥౪౮॥౪౯॥౫౦॥

నుభూతానామస్మర్తాఖిలవస్తునామ్॥ ౩౧ ॥ సకృదుచ్చారితే వాక్యే సముద్భూతమహాశ్రమః। శ్వాసకాససముద్భూతమహాయాసప్రజాగరః॥ ౩౨ ॥ అన్యేనోత్థాప్యతే న్యేన తథా సంవేశ్యతే జరీ। భృత్యాత్మపుత్రదారాణామవమానాస్పదీకృతః॥ ౩౩॥ ప్రక్షీణాఖిలశౌచశ్చ విహారాహారసస్పృహః। హాస్యః పరిజనస్యాపి నిర్విణ్ణాశేషబాంధవః॥౩౪॥ అనుభూతమివాన్యస్మిన్ జన్మన్యాత్మవిచేష్టితమ్। సంస్మరన్ యౌవనే దీర్ఘం నిశ్వసత్యతితాపితః॥ ౩౫॥ ఏవమాదీని దుఃఖాని జరాయామనుభూయ వై। మరణే యాని దుఃఖాని ప్రాప్నోతి శృణు తాన్యపి ॥ ౩౬ ॥ శ్లథద్గ్రీవాంఘ్రిహస్తోథ వ్యాప్తో వేపథునా భృశమ్। ముహుర్గ్లానిః పరవశో ముహుర్జ్ఞానలవాన్వితః॥ ౩౭ ॥ హిరణ్యధాన్యతనయభార్యాభృత్యగృహాదిషు। ఏతే కథం భవిష్యంతీత్యతీవ మమతాకులః॥౩౮॥ మర్మభిద్భిర్మహారోగైః క్రకచైరివ దారుణైః। శరైరివాంతకస్యోగ్రైశ్ఛిద్యమానాస్థిబంధనః॥ ౩౯॥ పరివర్తితతారక్షో హస్తపాదం ముహుః క్షిపన్। సంశుష్యమాణతాల్వోష్ఠపుటో ఘురఘురాయతే॥ ౪౦ ॥ నిరుద్ధకంఠో దోషౌఘైరుదానశ్వాసపీడితః। తాపేన మహతా వ్యాప్తస్తృషా చార్తస్తథా క్షుధా॥ ౪౧॥ క్లేశాదుత్క్రాంతిమాప్నోతి యమకింకరపీడితః। తతశ్చ యాతనాదేహం క్లేశేన ప్రతిపద్యతే॥౪౨॥ ఏతాన్యన్యాని చోగ్రాణి దుఃఖాని మరణే నృణామ్। శృణుష్వ నరకే యాని ప్రాప్యంతే పురుషైర్మృతైః॥ ౪౩॥ యామ్యకింకరపాశాదిగ్రహణం దండతాడనమ్। యమస్య దర్శనం చోగ్రముగ్రమార్గవిలోకనమ్॥ ౪౪॥ కరంభవాలుకావహ్నియంత్రశస్త్రాదిభీషణే। ప్రత్యేకం నరకే యాశ్చ యాతనా ద్విజ దుస్సహాః॥ ౪౫ ॥ క్రకచైః పాట్యమానానాం మూషాయాం చాపి దహ్యతామ్। కుఠారైః కృత్యమానానాం భూమౌ చాపి నిఖన్యతామ్॥ ౪౬॥ శూలేష్వారోప్యమాణానాం వ్యాఘ్రవక్త్రే ప్రవేశ్యతామ్। గృధ్రైస్సంభక్ష్యమాణానాం ద్వీపిభిశ్చోపభుజ్యతామ్॥ ౪౭॥ క్వాథ్యతాం తైలమధ్యే చ క్లిద్యతాం క్షారకర్దమే। ఉచ్చాన్నిపాత్యమానానాం క్షిప్యతాం క్షేపయంత్రకైః॥ ౪౮॥ నరకే యాని దుఃఖాని పాపహేతూద్భవాని వై। ప్రాప్యంతే నారకైర్విప్ర తేషాం సంఖ్యా న విద్యతే॥౪౯॥ న కేవలం ద్విజశ్రేష్ఠ నరకే దుఃఖపద్ధతిః। స్వర్గేపి పాతభీతస్య క్షయిష్ణోర్నాస్తి నిర్వృతిః॥౫౦॥

అస్వాధీనైః కరణైః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩ ॥౩౪॥ అనుభూతమివేతి॥ యౌవనే-యదాత్మనః-వివిధం చేష్టితం-తదన్యజన్మానుభూతమివ సంస్మరన్-దీర్ఘం శ్వాసం ముంచతి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ మరణదుఃఖాన్యాహ-శ్లథద్గ్రీవేత్యాదిసార్ధైరష్టభిః॥ శ్లథద్గ్రీవేతి॥ వేపథునా-కంపేన॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ పరివర్తితేతి॥ ఘురఘురాయతే ఘురఘుర ఇత్యేవ శబ్దం కరోతి॥ ౪౦॥ నిరుద్ధేతి॥ దోషౌఘైః శ్లేష్మాదిసంఘైః నిరుద్ధః కంఠో యస్య సః-అత ఏవ ఘురఘురాయత ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౪౧॥ క్లేశాదితి॥ యాతనాదేహం-యాతనార్థమన్యదేహగ్రహణం॥ ౪౨॥ ఏతానీతి॥ నరకదుఃఖాన్యాహ-శృణుష్వేత్యాదిసార్ధైరష్టభిః॥ ౪౩ ॥ యామ్యేతి॥ యామ్యకింకరైః-పాశాదిభిర్గ్రహణం॥ ౪౪॥ కరంభేతి॥ కరంభవాలుకా తప్తవాలుకా॥ ౪౫ ॥ క్రకచైరితి॥ దహ్యతాం-ఖన్యతామిత్యాదిపరస్మైపదమార్షం-కృత్యమానానాం-ఖన్యమానానాం ॥ ౪౬ ॥ శూలేష్వితి॥ ద్వీపిభిర్వ్యాఘ్రైః ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ నరక ఇతి॥ పాపమేవ హేతుః తదుద్భవాని॥ ౪౯॥ స్వర్గేపి దుఃఖమేవేత్యాహ॥ న కేవలమితి॥ స్వర్గేపి నిర్వృతిర్నాస్తి దుఃఖపద్ధతిరేవాస్తీత్యర్థః॥ ౫౦॥

౫౧॥ ౫౨॥ యావదితి॥ తంతుకారణేతి పక్ష్మాణి అంశవః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ కళత్రేతి॥ అసుఖం దుఃఖం॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ నిరస్తేతి॥ సుఖాంతరస్యాతిశయో నిరస్తో యేన తన్నిరస్తాతిశయం ఆహ్లాదరూపం సుఖమాహ్లాదసుఖం ఆహ్లాదో మోహఃసంభేదః - సుఖాంతరానుభవాత్కుముత్వా పాదకోత్కర్షవత్సుఖం - భావశబ్దేన సుఖస్య దుఃఖనివృత్తిరూపతా వ్యావర్త్యతే - ఏవం నిరతిశయాహ్లాదరూపసుఖత్వమేవ భగవత్ప్రాప్తిస్వరూపమిత్యుక్తం - ఏకాంతా దుఃఖాసంభిన్నా - ఆత్యంతికీ అంతమతీత్య వర్తమానా - నిత్యా - అత్ర భగవచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యస్య హేయప్రత్యనీకాశేషకల్యాణగుణాత్మకత్వం వక్ష్యమాణం సూచయతా తత్ప్రాప్తేర్నిరస్తాతిశయత్వాద్యుచ్యమానం వైశిష్ట్యం ప్రతిపాదితం ౫౯॥ తస్మాదితి॥ యస్మాద్భగవత్ప్రాప్తిరేవ తాపత్రయనివృత్తిహేతుః తస్మాత్తత్ప్రాప్తయే యత్నః కర్తవ్య ఇతి - బుద్ధేః ఫలం ప్రాపణమితి మోక్షోపాయజ్ఞానమవిధేయమితి వదతో నిరస్యతి ప్రాప్త్యుపాయం దర్శయతి - జ్ఞానం చ కర్మ చేతి - అత్ర జ్ఞానమేవ సాక్షాత్ప్రాప్త్యుపాయః - కర్మ తు తదంగత్వేన - న తు విపర్యయః సముచ్చయో వా - బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ - ఇయాజ సోఽపి సుబహూనితి హి వక్ష్యతి॥ ౬౦॥ ఆచారే కర్మస్వరూపముక్తం - జ్ఞానం ద్విధా విభజ్య దర్శయతి॥ ఆగమోత్థమితి॥ వివేకజం వివేకాద్యోగాజ్జన్యం - తత్రాగమోత్థజ్ఞానం శబ్దబ్రహ్మేతి - వి

పునశ్చ గర్భే భవతి జాయతే చ పునః పునః। గర్భే విలీయతే భూయో జాయమానోఽస్తమేతి వై॥ ౫౧॥ జాతమాత్రశ్చ మ్రియతే బాలభావేఽథ యౌవనే। మధ్యమం వా వయః ప్రాప్య వార్ధకే వాథవా మృతిః॥ ౫౨॥ యావజ్జీవతి తావచ్చ దుఃఖైర్నానావిధైః ప్లుతః। తంతుకారణపక్ష్మౌఘైరాస్తే కార్పాసబీజవత్॥ ౫౩॥ ద్రవ్యనాశే తథోత్పత్తౌ పాలనే చ సదా నృణామ్। భవంత్యనేకదుఃఖాని తథైవేష్టవిపత్తిషు॥ ౫౪॥ యద్యత్ప్రీతికరం పుంసాం వస్తు మైత్రేయ జాయతే। తదేవ దుఃఖవృక్షస్య బీజత్వముపగచ్ఛతి॥ ౫౫॥ కళత్రపుత్రమిత్రార్థగృహక్షేత్రధనాదికైః। క్రియతే న తథా భూరి సుఖం పుంసాం యథాఽసుఖమ్॥ ౫౬॥ ఇతి సంసారదుఃఖార్కతాపతాపితచేతసామ్। విముక్తిపాదపచ్ఛాయామృతే కుత్ర సుఖం నృణామ్॥ ౫౭॥ తదస్య త్రివిధస్యాపి దుఃఖజాతస్య వై మమ। గర్భజన్మజరాద్యేషు స్థానేషు ప్రభవిష్యతః॥ ౫౮॥ నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా। భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరేకాంతాత్యంతికీ మతా॥ ౫౯॥ తస్మాత్తత్ప్రాప్తయే యత్నః కర్తవ్యః పండితైర్నరైః। తత్ప్రాప్తిహేతుర్జ్ఞానం చ కర్మ చోక్తం మహామునే॥ ౬౦॥

స్వర్గనరకభోగానంతరం పునర్గర్భాదిదుఃఖమాహ - పునశ్చేత్యాదిషడ్భిః॥ ౫౧॥ ౫౨॥ యావదితి॥ దుఃఖైః ప్లుతో వ్యాప్తః - ఆస్తే - తంతూనాం కారణం పక్ష్మాణి - అంశవః తేషామోఘైః - సమూహైః - కార్పాసబీజం యథా వ్యాప్తం - తద్వత్॥ ౫౩॥ ద్రవ్యేతి॥ ఉత్పత్తౌ ద్రవ్యస్యార్జనే॥ ౫౪॥ ౫౫॥ కళత్రేతి॥ కళత్రాదికైర్యథా - అసుఖం భూరి క్రియతే న తథా సుఖం క్రియతే॥ ౫౬॥ ఏవం దుఃఖానుసంధానలబ్ధవివేకవైరాగ్యస్య పుంసో ముముక్షైవ యుక్తేత్యాశయేనాహ - ఇతీత్యాదిచతుర్భిః॥ ౫౭॥ తదితి॥ గర్భాదిస్థానేషు ప్రకర్షేణ భవిష్యతో దుఃఖజాతస్య భగవత్ప్రాప్తిరేవ మమ మతా - సంమతేత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ ౫౮॥ కథంభూతా తత్ప్రాప్తిస్తదాహ॥ నిరస్తాతిశయేతి॥ నిరస్తాతిశయః ఆహ్లాదో నిర్వృతిర్యస్మింస్తత్సుఖం - తద్భావస్తదాత్మత్వమేవైకం లక్షణం యస్యాః సా తథా - కించ - ఏకాంతా భగవన్నిష్ఠామాత్రేణావశ్యంభావినీ - న తు ఋత్విగాదివైగుణ్యేన - కర్మఫలవదనిత్యా - ఆత్యంతికీ - అంతమతీత్య వర్తమానా॥ ౫౯॥ తస్మాదితి॥ తత్ప్రాప్త్యుపాయమాహ॥ తదితి॥ అతస్తత్ప్రాప్త్యుపాయః కర్మ చిత్తశుద్ధిద్వారా తదంగత్వేన జ్ఞానం తు సాక్షాత్॥ ౬౦॥ తత్ర ద్వివిధమాహ॥ ఆగమేతి॥ తద్వివృణోతి శబ్దబ్రహ్మేతి - ఆగమమయం - ఆగమోత్థం జ్ఞానం - శబ్దబ్రహ్మ శబ్దాత్ - సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి వాక్యాజ్జాయమానం శబ్దశ్రవణజం జ్ఞానమాగమోత్థమిత్యర్థః - దేహాదివివిక్తావికారచిత్తవృత్త్యా నిదిధ్యాసనాఖ్యయా ప్రకాశమానం - పరం బ్రహ్మ - వివేకజం జ్ఞానమిత్యర్థః - వృత్తి

వేకజం పరం బ్రహ్మేతి చ - మన్వాదిభిరుచ్యత ఇత్యాహ ॥ శబ్దబ్రహ్మేతి ॥ ౬౧ ॥ అథ బ్రహ్మవిషయమిదం జ్ఞానద్వయం ప్రశంసతి కుదృష్టినిరసనాయ తస్య జ్ఞానద్వయస్య వైషమ్యం చ దర్శయతి ॥ అన్ధం తమ ఇతి ॥ అజ్ఞానం ఆగమశ్రవణాత్పూర్వం ఆత్మనామవిద్యాఖ్య కర్మతిరోహితస్వరూపత్వాదాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యస్యాపరిజ్ఞానం అన్యథాజ్ఞానం వా - తచ్చ జ్ఞానవిరోధిత్వాదన్ధం తమ ఇవ - ఆగమజన్యం జ్ఞానం శ్రోత్రేన్ద్రియగృహీతాగమజన్యత్వాదిన్ద్రియోద్భవమిత్యుచ్యతే - తచ్చ అజ్ఞానతమోవిరోధిత్వాద్దీపవదతి - అతః ఆగమోత్థం జ్ఞానం తమసి దీపవదన్యథాజ్ఞానసంవలితమల్పం చ - అథ - అజ్ఞానతన్మూలావిద్యారూపసర్వతమోనిరసనత్వాత్ ఆగమోత్థాదపి విశదతమప్రత్యక్షరూపత్వాచ్చ వివేకజం జ్ఞానం సూర్యవదిత్యుచ్యతే ॥ ౬౨ ॥ ఉక్తేఽర్థే మనువచనం ప్రమాణయతి ॥ మనురపీతి ॥ అత్ర సంబన్ధే మోక్షతత్సాధనసంబన్ధే ॥ ౬౩ ॥ విద్యాతః పురుషార్థో న కర్మణా ఇతి మనువచనమేవోదాహరతి ॥ ద్వే ఇతి ॥ పరం చ యత్ - బ్రహ్మేతి శేషః - శబ్దబ్రహ్మణి శాస్త్రజన్యజ్ఞానే నిష్ణాతః నిపుణః - పరం బ్రహ్మ ప్రత్యక్షరూపం వివేకజజ్ఞానం లభతే ॥ ౬౪ ॥ మనువచనమూలశ్రుతిముదాహరతి ॥ ద్వే విద్యే ఇతి ॥ విద్యే ఆగమవివేకోత్థే - పరయా వివేకోత్థయా అక్షరస్య పరబ్రహ్మణః ప్రాప్తిః యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇతి శ్రుతేః - అనేన వాక్యార్థజ్ఞానాత్కర్మణో వా మోక్షం వదన్తో నిరస్తాః - వాక్యార్థజ్ఞానాన్మోక్షం వదతః - తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం - బుద్ధేశ్చేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవ న దుఃఖముపలభేతేతి సూత్రవిరోధః ప్రత్యక్షవిరోధశ్చ - అత్ర ప్రకరణే సోక్తస్యార్థస్య వేదవిదగ్రేసరమనువచనప్రామాణికాదాగమవివేకజపదయోరేకాయనాద్యుక్తోఽర్థో న వివక్షిత ఇతి వేదితవ్యం ॥ ౬౫ ॥ అథ పరవిద్యోపాస్యస్య ప్రాప్యభూతస్య బ్రహ్మణస్స్వరూపమాహ ॥ యత్తదితి ॥ యథాహ శ్రుతిః ॥ యత్తదద్రేశ్యమిత్యాదినా శ్రుతివ్యతిరిక్తైః ప్రమాణైః న వ్యజ్యత ఇతి అవ్యక్తం ॥ శ్రు ॥ వేదాహమేతం - నావేదవిన్మనుతే తం బృహన్తమితి - అజరమజమిత్యాదినా షడ్భావవికారరాహిత్యముక్తం - అచిన్త్యమనిర్దేశ్యమితి వాఙ్మానసాగోచరత్వం - అరూపం దేవమనుష్యాదిరూపరహితం - అన్యథారూపవత్త్వే శ్రుత్యాదివిరోధాత్ ॥ ౬౬ ॥ విభ్వితి ॥ విభు సర్వగతం వితత్య వ్యా

> ఆగమోత్థం వివేకాచ్చ ద్విధా జ్ఞానం తదుచ్యతే । శబ్దబ్రహ్మాగమమయం పరం బ్రహ్మ వివేకజమ్ ॥ ౬౧ ॥
> అన్ధం తమ ఇవాజ్ఞానం దీపవచ్చేన్ద్రియోద్భవమ్ । యథా సూర్యస్తథా జ్ఞానం యద్విప్రర్షే వివేకజమ్ ॥ ౬౨ ॥
> మనురప్యాహ వేదార్థం స్మృత్వా యన్మునిసత్తమ । తదేతచ్ఛ్రూయతామత్ర సంబన్ధే గదతో మమ ॥ ౬౩ ॥
> ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే శబ్దబ్రహ్మ పరం చ యత్ । శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ॥ ౬౪ ॥
> ద్వే వై విద్యే వేదితవ్యే ఇతి చాథర్వణీ శ్రుతిః । పరయా త్వక్షరప్రాప్తిర్ఋగ్వేదాదిమయాపరా ॥ ౬౫ ॥
> యత్తదవ్యక్తమజరమచిన్త్యమజమవ్యయమ్ । అనిర్దేశ్యమరూపం చ పాణిపాదాద్యసంయుతమ్ ॥ ౬౬ ॥

వ్యక్తస్య బ్రహ్మణ ఏవ జ్ఞానాభిధానత్వాద్బ్రహ్మజ్ఞానమిత్యుక్తం ॥ ౬౧ ॥ నను శబ్దశ్రవణాదపి బ్రహ్మజ్ఞానమేవోత్పద్యతే - తేనైవాజ్ఞాననివృత్త్యా భగవత్ప్రాప్తిసిద్ధేః - కిం వివేకజన్యజ్ఞానేనేత్యాశంక్యాహ ॥ అన్ధమితి ॥ అన్ధం నిబిడం - తమ ఇవాజ్ఞానం వ్యాపకమివావరణం శ్రోత్రేన్ద్రియగ్రాహ్యశబ్దాదిద్వారాజన్యం జ్ఞానం దీపవత్ - అసంభావనాద్యభిభూతం - న సర్వాత్మనాఽజ్ఞాననివర్తకం - వివేకజం తు జ్ఞానం సూర్యవత్సర్వాజ్ఞాననివర్తకమిత్యర్థః ॥ ౬౨ ॥ ఉక్తలక్షణజ్ఞానద్వయే మనుసంమతిమాహ ॥ మనురపీత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ మనురపీతి ॥ అత్ర సంబన్ధే అస్మిన్ప్రసఙ్గే ॥ ౬౩ ॥ ద్వే బ్రహ్మణీతి ॥ శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః వివేకజేన పరం బ్రహ్మ అధిగచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ॥ ౬౪ ॥ తత్ప్రాప్తిహేతుర్జ్ఞానం చ కర్మ చోక్తమిత్యత్ర శ్రుతిసమ్మతిమాహ ॥ ద్వే విద్యే ఇతి ॥ విద్యాశబ్దేన తద్ధేతుకర్మబ్రహ్మవిషయా వేదభాగా గృహ్యన్తే - తదాహ - పరయేతి - అక్షరప్రతిపాదకపరాఖ్యవేదభాగాదితరః కర్మభాగః - ఋగ్వేదాదిశబ్దేనోచ్యతే - బ్రాహ్మణపరివ్రాజకాదివత్ - సా త్వపరా - సాధనవిషయత్వాత్ ॥ ౬౫ ॥ అథ పరా సా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే - యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమిత్యాద్యాథర్వణశ్రుత్యుక్తం పరవిద్యావిషయమక్షరాఖ్యం పరం తత్త్వమాహ - యత్తదిత్యాదిత్రిభిః ॥ ౬౬ ॥ విభ్వితి ॥ విభు ప్రభు సర్వగతం - అనవచ్ఛిన్నం - వ్యాపి - సర్వకార్యానుగతం - అవ్యాప్తం - స్వయ

పి - విభుత్వంనియంతృత్వంవా - అకారణంస్వయంకారణరహితం - వ్యాప్యవ్యాపకరూపేణావస్థితం - సర్వంజగద్యతః - భూతయోనిరితిజీవాభిప్రాయం - అత్రపరవిద్యావిషయస్యాక్షరస్యభూతయోనిత్వవిభుత్వాదివిశేషణైః పరవిద్యానిర్గుణబ్రహ్మవిషయేత్యేతన్నిరస్తం - యద్వైవపశ్యంతిసదాపశ్యంతీతిశ్రుతేః॥ ౬౭॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ ధామతేజోమయం - తద్విష్ణోఃపరమంపదమితిశ్రుతివాక్యోదితం - సూక్ష్మం - తత్పరంబ్రహ్మ - మోక్షకాంక్షిభిర్ధ్యేయం॥ ౬౮॥ ఉక్తగుణవిశిష్టంతదేవబ్రహ్మభగవచ్ఛబ్దవాచ్యమిత్యాహ॥ తదేవేతి॥ ఇదంచవచనంధ్యానక్రియాభ్యాంభగవాన్సర్వవ్యాపీచ భగవాన్నారాయణోభగవాన్ప్రజాపతిః - వాసుదేవాయధీమహి - ఓమిత్యాత్మానంయుంజీత - నమోరుచాయబ్రాహ్మయ ఇత్యాదివేదాంతసారోద్ధారరూపంద్వాదశాక్షరచింతకా ఇతిపూర్వముక్తంమంత్రవిశేషమభిప్రేత్యాభిహితం - సకలహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణాత్మకం జగత్కారణం పరవిద్యాధిగమ్యముక్తంపరబ్రహ్మైవభగవచ్ఛబ్దవాచ్యంనాన్యదిత్యవధారయతి - తదేవేతి - మనురపి - తతస్స్వయంభూర్భగవానిత్యాదినా జగత్కారణమేవభగవచ్ఛబ్దవాచ్యమిత్యాహ - అథబ్రహ్మణఃస్వరూపరూపగుణవిభవైరనంతస్యయాథాత్మ్యవచనసమర్థోఽయంశబ్దఇత్యాహ - వాచకఇతి॥ ౬౯॥ ఏవమితి॥ ఏవంభగవచ్ఛబ్దేనాభిహితస్యనిగదితభూతయోనిత్వాద్యర్థస్యతస్యబ్రహ్మణస్తత్త్వంస్వరూపం - యేనవివేకజజ్ఞానేనతత్త్వతోజ్ఞాయతేదృశ్యతే - తత్పుష్కలసాక్షాత్కారరూపంపరం - అన్యదుద్దేశతః శాస్త్రజం పరోక్షరూపమపరమిత్యుపసంహరతి ॥ ౭౦ ॥ సర్వకారణేపరేబ్రహ్మణిభగవచ్ఛబ్దోముఖ్యః అన్యత్రోపచారత ఇతివక్ష్యన్ - ముక్తేతావదుపచారత ఇత్యాహ॥ అశబ్దేతి॥ ముక్తోహ్యశబ్దగోచరః - నామరూపాద్విముక్తః - నశబ్దగోచరేయస్య - యచ్చవాచామవిషయే - అగోచరం వచసామిత్యాదిభ్యఃఉపనిషత్ - ప్రసిద్ధ్యాతస్యేతిముక్తస్యపరామర్శః - బ్రహ్మత్వంచబ్రహ్మసామ్యాత్ - పూజాయాంనిమిత్తభూతాయాం తస్యోపచారతోభగవచ్ఛబ్దఃక్రియతే - అస్యశ్లోకస్య భగవద్విషయత్వేవ్యాహతిస్స్యాత్ - తత్ర - శబ్దోఽయంనోపచారేణత్వన్యత్రహ్యుపచారతఇత్యనంతరంవక్ష్యమాణత్వాత్ - తదేవభగవద్వాచ్యమిత్యాదేరుక్తత్వాచ్చ ॥ ౭౧ ॥ పరమకారణేపరేబ్రహ్మణిశబ్దోఽయమనుపచారతఃశబ్ద్యతఇత్యాహ ॥ శుద్ధఇతి ॥ శుద్ధిర్మలప్రత్యనీకత్వం-మహావిభూత్యాఖ్యేమహా

విభుసర్వగతంనిత్యంభూతయోనిరకారణమ్ । వ్యాప్యవ్యాప్తంయతస్సర్వంయద్వైపశ్యంతిసూరయః॥
౬౭ ॥ తద్బ్రహ్మతత్పరంధామతద్ధ్యేయంమోక్షకాంక్షిభిః । శ్రుతివాక్యోదితంసూక్ష్మంతద్విష్ణోఃపర
మంపదమ్॥౬౮॥ తదేవభగవద్వాచ్యంస్వరూపంపరమాత్మనః। వాచకోభగవచ్ఛబ్దస్తస్యాద్యస్యాక్షయా
త్మనః॥౬౯॥ఏవంనిగదితార్థస్యసత్తత్త్వంతస్యతత్త్వతః। జ్ఞాయతేయేనతద్జ్ఞానంపరమన్యత్త్రయీ
మయమ్॥ ౭౦॥ అశబ్దగోచరస్యాపితస్యవైబ్రహ్మణోద్విజ । పూజాయాంభగవచ్ఛబ్దఃక్రియతేహ్యు
పచారతః॥ ౭౧॥ శుద్ధేమహావిభూత్యాఖ్యేపరేబ్రహ్మణిశబ్ద్యతే । మైత్రేయభగవచ్ఛబ్దస్సర్వకారణకా

మన్యేనావ్యాప్తం - యతస్సర్వంభవతి॥ ౬౭॥ తదితి ॥ తత్పరంబ్రహ్మైవ స్వేచ్ఛయావిష్కృతషాడ్గుణ్యం - పరమేశ్వరాఖ్యం॥ ౬౮॥ ద్వాదశాక్షరాది పరవిద్యోపాసనయాభక్తైస్సులభదృశ్యంభగవచ్ఛబ్దవాచ్యం - తదేవేత్యాహ ॥ తదేవేతి॥ ౬౯॥ ఈదృగ్విషయంచజ్ఞానంపరవిద్యేత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ నిగదితార్థస్య - ద్వాదశాక్షరాదిభిరుక్తార్థస్యేశ్వరస్య తత్త్వం - స్వరూపంతత్త్వతః - అప్రచ్యుతబ్రహ్మస్వరూపేణ - యేనద్వాదశాక్షరాదినా జ్ఞాయతే - తత్పరంజ్ఞానం - పరావిద్యా - త్రయీమయంత్వన్యత్ - అపరావిద్యా - కర్మాఖ్యా॥ ౭౦॥ నన్వయదీశ్వరోబ్రహ్మైవ కథంతర్హితస్యానిర్దేశ్యస్యభగవచ్ఛబ్దవాచ్యత్వమిత్యాశంక్యాహ॥ అశబ్దగోచరస్యేతి ॥ పూజాయాం నిమిత్తభూతాయాంఅవిష్కృతషాడ్గుణ్యేనతదభేదంప్రయుజ్యఉపచారార్థాయ ప్రయుజ్యతే॥ ౭౧॥ తద్భేదభూతవివక్షాయాంత్వర్థభూతోముఖ్యఏవభగవచ్ఛబ్దార్థఇత్యాహ ॥ శుద్ధఇతి॥ శుద్ధే - అసంగే- మహావిభూత్యాఖ్యే- అచింత్యే

విభూతిసంజ్ఞే - మహావిభూతిర్హి బ్రహ్మణః అన్యత్ర ముఖ్యత్వాసంభవజ్ఞాపనాయ॥ ౭౨॥ భగవచ్ఛబ్దం నిర్వక్తి॥ సం
భర్తేతి॥ సంభరణం ప్రకృతేః కార్యయోగ్యతాకరణం - భర్తా స్వామీ పోషకశ్చ - నేతా గోప్తా - గమయితా ఆత్మా
నం గమయితా - సంహర్తేత్యర్థః - స్రష్టా ఆత్మానముద్గమయితా - ఏవం గుపేః గుప్త్యర్థత్వాత్ గత్యర్థత్వాత్
గమేశ్చ గకారో నిరుక్తః - జ్ఞానార్థత్వాద్వా గమేర్గకారః - తదైక్షతేతి సంకల్పరూపేక్షణస్య కర్తేత్యర్థః - గమయి
తా జ్ఞాపయితేతి వా గకారః - తథా హ్యౌకాయననిరుక్తం - భ ఇత్యేతస్మాద్భకారాద్భర్తా సంభర్తేతి ద్వ్యాధాత్వర్థో
గమ్యతే - గ ఇతి పునరస్మాద్గశబ్దాద్గమయితా నేతా స్రష్టా పరత్ర గమనం వా పునరవ్యయ ఇత్యతో గః - సోఽసౌ భర్తృసంభ
ర్తృనేతృగమనవానేతద్వా భగవాన్నిత్యో భవతీతి - తథాథర్వశిరసి - యస్సర్వాన్ భగవానీక్షత్యాత్మజ్ఞానాన్నిర్
గమయతి యోగం గమయతి తస్మాదుచ్యతే స భగవానితి॥ ౭౩॥ అథ సముదాయనిరుక్తిః॥ ఐశ్వర్యస్యేతి॥ సముగ్రపదం సర్వ
త్ర సంబధ్యతే - భగః షాడ్గుణ్యం తద్వాన్ భగవానిత్యభిప్రాయః॥ ౭౪॥ వకారార్థమాహ॥ వసంతీతి॥ భూతాత్మని
భూతశరీరే - అఖిలాత్మన్యఖిలస్యాత్మభూతే భూతాని వసంతి తత్రేతి జగదాధారత్వముక్తం - సదాయతనా ఇత్యాది
శ్రుతేః - స చ భూతేష్వత్యంతరాత్మత్వం - ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి శ్రుతేః - అతో వః - మతుపో వసతేశ్చ తంత్రే
ణాయం వకారః॥ ౭౫॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తప్రకారేణావయవార్థయోగాదయం శబ్దో వాసుదేవస్యైవ॥ ౭౬॥ రూ
ఢిశక్త్యాపి తస్యైవేత్యాహ॥ తత్రేతి॥ శ్లో॥ తత్ర భవాన్ భగవానితి శబ్దో వృద్ధైః ప్రయుజ్యతే పూజ్యే - ఇతి నైఘంటుక
ప్రసిద్ధ్యా - అయం శబ్దో లోకే పూజ్యస్య పదార్థస్యోక్త్యా యా పరిభాషా తయా సమన్వితోఽపి విష్ణౌ నియతః నారాయణవి
ష్ణ్వాదిశబ్దవత్ - నోపచారేణ - తస్య సర్వకారణతయా సర్వగుణపరిపూర్ణతయా పరమపూజ్యతయా చాయం శ
బ్దో నౌపచారికః - అన్యత్ర జీవవిశేషే త్వాపేక్షికపూజ్యత్వాదముఖ్యః॥ ౭౭॥ అన్యత్రోపచారతః ప్రవృత్తౌ జ్ఞానవిశేషో
నిమిత్తమిత్యాహ॥ ఉత్పత్తిమితి॥ ౭౮॥ అథ భగవతోఽన్వయవిశేషణభూతానాం సత్యకామత్వాదీనాం గుణాంత

రణే॥ ౭౨॥ సంభర్తేతి తథా భర్తా భకారోఽర్థద్వయాన్వితః। నేతా గమయితా స్రష్టా గకారార్థస్తథా
మునే॥ ౭౩॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసః శ్రియః। జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీ
రణా॥ ౭౪॥ వసంతి తత్ర భూతాని భూతాత్మన్యఖిలాత్మని। స చ భూతేష్వశేషేషు వకారార్థస్తతోఽవ్య
యః॥ ౭౫॥ ఏవమేష మహాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి। పరమబ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్య
గః॥ ౭౬॥ తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తపరిభాషాసమన్వితః। శబ్దోఽయం నోపచారేణ త్వన్యత్ర హ్యుపచా
రతః॥ ౭౭॥ ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్। వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవా
నితి॥ ౭౮॥ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాంస్యశేషతః। భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభిః॥ ౭౯

శ్వర్యే॥ ౭౨॥ అక్షరార్థనిరుక్త్యా భగవచ్ఛబ్దస్య పరమేశ్వరవాచకత్వమాహ - సంభర్తేత్యాదినా॥ సంభర్తేతి॥
సంభర్తా పోషకః - భర్తా - నిత్యాధార ఇత్యర్థద్వయాన్వితః - అర్థద్వయేనాన్వితః - నేతా - కర్మజ్ఞానఫలప్ర
పత్తినేతృత్వం ప్రయోజ్యగమనగర్భమితి గకారార్థః - గమయితా - ప్రలయే కార్యాణాం ప్రతిహర్తా పునరపి
తేషాముద్గమయితా సర్గకర్తేతి వా గకారార్థః॥ ౭౩ ॥ ఇదానీం భగ ఇత్యక్షరద్వయాత్మకస్య పదస్యార్థమాహ॥
ఐశ్వర్యస్యేతి ॥ భగ ఇతీరణా సంజ్ఞేత్యర్థః॥ ౭౪॥ వకారార్థమాహ॥ వసంతీతి॥ వసంతి యత్ర భూతానీతి చ పాఠః -
యత్రాధిష్ఠానభూతే భూతాని వసంతి స చ భూతేషు వసతీతి వకారస్యార్థః॥ ౭౫॥ ఏవమితి॥ ఏ
వమేష శబ్దో వాసుదేవస్య వాచకః - న త్వన్యస్యేత్యర్థః - భశ్చ గశ్చ వశ్చ భగవానిత్యక్షరసామ్యాన్నిరుక్తిః - షా
డ్గుణ్యం - భగసంజ్ఞం - తద్వాన్ భగవానిత్యనుషంగ ఏవ॥ ౭౬॥ తదేవం పరమేశ్వరే నిరతిశయైశ్వర్యాదియుక్తే ముఖ్యో
ఽయం శబ్దః - అన్యత్ర తు గౌణ ఇత్యాహ ॥ తత్రేతి॥ పూజ్యస్య - శ్రేష్ఠస్య - పదార్థస్యోక్త్యా యా పరిభాషా - సంకేతరూ
పసంబంధగ్రహః - తత్సమన్వితోఽయం శబ్దః - తత్ర పరబ్రహ్మణి అతః నోపచారేణ వర్తతే - అన్యత్ర తు దేవాదావుప
చారేణ వర్తతే॥ ౭౭॥ ఉపచారబీజమాహ ॥ ఉత్పత్తిమితి॥ ౭౮॥ భగవచ్ఛబ్దవాచ్యం - షాడ్గుణ్యం ప్రకారాంతరేణా

రాణాముక్తేషు గుణేష్వంతర్భావం-వ్యతిరేకవిశేషణానాం సత్త్వాదిగుణానాం భగవాని త్యత్ర నకారవాచ్యత్వం చాహ॥ జ్ఞానశక్తీతి॥ అశేషతః అశేషైః స్వవిస్తారభూతైర్గుణాంతరైస్సహ నకారస్యార్థమాహ - వినా హేయైరితి- గుణాదిభిః త్రిగుణతత్కార్యక్లేశాదిభిః - నిఖిలహేయప్రత్యనీకత్వం సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వం చ ఉభయలింగం కృత్స్నం భగవచ్ఛబ్దవాచ్యమిత్యనుసంధేయమితి - ఏవం భగవత్ప్రాప్తిసాధనపరవిద్యాంగత్వేనోక్తశ్రీమద్ద్వాదశాక్షరమంత్రే భగవచ్ఛబ్దో నిరుక్తః - వేదశాఖాభేదప్రకరణే ప్రణవార్థ ఉక్తః॥ ౭౯॥ అథ వాసుదేవశబ్దార్థమాహ ॥ సర్వాణీతి ॥ భూతాని జీవాః॥ శ్లో॥ వసనాత్సర్వభూతానాం వసుత్వాద్దేవయోనితః। వాసుదేవస్తతో జ్ఞేయ ఇత్యుద్యోగపర్వణి॥ వసనాద్దేవనాచ్చైవ వాసుదేవం తతో విదురితి మోక్షధర్మే ॥ దేవనాద్ద్యోతనాద్వేతి వా దేవః - వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చ వాసుదేవః- వసంత్యస్మిన్ దేవే భూతానీత్యేకాయననిరుక్తం॥ ౮౦॥ ఉక్తమేవ వాసుదేవశబ్దనిర్వచనం జ్ఞాననిష్ఠైర్జనకాదిభిరపి పరిగృహీతమిత్యాహ॥ ఖాండిక్యేతి॥ ౮౧॥ భూతేష్వితి॥ నైరుక్తం దేవశబ్దనిర్వచనం దర్శయతి॥ ధాతేతి॥ ధాతేత్యకారః నిరుక్తస్యాంశద్వయస్యానువాదః- వాసుదేవస్తత ఇతి॥ ౮౨॥ అథ విద్యాద్వయవిషయభూతద్వాదశాక్షరప్రతిపాద్యతయా దర్శితమర్థం బుద్ధిస్థేమ్నే ప్రపంచయతి - స సర్వేత్యాది చతుర్భిః॥ స సర్వేతి॥ సర్వభూతప్రకృతిరవ్యక్తం - వికారా మహదాద్యాః - గుణాస్సత్త్వాద్యాః - ఆదిశబ్దేన తత్కార్యదుఃఖాజ్ఞానాదయ ఉక్తాః - వ్యతీతస్తేభ్యో విలక్షణః - కర్మకృతతత్సంబంధరహితశ్చ - అనేనాచిత్తత్సంసృష్టాచ్చేతనాచ్చ వ్యావృత్తిః - అతీతసర్వావరణ ఇతి ముక్తాత్ - ముక్తో హి సంసారదశాయామవిద్యాద్యావృతః - అఖిలాత్మేతి నిత్యాద్వ్యావృత్తిః - అఖిలాత్మత్వముపపాదయతి - తేనాస్తృతమితి - యత్సదసద్వస్తుజాతం - ఆస్తృతమంతర్బహిశ్చ వ్యాప్తం॥ ౮౩॥ సమస్తేతి॥ అత్రాత్మశబ్దః స్వభావవచనః - నిజేచ్ఛయా గృహీతాభిమతపూజ్యదేహః - యద్వా - జగద్ధితాయావతారకాలేష్విచ్ఛయా గృహీతతత్తత్కార్యోచితానేకదేహః॥ ౮౪॥ తేజోబలేతి॥ భగవానితి శబ్దస్థనకారస్యార్థమపి విస్తరేణాహ - నయత్రేతి - క్లేశాః అవిద్యాస్మితాదయః - ఆదిశబ్దేన కర్మవిపాకాశయా ఉక్తాః - ఆశయో వాసనా॥ ౮౫॥ స

సర్వాణి తత్ర భూతాని వసంతి పరమాత్మని। భూతేషు చ స సర్వాత్మా వాసుదేవస్తతస్స్మృతః॥ ౮౦॥ ఖాండిక్యజనకాయాహ పృష్టః కేశిధ్వజః పురా। నామవ్యాఖ్యామనంతస్య వాసుదేవస్య తత్త్వతః॥ ౮౧॥ భూతేషు వసతే సోఽంతర్వసంత్యత్ర చ తాని యత్। ధాతా విధాతా జగతాం వాసుదేవస్తతః ప్రభుః॥ ౮౨॥ స సర్వభూతప్రకృతిం వికారాన్గుణాదిదోషాంశ్చ మునే వ్యతీతః। అతీతసర్వావరణోఽఖిలాత్మా తేనాస్తృతం యద్భువనాంతరాలే॥ ౮౩॥ సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽసౌ స్వశక్తిలేశావృతభూతవర్గః। ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహస్సంసాధితాశేషజగద్ధితోఽయం॥ ౮౪॥ తేజోబలైశ్వర్యమహావబోధసువీర్యశక్త్యాదిగుణైకరాశిః। పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయస్సంతి పరావరేశే ॥ ౮౫॥ స ఈశ్వరో వ్య

హ ॥ జ్ఞానేతి ॥ హేయైః ప్రకృతిగుణైః - తత్కార్యకర్మభిః - తత్ఫలైశ్చ వినా॥ ౭౯॥ ద్వాదశాక్షరగతభగవచ్ఛబ్దస్యార్థముక్త్వా వాసుదేవశబ్దస్యార్థమాహ ॥ సర్వాణీతి ॥ వసనాద్వాసనాచ్చ వాసుః - సాధనాత్సాధురితివత్ - ద్యోతనాద్దేవః - వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చేతి వాసుదేవః- తదుక్తం మోక్షధర్మే॥ శ్లో॥ వాసనాద్ద్యోతనాచ్చైవ వాసుదేవం తతో విదురితి॥ ౮౦॥ జనకాదయోఽపి భగవన్నామాలోచననిష్ఠా ఏవ బ్రహ్మజ్ఞానం ప్రాప్తా ఇతి దర్శయన్నాహ-ఖాండిక్యేత్యాది షడ్భిః॥ ౮౧॥ భూతేష్వితి ॥ భూతేషు వసతే సోఽంతరితి వాసుశబ్దో వ్యాఖ్యాతః - ధాతా విధాతేత్యాదినా దేవశబ్దో దివ్యధాతోరనేకార్థప్రపంచేన వ్యాఖ్యాత ఇతి జ్ఞేయం॥ ౮౨॥ స ఇతి ॥ భువనాంతరాలే యదస్తి తత్సర్వం తేనాస్తృతం - ఛన్నం వ్యాప్తమితి యావత్॥ ౮౩॥ ౮౪॥ కల్యాణగుణానేవాహ ॥ తేజోబలేత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౮౫॥

వ్యూహవిభవాదిరూపేణచ వ్యష్టిసమష్టిరూపః - పరరూపేణావ్యక్తరూపః - వ్యూహాదిరూపేణవ్యక్తరూపః - ఏవంసో ర్వావస్థచిదచిత్స్వరూపత్వేపిస ర్వేశ్వరః- నతుపరవశః- సర్వదృక్ - తచ్చక్షుర్దేవహితం - చక్షుర్దేవానాం - ఉత - త్రైలోక్యస్యైకచక్షుష ఇతివత్ - యద్వా - యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితివత్ - సర్వంవేత్తి - తచ్చసర్వప్రకారేణవేత్తీతి - అథవా కారణమంతరేణకరణైశ్చజానాతీతి- విదిలాభ ఇత్యతోవేత్తీతివా - సమస్తశక్తిః - సపరఃసర్వశక్తీనాం - సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతాఇతిచ॥ ౮౬॥ అథపరవిద్యాం ప్రశంసన్నుపసంహరతి॥ సఙ్జ్ఞాయత ఇతి॥ సజ్ఞాయతేయేనేతిచపాఠః - స ఇత్యుక్తలక్షణఃపురుషోత్తమఃపరామృశ్యతే - తదితిహేతౌ - యస్మాద్భగవత్ప్రాప్తిరేవతాపత్రయస్యభేషజం - తస్మాత్సయేనఆగమోత్థేనజ్ఞానేనజ్ఞాయతె - యేనవివేకజేనసంన్దృశ్యతె - యేనచదర్శనసమానాకారేణభక్తిరూపాపన్నేనగమ్యతె - తదేవజ్ఞానం - అజ్ఞానమతోన్యత్ - భగవద్వ్యతిరిక్తవిషయమజ్ఞానం - అవిద్యారూపకం బంధకమిత్యర్థః - అస్తదోషమితివికారాస్పదాచిద్విషయాద్వ్యావృత్తిః - శుద్ధమితితత్సంసృష్టచేతనవిషయాత్ - పరంనిర్మలమితి హేయార్హముక్తవిషయాత్ - ఏకరూపమితిసూరివిషయాత్ - తేషామనేకరూపత్వాత్ - తమేవం విద్వాన్ - తమేవం విదిత్వా- నాన్యఃపంథా ఇత్యాదిశ్రుతిభిరిత్థముక్తమితి ॥ ౮౭ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - పంచమోఽధ్యాయః.

ఏవంతావదుపాస్యభూతంభగవత్స్వరూపముక్తం - ఇదానీముపాసనపర్యాయంసాంగోపాంగంవక్తుమారభతె॥ స్వాధ్యాయేతి॥ స్వాధ్యాయశబ్దేన వేదాంతద్వాదశాక్షరప్రణవాదీనాంతత్త్వపరాణాం మీమాంసాసహితానాం వాక్యానాంనిర్దేశః - సఇత్యుక్తగుణవిభూతివిగ్రహాదివిశిష్టః పురుషోత్తమః పరామృశ్యతె - స్వాధ్యాయసంయమజనితంబ్రహ్మవిషయత్వాద్బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం తదేతద్జ్ఞానంకేవలందర్శనసాధనం- అపితుప్రాప్తిసాధనంచోచ్యతఇత్యాహ- తత్ప్రాప్తీతి- తత్ప్రాప్తికారణంతదేతద్జ్ఞానంబ్రహ్మేతిపఠ్యతఇతివాయోజనా॥౧॥ స్వాధ్యాయాదితి॥ సమీమాంసాత్స్వాధ్యాయాదర్థంపరిచ్ఛిద్యయోగమాసీత - గుణత్రయమయత్వేన మనసఃప్రమాదసంభవాదన్యథోపాసనపరిహారాయయోగాత్స్వాధ్యాయమామనేత్ - యోగాత్స్వాధ్యాయమామనేదితిచపాఠః॥

ష్టిసమష్టిరూపోవ్యక్తస్వరూపః ప్రకటస్వరూపః। సర్వేశ్వరస్సర్వదృక్సర్వవిచ్చసమస్తశక్తిఃపరమేశ్వరాఖ్యః॥౮౬॥ సంజ్ఞాయతేయేనతదస్తదోషంశుద్ధంపరంనిర్మలమేకరూపమ్। సందృశ్యతేవాప్యవగమ్యతేవాతద్జ్ఞానమజ్ఞానమతోన్యదుక్తమ్॥౮౭॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - పంచమోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ స్వాధ్యాయసంయమాభ్యాంసదృశ్యతేపురుషోత్తమః।తత్ప్రాప్తికారణంబ్రహ్మతదేతదితిపఠ్యతే॥ ౧॥ స్వాధ్యాయాద్యోగమాసీతయోగాత్స్వాధ్యాయమావసేత్ । స్వాధ్యాయయోగసం

సఇతి ॥ వ్యష్టిస్సంకర్షణాదిరూపః-సమష్టిర్వాసుదేవాత్మా॥౮౬॥ ప్రకృతముపసంహరతి ॥ సంజ్ఞాయతఇతి॥ యేనసంజ్ఞాయతెపరోక్షబుద్ధ్యా- సందృశ్యతె- సాక్షాత్క్రియతె- అవగమ్యతె-నిశ్శేషావిద్యానివృత్త్యాప్రాప్యతె-తద్జ్ఞానం అవిద్యాంతర్వర్తినీఅపరావిద్యేత్యర్థః॥ ౮౭॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - పంచమోఽధ్యాయః

పూర్వాధ్యాయాంతేసంజ్ఞాయతేయేనేత్యత్రపరమాత్మనః- జ్ఞానసందర్శనప్రాప్తయోయద్భవతి-తత్పరంజ్ఞానమిత్యుక్తం - తద్వ్యథజ్ఞానంమననసహకృతేన వేదాంతవాక్యశ్రవణేనభవతీతిప్రసిద్ధమేవ - అతస్తదుల్లంఘ్య దర్శనప్రాప్తికారణమాహ ॥ స్వాధ్యాయేతి ॥ స్వాధ్యాయః ప్రణవాదిజపః - సంయమోయోగః - తాభ్యాం- సపురుషోత్తమోదృశ్యతె - తస్యప్రాప్తావపితదేవద్వయంకారణం - అతఏవతదేవద్వయం- దర్శనద్వారా - బ్రహ్మప్రాప్తిహేతుత్వాద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతె ॥ ౧ ॥ తదనుష్ఠానప్రకారమాహ ॥ స్వాధ్యాయాదితి ॥ స్వాధ్యాయానంతరంయోగమభ్యసేత్ - యోగానంతరంచస్వాధ్యాయంకుర్యాత్ - ఏవంతయోస్సంపత్త్యాసమృద్ధ్యా - పరమాత్మాప్ర

యథా బాలో మాతృకాపత్రికాం వీక్ష్య లిపివిన్యాసమభ్యస్యతి తద్వత్ కపిలానుసారిభిర్హి కేవలయోగావలంబనాజ్జగతః ప్రధానపరమాణ్వాదికారణత్వనిరీశ్వరత్వాదికం దృష్టం - వేదానుసారిభిస్తు బ్రహ్మకారణత్వ బ్రహ్మాత్మకత్వాది యోగైః దృష్టః - సంపత్తిః సాకల్యం ॥ ౨॥ ఏతదుపపాదయతి ॥ తదీక్షణాయ స్వాధ్యాయశ్చక్షురితి ॥ యోగః పరంచక్షుః ప్రధానంచక్షుః - అపరోక్షరూపత్వాత్ ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఖాండిక్య ఇతి ॥ యోగసంబంధకారణాత్ యోగేనసంబంధో యోగసంబంధః - కృతీ పండితః ॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧ ॥ స్వాధ్యాయప్రవచనేన వేతి శ్రుతేః స్వాధ్యాయస్య విద్యాంగత్వముక్తం - ఇదానీం యజ్ఞాదిశ్రుతేర్యజ్ఞాంగత్వముచ్యతే ॥ ఇయాజేతి ॥ సోపి కేశిధ్వజః - జ్ఞానవ్యపాశ్రయః ఆత్మజ్ఞానవాన్ - బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ బ్రహ్మోపాసననిష్ఠ ఏవ ఇయాజ - కిమర్థమిత్యత ఆహ - తర్తుమితి - మృత్యుః పరవిద్యోత్పత్తివిరోధి ప్రాచీనకర్మ - అవిద్యయా కర్మణా - అవిద్యా కర్మసంజ్ఞేతి వక్ష్యతి ॥ ౧౨॥ ఏకదే

పత్త్యా పరమాత్మా ప్రకాశతే ॥ ౨॥ తదీక్షణాయ స్వాధ్యాయశ్చక్షుర్యోగస్తథాపరం । న మాంసచక్షుషా ద్రష్టుం బ్రహ్మభూతస్స శక్యతే ॥ ౩॥ మైత్రేయః ॥ భగవంస్తమహం యోగం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తం వద । జ్ఞాతే యత్రాఖిలాధారం పశ్యేయం పరమేశ్వరమ్ ॥ ౪॥ శ్రీపరాశరః ॥ యథా కేశిధ్వజః ప్రాహ ఖాండిక్యాయ మహాత్మనే । జనకాయ పురా యోగం తమహం కథయామి తే ॥ ౫॥ మైత్రేయః ॥ ఖాండిక్యః కోఽభవద్బ్రహ్మన్ కో వా కేశిధ్వజః కృతీ । కథం తయోశ్చ సంవాదో యోగసంబంధకారణాత్ ॥ ౬ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ధర్మధ్వజో వై జనకస్తస్య పుత్రోఽమితధ్వజః । కృతధ్వజశ్చ నామ్నాసీత్సదాధ్యాత్మరతిర్నృపః ॥ ౭॥ కృతధ్వజస్య పుత్రోఽభూత్ఖ్యాతః కేశిధ్వజో నృపః । పుత్రోఽమితధ్వజస్యాపి ఖాండిక్యజనకోఽభవత్ ॥ ౮॥ కర్మమార్గేణ ఖాండిక్యః పృథివ్యామభవత్పతిః । కేశిధ్వజోఽప్యతీవాసీదాత్మవిద్యావిశారదః ॥ ౯॥ తావుభావపి చైవాస్తాం విజిగీషూ పరస్పరమ్ । కేశిధ్వజేన ఖాండిక్యస్స్వరాజ్యాదవరోపితః ॥ ౧౦॥ పురోధసా మంత్రిభిశ్చ సమవేతోఽల్పసాధనః । రాజ్యాన్నిరాకృతస్సోఽథ దుర్గారణ్యచరోఽభవత్ ॥ ౧౧॥ ఇయాజ సోఽపి సుబహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానవ్యపాశ్రయః । బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యుమవిద్యయా ॥ ౧౨॥ ఏకదా వర్తమానస్య యాగే యోగవిదాం వర । ధర్మధేనుం జఘానోగ్రశ్శార్దూలో విజనే వనే ॥

కాశతే - తథా చ యోగశాస్త్రం ॥ శ్లో ॥ జపాచ్ఛ్రాంతః పునర్ధ్యాయేత్ ధ్యానాచ్ఛ్రాంతః పునర్జపేత్ । జపధ్యానాభియోగేన పశ్యేదాత్మానమాత్మనీతి ॥ ౨॥ నను చక్షురాదిభిరప్యాత్మన ఏవ స్ఫురణాత్కథమిదమేవ ద్వయం తత్ప్రకాశకముచ్యతే ॥ తత్రాహ ॥ తదీక్షణాయేతి ॥ విషయావచ్ఛేదం వినా పూర్ణబ్రహ్మభూతో మాంసమయైః - చక్షురాదిభిః ద్రష్టుం న శక్యత ఇత్యర్థః ॥ ౩॥ భగవన్నితి ॥ యత్ర యస్మిన్ యోగే - జ్ఞాతే - జ్ఞాత్వానుష్ఠితే సతీత్యర్థః ॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ కర్మమార్గేణేతి ॥ పూర్వాధ్యాయోపక్షిప్తమేవేతిహాసం యోగనిరూపణార్థమనువర్తయతి ॥ కేశిధ్వజ ఇత్యాదినా యావదుత్తరాధ్యాయసమాప్తిః ॥ ౯॥ తావితి ॥ అవరోపితః ॥ భ్రంశితః ॥ ౧౦॥ పురోధసేతి ॥ అల్పసాధనః - స్వల్పపరికరః ॥ ౧౧॥ ఇయాజేతి ॥ సోపి కేశిధ్వజో జ్ఞానవ్యపాశ్రయః - జ్ఞాననిష్ఠోపి - బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ బ్రహ్మార్పణన్యాయేన కర్తృకర్మాదికం సర్వం బ్రహ్మైవేతి దృష్ట్వా - బహూన్ - యజ్ఞాన్ - ఇయాజ - కిమర్థం అవిద్యయా - కర్మలక్షణయా మృత్యుం - సంసారహేతుం కామాదికాశేషం తర్తుం - క్షపయితుం ॥ ౧౨॥ ఏకదేతి ॥ ధర్మదోగ్ధ్రీ

తి॥ ఘర్మః ప్రవర్గ్యః హవిః తద్దోగ్ధ్రీతి ఘర్మధేనుః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ సచాహేతి॥ ప్రాప్తఏవేతి - ధర్మార్థముద్యుక్తస్యాంతరాపి పత్తౌ సత్యామపి తత్ఫలసిద్ధేః శాస్త్రప్రసిద్ధత్వాత్॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ కృష్ణాజినమితి॥ మయి న ప్రహరిష్యతీతి వేత్సీత్యన్వయః అత్రేతిశబ్దోఽధ్యాహార్యః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ స ఇతి॥ రాజ్యాహరత్వాదాతతాయీ - అతోఽయజ్ఞస్థస్యాపి తైవ ఘ్నేన పాతకం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥

౧౩॥ తతో రాజా హతాం శ్రుత్వా ధేనుం వ్యాఘ్రేణ చర్త్విజః। ప్రాయశ్చిత్తం స పప్రచ్ఛ కిమత్రేతి విధీయతామ్॥ ౧౪॥ తేఽప్యూచుర్న వయం విద్మః కశేరుః పృచ్ఛ్యతామితి। కశేరురపి తేనోక్తస్తథైవ ప్రాహ భార్గవమ్॥ ౧౫॥ శునకం పృచ్ఛ రాజేంద్ర నాహం వేద్మి స వేత్స్యతి। స గత్వా తమపృచ్ఛచ్చ సోఽప్యాహ శృణు యన్మునే॥ ౧౬॥ న కశేరుర్న చైవాహం న చైకస్సాంప్రతం భువి। వేత్త్యేక ఏవ త్వచ్ఛత్రుః ఖాండిక్యో యో జితస్త్వయా॥ ౧౭॥ స చాహ తం వ్రజామ్యేష ప్రష్టుమాత్మరిపుం మునే। ప్రాప్త ఏవ మహాయజ్ఞో యది మాం స హనిష్యతి॥ ౧౮॥ ప్రాయశ్చిత్తమశేషేణ స చేత్పృష్టో వదిష్యతి। తతశ్చావికలో యాగో మునిశ్రేష్ఠ భవిష్యతి॥ ౧౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా రథమారుహ్య కృష్ణాజినధరో నృపః॥ వనం జగామ యత్రాస్తే స ఖాండిక్యో మహామతిః॥ ౨౦॥ తమాపతంతమాలోక్య ఖాండిక్యో రిపుమాత్మనః॥ ప్రోవాచ క్రోధతామ్రాక్షస్సమారోపితకార్ముకః॥ ౨౧॥ ఖాండిక్యః॥ కృష్ణాజినం త్వం కవచమాబధ్యాస్మాన్ హనిష్యసి। కృష్ణాజినధరే వేత్సి న మయి ప్రహరిష్యతి॥ ౨౨॥ మృగాణాం వద పృష్ఠేషు మూఢ కృష్ణాజినం న కిమ్। యేషాం మయా త్వయా చోగ్రాః ప్రహితాశ్శితసాయకాః॥ ౨౩॥ స త్వామహం హనిష్యామి న మే జీవన్విమోక్ష్యసే। ఆతతాయ్యసి దుర్బుద్ధే మమ రాజ్యహరో రిపుః॥ ౨౪॥ కేశిధ్వజః॥ ఖాండిక్య సంశయం ప్రష్టుం భవంతమహమాగతః। న త్వాం హంతుం విచార్యైతత్కోపం బాణం విముంచ వా॥ ౨౫॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్స మంత్రిభిస్సార్ధమేకాంతే సపురోహితః। మంత్రయామాస ఖాండిక్యస్సర్వైరేవ మహామతిః॥ ౨౬॥ తమూచుర్మంత్రిణో వధ్యో రిపురేష వశం గతః। హతేఽస్మిన్ పృథివీ సర్వా తవ వశ్యా భవిష్యతి॥ ౨౭॥ ఖాండిక్యశ్చాహ తాన్ సర్వానేవమేతన్న సంశయః। హతేఽస్మిన్ పృథివీ సర్వా మమ వశ్యా భవిష్యతి॥ ౨౮॥ పరలోకజయస్తస్య పృథివీ సకలా మమ। న హన్మి చేల్లోకజయో మమ

మితిపాఠే ప్రవర్గ్యః హవిర్విశేషో ఘర్మః - తదర్థం పయోదోగ్ధ్రీ - శార్దూలో వ్యాఘ్రః॥ ౧౩॥ తత ఇతి॥ కిమత్ర ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతామితి పప్రచ్ఛ॥ ౧౪॥ త ఇతి॥ తథైవ తేనోక్తః - కశేరురపి శునకం పృచ్ఛేత్యాహేత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ స చేతి॥ ఆత్మరిపుమపి తం ప్రాయశ్చిత్తం ప్రష్టుమేషోఽహం వ్రజామి - యది మాం స హనిష్యతి - తర్హి మహాయజ్ఞః ప్రాప్త ఏవ - మహాయజ్ఞఫలం ప్రాప్తమేవ మయేత్యర్థః - తథా చ॥ శ్లో॥ ధర్మార్థం యతమానస్తు అంతరా చేద్విపద్యతే। స ధర్మఫలమాప్నోతీతి వచనాత్॥ ౧౮॥ ప్రాయశ్చిత్తమితి॥ మయా పృష్టస్స ప్రాయశ్చిత్తమశేషేణ వక్ష్యతి చేత్ - తతశ్చ యాగః - అవికలో భవిష్యతి - తతశ్చేత్యుక్త్యా - ప్రాయశ్చిత్తకథనేఽపి వా మదీయయాగస్సఫలో భవిష్యతీత్యభిప్రాయేణాహేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ కృష్ణాజినమితి॥ కృష్ణాజినకవచబంధే తస్యాభిప్రాయముత్ప్రేక్ష్యతే - కృష్ణాజినధరే మయి ఖాండిక్యో న ప్రహరిష్యతీతి వేత్సి మన్యసే॥ ౨౨॥ తద్వ్యర్థమిత్యాహ - మృగాణామితి॥ యేషాం పృష్ఠేష్విత్యనుషంగః॥ ౨౩॥ స త్వామితి॥ శ్లో॥ అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః। క్షేత్రదారహరశ్చైవ షడేతే హ్యాతతాయిన ఇతి స్మృతేః॥ త్వమాతతాయీ - అతస్త్వయజ్ఞస్థస్యాపి తవ వధేన దోషః॥ శ్లో॥ నాతతాయివధే దోషో హంతుర్భవతి కశ్చనేత్యాదివచనాత్॥ ౨౪॥ ఖాండిక్యేతి॥ బాణం వేత్యన్వయః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ పరలోకేతి॥ పరలోకజయస్తస్యేతి ధర్మార్థం ప్రవృత్తస్యాంతరామర

సచాహేతి॥ యద్దైవతత్ర విధీయత ఇత్యత్ర ప్రాయశ్చిత్తం వాజసనేయోక్తం స్పృణోమి స్వాహాఖ్యం - ఇయం హ్యాఖ్యాయికా వాజసనేయశాఖాయాం - కేశిగృహపతినా ఉపసన్నాజమునమహోం శార్దూలో జఘానేత్యుపక్రమ్య స్పృణోమి తే హుత్వేత్యాదిచోక్త్వా - పృథివ్యై తే శరీరం స్పృణోమి స్వాహేత్యంతాసప్రపంచముక్తా - ఆపస్తంబేన తు - యద్యనడ్వాహం ఘర్మదోఘాం వా శార్దూలో హన్యాదర్కక్షీరమజాక్షీరమన్యధేనుం వా శ్రిత్య ప్రచరేదిత్యాద్యుక్తం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ యథార్హమితి॥ తథాపి మమేదం చేతః - అనిష్పన్నక్రియం యథా అకృతకృత్యమివ భవతి - కిమితి చింతా - యథాశబ్దః సాదృశ్యే॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ భో ఇతి॥ నిష్క్రయో దక్షిణా నిష్క్రయ ఇతి చ పాఠః॥ ౪౨॥

తస్య వసుంధరా॥ ౨౯ ॥ నాహం మన్యే లోకజయాదధికా స్యాద్వసుంధరా । పరలోకజయోఽనంతస్స్వల్పకాలో మహీజయః॥ ౩౦॥ తస్మాన్నైనం హనిష్యామి యత్పృచ్ఛతి వదామి తత్॥ ౩౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్తమభ్యుపేత్యాహ ఖాండిక్యజనకో రిపుమ్। ప్రష్టవ్యం యత్త్వయా సర్వం తత్పృచ్ఛస్వ వదామ్యహమ్ ౩౨॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్సర్వం యథావృత్తం ధర్మధేనువధం ద్విజ। కథయిత్వా స పప్రచ్ఛ ప్రాయశ్చిత్తం హి తద్గతమ్॥ ౩౩॥ స చాచష్ట యథాన్యాయ్యం ద్విజ కేశిధ్వజాయ తత్ । ప్రాయశ్చిత్తమశేషేణ యద్దైవతత్ర విధీయతే॥ ౩౪॥ విదితార్థస్స తేనైవ హ్యనుజ్ఞాతో మహాత్మనా। యాగభూమిముపాగమ్య చక్రే సర్వాః క్రియాః క్రమాత్॥ ౩౫॥ క్రమేణ విధివద్యాగం నీత్వా సోఽవభృథాప్లుతః। కృతకృత్యస్తతో భూత్వా చింతయామాస పార్థివః॥ ౩౬॥ పూజితాశ్చ ద్విజాస్సర్వే సదస్యా మానితా మయా। తథైవార్థిజనోఽప్యర్థైర్యోజితోఽభిమతైర్మయా॥ ౩౭॥ యథార్హమస్య లోకస్య మయా సర్వం విచేష్టితమ్। అనిష్పన్నక్రియం చేతస్తథాపి మమ కిం యథా॥ ౩౮॥ ఇత్థం సంచింతయన్నేవ సస్మార స మహీపతిః। ఖాండిక్యాయ న దత్తేతి మయా వై గురుదక్షిణా॥ ౩౯॥ స జగామ తదా భూయో రథమారుహ్య పార్థివః। మైత్రేయ దుర్గగహనం ఖాండిక్యో యత్ర సంస్థితః ॥ ౪౦॥ ఖాండిక్యోఽపి పునర్దృష్ట్వా తమాయాంతం ధృతాయుధః। తస్థౌ హంతుం కృతమతిస్తమాహ స పునర్నృపః॥ ౪౧॥ భో నాహం తేఽపరాధాయ ప్రాప్తః ఖాండిక్య మా క్రుధః।గురోర్నిష్క్రయదానాయ మామవేహి త్వమాగతమ్। ౪౨ ॥ నిష్పాదితో మయా యాగస్సమ్యక్త్వదుపదేశతః। సోఽహం తే దాతుమిచ్ఛామి వృణీష్వ గురుదక్షిణామ్॥ ౪౩॥ శ్రీపరాశరః॥ భూయస్స మంత్రిభిస్సార్ధం మంత్రయామాస పార్థివః। గురునిష్క్రయకామోఽయం కిం మయా ప్రార్థ్యతామితి॥ ౪౪॥ తమూచుర్మంత్రిణో రాజ్యమశేషం ప్రార్థ్యతామయమ్। శత్రుభిః ప్రార్థ్య

ణోఽపి తత్ఫలసిద్ధేరితి భావః - న హన్మి చేల్లోకజయ ఇత్యుపపన్నవధకృతపాపప్రతిబంధాభావే పూర్తైర్వ రేవ పుణ్యైః పరలోకసిద్ధేరితి భావః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ సచాచష్టేతి॥ ఇమమేవ విషయం ప్రస్తుత్య వాజసనేయకే స్పృణోమి - స్వాహాఖ్యం ప్రాయశ్చిత్తముక్తం - చంద్రాత్తే మనస్స్పృణోమి స్వాహా - సూర్యాత్తే చక్షుస్స్పృణోమి స్వాహా - వాతాత్తే ప్రాణం స్పృణోమి స్వాహా - ఇత్యాది - ఆపస్తంబేన చోక్తం - యద్యనడ్వాహం - ఘర్మదోఘాం - శార్దూలో వా హన్యాత్ - అర్కక్షీరమజాక్షీరమన్యధేనుం వా - ప్రచరేదిత్యాది - అస్య చ ప్రాయశ్చిత్తస్య స్ఫుటత్వేఽపి యథాదేశకాలావస్థావిశేష ప్రాయశ్చిత్తప్రకల్పనం ఖాండిక్యాదపరో న వేత్తీతి పూర్వోక్తాభిప్రాయః - తదాహ - యద్దైవతత్ర ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే తదశేషం - యథాన్యాయం కేశిధ్వజాయాచష్టేతి ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ క్రమేణేతి ॥ యాగం నీత్వా - సమాప్య॥ ౩౬॥ ౩౭॥ యథార్హమితి ॥ తథాపి యదనిష్పన్నక్రియం అకృతకృత్యమివ - ప్రసన్నం - చేతః - కిమితి తిష్ఠతీతి - చింతయామాసేత్యన్వయః ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ భో ఇతి ॥ భో ఖాండిక్య - మా క్రుధః - క్రోధం మా కార్షీః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ తమితి ॥ అనాయాసితాః - యుద్ధాదిక్లేశమప్రాపితాః - సైనికా భటాః

౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ఏవమితి॥ అత్ర రాజ్యచింతాయాం - అత్ర సంసారే - కః పరమార్థస్సచ కథమిత్యత్రార్థే యూయం న విచక్షణాః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ బాఢమితి॥ అధ్యాత్మేతి - అధ్యాత్మవిజ్ఞానస్య పరమార్థః ప్రయోజనం - సచ క్లేశనివృత్తిః॥ ౪౯॥ యదీతి॥ తత్తస్మాత్ క్లేశప్రశమాయ యదలం తదుదీరయేత్యబ్రవీదిత్యన్వయః॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

అథ కేశిధ్వజః క్లేశముముక్షోః ఖాండిక్యస్య వైరాగ్యం పరీక్షితుమాహ॥ న ప్రార్థితమితి॥ ప్రజాపాలనాదేః క్షత్రధర్మస్య రాజ్యమూలత్వాత్తదుపేక్షాయాం దోషాత్కిం రాజ్యం న ప్రార్థితమితి భావః॥ ౧ ॥ యతః కారణాన్న ప్రార్థితం తచ్ఛృణ్విత్యాహ॥ కేశిధ్వజేతి॥ ౨॥ తదేవ కారణమాహ - క్షత్రియాణామితి సార్ధేన - క్షత్రియాణామితి॥ సత్యం - రాజ్యే సతి ప్రజారక్షణాదిధర్మః॥ ౩ ॥ తత్రేతి॥ మమత్వాశక్తస్య అసక్తస్య చ తత్ర రాజ్యే త్వయాపహృతే సతి - తదుపేక్షాయాం న ధర్మలోపదోషః - అనధికారాత్ - సత్యధికారే తదుపేక్షాయాం దోష ఇత్యాహ - బంధాయేతి - అక్రమోజ్ఝితా విద్యమానేఽప్యధికారే త్యక్తా - అవిద్యా ప్రజాపాలనాదిక్రియా - బంధాయ పాపాయ హి

తే రాజ్యమానాయాసితస్సైనికైః॥ ౪౫॥ ప్రహస్య తానాహ నృపస్స ఖాండిక్యో మహామతిః। స్వల్పకాలం మహీపాల్యం మాదృశైః ప్రార్థ్యతే కథమ్॥ ౪౬॥ ఏవమేతద్భవంతోఽత్ర హ్యర్థసాధనమంత్రిణః। పరమార్థః కథం కోఽత్ర యూయం నాత్ర విచక్షణాః ॥ ౪౭॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వా సముపేత్యైనం స తు కేశిధ్వజం నృపః। ఉవాచ కిం న వశ్యం త్వం దదాసి గురుదక్షిణామ్ ॥ ౪౮॥ శ్రీపరాశరః॥ బాఢమిత్యేవ తేనోక్తః ఖాండిక్యస్తమథాబ్రవీత్। భవానధ్యాత్మవిజ్ఞానపరమార్థవిచక్షణః ॥ ౪౯ ॥ యది చేద్దీయతే మహ్యం భవతా గురునిష్క్రయః। తత్క్లేశప్రశమాయాలం యత్కర్మ తదుదీరయ ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః. ************************************

కేశిధ్వజ ఉవాచ॥ న ప్రార్థితం త్వయా కస్మాదస్మద్రాజ్యమకంటకమ్। రాజ్యలాభాద్వినా నాన్యత్ క్షత్రియాణామతిప్రియమ్॥ ౧॥ ఖాండిక్యః॥ కేశిధ్వజ నిబోధ త్వం మయా న ప్రార్థితం యతః। రాజ్యమేతదశేషం తే యత్ర గృధ్నంత్యపండితాః ॥ ౨ ॥ క్షత్రియాణామయం ధర్మో యత్ ప్రజాపరిపాలనమ్। వధశ్చ ధర్మయుద్ధేన స్వరాజ్యపరిపంథినామ్॥ ౩ ॥ తత్రాశక్తస్య మే దోషో నైవాస్త్యపహృతే

త్వయి॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ఏవమితి ॥ అత్ర సంసారే - కః పరమార్థః - స చ కథం భవతీత్యర్థే - యూయం న పండితాః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ యదీతి ॥ తత్ తర్హి॥ ౫౦॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః ❁

శ్లో॥ ఖాండిక్యాయ యదవోచద్విద్యాం కర్మణో గురవే పరాం। కేశిధ్వజో న తచ్చిత్రం కిమదేయం మహాత్మనాం॥ తత్త్వజిజ్ఞాసవే ఖాండిక్యాయ తత్త్వజ్ఞానముపదేష్టుం కేశిధ్వజస్తస్య వివేకవైరాగ్య పరీక్షార్థమాహ ॥ న ప్రార్థితమితి॥ అకంటకం - నిష్ప్రతిపక్షం - రాజ్యం వినా ప్రజాపరిపాలనాదేః క్షత్రధర్మస్యాసిద్ధేః తత్సిద్ధయే రాజ్యప్రార్థనైవ యుక్తా - అన్యథా స్వధర్మహానిప్రసంగాదితి భావః॥ ౧ ॥ అత్రోత్తరం॥ కేశిధ్వజేత్యాది॥ యతః కారణాత్త్వదీయం రాజ్యం - మయా న ప్రార్థితం - తదిదం నిబోధ - శృణు - యత్ర రాజ్యే - అపండితాః - అవివేకినః - భోగలిప్సవ ఏవ గృధ్నంతి - అపేక్షాం కుర్వంతి॥ ౨॥ నను స్వధర్మసిద్ధయే పండితానామపి రాజ్యకాంక్షా యుక్తైవేత్యుక్తం తత్రాహ॥ క్షత్రియాణామితి॥ యత్ప్రజాపరిపాలనం - యశ్చ స్వరాజ్యపరిపంథినాం వధః - అయం రాజ్యాధికృతానాం - క్షత్రియాణాం ధర్మః - న తు క్షత్రియమాత్రస్య ॥ ౩ ॥ అతస్తత్రేతి ॥ తత్ర మద్రాజ్యే త్వయాపహృతే సతి పునరాత్మసాత్కర్తుమశక్తస్య మమ - ప్రజాపరిపాలనాదిత్యాగేఽపి దోషో నైవాస్తి - తత్రాసక్తస్యేతి పాఠే - తత్ర రాజ్యే - అసక్తస్య - అనాసక్తస్య మే దోషో నాస్తీత్యర్థః - రాజ్యాధికారాభావేన తదధికృతధర్మే వ్యధికారనివృత్తేః - అన్య

శబ్దో హేతౌ॥ ౪॥ అసక్తస్యేత్యేతద్వివృణోతి॥ జన్మేతి॥ అన్యేషాం దోషజా రాగాదిదోషజా రాజ్యస్పృహా - సకర్మానురోధినీ - కేవలమల్పోపభోగలిప్సార్థం భవతి - ఇయం న మమేత్యన్వయః - జన్మోపభోగేతి పాఠే - అన్యేషాం సంబంధినీ మమ జన్మాంతరోపభోగలిప్సైవ - కుతః - అర్థమనురుధ్యతే - న ధర్మమితి - అస్మిన్ జన్మన్యుపభోగలిప్సార్థమేవేతి వా॥ ౫॥ తర్హి పాలనాది ధర్మార్థం - అపహృతస్య రాజ్యస్య యాచ్ఞా కర్తవ్యేత్యత్రాహ॥ న యాచ్ఞేతి॥ క్షత్రబంధూనాం తు క్షత్రియశ్రేష్ఠానాం - అవిద్యాంతర్గతం పాలనాదికర్తవ్యాంతర్గతం॥ ౬॥ యత్ర గృధ్నంత్యపండితా ఇత్యేతద్వివృణోతి॥ రాజ్య ఇతి॥ ౭॥ ౮॥ యోగస్వరూపం వక్ష్యన్ తదంతర్భూతమధ్యాత్మయోగాధిగమేనేతి శ్రుతివిహితం ప్రకృతిపురుషవివేకం విహితం కర్మ చాహ॥ అహం హీతి॥ అవిద్యయా వర్ణాశ్రమవిహితకర్మణా - మృత్యుం విద్యోత్పత్తివిరోధి ప్రారబ్ధకర్మ - అన్యేషామప్యేష వినాశ ఇతి శ్రుతేః॥ ౯॥ తదిదమితి॥ వివేకాఖ్యమైశ్వర్యం - వివేకో వా ఐశ్వర్యం యస్య తద్వివేకైశ్వర్యం తద్భావో వివేకైశ్వర్యతా - కర్మాఖ్యావిద్యాయాః స్వరూపమాహ - తచ్ఛ్రూయతా

త్వయా। బంధాయైవ భవత్యేషా హ్యవిద్యాప్యక్రమోజ్ఝితా॥ ౪॥ జన్మోపభోగలిప్సార్థమియం రాజ్య
స్పృహా మమ। అన్యేషాం దోషజా నైవ ధర్మం వై నానురుధ్యతే॥ ౫॥ న యాచ్ఞా క్షత్రబంధూనాం ధ
ర్మాయైతత్సతాం మతమ్। అతో న యాచితం రాజ్యమవిద్యాంతర్గతం తవ॥ ౬॥ రాజ్యే గృధ్నంత్యవి
ద్వాంసో మమత్వాహృతచేతసః। అహంమానమహాపానమదమత్తా న మాదృశాః॥ ౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ప్ర
హృష్టస్సాధ్వితి తతః ప్రాహ కేశిధ్వజో నృపః। ఖాండిక్యజనకం ప్రీత్యా శ్రూయతాం వచనం మమ॥ ౮॥
కేశిధ్వజః॥ అహం హ్యవిద్యయా మృత్యుం తర్తుకామః కరోమి వై। రాజ్యం యాగాంశ్చ వివిధాన్ భోగైః
పుణ్యక్షయం తథా॥ ౯॥ తదిదం తే మనో దిష్ట్యా వివేకైశ్వర్యతాం గతమ్। తచ్ఛ్రూయతామవిద్యాయా

స్తాతు దోషస్స్యాదేవ - న పునరవిద్యా అస్య కర్మణః స్త్యాగే కిం స్యాదితి వక్తుం శక్యం హి యస్మాదేషా కర్మమయీ అవిద్యాపి - అక్రమోజ్ఝితా - అన్యాయేన సత్యేవాధికారే పరిత్యక్తా సతీ - బంధాయ భవత్యేవేత్యర్థః॥ ౪॥ ఏవం చ సతి మమ వామం త్రిణాం వా త్వద్రాజ్యస్పృహా ధర్మాయ న భవతీత్యాహ॥ జన్మేతి॥ యద్యేవం ధర్మః - తదా మమేయం రాజ్యస్పృహా - రాజధర్మోచితఛత్రచామరాదిజన్మాంతరోపభోగలిప్సార్థమేవ భవతి - న తు ధర్మార్థం - అన్యేషాం సచివాదీనాం నైవ త్వద్రాజ్యస్పృహా రాగలోభాదిదోషజా - అతో ధర్మమేవ కేవలం నానురుధ్యతే - నానువర్తతే - అపి తు ధర్మవంచనేనార్థశాస్త్రమేవానువర్తత ఇత్యర్థః॥ ౫॥ నను తథాపి యాచ్ఞామాత్రేణ రాజ్యం లబ్ధ్వా - మహాన్ ధర్మః - కిమితి న క్రియత ఇత్యత్రాహ॥ న యాచ్ఞేతి॥ అతో ధర్మత్వాదవిద్యాంతర్గతత్వాచ్చ - త్వదీయం రాజ్యం మయా న ప్రార్థితం॥ ౬॥ అతో యత్ర గృధ్నంత్యపండితా ఇతి యదుక్తం తదేవ సిద్ధమిత్యాహ॥ రాజ్య ఇతి॥ అహంమాన ఏవ మహాపానం - తేన యో మదస్తేన మత్తాః॥ ౭॥ ఖాండిక్యేనోక్తం శ్రుత్వా కేశిధ్వజః కిం కృతవానిత్యపేక్షాయామాహ॥ ప్రహృష్ట ఇతి॥ ప్రహృష్టః - సాధ్వితి పాఠే తవ బుద్ధిరితి శేషః॥ ౮॥ అవిద్యామయేపి రాజ్యే స్వప్రవృత్తౌ తావత్కారణమాహ॥ అహం హీతి॥ సత్యం త్వయోక్తం - అవిద్యాంతర్గతత్వాద్రాజ్యమనుపాదేయమితి - తచ్చ మమాపి తుల్యం - తథాప్యవిద్యయా ప్రజాపాలనాదికర్మలక్షణయా - ... - కామక్రోధాదిలక్షణం మృత్యుం సంసారం ... తర్తుమిచ్ఛన్నహం రాజ్యాదికరోమి॥ శ్రు॥ అవిద్యయా ... మృత్యుం తీర్త్వా అవిద్యయామృతమశ్నుత ఇతి శ్రుతేః॥ ౯॥ తదిదం॥ ... పునస్త్విదం మనః - వివేకైశ్వర్యం సామర్థ్యం - యస్య తస్య భావో వివేకైశ్వర్యతా - తాం గతం - ప్రాప్తం - ఉపదేశాద్యనపేక్షం - స్వయమేవ వివేకాధికారతాం గతం ప్రాప్తం - ఏతద్దిష్ట్యా భద్రమిత్యర్థః - వివేకైశ్వర్యతాగతమితి పాఠస్సుగమః - తదేవం శిష్యస్య వివేకాదికం పరీక్ష్యాభినంద్య చేదానీం తేన యత్పృష్టం ... ప్రశమాయాలం - యత్కర్మ తమనీగయేతి - తద్వక్తుం ప్రథమం తావదవిద్యాఖ్యం క్లేశస్వరూపమాహ

మితిసార్ధేన ॥ ౧౦ ॥ అనాత్మనీతి॥ అనాత్మని దేహే అహమితి భ్రమః - అస్వే దేహపోషకధారకాదౌ వస్తుని స్వమితి - సంసారఫలకం కామ్యకర్మావిద్యా - సైవ తరుః - తత్సంభూతే బీజం॥ ౧౧॥ ఏతద్ద్వివిధం చ భ్రమం ప్రపంచయతి - పంచభూతాత్మక ఇత్యాదిచతుర్భిః ॥ పంచభూతాత్మక ఇతి॥ దేహే పంచభూతాత్మకే - కుమతిర్దేహీ - ఇదం దేహోఽహమేవేతి - ఇదం క్షేత్రాదిమమేతి చ - మతిం కురుతే - మోహతమః పూర్వకర్మవాసనా॥ ౧౨ ॥ ౧౩॥ కలేబర ఇతి॥ అదేహే ఆత్మని దేహాదన్యస్మిన్నాత్మని సతి॥ ౧౪॥ ఇత్థం చేతి॥ అనాత్మన్యాత్మనోఽన్యస్మిన్ సతి॥ ౧౫॥ ఉక్తేనాజ్ఞానద్వయేన దేహోపభోగార్థం కర్మ కరోతి - తచ్చ బంధాయ భవతీత్యాహ॥ సర్వమితి॥ దేహస్యోపభోగాయ - నాత్మనః - బంధాయ దేహాంతరోత్పాదనాయ॥ ౧౬ ॥ దేహోపభోగమేవ దర్శయతి ॥ మృణ్మయం హీత్యాదిద్వయేన॥ ౧౭॥ ౧౮॥ దేహస్య పార్థివత్వపాంచభౌతికత్వోక్తిః మతభేదేన - తదిదముభయవిధమజ్ఞానమధ్యాత్మజ్ఞానేన నిరస్యత ఇత్యాహ - అనేకేతి ద్వయేన॥ అనేకేతి॥ వాసనా అజ్ఞానకర్మోభయవాసనా - మోహశ్రమం అజ్ఞానజం

స్స్వరూపం కులనందన॥ ౧౦॥ అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా చాస్వే స్వమితి యా మతిః। సంసారతరుసంభూతిబీజమేతద్ద్విధా స్థితమ్॥ ౧౧॥ పంచభూతాత్మకే దేహే దేహీ మోహతమోవృతః। అహం మమైతదిత్యుచ్చైః కురుతే కుమతిర్మతిమ్॥ ౧౨॥ ఆకాశవాయ్వగ్నిజలపృథివీభ్యః పృథక్స్థితే। ఆత్మన్యాత్మమయం భావం కః కరోతి కలేబరే॥ ౧౩॥ కలేబరోపభోగ్యం హి గృహక్షేత్రాదికం చ కః। అదేహే హ్యాత్మని ప్రాజ్ఞో మమేదమితి మన్యతే॥ ౧౪॥ ఇత్థం చ పుత్రపౌత్రేషు తద్దేహోత్పాదితేషు కః। కరోతి పండితస్స్వామ్యమనాత్మని కలేబరే॥ ౧౫॥ సర్వం దేహోపభోగాయ కురుతే కర్మ మానవః। దేహశ్చాన్యో యదా పుంసస్తదా బంధాయ తత్పరమ్॥ ౧౬॥ మృణ్మయం హి యథా గేహం లిప్యతే వై మృదంభసా। పార్థివోఽయం తథా దేహో మృదంబ్వాలేపనస్థితిః॥ ౧౭॥ పంచభూతాత్మకైర్భోగైః పంచభూతాత్మకం వపుః। ఆప్యాయతే యది తతః పుంసో భోగోఽత్ర కిం కృతః॥ ౧౮॥ అనేకజన్మసాహస్రీం సంసారపదవీం వ్రజన్॥

శయతి - తచ్ఛాయతామిత్యాదిసార్ధేన - శ్లోకేన॥ ౧౦॥ అనాత్మనీతి ॥ అనాత్మని - దేహాదౌ - స్వక్షేత్రాదౌ చ అహం మమేతి యా మతిస్సా అవిద్యా - విపర్యయరూపా - యా అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యేతి పాతంజలం - తస్యా అనర్థహేతుత్వమాహ ॥ ఏతద్ద్విధా దర్శితమవిద్యాస్వరూపం సంసారతరుసంభూతేః బీజతయా స్థితం॥ ౧౧॥ దేహాదావహంమానస్యావిద్యాత్వముపపాదయతి॥ పంచేతి ॥ పంచభూతాత్మకే దేహే దేహీ కుమతిః - విపర్యయమతిః - అహం మమైతదితి ॥ మతిం కురుతే - ద్వితీయమతిశబ్దస్తదావృత్త్యర్థః - విపర్యాసే హేతుః మోహతమసా - స్వరూపాజ్ఞానేనావృత ఇతి - అజ్ఞాతే హి వస్తుస్వరూపే - విపర్యాసో భవతి॥ ౧౨॥ కుమతిత్వమేవ స్పష్టయతి॥ ఆకాశేతి ॥ ఆకాశాదిభ్యస్తత్సాక్షితయా - ఆత్మని పృథక్స్థితే సతి - తత్కార్యే దేహే ఆత్మమయం - భావం కః కుర్యాత్॥ ౧౩॥ మమప్రత్యయస్యాపి మిథ్యాత్వం - స్పష్టయతి - కలేబరేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ కలేబరేతి ॥ అదేహే - దేహవ్యతిరిక్తే - ఆత్మని సతి - దేహోపభోగ్యం - గృహాది - మదీయమితి కః - ప్రాజ్ఞో మన్యతే॥ ౧౪॥ ఇత్థం చేతి ॥ కలేబరే అనాత్మని సతి - తదుత్పాదితేషు కస్స్వామ్యం కరోతి॥ ౧౫॥ తదేవం దేహగేహాదిషు అహంమమాభిమానయోరవిద్యాత్వం సమర్థితం - ఇదానీం తత్పూర్వకం కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యపి అవిద్యామయమేవేత్యాహ - సర్వమిత్యాదినా ॥ సర్వమితి ॥ దేహం చ - యదా పుంసస్స కాశాదన్యం మన్యతే - తదా పుంసో భోగసంబంధో నాస్త్యేవ - పరం కేవలం - తత్కర్మ తస్య బంధాయైవ స్యాత్॥ ౧౬ ॥ దేహోపభోగాయేతి యదుక్తం తదేవ దృష్టాంతేన సమర్థయతే మృణ్మయమిత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ మృణ్మయమితి॥ మృదంబుభ్యామన్నపానరూపాభ్యాం ఆలేపనేన స్థితిర్యస్య స తథా॥ ౧౭॥ ౧౮॥ భోగైర్భుజ్యమానైరన్నాదిభిః పుంసో బంధాయేత్యుక్తం తత్ర హేతుమాహ ॥ అనేకేతి ॥ సహస్రమేవ సాహస్రం అనేకజన్మసాహస్రాణీ యస్యాం తాం సంసారరూపాం పదవీం మార్గం - గచ్ఛన్ స - మోహః కర్తృత్వాద్యభిని

దుఃఖం॥ ౧౯॥ ౨౦॥ మోహేతి॥ అనన్యాతిశయమన్యాతిశయరహితం - అబాధంఅదుఃఖం - నిర్వాణంమోక్షసుఖం॥ ౨౧॥ నిర్వాణమాత్మనఃస్వరూపంనతుకర్మఫలవదౌపాధికమిత్యాహ॥ నిర్వాణమయఇతి॥ నిర్వాణమయఏవాయమాత్మా జ్ఞానమయోమలః - నిర్మలసుఖరూపజ్ఞానరూపఏవాయమాత్మా-యథోక్తం॥ శ్లో॥ యథానక్రియతేజ్యోత్స్నా మలప్రక్షాళనాన్మణేః। దోషప్రహాణాన్నజ్ఞానమాత్మనఃక్రియతేతథేతి॥ నవిజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపోవిద్యతే-సంపద్యావిర్భావఃస్వేనశబ్దాత్ - యావదాత్మభావిత్వాదిత్యాదిఆగంతుకచైతన్యాదిగుణక ఆత్మేతివాదాదేవబాహ్యాః- ప్రకృతేస్తేతునాత్మనఇతి ప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేనప్రకృతిసంబంధనిబంధనత్వాదుక్తంనత్వచేతనధర్మాః - నహిదేహస్యకరణానాంవాసుఖిత్వాద్యనుసంధానసంభవః - పురుషఃప్రకృతిస్థోహిభుఙ్క్తఇత్యాదివిరోధశ్చ॥ ౨౨॥ అత్రదృష్టాంతమాహ॥ జలస్యేతి॥ యథాస్వతఃశీతమంబుశబ్దఫేనాదిరహితం - ఏవమాత్మాస్వతఏవనిర్మలానంతజ్ఞానానందః- తస్యాస్సంగాదాత్మాహంమానాదిదూషితః - అగ్నిసంయుక్తస్థాలీస్థానీయాతాపత్రయయుక్తాప్రకృతిః- తథాప్రాకృతాన్ధర్మాన్క్షుత్తృష్ణాదీన్స్వకీయాన్మన్యతేభజతే - తేనదుఃఖాదికంజాయతే॥ ౨౩ ॥ ౨౪॥ తదేతదితి॥ తత్క్లేశప్రశమాయాలమితి ప్రశ్నస్యప్రతివచనమాహ - క్లేశానామితి - యోగాద్భగవద్యోగాత్॥ ౨౫॥ ౨౬॥ యోగస్వరూపమితి॥ బ్రహ్మలయంబ్రహ్మణిలయం బ్రహ్మభావమిత్యర్థః॥ శ్రు॥ యేకర్మణాదేవానపియంతీతివత్ -య

మోహశ్రమంప్రయాతోసౌ వాసనారేణుకుంఠితః ॥ ౧౯ ॥ ప్రక్షాళ్యతేయదాసోస్య రేణుర్జ్ఞానోష్ణవారిణా। తదాసంసారపాంథస్యయాతిమోహశ్రమశ్శమమ్ ॥ ౨౦ ॥ మోహశ్రమేశమంయాతేస్వస్థాంతఃకరణఃపుమాన్। అనన్యాతిశయాబాధంపరంనిర్వాణమృచ్ఛతి॥ ౨౧॥ నిర్వాణమయఏవాయమాత్మాజ్ఞానమయోమలః। దుఃఖాజ్ఞానమయాధర్మాఃప్రకృతేస్తేతునాత్మనః॥ ౨౨॥ జలస్యనాగ్నిసంసర్గఃస్థాలీసంగాత్తథాపిహి। శబ్దోద్రేకాదికాన్ధర్మాంస్తత్కరోతియథానృప॥ ౨౩॥ తథాత్మాప్రకృతేస్సంగాదహంమానాదిదూషితః। భజతేప్రాకృతాన్ధర్మానన్యస్తేభ్యోహిసోవ్యయః ॥ ౨౪॥ తదేతత్కథితంబీజమవిద్యాయామయాతవ। క్లేశానాంచక్షయకరంయోగాదన్యన్నవిద్యతే॥ ౨౫॥ ఖాండిక్యః॥ తంబ్రవీహిమహాభాగ యోగం యోగవిదుత్తమ। విజ్ఞాతయోగశాస్త్రార్థస్త్వమస్యాంనిమిసంతతౌ॥ ౨౬॥ కేశిధ్వజః॥ యోగస్వరూపంఖాండిక్యశ్రూయతాంగదతోమమ। యత్రస్థితోనచ్యవతే

వేశః తత్కృతంశ్రమంప్రయాప్రాప్తః - యతోవాసనా- అహంమమేతిమిథ్యాజ్ఞానసంస్కారః - సైవరేణుః- తేనకుంఠితఃఛన్నః॥ ౧౯॥ కదాతస్యశ్రమోపశమఇత్యపేక్షాయామాహ॥ ప్రక్షాళ్యతఇతి॥ జ్ఞానాత్మకేనోష్ణవారిణా ఉష్ణోదకేనహిసుఖేనైవ - అంతర్గతోపిమలఃప్రకర్షేణక్షాళ్యతే - యదాతదాసంసారపాంథస్యమోహశ్రమశ్శమంయాతి॥ ౨౦॥ తతఃకిమతఆహ॥ మోహశ్రమఇతి॥ నవిద్యతే - అన్యఃఅతిశయోయస్మిన్ తదనన్యాతిశయం - తచ్చతదబాధంచ - నిరుపద్రవం - నిర్వాణంసుఖంపరంమోక్షాఖ్యం ప్రాప్నోతి॥ ౨౧॥ నన్వేవంనిర్వాణస్యాగంతుకత్వే అనిత్యతాప్రసజ్యేతత్రాహ - నిర్వాణమయఏవేతి॥ ౨౨॥ కథంతస్యాత్మనోదుఃఖాదిప్రతీతిస్తత్రాహ- జలస్యేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ జలస్యేతి॥ అగ్నిసంసర్గేణతప్తాయాఃస్థాల్యాస్సంగాదంతఃస్థితంజలంశబ్దముద్రేకంచఆదిశబ్దాచ్ఛోషం ఉష్ణత్వాదికంచయథాభజతే॥ ౨౩॥ తథేతి॥ తథాప్రాకృతేదేహేస్థితఆత్మా - అహంమానాద్యాత్మధర్మాన్భజతే॥ ౨౪॥ అవిద్యాముపసంహరంస్తన్నివర్తకంయోగముపక్షిపతి॥ తదేతదితి॥ అవిద్యాయాః పంచక్లేశాఖ్యాయాః- బీజంమోహాతమస్సంజ్ఞం - ఆత్మావరణాజ్జ్ఞానం॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥ యోగస్వరూపమితి॥ యత్రయోగేస్థితఃయోగారూఢో

ధ్యా - మేనేచాత్మా సమాచ్యుతం॥ ౨౭॥ అథయోగస్య స్వరూపం కరణం విషయం ఫలం చాహ - మనఏవేత్యాదిభిః॥ ౨౮॥ విషయేభ్య ఇతి॥ విజ్ఞానాత్ ప్రకృతిపురుషేశ్వరవైలక్షణ్యజ్ఞానాత్ - తేనమానసేన చింతయేదితి యోగస్వరూపం - పరేశ్వరమితి విషయః॥ ౨౯॥ ఫలమాహ - ఆత్మభావమిత్యాదినా॥ ఆత్మభావమితి॥ వికార్యమితి - అనాద్యవిద్యాకర్మవాసనాదేహైర్బద్ధస్యాత్మనో భగవద్ధ్యానేన తదవస్థానాశస్స్వభావనా నాశశ్చాత్యంతికలయశబ్దవాచ్యో వికార్యత్వం - ఏవం వికార్యమాత్మానం చింతితం తద్బ్రహ్మాత్మభావం నయతి - ఆత్మనో భావస్స్వభావ ఆత్మభావః సత్యకామత్వాదిః - జక్షత్ క్రీడన్నిత్యాదివాక్యపారశ్చ - బ్రాహ్మేణ జైమినిరుపన్యాసాదిభ్య ఇత్యాదిసూత్రైర్వ్యక్తస్సముక్తస్య బ్రహ్మణః క్రీడాదీనామావిర్భావ ఉక్తః - అత్రాప్యుక్తం నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మేత్యాది - వక్ష్యతి చ॥ శ్లో॥ ప్రాపణీయస్తథైవాత్మా ప్రక్షీణాశేషభావన ఇతి॥ ఆకర్షకో మణిః అయస్కాంతః - ఆకర్షకో హి లోహమాత్మభావం నయతి - స్వస్మిన్ తిష్ఠతి స్థాపయతి గచ్ఛతి గమయతి భ్రమతి భ్రామయతి - అనుకృతేస్తస్య చ - కామరూప్యనుసంచరన్ - వత్సో వా మాతరం ఛాయా వా సత్త్వమిత్యాది శ్రుతిశతం చ - యద్వా - దోషాకర్షకత్వాదాకర్షక ఇత్యగ్నిరుచ్యతే॥ శ్లో॥ యథాగ్నిసంగాత్కనకమపదోషం ప్రజాయతే। సంక్లిష్టం వాసుదేవేన మనుష్యాణాం తథా మనః॥ యథాగ్నిరుద్ధతశిఖః కక్షం దహతి సానిలః। తథాచిత్తస్థితో విష్ణుః ప్రాణినాం సర్వకిల్బిషం॥ యథేషీకాతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేతైవం హ్యస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయంతే - ఇత్యాదిభిర్భగవతోఽగ్నిసామ్యముక్తం - అగ్నివద్ధ్యాతో హి కనకస్య దోషవిగమో జాయతే - పూర్వం దోషసంసృష్టం తిరోహితస్వప్రభం కనకమగ్నిర్హి స్వశక్త్యా స్వసమానవర్ణం కరోతి॥ ౩౦॥ ఏవం సంక్షిప్యోక్తం యోగమధ్యాయశేషేణ విస్తరతో దర్శయతి॥ ఆత్మప్రయత్నేతి॥ విషయైర్వ్వనాదివాసనా వాసితత్వాత్పరమాత్మనోఽత్యంతాపూర్వత్వాచ్చ దురారోహత్వాదాత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టాప కాసంతతిశ్చైతి వక్ష్యమాణప్రకారా విశదతమ ప్రత్యక్షతాపన్నా నిరస్తాతిశయాహ్లాదరూపా పూర్వోక్తానంత గుణకషాయ విశేషవిశిష్టా వా యా మనోగతిః - తస్యా బ్రహ్మణి సంయోగః యోగః - అనేనాత్మపరమాత్మనోర్యోగో యోగ ఇతి పక్షో నిరస్తః॥ ౩౧॥ ఏవమితి॥ ఉక్తప్రకారాత్యంత వైశిష్ట్యయుక్తో ధర్మరూపో యోగో యస్య - స ముముక్షుర్యోగీత్యభిధీయతే - అత్ర మోక్షసాధనం యోగః - స చ ధర్మరూప ఇతి వదన్ - వాక్యార్థజ్ఞానం మోక్షసాధనం జ్ఞానమపి ధ్యేయమితి చ వాదినో నిరస్యతి॥ ౩౨॥ అథ యోగినోఽవస్థాభేదేన సంజ్ఞాద్వయమాహ॥ యోగయుగితి॥ ప్రథమం యుంజానో యోగే

ప్రాప్య బ్రహ్మలయం మునిః॥ ౨౭॥ మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః। బంధాయ విష
యాసంగి ముక్త్యై నిర్విషయం మనః॥ ౨౮॥ విషయేభ్యస్సమాహృత్య విజ్ఞానాత్మా మనో మునిః। చింతయే
న్ముక్తయే తేన బ్రహ్మభూతం పరేశ్వరమ్॥ ౨౯॥ ఆత్మభావం నయత్యేనం తద్బ్రహ్మధ్యాయినం మునిమ్।
వికార్యమాత్మనశ్శక్త్యా లోహమాకర్షకో యథా॥ ౩౦॥ ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టా యా మనోగ
తిః। తస్యా బ్రహ్మణి సంయోగో యోగ ఇత్యభిధీయతే॥ ౩౧॥ ఏవమత్యంతవైశిష్ట్యయుక్తధర్మోపల
క్షణః। యస్య యోగస్స వై యోగీ ముముక్షురభిధీయతే॥ ౩౨॥ యోగయుక్ప్రథమం యోగీ యుంజానో

మునిః బ్రహ్మలయం ప్రాప్య - ముక్తిం ప్రాప్య తతో న చ్యవతే - పునర్న సంసరతి॥ ౨౭॥ యోగస్థితిశ్చ మనసో విషయవైతృష్ణ్యం వినా న సిధ్యతీత్యాశయేనాహ॥ మన ఇతి॥ ౨౮॥ అతో ముముక్షురేవం కుర్యాదిత్యాహ॥ విషయేభ్య ఇతి॥ విజ్ఞానాత్మా వివేకజ్ఞానయుక్తః - మునిః మననశీలః పుమాన్ - శబ్దాదిభ్యో మనః ప్రత్యాహృత్య - తేన మనసా బ్రహ్మభూతం పరమేశ్వరం చింతయేత్॥ ౨౯॥ తతః కిమత ఆహ॥ ఆత్మభావమితి॥ తత్ చింతితం శబ్దబ్రహ్మ ఏనం ధ్యాయినం పురుషమాత్మభావమైక్యం నయతి - వికార్యం వికారార్హం - లోహం స్వశక్త్యా ఆకర్షకః - అయస్కాంతః యథా - అయం తు దృష్టాంతస్సంయోగమాత్రే - న తు తదైక్యే॥ ౩౦॥ ఇదానీం సంయోగస్వరూపం దర్శయతి॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మనః ప్రయత్నో యమనియమాదివిషయః - తత్సాపేక్షా తదధీనా - విశిష్టా - స్తుత్యా మనసో వృత్తిః - తస్యాః బ్రహ్మణ్యేవ సంయోగో యోగః॥ ౩౧॥ యోగినో లక్షణమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవమనేన ప్రకారేణ॥ ౩౨॥ యోగినోఽవస్థాభేదే

ప్రక్రాంతో యోగయుగిత్యభిధీయతే - సాక్షాత్కృతపరమాత్మస్వరూపో వినిష్పన్నసమాధిరిత్యభిధీయతే - ధ్యానపర్యంతసప్తాంగయోగనిష్ఠస్య యోగయుక్త్వం - సమాధియుతో యోగిత్వమితి విభాగః॥ ౩౩ ॥ తయోః పూర్వస్యానేకజన్మస్వభ్యాసాన్ముక్తిః - ఇతరస్య తత్రైవేత్యాహ - యద్యంతరాయేత్యాదిద్వయేన ॥ యద్యంతరాయేతి॥ అంతరాయాః ప్రక్రాంతయోగానాం యావద్ధారణం ఆలస్యాదయో దశ - ధారణాతః పరం ప్రతిభాద్యాః షట్ - తథా చ వాయుసంహితాయాం॥ శ్లో॥ ఆలస్యం వ్యాధయస్తీవ్రాః ప్రమాదః స్థానసంశయః। అనవస్థితచిత్తత్వమశ్రద్ధా భ్రాంతిదర్శనం॥ దుఃఖాని దౌర్మనస్యం చ విషయేషు చలోలతా। దశైతే యుంజతాం పుంసామంతరాయాః ప్రకీర్తితాః॥ శాంతేష్వేతేషు విఘ్నేషు యోగసక్తస్య యోగినః। ఉపసర్గాః ప్రవర్తంతే దివ్యాస్తే సిద్ధిసూచకాః॥ ప్రతిభా శ్రవణా వార్తా దర్శనాస్వాదవేదనాః। సూక్ష్మే చాంతర్హితే తీతే విప్రకృష్టేఽప్యనాగతే॥ ప్రతిభా కథ్యతే యోఽర్థే ప్రతిభాసో యథాతథం। శ్రవణం సర్వశబ్దానాం శ్రవణం త్వప్రయత్నతః॥ వార్తా వార్తాసు విజ్ఞానం సర్వేషామేవ దేహినాం॥ దర్శనం నామ దివ్యానాం దర్శనం చాప్రయత్నతః। తథాస్వాదశ్చ దివ్యేషు రసేష్వాస్వాద ఉచ్యతే॥ స్పర్శనాధిగమస్తద్వద్వేదనా నామ విశ్రుతా। గంధాదీనాం చ దివ్యానామాబ్రహ్మభవనావధీతి॥ తథా అహింసాదిఫలభూతాస్తత్సన్నిధౌ వైరత్యాగ ఇత్యాదినా పతంజలినోక్తాస్సంగస్యాపాదికాః సిద్ధయో హ్యైశ్వర్యాద్యాశ్చ నిష్కామస్యాంతరాయాః॥ శ్లో॥ ప్రతిభాదిష్వశుద్ధేషు గుణేష్వాసక్తచేతసాం। న సిద్ధ్యేత్పరమైశ్వర్యం మతుయం పార్వకామికమితి వాయూక్తేః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ యోగాంగేషు ప్రథమం యమనియమావాహ - బ్రహ్మచర్యమిత్యాదిత్రిభిః॥ బ్రహ్మచర్యమితి॥ బ్రహ్మచర్యం మైథునత్యాగః - నిషిద్ధద్రవ్యగ్రహణానాదానమపరిగ్రహః॥ ౩౬॥ స్వాధ్యాయేతి॥ తపః ఉపవాసాది - పరస్మిన్ బ్రహ్మణి మనః ప్రావణ్యమేకో గుణః॥ ౩౭॥ ఏత ఇతి॥ విశిష్టఫలదాః సకామానాం॥ ౩౮॥ ఏకమితి॥ ఆదిశబ్దేన స్వ

హ్యాభిధీయతే। వినిష్పన్నసమాధిస్తు పరం బ్రహ్మోపలబ్ధిమాన్॥ ౩౩ ॥ యద్యంతరాయదోషేణ దూష్యతే చాస్య మానసమ్। జన్మాంతరైరభ్యసతో ముక్తిః పూర్వస్య జాయతే॥ ౩౪ ॥ వినిష్పన్నసమాధిస్తు ముక్తిం తత్రైవ జన్మని। ప్రాప్నోతి యోగీ యోగాగ్నిదగ్ధకర్మచయోఽచిరాత్॥ ౩౫॥ బ్రహ్మచర్యమహింసాం చ సత్యాస్తేయాపరిగ్రహాన్। సేవేత యోగీ నిష్కామో యోగ్యతాం స్వమనో నయన్॥ ౩౬॥ స్వాధ్యాయశౌచసంతోషతపాంసి నియతాత్మవాన్। కుర్వీత బ్రహ్మణి తథా పరస్మిన్ ప్రవణం మనః॥ ౩౭॥ ఏతే యమాస్సనియమాః పంచ పంచ చ కీర్తితాః। విశిష్టఫలదాః కామ్యా నిష్కామానాం విముక్తిదాః॥ ౩౮॥ ఏకం భద్రాసనాదీనాం సమాస్థాయ గుణైర్యుతః। యమాఖ్యైర్నియమాఖ్యైశ్చ యుంజీత నియతో యతిః॥

స్వద్వైవిధ్యమాహ॥ యోగయుగితి॥ ప్రథమం యోగనివృత్తేః పూర్వం - తదర్థం యోగాభ్యాసం కుర్వన్ యోగయుగిత్యుచ్యతే - పరం తతః పశ్చాద్బ్రహ్మోపలబ్ధిమాన్ సన్ వినిష్పన్నసమాధిః కథ్యతే॥ ౩౩॥ కించిద్విశేషమాహ॥ యదీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యదీతి॥ శ్లో॥ ఆలస్యం వ్యాధయస్తీవ్రాః ప్రమాదస్థానసంశయః। అనవస్థితచిత్తత్వమశ్రద్ధా భ్రాంతిదర్శనం॥ దుఃఖాని దౌర్మనస్యం చ విషయేషు చలోలతేత్యేవమాద్యంతరాయరూపేణ పూర్వస్య యోగయుక్తస్య॥ ౩౪॥ వినిష్పన్నేతి॥ యోగాగ్నినా దగ్ధః కర్మసమూహో యస్య॥ ౩౫ ॥ ఇదానీం యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణాధ్యానసమాధయ ఇత్యష్టయోగాంగాని క్రమేణ దర్శయిష్యన్ యమనియమానాహ - బ్రహ్మచర్యమిత్యాదిత్రిభిః॥ బ్రహ్మచర్యమితి॥ స్వకీయం మనః బ్రహ్మప్రవేశయోగ్యతాం ప్రాపయన్॥ ౩౬॥ స్వాధ్యాయేతి॥ పరస్మిన్ బ్రహ్మణి మనః ప్రవణం కుర్వీతేత్యనేన ఈశ్వరే ప్రణిధానాఖ్యం పంచమం నియమం దర్శయతి॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ఆసనమాహ॥ ఏకమితి॥ యమాఖ్యైర్నియమాఖ్యైశ్చ గుణైర్యుతస్సన్ - భద్రాసనాదీనాం లక్షణముక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన॥ శ్లో॥ గుల్ఫౌ తు వృషణస్యాధః సీవన్యాః పార్శ్వయోః క్షిపేత్। పార్శ్వే పాదౌ చ హస్తాభ్యాం దృఢం బ

స్తికాదీని గృహ్యంతే - భద్రాసనాదీనాం లక్షణం యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తం॥ ౩౯॥ ప్రాణేత్యాది॥ సబీజః సగర్భః సాలంబనః భగవన్మూర్తిధ్యానమంత్రజపయుక్తః - అబీజస్తద్విధురః॥ ౪౦॥ రేచకాదిరూపేణ ప్రాణాయామం త్రిధా దర్శయతి॥ పరస్పరేణేతి॥ ప్రాణేన నిశ్వాసేన అపానస్య ఉచ్ఛ్వాసస్య అభిభవో నిరోధః ప్రథమః ప్రాణాయామో రేచకః - విపరీతః పూరకాఖ్యో ద్వితీయః - స ద్విధా తేనేతి - సః ప్రాణాయామః తేన ఉక్తేన ప్రకారద్వయేన ద్విధా - సద్విధానేనేతి పాఠాంతరేప్యేవమేవార్థః - తయోరుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోర్యుగపత్సంయమాత్ తృతీయః కుంభకాఖ్యః - ఏతే త్రయోపి ప్రత్యేకం మాత్రాభేదాత్ త్రిధా - యథోక్తం॥ శ్లో॥ మాత్రా ద్వాదశకో మందశ్చతుర్వింశతిమాత్రకః॥ మధ్యమః ప్రాణసంరోధః షట్త్రింశన్మాత్ర ఉత్తమః॥ ప్రస్వేదకంపనోత్థానజనకాస్తే యథాక్రమం। జానుం ప్రదక్షిణీకృత్య న ద్రుతం న విలంబితం॥ అంగుళిస్ఫోటనం కుర్యాత్ సా మాత్రేతి ప్రకీర్తితా। ప్రాణస్స్వదేహజో వాయు రాయామస్తన్నిరోధనం॥ తద్రేచకః పూరకశ్చ కుంభకశ్చ త్రిధోచ్యతే। నాసికాపుటమంగుళ్యా నిపీడ్యైకం పరేణ తు॥ ఔదరం రేచయేద్వాయుం తదాయం రేచకస్స్మృతః। బాహ్యేన వాయునా దేహం దృతివత్పరిపూరయేత్॥ నాసాపుటేనాపరేణ పూరణాత్పూరకో మతః। న ముంచతి న గృహ్ణాతి వాయుమంతర్బహిస్స్థితం॥ సంపూర్ణకుంభవత్తిష్ఠేదచలస్స తు కుంభకః। రేచకాదిత్రయాభ్యాసో నాసాశోధనపూర్వకః। స్వేదోత్క్రమణపర్యంతః ప్రోక్తో యోగానుశాసనే॥ అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ప్రాణాయామో ద్విధా పునః। జపధ్యానం వినాగర్భః సగర్భస్తత్సమన్వయాత్॥ అగర్భాద్గర్భసంయుక్తః ప్రాణాయామశ్శతాధిక ఇతి॥ ౪౧॥ ప్రాణాయామం సబీజనిర్బీజతయా ద్విధాభిప్రేత్య - తత్ర సబీజస్యాలంబనమాహ॥ తస్యేతి॥ స్థూలరూపం మూర్తం భగవతో రూపమితి వక్ష్యమాణం - రూపస్య స్థూలత్వం భగవత్స్వరూపాపేక్షయా॥ ౪౨॥ ప్రత్యాహారమాహ॥ శబ్దాదిష్వితి॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ప్రాణాయామేనేతి॥ ప్రాణాయామేన పవనే ప్రత్యాహారేణ చేంద్రియే వశీకృతే సతి - చేతశ్శుభాశ్రయే పూర్వోక్తభగవత్స్థూలరూపే - స్థితం కుర్యాత్ - అనేన శ్లోకేన ధా

౩౯॥ ప్రాణాఖ్యమనిలం వశ్యం సభ్యాసాత్కురుతే తు యత్। ప్రాణాయామస్స విజ్ఞేయస్సబీజోబీజ ఏవ చ॥ ౪౦॥ పరస్పరేణాభిభవం ప్రాణాపానౌ యథానిలౌ। కురుతస్సద్విధానేన తృతీయస్సంయమాత్తయోః॥ ౪౧॥ తస్య చాలంబనవతస్స్థూలరూపం ద్విజోత్తమ। ఆలంబనమనంతస్య యోగినోభ్యసతస్స్మృతమ్॥ ౪౨॥ శబ్దాదిష్వనురక్తాని నిగృహ్యాక్షాణి యోగవిత్। కుర్యాచ్చిత్తానుకారీణి ప్రత్యాహారపరాయణః॥ ౪౩॥ వశ్యతా పరమా తేన జాయతేతిచలాత్మనామ్। ఇంద్రియాణామవశ్యైస్తైర్న యోగీ యోగసాధకః॥ ౪౪॥ ప్రాణాయామేన పవనే ప్రత్యాహారేణ చేంద్రియే। వశీకృతే తతః కుర్యాత్ స్థితం చే

తస్సునిశ్చలం॥ భద్రాసనం భవేదేతత్సర్వవ్యాధివిషాపహమిత్యాది॥ ౩౯॥ ప్రాణాయామమాహ॥ ప్రాణాఖ్యమితి॥ సబీజస్సాలంబనః - భగవన్మూర్తిధ్యానమంత్రజపసహితః॥ ౪౦॥ ద్వివిధస్యాపి పునస్త్రైవిధ్యమాహ॥ పరస్పరేణేతి॥ ఉచ్ఛ్వాసేన ముఖనాసాభ్యాం బహిర్గచ్ఛతి యో వాయుః - స ప్రాణః - నిశ్వాసేనాంతః ప్రవిశతి యస్సోపానః - తత్ర ప్రాణవృత్త్యా అపానవృత్తేరభిభవః నిరోధో రేచకాఖ్యః ప్రాణాయామః - ఏవమపానవృత్త్యా ప్రాణవృత్తేరభిభవః పూరకాఖ్యః - ఏవమనేన పరస్పరాభిభవప్రకారద్వయేన ప్రాణాయామో ద్విధా - తయోర్యుగపత్సంయమాత్కుంభకాఖ్యస్తృతీయః ప్రాణాయామః - యద్వా సద్విధానేనేత్యేకమేవ పదం తత్రాయమర్థః - సద్విధానేన సద్గురూపదిష్టమార్గేణ - రేచకపూరకాభ్యాం పరస్పరాభిభవద్వయం యశ్చ కుంభకేన - ఉభయోస్సహాభిభవః - ఏవమభిభవత్రయేణైకః ప్రాణాయామ ఇతి॥ ౪౧॥ సబీజస్యాలంబనమాహ॥ తస్య చేతి॥ ౪౨॥ స్థూలం వక్ష్యమాణహిరణ్యగర్భాదిరూపం ప్రత్యాహ॥ శబ్దాదిష్వితి॥ చిత్తానుకారీణి చిత్తాలంబనాదన్యశూన్యానీత్యర్థః॥ ౪౩॥ ఏవంభూతస్య ప్రత్యాహారస్యోపయోగమాహ॥ వశ్యతేతి॥ ఇంద్రియవశ్యతాయాః ఫలమాహ॥ అవశ్యైరస్వాధీనైః ఇంద్రియైః - యోగస్య ధారణాదేస్సాధకో న స్యాత్॥ ౪౪॥ తస్మాత్ ప్రాణాయామప్రత్యాహారపూర్వకమేవ ధారణామ

తణోక్తా॥ ౪౫॥ కథ్యతామితి॥ తచ్చేతః - దోషమలోద్భవం దోషమల యోరుద్భవం - దోషః కల్మషం - మలం రాగాది॥ ౪౬॥ అథశుభాశ్రయం వక్ష్యన్ ప్రథమం హేయమశుభాశ్రయం దర్శయతి॥ ఆశ్రయ ఇతి॥ చేతస ఆశ్రయో బ్రహ్మ - తచ్చస్వరూపతో ద్విధా - మూర్తమమూర్తంచ - మూర్తం సశరీరం హిరణ్యగర్భాదిబద్ధరూపం - అమూర్తమశరీరం ముక్తరూపం - పరత్వాపరత్వే వ్యుత్క్రమేణ తయోర్విశేషణే - బ్రహ్మాత్మకత్వాత్తయోర్బ్రహ్మశబ్దనిర్దేశః - అనయోరపి భగవద్రూపత్వేన ధ్యేయత్వప్రసంగాత్తత్ప్రతిషేధాయ ప్రస్తావః॥ ౪౭ ॥ త్రివిధేతి॥ అనంతరోక్తం మూర్తామూర్తాత్మకమేతద్విశ్వం - త్రివిధా భావనా - భావనాత్రయాత్మకమిత్యర్థః - తాం భావనాం నిబోధ - బ్రహ్మాఖ్యేత్యాది - బ్రహ్మకర్మాదివిషయతయా బ్రహ్మాదివ్యపదేశః॥ ౪౮॥ ఏతదేవాహ॥ కర్మభావాత్మికేతి॥ భావభావనా - భావోమనో వ్యాపారః భావేన భావనా భావభావనా - భావః పదార్థో వా॥ ౪౯॥ కేషాం కా భావనేత్యత్రాహ॥ సనందనాదయ ఇతి॥ స్థావరావరాః స్థావరచరమాః - స్థావరాణాం హిమవదాదీనాం హి కర్మణస్సద్భికారః శ్రూయతే॥ శ్లో॥ బిల్వామాదర్శం గిరికాహ్వ్యేసన్ క్రీడంత్యోషధయస్సదేతిచ॥ ౫౦॥ హిరణ్యగర్భాదిష్వితి॥ సంసారదశాయామధికారబోధయుక్తేషు భావనాత్రయాన్వయ ఇత్యాహ - బోధాధికారేతి - అధికారో నామ - మత్ఫలసాధనత్వాత్ మదర్థమిదం కర్మేతి కర్మణ్యైశ్వర్యబోధః॥ ౫౧ ॥ విశ్వమేతమ్ముక్తమథ రూపం విశేషజ్ఞానకర్మణా

> తస్యాశ్రయే॥ ౪౫ ॥ ఖాండిక్యః॥ కథ్యతాం మే మహాభాగ చేతసో యస్య శాశ్రయః। యదాధారమశేషం తద్ధంతిదోషసముద్భవమ్॥ ౪౬ ॥ కేశిధ్వజః॥ ఆశ్రయశ్చేతసో బ్రహ్మ ద్విధా తచ్చ స్వభావతః। భూప మూర్తమమూర్తంచ పరంచాపరమేవచ॥ ౪౭॥ త్రివిధా భావనా భూప విశ్వమేతన్నిబోధతామ్। బ్రహ్మాఖ్యా కర్మసంజ్ఞా చ తథా చైవోభయాత్మికా॥ ౪౮॥ కర్మభావాత్మికా హ్యేకా బ్రహ్మభావాత్మికాపరా। ఉభయాత్మికా తథైవాన్యా త్రివిధా భావభావనా॥ ౪౯॥ సనందనాదయో యే తు బ్రహ్మభావనయా యుతాః। కర్మభావనయా చాన్యే దేవాద్యాస్థావరావరాః॥ ౫౦॥ హిరణ్యగర్భాదిషు చ బ్రహ్మకర్మాత్మికా ద్విధా। బోధాధికారయుక్తేషు విద్యతే భావభావనా॥ ౫౧ ॥ అక్షీణేషు సమస్తేషు వి

శ్యేసేదిత్యాహ - ప్రాణాయామేనేతి॥ ౪౫॥ కథ్యతామితి॥ యదాధారం చేతః దోషమలానామంతరాయాణాముద్భవం హంతి స ఆశ్రయః కథ్యతాం॥ ౪౬॥ తమేవాహ॥ ఆశ్రయ ఇతి॥ చేతసః ఆశ్రయో బ్రహ్మైవ - తచ్చ ముముక్షుమధ్యమోత్తమాధికారిణాం యథాయోగం మూర్తామూర్తపరాపర భేదేన చతుర్ధావస్థితం - క్రమేణ ధారణా విషయ ఇతి దర్శయితుం బ్రహ్మణశ్చాతుర్విధ్యమాహ॥ ద్విధేతి॥ తచ్చ బ్రహ్మ మూర్తమమూర్తంచేతి ద్విధా - స్వభావతః - స్వేచ్ఛాతః - మూర్తం మూర్తిమత్ - అమూర్తం తద్రహితం - తత్పునః ప్రత్యేకం - పరంచాపరం చేతి ద్విధా - తత్ర పరమమూర్తం నిర్గుణం - బ్రహ్మ - అపరమమూర్తం - షడ్గుణైశ్వర్యరూపం - పరం మూర్తం పద్మనాభాదిలీలావిగ్రహరూపం - అపరం మూర్తం హిరణ్యగర్భాదివిశ్వరూపం - తదేవం పరం బ్రహ్మ - బ్రహ్మేశ్వరలీలామూర్తవిశ్వరూపభేదైశ్చతుర్ధేత్యుక్తం॥ ౪౭॥ తత్ర చతుర్థం విశ్వాఖ్యరూపమాహ॥ త్రివిధేత్యాదినా॥ త్రివిధేతి॥ త్రివిధభావనాత్రయ జీవాత్మకత్వాత్ - ఉపచారేణ త్రివిధా భావనేత్యుచ్యతే - తదేవ హి స్థూలరూపం - అతః పరరూపప్రాప్త్యుపాయత్వాత్తత్ర ప్రథమం మనస్సంధార్యమితి భావః - భావనా నామ జ్ఞానవిశేషజా వాసనా - తాం త్రివిధామపి సంజ్ఞయా నిర్దిశతి - బ్రహ్మాఖ్యేతి॥ ౪౮॥ తామపి విషయత్రైవిధ్యేన వివినక్తి॥ కర్మభావాత్మికేతి॥ భావః భావనా విషయవస్తు - తద్విషయ భావనా త్రివిధా॥ ౪౯॥ తత్ర వయం బ్రహ్మైవ భవామః - వయం కర్మైవ కుర్మః - వయం పునరుభయం సంనధ్మహే - ఇత్యేవం త్రివిధ భావనాయుక్తాన్ - జీవానుదాహరతి - సనందనాదయ ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౫౦ ॥ హిరణ్యగర్భాదిష్వితి॥ బోధశ్చ స్వరూపవిషయః - అధికారశ్చ స్వర్గాదివిషయః - తద్యుక్తేషు - తదుభయానుబంధనాత్మికా ద్వివిధా భావభావనా విద్యతే॥ ౫౧॥ బ్రహ్మభావనావంతోఽపి సనందనాదయో జీవా ఏవ - దేహానుసంధానానివృత్తేరి

స్వక్షీణేష్విత్యాహ॥ అక్షీణేష్వితి॥ విశేషజ్ఞానం దేవమనుష్యాదిభేదభిన్నతయాత్మానుసంధానం తత్తదభిమానానుకూలం - కర్మవిశేషకర్మ - అథపరాఖ్యం మూర్తరూపమాహ - పరంచాన్యదిత్యాదినా పరమాత్మన ఇత్యంతేన - భేదభిన్నదృశామితి పంచమ్యర్థే షష్ఠీ - యే పూర్వశ్లోకే అక్షీణసమస్తవిశేషజ్ఞానకర్మాణ ఉక్తాః - తేభ్యో భేదభిన్నదృగ్భ్యో బ్రహ్మసనకాదిభ్యోన్యత్ తత్పరాఖ్యం॥౫౨॥ అన్యత్వముపపాదయతి॥ ప్రత్యస్తమితేతి॥ ప్రత్యస్తమితభేదం అశరీరత్వాన్నజాత్యాదిభేదరహితం - అతఏవ వచసామగోచరం - సత్తామాత్రం అపక్షయాదివికారపంచకరహితం - ఆత్మసంవేద్యం స్వయంప్రకాశం - జ్ఞానం జ్ఞానగుణైకనిరూపణీయం - తద్గుణసారత్వాదితి హ్యుక్తం జ్ఞానస్వరూపత్వం త్వాత్మసంవేద్యమిత్యనేన దర్శితం - బ్రహ్మాత్మకత్వాత్ బ్రహ్మసంజ్ఞితమిత్యుక్తం - యద్దేవం రూపం జ్ఞానం తద్బ్రహ్మసంజ్ఞితమిత్యన్వయః॥ ౫౩॥ తచ్చేతి॥ అరూపాఖ్యం అమూర్తాఖ్యం - పూర్వోక్తవిశ్వరూపవైరూప్యలక్షణం అన్వయలక్షణాసంభవేనమూర్తరూపాద్వ్యతిరేకలక్షణం - తచ్చ పరమాత్మనో విష్ణోః పరంరూపం॥౫౪॥ నేతి॥ తద్యోగయుజా యోగప్రక్రాంతేన చింతయితుం న శక్యం - తేన స్థూలరూపం చింత్యమిత్యాహ - తత ఇతి - స్థూలం పూర్వోక్తం బద్ధరూపం॥ ౫౫॥ విస్తరేణ తద్దర్శయతి - హిరణ్యగర్భ ఇత్యాదినా మూర్తమేతద్ధరేరూపమిత్యంతేన॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ఏకపాదమితి॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః - భావనాత్రితయాత్మకమేతత్సర్వమిత్యుక్తం - ఏతత్స్థూలరూపం చింతయితుం శక్యమపి భావనాత్రితయాత్మకం - అతో శుద్ధత్వాదశుభాశ్రయ ఇతి భావః - ఇదం విశ్వమితి విశ్వమేతన్నిబోధతామిత్యుక్తస్యోపసంహారః - జగదేతచ్చరాచరమిత్యాదివిష్ణోశ్శక్తిసమన్వితమిత్యంతమేకం వాక్యం - ఏవంవిధమేతజ్జగద్విష్ణోశ్శక్తిత్వేన సమన్వితం - శక్తిశ్శరీరం అంశ ఇతి పర్యాయః - శరీరతయా తత్సంకల్పశక్త్యా వ్యాప్తమితి చ - అస్మచ్ఛరీరవత్ - కేచిత్ - ఏతత్సర్వమితి హిరణ్యగర్భాది - ఇదం విశ్వమితి సనందనాది - జగదేతదితి సురనరాదిచ - పరామృశ్య - ఇదం త్రితయం విష్ణోశ్శక్తిసమన్వితమితి యోజయంతి - తత్పక్షే భావనాత్రితయాత్మకమిత్యస్య పూర్వేణోత్తరేణ వా సంబంధః॥ ౫౯॥ ౬౦ ॥

శేషజ్ఞానకర్మసు। విశ్వమేతత్పరం చాన్యద్భేదభిన్నదృశాం నృణామ్॥ ౫౨॥ ప్రత్యస్తమితభేదం యత్స
త్తామాత్రమగోచరమ్। వచసామాత్మసంవేద్యం తద్జ్ఞానం బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్॥౫౩॥ తచ్చ విష్ణోః పరం రూ
పమరూపాఖ్యమనుత్తమమ్। విశ్వస్వరూపవైరూప్యలక్షణం పరమాత్మనః॥ ౫౪ ॥ న తద్యోగయుజా శ
క్యం నృప చింతయితుం యతః। తతః స్థూలం హరే రూపం చింతయేద్విశ్వగోచరమ్॥ ౫౫ ॥ హిరణ్యగర్భో
భగవాన్ వాసుదేవః ప్రజాపతిః। మరుతో వసవో రుద్రా భాస్కరాస్తారకా గ్రహాః॥ ౫౬॥ గంధర్వ
యక్షదైత్యాద్యాస్సకలా దేవయోనయః। మనుష్యాః పశవశ్శైలాస్సముద్రాస్సరితో ద్రుమాః॥ ౫౭
భూప భూతాన్యశేషాణి భూతానాం యే చ హేతవః। ప్రధానాది విశేషాంతం చేతనాచేతనాత్మకమ్॥
౫౮॥ ఏకపాదం ద్విపాదం చ బహుపాదమపాదకమ్। మూర్తమేతద్ధరే రూపం భావనాత్రితయాత్మకమ్॥
౫౯॥ ఏతత్సర్వమిదం విశ్వం జగదేతచ్చరాచరమ్। పరబ్రహ్మస్వరూపస్య విష్ణోశ్శక్తిసమన్వితమ్॥ ౬౦॥

త్యాశయేనాహ॥ అక్షీణేష్వితి॥ విశేషజ్ఞానహేతుషు కర్మసు - నిశ్శేషం క్షీణేషు సత్సు విశ్వమేతద్బ్రహ్మ - అన్యద్భాతి - భేదేన భేదకారణేనాహంకారేణ - భిన్నదృశాం - అతస్తేషాం ధ్యాతృధ్యేయభేదదర్శిత్వాత్ - స్థూలవిశ్వం తైః పాతినప వేత్యర్థః॥౫౨॥ శుద్ధబ్రహ్మస్వరూపమాహ॥ ప్రత్యస్తమితేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ప్రత్యస్తమితేతి॥ ప్రత్యస్తమితః - ప్రలీనో భేదో యస్మిన్ - తద్వచసామగోచరం - ఆత్మసంవేద్యం స్వసంవేద్యం - స్వానుభవగమ్యమిత్యర్థః॥ ౫౩॥ తదితి॥ విశ్వరూపాత్ - వైరూప్యం - వైలక్షణ్యమేవ - లక్షణం యస్య - తత్ జ్ఞానం - పరమాత్మనః - విష్ణోః పరమం స్వరూపమిత్యన్వయః॥౫౪॥ నను తస్య శ్రేష్ఠత్వాదిదమేవ చింతయితుం యుక్తం తత్రాహ॥ నేతి॥ యోగయుజా - ప్రథమాభ్యాసినా॥ ౫౫॥ స్థూలరూపం ప్రపంచయతి॥ హిరణ్యగర్భ ఇత్యాదిపంచభిః॥ ౫౬॥౫౭॥ భూపేతి॥ విశేషాంతం పృథివ్యంతం॥౫౮॥౫౯॥ ఏతదితి॥ ఏతాని సత్వాని చరాచరాణి యస్మిన్ తదేతత్సర్వం జగత్ - ఓంకారాస్పదం - విశ్వాఖ్యం మూర్తం హరేః - రూపమితి పూర్వేణాన్వయః - ఏతచ్చ న తత్వతో విష్ణోస్స్వరూపమితి చింతనీయం - కింతు తచ్ఛక్తివ్యాప్తత్వాదిత్యాహ - శక్తిసమన్వితమితి॥ ౬౦॥

తత్ర పరా విష్ణుశక్తిః ప్రత్యస్తమితేత్యాదినోక్తా-క్షేత్రజ్ఞాఖ్యా అపరా హిరణ్యగర్భ ఇత్యాదినోక్తేత్యాహ॥ విష్ణుశక్తిరితి॥ అథ యాగాదికర్మాఖ్యమవిద్యాపర్యాయం విష్ణోశ్శక్త్యంతరమాహ-అవిద్యేతి॥౬౧॥ తత్స్వరూపమాహ॥ యయేతి॥ సర్వగా కర్మనిమిత్తసర్వశరీరగా॥౬౨॥ తయేత్యాది॥ తారతమ్యేన జ్ఞానానందతారతమ్యేన॥౬౩॥ తారతమ్యమేవ దర్శయతి॥ అప్రాణవత్స్వితి॥ శిలాకాష్ఠాదిషు సా క్షేత్రజ్ఞశక్తిః స్వల్పా-జ్ఞానానందాదినా-న తు స్వరూపేణ- సరీసృపేషు తేభ్యోప్యధికేతి శేషః - అతిశక్త్యాతిజ్ఞానశక్త్యా అధికేత్యర్థః॥ ౬౪॥ పతత్రిభ్య ఇతి॥ తచ్ఛక్త్యా ఆత్మనో జ్ఞానశక్త్యా - ప్రభావితాః ప్రభూతాః కృతాః॥౬౫॥౬౬॥౬౭॥ ఏతాన్యప్రాణవదాదీని హిరణ్యగర్భాంతాన్యశేషరూపాణ్యవిశేషేణ తస్య శరీరాణీత్యాహ॥ ఏతానీతి॥ తత్ర హేతుమాహ-యత ఇతి- యథా హి జీవస్య శరీరం జీవసంకల్పవ్యాప్తం-ఏవం చేతనాచేతనాత్మకం సర్వం భగవచ్ఛక్తియోగేన వ్యాప్తం-నియామ్యం-ధార్యం చ-అతస్తచ్ఛరీరం-శక్తియోగేనేతి-శక్తిరూపో యోగః శక్తియోగః-శక్తిస్సామర్థ్యం-యోగః సంకల్పః-నభసా యథేతి సంకల్పనైరంతర్యముక్తం-మహాత్మా భూతభావనః యథాకాశస్థితో నిత్యమిత్యాది॥౬౮॥ ఏవం భావనాత్రయాత్మకం భగవతో మూర్తరూపముక్తం- ఇదానీముక్తరూపమమూర్తరూపమిత్యాహ॥ ద్వితీయమితి॥ యత్సదిత్యుచ్యతే సత్తామాత్రమిత్యుచ్యతే- యోగిధ్యేయం నిష్పన్నయోగైర్ధ్యాతుం శక్యం - తద్విష్ణుసంజ్ఞస్య బ్రహ్మణో మూర్తం ద్వితీయం రూపమిత్యన్వయః॥ ౬౯॥ అథోక్తశక్తిత్రయస్యాస్త్రభూషణాదిరూపేణ నిత్యాశ్రయభూతం జగదేకకారణతయోక్తం భగవద్రూపం - తస్య శుభాశ్రయత్వం వక్తుమా

విష్ణుశక్తిః పరా ప్రోక్తా క్షేత్రజ్ఞాఖ్యా తథాపరా। అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే॥ ౬౧
యయా క్షేత్రజ్ఞశక్తిస్సా వేష్టితా నృప సర్వగా। సంసారతాపానఖిలానవాప్నోత్యతిసంతతాన్॥ ౬౨
తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా। సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన లక్ష్యతే॥ ౬౩
అప్రాణవత్సు స్వల్పా సా స్థావరేషు తతోధికా। సరీసృపేషు తేభ్యోప్యతిశక్త్యా పతత్రిషు॥ ౬౪॥ ప
తత్రిభ్యో మృగాస్తేభ్యస్తచ్ఛక్త్యా పశవోధికాః। పశుభ్యో మనుజాశ్చాతిశక్త్యా పుంసః ప్రభావితాః॥
౬౫॥ తేభ్యోపి నాగగంధర్వయక్షాద్యా దేవతా నృప॥ ౬౬॥ శక్రస్సమస్తదేవేభ్యస్తతశ్చాతిప్రజాప
తిః। హిరణ్యగర్భోపి తతః పుంసశ్శక్త్యుపలక్షితః॥ ౬౭॥ ఏతాన్యశేషరూపాణి తస్య రూపాణి పార్థివ।
యతస్తచ్ఛక్తియోగేన యుక్తాని నభసా యథా॥౬౮॥ ద్వితీయం విష్ణుసంజ్ఞస్య యోగిధ్యేయం మహామతే।
అమూర్తం బ్రహ్మణో రూపం యత్సదిత్యుచ్యతే బుధైః॥ ౬౯॥ సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతా నృప యత్ర ప్రతి

ష్ఠితాస్సా శక్తిః యయా వ్యాప్తమిత్యత ఆహ॥ విష్ణుశక్తిరితి॥ విష్ణుశక్తిః విష్ణోః స్వరూపభూతా- పరా చిచ్ఛక్తిః - పరమపదపరబ్రహ్మపరత్వాఖ్యా ప్రోక్తా - ప్రత్యస్తమితభేదం యత్సత్తామాత్రమిత్యత్ర ప్రాగుక్తస్వరూపమేవ కార్యోన్ముఖం శక్తిశబ్దేనోక్తం- ఇదానీం పరశక్తివ్యాప్యం భావనాత్రయాత్మకం క్షేత్రజ్ఞస్వరూపం ప్రపంచయిష్యన్నాహ॥ క్షేత్రజ్ఞాఖ్యేతి॥ వ్యాప్యవ్యాపకభేదహేతుభూతం విష్ణోశ్శక్త్యంతరమాహ- అవిద్యేతి- అవిద్యేతి కర్మేతి చ - సంజ్ఞే యస్యాస్సా- తయా చ మాయోపలక్ష్యతే - హేతుహేతుమతోరవిద్యాకర్మణోరేకీకృత్యోక్తిః సంసారలక్షణకార్యైక్యాత్ ॥౬౧॥ తదేవాహ॥ యయేతి॥ వస్తుతస్సర్వగతాపి సా క్షేత్రజ్ఞశక్తిర్యయా - అవిద్యయా వేష్టితా సతీ - భేదం ప్రాప్య - కర్మభిస్సంసారతాపాన్- ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥౬౨॥ జీవానాం న్యూనాధికభావేపి సైవ హేతురిత్యాహ॥ తయేతి॥౬౩॥ తారతమ్యమేవాహ అప్రాణవత్స్విత్యాదిసార్ధైశ్చతుర్భిః॥ అప్రాణవత్స్వితి॥ అప్రాణవత్సు - అనభివ్యక్తప్రాణేషు - స్వల్పా అత్యంతమల్పా - తతోధికా - సరీసృపేషు క్షుద్రజంతుషు - తతోధికా - పతత్రిషు - అతిశక్త్యా లక్ష్యతే॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ శక్ర ఇతి॥ తతశ్శక్రాదతిశయితః ప్రజాపతిః॥ ౬౭॥ ఏతానీతి॥ అసంగత్వేపి సర్వవ్యాప్తౌ దృష్టాంతః - నభసా యథేతి॥ ౬౮॥ తదేవం మూర్తయోరూపయోః స్థూలరూపం ప్రపంచితం - అమూర్తయోస్తు ప్రథమం రూపం బ్రహ్మోక్తం - ద్వితీయమమూర్తం సచ్ఛబ్దాదివాచ్యమీశ్వరాఖ్యం రూపమాహ॥ ద్వితీయమితి॥ యోగిధ్యేయం- ఆరూఢయోగిభిశ్చింత్యం॥౬౯॥ తదేవ విశినష్టి॥ సమస్తా ఇతి॥ ఏతాః కార్యగతాః - సమస్తాశ్శక్తయః - యత్ర

హ॥ సమస్తా ఇతి॥ విశ్వరూపవైరూప్యం ఉక్తవిశ్వరూపవైలక్షణ్యం - రూపం శరీరం - అన్యత్ ద్రవ్యాంతరం॥ శ్రు॥ ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ - య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే - హిరణ్యశ్మశ్రుః హిరణ్యకేశ ఆప్రణఖాత్సర్వ ఏవ సువర్ణః - తస్య యథా కప్యాసం పుండరీకమేవమక్షిణీ - మహారజతం వాసః - పుండరీకమేవమక్షిణీ రుక్మవర్ణం - కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమిత్యాదివచనసిద్ధం - మహత్ స్థూలం గుణతోఽపి మహత్త్వం వివక్షితం - ఏవంవిధం రూపమస్యాస్తీతి సిద్ధం॥ ౭౦॥ సమస్తశక్త్యాశ్రయం తద్రూపం భగవానేవ జగదుపకారాయ స్వలీలయా దేవతిర్యఙ్మనుష్యాఖ్యచేష్టావంతి దేవాద్యవతారరూపాణి కరోతీత్యాహ - సమస్తేత్యాదిద్వయేన॥ సమస్తేతి॥ సమస్తశక్తీతి పదచ్ఛేదః - సమస్తాః శక్తయః యస్మిన్ తత్తథోక్తం॥ శ్లో॥ మన్వంతరేష్వశేషేషు దేవత్వేనాధితిష్ఠతీతి॥ ప్రతికల్పం చతుర్దశ దేవావతారాః త్రిమూర్తిమధ్యగతవిష్ణ్వాదయశ్చ - మత్స్యాదయస్తిర్యగవతారాః - రామాదయో మనుష్యావతారాః - స్వలీలయా న తు ప్రయోజనాంతరేణ దేవతిర్యఙ్మనుష్యాఖ్యచేష్టావంతీతి చ పాఠః॥ ౭౧॥ కించ॥ జగతామితి॥ జగతాముపకారాయ - న కర్మఫలభోగాయ - సా జన్మాదిరూపా చేష్టా - తత్ర జన్మరూపా దేవమనుష్యాదిసర్వజాతివ్యాపినీ - యథాహ॥ శ్రు॥ బహుధా విజాయత ఇతి - కర్మరూపా బృందావనగోకులకాళీయహ్రదాదివ్యాపినీ - అవ్యాహతాత్మికా రావణశిశుపాలబాణశక్రశర్వాదిభిరప్రతిహతా - న సా కర్మనిమిత్తజేత్యనేన త్రిభావనాతీతత్వాదవతారాణామపి శుభాశ్రయత్వం దర్శితం॥ ౭౨॥ యద్యప్యనంతస్యానంతబద్ధముక్తరూపాణి సంతి - తథాపి వ్యూహవిభవాదిరూపేణ స్థితం తదేవ భగవతో రూపం చింత్యమిత్యాహ॥ తద్రూపమితి॥ సర్వకిల్బిషనాశనం సర్వకల్మషక్షయకరం - యత ఏవం విలక్షణం - యోగయుజా అభ్యాసవశేన చింతయితుం శక్యం చ॥ ౭౩॥ ౭౪॥ తస్మాత్తత్ర రూపే ధారణాం కుర్యాదిత్యాహ॥ తస్మాదితి॥ ఆధారశుద్ధ్యా ధారణాయాః శుద్ధిః॥ ౭౫॥ శుభాశ్రయత్వే త్రిభావభావనాతీతత్వం హేతుమాహ॥ శుభాశ్రయ ఇతి॥ శుద్ధాశ్రయ ఇతి చ పాఠః - స్వతస్సర్వగతస్య చంచలస్య విలక్షణవిషయో అచలాత్మనస్సర్వవిలక్షణత్వాత్ స శుభాశ్రయః - అవతారరూపాణ్యపి భావనాత్రయాతీతత్వేన ముక్తిహేతుతయా చ శుభాశ్రయ ఇతి స్మృత్యాదిభిరుక్తం॥ శ్లో॥ ఏవం యో వేత్తి తత్త్వతః। యాదృశే వామన స్థైర్యం రూపే బధ్నాతి చక్రిణః॥ నృసింహవామనాదీనామిత్యాదినా శౌనకః - శ్రీసాత్వతే॥ శ్లో॥ దశేంద్రియాననం ఘోరం యో మనో రజనీచరం। వివేకశరజాలేన శ

తిష్ఠితాః। తద్విశ్వరూపవైరూప్యం రూపమన్యద్ధరేర్మహత్॥ ౭౦॥ సమస్తశక్తిరూపాణి తత్కరోతి జనేశ్వర। దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిచేష్టావంతి స్వలీలయా॥ ౭౧॥ జగతాముపకారాయ న సా కర్మనిమిత్తజా। చేష్టా తస్యాప్రమేయస్య వ్యాపిన్యవ్యాహతాత్మికా॥ ౭౨॥ తద్రూపం విశ్వరూపస్య తస్య యోగయుజా నృప। చింత్యమాత్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వకిల్బిషనాశనమ్॥ ౭౩॥ యథాగ్నిరుద్ధతశిఖః కక్షం దహతి సానిలః। తథా చిత్తస్థితో విష్ణుర్యోగినాం సర్వకిల్బిషమ్॥ ౭౪॥ తస్మాత్సమస్తశక్తీనామాధారే తత్ర చేతసః। కుర్వీత సంస్థితిం సా తు విజ్ఞేయా శుద్ధధారణా॥ ౭౫॥ శుభాశ్రయస్స చిత్తస్య సర్వగస్యాచలా

త్మనః। త్రిభావభావనాతీతో ముక్తయే యోగినాం నృప॥ ౭౬॥

ఈశ్వరే సర్వకారణభూతే - ప్రతిష్ఠితాః - అత ఏవ విశ్వరూపవైరూప్యం ఉక్తవిశ్వరూపవిలక్షణం తదేవ మహత్స్వరూపోత్కృష్టం॥ ౭౦॥ తత ఏషామావిర్భావమాహ॥ సమస్తేతి॥ సమస్తశక్తియుక్తాని రూపాణి తదేవ ప్రకటయతి - దేవాద్యనురూపచేష్టాయుక్తాని - దేవః - ఉపేంద్రాదిః - తిర్యక్ - మత్స్యాదిః - మనుష్యో రామాదిః - ఆదిశబ్దాన్మిశ్రో నృసింహాదిః॥ ౭౧॥ లీలయేత్యుక్తం సమర్థయతే॥ జగతామితి॥ కర్మనిమిత్తా జ్ఞాతా హి - చేష్టా పరిచ్ఛిన్నా సప్రతిఘాతా చ - సా తు కర్మనిమిత్తజా న భవతి - అతః వ్యాపినీ - అపరిచ్ఛిన్నా - అవ్యాహతాత్మికా చ - అతస్సా చేష్టా స్వతంత్రస్యాప్రమేయస్యేశ్వరస్య లీలైవేత్యర్థః॥ ౭౨॥ భవతు ప్రస్తుతే కిమాయాతమిత్యత ఆహ॥ తద్రూపమితి॥ తద్రూపం చతుర్థోక్తేషు తృతీయం లీలావిగ్రహరూపం॥ ౭౩॥ యథేతి॥ కక్షం శుష్కతృణం॥ ౭౪॥ తస్మాదితి॥ సమస్తశక్తీనామాధారే తత్రైవ తత్రావతారరూపే చేతసస్స్థితిం కుర్వీత॥ ౭౫॥ శుభాశ్రయ ఇతి॥ సర్వగతస్యాత్మనః - పరబ్రహ్మణో వ్యాశ్రయః ప్రతిష్ఠా - తదుక్తం భగవతా గీతాసు॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్య చ। శాశ్వతస్య

షయంనయతి యోగినాం॥ ధ్యేయస్స ఏవ విశ్వాత్మా సతోయజలదప్రభః । రక్తరాజీవనయనో ధనుశ్శరకరాంకితః॥ ఇత్యాదినా ప్రత్యాహారముక్తం॥ ౭౬॥ ఏతద్వ్యతిరిక్తాః పూర్వోక్తా బద్ధముక్తాదయః - తే అశుభాశ్రయా ఇత్యాహ॥ అన్యేత్వితి॥ అత్రాహ శౌనకః॥ శ్లో॥ ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతా జగదంతర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మజనితా స్సంసారవశవర్తినః॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః । అవిద్యాంతర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః॥ పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నైవోపకారకాః । నైసర్గికో న వై బోధస్తేషామప్యన్యతో యతః॥ తస్మాత్తదమలం బ్రహ్మ నిసర్గాదేవ బోధవత్॥ ధ్యేయమిత్యాది - మహాభారతే - బ్రహ్మాణం శితికంఠం చేత్యాది - ఏతదంతాస్తు గతయో బ్రహ్మాద్యాస్సముదాహృతా ఇత్యాది మనుః - కర్మయోనిత్వమశుద్ధిహేతుః॥ ౭౭॥ అథ ధారణాయా ధ్యానస్య చాశ్రయరూపమాహ॥ మూర్తమితి॥ మూర్తే స్థూలే - మూర్తే భగవతో రూప ఇతి చ పాఠః॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ వలీతి॥ త్రయో భంగా యస్య తత్ త్రిభంగి - వలిభిస్త్రిభంగినా॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ అథ ధారణాం విషయభేదేన చతుర్ధా దర్శయతి - శార్ఙ్గేత్యాదినా - అష్టభుజత్వపక్షే శార్ఙ్గాదీని షట్ షణ్ణాం ధార్యాణి - శిష్టభుజయోః పద్మబాణౌ - వరాభయే వా - చతుర్భుజత్వే శంఖచక్రగదాబ్జాని - తత్ర శార్ఙ్గేత్యాదినా తాం తదేత్యంతేన అస్త్రభూషణప్రత్యంగప్రధానాంగచతుష్టయవిషయా పృథక్ సాధారణోక్తా - అస్త్రప్రధానేయం ధారణా॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ తత ఇతి॥ తతశ్శంఖేత్యాదినా సాక్షసూత్రకమిత్యంతేన శంఖాద్యస్త్రరహితసాక్షసూత్రకిరీటాదిభూషణప్రత్యంగప్రధానాంగవిషయా ద్వితీయా

త్మనః । త్రిభావభావనాతీతో ముక్తయే యోగినో నృప॥ ౭౬॥ అన్యే తు పురుషవ్యాఘ్ర చేతసో యే వ్యపాశ్రయాః । అశుద్ధాస్తే సమస్తాస్తు దేవాద్యాః కర్మయోనయః॥ ౭౭॥ మూర్తం భగవతో రూపం సర్వాపాశ్రయనిస్పృహమ్ । ఏషా వై ధారణా ప్రోక్తా యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే॥ ౭౮॥ యచ్చ మూర్తం హరే రూపం యాదృక్చింత్యం నరాధిప । తచ్ఛ్రూయతామనాధారా ధారణా నోపపద్యతే॥ ౭౯ ॥ ప్రసన్నవదనం చారుపద్మపత్రోపమేక్షణమ్ । సుకపోలం సువిస్తీర్ణలలాటఫలకోజ్జ్వలమ్॥ ౮౦॥ సమకర్ణాంతవిన్యస్తచారుకుండలభూషణమ్ । కంబుగ్రీవం సువిస్తీర్ణశ్రీవత్సాంకితవక్షసమ్॥ ౮౧ ॥ వలిత్రిభంగినా మగ్ననాభినా హ్యుదరేణ చ । ప్రలంబాష్టభుజం విష్ణుమథవాపి చతుర్భుజమ్॥ ౮౨॥ సమస్థితోరుజంఘం చ సుస్థితాంఘ్రివరాంబుజమ్ । చింతయేద్బ్రహ్మభూతం తం పీతనిర్మలవాససమ్॥ ౮౩॥ కిరీటహారకేయూరకటకాదివిభూషితమ్॥ ౮౪ ॥ శార్ఙ్గశంఖగదాఖడ్గచక్రాక్షవలయాన్వితమ్ । వరదాభయహస్తం చ ముద్రికారత్నభూషితమ్॥ ౮౫ ॥ చింతయేత్తన్మయో యోగీ సమాధాయాత్మమానసమ్ । తావద్యావద్దృఢీభూతా తత్రైవ నృప ధారణా॥ ౮౬॥ వ్రజతస్తిష్ఠతోఽన్యద్వా స్వేచ్ఛయా కర్మ కుర్వతః । నాపయాతి యదా చిత్తాత్సిద్ధాం మన్యేత తాం తదా॥ ౮౭॥ తతశ్శంఖగదాచక్రశార్ఙ్గాదిరహితం

చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాంతికస్య చేతి॥ త్రిభావభావనాతీతః - అసంసారిత్వాత్ ॥ ౭౬ ॥ అన్యదేవతానిందయా భగవన్మూర్తిధారణామేవ దృఢీకరోతి - అన్యేత్విత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౭౭॥ మూర్తమితి॥ సర్వే వ్యపాశ్రయాః యేషు - ఆశ్రయణీయేష్వర్థేషు - నిస్పృహం - పరమానందరూపత్వాత్ - చిత్తవిశేషణం వా॥ ౭౮॥ యచ్చేతి॥ అనాధారా విశిష్టాలంబనరహితా ॥ ౭౯॥ ౮౦॥ సమకర్ణేతి ॥ కంబుగ్రీవం రేఖాత్రయాంకితకంధరం - సువిస్తీర్ణం శ్రీవత్సాంకితం వక్షో యస్య తం॥ ౮౧॥ వలీతి ॥ విష్ణుం త్రయో భంగాః తరంగాకారా - యస్మిన్ తత్ త్రిభంగి - వలిభిః - త్రిభంగినా మగ్నా నిమ్నా నాభిర్యస్య తస్మిన్ తదాభూతేనోదరేణ చోపలక్షితం ॥ ౮౨॥ సమస్థితేతి ॥ బ్రహ్మభూతం - ఘృతకాఠిన్యమివ ఘనీభూతం బ్రహ్మమూర్తిం ॥ ౮౩ ॥ ౮౪ ॥ శార్ఙ్గేతి ॥ అక్షవలయమక్షమాలా - అష్టభుజత్వే శిష్టయోర్భుజయోః - పద్మబాణౌ - వరాభయే వా - చతుర్భుజత్వే శంఖచక్రగదాబ్జాన్వితం॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ధారణాదార్ఢ్యలక్షణమాహ ॥ వ్రజత ఇతి ॥ చిత్తాద్యదా మూర్తిర్నాపయాతి - తదా తాం ధారణాం సిద్ధాం - దృఢాం - మన్యేత॥ ౮౭॥ మూర్తా

క్తా - ఇయంభూషణప్రధానా॥ ౮౮ ॥ సేతి॥ కిరీటేత్యాదినా భూషణరహితప్రత్యంగప్రధానాంగవిషయా తృతీయో
క్తా - ఇయం ప్రత్యంగప్రధానా॥ ౮౯॥ తదితి॥ తదేకావయవమిత్యాదినా ప్రధానాంగవిషయా చతుర్థీ ధారణోక్తా-
ఆయుధభూషణప్రత్యంగేషు అభ్యాసేన సుదృఢం గృహీతేషు పునస్తదేకావయవం తేషాం ప్రత్యంగానాం ప్రధానావయ
వయుక్తం దేవం చేతసా కుర్యాత్ - చింతయేదిత్యర్థః - ఇయమేకావయవప్రధానా - అథ ధ్యానమాహ - తతోవయవి
నీతి - తతో ధారణానంతరమస్త్రభూషణప్రత్యంగప్రధానాంగానామాశ్రయే గోముఖాకారే వయవిని అస్త్రాద్యను
షంగేణ ధ్యానపరో భవేత్॥ ౯౦॥ ధ్యానలక్షణమాహ॥ తద్రూపేతి॥ తద్రూపప్రత్యయ ఇతిచ పాఠః తద్రూపప్రత్య
యో ధారణాసిద్ధరూపవిషయప్రత్యయః - ఏకాసదృశీ - అన్యనిస్పృహా విజాతీయప్రత్యయానంతరితా - యా సంతతిః
ప్రవాహః - తద్ధ్యానం - షడ్భిరంగైర్యమాదిభిః - ఏవముపాసనసోపానక్రమేణారూఢ దివ్యవిగ్రహవిషయమిదం ధ్యా
నం - పూర్వత్ర తస్య చాలంబనవత ఇతి ప్రస్తుతః సాలంబనో యోగః - అస్త్రభూషణాధ్యాయే హ్యస్త్రభూషణస్య
సర్వశక్త్యాశ్రయదివ్యవిగ్రహః సబీజయోగవిషయ ఇతి స్పష్టముక్తం సాలంబనో మహాయోగస్సబీజ ఇత్యాదినా॥ ౯౧॥ అ
థ ధ్యానపర్యంతసప్తాంగజన్యం నిర్బీజయోగాఖ్యం భగవత్స్వరూపవిషయం సమాధిమాహ॥ తస్యైవేతి॥ తస్యైవవి
గ్రహాదివిశిష్టతయా ధ్యాతస్యైవ కల్పనాః నామరూపవర్ణపక్షయవినాశాదయః - అయం సమాధిః పూర్వాధ్యాయే
పరవిద్యేత్యుక్తం వివేకజజ్ఞానం - ఇదం చాస్త్రభూషణాదివిశిష్టదివ్యవిగ్రహవత ఏవ భగవతోస్త్రభూషణాధ్యాయా
దిషు॥ శ్లో॥ బిభర్తిం పుండరీకాక్షస్సదైవ పరమేశ్వరః। కళాముహూర్తాదిమయశ్చ కాల ఇత్యాదిభిః ప్రపాదితత్వా
త్ - అస్త్రాదీనాం రాహిత్యేనోత్తరోత్తరధ్యానస్య వచనం అన్యథా తస్యాశక్యత్వాత్ - నతు త్యాజ్యత్వాత్ తేషాం -
అస్త్రాదివిశిష్టవిగ్రహవత ఏవ ప్రాప్యత్వాత్ - తత్క్రతున్యాయేన తేషామపి దృఢం ధ్యేయత్వవచనాచ్చ॥ ౯౨॥ ఉక్త
స్య సమాధిరూపజ్ఞానస్య భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరిత్యుక్తం పరం బ్రహ్మప్రాప్తిఫలమాహ॥ విజ్ఞానమితి॥ ఇదం విజ్ఞానం ప్రా

బుధః। చింతయేద్భగవద్రూపం ప్రశాంతం సాక్షసూత్రకమ్॥ ౮౮॥ సా యదా ధారణా తద్వదవస్థానవ
తీ తతః। కిరీటకేయూరముఖైర్భూషణై రహితం స్మరేత్॥ ౮౯॥ తదేకావయవం దేవం చేతసా హి పున
ర్బుధః। కుర్యాత్తతోవయవిని ప్రణిధానపరో భవేత్॥ ౯౦॥ తద్రూపప్రత్యయా చైకా సంతతిశ్చాన్య
నిస్పృహా। తద్ధ్యానం ప్రథమైరంగైః షడ్భిర్నిష్పాద్యతే నృప॥ ౯౧॥ తస్యైవ కల్పనాహీనం స్వరూపగ్ర
హణం హి యత్। మనసా ధ్యాననిష్పాద్యం సమాధిస్సోభిధీయతే॥ ౯౨॥ విజ్ఞానం ప్రాపకం ప్రాప్యే ప

త్రీ ధారణామేవాయుధభూషణాదిపరిత్యాగేనాలంబనసౌక్ష్మ్యతారతమ్యేనాహ - తత ఇతి॥ ౮౮॥ సేతి॥ అవస్థాన
వతీ - దృఢా ॥ ౮౯ ॥ తదితి ॥ ఏకావయవం - పాదగుల్ఫాదినా నావయవనిష్ఠం చిత్తదార్ఢ్యం - ఏకత్ర నియోజ్య ఏ
కావయవం చేతసా కుర్యాత్ - తదుక్తం భాగవతే॥ శ్లో॥ తత్సర్వవ్యాపకం చిత్తమాకృష్యైకత్ర ధారయేత్। నాన్యా
ని చింతయేద్భూయస్సుస్మితం భావయేన్ముఖమితి॥ తదేవం లీలాధారణైః స్థూలసూక్ష్మక్రమేణ చతుర్ధోక్తా - ఇదానీం త
త్కారణేశ్వరధారణామాహ - ప్రసన్నచారువదనమిత్యాదినోక్తా వయవా యేన లీలామూర్తినా ఆవిష్కృతాస్త
స్మిన్ - అవయవిని - యద్వా - అవయవా లీలావతారా యేన గృహీతాః - తస్మిన్ ప్రణిధానం చిత్తస్థైర్యం తత్పరో భ
వేత్॥ ౯౦॥ ఇదానీం ధ్యానమాహ॥ తద్రూపేతి॥ తద్రూపస్యైవ ధారణాసిద్ధస్యైవ వస్తునః ప్రత్యయో యస్యాం
సంతతౌ - సా - ఏకావిచ్ఛిన్నా - సంతతిః - అన్యనిస్పృహా విషయాంతరేణావ్యవధీయమానా - విజాతీయప్రత్యయా
నంతరితసజాతీయప్రత్యయప్రవాహో ధ్యానమిత్యర్థః - యచ్చ ప్రథమైర్యమాదిభిర్ధారణాంతైష్షడ్భిరంగై
ర్నిష్పాద్యతే॥ ౯౧॥ తస్యైవేతి॥ తస్యైవ ధ్యేయస్య కల్పనాహీనం - ధ్యాతృధ్యానధ్యేయాభేదం యథా భవతి - ఏవం
యత్స్వరూపగ్రహణం తదేకాకారతయావస్థానం జ్ఞానసాధ్యం సమాధిః - తదాహ పతంజలిః - ఏకదేశబంధశ్చిత్తస్య
ధారణా - తత్ర ప్రత్యయైకతా ధ్యానం తదేకాకారతయావస్థితిః - సమాధిరితి॥ ౯౨॥ నిష్పన్నసమాధేర్ముక్తిప్రకారమాహ

స్యైపరే బ్రహ్మణి ప్రాపకం - తథైవ బ్రహ్మవత్ భావనాత్రయరహితో భగవదుపాసక ఆత్మా ప్రాపణీయః - ప్రాపయితవ్యః ॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం - విద్యయామృతత్వమశ్నుతే - భక్త్యాత్వనన్యయా శక్యః - భక్త్యామామభిజానాతి - తత్ప్రాప్తిహేతుర్జ్ఞానంచేత్యాది॥ ౯౩॥ ఇదంజ్ఞానంనకేవలం బ్రహ్మప్రాపకమాత్రం - కింతుముక్తికారణమపీత్యాహ ॥ క్షేత్రజ్ఞఇతి ॥ క్షేత్రజ్ఞః - అనాదికాలక్షేత్రరూపమాయాగుణత్రయతిరోహితస్వస్వరూపః - కరణీకరణవాన్ - సమాధిరూపంజ్ఞానంకరణం - తద్జ్ఞానం - తేనకరణత్వేన - తస్యక్షేత్రజ్ఞస్య - ముక్తికార్యంనిష్పాద్య - కృతకృత్యంనివర్తతే - ముక్తిముకృత్వానననివర్తతఇత్యర్థః॥ ౯౪॥ ముక్తిస్వరూపమాహ॥ తద్భావభావమితి॥ తద్భావభావమాపన్నః తస్యపరస్య బ్రహ్మణో భావాః అపహతపాప్మత్వాదయోధర్మాః - తేషాంభావమావిర్భావమాపన్నః ప్రాప్తః - తదాసౌపరమాత్మనాఅభేదీభవతి - జ్ఞానానందాద్యాకారైరేకప్రకారో భవతీత్యర్థః - భేదో దేవాదిరూపః తదన్వయోస్యకర్మరూపాజ్ఞానకృతః ॥ శ్రు ॥ నిరంజనః పరమంసామ్యముపైతి - బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతి - పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే - సంపద్యావిర్భావః స్వేనశబ్దాత్ - మమసాధర్మ్యమాగతా ఇత్యాదేః - స్వరూపైక్యపక్షేతు ద్వితీయో భావశబ్దో నిరర్థకః - అభేదీభవతీత్యస్య చ పునరుక్తిః - అన్యద్రవ్యంహినైతితద్రవ్యతాంయతఇతిచోక్తవిరోధః॥ ౯౫॥ ఏతదేవవివృణోతి॥ విభేదజనకఇతి ॥ విభేదో దేవమనుష్యాదిరూపః - ఆత్మన్యజ్ఞానైకరూపే - దేవాదివివిధరూపవివిధభేదహేతుభూతకర్మాఖ్యాజ్ఞానేపరబ్రహ్మదర్శనేనాత్యంతికనాశంగతేసతి - పరస్మాద్బ్రహ్మణ ఆత్మనో దేవాదిరూపంభేదంకః కరిష్యతి - నకోపికరిష్యతీత్యర్థః - యథాహశౌనకః ॥ శ్లో ॥ చతుర్విధోహిభేదోయంమిథ్యాజ్ఞాననిబంధనఇతి ॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮॥ కథితఇత్యాది శ్లోకే ॥ మమేతివచనస్యాహంకారమమకారహేతుభూతచిత్తమలనాశవచనేన వ్యాహతింపరిహరతి ॥ మమేతి॥ యద్యప్యహంమమత్వహేతుచిత్తమలనాశేసత్యహంమమత్వనాశాదహంమమేతిశబ్దప్రయోగోనయుజ్యతే - తథాపి - విజ్ఞేయవేదిభిః సాక్షాత్కృతపరమార్థైరపితత్ప్రయోగంవినానగదితుంశక్యం॥ ౯౯॥ ఏతదేవవివృణోతి ॥ అహంమమేతి ॥ అహంమమేతీయంబుద్ధిరవిద్యా అన్యథాజ్ఞానం - తథావ్యవహారః పుమాన్ స్త్రీ గౌరయంవాజీత్యాదివ్యవహారోప్యనయాఅవిద్యయాద్వైతాద్వైత

> రే బ్రహ్మణి పార్థివ । ప్రాపణీయస్తథైవాత్మా ప్రక్షీణాశేషభావనః ॥ ౯౩ ॥ క్షేత్రజ్ఞః కరణీజ్ఞానం
> కరణంతస్యతేనతత్ । నిష్పాద్యముక్తికార్యంవైకృతకృత్యంనివర్తతే॥ ౯౪ ॥ తద్భావభావమాపన్నస్తతో
> సౌపరమాత్మనా । భవత్యభేదీభేదశ్చతస్యాజ్ఞానకృతోభవేత్ ॥ ౯౫ ॥ విభేదజనకేజ్ఞానేనాశమాత్యంతి
> కంగతే । ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేదమసంతంకః కరిష్యతి॥ ౯౬॥ ఇత్యుక్తస్తేమయాయోగః ఖాండిక్యపరిపృ
> చ్ఛతః । సంక్షేపవిస్తరాభ్యాంతుకిమన్యత్క్రియతాంతవ ॥ ౯౭ ॥ ఖాండిక్యః ॥ కథితేయోగసద్భావేస
> ర్వమేవకృతంమమ । తవోపదేశేనాశేషోనష్టశ్చిత్తమలోయతః॥ ౯౮॥ మమేతియన్మయాచోక్తమసదేత
> న్నచాన్యథా । నరేంద్రగదితుంశక్యమపివిజ్ఞేయవేదిభిః ॥ ౯౯ ॥ అహంమమేత్యవిద్యేయంవ్యవహారస్త

హ॥ విజ్ఞానమితి॥ సమాధిజన్యస్వరూపసాక్షాత్కారోవిజ్ఞానం - ప్రక్షీణాః అశేషాః పూర్వోక్తాః త్రిప్రోక్తభావనాయస్య సః॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ననుతర్హివిజ్ఞానేనైవవ్యవధానాత్కథమాత్మబ్రహ్మైక్యంతత్రాహ ॥ తద్భావభావమితి॥ ననుజ్ఞానినోపిభేదప్రతీతిరస్త్యేవ అన్యథోపదేశాద్యసిద్ధేః - తత్రాహ - భేదశ్చేతి - బాధితఏవ కథంచిదనువర్తతఇత్యర్థః - తస్మాదజ్ఞానంతత్కార్యంచసంసారంవినాశ్యయమేవజ్ఞానకార్యమనోవృత్తిహతత్వాద్దగ్ధేంధనానలవత్ ॥ ౯౫॥ అజ్ఞానేవినష్టేపతిన పునస్సంసారప్రరోహశంకేత్యాహ ॥ విభేదేతి॥ ౯౬॥ ౯౭॥ కథితఇతి ॥ యోగస్యసద్భావే - యోగాద్యేకథితేసతి - అనుచిత్తమలో - అహంమమతాదిర్నష్టః - యతః॥ ౯౮॥ కుతో మమతవోపదేశేనైత్యేతద్వచనంపిద్యతఇత్యతఆహ ॥ మమేతి ॥ మమేతియన్మయాప్రోక్తం - ఏతదసదేవబాధితానువృత్త్యాప్రోక్తం - అన్యథాతువిజ్ఞేయవేదిభిః అవగతపరమార్థైర్గదితుమపినశక్యం - కుతః - పునః - ప్రారబ్ధకర్మభోగస్తేషామిత్యర్థః॥ ౯౯॥ తత్స్వప్రవృత్తయతి॥

యోరభేదః భ్రమకృత ఇత్యర్థః - పరమార్థః అవినాశ్యాత్మా అసంలాప్యః - అజమహిమాదివిశేషరహితతయా తత్తచ్ఛబ్దైరనిర్దేశ్యః - తత్ర హేతుః గోచరే వచసాం నయ ఇతి ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ తత్రేతి ॥ లయః నామరూపకర్మణామాత్యంతికనాశః ॥ శ్రు ॥ యథా నద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేస్తంగచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ - అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం - భిద్యతే హృదయగ్రంధిః - నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీత్యాదేః న తు స్వరూపైక్యం - నిత్యనైమిత్తికప్రాకృతలయప్రదర్శనాత్ - తథా సతీశ్వరస్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిదోషో జీవానామకృతాభ్యాగమః కృతవిప్రణాశశ్చ స్యాత్ - పునర్దేహసంబంధాభావ ఏవాత్యంతికేవిశేషః॥ ౧౦౪ ॥ కేశిధ్వజ ఇతి ॥ అనభిసంధితం అనభిసంహితఫలం॥ ౧౦౫॥ అకల్యాణేతి ॥ అమలః క్షపితప్రారబ్ధకర్మవిశేషః॥ ౧౦౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - సప్తమోధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఇత్యేష ఇతి ॥ యా విముక్తిః ఏష బ్రహ్మణ్యాత్యంతికో లయస్తృతీయః ప్రతిసంచరః ఇత్యుక్తః కథితః॥ ౧॥ ౨॥ ౩ ॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ జ్ఞాత ఇతి॥ త్రివిధో రాశిః సృష్టిపాలనప్రళయహేతవో బ్రహ్మదక్షాదిః విష్ణుమన్వాదిః రుద్రకాలాంతకాదిరితి త్రయో రాశయః - చతుర్విధ ఇతి పాఠే భగవతా సహ పుం ప్రధానవ్యక్తకాలాఖ్యా హి విష్ణుశక్తిః - పరేత్యాద్యు

థానయా । పరమార్థస్త్వసంలాప్యో గోచరే వచసాం నయః॥ ౧౦౦॥ తద్గచ్ఛ శ్రేయసే సర్వం మమైతద్భవతా కృతమ్ । యద్విముక్తిప్రదో యోగః ప్రోక్తః కేశిధ్వజావ్యయః॥ ౧౦౧॥ శ్రీపరాశరః ॥ యథార్హం పూజయా తేన ఖాండిక్యేన స పూజితః । ఆజగామ పురం బ్రహ్మం స్తతః కేశిధ్వజో నృపః॥ ౧౦౨॥ ఖాండిక్యోపి సుతం కృత్వా రాజానం యోగసిద్ధయే । వనం జగామ గోవిందే వినివేశితమానసః॥ ౧౦౩॥ తత్రైకాంతమతిర్భూత్వా యమాదిగుణసంయుతః । విష్ణ్వాఖ్యే నిర్మలే బ్రహ్మణ్యవాప నృపతిర్లయమ్॥ ౧౦౪॥ కేశిధ్వజోపి ముక్త్యర్థం స్వకర్మక్షపణోన్ముఖః । బుభుజే విషయాన్ కర్మ చక్రే చానభిసంహితమ్ ॥ ౧౦౫॥ అకల్యాణోపభోగైశ్చ క్షీణపాపోమలస్తథా । అవాప సిద్ధిమత్యంతాం తాపక్షయఫలాం ద్విజ ॥ ౧౧౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - సప్తమోధ్యాయః. **************************************

శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యేష కథితస్సమ్యక్ తృతీయః ప్రతిసంచరః । ఆత్యంతికో విముక్తిర్యా లయో బ్రహ్మణి శాశ్వతే॥ ౧॥ సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశమన్వంతరాణి చ। వంశానుచరితం చైవ భవతో గదితం మయా॥ ౨॥ పురాణం వైష్ణవం చైతత్సర్వకిల్బిషనాశనమ్ । విశిష్టం సర్వశాస్త్రేభ్యః పురుషార్థోపపాదకమ్॥ ౩॥ తుభ్యం యథావన్మైత్రేయ ప్రోక్తం శుశ్రూషవేవ్యయమ్ । యదన్యదపి వక్తవ్యం తత్పృచ్ఛాద్య వదామి తే॥ ౪॥ మైత్రేయః॥ భగవన్ కథితం సర్వం యత్పృష్టోసి మయా మునే । శ్రుతం చైతన్మయా భక్త్యా నాన్యత్ప్రష్టవ్యమస్తి మే॥ ౫ ॥ విచ్ఛిన్నాస్సర్వసందేహా వైమల్యం మనసః కృతమ్ । త్వత్ప్రసాదాన్మయా జ్ఞాతా ఉత్పత్తిస్థితిసంక్షయాః ॥ ౬ ॥ జ్ఞాతశ్చతుర్విధో రాశిశ్శక్తిశ్చ త్రివిధా గురో । విజ్ఞాతా సా చ కా

అహంమమేతి ॥ ౧౦౦॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ఖాండిక్య ఇతి ॥ రాజానం - వనమగమత్ మంత్రిభృత్యాదిస్వామినం - సుతం కృత్వా॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪ ॥ కేశిధ్వజ ఇతి ॥ ముక్త్యర్థం - విదేహకైవల్యార్థం - అనభిసంహితం - ఫలాభిసంధిశూన్యం - లోకసంగ్రహార్థం కర్మ చక్రే॥ ౧౦౫ ॥ అకల్యాణేతి ॥ క్షీణపాపః క్షీణప్రారబ్ధకర్మా॥ ౧౦౬ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- షష్ఠాంశే - సప్తమోధ్యాయః. ❖❖❖❖❖❖❖❖❁

అనంతరాధ్యాయత్రయోక్తాత్యంతికలయోపసంహారపూర్వకమాదితస్సప్రశంసం సర్వపురాణార్థముపసంహరన్నాహ ॥ ఇతీత్యాదిచతుర్భిః ॥ ఇతీతి ॥ బ్రహ్మణి లయరూపా యా విముక్తిః- సైవాత్యంతికః ప్రతిసంచరః - కథిత ఇత్యన్వయః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥౪॥౫॥ ౬॥ జ్ఞాత ఇతి ॥ చతుర్విధో రాశిః ॥ శ్లో ॥ చతుర్విభాగస్సంసృష్టౌ చతుర్ధా సంస్థితస్థితౌ । ప్రళయం చ కరోత్యంతే చతుర్భేదో జనార్దన ఇతి ॥ ప్రథమాంశే ఉక్తః- పూర్వాధ్యాయోక్తా హి పరతత్వేశ్వరత ద

క్తా త్రివిధా శక్తిః ॥ ౭॥ త్వత్ప్రసాదాదితి ॥ విష్ణోర్న వ్యతిరిచ్యతే తదాత్మకత్వేన పృథక్సిద్ధ్యనర్హం జ్ఞాతమితి శేషః ॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧ ॥ ఏతదితి ॥ దోషౌఘః న కేవలం బుద్ధికృతః - రాగాదికృతోపి ॥ ౧౨ ॥ వైశిష్ట్యప్రదర్శనాయ కార్త్స్న్యేన పురాణాంగాన్యుక్తానీతి జ్ఞాపనార్థం పునస్తాన్యన్వాహ ॥ సర్గశ్చేతి ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

ర్త్స్న్యేన త్రివిధా భావభావనా ॥ ౭॥ త్వత్ప్రసాదాన్మయా జ్ఞాతం జ్ఞేయమన్యైరలం ద్విజ । యదేతదఖిలం విష్ణోర్జగన్న వ్యతిరిచ్యతే ॥ ౮ ॥ కృతార్థోహమసందేహస్త్వత్ప్రసాదాన్మహామునే । వర్ణధర్మాదయో ధర్మా విదితా యదశేషతః ॥ ౯॥ ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ జ్ఞాతం కర్మ మయాఖిలమ్ । ప్రసీద విప్రప్రవర నాన్యత్ప్రష్టవ్యమస్తి మే ॥ ౧౦॥ యదస్య కథనాయాసైర్యోజితోసి మయా గురో । తత్క్షమ్యతాం విశేషోస్తి న సతాం పుత్రశిష్యయోః ॥ ౧౧॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఏతత్తే యన్మయాఖ్యాతం పురాణం వేదసమ్మితమ్ । శ్రుతేస్మిన్ సర్వదోషోత్థః పాపరాశిః ప్రణశ్యతి ॥ ౧౨॥ సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశమన్వంతరాణి చ । వంశానుచరితం కృత్స్నం మయాత్ర తవ కీర్తితమ్ ॥ ౧౩॥ అత్ర దేవాస్తథా దైత్యా గంధర్వోరగరాక్షసాః । యక్షవిద్యాధరాస్సిద్ధాః కథ్యంతేప్సరసస్తథా ॥ ౧౪॥ మునయో భావితాత్మానః కథ్యంతే తపసాన్వితాః । చాతుర్వర్ణ్యం తథా పుంసాం విశిష్టచరితాని చ ॥ ౧౫॥ పుణ్యాః ప్రదేశా మేదిన్యాః పుణ్యా నద్యోథ సాగరాః । పర్వతాశ్చ మహాపుణ్యాశ్చరితాని చ ధీమతామ్ ॥ ౧౬ ॥ వర్ణధర్మాదయో ధర్మా వేదశాస్త్రాణి కృత్స్నశః । యేషాం సంస్మరణాత్సద్యస్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౧౭॥ ఉత్పత్తిస్థితినాశానాం హేతుర్యో జగతోవ్యయః । స సర్వభూతస్సర్వాత్మా కథ్యతే భగవాన్ హరిః ॥ ౧౮॥ అవశేనాపి యన్నామ్ని కీర్తితే సర్వపాతకైః । పుమాన్విముచ్యతే సద్యస్సింహత్రస్తైర్మృగైరివ ॥ ౧౯॥ యన్నామకీర్తనం భక్త్యా విలాయనమనుత్తమమ్ । మైత్రేయాశేషపాపానాం ధాతూనామివ పావకః ॥ ౨౦॥ కలికల్మషమత్యుగ్రం నరకార్తిప్రదం నృణామ్ । ప్రయాతి విలయం సద్యస్సకృద్యత్ర చ సంస్మృతే ॥ ౨౧॥ హిరణ్యగర్భదేవేంద్రరుద్రాదిత్యాశ్వివాయుభిః । పావకైర్వసుభిస్సాధ్యైర్విశ్వేదేవాదిభిస్సురైః ॥ ౨౨॥ యక్షరక్షోరగైస్సిద్ధైర్దైత్యగంధర్వదానవైః । అప్సరోభిస్తథా తారానక్షత్రైస్సకలైర్గ్రహైః ॥ ౨౩ ॥ సప్తర్షిభిస్తథా ధిష్ణ్యైర్ధిష్ణ్యాధిపతిభిస్తథా । బ్రాహ్మణాద్యైర్మనుష్యైశ్చ తథైవ పశు

వత్తారజగ్రూపా త్రివిధా శక్తిః ॥ శ్లో ॥ విష్ణుశక్తిః పరా ప్రోక్తా క్షేత్రజ్ఞాఖ్యా తథాపరా । అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యత ఇత్యుక్తా ॥ త్రివిధా భావభావనా - బ్రహ్మభావనా - కర్మభావనా - ఉభయభావనా చేతి ॥ ౭॥ త్వత్ప్రసాదాదితి ॥ యద్విష్ణోర్న వ్యతిరిచ్యతే - తత్ జ్ఞేయం జ్ఞాతమిత్యన్వయః ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఏతదితి ॥ వేదైస్సమ్మితం - తుల్యం - సర్వవేదార్థసారోక్తం - సర్వే దోషా నిషిద్ధాః క్రియాః తదుత్థః ॥ ౧౨॥ కృత్స్నపురాణోక్తానువాదపూర్వకం తచ్ఛ్రవణాదిఫలం ప్రపంచయతి సర్గశ్చేత్యాదినా ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ పుణ్యా ఇతి ॥ ధీమతాం - జ్ఞానినాం - చరితాని ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ అవశేనేతి ॥ అవశేనాపి యదృచ్ఛయాపి - యస్య నామ్ని - కీర్తితే సతి - యథా అకస్మాదాగతం - సింహం దృష్ట్వా - హరిణమవరుంధంతో వృకాః - తం విసృజ్య పలాయంతే తద్వత్ ॥ ౧౯॥ భక్త్యా తత్కీర్తనే ఫలమాహ ॥ యన్నామేతి ॥ ద్వాదశాబ్దాదిప్రాయశ్చిత్తైః పాపమేవ వినశ్యతి తత్సంస్కారస్త్వవశిష్యతే - ఇదం త్వశేషాణాం సంస్కారాణాం పాపానాం విలాయనం వినాశకం న చాన్యేన నిశ్శేషపాపక్షయస్స్యాదితి దృష్టాంతేనాహ - యథా - ధాతూనాం సువర్ణాదీనాం ముత్తేజనతత్ క్షుణ ప్రక్షాళనాదికం ధాత్వంతరసంయోగజం మలం నాశయతి కిం - కింతు పావక ఏవ - తథా సర్వోత్తమమిదమేవేత్యర్థః ॥ ౨౦॥ హరిస్మృతేః ఫలమాహ ॥ కలికల్మషమితి ॥ యత్ర యస్మిన్ విష్ణౌ హిరణ్యగర్భాదిభిస్సహితమేతద్బ్రహ్మాండం - మేరోః పరమాణుర్యథా తథా అత్యంతమల్పం యస్య స విష్ణురత్ర కీర్తిత ఇతి సప్తమేనాన్వయః - ధిష్ణ్యైః స్థానైః తం మంగళ్యమిత్యాదౌ అత్ర విష్ణుః కీర్తిత ఇతి శేషః ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥

౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ జ్యేష్ఠామూల ఇతి॥ కేనైవం వయమప్యుతేతి॥ కేనవా పురుషేణ ఏవం మధురాయాం కృతగోవిందపూజనేన వయం తారితాః పరామృద్ధిమపవర్గర్ద్ధిమవాప్స్యామః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯

భిర్మృగైః॥ ౨౪॥ సరీసృపైర్విహంగైశ్చ పలాశాద్యైశ్చ మహీరుహైః। వనాగ్నిసాగరసరిత్పాతాలైస్ససురాగ్నిభిః॥ ౨౫॥ శబ్దాదిభిశ్చ సహితం బ్రహ్మాండమఖిలం ద్విజ। మేరోరివాణుర్యస్యైతద్యన్మయం చ ద్విజోత్తమ॥ ౨౬॥ స సర్వస్సర్వవిత్సర్వస్వరూపోఽరూపవర్జితః। భగవాన్కీర్తితో విష్ణురత్ర పాపప్రణాశనః॥ ౨౭॥ యదశ్వమేధావభృథే స్నాతః ప్రాప్నోతి వై ఫలమ్। మానవస్తదవాప్నోతి శ్రుత్వైవ తన్మునిసత్తమ॥ ౨౮॥ ప్రయాగే పుష్కరే చైవ కురుక్షేత్రే తథార్ణవే। కృతోపవాసః ప్రాప్నోతి తదస్య శ్రవణాన్నరః॥ ౨౯॥ యదగ్నిహోత్రే సుహుతే వర్షేణాప్నోతి మానవః। మహాపుణ్యఫలం విప్ర తదస్య శ్రవణాత్సకృత్॥ ౩౦॥ యజ్జ్యేష్ఠశుక్లద్వాదశ్యాం స్నాత్వా వై యమునాజలే। మధురాయాం హరిం దృష్ట్వా ప్రాప్నోతి పురుషః ఫలమ్॥ ౩౧॥ తదాప్నోత్యఖిలం సమ్యగధ్యాయం యశ్శృణోతి వై। పురాణస్యాస్య విప్రర్షే కేశవార్పితమానసః॥ ౩౨॥ యమునాసలిలే స్నాతః పురుషో మునిసత్తమ। జ్యేష్ఠామూలే సితే పక్షే ద్వాదశ్యాం సముపోషితః॥ ౩౩॥ సమభ్యర్చ్యాచ్యుతం సమ్యఙ్మధురాయాం సమాహితః। అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య ప్రాప్నోత్యవికలం ఫలమ్॥ ౩౪॥ ఆలోక్యర్ధిమథాన్యేషామున్నీతానాం స్వవంశజైః। ఏతత్కిలోచురన్యేషాం పితరస్సపితామహాః॥ ౩౫॥ కచ్చిదస్మత్కులే జాతః కాలిందీసలిలాప్లుతః। అర్చయిష్యతి గోవిందం మధురాయాముపోషితః॥ ౩౬॥ జ్యేష్ఠామూలే సితే పక్షే కేనైవం వయమప్యుత। పరామృద్ధిమవాప్స్యామస్తారితాస్స్వకులోద్భవైః॥ ౩౭॥ జ్యేష్ఠామూలే సితే పక్షే సమభ్యర్చ్య జనార్దనమ్। ధన్యానాం కులజః పిండాన్యమునాయాం ప్రదాస్యతి॥ ౩౮॥ తస్మిన్కాలే సమభ్యర్చ్య తత్ర కృష్ణం సమాహితః। దత్త్వా పిండం పితృభ్యశ్చ యమునాసలిలాప్లుతః॥ ౩౯॥ యదాప్నోతి నరః పుణ్యం తారయన్స్వపితామహాన్। శ్రుత్వాఽధ్యాయం తదాప్నోతి పురాణస్యాస్య భక్తితః॥ ౪౦॥ ఏతత్సంసారభీరూణాం పరిత్రాణమనుత్తమమ్। శ్రావ్యాణాం పరమం శ్రావ్యం పవిత్రాణామనుత్తమమ్॥ ౪౧॥ దుస్స్వప్ననాశనం నృణాం సర్వదుష్టనిబర్హణమ్। మంగళం మంగళానాం చ పుత్రసంపత్ప్రదాయకమ్॥ ౪౨॥ ఇదమార్షం పురా ప్రాహ ఋభవే కమలోద్భవః। ఋభుః ప్రియవ్రతాయాహ స చ భాగురయేఽబ్రవీత్॥ ౪౩॥ భాగురిస్తంబమిత్రాయ దధీచాయ స చోక్తవాన్। సారస్వతాయ తేనోక్తం భృగుస్సారస్వతేన చ॥ ౪౪॥ భృగుణా పురుకుత్సాయ నర్మదాయై స చోక్తవాన్। నర్మదా ధృతరా

యదితి॥ అన్యదీయాశ్వమేధావభృథే స్నాతో యత్ఫలం ప్రాప్నోతి - తత్సకలమిదం పురాణం ప్రసంగతః కించిచ్ఛ్రుత్వావాప్నోతీత్యర్థః॥ ౨౮॥ ప్రయాగ ఇతి॥ ప్రయాగాదౌ కృతమాసోపవాసాదినా యత్ప్రాప్నోతి తదస్యైకదేశశ్రవణాత్ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ మధురాయాం హరిం దృష్ట్వా యత్ఫలం పరమాం చ గతిం ప్రాప్నోతీత్యుక్తే తత్ర కిం ఫలం ప్రాప్నోతీత్యపేక్షాయామాహ॥ యమునాసలిల ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యమునాసలిల ఇతి॥ జ్యేష్ఠానక్షత్రం పూర్ణిమాయుక్తం మూలం ప్రవృత్తిహేతుర్యస్యాసౌ జ్యేష్ఠామూలః - జ్యేష్ఠమాసః తస్మిన్ శుక్లపక్షే॥ ౩౩॥ ౩౪॥ అత్రార్థే పితృగీతాః ప్రమాణయన్నాహ - ఆలోక్యేత్యాదిచతుర్భిః॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ సమాధానేన కీర్తనాద్యత్ఫలముక్తం తదేవ సమాహితస్సన్ - శ్రుత్వాపి ప్రాప్నోతీత్యాహ - తస్మిన్కాల ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ఏతత్పురాణసంప్రదాయం కథయన్నాహ - ఇదమార్షమిత్యాదినా॥ ఇదమార్షమితి॥ ఋషిర్నారాయణః తేన ప్రోక్తమార్షం॥ ౪౩॥ భాగురిరితి॥ భృగుః ప్రోక్తవానితి శేషః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥

పులస్త్యేతి ॥ మమాప్యేతత్స్మృతింగతమితి మహ్యం సారస్వతేన చేతి పూర్వముక్తముపజీవ్యోచ్యతే- ఆద్యే కృతయుగే సర్వపురాణానాం సంగ్రహరూపస్య బ్రహ్మసంజ్ఞస్య కర్తుర్బ్రహ్మణో దక్షాదిపురుకుత్సాంతః సంప్రదాయః- పరాశరస్య త్రేతాయాం మహద్విష్ణుపురాణం కుర్వతః ప్రాగుక్తకాలదైర్ఘ్యాత్తద్విచ్ఛేదే పునః పరాశరర్షిదృష్టమేవ తత్పురాణం బ్రహ్మణైవ ఋభ్వాదిజతుకర్ణాంతసంప్రదాయాంతరేణ పునస్త్రైలోక్యే ప్రవర్తితం - ఇదానీంత్వష్టావింశతియుగారంభే మైత్రేయపృష్టేన పరాశరేణ ప్రాగ్జన్మని సారస్వతముఖాచ్ఛ్రుతమిహ జన్మని వసిష్ఠపులస్త్యవరదానేన సంస్మృతం- స్వల్పగ్రంథసంగ్రహితం మైత్రేయాయోక్తం- అతస్సంప్రదాయవిచ్ఛేదోక్తిరవిరుద్ధా- అన్యగర్భస్థస్యైవ జన్మాంతరశ్రుతవేదస్మరణవత్పురాణార్థస్మరణముపపన్నం-షడ్వింశే యుగే వ్యాసత్వప్రసిద్ధ్యా తదా వ్యాసస్య సద్భావాద్యుక్తా పులస్త్యవరాత్పురాణసంహితాకర్తృత్వసిద్ధిః ॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥
యస్మిన్నితి ॥ మతిః శ్రవణమననరూపం జ్ఞానం - చింతనం ధారణా - ఆత్మని మనోనివేశనం ధ్యానం - భగవతి చేతస్థ్సితి

ప్రాయ నాగాయ పూరణాయ చ ॥ ౪౫ ॥ తాభ్యాం చ నాగరాజాయ ప్రోక్తం వాసుకయే ద్విజ । వాసుకిః ప్రాహ వత్సాయ వత్సశ్చాశ్వతరాయ వై ॥ ౪౬ ॥ కంబలాయ చ తేనోక్తమేలాపుత్రాయ తేన వై ॥ ౪౭ ॥ పాతాళం సమనుప్రాప్తః తతో వేదశిరా మునిః । ప్రాప్తవానేతదఖిలం స చ ప్రమతయే దదౌ ॥ ౪౮ ॥ దత్తం ప్రమతినా చైతజ్జాతుకర్ణాయ ధీమతే । జాతుకర్ణేన చైవోక్తమన్యేషాం పుణ్యకర్మణామ్ ॥ ౪౯ ॥ పులస్త్యవరదానేన మమాప్యేతత్స్మృతింగతమ్ । మయాపి తుభ్యం మైత్రేయ యథావత్కథితం త్విదమ్ ॥ ౫౦ ॥ త్వమప్యేతచ్ఛినీకాయ కలేరంతే వదిష్యతి ॥ ౫౧ ॥ ఇత్యేతత్పరమం గుహ్యం కలికల్మషనాశనమ్ । యశ్శృణోతి నరో భక్త్యా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౫౨ ॥ సమస్తతీర్థస్నానాని సమస్తామరసంస్తుతిః । కృతా తేన భవేదేతద్యశ్శృణోతి దినే దినే ॥ ౫౩ ॥ కపిలాదానజనితం పుణ్యమత్యంతదుర్లభమ్ । శ్రుత్వైతస్య దశాధ్యాయానవాప్నోతి న సంశయః ॥ ౫౪ ॥ యస్త్వేతత్సకలం శృణోతి పురుషః కృత్వా మనస్యచ్యుతం సర్వం సర్వమయం సమస్తజగతామాధారమాత్మాశ్రయమ్ । జ్ఞానం జ్ఞేయమనాదిమంతరహితం సర్వామరాణాం హితం స ప్రాప్నోతి న సంశయోఽస్త్యవికలం యద్వాజిమేధే ఫలమ్ ॥ ౫౫ ॥ యత్రాదౌ భగవాంశ్చరాచరగురుర్మధ్యే తథాంతే చ స బ్రహ్మజ్ఞానమయోఽచ్యుతోఽఖిలజగన్మధ్యాంతసర్గప్రభుః । తత్సర్వం పురుషః పవిత్రమమలం శృణ్వన్పఠన్వాచయన్ ప్రాప్నోత్యస్తి న తత్ఫలం త్రిభువనేష్వేకాంతసిద్ధిర్హరిః ॥ ౫౬ ॥ యస్మిన్న్యస్తమతిర్న యాతి నరకం స్వర్గోఽపి యచ్చింతనే విఘ్నో యత్ర నివేశితాత్మమనసో బ్రాహ్మోఽపి లోకోఽల్పకః । ముక్తిం చేతసి యః స్థితోఽమలధియాం పుంసాం దదాత్యవ్యయః కించి

౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ యస్త్వేతదితి ॥ కృత్వా మనస్యచ్యుతమిత్యాదేః శ్రోతృవిశేషణస్య యద్వాజిమేధ ఇత్యత్రాప్యనుషంగః - అతోఽయమర్థః - ఏవంభూతమచ్యుతం మనసి కృత్వా అశ్వమేధే కృతే యత్ఫలం - తత్సకలం ప్రాప్నోతీతి - తతశ్చ పూర్వోక్తైకదేశశ్రవణకీర్తనాత్ - సమస్తశ్రవణే ఫలభూయస్త్వముక్తం భవతి ॥ ౫౫ ॥ యత్రేతి ॥ పవిత్రం పరమశ్రేష్ఠం శృణ్వన్పఠన్ యత్ఫలం ప్రాప్నోతి న తత్ఫలం త్రిభువనేష్వస్తి యస్మాదేకాంతాని యతా సర్వపాపక్షయాదిద్వారా సిద్ధిః విముక్తిర్యస్మాత్స హరిరేవ- తత్ప్రాప్యం ఫలం స్వర్గాదిలోకేష్వస్తీత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ హరేః కీర్తనమాత్రేణ సర్వపాపక్షయో భవతీతి యదుక్తం తత్కైముతికన్యాయేనోపపాదయతి ॥ యస్మిన్నితి ॥ న్యస్తా నిక్షిప్తా మతిర్యేన స అచ్యుతైకచిత్త ఇతి యావత్ - స ప్రమాదకృతైరఘైర్నరకం న యాతి - తస్మిన్ పాపసంశ్లేషాభావాత్ - యస్య చింతనే క్రియమాణే - స్వర్గప్రాప్తిరపి విఘ్నప్రాయా యస్మిన్నివేశితః ఆత్మా మనశ్చ సమాధినా యేన తస్య - బ్రాహ్మో లోకోఽప్యతితుచ్ఛః - యథాకథంచిదపి యశ్చేతసి స్థితో ముక్తిమేవ దదాతి - యద్యేవం స్వార్థం కేవలం మనోమాత్రేణాచ్యుతనిష్ఠానామీదృశం ఫలగౌరవం తదా తన్నామసంకీర్తనేన పరేషామప్యఘపుంజవిలయం ప్రయాతి - స్వకీయాఘనాశః కించిత్ర

స్వామాదిః ॥ ౫౭ ॥ యజ్ఞైరితి ॥ నజాయత ఇతి - శరీరపరిగ్రహో జన్మ - తత్త్యాగో మరణం - వృద్ధిహ్రాసౌ స్పష్టతః - నై
వాసన్న చ సదితి కారణత్వకార్యత్వనిరాసః - తతః హరేః అతి అతిక్రమేణ కిం వా శ్రూయతాం - తదధికం న కించిత్ శ్రూ
యత ఇత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥ స్వనామాదిద్వారా హరిరేవ శ్రోతవ్య ఇత్యాహ ॥ కవ్యమితి ॥ మానినాం ప్రమాణవతాం మానా
ని - నిష్ఠాయై పరిచ్ఛేదాయ - న ప్రభవంతి న సమర్థాని భవంతి ॥ ౫౯ ॥ అథ శాస్త్రం సమాపయిష్యన్నీశ్వరపురుషప్రధా
నవ్యక్తాని మంగళాయ ప్రణమతి - నాంతోస్తీత్యాదిచతుర్భిః ॥ నాంతోస్తీతి ॥ తత్రాయం ప్రథమః శ్లోకః శుభాశ్రయ
త్వేనోక్తదివ్యవిగ్రహవిశిష్టేశ్వరవిషయః - కాలోపీశ్వరేంతర్భూతః ॥ ౬౦ ॥ ద్వితీయేన శ్లోకేన తస్య పురుషరూపం నమ
స్కరోతి ॥ తస్యైవేతి ॥ యః పురుషః తస్యైవానుగుణభుక్ - శేషభూత ఇత్యర్థః - ఏకః దేవాదిభేదరహితః జ్ఞానైకస్వ
రూపః - స్వతశ్శుద్ధోపి ప్రాకృతదేహాత్మభ్రమాత్తద్ధర్మయుక్తతయా భానాదశుద్ధ ఇవ భాతి - జ్ఞానాన్వితః జ్ఞాన
ధర్మకః - తత్త్వాదీనాం మహదాదీనాం విభూతేర్విస్తరస్య కర్మద్వారా కర్తా సకలతత్త్వవిభూతికర్తేతి చ పాఠః ॥
౬౧ ॥ ప్రధానపురుషమాహ ॥ జ్ఞానేతి ॥ జ్ఞానప్రవృత్తినియమాః సత్త్వాదీనాం కార్యాణి - నియమః స్తంభో జ్ఞానసంకోచ
శ్చ - ఏషామైక్యం ఏకత్ర లయః - తద్రూపాయ - గుణసామ్యావస్థాయాం హి తత్కార్యాణి న భవంతి - అవ్యాకృ
తాయ అనుద్భూతమహదాద్యవస్థాయ - ప్రధానాయేత్యర్థః - భవభావనకారణాయ భవః సంసారః తద్భావనస్య క
ర్మణః కారణాయ - స్వరూపభవనాయ స్వరూపేణ భవనం యస్య తత్స్వరూపభవనం స్వతస్సిద్ధాయ - ఆదిరహితాయే

త్రం యదఘం ప్రయాతి విలయం తత్రాచ్యుతే కీర్తితే ॥ ౫౭ ॥ యజ్ఞైర్యజ్ఞవిదో యజంతి సతతం యజ్ఞేశ్వరం
కర్మిణో యం వై బ్రహ్మమయం పరాపరమయం ధ్యాయంతి చ జ్ఞానినః । యం సంచింత్య న జాయతే న మ్రి
యతే నో వర్ధతే హీయతే నైవాసన్న చ సద్భవత్యతితతః కిం వా హరేః శ్రూయతామ్ ॥ ౫౮ ॥ కవ్యం యః
పితృరూపధృగ్విధిహుతం హవ్యం చ భుంక్తే విభుర్దేవత్వే భగవాననాదినిధనస్స్వాహాస్వధాసంజ్ఞితే । య
స్మిన్ బ్రహ్మణి సర్వశక్తినిలయే మానాని నో మానినాం నిష్ఠాయై ప్రభవంతి హంతి కలుషం శ్రోత్రం స యా
తో హరిః ॥ ౫౯ ॥ నాంతోస్తి యస్య న చ యస్య సముద్భవోస్తి వృద్ధిర్న యస్య పరిణామవివర్జితస్య । నాప
క్షయం చ సముపైత్యవికారి వస్తు యస్తం నతోస్మి పురుషోత్తమమీశమీడ్యమ్ ॥ ౬౦ ॥ తస్యైవ యోనుగు
ణభుగ్బహుధైక ఏవ శుద్ధోప్యశుద్ధ ఇవ భాతి హి మూర్తిభేదైః । జ్ఞానాన్వితస్సకలతత్త్వవిభూతికర్తా త
స్మై నమోస్తు పురుషాయ సదావ్యయాయ ॥ ౬౧ ॥ జ్ఞానప్రవృత్తినియమైక్యమయాయ పుంసో భోగప్రదా
నపటవే త్రిగుణాత్మకాయ । అవ్యాకృతాయ భవభావనకారణాయ వందే స్వరూపభవనాయ సదాజరా

మిత్యర్థః ॥ ౫౭ ॥ అతో హరిరేవ శ్రోతవ్యస్సర్వపూజ్యత్వాదిత్యాహ ॥ యజ్ఞైరిత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ యజ్ఞైరితి ॥ నైవా
సన్న చ సదితి కార్యం కారణం చ న భవతి - పితృపుత్రాదిభావేన సంసరతి అతో హరేరతి అతిక్రమేణ కిం శ్రూయతాం ॥ ౫౮ ॥
కవ్యమితి ॥ విప్రముఖే విధినా హుతం కవ్యం - దేవత్వేన వర్తమానో హవ్యం చ యో భుంక్తే మానాని యస్మిన్ నిష్ఠాయై ప
రిచ్ఛేదాయ న సమర్థాని - స్వప్రకాశత్వాత్ - హరిః శ్రోత్రం ప్రాప్తః కలుషం హంతి - తస్మాత్స ఏవ శ్రోతవ్య ఇత్య
ర్థః ॥ ౫౯ ॥ పురాణసమాప్తౌ భగవతస్సృష్ట్యాద్యుపయోగాయ ప్రతిపాదితం పరమేశ్వరపురుషప్రధానవ్యక్తాఖ్య
రూపచతుష్టయం ప్రణమతి - నాంత ఇత్యాదిచతుర్భిః ॥ నాంత ఇతి ॥ వికారివికల్పం వస్తు బ్రహ్మైవ - యతః కాలోపీశ్వ
రాంతర్భూతః తం నతోస్మి ॥ ౬౦ ॥ తస్యేతి ॥ తస్యైవానుపరమేశ్వరాత్పునరంతరం - పురుష ఏక ఏవ తథాపి - బహు
ధా బ్రహ్మాదిరూపేణ - శుద్ధోప్యశుద్ధ ఇవ - సృష్ట్యాదిష్వాసక్త ఇవ మూర్తివిభాగానాం దత్తాదిమన్వాదిరూపాణాం భేదైః
సర్వతత్త్వానాం విభూతి కర్తా విస్తారకృత్ ॥ ౬౧ ॥ జ్ఞానేతి ॥ జ్ఞానం చ ప్రవృత్తిశ్చ తయోర్నియమశ్చ తయోస్సంకోచః
తదైక్యమయాయ - తత్ర హేతుః - త్రిగుణాత్మకాయేతి - త్రిగుణస్వరూపభావనాయ - త్రిగుణస్వరూపభూతాయేతి వా

త్యర్థః॥ ౭౨॥ తస్మైవ్యక్తాఖ్యం రూపమాహ ॥ వ్యోమేతి ॥ సూక్ష్మబృహదాత్మవతే - సూక్ష్మం మహదాది - బృహత్ పృథివ్యాది - ఆత్మా - అత్ర ఆత్మశబ్దః స్వరూపవచనః॥ ౭౩ ॥ అధ్యైవముపపాదితాశ్శ్వేతరసను స్తదిదచిద్వస్తుశరీరాత్పురుషోత్తమాత్సర్వపుంసాం పరమపురుషార్థం మోక్షమాశాసానః పురాణం పూరయతి॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఉక్తప్రకారేణ - ప్రకృతిపరాత్మమయం - ప్రకృతిర్వ్యక్తావ్యక్తాత్మికా - తస్యాః పరం అప్రాకృతదివ్యశరీరం - ఆత్మా పురుషః - ప్రకృతిపరాత్మవత ఇతి చ పాఠః - అత్ర ప్రకృతిపురుషయోః పరస్మాద్భేదః - తయోర్జగత్స్రష్టృసామానాధికరణ్యాన్నిబంధనం తద్రూపత్వం - అశేషపుంసామితి నిర్దేశాదాత్మనాం పరస్పరభేదః భగవతః అపజన్మజరాదికసిద్ధిప్రదేష్టృత్వవచనేన సఏవ మోక్షప్రద ఇత్యాద్యుక్తమిత్యనుసంధేయం॥ ౭౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః.

య॥ ౭౨॥ వ్యోమానిలాగ్నిజలభూరచనామయాయ శబ్దాదిభోగ్యవిషయోపనయక్షమాయ । పుంసస్సమస్తకరణైరుపకారకాయ వ్యక్తాయ సూక్ష్మవిమలాయ నతోఽస్మి నిత్యమ్॥ ౭౩॥ ఇతి వివిధమజస్య యస్య రూపం ప్రకృతిపరాత్మమయం సనాతనస్య । ప్రదిశతు భగవానశేషపుంసాం హరిరపజన్మజరాదికాం స సిద్ధిమ్॥ ౭౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః ************************************

అవ్యాకృతస్వరూపం వందే॥ ౭౨॥ వ్యోమేతి ॥ వ్యక్తాయ ప్రపంచస్వరూపాయ - సూక్ష్మేణ బ్రహ్మస్వరూపేణ విమలాయ - పాఠాంతరే - సూక్ష్మే అవ్యక్తే విలయో యస్యేత్యర్థః - సూక్ష్మబృహదాత్మవత ఇతి పాఠే సూక్ష్మం మహదాది - బృహత్ పృథివ్యాది - ఆత్మశబ్దస్స్వరూపవాచీ॥ ౭౩॥ ఇదానీముక్తచతుస్స్వరూపాద్భగవతస్సమస్తజీవానామేతత్పురాణశ్రవణాదిద్వారా మోక్షమాశాసానః పురాణం నిగమయతి॥ ఇతీతి॥ ఇతి ప్రకృతిపరాత్మమయం ప్రకృతిర్వ్యక్తావ్యక్తరూపా పరః ఈశ్వరః - ఆత్మా పురుషః - తన్మయం - అపగతజన్మజరాదికాం మోక్షలక్షణాం సిద్ధిం ప్రదిశత్వి త్యాశీర్వాదః॥ ౭౪॥

ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః.

శ్రీవిష్ణుచిత్తీయ - శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - వ్యాఖ్యానద్వయసహితం -

శ్రీ విష్ణు పురాణం - సమాప్తమభూత్.

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

నారాయణకవచః

రాజా ॥ యయా గుప్తః సహస్రాక్షః సవాహాన్ రిపుసైనికాన్ । క్రీడన్నివ వినిర్జిత్య త్రిలోక్యా బుభుజే శ్రియమ్ ॥ భగవంస్తన్మమాఖ్యాహి వర్మ నారాయణాత్మకమ్ । యథాఽఽతతాయినః శత్రూన్ యేన గుప్తోఽజయన్మృధే ॥ శ్రీశుకః ॥ వృతః పురోహితస్త్వాష్ట్రో మహేంద్రాయానుపృచ్ఛతే । నారాయణాఖ్యం వర్మాహ తదిహైకమనాః శృణు ॥ విశ్వరూపః ॥ ధౌతాంఘ్రిపాణిరాచమ్య సపవిత్ర ఉదఙ్ముఖః । కృతస్వాంగకరన్యాసో మంత్రాభ్యాం వాగ్యతః శుచిః ॥ నారాయణమయం వర్మ సన్నహ్యేద్భయ ఆగతే । దైవభూతాత్మకర్మభ్యో నారాయణమయః పుమాన్ ॥ పాదయోర్జానునోరూర్వోరుదరే హృద్యథోరసి । ముఖే శిరస్యానుపూర్వ్యాదోంకారాదీని విన్యసేత్ ॥ ఓం నమో నారాయణాయేతి విపర్యయమథాపి వా । కరన్యాసం తతః కుర్యాద్ద్వాదశాక్షరవిద్యయా ॥ ప్రణవాదియకారాంతమంగుళ్యంగుష్ఠపర్వసు । న్యసేద్ధృదయ ఓంకారం వికారమను మూర్ధని ॥ షకారం తు భ్రువోర్మధ్యే ణకారం శిఖయా న్యసేత్ । వేకారం నేత్రయోర్యుంజ్యాన్నకారం సర్వసంధిషు ॥ మకారమస్త్రముద్దిశ్య మంత్రమూర్తిర్భవేద్బుధః । సవిసర్గం ఫడంతం తత్సర్వదిక్షు వినిర్దిశేత్ ॥ ఓం విష్ణవే నమః ॥ ఇత్యాత్మానం పరం ధ్యాయేద్ధ్యేయం షట్ఛక్తిభిర్యుతమ్ । విద్యాతేజస్తపోమూర్తిమిమం మంత్రముదాహరేత్ ॥ ఓం ॥ హరిర్విదధ్యాన్మమ సర్వరక్షాం న్యస్తాంఘ్రిపద్మః పతగేంద్రపృష్ఠే । దరారిచర్మాసిగదేషుచాపపాశాన్ దధానోఽష్టగుణోఽష్టబాహుః ॥ జలేషు మాం రక్షతు మత్స్యమూర్తిర్యాదోగణేభ్యో వరుణస్య పాశాత్ । స్థలేషు మాయావటువామనోఽవ్యాత్ త్రివిక్రమః ఖేఽవతు విశ్వరూపః ॥ దుర్గేష్వటవ్యాజిముఖాదిషు ప్రభుః పాయాన్నృసింహోఽసురయూథపారిః । విముంచతో యస్య మహాట్టహాసం దిశో వినేదుర్న్యపతంశ్చ గర్భాః ॥ రక్షత్వసౌ మాధ్వని యజ్ఞకల్పః స్వదంష్ట్రయోన్నీతధరో వరాహః । రామోఽద్రికూటేష్వథ విప్రవాసే సలక్ష్మణోఽవ్యాద్భరతాగ్రజోఽస్మాన్ ॥ మాముగ్రధర్మాదఖిలాత్ప్రమాదాన్నారాయణః పాతు నరశ్చ హాసాత్ । దత్తస్త్వయోగాదథ యోగనాథః పాయాద్గుణేశః కపిలః కర్మబంధాత్ ॥ సనత్కుమారోఽవతు కామదేవాద్ధయశీర్షా మాం పథి దేవహేలనాత్ । దేవర్షివర్యః పురుషార్చనాంతరాత్ కూర్మో హరిర్మాం నిరయాదశేషాత్ ॥ ధన్వంతరిర్భగవాన్ పాత్వపథ్యాద్ద్వంద్వాద్భయాదృషభో నిర్జితాత్మా । యజ్ఞశ్చ లోకాదుత జనాంతాద్బలో గణాత్ క్రోధవశాదహీంద్రః ॥ ద్వైపాయనో భగవానప్రబోధాద్బుద్ధస్తు పాషండగణాత్ప్రమాదాత్ । కల్కిః కలేః కాలమలాత్ప్రపాతు ధర్మావనాయోరుకృతావతారః ॥ మాం కేశవో గదయా ప్రాతరవ్యాద్గోవింద ఆసంగవమాత్తవేణుః । నారాయణః ప్రాహ్ణ ఉదాత్తశక్తిర్మధ్యందినే విష్ణురరీంద్రపాణిః ॥ దేవోఽపరాహ్ణే మధుహోగ్రధన్వా సాయం త్రిధామావతు మాధవో మామ్ । దోషే హృషీకేశ ఉతార్ధరాత్రే నిశీథ ఏకోఽవతు పద్మనాభః ॥ శ్రీవత్సధామాపరరాత్ర ఈశః ప్రత్యూష ఈశోఽసిధరో జనార్దనః । దామోదరోఽవ్యాదనుసంధ్యం ప్రభాతే విశ్వేశ్వరో భగవాన్ కాలమూర్తిః ॥ చక్రం యుగాంతానలతిగ్మనేమి భ్రమత్సమంతాద్భగవత్ప్రయుక్తమ్ । దందగ్ధి దందగ్ధ్యరిసైన్యమాశు కక్షం యథా వాతసఖో హుతాశః ॥ గదేఽశనిస్పర్శనవిస్ఫులింగే నిష్పింఢి నిష్పింఢ్యజితప్రియాసి । కూష్మాండవైనాయకయక్షరక్షోభూతగ్రహాంశ్చూర్ణయ చూర్ణయారీన్ ॥ త్వం యాతుధానప్రమథప్రేతమాతృపిశాచవిప్రగ్రహఘోరదృష్టీన్ । దరేంద్ర విద్రావయ కృష్ణపూరితో భీమస్వనోఽరేర్హృదయాని కంపయ ॥ త్వం తిగ్మధారాసివరారిసైన్యమీశప్రయుక్తో మమ ఛింధి ఛింధి । చక్షూంషి చర్మన్ శతచంద్ర ఛాదయ ద్విషామఘోనాం హర పాపచక్షుషామ్ ॥ యన్నో భయం గ్రహేభ్యోఽభూత్కేతుభ్యో నృభ్య ఏవ చ । సరీసృపేభ్యో దంష్ట్రిభ్యో భూతేభ్యోంఽహోభ్య ఏవ చ ॥ సర్వాణ్యేతాని భగవన్నామరూపాస్త్రకీర్తనాత్ । ప్రయాంతు సంక్షయం సద్యో యే నః శ్రేయఃప్రతీపకాః ॥ గరుడో భగవాన్ స్తోత్రస్తోభశ్ఛందోమయః ప్రభుః । రక్షత్వశేషకృచ్ఛ్రేభ్యో విష్వక్సేనః స్వనామభిః ॥ సర్వాపద్భ్యో హరేర్నామరూపయానాయుధాని నః । బుద్ధీంద్రియమనఃప్రాణాన్ పాంతు పార్షదభూషణాః ॥ యథా హి భగవానేవ వస్తుతః సదసచ్చ యత్ । సత్యేనానేన నః సర్వే యాంతు నాశముపద్రవాః ॥ యథైకాత్మ్యానుభావానాం వికల్పరహితః స్వయమ్ । భూషణాయుధలింగాఖ్యా ధత్తే శక్తీః స్వమాయయా ॥ తేనైవ సత్యమానేన సర్వజ్ఞో భగవాన్ హరిః । పాతు సర్వైః స్వరూపైర్నః సదా సర్వత్ర సర్వగః ॥ విదిక్షు దిక్షూర్ధ్వమధః సమంతాదంతర్బహిర్భగవాన్ నారసింహః । ప్రహాపయన్ లోకభయం స్వనేన స్వతేజసా గ్రస్తసమస్తతేజాః ॥ శ్రీవిశ్వరూపః ॥ మఘవన్నిదమాఖ్యాతం వర్మ నారాయణాత్మకమ్ । విజేష్యస్యంజసా యేన దంశితోఽసురయూథపాన్ ॥ ఏతద్ధారయమాణస్తు యం యం పశ్యతి చక్షుషా । పదా వా సంస్పృశేత్సద్యః సాధ్వసాత్స విముచ్యతే ॥ న కుతశ్చిద్భయం తస్య విద్యాం ధారయతో భవేత్ । రాజదస్యుగ్రహాదిభ్యో వ్యాఘ్రాదిభ్యశ్చ కర్హిచిత్ ॥ ఇమాం విద్యాం పురా కశ్చిత్కౌశికో ధారయన్ ద్విజః । యోగధారణయా స్వాంగం జహౌ స మరుధన్వని ॥ తస్యోపరి విమానేన గంధర్వపతిరేకదా । యయౌ చిత్రరథః స్త్రీభిర్వృతో యత్ర ద్విజక్షయః ॥ గగనాన్న్యపతత్సద్యః సవిమానో హ్యవాక్ఛిరాః । స వాలఖిల్యవచనాదస్థీన్యాదాయ విస్మితః ॥ ప్రాస్య ప్రాచీసరస్వత్యాం స్నాత్వా ధామ స్వమన్వగాత్ । య ఇదం శృణుయాత్కాలే యో ధారయతి చాదృతః ॥ తం నమస్యంతి భూతాని ముచ్యతే సర్వతో భయాత్ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏతాం విద్యామధిగతో విశ్వరూపాచ్ఛతక్రతుః । త్రైలోక్యలక్ష్మీం బుభుజే వినిర్జిత్య మృధేఽసురాన్ ॥ ......

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - నారాయణవర్మోపదేశో నామాష్టమోఽధ్యాయః.

పుట.	పఙ్క్తి	అసాధు.	సాధు.	పుట.	పఙ్క్తి.	అసాధు.	సాధు.	పుట.	పఙ్క్తి.	అసాధు	సాధు.
౭౬	౧౩	పృష్టాః	పృష్టా	,,	,,	క్త్యాసూచి	క్త్యాచసూచి	,,	౨౮	ద్వ్యభ్యాం	ద్వాభ్యాం
౮౧	౧౭	శబ్జ	శబ్ద	౧౩౬	౨౧	యామహోవా	యామావా	,,	౩౧	ప్రధా	ప్రధాన
,,	,,	మష్లవం	మప్లుతం	,,	౩౩	ప్రమాణం (సం	ప్రమాణసం	౧౬౦	౧౪	పుత్రా	పుత్రా
,,	౨౯	మాతంక	మాగంతుక					,,	౨౭	బీజె	బీజె
౮౨	౩	భవష్య	భవిష్య	,,	౩౪	ప్రత్మ	త్మప్ర	,,	౨౯	స్థితా	స్థితాః
,,	౮	పృధీవీం	పృధివీం	౧౩౮	౧౮	పురుషా	పురుషా	౧౬౧	౭	యోజనా	యోజనానా
౮౩	౨౭	దక్షిణేతి	దక్షిణేతి	,,	౨౫	పుంసాం	పుంసాం	,,	౨౩	నతు	సతు
,,	౩౦	ఆద్య	అద్య	౧౩౯	౩	పురుషో	పురుషో	౧౬౨	౬	స్సంత్సర	స్సంవత్సర
౮౪	౧౫	బ్రహ్మవిదాం	బ్రహ్మవిదాం	,,	౨౧	పురుషా	పురుషా	,,	,,	డషర	షడర
౮౫	౨౩	తవా	తదా	,,	౨౯	పురుషా	పురుషా	,,	౧౧	లఘుప్రమాణ	అఘుప్రమాణ
,,	౩౫	నపారః	అపారః	౧౪౦	౫	తస్త్రై	తస్త్రైతి	,,	౨౩	పాస్యత్యా	పాస్యత్వా
౯౦	౨౨	జ్యేష్ఠ	జ్యేష్ఠత్వే	౧౪౩	౩౩	ధర్మ్యాహాని	ధర్మహాని	,,	౩౧	న్నపిస్వ	న్నపిసూర్య స్స
౯౨	౭	సంతానః	సంతానః	౧౪౪	౭	ఘారోధా	ఘారోహా				
,,	౧౯	రత్యూతః	రత్యూత	,,	,,	ద్వైగుణ్య	ద్వైగుణ్య	౧౬౩	౧౪	మండ	మండలా
౯౩	౪	పూర్వ్వే	పూర్వ్వే	,,	౩౧	పుష్కర	పుష్కర	౧౬౪	౧౪	పుర్వా	పూర్వా
,,	౮	అంత్యే	అంతే	౧౪౫	౮	పంచాస	పంచాశ	౧౬౫	౨౯	౨౦	౧౦
౯౪	౮	తేషావ	తేషామ	౧౪౬	౨	తఇతి	తతఇతి	౧౬౬	౧౮	సన్ముఖః	సమ్ముఖః
౯౫	౧	షోషశో	షోడశో	,,	౩౩	వాంవ	వాండ	,,	,,	సన్ముఖె	సమ్ముఖె
౯౬	౯	ప్రభవై	ప్రభవైః	౧౪౭	౬	మహా	మహా	,,	౨౪	సన్ముఖో	సమ్ముఖో
,,	౧౯	మానుషీం	మానుషీం	౧౪౮	౪	గాళితం	ఘాళితం	౧౬౭	౨౮	సన్ముఖె	సమ్ముఖె
,,	౩౨	ఘూత్యేభ్య	ఘూతేభ్య	,,	౮	పర్యతె	పత్యతె	౧౬౮	౨౯	నదృశె	దదృశె
౯౮	౧౩	యస్మి	యస్మిం	౧౪౯	౯	స్పదంత్తె	స్పందంత్తె	౧౭౨	౩	ఓంకార(త్రై	సఓంకారః
౧౦౧	౧౩	స్వబంధా	స్వబంధా	,,	౧౪	వదణయః	వదణయః	౧౭౩	౩	గ్రహూ	గ్రహో(గ్రై
౧౦౮	౬	పూణత్వ	పూణత్వ	౧౫౦	౧౩	తాశ	డాశ	,,	౧౧	ఆయ	అయ
,,	౮	పురోధా	పురోధా	,,	౨౯	ఆభిచార	అభిచార	,,	౨౫	ముహూత్ర	ముహూర్త
౧౧౩	౮	బ్రహ్మసం	బ్రహ్మసం	౧౫౧	౩	నాజీ	నోపజీ	౧౭౪	౪	ఋతువ	ఋతవ
౧౧౪	౩౧	దృశ్య	దృశ్య	,,	౪	షాజీ	షోపజీ	,,	౮	వాసవం	వాసరం
౧౧౬	౧౬	ద్విజ	ద్విజ	,,	౨౭	క్వెషాం	క్వెషాం	,,	౯	వాసవా	వాసరా
౧౧౭	౩౨	సూఛితాః	సూచితాః	౧౫౩	౨౯	స్నేషం	సశ్లేషం	,,	,,	వాసవా	వాసరా
౧౨౦	౨౩	పథా	స్తథా	౧౫౪	౧౧	సయాతో	సహాయా	,,	౧౪	శృంగలా	శృంగం
౧౨౨	౩౦	కరూపత్వం	కత్వం	౧౫౫	౧౬	అనియ	అనియ(తో	౧౭౫	౬	హాయన	హాయన
౧౨౩	౧౨	ముక్తంఆత్మ	ముక్తం॥౫౧॥ (ఆత్మ	,,	౧౮	పుణ్య	పుణ్య	,,	౯	న్యాదిత్యం	న్యాదిత్వం
				౧౫౭	౧౦	మూర్థ్వం	దూర్ధ్వం	౧౭౬	౫	లాకాలో	లోకాలో
,,	,,	భావ్యం॥౫౧ (అన్యథా	భావ్యంఅన్య (థా	,,	౧౫	బుద	బుధ	,,	౭	గస్తస్య	గస్త్యస్య
				౧౫౮	౧౯	కపిత్థ	కపిత్థ	,,	౮	జరద్గజ	జరద్గవ
౧౨౫	౧౪	వాచ్యని	వాచ్యాని	,,	౨౪	తదూ	సలాదూ	,,	౧౭	గస్తస్య	గస్త్యస్య
౧౩౨	౩౧	త్కృథనేచ	తత్తథసేనచ	౧౫౯	౮	ధృతా	వృతా	,,	౨౩	గస్తస్య	గస్త్యస్య

పుట.	పజ్తి	అసాధు.	సాధు.	పుట.	పజ్తి.	అసాధు.	సాధు.	పుట.	పజ్తి.	అసాధు	సాధు.
౧౭౭	౨౭	వర్జయత్వా	వర్జయిత్వా	౧౯౫	౨౮	యయో	యయా	,,	౧౯	తస్మై	తస్మై
౧౮౧	౧౪	వ్రభోః	ప్రభోః	౧౯౬	౮	పశాసా	హాసా	,,	౨౪	సుషుప్తా	సుషుప్త్యా
,,	౨౯	సస్త	సప్త	,,	౧౭	కుర్వనా	కుర్వన్నా	౨౧౦	౯	విచేతన	స్వచేతన
౧౮౨	౨౨	యద్రూవం	యద్రూపం	,,	౨౩	ఆవ	అవ	౨౧౩	౮	అత్మేతి	ఆత్మేతి
,,	౨౬	లాపోమ	లామ్మ	,,	౩౩	తక్వ	త్వక్వ	౨౧౪	౮	ఇతీరితి	ఇతీతి
౧౮౩	౩౧	కృష్యత్రె	కృష్యేతె	౧౯౭	౨	ఆత్తి	అత్తి	౨౧౫	౨౧	ఉక్తాంశ	ఉక్తోంశ
౧౮౪	౩	శ్చైతిచా	శ్చైతిచపా	,,	౪	మృజాది	*	౨౧౬	౬	నుతా	సుతా
,,	౪	సోృితః	సోృితాః	,,	౮	భాత్య	భాత్ర్య	,,	౯	యాస్త్ర	యాసత్ర
౧౮౬	౮	నామ్నః	సామ్నః	,,	౧౧	సంస్కార	సంస్కారం	,,	౨౬	మనుస్సం	మనుస్సన్
,,	౧౦	ఋషిణాం	ఋషీణాం	,,	౨౯	శిబకా	శిబికా	౨౧౭	౧౭	ద్విష్ట	ద్విష్ఠ
,,	౩౦	షేీతి	షేతి	,,	,,	సంన్కృత	సంస్కృత	,,	౨౫	తసతి	స్థపతి
,,	౩౨	ష్టమమె	స్తమమె	౧౯౮	౬	విశేష	విశేష్య	౨౧౮	౯	తెచ	తెన
౧౮౭	౨౭	శయోనా	శయెనా	,,	౧౯	ఊర్వ్వ	ఊర్వ్వ	,,	౧౨	కల్ప	కల్ప
౧౮౮	౮	పుష్టాతి	పుష్ణాతి	౧౯౯	౩	ప్రవవర్త	ప్రవర్త	,,	౩౧	సోంతెచ	సోంతెన
,,	౧౧	గభర్ము	గభర్సము	,,	౧౫	శేషాత్మ	శేషాత్త	౨౨౩	౨౫	భిత్యతె	భిద్యతె
,,	౨౧	అకర్	అకర్	,,	౨౨	క్భవః	గ్భవః	౨౨౪	౨౦	సుసుమంతు	సుమంతు
౧౮౯	౯	ప్రాకాశ్యా	ప్రకాశాష్ట	,,	౩౧	భారస్యా	భారస్యాన్	౨౨౮	౬	న్యవమః	న్యతమః
౧౯౦	౩	తిష్ఠతీ (ష్ఠో	తిష్ఠతీతి	౨౦౦	౨	అరోపి	ఆరోపి	౨౩౧	౧౫	ధీయమాణా	ధీయమానా
,,	౧౬	సహామా	సమా	,,	౧౪	సాషి	సాషి	,,	౩౨	తధార్న	తర్భావ
,,	౨౪	స్మాజ్యోతిం	స్మాజ్జ్యోతీం	,,	౧౯	పశాది	హాద	౨౩౭	౩	వృత్తుపాత్రం	వృత్త్యపాత్రం
,,	౨౭	గుప్తిస్యా	గుప్తిస్యాన్	,,	౨౮	కాలాభో	కాలాంభో	౨౩౮	౨	వాణిజ్యన	వాణిజ్యేన
,,	౩౩	తెస	తెన	,,	౩౦	సవర్	సర్వ	,,	౨౮	భృతాది	భృత్యాది
౧౯౧	౧౧	జ్యోతీంషి	జ్యోతీంషీ	౨౦౧	౩౨	ఫుంసః	పుంసః	౨౩౯	౨౨	కార్త్స్యణ	కార్త్స్యేణ
,,	,,	మిత్యుక్త	మిత్యుక్తం	౨౦౨	౧౭	శిశికా	శిబికా	౨౪౦	౧౨	గృహస్థ	గృహస్థః
,,	౧౮	పుచ్ఛే	పుచ్ఛే	,,	౩౨	భిచర	భిచారి	౨౪౨	౪	కర్మవర్మాది	శర్మవర్మాది
౧౯౨	౪	బిధేయం	భిధేయం	౨౦౩	౧౭	యోనమయ	యోనయః	,,	౯	బ్రంహ	బ్రహ్మ
,,	౧౧	బిధేయో	భిధేయో	౨౦౪	౮	వురు	పురు	౨౪౩	౧౯	కష్టీ మాతా	కుష్టీమాతా
,,	౧౯	ర్వంకర్మ	ర్వకర్మ	,,	౩౧	త్వ్రిక్ృతెః	తత్ప్రిక్ృతెః	,,	౩౫	ఇత్యాదివైదిక	ఇత్యేషాంక్
,,	౨౬	నంప	నకంప	౨౦౫	౨౫	ఇపారె	ఇతిపారె	౨౪౫	౭	దిదెవ (	దిదేవ
,,	౩౩	రంరా	రంపరా	,,	౩౩	పశ్రూయ	పశ్నూ్రియ	౨౪౬	౩౦	చెన్యై	చేన్యై
౧౯౩	౮	౪౩	౪౪	౨౦౬	౧౭	జ్ఞాయత్తె	జ్ఞాయతె	౨౪౭	౬	యద్యః	యాద్భ్యః
,,	౧౧	ఏవమి	ఏషఇ	,,	౨౩	పుత్రస్యా	పుత్రస్యా	,,	౧౪	సద్యోచ	మధ్యోచ
,,	౨౫	వృత్తయ	వర్తయ	,,	౨౫	స్యాత్	స్యాన్యత్	,,	౧౯	దద్యా	దద్యా
౧౯౪	౧౭	త్వృష్టో	త్వృష్టో	,,	౩౩	పాషన	పాసన	,,	౩౪	తస్యపి	సత్యపి
,,	౧౮	మహా	మహా	౨౦౭	౨౬	బుధ్యాది	బుద్ధ్యాది	౨౪౯	౨	అంసది	అసంధి
,,	౨౪	పురాథ	పురాణ	,,	౨౭	వృధ్యాది	వృద్ధ్యాది	౨౫౧	౨౧	స్యంస్యయోః	సంధ్యయోః
,,	౨౭	ధానమి	ధారమి	౨౦౮	౧౨	తర్కయా	తర్కయా				

పుట.	పఙ్తి.	అసాధు.	సాధు.
౨౫౩	౧	దికోపూ	దికఃపూ
,,	౬	శాస్త్రి	శాస్థి
౨౫౪	౨౮	స్థాపితం	స్నాపితం
,,	౩౧	పరుణ	పరుష
౨౫౫	౩౦	అయజ	అయుజ
౨౫౮	౬	దైవా	దెవా
౨౫౯	౮	మెమాతు	మెతు
౨౬౧	౧౨	పితృణా	పితౄణా
౨౬౫	౧౨	క్షిర	క్షీర
౨౬౬	౨౪	కస్మై	తస్మై
౨౬౭	౭	మత్వ	మత్త్వ
,,	౧౦	బుధ్వా	బుద్ధ్వా
,,	౧౪	తాస్మ	తాస్మ్న
,,	౧౫	తాస్క	తాస్మ్న
౨౭౦	౨	నైతి	నెతి
,,	౨౮	నెష్యేతె	నెష్యతె
౨౭౮	౧౨	భగవతో	భవతో
,,	౩౦	ధర్జవిత్యా	ధర్జరిత్యా
౨౮౧	౧౯	సుషువు:	సుషుపుః
౨౮౨	౮	బిందుమతి	బిందుమతీ
,,	౩౨	మాకాషిణః	మ్మాకార్షీః
౨౮౬	౩	భగత్వా	భగవత్వా
,,	౩౪	మెత్యైభ్యో	మెతైభ్యో
౨౮౭	౩	త్రయారు	త్రయ్యారు
౨౯౧	౩౦	నాశస్యా	నాశస్సాస్య
౨౯౨	౨౯	అంతర	అనంతర
,,	,,	మర్త్యంలో	మర్త్యలోక
౨౯౫	౪	పరీక్షు (క	పరీక్షి
,,	,,	ఇషికా	ఇషీకా
౨౯౬	౧౧	జగదద్భ్రి	జగద్భ్రి
,,	౨౪	కాంగతి	కాంతి
,,	౨౯	ఇషికా	ఇషీకా
౨౯౭	౨౯	మనో	మన్యో
౩౦౦	౧౬	సహస్రక	సహస్రంక
,,	౨౭	కుర్వంత్యా	కుర్వత్యా
౩౦౮	౧౪	పుణాణె	పురాణె

పుట.	పఙ్తి	అసాధు.	సాధు.
,,	౧౬	దయుత	దయుజి
౩౦౯	౪	స్యాద్వంశ	స్యాద్ద్వంశ
,,	౨౬	క్షాదప	క్షాధిప
,,	౩౧	ర్భరస్యా	ర్భరస్యై
,,	౩౨	కాదయ	కాదయః
౩౧౦	౩	శ్రాద్ద	శ్రాద్ధ
,,	౨౮	తెచెతి తెచె	లెచెతి
౩౧౨	౨౮	స్నపీస్య (తి	స్నపిస్య
౩౧౩	౩	వధ్యతా	మవధ్యతా
,,	౩౪	పక్షిమై	పక్షిమై
౩౧౪	౫	రాష్టోప	రాష్ట్రోప
,,	౧౬	వస్థాయో	వసాయో
,,	౨౦	పలభుజః	ఫలభుజః
,,	౨౪	మెతత్	మైతత్
,,	౨౮	తదితం	తదిదం
,,	౩౭	భిత్వా	భీత్వా
౩౧౫	౨౫	యస్మర	యస్మ్నర
౩౧౬	౨౧	చ్రసెన	గ్రసెన
,,	౨౪	తస్యాచా	తస్యాంచా
౩౧౭	౩౨	వధ్యషా	వద్వషా
౩౧౮	౨౨	తెజస్వ	తెజస్స్వ
౩౧౯	౨౧	బబభూవు	బభూవుః
౩౨౨	౫	స్మచక్రె	స్మసీచక్రె
౩౨౩	౩౧	వంశ్యాచ్ఛి	వంశ్యత్వ
,,	,,	వంశ్వ	వంశ్య (చ్ఛి
౩౨౬	౭	మహత్వా	మహత్త్వా
,,	౩౬	కుంతి	కుంతీ
౩౩౨	౧౭	నషాణి	నషాణి
,,	౨౯	క్రామా	కామా
౩౩౩	౭	అరుంగతి	అరుంధతీ
,,	౯	దృశ్యతె	దృశ్యెతె
,,	౨౩	౧౧౪	౧౦౪
౩౩౪	౨౬	షవి	ఏవ
,,	౨౮	కీతిణతా	కీర్తితాః
౩౩౫	౩౪	కీతిణనాం	కీర్తినాం
౩౩౬	౧౨	రాఘ	రాఘవ
౩౩౭	౮	అంశాంత	అంశాంశ

పుట.	పఙ్తి.	అసాధు.	సాధు.
,,	౨౬	వసిర్య	వత్రీర్య
౩౩౮	౩	పుమాణ్	పుమాణ్
,,	౯	భగతా	భవతా
,,	౧౪	గురుం	గురుః
,,	౨౩	వహంతవ్యా	నహంతవ్యా
౩౩౯	౨౮	సత	శత
,,	౩౧	భూతియ	భూతయ
,,	౩౨	వద్యై	విద్యై
,,	౩౪	దెవం	దెవ
,,	౩౬	జాష్యం	జ్ఞాష్యం
౩౪౦	౩౩	స్వరూప	స్వరూపం
,,	౩౫	ఆత్యంతికి	ఆత్యంతికీ
౩౪౧	౩	ఏకత్యాది	ఏకఇత్యాది
,,	౬	దత్తై	ధత్తై
,,	౭	ఏకద్వయం	ఏక మద్వ (యం
,,	౮	చెతనయో	చెతనా చెత (నయోః
,,	౧౦	గిడిచ	గిరిచ
,,	౧౧	క్సక్య	క్సర్వ
,,	౩౦	ప్రప్యతి	ప్రష్యతి
,,	౩౩	శ్వర్వ	శ్వర్య
౩౪౨	౮	భలార్థం	భవార్థం
,,	౨౩	రాత్మ	రాత్మణ్
,,	౨౫	తీతి	తత
,,	౨౮	ప్రావణా	ప్రాపణా
,,	౩౨	సత్త్ర	సత్వ
,,	౩౬	పురుషః	పురుషః
౩౪౩	౨	అత్మా	ఆత్మా
,,	౭	యోజత్	యోజయత్
,,	౨౪	ఆపరి	అపరి
౩౪౪	౭	రోదతః	రోధతః
,,	౨౬	శక్త్వా	శక్త్యై
,,	౨౯	కృష్య	మాకృష్య
,,	౩౩	వభెత్త	నభెత్త
౩౪౫	౪	ఆవ్యధి	[illegible]వ్యధి
,,	౧౩	పహరై	పహరై

పుట	పఙ్క్తి.	అసాధు.	సాధు.	పుట.	పఙ్క్తి	అసాధు.	సాధు.	పుట.	పఙ్క్తి.	అసాధు.	సాధు.
,,	౧౭	కారారాయ	కారాయ	౩౫౯	౮	స్పృజ్యతె	సృజ్యతె	,,	౧౧	నిరుచ్ఛ్వ	స్నిరుచ్ఛ్వ
,,	౨౨	తుష్టుపు	త:ష్టుపు	,,	౨౬	తవైవ	తవైవవ	,,	౧౯	అబగ్మ	ఆజగ్మ
,,	౨౬	పత్రా	పరా	,,	౩౩	వాఖ్యా	వ్యాఖ్యా	,,	౨౩	హార్ద్ధుః	హార్ద్ధః
,,	౨౮	దిసం	దసం	౩౬౦	౩౨	అష్టధ్యా	అష్టమోధ్యా	,,	౩౨	గోృప్యో	గోప్యో
౩౪౬	౨	తౌల్గ్యం	తౌల్యం	,,	౩౩	శ్లేష్వశా	శ్లేష్వశా	,,	౩౫	అళి	ఆళి
౩౪౭	౧౭	మఞహి	వఞహో	౩౬౧	౧౬	సహో	సహా	౩౭౨	౭	మెమెష్యా	మెష్యా
,,	౨౬	యయో	యయౌ	,,	౧౯	సభ	నభ	,,	౧౯	జగ్మ	జగు
,,	౨౯	బినిశాం	నిబిశాం	,,	౩౦	స్వరతో	స్వరితో	౩౭౩	౮	చకాహర	చకార
౩౪౮	౨	హేతుత్వం	హేతుః	,,	౩౧	ప్లక్లవుః	ప్లక్లువుః	,,	౧౯	నురక్ర	రనుక్ర
,,	౩	ఫురా	పురా	,,	,,	ఊత్ప్లుత	ఉత్ప్లుత	,,	౩౪	గితిస్నా	గీతిస్నా
,,	౮	యయమునా	యమునా	౩౬౨	౪	వాయూనా	వాయునా	౩౭౪	౨	అవృత్తా	ఆవృత్తా
,,	౨౫	కిన	కిన్న	,,	౭	త్రతంసం	త్రంసం	,,	౯	గమ్వ	గమ్య
౩౪౯	౩	నంక్ష్యం	నక్ష్యం	,,	౨౫	ప్రళయా	ప్రళయా	,,	౧౨	నూదనః	సూదనః
౩౫౦	౮	గృహి	గృహీ	,,	౩౨	దారాయ	రాదాయ	,,	౧౩	రిప	రివ
,,	౨౩	వురా	పురా	,,	౩౫	తిమాద్రౌ	తిహిమాద్రౌ	,,	౧౭	స్త్రీక్ష్ణ	స్త్రీక్ణ్ణ
౩౫౧	౭	ప్రోచుబాఞ	ప్రోచుబాఞ	౩౬౪	౧౮	ఆహం	అహం	,,	౩౪	మునస్న	మున్న
,,	౨౧	తతరః	తత్పరః	,,	౩౩	కయా	కయా	౩౭౬	౨౬	దశభిం	దశభిః
,,	౨౯	ఫఞస్యా	థఞస్యా	,,	౩౬	దదశఞ	దదశఞ	,,	౨౭	హాస్తి	హాస్తి
౩౫౩	౪	ఆభి	అభి	౩౬౫	౭	ద్వజె	ధ్వజె	౩౭౭	౨౭	శ్చరు	శ్చరు
,,	౩౧	ద్వవతఞ	ద్వతఞ	,,	,,	ప్రతఞతె	ప్రవతఞతె	,,	౩౧	అర్ధఞ	అర్ధఞ
౩౫౪	౩౩	పవనో	పవనైనో	,,	౩౦	తత్యాత్	తత్వాత్	౩౭౮	౬	షోపశో	షోడశో
,,	౩౪	అతామైతి	ఆతామైతి	౩౬౬	౨	నెతి	తెచేతి	,,	౨౨	వేందా	వేదా
౩౫౫	౬	త్యథఞ	త్యథఞః	,,	౭	గ్ధద్ధం	ద్ధగ్ధం	౩౮౦	౧౩	ముచ్చైః	ముచ్చైః
,,	౭	కుంగల	కుండల	౩౬౭	౭	గాప	గావ	౩౮౧	౧౪	నక్రూరో	క్రూరో
,,	౨౧	కాయకాయ	కాయకాం	,,	౮	శ్నక్రు	శ్చక్రు	,,	౨౧	తోృక్త్వా	తోక్త్వా
		(కాంతి	(తి	,,	౧౭	శ్నంగాభం	శృంగాభం	౩౮౩	౩౦	శ్వర్యం	శ్వరం
౩౫౬	౫	రిపత్వ	రివత్వ	,,	౨౪	భక్త్యాం	భక్త్యా	౩౮౪	౬	త్మనసో	త్మనస్సో
,,	౯	నలిన	నలినా	౩౬౮	౩	ఛెతవ్యం	ఛెత్తవ్యం	,,	౧౫	భనతో	భవతో
,,	౨౩	అరుహ్యే	ఆరుహ్యే	,,	౧౫	ఛెతవ్యం	ఛెత్తవ్యం	౩౮౫	౧౪	త్రస్త	స్తత్ర
,,	౨౭	మతి	మితి	,,	౨౮	భెతవ్యం	భెత్తవ్యం	,,	,,	హిరరామ	విరరామ
,,	౨౯	రిక్రిచ	రిఞ్చ	౩౬౯	౭	మాయాస	యామాస	,,	౩౦	కిపృచ్ఛసి	కింపృచ్ఛసి
౩౫౭	౩౬	గోచః	గోచరః	,,	౧౩	ఆవతీ	అవతీ	,,	,,	జలు	జల
౩౫౮	౨	శ్వర్వం	శ్వర్యం	,,	౨౪	వరణె	వతరణె	,,	౩౧	మెస్వరె	మెశ్వరె
,,	౪	భత్రివ	భవతి	౩౭౦	౯	నోమ	నామ	౩౮౮	౧౬	ప్రాగ్నిక	ప్రాశ్నిక
,,	౫	తవక్తి	తవకిం	,,	౨౫	జాయతేః	జాయతె	౩౮౯	౭	ప్రవఃష్టా	ప్రవిష్టా
,,	౧౬	మహో	సహో	,,	౩౪	వ్యాఖ్యా	వ్యాఖ్యా	,,	౧౯	మత్యర్యు	మత్యరు
,,	౨౯	వురుషా	పురుషా	౩౭౧	౯	రూపిప	రూపప	,,	౨౫	ర్వైత్రెతె	ర్వైత్రెతె

పుట.	పఙ్క్తి	అసాధు.	సాధు.	పుట.	పఙ్క్తి.	అసాధు.	సాధు.	పుట.	పఙ్క్తి.	అసాధు.	సాధు.
౩౯౦	౧౯	కృతో	కృతో	,,	౩౫	తదాహ	దదాహ	౪౫౦	౧౩	షిద్ధం	షిద్ధాః
౩౯౨	౧౧	త్తత్వయి	తత్త్వయి	౪౨౦	౧౮	మామప	తామవ	,,	౧౫	ప్రామాణి (త్రా	ప్రమాణక (త్వా
,,	౨౨	క్యాచ్చ	క్యాశ్చ	౪౨౪	౨౧	సాత్వకిః	సాత్యకిః	,,	౧౬	మాణ	మాహ
౩౯౩	౩	మానుషం	మానుషః	౪౨౫	౬	దెన	దెనన	,,	,,	దృశ్య	ద్రెశ్య
౩౯౪	౧	పూర్య	పూర్వ	౪౨౭	౧౧	గాడీవ	గాండీవ	,,	౨౫	వాణి	పాణి
,,	౨౨	హమత్	మహత్	,,	౩౫	రరజ	రజ	,,	౩౧	ద్ఛతి	చ్ఛతి
౩౯౫	౩౦	భక్షయత్	అభక్షయత్	,,	౩౬	రరజో	రజో	,,	౩౪	సానన	సాధన
౩౯౭	౫	తరల	తరం	౪౨౯	౨౬	త్వయ	త్వయ్యా	౪౫౧	౨౬	ప్రహ్మ	బ్రహ్మ
౩౯౮	౧౧	పస్తః	పస్తపః	౪౩౨	౧౯	స్త్రీణాం	స్త్రీణాం	౪౫౨	౯	అసము	అర్థస
,,	౨౧	త్మస్వరరతి	త్మస్వరతి	౪౩౬	౨౮	యోషీతాం	యోషితాం	,,	౨౬	రుక్తా	రుక్త్యా
,,	౩౬	ర్భష్య	ర్భవిష్య	౪౩౮	౭	యిత్యా	ఇత్యా	,,	౩౪	వూజ్య	పూజ్య
౪౦౦	౨౧	హతుం	హంతుం	,,	౩౫	యష్య	యిష్య	,,	,,	షాషా	భాషా
౪౦౨	౨౮	చాగ్న	నాగ్న	,,	౩౭	సైచ	సైవ	౪౫౪	౨	ఇలి	ఇతి
౪౦౩	౧౯	హాయుధః	హలాయుధః	౪౪౦	౮	సహాశ	సశ	,,	౩	ద్వక్	దృక్
౪౦౪	౨౮	దెస	దెన	,,	౩౪	అక్ర	అక్ర	,,	౪	త్రివా	తివా
౪౦౫	౨౭	దద్వ	తద్వ	౪౪౨	౫	ప్రవెవా	ప్రవెశా	౪౫౫	౨౦	ఫుభా	ప్రభా
౪౦౬	౧౯	దీర్ఘార్	దీర్ఘా	,,	౧౭	నెవా	దెవా	,,	౩౦	హ్మావె	హ్మైవె
౪౦౭	౭	ద్భాత	ద్భాశ	,,	౩౧	కాల	కాలం	౪౫౭	౧౦	ద్యసుం	ద్వసుం
,,	౧౪	రాధ్వ	రాధ్య	,,	౩౪	అప	అప	౪౫౮	౧౪	నద్యాత్మ	నధ్యాత్మ
,,	౨౭	దర్దశ	దదర్శ	౪౪౩	౩	శబ్ద	శబ్దం	౪౫౯	౯	త్వత్రి	త్పత్తి
,,	,,	కృష్ణోస	కృష్ణోపిస	,,	౨౫	దిగ్ర	దిఃగ్ర	౪౬౦	౩	ర్మవిద్యా	ర్మావిద్య,
౪౦౯	౨౭	మత్రా	మంత్రా	,,	౩౦	ష్యహ్య	ష్వహ్య	౪౬౧	౧౧	ష్టాద్దీ	ష్టార్దీ
౪౧౨	౬	దృశ్యాత	దృశ్యాత్త	౪౪౪	౨	నద్ర	న	౪౬౨	౨౨	దెద	దెన
,,	౩౪	శ్వశురత్వం	శ్వశురత్వ	,,	౧౪	విశ్య	విశ్వ	౪౬౫	౨౫	రమమూ	రంమూ
౪౧౩	౨౫	హృష్టో	హష్టో	,,	,,	చ్ఛరీ	చ్ఛ	,,	౨౬	రంమూ	రమమూ
,,	౨౬	సైస్యం	సైన్యం	౪౪౬	౨౩	త్మిక	త్మిక	౪౬౬	౩౨	త్యాది	త్వాది
౪౧౫	౨	ప్రాచ్య	ప్రాచు	౪౪౭	౧౯	త్రయః	త్రయః	,,	,,	ధ్యాసినా	భ్యాసినా
,,	౩౦	అర్క-నెశ	అర్క-శ	౪౪౮	౯	త్మఃచె	త్మవిచె	౪౬౮	౧౨	ష్యాఖ్యా	ష్యాఖ్య
౪౧౬	౨౫	మాగ్యవి	మ్యావి	,,	౧౭	పీడీ	పీడి	౪౭౪	౪	భూత్సర్వా	భూతస్స
౪౧౮	౭	శశీ	శనీ	౪౪౯	౭	ప్రాపె	ప్రాప్తె				
,,	౩౩	దాహాదు	దాహాదెర్దు	,,	౨౨	మోత్తం	మోతం				

☞ ద్విషష్ట్యుత్తర శతతమపార్శ్వే ద్వితీయాంశాష్టమాధ్యాయే- త్రిణాభిమతీతి తురీయశ్లోకానన్తరం, చతుష్షష్ట్యుత్తర శతతమపార్శ్వస్థ, చత్వారింశత్సహస్రిణీః శ్లోకః పఠనీయః- తదనన్తరం, అతః ప్రమాణ మిత్యాదిసార్ధశ్లోకః-తతశ్చ, ద్విషష్ట్యుత్తరశతతమపార్శ్వస్థ, హయాశ్చేత్యాదిసార్ధశ్లోకః పఠనీయః- తతశ్చ, మానసోత్తరశైలస్యేత్యాదిశ్లోకప్రభృతిశ్లోకాః పఠనీయాః- ఏతద్వ్యాఖ్యానంచ వైపరీత్యేనముద్రితం తత్తత్స్థలానుగుణమనుసన్ధేయం.

శుద్ధపత్రికా - సమాప్తా.